חומש

203344
LHeb.
M6367
Author
Title Mikros Gedolus Chomesh. Vol.2

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU

LHeb
M6367

חלק שני
ספר שמות

מקראות גדולות
עם
ל"ב פירושים

אלה הנה: תרגום אונקלוס, תרגום ירושלמי, תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, ז:בן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו, ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך, מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים זי"ע, פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר נקראים בשם שפתי חכמים השלם:

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"ם ס' שפתי ישנים:

(לד) תפלות לליל שבת, ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך.

יצא לאור בהשתדלות הרב ר'
מנחם מענדיל יוסטמאן נ"י
בג.ר קאלווארייע

אהרן

משה

203344
27.5.26

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 2
Типог. Левинъ-Эпштейна Павлинная 14.
ВАРШАВА 1902

PRINTED in POLAND

Дозволено Цензурою.
Варшава, 28 Августа 1091

ואלה י"ז ר"פ בתורה וסי' ואלה בני ישראל נחת . ואלה הוו בני אהליבמה . ואלה בני רעואל בן עשו . ואלה בני ואלה יעמדו על הקללה . וכל תולדות דכוותא . ואלה תולדת . במ"ר אלה תולדות וסי' אלה תולדות השמים אלה אשר נחל משה . אלה הנחלות אשר נחלו . אלה היו ערי המועדה . אלה עשה בניהו בן יהוידע . אלה שמות הגברים . ורוד זקן עד סוף הספר ר"פ דכו' אלה במ"ר ואלה וסי' ואלה אשר תוסר שלמה . ואלה שרי הנצבים . ואלה פקדתם

סדר המקרא תורת

אלפא ביתא מן חד וחד חד וא' וחד וא' ולית דכו' וסי' אכלה. ואכה. אמרה, ואמרה, אהבם , ואהבם . אוצם , ואוצם . אשתן, ואשתן . אפלל, ואפלל. אצבון ,

ואלה

המסורת הראשונה

נפשות קדושים ליה מודות בזכרם ימות
עולם ותורת אמת הוגות ומתחכמות :
ונאם כבוד אל בלי לשון ופה נאומות
ושמו מפורש בראש ספר ואלה שמות :

ברוך השם אלהי תעצומות . אשר בימינו לנצח נעימות : והוא הנותן תבונות לנשמות . להוציא לאור כל תעלומות :
ובספר הזה מהומות ואימות . שמצאו הורינו ברוב כלמות : ואלה התחדשו אחרי מות . נזיר אחים בעל החלומות :
ונולד אבי הנבואות והחכמות . וקנא השם בעל חמות : ויוציא את אבותינו וידיהם רמות. ברב כסף וזהב ושלמות :
ויעש לעיניהם בצריהם נקמות . ויאר לבותם בתורת תמימות : והן בכתב אמת רשומות . ובם סודות ופליאות סתומות :
ודבר משכן נעשה מתרומות : בספר ואלה שמות :

(א) **ואלה** טעם הוי"ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו כרדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בחסרון הה"א שוה לזכרים ולנקבות וכתיב כי את כל התועבות האל ואחריו מכל התועבות האלה לאנשים האל אלה יולדו להרפה מה אעשה לאלה וככה מלת לו השומית הלז הנער הלז ובעבור היות מלת אלה מלעיל היה הה"א נוסף כה"א לילה נחלה מצרים וטעם לשון זכר ורבים שמות כי התי"ו כולל סימן רבות כמו מקומות ואבות גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות כמו נשים ופילגשים ויש שמות שימצאו במ"ם גם בתי"ו כמו נפשים נפשות לבנות גם לבנים על לבנן : ה"א מצרימה . תחת מלת אל כמו נלכה דותינה ותבא אותי ירושלימה : את יעקב . עם יעקב כמו כרת ה' את אברם : איש וביתו . יוצאי חלציו ואין בית בכל המקרא אשר והנה הטעם איש וביתו כמו כי

(א) **ואלה** שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם

א **וְאֵלֶּה** שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃
א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ

מצרימה כ"ח מסר במסרת רבתא : וביתו ו' וסי' ואלה שמות ריש סיפרא . וישב דוד עם אכיש . ואנשיו אשר עמו . אשר ישב שם . ועשקו . גבר וביתו ועם האלהים וביתו :

בעל הטורים ואלה שמות בני ישראל סכאים . ר"ת סניס . שלך כנסיו כנכיס במות בני ישראל לא סינו במותס שבשביל ג' דברים עגלו ממצרים בשביל שלא שינו את שמותם וכו' וג"כ ואלה ד' מוסיף על ענין ויגת יוסף ואלה שמות שטוב לכם שלא ישנו את שמותם ואיל לעי"פ שסינו שמי לשנה סעות אתם אל תשנו שמותיכם : ישראל סבאים . ר"ת וסי"ת עולם פילם :

רמבן

ואלה השמות הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר והאבות שהם כענין יצירה ובמקרה לזרעם מפני שכל מקריהם ענינים דברים לרמוז להודיע כל העתיד לבא להם ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמוזים ההם ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפי' ובגאולה ממנו ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הוחל והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן

ספורנו

א (א) **אלה** המוזכרים בכאן היו ראוים להודע בשם כי כל אחד מהם ראוי להיות נקרא איש על שמו המורה על צורתו האישיית ואלה כל ימי הייהם

באו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה: ג יששכר זבולן ובנימן: ד דן ונפתלי גד ואשר: ה ויהי כל־נפש יצאי ירך־יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים: ו וימת יוסף וכל־אחיו וכל הדור ההוא: ז ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם: פ

ח ויקם מלך־חדש על־מצרים אשר לא־ידע את־יוסף: ט ויאמר אל־עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו:

עלו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה: ג יששכר זבולן ובנימן: ד דן ונפתלי גד ואשר: ה והוה כל נפשתא נפקי ירכא דיעקב שבעין נפשן ויוסף דהוה במצרים: ו ומית יוסף וכל אחוהי וכל דרא ההוא: ז ובני ישראל נפישו ואתילדו וסגיאו ותקיפו לחדא לחדא ואתמליאת ארעא מנהון: ח וקם מלכא חדתא על מצרים דלא מקיים גזירת יוסף: ט ואמר לעמיה הא עמא בני ישראל סגין

רשי

ובשמותם שנאמר (ישעיה מ') המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא (שמ"ר): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו. שהיו יולדות ששה בכרס אחד (ש"ר): (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו (סוטה י"א) אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא

ובנימן ט' מיחדין וסי' בשופטים סי' כ': במאד מאד ו' וסי' בסוף פרשת לך לך:

בעל הטורים

את יעקב איש. ס"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו: הפסוק מתחיל בו' ומסיים בו' כנגד י"ב שבטים משל לבונה פלטרין בעמוד אחד ונפל והזר ובנה בב' עמודים ונפל בג' עמודים ונפל מה עשה בנאו בי"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד י"ב שבטים שלא היה בהם פסולת. וזה ווי העמודים שהם עמודי העולם: פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. ו' לשונות הן נגד ו' שהיו יולדות בכרס א': אל עמו. עיין עקומה. אמר בע' נפש ירדו כאן וכבר נתרכו ממנו:

אבן עזרא

כי לא היו נשי השבטים במספר השבעים ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו כי פשוטו בית אביו כי שלשה וידויין היו ועזר הכהן שהיא אשתו בכח בעדו והיא כללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם: (ב) ראובן. כל שוא נע כזיי"ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכל וראוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכול' בלשון לקרוא שני שואי"ן נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת כי אם היה בי"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן ואם כ"ף או למ"ד כזבולן לזבולן ואם וי"ו יאמרו שורק תחת חירק כאלו הוי ו בקריאת אל"ף כמו וזבולן כי המלה תראה כקריאת אל"ף או זבולן ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה שהיו"ד מאותיות הנעלמות יעלימוהו כמו נעלה ביהודה כיהודה ליהודה נחשון כי עתה היו"ד הוא נעלם ואינו נזכר ונרגש בשפה גם ככה עם וי"ו ויהודה והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם: (ג) יששכר. בעבור התחברות שני שיני"ן חסרו האחד מהמבטא כדרך מחצצים שיקרא מחארים ואין שי"ן כמוה במקרא ומנהג העברים בהתחבר וי"ו עם אחד מאותיות השפה שהם במ"ף חבירי הוי"ו ינעו אל"ף נוסף בקריאה וינקדו הוי"ו בשורק כמו ופרו ורבו ומלאו בתי מצרי' וכל' ובנימן ובעבור היות בנימן בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות: (ד) דן. בהתחבר השמות הם על ששה דרכים וכולם נכונים. האחד כמו עילם ואשור וארפכשד. והשני בכפך ארגמן ברקמה ובוץ. השלישי אודם פטדה וברקת. הרביעי דן ונפתלי גד ואשר. החמישי מר ואהלות קציעות. הששי אדם שת אנוש: (ה) ויהי. מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמץ קטן יהי והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשו"א נח נראה כמו הבי"ת במלת ירב והיה ראוי להיות יהי רק יכבד על הלשון על כן העלימוהו ונקד הה"א בחרק. על כן לו יהי כי הוא אמר ויהי ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בשו"א יהי כן ה' על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בשו א רק זאת הגזרה וגזרת ויחי יעקב והיה זה כי השתי' האותיות שלו שרש מאלה השתי גזרות ויחי ויהי השתי האותיות הם מאותיות הנוח והם יו"ד ה"א היה חיה ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמים שאינם נראים בסוף המלה בא האות המשרת שהוא היו"ד עליה' בשו"א ולא כן בכל הגזרות בבנין הקל: יצאי ירך. רמז לקרוב אליו אבר המוליד כמו להסך את רגליו כי ששים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונה על כן כתוב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה הראשונה ויגש אליו כתיב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי נפש היתה ליעקב ויוסף שהיה במצרים במספר הוא ושני בניו: (ו) וימת יוסף. אב ובנו שתי דורות והעד שחיה איוב אחרי שבותו מאה וארבעים שנה והוא ראה ד' דורות וקדמונינו ז"ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשרה ואין מספר שנות אלה כאלה: וטעם וימת יוסף. כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה: וטעם וכל הדור ההוא. על המצרים כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף: (ז) ובני ישראל פרו. הולידו כעץ יתן פריו: וישרצו. כמו ישרצו המים רק הראשון מהפעלי' העומדים בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב והשני מהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שבר אכל את הלחם שמר את הדבר שבר את החמור אלו נקראים פועל יוצא והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים וזה השני וישרצו מהפעלים העומדים והנה זו הגזרה כגזרת שב פעם עומד כמו ושב וקבצך ופעם יוצא כמו ושב ה' אלהיך את שבותך אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים טעם עד שבעה יגיעו בבטן אחת: וירבו. שלא היו מתים כדרך עם רב: ויעצמו. שהיו בעלי עצם תקיפין. ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר ובי"ת במאד כמו בי"ת ויסעו בראשונה כי כתוב ראשונה יסעו: ותמלא הארץ. ארץ גושן היא: רעמסס. בשוא נח תחת העי"ן כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם הרי"ש יקרא נח והשני תחת מ"ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה: (ח) ויקם מלך חדש. פירוש כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה על כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני את עבדי: (ט) ויאמר אל עמו. המצריים: הנה עם. מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה אשר אהיה אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק: ממנו. כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה כמשפט להפריש בינו ובין ממנו פנה שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט וכל ספרי מערב שניהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין

ספורנו

חייהם היו למאורות ולא יצא הדור לתרבות רעה. אמנם אחרי מותם לא היו הצדיקים שביניהם כל כך הטובים בעיני אלהים ואדם: (ו) וכל הדור ההוא. כל שבעים נפש שלא בא הדור לקלקול גמור כל ימיהם: (ז) פרו וישרצו. ואחר שמתו כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים לבאר שחת ובכן: (ח) ויקם מלך חדש על מצרים וכו'. אף ע"פ שהיה זכרון ממנו בדברי הימים למלכים בלי ספק בפרט בענין החדוש אשר שם להק לא עלתה על לב המלך החדש אפשרות היותו מזה העם

רמבן

המשכן ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלת אבותם שהיה סוד אלוה עלי אהליהם והם הם המרכבה ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד:

א טעם ואלה שמות. כי הכתוב ירצה למנות ענין הגלות מעת רדתם למצרים כי אז גלו בראש גולים כאשר פירשתי ולפיכך יחזור אל תחלת הענין בהוא מפסוק וכל זרעו הביא אתו מצרימה ושם כתוב אחריו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ואותו הפסוק בעצמו הוא שהחזיר בכאן כי אף על פי שהם שני ספרים הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה וכאשר הזכיר בני יעקב קצר בבני בניו וכל זרעו והחזיר הכלל כאשר אמר שם כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים וכענין הזה בספר דברי הימים וספר עזרא שהשלים דברי הימים ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש וגו' כה אמר כורש מלך פרס וגו' ואותם שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא לחבר הספור אלא שהיו שני ספרים השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין וכן הדבר בשני הספרים האלה בראשית ואלה שמות ור' אברהם אמר כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי גם אביו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ואינו נכון ורש"י כתב אע"פ שמנאן בחייהם חזר ומנאן אחר מיתתן בשמותם להודיע חבתם שנמשלו לכוכבים שמוציאן במספר

לא ידע (כ"ג רא"ס): (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם נתחכמה מה לעשות לו (ש"ר) ור"ד נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת גרש"י ישן): ועלה מן הארץ. על כרחנו ור"ד כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתוב ועלינו מן הארץ והם יירשוה: (יא) עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן (ישעי' כב) לך בא אל הסוכן הזה גזבר הממונה על האוצרות (ש"ר): את פתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוה"ק אומרת כן אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקוצו. קצו בחייהם. (ויש מפרשים המצרים בעיני עצמם וק"ל). ור"ד כקוצים היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו:

למילדות

י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה
וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה
וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ
וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃
יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים
לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי
מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם
וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ
אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ
מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ
מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃
יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה
קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־

וְתַקִּיפִין מִנָּנָא׃ י הָבוּ
נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּלְמָא יִסְגּוֹן
וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנָּנָא קְרָב
וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִינּוּן עַל
סָנְאָנָא וִיגִיחוּן בָּנָא קְרָב
וְיִסְּקוּן מִן אַרְעָא׃ יא וּמַנִּיאוּ
עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאִישִׁין
בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחַנְהוֹן
וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵית אוֹצְרַיָּא
לְפַרְעֹה יָת פִּתּוֹם וְיָת
רַעַמְסֵס׃ יב וּכְמָא דִמְעַנַּן
לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תַּקְפִין
וַעֲקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יג וְאַפְלָחוּ מִצְרָאֵי
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃
יד וְאַמְרָרוּ יָת חַיֵּיהוֹן
בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא

וכין שהוא סימן לשון רבים והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הפך המנהג כי מלת אני רפה וכן מלת נחני ה' והנה מלת מן כפולה ונדגש הנו"ן תמורי לחסרון הנו"ן האחר כאלו היה ממנני כי הנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ס כאילו הוא מן נו"ן כי לסימן המדבר אם כן יהיה איש ממנו שהוא לשון רבים כאלו הוא ממננו. וטעם נו"ן ממנו דגוש להתבלע הה"א בחסרון כי יאמר מן ישמור ישמרו אשר יקרנו אויב ירדפו והוא המעט כי הרב ישמרהו רקישמרו דרך קצרה כמו והנה עושה מלאכ' שהוא כמו והנה הוא והנו נלב ופעמי' יוסיפו הנו"ן ישחרונני ולא ימצאונני תברכני נפשך. כמו תברכנני. וזבח תודה יכבדנני יסובבנהו יבוננהו יצרנהו ופעמי' יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנו בעליו: (י) הבה. הבה את אשתי לשון זכר והוא הנכון כמו לכה נא עמנו ולנקבה הבי המטפחת לכי ובאי בעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה נרדה ולנקבה הבה נא אבוא אליך כמו לכה נשקה את אבינו יין: נתחכמה. נבקש דרך חכמה שלא ירבה: לו. בעבורו כמו אמרי לי דע כי כל הפעלים עוברים או עתידים שם הפועל בכתם פי' שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת ברך וברך ולא אשיבנה והטעם ופרך ברכה וככה וברוב יועצים תקום והשלם יועצים עצה תקום וככה כי תקראנה קורות מלחמה. א"ר מרינוס כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו ולפי דעתי אין צורך: (יא) מסים. רבים והאחד מס וכמו פתים פת והם מפעלי הכפל. וטעם ענותו ליבש זרע הזכרים: מסכנות. אוצרות וכמוהו אל הסוכן ותהי למלך סוכנת שומרת האוצר ולא יודע לכל ושכבה בחיקך: רעמסס. בפתחות העי"ן ואיננו מקום ישראל: (יב) וכאשר יענו אותו. אע"פ שהיה בענוי כן ירבה כימים אשר לא עונה: יפרוץ. שעבר החוק בפריה ורביה כמו ופורץ גדר: (יג) ויעבידו. רעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחוק העבדים וזהו בפרך והוא כדברי המתרגם ארמית ולומר בפיוט פרוכים איננו נכון כלל וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרוג כל הזכרים הילודים: (יד) וימררו. ידוע הוא כי התי"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים ודרך חכמי ספרד כי בנייני הפעלים שמורים ולא תחסר

אות

ירבה ה' וסי' הבה נתחכמה. וכאשר יענו אתו. ובקרך וצאנך ירבין. ב' בו. ברבות רשעים. וכל מי וכי דכו' במ"א ירבה וסי' כי ירבה לסלוה: ונוסף ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונוסף גם הוא. ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד. בתראה קמץ וא' ועוד נוסף עליהם: ונלחם. ה' פתחין וסי' הבה נתחכמה לו. והיינו גם אנחנו ככל הגוים. ויצא ה' ונלחם בגוים. ויאמר דוד אל שאול. ויתמרמר מלך הנגב:

תולדות אהרן הבה נתחכמה. שם: ונלחם בנו. שם: שרי מסים. שם: וכאשר יענו. שם: ויעבידו מצרים. שם: וימררו את חייהם. שם:

בעה"ט הבה נתחכמה הבה עולה י"ב כלומר שנתחכם על י"ב שבטים: והיה כי תקראנה מלחמה. שסי' ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם: ונוסף ג' במסרה. הכא ונוסף גם הוא ואידך ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד. שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסיפו עליהם ככם אלף פעמים: ענותו. שנים במסורה הכא למען ענותו בסבלותם ואידך גבי אמנון ותמר לומר לך מה שהם בענין תשמיש אף כאן היו מענין אותן כדי למעטם מתשמיש ולבטלם מפריה ורביה: רעמסס. ראשון ראשון מתרוסס: בפרך. בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבת: בחמר. חסר. והוא אותיות ברמ"ח ברמ"ח איברי'. ד' מיני ענוין בפסוק וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. לכן סיתם כל מכה ומכה של ד' מכות. ולמ"ד של ה' מכות תשיב נמי ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך:

רמבן

במספר ותכניסן במספר שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא ואלו דברי אגדה והם דברים של אמת בענין הכתוב שהקב"ה מחבבן וכופל שמותם תדיר אבל קשור הפסוקים וחבורם בוא"ו הוא כמו שפירשתי:

(י) **הבה** נתחכמה לו. לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות הנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם הוא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל בהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה. ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו. ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה וכשנולד משה נראה שנתבטלה אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו או שהיה על פי האצטגנינות כדברי רבותינו כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס. וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל לא יצטרכו עוד לעשות במרמה: ועלה מן הארץ. על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה לי' רבינו שלמה ואם כפי' הרב היה אומר ועלה על הארץ כי כן הלשון בלוחמים עלה נבוכדנצר מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם ויתפשם עלה רצין מלך ארם על ירושלים למלחמה ואולי יאמר ועלה עלינו מן הארץ אשר הוא יושב בה ירמוז לארץ גושן ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בז ויעלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתנו ממנו ולהלחם בו והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ שישימו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה:

(יא) **שרי** מסים. למען ענותו שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך ומינה על המס שרים מן המצריים שיקחו מהם כרצונם אנשים

ספורנו

העם ושהיה עם זה ראוי לשאת פנים לעמו בעבורו: (י) הבה נתחכמה לו. לבא עליו בעקיפין: ועלה מן הארץ. מעצמו מבלתי שנגרשם בכח בלתי סבה מבוארת לתת אותנו לשמצה בקמינו וזה נעשה: פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה. כי תקראנה רעות וצרות של איזו מלחמה כמו ותכל דוד נפש דוד: ונוסף גם הוא על שונאינו. כי בהיותם נבדלים ממנו במילה ובלשון ובדעות העברים באופן שלא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם הם לנו לאויבים בלי ספק ויגלו שנאתם אז בעת צרות המלחמה: (יא) למען ענותו. כדי שיסכימו לצאת אל ארץ אחרת: ויבן ערי מסכנות. והם קבלו עליהם למס לבנות את הערים: (יג) ויעבידו. כשראו אותם מבזים עצמם לפעולה פחותה שמו אותם לעבדים וזה כי כפי מה שהיו מוסיפים הטעות על הטעות כן אבדה עצתם ויצאו מרעה לרעה: (יד) וימררו את חייהם. כאשר הוסיפו להטות בדעות ובמעשים כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו

בי

מות מן השרש ואיננו כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו כי יחיד מן חועדות מועד לא מועדה כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומיט וממקומות מקומה אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורים למכה מצרים בבכוריהם והנה ובכורות בקרך אם כן יהיה היחיד בכורה וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה.

וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה ואח"כ כלל את כל עבודת' לצרכיהם: אשר עבדו בהם. ישרתו בעבור שנים עבדו בהם בפרך וגזרת עבד בלא בי"ת אחריה היא עבודת העבד וככה עבדתיך ואם אחריה בי"ת הוא על ב' דברים האחד בעבור כמו ויעבוד ישראל באשה והשני לא תעבד בו בפרך כדרך אשר לא עובד בה וככה אשר לא עבד בו כי כתיב והארץ הנשמה תעבד ועל דרך הזה כנושה כאשר נושה בו: (טו) ויאמר מלך מצרים למילדות. שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר וככה ראיתי היום במקומות רבות והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא: (טז) ויאמר בילדכן את העבריות. כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי ועל אמונתו יקרא עברי על כן אבי כל בני עבר הבא מעבר הנהר עבר הנהר משתי העברים: אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר כמו מי אפסים והנכון שהוא כמו באבנים והאל"ף שורש: והמתן אותו. בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה. ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה כי ה"א השרש מן חיה יחליפוהו בתי"ו כמשפט בסמוכים ולכל חית הארץ וכן בעבור שהה"א והתי"ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקדה שבתוך הה"א אבל לא במבטא כי הבדל יש ביניהן בשמות כי תהלה תקרא ובשתמשך הנקודה תקרא תי"ו וזה לאות כי הכתב שבידנו הוא כתב עברי והכלל כי מלת חי גם חיים בספק כי הסכימו חכמי הדקדוק כי וארפכשד חי הכפל וכמוהו כי אם תם הכסף שהוא מן תמם וחיי כמו רבים חיים ולפי דעתי כי זו הגזרה זרה ואם איננה כן יראנו ממנו פעל עתיד כמו אחוג יחוג לה ראוי שיאמר אחוי יחוי להוי או כמו סוב סובו ציון סבי עיר והנה זאת לאות כי הוא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כי מצאנו שיאמר אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה ואם כן הוא מגזרת חיה כמו היה. ואף על פי שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה אף על פי שידמה שהוא מפעלי הכפל והוצרכתי לומר ככה בעבור שראיתי כן אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה ואין טעלה עלי מלת שלו כי הוי"ו תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות זו בזו והעד שלו כל בוגדי בגד והוא מן שלה והנה אפרש לך למה לא תבוא וי"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא כמו עבדו וסימן לשון רבים פרו ורבו וגם יש וי"ו נוסף כמו בנו בעור ואילו היה וי"ו שורש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי"ן שהזכרנו יחיד ורבים ונוסף ולא תדע המלה גם ככה אומר לך באות יו"ד שלא תבא שרש באחרונה כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי וסימן רבים בסמוך ידי נשים רחמניות וסימן נקבה דעי וראי ויו"ד היהם העברי או העברים גם נוסף בפעלים המגביהי להושיבי. גם בשמות בני אתונו גם במלות הטעם זולתי מני אפרים ובעבור כל זה אינו ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותהיה מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כאשר פירשתי: (יז) ותיראן. העלימו האל"ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין. בכל כתן יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך: (יח) ויקרא. הנכון בנות מות כי הכהן מצותי ואין הפרש בין ותאמרנה עבר כמו ותאכלנה הפרות ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהכנס הוי"ו הפתוח וככה מדוע עשיתן ותחיין: (יט) ותאמרנה. לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריות

וּבְלִבְנֵי וּבְכָל פּוּלְחָנָא
בְּחַקְלָא יָת כָּל פּוּלְחָנְהוֹן
דְּאַפְלַחוּ בְהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃
טו וַאֲמַר מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם
לְחָיָתָא יְהוּדָיָתָא דִּשְׁום חֲדָא
שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא פּוּעָה׃
טז וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן מוֹלְדָן יָת
יְהוּדָיָתָא וְתֶחֶזְיָן עַל מַתְבְּרָא
אִם בַּר הוּא וְתִקְטְלָן יָתֵיהּ
וְאִם בְּרַתָּא הִיא תְּקַיְּמִינַהּ׃
יז וּדְחִילוּ חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ
וְלָא עֲבַדוּ כְּמָא דְמַלִּיל
עִמְּהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיִּמָא
יָת בְּנַיָּא׃ יח וּקְרָא מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא וַאֲמַר
לְהֵן מָה דֵּין עֲבַדְתִּין יָת
פִּתְגָמָא הָדֵין וְקַיֵּמְתִּין
יָת בְּנַיָּא׃ יט וַאֲמַרָא חָיָתָא
לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִּנְשַׁיָּא

עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל־עֲבֹדָתָם
אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃
טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת
הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת
שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃
טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת
וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא
וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא
וָחָיָה׃ יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת
אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ
אֶת־הַיְלָדִים׃ שני יח וַיִּקְרָא
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר
לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה
וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ יט וַתֹּאמַרְןָ
הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא

(טו) למילדות הוא לשון מולידות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: שפרה. יוכבד. על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים. על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה (שם). פועה. לשון צעקה. כמו (ישעיה מב) כיולדה אפעה: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולד ובמקום אחר קוראו משבר. וכמוהו (ירמי' יח) עושה מלאכה על האבנים. מושב כלי אומנות יוצר חרש: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שראו אצטגניניו שעתיד להוליד בן המושיע אותם: וחיה. ותחיה: (יח) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון (סוטה שם) תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברה. כמו ותדברו לזכרים. וכן ותחללנה אותי אל עמי לשון עבר חללתן. כמו ותחללו לזכרים

שפרה ב' ומב' לישנא וסי' שם האחת שפרה. ברוח שמים שפרה העבריות ד' ג' הכר וא' מ"ל וסי' ויאמר מלך מצרים. ותאמרן המילדת אל פרעה. ויאמר בילדכן את. דין מ"ל. ותאמר אחתו אל בת פרעה: על האבנים ב' וסי' בילדכן את העברית. וארד בית היוצר: ולא עשו ה' וסי' ותיראן המילדת. ולא עשו חסד עם בית ירבעל. על אשר לא שמעו. במלכים. ולא שמעו ולא הטו את אזנם. ירמיה. ויהי לימים מימים ובעת צאת הקץ. יראת אלהים ז' בסדר פרשת מקץ: אליהן ה' ד' מלאים וא' חסר וסי' ותיראן המילדת. ותאמרן המילדת. דין חסר. ותקרבון אלי כלכם. ועשויה אליהן אל דלהות ההיכל. ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי: להן חד מן יו"ד נמסר במגלת רות סימן א':

תולדות אהרן למילדות העבריות. שם. בילדכן. שם: אם בן הוא. שם יב: ותיראן המילדות. שם יא: ותאמרן המילדות. שם:

בעה"ט שפרה ב' במסורה מתרי לישני. ברוח שמים שפרה. אשר שם האחת שפרה. כי דרך המילדות כשפעמים שהולד נוצר מת לוקחת המילדות שפופרת של קנה ומשימה תוך מעיו של הולד ומנפחת בו ומשיבה רוח להילד. וזהו שפרה לשון שפופרת: ד"א למה נקראת שמה שפרה שמשפרת את הולד אף ברוח שמים שפרה על שם שהקב"ה שפר את שמים: על האבנים ב' במסורה. וראיתן על האבנים והרד אל בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים כדאיתא בפ"ק דסוטה סימן גדול מסר להם בשעה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים. ד"א מה היוצר יכך מכאן ויכך מכאן וסדן באמצע. אף אשה יכך מכאן וירך מכאן והולד באמצע. ד"א מה זה ענין ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר: המילדת. בגימטריא יוכבד בת לוי: כאשר דבר אליהן. בגי' שתבען: עשיתן ב' במסורה. מדוע עשיתן הדבר הזה עשיתן את התועבה ביחזקאל כדאיתא בפ"ק דסוטה שבקשם תבע למילדות שיהיו נשמעות לו. ומצינו גבי עריות ל' תועבה כדכתיב כי את כל התועבת האל: ותחיין שנים במסורה בהאי פרשה כדאיתא בפ"ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם מים ומזון:

ספורנו

כי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוני עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים וכן היתה יד צריהם עליהם הלוך וקשה: (טו) למילדות העבריות. לאותן שהיו בעיר מצרים כי אמנם בעם כל כך רב לא היו שתי מילדות בלבד אבל אחר שבגדו במלך מילדות מצרים אחר מדבר להן המלך בעצמו לא שם לבו לבטוח במילדות שאר מקומות: (יח) מדוע עשיתן. שנגדתן בי כי הנה כשעיני לא תאמרו לעשות מצותי ובטחתי בכן שתמיתו הילדים

רמבן

אנשים לפי העבודה חליפות חדש או יותר יהיו בבנין המלך ושאר הימים בביתו והשרים האלה צוו אותם שיבנו ערים לפרעה במס ויבן העם ערי מסכנות לפרעה במס הזה וכאשר ראו שלא יזיק זה לעם קנו בחייהם מפניהם וגזרו שיעבידו כל מצרים את העם וכל איש מצרי שיצטרך בעבודה ימשול ליקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו וזה טעם ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך ועוד גזרו עליהם עבודות קשו' בחומר ובלבני' כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס

כַּנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃ כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ

ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי׃ ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב

ג׳ ל׳ וחסר ד׳ · ל׳ רפי. ל׳ והס׳ · ל׳. ל׳ · ו׳ כלישי׳ יראת האלהים · ל׳ · ל׳ מ״ל · ל׳. ל׳. ה · ל׳

מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימִין אִנּוּן עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חַיְתָא וִילִידָן׃ כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחַיָּתָא וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא׃ כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילוּ חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין׃ כב וּפַקֵּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְּאִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמוֹנֵיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן׃ א וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסֵיב יָת בְּרַתָּא דְלֵוִי׃ ב וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר וַחֲזַת יָתֵיהּ אֲרֵי טָב

הילוד ב׳ ומלאים וסי׳ כל הבן הילוד גם הבן הילוד לך מות תמות: הבת ד׳ ודגש וסי׳ תחזן. תתחמקין. זב עמקך הבת השובבה. מה אעידך: וילך איש מבית ב׳ דסמ׳ וסי׳ וילך איש מבית לוי. מבית לחם יהודה:

תולדות אהרן כי יראו המילדות. שם: ויצו פרעה. שם יב: היאורה תשליכוהו. סוטה יב סנהדרין קא: מבית לוי. סוטה יב בתרא קיט: בת לוי. זוהר שלח לך: ותהר האשה. סוטה יב: והרא אותו. סוטה שם מנחות כג:

רשי

לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חייתא. ור״ד (סוטה שם) הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן ויברך אותם ועוד כתיב (יחזקאל יט) מה אמך לביאה: (כ) וייטב. הטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסודה ב׳ אותיות ונתן לה וי״ו יו״ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו״ד בציר״י שהוא קמץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. (איכה ב) וירב בבת יהודה תאניה. וכן (ד״ה ב לו) ויגלאת השארית. דנבוזראדן הגלה את השארית. (שופטי׳ טו) ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו״ד בחיר״ק כגון וייטב בעיניו לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו״ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו״ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקרוי׳ בתים. ויבן את בית ה׳ ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (שם): (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד המושיע ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות ברש״י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכת להיות נערה. ובת ק״ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א״כ כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ול׳ וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כלו אורה

אבן עזרא

כמצריות כי בה חיים הרבה יש להם. ובא היו״ד רפה מן כי חיות והוא הנכון כמו דוות רוות פלות עלי ונדגש יו״ד במלת חיים שהוא תאר כמו ונתפשם חיים כיו״ד אלהי העבריים גם כן חיים שהוא שם דבר כמו עץ חיים וכמו ופטורי ציצים: וילדו. נקבות פועל עבר כי שוה הוא לזכרים טוו נבאו: (כ) וייטב. בעלי היו״ד בראשונה פעם יעמד היו״ד כמו זו ופעם יחליפוהו בוי״ו כמו ויושב שם רעבים שהוא מן ישב כמו וייטב מן יטב וזה הטוב הוא הנזכר אחרי כן ויעש להם בתים כמו כי בית יעשה לך ה׳: (כא) ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר על כן יראו מאת ה׳ הוא הנכון ואחזו דרך קצרה לומר ירא את ה׳ על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו נולד נשבר ונדכא והמשכיל יבין: (כב) ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה והנה הכתוב לא הגיד שמו כפרעה נכה ככה שמו בלשון עמו וכן פרעה חפרע: הילוד. שם תאר כמו גבור שכור: (א) וילך. בערים רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי. בן ישראל והיא אחות אביו ולא דבר נכונה שאומר כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי כי עיקר איסור ערוה היה להיות ישראל קדושים: (ב) ותהר. אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשנים ממשה וככה קבלו אבותינו שפועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק והנה ידענו כי תחלה קץ ד׳ מאות שנה היא מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמונים וחמש והיה ברדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק״צ והנה נשארו ר״י כוללא מהם ע׳ שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק״מ ושנות לוי כרדתו אל מצרים מ״ג והנה חיה כ״ב שנה אחרי יוסף והנה נשארו קי״ח כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים ובן זוטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה והנה זה התוכה בסנורים שכח שם חם ויפת וכתיב ויולד נח ויפת הוא הגדול ועוד במה קברו את אברהם ואת שרה אשתו והיא נקברה

בעל הטורים הילוד ב׳ במסורה. הכא ואידך גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד לומר לך כשם שנענש דוד שהוקם עליו רעה מביתו באבשלום בנו רצה להרגו. גם פרעה משה שנתגדל בביתו קם עליו והביא עליו כל המכות: וילך איש ב׳ במסורה. הכא. ואידך וילך איש מבית לחם יהודה עיי׳ בליכה זו בא גואל הראשון וע״י אותה שהליכה יבא גואל האחרון שהוא מבית בן דוד: כי טוב הוא. פי׳ תגין ב׳ בטי״ת ואחד בוא״ו וכ׳ כבי׳ לומר שעתיד לקבל חמשה חומשי תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם:

רמבן

המס בונים הבנין ועתה נתנו העם בעבודה ואם יהיו מביאים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם ולא יתן להם מבית המלך רק התבן בלבד ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ומצרים בשדה כגון החפירות והוצאת הזבלים הכל נתנו עליהם וגם היו רודים בהם להדוק אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים אותם וזה טעם את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך והיה המלך מפרנס אותם בלחם צר כמנהג לפועלי המלך וזה מאמר המתאוים שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחים מן הצדים אותם במצות המלך ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים ואין מכלים כי מצות המלך הוא ורבותינו אמרו עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים א״כ ויעבידו מצרים כמו לשרי המסים אשר לפרעה:

ב (א) וילך איש מבית לוי. רבותינו אמרו שהלך אחר עצת בתו ור״א אמר כי בערים רבות היו ישראל יושבים וזאת האשה היתה בעיר אחרת ומה צורך שיזכיר הכתוב זה. ועל דעתי בעבור שלא חשש לגזרת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים אמר הכתוב כן כי בכל מודרו לעשות ענין חדש יאמר כן וילך ראובן וישכב את בלהה וילך ויקח את גמר בת דבלים לכו ונמכרנו לישמעאלים לכו ונכהו בלשון לכו נא ונוכחה וכן זה נודרו ויקח את בת לוי ולא הזכיר הכתוב שם האיש ולא שם אשתו אשר לקח והיה זה בעבור כי יצטרך ליחסם ולהזכיר שמם מי אביהם ואבי אביהם עד אל לוי. ועכשיו ירצה לקצרו עד לדת המושיע ואחר כן ייחס גם שאר השבטים בעבורו בסדר השני. ועל דרך הפשט שיהיה זה תחלת הנשואין אין מוקדם ומאוחר בפרשה כי היה זה קודם גזירת פרעה וילדה מרים ואהרן ואחר כן גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ותלד הבן הטוב הזה ולא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא היה בלדתם חדוש דבר ועל דעת רבותינו הם לקוחים שניים שפירש ממנה מפני גזירת פרעה והחזירה בנבואת בתו ועשה בה מעשה לקוחים הושיבה באפריון ומרים ואהרן מרקדים לפניהם בשמחה כי על ידי זה יגאלו ישראל ואע״פ שהיה אהרן קטן נתן השם שמחה בלבו בענין הזה או מרים אחותו מלמדתו:

(ג) ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו. ידוע כי כל הנשים אוהבות את בניהם יפים ושאינם יפים ובלבה תצפינה אותן בכל יכלתן ואין צריך ראיה

ספורנו

הילדים ותוחלתי נכזבה: ותחיין את הילדים. ולא די שלא עשיתן מצותי להמיתם כי גם נתתם עלות להחיותם: (יט) כי חיות הנה. בקיאות במלאכת המילדת ואם נחסן לעשות דבר או לדבר שלא כהוגן תהיינה מרגישות בדבר ולא תקראנה עוד אותנו לילד ולמלך אין שוה להמית אחד או שנים בלבד: ב (ב) כי טוב הוא. יפה כמו כי

אבן עזרא

נקברה במערה קודם אברהם ליח שנה. ודע כי הנו"ן תמלא חסרה או מובלעת בדגשות בתחלת המפעל כנו"ן גש הלאה ויגש אליו ובאמצע כמו וגם אף עלה ביזרעאל או ויחר אף והנה הנו"ן מובלעת באמצע ועל כן נדגש פ"א ויחר אפו ישוב אפך וככה נו"ן נתן במלת תתי כי הוא כמו תנתי כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו שכתי לכתי לדתי גם בסוף תת פחדך טוב תתי אותה לך וככה בשמות כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה כמו מן בן בנה והיא תתערב עם אשר בנה בית והנה החליפו הה"א בתי"ו כמו גבירה גברת עטרה עטרת פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת והנה חסרו הנו"ן להקל על הלשון ויאמרו בת ומלת רחל בתו כמלת אמת חסדו ואמתו והנה התי"ו לשון נקבה והנה הנו"ן מובלעת ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמתיות כמו בנות ולא בתות ולא בתים: ותהר. לא הזכיר הכתוב לידת חרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם. ומלת טוב כאשר תמצא באיש מלא דעת יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם ה' טוב עם אנשים או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תאר או מראה ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: שלשה ירחים. יש אומרים כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד גם זה דרש כי לא יוכלו המצריים לדעת מתי הרתה האשה ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים באחד עשר כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון כי דבר מנוסה הוא לקדמונים וחמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד והנה המעמד הקבוע הם רס"ט ימים ושליש יום והאמצעי רע"ג והגדול שהוא הארוך רפ"ו וחכמי המולדות יודו כן ואין טענה מהשבטים כי להיותם על הסדר איננה ראיה כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון גם נולד יששכר קודם אשר ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולון על כן מלת ואחר ילדה בת כמו ואחרי כן יצא אחיו שלא היו זכר ותהר לכל אחד גם לתקופת הימים שלש היו ונדגש צ' הצפינו כדגשות קו"ף אם יקרך עון לדבר בם לחות ובעבור היות הצדי בשוא נע נרפה הפ"א שהיה ראוי להדגש והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף ואין צורך לבקש למה לא צפנתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס וכתב ושאלה אשה משכנתה. ובאה מלת תבת גומא מלעיל בעבור היות הניגון בתחלת מלת גומא: (ג) ותחמרה. נחה ה"א כה"א ויקרא לה נובח בשמו וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל וכמוהו בארות בארות חמר ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר. ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד. אולי אהותו נתנבאה לעשות כן ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צ"אן מהמים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף. כמו קנה וסוף קמלו והוא צמח מן היאור: (ד) ותתצב. מלה זרה כי שמו נח נעלם בין שתי התוי"ן תחת היו"ד. אמר ר' משה הכהן כי תי"ו לרדת ולגשת נוסף בעבור חסרון הפ"א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח. ועתה החליפו התי"ו לה"א במלת לדעה כמו אשר תנה הודך: (ה) ותרד. תמ"מונה: לרחוץ. מנהג המצריות היה והזכיר דבר נעריתיה שהולכות על מקום היאור כמו ויד תהיה לך בעבור ששלחה אמתה והיא אחת הנערות לקחת התיבה. כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר ועוד כי אין מדרך הדקדוק

פסוקים ותרגום

ב הוא ותצפנהו שלשה ירחים: ג ולא־יכלה עוד הצפינו ותקח־לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את־הילד ותשם בסוף על־שפת היאר: ד ותתצב אחתו מרחק לדעה מה־יעשה לו: ה ותרד בת־פרעה לרחץ על־היאר ונערתיה הלכת על־יד היאר ותרא את־התבה בתוך הסוף ותשלח את־אמתה ותקחה:

הוא ואטמרתיה תלתא ירחין: ג ולא יכילת עוד לאטמרותיה ונסיבת ליה תיבותא דגומא וחפתה בחימרא ובזפתא ושויאת בה ית רביא ושויתה ביערא על כיף נהרא: ד ואתעתדת אחתיה מרחיק למדע מה יתעביד ליה: ה ונחתת בת פרעה למסחי על נהרא ועולימתהא מהלכן על כיף נהרא וחזת ית תיבותא בגו יערא ואושיטת ית אמתא ונסיבתה:

(מסורה בגליון: ל׳ · ם. ל׳ · ג׳ וחסר · ולא מפיק · ל׳ · ל׳ . ל׳ · ליו . ס׳ · ו׳ בליסנא · ב׳ חסר דחסר בליסנא · ל׳)

רשי

אורה. (סוטה שם): ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לו' חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלעז יונק"ו רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוסי"ל בלעז. ודומה לו קנה וסוף קמלו: (ה) לרחוץ על היאור. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו (שמואל ב יד) ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ור"א (סוטה שם) הולכת לשון מיתה כמו הנה אנכי הולך (בראשית כה) הולכות למות לפי שמיחו בה. והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו להנקד אמתה מ' דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה

ירחים ד' וסי' ותצפנהו שלשה ירחים. וממגד גרש. במספר ירחים. תספר ירחים תמלאנה: גמא ג' וסי' ותקח לו תבת גמא. ובכלי גמא על פני המים. היגאה גמא. וחד וגמא. הציר לקנה וגמא: ותחמרה חד מן י"ח מלין דלא מפקי ה' בסוף תיבותא ומטעים נמסר במס"ר: על היאר. ה' בלישנא וסי' ופרעה חלם. ותרד בת פרעה. ערות על יאור. על הנהרות על היאורים. על יא"יהם ועל אגמיהם: הלכת ב' חסר דחסר וסי' ונערתיה הלכת. וחד ההלכת. ההלכת לרגלה. הולכות על טוביה כן כתיב. הלכות תרשיש כן כתיב. ובמסרה אחריתי מצאתי נמסר הלכת ד' חסר וא' מלא וסי' ונערותיה הלכת. הלכת הרשישה. ותהלכת לימין. ההלכת לשאל. ואגרותיהם הולכות על טוביה. מלאים. ובספרים המדויקים ישנים שראוי לסמוך עליהם כך דינם. ונערתיה הלכת חסר דחסר. ההלכת לרגלה חסר דחסר. הולכות על טוביה מלא דמלא. ותהלכת לימין חסר דחסר. ההולכת לשאל מלא. הלכות תרשיש כן כתיב:

תולדות אהרן עוד הצפינו. סוטה שם: ותתצב. מגילה יד סוטה ט יא יג (סוטה יז): לרחוץ על היאר. מגלה יג סוטה יב:

בעה"ט ירחים ד' במסורה. הכא ואידך מגרש ירחים. במספר ירחים אל יבוא. תספר ירחים תמלאנה. כדאי' בפ"ק דסוטה שמנו לה המצרים ג' חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שנירשה. וזהו תספר ירחים תמלאנה שספרו הירחים כדי שידעו עת לידתה במספר ירחים אל יבא שלא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג"ח קודם שנירשה וזהו גרש ירחים קודם שנירשה היו לה ירחים מעיבור: ולא יכלה. ב' במסורה. הכא ולא יכלה עוד הצפינו. ואידך ולא יכלה ארץ מגוריהם מלמד בעשתה לו נוערם בארץ ואפילו תחת הקרקע הפשו אחריו מפני שידעו שמשם יצא מושיען וזהו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הצפינו: גמא ג' במסורה. הכא ואידך הבוא גמא וגומא בכלי גומא ע"פ מים שלפי' בים שלא ל"י דהיינו בת פרעה להציל כלי גומא ואידך בהיותו סוגא' גומא רמז למ"ד היום בימי משה היה: ותרד בת פרעה. היה דתם תלמד שבנותה דתם. שהלכה להתגייר: ונערתיה הלכת ג' במסור'. הכא ואידך וקם רבקה ונערותיה לומר שנתגיירה ותפסה מעשה באמהות. ואידך ויבנה ואת נערותיה שבנכם את דבר. ואת נערותיה בנה שמלאך והכנס לפי שמנעו לקחת את התיבה ולקחה נערות להרוג:

ספורנו

כי טובת הנה. ראתהו יפה יותר ממה שהיה מורגל וחשבה שזה היה לתכלית מכוון מאת יוצרו כי אמנם יופי התבנית יורה על טוב מזג החומר ושלמות הכח המצייר: (ג) ותשם בסוף. מקום שלא יראו אותה עוברי דרך כשהיתה מניחה שם את התיבה ועם זה בחרה במקום הסוף להפוך גזרת השלכתו ביאור לעמידתו בסוף על שפת היאור: (ד) לדעה מה יעשה לו. בחשבה שיקחהו איזה מצרי כשלא חשבו כי רבים אסופים היו במצרים בלי ספק כי מלאה הארץ זמה כמו שהעיד הנביא: (ה) לרחוץ על היאור. בהדר של מלך שהיה סמוך ליאור ומבים בו כי אמנם כבודה בת מלך פנימה בלי ספק לא יצאה אל היאור: ונערותיה הולכות. לכן לא שלחה אחת מהן שלא היו אז שם עמה: ותשלח את אמתה. האמה במערכה מוכנה אז לרחוץ וכל זה ברצון האלהי שלא תשלח אחת מהנערות המגינות

רמבן

ראיה לטענת כי טוב הוא אבל פירוש הטובה הזאת שראתה בו טוב מחודש וחשבה כי יארע בו נס וינצל ולכן נתנה אל לבה וחשבה מחשבות בעיניו וכאשר ראתה שלא יכלה עוד להצפינו חשבה שינצל בתחבולה אחרת ועשתה לו תיבת גומא ואחותו נצבת מרחוק שלא יכירו בה לדעת מה יעשה לו וכל זה סיוע לדברי רבותינו שדרשו כי טוב הוא שנתמלא כל הבית אורה ולמה שאמרו שהיתה מרים מתנבאת עתידה אמה שתלד בן שמושיע את ישראל:

(ה) **לרחוץ** על היאור. סרס המקרא ודרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו לשון רבינו שלמה. ואם כן יהיה על היאור כמו אל היאור. וכן וילך אלקנה על ביתו הרמתה כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו ויתכן שהיו ביאור מעלות והיא ירדה מארמון המלך לרחוץ במעלה הראשונה אשר

ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד
וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו
וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃
ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה
הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת
מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־
הַיָּלֶד׃ ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־
פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה
וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃
ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־
פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה
וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־
שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד
וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד
וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ
לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר
כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי
יא וַיְהִי ׀ בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל
מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא
בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה

ו וּפְתַחַת וַחֲזַת יַת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי וְחָסַת עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת מִבְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵין׃ ז וַאֲמַרַת אֲחָתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזִיל וְאִיקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא מֵינִקְתָּא מִן יְהוּדָיָתָא וְתוֹנִיק לִיךְ יַת רַבְיָא׃ ח וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אִיזִילִי וַאֲזַלַת עוּלֵמְתָא וּקְרַת יַת אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא׃ ט וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה הָא לִיכִי יַת רַבְיָא הָדֵין וְאֵינִיקִיהִי לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יַת אַגְרִיךְ וּנְסִיבַת אִתְּתָא יַת רַבְיָא וְאוֹנִיקְתֵּיהּ׃ י וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְתִיתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מֹשֶׁה וַאֲמַרַת אֲרֵי מִן מַיָּא שְׁחַלְתֵּיהּ׃ יא וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק לְוַת אֲחוֹהִי וַחֲזָא בְּפוּלְחָנֵיהוֹן וַחֲזָא גְּבַר מִצְרַי מָחֵי לִגְבַר

ג׳. ד׳ ג׳ חסר וא׳ מלא. ג׳ וכ"ע. ג׳. פ׳. ג׳ וחד ואם אם. ג׳ ומ"ע. ג׳ וכ"ע. ג׳. ג׳. ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא. ב׳ וכות יגספ פ׳. ג׳ וכ"ע

בכת ובכת ד׳ וסי׳ והנה נער. וישמע משה את העם. ודוד עלה במעלה הזיתים. הנה הבלך בכה. מדוע אדני בכה. ויצא ישמעאל בן נתניה. ובהתפלל עזרא: הא"ך ג׳ וסי׳ לך אשה מינקת. והכתי בפלשתים. רמות גלעד: לכי ג׳ וסימן ותלך העלמה ותקרא את אם. ויאמר לכי ושלח אותה שני חדשים. ויאמר לה אמנון קומי לכי: היליכי ב׳ מלאים בלישנא וסי׳ היליכי את הילד. אילכה שולל וערום: ותבאהו ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מ"ל וסי׳ ויגדל הילד ותבאהו. ותביאהו בית אביה דשפטים. בית ה׳ שילה קדמאה ובתרא חסר: מכה ה׳ פתחי׳ וסי׳ מכה איש עברי. מכת במטה אשר בידי. האשר שבית בחרבך ובקשתך. מכה עמים בעברה ולא תחוס עיני וגם אני לא אחמול:

רשי

שרבה (סוטה שם): (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה את הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה (ש"ר סוטה שם): והנה נער בוכה. קולו כנער: (ז) מן העבריות. שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה (ש"ר סוטה שם): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי (ש"ר סוט' שם): (י) משיתיהו. שלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא מש כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן (שמואל ב כב) ימשני ממים רבים שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותיו ומן שב השיבותיו ומן בא הביאותיו או משתיהו כמו (זכריה ג) ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי תבוא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלותם. (ש"ר) נתן עיניו ולבו להיות מצר עליה': איש מצרי. (ש"ר) נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמיד' מקרות הגבר למלאכת': מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי הי' ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשרא' אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל

אבן עזרא

הדקדוק להיות זרועה כי המ"ם רפה ומ"ם אמה ארכו דגוש ועוד כי אמה אדם מדה לא זרוע: (ו) ותפתח ותראהו. אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר כמו ובית דוד כאלהים כמלאך ה': והנה נער בוכה. היו איבריו גדולים כאלו הוא נער וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו וזה טעם כי טוב הוא: (ז) ותאמר וכו' ותינק. בעלי היו"ד בראשונה יש מתחלף היו"ד כמו מן ידע בוי"ו תודיע ויש שיושם נח נעלם בין אות המשר' והעי"ן תחת יו"ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותינק לך את הילד: (ח) ותאמר לכי. כמו שבי וילך וישב: (ט) היליכי. כמו היניקי כי שנים שרשים הם ילך גם הלך והטעם אחד כי אין הה"א מאותיות המשך על כן ה"א אחרת כמוה ועוד כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחי' נמצאי' במבטא לא במכתב ופעם נעדרים והה"א לעולם באמצע היא נראית ומלת בלטיהם איננה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות ולא דבר נכונה רק היא מלה אחת על משקל והיניקיהו לי כמו שאמרתי והוא מהבנין הכבד הנוסף גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא כמו וגם אני הא ואנחנו לא מצאנו בכל המקרא לנקבה ליכי כ"א לך רק היא מלה אחת: ותניקהו. מעלומי העי"ן מן הפעלים השניים הנראים והנה בפסוק אחד שני' שרשים והטעם אחד וככה הטיבו נגן צווי כמו היליכי אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו מעלומי העי"ן: (י) ויהי לה לבן. כמו ואלה בני מיכל זרובבל בן שאלתיאל והוא בן פדיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו: שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכך כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מל' מצרים אל לשון קדרים גם ככה בספרי חכמי יון אולי למדה בת פרעה לשונו או שלה ואל תתמה בעבור שאיננו משוי כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים: (יא) ויצא אל אחיו. המצרים כי בארמון המלך היה

תולדות אהרן ותפתח ותראהו. סוטה שם: ותאמר אחותו. שם: ותאמר לה בת פרעה. שם: היליכי את הילד. שם:

בעל הטורים והנה נער בכה. זה הסכן בהניחתו אצל התיבה. נער בכה בגי׳ זה אהרן (הכהן): האלך. ג׳ במסורה. הכא ואידך האלך והכתי בפלשתים גבי דוד ואידך האלך אל רמות גלעד. לומר בדברי נביאים מתקיימים כדברי אורים ותומים שמרים נתנבאה על משה קודם שנולד כמ"ש רז"ל:

רמבן

אשר ביאור לא תכנס אל שבולת הנהר. וראתה התיבה בתוך הסוף רחוק ממנה ותשלח את אמתה ותקחה או הוא כמו לרחוץ ביאור. וכן ונתת אותם על סל אחד: (ו) והנה נער בוכה. קולו נשמע כנער לשון רבינו שלמה. וכבר דחו זה ואמרו אם כן עשיתה למשה רבינו בעל מום. ועוד מה טעם שיזכיר הכתוב עובי קולו. ור"א אמר שהיו איבריו גדולים כנער ואולי הזכיר זה ליופיו כי בעבור טובו ויופיו חמלה עליו כי הכירה בו שנולד מקרוב ואבריו יפים ומחוזקים כאלו הוא נער. ויותר נכון שנפרש בו שיהיה בוכה כנער בחריצות וזריזות ולכן חמלה עליו. ואגדה נער בוכה ילד היה ומנהגו כנער בא גבריאל והכהו למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמי'. ועל דעתי אין צורך לכל זה כי הילד מיום הולדו יקרא נער כמו שנאמר מה נעשה לנער היולד וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער ויקרא ילד והוא גדול כמ"ש בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער. וכן והנער נער לומר שהוא ילד קטן בן כ"ד חדשים כאשר נגמל מחלב מיד העלתהו כדכתיב ותינק את בנה עד גמלה אותו ותעלהו עמה כאשר גמלתהו: ותאמר מילדי העברים זה. נתנה אל לבה המעשה כאשר היה כי אמרה לבעבור הטיל אותו או שלא יראו במות הילד שמוהו שם ואיש מצרי למה יעשה כן ור"א שראתהו נמול וא"כ הסירה בגדיו ובדקה אותו בו ואין צורך: (יא) ויגדל משה ויצא אל אחיו. שגדל והיה לאיש כי מתחל'

ספורנו

החשובות ותסמוך עליה ואולי תבחר להשליכו אל היאור: (ו) ותפתח ותראהו. ותרא אותו כי טוב הוא ויפה מאד: את הילד והנה נער בוכה. ורא' שעם היותו ילד היה נער בוכה וזה כי הולד מעת הולדו עד היותו שלם בגידול יקרא ילד כענין הילדים אשר גדלו אותם האמור ברחבעם וכן ילדים אשר אין בהם כל מום האמור בדניאל וחביריו. ומעת היותו מתנער ומתנועע בתנועות בלתי שלמות להשיג תכלית יקרא נער ומזה יקרא כל משרת נער כי אמנם רב תנועותיו בלתי שלמות כפי הצריך להשיג התכלית המכוון מאדוניו. אמר אם כן שראתה שעם היותו ילד נולד מקרוב הנה היה נער בוכה מתנער בתנועה נפלאה כבן גילו: ותחמול עליו. שיהא ולד נאה ומוכן לשלימות כזה נזרק ליאור: ותאמר מילדי העברים זה. אין זה אסופי נולד מזנות באופן שיהיה מוכן לבגוד כאמרו ילדי פשע זרע שקר: (ז) מינקת מן העבריות. שיהיה החלב יותר נאות למזגו: ותינק לך. לעמוד לפניך מאחר שלפי יופיו והכנותיו לפני מלכים יתיצב: (י) ותקרא שמו משה. ממלט ומושה את אחרים מצרה: ותאמר כי מן המים משיתיהו. הטעם שקראתיו משה להיות שימלט הוא את אחרים כי אמנם משיתיהו מן המים אחר שהיה מוטל בתוכה וחי לא היה כי אם בגזר' עירין בדין שימלט הוא את אחרים: (יא) וירא בסבלותם. נתן לבו לראות בצרי אחיו: וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ומצ'

אבן עזרא

וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי ממשפחתו כמו אנשים אחים : (יג) נצים . שם התאר מבנין נפעל והשלם ננצים כמו נראים : לרשע . העושה חמס : (יד) הלהרגני אתה אומר . בלבך : אכן . כמו אם כן : (טו) וישמע . ארץ מדין סריס היו אל משמעת פרעה על כן הוצרך להיות רועה כאן שלא יעמוד בישוב אולי יכירוהו וכאשר אמר לו השם שמת פרעה ועבדיו שברח מפניהם ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר ויצלני מחרב פרעה כי כל ימי חייו היה ירא ממנו ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין שב לפרש למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידוע כדרך ויצא יעקב וגו' וילך ושב לומר ויפגע במקום : (טז) ולכהן . הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לע"ג והעד וכהנו לי וכהני ה' ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד : (יז) ויבאו . מ"ם ויגרשום כמו נו"ן שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד ובכה נאנס במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן : (יח) ותבאנה אל רעואל . אבי אביהן היה כי יתרו היה חותנו והוא חובב וכתוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל

רשי

כל היום : (יב) ויפן כה וכה . ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה . ולפי פשוטו כמשמעו : וירא כי אין איש . עתיד לצאת ממנו שיתגייר : (יג) שני אנשים עברים . דתן ואבירם הם שהותירו מן המן : נצים . מריבים : למה תכה . אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד : רעך . רשע כמותך : (יד) מי שמך לאיש והרי עודך נער : הלהרגני אתה אומר . מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש : ויירא משה . כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין להגאל : אכן נודע הדבר כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך : (טו) וישמע פרעה . הם הלשינו עליו : ויבקש להרוג את משה . מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרע' · (וישב בארץ מדין נתעכב שם כמו וישב יעקב) : וישב על הבאר . למד מיעקב שנזדווג לו זווגו מן הבאר : (טז) ולכהן מדין . רב שבהן . ופירש לו מע"ג ונידוהו מאצלם : את הרהטים . את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ : (יז) ויגרשום . מפני הנדוי : למה

תרגום אונקלוס

יְהוּדִי מֵאֲחוֹהִי : יב וְאִתְפְּנִי לְכָא וּלְכָא וַחֲזָא אֲרֵי לֵית גַּבְרָא וּמְחָא יַת מִצְרָאָה וְטַמְרֵיהּ בְּחָלָא : יג וּנְפַק בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וְהָא תְּרֵין גּוּבְרִין יְהוּדָאִין נָצָן וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָא אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ : יד וַאֲמַר מַן שַׁוְּיָךְ לִגְבַר רַב וְדַיָּן עֲלָנָא הַלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא דִקְטַלְתָּא יַת מִצְרָאָה וּדְחִיל מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָמָא : טו וּשְׁמַע פַּרְעֹה יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יַת מֹשֶׁה וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וִיתֵיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן וִיתֵיב עַל בֵּירָא : טז וּלְרַבָּא דְמִדְיָן שְׁבַע בְּנָן וַאֲתָאָה וּדְלָאָה וּמְלָאָה יַת רַהֲטַיָּא לְאַשְׁקָאָה עָנָא דַאֲבוּהֶן : יז וַאֲתוֹ רָעַיָּא וּטְרָדוּנִין וְקָם מֹשֶׁה וּפְרָקִינוּן וְאַשְׁקֵי יַת עָנְהוֹן : יח וַאֲתָאָה לְוַת רְעוּאֵל אֲבוּהֶן וַאֲמַר מָה דֵין

תורה

ל' אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו : יב וַיִּפֶן כֹּה
וָכֹה וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־
ל' . ל' הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל : יג וַיֵּצֵא
בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים
ג' עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע
כל אוריי' חסר לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ : יד וַיֹּאמֶר מִי
ל' וחסר וא' ובספע . שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ
ל' הֲלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר
י"ב . הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה
נ"א . י"ט וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר :
טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה
וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב
ל' וחד אל הבאר . בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר :
ג' טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת
ל"ו . ל' וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה
אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן
אֲבִיהֶן : יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים
ל' ומ"ל וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן
ל' חסר יו"ד. וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם : יח וַתָּבֹאנָה
אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ

מסורה

נצים ג' וסי' שני אנשים עברים . להצות גלים נצים ערים בצירות . מלכים להשאות גלים נצים . ישעי' . רעך כל אוריי' חסר ונביא הפר במ"ב מלאים וסי' ונתתי לרעיך ושכב עם נשיך . אתה וריעך היושבים וכל כתו' דכוו' מלאים ב"מ משלי דכולהון חסר במ"א מלא . לך התרפס ורהב רעיך : ויירא י"ב נמסר פ ויצא : אכן י"ט נמסר בישעיה סימן מ' : ולכהן ג' וסי' ולכהן מדין שבע . ויאמר מיכה שבה עמדי . ויאמרו לו ההרש שים : ותבאנה ח' כ"כ וסי' ותבאנה אל קרבנה . ותבאנה והדלנה . ותבאנה אל רעואל אביהן . פתאם עשיתי ותבאנה . נערות אסתר וכריסיה . ותבואינה כתיב . אשר תבאן הצאן ל' כתיב כן . התבננו וקראו ותבואינה . לחוד כ"כ . תבאינה האותת . ל' כ"כ . ואל החכמות שלחו . תבואינה אניות תרשיש תבואנה כתיב ושאריהון תבאנה כתיב :

תולדות אהרן ויפן כה וכה . סנהדרין נח : נצים . נדרים סד : למה תכה רעך . סנהדרין נח : ויירא משה . עקידת שער לג:

בעל הטורים

נצים . ג' . עברים נצים וגו' טנה יב להשאות גלים נצים עריב בצורות הד (במ"ב יט)(וחד כיבעי' לז) גו' סרבעי' ישאו שממה וחרוב יהרבו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ודרשו רז"ל דהיינו דתן ואבירם שירדו מנכסיהם וחרבו בתיהם : ולכהן . ג' במסורה הכא ולכהן מדין . ושני פעמי' גבי פסל מיכה לאב ולכהן , יתרו הי' כומר לעבודת גלולים ובשבא משה בתו הולך מבה לידור לו שבן שראשון שיולד לו שיהיה כומר לעבודת גלולים וזה כוונתו כי ידע שיחזיר את חתנו למוטב כמו שעשה שהרי נתגייר מ"מ נענש שבן בנו נעשה כומר לעבודת גלולים שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה ודרשו רז"ל בן משה הי' אלא שתולין הקלקלה במקולקל :

ספורנו

ואולי בהיות התעורר להנקם : (יג) ויאמר לרשע . מפני היות כל אחד מהם אחיו לא נתעורר להנקם אבל הוכיח במיבור : (יד) הלהרגני אתה אומר . אתה מעורר מדנים נהרגני : ויירא משה . והכן נכמר לנפשו וברח : ויאמר אכן נודע הדבר . כשאמר זה המוסר את דבריו אלה בפני רבים ולכן לא הרג את המוסר מבלי אין תועלת בהריגתו אחר שכבר מסר : (טו) וישב בארץ מדין . בחר לשבת איזה זמן בארץ מדין : וישב על הבאר . ובעברו בארץ קרה לו שישב סמוך לאיזה באר כמו ויפגע במקום בהיות מקום כמבואר למעלה : (יז) ויקם משה ויושיען . בהיות בני בעלי הריב נכרים לא התעורר להנקם גם לא הקפיד ליסר הרועים בתוכחות מוסר רק

רמבן

מתחלה אמר ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתהו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת . וטעם ויצא אל אחיו כי הגידו לו אשר הוא יהודי והיה חפץ לראותם בעבור שהם אחיו והנה נסתכל בסבלותם ועמלם ולא יוכל לסבול ולכן הרג המצרי המכה הנלחץ : (יד) **הלהרגני** אתה אומר . מכאן אנו לומדים שהרגו בשם המפורש לשון רש"י . ומדרש רבותינו הוא ואני תמה א"כ מי הגיד לרשע כי משה הרגו א לי סמך ידו עליו ויקללהו בשם ה' וזהו ויך . או מפני שנפל מת לפניו פחד משה שיעלילו עליו וקברו בחול וראה אותו עושה כן וידע שהוא הגורם או חשב שהרגו בחרב כי לא ראה רק הקבורה . ועל דרך הפשט אומר כי אתה אומר פירושו חושב . כי מצינו אמירה על מחשבת הלב אמרתי בלבי אמרתי טוב ממנו הנפל . ואין בכאן צורך לזה כי אמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו אם בעבור שאתה חפץ להרגני כאשר הרגת את המצרי אתה מוכיח אותי ואומר למה תכה רעך :

(טז) **ולכהן** מדין שבע בנות . לא יזכיר הכתוב שמו כי איננו ידוע רק מן הכנוי שהוא נכבד בכהונתו והוא יתרו כי אחרי התחתן במשה כתיב וישב אל יתר חותנו ושם כתוב ויאמר יתרו למשה לך לשלום כמו אליה ואליהו ירמיה וירמיהו ואחרי שנתגייר נקרא חובב דכתיב ומבני חובב חותן משה כי דרך כל המתיהדים לקרא להם שם אחר בישראל והוא בן רעואל דכתיב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני ומה שאמר בכאן ותבאנה אל רעואל אביהן הוא אבי אביהן כמו אלהי אבי אברהם נבוכדנצר אבי וכן הידעתם את לבן בן נחור וכן ומפיבושת בן שאול ורבים כן והיה זה כי הכהן לא ימצא בבית כי היה נטרד בכיהונו בבית אלהיו ותבאנה אל הזקן . ויתכן כי ויואל משה לשבת את האיש הוא הכהן הנזכר למעלה כי הוא שנתן לו צפורה בתו :

ותבאנה ותדלנה . כי היו הרועים בכל הימים באים וממלאים הרהטים ומשקים לאנס בתחלה ואחרי כן היו הנשים האלה משקות שלהן ואירע כי היום הזה קדמו הנשים ותבאנה ותדלנה כי היו חושבות להשקות לאנס בתחילה טרם בא הרועים והנה באו הרועים ויגרשום מן הרהטים להשקות הם תחלה כמנהגם בכל הימים ומשה הרה לו על החמס והצילן כי כיון שהן מלאו הרהטים הרי המים שלהן וגם דלה דלה להם כי לא הספיקו הרהטים לכל צאנן וזה טעם מדוע מהרתן בא היום ואמר איש מצרי הצילנו מיד הרועים שמגרשים אותנו בכל יום תמיד כבואנו לרהטים בתחלה :

מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ

כג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע

ד׳ ב״כ דכתיב כן. ל׳. ל׳. ל׳. ל׳. ס׳ רפין. ד׳ ב׳ חסר וס׳ מ״ל ומלעיל. ג׳ דסמי׳ אל ותלד. ד׳ חסר. ל׳. ל׳. ג׳. ד׳. ל׳. ס׳ כהו׳. ג׳ כנים׳.

אוֹחֵיתִין לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין׃ יט וַאֲמַרַת גַּבְרָא מִצְרָאָה שֵׁיזְבָנָא מִיַּד רָעַיָּא וְאַף מִדְלָא דְלָא לַנָא וְאַשְׁקִי יַת עָנָא׃ כ וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא לְמָא דֵין שְׁבַקְתּוּן יַת גַּבְרָא קְרָן לֵיהּ וְיֵיכוּל לַחְמָא׃ כא וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יַת צִפּוֹרָה בְּרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה׃ כב וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ גֵּרְשׁוֹם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ כג וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִינוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְאַנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַּהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעִקוּ וּסְלֵיקַת קְבֵילְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא׃ כד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קְבֵילְתְּהוֹן וּדְכִיר יְיָ יַת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב׃ כה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ

רשי

(כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם. כד״א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו. (ס״א כמשמעו) ודומה לו (שופטי׳ יט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי לדבר ומדרשו ל׳ אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו׳ ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו הפרשיות הללו בר״י): וימת מלך מצרים. (ס״ר) נצטרע והיה שוחט תינוקות ישר׳ ורוחץ בדמם: (כד) נאקתם. צעקתם. וכן (איוב כד) מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם. עם אברהם: (כה) וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו:

אחר

אבן עזרא

רעואל המדיני: (יט) ותאמרנה. הן הוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן. (כ) ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב כמו אלהי אבי אברהם. גם נבוכדנצר אבוך ובן הבן יקרא בן וככה הבנות בנותי והבנים בני ואנת ברי בלשצר: ויאמר. הנה תפש הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו כי ידוע הוא מדרך הסדר׳: קראן לו. מלה זרה בעבור שאין על משקלה: (כא) ויואל. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל ע״כ לא הזכירו הכתוב: (כב) ותלד. כי אמר משה וזאת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר ואשר כתוב בדברי הימים דמשה על תאמן וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה וככה ספר זרובבל וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: (כג) וימת מלך מצרים. עתה יוכל משה להשיב אל מצרי׳ וישראל עשו תשובה כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים ע״כ ענש השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו הכזרים: (כד) וישמע. טעם ויזכור שהגיע הקץ: (כה) וירא. החמס שהיו המצרים עושים בגלוי: וידע. העשוי בסתר

תולדות אהרן ויאכל לחם. סנהדרין קד: ויואל משה. נדרים סה (נדרים סה): ויהי בימים הרבים. (תענית סג):

איו ואיו ח׳ וסי׳ ויאמר אל בנותיו. איו מלך חמת ומלך. בגללו לנצח. איו ה׳ אלהיך. עיני תראינה. במיכה. ויגוע אדם ואיו. וסי׳ בל׳ תרגום בנתהון דהלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין: קראן חד מן א״ב מן חד חד משמש א״ב ב״ג ג״ד וסימנהון במס״ר: ויאכל ה׳ רפי׳ נמסר פרשת תולדות: ויואל ז׳ בטעם מלעיל ה׳ מלא וב׳ חסר וסי׳ ויואל משה לשבת. ויואל הכנעני לשבת בארץ דיהושע. ויואל הכנעני לשבת בארץ דשפטים. ויואל האמורי לשבת בהר חרס. ויואל הלוי לשבת את האיש. ויאל שאול את העם. ויאל ללכת כי לא נסה. ב׳ בתראי חסר וחד מלרע. ויאל אלוה וידכאני חסר: גרשם ד׳ חסר וסי׳ כי הייתי בארץ. ואת שני בניה אשר. ויקימו להם בני דן את הפסל. מבני פנחס גרשם. וכל ד״ה דכו׳ גרשם במ״ב גרשון וסי׳ גרשון וקהת. קדמאה דספרא. ויחלק דוד מחלקות לבני לוי לגרשון: ויזכר א־להים ד׳ נמסר פרשת נח. ידיעת אלהים ג׳ בלישנא נמסר פרשת מקץ:

רמבן

(כג) **ויהי** בימים הרבים ההם. לא יאמר בימים ההם וביום ההוא רק על הזמן העומד אשר יזכיר בו המאורע בו אבל לאחר העת יאמר ויהי אחרי כן. והראוי בכאן שיאמר ויהי אחרי ימים רבים וימת מלך מצרים ע״ כן אמרו רבותינו כי לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וירמוז לזמן ההוה וכן אמר בפסוק שאמר למעלה. ויהי בימים ההם ויגדל משה שהיה גדל שלא כדרך העולם כלומר בזמן אחד במהרה ומכל מקום בימים ההם מיום שמת מלך מצרים ויצעקו בני ישראל ותעל שועתם אל האלהים ימים מעטים היו. אבל נפרש כי יאמר בימים ההם ימי העינוי והעבודה הקשה שהיו ימים רבים מאד כי ארך הגלות מאד והיה זה שצעקו ותעל שועתם וכן ויהי ימים רבים ודבר ה׳ היה אל אליהו בשנה השלישית שהיו ימים רבים ואירע בהם זה. ולפי דעתי כי טעם הכתוב הזה ירמוז על הימים שהיה משה בורח מפני פרעה כי באמת בנעוריו ברח שהכתוב אמר ויגדל משה ויצא אל אחיו שהיה זה מיד כאשר גדל ועמד על דעתו והגידו לו כי הוא יהודי ונכסף לראות סבלות אחיו ועמלם ולחצם וביום ההוא שיצא הכה את המצרי וביום השני הלשינו עליו וברח והנה היה כבן שתים עשרה שנה כאשר הזכירו רבותינו ועל כל פנים לא הגיע לעשרים ובעמדו לפני פרעה היה בן שמנים אם כן עמד כמו ששים שנה בורח מלפני פרעה. והקרוב כי בסוף הזמן בא למדין ונשא לצפורה כי כשהיה לו הדבור הזה עדיין לא הוליד ממנה רק בנו הבכור גרשום אבל לא הזכיר הכתוב בבריחתו רק וישב בארץ מדין וישב על הבאר כי לא נתחדש בימים האחרים ענין שיצטרך הכתוב לספרו וכן הדבר כי הבורח מן המלכות לא יתעכב בעיר מושב וקרוב לו אבל יברח ממקום למקום אל ארץ מרחקים והנה עמד ימים רבי׳ מתחבא ומתנכר מגוי אל גוי וממּמלכ׳ אל עם אחר ובסוף הזמן בא למדין ונתעכב שם וזה טעם וישב בארץ מדין כי ראוי היה שיאמר וילך אל ארץ מדין אבל רמז שלא ישב בעיר עד בסוף שבא אל ארץ מדין ושם ישב ומפני שמזכיר הכתוב בריחתו מפני פרעה ושבתו במדין ובא להזכיר מיד שהושב למצרים במצותו של הקב״ה והיה נראה שהיו כל המעשים האלה הנזכרים נעשים מיד ותכופים זה לזה בשנה אחת בא הכתוב לרמוז לנו הענין כאשר היה ואמר ויהי בימים הרבים ההם שהיה משה בורח מפני פרעה ועומד במדין מהם ומת בימים ההם בסופם מלך מצרים והיה למשה גלוי השכינה בענין זה והושב למצרים וגאלם וע״כ לא אמר ויהי אחרי ימים רבים כי היה משמעו משבת משה במדין ולא היו הימים הרבים רק בכל המסופר למעלה: **וימת** מלך מצרים ויאנחו. נצטרע והיה שוחט תינוקות מישראל ורוחץ בדמם לשון רש״י. והוא מדרש חכמים ועל דרך הפשט מנהג כל העבדים לאדון בליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך האנחו מאד ממלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון כי אמרו אבותינו נגזרו לנו ונבחר מות מחיים וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל:

(כה) **וירא** אלהים את בני ישראל. פי׳ ר״א כי ראה החמס שהיו מצרים עושים להם בגלוי וידע אלהים העשוי להם בסתר. ורש״י פי׳ וידע

ספורנו

קם להושיע את העשוקים מיד עושקיהם: (כ) למה זה עזבתן. מאחר שהוא אורח ואיש חסד לכן היה ראוי לגמול עמו חסד הכנסת אורחים: (כא) לשבת את האיש. לרעות את צאנו כמו שבה עמדי: (כב) גר הייתי בארץ נכריה. גר בארץ באינה ארץ מולדתי: (כג) בימים הרבים ההם. מיום שברח משה ממצרים בילדותו עד שנולד גרשם שהיה משה אז קרוב לבן שמונים שנה שהרי אליעזר נולד בדרך בלכתו בשליחות האל ית׳ למצרים ואז היה בן שמונים שנה: וימת מלך מצרים. אותו המלך שהיה רודף את משה ולכן קרא שם בנו אחר כך אליעזר כי אז ידע היותו נמלט ונצול מחרב פרעה: ויזעקו. זעקו מכאב לב על עבודתם כענין הלילי שער זעקי עיר: ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. לא בשביל תשובתם ותפלתם אבל כצעקה על אכזריות המעבידים כאמרו וגם ראיתי את הלחץ: (כד) וישמע אלהים את נאקתם. ותפלת קצתם שהתפללו אז מצדיקי הדור כאמרו ונצעק אל ה׳ וישמע קולנו: ויזכור את בריתו. שאמר והקמותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. וזה יעשה בכל קראנו אליו כמו שהעיד אחר כך באמרו וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו׳ ואזכור את בריתי: וירא אלהים את בני ישראל. השגיח עליהם ולא הסתיר עוד

אֱלֹהִים׃ ס רביעי ג א וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃ ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה

ד ר"פ. פ׳ י"ז ג׳ הס׳ ומלעי׳ ב׳ ל׳ ג׳ והסי׳ ל׳ הסר. פ׳ ל׳

לְמִפַּרְקְהוֹן יְיָ׃ א וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יָת עָנָא דְּיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְּמִדְיָן וּדְבַר יָת עָנָא לְבָתַר שְׁפַר רַעְיָא לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ לְחוֹרֵב׃ ב וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא דַּיְיָ לֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מְגוֹ אַסְנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְנָא בָּעִיר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְנָא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל׃ ג וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי יָת חֶזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מָה דֵּין לָא מִתּוֹקַד אַסְנָא׃ ד וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמֶחֱזֵי וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מְגוֹ אַסְנָא וַאֲמַר

רשי

(א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה ואל תתמה על התי"ו ויש לנו כיוצא בו (יחזקאל טז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח משם: (ג) אסורה נא. אסורה מכאן להתקרב שם:

ומשה ד׳ ר"פ וסי׳ ומשה היה רועה את. ומשה ואהרן עשו. ומשה בן שמנים שנה. ומשה עלה אל האלהים. ומשה יקח את האהל. ומשה בן מאה ועשרים. ומשה איש האלהים בניו יקראו: וינהג ה׳ וסי׳ וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את כל מקנהו. וינהג את מקניהם ויך בהם. וינהג יואב את חיל הצבא. ואמציהו התחזק וינהג את עמו. וחד וינהג בעוז תימן: אל הר י"ז וסי׳ בישעיה סימן נ"ו: ואראה ה׳ וסי׳ הכצעקתה. אסורה נא ואראה. העודם חיים. אעברה נא ואראה. אמלטה נא ואראה:

תולדות אהרן וירא מלאך ה׳. בבת סו: בלבת אש. ב"ק ס: ויאמר משה אסורה. שבת סז עקידה שער מו: כי סר לראות. שבת בס. משה משה. זוכר דברים לא פסוק טעמא:

אבן עזרא

נסתר: (א) האלהים חורבה. ככה כתב משה וטעם הרבה מרוב האוס שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה ובעבור שהאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: (ב) וירא. יש מפרשים בלבת אש כלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך ור׳ אדנים אמר אילו היה כן היה הלבת בחירק תחת הלמ"ד כמו אל גנת אגוז והנה שבת וכגנה זרועיה תצמיח: הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ ורצון שוכני סנה שמים והטעם על השם הנכבד ור׳ ישועה אמר הכבוד ששכן בסנה ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד ועוד למה נאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ כי השם הוא עושה תמיד ומעמיד כהגה היוצא מפי אדם ועוד אחר שהזכיר כל מגד הזכיר באחרונה רצון השם ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך ועוד היה ראוי להיותו שוכני בכנה הידוע ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככה הוא בלשון ישמעאל וככה הר סיני בעבור הסנה וכן פי׳ ורצון שוכני סנה רצון שיבקש השוכן במקום הסנה שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו ויאלא הרצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה עד שיהא בא הרווי והיתה כגן רוה מלוחלח׳ והודיע מתוך הסנה בה"א הדעת כי הם דברי משה בכותבו התורה. ובוער מהפועלים היוצאים כי האש בוערה כמו אש אכלה והעד כאש תבער יער והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך וככה ההר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול וכמוה אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד כהם יוקשים בני האדם ואלה הפעלים כאשר הם יוצאים על כן ורגל מועדה איננה כמוהם רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת: (ג) ויאמר משה אסורה נא. גזרת סר אם בא אחריה מ"ם היה למרחוק כמו סורו ממני הוא אומר להם רחקו ממני ואם אחריה אל בשלש נקודות תהפך הדבר כמו סורה אלי סור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה: את המראה הגדול. זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: (ד) וירא ה׳. גם אלה דברי משה בסוף ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו וכך המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב ויאמר לו ה׳ או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר כאשר אפרש והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף ככתוב לבן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף והנה אלהים במקום הזה

ספורנו

פניו מהם כענין כי ראיתי את עני עמי כי באה צעקתו אלי כמו שהעיד אחר כך באמרו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: וידע אלהים. ידע נגעי לבבם ושיתה תפלתם וצעקתם בכל לב כמו בספר אחר כך באמרו כי ידעתי את מכאוביו על הפך ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו: ג (א) ויבא אל הר האלהים חרבה. הוא לבדו להתבודד ולהתפלל על דכך ויבא עד הכרון: (ב) וירא מלאך ה׳. במראה הנבואה כי אמנם כאשר יבאו המלאכים בדמות אנשים בלתי נבואה כענין לאברהם וללוט ולבלעם ולמנוח לא יאמר עליהם וירא אבל יאמר עליהם וירא כמו וירא והנה שלשה אנשים וירא לוט וירא את מלאך ה׳ נצב בדרך: וירא והנה הסנה בוער באש. דולק וזה דרך חידה הנבואה שהיה המלאך בתוך הסנה והאש בוערה בסנה סביב המלאך להורות שבהיות צדיקי ישראל שהם מלאכי ה׳ בתוך הסנה של עם מצרים בהיו להם סרבים וסלונים. הסנה יבער באש בגלות עבר מכות אבל לא יכלו באותן הגזרות כמו שהורה באמרו והסנה איננו אכל שהיה בלתי כלה באש המלהט בו כי לא היתה נבואת משה רבינו עליו השלום אז כמו שהיתה אחר כך כמו שהעיד באמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת ה׳ יביט אבל מיום מתן תורה ואילך שנגלה אז לכל ישראל פנים בפנים והם לא סבלו זה כאמרם לא אסיף עוד לשמוע את קול ה׳ וכו׳ והוא לבדו נשאר באותו מדרגה כמו באמר שובו לכם ואתה פה עמוד עמדי ובאמרו ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש היתה נבואת משה רבינו פנים בפנים ומראה ולא בחידות: (ג) אסורה נא ואראה. אתבונן ואראה: מדוע לא יבער הסנה. למה לא יכלו הגרים ברב מכותם כענין ודלקי בהם ואכלום: (ד) וירא ה׳ כי סר לראות. להתבונן בדבר: ויקרא אליו. להודיעו כאמרם ז"ל בא לטהר מסייעין אותו כענין ומשה עלה אל האלהים. ויקרא

רמבן

וידע אלהים נתן עליהם לב ולא העלים עינו מהם. ונכון הוא על דרך הפשט כי בתחילה היה מסתיר פניו מהם והיה לאכול ועתה שמע אלהים נאקתם וראה אותם לומר שלא הסתיר פניו עוד מהם וידע את מכאובם וכל הנעשה להם ואת כל הצריך להם והאריך הכתוב להזכיר טענות רבות בגאולתם: וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו וירא אלהים וידע אלהים כי ידעתי את מכאוביו כי אע"פ שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להגאל כמו שמפורש ע"י יחזקאל אלא מפני הצעקה קבל תפלתם ברחמיו ועל דרך האמת יש בכתוב הזה סוד גדול מסתרי התורה לומר כי עלה ענייכם למאור פניו וקרב אותם אל הדעת כענין בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור. ולכן יאריך הכתוב בזה אחרי שאמר כבר וישמע אלהים ויזכר אלהים ונתפרש הפסוק הזה במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה תבינהו משם:

ג (ב) וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש. אמר הכתוב מתחלה וירא מלאך ה׳ ואחר כן אמר וירא ה׳ כי סר לראות ויקרא אליו אלהים ולכן אמר ר׳ אברהם כי אלהים בכאן הוא המלאך הנזכר כמו כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. וטעם אנכי אלהי אביך כי ידבר השליח בלשון שולחו ואיננו נכון כי משה גדול הנבואה לא יסתיר את פניו מן המלאך. ורבותינו אמרו בבראשית רבה מלאך זה מיכאל רבי יוסי הארוך בכל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה נתכוונו לומר שמתחלה נראה אליו מיכאל ושם כבוד השכינה והוא לא ראה הכבוד כי לא הכין דעתו לנבואה וכאשר כיון לבו וסר לראות נתגלה אליו מראה השכינה ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה. ועל דרך האמת המלאך הזה הוא המלאך הגואל שנאמר כי שמי בקרבו הוא שאמר ליעקב אנכי האל בית אל ובו נאמר ויקרא אליו אלהים אבל יקרא במדה ההיא מלאך בהנהגת העולם וכן כתיב ויוציאנו ה׳ ממצרים וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ונאמר ומלאך פניו הושיעם כלו׳ מלאך שהוא פניו כדכתיב פני ילכו והניחותי לך והוא שנאמר בו ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא ועוד תבין זה בפסוקים הבאים בע"ה:

והנה הסנה בוער באש. כטעם דולק שהיה בתוך אש בוער כמו האבות מבערים את האש מדליקים ובערו בהם אש ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ויאכל וכמוהו כפשתים אשר בערו באש נשרפו וכן דעת אונקלוס שתרגם הראשון בער והשני מתוקד או יהיה יבער מלשון ובערת הרע מקרבך והיה לאדם לבער כי דרך להיות בלשון הקודש לדבר כן רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם:

ויאמר הנני: ה ויאמר אל־תקרב
הלם של־נעליך מעל רגליך י"ב וחסר
כי המקום אשר אתה עומד ו' ומ"ל
עליו אדמת־קדש הוא: ל'
ו ויאמר אנכי אלהי אביך
אלהי אברהם אלהי יצחק
ואלהי יעקב ויסתר משה פניו ב'
כי ירא מהביט אל־האלהים:
ז ויאמר יהוה ראה ראיתי את־ ד' ב' כ זיב רא: וב' כאו
עני עמי אשר במצרים ואת־
צעקתם שמעתי מפני נגשיו ב'
כי ידעתי את־מכאביו: ח וארד
להצילו | מיד מצרים ולהעלתו ל' וחסר
מן־הארץ ההוא אל־ארץ טובה
ורחבה אל־ארץ זבת חלב
ודבש אל־מקום הכנעני והחתי ל' ושארא אל ארץ
והאמרי והפרזי והחוי כת מפו"ס סי'

משה משה ואמר הא אנא:
ה ואמר לא תקרב הלכא
שרי סינך מעל רינלך ארי
אתרא דאת קאים עלוהי
אתר קדיש הוא: ו ואמר
אנא אלהא דאבוך אלהא
דאברהם אלהא דיצחק
ואלהא דיעקב וכביש משה
לאפוהי ארי דחיל
מלאסתכלא בצית יקרא
דיי: ז ואמר יי מגלא גלי
קדמי ית שעבוד עמי
דבמצרים וית קבילתהון
שמיע קדמי מן קדם
מפלחיהון (בישיא) ארי גלי
קדמי ית כיביהון:
ח ואתגליתי לשזבותהון
מידא דמצראי ולאסקותהון
מן ארעא ההיא לארעא
טבא ופתיא לארעא
עבדא חלב ודבש לאתר
כנענאי וחתאי ואמוראי

רשי

(ה) של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל. כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: (ז) כי ידעתי את מכאוביו. כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא אטום אזני מצעקתם

הלום י"ב וחסרים וסי' הגם הלם ראיתי. אל תקרב. מי הביאך. הבו לכם דבר ועצה. הבא עוד הלום איש. והנה ההמון נמוג. ויאמר הכהן נקרבה הלם אל. ויאמר שאול גשו הלם כל פנות. כי הביאותני עד הלום דשמואל. והברו דד"ה. לכן ישיב עמו הלם. ויאמר לה בעז לעת: משה ויחזקאל נעליך. יהושע וישעיה בנעלך: עומד ו' מ"ל וסי' אל תקרב הלם. על שנים עשר הבקר. וכל קהל ישראל. והרא והנה המלך. דיואש ותלתיהון דד"ה הנה זה עומד אחר כתלנו. ויעש הבא אליו ברצונו: ויסתר ב' וסי' משה פניו. ויסתר עמל מעיני: ראה ד' ב' כתיב ה' וב' כתיב ו' וסי' פרשת תולדות:

תולדות אהרן אל תקרב הלום. שבת שם בתרא קי
זבחים קב זוכר פקידי: של נעליך. ברכות סב: ויסתר משה. ברכות ז: ראה ראיתי. עקרים פ' אחרון: וארד להצילו. זוהר פ' בהעלותו:

אבן עזרא

הזה הוא המלאך הנזכר: (ה) ויאמר אל תקרב הלום. הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה שם האש וככה הבא עוד הלום איש: ומלת של חסר נו"ן כמו גע כי היא מגזרת ונשל גוים רבים: (ו) ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק ויעקב והחל מאברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' לבנות מזבח לשם כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ג והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל ואין לוי כולל כי משה כנגד כל ישראל וכשאמר למשה אנכי אלהי אביך כאלו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם: ויסתר משה פניו. כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ושער העין משער השמים כי ברגע א' יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד ובעבור יראתו הסתיר פניו: (ז) ויאמר. השליח ידבר בל' שולחו. וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני רואהו. ואת צעקתם. שהשומעים הכל אני שמעתי והמכאובים שיש בלבו אני ידעתי: (ח) וארד. בעבור היותו השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים על כן מלת וארד ועוד כי מעלת המלאך עצומה ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו. כנגד וארד כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנה במקום שהוא עליון מכל הארץ ואלה דברי המלאך וככה כתוב ירכיבהו על במותי ארץ הנה יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה. ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה והנה שאלה ראויה אחר שהששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני

בעל הטורים ויסתר משה פניו. ב' במסורה הכא ואידך ויסתר עמל מעיני שאילו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה. זהו ויסהר משה ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני: ראה ראיתי. כתיב בה' כנגד ה' העבירות. בפרך. מרר. לחץ. עינוי. עבודה קשה. וכנגדם ה"א פעמים שנה בפרשה: צעקתם. ב' במסורה ואת צעקתם שמעתי כי גדלה צעקתם גבי סדום. לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום:

רמבן

(ה) **אל** תקרב הלום. לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה כי בהר סיני נגש אל הערפל אשר שם האלהים וכן ענין הסתרת פנים שעדיין לא עלה למה שנאמר בו ותמונת ה' יביט כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא אע"פ שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה כי נתקדש כל ההר ברדת השכינה אל ראש ההר כאשר בשעת מתן תורה ומשה בהר היה כי שם עלה שנאמר ויבא אל הר האלהים חרבה והסנה היה בראש ההר והנה כלו קדוש ואסור בנעילת הסנדל וכן אמרו בכל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל וכן ביהושע וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים:

(ו) **אנכי** אלהי אביך. על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך אבל יזכיר יחיד במקום רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב וכן אלהי דוד אביך זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו אלהי אבותי ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' ואחר כך הזכירו בשם וצירף אליו שאר האבות. ודעת רבותינו אלהי עמרם אביך כאלו אמר אנכי אלהיך ורצה ליחד שמו על הצדיק שמת לא על החי ואחר כך אלהי אברהם יצחק ויעקב שהוא אלהי ישראל כלם. וטעם הזכירו אלהי עם כל אחד ולא אמר אלהי אברהם יצחק ויעקב כי יזכיר שמו וזכרו יתברך ויתברך. ועוד אבאר זה בפרשה:

ויאמר ה'. יזכירנו במדת רחמים בענין הגאלה על העם ואע"פ שכל הפרשה בשם אלהים:

(ח) **וארד** להצילו. שנגליתי על ההר הזה באש כטעם וירד ה' על הר סיני כי ירד עליו ה' באש או הוא כמו ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי וכבר פירשתי סודו: **אל** ארץ זבת חלב ודבש. אל מקום הכנעני והחתי יזכיר בכאן ששה עממים ויניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה. וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך הזכיר אלה הששה ואולי היה רמז שאלו כבשו תחלה כי הם אשר נתקבצו על יהושע ויתנם ה' בידו ורבותינו אמרו הגרגשי פינה ולכך לא נזכר עם הנכרתים שנאמר בכן והכחדתיו. וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו ועוד אדבר על זה בע"ה: וטעם זבת חלב ודבש. כי שבח תחלה את הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם וכל טוב ימצא בה ושהיא רחבה שיעמדו בה כל ישראל במרחב או טעם רחבה שיש בה רחבות שפלה ועמק ומישור גדולים וטובים ואין רובה הרים וגאיות. וחזר ושבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים ויגדל החלב בבהמות כי אין הבהמות בריאות וטובות מרבות החלב רק באויר טוב ועשב רב ומים טובים ובעבור שימצא זה באחו ובמרום הרים אין הפירות שם שמנים ויפים מאד אמר כי היא עוד שמינה שפירותיה שמנים ומתוקים עד שתזוב כל הדבש מהם והנה שבח אותה על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. וזה נבי היא לכל הארצות: וטעם אל מקום הכנעני שלא אמר אל ארץ הכנעני כאשר יאמר בשאר כל המקומות לרמוז שיירשו אותם ויכריתום וישבו במקומם לא שיהיו יושבי' בקרבם כאבותם;

ספורנו

ויקרא אליו ה' מן הסר: (ה) של נעליך. אפילו במקום שאתה בו עתה: (ז) ראה ראיתי את עני עמי. צדיקי הדור הנאנחים והנאנקים על עונות הדור ועל ענים ומתפללים וכנגדם נגלה מלאך ה' תוך הסנה. וטעם ראה ראיתי. אמנם ראיתי וזה טעם המקור בכל מקום כשיושם לכפל כמו עלה נעלה יכול נוכל כי עינינו כטעם אמנם להורות שהאמת כך הוא אע"פ שיטען הטוען ואמר הפך זה כענין ידעתי בני ידעתי כלומר אע"פ שראיתי את עני עמי אשר במצרים כמו שהורה היות המלאך בתוך הסנה ואף על פי שעל צריהם אשיב ידי כמו שהורה האש בסנה מ"מ לא יסופו המצרים הצרים אותם בכל מכות שאשלח בם כמו שהורה ענין והסנה איננו אכל כי אמנם אין הכונה במכות שאביא עליהם להכריתם ולהושיב ישראל במקומם אבל להציל ישראל מידם ולהושיבם במקום אחר וזה טעם וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ כלומר נגליתי במראה זו להצילו ולהעלותו לא להכרית המצרים: (ח) זבת חלב ודבש. רבת המקנה ורבת המזון

הנה

אבן עזרא

יאתשוכה כי כנ הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין . הפריזי הוא צידון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנעני : (ט) ועתה הנה . טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה . וטעם וגם ראיתי את הלחץ . שהזידו עליהם וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם : (י) ועתה . לכה בשליחותי אל פרעה : (יא) ויאמר מי אנכי . אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי ככה מצאנו דרך הלשון . גם אני גם אתה ואתם בהתבלע הנו"ן מגזרת אן הלכתם כי המקום יכיר המדבר אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך על דרך נחושתך ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול ובעבור שאמר והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם ב"י . ויאמר אני אהיה עמך . ותבא אל פרעה ותוציא את ב"י והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך . וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראתי לך ט זה המראה הגדול וכך הכתוב אומר המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים וכן אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש וזהו שאמר משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהים : (יג) ויאמר . עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד וא"ר ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל גלה שם חדש שלא נשמע וכאשר ראה אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים פי' בו כי הם דברי משה ולא דבר נכונה כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות ומשם והלאה כתוב ה' אלהים ומשנולד קין כתוב השם לבדו ולעולם

תורה

וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי : ט וּכְעַן הָא קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת לְקֳדָמַי וְאַף גְּלֵי קֳדָמַי יָת דּוּחֲקָא דְמִצְרָאֵי דָּחֲקִין לְהוֹן : י וּכְעַן אִיתָא וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוָת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם : יא וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מָאן אֲנָא אֲרֵי אֵיזִיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם : יב וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְדֵין לָךְ אָתָא אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתִּיךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין : יג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִי

וְהַיְבוּסִי : ט וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם : י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם : יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם : יב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה : יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם

רשי

מצעקתם) : (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה . ואם תאמר מה תועיל והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם : (יא) מי אנכי . מי אני חשוב לדבר עם המלכים : וכי אוציא את ב"י . ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים : (יב) ויאמר כי אהיה עמך . השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון . שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק . וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים . ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על ההבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל . ודוגמת ל' זה מצינו בישעי' סי' ל"ז וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת

צעקתם ב' וסי' שמעתי , שמעת : מי אנכי ג' וסי' מי אנכי כי אלך אל פרעה . מי אנכי ומי חיי כי הבאתני עד הלם דשמואל : בהוציאך ב' ומלאים וסי' בהוציאך את העם . בהוציאך את אבותינו : על ההר ד' וסי' העבדון את האלהים , ויהי קולות וברקים . ועבר משה הגבול . ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר : ואמרתי להם אלהי אבותיכם ל' מלא דמלא

בעל הטורים מי אנכי . ב' במסו' . מי אנכי כי אלך אל פרעה מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד מלמד שביקש משה מלכות לזרעו ולא רצה הקב"ה ליתן לו . שנאמר אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות . אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ואינה ירושה לבני שלא נא ביד תשלח :

ספורנו

ערב ומועיל כאמרו אכול דבש בני כי טוב ונפת מתוק : (ט) ועתה . ובהיות זה כלו אמת וזה טעם ועתה בכל מקום אמר ובהיות זה אמת שידעתי את מכאוביו ונגעי לבבו : הנה צעקת בני ישראל באה אלי . שקבלתי תפלתם מאחר שקראוני באמת לא על דרך ויפתוהו בפיהם : וגם ראיתי את הלחץ . ומגיד רב הלחץ ראוי לענוש את הלוחצים כענין וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה : (י) ועתה לך ואשלחך אליהם . להתרות בהם בטרם שאעניש : (יא) מי אנכי כי אלך . איך יחשוב את התראתי : וכי אוציא את בני ישראל . שאזכה להוציא את בני ישראל שהם עתה בלתי ראוים לכך : (יב) כי אהיה עמך וזה לך האות . שתגזור אומר ויקם לך בכל אשר תפנה שם ובזה יכירו הכל ששלחתיך ויתשיבו אותך ולא דבריך כענין גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים : בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה . אע"פ שאינם ראוים שם מוכנים

רמבן

(ט) הנה צעקת בני ישראל באה אלי . אע"פ שאמר ואת צעקתם שמעתי חזר ואמר כי באה אלי והנה הגיע צעקתם אל כסא כבודי . ולא אוסיף עוד לעבוד לפרעה כי מצרים לוחצים אותם יותר מדאי כענין עד לשמים הגיע . ועל דרך האמת צעקת בני ישראל היא כנסת ישראל שבאה אלי, צועקת כדרך הכצעקתה הבאה אלי ושם רמזתי . וטעם וגם ראיתי את הלחץ לאמר שיקח נקמה מפרעה ומעמו מפני שעשו עמהם יותר מן הנגזר להם בלחץ גדול שלוחצים אותם כאשר פרשתי בסדר לך לך :

(יב) ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות . רבו הפירושים במקרא הזה . והנכון על דרך הפשט כי הקב"ה אמר למשה שני דברים שירד להצילו מיד מצרים והיה אפשר שיצילם מידם בארץ גושן עצמה או קרוב משם אבל הבטיח עוד להעלותו מן הארץ ההיא כולה אל מקום הכנעני . ומשה נתירא משתיהן ואמר מי אנכי כי אלך אל פרעה אני שפל אנשים רועה צאן והוא מלך גדול ואם אומר אליו לעזוב את העם כלל יהרגני כענין שאמר שאול ושמע שאול והרגני . ואמר עוד מי אנכי כי אוציא את בני ישראל מארץ מצרים כמו שאמרת לי להעלותם אל ארץ כנען כי עם הנם ונבון הגוי הגדול הזה ולא יחשבוני ללכת אחרי אל ארץ עמים גדולים ועצומים מהם כאשר אמרת להעלותו אל ארץ טובה ורחבה אל מקום הכנעני . כי ההצלה מיד פרעה אינה תלויה בהם אם ישמע פרעה יקל עולו מעליהם ויצילם או יגרשם מארצו על כרחם . ועוד כי הם עצמם ישמעו אל כל אדם כזה כי מי האדם שלא ירצה לצאת מעבודה קשה שאין כמוה אבל העלייה לארץ הכנעני לא ישמעו בה וכן היה הדבר שהיתה מלחמת העמים ההם קשה עליהם מתחלה ועד סוף ופחדתם ממנה במצרים ובמדבר זאת יראתו של משה רבינו מפרעה ופחדתו מהם . ועל שתיהן ענהו ה' אמר לו אל תירא מפרעה כי אני אהיה עמך להצילך וזה לך האות אל העם כי אנכי שלחתיך אליהם כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ומאז יקבלו עבודת השם ללכת אחרי מצותו וגם בך יאמינו לעולם ואחריך ירוצו לכל מקום אשר תצום : והנה נגליתי לך בהר הזה בלבת אש כי כן יהיה בעיני כל העם בעבדם אותי בהר הזה והנה נמשה אות במה שלא יפחד מפרעה כיון שהבטיחו להצילו ולישראל יהיה להם אות שלא יפחדו מן העמים בבואם אל הר סיני כי לצאת ממצרים ברצון פרעה אל מקום קרוב דרך ג' ימים לזבוח לאלהים בודאי ישמעו ויעשו כן בין ברצונם בין שלא ברצונם . ועל דרך האמת וזה לך האות כמו זה לי עשרים שנה ואמר כי אהיה עמך והנה לך האות אות הברית שאהיה עמך תמיד כדרך אני הנה בריתי אתך כי אנכי השולח אותך שתעבדו את האלהים בהר הזה ואז תעלה נא אנכי בקרב העם הזה אל המקום אשר הכינותי : ואמרו

רשי

שמתירא תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיקות: (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר גליות (ברכות ט) אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו (ש"ר). אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו'. (לא שהשכיל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם יתברך כי לא מחשבתו מחשבת השי"ת שמאז כך היתה דעתו באומרו יתברך אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחלה כך היתה שלא תגיד לבני יש' בדברים האלה אלא כה תאמר

אבן עזרא

ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים או אמר משה מפני ה' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: (יד) ויאמר אהיה. פירושו אשר אהיה כמו ובית דוד כאלהים ואחריו כמלאך ה' לפניהם והוא פי' כאלהים: (טו) ויאמר עוד. שם אחר והוא מטעם הראשון רק הא' על ל' המדבר וזה ל' יחיד שאינו מדבר ומגזרת יה ואלה השלשה שמו' הם שמו' העצם ועת' אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה אינו נקרא ככתבו: אמר אברהם המחבר הנה נא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקורא ולשומעו מקום עצם הנקרא ובארבעה דברים יבדל שם העצם משם התאר האחד כי שם התואר נגזר מפעל כמו חכם בני אם חכם לבך פועל עבר למען תחכ' באחריתך פועל עתיד ולא כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד אע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל

שְׁלָחַ֣נִי אֲלֵיכֶ֑ם וְאָֽמְרוּ־לִ֣י מַה־שְּׁמ֔וֹ מָ֖ה אֹמַ֥ר אֲלֵהֶֽם׃ יד וַיֹּ֤אמֶר אֱלֹהִים֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה אֶֽהְיֶ֖ה אֲשֶׁ֣ר אֶֽהְיֶ֑ה וַיֹּ֗אמֶר כֹּ֤ה תֹאמַר֙ לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֶֽהְיֶ֖ה שְׁלָחַ֥נִי אֲלֵיכֶֽם׃ טו וַיֹּאמֶר֩ ע֨וֹד אֱלֹהִ֜ים אֶל־מֹשֶׁ֗ה כֹּֽה־תֹאמַר֮ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ יְהוָ֞ה אֱלֹהֵ֣י אֲבֹתֵיכֶ֗ם אֱלֹהֵ֨י אַבְרָהָ֜ם אֱלֹהֵ֥י יִצְחָ֛ק

לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַה שְׁמֵיהּ מָה אֵימַר לְהוֹן׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי לְוָתְכוֹן׃ טו וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא

ס' ספו' היה בכון מה מה · ס' בקריי' · ס' כלו' אמיר' לבני ישראל · נ'

בתורה. אלהי אבותיכם יוסף עליכ' לחיד טלא בוי"ו חד בעלמא: מה שמו ח' פסוקים אית בהון מה מה וסי' מה פשעי מה חטאתי. מה נאמר לאדני מה. מה שמו מה אומר אליהם. מה תריבון עמדי. מה עוני מה חטאתי. מה אעידך מה אדמה. אם חטאתי מה תפעל בו. מה אעשה לך אפרים מה: מה אומר ב' וסי' ואמרו לי מה שמו. אחרי אשר הפך ישראל עורף יהושע. אמירה לבני ישראל ח' וסי' אהיה אשר אהיה. לכן אמור לבני ישראל. ואמר פרעה. על כן אמרתי לבני ישראל. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא:

תולדות אהרן מה שמו. סנהדרין ק"א עקרים מב כו: אהיה אשר אהיה. ברכות ט וזכר אחרי:

כמו יצחק לא יאמר יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו במקרא והדבר הב' שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמים ולא יתכן לומר מאברהם שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם אם כן היה שם שני אנשים לא יאמר ישראלי' רק יאמר ככה כשיתייחס איש אחד אל ישראל שהוא שם המין והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדעת כאשר יבואר שם התואר כי מן חכם יאמר החכם והנה לא יאמר האברהם היצחק ואין טענה במלת אמר הקהלת כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין ומלת המנשה בעבור היחס והדבר הרביעי שם העצם לא יסמוך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב לא יאמר יצחק הדור כי העצם עומד בעצמו והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד' אותיות כי שניהם שמות העצם והנה מצאנו ה' צבאות והורכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא או הוא אות בצבא שלו וזה לא יתכן כי הנה אלהי הצבאות ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים או עם השם הנכבד ה' אלהים ואל יקשה בעיניך ה' אלהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא. בעבור שהשם שוכן עד עומד לבדו ובו הכל עומד ע"כ פעם הוא זה השם כמו תאר על דרך ויזכור ימי עולם משה עמו והטעם שהוא המעמיד על בן ה' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים וככה ה' צבאות הם צבאות השמים ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישראל נקרא כן והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי כלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבי' ויחיד כמו הלא אלוה גובה שמים ועוד שיסמוך לומר אלהים אלהי ישראל ומלת אל תקיף וככה שדי כקול מים רבים כקול שדי והיה שדי בצריך:

ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת ואם תכתוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים שמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין ובהגיעך אל חמשה שהוא אמצעי אז יתהפכו המספרים להיות העשרות אחדים והאחדים עשרות ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה כי לא תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה והנה עשרה הוא דומה לאחד והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה ושם העשרה כוללם עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים כי בהגיעך אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים ושלשים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד ובהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות גם הוא האלף דומה לאחד עד היותם תשע אלפים כנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה כי כל ראשי המספרי' הם דומים לאחד על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרים הם חלק מעשרה או התחדש מכפלו או ממחברתו אל אחדיו או מהשנים דרכים נחברים והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שבחו בכל כסא הכבוד והוא התקיף וכל הגופות מקיף והנה יהיו האמצעים במספר עשרה הם שנים והם חמשה והם ששה ואלה ארבעתם אהו"י הם הנכבדים וכל מספר מרובע שהם אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו וכן במרובע חמשה חמשה ובמרובע ששה ששה אלה הד' מספרים לעולם שומרים עצמם במרובעת וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים ועוד כי כל מספר הוא כאחד בכח והוא בכל מספר כמעשה והוא יעשה בפא' אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות והנה כח האחד ובחברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון בערך החשבון אל חמשה ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך וחשבון ששה הוא חשבון שוה בהלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה ואם תשים אלכסון עגול במספרו ותוציא יתר בשלישית יהיה המשולש שהוא שוה השוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה ולמעלה ממנו הפך הדבר והנה אלה הארבעה המספרים הם היקרים ומספרים

בעל הטורים ואמרו לי מה שמו מה ס"ת בה בן ד' אותיות שמסר לו השם וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישראל שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור: ג' פעמים אהיה כנגד ג' אבות ובהם אברהם יצחק יעקב. אברהם והיה ברכה. יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך. יעקב שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך. אהיה עולה עשרים ואחד וכן בתהלה שם שמות של י"ג מדות כ' ה' אל. וכן ר"ה אברהם יצחק יעקב. וכן בתהלת ה' הוגבי הורס כ' ו' ו' א' עולה כ"א. ב' פעמים אהיה עולה בחשבון ארבעים ושנים שמסר לו שם של מ"ב אותיות. ג"פ אהיה עולה ס"ג והם י"ב אותיות כנגד י"ב שבטים ושם כ' אותיות נרוף עמהם י"ג אותיות של שמות האבות יהיה חשבון ס"ג:

רמבן

(יג) ואמרו לי מה שמו. הפסוק הזה אומר לך פרשני כי לא יתכן שיאמר משה ואמרו לי מה שמו להיות להם אות שיאמינו בו כי שאלת שמו ואמירתו להם איננה אות למי שלא יאמין בו מתחלה שאם ידעו ישראל אותו השם גם משה כהם ידע אותו והנה ידיעתו כידיעתם ואיננה אות ותופת כלל ואם לא ישמעו בו מה הראיה שיאמינו בדבריו כלל. והנה אחרי הודיעו את השם הגדול אמר והן לא יאמינו לי ואז נתן לו האותות. ואמר ר"א כי שאל משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי באל שדי לא יעשה אותות רק בשם הגדול ואין דבריו נכונים בעיני. כי עדין לא נאמר למשה שיעשה ביציאת מצרים אותות ומופתים גדולים ונפלאים אבל שיצילם מיד מצרים ויעלם לארץ וכשם אל

ספורנו

מוכנים לעבוד את האלהים על ההר הזה בהוציאך אותם מבין המצרים: (יג) ואמרו לי מה שמו. הנה השם יורה על הצורה האישית והצורה היא סבה עצמית לפעולה המיוחדת לאיש יאמרו אם כן באיזה פועל נמצא ממנו שבו יקרא בשם מי שבלחך להוציאנו: (יד) אהיה אשר אהיה. שהוא תמיד על ענין אחד מגד עצמו ומזה יתחייב שיאהב המציאות ויבנה כל הפסד מנגד למציאות כאמרו כי לא אחפוץ במות המת ומזה יתחייב שיאהב משפט וצדקה אשר תכליתם תועלות ויבנה העול והאכזריות שישים עקלקלות אל השלך והפסד ובזה שנא חמס ואכזריות המצרים ונדבם: (טו) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל. לחכמי הדור. ה' אלהי אבותיכם. מגד פעולתו המיוחדת לי אשר יורה עליה השם המיוחד ומגד

שמים ועשרים כמספר כל האותיות ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברוחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה אבל לא ידמו במכתב ובעל לשון הקדש ראה כי חמשה מקומות הם מוצאי האותיות והנה שם חלים שרשים לעולם וחלים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה והנה זה החלי נכבד מהראשון וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה וראוי להיות האות הראשון גם החמישי גם השני גם העשירי קלים במבטא וכבדים בטעם ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה. והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי"ן ואחר

דיצחק ואלהא דיעקב שלחני לותכון דין שמי

ואלהי יעקב שלחני אליכם לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע ברכות ודוק) :

זה

חי"ת ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות כי אינם מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח ואלה שניהם עי"ן ח"ית כבדים מאד ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו העו"ג על כן נבחרו הא"לף והה"א גם בחר מאותיות החיך גיכ"ק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו ג"ק מהשרשים ומאותיות הלשון דטלנ"ת שם השנים שרשים והם ד"ט והאחרים בחר ומאותיות השיניים זסשר"ץ כולם כבדים והקל שבהן השי"ן על כן בחרו והניח האחרים על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה והניח האחד שהיא הפ"א וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה והאל"ף לפני הה"א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה"א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא נכבד ואלה השני אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון שם אחריו אות מסוף החמשה מקומות שהוא השפה על כן היה בי"ת אחר אלף גם וי"ו אחר ה"א ופ"א אחר עי"ן והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א ושם האחד מהחיך והוא גימ"ל והשני מהלשון והוא דל"ת על כן הוצרך לשום זי"ן שהוא מהשינים אחר וי"ו והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמבוארים ומהשפה הקל הנכבד שהוא הוי"ו ואין במוצאם הנשרשים קל מאותיות החיך והנבחרים היו היו"ד גם הכ"ף והיו"ד יותר קל והנה ארבעה אותיות ראוים להיותם אותיות המשך ובעבור כי האל"ף כמו האחד על כן נמצא נעלם עם כל תנועה והנה עם חלם ראש ועם קמץ גדול ראשים ועם חירק ראשון ועם קמץ קטן ראשית ועם שורק מסעף פארה ועם פת"ח גדול לחטאת ולנדה ועם פת"ח קטן עושה פלא ובעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר זכר גם נקבה ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן רק פעם יתחלף בה"א קרבן לי מרא גבהא קומתו וימלא נוסף בסוף כמו ואתיקיהא ההלכוא אתו גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזיניו נהרות ויכתב בסוף ולא יבוטא בו כמו חטא ופעם יהיה חסר כמו על כם יה ויתחלף בה"א ההמון ההמון גם ביו"ד תתימרו יתאמרו גם בוי"ו במבטא ולעמשא תמרו והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים שמרתי אמרתי ובשמו' כמו שמי ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא כמו שמספר עשרה דומה לאחד ושמוהו בסוף הפך זה סימן לנכח הנקבה דעי ראי למען תזכרי ובעבור כי במספר דומה לאחד היה ליחס ובעבור היות העשרה כולל כל חשבון על כן היו"ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים ובכמוך אל המדבר ידי נטו שמים והיו"ד ימצא נעלם עם חירק רגלי ועם קמץ רגלי חסידיו ישמור ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו"ד תחת ה"א הנה יד ה' הויה ואתה הוה להם למלך ותחת ה"א יחסיון חסה ותחת אלף כל פקודי כל ישרתי ויחר היושבי רבתי והה"א שמוהו סימן היש הדבר כי כן טעם הא לכם זרע ופעם לתמה המחנים הנהיה ופעמים לדעת המבואר האיש העבד העברי האנשים ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר גם כן בשמות כי הזכר הניחו בלא סימן אמרו אמרה קהלת גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרנה יבחרנה נשמרנה ישמרוה שמרוה וסימן בשמות נערה בתולה והה"א נוסף בבנין הנכבד גם בבנין התפעל גם היא מובלעת מזה בידיך כמו יו"ד בטרם אארך ואלף ואבדך כרוב הסוכך ונוספת באחרונה אשמעה ובשמות כמו לילה והוא נעלם עם קמץ עשה ועם קטן בונה ירושלם ועם פתח קטן אשר אני בונה ועם חולם כי פרעה אהרן גם שלמה ועם שורק לא יקרחה קרחה ובעבור היות הוי"ו מוצאו מהתחברות השפתים על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק מי פעל ועשה ובאחרונה לשון רבים זכרים גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים ופעמים גם לנקבות אם תמצאו אם תעירו והוי"ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם ובעבור היות הה"א נוסף בסוף סימן הנקבה הוצרכו להיות הוי"ו סימן לזכר שמרו גם בשמות גם בעתידים ידו אויב ירדפו ובתוספת ה"א או נו"ן נדגש או שורק ישמרהו ישמרנו בעליו וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר ובעתידים והנה הראיתי כי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך ע"כ היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות והנה השם הראשון

רמבן

אל שדי יוכל לבא בלב פרעה להצילם וגם לנצח העמים וכבר הוציא שרה חביתו בנגעים גדולים שהביא עליו ונצח אברהם לבדו המלכים הגדולים וכל זה בעזרת אל שדי השם הנודע לאבות וככה יעשה בבנים. ועוד כי יעקב אמר והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. ויוסף אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והנה הפקידה באלהים ולפי דעתי היה משה גם בעת ההיא אב בחכמה גדול במעלת הנבואה ודרך שאלה בקש שיודיעהו מי השולח אותו כלומר באי זו מדה הוא שלוח אליהם כענין שאמר ישעיה ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו והנה אמר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא שעמדה לאבות. או במדת רחמים עליונית שתעשה בה אותות ומופתים מחודשים ביצירה. וזה בעבור שאמר לו אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם ולא פירש שם משמותיו הקדושים כלל ושמע משה שהבטיחו על מעמד הר סיני ומתן תורה והוא היודע כי התורה לא תנתן בשם אל שדי הנזכר באבות רק השם הגדול שבו היה העולם. ועל כן שאל מה אומר אליהם ורבותינו נתעוררו לזה אמר ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל. אמר ר' שמעון בשם ר' סימון אמר משה עתיד אני לעשות סרסור בינך וביניהם כשתתן להם התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך אלהי אבותיכם שלחני אליכם אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקב"ה את השם הגדול. וזה ענין השאלה והנה ענהו האלהים אהיה אשר אהיה אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בצרות אחרות אמר לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה אמר לו יפה אמרת. כה תאמר לבני ישראל וגו' לרש"י מדברי רבותינו והכונה להם בזה כי משה אמר לפניו יתברך ואמרו לי מה שמו שיגיד להם ה' שיורה הוראה שלמה על המציאות ועל ההשגחה והקב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי אין להם צורך לראיה אחרת כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם והיא הראיה הגדולה שיש אלהים בישראל קרובים אלינו בכל קראנו אליו ויש אלהים שופטים בארץ וזה פי' נכון באגדה זו ועוד אמר כיוצא בזה במדרש אגדה. ומהו אהיה אשר אהיה כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וא"ם אינן פותחין את ידיהם מה כתוב שם הן יעצור במים ויבשו וכו' ועוד דרשו רבי יצחק אמר אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא עתיד לבא לכך כתוב כאן אהיה ג' פעמים וביאור דעת ר' יצחק יו

בעבור שהזמן העובר והעתיד כלו נבורא בהוה כי אין חליפות ובא עמו ולא עברו מימיו כלום לפיכך יקרא בו כל הזמנים בשם אחד מורה חיוב המציאות. ואונקלס תרגם שני השמות אהא עם מאן דאהא ולא תרגם כלל השם שאמר לו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. והנראה מדעתו כי אצל ה' הנכבד שהודיעו הוא בן ארבע אותיות האלה שצוהו כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. אבל הודיעו תחלה ענינו כי שאלתו של משה לדעת דרכי השם משמו כענין שחזר ואמר הודיעני נא את דרכך ואדעך. וכאשר השיב לו שם וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם לאמר כי בשם הנכבד הזה אשר יקרא לפניו יחונן וירחם. ולא יוכל אדם לבא עד עומק דרכיו כי אמר בכאן אהא עם מאן דאהא בשמי שתאמר להם שהוא אהיה כי בו אני עם האדם לחונן ולרחם. והגאון רב סעדיה כתב כי ביאורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון קרובים דבריו לדברי רבי יצחק. והרב אמר במורה הנבוכים הנמצא אשר הוא נמצא כלומר ראוי המציאות יבאר להם כי יש נמצא ראוי להמצא שלא היה נעדר ולא יהיה נעדר. והנה לדעת אלה החכמים צריך שנפרש כי הקב"ה אמר למשה שיאמר להם זה השם וילמדם אותו כלומר שיפרוש להם ראיות שכליות אשר בהם יתקיים אצל המיהם זה השם כלומר המציאות או הקיום אשר לא עבר ולא יעבור כי זכירת ה' בלבד יאמר מה שיאמר איננו ראיה לבטל מהם דעת הקדמות או האפיקורסות המחושב בביטול המציאות לגמרי. ואין זה משמעותו של מקרא. אבל כי הזכרת השם להם הוא הראיה והוא האות והמופת על דברים שישאלוהו. ועל דעתי לא יסתפקו זקני ישראל במציאות הבורא כאשר אמר הרב וחלילה. אבל זה השם תשובת שאלתו שפירשנו לך הודיעו שהוא שלוח אליהם במדת הדין אשר במדת הרחמים. ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם שיזכיר להם ה' האחד לבדו ולהורות על האחדות ולכך צוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' שלחני כי השם הזה הוא מדת רחמים וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו ויחדש אותות ומופתים בעולם. והנה פירש לו כי אהיה אשר צוהו לאמר להם הוא השם הגדול הזה והם שוים בלשו.ם ובאותיות כי שתי האותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקודמות בזה כי בראשון יורו על חכמת שלמה כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ובזה יורו על חכמה אלהים ואות האל"ף בראשון תורה על הקדמות והיחוד. והיו"ד בשני על עשר ספירות בלי מה. ונלקחו שתי האותיות האלה האל"ף והיו"ד משני השמות הקדושים

[illegible]

(טו) זה שמי לעולם. חסר וא"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו (ש"ר): וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור: (טז) את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה. ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא: (יח) ושמעו לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהים פקוד יפקוד אתכם. יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם. (אלהי העבריים. יו"ד יתירה רמז לי' מכות כרש"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן (במדבר כג) ויקר אלהים ואכי אקרה כה. אהא נקרה מאתו הלום

זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר
דֹּר׃ טז חמישי לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־
זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב
לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־
הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ יז וָאֹמַר
אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־
אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ יח וְשָׁמְעוּ
לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו
יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה
עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ

י"ז חסר. י' . יא . פ' . כ' . כ"פ מפו"ס סגון . י"ז בליש' . כ' וחסר וא' מ"ל . נ"מ"ל בב' יודין נ"כתי' פ'

לְעָלַם וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר
וְדָר׃ טז אִיזֵל וְתִכְנוֹשׁ
יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר
לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן
אִתְגְּלִי לִי אֱלָהָא דְאַבְרָהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר
דְּכִירְנָא יָתְכוֹן וְיָת
דְּאִתְעֲבֵיד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם׃
יז וַאֲמָרִית אַסֵּיק יָתְכוֹן
מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי לַאֲרַע
כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי
וּפְרִיזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי
לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃
יח וִיקַבְּלוּן (מִינָךְ) (לְמֵימְרָךְ)
וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל
לְוָת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא
דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא וּכְעַן
נֵיזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא

לעלם י"ח חסרים נמסר בתהלים סי' ע"ה: פקד ה' וחסר נמסר סוף ויחי: פקד. יפקד פקד בפקד אפקד כולם חסרים במ"ה מלאים וסי' ועל יושבי פקוד. פקוד ושוע. לא אפקוד על בנתיכם. יפקוד חטאתם דהושע. ועל העתודים אפקוד: אעלה ה' פשטין וסי' ואמר אעלה אתכם מעני. ויעל מלאך ה'. את מי אעלה לך. ויאמר המלך אל ארונה. כי אעלה ארוכה לך. מצרים כיאר יעלה. עולות מחים אעלה. תדבק לשוני לחכי אם לא. וסי' בל' ארמי אמר מלאכא לאנתתי' דארונא אריך למכסיא קטורתא דירושלם:

הראשון איננו בחסרה רק במקום הזה וידעט כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק ככתבו ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדוש על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו ופי' וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול והעד שאנחנו קוראין אותו אלהים בהתחברו עם אלף דל"ת שהטעם שהוא אדון ונשא המלה על דרך לשון רבים דרך כבוד כמו אלהי על כן האומר לשם כמו לאדם אדני שאל טועה הוא:
ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם האחד הוא השפל והוא על מעלות רבות רק שלש כוללם והאחד המתכות והם שבעה כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלות רבות ומעלה מהם החיים ומעלותם רבות והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל והשנוי יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו והכמי לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים דמו אותם המינים הכללים העומדים לצל עץ על מים רבים תמיד והעולם האמצעי על מעלות רבות והנה החמשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו ולא תשתנה תנועתם לא תוסיף ולא תגרע ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שינוים רבים כי פעם הוא הכוכב בהו המזלות ופעם שמאלי ופעם ימיני רב או מעט ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו הגדול שהנה מוצקו רחוק ממוצק הארץ ופעם עולה גלגלו או יורד ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחורנית וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר ופעם במזרח ופעם במערב וערכו אל חבירו וגם אל צבא השמים מלמעלה גם אל הלבנה מלמטה לעולם משתנה עד אין חקר כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים והנה המחברות לבדם במעלה אחת משלש מאות ושנים הם מאה ועשרים ובעבור אלו השינוים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן לעטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרוה ויותר כי יש לה שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ ועוד כי תנועתה כגלגל הקטן הפך תנועת גלגל הגדול ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש והעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום ואם היתה לנכח השמש בלילה בא' המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה נעדר והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעים כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי הראותם כפי מקומות הארץ ותנועת השמש והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות ולא בגופות כנשמת האדם ומעלותם נשגבו מדעת הנקלות כנגדם וכל זה העולם כבוד וכלו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק מעמדו איננו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו ונשמת האדם ממינם ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים וכל המשרת כנגד הצבא הגדול בעת הבראו ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים אז יהיה דבק בשם הנכבד וזהו שנדר יעקב והיה ה' לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו על כן אמר הסירו את אלהי הנכר ועד היום לא אמר ככה כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וחכם גדול היה והעד וישאלו איש לרעהו ועוד וישתחו ואין לו פחד ממנו ובעבור שראה אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור והנה קבל כח מעמד על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את ה' ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כ"א כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קהלת כי ידבר על המעשים אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה: (טז) לך ואספת. טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. והטעם פקוד באה עת פקודתם: (יז) ואמר. וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וגם אנכי אעלך גם עלה או גזרתי עתה להיות זה כמו ותגזר אומר: (יח) ושמעו. כל שמע אחריו למ"ד או בי"ת הטעם שישמעו הענין שטעם הקול לא לשמוע הקול דגשות יו"ד העבריים דרך נחות להראות יו"ד היתום כי יו"ד העברים

תולדות אהרן זה שמי לעולם. פסחים כ קדושין עא (יומא מ): ואספת את זקני ישראל. יומא כח: פקוד פקדתי. ר"ה לב: אעלה אתכם. (בכורים סה): זבת חלב ודבש. כתובות קיב:

בעל הטורים זה שמי לעולם. זה עולה כמנין י"ב מלמד שמסר לו שם של י"ב אותיות: פקד פקדתי אתכם. כמנין פקוד חסרתי לכם [מן ה' ונשאר רד"ו] מלשון ולא נפקד ממנו איש: העשוי. ב' במסורה הכא ואת העשוי לכם במצרים. והידך כל הזהב העשוי למלאכה שכל זהב כבאה לשם במצרים שיו מיחדים אותו למלאכת המשכן: ושמעו לקולך. ר"ל שאינך צריך להרבות בקול כי מיד ישמעו לך: ושמעו. ב' במסורה הכא ושמעו מצרים. כשדיבר משה עם פרעה שמעו כל מצרים ד"א אע"פ שקולו היה נמוך היה נשמע בכל מצרים ונפי שקול בני אדם שהוא נמוך לכן הוא חסר:

רמבן

ונכתבו תחילה וסוף בשם הנכתב הנקרא באל"ף דל"ת להורות כי הוא אצילות מן הראש ועד הסוף ומדת הדין באמצע כי שמי בקרבו. ומכאן תבין למה קמצותו ונשתמש לשון הקדש בשם ההוא בכל שם אדנות כי ממנו כל הממשלה והשלטון והכ"ה יראה נפלאות מתורתו:
(טו) וזה זכרי לדר ודר. יחזור אל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם ישכח ברית אבות וכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברהם יצחק ויעקב ישמע אל ויענם. ועל דרך האמת זה שמי לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק וזה זכרי ואלהי יעקב ולכך הוסיף בו ו' וזה טעם זכרי לדר דר חסר והמשכיל יבין:
(יח) ושמעו לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם לשון זה מיד ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון הזה נגאלין. יעקב אמר להם ואלהים פקוד יפקוד אתכם יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם לרש"י אולי ידוע הדבר כי יוסף אמר פעמים פקד יפקוד לגבי אכיאה

ספורנו

ומצד היותו אלהי אבותיכם שכרת עמם ברית להם ולזרעם: זה שמי לעולם. השם המיוחד וזה השם הקודש המורה קדמותי ונצחיותי היא זכרי לדור דור. הוא מה שהשיגו כל חכמי הדורות הדעים גם ישנים בים נהכרח נמצא קדמון נצחי בלתי משתנה: (טז) פקד פקדתי אתכם. מצד היותכם זרעם: ואת העשוי לכם במצרים. מצד היותו שונא האכזריות והחמס: (יח) ושמעו לקולך. בכל אשר הנוס: אלהי העבריים. אלהי המחזיקים בדעות עברי: נקרה עלינו. בנתו פנה

בנוירק תחת הרי"ש סימן רבים כמשפט : נקרה עליט . בב"א גם בא"ל"ף הטעם אחד כמו נקרא נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן יפגענו : (יט) ואני . לא יתן רשות או כמו יניח כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה ולא בעבור יד החזקה שיש לו והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת : (כ) ושלחתי את ידי . כנגד ידו : (כא) ונתתי . גם היה דבר פלא שמצרים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הפך משפט אנשי העול'. ודע כי מ"ם ריקם נוסף והמלה נמצאה על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל הבואי ריקם וכמוהו חנם : (כב) ושאלה. הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה והזכיר הנקבות עתה כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף לשים על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אצעדה ושהרונים ועכסים וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים וככה הזכיר מכשפה כי הנשים בעלות כשפים יותר מהזכרים : ומגרת ביתה. כי אחוזה היתה להם ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הלא יראו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל הוא נתן עושר למי שירצה יקחנו מידו ויתננו לאחר ואין זה רע כי הכל שלו הוא : ונצלתם. כמו ודברתם כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו ונגפתם : (א) ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה כי ושמעו לקולך אולי לא

שְׁלֹ֧שֶׁת יָמִ֛ים בַּמִּדְבָּ֖ר וְנִזְבְּחָ֥ה לַיהוָ֖ה אֱלֹהֵֽינוּ׃ יט וַאֲנִ֣י יָדַ֔עְתִּי כִּ֠י לֹֽא־יִתֵּ֥ן אֶתְכֶ֛ם מֶ֥לֶךְ מִצְרַ֖יִם לַהֲלֹ֑ךְ וְלֹ֖א בְּיָ֥ד חֲזָקָֽה׃ כ וְשָׁלַחְתִּ֤י אֶת־יָדִי֙ וְהִכֵּיתִ֣י אֶת־מִצְרַ֔יִם בְּכֹל֙ נִפְלְאֹתַ֔י אֲשֶׁ֥ר אֶעֱשֶׂ֖ה בְּקִרְבּ֑וֹ וְאַחֲרֵי־כֵ֖ן יְשַׁלַּ֥ח אֶתְכֶֽם׃ כא וְנָתַתִּ֛י אֶת־חֵ֥ן הָֽעָם־הַזֶּ֖ה בְּעֵינֵ֣י מִצְרָ֑יִם וְהָיָה֙ כִּ֣י תֵֽלֵכ֔וּן לֹ֥א תֵלְכ֖וּ רֵיקָֽם׃ כב וְשָׁאֲלָ֨ה אִשָּׁ֤ה מִשְּׁכֶנְתָּהּ֙ וּמִגָּרַ֣ת בֵּיתָ֔הּ כְּלֵי־כֶ֛סֶף וּכְלֵ֥י זָהָ֖ב וּשְׂמָלֹ֑ת וְשַׂמְתֶּ֗ם עַל־בְּנֵיכֶם֙ וְעַל־בְּנֹ֣תֵיכֶ֔ם וְנִצַּלְתֶּ֖ם אֶת־מִצְרָֽיִם׃

ד א וַיַּ֤עַן מֹשֶׁה֙ וַיֹּ֔אמֶר וְהֵן֙ לֹא־יַאֲמִ֣ינוּ לִ֔י וְלֹ֥א יִשְׁמְע֖וּ בְּקֹלִ֑י כִּ֣י יֹֽאמְר֔וּ לֹֽא־נִרְאָ֥ה אֵלֶ֖יךָ יְהוָֽה׃

יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ יט וּקְדָמַי גְּלֵי אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרָאֵי לְמֵיזַל וְלָא מִן קֳדָם דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף׃ כ וְאֶשְׁלַח יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יָת מִצְרָאֵי בְּכָל פְּרִשְׁוָתַי דִּי אַעְבֵּיד בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן׃ כא וְאֶתֵּן יָת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין׃ כב וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִשְּׁבֶבְתַּהּ וּמִקָּרִיבַת בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁוּוֹן עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יָת מִצְרָיִם׃ א וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן

ט'. נון עקומה — ד' חסר — הס' ו' כנו' ל' — ו"כ — ב' ובמנוצס — ג' ר"פ — ג'. ג' — פ' — ד'.

הלוס : (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך . אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלו' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך : לא יתן. לא ישבוק. כמו (בראשית כ) על כן לא נתתיך. (שם לא) לא נתנו אלהי' להרע עמדי. וכלם ל' נתינה הם. וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכתי את מצרים וגו' ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחילא תקיף. משמו של רבי יעקב ברב מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. ממותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון וכן וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת צד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכן. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחת' מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכ' ואמרתם נצלנו ל' נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיב' לפרקי' ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נוסך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשב"א בחטף. כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחיר"ק כמו (במדבר כ) ודברת' אל הסלע. (יחזקאל מה) וכפרת' את הבית. (דברים יא) ולמדת' אותם

להי' אלהינו ט' וסי' ושמעו לקולך. אלתי העברים דרך שלשת ימים . ויאמר משה גם אחת . הנסתרות לה' . נשכבה בבשתינו הן לה' אלהינו . ומה חטאתינו אשר לה' אלהינו . ירמיה. לה' אלהינו הרחמים והסליחות : להלך ד' וחסר וסי' ואני ידעתי כי לא יתן . לתתי להלוך עמכם . להלך נגד החיים . להלך אל אל במשפט : שליחות את יד ג' וסי' וישלח אברהם את ידו . ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים . כי עתה שלחתי את ידי : ישלח י"ב נמסר בתהלים סי' ע"ח : נפלאתי ז' חסר ו' בלישנא וסי' בכל נפלאתי אשר . אעשה נפלאת אשר לא נבראו . ועזוזו ונפלאתיו דתהלים . נפלאתיך ומחשבותיך אלינו . ודברי נפלאתיך אשיחה . וימאנו לשמוע ולא זכרו . זכרו נפלאותיו אש־ דד"ה . ושמלת כל מ"ם קדים ללמ"ד חסר וכל למ"ד קדים למ"ם מלא במ"ג וסי' ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר . וארבעים שנה בלכתם בדרך . דעזרא . וריח שלמתיך כריח . והן ה' וסי' והן לא יאמינו לי . והן אצוה על חגב . והן חלמא ופשרא . והן לא תסגדון . והן לא ידיע להוי לך :

בעל הטורים ואני ידעתי . נו"ן עקומה רמז להמבים מכות : להלך . ב' במסורה בתורה . הכא . ואידך כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם . ג' היו באותה עצה יתרו איוב ובלעם אמר הקב"ה יודע אני כי לא יתן אתכם להלוך בעצת בלעם . ועל כן אני צריך להראות ידי לבטל עצתו . ואמר בלעם מאן ה' לתתי להלך עמכם לקלל העם : אשר אעשה בקרבו . אסר בגימ' דל"ך . עד"ש . בגה"ב . שבקרבו היו רשומות המכות : תלכון . שנים במסרה הכא ואידך ובמנוסה לא תלכון . לסיים גאולה אחרונה כגאולה ראשונה : לא תלכו . ב' במסורה לא תלכו ריקם לא תלכו אחרי אלהים אחרים כשיצאו ישראל ממצרים התרה בהם להשליך עבודת גלולים שבידם לפי שהיו עומדים בין העובדי גלולים כדכתיב ביחזקאל ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו : ושמלות . ב' במסורה הכא כלי כסף וכלי זהב ושמלות. ואידך וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לומר לך ככל הכסף והזהב לקחו אבל שמלות לא לקחו אלא כל א' ב' שמלות א' לגרור בו את הבצק . דכתיב משארותם צרורות בשמלותם וא' למלבוש . והיא הספיקה להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך : ונצלתם . כגו' כמצולה שאין בה דגים :

ספורנו

היינו מתרונים לנבואה ולא מבקשים דבר מלפניו רק להפקת רצונו נוה שנזבח : (יט) כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך . לא יסכים לעשות זה ברצונו לבקשתי : ולא ביד חזקה . ואני אעשה שלא יתן אתכם להלוך כאשר תחזק ידי עליו כי בסור המכות אחזק לבו שלא יירא שאוסיף להכותו : (כ) והכיתי את מצרים בכל נפלאותי. באופן שיפלא עליהן כל שומע ורבים יראו ויירא אולי ישובו קצתם : (כב) ונצלתם את מצרים. הע"פ שתקבלו הכל מהם דרך השאלה ותהיו חייבים להחזיר הנה תקנו אחר כך את הכל בדין ברדפם אחריכם להלחם בכם ולגזול את שלכם כי המנס כאשר מתו באותה המלחמה כי ה' נלחם היה בדין מדה כנגד מדה כל שלל הרודפים לנרדפים כמנהג בכל מלחמה : ד (א) והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי . אחר שיראו שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך : כי יאמרו לא נראה אליך

רמבן

שהיתה מסורת בידו מאביו ובאלה שמות רב' מיד ושמעו לקולך למה שמסורת גאולה היא בידם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה כפולה הוא גואל של אמת זה לשונם בהגדה זו. ויש עליך לשאול ומנין להם שיאמינו שמא שמע משה במסורת הזאת כמוהם . ויש לומר כך קבלו מיוסף ששמע מפי הנביא אביהן שהראשון שיבא ויאמר להם בלשון הזה הוא יהיה הגואל אותם . גלוי וידוע לפני הקב"ה שלא יבא אדם ויכזב בהם בכך הבטיחם אבל במקום אחר מצאתי שם אמר ר' המא ברבי חנינא בן שתים עשרה נהלם משה מבית אביו למה שאלו גדל בבית אביו ובא ואמר להם המעשים לא היו מאמינים בו שהיו אומרים אביו מסרם לו לפי שיוסף מסרה ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם . ולכך נהלם מבית אביו וכשהלך והגיד לישראל כל הדברים לפיכך האמינו בו שנאמר ויאמן העם . וכונתן ביוסף מסרה ללוי לומר שיעקב גלה סודו ליוסף בהכהנו אותו בו בלשון השביע יוסף לאחיו כלם גלה ללוי כי הוא לומד להם כלשון הזה מפני המסורת שבידו מאביו וגזה שיהיה הדבר סוד :

(יט) **ולא** ביד חזקה . כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך לרש"י . והנכון בעיני לא יתן אתכם להלוך בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים . ואח"כ ישלח אתכם כי כלם באו עליו פרם נותנו אותם להלוך :

ד (א) **ויען** משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי . אותה שעה דבר משה שלא כהוגן הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי מיד השיבו הקב"ה בשיטתו ונתן לו אותות לפי דבריו לשון ואלה שמות רבה. ור"א אמר על דרך הפשט כי ה' אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר שיאמינו העם או שישמעו לקולו ואולי לא יאמינו בלב שלם . ואיננו נכון אבל יתכן שנאמר כי ושמעו לקולך איננה הבטחה רק צוה ושמעו

רשי

אותם את בניכם: (ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. (בראשית יט) ויחזיקו האנשים בידו. (דברים כה) והחזיקה במבושיו. (שמואל א יז) והחזקתי בזקנו. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצורעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) מחיקו והנה שבה כבשרו. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו (ש"ר): (ח) והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל

אבן עזרא

לא יאמינו בלב: (ב) ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל. על כן כתיב למען יאמינו והטעם תעשה כן להם והוא נתן לו בנבואה עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר. דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר להסיר היבושת וכל דבריהם רוח כי הוא דרך מוכת ואינו על דרך התולדה: (ג) ויאמר. אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכתוב התנין הגדול ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: (ד) ויאמר. האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו נצטרעה ידו אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבדות מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: (ו) ויאמר. הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וככה בחיקו ישא שאהו בחיקך ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה: (ח) והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון והכתוב אמר לקול האות ואין לו קול רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: (ט) והיה. ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו וכתיב ויעש.

ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ
וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ
אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי
לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃
ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח
יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ
וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃
ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי
יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד
הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ
בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ
מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ ז וַיֹּאמֶר
הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ
אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־
שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא
יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל
הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל
הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־
לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת
הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ

מה זה קרי. ד׳ ב׳ חסר וב׳ מ״ל. ב׳ ג׳. ג׳ ב׳ הכר וה׳ מ״ל. ב׳ יתהר יו״ד ובענין. כ״ס. ל׳ וחד סגה סגה ימתקן ג׳. ג׳ . ד׳. ג׳ חס׳. ו׳ הס׳. ג׳ כ״כ כתורס

לָא אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ׃ ב וַאֲמַר
לֵיהּ יְיָ מַה דֵּין בִּידָךְ וַאֲמַר
חוּטְרָא׃ ג וַאֲמַר רְמוֹהִי
לְאַרְעָא וּרְמָהִי לְאַרְעָא
וַהֲוָה לְחִוֵי וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן
קֳדָמוֹהִי׃ ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אוֹשֵׁיט יְדָךְ וְאֵחוֹד בְּזַנְבֵיהּ
וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ
וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵיהּ׃
ה בְּדִיל דִּיהֵימְנוּן אֲרֵי
אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ אֱלָהָא
דַּאֲבָהַתְהוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם
אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ
דְּיַעֲקֹב׃ ו וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ
עוֹד אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ
בְּעִיטְפָךְ וְאָעֵיל יְדֵיהּ
בְּעִיטְפֵיהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵיהּ
חִוָּרָא כְּתַלְגָּא׃ ז וַאֲמַר
אָתֵיב יְדָךְ בְּעִיטְפָךְ וְאָתֵיב
יְדֵיהּ לְעִיטְפֵיהּ וְאַפְּקַהּ
מֵעִיטְפֵיהּ וְהָא תָבַת הֲוָת
כְּבִשְׂרֵיהּ׃ ח וִיהֵי אִם לָא
יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן
לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן
לְקָל אָתָא בַּתְרָאָה׃
ט וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן אַף
לְתַרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא

מזה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה הדא וקרי׳ תרין וסי׳ במסרה רבתא: השליכהו ד׳ ב׳ חסר וב׳ מלאים וסי׳ ארצה, אל בית ה ונר. בחלקת שדה נבות. בחלקה כדבר ה׳. דאורי׳ מ"ל. אל בית היוצר מ"ל: וישליכהו חד מן י"ב חסר בלישנא נמסר פרשת כי תשא: וישלכהו ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ"ל וסי׳ ארצה. וישלכהו באחד ההרים. וישליכהו ארצה. דדניאל מלא: ואחז ב׳ וסי׳ בזנבו. ואחז לך אחד מהנערים: כל אורייתא האתת כתיב במ"ג כתיב אתות וסי׳ והיה אם לא יאמינו גם. בכל האתות אשר עשיתי. ובאתות ובמופתים. וא׳ כתיב אותת. ויתן ה׳ אותת ומופתים: שמיעה לקול י"ז נמסר במסרה רבתא: ולא ישמעו ר׳ וסי׳ והן לא יאמינו לי. והיה אם לא יאמינו לך. אם יחטא איש לאיש. ודברת אליהם ולא: ויאמר משה אל י"י ה׳ וסי׳ בי אדני לא איש דברים. לא יוכל הע׳ לעלות. ראה אתה אמר אלי. למה הרעת לעבדך. ושמעו מצרים כי העלית:

תולדות אהרן לא יאמינו. שבת לז: מה זה בידך. בתרא קו: הבא נא ידך. שבת לז סנהדרין קי: מצורעת כשלג. שבת לז:

בעל הטורים מזה בידך. מ׳ זה שבידך שהמטה מ׳ כאה משקלו ד"א מ׳ שנה יהיו זה פי׳ י"ב שבטים בידך. א"ל הקב"ה למשה לא תזוח דעתך אם אין אתה עושה שליחותי המטה הזה יעשה שליחותי: הבא. ג׳ במס׳ הבא והידך הבא האנשים הביתה. לך הבא העיר בני יהונתן. ביוסף כתיב הבא האנשים הביתה שע"י באו למצרים. ובמשה נאמר הבא נא ידך שע"י ונאו משם. הבא העיר. כמו שע"י יתקבצו ויבאו לעיר ירושלים דכתיב כעיר שחברה לה יחדיו: בחיקך. ג׳ במסורה הבא חד והכתי גבי דוד ואתנה נשי אדניך בחיקך. ובככה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כך דוד לקה בצרעת כמ"ש רז"ל שנצטרע דוד שש חדשים:

רמבן

לקולך כי ראוי להם שישמעו ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים. וכן ושמעו מצרים כי העלית בכחך ואמרו אל יושב הארץ ראוי שיהיה ככה וכן בזאת תדע כי אני ה׳ ראוי לא מתקיים. וכן והאמינו לקול האות האחרון בפרשה הזאת ורבים כן. והנכון בעיני כי ושמעו לקולך לבא עמך אל המלך ולאמר לו אלהי העבריים נקרא עלינו כי מה יפסידו. והנה השם הודיעו כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך ולא ישמעו עוד לקולי כלל כי יאמרו לא נראה אליך ה׳ שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי איך גדול מהאבות. ולכן לא שמע פרעה שאלו פרעה היה מאמין בדבריך היינו יוצאים על כל פנים ואין עונותינו מבדילים בינינו ובין הרחמים:

(ג) **ויאמר** השליכהו ארצה וישליכהו ארצה. לא הבינותי למה עשה האותות למשה כי מאמין היה משה שהקב"ה מדבר עמו. והראוי שיאמר המטה אשר בידך תשלך ארצה לפניהם והיה לנחש. וכן באות השני כאשר אמר בשלישי ולקחת ממימי היאור ולכן נאמנו דברי רבותינו שהיה לו הראשון רמז שספר עליהן לשון הרע והשני להענישו. וזה טעם וינס משה מפניו כי פחד שמא יענש וישכו הנחש וכל אדם מתרחק מן המזיק לו אע"פ שידע שזה יהיה כן בחשק השם אין מציל מידו. ואולי אע"פ שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם ובו נהיה כל דבר רצה להראותו כי בו יעשה אותות ומופתים משני התולדות למען יתחזק הענין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשה בעולם דברים מחודשים. ודי למשה בשני האותות ולא היו שם מים ע"כ צוהו שיעשה האות השלישי לעיני העם:

(ה) **למען** יאמינו כי נראה אליך. שהרונו שיאמינו בעשותך כן לפניהם ויקצר הכתוב בזה כי ידוע

ספורנו

ה׳ כי הוא אמר ויהי: (ב) מה זה בידך. הנה המטה הוא דבר שאין בו רוח חיים והיד הוא דבר שיש בו רוח חיים ואני אמית ואחיה כי אמית היד בצרעת ואתן רוח חיים במטה המת: (ג) וינס משה מפניו. כי אמנם היה אז נחש גמור ורודף אבל החרטומים בלטיהם לא היתה בהם תנועה עם היותם על המונח הניניים כי אמנם הכשפים לא ימציאו כמלא טבעי באמת כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד׳ מיתות) האלהים אפילו כמלא לא מצו בדי לפיכך אמר והמטה אשר נהפך לנחש ולא אמר לתנין: (ח) והאמינו לקול האות האחרון. כי יותר רחוק אצל הטבע לרפאות את הצרעת העזה כשלג אשר היא כמו מות לאותו אבר אשר היא

וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ
הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח
מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃
י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי
אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם
מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז
דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה
וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ יא וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם
אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ
פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃
יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־
פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃

ב׳ ותרגס · ל׳ · ס׳. כ׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳. כ״ה · כ׳ · ל׳ . ג׳ · י״כ

יְקַבְּלוּן מִינָךְ וְתִסַּב מִמַּיָּא
דִּבְנַהְרָא וְתֵשׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא
וִיהוֹן מַיָּא דְּתִסַּב מִן
נַהְרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃
י וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ
בְּבָעוּ יְיָ לָא גְּבַר דְּמַלּוּל
אֲנָא אַף מֵאִתְמָלֵי אַף
מִדְּקַדְמוֹהִי אַף מֵעִדָּן
דְּמַלֵּילְתָּא עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי
יַקִּיר מַמְלַל וַעֲמִיק לִישָּׁן
אֲנָא׃ יא וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַן
שַׁוִּי פוּמָא לֶאֱנָשָׁא אוֹ מַן
שַׁוִּי אִלְּמָא אוֹ חֵרְשָׁא אוֹ
פְתִּיחָא אוֹ עֲוִירָא הֲלָא אֲנָא
יְיָ׃ יב וּכְעַן אִיזִיל וּמֵימְרִי
יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְאַלְּפִינָךְ דִּי

בי אדני ה׳ וסי׳ לא איש דברים. שלח נא ביד תשלח. בי אדני מה אומר. בי אדני במה אושיע ויעתר מנוח הנ׳ינא דפסוק: גם מתמל גם מ׳של׳שם גם חד מן י״ב פסוקים דאית בהון גם גם גם וסי׳ במסרה רבתא: אנכי ה׳ בטעם ל׳גיל נמסר פרשת בראשית: ויאמר ה׳ י״ב בספרא בטעם קדמא ואזלא וסי׳ מי שם פה. על נה׳רתם ברד ארבה הנך. עיד נגע אחד. כתב זאת זכרון בספר. הנה א׳נכי בא אליך. עלה אלי ההרה. אתם עז קשה עירה: לארם ה׳ מלעיל וסי׳ מי שם פה לאדם. ידעתי כי לא לאדם. והצרתי לאדם דצפניה. ויאמר לאדם הן יראת ה׳ כמים הפנים לפנים. וכל קהל דכו׳ מלעיל במ״א מלרע כי לאדם שטוב לפניו:

תולדות אהרן מי שם פה לאדם (ב״כות יג):

ויעש האותות לעיני העם וזה האות השלישי שהוא והיו לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: (י) ויאמר. כל המפרשים עם אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קריה והטעם בי אדני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברים. יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם או שיכבדו על פיו אותיות ידועות ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחלה כמו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ״ם כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו ואף על פי שאין השי״ן קמוצה כמשפט או המ״ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשים: גם מאז דברך. מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה והאומר שהכה לשון מצרים איננו נכון כי הוא אומר ג׳ דברים כבד פה וכבד לשון ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאיננו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציאם בכובד וזהו טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אמר שיורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: (יא) ויאמר. הנה מצאנו אלם כנגד שימת הפה ועור כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אחר כנגדו והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקוח אזנים לפקוח עינים עורות ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק

בשביל שרה: (ט) (ולקחת ממימי היאור. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם תחלה שהיו עובדים לנילוס המחיה אותם ואהפכ׳ לדם ברש״י ישן): והיו המים וגו׳. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו׳. למדנו שכל ז׳ ימים היה הקב״ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך הרי ג׳ ושלשה גמין רבויין הם הרי ו׳ והוא היה עומד ביום הז׳ כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו (ס״ר) וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו׳ ועוד נאמר לעלי הכהן) (שמואל א ב) הנגלה נגלתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן. וכן (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים ואומר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע״ז בל״בו: (יא) מי שם פה וגו׳. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. (תנחומא) מי שם פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך (שבת קמ) ולאספקלטוריס ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימ׳ ונמלטת: הלא אנכי. ששמי ה׳ עשיתי כל זאת

בעל הטורים מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. שם לא נאמר אלא ישום לעתיד תאלמנה שפתי שקר ליום הדין שלא ימצא מענה: והוריתיך. ה׳ תגין על הה״א לומר והוריתיך ע״ש חמשה חומשי תורה שאתן לך:

ספורנו

בו בלי ספק: (ט) ולקחת ממימי היאור. כי היות הפשוט נהפך כולו למורכב בלתי אמצעי לא יצוייר כלל: (י) לא איש דברים אנכי. בלתי מורגל במלאכת לשון למודים וסדרה לדבר לפני המלך: גם מתמול. בהיותי גר בארץ נכריה: גם משלשם. בהיותי בבית פרעה: גם מאז דברך אל עבדך. אף על פי שהיתה נפשי הדברית אז באור פני המלך לא קנתה לשון למודים: כי כבד פה וכבד לשון אנכי. וזה קרה לי כי בהיות כלי הדבור שלי בלתי מוכנים לפיכך לא פנה לבי לדעת לעות את יעף דבר: (יא) מי שם פה לאדם. מי נתן ההכנות הטבעיות בכח טבע האדם: (יב) ואנכי אהיה עם פיך. להכין כלי הדבור: והוריתיך. לשון למודים:

רמבן

כי על מנת שיעשה כן האות השלישי לפניהם ויאמינו בו יראנו נפלאות: (ט) והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת. והיו שני פעמים נראה בעיני אלו אמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשיהיו בארץ יהיו כהוייתן עכשו והיו האחרון מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשה לשון רבי שלמה. ואין המשמעות הזה כן כדברי הרב. ואין צריך למדרשו שכבר מצאו בעלי הלשון שדרך הרבה מקראות לכפול תיבות לנחץ ולהזק או בעבור מילוע ארוך שבא ביניהם וכמוהו והיה ערכך מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל. וכן וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו החזיר ובא פעם שנית בעבור שהאריך בנתים. וכן ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדכן וגו׳ ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכענין הזה רבים:

(י) גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך. למדנו שכל שבעת הימים היה יושב הקב״ה ומפתה משה ללכת בשליחותו מתמול ומשלשום ומאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הרי ששה והיה עומד ביום השביעי לרש״י. ועל דרך הפשט יאמר כי אני כבד פה גם מתמול גם משלשום כי מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן. וגם מאז דברך היום אל עבדך כי לא הסירות כבדות פי בלוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך ואם כן איך אלך לפניו. והנה משה מרוב הפלגו שלא ילך לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבדות פיו. אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת אל תאוני שאלך כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים והקב״ה כיון שלא התפלל בכך לא רצה לרפאותו אבל אמר לו אנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שיוכל לבטא בהן יפה. ובאלה שמות רבה אמרו אמר לו אם אתה איך איש דברים אל תתמה הלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שתפלתי והרש ועור ופקח לראייה ופקח לשמיעה ואם חפצתי שתהיה איש דברים היית אלא לעשות כך אני חפץ ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך הה״ד ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך. ולפי זה נראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רבותינו שאירע לו עם פרעה. והנכון בעיני שאמר ה׳ למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה׳ עושה כל ובידי לרפאות אותך ועתה כיון שלא תרצה ברפואתך ולא התפללת לפני על זה לך אל אשר אני מצוה לך ואנכי אהיה עם פיך ואגלה שליחותי גם אפשר שיהיה רמז פסוק מיוחד ליחד אף ה׳ במשה שלא רצה לרפאותו ושלחו על כרחו:

(יא) מי שם פה לאדם. דבור בעבור היותו בפה וכן שפה אחת מדברות שפה כנען או מי ישום אלם פירש בו שהוא נמשך לאדם או מי ישום אדם אלם כלומר מי ברא אדם שהוא אלם והשימה לאדם כי האלמות לא יושם כי איננו דבר אבל הוא העדר הדבור. ואולי בעבור היות באדם נפש מדברת והאלמים בהיות בהם אותם בנידי הלשון יאלמו יתכן לומר מי ישום האלמות. והרב אמר במורה הנבוכים כי המסיר קנין יאמר בו שפעל האפיסה כי יאמרו במי שיכבה הנר שהביא החשך וכן על דעתו יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע:

רשי

אחת : (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה : (יד) ויחר אף . (זבחים קב) רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם: הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה לוי שנאמר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יוצא לקראתך. כשתלך למצרים וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהיה מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב : (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון על הם : יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר : (יח) וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם

תורה

יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא ס׳. בְּיַד־תִּשְׁלָח : יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח ד׳. ל׳. ב׳ בְּלִבּוֹ : ד׳ טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי כ״כ בלי׳ . ב׳ ומ״ל י״ד אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן : טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים : יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת : פ כודסכרין כה ו׳ ששי יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב ׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא כ׳ וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם ו׳

תרגום

נעיא תְּמַלֵּיל : יג וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ שְׁלַח בְּיַד מַן דְּכָשַׁר לְמִשְׁלַח : יד וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּמֹשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵיוָאֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּיל הוּא וְאַף הָא הוּא נָפֵיק לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזֵינָךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּיהּ : טו וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי יָת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵיהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְעִם פּוּמֵיהּ וְאַלֵּיף יָתְכוֹן יָת דְּתַעְבְּדוּן : טז וִימַלֵּיל הוּא לָךְ עִם עַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵיהּ לְרַב : יז וְיָת חוּטְרָא הָדֵין תִּסַּב בִּידָךְ דְּתַעְבֵּיד בֵּיהּ יָת אָתַיָּא : יח וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוָת יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזִיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת אַחַי דִּבְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי

אבן עזרא

יורנו מה שידבר : (יג) ויאמר. כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה. ולכא דבר נא באזני העם שמע נא יהושע יומת נא את האיש הזה אוי נא לנו כי חטאנו : ביד תשלח. חסר אשר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח כמו עם לבבם שלם והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו שהוא איש דברים כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל וכתוב ביחזקאל כי השם שלח נביא בישראל לפני בא משה אדונינו וכתיב ויאמר ה׳ אל אהרן לך לקראת משה המדברה ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה על כן אמר השם וראך ושמח בלבו והנה משה איננו ממאן ללכת רק בתחלה אמר לא איש דברים אנכי כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה וכאשר השיבו השם׳ והוריתיך ידע כי כובד לשונו לא יסור הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה : (יד) ויחר. חלילה להיות פי׳ זה הפסוק ויבקש המיתו כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים ולמה יבקש המיתו בעת לכתו ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעקב איננו כן ואם טוען טוען הנה מצאנו חרון אף שלא חדש בו נזק הראינו לו ויחר אף ה׳ בם וילך ולא בא נזק לאהרן . וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהיה דומה לכה שיוציא דיבור הנשמה שאינה נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קדושי מטה העושים משפטי האלהים בארץ וכל אלהים שהוא עו"ג דבר הכתוב ככה לפי מחשבת העובדים כמו אל תפניה הנביא : (יז) ואת. טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעים ולהוציא הכנים ולהביא הארבה ולהוריד הברד ולהיות החושך : (יח) וילך וכו׳ יתר. הוא יתרו כמו

מסורה

לקראתך ד׳ וסי׳ וראך ושמח בלבו. פן בחרב אצא לקראתך . כאשר הפך איש כיעל מרכבתו . על כן יצאתי לקראתך : ודברת אליו ד׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים . אלהי העברים דהנה יד ה׳ הויה . הרצחת וגם ירשת . ב׳ בו : פיהו יפיהו כל לישנא כ"כ וסי׳ נמכר בריש שה"ש : והוריתי ב׳ ומלאים וסי׳ והוריתי אתכם את אשר תעשון . וחברו דשמואל. והוריתי אתכם : העשון י"ד וסי׳ בשופטים סי׳ ז׳ : בו דסבי׳ בה ו׳ וסי׳ ואת המטה הזה . והיתה עמו וקרא בו . והתעמר בו ומכרו . והנה בו מגלת ספר . זה הדרך לכו בו . ויקח חרש להתגרד בו . אל יתר ב׳ וסי׳ וישב אל יתר חתנו . זקני הגולה :

תולדות אהרן ויחר אף ס׳. זבחים קב : שלא הכהן אחיך . שם : וראך ושמח בלבו . שבת קלט :

בעל הטורים

בעל הטורים ידבר הוא וגו׳ . ר"ת שם של בן ד׳ אותיות לומר לך שמסר גם לאהרן השם ובכל כינויו : יוצא ב׳ במסורה הכא יוצא לקראתך יוצא שמימה אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מצרימה נחלק הדבור לשנים ונשמע למשה לך שוב ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיד ולכך הוא הבר לומר בכבר יוצא וכן יוצא שמימה חשב בעצמו אלוה ואמר בא"ל לנקביו ומנכים בבקר ויוצא המימה לגרכיו וז"ש לו כבר יצא והנה הוא שם : והוריתי. בגים במסורה והוריתי אתכם את אשר תעשון והוריתי אתכם בדרך הטוב והישרה מלמד שהקב"ה מורה להם הדרך ולא טעו באותו דרך : במטה. ס׳ תגין על הטי"ת לומר שהוא נדיק תבועי בסוס המטה בידו אדם. הגיך . נ.ז . בם . אברהם . יצחק . יעקב . יוסף : ואת המטה . בגימטריא סנפרינון היה : אל יתר. שנים במסו׳ אל יתר חותנו. אל יתר זקני הגולה . יתר זבם שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים שסנהדרין יצאו ממנו :

רמבן

(יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסן לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה לרש"י . והנקנים אמר ביד מאן דכשר דתשלח יאמר שלח נא ביד אדם מדבר נאות שיהיה כשר וראוי לשליחות נכבדת כזאת ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון והסיה עם פיו בדברו אל פרעה כי איננו דרך כבוד ומעלה להיות שולך ערל שפתים כי לא ישמעו כל העמים בדברו אל המלך ויהיה זה גרעון בעיניהם . והנכון בעיני שלח נא ביד כל אשר תשלח כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות. והסבה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ושיתפאר לאמר ה׳ שלחני ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך .

(יד) ידעתי כי דבר ידבר הוא. כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך כרצונך להתבקך ואפילו לא צויתיו . וגם הנה הוא מעצמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת . ומה שהוצרך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר יצא בה . ויתכן ששמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעצמו לקראתו ואחר כך בדרך נאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו :

(טו) עם פיך . להורותך אשר הדבר אל פרעה. כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר . ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות וגם ף הזר מבה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא מעלה למשה ולכך אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך . וטעם ועם פיהו להיות דברי פיהו לשומעים חן :

(יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. לא נזכר עדין במטה רק אות אחת שיהיה לנחש אבל אמר תעשה בו

ספורנו

שלח נא ביד תשלח. ביד מי שהיה שליח מוכן לעשות שליחותך ולא איש כמוני בילטרך שתהיה עם פי והורני באופן שאתה תהיה המדבר : (יד) הלא אהרן אחיך הלוי. אם היתה הכונה לשליח איש מוכן לדבר הנה אהרן אחיך שהוא לוי בעל הכמה בלי ספק ככל אחיו הלוים : ידעתי כי דבר ידבר הוא. שמעצמו הוא בעל לשון למודים : וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. ואע"פ שהוא יוצא לקראתך לכבדך מפני מעלתך עליו ישמח בלי ספק ויהיה לך למליץ בלב שלם : (טו) ושמת את הדברים בפיו וגו׳. אע"פ שתשים את הדברים בפיו לא יספיק זה אבל יצטרך שאהיה אנכי עם פיכם באופן שיכנסו דבריכם בלב פרעה ולא יתקוממו עליכם ולא יגרש אתכם מעם פניו : (טז) לאלהים. שיעשה נפלאות במצותך : (יז) ואת המטה הזה. ואע"פ שאינו ממין עץ הכתוב הנה קדשתיו להיות לך לאות : תקח בידך . לשבט מושל שמניתיך לשנות את הטבע במצותך : אשר תעשה בו את האותות . שתצוה לשבע במצותי כנגד מה שמניתיך לזה : (יח) אלכה נא ואשובה.

ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום:
יט ויאמר יהוה אל־משה במדין לך שב מצרים כי־מתו כל־האנשים המבקשים את־נפשך:
כ ויקח משה את־אשתו ואת־בניו וירכבם על־החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את־מטה האלהים בידו:
כא ויאמר יהוה אל־משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל־המפתים

ג' חסרי'. ו' סבירין מצרימ' · ג' חסר · ד' חסר · ד' בטעמא בספרא · כ"ס

העד כען אינון קימין ואמר יתרו למשה איזיל לשלום:
יט ואמר יי למשה במדין איזיל תוב למצרים ארי מיתו כל גבריא דבעו למקטלך:
כ ודבר משה ית אתתיה וית בנוהי וארכבינון על חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית חוטרא דאתעבידו ביה ניסין מן קדם יי בידיה:
כא ואמר יי למשה במהכך למתב למצרים חזי כל מופתיא דשויתי בידך

אבן עזרא

גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד: (יט) ויאמר. אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו כבר אמר וככה ויצמח ה' אלהים מן האדמה ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו לאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים כי כל הימים שהיה חי לא היה יכון להיות משה שליח אל פרעה: (כ) ויקח. לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין או בזקנתו ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהנבאו וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים ושיצאו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישראל והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון כי הנה מצאנו דוד ששאל אל נתן הנביא היש יושר לבנות בית לשם והוא השיב כל אשר בלבבך עשה וה' עמך ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית והוצרכו הזקנים לתרגם על החמור על נושא אדם בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה ויפת אמר כי הוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ולא דבר נכונה כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו והחמורים שהם במצרים יקרים ונכבדים מהפרדים ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה אולי קטן היה והיה אליעזר בחיקה כי עוד לא נמול: וטעם וישב ארצה מצרים. כי הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה נימול אליעזר ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למצרים. ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האותות שנעשה בו ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות. ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והזכיר לו אות שיצאו בעבורו ממצרים הוא מכת בכורות. והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו ורבים כזה בתורה כמו שלם ישלם ואם אין לו כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור: (כ) ויאמר. זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם
יחזק

רש"י

אם ברשותו) (מכילתא) וז' שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו': (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת (נדרים סד): (כ) על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על חמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשו' כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו

שב ב' חבר וסי' לך שב מצרים. שבע פעמים דנעמן: מצרים ו' סבירין מצרימה וסי' והמדנים מכרו. ויקומו וירדו מצרים. לך שב מצרים כי. והשיבך ה' מצרים באניות. ויעקב ובניו ירדו. כאשר בא יעקב: החמר ד' חסרים בתס' פרשת ויחי: ויאמר ה' אל משה ד' בטעמא בספרא וסי' בלכתך לשוב מצרימה. והעל את הצפרדעים. והיו לכנים. קחו לכם מלא חפניכם:

תולדות אהרן לך לשלום. ברכות כ"ד מ"ק כ"ט: שוב מצרימה. נדרים סה: מתו כל האנשים. נדרים ז סד ע"ב ס: וירכיבם. פסחי' ג מגלה ט (מגל' עא):

בעל הטורים שב. ב' חסרים לך שב מצרים. שב שבע פעמים. ואיתא במדרש שבשבע פעמים הלך משה למצרים והוד:

ספורנו

בין כך יהיו אחי ובני אליך: לך לשלום. כי כן אעשה: (יט) כי מתו כל האנשים. המלך ועבדיו אשר בקשו להרגך כאשר באר למעלה באמרו וימת מלך מצרים: (כ) וירכבם על החמור. להוליכם מן המדבר למדין ולבית חמיו: וישב ארצה מצרים. היה לבדו אחר שלוחיהם: (כא) בלכתך לשוב מצרימה. בכל פעם שתלך מאהלך שיהיה חוץ לעיר מצרים כאמרו כצאתי את העיר אפרוש כפי: והלוך. בהשוב למצרים לדבר אל פרעה: ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. עיין בכל פעם כל המופתים שיהיו אז מוכנים בידך לעשותם על האופן והסדר אשר אגיד: ועשיתם לפני

רמב"ן

את האותות אשר אומר אליך. וירצה בעיני כי כאשר אמר ה' למשה בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו הודיעו אותן בפרט אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האותות:

(יט) **ויאמר** ה' אל משה במדין. אמר ר"א כי אין מוקדם ומאוחר בתורה ופי' וכבר אמר ורבים ככה. ואין דברו זה נכון כי הדבור הראשון לא היה במדין רק בהר סיני ובמדין לא נדבר עמו רק הפעם הזאת אבל כאשר קבל משה ללכת בדבר השם וחזר למדין ליטול רשות מחותנו היה סבור ללכת יחידי מתנכר. ולכן אמר אליו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים כלומר אראה את אחי העודם חיים ואשוב כי הוא כדרך בחור הנכסף לראות את אחיו ואז אמר לו ה' במדין לך שוב מצרים כלומר קום לך מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מצרים ואל תפחד שם כי מתו כל מבקשי רעתך והיה שם עם העם עד שתוציאם משם. ולכן לקח אשתו ובניו כי היה זה עצה נכונה להוליכם עמו כי בעבור זה יבטחו בו ישראל יותר כי בהיותו בן חורין במדין יושב בביתו בשלום עם בניו ועם אשתו והן כהן הארץ לא יביא אותם להיות שם עבדים וימררו את חייהם בעבודה קשה רק אם היה נכון לבו בטוח שיוציאם בקרוב ויעלה עמהם לארץ כנען ולא יצטרך בצאתם לשוב למדין לקחת אשתו ובניו שם:

(כ) **וטעם** ויקח משה את אשתו ואת בניו. כמו ובני פלוא אליאב כי לא היה לו רק גרשום כאשר הזכיר הכתוב והליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם. ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשום. אבל היתה צפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם. ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה היה נכנס מן המלאך. ואחרי לכתו למצרים וראה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה. וכן הזכירו רבותינו כי הנמול הזה הוא אליעזר:

וטעם וישב ארצה מצרים. עם המזכרים ור"א אמר וישב ארצה מצרים היא לבדו שב כי כאשר פגש השם משה נמול אליעזר ובהתרפאו שבה צפרה עם בניה אל אביה. ויתכן זה כי בעבור שנימול אליעזר לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתחזק הילד ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה. ולכן עזבם במלון ונוס איתה לשוב אל בית אביה בהתרפאו וזהו שנאמר אחר שלוחיה גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אביה ושלחה עם הבנים. וזה טעם שלוחיה כי פחד יתרו שלא היה דעתו לגרש אותה. ובאלה שמות רבה וילך משה לסיכן הלך שהלך ליטול אשתו ובניו אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכן למצרים אמר לו משהם מבקשים לצאת את מוליכן למצרים אמר לו למחר עתידין לצאת ולעתיד על הר סיני ולשמוע מפי הגבורה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ובני לא ישמעו עמהם אמר לו יתרו לך לשלום. ועל דעתם ראוי בפרש אחרי שהסכימו בכך צוהו הקב"ה שישלים עלהו וישוב למצרים עם בניו ואשתו כאשר פירשתי:

(כא) **ויאמר** ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה. אמר ר"א כי זה נאמר לו במדין הודיעו כי יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראם עד המופת האחרון ירצה לפרש בפסוק הזה שיאמר ראה כי בעבור כל המופתים אשר שמתי בידך ואתה תעשה לפני פרעה בכל זה לא ישלחם והאמר נו כי אני הורג את בנו בכורו ואז ישלחם. ואין הפי' הזה נכון כי מה טעם בלכתך לשוב מצרימה. אבל פי' כי כאשר לקח את מטה האלהים בידו ממדין לבוש לדרך פעמיו הזהירו האלהים ואמר לו בלכתך בדרך ביום לכך וראה שכל המופת ה אשר שמתי בידך תעשה לפני פרעה לא תחשה דבר שלא תעשה לפניו ואני אחזק את לבו ואל תהיה אתה מתעצבים בעבור כן. ועוד הזהיר אותו במכה האחרונה אשר בה ישלחם. וענין שמתי בידך שבידך במתי היותם אתה

ממנו : אשר שמתי בידך . לא על ג' אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו . ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו' ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך : (כב) ואמרת אל פרעה . כשתשמע שלבו חזק ויאמן לשלוח אמור לו כן: בני בכורי. ל' גדול' כמו (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו : (כג) ואמר אליך . בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו' הנה אנכי הורג וגו' . היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה . וזה הוא שאמר באיוב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה . בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב : (כד) ויהי בדרך במלון . משה : ויבקש המיתו . למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה . תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק עד ג' ימי' אמול ואשהה שלשה ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה . במסכת נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא : ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה : ותאמר . על בנה : כי חתן דמים אתה לי. אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי : (כו) וירף : המלאך ממנו . הבינה שעל המילה בא להורגו אז אמרה חתן דמים למולות . חתני היה נרצח על דבר המילה (שיטה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם . דקשה לרש"י מה זה אז אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים . אלא

יחזק את לבו ולא ישלח' בעבור כל המופתים שיראם עם המופת האחרון : (כב) ואמרת . טעם בני בכורי זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה . ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ואתה לקחתו לעבד עולם על כן אני אהרוג את בנך בכורך : (כג) ואמר . הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו על כן אענשך וחסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר וזה שגעון ועוד כי אליעזר איננו בכור משה : (כד) ויהי בדרך . היתה קבלה בידם שלא יומל הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם ראה בעצתו שלא יומל כי יסתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עצתו וימול הנער וילך לו לבדו והנער יהיה עם אמו עד שיתרפ' . והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו וזהו ויבקש המיתו אם לא יומל בנו ובעבור שאחותו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו ה' כי מלאך ה' הוא וכמוהו וה' הולך לפניהם יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהים ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו רק בקש להמית אליעזר והוא סימן ויפגשהו גם המיתו ואחרי כן פי' שהוא אליעזר על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה כי עוד לא נקרא שמו וכמוהו: ויהי בלדתה ויתן יד : (כה) ותקח צפורה צור . דבר חד כמו חרבות צורים שהם חדים וכמוהו אף תשיב צור חרבו וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך וראה הדם על המשקוף ולא יתן המשחית ע"כ וירף ממנו ממשה שחסר החולי והרעדה ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר גם כן וירף ממנו אם כן יש להשיב עליו אם החלי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר יומל חתן . וטעם דמים כי איש דמים אתה לי כי בעבורך ימות

בעלי : (כו) וירף. דמים בלשון הקדש על ב' ענינים האחד שפיכות דמים כמו איש דמים אתה לי והמפרש שהוא חיים איננו לשון והשני לשון רבים מדם ממש כמו בדמיך חיי והנה אמרה ברא‍ותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה ומולות

אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם
לִפְנֵי־פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־
לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃
כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר
יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃
כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי
וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה
אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃
כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ
יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃ כה וַתִּקַּח
צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת
בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר
כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃ כו וַיִּרֶף
מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים
לַמּוּלֹת׃ פ

וְתִפְלְחִנַּנִּי (וְתַעַבְדִינוּן) קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא אַתְקֵיף יָת לִבֵּיהּ וְלָא יְשַׁלַּח יָת עַמָּא׃ כב וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יָת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וְאִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יָת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃ כד וַהֲוָה בְאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ׃ כה וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִנָּרָא וּגְזָרַת יָת עָרְלַת בְּרַהּ וְקָרִיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַרַת בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהַב חַתְנָא לָנָא׃ כו וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמַרַת אִלּוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב

ל' וחד לא עביהם כלם · ו"ב · ל'. ל' · ב' הסר עשו ודין. · ב' בפס' הלפים · ג' · ב' הס' בטיגר' · ל'. ד' · ד' וחד והתן סמלך . ל' · ל' הסר וי"ו הניין

המיתו ג' וסי' ויפגשהו ה' . וישמע המלך יהויקים ובל גבוריו . ואל המיתו אל תשא נפשך . אנ"ך : צר ב' חסר בטינרא וסי' ותקח צפרה . כשמיר חזק מצר : לרגליו ד' וסי' צפרה צר . כרעים ממעל לרגליו . ויצא רשף לרגליו . והפציהו לרגליו : חתן ד' וסי' דמים אתה לי . למולת . שמשון חתן התימני . כי חתן בית אחאב הוא . וחד וחתן המלך וסר אל . ומשמש אלפא ביתא :

תולדות אהרן בני בכורי . שבת לא סנהדרין מג ע"ג ג : הנה אנכי הורג . סנהדרין מג : בדרך במלון . נדרים לב : ויפגשהו ה' . שם לא : ותקח צפרה , שם לב ע"ג כו (נדרים לא) : חתן דמים . נדרים שם : אז אמרה . שם (יבמות ה) :

בעל הטורים ויפגשהו . ב' במסורה ויפגשהו ה' ויבקש המיתו . ויפגשהו בהר האלהים . לומר שבשעה שנתרשל משה מן המילה בלו אף וחימה לבולעו ולא היה יכול לנסם עד שבא אהרן ופייסו שנאמר ויפגשהו בהר האלהים ובזכותו ניצל :

רמבן

העסם ולא אחר שכבר הודיעו שיעשה בו אותות ומופתים רבים כמו שאמר בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו . וכל זה זרוז במשה כי בעבור שהיה מוכרח בשליחות מזהירו קודם מעשה ויציה אותו בשעת מעשה בכל מופת ומופת ויתכן שהיה ואמרת אל פרעה ידיעה שיצוונו לאמר לו כן ובסוף יאמר אני אחזק את לבו ולא ישלח את העם בכל המופתים ואמרת אליו ביום ההוא הנה אנכי הורג את בנך בכורך ואז ישלחם כי לא מצינו שהודיעו מיתת בכוריהם רק בעת ההיא . והנה כל הדבור הזה עתה ויש לפרש ראה כל שלשת המופתים האלה אשר שמתי בידך לעשותם לישראל ותעשה אותם גם כן לפני פרעה בעבור שידע פרעה כי זקני העם

ספורנו

פרעה . אז תצליח לעשותם לפני פרעה כשלא תשגה כי כשיחטא האדם במצות בוראו בחסר וביתר יקלקל הכונה והיא לא תצלח כמו שהיה הענין במי מריבה וכן צוה בקיום המצות לא תוסיפו ולא תגרעו : ואני אחזק את לבו . כי בהיותו בלתי יכול לסבול המכות היה משלח את העם בלי ספק לא מפני שיכנע לאל יתבר' לעשות רצונו ולזה חזק את לבו שיתאמץ לסבול המכות ולבלתי שלחם : (כב) בני בכורי ישראל . אע"פ שיתקן הימין אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד מכל מקום יחשב ישראל אצלי נכבד מכלם כאשר הוא בני עובד כמו בן מאהבה לא כעובד מאהבת שכר ויראת עונש ומגד מה שהוא בכורי ראשון לעבודתי בהעות כל האומות מעלי כאמרו כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו

וכו' : (כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך . כפי המשפט האלהי שהוא מדה כנגד מדה כאמרו ובהרת איש ימצאהו כי המגש מכת בכורות לבדה היתה למשפט עונש לפרעה מכל המכות אבל שאר המכו' היו לאות ולמופת למען ישובו כי לא יחפוץ במות המת כי לא נעל בפניהם דרכי התשובה אמתית כלל לו חכמו לשוב אל האל יתברך מאהבה עונו ויראת גדלו בהיא התשובה המגעת עד כסא הכבוד אשר היא המעלה ונותנה חן בעיני האלהים כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) עונות נחשבים לו כזכיות או לפחות לשוב כעבדים מיראת מה שיוכל להענים אבל מכה בכורות וטביעת פרעה ותילו בים היו שפטים לקיים מדה כנגד מדה : (כד) ויהי בדרך במלון . בלכתו מן המדבר למדין עם אשתו ובניו וספר זה אחר שהשלים כל מצות האל יתברך אליו בדבר השליחות : ויפגשהו ה' . קרה יום מילת בנו אשר בו השרה שכינה לעמוד בברית כענין נמולו אתו וירא אליו ה' ואולי זאת היא כבת המנהג להכין כסא הכבוד במקום המילה : ויבקש המיתו . מלאך הברית המקדם את הנימול לארע יעבדנו בקש להרוג את משה בשביל שנתרשל : (כה) ותאמר כי חתן דמים אתה לי. עשיתי זה כי היה כשבתתני והיית החתן לי ההגית עתי בנימול את בניו ונוליא מהם דם ברית וכל זה התחיל לזכות משה לפני המבקש להמית : (כו) וירף ממנו . אבל לא הניחו לגמרי : אז אמרה חתן דמים למולות . בספיא

כז ג׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ
י״ט לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ
וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־
לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת
כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ
וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃
כט וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ
אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ל וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים (י״ג חס׳ כאלס ל)
ד אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם׃
לא ב׳. ד וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד
יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה
אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃
שביעי ה א וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה
כ״ד וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח
ג׳ וחסר אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר׃
ב ג׳ בטעמא. כ׳ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר
אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־
יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה
ט׳ בתורה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃
ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא
עָלֵינוּ נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ

חֲתָנָא קְטוֹל׃ כז וַאֲמַר יְיָ
לְאַהֲרֹן אִיזֵיל לְקַדָּמוּת מֹשֶׁה
לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ
בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי
יְקָרָא דַּייָ וּנְשֵׁיק לֵיהּ׃
כח וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת
כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ דְּשַׁלְחֵיהּ
וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַּקְדֵיהּ׃
כט וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ל וּמַלֵּיל אַהֲרֹן
יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא
לְעֵינֵי עַמָּא׃ לא וְהֵימִין
עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרֵי דְכִיר
יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי
גְלֵי קֳדָמוֹהִי יָת שִׁעְבּוּדְהוֹן
וּכְרָעוּ וּסְגִידוּ׃ א וּבָתַר
כֵּן עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמַרוּ
לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְּיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי
וְיֵחַגּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא׃
ב וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַייָ
לָא אִתְגְּלִי לִי דִּי אֲקַבֵּל
בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁלָּחָא יָת
יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלִי לִי שְׁמָא
דַייָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא
אֲשַׁלַּח׃ ג וַאֲמַרוּ אֱלָהָא
דִּיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא נֵיזִיל
כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין
בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ
אֱלָהָנָא דִּלְמָא יְעָרְעִנָּנָא

אבן עזרא

ומלו׳ שם דבר והנה על לשון רבים בעבור דמים : (כז) ויאמר . לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך כי משה הוא השליח אל פרעה ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים ע״כ אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים : הר האלהים . הוא חורב : (כח) ויגד . שלחו גם לישראל תחלה ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה ואחר כך אותות אחרים לפרעה : (כט) וילך . הזקנים הם היועצים בכל דור ודור כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש רק הזקנים ידברו להם : (ל) וידבר . כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן וכמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אליעזר בנו : (לא) ויאמן . אחר ששמעו כי פקד ה׳ את עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם : ענים . מגזרת עינוי : ויקדו . מבעלי הכפל כמו קדקד על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה ידמו כאבן והאומרים כי הם מבעלי הע״ן מי יתן וידמו כאבן כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל והלא יראו כי רדו על משקל בנו לכם בתים והם שרשים כי כל מה שנוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבור המשקל הוא הנכון : (א) ואחר . אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה ואמרו לו שניהם כי השם הבטיחם ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו : ויאמרו כה אמר ה׳ . וזה השם לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל והטעם עם ישראל ולא יעקב לבדו : ויחגו לי במדבר . לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים חגים ינקופו : (ב) ויאמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו . שואל הוא מי ה׳ שהוא האלהים ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן נלמוד זה : (ג) ויאמרו . זה השם הוא אלהי העברים שהיו יודעים והוא אברהם הנקרא עברי ויצחק בנו ויעקב ובניו כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד עברי : ויאמרו . מלת נקרא כמו נקרא נקראתי בהר הגלבוע והוא כטעם פגיעה והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב : מלת פן יפגענו . כוללת אנחנו ישראלים גם אתה פרעה עמנו וכל המצרים וכראות פרעה שבא הערוב ואכל מצריים רבים כמו שכתוב ישלח בהם

רש״י

אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא אחר א״כ כשראתה וירף לגמרי או הבינה דעל דבר המילה לבד נא וכזה מתורץ ג״כ שינוי לשון בתרגום אונקלוס כחתן דמים ודוק כנ״ל): למולות .. על דבר המולות שם דבר הוא והלמד משמשת כלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה : (א) ואחר באו משה ואהרן וגו׳ . אבל הזקנים נשמטו א׳ א׳ מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת (ש״ר) ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם : (ג) פן יפגענו . פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות פגיעה זו לשון

ויאמר ה׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ לך לקראת משה . אתה ובניך ובית . בארצם לא תנחל : המדברה י״ב נמסר בפרשת אחרי מות ; ויאספו י׳ פתחין וסי׳ את כל זקני . את השלו . את כל סרני פלשתים . וחברו שלחו את ארון ה׳ פלשתים את מחניהם. ויעל משם את עצמות שאול . וישלח המלך ויאספו . ויאספו את אחיהם . ויאספו כסף לרב ד״ה. ויאספו יין וקיץ הרבה מאוד : ויאמן ב׳ וסי׳ העם. אביש : כי פקד ה׳ ד׳ וסי׳ ויאמן העם וישמעו . כי פקד ה׳ את חנה . כי פקד ה׳ את עמו . כי פקד ה׳ את עדרו . דזכריה : כה אמר ה׳ אלהי ישראל כ״ד נמסר בירמיה סי׳ י״ג . ויאמר פרעה ג׳ בטעם זקף ר״פ וסי׳ אביך ואחיך . מי ה׳ אשר . הן רבים עתה : אלהי העברים ה׳ וסימן נלכה נא דרך שלשת ימים . חנינא. והנה לא שמעת עד כה . מכת ברד . מכת דבר . מכת ארבת וחד אלהי העבריים . ס״ל תלך ואספת :

תולדות אהרן ויאמן העם . שבת נז : ויחגו לי . חגיגה י : מי ה׳ . סנהדרין נד חולין פט ידים טו :

בעל הטורים

ויאמן . ב׳ במסרה ויאמן העם . ויאמן אכיש בדוד . ב׳ פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד משה אמר מחני נא . דוד אמר הפי ידך בי ואלה הצאן מה עשו . שני פרנסים נאמנים היו ולכן באמינו בהם : נקר׳ . בגימטריא שנט רמז לט עשר מכות יהיו בו בנה אחת :

ספורנו

כבהיית חתן אמרה בגולת דמים בשתי מילות שהן כריתת המילה והפריעה : (כז) לך לקראת משה המדברה . כתלמיד המקבל פני הרב כאמרו ואתה תהיה לו לאלהים : ויפגשהו בהר האלהים . בשובו ממדין ללכת למצרים : וישק לו . כמנשק דבר קדוש כענין ויקחהו וישקהו ויאמר הלא כי משחך ה׳ על נחלתו לנגיד : ה (ב) לא ידעתי את ה׳ . לא ידעתי שום נמצא מהוה אחר הפיסות מוחש : וגם את ישראל לא אשלח . וגם שיתאמת מציאות זה הנמצא לא בשביל זה אשלח את ישראל : (ג) אלהי העברים . על שאמרת מי הוא זה הנה הוא אלהי העברים המפורסמים שמחזיקים בדעות עבר . ועל מה שאמרת שאף גם זאת לא תשלח הנה מה שוב

רמבן

העם המבקשים ממנו לשלוח על פי ה׳ יאמרו כן ולא יעליל עליהם . וכן עשה משה אע״פ שלא נכתב והשר אמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת כי ירצה מופת לו ולזה במטה שיהיה לתנין לא נתן כאשר היה בפעם הראשון והנה רצה להראותו שיבלע מטה אהרן את מטותם להורות לו שינצחם ויהיו אובדים מן העולם על ידו . ובמדרש ואלה שמות רבה ראיתי וכי על אי זו מופת אמר הם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן לא אמר הקב״ה לעשותן אלא לישראל ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפרעה אלא מהו כל המופתים אשר שמתי בידך זה המטה שהיו כתובין עליו סימנין דצ״ך עד״ש באח״ב ולפי זה יהיה פי׳ הכתוב נכון ראה והם נכללו במטה אשר שמתי בידך שכל המופתים שבו תעשה לפני פרעה :

(כז) ויפגשהו בהר האלהים. הוא הר סיני בין מדין ובין מצרים : וישק לו. אהרן נשק למשה כי משה הענו נהג כבוד באחיו הגדול ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו : (כח) ומטעם את כל דברי השם אשר שלחו . שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב״ה וכל אשר היה מסרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל . במדרש חזית ורבנן אמרי גלה לו שם המפורש ודרבו כי הגיד לו הבמות הנזכרים למעלה אשר בלחו בהם והשם היוצא והיא פירש להם :

ה (ג) פן יפגענו . פן יפגעך היו רוצים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות נרב״י, וד״א אמר פן יפגענו כולל: אנחנו שישראלים גם אתה פרעה ותג

בֶּחָרֶב׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ
מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו ג׳ ומ״ל
לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ ה וַיֹּאמֶר ג׳ בטעם ר״פ
פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם
הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ ל׳
ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־ ב׳ לכ׳ עמו
הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו
לֵאמֹר׃ ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת
תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל ג׳ ז׳ חס׳
שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם ל׳
תֶּבֶן׃ ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת ל׳
הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמֹ״ל ג׳. ב׳
שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא
תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם ל׳
עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר ב׳ חסר קול דמי
נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ׃ ל׳. ה׳
ט תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים
וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־ ג׳ רפין. ב׳

במותא או בקטול: ד ואמר להון מלכא דמצרים למא משה ואהרן תבטלון ית עמא מעבידתהון איזילו לפולחנכון: ה ואמר פרעה הא סגיאין כען עמא דארעא ותבטלון יתהון מפולחנהון: ו ופקיד פרעה ביומא ההין ית שלטוני עמא וית סרכוהי למימר: ז לא תוספון למתן תיבנא לעמא למרמי לבנין כמאתמלי ומדקדמוהי אינון יזלון ויגבבון להון תיבנא: ח וית סכום לבניא די אינון עבדין מאתמלי ומדקדמוהי תמנון עליהון לא תמנעון מניה ארי בטלנין אינון על כן אינון מצווחין למימר ניזיל נדבח קדם אלהנא: ט תתיקר פולחנא על גבריא ויתעסקון ביה ולא יתעסקון בפתגמין

רש״י

לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה. וכן (משלי ד) פרעהו אל תעבור בו רחקהו. וכן (שם א) ותפרעו כל עצתי. כי פרוע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלות׳ הפסד גדול הוא זה: (ו) הנוגשי׳. מצריי׳ היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. אסטו״בלא היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים. טיו״לש שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשום. כאשר הייתם עושים עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכונת הלבני׳. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהי׳ התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם כי נרפים מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים נלכה וגו׳: מתכונת. ותוכן לבנים (שמואל א ב) ולו נתכנו עלילות. (מלכים ב יב) ואת הכסף המתוכן. כלם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטר״יש בלע״ז: (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו (תהלים קיט) ואשעה בחקיך תמיד. למשל ולשנינה מתרגמי׳ לשועין ויספר ואשתעי וא״א לומר וישעו לשון וישע אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל יפנו שא״כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר

אבן עזרא

בהם ערוב ויאכלם אז אמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר ושם זבחו ככתוב תעבדון את האלהים על ההר הזה ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר גם המזבח שבנה בהלחמת עמלק בהר סיני הוא כי כתוב ויחנו ברפידים ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב ובבא הארבה נתן רשות לקטן ישראל שילכו לזבוח ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם וכראותם שבא הדבר והכה הבכורים אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר על כן אמרו כולנו מתים וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאילום: (ד) ויאמר. מלת תפריעו כמו שבוש וכמוהו באין חזון יפרע עם. וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן כי הם כנגד כל ישראל כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם והעד והשבתם אותם מסבלותם: (ה) ויאמר. אמר יפת כי פי׳ הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הכובלים ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: (ו) ויצו. הנוגשים הם המצריים ושוטרי העם הם מישראל: (ז) לא תאסיפון. כתוב באל״ף והמנהג להיותו בוי״ו ושניהם מתחלפין ביו״ד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבון. מגזרת לבנה ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר. ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן כמו ספר ובבעלי פתח קטן כמו צדק והנה כן תבן וטעמ׳ לא נודע רק ככה נמצאו: וקששו. מגזרת קש מבעלי הכפל: (ח) ואת מתכנת. כמו תוכן דבר ידוע: תכבד. אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו והנו״ן חסר כחסרונו ממלת תת פחדך ולא תאבה ולא תשמע אל דברי האומר כי שרשו תת בעבור שנמצא תתה לי ערף חשב כמו שתה עונותינו לנגדך והנה לא יוכל לכחש כי התי״ו השני במלת תתה לנכח והתי״ו של עיקר מובלע׳ כדגש אף על פי שהתי״ו ראוי להדגש כתי״ו והשבתי חיה רעה אם כן יותר טוב שיהיה הנו״ן בתי״ו אמתו כי היה ראוי להיות אמנתו ובת

כתמל ז׳ חסר נמסר פרשת ויצא: תאספון חד מן מ״ח מלין נסבין אלף באמצע תיבותא ולא קריין וסי׳ במסרה רבתא: הלבנים ג׳ וסי׳ מקטרים על הלבנים. לא תאספון לתת תבן. ואת מתכנת הלבנים התנו: : תמול שלשום ד׳ בלישנא וסי׳ ואת מתכנת הלבנים. ודבר אבנר היה. ותלכי אל עם. גם תמול גם שלשם דד״ה: צעקים ב׳ וחסר בתורה וסי׳ קול דמי אחיך. כי נרפים הם: על האנשים ה׳ וסי׳ תכבד העבודה. ויאמר רבשקה דמלכים. וחברו דישעיה. אחפש את ירושלים בנרות. וילכו ויגידו לדוד. ושאר קרי׳ אל האנשים: ויעשו ג׳ רפין וסי׳ תכבד העבודה. וכל חכם לב בכם. ויעשו בני ישראל את הפסח: ישעו ב׳ בתרי לישנא וסי׳ בדברי שקר. ואין מושיע:

בעל הטורים הלבנים. ג׳ במסרה. ללבון הלבנים. מתכונת הלבנים. מקטר על הלבנים. פי׳ אותו שיצא מהלבנים דהיינו מיכה שהיה מקטר לע״ג כדאיתא במדרש שיצא מיכה מתחת הלבנים: תמול שלשם. ב׳ במסרה אשר הם עושים תמול שלשום. ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום. רות באה אל עם אשר לא ידעה תמול שלשום וקרבוה לכך יצא ממנה גואל שיגאלם. וישראל באו אל מצרים אשר לא ידעו תמול שלשום והקום ועבדו בהם והשליכו ליאור בניהם לכך יצא מהם משה שהכה אותם בי׳ מכות ולקח ממונם והטביעם: צעקים. ב׳ במסרה. הכא ואידך בפרשת בראשית שאמר להם פרעה מה שאמר לכם מבטלים הלבנים תקבעו עצמכם בבנין וזהו צועקים אלי מן האדמה: תכבד. ב׳ במסורה תכבד העבודה כי יומם ולילה תכבד עלי ידך מלמד שהכביד עליהם ביום ובלילה: ויעשו בה. ג׳ במסורה הכא ואידך יבאו ויעשו. ויעשו בני ישראל את הפסח בשכר זאת העבודה זכו לעשות משכן ולהקריב קרבן: ישעו. ב׳ במסרה. ואל ישעו בדברי שקר. ישעו ואין מושיע. אותם שאין מכוונים בתפלה ישעו בדברי שקר שאינם מכוונים בלבם מה שהם מוציאים בפיהם עליהם נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלבם כמה שמוציאים בפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה׳ יענה תשוע ויאמר הנני וזש״ה דוד האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה. אומפי האזין תפלתי בשפה בלבי שפתי מרמה להכחיש הגב ולומר דבר שאינו מכוון בלבו:

רמבן ## ספורנו

וכל מצרים ולכן בראותם מכת בכורות אמרו כלנו מתים כי נתברר להם דברי **שתשמע בקולו: פן יפגענו בדבר.** אותנו ואותך: (ה) **הן רבים אתם עם הארץ**,
משה שאמר פן יפגענו בדבר וגרשו אותם ללכת לזבוח ואין דברו זה נכון כי
לא נוו נאמר שיהיה בישראל דבר או חרב אם לא יזבחו והם לא ישנו בעליות השם דבר. ועל דרך האמת הוא סוד הקרבנות שהם כופר מן הפגיעה כי לפניו ילך דבר או בחרב הקשה ואמר זה כי הקב״ה צוה אותם שיאמרו ואמרתם אליו ה׳ אלהי העברים נקרה עלינו ונזבחה לה׳ אלהינו והם אמרו כה אמר ה׳ אלהי ישראל שלח את עמי והנה פרעה היה חכם גדול ויודע את האלהים ומודה בו כאשר אמר הוא או מוריו ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך איש אשר רוח אלהים בו אבל לא היה יודע את השם המיוחד וענה לא ידעתי את ה׳ והם נזכרו וחזרו ואמרו לו כאשר צוו אלהי העברים נקרה עלינו כי הזכירו לו אלהי העברים בלבד שהוא אל שדי ואמר נקרה עלינו שהודיעוהו לשון המקרה כאשר נצטוו לו ופירשו לו כי במקרה הזה אשר נקרה עליהם יצטרכו לזבוח לפניו פן תהיה הפגיעה בדבר או בחרב וכענין הזה בא בדבר בלעם כנאמר ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח:

(ד) **למה** משה ואהרן. שאל להם במותם והזכירם בשמם דרך כבוד: **הפריעו את העם ממעשיו.** אמר אונקלוס הבטלו, וכן פירש **מוסר** ופרעו כל עצתי

אבן עזרא

בנה ותת תנת וחסרה נו"ן הראשון ממלת תתה לי כחסרון יו"ד והיוס רד מאד וחוסר נון נע בהרים ויעשנו ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמר נרפים וכמו השע ממני שעו מני ועיניו השע כי כאשר תרפינה העינים תכהינה וכמוהו ולא תשענה עיני רואים : וטעם בדברי שקר. בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן : (י) ויצאו. מארמון המלך אל העם העובדים : (יא) אתם מאשר תמצאו. קרוב או רחוק : כי אין נגרע. תואר על כן הוא קמוץ כמשפט : (יב) ויפץ. פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ : לתבן. תחת תבן כמו והחמר היה לחמר : (יג) והנוגשים אצים. פועל יוצא כמלת שב וכמלת מש שיוצא פעם יוצא ופעם עומד : וטעם לאמר. לאמר להם : דבר יום ביומו. כמו מדי חדש בחדשו: (יד) ויכו וגו' עליה'. על בני ישראל. וטעם להוסיף גם פירשתיו. והנה תמול הוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה וכן כתוב ויצו פרעה ביום ההוא : (טו) למה תעשה כה לעבדיך. שלא היה מנהגך לעשות כן. ומלת וחטאת פועל עבר והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כי היא כמו וחטאה וכאשר העלימו האלף כאשר היא במלת חטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר אל"ף על כן החליפו הה' בתי"ו ואין צורך לשום דגש בט' וכמוהו וקראת אתכם הרעה והעם במקום הזה לשון נקבה כמו העם אשר בקרב' יושבת לבטח מדוע שובב' העם הזה והטעם כי החטא יהיה עליך וכינו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאים והוביכו ילעגו למו וימירו את כבודם: (יז) ויאמר. לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמץ בחוזק לבו

רש"י

שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כולם. (ישעיה יז) ישעה האדם אל עושהו (שם לא) לא שעה אל קדוש ישראל (שם יז) ולא ישעה אל המזבחות. ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר ל' דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך. ותדבר מרים ואהרן במשה. המלאך הדובר בי. לדבר בם. ואדבר' בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שיא והבאי : (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבני' שהייתם עושי' ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך : (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט : קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות : (יג) אצים. דוחקים : דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן : (יד) ויכו שוטרי בני ישראל. השוטרים ישראל היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשי' שהם מצריי' והיה חסר מן הסכו' היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעי' איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו : ויכו שוטרי בני ישראל. אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרי' עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכ' ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם : ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרי' הנוגשי' הכום : (טז) ולבנים אומרים לנו עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים כמנין הראשון : וחטאת עמך. אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר

שמות ה

שֶׁקֶר׃ י וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם
וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם
לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן
(ד' ר"פ) לָכֶם תֶּבֶן׃ יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ
לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין
(ל' קמץ) נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃
(ג') יב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
(ב' פס לתבן) לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ יג וְהַנֹּגְשִׂים
(ל' והד כלו הפלות דוד) אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־
יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃
(ל') יד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־
(י"ג חסר) שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר
(ל'. ל'. ב' וכמנין) מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן
(ד'. ב'. ב') כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־
הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי
(ל') יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה
(י"ד בטעמא) לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה
לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן אֵין נִתָּן
(ל') לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ
(ל' ורפי') עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת
(ג') עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם
(ג') נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים

תרגום אונקלוס

בְּטֵלִין׃ י וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי
עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא
לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה
לֵית אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא׃
יא אַתּוּן אִיזִילוּ סַבוּ לְכוֹן
תִּבְנָא מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן
אֲרֵי לָא יִתְמְנַע מִפּוּלְחַנְכוֹן
מִדַּעַם׃ יב וְאִתְבַּדַּר עַמָּא
בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם לְגַבָּבָא
גִּילֵי לְתִיבְנָא׃ יג וְשִׁלְטוֹנַיָּא
דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ
עִיבִדְתְּכוֹן פִּתְגַם יוֹם
בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן
עָבְדִין כַּד מִתְיְהֵב לְכוֹן
תִּיבְנָא׃ יד וּלְקוֹ סַרְכֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן
שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה לְמֵימַר מָה
דֵּין לָא אַשְׁלֵימְתּוּן גְּזֵרַתְכוֹן
לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי אַף תְּמָלֵי אַף
יוֹמָא דֵין׃ טו וַאֲתוֹ סַרְכֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוַחוּ קֳדָם
פַּרְעֹה לְמֵימַר לְמָא תַעֲבֵיד
כְּדֵין לְעַבְדָּךְ׃ טז תִּבְנָא לָא
מִתְיְהֵב לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא
אָמְרִין לָנָא עִיבִדוּ וְהָא
עַבְדָּךְ לָקַן וְחָטָן עֲלֵיהוֹן
עַמָּךְ׃ יז וַאֲמַר בַּטְלָנִין
אַתּוּן בַּטְלָנִין עַל כֵּן אַתּוּן

אתם ד' ר"פ וסי' אתם קחו לכם. אתם ראיתם. אתם נצבים. אתם עדי נאום ה' : ויפץ שלשה במסר פרשת נח : לתבן שנים וסי' לקשש קש. מה לתבן את הבר : עלהם י"ג חסר בתורה במסר פרשת ויגש : גם תמול גם היום, ב' וסי' כליתם חקכם. מדוע לא בא בן ישי : נתן ד' קמצין וסי' נתן לעבדיך. מלך ישראל נתן. ד"ה. נתן מימיו נאמנים. חללים נתנו משכב. תנינא דפסוק וסימן בלשון ארמית עבריא דישראל היכנין קטילין :

בעל הטורים ויפץ. ג' במסורה הכא והידך ויפץ ה' אותם משם. ויפץ שהם מעליו גבי בהול אלו נפוצו ללבון לבנים ואנשי הפלגה נפוצו על מנין הלבנים שאמרו הבה נלבנה לבנים וכמו בגאותם נפילה נתבטלה גאותם ומלכותה כך שנפילה בנבן הבה יעל ש"ול גרם לו שמיסר להקריב העולה קודם שבא שמואל וזו היתה סיבה דאבונה לביטול מלכות שאול : גם תמול גם היום. ב' הכא. ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום מלמד כשבא כלו הוקש ללבון הלבנים נהגאו כדי שלא יזכו כדרך בגהנת דוד : נתן. ד' במסורה הכא תבן אין נתן לעבדך ואידך לתמו נתן מימיו נאמנים בתיך ערגים נתן ונוד א' בהכות א'. פרעה שלא נתן תבן טבע בים. אבל לתמו נתן שנתן מלחמו לדל מימיו נאמנים כדכתיב בלא פרוס לרעב לחמך וגו' וכתיב בהריה וסיה כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו :

ספורנו

המשכילים לא יפנו אל דבריכם : (טז) והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך. והנה אלהנו המוכים והנשי החטאת המכים כלנו עמך ורחוי לך להקפיד על שתי אלה : (יז) נרפים אתם נרפים. אתם הנרפים ועצלים מתרפים אתם במלאכתכם לפיכך הכבדתי עליכם לנדכם : על כן אתם אומרים נלכה נזבחה. מזה התבאר שאתם נרפים

רמבן

לכו לסבלותיכם. על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם וצוה אותם שובו כלכם אל העבודה. ושבו משה ואהרן לפניו ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן אז היו בעיניו חרטומים ומכשפים וחכמים ונהג בהם כבוד ומעת החלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול. וכן נראה עוד שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבנים כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים. אבל במה היו עוסקין רק כי הכביד עליהם עולו לקחת מהם רבים ורש"י פירש לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היה על שבטו של לוי. ותדע שהיו משה ואהרן יוצאים ובאים וגכון הוא. כי כל עבודת האדם בביה ובשדה נקראת כן כמו לכל סבל בית יוסף ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי הוראה. ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם והכל שבה מאת ה'. ובאלה שמות רבה ראיתי אמר רבי יהושע בן לוי שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך אמר להם פרעה בשביל שאתם פנוים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם לישראל. ר"א אמר להם דייכם שאתם עומדים פנוים במה רע לכם שאין אתם עוסים במלאכה לכו לסבלותיכם. ור"א פי' לכו לסבלותיכם סבלות העם כי ידבר עמהם בעבור בני ישראל :

רש"י

ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו (רות א) כבאנה בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמור בענין (שם) ויצרו וימנו את הכסף: (יט) ויראו שוטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבוד' עליהם לאמר לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו': ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם ויצאו נצבים: (כב) למה הרעות' לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני ש"ר: (כג) הרע. ל' הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש: (א) עתה תראה וגו'. (סנהדרין קיא) הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי החזקה שתחזק על פרעה וישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרש' ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו':

שמות ה–ו

נלכה נזבחה ליהוה: יח ועתה לכו עבדו ותבן לא־ינתן לכם ותכן לבנים תתנו: יט ויראו שטרי בני־ישראל אתם ברע לאמר לא־תגרעו מלבניכם דבר־יום ביומו: כ ויפגעו את־משה ואת־אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה: כא ויאמרו אלהם ירא יהוה עליכם וישפט אשר הבאשתם את־ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת־חרב בידם להרגנו: מפטיר כב וישב משה אל־יהוה ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני: כג ומאז באתי אל־פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא־הצלת את־עמך: ו א ויאמר יהוה אל־משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו:

ססס

קכ"ד. ויקח כימן. מעד"י סימן.

תרגום

אמרין ניזיל נדבח קדם יי: יח וכען איזילו פלחו ותבנא לא מתיהיב לכון וסכום לבניא תתנון: יט וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומיה: כ וערעו ית משה וית אהרן קיימין לקדמותהון במפקהון מלות פרעה: כא ואמרו להון יתגלי יי עליכון ויתפרע דאבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למתן חרבא בידיהון למקטלנא: כב ותב משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: כג ומעידן דעלית לות פרעה למללא בשמך אתבאיש לעמא הדין ושיזבא לא שיזבתא ית עמך: א ואמר יי למשה כען תחזי דאעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחינון ובידא תקיפא יתרכינון מארעיה:

ססס

אבן עזרא

לכו: (יח) ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד: (יט) ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם ברעה בעבור שאמר להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם. ומלת אותם כמו נפשם ועצמם וכמוהו וירעו הרועים אותם ויקבור אותו בגיא ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו: (כ) ויפגעו. תחס' מלת והם היו נצבים וכמוהו ופרעה חולם היה הולך והנה היה עומד על היאור ורבים ככה: (כא) ויאמרו ירא ה'. חמסנו שהוא עליכם ודע כי החמש הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמוח על כן אמרו הרגשה את תחת חברתה כמו ומתוק האור ורבי מרינוס אמר שהנו כמאסים ונבאשים בעיניו כריח רע: (כב) וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך עד שיעשה כל האותות אשר נוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת. התשובה השב משה כי מעת דבר אל פרעה יקל מעליה' עולם והנ' הוא הכביד העבודה עליהם וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו מיד מצרים ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: (כג) ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם. ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מאבותם: (א) ויאמר עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרים אז ירויח להם מעט כאשר אפרש עוד:

מסורה

נזבחה לה' חד מן ה' זוגין מתחלפין. קדמאה אלהים תני' ה' וסי' ויאמר אלהים אל נח. ויאמר ה' לנח. ואת מהכנת הלבנים אשר הם עושים. נזבחה לאלהינו. ויאמר נרפים. נזבחה לה'. ויקר אלהים. ויקר ה'. יתן מציון ישועות. בשוב אלהים. וחברו בשוב י"י. ויאמרו תמיד יגדל י"י. וחברו יגדל אלהים: והכן ב' ומב' ליש' וסי' והכן לבנים תתנו. ותכן יעשו: לבנים ג' נמ' סוף פרשת נח: ירא ה' וסי' ירא פרעה. ירא ה' עליכם וישפט. ירא אלהי אבותינו ויוכח. ובמותו אמר ירא ה'. אל ירא בפלגות: ומאז ז' זוגין מן כ"ב חלוף מיחד' וסי' ומאז באתי. ומן אז חרלנו. ומקטי תרוממני. אף מן קמי. דתהלים ומאיבי אושיע. ומ' איבי דתהלים. רב פעלים מקבצאל. מן קבצאל דד"ה. ועיניך מדמעה. מיה את עיני מן דמעה. מקדמת. דעזרא. מן קדמת דדניאל. כי לא ממוצא וממערב. ותרע והשביל מן מוצא דבר: הרע ד' וסי' ומאז באתי אל פרעה. אשר עשה נגשת. הרימה פניך למשואות. וה' ענה בי ושדי הרע לי. וא' ושב והרע לכם: והצל ב' וסי' והצל לא הצלת. כי השג תשיג והצל: עתה תראה ב' דסמיכי וסי' אשר אעשה לפרעה. היקרך דברי אם לא:

תולדות אהרן נצבים. נדרים סד: למה הרעותה. סנהדרין מד: ומאז באתי. סנהדרין קיא: והצל לא הצלת. סנהדרין שם: עתה תראה. סנהדרין שם עקידה שער מג:

בעל הטורים לבנים. ג' ותוכן לבנים תתנו. ולבנה לבנים. לבנים נפלו. וס"ש שכל מה שהיו בונים ביום נפל בלילה וזהו לבנים נפלו. וכן באנשי מגדל אמרו בלבנו נפל בלבנים נבנה בארץ ובלבנו עודנו קיים: הרעתה. ג'. א' הכא. ואידך למה הרעות לעבדך כמו כן במכה בבכורים שנג. וכן עתה תראה ב' גבי משה בזה בלבון הכא שא"ל עתה תראה. ורמז לו שלא יכנס לא"י. וכן לקמן א"ל עתה הראה היקרך דברי שאמרתי לך שלא הכנס לא"י ואידך הרעות גבי אליהו הרעות להמית את בנו דכמו גבי משה בא מנהג כתוב את בנו וכלינו משה בתפלתו. כך אליהו החיה בן האלמנה בתפלתו וכמו גבי משה כתיב עלית למרום שבית שבי כך בא אליהו ויעל אליהו בסערה השמימה: והצל. בגים במסורה הכא ואידך בדוד והצל שלל דאיתקש דוד למשה כדפי' גבי ויאסף:

רמבן

(כב) אדני למה הרעותה. נכתב באל"ף דל"ת כי בשם המיוחד בא מדת הרחמים לא יריע לעם ולמעלה הזכירו שני פעמים באל"ף דל"ת והיה מתחנן בו שלא יחר בו האף ואילו היה מתירא מהזכיר ה' הגדול המחודש לו ומדבר אליו: למה הרעותה. אחרי הודיע האלהים את משה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך מדוע יהרעם ואמר ר"א כי חשב משה כי מעת דברו אל פרעה בשליחות ה' יקל מעליהם ויחל האלהים להצילם. והנה פרעה הכביד הרע. וזה טעם למה הרעותה כי זה הפך מה שאמרת לי ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו ואינו נכון בעיני. בעבור תאמר והצל לא הצלת ואין הגאלה רק יציאתם מן הגלות. ולפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה' של

ספורנו

נרפים שאין לחשוב שאמרו נזבחה אלא כדי להתרפות מן המלאכה: (כב) למה זה שלחתני. אם היו ראוים לזה הפורענות למה גלגלת אותו על ידי: (כג) והצל לא הצלת. את שוטרי ישראל המוכים: ו (א) עתה תראה. עתה שראית בפעל פרעה המתאמץ להחזיק בישראל בשבט עברתו תראה כי ביד חזקה ישלחם שיתאמץ מעוצר רעה ויגון לשלחם בכל כחו: וביד חזקה יגרשם מארצו. וכנגד מה שהכה את ישראל בכל ארץ מצרים. יתאמץ לגרשם מארצו שלא ישאר בכלם הסי' אחד מהם:

ישמע

ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במצותו ולא באות ומופת עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות. אבל חשב כי יביאם עליו תכופות זו אחר זו בימים מעטים. כשאמר לא ידעתי את ה' צוה לעשות מיד לפניו את התנין והוא לא ישמע יכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות. וכשראה שעמדו ג' ימים והוא יריע להם בכל יום וה' לא כהה בו ולא נתגלה למשה להודיעו מה יעשה אז חשב משה כי ארוכה היא. ויתכן שהיו בזה המעשה שספר הכתוב ימים רבים כי כאשר הוכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעשה כה לעבדיך כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל מלך פנימה ולדבר אליו פנים בפנים אף כי שוטרי העם הנבאשים בעיניו והנה סבלו עמלם ולחצם ימים רבים והיו באים עד לפני שער המלך עד שנשמעה צעקתם לפני המלך וצוה שיבאו לפניו וידברו עמו. וכן אפשר ששב משה אל ה' ואמר למה הרעותה אחרי ימים מעט שפגעו בו השוטרים ובאלה שמות רבה אמרו ויצאו נוגשי העם ושוטריו כיון שנזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין. ועוד אמר ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה אל משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהם שוטרי ישראל כשהן יוצאין מלפני פרעה וכן ראיתי עוד במדרש חזית דומה דודי לצבי מה צבי זה נראה וחוזר ונראה כך גואל הראשון נראה להם. וחזר ונכסה מהן. וחזר ונראה להם. וכמה נכסה מהם רבי תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן. ורבי יהודה בר' אומר לקיצין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא. והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה. ולכן כששב משה אל ה' אמר למה הרעותה לעם למהר לשלוח אותם קודם שהגיע הקץ כי לא היה ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם כי עתה הרעות להם ולא הצלת אותם ואם ככה את עושה להם יוספו ברעה אשר תמצאם. ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה כי לא אאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו:

אדרת אליהו

ובני ישראל כו'. פרו שכ"א הוליד ולא היה בהן עקר ועקרה. וישרצו הרבה בכרס א' דוגמת שרצים. וירבו שהולידו הרבה פעמים. ויעצמו שהיו לגוי עצום שלא מתו מהן בקטנותן. במאד מאד. קאי על הכל שפרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד:

פרשת כלי יקר שמות

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. הוסיף וי"ו במלת ואלה גם אמר מתחלה הבאים לשון הוה ואח"כ אמר איש וביתו באו לשון עבר לפי שנאמר למעלה ויישם בארון במצרים ואחרי מות יוסף לא היו פני המצרים עם ישראל כתמול שלשום והיו מרגישים אז הביאה למצרים כאלו באו בפעם ההוא למצרים לכך נאמר ואלה מוסיף על ענין ראשון שמצד מיתת יוסף דומה כאילו עכשיו המה באים אבל מ"מ אע"פ שיוסף מת הנה יעקב לא מת לכך נאמר את יעקב שהיו עדיין עם יעקב וזכותו של יעקב עמד להם וזכות מה שהיו גדורים מעריות ולא רצו לישא בן שמצריות שסופי זמה ונשאו נשים כולם קודם בואם למצרים ז"ש איש וביתו באו. והמפרשים אמרו איש וביתו באו איש זה הקב"ה איש מלחמה וביתו דינו כמ"ש ה' הולך לפניהם הוא וביתו דינו. ומה ענין בית דינו לכאן ונראה שבא להבטיחם שיתקיים בהם וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי ע"כ באו הקב"ה ובית דינו עמהם להבטיחם כי ה' נלחם להם במצרים:

ואלה שמות בני ישראל. פירש"י אע"פ שנמשלו לכוכבים כו'. וי"א כי הכוכב אע"פ שאינו נראה ביום מ"מ הוא נמצא גם ביום כך הצדיק לעולם הבא נמשל ליום יש לו מציאות ואינו נראה ואינו אבד כי אם לדורו. וי"א להפך כי הכוכב אינו נראה כ"א בלילה כך אור הצדיק זורח אחר הערב שמשו כד"א עד אשר לא תחשך השמש וגו'. ול"נ לפי שכל עיקר שם טוב של אדם אינו ניכר כ"א אחר מותו כי בחייו אין הדבר ידוע אם ישאר בצדקו כמ"ש ושבח אני את המתים כי בחייו אין מקום לסיפור שבחו כי מי יודע אם ישאר בצדקתו וזהו שנאמר ויוסף היה במצרים פירש"י שבא להודיע צדקתו שעמד בצדקתו מתחלה ועד סוף כי סוף כל דבר הכל נשמע על כן ספר שבחו אחר ויישם בארון במצרים ובזה נמשלו לכוכבים הנראים אחר שקיעת החמה כך אחר הערב שמשו של אדם נראה צדקתו אם נשאר בו עד סופו וז"ש ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד כי המצדיק רבים אין חטא בא לידו כדי שלא יהיה הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן. וכן מלתא דפסיקא שאורו מזהיר ככוכבים לעולם ועד אף אחרי מותו אבל מי שאינו מצדיק רבים אינו מלתא דפסיקא שישאר בצדקו לעולם. ומ"ש רז"ל שנמשלו לכוכבים שמכניסן ומוציאן במספר יש קצת רמז לזה ממה שנאמר הבאים לשון הוה וכתיב איש וביתו באו לשעבר לפי שמדבר בשני ביאות אחת בבואם למצרים את יעקב איש וביתו כבר באו והיה ביאה ראשונה היתה את יעקב גם כל איש בא עם ביתו זו אשתו. אבל עכשיו ברצה לדבר ממיתתם כי זה נקרא גם כן ביאה ודומה כאילו עכשיו באו מאחר שמתו שם ונשארו שמה וזו ביאה שניה בהוה אבל לא עם יעקב כי המה מתו ויעקב לא מת גם ביאה זו היתה איש וביתו יחד כי אשתו ובניו אין מלוין אותו כ"א עד הקבר כדאיתא בנוסח בפרקי ר"א על כן אינה איש וביתו ומזה ראיה שמדבר בכניסה ויציאה כי שניהם נקראו ביאה. וענין המספר הוא להודיע מעלתן כי כל דבר החשוב יש לו מספר כמו שיתבאר בעזרת הש"י פרשת כי תשא ועל מעלת הצדיק שמה כתיב נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך ובפסוק זה דרשו רז"ל פרק ההורג על המוריד דמעות על אדם כשר ומ"מ מה שאמר הלא בספרתך צריך ביאור ונראה שרצה להביא מופת על מעלת הצדיק במת שאינו דבר אבד ויש בו ממשות ואמר הלא שמה בספרתך כי אתה מכניס' במספר ע"כ אני מבקש שהספור גם נדודתי והשים דמעתי בנאדך למשמרת:

ראובן שמעון וגו'. פרט כאן שמות על דרך המדרש בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו את שמם ואת לשונם שהיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין כו'. וטעמו של דבר הוא כדמסיק בילקוט פרשה זו שכל שמות השבטים נקראו על שם הגאולה. ראובן ראה ראיתי את עני עמי שמעון על שם וישמע אלהים את נאקתם וכן כולם. ולפי זה אם היו משנים את שמם לא היה רושם על הגאולה ולא היו ראוין להגאל אחר שהחליפו את שמותם המורים על הגאולה וקורא להם שם חדש אשר אין בו הוראה על הגאולה או היה להם שינוי השם סבה להתיאש מן הגאולה ולא היו מבקשים את פני ה' על הגאולה ועל התמורה. וכמו כן אלו היו משנים את לשונם אע"פ שלא היו משנים את שמם מ"מ לא שמם מורה על הגאולה כי דווקא בלשון הקדש מורה ראובן על שם ראה ראיתי עני עמי ושמעון על שם וישמע אלהים אבל בלשון אחר אין שם ראובן מורה על ראה ראיתי וכן כולם. ובזכות שהיו גדורין מעריות ע"כ לא היו ראוין להיות בין המצרים שטופי זמה שנאמר בהם וזרמת כו' ולפי שלא היה בהם לשון הרע והיה פקוד אצלם וישאלו אשה מאת רעותה ע"כ נגאלו כי אלו לא היה הדבר פקוד ולא היו משאילים להם כליהם ואז לא היה אפשר לגאלם כדי שלא יאמר אותו זקן ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם לכך נאמר ואלה שמות בני ישראל כי אע"פ שמת יוסף והיה השעבוד קרוב לבא מ"מ רושם הגאולה נשאר קיים כי אלו שמותם עמהם באו לשעבר ועמהם המה הבאים גם עכשיו כי לא נשתנו שמותם וזה ראיה שגם לשונם לא שנו דאל"כ אין נפקותא במה שלא שנו שמותם. איש וביתו באו שהיו גדורים מעריות כי כל א' דבק באשתו ולא באחרת ועוד שנשאו להם נשים קודם שבאו מצרימה כדי שלא ישאו נשים המצריות שטופי זמה. ואח"כ פרט ראובן שמעון כו' כי אלו השמות מורים על הגאולה. ויהי כל נפש קרא לע' נפשות נפש אחד לרמוז שהיה שלום ביניהם מתוך שלא היה בהם לשון הרע ודלטורין כאיש אחד שלבא לפומא לא גלי כך היה הדבר פקוד אצלם כל י"ב חדש ואולי שגם מטעם זה נאמר יוצאי ירך יעקב לומר לך מה ירך בסתר אף אצלם היה הדבר בסתר:

ובני ישראל פרו וישרצו. לפי שכבר הזכיר שיוסף מת וכל אחיו וכל הדור ההוא אבל מיתת יעקב לא הזכיר לפי שיעקב לא מת וזה הזכות שהיו ב"י היה קיים לעולם ע"כ אמר ובני ישראל מצד היותם בניו של ישראל פרו וישרצו וגו' ומ"ש בני ישראל ולא בני יעקב לפי ששם יעקב גופני וישראל רוחני כי כבר נסתלק החומריות מן יעקב וירבו ויעצמו במאד מאד הל"ל מאד מאד מהו במאד אלא שרצה להורות שנעשו עשירים גם בממון שנקרא מאד כמ"ש ובכל מאדך ז"ש ויעצמו במאד היינו בממון שנקרא מאד באותו מאד נתעצמו מאד ולפיכך חשב פרעה להביאם לידי עוני כמ"ש וישימו עליו שרי מסים כי ע"י המס שיתנו יבאו לידי עוני וע"כ נענש פרעה כי הבנין גרם לו להמסכן שנאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה וכארז"ל העוסק בבנין מתמסכן. ותמלא הארץ אותם הל"ל ותמלא הארץ מהם מהו אותם אלא שהארץ גרמה להם לפרות ולרבות כמו שבארנו למעלה על פסוק וידגו לרוב בקרב הארץ בקרבה ממש כארז"ל שהיו המצרים מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע והיו חורשים על גבם ואח"כ מבצבצים ועולין שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך כו'. ולפי זה אלמלא לא היתה הארץ מכסה אותם לא היו רבים כל כך וא"כ הארץ גרמה להם שהיו מלאים כל כך לכך לא אמר שהם היו ממלאים את הארץ אלא הארץ ממלאה אותם. ונוכל לפרש עוד לשון וישרצו שאחר שמת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא הצדיקים שהיו מגינים עליהם מאז נעשו בעיניהם כשרצים זוחלי עפר בעיני המצרים לכך נאמר וישרצו:

ויקם מלך חדש על מצרים וגו'. לשון קימה לא מצינו במלך אלא וימלוך מלך על מצרים מהו ויקם ונראה לפי שלשון קימה שייך במי שקם על רעהו להרע לו כמ"ש ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו וכתיב כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן מלך עריץ זה ע"י התקוממות אשר חושב לעשות לישראל נגד רצון האל יתברך אע"פ שראה כי ה' עמהם שמה שהיו פרים ורבים שלא כדרך העולם מ"מ רצה להתחכם לו יתברך ועי"ז גרם שהשיב ה' עמלו בראשם ע"י המכה עברה וזעם וצרה אשר שלח ה' בהם כמ"ש הטרם תדע כי אבדה מצרים ומתוך זה דומה כאילו הוא קם עליהם להביא על המצרים כל המכות ההמה ואמר אשר לא ידע את יוסף כי לא ידע מה שקרה ליוסף כי אחיו היו משתדלים בכל עוז להאבידו ולבטל חלומותיו ולא הועילו להם כל נכליהם אשר נכלו כי רצון האל יתברך היה

גם יוסף לגדלו ודבר אלהינו יקום לעולם כך פרעה אמר פן ירבה נגד רצון האל יתברך שאמר כן ירבה וחשב מחשבות עליהם ולא עלתה בידו כאשר לא עלתה בידי אחי יוסף ובכל מה שהיה קם על ישראל אותה קימה היתה על המצרים ועל קדקדם חמסו ירד:

הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הוסיף מלת עם כי הל"ל הנה בני ישראל גם מ"ש ויאמר אל עמו וכי עם כל העם דבר הל"ל ויאמר אל עבדיו וחכמיו אלא כך אמר להם פרעה שלא יתכן שיהיו שני עמים מתנגדים דרים במדינה אחת לכך נאמר ויאמר אל עמו בשביל עמו לומר כי אתם עם מיוחד בארץ. והנה עם בני ישראל כי גם בני ישראל הנה הנם נעשו לעם גם המה בזמן מועט נעשו עם רב אע"פ שעדיין אין רבים ממנו מ"מ הוא עצום ממנו גבורים בטבע כי כל התאומים דרכם להיות חלשים בטבע וכאן נולדו ששה בכרס אחד ואעפ"כ הם עצומים בטבע יותר ממנו לפיכך הבה נתחכמה לו פן ירבה שנוסף על גבורתם בטבע יהיו גם כן רבים ממנו ואע"פ שבמלת ירבה עדיין אינו מבואר שיהיו רבים יותר מהם ת"מ חזר והביא דבריו אחר כך ואמר והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו וכאלו אמר ונוסף גם הוא עלינו ר"ל כבר המה עצומים ממנו ואם ירבו עוד אז יהיו גם נוספים עלינו ומלת גם קאי על הגבורה. כמ"ש על שונאינו כמי שתולה קללתו בשונאיו ואמר שיהיו רבים על שונאינו ועיקר כוונתו לומר שיהיו רבים עלינו ולא רצה לומר עלינו לתלות הקללה בעצמו ותלה בשונאיו לומר שיהיו רבים ונוספים על שונאינו אע"פ שלענין הגבורה תלה בעצמו ואמר ועצום ממנו לפי שזה כבר היה אבל הריבוי שעתיד להיות לא רצה לתלות בעצמו. ולפי שרז"ל דרשו הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל נראה לפרש גם תיבת ממנו קאי על הקב"ה כדרך שדרשו בפסוק כי חזק הוא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם כך ועצום ממנו מוסב על הקב"ה וני"ן של ממנו בחול"ם ור"ל שכל חוזק של ישראל נמשך לו ממנו יתברך דהיינו ממקור ישראל לפיכך הבה נתחכמה לו למקורם דהיינו למושיען. או יאמר ועצום ממנו ממש כי הם עצומים ממנו יתברך כאמרו רז"ל אמר הקב"ה אני מושל בכל ומי מושל בי הצדיק שנאמר צדיק מושל בירא"ת ה' שאני גוזר גזרה והצדיק מבטלה ובוודאי עיקר כחם ועוצם ידם בעבור שהם דבקים במצותיו ותורותיו ינצורו ע"כ הבה נתחכמה לו ליתן ריוח בין הדבקים כי ע"י שנעשה אותם רעים וחטאים לה' סר כחם כמו שפירשו המפרשים בפסוק וירעו אותנו המצרים כי הל"ל וירעו לנו המצרים אלא נקט אותנו לומר שהמצרים עשו אותנו רעים וחטאים לה' וע"י זה ויענונו. והנה דברי המפרשים אמת שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים כמ"ש ביחזקאל והודע להם בארץ מצרים גו' איש גלולי עיניו השליכו גו' אך בתורה לא מצינו רמז בשעת מעשה לזה על כן נ"ל פסוק זה האומר הבה נתחכמה לו היינו בגלוליהם אשר נגלו להם להחטיאם וישימו עליו שרי מסים להעלות מס לכומרי ע"ג כי זה דומה כאלו עבדו ע"ג ממש כמו שפירש"י פרשת כי תבא בפסוק ועבדתם שם אלהים אחרים לכך נאמר למען ענותו בסבלותם דומה ממש למה שנאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו שע"י שעשו אותנו רעים וחטאים מצא מקום לויענונו כי אז יוכלו לנו כך אמר כאן וישימו עליו שרי מסים ליתן מס לע"ג למען ענותו כי נמשך מזה שיוכלו לענותו בסבלותם ע"י שסר צלם מעליהם כשסורו מאחרי ה' ואולי שעל זה נאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך כי כל פסוק זה נראה מיותר ויכול להיות שרמז בזה שע"י שהטילו עליהם שרי מסים דומה כאילו העבידום לע"ג לכך נאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך שהעבידום לע"ג מתחלה בפה ע"י הסתה ופתוי ואח"כ בפרך לעבודה ממש וע"י הכרח לפיכך וימררו את חייהם כי אצל הקב"ה נאמר כי הוא חייך וגו'. וע"י שסרו מאת ה' מררו את חייהם בעבודה קשה היינו בע"ג שהיא קשה ורעה ואח"כ בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה שהרי סתם עבודה בשדה אמורה ואח"כ אמר את כל עבודתם היינו גם עבודה שבעיר ומה אני מקיים וימררו את חייהם בעבודה קשה אלא שרמז על שמאוס בגלוליהם בע"ג זרות וקשות כאמור. ולפי שהיו בכלל מחטיאי הרבים שאין מספיקין לעשות תשובה א"כ הקשה ה' את לב פרעה ועבדיו ובזה הותר הפסוק אשר נתחבטו בו הראשונים בענין קישוי לב פרעה:

ויקצו מפני בני ישראל. פירש"י כקוצים היו בעיניהם ורצה שישראל נמשלו בעיניהם לקוץ מכאיב ולסילון ממאיר ואין הלשון משמע כן שהרי נאמר מפני בני ישראל ואיך היו ישראל כקוצים מפני בני ישראל ועוד ויקוצו בשורק לשון נפעל ומזה נראה שקאי על המצרים ולא על ישראל ואם רצה לומר שהיה דומה כאלו נכנסו הקוצים בגופם הל"ל ויקוצו מן בני ישראל ע"כ נראה לי שהמצרים נמשלו בעיני עצמם לקוצים כי מדרך העולם שעוקרין מן השדה הקוצים כדי לטעת במקומם נטיעה משובחת וכמ"ש גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה פנית לפניה ותשרש שרשיה וגו' רצה הקב"ה ליטע בא"י נטיעה משובחת דהיינו ישראל אשר כרם חמד ענו לה ולעקור משם ז' אומות שנמשלו לקוצים. כך הבינו המצרים אחר שראו רצון האל ית' עם ישראל שפרו ורבו עד למעלה וודאי רצון האל שיהיו ישראל נטועים בארץ מצרים והמה יהיו כקוצים מושלכים מן הארץ זרים הלאה כמ"ש ועלה מן הארץ ועלינו מבעי ליה אלא שתלו קללתן באחרים וז"ש ויקוצו מפני בני ישראל שהיו נמשלו המצרים בעיני עצמם כקוצים המושלכים מן הארץ שיהיו נטועים במקומו ד"א ויקוצו בני ישראל כדמסיק ברבתי פ' זו למה נגלה הקב"ה למשה בסנה ר' יוסי אומר מה הסנה קשה מכל האילנות וכל עוף שנכנס בתוכו אינו יוצא בשלום כו' ע"כ אמר ויקוצו שנמשלו המצרים לקוצים אלו שהעוף שנכנס בתוכו הוא נכנס בנקל וכשרוצה לצאת אינו יכול מפני המדקרות של הקוצים כך המצרים הכניסום בשעבוד בקלות בפה רך ואח"כ בפרך כי לא הניחום לצאת מן השעבוד לכך סמך לפסוק ויקוצו ב"פ בפרך שנזכרו בפ' כי הנה ממש מענין ויקוץ שנמשלו המצריים לקוצים כאותם מפני מה שעשו בבני ישראל לכך נאמר מפני בני ישראל:

ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וגו'. יש אומרים שהמילדות היו מצריות וכאלו אמר למילדות את העבריות דאל"כ מאי רבותיה דקאמר ותיראן המילדות את האלהים ורז"ל אמרו שפרה זו יוכבד ופועה זו מרים כו' ויש להתבונן דלמא אפכא שפועה יוכבד ושפרה זו מרים או מה הגיד לנו הכתוב בזה שנשתנה שמם. ונ"ל שפועה לשון דבור וזה מורה ממש על מרים שהיתה נביאה כארז"ל ותקח מרים הנביאה אחות אהרן שהיתה מתנבאת עתידה אמי שתלד בן המושיע לישראל ובפרשת וארא פירש"י שנבואה לשון דבור נגזר מלשון בורא ניב שפתים. יוכבד היינו שפרה על שם שחזרה לשופרה ונערותה בהיותה בת ק"ל שנה כי אז היתה שפרה של ימי נערותה כמו שקרה לשרה וגם זה היה מופת שיולד ממנה בן המושיע לישראל כי לא בהנם נעשה לה נס. ועל כן הגיד לנו המקרא לומר ראה כי נבערה עצת פרעה וכל חרטומיו כי קרא למילדות אשר נקבו בשמות שפרה ופועה המורים על הגואל שיצא מהם והם הם מולידי הגואל ואיך יצוו בניהם ממש ופרעה לא הרגיש בשינוי שמותם אלו לומר הלא דבר הוא. ועוד הגיד לנו הכתוב שמותם כי המה הוראה על שלא היו מסופקים בגאולה כי היה להם מקום לספק בה כמ"ש ביחזקאל ואמר לכלותם בתוך ארץ מצרים ושמות אלו מורים על לידת הגואל ומטעם זה לא עשו כאשר דבר אליהם פרעה כי אילו היו מסופקים אולי היו מסכימים לגזירת פרעה כי טוב להם בימותו קטנים ממה שילדו לריק ולבהלה ויהיו כל ימיהם בצרה ושעבוד. ומ"ש ואם בת היא וחיה שנראה מיותר נראה כדי שלא יבינו אם בן הוא לשון אע"פ כמו ואם יהיה היובל שפירושו אף אם יהיה היובל כך יכולין להבין לשון אם בן הוא אף אם בן הוא שיש בו צורך בעבודה מ"מ תמיתון אותו ומכל שכן הבת ה"ל ואם בת היא וחיה ותיראן המילדות את האלהים כמ"ש אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים כי אלהים אשר השביע אותנו לשמור כל מצותיו כך יראו המילדות את האלהים ושמו את נפשם בסכנה כי ההריגה היא מן אותן ג' שיהרג ואל יעבור כי מאי חזית דדמא דידך סומק כו'. ולדעת רז"ל שאמרו שפרה שמשפרת הולד ופועה לשון דבור אל הילד נ"ל בזה מה שדחו את פרעה בקש ואמרו כי חיות בטרם תבא אליהן המילדת וגו' וקשה א"כ למאי נפקא מינה המה מילדות מאחר שהעבריות אינן צריכין להם על זה אמר הכתוב כמתרץ שאמרו שהמה אינן מולידין העבריות כי חיות הנה אך עיקר מלאכתם לשפר הולד ולצעוק לו אחר שנולד כבר ופרעה אמר בילדכן את העבריות וגו' ומזה מצאו מקום אל ההתנצלות לומר שאנחנו אין מולידין אותם וע"כ שתקו ולא ענו דבר לפרעה מיד כדי שלא ימנה מילדות אחרות ואיכו דהשתא אנכפי' לפיכך וייטב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאוד כי זה טובה להם. לפי שברוב עם הדרת מלך ומהם יצאו מלכים וכהנים כמו שפירש"י על פסוק ויעש להם בתים והן טובה לכהנים ולוים ברוב עם נותנין מתנות כהונה ולויה. ויצו פרעה לכל עמו וגו' ארז"ל לפי שהיו אצטגניני מצרים מסופקים אם יולד הגואל מן העבריות או מן המצריות על כן ויצו לכל עמו וספק זה בא להם לפי שבאמת נולד מן העבריות אבל נאמר בבת פרעה ויהי לה לבן ע"כ סברו שמא יהיה בן ממש לאיזו מצרית דוגמת השמש והירח בחלומו של יוסף שהיו הדברים מגיעים עד בלהה:

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. פירש"י פרוש היה ממנה כו' ונראה שלמד זה ממה שנאמר וילך איש ולא פירש מאין הלך ולהיכן הלך גם מבית לוי הל"ל וילך איש לוי. אלא לפי שמצינו לשון הליכה בגירושין שנאמר והלכה והיתה לאיש אחר והאשה נקראת בית. ולוי לשון חיבור איש לאשה כמו הפעם ילוה אישי אלי לכך אמר וילך איש מבית לוי שהלך לו מן ביתו דהיינו אשתו ומן החיבור אשר נתלוה לה. ואח"כ חזר ויקח את בת לוי עשה בה ליקוחין שניים כי בזה הפעם ילוה אליה אישה הראשון וז"ש את בת לוי:

ותרא אותו כי טוב הוא. שנתמלא כל הבית אורה שנא' וירא אלהים את האור כי טוב ומטעם זה הצפינה אותו כי יראה שמא יראו המצרים האור ההוא וע"י האור יראו גם את הילד ולכך הצפינה אותו יותר מכל הילדים ועוד שמא ירגישו ביתרון האור כי הוא הגואל המוציאם מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה ואולי חשבה שלכך נברא האור עמו כדי שתלמד ממנו להצפינו כמו האור הראשון שגנזו לצדיקים לעתיד לבא. ומספר שלשה ירחים רמז שאור התורה היה גנוז עד הירח השלישי הוא סיון כמו שלמדו מפסוק יצפון לישרים תושיה לפיכך לא יכלה עוד הצפינו. ועיין עוד לקמן בפסוק של נעליך מעל רגלך שמשה היה מבודל מן החומריות מכל וכל והיה מאיר מכל שני חלקיו והיה הבית מלא אורה וגם זה יורה על מהותו לעתיד. ונראה שעל מציאות אור זה שנולד עמו כתיב ותפתח ותראהו את הילד מהו ותראהו אמרו רז"ל שראתה שכינה עמו ושכינה מאן דכר שמיה אלא ותראהו קאי על מציאת האורה אשר הזכיר לפנים באמרו כי טוב הוא ואותו האור ראתה עם הילד כי את משמש במקום עם ובזה היה נראה כנער גדול כי נתחברו יחד הילד והאור ע"כ נאמר ותראהו ר"ל שהאור את הילד עם הילד והנה נער בוכה שהיה נראה כנער גדול ובכיה זו ע"ש עמו אנכי בצרה כמ"ש כי ידעתי את מכאוביו ר"ל אני מרגיש מכאוביו כביכול וזהו כפל אהיה אשר אהיה כי בצרתם גם לו צר. וי"א שלכך נשמע קולו כנער כדי שתחשוב בת פרעה שנולד מזמן רב דאל"כ לא תציל אותו מספק כי שמא הוא הגואל ונולד באותו יום שאמרו האצטגנינים. ותאמר אחותו האלך וקראתי לך מנקת כו'. מכאן ראיה שמרים נביאה היתה דאל"כ במה ידעה שתחמול עליו בת פרעה כי תאמר ותחמול עליו מתאמר הפסוק אבל היא מנא ידעה:

ויאמר לרשע למה תכה רעך. פירש"י אע"פ שלא הכהו בהרמת יד נקרא רשע רעך כמותך וקשה מי הגיד למשה כי זה רשע כמוהו. ועוד היכן כתיב שבקש להכותו שהרי לא נאמר וירם ידו להכותו. ונ"ל שלשון הכאה שייך גם בלשון כמ"ש יש בוטה כמדקרות חרב וכתיב ארור מכה רעהו בסתר כי המטיל מום בחבירו

סן

אין לך מכה גדולה ממנו ורז"ל אמרו כל הפוסל במומו פוסל ומשה ראה שני עברים נצים בחרופים וגדופים וא"כ שניהם רשעים כי מדת הצדיקים להיות מן הנעלבים ואינן עולבים שומעים קול מחרף ואינן משיבין. וקראו רשע כמותך ממש כי באותו מום שאתה פוסלו ומכהו בשביל שחרף ודאי אותו מום נמצא גם בך כי הפוסל במומו פוסל על כן אמר למה תכה רעך כי הוא רעך במום זה. והראיה על זה שלא היתה כאן הכאה ביד כי אם בפה ממה שאמר הלהרגני אתה אומר וכי אתה חושב להרגני באמרי פיך לשלם לי מדה כנגד מדה. הלא עדיין לא הרגתיו ממש שתשיב להרגני כי כך דרכך להוסיף בעונש יותר על החטא כי המצרי היה ג"כ מכה איש עברי ואתה הרגתו כך תחשוב לעשות גם לי ויירא משה **ויאמר** אכן נודע הדבר הוא הדבור אשר בעבורו ישראל שרוין בצרה יותר מכל האומות כי הוא לשון הרע מגדיל עונה כנגד ע"ג ג"ע וש"ד ובאמת אינו כן שאדרבה ישראל נגאלו בזכות שלא היה בהם לשון הרע ורק שנים אלו היו בעלי לשון הרע ופרסמם הכתוב דוגמת שלומית בת דברי שפרסמה הכתוב:

ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו. קצת קשה לערבינהו ולתנינהו ויאנחו ויזעקו בני ישראל מן העבודה. ונראה שאנחה היא בלב והיתה מחמת העבודה אמנם הזעקה לא תלו ישראל בעבודה כי המה חשבו שראוין המה להגאל מצד מעשיהם אף אם לא היו בעבודה קשה זו אמנם בעיני השי"ת היו רעים וחטאים ובלתי ראוין להגאל כי אם מצד העבודה כמ"ש כי קצף גדול אני קוצף על הגוים אשר קצפתי מעט והמה עזרו לרעה לכך נאמר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה שעזרו לרעה כאמור. גם יש לפרש שהיו שני כתות בישראל הטובים שבהם נאנחו והתפללו אל האלהים שיצילם מן כובד העבודה. אבל הפחותים שבהם לא התפללו אל ה' רק שזעקו כקורא תגר על ה' וכנגדם אמר ויזעקו ולכך לא כללם יחד כי מה שנאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה הם הטובים שהתפללו אל ה' כי עקר התפלה בלב. ויזעקו מדבר בפחותים שזעקו כקורא תגר לכך נאמר ותעל שועתם אל האלהים מן הכתות אשר שעו אל האלהים מחמת העבודה עלתה שועה אבל לא כן הכת הזועקים בלא תפלה וי"א שזעקה זו בגלוי אמרו בפני המצרים שהיא על מיתת המלך כמתאבלים עליו אבל האנחה בלב מן העבודה כי מיראה לא היו רשאים לומר בפני המצריים שהם זועקים מחמת העבודה ולכך לא ערבינהו:

ומשה היה רועה צאן יתרו. אמרו המפרשים לפי שכל רועה פסול על שמרעים בהמות בשדות אחרים וחשודים על הגזל ועל כן אמר שצאן אלו היו של יתרו ואין אדם חוטא ולא לו אבל מ"מ הוצרך להודיע שהיה רועה כי רוב הנביאים באו לידי נבואה מתוך המרעה כי הנבואה צריכה התבודדות וע"י שיראה השמים מעשה אלהים כמ"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' כי ע"י זה תהיה כל מחשבתו במציאות השי"ת עד אשר יערה עליו ממרום רוח ה' מה שאינו מצוי כל כך ביושב בביתו או בעוסק איזו מלאכה אחרת בשדה זולת הרועה היושב פנוי ברוב הזמנים:

וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה. במראה זו רבו הדעות כי יש אומרים שהוא על שם עמו אנכי בצרה ע"כ נגלה אליו בסנה עץ שפל ונמוך. ולפירש"י אינו מיושב כלל למה דוקא בסנה. וי"א שהסנה רמז לסבלותן של ישראל כי אש הצרות מתלקחת סביבו והיננו אוכל על דרך אני כלים והם אינן כלים. ובב"ר נמצאו ג"כ הרבה דמיונות. ולפי מה שפירשתי למעלה בפסוק ויקוצו מפני בני ישראל שהמצרים נמשלו לקוצים כי המה היו לישראל לקוץ מכאוב על כן הראה לו הקב"ה בהסנה איננו אוכל כי ירמוז על פרעה שאע"פ שאש הצרות מתלקחת סביבו עברה וזעם וצרה מ"מ איננו אוכל כי יתן בו הקב"ה כח לסבול כל המכות כמ"ש ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ד"א רמז למה שנא' אכן נודע הדבר מפני מה ישראל שרוין בצרה יותר מכל האומות לפי שיש בהם דלטורין משמיעים קול ענות בחרופים וגדופים על שכני ועדי כקוצים הללו שמשמיעים קול כשהוא בוער בהם כך ישראל אפי' בזמן שאש הצרה מתלקחת סביביו מ"מ כל אחד לחבירו קוץ מכאיב וסילון ממאיר כמנהג דורות הללו ותמיד משמיעים קול כקול הסיר כמ"ש כי כקול הסירים תחת הסיר כן קול הכסיל וזו עיקר הסיבה לישראל להיות בגלות מצד השנאה והקנאה שביניהם יותר מבכל האומות ובעלי הלשון השמיעו את כל ישראל אין נקי כי תנא אש המחלוקת משלע המתלקחת האבות מבערים האש והבנים מלקטים עצים על כן בערה בהם אש ה' לכך נאמר והסנה איננו אוכל כי אע"פ שאש התלאות יבער ביעקב מ"מ מציאת הסנה נשאר קיים בכל דור ואיננו אוכל כי לא יכלו הקוצים מן כרם ה' צבאות בית ישראל. ובזה מיושב מה שנאמר בלבת אש מתוך הסנה כי הל"ל בלבת אש בסנה או בתוך הסנה מהו מתוך הסנה וכן מה שנאמר והנה הסנה בוער באש איפכא מבעי ליה והנה האש בוער בסנה בהרי האש הפועל והסנה הפעול. אלא האמת הוא כדברינו שהסנה מבעיר אש הצרות כי מתוך שישראל נמשלו לסנה זה שכל אחד לחבירו קוץ מכאיב ומשמיע קולו עליו בחרופים וגדופים ע"כ בערה בהם אש ה' וא"כ הסנה הפועל והאש הוא הפעול לכך נאמר והנה הסנה בוער באש כי הסנה גורם הבערת האש וזה"ש בלבת אש מתוך הסנה כי הלבת אש נמשך מתוך הסנה כי הסנה גורם הלבת אש וזה פירוש נכון:

אסורה נא ואראה. ענין הסרה זו להתרחק מן המקום ההוא כי כל עוד שיתרחק מן המקום ההוא ביותר שלטה בה עינא ולמד מאור השמש בכל עוד שיתקרב האדם אל האור ההוא אינו יכול להסתכל בו וכשהשמש במזרח או במערב הכל מסתכלים בה לגודל המרחק כך אור זה שהיה בסנה לגודל האור לא היה יכול משה להסתכל בו ולהתבונן במהותו וכן אמר ירמיה מרחוק ה' נראה לי משמע אבל לא מקרוב וכן פירשנו למעלה פ' וירא את המקום מרחוק. ולפיכך אמר אסורה נא עכשיו להתרחק מן המקום ההוא כי אז אראה בו מדוע לא יבער הסנה. ומ"ש והנה הסנה בוער ואיך אמר מדוע לא יבער הל"ל מדוע איננו אכל י"א שהיה בוער בעצמו אך מדוע לא יבער גם אל שאר חלקי הסנה שסביביו וי"א ששם נשכלו שאינו בוער שאילו היה בוער למה איננו אוכל ע"כ אמר מדוע לא יבער. ויש לפרש עוד מדאמר וירא ה' כי סר לראות ש"מ שבשבר סר ממקומו להתקרב או להתרחק כפי מה שפירשתי הסירה נא ואם כן אין מקום לקושיא זו כי מתחלה היה סבור שהסנה בוער ממש וכאשר סר לראות קצת היטב לראות יותר ממה שראה קודם שסר לראות וראה אז כי איננו בוער כלל על כן אמר מדוע לא יבער. ויאמר ה' אליו אל תקרב הלום רצה לומר שהרחקה זו קריבה היא לראות תדע שכן הוא כי אלו היתה עיקר המניעה שלא יתקרב אל המקום הקדוש ההוא אם כן הל"ל וירא ה' כי סר לבא מהו כי סר לראות אלא שראה ה' כי סר ממקומו כדי לראות על כן מנעו ה' מהביט אל האלהים על כן נאמר אל תקרב הלום קריבת ראית העין. ומ"ש של נעליך אינו תלויה בקריבה זו שלא מילתא באנפי נפשיה הוא שאמר לו ה' שיסיר נעליו במקום אשר הוא בו כי כולו אדמת קודש כי הר חורב וכל סביביו קודש הוא לה'. ובסמוך יתבאר זה על דרך השכל כפי הדרך שדרכו בו המפרשים:

של נעליך מעל רגליך. נתעוררו המפרשים בכמה שינוים שבין מראה זו ובין המראה של יהושע כי כאן נאמר של נעליך שנים במשמע ואצל יהושע נאמר של נעלך אחד במשמע וכאן נאמר כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא ואצל יהושע לא נאמר כן אלא קודש סתם ולא אדמת קודש. והנה ראיתי ברבינו בחיי ושאר מפרשים פירשו של נעליך על הרחקת הגשמית וכי משה היה מסולק מן החומריות יותר מן יהושע. ע"כ אבחר דרכם ואוסיף נופך מבלי ליישב כל הספיקות שהזכרנו בדרך שפירשו רז"ל פני משה כחמה ויהושע כלבנה כי כמו שהלבנה מאירה מצד אחד וחשוכה מצד שני כך יהושע האיר מצד השכל והיה חשך מצד החומריות שנשאר בו. אבל פני משה כחמה המאירה מכל צד כך משה נזדכך בחלק החומרי שבו כל כך עד שזכה לקירון עור פני החומר כי נזדכך ע"י שעמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתיה והיה ניזון מן זיו שכינה יתברך לכך נאמר למשה של נעליך שנים במשמע רמז לשלילות החומריות מן כל שני חלקיו הן זיכוך כח השכלי מן התערבות החומריות בו הן זיכוך כח החומריות עצמו ולכך אמר כנותן טעם כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש ושם מקום מורה על המדריגה ואמר כי המדריגה אשר אתה עומד בה היא קדש שאפי' חלק האדמה שבך קדש הוא זש"ה אדמת קודש היא ולפי שאתה במדריגה גדולה כזו ע"כ אמרתי אל תקרב הלום להציץ בשכינה כי לא יראני האדם וחי ואפילו המלאכים אינן מתקרבין אליו ית' להביט במהותו יתברך כ"ש האדם בהיותו בחיים בעה"ז וזה"ש שנתמלא כל הבית אורה כשנולד משה כי זה היה סימן לו שהבית החומרי יהיה אורה מכל צד. אבל יהושע שלא היה מאיר כ"א מצד השכל לבד ע"כ נאמר לו של נעלך אחד במשמע כי לא היסיר החומריות כ"א מן החלק השכלי לבד. וע"כ לא הזכיר אצלו אדמת קודש כי חלק האדמה שבו לא נתקדש. ולא הוצרך לומר לו אל תקרב הלום ולא הוצרך למנוע ממנו הקריבה אל ה' כי בלאו הכי היה החומר מסך מבדיל בינו לבין אלהיו שלא יוכל להביט אל האלהים. ואולי מטעם זה נאמר ויקרא משה משה ב"פ כי קרא ה' לשני חלקיו כי שניהם קדושים המה החומר והצורה. וי"א שקרא לו משה משה לפי שגלות של ישראל דומה עליו יתברך למשא כביכול לכך קראו קריאה אחר קריאה למהר ביאתו ולהקל מעליו יתברך המשא כמ"ש עמו אנכי בצרה וכמ"ש כי ידעתי את מכאוביו כי ידעתי היינו מרגיש במכאוביו כביכול. ומ"ש אנכי אלהי אביך פירשו רז"ל שנראה אליו הקב"ה בקולו של עמרם אביו וכשאמר הנני אמר לו הקב"ה אין זה קול אביך אלא קול אלהי אביך עמרם. וכתיב כאן ד"פ אלהי כנגד ארבע לשונות של גאולה כמו שיתבאר בע"ה פרשת וארא. וי"מ שלכך הזכיר אלהי אביך לפי שגילה לו בזה שאביו כבר מת אחר ביחד שמו ית' עליו וכדי שלא יסרב לילך בשליחות זה במקום אביו כי אפילו בפני אהרן אחיו הגדול היה מסרב ליקח שררה זו ק"ו במקום אביו:

ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי. ראיתי משמע לשעבר וכן כפל לשון ראיה נראה שכך פירושו כי רצה הקב"ה ליתן טעם למה עזבם זמן רב כזה ואחר עד עתה מלראות בצרתם על זה אמר לפי שעד עתה אע"פ שבכל צרתם היו צועקים מתוך עבודתם הקשה כל הצעקות לא היו תחינה ובקשה מלפניו יתברך כי אם צעקה של תלונה אבל לא בקשו את פני ה' עד עתה זה"ש ויאמר ה' ראה ראיתי רואה אני עכשיו וגם ראיתי לשעבר את עני עמי ואת צעקתם שמעתי היינו צעקה של תלונה ולא זכרו כי אני אמרתי ליעקב אנכי ארד עמך והכלית ירידה זו היתה להצילו וגומר ולהעלותו כמ"ש ואנכי אעלך גם עלה וזה"ש וארד להצילו והיה להם לשום אל לב ולבקש את פני אבל עתה צעקת בני ישראל באה אלי כי התפללו אלי בלב שלם על כן ראיתי תפלתם וראיתי גם את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם אשר לא כדת ואשלחך אל פרעה עתה תכף כי כך דרכי שעוד הם מדברים ואני אשמע:

מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל. שמשה אמר מצד שני צדדים אין אני ראוי לשליחות זה הן מצד שפלות השליח הן מצד גודל מעלת ישראל. כי משה היה עניו מכל האדם ובעיניו היה הוא שפל אנשים לפיכך אמר מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי שפל אנשים כמוני ידבר לפני המלך. וכן מצד מעלת ישראל אמר וכי אוציא את בני ישראל וכי אומה גבוהה ורמה כזאת בני אברהם יצחק ויעקב עם גדול ורב איך ילכו אחרי שפל ובזוי כמוני. ועל שתיהם השיב לו הקב"ה כי אהיה עמך ולא אתה הדבר אל פרעה אלא אני המדבר ופיך כפי. גם לא אחריך ילכו ישראל כי אם אחרי ה' ילכו שהרי אהיה עמך. וא"ת מעיקרא דדינא למה יהיה הקב"ה עמך דווקא למה לא יהיה עם איזה נכבד גדול במעלה ולמה יתחבר לשפל אנשים דווקא למטתו שליח. ע"ז נתן לו אות שכך מדתו של הקב"ה שהוא

נוטר

בתר ביותר להתחבר אל הנמוכים וישכון את דכא ושפל רוח. וז"ש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך כי אם יאמרו לך למה בחר ה' בך להיות שליח יותר מבזולתך תאמר להם שבך מדתו של הקב"ה שהרי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה הר סיני הנמוך שבהרים אע"פ שיש הרים גבוהים ממנו מ"מ לא בחר הקב"ה כי אם בזה סיני ומזה הקח ראיה שהקב"ה בוחר יותר בנמוכים וזה ג"כ מופת על שליחתך. אמנם צריך ליישב מ"ש במקום אחר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכאן לא הזכיר ארץ אלא אמר והוצא את עמי בני ישראל ממצרים גם מלת עמי נראה מיותר על כן נ"ל שהוצאה זו אינה מדברת ביציאה מן הארץ אלא שיצאו מן המעשים של מצרים שנטמאו בגלולי מצרים כדאיתא ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים וגו' ומכל הענין ההוא משמע שאלו הקב"ה עליהם כמה פעמים להזהרות בישראל שלא יטמאו בגלולי מצרים והם לא אבו שמוע ע"כ גם בפעם זה אמר הקב"ה למשה הוצא את עמי בני ישראל ממצרים להוציאם מן מעשה המצרים שלא יטמאו עוד בגלוליהם אע"פ שנטמאו בהם כבר מ"מ עדיין המה עמי והע"פ שחטא ישראל הוא זה"ש עמי בני ישראל. ודבר זה היה קשה בעיני משה מאד כי ידע שישראל לא שמעו אל השלוחים אשר הלכו אליהם כבר להוציאם מן גילולי מצרים לכך אמר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים מצד איזה סבה יבואו לעזוב ההרגל שלהם ועל זה השיב לו הקב"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את ה' על ההר הזה ע"י שיקבלו התורה תפסוק זוהמתן כאז"ל ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כי מעמד הר סיני היה מופת גדול לישראל על אלהותו ית' ועי"ז יצאו מכל וכל מן גילולי מצרים:

אהיה אשר אהיה. ואח"כ אמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם ועוד מהו שאמר ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה הל"ל ויאמר אלהים אליו שהרי עם משה הוא מדבר ונראה לפי שלשון אהיה מורה על שהקב"ה יהיה עמהם ומשה היה ירא שני מיני יראה שאחת שלא ינזק בשליחות זה השניה היא פן לא יניחום המצרים לילך. אבל ישראל לא היו יראים כי אם פן לא יניחם פרעה לילך. על כן אמר הקב"ה למשה אהיה אשר אהיה כדרך שאמר לו למעלה כי אהיה עמך גם בכלל כל ישראל שלא יזיקום המצרים ויניחום לצאת אבל לישראל תאמר אהיה שלחני אליכם כי אין צורך להודיעם שאהיה עמך בשליחות זה אבל משה היה צריך לשניהם. וי"א שמאמר אשר אהיה הוא נתינת טעם על שם אהיה כי לכך אני נקרא בשם אהיה לפי שאני אהיה והוה בכל הזמנים בעבר ובהוה ובעתיד לכך אמר כה תאמר אהיה שלהני כי אין צריך כל כך בנתינת טעם לישראל. ומה שאמר עוד כה תאמר לבני ישראל אלהי אבותיכם וגו' כי לא יתכן שיהיה נזכר בשם העלם הזה כי אם בשם אלהי אברהם כו' זה"ש זה שמי לעולם היינו אהיה וזה זכרי לדור ודור זהו שם אלהי אברהם שבו יהיה נזכר תמיד לא בשם העלם ולי נ"ל כי לפי ששם אהיה נגזר מלשון הויה ומורה על נצחותו כי הוא ית' היה הוה ויהיה על כן אמר זה שמי לעולם ר"ל זה שמי מורה שאני לעולם ר"ל מן העולם ועד העולם מציאותי שוה וזה זכרי לדור ודור זהו שאמרתי שאני נקרא אלהי אברהם יצחק ויעקב להיות נזכר בשם זה תמיד מורה שלא לבד שאני שוה במציאות מצד עצמי בכל הזמנים. אלא אפילו שבכל הזמנים יזכר שמי על יראי ה' וחושבי שמו בכל דור ודור שוה בשוה כשהבנים אוחזין מעשה ידי אבותם הקדושים כדרך שעשיתי לאברהם יצחק יעקב שנקראתי בשמי על כל אחד ואחד בפני עצמו כך בכל דור ודור יזכר שמי על כל השרידים אשר ה' קורא זה"ש וזה זכרי לדור ודור ולפי נבואת יחזקאל אשר משם משמע שישראל היו במצרים רעים וחטאים א"כ לא היה בידם שום זכות לא נגאלו כי אם בזכות שני דברים אחד בעבור שמו הגדול כמ"ש כי ידעתי את מכאוביו וכמ"ש ומה תעשה לשמך הגדול ב' בזכות האבות על כן אמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם נקט שם זה דוקא המורה על עמו אנכי בצרה. ויאמר עוד כה תאמר וגו' ה' אלהי אבותיכם וגו' היינו זכות אבות שתים אלו הכרו להוציאם מצרה לרווחה:

ושאלה אשה משכנתה וגו'. י"מ שאלה זו אינו לשון הלוואה כי איך יצוה ה' לדבר שקר וליקח בערמה אלא הוא מלשון שאל ותתנה לך האמור בשלמה המלך שהוא מתנה גמורה וכן היים שאל ממך כך שאלה זו היא שיתנו להם מתנות ומ"ש וישאילום היינו שהמצרים התחילו לתבוע משולים בו כנחם וינם משה מפניו. היה בורח מן השליחות כי להבוע מהם שיקבלו מהם מתנות כל כך מצאו חן בעיניהם. יש לדקדק למה הזכיר כאן כלי כסף וכלי זהב ושמלות. ובפ' בא אצל הציווי לא הזכיר שמלות. ואחר כך בבעת מעשה חזר והזכיר שם שמלות ועוד למה אמר כאן ושמתם על בניכם וגו'. וכי עלה טובה קמ"ל מה להם לעשות עם השמלות ולמה לא נתן להם עצה מה יעשו עם כלי כסף וזהב. ונ"ל לפי שאלה זו לא היתה כ"א אחר מכות בכורות אחר שהסכים פרעה לשלחם כי קודם זה למה ישאילום ומכת בכורות היתה כמו חשש מגפה ויש חשש סכנה ליקח בגדים מן הבית שיש בו חשש שינוי אויר ע"כ לא הוצרכו לבקש מן המצרים שישאילו להם בגדיהם כי המה מעצמם יתנו להם השמלות כי ניחא להם שילכו במדבר בבגדיהם כדי שיפות הרוח בהם. והשם הקב"ה שמא יהיו ישראל יראים ללבוש אותן הבגדים מחמת חשש עיפוש אויר שבהם על כן אמר ושמתם על בניכם ובנותיכם ולא תיראו כי לא יגע בהם רע. לפיכך בפרשת בא כשציוה להם ה' שישאילו מן המצרים לא הזכיר שמלות כי ידע ה' שהמצרים מעצמם ישאילום ואולי שעל זה נאמר וישאילום ודרשו רז"ל בעל כרחם דישראל וכן נאמר בשעת מעשה ששאלו גם שמלות אבל לא מחמת בקשת ישראל כ"א המצרים מעצמם השאילום. ומ"ש כאן ושאלה אשה וגו' והזכיר גם שמלות אין כאן מקום הציווי כי אם הגדת עתידות הוא לומר שכך יהיה לעתיד שאת הכל ישאילום מקצתם ע"י בקשת ישראל דהיינו כלי כסף וזהב ומקצתם ישאילום מעצמם דהיינו שמלות. רמז לדבר שמצינו ג"פ לשון חן בשאלה זו אחת בפרשה זו. ב"פ בפרשת בא. וג"פ חן שלש לשבור כסף זהב להורות שדווקא כסף וזהב השאילום הכשפים ומצרים זהב

וזהב שאילום מצד החן שמצאו בעיני המצרים אבל שמלות לא היו בכלל החן כי אף אם לא היו מוצאים חן בעיני המצרים היו משאילום כאמור. ובזה מיושב מ"ש כאן ושאלה משכנתה ולא הזכיר איש ובציווי נאמר וישאלו איש מאת רעהו לפי שבצווי לא הזכיר שמלות מן הטעם שנתבאר ובשאלת כלי כסף וזהב היו האנשים והנשים שוין. אבל כאן שמגיד העתידות שישאילום גם שמלות ומסתמא ישאילום הנשים אשר מהו בעליהם הבכורים כדי להשליש הרוח בבגדים ע"כ הזכיר רק הנשים ומדבר בנגד השליון של האנשים שגם הבנות דרכן ללובשן:

מזה בידך ויאמר מטה וגו'. בשלשה אותות אלו רמז הדיעות מצד הספק הנופל בהם מאי הולמיה דהאי מהאי שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו'. והקרוב אלי לומר בזה כי אות הראשון מורה על ישראל שהיו מתחלה בימי האבות בקומתם ובשררתם כמטה זה העומד זקוף ומורה על השררה כמ"ש מטה עוזך ישלח ה' מציון וגו' ואחר כך בחטאם נעשו לנחש כמו שהנחש הלך מתחלה בקומה זקופה וע"י שסיפר לשון הרע בבוראו הושפל מלא קומתו הרצה כך ישראל היו תחלה בקימה זקופה וע"י שאחזו במעשה הנחש ושיו ביניהם דלטורין מביאי דבה ע"כ נעשו כאפר לדוש עם חמת זוחלי עפר. וכאשר סרה הסבה אשר גרמה להם שפלותם יחזרו למעלותם וזה"ש מזה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו ארצה ויהי לנחש כי בזה נתן לו אות על גלות מצרים וסבתו וכי היו ישראל חבב מאמר שהמשיל את ישראל לנחש שמא חס ושלום אין להם תרופה כמו הנחש שהכל מתרפאים לעתיד חוץ מן הנחש כו' וא"כ למה זה אני שולח אל פרעה אם יהיו לעולם כזוחלי עפר. ויאמר ה' למשה אחוז בזנבו הזנב מורה על השפלות ביותר ורמז לו שיוסיף על שגלותם שהיו כבר שפלים כזוחלי עפר יתוסף להם שפלות יותר כזנב הנחש שהוא שפל מכל הגוף כך יהוסף שפלותם כמו שקרה להם כאומרו תכבד העבודה על האנשים במה שלא נתנו להם תבן ומן אותה מדריגה תתהוה בהכליה השפלות משם יעלו ויחזרו למעלתם להיות כמטה זקוף זה ודבר זה נרמז למשה במה שנאמר לו אחוז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו והוא רמז נכון מאד למה שקרה להם בסוף כי מגיד מראשית אחרית גלה אזנו שיהיו כזנב הנחש דהיינו תוספת שפלות על שפלותם ומשם יעלו להיות מטה מושלים הרודה בפרעה ובכל עמו ובזה נתן לו הקב"ה אות שבידו יתהפך להשפיל ולהרים מן אשפות אביון. ובסמוך פרשת וארא יתבאר בע"ה ענין הנחש בענין אחר ע"ש. והיה אם לא יאמינו לאות זה לבד כי יאמרו אחר שמצד שהיו בהם דלטורין כחמת זוחלי עפר הושפלה מלא קומתם ארצה א"כ כל זמן שסבה זו קיימת אין תרופה. על כן נאמר ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך בפ' עוד הורה שלא סגי באות ראשון המורה על ביטול המסובב כי כל מסובב אינו יכול להתבטל כל זמן שהסבה קיימת ע"כ אתה צריך לאות שני המורה על ביטול הסבה וביטול הסבה הוראה על ביטול המסובב כי הא בהא תליא. והסבה כבר אמרנו שחטא הלשון גרם להם כל זה אם בעון שאמר אברהם במה אדע אם בעון שהביא יוסף את דבתם רעה כי על ידי זה נתגלגל הדבר וירדו למצרים אם בעבור שהיו בהם דלטורין כמ"ש אכן נודע הדבר והראה לו הקדוש ברוך הוא שבטלה הסבה כי מעתה אין עוד בהם לשון הרע ורמז לו הענין במה שנאמר הבא נא ידך בחיקך וגו' והנה מצורעת כשלג ולדעת רז"ל נצטרע על שספר לשון הרע על ישראל ואמר והן לא יאמינו לי וזה מופת שאין בישראל עוד בעלי מחלוקת ולשון הרע שאילו היה בהם בעלי מחלוקת ולשון הרע לא היה משה נענש עליהם שהרי אז"ל מותר לספר לשון הרע על בעלי המחלוקת אלא לפי שנרפא נגע זה מישראל ע"כ נענש משה עליהם וכאז"ל שישראל נגאלו בעבור שלא היה בהם לשון הרע. גם לפי פשוטו נרמז ברפואות יד משה כי נרפא חטא הלשון מישראל זה ביטול הסבה אשר הוא מופת על ביטול המסובב דהיינו גלות. ולקמן פרשת קרח בפסוק כאשר דבר ה' ביד משה לו יתבאר בעזרת השם טעם אחר על צרעת של יד משה. והיה אם לא יאמינו גם לשתי האותות האלה כי יאמרו הלא הבטיח ה' את אברהם לאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ומה האות כי ידין בגויה מלא גויות על זה אמר ולקחת ממימי היאור ושפכת היבשה ובומר והיו לדם ביבשת וידוע שמלת היאור הוא מכה אלהי מצרים כי היו כולם מאמינים בו כאז"ל שהשרים עומדים על אלהיהם שנאמר והנה עומד על היאור וכו' וכל מצרים לוקים כשהיאור לוקה כ כל הצלחתם תלויה ביאור ומכת היאור מופת גדול שישלח ה' בהם עברה וזעם וצרה בהם ובאלהיהם וכן היתה מכה ראשונה ביאור וזה היתה התחלה לנפילה ע"י שנהפך היאור לדם וכן מכה אחרונה היתה במי ים סוף ואחר שיראו כל המופתים הללו יהיו בטוחים שמאשפות ירים אביון בביטול הסבה והמסובב וקיום הבטחת וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי:

שלח נא ביד תשלח. י"מ שניבא משה שאין סופו להביאם לארץ ע"כ שלח נא עכשיו כי נא מורה על העתה ביד אשר תשלח לעתיד. וי"א שאמר משה אף אם אתחיל לילך בשליחות יודע אני שאין בי כח לגמור כל הדברים כי כבד פה אנכי וסופך לשלח אחר במקומי ע"כ שלח נא עכשיו ביד אשר תשלח אח"כ. והנכון הוא שעל אהרן אחיו הגדול אמר כן כי היה לו בסוף חלק בכל השליחות ע"כ אמר תמסור כל השליחות בידו פן ירע בעיניו על משה והשיב לו הקב"ה ורקך ושמח בלבו וק"ל:

עתה תראה את אשר אעשה לפרעה. מלת עתה תשובה נכונה למשה על אשר אמר למה הרעות לעם הזה כי לא נתרעם משה על מה שלא שלח פרעם את ישראל תיכף ומיד בבואו אליו שהרי כבר אמר לו הקב"ה שני פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך אך שנתרעם על מה שהרע לעם הזה יותר שבראשונה כי לפחות אם שליחתו לא יועיל להם תכף לא יזיק והרי עינינו הרואות כי הזיק להם בשליחתו ואמר משה אולי אני הייתי סבה לזה לפי שנשלחת אליו איש כבד פה ולשון כמוני ע"כ חרה אפו של פרעם ביותר כי יאמר ראה היהודים מפתקים

כי וא"כ למה זה שלחתני ואולי הבין זה מדברי פרעה שאמר להם משה ואהרן תפריעו את העם כי הול"ל משה ואהרן למה תפריעו · אלא כך אמר אלו היה עושה שליחות זה להפריע את העם ממעשיו איזהו אדם הגון ודבק אחר ההרשתי אבל למה משה ואהרן שאינן ראויות לשליחות זה והם יפריעו העם ממעשיהם דבר זה חרה לו ביותר שיעשה לו זה שליח נקלה מאלו היה עושה זה לו הראוי לשליחות. והשיב לו הקב"ה עתה תראה וגו' כי מהידוע שכך היא המדה שבכל יום סמוך לעלות השחר החשך מחשיך יותר מן חשכת לילה ואח"כ אור השחר בוקע ועולה. וכן רוב החולים סמוך למיתתם הם מתחזקים ויושבים על המטה ומבקשים לאכול ואח"כ המות גובר. וכן בימות החורף סמוך לעליית השמש הקור הולך וגובר ולסוף הוא מגולה מן השמש וזה דבר טבעי כי כל דבר טבעי המרגיש שבא כנגדו איזו דבר הפכי לו הרוצה לבטל מציאותו אז הוא מתחזק ביותר כנגד מתנגדו ויתאמץ לעמוד מפניו ופועל בטבעו כל אשר ימצא בכחו לפעול ולסוף הוא מגולה כי נגבר עליו שכך הוא בכל הדברים שהזכרנו. כמו מה שהרע פרעה לישראל עכשיו יותר ממה שעשה לשעבר והמופת הוא כך שקרב קצו וזמן הגאולה קרובה לבא כל פעולותיו של פרעה על כן הוא רוצה להתחזק בפעולותיו זש"ה עתה תראה במלת עתה הוכן לו על מה שאמר למה הרעות וגו' לפי שעתה הגיע הזמן שיהיה מוכרח לשלחם ולגרשם ע"כ הוא רוצה להתקומם עליהם ביד חזקה וזה מופת כי קרובה ישועתי לבא ונדקתי להגלות. גם יש לפרש מלת עתה תראה להורות שלא הגיע עדיין קץ ת' שנה שהיה להם להיות במצרים שהרי לא נשתעבדו כי אם רד"ו שנים ע"כ הוסיף להם צרה ושעבוד כדי שהסך המועט יעלה לחשבון מרובה כי בימים מועטים אלו דומה כאלו נשתעבדו בהם שנים רבות ועי"ז יתקרב להם הקץ שעתה תכף ומיד תראה את אשר אעשה לפרעה וזה דקדוק נכון :

הפטרת שמות בישעיה סימן כז

הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה : הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג : בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים : לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים : כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ : בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ : וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָיִם : הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן : הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד : בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם : וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה : בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ : וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה : וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה : כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם : אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם : כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם : כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה : אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ : וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ : לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ : כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ :

פירוש המלות ○ יתיר א

הבאים. ומים הבאים זמן הישועה : ישרש. יתן שורש : בסאסאה. באותה מדה : הגה. בדבורו הקשה : קדים. רוח קדים : אבני גיר. מין לבע הוא : מאירות. מבעירות : משבלת כנהר. מן הגלות : הלומי יין. מוכים מיין : שער. רוח סערה : קטב. כורת : **מלחמה**. מלחמתה של תורה : שגו ברואה. בדברי הנביאים : פליליה. הכשלו במשפט : קיא צואה. ל' ולא תקיא : בלי מקום. אין מקום נקי : גמולי. ל' ויגמל : עתיקי. לשון ויעתק : לו לגו. נביא מלוה להם. ולכם לו של ע"ג : קו לקו. נגד קו הלדק יש להם קו משקלות משפטי רשע : זעיר שם. עוד מעט תביא עליהם רעה : המרגעה. המנוחה :

פרשת וארא

אבן עזרא

(ג) **וידבר** הכתוב אמר ויאמין העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד על כן **אמר** ויאמר אליו אני ה' לכן אמור

ב **וַיְדַבֵּר** אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה :

ב **וּמַלֵּיל** יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ :

וידבר אלהים ג' וסי' אל נח. אל משה. את כל הדברים :

רשי

(ג) **וידבר** אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה : ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים

ספורנו

(ג) **אני ה'**. מקיים המציאות לא ממציאו בלבד אבל גם מקיימו שאין לנמצאות שום ישות וקיום זולתי מה שאני משפיע עליהם כאומרו ואתה מחיה את

רמבן

(ג) **וידבר** אלהים אל משה. לשון רש"י דבר אתו משפט על שהקשה לומר ולדבר למה הרעות לעם הזה ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני בתמים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות וכו' וארא אל אברהם וגו' באל שדי הבטחתיו הרבה הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי להם שלא נודעתי להם במדה אמתית שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת הדברים שהרי הבטחתים ולא קיימתים כל אלו דברי הרב וירצה לפרש שעדיין לא נודע קיום ההבטחה ואע"פ שעדיין לא הגיע הזמן מ"מ לא נודע להם בקיום הבטחתו ועם כל זה לא תקן הלשון שהיה ראוי לומר לא הודעתי להם

ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק י
וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה ל׳. ל׳. ל׳
לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם י״ג ר״פ
הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת ג׳ מלעיל
לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ
מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ ג׳ חסר

יְיָ׃ ג וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְיָ לָא אוֹדַעִית לְהוֹן׃ ד וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִּכְנַעַן יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן

אורייתא נודעתי להם. יחזקאל נודעתי אליהם: וגם. כל רישי פסוק דאורי׳ ויהושע ושופטים וגם. במ״ה גם וסי׳ גם מעוף השמים: גם צאנכם גם בקרכם. גם בי התאנף ה׳. גם כל חלי וכל. גם אני לא אוסיף להוריש:

תולדות אהרן וארא אל אברהם. עקידה שער יח עקרים מ״ג פי״ט: וגם הקימותי. סנהדרין נ׳: והזכור את בריתי. זוכר כאזינו:

רשי

למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה'. וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות: באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם הקימותי את בריתי וגו'. וגם כשנראתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי. ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' את הארץ אשר וגו' הרי שנדרתי להם ולא קיימתי:
וגם

אבן עזרא

אמור לבני ישראל אני ה' וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם: (ג) וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת שדי קשה בפירוש והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן שאתה מדבר עמי והטעם שאמר לעולם די ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די רק להיותו תאר כמו טוב ובלא עלי לבי דוי והנגיד רב שמואל פי' בו בל' ערבי אלקהאר ופירושו מנצח ותקיף והיו"ד תחת אות הכפל כיו"ד דליו שוקים מפסח ואל"ף אשר בזאו נהרים וכמוהו כקול שדי והיה שדי בצריך ויפה פירש. ומלת נודעתי מבנין נפעל והיננו כמו הודעתי כדברי מנחם ורבי מרינוס אמר כי ושמי ה' שבועה כי בל' ערבי יש וי"ו לשבועה. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך וכוי"ו הזה לא מצאנו בלה"ק וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם גם אותיות כמ"ש מאל אביך ויעזרך ואת שדי שהוא ומאת שדי וככה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי ה' לא נודעתי להם אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו כאלו אמר ובשמי ה' לבדו לא נודעתי להם רק פעם באל שדי ופעם בשם ה' וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו ואין צורך לתקון הזה כי ידעו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד ואין ביניהם הפרש רק שהשם שדי הוא תואר והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר פרשתי והנה מצאנו כתוב באברהם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וביעקב אני ה' אלהי אברהם אביך ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה ולא דבר רבי ישועה נכונה כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם רק זה השם הוא התאר לא ידעו ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי ידענו כי השם ברא ג' עולמות שהזכרתי והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון כל אחד מהפרטים כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי ועל ידי אמצעי והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד אם יש במערכת הככבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו וככה אם יש במערכה שיהיה עקר השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד ע"כ אחז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא על כן אמר השם לאברהם קודם והרבה את זרעך אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות לא שהמערכה תשחת רק שידע הדבק בשמו שמחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו ע"כ אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע שהיה נכון לבא עליו וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד והנה האבות לא הגיעו מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם והנה משה אמר שני דברים הא' למה זה שלחתני והשני והצל לא הצלת את עמך והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה ועל הראשון ויאמר אליו אני ה' והטעם כי על יד האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי ה' הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבנ"י אני ה' והנה שלחתיך להודיע זה השם: (ד) וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם

בעל הטורים וארא. לעיל מיניה כתיב יגרשם מארצו וסמיך ליה וידבר אלהים מלמד שלא היה הדיבור עמו בארצו אלא חוץ לכרך. וארא ד' הרא ששה פעמים כתיב באבות וירא ג' באברהם ב' ביצחק וא' ביעקב: אלהים. בגימטריא הוא דיין שדבר אתו משפט. וארא בגימטריא יצחק כדאיתא במדרש ביצחק נקרא לישראל בצאתו ממצרים: וארא אל אברהם. ב"ת אלם בנבו עצמה הלמים ולא הבהרו אחר מדותי: באל שדי. זה אינו הוזר אלא על אברהם ויעקב בלשם נראה באל שדי ופירש"י מ"ש ביצחק והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ונאמר בו באל שדי. דבר אחר אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' פי' באלו ג' במות נראיתי להם בשם יו"ד ה"א הבטחתים להושיבם בארץ לבטח בם אל שדי הבטחתים לפריה ולהרבות כי זה השם הוא על פריה ורביה. ב' דיעקב ק' דיצחק מ' דאברהם והוא בקש שהוא בא"ת ב"ש שדי לכך נראה להם בזה השם. וגר"ת א' דאברהם י' דיצחק י' דיעקב עולה כ"א כמנין אהיה הרי השם בר"ת ובס"ת. וזהו חונה מלאך ה' סביב ליראיו: לתת להם את ארץ כנען. לתת עולם פ"י ת"ך רמז לשני מקדשים שעמדו ת"ך ות"ך שנים. אשר גרו בה. מנין אשר גרו בה עמדו עשרת השבטים בארץ:

רמבן

או שיאמר ושמי ה' לא נודע להם. ואולי לדעתו יאמר ושמי ה' ולא נודעתי להם כלומר שלא נודעתי להם בו. והחכם ר"א פירש כי בי"ת באל שדי מושכת ושיעורו וארא אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם וענין הכתוב כי נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות השמים ולעשות עמם נסים גדולים שלא נתבטל בהם נוהג העולם ברעב פדה אותם ממות ובמלחמה מידי חרב ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה והם ככל היעודים שבתורה בברכות ובקללות כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעוה"ז הכל נסים והם נסתרים יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות כי אלה מופתים וכנגד התולדות וקיום הנפש ודבקה באלהים הוא דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה אם גומר ה' עלי. והנה אמר האלהים למשה נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות ועוזר לבחירי אבל בשמי של יו"ד ה"א אשר בו נהיה כל הווה לא נודעתי להם לברוא להם חדשות בשנוי התולדות ולכן אמור לבני ישראל אני ה' ותודיע להם פעם אחרת השם הגדול כי בו אני עושה עמהם להפליא וידעו כי אני ה' עושה כל ולדקו כל דברי ר"א בענין הזה אלא שהוא כמתנבא ואינו יודע. והנה גם לדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב ואודע אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם או שיאמר ובשמי ה' לא נראיתי להם אבל הוא יתרץ בזה כי מפני היות נבואת האבות במראות הלילה אמר בהם וארא. ובעבור היות של משה פנים אל פנים אמר לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו יאמר אני ה' נראיתי להם באספקלריא של אל שדי כטעם במראה אליו אתודע ואותי אני ה' לא נודעתי להם שלא נסתכלו באספקלריא המאירה שידעו אותי כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים כי האבות ידעו ה' המיוחד אבל לא נודע להם בנבואה ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אלף דלת או אלף דלת לבדו והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במה"ד רפה ונהג עמהם בה ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול כטעם מוליך לימין משה זרוע תפארתו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי כי התורה בשמו הגדול נתנה שנאמר אנכי ה' אלהיך והוא שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וכבר רמזתי פי' מן השמים והקב"ה יגלה עינינו ויראנו נפלאות מתורתו:

(ד) **וטעם** וגם הקימותי את בריתי אתם. וגם אני שמעתי כלומר נראיתי להם באל שדי וגם הקימותי עמם הברית שהיא לתת להם

ספורנו

את כלם ומזה יתחייב שאין לשום נמצא קיום מציאות בלתי רצונו: (ג) וארא. במראה הקודמת לנבואה כענין וירא אליו ה': באל שדי. המורה שהמציאני את המציאות כלו כמבואר בפרשת לך לך: ושמי ה' לא נודעתי להם. בי"ת באל שדי נמשכת לתיבה ושמי. אמר ובשמי ה' לא נודעתי להם באותה המראה ולא שניתי בעדם שום טבע מטבעי הבלתי נפסדים. ולכן ראוי שאודיע זה לזרעם שלא קבלו זה מאבותם למען הקים אותם לי לעם ובכן תגאלם: וגם הקמותי את בריתי.

אבן עזרא

או לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען: (ה) וגם. גם עוד שלחתיך בעבור ששמעו ישראל תשובה ונעקו אלי: (ו) לכן. כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ: (ז) ולקחתי. כאשר תקבלו את התורה על הר סיני: וטעם המוציא אתכם. כי היתה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפ' כי תשא: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם יחשבו כהם: וטעם אשר נשאתי את ידי. דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים: וטעם אני ה'. שאקיים זה: (ט) וידבר. ולא שמעו. ולא הטו אוזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שנתחדשה עליהם:

רשי

(ה) וגם אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנאקים: אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור. אותו הברית כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: (ו) לכן. על פי אותה השבועה: אמור לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלות. טורח משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה לישבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקצר רוח. כל מי שהוא מיצר רוחו ונשמתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברוך בר' אלעזר והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיה יז) בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפי' לפורענות מודיע ששמו ה' וכל שכן האמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו (סנהדרין קי"א ע"א) לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: וגם הקמותי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים. וכן יצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה

תורה

ה וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃
ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃
ז וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃
ח וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה׃
ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ

תרגום

דְאִתּוֹתַבוּ בַהּ׃ ה וְאַף קֳדָמַי שְׁמִיעַ יָת קְבֵילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְמִצְרָאֵי מַפְלְחִין בְּהוֹן וּדְכִירְנָא יָת קְיָמִי׃ ו בְּכֵן אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי וְאֵשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן וְאֶפְרוֹק יָתְכוֹן בִּדְרַע מְרָמַם וּבְדִינִין רַבְרְבִין׃ ז וַאֲקָרֵיב יָתְכוֹן קֳדָמַי לְעַמָּא וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֵאלָהָא וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי׃ ח וְאָעֵיל יָתְכוֹן לְאַרְעָא דְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּין יָתַהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ׃ ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מֵעָקַת רוּחַ וּמִפּוּלְחָנָא

ג' יען כך נכבך דד"ס
ג' והס' יו"ד קדמא
י"א פסוקים בטעמ מהרכא לזרקא
ג' חד חסר וחד מ"ל דין חסר
ג' מ"ל בתורה בלישנא ג'
י' בקריי'
ג' ומ"ל
י"ט
ג'
י"ו זוגין מתחלפין
ג' חס'
ג' וחס'

הקמתי ג' מלעיל נמסר פרשת נח: לכן אמור לבני ישראל. י"א פסוקים בטעמא מארכא לזרקא וסי' לכן אמור לבני ישראל. כי תשא את ראש בני ישראל. וחצי שבט מנשה. וכל אשר התהלכתי וחברו. נספה מפני צדיק. ויזבח שור ומריא וצאן. וחברו. ויעלו בבעל פרצים. וחברו קנה נגד היושבים. וחצי שבט מנשה דד"ה: סבלת. ב' בענין א' מלא וא' חסר וסי' לכן אמר לבני ישראל. המוציא אתכם. בתראה מלא: זרוע ג' מ"ל וסי' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. או הנכה אלהים וטרף זרוע אף. וכל נביאי וכתובים דכוו' מ"ל במ"ג חסרים וסי' וגדעתי את זרועך ואת זרע. הבל היום יחרש החרש לזרע. ולא בזרע גדולה ובעם רב. מורשה ב' וסי' ונתתי אתה לכם. תורה צוה לנו משה: י"ו זוגין מתחלפין בחד עינא חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא

בעל הטורים

ותולדות אהרן לכן אמור. (פסחים נז): ולקחתי. סנהדרין קיא: סבלות מצרים. ברכות נ.ז: והבאתי. סנהדרין קיא: לכם מורשה. בתרא קיז קיט:

נאקת. בא"ה ב"פ טהד"א בגימט' האבות לומר לך בזכות לעקת האבות ותפלתם: לכן אמור. ב' במסורה לכן אמור לבני ישראל. לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום שדורש בספרי כל מה שעשה משה עשה פנחס משה נעשה שליח להוציא ישראל ממצרים ופנחס יהיה שליח להוציא ישראל מגלות וכן כל הדברים שעשה משה עשה גם כן פנחס. לכן עולה ק' שבזכות אברהם שהוליד בן למאה ויצחק שמצא מאה שערים ויעקב הוליד תולדותיו למאה שנה יצאו (ר"ל כשנולד בנימין היה יעקב בן ק' דו"ק והבן): והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ד' לשונות של גאולה כנגד ד' גזירות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי בגימטריא זה עני בישראל לא יפחתו לו מד' כוסות (של יין): מורשה. ב' במסורה ונתתי לכם מורשה. והידך תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. כתיב מורשה ולא אמר ירושה רמז שמורישין וגם יורשין שלא יכנסו לארץ: מקצר. חסר וא"ו וע"ה במנין ת"ל לומר שלבסוף ת"ל שנה יצאו שנאמר ויהי מקץ ארבע מאות שנה ושלשים שנה:

ספורנו

וזהו שבית לאלהים היא הברית שכרתי עם אבותם: (ה) וגם אני שמעתי. וזהו ג' גאולתם היא שמעתי נאקתם ותפלתם בצר להם: ואזכור את בריתי. ובזה נעשו ראוים שאזכור להם בריתי כענין וירא בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו: (ו) לכן אמור לבני ישראל אני ה'. לכל אלה הג' סבות אמור לבני ישראל שאני הוא הנותן המציאות ההוה לכל הנמצאות ובזה הנני אוציאם שאשנה טבע קצתם: והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. מיום התחלת המכות ישקוט השעבוד: והצלתי. ביום צאתכם שתצאו מגבולם: וגאלתי. בטביעת המצרים בים כמו שהעיד באמרו ויושע ה' ביום ההוא וכו' כי אחרי מות המשעבדים לא היו עוד עבדים בורחים: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם. במעמד הר סיני: וידעתם. הכירו והתבוננו שכל זה יתאמת כמו וידעתם היום כי לא את בניכם: כי אני ה' אלהיכם המוציא. כי בהיותי אלהיכם משגיח עליכם בפרט ואני המוציא ומשתדל עתה להוציאכם אין ספק שאעשה כל מה שאמרתי: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כאשר תתבוננו בכל זה תהיו ראוים שאביאכם אל הארץ ואתננה לכם: (ט) ולא שמעו אל משה. להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל יתברך ויחשבו להם צדקה כענין באברהם וכן לא נתקיים בהם ונתתי אותה לכם האל נתנה לבניהם:

רמבן

הגדול שמעתי עתה אני נאקת בני ישראל ואזכור את בריתי אשר הקימותי להם עמדי והמשכיל יבין. ומה שדרשו רבותינו בענין הזה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הודעתי להם ששמי ה' כמו שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי וגו' ועוד שלא שאלוני מה שמי כמו ששאלת אתה ואתה החלת שליחותי אמרת לי מה שמך ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה וגו' ועל זה נאמר וגם הקימותי את בריתי אתם וגו' גם המדרש הזה איננו מתישב אחר המקרא כי הוקשה להם ז"ל למה יזכיר נבואת האבות לפחות מעלתם בנבואה ולאמר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לו בזה היה ראוי לומר אני ה' ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וידעתם כי אני ה' המוציא. ולכן ידרשו כי היה הדבר תוכחות למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה להם מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי הם האמינו בי וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו שיש לך לבטוח ברחמים ולהבטיח ישראל בשמי שהעשה עמהם אותות ומופתים וגם זה נכון והגון:

(ו) **והוצאתי** אתכם מתחת סבלות מצרים. יבטיחם שיוציא אותם מארצם ולא יסבלו עוד כובד משאם והצלתי אתכם מעבודתם שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד וגאלתי אתכם כי יעשה בהם שפטים עד שיאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשנו כי טעם גאולה כענין מכר. וטעם בזרוע נטויה שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיוציאם ולקחתי אתכם לי לעם בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה כי שם נאמר והייתם לי סגולה:

(ז) **וטעם** וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים. אמר ר"א כי היה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות. ואין זה מדרך הפרשה רק שיאמר כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה שיראו אותה כל העמים תדעו כי אני ה' העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם ואני אלהיכם ובעבורכם עשיתי כי אתם חלק השם:

(ח) **אשר** נשאתי את ידי. הרימותי לישבע בכסאי לשון רש"י, ור"א אמר דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע ועל דרך האמת נשאתי את ידי

רשי

למה פרשתה ואין במדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחילה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו'. לכן אמור לבני ישראל. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש תדרש שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום. (שם ו) ערלה אזנם אטומה משמוע. (שם ט) ערלי לב. אטומים מהבין. (חבקוק ב) שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוס' בה. (ויקרא יט) וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מי' ק"ו שבתורה (ב"ר פ' צ"ב): (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. (ש"ר) צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם: ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה. ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי

מקרא ותרגום

י וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי
יְהֹוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־
שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה
וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ
יג וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

ו' ד' נ' וחד מן אני י"ג ד' ו'

דַּהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן׃ י וּמַלִּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
יא עוֹל מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה
מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וִישַׁלַּח יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃
יב וּמַלִּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ
לְמֵימַר הָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא
קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל
מִנִּי פַּרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר
מַמְלָל׃ יג וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקֵּידִינוּן
לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְוָת
פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם
לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אבן עזרא

(י) וידבר. לאמר. למשה כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: (יא) בא. נגל ארמון המלך: (יב) וידבר. הן בני ישראל. שהם עמך: לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. שהוא מלך ואינו מעמך ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו: ואני ערל שפתים. כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה את פי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישראל: (יג) וידבר. עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרעה כאשר יפרש עוד ע"כ השתתפו שניה' בדבור: ויצום. ללכת. אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא ישמעו אליהם

וסי' ותנער שמואל הלך וגדל. והנער שמואל משרת. ועשיתם ביום הניסכם את. ועשיתם שעיר עזים. התורה התירה. ויך דוד את פלשתים. דשמואל. ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים. דד"ה. ממנו פנה ממנו יתד דזכריה. איום ונורא הוא כמנו. דחבקוק. אלה הם משפחת הלוי. אלה משפחת הגרשוני. וא"ה אשר נחלו בני. אלה אשר נחל משה. ומים במשורה תשתה, ומים במשורה ובשממון. דיחזקאל. ויכו את ששי. ויכו את הכנעני יושבי צפת. ויכהו שם החמש. ויכהו שם האלהים על השל. ואף בעינות אבותם. ואף אשר הלכו. אחרי מות משה. אחוי כות יהושע. ויספר שר המשקים. וידבר שר המשקים. קלעים חמש עשרה אמה. לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה. וידבר משה בן אל בני. וידבר משה לפני ה'. אשר הגלה. ואלה בני המדינה העולים. וחברו. אלה בני המדינה. וסי' בל' תרגום שמואל עבד אוריהא דוד מנהון במיא קטיין לרוגזא משה ממלל בגלותא. ויש ספרים מוסיפין והביא איהו דכהן משיח. יביא אותו דנזיר וסי' משיח למטה ונזיר למעלה. אלה בני זלפה. אלה בני בלהה. דויגש: וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"ב נמסר ר"פ חקת התורה: ויצום. ד' וסי' אל בני ישראל ואל פרעה. ואחרי כן נגשו בני ישראל. ויצום לאמר זה הדבר. ויכרת ה' אתם ברית:

בעל הטורים ויצום. ד במסורה ויצום אל פרעה. אח"כ נגשו בני ישראל ויצום את כל אשר דבר. ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשו גבי יהוידע כשהוציא את בן־המלך ויצום לאמור. לא תיראו אלהים אחרים גבי מלך אשור בפרשת השמ־ונים כשהרגו בהם האריות. בזכות משה בנעשה שליח נהקב"ה צוות על בני ישראל ומה ציווי דהתם מיירי בעבודת גלולים שהוא דמלך אשור וכענין שפיכת דמים שהוא דיהוידע בצוום להרוג אם המלך אף כאן צום מהם להתרחק מעבודת גלולים ומשפיכות דמים:

רמבן

ידי שהריעותי זרוע עזי אלי שאתן להם הארץ וכן כי אשא אל שמים ידי שאשא ביד הגדולה אל השמים להיות בה לעולם הזה ואין וירם ימינו ושמאלו אל השמים מן הענין הזה כי הוא נאמר במלאך לבוש הבדים שנשבע בחי העולם:
(ט) **מקוצר** רוח ומעבודה קשה. לא בעבור שלא יאמינו בה' ובנביאו רק שלא השו אוזן לדבריו מקוצר רוח כאדם שתקצר נפשו בעמלו ולא ירצה לחיות רגע בצערו מרעתו שירוח לו אחרי כן וקוצר הרוח הוא פחדם שלא יהרגם פרעה בחרב כאשר אמרו שוטריהם אל משה. ועבודה קשה הוא הדוחק שהיו הנוגשים אצים בהם ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו:
(י) **וידבר** ה' אל משה לאמר. אמרו המפרשים כי מלת לאמר בכל התורה לאמר לישראל והטעם שיאמר השם למשה אמור לישראל דברי אלה וכאן לאמר אל פרעה והכתוב שאמר אמש אמר אלי לאמר איננו בא על נכון בפירוש הזה וכן במקומות רבות שיכפול. וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם וכן ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר הן גוענו ואומר אליכם בעת ההוא לאמר וכיוצא באלו רבים וכן בסדר הזה וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר איננו לאמר לאחרים על נכון והנכון בעיני כי מלת לאמר להורות על בירור הענין בכל מקום. וידבר ה' אל משה לאמירה גמורה לא אמירה מסופקת ולא ברמז דבר. ולכך יתמיד זו. בכל התורה כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות ולכן אמר כן ליעקב אמר השם אלי לאמר באמירה ברורה שלא אזיק לכם כי לולי כן הייתי עושה עמכם רע וכן ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר שהיו אומרים להם כן בפירוש וצועקים להם בגלוי פנים כי המקור לברור הענין פעם מוקדם פעם מאוחר כמו אומרים אמור למנאי:
(יב) **הן** בני ישראל לא שמעו אלי. כי לא עשיתי להם שיהיו דברי נשמעים להם. ואיך ישמעני פרעה ועוד כי אני ערל שפתים ואיני הגון שאדבר לפני מלך גדול. ויתכן לפרש שחשב משה אולי כי מפאיתותו לא שמעו אליו כי הוא ערל שפתים ולא יבין לדבר על לבם דברים טובים דברים ניחומים אף כי ידבר לפרעה. וטעם הכתוב הזה כי מתחלה לא צוה אותו שידבר הוא אל פרעה רק אמר ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו והיה אפשר שידברו הזקנים והוא יחריש והיה בוש מלדבר גם אל העם. ואמר לא איש דברים אנכי והקב"ה השיבו ודבר הוא לך אל העם וכן עשה בבואם מתחלה כמו שאמר וידבר אהרן את כל הדברים האלה אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם ועתה כאשר נלאה משה לכן אמור לבני ישראל אני ה' דבר הוא להם בעצמו כאשר צוהו ולא שמעו אליו וכאשר הוא צוה אותו לדבר אל פרעה אמר איך אדבר אליו ואני ערל שפתים והקב"ה צירף אהרן עמו וצוה שניהם אל בני ישראל שידברו להם כל אשר יצום ואל פרעה להוציאם מארצו. ורש"י פירש על דבר בני ישראל ועל שליחותו של פרעה ואין צורך:
(יג) **ויצום** אל בני ישראל. פי' רש"י ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין ללמדנו היאך נולדו ובמי נתיחסו וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך הוא הדבר עצמו האמור כאן בא דבר אל פרעה מלך מצרים. אלא מתוך שהפסיק הענין בשביל ליחסם חזר עליו להתחיל בו ויאמר משה לפני ה' היא אמירה האמורה כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' ושנה הכתוב בשביל שהפסיק הענין. וכך היא השטה כאדם שאומר נחזור על הראשונות וכן דעת ר"א. ואין כן דעתי אבל כאשר צוה השם את משה לדבר אל בני ישראל לכן אמר לבני ישראל ועשה כן ולא שמעו אליו וחזר וצוה אותו שיבא אל פרעה ויצוה אותו לשלחם ואז ענהו הן בני ישראל לא שמעו אלי והקב"ה צוה את שניהם לדבר אל העם ואל פרעה וחשב משה כי שניהם יתנבאו בכל האותות ושניהם יבאו אל בני ישראל ואל פרעה ודי שידבר

ספורנו

מקוצר רוח. כי לא נאמנה את אל רוחם ולא נתנו לב להתבונן: ומעבודה קשה. כי לולי העבודה הקשה היו נותנים לב לדברי משה והיו מבינים מטענותיו שראוי לבטוח: הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי חשב שהיה זה מפני שראו שמאז בא לדבר אל פרעה הרע הגורר ולא הציל הצליח כל שכן שיעשה זה פרעה שעשה כרצונו והגדיל: ואני ערל שפתים. כי חשב שלא צרף אהרן עמו אלא בדבור ראשון שהיה דברו לעם: (יג) ויצום. מנה אותם שרים כמו ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. וצוך לנגיד חוצהם: אל בני ישראל. על בני ישראל. כמו אל ההרים לא אכל: ואל פרעה מלך מצרים להוציא. ועל פרעה מלך מצרים מנה אותם שרים בענין הוצאת ישראל ממצרים באופן שישראל וגם פרעה ישמעו על כרחם למשה ולאהרן

אבן עזרא

אליהם ואין צורך : (יד) אלה ראשי בית אבותם. על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה והאנשים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס ראשון והנה ארבעת בניו הם יורדי מצרים : (טו) ובני. משפחת אוהד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס : וצחר. הוא זרח:
(טז) בני לוי. הזכיר אלה השני שבטים בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחוס משה ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר נולדו הם ירדו מצרים : הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שניו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן : (יז) בני גרשון. לא היו לו בנים כי אם שניהם : (יח) ובני. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד השלוחים : (יט) ובני מררי. שנים היו בניו ולא יותר ע"כ אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו : (כא) ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה : (כב) ובני עוזיאל. הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל ואלצפן בתורה ולא חשש להזכיר בני חברון : (כג) ויקח. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר. והזכיר אחות נחשון בעבור כבוד הכהונה. והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו ושמואל הנביא היה מבני קרח

תורה

שני יד אלה ראשי בית אבתם בני ראובן בכר ישראל חנוך ופלוא חצרן וכרמי אלה משפחת ראובן : טו ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית אלה משפחת שמעון : טז ואלה שמות בני לוי לתלדתם גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי שבע ושלשים ומאת שנה : יז בני גרשון לבני ושמעי למשפחתם : יח ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת שלש ושלשים ומאת שנה : יט ובני מררי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם : כ ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה ושני חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה : כא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי : כב ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי : כג ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה ותלד לו את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר :

ז' חס' פורס · ג' חסר דחס' · כ' · ג' ר"פ · כל אור' חס' כמ"א · כ' · ג' . ג' . ג' · וחד כפרי ומגיס

אונקלוס

מארעא דמצרים : יד אלין רישי בית אבהתהון בני ראובן בוכרא דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אלין זרעית ראובן : טו ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול בר כנעניתא אלין זרעית שמעון : טז ואלין שמהת בני לוי לתולדתהון גרשון קהת ומררי ושני חיי לוי מאה ותלתין ושבע שנין : יז בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון : יח ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת מאה ותלתין ותלת שנין : יט ובני מררי מחלי ומושי אלין זרעית לוי לתולדתהון : כ ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי ליה לאתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין : כא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי : כב ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי : כג ונסיב אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאתו וילידת ליה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר

רשי

ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו : (יד) אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן (ובפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנתרם יעקב אבינו לג' שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם) : (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שא' מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו וא"כ ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם : (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ד' מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמנים של משה לא תמצאם ארבע מאו' והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות : (כ) יוכבד דודתו. אחות אביהו בת לוי אחות קהת : (כג) אחות נחשון. (ב"ב ק"י ע"ב) מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה :
מבנות

בכר ז' חסרים בתורה מסור פ' ויגש : כל אוריתא תולדתם כתיב במ"ב חסר דחסר וסי' ואלה שמות בני לוי לתלדתם . ובני מררי מחלי ומושי . וכל ד"ה הלדותם כתיב במ"א ואחיהם לתולדותם : ואביאסף י"ז מלין מן חד וחד מפקין אלף וסי' במסרה רבתא : ה' פסו' דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון וסי' ואלה שמות . ותני' דד"ה . עמרם ויצהר וחברון ועזיאל . קדמאה דד"ה עמרם יצהר וחברון ועזיאל. תליתא דד"ה בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל :

תולדות אהרן ויקח עמרם . סנהדרין נח (יבמות יב) : חיי עמרם . מגילה יא : ויקח אהרן . בתרא קי :

ספורנו

ולאהרן הממונים עליהם מאתו יתברך : (יד) אלה ראשי בית אבותם. בדין מנה את אלה שרים על ישראל כי הם היו נכבדים מכל האומה וזה כי ראובן בכור ישראל ולא היו מנהיגיו הנשים ראוים להקרא בשם יוצאי בניו הנזכרים שהיו מכלל ע' נפש שכבר מתו כמו שבאר באמרו וימת יוסף וכל אחיו וגו' וכן היה מבני שמעון. אבל לוי שהאריך ימים על כלם גדל גם את בני בניו להבין ולהורות וכן קהת ועמרם באופן שיצאו מהם משה אהרן ומרים : (כג) ואהרן לקח את אחות נחשון. החשוב בדורו והוליד ראשי הדור שנבחרו אחר כך לכהונה ואלעזר לקח מבנות פוטיאל שהיה גם כן חשוב בדורו והוליד את פנחס שזכה לברית שלום :
אלה

רמבן

האחד כי כן דרך כל שנים שלוחים שהאחד ידבר והשני יחריש ונתקיים בזה וחזר השם ואמר אליו אני ה' הנגלה לך לבדך לדבר בשמי הגדול דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך כי לך יהיו הדברות כלם לא לאהרן עמך והודך עשיתי שליח אל פרעה אז ענה משה פעם אחרת הן אני ערל שפתים והשם אמר אליו ראה נתתיך אלהים לפרעה כי אתה הבא לפניו עם אהרן ושם צוה את אהרן ולא ישמע פרעה דבריך ואהרן בשליחותך ישמיענו דבריך כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומוכיח בהם. והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה בענותו שהיה טוען לדבר בערלת שפתיו וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם. ורש"י כתב ההוא הדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי שתשמעהו מפי ואהרן אחיך ימליצנו וישמיענו באזני פרעה ואין זה נכון כלל :
(יד) **אלה** ראשי בית אבותם. לא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתולדותם שלא יראה שיהיה לוי בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא נמנה שלישי והזכיר בבני לוי לתולדותם כי בראובן ושמעון לא הזכיר רק יורדי מצרים עמהם ובלוי יזכיר תולדותיו ושנותיו ותולדות אבות הנביאים ובנותם לכבודם. ועוד כי הם בעצמם חסידי עליון ראויין לספר בהן כאבות העולם :
(כג) **ויקח** אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון. כאשר הזכיר את הנביאים לרבידם ולומר שהיא בת לוי איש צדיק ורמז שנשנש נש

רשי

(כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (ב"ב קט): (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן אשר אמר ה' (ש"ר פ"א) יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כא': על צבאותם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך. (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך לקיי' דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא האמירה שאמר למעלה הן ב"י לא שמעו אלי ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות: (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרודתו במכות

אבן עזרא

קרה: (כה) ואלעזר. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם ע"כ מדרך הסברא. פוטיאל היה מבני ישראל ולא ידענו טעם פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן ולולי נכתב מעשה משה לא היינו יודעין למה נקרא כן: (כו) הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה: (כז) הם. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם ולא כן אהרן והכתוב מעיד לא כן עבדי משה ואהרן אמר לו פעמים בי אדוני על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדי' משה לאהרן וככה בנביאי' וככה בכתובים ואין טענה מואלה תולדות אהרן ומשה גם ותלד לו את אהרן ואת משה כי כאשר נולדו הזכירם ובעבור תולדות גם ותלד: (כח) ויהי. יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים וזה שדבר לו אני ה' דבר אל פרעה וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכה אליו אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן כי דעתו רחבה מדעתנו: (כט) וידבר ה'. עתה פי' ענין וידבר ה' אל משה ואל אהרן וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים: (ל) ויאמר ה'. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: (א) ויאמר. טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו והאומרים כי נביא מגזרת ניב שפתים איננו נכון כי שורש ניב מהשניים לפי דעת חכמי צרפת ומעלומי העי"ן לפי דעת חכמי ספרד ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים ויתנבאו כי האל"ף שרש ועוד כי ניב שפתים כמו פרי כי הוא מגזרת תנובה עוד ינובון בשיבה והעד הנאמן וניבו נבזה אכלו ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא אם פירושו דברן הוא רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי ע"כ ויתפלל בעדך

כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי:
כה וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם:
כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם:
כז הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:
כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:
שלישי כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ:
ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה: פ
ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן

כו׳ מ״ל בה״א חסר שאלתיאל וכל׳ דגש במ״ב
ד׳ דקדים אהרן למשה
ד׳ חס׳ בלישנא
ג׳ ג׳
ו׳ בטעם ר״פ
ד

ויח איתמר: כד ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלין זרעית קרח: כה ואלעזר בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל ליה לאתו וילידת ליה ית פינחס אלין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון: כו הוא אהרן ומשה די אמר יי להון אפיקו ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: כז אינון דממללין עם פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן: כח והוה ביומא דמליל יי עם משה בארעא דמצרים: כט ומליל יי עם משה למימר אנא יי מליל עם פרעה מלכא דמצרים ית כל דאנא ממליל עמך: ל ואמר משה קדם יי הא אנא יקיר ממלל ואיכדין יקבל מיני פרעה: א ואמר יי למשה חזי דמניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי

פוטיאל ל׳. חניאל והניאל ל׳. פראל ל׳ פניאל ל׳. עבראל ל׳. וההראל ל׳: אהרן ומשה ד׳ דקדים אהרן למשה וסי׳ הוא אהרן ומשה. ואלה תולדות אהרן. ובני עמרם אהרן וחברו: אמר ה׳ להם ד׳ וסי׳ הוא אהרן ומשה. מות ימתו במדבר ולא. ויעבדו את הגלולים דמלכים. ולא השמידו את העמים: צבאתם ד׳ חסרים בליש׳ וסי׳ מארץ מצרים על צבאתם. והוצאתי את צבאתי. במראת הצבאת. ולא תצא אלהים בצבאתינו. וכל לצבאתם דכוות׳: וידבר ה׳ ו׳ ר״פ בטעם דרגא תביר וסי׳ דבר אל פרעה מלך. זאת החיה אשר. בערבות מואב: וחברו אליכם מתוך האש. אל מנשה ואל עמו: אמירת לפני ה׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים ואיך. ויאמר דוד אל מיכל לפני ה׳. ויאמר ממוכן לפני. ויאמר חרבונה אחד. ויאמר לפניו אחיו וחיל שמרון: הן אני ד׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים. הן אני נשארתי לבדי. הן אני עץ יבש. הן אני כפיך לאל:

תולדות אהרן מבנות פוטיאל. סוטה מג בתרא קט: הוא משה ואהרן. מגלה יא:

בעל הטורים אסיר. ב׳ אסיר ואלקנה. לה"לא ממסגר אסיר ז"ש על בני קרח שמקום נתבלר להם בגיהנם. וזהו להוליא ממסגר אסיר: הן אני. ד׳ דסמיכי הן אני ערל שפתים הן אני כפיך לאל. הן אני נשארתי לבדי. ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. משה אמר הן אני ערל שפתים וקבק"ה אמ"ל הן אני כפיך לאל כלומר אל תהוש לערלת שפתיך כי אשים עם פיך והוריתיך וכן אל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. אל יל"ר כלבו מי ילד לי את אלה כלומר יבעת כס׳ שיש בידו לרפאתו כאשר הלה וילד׳ ליך:

רמבן

כה גם כן הזכיר אם הכהונה שהיא מיוחסת מזרע המלוכה אחות הנשיא הגדול והזכיר אמו של פנחס שהוא ג"כ כהן שזכה בה בעצמו. ואם היה זה שם פוטיאל שם איננו נדרש מה טעם להזכיר שם אדם לא ידענו מי הוא ולכן אמרו רבותינו שהוא מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומזרע יתרו שפטם עגלים לעבודת גלולים והולך לשבח שזכו בצדקתם בכהונת עולם. ועל דרך הפשט הזה נאמר שהכתובים מזכירים במלכים שמות אמותם ושם אמו מעכה בת אבישלום ושם אמו עזובה בת שלחי וכן כולם או שהיה פוטיאל נכבד וידוע בדורו והזכירו לשבח והאמר הכתוב מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל כי היו לו בנות רבות והוא בחר מהן האחת או שלא היתה בתו. אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו ועל כן לא הזכיר שמה:

(כח) ויהי ביום דבר ה׳ אל משה בארץ מצרים. יתכן לפרש שהכתוב מוסב למעלה. אמר ויסי זה שהיו הם המדברים אל פרעה מלך מצרים בעת אשר דבר

ספורנו

(כה) אלה ראשי אבות הלוים. באופן שאלה משה ואהרן הנזכרים היו ראשי אבות הלוים: (כו) הוא אהרן ומשה. ואלה הנכבדים מכל בית אבותם הם האנשים שבדין וכראוי אמר ה׳ להם הוציאו את בני ישראל כי היו ראוים להיות דבריהם נשמעים אצל כל ישראל: על צבאותם. כל קהל עם פרטיו יחדיו: (כז) הם המדברים. הם היו ראוים לדבר לפרעה ולהיות נשמעים ממנו: (כח) ויהי ביום דבר ה׳ אל משה. כאשר דבר ה׳ אל משה שידבר אל פרעה והוא השיב שלא ישמעו אליו הנה אחר שלוה אותו ואת אהרן לשרים על ישראל ועל פרעה כאשר הזכיר באמר שלא היה המכוון בהם שום אבל היה שיהיה משה אלהים לפרעה ואהרן

אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ ב אַתָּה
תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ
וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה
וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃
ג וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה
וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וְלֹא־יִשְׁמַע
אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי
בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי
אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ה וְיָדְעוּ
מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־
יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ ו וַיַּעַשׂ
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־
שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ
וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־
פַּרְעֹה׃ רביעי פ

ד' ר"פ נסו' · ל' דסמיכ כיה · ל' · ל' מ"ל רבות מופתי · ד' · ו' חס' בתורה · ל' חסר · ל' · ל' והד ובספסו גדולים · ל' ומסר · הד מן ז' ר"פ

מְתוּרְגְמָנָךְ׃ ב אַתְּ תְּמַלֵּל יָת
כָּל דַּאֲפַקְּדִינָךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ
יְמַלֵּל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ ג וַאֲנָא
אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה וְאַסְגֵּי
יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי
בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ד וְלָא
יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת
מְחַת גְּבוּרְתִּי בְּמִצְרָיִם
וְאַפֵּיק יָת חֵילִי יָת עַמִּי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם
בְּדִינִין רַבְרְבִין׃ ה וְיִדְּעוּן
מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד
אָרֵים יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי
עַל מִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃
ו וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא
דְּפַקֵּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבַדוּ׃
ז וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין
וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלָת
שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם

אבן עזרא

נביאך ומליץ: (ב) אתה תדבר. אל אהרן: את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה. ואע"פ שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו: (ג) ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או לחסר מרעתו וזה אפרש בפרשת כי תשא ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות ולא דבר נכונה: (ד) ונתתי את ידי. מכתי כי ביד היא כדרך בני אדם: וטעם צבאותי. כמו שהם המלאכים צבאות ה' בשמים כך הם ישראל בארץ: (ה) וידעו. כבר הזכיר ר' יהודה המדקדק הראשון ההפרש שיש בין וידעו וכין וידעו כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר כמו שמעו והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט והקמוץ בקמץ קטן והיו"ד סימן לעתיד כמו וישמרו והנח הנעלם בין היו"ד והדל"ת תחת היו"ד שהוא שורש והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: (ו) ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות ואחר כן יפרש כל אות ואות: (ז) ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה והנה על ידם ינחלו הצדיקים העוה"ב וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות

רשי

כמכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבאות דשמואל (סימן י') ובלע"ז קורין לו פרידי"גר: (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך יטעימנו וימליצנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתרים כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח בעכו"ם לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי. ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על העכו"ם כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר אף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמ' ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה (עיין ברא"ם שגורס כאן דבור המתחיל בלבתך לשוב עד אשר שמתי בידך וכדלעיל פרשת שמות בפסוק בלכתך לשוב ע"ש): (ה) את ידי יד

בעל הטורים

ולא ישמע ד' ושי' אלכם פרעה. ויסרו אותו. כל איש אשר ימרה. ראות רבות ולא תשמר: אלכם ו' חסרים נמסר פ בקץ: ומשה ז' ר"פ נמסר פ' שמות:

תולדות אהרן את נכאותי שבועית לא:

ואני אקשה. עליו נאמר עם עקש תתפל. עקש בגימט' מלך מצרים.

ספורנו

ואהרן יהיה לו למתרגם ומליץ: ג ואני אקשה. הנה בהיות כאל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם כאמרו חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו וזה להשיב את המצרים בתשובה בהודיע להם גדלו וחסדו באותות ובמופתים כאמרו בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ועם זה היתה הכונה שישראל יראו וייראו כאמרו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלי לא על צד תשובה והכנעה לאל יתברך שיתנחם מהיות מורד אע"פ שהכיר גדלו וטובו אלא ע"ל היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרות המכות כמו שהגידו עבדיו באמרם הטרם תדע כי אבדה מצרים וזאת לא היתה תשובה כלל אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל יתברך ולשוב אליו בתשובה שלמה לא היה לו מזה שום מונע והנה אמר האל יתברך ואני אקשה את לב פרעה שיתאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל למען שיתי אותותי אלה בקרבו שמהם יכירו גדלי וטובי וישובו המצרים באיזו תשובה אמתית: ולמען תספר. וידעת אתה ישראל כרואה בעיניך: באזני בנך. להודיע שכל אלה יפעל אל עם נבר להשיבו אליו וזה כשיספרו במעשיהם בבא עליהם איזה פורענות: (ד) ולא ישמע אליכם פרעה. לא קודם ההקשאה גם לא אחרי כן עם ראותו רבוי האותות והמופתים ולכן אעשה בהם שפטים והם מכת בכורות וטביעת מצרים בים סוף שאיהם בלבד היו ע"ל עונש להם מדה כנגד מדה אבל שאר המכות היו אותות ומופתים להשיבם בתשובה כאמרו בזאת תדע כי אני ה' בעבור תדע כי אני ה' בקרב הארץ למען ידעו כי לה' הארץ. למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר וידעת אתה ישראל והמצרים וגם כשהשקיעם בים לטעית באופן שהנשארים במצרים יכירו וידעו כאמרו וידעו מצרים כי אני ה': (ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה' אותם. בכל דבור ודבור שמרו זה הסדר המצוה בהיות משה מדבר קודם כמו שליח מהאל ית' ואחר כן היה אהרן מתרגם: כן עשו. לא הוסיפו ולא גרעו: (ז) ומשה בן שמונים שנה. ועם כל זקנתם השכימו והזדרזו לרצון קונם. כי אמנם מי שהגיע

רמבן

דבר ה' אל משה בארץ מצרים כי בעבור שאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים היה נראה שהדבור לשניהם בשוה ועתה פירש שהיה הדבור למשה והמצוה לשניהם שיוציאום וזה טעם הפסק כל הפרשה:

ז (ג) ואני אקשה את לב פרעה. אמרו במדרש רבה גלה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין אחר שהעבידם בעבודה קשה ועוד שם כי אני הכבדתי את לבו אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה לאפיקורסין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של אפיקורסין אלא אם ללצים הוא יליץ מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו הוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. כך פרעה הרשע כיון ששגר הקב"ה אליו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל אם השם הקשה את לבו מה פשעו ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים ולפי מעשיו הראשונים נדון. והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה ויכבד פרעה את לבו הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו' ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם יודיע למשה העתיד להעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. וזה טעם ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה' כי

רש"י

לי ממש להכות בהם: (ח) מופת. אות להודיע שיש צורך בשי שולח אתכם: (י) לתנין. נחש: (יא) בלהטיהם. בלחשיהן ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשית ג) להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. (שבת צ"ז) מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן: (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות י"ח) כי כבד ממך הדבר: (טו) הנה יוצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (ש"ר): (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ו' וסי' כי ידבר אלכם. ויאמר ה' דעלם כי ידבר אלכם. פ"ז הכבשן. ויאמר ה' דעלם קחו מלא חפניכם. החדש הזה לכם. ויאמר ה' דעלם דברו בעשור לחדש. הפסח. ויאמר ה' דעלם זאת חקת הפסח. בהר. ויאמר ה' דע"ם בהר ההר. האמנתם. ויאמר ה' דעלם יען לא האמנתם: תנין חד מן ח' ליש' ן' בסוף תיבותא וסי' יהי לתנין. ויהי להנין. הים אני אם תנין. ביום ההוא יפקד. ואצאה בשער הגי. מהוללת תנין. הרמס כפיר ותנין. אבלני הממני. וכל כתו' דכו' במ"ג דביריני במקום תנים. את הייתי לתנים. גם תנים הלצו שד דא"ג סי': ולמכשפים ב' וסי' ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים. ויאמר המלך: וישליכו ה' מלאים וסי' איש מטהו. וישליכו שמה איש נזם זהב. ואת מלך העי תלה. וישליכו את האיש אל קבר אלישע. וישליכו אהה ויפרשו את השמלה. וכל ד"ה דכו' בם"א הם וישלכו את הורתי אחרי גים: לתנינם ג' כתו' כן וסי' ואת התנינים הגדלים. ויהי להנינם. דמת תנינם יינם: מטתם ב' בהורה חד מ"ל וחד חסר וסי' ויבלע מטה אהרן. ומטה אהרן בתוך מטותם קדמאה חסר: המימה ב' וסי' לך אל פרעה בבקר. השכם בבקר דערוב. אלהי העברים ה' בספר פ' שמות.

תולדות אהרן בלהטיהם. סנהדרין סו: ויבלע מטה אהרן. שבת נו: ונצבת לקראתו. ונאמר קכ:

תורה

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן לֵאמֹר: ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם
פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת
וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ
וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין:
י וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה
וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי
פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין:
יא וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים
וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם
חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן:
יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ
לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־
מַטֹּתָם: יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה: ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן
לְשַׁלַּח הָעָם: טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה
בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ
לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה
אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ:
טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר
שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר

(מסורה:) אלכם ו' חס' כתור' · ל' חד מן הד ליש' בסוף תיבותא · ג'. ל'. · ס' מלאים · ג' חסר י' בתראה בתורה · ב' חד חסר וחד מ"ל ודין חסר · כול' · ל' דמשמים כיס · ג' חס' · ל' · ד'

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה: ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר: ט אֲרֵי יְמַלֵּיל עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימָר הָבוּ לְכוֹן אָתָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יָת חוּטְרָךְ וּרְמֵי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי לְתַנִּינָא: י וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַעֲבָדוּ כֵּן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וּרְמָא אַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא: יא וּקְרָא אַף פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחָרָשַׁיָּא וַעֲבָדוּ אַף אִינוּן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן: יב וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חוּטְרָא דְאַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהוֹן: יג וְאִתְּקַף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ: יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה סָרֵיב לְשַׁלָּחָא עַמָּא: טו אִיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעֲתַד לָקֳדָמוּתֵיהּ עַל כֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דְאִתְהֲפֵיךְ לְחִוְיָא תִּיסַּב בִּידָךְ: טז וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלְּחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי

אבן עזרא

עתידות: (ח) ויאמר ה'. החל לשתפם שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את ה' ועתה יבקש מופת: (ט) קח את מטך. הוא מטה משה שנתנו לו והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך וכתוב וירם במטה ויך את המים והנה הודיענו בפתחות הבי"ת שהוא המטה הידוע שאמר לו קח את מטך ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור: (י) ויבא משה. גם זה מופת שהמטה היה לתנין ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש ויפת אמר נחש הוא תנין: (יא) ויקרא גם פרעה לחכמי'. חכמי המזלות: ולמכשפים. משנים דבר התולדות למראה העין: והחרטומים. הם היודעי' סוד התולדות והמלה רביעית אולי לשון מצרים הוא או לשון כשדים כי לא מצאנו בכל המקרא רק בדברי שניהם והפריש הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין ובין מעשה החרטומים על כן כתיב בלטיהם והמלה השלישית מגזרת להט החרב אשכבה לוהטים ולהט אותם היום הבא והוא כמו בריקות ואש עוברת וזאת היא אחיזת עינים: (יב) וישליכו. זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה ור' ישועה אמר כי אחר ששב בלע מטותם וזה פלא גדול: (יג) ויחזק. מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן: (יד) ויאמר כבד. פועל עבר כמו כי זקן יצחק לו חפץ ה'. כאשר אהב. והיה קמץ קטן תחת מ"ם מאן שהוא שורש שלא ידגש האל"ף ההוא אחריו כמו חרף נפשו: (טו) לך אל פרעה בבקר. מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי

תרגם שיכה אהרן במטה על היאור או יהפך לדם: (טז) ואמרת. אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע

בעל הטורים והשלך לפני פרעה יהי לתנין. ו' א' המר ויהי אלא אחר בתבליך אוהו אמור למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שעל פי דבורך יהזור לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו. ורמז לו כשם שזה היה תנין והזר להיות עץ יבש כך יהזור פרעה להיות עפר רמה ותולעה: מטותם. ב' ויבלע מטה אהרן את מטותם. מטה אהרן בתוך מטותם. איתא במדרש שנס בתוך נס שבלע מטה אהרן מטותם וכשהוציאו אז חזר ופלטם ולכך לא שוליאו פנח. וע"כ כתיב ויוליאו את שמעת הסר גפי שבכנם:

רמבן

לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו:
(יא) בלהטיהם. אמרו רבותינו בלטם מעשה כשפים ועל ידי מלאכי חבלה הם עושים והמלה מגזרת להט לוהט להבה תלהט רשעים והענין כי הם נעשים על ידי לוהטים מלאכי אש מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב כענין ויגל ה' את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש ואולי יקראו כן המלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שדים ועוד אבאר בעזרת האל הכל בלטיהם אמר שהם שדים והמלה נגזרת ממלה לט דברו אל דוד בלט כי השדים באים בלט כי הם בעלי גופות מאויר בלינו נרגש וזהו שאמר לחכמים ולמכשפים כי חכמי ההבנעוה ואסיפת השדים היו רבים וזקניהם וחרטומי מצרים יכלו את שניהם ולא ידענו גזרת המלה ואמר ר"א כי הוא לשון מצרי או לשון כשדי כי לא מצאנו רק בדברי שניהם

ספורנו

לשמים גם בימים ההם כבר עבר ימי השיבה והגיע לגבורות כמו שהעיד בתפלתו באמרו ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו': (ט) תנו לכם מופת. המופת הוא להורות על גודל המשלח ושראוי לשמוע בקולו אמנם האות הוא עדות לשליח לפיכך עשה האותות לעיני עם ישראל שלא היה ספק אצלם על גודל המשלח ויכלהו אבל היה על השליח אם הוא שליח אמת אבל פרעה שהיה מסופק על המשלח או מכחישו באמרו לא ידעתי את ה' שאל מופת לאמת גודל המשלח באופן ביורם שראוי לשמוע בקולו ואינו נמנע שיהיה דבר אחד בעצמו אות ומופת ביחס לאנשים מתחלפים: (יב) ויהי לתנינים. על תבנית ותמונת התנינים אבל לא נהגותם: ויבלע מטה אהרן את מטותם. שיראו שהאל יתברך לבדו הוא הנותן נשמה ורוח ולא היה כח בחרטומים לתת תנועה בהתנינים: (יג) כבד לב פרעה. אף על פי שראה ההבדל בין המופת שעשיתם אתם ובין מעשה המכשפים: (טו) נהפך לנחש.

אבן עזרא

תשמע כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה: (יז) כה. השליח ידבר על פי השולח ואמר דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה כי שניהם שוים ומשתתפים באות: (יח) והדגה. שם מין כולל לכל שורץ במים. ונלאו. אבנין נפעל מגזרת לאה כטעם לא יכלו: (יט) ויאמר. לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הרוחות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים: ומלת מימי מצרים. כלל והפרט על נהרות' ואינם היאור רק שיאור ונהרות אחרים בארץ מצרים כי הדם היה בכל ארצם: ועל יאוריהם. לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם. מים מחוברים מעצמם ממי המטר: ומקוה מימיהם. הם המעיינים והבארות והבורות ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים ומים מרים כמו הים על כן כתוב הקורא למי הים והנה שכה מי הירדן יכרתון ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים כי לא יתכן לומר מימי ומימה ומצאנו מי על לשון יחיד כי מי נדה לא זורק: וטעם ובעצים ובאבנים. המים שהיו בבתים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן: (כ) ויעשו. הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים: (כב) ויעשו כן. מלת בלטיהם מגזרת ותבא אליו בלט בדברי סתר הנעלמים מן העין ואין המלה חסרת ה"א כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם אנה מצאו החרטומים מים והפכום והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן ובין מעשיהם כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד

תרגום אונקלוס

בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא קַבֵּילְתָּא עַד כְּעַן:
יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא תִּידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא מָחֵי בְּחוּטְרָא דִּי בִידִי עַל מַיָּא דִּבְנַהֲרָא וְיִתְהַפְּכוּן לִדְמָא:
יח וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא יְמוּתוּן וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִלְאוּן מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא:
יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן סַב חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מַיָּא דְּמִצְרָאֵי עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל אֲרִיתֵיהוֹן וְעַל אַגְמֵיהוֹן וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישַׁת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא וִיהֵי דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא:
כ וַעֲבַדוּ כֵּן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְּפַקִּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יָת מַיָּא דִּבְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי וְאִתְהַפִּיכוּ כָּל מַיָּא דִּבְנַהֲרָא לִדְמָא:
כא וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרֵי נַהֲרָא וְלָא יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא וַהֲוָה דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם:
כב וַעֲבַדוּ כֵן חָרְשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתְתְּקֵף לִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ:

מקרא

וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה:
יז כֹּה אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם:
יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר: ס
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים:
כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם:
כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם:
כב וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה:

(מסורה בשוליים: ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · י״ב בטעמא בספ׳ · י״ו חסר אם ו׳ · ד׳ חסר כנו׳ · י״א · ל׳ · ח׳ · ד׳ · ג׳ · ג׳ נסב׳ · כו׳ מ״ג כח״ד · ג׳. פ״ז)

תולדות אהרן והדגה. נדרים נא: בלטיהם. סנהדרין סז:

רשי

הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות: (יט) אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרתם. הם נהרות המושכות כעין נהרות שלנו: יאוריהם. הם בריכות נגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדים במקו' אחד וקורין לו אשט"נק: בכל ארץ מצרי'. אף במרחצאות ובאמבטאו' שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. (סנהדרין סז) רבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן (מנחות פה) תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים

מסורה

מכה ח׳ פתחין וסי׳ פ׳ שמות וסי׳ בל׳ תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עממ׳ן ה׳ ברוגזא מחי. וכל אית״ן דכו׳: על המים ד וסי׳ אנכי מכה במטה. ויבאו אלימת ושם. את הצפר החיה יקח. וישכמו בבקר והשמש זרחה. וכל תהלות דכו׳ במ״א ה׳ על מים רבים: ויאמר ה׳ י״ב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר פ׳ שת שמות: מימי ו׳ וסי׳ קח מטך ונטה. ויט אהרן את ידו על מימי מצרים. אשר נכרתו מימי הירדן. נהרות דמשק. סתם את מוצא. יגזלו מימי שלג: והיו י״א רפי׳ נמסר פ׳ תרומה: וירם ח׳ נמסר בתהלים סי׳ קמ״ח: נהרתם ד׳ חסר בלישנא וסי׳ על נהרתם ועל יאריהם. על הנהרת על היאים. את נערתיה שלחה. ונהרתיך אוביש: ולעיני ד׳ וסי׳ לעיני פרעה ולעיני. את המדינית. ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא. לעיני חנמאל דודי: בלטיהם ג׳ וסי׳ דם צפרדעים כנים: ויחזק ט״ו נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז בפסוק ויחזק דוד מן הפלשתי:

בעל הטורים

בעה"ט והנה לא שמעת עד כה. כה אמר ה׳ בהלות סלולה. כה בא״ת ב״ש ל״ן וב״ש ל״ן עולה ר״מ וכל כך מכות לקו במצרים מ׳ ועל הים ר׳ וזהו ברמז לו לא תשמע עד שתלקה כמנין כה כה וו״ש לך תכה ופתי יעברים כמנין לן לן: על המים. ה׳ במסרה על המים אשר ביאר. ויחנו שם על המים. כדם הצפור השחוטה על המים החיים. והשמש זרחה על המים. ויראו את המים אדומים כדם. זהו שאמרו רבותינו ז״ל צריך שיתן מים כדי שיהא הדם ניכר במים וזהו ויראו מים אדומים כדם שיהא נראה כמים אודם הדם. וכן במכות היאור נראה כדם במים ובזנות המלוה בנטעם במים מלאו י״ב עינות מים: ויבאש. ב׳ ויבאש היאור. וירם תולעים ויבאש מלמד שגם ביאור גדלו תולעים שנבאש מהם:

ספורנו

גם בהנועתו כאמרו ויבלע וכן למעלה ויגס מכה מפניו: (יז) בזאת תדע כי אני ה׳. באשנה טבע דבר בלתי נפסד והוא היאור: (יח) והדגה אשר ביאור תמות. לא השאר בו צורת המים עם מראית הדם אבל תהיה בו צורת הדם בעצמותו ובמראיתו ולפיכך תמות הדגה: ונלאו מצרים. לחפור סביבות היאור.

רמבן

והקרוב כדברי רש״י שהיא מלה ארמית מורכבת הכשפים הנחרים בעצמות ידוע הוא כי רוב האומות בעצמות מתים או בעצמות חיות כענין שהזכירו בידעוני: (טז) והנה לא שמעת עד כה. בעבור שזאת מכה ומעתה יחל להכותו אמר לו כי רשעו גורם לו להביא עליו עונש שלא שמע למצות בוראו והנה פרעה לא היה אומר להם בפירוש שלא ישמע ולא ישלח רק בפעם הראשון שאמר לא ידעתי את ה׳ וגם את ישראל לא אשלח ולא היה נוער בהם רק שומע דבריהם ושותק כי יפחד מהמכות מעט שעשו לפניו מופת התנין ובלע מטותם אך במכות הראשונות מנסה את החרטמים לעשות כהם כלומר שהם מעשה חכמים והנה הוא ירא ומתחזק וזה טעם ויחזק לב פרעה:
(כ) וירם במטה ויך את המים. שהרים ונטה ידו על ארץ מצרים כנגד כל הרוחות והא״כ הכה המים אשר ביאור לעיני פרעה ונהפכו כל המים שביאור לדם לעיניו ויהי הדם עוד בכל ארץ מצרים ורבי אברהם אמר כי הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטיית ידו על כל ארץ מצרים:

כג ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת׃ ד׳ . נ׳
כד ויחפרו כל מצרים סביבת היאר מים לשתות כי לא יכלו לשתת ממימי היאר׃ ל
כה וימלא שבעת ימים אחרי הכות יהוה את היאר׃ פ חד מן ד׳ חסר
כו ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את עמי ויעבדני׃ ל
כז ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים׃ ג׳ מ״ל בתו׳ כלים׳ . ג׳
כח ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך׃ ל
כט ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים׃ ג׳ ומ״ל ומ״ל
ח א ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים׃ ד׳ בטעם כאזלא . ד׳ חסר . ג׳ ומנעי׳ את אהרן .
ב ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים׃ ל
ג ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים׃ ל׳ חס
ד ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל

כג ואתפני פרעה ועל לביתיה ולא שוי לביה אף לדא׃ כד וחפרו כל מצראי סחרני נהרא מיא למשתי ארי לא יכלו למשתי ממיא דבנהרא׃ כה ושלימו שבעא יומין בתר דמחא יי ית נהרא׃ כו ואמר יי למשה עול לות פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי שלח ית עמי ויפלחון קדמי׃ כז ואם מסרב את לשלחא הא אנא מחי ית כל תחומך בעורדעניא׃ כח וירבי נהרא עורדעניא ויסקון ויעלון בביתך ובאידרון בית משכבך ועל ערסתך ובבית עבדך ובעמך ובתנורך ובאצותך׃ כט ובך ובעמך ובכל עבדך יסקון עורדעניא׃ א ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית ידך בחוטרך על נהריא על אריתיא ועל אגמיא ואסיק ית עורדעניא על ארעא דמצרים׃ ב וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצראי וסליקו עורדעניא וחפו ית ארעא דמצרים׃ ג ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו ית עורדעניא על ארעא דמצרים׃ ד וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלו

רשי

כשפים : (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם : (כה) וימלא. מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש וג׳ חלקים היה מעיד ומתרה בהם (ב״ר) : (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף : נוגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן (שמות כא) ונגפו אשה הרה אינו מיתה. וכן (ירמיה יג) בטרם יתנגפו רגליכם. (תהלים צא) פן תגוף באבן רגלך. (ישעיה ח) ולאבן נגף : (כח) ועלו. מן היאור : בביתך. ואחר כך בבתי עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות (סוטה יא ס״ר) : (כט) ובכה ובעמך. (סנהדרין פז) בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין : (ב) ותעל הצפרדע. (ש״ר) צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו י״ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן ותהי הכנ׳ הרחיש׳ פדולי״רא בלע״ז. ואף ותעל הצפרדע גריטולייר״א

אבן עזרא

תמיד ומים אחרים באים ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי וזה היה רגע אחד עד שפנה פרעה אל ביתו : (כג) ויפן. טעם גם לזאת כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות : (כד) ויחפרו. רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם ונתלבנו ביד הישראלי אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעי׳ והכנים היתה כוללת המצריים והעבריים כי אחר הכתוב נרדוף ואלה השלש מעט הזיקו רק מכת הערוב שהיתה קשה. השם הפרים בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם ולא כן בשחין ולא בארבה כי הם יוצאים ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העבריים : (כה) וימלא. הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות : (כו) ויאמר בא אל פרעה. עם אהרן אחיך ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי : (כז) ואם. מלת מאן תאר יוצא כמו ושבח אני את המתים : וטעם נוגף. כמו משחית וכן כתיב וצפרדע ותשחיתם והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים יקרא בלשון ערב אלתמס״ח ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם והאחרים אמרו כי הם המנגנים ברוכי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע : (כח) ושרץ היאור. פועל יוצא כמו ישרצו המים : וטעם ועלו. כי הנהר לעולם שפל מן העיר : (כח) ובכה ובעמך. אמר יפת בעבור שהכתוב אמר ובכה ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא בעם ישר׳ ואין זו ראי׳ כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל : (א) ויאמר נטה ידך. על רוחות השמים והנה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמים ולא מכל מקוה מים : (ב) ויט. הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע נטות ידו : (ג) ויעשו. במים מועטים ע״כ ראה פרעה כי יש הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיה׳ ע״כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו לחסרה : (ד) ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר לשניהם וזאת

ולא שת ד׳ וסי׳ כי שת לי אלהים זרע. ולא שת לבו גם לזאת. גם יהודה שת קציר. מי שת בטוחות חכמה : לזאת ג׳ קמצין וסי׳ ולא שת לבו גם לזאת. אי לזאת אסלח לך. לכן קראתי לזאת רהב : לשתות כלם מלאים בס״ד נמסר פ׳ חיי שרה : גבולך ג׳ מלאי׳ בתורה וסי׳ הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים. הנה אתהו בקדש. זהים יהיו לך גבל : ובכה ב׳ מלין דכתיבן כה בסוף תיבותא וסי׳ ובכה. על ידכה. סי כמוך באלים ה׳ ב׳ בו. נב אתכה הרגתי. הנצבת עמכה בזה. כי בכה ארוץ גדוד דשמואל. כי לא ימצאכה. ולא יעצרכה הגשם. הנכה ראה. ורא ענוכה. אתה שלחת בשמכה ספרים. למען תראחכה. התרפית ביום צרה צר כחכה בכה הסיתי אל תער. תבונה תנצרכה. לחלכה יצפנו. יעזב הלכה יתום. ותשת עלי כפכה. ותחידך יברכוכה : ויאמר ח׳ ד׳ בטעם זרקא בספרא

תולדות אהרן ועלו ובאו : פסחים נג : ובכה ובעמך. סוטה יא : ותעל הצפרדע. סנהדרין כו :

בעל הטורים

ועלו ובאו בביתך ובבית עבדיך ובעמך כי הקדים עבדים לעם וכתר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו שעמה דכשלקו כגופן כדדרשינן מוכבה בביו מקרקרים בגופן אז לקו הוא והעם תחילה שהיו בעצה כדכתיב ויאמר אל עמו הא״ל בעבדיכם. אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואח״כ בעמו : ובכה, בכבה ובכה ובעמך. כי בכה ארוץ גדוד. בכה הסיתי. מלמד שבאו בהם הצפרדעים גדודים ו״ל בכה ס׳ חסיתי. שאע״פ שאינו מסרס שנא היו הצפרדעים ליכראל סכ״ה בגדרתו ולאמם : ובעל ב׳ במסורה ובעל את הצפרדעים. וסעל אותם הר הכר. כדאיתא פרק מקום שנהגו דכתיב מה ראו הנטים מישאל ועזריה שמסרו עצמם לכבשה נשאו ק״ו מצפרדעים שייכרו עצמן למיתה על קדוש השם ועל כן נמלטו כדכתיב ויומתו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות ומן השדות אבל לא מן התנורים. אבל משה ואהרן שנאמר בהם יען לא האמנתם כי להקדישני לא נבאו ק״ו מצפרדעים מהו ולא זכו לכנס לארץ :

רמבן

(כג) גם לזאת. למופת הנהפך בנהפך לתנין וגם לזה של דם ויותר נכון גם לזאת שהיתה מכה והיה לו לירא פן יהיה בו יד השם מעתה. והכתוב לא שמתי כל שמהו בו הדגים ופעלת החרטומים היה שנוי בדבר נכבד ואולי בלחשיו עיניים: ח (ג) ויעלו את הצפרדעים. אבל לא יכלו להוליך אחרים כי אין כח ידם להמציא בריה מתנועעת בחפה : (ד) העתירו אל ה׳, כי בזאת בא

ספורנו

מים לשתות כאמרו ויחפרו כל מצרים סביבות היאור : (כג) ולא שת לבו גם לזאת. להבין ההבדל אשר היה גם בזאת בין פעל האלהי לפעל המכשפים בפעולת הם. יתברך היתה שנוי בשבע היאור אשר הוא כלו בלתי נשבר והסך אותו לשבע לבו

אבן עזרא

אלא המכה שהיא קשה מהראשונה כי כתיב וצפרדע ותשחיתם : (ט) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך תפארת שאעתיר אל השם ויסור המכה ביום שתבקש: וטעם ביאור תשארנה. כי שם היו בתחילה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים : (ו) ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים על כן נסהו והאריך ואמ' למחר: (ז) וסרו. בעבור זו המלה מלרע כהפך המשפט וכמוהו כי שמו אותי נצור : (ח) ויצא. טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יבישהו כי אמר אל פרעה מעצמו כדברך יהיה בלא רשות השם: (ט) ויעש ה' כדבר משה. מעצמו : (י) ויצברו. כמו ויצבר יוסף בר : חמרים חמרים. כמו חמור חמורתים : (יא) וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו ורוח לשאול : והכבד את לבו. שם הפועל תחת פועל עבר : (יב) ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות והאותות היו בשפלים כמו שפירשתי למעלה כי השתים

היו

רש"י

גרנוטל"יירא בלע"ז : (ה) התפאר עלי. כמו (ישעיה י) היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונט"יר בלע"ז. וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו : למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו : אעתיר. העתירו והעתרתי ולא נאמ' אעתר עתרו ונעתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרבתי לשון מפעיל כך יאמר העתירו אעתיר והעתרתי דברים ואב לכולם העתרתם עלי דבריכם (יחזקאל לה) הרביתם :(ו) ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר : (ח) ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר : (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין דגורין : (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע וכן והכות את מואב ושאול לו באלהים הכה ופצוע : כאשר דבר ה'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה : (יב) אמור אל אהרן

מקרא

יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי
וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ
לַיהוָה: ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה
הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ
וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית
הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק
בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה: ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר
וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־
אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ: חמישי ז וְסָרוּ
הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ
וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר
תִּשָּׁאַרְנָה: ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־
שָׂם לְפַרְעֹה: ט וַיַּעַשׂ יְהוָה
כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים
מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־
הַשָּׂדֹת: י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם
חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ: יא וַיַּרְא
פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד
אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־

אונקלוס

קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי עוּרְדְּעַנַיָּא
מִנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלַּח יָת
עַמָּא וִידַבְּחוּן קֳדָם יְיָ:
ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה שְׁאַל
לָךְ גְּבוּרָא וְהַב לָךְ זְמַן
לְאֵימָתַי אֲצַלֵּי עֲלָךְ וְעַל
עַבְדָּךְ וְעַל עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה
עוּרְדְּעַנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ
לְחוֹד דִּבְנַהְרָא יִשְׁתַּאֲרוּן:
ו וַאֲמַר לִמְחַר וַאֲמַר
כְּפִתְגָּמָךְ בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי
לֵית כַּיְיָ אֱלָהַנָא:
ז וְיִעְדּוֹן עוּרְדְּעַנַיָּא מִנָּךְ
וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָּךְ וּמֵעַמָּךְ
לְחוֹד דִּבְנַהְרָא יִשְׁתַּאֲרוּן:
ח וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי
מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל
עֵיסַק עוּרְדְּעַנַיָּא דְּשַׁוִּי
לְפַרְעֹה: ט וַעֲבַד יְיָ
כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּמִיתוּ
עוּרְדְּעַנַיָּא מִן בָּתַּיָּא
מִן דָּרָתָא וּמִן חַקְלָתָא:
י וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְּגוּרִין
דְּגוּרִין וּסְרִיאוּ עַל
אַרְעָא: יא וַחֲזָא פַרְעֹה
אֲרֵי הֲוָת רְוָחְתָּא וְיַקַּר יָת
לִבֵּיהּ וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן
כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ: יב וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן

מסורה

וסי' בפרשת שמות : ויסר ג' רפין וסי' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי. ויסר מעלי רק את המות. ויסר מעלינו את הנחש : ולעבדיך ג' וסי' התפאר עלי. ולעבדיך מקנה. מה חטאתי לך ולעבדיך : למחר ה' וסי' ויאמר למחר ויאמר. ושמתי פדת בין עמי. ואל העם תאמר. קום קדש את העם. וגם למחר אני קרוא לה : כה' ד' וסי' למען תדע כי אין כה'. כה' אלהינו בכל קראנו. אין קדוש כה'. מי כה' אלהינו המגביהי : משה ואהרן ב' וסי' ויצא משה ואהרן. משה ואהרן בכהניו : ד' פסוקים אית בהון מן מן ומן. וימותו הצפרדעים. אדם כי יקריב. ויקח משה ממחצית בני ישראל. ואח"כ נאם ה' אתן את צדקיהו : חמרים ג' ב' חמרים וא' מלא וסי' חמרם חמרם. ותליתאה אסף עשרה

בעל הטורים

ויזבחו. ב' במסרה ויזבחו לה' ויזבחו זבחי תודה. ד' צריכין להודות. וא' מהם יוצאי תבית כאסורים : ולעבדיך. ג'. הכא. ולעבדיך מקנה. ואידך בירמיה מה חטאתי לך ולעבדיך כשהתננו נצדקינו כשפמוהו בבור. מלמד שאפי' אם היו מתכוונים לנוס תחת הקרקע שם היו באים הצפרדעים ומביאים אותם וגם מביאיהם יבול עבדם כד שנא נבחר מרעה נתונים : חמרים. ג' במסורה הכא הרי ואידך אכף עברה חמרים מלמד שאף כאן מגופים אכף עברה חמרים :

ספורנו

לבו ורצה יתרון פעלת האל יתברך על פעלת החרטומים : (ה) למתי אעתיר לך. שתכיר רב ההבדל בין פעלת החרטומים לפעל האלהי כאמרו למתי וכאמרו רק ביאור תשארנה. וזה כי אמנם מעשה הכשוף יהיה לזמן מוגבל וישוב הטבע לאיתנו הכף כשיבטל הכשוף כי אז יסור המעיק לטבע כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה אמנם האל יתברך יצוה לטבע לשבות ולהבטל ולפעול כפי קנתו או כפי רצונו בזמן אשר יגביל לו ולא ימרה את דברו : (ו) כדברך. באמרת ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ולא בקשת להכריתם מן העולם : למען תדע כי אין כה' אלהינו. שאין שום כח מחדש שנוי בטבע כי אם לאיזה זמן קצוב והנה הצפרדעים ביאור היה אז שנוי מחדש בטבע היאור כל שכן בהיות אותם הצפרדעים משונים מכל ב"ח זולתם בעת שמגיעים לחי העליון ומכניעים ואינם מוציאים והנה האל יתברך יכריתם ממך ומבתיך בלבד : (ז) וסרו הצפרדעים. ולא די שיכרית את אלה אבל יעשה שהנשארים לא יוסיפו עוד לעלות אל בתיך : ממך ומבתיך. אבל לא מכל הארץ כי אמנם ימותו בארץ ויבאישו : רק ביאור תשארנה. לדורות ולא יעלו על היבשה : (ח) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. שיסיר אותם הצפרדעים בלבד אשר שם לפרעה וישארו ביאור ובזה הוצרך להפלא צעקה דפלגא מן שמיא לא יהבי (פרק סדר תעניות אלו) : (יא) כי היתה הרוחה. אף על פי שלא סר הרע לגמרי כשנשארה באשת הארץ ונשארו הצפרדעים ביאור המזיקים שם עד היום : והכבד את לבו. האמין על שבעו שלא ליראה מן הצפרדעים אשאר ולסבול רעת הבאשה כדי שלא לשמוע בקול האל יתברך : (יג) ויך את

רמב"ן

ויצאו שבעת ימים קודם בעליון ויצאו בזה שבעת ימים שחפרו מצרים סביבות היאור ולא יכלו לשתות ממימי היאור עד שלא שבעת ימים אחרי הכהה :

(ה) למתי אעתיר לך. כתב רש"י אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשיו שנ' למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו ועל דרך הפשט בעת הצלתו סרו המכות כי כתיב ויצעק משה אל ה' וגו' ויעש ה' ואין כתוב ויעש ה' ממחרת ואין ל' למתי רהיה בהתפלל מיד כי הוא זו מהי ורבו המלמדין הבאים בכה למחר יהיה האות הזה למען היום אשר יצאה ארץ מצרים. עד למנחה הערב כנף האחד לאמות חמש ורבים ככה. וטעם להכרית הצפרדעים רמז למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההיא והכרתי ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כלם שלא יפחד פרעה שימיתו אלה ויעלו אחרים מן היאור רק תסיר המכה לגמרי ואע"פ שהשארם מהם ביאור וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד :

(ו) ויאמר למחר. ידוע כי מנהג כל האדם לבקש שתסור רעתו מיד ופי' בשם הגאון רב שמואל בן חפני שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת סורם ולכן אומר אליו התפאר עלי בחשבו שאומר לו עתה להכריתם מיד ועל כן האריך למחר והנכון בעיני כי בעבור שאמר למתי אעתיר לך חשב שפה כי בקש זמן ועל כן נתן לו זמן קצר ויאמר למחר ומשה ענה לו כדברך כן יהיה כי אחרי שלא בקשת שיסורו מיד לא יבואו עד למחר :

ויעש

רש"י

אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרחישה פדוליר"א בלע"ז: להוציא את הכנים. לבראותם (נ"א ולהוציאם) ממקום אחר: ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם

תורה

אהרן נטה את־מטך והך את־עפר הארץ והיה לכנם בכל־ארץ מצרים: יג ויעשו־כן ויט אהרן את־ידו במטהו ויך את־עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה כל־עפר הארץ היה כנים בכל־ארץ מצרים: יד ויעשו־כן החרטמים בלטיהם להוציא את־הכנים ולא יכלו ותהי הכנם באדם ובבהמה: טו ויאמרו החרטמם אל־פרעה אצבע אלהים הוא ויחזק לב־פרעה ולא־שמע אלהם כאשר דבר יהוה: ס טז ויאמר יהוה אל־משה השכם בבקר והתיצב

(מסורה: ג' מל · ד' סבירין וכל · ג' חסר ה' · ל' · ב' ובענין · ד' חסר · ד"ח · ל' בטעם בספר')

תרגום אונקלוס

ארים ית חוטרך ומחי ית עפרא דארעא ויהי לקלמתא בכל ארעא דמצרים: יג ועבדו כן וארים אהרן ית ידיה בחוטריה ומחא ית עפרא דארעא והוה קלמתא באנשא ובבעירא כל עפרא דארעא הוה קלמתא בכל ארעא דמצרים: יד ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באנשא ובבעירא: טו ואמרו חרשיא לפרעה מחא מן קדם יי הוא ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: טז ואמר יי למשה אקדים בצפרא ואתעתד קדם

אבן עזרא

הן במים והשלישית בעפר הארץ והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאם וחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים ואחת בלא מטה על ידי משה ומעט שתוף לאהרן והיא מכת השחין: טעם והיה לכנים. כמו והיה לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כני' בכל ארץ מצרי': (יג) ויעשו. טעם ויעשו על משה בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה כדרך המטה אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם. שם המין והמ"ם נוסף או הוא תחת ה"א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים כי האחת ותעל הצפרדע והעד כנים והיה מלת הכנם זרה בעבור תוספת המ"ם כמו ריקם חנם ויפת אמר כי המ"ם סימן למצריים כי האחת כן מן כנים כמו פת מפתי' וזהו המלה כדרך בתוך האהלי ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקו' אחד כי כן היה דבר המים ודבר השחין כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: (יד) ויעשו כן. שהכו עפר הארץ: להוציא את הכנים. טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו: וטעם להזכיר ותהי הכנם. פעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים: (טו) ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל להלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על מול ארץ מצרים כי כבר פירשתי כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו מן השמים על כן חזק לב פרעה ואשר יחזק זה הפי' שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע ה' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכות הצפרדעים העתירו אל ה' וזה השם הזכיר במכות האחרונות ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה וככה מכת הצפרדעים ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים: (טז) ויאמר. מנהג

בעל הטורים

חמריה מלא: ותך ב' וסי' את עפר. כף אל כף: ד' סבירין וכל ואינון כל וסי' כל עפר הארץ. כל בכור בניך תפדה. דכי תשא. כל תמונה דאלה הדברים. כל אנחתה השבתי: ולא יכלו ג' וסי' להוציא את הכנים. ויחתרו האנשים להבקיע אל מלך אדום:

וסך. ג' ככה ואידך וסך כף אל כף (יחזקאל כ"א) מלמד שהיו הכנים מכים ומספחים על כל פניהם ועל בשרם: טעם הכנים לפי שמנעו המצרים את ישראל מלכת במרחצאות ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו הם בכנים: ולא יכלו ג' במסרה הכא. ואידך ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכולו (יונה א). וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה וגו' להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו (מ"ב ג') מלמד שאף אם היו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו באים להם ונלחמים עמהם:

תולדות אהרן ויאמרו החרטומים. סנהדרין סז לכג הנה יוצא המימה. מועד קטן יח:

רמב"ן

(יד) ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים. אמר ויעשו כן שהכו בעפר הארץ ואמרו השבועה השדים ועשו לסטיהם כאשר עשו באחר פעמים להוציא את הכנים ולא יכולו. ויתכן שילמד ויעשו כן שעשו כהוגן דברים מוציאי הכנים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת כי חכמי החרטומים יודעים היו מה בכח ידם לעשות וכבר נסו כן מעשיהם פעמים אחרות:

(טו) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא. אמר ר"א כי בעבור שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כן אמרו אל פרעה לא באה זאת המכה על יד אהרן בעבור ישראל רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזהו כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה היא היה לנו על כן חזק לב פרעה והביא ראיה מפני שלא אמר אצבע ה' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה' ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים. ואין דבריו נכונים בעיני כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה. והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם. כבדה מאד יד האלהים שם. ועוד כי לא עמדו החרטומים לפני משה אחרי כן גם במכת הערוב שהיתה בהתראה ולא בשאר המכות אבל הענין כפשוטו כי בראות החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה ולהמעיט הענין אמרו אצבע אלהים ולא אמרו יד אלהים כלומר מכה קטנה מאתו ולא אמרו אצבע ה' כי פרעה ועבדיו לא יכירו השם המיוחד רק בדברם עם משה בעבור שהוא יזכירנו להם ומה שלא יכלו החרטמים להוציא את הכנים סבה מאת השם היתה להם שכל עלתם ברצונו שהכל שלו והכל בידו ונראה בעיני עוד כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור יכלו לעשות כן כי אין בהם בריאה או יצירה כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעים רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו רק מכת הכנים היתה יצירה ואין טבע העפר להיות כנים על כן אמר והיה לכנים והמר להוציא את הכנים כענין תוצא הארץ נפש חיה ויהי כן ולא יוכל לעשות כמעשה הזה ואלתי היולי יתברך ויתברך ואמר ויעשו כן ולא יכולו כי השביעו השדים לעשות מאמרם ואין בהם כח. ומה שיחזק דברי בצפרדעים אמרם רבי עקיבא אומר צפרדע אחת היתה השריצה ומלאה כל ארץ מצרים. אמר לו רבי אליעזר בן עזריה מה לך עקיבא אצל הגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות. צפרדע אחת היתה שרקה להם והם באו ושלא ראה ר' אליעזר בן עזריה שיוכלו החרטומים להביא טבע חדש בצפרדע להוליד רבות חוץ מטבעה אבל אספו אותן להעלותן. ועל דעת רבי עקיבא שרץ היאור צפרדעים שיפרון בהם יותר ממנהגו. ועל דעת רבי אליעזר בן עזריה כמו שרצו בארץ ענין תנועה כמו שפירשתי בסדר בראשית שיאספו ויתנועעו ביאור ומשם יעלו על המצרים. ודבותינו אמרו בכנים שאין השד שולט על בריה פחותה מכעדשה. ולא יוכלו אפילו להפוך כנים ממקומם ולהביאם. ואמרו במדרש רבה עוד כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיה מעשה אלהים ולא מעשה שדים ועוד לא חשבו לדמות עצמם למשה להוציא את המכות. ומה שאמר ר"א כי משה לא הודיעם מכת הכנים נראה בעיני שהכה אהרן במטה לעיני פרעה כאשר עשה בנחש. אבל לא התרה בו כי אין הקב"ה מתרה בפרעה רק במכות אשר בהן מיתה להדם וכתיב בצפרדעים וצפרדע ותשחיתם שהוא רומז למיתה או להשחתה שהזכירו רבותינו שהיו מסרסים אותן וכן הארבה ימיתם ברעב כי אכל יתר הפלטה הנשארת להם מן הברד והכל רחמים מאתו באדם כענין שנאמר ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא רשע בעונו ימות ואתה את נפשך וגו'. ולכן לא התרה בו בכנים ולא בשחין ובחשך רק בדבר בעבור שהוא מיתה ובאוי שהוא גם באדם כאשר אמר אח"כ ואולם בעבור זאת העמדתיך ולכן הודיעו הענין איך יהיה ואמר במקצת המכות השכם בבקר הנה יוצא המימה. ועל דרך הפשט היה נפת צאת המלכים בבקר

ספורנו

עפר הארץ. לא התרה בפרעה בזאת ולא בשחין ולא בחשך וזה כי השלש המכות שהיו לאותות ולמופתים היו דצ"ך עד"ש באח"ב בלבד כי מכת בכורות לא היתה לאות ולא למופת אבל היתה לענש כמבואר למעלה והנה דצ"ך היו אותות בשתי היסודות הכבדים. ועד"ש. היו אותות בבעלי חיים. ובאח"ב. היו אותות באויר ובכל שהיו מכן התרה ובשלישית נעשה האות בלתי התראה כאמרו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: (יד) ולא יכולו. מבלי אין לאל ידם להמציא דבר

לפני פרעה הנה יוצא המימה ט' מ"ל
ואמרת אליו כה אמר יהוה
שלח עמי ויעבדני : יז כי
אם־אינך משלח את־עמי
הנני משליח בך ובעבדיך ל'
ובעמך ובבתיך את־הערב ג'
ומלאו בתי מצרים את־הערב ג' בתורה
וגם האדמה אשר־הם עליה :
יח והפליתי ביום ההוא את־ארץ ל' ומ"ל
גשן אשר עמי עמד עליה
לבלתי היות־שם ערב למען
תדע כי אני יהוה בקרב הארץ :
ששי יט ושמתי פדת בין עמי ובין ג' ח' חס' וב' מ"ל. ה'.
עמך למחר יהיה האת הזה : ג' חסר
כ ויעש יהוה כן ויבא ערב כבד
ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל־ ד' סבירין ובבית
ארץ מצרים תשחת הארץ מפני
הערב : כא ויקרא פרעה אל־ ל'
משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו
לאלהיכם בארץ : כב ויאמר
משה לא נכון לעשות כן כי
תועבת מצרים נזבח ליהוה פ'
אלהינו הן נזבח את־תועבת
מצרים לעיניהם ולא יסקלנו : כ"ב. ל' וחס'

פרעה הא נפיק למיא
ותימר ליה כדנן אמר יי
שלח עמי ויפלחון קדמי :
יז ארי אם ליתך משלח ית
עמי הא אנא משלח בך
ובעבדך ובעמך ובבתך
ית ערובא ויתמלון
בתי מצראי ית ערובא
ואף ארעא דאינון עלה :
יח ואפריש ביומא ההוא
ית ארעא דגשן דעמי
שרי עלה בדיל דלא
למהוי תמן ערובא בדיל
דתידע ארי אנא יי שליט
בגו ארעא : יט ואשוי
פורקן לעמי ועל עמך
איתי מחא למחר יהי
אתא הדין : כ ועבד יי כן
ואתא ערובא תקיף לבית
פרעה ולבית עבדוהי
ובכל ארעא דמצרים
אתחבלת ארעא מן קדם
ערובא : כא וקרא פרעה
למשה ולאהרן ואמר איזילו
דבחו קדם אלהכון
בארעא : כב ואמר משה
לא תקין למעבד כן ארי
בעירא דמצראי דחלין ליה
מניה אנחנא נסבין לדבחא
קדם יי אלהנא הא נדבח ית
בעירא דמצראי דחלין ליה
ואינון יהון חזן הלא ייגמרון

אבן עזרא

מנהג המלכים לצאת בבקר אל היאור כי ראות המים טוב לעינים : (יז) משליח. מלה זרה מהבנין הכבד הנוסף : ומלת ערוב. חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים : וטעם וגם האדמה. מקום שאין בתים שם : (יח) והפליתי. יש אומרים שהוא חסר אל"ף והנכון שהוא מבעלי הה"א וטעמו אפרש ומדרך הסברא עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל כאשר ראה שהפריש השם בין ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגעו בדבר הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ : וטעם כי אני ה' בקרב הארץ. דרך משל כמנהג המלכי' לעמוד באמצע מלכותם להיות קרוב אל הקצות כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע ורוח האדם באמצע הגוף ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ועל זה ראיות רבות מן התולדות על כן כתוב מציון מכלל יופי אלהים הופיע כי הוא באמצע הישוב ומלכות השם תראה בישוב :(יט) ושמתי פדות. כטעם הפרש. וכל פדיון קרוב מזה הטעם : (כ) ויעש. למחרתו כאשר דבר משה : וטעם ויבא ערוב כבד. מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות : (כא) ויקרא. התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו : וטעם בארץ. במלכותו ולא במקום אחר : (כב) ויאמר. א"ר ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן לגנות ע"ג כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה כי היו חושבים על מזל טלה שהוא מושל בארצם ובעבור זה לא היו אוכלים בשרו ואילו הי' כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי לנדיאה"ה שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום גם דם והלב ודג ובילים והכלל כל דבר שיצא מן החי והם מתעבים מי שיאכל אותם ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן וכן כתוב כי תועבת מצרים כל רועה צאן ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם ואם אחד מהם יבא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאין בעיניהם וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי לנדיאה"ה כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב והבקר לחרוש והצאן לגמר ועוד אדבר על זה בפסח מצרים. אמר יפת כי תחסר ה"א ממלת ולא יסקלונו כי הטעם והלא יסקלונו ולפי דעתי כי מלת הן נזבח כה"ה

רשי

אליכם פרעה : (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי אנטיי"ר בלעז : את הערוב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדברי אגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעינותי' ואחר כך תוקע עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם. וכן הצפרדעי' מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא : (יח) והפליתי. והפרשתי וכן והפלא ה' וכן (דברים ל) לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך : למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אף על פי ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: (יט) ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ. נשחתת הארץ מתחבלת ארעא : (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר : (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו (מלכים ב כג) ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראת' אנו זובחים: ולא

יוצא ט' מלאים נמסר ביהושע ריש סי' ו' : משליח ל' וישלחהו ל'. תשלחו ל'. תשלחום ל'. וישלהום ל'. שלחו ל'. שלחני ל'. משלח ל'. ושלחהם ל'. ותשלח ל'. ואשלח ל'. ולשלח ל' : ובעמך ג' וסי' ובכה ובעמך. הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך. ויאמר דויד אל האלהים : פדת ג' א' חסר וב' מ"ל וסי' ושמתי פדת. פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. קדמאה חסר : בית ובית ד' סבירין בבית ובבית וסי' ביתה פרעה ובית עבדיו. ולא נשאר איש בעי ובית אל. ויצאו בני הנביאים. עגלי הזהב אשר בית אל ואמר בדן לה' אלהינו ט' נמסר פ' שמות :

בעל הטורים פדת. ג' במסורה דין חסר וב' מלאים פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. כי זה לא ה' פדות שלם אלא מפני שערוב אבל לעתיד הרבה עמו פדות ויהיה גאולה שלימה :

ספורנו

מתנועע באמת : (יז) וגם האדמה אשר הם עליה. קרקע אשר עליו הבתים ימלא נחשים וזולתם מתנועעים במעבה האדמה באופן שלא יהיו בטוחים גם בלילה בבית סגור : (יט) ושמתי פדות בין עמי ובין עמך. שגם לקצת עמי שיבאו למקום

רמבן

בבקר להשתעשע על המים וצוה הקב"ה לשבה שילך שם. והטעם כי בדם בעביר היותה המכה הראשונה רצה שיעשנה לעיניו ובלי יראה ממנו. וזה טעם וגלבת לקראתו הנה יוצא המימה והתיצב לפני פרעה שיעמוד כנגדו ביד רמה וכן במכת הערוב נאמר בבקר השכם והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ובברד השכם בבקר והתיצב לפני פרעה והוא גם כן בצאתו המימה כי הערוב והברד אשר בהן המיתה והעונש לבני אדם רצה הקב"ה שיהיה לעיני כל העם כי בצאת המלך המימה ילכו מרבית העם אחריו והנה יתראה אותו לעיניהם אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה ואם לא יעשו כן יהיו חייבין להענש. אבל בשאר המכות די בהתראת המלך. וע"כ נאמר בהן בא אל פרעה שיבא אל היכלו ולא הזכיר בכנים ובשחין כן בעבור שהולך אהרן להכות העפר והיכל המלך אין שם עפר כי היה ירצפת בהט ושש וכן הולך משה לזרוק הפיח השמימה והנה עשו אלו הבתים בפני פרעה בהיותו בחצר גינת ביתן המלך או כיוצא בו :

(יח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן. בעבור היות המכות הראשונות עומדות איננו פלא שיהיו בארץ מצרים ולא בארץ גשן אבל זו מכה משולחת וכאשר יעלו החיות ממעונות אריות ומהררי נמרים וישחיתו כל ארץ מצרים ראויה היה בטבעם שיבאו גם בארץ גשן אשר היא מכלל הר

רשי

ולא יסקלונו. בתמי' : (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל : (כז) ויסר הערוב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורות : (כח) (גם בפעם הזאת. אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו) : (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו (דברים כה) והחזיקה במבושיו : (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה

כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר
וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר
יֹאמַר אֵלֵינוּ׃ כד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק
הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת
הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי
אֶל־יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה
מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק אַל־
יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח
אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה׃ כו וַיֵּצֵא
מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־
יְהוָה׃ כז וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה
וַיָּסַר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו
וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד׃
כח וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם
בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־
הָעָם׃ פ
ט א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ
אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃
ב כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ
מַחֲזִיק בָּם׃ ג הִנֵּה יַד־יְהוָה
הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים
בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן

ס' / ס' / ט' מ"ל . ל' / י"א כליש' ה' חסר וג' מ"ל / ל' / ד' / ד' / ס' / ל' מ"ל

לְמַרְגְּמָנָא : כג מַהֲלַךְ
תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזִיל בְּמַדְבְּרָא
וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא
דְיֵימַר לָנָא : כד וַאֲמַר
פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח יַתְכוֹן
וּתְדַבְּחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן
בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא לָא
תְרַחֲקוּן לְמֵיזַל צַלּוֹ אַף עֲלָי:
כה וַאֲמַר מֹשֶׁה הָא אֲנָא
נָפֵיק מֵעִמָּךְ וְאֵצַלֵּי
קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי עָרוֹבָא
מִפַּרְעֹה וּמֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ
מְחַר לְחוֹד לָא יוֹסֵף
פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא בְּדִיל
דְּלָא לְשַׁלָּחָא יַת עַמָּא
לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ :
כו וּנְפַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם
פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ :
כז וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָמָא
דְמֹשֶׁה וְאַעְדֵּי עָרוֹבָא
מִפַּרְעֹה מֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ
לָא אִשְׁתָּאַר חַד :
כח וְיַקַּר פַּרְעֹה יַת לִבֵּיהּ
אַף בְּזִמְנָא הָדָא וְלָא
שַׁלַּח יַת עַמָּא : א וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוַת פַּרְעֹה
וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח
יַת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי:
ב אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ
לְשַׁלָּחָא וְעַד כְּעַן אַתְּ
מַתְקִיף בְּהוֹן : ג הָא
מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הַוְיָא
בִּבְעִירָךְ דִּבְחַקְלָא בְּסוּסְוָתָא
בַּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי

אבן עזרא

התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו כמוהו כן היתה כזאת : (כג) דרך. צריכים אנו לרחוק מהמצרים : וטעם כאשר יאמר אלינו . איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו : (כד) ויאמר. מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים כי טעם העתירו בעדי ותסור זו המכה ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלש' ימים: (כה) ויאמר. התל. זה השורש משונה כי היה ראוי להיותו התי"ו בדגש כי הה"א שורש כמו הנה לא ידעתי דבר וככה התל תהתלו כי והנכון ויהתל בהם אליהו ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעי' לשלח את העם ולא שלח: (כו) ויצא. יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בנינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל ה' והעתרתי אל ה' וכמוהו אשר אנכי מורה והוא ירה החצי ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר : (כז) ויעש. מלת ויסר זרה בדקדוק כי הפעלים השניים לעולם האות הראשון קמוץ כמו וישב ויקם ואם הי' האות האחרון ח' או עי"ן או ר' שלא ידגשו יהיה האות הראשון בפתח גדול כמו וינח ביום השביעי וינע לבבו ויסר אליה ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות כמו ויסב את כל הרכוש והנה בא ויסר תחת ויסר כמו ויסר את אופן מרכבותיו ונכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל כמו וסר הערוב : (כח) ויכבד פרעה. הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעים שכתוב שם והכבד את לבו : (א) בא אל פרעה. אל הארמון שלו א"ר יהודה הלוי שתים מכות היו במי' האחת שהתאדמו ומתה הדגה והשנית שעלו הצפרדעים מהם ובארץ שתים אחת מהכנים והשנית מהערוב והן חיות מעורבות וכתיב ותוצא הארץ נפש חיה ושתים באויר כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג וברגע אחד מתים אין להם מספר בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר ושנית מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים והמכה השביעית מעורבת מגלגל הסערה ומגלגל האש וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והכוכבים מארץ מצרים והעשירית רדת המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים : (ב) ועודך מחזיק. חסר יד או הדומה לו כמו מחזיק באזני כלב : (ג) הנה יד ה' הויה. הנה מצאנו שיתחלף היו"ד בוי"ו ואתה הוה להם למלך והפך זה שוי"ו אשר לא יבושו קווי יתחלף ביו"ד וקווי ה' יחליפו כח : ומלת דבר. שם כלל לא מצאנוה בפעלים רק במקום אחת ותדבר את כל זרע המלוכה ובספר מלכים כתוב ותאבד והפי' רחוק רק לא ידענו טוב ממנו :

והפלה

אשלח ט' נמסר פרשה בא אל פרעה : ללכת כל ללכת שבמקרא ללכה בששה במ"א ללכת בקמץ וסי' שמה הם שבים ללכת : ויעתר ד' וסי' יצחק . . משה . משה . מנות . ב' ר"פ וב' מצעות פסוק : מפרעה מעבדיו ומעמו ב' דסמי' וסי' וסר הערב . ויסר הערב : ודברת אליו ד' וסי' ודברת אליו ושמת את הדברים . ויאמר ה' אל משה דמכת דבר . הרצחת וגם ירשת . ב' בו :

ספורנו

הערוב לא יזיק הערוב כלל ויזיק לעמך באותו המקום בעצמו : (כו) ויעתר. להסיר הערוב באותו הזמן שקבע ובאותו האופן שיעד לפרעה כאמרו ויסר הערוב לא שיכרת וימות כמו שהי' בצפרדעים וזה הורה באמרו ויעש ה' כדבר משה באופן הסרת המכה ובזמנה: (כח) גם בפעם הזאת. כמו בעצה בצפרדעים אע"פ שהיה לו

רמבן

מצרים בתוכה לכך הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן שתנצל כולה בעבור שעמי עומד עליה כי רובה של ישראל היא ואומר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך שאפי' בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש יהודי לא יזיקוהו ויאכלו המצרים כדכתיב ישלח בם ערוב ויאכלם וזהו לשון פדות כטעם נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך : אני ה' בקרב הארץ. פי' ר"א דרך משל כמנהג המלכים שיעמדו באמצע המלכות להיותו קרוב אל הקצוות ואין לדבר זה טעם . אבל הוא לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ לא כמי שיחשוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך . ויתכן שיהיה כמו כי שמי בקרבו והוא סוד נשגב ונעלם :

ספורנו

(כה) וסר הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו . מחר כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים למחר כן רצה משה לעשות גם בזאת שיתפלל ויסירו מחר . והנה סר הערוב והלכו להם לא כאשר היה בצפרדעים מן הטעם שאמרו רבותינו שרצה הקב"ה לנער אותם במכות לא להועיל להם כלל ומשה נשמר בכך באמרו כי אמר לפרעה להכרית הצפרדעים שירמוז למיתתם כמו שפירשתי:

ט (ג) במקנך אשר בשדה. התורה אותה בהווה כי רוב המקנה בשדה אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שנאמר וימת כל מקנה מצרים . ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מפרישים

(ד) והפלה. דבר. יאמר על ענין דברים מחוברים כמו הדבר אשר דבר ה׳ גם יאמר על יש כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר: (ה) וישם. שם קצב וזמן לתחלת האות: (ו) ויעש ה׳. ופי׳ וימת כל מקנה מצרים. רובו. כי הנה כתיב שלח העז את מקנך ובכה תמצא כברד את כל עשב השדה והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפליטה: (ז) עד אחד. אפי׳ א׳ כאשר אפרש בשירה וטעם זה הפסוק ואפילו ששלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו לא חשש מהמקנה בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה: (ט) והיה. זה מעשה גם שזה הכיח שהוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים ולא הפריש ישראל: אבעבועות. הגאו״ן טוסף כי הוא מגזרת מים תבעה אש והמלה כפולה כמו תשעשעי תשגשגי: (י) ויקחו את פיח הכבשן. מלא חפניהם כאשר הזכיר ומשה זרק הכל. יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדות להרויח לה׳ מעט ועת׳ נבערה חכמתם על כן הזכיר זה ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז׳ ימים לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה ועוד כי אחר הכתוב נרדף וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג׳ ימים על כן אין לנו דרך לדעת באיזו חדש בא משה והחלו המכות רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלני ושמעם: (יב) ויחזק ה׳. על

וּבְעֶנָא מוֹתָא סַגִּי לַחֲדָא׃ ד וְיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וְלָא יְמוּת מִכּוֹלָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם׃ ה וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעֲבֵיד יְיָ פִּתְגָמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃ ו וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמִית כָּל בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד׃ ז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד חַד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סַבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְיִזְרְקִנֵּיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא קֳדָם פַּרְעֹה׃ פ וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁחְנָא סָגֵי אַבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וּנְסִיבוּ יָת פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה שִׁחְנָא אַבַעְבּוּעִין סָגֵי בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ יא וְלָא יְכִילוּ חַרָשַׁיָּא לְמֵיקַם קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁחְנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁחְנָא בְּחַרָשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי׃ יב וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא

דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃ ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יא וְלֹא־יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃ יב וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה

רועה: (ד) והפלה. והבדיל: (ח) מלא חפניכם. ילווי״נ״ש בלע״ז: פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלע״ז אולב״ש: פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות: שחין. לשון חמימות. והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרי׳ לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנאמר במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה׳ הכניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה במכילתא אצל ויקח שש מאות

והפלה ב׳ חד כתיב א׳ בסוף וחד כתיב ה׳ בסוף וסי׳ והפלה ה׳ בין מקנה ישראל. והפלא ה׳ את מכותך ואת. בתרא כתיב א׳: עשיית הדבר י״א הסרים את בלישנא וסי׳ מהר המלט שמה. אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה. לא נוכל לעשות. ולא אתר הנער. מדוע עשיתן הדבר הזה. וישם ה׳ מועד לאמר. גדעון בן יואש עשה. ב׳ בו. הרפה כמני שנים חדשים. וגם אנכי אעשה אתכם הטובת. כי מה עבדך הכלב: השמימה י״א נמסר ס״פ פרשת נצבים: ולא ז׳ ר״פ בספרא וסי׳ ולא יכלה עוד הצפינו. ולא יכלו החרטמים. ולא יכול משה. ולא ישמע אליכ׳ פרעה. ולא שמעו אל משה. ולא תותירו ממנו עד בקר. ולא תעלה במעלות: בחרטמם ב׳ חסר י׳ בלישנא וסי׳ ויאברו החרטמם. דאצבע. כי היה השחין בחרטמם:

הו״ל אהרן ויסי׳ כמין. ב״ק פ כרום א:

בעל הטורים

והפלה. ב׳ במסורה הכא ואידך והפלא ה׳ את מכותך לומר מה התם מכה בגוף אף הכא מכה בגוף. ולהכי כתיב הכא בה״א דלאחר ה׳ מכות לקו בגופן בשחין בסוף מכה שמית והתם כתיב בא״ף מלמד שמופלא שבדוינין קורא ולפיק התם מכה דמי שלקה ובנה שלא מפרין בו דכל מכה ג׳ פיהם כלא כתראם:

ספורנו

(ט) לירא מהערוב שלא מת אבל שר ונקל זאת בעיני ה׳ להשיבו: (ז) והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה. אע״פ שהיה זה פלא מבואר בלתי מתיהם בשום שנים זולתי לאל ית׳ כי אין מי שיוכל להבטיח בחיים זולתו: (ח) לעיני פרעה. למען יראה שלא היתה מכה הסובבת ממפום בלתי׳ מצד האויר או המערכת אשר מהם תבא לפעמים מכת מדינה שלמים: (יב) ויחזק ה׳. כי

רמבן

אותם מן השרים בלתי בעת שהמפגם בסוסים לרכוב ובהמורים במשא. והנה היה המקנה רחוק ממצרים בשדה גבול גשן ויהערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנה ישראל. ועל כן הוצרך לומר והפלה ה׳ בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל. או בעבור שהדבר מבגוי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעשה השם עמהם להפליא:

(ט) **והיה** לאבק על כל ארץ מצרים. על דעת רבותינו היה מן הפיח שהוא אבק יורד על כל ארץ מצרים והיה שהאבק ההוא כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרים מעלה בהן שחין והאבעבועות כי היה השם שורף ואולי יהיה ברוח מכלים אבק גם בנאים ואין ניצל ממנו ונכון שוא וכן ירד פעמים רבות בימי הבצורת כדמות אבק בדרת השל וכתיב יתן ה׳ את מטר ארצך אבק ועפר. וכן יתכן לומר על דרך הפשט כי פירוש והיה לאבק שיהיה האבק אשר יעשה מן הפיח במקומו נותן שחין על כל ארץ מצרים בהלקה את האויר לעשות כן וגזרת עליון היא:

(יא) **ולא** יכלו החרטומים לעמוד לפני משה. בושו ונכלמו וחפו ראשם בהיותם מלאים שחין ולא יכלו מלם נפשם ע״כ לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות והיו בבתיהם מסוגרים:

(יב) **ויחזק** ה׳ את לב פרעה. ויתכן שבמכות הראשונות היו החרטומים מחזקים את לבו להתפאר אגלו בחכמתם ועתה לא באו לפניו

אמות רכב בחור: (יד) את כל מגפותי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו׳. כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ותכחד מן הארץ. אבל בעבור זאת העמדתיך וגו׳: (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כבישת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה (ש״ר) דמתרגמי׳ אורח כבישה ובלעז חלקי״ר. וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ״ך והיא באה לדבר בל׳ מתפעל נותן התי״ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון (קהלת יב) ויסתבל החגב מגזרת סבל (במדבר יו) כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד (דניאל ז) מסתכל הוית: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריט׳ בכותל למחר שתגיע חמה לכאן ירד הברד. הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו״ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי״ו במקום היו״ד כמו הוסדה הולדה ויולד ליוסף. (משלי כט) בדברי׳ לא יוסר עבד: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח בנוס וכן (ישעיה י) יושבי הגבים העיזו (ירמיה ו) העיזו בני בנימין: ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא

וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ ס יג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר
וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי ׀ בַּפַּעַם הַזֹּאת
אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־
לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר
תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃
טו כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי
וָאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר
וַתִּכָּחֵד מִן־הָאָרֶץ׃ טז וְאוּלָם
בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר
הַרְאֹתְךָ אֶת־כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר
שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ שביעי יז עוֹדְךָ
מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם׃
יח הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד
כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ
בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה
וְעַד־עָתָּה׃ יט וְעַתָּה שְׁלַח
הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר
לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף
הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד

ד״ס · ס · ג׳ והס׳ · ג׳ בליסנא · ג׳ י״ז מ״ג בלישן זכר ס׳ ר״פ · ג׳ ומ״ג · ט׳ יחידאין. ג׳ · ג׳ והד מבתולג · ז׳. ג׳ לא מפיק · ג׳ · ב׳. פ · י״ס

דְּפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְהוֹן
כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃
יג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים
בְּצַפְרָא וְתִתְעַתַּד קֳדָם
פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי
שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃
יד אֲרֵי בְּזִמְנָא הָדָא אֲנָא
שָׁלַח יָת כָּל מַחָתַי בְּלִבָּךְ
וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ בְּדִיל
דְּתִידַע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי
שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא׃ טו אֲרֵי
כְעַן קָרֵיב קֳדָמַי דִּשְׁלָחִית
פּוֹן יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי
וּמְחֵית יָתָךְ וְיָת עַמָּךְ
בְּמוֹתָא וְאִשְׁתְּצֵיתָא מִן
אַרְעָא׃ טז וּבְרַם בְּדִיל דָּא
קַיֵּמְתָּךְ בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ יָת
חֵילִי וּבְדִיל דִּיהוֹן מִשְׁתָּעַן
גְּבוּרַת שְׁמִי בְּכָל
אַרְעָא׃ יז עַד כְּעַן אַתְּ
כָּבֵישַׁת לֵיהּ לְעַמִּי
בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃
יח הָא אֲנָא מָחֵית בְּעִדָּנָא
הָדֵין מְחַר בַּרְדָּא תַּקִּיף
לַחֲדָא דְּלָא הֲוָה דִּכְוָתֵיהּ
בְּמִצְרַיִם לְמִן יוֹמָא
דְּאִשְׁתַּכְלַלַת וְעַד כְּעַן׃
יט וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ יָת בְּעִירָךְ
וְיָת כָּל דְּלָךְ בְּחַקְלָא כָּל
אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דְּיִשְׁתְּכַח
בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵישׁ לְבֵיתָא
וְיֵחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא

על כן לא בקש להעתיר: (יג) ויאמר. לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה אולי היה לו צורך אחר: (יד) כי. הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת ואמר ה׳ הצדיק: וטעם כי אין כמוני בכל הארץ. כפי מחשבת מצרים היה שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב: (טו) ואך. חסר נו״ן כמו ואט אליו אוכל שניהם שויס שרשם נטה נכה. וטעם בדבר הידוע שבו הרגתי המקנה שלכם הייתי הורג כלכם עמהם: (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך. פי׳ מה טעם זאת והוא בעבור הראותך את כחי וכמוהו כעין החשמל מתוך האש ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד: וטעם ולמען ספר שמי. איננו שב אל פרעה רק מלת ספר שם הפועל כמו כי כבד אכבדך. ואין הטע׳ שפרעה ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה: (יז) עודך מסתולל. כמו משתבה מגזרת סלסלה ותרוממך ואם הוא כפול הפ״א מפעלי הכפל כמו סולו לרוכב בערבות וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו ורבי מרינוס אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית ה׳ ובמקום אחר כתוב מסעד לבית ה׳: (יח) הנני ממטיר. ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה וככה במקומות אחרים עד היום ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל: (יט) שלח העז. הכנס או אסוף וכמוהו יושבי הגבים העיזו: הירא

בעל הטורים

ספר ב׳ במסרה. למען ספר שמי בכל הארץ. הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק. כשהקדוש ברוך הוא עושה דין ברשעים שמו מתעלה. וזהו נשפטה יחד ספר שמי בכ׳ הארץ כשמו מתעלה בכך: עודך מסתולל בעמי לבלתי. ר״ת בלעם שעל ידו אינך משלחם. דג׳ היו בעצתו העצה: יאסף. ב׳ במסרה יאסף הביתה. עשיר ישכב ולא יאסף. שמי שהיה עשיר והיה לו מקנה הרבה לפי שעה ישכב ולא יאסף שהכהו הברד:

שליחות יד ג׳ דסמיכי נמסר בסדר שמות: ואך א״ב וי״ו בריש תיבותא וקמץ וסי׳ במסרה רבתא: ואולם ה׳ ר״פ וסי׳ ואולם בעבור זאת העמדתיך. ואולם חי אני וימלא. ואילם חי ה׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע. ואילם הכסא אשר. ואולם אנכי מלאתי. וכל איוב דכוו׳ במ״ג אולם וסי׳ אולם שלח נא ידך בתרא. אולם אני אדרש אל אל. אולם אני אל שדי אדבר: ולמען ט׳ יחידאין וסי׳ נמסר פרשת ואתחנן: ספר ב׳ וסי׳ ולמען ספר. ספר אתה למען תצדק: למען היום ז׳ וסי׳ הוסדה. אשר ברא אלהים אדם. אשר יצאת מארץ. לבת אדני המלך. אשר יצאו אבותיכם מארץ. אשר בנו אותה. אשר יסד היכל ה׳. וא׳ ולמן היום אשר צויתי שופטים: ולא יאסף ב׳ וסי׳ הביתה. עשיר. יאסף ס׳ נמסר פרשת חקת התורה:

רמבן

ואין עוזר לו ואין סומך בהצלתו רק עונותיו אשר ילכדונו או ירמוז הכתוב למה שפירשו רבותינו כי במכות הראשונות בפשטו היה הדבר ועתה שבה מאת ה׳ כמו שביארתי למעלה והוא האמת:

(יח) **הנני** ממטיר כעת מחר. ועתה שלח העז. כל אלה דברי ה׳ אל משה וידוע שבא משה ואמר לפרעה את כל דברי ה׳ אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דברי ה׳ בדבר להם משה כן והיתה העצה הזאת בחמלת ה׳ כי מכת הברד לא שלחו רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה הטאים בדרך להצילם ממנו. בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ושנה ואמר עוד כבד מאד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי. ירמוז כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וה׳ המטיר עליהם אבנים גדולות מן השמים או כענין סדום גפרית ומלח ואש אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד היה פלא גדול בה. ולא הבינותי מה שאמר במדרש רבה הינו אומר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא אשר לא היה כמוהו במצרים שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים.

ספורנו

כי לא היה סובל זה בלי ספק כענין בהיוב וגע אל עצמו ואל בשרו: (יד) כי בפעם הזאת. בזה המין הנוסף מהמכות באויר: אני שולח את כל מגפותי אל לבך ובעבדיך ובעמך. כל אחת מאלה שאלה תהיה בלב כלכם גם אחר שתסור כי גם אחרי כן תרגישו בהזק נמשך ממנה בקלקול הצמחים והמזונות ובחולי הגוף כמכת החשך שקלקלה מזג האויר בלי ספק ושלא קמו איש מתחתיו שנמשכו אליהם חלאים רעים בלי ספק. אבל מהמכות הקודמות לא נמשך היזק מבואר אחר שסרו: בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. כאשר תראה יכלתי גם באויר הממוצע אמנם יכלתו בעליונים הודיעה על ים סוף כענין מלאך האלהים ועמוד הענן ועמוד האש שכלם דברים אשר מציאותם בלתי טבעי: (טז) בעבור הראותך את כחי. כדי שתחזור בתשובה כי לא אחפוץ במות: ולמען ספר שמי. ורבים השיבו מעון: (יט) ועתה שלח העז את מקנך. כדי שימלטו העבדים אשר עם המקנה

 ושם

שמות ט וארא

כ הירא את־דבר יהוה מעבדי פרעה הניס את־עבדיו ואת־מקנהו אל־הבתים׃
כא ואשר לא־שם לבו אל־דבר יהוה ויעזב את־עבדיו ואת־מקנהו בשדה׃ פ
כב ויאמר יהוה אל־משה נטה את־ידך על־השמים ויהי ברד בכל־ארץ מצרים על־האדם ועל־הבהמה ועל כל־עשב השדה בארץ מצרים׃
כג ויט משה את־מטהו על־השמים ויהוה נתן קלת וברד ותהלך־אש ארצה וימטר יהוה ברד על־ארץ מצרים׃
כד ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד כבד מאד אשר לא־היה כמהו בכל־ארץ מצרים מאז היתה לגוי׃
כה ויך הברד בכל־ארץ מצרים את כל־אשר בשדה מאדם ועד־בהמה ואת כל־עשב השדה הכה הברד ואת־כל־עץ השדה שבר׃
כו רק בארץ גשן אשר־שם בני ישראל לא היה ברד׃
כז וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אלהם חטאתי הפעם יהוה הצדיק ואני ועמי הרשעים׃
כח העתירו אל־יהוה ורב מהית קלת אלהים וברד ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד׃
כט ויאמר אליו משה כצאתי את־העיר אפרש את־כפי אל־

(מסורה: ה׳. ב׳ בתורה · ל׳ · ל׳ · י״ב ר״פ. ה׳. ל׳ · י״ב בטע׳ כספ׳ · נ״ב · ד׳ חסר דחסר · ל׳ · ג׳ בטעמא ב׳ ועגן גדול · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ג׳ בלישנ׳. י״א · ח׳ חסר בלישׁ׳ · ב׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳. ו׳ כ״ב)

תרגום אונקלוס

וימותון׃ כ דדחיל מפתגמא דיי מעבדי פרעה כנש ית עבדוהי וית בעירה לבתיא׃ כא ודלא שוי לביה לפתגמא דיי ושבק ית עבדוהי וית בעיריה בחקלא׃ כב ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אנשא ועל בעירא ועל כל עשבא דחקלא בארעא דמצרים׃ כג וארים משה ית חוטריה על צית שמיא ויי יהב קלין וברדא ומהלכא אישתא על ארעא ואמטר יי ברדא על ארעא דמצרים׃ כד והוה ברדא ואישתא משתלהבא בגו ברדא תקיף לחדא דלא הוה דכותיה בכל ארעא דמצרים מעידן דהות לעם׃ כה ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל דבחקלא מאנשא ועד בעירא וית כל עשבא דחקלא מחא ברדא וית כל אילני חקלא תבר׃ כו לחוד בארעא דגושן דתמן בני ישראל לא הוה ברדא׃ כז ושלח פרעה וקרא למשה ולאהרן ואמר להון חבית זמנא הדא יי זכאה ואנא ועמי חייבין׃ כח צלו קדם יי וסגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט כאלין מן קדם יי וברדא ואשלח יתכון ולא תוספון לאתעכבא׃ כט ואמר ליה משה כמפקי מן קרתא אפרוש ית ידי בצלו קדם

אבן עזרא

(כ) הירא הניס. והאותו היום: (כא) ואשר לא שם. יש בל׳ קדר טעם לוי״ו ויעזב רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בל׳ אחרת וככה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה: (כב) ויאמר. מדרך שברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים: (כג) ותהלך אש. מהבנין הקל מלשון הליכה: ארצה. הפך תולדותה כי היא למעלה עולה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד. פלא בתוך פלא: (כה) ויך. זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם חמל עליה׳ ועל מקניהם. ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה שׁלח פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו: (כז). ויקרא. אמר הטאתי מרוב פחדו שיפחד בדבר כאשר אמר לו: (כח) העתירו אל ה׳. הזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהי׳ כי הוא מודה שיש אלהים כאשר הזכרתי ובעבור שלא אמר קולות ה׳ חבר משה שם העצם והתואר ואמר מפני ה׳ אלהים. והטעם כי השם הוא אלהים לבדו ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה ואין טענה ממלת ה׳ אלהים אתה החלות כי באלף דל״ת הוא כתוב: (כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש

ספורנו

כאמרם ז״ל חביב אדם שנברא בצלם: (כ) הירא את דבר ה׳ הניס. והטעם שאמרתי שלח העז הוא מפני שראיתי בענין הדבר שהירא את דבר ה׳ הניס והסר לא שת לבו הטא ויעזוב באופן שעם הטאו מפסיד לכך אני מזהיר עתה כדי שלא ימות האדם אשר בשדה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד. בחוזק המעת הברד ברדתו נלהב האויר והן קולות וחוזק תנועתו היה בגדלו לקלקל הכך והקשה כאמרו ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר: (כג) ותהלך אש ארצה. כי האויר הנלהב ירד לארץ בחיזק תנועת הברד המכביד עליו ברדתו למטה: (כט) כצאתי את העיר. אע״פ שאמרת ורב מהיות קולות אלהים וברד לא

רש״י

הוא: (כ) הניס. הבריח ל׳ ויגס: (כב) על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב״ה למשה למעל׳ מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (ש״ר ע״ש): (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. אבל

מסורה

ומתו ה׳ קמץ נמסר פ׳ וישלח: ואשר י״ב ר״פ נמסר פ׳ בהר סיני: ואשר לא ח׳ וסי׳ ואשר לא שם לבו. ואשר לא צדה. ואשר לא ראו את. ואשר לא טוב עשה. ואשר לא יתן על פיהם. ואשר לא בקשו את ה׳. ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ. ואשר לא שמענו התבוננו: קלת ד׳ חסר דחסר וסי׳ וה׳ נתן קלת. ורב מהיות קלת. כי חדל המטר והקלת. ויהי קלת וברקים. וחד קולת כתיב. וכל העם רואים את הקולת: ואש ג׳ בטעם וסי׳ ואש מתלקחת. תהיה לילה בו. אכלה נאות מדבר: ועמי י״א ססור בהושע סימן י״א: ואני ועמי ג׳ בלישנא וסי׳ הרשעים. איש ריב הייתי אני ועמי. כי נמכרנו אני ועמי. אנ״ך: מהית ה׳ חסר בלישנא כסר פ׳ יתרו: ואשלחה ב׳ וסי׳ ואשלחה אתכם ולא הספון. ואשלחה את העם: לא תאספון ג׳ וסי׳ לא תאספון לתת התבן. לא הספון לראות פני. ולא תספון לעמוד:

בעל הטורים

הירא. ב׳ במסורה הירא את דבר ה׳. אים הירא ורך הלבב מה כאן הירא מעבירה שבידו אף הכא נמי היו יראים מעבירות שבידם. מכאן אמרו טוב כו׳ הייבים כון מותם שנאמר הירא את דבר ה׳ וסמיך ליה וירד עליהם הברד ומתו: וימטר. ב׳ במסורה. וימטר ה׳ ברד. וימטר עליהם כעפר שאר גבי שלוי. מלמד שהשלוו היה יורד בנחת ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במצרים: אש מתלקחת. ב׳ במסורה הכא. ואש מתלקחת ונוגה לו סביב. גם בכאן בתוך הברד היה האש יוצא ממנו נצוצות ומאירים זוה ונוגה לו סביב:

רמבן

וטעם למן היום הוסדה כאומר לא ראו כה כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם. ולא יתכן לומר שהיה כן טרם הוסד העולם או טרם היות הארץ לגוי ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושביה ואיננו כנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אבותם כי טרם היותה לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן:

(כו) רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל. בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד היה ראוי שירד גם על ארץ גושן שהאויר שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא. ולכן פירש הכתוב שניצל אויר ארץ גשן בעבור שם בני ישראל:

(כז) חטאתי הפעם. ביאורו הפעם אודה לה׳ כי חטאתי לו והוא הצדיק ואני ועמי הרשעים שמרדנו בדברו מאז ועד עתה:

(כט) כצאתי את העיר. על דרך הפשט יתכן לומר שהיה משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות

רש"י

אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים (ש"ר) : (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרס שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם (בראשית יט) טרם ישכבו עד לא שכיבו. טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם : (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה. לשון פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת (איוב לג) ושפו עצמותיו : כי השעורה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה : השעורה אביב. עמדה באביה לשון (שיר השירים ו') באבי הנחל : (לב) כי אפילות הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואע"פ שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש לפשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראוים ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו : (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו (דניאל ט) ותתך עלינו האלה והשבועה דעורא ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כב) כהתוך כסף לשון יציקת מתכות. ורואה אני את דבריו כתרגומו ויצק ואתיך ליצקת לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הוצק לארץ :

אבן עזרא

לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה גלולים : כי לה' הארץ ולא לך : (ל) ואתה. אמר רבינו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תראון וכמוהו טרם ישכבו וזו המלה איננה נמצאת כאשר חשב כי לעולם יבוא אחריה הענין כי אחר טרם ישכבו כתיב ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית וככה טרם יקראו ואני אענה וככה בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם והנה אין טרם כמו לא והגאון רב סעדיה ז"ל דבק הענין וככה פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחית : וטעם והפשתה והשעורה נכתה : זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר ה' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה הוי"ו נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטעם שבסור המכה תמרדו על כן כתיב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן במקום אחר : (לא) והפשתה והשעורה. ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר ממלת נכתה גם נכו כי שרש מכה נכה כמו ושפו עצמותיו לא ראו : (לב) אפילות. אחר וקרוב ממנו ואפל ואין נוגה לו והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו : (לג) נתך. כדרך כהתוך כסף בתוך כור והוא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל : (לד) וירא. הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם : וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו. התברר מה שאמר משה ואתה ועבדיך : (לה) ויחזק. אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות :

יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה הָאָרֶץ׃ ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים׃ לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃ לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה׃ מפטיר
לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה׃ לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו׃ לה וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קכ"א, גבעו"ל סימן, יעיא"ל סימן

יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְעוּן וּבַרְדָּא לָא יְהֵי עוֹד בְּדִיל דְּתִידַּע אֲרֵי דַּייָ אַרְעָא׃ ל וְאַתְּ וְעַבְדָּךְ יְדַעְנָא אֲרֵי עַד כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים׃ לא וְכִתָּנָא וְסַעֲרֵי לְקוֹ אֲרֵי סַעֲרַיָּא אַבִּיבִין וְכִתָּנָא גִּבְעוֹלִין׃ לב וְחִטַּיָּא וְכֻנָּתַיָּא לָא לְקָאָה אֲרֵי אֲפִילָתָא אִנּוּן׃ לג וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְּוָת פַּרְעֹה יָת קַרְתָּא וּפְרַשׂ יְדוֹהִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִתְמְנָעוּ קָלַיָּא וּבַרְדָּא וּמִטְרָא דַּהֲוָה נָחֵית לָא מְטָא עַל אַרְעָא׃ לד וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי אִתְמְנַע מִטְרָא וּבַרְדָּא וְקָלַיָּא וְאוֹסֵיף לְמֶחְטֵי וְיַקְרֵיהּ לְלִבֵּיהּ הוּא וְעַבְדוֹהִי׃ לה וְאִתְקַף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ פפפ

קלות ו' כתיב כן מסור בתהלים סימן צג : מפני ה' אלהים ב' באוריי וסי' ויתחבא האדם ואשתו. ואתה ועבדיך : ויחדלו ב' וסימן לבנות העיר. הקלות והברד : דבר ה' ביד משה ד' וסי' ויחזק לב פרעה. ולהורות את בני ישראל. זכרון לבני ישראל. כי סמך את ידיו עליו ויצוהו :

תולדות אהרן אביב. מנחות סח סד :

בעל הטורים הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אבל על הקולות לא אמר שלא יהיו עוד כי יהיה עוד במתן תורה : תיראון ב' במסורה. כי טרם תיראון. לא תערצון ולא תיראון שאמר להם משה ידעתי כי עד שתסור המכה תיראון אבל כשיהיה הרוחה לא תערצון ולא תיראון : ויחדלו ב' במסורה. ויחדלו הקולות. ויחדלו לבנות העיר. מגיד שגם בדור הפלגה שממה הפה בקולות ועדבבם עד שהדלו לבנות וגם בכאן חדלו לבנות ע"י הקולות שיצאו מתחת סבלות מצרים : נתך ג'. לא נתך ארצה. עד נתך עליהם מים גבי בני שאול המוקעים. כאשר נתך חמתי על ירושלים לומר שתפלת הצדיקים מעצרת המטר כמו שכלא גבי משה. ותפלת הצדיקים מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול והתפלל אל ה' וכפר נמס. וכן יכפר ס' לירושלים ע"י תפלת הצדיקים דכתיב וכפר אדמתו עמו :

רמבן

הקולות והמטר מיד. ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר ובראשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך. ורבותינו אמרו שלא היה מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולים וכ"ש שלא היה נדבר עמו אלא חוץ לכרך א"כ נאמר כי בעבור שהיה פרעה מבקש עתה שיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואחרי כן יפרוש כפיו אל ה' ויסור בתפלתו והוא האמת :

(ל) ידעתי כי טרם תיראון. יפה תפס ר"א על דברי רש"י שאין טרם כמו לא. אבל הוא כטעם קודם ופי' כי הכתוב יחסר מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את ה' כי בסור המכה תשובו ותמרו והנכון עוד שנפרש כי ירמוז גם לפעמים הראשונים יאמר כבר ידעתי מכם כי בטרם אתם יראיט ובאחרית אתם מורדים כי לעולם טרם סור מכם המכות אתם יראים את ה' כאשר עשיתם בצפרדעים ובערוב ותשובו ותמרו את פי ה'. וכן תעשו לעולם ומפני זה לא הזהירו עוד בשובו אבל התפלל עליו בארכה על דעת כדי שיוסיף לחטוא :

(לא) והפשתה והשעורה וגומר. ספר הכתוב מה שאירע ולא ידעתי למה נכנסו שני הפסוקים האלה במקום הזה טרם השלים דבר משה בתפלתו וסור הברד ואמרו בשם הגאון רב סעדיה שהן דברי משה אל פרעה שאמר לו קודם שתיראון ותאמרם ה' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה לא ישוב לרפואה. אבל החטה והכסמת לא נכו עדיין ומעתה לא יפסד לכם דבר. ואין לי טעם בפירוש הזה כי הברד הכה כל עשב השדה וכל העץ שבר ולא נמלטו החטה והכסמת רק מפני שהן אפילות לא צמחו כלל או שמפני קטנותן לא נפסדו כי עוד תצמחנה. ואם כן אפילו ירד עליהם הברד עוד ימים לא יזיק. ואין צריך להודיע לו מה שנפסד ומה שלא נפסד כי בסור הברד יראה. ועל דעתי שהם דברי משה אל פרעה שאמר להם ידעתי כי טרם סור המכות

ספורנו

לא יחדל כל זה עד שאצא מן העיר : הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ. כל זה יהיה יחדו כמו רגע שלא כמנהג הטבע וזה למען תדע לא בשביל שתחשוב שכבר שבתם בתשובה כי אמנם ידעתי כי : (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון : (לא) והפשתה והשעורה נכתה. אע"פ שהפשתה והשעורה נכתה וזה היזק רב במצרים כאמרו ובושו עובדי פשתים : (לב) והחטה והכסמת. בוא וראה מה רב רשעם של פרעה ועבדיו כי אע"פ שהחטה והכסמת לא נכו ומשה התפלל וראה פרעה כי חדל כל הרע בתפלתו כי באופן אחר היה כלה גם יתר הפלטה מכל מקום הוסיף פרעה לחטוא והכביד לבו במזיד הוא ועבדיו : (לה) ויחזק לב פרעה. לא מעצמו אבל כאשר דבר ה' ביד משה קודם בצרף את אהרן עמו שאמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך בלא יניחכם להלוך ברצונו ולא ביד חזקה ויראה לא שיעשה זאת מיראת יד החזקה שלא יוכל לסבלה וכן עשה בזה המקום כי אחר שהוסיף לחטוא במזיד והכביד הוא עצמו את לבו נגד טבעו אבל היה מסופק אם יוכל לסבול התחזק לבו באותו האופן אשר דבר ה' ביד משה ושם בלבו שלא יוסיף עוד להכותו :

המכות הראשון ואחרי כן תשנו באולתכם אבל הפשתה והשעורה נכתה והחטה והכסמת שהן לכל חייתכם לא נכו במכה הזאת והן ביד האלהים לאבד אותם מכם אם תשובו ותחטאו לפניו רמז להם למה שאמר ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד :

אדרת אליהו

לכן אמר כו' והוצאתי אתכם כו'. זו שעבוד לבנים וכל עבודתם בפרך. והצלתי אתכם כו' שלא תהיו עוד עבדים למצרים. וגאלתי אתכם כו' הוא יציאתם ממצרים. ולקחתי כו' והייתי כו' הוא מתן תורה כמ"ש ואתם תהיו לי לעם כו'. וז"ש כאן וידעתם כי אני כו'. והבאתי אתכם כו' הוא ביאתן לארץ ונתתי כו' הוא ירושה וישיבה שם :

פרשת כלי יקר וארא

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'. אליו מיותר לגמרי כי כבר הזכיר שמו של משה וי"ל על דרך שארז"ל שלכך נקרא משה ולא משו ממים לפי שמשה לשון הוה ורוח ה' דבר בבת פרעה לקרותו משה לשון משה ומושך כי הוא המושך את ישראל מן הגלות מן המים הזידונים ואלו היה משה בודק בשמו היה נודע לו באמת כי על ידו יגאלו ישראל ולא היה קורא תגר לאמר למה זה שלחתני למה הרעותה וגו' אך מכל אחד יש ללמד זכות על משה שבדק במהות עצמו וראה את עצמו כבד פה ולשון ע"כ חשב שאינו ראוי לשליחות זה. לכך נאמר וידבר דבור קשה אלהים זה מדת הדין אל משה לומר שהוא ראוי ליתן את הדין על שלא בדק בשמו משה ולהבין מהותו שהוא יהיה משה ומושך את ישראל מן הגלות ומצד זה לא היה לו לומר למה הרעותה. אך מצד עצמותו נתמלא ה' עליו רחמים ויאמר אמירה רכה. אליו בשביל מהות עצמו כי מאחר שהיה כבד פה ולשון ע"כ מלאו לבו לומר למה זה שלחתני ובשביל אליו נאמר לו אני ה' המורה על רחמים כי שמו ומהותו סתרי אהדדי לכך אמר אני ה' מלא רחמים לדונך לכף זכות :

וארא אל אברהם וגומר. התחיל בלשון ראיה וסיים בלשון ידיעה כי היה לו לומר וא"א אל אברהם וגו' ובשמי ה' לא נראיתי להם או היה לו לומר ואודע אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם והקרוב אלי לומר בזה שלשון ראיה מורה יותר על בירור הדבר מלשון ידיעה כי יש לך ידיעה בדבר הניכר ונודע במופת מצד היקש השכלי אשר יפול בו הטעות או על ידי שמיעה שיפול הכזב בו. אבל בדבר שהאדם רואה עין בעין טוב מכולם כי לא יפול בדבר הנראה שום טעות או כזב. ותדע כי שם של שדי מורה על שם שהקב"ה אמר לעולמו די ועל שם שיאמר די לצרותם כמו שפירש"י על פסוק ואל שדי יתן לכם רחמים וידוע שהאבות היו כל ימיהם מבואים או רודפים כי אברהם הולך לכנען והלך נע ונד ונלקחה אשתו וכן ליצחק ועוד שתמו בארותיו והיה גר בארץ ויעקב יותר פשוט מכולם והקב"ה אמר די לצרות כלם וזה הדבר אשר ראו בעיניהם את כל התלאה אשר עברו עליהם והצילם ה' בשם של שדי ואמר די לצרותם. אבל שם ה' המורה על רחמים גמורים בלי תערובת דבר רע לא זו שלא ראו בעיניהם דבר זה אלא אפילו בידיעה על גד המופת לא נודע להם כי אני ה' מטיב לכל וא"כ נקט ראיה וידיעה בדרך לא זו אף זו כי הרעות לא זו ידיעה אלא אפילו בראיה עין בעין נראה להם והרחמים גמורים לא זו שלא רהו אותם עדיין אלא אפילו לא נודעתי להם בידיעה מופתית. והרי אמרתי לאבות אני ה' מלא רחמים ולא קיימתי להם עדיין הבטחה זו וזה מופת ראשון על הגאולה ועל התמורה. מופת שני וגם הקמותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען והרי עדיין לא נתתיה להם. מופת שלישי וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם עבודה קשה יותר מן הנגזר כי אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. שלשה אלה חברו אל עמק שלשה הבטחות שנזכרו אח"כ בג' פסוקים רצופים כי בם נזכר מפורש לכן אמור לבני ישראל אני ה' והזכירה שפטים גדולים לעשות במעבידיהם וביאת הארץ כאשר מבואר לכל מעיין בפסוקים אלו :

דרך ב'. בהמשך פסוקים אלו הוא שאין אלהים אלא דיין ולא פי' עדיין באיזו דין דנו הקב"ה ע"כ נ"ל שדין זה קאי אל פסוק שלפניו שנאמר עתה תראה את אשר אעשה לפרעה דרשו רז"ל ולא העשוי למלכי שבעה אומות והנה תיבת למלכי נראה יתור כי הל"ל ולא העשוי אל שבעה אומות ובילקוט תסיק ולא תראה את אשר אעשה במלחמת שלשים ואחד מלכים וקשה מניגא למה לי וכי עדיין לא ידענו שנלחמו ישראל בל"א מלכים וע"ק מהי שנאמר עתה תראה את אשר אעשה לפרעה עתה למה לי אע"פ שבסוף פרשת שמות נאמרתי לשון עתה מ"מ עוד לאלהים פתרונים לפרשו בלשון אחר. וזה כי אמר הקב"ה למשה אני ה' היה הוה ויהיה כי כל בשר ודם אינו בטוח לקיים הבטחתו כי רוח נברה בו ואיננו לקיים הבטחתו על כן צריך לקיימה לאלתר ואם לאו אזי כדין המובטחים קוראים תגר על אשר לא נעשה פתגם דברו מהרה כי אם לא עכשיו אימתי. אבל אני הוה לנצח בכל הזמנים בשוה על כן לא היו האבות קוראים תגר אלא היו מצפים וממתינים מתי יבא דבר ה' והיו בטוחים שסופה להתקיים. אבל אתה קראת תגר על שלא נתקיימו דברי תיכף ומיד א"כ מכל שכן שתקרא תגר במלחמת ל"א מלכים כי אותן המ.חמות יתארכו בהכרח כמ"ש ימים רבים עשה יהושע מלחמה את המלכים האלו כי לא יכלו ישראל לנחול את כל הארץ מהרה פן ירבה עליהם חית השדה אלא מעט מעט יתגרשו מפניהם ויען כי דרכך לקרא תגר כשאין ההבטחה נעשית מהרה על כן אני קונס שבדין לא תראה המלחמה ארוכה שתהיה עם ל"א מלכים. חוץ ממלחמת פרעה שהוא מלך אחד ויכול אתה לראות עתה ר"ל תיכף את אשר אעשה לפרעה אותה לבד תראה ועיקר המיעוט בא מן מלת עתה ר"ל דוקא דבר שנעשה עתה תיכף אותו תראה אבל לא דבר שלא יהיה נעשה עתה כי אם בימים רבים כמו מלחמת שלשים ואחד מלכים אותה לא תראה. וז"ש ושמי ה' המורה שאני היה לנצח וסוף הבטחתי להתקיים אבל עדיין לא ידעגו דבר זה והמתינו לצפות על דברי כאמור:

דרך שלישי. הוא שרצה הקב"ה לפרסם בעולם כי הוא ית' ברא עולמו יש מאין כי עדיין לא היו מתפשטים בעולם מופתים המורים על החידוש על כן הוצרך הקב"ה לעשות כל המופתים הללו כדי שיאמינו למפרע כי ה' ברא עולמו יש מאין כמ"ש בזאת תדע כי אני ה' וכן יתרו אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ודברו מזה הרבה מפרשים איך מופתי מצרים היו מופתים על חידוש העולם. על כן אמר וארא אל האבות באל שדי כי הוא שם מורה על שאמר הקב"ה לעולמו די והוא מופת על הבריאה אבל לא על החידוש יש מאין ז"ש ושמי ה' לא נודעתי להם כי שם זה של הויה מורה שהקב"ה מהוה את הכל וכל ההוויות מאתו ית' כי זה מאמת החידוש לומר שאין הויה לשום נמצא זולתי ית'. וזה תשובה למשה על שקרא תגר ואמר למה הרעותה וגו' ואע"פ שכבר אמר לו ה' ולא יתן אתכם מלך מצרים להלך מ"מ רצה משה לידע טעם לקישוי לב פרעה כל כך ואם כדי לעשות כל המופתים היא גופא קשיא מה צורך יש בכל המופתים. עד שאמר לו הקב"ה טעמו של דבר כי אני ה' מהוה את הכל ודבר זה לא נתפרסם עדיין בעולם כי אל האבות לא נראיתי כי אם בשם של שדי המורה כי אמרתי לעולמי די אבל עדיין לא נתפרסם מופת על החידוש ז"ש ושמי ה' לא נודעתי להם על כן צריך אני להקשות לב פרעה כדי לעשות מופתים המורים על ההידוש. וא"ת מה יום מימים ומה צורך בידיעה זו עכשיו יותר מבשאר זמנים. על זה אמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען ואם לא אפרסם עכשיו כי לי כל הארץ אם כן יאמרו האומות לסטים אתם כי ביד חזקה אתם כובשים ארצות ז' אומות ולא כהה בהם ה' ובזה יבואו לידי כפירה ומינות לומר לית דין ודיין כמבואר למעלה בפרשת בראשית על דברי ר' יצחק. וא"ת הלא גם בימי האבות הבטחתים לתת להם הארץ ולא עשיתי פרסום על ההידוש. על זה אמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו ר"ל שהאבות לא היו צריכין למופתים כי בלאו הכי היו בנים אמון בם. ולכל האומות לא היה צורך בידיעה זו עדיין אבל עתה שאני שמעתי את נאקת בני ישראל והגיע זמן כניסתם לארץ ע"כ אני צריך לפרסם עכשיו ע"י המופתים כי אני ה' מהוה את הכל ולי כל הארץ ובידי ליתן הארץ למי שארצה. וז"ש ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' לפי שאני ה' מהוה את הכל ואני עשיתי הארץ וכל אשר עליה על כן בידי ליתן אותה לכם מורשה :

דרך רביעי. הוא על דרך שארז"ל פ' חלק מנין לתחית המתים מן התורה שנא' וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחית המתים מן התורה פירש"י מכאן שעתידין לחיות ויירשו את הארץ ופירושו דחוק מכמה ספקות כי מה ענין תחית המתים לסיפור זה שהיה להקב"ה עם משה על שקרא תגר. ועוד שלא מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים שלימות המשיח יחיו האבות וישבו על אדמת ישראל כי מה תועלת להם בזה להחליף עולם עומד בעולם עובר וכ"ש לזמן התחיה כי אז יהיה העולם חרב ואיך ישבו האבות על האדמה. ועוד קשה על המדרש שמביא רש"י חבל על דאבדין כו' הרבה יש לי להתאונן על מיתת האבות אמרתי לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בדמים וכן ביצחק ערערו על הבארות וכן יעקב הוצרך לקנות השדה כו' ולא הרהר. וקשה ממה נפשך אם היתה הבטחת הארץ דווקא לזרעם ולא לאבות א"כ למה יהרהרו ויערערו האבות הרי מעולם לא הבטיח לאבות שיהיה להם חלק בארץ. ואם הבטיח גם לאבות א"כ איה הבטחתו. והקרוב אלי לומר בלבדדין קתני כי האבות לא ניתן להם חלקו בארץ לצורך תשמיש העה"ז כ"א מקום קבורה לבד כי מתי ארץ ישראל חיין תחלה ובכל מקום שנא' כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל אין הנתינה שוה בשניהם כי איך יירשו יחידים ארץ גדולה כזו אלא לזרעם בעולם הזה ולהם לצורך תחית המתים לעולם הבא שיהיה להם חלק וקבורה בארץ להנצל מצער גלגול מחילות. ואם כן כשבקש אברהם מקום לקבור את שרה ולא מצא היה לו לאברהם מקום להרהר על עיקר הבטחה זו לאבות שהיתה על שיהיה להם מקום קבורה ולא מצא ומ"מ נתקיימה הבטחה זו אח"כ כשמצא לקנות בדמים אבל קודם שמצא לקנות היה לו להרהר ולא הרהר. וכן יצחק כשערער על הבארות היה לו גם כן להרהר פן לא יתנו לו גם מקום קבורה בארץ אחר שמדקדקין עליו כל כך שלא ליתן לו חלק מועט בארץ. וכן יעקב. וענין תחית המתים תלוי בחידוש העולם כי המאמין בחידוש יאמין גם בתחיה בק"ו כדאיתא בגמרא מאי דלא הוה הוה מאי דהוה מכ"ש דהוה וז"ש וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' המהוה את הכל היה הוה ויהיה גם לעתיד וכל זה מופת על התחיה ע"כ הוצרכתי לעשות כל המופתים בפרעה ובכל עבדיו כדי שיאמינו גם בתחיה כי עד הנה שמי ה' המורה

על האיחוד לא נודעתי להם ואעפ"כ הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען להם היינו שיהיו נקברים בארץ כדי שיהיו בטוחים לעמוד לעתיד לבא בלא צער גלגול מחילות. ופירוש זה יבא על נכון הן לדרך שלישי שכל הפרשה בניחותא לא כמאשים את משה על שקרא תגר. הן לדרך של רש"י שפירש הכל על דאבדין כו' ועוד נ"ל שהזכיר שם של שדי לאבות בהבטחת הארץ לרמוז להם שתועלת הארץ הוא בעה"ז ובעה"ב כי יש מן שדי רמז לשכר העה"ז שנאמר להנחיל אוהבי יש ד' מן שדי רמז לשכר העה"ז מתפשט לד' רוחות העולם כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו' ועל זה נאמר למשה וראית את אחורי ופני לא יראו הראה הקב"ה למשה קשר של תפילין כי הדלי"ת מן שדי הוא בקשר של תפילין מאחוריו שהראה לו הקב"ה כל שכר העה"ז הרמוז בד' רוחות כמ"ש למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה וגו' אבל פני דהיינו אותיות יש שבתפילין של ראש מלפניו המרמז לשכר העה"ב דהיינו שי"ן בתפילין של ראש ויו"ד בתפילין של יד לא יראו אמר לו כי שכר העה"ב לא יראו כמ"ש עין לא ראתה אלהים זולתך. ע"כ הזכיר כאן שם של שדי לומר שלא הרהרו על שלא מצאו מקום קבר בארץ הבא לתכלית התחיה אע"פ שהובטחו גם על התחיה בשם של שדי:

והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. כנגד ד' דברים שעברו עליהם שנאמר כי גר יהיה זרעך הרי הגרות. בארץ לא להם הרי ריחוק השכינה כי הדר בח"ל כו' וסמך רחוק השכינה לגרות כי הא בהא תליא שריחוק השכינה נמשך מן הגרות שיהיו הגרים בח"ל במקום ריחוק השכינה. ועבדום זה דבר נוסף על הגרות כי סתם גר אינו עבד לפחות. וענו אותם זה דבר נוסף על העבדות כי סתם עבד אין מענין אותו חנם ובהגלה ראה הקב"ה להצילם בהדרגה מעט מעט מתחלה הצילם מן הדבר המסוכן ביותר והוא העינוי ועליו נאמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים כי הסבלות היינו העינוי כמ"ש למען ענותו בסבלותם ואח"כ הצילם גם מן העבדות ועליו נאמר והצלתי אתכם מעבודתם. ואח"כ הצילם מן הקל שבכולם והוא הגרות ועל זה אמר וגאלתי אתכם כי סתם גר אין לו גואל כמ"ש ואם אין לאיש גואל אמרז"ל זה הגר כו'. ולפי שמן הגרות נמשך סילוק השכינה כי מטעם זה הוצרך להסמיך אל הגרות מאמר בארץ לא להם המורה על סילוק השכינה. לעומת זה אמר כאן שבביטול הגרות יזכו לדיבוק השכינה וע"ז אמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים ליקוחין ממש כדרך גבר בעלמה ויען כי הדר בח"ל כו' ע"כ אמר כאן והייתי לכם לאלהים וע"י דבוק זה וידעתם כי אני ה' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים הגדולה שברעות ואחר כך פירש ליקוחין אלו באמרו והבאתי אתכם אל הארץ וגו'. ועל כן תקנו בפסח ד' כוסות כנגד התשועה מן ד' רעות אלו ולמעלה פרשת וישב בפסוק הנאמר בשר המשקים תמצא טעם נכון מאד על ד' כוסות של פסח ע"ש. והנה בד' לשונות של גאולה אלו מה שהזכיר ד"פ שם אלהים בפסוק כה תאמר אל בני ישראל אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם כלל ופרט למה לי אלא לומר כי מן הגרות נצולו בזכות אברהם שהלך לו מארצו וממולדתו ומבית אביו אל ארץ נכריה. ובזכות העבודה של יצחק שנעקד על גבי המזבח לעבודת ה' ניצולו מעבודת מצרים. ובזכות יעקב שסבל עינוים כל ימיו ניצולו מעינוי מצרים. אבל בענין דיבוק האלהי היו כל האבות שוים בו ע"כ כללם יחד ואמר אלהי אבותיכם שבזכות כולם יזכו לדיבוק השכינה. וי"א והצלתי אתכם מעבודתם היינו מן מזל טלה אשר אליו עבדו המצרים ור"ל מן אלהות שלהם דהיינו עבודתם ונכון הוא:

וידבר משה כן אל בני ישראל וגו'. יש בספור זה כמה ספקות כי קוצר רוח היינו עבודה קשה ולמה חלקם. ועוד מ"ש אח"כ בא דבר אל פרעה משמע שתיקן בזה מיאון וסירוב של ישראל והדבר מחוסר ביאור. והכל מקשים הלא יש לק"ו זה פירכא כי מה לישראל שכן היה להם קוצר רוח ומה השיבו הקב"ה על ק"ו זה ואיך תקנו במה שנאמר ויצום אל בני ישראל וגו'. והנראה אלי בזה שכל הסיפור מן וארא אל אברהם עד ונתתי אותה לכם מורשה לא נזכר בו פרעה כלל שישלחם מארצו ויובן מזה כאלו רצה ה' שיצאו מעצמם בלא הורמנא דמלכא כי כן משמע הלשון והוצאתי ולקחתי ואע"פ שכבר אמר לפרעה שלח את עמי ויעבדוני אולי אחר סירובו של פרעה רצה ה' שיצאו משם בעל כרחו של פרעה וטעה משה בדבר זה כי היה לו להוסיף מדעתו ולדבר אל בני ישראל גם בפעם זה שישלחם פרעה כי כופין אותו עד שיאמר רוצה אני כי לא איש הוא ית' ויתנחם. ומשה לא הוסיף כלום אלא אמר להם דברי הש"י כהווייתן כמ"ש וידבר משה כן אל בני ישראל כן מורה על דברים כהווייתן. ולא שמעו אל משה לא קבלו דבריו והיה להם להשיב על דבריו איך נצא בלא רשות המלך כדרך שנאמר איך אלך ושמע שאול והרגני. אך מקוצר רוח שהיתה נשימתן קצרה כאיש מבוהל על כן לא יכלו להוציא מן הפה תשובתן אליו. ועוד שיראו מעבודה קשה פן תכבד עליהם כאשר כבדה עליהם בשליחות ראשון של משה. וכאשר ראה ה' כוונת ישראל וסיבת מיאונם וסירובם רצה לתקן טעותם וידבר ה' אל משה בא דבר אל פרעה וגו' כי גם מתחלה לא עלה בדעתו ית' שילכו בלא רשות זולת שמשה וישראל שניהם טעו בדבריו הראשונים. והנה גם בדבריו אלה טעה כי חשב מדתלה השליחות בפרעה ש"מ שדוקא דעת משלח בעינן אבל לא דעת ישראל כי ביד חזקה יגרשם שלא ברצונם על כן אמר הן בני ישראל לא שמעו אלי לא כדרך ק"ו אלא אמר לדעתי אינן רוצים לשמוע לצאת ממצרים כלל שהרי מצינו לרז"ל במכת החושך שהיו רבים רשעי ישראל שלא היו רוצים לצאת וכן פירש"י פ' בא ואף על פי שהפסוק מגיד לנו האמת שמקוצר רוח לא שמעו מ"מ משה היה סבור שלא שמעו בעבור שאין רצונם לצאת כלל. על כן אמר משה בלא ק"ו מאחר שבני ישראל לא שמעו לי ואין רצונם לצאת א"כ איך ישמעני פרעה לגרשם כי פרעה יקח לו מיאונם וסרבונם להתנצלות. וכאשר ראה ה' טעותו של משה וטעותם של ישראל רצה לתקן שניהם כאחד שנאמר ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים שיהיה כאן דעת המשלח ודעת השליח כי אין זה בלא זה כי ידבר אל בני ישראל שיתרצו לצאת כי ידבר על לבם דברים טובים ונחומים ואל פרעה שיתרצה לשלחם ואותן מישראל שלא רצו לצאת מתו בג' ימי אפלה ומה שחזר ואמר ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים לפי שאמר לו הקב"ה בא דבר אל פרעה חשב שמא חזר ה' ממה שאמר והיה הוא יהיה לך לפה ורוצה עכשיו שאני אדבר הכל ולא אהרן. על כן אמר הרי אני ערל שפתים. על זה נאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום וגו' הורה שלא חזר מזה ואהרן יהיה לו לפה ובזה תיקן הכל ולפי פשוטו נוכל גם כן לומר שאין פרכא לק"ו זה כי משה לא הבין כוונתם שלא שמעו מקוצר רוח וחשב שלכך לא שמעו כי אינם מאמינים בנבואתו וא"כ כ"ש שפרעה לא יאמין לו אבל הקב"ה ידע האמת שמקוצר רוח לא שמעו ע"כ לא חש להשיב לו כלום על הק"ו כי ידע הקב"ה שאין בק"ו זה ממשות ולא השיבו כי אם על אמרו ואני ערל שפתים ואמר שאהרן יהיה לו למליץ כאמור. ומ"ש שנית בסוף הענין הן אני ערל שפתים לפי שנאמר דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך וחשב משה כי מה שידבר ה' אלי ואל אהרן זהו הדבר שאהרן יהיה לי לפה אבל מה שידבר ה' לי לבדי אצטרך אני לבד לדבר אל פרעה כי כן משמע הלשון את כל אשר אני דובר אליך ע"כ השיב לו הקב"ה אתה תדבר ואהרן אחיך ידבר אל פרעה כל הדבורים אפי' מה שאני מדבר אליך לבד:

אלה ראשי בית אבותם. לפי שרצה ה' ליתן אורייתא תליתאה ע"י שבט משולש בדרגה מיני שילוש שנזכרו בגמ' ע"כ התחיל לבדוק בראשי בית אבותם ומצא ראובן ד' משפחות ושמעון ה' משפחות ולוי ג' משפחות על כן פסל הראשונים ובחר בלוי המשולש פעמים. והמפרשים אמרו שהיה מחפש בראובן תחלה אם ימצא בבניו איש כלבבו הראוי לזה השליחות כדרך שחפש שמואל הנביא בבני ישי וילפינן חיפוש מחיפוש דהתם מה להלן פסל הראשונים עד אשר מצא איש כלבבו כך רצה לחפש כאן בבני ראובן ושמעון ויחפש ולא מצא עד אשר חפש בקנקנו של לוי ומצא את אהרן ומשה ושוב לא היה צריך לחפש:

הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן. לפי שבעיקר השליחות נראה כי משה העיקר שהרי אליו לבד נראה ה' בסנה והייתי אומר שאהרן טפל עליו ת"ל הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל לומר לך שיש חלק לאהרן בהוצאה כמו למשה ע"כ הקדים את אהרן. אבל בענין הדבור אל פרעה נראה כי אהרן העיקר ומשה טפל לו שהרי משה היה כבד פה וכבד לשון. ע"כ אמר הם המדברים אל פרעה מלך מצרים הוא משה ואהרן הקדים את משה לומר לך שאפי' בענין הדבור אל פרעה אינו טפל לאהרן אלא שקולים המה בכל דבר. ד"א לפי שמצינו שקודם שליחות זה היה אהרן שלוח אל ישראל להשיבם מדרכיהם הרעים כדי שיהיו ראוים ליציאה ממצרים ובאותו שליחות היה אהרן העיקר ועל זה אמר משה שלח נא ביד תשלח היינו ביד מי שאתה רגיל לשלוח כמו שפירש"י על אותו פסוק ועל אותו שליחות אמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו וגו' כי באותו שליחות היה אהרן העיקר ע"כ הקדימו. אבל בשליחות של עכשיו שעיקרו אל פרעה ודאי משה העיקר ע"כ הקדימו ואמר הם המדברים אל פרעה וגו' הוא משה ואהרן:

ויהי ביום דבר ה' אל משה וגו'. פירש"י שהוא מחובר למקרא שלאחריו וכל שאר המפרשים תפשו עליו לומר אם כן הוא למה הפסיק בינתים. ואומר אני שרצה להורות בזה מעלת נבואת משה רבינו על כל שאר הנביאים כי כל הנבואות הם בחזיון לילה כמ"ש אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה וגו' כי נבואתו היתה ביום ממש כמו שלמדו רז"ל מן פסוק ביום צותו הנאמר בפ' צו שכל המצות נצטוה עליהם משה ביום ע"כ נאמר כאן ויהי ביום כשהיה יום ממש אז דבר ה' אל משה בארץ מצרים כי כאן התחלת נבואתו ע"כ הודיע לנו שהתחלת נבואתו היתה ביום וכן היו מסתמא כל הנבואות של משה כולם ביום:

קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין, כאן נאמר שיקח מטה אהרן ויהי לתנין ולמעלה פרשת שמות צוה שיקח משה מטה שלו ויהי לנחש ונחלקו המפרשים בזה כי י"א שתנין היינו דג גדול כמו שפירש"י על פסוק התנינים הגדולים. וי"א שתנין היינו נחש וכן פי' רש"י והנה מקום אתי ליישב שינוי הלשון וזה כי התנין הוא נחש גדול מסוכן ביותר כמ"ש חמת תנינים יינם ש"מ שחמתו גדול מחמת סתם נחש והנה משה ואהרן עשו כל הנסים באמרי פיהם כנחש זה שעוקץ בפיו. וכפי הנראה שרוב הנסים נעשו על ידי מטותם של משה ואהרן ושלא יהיה פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר שבכח המטות נעשו כל הנסים ואולי יטעו לומר שיש צד כשוף במטותם ע"כ נהפכו לנחשים לומר כמו הנחש הנושך בלי לחש בפיו כך משה ואהרן כחם בפיהם והמטות פעלו כל אותן הפעולות בכח אמרי פיהם שלהם כי הצדיק גוזר אומר ויקם לו וע"כ נעשו מטות שניהם לנחשים כד"א יהי דן נחש עלי דרך כך מטה משה ואהרן יהיו כנחשים שורפים להזיק לפרעה ולכל עבדיו ותדע ותבין כי משה היה רועה ומנהיג לישראל במטה עוז כאשר ינהג הרועה את עדרו והיה שר ומושל גם על פרעה אבל אהרן לא היה מושל כ"א על פרעה ועמו לבד. ע"כ צוה ה' שלפני ישראל ישליך משה מטה שלו ויהיה לנחש עלי דרך לפרעה ולכל עמו הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור רמז לסוס מצרים ורוכבו. וינס משה מפניו כי חשב שלעולם יהיה מטה שלו משחית ומחבל כנחש ואין זה ממדת טובו ע"כ נאמר לו אחוז בזנבו ויהי למטה בכפו כ"א פניו דהיינו מקום הראש והפה מסוכן להזיק ולהשחית בשונאי הש"י הנה זנבו בהפך זה כי סופו להיות רועה ישראל לא ירע ולא ישחית כזנב של הנחש שאינו מזיק אלא הרי הוא כמטה בעלמא כן יהיה כח זה של הנחש למטה בכפו כמטה

אשר

אמר שיהא נחש מזיק למצרים ומטה עוז לישראל כאחד ואם תרצה לומר שגם לישראל יהיה מטה ונחש כאחד מטה עוז לטובי' ונחש שורף לרעים כי נשיכתן של חכמים נשיכת נחש אתי נ"כ שפיר מה שנעשה נס זה לפני ישראל דווקא במטהו של משה. אבל עדיין לא ראינו שום מופת שאהרן יהיה רודה ומושל בפרעה ובכל עמו ע"כ צוה ה' לפני פרעה להשליך מטהו של אהרן ויהי לתנין שחמתו גדול מחמת סתם נחש כי בזה הורה שגם אהרן יהיה רודה ומושל בפרעה שנקרא תנין שנא' התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ולפי שפרעה משול לתנין שהוא גדול מן הנחש על כן הורו לו כי מטהו של אהרן יהיה לתנין כנגד פרעה שנמשל לתנים כי סתם נחש אינו יכול לו כל כך כי התנין כחו גדול מן הנחש ע"כ הראה לו תנין שיהא כחו גדול מפרעה כי בפרעה כתיב התנים הגדול במ"ם בסוף המורה על נקבה אשר כחה אינו גדול ככח התנין הזכר בנו"ן בסוף על כן נעשה מטה אהרן לתנין כי הוא יבלע את פרעה שנמשל לתנים נקבה וכמו שאמר ויבלע מטה אהרן את מטותם יען כי אמרו החרטומים יש גם לנו מטה עוז שנמשל לתנים והיינו פרעה ועבדיו ומזה אתה מתפאר במטה שלך שיהא לתנין ע"כ הראו להם שהתנינים שלהם חלושים כנקבות ומטה של אהרן יבלע את מטותם. ולא הוצרך לעשות זה במטהו של משה כי כבר נעשה נס זה לפני ישראל ועוד לפי שכנגד ישראל לא רצה ה' שיהיה חמת תנינים מטהו ומטהו של משה כולל ההנהגה בין לישראל בין לפרעה על כן נהפך לנחש. אבל מטהו של אהרן שפעל כנגד פרעה לבד נהפך לתנין כדי לבטל כחו של פרעה שנמשל לתנים כאמור. וראיה לדבר שבמכת היאר נאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וזהו מטה משה וכתיב בו הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם אבל היה כחו גדול כל כך עד שישחית כל מימי מצרים ונהרותם ואגמיהם. ואח"כ נאמר אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרותם וגו' ש"מ שכח מטה של אהרן גדול מן כח מטה של משה שהרי מטה של אהרן פעל גם בנהרות ואגמיהם ובכל מקוה מימיהם וזה לפי שמטה אהרן נמשל לתנין שחמת תנינים גדול מן חמת סתם נחש ולמטה משה לא ניתן חמת גדולה בעבור שהיה רועה בו גם את ישראל שצריך להתנהג עמהם בנחת גם בשעת הכעס וזה רמז יקר. אמנם לאומרים שתנין היינו דג נוכל לומר כי בפני ישראל נהפך המטה לנחש להורות שמתחלה היו ישראל כמקל זקוף בקומה זקופה ואחר כך הושפלה מלא קומתה ארצה להיות עם זוחלי עפר וכאשר יאחזו בזנבו שיהיו בתכלית השפלות יחזרו לקדמותם להיותם כמטה זה וכן היה שהוסיף להם פרעה שעבוד בסוף ויזנב בהם לעשותם כזנבות האודים העשנים ומשם עלו על מעלתם וזה לא יתכן לעשות לפני פרעה. על כן נעשה המטה בפניו לתנין דהיינו דג להורות שכשם שסכל ה' עצתו בראשונה כי הוא רצה לעשותם כמטה יבש זה שאינו פרה ורבה כך אמר פן ירבה ונהפך הדבר שמטה היבש נעשה דג. כמ"ש וידגו לרוב בקרב הארץ כך גם עתה יסכל ה' עצתו. ועל כן לא חזר התנין להיות מטה לרמז שישארו ישראל כדגים לעולם ומ"ש ויבלע מטה אהרן היינו התנין שהיה מתחלה מטה. והוכה היאור שיש בו דגים ע"י מטה משה דווקא שהיה מתחלה נחש אבל מטה אהרן שהיה מתחלה דג ונעשה עכשיו למטה אלא בפני פרעה אין נכון שימית את דגתם אחר שהוא היה דג. ואח"כ צוה ליקח מטה אהרן להכות בכל נהרות ואגמים ולפיכך נאמר והדגה אשר ביאור מתה ולא אשר באגמים ונהרות שהוכו ע"י מטה אהרן והחמיר ביאור לפי שהיה אלהיהם ע"כ עשה שפטים באלהיהם והראה להם שאינו יכול להציל הדגים אבל האגמים ונהרות לא החזיקו באלהות על כן לא המית את דגתם:

כה אמר ה' בזאת תדע כי אני. לשון זה נאמר במכה ראשונה של סדר דצ"ך וכן במכה ראשונה של סדר עד"ש נאמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ וכן במכה ראשונה של סדר באח"ב נאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. גם מהרי"א נתעורר על זה ופירש שפרעה היה חולק על ג' דברים. האחד הוא מציאות השי"ת כי כחש בה' ויאמר לא הוא ולא ידעתי את ה' על כן נאמר במכה ראשונה בזאת תדע כי אני ה'. השניה שהיה חולק גומר את"ל שיש אלוה בנמצא מ"מ אינו משגיח בשפלים על זה נאמר כי אני ה' בקרב הארץ. השלישית הוא שהיה חולק על יכולת הש"י לומר שאינו יכול לשנות הטבע כלל על זה אמר כי אין כמוני בכל הארץ כלומר יכול לפעול כחפצו. והאומר אני להוסיף ביאור על דבריו להכניס כל ג' מכות תחת סוג אחד. כי ג' מכות ראשונות באו לאמת מציאת הש"י לפי שהמצרים אמרו שהיאר הוא אלהיהם אין עוד מלבדו על כן עשה ה' שפטים באלהיהם להורות שיש גבוה מעל כל גבוה וכן מסיק בב"ר הרשעים מתקיימים על אלהיהם שנאמר והנה עומד על היאור ש"מ שחשבוהו לאלהות ע"כ נאמר במכת היאור בזאת תדע כי אני ה' וגו'. ובענין הצפרדעים שרץ היאור הורה שגם היאור ישרוץ דברים המאמתים מציאות הש"י כי פרעה היה מחלל השם ואמר לא ידעתי את ה' על כן הודיע היאור כי ראוי לקדש השם ברבים כדאיתא במסכת פסחים שחנניה מישאל ועזריה מסרו נפשם על קידוש השם ולמדו קל וחומר מצפרדעים שעלו בתנורים ולפיכך לא מתו אותם שבתנורים כדמסיק בילקוט פרשה זו. ובכנים נאמר אצבע אלהים הוא הרי שבמכה זו גם החרטומים הודו והמליכו שמו ית' לומר שמכה זו ממנו ית' והודאת בעל דין כמאה עדים דמי. ובסדר עד"ש נרמז כי הוא יתברך משגיח למטה בכל פרטי האישים להוציא מלב האומרים שאין הקב"ה משגיח כי אם על כללות המין ולא בפרטות על כל דרכי איש. ולפי דבריהם הכל נכנס בערבוביא כי אין הבדל בין איש לחבירו ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו על כן בא עליהם הערב בערבוביא וכתיב והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב וזה מופת חותך שיש הבדל בין צדיק לרשע ושהקב"ה משגיח על כל פרטי האישים לכך נאמר שם למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ לומר שהשגחתי הפרטית גם בתחתונים וכן במכת הדבר כתיב והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים והיינו מצד השגחתו יתברך בפרטות. וכן בשחין שהיה האבק פורח בכל ארץ מצרים ואעפ"כ הבדיל בין ישראל למצרים לפיכך לא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה ר"ל שלא יכלו לעמוד בויכוח שהיה להם עם משה מפני השחין כי לכל מכה נתנו סבה חוץ לזו שלא יוכלו לתת סבה כ"כ המכות באו בפעם אחת ע"כ מצרים והחרטומים היו בכלל המכה אבל מכת השחין באה תחלה על החרטומים ואח"כ על כל מצרים שנאמר כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים על כן לא יוכלו לעמוד בויכוח כי טען משה עליהם שחטאם גרם להם שלקו תחלה לפי שעד הנה גרמו החרטומים קישוי לב פרעה בלהטיהם וכזביהם. בסדר באח"ב פירש מהרי"א שבאו לאמת יכולת הש"י ולי נראה שפרעה טען שתי רשויות הם על כן נאמר במכה ראשונה של סדר באח"ב למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ רוצה לומר אין עוד מלבדו יתברך איזו רשות אחר מכלל שפרעה טען שיש עוד אלוה אחר ונראין הדברים שטען זה על מזל טלה והשמש כי מצינו ששלשה מכות היו מונעים אור השמש והמזלות כי ברדת הברד מסתמא היו השמים מתקדרים בעבים עד שלא יוכלו לראות השמש כל זמן ירידת הברד. ובמכת הארבה כתיב ויכס את עין כל הארץ היינו השמש כי היא עין הארץ לפיכך ותחשך הארץ. וכן במכת החשך. וכן מכת בכורות בלילה. וכל זה ראיה שטען פרעה על השמש ומזל טלה שכחם ג"כ גדול ע"כ נאמר בברד אשר לא היה כמוהו וכן בארבה נאמר לפניו לא היה כן ארבה כמוהו וכל זה מופת למאמר כי אין כמוני בכל הארץ וכל שכן מכת בכורים שהוא סימן להכנעת מזל טלה בכור לכל המזלות ודבר זה מחוור יותר מן פירוש מהרי"א ולשון הכתוב מוכיח האומר כי אין כמוני:

הנה אנכי מכה במטה וגומר. בעשרה מאמרות של עשרה מכות אלו רבו בהם הדעות למה זה ועל מה זה היו מכות אלו באים עליהם וכל המפרשים יצאו ללקוט טעמים איש לפי שכלו גם אני לא אהפך פי לקרב דמיונות אל פשטי המקראות. והנה מכת היאור כענין שאמר פרעה לי יאורי ואני עשיתני ובעון השלכת הבנים ליאור. ומיתת הדגים בעבור שרצו לבטל מישראל ברכת וידגו לרוב בקרב הארץ. צפרדעים באו על אשר כחש בה' ויאמר לא ידעתי את ה' ע"כ באו הצפרדעים שידעו את ה' ומסרו נפשם על קידוש שמו יתברך כאמור למעלה והיאור שרץ אותן צפרדעים כי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי כי אמרו בהיאור יש בו צד אלהות. כנים בא עליהם לפי שכל בעל עבודה קשה מלא כנים הבאים מן הזיעה המצויה מתוך התעמלות והתחממות הגוף ומה שנעשה עפר הארץ כנים לפי שכל עבודתם היתה בשדה דהיינו עפר הארץ והיא שגרמה להם הזיעה והכנים ע"כ עפר הארץ הביאה הכנים גם על המצרים. ערוב בא עליהם לפי שנשתעבדו בישראל שנמשלו לחיות כמו שפי' רש"י על פסוק כי חיות הנה ובכל ארץ גושן לא היה ערוב כי אין חיה מזקת לחברתה. דבר במקנה המצרים היה לפי שהשבטים אנשי מקנה היו כבואם מצרימה ועתה החליפו אומנותם בעבודת חומר ולבנים וממילא נפסד מקנה שלהם ע"כ וימת כל מקנה מצרים. שחין בא עליהם לפי שהפריעו נשותיהן מבעליהן על כן הוכו בשחין שהתשמיש קשה לו כמ"ש וינגע ה' את פרעה ופירשו רז"ל שלקה בשחין שהתשמיש קשה לו והיה זה לפרעה כמו סימן על העתיד. ברד וקולות השמיע ה' לאזנו על אשר חטא בקול ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו ולפי שלא רצה לשמוע בקול ה' ע"כ השמיעו ה' בעל כרחו את קולו קול ה' על המים קול ה' חוצב להבות אש אשר תהלך ארצה לומר שאם מרצון טוב לא רצית לשמוע בקול ה' עתה שמע בקולו קול ה' יחיל פרעה וכל חילו. ארבה בא עליהם לפי שרצו לבטל מישראל והרבה ארבה את זרעך ואמרו פן ירבה ע"כ שלח עליהם ארבה כי לשון ארבה משמש על הריבוי כמ"ש בשופטים ובאו כדי ארבה לרוב וכתיב בירמיה כי רבו מארבה. חשך בא עליהם לפי שגרמו לישראל להצפין את בניהם בחשך כמו שהצפינו את משה ע"כ במחשכים הושיבם ה' וכן המילדות היו כל מעשיהם בחשך וכן נבלעו ישראל בקרקע בחשך כדאיתא במסכת סוטה. מכת בכורות בא עליהם לפי שרצו לאבד בנו בכורו ישראל אבל מי הים לא הביא ה' עליהם אלא הם עצמם בזדון לבם נסו לקראתו כמו שיתבאר בע"ה בפסוק כי בדבר אשר זדו עליהם:

וירא פרעה כי היתה הרוחה. לא נאמר לשון זה בשום מכה כ"א במכת הצפרדעים לפי שכל המכות כאשר סרו אז סרו לגמרי לא נשאר מהם שום רושם אחר הסרתן וא"כ אין חידוש כל כך מה שחזר פרעה לקשיות ערפו כי העבר אין. אבל הצפרדעים אף לאחר שסרה המכה מ"מ לא סרה לגמרי כי לא הלכו להם אלא מתו ותבאש הארץ והיה לו להיות נכנע לפחות בעבור הבאשת ריח שנשאר לו מן הצפרדעים. ע"ז אמר כמתרץ וירא כי היתה הרוחה והכבד לפי שאין הבאשת ריח מזיק כי אם במקום צר אבל במקום רחבת ידים אין הריח שולט כל כך לפיכך כאשר ראה פרעה כי היתה הרוחה שארץ מצרים רחבת ידים היא ולא יזיק לו הריח רע על כן והכבד את לבו כבראשונה:

ויסר הערוב. פי' רש"י ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה בעורות. ואין להקשות למה מתו הצפרדעים ולא הלכו להם כמו הערוב והארבה ואין לומר כדי שתבאש הארץ דא"כ למה לא מתו גם הארבה. תשובה לדבר שרצה הקב"ה ללמד שהמוסר עצמו על קידוש השם ינצל לפיכך מתו כל הצפרדעים שלא עלו בתנורים ולא נשארו חיים כ"א אותן שעלו בתנורים כמ"ש וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות משמע אבל לא אותן שבתנורים לפי שמסרו את עצמם על קידוש השם ומכאן למדו חנניה מישאל ועזריה למסור נפשם על קידוש השם. ולמדנו מכאן שהמוסר עצמו על קידוש השם ינצל ומי שאינו מוסר עצמו הרבה שלוחים למקום י"ה לסבב לו מיתה ממקום אחר כמו שמתו אותן הצפרדעים

שלא פגעו בהגורים והערוב והארבה הלכו להם שלא יהיה להם הנאה בשרות ובאותן המלוחים שמלחו מהם :

כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי. פי' רש"י למדנו שמכת בכורות שקולה ככל המכות פירש הרא"ם בכורות הבי"ת נקודה בפתח כי בברד לא הוכו כי אם האביב שבכרו כמ"ש כי השעורה אביב פירש"י בכרה כבר . ויש גורסין בצורות במקום בכורות כי הברד גרם להם רעב ובצורת וכן גרס מהרי"א . ומ"מ לא שקטה רעיון השואל למה היתה מכה זו גדולה מן כל המכות ואין לומר שהיא גדולה מחמת הבהלה הגדולה הבאה מן קול ה' חוצב להבות אש כי המה דברים מבהילים באמת . דא"כ למה תלה רש"י הדבר במה שהוכו הבכורים או בצורות והלא הקולות עיקר הבהלה. ואדרבה נראה שלא הקפידו כל כך על התבואה דאל"כ מכת הארבה תהיה שקולה ככל המכות שהרי אכל מה שהשאיר הברד אלא ודאי שלא הקפידו כל כך מאחר שהחטה והכוסמת לא נכו וא"כ למה תהיה מכה זו גדולה מכל המכות. והנה כפי הפשט נוכל ליישב זה שמכת בכורות ממש ידבר כי יש לדקדק מהו שנאמר כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך למה לא נאמר לשון אל לבך בשום מכה חוץ מבזו . אלא שר"ל שבסדר בא"ב אני שולח לך מכה אחת שתהיה גורמת שאת תכם אתה אזי תתן אל לבך מכת בכורות שתהיה בסוף סדר בא"ב יען כי מתחלה התרה ה' בפרעה במכות בכורות כמ"ש ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי הורג את בנך בכורך וכמו שפי' רש"י שם ולפי שבפעם ההוא לא הרגיש עדיין ברעה זו כמה גדולה היא לפי שלא ראה אותה כי אם קול דברים בלבד היה שומע על כן לא היה משים אל לבו ולא ישוב מפני קול. על כן אמר הקב"ה כי עכשיו אני שולח לך מכה בביכורי צמח האדמה ויודע אני שמכה זו יהיה לך צער מאד יותר מכל המכות הקודמים לפי שכל פרי שנתבכר חביב על האדם ביותר כמו שיתבאר בע"ה בפרשת כי תבא בטעם הביכורים. והראיה שמכה זו הודה ואמר חטאתי הפעם מה שלא אמר כן בכל המכות הקודמים לפי שבאמת היה צר לו מאד שהוכו הפירות שנתבכרו תחלה מחמת שהם חביבים על האדם ביותר. ואם בפרי צמח האדמה כך ק"ו בפרי בטנך כמה גדול הצער במיתת בנך בכורך . ואם עד הנה לא הרגשת בדבר הנה בפעם הזאת שאני מכה את בכורי צמח האדמה אזי תתן אל לבך את כל מגפותי דהיינו מכת בכורות פרי הבטן כמה גדול הצער וע"ז נאמר כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי דהיינו מכת בכורות של פרי הבטן . אל לבך שתתן לבך להתבונן ולדרוש ק"ו שאם בבכורי פרי האדמה כל כך גדול הצער מחמת שהם חביבין על האדם ק"ו בבכורי פרי בטנך . וא"כ שפיר קאמר רש"י שמכת בכורות ממש שקולה כנגד כל המכות שהרי הכתוב קראה כל מגפותי וכך הוא האמת שהרי בכולם לא נכנע פרעה כ"א במכת בכורות. ובזה מיושב מה שהוצרך הכתוב לומר והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב ובכר ביכרה . וזה פי' יקר מאד . ועל צד האמת נ"ל על דרך שכתבתי למעלה שמכת הברד והקולות בא לפרעה על אשר לא רצה לשמוע בקול ה' בהדר ועל כן השמיע ה' לאזנו קולות נוראים ומבהילים ולכן היה מתודה דווקא בחטא זה ואמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים תחת אשר כחש בה' ויאמר לא הוא והיה חוטא בקול וסיפר לשון הרע על בוראו ע"כ נידון בקולות כדרך שאמרו במצורע שמביא צפרים העופים מעשה קול לכפר על קול של לשון הרע. וע"כ נאמר כאן הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד וקשה ליערבינהו וליתנינהו הקולות והברד יחדלון או לא יהיו עוד. אלא שבך אמר משה לפרעה מה תצעק אלי לאמר העתירו אל ה'. אם תשוב מדרכך ולא תשמיע בחוץ קולך קול ענות בחרופים וגדופים כלפי מעלה לאמר מי ה' אז ממילא הברד לא יהיה עוד כי בסור הסבה יסור גם המסובב . וז"ש כשהקולות שלך יחדלון אז ממילא הברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ כשתשוב בתשובה לא כאשר אמרת בתחלה מי ה'. ולפי שחטא זה היה בלשון ויודע שחטא הלשון מגדיל עונות כנגד ג' ראשי עבירות והם ע"ג ג"ע ש"ד. וכל התורה בכלל כי כל המודה בע"ג ככופר בכל התורה א"כ מן הראוי שבעל הלשון יהיה נידון בכל המיתות כי עונש עו"ג בסקילה וכן עונש המגדף. ועונש שפיכות דמים בהרג. ועונש שהם ג"ע בחנק. ובת כהן כי תזנה בשרפה אם כן מצינו שכל ד' מיתות ב"ד שייכים בשלשה ראשי עבירות אלו על כן מן הראוי שבעל הלשון יהיה נידון בכל המגפות הללו כי הוא שקול כנגד כולם וז"ש כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי כי מצינו במכת הברד דוגמא לכל ד' מיתות ב"ד סקילה באבנים דוגמא לזה ירד הברד עליהם ואבני אלגביש וסקול יסקל אותם . שריפה שנאמר ותהלך אש ארצה. הרג שנאמר יהרג בברד גפנם ולשון הריגה אינו שייך בגפן אלא שרמז לאבותיהם העיקרים שנמשלו לגפן כד"א גפן ממצרים תסיע . וחנק היינו בריבוי מים שירדו עם הברד כי אולי נטבעו קצתם בשדה במטר הברד כי כל מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו'. והכה הברד את מה שנתבכר תחלה תחת אשר שלח פרעה יד לשוט בהקדוש ברוך הוא בכורו של עולם

כדאיתא בספר נוה שלום ואצ"ב זה הודיע לנו הכתוב שהפשתה והשעורה נכתה ונומר אף על פי שפשוטו משמע שבא להודיענו שכשם שהוכתה הפשתה מצד היותה עומדת בקשיה כך הוכה פרעה על קשי ערפו כגבעול זה מ"מ אגב אורחיה בא נמי להודיע מי ומי המוכים ולוקים המקבלים נזק מן בעלי הלשון ומי הוא בן חורין מן בעלי הלשון באופן שיהיה שכל מדה כנגד מדה שכל מי שמקבל נזק מן קול ענות של בעלי הלשון כנגד זה הוכו גם אותן צמחים הדומים לו מן קול הברד וכל מי שניצול מן קול בעלי הלשון ניצולו גם מן קול הברד אותן צמחים הדומים לו . כי מהידוע שמן בעלי הלשון מקבלים נזק שני כתות . כת אחת הם הבכורים במעלה אשר רבים קנאים פוגעים בהם המתקנאים בגודל מעלתם ועוד שבגודל מעלתם ביותר הם מתפעלים מן הלשון הרע לאפוקי מי שהוא מן קטני המעלה אין מתקנאים בהם כל כך ואין שולטים בהם כל כך אזן לשונם ואת"ל שחליו נהתו בו מ"מ אינו מתפעל כל כך ואינו מזיק לו כל כך כמו שמזיק הלשון לאנשי המעלה אשר להם משפט הבכורה היושבים ראשונה במלכות שמים . הלא מדה זו מצויה ברבת בני עמנו כי בעלי הלשון השמיעו אין נקי כל איש חיל רב פעלים ובלשונם מפילים כל חומה גבוה וכל ארז אדיר בלבנון ינקבוהו תולעת יעקב . כת שניה הם העומדים כנגד בעלי הלשון כגבעול זה ואינו נכנע להם להיות מן השומעים חרפתם ואינן משיבים אלא רוצה לעמוד כנגדם להשיב למחרפו דבר או המתפאר במעלתו כי זאת קומתו דמתה לתמר אז ביותר הלשון הרע מזיק לו . והניצול מן הלשון הרע הוא מי שהוא מן המשפילים שאינם מראים את עצמם בפני הבריות לקיים מה שנאמר עמי בא בחדריך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם אע"פ שאין שהוא מגיע לבונם עוברים אפילו כמה חומות והיושב בחדרי חדרים ניצול מכל כלי זיין מ"מ אינו ניצל מבעלי חצים אלו מכל מקום הצלה פורתא מיהא הוי כשאין האדם מתראה בפניהם במעלותיו ואינו משיב למחרפו דבר ויהיה כאיש אשר אינו שומע . לכך ספרה לנו התורה כי הפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול וקשה מאי קמשמע לן דאם בא להורות שלפי שהחטה והכוסמת לא נכו על כן הכביד פרעה את לבו . מכל מקום למה הוצרך ליתן טעם למה נכו אלו ולא נכו אלו אלא לרמוז לנו כשם שקול הלשון מזיק לבכורי המעלה ולעומד כנגדם כגבעול זה כך הוכו מן קול הברד הפשתה והשעורה כי הפשתה גבעול עומדת בקשיה והשעורה אביב נתבכרה . אבל החטה והכוסמת לא נכו . כמו כן המשפילים עצמם ואינן נראין לבריות במעלתם ועושין את עצמם כלא שומעין אלו לא נכו וכן יתבאר בע"ה בפרשת כי תצא על פסוק ויתד תהיה לך על אזנך כי השתיקה עיקר כלי זיינו של אדם לנצח בה את מחרפיו . ובזה מתורץ מ"ש כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה' פירש"י לפי שהיתה העיר מלאה גלולים ומקשים כאן למה הקפיד דווקא במכה זו אעפ"י שלפי פשוטו י"ל שוודאי בכל המכות הקפיד על זה ולא הוצרך משה להודיע לפרעה אימתי יתפלל ואם תוך העיר או חוצה לה זולת במכה זו שאמר פרעה ורב מהיות קולות אלהים שמע מינה שכל כך נבהל מן הקולות עד שרצה שיפסקו לאלתר ע"כ הוצרך משה להודיעו שא"א שיפסקו לאלתר שהרי הוא צריך לצאת מן העיר תחלה ושם יעתיר אל ה' מ"מ גם לפי דרכנו רמז לו שחטא הלשון גרם לפרעה כי סר ה' מעליו ואינו רוצה להתראות אפילו למשה כל זמן שהוא במחיצה אחת עם פרעה על דרך שאמרו רז"ל כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור יחד שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו ע"כ נאמר כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' לפי שהעיר מלאה גלולים כי כמו שתלה בו כל מגפותיו לפי שלשון הרע מגדיל עונות כנגד ע"ג וג"ע וש"ד כך הזכיר לשון מלאה גלולים להורות שחטא זה כולל גלולים הרבה וממלא כל העיר בכל מיני גלולים . וי"א שהוצרך להתפלל בשדה מקום שהמכה משמשת ביותר . ונראה עוד לומר שהוצרך לומר כצאתי את העיר שלא יחשדו פרעה שמירתת הקולות והברד ילך לאיזה בית להתפלל על כן אמר כצאתי את העיר להראות לו גודל הנס שבכל מקום אשר תדרך כף רגלו שם לא יהיה הברד :

כי טרם תיראון וגו'. פירש רש"י עדיין לא תיראון הוצרך לומר לו כן דווקא בהסרת מכה זו לפי שפרעה לא בקש כי אם על הסרת הקולות והברד שנאמר הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד אבל על המטר לא אמר שיחדל לפי שארץ מצרים צריכה למטר ביותר משאר ארצות וכן הבטיחו משה שמ"ש פרעה ורב מהיות קולות אלהים וברד ולסוף לא היה כן אלא ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה וחשב משה פן יחזיקו פרעה לבדאי ויאמר שלא כן הבטיחו ע"כ אמר משה אם הייתי יודע שתהיה מהיום והלאה יראת אלהים הייתי עושה כל רצונך כי הקב"ה רצון יראיו יעשה אבל אני יודע שעדיין לא תיראון את ה' בלב שלם על כן לא ימלא ה' כל רצונך כדי שלא יהיה חוטא נשכר ע"כ יחדל הכל בבת אחת ולא יהיה מטר כי אינו נותן כי אם ליראי ה' כמ"ש ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו ונומר :

הפטרת וארא ביחזקאל סימן כח

כֹּה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יֱהוִה֒ בְּקַבְּצִ֣י ׀ אֶת־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֗ל מִן־הָֽעַמִּים֙
אֲשֶׁ֣ר נָפֹ֣צוּ בָ֔ם וְנִקְדַּ֥שְׁתִּי בָ֖ם לְעֵינֵ֣י הַגּוֹיִ֑ם וְיָֽשְׁבוּ֙ עַל־
אַדְמָתָ֔ם אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לְעַבְדִּ֥י לְיַעֲקֹֽב׃ וְיָשְׁב֣וּ עָלֶיהָ֮ לָבֶטַח֒
וּבָנ֣וּ בָתִּ֗ים וְנָטְע֤וּ כְרָמִים֙ וְיָשְׁב֣וּ לָבֶ֔טַח בַּעֲשׂוֹתִ֣י שְׁפָטִ֗ים בְּכֹ֨ל
הַשָּׁאטִ֤ים אֹתָם֙ מִסְּבִ֣יבוֹתָ֔ם וְיָ֣דְע֔וּ כִּ֛י אֲנִ֥י יְהוָ֖ה אֱלֹהֵיהֶֽם׃ בַּשָּׁנָה֙

הָעֲשִׂרִ֔ית בָּעֲשִׂרִ֕י בִּשְׁנֵ֥ים עָשָׂ֖ר לַחֹ֑דֶשׁ הָיָ֥ה דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י
לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֕ם שִׂ֣ים פָּנֶ֔יךָ עַל־פַּרְעֹ֖ה מֶ֣לֶךְ מִצְרָ֑יִם וְהִנָּבֵ֣א
עָלָ֔יו וְעַל־מִצְרַ֖יִם כֻּלָּֽהּ׃ דַּבֵּ֨ר וְאָמַרְתָּ֜ כֹּה־אָמַ֣ר ׀ אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֗ה
הִנְנִ֤י עָלֶ֙יךָ֙ פַּרְעֹ֣ה מֶֽלֶךְ־מִצְרַ֔יִם הַתַּנִּים֙ הַגָּד֔וֹל הָרֹבֵ֖ץ בְּת֣וֹךְ
יְאֹרָ֑יו אֲשֶׁ֥ר אָמַ֛ר לִ֥י יְאֹרִ֖י וַאֲנִ֥י עֲשִׂיתִֽנִי׃ וְנָתַתִּ֤י חַחִים֙ חחיים

פירוש המלות

השאטים . שטויים ; שטים . לשון שבל גדולים ע"י שלום : חחים . פי' שמעכון של פנה :

בלחייך והדבקתי דגת־יאריך בקשקשתיך והעליתיך
מתוך יאריך ואת כל־דגת יאריך בקשקשתיך תדבק:
ונטשתיך המדברה אותך ואת כל־דגת יאריך על־פני
השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף
השמים נתתיך לאכלה: וידעו כל־ישבי מצרים כי אני
יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל: בתפשם בך
בכף בכפך כי תרוץ ובקעת להם כל־כתף ובהשענם עליך
תשבר והעמדת להם כל־מתנים: לכן כה אמר אדני יהוה
הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה: והיתה
ארץ־מצרים לשממה וחרבה וידעו כי־אני יהוה יען אמר
יאר לי ואני עשיתי: לכן הנני אליך ואל־יאריך ונתתי
את־ארץ מצרים לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד־
גבול כוש: לא תעבר־בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר־
בה ולא תשב ארבעים שנה: ונתתי את־ארץ מצרים
שממה בתוך ׀ ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות
תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את־מצרים בגוים
וזריתים בארצות: כי כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים
שנה אקבץ את־מצרים מן־העמים אשר־נפצו שמה:
ושבתי את־שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על־
ארץ מכורתם והיו שם ממלכה שפלה: מן־הממלכות
תהיה שפלה ולא־תתנשא עוד על־הגוים והמעטתים
לבלתי רדות בגוים: ולא יהיה־עוד לבית ישראל למבטח
מזכיר עון בפנותם אחריהם וידעו כי אני אדני יהוה: ויהי
בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר־
יהוה אלי לאמר: בן־אדם נבוכדראצר מלך־בבל העביד
את־חילו עבדה גדלה אל־צר כל־ראש מקרח וכל־כתף
מרוטה ושכר לא־היה לו ולחילו מצר על־העבדה אשר־
עבד עליה: לכן כה אמר אדני יהוה הנני נתן לנבוכדראצר
מלך־בבל את־ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה ובזז
בזה והיתה שכר לחילו: פעלתו אשר־עבד בה נתתי לו
את־ארץ מצרים אשר עשו לי נאם אדני יהוה: ביום
ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון־פה
בתוכם וידעו כי־אני יהוה:

פירוש המלות

פרון. לשון שבירה: מכורתם. מגורתם: אל צר. כמו על: מקרח לשון קרחה: כתף. שכר פעלתו:

פרשת בא

אבן עזרא

הרע איש תם אל הושיעו. וביד עבדו חק הודיעו. הנה מצות החדש היא. סוד פרשת בא אל פרעה:

(א) **בא** אל פרעה. בא אליו ואת הפעם ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה. כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. הזכיר לב עבדיו בעבור שירך לבם בבוא מכת הארבה. וטע' שהכבדתי את לבו למען שתי אותותי אלה בקרבו. ואין דעת חכמי ספרד שוה כי יש אומרי' כי שתי כמו בינו שימו והדומה להם וככה ישית ישי' יכין והדומה להם בכל הסימנים ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל (והוא) [וה"א] הבנין חסר בעבור שמלאו או מי ישום אלם לשום עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שהוא מבנין הקל. ויש אומרים ישים כמו ישוש ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל: (ב) ולמען תספר. למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל וככה וידעתם כי אני ה' שידעו

תרגום אונקלוס

א ואמר יי למשה עול
לות פרעה ארי
אנא יקרית ית לביה וית
לבא דעבדוהי בדיל לשואה
אתי אלין ביניהון: ב ובדיל
דתשתעי קדם בנך ובר
ברך ית נסין דעבדית
במצרים וית אתותי דשויתי

מקרא

י א ויאמר יהוה אל־משה בא
אל־פרעה כי־אני
ג׳. ב׳ הכבדתי את־לבו ואת־לב
עבדיו למען שתי אתתי אלה ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל
בקרבו: ב ולמען תספר באזני ט׳ יתירין ומנסון ב׳ ר״פ
בנך ובן־בנך את אשר
ג׳. ב׳ התעללתי במצרים ואת־אתתי

שתי ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסי׳ שתי אתתי. שיתי כליל צלך. שתי לבך למסלה. מציעתא מלא וקדמא טעמא מלרע וב׳ בתראי מלעיל: ולמען ב׳ ר״פ וסי׳ ולמען תספר. ולמען יאריך ימים:

רש״י

(א) **ויאמר** ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שיתי. שומי שאשית אני: (ב) התעללתי. שחקתי כמו (במדבר כב) כי התעללת בי (שמואל א' ו') הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים. ואינו לשון פועל [illegible] כן היה לו לכתוב עוללתי כמו (איכה א) ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: לעוית

בעל הטורים בא אל פרעה. כשהיה אומר לו לבא לביתו היה אומר לו בא וכשהיה אומר לו לילך אליו שמימה היה אומר לו לך: בא. עולה בגימט' ג' רמז לו ג' מכות יביא עוד עליו: שתי ג' במסורה. הכא ואידך שתי כליל צלך. שתי לבך למסלה. מלמד שאע"פ שלא התרה בו בפירוש על מכת החשך רמזה לו וזהו שתי כליל צלך ולישראל אמר שתי לבך למסלה פיכוו עצמם לדרך ויהפכו בנתי המצריים עיני החושך לראות כליהם שישאלו מהם כליהם לכשילכו: ולמען שתי. כתיב חסר קרי ביה שתי רמז לב' מכות הון ממכת בכורות שכבר רמוז לו כיכנה לא שמעת עד כה: באזני בנך ובן בנך. שעד כאן רמזי האב על הבן. א"נ כנגד ג' דורות שהיו במצרים:

ספורנו

י (א) **כי** אני הכבדתי. אע"פ שאמר משה ידעתי כי טרם תיראון חשב שאע"פ שלא יכנע לאל ית' מיראת גדלו מכל מקום ישמע בסופו בלתי יכול עוד לסבול את רעת המכות וזה חשב כאשר ראה שמכת המכה אמר ה' הצדיק, אמנם כאשר ראה שעם כל זה לא שמע חשב משה שהיתה ההתראה בו לריק כי נם שלא יוכל לסבול לא ישמע ולכן אמר לו ה' ית' אע"פ שעתה גם הוא הכביד לבו הנה אנכי כבר הכבדתי את לבו בשחין וזה להרבות האותות בקרב מצרים כדי שישוב איזה מהם בתשובה ולמען יספרו ישראל לדורות ויכירו גדלי ומובי לפיכך ההתראה ראויה אף על פי שלא ישמע פרעה: למען שתי אתתי אלה בקרבו. כדי שבהם יכיר העם את גדלי וישוב מרשעו: (ב) ולמען הספר. למען ידעו דורות ישראל את כל אלה: וידעתם

רמב״ן

י (א) **כי** אני הכבדתי את לבו. הודיע הקב"ה למשה שהוא הכביד את לבם עתה אחרי שפחדו ממנו מפני הברד והתודו על עונם. ואמר לו הטעם כי עשיתי כן למען שאשית בקרבם אלה האותות אשר אני חפץ לעשות בהם שידעו מצרים את גבורתו לא שתעניש אותם יותר מפני הכבוד הזה. ועוד כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים כה מעשי ותדעו כי אני ה' וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ:

(ב) **וטעם** התעללתי. כי אני מצחק בו שאני מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו. והנה הודיע הקב"ה עתה למשה מכת הארבה ושיגיד אותה לפרעה כי מה טעם בא אל פרעה כי לא יאמר לו כלום ולא נזכר רק בדברי משה אל פרעה כי

שידעו כל ישראל זה. ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם משנה התולדה להנקם מאחר: (ג) ויבא. ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן כמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם ונרשו באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: לענות. מבנין נפעל מגזרת עני: (ד) ארבה. שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים וכתוב יתר הגוים אכל הארבה ועליו כתוב חילי הגדול ואם כן יהי האל״ף נוסף: (ה) וכסה. דרך משל: ולא יוכל לראות. תחסר מלת איש. אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה: (ו) ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן והנה מצאנו מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא כאילו הוא כתוב בפתחות המ״ם ודגשות הלמ״ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה הולך כבוד למלכות שפונה אל המלך בלכתו והוא הולך אחוריות ויפת אמר כשהשלים דברו והכה ופנית בבקר והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה והנה טעם ויפן מגזרת פנים כאילו הוא וירא והנה משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וזה לגרשם אחר שהושבו: (ז) ויאמרו. פי׳ הטרם תדע הטרם תהיה שיתברר לך כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. מלת את כמו עצם הדבר וכאשר יאמר האדם אוהבי שהיו״ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי שהטעם עצמי הדבר שוה על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון או שמעון הרג אך באמור ראובן הרג שמעון הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר אשר ברא אלהים אדם ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול ובעבור שהוא כ׳נמצא כן ברבים וימצא עם הפועל

אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־
אֲנִי יְהוָה׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־
מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח
עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ד כִּי אִם־
מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי
הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ׃
ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא
יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל
אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם
מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ
הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃
ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ
וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־
רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם
הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם
הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃
ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־
מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח
אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה
מִצְרָיִם׃ ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה
וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה

בְּהוֹן וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
ג וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת
פַּרְעֹה וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי עַד
אֵימָתַי מְסָרֵיב אַתְּ
לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמַי שַׁלַּח
עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ ד אֲרֵי
אִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא יָת
עַמִּי הָא אֲנָא מַיְתֵי מְחַר
גּוֹבָא בִּתְחוּמָךְ׃ ה וִיחַפֵּי
יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא
וְלָא יִכּוּל לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא
וְיֵיכוּל יָת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא
דְּאִשְׁתְּאָרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָּא
וְיֵיכוּל יָת כָּל אִילָנָא
דְּאַצְמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא׃
ו וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי כָל
עַבְדָּךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי
דְּלָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהַת
אֲבָהָתָךְ מִיּוֹם מֶהֱוֵיהוֹן עַל
אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין
וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה׃
ז וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ
עַד אֵימָתַי יְהֵי דֵין לָנָא
לְתַקְלָא שַׁלַּח יָת גּוּבְרַיָּא
וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן
הַעַד כְּעַן לָא יְדַעְתְּ אֲרֵי
אֲבָדַת מִצְרָיִם׃ ח וְאִתּוֹתַב
יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן לְוָת
פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ

(ג) לענות כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני: (ה) את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו׳. הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע״י שליח שהשלחו אחריהם והשיבום

אלהי העברים ה׳ במסר פרשה שמות: בגבלך כלם חס׳ במ״ג במסר פרשת וארא: ולא יוכל ד׳ וסי׳ וכסה את עין הארץ. ובא אל מקדשו להתפלל. ולא יוכל לשאת. מה שהיה כבר נקרא: לראות ג׳ חס׳ וסי׳ ולא יוכל לראת. וירד ה׳ לראת. ויאמר לא תוכל לראת. ובמס׳ אחריתי. במסר פן יהרסו אל ה׳ לראת. ושוכט לא תוכל לראות ושעות כי ברוא דילן לא יתבן כי פן יהרכו אל ה׳ לראות צריך למיהוי מלא בוי״ו דלא יסתכלון בההוא נהורא עילאה דאת וי״ו והקב״ה אמר למשה לא תוכל לראות כלום בההוא פנים המאירים דאריך אנפין במקומם אלא מהנהו נהורין דשכינתא תתא׳ ובגין דא לא תוכל לראת חסר: הפלטה ג׳ חסר בלי׳ וסי׳ ואכל את יתר הפ׳טה. את יתר הפלטה דעמלק. והנה נותר לה פלטה: מלאו ומלאו ג׳ בתורה בלישנא וסי׳ הבה את אשתי. כי אם אינך משלח. ומלאו בתיך ובהיוכל שאר קריין דכוותא מלאו ומלאו במ״ב מלאו השלטים. ומלאו את ידיו: ה׳ אלהיהם ד׳ וסימן ויאמרו עבדי פרעה. ואף גם זאת בהיותם בארץ. ויעו ויהללו ב׳ בו:

בעל הטורים

עד מתי יהיה זה לנו למוקש. זה היינו משה כדכתיב כי זה משה האיש: שלא הם כהנים. כהנים כגימטריא גדולים עם קטנים:

ספורנו

וידעתם. אתה ודורותיך והמצרים: (ג) עד מתי מאנת. הנה מאחר שהינך נכנע אפי׳ עתה שראית יכולתי על האויר המקיף אשר לא תוכל לחיות בלעדיו אפי׳ כרגע. אין לקוות שתשוב מכה שום גדל מכות הבל אולי תשוב מכת התמדת זמן ארוך לכאן ראוי לבזול עד אחה זמן יהיה נגול התמדת התאון [illegible] הסמדם כמטם: (ה) ואכל [illegible]

רמבן

כי הכתוב קצר בזה. וכן קצר למעלה במכת הברד שסיפר דברי הקב״ה אל משה התיצב לפני פרעה והמרת אליו ולא הזכיר דבור משה אל פרעה כלל כמו שפירשתי וסבת זה שלא ירצה להאריך בשניהם ופעם יקצר בזה ופעם בזה. ובאלה שמות רבה ראיתי ולמען תספר באזני בנך הודיעו הקדוש ברוך הוא למשה מה מכה יביא עליהם וכתב אותה משה ברמז ולמען תספר באזני בנך וכן בנך זו מכת הארבה כמה דתימר עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם וכו׳:

(ג) **ויבא** משה ואהרן. כתב רבי אברהם ידענו כי לעולם לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ אבל הזכיר עתה משה ואהרן בעבור שנוה פרעה להשיב את שניהם וגירש אותם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות:

(ד) **הנני** מביא מחר ארבה. אמרו המפרשים שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה, ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי הידוע הוא שלא נמשך דין המצריים יותר משנה כי משנת משה רבינו יודע זה. כמו ששנינו במסכת עדיות משפט המצריים במצרים שנים עשר חדש וכן אמר יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאיר הברד כי היתה השנה ההיא בעצמה אם כן היה הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מריבה לכי יש השעורה אביב והחטה אפלת ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה ... ממנה כי תשוב ותצמיח. ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות. וככך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר כי שבר הענפים והפארות ואחרי כן בחדש ימים בניסן צמחה החטה והכוסמת והיא הפליטה הנשארת להם מן הברד והחילו העצים להוציא פרח והנצנים נראו. וזה טעם הצומח כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל עד אשר לא השאיר להם פרח או ציץ ובחדש הזה בעצמו נגאלו והכתוב שאמר ואת כל פרי העץ יאמר על העץ שיעשה פרי. כמו שאמר כל ירק בעץ:

(ו) **ויפן** ויצא מעם פרעה. בעבור שפחדו מאד בברד חשב משה שיפחדו גם עתה שימותו ברעב אם יאכלו יתר הפלטה הנשארת להם ויצא בלא רשותו טרם שיענוהו הן או לאו כדי שיתיעצו בדבר חשב מחשבת אמת כי כן עשו ואמרו לפרעה הטרם תדע כי אבדה מצרים. ובדברי רבותינו ראה אותן שפונים זה לזה מתחיגים לדבריו ויצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה. והנכון בעיני כי כן היה עושה בכל עת בואו אל פרעה אל היכלו מתירא מו ויוצא מלפניו. אבל הוצרך הכתוב להזכיר זה כבאן בעבור ויושב את משה וגו׳.

מי

אבן עזרא

הסופל ובא הארי ואת הדוב ואחרים ככה. ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר וישבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן היא היתה עיקר הדבור: (ט) כי חג ה' לנו. לזבוח והיא תשובה על כולם: (י) ויאמר יהי כן ה'. שאתם אומרים עמכם. וטעם ראו כי רעה נגד פניכם. כי הרעה קרובה אתכם ונגד פניכם היא ועם זה הטעם דבק כי אותה אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח. ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עוד שיכזב רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום ובעבור דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו לא היה רודף אחריהם והשם נוה לעשות כן עד שירדוף אחריהם ויטבע והנה זה מפורש וישובו ויחנו לפני פי החירות ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמת מעיני החכמים והנה כדברי דוד כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא ה' לפניך להכות במחנה פלשתים: (יא) לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשים. על הרעה הנזכרת למעלה: (יב) בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה ואין זה נכון רק הטעם בארבה בעבור שיבא: (יג) קדים. שם התאר כי קדמה מזרחה שם ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח על כן נקרא מערב אחור כמו הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה. ממקומו והניחו בכל ממלכות מצרים: (יד) ויעל. אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על

תרגום אונקלוס

פלחו קדם יי אלהכון מן
ומן אזלין: ט ואמר משה
בעולמנא ובסבנא ניזיל
בבננא ובבנתנא בענא
ובתורנא ניזיל ארי חגא
קדם יי לנא: י ואמר
להון יהי כן מימרא דיי
בסעדכון כד אשלח יתכון
וית טפלכון חזו ארי
בישא דאתון סבירין
למעבד לקביל אפיכון
לאתחרא: יא לא כן
איזילו כען גובריא ופלחו
קדם יי ארי יתה אתון
בען ותריך יתהון מלות
אפי פרעה: יב ואמר יי
למשה ארים ית ידך על
ארעא דמצרים וייתי
גובא ויסק על ארעא
דמצרים וייכול ית כל
עסבא דארעא ית כל
דאשאר ברדא: יג וארים
משה ית חוטריה על
ארעא דמצרים ויי דבר
רוח קדומא בארעא כל
יומא ההוא וכל ליליא
צפרא הוה ורוח קדומא
נטל ית גובא: יד וסליק
גובא על כל ארעא
דמצרים ושרא בכל תחום
מצרים תקיף לחדא

מקרא

יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים:
ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ
נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ
וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ:
י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה
עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם
וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד
פְּנֵיכֶם: יא לֹא כֵן לְכוּ נָא
הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי
אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ
אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה: שני
ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד:
יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־
קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא
וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ
הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה:
יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם
כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן

רש"י

והשיבום אל פרעה: (י) כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי אשלח גם הצאן והבקר כאשר אמרתם: ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנאמר (יהושע ה') היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו נא הגברי' ועבדו את ה': כי אותה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פי' מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו

מסורה

חג ה' ד'. וסי' בנערינו ובזקנינו. אך בחמשה עשר יום. בשילה. מה תעשו ליום מועד: אשלח ט' וסי' גדי עזים. יהי כן ה' עמכם. אשלח אתכם. את אימתי אשלח. ושן בהמות. והכרתי את ישראל. בשלחי את חצי הרעב. או דבר אשלח אל הארץ. הן אעצר השמים. דד"ה. וא' ואשלח את כל האדם דזכריה: מאת פני ה' נמסר פרשת הולדות. נטיית יד ייו הסר את נמסר במשלי סימן א': ויאמר ה' י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא נמסר פרשת שמות: ויעל ז' רפין נמסר סוף שמואל: ויאכל ה' רפין נמסר פ' הולדות וסי' בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה: ורוח הקדים ב'. וסי' נשא הארבה. הוביש פריה: לפניו ד' פסו' אית בהון פני ואחור וסימן לפניו לא היה כן ארבה. ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו. לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה. וכמהו לא היה לפניו מלך: וינח ז' רפין וסי' בכל גבול מצרים. ביום השביעי. וינח ה' להם מסביב דיהושע. וחברו דד"ה. ויאמר ליהודה נבנה. וישמחו כל יהודה ותשקט מלכות יהושפט:

בעל הטורים

בעל הטורים מי ומי ההולכים. אמר פרעה למשה מה אתם מבקשים כל כך ללכת וכי אתם סבורים ליכנס לארץ מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כולם ימותו במדבר חוץ מיהושע וכלב. ש ומי ההולכים בגימטריא כלב ובן נון. השיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא עליהם גזרה לא על פחות מבן עשרים ולא על יתר מבן ששים: כי חג ה' ד' במסורה. חג ה' לנו. כאספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה'. הנה חג ה' בשילה. מה תעשו ליום מועד וליום חג ה'. שאמרו לו כי חג ה' לנו וצריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו תבואת הארץ ובנשים לחול במחולות. ולא ישאר דבר בכל אתה צריך לשלוח ואם אינך משלח הרצה מה תעשה ליום חג ה': רעה נגד פניכם. ב"ת סדם בראה כוכב של דם עולה לקראתם: ויאכל ה' במסורה. ויאכל כל עשב. יקום אהי ויאכל. קראן לו ויאכל להם. ויאכל גבי נביא השקר בבהזיר להיב האלהים אשר בא מיהודה. ויאכל פרי מגדיו. מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים. ויחרו כיס כאותה עלה ובשביל שברח והאכיל לחמו נילול סימנה. וכן הנביא השקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדיבר עמו ה'. וכן עשו בשביל שבא להאכיל את אביו זכה ונתברך: וינח בנים. וינח בכל גבול מצרים. וינח ביום השביעי. שלמד שנח הארבה בשבת, דיא רמז לכה דהיתה בתשעה מתאיינין ומטעטן על הארבים כחול אבל לא בשבת וזה שכתוב וינח בכל גבול מצרים אפילו אם נח הארבים בכל הגבול אעפ"י וינח ביום השביעי:

ספורנו

את כל העץ. יקלקלהו כמו והיה לאכול. כי אכל את יעקב: (י) כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. כל שכן המקנה: ראו כי רעה נגד פניכם. ראו כי אתם הולכים בעסקכם זה אל הרע לכם והמצאוהו. כענין הולך למות. רגליה יורדות מות. וכדבריהם ז"ל והם רצים לבאר שחת: (יב) על ארץ מצרים בארבה. בגד הארבה והוא הדרומי כמו מטה לארבה שיבא. כענין ונשא נס לגוים ושרק לו מקצה הארץ

רמבן

(ח) מי ומי ההולכים. היה פרעה רוצה שילכו ראשיהם וזקניהם ושוטריהם האנשים אשר נקבו בשמות ומשה ענהו כי גם הבנים והבנות ילכו כי חג ה' לנו ומצוה על כלנו להוג לפניו אז חרה לפרעה על הבנים והבנות ואמר שלא ישלח הטף בשום פנים כי הם לא יזבחו אבל ישלח כל הזכרים הגדולים בעבור החג שאמר וישארו הטף והנשים: (י) כי רעה נגד פניכם. כתרגומו זה לשון רש"י. ומה טוב היה שיפרשהו אלינו והנוסחאות מן התרגום מתחלפות כי יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת. ונראה לזאת הנוסחא שרצה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבים לעשות שבה לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח כלשון ויושיבו אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר והוא כלשון וישבו לאכל לחם ואכתחרו קוס נא סבה אסתחר ויש נוסחאות כתוב בהן לקבל אפיכון לאסתחרא, יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לשוב לנגד פניכם כי עליכם תחזיר מלשון ולא תסוב נחלה לא תסתחר. וזה כמדרש חכמים שאמרו

רש"י

כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר (יואל ב) כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה ואותו של יואל הי׳ ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד (כ"ג רא"ס ע"ש) וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק וירדור"א בלעז: (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים (צפניה ב) יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם (ש"ר): (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונו כגון (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן (שמואל ב כב) ותזרני חיל כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב

עד

שמות י

אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־
כֵּן׃ טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ
וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־
עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ
אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר
כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ טז וַיְמַהֵר
פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי
אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־
הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם
פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃
יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק
מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר
אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃
כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה
יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃

אונקלוס

קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה כֵן גּוֹבָא
דִכְוָתֵיהּ וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי
כֵן׃ טו וַחֲפָא יַת עֵין
שִׁמְשָׁא דְּכָל אַרְעָא
וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יַת
כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא וְיַת כָּל
פֵּירֵי אִילָנָא דְּאַשְׁאַר בַּרְדָא
וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל יְרוֹק
בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא דְחַקְלָא
בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
טז וְאוֹחִי פַּרְעֹה לְמִקְרֵי
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר
חָבֵית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן
וּלְכוֹן׃ יז וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן
חוֹבִי בְּרַם זִמְנָא הָדָא
וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי
מִנִּי לְחוֹד יַת מוֹתָא הָדֵין׃
יח וּנְפַק מִלְוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי
קֳדָם יְיָ׃ יט וַהֲפַךְ יְיָ רוּחַ
מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל
יַת גּוֹבָא וּרְמָהִי לְיַמָּא
דְסוּף לָא אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא
חַד בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם׃
כ וְתַקִּיף יְיָ יַת לִבָּא
דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אֲרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא
וִיהֵי חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם בָּתַר דְּיֶעְדֵּי קְבֵיל

אבן עזרא

על פי הנבואה: (טו) ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא: (טז) וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו: (יז) ועתה שא נא. מלת שא נא אפרשנה בפרשת כי תשא: וטעם אך הפעם: כי לא אחטא עוד למרוד פי השם ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: (יט) ויהפך ה׳ רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ירשו כל כך ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג׳ מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: (כ) ויחזק. על דרך שאמרו חז"ל בא ליטמא פותחין לו: (כא) ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש והטעם כי ימיש כל החשך שהיה להם ויבא אחר עב ממנו ויש אומרים כי הוא חסר אל"ף ומלת אמש בלשון הקדש הלילה שעבר כמו אמש אמר אלי ובלשון ערבי אמ"ש כי השי"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות כמו במש שמ"ש והנה אין טעם לפירושם

ספורנו

הארץ והנה מהרה קל יבא: (טז) וימהר פרעה. בטרם יאכל הארבה את שרשי החטה והכסמת ושאר העשבים: (כא) נטה ידך על השמים. על אותו החלק מהאויר הנקרא שמים כמבואר בפרשת בראשית: וימש חושך. ויסיר את החשך הטבעי של לילה כי אמנם החשך הלילה הוא אויר מוכן לקבל מאור והוא חשוך בהעדר האור בלבד

מסורה

עשב הארץ ה׳ דסמיכי בלישנא וסי׳ נטה ידך. דארבה. ויכס את עין כל הארץ. והיה אם כלה לאכול. ויציצו מעיר. וצאצאיך כעשב הארץ: ולא נותר ה׳ נמסר בפרשת פנחס: בעץ ב׳ וסי׳ כל ירק. כשלו: עתירו לה׳ ב׳ וסי׳ העתירו לה׳. ויעתר יצחק לה׳: ויסר ג׳ וסי׳ פרשת וארא: ויעתר ד׳ נמסר ריש תולדות:

בעל הטורים

בעץ ב׳ במסורה. הכא ולא נותר כל ירק בעץ והידך ונערים בעץ כשלו בבזיל הנערים שלא רצו לשלוח שאמר וכי דרך הכף לזבוח נכשל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ: ויסר ג׳ במסורה. ויסר מעלי רק את המות הזה. ויסר הצפרדעים. ויסר מעלינו הנחש מלמד שעשו הצפרדע ועם הארבה כיון נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי את המות.

רמב"ן

שאמרו כואלה שמות רבה דרך הבחורים והזקנים לזבוח שמא הקטנים והטף מי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח ראו כי אותה שאתם מבקשים לעשות שים בדעתכם לברוח היא תשוב נגד פניכם שלא תצאו מכאן כלומר מדה כנגד מדה. ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קבילנא אפיכון לאסתחרא יאמר אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם כי הכרת פניכם ענתה בכם. ודרך הפשט דעו כי רעה נגד פניכם עומדת וקרובה לבא עליכם מאתי כי אגמול אתכם רעה כראותי שאתם חפצים לברוח:

(יד) **ואחריו** לא יהיה כן. הכתוב מודיע אותנו מדרך הנבואה שאחריו לא יהיה כן. וכתב רש"י ואותו שהיה בימי יואל שנאמר בו כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה גדול משל משה אותו של יואל היה על ידי מינים הרבה שהיו יחד ארבה וחסיל וילק וגזם אבל של משה שלא היה אלא מין אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה. וקשה עלי מאמר הרב שהרי כתיב ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אחר אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר ואולי יאמר הרב שהיה מין הארבה של משה גדולה משל יואל ושאר המינין של יואל גדולים משל משה. ואלה דברים בטלים אבל בכל גבול מצרים נמשך לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן שם. ויתכן כי בעבור היות ארץ מצרים לחה מאד ביאור לא היה ארבה גדול שם כי דרכו לבא בשני עצירת המטר ובאשר הוא מוזכר ביואל. וכתב רבינו חננאל בפירוש התורה שלו מעת עתרת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום עד עכשיו ואמר כי זה כבר ידוע הוא לכל בא וראה כי בצפרדע אמר רק ביאור תשארנה ולפיכך נשאר בו רק אל תמצא עד עכשיו אבל בארבה כתיב לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. ועל זה נאמר שיחו בכל נפלאותיו עד כאן לשון הרב, ודעתו כפשט הכתוב כי בעבור שמכת הארבה רגילה לבא לפעמים בכל הדורות, ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו בעבור זה אמר כי היה גדול מאד מכל אשר נהיה במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כיוצא בו וכגדלו ידעו כי מכת אלהים היא שאין רגילות לבא כן באחד הזמנים וגם אותו של יואל מכה מאת אלהים:

(יז) **ועתה** שא נא חטאתי. דרך כבוד למשה כי הוא אלהים לפרעה וגדול מאד בארץ מצרים והעתירו לה׳ אלהיכם לשניהם כי כן יאמר פרעה בכל פעם דרך מוסר כי יודע פרעה כי משה הוא המעתיר כי כן אמר לו למתי אעתיר לך והעתרתי אל ה׳ אפרוש את כפי אל ה׳ כי לא ידבר

משם

אבן עזרא

לפירושם ולפי דעתי כי וימש הגזרת ימשש ואין טענה בעבור שהוא מפעלי הכפל כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון ושב על מצרים כי מצרים לשון יחיד כמו ויאמר מצרים אנוסה. והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר והעד לא ראו איש את אחיו לא באור היום ולא באור הנרות:

(כג) וינט. ולא ידעו שהיו ג׳ ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים ואני הייתי שם פעמים רבות: (כג) ולא קמו איש מתחתיו. מביתו כמו שבו איש תחתיו כי אנה ילכו בלא אור: (כד) ויקרא. אחר ג׳ ימים שראו אור. רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: גם אתה תתן בידנו. גם אתה חייב ליתן בידנו זבחים ועולות להקריב בעדך: (כו) וגם לא תשאר פרסה. מאיזה מין שיהיה ממקננו שלא נודע איזה מין נבחר וכמה נקריב ממנו וזהו טעם מה נעבוד: (כז) ויחזק. בדרך כי הקשה ה׳ את רוחו ואמץ את לבבו: (כח) תמות. אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות: (כט) כן דברת. כמו כן בנות צלפחד: לא אוסיף עוד ראות פניך. שאני לא אבוא אליך עוד לעולם

רש"י

עד שהיה בו ממש: (כב) ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג׳ ימים. (בש״ר) ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד עומד אין יכול לישב (כ״ר ע״ש) ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים. שלוש של ימים. טרציינ״א בלעז וכן ז׳ ימים בכל מקום שטיינ״ה של ימים: (כד) יוצג. יהא מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא די לך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה. פרסת רגל. פלנט״א בלעז: לא נדע מה נעבוד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו: (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אסף עוד ראות פניך

ש״ר

תורה ותרגום

כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃ כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ

לֵילְיָא׃ כב וַאֲרִים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבֵיל בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם תְּלָתָא יוֹמִין׃ כג לָא חֲזוֹ גְּבַר יָת אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן׃ כד וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד עָנְכוֹן וְתוֹרֵיכוֹן שְׁבוּקוּ אַף טַפְלְכוֹן יֵיזִיל עִמְּכוֹן׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה אַף אַתְּ תִּתֵּן בִּידָנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְנַעֲבֵיד קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ כו וְאַף בְּעִירָנָא יֵיזִיל עִמָּנָא לָא נִשְׁאַר מִנֵּיהּ מִדַּעַם אֲרֵי מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין מָה נִפְלַח קֳדָם יְיָ עַד מֵיתָנָא לְתַמָּן׃ כז וְתַקֵּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא אֲבָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ כח וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אִיזֵיל מֵעִלָּוַי אִסְתְּמַר לָךְ לָא תוֹסֵיף לְמֶחֱזֵי אַפַּי אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֶחֱזֵי אַפַּי תְּמוּת׃ כט וַאֲמַר מֹשֶׁה יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסֵיף עוֹד

מסורה

זבחים ועלת ב׳ וסי׳ גם אתה תתן. ויבאו לעשות זבחים: לא נדע ג׳ וסי׳ ואנחנו לא נדע מה נעבד. כי כל נבל ימלא יין: לא נדע מה נעשה כי עליך. אנ״ך: לשלחם ד׳ נמסר פרשת וירא: דברת ג׳ פתח באתנחתא בספרא וכי׳ כן דברת. וירם הולעים ויבאש. לא תהיה לו כנשה: הסף ב׳ בתורה מלעיל חד מלא וחד חסר וסי׳ אל הוסף ראת פני. אל תסף דבר אלי: אסף ג׳ חסר וסימן וירח ה׳ את ריח ב׳ בו. ויאמר משה כן דברת:

תולדות אהרן זבחים ועולות. תניגב י ע״ג כ״ד:

ספורנו

בלבד. אמנם זה החשך יהיה אויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עביו ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו. ולפיכך לא ראו איש את אחיו כי לא הספיק לזה אור נר ואבוקה: (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. כי תמות כענין לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. אמנם כאשר קרא למשה ולאהרן לילה קרא אותם על ידי עבדיו

בעל הטורים

בעל הטורים זבחים ועלת ב׳ במסורה. הכא ואידך ויבאו לעשות זבחים ועולות ביד יהוא. כשהרג נביאי הבעל מה התם עשה בהם שפטים ובאלהיהם שנתן מצבת הבעל והרגם אף הכא עשה בהם ובאלהיהם שפטים: לך מעלי. מעלי בגי׳ ככבה. רמז בכבכה יצאו: אל תוסף ב׳ במסורה. אל תוסף ראות פני. אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: אל תסף קללה בדיוק קלה בעיניך. בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו ה׳ בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: לא אוסיף ב׳ (נ״ל לא אוסיף עוד ב׳) הכא ואידך ולא אוסיף עוד להכות שרמז לו בכבר כלו המכות ולא יוסיף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה ע״י ה׳ לבדו

רמבן

משה בזה לשון רבים שלא יוציא שקר מפיו:

(כב) וטעם לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו. כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמש והיה כמו לילה אבל היה חשך אפלה כלומר אד עב מאד שירד מן השמים כי על כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם והיתה מכבה כל נר כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העצום לא יתקיים הנר. וכן העוברים בהרי חשך לא יעמד להם שם הנר ולא האש כלל ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו ואלמלא כן היו משתמשין בנרות וזהו שאמר הכתוב שלא השך ויחשיך כי היה שלית חשך לא אפיסת אור היום בלבד. ויתכן שהיה אד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר״א:

(כד) וטעם צאנכם ובקרכם יוצג. כי אנשי מקנה היו וכל רכושם וחילם במקנה היה וחשב פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו ואם אולי יעשו כן הנה ישאר לו עושר גדול כי היה מקנה כבד מאד:

(כה) גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות ולא עשה כן כלל אבל הם דברי חיזוק ויאמר כי תכבד מאד יד ה׳ עליו ועל עמו עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו ובאמת כי כאשר אמר להם וברכתם גם אותי היה נותן ברצונו כל מקנהו לכפר עליו אבל לא עלה על דעת משה לעשות זבח רשעים תועבה כי ה׳ חפץ דכאו לא לכפר עליו רק להענישו ולנער אותו ואת כל חילו בים ורבותינו אמרו כי כאשר דברתם הוא על מאמרם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות אולי רצו לומר שרמז להם לתת ככל אשר אמרו לא שלקחו ממנו כלום או זבחים ועולות להם כדי שיצאו לא להקריבם עליו וגם זה איננו נכון:

(כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. פעם אחרת אחרי צאתי כי במכת הבכורות לא ראהו כי טעם ויקרא למשה ולאהרן שהלך עד פתח ביתם וצעק בחשך קומו צאו מתוך עמי או ששלח להם על יד המצרים שנאמר בהם ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. ויתכן שיאמר לא אוסיף עוד ראו

רשי

(ש"ר): (א) כלה. גמירא כלה כליל כולכם ישלח: (ב) דבר נא. (ברכות ז) אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום ועינו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחצות כמו בעלות בחרות אפם בנו וזהו פשוטו ליישבו על אפניו שאין חצות שם דבר של חצי (ברכות ד) ור"ד כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקדוש ברוך הוא יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה בכלל. ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדים לה. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה
מכילתא

שמות יא

יא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה י"ב כסע׳ בספ׳ עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ ׀ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀ הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס
רביעי ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא

י"ב · ג׳ ג׳ · ג׳ · כ׳ · י׳ · ג׳ וחסר ע׳ מ"ע · ג׳ מ"ל בתורה · ג׳ ד׳ · ג׳ סבירין כמוה

תרגום

לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתָּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלָּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא׃ ב מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חַבְרְתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב׃ ג וִיהַב יְיָ יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא׃ ד וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגּוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם׃ ה וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּתַר רֵיחַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ ו וּתְהֵי צְוָחְתָּא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּכְוָתַהּ לָא הֲוָת וְדִכְוָתַהּ

אבן עזרא

לעולם: (א) ויאמר ה'. היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר ה' ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד והטעם להורות זה שאמר כה אמר ה' ומתי נאמר לו וזה נאמר לו במדין עוד הנה אנכי הורג את בנך בכורך ובבוא מכת בכורים צוה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו והנה פי' ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה. ואמר גרש יגרש כאשר אמר וביד חזקה יגרשם מארצו: (ב) דבר נא. כבר פירשתי נא כי הוא עתה: (ג) ויתן. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם: וטעם גם האיש משה. כי היו רבים מהם משאילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם. עם מצרי'. (ד) כחצות הלילה. יש מדקדקים שאמרו כחצות שם הפועל והטע' כאשר יהיה חצי הלילה בשוה כי רצו לדמותו כמו ויהי בחצי הלילה וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בטורח גדול בכלים גדולים של נחשת ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה ולפי דעתי אין צורך לכל זה כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון וככה בחצי הלילה הנשאר והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת. חצות לילה אקום להודות לך: וטעם אני יוצא. על הגזרה היוצאת מאת השם: (ה) היושב על כסאו. הראוי לשבת על כסאו אחריו והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו והנבזה מהכל בכור השפחה שהוא עבד: וטעם אשר אחר הריחים שהוא טוחן כמו ויהי טוחן בבית האסורים וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים כי מלת הנמצאים השקיני וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שנים בטעם ועוד אדבר על זה בתפלת משה. והנה בכור השפחה כמו בכור השבי כי השבויה שפחה היא ותישן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור: (ו) והיתה. לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה ועל כמוהו לא תוסיף צעקה

מסורה

גרש ג׳ במכר פרשת וירא: רעותה ה׳ וסימן ואשה מאת רעותה. אך שם נקבצו דיות. דרשו מעל ספר ה׳. ולמדנה בנתיכם נהי תאכלנה אשה בשר רעותה. וא׳ לרעותה הטובה ממנה: יוצא ט׳ מלאים בנ״ס ביהושע ריש סימן ו׳: מבכור ב׳ מלאים וסי׳ ומת כל בכור. ואת פדויי השלשה והשבעים: הסף י"ג וסי׳ וכמהו לא תוסף. ל׳ חכר החסר. והשיבך ה׳ מצרים. נוע הנוע ארץ. עד פה תבא. תסיף כתיב. והולכתי עליכם אדם. נפלה ולא תוסיף. ימים על ימי מלך. עין שזפתו ולא תוסף. יראת ה׳ גדל חמה נשא ענש. ובוגדים באדם הוסף. ולא תוסף עוד לשכלם. הלין תוסף כתיב וב׳ מלאים דמלאים וסי׳ הבינותי ועליהם תוסיף. דד"ה. ולא תוסיף עוד להנבא. דעמוס:

תולדות אהרן באזני העם. ברכות ט: כחצות הלילה. שם ג ד:

בעל הטורים גם האיש משה. סית השם בהיפוך משה רמז בנכפלה גדולתו: ומת כל בכור. ג׳ פעמים בכור בפסוק הזה מבכור בהמה (נ"ל בל"ל מבכור פרעה). כנגד בכור לאום בכור בל בטמא וגדול הבית: כמוהו. ב׳ במסורה וכמוהו לא תסף. וכמוהו לא היה לפניו גבי יאשיהו לומר שגם אחריו לא קם כמוהו דכתיב הכא ואחריו לא קם כמוהו:

רמבן

ראות פניך בהיכלך שלא אבוא עוד אני אליך וכך אמרו באלה שמות רבה יפה אמרת אל תוסף ראות פני עוד איני בא אצלך אתה תבא אצלי:
יא (א) **ויאמר** ה' אל משה עוד נגע אחד. בעמדו לפני פרעה נאמר לו זה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו ל' רש"י. וכן אמרו רבותינו קפץ עליו האלהים כביכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא בדאי ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה מנין כצאתי את העיר וגו' ועכשיו קפץ הקב"ה ודבר עם משה שנאמר עוד נגע אחד וגו' והנה גם בזה קיצר בסיפורים כי ה' אמר לו עוד נגע אחד אביא על פרעה והודיענו הנגע ההוא. ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. וכל ענין הפרשה ההיא אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה כי די במה שספר משה לפרעה כה אמר ה' כמו שפירשתי בארבה ובאו כענין הזה פרשיות רבות בתורה וכסדר הזה פרשת קדש לי כל בכור תקצר בדבור הקב"ה למשה ותאריך במאמר משה אל העם זכור את היום הזה וגמר הפרשה כולה. והם דברי השם אל משה שאמרם לישראל בו בלשון שנצטוה ואמר דבר נא באזני העם בצאתך מלפני פרעה:
(ג) **וטעם** ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים. שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם

ספורנו

עבדיו בלבד כאמרו וירדו כל עבדיך אלה אלי: **יא** (א) ישלח אתכם מזה כשלחו. באותו האופן ששלחו כבר מרצונו אותך ואת אהרן בשבע עברתו כאמרו ויגרש אותם מאת פני פרעה באותו האופן ישלח אתכם עתה מוכרח בנגזרו: כלה גרש יגרש אתכם. אבל אז גרש את שניכם בלבד ומפניו בלבד. אמנם עתה יגרש את כלכם מכל זה המקום כי אמנם זו מדת נדקו של הקב"ה כשיתעקש אדם מעשות הראוי לבלתי עשות רצון קונו יעשה מה שברח ממנו בצרה ויגון ולא לרצון יהיה לו כאמרו תחת אשר לא עבדת ועבדת את אויביך אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם כאמרם ז"ל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: (ב) דבר נא באזני העם וישאלו. שלא ידאגו שמא בסבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם כי בזה תהיה תשועתם: (ג) גם האיש משה גדול מאד. ולכבודו הרבו להשאיל: (ד) מבכור פרעה עד בכור השפחה. מן הנכבד מכלם עד הנקלה מכלם אבל מבכור פרעה עד בכור השבי הוא מן היותר חוטא בזה עד החוטא פחות מכלם: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה. אשר בלילה כמוהו לא נהיתה צעקה כזאת וזה כי לא היה ליל מלחמת חיל אויבים כי אמנם אז תרבה הצעקה בעיר כענין קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות הב׳ בלילה

תסף׃ ז ולכל ׀ בני ישראל לא יחרץ־כלב לשנו למאיש ועד־בהמה למען תדעון אשר יפלה יהוה בין מצרים ובין ישראל׃ ח וירדו כל־עבדיך אלה אלי והשתחוו־לי לאמר צא אתה וכל־העם אשר־ברגליך ואחרי־כן אצא ויצא מעם־פרעה בחרי־אף׃ ס ט ויאמר יהוה אל־משה לא־ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים׃ י ומשה ואהרן עשו את־כל־המפתים האלה לפני פרעה ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא־שלח את־בני־ישראל מארצו׃ ס

יב א ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן בארץ מצרים לאמר׃ ב החדש הזה

לא תוסיף׃ ז ולכל בני ישראל לא ינזק כלבא בלישניה למנבח למאנשא ועד בעירא בדיל דתדעון דיפריש יי בין מצראי ובין ישראל׃ ח ויחתון כל עבדך אלין לותי ויבעון מני למימר פוק את וכל עמא דעמך ובתר כן אפוק ונפק מלות פרעה בתקוף רגז׃ ט ואמר יי למשה לא יקבל מנכון פרעה בדיל לאסגאה מופתי בארעא דמצרים׃ י ומשה ואהרן עבדו ית כל מופתיא האלין קדם פרעה ואתקיף יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל מארעיה׃ א ואמר יי למשה ולאהרן בארעא דמצרים למימר׃ ב ירחא

אבן עזרא

צעקה: וטעם כמוהו. שוה או שבר או מות והדומה להם: (ז) לא יחרץ כלב לשונו. שיפחידם כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו והטעם שיהיה נובח או נושך והנה מארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם: (ח) וירדו והשתחוו לי לאמר. על פיך וכל העם אשר ברגליך שהם ברשותך שהולכים אל המקום שארצה כמו ויעל ברגליו והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף: (ט) ויאמר. כמנהג העברים במשפט הלשון וכבר אמר השם. ורבים כמוהו: (י) ומשה. אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: (א) ויאמר. עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה וככה כתוב באמונתם ולא בנבואתם והגאון אמר כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: (ב) החדש הזה. א"ר יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים וראייתו ושמרת את החקה הזאת למועדה כי שנת לבנה איננו שוה כי ימי החריש והקציר תלוים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרום ולא דבר נכונה. ועתה אפרש

רש"י

(מכילתא): (ז) לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן (יהושע י׳) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן. או תחרץ תשתנן. (ישעיה מא) למורג חרוץ שנון. (משלי כא) מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון (שם י) ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנוניט: אשר יפלה. יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי (זבחים קב): אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו׳. כבר כתב לנו שואת בכל המופתים ולא שנאם כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: (א) ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן. שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. (מכילתא) חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו׳. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים דבור חמור כזה לא כ"ש: (ב) החדש הזה. (מכילתא ש"ר) הראהו לבנה בחדושה ואומר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ה. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא היה

למאיש ג׳ וסימן ולכל בני ישראל לא יחרץ. ויחלק לכל העם. וכל אשר לא ידרוש לה׳: וירדו ז׳ ריפין נמסר פרשת קרח. והשתחוו ז׳ וסי׳ וירדו כל עבדיך. וראה כל העם את עמוד. והיה ביום ההוא יתקע. והלכו אליך שחוח. והשתחוו עם הארץ. רוממו ה׳ אלהינו. והברו: וכל העם נ״א נמסר במסרה רבתא: ומשה ו׳ ר״פ נמסר פרשת שמות:

תולדות אהרן לא יחרץ. ברכות נו: כל עבדיך. זבחים קב מנחות נח: בחרי אף. זבחים קב: ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן. ר״ה כב כה (ר״ה נח): החדש הזה. סנהדרין מב מנחות כט:

בעה"ט אל משה ואל אהרן בארץ נג״ים נאמר. ובמוך ליה שחודש לומר שראש בית אב אומר מקודש ד״א אל משה ואל אהרן החדש לומר שעדות החדש כשרה בקרובים כשהם והכרן: החדש הזה לכם. הפסוק מבולע יש בו ג״פ חדש וכן בין כל א׳ וא׳ ג׳ תיבות לומר. באחד בניסן ר״ה למלכים ולרגלים ולחדשים והשבון חודש בגימטריא לרגלים. לכם אותיות מלך. ניסן בגי׳ נמלכים. מתהילים עבור החדש בג׳ לכן ג׳ פעמים חדש בפסוק ונופלים ונותנים בה׳ שאלו בג׳ פעמים חדש ב׳ מהם הדבי חדשים שהם תמבה (עם ההדב). ומונין בו׳ כדי פעמים כתוב עוד חודש בפרשה ובשתביר ג״פ חודש שבפסוק ישארו שבעה תיבות דשבעה עולים לעיבור השנה

ספורנו

בלילה כזה שהיה ליל שלום במצרים לא נהיתה ולא תוסיף צעקה כזאת: (ח) ואחרי כן אצא. לא אצא מיד כשתבקשו מלפני שאצא אלא אחרי כן כי אמתין עד הבקר: (ט) ויאמר ה׳ אל משה לא ישמע אליכם פרעה כו׳. אמר שבהיות שהאל ית׳ אמר אל משה שטעם הכבדת הלב שהיתה לפרעה כי הקשה ה׳ רוחו היה כדי להרבות מופתיו כדי שבהם יכירו המצרים וישראל את גדלו וטובו כאמרו וידעתם כי אני ה׳. והנה להשלים כונתו זאת משה ואהרן יחדו התעסקו לעשות המופתים לכן עתה כאשר גזר האל ית׳ להעניש את המצרים ולהציל את ישראל מאותו העונש עם היות קצתם ראוים לו בלא מה ולהפיל את אלהי מצרים כדי שיחול העונש וכל זה בזבח הפסח כאמרו ועברתי והכיתי העשה שפטים ופסחתי רצה שתהיה מצותו זאת לישראל על ידי משה ואהרן כמו שהשתדלו יחדו להשיב את המצרים בתשובה ולהורות את בני ישראל כדי שיזכו שניהם יחד להוציא לפועל את פרי כוונת השתדלותם: יב (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. מכאן ואילך יהיו החדשים שלכם

רמב"ן

בעיניהם לאמר אנחנו הרשעים גם עושים חמס וראוי הוא שיחונן אתכם האלהים גם האיש משה המביא עליהם המכות גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו. ובעיני העם ישראל אחרי שאמרו לו ירא ה׳ עליכם וישפוט אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא לה׳ וי"א כי בעיני העם עם מצרים ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי השם אמץ את לבו כנגד משה ודבר לו שלא כהוגן עתה פעמים כי רצה ה׳ שיבא אליו וישתחוה לו כבא אדם אל שונאו כי כל זה גדולה ומעלה למשה. ולא יתכן לפרש כי ויתן ה׳ את חן העם בעיני מצרים הוא חן השאלה כי עתה בזמן ההבטחה לא יאמר ונתן ה׳ אבל היה אומר ואני אתן את חן העם ולמטה בשעת מעשה נאמר וה׳ נתן: (ד) ויאמר משה כה אמר ה׳ כחצות הלילה. אל פרעה אמר כן ואל עבדיו כמו שאמר בסוף דבריו וירדו כל עבדיך אלה אלי ולא פירש עתה איזה לילה תהיה המכה הזאת כי הדבור הזה והאמירה אל פרעה קודם ראש חדש ניסן היה. וכשיאמר כחצות הלילה לא יודע איזו לילה הוא. והנה לא הודיעם משה ליל מכתם אבל אמר בחרי אף לא אוסיף אני ראות פניך אבל אתה תקראני ועבדיך ישתחוו לי כחצות הלילה לצאת מארצך ובפרשה השניה פירש לישראל הלילה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה וגו׳ ובפרשה השלישית אמר ויהי בחצי הלילה הנזכר שעשו בו הפסח:

(ט) ויאמר ה׳ אל משה. לא ישמע אליכם פרעה. בעבור שהיה ראוי שיפחד פרעה ועבדיו במכת הבכורות ויירא ממנה יותר מכל אשר בא עליהם. וכבר ראו כל דברי משה מתקיימים בהם בעבור כן הודיעו השם שהוא מחזק את לבו כדי שירבה בו מופתיו במכת בכורות באדם ובבהמה ושפטים באלהיהם ורש"י אמר מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער המצריים בתוכו. ולא יתכן זה בעבור שאמר ולא שלח את בני ישראל מארצו:

(י) ומשה ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה. הם המופתים הנזכרים למעלה ואמר זה בעבור שהשלים כל המעשים שעשו וגזרת מכת בכורות שכבר הודיעו אותה לפרעה כי במיתת הבכורות אין למשה ואהרן בה מעשה:

(ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. זו מצוה ראשונה שצוה הקב"ה את ישראל על ידי משה ולכן אמר בארץ מצרים כי שאר מצות שבתורה

היה נדבר עמו אלא ביום שנא׳ ויהי ביום דבר ה׳. ביום צוותו.

לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא ג׳. מי הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי

מן

ראשון ה׳ וסימן ראשון הוא לכם. ולא היה דברי ראשון לי. באתי היום ראשון לבית יוסף. ראשון לציון הנה הנם. אני ה׳ ראשון ואת אחרונים. אני ראשון ואף אני אהרון. אני ראשון ואני אחרון. כי שאל נא לדור רישון. בתרא לי כתיב כן:

תולדות אהרן לכם. ברכות י שבת פו קמז פסחים ו ר״ה ו כ כב כה מגלה כט ל סנהדרין יב עקרים מג עז (ר״ה נו): ראשון הוא. ר״ה ח ע:

מפרש לך ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם נ״ז יום ושלישית יום בקרוב. והנה נחשוב כי התחברה עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא מצאה השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ״ז מעלות כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך התנועה העליונה והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מה׳ שעות התחברו שניהם לסוף כ״ט יום וחצי וב׳ ידות שעה וע״ג חלקים מחלקי ישראל והבנה באמת היא לשמש לבדו כי היא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד׳ תקופות השנה ואז נחשוב שהיתה בתחלת ראש טלה והוא ילך בגלגלו שס״ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא שנה. והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה ובעבור זה נקרא חדש גם ירח בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות כי אם מהשמש על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה אם היו בראש הטלה או בזנבו ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים ובעבור ששנת הערלים קרובה אל שנת החמה וראו ששתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה חלקו ימי השנה על שנים עשר וקראו לכל חלק חדש בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה וזאת ההסכמה מהם איננה בדרך התולדות. גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה ותחלת החדש מליל ראות הלבנה וראו כי י״ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה כי אין בין שני המספרים רק י״א יום על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחורנית י״א יום עד שיהיו ל״ג שנות חמה הם ל״ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדות והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח לה׳. והנה אם לא ימצא אביב בהאי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו. וככה קרא חג השבועות חג הקציר וסכות חג האסיף כי הקציר והאסיף תלוים באביב וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה וככה סכות. והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים ומשה לא הזכיר בתורה שנספר י״ב חדש או י״ג רק אמר בחדש שנמצא אביב בו נחל לספור והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי״ב חדש או י״ג וככה כתוב בחדש השני בחדש השלישי וכלם על דרך הזה. וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה וככה הפי׳ בחדש הראשון שנקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג׳ חדשים בדרך אחרת ירח זיו בירח האיתנים בירח בול ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע שהוא שני לראשון לחדשי ישראל ומלת למלוך שלמה איננה דבקה עם החדש רק עם בשנה הרביעית למלוך שלמה כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים רק השנה שמלך והעד שהוא שכתוב בדברי הימים בחדש השני (בשנת ארבע למלכותו). ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או ימעטו וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה בלמה עם תוספת שבועים על כן היו ישראל כומכין על האביב הנמצא בארצם באיזה חדש שיהיה נמצא כי האביב ישתנה. עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מתקו השוה. ועתה אתן לך כלל אע״פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם כי אם לב״ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב ככתוב במשנה. והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביב מה נעשה ויש לתמוה מזה תימה גדולה איך פירש דיני נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכילת יום הכפורים. והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש אם הוא כפי המהלך האמצעי או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמתי פעם להוסיף ופעם לגרוע קרוב מי״ד שעות ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות וזה היה לו לפרש על איזה מקום מהארץ הוא המולד כי הנה בין ירושלם ובין העיר הזאת ששמה לוק״א יותר מג׳ שעות ואם על הראיה סמך היה לו לפרש על איזה מקום היא הראיה כי תשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו ואלה הדברים צריכים פי׳ ארוך ואם לא היה האויר זך הנעשה ר״ח שני ימים מספק וזה לאות כי סמך על קריאת ב״ד בכל דור ודור והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב״ד שבע שנים בכל י״ט שנה שהם רל״ה חדשים והם ו׳ אלפים יום תתקל״ט גם שתי שלישית יום גם תקנ״ה חלקים ואלה הם י״ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת ואל תחוש לשעה ותפ״ה לחשבון תקופת שמואל וידענו כי לא נעלם ממנו זה רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו כי היום יש בין תקופות האמת ותקופתו קרוב מט׳ ימים. ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הבריאה הרולה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים ויתן לכל חדש כ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה שהם תש״כ חלקים והנה חסר ע״ג חלקים. והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישית יום והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדת מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה. והנה התברר לך כי בלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמה וחדשים תמיד חדשי הלבנה וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה. הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלויין בבית דין דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותינו ז״ל למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני. והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה. והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון. והשלישית שבא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות ה׳ ימין ושמאל גם הוא אמר בתפלתו זכר נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי. והנה עתה אפ״ש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי והנה עיבר השנה והפסח שעשה פסח ראשון היה ובמועדו נעשה והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם. ואם טען הטוען הלא החכמים ז״ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן התשובה אמת אמרו כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר השנה או לא והנה חזקיהו לא עשה כן כי (שגג) שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש ובעבור כי הדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון ע״כ יהיה הוא לעולם ראש לחדשים ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל וככה כתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת

בני

בעל הטורים ראשון הוא לכם. וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בב״ד הגדול: לחדשי השנה ב׳ במסורה. ראשון הוא לכם לחדשי השנה. עולת חדש בחדשו לחדשי השנה. מכאן דרשי חדש ושבת קרבן מתרומה הדשה שבאי׳ בניסן מתהילין להביא מתרומת הדשה דשיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה והוא ניסן:

רמבן

שבתורה היו בהר סיני או שבא לומר בארץ מצרים לא בעיר מצרים כמו שאמרו רבותינו חוץ לכרך והיה ראוי שיאמר תחלה דברו אל כל עדת ישראל לאמר החדש הזה לכם וגו׳ הפרשה אבל משה ואהרן הם במקום ישראל ואמר לכם כנגד ישראל לדורותם וחזר ואמר דברו אל כל עדת בני ישראל שיצום במצות שעה לקחת פסח מצרים מבעשור ולפי מדרשו לכם לומר שקדוש החדש צריך בית דין מומחין. ולכך לא נאמר בתחלה דברו אל כל עדת ישראל שאין בקדוש החדש אלא משה ואהרן וכיוצא בהם. וטעם החדש הזה לכם ראש חדשים שימנו אותו ישראל חדש הראשון וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר חדש כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול כי בכל עת שיזכיר בחדשים יהיה הנס נזכר ועל כן אין לחדשים שם בתורה אלא יאמר בחדש השלישי ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן ובחדש השביעי באחד לחדש וגו׳ וכן כלם. וכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותנו ממנו אחד בשבת ושני בשבת כאשר אפרש כך הזכירם ביציאת מצרים במנותנו החדש הראשון והחדש הב׳ והשלישי לגאולתנו שאין המנין הזה לשנה שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה אם כן כשנקרא לחדש ניסן ראשון ולתשרי שביעי פתרונו ראשון לגאולה ושביעי אליה וזה טעם ראשון הוא לכם שאיננו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לכם שנקרא לו לזכרון גאולתנו וכבר הזכירו רבותינו זה הענין ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו להם שמות אללו והסבה בזה כי מתחלה היה מנינם זכר ליציאת מצרים אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב ולא

יאמר

לָכֶ֔ם לְחָדְשֵׁ֖י הַשָּׁנָֽה׃ ג דַּבְּר֗וּ אֶל־כָּל־עֲדַ֤ת יִשְׂרָאֵל֙ לֵאמֹ֔ר בֶּעָשֹׂ֖ר לַחֹ֣דֶשׁ הַזֶּ֑ה וְיִקְח֣וּ לָהֶ֗ם אִ֛ישׁ שֶׂ֥ה לְבֵית־אָבֹ֖ת שֶׂ֥ה לַבָּֽיִת׃ ד וְאִם־יִמְעַ֣ט הַבַּ֘יִת֮ מִהְי֣וֹת מִשֶּׂה֒ וְלָקַ֣ח ה֗וּא וּשְׁכֵנ֛וֹ הַקָּרֹ֥ב אֶל־בֵּית֖וֹ בְּמִכְסַ֣ת נְפָשֹׁ֑ת אִ֚ישׁ לְפִ֣י אָכְל֔וֹ תָּכֹ֖סּוּ עַל־הַשֶּֽׂה׃ ה שֶׂ֥ה תָמִ֛ים זָכָ֥ר בֶּן־שָׁנָ֖ה יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם מִן־הַכְּבָשִׂ֥ים וּמִן־הָעִזִּ֖ים תִּקָּֽחוּ׃ ו וְהָיָ֤ה לָכֶם֙ לְמִשְׁמֶ֔רֶת עַ֣ד אַרְבָּעָ֥ה עָשָׂ֛ר י֖וֹם לַחֹ֣דֶשׁ הַזֶּ֑ה וְשָׁחֲט֣וּ אֹת֗וֹ כֹּ֛ל קְהַ֥ל עֲדַֽת־יִשְׂרָאֵ֖ל בֵּ֥ין

ג׳. ג׳ ד׳ ג׳ מנהון ר״פ — ג׳ הס׳. ו׳ רפי — ב׳ חסר — ב׳ — ג׳ ומ״ל. ג׳ — ג׳. ב׳ חסר בתורה — ג׳ — ג׳ דמטעים — ר״א

שַׁתָּא׃ ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְבוּן לְהוֹן גְּבַר אִמְּרָא לְבֵית אַבָּא אִמְּרָא לְבֵיתָא׃ ד וְאִם זְעֵיר בֵּיתָא מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִמְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשִׁיבָבֵיהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ תִּתְמְנוּן עַל אִמְּרָא׃ ה אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִמְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְּבוּן׃ ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כָּל קְהָלָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין

דברו ג׳ מנהון ר״פ וסימן בעשור לחדש הזה ויקחו. זאת החיה. זב מבשרו וא׳ מצעות פסוק דברו נא באזני פרעה: אל כל מן החדש הזה עד סופא דספרא אל כל ועל כל במ״ר על כל. עי״ן במסרה רבתא: ויקחו ז׳ רפין וסי׳ ויקחו להם איש שה. ויקחו לי תרומה. ויקחו אליך שמן. פרה אדומה. ויקחו נא שנים סוסים: נפשת ב׳ חסר וסי׳ במכסת נפשת. בערכך נפשת לה׳:

תולדות אהרן דברו. פסחים ו לו ר״ה ז: בעשור לחודש. פסחים לו: איש שה. פסחים נא קדושין לב בכורות יב (קדושין סא סב פסחים לח): שה לבית. פסחים פח ל: ואם ימעט הבית. פסחים פט נט תמורה ל (פסחים לו): במכסת נפשת. פסחים נא: לפי אכלו. פסחים כא עת פט זבחים כג: תכסו. פסחים נא סכה מב קדושין פב זבחים כג: שה תמים. זבחים כה בכורות ז יב נט (פסחים לו): מן הכבשים. (פסחים נג): לכם למשמרת. ר״ה ז מנחות מט ערכין יג: ושחטו אותו. פסחים כד עת קדושין מא מב (קדושין סב) בין הערבים. פסחים נט סא סו קה זבחים יב נא:

אבן עזרא

בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני והאומות אומרים כי אם השנה בנויה מהחדשים הנה חדש האביב הוא יסוד וי״ש אם כן למה תהלו מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי היא ראש השנה והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז״ל כי ארבעה ראשי שנים הם וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו ואם תחלת שנת השמטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא בתורה בחג המצות. והנה חצי שנה עמדו בטלים וכתוב בחג האסיף תקופת השנה ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדות שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה גם לא יזרע בשנת השמטה והנה כי דברי חכמינו ז״ל הם נכונים: ראש חדשים. אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חודש רק חדש לבדו כי הטעם יום חדוש אור הלבנה וכן כתיב חדש ושבת חדשיכם ומועדיכם מדי חדש בחדשו ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש והוא השיב להסיר הספק גם טענו עליו ובראשי חדשיכם והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשים והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות כי הוא תחלת השנה ואנחנו לא נניח דברי רבותינו ז״ל בעבור סברותינו כי הם אמרו בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון לומר חדש או ר״ח וכתיב עד חדש ימים שטעמו שימלאו ימי החדש שלו: (ג) דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני מצות הייבים: ויקחו להם. מי שיש להם ממקנהו כי מקנה רב היה להם או יקנו ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין השה יום י״ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות או על פסח מצרים: שה לבית אבות. אם הם מעוטים: שה לבית. אם הם רבים והאחר שאמר שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי בית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. מהיות מעט מאכילת השה כי אנשי הבית יהיו מועטים יקח הוא ושכנו: במכסת. חלק וכן המכס לה׳ חלק שיקח כל אחד וכמוהו ה׳ מנת חלקי וכוסי גם תכוכו והיא מפעלי הכפל והכפל חסר מתלת במכסת גם מן המכס והנה אמר המכס על משקל וממר ליולדתו שהוא מפעלי הכפל: (ה) שה תמים. שיהיה בלא מום גם שה יקרא כל אחד משני המינים שהם הצאן כולם וכבה שה כשבים ושה עזים א״ר משה בן עמרם הפרסי כי השה חיוב פסח מצרים ובארץ ישראל שה או פר וראייתו וזבחת פסח לה׳ אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות ולא דבר נכונה כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות רק וזבחת פסח לה׳ אלהיך צאן חיוב ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים וכמוהו ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך אתה חיוב ובנך ובתך רשות והעד שכתוב בדברי הימים ששחטו יום ארבעה עשר כבשים ופרים ושם כתוב הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט. א״ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה: (ו) והיה לכם למשמרת. שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים. מלה קשה ורבינו שלמה אמר פי רגע נטות השמש מחצי היום לצד

מערב

רש״י

מן היום אשר צוה ה׳ והלאה אלא כמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו בחשכה: (ג) דברו אל כל עדת. (מכילתא) וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: דברו אל כל עדת ישראל בעשור לחדש. (מכילתא) דברו היום בר״ח שיקחוהו בעשור לחדש הזה פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות (פסחים צו): שה לבית אבות. (שם) למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה א׳ לכלן ת״ל שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה א׳ שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו׳ זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיות בחיים ולא משנשחט (פסחים פט): במכסת. חשבון וכן (ויקרא כז) מכסת הערכך: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית (מכילתא): תכסו. תתמנו: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זה לשון בקור שטעון בקור ממום ד׳ ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד׳ ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה ר׳ מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה׳ שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (שם) ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנא׳ מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר (זכריה ט) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופים באלילים אמר להם משכו וקחו לכם. משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו (מכילתא קדושין מא): קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג׳ כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו׳ כדאיתא בפסחים (דף עד): בין הערבים

משש

מערב

בעל הטורים איש לפי אכלו. בגי׳ אכל כזית לומר לך שאם אכל כזית יצא: תכסו על השה שה תמים. שצריך ב׳ שיים א׳ לפסח וא׳ לחגיגה: ששה פעמים שה בפרשה כשתצרף עמהם מן הכבשים רמז שאין פוחתין מששה טלאים מבוקרים:

ספורנו

שלכם לעשות בהם כרצונכם אבל בימי השעבוד לא היו ימיכם שלכם אבל היו לעבודת אחרים ורצונם לפיכך: ראשון הוא לכם לחדשי השנה. כי בו התחיל מציאותכם הבחירי: (ד) ושכנו הקרוב אל ביתו. אע״פ שיהיו מצריים רבים שוכנים בין בית עברי לבית רעהו קרא שכני אותו העברי שהוא יותר קרוב לביתו

מסהר

רמב״ן

יאמר עוד חי ה׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה׳ אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון חזרנו אותו לקרא החדשים כשם שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש״י כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר ולכן אמר הכתוב בחדש הראשון הוא חדש ניסן כמו הפיל פור הוא הגורל ועוד היום הגוים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן תשרי וכלם כמהו. והנה נזכיר בחדשים הגאולה השנית כאשר עשינו עד הנה בראשונה:

(ג) **איש** שה לבית אבות. טעם המצוה הזאת בעבור כי מזל טלה בחדש ניסן בכחו הגדול כי הוא מזל הצומח לכך צוה לשחוט טלה ולאכול אותו

להודיע

הָעַרְבָּיִם׃ ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת ג׳. ב׳ חסר

שִׁמְשַׁיָּא׃ ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָא עַל בָּתַּיָּא דְּיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ ח וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר

המזוזות. כל ואלה שמות ומשלי מזוזת כתיבן וב׳ כתיבן מזזת. דשמע ישראל. וישכב שמשון. וב׳ מלא דמלא. האיל מזוזות חמישית. ההיכל מזוזת עצי שמן. ושארא מזזת כתיבן:

תולדות אהרן על שתי המזוזות. (פסחים לד): על הבתים. פסחים פ׳ (פסחים לה): ואכלו. ברכות ט פסחים מא סה נו קכ מגלה כא (פסחים לט):

רשי

משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו (ישעיה כד) ערבה כל שמחה: (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד ת״ל אשר בסף: המזוזת. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט״ל בלעז. ולשון שקיפה חבטה כמו (ויקרא כו) קול עלה נדף טרפא דשקיף. חבורה משקופי: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הבקר שאין דרין בתוכו: (ח) את הבשר. ולא גידים ועצמות מכילתא

אבן עזרא

מערב ולא נתן טעם למה ערבים שנים והנה כתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות ובאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב כי כן כתיב בין הערבים תאכלו בשר וגם כתוב בתת י״י לכם בערב בשר לאכול ובהדלקת הנרות כתיב יערך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר וכתיב עולות לה׳ לבקר ולערב וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים מצאנו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים פי׳ כבא השמש לצד מערב ואין זה משמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש מדכתיב השמש יצא על הארץ שהחל להראות על הארץ וככה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין בוא השמש של פסח ובין בוא השמש של מקרה לילה וככה ובא השמש וטהר אמרו הצדוקים כי שלשה ערבים הם וראיתם בעבור שמצאו עד הערב השלישית והם לא הכירו האמת ולא הבינו כי כתוב מחר חדש ושלשת תרד מאד שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב השדה שאתה נסתר שם ובעבור זה אמר עד הערב השלישי. ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים כמו אבנים וכמוהו לוחותים וככה דרכים והעד יפול באחת וככה שמים כי הם שני סדני הגלגל שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל וככה לנטוע שמים וכבר פירשתי בספר השם הנכבד כי שמים מגזרת שם ישר נכח עמו רמז לשני מקומות. והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ והערב השני ביאת אורו הנראה בעבים והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה אז יבא בעל קרי אל המחנה וידליק אהרן את הנרות. אמר הגאון רב סעדיה ז״ל מדת מזבח העולה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב ובמדה הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקדשו. והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה ואף כי בהיות כל השבטים בארצם והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש: (ז) על שתי המזוזות. של פתח הבית ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם: ומלת משקוף. מגזרת חלון וישקף וזה המשקוף הוא על פתח הבית וככה מנהג כל ארץ ישמעאל כי מנהג הערלים לא היה כמנהג המצרים ואפי׳ במאכליהן כמו כתות אותה פתים וככה תכשיטי הנשים לשום נזם באף ובאזן וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון וככה אין בית להם כי אם בחצר האחת יקרא פתח הבית והחיצון שער החצר ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום ואילו היה כן היה זה בשער החצר והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שער החצר והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישובו רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית ויהיה סימן למשחית שיראנו כדרך והתוית תיו: ומלת בתים משונה בדקדוק כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון רק אם היה הקמץ חטף כמו רנו שמים אולי היה כן בעבור חסרון יו״ד בית שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים אומר שהוא פתח לשון רבים

בעל הטורים ואכלו את הבשר. הפסוק מתחיל ומסיים באכילה על מרורים יאכלוהו רמז שצריך ב׳ אכילות אכילת פסח ואכילת חגיגה. יאכלוהו וסמיך ליה אל תאכלו לומר ביאכלוהו דוקא לשם פסח ולא לשם אכילה גסה:

רמבן

להודיע שלא בכח מזל יצאנו משם אלא בגזרת עליון ועל דעת רבותינו שהיו המצרים עובדים אותו כ״ש שהודיע במצוה הזאת שהשפיל אלהיהם ובחם בהיותו במעלה העליונה שלו. וכך אמר קחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים: (ו) בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לצד מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלת שבע כי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה לשון רש״י. ור״א השיב מן הכתוב שאמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים כי שם כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר. ועוד מן הכתוב בפסח עצמו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים כי בבא השמש שקיעת החמה. ואין זה תשובה על הרב שכבר אמרו רבותינו בערב אתה זובח כבא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף וכבר כתב הרב זה. והנכון בעיני בזה כי הלילה נקרא ערב כמו שנאמר בערב תאכלו מצות והוא בלילה שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות וכן ויהי ערב ויהי בקר על תחלת הלילה כצאת הכוכבים וכן בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה ויקרא ג״כ סוף היום ערב וכן הן עוד היום גדול כמו שנאמר ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב בשער סדום וכן ויהי בערב ותעל השלו ולא בא השלו בלילה וכן רבים וכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. והנה אלה השלשה עתים כוללים כל היום אם כן אחרי הצהרים יקרא ערב מיד וכעלות השמש וכל עת היותו במזרח יקרא בקר והוא ארבע שעות כמו שהעידו על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות ואחר הבקר יקרא העת צהרים כמו שנאמר מהבקר ועד הצהרים והן שתי השעות החמישית והששית והוא מלשון צוהר תעשה לתבה כענין זוהר ויזכיר בהן לשון רבים בעבור שהן שתים. והנה הם שני צהרים או מפני שיצהירו כל הצדדין כי בבקר האור במזרח ובערב הוא במערב ובאמצע היום בגובה הרקיע מאיר לכל הצדדין וכאשר יעברו הצהרים ויסגי השמש מזרוח בשני הצדדין יקרא ערבים מפני שיערוב השמש משני הצדדין ההם והזמן הזה הוא כל עת זרוח השמש ברקיע אבל בשקיעת החמה והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו איננו זמן השחיטה ואינו נקרא ערבים אבל הוא ערב יום ואמר בין הערבים כי בין במקום הזה איננו מבדיל אבל הוא כענין בתוכם והוא כמו בינותינו בינינו ובינך ביני ובינך מה היא על בין עבותים מבינות לגלגל כמו בתוכם. מבין השרפה מתוכה כענין שנאמר ותקם בעוד לילה בתוך לילה. וכן בין הערבים ולא נאמר בערבים שלא יהיה במשמע ערב ימים רבים. והנה אמר הכתוב שנשחט את הפסח בתוך הערבים כי זמן השחיטה מן התורה הוא משש שעות ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה. וכן אמר בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה׳ שהוא זמן השחיטה וכן בין הערבים תעשו אותו על תחלת העשיה שהיא השחיטה וכן בין הערבים תאכלו בשר הם השעות הנזכרות כי היה להם לאכילת הבשר זמן גדול ואמר ויהי בערב ותעל השלו כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב ויתכן שיהיה הלשון כדברי רש״י שני ערבים ערב בקר וערב יום כי כן יאמר הכתוב מנחת הבקר ומנחת הערב שנאמר ויהי בבקר כעלות המנחה. ואומר עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ומנחה לשון תנוחת השמש ושקט אורו הגדול כדמתרגמינן למנח יומא וכן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים. והנה כל הזמן הזה להדלקת הנרות ולקטרת שאינן כשרין בלילה אלא כזמן תמיד של בין הערבים והודמין לו ולזה יטה דעת אונקלוס שאמר בין שמשיא שמש המזרח ושמש המערב ואמר הכתוב יערוך אותו אהרן מערב עד בקר שתהיינה דולקות כל הלילה. והנה נוכל לפרש שם תזבח את הפסח בערב בזמן הנזכר כי נקרא ערב ויהיה כבא השמש מועד צאתך ממצרים מחובר עם ובשלת ואכלת וכן רבים. אבל על דעתי אין תזבח את הפסח על השחיטה אבל יאמר במקום אשר יבחר ה׳ אלהיך שם תעשה זבח הפסח בלילה כבא השמש שהוא מועד צאתך ממצרים כמו שנאמר הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה ואמר על זו העשיה ובשלת ואכלת במקום ההוא הנזכר והפסח עצמו יקרא זבח לא תשחט על חמץ דם זבחי. פסחי. וזה טעם כל הפרשה שמור את חדש האביב ועשית פסח לה׳ אלהיך כי בחדש האביב הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה. לא תאכל עליו חמץ הזכיר העשיה והלילה וצוה איך יאכלוהו והזכיר שבעת הימים ואין בכל הפרשה ההיא זכר ליום ארבעה עשר והשחיטה בו. וכן אמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר והנה בערב ביום הראשון יום חמשה עשר הראשון. בשבעת ימים הנזכרים כי יום ארבעה עשר לא הוזכר כאן כלל וכן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות הוא ליל חמשה עשר. והנה פירוש אשר

תזבח

עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה

וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ׃ ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְאַף לָא בְשִׁילָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּיהּ׃ י וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תוֹקְדוּן׃ יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחֻטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ יב וְאֶתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֱנָשָׁא וְעַד

יאכלהו ד' וחסר וסימן ומצות על מררים יאכלהו: בשלו את הבשר. בחדש השני בארבעה. כי מאספיו יאכלהו: מבשל ב' קמצין וסי' ובשל מבשל במים. ולא יקח בשר מבשל: צלי אש ב' וסי' אל תאכלו ממנו נא. ומצות על מררים: והנתר ג' חסר בלישנא וסי' והנתר ממנו עד בקר דפרשה החדש. בניהם אשר נתרו דמלכים. והאכל ותשבע ותתר: וככה ב' וסי' וככה תאכלו אותו. יהיה נעור וריק: חגרים ב' חסר וא' מלא וסי' מתניכם חגרים. ושש מאות איש חגורים. ומתניו חגרים. מציעות מלא: בחפזון ג' ומלאים וסי' ואכלתם אותו בחפזון. כי בחפזון יצאת. כי לא בחפזון תצאו:

תולדות אהרן צלי אש. פסחים עח עו ב"מ קטו: ממנו נא. פסחים מא לט לו יבמות עד ב"מ קטו חולין קטו (שבת ד י פסחים כט): ובשל מבושל. פסחים מא: צלי אש. פסחים עד עה: לא תותירו. שבת כד קלג פסחים פג פד קב יבמות עו סנהדרין סג מכות ד טו שבועות ג זבחים לו חולין פב לא קמא המורה ד (שבת ד פסחים לה): בקר. ברכות ט: והנותר ממנו. יבמות עד המורה ד: בחפזון. ברכות ט פסחים לד קב זבחים נו: פסח הוא. פסחים לו: ועברתי בארץ מצרים. ברכות ט פסחים קב (סנהדרין כ): בלילה הזה. מגלה כא זבחים נו:

רשי (מכילתא פסחים פג): ומצות על מרורים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צורכו קוראו נא בלשון ערבי: ובשל מבושל. כל זה באזהרת לא תאכלו (מכילתא פסחים מא): במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל מכל מקום (פסחים סס): כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה כאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו בני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן (פסחים עד). ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: (י) והנותר ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שניה ליתן בקר על בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי"ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך: בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו (שמואל א כג) ויהי דוד נחפז ללכת (מלכים ב ז) אשר השליכו ארם בחפזם: פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמים. ד"א דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסח"א לשון פסיעה: (יב) ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין (מכילתא): כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל (תהלים קלו) למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה.

אבן עזרא רבים מן האיפה והבת ומלת על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המנהג: (ח) על מרורים יאכלוהו. אמר אחד מחכמי ספרד ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמיד על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי' לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפוא' לאויר והנהנו נסמוך על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים זכר לוימררו את חייהם: (ט) נא. יש אומרים כאשר הוא עתה שהבשר חי ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא ואחרים אמרו כי הוא מגזרת כי הניא אביה אותה והטעם שבור ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא ופירושו הפך מבושל והוא בנקרא חי כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית והבשר החי יקרא בלשון ערבי ני"י והאותיות אהו"י מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו: ובשל. שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים כי גם צלי אש יקרא מבושל כדכתיב ובשלת ואכלת ויבשלו את הפסח באש במשפט ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים על דרך המשקיות כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו חציו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו ובשל שם התואר על משקל כבד זקן וככה זה ובשל כי הבי"ת קמוץ והשי"ן רפה ואינו שם הפועל על דרך כי כבד אכבדך הכה חכה כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד כמו דבר ידבר הקדש הקדשתי רק להתחבר שם הפעל עם פועל ופעול לא יבא והנה זה בשל כמו כבד ולנקבה הזרוע בשלה ואל תתמה מה צורך לומר שני הענינים בשל ומבושל כי שני בשולים הם כמו שפירש האחד להכנים כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין ולרבים בשלים מבושלים והמה חכמים מחוכמים וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם ברוך ומבורך והפרש יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פירש: ראשו על כרעיו ועל קרבו. כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים והראש והכרעים ירחץ במים כמשפט: (י) והנותר ממנו. אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו ויפת אמר על העצמות ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על הווה: וטעם וככה תאכלו אותו. פסח מצרים לבדו ואשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים: (יא) ומקלכם בידכם. לנהוג החמורים כמו ויך את האתון במקל: וטעם בחפזון. שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח על כן נוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה וכן אמרו אבות הקדושים אינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא צלי: (יב) ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם העוברים כאילו השם עובר: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים

בעל הטורים יאכלוהו ד' פעמים במסורה. ב' בענייני דפסח ואידך אהרן ובניו יאכלוהו בעינא דמלואים מה התם נלטוו ומפתח אהל מועד לא תצאו הכא נמי ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו. ואידך כי מאספיו יאכלוהו דאיתקש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה: מבשל ב' במסורה. ובשל מבושל ולא יקח ממך בשר מבושל גבי חפני ופנחס. לומר שהיו מחללין קדשי השם בכל דבר אף לבשל הפסח כי אכלו אותם ככל אשר תאוה נפשם: ולא תותירו ממנו עד בקר. עד בקר בגימטריא הוא שלא ליתן בקר בני לבריתו: וככה ב' במסורה. וככה תאכלו אותו וככה יהיה נעור גבי עזרא כשהשביע לבני הגולה לעזוב המשא דאיתקיש ביאתם בימי עזרא ליציאת מצרים כמ"ש רז"ל ראויים היו לעשות להם נס בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא: חגורים ג' במסורה. מתניכם חגורים. ואידך בענין פסל מיכה ושש מאות איש חגורים. וז"ש שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף כשהיו חגורים לילך היה הפסל עמהם. ואידך בדניאל והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאף על פי שהיו בהם רשעים לדיקים שבהם דומין למלאכי השרת: בחפזון ג' במסורה. הכא ואידך כי בחפזון יצאת מארץ מצרים. כי לא בחפזון תצאו וזש"ה דלאו חפזון דישראל היה דכתיב כי לא בחפזון תצאו:

ספורנו

מפאר העברים: (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך כענין ויגש ויבוא מתמיו להורות על בטחון בלתי מסופק באל ית' בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם בבית כלא: (יב) ועברתי. הפלא נסיב לאפי שלא יוכל על זה הפליאה: והכיתי כל בכור.

רמבן

תזבח בערב שלא ילין לבקר מן הבשר אשר תעשה אותו זבח בערב יום הראשון. (ח) ומצות על מרורים יאכלוהו. שעורו ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ובמצות עם מרורים יאכלוהו וכן על מצות ומרורים. כמו עם וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים וכן ראשו על כרעיו ועל קרבו ולא אמר עם ללמד שאינו חובה שיהא כורכן בבת אחת ואוכלן ויחסר הכתוב בי"ת כמו ירחצו מים וימת שלד לא בנים וילמד הכתוב שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת הבשר אבל המצות חיוב וגוה בערב תאכלו מצות אפילו בפני עצמן כדעת רבותינו. ויותר נכון שנאמר כי ומצות נמשך למעלה ואכלו את הבשר ומצות וחזר וצוה עם מרורים יאכלוהו לבשר הנזכר והנה צוה באכילת הבשר באכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים רק אמר שיאכלו לבשר עם מרורים ירמוז שאין במרורים מצוה רק להכול הבשר עמהם ובזמן שאין בשר אין במרורים מצוה וגם אינם מעכבים הבשר ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה כל אחת צווה בפני עצמה: (ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל. זו מצוה לדורות שכל המצות

נאמן

רשי

מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה׳. אני בעצמי ולא ע"י שליח: (יג) והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו (ישעיה לא) פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרי׳ שהיו שרויים זה בתוך זה. וכן (מלכים א יח) פוסחים על שתי הסעפים וכן כל הפוסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. (מכילתא) הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון. לדורות: וחגתם אותו. (מכילתא) יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדורותיכם. שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו (מכילתא): (טו) שבעת ימים. סטייג"א של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות. (פסחים קכ) למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל ששת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה (פסחים כח): אך ביום הראשון תשביתו שאור. מעי"ט וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון (איוב טו) הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של שבעה

וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה
שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהָיָה הַדָּם
לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר ג׳ וחסר
אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם י״ג
וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם ג׳ חסר
נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ ב׳ חד חסר וחד מ״ל
מִצְרָיִם׃ יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם
לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה
לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ ג׳ וחסר
טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ
אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר
מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל ב׳ חסר בליבנא
מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ וחד ראשן ה׳ חסר

בְּעִירָא וּבְכָל טָעֲוַת מִצְרָאֵי
אַעֲבֵיד דִּינִין אֲנָא יְיָ׃
יג וִיהֵי דְּמָא לְכוֹן לְאָת
עַל בָּתַּיָּא דְּאַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי
יָת דְּמָא וְאֵיחוּס עֲלֵיכוֹן
וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא
לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ יד וִיהֵי יוֹמָא
הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן
יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן
קְיָם עָלַם תְּחַגְּנֵיהּ׃
טו שַׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָן
תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה
תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן
אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ
וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה
עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃

שפטים. כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה וכן כתוב ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף כי זה הדם יהיה לאות על המשחית: (יד) והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות: וחגותם אותו. הוא חג הפסח. ואמר חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש: (טו) שבעת ימים. טעם מצות תאכלו זכר לאכילתכם בצאתכם ממצרים כי לא צוה שיאכלו מצות רק הנאכלי׳ עם הפסח לפני חצות לילה רק שבעת ימים צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים כי שם כתוב כי לא חמץ ואילו היו מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב וככה כתוב על הפסח שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות חיוב על דרך הפשט והעד למען תזכור את יום צאתך ובעבור זה כתוב כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות חיוב בארץ ישראל ובחוצה לארץ ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיחלו לשחוט את הפסח בנטות השמש לצד מערב וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי על כן דרשו רז"ל אך חלק ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים ביום השביעי כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכה וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הראשון עד

וראיתי י"ב חסרים נמסר בדניאל סימן ח׳: בהכתי ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ בהכתי בארץ מצרים. בהכותי את כל יושבי בה. קדמאה הסר: השבעי ח׳ חסר וסי׳ מיום הראשון עד יום. וישבתו העם ביום. והעברת שופר תרועה. אצם הששי דויד השבעי. אליאל השבעי. להצץ השבעי. השבעי ישראלה. ויקהלו דפלגא דספרא: הראשן ב׳ חסר בלישנא וסי׳ מיום הראשן עד יום. בראשן בארבעה עשר יום לחרש בערב. וא׳ הראשון אדם תולד. וא׳ כי שאל נא לדור רישון:

תולדות אהרן ובכל אלהי מצרים. נדרים כה: שבעת ימים. פסחים לח (פסחים כז): אך ביום הראשון. פסחים ד ה ו כז (פסחים כו סנהדרין כב): כי כל אכל חמץ. פסחים מג: מיום הראשון. ערכין יח:

בעל הטורים והיה הדם לכם. לכם בגי׳ במילה שבאותו הלילה מלו: לאת. כתיב חסר ו׳ לומר לך במצולת יגהק עד מילא מצרים טוס ד׳ מאות ואחד ובלשים בנס: אך ביום הראשון תשביתו אך בגימטריה הוכה שאין הוכה אלא ביום הראשון:

רמבן

כאן בגוף הפסח מצוה לדורות אבל המצוה באוכלים כגון מתניכם חגורים והדם על המשקוף אינו רק בפסח מצרים. וכן אמר הכתוב בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו ולא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חקת הפסח יעשו אותו שהן בלי אש לא נא ולא מבושל:

(יב) **ובכל** אלהי מצרים אעשה שפטים. של עץ היתה נרקבת ושל מתכת היתה נתכת ולא פירש הכתוב בשפטים האלה בעבור כי מוסר הבלים עץ הוא וכן בשעת מעשה כתוב וה׳ הכה כל בכור אדם וכל בכור בהמה ולא הזכיר השפטים באלהיהם כי למיתת הבכורות חרדו שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים והשפטים באלהיהם לא נודעו עד הבקר שהלכו לבית תועבותיהם וכתיבו מצרים מקברים את אשר הכה ה׳ בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים. ועל דעתי ירמוז הכתוב לשרי מעלה אלהי מצרים כענין יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה והנה השפיל מזלם ושרי המזלות שעליהם והכתוב ירמוז ויקצר בנעלם:

אעשה שפטים אני ה׳. אני בעצמי ולא על ידי השליח זה לשון רש"י. ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח אני ה׳ אני הוא ולא אחר. ופירושו כי בעבור שהפרשה דבר משה עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר ה׳ בארץ מצרים והכה כל בכור ולכך ידרשו כי ועברתי אני בעצמי לא על ידי מלאך שלוח מאתו במגפות כענין בדוד ובסנחריב והכיתי כל בכור אני ולא שרף לומר כי גם המכה תהיה על יד הקב"ה לא כמלך שיעשה נקמה בשונאיו לפניו על ידי ספקלטור שלו שהם השרפים שאהם תנא אש שורפת בחוביו כענין אליהו בשרי החמשים ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולא על ידי השליח מאתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ והוא המלאך הגדול הנקרא בעבור כן מטטרון כי פי׳ המלה מורה הדרך כמו שאמר בספרי אצבעו של הקב"ה נעשה מטטרון למשה והראהו כל ארץ ישראל ובילמדנו ויעמוד בלק כי בא בלעם שלא מטטרון לפניו ועוד שם ראה החילותי תת לפניך נוי אכבת לך אני מטטרון שלך:

ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטור לפני אדם ערל לפני כורש שנאמר אני לפניו אלך לפני משה אני עתיד לקדם לפני דבורה וברק שנאמר הלא ה׳ יצא

ספורנו

שאבחין בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור (ב"מ פרק איזהו נשך): ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אשפיל שרי מעלה המנהיגים אותם עתה כדי שיהול העונש יותר: אני ה׳. ולא יאות כל זה בלתי לה׳ לבדו כאמרו אני ה׳ אני הוא ולא אחר ובזה נתן טעם לכל הקודם למה הוצרך שיעשה האל ית׳ בעצמו את כל אלה ולא כן עשה בסנחריב וזולתו: (יג) ולא יהיה בכם נגף למשחית. לא יגע בכם נגף פי׳ מכה של אותה ההשחתה שאני עושה במצרים: בהכותי. שמלבד מכת הבכורות שלא בשאר העם עירה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כי לולא הפסיחה שעשה בהמלתו על ישראל לא היו נמלטים משאר הצרות שלא על שארית עם מצרים כענין פן תספה בעון העיר ונוה עליהם מתנות הדם לאות למען ימלטו וזה

יצא

אבן עזרא

עד יום השביעי והנה פירוש זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י"ד לחדש בערב שהוא סוף יום י"ד עד יום הכ"א לחדש בערב ועוד אדבר על זה: (טז) וביום הראשון. הוא יום יציאת מצרים והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש: כל מלאכה. בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכפורים אין כתיב בהם כל מלאכה רק בפסח לבדו אמר והתנה להוציא אוכל נפש ובכל מקום בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אוחז דרך קצרה לומר כל מלאכה לא תעשו רק במקום אחד בפסח לא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה: (יז) ושמרתם. הנה צוה להיות המצות שמורים מימות הקציר וכו' והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה והטעם שתאמרו כן לדורותיכם: (יח) בראשון. אחז דרך קצרה בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם והנה טעם בחדש הראשון וכמוהו בעשירי באחד לחדש: (יט) שאור. שהוא מחמיץ והוא הידוע ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל דבר שיתחמץ ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי אינו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם אוכל מחמצת כמו למלוך שלמה על ישראל אמר יפת כי יש אות שמושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית כמו אדם פטדה וברקת שהטעם אודם ופטדה וברקת וככה מיום הראשון עד יום השביעי וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת ובכאן הוסיף גר שהוא גר צדק:

כל

אונקלוס

טז וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע
קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל
עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן
בְּרַם מַה דְּמִתְאֲכֵיל לְכָל
נְפַשׁ הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד
לְכוֹן׃ יז וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירָא
אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין
אַפֵּיקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת יוֹמָא
הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם
עָלַם׃ יח בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת
עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא
תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא
חַד וְעַסְרִין לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא׃
יט שִׁבְעַת יוֹמִין חֲמִירָא לָא
יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל
דְּיֵיכוּל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי
אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא
דְּיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרַיָּא וּבְיַצִּיבַיָּא

תורה

טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ (ל' ר"פ)
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה (נ"ז)
בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ (כ"ג)
הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ (נ"ז)
יז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־
צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם (ל' מ"ל בפסוק)
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה
לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃
יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד (ד' חס')
יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ (ל')
בָּעָרֶב׃ יט שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר
לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל
מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח (ל')

רשי

ז' תלמוד לומר לא תשחט על חמץ לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים (מכילתא): הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס: מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות (מכילתא): לא יעשה בהם. אפי' ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לא"י ת"ל הוא לבדו יעשה לכם ולא לא"י) הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מעי"ט: לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לאחרים ת"ל אך (ביצה כח כ"ר): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן. רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצות כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדורותיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקת על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד וגו': (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת"ל בכל גבולך. מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של א"י שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אוכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש (עליו) מכילתא ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמר שניהם: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים:

מחמצת

לחדש בערב ד' וסימן בראשון בארבעה עשר יום. ב' בו. בתשעה לחדש בערב מערב. ויחנו בני ישראל בגלגל: מצת ד' חסר וסי' בראשון בארבעה עשר יום. שבעת ימים תאכל מצות דקדש לי כל בכור. וכי תקריב קרבן מנחה קדמאה דפסוק. ולחם מצות וחלות תנינא דפסוק:

תולדות אהרן כל מלאכה. (פסחים ב): אך אשר יאכל. (ביצה ס סג. חגיגה עח): הוא לבדו. שבת כד קלג פסחים פו פג ביצה כ כא כח מגלה ז: ושמרתם את המצות. פסחים לה מ חגיגה יא מנחות כג (פסחים כז): בראשון בארבעה. (שם): בערב תאכלו מצות. פסחים ס כח קכ סכה כז: עד יום האחד ועשרים. ערכין יח: שבעת ימים שאר. פסחים ד ה ו ז ח י כא כט ל (סנהדרין כב): כי כל אכל מחמצת. פסחים מג:

ספורנו

וזה למען שמו לבלתי הֵחַל כאמרו ואומר לך בדמיך חיי: (יז) ושמרתם את המצות. השמורות על מהירות בלי המתנת המון: כי בעצם היום הזה. ביום הזה בעצמו

שביום

בעל הטורים בראשון. חסר י' עד ו' שעות מותר להשבות חמץ: בערב תאכלו מצת. חסר ו' ו' ימים רשות לאכול מצה:

רמבן

יצא לפניך וכן במקומות רבים וכן שמעתי כי שליח בלשון יון מטטור ודרשו אני ה' אני הוא ולא אחר שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידו וזהו ענין המדרש הזה:

(טז) כל מלאכה לא יעשה בהם. פירש רש"י אפי' על ידי אחרים ולא הבינותי זה שאם האחרים האלו ישראל הם עצמן מוזהרין עליה ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה על ידו אלא שאם מטעה אותו באסור מוזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול בין במלאכתו בין במלאכת העושה עצמו ואם אחרים הללו גוים אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של גוי כלל לא ביום טוב ולא ביום שבת אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו כמו שאמרו אמירה לגוי שבות וזה דבר מבואר בגמרא אבל מצאתי במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך אתה אומר לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתו תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה גוי מלאכתו דברי ר' יאשיה ור' יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך והרי דברים קל וחומר ומה שבת החמורה אין אתה מוזהר על מלאכת הגוי כמלאכתך וכו' ע"כ בברייתא זו ובודאי היא אסמכתא בעלמא שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכת שלנו וכמנו אותה למקרא זה אבל במלאכת הגוי בשלו מותר ולפי רבנו למדנו שלא גזרו באמירה לגוי אלא בשלנו. אבל בשלו אומר לגוי ועושה וכן פירש רש"י בגמרא בבא מציעא ושם במכילתא עוד אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ושמרתם היום הזה להביא דברים שהן משום שבות וברייתות כאלה מוטעות ואינו ראוי לכותבן כפשוטן שגם, זה נראה שהוא אסמכתא בעלמא ויש לי בזה פי' נכון עוד אדבר עליו בע"ה: לכל נפש. אפילו נפש בהמה יכול אף וכו' תלמוד לומר לכם לשון רש"י. וגם זה איננו כהלכה אבל לכם ולא כו' לכם ולא לבהמה:

(יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת"ל בכל גבולך מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות זה לרש"י, אינו מכוון אצלי שאין במשמע ברשותך להוציא חמץ של נכרי שהרי ברשותו הוא ובתים וגבולין שוין הן בו שהרי שתיהן רשות שלו וממון של אחרים ועוד שחמץ של נכרי שלא קבל עליו אחריות אינו בא בהיקש הזה שאין של בתים פשוט להיתר יותר משל גבולין אבל בבתים הוא במשמע איסור מן המקרא הזה דכתיב לא ימצא והתירו יוצא לנו מדכתיב לא יראה לך שאור שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה ואין לי אלא בגבולין בבתים מנין ת"ל שאור שאור לג"ש כמו שמפורש בתחלת מסכת פסחים אבל המדרש הזה שדרשו מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך אינו אלא להוציא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכן שנויה במכילתא בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אע"פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפל עליו מפולת.

כ הָאָרֶץ׃ כ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ חמישי פ
כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּם ג׳ פתחין. ו׳ אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר ג׳ מ״ל בתורה בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃

דְאַרְעָא׃ כ כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא׃ כא וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגוּדוּ וְסָבוּ לְכוֹן (מִן בְּנֵי) עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוּסוּ פִּסְחָא׃ כב וְתִסְּבוּן אֵיסָרַת אֵיזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִבְמָנָא וְתַדּוּן לְשַׁקְפָא וְלִתְרְתֵין סִפַּיָּא מִן דְּמָא דִבְמָנָא וְאַתּוּן לָא תִפְּקוּן אֱנָשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵיהּ

רשי

(כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני ותלות תודה (מכילתא ע״ש) (שאינם ראויים ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים): (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחותיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב. ג׳ קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי כמו (מלכים ב יב) ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו׳. (מכילתא) מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר (תהלים קד) בו תרמוש

אבן עזרא

(כ) כל. הזכיר העונש תחלה ואחר כך האזהרה ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות כמו ששת ימים תעשה מלאכה רק חיוב למען תזכור: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל: וקחו לכם צאן. בעשור לחדש כאשר צוהו השם. אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבניין הדגוש ולא דבר נכונה כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל הוא מהבנין הקל והשי״ן קמוץ כמשפט בעבור הנח הנעלם רק ושחטו הפסח לשון צווי מהבנין הקל ולא מצינו מואת הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש והיה ראוי השי״ן להיות חירק תחתיה כמו משכו רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי״ן כמשפטם לעשות כך כמו בחרו לכם ורבים ככה על כן יהיה השי״ן בפתח גדול בלשון צווי ושניהם מבנין אחד: (כב) ולקחתם. עתה פי׳ איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף: ומלת אגודת. כמו חבורה כמו ויהיו לאגודה אחת ורבי מריכוס אמר כי האל״ף נוסף והוא מגזרת גדוד ואחרים אמרו כי האלף שורש וחשב אפודתו. והגאון פי׳ האזוב בלשון ערבי זעת״ר ובלשון לעז אוריגנ״ו והוא עשב נכבד במיני מטעמים וזה לא יתכן כי הכתוב אומר על האזוב אשר יצא בקיר ולא ידעתי מהו רק מדרך הסברא אינו עשב תקיף כי הוא הפך הארז שהזכיר הפסוק. ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער וטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות כמו וימד סף השער אמות הספים ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים כמו משכב וספות ועוד אפרש

עדת ישראל י״א וסי׳ מצויין בויקרא: ושחטו ב׳ פתחין וסי׳ ויקרא משה לכל זקני ישראל. והתקדשו והכינו והוא חד מן א״ב מן ב״ב פתחין וסימן מצויין במסרה רבתא: ולקחתם ז׳ נמסר פרשת ויגש: אזוב ג׳ מלאים בתורה וסי׳ ולקחתם אגדת. ולקח הכהן עץ ארז. ולקח אזוב וטבל במים: המשקוף ג׳ וסי׳ ונתנו על שתי המזוזת. ולקחתם אגדת אזוב. ועבר ה׳ לנגף את: אל המשקוף חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ חד אל וחד על וחד ועל נמסר במסרה רבתא:

תולדות אהרן כל מחמצת. פסחים ס כח מג: בכל מושבותיכם. פסחים לו (מגלה עב): משכו וקחו. (קדושין ס): אגודת אזוב. פכה יא לג חולין סב: אל המשקוף. מנחות לד: ואתם לא תצאו. ב״ק ס:

בעל הטורים משכו וקחו לכם צאן. רמז לבהמה דקה שנקנית במשיכה: משכו. בגי׳ מן עבירה שלא יביאו מן הגזל: והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. ובנתינה כתיב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף שקדים מזוזה למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא: מן הדם. בגי׳ דמי מילה:

רמבן

תפולת אע״פ שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו וכו׳ ופירושה שהיה במשמע ולא יראה לך בכל גבולך שלא נניח חמצנו בכל גבולנו אפי׳ בבית של נכרי. ולכך בא בבתיכם להוציא ביתו של נכרי ולמדנו מן הברייתא הזו שלא הוזהרנו מן התורה אלא שלא נקיים חמץ שלנו ברשותנו בין בבתינו בין בגבולינו אבל אם הפקדנו אותו ביד גוי בבית שלו אין אנו עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא וכן הדבר שאם לא תאמר כן על חמץ שלו עובר בכל מקום ואפילו הפקידו ביד גוי במדינת הים ועל של נכרי אינו עובר עליו אפי׳ בביתו של ישראל ואם כן למה נאמר בבתיכם ולא נאמר גבולך אין בין בתינו וגבולינו לבתי הגוים וגבוליהם שום הפרש אלא שלא הוזהרנו כלל מן התורה אלא מרשותנו. אבל מדברי סופרים הוזהרנו לבער חמץ שלנו מכל מקום. ולפי זה אמרו בגמרא יחד לו בית אינו עובר עליו לומר שחמץ של נכרי שקבל עליו אחריות אע״פ שנדון כשלו אינו אסור אלא ברשות ישראל אבל ברשות גוי מותר ואפי׳ מדבריהם לא גזרו עליו כלל. והרב לא סבר כן כפי׳ הגמרא דפסחים וזה שסיימו בברייתא שכתבנו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל מהיקש בתים וגבולין קאמר דמה בגבולין מותר דכתיב לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה אף בבתים נמי מותר ומוציא נמי חמץ שנפלה עליו מפולת גדולה שאין בידו לפקח הגל והוא אבוד ממנו ומכל אדם שהוא מותר דלא קרינא ביה שלך:

(כ) **כל** מחמצת. להביא את תערובתו לשון רש״י. וגם זה אינו שהלכה היא כדברי חכמים על חמץ דגן ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום:

(א) **ויקרא** משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם. הפרשה הזו תקצר כאשר צוה אותו ה׳ בפרשה של מעלה כי בידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט ולימד אותם כל הענין ובכלל הדבר בכתוב כאשר צוה ה׳ את משה כן עשו אבל הזכיר זאת הפרשה בכלל כי קרא משה לכל זקני ישראל והם אספו אליו כל העם ואז אמרו אל כל עדת ישראל משכו הצאן מן העדר אל בתיכם להיות לכם למשמרת מבעשור לחדש. ויתכן שאמר משכו בעבור היות הצאן רחוק מאד מהם בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואמר וקחו לכם קחו אותם למשפחותיכם איש שה לבית אבות שה לבית ושחטו הפסח בין הערבים ככל המפורש למעלה במצוה. ושנו במכילתא ויקרא משה לכל זקני ישראל מגיד שעשאן ב״ד ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל דברי ר׳ יאשיה ר׳ יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים וזקנים לאמר לכל ישראל. והנה לדעת רבי יאשיה יהיה ויקרא משה לכל זקני ישראל שיאספו אליו כל העם כמו שפירשתי ועל דעת רבי יונתן הן יאמרו לקהל ויהיה דברו אל כל עדת בני ישראל הזקנים הנועדים להם כמו והיה אם מעיני העדה והוסיף בזאת הפרשה ביאור בנתינת הדם שתהיה באגודת אזוב וטבילה בסף שלא נאמר למעלה בפירוש אבל שם נאמר סתם ולקחו מן הדם ללמד שכל לקיחה האמורה בתורה סתם שתהא באגודה ושכל קבלת דם טעונה כלי כמדרש רבותינו ופירש להם בפרשה הזאת:

(כב) **ואתם** לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. כי בעבור זה נצטוו בנתינת הדם על המשקוף שיהיו שמורים שם כמו שאמר ולא יהיה בכם נגף למשחית וכתב רש״י ואתם לא תצאו מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער ולא הבינותי דבריו במה שאמר ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער וכי אסור לאדם לצאת מפתח ביתו עד בקר מן המקרא הזה והיה לו לומר שהלילה הזה נתנה בו רשות למשחית לחבל ולכן הוזהירה ממנו אבל לא ראה הרב לומר כן מפני שהקב״ה בעצמו ובכבודו הוא המכה ובענין הזה שנוי הוא במכילתא בלשון אח״ת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מגיד משניתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנא׳ לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך וגו׳ ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע ואומר והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור. וכן אמר שתהא נכנס בכי טוב ויוצא בכי טוב. וכן אמר

ספורנו

שביום אחד נעשה קבוץ שלא היו מספיקים אליו בטבע כמה ימים עם לילותיהם. הוצאתי את צבאותיכם. כל קהל וקהל כמות שהיו יחדו: (כב) מן הדם אשר בסף. שתהיה עם כל הזאה טבילה. כמו שגזר האל באמרו על שתי המזוזות וזה קודם ואחר כך על המשקוף וזה לא יתכן זולתי בג׳ הזאות להורות על ג׳ יודי״ן באמרם העולם הבא נברא ביו״ד וכן היה קודם חטא אדם הראשון וביום מתן תורה עד העגל. כי בם יהיה צור עולמים נצחיים כי היו״ד תורה על פשיטות נצחי ותורה היו״ד עליונה מציאות היחיד בעולמו על פני עולמים נצחיים: ואתם לא תצאו. הנה שבית יהיה מצויין בדם ואתם לא תצאו ובזה האופן ופסח על דרך והתוית תו: לנגוף

כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם
וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף ג׳
וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה ג׳
עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית ג׳
לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ ט׳ חסר
כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃
כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ ה׳ בטעם גרש ר״פ בתורה
אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃
כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם
מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ ג׳
כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא ב׳ בטעם פזר
לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ ג׳.ג׳
אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל
וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ ג׳.ג׳
וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃
ששי ס כט וַיְהִי ׀ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה ג׳ כלישנא
וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב ב׳ חסר
עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי

עַד צַפְרָא׃ כג וְיִתְגְּלֵי יְיָ
לְמִמְחֵי יָת מִצְרָאֵי וְיֶחֱזֵי
יָת דְּמָא עַל שַׁקְפָּא וְעַל
תְּרֵין סִפַּיָּא וְיֵחוֹס יְיָ עַל
תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק מְחַבְּלָא
לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי׃
כד וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָמָא
הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד
עָלְמָא׃ כה וִיהֵי אֲרֵי תֵיעֲלוּן
לְאַרְעָא דְּיִתֵּן יְיָ לְכוֹן כְּמָא
דְּמַלֵּיל וְתִטְּרוּן יָת פּוּלְחָנָא
הָדֵין׃ כו וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן
לְכוֹן בְּנֵיכוֹן מָה פּוּלְחָנָא
הָדֵין לְכוֹן׃ כז וְתֵימְרוּן
דְּבַח חַיָּס הוּא קֳדָם יְיָ
דְּחָס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִצְרַיִם כַּד מְחָא יָת
מִצְרָאֵי וְיָת בָּתַּנָא שֵׁיזֵיב
וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ׃
כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבָדוּ׃ כט וַהֲוָה
בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַיְיָ קְטַל כָּל
בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד
לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ
עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא דִּבְבֵית

אבן עזרא

אפרש עד בקר: (כג) ולא יתן המשחית. לא יניחנו כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: (כד) ושמרתם. רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל ובדרך הסברא נכון היה לולי קבלת האמת הנגמרת. הנה הנכון שאלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלי׳ שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: (כה) והיה. עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדבר כי בהר סיני היו עם הישוב ויצאו מצות ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: (כו) והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי: (כז) ואמרתם זבח פסח. מלאנו פסוח והמליט והטעם כמו המלה ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח כמו ושחטו הפסח והגאון אמר שהוא מגזרת פסח כי הפסח ישען על רגלו התמימה והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: (כט) ויהי בחצי הלילה. השניה. אמר יפת כי השבויים הטוחנים בריחי׳ ביום בבית הסהר יכניסם בבור בלילה ושימו הרימים
על

רשי

תרמוס כל חיתו יער: (כג) ופסח. וחמל וי״ל ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו (מכילתא) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבואו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר (שמות ו׳) והבאתי אתכם אל הארץ וגו׳: (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. (מכילתא) וכי כבר עשו והלא מר״ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה. כאשר צוה ה׳ את משה ואת אהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: (כט) וה׳. כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו שהוי״ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי

ולא יתן ג׳ וסי׳ ולא יתן המשחית. ולא יתן עליה לבונה. לא יתן עליו לבונה: לבא ט׳ חסרים נמסר פרשת ויחי: והיה ה׳ בטעם גריש ר״פ בתורה וסי׳ ושמרתם את העבדה. כי יביאך ה׳ אלהיך. כי ישאלך בנך. אם לא הפצת. אבנים גדולות: בחצי הלילה ג׳ וסי׳ הכה כל בכור. וישכב שמשון. ויחרד האיש וילפת. וסי׳ בלשון ארמי שמשון קטל גברא. אנ״ך. מבכור ב׳ חסר וסי׳ ויהי בחצי הלילה וה׳ הכה. ויהי כי הקשה:

תולדות אהרן מס׳ סענודס (פסחים לז): והמרתם זבח. פסחים מב זבחים ז׳ (פסחים לא): ויהי בחצי הלילה. יבמות עב:

בעל הטורים ולא יתן המשחית לבא ג׳ במסורה. הכא ואידך ולא יתן עליה לבונה גבי מנחת סוטה ואידך ולא יתן עליו לבונה גבי מנחת חטאת שבזכות הקרבנות ניצולו ואידך גבי סוטה ולא יתן עליו לבונה שבזכות הנשים הצדקניות ולא כבש וזו שלא עבתה כמעשיהם לא יתסדר קרבנה: ויעשו כן. עשו בתי עבות אחת לפסה והאת למילה: בחצי הלילה ג׳ במסורה. הכא ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש לומר שגם בכאן הרדו הרדה גדולה. ואידך גבי שמשון ויקם בחצי הלילה בעניינא דעוז לומר לך בהקב״ה עושה נס לצדיקים בחצי הלילה:

ספורנו

(כג) לנגוף. את עם מצרים בעברה וזעם וכו׳. כי אמנם יאמר נגף על כל מה אם בלתי מות כאמרו ונגפו אשה הרה ולא יהיה אסון: המשחית. את עם מצרים בעברה וזעם כו׳: (כו) מה העבודה הזאת לכם. שהיא ביום מקרא קודש כשאר הקרבנות ולא תוך זמן שאר הקרבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קרבנות צבור: (כז) זבח פסח הוא. זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להעשות בחצי הלילה של אחריו ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו כענין הקרבנות והוצרך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו לא לצבור בכלל: (כט) וה׳ הכה. כלומר ישראל התעסקו במצות הפסח וה׳ הכה בחוצו

רמבן

אתה מוצא שהאבות והנביאים נהגו בדרך ארץ וישכם אברהם בבקר וישכם יעקב בבקר וישכם משה בבקר וישכם יהושע בבקר וישכם שמואל לקראת שאול בבקר והרי דברים קל וחומר ומה האבות והנביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר תשת חשך ויהי לילה הכפירים שואגים לטרף תזרח השמש יאספון ומכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ע״כ הברייתא. והענין לומר שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההוא לפי שהקב״ה עובר במצרים כמלך העובר ממקום למקום וספקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו כענין ובא ה׳ אלהי כל קדושים עמך. וכן והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור להגין עליו מחרפים ומצילה של מעלה וכיון שמצינו בשעה שנתן רשות למשחית לחבל שאינו מבחין בין צדיק לרשע לפיכך אין אדם רשאי לשנות דרך העולם שיצא בלילה לפי שהוא זמנן של חיות שניתן להם לטרוף ואין להבחין בין צדיק לרשע:

(כג) **ובטעם** ולא יתן המשחית. והוא המלאך המשחית בעולם בעת הנגף כענין ויאמר ה׳ למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך לא המשחית במצרים כי הקדוש ברוך הוא המכה:

(כד) **ושמרתם** את הדבר הזה. הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה ושחטו הפסח ואם הוא רחוק לא מתן הדמים הסמוך לו כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך כמו שאמר ועבר ה׳ וראה את הדם וגו׳ וכן ושמרתם את העבודה הזאת זבח פסח וכמוהו ואף לאמתך תעשה כן:

(כח) **וילכו** ויעשו בני ישראל. שיצאו מלפני משה והלכו אל כאן ועשו הפסח בערבים ודרך הכתוב לכפול ולאמר כן עשו לבאר שלא הפילו דבר

רשי

השבי שהיו שמחין לאידם של ישראל . ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכולן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי : (ל) ויקם פרעה . ממטתו : לילה . ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום : הוא . תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן : כי אין בית אשר אין שם מת . יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנא' (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו . דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו : (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה . מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי : גם אתם . הגברים : גם בני ישראל . הטף : ולכו עבדו כדברכם . הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו . מהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות : (לב) קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי . התפללו עלי שלא אמות שאני בכור (מכילתא) : (לג) כלנו מתים . אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד (מכילתא) : (לד) טרם יחמץ . המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ : משארתם . שירי מצה ומרור (מכילתא) : על שכמם . אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות מכילתא

מקרא

אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃
ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃
לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם׃
לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי׃
לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃
לד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם

תרגום

אֲסִירֵי וְכָל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃
ל וְקָם פַּרְעֹה בְּלֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי וַהֲוַת צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דְלָא הֲוָה תַמָּן מִיתָא׃
לא וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּלֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין׃
לב אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן דְּבָרוּ כְּמָא דְמַלֶּלְתּוּן וְאִיזִילוּ וְצַלּוֹ אַף עֲלָי׃
לג וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אֲמָרוּ כֻּלָּנָא מֵיתִין׃
לד וּנְטַל עַמָּא יָת לֵישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר

מסורה

ב' זוגין חד נסיב ב' וחד לא נסיב ב' · ג' · ד' · ב' דגש · ג' · ג' · ג'. ג' · ג'. ג' ג' חסר · ב' בב' לישנ' וחד מ"ל

בבית הבור חד מן ח' זוגין חד בית וחד בבית נמסר בירמיה סי' ל"ז גבי פרשת ויצא ירמיהו מירושלים : וכל עבדיו ז' נמסר בשמואל סי' כב : כי אין בית אשר אין י"ו פסוק אית בהון אין אין מצעות פסוק נמסר בישעיה סימן מ' גבי פסוק ולבנון אין די בער : גם צאנכם גם י"ב פסוקים אית בהון גם גם גם נמסר בשפטים סימן ח' גבי זבח וצלמונע וגם נמסר במסרה רבתא : על העם ח' נמסר במלכים א' סימן י"ד גבי ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית : למהר ג' וסי' לשלחם מן הארץ . למהר שלל חש בז . וכצבאים על ההרים למהר . אנ"ך : לשלחם ג' נמסר פרשת וירא : צררת ב' בתרי לישני חד חסר וחד מלא וסי' משארתם צררת . עד יום מותן . בתרא מלא :

אבן עזרא

על פי בכור וזהו אשר אחר הרחים והנה הוא כמו בבית הסוהר : (ל) ויקם . הוא בעצמו כמו ועבד הלוי הוא בעצמו : כי אין בית . על הרוב ידבר הכתוב : (לא) ויקרא . מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה והנה יצאו הם מפתח ביתם במצות השם בחצי הלילה ונתן להם פרעה רשות שילכו ישראל לעבוד' השם והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרות יוסף ידועים עד היום ובין רעמסס ששה פרסאות והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעבים . והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה והנה יש לנו בקר והחשך גדול כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר ושם כתוב בטרם יכיר איש את רעהו והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה עד זרוח השמש ואלה היו קרובים אל מצרים והאחרים שהם רחוקי' יצאו בו ביום כי קהל רב היה ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות על כן כתוב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכתוב אחר היום אתם יוצאים ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה וכתוב שם ומצרים מקברים וביום יקברו וכבר פירשתי : גם אתם כדברכ' . שתלכו דרך שלשת ימי' גם כאשר דברתם וגם מקנינו ילך עמנו : (לב) וטעם וברכתם גם אותי . שיברכו אותו ויתפללו בעדו : וטעם גם . שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה : (לג) ותחזק . לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל : וטעם כלנו מתים . פירשתיו במלת פן יפגענו : (לד) משארותם . כלי עץ כמו טנאך ומשארתך כי המוריהם היו טעונים בגדים שישאלו ממצרים

בעל הטורים

בעל הטורים קומו צאו ב' במסורה . קומו צאו מתוך עמי . קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט מה התם הוציאום המלאכים בעל כרחם אף כאן נמי : למהר לשלחם ג' במסרה . הכא למהר לשלחם מן הארץ . וכצבאים על ההרים למהר . למהר שלל חש בז . שהמצרים היו ממהרים לשלחם כצבאים וישראל היו ממהרים לבזוז שלל ולבוז בז :

רמבן

דבר מכל אשר צוו כמו שפירשתי בנח וכן וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ולרבותינו בזה המדרש לפי שלא היה צריך הכתוב להזכיר ההליכה אמרו ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה ויעשו וכי כבר עשו אלא מכיון שקבלו עליהם לעשות העלה עליהם הכתוב כאלו עשו כאשר צוה את משה ואת אהרן כן עשו להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה ואהרן עשו ד"א מה תלמוד לומר כן עשו אלא שאף משה ואהרן כן עשו דרשו תחלה כי הכפל לשבח ישראל שלא שכחו ולא נפל להם דבר מכל אשר אמרו להם והוא דרך הכ' במקומות רבים :

(ל) **כי** אין בית אשר אין שם מת . לרש"י היה שם בכור מת אין שם בכור גדול הבית מת שקרוי בכור שנאמר גם אני בכור אתנהו . ד"א מצריות זונות תחת בעליהם ויולדות מרווקים פנוים והיו להם בכורות הרבה פעמים הם חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו ועל דרך הפשט הבכורות שמתו במצרים בכורי פטר רחם היו שנולדו ועל כן קדש תחתיהם כל בכור פטר רחם בבני ישראל באדם ובבהמה והיה בכור פרעה היושב על כסאו פטר רחם לאמו וכן מנהג המלכים להיות הגבירה המולכת בתולה כענין שנאמר באחשורוש אבל על דעת רבותינו שהקדוש ברוך הוא נתרצה שהכה במצרים כל בכוריהם כלומר בכור האב ראשית אונו ובכור האם פטר רחם וגם גדול הבית ולא רצה לקדש תחתיהם בישראל רק בכור האם שהוא ידוע ומפורסם יותר ובבהמה לא יודע כלל רק בכור האם ובחר מכלם המין ההוא וכדמות ראיה לזה ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם כי על הזכר יאמר כן :

(לא) **ויקרא** למשה ולאהרן לילה . מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי . לשון רש"י . והיה זה כי משה ואהרן לנו במצרים בלילה ההוא לקיים דבריו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר ובבא פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת ונאספו כלם ברעמסס והיה יום גדול ומשם נסעו ביד רמה ומשה בראשם כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים והכתוב שאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאים וכך אמרו בספרי והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל אלא מלמד שנגאלו מבלילה במסכת ברכות הכל מודים כשנגאלו לא נגאלו אלא בלילה שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים . וי"א שיצאו ממצרים בלילה מארץ מצרים שהיא רעמסס ביום כי רבים מהם יושבים בעיר מצרים ויצאו בלילה ונאספו עם אחיהם ברעמסס . ואינו נכון כי הכתוב אמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר שהיו אסורים לצאת כלל מן הבתים בלילה וכך אמרו במכילתא ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו אמר לו משה כך נצטוינו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים . ואונקלוס פי' כי הנסים שנעשו להם בלילה יקרא הוציאך כי בעבורם יצאו . וטעם קומו צאו מתוך עמי מצות מלך שיצאו מיד כי לא אתן לכם רשות לעמוד בתוך עמי כלל כי הם נהרגים עליכם גם אתם המכים גם בני ישראל כלם תצאו ולא תתעכבו בכאן בשום פנים וזה לקיים גרש יגרש אתכם מזה ואמרו לכו עבדו את ה' כדברכם פיום שירצו לצאת וישמעו אליו כי אתם חפצים ללכת למדבר לעבוד את ה' :

(לב) **וטעם** וברכתם גם אותי . כאשר תזבחו לה' אלהיכם כאשר דברתם ותתפללו על נפשותיכם שלא יפגע אתכם בדבר או בחרב תוכיח

עַל־שִׁכְמָם׃ לה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ

לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃ לח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ לט וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת

בִּלְבוּשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָאֵי מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין׃ לו וַיְיָ יְהַב יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וְאַשְׁאִילוּנוּן וְרוֹקִינוּ יָת מִצְרָאֵי׃ לז וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רִיגְלָא בַּר מִטַּפְלָא׃ לח וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלָקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרֵי בְּעִירָא תַּקִּיף לַחֲדָא׃ לט וַאֲפוֹ יָת לֵישָׁא דְּאַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי אִתָּרָכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא וְאַף זְוָדִין לָא עֲבָדוּ לְהוֹן׃ מ וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּיתִיבוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃

ב׳ ר״פ בטעמא · ל׳ וכ״כ · ב׳ לאין מפק · כ׳ והסר · ל׳ · ב׳ קמצין סתי וערב דכוותא · ל׳ · ל׳ · ל׳ חסר דחסר · ל׳ וחסר · ל׳

ממצרים: (לה) ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבושם והשמן: (לו) וינצלו. לא מצאנו גזרת הקלה מבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו ובין ויצל אלהים רק בבנין הנוסף יזכיר הפעול ולא כן בדגוש: (לז) ויסעו. היה הסמ"ך ראוי להדגש בהתבלע הנו"ן כמו ויגשו ויתנו אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן והוא שם מחוז ולא עיר: סכותה. הל סכות. וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשים כי הם כמו הם או יותר: לבד מטף. שהוא פחות מכ׳ שנה: וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערב עמהם והם האספסוף שנאספו עליהם: (לט) ויאפו. הנה הבצק שהוציאו ממצרים היה בו שאור ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: (מ) ומושב בני ישראל. חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים והנה אזכיר מקצתם ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא נשלמה מלכות בית דוד ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים וכתוב ויהי בשלשים שנה יש אומרים בן שלשים שנה נתנבא ויש אומרים ליובל ויש אומרים מציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת וכתוב בעוד ששים וחמש שנה וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה ובשנת שש לחזקיה בנו גלתה שומרון על כן הוצרכו המפרשים לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ואחרים אמרו משנת הרעש וכאשר חפשנו שנות שבא ישראל במצרים בימי יוסף ואחיו הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונחשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה בן שמונים שנה בצאת ישראל ממצרים והנה הכל ג׳ מאות ונ"ן שנה הנה חסרו לנו שמונים והזקנים הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות כי ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה אינו דבק עם וענו רק עם יהיה זרעך וכמוהו רבים ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי אחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ ואברהם והוצרך בעל סדר

(מכילתא): (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב (מכילתא): (לו) וישאילום. אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה. ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן כ׳ ומעלה: (לח) ערב רב. תערובת אומות של גרים: (לט) עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. (מכילתא) לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה (ירמיה ב׳) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה׳ וגו׳: (מ) אשר ישבו במצרי׳. אחר שאר הישיבו׳ שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת׳ משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה לא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי׳ בחברון כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ

והי׳ ז׳ בטעם גריש ר"פ נמסר פרשת וירא: סכתה ב׳ וסי׳ ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה: ערב ב׳ קמצין וסי׳ וגם ערב רב עלה אתם. ויבדילו כל ערב מישראל · וכל שתי וערב דכוותא: צדה כל אורייתא חסר וכל קריי׳ מל׳ בר מ"ב וסי׳ ויקחו את צדת העם בידם. לקחת צדה לעם:

תולדות אהרן את חן העם. סנהדרין לב: וישאילום. ברכות ט: וינצלו את מצרים. ברכות שם פסחים קיט: ומושב בני ישראל. מגלה ט סנהדרין נח (מגלה עא):

בעל הטורים צררת ב׳ במסו׳. צררת בשמלתם. צררות אלמנות רמז לאלמנות שיכסו פניהן בשמלה: וינצלו את מצרים. בגימט׳ עשאוה כמצודה שאין בה דגן: סכתה ב׳ מצרים. מרעמסס סכתה. ויעקב נסע סכתה. שבזכות יעקב יצאו ממצרים:

ספורנו

באותו הזמן בעצמו את בכורי מצרים לגאלם: (לח) וצאן ובקר. של ערב רב שעלו עמם לגור בהוכם עם כל קנינם: (לט) כי לא חמץ. כי לא התחמץ מפני קוצר הזמן שהיה מסעת נסעם מרעמסס שהיא בארץ מצרים עד שהגיעו לסכות שהיא חוץ לגבולם כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם וכו׳ כי אמנם בהיותם בסכות חוץ לגבול מצרים נגלו עליהם עמודי הענן והאש וה׳ הולך לפניהם: אשר ישבו במצרים ת"ל שנה. השלים ת"ל שנה מיום שהוציא את אברהם אבינו מאור כשדים להכניסו בברית בין הבתרים כאמרו שם אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. ולזה אמרו בסדר עולם בן ע׳ שנה היה אברהם אבינו בברית

רמבן

גם אותי עמכם ואמר רש"י התפללו עלי שלא אמות שאני בכור ופשוטו שיברכו אותו ואת ממלכתו כי בכלל ברכת המלך שלום כל המלכות ובמכילתא התפללו עלי שתכלה ממני הפורעניות כלומר שלא יענש עוד בעבורם:

(לט) **ובטעם** ויאפו את הבצק. שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה ואמרו כי גורשו ממצרים לומר שאפו אותו בדרך ויפגיר כי גירשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי אניח יפל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכת שבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו:

(מ) **ומושב** בני ישראל אשר ישב במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה שמשעה שהיה זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ושלשים שנה היה משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק וכשתמנה ארבע מאות משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים זה לשון רש"י. והוא דעת רבותינו אלא שאינו מתוקן בפירושיו כל צרכו שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ומעמד בין הבתרים היה אחר כך ימים רבים אבל נצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות ה׳ מארץ מצרים חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ויהיה ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר וראה עוד בית אביו היה בן שבעים וחמש שנה. ודעתי בדרך הפשט כי ה׳ אמר לאברהם ידוע תדע כי טרם תתי לך הארץ הזאת גר יהיה זרעך בארץ לא להם ימים רבים ארבע מאות שנה ולא

רש"י

ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתחשב ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. (מכילתא) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: (מב) ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמרים לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו':

את

תורה ותרגום

שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ג' ומ"ל
מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ ג' ונפסוק ב' ונפסוק

מא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל חֵילַיָּא דַיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מב לֵיל נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נְטִיר לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

צבאות ג' ומלאים וסי' יצאו כל צבאות ה'. אשר עשה לשני שרי צבאות. נחלת צבי צבאות גוים: שמרים ג' פסוקים דאית בהון שום שתי תיבות ואות ראשונה ש' וסי' ליל שמרים הוא לה' וגו' שמרים. עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל. ובתו שארה ותבן וגומר ואת אזן שארה. ד"ה:

תולדות אהרן ויהי בעצם היום. (פסחים לו): ליל שמורים. ר"ס יה.

אבן עזרא

סדר עולם לומר כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן והוצרכו המפרשים לומר כי נכון ת אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת אבל אחר זה נאמרה ואין צורך לכל זה רק החשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל הרן כאשר כתוב ויבאו עד הרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני ויהיה פסוק אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם גם אבותיהם היו גרים כתוב במעט וגרים בה ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם שלשים שנה וארבע מאות שנה מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו: (מא) וטעם ויהי מקץ שלשים שנה. להודיעו כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו עד שהגיע הקץ שגזר עליהם: (מב) ליל שמורים הוא לה'. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא לה' ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם ולא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף צוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה ויש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים

ספורנו

בברית בין הבתרים: (מב) ליל שמורים הוא לה' להוציאם. שהיה מצפה להוציאם כי לא ענה מלבו אבל לא מצא את ישראל מוכנים וראויים לגאלם עד אותו הלילה ואותו היה משמר ומצפה כי חפץ חסד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה מחשב את הקץ: הוא הלילה הזה לה' שמורים. וכמו שהיה משמר ומצפה לגאולת ישראל כל ימי גלותם במצרים כן הוא משמר ומצפה לגאולת ישראל העתידה כאמרו ולכן יחכה ה' לחננכם: לכל בני ישראל לדורותם. כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל:

זאת

בעל הטורים

בעל הטורים שמרים ג' במסורה. ליל שמרים. שמרים לכל בני ישראל שחלק הקב"ה ליל ט"ו לשנים חציו ליציאת מצרים וחציו השני לגאולה לעתיד לבא:

רמב"ן

חשש להודיע השלשים כי אמר לו עוד ודור רביעי ישובו הנה להודיעו שלא ישובו מיד בסוף ארבע מאות עד הדור הרביעי שיהיה שלם עון האמורי ורמוז לשלשים שנה הללו כי עמדם במדבר ארבעים שנה לא היה אלא מפני עון האמורי שלא נשלם ויהיה שיעור הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד שלשים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם למלאות להם כן בארץ לא להם הודיענו הכתוב כי עתה בצאתם נשלמה הגלות הנגזרת עליהם והוציאם מעבדות לחירות לא שיוציאם ממצרים ויהיו עוד גרים בארץ לא להם. ובעבור שכבר הזכיר הענין הזה והודיע בו לא הוצרך בו להאריך כי לא בא הכתוב הזה רק להודיע השלשים שנה שנוספו עליהם. ולכך אמר דרך קצרה שהשלימו במצרים ארבע מאות שנה הנאמרים לאברהם אביהם וידועים להם ועוד שלשים שנה וחזר ואמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה לגלותם יצאו מארץ מצרים לחירות עולם ודומה לו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל"ח שנה להשלים החשבון כי לא הלכו מקדש ברנע עד נחל זרד ל"ח שנה אבל ישבו בקדש שנים רבות ואח"כ הלכו משם וחזרו לאחור דרך ים סוף ובשנת ל"ח עברו נחל זרד. והנה שיעור הכתיב והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה וכמוהו אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה שיגיע לקצם לא להם עצמם ואמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים כי שמר להם הדבר מן העת שגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה כבא הקץ מיד כי בעתה אחישנה. או טעמו ליל שמורים הוא לה' שהוא שומר ומצפה לילה שיוציאם מארץ מצרים שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראויים להוציאם משם. והנה אם נאמר שטעם כי גר יהיה זרעך מעת שיהיה לך זרע ונתחיל החשבון משנולד יצחק תהיה עמידתם במצרים מאתים וארבעים שנה כפי הפירוש שהזכרנו וגם זה לדעתי איננו דרך הפשט על נכון שכל ימי אברהם לא יקרא הגלות בזרעו והנכון שיאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה מן היום הזה והענין לאמר לו לא ינחלו בניך הארץ הזאת אשר אני נותן להם מיד אבל יהיו גרים כמוך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועוד לא ישובו הנה עד הדור הרביעי למלאות ארבע מאות ושלשים ואם כן תהיה עמידתם במצרים כמו מאתים ועשרים שנה או קרוב לזה. ואם יהיה חשבון של אותיות רד"ו שמה מסורת בישראל יתכן שירמוז ליורדים עצמם שאחרי מות יעקב יעמדו הם שם מאתים ועשר שנים ועם י"ז יהיו רכ"ז וכבר הזכרתי פי' ר"א שאמר כי גר יהיה זרעך בעבדות ענוי עד ארבע מאות שנה מן היום הזה ואמר כי השלשים הנוספים היו מיום צאת אברהם מארצו והנה יהיה פירוש הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים עד תלאת שלשים שנה וד' מאות שנה להיותם גרים הם ואבותיהם בארץ לא להם

ועוד אני אומר כי הפשט המחוור מן הכל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועינוי שנה או שנתים והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעון שיעשה. והנה היה על אברהם אבינו גזרה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמורי ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול. והוא מיד או מופלג כמה וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם. ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים וגו' וכתיב והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה' ועל כן אורך גלותם שלשים שנה והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו תפלה. וזה טעם ויאנחו בנ"י מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וישמע אלהים את נאקתם ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וכתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו כי לא היו ראויים להגאל מפני הקץ שבא אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות ולמה יהיה קשה על הראשונים לפרש כי נתארך גלותם על הקץ שלשים שנה והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים כי כל הארבעים ההם היה להם ענוי כמו שאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך וכתיב ויענך וירעיבך והיה להם גלות שלמה בארץ לא להם רק לנחש שרף ועקרב ולא נתקיים להם ודור רביעי ישובו הנה כי בארבעים שנה נתחלף הדור ההוא בודאי. שכבר נולד אבל החטאים גרמו הכל ואפשר שיהיה זה בסבת בני אפרים שיצאו שלשים שנה קודם לביאת משה רבינו וכמו שהזכירו רבותינו כי הם מנו ולא טעו ועונותיו ילכדונו את הרשע והקב"ה ימחול לנו על כל חטא ושגיאה:

(מב) **וטעם** הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם. שזה הלילה שהיה שמור לשם להוציא ממצרים הוא לה' כלומר מקודש לשמו שמורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו ובאכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת ואמר שמור את חדש האביב ור"א אמר כי טעם ליל שמורים הוא לה'

שבשם

מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־
בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מד וְכָל־
עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה
אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ מה תּוֹשָׁב
וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת
אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת
מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא
תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ מז כָּל־עֲדַת
יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ מח וְכִי־
יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה
הִמּוֹל לוֹ כָל־זָכָר וְאָז יִקְרַב
לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־
עָרֵל לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מט תּוֹרָה
אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר
בְּתוֹכְכֶם׃ נ וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃

(margin notes: ל׳ וסאר׳ אל אהרן · ח׳ ר״פ בספרא · ל׳ מ״ל · ו׳ רפין · כ״ל מנצ׳ל · י״א · כ׳. ט״ו בתורה · ד׳ · כ׳ הכ׳ · י״ב · ל׳)

לְדָרֵיהוֹן׃ מג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָּא גְזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּאִסְתְּלַק לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃ מד וְכָל עֲבַד גְּבַר זְבִינֵי כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵיהּ בְּכֵן יֵיכוּל בֵּיהּ׃ מה תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃ מו בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵיל לָא תַפֵּיקוּן מִן בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תְתַבְּרוּן בֵּיהּ׃ מז כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ׃ מח וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמָּךְ גִּיּוֹרָא וְיַעֲבֵיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ יִגְּזַר לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵיהּ וִיהֵי כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא וְכָל עֲרְלָא לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃ מט אוֹרַיְתָא חֲדָא תְּהֵי לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא דְּאִתְגַּיַּר בֵּינֵיכוֹן׃ נ וַעֲבַדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה וְיַת

וכל ח׳ ר״פ בספרא וסי׳ וכל עבד איש. וכל פטר חמר. וכל העם ראים. וכל חכם לב בכם. וכל אשה חכמת לב. וכל הנשים אשר נשא. וכל איש אשר נמצא. וכל היהדות למשכן: בבית ו׳ רפין וסימן במלכים א׳ סי׳ ג׳ גבי שתים נשים זונות: חוצה ד׳ ג׳ מלא וא׳ חסר וסי׳ לא הוציא מן הבית מן הבשר חוצה. כי מגרעות נתן לבית חוצה. הן אראלם צעקו חצה. דין חסר. ויאמר המלך ויעשו ארון. ד״ה: עדת ישראל י״א נמסר בפ׳ ויקרא: אתך בתורה נמסר במסרה רבתא: ואז ד׳ קמץ וסי׳ ואז יקרב לעשתו. ואז ירצו את עונם. ואז תשכיל. ואז חיל מלך בבל צרים: לעשתו ה׳ חסר נמסר פ׳ מקץ: את משה ואת אהרן דבעניינא מטעים קדמא אל משה ואל אהרן. תניינא את משה ואהרן. תליתאה אל משה ואהרן. רביעאה את משה ואת אהרן:

תולדות אהרן זאת. פסחים סא: כל בן נכר. שבת פז ערובין ג פסחים נו יבמות כב ע: וכל עבד איש. יבמות מח גטין לח קדושין עב: (ומלתה אותו. פסחים נו יבמות ע עא): תושב ושכיר. יבמות ע פסחים נו: בבית אחד יאכל. פסחים פו: בבית אחד יאכל. פסחים פד נו: לא תוציא מן הבית. פסחים פה נו: ועצם לא תשברו. פסחים פג פד פה נה שבועות ג זבחים נו חולין יא (פסחים לד): בו. פסחים ע: לכ׳ כמול. ע״ג כו: כמול לו. יבמות עא (פסחים ל): ואז. יבמות שם: וכל ערל. פסחים ג כח סא נו יבמות ע עא (יבמות ח):

רשי

(מג) זאת חקת הפסח. בי״ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. (פסחים כח) שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. ואחד א״י ואחד ישראל מומר במשמע (מכילתא): (מד) ומלתה אותו אז יאכל בו. (יבמות עא) מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר״א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א״כ מה ת״ל אז יאכל בו. העבד: (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה הגוי. ומה ת״ל והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. (מכילתא) בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית תלמוד לומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת״ל כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי״ד אף גר בי״ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מבן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו׳. (מכילתא) להשוות גר

אבן עזרא

ממצרים וככה רמזו חכמינו ז״ל הגיע זמן קריאת שמע של שחרית: (מג) ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרים והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים והוסיף מצות אחרות רק מצות המשקוף והמזוזה אינה מענין אכילת הפסח הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו והטעם כמו ממנו כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך וכמוהו והנותר בבשר ובלחם: (מד) וכל. ומלתה אותו. לרצונו שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה ומשפט מקנת כסף או יליד בית וזה רק דבר הכתוב בהווה יותר: (מה) תושב. מישראל או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל. כפסח מצרים והעד לא תוציא מן הבשר חוצה והכמינו ז״ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון: (מז) כל עדת ישראל. כל בני מצוה חייבים לעשות הפסח וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה חיוב ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו ובהתחלת עשרת הדברים אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים: (מח) וכי יגור אתך. טעם אתך בארץ מצרים: וטעם ועשה פסח. והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה: וטעם וכל ערל לא יאכל בו. על ישראל שלא נמולו כמו הילודים במדבר ידרך: (מט) תורה. זה הגר הוא גר צדק לא גר שער: (נ) טעם ויעשו כל בני ישראל. וכבר הזכיר זה למעלה אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הנערים ואל תתמה בעבור שהוא כתוב במקום הזה כי בפרשת ירדת המן כתוב שיקח צנצנת ויתן

ספורנו

(מג) זאת חקת הפסח. לדורות בענין האוכלים והמקום כי אמנם המצות האמורות למעלה חוץ משתי אלה לא נהגו לדורות כאמרם ז״ל אין פסח דורות טעון הזאה

בעל הטורים חוצה שלשה במסורה. מן הבשר חוצה. הן אראלם צעקו חוצה. כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה. פי׳ הוץ לבתים היה הקב״ה מגרעם והורג בכוריהם על כן צעקו חוצה אבל בבית לא נתן משחית לבא ע״כ לא תוציא מן הבשר חוצה שלא לצאת בחוץ: ואז ד׳ במסורה. הכא. ואז תשכיל. ואז ירצו את עונם. ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלים. גומר ואז כשיקרב להקריב קרבן אז יצליח ותשכיל. וכן ואז כשחיל מלך בבל צרו על ירושלים ואז ירצו את עונם: וכל ערל לא יאכל בו. וסמיך ליה תורה אחת רמז לקיים שבאת תבא במעשה פסח ופסח שהוא מצוה אחת תורה וכל ערל לא יאכל בו כו׳:

רמבן

שהפסח שמרו ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם והיתה נכון בעבור שאמר להוציאם מארץ מצרים:

(מג) ויאמר ה׳ אל משה ואהרן זאת חקת הפסח. בארבעה עשר בניסן נאמרה פרשה זו לשון רש״י. וכן הדבר שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה׳ ללמד עליהם שנימולו הם ועבדיהם ואם כן היה בדין להקדים הפרשה הזאת קודם ויהי בחצי הלילה אבל הטעם כי פרשת החדש הזה לכם נאמרה בראש חדש ובו ביום מיד עשה משה שליחותו ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם צוה אותם בחקת הפסח והבטיחם שיגאלו בליל חמשה עשר והם האמינו ויקוד העם וישתחוו וסמך הכתוב לזה ויהי בחצי הלילה אבל הטעם לומר שקיים להם הבטחתם וכשהשלים זה חזר לענין ראשון להשלים חקת הפסח והוסיפה זאת הפרשה מצות רבות איסור בן נכר וערל והוצאה מן הבית ושבירת עצם ופסח הגר וזהן מצות מיד ולדורות והשלים בה כי עשו בני ישראל כל זה ועשו כאשר צוה ה׳ ואמר בכאן כל בני ישראל לבאר שלא היה בהם אחד עובר את פי ה׳ בכל אשר צוה בדיני הפסח בכל הפרשיות הנזכרות ור״א אמר כי זאת הפרשה בפסח דורות נאמרה אחרי פסח מצרים ואמר ויעשו בני ישראל על פסח מדבר שעשו בשנה השנית ונכתב בכאן עם הצוואה כדרך ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת. וזה שבוש כי לא נצטוו בכל הפרשיות האלו אלא בפסח מצרים ובפסחי הארץ כמו שנאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו׳ אבל פסח מדבר מצוה שנצטוו בה באותו הפרק: כל בן נכר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד גוי ואחד ישראל במשמע לשון רש״י. ממכילתא. והכתוב לא הוצרך אלא לישראל וכן ת״א כל בן כל בר ישראל שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא נכר שהזכירו חכמים בכל מקום ופירושו מנוכר ושעורו מלשון ואשתמודע יוסף לאחוהי ואינון לא אשתמודעוהי והסרו העי״ן כמו שהבליעה במלות רבות ואמרו מדם במקום מדעם דור קטי דור קטיע בקי בקיע: (מה) תושב זה גר תושב שכיר זה הגוי ומה תלמוד לומר והלא ערלים הם אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול לשון רש״י. ולא ידעתי למה

רש"י

נר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה: (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחלה כמו (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. וכן (תהלים כב) יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. (תנחומא) ואף על פי שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקראת לה שם אלא כנעני: נשבע לאבותיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת. וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים (מגילה ו): את העבודה הזאת. (פסחים נו) של פסח. הלא כבר נאמר למעלה. והיה כי תבאו אל הארץ וגו'. ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי

תורה

ס נא וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא
יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ שביעי פ
יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר
פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃
ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר
אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם
מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק
יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא
יֵאָכֵל חָמֵץ׃ ד הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים
בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃ ה וְהָיָה כִי־
יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ
אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ
אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃
ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה׃

מסורה: ל' ר"פ — ל' — כ' וב' ויצאתם — ל' — ל' — כתימוים סימן — ד' חסר — כ' חסר בלישנ'

יצאתם ב' וסי' אשר יצאתם ממצרים. דפרשת בא. לא כארץ מצרים. וב' ויצאתם ופשתם: כי בחזק יד חד מן י' זוגין תניינא משניא וסי' נמסר ביהושע סימן ד: ולא יאכל ב' וסי' חמץ. את בשרו: יאכל כ"ג נמסר במסורה רבתא: מצת ד' חסר נמסר לעיל בהאי סידרא:

תרגום אונקלוס

אַהֲרֹן כֵּן עֲבָדוּ׃ נא וַהֲוָה
בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ ב אַקְדֵּישׁ קֳדָמַי
כָּל בּוּכְרָא פְּתַח כָּל וַלְדָּא
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא
וּבִבְעִירָא דִּילִי הוּא׃
ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֲווֹ
דְכִירִין יָת יוֹמָא הָדֵין
דִּנְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית
עַבְדוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף יַד
אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן מִכָּא וְלָא
יִתְאֲכֵיל חֲמִיעַ׃ ד יוֹמָא
הָדֵין אַתּוּן נָפְקִין בְּיַרְחָא
דַאֲבִיבָא׃ ה וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ
יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי
וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי
דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ
אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ
וְתִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין
בְּיַרְחָא הָדֵין׃ ו שִׁבְעָא
יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ׃

אבן עזרא

ויתן שם מן וינחהו לפני העדות ועוד לא צוה השם לעשות ארון העדות וכמוהו הוצאתי את צבאותיכם: (נא) ויהי בעצם. לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים ובחצי הלילה היתה מכת בכורים ובצאת ישראל ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם: (א) וידבר. אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בשפה הפך וטעמו הכהן כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור שיאמר בשפה שהוא טמא: (ב) פטר. פתיחת כמו ופטורי צצים והטעם הבן שפתח תחלה הרחם ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: (ג) ויאמר משה. ביום ט"ו יום אמר זכור כמו והיה היום הזה לכם לזכרון: וטעם מבית עבדים. שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם ובמקום אחר אמר מכור הברזל כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים: (ד) היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל וזהו האביב שעורה ופי' אביב כמו בכור כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד או הכם לתלמיד שלמד וכתוב כי השעורה אביב והעד שאמר בחג שבועות בכורי קציר חטים: (ה) והיה וגו'. לא הזכיר כל השבעה כי כבר הזכי' זה במקו' אחד: (ו) שבעת. זאת

תולדות אהרן קדש לי. מנחות לד בכורות ג יט: פטר כל רחם. בכורות מו מז: זכור. ברכות פו: לא יאכל המן. פסחים כח כג כח נו (ערלים פג פסחים כח לז): היום אתם יוצאים. פסחים כח ט: והיה כי יביאך. מנחות לד: ועבדת. פסחים לו מנחות פב: שבעת ימים. מנחות כו (פסחים לג):

רמבן

למה יכתוב הרב הדברים הנדחים בגמרא שהרי הקשו על זה והני מולין נינהו. והתנן הנודר מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי אומות העולם שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב והעמידו הכתוב בגר שמל ולא טבל:

(נא) **ויהי** בעצם היום הזה הוציא ה'. מפני שאמר למעלה ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים חזר ופירש כי לא יצאו בלילה כלם מן הארץ אלא שנתן להם רשות לצאת והיו בני חורין אבל בעצם היום ההוא יצאו מכל גבול מצרים עם כל צבאותם צבא הנשים וערב רב הנלוים עליהם. ור"א פי' כי ויהי בעצם היום הזה שהוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים דבר השם אל משה קדש לי וטעם קדש לי שיקדש אותם מיד שתהיה המצוה נוהגת במדבר והוסיפה הפרשה מצות רבות שיזכרו היום והחדש שהיה אביב ושמרו את החקה הזאת למועדה וזה רמז לעבור השנה כי לא נעשה פסח בחדש האביב והוסיפה בחמץ לא יראה לך שאר בכל גבולך ומצות הטוטפות:

יג (ה) **והיה** כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעה עמים במשמע שכלם בכלל הכנעני הם ואחת מן המשפחות היתה שלא נקרא לה אלא כנעני לשון רש"י. ובאמת שהם בכלל כנעני שהם בניו כלם ולכך כשאמר והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני יכלול בו את כלם וכן אמר הכתוב בכל מקום ארץ כנען אבל בכאן אין טעם שיזכיר רובם ויניח קצתם בכלל כנעני. ודעת רבותינו שהיותה ארץ ה' עממים הללו זבת חלב ודבש ולא היתה כן ארץ הגוים הנשארים ולכך יבשר אותם בארץ הזאת כך שנינו בספרי לענין הבכורים ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ אשר היא זבת חלב ודבש מה ארץ זבת חלב ודבש האמור להלן ארץ חמש עממים אף ארץ זבת חלב ודבש האמורה כאן ארץ ה' עממים. רבי יוסי אומר אין מביאים בכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש הרי מעטו ארץ שני העממים מן הבכורים לפי שאינה זבת חלב ודבש ור' יוסי מיעט אף עבר הירדן שהיתה של אמורי לפי שגם היא אינה זבת חלב ודבש והאמורי המוזכר כאן הוא אותו שבא"י עצמה וכענין הזה שנוי במכילתא בפרשת הזאת ועוד שנוי בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת חמשה עממין בקרב אחיו זו נחלת שני עממים הפריסו בפני עצמן ה' עממין הללו לפי שהם עקר הארץ שבה הבטיחם שהיא זבת חלב ודבש ורש"י בפרשת שופטים ושוטרים נתקשה בזו הברייתא ועל דעת הזו הכתיב למעלה אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש הוסיף שם הפרזי בעבור שהיא ארץ טובה ורחבה לא בעבור זבת חלב ודבש והם השבעה גוים הנזכרים בכל מקום כי הגרגשי פנה ולא נזכר בתורה רק בפסוק ונשל גוים רבים מפניך וגו' ולכן אמר רבים וכן כנגד כי החרם תחרימם החתי והאמורי והכנעני והפרזי החוי והיבוסי ולא הזכיר הגרגשי ירמוז כי לא יבא עמהם במלחמה ויפנה מפניהם:

(ו) **וטעם** וביום השביעי חג לה'. שיעשו חגיגם ביום השביעי ולא יאחרו עוד שאין לו תשלומין אח"כ אבל הראשון יש לו תשלומין כל שבעה לענין חגיגה

ספורנו

על המשקוף ועל שתי המזוזות ואינו נאכל בחפזון: יג (ב) קדש לי כל בכור. שיתחייבו כלם בפדיון כאשר כל הקדש למען יהיו מותרים בעבודת חול שלולי הפדיון היו אסורים לעשות כל מלאכת חול כענין לא תעבוד בבכור שורך ופדיון נפשם הוא הערך המפורש לבן חדש בפרשת ערכין בהיות אז זמן פדיונו כאמרו ופדויו מבן חדש תפדה: (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב. בזאת השנה קרה שיהיה חדש הלבנה ביציאתכם בחדש האביב לפיכך שמור את היום הזה ועשו עבורי

אבן עזרא

את היא העבודה: (ז) מצות. הנה השבת הזהיר על גרך אשר בשעריך כי אל זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני בשבת וככה ביום הכפורים כי כן כתוב וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו וזהו טעם בכל גבולך: (ח) בעבור זה. אמר רבי מרינוס פי' בעבור זה היה ראוי להיותו הפך זה בעבור שעשה ה' לי והביא רבים כמוהו לדעתו ולפי דעתי אין אחד מהם נכון כי איך נהפוך דברי אלהים חיים וטעם הפסוק הפך מחשבתו כי אין אנו אוכלים מצות בעבור זה רק פי בעבור זה בעבור זאת העבודה שהוא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו ככתוב בהוציאך את העם ממצרי' תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים: (ט) והיה לך. יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך גם וקשרתם לאות על ידך כמו קשרם על לוח לבך תמיד גם וכתבתם על מזוזות ביתך כמו כתבם על לוח לבך ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתיב בתורה שהוא דרך משל הלילה רק הוא כמשמעו על כן לא נוציאנו מידי פשוטו כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת. וא"ר משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ידה ליתד תשלחנה ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין חזוק: (י) מימים ימימה. כמו ימים תהיה גאולתו והטעם משנה לשנה ותחלת השנה על פי קריאת ב"ד: (יא) והיה. הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם: וטעם נשבע לך. כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: (יב) והעברת. תעביר לשם שלא יתערב עם אחר והנה אלה שתי מצות צוו ביום ט"ו: שגר. על משקל זרן שלא ישתנה בשמיכה רק נמצאו מלות זרות ואלה הם שגר

רשי

כדברי אגדה המושכין את הלב: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל (מכילתא): (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך רוצה לומר שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. יד שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שניה לדרוש בה יד שהיא כהה (מכילתא מנחות לז): (י) מימים ימימה. משנה לשנה (שם לו): (והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר קדשו מפרש ביאה זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם: (יא) נשבע לך. (מכילתא) והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו'. ונתנה לך. (מכילתא) תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה (מכילתא) וכן הוא אומר (במדבר כז) והעברתם את נחלתו לבתו. שגר בהמה. נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. וא"ת אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש

תורה ותרגום

ז מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: ח והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים: ט והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יהוה בפיך כי ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים: י ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: פ

יא והיה כי יבאך יהוה אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך: יב והעברת כל פטר רחם ליהוה וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה

ז פטירא יתאכיל ית שבעת יומין ולא יתחזי לך חמיע ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך: ח ותחוי לברך ביומא ההוא למימר בדיל דא עבד יי לי במפקי ממצרים: ט ויהי לך לאת על ידך ולדכרנא בין עינך בדיל דתהי אוריתא דיי בפומך ארי ביד תקיפא אפקך יי ממצרים: י ותטר ית קימא הדין בזמניה מזמן לזמן: יא ויהי ארי יעלינך יי לארע כנענאי כמא די קים לך ולאבהתך ויתנינה לך: יב ותעבר כל פתח ולדא קדם יי וכל פתח ולד בעירא דיהון לך

מסורה

מצות יאכל ג' וסי' מצות יאכל את שבעת. ובחמשה עשר יום לחדש. בראשון בארבעה ׳ דיחזקאל: שבעת הימים ח' נמסר בישעיה סימן ל' גבי פסוק והיה אור הלבנה וגם במסרה רבתא: יראה י"ג וסי' בהר ה' יראה. מצות יאכל את. ב' בו. שלש פעמים בשנה. דואלה המשפטים. וחברו דכי תשא. וחברו דמשנה תורה. ב' בו. ולא יראה לך שאר. מגן אם יראה ורמח. וה' עליהם יראה. כי הנה החשך יכסה ארץ. ילכו מחיל אל חיל. יראה אל עבדיך פעלך: ולא יראה הד מן קכ"ג פסוקים דאית בהון ולא ולא וסי' במסרה רבתא: י"ד פסוקים דאית בהון לך לך וסי' במסרה רבתא: מימים ימימה ה' וסי' ושמרת את החקה הזאת. מימים ימימה דבת יפתח. ויאמרו הנה חג לה' בשילה. ועלה האיש ההוא מעירו. ומעיל קטן תעשה לו אמו:

תולדות אהרן

לא יראה לך חמץ. פסחים ה י כא כג כח כט ל מלה ו: והגדת לבנך. פסחים קטז: לאות על ידך. ערובין נו קדושין לה מנחות לד לו לז: על ידך. ערובין לה מנחות לו: ולזכרון בין עיניך. מנחות לד: תורת ה' בפיך. שבת קח קדושין לה מכות יא: החקה הזאת למועדה. ערובין נו מנחות לו (ברכות י) מימים ימימה. נזיר ס: והיה כי יביאך. בכורות ד ס: והעברת כל פטר רחם. זבחים ס לז בכורות ג ה יט כא לב נדה מא מגלה יג: הזכרים לה'. בכורות ט יז פא: אשר יהיה לך. בכורות ט:

ספורנו

עבורי השנה באופן שיהיה לעולם זה החדש באביב שבו תעשו זה החג: (ט) כי ביד חזקה הוציאך. בשנותו את טבע הבלתי נפסדים כאמרו בענין בקיעת הירדן למען

בעל הטורים

בעל הטורים והיה לך לאות על ידך. בגימטריא זרוע שמאל (נ"ל זרע שמאל): תורת ה' בפיך בגימטריא זו שיחה ק"ש: הוציאך. חסר י' שבמכה עשירית הוציאך: למועדה מלא לומר לך ששבת וי"ט בבגוע חייב בתפלין וגם שבת ימי מועד שאין בהם תפלין וכם פסח עצרת ר"ה י"כ סכות שמיני עצרת. סלרך הגוש בגימטריא אלו תפלין: מימים ימימה ה' במסורה. הכא ואידך מימים ימימה תלכנה גבי בת יפתח הגלעדי. חג ה' בשילה מימים ימימה. ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה גבי אלקנה. ומעיל קטן תעשה לו מימים ימימה גבי שמואל ויש מיתוב ולא כל ימים למעוטי שבת ויו"ט והיינו דכתיב ימימה גבי חג ה' וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולים לרגל וכן מימים ימימה דכתיב גבי בת יפתח דנשים נמי פטורות מן התפילין: ונתנה לך. ג' תגין על ההא לומר לך אם השמור ה' הוגבי הורה יתננה לך:

רמבן

ושניהם שוים לענין מקרא קדש כמו שאמרו למעלה וביום הראשון מקרא קדש וגו' וביום השביעי מקרא קדש וגו':

(ח) **בעבור** זה עשה ה' לי. בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה ורבים כן ואמר כי בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת כענין שאמר למטה על כן אני זובח לה' כל פטר רחם ואמר זה כלומר תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה ה' לך בצאתך ממצרים ורבותינו דרשו כי על מצה ומרור שמונחים לפניו ירמוז ויתכן שיהיה שיעורו והגדת לבנך בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים כאומר כך וכך עשה ה' לי כי נזלת בעבור תשמש גם בעלם פנין כמו בעבור הילד חי למות ותבך איננו בכלל ור"א אמר כי בעבור זה שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמצה עשה ה' לי אותות עד שהוציאנו ממצרים ואינו נכון ועוד אפרש הכתוב:

(ט) **והיה לך** לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך. שיעורו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים לילה למען תהיה תורת ה' בפיך ופי' שתכתוב על ידך ובין עיניך יציאת ממצרים ותזכור אותה תמיד למען שתהיה תורת ה' בפיך לשמור מצותיו ותורותיו כי הוא אדוניך הפודך מבית עבדים:

(יא) **והיה** כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. בעבור כי מצות פטר חמור איננה נוהגת אלא בארץ. ועל דרך הפשט קדש לי כל בכור כל הנמצאים בישראל היום כי בעבור שפדאם ממות בהכותו בארץ מצרים צוה שיהיו קדושים לו לעבוד את עבודת ה' לכל אשר יצוה בהם ולא צוה להם עתה פדיון עד שהחליפם בלוים וצוה בפדיון העודפים אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר וצוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג באדם ובבהמה ובפטר חמור וצוה בפדיונם לדורות. וטעם כאשר נשבע לך ולאבותיך שנשבע לאבותיך לתת לך כמו שאמר למעלה אשר נשבע לאבותיך לתת לך או שיקרא דבר השם שבועה כי אמר כן פעמים וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה ושוד והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי:

(יב) **והעברת** כל פטר רחם לה'. לשון הפרשה שתעבירנו

לָךְ הַזְּכָרִים לַיהוָה: יג וְכָל־
פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־
לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר
אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה: מפטיר
יד וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר
לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים: טו וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה
פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־
בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם
וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי
זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם
הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה:
טז וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת
בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ
יְהוָה מִמִּצְרָיִם: ס ס ס

ק"ח ימנח סימן

דְכוּרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ:
יג וְכָל פָּתַח בּוּכְרָא
דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא
וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ
וְכָל בּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ
תִּפְרוֹק: יד וִיהֵי אֲרֵי
יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר
מָא דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף
יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם
מִבֵּית עַבְדוּתָא: טו וַהֲוָה
כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתָנָא
וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא
וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן
אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פָּתַח
וַלְדָּא דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא
דִבְנַי אֶפְרוֹק: טז וִיהֵי לְאָת
עַל יְדָךְ וְלִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ
אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ
מִמִּצְרָיִם:
ס ס ס

רשי

לפרש והעב[רת] כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה גזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה הולך ביד כהן: וערפתו. עורפו נקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו (מכילתא): וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון (יהושע כב) כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן: מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמ': (טז) ולטוטפ'. תפילין ועל שם ארבעה בתים קרויין טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים (סנהדרין ד) ומנחם חברו עם (יחזקאל כא) והטף אל דרום אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמור' בפרשה ראשונה שהרוא' אותם קשור בין העינים יזכור הנס וידבר בו:

אבן עזרא

שגר אלפיך ובחדר משכבך הבל הבלים מספח חמתך וסגור דלתך ולא מצאתי יותר: (יג) וכל פטר חמור. שהוא טמא תפדה בשה: וערפתו. יש אומרים תכתוב על ערפו קדש והאומר כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם וערפו שם את העגלה בנחל שהפירוש לכרות העורף כאשר פירשו מעתיקי הדת כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו כי ה' לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים לעבודתו ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם על כן לא יפדה בכור מין אחר: (יד) והיה. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר חסר אלף והטעם מה שהוא אחר היום: (טו) ויהי. החל לומר בחוזק יד הוציאנו ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות וכבר אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו ומשה תפש דרך קצרה. כי ידוע היה באמרו ויהרוג ה' כל בכור והציל בכורינו ובכורי בהמתנו ועם זה ידבק על כן אני זובח ולא עם הריגת בכורים: כל פטר רחם הזכרים. מהמין הראוי לזבוח לפני השם: (טז) והיה. הזכיר על שתי המצות והיה לאות על ידכה ומה שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת לטוטפות כמו זכרון ויש אומרים כי הטי"ת כפול פי' כמו דבר מגורת והטף אל דרום והוא רחוק בעיני:

המר ד' חסר בתורה נמסר פרשת ויהי: לטוטפת ולטוטפת ג' וסי' והיה לאות על ידכה. וקשרתם אתם. בתרא. וקשרתם לאות לטטפת כתיב. ושאר לטוטפת כתיב. ועיין פלוגתא דר"ת:

תולדות אהרן ופטר חמור. בכורות ה ו (ע"ג מש): תפדה בשה. בכורות ד ט יב: ואם לא תפדה וערפתו. שם יג: וערפתו. שם י: וכל בכור אדם. (קדושין כט): לאמר מה (פסחים נו): ולטוטפת. סנהדרין ד זבחים לז ואמר פנחס סוד יוד של רצועה שלא תסור מעל הקמיע. ועקידה בער עא: (על פרשיות התפילין. סנהדרין ל):

בעל הטורים וכל פטר ב' במסרה. וכל פטר חמור תפדה בשה. וכל פטר שגר בהמה כדאיתא בבכורות פרה שילדה כמין חמור וחמור כמין סוס פטורים מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר שגר ב"פ עד שיהיה היולד והנולד חמור: הקשה שנים במסורה. ויהי כי הקשה לשלחנו ואידך מי הקשה אליו וישלם שדורש במדרש זה הפסוק על פרעה: והיה לאות על ידכה. ה' תגין על הה"א כנגד ה' פרקים עד הפרק שמניחין בו תפלין. ולטוטפת בין עיניך. בגימט' אלו ד' בתים:

רמבן

ין העדר להיות לה' וחזר ופי' מה היא העבודה זו שכל פטר שגר בהמה הזכרים ופטר חמור ובכור אדם בבניו יהיו לה'. ורש"י כתב והעברת כל פטר רחם לה' בבכור אדם הכתוב מדבר:

(טז) **ולטוטפת** בין עיניך. אין למלה הזאת משפחה ידועה אבל בעלי הלשון יחשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום ועלימו תטוף מלתי ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסים יאמר שתעשה מיציאת מצרים על ידך אות ובין עיניך דבור יזל כטל על שומעיו אבל רבותינו יקראו הדבר המונח בראש טוטפות כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין יאמר רבי אבהו אי זהו טוטפת המקפת מאזן לאזן והם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו ואמר טוטפות ולא אמר טוטפת בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו נורתם מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו. והנה שורש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה והנה נכתוב פרשן קדש והיה כי יביאך בטוטפות מפני המצוה הזאת שנצטווינו בהם לעשות יציאת מצרים לטוטפות בין עינינו ובפרשת שמע והיה אם שמוע שנצטווינו שנעשה המצות גם כן טוטפות דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפות בין עיניך ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות ההן לטוטפות שהם מצות היחוד וזכרון כל המצות ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה ואמר בכל יד והיה לך לאות על ידכה ודרשו בו שהוא שמאל שהלב נוטה לו. ועל דרך האמת מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה' לי כי כמו זה אלי ואנוהו יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והוציאנו ממצרים והיה זה לך לאות על זרוע עוזך כטעם כי תפארת עזמו אתה והנה האות כאות המילה והשבת ובעבור שהכל בכלל היא האות על היד העתיקו אבותינו ממשה מפי הגבורה שיהיה בית אחד כענין שאמר הכתוב אחותי כלה בעבור שהיא מתאחדת וכלולה מל"ב נתיבות וכתיב שמאלו תחת לראשי ואמר ולזכרון בין עיניך שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהוא ראשית המוח והוא תחלת הזכרון ומעמד הצורות אחרי הבדן מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם והקשר שהוא על אחרית המוח המשמר לזכירה ולשון בין עיניך שיהיו באמצעות הראש לא מצד אחד או שמם שרשו העינים ומשם יהיה הראות וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת ולפרש זה חזר ואמר ולטוטפות לבאר שאין המצוה בין העינים למטה אבל בגובה הראש מניחים שם כטוטפות ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו: ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא ומהם המכחישים בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון ומהם שיודו בידיעה ומכחישים

ספורנו

למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא: (יד) מה זאת. פדיון פטר חמור שהיא בהמה טמאה ולא תחול עליה קדושת הגוף ועריפת פטר חמור אם לא תפדה: בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים. בחזק ידם של מצרים הוציאנו ה' כאמרו ותחזק מצרים על העם באופן שלא יכולנו לשאת נכסינו בעגלות כמנהג מצרים והוצרכנו לשאת בחמורים ונעשה בהם גם שהספיקו לזה בכמו רגע וחלה עליהם איזו קדושה ראויה לפדיון: (טו) ויהי כי הקשה פרעה. ובהיות שפרעה הקשה לשלחנו והוא נמשל כו' והיה יכול לפדות עצמו ועמו כשלחו את ישראל שהם נמשלים לשה כאמרו שה פזורה וכן כאמרו ואתנה נהני: ויהרוג ה'. והאל הרג את הנמשל להמור כאשר לא נפדה בשה: כל בכור בארץ מצרים. והיו בכורי ישראל ראויים ללקות עמהם ע"ד פן תספה בעון העיר והצילם במה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר מיוחדים לעבודת האל ית' ואסורים בעבודת הדיוט: על כן אני זובח. בכור בהמה: וכל בכור בני אפדה. כדי שיהיו מותרים בעבודת חול:

והכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים ותתקיים עם זה התורה כלה ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם ואמר למען תדע כי לה' הארץ להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח והצריך שנכתב כל מה שנראה אלינו באמת ובאותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב כמו שאמרו אמת ויציב דאורייתא ממה שכתוב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ושנעשה סוכה בכל שנה. וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו ולפיכך אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והוא כוונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין לעליון בתחתונים חפץ מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל ויקראו אל אלהים בחזקה מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול חציפא נצח לבישה מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בענשם ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ועוד אפרש זה בעז"ה:

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וגו'. רבים תמהו על פרשה זו שלא נזכר בה מה יאמר משה לפרעה בבואו אליו כי לא נזכר דבר מן מכת הארבה. ומה שפירש הרמב"ן בשם הרבני שיש רמז למכת הארבה במה שנאמר ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים וכתיב בארבה דיואל עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם. אין זה מספיק ליישב קושיא זו כי היא גופא קשיא כי למה נאמר במכה זו שיספרה לבניו יותר מבכל המכות. ולי קשה עוד למה לא נאמר הכבדתי לב עבדיו כי אם במכת הברד והארבה. וכפי הפשט נ"ל שבכל המכות ודאי אין חילוק בין פרעה לעבדיו כי ודאי היה פרעה מרגיש בכולם כמו עבדיו זולת מכת הרעב והבצורת שאינו נוגע כי אם בעבדיו אבל לא במלך עצמו כי על הרוב יש למלכים אוצרות חטים מפני שנת הרעב ועל צד ההפלגה הוא אם יגע הרעב במלך עצמו על כן אמר בברד ויכבד לבו הוא ועבדיו לא זו הוא אפילו עבדיו שהיה להם ליתן לב על כי קרא ה' לרעב מ"מ לא הקפידו לפי שהחטה והכסמת לא נכו וכשאמר הקב"ה שנית למשה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו הבין משה מזה שיעשה לו התראה שנית כי קרא ה' לרעב ואעפ"כ לא ישיתו לבם להתראתך לא זו הוא אפילו עבדיו ומזה הבין משה שרצון השי"ת לשלוח הארבה כי מדרך העולם שהתבואה שנגמרה בשדה אין לה כליון כי אם על ידי ברד או על ידי ארבה ומאחר שכבר היה ברד אין זה כי אם ארבה שיאכל מה שהשאיר הברד לכך נאמר במכה זו דוקא ויאמרו אליו עבדי פרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש כי היה הרעב נוגע ביותר בעבדיו מבפרעה על כן הפצירו בפרעה שישלח את העם. ומה שנאמר במכה זו ולמען תספר באזני בנך ובן בנך יותר מבכל המכות הנה מקום אתי ליישב זה על דרך שכתב הרמב"ן בפרשה זו בשם רבינו חננאל על פסוק לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים וזה לשונו מן עתירת משה עד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מן יבול מצרים כלום וזה ידוע לכל ועל זה נאמר שיהו בכל נפלאותיו עכ"ל. והבט ימין וראה כי פסוק שיהו בכל נפלאותיו הוא ממש דומה לפסוק ולמען תספר באזני בנך ובן בנך. וביאור הענין הוא שבכל המכות שהיו במצרים לא נשאר מהם שום רושם במצרים אחר הסרתם שיגרום לדורות שישאלו הבנים על מה זה ועל מה זה כי נשכח זכרם אצל ההמון כי ארכו להם הימים והכל נשכח. אבל במכת הארבה נשאר רושם לדורות גם אחר הסרת המכה כי ברבות הימים ימצאו הדורות דבר הידוע ויראו כי יבא ארבה ולא יאכל כלום מכל יבול מצרים אז ודאי ישאלו הבנים על נס זה מדוע אינה אוכלת מיבול מצרים כ"א מיבול ארץ ישראל. ועל כרחך תצטרך להשיב לו סיפור כל הקורות בארץ מצרים וכי אמר משה בהסרת המכה שלא תשאר ארבה בכל גבול מצרים ועל ידי זה יספרו בנסי מצרים ויכירו כח מלכותו יתברך וזהו שמסיים רבינו חננאל בדבריו פסוק שיהו בכל נפלאותיו כי בלי ספק שלכך השאיר הקב"ה רושם זה לדורות כדי שעל ידו יזכירו יציאת מצרים וישיחו בכל נפלאותיו זהו שאמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה' כי ע"י סיפור זה ידעו דורות הבאים גבורותיו יתברך ונפלאותיו ופירוש זה יקר ונכון מאד. ומה שנאמר בארבה דיואל לבניכם ספרו וגו' אין זה קושיא כי ודאי ראוי לספר לדורות כמה החטא גורם לישראל כדי שיקחו מוסר דורות הבאים. אבל כאן ודאי אין הפירוש כן דא"כ למה צוה שיספר לבניו דווקא מכת הארבה יותר מכל המכות אלא ודאי הטעם הוא כמו שהזכרנו. ומה שלא נזכרה מכת הארבה בפ' כ"א ברמז לפי שרצה הקב"ה שמשה יוכיח את פרעה על סכלותו שמעולם לא היה נכנע מפני דבר ה' כי אם בפני המכות אבל כבר באו והתשובה שהאדם עושה מפני ההכרח אינה תשובה שלמה כי בסור המכריח ישוב לסורו כמו שקרה לפרעה על כן לא הזכיר בפירוש המכה כדי שיבין משה מזה שיתחיל לו בתוכחה על עונו ולבקש ממנו שיהיה נכנע מפני דבר ה' ולא מפני המכה ואז ישאר בצדקתו. וכן עשה משה כי התחלת דבריו עד מתי מאנת לענות מפני ר"ל מפני דבר ה' ולא מפני המכה. לפיכך ויאמרו אליו עבדי פרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש ורצו לעשות פשרה עם משה קודם ביאת המכה כדבר פשט ועבדיו נכנסו תחלה בעובי הקורה מן הטעם שנתבאר למעלה:

ולא יוכל לראות את הארץ. פירש"י הרואה ועיקר חסר מן הספר וע"ק לפירושו כי מה שלא יוכלו לראות את הארץ אין בזה נפקותא לענין הנזק ולפאות היה לו להקדים מאמר ואכל את יתר הפלטה כי זה עיקר הנזק. וכן בשימוש המכה נאמר ג"כ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ש"מ שטעם האכילה הוא בעבור חשכת הארץ והדבר צריך ביאור. ואומר אני שמהידוע שכל סומים אוכלים ואינן שבעים כך ארבה זה ע"י שריבוי גורם שתחשך הארץ גם הארבה אינו יכול לראות מה שהוא אוכל והרי הוא אוכל כסומא בארובה ולא ישבע ועל כן יאכל את כל אשר בשדה ועוד לא ישבע עד שיכנס מן השדה גם אל הבתים ומלאו בתיך וגו' וז"ש ולא יוכל לראות היינו הארבה שהזכיר לפניו לא יוכל לראות הארץ ע"י שלא יראה הארבה את הארץ יאכל את הכל ולא ישבע עד אשר יבקש אח"כ גם אשר בבתים ומה שמצינו שבשימוש המכה לא אכלו כ"א את שבשדות ולא מצינו שנכנסו לבתים. לפי שנאמר וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן למה לא נאמר לשון וימהר בשום מכה אלא לפי שידע פרעה שאם לא ימצאו בשדות יאכלו גם מה שבבתים ע"כ וימהר פרעה קודם שיכנסו לביתו ולכך ועתה שא נא חטאתי ועתה תיכף מיד קודם שיכנסו לבתים:

ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים. בלי ספק שבית המלך יותר פנימי מן בתי כל עבדיו ובתי כל עבדיו יותר פנימיים מן בתי כל מצרים ואין יכנס הארבה תחלה לפני ולפנים ואחר כן בראשם כל חוצות אלא ודאי שדרך נס נעשה זה כי כדרך החטא כך העונש כי הוא התחיל בקלקלה תחלה ואח"כ עבדיו כי בלי ספק שתלה החטא יותר בו מבעבדיו ויותר בעבדיו מכל עמו כדרך שפירש"י בצפרדעים שנאמר ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך. ואולי שעל הפוך סדר זה נאמר לפניו לא היה כן ארבה כמוהו יכול להיות שהיה ארבה כמוהו אבל כן לא יהיה על זה הסדר ההפוך שלא כדרך העולם:

ויפן ויצא מעם פרעה. יתכן לפרש שלא יצא עדיין אלא פנה פניו ממנו לצאת ולא יצא כ"א מעם פרעה אבל היה עדיין בתוך עבדיו ובתוך כך ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש היו מראים על משה באצבע לאמר כי זה משה האיש לא ידענו עד מתי יהיה לנו למוקש ומדאמרו זה ש"מ שהיה עדיין ביניהם לפיכך ויושב את משה ואת אהרן ממילא הושבו כי לא שלח אחריהם שהיו עדיין בינותם ושמעו דברי עבדיו וע"י כן הושבו וחזרו אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו וגו':

מי ומי ההולכים. יש בענין זה ספיקות הן כפל מי ומי כי די באחד. ועוד ההולכים לשון הוה אינו מתיישב כי היה לו לומר מי ילך משמע להבא כי ההולכים משמע שהולכים עכשיו והרי עדיין לא הלכו. ועוד ב"פ נלך ודאי אחד מהם מיותר כי היה לו לומר בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו נלך. ועוד כי חג ה' לנו והרי למעלה אמר בשם ה' ויחוגו לי במדבר משמע שיהיה חג לה' ולא לנו. והבדל זה ידוע כי חג לה' הוא בעבודת השי"ת וחג לנו הוא בשמחת העובדים כמ"ש עצרת לה' וכתיב עצרת תהיה לכם ורז"ל אמרו דרך פשרה חציו לה' וחציו לכם וכאן מי כהכהם ומי יודע פשר דבר וע"ק כי אותה אתם מבקשים לשון הוה והיה לו לומר כי אותה בקשתם לשון עבר כי עכשיו הם מבקשים יותר מזה שהרי אמרו בנערינו ובזקנינו וגומר הרי שבקשו לעקור את הכל משם ופירוש של המפרשים כבר נודע. ובמקום תיבת אותה הל"ל זה אתם מבקשים. וביאור לכל הספיקות הללו הוא כי פרעה לא שאל את משה מי שילך אלא גזר ואמר שודאי לא ילכו כי אם הזכרים שדרכם לזבוח ואמר לכו עבדו את ה' אלהיכם ושיסמכא בכל קצוי העולם ופוק חזי מאי עמא דבר מי ומי שדרכם לילך לכך אמר כפל מי ומי ר"ל אם תימינו ואם תשמאילו לראות בכל מקום הנהוג מי שדרכם לילך לזבוח ובזה מיושב לשון ההולכים שקאי על כל ההולכים בכל העולם ומהם קראו וכן תעשו גם אתם כפי הנהוג. והשיב משה בנערינו ובזקנינו נלך

כפי

כפי הנראה שלא שאמו נלך מיותר לגמרי ר"ל שניהם מיותרים שהרי קאי על שאלת מי ומי ההולכים. והיה לו להשיב בנערינו ובזקנינו בבנינו וגו' ויהיה הכל קאי על ההולכים. אלא ודאי שאינו מוסב על ההולכים ור"ל אתה אומר לנו לילך כדרך ההולכים שבכל העולם אבל אנחנו לא כן נעשה אלא בנערינו ובזקנינו נלך והבדל נלך מן הולכים כי לא קרב זה אל זה ואע"פ שבכל ההולכים אין הולכים לזבוח כי אם מי שדרכם לזבוח מ"מ אנחנו נלך מכל וכל. ונתן טעם לדבר כי חג ה' לנו כי בשלמא כל ההולכים שאינן הולכים כ"א לזבוח דין הוא שלא ילכו כ"א מי שדרכן לזבוח. אבל אנחנו זולת העבודה דהיינו הג לה' יש עלינו מצוה אחרת עוד והיא שמחת החג ז"ש כי חג ה' לנו צריך להיות גם לנו וידוע שאין שמחת האדם שלמה כ"א בזמן שאשתו ובניו וכל קניניו עמו כי איך ישיר את שיר ה' על אדמת נכר ואשתו ובניו וקניניו נתונים בערבון בעדו והשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה. ולכך אמר ב"פ נלך לעבות ב' חלוקות בההולכים כי בנערינו וזקנינו נלך לעבוד. ובנינו ובנותינו ילכו לשם שמחה ר"ל שנשמח אנחנו עמהם לקיים מצות ה' עלינו ליתן חגיו לה' וחגיו לנו ולבנינו לשם שמחה. ויאמר פרעה יהי כן ה' עמכם וגו' אתם אומרים לצרף את ה' אליכם כשאשלח אתכם ואת טפכם כי אתכם לעבודת ה' וטפכם לשמחתכם כדי שיהיה ה' מצורף עמכם על כן אני אומר יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם כי אין רצוני לשלח הטף עמכם ואז לא יהיה גם ה' עמכם כי אין נכון לשתף שם שמים עם דבר אחר. ראו כי רעה נגד פניכם הרי אתם הולכים לזבוח כדי לבטל הוראת הכוכב ששמו רעה ודי לכם בזה שתגאלו מן הרעה ותבקשו עוד שובע שמחות לברוח מן הקלה אל הקלה אין זה דבר נכון. לא כן לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה דהיינו השמחה. אתם מבקשים אני אומר שאתם מבקשים השמחה ובודים אותה מלבכם ומפי עליון לא תצא אלא אתם מבקשים מלבכם שמחה ע שהרי אמרתם תהלה בשם ה' ויחוגו לי במדבר לי משמע לשמי לבד לי ולא לכם ואיך אמרתם בשם ה' כי חג ה' לנו כי לא היה אל ויתנהם אלא ודאי שאתם מבקשים זה מלבכם על כן נתמלא פרעה עליהם חמה לפיכך ויגרש אותם מאת פני פרעה. ומה שנאמר בנערינו ובזקנינו בצאננו ובבקרנו משמע שעשו את עצמם טפל אל כולם מדלא אמרו ילכו עמנו ופרעה אמר גם טפכם ילך עמכם משמע שהטף טפל להם יתבאר בסמוך בעז"ה:

ראו כי רעה נגד פניכם וגו'. לפי שאחז"ל האי מאן דנולד במזל מאדים להוי גברא אשד דמא מאי תקנתיה להוי טבחא או מוהלא וטעמו של דבר לפי שאין הקב"ה משדד המערכה מכל וכל כ"א זה הדבר אשר יעשה ה' ליראי ה' וחושבי שמו שבזמן שיש במערכה הוראת איזה דבר רע אזי הקב"ה מסבב פני המערכה אל דבר אחר הדומה לו באופן ששומר מצוה לא ידע דבר רע ומשפט המערכה יתקיים על כל פנים ועל זה הדרך מצינו במסכת מועד קטן פרק ג' ז"ל גבייהו דליברכוך אמרי ליה יהי רעוא דתזרע ולא תחצד כו' ליחרב ביתך כו' א"ל הני כולהו ברכתא נינהו כו' ומקשים על זה למה ברכו במשלים וחידות היה להם לברך במראה ולא בחידות אלא לפי שראו משפט המערכה מורה על תזרע ולא תיחצד ורצו להפכו לברכה באופן שתתקיים משפט המערכה והוא לא ליהוי ניזוק. כך בגאולת ישראל ממצרים ראה פרעה באצטגנינות שלו כי כוכב מאדים ששמו רעה עולה כנגדם המורה על שפיכות דם והוראת הכוכב ההוא לא יתוקן כי אם על ידי מוהלא או טבחא ושניהם כאחד טובים לפי שיש ספק אם כוכב זה מורה על הריגה ממש או על פצע וחבורה לבד או על שניהם כאחד על כן לתיקון ספק זה צריך לשניהם להיות מוהלא וטבחא ועל כן מסר ה' לישראל שתי מצות דם פסח ודם מילה לפי שרצה להצילם ממשפט המערכה ולהסב פני הוראתו של המזל ההוא על טבחא ומוהלא טבחא זביחת דם פסח ומוהלא היינו דם מילה רמז לדבר כי רעה עולה למספר ערלה ונצטוו על שניהם להנצל מהריגה ממש ומפצע וחבורה. ואמר פרעה רואה אני כוכב ששמו רעה עולה לקראתכם ולקראת כל העולים ממצרים בין אנשים בין נשים וטף וא"כ במה תתקנו שתי הוראות המערכה בשלמא האנשים יתקנו ע"י דם פסח ומילה. אבל נשים וטף במה יתקנו כי הנשים אינן במילה והטף אין דרכם לזבוח לפיכך לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים לתקן הוראת הכוכב שהרי כבר אמרתם פן יפגענו בדבר או בחרב וזה טעם על ונזבחה לה' אלהינו דוקא לא על ההליכה כדי שלא יאמר פרעה הלכו לעבוד איזה עבודה בלא זביחה כדי שישאר מקנה שלכם פה על כן אמר משה ונזבחה כדי שלא יפגע ההולכים בדבר או בחרב מצד הוראת הכוכב ועל כן הזכיר לשון פגיעה המורה על ההולכים על כל פנים. ואם כן פיך ענה בך שאתם צריכין לתקנת פני הוראת המערכה המורה על דבר וחרב וזה לא יתוקן כ"א ע"י הגברים ובהכרח ישארו נשים וטף עמנו:

ועתה שא נא חטאתי וגו'. לפי שאמר פרעה חטאתי לה' אלהיכם ולכם הקדים החטא לה' לפי שהוא גדול מנשוא יותר מן החטא שחטא למשה ואהרן. אבל מכל מקום הקב"ה נושא עון ומרבה לסלוח יותר מן בשר ודם לפיכך בקש ממנו תחלה וא"כ מן השי"ת כי אמר שאם משה ימחול לו תחלה אז יהיה הוא הסרסור בינו ובין אלהים ומכ"מ לא ירע בעיני ה' על אשר איחר לבקש ממנו תחלה כי הקב"ה רב חסד ועמו יתברך הסליחה ועוד שיודע ה' כי פרעה צריך לסרסור לכך נאמר ועתה שא נא חטאתי ר"ל אתה תיכף שא נא חטאתי ואח"כ העתירו בעדי אל ה' אלהיכם ומ"ש שא נא ולא אמר שאו נא כי אולי לפי שמשה נתגדל בביתו של פרעה ידע בו פרעה כי הוא איש עניו מאד ושרי ומחיל לכל מאן דמצער ליה ע"כ חשב שאין צורך לבקש מחילה כ"א מאהרן שלא ידע פרעה מה טיבו ומ"ש ויסר מעלי רק את המות הזה י"א שבקש שלא יסיר כ"א החיים כי המה מזיקים וממיתים אבל לא המלוחים שכבר מתו כי אינן ממיתים ומזיקים והקדוש ברוך הוא לא נעתר לו בזה ושלח אף המלוחים:

וימש חשך. לשון הסרה יען כי מטבע הבריאה שכל אדם יש לו יום אף לילה מה עשה הקב"ה הסיר חשכת לילה מן גבול ישראל ונתן אותו על ארץ מצרים. ועל כן היה למצרים חושך כפול ובסבה זו גם ביום רשעים בחושך ידמו כי לא היה לו זמן לשמש כי אם ביום שהרי הלילה בלאו הכי אפילה ובסבה זו היה לבני ישראל אור במושבותם גם בלילה. רמז לדבר ולכל בני ישראל היה ד' תיבות אלו סופי אותיות לילה וא"כ כתיב אור במושבותם כאילו אמר שגם לילה היה אור לישראל כמ"ש ולילה אור בעדני וזה"ש רש"י שהחושך היה כפול היינו כמדת יום ולילה. ויקרא פרעה אל משה אע"פ שבכל המכות קרא למשה ולאהרן מ"מ לא קרא עכשיו כ"א את משה כי ידע שכאשר נולד משה נתמלא כל הבית אורה וחשב שאולי זה היה סימן על העתיד שיהיה לו סגולה להביא האורה במקום החושך. ומה שמקשה רש"י למה הביא עליהם חשך ולא הקשה רש"י כן בכל המכות לפי שבכל המכות אלו היה פרעה רוצה לשוב בתשובה בעוד שהמכה משמשת היה יכול אבל כאן לא קמו איש מתחתיו כל ג' ימים ואף אם היה רוצה לשוב תוך ג' ימים לא היה יכול ולמה תצא כזאת מלפניו יתברך אע"פ שכבר הקשה ה' את לבו היינו לפי שהוא מעצמו הקשה לבבו בעוד שהיתה המכה משמשת ע"כ דין הוא להקשות לבבו אחר סור המכה אבל מכת החושך אף אם היה רוצה לשוב בעוד שהמכה משמשת לא היה יכול ולמה הביא ה' מכה זו למנוע ממנו דרך התשובה אלא משום רשעי ישראל כו':

רק צאנכם ובקרכם יצג. אם צאנם ובקרם יוצג א"כ מה יזבחו ומלת רק מיותרת ולמה קראם כאן צאן ובקר ואחר כך אמר וגם מקננו ילך עמנו ועוד קשה למה הכניס צאן ובקר בין הדבקים כי היה לו לומר לכו עבדו את ה' גם טפכם ילך עמכם רק צאנכם ובקרכם יצג כי לא יפול אחר יצג אמרו גם טפכם ילך. ומלת גם מיותרת. ועוד קשה מה שאמר גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות אם גם זה לרבות את מקנה של ישראל א"כ למה חזר ואמר וגם מקננו ילך עמנו הלא כבר כללו במלת גם. וכפי הנראה שמקננו היינו גמלים וחמורים כי בלי ספק היו לישראל גם גמלים וחמורים ועליהם אמר וגם מקננו ילך עמנו כי אע"פ שאין ראוי להקריב מהם קרבן מ"מ ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו ר"ל ממנו נקח ונמכור אותם ונקנה בדמיהם צאן ובקר לעבודת ה' לכך נאמר ממנו נקח לעבוד והל"ל כי ממנו נעבוד אלא נקט לשון מקח וקנין וא"כ בעל כרחך מקנה זה מדבר באינן ראוין להקרבה. אך כדי ליישב כל הספיקות אומר אני שישראל קנו מקנה הרבה מלבד אותן צאן ובקר שהיו להם כבר כי ידעו שילכו למדבר שאינו מקום מקנה וחשב פרעה שלכך קנו כדי לזבוח מהם לה' ושלא יצטרכו ליקח מביתם פר וממכלאותם עתודים וזה לשון מקננו דהיינו צאן ובקר שקנו עכשיו וע"כ אמר פרעה רק צאנכם ובקרכם יצג ובמלת רק מיעט מקנה קנינם שילך עמהם כדי לזבוח ולא זו מקנה פשיטא שילך כי אין זביחה זולתם אלא גם טפכם שאינו צורך עבודה כ"א לשם שמחה לבד מ"מ ילך. ומשה אמר לא זו שצאננו ובקרנו שיש לנו כבר פשיטא שילכו כי איך יתכן בלא נקח לזבוח לה' מבכורות צאננו ובקרנו שיש לנו כבר כי אין זה דרך כבוד לקנות מן השוק לזבוח לה' ולא ליקח ממכלאות מבחר צאן ובקר שיש לנו כבר. אלא אפי' גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות וא"ת אם כן מסתמא דעתכם להקריב המובחר והיינו צאן ובקר שהיו גדלים על אבוסיכם וא"כ מה שקניתם דעתכם להשאיר לכם וא"כ לפחות יצג פה אותו מקנה שקניתם שהרי אין דעתכם להקריב ממנו. על זה אמר גם מקננו ילך עמנו וגו' כי לא קנינו כדי להשאיר לנו אלא לפי שאנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' כפירש"י שמא ישאל יותר ממה שבידנו. ובזה הותרו כל הספיקות:

גם טפכם ילך עמכם. עשה את הטף טפל להם ומשה אמר בהפך זה בבנינו ובבנותינו נלך הרי שעשו א"ע טפל אפי' לטף לפי שמשה מרוב ענוה שבו עשה את עצמו טפל לכולם לנערים וזקנים ובנים ובנות כולם עיקר בעבודת השי"ת ואנחנו נלך עמהם אגב כי אנחנו טפלים להם ומ"ש בצאננו ובבקרנו נלך לפי שהמה הולכים לישחט לעבודת ה' פשיטא שאנחנו טפלים להם כמ"ש רז"ל אדם ובהמה תושיע ה' בזכות בהמה אבל פרעה מפני הכבוד לא יתכן שיעשה אותם טפל אל הגוף ע"כ אמר גם טפכם ילך עמכם לעשותם עיקר והטף טפל להם. ומ"ש משה וגם מקננו ילך עמנו הרי שעשה המקנה טפל לפי שכאן מדבר במקנה קנין ומדרך השלמים שממונם טפל להם והם מושלים על קנינם ולא כדרך הפחותים שקנין ממונם מושל עליהם אל כל אשר יחפוץ יטנו כאשר הארכנו לדבר בזה בפרשת וישלח בפסוק יש לי רב ע"ש. הן לפירוש הראשון שהזכרנו למעלה שגם מקננו קאי על גמלים וחמורים הן לפירוש שני שמדבר שמה שקנו בהמות לצרכם סוף סוף הכל קנין ממון הוא ואין מדרך השלמים לעשות עצמן טפל וממונם עיקר. אבל למעלה נאמר בצאננו ובבקרנו נלך ההולכים לעבודת ה' לישחט עשו עצמם טפל כאמור:

בשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה. פירש"י כולם ישלח ונראה שמלת כשלחו מיותרת ואומר אני שכך פירושו לפי שהיה רע בעיני משה על שנתבייש כי גרשו פרעה ב' פעמים במכת הארבה כתיב ויגרש אותם מאת פני פרעה ובמכת החושך ויאמר לו פרעה לך מעלי. והשיב לו הקב"ה אל ירע בעיניך כי זה סימן רע אל פרעה כי התחיל בגירוש מעט מעט עד לסוף שאז את כולכם יגרש כי מתחלה נאמר ויגרש אותם מאת פני פרעה אבל לא אמר שלא יוסיפו עוד ראות פניו ואח"כ הוסיף בגירוש לומר אל תוסף עוד ראות פני אבל לסוף כשלחו כשיבא העת ישלח אתכם אז כלכם יגרש לא כעת הראשון הקל בגירוש כי לא גרש כי אם את משה ואהרן אבל כשלחו אז כלה גרש יגרש וזה מדוקדק מן מלת כשלחו:

דבר נא באזני העם וישאלו וגו'. אחז"ל אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. וקשה למה תלה קיום הבטחתו באמירת אותו צדיק יבלא אמירתו וכי לא יקים ה' את דבריו חלילה. ונראה ליישב זה ע"ד שמסיק במסכת ברכות וישאילום בעל כרחם ומסיק שם בעל כרחם דישראל משום משוי הדרך. ולפי זה יצא ה' ידי הבטחתו כשהיה מראה להם מקום אשר בו תתקיים הבטחתו ומה יש לו עוד לעשות אם המה מעצמם אינן רוצים לקבל. מ"מ יש לחוש שלא יאמר אותו צדיק כו' כי לא ידע בהמה לא בקשו לקבל ובעבור היות אברהם צדיק וישר יהיה עמל בעיניו על שנשתעבדו

בהם

בהם בחנם ועל כן נאמר לו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול במלת ואחרי כן הורה שיקחו זהם בשכר עבודתם מן המצריים ועל כן נקט ואחרי כן כי אין בכירות תשלומת כ"א בכסף ואע"פ שאין מצוור לה' ליתן לישראל רכוש גדול מבלי שילטרכו ליקח מן המצרים דרך שאלה ורמאות מ"מ עשה כן אלהי המשפט להציל מידם שכר עבודתם כדאיתא בפרק חלק בגביהה בן פסיסא כו' ולפיכך לא היתה נחה דעתו של אותו צדיק בשום רכוש כי אם ברכוש מצרים חלף עבודתם כי בזה יקבל תנחומין על העבודה הקשה אשר עובד בזרעו וזה שאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם הביא רש"י לשון ואחרי כן מן הטעם שהזכרנו:

בחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. רש"י פירש בפרשת שמות על פסוק ויצא איש מצרי מכה וגו' שהנוגשים הקימו את ישראל למלאכתם בקרות הגבר ומשיכן למד רש"י לומר כן שהקימו דוקא בקרות הגבר ואולי למד רש"י זה ממה שנאמר כחצות הלילה וגו' לפי שמצינו עונשים למצרים מדה כנגד מדה בכל עשר מכות. אבל עדיין לא מצינו עונש מצד הזמן על כן נאמר כחצות הלילה בכ"ף כמו אותו חצות הלילה שעשו להם עול וחמס להקימם למלאכתם בקרות הגבר ראשון שהוא בחצי הלילה והיו הנוגשים שרים גדולים כך הוכו בכורי מצרים ג"כ בחצי הלילה. או קאי על אותו חצות דאברהם כמו שהכה אברהם את המלכים בחצי הלילה כך הוכו בכורי מצרים בחצי הלילה. ומ"ש אני יוצא היינו לומר לך שמתחלה יצא הקב"ה בעצמו כדי להפיל שר של מצרים כי דבר זה אין כח ביד שום שליח או מלאך לעשותו ואחר זה שלח ה' משחיתים בבכורי מצרים לכך נאמר אני יוצא בתוך מצרים ולא אמר בתוך ארץ מצרים ואח"כ אמר ומת כל בכור בארץ מצרים אלא ודאי שיציאה ראשונה לא היתה בארץ כי אם בשמים ובזה מתורץ כל קושית המפרשים כי איך יאמרו על מכת בכורות אני ולא מלאך כו' והרי הכתוב אומר ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם אלא מרווחתא כדשנינן. ונקט לשון יוצא ע"ד שנאמר כי הנה ה' יוצא ממקומו ודרשו רז"ל יוצא מכסא רחמים ויושב לו על כסא דין כך יציאה דהכא היא לעשות שפטים באלהיהם תחלה כמ"ש כי רותה בשמים חרבי ואח"כ על אדום תרד כך הוא הענין כאן וזה תירוץ יקר:

עד בכור השפחה. מקשים כאן למה נאמר בשימוש המכה עד בכור השבי שהוא מכתמא פחות מבכור השפחה וכפי הנראה שלא קשה מידי כי יכול להיות שבשעה שנאמרה נבואה זו עדיין לא היו שבויים במצרים שהרי נבואה זו נאמרה קודם ר"ח ניסן ובתוך זמן זה נעשו קצתם שבויים ואז לקו גם המה בהככה הן כדי שלא יאמרו יראתם תבע עלבונם הן שהיו שמחים לאידם קודם שנשבו. ד"א לכך לא הזכיר משה לפני פרעה בכור השבי שלא יקשה פרעה בכור השבי מה פשעו כי תירוץ שלא יאמרו יראתם תבע עלבונם אינו מספיק לפרעה וכ"ש תירוץ של שמחים לאידם ויטעה פרעה לומר לא ה' פעל כל זאת מצד העונש אלא משה רואה באצטגנינות מכה כללית על כל בכורי מצרים. וי"א שהכל אחד הוא כי ביום היו נותנים השבוים לטחון ברחים ובלילה נתנים בבור ונבואת משה היתה ביום ע"כ קראם בכור השפחה אשר אחר הרחים. אבל המכה היתה בלילה כאשר היו בבור על כן קראם בכור השבי:

החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. לפי שהראה הקב"ה למשה באצבע הלבנה בחדושה לומר כזה ראה וקדש על כן אמר החדש הזה ר"ל החדוש הזה יהיה לכם ראש חדשים בכל פעם שתראה חידוש הלבנה בתמונה זו אז יהיה לכם ראש חדשים בכל חדשי השנה ואחר שנתן סימן ידוע אל הימים של כל חדשי השנה לעשותם ראשים לכל ימי החדש שאחריהם אמר בכלל על כל החדש ראשון הוא לכם לחדשי השנה לעשות כל החדש של ניסן ראשון לכל שאר חדשי השנה ונקט לכם ב"פ לפי שלכם ראשון מדבר בקידוש החודש שאינו נמסר כ"א לבית דין וקאי על משה ואהרן שהזכיר לפניו. ולכם שני להורות שהעולם נברא בתשרי כדעת ר"א ע"כ אמר לכם להורות שכל האומות ראוי שימנו מן תשרי ראשית השנה אבל לכם לבד ראוי שתמנו מן ניסן כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים תמיד בין עיניכם כמו הרבה מצות בתורה שבאו לזכר יציאת מצרים וע"ד שנא' זכור את יום השבת לקדשו שראוי לנו למנות כל הימים אחד בשבת שני בשבת כדי שיהיה יום השבת תמיד לזכרון בין עינינו המורה על חידוש העולם כי החידוש מופת על מחדשו כך בחדשים צוה לנו למנות כל החדשים מניסן כאמור לכך נאמר ראשון הוא לכם אבל לשאר אומות כי אין להם צורך בזכרון יציאת מצרים וזה מסכים לדברי ר"א. וצריכין אנו ליתן טעם עוד למה התחיל כל המצות בקידוש החודש ולמה נסמכה מצוה זו למצות קרבן פסח. והביאור על זה הוא לפי שאמונת המצרים היתה במזל טלה רועה לכל המציאות כי מזל מחכים מזל מעביר לפיכך תועבת מצרים כל רועה צאן כי אין נכון לומר שהמנהיג יהיה מונהג מזולתו כי רועה הוא ועל כן צוה ה' לשחוט השה לפי שמזל טלה הוא ראשון ובכור לכל המזלות וע"י שחיטת הטלה יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על האדמה תרד על בכורי מצרים. והנה חודש ניסן הוא זמן כניסת השמש במזל טלה ונעשה חודש זה ראש לחדשי השנה כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים נגד עינינו תמיד ויש לחוש שמא מתוך מצוה זו יתן מקום לטועים לחלוק ולומר שמפני חשיבות מזל טלה המשמש בחודש זה נעשה חודש זה ראש לחדשי השנה ע"כ צוה אל חי מיד לשחוט הטלה לעין כל רואים ולקיחתו בעשור לחודש בשלים הראשון של החודש כי אז המזל יותר בתקפו ואין לאל ידו להציל את הצאן אשר תחת ממשלתו ועי"ז יכירו וידעו כי יש אלוה גבוה מעל כל גבוה ועל כן הקדים מצות קידוש החודש לפי שצוה ליקח השה בעשור לחודש ע"כ הוצרך להודיעו מאיזה יום יתחילו למנות עשרה ימים אלו ואמר לו כזה ראה וקדש ומן אותו יום והלאה ימנה עשרה ימים אלו להודיע חולשת בכור המזלות ובלקותו ילקו כל בכורי מצרים אשר שמו בטלה בבכור המזלות וזהו טעם למה נמסר להם מצות להתעסק בהם דם פסח ודם מילה כי דם פסח היינו לבטל דעת המאמינים במזל טלה ודם מילה לפי שנאמר בפסח כל ערל לא יאכל בו ור' מתיא בן חרש היה דורש לפי שלא היה בידם מצות להתעסק בהם וכו' וקשה על דבריו הלא אמרז"ל בזכות ארבעה דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו את שמם ולשונם והיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין. וע"ק לשון להתעסק בהם הל"ל ולא היו בידם מצות שיגאלו בזכותם אלא ודאי שגם ר' מתיא סובר שהיו בידם ד' מצות אלו אמנם אותן המצות הם בשב ואל תעשה והיו צריכין למצות להתעסק בהם בקום ועשה כי אמרז"ל מצוה בעדנא דעסיק בה מגינה ומצלה ואז היו צריכין ג"כ הצלה שלא ליתן המשחית לבא אל בתיהם על כן היו צריכין לדם פסח ומילה להתעסק בהם לבטל אמונת מזל טלה וזהו שפירש"י משכו ידיכם מע"ג וקחו לכם צאן של מצוה:

ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. ומשה הפך הסדר ואמר והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות ועל דרך המדרש נוכל לומר כי אמרו שהקב"ה אמר לישראל שובו אלי תחלה ואח"כ אשובה אליכם וכנסת ישראל משיבה אין בי כח לשוב תחלה אלא אתה תהיה המתחיל שנא' השיבנו ה' אליך ואח"כ ונשובה. ועל דרך זה יפורש המשקוף כלפי השי"ת עליון על כל כד"א כי השקיף ה' ממעון קדשו ושתי המזוזות המחזיקים המשקוף היינו זכות אבות ואמהות כמ"ש מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם כי האבות מתחת למרכבה והם זרועות עולם לכך אמר הקב"ה כחולק כבוד ליראיו ונתנו על שתי המזוזות תחלה ואח"כ על המשקוף לומר שהצדיקים בני האבות והאמהות יהיו המתחילים ומשה אמר והגעתם אל המשקוף תחלה כי אין בנו כח להתחיל. וי"א בהות ע"ד שפירש"י בשיר השירים שישראל מקלסים להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמטה למעלה על כן הקדים הקב"ה המזוזות למשקוף לומר שהשפע עולה מלמטה כי הצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה אמנם מפני הכבוד הקדים משה המשקוף למזוזות לומר שהשפע יורד מלמעלה למטה כי זה דרך כבוד אל השי"ת. ואם נפשך לומר ששתי המזוזות כנגד משה ואהרן יבא ג"כ אל נכון כי הקב"ה חלק להם כבוד והם חלקו כבוד אל השי"ת:

ואכלתם אותו בחפזון. במכילתא משיק זה חפזון שכינה אבל לעתיד כתיב כי לא בחפזון תצאו וגו' ביאור הדבר הוא לפי שבגאולה זו כתיב וה' הולך לפניהם משמע אבל לא מאחריהם לפי שמצרים היתה מלאה גלולים ע"כ אין מקום לשכינה שם ע"כ הלכו בחפזון כדי למהר להקביל פני השכינה אבל לעתיד תהיה השכינה מלפניהם ומלאחריהם על כן לא יצטרכו לילך בחפזון אחר השכינה כי היה נראה כאלו ברחו מן השכינה שמאחריהם ז"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. ד"א לפי שמפני גלות ישראל יצא ה' ממקומו אל ארץ טמאה והיתה השכינה ממהרת לצאת ע"כ הוצרכו גם ישראל לילך בחפזה אחרי ה':

והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. בהגדת פסח נוסיף שבפסוק זה מדבר בבן הרשע האומר דרך לעג מה העבודה הזאת מלשון מה הגוש. ומסיק שם אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו אלו היה שם לא היה נגאל. ומקשים על זה למה לא זכר תשובתו בגדו שנא' בתורה ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו' ולקח לו תשובה מן פסוק שאינו סמוך לו בתורה. ועוד שכבר נדרש פסוק זה על מי שאינו יודע לשאול אצלו לא דייק לי ולא לו ואיך ידרוש מן פסוק אחד ב' תשובות הפכיות ומהרי"א נתעורר על קושיות אלו בספר זבח פסח שלו ונכנס בדחוקים גדולים ותירוצים שאינן מתישבים על הלב ואתה פקח עיניך וראה כי הנני מפרש כל סיפור של הארבעה בנים אשר בהם דברה התורה באופן שיותרו כל הספיקות והשאלות אשר הקשה מהרי"א וראיתי להתיר ספיקות הנזכרים בתשובת בן הרשע בג' דרכים שונות:

דרך ראשון. הוא שפסוק ואמרתם זבח פסח וגו' אינו נקשר עם פסוק שלמעלה כלל והוא מלתא באפי נפשיה וראיה על זה כי היה ל"ל ואמרתם אליהם זבח פסח הוא כדרך שהזכיר בתשובת כל הבנים והגדת לבנך ואמרת אליו ולמה שינה כאן וכתב ואמרתם זבח פסח ולא פירש למי יאמר. ועוד קשה למה אמר בכ"מ על הפסח ועבדת את העבודה וכאן אמר ושמרתם את העבודה. ועוד קשה שבכ"מ קרא הבנים בלשון יחיד כי לכלן נאמר והגדת לבנך ובבן התם אמר והיה כי ישאלך בנך לאמר מה זאת ובבן החכם נאמר בפ' ואתחנן כי ישאלך בנך מחר לאמר. וכאן אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם לשון רבים. אלא ודאי שכאן מדבר בזמן שיקומו הרבה בנים סוררים ויחפצו להרוס פנת עבודה זו ולהשבית את העם ממלאכת עבודת השם ית' ובעבור אותם המהרסים צריכה העבודה שימור ביותר ועל אותו דור סורר אמר ושמרתם את העבודה הזאת תשמרו אותם שלא תהרוס. ואח"כ ביאר באיזו זמן צריכה העבודה שימור, על זה אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. ר"ל והיה צורך זה השימור באותו זמן כי יקומו בניכם בנים משחיתים ויאמרו דרך לעג מה העבודה הזאת לכם כי בלעגי שפה ידברו אל העם הזה כדי להשביתם ממלאכת עבודת ה' ועל אותו זמן אמר ושמרתם את העבודה כי אז צריכה שימור ביותר לעמוד כנגד המלעיגים ולכך נקט בניכם לשון רבים כי בעבור איזו יחיד המלעיג אינה צריכה שימור כל כך כי בטלה דעתו אצל כל אדם ולפי זה פסוק ראשון אינו נקשר עם הפסוק שאחריו. ומה שנא' אחר כך ואמרתם זבח פסח הוא לה' מלתא באפי נפשיה לפי שאמר רשב"ג כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור ומנא ליה לרשב"ג לאמר כן שנוסף על עשיית המצות בפועל חייב הוא לומר ולספר בפה מעניינם ודאי למד מן פסוק ואמרתם זבח פסח הוא וגו' שהוא צווי על האמירה בפה נוסף על העשיה. ועדיין לא הוזכר שיהיה חוב לספר בפה ענין מצה ומרור כי בפסוק זה לא נזכר כ"א זבח פסח. ע"כ נאמר אחר כך והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים ודרש בעל ההגדה בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך וקשה ע"ז למה לא הזכיר גם הפסח ולומר בשעה שיש פסח מצה ומרור מונחים לפניך. אלא ודאי לפי שכבר הזכיר חוב האמירה בפה מענין הפסח

בפסוק

בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא אבל מענין מצה ומרור לא הזכיר עדיין שחייב לספר בפה אף אם לא ישאל לו שום אדם עליהם. וא"כ פסוק והגדת לבנך מדבר במצה ומרור לחוד שחייב לספרם בפה בפני בני ביתו אף אם לא ישאלוהו כלום. ולפי זה לא הוזכר בתורה עדיין שום תשובה לרשע רע האומר בלעגי שפה מה העבודה הזאת לכם. ודעת בעל האגדה שפסוק והגדת לבנך היא תשובה לבן הרשע ולבן שאינו יודע לשאול כי קשה על דברי בעל האגדה שדרש פסוק זה על מי שאינו יודע לשאול מנא ליה לומר שהבן שותק מחמת שאינו יודע לשאול שמא הוא שותק מחמת שהוא רשע גמור ואינו רוצה אפי' לדבר מצוה זו כי כל כך היא בזויה בעיניו וכן הקשה גם מהרי"א אבל לא תירץ כלום כי התשובה שנאמרה בתורה אינה ראיה כלל על מחשבת הבן כי מי יודע מחשבתו אם לעקל אם לעקלקלות והתורה אין בידה להגיד לנו נבואה כזו לומר לפני השי"ת גלוי מחשבתו כ"א לפניו ית' גלוי מ"מ אנחנו לא נדע ולפנינו מי גלוי וכי מלתא דפסיקא הוא שכל שותק היינו לפי שאינו יודע לשאול. ע"כ לבי אומר שלא זו הדרך אלא כך ביאור הענין לפי שדיוק זה לי ולא לו אינו מובן מלשון לי והדיוק תלוי בדעת הבן היושב לפניו כי אם זה הבן השותק רשע הוא והעבודה אינה נחשבת לכלום בעיניו אז שפיר מדייק לי ולא לו לפי שאומר לו שבעבור עבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים כל הגדולות וכל הנוראות ומשמע מזה שאלו לא הייתי מתעסק בעבודה זו עדיין לא הייתי נגאל וכן בן זה הרשע ודאי אלו היה שם לא היה רוצה לעבוד עבודה זו ואז בהכרח לא היה נגאל. אבל אם זה הבן השותק אינו יודע לשאול ואין העבודה בזויה עליו. א"כ מאן יימר שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו מסתמא אילו היה שם היה עובד גם הוא אותה עבודה ובלי ספק היה נגאל גם הוא ולא ידוייק כנגדו לי ולא לו כי לשון לי אינו דיוק כלל מצד עצמו כי האב הוצרך לומר אל הבן לשון לי כי הבן לא היה באותו דור ואיך יאמר עשה ה' לנו. אבל הדיוק בא מדעת הבן אם הוא מאמין בעבודה זו שיש בה ממש או לא כ"א אינו מאמין בה אז ודאי לא היה מתעסק בה אלו היה שם. ואז בהכרח לא היה נגאל שהרי בעבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים היציאה ושאר גדולות ומי שלא היה מתעסק בה לא היה נגאל. אבל אם הבן מאמין בעבודה זולת שאין בו דעת לשאול ודאי אלו היה שם היה מתעסק גם הוא בעבודה זו והיה נגאל גם הוא. ואמרה התורה אם יקרה מקרה שבנך ישב לפניך וישים יד לפה ולא ישאלך כלום ויהיה הדבר בספק אצלך אם הוא שותק בעבור שאינו יודע לשאול או בעבור שהוא רשע רע. הנה כדי לצאת מידי מבוכה זו לא תאמר לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ואז ממ"נ אתה יוצא ידי חובתך. כ"א הוא רשע בלב אז הקהית את שניו באמרך עשה ה' לי כי מאחר שאינו מודה בעבודה אז יובן לי ולא לו. ואם אינו רשע אך שאינו יודע לשאול אז אמור לו פסוק זה ולא יובן ממנו לי ולא לו שהרי אילו היה שם ודאי היה גם הוא עוסק בעבודה זו. ומטעם זה שינה כאן לומר והגדת לבנך ולא נאמר ואמרת או ודברת אלא לפי שלשון הגדה משמש דבר וחלופו משמש לשון דברים קשים כגידין כמו שפירש"י על פסוק ותגיד לבני ישראל אע"פ שבעבור היו"ד פירש כן מ"מ אף בלא יו"ד משמעותו דברים קשים כגידין. ומשמש גם לשון רכה כארז"ל פרק אין דורשין אגדה שמושכין לבו של אדם כמים וכן משמע בפרק ר"ע כי שם דרשו פסוק ויגד משה שהוא משמע לתרי אפי ע"כ נאמר כאן לשון והגדת לבנך שאם הוא אינו יודע לשאול אזי תמשוך לבו לעבודת הש"י כמ"ש משכו וקחו לכם ואמן ר"ל משכו לב בניכם לעבודת ה' וכן אגדה לשון משיכה כאמור ע"י דברים רכים. וא"כ שזה רשע בלב אזי בדבריו אלה תאכילהו דברים קשים כגידין, המקהים שיני האדם לפי שיבין מדבריך לי ולא לו. ומכאן למד בעל האגדה לומר ואף אתה הקהה את שניו כו' ולמד תשובה לבן הרשע מן פסוק והגדת לבנך שאם אמרה התורה לדבר כן אל הבן השותק מספק שמא רשע הוא. כל שכן שתשיב כן אל הבן הרשע האומר בפה מלא דרך לעג מה העבודה הזאת לכם. ופירוש זה יקר הוא. והנה מקום אתי לבאר זה עוד בדרכים שונות והמעיין יבחר מהם הטוב בעיניו:

דרך שני. הוא להפים דעת רוב מפרשי התורה הסוברים שהפסוק ואמרתם זבח פסח הוא נקשר עם פסוק שלפניו והוא תשובה לבן הרשע. ולסוררים אשר יבקשו להרס פנת העבודה כדרך שנתבאר למעלה ונוכל לומר שכוונת המגיד לומר שתשיב לבן הרשע תשובתו שבצדו והוא פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' כי כל המובן מן פסוק בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים מובן גם מן פסוק זה כי הרשע אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו כי הוא סובר שאין ממש בעבודה זו ואינה כ"א לכם להנאתכם כי אתם האוכלים והשותים. ואמרתם אליו זבח פסח הוא לה' ולא לנו. והמופת על זה אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ואיך תאמר שאין בה ממש הרי כל מי שהיה מתעסק בעבודה זו ניצול מן הנגף והמצרים שלא עסקו בעבודה זו נגפו ואת בתינו הציל בעבור עבודה זו ומפסוק זה הוציא דיוק לי ולא לו לפי שהרשע מודה שאלו היה שם לא היה עובד עבודה זו וא"כ ודאי לא היה נגאל אלא היה נגוף וגם המצרים שלא היו עסוקים בעבודה זו היו נגופים ומ"ש ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי אין הפירוש שיאמר לו אותו פסוק הנאמר על מי שאינו יודע לשאול אלא כוונתו להשיב לו כצורתו פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' ומה שלא הביא הפסוק כהווייתו לפי שהוסיף לומר ואף אתה הקהה את שניו ועדיין לא פירש מה הדבר המקהה שניו. ע"כ עשה פי' על פסוק ואמרתם זבח פסח הוא ואמר שמן פסוק זה יובן שבעבור זה הפסח עשה ה' לי בצאתי ממצרים והצילנו מן הנגף וממילא יבין הרשע לי ולא לו כי אלו היה שם ודאי לא היה עובד העבודה ואז לא היה נגאל אלא היה נגוף עם המצרים ובזה יקהה את שניו. ומ"ש לשון אף לומר ואף אתה הקהה את שניו. לפי שאמרו רז"ל שכאשר קשרו ישראל את הטלה בכרעי המטה היו שיני המצרים קהות לפי שנם המצריים היו מלעיגים על מצוה זו כי חשבו שהכל תלוי במזל טלה וזו היא דעת רשע זה הוא ומיד כאשר רשע זה רואה את ישראל עסוקים במצוה זו אז שניו קהות מעצמו כמ"ש רשע יראה וכעס שניו יחרוק ונמס. ונוסף על קהיית שניו שכבר קהו מעצמם אף אתה תוסיף להקהות שניו ואמור לו פירוש על פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' שיובן ממנו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו כו' ואילו היה מביא ל' הפסוק כהווייתו אולי לא היה הרשע מבין ממנו פירוש זה המקהה את שניו אבל פסוק זה הנאמר בסמוך והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי אע"ג שעם נאמר לי בהדיא מ"מ אין לדקדק ממנו לי ולא לו לפי שלשון לי אינו דיוק כלל כי איך יאמר האב אל הבן עשה ה' לנו והבן לא היה שמה בשעת היציאה ממצרים ע"כ הוצרך האב לומר לי וגם אין לדייק לי ולא לו לפיכך אפי' היה שם לא היה עובד עבודה זו כי מאן יימר לן שלא היה עובד העבודה מסתמא היה עובדה גם הוא והיה נגאל עם כל אחיו בני ישראל אבל בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' מובן שפיר שפירוש המקרא לי ולא לו כי שם ביאר בהדיא שהעוסקים בעבודה נצולו מן הנגף והמצריים שלא עסקו בה נגפו וא"כ רשע זה אשר בלעגי שפה מדבר מה העבודה הזאת לכם ולא לו והוציא את עצמו מן הכלל ודאי אלו היה שם לא היה עובד עבודה זו ואז בהכרח לא היה נגאל אלא נגוף עם המצרים וזה דקדוק נכון ויקר:

דרך שלישי. הוא להפים דעת מפרשי התורה והאגדה הסוברים שדעת בעל האגדה להשיב לרשע פסוק בעבור זה עשה ה' לי הנדרש על מי שאינו יודע לשאול ודעת בעל האגדה שכתבה התורה שתי תשובות לבן הרשע. תשובה אחת היא הנאמרת בצדו בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' תשובה שניה היא הרמוזה בפסוק והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי וגו'. ודעתו לומר שפסוק והגדת לבנך תשובה לבן הרשע ולמי שאינו יודע לשאול וראייתו ממה שלא נאמר ואמרת או ודברת לפי שאמירה רכה וכל דבור קשה ולשון הגדה ממוצע וכולל לשון דברים הקשין כגידין המקהים שיני האדם ודברים רכים המושכים לבו של אדם כמבואר בדרך ראשון למעלה וזה רמז שרצה הכתוב שהאב יאמר פסוק זה לשני בנים הן לבן זה שאינו יודע לשאול להגיד ולמשוך לבו לעבודת הש"י כמ"ש משכו וקחו וגו' לומר לו בעבור זה עשה ה' לי וגו' וכבר אמרנו למעלה שלבן זה שאינו יודע לשאול אין דיוק כלל מלשון לי לומר לי ולא לו. כן לבן סורר תגיד דברים קשים כגידין וע"י שתאכילהו דברים קשים כגידין תקהה את שניו ותאמר לו ג"כ פסוק זה בעבור זה עשה ה' לי ומדוייק שפיר אצלו לי ולא לו לפי שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו ואז ודאי לא היה נגאל שהרי גם לי לא עשה ה' כי אם בעבור זה. ואלו נכתב פסוק זה לבן שאינו יודע לשאול לבד היה לו לומר ואמרת אמירה רכה ואלו לא נכתב כ"א לבן הרשע לבד היה לו לומר ודברת דבור קשה ועוד שלא נסמך פסוק זה ללעגו ובזוו של דברי הרשע אלא כתב והגדת ששניהם במשמע כאמור ודעת התורה לנסות תחלה את הרשע אם הוא אפשרי למשוך אותו לעבודת הש"י בדברים רכים וזו היא התשובה שבצדו ואמרתם זבח פסח הוא לה' ומלת ואמרתם היינו אמירה רכה כי בפסוק זה לא משמע לי ולא לו שהרי לא נכתב בפסוק זה לשון לי בהדיא. ואם יקשה ערפו ולא ישמע לקול מלחשים. אז והגדת לבנך להאכילו דברים קשים כגידים להקהות בהם שניו ולומר לו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו. וז"ש משכו וקחו. משכו לשון אגדה שתמשכו בתחלה בדברים רכים את ישראל לעבודת הפסח ואם לא ישמעו אז וקחו קיחה בידים בעל כרחם ודברים קשים דומים לכפיה בידים ממש דהיינו קיחה. ולמה שלא הזכיר בעל האגדה התשובה שנאמר בצדו ואמרתם זבח פסח הוא יכול להיות שרמזה במה שאמר ואף אתה הקהה את שניו מהו לשון אף אלא שר"ל כי זה אין אני צריך לומר שתשיב לו התשובה שבצדו כי פשוט הוא שודאי תשיב לו אותה תשובה. אלא אף זו ר"ל אף תשובה שניה המדברת מענין קיהוי שיני הרשע אף אותה תשובה תשיב לו אם לא יוסר בתשובה ראשונה וא"כ רמז במלת אף גם התשובה שבצדו בדרך לא זו אף זו כי לכך כתבה התורה שתי תשובות לבן הרשע אחת רכה ואחת קשה ואמר בעל האגדה לא תגור מפני הרשע ונוסף על תשובה הרכה הראשונה תשיב לו אף תשובה שניה זו להקהות בה שניו. ואל תתמה על האפן בפסוק אחד יהיה נדרש בשני אופנים הותרים כי כבר אמרנו שאין הדיוק בא ממלת לי ועיקר הדיוק תלוי בין עובד אלהים לאשר לא עבדו ע"כ לרשע רע שלא עבדו מדוייק לי ולא לו אבל הבן שאינו יודע לשאול אילו היה שם היה עובדו על כן אין דיוק לי ולא לו שייך אצלו ואילו היה שם היה נגאל גם הוא:

והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת בעל האגדה אמר שפסוק זה מדבר בבן תם. והקשה מהרי"א בספר זבח פסח מנא לן שזה מדבר בבן תם שמא הוא אומר דרך לעג מה זאת כמו בן הרשע. ותירץ שלמדנו מתשובתו אשר צוה ה' להשיב לו כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מאחר שצוה ה' להשיב לו כהוגן וודאי שאל כהוגן. אבל תירוץ זה אינו כהוגן וכל רואיו יאמרו מה זאת כי מלתא דפסיקא הוא שכל מי שאומר מה זאת תם הוא ואם לפניו ית' גלוי דעתו לפנינו מי גלוי ובמה אדע מה בלב השואל גם התורה אינה מגדת עתידות כזה. והקרוב אלי לומר בזה שקשה לבעל האגדה למה הזכיר בשני בנים לשון מחר א' בפסוק זה ב' בפרשת ואתחנן כי ישאלך בנך מחר לאמר. ובשני בנים לא הזכיר לשון מחר ואדרבה אמר והגדת לבנך ביום ההוא ממש והוא הפך המחר וקשה למה לא הזכיר בכולם לשון מחר או בכולם ביום ההוא. וע"ק למה זכרה התורה שאלת מה זאת אצל פדיון הבכורים ולמה לא זכרה שאלה זו על פסח מצה ומרור כמו שזכרה בבן הרשע ובשאינו יודע לשאול. מהכרח קושיות אלו ראה בעל האגדה לומר שפסוק זה מדבר בתם ושבפרשת ואתחנן מדבר בחכם ומחר הנאמר בשניהם אינו מחר שלאחר זמן אלא מחר ממש. כי התם כל זמן שאביו נותן לו פסח ומצה ומרור אינו שואל כלום כי ודאי אינו מלעיג על [illegible] ה'. ושאם

על

על המצוה ג"כ אינו מבקש כי הלואי שיאכילוהו כל היום פשוטות צלי אש ומצות מלחם נקיה על מרורים שדרכן לאכול לסבב תאות המאכל ולמה יבקש התם טעם לכל אלו כי אינו חסר לנפשו מאומה. אבל בפדיון הבן שאין נותנים לו כלום אלא מבקשים ממנו שיתן הוא דמי פדיון אז הוא שואל מה זאת כי אפי' תם ופתי גמור הרי הוא חכם לענין זה להחזיק ממונו שלא ליתן ממון לשום אדם כלום בחנם. אמנם מן מלת מחר אנו למדין שזהו תם וישר ואינו מלעיג על הנתינה ואינו ממאן בה כי באותו יום שמבקשים ממנו דמי פדיון אינו אומר כלום ונותן דמיו ואינו מבקש לידע טעם הדבר לומר על מה זה כדי שלא יחשדוהו שאינו נותן מרצון טוב ויאמרו שהוא קורא תגר על מצות ה' לאמר למה זה אתן דמי בחנם על כן הוא שותק ביום הנתינה ונותן דמיו לקיים מצות ה'. אבל מכל מקום ביום המחרת הוא שואל מה זאת כי הוא חפץ לידע טעם על מה צוה לנו ה' ליתן דמי פדיון הבכור. וסימן זה מסרה לנו התורה שאם ישאלך מחר מה זאת למחרת יום הנתינה וביום הנתינה אינו שואל כלום אז ודאי בתום לבבו ובנקיון כפיו הוא שואל מה זאת שאילו היה מלעיג או קורא תגר על מצות ה' אז היה אומר דבריו ביום הנתינה כדי לבטל הנתינה ומאחר ששתק ביום הנתינה ושואל ליום המחרת ודאי תם וישר הוא ושואל כהוגן על כן תשיב לו כהוגן כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים ויהרוג ה' כל בכור וגו'. או אם הבן רואה את אביו נותן פדיון דמי בכור בהמה ואינו שואל לו כלום ביום הנתינה שלא יחשדוהו פן רצונו למנוע את אביו מן המצוה ושואל לו ביום המחרת גם הוא תם יחשב ולפי ששואל בקצרה מה זאת ואין בו דעת לפרט כל הענינים מזה בשפה שהוא תם ואינו חריף לדקדק בפרטי הענין. אבל אם היה שואל לשון זה ביום הנתינה יכול להיות שאינו תם. וכן פסוק כי ישאלך בנך מחר הנאמר בפ' ואתחנן הנדרש על שאלת בן החכם נקט גם כן שם מחר למחרת יום העבודה כי החכם מתירא לשאול ביום עשיית המצוה פן יחשדוהו שומע לומר שהוא מלעיג על המצות בשעת עשייתם כדי להשבית העם ממלאכת עבודת השי"ת כי בלאו הכי רבים מקשים מה בין דברי הרשע לדברי החכם לא רבים יחכמו להבין מתוך דקדוקי הלשון לחלק ביניהם ואולי יחשדוהו במלעיג, לצאת מידי חשד זה הוא שואל ג"כ ביום המחרת לעשיה. אבל הרשע שכל עיקר כוונתו כדי להשבית העם ממלאכת עבודת השי"ת ע"כ הוא אומר דבריו בשעת עשיית המצוה ומלעיג עליהם לאמר במה אתם עסוקים וזקנים כמותכם יתעסקו בדברים בטלים הללו ע"כ לא הזכיר לשון מחר בדבריו. וע"כ אמרה התורה והגדת לבנך ביום ההוא כשם שהוא אומר דבריו ביום ההוא של העשיה כך תגיד לו גם אתה דבריך תיכף ומיד כי כבר אמרנו שבפסוק זה יש הגדה לשני בנים אם לבן הרשע פשיטא שצריך אתה להשיב לו תיכף ומיד פן יהיה חכם בעיניו לומר שאין מענה בפיך ע"כ דחית אותו בקש לאמר לך ושוב ומחר אתן לך תשובה ע"כ ענה כסיל כאולתו תיכף ביום ההוא. ואם לבן שאינו יודע לשאול למה תאמר לו דבריך למחר והלא יותר נכון שתגיד לו דבריך בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך כדי להמשיך לבו לעבודת ה'. ואגב גררא אפרש גם דברי החכם הנאמר בפ' ואתחנן כי יש להקשות על המגיד שאמר ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן למה לא זכר התשובה שבצדו הכתובה בפ' ואתחנן. ואומר אני כי החכם שואל טעם על פסח מצה ומרור כסדר שהם כתובים בתורה שנא' ואכלו את הבשר צלי אש על מצות ומרורים. ועל ג' אלה הוא שואל ואומר מה העדות והחקים והמשפטים. על צלי אש של הפסח אמר מה העדות כי זביחת הפסח יתן עדות ה' נאמנה שהשי"ת מושל על המערכה אפילו על מזל טלה שהוא בכור וראש לכל המזלות וכ"ש לשאר המזלות כמ"ש והיה הדם לכם לאות כי כל אות הוא עדות ומופת על איזו דבר כמבואר למעלה בפסוק החדש הזה לכם. והחקים היינו המצה שענינה ההכנעה כעיסה זו שאינה עולה למעלה כמבואר כל זה באר היטב בחיבורי הקטן אורח לחיים מאמר כ"ה כי כל חק מורה על דבר שיש לו חק וגבול כמ"ש אגל הים ואשבור עליו חקי ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף כך ניתן חק וגבול לעסת המצה שלא יעלה כי ממנו נקח למוד על ההכנעה וע"כ המצה סימן חירות כי בזכות ההכנעה נגאלו אבותינו ממצרים וכמ"ש לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט בזכות שאתם ממעטים אתכם לפני. וע"כ דין החמץ בשריפה כי כל המתגאה נידון באש כדאיתא בילקוט בפסוק היא העולה על מוקדה כי טבע האש לעלות למעלה ע"כ נידון בו העולה למעלה. ודינו של חמץ במשהו כי כך המדה בגסות הרוח שבכל המדות צריך האדם לילך בדרך ממוצע חוץ מן גסות הרוח שעליו אמרו רז"ל לא מינה ולא מקצתה הרי שאסרו אפי' במשהו וכן אמרו רז"ל מאד מאד הוי שפל רוח להפלגת הענין ולהרחיקו מכל וכל. והמשפטים רמז לוימררו את חייהם כי מה שנענשו בשפטים במצרים היינו בעבור שמררו חיי אבותינו והיסורין נקראים משפט כנאמר ויסרו למשפט. ואחר שהזכיר שאלת החכם על פסח מצה ומרור אמרה התורה שההפוך לו הסדר ותשיב לו טעם תחלה על המרור ואח"כ על המצה ואח"כ על הפסח כדי שילמוד החכם סדר קנין השלימות. וזה סדרו כי מתחלה צריך האדם להביא את חומרו בכור עוני לזקקו ולצרפו מחלודתו. ועי"ז יבא לידי הכנעה לפני בוראו. וע"י ההכנעה יבא לידי הכרת מציאת השי"ת כי על כן הביא ה' את ישראל בכור עוני מצרים כדי למרק חומרם להביאם לידי הכנעה ומתוכה יבואו לידי הכרת מציאת השי"ת. ושנים אלו הקודמים הם כמו הכנה לבא אל הענין השלישי והוא לידי ידיעת מציאת השי"ת כי זה הגרנה והתכלית המכוון מכולם להביאם לידי אמונתו ברוך הוא כמ"ש משכו וקחו לכם צאן משכו ידיכם מע"ג וקחו לכם צאן לעבודת השי"ת. זהו שאמר ואף אתה אמור לו ר"ל אע"פ שבעשית המצוה נזכר הפסח ראשונה לפי שהוא התכלית והראשון במעלה מ"מ אתה תשיב לו על הפסח באחרונה כסדר התשובה שנזכרה שם כדרך שיתבאר. ואל תטעה לומר שלכך הפכה התורה סדר התשובה על דרך במאי דסליק פתח אלא בכוונה גמורה הפכה התורה הסדר ואמרה שהשיב לו תחלה על המרור ואח"כ על המצה ועל הפסח לבסוף כסדר קנית השלימות כדי שילמוד מזה שהפסח הבא באחרונה עיקר כי מטעם זה יש בביטול הפסח כרת מה שאין במצה ומרור כי אף מי שאינו אוכל מצה ומרור אינו בכרת. וגוה בעל ההגדה נתבא לו ראיה בריאה וטובה מהלכות הפסח שאמרו רז"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן והטעם כדי שישאר טעם הפסח בפיו אחרונה ולמה לא הקפידו שישאר טעם המצה או המרור בפיו באחרונה לפי שהפסח הוא העיקר וסוף התכלית הנרצה מן אכילת מצה ומרור והיינו לפי שהפסח מופת אל אמונת השי"ת. וז"ש ואף אתה אמור לו ר"ל כמו שהפכה התורה הסדר כך תשיב לו גם אתה וזהו לשון אף. ואם ישאלך בנך למה זה הפכה התורה הסדר. תביא לו ראיה מהלכות הפסח שאמרו רז"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ומכאן תביא לו ראיה שכשם שטעם הפסח ראוי לישאר בפיו באחרונה כך התשובה לבן השואל צריך להיות באחרונה כסדר שהוא נאמר בתורה וכוונתו להשיב לו כל הפסוקים הנאמרים בתורה על שאלת בן החכם. וזה סדרן מתחלה נאמר שם והאמרת לבנך עבדים היינו וכו' עד ויצונו ה'. כי כל זה טעם על המרור הבא זכר לעבדות שנאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה. ואח"כ אמר ויצונו ה' לעשות את כל החקים עד וצדקה תהיה לנו. וכל זה טעם על המצה שנקראת חק כמבואר למעלה שהיא הוראה על ההכנעה והענוה וכתיב עקב ענוה יראת ה' וכן נאמר כאן לעשות את החקים האלה ליראה את ה' כי ההכנעה מביאה לידי יראה. ואח"כ אמר וצדקה תהיה לנו עד סוף הפרשה הכל תשובה על הפסח הבאה לעדות על ממשלתו ית' כי במצות הפסח נאמר ופסחתי עליכם פירש"י והמלצתי ר"ל כי עבדיו יצאו מרשות המזלות אשר כל פעולתם הכרחיות וטבעיות ואין בהם כח לפעול שום פעולה על צד החמלה והחנינה והצדקה ונכנסו תחת כנפי השכינה אשר פעולתו ית' ברצון המוחלט ופועל ישועות ועושה צדקות על צד החמלה וז"ש וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת כי הרבה מצות תלוין במצות הפסח לכך נאמר כל המצוה דהיינו מצוה פרטיית שהרבה מצות תלוין בה. לפני ה' אלהינו ר"ל ע"י מצוה זו נצא מתחת יד המערכה ולעמוד לפני ה' אלהינו לכנס בצל כנפיו וזו היא כוונת הפסח והמשכיל יוסף לקח:

שלשים שנה וארבע מאות שנה. פירש"י שמנה מזמן ברית בין הבתרים ומהרי"א פירש שנתוספו להם ל' שנה בחטאם כי היו ישראל במצרים רעים וחטאים כמ"ש ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו כדאיתא ביחזקאל סימן כ'. ולי נראה להוסיף ולומר שתוספת זמן זה בא להם לפי שרבים המה עמי הארץ אשר לא רצו לצאת כלל ממצרים שהרי בעבור זה מתו ד' חלקים בג' ימי אפלה וראיה לזה מה שנאמר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים כל אריכות זה למה לי כי היה לו לומר ומושב בני ישראל בארץ מצרים ת"ל שנה אלא שר"ל שהקב"ה אמר לאברהם כי גר יהיה זרעך גרים ולא תושבים והמה לשוטה יבקשו להיות תושבים בארץ ולא לצאת משם וז"ש אשר ישבו במצרים ר"ל אותן בני ישראל אשר ישבו להם ישיבה של קבע כתושבים בארץ מצרים המה גרמו אל מספר ת"ל שנה כי בעבורם נתארך הקץ עד שלבסוף נתרצו לצאת חלק המיעוט לפחות. ויובן מזה שלא היתה ישיבתם שמה ת"ל שנה אלא ישיבתם שמה כתושבים גרם מספר ת"ל:

ליל שמורים הוא לה'. ואחר כך אמר שמורים לכל בני ישראל לדורותם לפי שאמר הקב"ה לישראל נרי בידך ונרך בידי שמור לי ואשמור לך שמור נר מצות ואני אשמור נר אלהים נשמת אדם שבידי. והנה בלילה זו שמרו ישראל נר מצות הפסח בכל חקותיו והקב"ה שמרם ולא נתן המשחית לבא בבתיהם ועל שמירה זו אמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. וכנגד שמירת ישראל המצות אומר שמורים לכל בני ישראל לדורותם אבל בראשונה לא נאמר לדורותם כי שמירת מצות הפסח לבד הוקבע לדורות אבל שמירה מן המזיקים לא הוקבע לדורות כי במצרים לבד יצא המשחית לחבל ולא לדורות:

ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' וגו'. כבר נאמר פסוק זה למעלה ויש כמה שנוים בין שני פסוקים אלו כי למעלה אמר יצאו כל צבאות ה' משמע כאילו יצאו מעצמם וכאן נאמר הוציא ה'. למעלה אמר שיצאו כל צבאות ה' ולא הזכיר בני ישראל וכאן אמר הוציא ה' את בני ישראל ועוד שאמר על צבאותם משמע שצבאות אלו היינו בני ישראל. והקרוב אלי לומר בזה שהערב רב שנתגיירו ויצאו מעצמם ממצרים קרא הכתוב צבאות ה' כי חביבים הגרים לפני הקב"ה אע"פ שאינן בכלל בני ישראל מ"מ צבאות ה' הם ג"כ כמו ישראל לכך נאמר בפסוק ראשון יצאו כל צבאות ה' על הגרים שיצאו מעצמם ולא הוציאם ה'. אבל בפסוק שני אמר על בני ישראל ממש שהוציאם ה' על צבאותם נוסף על אותן הצבאות שיצאו כבר מעצמם ולכך נאמר בפ' וארא והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל כדי שלא תבין לומר שעל קהל גרים אמר והוצאתי את צבאותי ע"כ הוצרך לפרש את עמי כי בלי ספק שגם ישראל נקראו צבאות ואמרו רז"ל שהיא מלה מורכבת צבא אות ר"ל צבא שיש לי בהם אות ואמרו זה על אות שבת מילה ותפילין כי שלשתן נקראו אות וטעמו ידוע. ואמר בשניהם ויהי בעצם היום הזה כי בערב רב הוצרך לומר כן שיצאו לעין כל ולא יראו מן פרעה מלכם ובישראל הוצרך לומר כן להורות שיציאת מצרים היתה ביום ממש כמ"ב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ואע"פ שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה פירש"י והרמב"ן שבלילה נתן להם רשות לצאת. ומהרי"א פי' שמלת לילה מושב על ועשית פסח:

והיה לאות על ידכה. ארז"ל יד כהה להורות שהנחת תפילין ביד שמאל וטעמו של דבר כי השכל והחומר הם צרות זו לזו כשזה קם זה נופל וכאשר יענו את החומר כן ירבה הכח השכלי וטעם עינוי מצרים הוא כדי להביא את חומר ישראל בכור הברזל ועי"ז יתקומם ויתגבר השכל ויעידו על זה זקנים עם נערים כי בעוד היות האדם נער ובער וכח חמרו בתקפו אז כח שכלו חלש וכאשר יבא בימים וכח חמרו הלוך וחסור יתגבר שכלו ולפיכך האומר שהימים הראשונים היו טובים מאלה לא בעבור החכמה שאל על אלה שהרי בישישים חכמה ואורך ימים תבונה. וכן הוא בשתי ידות האדם כי יד שמאל החלושה והיא כהה

כנגד הלב שבו משכן החכמה כי המקום השכלי שבלב גורם שידו כהה כי היא
עסקנית בתשמישי החומר אבל יד ימין במקום הכבד כי בו משכן הכח המתאוה
ואינו מתנגד אל היד כי שם עיקר כחה אבל במקום משכן השכל שם היד כהה
וכשהוא אומר כאן והיה לאות על ידכה כאילו אמר שיהיה לאות על לבך כי
הלב סבה לכהות היד כי טעם התפילין הוא להיות לאדם לזכרון במקום משכן
השכל שבמוח ושבלב ואמר בשל ראש שיהיו בין עיניך כי עינא ולבא תרי סרסורי
דחטאה נינהו על כן שני מקומות אלו צריכין לדבר המזכיר אותם על מציאת השי"ת
ויכלתו ועי"ז ישובו מאון. ד"א לכך הזכיר יד כהה להורות שלא בכח יגבר איש
כי אם לה' המלחמה לפי שיד האדם כהה וחלושה מלעשות גדולה או קטנה אם
לא כי יד ה' עשתה זאת המחזיק בידו כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד וגו' כי
מתחלה היה דוד מצטער על הנחת הלב בצד שמאל והכבד בצד ימין כאילו
רצון האל שכח המתאוה יהיה עיקר והשכל שבלב טפל כמו שיד ימין עיקר
והשמאל טפל. ואחר כך אמר שויתי ה' לנגדי תמיד ואז יד שמאלי כנגד ימין ה'
וכזה אני בטוח כי מימיני בל אמוט שלא יהיה כח בתאוה שבימין להתמוטט.
אותי מן דרך הישר לפי שימין ה' רוממה ליתן עוז ותעצומות אל הלב השכלי
שכנגדו כשפני לנגד ה'. לכן שמח לבי בראותי כי ה' סומך ידי. וזהו שמסיים
ואמר נעימות בימינך נצח משמע ולא בימיני לפי שהכל תלוי בימין ה' כי הוא
כנגד יד כהה שלי ע"כ צוה ה' להניח התפילין אשר שם ה' חקוק בהם על יד
כהה להורות שיד ה' החזקה הימנית היא הנותנת כח ליד כהה זו ז"ש כי בחוזק
יד הוציאנו ה' ממצרים היינו יד ה' הימנית החזקה אשר היא כנגד יד שמאל שבאדם
ובה הוציאנו ה' ובהיות פני כנגד ה' אזי ימינו כנגד יד כהה ולהורות נתן בלבם
שאין שום מעשה תלוי בפעולת אדם כ"א בעזר אלהי ית'. ומה שנאמר והיה
לך לאות על ידך ובשל ראש לא הזכיר לך לפי שהם אות גם לאחרים שנאמר וראו
כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ואמר מר אלו תפילין שבראש.
ומה שמניחין של יד תחלה ואחר כך של הראש ובהסרתן מסירין של הראש תחלה
לפי ששלשה סרסורי עבירה הם העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרים וא"כ
בשל יד הרוב כי שם הלב והיד ועל כן המקום ההוא צריך שמירה מן החטא
ביותר מבשל ראש ע"כ יקדים לתקן המקום ההוא וכן בהסרה יהיו על היד תמיד:

הפטרת בא
בירמיה סימן מו

הדבר אשר דבר יהוה אל־ירמיהו הנביא לבוא
נבוכדראצר מלך בבל להכות את־ארץ מצרים:
הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס
אמרו התיצב והכן לך כי־אכלה חרב סביביך: מדוע נסחף
אביריך לא עמד כי יהוה הדפו: הרבה כושל גם־נפל איש
אל־רעהו ויאמרו קומה ונשבה אל־עמנו ואל־ארץ
מולדתנו מפני חרב היונה: קראו שם פרעה מלך־
מצרים שאון העביר המועד: חי־אני נאם־המלך יהוה
צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא: כלי
גולה עשי־לך יושבת בת־מצרים כי־נף לשמה
תהיה ונצתה מאין יושב: עגלה יפה־פיה מצרים
קרץ מצפון בא בא: גם־שכריה בקרבה כעגלי
מרבק כי־גם־המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם
בא עליהם עת פקדתם: קולה כנחש ילך כי־בחיל ילכו
ובקרדמות באו לה כחטבי עצים: כרתו יערה נאם־יהוה
כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר: הבישה בת־
מצרים נתנה ביד עם־צפון: אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל הנני פוקד אל־אמון מנא ועל־פרעה ועל־מצרים
ועל־אלהיה ועל־מלכיה ועל־פרעה ועל הבטחים בו:
ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדראצר מלך־בבל
וביד עבדיו ואחרי־כן תשכן כימי־קדם נאם־יהוה: ואתה
אל־תירא עבדי יעקב ואל־תחת ישראל כי הנני מושעך
מרחוק ואת־זרעך מארץ שבים ושב יעקוב ושקט ושאנן
ואין מחריד: אתה אל־תירא עבדי יעקב נאם־יהוה כי
אתך אני כי אעשה כלה בכל־הגוים אשר הדחתיך שמה
ואתך לא־אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך:

פירוש המלות.

נסחף. נשמטו: הרבה כושל. הקב"ה: הרב היונה. חרבא דסנאה: פרעה. על פרעה: ונצתה. לשון ציה: קרץ. לשון חתוך: שכריה. שריה: מרבק. לשון פטים: השמו. השטו עורף: יערה. עצי היער: אל אמון. על המון אמון: ונקה. לשון השמד:

רשי

פרשת בשלח

אבן עזרא

(יז) ויהי בשלח פרעה. ולא נחם. ולא נהגם כמו (שמות לב) לך נחה את העם. (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש

יז ויהי בשלח פרעה את־העם ולא־נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי | אמר אלהים פן־ינחם

ל׳ ג׳ ר׳. ג׳

יז והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא דברינון יי אורח ארעא פלישתאי ארי קריבא הוא ארי אמר יי דילמא יזועון

אויל מורד בעושהו היצלח. בשלותו כבדו חץ יפלח. ראה שובב ושים אל לבך. כל דבר פרעה בפרשת בשלח: (יז) ויהי בשלח. וי"ו ולא נחם כפ"א רפה בלשון ישמעאל וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך פלשתי' אינו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה ולולי זה איך היו נאים

אמר אלהים ו' וסי' והנחש היה ערום. ומפרי העץ אשר. כי כל העשר אשר הציל. ויהי בשלח פרעה. ולרשע אמר אלהים. וישם את פסל הסמל. וזה נמסר גם בבראשית: ינחם ד' וסי' פן ינחם העם. כי ינחם ה' מנאקתם. וגם נצח ישראל לא ישקר. נשבע ה' ולא ינחם. וחד וינחם. ועתה הטיבו דרככם:

תולדות אהרן ויהי בשלח. סגלה לא:

רמבן

(יז) כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרש אגדה יש הרבה לשון רש"י. וגם הוא דעת ר"א כי טעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור כי קרוב הוא וינחמו וישובו אל מצרים מיד. ועל דעתי אם היה כדבריהם היה כי אמר אלהים מוקדם ויאמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם אבל הנכון שיאמר כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב לנחותם בדרך ההוא:

ספורנו

(יז) ויהי בשלח וכו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. אע"פ שהכונה האלהים היתה להוליך את ישראל להר סיני לקבל התורה ומשם לארץ ישראל כאמרו ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם אל הארץ. מכל מקום הכונה עתה היתה להוליכם לים סוף אשר לא היה דרך לאחד מאלה וזה להטביע שם את פרעה ואילו על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא והנה הדרך הישר והקצר ללכת ממצרים לים סוף היה דרך ארץ פלשתים אמר שהאל ית' לא רצה לנחותם

העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה: יח ויסב אלהים ׀ את־העם דרך המדבר ים־סוף וחמשים עלו בני־ישראל מארץ מצרים: יט ויקח משה את־עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את־בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את־עצמתי מזה אתכם: כ ויסעו מסכת ויחנו באתם בקצה המדבר: כא ויהוה הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד

עמא במחזיהון קרבא ויתובון למצרים: יח ואסחר יי ית עמא אורח מדברא לימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים: יט ואסיק משה ית גרמי יוסף עמיה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר ידכר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון: כ ונטלו מסכות ושרו באתם בסטר מדברא: כא ויי מדבר קדמיהון בימָמא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ובליליא בעמודא דאשתא

בראתם ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל וסי׳ בראתם מלחמה. בראתם כי ה׳ אלהינו עמו. וכל איש ישראל בראותם. בתרא מלא. אנ״ך: וחמשים ד׳ בלישנא וחסר וסי׳ וחמשים עלו בני ישראל. ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם. ויעברו בני גד ובני ראובן. וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים: ולילה ו׳ נמסר בתהלים סימן י״ט:

תולדות אהרן וחמשים עלו. (שבת ה): עצמות יוסף עמו. פסחים פו נזיר מה סוטה ט יג כ: לפניהם יומם. קדושין לב כ״ק נא ע״ג יא עקרים מ״ב כח:

רשי יש הרבה: בראותם מלחמה. כגון מלחמת (במדבר יד) וירד העמלקי והכנעני וגו׳ (מכילתא) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים. ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה. (לפי סדר הכתוב נראה רשומות מהופכים ועיין ברא״ם ובג״א ובמ״ו ישוב נכון ע״ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים. כמו (שמות ב) ותשם בסוף (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: וחמושים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך ישוב לא היו מחוסרים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב כרש״י ישן) וכן הוא אומר (יהושע א) ואתם תעברו חמושים. וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו (בראשית יד) וירק את חניכיו וגו׳. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם (מכילתא) ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו (סוטה יג): והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכות. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחותם הדרך. נקוד פתח

אבן עזרא באים השבטים בחמוריהם עד מצרים אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאים שבר לבתיהם: כי קרוב הוא. א״ר משה אע״פ שהוא קרוב וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך כי רכב ברזל לו ולפי דעתי אין צורך. כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור שהוא קרוב והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמה ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמר פן ינחם העם כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו הלומדים: (יח) ויסב. מבעלי כפל סבב גם יבא על משקל אחר ויסב בדלתים ויגל את האבן ולא תשמע אל דברי האומרים ששרשו נסב: ומלת המדבר. מושך עצמו ואחר עמו והוא דרך המדבר מדבר ים סוף וכמוהו הארון הברית הארון ארון הברית ועץ הדעת דעת טוב ורע הספר המקנה היין החמה וכמוהו רבים: וסוף. הוא שם מקום וי״א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם והוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי וזאת טעות גדולה כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים ויש ספרדי גדול ממנו: וחמושים. י״א מלאים הון שיש להם כל צרכיהם והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם ומה טעם להזכיר זה עתה רק פירושו חגורי חומש למלחמה כמו חלוצים תעברו שפירושו חגורי חלוצים והעד הנאמן ואתם תעברו חמושים ובמקום אחר קראם חלוצים כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם וטעם להזכיר הכתוב וחמושים במקום הזה כי למעלה כתוב בראותם מלחמה כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח. הזכיר למעלה עלו בני ישראל החיים בדור ההוא גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם והנה משה נתעסק לקיים השבועה שלא תבא אשמה על ישראל כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו ואחר שנים רבות העניש השם בני ישראל בעבור שהניח שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים. והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: (כ) ויסעו. באתם. הוא מדבר שור כאשר אפרש: (כא) וה׳ הולך לפניהם יומם. ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו ויושב קדם סלה והכתוב ידבר כלשון בני אדם בעבור כי כח השם הולך עם

בעל הטורים את העם. בגימטריא גם ערב רב: ויסב אלהים את העם דרך המדבר. שערך להם שלחן והסיבן לאכול כמה דאת אמר היוכל אל לערוך שלחן במדבר: וחמושים. מזויינים. על שם חמשה כלי זיין הנזכרים בפסוק מגן וצנה ורומח וחנית ומקל יד: השבע השביע ב׳ במסורה. הכא ואידך גבי שאול כי השבע השביע אביך את העם. כדדרשינן הכא מלמד שהשביע את אחיו שישביעו לבניהם אף התם נמי השביע לעם שישביעו אף לאותם שלא היו שם כשהשביעם ולכך נלכד יונתן אף על פי שלא שמע את השבועה: ולילה בעמוד אש. ולילה ו׳ במסורה. הכא ואידך ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר. ולילה ולא דומיה לי. ולילה בחים לתרנך. ולילה ללילה יחוה דעת. וזהו ולילה בחים לתרנך שבליל ז׳ בסיגום ובאים לשרגך. ולילה אור בעדני. כיום יאיר כי בעמוד אש ע״כ ולילה ולא דומיה לי שאמרתי לפניו שירה. ולילה ללילה יחוה דעת שלילה זו מתוך דעת לגיל מלהמם סיסרא שביתם גם כן בלילה שנאמר הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא ואומפי כוכבים נראים בלילה:

ספורנו

באותו הדרך: כי קרוב הוא. מפני שהיה אותו הדרך סופו קרוב למצרים וילכו עוברי דרך שם ומגידים משם למצרים וממצרים לשם: והיה בראותם מלחמה. בשמעם שיכין פרעה את עצמו לרדוף אחריהם עם כל חילו ינחם העם בלי ספק מיראת מלחמתם וישובו למצרים ונפיק הספם אל דרך לא עבר בה איש: (יח) דרך המדבר ים סוף. שילכו לים סוף דרך המדבר כי באותו הדרך לא יבאו מגידים ממצרים ולא ידעו ברדיפת פרעה עד שהשיג אותם כאמרו וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים כו׳ ולא היה אז להם תקנה בשובם כי לא יקבלם פרעה וחילו: וחמשים עלו. וכל זה הוצרך לעשות אע״פ שהיו מזויינים כי עם כל כלי זיינם לא היה להם אומץ לב להלחם במצרים ולהמלט כי לא נסו באלה: (יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. בהיותו אז נשיא הדור: כי השבע השביע את בני ישראל. והנה חיוב הדור מוטל על נשיאו: (כא) וה׳ הולך לפניהם. מאז שהיו בסכות

רמבן

כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. וטעם המלחמה שיהיה להם לעבור דרך ארץ פלשתים ופלשתים לא יתנים לעבור בשלום וישובו למצרים אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמורי שהיא נתונה להם ורחוקים הם ממצרים בעת ההיא ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראויה לשוב בעבורה כי הם לא יעברו עליהם והוא שבא מארצו וגלחם בהם לשנאתו אותם. ואם יתנו ראש לשוב למצרים לא יועיל כי ילחם בהם בדרך וגם רחוקים היו ממצרים בדרך העקום אשר הלכו בה ולא ידעו דרך אחרת. ולשון רש״י בראותם מלחמה כגון מלחמת הכנעני והעמלקי אם הלכו בדרך ישרה היו חוזרין מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכן בפשוטה על אחת כמה וכמה מכילתא והענין הזה שאמר ולא נחם ויסב אלהים את העם דרך המדבר כי בנסעם מסכות הלך עמוד הענן ללכת לפניהם ולא הלך דרך ארץ פלשתים אבל הלך דרך מדבר אתם וישראל הלכו אחריו וישכון הענן באתם ויחנו שם והוא בקצה המדבר:

(יח) **וטעם** וחמושים עלו בני ישראל. לומר כי אע״פ שהסב ה׳ אותם דרך המדבר היו יראים כן יבאו עליהם פלשתים יושבי הערים הקרובות להם והיו חלוצים כמו היוצאים למלחמה ויש אומרים שספר הכתוב שיצאו ביד רמה וחשבו להיות גאולים ולא הלכו כדמות עבדים בורחים:

(כא) **וה׳ הולך לפניהם יומם**. כבר אמרו שכל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו הקב״ה עמהם ביום ובית דינו בלילה א״ב פי׳ הכתוב שהשם שוכן

רשי

פתח שהוא כמו להנחותם כמו (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם. אף כאן להנחותם ע"י שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם. ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו. שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה אלא להראותם הדרך: (כב) לא ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג). שעד שלא ישקע זה עולה זה: (ב) וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירות. (מכילתא) הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירת על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. (מכילתא) הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבוכים הם. כלואים ומשוקעים ובלעז סירי"ר כמו (איוב לח) נבכי ים (תהלים פד) עמק הבכא (איוב כח) מבכי נהרות. נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואומר (תהלים עו) שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ט) נודע ה' משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות (מכילתא): ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא): (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון

אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה: כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם: פ

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם: ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר: ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֶב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן: ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־

כ. ז' / ו' חסר נלאמר ה' רפין . ל' / ב' חסר / ב' . ס' בלישני / ל' ומסר ו' / ב' את זרעות מלך בבל / כ"ד / כ'

לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא: כב לָא יַעְדֵּי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא קֳדָם עַמָּא: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן וְיִשְׁרוֹן קֳדָם פּוּם חִירָתָא בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן לְקִבְלֵיהּ תִּשְׁרוֹן עַל יַמָּא: ג וְיֵימַר פַּרְעֹה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְּלִין אִינוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן מַדְבְּרָא: ד וְאַתְקֵף יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ כֵן: ה וְאִתְחֲוָא לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא וְאִתְהַפִּיךְ לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי

אבן עזרא

עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו וטעם בעמוד ענן. שלא היה כדמות העבים רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו: וטעם ללכת יומם ולילה. בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט על כן היו הולכים מקצת יום. גם מקצת לילה ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש: (כב) לא ימיש. פעל יוצא כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם: ומלת יומם. לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ כי יום ימצא בתורה ובנביאים ובכתובים וה"א לילה כי כתוב ביום הכותי כל בכור וזה היה לילה וכתוב היום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר וכתיב יום צעקתי בלילה נגדך: (א) וידבר. מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו והזכרתי זה בעבור שתראה בזו הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות: (ב) פי החירת. הוא הנקרא פני החירות ונקרא כן בעבור שהפה בפנים והוא שם מקום: לפני בעל צפון. אמרו כי חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות צורת נחשת וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה ובעבור זה כתוב כי ברח העם ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: נכחו. באה זו המלה בחירק כמו אחרי נפלו ורבים ככה: (ג) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו אמרי לי: נבוכים. בשורק תחת חולם כמו לא תעבורי מזה כי הוא מבנין נפעל כמו נכונים והנה נבוכו גם והעיר שושן נבוכה כמו והממלכה נכונה והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה ונו"ן נבכי ים שורש ופירושו מעמקי ים ואין לו טעם במקום הזה: סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי המדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים: (ד) וחזקתי. כאילו שבה המכות שהוכו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה. אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה והילו: וידעו מצרים. הנשארים גם הנטבעים לפני מותם כי אני ה': ויעשו כן. אחז הכתוב דרך קצרה לומר ששבו אחורנית: (ה) ויגד. כי אין הולכים כי אם

ימיש ז' וסי' לא ימיש עטור. ומשרתו יהושע. ממקומו לא ימיש. ולא ימיש מעשות פרי. לא ימיש מרחובה תוך ומרמה. לא ימיש לי לעובב שדינו: דבר אל בני ב' בטעם זרקא בתורה וסי' ויחנו לפני פי החירות. כי יעשו מכל חטאת האדם: דבר אל בני ישראל ו' חסר לאמר וסי' וישובו ויחנו. מה תצעק אלי. ויקחו לי תרומה. איש או אשה. וקח מאתם מטה. ויקחו אליך פרה: וישובו ח' רפין נמסר ביונה סי' ג': נכחו ב' וסי' נכחו תחנו. כי נכחו יצאו: אכיורה לבני ישראל ה' נמסר פרשת שמות: ויגד כ"ד וכי' מצויין בישעיה סימן ז פסוק ב':

תולדות אהרן לא ימיש. שבת כג: לפני פי החירת. עקידת שער לו:

בעל הטורים לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש וגו' בעמוד האש משלים לעמוד הענן מדכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם מכמע בלשעמים היו שניהם לפני העם. לא ימיש ב' במסורה. הכא ואידך ביהושע לא ימיש מתוך האהל כמו שהעננים היו מבלימין זה לזה כך עשה יהושע משכים בבקר עד עמוד השחר ללמוד ולערב סקדים ולמד עד עמוד הענן והיינו לא ימיש כמו בעננים לא מש כך יהושע לא ימיש מתוך האהל ועי"כ זכה לילך לפני העם: נכחו ב' במסורה. נכחו תחנו על הים כי נכחו יצאו ביחזקאל מה התם בשער שנכנס לא יצא דכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא. אף כאן פרעה וחילו הדרך אשר נכנסו בים לא יצאו בו אלא מצד אחר כדאיתא בפסחים שאמרו ישראל כמו שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר אמר הקב"ה לים ופלטן לצד שיראו בו ישראל: וחזקתי ב'. הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל שהקב"ה מחזק לב הרשעים לשורדן מן העולם: ויחסך ב'. הכא ואידך ויחסך להם לאויב שפרעה נהפך להם לאויב:

רמבן

שוכן בתוך הענן הולך הוא לפניהם ביום בעמוד ענן ובלילה בית דינו שוכן בעמוד האש להאיר להם כטעם כי עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה וראיתי באלה שמות רבה כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' לשעבר אני ובית דיני הייתי מהלך לפניכם שנאמר וה' הלך לפניהם יומם אבל לעתיד לבא אני לבדי שנאמר כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. וסוד המדרש הזה כאשר הזכרתי כי בגאולה הראשונה היה הקב"ה עמהם ביום ובית דינו עמהם בלילה אבל לעתיד לבא תתעלה מדת בית דינו ברחמים וה' הולך לפניהם השם המיוחד כי אלהי ישראל מאסף אותם עמו ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה כי הכל במדת רחמים מיוחדת ור"א אמר כי הכתוב ידבר כלשון בני האדם בעבור כי כח השם ושלוחו הוא הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו. והאמת שהוא כדרך מוליך לימין משה אבל לא כאשר יבין ר"א ממנו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת:

יד (ד) והזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם. בעבור שפחד פרעה מהם במכת הבכורות ובקש מהם וברכתם גם אותי לא היה בלבו לרדוף אחריהם אפי' אם יברחו אלא שיעשה משה בהם ברצונו ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את לבו לרדוף אחריהם ולמטה אמר פעם אחרת

ספורנו

בסכות שהוא חוץ לגבול מצרים ונכנסו למדבר: יד (ג) סגר עליהם המדבר. בעל צפון סגר את המדבר עליהם: (ה) כי ברח העם. שלא הלכו במדבר על קו ישר

אם לברוח: (ו) ויאסור. כנוי כמו ויבן שלמה את הבית: (ז) ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלשם. דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית מגזרת שני' ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שליש: (ח) ביד רמה. לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: (ט) וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה כמו וכל העם רואים וירא העם וינועו והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק וככה כתוב וירדוף אחרי בני ישראל והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו. רוכבי הסוסים: וחילו. רגליים: (י) ופרעה הקריב. מחנהו כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא: (יא) ויאמרו. מצאנו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נחברים האחד יספיק והנה זאת המבלי אין

לְעַמָּא וַאֲמַרוּ מָה דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִלְּמִפְלְחַנָא: ו וְטַקֵּים יָת רְתִיכֵיהּ וְיָת עַמֵּיהּ דַּבַּר עִמֵּיהּ: ז וּדְבַר שִׁית מְאָה רְתִיכִין בְּחִירָן וְכֹל רְתִיכֵי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל כּוּלְּהוֹן: ח וְאַתְקֵף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי: ט וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד שָׁרַן עַל יַמָּא כָּל סוּסְוָתָא רְתִיכֵי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשִׁרְיָתֵיהּ עַל פּוּם חִירָתָא דִּקֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן: י וּפַרְעֹה קָרֵיב וּזְקַפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי נָטְלִין בָּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ: יא וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה הֲמִדְּלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם

הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ
ד׳ פסו׳ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃
ד׳ ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ
לָקַח עִמּוֹ׃ ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת
רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם
ל׳ חסר דחסר וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ ח וַיְחַזֵּק
יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
ט״ו מלעיל פסו׳. ג׳ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃
שני ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם
ט״ג א״ל נקודים וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם
כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו
וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל
צְפֹן׃ י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ
ג׳ חסר ובענין ג׳ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה
מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ
ז׳ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־
ג׳ בטעם זרקא ר״פ יְהוָה׃ יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי
ד׳ אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ

וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי (מכילתא). ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. וליל שביעי ירדו לים. (פ״ק דסוטה) בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: (ו) ויאסור את רכבו. הוא בעצמו (מכילתא): ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך מלכים ליטול בזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב (מכילתא) ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים. ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה׳ מכאן היה רבי שמעון אומר טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלשם על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה׳ את לב פרעה. שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. (מכילתא) בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים. תנחומא: ויצעקו. (מכילתא) תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כד) לשוח בשדה ביעקב (שם כח) ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים

ויאסר ג׳ דגשים נמסר פרשת מקץ: את עמו ד׳ וסי׳ ויאסר את רכבו. ויחלש יהושע. אז עלה יהורם. ראה נתתי בידך את מלך העי ואת מלך מעכה ואת עמו. דד״ה. ויראו את הערמות ויברכו. ויאמר ללוים המבינים: ושלשם ל׳ חסר דחסר: ויצעקו ז׳ וסי׳ מצויין בשפטים סימן ד׳ גבי סיסרא: ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסי׳ פרשת ויצא: המבלי ד׳ וסי׳ אין קברים. ומלאך ה׳ דבר אל אליה התשבי. ויאמרו אליו איש עלה לקראתנו. יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב:

תולדות אהרן שש מאות רכב. פסחים קיח: המבלי אין קברים. ערכין טו:

בעל הטורים ביד רמה ב׳. בכאן ואידך בפרשת מסעי. ונמצא אשר פעמים ביד רמה בפרשה שלא לך אנשים גבי עבודת גלולים מלמד שפסל מיכה עבר עמהם במ״ש ועבר בים צרה: ופרעה הקריב. ושלשם נמסורה. ופרעה הקריב. ופרעה חלם. כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם שלא כאשר התעולל בהם פי׳ אף על פי בפרעה חלם והזהר לו יוסף תלמודותיו לא זכר לו ביזנם הואת ופרעה הקריב נהלהם עם ישראל ע״כ התעולל בהם: הקריב שנים במסורה. ופרעה הקריב. הקריב את קרבנו. כיון שבא לפני בעל צפון הקריב לו קרבן: והנה מצרים נוסע אחריהם. זה עוזא שר של מצרים ולכך אמר עוז וזמרת יה עמד כנגד שר של מצרים:

ספורנו

יבר כמו שיעידו באמרם דרך שלשת ימים נלך במדבר הבל חזרו לאחוריהם כבורחים בלתי יודעים הדרך: ויהפך לבב פרעה. כי חשב שהיה בעל צפון יכול נגד האל יתב׳: מה זאת עשינו כי שלחנו. ולא דרשנו את בעל צפון שהיה עוזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלוח: (ו) ואת עמו לקח עמו. מבחר פרשיו וחילו: (ז) וכל רכב מצרים. ההמוניים: ושלשם על כלו. גם על ההמון שלא היו בכלל עמו וחילו הפקיד שלישים מלומדי מלחמה כי אמנם כל תקף הצבא תלוי בשר הצבא וחכמתו ותחבולותיו: (ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה. כענין ידעו למה היו מתאמצים לנצח את פרעה וחילו שלא היו רבים במספר כמותם ובזה הודיע שלא היו יודעין ענין המלחמה כי אמנם היה ראוי לירא מאותם המעטים מלומדי מלחמה יותר ממה שהיה ראוי לירא מכל המון מצרים הנוסע אחריהם אחר כך: (ט) וירדפו מצרים אחריהם. אחרי היוצאים ביד רמה: (י) ופרעה הקריב. את חיל ההמון של כל רכב מצרים: (יא) לקחתנו למות במדבר. כי אפילו לא

רמבן

הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם ואין בכל המופתים פלא כזה וזה באמת שגעון להם אבל שכל עצתם וחזק את לבם ליכנס בים:

(ה) ויגד למלך מצרים כי ברח העם. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו עד שלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינם חוזרים למצרים חזרו והגידו לפרעה ביום הרביעי החמישי וששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי זהו לשון רש״י וכן הוא במכילתא. ועל דרך הפשט הוא אשר דבר ה׳ ואמר פרעה לבני ישראל כי כאשר עשו כן בני ישראל ושבו וחנו לפני פי החירות לפני בעל צפון הוגד זה למלך מצרים ואמר כי ברח העם והם נבוכים במדבר ואינם הולכים אל מקום ידוע לזבוח וזה טעם ובני ישראל יוצאים ביד רמה שעשו להם דגל וגם להתנוסס ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הנגאלים מעבדות לחירות לא כעבדים העתידים לשוב לעבודתם וכל זה הוגד לו:

(י) וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה׳ ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים. איננו נראה כי בני אדם הצועקים אל ה׳ להושיעם יבעטו בישועה אשר עשה להם שם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם אבל הנכון שנפרש שהם כתות והכתוב יספר כל מה שעשו כלם אמר כי הכת האחת צועקת אל ה׳ והאחרת מכחשת בנביאו ואינה בוחרת בישועה הנעשית להם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם ועל זאת כתוב וימרו על ים בים סוף ולכך יחזיר הכתוב בני ישראל פעם אחרת ויצעקו בני ישראל אל ה׳ כי הטובים בהם צעקו אל ה׳ והנשארים מרו בדברו ולכך אמר אח״כ וייראו העם את ה׳ ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו לא אמר וייראו ישראל את ה׳ ויאמינו אבל אמר העם כי בני ישראל שם ליחידים והעם שם להמון וכן וילונו העם וכך הזכירו רבותינו ויחל העם לזנות בכל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא: (יא) והנה לא אמרו לקחתנו למות במלחמה. אבל לקחתנו למות

רשי

קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם. שיפו"ר פלינ"ס דיו"ן פוסי"ש: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. (מכילתא) והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט: ממותנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום (ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם מלאפום ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יהרוס) היה נבאר תמיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות. וכי מי יתן מותנו שנמות וכן (שמואל ב יט) מי יתן מותי דאבשלום שאמות. כמו (צפניה ג) ליום קומי לעד. עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם לכם. וכן (איוב יג) אם לאל תריבון. וכן ואשר דבר לי. וכן (שופטים ו) האתם תריבון לבעל: (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מה) על בני ועל פועל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. (מכילתא) אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים:

וילך

לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם: יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר: יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם: יד יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן: שלישי טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ: טז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ

דְבַרְתָּנָא לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא מָה דָא עֲבַדְתָּא לָנָא לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם: יב הֲלָא דֵין פִּתְגָמָא דְמַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר שְׁבוֹק מִינָנָא וְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא דְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי מִדִּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא: יג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אִתְעַתְּדוּ וַחֲזוֹ יָת פֻּרְקָנָא דַייָ דְּיַעְבֵּיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי כְּמָא דַחֲזֵיתוּן יָת מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא: יד יְיָ יַגִּיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן: טו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה קַבֵּלִית צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן: טז וְאַתְּ טוֹל יָת חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יָת יְדָךְ עַל

אבן עזרא

אין קברים כמו הרק אף במשה: להוציאנו. בקמץ גדול תחת קמץ קטן כמו ותומר אין רואני: (יב) הלא זה הדבר. איננו מפורש רק ידענו כי כן היה כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה ודבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה: (יג) התיצבו וראו את ישועת ה'. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום. יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל והשם לבדו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילות סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות: (יד) ה' ילחם לכם. בעבורכם. וככה כל מלחמה שאחריה למ"ד היא לעזור על כן פירש רבי משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום בשבילי וטעם מרום מלחמת מרום כמשפט כל היושבים: ואתם תחרישון. הפך ויצעקו בני ישראל: (טו) מה תצעק. יש אומרים כי משה היה צועק אל השם וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל בעבור שצעקו בני ישראל אל ה': ויסעו. מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: (טז) ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע

ממתנו ו' חסרים בלישנא וסי' ממתנו במדבר. ומת בהר. עד יום מתן אלמנות. ישב נא עבדך ואמת בעירי. ברך אלהים ומת. בוזה דרכיו יומת. כן כתיב: ישועת ה' פתחים וסי' התיצבו וראו. חשף ה' את זרוע. מי יתן מציון. קדמאה. זכר חסדו ואמונתו. לא לכם להלחם בזאת: תספו ב' חסר וב' מלאים וסי' לא תספו לראותם. לא תספו על הדבר. הלין חסר: מלאים. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. עוד הוסיפו סרה. ותרויהון בישעיה בחד עניינא: תחרשון ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' ה' ילחם לכם. מי יתן החרש תחרישון בתרא' מלא: הרם ג' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' הרם את מטך. ויאמר הרם לך. כשופר הרם קולך. מציעתא מלעיל

תולדות אהרן התיצבו וראו. (תענית סה): כי אשר ראיתם. (סוכה נה): ה' ילחם לכם. (תענית סח): מה תצעק. עקידה שער כב: ויסעו. סוטה לו: הרם את מטך. שם

בעל הטורים תחרשון ב'. הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון שאמר להם משה מי יתן החרש תחרישון כי ה' נלחם לכם ואין לכם לצעוק אלא תחרישון ותהי לכם לחכמה כי תבטחו בה': מה תצעק אלי רמז לו אתה עתיד לצעוק אלי ארבעים יום בהר להתפלל על ישראל והי' היבות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: הרם ג' במסורה. הרם את מטך. כשופר הרם קולך מלמד שהמטה ונעשה בקולות ואידך ויאמר הרם לך גבי אלישע כשצף הברזל כמו הכא נעשה נס ע"י המים אף התם נעשה נס על ידי המים: ובקעהו. בזכות ויבקע עצי עולה ובזכות בקע לגולגולת קרי ביה בקע וז"ש שבזה השם נבקעו המים:

רמבן

למות במדבר וממותנו במדבר כי טרם יראו מלחמה לא היו חפצים לצאת אל המדבר פן ימותו שם ברעב ובצמא ויתכן שאמרו לו כן בצאתם ועודם בארץ מצרים כאשר הסב אותם אלהים דרך המדבר ים סוף או שאמרו לו מתחלה אנה נצא אם דרך פלשתים ילחמו בנו ואם דרך המדבר טוב לנו לעבוד את מצרים ממותנו במדבר. ואפשר עוד לומר כי היו העם מאמינים בה' ומתפללים אליו להצילם אבל במשה נכנס ספק בלבם פן יוציאם לחשול עליהם ואע"פ שראו האותות והמופתים חשבו שעשה אותם בדרך חכמה או שהשם הביא עליהם המכות ברשעת הגוים כי אלו חפץ השם ביציאתם לא היה פרעה רודף אחריהם ואונקלוס תרגם בכאן ויצעקו וזעקו עשאו ענין תרעומות לומר שלא התפללו אבל היו מתרעמים לפניו על שהוציאם ממצרים כלשון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך וכמוהו ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים מתרעמים עליהם בקול גדול וצעקה. ובמכילתא תפסו להם אומנות אבותם ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים מאחר שנתנו שאור בעיסה באו להם אצל משה אמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך וגו' ושאור שבעיסה הוא היצר הרע והיה דעתם לומר כי מתחלה צעקו אל ה' לתת בלב פרעה לשוב מאחריהם וכאשר ראו שלא היה חוזר אבל היה נוסע וקרב אליהם אז אמרו לא נתקבלה תפלתנו ונכנסה בלבם מחשבה רעה להרהר אחרי משה כאשר בתחלה: (יד) כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד. על דעת רבותינו הרי זו מצות לא תעשה לדורותם ואם כן יאמר הכתוב אל תיראו התיצבו במקומכם וראו את ישועת ה' שיושיע אתכם היום מידם ואל תשובו לעבודתכם למצרים כי כאשר ראיתם אותם היום הקב"ה מצוה אתכם עוד שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם מצוה ותהיה מפי משה לישראל ולא הוזכרה למעלה וכן ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד שהיא מצוה באמת לא הבטחה:

(טו) **מה** תצעק אלי. אמר ר"א כי משה כנגד כל ישראל שהיו צועקים לו כמו שאמר ויצעקו בנ"י אל ה' וא"כ למה אמר מה תצעק אלי ראוי להם לצעוק ואלי יאמר מה תנחם לצעוק דבר להם ויסעו כי כבר אמרתי לך ואכבדה בפרעה ורבותינו אמרו שהיה משה צועק ומתפלל והוא הנכון כי לא ידע מה

יעשה

ספורנו

לא יתגבר בנו מלחמה פרעה ואילו הנה בעמדם לפנינו לשמור את דרך כל מחיה נמות במדבר ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל: (טו) מה תצעק אלי. כי אמנם הוא היה בכלל ויצעקו בני ישראל אל ה' אמנם צעקת משה לא היתה מיראת פרעה ואילו כי כבר הגיד לישראל את מפלת מצרים ומיתתם כאמרו לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ה' ילחם לכם. אבל היתה צעקתו על שרי ישראל שהעיזו פניהם באמרם המבלי אין קברים והשב בשביל זה שלא ישמעו לו ליכנס בים לפיכך אמר לו מה תצעק אלי בזה כי אמנם אתה הוסד בכשרים: דבר אל בני ישראל ויסעו. ולא ימרו את פיך: (טז) הרם את מטך. אל הרוח קדים שישים הים לחרבה: ונטה את ידך על הים. שיהיו המים הנה והנה כענין באליהו:

וידעו

אבן עזרא

ותקע את הים טרם שיסעו כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים כמטה כדרך ויט משה את מטהו על השמים וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה אז יבקעו המים כי כן כתוב: (יז) ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל ואין צורך שיכנסו בים רק צוה ה' לעשות כך בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו וממדבר אתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר אתם יצאו כאשר אפרש: (יח) וידעו מצרים. הנשארים: בהכבדי בפרעה. שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: (יט) ויסע מלאך האלהים. זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו והנה פי' וכבר נסע וכבר הראיתיך רבים כזה ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא על כן כתוב ככה ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק ויהי בשלשים שנה כי הוא ע"ב אותיות: מלאך האלהים. הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו והאומר כי מלאך אלהים הוא הענן יראה לנו אנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהי' ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם ואם השיב לנו הטעם כפול אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: (כ) ויבא. המלאך: ויהי הענן והחשך. בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה. כמשפט כל הלילות לישראל לעבור הים כי בלילה עברו ואמר ר' מריניוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך וכמוהו ולילה אור בעדני ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר והמפרש כזה השים חשך לאור ואור לחשך כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי כמו ברך נבות אלהים ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר לישנא מעליא הוא והנה הוא כמו כנוי ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה חשך הוא רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר ורוב ישראל כבר עברו: (כא) ויט. כל הלילה. אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח:

ויבאו

רשי

(יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשחשכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והלך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. (מכילתא) מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה. (מכילתא) ברוח קדים שהיא עזה שברוחות היא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר (ירמיה יח) כרוח קדים אפיצם (הושע יג) יבא קדים רוח ה' (יחזקאל כז) רוח הקדים שברך בלב ימים (ישעיה כז) הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים. כל מים שבעולם (מכילתא):

כל

תרגום אונקלוס

יַמָּא וּבְזָעוּהִי וְיֵעֲלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא: ה׳ רפין
יז וַאֲנָא הָא אֲנָא מַתְקֵיף יָת לִבָּא דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי:
יח וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: ח׳ בליש״נ
יט וּנְטַל מַלְאֲכָא דַיְיָ דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל מִבַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא מִבַּתְרֵיהוֹן:
כ וְעָאל בֵּין מַשִּׁרְיָתָא דְמִצְרָאֵי וּבֵין מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא וְלָא אִתְקְרִיבוּ דֵּין לְוָת דֵּין כָּל לֵילְיָא:
כא וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְדַבַּר יְיָ יָת יַמָּא בְּרוּחַ קִדּוּמָא תַּקִּיף כָּל לֵילְיָא וְשַׁוִּי יָת יַמָּא לְיַבֶּשְׁתָּא וְאִתְבְּזַעוּ

מקרא

וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה:
יז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו:
יח וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו:
יט וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם:
כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה: ב׳ מלעיל אל ויו · ב׳
כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם: ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל · ב׳

ויבאו ה' רפין וסי' מצוין בישעיה סימן י"ג פסוק ב': מלאך האלהים ח' וסי' מצוין בשפטים סי' י"ג גבי אשת מנוח: זה אל זה ב' דסמיכי וסי' ולא קרב זה אל זה וקרא זה אל זה: ויולך ד' וסי' ויולך ה' את הים. ויולך אתם שמרונה. ויולך אתם אל מלך בבל דמלכים. והברו דירמיה. ויולך אתם בחלת וחבור. ואי' ויולך חשך ולא אור: ברוח קדים ב' דסמיכי וסי' ברוח קדים עזה. תשבר אניות תרשיש:

תולדות אהרן בתוך הים ביבשה. ברכות נד יומא ד: ויסע מלאך. זוכר בהעלותך: ולא קרב. מגלה י סנהדרין לט:

בעה"ט ויאר ב' במסורה. ויאר את הלילה. אל ה' ויאר לנו וזהו ויהי הענן והחשך למצרים בלא סר עמוד הענן כמו בשאר הלילות אלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל היה אור דכתיב אל ה' ויאר לנו: ויולך ד' במסורה. ויולך ה' את הים. ויולך אותם שומרונה גבי אלישע כשהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר בנס מצרים הוכו בסנורים ואידך ויקח נבוזראדן ויולך אותו בבלה ואידך גבי צדקיה הגולה שהכו עיניהם בגלות בבל כאילו הוכו בסנורים: זה אל זה. ב' דסמיכי ולא קרב זה אל זה. וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש שבקשו המלאכים לומר שירה ואמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה ז"ש ולא קרב זה אל זה אותם שנאמר בהם וקרא זה אל זה: ברוח קדים ב' במסורה. הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. מלמד שנשברו כל אניות שבים כשנבקע:

ספורנו

(יח) וידעו מצרים. הנשארים במצרים וישובו אלי כי לא אחפוץ במות המת: (יט) ההולך לפני מחנה ישראל. בעמוד האש: וילך מאחריהם. להתיך אותם התהומות שיקפאו בלב ים לפני ישראל בעברם כדי להפוך קרקע הים לטיט כאשר יעברו מצרים אחריהם כי לא היה צריך אז שילך עמוד הענן לפני ישראל לנחותם הדרך כי הדרך שנעשה בבקיעת הים היה מנהיגם: ויעמוד מאחריהם. מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש: (כ) ויבא. המלאך בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל להגביל את פני העמודים: ויהי הענן והחשך. חשך הלילה היה יחדו עם הענן מאחריהם של ישראל ופני עמוד האש: ויאר את הלילה. המלאך בעמוד האש כי בו הסיר חשך הלילה ולא היה שם ענן מפסיק בינם לאש המאיר כמו שהיה נגד מצרים: ולא קרב זה אל זה. כי ההולכים בחשך הולכים לאט בהכרח כי לא ידעו במה יכשלו: (כא) וישם את הים לחרבה. רוח הקדים הקפיא טיט קרקע

הים

רמבן

יעשה ואע"פ שאמר לו השם ואכבדה בפרעה הוא לא היה יודע איך יתנהג כי הוא על שפת הים והשונא רודף ומשיג והיה מתפלל שיורנו ה' דרך יבחר וזה טעם מה תצעק אלי שהיה צריך לשאול מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך ואכבדה בפרעה ולא סיפר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל: (יט) ויסע מלאך האלהים. אמר ר"א מלאך האלהים הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם וכאשר נסע המלאך הזה ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה ויאר לישראל את הלילה בעמוד האש כאשר עשה בשאר הלילות לעבור הים כי בלילה עברו. ועל דעתי זה שאמר הכתוב ויסע מלאך האלהים היה בתחלת הלילה ומלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל רמז לבית דינו של הקב"ה שנקראת מדת הדין במקומות מן הכתוב והוא השוכן

כעמוד

רשי

(כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמורת הבקר. (ברכות ג) שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורת ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג׳ חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו (במדבר כג) שדה צופים חקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות (מכילתא): ויהם. לשון מהומה אשדורדישו״ן בלעז ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעמת קול הוא וזה אב לכלם (שמואל א ז) וירעם ה׳ בקול גדול על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישובו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו

אבן עזרא

(כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. שנקרשו המים וכתיב נצבו כמו נד נוזלים ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו וזהו וישובו המים על מצרים והם הבדילו בין המצריים ובין היבשה על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי היו חושבים שינצאו אל היבשה וחומת המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים: (כד) ויהי באשמורת. האלף נוסף: וישקף. הטעם מלאך ה׳ הוא הנזכר וכמוהו בדבר גדעון כי השליח יקרא בשם השולח כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עושה: בעמוד אש וענן. בין שני העמודים: ויהם. יתכן שבעבור זה אמר המשורר קול רעמך בגלגל וככה וברקים רב ויהם ובמקום אחר ויהמם: (כה) ויסר. מהבנין הכבד הנוסף והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ״ך וכבר הזכרתי דקדוקו וי״א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לברוח להיותם קלים ומהומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהגם רק בכבדות ואחרים אמרו כי היא מגזרת סורר שרצה ההילך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים. בעבורם והתברר דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני ה׳ לפני אותם: (כו) וישובו המים. שהיו חומות אליהם כאשר היו בתחלה: (כז) לפנות בקר. קרוב מבקר: לאיתנו

תורה

כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם
בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה
מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ כג וַיִּרְדְּפוּ
מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס
פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ
הַיָּם׃ כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר
וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם
בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת
מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃ כה וַיָּסַר אֵת
אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת
וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם
בְּמִצְרָיִם׃ רביעי
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה
אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם
עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־
פָּרָשָׁיו׃ כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ
עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר

תרגום אונקלוס

מַיָּא׃ כב וְעָאלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא וּמַיָּא
לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינֵיהוֹן
וּמִשְּׂמָאלְהוֹן׃ כג וּרְדַפוּ
מִצְרָאֵי וְעָאלוּ בָּתְרֵיהוֹן כֹּל
סוּסָוָת פַּרְעֹה רְתִיכּוֹהִי
וּפָרָשׁוֹהִי לְגוֹ יַמָּא׃
כד וַהֲוָה בְּמַטְּרַת צַפְרָא
וְאִסְתְּכִי יְיָ לְמַשְׁרִיתָא
דְמִצְרָאֵי בְּעַמּוּדָא דְאִשָּׁתָא
וַעֲנָנָא וְשַׁגֵּישׁ יָת מַשְׁרִיתָא
דְמִצְרָאֵי׃ כה וְאַעְדִּי יָת
גַּלְגַּלֵּי רְתִיכֵיהוֹן וּמְדַבְּרִין
לְהוֹן בְּתָקוֹף וַאֲמַרוּ מִצְרָאֵי
נֶעְרוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי
דָא הִיא גְּבוּרְתָא דַיְיָ
דַּעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם׃
כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת
יְדָךְ עַל יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא
עַל מִצְרָאֵי עַל רְתִיכֵיהוֹן
וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן׃ כז וַאֲרֵים
מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא
וְתָב יַמָּא לְעִידָּן צַפְרָא

ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל · ב׳ · ד׳ · מ׳ · ג׳ וחסר ג׳ וחסר ג׳ · כ״כ בקמץ לא נמנע כמסור׳ בחמש׳ כי״ב פתחין · פ׳ רפי · ה׳

ומשמאלם ג׳ וסי׳ מימינם ומשמאלם. וחברו ויחזיקו ביד שמאלם. בתראה מלא: וישקף ב׳ נמסר פרשת חיי שרה: ויהם ב׳ וסי׳ ויהם את מהנה מצרים. את סיסרא: ויאמר מצרים י״ב סבירין ויאמרו וסי׳ מצויין בשפטים סי׳ י״א גבי ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים: אנוסה חד מן א״ב מן חד חד לעיל וסי׳ מצויין במסרה רבתא: וישבו ח׳ רפין נמסר ביונה סימן ג׳: לפנות בקר ב׳ וסי׳ וישב הים לפנות. יעזרה אלהים:

בעל הטורים

בעל הטורים באשמרת הבקר ב׳. הכא ואידך ויבא בתוך המחנה באשמרת בבקר גבי שאול בהלחמו עם אנשי יבש גלעד שהוא עת רצון שהקב״ה עושה בה נס לצדיקים: וישקף ד׳. הכא ואידך וישקף על פני סדום כמו שפט נדונו באש ונפרית כך נדונו כאן וישקף אבימלך וישקף ארונה וירא את המלך כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כך היה ארונה מלך כדכתיב את הכל נתן ארונה המלך למלך: ויהם ב׳ במסורה. ויהם את מהנה מצרים. ויהם ב׳ את סיסרא לומר כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלהלה את הקרקע ועושהו טיט ועמוד האש מרתיחו וטו טלפי סוסיהם מתמוטטות כך היה בסיסרא וכמו שלשם נגרפם נחל קישון כך בכאן פלטן הים ליבשה: וינהגהו בכבדות. על שאמר תכבד העבודה: לפנות בקר ב׳. הכא ואידך יעזרה אלהים לפנות בקר שעזרם אלהים לפנות בקר:

רמבן

בעמוד האש והולך לפניהם לילה להאיר להם וכן הזכיר האלהים. ויתכן שאינו נסמך אבל הוא ביאור וראיתי במכילתא דר׳ שמעון בן יוחאי שאל רבי יונתן בן יוחאי את ר׳ שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתוב מלאך ה׳ וכאן מלאך האלהים אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין וכו׳ רמזו למה שאמרנו והנה עתה נסע בעמוד האש מלפני מחנה ישראל והלך מאחריהם ונסע עוד עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם והנה שני העמודים מאחריהם ושב לבאר כי בא עמוד הענן הזה בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לומר שלא הפסיק עמוד הענן בין עמוד האש למחנה ישראל אבל הפסיק בין מחנה מצרים ובין עמוד האש ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה והיה לישראל אור בעמוד האש אע״פ שהוא מאחריהם מפני שהיה למעלה ולא היה עמוד הענן מפסיק או זו להם כאשר למצרים וזה טעם ויאר את הלילה כי האיר להם הלילה אבל לא כשאר הלילות לנחותם הדרך כי לא היה הולך לפניהם והיה זה שאלו היה עמוד האש הולך לפני ישראל כשאר הלילות ועמוד הענן בין מצרים ובין ישראל היו ישראל ממהרים ללכת והמצרים לא יראו ולא יבאו אחריהם ועתה הלכו יש־אל לאטם ואין המרחק רב ביניהם והיו המצרים רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם כי יראו האש מתוך הענן אלא שלא היו יכולים ליקרב אליהם מפני הפסק שני העמודים וזה טעם ולא קרב זה וגו׳:

(כד) **ויהי** באשמורת הבקר וישקף ה׳ אל מחנה וגו׳. כי הסיר עמוד האש ממחנה ישראל כמנהג כל הימים ושמו היום משקיף על מחנה מצרים ביגם ובין עמוד הענן אשר ישתמשו בו ישראל היום ויהם את מחנה מצרים בהשקיף עמוד האש עליהם כי יגיע עליהם חומו הגדול ולהבה תלהט רשעים וכבר **פירשתי** במעשה בראשית כי יסוד האש יקרא חשך וענן והחשך הוא עמוד אש וענן אבל עמוד האש היה מאיר לכל ישראל בעמודו והיה מחשיך למצרים מפני היותו בא בעמוד הענן אשר יחשיך עליו כשמש אשר הענן יכסנו והנה עשה הכל בשני עמודים הללו וזהו הנכון בפסוקים האלה:

(כו) **ויט** משה את ידו על הים ויולך ה׳ את הים ברוח קדים וגו׳. היה הרצון לפניו יתברך לבקע הים ברוח קדים מיבשת שירצה כאלו **שרוח** היא המחרבת ים כענין שכתוב יבא קדים רוח ה׳ ייבוש מקורו ויחרב מעינו השגיא למצרים ויאבדם כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ילא

יד

ספורנו

הים: ויבקעו המים. בנטיית יד משה על הים במצות בוראו: (כג) הלכו ביבשה. כי קפאו תהומות ברוח הקדים ועברו על הטיט הנקפא: (כד) וישקף ה׳ אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן. שני העמודים שהיו מהלכים באמצע המרחק אשר בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל הקריבם לצד מחנה מצרים: ויהם. במיני חלאים כענין בפלשתים ותהי יד ה׳ בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפולים. ואותם מיני חלאים הם מדוי מצרים הרעים והיא היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים שראו ישראל וייראו כאמרו אשר יגרת מפניהם. אמנם שרשי המכות שהזכירה התורה לא היה בהם שום הולי זולתי השחין והנה התורה הזכירה שחין מצרים והזכירה גם כן מדוי מצרים: (כה) ויסר את אופן. בעמוד האש: בכבדות. מכח הטיט: כי ה׳ נלחם להם. ובנוסנו לא ילחם בנו

עוד

לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ
וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ
הַיָּם׃ כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ
אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל
חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם
בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־
אֶחָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ
בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם
חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃
ל וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־
יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל
אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃
לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה
אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ
הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה
וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ

ג׳ · ג׳ · כ״ס במ״ו ס׳ · ג׳ אורי׳ כהס סוסטים בם · ג׳ חסר וכל מלכים דכוו׳ · כמ״ג . ג׳ כו״ל מ״ל · כמ״ג הכר · ג׳ כגורס · ג׳ וודכר כפס

לְתוּקְפֵיהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין
לְקַדְמוּתֵיהּ וְשַׁנִּיק יְיָ יָת
מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא׃ כח וְתָבוּ
מַיָּא וַחֲפוֹ יָת רְתִיכַיָּא וְיָת
פָּרָשַׁיָּא לְכָל מַשִּׁרְיַת פַּרְעֹה
דְּעָלוּ בָּתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא לָא
אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד חָד׃
כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ
בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וּמַיָּא
לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינְהוֹן
וּמִשְּׂמָאלְהוֹן׃ ל וּפְרַק יְיָ
בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל
מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל
יָת מִצְרָאֵי מַיְתִין עַל כֵּיף
יַמָּא׃ לא וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת
גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא דַּעֲבַד
יְיָ בְּמִצְרָאֵי וּדְחִילוּ עַמָּא
מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִנוּ בְּמֵימְרָא
דַּיְיָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ׃

אבן עזרא

לאיתנו. לתקפו והוא שם דבר כמו נהרות איתן: נסים לקראתו. פירשתיו שהם חושבין בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכים לקראתו ישתרקו עצמות חוי הכלבי שאמר כי משה ידע את מיעוט הים ברדתו ועת רבותו בעלותו בהמשכו והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע ואלה דברי בגעון כי מנהג הים ברדתו לא ייבש מקום וישארו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש ועוד כי לא יתברר סוף רדת הים ותחלת עלותו רק אחר בעות ועוד לא השלימו ישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו: וינער ה׳. מהבנין הכבד וקרוב ממנו גם אנכי נערתי כדרך רמה בים: (כח) וישובו המים. שהיו חומות: עד אחד. אפי׳ אחד לא נמלט וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד והמשורר אמר אחד מהם לא נותר: (כט) ובני ישראל. טעם להזכיר זה פעם אחר כי פרעה היה טבע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים וזה היה פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובי׳ והעד הנאמן על זה הפי׳ שכתוב בשירה וברוח אפך נערמו מים וזאת הרוח היתה עם ישראל וכתוב נשפת ברוחך כסמו ים וזו היא שטבעה המצריים על כן כתוב בסוף השירה וישב ה׳ עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה וכי שש מאות אלף רגלי לא היה רביעית המחנה אולי על דרך אחר עברו או נקרע לי״ב קרעים כאשר אמרו חז״ל וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש: (ל) ויושע. עתה היו ישראל נושעים מיד מצרים כי עד עתה היה עליהם פחד המלך וכתיב כי המצריים טבעו בים והים לא השליכם אל היבשה כי כן כתוב תבלעמו ארץ על כן פי׳ וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים שהיו ישראל על שפת הים וראו מצרים מת כאשר טבע: (לא) וירא. כאשר ראו ישראל זו המכה הגדולה יראו מהשם כמו ויירא דוד את ה׳ ביום ההוא כמות עוזא אשר שלח ידו בארון: ויאמינו בה׳. שהוא אמת והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה רק מה שיצוהו: אז

רשי

לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה׳. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב״ה בהן חיות לקבל היסורין: וינער. ושניק הוא ל׳ טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב וגו׳ לכל חיל פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ״ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם ומיתריהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב״ה. והרבה לשונות נופלין על ל׳ יד וכולן לשון יד ממש הן והמפרשו יתקן הלשון אחר

לאיתנו ל׳ ומ״ל: חמה ג׳ חסר וסי׳ ובני ישראל הלכו ביבשה. וקם הבית אשר בעיר. ובתי החצרים. וכל מלכים דכו׳ בס״ב סל׳ וסי׳ ותפל החומה על עשרים. חומה ובריח נחשת. ויושע כולם מ״ל במ״ג וסי׳ ויושע דוד את ישבי. ויושע ה׳ את דוד בכל. קדמאה דשמואל. ויושע מחרב מפיהם. וא׳ קוה לה׳ ויושע לך: ויאמינו ג׳ וסי׳ בה׳ ובמשה עבדו. אנשי נינוה. ויאמינו בדבריו וישירו. אנ״ך: השירה בראש השיטה. לאמר. ורכבו. לישועה. אבי. שמו. שלשיו. אבן. ה׳ תרעץ. קמיך. אפיך. נוזלים. אויב. נפשי. ברוחך. אדירים. כמוך תנינא. פלא. בחסדך. קדשך. אחז. אדום. כל. ופחד. יעברו קנית. לשבתך. ידיך:

תולדות אהרן נסים לקראתו. סוטה יא: וינער. סנהדרין לד: והמים להם חומה. יומא ד: וירא ישראל. פסחים קיח ערכין טו: את היד הגדולה. ברכות נח סנהדרין לט: ויאמינו בה׳. עקרים מ״א פ׳ יח:

בעל הטורים לאיתנו אותיות לתנאו שהתנה הקב״ה עם הים במעשה בראשית שיבקע לפני ישראל: חמה מימינם ומשמאלם. חמה כתיב חסר שהקב״ה נתמלא עליהם חמה על שבא מיכה שעבר עמהם בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה סית רמ״ס בסוד בגימטריא פסל מיכה: ויאמינו ב׳. ויאמינו בה׳. ויאמינו אנשי נינוה בה׳ כדאיתא במדרש לא נשאר עד אחד שלא נשאר אלא אחד והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם וזהו ויאמינו אנשי נינוה בה׳ ונזכר למה שראה במצרים ועל הים: ובמשה ב׳. ובמשה עבדו וידבר העם באלהים ובמשה לומר לך המולק על רבו כחולק על השכינה והמאמין בדברי חכמים כמאמין בשכינה:

ספורנו

עוד: (כז) לאיתנו. בשוב גליו אל דרך הבקיעה שלא עשה כן מאז שנבקע: ומצרים נסים לקראתו. שמתחלת אשמורת הבקר יד ה׳ היתה בם להמם ואז אמרו אנוסה וגבו עד פנות הבקר דרך הבקיעה ובעת פנות בקר שב הים לאיתנו לשאת גליו במקום הבקיעה אשר הגיעו שם מצרים באותה שעה ונמצאו נסים לקראת הים: וינער ה׳ את מצרים. המלך ועמו נער אותם מעל המרכבות אל קרקע הים כמו אני נערתי. התנערי מעפר: (כח) וישובו המים. ברבות הגלים אל מקום הבקיעה: ויכסו את הרכב. אחר שנתערו מעליהם העם אשר בם: ואת הפרשים. רוכבי הסוסים: לכל חיל פרעה הבאים אחריהם. המון כל רכב מצרים ורוכביהם שבאו אחר הפרשים למלחמה: (כט) ובני ישראל הלכו ביבשה. בעוד שמצרים היו טובעים בים כי לא שב לאיתנו באותו הקצה שהיו שם ישראל: (ל) ויושע ה׳ ביום ההוא את ישראל. במיתת המשתוללים בם לשעבדם ונאמרו הם בני חורין כי עד עת מותם היו ישראל כעבדים בורחים: (לא) היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים. מדוי מצרים הרעים שלקו גם על הים: וייראו העם. כאמרו אשר יגורת מפניהם: אז

רמבן

יד ה׳ עשתה זאת בעבור ישראל אע״פ שאין הרוח בוקעת הים לנוזרים לא שמו לבם גם לזאת ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם וזה טעם וחזקתי את לב פרעה ויבאו אחריהם שחזק לבם לאמר ארדוף אשיג ואין מידי מציל ולא זכרו עתה כי ה׳ נלחם להם במצרים:

(כח) **ויכסו** את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה. כן דרך מקראות לדבר כן בלמד יתירה כמו לכל כלי המשכן לכל כליו תעשה נחשת ואינה אלא תיקון לשון. לשון רש״י. ואינו כן במקום הזה רק פירושו ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה כבאים אחריהם בים והחיל איננו הרכב והפרשים אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו וכמוהו כסוי בלמד כמים לים מכסים ועשית מכסה לאהל ובא על המכסה על הקרש וכן רבים:

(לא) **וירא** ישראל את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב״ה והרבה לשונות נופלים על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמתקן יתקן הלשון אחר ענין הדבור לשון רש״י. אבל אונקלוס לא פירש היד הגדולה גבורה אבל אמר ית גבורת ידא רבתא ור״א אמר המכה הגדולה וכן הנה יד ה׳ הויה במקנך כבדה מאד יד האלהים שם. ועל דרך האמת יאמר שנגלית להם היד הגדולה והיא מדת הדין שעשה ה׳ במצרים כי היתה שם במצרים מכה בהם וזה כמו על הארץ הראה את אשו הגדולה והוא היתין אשר תרעץ אויב והיא זרוע ה׳ שאומר הכתוב עורי עורי לבשי עז זרוע ה׳ הלא את היא המחצבת ויש לא יתעלם ממך מה שאמר לבשי עז ממה שכתבנו בפסוק מידי אביר יעקב: אז

טו א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ

כ'. ע"ו א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר
ג'. ג' נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתְנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּלֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ
ג'. ג' רְמָא בְיַמָּא׃ ב תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק
והוא חד מן י"ג מלין דנוקים וקמץ ג' דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדְּשָׁא

אז ישיר ב' וסי' משה. ישראל: ויאמרו לאמר ג' וסי' אז ישיר משה. ולו גוענו בגוע. הנגו עצמך ובשרך: אשירה ג' וסי' אשירה לה' כי גאה גאה. אשירה נא לידידי. אנכי לה' אנכי אשירה אזמר. וכל כתובים דט': עזי וזמרת ג' וסי' לישועה. הנה אל ישועתי. עזי וזמרת יה. דתהלים:

תולדות אהרן אז ישיר. ר"ה לא סוטה כז סנהדרין צא ע"ג כד: שירת הים. (מגלה עד): אז ישיר. (שקלים מח סוטה כ): ויאמרו לאמר. סוטה ל: אשירה לה'. חגיגה יג סוטה כז ל: זה אלי. שבת קלג סכה יא סוטה יא ל ב"ב עז סנהדרין מב מנחות כז: ואנוהו. שבת קלג מנחות כג:

רש"י

(א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן (יהושע י) אז ידבר יהושע. וכן (מלכים א' ז') ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. (מלכים א יא) אז יבנה שלמה במה פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל במדרש אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר וליישב ל' הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון (איוב א') ככה יעשה איוב (במדבר ט) על פי ה' יחנו. ויש אשר יסכון הענין. לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יכול ליישבו בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. (ד"א בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס והסוס ורוכבו רמה בים וכל שא"א לעשות על ידי זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם ברש"י ישן). דבר אחר כי גאה גאה. על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמדת אדם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן לרום ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן (דניאל ג) ורמו לגו אתון נורא. ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב לח) מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ובכל שאר מקומות נקוד שורק (ירמיה יז) ה' עזי ומעזי (תהלים כח) עזי אליך אזמרה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו"ם כשהיא מארכת בתיבה שלישית ואין השניה בשב"א בחטף הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי עול עלו יסור עולו כל כלו ושלישים על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה. לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (שם קכג) היושבי בשמים (עובדיה א) שוכני בחגוי סלע (דברים לג) שוכני סנה. וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא

אבן עזרא

(א) אז ישיר משה. משפט לשון הקדש לומר לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז אז יבנה שלמה אז ידבר יהושע אז יבדיל משה וככה בלשון ישמעאל. משה לבדו חבר השירה ולמדה ישראל ושורר כל אחד והאומר אשירה לה' וכמוהו וישר משה וזקני ישראל כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר. כל אחד ואחד ככה או בכל דור ודור: כי גאה גאה. הראה גאותו כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה והרוכב שהוא גבור שניהם השליכם בים כמשליך אבן כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת: (ב) עזי. אמר רבינו שלמה ז"ל כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ על כן אמר כי יו"ד עזי וזמרת יו"ד נוסף ולא הראה לנו אחר כמו כן ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לו לישועה כי חשב כי כמוהו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ כי אמר הטריפני לחם חקי נאמר ממנו כי חקך וחק בניך. והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף וכמוהו ה' בעזך ישמח מלך והנה היו"ד סימן המדבר. א"ר משה הכהן בעבור רי"ש וזמרת קמוץ כי הוא וזמרתי יה ואם אתן שנת לעיני קמוץ כמו שנתי והנה נחלת שפרה עלי קמוץ כמו נחלתי ה' מנת חלקי וכוסי קמוץ כמו מנתי והנה מה יעשה במלת ומנת המלך שהוא קמוץ והוא סמוך ככה ים המלח ים כנרת ומי שהשיב לומר אלה זרות כן נאמר לו שיש עמהם עזי וזמרת יה ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת עזי הוא השם לבדו שהוא יה וזהו אחד משלשה שמות העצם אשר פירשתי ושלשתם מגזרה אחת ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון הוצרך להחליף היו"ד בוי"ו בשם הנכבד ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד והיו"ד הנעלם הסירוהו כי יש לו סוד אחר מדרך המספר ומלאכו השם מחובר עם השם הנכבד והוא כמו כי עזי וזמרת יה ה' וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תואר: זה אלי. תקיפי: ואנוהו. אושיבהו בנוה. וזה ישרת בעבור אחר זה אלהי

בעל הטורים אז ישיר ב'. הכא ואידך אז ישיר ישראל לומר אף על פי שלא הזכיר שם משה מ"מ גם הוא אומר שירה כמו בכאן אלא שלא הזכירו משום שלקה על ידי המים: אז ישיר. אמר בלשון שנתרעמתי ומאז באתי אל פרעה באותו לשון התחיל לשבח ולקלס: ישיר. יו"ד שיר ביו"ד שירות הם. ים. באר. האזינו. יהושע. דבורה. חנה. דוד. שלמה. חוקים. ושירה לעתיד: אשירה ג'. הכא ואידך אנכי לה' אנכי אשירה כמו בכאן טבעו בים סוף גם לשם נחל קישון גרפם ואידך אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו ע"ש גפן ממצרים תסיע: עזי ג'. הכא ואידך בהלל ואידך עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה ז"ש רז"ל שמים מתוקים היו נובעים מקרקע הים ובאתו מים בששון:

רמב"ן

טו (א) **אז ישיר משה.** לשון רבינו שלמה כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן עשה. ויאמרו לאמר וגו' וכן אז ידבר יהושע כשראה הנס אמר לו לבו לדבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו לעשות לה הבית אז יבנה שלמה פירשוהו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה זהו ליישב פשוטו. ומה שאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וכל המזמור כן יהרג בברד גפנם ישלח בהם ערוב. וכן ומאין יבאו אליך מן המכים אשר יכוהו ארמים וכן ומשה יקח את האהל כי איננו לשון הוה שלא לקחו אלא פעם אחת אבל דרך הוא לומר עתיד במקום עבר וכן יאמרו במקומות רבים ההפך והטעם כי מנהג הלשון שהמספר ענין יעמיד עצמו בזמן שיחפוץ וירמוז למעשה פעם יעמיד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו בתחלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו מסורים לפניו וכן כלם ופעם יאחר עצמו ויאמר זה נעשה כבר והכל לאמת הענין ולכן רוב כשיבא זה יהיה בענין הנבואות: כי גאה גאה. על השירות ועל כל מה שאקלס בו עוד יש בו תוספות לשון רש"י. ועתה לשון רוממות וגדל ואולי כן הוא וכמוהו ופה ישית בגאון גליך כי גאו המים ויגאה כשחל תצודני לשון גדל ורבוי והנכון דעת אונקלוס לשון גאות ממש כי נתגאה על הסוס שמתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו כי את שניהם רמה בים וכן וברוב גאונך וכן כלם לשון גאות כי המתגאה ירומם עצמו במעלה:

(ב) **עזי וזמרת יה.** פירוש ר"א כי מלת עזי מושכת עזי וזמרת עזי יה והטעם הודה כי עוז ותקפו אשר יזמר בו הוא השם יה הוא היה לי ישועתי זה אלי ואנוהו מושכת כמוה זה אלהי אבי וארוממנהו שאספר גבורותיו וזה הוא ודאי פשוטו של מקרא אבל לא הזכיר השם שלם והזכיר ממנו שתי אותיות

ספורנו

טו (א) אז ישיר. הסכים שישיר: כי גאה גאה. לו לבדו הגאות ליחס אליו על הטוב הנמצא ולא לפרעה התנין הגדול אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני: סוס ורוכבו רמה בים. סוס פרעה ורוכבו כאמרו ונער פרעה וחילו בים סוף: (ב) עזי וזמרת יה. עזו וזמרתו של הקב"ה: רמה בים. את סוס ורוכבו כי בזה הראה עזו שהוא מלך על כל מלכים ובראוי שיהללוהו הנושעים בקול זמרה שמחים להיות לעבדים למלך עולם: ויהי לי לישועה. והוא אשר רמה את האויב בים היה לי לישועה כאמרו ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו: זה אלי. הוא הנצחי והקדמון אשר בהכרה יעלו כל ספות הנפסדים אליו וממנו תהיה נצחיות התמדתם: ואנוהו. אעשה נוה לשכנו בתוכנו ובו אתפלל אליו בלבד ואעבוד כראוי למטיב ומריע כאמרו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה כי אמנם העבודה והתפלה מכוונים למצוא חן: אלהי אבי. אלהי יעקב שהודיע באמרו אל אלהי ישראל שהוא נורא בגדלו ובהשגחתו שהם מדת הרחמים ומדת הדין: וארוממנהו. בהשתחויה והכנעה ובהודיע לכל שהתכלית המכוון לעשות רצונו הוא הטוב מכל התכליות בהיותו מרומם על כל ברכה ותהלה כענין

בלבד

אבן עזרא

אלהי אבי והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר גבורתו: (ג) ה' איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו והוא איש מלחמה לאויביהם ופי' איש כטעם הדבר והנה בכוכבים איש לא נעדר ובהיות איש אל עבר פניו ילכו ובמלאכים והאיש גבריאל והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה כמו איש אמונים איש שבו אמונים: ה' שמו. עתה יודע שמו כמו הקורא למי הים ה' שמו לבדו העושה ככה: (ד) מרכבות פרעה. שהיו כבדות ועמהם חילו כאילו ירה אותם כמו חץ שהוא קל ובעבור שהזכיר חילו הזכיר שלישיו שהיו על כלו. ואמר יפת כי ים סוף כמו קנה וסוף קמלו ותשם בסוף כי ים סוף קנה וסוף סביביו ולא סביבות שאר הימים. ור' ישועה אמר שם עיר כמו ים כנרת: (ה) תהומות. תהומות הארץ כמו תבלעמו ארץ ושורק יכסימו תחת חולם כמו לא תעבורי חוה: במצולות. המים העמוקים וכן ותשליכני מצולה בעמקי הגלים: (ו) נאדרי. היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי. ואמר פעמים ימינך ה'. כטעם כי הנה אויביך ה' נשאו נהרות והטעם כי פעם אחרי פעם פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב. והנה נאדרי בכח. הוא השם הנכבד וי"א שהוא שב אל הימין: (ז) וברוב גאונך. שהוא למעלה על כל גאה תוכל להרוס כל הקמים ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש כי החרון חום דומה לאש: וברוח

המקרא והתרגום

אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ ג יְהֹוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהֹוָה שְׁמוֹ׃ ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃ ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃ ו יְמִינְךָ יְהֹוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהֹוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ

אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃ ג יְיָ מָרֵא נִצְחַן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ ד רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִׁירְיָתֵיהּ שְׁדֵי בְיַמָּא וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבָּעוּ בְיַמָּא דְסוּף׃ ה תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחָתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא׃ ו יְמִינָךְ יְיָ אַדִּירָא בְחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה׃ ז וּבִסְגֵי תוּקְפָךְ תַּבַּרְתִּנּוּן לְדָקְמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחְתְּ רוּגְזָךְ שֵׁיצֵתִינּוּן

ג' וחסר · ר · ד' א' חסר · ל' וכ"כ. ל'. ג' חסר · דחסר בתורה ג' · ל'. ד' דגש · כ'. ס. ל'

מרכבת ד' ג' מלאים וא' חסר וסי' פרעה. מרכבות השמש. עמי נדיב. מרכבות כבודך. קדמאה חסר: ומבחר ב' וסי' ומבחר שלשיו טבעו. שדד מואב ועריו: תהמת ג' חסר דחסר וסי' קפאו התהמת בלב ים. תהמת יכסימו. עינות והתהמת יצאים בבקעה. וד' מלאים דמלאים וסי' כנס כנד מי הים. יעלו הרים בדעתו תהמת. באין התהומות חללתי · ובמסורה אחריתי נמסר כל אורייתא תהמת חסר דחסר וב' מלאים. יעלו הרים. בדעתו התהומות נבקעו. מ"ל דמלא ושארא התהמות: במצולת ג' וסי' ירדו במצולת. ואת רדפיהם השלכת. במהשכים במצולת כתיב. דעזרא במצולות כתיב. וסי' בלשון תרגום נחתו רדיפיא לחשוכא: תשלח ה' וסי' בפרשת כי תצא:

תולדות אהרן ה' איש מלחמה. סוטה מב מה סנהדרין לג לו ע"ג ב: נאדרי בכח. ע"ג ד:

רש"י

הוא לתיבת השם כמו (שופטים ה) לעזרת השם (ישעיה ט) בעברת ה' וקהלת ג) על דברת בני האדם ול' זמרת לי (ויקרא כה) לא תזמור (ישעיה כה) זמיר עריצים לשון כיסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו (מלכים א י) את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן בדברי הימים (ב י) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם (במדבר יד) מבלתי יכולת ה' וישחטם היה לו לומר שחטם (שם) והאנשים אשר שלח משה וגו' וימותו מתו היה לו לומר (שמות ט) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה (ישעיה לג) נוה שאנן. (שם סה) לנוה צאן. דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמות כמו (רות א) איש נעמי וכל איש ואיש מתורגמין בעל וכן (מלכים א' ב') וחזקת והיית לאיש. לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש (שמואל א' יז) ואני בא אליך בשם ה' צבאות. דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא שדי ל' ירייה. וכן הוא אומר (שמות יט) או ירה יירה. או אשתדאה אשתדי והתי"ו משמש באלו במקום יתפעל: ומבחר. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. (תהלים סט) אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים סט) טבעתי ביון מצולה. (ירמיה לח) ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: (ה) יכסיומו. כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו (דברים ח) ובקרך ובצאנך ירביון (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך והיו"ד ראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסומו מלאפו"ם (גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ש): כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטורפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך ימינך. שני פעמים כשישראל עושין רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול"נ אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שא"א לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו (תהלים צב) כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו ודומיהם: נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רועצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישראל בשופטים (סימן י'). (דבר אחר ימינך הנאדרת בכח היא היא משברת ומלקה אויב): (ז) וברוב גאונך. אם היד בלבד רועצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששלח בם חרון אף יאכלמו: תהרס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי

בעל הטורים

בעה"ט מרכבות ד' במסרה. הכא ואידך ואת מרכבות השמש שרף באש גבי יאשיהו כשבער את עבודת גלולים מלמד שפרעה ותילו היו מאיירים עבודת גלולים שלהם על בגדיהם ואידך גבי שבנא מרכבות כבודך שהלך להבליט עם סנחריב ולעבוד עבודת גלולים אבל אני לא ידעתי נפשי בטוב עבודת גלולים אלא מרכבות עמי נדיב דכתיב רוכב שמים בעזרך: ומבחר ב'. ומבחר שלשיו ואידך ומבחר בחוריו ירדו לטבח שלאחר שטבעו בים יהיו לטבח אויביהם בבלעים בבים: במצולת ג'. ירדו במצולת ואת רודפיהם השלכת במצולת ומחשכים במצולת בשו במהשכים במצולות כדכתיב ויכו הענן והחשך: בכח ד' במסורה. נאדרי בכח ואידך ברימי בכח קולך דאיתקש גאולה אחרונה לראשונה ואידך איש חיל בכח קול ה' בכח זהו שמדמין אותו לבריותיו: קמיך ב'. תהרוס קמיך שאון קמיך עולה תמיד ע"כ תהרוס קמיך: תשלח ה'. תשלח חרונך מגביריהם תשלח מלמד כמו שלקו בם על הים כך לקו במצרים והרס מגביריהם ואידך שלח תשלח את האם שהם תשלח רוחך יבראון אבל ישראל עברו ביבשה בים כדכתיב תשלח קציריה עד ים ומ"מ לא נכנסו לארץ כדכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך שבשלח אבות מעל בניו והמיתם במדבר ולקח בנים והכניסם לארץ מ"מ יש להם חלק לעוה"ב כדכתיב תשלח רוחך יבראון:

ספורנו

כענין למדני לעשות רצונך כי אתה אלהי: (ג) ה' איש מלחמה ה' שמו. אע"פ שהוא איש מלחמה ומכרית הרשעים במדת הדין מכל מקום ה' שמו במדת רחמים כי בזה הוא נותן הויה ומציאות לעולמו בהיותו מכלה קוצים מן הכרם שהם מחריבי עולם: (ד) מרכבות פרעה וכו'. אחר שספרו אבדן סוס ורוכבו שהוא פרעה וסוסו ונתנו עליו הודאה לאל ית' ספרו מלחמתו בחיל פרעה ומבחר שליפיו שהם היו עקר כל הנכבה: (ו) ימינך ה' נאדרי בכח. לא ימין חיל פרעה ומבחר שליפיו הבוטחים בזרוע בשר. וזאת היא הודאה שנתנו לאל ית' על מלחמתו זאת השנית: ימינך ה' תרעץ אויב. יהי רצון שיהיה כן לעתיד שתרעץ כל אויב לישראל כענין כן יאבדו כל

רמב"ן

בלבד ודרך משה רבינו בכל התורה להזכיר השם הגדול כלו אשר אמר לו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. וכבר דרשו בפסוק כי יד על כס יה נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה זרעו של עמלק. ועל דרך האמת בעבור כי ישועת הים כולה היתה על יד מלאך האלהים הוא שכתוב עליו כי שמי בקרבו וכמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה כי היד ירמוז למדת הדין אשר היא היד הגדולה והנוקמת והיא המקרעת הים כמו שפירש הנביא עורי עורי לבשי עוז הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה וכמו שכתב למעלה בעבור כן אמר כי עזי וזמרת יה ה' הוה כי ביה ה' צור עולמים וכן ביאור מה לך הים כי תנוס מלפני אלוה יעקב וכן אמרו במכילתא ירדו ליס שכינה עמהם שנאמר ויסע מלאך האלהים ובאלה שמות רבה אמר אין עוז אלא דין שנאמר ועוז מלך משפט אהב: זה אלי ואנוהו. ואעלה אותו אל נוה עליון אלהי אבותי שנראה להם באל שדי ועתה ארומם אותו בשם השלם כי מעתה יהיה השם איש מלחמה ויהיה ה' שמו כטעם עתה אקום עתה אנשא ויתכן שירמוז זה לשבע ספירות בחכמה. כמו זה שמי לעולם וזה זכרי. ובמכילתא אלי עמי נהג במדת רחמים ועם אבותי במדת הדין ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר אלי אלי למה עזבתני אל נא רפא נא לה אל ה' ויאר לנו ואם כן יאמר זה אלי כי עמי הוא אל בזה כי יתעלה עם הרחמים להיות רחמן בדינו ·
(ו) ימינך ה' תרעץ אויב. ל' רש"י פשוטו של דבר ימינך הנאדר בכח מה מלאכתה ימינך ה' תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך

יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ
נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים
קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם׃ ט אָמַר
אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל
תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי
תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ י נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ
כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם

כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ ח וּבְמֵימַר
פּוּמָךְ חַכִּימָא מַיָּא קָמוּ כְשׁוּר
אָזְלַיָּא קְפוֹ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא
דְיַמָּא׃ ט דַּהֲוָה אֲמַר סַנְאָה
אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אֲפַלֵּג בִּזְתָּא
תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף
חַרְבִּי תְּשֵׁיצֵינוּן יְדִי׃
י אֲמַרְתָּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא
עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקָעוּ
כְּאַבְרָא בְּמַיִין תַּקִּיפִין׃

כקש ב׳ וסי׳ יאכלמו. הזרם ורוח השאם: אפיך ב׳ מלאים נמסר פרשת בראשית: בלב ים ד׳ וסי׳ קפאו התהמת. והיית כשכב בלב ים. והכבד מאד בלב ים. דרך אניה בלב ים: ארדף ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ אויב. אחרי הגדוד. ארדוף אויבי. בתראה מלא: אריק ד׳ וסי׳ אמר אויב. והחרב אריק אחריהם. שלישתך בדבר ימותו. וכל אשר סביבותיו אזרה וכל אגפיו. ותלתיהון ביחזקאל: צללו ג׳ וסי׳ בעפרת. לקול צללו שפתי. שערי ירושלים. וסי׳ בלשון תרגום אעיל תרעא כאברא:

תולדות אהרן כעופרת. מנחות נג:

רשי זאי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על צדיקים וכן הוא אומר (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך. היוצא משני נחיריים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין הדבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים יח) עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמרו (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה (שם) ותהלתי אחטם לך למען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו לך בשבילך. אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת (דף נא) כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירי׳ מתחממי׳ ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר (אסתר א) בערה בו ובנות החמה אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערימות ולשון נחות המקרא כמו (שיר ז) ערמת חטים ונצבו כמו נד יוכיח: נערמו. ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. לשון צבור וכנוס כמו (ישעיה יז) נד קציר ביום נחלה (תהלים לג) כונס כנד לא כתיב כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג׳) קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום כמו (תהלים נו) שימה דמעתי בנאדך. (שופטים ד) את נאד החלב: קפאו. כמו (איוב י) וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. עד לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה. לשון עיקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף ואשיג ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. יתמלא מהם נפשי רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם יש הרבה בלשון הזה (שופטים א) כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו. (ירמיה י) בני יצאוני כמו יצאו ממני (איוב לא) מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם. (ירמיה מח) וכליו יריקו. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון (בראשית יד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק (ירמיה שם) לא הורק מכלי אל כלי. לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין. וכן (יחזקאל כח) והריקו חרבותם על יופי חכמתך דחירם: תורישמו. לשון רישות ודלות כמו (שמואל א׳ ב׳) מוריש ומעשיר: (י) נשפת. לשון הפחה וכן (ישעיה מ) וגם נשף בהם: צללו. שקעו עמקו לשון מצולה כעופרת אבר פלו״ם בלעז

אבן עזרא (ח) וברוח אפך. כמו מרוח אפו יכלו תגער במים ויקרשו: נערמו מים. כמו ערמת חטים: כמו נד נוזלים. והמים. שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים שבו כמו נד כמו קמו נד אחד כמו חומה: קפאו תהומות. נקרשו כמו וקפאון: בלב ים. באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף: (ט) אמר אויב. הוא פרעה. ומלת תמלאמו. קשה ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם כדרך בני יצאוני והטעם דבק עם אחלק שלל ואחרים אומרים מגזרת אשר מלאו לבו ואחר כן אורישם: תורישמו ידי. תשמידם וכן ואם לא תורישו: (י) נשפת ברוחך. מגזרת נשף כי בנשף הבאת רוח שהטביע אותם: צללו. מגזרת מצולות כמו לקול צללו שפתי. ובמים אדירים דבק עם צללו כאילו אמר צללו במים אדירים כעופרת. ועופרת מגזרת עפר כי הששה מיני מתכות אם יושמו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ולעולם העופרת

בעל הטורים וברוח ד׳ במסורה. הכא. וברוח שפתיו ימית רשע. וברוח בער שברות ממית הרשעים ומבערם ואידך וברוח פיו כל צבאם שאלו הוא מבער ברוח ואלו בורא ברוח: בלב ים ג׳. קפאו תהומות בלב ים. דרך אניה בלב ים. כשוכב בלב ים. פי׳ ישראל הלכו בים בדרך יבשה ובלילה כדרך שאניה בלב ים כדכתיב דרך לעבור גאולים. אבל מצרים שלנו מטורפים בלא דרך והיו כשוכב בלב ים: צללו ג׳. הכא. ואידך לקול צללו שפתי. ואידך בהשאר צללו שערי ירושלים. לומר שהביא על מצרים קולות והרב. קולות דכתיב לקול צללו והרב מה צללו דכתיב אם תשנו יד אצלה גבם אף הכא קולות והרב:

רמבן

אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה׳ עד מתי רשעים יעלוזו נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם ורבים ככה. ואינו נכון לדעתי כי הפסוקים יכפלו מלות לומר כי תמיד יהיה ככה מבלי שיבארו ענין רק בפעם השנית ואלו אמר ימינך ה׳ ימינך ה׳ תרעץ אויב היה כמות אלו הנזכרים. ור״א אמר כי פירושו ימינך ה׳ שאתה נאדרי בכח ימינך ה׳ תרעץ אויב שהוא כמו אלה הנזכר ויותר נכון לומר ימינך ה׳ הוא נאדר בכח להשפיל לכל גאה ורם ימינך ה׳ תרעץ אויב בכח גדול והזכיר ימין בלשון זכר ונקבה כמו יד ה׳ שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר והוא כפול כדרך הנבואות ודרך האמת ידענה המשכיל מן הפסוקים הראשונים שפירשתי וכך אמרו היתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מעלת אותם כי הכח מציל כענין ועתה יגדל נא כח אדני:

(ט) **אמר** אויב. לעמו כשפתם בדברים ארדפם ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי לשון רש״י. וראיתי במדרש חזית כך תני ר׳ ישמעאל אמר אויב ארדוף אשיג היה ראוי להיות תחלת השירה ולמה לא נכתב אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ואונקלוס סובר כן ולכך תרגם והוה אמר סנאה על תחלת מחשבתו ברדפו אחריהם. ולדעתי בדרך הפשט הוא סדור בפסוק הראשון ממנו כי מתחלה אמר שטבעו בים וירדו במצולות והיה זה כאשר שבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואח״כ שב לומר איך נעשה זה כי ברוח אפך היא רוח קדים עזה נערמו מים מתחלה וקפאו התהומות ומפני זה חשב האויב שירדוף וישיגם בים ויחלק שללם ותמלא נפשו מהם ונשפת עליהם ברוחך וכסמו הים והזכיר זה כי גם במחשבתו זאת שגה ופלא מאת השם שחזק לבם ושכל עצתם לבא בים כאשר פירשתי למעלה על כן אמר אחריו מי כמוכה באלם עושה גדולות ונפלאות בדבר והפכו:

(י) **נשפת** ברוחך. אמר ר״א מגזרת נשף כי בנשף הביא רוח שהטביעה אותם. ורש״י פירש לשון הפחה כמו וגם נשף בהם ויבשו ויפה פירש. ודעתי עוד שענינו כמו בבי״ת נשבת ברוחך מלשון כי רוח ה׳ נשבה בו ישב יזלו מים כי שתי האותיות האלה ישמשו בענין אחד כמו על גפי מרומי קרת על גבי אם כנפו וכן ורכוש להם יבזור בזר עמים לשון פזור. וכן בשחות יחליפו אותם סוכך שופך. ולרבותינו במשנה הבקר לענים הבקר כמו הפקר ומן עבשו פרודות יאמר עפוש ואמר בן פקועה במקום בן בקועה מפני שנבקעה ומצאו שם בן תשעה חי וכן על דעתי הכפישני באפר הכבישני מלשון ומלאו את הארץ וכבשוה יכבוש עונותינו ובלשונם עוד מדה כפושה כמו כבושה וענין הכתוב כי ברוחך הקשה והעזה נערמו מי הים ונשפת ברוחך אשר אתה מנהג הים וכסמו ים וזאת וישב הים לפנות בקר לאיתנו כי שב לנשוב בו הרוח כאשר יעשה באיתנו בשוא גליו. וטעם צללו כעופרת שבאו במצולות כמו העופרת והזכיר זה בשירה כמו אבן כעופרת כי גם זה להם מיד ה׳ שהיו בהם אנשים רבים יודעים לשחות והיו קרוב ליבשה אף כי רוכבי הסוסים היו ראוים להנצל כי הסוסים שטים הרבה על פני המים וכן תופשי המגינים נצלים במים ובכאן לא נמלט מהם אחד וזהו טעם וינער ה׳ את מצרים שהיה השם מגביהם ברומו הקשה ומשפילם בים מלשון וינערו רשעים ממנה והוא החסון לנעורת מה שמפיץ ומפיל מן הפשתן המתקן אותו:

ספורנו

כל אויביך ה׳: (ח) וברוח אפיך נערמו מים. עתה ספר המלחמה הגדולה שנלחם האל ית׳ בהמון מצרים ואמר הנה ברוח אפיך נבקע הים ונעשו המים כערמה וכנד וקפאו תהומות בקרקע הים באופן שיכלו ישראל לעבור וכאשר אמר אויב ארדוף אחריהם בים: (ט) אשיג אחלק שלל. והם היו המון כל רכב מצרים שלא באו אלא לגזול ממונם של ישראל: (י) נשפת ברוחך. באותו הרוח עצמו שהקפיא קרקע הים ונעשה דרך לעבור גאולים. נשפת לכסות הרודפים ולאבדם: אדירים. שרים ורהטי עם צללו כעופרת במים ומהם היו השלישים על כלו שמנה פרעה על כל רכב

אדירים: יא מי כמכה באלם יהוה מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא: יב נטית ימינך תבלעמו ארץ: יג נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך: יד שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת: טו אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען:

יא לית בר מינך את הוא אלהא יי לית בר מינך אלהא את אדיר בקודשא דחיל תושבחן עבד פרישן: יב ארימת ימינך בלעתנון ארעא: יג דברת בטבותך לעמא דנן דפרקתא סוברהי בתוקפך לדירא דקודשך: יד שמעו עממיא זעו דחלא אחדתינון לדהוו יתבין בפלשת: טו בכן אתבהילו רברבי אדום תקיפי מואב אחדינון רתיתא אתברו כל דהוו

עשה ה' קמצין וסי' מי כמכה. מלא אתם חכמת לב. והיו שתותיה מדכאים פגעת את שש. עשה ארץ בכחו. דריש ירמיה. וחברו דסוף ירמיה. תועבת ה' שפתי שקר. עשיר ורש נפגשו וכל אמ"ת דתקי"ע פי' אלה הדברים מלכים תרי עשר ד"ה ההלים קהלת עזרא דכו' קמצין במכ"ב פתחין וסי' מצוין במלכים ב' סי' ז' גבי וארבעה אנשים היו מצרעים: עם זו ג' וסי' עם זו גאלת. עם זו קנית. עם זו יצרה לי: בעזך ג' וחסר וסי' נהלת בעזך. אהה פוררת בעזך. ה' בעזך ישמח: שמעו ג' ר"פ וסי' שמעו עמים. שמעו גוים קלונך. שמעו כי נאנחה. אנ"ך: אחז ב' וכי' חיל אחז יושבי. והנה אחז בקרנות: נמגו ד' וחסר וכו' נמגו כל יושבי כנען. וכי נמגו כל יושבי הארץ. גם נמגו כל יושבי. נמגו בים דאגה דירמיה.

בעופרת תוסיף: (יא) באלם ה'. הם מלאכי מעלה הקדושים ובני אלים הם הכוכבים ועוד אפרש זה בפרשת כי תשא: נאדר בקדש. הוא כסא הכבוד. וטעם נורא תהלות. כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא: (יב) נטית ימינך. מהו הפלא כי סמך עליון רעליונים ומשם נטית ימינך ובלע' הארץ שהיא למטה מכל השפלים את האויב והנה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים. וטעם ימינך כחך: (יג) נחית בחסדך. אמר נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות. וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא המנהיג אותם או זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת. כמו אתנהלה לאטי: בעזך. ולא בעונם: אל נוה קדשך. הוא הר סיני ששם שכן הכבוד וכן כתוב ואביא אתכם אלי: (יד) שמעו עמים. שהם סביבותיהם גם יעברו עליהם: חיל אחז יושבי פלשת. יושבי ארץ פלשת כי יושבי לאות על זה: (טו) אילי. ביו"ד כמו כבשים כי השרים כדמיהם באלן והנה פלשתים ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען. בעבור השמועות כדרך ונשמע וימס לבבנו גם יושבי כנען

בלעו: (יא) באלם. בחזקים כמו (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח. (תהלים כב) אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלות. יראו מלהגיד תהלותיך פן ימעט כמ"ש לך דומי' תהלה: (יב) נטית ימינך. כשהקדוש ברוך הוא נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתו וכן הוא אומר (ישעיה לא) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסבל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזין: יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. (מכילתא) והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמוגו. נמסו כמו (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו הם באים לכלותנו ולירש את ארצנו: תפול

תולדות אהרן מי כמוך. ר"ס נא גטין נו עקרים מב כג: אל נוה קדשך. ב"ב נא:

בעל הטורים באלם ב' במסורה. מי כמוך באלים. הנתאים באלים דרשו על עבודת גלולים שעושין אותם תחת האילנות כמו תחת אלה רגילים לעשות שיש לה צל כי יש אשרות שיש להן פירות ואין להם צל ואלה יש לה צל ואין לה פירות אבל הקב"ה צלו נאה ופירותיו מתוקים ויש לו צל והיינו דכתיב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: נחית ב' במסורה. נחית בחסדך. נחית כצאן עמך. מה הרועה מרעה נאן כל אחד לפי המרעה שראוי לו כך היה הענן מנחה אותם כ"א לפי מהלכו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומה הרועה מרבין הצאן בגברים שלא יכה שרב ושמש כך היו מוקפים בעננים שלא יכם שרב ושמש:

ספורנו

רכב מצרים: (יא) מי כמוך באלם. נתן שבח לאל ית' על מלחמתו השליבית נגד המון רכב מצרים ואמר מי כמוך בחזקים שיוכל לשנות טבע הנמצאים הבלתי נפסדים בטבעם: נאדר בקדש. הנה הקדוש במוחלט הוא הבלתי נפסד כלל. כאמרם ז"ל סנהדרין (פרק חלק) מתים שעתיד הקב"ה להחיות אינם חוזרין לעפרם שנא' הנשאר בירושלים קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים כו'. אמר שאין כמו האל ית' נודע לאדיר ומלך על כל אלהים קדושים ונצחיים ולפיכך לו לבדו יאות לשנות טבע כל נמצא בלתי נפסד כי נצחיות כל נצחי לא יהיה זולתי מאתו ית': נורא תהלות. ומי שידע גודל תהלותיו ייראהו בשבילו לא בשביל יראת עונש שיבא מאתו: עושה פלא. עושה מה שיפלא מן הטבע לעשות בשום אופן כגון עמוד הענן ועמוד האש: (יג) נחית בחסדך עם זו גאלת. מעת שגאלתם וזה כשהוצאתם חוץ לגבול מצרים ובאו לסכות התחלת להנחותם הדרך כאמרו ויסעו מסכות וה' הולך לפניהם: נהלת בעזך. נהלת לאטם ביבשה בתוך הים כאמרו מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו: אל נוה קדשך. בדרך נכון ללכת אל נוה קדשך לקדשם שם לעבודתך: (טו) אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב. כשראו אלו הנסים אע"פ שידעו שלא עליהם יעלו ישראל למלחמה מכל מקום נבהלו לראות: יאחזמו רעד. יהי רצון שיאחזמו רעד ולא יתקוממו עלינו: נמוגו כל יושבי כנען. הנה יושבי כנען בשמעם כל אלה נמוגו בלי ספק כי ידעו שעליהם עלו לגרשם כאמרו וימס לבבנו

רמבן

(יא) מי כמוכה באלם ה'. בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח אילותי לעזרתי חושה לשון רש"י. ובאמת שהלשון לשון תוקף וחוזק אבל מי כמוכה באלים במלאכי מעלה שהם נקראים אלים מלשון זה אלי ואנוהו והקב"ה נקרא אל עליון על כלם וכן ועל אל אלים ידבר נפלאות כמו הוא אלהי האלהים וכן הבו לה' בני אלים כמו בני האלהים כי יקראו אלים ובני אלים וכן יקראו האלהים ובני אלהים כי גדול ה' מכל האלהים ויבאו בני האלהים להתיצב על ה'. ויש אומרים כי בני איננו סמיכות וכן בני שלשים אנשי מחקה על הקיר וזה טעם מי כמוכה נאדר בקדש שאין כמהו אדיר במעון הקדש בשמים ובמכילתא מי כמוכה באלו שהם משמשים לפניך במרום שנאמר כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים אל נערץ בסוד קדושים רבה: נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו כמו ולך דומיה תהלה לשון רש"י. גם כן פירש ר"א כי כל המהללים יראים להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא. ולפי דעתי כי טעם נורא תהלות שהוא נורא בתהלות כי יעשה דברים נוראים ומתהלל בהם שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע בהם את עבדיו והנה הוא בזה נורא ומהולל מאד ובעבור כי מלכי ארץ נוראים בעשק וגלוז אמר כי הוא נורא בדברים אשר הוא מהולל בהם כי לך דומיה תהלה על דרך הפשט התוחלת לך תהלה כי כל המיחלים לך יפיקו רצונם ויהללו שמך בציון וישלמו שם את נדרם אשר נדרו בעת צרתם מלשון אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי וידום השמש וירח עמד וכן אך לאלהים דומיה נפשי מיחלת כך נראה לי. ואחרים שמעתי אומרים לך משתתקת התהלה כי לא תשיג תהלה לפעליך הגדולים והנוראים מלשון ולילה ולא דומיה לי ויהיה טעם אלהים בציון האלהים אשר בציון כלומר השוכן שם והנכון מה שאמרנו:

(יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ. הטעם כי אחר שנשפת ברוחך וכסמו הים נטית עליהם ימינך וזרועך ותבלעמו ארץ והענין כי אחר שטבעו השליכם הים כמנהג הימים וכן אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ושם יכלו וישובו לעפר על הארץ כשהיו והנה הם נבלעים ונשחתים כמו יחד סביב יתבלעני בלע ה' ולא חמל ודרך אורחותיך בלעו השחיתו. ורבותינו אמרו שפתחה הארץ את פיה ובלעה אותם שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק ואין לשון ימין ויד נטויה רק לנקמה ולהשחתה ואולי יפרשו נטית ימינך להמיתם בים ותבלעמו הארץ אחר כך והיא הקבורה שזכו אליה:

(יג) נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך. אמר ר"א כי הוא עבר במקום עתיד כי כן יבא בנבואות. ועל דעתי כי יאמר נטית ימינך על האויב ותבלעם הארץ ונחית בחסדך בעמוד הענן לנחותם הדרך. עם זו גאלת ונהלת אותם בעז ידך אל נוה קדשך כי אליו הולכים וכן ונהרו אליו כל הגוים. ונוה קדשך הוא בית המקדש כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש שנאמר חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן:

(יד) שמעו עמים ירגזון. יאמר כאשר שמעו העמים ירגזון מתגרת ידך וחיל אחז יושבי פלשת בעת ששמעו ויתכן שיאמר כי כבר שמעו העמים כל אשר עשה השם בארץ מצרים וירגזון תמיד מן המחלה אשר שם בהם ויתפלל שתפול עליהם אימה ופחד שלא יבאו לקראת ישראל למלחמה. ואמר ימה כי תפול עליהם שב אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען. וזהו שאמר עד יעבור עמך ה' כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען. ולא נלחמו עמהם

ולא

רשי

(טז) תפול עליהם אימתה. (מכילתא) על הרחוקים: ופחד. על הקרובים כענין שנא׳ (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו׳: עד יעבר עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תביאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (נראה שלא יכנסו לארץ וכו׳ והכי איתא בהדיא פ׳ יש נוחלין דף קי״ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין ת״מ ניבא ולא ידע מה ניבא מהרש״ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש ה׳. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם של אחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה׳. חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה׳ ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) לעולם ועד. לשון עולמות והוי״ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד שהוי״ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו׳ כדאיתא בסוטה (דף יב). ד״א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחולות. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב״ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים

טז תפל עליהם אימתה ופחד
בגדל זרועך ידמו כאבן עד
יעבר עמך יהוה עד יעבר עם
זו קנית: יז תבאמו ותטעמו
בהר נחלתך מכון לשבתך
פעלת יהוה מקדש אדני כוננו
ידיך: יח יהוה ימלך לעלם
ועד: יט כי בא סוס פרעה
ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה
עלהם את מי הים ובני
ישראל הלכו ביבשה בתוך
הים: פ
כ ותקח מרים הנביאה אחות
אהרן את התף בידה ותצאן
כל הנשים אחריה בתפים
ובמחלת: כא ותען להם מרים
שירו ליהוה כי גאה גאה סוס

ג׳. ב׳ במסל׳ · ב׳ מ״ל · ג׳. ל׳ וכ״כ. ל׳ · ג׳ · ג׳. ק״ד · ג׳ חסר. י״ה חסר בתורים · ל׳ פתח לרש״י וא״ע. · כ״ד · ב׳ וי״ג ספל בתורים · ל׳ וכ״כ · ב׳ · ב׳ חסר · ב׳ וכענין

יתבין בכנען: טז תפיל
עליהון אימתא ודחלתא
בסגי תוקפך ישתקון
כאבנא עד דיעבר עמך יי
ית ארנונא עד דיעבר עמא
דנן די פרקתא ית ירדנא:
יז תעלינון ותשרינון בטורא
דאחסנתך אתר מתקן
לבית שכינתך אתקינתא
מקדשא יי אתקנוהי
ידך: יח יי מלכותיה קאם
לעלם ולעלמי עלמיא:
יט ארי עלו סוסות פרעה
ברתיכוהי ובפרשוהי בימא
ואתיב יי עליהון ית מי ימא
ובני ישראל הליכו ביבשתא
בגו ימא: כ ונסיבת מרים
נביאתא אחתא דאהרן ית
תופא בידא ונפקו כל
נשיא בתרהא בתפין
ובחנגין: כא ומעניא להן
מרים שבחו ואודו קדם יי
ארי אתגאי על גותניא וגיאותא דיליה היא סוסיא

לשבתך ג׳ וסי׳ מכון לשבתך פעלת. בנה בניתי בית זבול. ואני בניתי בית זבול: ידיך חד מן י״א מלאים וסימן באיוב סימן י״ד סוף מענה אמנם כי אתם עם: לעולם ועד ט׳ וסי׳ ה׳ ימלוך. כי כל העמים ילכו. גערת גוים אבדת רשע. אזכירה שמך בכל דור. ואשמרה תורתך. תהלה לדוד ארוממך. בכל יום. תהלת ה׳ ידבר פי. והמשכילים יזהירו: לעלם י״ח חסר נמסר בתהלים סימן ע״ה: בתפים ובמחלת ב׳ וסי׳ ותקח מרים. ויבא יפתח:

אבן עזרא

כנען ארץ כנען: (טז) תפול עליהם. שב אל אדום ואל מואב אע״פ שהזכיר למעלה כנען וכ׳ זוהו בעמוד ענן ידבר אליהם כאשר פירשתי ויסם דמי מלחמה בשלום שב אל הנכר לבדו את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו שב אל אשתו ואמהותיו וכל זה בעבור עד יעבור עמך ה׳ שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען: ואמר עד יעבור. פעמים כי סבבו את הר שעיר ימים רבים: וטעם קנית. שהיו עבדים למצרים ואתה קנית אותם להיות לך לעבדים: (יז) תבאמו ותטעמו. תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו כדרך בהר מרום ישראל אשתלנו: בהר. כמו ההר הטוב הזה והלבנון או רמז להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת ה׳. וטעם פעלת ה׳. שאתה כוננתו מקדש מכון לך כי המקום הנזכר הוא כנגד המקום הנכבד מהעליון כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראשם והכמי המזלות יבינו זה. ומלת מקדש. כמו מקדש וכמוהו השבת מטהרו כי הדגש בטי״ת נוסף כדגש קו״ף מקדש ובעבור שהיה בקו״ף שוא נע נרפה הדל״ת כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים וכבר הזכרתי דקדוקו. והנה כוננו ידיך. כמו פעלת כי הטעם כפול: (יח) ה׳ ימלוך. כאשר יבנה בית המקדש לשמו אז תראה מלכותו בארץ. וטעם לעולם ועד. על דרך קצרה כי הוא לעולם ועד עולם ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי״ו יפתחוהו כמו שור וכשב ועז ובעבור זה נפתח ועד והנה אמר והוכל מכל וכסוף הפסוק הנחש השיאני והוכל על כן אמרו לעולם ועד: (יט) כי בא סוס פרעה. לפי דעתי כי גם זה הפסוק

תולדות אהרן תפול עליהם. סוטה לו: עד יעבור. ברכות ד סוטה לו סנהדרין נח אבות יג: עם זו קנית פסחים פז מנחות יג: תבאמו. כתובות קי ב״ב קיט עקידה שער א׳: מכון לשבתך. (ברכות ס): פעלת ה׳. סנהדרין נב: מקדש ה׳. ברכות לג כתובות ה אבות יג: ה׳ ימלוך. ערובין נד ר״ה לב אבות יג: ותקח מרים. מגלה יד סוטה יב:

בעל הטורים עם זו ב׳. עם זו קנית. עם זו יצרתי לי שעם זו קניתי כשגאלתי אותם כ״ילו יצרתים אז בריה חדשה: אחז ב׳ במסורה. הכא ואידך אחז בקרנות המזבח תלמד באחזו חיל ורעדה והולך לאחוז בקרנות המזבח ועוד הד מליצנא אהריגה שמאל בעשותו ולא אחז: לשבתך ג׳ במסורה. מכון לשבתך פעלת ואידך בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים והיינו (בד״ה ב׳) ז״ש חז״ל ביה של מטה מכוון כנגד ב״ה של מעלה מכון לשבתך פעלת ה׳ בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו: לשבתך בגימטריא ירושלים ציון: ידיך. יו״ד יתירה בשביל יו״ד נסים שנעשו במקדש ובשביל יו״ד קדושות שנתקדשה הארץ: ה׳ ימלוך. פסק לומר לך כשיבא העת שיאמרו ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך לעולם ועד. מכה הקדים ה׳ למלכות ודוד הקדים מלכות לה׳ שנאמר ימלוך ה׳ לעולם לפי שהיים והדך רבעים יעות לא רצה להזכיר ה׳ על הרעה:

רמבן

ואם יצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו לא נלחם בהם ולולא כי נפל עליהם אימתה ופחד היו חפצים להלחם בם משנאתם אותם ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כגוי אחד הם. ויתכן שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב אינו כנעני ביחוסו כדעת רבותינו:

(יח) ה׳ ימלוך לעולם ועד. יאמר כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל שהושיע את עבדיו ואבד את מורדיו כן יהי רצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם לא יגרע מצדיק עינו ולא יעלימהו מן הרשעים המריעים ובאו כזה פסוקים רבים כגון ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם והיה ה׳ למלך על כל הארץ ואונקלוס כתיירא מ וכו בעבור שהמלכות לאלהים היא לעולמי עד. ולפיכך עשאו לשון הוה ה׳ מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא כדרך מלכותך מלכות כל עולמים ולא הבינותי דעתו בזה שהרי כתוב יהי כבוד ה׳ לעולם וימלא כבודו את כל הארץ יתגדל ויתקדש יאמן ויגדל שמך. ויתכן שטעמם כסוד הברכות:

(יט) כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו. אמר ר״א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה׳ עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים והוא נס בתוך נס ואיננו כלשון השירה והנבואות אבל פירש אז ישיר משה כי בא סוס פרעה ביום ההוא מיד לא ביום המחרת לא אחרי כן או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה בים והשיב עליהם ה׳ מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוכו להגיד כי בלכתם בתוכי ביבשה אמרו השירה ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שתענינה כן אחרי משה וישראל.

(כ) אחות אהרן. הנכון בעיני כי מפני שהוזכרו בשירה משה ומרים ולא הוזכר אהרן רצה הכתוב להזכירו ואמר אחות אהרן דרך כבוד לו:

ספורנו

לבבנו וכו׳: (טז) תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך. יהי רצון שתפול עליהם אימתה ופחד באופן שינוסו מפנינו מיראת זרועך כענין אנוסה מפני בני ישראל כי ה׳ נלחם: ידמו כאבן עד יעבור עמך ה׳. וכן יהיה רצון שלא יתקוממו נגדנו כאשר נעלה להלחם בם עד אחר שנעבור הנהרות והם ארנון והירדן כי אמנם במעבר הנהרות תקשה כל מלחמה ויצטרך לנס גדול אשר אולי לא נהיה ראוים לו: (יז) תבאמו ותטעמו. שלא יגלו ממנה: בהר נחלתך. בהר הבית שנאמר עליו בהר ה׳ יראה: מכון לשבתך פעלת ה׳. כאמרו פה אשב כי אויתיה: מקדש ה׳ כוננו ידיך. כאמרו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך. וכן דוד אמר הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל בכל מלאכות התבנית: (יח) ה׳ ימלוך לעולם ועד. יהי רצון בהוא לבדו ימלוך לעולם ועד ואין עמו אל נכר: (יט) כי בא סוס פרעה. וזה שאמרנו אז ישיר היה כאשר בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים והאל יתברך הטביעם

וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃ כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ כה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃

וּרְכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא׃ כב וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפַקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזַלוּ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא׃ כג וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מְרִירִין אִנּוּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ מָרָה׃ כד וְאִתְרַעַמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מָה נִשְׁתֵּי׃ כה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵיהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן גְּזַר לֵיהּ קְיָם

ויסע ג׳ וסי׳ ויסע משה את ישראל. ויסע כעץ תקותי. ויסע כצאן עמו. וחד יסע קדים בשמים : מרתה ב׳ בתרי לישנא וסי׳ ויבאו מרתה. כי אתי מרתה נאם ה׳ : לשתת ד׳ חסר נמסר פרשת חיי : מרים ב׳ בתרי לישנא וסי׳ כי מרים הם. די הוה צבי הוה מרים : חק ומשפט ג׳ וסי׳ משה יהושע. עזרא :

תולדות אהרן וילכו שלשת ימים. ב״ק פב : ויבאו מרתה. ערכין טו זוכר נבא : וילונו העם. שם : ויצעק אל ה׳ עקרים מד מא : שם שם. סנהדרין נו :

אבן עזרא

הפסוק מהשירה להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר פירשתי : ומלת עליהם. שבה אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו גם פרעה עמהם כי כן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ וכתוב מפורש ונער פרעה וחילו בים סוף : (כב) ויסע. לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניהם בצאתם ממצרים ועמוד האש ככה לילה ללכת יומם ולילה ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה והנה לא תמצא בפרשת בהעלותך שבלילה נסעו והנה הסיעם משה על פי השם ולא היו רק שש מסעות עד הר סיני והם פתוחים מאור בעב״ים יום והאויר טוב לא לח ולא קר ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן כי בעבור זה הוציאו עצי שטים ממצרים כאשר אפרש ולהיות זכר לסכות שעשו שם היה חג הסכות כי הכתוב אמר כי בסכות הושבתי את בני ישראל ואיך ישבו בעננים כי הסכות אינם דומים לעננים ועוד אפרש לחה חג הסכות בחדש השביעי וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו כי כן כתוב ואש תהיה לילה בו ובנסע הענן יסעו בני ישראל ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם והנה שנים עמודים הם שמתחלפין על המשכן ואם קבלה היא שז׳ ענני כבוד היו נניח סברתנו ונסמוך על הקבלה : אל מדבר שור. הוא מדבר איתם בעצמו אולי שתי ערים היו במדבר שנקראו כן או יש למדבר שני שמות והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור על כן בהודעה נפתח בי״ת במדבר : ולא מצאו מים. ויבאו מרתה וכתוב ויסעו מים סוף כמו ויסע משה את ישראל מים סוף וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה : (כג) על כן קרא שמה. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי : (כד) וילונו. מבנין נפעל כמו ויכונו מן נכונו מהפעלים השניים או מעלומי העי״ן ואילו היה מבעלי הע״ן היה על משקל ויגשו : (כה) ויצעק. זה העץ לא ידענו מה היה רק דבר פלא היה ואילו היו המים עומדים היינו אומרים דרך רפואה היה ונכון הוא מה שאז״ל : שם שם לו. השם לישראל : חק ומשפט. ליסר אותם וללמדם. וטעם ושם נסהו. על דרך כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וככה ויענך וירעיבך ולמען

רשי

לנסים (מכילתא) : (כב) ויסע משה. (מכילתא) הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות (מכילתא) והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר (שיר א) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם : (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה והתי״ו היא במקום ה״א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה״א שהוא מוסיף במקום הלמ״ד תהפך הה״א של שרש לתי״ו. וכן כל ה״א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי״ו בסמיכתה כמו (ישעיה כז) חמה אין לי. (אסתר א) וחמתו בערה בו. הרי ה״א של שרש נהפכת לתי״ו מפני שנסמכת אל הוי״ו הנוספ׳ וכן עבד ואמה (בראשית ל) הנה אמתי בלהה. לנפש חיה. (איוב לג) וזהמתו חיתו לחם. בין הרמה ותשובתו הרמתה : (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקימפ״ל שינ״ק שי״י מסב הדבר אליו באמרו שי״י : (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין מ) : ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו ממשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים שיהיה

בעל הטורים ויסע ג׳ במסורה. ויסע משה. ויסע כצאן עמו מלמד שהיו מוציאים שם אבנים טובות בקרקע הים והסיעם משה בע״כ כצאן הזה שהרועה מסיעו מעדר לעדר ועוד חד באיוב ויסע כעץ תקותי שע״י פרעה שהיה עמו כצאתו בעבודת פרך נפרע לו מדה כנגד מדה כדאמר ויסע כעץ תקותי : מרתה ב׳ במסורה הכא ויבאו מרתה ואידך כי אותי מרתה בירמיה מה שהם היו ממרים בה׳ אף הכא נמי : חוק ומשפט. שלשה במסורה הכא חד ואידך ביהושע וישם בישראל חק ומשפט כברכת ברית עם ישראל : ללמד בישראל חק ומשפט בעזרא מה שהם נהגו להם חוקים ומשפטים אף ביהושע כאילו בו ביום נתנה להם התורה שקבלו לעבוד את ה׳ וכן בעזרא נתחדש להם כתב כל התורה : שם שם לו חק ומשפט. זו פרה אדומה שכשם שזה המר ממתיק המרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאה הטהורים. שם בגימטריא פרה אדומה :

ספורנו

הטביעם בעוד שבני ישראל היו הולכים ביבשה בתוך הים בטרם יצאו התחילו לשיר : (כה) ושם נסהו. אם יקבל החק והמשפט אשר שם לו ולא יחזור לסורו וזה הנסיון היה כי אמנם אמר לישראל אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך לקבל עליו אותו חק בשם לך ומכאן ואילך הישר בעיניו תעשה והאזנת כו׳ אז תמלט מכל מדוי מצרים אבל אם תקבל עליך עתה ואחר תבגוד ישים עליך כהנה וכהנה בלי ספק . וזה היה כענין אמרם ז״ל גר בא״י הבא להתגייר אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אינך ענוש כרת . חללת שבת אינך חייב סקילה אבל משבאת למדה

רמבן

לו שהוא אחיה הגדול ואחותו הנביאה מתיחסת אליו שגם הוא נביא וקדוש ה׳. ויתכן שדרך הכתובים ליחס אל גדול האחים וכן ובני כלב אחי ירחמאל שהיה גדול מאחיו שנאמר ירחמאל ואת ארם ואת כלב :

(כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת פרה אדומה ודינין ושם נסהו לעם לשון רש״י. והיא דעת רבותינו ואני תמה למה לא פירש כאן החקים האלה והמשפטים ויאמר וידבר ה׳ אל משה צו את בני ישראל כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו׳ וכן יעשה בכל המצות באהל מועד בערבות מואב ופסח מדבר . ולשון רש״י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם עתיד הקב״ה לצוות אתכם בכך על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה והיה זה להרגילם במצות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב והוא הנסיון שאמר ושם נסהו והודיעם שעוד יצוום במצות וזהו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם ועל דרך הפשט כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מים שם להם במחייתם וצרכיהם מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת כי המנהג יקרא חק כענין הטריפני לחם חקי חקות שמים וארץ ויקרא משפט בהיותו משוער כהוגן וכן כה יעשה דוד וכה משפטו כל הימים כמשפט הראשון אשר היית משקהו וארמון על משפטו ישב על מדתו או שייסרם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקרוא בהם אל ה׳ לא דרך תלונה ומשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו ובענין שצוה בתורה כשתצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם אינם חקי התורה והמשפטים אבל הנהגות ויישוב המדינות כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו החכמים וכיוצא בהם ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים והביאם אל מקום המים המרים לנסיון כמו שאמר ויענך וירעיבך לנסותך להיטבך באחריתך וטעם ויורהו ה׳ עץ שהראה אותו עץ ואמר לו השלך את העץ הזה אל המים וימתקו ובעבור שלא מצאתי לשום מורה אלא בענין למוד ויורני ויאמר לי למדני וכן כלם נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע והוא סגולה בו ולימד אותה למשה. ורבותינו אמרו שהיה העץ מר והוא נס בתוך נס כענין המלח שנתן אלישע במים ואח״כ אמר ויורהו וכי לא היה העץ נמצא במקום ההוא והקב״ה הורהו את מקומו או שהמציאהו אליו בנס ושוב מצאתי בילמדנו

רש"י

שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו : (כו) **אם שמוע תשמע.** זו קבלה שיקבלו עליהם : **תעשה.** היא עשייה : **והאזנת.** תטה אזנים לדקדק בהם : **כל חקיו.** דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצה"ר מקנטר עליהם מה איסור באלה ולמה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם : **לא אשים עליך.** ואם אשים הרי היא כלא שמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו . (מכילתא) ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי וזהו איזון מצות וכן ה"א (משלי ג) רפאות תהי לשרך : (כז) **שתים עשרה עינות מים.** כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים :

כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃

חמישי ס כז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃

טז א וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי

וְדִין וְתַמָּן נַסְּיֵהּ׃ כו וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַּעֲבֵיד וְתַצֵּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דְּשַׁוֵּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אָסָךְ׃ כז וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין דִּיקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל מַיָּא׃ א וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דְּבֵין אֵילִם

י"ד בליטנא · ל' · מ' · ב' · נ' בתורה · ד'

מצותיו דקדים לחקיו וסי' והאזנת למצותיו ושמעת בקול ה' אלהיך . להטות לבבנו אליו דמלכים . וחברו דדיה : ושמרת כל חקיו . כל

יו פסוקים כל כל ומלה חד ביניהון נמסר בשפטים סימן ב' פסוק ב' : על המים ד' וסי' פרשת וארא :

תולדות אהרן שמוע תשמע . ברכות ה מ סנהדרין קא הוריות ח : והאזנת . (ברכות ד) : כל המחלה . סנהדרין ל עקידה שער סה (סנהדרין כז כח) : רופאך . סנהדרין קא : אילמה . יבמות יג : ויסעו מאילם . שבת פו :

אבן עזרא

ולמען נסותך להטיבך באחריתך להטיב הסובלים שלא הלינו על משה : (כו) **ויאמר אם שמע תשמע** . כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת אין פי' לשמוע הדבר רק להבין טעם הענין הנושא הדבר והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשות : **והישר בעיניו תעשה.** אלו מצות עשה : **והאזנת למצותיו** . מצות לא תעשה להתבונן מה הם : **ושמרת כל חקיו** . שלא יעבור עליהם כמו ולא תלכו בחקות הגוי . וחקת הפסח שלא יעשו כמעשיהם : וטעם כל המחלה . יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור שמרדו בי ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם . והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם וכאן המים המרים שבו מתוקים והנה השם עשה הדבר והפכו על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך : (כז) **ויבואו** . אמר הגאון שבעי' מיני תמרים היו ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט ואחרים אמרו לכל איש ואיש ואין צורך לדברים האלה כי המעינות שהיו י"ב ושבעים תמרים לא נבראו עתה בשביל ישראל ואין זה זמן בשול תמרים ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד והתעכבו באלים כמו כ' יום על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאלים והנה בט"ו ימים חנו בד' מקומות ואלה הם מדבר סיני ודפקה ואלוש ורפידים כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני . והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים : (א) **ויסעו** . אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי . ואייר יום ששי ושבת . והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם . ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר יורד המן והנה ראוי להיותו יום ראשון בעבור שאמר והיה ביום הששי כי היה יום ששי והיה ששי לירידת המן . ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן אולי עמדו שם

ספורנו

למדה זו אכלת הלב אחה פנים כרת כו' : (כו) **כי אני ה' רופאך** . והטעם שאם הקבל ואחר כך תבגוד תהיה נענש כי אמנם כל מצותי הם לרפאות את נפשך מחלי התאוות והדעות הנפסדות למען תהיה קדוש לאלהיך כאמרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי . ואם תבגוד תחלה ותתחלל הנפש ורהוי שיענש מי שיחלל את קדש ה' אשר אהב : (כז) **ובאילם שהיה שתים עשרה עינות מים . ועם כל זה ויסעו מאלים**

בעל הטורים מחלה . אותיות חלאם ואותיות המלח לומר לך בשמונים מיני חלאים תלוים במרה ופת במלח שחרית וקיתון של מים מבטלתן ולכך סמך לו עינות מים : רפאך . בגימ' רפוי וזה ברפואה שבידו שמים כאדם בגופו ובידי אדם כאלה בקוצי ע"כ ורפא (בפ' משפטים) דגש : סין . בגימטריא סנה ונקרא סיני ע"ש יו"ד דברות שנתנו בו :

רמבן

ראה מה כתיב שם ויורהו ה' עץ וייראהו לא נאמר אלא ויורהו הורהו דרכו כלומר שהורהו ולמדהו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר :

(ט) **אם** שמוע תשמע לקול ה' אלהיך . פירש ר"א להבין טעם מה שיצוך לעשות והישר בעיניו תעשה מצות עשה והאזנת למצותיו מצות לא תעשה ובמכילתא אמרו והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כלה ועוד הבאר זה בהגיעי בפסוק ועשית הישר והטוב אם ייטב האל עמי הטוב . כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך . לשון רש"י לא אשים עליך ואם אשים הרי הם כאלו לא הושמו כי אני ה' רופאך זה מדרשו ופשוטו כאדם שאומר אני הוא הרופא המזהירך שלא לאכול דברים המחזירים את האדם לחליו ע"כ . ואין פשוטו של מקרא שיהיה רופאך תואר ואין דרך שיבטיח האדון את עבדיו אם תעשה כל רצוני וחפצי לא אמית אותך בתחלואים רעים ולא כן כל ההבטחות שבתורה אבל אזהרה שיזהירם שלא יהיו במורדיו כמצרים כי בשמעם קולו ינצלו מכל אותה המחלה כי כל המחלה ההיא ראויה לבא על כל עוברי רצונו כאשר באה על המצרים שלא שמעו אליו וזה כדרך שאמר שישים בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם ודבקו בך ואמר כי אני ה' רופאך הבטחה שאסיר מקרבך מחלה באה כדרך כל הארץ כאשר רפאתי המים ואמר ר"א כי האות הזה והוא הראשון במדבר הפך המכה הראשונה שבמצרים כי מימי היאור היו מתוקים והפכם לרעה ואלו היו מרים ורפא אותם והנה השם יעשה דבר והפכו על כן יש לך לירא מפניו שלא תמר בו שלא ירע לך כהם ולאהוב אותו כי ייטב לך כאשר ריפא להם המים וענין הכתוב שמדבר בשני לשונות ומצותיו וחקיו ולא אשים עליך כי אני ה' כבר כתבתי לך שלישים בביאור ענינו ויובן מאלה לקול ותמלת אני כי אם נשמע לקול אלהינו לשמור מצות ה' וחקיו יהיה השם הנכבד רופאנו ומכאן סמכו בברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו כי בברכות יש בה מלכות והמצות נצטוו לנו מן העולם ועד העולם והמשכיל יבין והנני מאיר עיניך כי כל ברכה שיש בה מלכות היא כן שחלקו כבוד למלכות העולם אשר קדשנו ואשר עשה לנו והסמוכה לחברתה אשר לא יזכירו בו מלכות הן לברך אתה גבור אתה קדוש וכן כלם ותקנו בעלינו לשבח נסתר מפני שמזכירין בה מלפני מלך מלכי המלכים והבן זה :

(כז) **ושם** י"ב עינות מים ושבעים תמרים . איננו דבר גדול בהמצא במקום שבעים תמרים כי בשפל מקומות ימצאו אלף תמרים ויותר מהמה ועינות מים רבים יוצאים בבקעה ובהר ולמה יספר הכתוב הזה. ור"א אמר כי יספר הכתוב שבאו במקום טוב הפך מרה כי באלים עינות רבות והם מים מתוקים ויפים כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים ולכן אמר ויחנו שם כי נתעכבו שם בעבור זה ימים יותר משאר המקומות שעברו בהן . אבל בפרשת אלה מסעי לא ספר דבר ממרה ואמר ויסעו ממרה ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם ולא האריך כן בכל מקומות המסעים . ורש"י כתב שתים עשרה עינות מים כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים לא ידעתי מהו הזמון הזה אם במעשה הנסים נעשו שם באותה שעה אבל ראיתי במכילתא ר' אלעזר המודעי אמר מיום שברא הקב"ה את עולמו ברא שם שתים עשרה מבועין כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד שבעים זקנים וספר הכתוב זה כי חנו עליהם כל שבט על מבועו והזקנים ישבו בצלם לשבח האל עליהם שהכין להם כן בארץ ציה . ועוד לרבותינו במדרש של ר' נחוניא בן הקנה בכתוב הזה פי' לפלא ענינו :

טז (א) **ויסעו** מאילם ויבאו אל מדבר סין . אחז הכתוב דרך קצרה כי בנסעם מאלים חנו על ים סוף ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין כי המדבר הזה גדול מגיע מאלים ועד סיני וכאשר נסעו מאלים חנו על ים סוף במדבר קהוא ונסעו משפת הים ונכנסו בתוך המדבר ונסמן [illegible]

אבן עזרא

שם ארבעה ימים או יותר והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו נחל לספור כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים ויום שבת לא כן ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר ויום ששי אלגומ״ע על שם חבורה כי הוא להם היום הנכבד בשבוע ויום שבת קראו אותו סב״ת כי השי״ן והסמ״ך מתחלפים בכתיבתם ואלה מישראל למדו כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם: (ב) וילונו. במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם על כן כתיב וילונו העם. ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום ובמרה התרעמו על המים ועתה מתרעמים על הבשר והלחם שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר כי שלשים יום היה להם מיום צאתם: (ד) הנני ממטיר. כדמות מטר היורד מהשמים: ומלת לחם. מאכל תמצא על הלחם כמשמעו גם על הבשר כמו לחם אשה גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו: וטעם אנסנו. שיצטרך אלי בכל יום: (ה) ופירוש משנה. שני

מ׳ וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁא עֲשָׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תִנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ב וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא: ג וַאֲמַרוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְמִיתְנָא קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם כַּד הֲוֵינָא יָתְבִין עַל דּוּדֵי בִיסְרָא כַּד הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי אַפֵּקְתּוּן יָתָנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָּלָא יָת כָּל קְהָלָא הָדֵין בְּכַפְנָא: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מַחֵית לְכוֹן לַחְמָא מִן שְׁמַיָּא וְיִפְּקוּן עַמָּא וְיִלְקְטוּן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵהּ בְּדִיל דַּאֲנַסִּינוּן הַיְהָכוּן בְּאוֹרָיְתִי אִם לָא: ה וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְּנוּן יָת דְּיַיְתוּן וִיהֵי עַל חַד תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם:

מ׳ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ב וַיִּלּוֹנוּ (וילונו קרי) כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר: ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ ל׳ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר ל׳. ל׳ בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־ ד׳ הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב: ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־ ל׳ יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ ז׳ פ״ס בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא: ה וְהָיָה בַּיּוֹם פ׳ הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ

רש״י

(א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט״ו באייר ויום א׳ בשבת היה כדאיתא במסכת שבת (דף פז): (ב) וילונו. לפי שכלה הלחם: (ג) מי יתן מותנו שנמות ואינו שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו. תרגומו לוי דמיתנא. לו מתנו הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא היום לצורך מחר (מכילתא): למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה. ליום ולמחרת: משנה על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע. ואומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פיו״ש בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: ערב

לשבע ד׳ וחסר וסי׳ באכלנו לחם לשבע. ואכלתם לשבע וישבתם. ואכלתם לחמכם לשבע. צדה שלח להם לשבע: אם לא ז׳ ס״פ וסי׳ נמסר פרשת חיי:

תולדות אהרן בשבתנו. ערכין טו: הנני ממטיר. תענית ט ב״מ פו: לחם. יומא עה. ולקטו. שם: והכינו. שבת קיז פסחים מז ביצה ב:

בעל הטורים לשבע ד׳ במסורה. באכלנו לחם לשבע. ואכלתם לחמכם לשבוע. צידה שלח להם לשובע. ואכלתם לשבע וישבתם מלמד שגם במצרים זמן להם הקב״ה סיפוקיהם כמ״ש רז״ל הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכי תעלה על דעתך שנתנו להם בחנם הכתוב אפילו התבן לא נתנו להם וכו׳ אלא שהקב״ה היה מזמין להם דגים בכדיהם וזהו צידה שלח להם לשובע: אנסנו הילך בתורתי. שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן: והיה משנה. כל מעשה השבת כפול שני כבשים שני ככרים שתי נרות זכור ושמור:

ספורנו

אל מדבר סין כענין לכתך אחרי במדבר: **טז** (ג) מי יתן מותנו. בשבתנו על סיר הבשר. אם היה האל ית׳ חפץ להמיתנו היה טוב לנו בימיתנו שם בעודנו שבעים כענין טובים היו חללי חרב מחללי רעב: (ד) ממטיר לכם לחם. מזון: למען אנסנו הילך בתורתי. כשיהיה מתפרנס בלא בצער כאמרם ז״ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן: (ה) והכינו את אשר יביאו והיה משנה. גם אחר ההכנה יהיה משנה כי לא יחסר בבשול. ואמר והכינו לעורר שיזדרזו לענג שבת במטעמים ושכל זריזותם

רמב״ן

מסעות דפקה ואלוש ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים. ועל דעת רבותינו היה דבר המן באלוש כי בראותם שהיו חונים ונוסעים וחונים במדבר בדפקה ואלוש ולא יצאו ממנו פחדו ונתרעמו וזה טעם וילונו במדבר כי לא היתה תלונה ביום בואם שם רק בהיותם במדבר. וטעם אשר בין אילם ובין סיני להפריש בין מדבר זה למדבר צין האחר הכתוב בגד״י שבאו שם בשנת הארבעים ותמת שם מרים ולכך הזכיר שם ויחנו שם במדבר צין היא קדש להפרישו מזה:

(ב) **וילונו** כל עדת בני ישראל על משה. היה ראוי שיספר הכתוב תחלה טענת התלונה כאשר אמר במרה וברפידים ובכל התלונות ויאמר כאן ואין בשר לאכול ואין לחם לשבוע וירעב שם העם ללחם. ורש״י כתב שאמר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני להפריש חנייה זו לפי שבו ביום נשלמה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדך שאכלו משיורי הבצק ס״א סעודות וקבלת רבותינו היא ולזה לא פירש תלונותם מפני שלא האריך בנס הזה הנעשה להם בסתר וכבר כתבתי הטעם בסדר ויגש אליו ור״א אמר כי הזכיר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני לאמר שכבר להם חדש ימים שיצאו ממצרים ואכלו הלחם אשר הוציאו ממצרים ומקניהם כי קהל רב היו וזה טעם התלונה. ועל דעתי הזכיר הכתוב ויבאו אל מדבר סין להודיע תלונותם כי בבואם אל מדבר סין וכבר רחקו ממצרים אמרו מה נאכל ומה יספיק לנו במדבר הגדול אשר אנחנו באים בו או כי מתחלה היו סבורים שיבאו אל הערים אשר סביבותיהם אחרי ימים מעטים ועתה להם יש חדש ועיר מושב לא מצאו ואמרו כלנו מתים במדבר הגדול שבאנו בו וזה טעם וילונו על משה ועל אהרן במדבר כי תלונותם מפני המדבר. וכן אמרו כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב הזכירו המדבר והקהל לאמר כי קהל גדול כזה ימות בלי ספק ברעב במדבר הגדול הזה והקב״ה שמע אליהם והחל עתה לערוך להם שולחן במדבר עד בואם אל ארץ נושבת:

(ד) **הנני** ממטיר לכם. אמר ר״א כי בעבור היותו יורד כדמות מטר מן השמים יקרא ממטיר ומצינו ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש ואולי היו באים עם המטר שהוא לשון ירידה ודעת אונקלוס הא אנא מחית. ויתכן שיהיה מענין כמטרה לחץ אע״פ שהוא שרש אחד כי בכל זריקה אשר תבא מלמעלה יאמרו כן ותקרא מטרה על שם שימטיר עליה החצים ואמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף או שיאמרו כן בעוף השמים כי ירד עליהם כמטר לחם בעבור שיעשו ממנו לחם כמו שכתוב ועשו אותו עוגות כי כל פת יקרא לחם לא בהיותו מן החטה או מן השעורים בלבד. ואמר ממטיר לחם כי להיות לחם ימטירנו להם וכן ארץ ממנה יצא לחם וכן להוציא לחם מן הארץ שיוציא החטה שיעשו ממנה לחם. וי״א הנני ממטיר לכם לחם מאכל וכן לחם אשה כי את לחם אלהיך הוא מקריב כי תשב ללחום את מושל כלם ענין מאכל. והנכון כי ללחום לאכול לחם ולחם אלהיך כנוי שהוא סעודה לאלהיך כלהם לאדם כי מצאנו לא על הלחם לבדו יחיה האדם: **למען** אנסנו הילך בתורתי אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט לשון רש״י. ואיננו נכון אבל הוא כמו שאמר המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך כי נסיון הוא להם שלא יהיה לאדם מזון ולא יראו רק עגה במדבר רק המן שלא ידעו מתחלה ולא שמעו מאבותם ויורד להם דבר יום ביומו וירעיבו אליו ועם כל זה שמעו ללכת אחרי השם לא מקום לחם וכל כך אחרי להם עוד וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך ולמען נסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא וכי היה ירא להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם והוליכם במדבר נחש שרף ועקרב - ושלא

רש"י

(ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) בקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבוקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שעות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דגש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים (במדבר יד) וילינו עליו את כל העדה: (ח) בשר לאכול. ולא לשבוע. למדה תורה דרך

דרך

אבן עזרא

שני העומר לאחד כי כן כתוב: (ו) ויאמר. טעם כי ה' הוציא אתכם בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם האחד בערב זה היום ושני למחרתו בבקר והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם כי איננו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד ה' כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש: (ז) ובקר. פירשתיו: בשמעו את תלונותיכם. דבק עם וראיתם את כבוד ה': ונחנו מה. מה בידינו לעשות לא עשינו רק מה שצונו. ונחנו חסר אל"ף: (ח) ויאמר. עתה פירש להם שני

שני

יוֹם֮ יוֹם׃ ו וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ וְאַהֲרֹ֔ן
אֶל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל עֶ֕רֶב
וִֽידַעְתֶּ֕ם כִּ֧י יְהוָ֛ה הוֹצִ֥יא אֶתְכֶ֖ם
מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ז וּבֹ֗קֶר וּרְאִיתֶם֙ ג' ר"פ
אֶת־כְּב֣וֹד יְהוָ֔ה בְּשָׁמְע֥וֹ אֶת־ ג'
תְּלֻנֹּתֵיכֶ֖ם עַל־יְהוָ֑ה וְנַ֣חְנוּ מָ֔ה ל"א. ג'
כִּ֥י תַלִּ֖ונוּ תלינו קרי עָלֵֽינוּ׃
ח וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה בְּתֵ֣ת יְהוָה֩ לָכֶ֨ם
בָּעֶ֜רֶב בָּשָׂ֣ר לֶאֱכֹ֗ל וְלֶ֤חֶם בַּבֹּ֙קֶר֙
לִשְׂבֹּ֔עַ בִּשְׁמֹ֣עַ יְהוָ֔ה אֶת־ ב' אצור. ל'

ו וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַמְשָׁא וְתֵדְעוּן
אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ ז וְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן
יָת יְקָרָא דַייָ כַּד שְׁמִיעַ
קֳדָמוֹהִי יָת תּוּרְעֲמַתְכוֹן עַל
יְיָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי
תִתְרַעֲמוּן עֲלָנָא׃
ח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדִיתֵּן יְיָ
לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּסְרָא לְמֵיכַל
וְלַחְמָא בְּצַפְרָא לְמִשְׂבַּע
כַּד שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת

יום יום ד' ופסק וסי' בפרשת וישב: בשמעו ג' וסי' ובקר וראיתם את כבוד ה'. והיה בשמעו את דברי האלה. וירא בצר להם בשמעו: על ה' ל"א נמכר בישעיה סימן גח גבי הפטרה ואמר סלו סלו: ונחנו ג' וסי' ונחנו מה כי תלינו. ונחנו מה לא עלינו. ונחנו עליו כאשר:

תולדות אהרן וראיתם את כבוד. שבת פו: בתת ה'. ברכות כ יומא עה:

ספורנו

זריזותם בזה יהיה מערב שבת: ערב וידעתם. יהיה רצון שמה שאמר לי שיתן לכם מזון יהיה באופן זה שיתן לכם בערב צרכי הערב בענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם לגמרי מארץ מצרים כי יוציאכם גם ממנהגיה שהייתם יושבים שם על סיר הבשר בלתי זמן סעודה קבועה כבהמות כאמרם ז"ל בתחלה היו ישראל כתרנגולים המנקרים באשפה עד שבא משה רבינו וקבע להם זמן סעודה: (ז) ובקר. יהיה לכם לחם הבקר: וראיתם את כבוד ה' וכן יהי רצון שתראו את כבוד ה' שיבא להגביל הזמנים למען תדעו שתלונותיכם שם עליו והוא יהיה הנראה להסירם מעליו: (ח) ויאמר משה בתת ה' לכם. אמר משה מה שהתפללו

שהתפללו

בעל הטורים בשמעו ג' במסורה. הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם ואידך בשמעו את דברי האלה הואת בשביל שצר להם שלא היה להם לחם לאכול ובדין בתלונתם שמע תלונתם אבל מי שהוא בשלום ובשמעו את דברי האלה התברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי לא ישמע לו ה':

רמבן

ושלא יהיה להם לחם רק מן השמים דבר יום ביומו לנסותם ולהטיב להם באחרונה שיאמינו בו לעולם. וכבר פירשתי ענין הנסיון בפסוק והאלהים נסה את אברהם. והרב אמר במורה הנבוכים לדעת כל יודע ולנסות היש תועלת בעבודת האל ואם יש בה ספוק צורך אם לא ואם כן היה ראוי שיאמר למען ינסה לדעת. והנה לא הזכיר כאן דבר רק המן שהוא הלחם שהמטיר להם אבל כאשר אמר להם משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע ידענו כי הכל נאמר לו אבל הכתוב יקצר בדברים הנכפלים בענין הצווי או בספור כאשר הזכרתי לך פעמים רבים ופעמים לא יזכיר האחד כלל דכתיב בפרשה הזאת זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו ולא נכתבה הצוואה כלל וכן במקומות רבים. ועל דעת האומרים כי לחם כל מאכל יתכן שיאמר הנני ממטיר לכם לחם על המן ועל השלו כי יתן להם שאלתם ששאלו לחם ובשר ומשה פירש שיהיה הבשר בערב לאכול והלחם בבקר לשבוע כדרך כל הארץ: (ו) ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. ולא אנחנו המוציאים אתכם משם כאשר אמרתם כי הוצאתם אותנו. ובקר וראיתם את כבוד ה' לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי ביום היה מדבר להם אהרן ויפנו אל המדבר. ופי' רש"י אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן לכם אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי לא כהוגן שאלתם אותה ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך כהוגן בירידתו תראו לבקר את כבוד פניו שיורידנו לכם דרך חיבה בבקר שיש שהות להכינו. ואינו נכון שיאמר ובקר וראיתם את כבוד ה' מפני שיקדים לכם מתנת המן בבקר. אמרו במכילתא ויאמר משה בתת ה' לכם בערב מכאן אתה למד כי מה כבוד ה' בזה ועוד שסמך לזה בשמעו את תלונותיכם. והמדרש הזה לרבותינו איננו בפירוש וראיתם את כבוד ה' אבל אמרו כן מפני שחלק להם הפרנסה בשני עתים מן היום ולא נתן הכל בבקר. וכן אמרו במכילתא ויאמר משה בתת ה' לכם בערב מכאן אתה למד שבפנים חבוכות נתן להם השלו. והמן ששאלו כהלכה נתן להם בפנים מאירות כלומר בבקר. ור"א אמר כי ובקר נמשך בפסוק הראשון כי בעבור שאמרו כי הוצאתם אותנו משם אמר שני אותות יעשה השם לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם משם האחד בערב היום הזה והשני למחר בבקר והיה ראוי שיאמר ערב ובקר וראיתם כי ה' הוציא אתכם שאין ובקר דבק עם וראיתם את כבוד ה' כי ביום עצמו ראו הכבוד וגם זה איננו נראה כן. והנכון בעיני כי היה הפלא במן גדול מאד כי השלו הגיז אותו מן הים ברוח נסע מאתו כדרך בעולם אבל המן נוצר להם עתה יצירה חדשה בשמים כענין מעשה בראשית והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות. ולכך אמר הכתוב באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי הוא הוציא אתכם מארץ מצרים כי יערוך לכם שולחן במדבר אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו שבגדולות ובנפלאות שיעשה השם יראה את כבודו כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי וכתיב והגידו את כבודי וכן רבים וכן הוא דעת אונקלוס שאמר ותחזון ית יקרא דה' ולא תרגם בו ואיתגלי. ודע כי יש במן ענין גדול רמזוהו רבותינו במסכת יומא לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין דברי ר' עקיבא אמר לו ר' ישמעאל טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם הלא כבר נאמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אלא לחם אבירים לחם שנבלע באברים. והענין הזה שאמר רבי עקיבא הוא שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה וכן דרשו ואתה מחיה את כלם מחיה לכלם ועליו נאמר ומתוק האור שישיגו בו באור טוב טעם והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך ונמצא שאנשי המן ומלאכי השרת נזונין מדבר אחד ור' ישמעאל תפשו מפני שקיומם איננו בדבר המתגשם מתולדת האור שהרי קיומם באור העליון עצמו ומפני זה היו מוצאים טעם במן מכל מה שירצו כי הנפש במחשבתה תדבק בעליונים ותמצא מנוח חיים ותפק רצון מלפניו ואמרו במכילתא היום אין אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא וזה יסבול שני פירושים שנאמרו שהיתה בבני העולם הבא מי שלא הגיעה מעלתם ליהנות תמיד מזיו השכינה ויהיה קיומם בדבר המתגשם וכן הזיו ההוא כמעלת דור המדבר שהשיגו לזיו השכינה בים כמו שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ומאותה שעה נתעלית נפשם להתקיים בתולדותיו שהוא המן. ויותר נכון שרמז הכתוב לדברי ר' אלעזר בן חסמא במלת היום שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון כמו שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה בהדבקם בו בעטרה שבראשם והעטרה היא חמדה הנקראת כן שאמר בה הכתוב יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ובה נאמר בעטרה שעטרה לו אמו ורמזו על קיום בני העולם הבא. ורמזו על עיקר המן ואמר הכתוב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש וכן אמר ולחם שמים ישביעם שנראה מזה שיהיה הדגן הזה בשמים והורידו להם בפתיחת דלתיו והוא מה שפירשתי שנתגשם האור כי באור העליון יאמר הכתוב כלשון הזה נפתחו השמים ואראה מראות אלהים או שכבר היה בשמים כמאמרם שנברא בין השמשות: (ז) ונחנו מה כי תלינו. אמר רבי אברהם ונחנו מה בידינו לעשות כי לא עשינו רק מה שצונו ואיננו כן אבל הוא כמו מה אנוש כי תזכרנו מה אדם ותדעהו כי במה נחשב הוא וזאת דרך ענותו כי מה אנחנו שתליתם עלינו שהוצאנו אתכם מארץ מצרים הן אנחנו אין ופעלנו הבל ולא עלינו תלונותיכם כי על ה' כי הוא המוציא אתכם מארץ מצרים לא אנחנו: (ח) בתת ה' לכם בערב בשר. יפרש מאמרו הראשון כי בתת ה' לכם בערב

בשר

תלנתיכם אשר אתם מלינם
עליו ונחנו מה לא עלינו
תלנתיכם כי על יהוה: ט ויאמר
משה אל אהרן אמר אל כל
עדת בני ישראל קרבו לפני
יהוה כי שמע את תלנתיכם:
י ויהי כדבר אהרן אל כל
עדת בני ישראל ויפנו אל
המדבר והנה כבוד יהוה נראה
בענן: ששי פ
יא וידבר יהוה אל משה לאמר:
יב שמעתי את תלונת בני
ישראל דבר אלהם לאמר בין
הערבים תאכלו בשר ובבקר
תשבעו לחם וידעתם כי אני
יהוה אלהיכם: יג ויהי בערב
ותעל השלו ותכס את המחנה
ובבקר היתה שכבת הטל סביב
למחנה: יד ותעל שכבת הטל
והנה על פני המדבר דק מחספס

ל"א · ג' · ב' כתיב כן · ו' · ח' · ל' קמץ זקף · ל' וחסר

תורעמתכון די אתון
מתרעמין עלוהי ונחנא מה
לא עלנא תורעמתכון
אלהן על מימרא דיי:
ט ואמר משה לאהרן אימר
לכל כנשתא דבני ישראל
קריבו קדם יי ארי שמיע
קדמוהי ית תורעמתכון:
י והוה כד מליל אהרן
עם כל כנשתא דבני
ישראל ואתפניאו למדברא
והא יקרא דיי אתגלי
בעננא: יא ומליל יי עם
משה למימר: יב שמיע
קדמי ית תורעמת בני
ישראל מליל עמהון למימר
בין שמשיא תיכלון בסרא
ובצפרא תשבעון לחמא
ותדעון ארי אנא יי
אלהכון: יג והוה ברמשא
וסליקת שליו וחפת ית
משריתא ובצפרא הות
נחתת טלא סחור סחור
למשריתא: יד וסליקת נחתת
טלא והא על אפי מדברא
דעדק מקלף דעדק כגיר

רשי

דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשבוע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אלא בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן ירד: (יג) השלו. מין עוף ושמן מאד (יומא עה): היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר יא) וברדת הטל וגומר (יומא עה מכילתא) הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת חמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ור"ד (ועיין בש"ר פל"ח) שהטל עולה מן הארץ באויר וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר: דק. דבר דק: מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחספס ל' חפיסא ודלוסקמ' שבלשון משנה כשנתגל' משכבת הטל ראו שהיה דבר דק

אבן עזרא

בני אותות: (ט) קרבו לפני ה'. אל המדבר: (י) ויהי. התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: (יא) וידבר ה'. וראו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: (יב) שמעתי. מלת תלונות זרה דגשות הנו"ן וזאת הנבואה שניה כי כבר הזכירה משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד. ומלת בין הערבי' כמו בערב כאשר פי' ומז' הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד ה' כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם: (יג) ויהי בערב. בסוף היום בעצמו: ותעל השליו. אולי עלתה מפאת ים: שכבת הטל. כמו ונבלי שמים מי ישכיב טעם ירידה ובמקום אחר כתוב וברדת הטל. ירקב שם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תר"נגבין ובלשון ערבי מ"ן ובלשון לעז מנ"א כי קושיות רבות עמדו עליו האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלגב"יר והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס ועוד כי בלילה לא יבאש ועוד כי איננו זוק ואין צורך שידוכנו. אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות ועוד כאשר יושם בלשון ימס ועוד כי איננו משביע שיוליד דם טוב רק הוא נכנס ברפואות ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשבת ועוד כי ירד לכל מקום שיחנו ועוד כי עבר עמהם את הירדן ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפשט: (יד) ותעל. הטעם שנפסקה כמו אז חללת יצועי עלה כי הטעם מעת שחללת יצועי נסתלק מעלי ונפסק וכמוהו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ וכהסתלק הטל יורד המן וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: דק מחספס. כמו עגול ואין לו חבר והאומר שהוא כמו מחשוף שהוא בשי"ן איננו נכון כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן כמו יפיפית או העי"ן והלמד כמו ירקרק או שלמ"ד לבדה כמו סגריר רק העי"ן

בעל הטורים ויהי כדבר אהרן. ולא משה כי בזכות אהרן היו העננים לכך סמך והנה כבוד ה' נראה בענן: השלו ב' במסרה. הכא ותעל השלו והידך ויאספו את השליו לומר בגם כאן אספו כ"מנו כרבה אלא שפסק ולכך חזרו והתלוננו עליו: מחספס. בגימטריא עולה רמ"ח שהיה המן נבלע ברמ"ח אברים:

ספורנו

שהתפללו שיתן ה' לכם המזון בערב בענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם. רצונו שיתן לכם בערב בשר לאכול ולא לשבוע כמנהג המצרים אשר אין לפניהם בלתי אם גויתם ושבבקר יתן לכם לחם בלבד לשבוע שיהיה מספיק די שבעכם: בשמוע ה' את תלונותיכם. ומה שהתפללו שתראו את כבוד ה' רצונו שיתן לכם אלא בענין שיראה לכם שתלונותיכם הם עליו ושהוא שמע את תלונותיכם: (ט) אמור אל כל עדת. כיון שידע שנתקבלה תפלתו כענין רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים (ברכות סוף פרק אין עומדין) או יותר מזה: קרבו לפני ה'. ההולך לפניהם בעמוד ענן: (י) ויפנו אל המדבר. כי דרך המדבר היה הענן מהלך בנסעם: (יד) והנה על פני המדבר דק. דבר שהגרגיר

רמבן

בשר לאכול וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים ונתתו לכם לחם בבקר לשבוע וראיתם את כבוד ה':
(יב) **שמעתי** את תלונות בני ישראל דבר אליהם לאמר בין הערבים. זה הדבור כבר אמרו משה לישראל אבל נשנה בעבור שאמר שמעתי את תלונות בני ישראל כי מתחלה אמר הנני ממטיר לכם לחם כעושה עמהם חסד ברצונו או לזכותם. ועתה הגיד כי נחשב להם העון ובעבור התלונה יעשה עמהם כן כדי שתדעו בו כי אני ה' אלהיכם כי עד עתה אינכם מאמינים בה' אלהיכם על כן אתם מתלוננים על נביאיו. ויתכן שמתחלה לא הבטיחם להיות להם המן כל ימי המדבר והיו חושבים אולי יהיה ליום אחד או לשנים בהיותם במקום ההוא ובנסעם משם יבאו אל מקום לחם ועתה אמר להם בין הערבים תאכלו בשר תמיד ובכל בקר ישבעו לחם כל ימי המדבר. וכן דעת רבותינו שהיה השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן וכן נראה כי על שני הדברים נתלוננו ובכיהם שמע את תלונתם ותאותם יביא להם כי מה יתן להם ומה יוסיף להם בשר ליום אחד או לשנים והפרשה שתפרש ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים ותקצר בענין השלו ויהי בערב ותעל השלו כי הוא כנוהג שבעולם וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו עתה לשובע כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע ויתכן שהיו גדוליהם לוקטין אותו או שהיה מזדמן לחסידים שבהם וצעיריהם היו תאבים לו ורעבים ממנו כי לא יספר בשלו וילקטו המרבה והממעיט כאשר אמרבמן ולכך אמר שם והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה ואמר וישובו ויבכו גם בני ישראל שהיו גם מהם בוכים לו ולא כלם ואז נתן ממנו להם לרוב מאד כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים ואכלו חדש ימים בשפע ההוא ושב לענינו הראשון. על דרך הפשט היו כל מעשה השלו לעתים והמן שהיה חייתם היה להם תמיד כי עיקר תלונתם על כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב:
(יד) **דק** מחספס. על דעת אונקלוס מן מחשוף הלבן חשף ה' בחלוף השי"ן בסמ"ך ועין הפועל כפולה. דק ככפור הוא הנופל בימי הקור וכן כפור כאפר יפזר ותרגם אונקלוס דעדק כגיר כגלידא על ארעא. וכתב רש"י ז"ל כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם בגיר והוריך דעדק בגיר דגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירוש דק ככפור שטוח וקלוש ומחובר כגליד דק שהיה מגליד גלד דק מלמעלה. ומה

אל כל עדת בני ישראל ג' וסי' קרבו לפני ה' כי שמע את תלנתיכ'. ויהי כדבר אהרן. הארץ אשר עברנו: ובבקר ח' וסי' ובבקר תשבעו לחם. ובבקר היתה שכבת. ובבקר זרעך תפריחי. ובבקר הפלתי תקדמך. ובבקר אמר למלך. ובבקר היא שבה:

תולדות אהרן ונחנו מה. הוגין פט: תלנותיכם. סנהדרין קי: שליו. יומא עה:

רשי

דק מחספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפיו׳. כפור ויליד״א בלעז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מן צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טיונב״ש בלעז שהיה מגליד גלד דק ולמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא כמו (דניאל א) וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עמר. שם מדה: מספר נפשותיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהל תקחו עומר לכל גלגלת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו: (כ) ויותירו אנשים. (ס״ר) דתן ואבירם: וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש. ה״ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים

אבן עזרא

העי״ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה״א כמו הגיגי כי אחר שחסר הה״א נראו הגימ״ל כלמ״ד פעל על כן כפלוהו רק באותיות נראות לא מצאנו העי״ן כפול: (טו) ויראו. אמר רבינו כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא מן הוא והמגיד לו ככה לא דבר נכון כי תרגום מה הוא בלשון ישמעאל מה הוי רק מן הוא תרגומו מי הוא כי איננו נופל מן בלשונם כי אם על אדם כי פי׳ מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם וכמוהו רבים ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש וכבר באש וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ואיחר הכתוב לומר דברי משה בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה ה׳ זה בדרך הסברא כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם: ויעשו. על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא: (יח) וימודו בעומר. מצא כל אחד מה שטער: (יט) ויאמר. הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר רק יבטח בשם כי מחר ירד כי איננו מצוה עליו לאכלו כלו רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו: (כ) ולא. מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה כי אנשים מעטים היו. אמ׳ רבי מריגום כי ויר׳ מגזר׳ רמה: (כא) וילקטו גו׳. טעם וחם

תורה ותרגום

דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר

כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא׃ טו וַחֲזוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יָדְעִין מָה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דִּיהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכָל׃ טז דֵּין פִּתְגָמָא דְּפַקֵּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוֹם מֵיכְלֵיהּ עֻמְרָא לְגֻלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לִדִי בְמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן׃ יז וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקַטוּ דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר׃ יח וְכָלוּ בְעֻמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר גְּבַר לְפוֹם מֵיכְלֵיהּ לְקַטוּ׃ יט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃ כ וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה וְאַשְׁאָרוּ גּוּבְרַיָּא מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵישׁ רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגֵיז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה׃ כא וּלְקַטוּ יָתֵיהּ בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר לְפוֹם

ויאמר משה אלהם ג׳ וסי׳ הוא הלחם אשר. איש אל יותר. אם יעברו בני גד: לגלגלת ג׳ וחסר וסי׳ עמר לגלגלת. בקע לגלגלת. מחצית השקל דולקחת חמשת חמשת: יותר ז׳ בלישנא וסי׳ איש אל יותר ממנו. ואת היותר החרמנו. ויותר ממנו מאה רכב. דשמואל וחברו דדיה כי מה יותר לחכם. ויותר לראי השמש. לעשות יקר יותר ממני: ויותרו ה׳ חסר בלישנא וסי׳ ויותרו אנשים ממנו. הנותרים לאמר. סוף פסוק. והותירך ה׳ לטובה בפרי בטנך. את אשר הותרה משבעה. ויאכלו ויותרו כדבר ה׳; בבקר בבקר י״ג וסי׳ בישעיה סי׳ ג׳ בהפטרת והיה עקב:

תולדות אהרן שכבת טל. שם: מחוספס. שם: איש אל יותר. ערכין טו: ויותירו אנשים. שם: בבקר בבקר. ברכות כו:

בעל הטורים זה הדבר אשר צוה ה׳. בזה הפסוק יש אלפי״ן ביתי״ן לומר לך כל המקיים את התורה הקב״ה מזמין לו את פרנסתו בלא טורח כמו אוכלי המן: ויותרו ב׳ במסורה. הכא ויותירו אנשים ממנו ואידך ויותרו כדבר ה׳ התם שהותירו כדבר ה׳ נתקיים בו ברכה והכא שעברו על דברי ה׳ והותירו נפתלה בו קללה: וירם ג׳. הכא ותד וירם כבוד ה׳ אלהי ישראל ותד שבעו וירם לבם. וירם לבם זו גסות הרוח ולכך נסתלקה שכינה שנאמר וירם כבוד אלהי ישראל דאמרינן בפ״ק דסוטה כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו דוחק רגלי השכינה ועוד וירם לבם שאם רם לבבו שיש בו גסות הרוח ירום תולעים וז״ש מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה:

רמבן

שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק ואין כל זה נכון כי הגיר הוא העפר הלבן הנדבק לאבנים וינפצו אותו וטחין בו הכותלים כסיד והוא לבן מאד וטוב מן הסיד לטוח על הקירות וכן כתוב על גירא די על כותל היכלא ועל כן ייחס בו המן שהוא לבן ומפוזר על הארץ כגיר המנופץ ואונקלוס תרגם במלת כפור בשני פנים עשאו תחלה מן וכפרת אותו מבית ומחוץ בכופר ולכן אמר כגיר במלת כפר כגיר שנו טחין ומכסים ועשאו עוד מן כפור כאפר יפזר שהוא הקרח הדק היורד בקיר כמו שתרגם וקרח בלילה וגלידא נחית עלי בליליא וממנו מינים והאחד יקרא גליד כמו ששנינו במשנה מקואות אלו לא מעלין ולא פוסלין השלג והברד והכפור והגליד וכן תרגם אונקלוס בשני פנים בכתובים רבים אבל בנוסחאות הבדוקות מן התרגום כתוב בהן דעדק דגיר כגלידא על ארעא ופירוש עשוי חמרים חמרים כגליד על ארעא והוא האמת שאם היה מלשון גיר היה מתורגם גלידא כגירא כי כן דרך הלשון ההוא: (כ) וירם תולעים ויבאש. הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ורמה לא היתה בו וכן הוא הדרך לכל דבר שהוא מן המתליעים לשון רש״י. ואלו היה המן מתליע כדרך הטבע כדרך שאר המתליעים היה הדבר כן אבל זה שהתליע בדרך נס יתכן שהריס תולעים תחלה ואין צורך שנהפוך המקרא ועוד כי הכתוב שאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו הוא המוכיח כן כי אלו לא היה מרים תולעים עד אשר עלה באשו תחלה כשאמר לא הבאיש כבר הבטיחנו שלא היתה בו רמה ולא יכפול אחרי כן ורמה לא היתה בו אבל אם הריס תולעים תחלה כפשוטו של מקרא והוצרך לומר שזה לא הבאיש וגם לא עלתה בו רמה כלל ואף מן המתליעים בטבע לא יבאשו רק החמים ולחים מהם אבל היבשים ירומו תולעים ולא יבאשו כלל כעצים המתליעים והפירות המרימים תולעים באיביהן או אחרי כן אמרו וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים ואחר כך באשים אלא שהקב״ה בקש לבראות מעשיהם לבריות שלא יריחו את ריחו בערב וישליכו אותו שהיה עושה כל הלילה שורות שורות תולעים מיד ויקצוף עליהם משה:

ספורנו

שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא: דק ככפור. גם בהנחתו היה דק שלא היה מונח גרגיר על גרגיר: (טז) זה הדבר אשר צוה ה׳. באמרו ובבקר תשבעו לחם: לקטו ממנו. כל אחד כרצונו אחד המרבה ואחד הממעיט: איש לפי אכלו עומר לגלגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו. כי בכל ענין שתלקטו הן בתרבו ללקוט והן שתמעיטו יהיה זה על״פ שיהיה הנלקט מזון לכל אחד כפי אכלו שישביע את הרגיל לאכול הרבה ולא יתן מזון יותר מהראוי למי שהוא רגיל לאכול מעט ושמה שילקוט הן על ידי המרבה ללקוט הן על ידי הממעיט יהיה עמר לגלגלת לא פחות ולא יותר. ושמי שילקוט בעד כל בני ביתו ילקוט עמר לכל אחד כמספר כל הנפשות אשר באהלו: (כ) ויקצוף עליהם משה. כי אמנם לא קרה זה מפני היותו יותר מכדי שבעם אבל הותירוהו לכתחלה לנסות: (כא) בבקר בבקר. בכל בקר

אבן עזרא

וחם השמש כחום היום כי השמש לא יחם : ונמס. מבנין נפעל מפעלי הכפל : (כב) ויהי. ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה והם לא ידעו למה ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה ושאלוהו מה יעשו כי למה צוה ללקוט משנה ואיך יוכלו לאכלו : (כג) ויאמר. כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש כי מחר הוא יום שבת לה' כי זה היו' סמוך לש' בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי וככה בשנת השמטה שבתה הארץ שבת לה'. ומלת שבת בדקדוק קטן כי איננה על משקל גנב כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה והעד שבת היא לה' ומלת שבת שם דבר כמו שביתה וככה דקדוק המלה שיתה ראויה להיות שבתת על משקל דלקת וכאשר נוסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה וככה מלת אחת כאשר אפרש. ומלת אפו. זרה כי היה ראוי להיותו על משקל עשו והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו : את אשר תאפו. כמנהגכם אפו שתאכלו היום וככה את אשר תבשלו בשלו והנה מהעומר האחת עשו כל זה ובשלו הכל כרצונכ' ואכלו מה שיספיק לכם : ואת כל העודף. הניחוהו עד הבקר שאומר לכם מה תעשו והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת רק בבקר הודיעם זה הסוד : (כה) ויאמר. רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו כי משה אמר כי שבת היום לה' ולא הלילה שעבר גם אמר מחר ופירשו ויהי ערב ויהי בקר כרצונם כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם כאשר הוכרתי לך כי מנהג ארצות ערלים אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובניהם ועניהם כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום על כן אמר מחר ועתה שיח לבך להבין טפשות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום והוא מעת זרוח השמש עד שקעו ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו והנה הלילה הפך היום כמו שחשך הפך אור אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש. עד דקר יום והנה הוא לילה והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום על כן כתוב לילה ויום ויום ולילה שלשת ימים ושלשה לילות כי אלו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה וזה לא יתכן בראיה גמורה מחכמת הדבר ששם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו והדרך השנית שמלת יום טפל על זמן קרוב או רחוק כמו ביום הכותי כל בכור אתה עובר היום אל ארץ אחרת כיום הזה והיה ביום ההוא ורבים ככה והנה נניח כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי כי שנותינו אינם קבועים כמהלך החמה והלבנ' רק בקביעות בית דין והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו ופירש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב וכתוב מערב עד ערב תשבתו שבתכם ועוד הי' אשר לא יהיה טהור מקרה לילה והנה לא יטהר עד בא השמש הוא סוף היום הראשון ואילו כן שהוא עד בקר יום שני היה ראוי שירחץ בבקר כי אם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא גם חצי יום שבא ואלה דברי התועים וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בוקר במקומו : ויאמר. עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו היום

תורה ואונקלוס

כא וַיִּלְקְט֤וּ אֹתוֹ֙ בַּבֹּ֣קֶר בַּבֹּ֔קֶר אִ֖ישׁ כְּפִ֣י אָכְל֑וֹ וְחַ֥ם הַשֶּׁ֖מֶשׁ וְנָמָֽס׃ כב וַיְהִ֣י ׀ בַּיּ֣וֹם הַשִּׁשִּׁ֗י לָֽקְט֥וּ לֶ֙חֶם֙ מִשְׁנֶ֔ה שְׁנֵ֥י הָעֹ֖מֶר לָאֶחָ֑ד וַיָּבֹ֙אוּ֙ כָּל־נְשִׂיאֵ֣י הָֽעֵדָ֔ה וַיַּגִּ֖ידוּ לְמֹשֶֽׁה׃ כג וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֗ם ה֚וּא אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה שַׁבָּת֧וֹן שַׁבַּת־קֹ֛דֶשׁ לַיהוָ֖ה מָחָ֑ר אֵ֣ת אֲשֶׁר־תֹּאפ֞וּ אֵפ֗וּ וְאֵ֤ת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ֙ בַּשֵּׁ֔לוּ וְאֵת֙ כָּל־הָ֣עֹדֵ֔ף הַנִּ֧יחוּ לָכֶ֛ם לְמִשְׁמֶ֖רֶת עַד־הַבֹּֽקֶר׃ כד וַיַּנִּ֤יחוּ אֹתוֹ֙ עַד־הַבֹּ֔קֶר כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּ֣ה מֹשֶׁ֑ה וְלֹ֣א הִבְאִ֔ישׁ וְרִמָּ֖ה לֹא־הָ֥יְתָה בּֽוֹ׃ כה וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אִכְלֻ֣הוּ הַיּ֔וֹם כִּֽי־שַׁבָּ֥ת הַיּ֖וֹם לַיהוָ֑ה הַיּ֕וֹם לֹ֥א תִמְצָאֻ֖הוּ בַּשָּׂדֶֽה׃

... מֵיכְלֵיהּ וּמָה דְמִשְׁתָּאַר מִנֵּיהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד חַם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃ כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקַטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין תְּרֵין עֻמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דְמַלֵּיל יְיָ שַׁבְתָא שְׁבַת קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחַר יָת דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֵפוֹ וְיָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיָת כָּל מוֹתָרָא אַצְנָעוּ לְכוֹן לְמַטְרָא עַד צַפְרָא׃ כד וְאַצְנִיעוּ יָתֵיהּ עַד צַפְרָא כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה וְלָא סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָה בֵיהּ׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחוּנֵיהּ

מסורה

וחם ג' פתחין וכף וחם השמש ונמס. וחם לאדני המלך. אם ישכבו שנים. וא' חם לבי בקרבי וסי' בלישן הרגום כלא דדמוך בשמשא: תמצאהו ז' הסר בלישנא וסי' היום לא תמצאהו. וימצאהו המרים. ומצאהו רעות. וימצאהו בחלקת גבות. ויבקשו שלשת ימים. כהלום יעוף ולא ימצאהו : תולדות אהרן ונמס. שם: להם משנה. שבת קיז: את אשר האפו. ביצה טו (ביצה כה): אכלוהו היום. שבת קמז קיה זוכר האזינו סוד בלא בעודות בשבת :

רשי

המתליעים : (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל (מכילתא) פשר לשון פושרים ע"י השמש מתחמם ומפשיר : ונמס. דישטנפי"ר. ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד' מיתות : (כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד. ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (מכילתא) (שאם להגיד ששניים היו והלא כתיב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח) : ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטווה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל : (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום. לשון אפיה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל : למשמרת. לגניזה : (כה) ויאמר משה אכלוהו היום וגו'. (מכילתא) שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו אבל

בעל הטורים

בעה"ט וחם השמש ונמס ד' במסורה. הכא ואידך וחם הוא אבי כנען. וחם לאדוני המלך. אם ישכבו שנים וחם להם כדאיתא ביומא שמן היה מברר בכל אם נשאת תוך ג' חדשים וילדה ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון בבית מי שנמצא העומר שלו היה אביו וזהו אם ישכבו שנים וחם להם היה מתברר על ידי וחם השמש וכן אם זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה אם נמצא עומרה בביתו היה קרוב לה ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לו וזה וחם לאדוני המלך שדורש בסנהדרין על קדושין וחם השמש שהיה מתברר על ידו וכן גבי עבד כנעני זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא בבית שנמצא עומרו שלו הוא וזהו וחם אבי כנען (ה"א הרא"ש ז"ל) : ונמס ב' במסרה. הכא ואידך שניו יתרוץ ונמס שהיה המן נמס ובותין ממנו החיות והאומות לדין אותן ואוכלין וטועמין בהם טעם מן והיו הורקין שניהם ונמס על טובתם של ישראל : לאחד ב' במסורה. הכא שני העומר לאחד ואידך ככה תעשו לאחד כמספרם כל אחד היה מנחתו עשרון אחד וככה ככה עם שעומר היתה מנחתו שני עשרונים ואו' במדרש שאחד היתר להקריבה שהוא א' וכן גמי תעשה לאחד כמספרם כמו שעשיתם לכבש כן תעשו עשרון א' יתר להקריבה (דקמן לאחד מורם על שדוע אחד המיוחד) : שבתון שבת קודש. הקדים שבתון לשבת והתיב קודש ובפרשת ויקהל הקדים קדש לשבת יהיה לכם קודש שבת שבתון לה' לומר שמוסיפין מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו בגיון שביתה קודם ביבא עיקר הקדושה ואחר שיצאה הקדושה וכן במ"א נאמר את שבתותי תשמרו הקדים שבת למוראה ובמקום אחר הקדים שמירה לשבת כהסיה דתנן לא יצא החייט במחט בלו סמוך לחשכה ובמורה ההריו באסור ליהנות ממעשה שבת כגון להזון במרחן שנתחמם לצורך ישראל: ורמה ב' במסורה. ורמה לא היתה בו. ורמה תכסה עליהם לומר לך שאין הרמה שולטת במתים בשבת ואין הרמה שולטת באוכלי המן כדאיתא בפ' המוכר את הספינה :

ספורנו

היך כמו לדברה אל יוסף יום יום. וכן בבקר בבקר בהשימו את סנרות : וחם השמש ונמס. לפיכך היו מלקטים בבקר כדי שלא ימס בחום השמש: (כג) את אשר תאפו. החלק ממנו שאתם חפצים לאפות בתנור כענין ועשו אותו עגות : אפו. עתה מע"ש : ואת אשר תבשלו. כענין ובשלו בפרור : בשלו. עתה : (כה) אכלוהו היום. לפתים מזומנים מזה היום : כי שבת היום לה'. כי כל זה היום שבת לה' ובכלו שמר לאכול את המן הנשאר מע"ש ולא יהיה שומר זה לאחר השבת : היום לא

רמבן

(כג) אשר תאפו אפו. פי' רש"י מה שאתם רוצים לאפות בתנור או לבשל במים אפו ובשלו היום לשני ימים ואם כן יאמר את אשר תאפו משני העומר אשר בידכם אפו היום ואת אשר תבשלו משניהם בשלו עתה ואת כל העודף לכם משבעכם היום הניחו לכם למשמרת עד הבקר ובבקר כאשר ראו שלא הבאיש באו לפניו כי לא רצו לאכול ממנו מיום אל יום אע"פ שהתיר להם להניחו עד הבקר ובבקר התיר להם אכלוהו היום הזה בלבד כי על כן אמרו להניחו

רשי

אבל מחר תמצאוהו : (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו . ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים (מכילתא) : (כח) עד אנה מאנתם . משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעי׳ מתגנין הכשרין (ב"ק צ"ב) : (כט) ראו בעיניכם כי ה׳ בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים : שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד׳ אמות ליוצא חוץ לתחום ג׳ לגופו וא׳ לפישוט ידים ורגלים : אל יצא איש ממקומו . אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן . עשב ששמו קולייאנד"ר וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן : כצפיחת . בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת . לגניזה : לדורותיכם . בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא לה׳ צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה׳ שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו : (לג) צנצנת . צלוחית של חרס כתרגומו : והנח אותו לפני ה׳. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן :

ארבעים

בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־
בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ
מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃
ס כח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־
אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֺתַי
וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן
לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן
לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם
שְׁבוּ ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ
מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ ל וַיִּשְׁבְּתוּ
הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ לא וַיִּקְרְאוּ
בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא
כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת
בִּדְבָשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר
מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם
לְמַעַן ׀ יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת
וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח
אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי

בְּחַקְלָא : כו שִׁתָּא יוֹמִין
תִּלְקְטוּנֵיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
שַׁבְּתָא לָא יְהֵי בֵיהּ :
כז וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
נְפַקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא
אַשְׁכַּחוּ : כח וַאֲמַר יְיָ
לְמשֶׁה עַד אֵימָתַי אַתּוּן
מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוֹדַי
וְאוֹרָיְתִי : כט חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ
יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל כֵּן
הוּא יָהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא
שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין
תִּיבוּ אֱנָשׁ תְּחוֹתוֹהִי לָא
יִפּוֹק אֱנָשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה : ל וְנָחוּ עַמָּא
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה : לא וּקְרוֹ
בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵיהּ מַנָּא
וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּידָא חִיוַּר
וְטַעְמֵיהּ כְּאַסְקְרִיטָוָן בִּדְבַשׁ :
לב וַאֲמַר משֶׁה דֵּין פִּתְגָמָא
דְּפַקִּיד יְיָ מְלֵי עוּמְרָא
מִינֵּיהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן
בְּדִיל דְּיֶחֱזוֹן יָת לַחְמָא
דְּאוֹכֵלִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא
בְּאַפָּקוּתִי יָתְכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם : לג וַאֲמַר משֶׁה
לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא
וְהַב תַּמָּן מְלֵי עוּמְרָא
מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ
לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן : לד כְּמָא
דְּפַקִּיד יְיָ לְמשֶׁה וְאַצְנְעֵיהּ
אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא

אבן עזרא

היום כי לא ירד : (כו) ששת. כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי לא יהיה. מן יורד והוסיף בו תוספת ביאור כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו : (כז) ויהי ביום השביעי . לרדת המן. יצאו ללקוט . לראות היעמדו דברי משה : (כח) ויאמר ה׳. משה כנגד כל ישראל והטעם שיאמר לישראל ככה : וטעם מצותי . על האנשים שהותירו ממנו עד בקר : וטעם ותורתי . שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו להם משנה וטעם לשון רבים מצותי ותורותי כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם ויש להם סודות בדברי הנשמה ולא יבינום רק המשכילים ועל כן כל מצוה היא שתים : (כט) ראו . הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשית על כן הוא נותן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום : שבו איש תחתיו . באהלו . ופי׳ אל יצא איש ממקומו . ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט : וישבתו . ספר הכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיו׳ ההוא והלאה : (לא) ויקראו . הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו במן ושב עתה לספר שבחו : יש אומרים . כי כזרע גד לבן כוסברתא ונקרא בלשון ערבי כסביי"ר ויש אומרי׳ חרדל ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן וככה צפיחית והגאון אמר כי הוא רקיק מצות והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב: (לב) ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן רק נכתבה במקו׳ הזה לספר זה הנס שעומד המן לדורות והנה משה אמר כן לישראל על כן אמר אשר האכלתי אתכם : (לג) צנצנת . כלי חרס או נחשת ואין למלה הזאת חבר . וטעם לפני ה׳. בעבור הכבוד שהוא על הכרובים : (לד) כאשר. הנה פי׳ לפני ה׳ לפני העדות שהוא הארון ונקרא ארון העדות בעבור לוחות

הברית

על כן בי בטעם תלישא גדולה וסי׳ על כן הוא נתן לכם ביום הששי . קרא שם המקום ההוא עמק עכור : יומים ה׳ בלישנא ג׳ מלאים וב׳ חסרים וסי׳ לחם יומים . אך אם יום או יומים . לא יום אחד תאכלון . או ימים או חדש או ימים . יחיינו מימים . ב׳ בתראה חסר : שבו ה׳ בתורה נמסר פרשת וירא : אל יצא ג׳ וסי׳ אל יצא איש ממקמו . אל יצא פליט מן העיר . בואו הבום איש אל יצא : השבעי חד מן ה׳ חסרים נמסר פרשת בא : וישבתו ב׳ וסי׳ ביום השביעי. וישבתו שלשת רעי איוב : אחת ו׳ פתחין בזקפא וסי׳ קח צנצנת אחת . ויסבו את העיר ביום. ויאמר אבישי אל דוד . ויחלק לכל העם לכל המון ישראל . ותנו את החצי לאחת . והנה ככר עפרת . זכריה. וסי׳ בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי . וכל חקה מדת שנה תורה חמש׳ת סימן דכו׳ אחת במ׳א נקי יהיה לביתו שנה אחת :

תולדות אהרן תלקטוהו . שבת פו : ויהי ביום השביעי . שבת קיח ערכין טו : עד אנה מאנתם . ב"ק נב סנהדרין יא (סנהדרין לח) : נתן לכם את השבת . עקרים מג כה (דרוש לה) : שבו איש תחתיו . ערובין מה נא (ערובין כ כא פסחים נד) : אל יצא איש . ערובין יז נא ערכין טו : ממקומו ביום השביעי . זוהר ויקהל : דבש . יומא עה : מלא העומר . הוריות יב כריתות ה : למשמרת . הוריות שם כריתות שם : לדורותיכם . הוריות שם כריתות שם :

בעה"ט ללקט ג׳ במסורה . הכא יצאו מן העם ללקוט . ותקם ללקט מה התם ילפינן ב׳ לקט ג׳ אינו לקט אף הכא שנים לקטו ביום הששי ומצאו . ביום השבת יצאו ללקוט השלישי ולא מצאו : אל יצא ג׳ במסורה . הכא ואידך אל יצא פליט מן העיר . בואו הכוס איש אל יצא . אל יצא איש ממקומו היינו חוץ לד׳ אמות לפי שיצא חוץ לתחום אל יצא פליט מן העיר היינו תחום שבת בואו הכוס איש אל יצא רמז לב"ד לוקין על ערובי תחומין ד"ת : ותורתי שנים במסורה . בפרשת ואלה תולדות : למען יראו את הלחם . ר"ת אליה לומר שיהיה שמור עד שיבא אליהו : וכאן ב׳ במסרה . הכא ואידך והנה אל הסלע דגדעון מה התם נתעכל מאליו גם המן נבלע באברים ונתעכל מאליו :

ספורנו

לא תמצאוהו . בכל יום שבת כמו שהוא היום לא תמצאוהו : (כז) יצאו מן העם . מן המחנה אל מקום רחוק חושבים למצא ממנו שם כי לא נאמנה את אל רוחם : ללקוט . וזה היה חלול שבת בלי ספק אם היו מלקטים הדבר ממקום גדולו כאמרם ז"ל (שבת פ׳ כלל גדול) האי מאן דעקר כשותא מהיזמי והיגי חייב משום עוקר : (כח) עד אנה מאנתם לשמור . הנה החטא בשמירה נעשה בין כלכם כי אחר שא"פ שלא יצאו עמהם ללקוט גרמת ביאתו שלא למדת אותם הלכות שבת ועניינו רק שמרת ששת ימים שלקטוהו ולא שבעת ימים וכזה מכו את פיך ואמרת וביום השביעי שבת לא יהיה בו והם לא האמינו לדבריך אבל לא למדתם מצותי שבכלל מלאכה תהיה לקיטת המן שחייב בה הלוקט משום תולש והבאתו מרשות לרשות שהיא בכלל המלאכות גם כן : ותורותי . ענין השבת וטעמו ומתן שכרו ועונשו אשר כל יודעיהם יזהרו לשבות בשבת בלי ספק : ראו . התבוננו כי ה׳ נתן לכם השבת ואין זו מצוה בלבד אבל היא מתנה שלא נתנה לזולתם . כאמרם ז"ל (שם פרק במה מדליקין) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני חפץ ליתנה לישראל . וכן סדרו בתפלה ולא נתתו לגויי הארצות וכו׳ כאמרו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות

סברית שהיו שם: (לה) ובני. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסים רבים היו במן ועמדו ארבעים שנה ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת. כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמצאו על כן הוצרך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל שהיא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם אז שבת המן: (לו) והעומר. הזכיר זאת המדה כי הגלגלת היה רב לשובע: (א) ויסעו. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים. וטעם על פי ה'. ביד משה כאשר הזכרתי: (ב) וירב. הזכיר העם ולא כל העם כאשר הזכיר בדבר המן כי שתים כתות היו האחד אין להם מים לשתות והיא העושה מריב עם משה והשנית יש להם מי' שהביאו מאלוש והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים כאשר יפרש: תנו לנו מים. למשה ואהרן מדברים ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי כי משה לא דבר עם ישראל רק ע"י אהרן והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי נצעק כלנו אל השם ואמר למנסים מה תנסון את ה': (ג) ויצמא. כאשר הקחוק עליהם הצמאה התרעמו על משה כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים: (ד) ויצעק. דבר הכתוב דרך משל כי רבי' מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי

(לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן (קדושין לח) (ס"א שאותם שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושבת רש"י ישן): אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב. נמצאו מכחישין, זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר (יהושע ה) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: (לו) עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים. נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות: (ב) מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה. (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט

לְמַטְרָא: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכַלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּעָלוּ לְאַרְעָא יָתֵבְתָּא יָת מַנָּא אֲכַלוּ עַד דַּאֲתוֹ לִסְפֵי אַרְעָא דִּכְנָעַן: לו וְעֻמְרָא חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין הוּא: א וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְּסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא: ב וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה אַתּוּן מְנַסַּן קֳדָם יְיָ: ג וּצְחִי תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרָעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנָן אַסֵּיקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיָת בְּנַי וְיָת בְּעִירַי בְּצַחוּתָא: ד וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעְבֵּיד לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר פּוֹן

הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן: לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא: שביעי פ

יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם: ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה: ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא: ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט

כו"ל חסר כמ"ח. ל' / ל' / ג'. ל' חסר יו"ד קדמאה בתורה ג' / כל סין מ"ל כל נן חסר ב' מ"ל בתורה / ד' וחסר / מטעים ביס תנה / כ"כ. פ' פסוק' מה מה. / ג' ומ"ל / ה' דגש / ב' כמעט / ג' וה' אני ומקני

העדת כלם חסר במ"ח וס"י מצויין בפרשת אחרי מות: אל קצה ו' וסי' ובני ישראל אכלו את המן. וירד הגבול אל קצה ההר. ועבר הגבול אל כתף בית הגלה. וירד הוא ופורה נערו. צא נא לקראת אחז. הנה ה' השמיע: והעמר עשרית האיפה ל' כתיב כן בתורה. ועשירית האיפה סלת ל' מלא דמלא בתורה ושארא אורייתא עשירת כתיב. בכל נביאים וכתובים עשרית כתיב במ"א ועשירת המר האיפה. יחזקאל: ברפידים ב' מלאים בתורה וסי' ויחנו ברפידים ואין מים. ויסעו מרפידים ויבאו: הריבון ג' ומ"ל וסי' מה תריבון עמרי. האתם תריבון לבעל. המפניו תשאון אם לאל תריבון. אניך: מה תריבון עמדי מה ח' פסוק מה מה נמסר פרשת שמות: למים ה' דגשים וסי' ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. לא רעב ללחם ולא צמא למים. וחד בין מים למים.

תולדות אהרן אכלו את המן. קדושין לח: עשירית האיפה. ערובין פג: רפידים. סנהדרין קו בכורות ה: ואין מים לשתות. ערכין טו: וירב העם. שם:

בעל הטורים והעמר עשירית האיפה. סמך והעומר לפרשת המן רמז שיאכלו המן עד שיקריבו העומר: תריבון ג' מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. אם אהל תריבון ללמדך שכל המריב עם רבו כאילו מריב עם הקב"ה וכאילו מריב ועובד ע"ג וזהו הריבון לבעל: למים ה'. ויצמא שם העם למים. רפאתי למים. הוי כל צמא לכו למים ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. ולא צמא למים פי' אם יצמאו למים שאדיריהם ישלחו צעיריהם ולא ימצאו מים לכו למים דהיינו תורה ויתרפאו כמים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים: העליתנו ב' במסורה. למה העליתנו ממצרים. ממצנו כי העליתנו במהלקותו של קרח לומר שאותם עצמם הם שדברו בכאן:

ספורנו

את השבת לדורותם והוא שישינו יום שכלו שבת: (לה) אכלו את המן. המורת להם חיים וזולתו כאמרם בלתי אל המן עינינו: עד באם אל ארץ נושבת. אל ארץ סיחון ועוג כי שם אכלו גם מלחם הארץ: את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען. ועם לחם הארץ אכלו מן אחר בואם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן כאמרו ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וישבות המן ממחרת: יז (א) לשתות העם. לשתיית העם כמו לשבת אברם: (ב) מה תריבון עמדי. הלא ידעתם שאני מצוה ועושה: מה תנסון את ה'. ואם ריבכם עמי הוא כדי לנסות המשלה מה תכוון לרע לכם כי זה הנסיון רב הסכנה שאם יקצוף יכלה פעלו להשחיתכם ויהיה הנסיון

רמבן

להניחו למשמרת והודיעם בטעם המצוה כי היום לא תמצאוהו בשדה כי השם יעשה כן בעבור שהוא שבת קדש לה' ומפני שאמר ואת כל העודף יתכן שלא יתן להם מדה כזה אבל יאכלו כרצונם בששי כי העודף יספיק לשבת כי ברכת ה' היא ור"א אמר את אשר תאפו כמנהגכם אפו לכם היום והוא העומר הידוע להם ואת כל העודף שהוא העומר השני הניחו לכם למשמרת עד הבקר ולא הגיד מה יעשו ממנו ובבקר אמר להם אכלוהו היום ואם כן יאכלוהו בשבת חי מבלי שיאפו או יבשו בפרור ועשו ממנו עוגות כמנהגם והראשון יותר נכון וכן דעת אונקלוס: יז (א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידים. ואמר שנסעו ממדבר סין שחנו שם במסעם מאלים והלכו למסעים רבים שעשו על פי השם ואחרי כן חנו ברפידים ואמר זה דרך קצרה כי במסעם תחלה ממדבר סין חנו בדפקה ואחרי כן באלוש ומאלוש לרפידים וזה טעם למסעיהם כי היו להם מסעים ממדבר סין אל רפידים ולא באו שם במסע הראשון אבל לא בא עתה אלא לפרש תלונותם כי בתחלת בואם במדבר ההוא ילונו על הלחם ועתה ירבו על המים ואין מים לשתות העם כאשר באו אל המקום ההוא ולא מצאו שם עינות מים מיד עשו מריבה עם משה. וזה טעם וירב העם עם משה כי התלונות במקומות שנאמר בהם וילונו היא תרעומות שהיו מתרעמים על ענינם לאמר מה נעשה מה נאכל ומה נשתה אבל וירב שעשו עמו מריבה ממש ובאו עליו לאמר תנו לנו מים אתה ואהרן אחיך כי עליכם הדבר ודמינו עליכם ומשה אמר להם מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' כי הריב הזה לנסות את ה' הוא היוכל תת לכם מים כי אם תחרישו ותתפללו אליו אולי יענה אתכם וכן היה הדבר בלבם לנסות כאשר אמר ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין ואז רפתה רוחם מעליו ועמדו יום או יומים מסתפקים במים שבכליהם ואחרי כן ויצמא שם העם למים וילן העם על משה כענין התרעומות אשר המה עושים בכל מקום בבקשם דבר שיאמר: (ד) למה זה העליתנו ממצרים. וכראות משה כי צמאו התפלל לשם והגיד לפניו צרתו במריבה שעשו עמו בראשונה. ר"א אמר כי היו שתי כתות האחת מריבה והאחת מנסה את ה' והנכון מה שאמרתי: להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא. יזכירו לו בתלונתם גם המקנה לאמר לו כי הם צריכים מים רבים וצריך לתת להם עגה כלם ולכך נאמר שם בשנית ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. ורבותינו אמרו השוו בהמתן לגופן אמרו בהמה של אדם היא

רשי

מעט וסקלוני: (ה) עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפרינון והצור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ אומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מניין שנאמר (במדבר יב) אדני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא

אבן עזרא

אותי: (ה) ויאמר. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה וקח אתך מזקני ישראל: ומטך אשר הכית בו. כגוי: (ו) הנני. [illegible] יש כי תמצאני והטעם כחי וגבורתי בחורב: והכית בצור. שאין בו מים ואחז דרך קצרה שלא הזכיר ותחת העדה ובעירם: (ז) ויקרא. משה או הקורא: מסה ומריבה. בעבור שני דברים הנזכרים ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יהל לעולם תהשני שהוא הקרוב כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה ופי' מסה על נסותם את ה' והנה פי' המסה היש ה' בקרבנו שיעשה כל צרכינו וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה על כן אמר לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה: (ח) ויבא. גוי עמלק הוא היושב בארץ הנגב: (ט) ויאמר משה אל יהושע. הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד שהיה בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר המרגלים: בחר לנו. דרך הלשון לומר ככה בחר לך שבו לנו בזה: אנשים. ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים: וצא הלחם. צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק ואנכי אהיה נצב על

מקרא

ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃

ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ

ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃

ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק

(מסורה בגליון: ג' וחסר · י"ג. ט"ו כה"ו · כ' · י"ח פס' כטע' בתורה · ג' דגש. ז' רפין · ג' · ל' והסר · ד' · כ' · ב' כמדם)

תרגום

וִירַגְמֻנַנִי: ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עִבַּר קֳדָם עַמָּא וּדְבַר עִמָּךְ מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְחוּטְרָךְ דִּמְחֵיתָא בֵיהּ יָת נַהֲרָא סַב בִּידָךְ וְתֵיזֵיל: ו הָא אֲנָא קָאֵים קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל טִנָּרָא בְּחוֹרֵב וְתִמְחֵי בְטִנָּרָא וְיִפְּקוּן מִנֵּיהּ מַיָּא וְיִשְׁתֵּי עַמָּא וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל: ז וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא נִסֵּיתָא וּמַצּוּתָא עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הַאִית שְׁכִינְתָא דַיְיָ בֵּינָנָא אִם לָא: ח וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים: ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גֻּבְרִין וּפוֹק אֲגִיחַ קְרָבָא

מסורה

וקח י"ב וסי' מצויין במשלי סימן ד': בצור ג' דגשים וסי' והכית בצור ויצאו. בא בצור והטמן. לעד בצור יחצבון: ויצאו ז' רפין וסי' הנני עומד לפניך שם על הצור. כי ינצו אנשים יחדו. ויצאו זקניך ושפטיך. ויצאו אחריו עד. ויצאו וראו בפגרי. ויאמר אליהם טמאו. ויצאו ישבי עירו: מסה ב' שום קרתא ומשתנין חד כתיב ס' וחד כתיב ש' וסי' ויקרא שם המקום מסה ומריבה. ובתאוה והמסה: נסתם ד' חסר בלישנא ועל נסתם. למען ענתך לנסתך. למען נסתך להטיבך. ותבא לנסתו בחידות: אם אין ד' וסי'

תולדות אהרן ומטך אשר הכית. סנהדרין נט: שם על הצור. ב"מ פו: והכית בצור. שם: [illegible] ז' בקרבנו. זוהר הדרת נבא: (פי' עמלק. מגלה עה): ויבא עמלק. פ"ת קיח מגלה ל לה:

בעל הטורים אם אין ד' במסורה. היש ה' בקרבנו אם אין. אם אין אתה דבר גבי אבשלום כשיעץ לו לצאת אל המלחמה עם דוד. אם אין אתה שמע לי. היש בה עץ אם אין פי' אני אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה אם אין אתה שומע לי ובאת מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין הייך שאתה צריך לשלחם כהויא אם אין דאבשלום דמיירי במלחמה כמ"ש רבותינו אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין וכן כאן בשביל שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק: ברפידים. ברף ידים שרפו ידיהם מן המצות. עם ישראל ברפידים בגימטריא רפו ידיהם מן המצות: ונא ב'. בבא ואידך ונא בסדם שאמר לו לצאת מיד לעננים:

רמבן

הוא חייו המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא. וטעם הזכירם אותי ואת בני ולכך (לא) אמרו בתם להמיתנו בצמא או להמית את כל הקהל הזה שיכלול אנשים ונשים וטף כאמרם בשאר המקומות כי יזכירו לו הבנים להרבות עליו תלונה שיזהר לדבר כי הקטנים לא יסבלו הצמא כלל וימותו לעיני אביהם כטעם דבק לשון יונק אל חכו בצמא:

(ה) **עבור** לפני העם. כלשון העביר אותו לערים והעברתי את אויביך בארץ לא ידעת שתעבור מהם אל מקום אחר או כמו ויעבור את הכושי והוא עבר לפניהם שקדם ללכת קודם להם וענין הכתוב הזה כי העם היו ברפידים והצור אשר יצאו ממנו המים היה בחורב והוא הר סיני על דעת הראשונים או מקום עיר לפני ההר קרוב לו על דעתי כאשר אפרש עוד. והנה הוליך משה לקדם לפני העם לעבור מרפידים אל חורב כמהלך פרסה או פרסאות רחוק מן המחנה לפניהם ועל כן אמר לו עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל והלכת כלומר שתלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור בחורב והכה הכה בצור ויצאו ממנו מים ולא ספר הכתוב ותשת העדה ובעירם כאשר בשניה אבל בידוע שעשו כן וברור הוא שלא הלכו העם אל חורב לשתות כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי אבל שלחו שם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב מים קרים נוזלים הלכו אל רפידים ושם שתו אותם והוא שאמר הכתוב ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים וכתיב פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר ומה שאמר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו גם הוא על הצור הזה בחורב על דרך הפשט והסלע השני אשר היה בקדש נבקע בו כמו באר מים נובע ועל כן אמר הוא הבאר אשר אמר ה' למשה ואמרו בשירת באר חפרוה שרים כי היה כמו באר חפירה ולכן אמר שם ותשת העדה ובעירם ששתו מיד שם באותו המקום אבל כאן היו נהרות שוטפים ממנו ושותין בבתיהם לרצונם ואע"פ שהיה [illegible] באורה של מרים כקבלת רבותינו יתכן שהיה בפעם הראשון וכל הארבעים שנה מושך מים כנהרות שוטפות בפעם השנית מפני העונש אשר היה שם נעשה כמו באר חפרוה מלאה מים חיים. וטעם ומטך אשר הכית בו. בעבור לאהרן והזכיר בו מכת היאור. ולא אמר והמטה אשר נהפך לנחש או והמטה אשר עשית בו את האותות להזכיר בו פלא כי אז הפך המים לדם והוציא אותם מטבע ועתה יביא מים בצור החלמיש והנה יעשה בו דבר והפכו:

(ו) **הנני** עומד לפניך שם על הצור בחורב. בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה היה קבוע שיהיה הבאר עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו בעבור זה נגלית עליו השכינה במקום ההוא כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד ה' בעבור היותו פלא קיים:

(ט) **ויאמר** משה אל יהושע. נראה מכאן כי משה מיום היותו היה קורא אותו יהושע וכן כתיב וישמע יהושע את קול העם והכתוב שאמר בענין המרגלים ויקרא משה להושע בן נון יהושע למפרשים ידבר הודיענו כי זה הושע בן נון אשר כתוב במרגלים הוא אשר קראו משה יהושע ודברו רבותינו

ספורנו

הנסיון רע לכם כאמרו בהגוני גם ראו פעלי ר"ל לרע להם: (ה) עבור לפני העם. והכל תלונתם בראותם שאתה משתדל להמציא צרכם: ומטך אשר הכית בו את היאור. ובהכאתו נלאו מצרים לשתות. עתה יעשה ההפך: והלכת. מן המחנה אל הצור: (ו) והכית בצור ושתה העם. ובזה יכירו שאין פעל המטה טבעי לו כי הטבעי יעשה לעולם על ענין א' אמנם פעלו במצות פועל רצוני הפועל פעלות הפכיות: (ח) ויבא עמלק. לקול מריבה ולמאון כאמרו ואתה עיף ויגע כענין נא מים עיף הבקה

מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ
הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃
י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ
מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה
אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃
יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ
וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ
וְגָבַר עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי מֹשֶׁה
כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ
תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר
תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה
אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא
הַשָּׁמֶשׁ׃ יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ
מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים

ל׳ · ל׳ כספי׳ מונה · כ׳ · ג׳ בטעם רביע · כ׳ ובענין. · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ג׳ בפאס · ל׳ · י״ב בטעם בספרא · פ׳

בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵים
עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא
דְּאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן
קֳדָם יְיָ בִּידִי׃ י וַעֲבַד
יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַּאֲמַר לֵיהּ
מֹשֶׁה לַאֲגָחָא קְרָבָא
בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר
סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא׃
יא וַהֲוָה כַּד מָרֵים מֹשֶׁה
יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית
יִשְׂרָאֵל וְכַד מָנַח יְדוֹהִי
וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק׃
יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקָרָן וּנְסִיבוּ
אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְחוֹתוֹהִי
וִיתֵיב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר
סָעֲדִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד
וּמִכָּא חַד וַהֲוָה יְדוֹהִי
פְּרִיסָן בִּצְלוֹ עַד דְּעָל
שִׁמְשָׁא׃ יג וְתַבַּר יְהוֹשֻׁעַ
יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּיהּ לְפִתְגַּם
דְּחָרֶב׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
כְּתַב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא

אבן עזרא

על ראש הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני: ומטה האלהים בידי. שארים בו ידי להתפלל: (י) ויעש. הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו: (יא) והיה. יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס ואלו היה כן מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד והנכון מה שאמרו קדמונינו: (יב) וידי משה. ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי׳ שעות מועטות ואף כי עד בא השמש והנה הזכיר וידי משה כבדים יתר מידי שאר הזקנים על כן לא היה יכול להרימם תמיד. וטעם וישימו. שלא היה יכול לעמוד ושגבו מקומו: ואהרן וחור. עמדו ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרי׳ וככה מזה אחד ומזה אחד וכמוהו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר; ויהי ידיו אמונה. כל אחד מידיו כמו בנות לעדה וכמו ולדיקים ככפיר יבטח. ואמונה דבר עומד וקיים והוא שם דבר ויש אומרים מגזרת ויהי אומן את הדסה כאילו אומנים הם שישאו ידיו: (יג) ויחלש. אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש כאשר טעם יטרוף כמו יטרף כי תדור נדר וידר יעקב בפתח רק זאת הגזרה במלת שב פעם יוצאת ופעם עומדת או יהיה גבר ימות ויחלש וכבר חלש כדרך וירם תולעים ויבאש על כן הזכיר גבר בעל גבורה: (יד) כתב זאת זכרון בספר. זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה והעד שאמר בספר בפתחות הבי״ת הנודע והוא ספר התורה

רשי

לא מן הענן והלחם בו (מכילתא): מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. דבר אחר בחר לנו אנשי׳ שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וגו׳ כדאיתא בר״ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיא״ה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: (יג) ויחלוש יהושע. (תנחומא) חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות (מכילתא); ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את

היש ה׳ בקרבנו. היוש בה עץ. אם אין אתה דבר. אם אין שמע לי: וילחם עם ישראל ב׳ וסי׳ ברפידים. ולא האמין סיחון. ושארא וילהם בישראל: וידי ד׳ וסי׳ וידי משה כבדים. וידי אדם מתחת כנפיהם. וידי עם הארץ תבהלנה. מעשה הרש וידי צורף: את עמו ז׳ נמסר לעיל כריש סדרא: ויאמר ה׳ י״ב בטעם קדמא ואזלא בספרא נמסר בסדר ואלה שמות: ושים ט׳ בקרי׳ וכו׳ ושים כסף איש בפי. באזני יהושע. קטרת. בסלע קנך. עשה לך שרף. ושים עליה כרים. דיחזקאל. ראה בעיניך ובאזניך שמע. קח נא מפיו תורה. ושים פחות התחיהם דמלכים:

ספורנו

תשקה וכענין בארץ עיפה: (ט) ומטה האלהים בידי. להראות לעם בו את זמן תפלתו כדי שיכונו לבם ויתפללו עמו כענין המגיפים בכודרים באלכסנדריאה של מצרים (פרק בתרא דברכות): (יג) את עמלק ואת עמו. המקובץ מעם אחר להלחם: כתוב זאת זכרון בספר. פרשת זכור: (יד) ושים באזני יהושע. ושים איזה זכרון

תולדות אהרן מחר אנכי נצב. יומא נב: כאשר ירים. ר״ה כט: וידי משה כבדים. ברכות נד תענית יא׳ ויחלוש יהושע. זבחים קיו: כתב את זכרון. מגלה ז יח (מגלה ע):

בעל הטורים אמונה עד בא השמש. שהזכיר זכות אבות אמונה זה אברהם דכתיב והאמין בה׳. עד בא זה יצחק דכתיב ביה ויצחק בא מבוא. השמש זה יעקב דכתיב ביה וילן שם כי בא השמש זכרון בספר ושים באזני. ר״ת זכוב ברן אחד שהיה עותה דמן של ישראל כזבוב:

רמבן

רבותינו שאמר יה יושיעך מעצת מרגלים להגיד כי בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים קרא לו השם הזה או נאמר כי אז קבע לו משה אותו השם בפני העדה שלא יקרא שמו עוד הושע ויהי שמו יהושע. והטעם שצוה משה את יהושע להלחם בעמלק בעבור שיתפלל הוא בנשיאות כפים על ראש הגבעה ועלה שם כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה וגם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרבה בתפלה ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה. ובפרקי ר׳ אליעזר עוד כל ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו והם כורעים על ברכיהם נופל פניו ארצה והם נופלים על פניהם ארצה פירש את ידיו לשמים והם פורשים את ידיהם לשמים כשם ששליח צבור מתפלל כך כל העם עונין אחריו והפיל הקב״ה את עמלק ואת עמו ביד יהושע ואם כן יהיה טעם ומטה האלהים בידי לומר כי כאשר עלה על ראש הגבעה וראה את עמלק נטה ידו במטה להביא עליהם מכות דבר וחרב ואבלן כענין הנאמר ביהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה כי בעת היותו מתפלל וכפיו פרושות השמים לא יתפוש בידו דבר. והיה כל הענין הזה שעשה משה רבינו מפני שהיה עמלק גוי איתן וחזק מאד וישראל אינם מלומדי מלחמה ולא ראו אותה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה והוא עיף ויגע ככתוב במשנה תורה על כן פחד מהם והוצרך לכל התפלה והתחנה הזאת. ויתכן שפחד משה פן יתגבר בחרבו מפני היותו עם נוחל הח־ב מברכת הזקן שאמר לו ועל חרבך תחיה כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל כי עמלק מזרע עשו וממנו באה אלינו במלחמה בראשית הגוים וזרועו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום וכאשר ינוצח הוא ויחלש הוא ועמים רבים אשר אתו ממנה נושע לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה׳ המלוכה והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם על כן התאמץ משה בדבר:

(יא) **וכאשר** יניח ידו. על דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידיו ראה שגבר עמלק וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד. ורבותינו אמרו במדרש וכי משה היה עושה שיגבר עמלק עליו אלא אסור לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים:

(יב) **ומעם** ויהי ידיו אמונה. שהיו עומדות וקיימות ברוממותן כלשון ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו וכן אנחנו כורתים אמנה דבר קיים בברית וכן כיתד התקועה במקום נאמן חזק. ועל דרך האמת נשא עשר אצבעות לרום השמים לרמוז על עשר ספירות לדבקה באמונה הנלחם לישראל ובכאן נתבאר ענין נשיאות כפים בברכת כהנים וסודו:

(יד) **כתוב** זאת זכרון בספר. אמר רבי אברהם כי הוא ספר נודע והוא ספר המלחמות ה׳ וכתוב בו המלחמות שעשה השם בעבור יראיו. ויתכן שהיה מימות אברהם ואין בדבריו אלה רק תוהה. והנכון בעיני כי בספר ירמוז לספר התורה כענין שכתוב לקוח את ספר התורה הזה יאמר כתוב זאת בספר תורתי שיזכרו בני ישראל מה שעשה עמלק: כי מחה אמחה. את זכרו ונתתי נקמתי בו ביד עמי ישראל וזו היא המצוה שיכתוב לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק ואמר וגו׳ ושים באזני יהושע לצוות להזכיר לישראל את כל התלאה אשר באה להם על ידו כי הוא היודע ועד וירמוז בו כי אחרי שירש הארץ

את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה׳ נסי. הקב״ה הוא עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה׳ אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה׳ הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקדוש ברוך הוא הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקדוש ברוך הוא שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט) האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א) ועברתו שמרה נצח (תהלים ט) וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה׳ לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃
טו וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃
טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פ פ פ

ב׳ כסדי ל׳ ל׳ ומסר. ל׳

קי״ו. י״ד אמונ״ה סי׳. סנא״ה סי׳

ושוי קדם יהושע ארי מימחא אמחי ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא׃ טו ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי קדם יי דעבד ליה נסין׃ טז ואמר בשבועה אמירא דא מן קדם יי דחילא דשכינתיה על כורסי יקרא דעתיד דיתגח קרבא קדם יי בדבית עמלק לשיצותהון מדרי עלמא׃ פ פ פ

אמחה ב׳ וסי׳ את האדם. את זכר עמלק: ויקרא שמו ו׳ חסר את נמסר פרשת וישלח וסי׳ ב׳ בתרי לישנא וסי׳ ה׳ נסי. ארים נסי: כס יה פליגא אם הוא חד מן מלין דלא מפקא ה׳ וסי׳ ובזיותיה והצר שועל. מאפליה הדור אתם ראו. הללויה קדמא. היהודיה ואשתו היהודיה. ידידיה. במרחב יה. שלהבת יה. בתיה בת. וענתותיה וחנניה ועילם. ויערשיה ואליה וזכרי. כעטיה הגידה לי שאהבה נפשי:

התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות ה׳ ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה. וטעם באזני יהושע. כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען: וטעם כי מחה אמחה. בעבור שהכעים את השם כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים וככה מואב ופלשת והנה זה עמלק שמע גבורות השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם וכן כתוב ולא ירא אלהים ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו או עם אחר נתחבר עמו: (טו) ויבן מזבח. בהורה: ומלת מזבח. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא מזבח ה׳: (טז) כי יד. כמו כי אשא אל שמים ידי. והטעם כי השם שם ידו על כסאו וזאת היא שבועה ור׳ ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב בראשו׳ על כסא ישראל כאשר נאמר בשלמה על כסא ה׳. והטעם על שאול:

תולדות אהרן פ׳ נסי. עקרים מ״ב כח: על כס יה. ברכות נח סנהדרין כ:

בעל הטורים מחה אמחה. בגימטריא זה המן: אמחה ב׳ במסורה. הכא ואידך במבול מה שהם נמחו כל אשר בארץ אף עמלק צריכים למחותו בלא ישאר לו שום זכר ולכן נענש שאול שהשאיר לו שום זכר: נסי ב׳ במסורה. הכא ואידך ואל עמים ארים נסי מה התם נס ממש וכמו וכנס על הגבעה אף כאן נס ממש בקרא הקדוש ברוך הוא נסי ודגלו: כי יד. יו״ד של כי ויד גמטריא דויד: מדר דר. בגימטריא לימום (נ״ל לימי) המשיח:

רמב״ן

הארץ ימחו אותו כי מצוה עליהם תחלה להכרית שבעת הגוים וינחלו הארץ זהו שנאמר שם והיה בהניח ה׳ אלהיך לך וגו׳ ואם היה בימי יהושע בן נון היה מזהירם למחות אותו אבל נשאר הארץ לרשתה בימיו הרבה מאד ולא הגיע זמנה עד מלוך שאול:

(טז) **כי** יד על כס יה. ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב״ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה שמו של עמלק בן עשו ומשנמחה שמו יהי שם ה׳ מלא והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח זהו עשו שנאמר ועברתו שמרה נצח אבד זכרם המה מה כתיב אחריו וה׳ לעולם ישב הרי השם מלא כונן למשפט כסאו הרי כסא שלם לשון רש״י. ומדרש חכמים הוא ויש מפרשים כי כאשר תהיה יד על כסא ה׳ תהיה מלחמה לה׳ בעמלק וכן תהיה מדור לדור והענין כי כאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא ה׳ תהיה מלחמה לה׳ בעמלק כענין שנאמר וישב שלמה על כסא ה׳ למלך ילחם בעמלק והוא רמז לשאול המלך הראשון וכן מדור לדור לאמר כי כל מלך בישראל חייב להלחם בהם עד שימחו ועל דרך הפשט נכון הוא וע״ד האמת כי היד אשר על כסא יה והיא מלחמה לה׳ הווה בעמלק מדר כי מדת הדין של מעלה תהיה בו למחותו לעולם מדור דור ומדרש חכמים בשם המלא ובכסא השלם ירמוז לזה. וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזון ופלשת אדום ומואב ויושבי כנען כאשר תבנו פחד ה׳ ומהדר גאונו ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם ולכך אמר לו ולא ירא אלהים ועוד כי הוא נין עשו וקרוב לנו עובר ומתעבר על ריב לא לו:

ספורנו

זכרון באזני יהושע וזה עשה משה בבנין המזבח ובתפלתו אז. ובמה שאמר כי יד על כס יה: מחה אמחה את זכר עמלק. שאחרים גם את בהמתם כאמרו והחרמתם את כל אשר לו משור עד שה וכו׳: (טו) ויקרא שמו. קרא שמו של הקב״ה בתפלתו כענין קראתי שמך ה׳: ה׳ נסי. ה׳ יהיה רוממתי כמו נתת ליראיך נס להתנוסס כלומר ה׳ הוא יהיה מעלתי ורוממתי על כל מתקוממים כענין ובשמך נבוס קמינו וכענין ובשמי תרום קרנו: (טז) ויאמר כי יד על כס יה. אמר טעם תפלתי זאת הוא מפני שהאל ית׳ נשבע שתהיה לו מלחמה בעמלק מדר דר וחייבים אנו להלחם מלחמתו בכל דור ודור כאמרם ג׳ מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך. ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית המקדש ולכן התפללתי שיהיה הוא נסי ורוממתי על האויב:

אדרת אליהו

עזי וזמרת יה. וזמרת כמו וזמרתי ויו״ד של עזי מושך אחר עמו ור״ל הוא עזי שאני מתלונן בצלו ואין לי מנוס אלא אליו וכן הוא תושבחתי בטובתי אני משבח אותו ואיני תולה בכחי. ויהי לי לישועה ר״ל כמו שאני תולה בו כן הוא לי לישועה וכן אמר זה אלי הוא כחי ומכבדני ואני נ״ב אנוהו לשון יפיי וכמו כן אלהי אבי היה ואני ארוממנהו והוא מדירות הכפולות אלי ואלהי אבי. אנוהו וארוממנהו. וכמו אלי אתה ואודך אלהי ארוממך (וע״ד הה וה נמי והב התנופה אבל כסף אינו מניף וכמ״ש בזוהר פקודי). ול״ש. והיפוכו שלג אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו כי שם הכפרה יום הכפורים והתשובה:

כלי יקר

פרשת בשלח

ויהי בשלח פרעה את העם. ואחר כך נאמר פן ינחם העם ויסב אלהים את העם ואחר כך נאמר וחמושים עלו בני ישראל ויש להתבונן למה קראם ג״פ העם וברביעי קראם בני ישראל אבל וחמושים דהיינו כלי זיין וכפי הנראה שמצד היותם בני ישראל לא היו צריכין לכלי זיין ושלוחו של פרעה היה מצד היותם בני ישראל ואם כן איפכא הל״ל. ונראה ליישב זה בשני פנים. הא׳ הוא על דרך שמסיק בילקוט וחמושים עלו אין חמושים אלא מזויינים בחמשה כלי זיין. וק׳ על זה וכי מלחמתן של ישראל תלויה בריבוי כלי זיין והלא כתיב מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל כי הש״ית מגן בעדם והתורה כלי זיינם של ישראל והתפלה שנא׳ וחרב פיפיות בידם שני פיות כי שניהן תלוין בפה ואם כן מה תפארת זה לישראל שעלו חמושים מזויינים כאילו לא היו בטוחים בה׳ חלילה. אף אם נאמר שחייב אדם לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס מ״מ קשה על מה זה סגיד לנו הכתוב שיהיה לכל אחד ה׳ כלי זיין ומניינא למה לי ועוד וכי קרה בדרך נס או במקרה שהיה לכל אחד ה׳ לא פחות ולא יותר הלא דבר הוא. ועוד כי כפי הנראה לא היו ישראל מלומדי מלחמה כלל כי היו עסוקים בעבודת פרך כל הימים וכלי זיין אלו למה להם כי לא נסו באלה והיה להם לילך במקלות ובאבני קלע. ע״כ נראה לפ׳ שבא להודיענו שלא היה בידם שום כלי זיין כ״א ה׳ חומשי תורה החלוקים לז׳ ספרים שפרשת ויהי בנסוע ספר בפני עצמו וז״ש וחמושים היינו מזויינים הכל רמז לתורה ונקט לשון חמשים שהלשון נופל על הלשון וכן מזויינים כי לשון חמשה וזיין שמות כלי מלחמה המה ואצל ישראל ירמוז גם על התורה. או חמושים היינו חמשה חומשי תורה באמור ומזויינים

היינו

סיומי התפלה כמ"ש שבע ביום הללתיך. והנה מהידוע שלא היו ישראל ראויין לקבל התורה כ"א אחר שעברו בים סוף ואחר שהלכו במדבר כי בים סוף באו לידי אמונה שלימה בה' ובנבואת משה עבדו כמ"ש ויאמינו בה' ובמשה עבדו. וקודם שבאו לידי אמונה זו פשיטא שלא היו ראוין לקבל התורה כל זמן שהיו מסופקים בנבואת משה ובאמונה בה' ואחר שבאו על ים סוף לידי אמונה זו מאז היו ראויים לקבלת התורה. והיו צריכין עוד לילך במדבר בארץ לא זרועה לקנות שמה מדת ההסתפקות כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' ולא נתנה התורה כי אם לאוכלי המן כי מן ירידת המן למדו דרך ההסתפקות אשר מקבלי התורה צריכין לזה נוסף על זה נשתרשו באמונה ע"י נסים שנעשו להם במדבר כמו נסי הים סוף ולהורות נתן בלבם עוד שלפני שני אלפים תוהו והיה העולם שמם כמדבר כל זמן שהוא בלא תורה על כן היו צריכין לקבלת התורה להשלים חסרון העולם. והנה קודם שקבלו ישראל התורה היו בכלל שאר העם ולא נבדלו עדיין בשלימות המיוחד להם מן המצרי' על כן לא נקראו בשם בני ישראל כ"א על ידי קבלת התורה אז הבדילם ה' מכל העמים להיות לו לעם סגולה. ובזה יהיה ביאור הפי' על זה האופן. ויהי בשלח פרעה את העם בשעת שלוח נקראו עדיין בשם העם כי לא נבדלו עדיין מן שאר עמי הארץ לפי שלא היה כלי זיינם עליהם לא כלי זיין הטבעי שהרי לא היו מלומדי מלחמה ולא כלי זיין של התורה שהרי לא קבלו עדיין התורה ולא היו אפי' מוכנים לקבלה כי לא נשתרשו באמונה עדיין. לפיכך לא נחם אותם אלהים דרך ארץ פלשתים אע"פ שקרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה לפי שעדיין המה בכלל יתר עמי הארץ על כן בהכרח ישובו מצרימה כי מאחר שאין בידם שום כלי זיין פשיטא שיהיו מנוצחים אם לא ישובו. על כן ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף כי על ידי ניסי הים והמדבר יקנו אמונה שלמה ואז יהיו מוכנים לקבל התורה ומשעה ההיא יהיה כלי זיינם עליהם ויהיה דומה כאילו כבר קבלו התורה ויהיו נקראים אז בשם בני ישראל להבדילם מן שאר עמי הארצות וז"ש וחמושים עלו בני ישראל אין חמושים אלא מזויינים בחמשה כלי זיין היינו חמשה חומשי תורה וז' ספרים או שבע תפלות כאמור ומסכים לזה מה שמצינו בב"ר שבמתן תורה חגר להם הקב"ה כלי זיינאות כו' ועיין ברמב"ן פרשת כי תשא בפסוק ועתה הורד עדיך שתרגומו אעדי תיקון זיינך מנך כי משם ראיה ברורה שהתורה כלי זיינם של ישראל ואע"פ שבשעת העליה ממצרים לא היו עדיין מזויינים עד שבאו למדבר מ"מ אמר וחמושים עלו וגו' לפי שמיד כאשר נתרצו לילך למדבר ולא אמרו האיך נלך למדבר לא מקום זרע מיד קנו האמונה והתחלת הקנין נחשב להם כאילו היו מושרשים בה לכך נאמר וחמושים עלו היינו בזמן שעלו מארץ מצרים אל המדבר וסוף קנין האמונה היה על ים סוף כאמור. דרך שני בישוב מקראות אלו שהעם הנזכר כאן הם הפחותים שבישראל והערב רב כי שם אחד להם וכשאמר ויהי בשלח פרעה את העם בערב רב ידבר כי מאחר שלא מיחה בם לצאת דומה כאילו שלחם כי מצינו לשון שלוח במי שמניחו לילך כמו שלחוני ואלכה לאדוני הנאמר באליעזר עבד אברהם וכמו ויאמר יעקב אל לבן שלחני כך שילוח האמור כאן על הערב רב ובעבורם היה צריך להסב אותם שלא יחזרו למצרים בראותם מלחמה. אבל בעבור בני ישראל לא היה צריך לכל זה הסבוב כי בני ישראל עלו חמשים מזויינים כי המה בנים אמון בם בני מאמינים ובטוחים בתשועת ה' וזו היא כלי זיינם על כן היו בטוחים במלחמה אבל כל מיעוט הבטחון בא להם מן הערב רב כי קרוב הוא רצה לומר חדשים מקרוב באו ולא נשתרשו עדיין באמונה:

ויקח משה את עצמות יוסף עמו. סמך ענין זה לפסוק שלמעלה וחמושים עלו בני ישראל לפי שמסיק בילקוט פרשה זו שהיו מהלכין במדבר שני ארונות ארון השכינה וארונו של יוסף והיו האומות שואלים מה טיבו של ארונו של מת עם ארון חי העולמים והשיבו להם קיים זה מה שכתוב בזה שיוסף קיים כל עשרת הדברות כו'. וסמך זה לומר שגם' וחמושים עלו בני ישראל מזויינים וכלי זיין שלהם הוא ארון הקודש שהיה הולך עמהם במלחמה ותיכף אחר מתן תורה. אבל קודם מתן תורה איך עלו חמושים שהלא עדיין לא היה הארון הקודש עמהם. ע"כ אמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי ארונו של יוסף היה דומה כאילו היו חקוקים בו כל עשרת הדברות. ד"א לפי שראה משה שהשי"ת הסיבם דרך המדבר ים סוף וחשב משה שאם אולי יעכב עליהם הים אז יקרע להם בזכות יוסף כמו שלמדו רז"ל מן פסוק הים ראה וינוס מה ראה עצמותיו של יוסף שנאמר בו וינס ויצא החוצה וטעמו של דבר באמרנו למעלה פרשת וישב. ורז"ל דרשו על משה פסוק חכם לב יקח מצות שכל ישראל נתעסקו בבזה והוא עסק במצות כדאיתא במסכת סוטה. רצו לתרץ יתור לשון עמו שבא למעט עסק ביזת מצרים כי הממון קנין שאינו דבק עמו כי לא ירד אחריו כבודו אבל מה שהאדם מסגל מעשים טובים בעולם הזה הוא הדבר הדבק עמו בעולם הזה ובעולם הבא לכך נאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו ואולי לכך עסק דווקא במצוה זו עכשיו להיות לישראל כמזכיר את יום המיתה כי בסבה זו לא יהיו כל כך להוטים אחר הביזה בזכרם כי יעזוב לאחרים חילו ולא ירד אחריו כבודו:

לפני בעל צפון הוא נשאר מכל אלהי מצרים כו' ויש לנו ליתן טעם למה נשארה זו יותר משאר אלהות. ונראה מזה שהיו להם הרבה ע"ג שעבדו להרבה מזלות כי כל מזל יש לו כח והשפעה על איזו ענין מיוחד ובעל צפון היינו הע"ג אשר חשבו כי ממנו יושפע להם זהב ורב פנינים כמ"ש מצפון זהב יאתה והשאיר הקב"ה דוקא ע"ג זו להטעותם שיאמרו שע"ג זו התבע עלבונם על מה שנטלו ישראל ממונם שלא כדין כי בכל שאר המכות הצדיק פרעה את הדין עליו לומר שבדין באו עליו ובדין לקו גם שרי מעלה שלהם אבל הממון חשב פרעה שלא בצדק ולא במשפט נטלו ישראל ממונם ע"כ נשאר בעל צפון שיאמרו קשה יראתם ויתבע מן ישראל ממונם שהשאילום וז"ש ויהפך לבב פרעה וגו' פירש"י בשביל ממונם שהשאילום ומה שאמרו כי שלחנו את ישראל מעבדנו לפי שכל מה שקנה עבד קנה רבו ועיקר דבריו היה בעבור הממון ותלה פרעה דבריו במה שראה שנשאר בעל צפון מכל אלהי מצרים:

ויגד למלך מצרים כי ברח העם כי בורח מבעי ליה שהרי מתחלה שלחם מרצונו ועכשיו הם בורחים ועוד למה קראם ב"פ העם ובשלישי אמר כי שלחנו את ישראל. ועוד איך מלאו לבו לילך עם שש מאות רכב על ששים רבוא ואע"פ שנאמר וכל רכב מצרים ודאי לא מכל ארץ מצרים קבץ לפי שעה שלא היה לו שהות זמן כל כך אלא מעיר אחת לקח והיא מצרים עצמה ואפילו מעיר זו לא לקח כי אם מן הירא את דבר ה' והמה המיעוט אלא ודאי שבכל מקום שמזכיר העם מדבר בערב רב שהלכו לכתחלה בדרך בריחה לפי שראו במעלתן של ישראל וחשב פרעה כי עכשיו ע"י שיראו שישראל נבוכים בארץ יאמרו הערב רב שסר ה' מעל ישראל ובעבור זה ודאי רצון הערב רב לחזור מצרימה זולת שישראל אינם מניחין אותם וכשיראו שהגענו באים לעזרתם ימרדו גם המה בישראל וישובו אלינו. ועל זה סמך פרעה ברדפו אחר ישראל עם מתי מספר. ועל זה נאמר ויוגד למלך מצרים כי ברח העם לא ששלח עמהם הקטורין כי דבר זה לא פירש במקרא אלא כביכול הוגד לו שהלכו דרך בריח' העם דהיינו המצרים והיה שונא אותם על זה. ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם נהפך לבו משנאה לאהבה כי אמר עכשיו אני צריך להם כי בלי ספק יהיו לי לעזרה בראותם כי סר ה' מעל ישראל ועל ישראל עצמם אמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו. ולפי מה שנאמר ויהי בשלח פרעה את העם על הפחותים שבישראל אמר כן כמבואר בדרך שני:

הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר. פירש"י והיכן דברו ירא ה' וישפוט וצריך פירוש לפירושו שהרי כאן אמרו כי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר ולהלן אמרו ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו וזה אמרו ודאי על תוספת העבודה שנדמה להרב ומה בין חרב למות גם מה שאמרו שם לתת חרב בידם כשלו ביאור כי לא בקש פרעה להרגם בחרב כי אם להכביד עליהם העבודה. וי"ל שאמרו ישראל למשה תרתי לריעותא כי עכשיו לא שלח אותנו והכביד עבודתו כי הבאשתם ריחנו בעיניו. זאת ועוד אחרת את"ל שישלח אותנו מ"מ נהיו בורחים שהרי אמרת לו בשם ה' שלח עמי ויחגו לי במדבר וכשיודע לו שאנחנו בורחים אז בלי ספק ירדוף אחרינו בחרב ובזה דומה כאילו עתה נתת הרב בידם להרגנו ולהמיתנו וזהו שאמרו כאן כי כבר אמרנו לו במצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר לפי שכבר אמרו לו לתת חרב בידם להרגנו ואמרו זה על שסופו לרדוף אחריהם במדבר ולהמיתם. וי"מ דרך הלצה הלא זה הדבר אשר דברנו עכשיו במצרים היה לנו לומר כן ולא עכשיו כי עבר זמנו וז"ש במצרים לאמר ר"ל שם היה לנו לאמר חדל ממנו כו' ולא אמרנו:

ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים. במדרש אמרו לפי שהיו אומרים המצריים לולא המטה לא היה יכול לעשות את כל הנסים ע"כ אמר הקב"ה סלק את מטך ונטה את ידך כי הרם לשון סילוק הוא. והנני נותן טעם בדבר למה דווקא בקריעת ים סוף צוה הקב"ה להסיר המטה וזה לפי שרצה הקב"ה שיעשה משה למטה דוגמא אל כל דבר הנעשה למעלה. והנה כל המכות היו באצבע אלהים על כן נעשו גם למטה ע"י מטה משה כי המטה דומה לאצבע אבל על הים לקו בכל היד שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה וגומר ע"כ אמר הקב"ה למשה שיעשה גם למטה דוגמא לזה ויסלק את המטה הדומה לאצבע ונטה את ידך כל היד דוגמת יד החזקה העליונה ית'. לכך נאמר וירא ישראל את היד הגדולה ואגב זה ראו כי שלא בכח המטה עשה משה כל המעשה הגדול והנורא הזה שהרי הוצרך לנטות ידו דוגמת היד החזקה שלמעלה ע"כ ויאמינו בה' ובמשה עבדו כי חזרו מדבריהם שאמרו לשעבר שבכח המטה פעל כל זאת. ומכאן תבין באמת מה היה חטאו של משה במי מריבה כי שם נאמר ממש הפך ממה שנאמר כאן כי כאן נאמר הרם את מטך דהיינו סלק את מטך ונטה את ידך וע"י זה באו לידי אמונה. ושם נאמר וירם את ידו ויך במטהו שסלק את ידו כי לא עשה הפעולה בידו כי אם במטהו וע"כ החזיר דברים הראשונים שאמרו שבכח המטה פעל הכל לתקומם ובזה גרם מיעוט האמונה כמ"ש יען לא האמנתם בי ויתבאר דבר זה בע"ה באר היטב במקומו פרשת חקת:

ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. כאן הקדים תוך הים ליבשה ובסמוך אמר בהפך זה ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים גם כל הפסוק הוא מיותר וכאן נאמר והמים להם חומה מלא בלא וי"ו ובסמוך נאמר חמה חסר בלא וי"ו ובילקוט מסיק שהוא לשון אף וחמה לפי שהיו ישראל נתונים בדין אם להנצל או אם להטבע עם המצרים ועל פי דרך זה נוכל לומר שהיו בישראל כיתות כיתות על הים מקצתם צדיקים מקצתם קטני אמנה כנח שנאמר בו מפני מי המבול שלא נכנס בתיבה עד שדחקוהו מי המבול. והנה הטובים מישראל באו תכף אל תוך הים באמצעיתו אע"פ שלא ראו היבשה עדיין מכל מקום האמינו בה' ובאו אל תוך הים ואח"כ ראו היבשה ולהם היו המים לחומה להגין בעדם. אבל הפחותים בנים לא אמון בם הלכו תחלה ביבשה כי לא האמינו באלהים ע"כ לא נכנסו אל תוך הים עד שראו תחלה היבשה ולהם היו המים חמה עזה כי היו נתונים בדין אם להנצל או להטבע ומטעם זה נאמר למעלה ויבאו להורות שמיד בבואם נכנסו אל הים קודם שראו היבשה ולמטה נאמר הלכו כי אע"פ שראו היבשה מ"מ לא האמינו עד שהלכו תחלה ביבשה ואח"כ נכנסו גם אל תוך הים וי"א שבבואם לים היינו בכניסתם היו צדיקים גמורים לכך נאמר אצלם חומה מלא. אמנם כאשר הלכו על שפתיו השני ממרים היו עם ה' שנאמר וימרו על ים

כים שוף כי אמרו כשם שאנשו עולים מצד זה כך יעלו המצרים מצד אחר ע"כ היו להם המים לחמה וקצף כאמור :

ולא קרב זה אל זה. פירש"י מחנה אל מחנה. ועל צד הרמז יש לפתרו על ישראל כי ארז"ל ארבע כיתות נעשו אבותינו על הים כו' ולא היו בהסכמה אחת זה אומר בכה וזה בכה על כן לא קרב זה אל זה כל הלילה בדעתם. ורז"ל אמרו שלא אמרו המלאכים שירה כל הלילה שנאמר בהם וקרא זה אל זה ובפרקי ר"א אל תקרי לא קרב זה אל זה אלא לא קרא ואין צורך להגיה לפי שהמלאכים אינן מתקרבים זה לזה בשום עסק בעולם כי אם בזמן שאומרים שירות ותשבחות לפניו ית' אחד קורא והשני עונה לעומתו וכשהוא אומר לא קרב זה אל זה ודאי לא אמרו שירה כי דרך השיר אחד קורא וחבירו עונה. וי"ל עוד ולא קרב זה היינו המלאך שהזכיר למעלה בפסוק ויסע מלאך האלהים. אל זה היינו אל השירה הרמוז זה בזה שנאמר זה אלי ואנוהו כי הוא עיקר השירה שזכו לראות פני השכינה עד שהיו מראין עליו באצבע ואמרו זה אלי כי ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל והוא רמז אל המלאכים גם כן כי אצלם מצויה קירוב ההשגה יותר מבתחתונים :

וישם את הים לחרבה ויבקעו המים. היה לו לומר ויבקעו המים תחלה ואח"כ את הים לחרבה ואולי כדי ליישב זה פירש"י ויבקעו המים כל מימות שבעולם. ונראה לפרש שמתחלה היה הרוח שבתוך הארץ פועל מתחת לארץ בקרקעית הים שנעשו לחרבה ואח"כ פעל גם במים כי פעולת הרוח היתה מלמטה למעלה וכאשר עבר קרקעית הים נכנס הרוח גם אל המים והרוח מחסרם וממעטם כי טבע הרוח לחסר המים עד שנכווצו ונעשו גליד ואז בהכרח נבקעו המים והנשארים נצבו כמו נד כי הוגלדו מחמת הרוח שעלה מלמטה כי כל דבר לח המתייבש מתוכו נבקע כנודע מטבעיות. ד"א שהוליך הרוח מי הים לחרבה אל היבשה ויצאו המים מן שפתם אל היבשה וכן מצד השני וזה גרם בקיעת המים כי הרוח גירש המים ממקומם והוליכם אל היבשה וזה גם כפול כי דבר זה צריך לב' רוחות מקבילין ונעשה הכל ע"י רוח קדים. ד"א לפי שלולא שהתהום מוסיף לחות במים היו הלוך וחסור מפני הרוח השולט בהם וכאשר שב הים לחרבה תחלה ולא היה התהום מוסיף בהם לחות אז בהכרח יבשו המים ונחסרו מן הרוח :

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'. מה שלא שר תכף בצאתם ממצרים לפי שיודע משה שעדיין בני ישראל מפקפקין באמונה עד שראה על הים שהאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר. והתחיל באז דהיינו אחד רוכב על ז' רמז להמליכו ית' על שבעה כוכבי לכת כמ"ש כי גאה גאה שמתגאה על כל גאים. ומה שנאמר השירה הזאת בלשון נקבה ארז"ל שכל שירות העה"ז יאמרו בלשון נקבה לפי שיש אחריהן צער כנקבות שיש להם צער לידה ועוד שהנקבות אינן נוטלות בעה"ז כי אם עישור נכסים כך הנחיל ה' לישראל שבעה אומות מן שבעים אבל על העתיד נאמר שירו לה' שיר חדש כי אז יהיו כזכרים לא יולדים ואז ינחלו כל שבעים אומות כזכר שיורש הכל. ואולי מטעם זה התחיל באז א' רוכב על ז' לרמוז כי בעולם הזה ישראל גוי אחד בארץ ירכיבהו ה' על במתי ארץ של ז' אומות לבד כנקבות. וכדי ליישב יתור השירה הזאת כי היה לו לומר אז ישיר משה ובני ישראל לה' כמ"ש בשירות הבאר כי לא נאמר שם את השירה הזאת אומר אני שיש בו רמז למה שארז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל. ועל פלא זה נאמר את השירה הזאת ר"ל השירה של זאת הנקבה כי גם הנקבות אמרו זה אלי ואנוהו ודבר זה היה פליאה בעיניהם שנקבה תסובב גבר מעין דוגמא שלעתיד. ואולי שעל זה ארז"ל שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה ומה ענין שירה זו לתחיית המתים אלא לפי שכשם שלעה"ב יהיו כולם מופשטים מן החומר ואז זכרים ונקבות שוין כך על הים ראתה גם השפחה זיו כבודו יתברך מעין דוגמא שלעתיד שנאמר נקבה תסובב גבר לכך נאמר בשירה זו ישיר להבא משמע כי כשם שאמרו כולם זה אלי ואנוהו כך כולם יאמרו לעתיד הנה אלהינו זה כארז"ל שהצדיקים יהיו מראים עליו באצבע כו' ועל פלא זה נאמר את השירה הזאת ולכן נאמר ותען להם מרים וגו' כמדברת למצרים כמו שיתבאר בסמוך. ובמדרש שנקרע הים בזכות המילה יכול להיות שעל זה נאמר את השירה הזאת רמז למילה שנאמר זאת בריתי וגו' ולפי שגם לעולם הבא המילה מצלת מן הגיהנם לכך נאמר ישיר בלשון עתיד ומכאן רמז לתחיית המתים :

אשירה לה' כי גאה גאה. שמתגאה על כל גאים אבל לא על ענוים כי ה' שוכן את דכא ומראה ענותנותו אצלם. וסמך מיד סוס ורוכבו רמה בים כי הרוכב מתגאה על הסוס ע"כ ירה שניהם בים. וכדי ליישב על פי הדקדוק לשון גאה גאה אומר אני שיש בו רמז למה שנאמר משגיא לגוים ויאבדם וכמ"ש בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד כי מי שהוא גאה הרבה אז הקב"ה מוסיף לו גאוה על גאותו ונותן לו עוד מעלה כדי להגדיל נפילתו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא כמו שיתבאר בסמוך בפסוק אמר אויב ארדוף ע"ש. ז"ש אשירה לה' כי גאה ר"ל אותו בן אדם אשר גאה אז הקב"ה ג"כ גאה מוסיף לו גאוה וירכיבהו על במתי ארץ ולסוף סוס ורוכבו רמה בים רוצה לומר להגדיל נפילת הרוכב כי ממקום גבוה הוא נופל ונפילתו גדולה מן נפילת הנרכב :

עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. הורה בפסוקים אלו שהצדיקים מהפכים מדת הדין לרחמים והרשעים מהפכים מדת הרחמים לדין. וזהו שאמר עזי עוז זה היינו תוקף וחוזק של מדת הדין כמו שנאמר ה' בעוזך ישמח מלך שאפילו במדת הדין שנקרא עוז מכל מקום ישמח בה צדיק כי שמחה לצדיק עשות משפטי ה' אמת ובישועתך דהיינו מדת הרחמים מה יגל מאד. וזמרת לשון כריתה מלשון כרמך לא תזמור וגם זה מורה על מדת הדין. וגם שם של יה מורה על מדת הדין כמבואר ברבינו בחיי על פסוק כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק. וכל אלו המתייחסים אחר מדת הדין מכל מקום ויהי לי לישועה שנהפכו לי לרחמים ולתשועה וזה דקדוק נכון בתוספת ו' של ויהי. ובדין הקב"ה עשה עמו חסד זה מדה כנגד מדה כי גם אני מברך את ה' על הרעה כשם שאני מברכו על הטובה ואע"פ שהרעו המצרים לנו ולאבותינו מ"מ אני מרומם שמו יתברך על כל. ז"ש זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו אלי ואלהי הכל רמז למדת הדין כי אל לשון חוזק ותוקף ואע"פ שרש"י פי' פרשת כי תשא אל מדת הרחמים וראייתו מן פסוק אלי אלי למה עזבתני הראיה אינה כלום שהרי הצדיקים מהפכין דין לרחמים על כן ביקש שגם אל לא יעזבנו ועיקר הלשון הוא לשון יכולת כמו ואת אילי הארץ לקח. ז"ש זה אלי אף על פי שהוא מתנהג עמי במדת הדין מ"מ אנוהו אספר נויו ושבחו וכן אלהי אבי שגם לאבותינו הרעו המצרים מ"מ וארוממנהו על זה. ואם נפשך ליישב זה ע"פ פירושו של רש"י, שאלי מדת הרחמים כך תפרשו זה אלי וגו' ע"ד שנאמר צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא ר"ל אין חילוק אצלי בין צרה ויגון לכוס ישועות כי בשניהם שם ה' אקרא לברכו על שניהם בשוה. כך אמר אם זה אלי ומתנהג עמי במדת הרחמים אז ואנוהו ואם הוא אלהי אבי ומתנהג עמי במדת הדין כהוראת שם אלהים אז וארוממנהו כי הכל שוה אצלי בין דין ובין רחמים ע"כ הקב"ה מודד לי במדה זו להפך לי דין לרחמים. לא כן הרשעים כי אדרבה המה מהפכים מדת רחמים לדין ז"ש ה' איש מלחמה ה' שמו הרי ה' המורה על רחמים פשוטים ואף על פי כן הוא עשה עמהם מלחמה עד רדתם. וכמ"ש ויסע מלאך האלהים הוא שלוחו של מדת הדין ונסע להצלת ישראל. וכתיב וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש ה' הוא מדת רחמים והשקיף עליהם להמם ולאבדם וכל זה לפי שהם קוראים לעולם תגר על ה'. אבל אני חסד ומשפט אשירה בין לחסד ובין למשפט אשירה וזהו שנא' ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב פירש"י כשישראל עושין רצונו של מקום השמאל נעשית ימין והיינו היפוך דין לרחמים. ויתכן לפרש ימינך ה' היינו ה' הפועל ימין על צד הרחמים עם ישראל כבר הוא נאדרי בכח ר"ל כבר היתה שמאלית ומדת הדין הקשה הפועלת בכח ועוז ונעשית ימנית לישראל. אבל לאומות אינו כן אלא ימינך ה' שהיתה ימנית לעולם ואעפ"כ תרעץ אויב כי נעשית שמאלית לפרעה וחילו :

מרכבות פרעה וחילו ירה בים. הדבר צריך ביאור למה הזכיר בפרעה וחילו הסמוכים אליו ירה בים ובמבחר שלישיו אמר טבעו בים סוף ונראה לפרש לפי שפרעה הקדים את עצמו והלך קודם לכל חיילותיו ולפי זה כשהיה פרעה עם חילו הסמוכים למרכבתו בתוך הים ממש דהיינו באמצעיתו באין שם קנה וסוף. היו עדיין עבדיו ומבחר שלישיו סמוך לשפת הים מקום ששם גדלים קנה וסוף וגם רפש וטיט מצוי שם ושם טבעו בטיט היון המצוי במקום שהקנים גדלים כי אין המים עמוקים כל כך שמה ובאותו זמן היה פרעה בים עצמו ושם אין שייך לשון טביעה כי אין שם טיט ורפש. וראיה לזה מה שפירש"י כתוב אחד אומר רמה בים ואחד אומר ירה בים מלמד שהיו עולים לרום ויורדים לתהום כו' וזה לא יתכן כי אם במקום שהמים עמוקים ובם אין מקום לקנה וסוף כנודע :

אמר אויב ארדוף וגו'. פרעה חשב לעשות לישראל על דרך שנאמר משגיא לגוים ויאבדם וכ"ש איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד כי בנוהג שבעולם שהרוצה להפיל את חבירו לארץ כל עוד שמגביהו ביותר תגדל נפילתו כי אינו דומה הנופל ממקום גבוה לנופל ממקום נמוך כמ"ש השליך משמים ארץ תפארת ישראל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא כמשל במלך אחד שמרד בו איש מן הכפר דל ונבזה מה עשה המלך העשירו והגדילו עד כי גדל מאד ותמהו עבדיו על זה ואחר שעמד במעלתו כמה שנים עשה בו נקמה והרגו עם כל בני ביתו ולקח את כל אשר לו ולא השאיר לו שריד ופליט כי אז היתה הנקמה גלויה ומפורסמת יותר מאלו היה הורגו בעוד שהיה שפל אנשים ואין לו מכיר. כך אמר פרעה מה נקמה היא זו שאנקם מן העבדים שהיו עסוקים בחומר ולבנים ודל ישראל מאד. אלא אדרבה אחלק להם שלל משלי ומשל עמי ע"י שישאילום כלי כסף וזהב ושמלות ועי"ז יהיו עשירים וחשובים וז"ש אמר אויב ארדוף ואשיג אותם כי יבא יומם אבל לא עכשיו מיד אלא תחלה אחלק להם שלל משלי. וכאשר תמלאמו נפשי שימלא נפשי אותו כל טוב ויהיה שקט ושאנן בהיכלו אז אריק חרבי ותורישמו ידי כדי שתהיה גלויה ומפורסמת הנקמה שאעשה בהם על שמרדו בי הוא והביאו י' מכות על מצרים ובזה מדוקדק הלשון תמלאמו תורישמו שקאי הכל על ישראל אבל מה שפירש"י שתמלאמו תמלא נפשי מהם רחוק מן דקדוק הלשון. וע"פ דרכנו יתבאר גם כן מה שארז"ל כל המצר לישראל נעשה ראש והוא כדי להגדיל אח"כ מפלתו. ובדרך זה נ"ל גם מ"ש פעם אחד ירה בים ופעם אחד רמה בים ופי' רש"י שהיו עולין תחלה ואח"כ יורדין וזה מסכים על צד הרמז לכל דברינו אלה וכן מביא רש"י עליו פסוק משגיא לגוים ויאבדם בפסוק לפני בעל צפון וזה דרוש יקר. ומ"ש אריק חרבי ר"ל אף אם לא יהיה חרב בידי מכל מקום תורישמו ידי כי בידי לבד בלא חרב אורישם כי חלשים המה. וי"א תמלאמו תורישמו היו הכפילו לומר כן כי סופו להוריש להם כל רכושו בביזת הים וימלא את ישראל משללו :

מי כמכה באלם ה'. במסכת גיטין דרשו מי כמוך באלמים ודרש זה רחוק לפרש באלים שהוא באלמים ולהוסיף מ"ם אמנם נראה שאין כוונתם ז"ל להוסיף

להוסיף מ"ש אלא באלים הוא בחזקים כמו שפירש"י, וכן פירושו כי כל השומע עלבונו ומתאפק להיות כנעלבים וכובש את כעסו הרי הוא חזק ותקיף כי איזהו גבור הכובש את יצרו כך בזמן שהקב"ה שומע ושותק ועושה את עצמו כאלם כביכול זה ומגיד יד החזקה שלו ית' שכובש את כעסו ושותק למכעיסים כמו ששתק לפרעה שאמר מי ה' וכן שתק לטיטוס על חרופו וגדופו ע"כ דרשו מי כמוך באלים באלמים ומשה אמר זה על חירופו של פרעה וממנו שביאו פסוק זה לראיה על טיטוס ולעולם משמעותו באלים בחזקים ממש כאמור. ואם נפשך לומר באלמים ממש נוכל לפרש שמשה אמר שכל כך שבחו יתברך גדול עד שאפי' האלמים אשר אין להם פה לדבר מ"מ קלוסו ית' עולה מהם כאלו אמרו בפה מלא מי כמוך ה' על דרך שנאמר השמים מספרים כבוד אל וגו' אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם וגו' וא"כ איך הם מספרים כבוד אל אלא ודאי שע"י שהבריות רואים תנועות השמים וכל צבאם הם מספרים כבוד אל וע"י שהבריות מספרים כבוד אל ע"י תנועות השמים דומה כאילו השמים מספרים אע"פ שבאמת הם אלמים ואין בהם אומר ודברים. לכך נאמר כאן מי כמוך באלים באלמים אפי' בפה האלמים גדול שבחך כאילו אמרו מי כמוך ה' וכ"ש בפי המדברים ואמר זה גם על המים ע"ד שמשיק בב"ר יקוו המים משל למלך שבנה פלטין והושיב בה דיירים אלמים והם משכימים ושואלים בשלום המלך אח"כ הושיב בה דיירים פקחים עמדו ומרדו במלך כו' אמר המלך תחזור הפלטין לכמות שהיה כך מתחלה בריית העולם היה קילוסו של הקב"ה עולה מן המים שנאמר מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה' כו' ולפי מדרש זה נקראו המים אלמים וקלוסו של הקב"ה עולה מהם הן ע"י שהן עושים רצון קונם הפך טבעם הן ע"י שהבריות מספרים כבוד אל ע"י שרואין פעולות המים אשר עשו בדור המבול ובקריעת ים סוף ודומה כאילו הין המים מספרים כבוד אל אע"פ שהם אלמים ע"כ אמר משה מי כמוך באלים ה' אפי' האלמים אומרים מי כמוך ואמר זה על מה שעשו המים האלמים בקריעת ים סוף ומ"ש באלים חסר מ"ם כדי לדרוש באלים ג"כ לשון חזקים רמז למים אדירים כי אדירים היינו לשון חוזק כמו באלים שהוא לשון חוזק וכמ"ש צללו כעופרת במים אדירים וזה פי' יקר. ומה שנדרש זה על טיטוס לפי שעמד עליו נחשול של ים להטביעו כדמשיק שם בגמ' ובהנחה זו משמעות כל המדרשים אחד הוא לדרוש אלים חזקים ואלמים כאחד. ד"א לפי שכל המרבה לספר בשבחו יתברך נקרא ממעט כמו שפירש"י על פסוק נורא תהלות ע"כ אמר מי כמוך באלים היינו בחזקים הכובשים את עצמם מלספר תהלתך מיראה פן ימעטו בתהלתך ע"כ הם עושים את עצמם כאלמים והלל כתיב אלו מי כמוך ה' כי לך דומיה תהלה השתיקה היא תהלתך ולפירוש זה נדרש גם כן באלים בחזקים ובאלמים כי ע"י שעושים את עצמם כאלמים דומה בשתיקה זו כאילו הם אומרים מי כמוך ה' ומה שהם עושים עצמם אלמים לפי שאתה נורא תהלות יראוי מלהגיד תהלתך פן ימעטו על כן הם עושים עצמם כאלמים ובחזקת היד הם כובשים פיהם להשים יד לפה וגם זה פי' יקר:

נטית ימינך תבלעמו ארץ. יש רמז למה שארז"ל מסכת סוטה כיון שהרגישו בהם המצריים היו מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע ואח"כ מבצבצים ועולים ובאים לביתם עדרים עדרים כו' ועל הים הם הכירוהו תחלה ואמרו זה אלי. וע"ז אמר עושה פלא ומהו הפלא נטית ימינך תבלעמו ארץ לישראל שהזכיר בפסוק מי כמוך באלים ה' וא"כ נחית בחסדך עם זו גאלת כי הלכו לביתם עדרים עדרים. ואח"כ נהלת בעזך אל נוה קדשך כי שם הכירוהו תחלה וראו השכינה בנוה קדשו ית' וי"א שאמר זה דרך שואל ומשיב למה אתה ה' הבאת את המצרים אל הים סוף להטביעם שמה ואילו רצית לנטות ידך עליהם אז תבלעמו ארץ כשאול חיים במקומם. ונתן תשובה לדבר נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך כאשר ינהל הרועה את עדרו אל מרעה כי נכתב בלא נער מלחמה כי בצאתם ממצרים לא היו מלומדי מלחמה ע"כ הביאם לים סוף שהיה קולו הומה מסוף העולם ועד סופו ועי"ז שמעו עמים ירגזון ולא היו צריכין למלחמות גדולות כמ"ש וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש ה' מי ים סוף מפניכם ואלו היו נבלעו בקרקע במקומם לא היה הקול נשמע למרחוק ולא רגזו והלו כל מלכי כנען והיו ישראל צריכין למלחמות גדולות:

מקדש ה' כוננו ידיך. לפי שהמשכן נעשה כולו ע"פ ה' מאליו כי בכל מעשה המשכן נאמר והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר ע"כ נאמר כוננו ידיך. ונקד ידיך שהיה במשמע פירש רש"י שהעולם נברא ביד אחת והמקדש בשתי ידים כו' ובפ"ק דכתובות אמרו גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים והארץ דאילו שמים וארץ נבראו ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואילו במעשה צדיקים כתיב מקדש ה' כוננו ידיך וטעמו של דבר כי העליונים מצד מעלתן נבראו ביד ימין והתחתונים ביד שמאל אבל המקדש שהוא האמצעי המצרף עליונים ותחתונים נברא בשתי ידים כי שם מדור השכינה עם התחתונים שנאמר ושכנתי בתוכם ומשם נברא גם האדם האמצעי בין העליונים לתחתונים וזהו ענין הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ואמצע שפועו כנגד בית המקדש כי הוא האמצעי כאמור. ומה שקראו המקדש מעשה צדיקים והכתוב אומר כוננו ידיך היינו ידי הקדוש ברוך הוא לפי שיש לשניהם חלק בזה הבנין כי הקב"ה הראה למשה תבנית כל המשכן בגוי וכמ"ש כן עשה את המנורה הקדוש ברוך הוא עשאה וכן כל מעשה המשכן:

ה' ימלוך לעולם ועד כי בא סוס פרעה. יש לפרש מלת כי לפי שפרעה היה חולק על מלכות שדי ואמר מי ה' והלא לא היה הקב"ה עושה שפטים בפרעה א"כ יש לחוש שגם לדורות יקומו בנים סוררים ויכחישו מלכותו ית' אבל מעתה שנעשה בפרעה משפט כתוב שוב לא יהיה שום חולק ומערער על מלכות שדי יתברך וה' ימלוך לעולם ועד כי יראו כל העולם כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וגו'. ומאז מורא יעלה על ראשם להטיח דברים כלפי מעלה:

ותקח מרים הנביאה וגו'. עכשיו נעשית נביאה כי במעמד זה זכו גם הנשים לראות פני השכינה עד שאמרו כולם זה אלי כארז"ל ראתה שפחה על הים כו' לכך נאמר ותצאן כל הנשים אחריה כי הנבואה התחילה במרים וכל הנשים יצאו בעקבותיה במעמד זה כי כולם זכו לנבואה ולפי שאין השכינה שורה כ"א מתוך שמחה והנשים יש להם צער לידה ע"כ לקחה את התוף בידה והצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות כדי שתחול עליהם רוח הקודש מתוך שמחה. ומ"ש אחות אהרן לפי שהיתה שוה לו בנבואה אבל לא למשה כי כן משמע סוף פ' בהעלותך בפסוק לא כן עבדי משה כי שם השוו אהרן ומרים בנבואה וכן פירש מהרי"א. ולשון מחלת הוא ענין מחילת עון וכן כתב רבינו בחיי ואולי שזהו שמשיק בילקוט פרשה זו בפסוק ויסע משה שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו כל עונותיו ומהיכן למד לומר אם לא מלשון מחולות שנזכר בשירת נשים אלו ומה שאמר ותען להם מרים לכן מבעי ליה למימר אלא לפי שעל הים באו הנשים למדרגת האנשים בהשגת הנבואה ע"כ נאמר להם כמדברים לזכרים וכן לעתיד נאמר נקבה תסובב גבר:

ויסע משה את ישראל. עד כי אני ה' רופאך. פירש רש"י ויסע הסיעם בעל כרחם לפי שלא רצו לפרוש מן ביזת הים והיה משה מתירא פן ריבוי העושר יביאם לידי חטא ומעשה העגל יוכיח כי רוב זהב שהושפע להם היה כבת עשייתו ע"כ הסיעם בעל כרחם ועוד חשב משה שרבוי העושר יהיה סבה לשלא יהיו ראויין לקבל התורה כי התורה והעושר בורחים זה מזה והם כצרות זו לזו כמ"ש טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך ע"כ הסיעם בעל כרחם. וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים מדה כנגד מדה לפי שעסקו בביזת הים יותר מהראוי ומאז היו בלתי ראוים לקבל התורה שנמשלה למים ע"כ נענשו במה שלא מצאו מים וזהו דעת רז"ל במסכת ב"ק דורשי רשומות אמרו שהלכו ג' ימים במדבר בלא תורה שנמשלה למים כו' ובלי ספק שלא כוונו לומר שחסרון מים זה היינו התורה דא"כ מה יעשו בהשלכת עץ אל המים אלא שרצו לומר לפי שע"י שהיו עסוקים בבזה ולא מהרו לילך אל המדבר מקום קבלת התורה ע"כ נענשו בלא מצאו שתם מים כי כבר אמר להם הקב"ה תעבדון את האלהים על ההר הזה דהיינו קבלת התורה והם היו עסוקים בביזת הים ולא אמרו נלכה ונרוצה לקבל התורה ע"כ נענשו בחסרון המים כמו ברפידים שעל שרפו ידיהם מן התורה ע"כ נאמר גם שם ויחנו ברפידים ולא היו מים לעם לשתות. ויבאו מרתה וגו' הקרה ה' לפניהם ענין מי מרה לחזור ולעשות בהם נסיון אם יהיו ראויין לקבלת התורה כי כבר נחלקו רז"ל במה שנאמר ויורהו ה' עץ י"א שהיה זית וי"א שהיה ערבה וי"א הרדופני. רשב"י אמר דבר מן התורה הראהו שנאמר עץ חיים. וביאור הענין שהתורה תחילתה מרה ונקראת תושיה שמתשת כחו של אדם ורז"ל אמרו למה נמשלה התורה לזית מה זית זה תחלתו מר וסופו מתוק אף ד"ת כן. והמצות ג"כ לאו ליהנות נתנו וכמ"ש ותגיד לבני ישראל דברים קשים כגידין כי חלי הנפש כמו חלי הגוף כי כמו שרוב חלי הגוף דרכה להתרפאות ע"י לקיחת עשבים מרים ואם אין החולה מאמין יאמן אל הרופא לקבלו כך בחלי הנפשות שהיו חולים ע"י קניית האמונות רעות שקנו במצרים רצה הקב"ה לרפאותם ע"י קבלת התורה שנמשלה לזית כי ראשיתה מרה כזית ויש לחוש פן ואולי יהרהרו ישראל בלבם לאמר איך יתכן לרפאות דבר מר בדבר מר. ע"כ הביאם ה' לידי נסיון והקרה לפניהם ענין מי מרה שנמתקו בדבר מר ובזה נסה אותם האלהים אם יאמינו שבכח אלהי עשה משה את הדבר הזה אז יאמינו גם כן שעל ידי התורה יומתק מרירות הנפש ואם יאמרו שבכח אישו להם עשה הדבר הזה לא יהיו ראוין לקבל התורה לכך נאמר ויורהו ה' עץ והיה לו לומר ויראהו אלא ויורהו היינו שלמדו דרך התורה כמ"ש ויורני ויאמר לי יתמך דבריך לבך שמור מצותי וחיה. ונוה לו לקחת עץ להיות דוגמא ומשל אל התורה הנקראת עץ חיים ולמ"ד שהיה זית אתי שפיר למשל על דברי תורה שתחלתה מרה כזית זה שתחלתו מר וסופו מתוק ועי"ז נאמר. שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ונסיון זה הוא אם יהיו ראוים לקבלת התורה וכאשר נאמינו ישראל כי בכח אלהי עשה משה את כל המעשה הגדול ההוא על כן מסר להם הקב"ה שם מקצת מצות שבת ופרה אדומה ודינין וכבוד אב ואם כי מצות אלו יש להם יחס עם זה המעשה כי ע"י שיאמינו בנס זה יאמינו גם בחדוש העולם אשר השבת מורה עליו. כי גם זה קרוב למציאת יש מאין כי מתיקות מים זה נתהוה מן לא דבר כי העץ אשר הושלך שמה היה ג"כ מר וא"כ לא נמתק המים כ"א בדבר ה' וכיבוד אב ואם יש לו דמיון עם שבת כי לא להנם נסמכו שני מצות אלו בדברות ראשונות ואחרונות ובפרשת קדושים איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו והקריב אלי לומר בזה שבא להורות שלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו ע"כ נוה על כיבוד שלשתן יחד כי כיבוד השבת הוא כבוד הקב"ה כי מאחר שהשבת תופת על חידוש העוה"ז נמשך ג"כ לידע ולהודיע שהקב"ה השותף השלישי הנותן באפיו נשמת חיים כי נדעת משמיני הקדושה

אין להקב"ה חלק ביצירת האדם וזה נשמה יתירה שיש לשומרי השבת ביום השבת. וראיה לדבר שנלטוו שניהם במרה ממ"ש בדברות אחרונות בשבת ובכיבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך ודורשי רשומות אמרו שסוף תיבות של ד' תיבות אלו עולין למספר מרה כי שם נלטוו עליהם. והפרה והדינין רמוזים במ"ש חק ומשפט דהיינו חקת הפרה ומשפטים ודינין רמז לדבר ואלה המשפטים אשר סוף תיבות מרה. ופרה אשר אין בה מום רמז ליקח מ"ם מן פרה אז ישאר מרה. ואל תתמה על שנכתב מום בוי"ו כי דומה לזה כתב ר"י בעל הטורים פרשת ויפלה עזים מאתים וגו' סוף תיבות של כולם מ"ם לפי ששלח לו בעלי מומין שאינן ראוין להקרבה. וטעם למצוה זו לפי שע"י שיראו שדבר מר יתרפא בדבר מר כמותו לא יהרהרו אחר מצוה זו שהפרה מטמאה הטהורים ומטהרת הטמאים וכן פי' הריב"ש וטעם למצוה זו עכשיו כי ע"י אמונת החידוש יש דין למעלה אם אין דין למטה כמבואר למעלה פרשת בראשית על מה שאמר ר"י לא היה צריך להתחיל התורה מבראשית כו' אלא כדי שלא יאמרו אומות העולם ליסטים אתם ושם מבואר שזה תלוי בזה ע"ש. ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה' וגו' כל המחלה וגו' כשם שעיניכם הרואות שבידי לרפאות דבר מר בדבר מר כיוצא בו מעתה תקבל עליך לשמוע בקול ה' ולעשות הישר בעיניו ואע"פ שהתורה והמצות נראים כתחלתם קשים ומרים מ"מ סופם מתוקים כי הם מרפא לעצם ורפאות לשריך והם מצילין אותך מכל המחלה אשר שמתי במצרים הן חלי הגופות הן חלי הנפשות מענין קישוי ערפם. ואם אתה מרגיש בסגולת התורה שתהיה לך לתרופה על זה האופן הנה אני ה' רופאך ורק הרופא לבד צריך לידע סגולת הדברים המרפים אבל הנרפא אינו צריך לידע רק יאמין אל הרופא הנאמן. ד"א שאמר למה אני מזהירך שלא תבא לידי מחלה לפי שאני ה' רופאך וכל רופא דרכו להזהיר את אוהביו שישמרו את נפשם מן הדברים המסבבים החולאים כדי שלא יצטרכו להתעסק אח"כ ברפואתם כך אני מלמדך להועיל בדברים השומרים הבריאות שלא תבא לידי מחלה לפי שאני ה' רופאך מדריכך בדרך תלך:

למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. פי' רש"י אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט וכל זה נאמר על מדת הבטחון כי אם לא יותירו ממנו זהו מופת שהם שלמים במדת הבטחון כי מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה וכן אם לא יצאו בשבת ללקוט הרי הם בטוחים שמה שלקטו אתמול יספיק להם גם ליום המחרת ואז ילכו בתורתי כי מי שאינו שלם במדת הבטחון מכלה כל ימיו לאסוף ולכנוס ומתי יפנה לבית ה' לעסוק בתורה כנודע מדרכי רוב העולם ההולכים אחר ההבל ויהבלו ועסק התורה שפל אצלם. ד"א לפי שעסק התורה יש לו מונעים מבית ומחוץ. מבית הוא מצד מאכלים גסים המפסידים זכות ובהירות השכל עד אשר כח שכלו עובר בעמק עכור ואינו זך לעסוק במושכלות כי מטעם זה לא אכל משה בהר מ' יום כדי שיהיה שכלו זך ונקי להבין במושכלות וכתיב ויכסהו הענן ששת ימים ואחז"ל שהיה זה כדי למרק אכילה ושתיה שבתוך מעיו. ומבחוץ הלא המה בעבר הירדן בעברו דרך ימים ונהרות ורגליו כאילות לרדוף אחר מזונותיו במדבר בהר בערבה ובשפלה ועסק זה מטרידו מלעסוק בתורה. והמן הזה היה מאכל רוחני כל אוכליו נצולו מן שני מונעים אלו. הן מבחוץ כי לא היו צריכין לחזור אחריו אלא כל אחד מצא מזונותיו בכל יום פתח אהלו. הן מבפנים כי היה מאכל זך ונקי מכל פסולת ורז"ל קראוהו לחם אבירים שמלאכי השרת אוכלין אותו אע"פ שאין אצלם אכילה מ"מ הם נזונין מזיו השכינה והיינו אותו חלק רוחני שהיה במן כי היה בו ניצוץ גם מן הרוחניות ועינו כעין הבדולח מזהיר ומבהיק ולא היה בו שום פסולת וע"כ היה נבלע באברים ובזה נסתלקו שני המונעים. ושלישים על כולו והוא מי שיש לו הרבה יותר מכדי צרכו גם הוא אינו פנוי לעסוק בתורה כי רבוי הונו וקנינו והשבע לעשיר אינו מניח לו לעסוק בתורה וגם ממונע זה היו ניצולים במן זה כי לא ירד כ"א ארוחת איש דבר יום ביומו. ואמר ה' למען אנסנו הילך בתורתי אם לא כי בהסתלקות כל המונעים הרי לפניהם שולחן ערוך לעסוק בתורה אין מעכב. ואם על כל פנים לא ילכו בתורת ה' אין זה כי אם רוע לב הואיל הטהו למאס בתורת ה' ואז ודאי לא יהיו ראוין לקבלת התורה ויתבאר זה עוד בסמוך:

ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם וגו'. כבר אמרנו שהמן היה מאכל רוחני והיה מתיחס לאור השכלי וכאור בוקר יזרח שמש ע"כ ניתן המן בבוקר בהיטיבם לשאול כהוגן. אבל השליו היה מאכל גס וחומרי על כן ניתן בערב כי השכל מתיחס לבוקר והחומר לערב ולא ניתן להם השליו כ"א לפי שעה שהרי בקברות התאוה שאלוהו שנית וזה דוגמת מה שכתבנו למעלה פרשת ויחי על פסוק בבוקר יאכל עד ולערב יחלק שלל פירוש הדבר הסברתי שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בבוקר בפנים מאירות ואותו יאכל היינו כדי אכילתו ולשון עד היינו שלעולם אינו חסר לנפשו מאומה אלא ניתן לו לעד ולנצח. אמנם לערב היינו המותרות שהאדם שואל שלא כהוגן ניתן לו בערב בפנים חשוכות והוא הדבר אשר יחלק לזולתו ועזב לאחרים חילו והוא יהיה משולל ומרוחק מקנינו כהוראת לשון שלל ועוד שלא יתן לו הדבר כי אם לפי שעה כמו השליו שלא היה ניתן כי אם לפי שעה כי לא לנצח תאות רשעים יתן ה' כי אם היום יתן להם לסלק תלונתם מעליו מהר מתאוה נפשו ואין ומטעם זה ירד המן מן השמים מקום התורה ותעל השליו מן הארץ מקום האפלה כי כל אחד בא ממקורו כפי מה שהוא. לכך נאמר ובוקר וראיתם את כבוד ה' והיינו פנים מאירות כי נראה להם ה' עין בעין אבל בערב אמר וידעתם את כבוד ה' ידיעה שחוצה בראיה כמלך שנותן לפיוס אדם בקשותיו ופני המלך לא ראה אע"פ שיודע שנתינה זו מתת המלך היא מ"מ זה אשר מלך ביפיו תחזינה עיניו ודאי טוב ממנו. ועדיין לא פירש הכתוב במה ידעו בערב כי ה' מוציאם וגו' עד שפירש ואמר בתת ה' לכם בערב בשר לאכול בפנים חשוכות בזאת תדעון כי ה' הוציא אתכם ממצרים מן המקום אשר ישבתם שם על סיר הבשר כדי שתמאסו באכילות המותרות אשר כח הבהמי נכסף להם ותהיו עסוקים בשלימות הנפשי ולא כאשר אמרתם מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע כי הוצאתם אותנו אל המדבר והיה המכוון מן תלונה זו שבשבתם על סיר הבשר יש בו צד שלימות ואנחנו המוציאים אתכם ממקום שהיה להם שלימות זה אל מקום חסר והנה בתת ה' לכם בערב בשר בזאת תדעון כי לא אנחנו המוציאים. ובמה שיתן לכם בבוקר לחם לשובע תראו את כבוד ה' עין בעין כי יתן בפנים מאירות לכל שואל כהוגן:

ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. י"א לפי שאותיות מן הם אותיות החוטם כי כשיסגור האדם החוטם אינו יכול לדבר מ"ם ונו"ן בשפה ברורה. והמן היה בו ריח של כל מאכלים שבעולם אבל בעיניהם לא ראו כ"א זה המן כמ"ש בלתי אל המן עינינו וקראוהו מן לומר שכשם שב' אותיות אלו אין הכרתם ניכר ע"י סגירת החוטם כך המן שאין כ"א הריח מכל מאכל בטל שלימותו ע"י סגירת החוטם. אמנם רז"ל אמרו שהיה בו גם טעם מכל מיני מאכל שהחיך היה טועם בו כל מיני מטעמים ולכך אמרו איש אל אחיו מן הוא לשון הכנת מזון ר"ל שהיה בו הכנה לכל מיני מזון שבעולם שהיה הטועמו דומה כאילו אוכל מכל ולא נתנו לו עדיין השם המיוחד לו כי לא ידעו מה הוא גם לא קראוהו עדיין בשם מן רק אמרו ביניהם מן הוא אבל לא קראו לו שם זה עדיין עד אחר יום השבת שנא' וישבתו העם ביום השביעי ואחר כך כתיב ויקראו שמו מן לפי שבששי ירד להם משנה וכפול על כן קראוהו בשם מן כי המה מן האותיות הכפולות כשתכתוב מ"ם נו"ן על שם נס זה שירד כפול בששי. ומ"ש ויקראו בית ישראל את שמו מן ולא נאמר בני ישראל לפי שבית ישראל היינו הנשים כמו שפירש"י על פסוק כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ור"ל שהנשים היו מחבבות את המן ביותר ע"כ קראו לו שם המורה על קיום הדבר כי שמה היו רוצין בקיומו לפי שהיה מודיע צדקת הנשים כדאיתא במסכת יומא פרק יום הכפורים והמן כזרע גד שהיה מגיד מי סרח על מי הבעל על אשתו או אשתו עליו אם נמצא המן בבית אביה אז ודאי בעלה סרח עליה וכן להפך כו' ע"כ היו הנשים מחבבין אותו כדי להודיע צדקתם כי על הרוב הנשים מנוגעים מן האנשים וז"ש איש לאשר באהלו תקחו לצורך אשתו שבאהלו כ"א נראה לו שאשתו מורדת עליו ואין עדים בדבר אזי יקח לו המן כי הוא יודיע כל הקורות שבאהלו ובזה מדוקדק לשון לאשר באהלו וסמיך ליה מיד והמן כזרע גד כי זה תלוי בזה. ועפ"ז נ"ל לפרש לשון מן כמ"ש מי ומי ההולכים תרגומו מן ומן כך כאן היה מודיע מי סרח על מי והיינו לשון מן. ולפי מה שמסיק שם בגמרא שהיה מגיד אם בן ט' לראשון אם בן ז' לאחרון נראה לפ' מלשון מנין שעל ידו היו יכולין למנות אם בן ט' או בן ז':

ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר. בעקידה כתב וכן מהרי"א כתב שזה מופת על שכל מזונותיו של אדם קצובים לו לכדי חייו וכשיצא האדם מן העולם המרבה בנכסים לא העדיף כי לא במותו יקח הכל והממעיט בנכסים לא החסיר כי ה' נותן לכל בשר די מחסורו ומטעם זה נעשה נס במן במדידה שמצאו כולם בשוה והנותר ליום המחרת ירום תולעים כי זה מורה שכל מה שהאדם רוצה להותיר ליום המחרת הוא דבר כלה ובלה וסופו לרמה ותולעה וכל מה שעוזב מהונו הוא לאחרים ואולי לנושא אלמנתו כי יעזוב לאחרים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע ולא לו יהיה הזרע אשר זרע בעמל ואון לכך נאמר איש לאשר באהלו תקחו לצורך אהלו להביא שבר רעבון ביתו וע"כ לא נתנה התורה כ"א לאוכלי המן כי זה הדרך אשר דורכים בו כל העוסקים בתורת ה' המואסים המותרות אשר סופם לרמה חוץ ממה שהותירו ליום השבת לא הבאיש ורמה לא היתה בו כי זה מופת על מה שהאדם מותיר מן מאכלו ליום שכולו שבת לעה"ב וע"י שמאכיל מלחמו לרעבים זה הדבר הקיים נצחי ולא הבאיש ודי רמז בזה ליראי ה' וחושבי שמו ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו לאחריתם ולהערה זו צוה ה' להניח צנצנת המן למשמרת לפני העדות מקום הלוחות להודיע שלא נתנו עדות הלוחות כ"א לאוכלי המן:

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. בילקוט מסיק שעמלק דומה לזבוב כו' משל לאדם שהקיף כרם כו' ביאור המשל ופתרונו הוא על דרך שכתבנו למעלה בפ' בראשית על פסוק לפתח חטאת רובץ שהיצה"ר המשילוהו רז"ל לזבוב שכח פיו חלש לעשות נקב בבשר השלם אך במקום שהזבוב מוצא איזו מורסא או שחין אשר שם פתח פתוח קצת בבשר שם ירבץ וירחיב הפרצה כך היצה"ר אין לו כח להזדווג אצל הצדיק השלם בכל מעשיו ולא פתח לו כלל פתח לחטאת ונדה. אך הבא לטמא ועושה פתחים לו שם ירבץ להרחיב הפרצה עד עלות חמ"ס גבר לאין מרפא והרז"ל מסכת יומא פרק א"ל הממונה אל תטמאו בכל אלה אדם מטמא עצמו מעט מטמאים אותו הרבה כו' ושם הארכנו לדבר מזה כי שם מקומו. כך עמלק כל זמן שהיו ישראל שלמים עם ה' והיה גם שלום ביניהם אז לא יכול להם כלל. וכאשר ראה אותם במסה ומריבה. על ריב בני ישראל שהיה מריבה ביניהם כי כל החניות שקודם מ"ת כולם היו בתרעומות ובמחלוקת כמו שפירש"י פרשת יתרו. ועל נסותם את ה' שהיו מריבים גם עם ה' אז מצא לו עמלק פתח פתוח ומקור נפתח לחטאת ולנדה ויבא עמלק להוסיף טומאה על טומאתם ע"י משכב כמ"ש אשר קרך בדרך וכל זה עשה כדי שיסור ה' מעליהם לגמרי כי אין קדושת ית' כ"א במקום שיש גדר ערוה ובעבור זה יוכל להלחם בהם כי אז רפו ידיהם מכל וכל כי אין להם הגנה על צד שגם שהיה סר ה' מעליהם וגם אין

להם

להם הגלה שבעית באים את רעהו יעזורו שהרי הלך לבם זה מזה לכך נאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' היש ה' בקרבנו אם אין ומיד ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים כי רפידים אותיות פרידים ואותיות רפך ידים והא בהא תליא כי על ידי שני מיני פרידים אלו שנפרדו מאת ה' ופירוד לבבות שביניהם באו לידי רפיון ידים. ומטעם זה לא היה לעם מים ברפידים לפי שרפו ידיהם מן התורה שנמשלה למים ע"כ חסרו שתם מים ולא נתנו להם מים כי אם מצור בחורב מקום קבלת התורה. ומטעם זה המשילו את עמלק לזבוב כי לא היה יכול לישראל כל זמן שלא פתחו לו פתח. וז"ש משל לאדם שהקיף כרם ואמר כל מי שיפרוץ הגדר ישכנו הכלב כו' ר"ל שעל ידי הפותח הגדר ועושה בו פרצה הרי הוא פותח פתח אל הכלב שיוכל ליכנס שמה כך עמלק בא ונזדווג לישראל ע"י שהם עצמם פרצו גדרם וכן המן שבא מזרע עמלק בא על ישראל בטענות אלו באמרו ישנו עם אחד מפוזר ומפורד דהיינו מפוזר איש מרעהו ומפורד מן השכינה. ואולי רמז ברפיון ידים שרפו ידיהם מן התורה שנתנה מיד ליד ומן התפלה שע"י נשיאת כפים ומן מדת גמילות חסדים דבר הניתן מיד ליד ורמז לזה מ"ש ואהרן וחור תמכו בידיו כדי להחזיק ג' עמודים אלו אשר בית ישראל נכון עליהם ובהם החזיקו ג' הרועים משה ואהרן ומרים אשר בזכותם נתן להם ה' מן באר וענני כבוד. מן בזכות משה כי לא ניתנה התורה כי אם לאוכלי המן. והבאר שהיתה מספקת להם כל צרכם בזכות מרים שהיתה מספקת מזון לילדים כנאמר ותחיין את הילדים. וענני כבוד בזכות אהרן שהיה עסוק בעבודת הקרבנות שהיו גורמים שתשרה שכינה בישראל וענן ה' על המשכן וכאשר שמע עמלק מיתת אהרן שנסתלקו ענני כבוד אז בא ללחום עמהם כדאיתא בפ' חקת ומשם ראיה שזכותו של אהרן עמד לישראל להצילם מפני עמלק שהיה רצועה של מרדות לישראל לעולם. על כן במלחמה זו רצה משה שיהיו ידיו אמונה על ידי שיזכור להם זכות ג' עמודים אלו. ולפיכך היה משה עומד באמצע וזכות קבלת התורה בידו. ואהרן וחור תמכו בידיו מזה ומזה. כי אהרן זכות העבודה בידו. וחור בנה של מרים זכות ג"ח בידו. ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש כי עמלק בא עליהם בימי משה שהיה זמן בוקרן ותחילת זריחתם של ישראל ואח"כ בימי מרדכי ואסתר בקום עליהם המן מזרע עמלק והוא זמן הערב שמשן של ישראל כמו שפירש"י על פסוק ולערב יחלק שלל זה בימי מרדכי לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש כי עמדה זכותו של משה לישראל גם בימי מרדכי כארז"ל. כיון שנפל הגורל להמן בירח אדר שמח שמחה גדולה לפי שבו מת משה והוא אינו יודע שבאדר נולד משה עיין בילקוט דמגילה ש"מ שהמן סבור שמשה מת ותמה זכותו וטעה כן מאחר שנולד באדר זכות זה עמד לישראל בחודש ההוא לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש וע"כ תקנו שם ג' עמודים אלו תירה שנאמר קיימו וקבלו מה שכבר קבלו עבודה על ידי הצומות שנחשבו כקרבן וזעקתם היינו עבודה שבלב ומשלוח מנות היינו ג"ח. ד"א עד בא השמש עד בא הערב שמשו של משה כמ"ש נקום את נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך ואע"פ שמשמע שמיתתו תלויה בנקמה זו מ"מ לא איחר לעשות הדבר כי חפץ בבית יעקב לראות נקמתם מאויביהם בחייו לכך נאמר עד בא השמש שכל כך היו ידיו אמונה לנקום נקמת בני ישראל עד שלא הקפיד אפילו על ביאת שמשו דהיינו מיתתו והרי כאילו מסר נפשו עליהם. ויש רמז גם על ימות המשיח כארז"ל ה' בסופה ובסערה דרכו בסופה זה משה שנאמר והשם בסוף ובסערה זה אליה שעלה בסערה ולמדו מזה שגם משה יבא עם אליהו כשיבא משיח שנאמר בו וכשאו כשמש נגדי לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש עד שיבא משיח וכאור בוקר יזרח שמש:

הפטרת בשלח בשפטים סימן ד

וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא: וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט: וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן: וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ: וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד־אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה: וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה: וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בצענים בְּצַעֲנַנִּים קרי אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ: וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר: וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן: וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו: וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו: וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד: וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי: וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם כִּי צָמֵתִי חסר א' וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־אִישׁ יָבֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן: וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת: וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ: וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן: וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה: שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם: הָרִים

°יתיר וא"ו

נזלו

פירוש המלות

ויזעק, ויאסוף : ברגליו, ר"ל עמו : בצעננים : כמין גומות : בשמיכה, באדרת : המקבת. פטיש : ברקתו. צדעיו : ותצנח. ותתקע : פרעות. נקמות : בצעדך. ל' הליכה : עקלקלות

נזלו מפני יהוה זה סיני מפני יהוה אלהי ישראל: בימי שמגר בן־ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות: חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל: יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים מגן אם־יראה ורמח בארבעים אלף בישראל: לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו יהוה: רכבי אתנות צחרות ישבי על־מדין והלכי על־דרך שיחו: מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות יהוה צדקת פרזונו בישראל אז ירדו לשערים עם־יהוה: עורי עורי דבורה עורי עורי דברי־שיר קום ברק ושבה שביך בן־אבינעם: אז ירד שריד לאדירים עם יהוה ירד־לי בגבורים: מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין בעממיך מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר: ושרי בישש־כר עם־דברה ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו בפלגות ראובן גדלים חקקי־לב: למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים לפלגות ראובן גדולים חקרי־לב: גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה יגור אניות אשר ישב לחוף ימים ועל־מפרציו ישכון: זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה: באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על־מי מגדו בצע כסף לא לקחו: מן־שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תדרכי נפשי עז: אז הלמו עקבי־סוס מדהרות דהרות אביריו: אורו מרוז אמר מלאך יהוה ארו ארור ישביה כי לא־באו לעזרת יהוה לעזרת יהוה בגבורים: תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תברך: מים שאל חלב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה: ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו: בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו: חכמות שרותיה תענינה אף־היא תשיב אמריה לה: הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעים לסיסרא שלל צבעים רקמה צבע רקמתים לצוארי שלל: כן יאבדו כל־אויביך יהוה ואהביו כצאת השמש בגברתו

ותשקט הארץ ארבעים שנה:

פירוש המלות

עקלקלות. מעוותים: יבחר. כשיבחר: לחם. מלחמה: שערים. לשערים: לחוקקי. אלו הסופרים: לאורות. לבנות: שיחו. ל' שיח ושבחה: מחצצים. ל' חץ: משאבים. אותיים: יתנו. יהגו: פרזונו. ל' פרזון: ירד. המשיל: בעממך. עממך: בשבט. פי' החכמים וסופרים · ושרי. כמו שרים: בפלגות. ל' חלוק: חקקי. ל' מחשבה: יגור. ל' אסיפה: חרף. בזה נפשו: למות. במלחמה: על. כמו עד: בצע. ל' שכר: ממסלותם. ל' סלו לרוכב: גרפם. שטפם: עז. את נטורי כנפן: הלמו. נשברו: מדהרות. מדריסת: אביריו. הם הסוסים: אורו. קללו: מרוז. שם עיר: בספל. מזרק: להלמות. לכתת: מחקה. הסירה: ומחצה. ל' מחץ: וחלפה. העבירה: ותיבב. ל' יבבא: האשנב. חלון: רחם רחמתים. נערה או נערות: גבר. לכל גבר: יאבדו. דבורה אומרת זאת:

פרשת יתרו

רשי

(א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק (זבחים קטז): יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קני פוטיאל (מכילתא) יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחד על שמו. חובב שחבב את התורה חובב הוא יתרו שנאמר (שופטים ד) מבני חובב חותן משה וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר (מכילתא) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חותן משה. (מכילתא) כאן היה יתרו מתכבד במשה

אבן עזרא

נאום אברם אסיר תקוה. אשר פתח עיני יתרו. עדי הלך הצי לבו. וענה הנדוד יתרו: וזה פירש בפרשה. תחלתה דבר יתרו:

(א) וישמע יתרו. הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידים בא והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק כי שם כתוב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה ולפי דעתי שלא בא רק בשנ' השנית אחר שהוקם המשכן כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים

יח א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת

ב' בטעם פני א גרישין ר"פ בתורה סימ רביע.

ושמע יתרו רבא דמדין חמוהי דמשה ית

וישמע ב' בטעם שני גרישין וסי' וישמע יתרו כהן מדין. וישמע הכנעני מלך:

תולדות אהרן וישמע יתרו. זבחים קטז (מגלה עג):

בעל הטורים וישמע יתרו. אמרו רבותינו בשמע קריעת ים סוף כשנקרע הים נהם נהימה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב וזיש ויבהוס עליו כנגמת ים ואמרו ג"כ בשמע מלחמה עמלק: וישמע יתרו כהן מדין חתן. בגימטריא ובנה (אולי צריך להוסיף מלת זה ולתבוב המלות והכולל השני) קריעת הים ומלחמה עמלק: יתרו בגימטריא כומר היה נעיג ובני' התורה שהיה כומר לעבודת גלולים ובא להתגייר ולקבל התורה (לשון א"ה הרא"ש ז"ל): יתרו. קרי ביה יתר ו' ששה שמות היה לו יתר על שאר בני אדם ד"א שבא לקבל עשרת הדברות (ומצות) [והרי"ו מצות] יותר על ז' הראשונות שנצטוו בני נח: את כל אשר עשה אלהים למשה. למה אמר אלהים פי' אמר עשה הקבה למשה אלהים לפרעה. א"נ שמע שבא עליו במדת הדין להורגו על שבא אל כוש כנאמר ויבקש ה' ויבקש המיתו ובמעט שניצל מזה:

רמבן

יח (א) כבר נחלקו רבותינו בפרשה הזאת. יש מהם אומרים כי קודם מתן תורה בא יתרו כסדר הפרשיות ויש מהן שאמרו שאחר מתן תורה בא וזה ודאי יסתייע מן הכתוב שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים הנה אמר שבא אליו בחנותו לפני הר סיני שחנו שנה אחת וזה טעם אשר הוא חונה שם ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו שהם הנתונים לו בהר סיני ועוד כי כאן אמר וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו והיה זה בשנה השנית בנסעם מהר סיני כמו שאמר בפרשת בהעלותך ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נסעים אנחנו וגם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך

ספורנו

יח (א) וישמע יתרו. הנה השמיעה תאמר על הדבר הבלתי הוא בזמן המסופר. כי אמנם על הדבר ההוא אז חפול ראיה לרחוק ולקרוב כענין וירא יעקב כי יש שבר במצרים. וירא בלק. וראו כל עמי הארץ. ובהיות שיציאת ישראל ממצרים היתה אז דבר הוה לפיכך אמרו ז"ל מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק מפני שבהי אלה כבר עברו אמנם כשנפרש כי הוציא שהוא כמו כאשר הוציא יאמר ששמע כל אשר עשה האל יתברך כאשר הוציא את ישראל ממצרים והם המכות הגדולות והאותות והמופתים וגו' ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל המדבר ולא שלח על ידי שליח למשה את אשתו ואת בניו כי חשק לדרוש אלהים כענין מלך בבל אשר שלח לראות את המופת אשר היה

כ׳ כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה
ד׳ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה
ב׳ דמטעים אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח
יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה
ג׳ וב״ג אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃

כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה
וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק
יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃
ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה
יָת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר

ולישראל ד׳ וסי׳ וישמע יתרו. זכר לאברהם ליצחק. כעת יאמר ליעקב. ביום השמיני שלח את להגיד ליעקב פשעו. וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את. והנה דברי אסא הראשונים:

רשי

במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו: למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה׳ וגו׳. זו גדולה על כלם (מכילתא): (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב״ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו׳ ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר

אבן עזרא

לאלהים ולא הזכיר שבנה מזבח חדש ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו והנה זה אחר מתן תורה והעד הנאמן על דברי כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים ואמר מה להזכיר שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות כי חתן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב כי כן כתוב מבני חובב חותן משה ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותנו במדבר ודענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה והנה דברי משה ויכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים ה׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם והנה זה הזמן היה קרוב למסעם והוא אמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם כי ה׳ הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמי׳ לרוב וטעם להזכיר זה להם כי השם אומר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ על כן אמר ה׳ אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות וזאת היתה עצת יתרו שנתן לו מנוחרת בואו למדבר סיני על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו כמו שפירשנו נוסעים אנחנו והוא השיב לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל וכתיב ויחד יתרו על כל הטובה ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל ומשה אמר לו והיית לנו לעינים והטעם שהאיר עיניהם ושאול אמר ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל ובעבור שכתוב למעלה מלחמה לה׳ בעמלק שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם הזכיר דבר יתרו כי הם היו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים ובימי ירמיה יונדב בן רכב ויש פרשה אחרת דומה לזאת: אשר עשה האלהים. השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו. ולישראל עמו. עם ה׳ או עם משה ויתכן להיות הלמ״ד בעבור משה וישראל והטעם על המכות וטביעת פרעה: כי הוציא ה׳. השם שנודע למשה כי על האותות יצאו: (ב) ויקח. אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו בעבור כי משה נכבד מבית אביה: אחר שלוחיה. י״א אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ

ספורנו

היה בארץ: (ב) אחר שלוחיה. אחר שמלה׳ אליו לדעת איזה מקו׳ מנוחתו

בעל הטורים עשה אלהים ב׳ במסורה. הכא ואידך לעיל מה זאת עשה אלהים לנו שבאותו לשון שנצטערו באותו לשון שרוית לשם בעלייתם משם: אשת משה אחר שלוחיה. פי׳ שיא באהבתו (אע״פ שגרשה) שאין נושאין גרושתו (כי מלך הוא עפ״ב דסנהדרין):

רמבן

אלך והיא ההליכה הכתובה בכאן וילך לו אל ארצו ועוד הביאו ראיה ממה שאמר הכתוב ה׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם ושם נאמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגומר וזו עצת יתרו ושם כתוב ונסע מחורב כי נסעו מיד ואם כן נצטרך טעם למה מקדים הפרשה הזאת לכותבה בכאן ואמר ר״א כי היה זה בעבור דבר עמלק כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלהו כרעתו והזכיר שעשה לנו יתרו טובה להורותנו שנשלם לו גמול טוב וכשנבא להכרית את עמלק כמצוה עלינו שנזהר בבני הקיני העומדים עמהם ולא נוסיפם עמם והוא דבר שאול שאמר להם כן ועם כל זה אני שואל על הדעת הזו כשאמר הכתוב וישמע יתרו כל אשר עשה ה׳ למשה ולישראל עמו כי הוציא ה׳ את ישראל ולמה לא אמר ששמע מה שעשה למשה ולישראל במתן התורה שהוא מהנפלאות הגדולות שנעשו להם כמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי וכשאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה׳ לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ואמר יתרו מזה עתה ידעתי כי גדול ה׳ למה לא ספר לו מעמד הר סיני וממנה יודע כי השם אמת ותורתו אמת ואין עוד מלבדו כמו שאמר אתה הראת לדעת כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו וגו׳ ואולי נאמר ששמע יתרו בארצו מיד כי הוציא ה׳ את ישראל ממצרים ונסע מארצו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה ולא סיפר שהזכיר לו ענין המעמד ההוא כי הדבר עודנו קרוב ועודם שם ובידוע כי יסופר לו והקרוב אלי לתפוש סדר התורה שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים כמו שאמרו במכילתא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני והכתוב שאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים ענינו כי היה הר סיני בדרך מדין קרוב משם שהרי משה הלך שם לרעות צאן מדין ובאהרן אמר ויפגשהו בהר האלהים והנה יתרו יצא עם בתו והבנים ממדין ובאו אל הר סיני ומשה היה ברפידים שהוא מקום אחד במדבר סין שהכתוב אמר ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני לומר כי מדבר סין מגיע עד הר סיני ויכלול דפקה אלוש ורפידים ואף על פי שאמר ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים כך אמר ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ואלוש ורפידים והם ממדבר סין עצמו כי המדבר כלו יקרא מדבר סין והמקום שלפני הר סיני יקרא מדבר סיני וכמוהו ויסיבו אל ארץ פלשתים והנה יהיה פירוש הכתוב ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם ויבא אל הר האלהים כי אל ההר בא ושם עמד והוא כמו שאמר ויבא אל הר האלהים חורבה וכן ויפגשהו בהר האלהים וכן רב לכם שבת בהר הזה ומן ההר שלח אליו אני חותנך יתרו בא אליך ויצא אליו משה ולא נצטרך לומר כי ויאמר יהיה מוקדם ואפילו אם לא יהיה רפידים במדבר סין על כל פנים במדבר הוא כי לא באו ישראל בארץ נושבת כל ארבעים שנה וקרוב מהר סיני היה שבאו משם אל ההר ביום אחד מחנה קהל גדול כמוהו וכמו שנתבאר בענין הכור ששתו ממנו ברפידים כאשר פירשתי והנה יהיה הפירוש שאמרתי נכון וראיתי גמי במכילתא אל המדבר אשר הוא חונה שם הרי הכתוב מתמיה עליו שהוא שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר תוהו שאין בו כלום דעתם לפרש אל המדבר אשר הוא חונה שם הוא במדבר הר האלהים כי מאלים ועד הר סיני היה מדבר סין וספר הכתוב שבא אל קצה המדבר אשר הוא חונה שם הוא מדבר הר האלהים חורבה והזכיר זה לשבח יתרו שעזב ארצו ובא אל המדבר אשר הוא שם בעבור שידע שהוא הר האלהים כי בו נגלו אליו האלהים שכבר שמע כל הענין כי ישראל יצאו ממצרים לעבוד את האלהים על ההר הזה ובא לשם ה׳ אלהי ישראל וגם זה נכון. וכן נראה לי כי מה שאמר כאן וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו שהיה זה בשנה הראשונה והלך לו אל ארצו וחזר אליו. ויתכן שהלך שם לגייר את משפחתו וחזר למשה ועודנו בהר סיני כי קרוב הוא למדין כמו שהזכרתי שהרי בנסוע המחנה באייר בשנה שניה כשאמר לו משה נוסעים אנחנו לכה אתנו וענה אותו לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך התחנן לו משה מאד ואמר לו אל נא תעזוב אותנו וכו׳ והיית לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ עמנו והטבנו לך ולא השיב אותו דבר ונראה שקבל דבריו ועשה כרצונו ולא עזבם אבל בימי שאול היו בניו עם עמלק ובאו והתחברו עוד אל ישראל והיו בירושלם בני יונדב בן רכב אולי במות משה חזר לארצו הוא או בניו ואפשר שהיה הקיני היושב עם עמלק ממשפחת יתרו לא בניו ועשה חסד עם כל המשפחה בעבורו כאשר עשה יהושע עם משפחת רחב. ודעת רבותינו כך היא שהלך שם עמהם אמרו בספרי שנתנו לו דשנה של יריחו והיו אוכלין אותה עד שנבנה בית המקדש ת״מ שנה ורש״י עצמו הוא כתב זה בסדר בהעלותך אם כן חזר אליו ובמכילתא אמר לו הריני הולך ומגייר את בני מדינתי שאביאם תחת כנפי שמים יכול שהלך ולא חזר ת״ל ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וכו׳:

למשה ולישראל עמו. הנפלאות שעשה למשה שעשה עמו חסד וטובה שיבא אל פרעה תמיד ולא יפחד ממנו ויביא עליו המכות עד שיצאו ממצרים הוא והעם עמו כמלך עליהם. ור״א אמר למשה ולישראל בעבור משה וישראל. והטעם על המכות וטביעת פרעה וכן נראה מדעת רבותינו שאמרו שקול משה כישראל וישראל כמשה וטעם אשר עשה אלהים כי הוציא ה׳ הזכיר אלהים השם שהיה יתרו יודע מלפנים. וכי הוציא ה׳ בשמו הגדול שנודע עתה על ידי משה שבו נעשו האותות:

(ב) אחר שלוחיה. בעבור שהזכיר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו וישב מצרים הוצרך לומר כאן שהיתה בבית אביה כי משה שלחה

רש"י

ואף על הראשונים אנו מצטערים ואתה באת להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצלני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקשו להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש (מכילתא): (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח. אני חותנך יתרו וגו'. (מכילתא) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה (מכילתא): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה (מכילתא): את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק (מכילתא): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של התיבה והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו

אבן עזרא

ארץ מצרים ויש אומרים אחר ששלחה זרונות אליו כמו שלוחים לבתו: (ג) ואת. דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבניינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם כי הנה קין בעבור קניתי ואינו נכון בדקדוק וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו ופעם יהפכו השם כמו חושים הוא שוחם ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יובב הוא ישוב ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו והישר בעיני כי שורק תחת חולם כמו תחו תוח וצוף וצופי ינון ונון והנה שמואל מגזרת שמו אל וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה ה' נסי וככה שם המשיח ה' צדקנו והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעם בעל הטעמים ששם טרחא במלת יקראו כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם ה' הכתוב באברהם שהטרחא במלת ויקרא ובין ויקרא בשם ה' הכתוב בספר משה כאשר אפרש במקומו: (ד) ושם האחד. מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני ופעמים האחד כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה. ותחסר מלת אמר אחר כי אלהי אבי בעזרי ואין כתוב כי אמר אלהי אבי כי המלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי כמו כי הפרני אלהים. וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: (ה) ויבא. הזכיר הכתוב דרך מוסר בואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה אחריהם האשה כמשפט: אשר הוא חנה שם. כי ימים רבים חנה שם: (ו) ויאמר. וכבר אמר אל משה לפני בואם על יד שליח או באגרת כתובה אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העיקר ושני בניה הבאים עמה: (ז) ויצא. לקראת חותנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו: וישתחו. דקדוק וישתחו קשה ידענו כי שרשו מבעלי הה"א באחרונה והנה הוי"ו במקום ה"א כוי"ו שלו הייתי שאמר ממנו לא שלותי והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו היה ראוי להיותו וישתחוה כי התי"ו מבנין התפעל כמו והאיש משתאה לה כי משפט אותיות השניים אם היה אחד מהם פ"א הפועל והיה האות אשר לפניהם תי"ו התפעל והנה בעבור שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו הניחו הוי"ו הראשון שאינו סימן לשון רבים תחת ה"א השרש והעלימו הוי"ו ואמרו וישתחו ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם כמו למה תתראו והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבים ולפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה וקראו הכתוב רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. שהוא ידוע אהל משה: (ח) ויספר. זה הפסוק יורה על פירוש משה ולישראל בעבורם: התלאה. מגזרת

פסוקים ותרגום

ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה: ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה: ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים: ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ: ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה: ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם

ג' · ד' חסר וכל ד"ה דכות' במ"כ ויג ר"פ · חסר כלישנ' · סיני המדבר בזקף גדול. ב' וחסר · ג' · פ · כ"כ · את' ג'

ג וית תרין בנהא דשום חד גרשם ארי אמר דייר הויתי בארע נוכראה: ד ושום חד אליעזר ארי אלהא דאבא הוה בסעדי ושזבני מחרבא דפרעה: ה ואתא יתרו חמוהי דמשה ובנוהי ואתתיה לות משה למדברא דהוא שרי תמן לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי: ו ואמר למשה אנא חמוך יתרו אתי לותך ואתתך ותרין בנהא עמה: ז ונפק משה לקדמות חמוהי וסגיד ונשיק ליה ושאילו גבר לחבריה לשלם ועלו למשכנא: ח ואשתעי משה לחמוהי ית כל דעבד יי לפרעה ולמצראי על עיסק ישראל ית כל עקתא דאשכחתון בארחא

מסורה

ואת שני ג' וסי' ואת שני בניה. קח את אהרן. ונתת אתם על סל: גרשם ד' חסר וסי' מצוין בפ' שת שמות: ושם האחד ג' וסי' אליעזר. ובין המעברות אשר. ב' בו: ויצלני ד' חסר בלישנא וסי' מצוין בסדר וישב: חנה ב' וחסר וסי' חנה שם הר האלהים. חנה מלאך ה' סביב: האהלה ה' נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל סיסרא: אודת ג' כתיב כן נמסר בסדר וירא: התלאה ג' וסי' את כל התלאה אשר מצאתם. התלאה אשר מצאתנו. אל ימעט לפניך את כל התלאה: מצאתם דד מן ח' מלין מיחדין מלעיל וסי' כי רחל גנבתם. אשר מצאתם בדרך. והיא העלתם הגגה. אש שרפתם. ובקשתם ולא תמצא. משם אצוה את החרב. על כן נצרתם נפשי:

תולדות אהרן ויצילני מחרב פרעה. (עי' מב ברכות יג):

בעל הטורים שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי וגו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו'. ואין כתיב כאן כי אמר איכא למימר אכי אמר דלעיל קאי על גרשום כתיב כי אמר כי יש דרש במדרש כשנתן יתרו בתו למשה הותנה שיהיה הבן הראשון לעבודת גלולים ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך וביקש להמיתו אז מלתו צפורה ומהלה לו כתנאי שהתנה עם אביו לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר עתה נגלה לכל כי אנוס היה על תנאי הזה כי גר היה והולך לעשות מאמר יתרו ומ"מ על התנאי יצא ממנו יהונתן בן גרשם כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה רוצה לגלות בפרהסיא את הסבה ורצה פרעה להרגו. מיהו בגמרא משמע באליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך באמר משה אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק וזה סיבה אליעזר שמסבא למצרים לא מלינו שהיה לו בן אח"כ: חונה ב' במסרה המדבר אשר הוא חונה שם ואידך חונה מלאך ה' סביב ליראיו מלמד שלא הוצרך יתרו לשאול על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו ובזה הכירו וזהו חונה מלאך ה' סביב ליראיו אל המדבר אשר הוא חונה שם:

רמבן

שם. ויתכן שיאמר כי לקחה יתרו להשיבה אליו אע"פ ששלחה ממנו בעבור ששמע כל אשר עשה אלהים למשה כי מעתה ראוי ללכת אחרי המלך בכל אשר ילך: (ג) **ואת** שני בניה אשר שם האחד גרשום. אף על פי שאין זה מקום תולדתם יפרש שם הבנים כי לא היה מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות ובכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקדוש ברוך הוא למשה שהיה גר בארץ נכריה ונותן שם הודאה לשם שהצילו מחרב פרעה בברחו ועתה הוא מלך על ישראל והטביע פרעה ועמו בים וטעם כי אמר נמשך למשה הנזכר בפסוק הראשון וכן שם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי נמשך על כי אמר וכן רבים: (ו) **ויאמר** אל משה אני חותנך יתרו בא אליך. שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן כי השליח לא יאמר אני חותנך אבל יאמר הנה חותנך יתרו בא אליך וכן לא יתכן שיאמר לו ככה פה אל פה כי יאמר הנה באתי אליך ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני כי בראותו אותו יכירנו וכמוהו ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה: (י) **אשר** הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה כי

ספורנו

ממחתו והודיעו שלא ימות עד שר האלהים ששם יעבדוהו כמו שיעד כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה ולפיכך אחר יתרו לבא עד היות משה ועמו שם: (ד) ויצלני מחרב פרעה. כי בלידת אליעזר כבר מת אותו מלך מצרים שהיה רודף את משה כאמרו ויהי בימים ההם וימת מלך מצרים ואז בטח להיות נמלט מחרב פרעה כי עד מותו לא היה משה בטוח מחרבו בכל מקום שיהיה נודד אל פרעה כענין אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך והשביע את הממלכה ואת הגוי: (ו) אני חותנך יתרו. הקדים להודיעו דרך מוסר למען יוכל להכין מקום לשבתם כאמרם ז"ל (נדה פרק כל היד) אל תכנס לביתך פתאום כל שכן לבית חבירך: (ז) ויצא משה. לא חדל בשביל מעלתו לקדם פני מי שהלם עמו טובה בעת צר לו כענין ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כו'. וכענין יוסף עם אחיו במלכו. והפך ולא זכר שר המשקים את יוסף: (ח) את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים

עסק

ושזבינון יי׳: ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם: י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם: יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם: יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי

ושזבינון יי׳: ט וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל טַבְתָא דַעֲבַד יי לְיִשְׂרָאֵל דְשֵׁיזְבֵיהּ מִידָא דְמִצְרָאֵי: י וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יי דְשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה דְשֵׁיזֵיב יַת עַמָּא מִתְּחוֹת מָרְוַת מִצְרָאֵי: יא כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יי וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִינֵּיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָמָא דְחַשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמִידַן יַת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנִינוּן: יב וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יי וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכָל סָבֵי

חכר כלים׳ · כבור הגלים וקרי׳ כגלגו · כ״פ ר״פ · ג׳ · ג׳ ומלגש · ג׳

יחד ל׳ וחד אל יחד בימי שנה: עתה כ״ה ר״פ בקרי׳ וג׳ מנהון באו״ו וסי׳ מצויין בישעיה סימן ל״ג גבי פרשתא דהן אראלם צעקו חוצה וכל זקני ג׳ נמסר בסדר ויחי:

תולדות אהרן ויחד יתרו. סנהדרין צד: ברוך ה׳. ברכות נד סנהדרין שם: אשר זדו. סוטה יא: עולה וזבחים. ע״ז כד זבחים קטו (מגלה עב): ויבא אהרן. ברכות סד (ערובין כב):

מגורת וגלאו מצרים והתי״ו נוסף והטעם צרה שיצאה אדם לסבלה או להגידה והטעם על רדיפת מצרים בים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכולם הצילם ה׳: (ט) ויחד. מגזרת חדוה והיה ראוי להיותו על משקל ויפת בסתר לבי וישב ממנו שבי רק נפתח החי״ת בעבור שהוא מן אות הגרון ונשאר הדל״ת דגוש כאשר היה ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה רק אם היה בג״ד כפ״ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף כמו וישב ממנו וישת מן היין רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח והם שנים ויחד יתרו אל יחד בימי שנה: (י) ויאמר יתרו ברוך ה׳. שים לבך לדקדק זאת המלה דע כי לא יבא פעול רק מפעלים היוצאים ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול הסתכ׳ אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול ואם לא יהיה כן הוא תאר וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזרה גם הוא תאר ואינו פועל כלל כמו שמר הפועל הוא שומר והפעול הוא עושר שמור לבעליו והנה מצאנו הולך עומד יצא וכל אלה יראו פועלים כי הם על מתכונת שומר ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים כי לא יאמר ממנו הלוך עמוד יוצא והנה אין לנו פעול על כן אמר כי הולך הוא תואר ואינו פועל מצאנו עצום והוא יראה פעול כי הוא על משקל שמור וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו מהפעלים העומדים כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף ויעצימהו מצריו והנה לא נוכל לומר עצום על משקל שומר מענין עצמה רק מענין אחר עוצם עיניו מראות ברע והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר והוא ויברך על ברכיו גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל והנה מלת ברוך תואר כמו עצום מהבנין הקל א״ר מרינוס ברוך הוא תאר מבנין הדגוש והיה הרי״ש ראוי להדגש ככל הגזרה כמו ברך גנות והוא על משקל כדוב שכול ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים כמו ויהרג זבדי גבור אפרים הוי גבורים והנה עומד כנגדו בוא ברוך ה׳ ברוכים אתם לה׳: אשר הציל אתכם. אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף: (יא) ופי׳ עתה ידעתי. פירשתיו בפרשת שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו: וטעם כי בדבר. בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים ה׳ שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם כאדם שיעשה בזדון רצונו וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים: (יב) ויקח עולה וזבחים. הם השלמים. וטעם לאלהים כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו: לאכל לחם. שלמים: וטעם לפני האלהים. כי אהל משה היה

ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. (סנהדרין צד) ומ״א נעשה בשרו חידודין חידודין מצר על איבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה (מכילתא) ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא (מכילתא): (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה. ומיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר (מכילתא): מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע״ז שבעולם שלא הניח ע״ז שלא עבדה (מכילתא): כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו (סוטה י א) לשון (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: (יב) עלה. כמשמעה שהיא כולה כליל: וזבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו׳. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם:
לפני

בעל הטורים ויחד יתרו. שיחד לבו אל אחד ונעשה יהודי דבר אחר מלמד שנעשה בשרו חדודים חדודים על אבדן של מצרים: ויחד יתרו על. בגימטריא כן העולם בבשרו חדודים חדודים:

ספורנו

למצרים על אודות ישראל. כמשיב נקם לצרי עמו. על דרך השיב נקם לצריו. זה במה שלקו בנוכם על הים כאמרו ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים ובזה הורה כי בחר בישראל לסגלה מכל העמים: את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ברעב ובצמא ובמלחמת עמלק: ויצילם ה׳. ובזה הורה השגחתו הפרטית עליהם וסבת זה בהכרה היות דעותם ומעשיהם נכונים לעבדו שכם אחד: (ט) ויחד יתרו על כל הטובה. לא שמח על אבדן מצרים כראוי למקנא לכבוד קונו כענין ישמח צדיק כי חזה נקם אבל שמח על טובתם של ישראל כמרחם על דמעת העשוקים: (י) אשר הציל אתכם. משה ואת אהרן: מיד מצרים. בהכותכם אותם: ומיד פרעה. בבאכם להתרות בו: אשר הציל את העם. המשועבדים: (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. כי הציל את העם בהיותו הדבר עצמו אשר זדו המצרים עליהם של ישראל כמו כי יזיד איש על רעהו וזה היה שהרג בכוריהם כמו שהרגו המצרים כל הבן הילוד לישראל והטביעם בים כדרך שהטביעו הם הבנים ביאור והרג את הבכורות כנגד בני בכורי ישראל ותמהן לפלהו והקשה את לבם אחרי שלא שמעו ברצונם ובזה הורה גדולתו על כל האלהים כי לא השכה שום אומה שיוכל שום אל מאלהיהם שרי מעלה לשלם מדה כנגד מדה בכל דבר אבל השכו שיוכלו בדבר אחד מיוחד לו בלבד: (יב) עולה וזבחים לאלהים. לאות קבלת עול מלכותו כענין נעמן באמרו כי לא יעשה עוד עבדך עולה ומנחה לאלהים אחרים כי אם לה׳: לאכל לחם עם חותן משה. לשמוח עמו על שנכנס תחת כנפי שכינה כענין ישמח ישראל בעושיו: לפני האלהים. לפני המזבח אשר עליו הקריבו אותם הזבחים. אם שהיה אותו המזבח שבנה משה בהבדן עמלק. אם שהיה זולתו ולא נזכר בניה והיתה אכילת הזבחים לפני המזבח

רמב״ן

נעשה עמכם נס גדול שלא הרגו אתכם פרעה ועמו כי באו בעבורכם עליהם מכות גדולות בארצם והיה גם זה גדול במשה על כן הזכירו לנכח בכלל ואמר אתכם אתה והעם. ועוד גם אחר אשר הציל את העם מתחת יד מצרים שהיו הם במצרים ויצאו משם להירות עולם. ור״א אמר כי ברך תחלה השם אשר הציל אתכם אתה ואהרן שבאו המכות על ידכם לפרעה ולמצרים ואחרי כן ברך אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובים:

(יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. פירשו בדבר אשר הזידו המצרים על ישראל ידעתי שהוא גדול מכל אלהים. וטעם זה מפני שהשם גזר על ישראל ועבדום וענו אותם ולא היה על המצרים בזה העונש הגדול אבל הזידו עליהם וחשבו להכרית אותם מן העולם כמו שאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וצוה למילדות להמית הבנים וגזר עליהן כל הבן הילוד היאורה תשליכהו ומפני זה היה עליהם העונש המשחית אותם לגמרי וזהו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כמו שפרשתיו והנה השם ראה את מחשבתם ונוקם מהם על זדון לבם וכן אמר הכתוב עוד כי ידעת כי הזידו עליהם כי העונש בעבור הזדון שחשבו לעשות להם והנה ה׳ רואה ללבב ועושה משפט העשוקים ונוקם ובעל חמה ואין מוחה בידו ואונקלוס שאמר ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דנינון ירצה לומר כי היה ענשם על טביעת הילדים ביאור שאיננו בכלל ועבדום וענו אותם ועל כן אבדם במים:

(יב) ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלהים. היה כל זה טרם בואם אל הר סיני. גם יתכן לפרש שסידר הכתוב כל ענין יתרו אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים ונתגייר במילה וטבילה והרצאת דמים כמשפט:
ויבא

יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ ז׳ וכל קהלת דכות׳

שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ י״ז מ״ל בתורה

טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ טז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃ יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה ג׳ וכ״ב והד והורתיו יגנוכו אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר

יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם חֲמוּהִי דְמשֶׁה קֳדָם יְיָ׃ יג וַהֲוָה מִיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וִיתֵיב משֶׁה לְמִידַן יַת עַמָּא וְקָם עַמָּא עֲלוֹהִי דְמשֶׁה מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא׃ יד וַחֲזָא חֲמוּהִי דְמשֶׁה יַת כָּל דְהוּא עָבֵיד לְעַמָּא וַאֲמַר מַה פִּתְגָמָא הָדֵין דְאַתְּ עָבֵיד לְעַמָּא מַה דֵין אַתְּ יָתֵיב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל עַמָּא קָיְמִין עִילָוָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא׃ טו וַאֲמַר משֶׁה לַחֲמוּהִי אֲרֵי אָתַן לְוָתִי עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ טז כַּד הֲוֵי לְהוֹן דִינָא אָתַן לְוָתִי וְדָאֵינְנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יַת קְיָמַיָא דַייָ וְיַת אוֹרָיְתֵיהּ׃ יז וַאֲמַר חֲמוּהִי דְמשֶׁה לֵיהּ לָא תַקִּין

רשי

לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות כד): (יג) **ויהי ממחרת.** מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א״א לומר והודעתי את חקי וגו׳. ומשנתנה תורה עד יה״כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי״ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביה״כ. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י) נוסעים אנחנו אל המקום וגו׳. אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא״ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב (שופטים ד) מבני חובב חותן משה: **וישב משה וגו׳ ויעמוד העם.** יושב כמלך וכולן עומדים. והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: **מן הבקר עד הערב.** (שבת י) אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב וגו׳: (טו) **כי יבא.** כי בא לשון הוה: **לדרוש אלהים.** כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: (טז) **כי יהיה להם דבר בא.** מי שהיה לו הדבר בא אלי: (יז) **ויאמר חותן משה.** דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: נבול

אבן עזרא

היה לנד מורח אהל מועד. (יג) **ויהי ממחרת.** לביאת יתרו: **וישב משה.** כמנהגו: **מן הבקר עד הערב.** דע כי בקר האמת הוא כזורח השמש גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שכבר זכרתי וזה הבקר הוא על דרך מקרה והערב האמיתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון ואחריו כתוב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכ׳ ראוי להיות מערב האמ׳ עד ערב האמת רק חכמינו ז״ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים והנה ראוי להכנים השבת מן התורה מהשקע השמש וכל חכמי התולדו׳ וכל חכמי המזלות מודים כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח הארץ בכל מקום וזהו מעת צאתו עד בואו: (יד) **וירא את כל אשר הוא עושה לעם.** שהוא מעמידם מערב עד בקר ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה הוא אומר לו בי אדני ומשה עשה הדרך הנכונה כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב ולא אמר לו מדוע רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו ואמר רבי מרינוס כי מלת מדוע כמו מלכם מזה בידך כי כל אחת שתי מלות וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה: (טו) **ויאמר.** השיב משה אני עושה שני דברים האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והטעם לדרוש תורתו והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים לדורש: (יז) **ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה.** בעיני ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול מגזרת ועלהו לא יבול באלה נבלת עליה כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה דרך משל. ומלת גם כמוה. גם כי כבד ממך הדבר: עשוהו

לפני האלהים ז׳ נמסר ריש סידרא דנח: לבדך ג׳ זקף וסי׳ מדוע אתה יושב. ויחרד אחימלך לקראת דוד. אתה ה׳ לבדך אתה. וכל אס״ף דכו׳: מן הבקר ט״ו מלין מן חד חד מן וליח דכו׳ וסי׳ מצוין בתהלים כימן ל׳: לדרש אלהים ד׳ וסי׳ כי יבא אלי העם לדרש אלהים. לפנים בישראל כה אמר. ולא יכול ללכת. ויהי לדרוש אלהים בימי. וכל אוריי׳תא חסר במ״ב: הורתיו ג׳ וסי׳ והודעתי את חקי. ואם נבלתו מכל אשר. בן אדם שים לבך. וחד ותורתיו בעבור ישמרו חקיו:

תולדות אהרן וישב משה. שבועות ל: ויעמוד העם. נרכות י:

בעל הטורים ממחרת. בגימטריא למחרת יום כפורים (עם האותיות מסוג כלי והתיבות מכוג הכי): מן הבקר עד הערב. לא אמר ועד רמז שזמן ב״ד עד ו׳ שעות וכנגד ו׳ פעמים בזהב בפרשה לשפוט ושפטהי ושפטו וכתיב הבקר עד הערב שהי׳ יהורם שלמטה הינו הזנור אלא מן בקר עד ערב לומר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב״ה במע״ב שנאמר בו׳: לדרוש אלהים ד׳ במסורת. הכא ואידך בשמואל בלכתו לדרוש אלהים בענין שאול כשהלך לבקש האתונות. ולא יכול דוד ללכת לדרוש אלהים בדברי הימים בענין הדבר כשראה המלאך שמשה בעם. ויהי לדרוש אלהים בענין עוזיה שדרש אלהים במלחמה מלמד שעל כל צרכיהם היו באים לדרוש אלהים כהכיא דשאול שדרש אלהים על אבידתו וכההיא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו: תורותיו ג׳ במסורה. הכא ואידך תרי בנבואת דיחזקאל מלמד שרמז לו על בנין בית המקדש:

רמבן

ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. עמו ביום חתונתו כי חתן דמים הוא: (יג) **ויהי** ממחרת. ממחרת היום שעשו זה שנזכר ישב משה לשפוט את העם ואמרו במכילתא ממחרת יום הכפורים ואין דעתם לומר שיהיה ממחרת רמז ליום הכפורים כי יום הכפורים לא נזכר בכתוב שיאמר עליו ממחרת וגם כן אין הכונה שיהיה ממחרתו ממש כי לא אכלו ביום הכפורים אם היה להם יום הכפורים בשנה ראשונה קודם שנלטוו בו ועוד כי ביום הכפורים נתנו לוחות אחרונות וממחרתו ירד משה ודבר עם בני ישראל ויצום את כל אשר דבר השם אתו בהר סיני ואיננו יום המשפט שיעמוד העם עליו מן הבקר עד ערב וג״כ אי אפשר שיהיה בשנה שניה ביום הכפורים כי בנסוע הדגלים אמר כי אל ארצי ואל מולדתי הלך אבל הכוונה לברייתא הזו לומר שהיה זה אחר יום הכפורים כי אין להם יום פנוי למשפט מיום בואם להר סיני עד אחר יום הכפורים של שנה ראשונה הזאת ואחר עולה וזבחים לאלהים בעבור שיתרו עדיין לא ידע ה׳ כי משה אמר אשר עשה ה׳ לפרעה ולמצרים וגו׳ ויצילם ה׳ אבל יתרו הקריב לאלהים וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים כאשר אפרש בע״ה וכן כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והודעתי את חקי האלהים דברי משפ

לחמיו· ויתכן שאמר לו כן בעבור כי המשפט לאלהים הוא כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים זו מדת הדין:

(טו) **כי** יבא אלי העם לדרוש אלהים. השיב משה לחותנו צריכים הם שיעמדו עלי זמן גדול מן היום כי לדברים רבים באים לפני כי יבא אלי

ספורנו

המזבח כענין הנאכלים לפנים מן הקלעים: (יג) ויעמוד העם על משה. להמתין שיוכל לפנות אליהם אחר עסקי הרבים וגדולי הדור: (יד) מדוע אתה יושב לבדך. בעסקי צבור: וכל העם. הצריכים לאיזו סבה להקריב משפטם אליך צריכים להמתין מן בקר עד ערב: (טו) לדרוש אלהים. הנביאים ורא׳שי הדור הבאים על עסקי הרבים ושדרם באים עלי בהכרח לדרוש אלהים כי על פי ה׳ יחנו: (טז) כי יהיה להם דבר. וכאשר לאלו הראשים הבאים על עסקי צבור יהיה דבר ריב ביניהם: בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו. בין אותם גדולי הדור הבאים על עסקי צבור: והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. לאותם הגדולים כדי שידעום. כאמרו וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה ואחר כן נגשו כל בני ישראל וכמו שאמרו ז״ל (ערובין פרק כיצד מעברין) כיצד סדר משנה

כעס

אבן עזרא

(יח) עשוהו. מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה״א נראית בגזרת עשה: (יט) עתה שמע בקולי איעצך. אתן לך עצה. דע כי מלת אלהים הוא שם תאר כאשר פירשתי רק בעבור שידברו בה הרבה יחשבו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם אלהים וראני בשוררי בראשית ברא אלהים ורבים ככה על כן שמוהו חכמינו ז״ל שם מן השמות שאינ׳ ראויים להמחק וטעם ויהי אלהים עמך. שהשם יעזרך אם תעשה ככה ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת וזהו אמרו וצוך אלהים ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם. בעבור העם: מול האלהים. מפאת השם: והבאת אתה את הדברים. אם הם קשים ואלה הדברים הם שאמר משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי ופירש זה אחר כן את הדבר הקשה יביאו אליך: (כ) והזהרתה. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורותם מספקות כי טורח גדול הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון וטעם והזהרת מן כי הוא נזהר וטעמו נשמר: אתהם. שתי מלות והוא להזהירם על מצות עשה ועל מצות לא תעשה הקשורים בלב שהוא העיקר כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה מפניו וללכת אחריו ולמול ערלת הלב ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור וכן אמר משה בפיך ובלבבך לעשותו ורבים ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה: ואת המעשה אשר יעשון. זאת מצות עשה למעשה ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר כמו השבת והמועדים ופדיון הבן ואהבת הגר וציצית ותפילין ותפלה ומזוזה גם שעטנז ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: (כא) ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמים על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל שיש להם כח לסבול הטורח ולא יפחדו מהם והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים כמו בחר לנו אנשים כלם אנשים. ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם ואמר יתרו אנשי אמת שאינם כוזבים: שונאי בצע

רשי

(יח) נבול תבול. כתרגומו. ולשונו לשון כמושה פלייסטר״א. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל. כנבול עלה מגפן שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכומו תש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור וע׳ זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. (מכילתא) בעצה אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע״י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאים את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא (ב״ב נח): שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף (סנהדרין יח): שרי מאות. ששת אלפים היו: שרי חמשים. י״ב אלף: שרי עשרות. ששים אלף. (מה שפירש״י על כל השרים כמה היו הוא לכאורה ללא צורך והנה באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר״ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא הל״ל

תורה

אתה עשה: יח נבל תבל גם־אתה גם־העם הזה אשר עמך כי־כבד ממך הדבר לא־תוכל עשהו לבדך: יט עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את־הדברים אל־האלהים: כ והזהרתה אתהם את־החקים ואת־התורת והודעת להם את־הדרך ילכו בה ואת־המעשה אשר יעשון: כא ואתה תחזה מכל־העם אנשי־חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע ושמת עלהם שרי אלפים

אונקלוס

פתגמא דאת עביד: יח מילאה תלאי אף את אף עמא הדין דעמך ארי יקיר מינך פתגמא לא תיכול למעבדיה בלחודך: יט כען קביל מיני אמלכינך ויהי מימרא דיי בסעדך הוי את לעמא תבע אולפן מן קדם יי ותהי מייתי את ית פתגמיא לקדם יי: כ ותזהר יתהון ית קימיא וית אוריתא ותהודע להון ית אורחא דיהכון בה וית עובדא דיעבדון: כא ואת תחזי מכל עמא גוברין דחילא דחלין דיי גוברין דקשוט דסנן לקבלא ממון ותמני עליהון רבני אלפין

מסורה

איעצך ג׳ וסי׳ עתה שמע בקלי. לכה איעצך אשר יעשה. וכי איעצך לא תשמע אלי: והזהרתה ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל וסי׳ אתהם את החקים: צפה נתתיך לבני. וחברו. קדמאה מלא: אתהם ה׳ נמסר בסדר ויצא: יעשון ה׳ וסי׳ והזהרתה אתהם. ועלי זקן מאד. כה יעשון לי אלהים דותשלח איזבל מלאך. וישלח אליו בן הדד דמלכים. שרשם יבש פרי בל יעשון: שרי אלפים ד׳ פסוקים אית בהון ד׳ מלין דמיין קדמאה ותניינא ותליתא קרחי ורביעא נסיב וי״ו וסי׳ ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי. ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי. ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי. אל תסתר פניך ממני אל אל אל ואל. דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך והדרך:

תולדות אהרן וסודעת להם. מ״ק ה קדושין ב ב״ק נט ב״מ ל: ושמת עליהם. סנהדרין יח:

בעל הטורים

איעצך. שמים (נ״ל ג׳) הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש נבואה דבלעם לנבואת משה ואמרו חז״ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באה״ע קם וקבלתי שפי׳ קם לשעה פי׳ לפי שעה כמו שהיתה מדברת לבעם ולא בהתמדה ואידך וכי איעצך לא תשמע לי בעמין דקיהו שיעץ לו ירמיה לצאת אל שרי המלך בבל. מכה שמשמע לעצת יתרו נאמר בו על מקומו יבוא בשלום אבל צדקיהו שלא שמע לעצת ירמיה גלה ממקומו: והזהרתה אתהם. ה״א (כ׳ הסיין) יתירה (יתרים) אלו ה׳ (ו׳) דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות:

ספורנו

משנה ולשלש השבות האלה יתחייב שימתינו העם מן הבקר עד הערב עד שיסתלקו הגדולים ואוכל לפנות לשפוט עניי עם: (יח) גם העם הזה אשר עמך. בית דינך: לא תוכל עשוהו לבדך. לשמוע כל עסקי הגדולים ולשמוע עם זה את כל הצריכים לדבר עמך על מה שלא יספיק להם זולתך: (יט) היה אתה לעם מול האלהים. להודיעם המצות והמשפטים שילוה כמליץ בינותם ובין האל יתברך: והבאת אתה את הדברים אל האלהים. מה שלא שמעת כענין עמדו ואשמעה וכענין ויקרב משה את משפטן: (כא) ואתה תחזה מכל העם. תברור ותמנה כי באלה הג׳ ענינים צריך שתהיה אתה בעצמך ולא יספיק זולתך אבל בעניני פסקי דינים פרטים יספיקו שרי אלפים שרי מאות כו׳ כי אמנם כשיהיו ד׳ מדרגות זו למעלה מזו הנה ישפוט הקטן כאשונה והנועק על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו

רמבן

העם לדרוש אלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה ידבר להם כי זה יקרא דרישת אלהים וכן יעשו עם הנביאים כמו שאמר לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה וכן ודרשת את ה׳ מאותו לאמר האחיה מחלי זה שיתפלל עליו ויודיענו אם נשמעה תפלתו וכן ותלך לדרוש את ה׳ כמו שפירשתי שם ועוד שאני שופט אותם כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי. ועוד אני מלמד אותם תורה והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו: (יט) ויהי אלהים עמך. בעצה זו אמר לו צא המלך בגבורה לשון רש״י. ור״א פי׳ שמע בקולי ויהי ה׳ בעזרך להצליחך בעצתי אבל למטה אמר אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים שפירושו אם תעשה את הדבר וצוך אלהים לעשותו אז תוכל לעמוד שתמלך בגבורה ואין ספק שעשה כן: היה אתה לעם מול האלהים. נגד האלהים ויאמר היה אתה בעבורם עומד נגד האלהים להתפלל אליו כטעם יום צעקתי בלילה נגדך. והבאת אתה את הדברים שיבקשו אל האלהים הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. ויתכן שהיה גם בזה עצה ממנו יאמר היה אתה לעם מול האלהים לשבת באהל מועד מזומן לפניו לדרוש אותו ולא יהיה זה במקום המשפט:

(כ) והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות. ותודיע להם את הדרך אשר ילכו בה על פי התורה והמצוה שתזהירם אתה מאד ותלמדם התורה והמצוה הודה לו גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו וגם בזה עצה להזהיר אותם מאד ולהתרות אותם במצות ועונשים אחרי אשר לא יעשה הוא בהם את הדין אבל במשפט אשר אמרת ושפטתי בין איש ובין רעהו שים לך שופטים עמך. כי כבד ממך דבר המשפט יותר מן הכל וטוב לך ילהם להקל מעליך ונשאו אתך ובידוע כי היו עם משה שוטרים נוגשים בעם להביא הנתבעים לפניו ולנגשם בדבר המשפט והרבה מהם עם השופטים האלו ולכך אמר במשנה תורה ושוטרים לשבטיכם ואין צריך להזכיר זה בכאן כי לא היה מעצת יתרו:

(כא) וטעם אנשי חיל. אנשים ראויים להנהיג עם גדול כי כל קבוץ ואוסף יקרא חיל ואיננו כיוצאי צבא המלחמה בלבד וכן חיל גדול מאד ובהרבה חילם הגדול ובממון כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ישאו על כתף עירים חיליהם ובפירות תאנה וגפן נתנו חילם והנה יקרא איש חיל במשפטים כי הוא החכם הזריז הישר ובמלחמה הגבור הזריז היודע מערכות המלחמה ותקרא גם כן האשה אשת חיל בהיותה זריזה ויודעת בהנהגת הבית והנה יתרו דבר בכלל

שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ שלישי כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃

הסר ו"ו · פ · ב' לנגיד · ל'. פ' · ב' והתבוננת · ב' נרעש · פ · כו"ל הסר · ה' בלישנא ופתחין · ג' ומ"ל · י"ב ס"פ

רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִשׂוּרְיָתָא׃ כב וִידוּנוּן יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן וִיהֵי כָּל פִּתְגָם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר יְדוּנוּן אִנּוּן וִיקִלּוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃ כג אִם יָת פִּתְגָמָא הָדֵין תַּעֲבֵיד וִיפַקְדִינָךְ יְיָ וְתִיכוֹל לְמֵיקַם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין עַל אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃ כד וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימַר חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דַּאֲמַר׃ כה וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִשׂוּרְיָתָא׃ כו וְדָיְנִין יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן יָת פִּתְגָם קְשֵׁי מַיְתַן לְוָת מֹשֶׁה וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר

רש"י

הל"ל אלא מתחלה שרי עשרות בראשונה ואחר כך בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרט שכום מנין השרים לא וחשב וכשתדקדק במנינם ולגבייהו אחי ספיר מספר המועט תחלה ואח"כ בהדרגה כנכון ודו"ק): (כב) ושפטו. וידונון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל. כמו ונכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת עמוד: המלך בגבורה אם יצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד (מכילתא) ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים הנלוים עתה עמך (מכילתא): (כו) ושפטו. ודיינין ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעבירי. ותרגומו דיינין איתן. מקראות העליונים היו לשון

אבן עזרא

בצע. ממון והם נודעים ככה למראה עיני אדם וכנגדם אמר משה וידועים: שרי אלפים. יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה נוספרם יותר מע' אלף וע' אלפים וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שריה ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם וכתוב כמעשה ארץ מצרים והנה דור המדבר שלמדם משה מי שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחמם נתן ומימיהם נאמנים והמן מפקח הפך המינים שהתאוו מה שאין רגילים לאכול במצרים ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן ה' לכם לב לדעת והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו אולי אלה הם ראשי השבטים והיה מספרם שנים עשר ושרי המאות הם רבים ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו: (כב) ושפטו את. הדבר. ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה ואם אתה לא ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהים: (כג) וי"ו ויכלת כפ"א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד. והנה מלת עמוד שם הפועל כמו עמוד פתח האהל גם פשוטה ועורה וחגורה על חלצים. וטעם וגם כל העם הזה. כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום: (כד) וטעם וישמע. הזכיר עצת יתרו ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו והוא ששם שוטרים על השבטים לעשות מה שיצוו השופטים וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש ומשה אמר כי בחר לנו אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה רק יש חכם שאיננו ירא שמים. והזכיר ידועים שהם למראה העין ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: (כו) ישפוטו הם. כמו ישפטו בשורק תחת חולם. כמו

ג' פסוקים שרי שרי שרי וסי' ואתה תחזה. ויבחר משה. שם בנימין צעיר: הקשה ה' פתחין בלישנא נמסר פרשת וילך: ישפוטו הם כל סי' המה במי"ב הם וסי' שלשת השריגים. שלשת הסלים. ישפוטו הם. אשר כפר בהם. כל הולך על גחון. אלפי ישראל הם. ויאמר אליהם גדעון. כה אמר בן הדד כספך. ואמרת בלבבך מי ילד לי. בן אדם בתוך בית המרי. ואלה העולים מתל מלח תל חרשא. וחברו:

תולדות אהרן ושפטו את העם. סנהדרין לד: הדבר הגדול. סנהדרין יו יח: והקל מעליך. סנהדרין יז: וגם כל העם הזה. שם ז:

בעל הטורים וצוך ב'. וצוך אלהים ואידך וצוך לנגיד. פי' אם יצוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד: על מקומו ב' במסרה. על מקומו יבא בשלום. והתבוננת על מקומו ואיננו. לומר אם תעשה דין למטה הרי הוא שלום ואם לא יעשה לו דין למעלה וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו: הקשה ב' במסורת. הדבר הקשה. ערפך הקשה מלמד שהיה משה דן דין האלהים (נ"א האלים ור"ל אנשי אלים) שהיו קשי ערף:

רמב"ן

בכלל ובפרט אמר שיחזה אנשים ראויים להנהיג העם הגדול במשפטים ופרט שיהיו יראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע כי לא יהיו אנשי חיל במשפט בלי מדות הללו. ולא הוצרך להזכיר חכמתם ובינתם כי הדבר ברור שהוא בכלל אנשי חיל. וכאשר נאמר למטה ויבחר משה אנשי חיל הנה הכל בכלל שהיו יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע וחכמים ונבונים. ועוד שאמר מכל ישראל וטעמו המובחר מכל ישראל והם שיש בהם כל המדות הללו כי כיון שאמר מכל ישראל אמר שהיו המובחרים מכלם בידוע כי הטובים שבישראל כל מדות טובות בהם אבל יתרו מפני שלא היה רגיל בעם הוצרך לפרש. ויש מפרשים אנשי חיל אנשי כח וזריזות וכן אשת חיל בעלת כח וזריזות בעבודת הבית כאשר נפרש בה בענין ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך וכן הגיעמו בחילך בכהך וכן ודרב חילו לא ימלט מלשון הארמית שיאמר ביש לאל ידי אית חילא בידי. ולמטה אמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל המובחרים מכל העם והכל בכלל כאשר פירשתי: שונאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא לשון רש"י. ירצה לפרש שכל ממון שידעו בו שאדם יכול להוציאם מידם בדין ישנאו אותו ויחזירוהו מעצמם ואפילו הוא שלהם באמת כגון שקנה עבד שלא בעדים וכיוצא בו אבל הלשון במכילתא אינו כן. אלא כך שנויה שם שונאי בצע שהן שונאין לקבל ממון בדין דברי רבי יהושע רבי אלעזר המודעי אומר שונאי בצע אלו שהן שונאין ממון עצמן אם ממון עצמן שונאין קל וחומר ממון חבריהם פירש רבי יהושע שונאי בצע שונאי שוחד כמו כולו בוצע בצע איש לבצעו מקצהו רבי אלעזר המודעי דרש כי הם השונאים הממון הרב ואין להם חפץ ברבוי כסף וזהב כענין אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי כי הממון יקרא בצע מה בצע כי נהרוג את אחינו ואם בצע כי תתם דרכיך והתרמתי להם בצעם כמו וחילם לאדון כל הארץ וטוב ראיתי בילמדנו שונאי בצע ששונאין ממון עצמן ואין צורך לומר ממון אחרים יהיו אומרים אפילו שורף גדישי אפי' קוצץ נטיעותי כהוגן אני דנו וזה ענין ששונאין ממון עצמן שאמר רבי אלעזר המודעי שלא יחמלו על ממונם בענין הדין אם יבא להם הפסד ממונו ומשה הזהירם עוד בזה ולא תגורו מפני איש והבצע ממון כמו שפירשתי ואונקלוס אומר דסנן לקבלא ממון ואין הממון אלא שחד רק שלא יקבלו ממון מבני אדם במתנה או בהלואה לעולם שלא ישאו להם כנים בעת המשפט וכענין שאמרו האי דיינא דשאיל שאלתא אסור למידן דינא. ועל דרך הפשט אנשי אמת שונאי בצע שהם אוהבים האמת ושונאים העושק וכי יראו עושק וחמס אין דעתם סובלת אותו. אבל כל חפצם להציל גזול מיד עושק:

ספורנו

ממנו ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי ובכן יהיו מעטים הבאים לפניך לדין: (כב) והקל מעליך. דברי ריבות רבים שלא יצטרכו לבא לפניך. ונשאו אתך. במה שתצטרך להיות אתה בעצמך הם יעזרוך בענין ללמד דעת את העם אחר ששמעו מפיך כמו שהזכירו בסדר משנה: (כג) על מקמו יבא בשלום. אחר שיתברר הדין בכ"כ בתי דינין ידע כל בעל דין שפסק הדין היה אמתי ולא יוסיף לריב כאמרס ז"ל דמן דינא שקילי גלימיה ליזיל ולזמר באורחא: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו

וטעם ושפטו את העם בכל עת. כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה וימצאנו מזומן כי אליך לא יוכל להתקרב בכל עת מפני הסמון הגדול אשר לפניך והטרדה הגדולה אשר לך ורבים מהם יסבלו החמס הנעשה להם מפני שלא יזדמן להם

כז וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃ רביעי פ

יט א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃ ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ ג וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ז' ר"פ. ג' · ד' · ב' מ"ל ואין פוס · ז' ר"פ · ג' פ' כלשנא

דִּינִין אִינוּן׃ כז וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יָת חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ׃ א בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ ב וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵיל טוּרָא׃ ג וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי

רש"י

לשון כווי לכך מתורגמין ודונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשיה: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו (מכילתא): (א) ביום הזה. (שבת פו) בר"ח. לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנם: (ב) ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה (מכילתא): ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת (מכילתא): נגד ההר. (מכילתא) למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה (שבת פו): לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקים פרש לזכרים דברים הקשין כגידין (מכילתא): אתם

אבן עזרא

כמו וגם לא תעבורי מזה כמו ולא תעבורי ורבי שלמה רצה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו ונוכל לומר דרך דקדוק כי ראינו הדלו פרזון בישראל חדלו כדגשות הלמ"ד בעבור שהוא באתנח הרים נזולו בסוף פסוק ואמר תהתלו בו כי תשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם תהתלו ותנועה אחת לבדה וככה ישפטו הם כמו ישפטו בעבור שוא להשיב כי אין כח האתנח ככח סוף פסוק בו הנה עמים תחתיך יפלו ה' על ימינך טוב עשית עם עבדך ורבים כאלה וככה לא ימלא בסוף פסוק: (כז) וישלח. דרך כבוד כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: (א) בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה אם לא יהיה כי' רבי משה נכון שהוא ראש הדש כמו מחר חדש והזכיר הכתוב זה כי אחר ימי' מועטים ליום חנותם היה מתן תורה אולי יום אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה ועל דרך העבורים ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב יותר ממרחק כל מסע: (ב) ויסעו. וכבר נסעו מרפידים כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר. הוא מדבר סיני הנזכר. וטעם ויחן שם ישראל. אחר שאמר ויחנו במדבר כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש ורבינו שלמה אמר כי נגד ההר מזרח והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: (ג) ומשה עלה. הזכיר למעלה נגד ההר והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם ויקרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר. כי לא עלה למעלה מההר כי שם דבר עמו השם. ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן וירד ה' על הר סיני כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש: וטעם לאמר. כי קראו העם לומר כה תאמר לבית יעקב והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל. הם הזקנים והם יגידו לכל העם וכן כתוב ויבא משה ויקרא לזקני העם ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדו. ומלת בית

מסורה

וישלח כ"ב נמסר פרשת נח: בחדש ז' ר"פ וסי' השלישי. הראשון דויקרא. השני דפסח קטן. הרביעי דמלכים. וחברו דירמיה. השלישי ההלו הערמות. הראשון הוא חדש ניסן: לצאת ג' וכו' בחדש השלישי. ויעל אהרן. ויהי בשמנים שנה: ביום הזה ד' נמסר בסדר נח: ומשה ז' ר"פ נמסר פרשת שמות: ותגיד ג' מלאים בלישנא וסי' והגיד לבני ישראל. הגיד נגיד למלך. ובעל כנפים יגיד. אנ"ך:

תולדות אהרן בחדש השלישי. ר"ה ג: ביום הזה. שבת פו: מדבר סיני. שם פט: ומשה עלה. שבת ס סנהדרין לא:

בעל הטורים בחדש השלישי. סמך למה שאמרו הגיורת שנתגיירו והמשוחררת לא ינשאו עד שיהיו להן ג' חדשים כמו שישראל נשתחררו ויצאו משבי מצרים שהיו להם ג' חדשים ליום מתן תורה שנתחתנו בו להקב"ה: לצאת בלשם. הבא והולך לצאת בני ישראל על בנין הבית וכן הכא בנו משכן ויורד על מיתת אהרן (באלה מסעי) בשנת הארבעים לצאת בני ישראל בשיטת לצדיקים מכפרת: ביום הזה באו מדבר סיני. על אותו יום שנאמר תעבדון את האלהים על ההר הזה: ותגיד לבני ישראל. מלא יו"ד שתגיד להם עשרת הדברות:

ספורנו

יתרו בהר באנשי חיל בקיאים והרוצים לברר וללבן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית יותר מיראי אלהים בלתי אנשי חיל כאמרם ז"ל (בבא פרק במה אשה יוצאה) אם תלמיד חכם נוקם ונוטר כנחש הגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו: (כז) וישלח משה את חותנו. כי לא רצה ללכת עם ישראל להרן כאמרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. וזה אולי מצד זקנתו כענין ברזלי. באמרו ישב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי. אבל בני יתרו הלכו עם ישראל לארץ בלי ספק כאמרו ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים כו'. ועליהם אמר בלעם איתן מושבך כו': יט (א) ביום הזה. ביום החדש: (ב) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. נסיעתם מרפידים היתה בכונת בואם אל מדבר סיני אשר שם הר האלהים כי ידעו בשם יעבדוהו כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ומשה עלה אל האלהים. אמר שישראל שמו פניהם אל

רמבן

להם להגידו לך ולא ירצו לעזוב מלאכתם ועסקיהם עד בא עת הפנאי שיוכלו לגשת אליך: (כג) וזה טעם איש על מקומו יבא בשלום. כי עתה מפני שלא יוכלו לגשת למשפט בכל עת לא יניחו בשלום כי זה פתח פתח לגוזלים לעשות חמס ולעושקים לעשות מריבה. וטעם על מקומו אל כל המקום אשר יבאו שמה בהיותם במחנה במדבר ודקדקו רבותינו מלשון ושפטו את העם בכל עת שדיני ממונות גומרין אפילו בלילה כי לא אמר כל היום:

יט (א) בחדש השלישי. היה ראוי שיאמר הכתוב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני בחדש השלישי לצאתם מארץ מצרים כמו שנאמר למעלה במדבר סין אבל בעבור היות ביאתם במדבר סיני שמחה להם ויום טוב ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו כי ידעו ששם יקבלו את התורה כי משה הגיד להם מה שנאמר לו תעבדון את האלהים על ההר הזה וגם לפרעה אמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו והוא המהלך ממצרים ועד הר סיני. בעבור זה התחיל הפרשה בחדש השלישי כי ביום שהתחיל החדש באו לשם. ואחרי כן חזר לומר כשאר המסעות:

(ב) ויסעו מרפידים. והיה ראוי ג"כ שיאמר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני. אבל כתב ויבואו מדבר סיני לומר כי מיד שבאו אל מדבר סיני חנו במדבר ברצותם ההר מנגד. ולא המתינו עד שיכנסו בו אל מקום טוב לחנות שם אבל חנו במדבר או בחורב שהוא מקום חורב שממה לפני ההר. וזה טעם ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר ויתכן שהבדילו מתיכם כל האספסוף אשר בקרבם וחנו בני ישראל לבדם לפני ההר וערב רב אחריהם כי לישראל יתן התורה כמו שאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל. וזה טעם ויחן שם ישראל או הוא להזכירם דרך כבוד בקבלם התורה. ורש"י כתב ויסעו מרפידים מה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר נאמר כי ברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא מקיש נסיעתם מרפידים לחנייתם במדבר סיני מה חנייתן בתשובה אף נסיעתן בתשובה לשון רש"י. ולא הבינותי זה שכך נאמר בכל המסעות ויסעו מאילים ויבאו אל מדבר סין ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים וכן כל פרשת מסעי. ויראה הכתוב לפרש שלא היו חניות אחרות ביניהן. ולשון מכילתא ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני והלא כבר נאמר בפרשת מסעות ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני ומה תלמוד לומר ויבואו מדבר סיני מקיש נסיעתם מרפידים וכו' והענין לומר מפני שכל המסעות שספר בכאן כאן מאילים ורפידים נשנו בפרשת אלה מסעי בשביל דברים שנתחדשו בהן שם בכתוב אבל המסע הזה סיפר אותו הכתוב כאן וכאן בשוה. והוצרך לדרוש שהיה לצורך היקש:

(ג) ומשה עלה אל האלהים. מיום באם אל הר סיני כסה הענן את ההר ושם כבוד ה' וזהו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים קודם מתן תורה. ולפיכך אמר ומשה עלה אל האלהים כי עלה אל קצה ההר להזדמן לפניו. ולא בא אל הערפל אשר שם האלהים ויקרא אליו השם מראש ההר כה תאמר לבית יעקב. ור"א אמר כי ויקרא אליו מוקדם שקרא לו ועלה אליו. ולא נראה לי כי הקריאה היא כה תאמר לבית יעקב. והוא

יפרש

ד' ר"פ ד אתם ראיתם אשר עשיתי
למצרים ואשא אתכם על־כנפי
ג' חסר נשרים ואבא אתכם אלי:
ה ועתה אם־שמוע תשמעו
בקלי ושמרתם את־בריתי
והייתם לי סגלה מכל־העמים
כי־לי כל־הארץ: ו ואתם
ג' תהיו־לי ממלכת כהנים וגוי
ס' קדוש אלה הדברים אשר
ד' תדבר אל־בני ישראל: חמישי
ז ויבא משה ויקרא לזקני העם
וישם לפניהם את כל־הדברים

לבני ישראל: ד אתון
חזיתון דעבדית למצראי
ואטלית יתכון כדעל גדפי
נשרין וקריבית יתכון
לפולחני: ה וכען אם
קבלא תקבלון למימרי
ותטרון ית קימי ותהון
קדמי חביבין מכל עממיא
ארי דילי כל ארעא:
ו ואתון תהון קדמי מלכין
כהנין ועם קדיש אלין
פתגמיא די תמליל עם בני
ישראל: ז ואתא משה
וקרא לסבי עמא וסדר
קדמיהון ית כל פתגמיא

אתם ד' ר"פ נמסר בסדר שמות: ואבא ג' חסרים וסי' ואבא אתכם אלי. ואבא אתכם אל ארץ הכרמל. ואבא אתם בית ה' אל לשכת. בירמיה: וגוי ד' וסי' ואתם תהיו לי. וגוי לא ידעוך. וגוי גדול יעור מירכתי ארץ. וחברו:

תולדות אהרן אתם ראיתם. (סוכה נא): והייתם לי סגולה. עקידה שער עז עקרים מג לג: ממלכת כהנים. שבת פו פז זבחים יט עקידה שער עו ע:

רשי

(ד) אתם ראיתם. (שבת פז) לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. (מכילתא) זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות (מכילתא שבת פז): ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו (קהלת ב) וסגלת מלכים (כלי יקר) ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר (שמואל ב' ח') ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים. לא פחות ולא

אבן עזרא

בית פירשתיו: (ד) אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם ונשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד על דרך כנשר יעיר קנו שיוליך גוזליו לאט גם דבר הענן כמו יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי. שכבודי ירד בהר הזה והוא הר הקודש והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה והוא נוה קדשך: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לעשות מצותי ושמרתם הברית שאכרות עמכם והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה: ומלת סגולה. דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו. וטעם כי לי כל הארץ. דבק עם מכל העמים כמו כי לי כל עמי הארץ וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי ורבי מרינוס אמר כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך: (ז) ויבא משה. אל מחנה ישראל ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם. כמו וזאת התורה אשר שם משה ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם והטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב:

יחדו

בעה"ט אתם. ד' ר"פ אתם קחו לכם תבן ואידך אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בשביל שלא רצו מצרים ליתן לכם תבן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. אתם נצבים. אתם עדי לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי נעולם אני נגב: ואביא אתכם אלי. מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן בכסף זו ביזת מצרים בשטר זו התורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה א"ת מורשה אלא מאורסה ובביאה זו שנאמר ואפרוש כנפי עליך וגו' ואבא בברית אתך לכן אמר הוסע ג' פעמים והרבתיך לי: ואביא. בגי' בביאה: והייתם לי סגולה מכל העמים. ס"ת מ לם: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. אלו זכו ישראל היו כולם כהנים גדולים ולע"ל תחזור להם שנאמר ואתם כהני ה' תקראו: ממלכת ד' במסורה. ממלכת כהנים. ממלכת בי זמן לכם מכה את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה וליתן להם ממלכת האומות: וגוי ד'. וגוי קדוש. וגוי לא ידעוך אליך ירוצו. ב' בירמיה על הורכן ככית וגוי גדול יעור מירכתי לפון אם שכיו גוי קדוש גוי לא ידעוך אליך ירוצו ואם לאו גוי גדול יעור:

רמבן

פרש ויקרא אליו לאמר לו כה תאמר לבית יעקב ואיננו נכון. וטעם עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כי עלה אל כבוד השם ששכן בהר לאמר לישראל עשרת הדברות ובשתו הגדול ידבר עם משה כטעם אם יהיה נביאכם וגו':

(ד) **ואביא** אתכם אלי. אל מקום כבודי ההר הזה אשר שכנתי שם עמכם ואונקלוס שתרגם וקריבית יתכון לפולחני דרך כבוד של מעלה תפס לעצמו:

(ה) **וטעם** ושמרתם את בריתי. הברית אשר כרתי את אבותיכם להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם. ור"א אמר הברית שיכרות משה עם ישראל אחר מתן תורה כמו שאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. ועל דרך האמת שתשמרו את בריתי לדבקה בי כטעם כי אם שמוע תשמע לקולי ועשיתי כל אשר אדבר והייתם לי סגולה מכל העמים שתהיו בידי סגולה כדבר נחמד לא ימסרני המלך ביד אחר כמו וסגולת מלכים והמדינות ואמר כי לי כל הארץ כטעם אשר חלק ה' אותם לכל העמים ואתכם לקח ה'. וכך אמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי סגולה או יהיה סגולה דבקות כי לי הארץ הנקראת כל כמו שפירשתי בפסוק וה ברך את אברהם בכל והמשכיל יבין. וכן ואתם תהיו לי שתהיו אתם לי ביחוד לא כשאר העמים. וכך אמרו במכילתא ואתם תהיו לי כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני. וכן הוא אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל:

(ו) **ממלכת** כהנים. ותהיו ממלכת משרתי וגוי קדוש לדבקה באל הקדוש כענין שאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' והנה הבטיחם בעולם הזה ובעולם הבא:

(ז) **וישם** לפניהם את כל הדברים האלה. טעמו שאמר להם הנה נתתי לפניכם הדברים בחרו לכם היום אם תעשון כן ולכן ענו אותו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע כטעם הנה נתתי לפניכם היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וכן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שיאמרו שאם יבחרו ויקבלו עליהם לעשותם ועל כן אמר שם ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה ואת כל המשפטים. ויען כל העם כל הדברים אשר דבר ה נעשה וכן וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל שאמר לדור הבא בארץ אם יקבלו עליהם את התורה כי בה נכרות עמהם ברית בערבות מואב כאשר כרת עם אבותיהם בחורב והגאון רב סעדיה אמר כי וישם לפניהם כמו שימה בפיהם ואינו אלא כמו שפירשתי:

וטעם

ספורנו

אל עסקי ההניה וצרכיה ומשה עלה והכין עצמו לנבואה: (ד) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. כמה הפלאתי כדי שישובו מרשעם כי לא אחפוץ במות המת ובהקשות ערפם הוצרכתי להרבות אותותי ומופתי בקרבם ולהשחיתם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. דרך לא עבר בה איש כמו הנשר המוליך את בניו ברום האויר אשר לא ילך בו שום מין עוף אחר וזה להבדיל אתכם מכל העמים ומשקיהם להיות לי: ואביא אתכם אלי. אל הר האלהים המוכן לנבואה: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לקבל עליכם התורה והמצוה: ושמרתם את בריתי הברית שאכרות על קבלתכם והוא הברית שכרת אחר שאמרו נעשה ונשמע כאמרו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. באופן שלא אצטרך לעשות לכם כמו שעשיתי למצרים: והייתם לי סגלה מכל העמים. אע"פ שכל המין האנושי יקר אצלי מכל יתר הנמצאים השפלים כי הוא לבדו המכוון בהם כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם. מכל מקום אתם תהיו לי סגולה מכלם: כי לי כל הארץ. וההבדל ביניכם בפחות ויתר הוא. כי אמנם לי כל הארץ הצדיקים א ה יקרים אצלי בלא ספק: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ובזה תהיו סגולה מכלם כי תהיו ממלכת כהנים להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד כמו שיהיה ענין ישראל לעתיד לבא. כאמרו ואתם כהני ה' תקראו. וכאמרו כי מציון תצא תורה: וגוי קדוש. בלתי נפסדים אבל תהיו קיימים לעד באים כמו שיהיה הענין לעתיד לבא. כאמרו והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ואז"ל (סנהדרין פרק חלק) מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים וזה כי אמנם היתה כונת האל ית' במתן תורה לתת לה' אז כל הטוב העתיד לולי השחיתו דרכם בעגל כאמרו אז. ויתנצלו בני ישראל

את

אבן עזרא

(ח) יחדו. היא מלה יחידה במקרא בדקדוק בעבור תוספת הוי"ו ויפת אחר כאדם יחיד לבדו לא יהיה משנה שם. והזכיר וישב. ואין צורך להזכיר ויעל כי הכתוב אחז דרך קצרה: (ט) ויאמר. אחר שאמר וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה' דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים והנה פירושם וכבר היה כך וכן כמו וייצר ה' אלהים וכבר יצר ויצמח ה' אלהים וכבר הצמיח ויאמר בת מי את וכבר אמר וכן כתוב ואשאל אותה ואומר ואחר כך ואשים הנזם על אפה ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד אז ותפול מעל הגמל ואין צורך להאריך והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו והנה הינכו דבק עם וישב משה ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר אפרש דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכין על אלה ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא נשתנו מזה המנהג רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו. וחכמי הודו כותבין ראיות כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי ישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת והיתה נבואת משה בספק אצלם ואין טענה ממלת ויאמינו בה' ובמשה עבדו כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנה מצרים ואחר כן כתוב שלא העז את מקנך: והנה טעם אנכי בא אליך, תשובה על דברי משה שהגיד לו כן: וטעם בעב הענן. ברדת השם על ההר: ובדברי עמך. עשרת הדברים אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם וגם בך יאמינו. שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ושם כתוב קרב אתה ושמע וזהו גם בך יאמינו לעולם: (י) ויאמר וקדשתם היום ומחר. הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר: וטעם וקדשתם. שירחצו במים ויורה

על

תרגום אונקלוס

הָאִלֵּין דְּפַקְדֵיהּ יְיָ׃ (י' בקרי' ע' ור"פ)
ח וְאָתִיבוּ כָּל עַמָּא כַּחֲדָא
וַאֲמַרוּ כֹּל דְּמַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד (כ"ס)
וְאָתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי
עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ ט וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ (י"ב בטעם בסיפרא)
בְּעָבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע (ל')
עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף
בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי (ל' וחד ובדברי)
מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם (ב' מ"ל בתורה)
יְיָ׃ י וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵיזִיל
לְוַת עַמָּא וּתְזַמְּנִנּוּן יוֹמָא
דֵין וּמְחָר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן׃ (ל'. ו')

מקרא

הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃ ח וַיַּעֲנוּ
כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב
מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־
יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן
בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ
וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד
מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃
י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־
הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ

רש"י

ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן. במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו'. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) ויאמר ה' אל משה. אם כן שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם): וקדשתם. וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר. והיו

מסורה

צוהו ה' י' נמסר בסדר נח: ויאמר ה' י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא נמסר פרשת שמות: לעולם ב' מלאים בתורה וסי' וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרוש שלומם: ומחר ו' וסי' וקדשתם היום ומחר. ומחר אל כל עדת ישראל. ומחר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היום ומחר. אל תאמר לרעך לך ושוב. ומחר אעשה כדבר המלך:

תולדות אהרן נעשה. עקידה שער מז: וישב משה. שבת פז: בעב הענן. נדרים לח קדושין ל עקידה מ"ח יח ומ"ג יא יט: ויגד משה. שבת פז: וקדשתם היום ומחר. שבת שם יבמות מו פב (שבת יב):

בעל הטורים לעולם ב' מלאים. וגם בך יאמינו לעולם ואידך לא תדרוש שלומם וטובתם כ"י לעולם וכן יש במדרש לימות המשיח יבא משה ויוליך עמו דור המדבר וכן בא להזכיר במואבי ועמוני שלא נדרוש שלומם וטובתם לעולם:

ספורנו

(ח) וישב משה את דברי העם. השיב מה שהבין מדבריהם להשיב בולהו והוא שלא הבין מדבריהם זולתי שקבלו עליהם לעשות: בעב הענן. אע"פ שכל נבואותיו של משה מעת מתן תורה והלאה היו באספקלריא המאירה כאמרו ותמונת ה' יביט. מכל מקום נבואתו זאת היתה בעב הענן: (ט) בעבור ישמע העם. וגם בך יאמינו לעולם. יאמינו אפשרות נבואתך שתהיה פנים אל פנים כי אמנם אדבר עמהם פנים בפנים בלתי שום חלום. כאמרו פנים בפנים דבר ה' עמכם והוא היות האדם מתנבא בעודו משתמש בחושיו וזה חשבו לנמנע. עתה יאמינו גם בך שתהיה נבואתך באופן זה. כאמרו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ולכן אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. כי אמנם לא היה ספק אצלם על אפשרות הנבואה והיו יודעים שהאבות ומשה ואהרן ומרים כבר התנבאו אבל לא היתה נבואת שום נביא עד הנה כי אם במראה ובחלום כמו שביאר הוא ית' באמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. אמנם בנבואת משה בעודו משתמש בחושיו היה ספק אצלם לולא התנבאו גם הם באופן זה עד הנה ובזה יאמינו בדברי משה ולא יוכל שום נביא לקום נגדם כי לא תהיה נבואתם בזאת המדרגה: ויגד משה את דברי העם אל ה'. באשר שמע תקנת קונו למען יאמינו באמתות נבואתו הרגיש בספק העם והגיד דבריהם בחשבו שהטעם שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ולא אמרו כן נעשה בלבד היה מפני שהיו מסופקים אם היתה נבואת משה באופן זה דבני ה' או על ידי מלאך ושאולי אם יקבלו עליהם דברי מלאך ידקדק עליהם כמוט השערה ולא ישא כאמרו כי לא ישא לפשעכם ובכן אמרו

רמב"ן

(ח) וטעם ויענו כל העם יחדו. כי משה קרא לזקני העם שהם חכמיהם ושופטיהם כי להם הבחירה ושם לפניהם כל הדברים האלה במעמד כל העדה כי על כלם צוה כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל והם לא המתינו לעצה ובחירה ויענו כל העם יחדו ויאמרו למקטן ועד גדול כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכן אמר עוד ויענו כל העם קול אחד ויאמרו: וישב משה את דברי העם אל ה'. ששב לפניו אל ההר עם מענת העם והנה הכל גלוי לפניו ולא שאלו מה ענה לך העם הזה וכענין שכתוב וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי ובבואו לפניו אמר ה' יתברך הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ואז הגיד לפניו ואמר רצונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר וכן וישיבו אותם דבר ויראום את פרי הארץ שובם עליהם עם הדברים שראו כי אח"כ אמר ויספרו לו ויאמרו ואין צורך לדברי ר"א בזה:

(ט) בעב הענן. הוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו כמו שאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל: בעבור ישמע העם בדברי עמך. אמר ר"א כי היו בישראל אנשים שהיתה להם הנבואה בספק ואע"פ שכתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו שם אמר וירא ישראל ולא כל ישראל וזהו שאמר אליו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי כי לא היו מאמינים כן מתחלה. וזה טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך עשרת הדברים וגם בך יאמינו שאתה נביא כי מעתה יתאמת אצלם ענין הנבואה ואינו נכון כי זרע אברהם לא יסתפקו בנבואה כי האמינו בה מאבותם וכבר אמר עוד ויאמן העם וישמעו ויאמינו בה' ובמשה עבדו ואם לא אמר שם כל העם וכל ישראל אף כאן לא נאמר בעבור ישמע כל העם והנכון בעיני שאמר אני בא אליך בעב הענן שתגש אתה אל הערפל בעבור ישמע העם דברי ויהיו הם עצמם נביאים בדברי לא שיאמינו מפי אחרים כמו שנאמר כאמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות ואם יקום בקרבכם נביא או חולם חלום כנגד דברך יכחישוהו מיד שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה יתברר להם ממך מה שכתוב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך כי ישמע דברי מתוך האש וידעו שאני ה' מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם בך לעולם וכן מה שאמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי לומר הנה נתקיים הדבר אצלנו בראיית עינינו כאשר היה חפץ אלהים ומעתה קרב אתה שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה ושמע כל אשר יאמר ה' אלהינו ושמענו מפיך ועינינו שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים. ובמכילתא ראיתי בעבור ישמע העם בדברי עמך מלמד שאמר הקב"ה למשה הרי אני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה' למשה. וגם בך יאמינו לעולם גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך מטין דבריהם לדעת ר"א:

(י) וקדשתם היום ומחר. פי' רש"י וזמנתם וכן דעת אונקלוס וכמוהו אני צויתי למקודשי וכן התקדשו למחר. ור"א אמר שירחצו במים ומה טעם היום ומחר ואין צריך לרחוץ אלא פעם אחת והנכון שיהיו קדושים שלא יגשו אל אשה ואל כל טומאה כי הנשמר מן הטומאה יקרא מקודש כמו שאמר

(יא) והיו נכונים. מובדלים מאשה (מכילתא): ליום השלישי. (מכילתא) שהוא ששי בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם (מכילתא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפי׳ בקצהו: (יג) ירה יירה. (סנהדרין מ״ה) מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו (שמות טו) ירה בים: במשוך היובל. כשימשיך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול כיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. לסוף ג׳ ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי (שבת פו) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל ג׳ ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג׳ ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משששהתה ג׳ ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהית הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא רב ממתין לתלמיד. וכן מצינו ביחזקאל (סימן ג׳) קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה׳ עומד: לקראת

שמלתם: יא והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלשי ירד יהוה לעיני כל העם על הר סיני: יב והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת: יג לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה במשך היבל המה יעלו בהר: יד וירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם ויכבסו שמלתם: טו ויאמר אל העם היו נכנים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה: טז ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר

ב׳ דגשים · ל׳. ג׳ חסר · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ד׳. ו׳ חסר בליש׳. כל לוויי חסר במ״ב

יא ויהון זמינין ליומא תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי יי לעיני כל עמא על טורא דסיני: יב ותתחם ית עמא סחור סחור למימר אסתמרו לכון מלמסק בטורא ומלמקרב בסופיה כל דיקרב בטורא אתקטלא יתקטל: יג לא תקרב ביה ידא ארי אתרגמא יתרגם או אשתדאה ישתדי אם בעירא אם אנשא לא יתקים במיגד שופרא אינון מרשן למסק בטורא: יד ונחת משה מן טורא לות עמא וזמין ית עמא וחורו לבושיהון: טו ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא תקרבון לצד אתתא: טז והוה ביומא תליתאה במהוי צפרא והוו קלין וברקין ועננא תקיף על טורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע כל עמא די

ליום ב׳ דגשים נמכר ביחזקאל סימן ל׳ פסוק ב׳: השלשי ג׳ חסר וסי׳ כי ביום השלשי. והשלשי שמה. והשלשי אבשלום. וכל ד״ה דכו׳ במ״ד וסי׳ ואהרה יחזיאל. לחרם יחזיאל. ולמשלמיהו שר הצבא. ב׳ בו: עלות ו׳ א׳ חסר וסי׳ מצויין בסדר וישלח: במשך ב׳ וסי׳ היבל. בקרן היובל: בהית ח׳ חסר בלישנא וסי׳ ורב מהית קלות. ביום השלשי בהית הבקר. להית עד הכס. לחבר להית אחד. להית על חשב האפד. להית להם משחתם. המעלה אתכם מארץ. מהית להם עבדים: קלת ד׳ חסר דחכר וסי׳ בסוף סדר וארא: קל ו׳ הכר וסי׳ בסדר תולדות:

תולדות אהרן סקל יסקל. סנהדרין מה: אם בהמה. ב״ק נד סנהדרין טו כו: במשוך היובל. ביצה ס מנחות כח: היו נכונים. שבת פו פז (שבת יח): אל תגשו. יבמות סב: בהיות הבקר. ברכות י:

על זה וכבסו שמלותם כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה שיהיו קדושים ולא טמאים ומי שנגש אל אשה יתקדש כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: (יא) והיו נכונים. אולי לא יישן אדם בהם בלילה שישמעו קול ה׳ בבקר כדרך כהן גדול ביום הכפורים: (יב) והגבלת. שים גבול בהר ע״כ כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשים גבול בהר והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם ויצא מפיו ההר במקו׳ העם: כל הנוגע בהר. בגופו: (יג) לא תגע בו. מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו רק יסקלוהו הרואים ממקום מעמדם מיד ואם רחוק יורוהו בחצים: ומלת יירה. משוכה מרעותיה כי משפט בעלי היו״ד להתחלף בוי״ו בעתיד בבנין נפעל כמו ולא יודע השבע יכרתני ואוסר אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת למען תורא כי האלף והה״א נחים בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה. ולא העוף כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד: במשוך היובל. פי׳ כבש ונקרא היובל כן בעבור והעברת שופר תרועה כי שופר הוא מקרני הכבש וכן כתוב במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר והתימה על האומרים כי על קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר במשוך היובל כי קול השופר הוא פלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברי׳ והנה לא היה מקרן כבש אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וצוה לעשות המשכן: המה יעלו בהר. אמר רבי שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני על כן אמר המה ולא אחרים ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב וכבוד ה׳ מלא את המשכן אז דבר עם משה באהל מועד אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות כהסתלק הכבוד: (יד) וירד ויקדש. כאשר פירשתי: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתיב ויאסיף אותם אל משמר שלשת ימים וגם כתיב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וכתיב בעוד שלשת ימים ישא פרעה וגם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת וכן זה היו נכונים לשלשת ימים: (טז) וענן כבד על ההר. לבדו היה ובכה הקולות והברקים

בעל הטורים סקול יסקל ב׳ במסורה. הכא כי סקול יסקל ואידך סקול יסקל השור דילפינן לדורות מכאן מה כאן בדחיה ובסקילה אף לדורות דחיה וסקילה: אם בהמה אם איש לא יחיה. בקלה מתחילין מן הקטן: במשך ב׳ במסורה. במשך היובל ואידך במשך בקרן היובל. שגם לשם נזדמן להם שופר מאילו של יצחק. ובזכות זה שבורר של מתן תורה נפלה חומת יריחו: בהית הבקר הבקר ו׳ אז שלמו ו׳ עונות (בעונה היא י״ב שעות):

רמבן

כהנים לנפש לא יטמא קדושים יהיו לאלהיהם וכתיב כי הכהנים לא התקדשו ל״ל לא הטהרו וכן כי אם אשה עצורה לנו ויהיו כלי הנערים קדש ובידוע כי ירחצו במים והוא נלמד מכבוס הבגדים וכך אמרו במכילתא אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה:

(יא) ירד ה׳ לעיני כל העם. שכלם יראו ברדתו שם כי יראו מראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר לא שיראו את השם דכתיב כי לא יראני האדם וחי:

(יג) במשך היובל המה יעלו בהר. הוא שופר של איל ושופר אילו של יצחק היה לשון רש״י. ולא הבינותי זה כי אילו של יצחק עולה הקריב אותו והקרנים והטלפים הכל נשרף בעולה אולי גבל הקב״ה עפר קרנו והחזירו למה שהיה אבל לפי דעת האגדה הזו יש לה סוד ואמרו שזה הקול היה פחד יצחק ולכך אמר ויחרד כל העם אשר במחנה ולא השיגו דבור בגבורה הזאת זולתי קול: (יד) וירד משה מן ההר. ויקדש את העם לימד כאן שגם הדבור

ספורנו

אמרו שלא יעשו זולתי דברי ה׳ בלבד: (יא) היו נכונים. שיהיה גם הגוף מהור ומוכן לנבואה לא הנפש בלבד וזה בהיות מדרגת הנבואה העתידה אז להם פנים בפנים בעוד היותם מתלבשים בחומריהם ולזה נאמרה האשה למשה מאז שהגיע לזאת המדרגה בהיה כל נבואתו מעת מתן תורה והלאה פנים אל פנים כאמרו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי כמו שאמרוהו רבותינו ז״ל: (יב) כל הנוגע בהר מות יומת. פן יהרסו אל ה׳ לראות ונפל ממנו רב ויערבבו שמחת האל בטמאם את המקום בפגריהם ובהטילם אבל על קרוביהם ולא תשרה שכינה עליהם: (טז) ויהי קולות וברקים. בענין והנה רוח גדולה וחזק ואחר הרוח רעש

במשריתא: יז ואפיק משה ית עמא לקדמות מימרא דיי מן משריתא ואתעתדו בשפולי טורא: יח וטורא דסיני תנן כליה מן קדם דאתגלי עלוהי יי באישתא וסליק תנניה כתננא דאתונא וזע כל טורא לחדא: יט והוה קל שופרא ואזיל ותקיף לחדא משה ממליל ומן קדם יי מתעני ליה בקל: כ ואתגלי יי על טורא דסיני לריש טורא וקרא יי למשה לריש טורא

במחנה: יז ויוצא משה את־העם לקראת האלהים מן־המחנה ויתיצבו בתחתית ההר: יח והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יהוה באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל־ההר מאד: יט ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול: ששי כ וירד יהוה על־הר סיני אל־ראש ההר ויקרא יהוה למשה אל־ראש ההר

יג פל · ס. ל · ל. ל · ל · ס' חסר · ס' מ"ל בתורה · ב' · ז' · י"ד פסו' אית נכון על הג' אל

אבן עזרא

והנרקים: וטעם חזק מאד. יותר מכל קול השופר ששמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה. בעבור קול השופר: (יז) ויוצא משה. טעם ויוצא מאהליהם לקראת האלהים. שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: ויתיצבו בתחתית ההר. מחוץ לגבול שהגבילם משה והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהליך משה ביניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל ה' ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל ואחריהם הטף ואחריהם הנשים ואחריהם הגרי' ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך ואמר משה אנכי עומד בין ה' וביניכם: (יח) והר סיני עשן כלו. שי"ן עשן בפתח גדול כי הוא פועל עבר ואל תתמה בעבור מלת עשן שאמר: כעשן הכבשן. והנה הזכיר ויעל עשנו שהוא על משקל שללו זהבו כי שמות משקלי השמות משתני' ואמר שגר אלפיך וכל פטר שגר בהמ' ואמ' ואת הכשם ו את השמן וקנמן בשם ועוד אמ' אריתי מורי עם בשמי ואלו היה מגזרת בשם היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבי"ת בשמי כמו מקדש קדשי ואילו היה מגזרת וקנמן בשם היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן שמני והטיתי או בחירק כמו מצדק צדקי והנה עם בשמי בלא תוספת יו"ד הוא בשם בשני קמצין כמו שלל זהב: ויחרד כל ההר מאד. הפך המנהג כי ההרים לא ימושו רק על דרך משל אמר וירגזו ההרים: (יט) ויהי קול השופר. מנהג קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק וזה היה להפך אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא לבם מהפחד: משה ידבר. דעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר או היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול כדרך וישמע את הקול מדבר אליו ועל זה כתוב בעבור ישמע העם בדברי עמך וכבר אמרתי לך כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר. וטעם משה ידבר. דבק עם קול השופר כי נשמת משה היתה דבוקה בשם כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו והכתוב לא גלה מה היה שואל והשם עונהו בקול שהיה משה שומעו ולא היה קול השופר אע"פ שהיה חזק מונע אותו לשמוע הקול ובעבור זה כתיב אחריו ויקרא ה' למשה בקריאת קול לעלות אל ראש ההר ששם ירד כבוד השם: (כ) וירד ה'. עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שתגיע בע"ה בפרשת כי תשא כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטב. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי והגוף מהעולם השפל ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו גם שומע הוא האדם שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו ולא יוכל המשכיל לאדם לשון רק הידוע הנמצא וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם שהוא אדם מורכב מהנשמה שאינה גוף ומגוף שהוא מורכב מד' שרשים והנה כאשר ידבר האדם להדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו ודמותם במתכונתם ואם רצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולצומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע ע"כ שמו ראש לארץ וראש לעפרות תבל ופה ותפתח הארץ את פיה גם ירדן וארץ יד הירדן בלב ים ורבים ככה והנה הכל כדברי משל כי אין ליס לב ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמר מות וחיים ביד לשון ורבים ככה וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעליהם

רשי

(יז) לקראת האלהים. (מכילתא) מגיד שהשכינה יוצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזה שאמר (דברים לג) ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו וכפה עליהם כגיגית (שבת פח): (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי"ן פתח אלא ל' פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו (הושע יא) כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו (יחזקאל מג) וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים הלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו (מלכים א' יח) אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם. (מכילתא) מלמד שהרכין שמים העליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם:

העד

וויוצא י"ב מלאים וסי' מצויין בשפטים סי' ו' גבי קרבן גדעון למלאך האלהים: ויתיצבו ה' וסי' בתחתית ההר. באהל מועד. ויאסף יהושע את. ויתיצבו פנות כל העם. בתוך החלקה ויצילו: שפר כל אורייתא חסר במ"ב וסי' והעברת שופר תרועה. ב' בו: הולך ט' מלאים בתורה גמסר סדר תולדות: והאלהים ז' נמסר בסדר וירא: י"ד פסוקים על אל אל וסי' וירד ה' על הר סיני. והיו הכרובים פרשים. ויהיו הכרובים פרשים. למען אשר יביאו. ויהי גבול מנשה. וילכו האנשים ויעברו. המה מיטיבים את לבם. ויסער לב מלך ארם. השלח בים צירים. ולהחת מרמו וגתת על ארבע קרנותיו. ויביאני במבוא אשר על כתף. וירדו שלשה מן השלשים. ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון. דה"ה. ואמר למלך אם ייטב:

תולדות אהרן וויוצא משה את העם. (שקלים מח): בתחתית ההר. שבת פח ע"ב ב: קול השופר. ברכות ו זוהר קדושים ויקרא: משה ידבר. ברכות מה סוטה לג פב ערכין יא (סוטה כא): וירד ה'. סוכה ה. הר סיני. שבת פט:

בעל הטורים בתחתית ההר והר סיני. מלמד שנתלש ההר מתחתיו ונעשה ההר על גבי הר: הולך וחזק בגי' במסורה. ויהי קול שופר הולך וחזק. ודוד הולך וחזק בהגהה בפירושין דוד גבי מסכת הולך וחזק שאול לא גבי מסכת כתיב הולכים ודלים וגו ודוד הולך וחזק כמורם דכתיב גם הולך וחזק מאד:

ספורנו

רצה ואמר הרעם לא וכן העיד באמרו ארץ רעשה אף שמים נטפו כו': (יז) לקראת האלהים. לקראת פמליא של מעלה דתלפי קמיה דקודשא בריך הוא כאמרו אתה מרבבות קדש כך

רמבן

הוא שאמר בו ויאמר ה' אל משה לך אל העם כי העם היה בהר שהיה משה עולה שם בכל פעם לדבר אתו ובמכילתא דרשו בו מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה הולך לביתו כלל אלא מן ההר אל העם:

(יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול. אמרו במכילתא שזה על שעת מתן תורה שהיה משה משמיע הדברות לישראל כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט לא ידבר בזה עדיין אבל ירד השם הנכבד אל ההר ביום השלישי והוציא משה את העם מן המחנה לקראת הכבוד הנראה להם ויתיצבו הם בתחתית ההר ומשה עלה למעלה קרוב לראש ההר ששם הכבוד מחיצה לעצמו ומדבר עם ישראל להורותם מה יעשו וישראל שומעים קול האלהים שעונה אותו ויצונו והם לא יבינו מה יאמר לו ויצוה אותו בצואות האמורות אח"כ בפרשה רד העד בעם וגו' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך וגו' והיה זה קודם מתן תורה וגם בשעת הדברות כי משה לא עלה אל ראש ההר אל הערפל אשר שם האלהים רק לאחר מתן תורה וכן אמר אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר כאשר עליתי אני. וי"ת כי ישראל יראים מאד מקול השופר שהולך וחזק מאד ומשה היה אומר תחלה כונו דעתכם כי עתה תשמעו קול בענין כך ומיד האלהים יעננו אותו בקול:

(כ) וירד ה' על הר סיני. אם תשכיל בפרשה זו תבין כי שמו הגדול ירד על הר סיני ושכן עליו באש והוא מדבר עם משה והדבור עם משה בכל הפרשה בשם המיוחד והעליה והגישה לקראת מקום הכבוד כמו שפירשתי והזהיר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב כי גם אצילי בני ישראל לא חזו אותו וכל ישראל שמעו קול השם מתוך האש והוא שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה כמו שאמרו רבותינו אין אלהים אלא דיין ואמרו מפי הגבורה שמעטם ונתשנה

רשי

(כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות ההר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. (מכילתא) כל מה שיפול מהם ואפי' הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם (זבחים קטו): הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם ויעש בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. (מכילתא) והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהני'. יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה זו: (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (מכילתא) יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור א' מה שא"א לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופי' על כל דבור ודבור בפני עצמו: (קושיית א"כ כו' פי' לפי זה שמוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשרת הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד. א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו מהשאר מדהוציאם בלשון זה שהמשמעות דווקא אלו שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפ"ז כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דיברם. ותירץ שחזר ופי' וכו' ור"ל בא"ותה החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב' דברות ראשונות ביחוד ודוק): לאמר. מלמד שהיו עונין

נ כא ויאמר יהוה
אל־משה רד העד בעם פן־
יהרסו אל־יהוה לראות ונפל
ממנו רב: כב וגם הכהנים
הנגשים אל־יהוה יתקדשו פן־
יפרץ בהם יהוה: כג ויאמר
משה אל־יהוה לא־יוכל העם
לעלת אל־הר סיני כי־אתה
העדתה בנו לאמר הגבל את־
ההר וקדשתו: כד ויאמר אליו
יהוה לך־רד ועלית אתה ואהרן
עמך והכהנים והעם אל־יהרסו
לעלת אל־יהוה פן־יפרץ־בם:
כה וירד משה אל־העם ויאמר
אלהם: ס כ א וידבר אלהים
את כל־הדברים האלה לאמר:

ג' פ' · י"ח · ל' ומ"ל. ה' · ל'. ב' א' ר"פ וא' ס"פ · ל' · ד' חסר בתורה ל' · פ'

וסליק משה: כא ואמר יי
למשה חות אסהיד בעמא
דלמא יפגרון קדם יי למחזי
ויפול מנהון סגי: כב ואף
כהניא דקריבין לשמשא
קדם יי יתקדשון דלמא
יקטול בהון יי: כג ואמר
משה קדם יי לא ייכול
עמא למיסק לטורא דסיני
ארי את אסהדתא בנא
למימר תחים ית טורא
וקדשיה: כד ואמר ליה
יי איזיל חות ותיסק את
ואהרן עמך וכהניא ועמא
לא יפגרון למיסק קדם יי
דלמא יקטול בהון: כה ונחת
משה לעמא ואמר להון:
א ומליל יי ית כל פתגמיא

ויאמר משה אל ה' ה' נמסר בסדר ואלה שמות: לעלת ד' חסר בתורה וסי' לא יוכל העם לעלת. אל יהרכו לעלת אל ה'. ולא אביתם לעלת. ותהינו לעלת: אל הר י"ז וסי' מצויין בישעיה סי' נ"ג גבי פרשת שמרו משפט ועשו צרקה: וידבר אלחים ג' מסור פרשת נח:

תולדות אהרן הכהנים הנגשים. זבחים קטו: לך רד. שבת פו: עשרת הדברות בכלל. (סנהדרין כא כח ברכות ג): וידבר אלהים. חגיגה ג' פקרים מא יא יד ומ"ג יא:

אבן עזרא

מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע אמר והאיש גבריאל וזרועותיו ומרגלותיו וקול דבריו כקול המון והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים אמר וכובע ישועה בראשו כי פי ה' דבר עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני ה' בעושי רע ותחת רגליו ועל זה הדרך וירד ה' ויעל אלהים כי הכל מלא כבודו ובפרשת כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעליה. וטעם ויקרא. שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כל אחד מקום מעמדו והם חושבים כי לכבודי יעשו כן מרוב תאותם לראות כבודי ע"כ אמר משה לראות. ונפל בעם. מושכת אחרת וכן הוא ונפל ממנו עם רב: (כב) וגם. הם הבכורים אע"פ שהם קדושים ככתוב קדש לי כל בכור יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם: וטעם הנגשים אל ה'. שהם בתחלת הגבול או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בתחלת עמלק גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: (כג) ויאמר לא יוכל העם לעלות. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר או יאמר לו ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל ה' לראות לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: (כד) ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל כי עתידים הם לומר לך ככלות השם לדבר עשרת הדברים דבר אתה עמנו ונשמעה והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמר לו שיזהירם שלא יראו אותו רק שלא יעברו הגבול כי הם צריכים שיזהירם הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו נפשם: (כה) וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר מיד דבר השם: (א) וידבר אלהים. יש שאלות קשות בפרשה הזאת אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי ה' אלהיך ובשניה כי אנכי ה' אלהיך אל קנא ובשלישי כתוב את שם ה' אלהיך גם את אשר ישא את שמו לשוא ולא אמר שמי וברביעי כי ששת ימים עשה ה' וגו' על כן ברך ה' ובחמישי אמר אשר ה' אלהיך נותן לך ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה ושאלות קשות מאלה והנה אנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שניה והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף

בעל הטורים וקדשתו ב' במסרה. הגבל את ההר וקדשתו ואידך וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב (פ' אמור). ודין. גבי כהן רים לפי שקדשתו ראשון לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ות"ח קדושתו בסוף כדכתיב לקדושים אשר בארץ המה כלומר לאחר מיתתו ביהיה בארץ נכרת קדושתו כי כהויהם הן בקדושיו לא יאמין וגם גדולת ת"ח בסוף שקוראה שגדול בכבולם גולל: וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. בגימטריא ככל מה שכתוב וגם (כל) מה שבע"פ (בנו"ק):

רמבן

ובמשנה תורה כתוב את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בעבור שפירש מתוך האש וזה טעם פנים בפנים ולכך נאמר אנכי ה' אלהיך ואל יקשה עליך מה שאמרו הם למשה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כי לא אמרו אשר שמע אלהים מדבר מתוך האש אמר קול אלהים אמרו מה שהשיגו ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו וכן אמר להם משה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כי מדבר תואר לקול כענין וישמע את הקול מדבר אליו ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות כי בשבעה קולות נתנה התורה והם שהזכיר דוד במזמור הבו לה' בני אלים והוא המנין הנרמז בפרשה הזאת כי ויהי קולות וברקים חסר וימנה אחד וכן וכל העם רואים את הקולות יחסר ממנו הרבים והנה הם ששה וכבר נאמר בספ'. וידבר אלהים וכן במשנה תורה הזכיר שבעה קולות במתן תורה ובמסכת ברכות אמרו בגמרא שנתנה בחמשה קולות שאם (שהם) יחשבו הקולות הנסתרים והשנים מפורשים להם בכתוב והכונה כי למשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא השומע ומתבונן בהם אבל לישראל בקול אחד ישמעו כמו שאמר קול גדול ולא יסף ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולות בחסרון וי"ו אחד כי כל הקולות יראו אחד והוא מה שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי על דרך האמת והנה הפרשיות מבוארות לא יתחלף להם דבר בדבר:

(כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה'. שהם מגישים לשם הנכבד קרבנות ונגשים בהם אליו:

ספורנו

כך וירד ה' על הר סיני: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כשאהיה מדבר כאשר שמא יחשבו שבהיותם עולים למדרגת נבואת פנים בפנים כמוך יוכלו לעלות אל מחיצתך: (כג) וקדשתו. באמור להם אם בהמה אם איש לא יחיה כענין אדמת קודש הוא: (כד) לך רד. עתה בהיותי מדבר היה עמהם למטה מן ההר: ועלית אתה ואהרן. אחר תשלום עשרת הדברות ופרשת משפטים כאמרו ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן וכו': (כה) ויאמר אליהם. אזהרה זו עם העונש פן יהרסו ונפל ממנו רב: כ (א) וידבר אלהים. אחר העדת משה ואזהרתו דבר אלהים אליהם

סוף את אשר ישא את שמו לשוא אין שנוי בין שתי הפרשיות ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום בראשונה זכור ובשניה שמור גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך ה' אלהיך בראשונה ובהמתך ובשניה תוספת ושורך וחמורך והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ואמר עוד על כן ברך ה' את יום השבת ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמר באחרונה על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת בראשונה כתיב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך וכן בשני רק הוסיף ולמען ייטב לך גם הוסיף בכבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא תענה בשניה כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה בראשונה כתוב עד שקר ובשנית עד שוא בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובשנית ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך בראשונה אין כתיב שדהו ובשנית כתיב שדהו בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו ובשנית שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו בראשונה כתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ובשנית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם וכאשר חפשנו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיה לנו כאשר אפרש וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס והנה נודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וגם כן בשנית והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז"ל כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת ואיך יאמר השם כאשר צוך ה' אלהיך ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם והנה אין כתיב בראשונה למען ייטב לך אם כן אמר זה ולא אמר זה ואיך יאמר לא תנאף בוי"ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקבלתו דמיון והמשכיל יבין. והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם הנה איך הבינו ישראל דבור השם כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפי' מלה אחת כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והרי"ש לא יבין מה דבר המדבר והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין רואה מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם והנה כל אות הזי"ן נכנס באוזן קודם כ"ף וי"ו רי"ש והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע שתי אותיות למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל שהוא ככה מן הדבור בבת אחת ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשניה ולא בראשונה גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך גם ההופכים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוכר דרך לשון הקדש והשם הוא עדי ויודע כודי כי לולא שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש ולפני שאפרש אתקן דברי חז"ל:

אמר אברהם המחבר משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבורם באר היטב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן. והנה אתן לך דמיונות אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם איננו שוה בעבור שנוי המלות והנה אמר אליעזר הגמיאיני נא והוא אמר ואומר אליה השקיני נא. אמר משה בכור השבי אשר בבית הבור וכתוב בכור השפחה אשר אחר הרחים ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואיננו דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר ואחרים רבים תמצא מלות שונות רק הטעם שוה וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו והדבר שוה אמר השם תכלת וארגמן ומשה אמר ותכלת וארגמן אמר השם אבני שהם ומשה אמר ואבני שהם וכאלה רבים ושניהם נכונים כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק גם הכתוב בוי"ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר הנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף כי זה וזה נכון והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה חסר והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר ואילו היו מבקשים טעם לאחד מהם או שהמנהג היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחריש והנה אתן לך משל אמר לי אדם אחד כתוב לרעי וזה כתב אני פלוני אוהבך לעולם וכתבתי פלני בלא וי"ו לעולם חסר ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך הכתוב ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם ילם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ותחלתם אנכי וסופם וכל אשר לרעך וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם ואין הפסק ביניהם ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי איננו על דרך המדבר יש להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים על כן אמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה ה' ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה כתיב לא ילין חלב חגי ואחריו כתיב תביא בית ה' אלהיך ורבים כאלה והאומרים כי דבור אנכי איננו מעשרת הדברים בזה נחלקו יש אומרים לא יהיה לך הוא הוא הדבור הראשון והשני לא תעשה לך פסל וזה איננו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין במעשה והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים האחד יוצא למעשה כמו גזל וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך שאם זה החמוד בלב היה א"י רעה ולא תחמוד השני הוא בלב על כי הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הכל

ל״ג הָאִלֵּין לְמֵימָר: ב אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא:

ל״ב ס ב אָֽנֹכִ֖י יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ אֲשֶׁ֧ר
ג' ומ״ל הוֹצֵאתִ֛יךָ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם מִבֵּ֣ית

אנכי ה' י"ב וסי' מי שם פה לאדם. אשר הוצאתיך. וחברו. לא תשתחוה להם. וחברו. אנכי ה' עשה כל. אנכי אנכי ה'. ואנכי ה' אלהיך רגע הים. עוד אושיבך באהלים. ואלהים זולתי לא תדע. מי אנכי ה' ומי ביתי. דשמואל. הרחב פיך ואמלאהו. ד' מנהון ואנכי ה' אלהיך: הוצאתיך ג' מלאים וסי' מאור כשדים. אנכי ה' אלהיך. וחברו דמ"ת:

תולדות אהרן אנכי. שבת קה (סוכה נג): אשר הוצאתיך. שבת פה סוטה פז גטין נז סנהדרין נט קז מכות כד הוריות ח עקידה שער סז:

עונין על הן הן ועל לאו לאו (מכילתא): (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי (מכילתא) ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות מד' רוחות מן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזהו

בעל הטורים אנכי. בגימטריא ככה לומר שקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד. ובגימטריא מלא ועוד עבדה זהו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא ויש לו (ו') [נ"א מלאתי יו"ד] סוות ראשון ואחרון בשמים ובארץ ד' רוחות ועומק ורום: אשר הוצאתיך ג' במסורה. ב' בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור כשדים בסוגלאו מאור כשדים ליתן לבניו תורה:

ספורנו

אליהם כל אלה הדברות. כאמרו את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר: (ב) אנכי. לבדי הוא ה' הנותן מציאות הקדמון הנ' ע' אליך בקבלה ובגזופת: אלהיך. ומקיים אני מה שקבלת עליך להיות אלהיך בלתי אמצעי ולכן לי לבדי התפלל ואותי תעבוד בלתי שום אמצעי: אשר הוצאתיך מארץ מצרים. בפעולות מתנגדות לפעולת כל אמצעיי בהם הטבע והמערכת וזה כאשר קבלת באמרך אז זה אלי ואנוהו כו': מבית עבדים. להסיר כל אונס שאין עמו מקום לשום מצוה כתקנה

רמבן

ב (ג) אנכי ה' אלהיך. הדבור הזה מצות עשה אמר אנכי ה' יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו בה' כי יש ה' והוא אלהים כלומר הוה וקדמון מאתו היה הכל בחפץ ויכולת והוא אלהים להם שחייבים לעבוד אותו ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאנו וגם תורה על החדוש כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו ותורה על היכולת והיכולת תורה על היחוד וכמו שאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ וזה טעם אשר הוצאתיך כי הם היודעים ועדים בכל אלה:

ונועם מבית עבדים. שהיו עומדים במצרים בבית עבדים שבויים לפרעה ואמר להם זה שהם הייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם

השכל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו והנה לא הזכיר האחרים עמו והנה אתן לך מדברי משנה ראיה שאלו לא דברו נכונה הנה השם אמר לא תחמוד בית רעך ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך ולפי דעתם שלא תחמוד השני הכתוב בפרשה הזאת הוא כלל והראשון גזלת הבית והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך ואמר עם לא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך והנה נשחת טעמם והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו ועתה אדבר על זכור ושמור דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני ה' לפני מותי כמו בטרם אמות א"כ מה טעם להוסיף לפני ה' התשובה היא ידעה כי יצחק נביא לה' והברכה שיברך בדרך נבואה היא על כן אמרה ליעקב לפני ה' והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם לבדם הכתובים על לוחות הברית לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה והראיה הגמורה ששם כתוב פעמים כאשר צוך ה' אלהיך ודע כי בזכירת מות הראש הוא הזכירה והמקום מקום משמרת הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה וטעם זכור שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה והנה טעם הזכירה היא השמירה וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאלו בבת אחת נאמרו ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה' כי בתחלה אמר כאשר צוך ה' אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פירש השם למה זה פירש משה טעמו ואמר זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם ודע כי השמונה דברים כולם מצות לא תעשה ודבור כבד הוא מצות עשה ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שייטיב לו והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף צוה שיכבד אבותיו כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה' אלהיך כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיך וזה החיוב הוא בשקול הדעת גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך בעבור ששמעת בקול השם והנה דברי משה כאשר מפורש בדברי רבקה וכבר אמרתי כי אנכי שם ואנכי שהם שוה הוא גם לא תנאף ולא תנאף ושוא ושקר בני אב אחד הם גם תחמוד ותתאוה מבטן אחד יצאו והשם אמר לא תחמוד בית רעך כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו וככה הם סדורים בפרשה הזאת ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית וכנגד הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם ואחר כך עבד ואמה וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין על כן כתוב את הדברים ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה. דבור ראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הראשון מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע והם ששמר אברהם עם מצות האחרות נוספות והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת ומי שאין לו דעת אין לו תורה והדרך השנית מצות הנעלמות ואינן מפורשות למה צוו וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת רק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמו אם הוא על דרך משל ואם לא מצאנו זה כתוב נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה ואם לא יכולנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היה כמו ומלתם את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן ואם נעלם ממנו והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צוו כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית וחג המצות למען תזכור ואהבתם את הגר כי גרים הייתם והכלאים פן תקדש ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא וטעם וקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו ופרשת הקהל למען ילמדו ורבות מצות ככה א"כ יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות וכל המצות על ג' דברים האחת מצות הלב והב' מצות הלשון והג' מצות עשה מצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה והנה מצות עשה ואהבת את ה' אלהיך ולדבקה בו וליראה את השם הנכבד ואהבת לרעך כמוך ומצות לא תעשה לא תשנא את אחיך בלבבך לא תקום ולא תטור גם מצות הלשון עשה ולא תעשה עשה כמו ק"ש וברכת המזון וברכת כהנים גם וידוי מעשר ורבים ככה ומצות לא תעשה לא תענה ברעך אלהים לא תקלל לא תקלל חרש ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם ומצות הלב הם העיקרים הנכבדים על כלם ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי ע"ג ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות רק היא כנגד כלם והלא ידעו כתוב שש הנה שנא ה' ושם כתוב לב חורש מחשבות און וכתיב הטיבות כי היה עם לבבך היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם והיה לבבכם שלם ואני ה' חוקר לב וה' יראה ללבב. והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו והוא קרוב ממצות הלב וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו: שאלני רבי יהודה הלוי מנוחתו כבוד למה הזכיר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך וזאת היתה תשובתי אליו דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמינים בשם הנכבד כי הרבים מאמינים להמצאות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה ואם יבא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו יכיר מעשה השם במתכונת ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת ולמה היה על זאת המתכונת ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי גלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה וכמה יקדר השמש מתנה גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק ומדרכי השם ידע המשכיל את השם וככה אמר משה הודיעני נא את דרכך ואדעך והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי ה' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא כי כבר פרשתי בפ' ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד ולא כמוהו יושב קדם סלה ומעמיד העולם העליון בכחו והעולם האמצעי בכח השם ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליונים והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי ה' כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנה וישראל לבדם מודים בזה וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משם להיות להם לאלהים וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי כי השם ברא העולם האמצעי והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם השם והנה היתה במערכת ישראל כפי כוכבי מולם להיות עוד עבדים והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים אמר משה אתה הראת לדעת שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם על כן אחריו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו על כן אמר וידעת היום והשבות אל לבבך ואמר דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה. והנה הזכיר למשכיל אנכי ה' והוסיף אשר הוצאתיך שיבין המשכיל ושאינו משכיל. ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלהים ומשה פירש זה בפרשת כי ישאלך בנך כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם והלא בורא אחד לכולנו והנה הזכיר שלש תשובות הא' עבדים היינו לפרעה והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו והב' כי אלה המצות אינם לצרכו כי אם לטוב לנו כל הימים לחיותנו והשלישית וצדקה תהיה לנו שנהיה צדיקים לנחול העה"ב ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם י' והם ראשים כללים

רמבן

להם לאלהים שיעבדוהו כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים כטעם כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. וכבר רמזתי עוד למעלה טעם שני השמות הקדושים על דרך האמת וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים כי המדות האלה אשר הזכרתי הם במלך כנגד העם. וכך אמרו במכילתא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות אמר להם לאו כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי היאך אתם מקיימין כך אמר המקום לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים אמרו לו הן כשקבלתם מלכותי קבלו גזרותי כלומר אחר שאתם מקבלים עליכם ומודים שאני ה' ואני אלהיכם מארץ מצרים קבלו כל מצותי ונאמרו כל הדברות כלן בלשון יחיד ה' אלהיך אשר הוצאתיך ולא כאשר התחיל להם אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שמע תשמעו כי להזהיר כל יחיד מהם יענש על המצות כי על כל אחד ידבר ולכל אחד יצוה שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד ינצל עמהם ויאמר להם משה זאת הכונה בסוף התורה בפרשת אתם נצבים:

אבן עזרא

כללים אין למעלה מהם הראשון הוא עקר כל דבר והוא פותח והט' דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון ונלוים אליו וממנו יצאו כי הוא כמדות האחד בחשבון עשרה כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו כי הוא היסוד. והנה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו כי כל מה שיעשה לו

ג לָא יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהָא אוֹחֳרָן

עֲבָדִים׃ ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים

יעשנו כי אם בעבור כבודו ולא ימנע עצמו מתאות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו כאדם נותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הגבאי. לא בעבור שישבחוהו בני אדם כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם והחושב זה הוא משוגע כי כן כתיב אם יוצר עין הלא יביט והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו והנה פחד מהמלך שימות מחר שלא יעניבהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא. והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים ומצא השם הנכבד בחמשה דברי' הראשונים וכבר פירשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בניני המצות ואחריו כתוב לא יהיה לך ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ג כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודת גלולים כמו המקטרים למלכת השמים שהם חושבים כי ייטיבו להם כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל וכתיב את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחויתי בית רמון והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד ובדבור השלישי גם הוא כתוב כי פשע הנשבע לשקר פחות מע"ג רק הוא בוזה השם בגלוי אולי עשה זה בעבור כעס או צורך כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו ובדבור הרביעי כתוב השם ששבת ביום השביעי והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית וזה הפשע פחות מאשר ישא את שמו לשוא ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ואשר אחריו אינם בגוף ואשר אחריו לא תגנוב בממון ואחר כך בלשון ואחר כך חמוד בלב: (ג) לא יהיה לך. דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדיהם כמו ויקח הנביאה והאנשים רדפו אחריהם וככה דבר שמואל למה הרגזתני כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול ואין זה מקומו לפרש אותו: וטעם על פני. כמו וימת הרן על פני תרח אביו שהיה נמצא אתו וראה מותו וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן והנה הטעם אחר שאני אלהיך ואני נמצא תמיד בכל מקום ואני רואה מה תעשה אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים. ואמר אחד מחכמי לב אל תכעים אדונך והוא רואה אותך והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא ג"כ גם כפה כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זה כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לנאף לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה והאומר נלכה

רשי

וזהו שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים׃ (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנא' לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך (מכילתא): אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרי' עשאום אלהים עליהם (מכילתא). ולא יתכן

ספורנו

כתקנה: (ג) לא יהיה לך אלהים אחרים. אע"פ שתקבלו מלכותי לא תעבוד זולתי כעובד לעבד המלך

רמבן

(ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. כתב רש"י לא יהיה לך למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך וזו באמת ברייתא היא שנויה במכילתא וא"כ תהיה זו מצות לא תעשה בלבד אזהרה למקיים ע"ג ברשותו ואין בה מיתת ב"ד ולמה הקדים הקיום שהוא בלאו להשתחואה ועבודה שהם בכרת ומיתת ב"ד. ולפי דעתי שאין הלכה כדברי זאת הברייתא וכדברי יחיד היא שנויה שכך שנינו בספרא ואלהי מסכה לא תעשו לכם יכול יעשו לכם אחרים ת"ל לא לכם אין לי אלא לכם יכול הן יעשו לאחרים ת"ל לא תעשו לא לכם ולא לאחרים מכאן אמרו העובד והעושה ע"ג לעצמו עובר משום שתי אזהרות משום לא תעשו ומשום לא לכם רבי יוסי אומר משום שלש משום לא תעשו ומשום לא לכם ומשום לא יהיה הרי שר' יוסי יחיד במקום רבים הוא האומר כי לא יהיה לך אזהרה למקיים ע"ג ולדברי תנא קמא אינו כן. והנכון גם לפי הפשט שהוא מלשון והיה ה' לי לאלהים להיות לכם לאלהים ואמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים כענין שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו באלוה ולא יאמר לו אלי אתה. וכן דעת אונקלוס שאמר אלהא אחרן בר מיני ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפוש זה הלשון בקבלת האלהות או בעבודה לו כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי ה' לבדו אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים חלילה אבל יאמרו אלהי מסכה לא תעשו לכם אלהי מסכה לא תעשו לך ויקראם כן בעבור שיעשה בכוונה להיות אלהיו אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום. הנה הזכיר בדבור השני תחלה שלא נקבל לנו אדון מכל האלהים זולתי ה' ואחר כך אמר שלא נעשה פסל וכל תמונה להשתחות להם ולא לעבדם בשום עבודה בעולם. ולכך אמר לא תשתחוה להם כי הוא נסמך אל העשיה שמנע אותם מהשתחוות להם והנה כלם אזהרות מעבודת גלולים כלן חייבי מיתות ואין בפסוק הזה אזהרה לעושה ע"ג שלא עבדם אבל למטה יזהיר מזה אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם וכן אלהי מסכה לא תעשה לך לא תעשו לכם אלילים: וטעם על פני. כמו אם לא על פניך יברכך ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם שאני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושים כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו וכן ותעבור המנחה על פניו וכן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם. ובדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם והנה אמר לא תעשה לך אלהים אחרים שאני נמצא עמך תמיד ורואה אותך בסתר ובגלוי זו. ועל דרך האמת תבין סוד הפנים ממה שכתבנו כי הכתוב הזהיר במעמד הזה פנים בפנים דבר ה' עמכם ותדע סוד מלת אחרים ויבא כל הכתוב כפשוטו ומשמעו. וכן אמר אונקלוס והוא שנא' לא תעשון אתי וגו' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא לבדי ואין ראוי שתשתף עמי אחרים ואנכי אל תקיף שיש לאל ידי וקנא שאקנא בנותן כבודי לאחר ותהלתי לפסילים ולא נמצא בשום מקום שיבא לשון קנאה בשם הנכבד כי אם בענין ע"ג בלבד. ואמר הרב במורה הנבוכים שלא תמצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בענין ע"ג בלבד והנה בקדושי עליון ויחר אף ה' במשה ויחר אף ה' בם וילך וכתיב חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב אבל בלשון קנאה אמת הוא. וכך אמרו במכילתא בקנאה אני נפרע מע"ג אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים. ולפי דעתי שיזכיר קנאה בע"ג בישראל בלבד. וטעם הקנאה כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילם לו כאשר פירשתי למעלה והנה אם העם שלו משרתיו פונים אל אלהים אחרים יקנא בהם השם כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים ובעבדו בעשות לו אדון אחר ולא יאמר הכתוב כן בשאר העמים אשר חלק להם לצבאות שמים. ובכאן אני מזכיר מה שיורו הכתובים בענין ע"ג כי היו שלשה מינין הראשונים החלו לעבוד את המלאכים שהם השכלים הנבדלים בעבור שידוע למקצתן שררה על האומות כענין שכתוב שר מלכות יון ושר מלכות פרס וחשבו שיש להם יכולת גם להיטיב או להרע וכל אחד עובד לשר שלו כי היו הראשוני' יודעין אותם והנה הם הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים אלהי העמים כי המלאכים נקראים אלהים כמו שנאמר הוא אלהי האלהים וישתחוו לו כל אלהים כי גדול ה' מכל האלהים ואע"פ שהיו העובדים מודים שהכח הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון וכך אמרו רבותינו דקרו ליה אלה דאלהיא ובזה אמר הכתוב זובח לאלהים יחרם הזכירם בשם הידיעה. והמין השני בע"ג שחזרו לעבוד לצבא השמים הנראה מהם עובדי השמש או הירח ומהם למזל מן המזלות כי כל אחת מן האומות ידעה כח המזל כפי משטרו על הארץ שלהם וחשבו כי בעבודתם יגבר המזל ויועיל להם כענין שכתוב ולשמש או לירח או לכל צבא השמים וגו' וכתיב ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם וכמו שנאמר בתורה באיסור של ע"ג ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים יאמר כי בעבור שחלק השם אותם לכל העמים ונתן לכל עם כוכב ומזל לא תהיה נדח אחריהם לעבדם ואלה האנשים הם שהחלו לעשות הצורות הרבות בפסילים והאשרים והחמנים כי היו עושים צורות מזלם בשעות אשר להם הכח כפי מעלתם והיו נוהגים בעם כפי מחשבותם כח והצלחה. וקרוב בעיני שהוחל זה בדור הפלגה כאשר הפיצם השם אל הארצות ומשלו בהם הכוכבים והמזלות למחלקותיהם כי הבונים היו רוצים לעשות להם שם ולא יתחלקו כאשר רמזתי במקומו והיו לכל אלה הכתות נביאי שקר מגידים להם מן העתידות ומודיעים קצת הבאות עליהם בחכמת הקסם והניחוש כי יש גם למזלות שדים שוכנים באויר כמלאכים בשמים יודעים בעתידות ותמין העבודה הזאת היו מהם עובדים לאנשים כי בראותם לאחד מבני האדם ממשלה גדולה ומזלו עולה מאד כנבוכדנצר היו אנשי ארצו חושבים כי בקבלם עליהם עבודתו וכוונתם אליו יעלה מזלם עם מזלו והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבותם בו תוסיף לו הצלחה בכח נפשותיהם המכוונות אליו וזה היה דעת פרעה כדברי רבותינו ודעת סנחריב שאמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב אדמה לעליון וחירם והחביריו שעשו עצמם אלוהות כי שן

רשעים

אֲחֵרִים עַל־פָּנָֽי׃ ד לֹֽא־תַֽעֲשֶׂה־לְךָ֥ פֶ֣סֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָ֡ה אֲשֶׁ֤ר בַּשָּׁמַ֙יִם ׀ מִמַּ֔עַל וַֽאֲשֶׁ֥ר בָּאָ֖רֶץ מִתַּ֑חַת וַֽאֲשֶׁ֥ר בַּמַּ֖יִם ׀ מִתַּ֥חַת לָאָֽרֶץ׃ ה לֹֽא־תִשְׁתַּחְוֶ֥ה לָהֶ֖ם וְלֹ֣א תָֽעָבְדֵ֑ם כִּ֣י אָֽנֹכִ֞י יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֵ֣ל קַנָּ֔א פֹּ֠קֵד עֲוֺ֨ן אָבֹ֧ת עַל־בָּנִ֛ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֥ים וְעַל־רִבֵּעִ֖ים לְשֹׂנְאָֽי׃ ו וְעֹ֤שֶׂה חֶ֙סֶד֙

בַּר מִנִּי: ד לָא תַעֲבֵיד לָךְ צְלַם וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: ה לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתַאי וְעַל דָּר רְבִיעַאי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחְטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן: ו וְעָבֵד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין

כן דינו למען דיליף כוח.

רשי

יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות אצלו. ד״א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונים אותם ודומים כאילו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע״ג אלא אותו הדור (מכילתא): (ד) פסל. על שם שנפסל: וכל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. (מכילתא) מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת גלולים כל לשון קנא אנפרימנ״ט בלעז נותן לב להפרע: לשונאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (סנהדרין כז): (ו) נוצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד

אבות ב׳ חסר וסי׳ שה לבית. אבת שה. פקד עון אבת על בנים דוישמע יתרו: ועשה חסד ד׳ וסי׳ לאלפים לאהבי. והברו דמית לאלפים לאהביו. ועשה חסד למשיחו לדוד דשמואל וחברו דתהלים:

אבן עזרא

נלכה ונעבדה אלהים אחרים לזה הכתוב כי הרג תהרגנו ובזאת לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד ואין תמונת בשמים רק שמונה והארבעים צורות וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן ותצויהם קרובים לעבודת גלולים: (ד) ואשר בארץ מתחת. שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים: ואמר הכתוב. מתחת לארץ. כי הים והארץ כדור אחד: (ה) לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם. לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך גם כן אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך ובספר יהושע לא תשביעו: וטעם אל קנא. כי דין הוא אחר שהשם בראך והוא מחיה אותך איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע וטעם אל הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו. הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו בספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי בן לא ישא בעון האב אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו כי פקודת העון היא קשורה על שונאיו כמו שזכרתי וטעם פקידה כמו זכירה כמו וה׳ פקד את שרה שהוא כמו ויזכור ה׳ כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מהטאו שחטא ויוליד בן שהוא טוב ממנו והנה אם הלך בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי השם לא יאריך אפו לרביעי אם היו כך עד ארבעה דורות שונאי השם כלם כי בו יאבד זכר כולם כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן על כן לא יאריך לרביעי ובני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה: (ו) כתוב ועושה חסד לאלפים. וכתוב לאלף דור ובני אדם יחשבו כי זו שאלה ואיננה כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך שהם הג׳ האבות וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ והוא לעולם

תולדות אהרן פסל. סנהדרין סא: אשר בשמים. ע״ז מג: ואשר במים. פסחים פ״ג יח: לא תשתחוה. סנהדרין סא (נזיר נד סנהדרין כה): ולא תעבדם. סנהדרין שם ע״ז נד: פוקד עון אבות. ברכות ז סנהדרין כז מכות כד עקרים מ״ג כו שם כלל לכל עשרת הדברות:

בעל הטורים תמונה בגימ׳ פרצוף אדם: ואשר בארץ. בגימטריא אלו ספרים ושכונות: מתחת. בגימטריא זה (זו) שלשול קטן: ועשה חסד ד׳ במסורה. שנים בדברות וב׳ בני דוד ועשה חסד למשיחו לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד ודוד שם גומל חסד אף לעובדי גלולים דכתיב ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד:

רמבן

רשעים לא שוטים גמורים. והמין השלישי בע״ג אחר כך חזרו לעבוד את השדים שהם רוחות כאשר אפרש בע״ה כי גם מהם יש ממונים על האומות שיהיו הם בעלי הארץ ההיא להזיק לצריהם ולכשלים שבהם כידוע מענינם בחכמת נגרומאנסיא גם בדברי רבותינו וכזה אמר הכתוב יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם לעג להם הכתוב שהם זובחים גם לשדים שאינם אלוה כלל כלומר שאינם כמלאכים הנקראים אלוה אבל הם אלהים שלא ידעום כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות וכח שולטנות להם והם חדשים להם שלמדו לעשות כן מחדש מן המצרים המכשפים וגם אבותיהם הרשעים בתרח ונמרוד לא שערום כלל ומזה מזהיר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם והנה התורה אסרה בדבור הזה השני כל עבודה בלתי לה׳ לבדו ולכך הזהיר בתחלה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שהם המין הראשון וזהו על פני כאשר רמזתי סודו והזהיר עוד על הפסל וגם על התמונה שהיא תרמוז גם לדבר הרוחני המדומה כענין שכתוב יעמוד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני. וכך אמרו אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות

ספורנו

המלך על דרך את ה׳ היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים: על פני. שאין הולקין כבוד לעבדים במקום המלך ואני בכל מקום על אופן אחד בשוה: (ד) לא תעשה לך פסל. אפי׳ שלא לעבדו: (ה) לא תשתחוה להם. לנמצאים עצמם אשר בשמים או בארץ: אל קנא. לא הפלתי שהעובד אותי יעבוד גם זולתי כי אין ביני ובין זולתי שום הדמות וראוי לקנא על כבודי שיותן לאחר בלתי ראוי לו: פוקד עון אבות. והטעם שאני מאריך אפים כ״כ לקצת רשעים בעה״ז הוא מפני שאני ממתין שתמלא סאתם להאבידם אפי׳ בעה״ז וזה בהיותי פוקד עון אבות שהגיעו על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ומוסיפים יצר מחשבות לבם וכן יוצאים מרעה אל רעה בכל דור ודור כמו שקרה בירבעם: על שלשים. אם יוסיפו להרע מאבותם כמו שקרה בזרע זמרי: ועל רבעים. כמו שקרה בזרע יהוא. אם לא יוסיפו מאבותם אבל יגיעו למדרגה מן החטא שהיה אצל הדור לקנין בלתי תקות תשובה ויתחייבו כליה כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה: (ו) ועושה חסד לאלפים. ולפעמים תהיה סבת האריכות שאני עושה חסד לאלפים בסבת

מתעל לרבות מלאכי השרת כי גם בהם יעשו צורות לשבלים הגדלים אשר הם כפש למזלות כאשר היה בענין מעשה העגל שאני עתיד לפרש בע״ה:

(ד) **ואמר** ואשר במים מתחת לארץ. לרבות השדים מתחת מים ושוכניהן וכך אמרו להביא את הבוביא ואמר בכלם לא תשתחוה להם ולא תעבדם בשום עבודה כלל ואפילו לא יהא דעתו להוציא את עצמו מרשותו של הקב״ה והנה ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד ית׳:

(ה) **פוקד** עון אבות על בנים. אמר ר״א כי טעם פקידה כטעם זכירה כמו וה׳ פקד את שרה שהוא כמו ויזכרה ה׳. והטעם כי השם יאריך לרשע אולי ישוב ויוליד בן צדיק אבל אם הלך הבן בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי יאבד זכרם. כי השם יזכור מה שעשו האבות ולא יאריך עוד. וכזה אמרו כל המפרשים וא״כ לא יפקוד עון אבות על בנים ועל שלשים רק על רבעים. וראוי היה שיאמר פוקד עון אבות ובנים ושלשים על רבעים ואולי יאמרו שהוא זוכר העון על הבנים לאמר אתה ואביך חטאתם וכן יעשה עם השלשים ועם הרבעים ואז ינקם מהם לא יפקוד להם עוד כי יכריתם בעון כולם. ואין פירושם נכון שיאמר הכתוב הזכירה בכלם בשוה ולא יזכיר הנקמה שתהא ברבעים בסוף ולשון פקידה עם מלת על לא תבא על זכירה אבל הוא הנקמה וכן וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. וכן יפקוד ה׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים. וכן יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום כלם הנקמה והעונש. והנכון בעיני שיאמר כי הוא פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם כענין שנאמר הכינו לבניו מטבח בעון אבותם וכן יפקוד אותו על שלשים כשלא יהיה עונש שלם בשני הדורות כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה ופעמים יפקוד עון כלם על הרבעים שנתמלאה סאתם ויכריתם אבל בדור חמישי לא יענש הבן בעון אביו הראשון והוסיף במשנה התורה ועל שלשים ועל רבעים לשונאי בטעם אחר. ויאמר ר״א כי בני הבנים נקראים בנים ועל כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יתבונן זה ואיננו כן. אבל שלשים הדור השלישי בעון ורבעים כן כי הם ארבעה חטאים והכתוב שאמר בשלש עש״ה מדות פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים יפרש על בני בנים השלשים והרבעים ולפיכך חזר תנא במרגלים ואחר על בנים על שלשים ועל רבעים ולא הזכיר בני בנים והכל אחד ואמר הכתוב לשונאי. כשיהיו הבנים שונאי השם שאם הוליד בן צדיק לא ישא בעון האב כמו שפי׳ יחזקאל. ומדברי רבותינו נראה כפי הזה שפירשתי שלמדו מכאן שמדה טובה מרובה על מדת פורענות שמדת פורענות לארבעה דורות וזה היה כפי׳ הראשון היתה מדה טובה מרודה אם יאריך גם דור עשירי. ויתכן שתהיה המדה החמורה הזאת בעבודת גלולים בלבד כי בה יזכיר אבל בשאר המצות חיים בעוט ימות והסוד הנסתר בפוקד עון אבות על בנים בתחלת ספר קהלת תמצאנו וכבר כתבתיו:

לְאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס
ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

לְרַחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי׃ ז לָא תֵימֵי בִּשְׁמָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִּשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃

ז לא כו׳ ליכא פסק במ״ס קמץ

אבן עזרא

לעולם ועד וזה הדבר יתפרש לשני ענינים האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות והשני כי השם יעשה טוב לבניהם שהם כמותם עד אין קץ וככה אמר דוד וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו ובעבור שהזכיר לבני בנים על דרך וצדקתו עומדת לעד הוצרך לפרש אם היו הבנים טובים על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו ובפרשת כי תשא אפרש לך איך תבנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים. ומלת לאוהבי. הם החסידים. ולשומרי מצותי. הם הצדיקים: (ז) לא תשא את שם ה׳ אלהיך. שם. הוא כמו זכר והוא מושך להיות סימן לנקרא רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה רק השם הוא נשוא בפה וכן מצאנו שאמר דוד ובל אשא את שמותם על שפתי והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דבריו אמת והנה אם לא יקיים דברו כאלו מכחיש את השם ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יהיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא א״כ למלך אדם כמה אלף אלפים פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברביה על דבר פלגש בגבעה ושם היה פינחס הכהן ומלאכו שנהרגו העוברים על השבועה וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים וטף וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים אז ויעתר ה׳ לארץ ושלמה אמר כשמעי הלא השבעתיך בה׳ והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם ולא עונש מפורש רק בע״ג ובנשיאות השם לשוא ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו כי הרוצח והנאוף שהם עבירות קבות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון צחות ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו ואני אראה שגעונו כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו גם הנואף כן לפי שעתו והגונב מלא הנאות לצרכו ועד שקר להתרצות או להתנקם והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה

רשי

עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על אחת חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים (סוטה יא): (ז) לשוא. (הראשון לשון שקר כתרגומו כמה דתימר) אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על של עץ עץ אבן אבן (שבועות כט מכילתא

תולדות אהרן לאלפים. סוטה לא: לא תשא. ברכות לג שבת פט קכ יומא פו חגיגה יד שבועות כ כא לט: לא ינקה. יומא פו נדרים יז שבועות כ כא לט תמורה ג: לשוא. שם: שם. שם: לשוא. שם:

בעל הטורים לשומרי מצותי. וסמיך ליה לא תשא מלמד שהתורה שבועת שוא ככל המצות. ד״א לומר כשתשמור המצות הזהר שלא תעשה אותם לשוא שלא לשמים אלא עשה אותם לשמם. על פי״ן דלא תשא יש ז׳ תגיין כנגד ז׳ פעמים כוס ביכתים. שבע תועבות בלבו. שבע תעלות בתוכחם ז׳ עונותיכם מלאים ז׳ שמות נגבין ז׳ בהדגום נניכנם:

ספורנו

בסבת איזה קדמון מאוהבי שזכה ובזכותו אעשה חסד להאריך לבניו כמה דורות: (ז) לא תשא. בשבועת האלה על דבר ונשא בו אלה להאלותו: לשוא. לשקר כי אין ספק שתחול בהופן זה אלת השבועה על הנשבע: כי לא ינקה ה׳ את אשר ישא את שמו לשוא. לשבל ובלתי צורך כי אע״פ שישבע על האמת לא ינקה ה׳ אותו מאלת השבועה כל שכן כשישבע לשקר כי אין כבודו שישא האדם את שמו זולתי לקיים איזה אמת אשר לא יקויים בלעדיו אמנם השבועה בשמו כשהיה לשקר שאומר הנשבע זה אמת כמו שהאל ית׳ אמת הנה הוא כופר ומחלל את שמו כאומר שאין האל ית׳ אמת כאמרו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך:

רמבן

(ו) לאהבי ולשומרי מצותי. הנראה ממשמעות הכתוב שזו הבטחה בעני המצות האלו אשר הזכיר יאמר כי הוא עושה בהן חסד לאלפים לאהביו הם המוסרים נפשם עליו הם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אליה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם יקראו אוהביו כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו כמו שאמר ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך שתמסור נפשך וחייך באהבתו שלא תחליפנו באל אחר ולא תשתף עמו אל נכר ילכך נאמר באברהם זרע אברהם אוהבי שנתן נפשו שלא יעביד ע״ג באור כשדים ישאר הצדיקים יקראו שומרי מצותיו. ורבים פירשו כי אוהביו העובדים מאהבה שלא על מנת לקבל פרס כמו שהזכירו חכמים ומצאתי במכילתא לאוהבי זה אברהם וכיוצא בו: ולשמרי מצותי. אלו הנביאים והזקנים רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצות מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על שקראתי בתורה מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי את המצה מה לך לוקה מאפרגל על שנטלתי את הלולב והומר אשר הוכיתי בית מאהבי המכות האלה גרמו לי לאהוב לאבי שבשמים הרי פי׳ רבי נתן כי האהבה מסירת הנפש על המצוה והכתוב ודאי על ע״ג כי בה נתחייבנו ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם. אבל הרחיב הענין לכל המצות לפי שבשעת השמד אנו נהגין על כלן מן הכתוב האחר ולא תחללו את שם קדשי ות״ק שאמר זה אברהם והאלו הנביאים אינו נכון שיאמר שהיו הנביאים עושים על מנת לקבל פרס אבל יש בזה סוד אמר שאברהם מסר נפשו באהבה כענין שכתוב חסד לאברהם ושאר הנביאים בגבורה והבן זה:

(ז) לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא. כבר נתפרש זה הכתיב בדברי רבותינו שהוא אסור להשבע בשם הנכבד לריק כגון הנשבע על הידוע לאדם לשנותו או לקיימו על עמוד של שיש שהוא של זהב או שהוא של שיש והוא עומד לפניהם ומכירין בו. ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על הנס כלשון לא תשא שמע שוא ובל אשא את שמותם על שפתי כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול וכן משא דבר ה׳ וכן ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש שישא קולו לאמר כן ובאמת שגם זה אסור ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה. וכבר אמרו רבותינו מנין שלא יאמר אדם לה׳ עולה לה׳ חטאת אלא יאמר עולה לה׳ חטאת לה׳ ת״ל קרבן לה׳ והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שמי אלא בקרבן קל וחומר וכו׳ וסדר זו המצוה אחר אזהרת ע״ג כי כאשר ראוי לירא את ה׳ הגדול והנורא שלא לתת כבודו לאחר כן ראוי לתת כבוד לשמו. והנושא אותו לשוא מחללו כענין שכתוב ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך וכמו שהחמיר בע״ג וכתב העינש כי הוא אל קנא ובה פוקד עון אבות על בנים כן כתב בזה העונש כי לא ינקה אותו ואמר בלשון הזה ולא אמר כי יפקוד כליו בעבור שאינו אלא הנשבעים עבירה גמורה ויחשוב שראוי לתחול לו אמר כי לא ינקה כל הנוגע ודבר ר״א על הכתוב הזה כהוגן והנה לשון הכתוב הזה את שם ה׳ אלהיך כאלו משה ידבר וכן בכל הדברות אחרי כן ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני כי אנכי לאוהבי ולשומרי מצותי ומפני זה אמרו רבותינו ז״ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום שהם עיקר הכל ור״א הקשה כי הכתוב אמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומפורש מזה את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם וגם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות. ואני אפרש לך קבלת רבותינו בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינין אותו ממנו כאשר יבין אותם משה ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו כמו שהזכרתי ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול ועל כן היו בהם דברי ה׳ עם משה שיאמר להם כן והכונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה׳ ובאיסור ע״ג כאשר פירשתי לפי שהם העיקר של כל התורה והמצות כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים. אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמועתם קול הדברים ובשאר המצות יאמינו במשה בכל:

זכור

ח זָכ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשֽׁוֹ׃
ט שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃ י וְי֙וֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֜י

ח הֱוֵי דְכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא

ב׳ זוגין מתחלפין קדמא ואזלא תנינא פזר

רשי

מכילתא): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן (דברים כ״ב) לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן (ויקרא י״ח) ערות אשת אחיך (דברים כה) יבמה יבוא עליה הוא שנאמר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. זכור לשון פעול הוא כמו (ישעיה כב) אכול ושתו (שמואל ב׳ ג׳) הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת (ביצה יו): (ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה (מכילתא):

אבן עזרא

הגאה שיש לו: (ח) זכור. טעם לקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי׳ ויקדשהו. שהשם שבת בו מכל מלאכתו וטעם להיותו דבק עם ברך ה׳ כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו כי השם קדש זה היום וזימנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים על כן כתיב ברך ה׳ וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת ראינו כי שבת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים וזה השם שיקראו התורה בתחלת השנה

עד

ספורנו

(ה) זכור את יום השבת. היה תמיד זוכר את יום השבת בעסקיך בימי המעשה. כמו זכור את אשר עשה לך עמלק שמור את חדש האביב: לקדשו. וזה תעשה כדי שתוכל לקדשו. הזהיר שיסדר האדם עסקיו בימי המעשה באופן שיוכל להסיח דעתו מהם ביום השבת: (ט) ששת ימים תעבוד. בעסקי חיי שעה בהם כבהמת

אתה

תולדות אהרן זכור. ברכות כא שבת פו פט ר״ה כו שבועות כ: זכור את יום. פסחים קו קיז ביצה טו:

בעל הטורים זכור. זה הפסוק הוא פ׳ ו׳ ומתחיל בז׳ בשביל שהשבת הוא שביעי וז׳ מוזכרים בפ׳ אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך וכנגדם תקנו ז׳ מנוחות בתפלה אחד. וס׳ תיבות בפ׳ זכור. לומר לך כל המקיים את השבת כאילו קיים התורה חומשי תורה:

רמבן

(יח) זכור את יום השבת לקדשו. אחר שצוה שנאמין בשם המיוחד ית׳ שהוא הנמצא הוא הבורא הוא המכין והיכול שנייחד האמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו וצוה שנכבד זכר שמו צוה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל והוא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית ואמר זכור את יום השבת לקדשו ובמשנה תורה כתוב שמור את יום השבת לקדשו ורבותינו הקפידו בזה ואמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. ולא הקפידו בלשונות אחרים שהתחלפו להם והכונה להם ז״ל כי זכור מצות עשה צוה שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו ושמור אזהרה מצות לא תעשה שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה אבל אם החליף בדבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בחסרון וא״ו והוסיף אותה בועל שלשים. וכן כל כיוצא בזה בשאר הדברות אין בכך כלום. כי הכל אחד. והטעם הזה לא יסבול אותו אלא מי שאינו רגיל בתלמוד ומפורש אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה שנאמר זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה שהנשים חייבות בשמירה שבכל מצות לא תעשה הן חייבות. ולא היו חייבות בזכירה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אלא שהיקש הזה מחייב אותם. ואני תמה אם נאמר זכור ושמור מפי הגבורה למה לא נכתב בלוחות הראשונות ויתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור ומשה פירש לישראל כי שמור נאמר עמו וזו כוונתם באמת ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה וזהו מאמר החכמים שאומרים בערב שבת בואי כלה בואו ונצא לקראת שבת מלכה כלה ויקראו לברכת היום קדושא רבא שהוא הגדול ותבין זה ואמת הוא ג״כ כי מדת זכור רמוז במצות עשה והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומדת שמור במצות לא תעשה והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה. כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו. ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו. ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית אינו עושה סוכה שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות וכתב רש״י בפי׳ זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת וזהו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גריון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת. אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה שהרי בגמרא אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו כל מעשיו היו לשם שמים שנאמר ברוך ה׳ יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד בשביך לשבתיך וב״ה אומרים ברוך ה׳ יום יום יעמס לנו. ובמכילתא אחרת שמאי הזקן אומר זכרה עד שלא תבא שמירה משתבא ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו לקח חפץ טוב אומר זה לשבת כלי חדש אומר זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים והלכה היא כדברי ב״ה. ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת האל. וטעם לקדשו שיהא זכרוננו בו להיותו קדוש בעינינו כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ מכובד. והטעם שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש להפנו׳ בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי ה׳ וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דבר ה׳ כמו שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת שהיה דרכם כן. וכך אמרו רז״ל מכלל דיחדש ושבת בעי למיזל וזה טעם שביתת הבהמה שלא תהא בלבנו מחשבה עליה. ולכך אמרו ז״ל שהשבת שקולה כנגד כל המצות שבתורה כמו שאמרו בע״ג מפני שבה נעיד על כל עיקרי האמונה בחדוש ובהשגחה ובנבואה ובמכילתא רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושה שהגוים מונין בימי השבוע לשם הימים עצמן וקראו לכל יום שם בפני עצמו או על שמות המשרתים כנוצרים או שמות אחרים שיקראו להם וישראל מונים כל הימים לשם שבת אחד בשבת שני בשבת כי זו מן המצוה שנצטוינו בו לזוכרו תמיד בכל יום וזה פשוטו של מקרא וכך פירש ר״א. ואומר אני שזה מדרשו של שמאי הזקן בפירוש מצות זכור עד שלא תבא כלומר שלא נשכחהו בשום פנים אבל הזכירו בברייתא עוד מדת חסידותו שהיה הוא מזכירו גם במאכליו ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו והלל עצמו מודה במדרש של שמאי אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים והיה בוטח בה׳ שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים. אבל לרבותינו עוד בו מדרש מתלת לקדשו. שנקדש אותו כענין וקדשתם את שנת החמשים שנה שהיה טעון קדוש ב״ד לומר ביובל מקודש מקודש אף כאן צוה שנזכור את יום השבת בקדשנו אותו. וכך אמרו במכילתא לקדשו קדשהו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא ליום ללילה מנין ת״ל ושמרתם את יום השבת זהו קדוש היום וזה מן התורה אינו אסמכתא. כך אמר נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה וזה על קדוש הלילה לפי שכל הטעונין קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת כגון קדוש החדש וקדוש היובל אבל ביום אסמכתא ואין אומר בו מקודש כלל שדיינו בפעם אחת בכניסתו וכן על היין אסמכתא ואינו קבע כלל ובגמרא פסחים אמרו זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא ביום בלילה מנין ת״ל את יום השבת האי תנא מהדר אליליא וכתיב ליה קרא דיממא ועוד עקר קדושה בליליא הוא אלא הכי קאמר זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה ביום מנין ת״ל את יום השבת וכן הברייתא שבמכילתא נתרץ כה אין לי אלא בלילה שהוא עקר הקדוש ליום מנין וכו׳ אסמכתא בעלמא ומפס תלמוד שהמצוה הזאת למדה ממצית לקדשו אבל זכור את יום השבת מצוה לזכרו תמיד בכל יום כמו שפירשנו אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד בחשבון רמ״ח מצות שנצטוינו ודע זה:

(ט) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ענין עבודה היא מלאכה שאינה להנאת הגוף כאוכל נפש ויוצא בה כענין שנאמר ובכל עבודה בשדה כי תעבוד את האדמה ונזרעת׳ ונעבדת ובאשר אפרש עוד בעו״ה. ולכך אמר ששת ימים תעבוד את האדמה ועשית כל מלאכתך אשר היא לצורך גופך ולהנאתך כענין את אשר תאפו אפו ובשבת לא תעשה שום מלאכה. אתה ובנך ובתך הקטנים הוהירנו בשבת שלא יעשו הבנים הקטנים מלאכה לדעתנו וברצוננו ועבדך ואמתך העבדים שמלו וטבלו שחייבין בכל דיני השבת כישראל כמו שאמר במשנה תורה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך ואלו חייבין בכל המצות כנשים כמו שמפורש בדברי רבותינו וראוי היה שיזהיר להם בעצמם כי הם יצאתם מצווים בשבת אבל דבר הכתוב עמנו מפני שהעבדים ברשותנו לומר ששביתתם עלינו ואם לא נמנעו אנחנו נענשים עליהם. ועוד בעבור שעם ישראל ידבר אלהים בכל עשרת הדברות:

ונגיך

אבן עזרא

נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו והנה השבת נתנה להבין מעשי השם ולהגות בתורתו וככה כתוב כי שמחתני ה' בפעלך כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם ולא יתעסק לשוא אפי' בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכ' בשבת הוא מכחיש במעשה בראשית רק איננו מכחיש השם הנכבד והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה על כן טעם בנך ובתך הקטנים שניתתן עליך ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו. וככה ועבדך ואמתך שהוא ברשותך אתה חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך כאשר פירש משה אדונינו על הדרך שהזכרתי ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים על כן נכתב בשניה הגר וככה בעריות ועל זה התנאי ידור שישמור העריות וככה באכילת הדם וראינו בירמיהו שהחמיר במצות שבת ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צו' לא יגלו מתקומ' ויעמדו בירושלי כסאות מלכות בית דוד: (יב) כבד את אביך. כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם ושם עם כלם ה' אלהיך: ומלת יאריכון. פועל יוצא כי הן יהיו סבה והעד למען תאריכו ימים והארכת ימים בעבור המצוה שתעשה כמלאת אתה מאריך ימיך ואמר על האדמה כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה וכתיב אב ואם הקלו בך והנה במצות כבוד אב שלא יעשה הפך שיהיה מקלל או מקלה וחייב מיתה על המקלל כי השומעים ישמעו הקללה מפיו

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵיד
כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ
וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ
וּבְעִירָךְ וְגִיוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃
יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ
יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא
וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרִיךְ יְיָ
יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ׃
יב יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ
בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל
אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃

מקרא

שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה
כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ
עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ יא כִּי שֵׁשֶׁת־
יא יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־
ד׳ רפין אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
יא עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם
הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס יב כַּבֵּד
אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ
ג׳ כל לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

רשי

(י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו (שבת קנג) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נוח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יאריכון ימיך. (מכילתא) אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרו שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן

מסורה

את השמים ואת הארץ יה נמסר בישעיה סימן ל״ז גבי תפלת חזקיהו: וינח ד׳ רפין נמסר בסדר בא אל פרעה: ברך י״ב נמסר בשמואל ב׳ סימן ז׳ גבי פרשת דויוסף עוד דוד את כל בחור וגו׳: זכור חד מן ג׳ זוגין מתחלפין קדמאה ז״ן תנינא ש״ן וסימניהון זכור את יום השבת. שמור את יום השבת דמשנה תורה. לוז. ויקרא שם המקום ליש. ויקרא שם העיר דן. תזבח. לא תזבח על חמץ. תשחט. לא תשחט על חמץ. ואלה שמות פסל וכל תמונה. משנה תורה פסל כל תמונה. וא״ש על שלשים. מ״ת ועל שלשים. וא״ש זכור. עבדך ואמתך ובהמתך וגרך. מ״ת. שמור. כאשר צוך. ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך. וא״ש בשעריך כי ששת ימים. וינח ביום השביעי. מ״ת למען ינוח. וזכרת כי עבד היית. וא״ש ע״כ ברך. מ״ת ע״כ צוך ה׳ אלהיך. וא״ש לא תענה לא תחמד. מ״ת ולא תענה ולא תחמד. וא״ש לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך. ב״ש סימן. מ״ת לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. ע״ב ס״י. וא״ש ועבדו ואמתו ושורו וחמורו. מ״ת שדהו ועבדו שורו וחמורו:

תולדות אהרן לא תעשה. שבת קיז קנג קנד פסחים מז מח (נזיר נד): ועבדך ואמתך. ב״ק נד: כי ששת ימים. זוכר ויקרא דורש סעשרה הדברות כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם: כבד את אביך. שבת פט כתובות קג קדושין ל לא לב ב״מ לב (פאה פ״א מרומות פד קדושין פא):

בעל הטורים כבד את אביך ואת אמך. כמך כבוד אב ואם לבנים לומר לך כשם שחייב לכבד אם שבכת כך חייב לכבד אביו ואמו: למען יאריכון. חסר יו״ד שאין אריכת ימים בעולם הזה (רק בעוה״ב שנברא ביו״ד):

ספורנו

עבד בלי ספק שרוב ענינם הוא היות מגמעד האדם על עולם שאינו שלו: ועשית כל מלאכתך. ההכרחית למספק: שבת לה' אלהיך. כלומר ללמוד וללמד לשמור לעשות ולהתענג בו די העבודה לכבודו ית' כענין המרא וריהני כקהוני (הוריות פרק כהן משיח): אתה ובנך ובתך. הקטנים העושים לדעת אביהם: (יא) כי ששת ימים עשה ה'. והמכוון מהם שידמה האדם לבוראו כפי האפשר וזה בעיון ובתלמוד ובמעשה הבחירי לרצון לפניו: וינח ביום השביעי. שבו כבר נשלם כל הצריך להביא המכוון אל תכלית ובשלמות תהיה המנוחה: על כן ברך ה' את יום השבת. בנפש יתירה והיא הכנה יתירה לעבודת האל ית': ויקדשהו. שיהיה כלו לה': (יב) למען יאריכון ימיך. אלו החמשה דברות בשמירתן יאריכון ימיך שיסבבו לך אורך ימים בלתי בעל תכלית שלא יפול בו רוחב כאמרם ז"ל לעולם שכלו ארוך כי אמנם ענין אלו החמשה דברות הוא כלו אומר כבוד לאל ית' אשר בו ינהל המכבד חיי עולם. וזה שנדעהו למהוה מאין ולהיות האלהיך הוא לבדו. ולא נעבוד זולתו. ולא נמרה בו במחשבה בדבור ובמעשה. ונכבדהו הלא הוא אבינו קנו: על האדמה. בשמירתם תזכה לזה שאותו אורך ימים שאמרתי תקנהו בשבתך על האדמה שלא תגלה ממנה. אמנם החמשה דברות אחרות והן שלא נזיק לאדם בגופו בכבודו ובממונו במעשה בדבור ובמחשבה הן אזהרות שומרות מהעונש בעוה"ב והעולם

רמבן

(י) **וגרך** אשר בשעריך. על דרך הפשט גר שער לעולם הוא גר תושב שבא לגור בשערי עירנו וקבל עליו שבע מצות בני נח והוא הנקרא גר אוכל נבלות שאמר בו הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה. ולכן לא היתה בו ה מצוה שנאמר לא תעשה בו מלאכה האזרח והגר אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה לצרכינו כקטנים והבהמה והוא בעצמו אין עליו זאת המצוה ועושה מלאכה לעצמו בשבת והכתוב שאמר וינפש בן אמתך והגר הוא גר צדק שנתייחד וחזר לתורתנו שצוה אותו בשבת וכן בכל שאר המצות כאשר אמרה תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם לגר ולאזרח הארץ. אבל מצאנו לרבותינו שדרשו בהפך אמרו כי וגרך אשר בשעריך על דרך הפשט גר צדק והוא חייב כמונו בשביתה וינפש בן אמתך והגר לרבות גר תושב הערל ורצונם שיהיה המוזהר תחלה הגר הנימול שחייב כמונו והכתוב השני לרבות הערל ולפיכך הוקש לבהמה שאמר למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר צוונו בשביתת כלם בשוה שלא יעשו לנו ויעשו כרצונם לעצמם וכן יהיו העבד והגר הנזכרים בעשרת הדברות שוים וחייבים בכל דין השבת כמונו כמו שאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך:

(יא) **ברך** ה' את יום השבת ויקדשהו. אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש כי צוה בזכירה לברך אותו ולהדרו וצוה בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה. ור"א אמר כי ברך ה' היום הזה וקדשו שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה יותר מכל הימים ודרך האמת כתבתיו בפסוק ויכלו ומשם תשכיל ותבין כי ששת ימים עשה ה' לא יחסר בי"ת. אבל כי ששת ימים עשה ה' וביום השביעי שבת בהם וינפש:

(יב) **כבד** את אביך. הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו וחזר לצוות אותנו בעניני הנבראים והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה כי השם אבינו הראשון והמוליד אבינו האחרון ולכך אמר כאשר צויתיך בכבודי כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך ולא פי' הכתוב שהוא הכבוד נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה באב הראשון יתברך שיודה בו שהוא אביו ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו ולא יעבדנו בבן לירושתו או לענין אחר שיצפה ממנו ולא ישא שם אביו לשוא ושקר וישבע חי אבי לשוא ושקר ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים כי בכל כבודו נצטוינו ומפורשים הם בדברי רבותינו וכבר אמרו שהוקש כבודו לכבוד המקום וכאשר המצוה הזאת היא בתחתונים כן נתן שכרה באריכות ימים בארץ אשר יתן לנו. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב למען יאריכון ימיך. ועל האדמה יבטיח כי במצוה הזאת יהיו כל ימותינו ארוכים כי ימלא השם ימינו בעולם הזה ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך ותהיה ישיבתנו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו ובמשנה תורה פירש למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה והנה הם שתי הבטחות:

נָתַן לָךְ׃ ס יג לֹא
תִּרְצָח׃ ס לֹא
תִּנְאָף׃ ס לֹא
תִּגְנֹב׃ ס לֹא־תַעֲנֶה
בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס יד לֹא
תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־
תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ
וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר
לְרֵעֶךָ׃ שביעי פ

יג לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ לָא תְגוּף
לָא תִגְנוּב לָא תַסְהֵיד
בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃
יד לָא תַחְמֵד בֵּית חַבְרָךְ
לָא תַחְמֵד אִתַּת חַבְרָךְ
וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ
וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃

ח' פסו' דאית יג כסון לא לא. לא לא. כל ליש' חסר במ"א מ"ל לא. יכוון לגנב כי יגנוב. ג' וחד שורו ופטורו

ח' פסוק דאית בהון לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י"ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמא דספרא:

תולדות אהרן לא תרצח לא תנאף לא תגנב. שבת פח (סנהדרין לח): לא תנאף. שבועות מז נדה יג: לא תגנב. סנהדרין פו: לא תענה. סנהדרין י מכות כ ד שבועות לא (כתובות כח מכות ג לא): לא תחמוד. ב"מ ה (ברכות ג):

רשי

לאו כן: (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנא' (ויקרא כ') מות יומת הנואף והנואפת ואומר (יחזקאל ט"ז) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנב. בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זו בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין סנהדרין

אבן עזרא

מפיו ולא חייב כן על המקלה כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר על כן זה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר: (יג) לא תרצח. בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג. או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו ואם לא גלית אתה כמו רוצח: לא תנאף. רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש ואין פירושו כאשר חשבו והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו וככה אשר ינאף את אשת רעהו להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו. ומלת נאוף כמו זנות והנה כתוב ותנאף את האבן ואת העץ ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת אמר רבי סעדיה הגאון כי הזנות על מעלות רבות ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים מעטים תהיה מותרת לו ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שימות בעלה ותהיה מותרת לו ולמעלה ממנה כנענית שאיננה על תורת ישראל אם לא נתן לה זרע כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה רק אם נתן לה זרע עובד הוא ע"ג בעצמה ולמעלה ממנו משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ מהמין כמו אם ישכב האדם עם הבהמה והגאון ידע איך החלוק כי על כל העריות כרת בפרשת אחרי מות והניח מזה החלוק מאם והאחות והבת: לא תגנוב. משמע גנבה קחת ממון בסתר ויש גנב שהוא בן מות כמו גונב נפש בין שהוא נער קטן או נלעג לשון והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר כאשר עשה אבשלום: לא תענה. שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר כאילו כתב לא תענה אם אתה עד שקר ותשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו ומצאנו מלת ענות בבי"ת כמו שקר ענה באחיו ובלא בי"ת כמו ישמע אל ויענם והטעם יענה בם וכמוהו וכאשר לא נגענוך לא נגענו בך ויש עד שקר שהוא בן מות והוא שכתוב עליו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו: (יד) לא תחמוד. אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו ועתה אתן לך משל דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם ואמר קהלת לאשר (ולאדם שלא עמל בו) יתננו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו כי ידע שהשם לא רצה לתת לו לא יוכל לקחת בידו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכל לו ויעשה הטוב בעיניו והנה נשלם פי' עשרת הדברים:

אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשעה גלגלים הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר וככה אלה התשעה דברים. והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשעה שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר כאשר הוא האחד במספר העשרה. והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלים הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע בכח השם ירוצון הגלגלים ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף. והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות שהם כל צבא השמים חוץ מהמשרתים השבעה והנה הגוף הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים ונראה כח השם לעין ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הנורות על זאת המחשבת. והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו והוא בעל השעה הראשונה ביום וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלים יבא לידי נזק על כן אמרו קדמונינו שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלו שני המזיקים בהם רק ביום הזה על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו. והדבור החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייב. והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדים שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות ויש מחלוקת בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה היא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורות על כל משכב וזנות והדבור השמיני לא תגנוב כנגד גלגל השמש שהוא יורה על אונס ולהסיר כח כל מארת שיתחבר עמה שלא יראה אור בעבורה. והנה הדבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון,

והנה

בעל הטורים לא תרצח. דבור ששי ויש בו שש אותיות לומר לך שהאדם נברא ביום הששי: לא תגנב. בגימטריא גונב נפש: עשרת הדברות מתחילין באל"ף ומסיים בכ"ף וזהו אך טוב לישראל ויש בהם תר"ך אותיות כנגד תרי"ג מצות ושבע מצות של בני נח ושנים כתר תורה לומר לך שאם לומד אדם תורה לשמה היא כתר לראשו. ואם לומד שלא לשמה יחזור לכ"ם ויש בהם תיבות מנין עקב חסר ש... אליעזר בקש מעקלו ושני צמידים אלו ב' לוחות. עשרה זהב משקלם אלו עשרת הדברות וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי ובשמים עקב כב אלפים פקב שהם עולין קבע מוכסם קבלם יעק"ב עשרת הדברות שיש בהם קע"ב תיבות:

רמבן

(יג) לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. אחר הנה צויתיך להודות שאני בורא הכל בלב ובמעשה ולכבד האבות בעבור שהם משתתפים ביצירה אם כן השמר פן תחבל מעשי ידי ותשפוך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה ולא תנאף אשת רעך כי תחבל ענין כבוד האבות לכפור באמת ולהודות בשקר כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר כאשר יעשו עובדי ע"ג אומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו אביהם שבראם מאין ואחר כן הזהיר לא תגנוב נפש כי הוא כמו כן גורם כזאת וכן סדר המצות בחומרן ועונשן כך והוא אחר ע"ג שפיכות דמים ואחרי כן גלוי עריות ואחר כך הזכיר גנבת נפש ועדות שקר וגזל ומי שלא יחמוד לא יזיק לעולם לחברו והנה השלים כל מה שהאדם חייב בשל חבירו ואחר כן יבאר המשפטים בפרט כי המתחייב לחבירו במשפט מן המשפטים אם לא יחמוד ולא יתאוה למה שאינו שלו ישלם מה שעליו. ואמר ר"א כי אחז הכתוב דרך ארץ לאמר תחלה בית רעך כי המשכיל יקדים להיות לו בית ואחרי כן יקח אשה להביאה אל ביתו ואחרי כן יקנה עבד אמה ובמשנה תורה הזכיר האשה תחלה כי הבחורים יתאוו לשאת אשה תחלה או שחמדת האשה האיסור הגדול שבהם והנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא וחמשה לטובת האדם. כי כבד את אביך כבוד האל כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה ונשארו חמשה לאדם בגרכו ומוכחו והנה הזכיר בקצת הדברות גמולם ובקצתם לא הזכיר כי בדבור השני אל קנא

בשלישי

ספורנו

והעולם הזה: (יג) לא תנאף. עקרו באשת איש שהוא יותר מורגל אצל עוברי עבירה ובכללו כל ביאה פסולה: לא תגנוב. בכלל גנבה גנבת נפשות וגנבת ממון וגנבת דעת הבריות אע"פ שעקר האזהרה על גנבת נפשות דבר הלמד מענינו כמו שלמדוהו ז"ל: לא תענה ברעך עד שקר. ובכלל זה הולך רכיל ומוציא שם רע אע"פ שעקרו על מעיד בבית דין: (יד) לא תחמוד. יהיה הדבר אצלך לנמנע גמור כי הנמנע לא יחמדהו הטבע כלל בענין ולא יחמוד איש את ארצך כי שתחמדה תגרום

את

וסנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא תורה על החמדה: (טו) וכל העם רואים את הקולות. וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן כאשר ראו הפלאים האלה נעו כמו נע ונד שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית וכמוהו וינעו אמות הספים וטעם אמות שהספים סרו ממקומם אמות לא יכול הנביא לשערם במראות הנבואה והאומר כי פי' כמו זעו לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם איך עמדו מרחוק: (טז) ויאמרו. הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו ובעבור זה אמר משה לכם אל תיראו: (יז) ויאמר. למ"ד כמתנועע תנועה בלתי מכוונת לגבול מה שאליו יקרא נע כענין ויניעם במדבר. תנוע הארץ כשכור. וזה כי מיראתם נסוגו אחור מגבול מה

טו וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא וְיָת בָּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת טוּרָא תָּנֵן וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: טז וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמַּנָא וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלֵּל עִמַּנָא מִן קֳדָם יְיָ דִּלְמָא נְמוּת: יז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא

טו וְכָל־הָעָם֩ רֹאִ֨ים אֶת־הַקּוֹלֹ֜ת וְאֶת־הַלַּפִּידִ֗ם וְאֵת֙ ק֣וֹל הַשֹּׁפָ֔ר וְאֶת־הָהָ֖ר עָשֵׁ֑ן וַיַּ֤רְא הָעָם֙ וַיָּנֻ֔עוּ וַיַּֽעַמְד֖וּ מֵֽרָחֹֽק׃ טז וַיֹּֽאמְרוּ֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה דַּבֵּר־אַתָּ֥ה עִמָּ֖נוּ וְנִשְׁמָ֑עָה וְאַל־יְדַבֵּ֥ר עִמָּ֛נוּ אֱלֹהִ֖ים פֶּן־נָמֽוּת׃ יז וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֣ה אֶל־הָעָם֮ אַל־תִּירָאוּ֒ כִּ֗י

ה' ר"פ בספרא ג' כ"כ. ג'. ט' חסר. כ' וחסר כל אורי' חסר. ג'

וינעו ב' וחסר וסי' וירא העם וינעו. וינעו אמות הספים:

(סנהדרין פו): (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא. ומנין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע (מכילתא): רואים את הקולות. רואין את הנשמע שא"א לראות במקום (שם): את הקולות. היוצאין מפי הגבורה: וינעו. (שם) אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחק. (שם) היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודון ידודון: לנעבור

ספורנו

את הגזל כענין עכן זההמדס והקחס: (טו) רואים את הקולות. כמו ולבי ראה. התבוננו בענין הקולות שלא יוכלו לסבלם כאמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול ה' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: וירא העם. התבוננו מה לעשות: וינוע.

תולדות אהרן וכל העם רואים. ברכות ו:

בעל הטורים וירא העם וינועו. ע"כ מהנענעים בשעת לימוד התורה. לפי שהתורה נתנה באימה ברתת בזיע. וינועו. בגימטריא י"ב מילין שהיו נרתעים לאחוריהם: וינועו ב' במסורה. הכא וירא העם וינועו ואידך וינועו אמות הספים מקול הקורא מה התם על ידי מלאך אף הכא על ידי מלאכים כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון:

רמבן

בשלישי כי לא ינקה בחמישי למען יאריכון ולא הזכיר באחרים עונש או שכר והיה זה כי החמשה דברים האחרונים טובת האדם הם והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו אבל בע"ג צריך אזהרת עונש לחומר הגדול שבה ושיהיה לכבוד הבורא והנראה אלי כי אמר אל קנא על לא יהיה לך ואמר ועושה חסד על אנכי כי העונש יבא על מצות לא תעשה והשכר על מצות עשה וקבלת מלכות האל ואזהרת עבודת זולתו ענין אחר והשלים הדבר ואחר כך הזכיר על העובד והבטיח בשכר על העושה והזכיר בשבועת שוא בעונש לא ינקה ולא הזכיר בשבועה גמול כלל ולא אמר על המחלל השבת עונש הכרת או עונש אחר זולתו ולא הזכיר זולתי שכר על השומר שבת מחללו מפני שהשבת נכלל בשתים מצות הראשונות כי השומר שבת מעיד על מעשה בראשית ומודה במצות אנכי והמחללו מכחיש במעשה בראשית ומודה בקדמות העולם להכחיש במצות אנכי והנה הוא בכלל אל קנא פוקד ובכלל ועושה חסד לאלפים ובדבור החמישי בכבוד האבות הזכיר שכר כי היא מצות עשה והנראה במכתב הלוחות שהיו הה' ראשונות בלוח אחד שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי והה' השניות בלוח אחד שיהיו חמש כנגד חמש כענין שהזכירו בספר יצירה בעשר ספירות בלי מה כמספר עשר אצבעות. ה' כנגד חמש וברית יחיד מכוונת באמצע ומזה יתברר לך למה היו שתים כי עד כבד את אביך הוא כנגד תורה שבכתב ומכאן ואילך כנגד תורה שבעל פה ונראה שלזה רמזו רבותינו ז"ל שאמרו שתי לוחות כנגד שמים וארץ כנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין וכנגד שני עולמים וכל זה רמז אחד והמשכיל יבין הסוד:

(טו) **וכל** העם רואים את הקולות. ויאמרו אל משה דעת המפרשים שהיה זה אחר מתן תורה והוא שאמר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו וגומר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' עוד ומתנו וגו' ואין כן דעתי בעבור שאמר בכאן ואל ידבר עמנו אלהים ולא אמר עוד ומשה אמר בכאן אל תיראו ושם נאמר הטיבו את אשר דברו. ועוד כי בכאן לא סיפר שיפחדו רק מן הקולות והלפידים ומן ההר שהוא עשן ושם פחדו מדבור השכינה שאמרו כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ועוד כי בכאן אמר ומשה נגש אל הערפל ולא אמר שבא בתוכו והנכון בעיני בפרשת ובסדור הענין כי וכל העם רואים ויאמרו אל משה היה קודם מתן תורה ומתחלה הזכיר כסדר כל דברי האלהים מה שצוה למשה בהגבלת ההר ואזהרת העם עשרת הדברות ועתה חזר והזכיר דברי העם אל משה ואמר כי מעת שראו את הקולות ואת הלפידים נעו לאחור ועמדו מרחוק יותר מגבול ההר אשר הגביל משה והסדר בדברים כי בבקר היו קולות וברקים וקול שופר חזק ועדיין לא ירדה שכינה כענין ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' וחרדו העם במחנה במקום תחנותם ומשה הזק לבם והוציאם לקראת האלהים ויתיצבו בתחתית ההר ובהיותם שם בתחתית מצפים ומתיצבים ירד ה' על ההר באש ויעל עשנו עד לב השמים חשך ענן וערפל ו רד ההר עצמו ונזדעזע כאשר יעשו ברעש הנקרא זלזלה או יותר מכאן וכן כתיב ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן ואיננו משל כאשר איננו משל הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ונתחזק קול השופר מאד אז ראו העם וינועו לאחור ויעמדו מרחוק יותר מן הגבול ואז אמרו אליו כלם שלא ידבר עמם האלהים כלל פן ימותו כי במראה נהפכו ציריהם עליהם ולא עצרו כח ואם ישמעו הדבור ימותו ומשה חזקם ואמר להם אל תיראו. ושמעו אליו ויעמוד העם מרחוק במעמדם כי לא רצו בכל דבריו להתקרב אל הגבול ומשה נגש אל הערפל לא בא בתוכו ואז דבר אלהים עשרת הדברות ואחר עשרת הדברות לא הזכיר כאן מה שאמרו הזקנים למשה כי רצה לבאר כסדר המצות והמשפטים אבל במשנה תורה הזכיר משה כי אחרי הדברות קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם ואמרו לו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו כי שערנו בנפשותינו שלא נוכל עוד לסבול משא דבר ה' אלהים כי חשבו שירצה האלהים לדבר אליהם כל המצות ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו והקב"ה הודה לדבריהם ואמר הטיבו כל אשר דברו כי כן היה החפץ לפניו שלא ישמיעם רק עשרת הדברות והיראה ישרה לפניו: וינועו. על דעת רבותינו אין נוע בכאן אלא זיע וכן הוא נומר נוע תנוע ארץ כשכור ואם כן יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק. ועל דעת בעלי הפשט וינועו שנעו ממקומם לאחוריהם ועמדו מרחוק מלשון נע ונד תהיה בארץ וכן ויניעם במדבר:

(טז) **ואל** ידבר עמנו אלהים. השגיח הרב במורה הנבוכים באונקלוס שתרגם ואל ידבר עמנו אלהים ואל יתמלל עמנא מן קדם ה' ולא עשה כן בשאר המקומות כי תרגם וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל ה' וכן בכל מקום וידבר ה' אל משה ומליל ה' והטעם אצלו כי הדיבור הראשון אע"פ ששמעוהו כל ישראל אין מעלתם בו כמעלת משה רבינו וא"כ כדעתו למה תרגם כי מן השמים דברתי עמכם מלילית עמכון והיה לו לומר איתמליל מן קדמי עמכון וכן במשנה תורה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם תרגם אותו מילל ה' וכן אמרו ה' וגו' ואת קולו שמענו ותרגם ית קל מימריה שמענא יומא דין חזינא ארי ימלל ה' עם אנשא וכן פנים בפנים דבר ה' עמכם מליל ה' ועוד שהרי תרגם והאלהים יעננו בקול ומן קדם ה' מתעני ליה בקול וכבר בא בלשון התורה וכן במשה עצמו וישמע את הקול מדבר אליו והתרגום מתמלל וכן ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר משה ומתמלל. אבל הטעם לאונקלוס מבואר שלא נאמר בכל מתן תורה דבור השם לישראל רק מתוך האש ומן האש שמעו והוא מה שהשינו הם וכן כי מן השמים על דרך האמת מתוך השמים והוא מתוך האש בשוה וכבר נתבאר עניננו והנה כשראה אונקלוס בכאן ואל ידבר עמנו אלהים שלא הוזכר בו מחיצה לא רצה לתרגם בו ולא ימלל עמנא ה' ואין בלשונו כנוי למלת אלהים. ולכך שלל בכאן מהם הדבור ממש ומן המופלא בחכמת אונקלוס שלא הזכיר במעמד הר סיני יקרא דה' או מימרא דה' ותרגם הא אנא מתגלי לך ויתגלי ה' לעיני כל עמא על טורא דסיני דאתגלי עלוהי ואתגלי ה' על טורא דסיני ולא תרגם ואיתגלי יקרא דה' כאשר הוא מתרגם תחלה הר האלהים טורא דאיתגלי עלוהי יקרא דה' כן עשה בכל מקום שהזכיר השם המיוחד בירידה הזאת. אבל כאשר יזכיר הכתוב אלהים תרגם לקראת האלהים לקדמות מימרא דה' ותרגם בא האלהים יתגלי לכון יקרא דה' ולא אמר יתגלי לכון ה' דתמן יקרא דה' וכן אמר ומן קדם ה' מתעני ליה בקל וכל

רשי

(יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו (ישעיה סב) הרימו נס (שם מט) ארים נסי (שם ל׳) וכנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע״י שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חושך ענן וערפל שנאמר (דברים ד׳) וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים משיחין לו שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחר אומר וירד ה׳ על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ (מכילתא) ד״א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר (תהלים יח) ויט שמים וירד: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום (מכילתא): אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב׳ שאם עשית ד׳ הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. שלא תאמר הריני עושה כרובים

אבן עזרא

למ״ד לבעבור נוסף כלמ״ד למבראשונה ולמ״ד והשלישי לאבשלום בן מעכה: וטעם נסות אתכם. כמו ולמען נסותך להיטבך באחריתך: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. ככתוב יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחורב: (יח) ויעמוד. הזכיר זה פעם אחרת כי משה היה עושה הפך מעשיהם אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל: (יט) ויאמר ה׳. רבים השתבשו בעבור שמלאו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני כי כתוב וירד ה׳ על הר סיני על ראש ההר ועתה אמר מן השמי׳ דברתי עמכם ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב חשוב שיהיה כדמות האדם ראשו בשמי׳ ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד ומן השמים ידבר כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: (כ) לא תעשון. הטעם והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי וכן כתוב פנים בפנים דבר ה׳ עמכם ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים כי כן דרך צחות לשון הקדש כמו לא תחמוד כי הטעם אחד הוא וכן הוא לא תעשון לכם את אלהי כסף ואלהי זהב כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאילו יהיו אמצעים ביני וביניכם כמו העגל שעשו ישראל כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו

מקרא ותרגום

לַבַּעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃
יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃ ס
מפטיר יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃
כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי

ג׳ . ל׳ · ל׳ · ל׳ . ב׳ · י״ד. ג׳ בטעמי׳ לעיל

תְּדַחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַייָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן׃
יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרִיב לְצֵית אַמִּיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא דַייָ׃
יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן׃
כ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב לָא

לבעבור ג׳ וסי׳ נסות אתכם בא. לבעבור סבב את פני הדבר. לבעבור הביא ה׳ אל אבשלום: ובעבור ב׳ וסי׳ תהיה יראתו. ובעבור חושי בי: תחטאו ב׳ וסי׳ לבלתי. רגזו ואל תחטאו: תעשון י״ד נמסר בשפטים סימן ז׳ גבי גדעון בפסוק ממנו תראו: אלהי ג׳ בטעם מלעיל אלהי שם. לא תעשון אתי אלהי כסף. מענה אלהי קדם. ונמסר גם בפרשת נח:

תולדות אהרן לבעבור נסות. עקרים מ״ד יג: ובעבור תהיה יראתו. יבמות עט נדרים כ (קדושין סט סנהדרין כב): ומשה נגש. (סוטה כב): כי מן השמים. עקרים מ״ג יח זובר לך לך: לא תעשון אתי. ר״ה כד סנהדרין ז ע״ג מג עב: אלהי כסף. (בכורים סה):

בעל הטורים לבעבור ג׳ במסרה. הכא לבעבור נסות אתכם ואידך לבעבור סבב את פני הדבר גבי דוד בענין האשה התקועית. לבעבור הביא ה׳ אל אבשלום את הרעה. פי׳ לבעבור נסות אתכם ואם העמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנאמר בענין ואדוני חכם כמלאך האלהים ואם לאו לבעבור הביא ה׳ הרעה: תחטאו ב׳ במסורה. הכא ואידך רגזו ואל תחטאו. בשושה מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא וזהו לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא. וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא: יראתו על פניכם. בגימטריא בושת פנים: ומשה נגש. בפרקי דר״א גם לא נאמר הגה נגש מיכאל וגבריאל אחזו בשתי ידיו והגיעוהו שלא ברצונו: אל הערפל. בגימטריא אל השכינה:

רמבן

זה מבואר ומפורש למי שישכיל דברינו המפורשים למעלה וכן ראיתי בנוסחאות מדוקדקות ויעל משה אל הר האלהים וסליק משה לטורא דה׳ כי אחרי מתן תורה יאמר כן וכתיב ויסעו מהר ה׳:

(יז) **כי** לבעבור נסות אתכם בא האלהים לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם בגוים שהוא בכבודו נגלה אליכם נסות. לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס כנס על הגבעה שהוא זקוף לשון רש״י. ואיננו נכון אבל יתכן שיאמר כי לבעבור הרגילכם באמונה בא האלהים שכיון שהראה לכם גלוי השכינה נכנסה אמונתו בלבבכם לדבקה בו ולא תפרד נפשכם ממנה לעולם ולמען תהיה יראתו על פניכם בראותכם כי הוא לבדו האלהים בשמים ובארץ ותיראו ממנו יראה גדולה או יאמר שתהיה על פניכם יראת האש הגדולה הזאת ולא תחטאו מיראתכם ממנה ויהיה הלשון מן כי לא נסיתי ללכת באלה ויואל ללכת כי לא נסה כענין רגילות והרב אמר במורה הנבוכים כי אמר להם אל תיראו כי זה אשר ראיתם היה שנכנסה ה׳ אלהים אתכם להודיע ערך אמונתכם וישלח לכם נביא שקר שירצה לסתור מה ששמעתם לא תמעד אשוריכם לעולם מדרך האמת כי כבר ראיתם האמת בעיניכם ואם כן יאמר בעבור שיוכל לנסות אתכם לעתיד בא האלהים עתה כדי שתהיו עומדים לו בכל נסיון ועל דעתו הוא נסיון ממש יאמר הנה רצה האלהים לנסותכם התשמרו מצותיו כי הוציא מלבכם כל ספק ומעתה יראה הישכם אוהבים אותו ואם תחפצו בו ובמצותיו וכן כל לשון נסיון בחינה כי לא נסיתי ללכת באלה לא בחנתי נפשי מעולם ללכת בהם. ויתכן שיהיה הנסיון הזה בטובה כי האדון פעם ינסה עבדו בעבודה קשה לדעת אם יסבלנה לאהבתו ופעם ייטיב עמו לדעת אם יגמול אותו בטובה אשר עשה עמו להוסיף לאדוניו עבודה וכבוד כענין שאמרו חכמים אשרי אדם שעומד בנסיונו שאין לך בריה שאין הקב״ה מנסה אותה העשיר מנסה אותו אם תהיה ידו פתוחה לעניים העני מנסה אותו אם יוכל לקבל יסורין וכו׳. ולכך אמר הכתוב הטיב לכם האלהים להראותכם את כבודו אשר לא עשה כן לכל גוי לנסותכם אם תגמלו לפניו כטובה אשר עשה עמכם להיות לו לעם נחלה כענין שאמר הלה׳ תגמלו זאת ואמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע״כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם כי העמים אינם חייבים לי ככם אשר ידעתי אתכם פנים בפנים:

(יט) **אתם** ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. זה שיאמר להם אחרי שראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם ואני הוא האדון בשמים ובארץ אל תשתפו עמי אלהי כסף ואלהי זהב כי אין לכם צורך אתי אל עזר אחר ושיעור הכתוב לא תעשון אתי אלהי כסף ולא תעשו לכם אלהי זהב. ולדעתי פירושו לא תעשון אלהי כסף ואלהי זהב להיות לכם לאלהים אתו ולא תעשו לכם כלל הזהיר מן האמונה בהם וחזר והזהיר מן העשיה לבדה כענין ופסל ומצבה לא תקימו לכם. ועל דרך האמת טעם אתי כטעם על פני וכבר רמזתי פירושו. וכתב רש״י כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחר אומר וירד ה׳ על הר סיני בא השלישי להכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו בארץ והו לשון הרב ואיננו מכוון אבל הכרע הפסוקים מדרש חכמים הוא והאמת הוא כי השם בשמים וכבודו בהר סיני כי באש ה׳ וכתוב ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים והמקראות כלן מבוארות בלשון לכל יודע וכבר באורתי הכל למעלה ור״א אמר כי מי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא ודברי פי חכם חן:

ספורנו

מה שממנו בלתי מכוונים לגבול מה שאליו: (יז) לבעבור נסות אתכם. להרגילכם אל הנבואה שזכיתם עליה פנים בפנים כמו שהיה הענין באליהו שהיתה אז נבואתו בהיותו מבתמם בחושיו. כאמרו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד פתח המערה גם כי אולי לא היתה באספקלריא המאירה כענין משה רבינו שנאמר בו אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים: בא האלהים. פמליא של מעלה כמו שאמר למעלה לקראת האלהים: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. כטעם מה שהשיב רבי יהושע לקיסר באמרו יומא דחד מן שמשי דקיימא קמיה דקודשא בריך הוא אמרת לא מצינא לאסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (פרק אלו טרפות): (יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. כענין המגביהי לשבת המשפילי לראות: (כ) לא תעשון אתי אלהי כסף. ומאחר שראיתם שאין אתם צריכים לאמצעיים להתקרב אלי לא תעשו אתי

זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ

תַעְבְּדוּן לְכוֹן׃ כא מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעֲבֵיד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכָתִי לָךְ וַאֲבָרְכִינָךְ׃ כב וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעֲבֵיד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּלְמָא תָרִים חַרְבָּךְ

נ׳ כ״כ וכל משנה תורה דכות׳

עלתיך ג׳. כ״כ וסי׳ מזבח אדמת תעשה לי. לא הביאת לי שה. לא על זבחיך אוכיחך. אניך וכל משנה תורה דכותיה :

תולדות אהרן מזבח אדמה. חגיגה כו כהונות קיא זבחים נח (נזיר נו ברכות ח): וזבחת עליו. זבחים נח נט חולין כו : אזכיר את שמי. ברכות ו סוטה לח אבות ג: מזבח אבנים. זבחים סא :

אבן עזרא

יעשו הזהירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב . והנה טעם אתי . שאין לי צורך לאמצעיים עמי על כן אחריו אבא אליך וברכתיך והטעם אני בכבודי אבא אליך : (כא) מזבח אבנים. י״א כי הטעם שלא יעשה ציורים במזבח על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלמות ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמורות ופטורי ציצים ואלה המקומות נכבדות מתקום המזבח ובפרשת כי תשא אדבר על זה ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון והעד שכתוב אחריו מזבח אבנים וקדמונינו אמרו כי הטעם לשים אדמה במזבח הנחשת ואמת אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא ואין זה פשוטו כי האדמה שישימו בו מקרה כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת כי מנחשת נעשה. גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב בעבור שהוא מצופה זהב ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמה יהיה פי׳ ואם מזבח אבנים שישימו בו אבנים ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל . ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני י״א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר ה׳ נעשה הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלות אל הר האלהים לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ואמר בתחלה כה תאמר לבית יעקב והנה לא הגיד להם לא מצות ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע בקול השם לכל אשר יצום והם השיבו ואמרו נעשה וגם כתוב ויגד משה את דברי העם אל ה׳ אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים ועתה החל להשמיעם מצותיו וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש ואחר כן כתוב ויבא משה שירד מן ההר וגם כתיב ויספר לעם את כל דברי ה׳ ואת כל המשפטים ודבר ה׳ הם מצות עשה ומצות לא תעשה שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים כמו השב תשיבנו לו עד בא השמש תשיבנו לו אלהים לא תקלל והמשפטים דברי העבדים והמכים והנגלים והנגיחה וההבערה ודברי הגנבה והשבועה ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע ופירוש נעשה לשמור מצות עשה ומצות לא תעשה ונשמע על המשפטים על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמר ונשמע ולא אמרו כן בתחלה . והנה פי׳ מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה וזהו שכתב שם ויבן מזבח תחת ההר וכתיב בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך וגם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשון אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח ועל העם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים ושישמרו מצותיו ומשפטיו . והזכיר את צאנך ואת בקרך שמניהם מיני עולות ושלמים . ראיתי אפיקורוס אחד ישתחקו עצמותיו שטען על החכמים בעבור שאמרו איזהו מקומן של זבחים כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים כמו עולה וזבחים כי עולה דבר בפני עצמו והזבחים שלמים כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים לה׳ פרים וככה בכל מקום והראיתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אז הודה על חטאתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם : וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי. פירוש בכל מקום אשר אזכיר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבא אליך וברכתיך . וטעם אבא. כדרך בן אדם והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו והוא מקום הכבוד כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבור בואך באתי ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך . ולא תהיה צריך לאמר כי תמצאני בכל עת ששם כבודי : (כב) ואם מזבח אבנים. המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל בדם הברית וזה השם שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבנים כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ וגם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם ויהיה טעם ואם מזבח אבנים כאומר עשה עתה מזבח אדמה ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים : אתהן. הם האבנים : גזית. הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער כן לא תבנה אתהן בנין גזית וגזית מגזרת על גזזי צאנו כי גז חיש וכן נגוזו ועבר והטעם כמו כריתה רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות : כי חרבך. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל על מזבח אבנים שבנו ואין לנו לחפש על טעמי המצות ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יחלל קדש שהקדיש אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח אולי
יחולל

רשי

כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לא נאמר לא תעשו לכם : (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין (כ״א בסיס) (מכילתא) . ד״א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן : תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי : וזבחת עליו . אצלו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה. (מכילתא ע״ש זבחים נח נט) או אינו אלא עליו ממש ת״ל הבשר והדם על מזבח ה׳ אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח : את עלתיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך : את צאנך ואת בקרך . פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך : בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים ולברך את העם : (כב) ואם מזבח אבנים (מכילתא רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג׳) ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנא׳ (דברים כז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כב) אם כסף תלוה חובה הוא שנא׳ (דברים טו) והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים : גזית . לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל : כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה
משמש

בעל הטורים אבא אליך. אבוא עולה עשרה לומר שאם אמצא עשרה בבה״כ אבוא אליך וברכתיך :

ספורנו

אהי כאלה לאמצעיים : (כא) מזבח אדמה תעשה לי . וגם כן לא תצטרך נעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות למען אקרב אליכם אבל יספיק מזבח אדמה : בכל המקום אשר אזכיר את שמי . שאבחר לבית ועד לעבדי . כענין הזכירו כי נשגב שמו : אבא אליך וברכתיך . לא תצטרך למשוך השגחתי אליך באמצעיים של כסף וזהב וזולתם כי אמנם אני אבא אליך וברכתיך : (כב) לא תבנה אתהן גזית .
ליפותן

רמבן

(כא) מזבח אדמה תעשה לי . פי׳ ר״א יאמר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לקבל כח מעליונים בצורתם להיות אמצעיים ביני וביניכם כי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך אני בכבודי וברכתיך אין לך צורך לאמצעי כלל . ועל דעת רבותינו במזבחות שהם הנעשים במשכן ובמקדש הזכיר מצות המזבחות באדמה ובאבנים לאמר שיעשו גם כן המזבחות לשם לבדו ושם יזבחו העולות והשלמים ולא לשדים על פני השדה ובכל המקום אשר יזכירו את שמו יבא בכבודו עליהן לשכן שכינתו בתוכם ולברך אותם :

(כב) וטעם ואם . במצות חובה . לומר אם יגיע הזמן שתזכו לרשת הארץ ולבנות לי מזבח אבנים בבית הבחירה השמר שלא תבנה אתהן גזית שתחשוב לעשות כן למעלת הבנין . ודעת ר״א שהמצוה על המזבח הברית שבסדר ואלה המשפטים כפירושיו . ועל הדרך האמת הכתובים כסדרן אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם בשמי הגדול ולא תעשון על פני אלהי כסף ואלהי זהב אבל אני מתיר לכם שתעשו מזבח לי לבדי ולזבוח עליו עולות גם שלמים בכל המקום אשר אזכיר את שמי כי אבא אליך וברכתיך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ואזכיר מן וברוך יברך : כי חרבך הנפת עליה
לאסור

עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃ כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃ פפפ

ג׳. ו׳ ר״פ. ג׳. ל׳ חסר בתור׳. ח׳. ג׳

עֲלַהּ וְתַחֲלִינַהּ׃ כג וְלָא תִיסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי׃ פפפ

ע״ב, יונד״ב סימן

מזבחי ה׳ וסי׳ ולא תעלה במעלות. וכי ידר. ובחור אותו מכל שבטי ישראל. ואיש לא אכרית לך. והביאותים אל הר קדשי. כל צאן קדר. ולא תאירו מזבחי חנם. מגישים על מזבחי: הגלה ג׳ וסי׳ אשר לא הגלה ערותך. בטרם תגלה רעתך. תגלה רעתו בקהל. וחר ותגלה ערותך:

תולדות אהרן ולא תעלה במעלות. סוף מס׳ סנהדרין ו׳ (ברכות י):

רשי

משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת (פ״ג דמדות) שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע״י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ״ש בלעז אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע״י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואע״פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ״מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים ק״ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

אבן עזרא

יחולל הנכרת מן האבנים לע״ג וזה אינו כבוד ורמינו שהכהן צריך לכסר על המזבח: (כג) תעלה. אמר בן זוטא כי במעלות מגזרת מעל ולא פקח עיניו לראות כי מ״ם מעל שורש והעד ומעלה בו מעל והנה מעל במשקל געל ולשון רבים שאינו סמוך ונעלות בלות ומתולאות והנה ראוי להיות במעלות חיר״ק תחת הבי״ת וקמ״ץ תחת העי״ן רק פירושו כמו ומעלות שבעה עולותיו והנה חשב בן זוטא לעלות בסלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו וככה יקרא לכל אפיקורס אשר בדברי קדמונינו לא יאמין וזאת מצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי:

ספורנו

ליפותן: (כג) ולא תעלה במעלות. אע״פ שלא תצטרך לעשות מלאכו׳ ויפוים לשנוי בהוכחם. מכל מקום השמר מלנהוג קלות ראש במזבח:

בעל הטורים תגלה ג׳. הכא ואידך תגלה רעתו בקהל. בטרם תגלה רעתך. לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל:

רמבן

לאסורבהם נגיעת הברזל כמו שנאמר אבנים שלמות תבנה את מזבח ה׳ אלהיך לא תניף עליהן ברזל והזכיר כאן הברזל בלשון חרב כי כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות יקראו חרב ואמר כסיף ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות ובאזמל קח לך חרב חדה ויאמר בכשיל וכילפות אשר יסתרו בו הבנין ומגדלותיך יתן בחרבותיו וכן זה המסתת אבנים יקראנו חרב:

(כג) **ולא** תעלה במעלות על מזבחי. בעבור כי התחיל לצוות במזבח השלים מצותו ולא איחר זה עד צוותו בדברי הקרבנות בתורת כהנים וזו ראיה לדברי חכמים ואין צריכין חיזוק. וטעם המצוה בדברי רבותינו להדור מצוה שלא יונף המקצר על המאריך. ור״א אמר שלא ישאר הנפסל מן האבן באשפתות והמקלת בנו במזבח השם או שלא ילקח ממנו לעשות מזבח לע״ג כי עובדיה יעשו כן אולי יצליחו. והרב אמר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות בכן צורה ותהיה אבן משכית כי היה כן מנהג עובדי ע״ג ואני אומר כי הטעם המצוה בעבור היות הברזל חרב והוא המחריב העולם ולכן נקרא כן והנה עשו אשר שנאו השם הוא היורש החרב שאמר לו ועל חרבך תחיה והחרב הוא כחו בשמים ובארץ כי במאדים ובמזלות הדם והחרב יצליחו ובהם ת-אה גבורתו ולכן לא יובא בית ה׳. וזה הטעם שהזכיר הכתוב אמר לא תבנה אתהן גזית כי בהניפך עליהם שום ברזל לעשותו כן הנפת עליה חרבך המרצה ומרבה חללים והללת אותם ומפני זה לא היה במשכן ברזל כי גם יתדותיו שהיו טובות יותר מברזל עשה נחשת וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים כי הם זוטה אינה עבודה והכתוב לא אסר לבנות גזית רק בהניף עליהן ברזל כי פי׳ כאשר חרבך הנפת עליה ומפורש בזה לא תניף עליהן ברזל ואם בא לסתת אותן בכלי כסף או בשמיר שהזכיר רבותינו הרי זה מותר אע״פ שאינן שלמות וזה ישבר טעמו של ר״א גם טעם הרב בעבור זה איננו נכון. והנה שלמה הוסיף במצוה שלא נשמע כל כלי ברזל בבית בהבנותו אע״פ שהיה מותר שכך שנינו במכילתא לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדשי קדשים ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע והיה הענין הזה שהיו עוקרין האבנים מהרדיהן בכלי ברזל ומסתתים אותם שם בברזל כאשר יכרתו ג״כ בברזל העצים והברושים אשר היו בבית וכן כתוב ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית וכאשר יביאו אותן אל הבית לבנות הקירות לא יתקנו אותם בברזל ולא יניפו אותו עליהן כלל כדרך הבונים. וזהו שאמר אבן שלמה מסע נבנה לא שהיא שלמה לגמרי רק שהיא שלמה שאין בה פגם כדי שתתגור בה צפורן אבל היא חלקה ונאה ופירוש מסע שהיא גדולה כאשר הסיעו אותה מן ההר לא חלקו הסלע לאבנים מרובות כמנהג הבונים רק יתקנו אותה בכאן ולא ישיבוה במקבות והגרזן כמנהג כל בנין אחר כי לא רצה שלמה שיבנה שישמע בכל הר הבית קול ברזל וכל זה להרחיק הברזל ממנו וזה כדעת רבי ירמיה במסכת סוטה. אבל לדעת רבי יהודה אבני גזית בביתו שם אותן לא בבית המקדש ועל דעתו פי׳ המקרא ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית כלומר שהסיעו גם אבני גזית והם לביתו וכן נראה בפשט הכתוב כי החצר עשה אבני גזית דכתיב ויבן את החצר ג׳ טורי גזית ולא החמיר רק בהיכל ובדביר. וכל זה ריחוק הברזל מן הקדש והברזל אשר הקדיש דוד שלא נחקר משקלו לעשות ממנו כלים לכרות העצים ולחצוב האבנים היה וטעם המעלות ירחת המזבח והדורו לכבוד השם ולמצות השם טעמים רבים בכל אחת כי יש בכל אחת תועלות רבות לגוף ולנפש:

כלי יקר

פרשת יתרו

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה וגו׳ בילקוט מסיק מה שמועה שמע ובא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא. ר״א המודעי אומר מ״ת שמע ובא. ר״א אומר קי״ס שמע ובא. לכאורה יראה שיתרו שמע הכל כי לא נרגש בסתר דבר ה׳ עמהם בהר סיני וכן היה קולו הומה ושמעו עמים ירגזון וא״כ במה נחלקו ומדנקט ובא ש״מ שאין מחלוקתם כי הכל מודים ששמע את כל אשר עשה וגו׳ כמו שמשמע בכל פ׳ זו שיתרו שמע את כל הנעשה. אך בעיקר מחלוקתם איזו שמועה גרמה לו לבא עם אשתו ובניו של משה לכך נקט לשון ובא בכולם וכולם הבינו שבל פסוק ראשון זה נמשך לפסוק ויבא יתרו וגו׳. וכאילו אמר לפי ששמע איזו חידוש שהכריחו לבא ע״כ בא ויקח עמו את צפורה אשת משה וקשה להם מה שמועה שמע שגרמה לו לבא עם אשת משה ובניו. ר״י אומר מלחמת עמלק שמע כי אמר ה׳ שיהיה מלחמה בעמלק מדור דור ויתרו היה דר בין העמלקי שנא׳ ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל ישראל בעלותם ממצרים. וחשב יתרו אם לא אחזיר ואזווג את בתי למשה א״כ כשיהיה מלחמה בעמלק ילחמו גם בי ע״כ בא עם אשתו להזור ולזווג אליו אחר שלוחיה כי אמר שיעשו חסד עמו בעבור חתנו משה ובניו כי הבנים בניו ובני. ר״א המודעי אומר מ״ת שמע ובא בנס׳ הם אל תגשו אל אשה וחשב יתרו לדרוש אותו ק״ו אשר דרש משה ומה ישראל שלפי שעה קבלו את התורה פרשו מן האשה כ״ש משה שהשכינה מדברת עמו כל שעה שיהיה פרוש מאשתו מכל וכל ולא ישלח עוד אחריה ע״כ בא יתרו והביא למשה את אשתו כדי שתדור אצלו בתפארת אדם לשבת בית כדת משה וישראל. ר״א אומר קי״ס שמע ובא בי הוא סובר שמשה שלחה בגט פטורין כדמסיק בילקוט בפ׳ זו ורז״ל אמרו קשה לזווגם כקי״ס וזה בזיווג שני וכפי הנראה שזיווג שני זה היינו כמחזיר גרושתו לפי שפירוד וזיווג זה דומה לפירוד וזיווג של מי הים כי מתחלה היו המים מחוברים חיבור טבעי וכאשר עבר עליהם רוח קנאת ה׳ ליתן ריוח בין הדבקים מאז קשה לחברם ואעפ״כ ראה כי כאשר רצה ה׳ בחבורם שנית עלה זיווגם יפה כך חשב יתרו שכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם והנה ראה יתרו שאחר שלוחיה שפטרה משה בגט נתבטל הזיווג וחיבור הטבעי כי מאיס לוקחה זאת וחשב שמעתה א״א שיתחברו יחד לדור באהבה ורעים כבראשונה וכאשר שמע ענין קריעת י״ס שאחר פירודם שבו לאיתנם כאילו לא נפרדו מעולם אז ראה שיש תקוה אל הזיווג השני שזיווגו יעלה יפה כמו שקריעת י״ס אפשרי כך אפשרי לזווגם ע״כ לקח את צפורה בתו ובא כו׳ וזה פירוש יקר:

את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו. יש בענין זה כמה ספקות כי בסמוך נאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים מה הוצרך לספר לו הלא כבר שמע יתרו את כל אשר עשה אלהים והכל בכלל. ע"ק למה נקט כאן למשה ולישראל ובסמוך אמר לפרעה ולמצרים. וכאן הזכיר שם אלהים ובסמוך שם המיוחד וכן בפסוק ראשון כשמזכיר משה וישראל מזכיר שם אלהים ואח"כ נאמר כי הוציא ה' את ישראל הרי שכשמזכיר את ישראל לבד הוא מזכיר שם המיוחד פעם אחד כאן ופעם שני בסמוך ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל גם קשה למה לא הזכיר שם גם את משה ואולי טעמו שנעשה בשרו חדודין על מה שנעשה לישראל אבל לא בעבור משה כי חתנו הוא. ועוד מ"ש ויספר משה לחותנו וגו' עתה ידעתי כי גדול ה' במה ידע זה עתה ולמה לא ידע זה מיד כששמע את כל אשר עשה ה' למשה ולישראל. ועוד מאחר שנאמר וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ודאי גם יצ"מ בכלל היתה ולמה יצאת והזר ואמר כי הוציא ה' וגו'. להתיר שני ספקות האלו נקדים שתי הקדמות. האחת היא שהצדיקים מהפכים מדת הדין לרחמים והרשעים בהפך זה. השנית היא שבזמן ההוא היו בעולם רבים מעמי הארץ שהיו טועים בטעות של מאנ"י שטען שיש שני אלהות אחד מושל על הטובות ואחד על הרעות והנה לדעתם הנבערה שניהם חלשים כי המושל על הרעות חכם הוא להרע ולהיטיב אין אתו ושיטה שאין ראוי ליכנס תחת כנפיו לקבלו לאלוה כי מי פתי יסור הנה. והמושל על הטובות אין בכחו להרע אפי' לשונאיהם של המאמינים בו וא"כ שוא עבוד אותו כי מקרה אחד לכל לעובדו ולאשר לא עבדו ועל כן אין ראוי לקבלו לאלוה ולקבל שניהם גם כן קשה כי יכחישו זה את זה כי זה יקלל וזה יברך. ועל כן כששמע יתרו מתחלה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עדיין לא שמע כי אם מן הטובות כי למשה ולישראל הטיב בכל מיני טובה. אע"פ ששמע קי"ס ומלחמת עמלק מ"מ לא שמע כי אם מה שנקרע הים לישראל והלכו ביבשה אבל לא שמע עדיין טביעת פרעה וחילו וכן מלחמת עמלק שמע שבא להרע לישראל ונצלו ממנו וע"כ הוצרך לפרש ולומר כי הוציא ה' וגו' לומר שלא שמע כ"א מן הטובות דהיינו היציאה ממצרים וחשב יתרו שמא אלוה זה אינו מושל כ"א על הטובות ועדיין לא היה מרוצה לקבלו לאלוה כי חשב שמא יש אלהים גדול ממנו המושל על הטובות ועל הרעות כאחד ולא בא כ"א להטיב בתו לבעלה. אמנם אח"כ כשספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים דהיינו כל הרעות והמכות אשר פעל ה' במצרים ובים סוף אז ראה ויספרה לאמר הנה זה האלהים מושל על הטובות ועל הרעות כאחד ועתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וראוי לקבלו לאלוה ולכנס בצל כנפיו. ושמא תאמר דלמא על כל פנים שני אלהות יש שהמושל על הטובות היטיב לישראל והמושל על הרעות הרע לפרעה ולמצרים. ע"ז אמר כי בדבר אשר זדו עליהם שהרי אנו רואין שנדונו מדה כנ"מ בכל מכה ומכה וזה ודאי לפי שזה המכה בפרעה ובמצרים חפץ בטובתן של ישראל ולפי שהרע להם פרעה ועשה כנגד רצון האל על כן נידון מדה כנגד מדה וזה מופת חותך שזה אלהים אשר הרע לפרעה הוא אשר חפץ בטובתן של ישראל וא"כ ודאי מאל אחד יצאו שני הפכים אלו והוא גדול מכל אלהים והמופת על זה כי בדבר אשר זדו עליהם. כי אילו היה מושל על הרעות לבד א"כ כל עושה הרעות יקרא עושה רצונו ולמה הביא אותן רעות כנגד הרעות שעשו לישראל אלא ודאי שזה האל חפץ בטובתן של ישראל ולהטיב לטובים. ולכך נאמר ויחד יתרו על כל הטובות כי אע"פ ששמע כבר מן הטובות מ"מ לא היה שמח בהם כי שמא באו מן אותו אלהות אשר בידו להטיב ולא להרע. וא"כ גם לשונאיו ייטב בהכרח ומה יתרון לבעלי אמונתו. אבל כאשר שמע גם מן הרעות וראה למפרע שהטובות באו מרצונו ית' על כן היה שמח בהם. והזכיר אצל הטובות שעשה למשה ולישראל שם אלהים כי זכותו של משה בצירוף זכות ישראל גרם להפך מדת הדין לרחמים שבכח שם אלהים עשה להם כל הטובות כמ"ש ויסע מלאך האלהים וגו' כי שלוחו של שם אלהים הלך להציל את ישראל אבל כשמזכיר את ישראל לבד הזכיר שם ה' ז"ש כי הוציא ה' את ישראל כי זכותם של ישראל בלא זכות של משה לא היה מספיק להפך **דין** לרחמים והוציאם ממצרים היתה לישראל לבד שהרי משה לא היה בכלל שעבוד מצרים. ומטעם זה נאמר גם בסמוך ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים כי להצלה זו היו ישראל צריכין ולא משה לכך הזכיר שם ה' לבד. אבל הרשעים מהפכים מדת **רחמים** לדין על כן נאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים **כי השם המיוחד** המורה על הרחמים עשה להם כל הרעות שנא' וישקף ה' **אל מחנה מצרים בעמוד אש** וענן ופירוש זה **דבר יקר**. ואוסיף עוד שנית ידי לבאר שינוי בשמות הקדושים על זה האופן והוא שלכך הזכיר אצל הטובות שם אלהים ואצל הרעות שם ה' להוציא מלב הטועים האומרים מאחר ששמות חלוקים הם אחד מורה **על רחמים** ואחד **מורה על מדת** הדין שמא ה"ו שתי רשויות יש ע"כ הזכיר **אצל הטובות שם אלהים ואצל הרעות** שם של רחמים להורות שכולם יצאו מן אל אחד והשינוי **בא** מצד המקבלים דוגמת אחז"ל שמזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה **ביום כדרך** שפירשנו למעלה בפ' בראשית על פסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וכמו שפירשנו בחבורנו עוללות אפרים מאמר י"ח על אחז"ל כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אטו האידנא לאו אחד הוא א"ר יוחנן לא כעה"ז העה"ב בעה"ז על בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות הוא אומר ברוך דיין האמת אבל לעה"ב כולם יאמרו ברוך הטוב והמטיב. רצה בזה כי מצד שנראין בעה"ז פעולות הפכיות להרע ולהטיב ע"כ מצאו הטועים מקום לטעות בו ולומר ב' רשויות יש ולדעתם הנפסדת אין ה' אחד כביכול גם שמו אינו אחד כי התחלפות השמות לקחו להם לראיה אבל לעה"ב לא יהיו רק טובות הנה אז לא יצאו לאפיקורסות ויכירו וידעו כי ה' אחד ושמו אחד ולא יצאו עוד לאפיקורסות ולא יראו פעולות הפכיות וענין זה ברור ונכון:

ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה. ודאי לא בחנם הזכיר הכתוב שם **אשתו ושם בניו וזה כי אמר לו יתרו לא בגין אשתך צפורה כי כצפור נודד** מקנו כן איש נודד ממקומו ובא להזכירו צער **אשה כל זמן שהיתה נודדת מביתה** ואם לא בגינה כי אולי אין האדם מרגיש כל כך בצער אשתו לא בגין בנך גרשם ע"ש כי גר הייתי בארץ נכריה ובא להזכיר צער בנים שאינן מסובין על שלחן אביהם כי גרים המה ואמר לו אתה ידעת את נפש הגר כי גר היית גם אתה ואם לא בגינו לא בגין בנך אליעזר שנקרא על שם כי אלהי אבי בעזרי ושמו כשם רבו ודומה כאילו אתה מקבל פני השכינה כי שמו בקרבו ע"כ הזכיר שמותם כי שלח אליו יתרו שיעשה בגין אשתו שהיתה כצפור נודדת מקנה ובעבור זה שסבלה ראוי לכבדה ולצאת כנגדה וכן בעבור בנו שהיה גר בארץ נכריה וכן בעבור שם אליעזר כי בזה דומה כאלו יצא לקראת האלהים. ומ"ש ושם האחד אליעזר ואחז"ל שאמר הקב"ה עתיד ידרוש אליעזר פרה בת שתים עגלה בת שנתה יתבאר בע"ה בפרשת חקת:

ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים. תמהו כל המפרשים על שבכל הקרבנות לא נזכר לא אל ולא אלהים כ"א השם המיוחד וכאן הזכיר לאלהים. ואומר אני ליישב זה על דרך שכתבנו למעלה שכל הטובות אשר עשה ה' למשה ולישראל היו בשם אלהים כי הצדיקים מהפכים דין לרחמים וכל הרעות אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים היו בשם המיוחד כי הרשעים מהפכים רחמים לדין ע"כ זבח יתרו לאלהים על כל הטובה והיה שמח וטוב לב ונתן הודיה לשמו ית' על כל הטובות אשר הטיב עמהם אבל לא שמח על מפלתן של מצרים שנעשו בשם המיוחד ע"כ לא זבח לשם המיוחד כי בזה הראה מחשבתו שהיה מצר על אבדן של מצרים ולכך נקט דוקא לשון ויחד שיש במשמעותו לשון שמחה ולשון חידודין כי על הטובות של ישראל **שמח** ועל אבדן של מצרים נעשה בשרו חדודין:

ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב. מכאן שאין דנין בלילה ורז"ל אמרו שכל דיין הדן דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנא' ויהי ערב ויהי בוקר. והדבר צריך ביאור כי כפי הנראה שמראה הערב והבוקר שנזכר בב' מקומות אלו אינן דומין זה לזה כי כאן מתחיל מן הבוקר ומסיים בערב ובמעשה בראשית מתחיל מן הערב ומסיים בבוקר. ותשכיל ותדע כי זה העולם בכלל אינו מתקיים כ"א בזמן שיש דין למטה או למעלה כי רצה הקב"ה לברא את העולם במה"ד ואע"פ ששיתף לו גם מדה"ר מ"מ גם מדה"ד במקומה עומדת כי מלך במשפט יעמיד ארץ ובמדרש א"ר אלעזר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין כיצד יש דין למטה אין דין למעלה אין דין למטה יש דין למעלה ועל סדר זה העולם נכון שאין שעה פנויה בלא דין כי ידוע שמה"ד שלמעלה שולטת בלילה דוקא אע"פ שהקב"ה פוסק הדין ביום היינו כשאין דין למטה ביום אז הקב"ה דן גם ביום בין התחתונים על החמס שביניהם אבל אם יש דין למטה ביום מ"מ יש גם דין למעלה בלילה בין שרי מעלה. וא"כ זמן דין שלמעלה מערב עד בקר וזמן דין שלמטה מבקר עד ערב ומטעם זה הדיין שותף להקב"ה במעשה בראשית וחלק כחלק יעמידו יסודות של כל העולמות העומדים על הדין כי מלכו של עולם במשפט יעמיד ארץ ושמים מן הערב עד הבקר ורבנן במשפט יעמידו ארץ מן הבקר עד הערב ודברים אלו עתיקים ונכונים והוא דבר יקר:

מן הבוקר עד הערב. פירש"י וכי אפשר לומר כן אלא לומר לך כל אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו עסק בתורה כל היום וא"כ מהו זה שאמר יתרו וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב הרי באמת לא היה דן מבקר עד ערב אלא שמע"ה עליו הכתוב כאלו היה דן כו' וכאלו נעשה שותף במעשה הבקר והערב הידועים בתורה א"כ היינו רמז למעשה בראשית. ועוד קשה שהפסוק אומר ויעמוד העם על משה. ויתרו אמר וכל העם נצב עליך למה הזכיר נצב במקום עמידה. וכאן הקדים לשון עמידה אל העם ויתרו הקדים העם אל לשון נצב. ונ"ל שלשון עמידה שייך בעומדים לפני הדיינים קודם גמר דין כמ"ש ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ולשון נצב שייך אחר ג"ד שדרכם לעשות מריבה עם הדיין כמ"ש טרחכם ומשאכם וריבכם כי לשון נצים ונצבים מורה על דברי ריבות ודתן ואבירם יוכיחו וכמ"ש נצב ה' לריב ועומד לדין עמים ובכ"מ שהזכיר את ישראל בלשון העם הוא שם כינוי לרשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים אין העם אלא רשעים כו' וכן כאן אחז"ל שבזמן שבעלי דינין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים לכך נאמר כאן על תחלת הדין ויעמוד העם כי יכול להיות שאינן רשעים אך שהעמידה לדין גרמה להם שיהיו דומין כרשעים לכך הקדים לשון עמידה להעם. אבל יתרו מדבר באותן דברי ריבות שעשו עם משה אחר גמר דין שאם היו מקבלים עליהם היו כצדיקים ולפי שקראו תגר על הדיין ע"כ קראם רשעים גם אחר גמר דין לכך נאמר וכל העם נצב עליך כי מצד היותם רשעים ע"כ נצבו לריב כי כל איש טוב מקבל עליו הדין ואינו עושה מריבה עם הדיין ע"כ הקדים העם לנצב. ולהנחה זו לא שאל יתרו אל משה על אריכות זמן הדין כל היום שהרי באמת לא היה דן כל היום כ"א זמן דיינים דהיינו ו' שעות. אך שאלו על מה שראה שאחר גמר דין נצבו לריב עמו מן הבקר עד הערב כל היום קראו תגר עליו וחשב יתרו אולי שמא עשה להם איזה דבר אשר בעבורו הם מריבים עמו וכמ"ש וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם ראה והתבונן כה וכה בכל אחר הדברים אם יוכל למצוא איזו דבר אשר הוא עושה לעם שלא כהוגן ויחפש ולא מצא ולפיכך שאלו ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם כי רצה לידע אם הוא עושה לעם איזה דבר זולת המשפט ואחר שלא ענהו משה הבין מזה בודאי אינו עושה להם מאומה ואז חשב יתרו ודאי עבור המשפט הם מריבים עמו וכל היוצא חייב בדינו נצב לריב עמו ע"כ שאלו מדוע אתה יושב לבדך כי אלו היו עמך דיינים רבים אז לא היה המתחייב יודע מי מחייבו ועל מי יצעק ומאחר שאתה יושב לבדך בסבה זו כל העם דהיינו הפתאים נצבים עליך לריב מבקר עד ערב. ויאמר משה לחותנו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כי

פרושו

ברוגה לידע מאיזו טעם דנוני אף אם יהיו ק' דיינים יושבים אצלי בדין לעולם לא יבא כ"א אלי לדרוש אלהים ר"ל משפטי ה' ואין לי מקום להפטר מצעקתם. וא"ת א"כ היה לך לחשוך מן הדין לגמרי ולמנות אחרים ותקל תלונתם מעליך. ע"ז אמר כי יהיה להם דבר בא אלי באו אלי לא נאמר. אלא שקאי על הוא דבר כי הדבר בא אלי בנבואה והכל מיד ה' עלי השכיל וכל דבר נעלם שאין עדים בדבר בא אלי עד שיש בי כח לשפוט בין איש ובין רעהו ר"ל בדברים שביניהם שאין עדים דזאר ע"כ אין נכון לי להשמט מן הדינין ואולי שע"ז אומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו דהיינו במקום שאין עדים בדבר תקריבון אלי ושמעתיו מפי הגבורה. ואמר לו יתרו אעפ"כ לא טוב הדבר אשר אתה עושה ולא אמר כאן לעם כמ"ש למעלה לפי שאמר לו שלא טוב אתה עושה גם לך גם לעם כי נבול תבול גם אתה גם העם כי כבד ממך הדבר וצריך אתה להקל תלונתם מעליך. ד"א כי יהיה להם דבר בא אלי אחד מהם כי התובע בא אלי לבדו כדי לסדר טענותיו בפני ואני איני שומע לדבריו אלא ושפטתי בין איש ובין רעהו כשיהיו שניהם לפני דווקא:

ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו'. לפי שאמרו רז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א על גבור חכם עשיר ועניו וכולם במשה ע"כ הזכיר כאן כל ד' תוארים אלו כי הדיין צריך לכולם לכך נאמר ואתה תחזה ברוח הקודש שעליך כי ממנו יוקח להאציל על הזקנים יושבי על מדין וצריכין המה שידמו אליך בכל התוארים שבך כי המאציל והמואצל צריך שיהיה דמיון ויחס אחד ביניהם וכל שמעלות שבך צריכין להיות גם בדיינים. אנשי חיל המה גבורי כח אשר ככחם אז כן עתה לשבר זרועות רמות האומרים ידע רמה כי כל דיין שיש כח מסתמא שוא עובר בלא תגור ממנו. יראי אלהים המה הענוים כי ענוה מביאה לידי יראה שנאמר עקב ענוה יראת ה' לכך נאמר ידרך ענוים במשפט כי ע"י הענוה יבא לידי יראה וכל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח. אנשי אמת המה החכמים היודעים להבחין בין אמת לשקר כדי לדון דין אמת לאמתו כי מי פתי יסור להבחין בין אמת לשקר בלי ספק לא ידע ולא יבין בחשכה יתהלך. שונאי בצע אלו העשירים אשר יש להם כל ובצע לא לקחו וכל דיין עני יש לחוש שן יקח שוחד להטות דין. ועל ד' כתות אלו אמר המשורר מזמור אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כי הקב"ה נצב להיות שופט את ישראל על העול הנעשה בקרבם ז"ש בקרב אלהים דהיינו הדיינים אותם ישפוט לדבר עמהם משפטים ואמר עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה כנגד העדר היראה כי בזמן שאין הדיין ירא אלהים וגם רוח אז הוא נושא פני הרשע ביותר שאת כדי שיכבדו וינשאו גם הרשע מצד רום לבבו של הדיין המבקש התנשאות. שפטו דל ואביון עני ורש הצדיקו הורה שלא היו עשירים והיו לוקחין שוחד ע"כ לעולם לא יצא שום דל ואביון צדיק בריבו כי לא היה לו ליתן לדיין לשחדו. אחר כך אמר פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו כי היו ממנים דיינים חלשים אשר אין בידם למלט ולהציל עני מיד חזק ממנו. אחר כך אמר לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו כי היו ממנים דיין דלא גמיר ולא סביר נעדרי החכמה ע"כ לא ידעו בין ימין לשמאל ולא יבינו בין אמת לשקר ע"כ ימוטו כל מוסדי ארץ כי על הדינין העולם עומד ונתקלקל היסוד נופל גם הבנין שעליו. אני אמרתי אלהים אתם כי הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה להיות כאלהים. אכן כאדם תמותון כי גם הוא גרם קלקול העולם כמותם. קומה אלהים שפטה הארץ כי בזמן שאין דין למטה יש דין למעלה כי המשפט לאלהים הוא וכל מה שהדיין מוציא מיד זה שלא כדין הקב"ה מחזירו ומנחילו משלו ז"ש כי אתה תנחל בכל הגוים עליך מוטל להנחילם ע"כ המשפט לאלהים הוא:

אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים. ודאי משה לא יעשה דבר זה עד אחר שיצוה לו ה' וצריך הוא להמלך בגבורה תחלה ואם כן היה לו להפך הסדר ולומר וצוך אלהים קודם אם את הדבר הזה תעשה. ונראה שקאי על מ"ש והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות וגו' ואחר כך ואתה תחזה מכל העם וגו' כי צריך אתה ללמדם תחלה משפטי ה' כי לאו כל כמיניה למנות דיין דלא גמיר ולא סביר וע"ז אמר אם את הדבר הזה תעשה ללמדם תחלה חקי אלהים ותורותיו אז וצוך אלהים יכול להיות שיסכים הקב"ה על ידך אבל קודם זה ודאי לא יסכים. ומ"ש וכל העם על מקומו יבא בשלום נראה שחסר כאן תיבת איש כי הל"ל איש על מקומו וגו' ופירושו שכל איש פרטי ישב בשלום תחת גפנו ותאנתו כשיש דין למטה ושלום על ישראל. ומדלא קאמר איש ש"מ שמדבר במקום כללי המיוחד לכל העם בכלל כאחד ואין זה כ"א א"י כמ"ש צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ שפירש"י כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לכך לא נאמר כאן ישב בשלום אלא יבא בשלום לומר שבזכות מנוי דיינים כשרים יבא כל העם הזה על מקומו המיוחד לכל העם והוא אדמת ישראל לשם יבא כל העם בשלום שמה שהרי עדיין לא באו שמה והורה שהחמס מקלקל הארץ ודור המבול יוכיח גלו בעבור העדר המשפט שנאמר יתום לא ישפטו וגו' ולעתיד ציון במשפט תפדה. ואמר על משה ויכלת עמוד כאן; וגם כל העם על מקומו יבא בשלום הוציא את משה מן הכלל כי כבר נגזר עליו בפסוק עתה תראה את אשר אעשה לפרעה וגו' שמשה לא יבא שמה על כל פנים:

ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר. ויחן שם ישראל נגד ההר. ראה כמה כפלים נכתבו כאן ומה היה המקרא חסר אם היה אומר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני נגד ההר ולמה אמר תחלה ויחנו ואחר כך ויחן. תחלה אמר מדבר סיני ואחר כך אמר שם במדבר ומתחלה קרא להר בשם סיני אחר כך קראו שם הר. ונראה שכל זה ראיה שלא היו ישראל ראוין לקבלת התורה עד אשר יהיה שלום ביניהם בעלי אסופות נתנו מרועה אחד והתורה כל נתיבותיה שלום כי מתוך פירוד הלבבות זה אוסר וזה מתיר ונמצא התורה כשתי תורות. ז"ש בחדש השלישי וגומר ביום הזה באו מדבר סיני הורה שחודש זה שמזלו תאומים מורה על הדיבוק והאהבה שיחדו יהיו תמים כתאומים זה לזה ואז יהי' שלום רב לאוהבי התורה ויש בזה רמז ג"כ לב' הלוחות שהיו כתאומים יחדו חמשה מול חמשה. ואחר כך אמר ויסעו מרפידים היינו מן המקום אשר היו שם בריב ומחלוקת כי המקום ההוא נקרא מסה ומריבה ורפידים אותיות פרידים כמו כשב כבש על שם הפירוד שהיה ביניהם ורז"ל דרשוהו מלשון רף ידים כי זה תלוי בזה כי ע"י הפירוד שהיה ביניהם רפו ידיהם מן התורה ועכשיו נסעו מרפידים מן המקום ההוא ר"ל הסיעו עצמם מן הפירוד ויבואו מדבר סיני כי מקום זה גרם להם שהיו באגודה אחת כי בקשת הכבוד והשררה סבה לכל ריב ולכל נגע וע"י שראו שהר סיני הנמוך שבהרים הוא ההר חמד אלהים לשבתו אז ראו שהקב"ה בוחר בענוים ועי"ז בהלו במדת ההכנעה וזהו סבת השלום לכך הוא מזכירם בלשון רבים ויבואו מדבר סיני ויחנו במדבר להורות שמצד המדבר עדיין היו חלוקים בדעתם ולא היו בלב אחד כאיש אחד עדיין אך בבואם נגד ההר והוגד להם כי על הר זה ירד ה' אז ויחן ישראל היו בלב אחד כאיש אחד. אבל מתחלה שקודם שבאו להר זה בין בבואם אל תוך המדבר בין בחנייתם במדבר עדיין לא סרו ממחלוקתם עד שבאו נגד ההר כאמור לפי ששמו מורה על ההפך דהיינו שנאה כארז"ל סיני שמשם ירדה כו' לכך אמר ויחן שם ישראל נגד ההר כי מהותו גרם השלום ולא שמו:

ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי. הזכיר כאן ג' מדרגות זו למעלה מזו. מתחלה אמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וזהו כאשר ישא האומן את היונק ואז הקב"ה במדרגת האב וישראל במדרגת הבן. ואחר כך אמר ואביא אתכם אלי משמע שהיו שוים לי ונהיה כשני אחים שוים במדרגתם. ואח"כ אמר ואתם תהיו לי ממלכת כביכול מלכים לי כמ"ש צדיק מושל ביראת אלהים. וזה מבואר על דרך מדרש חזית הביאו הרמב"ן פ' חיי שרה וז"ל שאל רשב"י את ר"א בר"י השמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו א"ל מלה"ד לאדם שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר ומתחלה קראה בתי. לא זז מחבבה עד שקראה אחותי. לא זז מחבבה עד שקראה אמי. כך הקב"ה שחבב את ישראל וקראה אותם בתי שנאמר שמעי בת וראי. לא זז מחבבן עד שקראם אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי. לא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב. וכפי הנראה שמדרש זה לא אמר סדר המדרגות כי מתחלה בת ואחר כך הוסיף לחבבה וקראה אחותי והוספה זו גרעון היא כי בלי ספק שיותר האדם מחבב את בתו מאחותו. ובלי ספק שמדרש זה מדבר במדרגות הממשלה שיש לזה על זה כי האב מושל על הבת וכן האם אבל אח ואחות שוין המה. כך מתחלה קרא הקב"ה לישראל בת מצד אהבתו לישראל ואף לו ית' המלוכה למשול על ישראל כממשלת האב על בתו וזה היה בימי אברהם כי פסוק שמעי בת וראי נדרש על אברהם וזו היא המדרגה המורה כאן ראשונה ואשא אתכם על כנפי נשרים ונשיאה זו היא כאשר ישא האומן את היונק. ואחר כך העלה אותם הקב"ה למדרגה גדולה מזו לקרא אותם אחותי לומר שהם שוים אליו יתברך והשוה הקב"ה כבודו ומוראו ית' לכבודם וכארז"ל שהצדיקים דומים כאילו נעשו שותפים למקום ברוך הוא. וזה היה בימי יצחק שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת ואהיה עמך היינו בשוה לך כי נתוסף לו זכותו על זכות אברהם אביו ע"כ לא נאמר לשון והייתי עמך לאברהם כמו ליצחק וזו היא המדרגה השניה האמורה כאן ואביא אתכם אלי כי זה דומה למאמר ואהיה עמך. ואחר כך כשבא יעקב חבל נחלתו חוט המשולש העלה אותו ה' למדרגה גדולה מזו לקרא אותו אם כמו שהאם מושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת ה' כמו שדרז"ל מסכת מ"ק פ"ג וז"ש ביעקב כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל אע"פ שגם ליעקב נאמר ואהיה עמך מ"מ אח"כ הועלה למדרגה שלישית כשאמר אל אל ויוכל וז"ש הקב"ה קראו ליעקב אל ר"ל מושל עליו כביכול וזה שנא' כאן ואתם תהיו לי ממלכת מלכים לי כביכול כי אני גוזר גזירה והצדיק מבטלה וזכו למעלה זו מצד היותם בני ישראל כמו שמתחיל הענין כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל וגו'. ונוכל לפרש פסוק ואתם תהיו לי ממלכת כהנים מלכים על הכהנים כי על ידי קבלת התורה יש ללומדים יתרון על הכהנים כי אפי' ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ. וי"א אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים היינו המכות כי בזמן שבאו המכות מן הארץ דם כנים וכיוצא בהם אז ואשא אתכם על כנפי נשרים שלא תנזקו בהם כאילו הגבהתי אתכם מן הארץ. ואחר כשבאו המכות מן השמים אש וברד אז ואביא אתכם אלי להגביה אתכם למעלה מן המערכה. וי"א שהגביה אותם למעלה מן המלאכים שנקראו בעלי כנפים ועל זה אמר ואשא אתכם על כנפי נשרים ר"ל נשאתי אתכם במעלה שהיא למעלה מן כנפי נשרים:

ויגד משה את דברי העם אל ה'. פסוק זה כולו מיותר כי כבר נאמר וישב משה את דברי העם אל ה'. ורש"י פי' שהגיד להקב"ה איך אמרו ישראל רצוננו לראות מלכנו ודבר זה אינו מפורש במקרא ואולי קשה לרש"י שתיבות אל ה' נראין מיותרים כי היה לו לומר ויגד משה את דברי העם אליו שהרי עם ה' הוא מדבר אלא לפי שזה תשובה על מה שאמר לו הקב"ה בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם והם אמרו נשמע אל ה' ולא אל משה ז"ש ויגד משה את דברי העם ומה הם דבריהם ע"ז אמר אל ה' כי אמרו אל ה' נשמע ולא אליך. ועדיין לא פירש במקרא היכן שמע משה מהם שאמרו זה. וע"ק למה נאמר למעלה וישב משה וכאן נאמר ויגד משה. אלא כך פירושו לפי שנאמר ויבא משה ויקרא לזקני העם וגו' ויענו כל העם כל אשר דבר ה' נעשה והלא עדיין לא אמרו להם הזקנים כלום ואיך ענו תיכף אלא ודאי שמיד כאשר דבר משה דבר דבריו אל הזקנים אז מיד שמעו שבל

שדברים

הדברים יהיו דרך סרסרות שהקב"ה ידבר למשה ומשה לזקנים וזקנים לישראל מיד קפצו ישראל לענות למשה והורו בזה שאין להם חפץ בסרסרות של הזקנים ובאמרם כל אשר דבר ה' נעשה הורו שאין חפצים גם בסרסרות של משה ואמרו שנעשה כל אשר דבר ה' אלהינו ולא מה שתדבר אתה אלינו וטעמם ונימוקם עמם כי רצונם לראות מלכם כי היה להם לומר שהם כן נעשה אלא שאמרו כל אשר דבר ה' למעט דברי משה גם רמז באמרם כל אשר דבר ה' נעשה והקב"ה דבר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ש"מ שרצה ה' שהמה ישמעו קול ה' מדבר עמהם ולא על ידי סרסרות. ואמר לו הקב"ה אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל אתה בעצמך לא ע"י שום סרסרות ומשה הלך והגיד אל הזקנים תחלה והיה חרה לישראל היטב על שידבר עמהם ה' על ידי ב' סרסורים על כן אמרו כל אשר דבר ה' נעשה לשמוע בקול ה' ממש. לפיכך בפעם ראשון לא השיב משה אל ה' כי אם הדבר אשר עיקר השליחות תלוי בו והוא מ"ש נעשה כל דבר ה' ושייך בזה לשון וישב. ועדיין לא אמר משה אל ה' כלום ממה שהבין מהם שרצונם לראות מלכם כי חשב משה ודאי אלהים הבין דרכם ומחשבתם ויעשה כרצונם. וכשחזר ואמר לו הקב"ה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם אז הבין שעדיין הקב"ה רוצה לדבר עמהם ע"י סרסרות. אז ויגד משה את דברי העם אל ה' הגיד לו משה שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ושייך בזה לשון הגדה ולא לשון תשובה כי דבר זה אינו תשובה על עיקר השליחות אלא הגדת דברים בעלמא את כל אשר קרהו עמהם. ואמר לו הקב"ה א"כ אפוא זאת עשה לך אל העם וקדשתם היום ומחר כי לראיית פני מלכם הם צריכין להיות קדושים כי קדוש אני וביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם ואז יראו פני מלכם ובאמת שהתחיל לדבר עמהם בעצמו שהרי ב' דברות הראשונות מפי הגבורה שמעו עד שהיו יראים מן האש והקולות אז חזרו משאלותם ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ומ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן לפי שלעולם אין האדם יכול להשתמש בב' חושים בשוה כאחד לראות ולשמוע כאחד ע"כ אמר הקב"ה אם אראה להם בגלוי יתנו לבם ודעתם על הראיה לראות מלכם ולא יתנו לבם על השמיעה לפיכך אבא בעב הענן עד שלא יכלו לראות כדי לחזק חוש השמע זה שאמר בעבור ישמע העם:

ויהי קולות וברקים. מקצת מפרשי התורה רצו ליתן טעם על מה זה היו קולות אלו וקול שופר וכל אחד עושה רמזים על דרך הדרש כפי שכלו והקרוב אלי להוסיף דמיון בזה מאחר שאנו רואין שהקולות וברקים הם הפכים אל קול השופר כי קולות של רעם היוצאים מתוך הענן הוא קול דפסק מהרה והברק יצא חוץ כרגע נראה וכרגע ספו תמו. אבל קול השופר היה הולך וחזק. ע"כ קרוב לומר שרמז זה הוא לבני כתות המקבלים התורה זקני ת"ח וזקני עם הארץ כי אלו מוסיפין חכמה ואלו מטפשין והולכים. כך שופר זה שהיה מן אילו של יצחק ומתיחס אחר הצדיק קולו הולך וחזק כי זקני ת"ח מוסיפין חכמה תמיד. אבל הענן הגס והעב המתיחס אחר זקני עם הארץ בעלי חומר הנה קולם וניצוץ אורם אינו כי אם לפי שעה. ומלת שופר דרשו מלשון שפרו מעשיכם וזה מסכים לדברינו ורמז ג"כ לזכותו של יצחק שהולך וחזק נשמע קולו בכל דור ודור הולך וחזק. ורמז עוד למ"ש בפרקי ר"א אילו של יצחק לא היה בו דבר לבטלה קרנו של שמאל הוא שתקע בו בהר סיני קרנו של ימין יתקע בו לעתיד שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. וטעם לגדלו כי בעה"ז אין התורה נשמע בארצנו כי אם ביעודי שכר העולם הזה בעושר וכבוד שבשמאלה ובשכר הרוחני לא רצתה התורה לפרש לנעדרי ההשגה כי בעוד היות האדם מבוכך בחומר אין בו כח להבין מהות השכר הרוחני אבל לעתיד מלאה הארץ דעה ואז ישמע ה' לגאולי ה' השכר הרוחני ואורך ימים בימינה בעולם שכולו ארוך וזהו קול נוסף וחזק על קולו של מתן תורה ע"כ נאמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד:

ויוצא משה את העם לקראת האלהים. משמע דשכינה קדמה ואזלה לקראתם וכן פירש"י מסכים למה שמסיק בילקוט בירמיה בפסוק מי זה ערב לגשת אמר רב הונא זו מעלה יתירה בישראל מבגרים דאילו בישראל כתיב ואנכי אהיה להם לאלהים ואח"כ המה יהיו לי לעם ואלו בגרים כתיב מי זה ערב לבו לגשת אלי והיו לי לעם ואח"כ המה יהיו לי לעם. ורש"י פי' כחתן היוצא לקראת כלה כו' כי מי מחזיר אחר מי בעל האבידה מחזר אחר אבידתו כך הקב"ה מחזר אחר ישראל אשר היו כצאן אובדות בגוים וכמ"ש כענבים במדבר מצאתי ישראל וגו':

ויתיצבו בתחתית ההר. מכאן למדו רז"ל שכפה עליהם ההר כגיגית לומר שאם לא תקבלו התורה שמה תהא קבורתכם ורבא אמר מכאן מודעא רבה לאורייתא שיכולין ישראל לומר אנוסים היינו. אין הפירוש שרצה ה' לאנסם כדי שיהיה להם פתחון פה דא"כ כשחזר על כל האומות ולא רצו לקבל התורה למה לא הכריחם ועוד הרי כבר קבלו ישראל מרצון טוב ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ועוד בימי יחזקאל כשרצו לפרוק מעליהם עול מלכות שמים ואמרו נהיה ככל הגוים והשיב להם ה' כי בחמה שפוכה אמלוך עליכם ואלו היו אנוסים בקבלת התורה איך היה יכול להכריחם. אלא ודאי שלטובתם כפה עליהם ההר לומר ראו שכל זמן שאין אתם מקבלים התורה הרי אתם חשובים כמתים גם בחייכם. ובמותכם אין לכם טוב הצפורות אלא שמה תהא קבורתכם ומתים בל יחיו רפאים בל יקומו וע"י התורה יהיה חייכם בזה ובבא. ורבא אמר אעפ"י שלא רצה לאנסם על קבלת התורה מ"מ נמשך נזק מזה על הדורות הבאים שיטענו לומר אנוסים היינו וזה טענתם בימי יחזקאל ובימי אחשורוש קבלו מה שכבר קיימו ר"ל קבלו עליהם שלא לטעון עוד טענת אונס כי טענה בטעות היא. וי"ל עוד שמה תהא קבורתכם שלא תזכו לכנס לארץ ישראל כי הובטחו על נחלת גוים בתנאי אם ישמרו חקיו ונקט דוקא הקבורה לפי שמתי א"י חיין תחלה ואמר להם אם לא תקבלו התורה אז ודאי אין לכם בתחיית המתים חלק לעה"ב ואז אין חילוק בין קבורת א"י לח"ל על כן במדבר תמותו ושם תקברו כי למנ"מ ישאו גם עצמותיכם להקבר שם אם אין לכם חלק לעה"ב:

וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. הזכיר דבור ואמירה אחד קשה ואחד רך דהיינו כמ"ש כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים שאמר להם בלשון רכה ותגיד לבני ישראל לזכרים דברים קשים כגידין כי משטעם זה נקראו אלו עשרת הדברות ושל בריאת העולם י' מאמרות לפי שכל מעשה בראשית נבראו בצביונם דהיינו בקומתן וצורות שבחרו להם דהיינו אמירה רכה בלא גזירה אבל מצות ה' כולם גזירת מלך הם כי לא יאמר האדם אי אפשי לאכול חזיר ונפשי קצה בו אלא אפשי והקב"ה גזר עלי דהיינו דבור קשה אבל מ"מ לנשים חלושי השכל צריך להסביר בלשון רכה להודיעם תועלת המצות כי כל בעל שכל מקבל עליו גזירות הקב"ה וחלושי השכל צריכין הסברה כדי שיהיו בצביונם ואפי' בבריאת שמים וארץ כתיב בדבר ה' שמים נעשו וגו' לפי שהם בעלי שכל ע"כ היו מקבלים עליהם גזירת הש"י אפי' שלא בצביונם אבל בתחתונים נאמר ייראו מה' כל הארץ כי הוא אמר ויהי ר"ל הרי אמר להם אמירה רכה ובצביונם נבראו אך בעליונים אינו כן שנאמר יהי רקיע כי תחת גערה נתכן. וכן משה אמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי ואתי שפיר לשון דבור ואמירה כן אם כשהם שמים וארץ הוא מדבר כן אם מדבר כלפי האנשים אשר גובה וגובה להם כגבוה שמים וכלפי עמי הארץ. והיו דברות אלו עשרה להורות כי עליהם העולם עומד שנברא בעשרה מאמרות כדי לגלות הויות עשר ספירות בלי מה ועוד כדי להפרע מן הרשעים כו' כי אומרים לרשע רע היה לך ליתן לב שלא בהם נברא העולם בעשרה מאמרות אלא לפי שקיומו תלוי בי' הדברות הכוללים כל התורה כמו שפירש"י סוף פרשת משפטים וא"כ בעברך עליהם אתה מאבד עולם מלא ובסיבה זו ראוי להפרע מהם כו':

אנכי ה' אלהיך וגומר. יש מחלוקת בין המפרשים כי י"א שרק אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו וראייתם ממה שב' דברות אלו נאמרו בלשון מדבר בעדו ושאר הדברות בלשון נסתר. וי"א ששמעו מפי הקב"ה כל י' הדברות ומה שאמר דבר אתה ונשמעה זהו לאחר ששמעו י' הדברות ולפי זה הדבר צריך ביאור למה נאמרו דוקא שני דברות אלו בלשון מדבר בעדו. ולפי פשוטו אימא מילתא דשויא לתרווייהו כי מדרך העולם שאחר שהאדם רואה פני המלך ומכירו ויודעו מאז הוא מקבלו למלך ואחר שקבל עליו עול מלכותו ראוי לקבל מצותיו הן מה שיצוה לו על ידי שליח הן מה שיצוה לו בעצמו אע"פ שפני המלך לא ראה בשעת הציווי. אבל אם עדיין פני המלך לא ראה מעולם והוא מסופק בקבלתו איך ישמע לשלוחו כ"א אין משלח אין שליח. כך הוצרך הקב"ה לדבר תחלה בנוכח אנכי ה' אלהיך להכניסו בברית בקבלת אלהותו כי עין בעין יראו את ה' קדושיו ואחר קבלת אלהותו ראוי לשמוע גם אל שלוחו אשר יבא בשמו. אך לפי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא נאמר אשר בראתיך ואשר ברא שמים וארץ מן הטעם שיתבאר בסמוך. יצא מזה מכשול לטועים לאמר אפשר שכן הוא שזה ה' אשר הוציאנו מארץ מצרים שמא יש אלוה אחר אשר בראנו ואשר ברא שמים וארץ ומאי חזית לשמוע בקול זה האלהים אלה נו אשר הוציאנו ממצרים שמא יש אלהים אשר בראנו ובקולו נשמע. ע"כ אמר מיד לא יהיה לך אלהים אחרים על פני להורות שאין זולתו שום אלוה וא"כ אין אתה רשאי לשמוע לשום שליח כ"א לזה השלוח מאתי. ולפיכך הוצרך הקב"ה לצוות ב' דברות אלו בנוכח כדי להוק בלבם קבלת עול מלכות שמים אח"ז נתחייבו ממילא לשמוע גם אל שלוחו המדבר בלשון נסתר. אבל לא היה יכול לצוות ב' דברות אלו ע"י שליח שהרי עדיין לא קבלו עליהם את הממשלה לאלוה ואם אין משלח אין שליח והירוץ זה מסכים לשתי הדעות כי לדעת האומרים אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום אתי שפיר כדי להודיעם מי הוא הממשלה אשר ראוי לשמוע בקול שלוחו ולדעת האומרים שכל הדברות שמעו מפי הגבורה הנה בב' דברות הראשונות דבר עמהם ה' פנים אל פנים בנוכח כדי שיכירו מי הוא מלכם ואחר זה חייבים לשמוע בקולו אף אם אינן רואין תמונה זולתי קול אף על פי שגם בראשונות לא ראו שום תמונה מ"מ הדבור בנוכח מורה על הדבור פנים אל פנים כמ"ש פנים בפנים דבר ה' עמכם וגו' אבל שאר הדברות דבר בלשון נסתר להודיע כי הוא אל מסתתר ואעפ"כ חייבים לשמוע בקולו אחר קבלת עול מלכותו פנים בפנים. ד"א לפי שכל מצות אלו הם חובת הגוף ואינן תלוין בא"י וחייבים בהם בין בארץ בין בח"ל בין בזמן שבהמ"ק קיים בין בזמן שאינו קיים. חוץ מן שתי מצות אלו אנכי ולא יהיה לך אינן מתקיימים כי אם בזמן שישראל יושבים על אדמתם ויאר ה' פניו אליהם מדבר עמהם בנוכח כי אינן בהסתרת פנים. אבל בזמן שגלו הבנים מעל שלחן אביהם אז אנכי ה' אלהיך אינו מקוים כי כבר אז"ל שהדר בח"ל דומה כו'. ולא יהיה לך אלהים אחרים אינו מקויים לפי שנאמר בתוכחה ועבדת שם אלהים אחרים פירש"י מתוך צרה מעלה נמי לע"ג מעלה עליו הכתוב כאלו עבדם. ע"כ דבר הקב"ה ב' מצות אלו דוקא בנוכח כי בזמן שישראל בהצלחתם נאמר ופניתי אליכם ואז הקב"ה מדבר עמהם פנים אל פנים ובזמן ההוא מתקיימים ב' דברות אלו לכך נאמר על פני. אבל שאר הדברות מתקיימים אף בזמן שישראל בהסתרת פנים ע"כ הם נאמרים בלשון נסתר. וז"ש אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום הזכירו דוקא כנוי לשון גבורה כלפי הש"י כי זה נאמר על הזמן שישראל בשלותם ובזמן ההוא מוסיפין כח בגבורה של מעלה אבל בזמן שהם בהסתרת פנים הם מתישין כחו כביכול כמו שארז"ל שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר ועתה יגדל נא כח ה' והרשעים מתישין כחו שנאמר צור ילדך תשי זה נאמר נגד המקבלים כי באמת אין שינוי למעלה כמ"ש אני ה' לא שניתי אף תשות כח זה הוא בזמן שעונותיו ילכדו את הרשע ודינו חרון להפסיק שפע הצנורות ממנו נראה כאלו יש חלילה תשות כח למעלה אשר מנעה מלהטיב עמו אבל הצדיקים גורמים השפעת הצנורים ועל ידם נראה גבורה בלמעלה. ומה שנאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא נאמר אשר בראתי שמים וארץ לפי שהרוצה לשקר ירחיק עדיו שהרי דבר זה לא ראו ע"כ הזכיר להם הדבר אשר ראו בעיניהם וכן תמצא בספר הכוזרי ואשר בראתיך לא נאמר לפי שאמרו רז"ל נוח לאדם שלא נברא משנברא ולא בא כאן להזכיר כ"א הטובות אשר הטיב להם כי בעבורם הם חייבים לעבדו:

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. לפי שאמר אנכי ושם המיוחד הוא לשון הוה לומר שהוא יתברך תמיד בהויתו הן בעבר הן בהוה הן בעתיד בכל הזמנים הוא היה הוה ויהיה בהויה אחת הולך לומר כאן לא יהיה לך כי אלו אינן בהוייתן והם משתנים כי מצינו לרז"ל לשון יהיה מורה על בהוייתן יהיו ע"כ אמר כאן לא יהיה לך לומר שלא יהיו בהוייתן אלא הם משתנים ונעשו אחרים הן מצד שכל עוד שהיא מזקנת היא מפסדת צורתה ובעיר צלמם תבזה הן מצד שמשתנים מן כסף לזהב ולעץ ולאבן הן מצד שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן נענין ע"כ אמר לא יהיה לך והמופת על זה שהרי הם אלהים אחרים ואמר על פני כבר אמרנו למעלה לומר דוקא בזמן שפני נשואות אליך אז לא יהיה לך אלהים אחרים אבל אם יגרום החטא שיהיו בהסתרת פנים אז בהכרח תעבוד אלהים אחרים כמו שיעד משה בתוכחות ועבדת שם אלהים אחרים שפירשו מתוך שאתה מעלה מס לע"ג מעלה הכתוב כאלו עבדם. ד"א לפי שנראה להם ה' בהרבה פנים על הים כגבור מלחמה ועל הר סיני כזקן יושב בישיבה ושמא תאמר מאחר שנראיתי בכמה פנים שהרבה רשויות יש ע"כ אמר על פני לשון רבים במשמע לומר שכל אותן הפנים הכל ה' המה ד"א פני לשון כעס וחמה שהם יאמרו כדרך שאמרו בימי יחזקאל נהיה כגוים וגו' ורצו לפרוק מעליהם עול מלכות שמים והשיב להם הקב"ה והעולה על רוחכם היו לא תהיה כי ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם לכך נאמר על פני כי באפי ובחמתי אמלוך עליכם אם תרצו לפרוק עול מלכותי מעליכם. ואמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים וגו' אע"פ שיש כמה מיני ע"ג שאין להם תמונה לא בשמים ולא בארץ מכל מקום נקט דוקא אלו לפי שאילו היו עובדים לדברים שאין לעולם בהם צורך היה הקב"ה מאבדם. אבל עכשיו שהם עובדים גם לדברים שיש לעולם בהם צורך כחמה ולבנה ודוגמתם וכי מפני השוטים שקלקלו יאבד עולמו. ואלו היה מאבד אותן שאין לעולם בהם צורך כל שכן דפקר טפי העובד לדברים שיש לעולם בהם צורך כי יאמר מאחר שאלו נאבדו ואלו נתקיימו ודאי יש בהם ממש. ע"כ נקט דוקא אלו שבשמים ובארץ שלאבדם אי אפשר ואם לא יעבדו אין לחוש לשאר ע"ג כי בנקל נאבדם כמוץ אשר תדפנו רוח. כי ה' אלהיך אל קנא אין הפירוש כפשט לשון קנאה שהרי אין גבור מתקנא כ"א בגבור כמותו אלא קנא הוא כפירש"י מקנא לפרע כו' וזהו שביאר ענין הקנאה ואמר פוקד עון אבות על בנים. וטעם על שלשים ועל רבעים אמרו המפרשים כי אותן הדורות יכול האדם לראות בחייו ועיניו יראו כידו וכ"ל שזהו טעם ועושה חסד לאלפים כי הצדיקים קרואים חיים גם במיתתם וא"כ ג"כ במותו יראה שכרו ופעולתו לפניו בראותו ילדיו מצליחים בחסד אלהים עולם ועד. וטעם שהבנים נתפסים בעון אבותם אם הם קטנים הרי הם כענף מן האילן ועובר ירך אמו ואביו הוא. ואם הם גדולים ואוחזים מעשה ידי אבותם בידיהם הרי עדיין הם דבוקים באבותם מצד המעשים והרי הם כענף הדבוק באילן ע"כ דין שיקחו כפלים ככל חטאתם כי בעונם ובעון אבותם ימקו. אבל אם אינן אוחזים מעשי ידי אבותם בידיהם הרי המה כענף הנכרת מן האילן לגמרי ואין להם שום אחיזה ודביקה עם אבותם. ומה שנקט כאן לשון פקידה וכאן לשון עשיה כבר בארנו למעלה פ' וירא בפסוק וה' פקד את שרה ההבדל שבין פקידה לעשיה שיש יותר ממשות בעשיה מבפקידה ולעולם מדה טובה מרובה לכך אמר בעונש לשון פקידה דהיינו רק זכירה בעלמא אבל במדה טובה אמר ועושה חסד עשייה ממש בפועל כי אל פועל ישועות הוא ומפי עליון לא תצא הרעות בפועל. ובמדה רעה אמר על בנים ולא אמר לבנים כי על בנים היינו בזמן שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ונוסף על עון בנים יזכר גם עון אבותם להם. אבל במדה טובה אמר לאלפים ולא אמר על אלפים לומר שאפי' בזמן שאין לבנים זכות עצמם מ"מ הם אוכלים בזכות אבותם והבטחה זו היא שעמדה לנו בכל דור ודור שאפילו דור שכולו חייב אוכל בזכות אבותיו. ומ"ש לאלפים ובסוף פרשת ואתחנן כתיב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור נ"ל שהכל חשבון אחד כי הפלגת הטובה כפלים פי שנים הרמוז בברית ובחסד שהוא לאלף דור דהיינו הך שמירת החסד לבד בלא ברית לאלפים. ובגמרא תירצו הא מאהבה הא מיראה:

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. ארז"ל שכל העולם נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא וגו' וטעמו של דבר לפי שנאמר אלה וכחש ורצוח וגנוב על זאת תאבל הארץ ומן פסוק זה למדו רז"ל פרק שבועת הדיינים שכל העבירות נפרעין ממנו ובשבועת שוא נפרעין ממנו ומכל העולם. וא"כ בדין נזדעזע כל העולם בשעה שאמר לא תשא כי כולם נוגעים בדבר העונש. וטעמו של דבר ונבחר בלשון לא תשא שהוא לשון הגבהה כי דבר זה דומה לנושא האילן ומגביהו שודאי כל הענפים מזדעזעים עם האילן כך הנשבע בשמו ית' יען כי כל הנמצאים תלוין בשמו ית' והנושא את שמו ית' כאילו נשא והגביה כל הענפים הנשואים עמו ודבוקים בו דהיינו כל נמצאי מעלה ומטה וא"כ דין הוא שכולם מזדעזעים ושיהיה הפורענות נוגע בכולם ולפיכך נאמר כאן כי לא ינקה ה' לשון כי הוא כמו נתינת טעם וכאילו הוא מילתא דפסיקא שא"א לנקותו כי לא ניתן למחילה כלל והוא הדבר אשר דברנו בשם ה' כי אין הקב"ה מוחל כי אם בדברים שבינו לבין הבריות אבל לא בדברים שבין אדם לחבירו. ולפיכך זה שנגע בגוף האילן הקדוש וגרם פורענות לכל הענפים דרי מעלה עם דרי מטה איך ימחול לו הקב"ה והנמצאים שקבלו הפורענות בעבורו איפה הם שיוכל לפייסם וכי יוכל לילך מקצה השמים ועד קצהו ומתהום ארעא עד רום רקיע לפיים את כל הנמצאים שבעליונים ובתחתונים שהרי מגע בכולם לכך נאמר כי לא ינקה ה' אין הדבר ביד הקב"ה למחול עון זה כי לא ניתן למחילה כלל. ואין להאריך יותר במאמר שהטעם המשובח שם שמים לבטלה כי זה ידוע ומפורסם ואורך גלות זה יוכיח כי יספיק עון זה לבד לאורך גלות השל הזה מצד הרגל המצוי של לשונו כי שם שמים שגור בפי כל איש מישראל לא יזדעזע ולא יפחד בזכירתו ועל כל עבירות שבין אדם לחבירו יש דין למטה ובעון פלילי זה לית דין ולית דיין. וכן אמר ישעיה הנביא שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה יצאו הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה כי מעיר הקודש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו ה' צבאות שמו. יאמר כי היה להם להיות נזהר בזכירת שמו הגדול ית' כי שמם כשם רבם כי הם בית יעקב שנקרא בשם ישראל כי בו נכלל שם של אל ישראל. וממי יהודה יצאו כי בו נכללו כל אותיות השם המיוחד והרי שם אל ושם המיוחד כלל בהם ואעפ"כ הם נשבעים בשני שמות אלו בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת וגו' כי על שני שמות אלו נאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. וא"ת שלכך אינן נזהרים בשני שמות הללו לפי שאינן ספונין וחשובים בעיניהם. על זה אמר כי מעיר הקודש נקראו שהרי הם מתיחסים אחר עיר הקודש הנקראת בשם ה' כמ"ש ושם העיר מיום ה' שמה. ועל אלהי ישראל נסמכו לומר ה' צבאות שמו שהוא ה' על כל צבאות ישראל וא"כ בכל מקום הם מתיחסים אחר שמו יתברך והרי כל השמות ספונין וחשובין בעיניהם ואעפ"כ אינן נזהרין בהם ומזכירין השם לא באמת ולא בצדקה כנגד שני פעמים לשוא שהזכיר כאן אחד לשון חנם ואחד לשון שקר. והנה באמת הפך השקר. ומ"ש לא בצדקה היינו בחנם כי הנשבע בב"ד כוונתו להצדיק טענותיו ועל זה נאמר ובשמו תשבע אבל המזכיר השם בחנם אין כוונתו להצדיק טענותיו כי אם להצדיק דברי הבאי שלו וזה נקרא לא בצדקה:

זכור את יום השבת לקדשו. לפי שהזהיר על קבלת עול מלכותו יתברך שלא יהיה לו אלהים אחרים וסמך לו ענין איסור השבועה כי כל זה מענין קדושת שמו יתברך סמך להם זכירת יום השבת שבכל ימות השבוע יזכור את יום השבת כי מטעם זה אמרו במכילתא שלא תהיה מונה כדרך שאר האומות מונין אלא תהא מונה לשם שבת אחד בשבת שני בשבת וע"ז תזכור את יום השבת. וזכירה זו מועלת לקדש את הש"י וז"ש לקדשו כי לא אמר קדש את יום השבת כי כבר הוא מקודש ועומד אלא לקדשו שב אל הש"ת שהזכיר למעלה בלא תשא כי ע"י השבועה הוא מחלל את השם כמ"ש ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך ולעמת זה זכירת יום השבת מועלת לך לקדש את הש"ת ע"י שתזכור כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ בשמו יתברך כמ"ש כי ביה ה' צור עולמים וע"י זכירה זו תדע לנהוג קדושה בשמו יתברך בזכרך כי בשמו יתברך נבראו כל העולמות וא"כ ודאי כולם תלוין בשמו יתברך. ותדע ותשכיל מה שכתבו המקובלים ששבוע נגזר מן לשון שבעה כמ"ש רבינו בחיי פ' זו ובפרשת וירא בפסוק ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. וזה כי הש"י ברא כל הנמצאים והגבילם בו' קצות והשם הגדול יתברך הוא השביעי הרוכב על כלם והנשבע הוא נוגע בז' דהיינו בשמו ית' והשבת מקדש שביעי ע"כ ראוי שיקדש הש"י השביעי והמשכילים יבינו ענין זה כי ברור הוא. וכשם שאין משתמשים בשם מן השמות הקדושים הרמוזים במספר שביעי כך אין להשתמש במלאכה ביום השביעי ע"כ כל שביעי קודש לה' הן בימים הן בשמיטה הן ביובל. ואמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך פסוק זה כולו מיותר ועוד שהתחיל בעבודה וסיים במלאכה ועוד שלשון עבודה צריך ביאור כי אין עבד כ"א בצירוף אדון והעובד לעצמו מי אדון לו. ובחבורי עוללות אפרים מאמר רס"ע פירשנו שתעבוד בעבודת הש"י הוא מדבר ואמר שכל ו' ימים תעבוד עבודת השם תחלה וא"כ תעשה גם כל מלאכתך כי טובה תורה בעמה מלאכה. אבל יום השביעי כולו לה' אלהיך לא תעשה בו כל מלאכה שלך אבל עבודת הש"י תעבוד גם בשבת. ואמר ששת ולא אמר ששה להורות שלא שש ימים שלמים תעשה מלאכתך שהרי צריך להוסיף מחול על הקודש וששת כמו שלשת ימים שפירושו שלוש של ימים. ומה שנאמר בדברות ראשונות כי ששת ימים עשה ה' וגו' ובשניות כתיב וזכרת כי עבד היית וגו' הכל טעם אחד הוא לדעת המפרשים האומרים שטעם לכל מכות של מצרים היתה כדי לפרסם אמונת חידוש העולם כמ"ש מהרי"א ז"ל וכן כתבנו למעלה פרשת וארא כי מתוך אותן הנסים יאמינו גם בחידוש העולם א"כ שני טעמים אלו הכל אחד ובסמוך יתבאר זה בדרך אחר ועוד דברו המפרשים ביותר ספק זה לשכנו הדרשנו ותמצא:

כבד את אביך ואת אמך. במצוה זו חתם חמשה דברות ראשונות המדברים בכבוד המקום ברוך הוא כי מטעם זה נאמר בכולם ה' אלהיך ולא הזכיר השם בכל ה' דברות אחרונות המדברים בדברים שבין אדם לחבירו. ומצות כבוד אב ואם אע"פ שהיא בין אדם לחבירו מ"מ מצוה זו נוגעת גם בכבוד המקום ברוך הוא לפי שג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו ואם הכבד אב ואם בעבור שמהם נוצר החומר והגוף הכלה והבלה ק"ו בן בנו של קל וחומר שתכבד את אביך שבשמים אשר נתן בך הנשמה החלק המעולה הקיים לנצח. ובמסכת קדושין תנו רבנן שלשה שותפים באדם כו' ומסיק שם בזמן שאדם מכבד אביו ואמו מעלה אני עליכם כאילו דרתי ביניכם וכבדוני. וקשה דירה מאן דכר שמיה ומהיכן למדו לומר כאילו דרתי ביניכם ודאי למדו זה ממה שמצינו שבכל ה' דברות אחרונות לא נזכר השם לפי שמדברים בדברים שבין אדם לחבירו. וא"כ למה הזכיר ה' אלהיך אצל כבוד אב ואם אלא שעשה הקב"ה דירה לשמו הגדול יתברך אצל אב ואם לומר שהמכבד אב ואם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. וא"כ שכרו אריכות ימים כי הדביקות בה' מקור חיים נותן חיים ארוכים אל האדם ואם הוא מכבד אב ואם בעבור שמהם נוצר החומר אם כן גם הנשמה חלק אלוה ממעל תתן כבוד לאביה שבשמים ועל ידי הדביקות שיש לה עמו תזכה לאריכות ימים כמ"ש ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

לא תרצח לא תנאף וגו'. אחר שהשלים ה' דברות שבין אדם למקום ברוך הוא

הזכיר כנגדם ה' דברות שבין אדם לחבירו כדרך שנזכרו במכילתא איך היו מקובלים זה לעומת זה והדמיונות ההם כי מה שאמרו לא תרצח כנגד אנכי כי כל מי ששופך דמים כאילו ממעט הצלם והדמות שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם ואין צורך לטעם זה כי אם לאומר הרגני נא הרג ומוחל לו הריגה ואעפ"כ דמו ישפך כי לא ניתן למחילה בעבור שיש בו חלק אלוה ממעל וחלק גבוה מי יתיר וזהו טעם גם בהורג עצמו. וענין הצלם והדמות הוא שבכל המראות דרכו יתברך להתראות בדמיון צלם האדם אע"פ שבלי ספק אין שם צלם ודמות כביכול כמ"ש ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש וכתיב מה דמות תערכו לו מ"מ כשהוא מתראה אז הוא מראה דמות אדם לבריות ובעבור חשיבותו של האדם הוא מתראה בדמיון זה כמ"ש ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם הנך רואה שבאמת לא היה שם מראה אדם אלא דמות כמראה אדם וכן נראה על הים כגבור ועל הר סיני כזקן ולפיכך ראוי לנהוג כבוד באותו דמות והרוצח ממעט הדמות כי הוא גורם שאין הקב"ה יכול עוד להתראות בדמיון זה מאחר שהוא בזוי על הבריות והרוצח הנתלה הוא דוגמת כי קללת אלהים תלוי ואין להאריך עוד מזה.

ולי נראה לומר לכך בא דבור לא תרצח כנגד אנכי לפי שיעקב ועשו חלוקה ביניהם כי יעקב בחר לו יה לחלקו וה' מנת חלקו ועשו בחר לו אומנות על חרבך תחיה וע"כ כפר בעיקר כדמסיק בב"ב פרק א' שכפר בעיקר מדכתיב למה זה לי וכתיב זה אלי וגו' ולפיכך בא ציווי אנכי לבית יעקב וכנגד זה הזהירם שלא יאחזו באומנות עשו כי אומנות זה הביאו לידי כפירה ומטעם לא תרצח לא קבלו בני עשו התורה כי הרציחה מביאו לידי כפירה באנכי ה' אלהיך א"כ בטלה כל התורה כ"א אין מצוה אין מקום לשום ציווי וע"כ לא רצה לקבל אפי' שאר הדברות כי ענין הרציחה סותר הכל כי הרוצח חושב שהוא עושה רצון מזל מאדים בכח השר של מעלה ובזה הוא מכחיש אלהותו יתברך ואלו דברים עתיקים. לא יהיה לך אלהים אחרים כנגדו לא תנאף כמ"ש בעובדי ע"ג האשה המנאפת וגו' וכן רבים. ול"נ לומר שהניאוף גורם גם לעבוד ע"ג ומעשה בעל פעור בשטים יוכיח וכמ"ש בחיתון ז' אומות פן יסיר בנך מאחרי כי אין לך דבר המביא לידי ע"ג כמו פיתוי אשה זרה אשר בחלק שפתיה תדיחנו מעל ה' ודבר זה ידוע ומפורסם והמפורסמות א"צ ראיה. לא תשא כנגד לא תגנוב כי הגונב סופו לישבע לשקר שנא' לא תגנובו וגו' ולא תשבעו וגו' כי זה גורר את זה ולכך נאמר ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר וכלתו וגו' השוה ב' עבירות אלו לפי שאחת גוררת חברתה ועניינה אחר כי הגונב עושה עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול וכן זה הנשבע לשקר כדי לאמת שקרו בפני הבריות עושה ג"כ עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול ולפיכך מאן דעביד הא נפיל בהא אף אם נשבע באיזה דבר אחר שאינו מענין גניבה כך נ"ל נוסף על מה שנזכר במכילתא. זכור את יום השבת כנגדו לא תענה כי כל מחלל שבת מעיד שלא ברא הקב"ה עולמו בו' ימים ונח בז'. ול"נ לפי שנאמר בשבת ממצוא חפצך ודבר דבר ואחז"ל שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול וטעמא של דבר הוא לפי שכל פעולות האדם הוא בכלי המעשה שלו אבל פעולת הקב"ה הוא בדבור לבד כי בדבר ה' שמים נעשו והוא אמר ויהי ולפי זה כשהאדם שובת בשבת ואינו עושה מלאכה בכלי המעשה שלו אין שביתה זו דומה לשביתת הקב"ה כי הקב"ה שבת אפי' מדיבור פיו והאדם אינו שובת כ"א מפעולת כלי המעשה ע"כ נאמר ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול לזכר שביתת הקב"ה אשר שבת מן הדיבור וממנו תראה וכן תעשה שלא לדבר בשבת מחפציך כי אם מחפצי שמים וע"י שיזכור את יום השבת שהוא מחויב לקדש מוצא שפתיו שלא לדבר בדברי חול או לפחות מאחר יציאת השבוע אע"פ שכלי שנשתמש בו קודש בשבת ישתמש בו חול בימי השבוע מ"מ לפחות יקדש דברי שפתיו שלא להוציא שקר מפיו לענות סרה בחבירו. כבד את אביך וגו' כנגדו לא תחמוד ומסיק במכילתא שכל החומד לסוף מוליד בן שמקללו ודבר זה מחוסר ביאור כי מה ענין זה לזה ונראה לפרש לפי שכל חומד אשת רעהו ודאי הוא מהרהר בה בשעת תשמיש ודומה כאילו הבן נולד לו מאשה אחרת אשר חמד והרהר בה ע"כ אינו מכבד את אמו כראוי לפי שאביו היה מהרהר באשה אחרת וגם את אביו לא יכבד כראוי כי החומד נשים אין כוונתו להוליד כי אם למלאות תאותו ולא נתכוין אל בן זה להולידו ע"כ דומה כאילו אינו בנו וע"כ לא יכבדו גם כי הכל הולך אחר הכוונה וחמדת ממון תלוי ג"כ בכבוד אב ואם כי החומד ממון אחרים אינו מכבדם כראוי מחמת היותו להוט בבולמוס חמדת הממון כי הכיבוד הוא מהונו להאכילם ולהשקותם ולהלבישם וזהו החומד בלי ספק שעינו צרה גם באביו ואמו מלתת להם די מחסורם:

זכור את יום השבת לקדשו. רצה ראינו ליתן טוב טעם ודעת על השינויים שנמצאו בדברות ראשונות ואחרונות. א' בראשונות כתיב זכור את יום השבת ובאחרונות כתיב שמור את יום השבת. ב' בראשונות לא כתיב כאשר צוך ה' אלהיך ובאחרונות כתיב בשבת ובכבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך. ג' בראשונות נתן טעם לשמירת השבת כי ששת ימים עשה ה' וגו' ובאחרונות נתן טעם אחר וזכרת כי עבד היית וגו'. ד' בראשונות לא הזכיר בשבת שור וחמור ובאחרונות אמר ושורך וחמורך וכל בהמתך. ה' בראשונות כתיב למען יאריכון ימיך ובאחרונות למען ייטב לך. ו' בראשונות כתיב לא תחמוד ובאחרונות הוסיף לא תתאוה. ז' בראשונות לא הזכיר שדהו ובאחרונות הוסיף שדהו. ח' בראשונות הקדים בית רעך לאשת רעך ובאחרונות הקדים אשת רעך לבית רעך. ט' בראשונות כתיב עד שקר ובאחרונות אמר עד שוא. י' בראשונות לא תנאף לא תגנוב כולם בלא וי"ו ובאחרונות כולם בוי"ו בשכבר יצאו מפרשי התורה ללקוט טעמים מפוזרים ולא מצאו דרך אחד אשר יספיק לכל השאלות המוזכרים הלא קרוב לשמוע הנראה אמת [illegible] לקוחה מדברי רז"ל בחזר הקב"ה על כל האומות אם ירצו לקבל התורה ועשו לא רצה לקבלה בשביל לא תרצח וישמעאל בעבור לא תגנוב ועמון ומואב בעבור לא תנאף ש"מ ששמעו תחלה כל האומות כל עשרת הדברות וכאשר אמרה כל אומה לא חפצתי לקחתה מאז מסרה לישראל. ועל כן נמצאו כל השנויים הללו בין דברות ראשונות לאחרונות כי הדברות הראשונות נאמרו בלשון אשר השמיע ה' לכל האומות אע"פ שנאמרו בנוכח לישראל כמו שמשמע מן לשון אשר הוצאתיך מארץ מצרים מ"מ אלו היו האומות רוצים היו מקבלים גם המה עליהם ועל זרעם כל הדברים אשר צוה ה' לישראל דרך משל יצחק צוה ליעקב שלא יקח אשה מבנות כנען וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וילך עשו אל ישמעאל וגו' אע"פ שיצחק לא צוה לעשו כלום מ"מ אחר שראה כי דעת אביו אינה נוחה מן בנות כנען רצה גם הוא למלאות רצון אביו למצוא חן בעיניו כך כל האומות כששמעו כל הדברות אשר צוה ה' לישראל וראו כי רצה ה' במצות אלו מן הדין היה שיקבלו גם המה לשמור ולעשות ככל אשר צוה ה' לישראל ועל כן אמר הקב"ה דברות הראשונות באותו ענין שלא ימצאו האומות שום פתחון פה לטעון ולערער עליהם בשום צד ועל כן נאמרו דברות הראשונות בקולי קולות והיה הקול הולך מסוף העולם ועד סופו כדי שישמעו כל האומות ויקבלו מהם כל דבר הנאות לכולם בשוה ולפי שמאנו לקבלם מחמת אותן מצות פרטיות שהם כנגדם כמו לא תרצח לא תנאף ועל כן אמר א"כ דברות שניות בתשאי לישראל לבד ובזה יתורצו כל השנויים הללו. בראשונות אמר זכור את יום השבת לא רצה לומר שמור את יום השבת כדי שלא ליתן פתחון פה להאומות לומר איך הוא מצוה אותנו על השמירה מכל מלאכה הלא כבר נאמר לבני נח ויום ולילה לא ישבותו ורז"ל למדו מכאן וכו'. על כן נאמר זכור את יום השבת לומר כי אפילו מי שאינו בשמירה לפחות ישנו בזכירה כי כל האומות חייבים לזכור את יום השבת כדי לקבוע בלבם אמונת חידוש העולם אשר יתן עדות ה' נאמנה על מציאת השי"ת כי בכלל שבע מצות של בני נח הוא שלא יעבדו ע"ג ואע"פ שהאומות לא יוכלו לקבל ציווי לא תעשה כל מלאכה מ"מ יכולים הם לקבל עליהם מצות הזכירה אשר גם המה חייבים בה להיות חידוש העולם לנגד עיניהם לזכרון. מטעם זה הוצרך ליתן טעם בדברות ראשונות כי ששת ימים עשה ה' וגו' כי זה טעם לזכור חידוש העולם ואילו היה נותן טעם וזכרת כי עבד היית וגו' היו אומרים האומות אנחנו לא היינו עבדים במצרים על כן אין אנו צריכין לקבל השבות לפיכך נתן להם טעם כי ששת ימים עשה ה' וגו' כי טעם זה מספיק לשניהם לישראל ולאומות. ואל תשיבני ממה שנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים שמא יאמרו האומות אותנו לא הוציא ממצרים ועל כן אין אנו חייבים לקבלו לאלהות התשובה לדבר אין הפירוש שבעבור אותה הוצאה חייבים לקבלו שהרי בלאו הכי חייבים לקבלו מצד כי הוא ברא שמים וארץ וכל אשר בהם ומה שתלה הדבר בהוצאה זו לומר שאפילו הוצאה זו לבד תספיק לשעבד אותך לי וזהו שפירש"י כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי מדקאמר כדאי הוא ההוצאה ש"מ שאין זה עיקר הטעם. אבל דברות שניות שנאמרו לישראל לבד נאמרו בלשון שמור כי המה חייבים בזכירה ובשמירה מכל מלאכה על כן נתן הטעם וזכרת כי עבד היית וגו' כי זהו טעם על השביתה ממלאכה. ויש אומרים כי הנעלם מן זכר כשהכתוב זיי"ן כ"ף רי"ש סוף תיבות נפש והנעלם מן שמר כשהכתוב שי"ן מ"ם רי"ש סוף תיבות נשה רמז לתוספת נשמה שיש לכל איש ישראל ביום השבת ולפי דרכנו רמז לנשמה יתירה דוקא באותו ציווי שבא לישראל לבד אבל האומות אין בהם כי אם הנפש לבד בסוד רוח נפש נשמה כידוע ליודעי מדע ע"כ בא הרמז מלת נפש בתיבות זכור והמשותף לשניהם. באחרונות נאמר כאשר צוך ה' אלהיך בשבת ובכיבוד אב ואם כי במרה נצטוו ישראל עליהם אבל לא האומות ואלו היה אומר כן בדברות הראשונות היה נותן פתחון פה להאומות לומר למה לא צוה גם לנו על שני מצות אלו קודם מתן תורה ויאמרו כאשר התחיל לצוות לישראל ולא לנו גם עתה אין רצוננו לקבל ועם מי שהתחיל יגמור. בראשונות לא אמר למען ייטב לך כי הראב"ע פי' למען ייטב לך זהו לעולם הבא שכלו טוב ולמען יאריכון ימיך בעה"ז על כן לא רצה הקב"ה ליעד בדברות הראשונות לאומות העולם כי אם שכר העה"ז אשר עין בעין יראה שכרו אתו ופעולתו לפניו אבל אם היה מיעד להם שכר העה"ב אשר עין לא ראתה ודאי לא ישמעו כי אמרו הרוצה לשקר ירחיק עדותו ויאמרו מדהא ליתא גם הא ליתא ויהיו מסופקים גם בשכר של העולם הזה. אבל דברות אחרונות שנאמרו לישראל לבד יהיו שכר העה"ב כי המה מאמינים בני מאמינים ואינן מהרהרין אחרי ה' ומאמינים בכל יעודיו בין בזה בין בבא. בדברות ראשונות לא הזכיר שורך וחמורך כי הוא בכלל בהמתך אבל בדברות אחרונות נאמר שורך וחמורך לדרוש מהם גזירה שוה שור שור לטעינה חמור חמור לפריקה כי כבר קבלו ישראל כל הדברות ומצות פריקה וטעינה שנאמרו אחר מתן תורה אבל האומות קודם ששמעו עשרת הדברות רצה הקב"ה לנסותם תחלה אם יקבלו עליהם דברות אלו ואם מקבלים עליהם הדברות היה מצוה להם אח"כ גם שאר המצות וטעינה ופריקה גם כן וע"כ לא היה לו לכתוב כאן שורך וחמורך לג"ש כי עדיין כל המצות בספק אם יקבלום אבל ישראל אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היינו מה שלום לנו עוד. בראשונות אמר עד שקר ובאחרונות הוסיף עד שוא פי' הרמב"ן שלא יעיד אפי' על דבר של יתחייב בו כלום כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו זה נקרא שוא ודבר בטל וזה הרחקה יתירה וציווי זה לא יתכן כי אם לישראל כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב אע"פ שאותו דבר כזב אינו מזיק לחבירו כלום ואולי לא היו האומות יכולין לעמוד בהרחקה יתירה זו ועל כן נאמר בראשונות עד שקר. ומה שנאמר עד לשון יחיד נ"ל שלא יעיד בו אפי' יחידי כי אע"פ שעד אחד אינו מחייבו ממון מ"מ קם הוא לשבועה אבל כשמעיד על דבר שוא ובטל אינו קם אפי' לשבועה. באחרונות אמר לא תתאוה במקום לא תחמוד

שדה שהרא"ע כתב שהחמדה תאמר גם כן על גזלת דבר הנחמד כמ"ש וחמדו שדות וגזלו וכתיב ותחמדם ולקחם והסכים הרמב"ם על ידו לומר שאינו עובר בלא תחמוד עד שיקח החפץ אשר חמד. אבל התאוה אינה אלא בלב בלבד והשתדל הרא"ע לבאר שיש כח בהרגל האדם לעמוד על אזהרת החמדה אפי' בלב וזה כשירגיל אדם עצמו במדת ההסתפקות במה שיש לו. ולפי דבריו אתי שפיר מה שנאמר לא תתאוה דווקא בדברות אחרונות השייכים לישראל לבד כי המה הורגלו במדת ההסתפקות בעוני מצרים והיה בידם לקבל ציווי זה לקיימו אבל האומות שלא הורגלו במדת ההסתפקות איך יקבלו מצות לא תתאוה כי דבר זה אין ביד האדם לקיימו כי אין לבו מסור בידו אלא הרשעים הם ברשות לבם על כן לא הזכיר כי אם החמדה של גזילה. ומזה הטעם לא הזכיר בדברות הראשונות שדהו כי שדה קרקע אינה נגזלת ותמיד ברשות מרא קיימא אבל בענין התאוה שבלב הזכיר גם שדהו. ומה שהזכיר באחרונות לשון חמדה באשת רעך ולשון תאוה בממונו הכל לרבותא כי בממונו אסר אפילו התאוה שבלב וכ"ש החמדה של גזילה. אבל באשה אמרז"ל הרהורי עבירה קשים מעבירה ולפי זה נקט לא תחמוד לרבותא, כ"ש הרהור הלב וענין חימוד של לקיחה באשה היינו מתוך שהוא חומדה הוא מסבב סבות וגלגולים שבעלה יגרשנה והוא יקחנה וזה ודאי אינו רע כל כך כמו ההרהור התמידי. בראשונות הקדים בית לאשה כי חמדת הבית היינו כדי ליקח אותו בגזילה דהיינו לאו שיש בו מעשה. אבל חמדת האשה אין הפירוש שלא יחמוד לגוזלה בעודה תחת חבירו דא"כ היינו לא תנאף אלא שלא יסבב לחבירו לגרשה כדי שיקח אותה הוא וזה אין בו מעשה כל כך לכך אמר דרך לא זו אף זו לומר לא זו חמדת בית והון לגוזלה פשיטא שאסור אלא אפילו חמדת אשת רעהו ליקח אותה אחר שיגרשה גם זה אסור אע"פ שאין בו מעשה כל כך. אבל באחרונות שנקט לא תתאוה לרבותא שבממון אסור אפילו תאוה שבלב ובאשה הזכיר לא תחמוד אין כאן לא זו אף זו כי החמדה והתאוה ב' ענינים ושקולים המה. ומה שנאמר בדברות האחרונות לא תרצח ולא תנאף וי"ו מוסיף על ענין ראשון לאסור לישראל אפילו ניאוף ביד להוציא זרע לבטלה כי ניאוף זה יש בו צד רציחה והיינו דם זרעיותיו וכדמסיק במסכת נדה אר"א מאי דכתיב ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד וכן דרשו על זה פסוק שוחטי הילדים בנחלים אע"פ שדרשו אל תקרי שוחטי אלא סוחטי מ"מ קרי ביה נמי שוחטי ממש שהרי נאמר ידיכם דמים מלאו וזו אזהרה לישראל דווקא כי קדושים המה מימות אבותיהם ויוכלו לעמוד בזה אבל דברות ראשונות שנאמרו גם לאומות לא רצה להחמיר עליהם כל כך כי אולי לא יוכלו לעמוד בזה. ולא תגנוב רמז בוי"ו השיתוף שלא זו ניאוף של א"א אלא אפי' ניאוף עם הפנויה אסור כי הוא נקרא מים גנובים כמ"ש מים גנובים ימתקו ופסוק זה מדבר בניאוף פנויה. ולא תענה ברעך עד שוא וי"ו מוסיף על ענין ראשון לומר שלא זו גניבת נפשות או ממון שאסור אלא אפילו גניבת דעת אסור שלא ירבה אליו בתקרובת מנחה ויודע בו שאינו מקבל וכיוצא בזה וזה בכלל דבור שוא ובטל ובחנם והוא בכלל לא תענה ברעך עד שוא. ולא תחמוד וי"ו מוסיף על ענין ראשון כי כל גונב דעת הבריות דרכו להחניף לו מגד שחומד את של חבירו ורוצה לקבל ממנו איזה הנאה בעבור זה ואם לא יחמוד למה יחניף לו בחנם וכל אלו הרחקות יתירות שאין האומות היו יכולים לעמוד בהם ע"כ לא רצה ה' להחמיר עליהם כל כך וכולי האי ואולי ישמעו וכאשר לא רצו האומות לקבל עליהם כלום אפילו הקלות הזר ואמרם לישראל עם כל התוספות הללו כי ידע בהם שחומרם זך ונקי ויכולין לעמוד בעם ובזה הותרו כל הספיקות והשינויים:

וכל העם רואים את הקולות וגו'. יש לדקדק בענין זה איך ראו את הנשמע ומהו שאמר אח"כ וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק אחר שכבר נאמר וכל העם רואים וגו' א"כ וירא למה לי. וכן מ"ש דבר אתה עמנו ונשמעה מלת ונשמעה מיותרת. והנה קרוב לשמוע שכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה מיד נתגשם אותו דבור והיה בו כ"כ ממשות עד שהיו רואין באויר כל האותיות פורחות וכאלו היה הכל כתוב לפניהם וראיה לזה ממ"ש בדבר ה' שמים נעשו וגו' הרי שכל דבור שיוצא מפי הקב"ה בורא בריאה חדשה וכן לאחר היצירה אמרו שמכל דבור שיוצא מפי הקב"ה נברא מלאך וכן כל דברות אלו אחר שיצאו מפי הגבורה היה בהם ממשות ולפיכך אמרז"ל שכששבר משה הלוחות היו האותיות פורחות ואם לא הי' ממשות באותיות איך היו פורחות וראיה גדולה מזו שבלוחות אחרונות כתיב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים כדברים אשר היו לא נאמר אלא את הדברים אשר היו למד שאותן אותיות שהיו פורחות מן לוחות ראשונות נקבעו בשניות וא"כ ודאי היה ממשות באותן אותיות ע"כ נאמר וכל העם רואים את הקולות דהיינו קול אלהים המדבר אתם אותן קולות ראו בעיניהם. תבין ותדע כי חוש הראות יותר דק באדם מן חוש השמע כי אדם יכול לראות ברחוק הרבה מילין אבל אינו יכול לשמוע כ"כ ברחוק כי חוש השמע אינו שולט כ"כ למרחוק כמו חוש הראות. וישראל היו מפחדים עכ"פ מן קול אלהים כי נורא הוא ע"כ כשראו ישראל שיוכלו לראות את קול דברו יתברך אז חשבו אף אם יעמדו ברחוק ולא ישמעו את הקול מדבר אתם מ"מ די להם כשיראו לפניהם תמונת האותיות באויר לכך נאמר וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק ר"ל לפי שיראו העם שראו תמונת האותיות לפיכך ויעמדו מרחוק כי אמרו בראיה לחוד סגי לנו אף בלא שמיעה. ואח"כ נתחרטו ישראל ואמרו למה ה' יעמוד ברחוק הלא טוב לנו להתקרב אל מקום קדשו וכדי להנצל מן פחד הקול אמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה כי אע"פ שאינו דומה שמיעה לראיה מ"מ די לנו כששמענו אף אם לא נראה כל תמונת האותיות ורז"ל אמרו כשחזרו ישראל לאחוריהם היו מלאכי השרת מדדין אותם לקרבם לצד שכינה כו' ועל אותו זמן נאמר פסוק דבר אתה עמנו ונשמעה אע"פ שלא פורש במקרא זה דהיו מדדים אותם מ"מ בא דוד ופירשה ואמר מלכי צבאות ידודון ידודון וגו' ויאמר משה אל העם אל תיראו מן השמיעה בקול ה' כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם אמר כי טוב לכם לקבל הדברות מתוך הראיה והשמיעה כאחד כי מכל אחד בפני עצמו יצא תכלית מיוחד. כי על השמיעה נתן טעם לבעבור נסות אתכם בא האלהים ונסות לשון הרמת דגל נס כי רצה ה' להגביה אתכם ביותר שאת על כל העמים ע"כ הוא רוצה שתשמעו בקולו כי לא נשמע כזה בשום אומה שתוכל להתפאר בזה ששמעו קול אלהים והי כמ"ש כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ומכאן ראיה ברורה וסוברה שמיעת קול אלהים הוא לישראל הרמת דגל נס על כל אומה ולשון. ועל ראיית האותיות לפניהם באויר נתן טעם ב' ואמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כי התורה נקראת יראת ה' טהורה וציור זה רצה ה' שיהיה על פניכם תמיד כדי שלעולם יהיה נראה לכם כאילו התורה כתובה לפניכם כדי שלא תבואו לידי חטא לעולם כי לא תשכח מפיכם ע"י שיצטיירו ציורי רושם אותיות אלו נגד פניכם תמיד וזה פי' יקר מאד:

אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וגו'. רז"ל אמרו שנראה הקב"ה לישראל על הים כגבור עושה מלחמה ועל הר סיני כזקן יושב בישיבה והנה הגבור במלחמה מורה על מראה אדומה כמ"ש מדוע אדום ללבושך וכל בגדיך כדורך בגת פורה דרכתי לבדי וגו' ויז נצחם על בגדי וגו' וזקן יושב בישיבה מורה על מראה לבנה לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי ואם אולי לזכר זה תרצו לעשות צורות לבנות מן כסף וצורות אדומות מן זהב כדי להמשיך עליכם ע"י צורות הלו שפע רצון מסבה ראשונה ית' על כן אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם כזקן יושב בישיבה וכבר ראיתם דמיון האודם ע"כ אני צריך להזהיר אתכם שלא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. ואמר אתי ולכם כי הצורות לבנות מכסף הוא כדי להיות אתי כי אני ה' מלמדך להועיל ותרצו במראה זו לקרב התלמיד אל המלמד. אבל הצורה האדומה מזהב תעשו לכם שתהיו נצולין מן העושה מלחמה שלא ילחם גם בכם. אך מזהיר שאמר מיד מזבח אדמה תעשה לי נראין הדברים שהוא נקשר עם תחלת הענין כי רצה ה' שיבנו מזבח אדמה ולא מכסף וזהב כי העושה כן דומה כאלו עשה אלהי כסף וזהב כי אין חפץ לה' בהרבות מוהר ומתן כסף וזהב כ"א מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר ההכנעה כי בהלא הפלתי נאם ה' וממני יראו וכן יעשו כי בכ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו ומורה על שמו הגדול ית' אשר מורכב מן אותיות אשר מספרם עולה המועט מכל אותיות אלפ"א בית"א כשתכתוב יו"ד ה"א וי"ו ה"א בדרך שבארנו למעלה פרשת מקץ וכן בברכה זו אחר שגמר עשרת הדברות שיש בהם תיבות כמנין עקב וכן פירש ריב"ה ועשה כמה פירושים על מלת עקב ואומר אני שזה רמז למה שנא' עקב ענוה יראת ה' כי כל המחזר חכמת תורתו מסתלקת וההכנעה זה הדבר אשר צוה ה' והוא יסוד לכל התורה ע"כ אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם כי רם ה' ושפל יראה ואע"פ ששכינתי בשמים מ"מ ממכון שבתי דברתי עמכם וזה מופת שאין חפץ לה' ברמי הקומה לפיכך לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' וזה ציווי על המזבח שלא יעשנו מכסף וזהב כ"א מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר הענוה. ואמר בכ"מ אשר אזכיר את שמי שהוא מחובר מן אותיות שמספרם המועט כאמור אז אבא אליך אל דכא ושפל אנשים כמוך לכדמסיק מסכת סוטה פרק א' אשכון את דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא ח"א אתי דכא פירש רש"י אני מגביהו עד שוכן אצלי. וחד אמר אני את דכא ר"ל אני מרכין שכינתי אצלו ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני עכ"ל וז"ש אבא אליך וברכתיך דהיינו אני את דכא. ואם מזבח אבנים תעשה לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה הורה בזה שרצה ה' להראות במזבח זה עניני ענוה והחרב ענינו הגאוה כמ"ש ואשר חרב גאותך ע"כ הנפת החרב מחללו. והתם גדר הענוה במאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי וגו' כי העליה במעלות היא ממדרגה למדרגה ויש בעליה זו דרך גאה וגאון. ולא יהכן שתהיה בעליה דרך גסות במקום זבחי אלהים רוח נשברה. ונתן טעם לדבר אשר לא תגלה ערותך עליו אע"פ שהמקרא כפשוטו מ"מ יש בו ג"כ רמז שכל דרך גאה וגאון יש בו צד גילוי ערוה כאמרז"ל כל המתגאה של בא על הערות כו'. ואמרו עוד כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש וטעמו דבר יתבאר בע"ה בפ' קרח בפסוק וישמע משה ויפול על פניו ואמרז"ל שחשדוהו באשת איש וזה לפי שאמרו שכל מעשיו לשם התנשאות שנאמר ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה וגו' הבין זה מדבריהם שאמרו כי כל העדה כלם קדושים ומדוע תתנשאו כי בכל מקום שיש קדושה יש שם גדר ערוה ואם כן מדוע תתנשאו לחלל קדושתם על ידי ערוה לפיכך וישמע משה ובזה מבואר כל הענין וטעמו של דבר. ובסמוך פרשת משפטים יתבאר שלכך היה מושב הסנהדרין אצל המזבח כדי שיתדמו זה לזה וכל הפוסל במזבח פוסל גם בדיינים ומטעם זה דרשו רז"ל פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף על דיינים שאינן הגונים שנתמנו בשביל שהוא תפוס כסף וזהב וכל רוח אין בו על כן מצאנו מקום לבאר כל הפרשה על תנוי הדיינים הכשרים:

בשנה

בשנת־מות המלך עזיהו ואראה את־אדני ישב על־
כסא רם ונשא ושוליו מלאים את־ההיכל: שרפים
עמדים ׀ ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים ׀
יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף: וקרא זה
אל־זה ואמר קדוש ׀ קדוש קדוש יהוה צבאות מלא כל־
הארץ כבודו: וינעו אמות הספים מקול הקורא והבית
ימלא עשן: ואמר אוי־לי כי־נדמיתי כי איש טמא־
שפתים אנכי ובתוך עם־טמא שפתים אנכי ישב כי
את־המלך יהוה צבאות ראו עיני: ויעף אלי אחד מן־
השרפים ובידו רצפה במלקחים לקח מעל המזבח: ויגע
על־פי ויאמר הנה נגע זה על־שפתיך וסר עונך וחטאתך
תכפר: ואשמע את־קול אדני אמר את־מי אשלח ומי
ילך־לנו ואמר הנני שלחני: ויאמר לך ואמרת לעם הזה
שמעו שמוע ואל־תבינו וראו ראו ואל־תדעו: השמן
לב־העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן־יראה בעיניו
ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו: ואמר עד־מתי
אדני ויאמר עד אשר אם־שאו ערים מאין יושב ובתים
מאין אדם והאדמה תשאה שממה: ורחק יהוה את־
האדם ורבה העזובה בקרב הארץ: ועוד בה עשיריה ושבה
והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם זרע
קדש מצבתה: כאן מסיימין הספרדים

ויהי בימי אחז בן־יותם בן־עזיהו מלך יהודה עלה
רצין מלך־ארם ופקח בן־רמליהו מלך־ישראל ירושלם
למלחמה עליה ולא יכל להלחם עליה: ויגד לבית דוד
לאמר נחה ארם על־אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע
עצי־יער מפני־רוח: ויאמר יהוה אל־ישעיהו צא־נא
לקראת אחז אתה ושאר ישוב בנך אל־קצה תעלת הברכה
העליונה אל־מסלת שדה כובס: ואמרת אליו השמר
והשקט אל־תירא ולבבך אל־ירך משני זנבות האודים
העשנים האלה בחרי־אף רצין וארם ובן־רמליהו: יען
כי־יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן־רמליהו לאמר: נעלה
ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את
בן־טבאל: כי־ילד ילד־לנו בן נתן־לנו ותהי המשרה
על־שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי־עד שר־
שלום: לםרבה למרבה קרי המשרה ולשלום אין־קץ על־
כסא דוד ועל־ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט
ובצדקה מעתה ועד־עולם קנאת יהוה צבאות תעשה־זאת:

פירוש המלות

אדני. כבודו: ושוליו. כמו שולי המעיל: ממעל. סמוך לו: לו. לעבודתו: הספים. מזוזות ההיכל: נדמיתי. נכרתי: טמא. סתום: רצפה. גחלת אש: במלקחים, בגלגת: השמן. הכבד: השע. סתום: ולבבו. ובלבבו: שאו ל' שממה: ורבה. ורבה: עשיריה. כלל עשרה מלכים: לבער. לשון תבער הדבר: בשלכת. הוא שער שלכת שבירושלים:

פרשת משפטים

אבן עזרא

אשר נותן לב לפשטים. גם בכללים גם בפרטים. אז יתבונן למה נכתב וי"ו עם אלה המשפטים:

(א) **ואלה** המשפטים. אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו אמר השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל והחל להזהיר על אלהי הזהב ובכרית ברית עמהם כרדתו שהשם לבדו יהיה להם לאלהים והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית ואמר לו בסוף אלה התנאים פרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך ועיקר הפרשה להשמיד עבודת גלולים מארצם בהכנסם שם וככה פירש להם משה לפני כרות הברית כי כסוף

כא א ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם:

א ואלין דיניא די תסדר קדמיהון:

תולדות אהרן ואלה המשפטים. ערובין נד גטין פח קדושין לה ב"ק טו סנהדרין ז (סנהדרין יח ע"ג מא):

רשי

(א) **ואלה** המשפטים. (ש"ר) כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה); אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. ולא

בעל הטורים ואלה. נוטריקון והייב אדם לחקור הדין ־ המשפטים. נוטריקון הדיין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט: אשר. נוטריקון את שניהם רואים: תשים. נוטריקון תשמע שניהם יחד מדברים: לפניהם. נוטריקון לא פני גדיב־־הדר תתנכר מהם: סמיך משפטים ללא תעלה במעלות לומר הוו מתונים בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון. מעלות בגימטריא מתונים: וסמך משפטים לאלהי כסף לומר שלא ימנה דיין בשביל ממון. וכתיב לעיל מיניה כי חרבך הנפת עליה שצריך הדיין לראות כאלו חרב מונחת לו על ירכו. וסמך דינין לעבודה שהם מג' שהעולם עומד עליהם וסמך הוהם למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאילו בנה מזבח הסך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאילו נוטע אשרה אצל המזבח: ואלה המשפטים אשר. ס"ת מרה שנצטוו על הדינין במרה: ואלה המשפטים אשר תשים. ר"ת מרמה שאם יבא דין מרומה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמתו: המשפטים אשר. אלו מנעל סופר בלועם: אשר תשים לפניהם. בגימטריא דקדוקי תורה והקדוקי סופרים. ויש בפסוק ה' תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמיתו כאילו קיים חמשה חומשי תורה. וכאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית:

ספורנו

כא (א) **ואלה** המשפטים. הנה בפרשה של מעלה היתה האזהרה שלא תחמוד כל אשר לרעך. ואלה המשפטים אשר בם ידע האדם מה הוא כל אשר לרעך: אשר תשים לפניהם. שאין בהם עשה ולא תעשה כמו באזהרות

רמבן

כא (א) **טעם** ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי רצה להקדים להם המשפטים כי כאשר היה בעשרת הדברות הדבור הראשון בידיעת ה'. והשני באיסור ע"ג חזר וצוה את משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שתזהירם אתם עוד שיתנו לבם למה שראו ויזהרו במצות האלו שצויתים כי אתם ראיתם כנגד דבור אנכי ולא תעשון אתי כנגד לא יהיה לך להצלים ענין ע"ג ואלה המשפטים כנגד לא תחמוד כי אם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר הממון יחשוב שהוא שלו ויחמדהו ויקחהו לעצמו לפיכך אמר תשים לפניהם משפטים ישרים יבינו אותם ביניהם ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין. וכן אמרו במדרש רבה כל התורה כלה תלויה במשפט לכן נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות וכן יפרש באלה המשפטים המשפט בע"ג וביבוד האב וכרציחה והניאוף הנזכרים בעשרת הדברות ודרשו לפניהם ולא לפני כנענים מפני שהיה ראוי לומר

ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא נ׳ והסר דהבר לַחָפְשִׁי חִנָּם: ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא ג׳ ובענין

ב אֲרֵי תִזְבֵּין עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן: ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵל אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵיהּ

בגפו ג׳ ובעניינא. אם ף ר״פ בסדרא וסי׳ העבד. לבנו ייעדנה. שלש אלה. אסון. שן עבדו. שור נגח. גנב יגנב מעמו:

תולדות אהרן כי תקנה. עקידה שער סז זוכר נהר סיני: שש שנים. קדושין טו יז ערכין יח מדה מח (קדושין נט): ובשביעית יצא. קדושין טו ערכין יח: אם בגפו. קדושין כ: אם בעל אשה. קדושין כב:

רשי

לא לפני הדיוטות (גיטין פח) ואפי׳ ידעת בדין א׳ שהם דנין אותו כדיני ישראל: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים (ויקרא כה) והתנחלתם אותם בלקוח מן הכנעני אבל בלקוח מישראל יצא כו׳ ת״ל (דברים טו) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב״ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחק אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (קדושין כ): אם בעל אשה הוא. ישראלית (מכילתא): ויצאה

אבן עזרא

בסוף ולא תעבוד את אלהיהם והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: (ב) כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכלתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה רק וכי יכה איש את שן עבדו הוא כנעני וככה וכי יכה איש את עבדו וככה אם עבד יגח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל רק הוא ממשפחת אברהם וככה הבת וכל העבדים הנזכרים אחר כן דרך אחד לכל וראייתם דבר האשה וילדיה כי אמרו כי המשפחה תלויה באב ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע ועתה נהפך המלות כמשמעם אם עבד עברי אינו ישראלי למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו ורבים ככה והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי שהוא מבני עבר עליו כתיב אבי כל בני עבר הפך ואם הוא אבי כנען או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר אף אע״פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי ונחשוב כי הכתוב תפש דרך הקלה בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר והנה גם נקראו העברים שהם ישראל כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר ה׳ אלהי ישראל וכאשר שאל פרעה מי ה׳ א זה השם או השיבו השם אלהי העברים והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל והנה אם ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר השליחות וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אחר שהזכיר אדומי ובכה על רדפו בחרב אחיו הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב וכתוב וגם אתנו נער עברי לאכול את העברים לחם מכה איש עברי שני אנשים עברים נצים ויונה אמר עברי אנכי כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאיזה עם הוא וכתוב פן תעבדון לעברים והעברים היו לפלשתים ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבד העברי והעבריה וכם ף פירש לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי והחולקים אמרו והנה כתיב ורבים מעמי הארץ מתיהדים ואינם מישראל וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי׳ שהיו מתיחסים אל יהודה או שבו לתורת יהודה היה ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר והאומר זה מתעבר על ריב לא לו והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותם ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים והישראלי עד שנת היובל: שש שנים יעבוד. ולא יותר כמו שש שנים תזרע שדך ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי איזה שנה שתהיה ואל תתמה על מקץ שבע שנים הכתוב בירמיה כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימלא קץ שהוא תחלה ופעם שהוא בסוף וזה העבד הוא העבד הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב״ד רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך או לגר ימכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה בפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין. אמר ר׳ מרינוס יו״ד לחפשי נוסף כי הוא כמו למשעי אכזרי ורבי יהודה המדקדק אומר כי הלמ״ד נוסף כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי והיו״ד כאלו היא ליחס על דרך הקדמוני והלמ״ד כלמ״ד והשלישי לאבשלום בן מעכה ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והאחד היה מספיק כמו בתוך האהלי והוא תואר השם: ומלת חנם. מגזרת חננו אותם מטעם מתנה וטעם המ״ם לא ידענו כמ״ם ריקם: (ג) אם בגפו. י״א בגפו כמו בגופו ומצאנו גופת שאול ומשקלי השמות משתנים ואחרים אמרו שהוא כמו כנף וכנף בלשון תרגום וגפין כאלו אמר בכנף בגדו לבדו ואינו מטעם הענין כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר תלוי על גבו והנה יהיה כמו על גבי חרשו חורשים אמר הגאון הוצרך הכתוב לומר אם בגפו יצא וכאשר אמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא ואחר שאין.

רמבן

לומר אשר תשים להם כמו שאמר שם שם לו חק ומשפט ואמר לפניהם שהם יהיו הדיינין כי על השופט יבא הלשון הזה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה׳ לפני הכהנים והשופטים עד עמדו לבני העדה למשפט לפני אל יודעי דת ודין. ודרשו עוד לפניהם ולא לפני הדיוטות מפני שכתב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים עד האלהים יבא דבר שניהם וכתוב גם כן ונתן בפלילים שהם הדיינין המומחין הסמוכים עד משה רבינו ולכך אמר בכאן שהמשפטים האלה ישימו אותם לפני האלהים שיזכיר ולא לפני כנענים ולא לפני מי שאינו שופט על פי התורה והוא הדיוט לזה שאסור לבא בפניו כשם שאסור לבא לפני הכנענים ואע״פ שיודע שההדיוט הזה יודע שורת הדין וידין לו כהוגן אבל הוא אסור לשומו דיין ולהזקק לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו וההדיוט עצמו אסור לדון להם ואע״פ שהזכירו חכמים שתי הכתות האלה כאחת יש הפרש ביניהם שאם רצו שתי בעלי הדין לבא לפני ההדיוט שבישראל מותר הוא ובדקבלוה עלייהו דינו דין אבל לפני הכנענים אסורין היו לבא לפניו שידון להם ביניהם לעולם ואפילו היו דיניהם כדיננו באותו ענין:

(ב) כי תקנה עבד עברי. התחיל המשפט הראשון בעבד עברי מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון כמו שאמר בו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה׳ אלהיך על כן אנכי מצוך הדבר הזה היום. ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדוניו כיום השביעי ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל כי השביעי נבחר בימים ובשנים ובשמטות והכל לענין אחד והוא סוד ימות העולם מבראשית עד ויכלו. ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד רומזת דברים גדולים במעשה בראשית. ולכך החמיר בה הנביא מאד ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו וגזר בעבורה הגלות כאשר תגזור התורה גלות על שמטת הארץ וכמו שאכתוב עוד בעזרת הצור. וכאשר השלים משפט המצוה הזאת בעבדי העברים החל במשפט לא תרצח שהיא החמורה ובכבוד האבות ובלא תגנוב וחזר למשפט מכה איש בלי מיתת בה ואחרי כן לרציחת העבד שהיא חמורה ממיתת הולדות ואחרי כן לאברי ישראלים והעבדים ואחרי כן לנזקי הבהמות במיתה וכל הפרשיות בסדור ובכוונה נכונה:

(ג) ויצאה אשתו עמו. כתב רש״י וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו. ומדרש חכמים הוא והכניסו עמה הבנים מכתוב שאמר אחר כן ויצא מעמך הוא ובניו עמו ולא נתברר לי בדין הזה אם מעשי ידי האשה והבנים לאדון כל הימים אשר יזון אותם. והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל כי חמלה התורה על האשה והבנים שחייהם תלויין להם מנגד מצפים לידי הבעל ועתה שנמכר יאבדו בצרתם ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד ויקח מעשה ידיהם כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס וזהו לשון ויצאה אשתו עמו כי היתה אשת העבד עם בעלה כשפחה לאדוניו שהרי מעשה ידי שניהם שלו והוא חייב במזונותיהם אין ביניהם אלא שהרשות ביד האשה ללכת לנפשה וכן הבנים אינו חייב להם במזונותם אלא כקטנן בזמן שהאב מצווה או נוהג לזון אותם וכן פי׳ רש״י במס׳ קדושין וכל זה חמלה מאת השם עליהם ועל העבד שלא ימותו בצערו בהיות עמלו בבית נכרי ובניו ואשתו יהיו נעזבים ואע״פ שלא היה הוא מחוייב במזונותם מדין התורה כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות אבל כיון שדרך כל בארץ

אבן עזרא

שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו ותעמוד עמו עד שיצאו יחד : (ד) אם אדוניו יתן . מצאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמות אבל לא בפעלים אמרו אדון גם אדונים והוא לשון יחיד מיד אדונים קשה ובסמוכים אמרו אדוניו ולא אמרו אדונו כי לא נמצא ולשון המדבר אדני שאל ואסור נאמרו בלשון רבים שלא יתערב עם השם הנכבד וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד כמו בכינוי אדני שאל וככה מלת אלוה אמר רבי מרינוס זו כמו לאלוהו ולא לאלוהיו דרך בזיון : אם אדניו יתן לו אשה . זאת האשה על דרך הכמינו היא כנענית ויתכן להיות פירוש כנענית על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה וככה כל עבד כנעני כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה ובשלמה כתיב מן הגוים אשר אמר ה׳ הם לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם וזה כתוב על נדנית חתיות ולא מואביות עמוניות : (ה) ואם אמר . כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים עד כי אהבך ואת ביתך : (ו) והגישו . מלת אלהים כמו מקימי משפט אלהים בארץ והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבי השער : ועבדו לעולם . ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן כמו כבר היה לעולמים ומנים וישב שם עד עולם עד זמן שיהיה גדול וכן ועבדו לעולם . לזמנו של יובל שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש או יהיה

רש״י

ויצאה אשתו עמו . וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (קדושין כב) : (ד) אם אדוניו יתן לו אשה . מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים או אינו אלא בישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים יוצאה שנא׳ (דברים טו) אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש : (ה) את אשתי . השפחה : (ו) אל האלהים . (מכילתא) לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו : אל הדלת או אל המזוזה . יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת״ל (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת״ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (קדושין כב) : ורצע אדוניו את אזנו במרצע . הימנית או אינו אלא של שמאל ת״ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע (שמות כט) תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר אברים שבגוף (מכילתא) אמר רבי יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע . ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע . ר״ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר״ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב״ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם : ועבדו לעולם . עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו (קדושין טו) ת״ל (ויקרא כה) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשים שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל נ׳ שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג :

וכי

מקרא

יֵצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ ד אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ ה וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃

אונקלוס

עִמֵּיהּ׃ ד אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלֵיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָתָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי׃ ה וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנַי לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין׃ ו וִיקָרְבִינֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח לְעָלָם׃

ו׳ ר״פ בענין ג׳ — ג׳ וכנגוק — ג׳. ל׳ — כל איוב חסר במ״ב

מסורה

אמר ו׳ ג׳ מלאים וג׳ חסרים וסי׳ ואם אמר יאמר . אמר אמרתי כי שנאתי . אם אמר אמר לנער אלין חסר . ואלין כלאים . כה תברכו . לכן נאם ה׳ אלהי ישראל . דעלי . אמרים אמור למנאצי דירמיה : י״ב פסיסים אית בהון את ואת ואת ונולה ביניהון וסי׳ ויהי נח . ויולד נח ויחי הרח . ואם אמר יאמר העבד . וערכו בני אהרן . אתה ההלת . השקיפה . את המארה . כי נסך ה׳ עליכם . אנכי עשיתי את ארץ . ושלהתי בכם את החרב . הנני משליח בם את החרב . אזנו ז׳ במסר בתהלים סי׳ קי״ו :

תולדות אהרן

תולדות אהרן אם אדוניו . בס טו : האשה וילדיה . יבמות כב כג ע עח קדושין סח סט תמורה כה (קדושין סד) : ואם אמר . קדושין טו יז כב : אהבתי את אדוני . קדושין כא כב : לא אצא חפשי . קדושין כב : והגישו אדוניו . (קדושין נח נט סב) : המזוזה . קדושין כב : ורצע אדוניו . קדושין יד טו כא כב : את אזנו . יבמות קד קדושין טו : במרצע . קדושין כא : ועבדו לעולם . קדושין טו כא :

בעל הטורים

בעל הטורים אל הדלת . לומר שישמור בית אדוניו : מרצע . עולה כמנין ת׳ שהשם גאלנו אחר ת׳ שנה מבעבוד מצרים והוא הלך ונשתעבד אחר כן לפיכך ירצע במרצע . ועבדו . בגימ׳ לא סכן : ועבדו הוא בא״ת ב״ש פיסק״ף בגימטריא לא סכן ולא הכה :

רמבן

הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים צוה האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם וכוונת הכמים בבניו הבנים והבנות . וראיתי במכילתא יכול שיהא חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם ת״ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו . עמו להוציא ארוסה שאינה עמו וגם זה ראיה לדין שאמרתי כי אין מנהג הארוסה ושומרת יבם לסמוך על האיש ולכן לא הטילה התורה מזונותי׳ על האדון ואפי׳ נתחייבו היבם והארוס לזון אותם מן הדין בזמן הידוע בתלמוד הוא עליו כשאר חובותיו ולא נתחייב בהן האדון ושוב מצאתי במכילתא אחריתא דרבי שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונותיו אף לאשתו ובניו חייב במזונותיהן עדיין אני אומר אשה ובניו שהיו לו עד שלא לקחו רבו חייב במזונותיהן משתחלה לא לקחו אלא על מנת כן אבל אשה ובניו שהיו לו משלקחו רבו לא יהא חייב במזונותיהן ת״ל אם בעל אשה הוא וגו׳ שתי נשים כאן אחת עד שלא לקחו רבו ואחת משלקחו רבו יכול אפילו היה לו ארוסה ושומרת יבם שהוא אינו חייב במזונותיהן רבו אינו חייב במזונותיהן אשתו ובניו יוכיחו שהוא אין חייב במזונותיהן ורבו חייב במזונותיהן ת״ל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא עמו חייב יצאה זו שאינה עמו . יכול אפילו שאינה ראויה להתקיים עמו כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ת״ל ויצאה אשתו עמו מי שראויה להתקיים עמו יצאה זו וכו׳ . יכול אפי׳ נשא אשה שלא מדעת רבו תלמוד לומר היא . מה הוא מדעת רבו אף אשתו מדעת רבו יכול יהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ודין הוא . ומה עבד כנעני שאין רבו חייב במזונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו עבד עברי שרבו חייב במזונותיו אינו דין שיהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ת״ל הוא . הוא מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו . ויצאה אשתו עמו אל תפריסנו מאשתו אל תפריסנו מבניו עד כאן הברייתא הזו ועדיין אני אומר שאם רצו אשתו ובניו ליזון משל אדם הוא לוקח מעשה ידיהם כמו שכתבתי ולא באו למעט בברייתא הזו אלא שאינם שלו כדין עבד כנעני וכדין העבד עצמו אלא יכולים הם לומר אין אנו ניזונין ואין אנו עושים ונתחדש לנו מן הברייתא הזו שאם נשא אשה שלא ברצון אדוניו אינו חייב במזונותיה ולא במזונות ולדיה שכיון שברשות אדוניו למסור לו שפחה כנענית אינו חייב במזונות הישראלית הזאת . ודרשו עוד ממלת עמו שלא תפריסנו מאשתו ומבניו לומר שאין רבו יכול לומר לו עם השפחה שמסרתי לך תתיחד ותישן בלילה ולא עם אשתך הישראלית אלא הרי הדבר ברשות העבד :

(ד) **אם** אדניו יתן לו אשה . בכנענית הכתוב מדבר או אינו אלא ישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדניה הא בכנענית הכתוב מדבר זה לשון הברייתא השנויה במכילתא וכתב רש״י שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים שנא׳ כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ואין זה מכוון כהוגן כי אם נאמר שהיא בישראלית לא במוכר את בתו לאמה שיוצאה בסימנים כי היאך יתננה לו אדוניו והוא אין בידו למוסרה לשום אדם אחר וכן הראיה שאף היא יוצאה בשש אינה אלא לדבריו שכתוב במוכר עצמו שאינו נמכר אלא לשש והם בתלמוד דברי יחיד והלכה במוט עצמו שנמכר לשש ויותר על שש אם כן אין אשה יוצאה בשש אלא כשמכרה אביה אבל מה שאמרו הא בכנענית הכתוב מדבר מפני שאמר האשה וילדיה תהיה לאדניה שהולידם בכנענית לאדון שולד שפחה כנענית כמוה . אבל בישראלית אפי׳ היתה עבריה גדולה שמכרה עצמה בניה של אב הן :

(ו) **והגישו** אדניו אל האלהים . לב״ד צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו ואמר ר״א כי נקראו השופטים אלהים בעוד שהם מקיימי משפטי האלהים בארץ . ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אדניו אל האלהים עד האלהים יבא דבר שניהם לרמוז כי האלהים יהיה עמהם בדבר המשפט הוא יצדיק והוא ירשיע וזהו שאמר אשר ירשיעון אלהים וכך אמר משה כי המשפט לאלהים

ס ז וְכִֽי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ ח אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא לו קרי יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃

ל' . ג' . ל' — ל' . ל' — ג' — יא"א ר"פ ונענין — ב' כתרי ליבנא

ז וַאֲרֵי יְזַבֵּין גְּבַר יָת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין׃ ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דְּקַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִינַהּ לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוּנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ

כצאת ג' וסימן העבדים. כצאת משה אל האהל. כצאת השמש בגבורתו: יעדה ג' וסימן אם רעה בעיני אדניה. אשקלון ואל חוף הים. שמעו מטה ומי יעדה:

תולדות אהרן וכי ימכור איש. כתובות מ מו מז סוטה כג קדושין ג יט כ. ערכין ל: כצאת העבדים. קדושין טז כ: בעיני אדוניה. קדושין יט: אשר לו יעדה. קדושין יט בכורות יג: והפדה. קדושין יח יד טו יט בכורות יג: לעם נכרי. (קדושין יח): בבגדו בה. קדושין יח בכורות לד:

רשי

(ז) וכי ימכור איש את בתו לאמה (מכילתא. ערכין כט) בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא נמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין. אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובד' שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנעני' יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. (מכילתא) שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה כמספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש כמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב' שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב (קדושין יח): בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא

אבן עזרא

יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי: (ז) את בתו לאמה. קטנה היא שהיא ברשות האב כמו הבת שהוא מפר את נדרה. ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה כי על האב ידבר לעם נכרי: (ח) לא ימשול למכרה בבגדו בה. כמו מדוע נבגד איש באחיו. ואמת נכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל וזה ידעו מהקבלה ושמו זה לזכר ולאסמכתא ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק כי כמהו שלם ישלם כאשר אפרש. אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל כי הוא שם המין הכולל כמו ויאמר מצרים רק להיות שם שטעמו כלל כמו עם וגוי וקהל ועדה לא יתכן שיאמר על היחיד ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה. וטעם לא תצא כצאת העבדים. שיציאתם לעולם אחר שש שנים כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים רק אם הגיעו קודם שש לזמן שהיא ברשותו תצא: (ח) אם רעה. שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה וזה הוא טעם אשר לו יעדה שהיא יעודה לו להיותו אשתו. או יעדה להיותה אשת בנו. ודע כי לא לו קרי וכתיב הוא בפנים באל"ף ובחוץ בוי"ו ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו כמו הוא עשנו ולא אנחנו הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו. והנכון בעיני כי זה השני הוא האחד לבדו וככה כולם אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לא באל"ף ובין לו בוי"ו או בה"א כמו הלה היא ברכת בני עמון כל אלה הפסוקים אל"ף מבפנים ומבחוץ וי"ו כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם. ודע כי מלת והפדה מהפעלים היוצאים כמו והפודך אשר פדה את נפשו כי פדיתים והנה והפדה פועל יוצא לשנים פעולים כמו המצמיח הרים חציר או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם. והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחד מקרוביה כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית או עד הזמן שתהא ברשותה וכפי החשבון יהיה הפדיון: לעם נכרי. פירשנו ודע כי כל עם שאינו ישראל נקרא נכרי ואינו כמו זר כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם יהיה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע אף על פי שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו ובני יצחק היו יעקב ועשו וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו

בעל הטורים כצאת ג' במסורה. הכא ואידך כצאת משה האהלה. כצאת השמש בגבורתו. וי"ס פני משה כפני חמה וזהו כצאת השמש בגבורתו וכן הא דאמרינן פועל ביציאתו משל בעה"ב פי' שאינו צריך לצאת למלאכתו אלא מביאה חמה אע"פ שאינו מתחיל במלאכתו עד אחר שעה שיצא החמה שהרי מתבטל מבעה ביציאה החמה ביוצא מביתו עד שיגיע למלאכה לא כן שימכר לצאת כדי שיתחיל במלאכה ביציאת החמה וזהו כצאת העבדים שאינו חייב לצאת אלא כצאת החמה: בבגדו ב' במסורה. בבגדו בה. ואידך והתפשטו בבגדו. ופירשו דאמר ר"א כיון שעניתו עליה שוב אינו רשאי למכרה. דילפינן לה מבגדו דכתיב שהוא בגד ממש ור"ע נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה ודורש בבגדו לי' כגידה איהו נמי יליף בגד דכתב מסכא. שנס לשם כותנ נגידה בכובד כמ"ד לעשות צרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו:

רמבן

לאלהים הוא וכך אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט וכן אמר הכתוב אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט כי האלהים הוא השופט וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. וזה טעם כי לא אצדיק רשע על הפירוש הנכון. ובאלה שמות רבה ראיתי אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו שנא' כי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט: ועבדו לעולם. פירשו רבותינו כי הוא עד היובל ואמר ר"א כי פי' עולם זמן בלשון הקדש כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו ומנים וישב שם עד עולם. ולכן אמר ועבדו לעולם לזמנו של יובל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו ויציאת חירות כאלו עולם מחודש לו ויהיה פירוש שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי. והמשכיל יבין כי לעולם כמשמעו כי העובד עד היובל עבד כל ימי עולם ולשון מכילתא רבי אומר בא וראה שאין עולם אלא חמשים שנה שנא' ועבדו לעולם עד היובל. ושכח ר"א מה שהשכיל וכתבו במקום אחר:

(ז) לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים בשן ועין לשון רש"י. וכן דרשוהו רבותינו וכך היא שאין עבד עברי נקרא עבד כחם. ואני תמה ולמה הוצרך הכתוב לומר כן ואולי לא נדון בעבריה שתצא גם בשן ועין בק"ו מן הכנענית ואמר זה בעבריה והקיש אליה העברי. אבל בעל הלכות גדולות כתב מפני שיציאת העבדים בשן ועין קנס הוא ואין למדין מן הקנסות עשה זה מצות לא תעשה יזהיר את האדון שאם בא להוציאה מרשותו בשן ועין שיעבור בלאו אבל ישלם לה דמי השן והעין ותהיה עמו ליעוד עד הזמן כי יהיה זה רעה רבה שהפיל את שנה בכעסו עמה ויוציאנה מביתו אשר היתה מיחלת ליעודו לאחר שפגם אותה. ועוד כי פעמים רבות יהיו דמי הנזק בראש האיברים יותר מדמי עבודתה בהיותה קרוב לצאת עתה והחמיר הכתוב על האדון בלאו שלא יגזול ממנה דמי ראשי אבריה אפי' ירצה להוציאה בהם ואפשר שההוצאה עצמה אסורה עליו עד הזמן כי חייבו הכתוב במזונותיה ולעמוד עמו אולי תמצא חן בעיניו ותתיעד כאשר הזהיר בלאו בשארה כסותה ועונתה לא יגרע ולזה הדעת ימנה לא תצא כצאת העבדים בכלל שס"ה מצות לא תעשה:

(ח) לעם נכרי לא ימשול למכרה. אינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב בבגדו בה אם בא לבגוד בה שלא לקיים מצות יעוד וכן אביה שבגד ומכרה לזה לשון רש"י. וא"כ יהיה לעם נכרי כמו לאיש נכרי ולא מצינו לו חבר בכל הכתוב. ושמא יהיה למ"ד לעם כמשך לעם נכרי לא ימשול למכרה לעם ופי' לנכרי כלומר לאיש נכרי מכל העם ויהיה נכרי כמו ועלביך בבית נכרי בבית איש אחר מכרים אמריה החליקה שאינה אשתו וכל זה לקיים דברי חכמים שאומרים כך שאין אדם רשאי למכור את בתו לשפחות אחר שפחות ואמרו כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה. אבל ראיתי במכילתא לעם נכרי לא ימשול למכרה הרי זו אזהרה לב"ד שלא ימכרנה לנכרי. ונראה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר

ספורנו

באזהרות הפרשה של מעלה אלא כביקרה הנוכח לשפוט ישפטו בזה האופן: (ז) לא תצא כצאת העבדים. אין ראוי לאדם כשר לקנות עבריה לשפחה שלא מדעתה. אבל תהיה מקנתו לקחתה לאשה לו או לבנו וכסף דמיה יהיו נהוגים לקדושין לאביה שהוא זכאי בהם כפי מה שבא בקבלתם ז"ל: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. אעפ"כ אם לא תישר בעיניו לא ישאנה שמא ישנאה אבל יסתלק האב והאדון להפדותה: לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה. האב בהיותו בוגד בבתו למכרה כאמרו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו וזה אחר שירצה כובל איש נכרי ביתרה! מקנה איש ישראל את בת ישראל שלא לשם אישות לא ימשול למכרה אחר כך לעם נכרי כזה

אבן עזרא

לבדו אשר לו נתנה הארץ והנה נכרים יחשבו כני הפלגשים ובני עשו עמהם : (ט) ואם לבנו ייעדנה. על משקל וירשנה מועד כמו מוקד : וטעם כמשפט הבנות. בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו : יעשה לה. גם הבן גם האב אם הוא יקחנה: אם אחרת. בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה : (י) שארה. מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה : וענתה. יש אומר דירתה וכמוהו לפי דעתם ועונה איים ועונתה שמה ולפי דעתי כי ועונה איים כמשמעו כמו ועניה ואמרת דרך משל כי שם כתוב ושעיר על רעהו יקרא גם ועונתה שמה תנין כמו ענו לה' בתודה. ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים כי מלת עת בחסרון נו"ן כמו אמת על כן נדגש התי"ו והנה עתך או עתו כמו אמתו ג"כ עתה והנה עונתה מגזרת עת ועת' היא זאת העת : (יא) ואם. אחז דרך קצרה כמו שלש סאים כי הנכון השלש האלה ורבים חשבו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונת' וזה לא יתכן כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה והיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה ועוד כי יפת תואר שהיא נכריה כתוב עליה ומכור לא תמכרנה בכסף ואף כי זאת רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו ייעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא פי' באחת מאלה וכמוהו רבים. ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שנאמר ויצאה חנם והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור. כדרך כי מת אתה ולא תחיה : (יב) מכה איש. טעם להזכיר זה אחר
זכר

רשי

שלא לקיים בה מצות יעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה : (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך : כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה : (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא) : שארה כסותה ועונתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו כבר : שארה. מזונות (כתובות מז): כסות'. כמשמעו. עונתה. תשמיש : (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה : ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה לימדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנא' (דברים טו) העברי או העבריה ועבדך שש שני' ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. (קדושין ד' מכילתא) או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק : (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש : מכה איש ומת · (סנהדרין
למה

מקרא

ט וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃ יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה

אונקלוס

בַּהּ׃ ט וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְמִינַהּ כְּהִלְכַת בְּנָת יִשְׂרָאֵל יַעֲבֵיד לַהּ׃ י אִם אוֹחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זִיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע׃ יא וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעֲבֵיד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף׃ יב דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵיהּ

ג' ומ"ג ז' פתח

ג'

מסורה

כמשפט ד' ה' פתחין וב' קמצין וסימן כמשפט הבנות. כמשפט צידנים. את ה' היו יראים. ויעשו את חג הסכות. ויעמוד כמשפט דוד אביו. פנה אלי וחנני. ולכל העלות עלות. ב' בתראה קמץ: שארה ב' פסוקים מן ג' מלין מורדפים ומפקין ה' וסימן שארה כסותה וענתה. אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. וחד מן ד' מלין ספיק מורדפים משושה חגה חדשה ושבתה: וענתה ד' חסר בלישנא וסימן שארה כסותה. מענה אלהי קדם. היתן כפיר קולו ממענתו. וימלא טרף חוריו ומענתיו:

תולדות אהרן

ואם לבנו יעדנה. (קדושין נח יבמות יא): אם אחרת. (קדושין ט טז): שארה. כתובות מז מח: שארה כסותה וגו'. נדרים טו גטין סד (כתובות ל קדושין נח): ויצאה חנם. כתובות מו קדושין ג ד בכורות כ (קדושין נח נט): מכה איש סנהדרין פד:

בעל הטורים

בעה"ט וענתה. חסר ו' לומר לך שעיקר עונה הוא בבנה ולא בשאר שבת ימי החול: ויצאה ב' במסורה. ויצאה חנם אין כסף. ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר: אין כסף. בגימטריא בסימנין. סמך אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקי"ל כדרבה:

ספורנו

כזה: (ט) כמשפט הבנות יעשה לה. בנו שהם שאר כסות ועונה אע"פ שהוא לא קנה אותה ולא קדשה: (י) לא יגרע. שאין מותר להרבות נשים אלא היכא דמצי למיקם בספוקייהו (יבמות פרק הבא על יבמתו) באופן שלא יגרע את הראוי לראשונה

רמבן

לאחר אבל היא מניעה לגמרי מן הנכרי שלא ימכור אדם בתו לשפחות לעו"ג כי מפני שאמר בעבד עברי ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה. והטעם ידוע. וזה פשוטו של מקרא בודאי שאמר כי אחרי שהפדה האב המוכר לא יוכל למכרה לעו"ג והוא הדין מתחלה אבל כי לפעמים אדם רוצה מאד לפדות את בתו מן האדון שלא יעדה ויחפוץ למכרה לעו"ג לשנה או לשנתים להוציאה ממנו והזהירו הכתוב מזה. או יחזור לתחלת הענין כי ימכור איש את בתו לאמה לא ימשול למכרה לנכרי. וא"כ מה שדרשו בתלמוד שלא ימכור אדם את בתו לשפחות אחר שפחות הוא מיתור בבגדו בה שהרי לעם נכרי אינגו רשאי למכרה לעולם. ואם כן למה אמר בבגדו בה שמשמעו לומר דכיון שבגד בה פעם אחת ומכרה לשפחות לא יבגוד בה פעם אחרת. לפיכך ידרשו הכתוב כן לעם נכרי לא ימשול למכרה ובבגדו בה כלומר ולא ימשול למכרה בבגדו בה שכיון שמכרה שוב לא ימכרנה ובהרבה מקומות דרשו כך קרי ביה הכי לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור תתננה ואכלה או מכיר לנכרי וכן דרשו בכאן ויצאה חנם ויצאה אין כסף ומפני היתור עשו מהן שתי יציאות ויצאה חנם ויצאה אין כסף ולמדו ממנה יציאה בנערות ובבגרות למי שאין לה נערות והוא בגר דאילונית כמו שאמר בתחלת קדושין. ודרך הפשט בפרשה זו שיאמר כי ימכור איש את בתו הקטנה לאמה לא תצא כצאת העבדים האלה הנזכרים בשביעית וביובל שלא יוכל האב להוציאה מביתו לעולם אם תיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו אבל יקחנה לו לאשה כרצונו ואם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה להיות לו לאשה כי הקונה בת ישראל לקחתה לו לאשה יקנה אותה והנה היא מיועדת לו מן הסתם. ועתה אם לא יחפוץ בה אדוניה והפדה האב הנזכר כי אסור לו לכניסה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא הפצתי לקחתה ולא יוכל למכרה לעם נכרי כבואו לבגוד בה כי זאת בגידה שימכור אדם בתו זולתי למי שיוכל לישא אותה או טעמו שכל מוכר בתו בוגד בה:

(ט) במשפט הבנות יעשה לה. על דרך הפשט יתכן שיאמר שאם ייעדנה הקונה לבנו והוא הסדוך שיעדכנה לו כי יעוד לשון זמון הוא מן המועד אשר יעדו כמשפט אשר יעשה האדם לבנותיו יעשה לה שיתן לו משלו כמוהר הבתולות וגוה בזה כאשר גוה בהענקה והכל חסד מאתו יתעלה. ועל דרך רבותינו והוא האמת כמשפט הבנות אשר ישיאו אותן האבות יעשה לה הבן ופי' משפטן כי אם יקח אחרת: (י) שארה כסותה ועונתה. של זו לא יגרע ואין צורך לומר אם לא ישא אחרת כי הכתוב דבר בהווה ופי' רש"י שארה מזונות כסותה כמשמעה עונתה תשמיש וכן אמר אונקלוס זיונה ובגמ' אמרה על מי שאמר כך והאי תנא סבר מזונות דאורייתא דתניא שארה אלו מזונות וכן הוא אומר וימטר עליהם כעפר שאר וגו' והמובן בסוגיות הגמ' שהם דברי יחיד והלכה מזוני תקינו לה רבנן. וגם על דרך הפשט למה יזכיר במזונות שאר שהוא הבשר והראוי שיזכיר לחמה כי על הלחם יחיה האדם ובו יהיה החיוב וחשב ר"א לתקן זה ופי' שארה מזון שיעמיד שארה שהוא בשרה ואין בזה טעם שיאמר הכתוב לא יגרע הבעל בשרה. ולכן אני אומר כי פי' שאר בכל מקום בשר הדבק והקרוב לבשרו של אדם נגזר מלשון שאר בשרו כלומר שאר בשרו מלבד בשר גופו ויקראו הקרובים שאר אל כל שאר בשרו שארה הנה כענין אך עצמי ובשרי אתה ויאכל אני בשרו וכן שם ושאר נין ונכד והקרוב אליו וכן ככלות בשרך ושארך עצמך ובניך שהם הבשר הקרוב לך ויקרא הבשר הנאכל שאר וימטר עליהם כעפר שאר כי הבשר הנאכל ידבק באוכל ויחזור לבשרו. ויתכן שיהיה מזה ככלות בשרך ושארך בשר גופך ושאר הבשר הנעשה מן המאכל יכלה ולא יהיה לך לבשר ותקרא האשה שאר לבעל כמו שדרשו כי אם לשארו שארו זו אשתו והוא מן הענין שאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד והנה שארה קרוב בשרה וכסותה כסות מטתה כמו שנאמר כי היא כסותו לבדה במה ישכב ועונתה הוא עונה שיבא אליה לעת דודים ואם יהיה פי' שאר כמו בשר כדברי המפרשים נאמר כי על כל שאר בשרו כמו בשר בשרו כענין כי אחינו בשרנו הוא ג"כ נפרש שארה לא יגרע שלא ימנע ממנה בשרה כלומר הבשר הראוי לה והוא בשר הבעל אשר הוא עמה לבשר אחד. וענין הכתוב שאם יקח אחרת קרוב בשרה של זו וכסות מטתה ועת דודיה לא יגרע ממנה כי כן משפט הבנות והטעם שלא תהיה האחרת יושבת לו על מנוה כבודה והיו שם לבשר אחד וזו עמו כפילגש ישכב עמה בדרך מקרה ועל הארץ כבא אל אשה זונה ולכן מנעו הכתוב מזה וכך אמרו הכמים שארה זו קרוב בשר שלא ינהג בה כמנהג פרסיים שמשמשין בלבושיהן וזה פי' נכון כי דרך הכתוב בכל מקום להזכיר המשכב בלשון נקי ובקצור ולכן אמר באלו ברמז שארה כסותה ועונתה על שלשת הענינים אשר לאדם עם אשתו בחבורן ויבא זה כהוגן על דין ההלכה ויהיו המזונות ותלבושי האשה תקנה מדבריהם:

(יא) ואם שלש אלה, היעדה לו או לבנו או הגרעון לא יעשה לה אז תצא חנם אין כסף כצאת העבדים בשנים:

מכה

אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ יג וַאֲשֶׁר֙ לֹ֣א צָדָ֔ה וְהָאֱלֹהִ֖ים אִנָּ֣ה לְיָד֑וֹ וְשַׂמְתִּ֤י לְךָ֙ מָק֔וֹם אֲשֶׁ֖ר יָנ֥וּס שָֽׁמָּה׃ ס יד וְכִֽי־יָזִ֥ד אִ֛ישׁ עַל־רֵעֵ֖הוּ לְהָרְג֣וֹ בְעָרְמָ֑ה מֵעִ֣ם מִזְבְּחִ֔י תִּקָּחֶ֖נּוּ לָמֽוּת׃ ס טו וּמַכֵּ֥ה אָבִ֛יו וְאִמּ֖וֹ מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס טז וְגֹנֵ֨ב אִ֤ישׁ וּמְכָרוֹ֙ וְנִמְצָ֣א בְיָד֔וֹ מ֖וֹת

ח' ר"פ · ג' ד. ג' · ג' הסר וחד מ"ל. ס' · ג' · ח' · ג' וחסר · ג'

אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יג וּדְלָא כְמַן לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵיהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דְיֵעֲרוֹק לְתַמָּן׃ יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִינֵּיהּ לְמִקְטַל׃ טו וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ טז וּדְיִגְנוּב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִינֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃

ואשר לא ח' נמסר פרשת וארא: על רעהו ה' וסי' וכי יזד איש. כי כאשר יקום איש. ושעיר על רעהו יקרא. כה תאמרו איש על רעהו. גבר מחליק על רעהו: בערמה ב' וסי' להרגו. ויעשו גם הם: ומכה ד' קמצין ג' ר"פ וחד מצעות פסוק וסי' אביו ואמו. נפש בהמה. ומכה בהמה. ב' בו

תולדות אהרן ואשר לא צדה. ב"ק כו מכות ו י: ושמתי לך מקום. מכות יב זבחים ט יז (ערכין כ): וכי יזד. יומא פה סנהדרין מא סט (סנהדרין כב כו): מעם מזבחי יבמות ו סנהדרין לה לו: מכה אביו. סנהדרין פד חולין יא (קדושין סז): וגונב איש. סנהדרין פה:

כד) למה נאמר לפי שנא' (ויקרא כד) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה ועוד אלו נאמר ומכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל (שם) ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (מכילתא): (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוון: צדה. לשון ארב וכן הוא אומר (שמואל א כד) ואתה צודה את נפשי לקחתה. ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צידיה ופועל שלו צודה וזה הפועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנח' חברו בחלק הצד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלוקות של צד נחברנו בחלק (ישעיה סו) על צד תנשאו (שמואל א כ) צדה אורה (דניאל ז) ומלין לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מכל מקום לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון (תהלים צ"א) לא תאנה אליך רעה (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און (מלכים ב ה) מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (שמואל א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גולה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה (מכות יב): (יד) וכי יזיד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו עבד ורופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על עבד להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. (זבחים קיו) אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו. (סנהדרין לו) לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגונב איש ומכרו. (ת"כ) למה נאמר לפי שנאמר (דברים כד) כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש. אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מניין תלמוד לומר וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מניין תלמוד לומר (דברים כד) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה (סנהדרין פה). מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא והפסיק הענין וכתב עוד וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן

זכר העבד והאמה. כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו, וזה האיש הוא מישראל. מות יומת. כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד כאשר תראה בסמוך: (יג) ואשר לא צדה. כמו בצדיה. ואתה צודה את נפשי. והנה הוא כענין ארב ועושה במזיד: אנה לידו. כמו כי מתאנה הוא לי. מבקש סבות ועלילות. והנה טעמו שהשם סובב ותכן עלילות שימות זה מיד זה ולא עלתה במחשבתו. והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו. וכתיב לא יאונה לצדיק כל און: (יד) וכי יזיד, טעם להרגו. כאילו כתיב והרגו בערמה. וכמוהו כי תחל לזנות. שפי' כי תחלל נפשה לזנות. על כן אביה היא מחללת. וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שנים טעמים. על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמרו כי תחל לזנות. כי מלשון תחלה יאמר תחל, כמו תחל לספור: מעם מזבחי. הנה זה הפך הפסוק הראשון ששם כתוב ושמתי לך מקום והם ערי מקלט. רק המזיד שינוס אפילו על מזבחי. כאשר עשה יואב יומת. וקדמונינו אמרו אפי' כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת: (טו) ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת. הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות. כמו מכה אביו. ומכה ישרת בעבור אחר ובעבור כבוד האבות. הוצרך לומר אפילו שלא יכה רק יקללם יומת: (טז) וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל אביו. והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה. כי הנגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב: ונמצא בידו. בסוק לפני המכרו יומת: ומקלל

בעה"ט מקום. בגי' לאלפים אמה לומר שאף התחום קולט: אשר ינוס שמה. וסמיך ליה וכי יזיד איש לומר שגם המזיד גולה שם וב"ד שולחין ולוקחין אותו משם: יזד ב' במסורה. הכא וכי יזיד ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי. פי' אם הנביא יזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו הרי הוא כהורג לחבירו כמו הנביא שנבית אל בההזיר הנביא אשר בא בדבר השם וכתש לו וגרם לו שנהרג: על רעהו ה' במסרה. וכי יזיד איש על רעהו. כאשר יקום איש על רעהו. ושעיר על רעהו יקרא ביפעים בבי מסלת בבל. כה תאמרו איש על רעהו כענין בירמיה נביאי השקר. גבר מחליק על רעהו. לומר מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתנבא לו נבואות שקר להתליו בדברים כאלו מהריגו וזהו ושעיר על רעהו יקרא וכאלו הורגו וזהו ורצחו נפש: בערמה ב' במסרה. הכא ואידך ויעשו גם המה בערמה בגבעונים זה שהזיד להרוג בערמה וריחק עצמו מעדת ישראל ע"כ מעם מזבחי תקחנו למות אבל בגבעונים שבערמה קרבו עצמם לעדת ישראל וזכו להיות חוטבי עצים ושואבי מים למזבח זה נתרחק מן המזבח ואלו נתקרבו למזבח (מאדוני אבי הרא"ש ז"ל):

רמבן

(טו) מכה אביו ואמו מות יומת. כבר למדו חכמים שמיתתו בחנק ולכך סמך לו וגונב איש ומכרו שגם הוא באותה מיתה והפריש ממנו ומקלל אביו ואמו מפני שהוא בסקילה שנא' בו אביו ואמו קלל דמיו בו וכל מי שנא' כלשון הזה הוא בסקילה נלמד ממה שכתוב באבן ירגמו אותם דמיהם בם. והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה מפני שחטא הקללה מצוי יותר שהכסיל כאשר יכעוס והתקצף וקלל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום והעבירה כפי מציאותה תמיד צריכה יסור גדול או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת ה' והנה צריך להעניש על חטאו באביו ואמו ועל אשר נשא שם ה' אלהיו לפשע וחטא. והגאון רב סעדיה אמר כי הכנים דבר הגונב איש בינינן בעבור כי על הרוב הנגנבים הם הקטנים ויגדלו במ"א ולא יכירו אותם ויבא שיכום ויקללום:

(טז) ונמצא בידו. קודם המכירה ל' רש"י. ולא הבינותי זה אם ללמד שיראוהו עדים בידו קודם המכירה וכי תעלה על דעתך שיהא זה נהרג עליו עד שיראוהו עדים שגנב ומכר ודי במה שאמר וגונב איש ומכרו והמציאות בידו איננה ראיה גמורה אבל הכתוב בא ללמד על מה שמביאו הגונב נפש אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו ואמר בברייתא גנבו ולא מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור והענין ללמד שדינו כדין שאר הגנבים בממון שאם טבח ומכר ברשות הבעלים פטור ואם הגביהו או שהוציאו מרשות הבעלים חייב. וכן זה צריך שיבוא הגנב לרשותו וכן אם הגביה הנער על כתפו ומכרו לאחר חייב דהא קרינא ביה ונמצא בידו ולא תהא חזרו קונה לו יותר מידו. וכן מה שאמר מכרו ועדיין הוא ברשותו שלא הוציאו הלוקח מרשותו כלל ואע"פ שנתן בו מעות כיון שלא הוציאו מגם פטור. ולא ידעתי אם לומר שצריך קנין כמשפט הקניות שימשכנו מרשות המוכר לסימטא או עד שיגביהנו או קיום גזרת הכתוב בנפש לומר שאפי' נגמר המכר ביניהן וקנה בהגבהה או במשיכה בחצר של שניהם יהיה פטור עד שיצא מרשותו לרשות

ספורנו

לראבונה: (יג) והאלהים אנה לידו. שלא פשע לעשות דבר גורם זה אלא שמגלגלין חובה על ידי חייב כאמרו וגם רשע ליום רעה: ושמתי לך מקום אשר ינוס. לכפר עונו בגלותו: (יד) מעם מזבחי. אע"פ שכל מחנה לויה היה קולט במדבר: תקחנו

אבן עזרא

(יז) ומקלל. מאנו קללה בזכירת השם. כמו ויקללם בשם ה'. גם בלא זכרון השם: (יח) וכי יריבן. אמר הגאון באגרוף. כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה. ורבי מרינוס אמר כי האל"ף נוסף כמו אל"ף אזרועי. מגזרת גרפם דבר שיגרוף בידו. וככה בלשון ערבי: (יט) אם יקום. על לשון חז"ל נסמוך שפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים רק על עצמו: ונקה המכה. שיוציאוהו מבית הסהר. ופי' שבתו. מגזרת שביתה שבת ממלאכתו. ונכון הוא. והוא על משקל שברו. כי התי"ו שורש. ויתכן להיותו כמו זה שבתה הבית מעט. שהוא מגזרת ישב. והטעם זמן ישיבה בבית שהובת בלי מלאכתו. והעד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ: ורפא ירפא, לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ. רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאותו. וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש. וכתוב באסא וגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים. והנה הכתוב הפריש כי לא אמר ורפוא ירפא מן הבנין הקל. רק ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד. ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם. כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים. ואינם כתובים: (כ) וכי יכה. אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים. על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי. ועוד כי באחרונה כתיב כי כספו הוא. והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה. ונפתח בי"ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו. והנה כל החולקים על חכמינו

תרגום אונקלוס

יז וּדְיִלוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: יח וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְבַר יַת חַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן: יט אִם יְקוּם וְיִתְהַלֵּךְ בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵיהּ וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא לְחוֹד בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם: כ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְבַר יַת עַבְדֵּיהּ אוֹ יַת אַמְתֵּיהּ

מקרא

יוּמָת: ס יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס יח וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב: יט אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא: ס שני כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט

ב' הד ר"פ וחד ס"פ ונא' יומת. ומקלל ג' וכ"כ. ב' בתורי' רבע. ג'. ל' ווזכר. ל'

באבן ב' בתורה וסימן או באגרף. ואם באבן יד: והתהלך בחוץ פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי בן אשר והתהלך בחוץ הלמ"ד קמצא ובטעם מלרע תחת הלמ"ד. בן נפתלי והתהלך בחוץ הלמ"ד פתחא והטעם מלעיל תחת הי"א קדמאה ומוקף: ונקה ג' וסי' ונקה המכה. האיש מעון. במשיח ה' ונקה:

תולדות אהרן ומקלל אביו ואמו. קדושין ל (פאה טו): באבן או באגרוף. ב"ק נ: אם יקום והתהלך. כתובות לג סנהדרין עח (כתובות לה סנהדרין כט כו): רק שבתו יתן. ב"ק פה: ורפא ירפא. ברכות ס ב"ק פד פה (ב"ק ה):

רשי

מקשינן (סנהדרין סס). (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ) איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מניין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם (ויקרא כ) באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (ת"כ קדושין): (יח) וכי יריבן אנשי'. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו (מכילתא): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בוריו וכחו (מכילתא): ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשין אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה. רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא (ב"ק פ"ה): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גיר' רא"ם) הכהו והלא דברים קל וחומר מה ישראל חמור אין חייב

בעל הטורים

בעל הטורים ומקלל אביו (ואמו). בגימטריא זה בסקילה: ומקלל ב' במסורה. הכא ר"פ ואידך בשמעו והוא סוף פסוק לומר שאותו המקלל היה ראש לסנהדרין ונעשה זנב ונהרג: באגרף ב' במסרה. באבן או באגרף ואידך להכות באגרוף רשע לפי שהוגשין אותו שאם ימות המוכה הורגין אותו לכך צריך שיהיה בהכאה כדי להמית דהיינו באגרוף רשע שהכה בכח: אם יקום. הפסוק הזה מתחיל באל"ף ומסיים באל"ף ירפא לומר לך שהקב"ה שולח יסורים על האדם וגוזר עליהם שילכו לאותו יום ולאותה שעה: ונקה שלשה במסורה. ונקה המכה. ונקה האיש מעון. מי שלח ידו במשיח ה' ונקה. ג' מוחלין להן על כל עונותיהן חולה שנתרפא והחתן ומלך אם יקום והתהלך בחוץ כגון שנתרפא ינקה מעונותיו ונקה האיש היינו ע"י שישקנה והיא סמוך וכוא יקח אחרת או ונקה האיש מעון מי שלח ידו במשיח ה' ונקה היינו מלך: רק שבתו יתן. למעוטי אם עבר על דברי הרופא:

רמבן

לרשות הלוקח וכן נראה. ורש"י פי' שם כפירושיו בגמ' ועדיין הוא ברשותו של נגנב עצמו וכ:ור מפני שאין כאן גנבה כלל. ואם כן לא נתחדש כאן דבר שלא כמשפט גנבי ממון ועל כל ענין שיעור הכתוב וגונב איש ונמצא בידו ומכרו מות יומת. ויתכן שהיה עוד כסדרו ונמצא בידו של לוקח שאם גנב את הנפש והביאו לביתו והביאו שם הלוקח ומכרו לו ולא הוציאו הלוקח משם אינו חייב שלא נגמר המכר ביניהן או אפילו כשנגמר המכר יפטר כמו שכתבתי:

(יח) באבן או באגרוף. על לשון רבותינו אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה כמו שאומרין בעלי אגרופין של בן אבטיח וכן באגרוף רשע יד רשע המכה והזכיר הכתוב שתי הכאות אחת קשה והיא האבן ואחת קלה והיא האגרוף לא תמית בה על הרוב לומר כי בשתיהן צריך אומד וחובשין אותו ואם ימות זה כגון שהכה על נפשו רוצח הוא מות יומת ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי. במכילתא רבי נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה האבן שיש בה כדי להמית אף אגרוף שיהיה בו כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע הא אם נתערבה באבנים אחרות הרי זה פטור לומר שאם נתערבה באבנים אחרות משערין את הקלה שבהם ואם אין בה כדי להמית פוטרין אותו. ואחרים אמרו כי אגרוף רגב אפר מלשון עפר עבשו פרודות תחת מגרפותיהן והא' כא' אזרוע והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא והזכיר את אלה ג"כ לאמר כי גם ברגב יומת אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית וזהו להבדיל החרב מהם שאין צריך אומד כמו שהזכירו חכמים:

(יט) על משענתו. על בוריו וכחו לשון רש"י. ואמר ר"א כי טעמו שלא ישען על אחר כדרך החולים על עצמו כי אז ינקה המכה שיוציאוהו מבית הסוהר. ולפי דעתו כי משענתו כפשוטו כמו ואיש משענתו בידו מרוב ימים משענת קנה רצוץ ויאמר הכתוב כי כאשר יתחזק המוכה והוא מתהלך תמיד בחוץ בשוקים וברחובות על משענתו כמשפט החולים שנתרפאו מחולי ונקה המכה ולמד שאם פשע בנפשו ומת בהולשתו אחרי כן לא יומת ודבר הכתוב בהווה כי המוכים שנפלו למשכב לא יתהלכו בחוץ עד שתחיה מכתם ויצאו מידי סכנה וזה טעם והתהלך בחוץ כי אם יקום ויתהלך בביתו על משענתו לא ינקה. ובמכילתא אם יקום והתהלך שומע אני בתוך הבית ת"ל בחוץ אי בחוץ שומע אני אפי מתנונה ת"ל אם יקום וגם זה נכון מאד שיאמר הכתוב אם יקום ממשכבו לגמרי והוא מתהלך תמיד בחוצות שלא יחזור למשכבו בכאן מן החוץ כמנהג המתנונים אע"פ שהוא חלוש ונשען על משענת ינקה המכה. והכלל כי כל זה כמין משל בהווה והדין הוא שיאמדוהו לחיים ולכך תרגם אונקלוס על בוריה. ואמר רק שבתו יתן ורפא ירפא ולא אמר שבתו ורפואתו יתן להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים רק ירפא בו על כל פנים:

(כ) וכי יכה איש את עבדו. כבר למדו רבותינו בהכרח מטעם כי כספו הוא שבעבד כנעני הכתוב מדבר ופשוטו של מקרא כדבריהם כן הוא באמת כי לא יקראו עבד ואמה סתם אחיו העברי או העבריה. ואמר בשבט בידיעה כי דרך מושל ואדון להיות בידו שבט והזהיר כי אע"פ שהוא שבט מוסר ואיננו מקל יד ישמר ממנו ולא יכה אותו בו אפי' העבד הכנעני מכת בלתי סרה. וזה טעם תחת ידו שהיה מכה אותו מכה רבה עד שמת ולא הוצרך לבאר משפטו. אבל אמר שלא יפטר בעבור שהוא כספו רק נקום ינקם כנקמת כל מכה איש ומת שאמר בו מות יומת. ועל דרך הפשט אך אם יום או יומים יעמוד שיקום העבד ויעמוד על רגליו ולכך הוצרך לומר יום או יומים וטעמו אם ביום ההוא או גם ביום המחרת יעמוד על רגליו לא יוקם ושיעורו אך אם ביום או ביומים או ליום או ליומים וכמוהו רבים. והנה בתחלה אמר ומת תחת ידו והיה במשמע שימות בעת הכאתו מיד ושב לבאר שאם עמד ביום ההכאה על רגליו או אפי' לא היה יכול לעמוד כלל ביום ההוא ועמד ביום המחרת יפטר האדון אבל אם לא עמד כלל חייב

אע"ס

וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם׃ כא אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא׃ ס כב וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ כד עַיִן תַּחַת עַיִן

בְּשׁוּלְטַן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ אִתְדָּנָא יִתְדָּן׃ כא בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן אֲרֵי כַסְפֵּיהּ הוּא׃ כב וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְּיָא וְיִפְקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵא מוֹתָא אִתְגַּבָּאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִּישַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלָהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר דַּיָּנַיָּא׃ כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא׃ כד עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא

יקם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' לכן כל הרג קין. כי שבעתים יקם. לא יקם כי כספו הוא. קדמאה קמץ: ויצאו ז' רפין נמסר בסדר ויהי בשלח: ענוש כל לישנא מ"ל במ"ב חסר וסימן ויגש את הארץ. בענש לץ יחכם פתי: בפללים ג' ב' חסר יו"ד קדמא. וא' חסר דחסר וסימן ונתן בפללים. ואויבינו פלילים. והוא עון פלילי. בתרא חסר דחסר:

תולדות אהרן ומת תחת ידו. (קדושין סג): נקום ינקם. סנהדרין נב: יום או יומים. ב"ק נ ב"ב ג: כי כספו הוא. ב"ק שם ב"ב שם: וכי ינצו. כתובות לג ב"ק מב סנהדרין עד עט: ונגפו אשה הרה. (ב"ק ה): ויצאו ילדיה. ב"ק מט: ולא יהיה אסון. כתובות לג (כתובות כז): ענוש יענש. שם לד לה לו סנהדרין עד: כאשר ישית. ב"ק מג ערכין ז: בפלילים. מגלה טו סנהדרין קיא: ואם אסון יהיה. כתובות ל לג סנהדרין עד (מכות ג): נפש תחת נפש. חגיגה יא כתובות לג ב"ק פד סנהדרין עט פו (כתובות כז): עין תחת עין. ב"ק פג פד (ב"ק ה):

רשי

חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד כנעני הקל לא כ"ש: נקום ינקם. (סנהדרין עא) מיתת סייף וכן הוא אומר (ויקרא כו) חרב נוקמת נקם ברית (מכילתא): (כא) אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת (מכילתא): לא יוקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשי'. (מכילתא) זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו (תהלי' צא) פן תגוף באבן רגלך (ירמיה יג) בטרם יתנגפו רגליכם (ישעיה ח) ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל. שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי ולדות: בפלילים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. (סנהדרין עט) רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפיחתו דמיו

אבן עזרא

הכמינו בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם. כי הנקמה על דרכים רבים. והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה. והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית: (כא) אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל. והכותים אמרו כי פי' נקם ינקם נקמה גדולה ליסר אותו ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה ואם יומים לא יוקם כלל. וראיתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה. ואמרו כי חרב נוקמת איננה ראיה גמורה שהוא הריגה. ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים. וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד. והנה אשיב עליהם למה לא פי' הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה. והנה נרדוף אחרי הכתובים. נקם נקמת בני ישראל. ונהרגו המדינים כולם. והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם. ואחריו כתוב ויך אותם שוק. והנקמה נקם אחת ומתו בבית. חרב פיפיות בידם. ואחריו לעשות נקמה בגוים. כי דם עבדיו יקום. והנה דם יורה על ההריגה. ועל זה הדרך כל הלשון. והכתוב שאמר זה המיתה במלת נקמה. כי האדון מתגולל בעבדו. בעבור היותו ברשותו. כי לא יוכל להכות בבר ישראל אחיו. וזהו שאמר יום או יומים. והנה כמוהו על פי שני עדים והם אמרו שלא ידעו טעמו אם כן ישימו זו עמו. וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהייגה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום. וכאשר הסתכלנו בו מצאנו שיאמר בשבט שהוא שבט מוסר כמו אתה בשבט תכנו והנה האדון רצה ליסרו ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו כאשר יחמול אפילו על בהמתו והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי כי בראותו שנפשו יוצאה תחת השבט יניחנו ואם לא יניחנו יהרג בעבורו כי רחמי השם על כל מעשיו וכתוב בדוד ודם רב שפכת ולא היו מישראל: (כב) וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם נלים שהם מכה זה את זה וכן כתוב למה תכה רעך: ונגפו. כולל שניהם גם פעם יהיה פי' זה או זה וכן באש ישרפו אותו ואתהן זאת או זאת ואם שניהם ישראלים דין אחד להם וזאת האשה היא ישראלית. ולא יהיה אסון באשה. ענוש יענש. בעבור הילדים שיצאו ומתו. כאשר ישית עליו אבי הילדים אם יעשה כחפצו הנוגף ואם לאו יתן על פי ב"ד כמו ופללו אלהים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה. ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת וראיתם כי על הילדים כתוב ענוש יענש ועל מות האשה כתוב ונתתה נפש תחת נפש ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים ואם אמרנו שהם בני עונשים למה שינה הכתוב לומר נפש תחת נפש. ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי עונש הנפש יותר מהילדים הרבה מאד וראיתם הכתוב הבא אחריו עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כפר. ונזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן כי אחריו כתיב משפט עין העבד ושנו: (כד) עין. אמר רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו כי אם אדם הכה עין חבירו וכהה שלישית אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת אולי יחשיך אור

בעל הטורים אך אם יום. הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' לומר שצריך שיחיה מע"ל: יוקם ג' במסורה. הכא ואידך יוקם קין. כל הורג קין שבעתים יוקם. זש"ה המוכר עבדו לגלגים יום ר"מ אומר דאבון ישנו בדין יום או יומים ולא שני דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי. וזהו לא יוקם כי כספו הוא ואיזה כסף יוקם קין אותו שגופו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את ה': כספו. בגימטריא כדין בהמה כאף בבהמה צריך מעת לעת לענין ריסוק איברים: וכי ינצו אנשים ב'. הכא ואידך וכי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו מה התם ממון דדרשינן וקוצותה את כפה ממון אף ה"נ ממון דנתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון:

רמבן

אע"פ שמת ביום השני כי גם זה תחת ידו מת. ולא הזכיר עמידה ביום השלישי כי כיון שחיה שלשה ימים פטור הוא שהרי אין אני קורא בו ומת תחת ידו. ועל דעת רבותינו הזכיר יום או יומים להודיע שצריך לחיות עשרים וארבע שעות וטעמו יום שלם או יומים שאין יום שלם נכם ואלו אמר יום בלבד היה צריך שיעמוד לילה ויום כיום התורה במעשה בראשית ובשבתות ובמועדים ויהיה יעמוד שיתקיים וכן למען יעמדו ימים רבים יתקיימו והוא הנכון והאמת: (כב) כאשר ישית עליו בעל האשה. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך לשון רש"י. ונכון הוא וכן כאשר ייטב לך ורבים ככה. והכוונה כי הוא חייב בדמי הולדות כאשר ישית עליו הבעל ולא כאשר תשית עליו האשה כי אין לה חלק וזכות בהם. אבל אונקלוס אמר כמה דישוי עלוהי. ואמר ר"א ככל אשר ישית עליו בעל האשה או יתן בפלילים כאלו אמר שיתפשר עמו לרצונו או ישלם כדי דמיהם על פי ב"ד. ואיננו נכון כי מה טעם להזכיר זה. ולפי דעתי בעבור שאין בולדים היזק ניכר כי מי יודע אם יגדלו אמר הכתוב אע"פ שאין כאן ממון תשלומין נשים עליו ענש והוא כמו קנס וממון שיטילו אחרים עליו על כרחו וכן ויתן עונש על הארץ ויין ענושים ישתו. ואמר שיהיה העונש ככל אשר ישית עליו בעל האשה שהוא יפסיד בילדיו והשובים הם אלו ויתן זה בפלילים שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן. ובמכילתא כאשר ישית עליו שומע אני כל מה שירצה ת"ל ונתן בפלילים ואין פלילים אלא דיינים: (כד) עין תחת עין. הידוע בקבלת רבותינו שהוא ממון ויבא כלשון הזה בתשלומין ומכה בהמה ישלמנה נפש תחת נפש. ואמר ר"א כי כוונת הכתוב לומר שהוא חייב בכך אם לא יתן כפרו והכתוב אסר עלינו שלא נקח כפר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות אבל נפש כפר במי שהוא רשע לכרות

ספורנו

תקהנו למות. כענין המערת פריצים היה הבית הזה: (כ) נקום ינקם. דם העבד כי לא הורשה האדון להכות עבדו מכת אכזרי כזאת אע"פ שהיה לו רשות להכותו ליסרו כאמרו בדברים לא יוסר עבד: (כא) כי כספו הוא. ועליו ליסרו ופעמים ימרה העבד עד שיקצוף הרב להכותו מכה רבה כאמרו אך מרי יבקש רע: (כד) עין תחת עין. כך היה ראוי כפי הדין הגמור שהיא מדה כנגד מדה ובאה הקבלה שישלם

שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל
תַּחַת רָגֶל׃ כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה
פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת
חַבּוּרָה׃ ס כו וְכִי־יַכֶּה
אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־
עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי
יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ׃ כז וְאִם־
שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל
לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ׃ פ
כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ
אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל
הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ
וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ כט וְאִם שׁוֹר
נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד
בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית

י״א ר״פ בכפ׳ · ג׳ · פ׳ · ג׳ · ג׳ · ב׳ מ״ל לא סגע בו · ב׳ · ז׳ חסר ג׳ ומ״ל

חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא
רִגְלָא חֲלַף רִגְלָא׃ כה כְּוָאָה
חֲלַף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלַף
פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלַף
מַשְׁקוֹפֵי׃ כו וַאֲרֵי יִמְחֵי
גְּבַר יָת עֵינָא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ
יָת עֵינָא דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִינַהּ
לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חֲלַף
עֵינֵיהּ׃ כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּיהּ
אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפִּיל
לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חֲלַף
שִׁנֵּיהּ׃ כח וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹרָא יָת
גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וִימוּת
אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא
יִתְאֲכִיל יָת בִּשְׂרֵיהּ וּמָרָא
דְתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה׃ כט וְאִם
תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְּמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ
וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ

עינו ט׳ וסי׳ לחפשי ישלחנו. והנה לא הפך הנגע. יצרנהו כאישון עינו. לא כהתה עינו. כנגע בבת עינו. גם עינו לא תשבע. כי יתן בכוס עינו. וכל יקר ראתה עינו. וחד ועינו כעין הבדלח: סקול יסקל ב׳ וסימן השור. לא תגע בו יד: ואם שור נגח כל אם ואם דעבינא במקף במ״א ואם שור נגח הוא וסימן שור פר מקרן:

תולדות אהרן רגל תחת רגל. ב״ק פד: כויה. שם: פצע. שם כו פד פה: חבורה. שם פד: וכי יכה איש. קדושין כד: תחת עינו ב״ק עד: שן עבדו. קדושין כד: ושחתה קדושין כד. ב״ק כו: לחפשי ישלחנו. קדושין כד: כי יגח. ברכות נו ב״ק ב לט: סקול יסקל השור. קדושין נו. ב״ק מא (ערלה פב פסחים כח): ולא יאכל את בשרו. פסחים כב כד קדושין נו ב״ק מא תמורה ל: ובעל השור נקי. קדושין נ״ו ב״ק מא מב: והועד בבעליו. ב״ק יג מד קי״ב ב״ב כח בסנהדרין יט: והמית איש. קדושין לד ב״ק טו מב מד:

אבן עזרא אור עינו כולו ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה. כי אם היו במקום מכוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זוטא והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו. והגאון השיב לו יש לנו בי״ת תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זוטא השיב לו כאשר עשה יעשה לו. והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי כן אעשה להם. ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם. ובן זוטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה עונשו. והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם. רק העור לא יוכל לשלם לעולם והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פירוש שלם אם לא נסמוך על דברי חז״ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פי׳ עין תחת עין. ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היד כי היא נעלת מלאכה. והזכיר הרגל שהוא יותר קשה מהיד כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב כי כאשר יכה אדם חבירו או יכנו בעין שהוא עומד כנגדו או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו או ביד שבא ילחם או יגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו: (כה) כויה. מכות אש כמשמעו: י״א כי פצע להוציא דם וחבורה מכה בלי דם. והגאון אמר כי פצע שבירת עצם וחבורה מכת דם: (כו) וכי יכה. נוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או שנו שלא יהא אדוניו אכזרי שיכנו מכה נחרצה כי אם ישחית עינו או אפילו שנו יצא מרשותו הפשי ויאבד ממונו: (כז) ואם שן. דבר הכתוב על ההוה ברוב כאשר הזכרתי וכן יצא בראשי איברים כפי הקבלה: (כח) וכי יגח. הזכיר זאת הפרשה בעבור אם יגח השור עבד או אמה וזה האיש והאשה ישראלים. והזכיר האשה ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח כי משפט מכה איש שוה הוא ויהיה גדול בשנים או קטן. והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם: סקול יסקל השור. טעם ולא יאכל את בשרו כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי. וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי. מעונש: (כט) ואם. אין ספק כי אין כופר למומתי ב״ד על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת מיתתו בידי שמים הנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שימית אם

רשי דמיו למסור בשוק וכן כלם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל (ב״ק פד): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כוואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרה נפרדו״ר בלעז הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער, ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפי׳ במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרים אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש לו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וציערו: חבורה. הוא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו לשון חבורה טק״א בלעז כמו (ירמיה יג) ונמר חברברותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדור״א בלעז. וכן שדופות קדים שקיפן קדים חבוטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדי׳: תחת עינו. (מכילתא) וכן בכ״ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי׳ שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. (מכילתא ב״ק כד) אחד שור וא׳ כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהוה: ולא יאכל את בשרו. (סנהדרין ב) ממשמע שנא׳ סקול יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת״ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה (ב״ק מא) בהנאה מנין ת״ל ובעל השור נקי כאדם האומר להבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו. ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשום. הרי שלש נגיחות (מכילתא): והועד בבעליו. (ב״ק כג) לשון התראה בעדים כמו (בראשית מג) העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו׳. לפי

בעל הטורים וכי יכה. אלו ב׳ פסוקים מתחילין בו׳ ומסיים בו׳ וכי יכה תחת עינו. ואם שן תחת שנו. הרי כ״ד כנגד כ״ד אברים שהעבד יוצא בהן. ויש בהם כ״ו תיבות כשהגרף עמהם שן ועין יהיו כ״ו אברים וכן בויאמר ארור כנען ויאמר ברוך ה׳ אלהי שם כ״ו תיבות ומתחילין בו׳ ומסיימין בו׳: נגח ב׳ במסורה. הכא או נודע כי שור נגח כדאיתא בפרק שור שנגח דילפינן נזקין ממיתה לחייב על שקטנים כגדולים:

רמבן

לכרות אבר מאבריו ולכן לא נכרות אותו לעולם אבל ישלם כדי דמיו ואם אין לו יהיה עליו החוב עד שתשיג ידו ונגאל. והראיה לדברי חכמים מה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפא ירפא ואם נעשה באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו מה ישלם אחרי כן והוא גם הוא צריך שבת ורפוי ואין טענה מפני המתרפא מהרה כי אין זה פשוטו של מקרא. אבל הכתוב ידבר בכל אדם וגם אם נתרפא יותר מהר ככר לקחנו נקמתו ממנו כי עשינו לו כאשר עשה בשוה. ועל דרך הפשט אין הגלה מוזאת השאלה לבד אם יאמרו כי המכה אשר יתן מום בעמיתו והוא מום קבוע שישאר בו כגון עין יד ורגל וכויה שישאר ממנה הרושם לעולם או נעשה כמותה בגוחו והוא מה שאמר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ואין בזה תשלומי שבת ורפוי כלל. אבל אשר יכה אותו באבן או באגרוף על בגדיו ונפל למשכב ונתרפא רפואה שלמה ולא נשאר בגופו מום בזה אמר רק שבתו יתן ורפא ירפא והנה הכתוב שהזכיר כויה ופצע וחבורה כפי משמעו כל הנזקים האלו בכלל הזה והפצע והחבורה יתרפאו לגמרי. ומה שאמר הכתוב שם ואיש כי יתן מום בעמיתו רצה לכלול כל המכות שלא האריך שם להזכיר פצע וחבורה וכויה ואמר מום כי כל מכה יעשה מום לשעתו ואפי׳ המתרפא נקרא מום כאמרו מום עובר והתורה קראה גרב או ילפת או מרוח אשך וכלם עוברים ומתרפאים וכתיב ילדים אשר אין בהם כל מום והכלל כי הקבלה בכל מקום אמת:

וגם

לפי שנא׳ כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה דחיפה בעיטה מניין. ת״ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת״ל (במדבר לה) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו (סנהדרין לג): (ל) אם כפר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו ב״ד כפר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר״ע אומר דמי מזיק (ב״ק טז מ): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנא׳ והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ה״ל או בן יגח וגו׳ לחייב על הקטנים כגדולים (מכילתא): (לב) אם עבד או אמה. כנעניים (מכילתא): שלשי׳ שקלים יתן. גזירת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד׳ זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולוני״א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכריה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב (ב״ק נא): ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובחופר ברשות הרבים דבר הכתוב (ב״ק נה): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים (ב״ק נב): (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע״פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (ב״ק ז׳). (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש״י שהניזקין מן עידית תירץ בגמרא דפ״ק דב״ק רב הונא בריה דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. (מכילתא ב״ק ז׳) לניזק ושמין את הנבלה וגוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגוף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש. שור של איש: ומכרו את השור וגו׳. בשוים הכתוב מדבר שור

אם לא יתן כופר נפשו וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות: (ל) אם כופר. אין זה הפך ולא תקחו כופר כי הכתוב שם הוא רוצח גמור וזה לא רצח רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק: יושת עליו. על פי הדיינין: (לא) או בן או בת. שניהם ישראלים כי כתוב אחריו אם עבד והשם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהים על כן נסקל השור: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה כרוי והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם ועוד כי יזיק בעל הבהמה: (לד) בעל הבור. הפותח או הכורה אע״פ שהוא ברשות הרבים כי לצרכו עשה ע״כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו. שיתן דמי הנופל בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת: (לה) וכי יגוף. אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור ולא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ריע רק בן זוטא לבדו. וזה השור שהוא תם ישלם בעליו

אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת׃ ל אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃ לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ ס לג וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃ לד בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ

ל׳ חס׳ וחד מל׳ ויקר פדיון

ב׳ סבירין בכל ומטעים ל״ו

ג׳ הס׳

כ״ד. ג׳

י״ג זוגין מתחלפין בטע׳

אִתְּתָא תוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטֵיל׃ ל אִם מָמוֹן יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ כְּכֹל דִּישַׁוּוֹן עֲלוֹהִי׃ לא אוֹ לְבַר יִשְׂרָאֵל יְגַח תּוֹרָא אוֹ לְבַת יִשְׂרָאֵל יְגַח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ לב אִם לְעַבְדָּא יְגַח תּוֹרָא אוֹ לְאַמְתָא כַּסְפָּא תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵיהּ וְתוֹרָא יִתְרְגֵם׃ לג וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוּב אוֹ אֲרֵי יִכְרֵה גְּבַר גּוּב וְלָא יְכַסֵּינֵיהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא׃ לד מָרֵי דְגוּבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתִיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא יְהֵי דִילֵיהּ׃ לה וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יָת תּוֹרָא דְחַבְרֵיהּ וִימוּת וִיזַבְּנוּן יָת תּוֹרָא חַיָּא וְיִפְלְגוּן יָת כַּסְפֵּיהּ וְאַף יָת

וגם בעליו יומת י״ד פסוקים אית בסופיהון וגם ותרין מיליא בסופא וסי׳ וגם בעליו יומת. וגם הגמלים השקתה. וגם לא שבעת. וגם אני אליך. וגם במכתב לאמר דעזרא וחברו דד״ה. וגם עמי ישראל. וגם בהמות שדי. וגם עם אנשים. וגם ילדתי בנים. וגם נגיד ברית. וגם זה הבל. וגם משרי ישראל. דד״ה: ככל אשר יושת ח׳ סבירין בכל ומטעים וק׳ ככל וסימן. ככל אשר יושת. ועתה צוה ויכרתו. הנם ככל המון ישראל. ב׳ בו. ויאמר ה׳ אל יהוא יען אשר השיבות. דמלכים. ככל תורת משה. בחטאת מנשה דמלכים. ויכעס עליו: לבעליו ג׳ וסימן בעל הבור ישלם. ואם גנב יגנב. עשר שמור לבעליו: וכי יגף שור איש י״ג זוגין מתחלפין, בטעמא פירוש בי״ג מקומות המשרת דרגא אע״פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסימן ואברהם היו יהיה. וכי יגף שור איש. לו תהיה שוק הימין. וכל אשר אין לו דמשנה הורה. בין בית אל דוישלחם יהושע. והברו. וקאם שאון בעמך. עתה ירע לנו. כשר שלמן. ואיש משך בקשת. דד״ה: הפך ידך דמלכים. כי לא יכלו לעשות בעת ההיא. וכל אשר תמצא ידך. וכל פסק בדרגא דכו׳ כגון הטל יטל ואפילו אין ביניהם אפילו הברה אחת גם לא אפילו חטף כמו אחשרש מס ועיין בשער הנגינות:

תולדות אהרן השור יסקל ב״ק יג מכ מג מד מה (ב״ק ד סנהדרין יט כג): וגם בעליו יומת. ב״ק מכ מג מד מט סנהדרין כ טו פח: אם כפר כתובות לו מכ מג סנהדרין טו ערכין ו (כתובות כח שבועות לו): פדיון נפשו. ב״ק כז מ מכות ב: יושת עליו. ב״ק כו: או בן יגח. ב״ק מג מד (ב״ק ד): כמשפט הזה. ב״ק לג מב: יועבה לו. ב״ק ה: אם עבד. ב״ק מג: שלשים שקלים. כתובות מכ ב״ק מג: וכי יפתח. ב״ק יש מט נ נא עה: או כי יכרה. ב״ק מח מט נ נא: ולא יכסנו. ב״ק מו נה זכחים סו: ונפל שמה. ב״ק כח נ נג נד (ב״ק ס): בעל הבור. זכחים כו: כסף ישיב. ב״ק ז ט י יא יד נד: והמת יהיה לו ב״ק ג י נא נג נד (ב״ק ב): כי יגוף. ב״ק ב (גיטין מו): את שור רעהו. ב״ק ז לה: ומכרו את השור החי. ב״ק לג לד: וחצו את כספו. ב״ק כו:

בעל הטורים פדיון בנים נמסורה. הכא אידך ויקר פדיון נפשם רמז למ״ד כופרא כפרה בשביל שיקח נפשם בעיני הקב״ה נתן לה׳ כופר לכפרה. פדיון נפשו בגימטריא סדמים של מזיק ובגימטריא סדמים של ניזק (והוא פלוגתא דרבנן ורבי יהודה בב״ק דף כו הי בדניזק ביימינן או בדמזיק): לבעליו ג׳. הכא ואידך ישלם לבעליו בשומר שכר. שומר שמור לבעליו לרעתו בזה מתמת עברו כרה בור בר״ה והוא לרעתו במתחייב לשלם בנזקו וכי היכי דדרשינן הכא ישיב אפילו סובין פ״ג בשומר שכר אמרינן אפילו סובין: והמת יהיה לו. בגימטריא (אוני נ״ל גם) כבעלים מעכלים בנבלה:

רמבן

(כט) **וגם** בעליו יומת. קבלו רבותינו ז״ל שהיא מיתה בידי שמים וכמוהו והזר הקרב יומת ומתו בו כי יחללוהו. וראיתי שלא בא בתורה בחייבי מיתות ב״ד יומת בלבד. אבל מות יומת נאמר בכולן ואין טענה ממכה אדם יומת ולא מזבח ונביא המסית שכבר פי׳ בהם במקום אחר ולא ידעתי טעם לתרגומו: כל אונקלוס שאמר יתקטל ואולי ירצה לומר כי ראוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כופר או רצה לפרש שאמר הכתוב וגם בעליו יומת יהרג כאשר נהרג האיש המנוגח כי יומו יבא או במלחמה ירד ונספה לא ינקה ה׳ אותו רצה ללמד שהוא חייב בידי שמים למות ביד הורג לא מיתת עצמו כענין והרגתי אתכם בחרב ואמר עוד אונקלוס בפסוק והזר הקרב יומת יתקטל כי היה סובר כדברי רבי עקיבא שאמר הזר ששימש במקדש רבי עקיבא אומר בחנק:

(ל) **אם** כפר יושת עליו. בעבור היות הכפר כפרה כענין הקרבנות ואם הוא אינו חפץ בה אין מכריחים אותו לבא לב״ד לחייבו ב״ד ואפילו אם חייבוהו אין ממשכנין אותו בעבור זה אמר אם: (לא) **או** בן יגח או בת יגח. אמר או שהוא מוסיף ושיעורו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח מכלל אחד להם ויש אומרים שיבא במקום אם. וכן או בגבלת הי: טמאה או עשיתי בנפשי שקר או נודע כי שור נגח הוא וכן רבים לדעתם וכלם עדי שקר חבביל בהם במקומם. והוצרך הכתוב לפרט משפט הקטנים על דעת רבותינו ז״ל בעבור כי הוצרך למעלה לומר לאיש או אשה ללמד שהשוה אשה לאיש לכל ניקים שבתורה ויכול לא יהא חייב אלא על איש ואשה גדולים ת״ל או בן יגח לחייב על הקטנים כגדולים וכן עשה הכתוב בכי יכה איש כל נפש אדם כמ״ש רש״י. ועל דרך הפשט בעבור שהשור הממית אדם גדול הוא רע מאד כדוב שכול במדבר ואם הועד בבעליו ולא ישמרנו הנה פשע פשיעה גדולה וראוי שיתחייב מיתה וכופר אבל הממית את הקטנים איננו רע כל כך ודרך רוב השוורים ש״א יירמו מהם ויעלה על דעת שלא יתחייב בעליו ולמ״כך אמר הכתוב כי כמשפט הזה יעשה לו:

(לד) **והמת** יהיה לו. לניזק ושמין את הנבלה וגוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליהם תשלומי נזקו זה לשון רש״י. ולא ביאר את דינו

ספורנו

שישלם ממון (קמא פרק החובל) מפני חסרון השערתו פן נסכל ומוסיף על המדה לאשמה בה: (כט) וגם בעליו יומת. בדיני שמים חייב כשאין שם עדים שיחייבוהו בכופר: (ל) אם כפר יושת עליו. אם יעידו עדים באופן שיחייבוהו דיינים בכופר: (לב) כסף שלשים שקלים. כערך הנקבה כי כמוה ענין העבד בקיום המצות

אבן עזרא

בעליו הלא נזק: (לו) או וגו'. ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם. והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה. וכל זה בעבור העבד שהוא נמכר בגנבתו. כי כן החל כי תקנה עבד עברי: (לז) כי יגנוב. אמר רבי ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה. ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגנבה. והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש: (א) אם במחתרת ימצא הגנב. בלילה. כי ביום לא יחתור והכתוב הבא אחריו לעד. אם זרחה השמש. ופי' אין לו דמים. אין על הורגו שפיכת דמים. ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים. אם כן מה הוא איש דמים. דמיו בו: (ב) אם זרחה השמש. שלם ישלם. שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו'. כמו לעם נכרי. ואף לאחך תעשה כן. כי הוא שב

אונקלוס

דְּמֵי מֵיתָא יְפַלְגוּן: לו אוֹ אִתְיְדַע אֲרֵי תוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְּמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהֵי דִּלֵיהּ: לז אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַּר וְיִכְּסְנֵיהּ אוֹ יְזַבְּנִינֵּיהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִימְּרָא: א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ דְּמָא: ב אִם עֵינָא דְסָהֲדַיָּא נְפָלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית

מקרא

וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן: לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ: ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה: כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים: ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־

(ג' · ב' ובענין · ל' וחסר והד מ"ל לא יבוזו לגנב. ל' · ב' מלאתים · ל' · ד' ימד וזרחה לכם יראי שמי)

רשי

שור שוה מאתים שהמית שור שוה מאתים בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקו המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין כדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב וחצו את שניה'. אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לנכרים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר. או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה (ב"ק כו): (לו) או נודע. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשום הרי ג' נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) חמשה בקר וגו'. אמר ר' יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהלך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה' שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אר"מ בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השור תחת השה. (ב"ק סז) שנאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד: (א) אם במחתרת. (סנהדרין סב) כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו. כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) אם זרחה השמש עליו. (מכילתא וסנהדרין סס) אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפי' יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם ואם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים

מסורה

כי שור נגח הוא וסימן כל ענינא עד את חג המצות כל כי שהנגון הסמוך לו פשטא או טפחא כי אינו במקף וכל מי שהוא שלוש לטפחא ולפשטא אינו במקף וכל שאר במקף במ"ב וסימן כי שור נגח הוא כי תפגע וכל כי דענין במקף: יגנב ב' א' חסר וא' מלא וסימן כי יגנב איש שור. לא יבוזו לגנב כי יגנוב בת' מ"ל: זרחה ד' וסימן אם זרחה השמש. והשמש זרחה על המים. שמש זרחה ונודד דנחום. והצרעת זרחה. וא' וזרחה לכם יראי שמי:

תולדות אהרן כמת יחצון. ב"ק לד: יחצון. ב"ק כו: או נודע. (ב"ק ו) כי יגנוב. ב"ק סב סו עז (ב"ק ס): וטבחו או מכרו. כתובות לג קדושין מג סה עא עב עה עט: חמשה בקר ב"ק סו עא פד: תחת. כתובות לג: וארבע צאן. חולין קנו: אם במחתרת. יומא פה. סנהדרין עב (סנהדרין כה): אם זרחה. סנהדרין עב (כתובות כח):

בעל הטורים במחתרת ב'. הכא ואידך לא במחתרת מצאתים שכיון שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים מה מחתרה דהכא נ"ל נסקי דם אף ה"נ כן: זרחה ד'. הכא ואידך והשמש זרחה על המים אדומים כדם. שמש זרחה ונודד. והצרעת זרחה במצחו. פי' אם כשמש זרחה ונודד כבר שבא והלך בעוד לילה אז אין לו דמים אבל אם זרחה עליו השמש שבא ביום כמו החמה שזרחה על המים דמים לו וכן כתיב נמי התם אדומים כדם באם ממתין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם. וזרחה לכם יראי שמי. פי' לצדיקים במתרפאין בה כמו דכתיב ומרפא בכנפיה אבל הרשעים מלקה ומבהלת (נ"א ומשחנת) אותם כנאמר הנה יום בא בוער כתנור ולהט אותם וגו' וע"כ זרחה לו הצרעת במצחו:

רמבן

כי אין צורך לאמר בנבלה הזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב"ד לשלם הנזק שאפילו היו למזיק נבלות וטרפות אחרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם שכבר אמרנו לרבות שוה כסף אפילו סובין אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא וממונו תחשב לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה אם היה השור כשהוא חי שוה מנה וכשמת שוה חמשים זוז יש עליו חמשים זוז וזה יטפל בנבלתו וישמרנה לעצמו וזה הדין בכל הנזקין וזה שקורין החכמים פחת נבלה ומפורש הוא בגמרא: (לו) ולא ישמרנו בעליו. ידוע כי גם התם איש ישמרנו בעליו כראוי ויצא והזיק במקרה שאירע בודאי שהוא פטור וזה שאמר במועד ולא ישמרנו על דעת האומר בתלמוד שהמועד צריך שמירה מעולה מן התם יאמר הכתוב ואם שור נגח הוא והועד בבעליו ולא ישמרנו להוסיף בו שמירה מפני רעתו ויצא והזיק ישלם נזק שלם. ועל דעת האומר שהשמירה בתם ובמועד שוה יאמר ואם נודע לו ששור נגח הוא וגם עתה לא ישמרנו בעבור פשיעתו הגדולה יתחייב נזק שלם. והמת יהיה לו לניזק ועליו ישלם המזיק עד שישתלם הניזק נזק שלם זהו לשון רש"י כדרך רבותינו. ואם כן ראוי שנפרש שלם ישלם שור תחת השור עם המת שיהיה לו וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכן לא אוכל און ועצרה בעצרה כאומרו שונא גזל בעולה. ויתכן לפרש על דרך הפשט והמת יהיה לו למזיק כלומר שלם ישלם שור תחת שור והמת יהיה לו למזיק המשלם בתשלומין האלו שיכניסהו לניזק בחשבון. ועל שני הלשונות הדין שוה הוא שיהיו הבעלים מטפלין בנבלה ומשעת מיתה תכנס עמו בחשבונו כדברי רבותינו:

כב (ב) אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל וכו'. ואונקלוס תרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוה' לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו דמים לו חייב עליו אם הרגו מאחר שיש (להם) רואים לו אין הגנב בא על עסקי נפשות ולא יהרג את בעל הבית לשון רש"י. ואני תמה שהרי כשאמר למעלה אין לו דמים לפטרו על הריגתו ודאי כשהתרו בו שאין רוצה חייב מיתה לעולם אלא בהתראה ואם תאמר שלא בא הכתוב אין לו דמים אלא להתיר לו דמו מידי שמים לומר שמותר להורגו זה איננו אמת אלא הכתוב הראשון פוטרו בכל ענין מידי שמים ומב"ד בהתראה והשני מחייבו בדין שניהם. ואולי יתכוין הרב לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית והכירוהו והגנב ידע בהם אינו בא על עסקי נפשות עכשיו שכבר ראה שהכירוהו העדים ואם יהרוג יבאו עדים לב"ד ויהרגוהו. וזה טעם אם זרחה השמש עליו כי בלילה שלא הכירוהו העדים יהרגהו לבעל הבית ויברח. ועל דעתי נתכוון אונקלוס לומר שאם יצא הגנב מן המחתרת ובא זה לומר עליו יש לו עדים שבא במחתרת דמים לו כשאר החיים ואינו מותר להרגו ואם הרגו נהרג עליו אבל ישלם אם לקח משם דבר ואמר הכתוב אם זרחה השמש עליו שדבר בהווה שדרך באי מחתרת לבא בלילה שאין אדם מכיר בהם והורגן שם פטור ומותר

רש"י

דמים לו חייב אדם אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסק נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. (ב"ק ס"ב) כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. (מכילתא) ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: (ד) כי יבער את בעירו. ובער. כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. מוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת (ב"ק נג): בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית (ב"ק ז'): (ה) כי תצא אש. אפילו מעצמה: ומצאה קוצים. קרדונ"ס בלע"ז: ונאכל גדיש. שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה: שלם ישלם המבעיר. אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: (ו) וגונב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב ישלם. הגנב שנים לבעלים (ב"ק סג): (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים

תורה

אֵ֥ין ל֖וֹ וְנִמְכַּ֥ר בִּגְנֵבָתֽוֹ׃ ג אִם־הִמָּצֵא֩ תִמָּצֵ֨א בְיָד֜וֹ הַגְּנֵבָ֗ה מִשּׁ֛וֹר עַד־חֲמ֥וֹר עַד־שֶׂ֖ה חַיִּ֑ים שְׁנַ֖יִם יְשַׁלֵּֽם׃ ס שלישי ד כִּ֤י יַבְעֶר־אִישׁ֙ שָׂדֶ֣ה אוֹ־כֶ֔רֶם וְשִׁלַּח֙ אֶת־בְּעִירֹ֔ה (בעירו קרי) וּבִעֵ֖ר בִּשְׂדֵ֣ה אַחֵ֑ר מֵיטַ֥ב שָׂדֵ֛הוּ וּמֵיטַ֥ב כַּרְמ֖וֹ יְשַׁלֵּֽם׃ ס ה כִּֽי־תֵצֵ֨א אֵ֜שׁ וּמָצְאָ֤ה קֹצִים֙ וְנֶאֱכַ֣ל גָּדִ֔ישׁ א֥וֹ הַקָּמָ֖ה א֣וֹ הַשָּׂדֶ֑ה שַׁלֵּ֣ם יְשַׁלֵּ֔ם הַמַּבְעִ֖ר אֶת־הַבְּעֵרָֽה׃ ס ו כִּֽי־יִתֵּן֩ אִ֨ישׁ אֶל־רֵעֵ֜הוּ כֶּ֤סֶף אֽוֹ־כֵלִים֙ לִשְׁמֹ֔ר וְגֻנַּ֖ב מִבֵּ֣ית הָאִ֑ישׁ אִם־יִמָּצֵ֥א הַגַּנָּ֖ב יְשַׁלֵּ֥ם שְׁנָֽיִם׃ ז אִם־לֹ֤א יִמָּצֵא֙ הַגַּנָּ֔ב וְנִקְרַ֥ב בַּֽעַל־הַבַּ֖יִת אֶל־הָֽאֱלֹהִ֑ים אִם־לֹ֥א שָׁלַ֛ח יָד֖וֹ בִּמְלֶ֥אכֶת רֵעֵֽהוּ׃ ח עַֽל־כָּל־דְּבַר־פֶּ֡שַׁע עַל־שׁ֡וֹר עַל־חֲ֠מ֜וֹר עַל־שֶׂ֨ה עַל־שַׂלְמָ֜ה עַל־כָּל־

תרגום אונקלוס

לֵיהּ וְיִזְדַּבַּן בִּגְנֻבְתֵּיהּ׃ ג אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ גְּנוּבְתָא מִתּוֹר עַד חֲמָר עַד אִימַּר כַּד אִינוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם׃ ד אֲרֵי יוֹכֵיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְרַם וִישַׁלַּח יָת בְּעִירֵיהּ וְיֵיכוֹל בַּחֲקַל אָחֳרָן שְׁפַר חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּם׃ ה אֲרֵי תִתַּפַּק נוּר וְתַשְׁכַּח כּוּבִין וְיִתְאַכְלוּן גְּדִישִׁין אוֹ קָמְתָא אוֹ חֲקַל שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלֵיק יָת דְּלֵיקְתָא׃ ו אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ כְּסַף אוֹ מָנִין לְמִטַּר וְיִתְגַּנְבוּן מִבֵּית גַּבְרָא אִם יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין׃ ז אִם לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְקְרֵב מָרֵיהּ דְּבֵיתָא לִקְדָם דַּיָּנַיָּא אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ׃ ח עַל כָּל פִּתְגָּם דְּחוֹב עַל תּוֹר עַל חֲמָר עַל אִימַּר עַל כְּסוּ עַל כָּל

מסורה קטנה: ל׳ · ל׳. ל׳ · ל׳ · ל׳ וכ״כ · ב׳ בתרי לישנא ב׳ · ל׳. ל׳ · ד׳ ב׳ חסר. ל׳ · ל׳ וחסר. ל׳ · ל׳ · ה׳ ר״פ · ל׳ · ג׳ ר״פ דמיין מן ו׳ מלין דמיין לא נסבין וי״ו. · ד׳ בלישנא בתורה

אבן עזרא

שב אל הפסוק העליון: הענק תעניק לו: ונמכר בגנבתו. בעבור גנבתו: (ג) אם המצא. זה הפסוק כולל כל בהמה. חכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד: (ד) כי יבער. גם זה דבק כאשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור: ואומר כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו. והוא מהבנין הדגוש: וטעם ובער בשדה אחר. אדם אחר. וכמוהו ואתם בערתם הכרם: (ה) כי תצא אש. גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה: וטעם המבעיר. איננו כמו כי יבער איש. אע"פ שהם מבנין אחד. כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך נכונה בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא משני טעמים. כמו בלחי החמור חמור חמורתים. רוכבים על שלשים עיירים ושלשים עיירים להם. וזאת השנית ערים. והעד. להם יקראו חות יאיר: (ו) כי יתן. גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגנבות: (ז) אם לא שלח ידו. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין. על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע. ור׳ ישועה אמר כי פשע הוא שילא מרשותו. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו. וכל דבר שילא מרשות הבעלים בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה: אשר

מסורה

ובער ב׳ בתרי לישנא וסי׳ בשדה אחר. ובער עליה הכהן: קצים ד׳ ב׳ חסר וב׳ מל׳ וסי׳ כי תצא אש ומצאה. נירו לכם ניר. קוצים כסוחים. דעכו כאש קוצים. ב׳ בתראי מלא: כל ר״פ דקריי׳ ואם לא במ״ח אם לא סי׳ מצויין בסדר חיי שרה: ג׳ פסוקי׳ דמין אית בהון ו׳ מלין דמיין לא נסיב וי״ו וקדמאה ר״פ וסי׳ על כל דבר פשע. או גבן ג׳ו דק. למי גוי למי גבוי: על המור חד מן כ׳ זוגין תרין אל ותרין על וסי׳ במכורה רבתא: שלמה ד׳ בלישנא וסי׳ על כל דבר פשע. אם חבל תחבל. ושכב בשלמתו. ואולך אתכם ארבעים שנה. וכל קריי׳ דכוו׳ שלמת במ״ו שלמה וסי׳ ביהושע כי׳ ז׳:

תולדות אהרן

ונמכר בגנבתו. כותה כג קדושין יח מכות ב: המצא תמצא. גטין עז ב״ק סב עה ב״מ י נו: שנים ישלם. ב״ק סד סה: כי יבער. (ב״ק ב): ושלח. ב״ק ב ג: את בעירה. ב״ק יז: בשדה אחר. גטין מח ב״ק ג יד כא כב כה נה נח נט: מיטב שדהו. גטין מח מט ב״ק ו ז נח נט (גיטין מו): ישלם. ב״ק כו: כי תצא אש. ב״ק כב ס (פאה יט סנהדרין ט): ומצאה קוצים. ב״ק ס: ונאכל גדיש. שם: שלם ישלם. ב״ק כב נה ס כא: כסף או כלים. קדושין יא ב״ק סג קו ב״מ נז שבועות לט מב מג (שבועות לז קדושין נח שביעות לח): לרייר. ב׳ בזיזות נו: וגונב מבית האיש. ב״ק ע עו בכורות יא (ב״ק ה): אם ימצא הגנב. ב״ק סג סד קו (שבועות לו): אם לא ימצא. שם: ונקרב. ב״ק סג קו ב״מ מא סנהדרין ב ג נו (סנהדרין יח): אם לא שלח ידו. קדושין מב ב״ק קו: על כל דבר. קדושין מב ב״ק נד סב סג ב״מ מד נו שבועות מב (שבועות לח): על שור. ב״ק סב סג סד ב״מ נו: על כל אבדה. ב״ק סג:

בעל הטורים

ובער ב׳. ובער בשדה אחר. ואידך ובער עליה הכהן. אע״פ שאנו דורשין אותו על שן ורגל שדרכם על הפירות והזיקהן ה״ה כל מיני היזק שאם היה לו שם עליה ירכבוהכן חייב עליהן: קוצים ד׳. הכא ואידך קוצים כסוחים באש יוצתו. אל תזרעו אל קוצים. דועכו כאש קוצים ז״ש ז״ל כי תצא את אפילו מעצמה והיינו בהב

רמב"ן

ומותר בעל המתנכב שם עד זרחה השמש עליו הוא מוטמר ויוצא ובורח לנפשו ואם בא לחייבו על פי עדים איננו מתחייב מיתה לא בב״ד ולא ביד בעל הבית ואם כן על דעת האומר בתלמוד שהבא במחתרת ונטל כלים ויצא פטור בדמים קנאו ויהיה שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו חוזר למעלה אל כי יגנוב איש כדרך ואף לאמתך העשה כן. ודרך הפשט ידוע יאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא במחתרת בלילה יהרג ואם זרחה השמש על הגנב ואדם רואהו ומכירו לא יהרג אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום. וטעם השמש האור

ספורנו

המלות כדאיתא בחגיגה פ״ק: **כב** (ב) ונמכר בגנבתו. כי לולא זה היה לוא דלת העם גנבים שאם יפסידו הגנבה או יאכלוה אין אומר השב מבלי אין בידם לשלם ותמלא הארץ חמס: (ד) כי יבער איש שדה או כרם. בתוך שלו: ובער בשדה אחר. אע״פ שיצאה הבהמה מאליה אל שדה אחר: מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. שהשן והרגל מועדות ברשות הניזק (קמא פרק ראשון): (ו) כסף או כלים. בסתם אלה ישמרם איש עביר בתגם: (ז) לא שלח ידו. שאם שלח חייב אפילו

לעיני הרואים וכן לעיני השמש הזאת בגלוי. וטעם הדין הזה כאשר הזכרנו כי זה יהרוג את בעל הבית וזה יברח ממנו:

(ו) **כי** יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. פרשה זו נאמרה בשומר חנם ולפיכך פטר בו את הגניבה כפי קבלת רבותינו ונזכר סתם בכתוב מפני שדרך שומרי כסף או כלים לשמרם בחנם והפרשה הב׳ שבשומר שכר הזכירה חמור או שור או שה וכל בהמה ודרך הבהמות לתתן ביד רועים לשמור וירעו אותם בשכר: **וגנב** מבית האיש. פי׳ רש״י לפי דבריו לומר שהוא טוען כך והביאו לו דומים כי יקום בקרבך נביא חנניה בן עזור הנביא כי לא יקראני בזה השם על האמת רק שהוא יאמר כן ואין צורך כי הכתוב יאמר אם גונב מבית האיש וימצא הגנב ישלם שנים ואם לא ימצא הגנב יבאו לב״ד וישבע על הגניבה אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ואשר ירשיעון אותו ב״ד בגניבה הזאת שהוא הגונב ישלם שנים כי ב״ד לא ירשיעוהו לשלם שנים אם לא גנבו הוא כי חיוב התשלומין בכפל בגנב הוא כאשר אמר למעלה חיים שנים ישלם:

(ז) **וטעם** אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. על דעת רש״י שיקרב אל האלהים לישבע שלא שלח ידו בשל חבירו. והנכון שיקרב אל האלהים לישבע שנגנב כמו שהוא טוען אם לא שלח הוא יד להשתמש לצרכו במלאכת רעהו כי השולח יד בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין:

אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד
הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם
אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם
לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־
שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת
אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃
י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם
אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת
רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃
יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם
לִבְעָלָיו׃ יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף
יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ
יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ
וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ
לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא

אֲבֵידְתָא דִּי יֵימַר אֲרֵי
הוּא דֵין לִקֳדָם דַּיָּנַיָּא יֵיעוֹל
דִּין תַּרְוֵיהוֹן דִּי יְחַיְּבוּן
דַּיָּנַיָּא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין
לְחַבְרֵיהּ׃ ט אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ חֲמַר אוֹ תוֹר אוֹ
אִימַר וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר
וִימוּת אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבֵי
לֵית דַּחֲזֵי׃ י מוֹמָתָא דַּייָ
תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא
אוֹשִׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר
לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּל מָרֵיהּ
מִינֵּיהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּם׃
יא וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵיב
מֵעִמֵּיהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי׃
יב אִם אִתְבְּרָא יִתְבַּר יַיְתֵי
סַהֲדִין דִּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּם׃
יג וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר מִן
חַבְרֵיהּ וְיִתְבַּר אוֹ יְמוּת
מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא
יְשַׁלֵּם׃ יד אִם מָרֵיהּ עִמֵּיהּ
לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא

רש"י

עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים : ישלם שנים לרעהו . למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימני ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך ד"ר ונקרב בעל הבית אל האלהים . קריבה זו שבועה היא . אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו . נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה : אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר . ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני : (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור . (ב"מ נד) פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר : (י) שבועת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים : ולקח בעליו . השבועה : ולא ישלם . לו השומר כלום : (יב) אם טרף יטרף . ע"י חיה רעה : יביאהו עד . יביא עדים שנטרפה באונס ופטור : הטרפה לא ישלם . אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם . טרפת חתול ושועל ונמיה משלם . טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל : (יג) וכי ישאל . בא ללמד על השואל שחייב באונסין : בעליו אין עמו . אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו (ב"מ נד) : (יד) אם בעליו עמו . בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה (ב"מ שם) : אם שכיר הוא . אם השור אינו שאול

אבן עזרא

(ח) אשר יאמר . העד : כי הוא זה . אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו . או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה : (ט) כי יתן . זה שומר שכר : (י) במלאכת רעהו . כמו לרגל המלאכה אשר לפני . ולא יקח ממנו רק השבועה : (יב) אם . על זה קבל שכרו : יביאהו עד . יביא קצת הנטרף להיות לו לעד . על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן : (יג) וכי ישאל . על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו : (יד) אם . שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת . וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך

כל בהמה ג׳ וסי׳ כי יתן איש . וכל בהמה מפרסת דמשנה תורה . ההיה וכל בהמה : נשבה ג׳ וסי׳ מצוין פרשת לך לך : שבעת ה׳ ד׳ חסר וא׳ מלא וסי׳ שבעת ה׳ תהיה בין שניהם . וכל שבעת אסר לענת נפש . ויחמל דוד על מפיבשת . ומדוע לא שמרת את . אני פי מלך שמור . דין מ"ל . יא׳ ושבועת שקר אל :

תולדות אהרן אשר יאמר . ב"ק קו ב"מ ה : כי הוא זה . ב"ק קז ב"מ ה : עד האלהים . ב"ק קו סנהדרין ג : אשר ירשיעון . ב"ק סד עיין סנהדרין ג ד (סנהדרין יח) : כי יתן . ניר לה בשבועות מג (גטין מז מעשר שני נח ערכין כד) : ומת או נשבר . ב"ק נה : אין רואה . ב"מ פג : שבועת ה׳ . ב"מ גם שבועות לה לט מז תמורה ג (שבועות לז) : במלאכת רעהו . ב"מ מג מד : ולקח בעליו . ב"ק קו שבועות מה : אם גנוב יגנב . ב"מ לד : אם טרף יטרף . ב"ק י (ב"ק ג) : וכי ישאל איש . בם קו ב"מ נד לה לו : ונשבר . ב"מ נד לה : בעליו אין עמו . ב"מ נד לה לו : אם בעליו עמו . ב"מ נד לה לו (שבועות לת ב"מ יב) :

בעל הטורים

ולאו דמשמע מעלמן ומרבין ליתכס מירו וזה מירו לכם נור אל הזרעו אל קוצים והתם דרשו על הרשעים והיינו דועכו כאש קוצים דאיירי ברשעים : אם לא ימצא הגנב ונקרב . ר"ת אליהו רמז לכי בספקיה אגל א׳ זה ק׳ וזה כ׳ זה אומר ר׳ בלי וזה אומר ר׳ בלי כיון שאינו ידוע מי רוצה לגזול יהא מונח עד ביבא אליהו : אם לא ימצא הגנב . בגימטריא הוא עצמו גנב : על חמור ב׳ . בכא והידך עני ורוכב על חמור איירי במשיח כי הוכי דכתיב הכא אשר ירשיעון התם נמי איירי במאן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע : יאמר . בגימטריא זה מן הטענה : אשר יאמר כי הוא זה . בני"טריא תודה במקצת הטענה : וכל בהמה ג׳ . הכא ואידך חיה וכל בהמה . וכל בהמה מפרכת פרסה . לומר שהיה בכלל בהמה כמו התם דכתיב חיה וכל בהמה ואפילו עובר דכתיב וכל בהמה מפרסת פרסה וגו׳ בבהמה אותה תאכלו לרבות את העובר :

ספורנו

אפילו באונסין : (ח) אשר יאמר כי הוא זה . וכמו כן כשיאמר בעל דין הנתבע זה הוא אמת ולא שאר טענתך וזהו מודה מקצת : עד האלהים יבא דבר שניהם . התובע והנתבע לשבועה בין שהם מפקיד ונפקד בין שהם מלוה ולוה שמודה במקצת : אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים . אבל מי שירשיעוהו אלהים לגנב שהיה טוען טענת גנב לשקר ישלם שנים כדין גנב : (ט) חמור או שור או שה . שהם אלה ישמרו אותם עניי עם בשכר : (יב) יביאהו עד . כבר אמרו (שם) כל מקום שנא׳ עד הרי כאן שנים יאמר אם כן אם טרף יטרף על ידי חיה רעה שבתמה יש רואה כי יקרא עליה מלא רועים הנה אז יביא את הנטרף ואיזה זוג עדים שיעידו שזו היא שנטרפה באונס : הטרפה . באונס : לא ישלם . אבל אכלוה חיות מהסרון שמירה ישלם כאמרם ז"ל (מציעא פרק השואל) זאב אחד אינו אונס . כלב אחד אינו אונס ואין צריך לומר חתול ונמיה ודומיהם שיכול להציל : (יד) אם בעליו עמו . במלאכתו בשעת שאלה : לא ישלם . שהוא משאיל בקרוב דעת כזה הוא נותן מתנה על דעת שיחזיר וכיון שלא ההנה אינו חייב להחזיר אלא כשהיא נמצאת בעין שאפילו לדעת האומר שבמתנה על מנת להחזיר חייב באונסין זהו מטעם שההנאה

ושאר ענינים ובאלה הדינין תקרא מועט והלכות מרובות אין צורך לבאר מהם בכאן אלא בכדי ישוב המקראות :

רמב"ן

(ח) אשר יאמר כי הוא זה . כתב רש"י לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו והרי הוא אצלך . ורבותינו אמרו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת כך וכך אני חייב והמותר נגנב ממני וזה הענין שכתבו הרב דברי יחידים הוא ואינו כהלכה שהשומרים אינן צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת ואפילו בטוען טענת גנב בכל הפקדון חייב הוא לישבע שבועת השומרים ועוד מתבאר בגמרא בראיות גמורות כי כשהוא כופר בעיקר הפקדון ואומר לא הפקדת אצלי אם כופר בכל פטור ואם מודה מקצת חייב שבועה וזה לדברי הכל ואף על פי שהרב אינו אומר כן בפירושיו בגמרא ואם כן נאמר כי הכתוב הזה לפי מדרש חכמים הוא בטוען לא הפקיד אצלי מעולם שאם כפר בכל פטור ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה ויאמר אם לא ימצא הגנב יקרב בעל הבית אל האלהים על כל טענת פשע שיטען עליו פשעת בשמירה או אשר יאמר השומר כי הוא זה פקדון שבידי ולא הפקדת לי יותר הנפקד אשר ירשיעון אותו האלהים ישלם שנים לרעהו והנה שניהם ישלחו אבל אין תשלומי השנים אלא בטוען טענת גנב וטענת מודה מקצת נוהגת בכל התביעות ואפילו בהלואה וגזלה :

(יב) אם טרף יטרף. כל ידי חיה רעה יביאהו עד יביא עדים שנטרפה באונס ופטור זה לשון רש"י, ויש לתמוה למה הצריך הכתוב בכאן עדים ולמעלה

שאול אלא שכור [?] בשכרו ליד השוכר הוא ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פי' מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רמ"א כשומר חנם ר' יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו ארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולות. שהוא קצוב נ' כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנ' (דברים כב) ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: (יז) מכשפה לא תחיה. (סנהדרין סז) אלא תומת בב"ד ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: (יח) (כל שוכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיה' בם

בשכרו: ס טו וכי־יפתה איש בתולה אשר לא־ארשה ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה: טז אם־מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמהר הבתולת: ס יז מכשפה לא תחיה: יח כל־שכב עם־

ד׳ · ל׳ וחסר. ל׳ · ל׳ · ב׳ לאתחיכם ונפלם · ל׳ · ג׳

על באגריה: טו וארי ישדל גבר בתולתא דלא מארסא וישכוב עמה קימא יקימינה ליה לאנתו: טז אם מצבא לא יצבי אבוהי למתבה ליה כספא יתקול כמוהרי בתולתא: יז חרשא לא תחי: יח כל דישכוב עם בעירא

בדרך אחד. השלים לדבר על גניבת ממון ועתה ידבר על גניבת הלב שהוא המפתה. כי הזכיר לפתות הנערות שאין דעתם שלמה: (טו) אשר לא אורשה. כי המאורשה אע"פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו. מלת ימהרנה כמו מוהר בענין קשור כמו אחר מהרו. כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקרא: (טז) כסף ישקול. בעבור שפתה: (יז) מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאות תאותם והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים: (יח) כל. שוכב. הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר האשה שיש לה פה לצעוק

יפתה ד' וסי' איש בתולה. מי יפתה את אחאב. וחברו דד"ה. איש חמס יפתה רעהו: תחיה ג' וסי' מכשפה. כל נשמה. והחכמה תחיה בעליה:

תולדות אהרן בתולה. כתובות כט: לא אורשה. שם לט: מהר ימהרנה. שם מ קדושין מו: אם מאן ימאן. כתובות לט מ' קדושין מו (כתובות כז): כסף ישקול. כתובות י' כט לח: מכשפה לא תחיה. ברכות כא יבמות ד סנהדרין ס סז (סנהדרין כב): שוכב עם בהמה. ברכות כא יבמות ד סנהדרין סו נד ס סז (סנהדרין כב):

בעל הטורים מכשפה. אותיות המכשף. אחד האיש ואחד האשה אלא שדיבר הכתוב בהווה וסמך לו כל שוכב עם בהמה ברוב עריות על ידי כשפים. ד"א רמז לבלעם הקוסם (ס"א) כל שוכב (והיינו) עם אותיות בלעם וסמיך ליה זובח לאלהים יחרם ברוב מכשפות על ידי זביחה לעבודת גלולים: תחיה ג' במסורה. הכא מכשפה לא תחיה לא תחיה כל נשמה. כהנמר כבוש בגליל. במדרש יש בעמלקים מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמות למלט עצמם לכך צוה הקדוש ברוך הוא והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה וגו' וזהו בבטל חכמה שסיי בהם וגלו להיות עצמם בבהמתם צוה שכתוב לא תחיה כל נשמה (ומכשפה לא תחיה):

רמבן

ולמ"ד אמר שבועת ה' תהיה בין שניהם והדין בהם כיון הוא שאם יש לו עדים יפטר במת ונשבר ונשבה וכן בנטרף ואם אין לו עדים נשבע על כלן והינו משלם ובגלל כי דבר הכתוב בהווה שהשור כשימות באבוס בעליו או יעלה לצוק ונשבר אין רואה בו וכן הנשבה בלסטים מזויין שבא עליו ונטלו מן העדר והלך לו אבל האריה והדוב כאשר יטרוף יקרא עליו מלא רועים ולכן יאמר שיביא אותם לב"ד ויפטר או שנפרש שבא הכתוב ללמד על דינו של איסי בן יהודה שאומר אין רואה פטור הא יש רואה יביא עדים ויפטר ופירושו שאם אירע האונס במקום שהאנשים מצויין שם כל היום אין סומכין על שבועתו וצריך להביא עדים ודרך הטרפה שתהיה כן כאשר אמרנו ולכן הצריך בה הכתוב שיביא העדים. ור"א אמר יביאהו עד שיביא קצת הנטרף שתי כרעים או בדל אזן להיות לו לעד וכן ראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יביא עדים שנאמר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים וגו':

(טו) וכי יפתה איש. מדבר על לבה וכן תרגומו ארי ישדל שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון הקדש. מהר ימהרנה לו לאשה יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה לשון רש"י ואיננו נכון. אבל ענין הפתוי הטיית רצון בשקר וכן יפתה לבבכם ויפת בסתר לבי אם נפתה לבי על אשה ולכן האנשים אשר אין דעתם שלמה להשכיל ויטעה לבם בדברים בתחלת ענינם יקראו פתאים וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר והמסית את הבתולה לשכב עמה יטה רצונה לחפצו בדברי שקר ונקרא מפתה. ואונקלוס חלק הלשון למחלוקת אמר כאן ישדל והוא לשון תחבולה ועסק אשר יעשה האדם עם אחר לעשות בו כרצונו ויהיה השתדלותו בדברים או במעשה כי כן אמר בויאבק איש עמו ישתדל. ויונתן בן עוזיאל תרגם ושוכבתיך ונתתי חיים בלחייך ואשתדלינך ובתרגום ממגלת רות איכן לקטת ואנה עשית ולאן אשתדלת למעבד ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז דאישתדלית עמיה כי תחבולת הענין אשר האדם מסדר לעשותו יקרא השתדלות ואמרו במשנה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובגמרא לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל ובכתוב הוא משתדל לשיזבותיה משתדל ועושה התחבולות. ועל דעתי מזה הלשון הוא ונורד ואשתדור מתעביד בגויה מרד ותחבולה רבה כי יחליפו אף האותיות האלה בלשון הקדש מזלות ומזרות נהלנו ונמרצו מפלגי עב מפרשי. וכן בארמית ואלו עיינין וארו ארבע חיון ובלשון חכמים שרשרת שלשלת ויש נסחאות שכתוב בהם במשנה השתדר להיות איש ולכן אמר אונקלוס כי יפתה ארי ישדל ישוכב ויפיכב את הבתולה בענינים רבים עד שישכב עמה ובעבור כי פתוי הבתולות בענינים רבים פעם בדברים פעם בממון פעם בשקר שיטעה אותה פעם באמת שרצונו לישא אותה לו לאשה לא ייחד לו לשון ועשאו השתדלות אבל בפן יפתה לבבכם אמר בו דלמא יטעו ומה שפי' הרב במהר ימהרנה לו שיפסוק לה מהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה איננו אמת שהמפתה אם ישאנה איננו נותן קנס ואם יגרשנה אחר הנשואין אין עליו כלום מן התורה שהכתובה מדברי סופרים הוא. אבל פי' מהר הסלוחים שאדם משלח לארוסתו כלי כסף וכלי זהב ובגדים לצרכי החופה והנשואין והם הנקראים סבלונות בלשון רבותינו

ויתך אמרו מוהרי הדרי ואונקלוס אמר בהרכו עלי מאד מוהר ומתן אכנו עלי לחדא מוהרין ומתנן ולא היה נודר להם לכתוב לה כתובות הרבה מאד אבל המהר סבלונות כמו שפירשתי ויתכן שיהיה הלשון נגזר מן מהרה חושה לפי שהוא הדבר הראשון הנמהר בנשואין כי החתן ממהר ומקדים לשלוח לפניו המנחה ההיא ואחרי כן הוא בא לבית חמיו לעשות הנשואין או השמחה כמו שהזכירו חכמים סעודות סבלונות ופי' מהר ימהרנה לו לאשה שישלח לה סבלונות וצרכי חופה להיות לו לאשה רמז שהם יכולים לעכב ואמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר שיקחנה לו כי אין מצוה עליו שישאנה רק אם רצה ואם לא יחפוץ בה מתחלה יפרע ואחרי כן אמר שאם ימאן אביה לתתה לו שישקול על ידו כסף כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות הנשואות להם והטעם כי פסלה בעיני הבחורים ויצטרך אביה להרבות לה מתן וגם לא יתנו לה מהר וראוי הוא שיפרענו המפתה ואמרו רבותינו כי ענין המהר הזה הוא נקצב בענין האונס כי הוא חמשים כסף ודין האונס והמפתה שוין בזה אבל חלק הכתוב בין אונס למפתה ששם נאמר ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו. והטעם כי דרך ארץ להיות בחורי חמד מפתים בתולות בנות הגדולים היפות ואיננו הגון שיהא חוטא נשכר ולכן פי' שלא ישאנה על כרחה וישלם לה ובעבור שגם היא חטאה בדבר לא נתן עליו עונש שישאנה על כרחו ודי שישלם הקנס ואחרי שישאנה לדעתה ודעת אביה הרי היא עמו ככל הנשים אין לה עליו כתובה בתורה וכן דרך בני הגדולים לאנוס בנות הפחותים במעלה אשר אין להם כח כנגדם ולכן אמר באונס ולו תהיה לאשה על כרחו. ועל דעת רבותינו שם בין היא בין אביה יכולין לעכב כי איננו הגון שיקחנה על כרחה ויעשה עמה שתי רעות ופעמים שתהיה נכבדת ממנו ולא יתכן שתתבזה בחטאו והמשפט הישר שיהיו הנשואין בידה ולא בידו שהוא ישאנה על כרחו שלא יהו בנות ישראל הפקר לבעלי הזרוע והנה הדין הזה איננו רק בנערה כדין האונס אבל שם פירש הכתוב כי ימצא איש נערה בתולה וכאן לא הזכיר נערה ומטעם כי הנערה הנזכרת שם איננו אלא להוציא את הבוגרת שהיא אשה אבל הקטנה גם היא בכלל וכאן לא הוצרך להוציא את הבוגרת כי בידוע שזו זכתה הבוגרת שלא ישלם כלום כי מדעתה עשה והאב אין לו בבתו שום זכות אחרי ימי הנעורים כדכתיב בנעוריה בית אביה ואמר כאן אם מאן ימאן אביה לתתה לו לרמוז שהוא הנותן אותה לו לאשה שהוא זכאי בכסף קדושיה בקטנה ונערה כמו שדרשו כל שבח נעורים לאביה אבל באונס הוצרך לכתוב הנערה להוציא את הבוגרת כי היה עולה על דעתנו שישלם אליה אלא שגזרת הכתוב היא. והטעם כי בעמדה על דעתה תשמר מאונס. ור"א אמר מהר לשון קישור וכן ירבו עצבותם אחר מהרו ואיננו נכון. אבל הוא כמו שביארתי מדברי רבותינו ז"ל ועל דעתי אחר מהרו שהיו נמהרי לב לאל אחר ללכת אחריו במהירותם בלי השגחה ובלי דעת ובדברי המדקדקים שנתנו מהר לאל אחר והטעם שנתנו לו זבח ומנחה:

(יז) מכשפה לא תחיה. אמר למעלה בכל חייבי מיתות מות יומת והטעם שהוא חייב מיתה ומצות עשה עלינו להמית אותו ממה שנאמר ובערת הרע מקרבך או מזה בעצמו שיצוה יומת אבל בכאן לא אמר מכשפה מות יומת כי המזיר בה להזכיר אותה בלאו שלא נחיה אותה. והטעם מפני שהוא

אבן עזרא

לצעוק : (יט) זבח . על דרך הפשט אינו מדבר על ישראל כי כבר הזהיר על זה בדבור שני רק בעבור הגר וכתוב אחריו נאמר זה כי בעבור נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמה ושלא יזבח לע״ג ואמר לאלהים שהיה רגיל לעבדו מקדם ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים : לה׳ לבדו . רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו : (כ) וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע״ג לא תוכהו בארצך בעבור שיש לך כח רב ממנו וזכור כי גרים הייתם כמוהו וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמר אם תענה כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה : (כב) אם ענה . והנה העונש אם אחד יענה ואין עוזר העונש על כלם על כן באו אחריו וחרה אפי

תרגום אונקלוס

אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ יט דְּדָבַח לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטֵיל אֱלָהֵין לִשְׁמָא דַייָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כא כָּל אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוֹן׃ כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קְבַלְּתֵיהּ׃ כג וְיִתְקֵיף

מקרא

בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת׃ ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃ כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ כב אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ כג וְחָרָה

ל׳. ג׳ כ׳ פתחין ודין קמץ · ל׳ · פ · ל׳. ט״ו מלין מיחדין קמץ · ס׳ מסר

יהרם ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ זבח לאלהים. כל חרם אשר יהרם. יחרם כל רכושו. קדמאה קמץ: ויתום ה׳ וסי׳ כל אלמנה ויתום. וקרבתי אליכם למשפט. שפטו דל ויתום. גר ועני אל תעשקו. כי אמלט עני משוע. י״ב פסו׳ ראשיהון ומציעות אם אם וסי׳ אם בגפו. אם זרחה השמש. אם לא ימצא הגנב. אם בעליו עמו. אם ענה תענה. אם אתם תבאו אלי. אם גנבים באו לך. אם יתקע שופר בעיר. אם תחנה עלי מחנה. אם אבא באהל ביתי. אם הדברנה שפתי. אם כח אבנים כחי: ענה תענה כ״ה מלין מיחדין קמץ וסי׳ מצוין בישעיה סי׳ ט׳ גבי פסוק למרבה המשרה : שמע ה׳ חסר וסי׳ שמע אשמע צעקתו. שמע בין אחיכם. והיה אם שמע. שמע ישמע עבדך כי. והיה אם שמע תשמעון דירמיה ובמכורה אחריתי נמסר דהריסר ההוא דזכריה והוסיף אלו ג׳ אחרים שמעו שמע אלי ואכלו. שמע שמעתי אפרים. שמעו שמע ואל תבינו :

רשי

כס) : (יט) לאלהים. לע״ג אלו היה נקוד לאלהים (הלמד בציר״י) היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ״ד ובי״ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים ולרגלים בחירק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי׳ קודש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י״ל בדרך אחר כמ״ש בדקדוקי רש״י יעויין בו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרתם עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פו) אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח: יחרם. יומת ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר (דברים יז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו׳ אלא לפי שלא פי׳ על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופי׳ לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה ועבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים וחייבים עליהם לכל ע״ג בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליא״ר בלעז כמו (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך את בשרם : ולא תלחצנו. בגזלת ממון : כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד בה׳תה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם : (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם : אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו (הא דכתיב והיו נשיכם וגו׳ זהו אם צעק יצעק אבל באם לא יצעק לא פי׳ וק״ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו׳ : (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנא׳ והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו

תולדות אהרן זבח לאלהים. גיטין נז סנהדרין ס (סנהדרין כה נזיר יד הרומות מה) : בלתי לה׳ לבדו. סוכה מה סנהדרין סג : וגר לא תונה. ב״מ נח נט: וחרה אפי. ב״מ לח :

בעל הטורים זובח ב׳ במסורה. זובח לאלהים. זבח תודה יכבדני זובח ומודה להקב״ה מכבדני וירצה בושע אלהים אבל זובח לאלהים יחרם: יחרם ג׳ במסרה. הכא ואידך יחרם מן האדם לא יפדה. יחרם כל רכושו זובח לאלהים יחרם כל רכושו והיינו דאמר הנושא ונותן ביריד של עו״ג בהמה כו׳ ואין לו פדיון דכתיב יחרם לא יפדה שהופסת את דמיה: תענה ב׳. אם ענה תענה. אם תענה את בנותי זהו שדרשו אם תענה מתשמיש דילפינן מהכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם כענין אלמנות שלא יניחום צרורות כאלמנות חיות : לא תענון. בנו״ן לשון רבים. אם ענה תענה אותו לשון יחיד לומר ה׳ ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. ד״א לומר שכל ישראל ערבים זה בזה כאילו אם ענה א׳ כאילו ענה כולם : ענה תענה צעק יצעק שמוע אשמע. שכל כפול לומר שכל במדה שתענה לו תעשה לך :

ספורנו

שהתנאי של על מנת מבטל את המתנה אם לא יקיים התנאי אבל בזה שהיא מתנה על דעה להחזיר בלתי תנאי שיבטל המתנה אם לא יחזירנה הנה כל זמן שהוא בידי המקבל היא שלו אע״פ שיחזירנה אחר כך ולא יתחייב על כל. מה שאירע בה אפי׳ בפשיעה וכן באה הקבלה שם שיהיה פטור כל שומר בבעלים אפילו בפשיעה : (יט) זובח לאלהים . לכל האלוהות יחדו אע״פ שבכללם יכוין לכלול את האל ית׳ : יחרם . מנפש ועד בשר . כי חרם הם . אסורים בהנאה כלם ומגד מה שיקבלום לאלוה המקבל הוא חרם האמור בהם כאמרו והיית חרם כמהו : לה׳ לבדו . בלא שתוף אלהים אחרים : (כא) לא תענון . אם ענה תענה אותו . אם כשתענה את היתום תהיה כונתך לענותו בלבד אבל אם תענהו ליסרו ולהטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים : (כב) שמוע אשמע צעקתו וחרה אפי . אתהם . על הצועק והקצף על המענה כענין ישראל במצרים ויהיה העונש מדה כנגד מדה שמי שענה את

רמבן

שהיא טמאת הנפש רבת המהומה והשוטים נפתים אחריה החמיר בה בלאו וכן בכל מרדי התקלה כגון שאמר במסית לא תחמול ולא תכסה עליו ואמר ברוצח ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות :
(יט) **זובח** לאלהים יחרם. לע״ג והוא נקוד פת״ח כלומר לאותן האלהים שהוזהרתם עליהם במקום אחר זהו לשון רש״י. ור״א פי׳ שעל דרך הפשט איננו מדבר לישראל שכבר הזהיר על ע״ג בדבור השני רק בעבור הגר הכתוב אחריו כי על תנאי יגור בארצנו שלא יזבח לאלהיו כאשר היה עושה והכל יפלה פיהו כי בעשרת הדברות הזהיר על ע״ג בלאו וכאן מפרש העונש והמשפט שנעשה בו כאשר עשה בלא תרצח ולא תנאף כי אלה הם המשפטים אשר ישים לפניהם והנה חייב אותו מיתה כי יחרם מיתת ב״ד וכן כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת ואמר יחרם כי תפני אשר זבח להרם יהיה חייב שיחרם כענין והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ויתכן כי יכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם לרמוז שהוא אסור בהנאה והזכיר הכתוב זביחה והוא הדין להשתחויה ולכל עבודת פנים אבל שאר עבודת פנים כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה בשלא כדרכה אבל כדרך עובדו בכל ענין הוא מתחייב ואפילו פוער עצמו לפעור. והנכון במלת לאלהים בפתחות הלמ״ד שהם מלאכי מעלה ונקראו אלהים בהרבה מקומות ככתוב אין כמוך באלהים ה׳ ה׳ הוא אלהי האלהים ואדני האדונים וישתחוו לו כל אלהים ויקראו גם כן אלהים כאשר הזכרתי כבר ואמר בלתי לה׳ לבדו בעבור שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות חפצו שיהיו הם אמצעיים להפיק להם רצון מאתו וכאלו הזובחים לאל ולמשרתיו על כן אמר בלתי לה׳ לבדו. ויש בכאן עוד בדרך הזה סוד עמוק יובן ממנו ענין הקרבנות ויכול המשכיל לדעתו ממה שכתבנו במקום אחר ואונקלוס רמז לו בכאן ועוד נרמוזו אנחנו בתורת כהנים בעזרת השם יתברך שמו לעד ולנצח :
(כ) **כי** גרים הייתם בארץ מצרים. לא הוכשרו כל הגרים בעבור הייתם גרים בארץ זמן ואין טעם שיהיו מובטחים לעולם בעבור כן ופי׳ רש״י כי הוא טעם ללא תונו אותו יזהיר שלא תונה אותו בהונאת דברים אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחברך. ור״א אמר זכור כי גרים הייתם כמוהו ואין בכל זה טעם בעקר. והנכון בעיני כי יאמר לא תונה גר ולא תלחצנו ותחשבו בשאין לו מציל מידך כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע צעקתם שכל אלה אינם בוטחים בנפשם ועלי יבטחו ובפסוק האחר הוסיף טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה׳ וירחם עליו כאשר רחם עליכם כמו שכתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה כלומר לא בזכותם רק שרחם עליהם מן העבודה :
(כא) **ותענם** כל אלמנה אפילו עשירה בעלת נכסים כי דמעתה מצויה ונפשה שפלה ואמר אם ענה תענה אותו על כל יחיד מהם על כן

אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ
כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃
כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃
כו כִּי הִוא כְסוּתֹה כסותו קרי לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס רביעי
כז אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא

רוגזי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין׃ כד אִם כַּסְפָּא תּוֹזֵיף בְּעַמִּי יָת עַנְיָא דִּי עִמָּךְ לָא תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא׃ כה אִם מִשְׁכּוֹנָא תִּסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ׃ כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ הִיא תּוֹתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא יִשְׁכּוֹב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּיל קְבִילְתֵּיהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא׃ כז דַּיָּנָא לָא תָקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא

ג' ספר וי"ו · ג' מ"ע · לי וחסר · ד' נתורה · לי קמץ מוקף · לי ס"פ · חצי הספר

ג' סבירין ולא ואינון לא וסי' לא תשימון עליו נשך. לא ישמע על פיך. לא תכיר פנים: תשימון ג' וסי' עליו נשך. אם שום תשימון פניכם. קנצי למלין: אלהים ליא ר"פ נמסר בתהלים סי' ז':

תולדות אהרן אם כסף תלוה. ב"מ ע"א: כנושה. ב"מ נט עה: לא תשימון. כתובות מו עה: אם חבל. ב"מ לא קיג (ב"מ יב): תשיבנו לו. ב"מ קיד: אלהים לא תקלל. סנהדרין נו סו (סנהדרין כח): ונשיא בעמך. יבמות כ"ב ב"ק לד ב"מ מח סב ב"ב ד סנהדרין פה מכות ח:

רשי

יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. (ב"מ קיד) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות ח"ן מג' וזה א' מהן: את עמי. (ב"מ עג) עמי ועו"ג עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה. את עמי תלוהו ולא לעו"ג ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. (ד"א את העני שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאילו את עני): לא תהיה לו כנושה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (אבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין ומתחייבת לפני ואני מחזירה לך אף אתה טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבוא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה (מכילתא): (כו) כי היא כסותו. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב. לרבות את המצע: (כז) אלהים לא תקלל. (סנהדרין סו) הרי זו אזהרה

אבן עזרא

אפי והרגתי אתכם כלכם ואמר כי אם צעק יצעק אלי על היתום וכן דין האלמנה רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה: (כד) אם כסף תלוה. אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני והזכיר זאת הפרשה כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה וקרא העניים עמי כי החסידים לא יבקשו עשר בעולם הזה והעד אליהו ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן גם שמואל הרמתי וטעם עמך שהוא במקום שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה. שישא לך פניו בעבור טובתך ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: (כה) אם חבל תחבל. אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה אמר תשיבנו והטעם על החבול שהוא לשון זכר אמר הגאון מה טעם לקיחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו כי הטעם יש לך לא יזול עליו: (כו) וטעם כי חנון אני. על דעת הגאון שהוא כמו חנוני חנוני והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך ולפי דעתי כי מלת חנינה איננו כן כי מה יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך רק הוא כמו רחום אע"פ שיש ביניהם הפרש כאשר אפרש בפרשת כי תשא והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו. וחרה אפי. ובמה תדע כי שמע אשמע צעקתו בחרון אפי שאחריו: (כז) אלהים לא תקלל. הם הדיינים והם הכהנים בני לוי שעמהם התורה: ונשיא בעמך לא תאר. בשתר או

בעל הטורים ובניכם יתומים. וסמיך ליה אם כסף תלוה לומר בעון רבית ימות ויסיו בני יתומים כדכתיב ביחזקאל חיה לא יחיה: לא תשימון עליו נשך. בגימט' הלוה והמלוה ועדים והסופר והערב עוברים בלאו: אם חבל תחבל. וסמיך לו אלהים לא תקלל. לפי שבשבא למשכן בלית ב"ד מזהיר שלא יקלל הדיין. אלהים. בגימטריא הוא דיין: ונשיא בגי' כל בבוא בעמך וסמיך ליה מלא"ך דאיירי בבכורים דכתיב נכון ברכת משקופה וגו' ויקלל איש היפך ברכם:

רמבן

כן כתיב אחריו והיו נשיכם אלמנות בעונש האלמנה וצעקתה ובניכם יתומים וצעקת היתום והעונש הזה לא מנו אותו רבותינו בכל מייבי מיתה בידי שמים בברייתא דאלו הן שבמיתה השנויה בסנהדרין. והטעם שאין זה מיתה כמיתת בני אדם בידי שמים שנא' בהם ומתו בו כי יחללוהו ולא תמותו אבל ענש בכאן שיהרג אותם בחרב אויב או במלחמה ירד ונספה בלא הודעה והיו נשיהם אלמנות לעולם ובניהם יתומים לעולם:

(כב) **אם** ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גיזם ולא פירש ענשו כמו לכן כל הורג קין ולא פירש העונש אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גיזום סופך ליטול את שלך למה כי יצעק אלי אשמענו ואנקמנו לשון רש"י. ואיננו נכון וגם העד שהביא לא העיד כן אבל יתכן שיהיה כי במקום הזה כמו אם שהוא אחד ממשמשין שלא אמר אם יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו והכפל לחזק הענין וחזוקו כדרך המבלי אין קברים הרק אך במשה. והנכון בעיני שמלת כי יאמר אם ענה תענה אותו רק אם צעוק יצעק אלי בלבד מיד אשמע צעקתו איננו צריך לדבר אחר כלל כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך והטעם כי אתה יוחן איתו מפני שאין לו מושיע מידך והנה הוא נעזר יותר מכל אדם כי שאר הנגשים יטרחו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם ואולי לא יועילו והאל לא יצילו וזה בצעקתו בלבד נושע בה' וינקם ממך כי נוקם ה' ובעל חמה ויבא כענין הזה בכתובים רבים כגון מה שאמר אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם ואמר אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין לו עוזרים ואל תדכא העני אשר בשעריך כי ה' יריב בעבורם וכן אמר ובשדה יתומים אל תבוא כי גואלם חזק ה' לבאות שמו שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם אף כאן אמר כי בלבד בצעקתו יושיע וכמוהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי בשניהם יאמר שלא יעשו דבר אחר כי אם שירוה את הארץ מיד וכן כי אם שיעשה מה שחפצתי והנה הוא כטעם אלא וכן כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך:

(כד) **לא** תהיה לו כנושה הוא המלוה יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה כענין שכתוב עבד לוה לאיש מלוה אבל תהיה לו בכל דבר כאלו לא לוה ממך לעולם ולא תשים עליו נשך שהוא נשך כסף נשך אוכל אבל תהיה בהלואה אליו חסד לא תטול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון:

(כו) **ושמעתי** כי חנון אני. חונן ומקבל תחנת כל אדם אע"פ שאינו הגון מגזרת חנם וטענין שלא תחשוב לא אחבול שלמת הצדיק אבל שלמת אדם שאיננו צדיק אקח ולא אשיבנו כי צעקתו לא ישמע אל לפיכך אמר כי חנון אני ושומע צעקת כל מתחנן לי:

(כז) **אלהים** לא תקלל. אמר אונקלוס על הדיין שלא יקלל אותו כאשר יחייבנו בדין לא תקיל לשון קללה הוא בארמית מיקל להו יכרו"ם לאיש אשר יעשנה ער ועונה וכן הרבה בלשון ירושלמי. ונשיא בעמך לא תאור הנשא על העם והוא המלך והזכיר שלא יאור אותו כאשר יחייב אותו במשפטו ועל דעת רבותינו בגמרא אלהים לא תקלל אזהרה על ברכת השם שאמר בכנוי והנה הזהיר על המלך העליון ית' ועל המולך בארץ והם אמרי

ספורנו

את אלמנה ויתום כרצונו יסבב על כלהו עגוי אשתו ובניו: (כד) אם כסף תלוה. אם יהיה זה שלא יתקיים בישראל מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון אבל יתקיים בהם כי לא יחדל אביון ואז יקרה שתלוה: (כו) ושמעתי כי חנון אני. אף על פי שלא יוכל לצעוק אליך חמס שהרי הוא חייב לך מכל מקום כשיצעק אל על עניותו הגורם לו להיות ערום בלי לבוש על ידך אתן לו קצת ממה שהייתי חונן אותך יותר על ספקך כדי שתוכל לפרנס בו אחרים: כי חנון אני. והנני חונן כל צועק כשאין לו חונן זולתי לפיכך טוב לך שאתה תנהגהו בהשבת עבוט באופן שיתמיד לך החן מאתי שתוכל אתה להלוות ולפרנס אחרים: (כז) אלהים לא תקלל. אף על פי שתחשוב שהטה את דינך הדיין לא תקללהו שאין אדם רואה חובה לעצמו: ונשיא בעמך לא תאור. כי אמנם קללת המלך ורעתו תהיה על הכלל סבת רעה רבה והיזק כאמרו ירא ה' בני ומלך עם שונים אל תתערב

או בגלוי והגאונים הפרישו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה וכאשר הסתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו מצאנו רובם כדברי העניים כאילו הם דבוקים עם פרשת אם כסף תלוה אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל אולי שעני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיבלו העבוט יקלל את הדיין שדן שיקח עבוטו : (כח) מלאתך. כנוי לתירוש : ודמעך. כנוי ליצהר והגאון רב סעדיה אמר כי מלת מלאתך כוללת המלאה מן הזרע והמלאה מן היקב ואמר כי דמעך רמז ליצהר כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע והנה פי׳ זה הכתוב במקום אחר והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן עמו בכור בניך תתן לי כי הוא ראשית אונו ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה על כן אחריו בכור בניך תתן לי וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה ואחר כך תבא ההריון ועוד כי דבר ההריון איננו ביד אדם רק ביד השם לבדו אמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתת מה שהוא חייב כך תעשה לתת הבכור לכהן : (ל) ואנשי קדש. (בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרי׳ לאכילה הזכיר על הבשר שהוא נטרף אולי העני יאכלנו בעבור עניו והזכיר בשדה ההוה יותר וככה הדין בנטרף גם בתוך העיר וכמוהו מקרה לילה : וטעם לכלב. נפתח הלמ"ד שהוא שומר שורך וצאנך ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב ור׳ משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבילה כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדות האדם על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או לימכר לנכרי כמו הנבלה : (א) לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה : וטעם אל תשת ידך עם רשע. להתחבר עמו בעדות שוא לעשות

תלוט: כח בְּכוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְנָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמָי: כט כֵּן תַּעְבֵּיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁנֵּיהּ קֳדָמָי: ל וַאֲנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חַיָּא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵיהּ: א לָא תְקַבֵּל שְׁמַע דִּשְׁקַר לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ סָהִיד

תָאֹר: כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִּי: כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי: ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ: כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס:

ד׳ ג׳ חסר מטעים כיה כפרא. ל׳ ד׳ ר״פ. ל׳ ח׳ ל ג׳ י״ב חסר בלוס׳ כ״ס. ס׳ קמץ ס׳ חסר בלישנא בתורס

תאר ג׳ בתורה וסי׳ ונשיא בעמך . ואשר תאר יואר. לא תאר את העם : תאחר ד׳ וסי׳ מלאתך ודמעך . כי תדר נדר לה׳ . כאשר תדר נדר לאלהים. צדקתי לא הרחק : ואנשי ד׳ ר״פ נמסר פרשת לך לך: תשלכון י״ב חסר בלישנא נמסר במסרה בסדר כי תשא : שמע ה׳ קמצין נמסר בסדר ויצא :

תולדות אהרן מלאתך . בכורות כו תמורה ד ס : בכור בניך . בכורות כו נס : כן תעשה . חולין פא בכורות כו נה : שבעת ימים . נדס מ מא : ואנשי קדש . פסחים כד קדושין נז חולין קטו קטז בכורות י : ובשר בשדה . מכות יח זבחים עב מנחות קא חולין מב סח עג קב (נזיר נד תרומות פה פסחים כח) : לכלב תשליכון . פסחים כב כד קיס קדושין נח מכות כג : שמע שוא . פסחים קיח סנהדרין ז מכות כג שבועות לא : אל תשת ידך. יבמות כה ב״ק עב סנהדרין ט יג כה כז :

אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין : (כח) מלאתך . חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים : ודמעך . התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע . לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה : בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל׳ יום פודהו שנאמ׳ (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל׳ יום ואח״כ נותנו לכהן : (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמונה לפי שהוא מחוסר זמן : ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כב) ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום שמיני אתה רשאי ליתנו לי (מכילתא) : (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי : ובשר בשדה טרפה . (מכילתא) אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן (דברים כב) כי בשדה מצאה וכן (דברים כג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה . ובשר דתליש מן חיוא חייא בשר שנתלש ע״י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה : לכלב תשליכון אותו . (מכילתא) או אינו אלא כלב כמשמעו ת״ל בנבילה או מכור לנכרי ק״ו לטריפה שמותרת בכל הנאות. אם כן מה ת״ל לכלב למדך הכתוב שאין הקב״ה מקפח שכר כל בריה שנאמר (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב״ה תנו לו שכרו : (א) לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע

בעל הטורים לא תאחר בכור בניך. אלא תתן מיד אחר ל׳ יום : ואנשי ד׳ ראשי פסוקים. ואנשי קודש תהיון לי. ואנשי תמיד יבדילו. ואנשי סדום. ואנשי בבל עשו את סוכות. פי׳ אנשי סדום עובדי גלולים היו כדכתיב עשו את סוכות אבל אתם אנשי קדש תהיון לי. ותמיד תבדילו הטומאה מביניכם כדכתיב ואנשי תמיד יבדילו : תשלכון אתו. נוין יתירה ללמדך שמרחיקין הנבילה מן העיר המתים אמה : לכלב תשלכון אותו. וסמיך ליה לא תשא שמע שוא כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים :

ספורנו

הערב : (כח) מלאתך . תרומת הדגן כענין מלאות וטובות : ודמעך . תרומת התירוש והיצהר הנוזלים : בכור בניך תתן לי. לכל עבודת קדש. לעבודת המקדש ולתלמוד תורה כמו שהיה אחר כך בכהנים כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו : (כט) כן תעשה לשורך לצאנך . שתתן לי הבכור כיון שיצא מכלל נפל כאמרם בבכורות כל ששהה שלשים יום באדם אינו נפל ח׳ ימים בבהמה אינו נפל : (ל) ואנשי קדש תהיון לי. ובאופן זה תהיו אנשי קדש כי כשתפרישו בכורות בניכם ומתנותיהם לעבודתי הנה הבכורות ילמדו דעת את העם והתקדשתם והייתם קדושים : ובשר בשדה טרפה. אפי׳ הטרפה שאינה מטמאה כלל : כג (א) אל תשת ידך עם רשע . לחתום עמו על שטר כאמרם על אנשי ירושלים שלא היו חותמים על השטר אלא אם כן יודעים מי חותם עמהם (סנהדרין פרק זה בורר) : להיות עד חמס . שתהיה מעיד יהודי שאין הרשע ראוי להעיד ויוציא הדיין כל הממון

רמבן

אמרו בגמ׳ כי יכנס בכלל אלהים השם הנכבד והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ ולא נתבאר אם יכנס בכלל הנשיא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא בגמ׳ והרב רבי משה אמר שהוא בכלל האזהרה הזו וכן נ״ל מתה ששאל ר׳ יהודה הנשיא על עצמו כגון אני מה אני בשעיר וכו׳ וא״ל יאמר לא תאור כל נשיא בעם שהוא ראש השררה על כל ישראל בין שתהיה השררה ההיא בממשלת מלכות בין שתהיה ממשלת תורה כי נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בשררת התורה :

(כח) מלאתך ודמעך לא תאחר. מצינו מלאה בזרע פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ועוד במלאה מן היקב התירוש והיצהר כענין שנאמר והשיקו היקבים תירוש ויצהר והנראה לי בלשון הזה כי יקרא פרי השדה והכרם תבואה בעבור שיביאו אותה אל הבתים ותקרא ג״כ אסיף אוסף בלי יבא וחג האסיף ולכך תקרא מלאה כי לאוסף השבר וקבוצו יקרא מלוי אשר יקרא עליו מלא רועים קראו אהריך מלא יחד עלי יתמלאון יאספו ויבאו וכן וזרעו יהיה מלא הגוים קבוץ ורבוי עמים . ועוד יתכן שתקרא מלאה בכנוי לברכה שימלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר ובוצר כי כאשר תקולל תלקתם יאמרו יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר והמתברכים יקראו מלאה ויהיה דמעך רמז לתירוש ויצהר מושאל מן דמעת העין בעבור שידמה ברדתו טיפות היורדות שמש דמעה ותרד עיני דמעה טיפות מים ואיננו שם לבכי בלבד וענין הכתוב כי כאשר תאסוף פרי השדה וימלאו הגרנות בר ותדרוך הנסחטים שתזל דמעתה והשיקו היקבים תירוש ויצהר לא תאחרם בידך כי בראשיתם תתנם לי כמו שאמר ראשית דגנך תירושך ויצהרך . ועל דעת רבותינו ז״ל לא תאחר שלא תאחר המוקדם ולא פי׳ איזהו כי בכאן יזכיר המצות דרך כלל ואחר כן יבארם והם סדרי בכורים ותרומה ומעשר רא״ון ושני ואונקלוס תרגם בכורך ודמעך ופירש״י מלאתך חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך ותתבשל והם בכורים ודמעך היא תרומה ואיני יודע מהו לשון דמע ו״ן במכילתא מלאתך אלו בכורים הנטל מן המלא ודמעך זו תרומה ואולי כאשר יקראו לדעתם במקום הזה הבכורים מלאה בעבור שנוטלין מן המלא יקראו התרומה דמעה בעבור שיביאו אותה תירוש ויצהר לא פרי והזכיר שני המינין ממנה לרמוז כי דינה להפריש תירוש ויצהר אין חיוב להקדימה בענבים וזיתים והנה לא יזכיר המצות בכאן רק ברמז כי היה זה לכותבם לאלו המצות בספר הברית אשר יזכיר בפרשה האחרת ועוד יחזור ויבארם כלם במקומ׳ אחר כל אחת : (ל) ואנשי קדש תהיון לי. טעם הכתוב הזה כי עד הנה הזכיר המשפטים והזהיר בדברים המכוערים ועתה בשבא להתחיל באיסור המאכל פתח ואמר ואנשי

רשי

ושמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. (סנהדרין ב) יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטת שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלין תחלה שיאמרו את דעתם (סנהדרין מ) ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעות לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו המחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. יש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנאמ' לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחר ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעות אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטות וגו' ואם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שונאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מד' לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן (מלכים א יד) עצור ועזוב וכן (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו (דברים ז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת עו"ג ומשאוי ישראל וחדלת (מכילתא): עזוב תעזוב עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו: (ו) אביונך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (ב"מ לב): (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מניין ליוצא מב"ד חייב ואמר א' יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א' יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו כמיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות את הדין שהרי להטות הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים.
כ"מ

שמות כג

ב לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת: ג ודל לא תהדר בריבו: ס ד כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו: ס ה כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו: ס חמישי ו לא תטה משפט אבינך בריבו: ז מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע: ח ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים ויסלף דברי

ב לא תהי בתר סגיאי לאבאשא ולא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא בתר סגיאי שלם דינא: ג ועל מסכנא לא תרחם בדיניה: ד ארי תערע תורא דסנאך או חמריה דטעי אתבא תתיבניה ליה: ה ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טעניה ותתמנע מלמשבק ליה משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עמיה: ו לא תצלי דין מסכנך בדיניה: ז מפתגמא דשקרא הוי רחיק ודיזכי ודי נפק (דכי) זכאי מן דינא לא תקטול ארי לא אזכי חיבא: ח ושוחדא לא תקבל ארי שוחדא מעור עיני חכמין ומקלקל פתגמין תריצין:

ד' חסר בליש' · ו' חסר בליש' · ל' חסר ל' · ד'. ס' ר"פ בטעם מונח לפני גריש · ד' ג' ב' חסר וה' מ"ל · ב' אם רעב · ג' וחסר · ב' חסר בליש' כי לא יחדל · ודין. ד'. ג' ד' · ב' נתורס

לרעת ד' חסר בלישנא וסי' ושבע הפרות הרקות. לא תהיה אחרי רבים לרעת. את רעתיכם ואת רעת נשיכם. ב' בפסוק: רב ו' חסר בלישנא וסי' ולא תענה על רב. נצב לרב ה'. הנני קרא לרב. ורב לא ידעתי אחקרהו. אל תצא לרב מהר. ברבם עמדי: בריבו ד' וסי' לא תטה. ודל לא תהדר. צדיק הראשון. לעות אדם בריבו: כי ה' ר"פ בטעם מונח לפני גריש וסי' כי תפגע שור. כי תשא את ראש בני ישראל. כי רק עוג מלך. כי תכלה לעשר. ושאזרהון במקף: תעה ג' ב' חסר וא' מלא נמסר בסדר וישב: שנאך ב' וסי' חמור שנאך. אם רעב: ונקי ג' וסי' ונקי וצדיק אל תהרג. ונקי ילעג למו. ונקי על חנף יתעורר: וצדיק ח' נמסר ביחזקאל סי' ל"ג גבי פרשת אם אחפץ במות הרשע:

תולדות אהרן אחרי רבים לרעות. סנהדרין ב: על רב לנטות. סנהדרין יח לו: לנטות. סנהדרין ג: להטות. ב"מ נט סנהדרין ב ג חולין יא (סנהדרין כב): ודל. חולין קלא: כי תפגע. ב"מ לב (ב"מ ח): חמור שונאך. פסחים קיג ב"מ לג: רובץ תחת משאו. ב"מ לב לג: וחדלת מעזוב. ב"מ לב: עזוב תעזוב. ב"מ לא לב (ב"ק ה): לא תטה משפט. כתובות קה סנהדרין לו (פאה יז): מדבר שקר תרחק. שבועות ל לא: ונקי וצדיק. סנהדרין לג מג (סנהדרין כ:): ושוחד לא תקח. פאה יא כתובות קה: כי השוחד יעור. כתובות קה: ויסלף. שם:

אבן עזרא

לעשות חמס לנקי אולי העני יעשה זה למלאות חסרונו: (ב) לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו ואמר הגאון בי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה והשנית מצות עשה כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות ואינה כן רק הוא מהבנין הדגוש הכבד כמו ארור מטה משפט גם נמצאת בלא משפט ומטה גר וחז"ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים ומה שהעתיקו הוא האמת ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מצוה על כל ישראל ואף כי הדיין שהוא שהריב לפניו לעזור לרעהו: (ג) ודל. גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל ובמקום אחר לא תהדר פני גדול: (ד) שור איבך. בחירק תחת היו"ד והוא פועל כי מלת ואיבתי מהפעלים היוצאים והטעם אע"פ שתדע שהוא אויבך וככה שונאך ונאמר אויבך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך אולי באה זו הפרשה אם היה השור והחמור של עני יהיה שכרך הרבה מאד שעשית מצות השם וגם גמילות חסד עם עני: (ה) וחדלת. כמו חדל לך מעשות הדבר וכן ושמרת והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקום החמור ויש אומרי' כמו ויעזבו את ירושלם לטעון המשא בדרך רחוקה: (ו) לא תטה. עם הדיין ידבר וכמוהו לפני ה' אלהיך תאכלנו הראוי לאכול כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילם מכל ישראל שידבר עמהם והאומר כי הוא בכור עדר הכל הוא: (ז) מדבר שקר. עם הדיין ידבר שלא ידין דין שקר וכמוהו צדק צדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג. כאותו הדבר אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: (ח) ושחד. גם הזכיר כל זה כי העשיר יתן שחד לדיין להטות מדין דלים: ויסלף דברי צדיקים. אמר הגאון כי צדיקים תאר לדברי ולא

בעל הטורים ודל ב' במסורה. הכא ואידך ודל מרעהו יפרד לומר אפילו הוא רעהו יפרד ממנו ולא יבא לו פנים בדינו: בריבו ד'. ודל לא תהדר בריבו. צדיק הראשון בריבו. לא תטה משפט אביונך בריבו. לעות אדם בריבו. לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו ההלה להצדיקו בדינו ולעות בעל דינו בגלל אחרו: תעה ג' במסורה. המורו תועה. והנה תועה בשדה. אדם תועה מדרך השכל. ז"ס מלא פרש רועה א"ו אבידה. מלא המור וכלוו הפסוקים בה"ן אבידה. וזהו חמורו תועה שהוא תועה בשדה ויולא מהדרך: הולך בי במסורה. חמור שונאך. אם רעב שונאך האכילהו להם מבוס דהכא מיירי בבני מוני שונאיהם עו"ג וישראל דכשהוא עו"ג דרשינן וחדלת מעזוב לו ובשביל ישראל עזוב תעזוב עמו: רבץ ג' במסורה. רובץ תחת משאו. לפתח חטאת רובץ. רובץ בין המשפתים. לפתח חטאת רובץ היינו היצה"ר שאם הלך אחרי יצרו והרבה עון עד שהוא רובץ תחת משאו אזי פקדתים יעסוק בתורה כיששכר שהוא רובץ בין המשפתים כדאמרינן אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש:

ספורנו

הממון הנגזל על פיך בלבד שלא כדין: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. להכריע לכף חובה בדיני נפשות שאין דנין על פי דיין אחד בלבד לחובה. ולא תענה על ריב. כשישאלך הגדול שבדיינים מה דעתך: לנטות אחרי רבים. לא תהיה תשובתך שראוי לנטות אחרי רבים אם היו כבר רבים מזכים ואחד עמך מחייבים: להטות. כדי להכריע על פיך לכף חובה שתהיו אז י"ב מחייבים אלא תאמר דעתך וסברתך ולא יספיק לך שתאמר שראוי לנטות אחר דעת הרבים מבלי שתאמר בזה שום סברא אלא זו שהם עודפים על המזכים והכרים מן ע"פ שנים לחובה: (ו) לא תטה משפט אביונך בריבו. שלא יהא לך לב וקשה לזה בעת המשפט בבעלי דינים מספרים טענותיהם וכמו כן שלא יהא אחד עומד ואחד יושב ודומיהם: (ז) מדבר שקר תרחק. בכל דבר שיוכל לסבב שקר כאמרם ז"ל (אבות) הוי זהיר
בדבריך

ולא יתכן זה כי דברי סמוך: וטעם צדיקים. כדין לא צדיקים במצות: (י) ושש שנים. הזכיר גם זה בעבור ואכלו אביוני עמך: (יא) והשביעית תשמטנה. היא שתקרא שמטה לה' ולא יגוש איש את רעהו האביון: ונטשתה. שלא תזרע וכמוהו ונטוש את השנה השביעית: (יב) ששת. גם הזכיר זה בעבור וינפש בן אמתך והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך: (יג) ובכל אשר. עתה הזכיר ע"ג והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי ולא כן משפטי אלהים אחרים ואמר לא תזכירו שלא תזכירו שמותם להשבע בהם גם שלא ישביעו בהם עובדיה וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים שלא תאמר לע"ג השבע לי באלהיך: (יד) שלש פעמים. לי לבדי תהיה עבד שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבוא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו על כן כתוב אחריו את פני האדון ה' כמו לפני האדון ה' וכן לא יראו פני ריקם והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי גלולים להבליהם על כן כתוב תחוג לי לבדי: ומלת תחוג. תזבח כמו אסרו חג בעבותים: (יד) רגלים. מגזרת רגל כי רוב

ט וגיורא לא תעיקון ואתון ידעתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: י ושית שנין תזרע ית ארעך ותכנוש ית עללתה: יא ושביעתא תשמטינה ותרטשינה וייכלון מסכני עמך ושארהון תיכול חיות ברא כן תעביד לכרמך לזיתך: יב שתא יומין תעביד עובדך וביומא שביעאה תנוח בדיל דינוח תורך וחמרך וישקוט בר אמתך וגיורא: יג ובכל די אמרית לכון תסתמרון ושום טעות עממיא לא תדכרון לא ישתמע על פומך: יד תלת

צדיקים: ט וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את־נפש הגר כי־גרים הייתם בארץ מצרים: י ושש שנים תזרע את־ארצך ואספת את־תבואתה: יא והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אבינֵי עמך ויתרם תאכל חית השדה כן־תעשה לכרמך לזיתך: יב ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן־אמתך והגר: יג ובכל אשר־אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על־פיך: יד שלש רגלים

(ב"מ קיא מכילתא) אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרוף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע (ב"מ כט): את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. (מכילתא) להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן כמו שאמר למעלה הימנו תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבות. (מכילתא) אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמורך: (מכילתא) תן לו ניח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה ניח אלא צער: בן אמתך. (מכילתא) בעבד נכרי הכתוב מדבר: והגר. גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. (מכילתא) לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. (ע"ג ג) שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"ג פלונית או תעמוד עמי ביום ע"ג פלונית. ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע"ג כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן עו"ג: על פיך. שלא תעשה שותפות עמו וישבע לך בע"ג שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: (יד) רגלים. פעמים וכן (במדבר כב) כי הכיתני זה שלש

ששש ג' ר"פ וסי' ושש שנים תזרע. ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם. ושש מעלות לכסא. דד"ה: ובכל אשר ה' דסמיכי וסי' ובכל אשר אמרתי אליכם השמרו. ובכל אשר תרמש. ובכל אשר תשאלך נפשך. ובכל אשר יפנה ירשיע. ובכל אשר עגבה: ישמע י' נמכר בישעיה סימן ס' גבי סוף פרשת קומי אורי כי בא אורך:

תולדות אהרן וגר לא תלחץ. ב"מ נט זוכר בדברי השנה פירוש נפלא: והשביעית תשמטנה. שבת מד מ"ק ג ב"מ לט (פאה יט שביעית לט): ששת ימים. (שביעית לו): וינפש בן אמתך. יבמות מה: ובכל אשר אמרתי. שבת יח: ושם אלהים אחרים. סנהדרין סג קט: לא ישמע על פיך. סנהדרין סג בכורות ב: שלש רגלים. חגיגה ב ג:

בעל הטורים את תבואתה והשביעית. לאסור פירות ערב שביעית שנכנס לשביעית: ויתרם ב' במסורה. ויתרם תאכל חית השדה. ויתרם אכלה אש. לומר ספירות שביעית אסורין בהנאה ומופקין את דמיהן וצריך לבערם: ושם אלהים אחרים שלש רגלים. לומר לך כל המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ג וסמיך פסח לעבודת גלולים לומר מה עבודה גלולים אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסורה בהנאה ואוסר בכ"ש:

ספורנו

בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר: (יא) תשמטנה. שמטת כספים כאמרו וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו: ונטשתה ואכלו אביוני עמך. בשמטת קרקע יאכלו גם העניים: ויתרם. של עניים: תאכל חית השדה. שהעניים קודמים כאמרם מאכל אדם אסור להאכילו לכלבים (ברכות): (יב) תשבות. אפי' מדברים שאינם מלאכה אבל הם פורח כדרך חול כאמרו וכבדתו מעשות דרכיך ממצא חפצך ודבר דבר: למען ינוח שורך והמילך. כשתשבות גם מכמו אלה: וינפש בן אמתך והגר. ומזה ימשך שינפש גם בן אמתך והגר על הפך מה שקרה לך במצרים כשהיית שם עבד שלא היתה לך מנוחה כאמרו תכבד העבודה על האנשים ובזה תזכור יציאת מצרים כמו שאמר בדברות משנה תורה וזכרת כי עבד היית: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ושם אלהים אחרים לא תזכירו. בכל האזהרות שאמרתי צריך להשמר שלא לעבור עליהן אבל באזהרת ע"ג לא יספיק להשמר מעבור עליה אבל צריך להשמר אפי' מהזכיר שמה: לא ישמע על פיך. אפילו על

רמבן

ואנשי קדש תהיון לי שראוי הוא שיאכל האדם כל מה שיחיה בו ואין האסורין כלל במאכלים רק טהרה בנפש שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגסות בנפש על כן אמר ואנשי קודש תהיון לי כלומר אני חפץ שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש לפיכך לא תגאלו נפשותיכם באכילתכם הדברים המתועבים וכך אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני והנה השרצים משקצין הנפש והטרפה אין בה שקוץ אבל יש בשמירה ממנה קדושה:

כג (א) **תשמטנה** ונטשתה. תשמטנה מעבודה ונטשתה מאכילה אחר זמן הביעור ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה ונטשתה מלקשקש ומלזבל לשון רש"י. ואיננו נכון כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה אבל המקשקש והמזבל ואפילו מנכש ועודר וכוסח וכל שאר עבודות קרקע אינו אסור מן התורה וכך העלו בתחלת מסכת משקין דחרישה וזריעה אסר רחמנא אבל תולדות לא אסר רחמנא וכלהו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא וכן הביעור אינו נלמד מן המקרא הזה. ור"א אמר תשמטנו שמוט כל בעל משה ידו ונטשתה שלא תזרע את ארצך ואינו כלום אבל הכתוב דבר בראשון אמר שש שנים תזרע ותאסוף התבואה והשביעית תשמטנה שלא תזרע את ארצך ונטשתה שלא תאסוף את תבואתה אבל תעזבנה ואכלו אביוני עמך וחיות השדה פרי העץ ותבואת הכרם וכן ונטשת השנה השביעית:

(יב) **למען** ינוח שורך וחמורך מפני שמלת למען כמו בעבור נפרש שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית ובשדה בעבור שינוח בשביעי בן אמתך והגר להיות כלם עדים במעשה בראשית כטעם את אשר תאפו אפו וכן אמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כאשר פירשתי שם:

(יג) **ובכל** אשר אמרתי אליכם תשמרו. פירש"י לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו ולפי דבריו יצטרך הרב לומר שיהיה לאו שבכללות שאם לא כן היו לוקין על כל עשה ועשה שבתורה אבל בזה הלאו שיכלול דברים רבים ולא יזכיר שם העבירה כלל הכל מודים שאין לוקין בו אבל כבר אמרו השמר דעשה עשה וא"כ לא הוסיף בכאן אלא עשה ובמכילתא נחלקו במקרא זה ודרשוהו בפנים רבים. ועל דרך הפשט טעמו בכל אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו כי הכתוב נקשר בסופו יאמר מכל האזהרות הרבות אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד שלא תעבדום ולא תשתחוו להם ותרימו הזובח להם :לא תעשו פסל וכל תמונה ועוד תשמרו שלא תזכירו שם אלהותם להזכיר כמוש אלהו

רשי

שלש רגלים: (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה. אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבואו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות (חגיגה ז): (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר (במדבר כח) וביום הבכורים וגו': וחג האסיף. הוא חג הסכות: באספך את מעשך. שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (יז) שלש פעמי' וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יתחרשו שלש רגלים ממקומן (מכילתא): כל זכורך. הזכרים שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ. (מכילתא פסחי' סג): ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל (ויקרא ו) על מוקדה על המזבח כל הלילה: ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנ' עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא כמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון (בראשית לח) אנכי אשלח גדי עזים את גדי העזים (שם כז) שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנ' גדי סתם אף עגל וכבש במשמע. ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול (פסחים כו חולין קט"ו)

שמות כג

תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ טו אֶת־חַג
הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ
לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ
יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי
רֵיקָם׃ טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי
מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג
הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ
אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃
יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה
כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה׃
יח לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי
וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃
יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא
בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל
גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ ששי פ

ג' חסר · ז' רפין. ס"א · פ' · ל' חסר וחד מ"ל תקופת השנה · י"ג · פ'. כ' חסר וככק · ג' זוגין מתחלפין · י"ב · ג'

זְמָנִין תְּחַגּוּן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא׃
טו יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּיטַּר
שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא
כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא
דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא
מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי
רֵיקָנִין׃ טז וְחַגָּא דַחֲצָדָא
בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע
בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא
בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ
יָת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא׃
יז תְּלָת זִימְנִין בְּשַׁתָּא
יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם
רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ׃ יח לָא
תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי
וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא
תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד
צַפְרָא׃ יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי
אַרְעָךְ תַּיְתֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר

אבן עזרא

רובם רגלים הם: (טו) את חג המצות. החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות כמו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים והנה הוא חיוב ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך כי אחריו כתוב שתשבות ביום השביעי ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ: חדש האביב. פירשתי. רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים והעד ונראה את פני ה' גם יראה כל זכורך את פני השם כמו לפני השם: (טז) וחג הקציר. בכורי קציר חטים. והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטי' כמו שבעה שבועות תספר לך: וחג האסיף בצאת השנה. ותכנס שנה אחרת והחל ממרחשון לזרוע: (יז) שלש. והנה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבא: (יח) דם זבחי. הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים: חלב חגי. הוא שה תמים שהוא חיוב וכן כתוב בהעלות העו"ה והחלבי' עד הבקר: (יט) ראשי'. זהו ואם תקריב מנחת בכורים כי עם היחיד מדב' כאשר אפרש במקומו. והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי. כי משם יחלו הבכורים. אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזרת מגד ולא יתכן כי מ"ם מגד שרש והעד הנאמן עם פרי מגדים כי ככה לא ימצא בלשון הקדש ועוד מה טעם לא תבשל ואין כח ביד אדם לבשל המגד וכתוב וממגד תבואת שמש ומה טעם לומר בחלב והנה מצאנו כלשון הזה ועוד מה טעם אמו והנה נקרא העץ אם המגד וכל זה חשבו בעבור שמצאנו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך והנה גם היא במקום אחר עם הבשר

למועד ו' רפין וסי' חדש האביב. וחברו. ואת לא באת למועד הימים. ויצא יהונתן השדה. ויאמר הנני מודיעך דניאל. כי למועד מועדים וחצי: יראה י"ג נמסר פרשת בא: אל פני ט' וסי' שלש פעמים בשנה. וזאת תורת המנחה. ויקחו את אשר צוה משה. ושלח את הצפור החיה. ואל יבא בכל עת. ויבא משה ואהרן. ויקהלו משה ואהרן. לא חסה עליך עין. ואצאה בשער הגיא. ומן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף ספרא דכו'. אל פני ואל פני במ"ד על פני וסי' ועל פני השער האיתון. כי ארך הלשכות אשר לחצר. וחמשת אלפים הנותר. והנותר לנשיא מזה ומזה: תביא י"ג וסי' ומכל החי. ובמלאת ימי טהרה. ראשית בכורי אדמתך. וחברו. לא תביא תועבה. לא תביא אתנן זונה. ולקחת מראשית. ויצו את יהושע. עשרת חריצי החלב. ועניים מרודים. תשמע זעקה מבתיהם. אף על זה פקחת עיניך. היתה כאניות סוחר:

תולדות אהרן חג המצות. חגיגה יח: ולא יראו. חגיגה ז: וחג הקציר. הלס עם בכורים פג חגיגה יח מנחות פד: וחג האסיף. חגיגה יח ר"ה י מנחות פד: יראה. סנהדרין ד (שבת יז): כל זכורך. חגיגה ז: כל זכורך וגו' זוכר שלה לך: לא תשחט. פסחים סג לה: זבחי. פסחים סד: חלב חגי. פסחים נט עא חגיגה י (פסחים לב לג ר"ה נו): בכורי אדמתך. בכורים פג פד פסחים עא ב"ב פא (פאה יט בכורים סג): לא תבשל גדי. קדושין נז סנהדרין ד חולין קיג קטו (ע"ג מג): בחלב אמו. סנהדרין ד חולין קיד:

בעל הטורים האסף. ב' במסורה האסיף בצאת השנה. האסיף תקופת השנה וסיינו דאיתא בפרק קמא דסנהדרין וחג האסיף תקופת השנה שיהא חג האסיף בתקופה תשרי ואין משמע זה בכאן אדרבה להורה משמע מכאן לסיפוך ביהא בתקופה ישנה אלא ה"פ חג האסיף מתחיל עם בצאת השנה משום שכי צריך שיהיה בתקופה תשרי:

רמבן

אלהי מואב מלכום אלהי בני עמון אשימא אלהי חמת לא ישמע על פיך שמם אפי' בלא זכר אלהות להזכיר מלכום ואשימא כלל אבל תכנה אותם לגנאי שקוץ מואב תועבת בני עמון או לא ישמע בפי עובדיו ועל דבריך כענין שאמרו רבותינו לא יעשה שותפות עם העו"ג וישבע לו בעו"ג שלו. ויתכן שיהיה לא תזכירו יוצא שלא תזכיר אותו לעובדיו לאמר באלהיך תעשה עמי חסד ולא ישמע על פיך זכר שמו כלל והוא שנאמר בספר יהושע ובשם אלהים אחרים לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום הוסיף שם לאוין לבאר כי האזהרה שלא יזכיר או ישביע שום אדם באלוהו הנכר:

(טז) וחג הקציר בכורי מעשיך. לא ידעתי למה יזכירם הכתוב בשם הידיעה כי לא צוה בהם ולא הזכירם עד עתה וראוי הוא שיאמר ועשית חג קציר בכורי מעשיך כאשר אמר במשנה תורה ועשית חג שבועות לה' אלהיך ואולי בעבור שאמר שלש רגלים תחוג לי בשנה ופירש את חג המצות תשמור בחדש האביב שתשמור לעשות חג בתחלת האביב חזר ואמר והאחר תשמור שיהיה חג הקציר בכורי מעשיך והשלישי תשמור שיהיה חג האסיף בצאת השנה והנה כלם על מעשיו מן השדה לתת בהם הודאה לאלהים שהוא שומר חקות שמים ומוציא לחם מן הארץ להשביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב וזה טעם את פני האדון ה' שהוא האדון המפרנס עבדיו ובנטלם פרס מלפניו יבאו אליו לראות מה יצוס והנה אל פני כמו לפני. ועל דרך האמת יהיה מן פנים וכבר רמזתי לך פי' הפנים בעשרת הדברות ולכן אמר האדון ה' כמו שאמר בפעם השנית האדון ה' אלהי ישראל וכן הנה ארון הברית אדון כל הארץ מלפני אדון חולי הארץ:

(יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי. לא תשחט את הפסח בארבעה עשר בניסן עד שתבער את החמץ לשון רש"י. ולא תמן חמץ שירלה לחשו של

ספורנו

על ידי אחרים לא ישמע בהסכמתך: (יד) תחוג לי. כענין ישמח ישראל בעושיו על הפך וירא את העגל ומחולות: (טו) את חג המצות תשמור. כענין שמור את חדש האביב ועשית פסח כמו שאמר בזה למועד חדש האביב. שמור שיהיה בחדש האביב על ידי עבורי השנים והחדשים כמו שבא בקבלה: (טז) בצאת השנה. שכבר נאספו כל תבואותיה: (יז) שלש פעמים בשנה יראה. להודות על החירות ועל האביב ועל הקציר ועל האסיף כי ממנו הכל: את פני האדון. יאמר אדון על מנהיג ענייניס הנפסדים אמר אם כן שהוא אדון פני העם הנראים בפרט ובהראותם לפניו הם כעבד המקביל פני רבו והוא גם כן אדון הקרקע כאמרו כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי ובזה ראוי להודות לפניו על האביב הקציר והאסיף ביבול הארץ ולפיכך: (יט) ראשית בכורי אדמתך. מבחר הבכורים כמו וראשית שמנים ימשחו. נקובי ראשית הגוים. והם בכורי ז' המינים כפי מה שבא בקבלה: לא תבשל גדי בחלב אמו. לא תעשה כמו אלה הפעולות להרבות הפירות כמחשבת עובד ע"ג אלא ראשית בכורי אדמתך הביא כאמרו וראשית כל בכורי כל

כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי: כא הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי

בַּחֲלָב: כ הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאָכָא קֳדָמָךְ לְמִטְרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְּאַתְקֵינִית: כא אִסְתְּמַר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי

ל׳ ומ״ל · ל׳ וחס׳ דהכי · כ״ג ל׳

מפניו כ״ג נמסר בישעיה סי׳ י״ט בריש פרשת׳ דמשא מצרים הנה ה׳ רוכב על עב קל:

תולדות אהרן שולח מלאך. כ״ק לג עקרים מ״ד לז: אל תמר בו. סנהדרין לח: כי שמי בקרבו. שם פקודש שער מז:

רש״י

קטו): (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם (שמות לג) כי לא אעלה בקרבך: אשר הכינותי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה א׳ מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: (כא) אל תמר בו. לשון המראה כמו (יהושע א) אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא

אבן עזרא

ששר לא תאכלו כל נבלה והוא הישר רק הזכירה עם הבכורים כי אז ירבו ויגדלו הגדיים ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים אם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת ועוד כי ראיתם בשל הקדיר ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש וככה בשילו אשכלותיה ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך גם השם יאמר לקטן השור והכבש וראייתו גדי עזים כי מה צורך לכמתו ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים כי גדי גדול מגדי עזים כי עודנו צריך היותו עם העזים וככה שעיר ושעיר עזים ומכחים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב ועתה אפרש דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה כמו בת היענה למה שינה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין וכזה לא מצאנו דע כי בשר היענה יבש כעץ ואין המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין רק הבת כי היא נקבה וקטנה יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי אינו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב והחלב אינו כן כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב בעבור שיש בטלה ליחה רבה וככה בחלב והנה הוא מזיק על כן לא יאכל ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים כי כל הרופאי׳ מודים כי אין בשר כמוהו ואפי׳ לחולים התירו שיאכלוהו וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וארץ ישראל ופרס ובבל גם ככה היה מנהג הקדמונים שני גדיי עזי׳ טובים ונעשה לפניך גדי עזים והכהן אוכל גדי עזים אחד לחטאת ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו ויש אומרים כי אין בישול כי אם באש והלא כתוב ובשל מבושל במים ובדברי הימים ויבשלו בסירות ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו גם לא תקח האם על הבנים ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר וכל ספק שהוא מן התורה להומרא והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבשל הגדי בחלב אמו שהתולדה שוה אז הוא יותר ערב והכתוב דבר על ההוה והנה קדמונינו ז״ל החמירו להסיר כל ספק ואסרו בשר בחלב והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית במקום כל אחד מהם: (כ) הנה אנכי. אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ ורבים השתבשו בזה יש אומרים כי המלאך (הוא) ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו ואחרים אמרו (הוא) ארון הברית ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו ואמרו לא ישא השם לפשעכם וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם הוא ישלח מלאכו לפניך המלאך הגואל אותי מכל רע ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיעם ויבא מלאך ה׳ ויאמר ה׳ למלאך המשחית בעם אלהי שלח מלאכיה דמה לבר אלהין ורבים כאלה ובספר דניאל שר יון ושר פרס כי אם מיכאל שרכם והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים גם כתוב עליו אחד השרים הראשונים בא לעזרני ספירושו במעלה כמו היושבים ראשונ׳ במלכות וזהו המלאך הוא מיכאל: לשמרך בדרך. שלא יגע בך רע: אשר הכינותי. לך כדרך בהנחל עליון גוים כאשר אפרש: (כא) השמר. כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע וככה שטן איוב מלאך היה וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו והנה השומע בקול מלאך הוא שומע בקול השם הנכבד: ואל תמר בו. קשה והנה נראה הטעם כמו וימרו כי רק היה ראוי להיותו תמרה על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל ועל דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה הוא מפעלי הכפל כי ורחבה ונסבה מבנין נפעל כמו ונבלה שם מגזרת בלל ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה שורר בביתו כי שרית עם אלהים וכמוהו אל תמר בו וממר ליולדתו על משקל מכס שהוא מגזרת תכוסו על השה מפעלי הכפל: כי לא ישא לפשעכם. עם למ״ד כמו שא נא לפשע עבדי: ודע כי שמי בקרבו. דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו כמו ואף לאמתך תעשה כן וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו גם ימלא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל: וטעם בקרבו. משל לעגול שהנקודה היא הרוכה אל כל מרחק על כן היה כבוד השם בקרב המחנה ונוסע בתוך המחנות וכן כתוב כי אתה ה׳ בקרב העם הזה וכתיב וויצר רוח אדם בקרבו ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו ואחר כן ועשית כל אשר אדבר והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש כי הוא בעצמו אין נוגה לו ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות ואין הקדרות רק שתכנס הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות והנה פני הלבנה שהם לצד השמש כלם אור ופניה שהם למעלה ממנו חשך ולא אור והנה תסתיר אור השמש גם במחלית חדש הלבנה בהכנס צל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור והנה ידעתו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר

ספורנו

כל. וכל תרומה כל וגו׳. להגיע ברכה אל ביתך: (כא) השמר מפניו. שלא לחלל כבודו כענין של נעליך מעל רגליך האמור ביהושע: ושמע בקולו. שלא בעקבותיו הפך מה שאמרו אנה הנחנו עולים: אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. אם איש אחד יחטא ילקו הרבים כמו שהיה הענין בעכן כאמרו הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם והוא איש אחד לא גוע בעונו: כי שמי בקרבו. ואין לאל ידו למחול על כבודי

רמבן

על ביעור חמץ שיהיה קודם זמן שחיטה כמו שהוזכר זה בפרק ראשון בפסחים זמן שחיטה אמר רחמנא שאין זה מדרש עיקר הכתוב כפי פסק ההלכה שם כי ביעור חמץ בערב פסח אין בו לאו מן התורה ולא אפי׳ לאוכל אותו אבל לפי הענין שהוא כהלכה הוא אזהרה לשוחט את הפסח על החמץ וענינו שלא יהא החמץ לאחד מבני החבורה הנמנין על הפסח בשעת השחיטה וכך כתב רש״י בפרשת כי תשא וראוי למקרא שיאמר לא תזבח על החמץ זבחי כי הדם איננו זבח נזבח אבל דעת רבותינו הוא לרבות את הזריקה שלא יזרוק על חמץ יאמר לא תשחט על חמץ ולא דם זבחי כלומר ולא דם זבחי יהיה על החמץ ומקרא קצר הוא:

(כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת כי לא אעלה בקרבך:

(כא) כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בקרבו ורבותינו דרשו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי לשון רש״י.

ובאלה שמות רבה ג״כ יש מי שדורש כך שזה על דבר העגל ויש לשאול שהרי הגזרה ההיא לא נתקיימה שהקב״ה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך ומשה בקש עליה רחמים ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונתרצה לו הקב״ה ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה וכך אמרו דאפי׳ בפרונקא לא קבליניה דכתיב אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה והתשובה לפי הדעת הזאת כי הגזרה ההיא לא נתקיימה עם משה בימיו הוא מה שאמר ונפלינו אני ועמך ואמר כי מצאתי חן בעיניך ואדעך בשם ועוד אמר וראה כי העם אשר אתה בקרבו אבל לאחר מיתתו של משה רבינו שלח להם מלאך וזש״ה ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי ושם תראה ששאלו יהושע מה אדוני מדבר אל עבדו ולא צוה דבר שנגל׳ אליו בעבורו אלא שאמר לו של נעליך מעל רגליך ולא בירר למה בא. אבל הית׳ המראה להודיע אותו כי מעתה יהיה מלאך שלוח לפניהם לצאת ולבוא במלחמה וזהו שאמר עתה באתי וכך אמר בתנחומא אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו ומפורש אמרו בטל שלא ימסרו להם שר כל ימי משה וכיון שמת משה חזר אותו השר במקומו שכן יהושע רואה אותו שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו ויאמר לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי לכך נאמר הנה אנכי שולח מלאך ועל דרך האמת המלאך הזה שהובטחו בו בכאן הוא מלאך הגואל אשר השם הגדול בקרבו כי ביה ה׳ צור עולמים והוא שאמר אנכי האל בית אל כי דרך המלך לשכון בביתו ויקראנו הכתוב מלאך בעבור היות כל הנהגת העוה״ז במדה ההיא ורבותינו אמרו כי הוא מטטרון והוא שם למורה הדרך

יאמר אמת ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת: (כב) בעבור שמלאו חכמי ספרד איבה בהעלם היו"ד וכתוב ואיבתי את אויביך גם ליד חיה אמר לידים ודין אני לא דנו וכתיב והיה ה' לדיין על כן אמרו אין פ"ל פחות מג' אותיות על כן איבה מעלומי העין: (כג) כי. לוט בעת בואם אל הארץ שיסירו כל ע"ג והזכיר ששה גוים ולא חשש להזכיר הקטן שבהם ובעבורו אמר והכחדתיו מיד כי האחרים מעט מעט יגרשם או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד כמו בנות צעדה עלי שור: (כד) לא. זהו שהזכרתי שתחלת ספר הברית אתם ראית' שהזהיר על ע"ג וסוף הספר להזהיר על ע"ג שהוא הסוף כי יהי' לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"ג הנמצאה בארץ כנען שעשאוה יושביה כי העובד ע"ג כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: (כה) ועבדתם. הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכ' מבית עבדי' והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכ' ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות הנה שכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה הא' וברך את לחמך ואת מימיך והב' והסירותי מחלה מקרבך והג' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך והד' את מספר ימיך אמלא והנה כל אלה בגוף הא' ועוד כי הפך אלה הברכות אעשה בכל אויביך והוא את אימתי וגם את הצרעה:

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי הטתי תורות ולא התעסקו בחכמת התולדת ע"כ לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף והנה הם שני כחות ובל' הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה אלא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ והרוח בלב ובו חיי האדם והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס כל רוחו יוציא כסיל והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול וככה כתיב כי תאוה נפשך ותאות המשגל ממנה והנה יש אדם שנבראת שתהיינה לו

בקרבו: כב כי אם־שמע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את־איביך וצרתי את־צרריך: כג כי־ילך מלאכי לפניך והביאך אל־האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו: כד לא־תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבתיהם: כה ועבדתם את יהוה אלהיכם וברך את־לחמך

בשמי מימריה: כב ארי אם קבלא תקביל במימריה ותעביד כל דאמליל ואסני ית סנאך ואעיק לדמעיקין לך: כג ארי יהך מלאכי קדמך ויעלינך לאמוראי וחתאי ופרזאי וכנענאי חואי ויבוסאי ואשיצינון: כד לא תסגוד לטעותהון ולא תפלחינון ולא תעביד כעובדיהון ארי פגרא תפגרנון ותברא תתבר קמתהון: כה ותפלחון קדם יי אלהכון ויברך ית מיכלך

ל'. ב' בתרי לים' מלג ודין · מחכפו"ם סי' · ג' ומ"ל · ג' · ל' · כל אורייתא כתיב כן · ג'

וברך ג' וסי' וברך את לחמך. ואהבך וברכך והרבך. וברך עלי את אלקנה:

תולדות אהרן ועבדתם. ב"ק לב ב"מ קז ברכות יא מגלה כח: וברך את לחמך. ברכות מו ערובין סט ב"ק לב ב"מ קז עקרים מ"ב כו מ"ד עב:

רשי

כגימטריא שדי: (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם אלוהות: מצבותיהם

ספורנו

כבודי: (כב) כי אם שמוע תשמע בקולי ואיבתי את אויביך. ולא אהום עליהם כדרכי טובי. על הפך ואני לא אחוס על נינוה: (כג) כי ילך מלאכי לפניך. שלא ישא לפשעי האויבים: (כד) לא תשתחוה לאלהיהם. שלא תעשה כמו בעשה אמציהו אחר שהכה את שעיר ויבא את אלהי בני שעיר ולהם ישתחוה שאולי חשב לרצותם שלא יקצפו עליו על שהרג את עובדיהם: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם. ובזה האופן תעבדוהו כי אחר שיאבדו האומות ופסיליהם והמקומות אשר עבדו שם לא יהיה לכם מסית ומדיח מעבודתי: וברך את לחמך. שיזונו ולא יולידו מוהכו' פהליאות

בעל הטורים וצרתי. ב' במסורה וצרתי את צורריך. וצרתי עליך מצב והקימותי עליך מצודות מלמד שאין הקב"ה עושה על ז' עממין בכל כלי מלחמה: ועבדתם את ה' אלהיכם. אומר לשון רבים דוי תפלת רבים שאינה נמאסת ואמר וברך את לחמך לשון יחיד דלכל אחד ואחד מברך לפי ענינו: וברך. ג' במסורה וברך את לחמך ואת מימיך. וברך פרי בטנך. וברך עלי את אלקנה ואת אשתו כדאיתא בברכות בכוס של ברכה מברכו לאשתו ביתו כי היכי דתתברך פרי בטנה. וזהו וברך את לחמך ואת מימיך שברך ברכות המזון וברך לאשתו וברך פרי בטנה. וכן בעלי ברכך את אלקנה ונתעברה אשתו וזהו וברך עלי וברך פרי בטנך: מימיך. ג את לחמך ואת מימיך. ואת מימיך נשקה ונתתי מכרם. מהוטב עליך עד שואב מימיך. ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם. גומר שאע"פ שברך מימיכם ולא היו צריכים למים אחרים קנו מהם כמ"ש מכאן לאכסנאי שיש לו מלו דרך ארץ בוה ביקנה מבל אכסנאי כדי להנותו:

רמבן

הדרך וכבר פירשתי זה בסדר בא אל פרעה וזה טעם לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי הוא בית המקדש כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך והטעם אשר הכינותי לי להיות בית קדשי ותפארתי כי שם הכסא שלם ועוד אזכיר כוונתם בשמו כשם רבו והנה קולו הוא קול אלהים חיים והמצוה לשמוע בקולו מפי הנביאים או הטעם שלא יקללו בנטיעות ויעזבו תורה שבעל פה כענין שדרשו ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה והנה פירוש ושמע בקולו לדברי וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר. ואונקלוס רמז שתרגם ארי בשמי מימרא כי בו ידבר ואמר ואיבתי את אויבך שגם במדת הרחמים אהיה להם אויב וצרתי את צורריך על ידו במדת הדין ולכן פי' כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי והכנעני והכחדתיו בהביאו אותך אליהם להודיע כי הוא המכחיד אותם והזכירם בלשון יחיד כי כלם כאיש אחד יכחידם והנה כאשר המלאך הזה שוכן בקרב ישראל לא יאמר הקב"ה לא אעלה בקרבך כי שמי בקרבו והוא בקרב ישראל אבל כשחטאו בעגל רצה לסלק שכינתו מתוכם ושיהיה מלאך משלוחיו הולך לפניהם ובקש משה רחמים וחזר ושיכן שכינתו בתוכם ושם אפרש הפסוקים בע"ה וגם שם במדרש רבה רמזו לזה אמרו הנה אנכי שולח מלאך אמר לו הקב"ה מי ששמר את האבות ישמור את הבנים וכן אתה מוצא באברהם כשברך את יצחק אמר הוא ישלח מלאכו לפניך ביעקב המלאך הגואל אותי אמר להם הוא גאלני מיד עשו הוא הצילני מיד לבן הוא זנני ופרנסני בשני רעבון אמר הקב"ה למשה אף עכשו מי ששמר את האבות ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך. ועוד אמרו שם בפי' אמר להם הב"ה לישראל הזהרו בשליח שאינו חוזר בשליחותו מדת הדין הוא אל תמר בו וכו' ומ"מ לדברי הכל המדרש שהזכרתי אמת הוא שכל ימי משה לא היה מלאך שר צבא הולך עמהם כי משה היה ממלא מקומו כענין שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ובימי יהושע הוצרך לו שיבא אליו מלאך שר צבא ה' ללחום מלחמותם והוא גבריאל הנלחם להם וזהו שראה אותו וחרבו שלופה בידו כי בא לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים. כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו ואמר אל תמר בו שלא ישא לפשעכם אם תמר בדברו כי הממר בו ממר בשמי הגדול אשר בקרבו וראוי להכחידו במדת הדין ויתכן שיהיה שמי בקרבו מחובר למעלה ושמע בקולו כי שמי בקרבו וקולו הוא קול עליון:

(כד) **לא** תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם. התורה תזהיר על ע"ג בכמה מקומות ואע"פ שהמקראות מיותרין בה אין להקפיד בכך שמפני חומר שבה שכל המודה בה כופר בכל התורה כלה תזהיר ותחזור ותזהיר כאומר לעבדו זכור תמיד ולא תשכח העיקר הגדול שצויתיך שהכל תלוי בו. ויתכן שתזהיר בעשרת הדברות שלא יעשה לו ע"ג שימצאו אותה עשויה ונעבדת לגוים שבארץ שלא יעבדו אותה כלל אבל יעקור אותה מן הארץ. ולא תעשה כמעשיהם יתכן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים כמו שהזהיר במקום אחר ובחקותיהם לא תלכו ואמרו אלו דרכי האמורי שמנו חכמים והנראה יותר כי יזהיר על ע"ג שלא יעבוד אותה כדרכה אפילו בעבודה שאינה דרך כבוד כמו שדרשו בפסוק איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. והטעם כי אמר לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ועבודה הוא הכבוד אשר יעשה העבד לאדוניו וחזר ואמר כי אפי' ענין שאינה עבודה אלא בזיון כגון פעור שפוער עצמו לפעור וזורק אבן למרקולים אם נהגו בה לעשות להם כן לא תעשנו אתה להם כלל ואמרו אע"ג דקא מכוין לבזויה לפעור ואע"ג דקא מכוין למירגמיה במרקולים:

(כה) **ועבדתם** את ה' אלהיכם וברך את לחמך וכו'. כוונת הכתוב הזה בעבור שרוב עובדי ע"ג יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ואין כונתם בע"ג רק יחשבו כי בעבודות ההם תהיה להם הצלחה כגון שיעבדו השמש בעבור שמזלו לו ממשלת בתבואות והירח במעיינות ובכל התהומות וכן כיוצא בהם בכל צבא השמים וכ"ש שיחשבו כי תהיה להם תוספת טובה בעבודת המלאכים בעבור שהם מכבדים משרתי

כאל

וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ׃ ס שביעי
כו לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃
כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃
כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃
כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה

ג' וכ"כ · י. ג' · ג'וא' ואמלא · כול' כ"כ במ"ב ל' וחסר · י"ו חסר · י · ז' סבו' את את את את

וית משתיך ואעדי מרעין בישין מבינך: כו לא תהי מתכלא ועקרא בארעך ית מנין יומך אשלים: כז ית אימתי אשלח קדמך ואשגש ית כל עמא דאת אתי לאגחא קרב בהון ואימסר ית כל בעלי דבבך קדמך מחזרי קדל: כח ואשלח ית ערעיתא קדמך ותתרך ית חיואי ית כנענאי וית חתאי מן קדמך: כט לא אתריכינון מן קדמך בשתא חדא דלמא תהי ארעא צדיא

מימיך ג' וסי' וברך את לחמך. ואם מימיך נשתה, מחטב עציך עד שאב. וא' ומימיך. בן אדם לחמך ברעש: ועקר' ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה: עקר ועקרה. אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה. אערכה לפניו משפט. להנחיל אהבי יש. וחד ואמלא אתו רוח אלהים: הצרעה ג' וסי' ושלחתי את הצרעה לפניך. וגם את הצרעה. ואשלח לפניכם: מלפניך י' וסי' ושלחתי את הצרעה. הניגא דפסוק. אל האמר בלבבך בהדף. שורך טבוח. הוא ישמיד את הגוים האלה. אשר הסרתי מלפניך. וחטאתם מלפניך אל תמחה. מלפניך אל תמחה. והעשר והכבוד. מלפניך משפטי יצא. אל תשליכני מלפניך:

תולדות אהרן מהלם. ב"מ קז: את מספר ימיך. ר"ה יא יבמות מט סוטה יג קדושין לח: את אימתי. סוטה לו: את הצרעה. שם:

לא אלו השלש הנזכרות חזקות או כלן רפות או זו חזקה וזו רפה או לא חזקה ולא רפה והנה בני אדם על כ"ו מינים משונים והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשל הגוף עליה ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה והנה אתן לך משל ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שנגברה על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש כי המרה האדומה דומה לה והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול גם נחשב אדם שאין חום בגופו ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו והשם יתע' למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו וכאשר ישמרוה וימצאם חכמתה וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם והכלל שיהיה גופם סר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה כי יש מארה באה לחסר כח התולדת כדרך אתה תאכל ולא תשבע והנה כל התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף והנה לא יפחד שומר התורה מהם וזהו וברך את לחמך ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד על כן כתיב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים והנה דברתי על חכמת הרפואות ועתה אדבר על חכמת המזלות דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו וערך אלה אל אלה והדבר עמוק מאד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה כי תולדות הרחם להשכיל הילודים או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים השם הנכבד אם היה דבק בו יאמץ כח תולדת הכליות ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל לא מאצטגנינות שלך ואם תכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד כי אנכה התולדת ואין זה נגוה במערכת הכוכבים כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לרצונו וכמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם והנה אם נשמור לא נקבל ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בנים ולא ימותו בחיי אביהם : (כו) ומלת עקרה. כוללת אשת איש ובהמתו. והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיוכל לחיות כפי רוב החום והליחה התולדת לא אם זרה וליחה נכריה כי הוא הפך התולדות והדבק בשם יחזק החום והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב וכן כתיב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה וכתיב בחצי ימיו יעזבנו וכתיב כי אם ה' יגפנו או יומו יבוא והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדות החום והליחה כי מחוץ באו לו מקרים והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם. ובתורה פן ימות במלחמה אמר שלמה למה תמות בלא עתך ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך על כן כתוב הנני יוסיף על ימיך ומה אוסיף עוד להאריך : (כז) את אימתי. הוא פחד בנשמה והנה תבא לגוף חולשה מיד וזהו ונתתי את כל אויביך אליך עורף. שיתנו לך את ערפם והטעם שיברחו מפניך ברואותך אותם : (כח) ושלחתי את הצרעה. מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף. והזכיר משבעה הגוים שלשה והוא הדין לכלם גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרים : (כט) לא. אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית אז יברחו כל השבעה עממין

מלכותיהם. אבנים שהם מציבין להשתחוות להם : (כו) **לא תהיה משכלה.** אם תעשה רצוני : משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרוייה משכלה : (כז) והמותי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלאפום כגון והמותי מגזרת (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו. וסבותי מגזרת (שמואל א ו) וסבב ביה אל. דלותי מגזרת (ישעיה יט) דללו וחרבו. (שם מט) על כפים חקותיך מגזרת (שופטים ה) חקקי לב. (שמואל א יב) את מי רצותי מגזרת (איוב כ) רצץ עזב דלים. והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא. שאלו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקודה מלאפום. אלא והמתי כגון (במדבר יד) והמתה את העם הזה והתי"ו מודגש' לפי שתבא במקום ב' תוי"ן. האחת נשרשת לפי שאין מית' בלא תיו. והאחרת משמשת כמו אמרתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלש תוי"ן שתים ליסוד כמו (יהושע י) ביום תת ה' (קהלת ג) מתת אלהים היא והשלישי לשמוש : עורף. שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם : (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. (סוטה לו) והצרעה לא עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה

בעל הטורים והסרותי. ג' במסורה הכא והסירותי מחלה מקרבך ואידך והסירותי את כפי בשביל שהיה משה מקבל פני השכינה זכה לוהסרותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס ליחה : והסירותי מחלה מקרבך וסמיך ליה לא תהיה משכלה שכיון שהסרה המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא. אמלא עולה פ"ב ימי שנותינו בהם בשביה בנה הון מבנה שנולד בה ובנה שמת בה : אמלא. ג' במסורה את מספר ימיך אמלא. ואוצרותיו אמלא. ופי' אמלא תוכחות כשהצדיק נפטר מהעולם וממלא מספר ימיו אז מראין לו הנקו כג"ע כמו שמצינו גבי ר' אבוהו ורבי אלעזר בן פדת בתענית וזהו מספר ימיך אמלא ואוצרותיהם אמלא ופי אמלא תוכחות אין לאדם שסוכים להכירו אלא סמוך לפטירתו כדי שלא יבא מוכיחו ומוזר ומוכיחו וזהו ופי אמלא תוכחות מתי את מספר ימיך אמלא :

ספורנו

מחליאות: והסירותי מחלה מקרבך. הבאה מצד האויר או המערכת: (כו) לא תהיה משכלה ועקרה. באופן שתוכלו ללמד את בניכם: את מספר ימיך אמלא. שתחיו כמדת הזמן אשר בנר אלהים והוא הלחות השרשי בתולדה. והפך זה יקרה על הרוב שימות האדם קודם שיכלה הלחות השרשי בחלאים יקרו מרוע בחירה או מצד המערכה והיסודות והנה במלאת לאדם מספר ימיו יראה על הרוב בנים לבניו ויוכל ללמדם כאמרו והודעתם לבניך ולבני בניך. ויתוקן בחיי הזקנים עניני הדורות כמו שספר שקרה בענין לוי קהת ועמרם: (כז) והמתי את כל אויביך אליך עורף. מפני האימה והמהומה שיעד באומרו את אימתי אשלח לפניך: והבוסי. כמו שהיה הענין במצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם:

פי

רמבן

האל הגדול ועל כן יאמר הכתוב הזה כי בעבודת הקב"ה בלבד תהיה להם ההצלחה והשמירה ועקירת ע"ג לא תזיק אבל תוסיף לכם טובה וברכה כי הב"ה יברך לחמך והוא כלל לכל מאכל אשר יאכל ויברך מימיך שהוא אב לכל משקה אשר ישתה והברכה היא תוספת כאן שיהיה מהן לך לרוב מאד ואמר והסירותי מחלה מקרבך שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה ואמר עוד שלא תהיה בהם אשה משכלה ברחם משכיל ולא עקרה ברחם ושדים צומקים כי בהיות המאכלים והמשקים והאויר מבורכים יהיו הגופים בריאים ואברי הזרע נכונים לעשות מעשיהם כהוגן והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרי' ויתכן שיהיו הזכרים בכלל והסירותי מחלה מקרבך כי

מוסה

רשי

אותה : ורבה עליך . ותרבה עליך : (ל) עד אשר תפרה . תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו : (לא) ושתי . לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש : עד הנהר . פרת : וגרשתמו . ותגרשם : (לג) כי תעבוד וגו' . הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש . וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה : (א) ואל משה אמר . פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמרה לו עלה

אבן עזרא

עממין ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת וזהו פן תהיה הארץ שממה . כי ארץ ישראל תהיה ארוכה מאד ויואלי מצרים לא יוכלו לישבה כלה כמו פן תוקדש : (ל) מעט . עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה : (לא) ושתי את גבולך . וזהו ויורד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ והנהר הוא נהר פרת בין כך ובין כך לא תכרות להם ברית : (לב) וטעם לאלהיהם . שתשתחוו : (לג) לא ישבו בארצך . כאשר תפרה תשחית ותכחיד כל הז' עממין עד כה ספר הברית : (א) ואל משה אמר . כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאים שיספרם לישראל ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית תעלה אלי אתה ואהרן ובניו וע'

ל וְרָבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃

לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי ׀ אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃

לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ

כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל

ותסגי עלך חיות ברא : ל זעיר זעיר אתריכינון מן קדמך עד דתסגי ותחסן ית ארעא : לא ואשוי ית תחומך מימא דסוף ועד ימא דפלשתאי וממדברא עד פרת ארי אמסר בידיכון ית יתבי ארעא ותתרכינון מן קדמך : לב לא תגזר להון ולטעותהון קים : לג לא יתבון בארעך דלמא יחיבון יתך קדמי ארי תפלח ית טעותהון ארי יהון לך לתקלא : א ולמשה אמר סק קדם יי את ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי

ד / ל. ד / ל. ג' / ג' ססו' ועד עד. ב' מתנס / ד / ד / ד / ד ות"א / ד ופסו' אל משם

ספורנו

(לא) כי אתן בידכ' את יושבי הארץ וגרשתמו . הדבר מסור בידכם ואתם אל תתעצלו בזה כמו שהעיד בהם יהושע באמרו עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת את הארץ אשר נתן לכם ה' אלהי אבותיכם : (לג) לא ישבו בארצך . באותו החלק מהארץ שתכבוש ותשב בו אתה לא ישבו הם הפך מה שעשו כמו שהעיד באמרו וישב הכנעני בקרבו בגזר וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ : כי יהיה לך למוקש . שבהם בארצך שיגרום שתעבוד את אלהיהם : **כד** (א) ואל משה אמר עלה . אחר שסיים אמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם ופירש שלא יעלו אליו באמצעיים ושיספיק מזבח אדמה עם שמירת מצותיו שפירש בדברות ובפרשת המשפטים אמר הכתוב שכל אלה אמר

ורבה ד' וסי' ורבה עליך חית השדה . ורבה העזובה בקרב הארץ . ורבה משמטה . ורבה היא על האדם : ועד ים ד' יחידאין וסי' ושתי את גבלך . והערבה והירדן . והערבה עד ים כנרת . דיהושע. וכל הערבה עבר הירדן . ג' פסוקי' ועד עד וסי' בסדר לך לך : ישבו כ' וסי' עתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן. ארץ מצרים לפניך . לא ישבו בארצך . בסוכת השבו . רק נשיכם וטפכם . וחברו דיהושע . כי ישבו אחים. בסעפתיו קננו כל . לכן ישבו ציים את . כי ימים רבים ישבו . לא ישבו בארץ ה'. עוד ישבו זקנים וזקנות. בני רביעים ישבו. וחברו. וישבו ערים נכחדות. כי ישבו במעונות . אך צדיקים יודו. אם ישמרו בניך . ישבו לארץ ידמו . וימצאו כתוב בתורה :

תולדות אהרן פן יחטיאו. גטין מה : ואל משה אמר . סנהדרין לח עקרים מ"ב כה .

בעל הטורים ורבה. ד' ורבה עליך חית השדה . ורבה העזובה . ורבה משמטה . ורבה היא על האדם וזהו שיש במדרש וכי תעלה על דעתך עוד שיהיו יראים מחית השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך אלא גלוי וידוע לפניו ית' שעתידין לחטוא ויופקרו לחיות השדה וזהו חיה רעה וגו' ורבה היא על האדם מה היא ורבה משמטה ע"כ ורבה העזובה בקרב הארץ שהארץ תשאר שמם ורבה עליך חית השדה : יהיה לך למוקש . וסמיך ליה ואל משה אמר וגו' שהיה להם למוקש מה שראו בסיני ומהו נדב ואביהוא :

רמבן

(לב) לא תכרות להם ולאלהיהם ברית . הזהיר שלא יכרות להם ברית להחיות מהם כל נשמה ולאלהיהם יזהיר שלא יכרות להם ברית להניח ע"ג שלהם אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם ויתכן שיאמר שלא יכרות להם ברית ועם אלהיהם כאחת אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם והכוונה לומר כי בעודם עובדים את אלהיהם לא יכרות להם ברית אבל אם קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ג רשאי הוא לקיימם :

(לג) כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש . אלו כי משמשין בלשון אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש שמצינו בכמה מקומות וזהו אם משמע בלשון אשר וכו' לרש"י ואינו כן אבל שיעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם וכן אמר פן תכרות ברית ליושב הארץ פן יהיה למוקש בקרבך . והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול פן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים ובעלילות הנשחתות כי תעבוד את אלהיהם כי יפתוך וישיאוך בכך :

כד (א) ואל משה אמר וגו' . פרשה זו קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמרה לו גם אלו דברי רש"י ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם לאחר מתן תורה נאמרו ג"כ אלו דבריו ז"ל ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל ועוד כתיב ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים שהם המשפטים האלה הכתובים למעלה שאמר בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי אינו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה שכבר שמעו וידעו אותם ולא יאמר ויספר אלא בחדשות אשר יגיד וכבר היטיב לראות ר"א שפירש הענין כסדרו ואמר כי עד הנה ספר הברית והנה הפרשיות כלן באות כהוגן כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם והתחיל לחזור ולהזהיר על ע"ג לא תעשון אתי וצוה אותו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכל המצות הבאות אחרי כן והשלים באזהרת הע"ג שימצאו בארץ ובעובדיה ואמר לו אחרי צוותך זה להם עלה אל ה' אתה ואהרן והזכיר הפרשה כי משה עשה כמצות ה' ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' כאשר צוה אותו כה תאמר אל בני ישראל וגו' ואת כל המשפטים כאשר

העקר מחלה בגופי' ועם האנשי' ידבר מן הסתם ואח"כ הזכיר הנשי' כמו שאמר לא יהיה בך עקר ועקרה וטעם בארצך להכניס גם הבהמות כמו שאמר שם ובבהמתך ואמר את מספר ימיך אמלא שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר רק בזקנה שימלא ימים כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו כגון שבעים ושמונים שנה כדור דוד המלך וכבר הזכרתי כי כל אלה נסים שיעשה השם בשמים ובארץ מופתים בעבור עושי רצונו ואמר כי כאשר יעשה עמהם אות לטובה כן יעשה בשונאיהם לרעה שיתן להם לב רגז ומחדרים אימה ועוד ישלח בהם את הצרעה והוא מין ידוע כגון הדבורה ומזכירין אותה הכמים תדיר דבש דבורין דבש צרעין והענין כי ישלח המכה הזו באויר ארצם כמו הארבה ששלח במצרים והילק החסיל והגזם חילו הגדול שבא בימי יואל וטעם וגרשה כי הוא סבה בהם להתגרש מן הארץ כי תכסה את עין הארץ ותחשך ולא יוכלו לבא במלחמה ועוד כי תאכל כל יגיעם בשדה כענין שאמר בקללות זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה וגו' כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל כן אמר בכאן שיעשה בשונאינו והזכיר הכתוב החוי והכנעני והחתי דרך קצרה והכונה בכל הנזכרים למעלה . והנכון בעיני כי ג' אלה לא יצאו רובם במלחמה ולא נפלו להם בחרב והיו נשגבים בהגריהם ושלח בהם רק את המות הזה כענין שאמר במצרים ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים והוא מה שאמר במשנה תורה וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים והנסתרים מפניך והצרעה הזאת עברה עם יהושע את הירדן וכך העלו במס' סוטה ואמרו שהיתה תטלת בהם ארס ומתים .ג.ה והאמת כי יש בה גם היום ארס מזיק וממית וכתיב ביהושע ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם וכתיב ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך וטעמו ותגרש אותם הנשארים ההם כי אחרי נתנו בידכם כל הנזכרים שלחתי הצרעה לגרש הנשארים והנסתרים ואמר שני מלכי האמורי והם סיחון ועוג שהזכיר בתחלה ולא בחרבך ולא בקשתך עשית כל אלה ור"א אמר כי הצרעה חולי בגוף מגזרת צרעת ואין צריך. והטעם ועבדתם את ה' אלהיכם ריקן בעבודה לשם המיוחד ואמר וברך והסירותי כדרך כי אני ה' רופאך וכבר פירשתיו והמשכיל יבינהו משם :

ופ' מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים: (ב) ונגש. אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל ה' ואחר כך ונגש משה לבדו ולא אמר ונגשת כי כן מנהג הלשון וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים והטעם מאתו ושמואל אמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ולא אמר ואותי ורבים ככה: (ג) ויבא משה. לא הזכיר וירד מן ההר כי אין צורך: וטעם ויבא משה. בתוך מחנה ישראל ויספר לעם את כל דברי ה' מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש: ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאלו הוא איש אחד: (ד) ויכתב משה. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית: ויבן מזבח תחת ההר. במקום שעמדו ישראל בעת מתן תורה ומצבת ויבן מצבת בעבור אחרת כאילו כתב ושתים עשרה מצבה בנה: (ה) וישלח את נערי. הם הבחורים

עלה: (ב) ונגש משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. (מכילתא בפרשת יתרו) ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה: (ד) ויכתוב משה. (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: (ה) את נערי. הבכורות:

ויקח

יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק׃ ב וְיִתְקְרַב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לָקֳדָם יְיָ וְאִינוּן לָא יִקְרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְקוּן עִמֵּיהּ׃ ג וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעִי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמַרוּ כָּל פִּתְגָּמַיָּא דְמַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד׃ ד וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל פִּתְגָּמֵי דַיְיָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲסַר שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ה וּשְׁלַח יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי

ל' אורי' הספ' ג' בתורה · ד' פסו' ויען ויאמרו · כול' כ"ה

וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ויען ד' פסוקים אית בהון ויען ויאמרו נמסר בסדר חיי שרה:

תולדות אהרן וישלח את נערי. יומא נב מגלה ס חגיגה ו זבחים קטו כריתות ? (מגלה עב):

בעל הטורים

ונגש ג'. ונגש משה לבדו. ונגש הכהן. ונגש חורש בקוצר. כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים ונהפגל שם על הבנה בהבא כתיקונה כדכתיב ונגש חורש וכו': יגשו. ב' והם לא יגשו. אחד באחד יגשו. לומר כל אחד ואחד נכנס לפנים יותר מחבירו כמ"ש משה תחלה לעצמו וכו': כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. בשש תיבות. וכן כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע בשש תיבות הרי י"ב כנגד י"ב שבטים שאמרו ו' תיבות כנגד שמע ישראל ויעקב השיבם ו' תיבות ברוך שם כבוד וכו':

ספורנו

אמר וצוה בכלל לישראל ואל משה אמר שיעלה כמו שיעד אליו קודם מתן תורה באמרו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך: (ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה'. מתחלת כה אמר עד ואלה המשפטים: ואת כל המשפטים, מתחלת ואלה

רמבן

כאשר צוהו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וקבלו הכל בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והטעם כל הדברים האלה אשר דבר לך השם נעשה כי מאמינים אנחנו בדבריך כמו שספר במשנה תורה ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו ואז כתבם משה והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה חקים ומשפטים ותורות והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל ובנה המזבח וזבח הזבחים ונתן חצי הדם על מזבח ה' וחצי שם באגנות ולקח הספר שכתב מאמש וקרא באזניהם וקבלו עליהם עוד לבא בברית עמו אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אליך וכל אשר תצוה אותו יתברך ואז זרק עליהם חצי הדם כי זאת אות הברית לבא השנים בחלקים שוים ואחרי שהשלים מעשיו עמהם הוצרך למלאת דבר ה' שאמר לו ה' עלה אתה ואהרן וגו' וזהו שאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וגומר ועשה עוד מה שצוה ונגש לבדו אל ה' והוא שאמר ויבא משה בתוך הענן וגומר והנה מעשה הברית ביום המחרת למתן תורה ובו היתה העליה שעלה משה אל ההר וממנה נתעכב שם ארבעים יום והוא שפי' הכתוב ויקרא אל משה ביום השביעי וגומר ונאמר ויבא משה בתוך הענן וכל זה מתוקן ומבואר. וראיתי במכילתא שנחלקו בדבר יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר באו וקבלו עליכם את כל המצות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר בו ביום נעשו כל המעשים כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתיבת ספר הברית הכל כמו שפירשנו ולזה שומעין שאמרו כהלכה. וטעם ואל משה אמר בעבור שהיו עד כאן המצות והמשפטים אל בני ישראל אמר עתה שהיה זה המאמר אל משה שהיא מצוה שיעשנה הוא בעצמו כי צוה אותו אחר שתשים לפניהם המצות והמשפטים ותכרות עמהם הברית עלה אתה אלי ולכך עשה המצוה הראשונה בששי והשכים בשביעי בבקר וכרת עליהם הברית ואחרי כן עלה אל ההר הוא והנקראים על הדרך אשר נצטוו וטעם עלה אל ה' דרך הפשט יזכיר שם במקום הכנוי כמו נשי למך ואת יפתח ואת שמואל וכן והאר פניך על מקדשך השמם למען ה' אבל בתלמוד שאלו עלה אלי מיבעי ליה ולכן אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו כלומר ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה' אל משה עלה אל מטטרון שנקרא בשמי ה'. והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול והכונה כי משה יצא בתוך הענן אשר שם כבוד ה' ולא יבא אל השם המיוחד כי לא יראני האדם וחי ואין כוונת רבותינו כלל במה שכתב רש"י למעלה גם במסכת סנהדרין הפך הרב הענין וכבר הזכרתי כוונתם בשם הזה וכל דבריהם אמת אלא שדברו בהגדה היא כמסתיר פנים כי רב אידי לא גלה למין ההוא השואל ענין מטטרון הגדול וסודו חלילה. אבל הזכיר לו כי על המלאך מורה דרך בעולם התחתון הכתוב הזה מדבר ולפיכך אמר לו דאפי' בפרוקנא לא קבילניה דכתיב אם אין פניך הולכים שאנו לא קבלנו שליח בלתי השם הנכבד וכבר פירשתי סוד הפנים וכל הענין בביאור במשכילים בו במתן התורה:

(ב) **ונגש** משה לבדו אל ה'. גם זה על דעת ר"א שם במקום כנוי שהיה ראוי לומר אחר עלה אל ה' ונגשת לבדך אבל מנהג הלשון כן כאשר הזכרתי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה מאת ה' והטעם מאתו ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה הטעם חותנו וכן וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל וכן אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות אל המלך שלמה והנכון בעיני בכאן כי הדבור הזה היה גם לאהרן שגם הוא שמע באש קול ה' אומר למשה עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל והשתחוית' מרחוק וא"כ היה צריך להזכיר הנגש בשם ואז ידבר אליו לנכח ג"כ היה צריך לבאר ונגשת אתה משה אל ה' ולא יספיק הכנוי בו ולפיכך אמר ונגש משה לבדו והם לא יגשו וזה טעם לבדו גם אהרן הנכלל עמו בדבור ויתכן שהיה רמז לדבור המתעלה שיצוה לאמר למשה שיגש אל ה' והמשכיל יבין:

(ג) **ויבא** משה ויספר לעם. היה משה בעת הדבור הנזכר כלו במקום אשר נגש בו אל הערפל אשר שם האלהים ועתה בא אל מקום רחוק משם שהיו בו העם בשעת מתן תורה וספר להם כל מה שנצטוה ושמעו בקולו ולא אמר בכאן וירד כי כלם בתחתית ההר היו לא בראשו ששם כבוד השם אלא שמשה היה קרוב אל מקום הערפל והם עמדו מרחוק בשעת הדברות כאשר פירשתי וכאשר נפרד משה ממקומו והחל לבא אל העם קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה' ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת קרב אתה ושמע וכו' כי היו סבורים שידבר להם השם הנכבד כל המצות כאשר דבר להם עשרת הדברים ומשה בא עמהם אל מקום העם וספר לכלם את כל דברי ה' והם אמרו נעשה כל דברי ה' אשר צוה אותנו בעשרת הדברות ונשמע להולך לכל אשר צוית או תצוה בשמו יתעלה וכאשר חזר משה אחרי כן ועלה אל קצה ההר עם הזקנים כאשר צוה אותו אלהים אז אמר לו השם פעם אחרת עלה אלי ההרה והיה שם ובעת הזאת הודיעו שמעתי את כל דברי העם הזה אשר דברו אליך הטיבו אשר דברו וצוהו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם זהו שאמר בכאן ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה כי לך לבדך אתן את התורה והמצות אשר תלמדון ועשו אותה כאשר נדרו לעשות:

(ה) **נערי** בני ישראל הם הבכורות כדברי אונקלוס כי הם המעלים עולות והשלמים ולא ידעתי למה יכנה הבכורות בלשון נערי אולי בעבור שהזכיר הזקנים שהם אצילי בני ישראל קרא הבכורות נערים כי הם נערים כנגדם ירמוז כי לא בעבור מעלתם בחכמה שלחם כי לא היו זקנים רק מפני הבכורה

(ו) ויקח משה חצי הדם. (זבחים נו) מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. (כריתות יט) ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרוק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהו עד יום חנכת המשכן. ולזקני' עד ויהי העם כמתאוננים'. ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. (סוטה יב) היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטוהר. לשון ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים

ויעלו עלת ויזבחו זבחים
שלמים ליהוה פרים: ו ויקח
משה חצי הדם וישם באגנת
וחצי הדם זרק על־המזבח:
ז ויקח ספר הברית ויקרא
באזני העם ויאמרו כל אשר־
דבר יהוה נעשה ונשמע:
ח ויקח משה את־הדם ויזרק
על־העם ויאמר הנה דם־הברית
אשר כרת יהוה עמכם על כל־
הדברים האלה: ט ויעל משה
ואהרן נדב ואביהוא ושבעים
מזקני ישראל: י ויראו את
אלהי ישראל ותחת רגליו
כמעשה לבנת הספיר וכעצם
השמים לטהר: יא ואל־אצילי

פלוגתא עלות. ג׳ פסו׳ זס ההר זס מתהילין ויקח. ל׳ וחד מכלי האגנות ומ״נ ודין הכר. ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ. ה׳ וכל עזרא דכוות׳. כ״ח מיחדין. ב׳ בתרי ליסנ׳ ג׳. ג׳. ג׳

ישראל ואסיקו עלון ונכיסו
נכסת קודשין קדם יי
תורין: ו ונסיב משה
פלגות דמא ושוי במזרקיא
ופלגות דמא זרק על
מדבחא: ז ונסיב ספרא
דקימא וקרא קדם עמא
ואמרו כל די מליל יי נעביד
ונקביל: ח ונסיב משה ית
דמא וזרק על מדבחא
לכפרא על עמא ואמר הא
דמא דקימא דגזר יי עמכון
על כל פתגמיא האלין:
ט וסליק משה ואהרן נדב
ואביהוא ושבעין מסבי
ישראל: י וחזו ית יקר
אלהא דישראל ותחות
כורסי יקריה כעובד אבן
טבא וכמחזי שמיא
לברירו: יא ולרברבי בני

הבחורים בני הזקנים הבחורים שיעלו עם משה: ויעלו עולות. וזהו וזבחת עליו. והזכיר עם השלמים פרים. כי האוכלים רבים היו: ויקח חצי הדם. מהעולה והשלמים: ומלת באגנות. כלים עגולים כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אג"ן: וחצי הדם. של עולה והשלמים זרק על המזבח לשם והנה באגנות ישמש לשנים שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות: (ח) ויקח. כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר וזרקו על העם והם הזקנים כי הם כנגד כל ישראל כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור וסמכו זקני העדה את ידיהם שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה כמו ויז על אהרן ועל בגדיו וקראה דם הברית: (ט) ויעל. ולא הזכיר ההר כי אין צורך: (י) ויראו. במראה נבואה כמו ראיתי את ה' יושב על כסא אמר הגאון כי ספיר לבן ראייתו לבנת הספיר ואיננו רק אדום והעד כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות והנה כתיב זכו נזיריה משלג צחו מחלב והנה הטעם כפול אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם והנה ספיר כמו פנינים ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה היה ראוי לומר כמראה והנכון כי לבנת מגזרת לבנה כמו חשכת מים מגזרת חשכה והנה לבנת הספיר כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא: וטעם וכעצם השמים לטוהר. תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע גם הוא תחת כסא והכל תחת השם הנכבד: (יא) ואל אצילי. כמו ומאציליה ולא הזכיר זקנים להכנים עמהם

נשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ כל אשר דבר ה׳ נעשה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש ונשמע פתגם המלך. קדמאה קמץ: אלהי ישראל כ״ח מיחדין וסי׳ ויצב שם מזבח דיעקב. ויראו את אלהי ישראל. המעט מכם כי הבדיל. אנשי אשדוד, ויאספו את כל סרני פלשתים ג׳ בו. וישלחו ויאספו. ונתתם לאלהי ישראל כבוד. ויען עלי ויאמר. ויצעקו העקרנים. אם משלחים אתם. לי דבר צור. יאמן נא דבריך. בראותו ילדיו. אלהי ישראל לא אעזבם הקורא בשמך. אתה אל מסתתר. כי מעיר הקדש. ומאספכם. ותנה שם כבוד. נעלה מעל הכרוב. וירומו מן הארץ. היא החיה אשר ראיתי. והאפנים אשר לעמתם. בא מדרך הקדים. את רוח פול מלך אשור. אל יבושו בי קויך. ויקם ישוע. ואלי יאספו כל חרד. ויתן את שלהך: לבנת ב׳ בתרי לישנא וסי׳ הספיר. ובשיחור קדמאה פתח:

תולדות אהרן ויעלו עולות. חגיגה ו: ויזבחו זבחים. חגיגה שם זבחים קטז: נעשה ונשמע. שבת פח פט גטין ז עקידה שער מז: אלהי ישראל. חולין פט עקידה שער לא (סוכה נד): ותחת רגליו. סוטה טז מנחות מג: וכעצם השמים. יומא עו נט זבחים לח:

נדב

בעל הטורים ישראל ותחת רגליו. מלמד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד ודמות פניהם פני אדם ס"ת תמים וז"ש יעקב התחת אלהים אנכי אנכי בגימטריא כסא: לבנת. ב' במסורה הכא כמעשה לבנת הספיר. ובשיחור לבנת ביהושע והיא שם עיר ונקראת כן ע"ש שבנויה מלבנים וז"ש שהיתה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל:

רמבן

הבכורה כי הם המקודשים לקרבנות ועל דרך הפשט נערי בני ישראל הם בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שלא נגשו אל אשה מעולם כי הם הנבחרים בעם והקדושים בהם כענין שאמרו עתידין בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ליתן ריח כלבנון וכו' וטעם לה' פרים כי ישראל כל ימי היותם במדבר פחדו ממדת הדין וזאת טעותם במעשה העגל והנה העלו העולות וזבחו השלמים כולם פרים כטעם פר כהן משיח ופר העלם דבר ופר ע"ג גם פרה אדומה כן ובענין העגל אזכיר זה:

(ו) **וישם** באגנות. הם כלי' עשוים כדמות כלי המזבח ולכך אמר כי חצי הדם שהיה דעתו ליתן על העם שהם בכלים כהם והחצי האחר זרק על המזבח מן המזרקות שקבל אותו בהם כדרך הקרבנות. ור"א אמר כי באגנות ישמש בעבור שניהם וכן דעת אונקלוס שתרגם במזרקיא:

(י) **ויראו** את אלהי ישראל. פי' ר"א במראה הנבואה כמו ראיתי את ה' נצב על המזבח: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. הוא שראה יחזקאל כמראה אבן ספיר דמות כסא. וכעצם השמים לטוהר שראו תחת לבנת הספיר כעצם השמים לטוהר הוא הרקיע כעין הקרח הנורא הנטוי על ראשי החיות והנה בכאן כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי יתפש דרך קצרה כי הוא תחת הרקיע שהוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד ועל דרך הפשט טעם אלהי ישראל לומר כי זכות ישראל שאביהם עמהם לזכותם במראה הזאת ועל דרך האמת בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים והוא כאשר אמר הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש ביאר בכאן שראו אלהי ישראל ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום ה' אלהי ישראל והזכיר בהם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר מאשר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה כי היה לעם במחיצת ענן וערפל ואונקלוס ירמוז לזה שתרגם וחזו את יקר אלהא דישראל ולא תרגם ואיתגלי להון יקרא דה' כמנהגו במקומות אחרים:

(יא) **ואל** אצילי בני ישראל. הם נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים וקראם כן כי נאצל עליהם רוח אלהים וכן ומאציליה קראתיך הנאצלים שנאצל עליהם מרוחו או הגדולים שנאצל עליהם כבוד מן המלכות וטעם לא שלח ידו בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרוץ בם הודיע בכאן

ספורנו

ואלה המשפטים עד ואל משה אמר: (ו) וחצי הדם זרק על המזבח. עשה את המזבח כשליח לאל ית' לבדו לכרות הברית ובכן קבל חצי הדם והניח האחר גזרק על העם הנכנסים עמו לברית: (ז) ספר הברית. הספר שכתב בו דברי ה' והמשפטים שעליהם יכרתו הברית כאמרו למעלה ויכתוב' בספר. ויקרא באזני העם. שידעו מה הם מקבלים עליהם שלא יהיו כמוטעים. נעשה ונשמע נעשה להכליה שנשמע בקולו כעבדים המשמשים את הרב שלא על דרך לקבל פרס כענין עושי דברו לשמוע בקול דברו: (ט) ויעל משה ואהרן. אחר שקיים מה שצוהו ה' ית' באמרו כה תאמר אל בני ישראל קיים מה שצוהו אחר כך באמרו עלה אל ה' אתה ואהרן: (י) ותחת רגליו. בארץ שהיא שפל הכל כאמרו והארץ הדום רגלי: כמעשה לבנת הספיר. עלם נעדר כל הצורות השכליות ומוכן לקבלם כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא עלם הנפש האנושית השכלית הנעדרת מכל מדע ומוכנת לקבלם בעיון בחיריי: וכעצם השמים לטוהר. וראו שזה העלם הוא נבדל מן החומר האנושי וטהור ממנו כמו שעלם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל או גופו כלל. אבל טהור ונקי ממנו באופן שזה העלם הוא כעלם השמים ונפשו בענין הטוהר והנקיות מהחומר: (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח

י בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ
אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃
ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה
אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ
אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה
אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃ יג וַיָּקָם
מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל
מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃ יד וְאֶל־
הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד
אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן
י וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ

י"ג בסט' קדמ' ואזלא בס' · י"ג . ו' ז' בתורה · ל. ב' · ל' וכ"ב · י"ז. ל' · ס'

יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ
יָת יְקָרָא דַּייָ וַהֲווֹ חָדָן
בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ
בְּרַעֲוָא כְּאִילוּ אָכְלִין וְשָׁתָן׃
יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק
לְקֳדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן
וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא
וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֶדְתָּא
דִּכְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃ יג וְקָם
מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ
וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלֵי
עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ׃ יד וּלְסָבַיָּא
אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא עַד
דִּנְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן
וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵיהּ
דִּינָא יִתְקְרֵיב לִקְדָמֵיהוֹן׃

ויחזו ב' וסי' אצילי בני ישראל. נביאיך חזו לך: ההרה י"ג נמסר בשפטים סוף סימן א': והיה ו' נמסר בריש סדר לך לך: ואל הזקנים חד מן מ"ד. מן חד וחד ואל וסי' מצויין במסורה רבתא:

תולדות אהרן ויחזו. ברכות יז: וישם באגנות. זבחים לו מנחות עב כריתות ט: ויזרוק על העם. יבמות מו: ויעל משה ואהרן. ר"ה כה: הההרה. זוכר במיוני: ואתנה לך. ברכות ה מה (ברכות י): מי בעל דברים. ב"ק מו (סנהדרין כא):

אבן עזרא

משה ואביהו: וטעם לא שלח ידו. כי ראו השם הנכבד ולא מתו כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי: וטעם ויאכלו וישתו. שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו כי הוצרכו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה והזכיר זה בעבור משה שהיה ארבעי' יום וארבעי' לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת: (יב) ויאמר. ושב שם עד שאתן לך אמר חכם אחד בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים והטעם מתוקנים נבראו כמדת הארון כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל רק משה תקנם כי התקון נקרא מעשה כמו וימהר לעשות אותו ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשניים והנה הראיתי לו בעלותי ההרה לקחת שני לוחות האבנים ושלש פעמים הזכיר כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין האבן לא מעץ אמר הגאון כי אשר כתבתי דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים ופי' התורה תורה שבכתב. והמצוה. תורה שבע"פ כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר וכן כתיב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והשני והמצוה השמנה דברי': (יג) ויקם משה. מדרך הסברא כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה כי הנה לא ידע דבר העגל שנעשה ואין טעם לשאול מה אכל כי המן סביב למחנה לקט ואכל יום יום: (יד) ואל הזקנים. הידועים הם שראו השם הנכבד: והנה אהרן. גם הוא בכור היה ואולי היה חור והוא מהשנים ושניהם ידינו

רשי

והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן: אצילי. לשון גדולים כמו (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך. (במדבר יב) ויאצל מן הרוח. (יחזקאל מא) שש אמות אצילה: (יב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ' ימים: את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנ' (ד"ה א ב) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. אפרת. זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש

בעל הטורים ויחזו. ב' הכא ואידך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים. פה אמרו ויחזו את האלהים וזה היה משאות שוא. ד"א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו מה הכא אכילה ושתיה אף ויחזו משאות שוא היה ע"י אכילה ושתיה דכתיב והתלגנה אותי בפתותי לחם שבשביל אכילה ושתיה שנתנו לסם אמרו לסם נבואות שקר:

ספורנו

שלח ידו. להוציאם מהושיהם כדי שינצאו כענין באחר הנביאים בהיות עליהם יד ה' כאמרו ביחזקאל ותפול עלי שם יד ה' כי אז יבטלו פעלות חושיהם כמו שקרה לשאול בהנבאו כאמרו ויפשוט גם הוא את בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפול ערום כל היום ההוא וכל הלילה אמנם לאלה האצילים לא שלח ידו להוציאם מחושיהם כדי להשיג מה שראו אז: ויחזו את האלהים. במראה נבואיי: ויאכלו וישתו. עשו משתה אחרי כן בלתי השתנות בחושיהם וזה עשו לשמחה על מה שהשיגו: (יב) עלה עלי ההרה. לראש ההר שאחר שנגש יותר מן העולים עמו כאמרו ונגש משה לבדו ועכ"ז לא עלה אל ראש ההר ובאותו המעמד השיגו הזקנים את המראה הגדול. אמר למשה שיעלה אל ראש ההר ששם היה מראה כבוד ה' כאמרו ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר. וכן במתן תורה אמר ויקרא ה' אל משה אל ראש ההר: והיה שם. עמיד שם איזה זמן ארוך כמו ויהיו שם כאשר צוני ה': והתורה. החלק העיוני ממנה: והמצוה. הוא חלק המעשי ממנה: אשר כתבתי. כי לולא חטאו בעגל היתה כל התורה נתונה לאומה מיד הבורא ית' כמו הלוחות כמו שהעיד באמרו ואתא מרבבות קדש וגו'. ומאז שחטאו בעגל לא זכו לכך אבל כתבה משה בנבואתו כאמרו אחר כך וכתוב לך את הדברים האלה ולא הביא משה רבינו את הלוחות אלא כדי לשבר לעיניהם לשבר את לבם הזונה כדי שיחזרו בתשובה: להורותם. אתנם לך כדי שתורה אותם כי אף על פי שהכל נכתב כאמרם (תענית פרק קמא) מי איכא מידי בכתובי דלא רמזה משה באורייתא וכמאמר קדמונינו ז"ל (גיטין) רב נכתב ומעוט בעל פה הנה הרמזים אשר בה בעיון ובמעשה לא יובנו אצל רוב ישראל זולתי על ידי מורה צדק. ובזה צדק ג"כ מאמר קצת רבותינו ז"ל באמרם רוב בעל פה ומעוט בכתב: (יד) ואל הזקנים אמר. בנסעו מהם

רמבן

שנזהרו בכך ולא פרץ בהם פרץ כי היו אצילי בני ישראל ראויי' למה שחזו במחזה והטעם כי חזו את האלהים ולא הרסו לעלות אל ה' וטעם ויאכלו וישתו שאכלו שם השלמים בתחתית ההר לפני האלהים טרם ששבו אל אהליהם כי השלמים טעונין מחיצה ונאכלין בירושלים לפנים מן החומה ובשילה בכל הרואה וכאן היו נאכלין לפני המזבח תחת ההר לא במחנה וטעם וישתו שעשו שמחה וי"ע כי כן הוצה לשמוח בקבלת התורה כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך וכתיב בשלמה ההכמה והמדע נתון לך וגו' מיד ויבא ירושלם ויעש משתה לכל עבדיו אמר רבי אלעזר מכאן שעושין משתה להגמר' של תורה ונאמר בדוד אביו בהתנדבם לבנין בית המקדש ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות לה' וגו' ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשו:

(יב) ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה. היא המצוה שאמר לו מאתמול עלה אל ה' ונגש משה לבדו אל ה' ועתה ביום השביעי הוסיף לו לאמר והיה שם ואתנה לך כי יתעכב בהר עד כי יתן אליו לוחות האבן והתורה והמצוה ואשר כתבתי יחזור על הלוחות ולהורותם על התורה והמצוה ושיעור הכתוב ואתנה לך את הלוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוה להורותם והוא כאשר אמר במשנה תורה ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם. ורש"י כתב אשר כתבתי בתוך לוחות האבנים להורותם שכל שש מאות ושלש עשרה מצות בתוך עשרת הדברות הם ור"א אמר התורה הדבור הראשון והשני. והמצוה השמנה הנזכרים ואינו כלום כי הכתוב במשנה תורה ואדברה אליך יעיד כי על כל המצות כולן ידבר ועל דעת רבותינו יתכן כי יהיה רמז שהיתה כל התורה כתובה לפניו קודם שנברא העולם כאשר הזכרתי בתחלת ספר בראשית:

(יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע בכאן והאומר אני שהיה התלמיד מלוה את הרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאין רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל האלהים ויהושע נטה שם אהלו כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם לשון רש"י ועל דעתי היה יהושע מכלל ע' הזקנים כי אין בישראל ע' זקנים ראוים לקרבה אל האלהים יותר ממנו ובאבור פירש משה מהם היה מלוה את רבו עד הגבול ואל תתמה עלי ממאמר רבותינו בעונש הזקנים האלו בתבערה כי יאמרו כן על כלן חוץ מיהושע לפי שהיה ראוי למראות אלהים ולכל נבואה וטעם ואל הזקנים אמר שב ולנו בזה כי בהפרדו מהם עם משרתו צוה אותם שישבו להם בזה. ואין הטעם שיעמדו שם על היום ועל הלילה

רש"י

שיש לו דין: (טז) ויכסהו הענן. (יומא ד) רבותינו חולקין בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן): ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה (יומא שם) וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים: בתוך הענן. (יומא שם) ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל בתוכו:

אֱלֹהִים׃ מפטיר טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃
טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃
יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ פ פ פ

ה' ד' חסר וא' מ"ל. ג' — ז' קמץ — ג'

קי"ח, עזיא"ל סימן, חננ"י סימן

טו וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יַת טוּרָא׃
טז וּשְׁרָא יְקָרָא דַיְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא׃
יז וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יח וְעַל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ פ פ פ

אבן עזרא

ידינו תחת משה עד שובו וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק בשנה השנית: (טו) ויעל ויכס. וכבר כסה הענן בששה לחדש: (טז) וישכן. וכבר שכן הכבוד כי כן כתיב וירד ה' על הר סיני ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה ואדם לא ראהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות: (יז) ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן ובראשו הכבוד ששם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת: (יח) ויבא. ויעל אל ההר הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר. שלא ירד וכתיב על אלה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

וישכן ה' ד' חס' וא' מלא וסי' וישכן כבוד ה'. ישראל בטח בדד. וישכן הענן. וישכן בירושלים: וישכון ערים נכחדו'. בתרא' מלא. ויקרא אל משה ב' וסי' וישכן כבוד ה'. ויקרא אל משה דריש ספרא. ומראה ז' קמץ וסי' ומראה כבוד ה'. ומראה הנגע עמק. ומראה הנתק. ומראה אש לילה. ומראה האפנים כעין אבן תרשיש. ומראה הילדים האכלים. ומראה הערב והבקר. וא' פתח ומראה ולא בחידת:

תולדות אהרן וישכן כבוד ה'. יומא ג ד: ויקרא אל משה. יומא ד תענית כא: בתוך הענן. יומא שם תענית כא זוכר נדברי הסכא בתחלת זאת הפרשה ופ' פקודי:

בעל הטורים וישכן. ה' במסורה וישכן כבוד ה' על הר סיני. וישכן הענן במדבר פארן. וישכון ישראל בטח בדד. וישכן בירושלים עד לעולם. וישכון ערים נכחדות. לומר שכבוד ה' ששכן על הר סיני היה עמהם לעולם כ"ז שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו וישכון ערים נכחדות ונחרב הבית ונסתלקה השכינה:

רמבן

אלהים עד שובם כי אמר הנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט וכבר אמר לכולם שובו לכם לאהליכם. אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד מקום ההוא ולא יהרסו לעלות אליהם אפילו אל מקום יהושע עד שובו אליהם ולפי דעתי יתכן להיות פירושו שבו בעבורנו ובמקומנו במחנה ואהרן וחור עמכם ומי בעל דברים מן הדבר הקשה אשר יקרבון אלי יגש אליהם במ'ומי ואמר אליהם דרך מעלה לאהרן וחור כי לפני כלם יצוה לבא ובמעמד אחד יהיה כאשר אמר עמכם והנה צוה שישבו הזקנים ואהרן וחור מושב ב"ד כמשה על שרי האלפים והמאות עד שובו כי ידע שיתעכב בהר ואמר לנו דרך כבוד לתלמיד כאשר אמר בחר לנו אנשים וזה פי' נכון אבל רש"י כתב ואל הזקנים אמר בצאתו מן המחנה שבו לנו בזה התעכבו שם עם שאר העם להיות נכונים לשפוט לכל איש ריב ולא יתכן כי לא היו עתה במחנה ומה טעם שיאמר להם כן והם במחנה ישבו וכבר נתמנו שופטים:

ספורנו

מהם לעלות אל ראש ההר כמו שאיהו האל ית' באמרו עלה אלי ההרה: (יח) ויהי משה בהר. בכל פעם שעלה שם מכאן ואילך שהה ארבעים יום וארבעים לילה כימי יצירת הולד לקנות התהוו שם הויה נכבדת ראויה לשמוע מפי הרב מה שלא ישיגהו זולתו כמו שהעיד באמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו וקלקל זה המשאם בסוף ארבעים יום ראשונים בעת שהיה ראוי להשיגו כאמרו לך רד כי שחת עמך ובאמצעיי' כפי הקבלה שהיו בכעס ולא זכו ליהנות מקרני הוד והושג זה בארבעי' יום אחרונים ובהם נצטוה על מלאכת המשכן כמו שבאר באמרו ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזה לא נתקיים בלוחות ראשונות שלא באו לבית ארון אלא בבריתם בלבד בלתי עדות כאמרם ז"ל לוחות נשברו ואותיות פרחו וזה בעצמו באר באמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לא כמו שיעד קודם לכן באמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך אבל עתה יצטרך לכהנים וזה בעצמו התבאר באמרו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. והנה לא נבחר שבט לוי לשרת עד אחר מעשה העגל כמו שהעיד באמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשרתו ולברך בשמו. אמר אם כן שבכל פעם שעלה משה להר שהם ארבעים יום וארבעים לילה והפעם אשר בה הושג זה התכלית היתה הפעם אחרונה לכלם שבה צוה על מלאכת המשכן ואחר שסיים מלאכת המשכן ובגדי כהונה והקטרה ושמן המשחה בהר שבסוף הראשונים נתן האל ית' הלוחות הראשונות ולא סבב הוא ית' שום אחור כי לא ענה מלבו אלא שישראל השחיתו עניניהם כאמרו כי שחת עמך ובאמצעיים כפי קבלה רבותינו ז"ל היתה פרשת ראה אתה אומר אלי ופסל לך ובשלישית היה כל הענין שספר באמרו ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות וירד אז עם קרני ההוד וצוה על מלאכת המשכן:

אדרת אליהו

אם בגפו יבא בגפו כו'. בגפו בחילוף פ' בבית וכן עבשו פרודות (יואל א') נקרא (פ' קדשים) והרבה ביוצא וכ"ל נ"כ הרמב"ן ומביא הרבה שם: אל הדלת כו' שהם בשער ועיין רשב"ם: או אל המזוזה. פשטא דקרא גם המזוזה כשרה אבל הלכה עוקרת את המקרא וכן ברובה של פרשה זו וכן בכמה פרשיות שבתורה והן מגדולת תורתנו שבע"פ שהיא הל"מ והיא מתהפכת כחומר חותם הוץ המלות שבאו במנצפ"ך שהם מיסרים וכמ"ש (מכות כ"ב ע"ב) כמה טפשאי אינשי דקיימי מקמי ס"ת כו' ואתי רבנן כו' וכן בפיגול ורוב התורה ע"כ צריך שידע פשוטו של תורה שידע החותם וכן במרצע. ואמרו דה"ה לכ"ד כמ"ש ר"י כו' (קדושין כ"א ע"ב): לעלם. משמע לעולם ממש. רק שבפ' היובל אמרה תורה שהיא מוציאה כל הנמכר לעולם וביארה תורה פ' היובל בפ' מיוחדת על הכל: לאמה. היא הפלגש שאין אדם רשאי למכור לשפחה ולא ליקח רק להיות לפלגש וז"ש לא תצא כו' ר"ל בשש ויובל וש"ד וכמ"ש הומר בשפחה שאינה יוצאה: יעדה. פשיטא כו' מ"ד כו' (קדושין י"ח ע"א) ואמר אם רעה ר"ל שלא נשאה חן בעיניו. לו יעדה הוא הקרי ור"ל שלקחה ליעדה לו ועכשיו אינו רוצה בה. פשטא דקרא בזימון בעלמא בלא קדושין כי יעידה שוא זימון אבל חז"ל אמרו שהיעידה היא קדושין וזהו המחלוקת בין הפוסקים אם פלגש בקדושין או בלא קדושין והיא היא הפלגש וכמ"ש הרמב"ם ז"ל נ"כ אלא שאסר פילגש אחר בלתי דרך זה ולפי דברי רז"ל היינו ע"כ פילגש בקדושין וזהו הרמז בכתוב לא יעדה באל"ף ר"ל שלא קדשה עדיין לכך ויצאה חנם כו': והפדה פועל יוצא. ופשטא דקרא שיקח האב הפדיון מאחר שימכרנה לאחר כפלגש וז"ש לעם נכרי כו': בבגדו. שבגד בה כמו (מלאכי ב' יו"ד) מדוע נבגד והבגידה שלא לקחה לפלגש: ויצאה חנם כו'. פשטא דקרא שתצא מיד לגמרי ואמר אין כסף שלא תימא שבוהבת שט"ח על הדמים כמ"ש בחצי עבד וכיוצא בו: מעם מזבחי. שהמזבח מציל במומתים שלא ע"פ דין תורה כמו בהורגת שעה או בהורג שלא בעדים במכניסין לכיפה וכן במומתים ע"פ חק המלכות כמו שהרג דוד גר העמלקי ובני שרי גדוד ושלמה שהרג ליואב ושמעי וזה שברח יואב למזבח ולכן אחר כך דייניה שלמה בב"ד כמ"ש רז"ל והטעם שאמר יואב פה אמות (סנהדרין מ"ח ע"ב) כמשרז"ל שרצה להיות מהרוגי ב"ד ונכסיו ליורשין ולא רצה לצאת וז"ש עשה כאשר דבר וכו' ולכן היה צריך שלמה לכל הטענות שאמרו בגמ' בשביל להתחייב בדין ב"ד ואף שאמרו (מכות י"ב ע"א) ב' טעיות כו' כבר פי' הראשונים: בשבט. דוקא כדרך האדון וזה טעם יום כו' כ"כ המפרשים: אסון הוא כלל לכל מכה בגוף וזה שחשש יעקב פן יקראנו וכו'. וז"ש ואם אסון יהיה כו' והוא כלל ופרט. נפש כו' עין כו' בפ' ראשון נפש ובשני ראשי אברים ובשלישי מכות והלכה עוקרת את המקרא: כאשר יתן מום בו וכו'. הרי אמר ונתן בפללים אלא ללמד שבשבעל

סדבר חלוי להתפשר ולומר שדמי ולדות לבעל: לחפשי. ישלחנו הוא קנס על הכותו מכה גדולה כמ"ש ה"ל: יבעל השור נקי ממ"ש למסס וגס כו'. אם כשר כו': יומא ג"כ הלכה עוקרת את המקרא: יוסת בב"ד וסמך המקרא על מה שכתב למעלה בוולדות: או בן יגח. פרט כאן אשה ובן ובא מבוס הכופר שאין הניזק חי וברא כרעא דאבוה קמל"ן בנס בהם ליורשיהם וכמ"ש מה אים נזקיו כו' (ב"ק מ"ב ע"ב): והמת יהיה לו. פשטא דקרא למזיק וכן כתבו המפרשים: אין לו דמים ר"ל חיים כלל והמר כאן בלשון הזה לומר שרשות ביד כל אדם להמיתו וא"צ ב"ד: אם זרחה כו'. כפשטיה כביוס אין דין מחתרת: בידו כו'. חיים. שלא טבחו ולא מכרו: ומצאה קוצים. לא בעד הקוצים ישלם אלא רבותא הוא שאעפ"י שהיה ראוים שאם בלתי הקוצים להדליק מ"מ חייב. ואמר גדיש כו' כדרך לג זא"ז כי גדיש שרה בקצירתו ועמורו ואף קמה בזריעתו וגידולו ואף שדה שלא נזרע כלל כמ"ש ירקות שדה ובכמה מקומות וכמ"ש בפ' ברכהבית: אם לא שלח כו' ליקח ולגנוב לעצמו: דבר פשע. ר"ל כל דבר שנפשע מרבות הבעלים ואין בידו עכשיו בין בשמירה בין באבדה. אשר יאמר כי הוא זה ר"ל יאמ' האומר שימצא בידו וירמו אותו לב"ד. אשר ירשיעון אלהים. אשר כמו אם: ולקח בעליו ר"ל המתה או הנשבר היינו נזקי שור ובור שמשלם והמה וכו': יביאהו עד הטרפה. ר"ל קצת מאיברי הנטרפת יביאהו לעד. כי בשבורה ומתה י"ל כי הוא בפשיעתו שהכה אותה או הפילה אבל בטריפה היה נתברר שהוא באונס. ונק' עד כ"ד שמתברר על ידו כמשרז"ל מבמשת בבני עדים עד הבדוק וכיוצא: אם בעליו כו' שס"ל לשמור בהמתו בעצמו: ואמר אם שכיר הוא כו' שהוא שכיר לשואל וס"ד שאין לו רשות לשמור בהמתו ואמר הכתיב בא בשכרו שמירת הבהמה בא ג"כ בשכרו וה"ל לשמור: מהר ימהרנה. שיתן לה מהר וישאנה כי שאר ב"א לא יתנו מהר שנשגמה ולכן אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמהר הבתולות כדרך שנוהגין לשאר הבתולות בנדונייתן ובאה ההלכה ע"ז שהוא המפיס כסף: מכשפה לא תחי'. בל"ת כדברי הרמב"ן: זבח לאלקים פי' למלאכים וכמ"ש בלמ"ד ידועה וז"ש בלתי לה' לבדו אע"פ שכן משרתי עליון ושמו בקרבם: כי גרים הייתם כו'. וידעתם נער הגר וכמ"ש ואתם ידעתם את נפש כו' וכן הזהירה התורה על אלמנה ויתום כי נרהם מדוכה וכמשרז"ל ולא התה יתום ואלמנה (שבת י"א ע"א): לא תהיה לו כנשה כמ"ש ועבד לוה כו' (משלי כ"ב ז'): עד בא השמש. פשטא דקרא גם שכאן כסות לילה ולהחזיר לו קודם הזמן שילמדך שלא יצטער וכמ"ש במה ישכב כו': אלקים כו' כמ"ש גם במדעך כו' (קהלת יו"ד כ'): מלאתך ודמעך לא תאחר בכור בניך התן לי עיין רשב"ם וכן פירשו כל המפרשים: ואנשי קדש תהיון לי. מיוחדין לי לפניך ובשר בשדה כו' לא תאכלו: על רב לנטות כו'. עיין רשב"ם וז"ש לנטות כו' להטות: לא תבשל גדי. דבר הכתוב בהוה וכמ"ש בל"ב מדות:

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים הסנהדרין אצל המזבח כך פירש"י. ובמסכת סנהדרין מביא דרש בר קפרא מנא הא מילתא דאמור רבנן הוו מתונים בדין שנאמר ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים ור"א אומר מנין לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קודש שנאמר ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים ומדהזכיר לשון דרש אצל דברי בר קפרא ואצל דברי ר"א לא הזכיר דרש ש"מ שדברי בר קפרא הם דרך דרש בעלמא כי פסוק ולא תעלה במעלות פשוטו מדבר במזבח ודיינים אין דבר בשם. אבל דברי ר"א הינם דרש ומפשוטו של פסוק ולא תעלה במעלות על מזבחי אנו למידין בפי' שלא לפסוע על ראשי עם קודש כדרך בפירש"י והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאין בהם דעת להקפיד על בזיונם אמרה התורה לא תעלה במעלות לא תנהג בהם דרך בזיון היינו שהוא בדמות יוצך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה ולפי זה שלא שום דרש אנו למידין בק"ו שלא יפסיע על ראשי עם קודש בק"ו מן האבנים. ומכ"מ צריך ר"א גם אל סמיכות הפרשיות כי בלא הסמיכות הייתי אומר דווקא אדם אחר שאינו דיין והשוב לא יפסיע על ראשי עם קודש דרך בזיון בק"ו מן האבנים כי נווי לא תעלה במעלות הוא לשום כהנים שאינן דיינים. אבל הדיין שצריך להטיל אימה על הצבור כדי שיהיו דבריו נשמעים כד"א שמותר לו לפסוע על ראשי עם קודש ושמא תאמר שמעלת השופט גדולה מן מעלת הכהן ודיו לבא מן הדין להיות כנדון קמ"ל הסמיכות ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ר"ל אותן משפטים שנזכרו למעלה ובאים בק"ו מן האבנים שלא לפסוע על ראשי עם קודש תשים גם לפניהם דהיינו לפני הדיינים לומר שגם הדיין הוא בכלל ק"ו זה. ודעת בר קפרא לדרוש פסוק ולא תעלה במעלות דרך דרש שהדיין צריך להיות מתון בדין ודבריו מחוברים ביאור כי מה ענין המעלות אל המתון אע"פ שרש"י רצה לתקן זה ופי' במעלות היינו במרוצה נראה שלא תיקן כלום כי העולה למעלה הולך לאט לאט והיורד הוא ההולך במרוצה. והקרוב אני לומר בזה שכך פירושו כי כל דיין שאינו דן במתון הוא מצד גבות רוחו שהוא רוצה להראות לכל אדם כי הוא בקי בדינין ויודע לדמות מילתא למילתא ובגובה אפו בל ידרוש מעל ספר תוכן הדין ונמצא בזה שאינו דן במתון הוא העולה במעלה דרך גאה וגאון וזהו שפירש"י במרוצה כי עד מהרה ירוץ דברו להתוך הדין והוא גם נגו בתורה והפסוק אומר כי אקח מועד אני מישרים ישפוט דווקא בזמן שאקח לי זמן ומועד וכמו שנאמר כי יתהמן לבבי ר"ל להתמין הדין אז כליותי אבהון. ועכ"פ קשה לי על רש"י שפירש שסמיכות הפרשיות בא להורות שתשים הסנהדרין אצל המזבח מנא ליה לרש"י לומר כן שמא הסמיכות אתי לכדדרש בר קפרא או לדברי ר"א ומה ראה רש"י על ככה לעשות פי' שלישי והשמיט אותן ב' פירושי' שנזכרו בגמרא. ע"כ נ"ל שבר קפרא ור"א שניהם סוברים שמה שנאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי מלת על יש לו ב' פירושים הן על ממש והוא פשוטו של מקרא הן לשון אצל כדרך שנאמר וזבחת עליו בפירש"י אצלו כמו ועליו מטה מנשה וילמוד תחתון מעליון כמו ועליו הנאמר למעלה הוא לשון אצל כך על הנאמר למטה הוא ג"כ לשון אצל וסמיכות הפרשיות באתה לידי פירוש זה כי מדקאמר ואלה המשפטים בוי"ו העיטוף ש"מ שגם למעלה ניתן איזו חק ומשפט אל הדיינים להורותם הדרך אשר ילכו בו ועליו אמר ואלה שנוסף על החק והמשפט שניתן להם למעלה תשים לפניהם גם אלו המשפטים. ואם כן קשה והיכן דבר למעלה מן חקי הדיינים. אלא ודאי שמקום הסנהדרין הוא אצל המזבח ואמר למעלה דרך אזהרה לאותן היושבים אצל המזבח ולא תעלה במעלות על מזבחי רצה לומר אצל מזבחי. ובמשמעות זה נחלקו בר קפרא ור"א כי דעת בר קפרא לפרש המקרא נוסף על פשוטו שנאמר לאותן היושבים על המזבח רצוני לומר אצל המזבח ולא תעלה במעלות במרוצה לדון שלא מתון דרך גאוה וגאון מאחר שאתה יושב על מזבחי אצל מזבחי המורה כולו על גדר הענוה הן מצד שמזבח אדמה הוא הן מצד שזבחי אלהים מביאין לידי רוח נשברה ואיך יעלה על לבך להתנהג בגאוה ובגודל לבב במקום זה שכולו מורה על גדר הענוה ופירוש זה הוא דרך דרש כי הפשט והמדרש אינן מדברים מענין אחד. ע"כ בא ר"א לפרש זה באופן שהדרש והפשט מדברים מענין אחד ודעתו לפרש שרצה להזהיר הדיין שיושב אצל המזבח ולא תעלה במעלות לפסוע פסיעות דרך גסות אצל המזבח כי שם מושב הסנהדרין והעולה שמה במעלות הרי הוא פוסע על ראשי עם קודש ר"ל על אותן ששם ראשים על עם קודש דהיינו הסנהדרין כי על פשוטו קשה וכי על הראש דווקא לא יפסיע ועל כל גופו מותר לפסוע אלא על ראשי היינו על אותן ששם ראשים על עם קודש ובלא הסמיכות הייתי אומר שבפסוק ולא תעלה במעלות אין בו כ"א פשוטו. גם לא רצה המקרא לסמוך על הק"ו שזכר רש"י דא"כ מניין לדיין שלא יפסיע כי בק"ו אין ללמוד כ"א שאר אדם אבל הדיין שמא יטעה לומר גם אני דיין כמותו ומותר לי לפסוע עליו ע"כ בא הסמיכות לבטל דעה זו ונמצא שבין לדברי בר קפרא ובין לדברי ר"א יש ללמוד שמקום הסנהדרין אצל המזבח ע"כ פירש"י העולה מדברי שניהם. ויש עוד אזהרה בענין המתון שלא יחתוך הדין מהרה מצד קבלת איזו שחד כי לשון שחד אמרו בו רז"ל כי הוא נגזר מן לשון שהוא חד ר"ל כי הנותנו והמקבלו נעשו חד כאיש אחד ואין הדעת נוטה בפירוש זה כי מלת שוחד קאי על הדבר אשר לוקח ולא על האדם אשר לקח. ע"כ נ"ל שהוא חד לשון חידוד מלשון ברזל בברזל יחד כי כל גמר דין נקרא בלשון חכמים חותך הדין ומי שהוא מתון בדין ואינו חותכו מהרה דומה לחותך בסכין שאינו מחודד כ"כ שאינו חותך מהרה. אבל כשמקבל הדיין איזו דבר מיד נעשה סכינו מחודד וחותך הדין מהרה ואינו צריך להיות מתון בדין כדי לברר האמת כי כבר הסכימה דעתו להצדיק את הנותן לו ע"כ נקרא הממון שוחד שהוא חד כי הממון מחודד וחותך הדין מהרה. ואם נפשך לומר לשון חד על הדיין אז פירושו כי משקבל הדיין מזה מיד נעשה הדיין מחודד וחריף ויודע תכף להיכן הדין נוטה ולית דין צריך בשם ומתון. ד"א לכן נקרא הממון שוחד שהוא חד לפי שארז"ל חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין א"כ זה הממון חד כחרב וחותך כמו חרב מחודד. וטעם לשימת הסנהדרין אצל המזבח יתבאר בסמוך:

לפניהם ולא לפני כו'. דבר זה צריך ביאור מספיק. ונקדים לביאור דבר זה מה שמצינו במדרש בכסא שלמה המלך היו ו' מעלות והיה כתוב על האחת לא תטה משפט ועל הב' לא תכיר פנים ועל הג' לא תקח שוחד ועל הד' לא תטע לך אשרה ועל החמישית ולא תקים לך מצבה ועל הששית לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום. וכל משכיל יתאונן על המראה מה ענין ג' לאוין אלו לא תטע ולא תקים ולא תזבח אל כסא אשר היכן ליושב על מדין וכי בעבור שהם סמוכים בתורה נסמכו בכסא ויותר היה נכון אם היה כתוב במקומם ולא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו. מזה ראיה ברורה שכל ו' לאוין אלו מדברים מענין המשפט ומהיכן למד שלמה המלך לומר כן אלא ודאי שהבין זה מן סמיכות פרשת משפטים לפרשת מזבח לומר שתשים סנהדרין אצל מזבח ולמ"מ ציוה הקב"ה לשים סנהדרין אצל מזבח. אלא ודאי כדי ללמד דעת את העם שבכל הפוסל במזבח ובנקרבים עליו פוסל גם בסנהדרין ודוקא בדברים שנזכרו סוף פרשת יתרו בענין המזבח ובזה מיושב ג"כ מה היה הצורך הגדול נלוה להם על עשייה המזבח בשלמא הדיינין היה צורך שעה אבל המזבח לא היה כל כך צורך שעה כי עדיין לא נצטוו על המשכן אלא ודאי לכך הקדים מלאכת המזבח אל פרשת משפטים לומר לך שתשים הסנהדרין אצל המזבח כדי שילמדו מן המזבח שכל מה שפוסל במזבח פוסל גם בסנהדרין. כאחד הוא מ"ש וזבחת עליו את עולותיך ונומר לך הזכיר כאן הנקרבים לומר לך כשם שמום פוסל בנקרבים כך מום פוסל בסנהדרין כדאיתא מסכת יבמות פרק י"ב כשם שב"ד היו מנוקים בצדק כך היו מנוקים מכל מום שכן אמר שלמה כולך יפה רעיתי ומום אין בך. ומהיכן למדו לומר כן והלא ד"ה מדברי קבלה לא ילפינן אלא ודאי שלמה המלך למד זה מן הסמיכות של פרשה זו ומן סמיכות של לא תזבח כי במשנה תורה בכל מודים שדרשינן סמוכים אפילו מאן דלא דריש לה בשאר מקום וע"כ היה חוקק על כסאו פסוק לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר בו מום ונומר כי בזה הורה שכל הסנהדרין יושבי על כסא דין היו מנוקים ממום דוגמת הקרבן. ונשרשק

אמנם

אמר יהבא' בע"ה שכל מום שבגוף אינו פוסל כל כך מצד עצמו כ"א מצד שהוא מורה על איזו תכונה רעה שבנפש הן בבהמה הן באדם ע"כ נאמר אשר בו מום כל דבר רע כי המום מורה על איזו דבר רע כאמור וע"כ היו נזהרים שהיו הסנהדרין מנוקים מכל מום לכך אמרו כשם שהיו מנוקים בצדק כך היו מנוקים ממום למה תלו המום בצדק אלא וודאי לפי שזה תלוי בזה. ועל צד הרמז נוכל לומר שנלמוד שהוא מן המפורש כתיב הכא מום וכתיב התם וכי יהיה בו מום פסח או עור מה להלן פסח או עור אף כאן כן. ודון מינה גם אל מום המעכב בסנהדרין שמדבר בלוקח שוחד כי הוא בא לידי עורון ובמטה דין כי הוא צולע על יריכו ואין רגליו עומדים במישור אלא הרי הוא פוסח על שתי הסעיפים והרי הוא מתמוטט כמ"ש ושחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם מכלל שהלוקח מתמוטט ושתי פיסח דרכו להתמוטט. השני הוא מה שהיה כותב על כלאו ולא הקים לך מצבה היינו כל אבן אחת היינו לומר לך שלא לדון יחידי שאין דן יחידי אלא הקב"ה אחד הוא ברוך שמו ולמד זה ג"כ מן הסמיכות של פרשה זו שנאמר ואם מזבח אבנים תעשה לי משמע מהוכר מן אבנים הרבה דווקא ולא מצבה של אבן אחת כך הסנהדרין אנשי המעלה שנקראו אבני נזר אבני קודש צריכין להיות רבים דווקא ולא אחד. ופירש"י בפרשת שופטים אשר בגא ה' אהובה היתה בימי האבות כו'. ודוגמא לזה בענין הדין יחידי בימי האבות לא הקפיד הקב"ה כל כך כי שם ועבר ואברהם יצחק ויעקב היו דנין יחידי וכן יהודה אמר הוציאוה ותשרף ש"מ שהיה דן יחידי וכן משה היה דן יחידי קודם שבא יתרו לפי שהיו שלמים בדעתם והיה בהם מדעת קונם ובלתי יראים מן הטעות וכאשר נתמעטו הלבבות והיו הלוך וחסור צוה ה' שלא לדון יחידי. ויש עוד רמז במזבח אבנים שיהיו האבנים שלימות ולא יהיו גזית כך הדיין יהיה שלם מכל מום בלי תוספת ומגרעת ובלא יצטרך ליפוי והידור חיצוני כאבן גזית זה אשר הונף עליו החרב ומחללו מקדושתו כך הטעם בדיין הצריך תיקון מבחוץ ויש בזה מקום שיתפאר עליו הגרזן והא לבו לומר אני מגיהך ומצד עצמך איך הגון לכך ע"כ טוב לבחור אבנים שלימות שאינן צריכין תיקון מבחוץ. ורש"י פי' שיש לדרוש ק"ו מן האבנים שאינן רואות וכו' ועל ידי שמטילות שלום אמרה התורה ולא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו עאכ"ו שלא תביאהו פורענות נראה שכוונת רש"י בק"ו זה ליתן טעם אל סמיכות הסנהדרין אל המזבח כי כל יושב על מדין מטיל שלום בין איש לחבירו ופן יגור מפני איש שלא ירדוף אחריו המתחייב בדין וירצה לסלק עצמו מן הדין כדי שלא תבואהו רעה על כן היתה ישיבת הסנהדרין אצל המזבח כדי שילמדו ק"ו מן המזבח שלא תביאהו רעה וזה פירוש יקר. הג' הוא ולא תקים לך אשרה דרשו רז"ל על המעמיד דיין שאינו הגון ובמקום ת"ח כאילו נטעו אצל מזבח ה' וכן דרשו שם פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף וגומר על אלוה ודיין הבא בשביל כסף וזהב. וענין האשרה אנו למידין ממ"ש מזבח אדמה תעשה לי או מלא אדמה או סמוך לאדמה וכל זה יש ללמוד שיהיו ג"כ הסנהדרין נמוכי הדעת כי כל עניו ושפל רוח משפיל מלא קומתו ארצה ולכך נאמר ידרך ענוים במשפט אבל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח כי אינו דן במתון לפי שהוא בוש לשאול על ספיקותיו. וידוע כי מה שממנין לפעמים איזו דיין שאינו הגון זהו בסבת רום לבבו או לבב קרוביו ומשפחתו המהדרים אחריו כדי שיהיה מהוכר בארץ להיות להם לשם ולתהלה כאשרה גם אשרה מלשון כי אשרוני בנות. ורז"ל אמרו כל מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה כתיב הכא ואשריהם תגדעון וכתיב התם ורמי הקומה גדועים ומה ענין גס רוח אל האשירה אלא לפי בזה הבלתי הגון הוקם בעבור אושר ושבח קרוביו והרי הוא כאשרה שיש לה ענפים רבים ועלים ליושב בצלו כך מושיבים אותו לדיין כדי שיהיו קרוביו יושבים בצלו ובאמת סר צלם מעליהם ואין להאריך מזה. ומה שאמרו ובמקום ת"ח כאילו נטעו אצל המזבח לפי שפם ישיבת הסנהדרין. ומטעם זה אמרו לפניהם ולא לפני כו' לפי שנאמר לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט ואמרו רז"ל במסכת חולין שישראל ממעטים את עצמם. וראיה לכל זה מן מדרש רז"ל הובא בילקוט פרשת שופטים וזה לשונו שופטים ושוטרים האן לך משל לאדם שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולם והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו יותר מכל אשר לו והיה נותן הפרדס אשר אוהב אל בנו הקטן אשר היה אוהב. כך אמר הקב"ה מכל העו"ג אני אוהב ישראל שנאמר כי נער ישראל ואוהבהו ממצרים קראתי לבני וכתיב כי ה' אוהב משפט נתן המשפטים לישראל אמר הקב"ה אם אתם משמרים את הדין אני גבוה שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט כו' ויש לדקדק במדרש זה באמר משל לאדם שהיו לו בנים הרבה א"כ קרא גם לעו"ג בנים ודבר זה אינו מפורש בשום מקרא ואדרבה הפסוק אומר ממצרים קראתי לבני ש"מ שישראל לבד קרוין בנים. גם מדקאמר והיה אוהב את הקטן יותר מכולם ש"מ שהוא אוהב גם לעו"ג אך לא כישראל ודבר זה אין לו ראיה מן המקרא ואדרבה הכתוב אומר ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי. וע"ק למה הביא לראיה פסוק כי נער ישראל ואוהבהו למה לא הביא לראיה פסוק אהבתי אתכם נאם ה'. והאומר אני שכל מדרש זה בנוי על יסוד הענוה להשרים בה את כל יושבי על מדין כי בעבורה נאמר לפניהם ולא לפני עו"ג כי כל גס רוח אינו דן במתון ואינו ממתין הדין להעמידו שקט על שמריו. וזה"ש משל לאדם שהיו לו בנים הרבה והנמשל אינו על העו"ג וישראל כ"א כל ישראל שנקראו בני אל חי. ומכולם הוא אוהב את הקטן היינו בין כל הבנים דהיינו בין כל ישראל הוא אוהב את הקטן המקטין את עצמו בהיות עניו ושפל בכך הוא הנבחר ליושב מושב אלהים בעדת הדיינים לכך מביא ראיה מן פסוק כי נער ישראל ואוהבהו ר"ל כשהוא מקטין את עצמו כנער ובער אז הקב"ה אוהבו ביותר מכל בני ישראל כי כל עוד שהענוה מצויה ביותר בהתנהגות אז נגלה ונראה גבהות הש"י כי הענוים מחזירין העטרה ליושנה אל הקב"ה שנקרא עתיק יומין כי בזה יודו שהוא יתברך לבדו גאות לבש ולו יאתה ולא לזולתו לכך מביא לראיה פסוק ויגבה ה' צבאות במשפט ואמר אם אתם משמרים הדין

והוא לשון שמרי היין ור"ל כי יתאמץ לבבכם על ידי שתדונו במתון כמ"ש שמרו משפט וגם הוא לשון שמרים כי כל משקה העומד שקט על שמריו אז השמרים יורדין למטה והמשקה נשאר צלול וכל חומץ וודאי עמד זמן רב על שמריו ובסבה זו נעשה חומץ וע"ז נאמר שמרו משפט כי כל משפט צריך להמתינו ולעכבו עד שירד השמרים למטה דהיינו הפסולת ודיעות משובשות המעורבים בשכל האדם ועל ידי שירדו למטה ישאר שכלו צלול זך ונקי בלי ערבובות ואז לא יבא לידי טעות לכך נאמר שמרו משפט אבל הצדקה לא תמתין כ"א בקש ממך איזה עני דבר עשה מבוקשו מיד לכך נאמר ועשה צדקה ישאר כל זה עוד פרשת שופטים בעזרת הש"י בפסוק צדק צדק תרדוף הלשון רדיפה שייך בצדקה ולא בדינין. וז"ש אם אתם משמרים את הדין אני גבוה כי הדין במתון וודאי יש בו מדת הענוה שאין הוא בוש לשאול על ספיקותו או לעיין בדין זמן רב עד כי לאמתו יוציא משפט ומתוך הענוה שבתחתונים הקב"ה גבוה כמ"ש וישח אדם וישפל איש וסמיך ליה ויגבה ה' צבאות במשפט וגומר ומ"ש מכל העו"ג אני אוהב את ישראל אין זה פירוש על המשל שאמר לאדם שהיו לו בנים הרבה שהרי בנים הרבה קאי על כל ישראל. אלא מילתא באפי נפשיה הוא מ"ש מכל א' נה מ"ס היתרון והביא עו"ג לראיה על דבריו לומר כשם שמכל העו"ג לא אהבתי שום אומה כלל כי אם ישראל לבד אהבתי ועיקר בגאתי לכשדים בעבור רום לבבם כי תועבת ה' כל גבה לב כך אפילו בין ישראל שקרוין בנים אני אוהב יותר מכולם את הקטן המקטין עצמו כנער ובער כי אז הוא דן במתון ועוד שהדיין שאינו גבה רוח הוא נזקק לדבר קטן כגדול כמ"ש כקטן כגדול תשמעון לאפוקי בעל גס רוח אינו נזקק לדבר קטן. ומזה הטעם המשיל בעל מדרש זה המשפט לפרדס אהוב כי כל פרדס אין בעל הפרדס מגלה איזה נטיעה משובחת יותר מחבירתה כדי שיהיו הכל מתעסקין בכל הנטיעות כמוש כדמסיק בילקוט ריש פרשת עקב והוא תמם ענין כקטן כגדול תשמעון וזה פירוש יקר:

לפניהם ולא לפני הדיוטות. כך מסיק במסכת גיטין ומשמעות זה כאילו כבר הוזכר בפסוק שמדבר בדיינים במוכים בעלי חכמה והיכן דברו זה אלא וודאי שסמך על פ' מזבח שהזכיר לפני פסוק זה וכבר אמרנו למעלה שאנו למידין מן המזבח כל שנאמר בו וכל הפוסל במזבח פוסל גם בדיינין ואמר במזבח ו"ס מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית אלא אבנים שלמות תבנה וכך יושבים אצל המזבח יהיו אבנים שלמות שאינן צריכין תיקון לאפוקי הדיוטות שצריכין תיקון וכולי האי ואולי יועיל וכשם שפסל את הגזית בעבור רום לבבם כך פסל את ההדיוטות מטעם זה כי כל הדיוט ביותר יש בו גסות הרוח מבאדם הטוב והנך זה ידוע וכבוש לרבים והנה דרך הנהגת הדיינין הואיל ואתי לידן נימא ביה מילתא אע"פ שאינו מענין הפרשה אך מדסמיך פסוק ואלה המשפטים לפסוק ולא תעלה במעלות ש"מ שעיקר קלקול הדיינין תלוי בגסות הרוח. וכן אמרו רז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח יאמר שגסות לבו יביאהו לידי ג' קלקולים. קלקול ראשון הוא שגסותו יביאהו לידי בשות כי לא ירצה לדון במתון כי חרפה היא לו ועי"ז יערבב מין בשאינו מינו. קלקול שני הוא שישיאו לבו לדמות לעליון לדין יחידי והרי הוא רשע אשר בגובה אפו בל ידרוש ואין אלהים כל מזימותיו. קלקול ג' הוא שיבוא לאחוז במדת הגאוה להיות גס רוח לא בדיינין לבד כי אם בכל הויה יתנהג. ומצינו באנשי כנה"ג כאשר ראו קלקול הדיינים של בית ראבין וכל זה בא להם יען כי גבהו בני ציון ע"כ נתאמצו בברכותיהם של מקום ב"ה אז אמרו עת לעשות להחזיר העטרה אל יושנה דהיינו אל הקב"ה שנקרא עתיק יומין וע"כ הם אמרו ג' דברים הוו מתונים בדין שלא להיות שוטה מהולל בדין כי אולי המושכל ראבין מהולל ומעורב בשמרים קודם שיהמתינו כמבואר למעלה ובזה החזירו העטרה להקב"ה כמו שבארנו למעלה על פסוק ויגבה ה' צבאות במשפט. ואמרו עוד והעמידו תלמידים הרבה שלא יצטרך לדון יחידי כאמור. ואמרו עוד ועשו סייג לתורה שלא יהיה גס רוח כלל כי בכל המדות טוב לאדם לילך בדרך הממוצע הוץ מבענין גסות הרוח אמרז"ל לא מינה ולא מקצתה וכמ"ש מאד מאד הוי שפל רוח להפליגה הדבר ולהטות לקצה אחרון וזהו ענין הסייג והגדר שמדה זו צריכה יותר מכל המדות וע"כ תלוי דבר זה בהגס לבו בהוראה כי אולי במדה זו יורה היתר לעצמו לומר כי טוב לי להתנהג בגסות כדי להטיל מוראי על הבעלי דינין כי בסבה זו יהיו דברי נשמעין לכן אמר שמעלת היצה"ר הוא זה כי נסוף יהיה גס רוח בכל דבר שבעולם אף זולת הדינין. ג' דברים הלו בצלמם ובדמותם זכרם הכף המשורר במזמור ע"ה למנצח אל תשחת לאסף מזמור שיר כי קלקול הדיינין גורם השחתת העולם כי על הדינין עומד העולם והשחתת דור המבול יוכיח והמשורר רצה לזכור תיקון הדיינין ע"כ אמר אל תשחת. ואמר הודינו לך אלהים הדיינים שנקראו אלהים יודוך על ב' ענינים. אחת היא וקרוב שמך שאתה נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. השני ספרו נפלאותיך והוא לשון העלם והפלאה והוא על בהעלמת המשפטים מכל אומה ולשון ומשפטים בל ידעום אבל אני כי אקח מועד אני מישרים אשפוט לכך הוסיף לשון אני למעט עו"ג והדיוטות נמוגים ארץ וכל יושביה כי המקלקל הדין גורם קלקול יסוד העולם כמ"ש במזמור עד מתי תשפטו עול ימוטו כל מוסדי ארץ. ע"כ אמר כאן אנכי תכנתי עמודיה סלה. הרי כך הזכיר ג"פ אל. אמרתי להוללים אל תהולו הרי אחת. ולרשעים אל תרימו קרן הרי שני. אל תרימו למרום קרנכם הרי ג'. וכנגדם אמר ג' טעמים כי. כי לא ממוצא וממערב הרי אחת. כי אלהים שופט הרי שני. כי כוס ביד ה' הרי ג'. וכלפי שאמרו רז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח אמר כאן אמרתי להוללים אל תהולו לומר אל תהיה שוטה הסומך על חכמתו ואינה רוצה לדון במתון כי כל אדם אינו בטוח שמא יש בשכלו תערובת שמרים כי להוללים הוא לשון ערבוב מלשון לשחוק אמרתי מהולל היינו מעורב בתוגה וכן יאמר על מי שהוא מעורב בשכלו לפיכך צריך להמתינו שלא ישתה עם שמריו. וכלפי שאמרו שלא יהיה רשע דן יחידי לדמות

לעליון

לעליון אמר כאן ולרשעים אל תרימו קרן הזכיר רק קרן אחד לפי שמדבר ברשע אשר בגובה אפו כל ידרוש אחר אחזת מריעיו ליקח שוחד בדין אלא רוצה לתלות הכל בעצמו. גם נוכל לומר שמלת ולרשעים אינו קאי על הדיינים אלא על הבעלי דינין העומדים לפניך כרשעים וכנגדם אל תרימו קרן אחד כי אולי דיין אחד לא יוכל לבעלי זרוע וטובים השני' מן האחד. וכלפי שאמרו שהגס לבו בהוראה לסוף יהיה גס רוח ובכל תושיה יתגלע אמר כאן אל תרימו למרום קרנכם כי טבע הרוח לעלות כלפי מרום לכך אמר כנגד גסי הרוח אל תרימו למרום. ואחר כך נתן ג' טעמים על ג' אלה ובמאי דסליק פתח. ואמר כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים ומסיק בילקוט פ' מטות כל הרים שבמקרא הוא לשון הרים ממש חוץ מזה שהוא לשון רוממות כך לפי דרכנו יאמר על רוממות של גסות רוח אשר עליו אמר אל תרימו למרום קרנכם כי איך יתגאה אדם נהבל דמה כי תחלתו מן טפה סרוחה וסופו למקום עפר רמה ותולעה והנה שלמה אמר על יום המיתה עד אשר לא תחשך השמש מכלל שזמן יציאתו לעולם הוא התחלת זריחת השמש לכך נאמר כי לא ממוצא וממערב שאינו יכול לטעון שיש לו הרים ורוממות ממוצא דהיינו מהתחלת יצירתו שהרי אדרבה הוא בא ויצא מטפה סרוחה וכן אין הרים ורוממות ממערב כי אדרבה בערב שמשו הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה. ואם יאמר שבין שני גבולים אלו יש לו להתגאות בעבור תורתו וחכמתו ע"ז אמר ולא ממדבר הרים וכי יש רוממות מן המדבר והלא הכל דשים עליה ובמסכת עירובין פ"ה אמרו רז"ל אם אדם משים עצמו כמדבר שהכל דשים עליה התורה נתנה לו במתנה ש"מ שלכך נתנה התורה במדבר כדי שכל לומדיה יהיו כמדבר הזה שהכל דשים עליה ואיך יעלה על הדעת ליקח הרים ורוממות מן המדבר ע"כ אמרתי אל תרימו למרום קרנכם. ואחר כך אמר כנגד מ"ש ולרשעים אל תרימו קרן יחידי שלא יהיה דן יחידי ע"ז נתן טעם ואמר כי אלהים שופט רוצה לומר שאין דן יחידי אלא אחד ברוך הוא ובידו להשפיל ולהרים ומי יאמר לו מה תעשה. ואחר כך אמר כנגד מ"ש אמרתי להוללים אל תהולו שלא ידין קודם שיתמין הדין בעוד בכלו מעורב עם השמרים. ע"ז אמר כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה כי כוסו של הקב"ה נקי מכל שמרים ויגר מזה לשפוך רוחו על בשר רוח זך ונקי מכל תערובת. אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ אלו המה ההוללים אשר יין שכלם מעורב בשמרים והרשעים שאינן דנין במתון להתמין הדין דומה כאילו שתו היין כשהוא עדיין מעורב עם השמרים ובלבול השכל ועכירתו גורם להם שטיית הדין ואני אגיד לעולם כי למעלה אמר על עצמו אני מישרים אשפוט נתן עוד דרך ישר לפני הים יושב על דין ואמר אני אגיד לעולם לדבר קשות כנגדין לעולם עם שני הבעלי דינין כי כשעומדים לפני הרי הם כרשעים בעיני ולא אירא מן הבעל דין החזק בעוד רשע לנגדי כי אזמרה לאלהי יעקב אשר הציל את יעקב מיד חזק ממנו ומרודפיו הוא יצילנו ג"כ מן הרודף ומ"מ לא יסמוך הרשע ע"ז לומר מאחר שאני מדבר קשות גם עם חבירו במה גם חבירו נראה בעיני חייב אלא כל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק כי לסוף אני מרשיע את הרשע ומצדיק את הצדיק וכל הרמוז במזמור זה הוא הרמוז במלות קצרות אלו שדרשו רז"ל לפניהם ולא כו' והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

כי תקנה עבד עברי. טעם להתחלת כל הדינין בשלוח העבד חפשי לשם לפי שהדברות מתחילין אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים אמר כאן כשם שהיית עבד והפשה נתן לך כי פדיתיך מבית עבדים כך הקרא דרור וחפשי לעבדך הנמכר לך בגנבתו כי גם אתם נמכרתם בגנבת יוסף שמכרוהו השבטים ונתגלגל הדבר שירדו על ידו למצרים לבית עבדים ואעפ"כ יצאתם לחפשי כך גם אתם לרבות עבדכם תשלחו חפשי. ומ"ש לשון עברי ולא נאמר אחיך או ישראל וכן בפרשת ראה נאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה לפי שכל זרע אברהם היו מעבר הנהר ושם עובדי ע"ג היו אבותינו מעולם ואחר שנכנסו בצל כנפי השכינה נקראו בשם ישראל וזה החוטא שנמכר בגנבתו נקרא בשם עברי כי אחז דרכי אבותיו של אברהם ולשון עברי נופל ג"כ על העובר עבירה ואע"פ שחטא ועבר עבירה מ"מ אחיך הוא לכך נאמר אחיך העברי וגו' אבל מוכר עצמו שלא חטא נאמר בו כי ימוך אחיך סתם ולא נאמר העברי. וי"א שלכך נאמר עבד עברי לומר שכבר הוא עבד קודם שקנית אותו כי שמו של הקב"ה קודם שנא' כי עבדי הם ומ"ש ואם אמר יאמר העבד לפי ששנה בתחלתו לא הזכירו בשם עברי וטעם לו' שנים יעבוד י"א שסתם שני שכיר ג' שנים שנאמר ונקלה כבוד מואב ג' שנים כימי שני שכיר והוטל עליו משנה שכר שכיר בעבור הקנס של כפל. וי"א שאין הדבר כן שהרי נאמר במקום אחר שנה אחת כשני שכיר ופירושו שנה מצומצמת וכן פירש"י והרד"ק בפסוק ונקלה כבוד מואב. ואולי טעמו כנגד ג' גניבות שגנב ממון בעליו ודעת בעליו ודעת עליונים כנגדן יעבוד ג' שנים ובעבור הקנס של כפל עוד ג' שנים. וי"א שזהו דוגמת כל השביעיות שנבחרו למנוחה לזכר חידוש העולם כמו השבת והשמיטה והיובל כי כל שביעי נבחר למנוחה וזה יותר נכון וקרוב לשמוע:

אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי וגו'. טעם לרציעת האוזן הר"י בן זכאי אוזן ששמעה בהר סיני לא תגנוב והלך וגנב הרצע כו' ומקשים עליו למה לא ירצע מיד כשמוכרים אותו ב"ד או מוכר עצמו. ולדעתי יותר קרוב לשמוע שלכך הוא לוקה באזנו כדמסיק בב"ק פרק מרובה מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן לפי שהגנב לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין של מעלה כאלו אינו רואה ואוזן של מעלה כאילו אינה שומעת כו' ע"כ דין הוא שילקה באזנו לפי שחטא כנגד אוזן של מעלה ובזה מתורץ למה זה ירצע יותר מכל עושה עול כי לדברי ריב"ז קשה שעל כל עבירה שבתורה ירצע ואין להקשות א"כ ילקה גם בעיניו דא"כ יסמא אותו ולא יהיה ראוי לעבוד. אבל מוכר עצמו מחמת דוחקו יש טעם אחר בדבר לפי שכל זמן שהוא עבד לעבדים צריך הוא להטות אזנו לשמוע בקול רבו והוא מסיר אזנו משמוע בקול ה' כי רשות אחרים עליו מש"כ בנמכר בגניבתו כי הוא אנוס בדבר שהרי הבית דין מוכרין אותו. ומ"מ קשה שהגנב ירצע מיד אף אם יש לו במה לשלם וכן המוכר עצמו ירצע מיד בשעת מכירה. התשובה לדבר שאין דנין את האדם בשני דינין כי כל גנב אם יש לו שנים ישלם ואז קבל דינו ונפטר ואם מכרוהו ב"ד בגניבתו עונשו העבדות. וכן מוכר עצמו מחמת דוחקו גם הוא אנוס ע"פ דבר הדוחק הגדול אשר הביאו לידי מדה זו. אך גם את זה לעומת זה נתנה לו התורה מקום לצאת לחירות אחר שש והוא מרצון טוב בלתי שום אונס כלל ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי והרי הוא בוחר להיות עבד לעבדים ומסיר אזנו משמוע בקול ה' אז דין הוא שילקה באזנו. והנמכר בגניבתו צריך ג"כ עונש אחר מן העבדות כי אגלאי מילתא למפרע שאין העבדות אצלו שום עונש שהרי עדיין הוא בוחר בעבדות כי טוב לו עמך והיכן עונשו על לא תגנוב ועל כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים ע"כ ירצע באוזן כי בזה יפטר משני עבירות אלו כי עונש אחד שייך על שניהם. וטעם זה מספיק לדברי ריב"ז ומתורץ גם כן למה לא ירצע מיד אפי' לפי דבריו. וטעם לרציעה דווקא בדלת ומזוזה לפי שאחר שש פתחה לו התורה פתח לצאת מעבדות לחירות והדלת תסוב על צירה והעצל אינו רוצה לצאת כמי שיושב בבית האסורים ופותחין לו פתח לאמר לך המלט על נפשך כך הוא בוחר בטובות המדומות שיש לו כי טוב לו עמו במאכל ומשתה על כן הוא מניח הדלת פתוחה ואינו רוצה לצאת דין הוא שירצע בדלת. או אל המזוזה שחקוק עליה פרשת ואהבת את ה' אלהיך והוא אומר אהבתי את אשתי ואת בני והרי הוא מחליף אהבת השם ית' באהבת אשתו השפחה על כן ירצע במזוזה. ועוד שכל בן חורין בידו לקיים מה שנאמר לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וזה שוקד על דלתות רבו ומסיר אזנו משמוע בקול ה' לשקוד על דלתותיו על כן ירצע שם לומר הרי אתה מרוצע בחירתך קבוע פה ולא תזוז מכאן עוד. ועוד יש טעם אחר לרציעת האוזן על דרך אמרו רבותינו ז"ל כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו הע"פ שרש"י פירש רוצעו מלקהו ברצועה מ"מ נ"ל יותר נכון לומר רוצעו במרצע ודבר זה אנו למדין מן דין עבד זה האומר אהבתי את אשתי השפחה הפסולה כי אע"פ שנתנה התורה רשות לרבו למסור לו שפחה כנענית מ"מ גם לעומת זה נתנה לו התורה מקום להסיר מעליו גנאי ודופי זה ולצאת ממנה לחירות אמנם כשאומר אהבתי את אשתי השפחה ואיני רוצה לצאת ממנה אז דומה כאילו בא הוא פעם מרצונו הטוב הוא נושא אשה פסולה זו ע"כ ילקה באזנו כי אין שום אבר מרגיש בגנאי זה כ"א האוזן בשמעו דבת רבים מסביב לאמר זו השפחה הפסולה ואלו בניך הפגומים ומכאן יצא דין זה לכל הנושא אשה פסולה. ועוד יש טעם לרציעת האוזן כי דין הוא שילקה בכל גופו וחסה התורה עליו שילקה באבר אחד השקול ככל גופו כי מי שקטע יד חבירו נותן לו דמי ידו סימא עינו נותן לו דמי עינו חרשו נותן לו דמי כל גופו וכן מסיק בשערי תשובה של ר' יונה. מלבד כל הטעמים הללו יש בענין זה רמז נכון לכל העורים שבמחנה העברים הנושאים כל ימיהם על שכמיהם כל מיני עבדות ותלאות ומכאובות כדי להשיג הקנינים המדומים ואל אותן הקניינים הוא נמכר לעבד עולם וטוען שהוא מוכרח לעשות בכסף ובזהב בשביל אשתו ובניו וכי הוא מרבה בשבילם ואינו מבקש לצאת לחירות כל ימיו ושבור וקבל עליו כל התלאות באמרו אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי חרות חירות על הלוחות כי השני קשור בחבלי אדם ובעבותות אהבת אשה ובנים וע"כ קרא שמו עבד נרצע כי כל ימי חייו לא ישקוט האיש עד אם אשר כלה בהבל ימיו ובנותיו בבהלה וטרדות שונות זו מזו ובמותו לא ילווהו אשתו ובניו כ"א עד פתח קברו ומשם יפרדו כדאיתא בפרקי ר"א במשל של שלשה אוהבים כו' ע"כ נאמר בסתם עבד זה והגישו אדוניו אל האלהים אל מקום המשפט כי בזה המרמזים לכל אדם כי לעתיד ביום הדין לא יצאו לעזרתו אשתו ובניו אשר עליהם אמר אהבתי את אשתי ואת בני כי המה אינן אוהבים אותו כל כך ואדרבה יעזבוהו מן הדלת והלאה ושם ירבץ לפתח חטאת ומן הדלת והלאה לא יכנסו עמו להלין בעדו וזה רמז נכון וסוד מסתרי התורה:

אם אדוניו יתן לו אשה. בזמן שהוא נשוי תחלה אז דווקא מותר לרבו ליתן לו שפחה י"א הטעם לפי שאם אינו נשוי יש לחוש שמא יאמר אהבתי את אשתי השפחה אבל אם הוא נשוי כבר ישראלית אין לחוש כל כך כי כבר דבקה נפשו באהבת הישראלית. וי"א הטעם לפי שאם הוא נשוי חייב אדונו במזונות אשתו ובניו ואז לא ירצה שום אדון לקנותו ולהכניס ראשו בעול זה ע"כ כנגד זה נתנה לו התורה זכות שיוכל ליתן לו שפחה להוליד ממנה עבדים אבל אם אינו נשוי יש לו קונים הרבה בלאו הכי. ואולי יש עוד דברים בגו מחמת ביטול פ"ו כי אם הוא נשוי הרי הוא מקיים מצוה זו עם ישראלית ולא חששה התורה למה שיהיה לו עסק גם עם השפחה אבל אם אינו נשוי יתבטל ממצות פ"ו ויכלה זרעו עם השפחה הפסולה:

לא תצא כצאת העבדים. כעבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אלא עובד' שש או עד היובל או עד שתביא סימנים לפום ריהטא נראה ליתן טעם לכל עניני היצו' אלו בעבד עברי או העבריה או הכנעני לפי שכל כנעני אשר לא נגה עליו אור התורה אין לו תכלית אחר כ"א לעשות בכסף ובזהב ולצבור בר כחול הים ולעשות חיל ובעבור זה הוא עושה את עצמו כחמור נושא משא והרי הוא עבד נרצע אל קנין ממונו כל ימיו לעולם. וכאותו ממון המקובץ אין לו תכלית אחר כ"א לזון בו את שיניו ואת עיניו. שינו וגופו כילד שע"י ממונו הוא משיג כל מיני מאכל הנכנסים דרך השן והטוחנות וכל זמן ששיניו הטוחנות חזקים אף בריאים ידמה בנפשו שכחם אז כן עתה לטחון כל מאכל לא ישבות השנים עד אם אשר כלו לאכול ובטלו הטוחנות כי מעטו אבל קודם זה לעולם הוא עומד בעול עבדות זה ובבואו בימים ולא יטעם כל אוכל לחכו אז ישבות ואז הוא בן חורין כי למה זה יעמול לרוה כמ"ש ברזילי הגלעדי בן שמונים שנה אנכי היום אם אטעם

עוד

עד מאומה. עיניו כילי לפעמים ועל הרוב יש לך אדם המאסף לכל המחנות יותר מכדי צורך אכילתו ושאר צרכיו והוא כדי לזון בו את עיניו כמ"ש ועיני האדם לא תשבענה וכתיב ומה כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו וכל זמן שעיניו בראשו לא ישבע לעולם ואין לו חירות כלל. אך כאשר יזקן ותכהן עיניו מראות וחשכו הרואות בארובות אז מעמל נפשו ישבע כי למי הוא עמל אם עיניו כהות ובטלו הטוחנות וכל זמן שעיניהם בתקפם אז הוא קופץ מזן אל זן ומוריק מהאי להאי כמבואר בחבורנו עוללות אפרים במאמר של הורמיז בר לילתא שהיה מוריק מהאי להאי. לפיכך נתנה התורה חירות לעבד כנעני בהפלת שן ועין מדה כנגד מדה כי זה החירות אשר יבחר גם הוא מעמל נפשו כי גם הוא אינו פוסק מלרדוף אחר ההבל כ"א בביטול שן ועין. אמנם לא כאלה חלק יעקב כי כל איש מישראל אשר תורת ה' בקרבו אינו מבקש הקנינים המדומים כ"א כדי שיעור הביא שבר רעבון ביתו כדי שיהיו אבריו חזקים אף בריאים לעסוק בתורת ה' שנתנה בשביעי ביום השבת יום שבתו ממלאכה כי בעצם היום ההוא היה בן חורין ממלאכה כדי לעסוק בתורה הנתנה לחמשים יום במשך היובל ויש לו כל כך הרבה בידו ביובל לעסוק בתורה בלא עבדה אז הוא בן חורין ומשליך מעל כתפיו משא קנינים המדומים ונותן על צוארו עול תורה הרמוזה בשבת וביובל וזהו שארז"ל באין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה כו' כי אינו ממתין חירותו עד זקנתו כמנהג הכנענים שיוצאין בשן ועין אלא גם בבחרותו הוא בן חורין כשיש בידו די ספוקו עד שיוכל לעסוק בתורה הנתונה אחר שש ימים וביובל וע"כ מדה כנגד מדה נתנה התורה חירות לעבד עברי שש ויובל. ונוסף על זה יוצאה אמה העבריה בסימנים להורות שעיקר מציאתה לקיום המין להוליד נמנה בנים לפיכך מיד כאשר תביא סימנים וראויה להוליד חייב להחרה כדי לזווגה לאיש כי לכך נוצרה. ויש עוד רמז לכל פרשה זו שמספר שביעי נבדל מן הששה בג' מקומות בתחלת הפרשה ובשביעית יצא לחפשי ובסוף כל הדינין שבין אדם לחבירו כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך. ובאמצע כל הפרשה כדמשיק בילקוט בפרשה זו שיש בכל הפרשה ששים מצות עד פרשת השמיטה ובפרשת השמיטה עשר מצות סך הכל ע' ובודאי שלא דבר רק הוא מספר זה. והקרוב אלי לומר בזה לפי שכל עושה עול וחמס בממון עם עיניו נראות כי לא במותו יקח הכל ולא יוכל להשתמש בכל אשר לו כ"א ע' שנה המועד לכל חי ואשר קרבה שנת השבע יצא לחפשי כמ"ש במתים חפשי והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך כי רוב תשמישו בהם בכלח אלי קבר כמספר בכלח אבל י' שנים האחרונים יעשה בהם לביתו הנצחי ויזכור כי במותו הכל הפקר ואין לו יתרון בעמלו ואלו היה דבר זה לזכרון נגד עיניו לא היה עושה עול לעות אדם בריבו כי זה שיש לו אינו שלו קנין שאינו שלו למה הוא לו על כן רמזה התורה החפשיות בשנת השבע בג' מקומות אלו בפרשה זו אשר כולו בנוי על יסוד הדינין שבין אדם לחבירו וזהו סוד מספר ששים מצות ופרשה השביעית דהיינו השמיטה עשרה מצות והמשכילים יבינו:

מכה איש ומת מות יומת. רבים השתדלו ליתן סדר לכל המצות שבפרשה זו וכן מצאתי בתולדות יצחק ובמהרי"א ולא ישרו דבריהם בעיני על כן נשאתי להאריך בזכרונם ואומר אני. כשם שהתחיל בדין תקנת עבד עברי כי הוא כנגד דבור אנכי ודבור אנכי וודאי כולל כל הדברות שבין אדם למקום עד לא תרצח כך התחיל מכה איש שהוא דבור לא תרצח והוא כנגד אנכי והם חמשה דברות האחרונות שבין אדם לחבירו ולא תרצח כולל כולם כי גם העושק עול בממון נקרא מכה איש כי נפש הוא חובל ובטוב ההשקפה הצרופה נזכרו בפרשה זו כל עשרת הדברות ואם אומר להוסיף טעמים בכל מצוה יאריך הסיפור וכבר השבעתי לקצר חיבור זה בכל היכולת ע"כ משכתי ידי ממלאכה זו כי רבה היא עלי ומכולם אמרתי להוסיף טעמים בדיני הגנב כי יש בו כמה דינים חלוקים כי הגונב איש ומכרו דומה כאילו מסרו למיתה כי הקונה בידו לעשות בו כל מה שירצה כי השבי כולהו איתנהו ביה על כן דינו למיתה. והגונב ממון חבירו ישלם כפל כי אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים כו' כך גנב זה שלא נסתפק במה שבידו וודאי כל היום הוא מתאוה תאוה הכפל ע"כ דינו לשלם כפל ורמז לדבר ממון מן האותיות הכפולות כשתכתוב מ"ם וי"ו נו"ן אבל שאר גזלנים פורצים ואין מתאוים אל הכפל ועוד שהגנב גנב שני גניבות ממון בעליו ודעת קונו מה שאין כן בגזלן. ובתשלומי ד' וה' בגונב שור או שה וטבחו או מכרו לפי שדמו הנה נדרש וגם לרבות דמי זרעיותיו כי השור הזכר ושה הזכר היו ראוין להוליד ומצינו בתורה שלח יעקב פרות ארבעים ופרים עשרה כי כל פר ראוי להוליד ד' פרות ע"כ יתן ד' בקר נקיבות תחת השור ועוד בקר החמישי קנס בעבור הכפל. ולפי חשבון זה היה לו ליתן י"א צאן נקיבות תחת שה זכר כי כל איל צריך עשר נקיבות ועוד אחד בעבור הקנס אלא שחסה עליו התורה בעבור בזיונו שנשא השה על כתפו וחסרה ממנו שבעה בעבור הבזיון כי גדול כבוד הבריות עד שדוחה שבעה צאן ויש סמך לזה מן פסוק אל יבוזו לגנב כי יגנוב וגו' ונמצא ישלם שבעתים פי' הרלב"ג שאם ימצא הגנב בבית בעל הגניבה שיתן לו על אחד ז' כו' נמצא שזה נותן שבעה בעבור בזיונו שהרי מטעם ישלם שבעתים אמר אל יבוזו לגנב. ומהיכן למד שלמה לומר כן שיתן שבעה בעבור בזיונו אלא מן חסרון שבעה צאן מן י"א כאמור:

אך אם יום או יומים יעמוד לא יקם כי כספו הוא. לא זו יום אפי' יומים כי סד"א כיון שעמד שני ימים ומת ביום הג' וודאי מחמת מכתו מת כי המכה כואבת ביותר ביום השלישי כמ"ש ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים קמ"ל יומים כי בין יום או יומים אנו תולין לומר שמת מחמת איזו דבר אחר שנתחדש בו והוא ודאי לא הכהו מכה אכזרית שיש בה כדי להמית כי כספו היא וכי יש לך אדם שיאבד כספו בידים וודאי לא הכהו מכה רבה כי חס על ממונו וא"ת מחמת דבר אחר:

אם ענה תענה אותו. אותם מבעי ליה ומה הכלל ענה תענה צעק יצעק שמוע אשמע ובדרך הפשט נוכל לומר שלפעמים אדם מענה את היתום לבד ולא את האלמנה עיניה רואות וכלות ואין לאל להציל את בנה וע"י ענוי אחד מהם שניהם מעונין ושניהם צועקים והקב"ה שומע לשניהם ומעניש בכפל שיהיו בניהם יתומים ונשיהם אלמנה ועל צד הרמז נוכל לומר מאחר שהקב"ה אבי יתומים אם כן וודאי בכל צרתם לו צר כביכול לכך אמר אם ענה אז תענה גם אותו שהוא אבי יתומים והנה שניהם צועקים מדת הדין מקטרג' עליו למעלה והיתום צועק והקב"ה הרחמן מקבל צעקת שניהם:

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. נראה כאן כפל כי היה לו לומר אם כסף תלוה את העני ומתחלה קראו עמי ואח"כ עני ואח"כ רעיך שאמר אם חבול תחבול שלמת רעך לפי שרצה לצוותו על שני דברים על כן הקדים לו שני הקדמות שמשני צדדים אתה חייב ללוות לו הא' הוא מצד שהוא בכלל עמי האדון ודרך המלך הוא בזמן שעמו ועבדיו מחוסרים ידם כל אדם יכול ללוות להם על סמך שהמלך יפרע את חובו כי על המלך מוטל לזון את עמו והנותן להם כאלו נותן למלך עצמו ועל כן הוא בטוח בפרעון החוב כך העני זה בתוך עמי הוא יושב ועל ה' הוא משליך יהבו ומלוה ה' חונן דלים שהחונן דל הוא מלוה לה' ולא לו. השני הוא שיותר העני עושה עמך ממה שאתה עושה עמו כדמסיק בב"ב פרק א' תניא היה ר"מ אומר כו' ומסיק שם אם אלהיכם אוהב עניים למה אינו מפרנסם אף אתה אמור לו כדי להציל אותנו מדינה של גיהנם. ואם כן אתה עושה עמו חיי שעה והוא עושה עמך חיי עולם אתה נותן לו פרוטה והקב"ה משלם לך פי שנים כפלים לכך נאמר אשר עשיתי עמו היום בועז וארז"ל יותר העני עושה עם בעל הבית ממה שבעל הבית עושה עם העני לכך נאמר כאן את העני עמך ויכלול לשון עמך לפי שהוא עמך ע"כ בא לידי עוני כדי לזכותך. וכנגד שנים אלו צוה לו על שני דברים כנגד מ"ש אם כסף תלוה את עמי אמר לא תהיה לו כנושה כאילו אמר לא תהיה כנושה לו כי לא לו אתה נושה אלא להקב"ה כי החונן דל נקרא מלוה ה' ולא לו ונאמן בעל מלאכתך לשלם לך בעבור עמו ולפיכך לא תדחוק עליו לתבעו בחזקה כמו שפירש"י כי למה תדחוק עליו אחר שלא לו הלוית כי אם למלכו ברוך הוא. וכנגד מ"ש את העני עמך זה העני העושה עמך יותר ממה שאתה עושה עמו על זה אמר לא תשימון עליו נשך כדי להרויח בממונך הקטן בעיניך מה שהעני עושה עמך כהנה וכהנה הן מצד שבכך הרבה מאד ותבקש עוד ממנו ריוח הן מצד שזה העני נעשה עני בעבורך כי כדי להציל אותך מדינה של גיהנם אין הקב"ה מפרנסו בעצמו כמבואר למעלה ואם כל זה העוני והדוחק הוא סובל עמך בעבורך כדי לזכות אותך ואיך יעלה על דעתך לבקש עוד ריוח מה אין זה כי אם רוע לב ומה שאמר תשימון לשון רבים להזהיר את כולם המלוה והלוה והערב והעדים כולם עוברים בלא תשימון ואם תבלת שתהיה מחוסר אמנה ולא תאמין כי אך יש לה מאוצר של מעלה הגנוז לעושה צדקה בקרב הארץ. אז זה עונשך שסוף תחבל שלמת רעך כי תבא גם אתה לידי עניות והיה ריעו של העני וחבירו בעניות והיה מוכרח ליקח ממנו חבל מאחר שתהיה עני כמותו וזהו ענין הכפל של חבל תחבל. ומ"מ אני מזהירך שעד בא השמש תשיבנו לו כי אם עברת מן דרך הישר וכבר לקחת ממנו חבל אז ראה לעמת זה שתשיב לו החבול קודם שקיעת החמה ונראין הדברים שבכסות לילה הוא מדבר שהרי נאמר במה ישכב. ועל צד הרמז הזכיר השמש לומר הסתכל בשמש שבראתי לשמשכם על צד החסד והצדקה כי הקב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית וכל המצות שעושין בעה"ז יראי ה' וחושבי שמו כולם אינן כדאי לחסד גדול זה שהקב"ה מזריח להם השמש בכל יום כמ"ש וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה כי אם ליראי ה' השמש זורחת על צד הצדקה וא"כ יפה אמר שלמה ואין יתרון תחת השמש שבכל מעשי האדם אין בהם די השיב להקב"ה חסד גדול וע"כ אמר עד בא השמש תשיבנו לו כי הסתכל בשמש צדקה שאני עושה עמך ואז תקח מוסר וממנו תראה וכן תעשה כשם שאני מזריח לך החמה כך תזריח לעני זה ההולך חשכים ואין נוגה לו כמ"ש הלא פרוס לרעב לחמך וגו' וסמיך ליה אז יבקע כשחר אורך וגו' וזרח בחשך אורך וגו'. ויש עוד רמז באמרו עד בא השמש תשיבנו לו אל העורים אשר במנהג העשירים שיש להם משכנות של עניים ויצוו ליורשיהם שיחזירום לעניים אחר מותם דהיינו אחר הערב שמשם כמ"ש עד אשר לא תחשך וגו' לכך נאמר עד בא השמש תשיבנו לו כי מי פתי יסיר הנה שלא יקיים המצוה בחייו שהוא מצווה בה ויעשה המצוה לאחר מותו שאינו מצווה בה עוד שנא' במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות והעושים כן בלי ספק אין להם שכר בעולם כיון שלא קיים המצוה בזמנה כשהיה מחוייב בה ורצה לקיימה אחר מותו כשרואה כי אז אינו יכול להשתמש בממונו כלל ומה יתרון לעושה צדקה בזמן ההוא הן מצד כי אז אין ממונו ברשותו הן מצד שאין לו צורך בו עוד הן מצד שהוא חפשי מן המצות ובחייו מאנו ידיו לעשות ובמותו ירצה להיות צדיק ועל צד הרמז נוכל לפרש גם פסוק כי היא כסותו לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב שקאי על האדם אשר עינו רעה בעניים ולא ירצה לעשות צדקה בחייו קודם בא השמש א"כ במה ישכב בקבר כי היא דהיינו הצדקה כסותו לבדה כי במותו הוא נקבר ערום ממצוה זו ואין לו כסות אחר כ"א הצדקה שנא' צדק לבשתי וילבשני וארז"ל שהצדקה נמשלה לבגד בכל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול כך הצדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול לכך אמר במה ישכב לכך נאמר כסותה בה"א לדרוש בו כי היא כסותה של הנשמה של המלוה ונוכל לומר עוד שכל פסוק זה כפשוטו ומ"מ נקט פרטים אלו כדי שילמוד מהם לו הנותן או הנלוה נותן שכל מה שהוא עושה עם העני עושין גם עמו כי אזהרה עד בא השמש תשיבנו לו יש במשמעותו סתם השבה בעוה"ז. והשבה לעניים עד בא הערב שמשו זמן החירות והחפשי והוא קודם זמן המיתה כאמור ואחר כך אמר שלא לא יתן לעני קודם בא השמש אז

אין לעני במה לשכב. כך הוא לא יהיה לו לכתחילה במה לשכב בקבר כי הצדקה לבדה כסותו ושמלתו לעורו וזולתו אין לו בגד אחר ושוכב ערום בגיא צלמות כמו שעשה לעני זה בלילה כך יעשה גם לו וזה רמז נכון ויקר מאד. וכל שכן לאותן הכתות שאפי' ליורשיהם לא יצוו להחזיר והנה היורשים יקחו ממונם והמה ישאו את עונם אוי לאותה כלימה ובושה כי ראיתי בדורנו עשירים רבים בשפל ישבו כי נכשלים בזה ובכיוצא בו ואינן לוקחים מוסר בחייהם וצרות העין נעשה קנין דבק בהם בחייהם ובמותם לא נפרדו ודי בהערה קטנה זו. והיה כי יצעק אלי יאמר שאם זה העשיר יהיה אוטם אזנו מזעקת דל אל ידמה בנפשו שבעבור זה אבדה תקותו של העני אלא כ"א יצעק אלי ושמעתי כי אם הוא אכזרי אני איני כמותו אלא ושמעתי כי חנון אני או יאמר ממני תראו וכן תעשו בק"ו:

וחדלת מעזוב לו עזב תעזוב עמו. לומר לך דווקא שרוצה להיות עמך במלאכתו ורוצה להקים עמך אז אתה מחוייב לסייע לו אבל אם יושב לו ואומר הואיל ועליך מוטל הדבר חייב אתה להקים לבד ע"כ אמר וחדלת מעזוב לו כי אלה לו אין במשמעותו עמו כי מותר לך לחדול מלעזוב לו כשאינו רוצה להיות עמך במלאכתו ומכאן תשובה על מקצת עניים בני עמינו המטילים את עצמם על הצבור ואינן רוצים לעשות בשום מלאכה אף אם בידם לעשות באיזו מלאכה או איזו דבר אחר אשר בו יכולין להביא שבר רעבון ביתם וקוראים תגר אם אין נותנים להם די מחסורם כי דבר זה לא צוה ה' כי אם עזוב תעזוב עמו הקם תקים עמו כי העני יעשה כל אשר ימצא בכחו לעשות ואם בכל זה לא השיג ידו אז חייב כל איש מישראל לסעדו ולהחזיקו וליתן לו די מחסורו אשר יחסר לו ועזוב תעזוב אפילו עד מאה פעמים:

לא תבשל גדי בחלב אמו. בטעם מצוה זו יגאו רוב המפרשים ללקוט ולא מצאו בה טעם מספיק עד שי"א שמצוה זו מן החקות שאין להם טעם נודע לנו וי"א שהיה מתחלה חק לעו"ג שבשלו בשר בחלב בחגים שלהם ועל כן סמך מצוה זו לחגי השנה. ויש מביאין ראיה ממ"ש והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן שהיו רגילין לעשות עבודה מן בשר בחלב וקרוב לשמוע שמצוה זו היא מענין איסור כלאים וערבוב הכחות כי ידוע שבשר העובר נולד מן הדם של הנקבה האדום שמוליד כל אודם כי משם מקורו. וכן חלב הבהמה גם כן מן הדם מקורו כי הדם נעכר ונעשה חלב. ולפי זה מן דם הבהמה יצא בשר העובר והחלב כי משם יפרדו ואין נכון לחזור ולערבם ע"י בישול וכן ע"י אכילה כי האכילה היא ג"כ בשול באצטומכא. ואי תרו ליה כולא יומא בהלבא לית בה להו דלא תבשל כי אינן חוזרין אל ערבובם הראשון ע"י פרייה כמו ע"י בישול בקדירה ובישול באצטומכא ודווקא כשאוכל בשר תחלה שאינו מתבשל באצטומכא מהרה עד שיבא החלב. אבל החלב מתבשל מהרה קודם שיבא הבשר ואין בו ערוב כל כך ע"כ אין איסור לאכול אחריו בשר. וטעם עירוב זה שייך בכל בשר בהמה. וגדי בחלב אמו נקט למופת כי בו נמצא בעצם וראשונה עירוב זה. ובפרשת ראה סמך מצוה זו לאסורי מאכלות לומר לך שלא בישול לבד אסרה תורה כי אם גם אכילה. וכאן סמכה למצות בכורים כי הפירות שנתבכרו ראשונה אין ראוי לערבם עם הפירות שנתבכרו אחר כך כי אם אותן שנתבכרו ראשונה תביא בית ה' אלהיך והמותר יהיה לך. כך אין לערב הדם שנתבשל ראשונה ונהווה ממנו העובר עם הדם שנתבשל אחר כך ונהווה ממנו החלב כי אחר שרצה ה' בפרודם אינו רוצה בערבובם:

ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך. התחיל בלשון רבים וסיים בלשון יחיד לפי שכל ישראל ערבים זה בעד זה ולא יברך ה' לחם של כל יחיד ויחיד עד אשר יהיו עובדי ה' רבים ויעבדוהו כל זרע יעקב כאחד אז יבורך לחמו של כל אחד ואחד. וי"א שעבודת ה' טוב יותר כשרבים מתקבצים להתפלל כי שם אל כביר לא ימאס אבל בעניני אכילה טוב יותר כשאוכל כל אחד פתו לבדו. ולפי שרוב החולאים באים ע"י המאכלים שמבחוץ או ע"י התגברות היסודות זה על זה מבפנים ע"כ אמר וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך:

כל אשר דבר ה' נעשה. לא אמרו לאלתר נעשה ונשמע יתכן לפרש לדעת חכמי ספרד שפירשו שכל פרשה זו היתה אחר קבלת עשרת הדברות א"כ בדין אמרו מתחלה נעשה כי חשבו שלא יצוה להם ה' יותר מן עשרת הדברות אלו. אמנם אחר כך כאשר ראו שמשה לקח חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח אז עלה במחשבתם חצי השני להיכן יתן וודאי הכוונה שעכשיו לא נתן לנו כי אם חצי התורה והמצוה ועוד יוסיף לנו מצות כהנה וכהנה ובאותו זמן יזרוק על המזבח חצי שניה ע"כ אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ומשה הבין מחשבתם ואמר אתם טועים כי חילוק הדם הוא כדי לזרוק חצי השני על העם לומר שעל ידי קבלת התורה יהיו לאחדים באהבה ובא עם הש"י. וגם לפירש"י שפי' שפרשה זו היתה קודם עשרת הדברות נוכל לומר שבפעם ראשון שמעו ז' מצות בני נח ושבת ודינין וכבוד אב ואם ופרה אדומה כמו שפירש"י ובדרך שנתבאר:

ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. פירש"י שהיו מסתכלים בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה וקשה על דבריו דהל"ל תחלה ויאכלו וישתו ואחר כך ויחזו את האלהים. ותרגומו והוו חדן בקורבנהון גם זה אינו מתיישב על הלשון. ויותר היה נכון לפרש שלא היה שם שום אכילה ושתיה אלא היו דוגמת משה שעמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתיה והיה מזון מזיו השכינה כך אצילי בני ישראל מתוך שחזו את האלהים על כן היה דומה כאילו אכלו ושתו כי ראיית פני השכינה היתה אכילה שלהם. אמנם מדקאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו יש לדקדק למה קראם אצילים ועוד פסוק זה צריך קישור עם ויאכלו וישתו ונ"ל שבא להורות ההבדל שבין נבואת משה לנבואתם כי אל משה שלח ה' יד נבואתו בלא אמצעי כי הנבואה נקראת יד ה' כמ"ש היתה עלי יד ה' וזה מדבר ברוח הקודש ולפי שמשה היה קרוב אל השכינה על כן לא הותרה לו להשתמש בצרכי הגוף כלל כל זמן שהיה עומד לפני ה' וזהו שאמרו ויכסהו הענן ז' ימים ובמסכת יומא פ"א אמרו רבותינו ז"ל שכיסוי זה היה כדי למרק אכילה ושתיה שבתוך מעיו כדי שיעמוד חי לפני ה' נקי ומשולל מכל עניני גשמיות ומטעם זה לא אכל מ' יום כדי להרחיקו מכל עניני הגוף שנבראו בו' ימי בראשית ויקרא למשה ביום השביעי כי השביעי קודש לה' ויום השבת יוכיח. אבל אלו הזקנים נדב ואביהו וע' זקנים היו מן האצילים אשר יואצל עליהם מן רוח הקודש שעל משה וניתן עליהם לפיכך לא היו כמשה בנבואתו שלא אכל ושתה כשהזה פני אלהים אלא המה חזו את האלהים ויאכלו וישתו שהיו משתמשים בב' החלקים בחלקי השכל ובחלקי החומר כי מצד השכל יחזו את האלהים ומצד החומר אכלו ושתו ולפי שחזו מחזה שדי מתוך אכילה ושתיה ע"כ לא ראו באספקלריא המאירה כמו משה כי פני משה כפני חמה המאירה מכל צד כך משה האיר מב' חלקיו כי גם חומר שלו נעשה זך ונקי כחמה ברה ולא עכב על ידו מלראות מחזה שדי באספקלריא המאירה. אבל פני יהושע שהיה מן המואצלים כלבנה החשוכה מצד אחד ומאירה מצד השני כך היה נקי וזך מצד השכל ומ"מ לא ימוש מתוך המחנה מלהיות כאחד העם מן המחנה מצד החומר שמשמש בצרכי הגוף והיה כמו האצילים הלו שנא' בהם ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. ולדברי רש"י יש קצת ראיה ממש"ה אחרי מות שני בני אהרן ואל יבא בכל עת אל הקודש וגו' מאחר שצוה לו הש"י שלא יבא אל הקודש כי אם ביום שאין בו אכילה ושתיה ביה"כ ש"מ שבני אהרן חטאו בזה שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס של אכילה ושתיה ולא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה ולא שלח בהם יד עכשיו עד יום פקדו ודבר זה יתבאר עוד לקמן פ' אחרי מות בע"ה ית' שמו:

הפטרת משפטים בירמיהו סימן ל"ד

הדבר אשר־היה אל־ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת
המלך צדקיהו ברית את־כל־העם אשר בירושלם
לקרא להם דרור: לשלח איש את־עבדו ואיש את־
שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד־בם ביהודי
אחיהו איש: וישמעו כל־השרים וכל־העם אשר־באו
בברית לשלח איש את־עבדו ואיש את־שפחתו חפשים
לבלתי עבד־בם עוד וישמעו וישלחו: וישובו אחרי־כן
וישבו את־העבדים ואת־השפחות אשר שלחו חפשים
ויכבשום ויכבישום כתיב לעבדים ולשפחות: ויהי דבר־יהוה
אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר: כה־אמר יהוה אלהי
ישראל אנכי כרתי ברית את־אבותיכם ביום הוצאי
אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר: מקץ שבע שנים
תשלחו איש את־אחיו העברי אשר־ימכר לך ועבדך שש
שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא־שמעו אבותיכם אלי ולא
הטו את־אזנם: ותשבו אתם היום ותעשו את־הישר
בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית
אשר־נקרא שמי עליו: ותשבו ותחללו את־שמי ותשבו
איש את־עבדו ואיש את־שפחתו אשר־שלחתם חפשים
לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות:
לכן כה־אמר יהוה אתם לא־שמעתם אלי לקרא דרור איש
לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם־יהוה אל־
החרב אל־הדבר ואל־הרעב ונתתי אתכם לזעוה לזועה כתיב
לכל ממלכות הארץ: ונתתי את־האנשים העברים את־
בריתי אשר לא־הקימו את־דברי הברית אשר כרתו
לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: שרי
יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ
העוברים

פירוש המלות

את. כמו עם כל העם: דרור. חפשי: לזועה. ענין תנועה: לנעים. וכן כריסים בריש:

הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃ וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד
מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת
הָאָרֶץ׃ וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד
אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים
מֵעֲלֵיכֶם׃ הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן
שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם
וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד
עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק
וְיַעֲקֹב כִּי־אָשׁוּב אשיב כתיב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

פרשת תרומה

רשי

(ב) ויקחו לי תרומה. לי לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי מממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיישנ"ט בלע"ז: תקחו את תרומתי. א"ר ג' תרומות אמורות כאן אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד. י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונ' כשתדקד' בהם

אבן עזרא

אשר נתן לבניו דת תמימה. אשר יוציא לאור כל תעלומה: יבינני דבר חכמה רשומה. בפרשת ויקחו לי תרומה: (א) וידבר בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן והטעם שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר: (ב) מלת ויקחו לי. כגזירת שורה אלי שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו וככה שיקח מאתו ויתן לי וככה קחי נא לי מעט מים: (ג) וזאת. אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה אם כן איך כתיב כי הכסף נדבה והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה לצורך שלחן כסף כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד משסה עשר דברים כי החמשה עשר היו נדב' וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו. והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב והשלים בנכבד אבני שהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא והנה לא היה במעשה המשכן ברזל וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה
מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ
תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת
הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם

הס׳ לאמר ו׳ רפין ו׳

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ תִּסְבוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי׃
ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְּתִסְבוּן

דבר אל בני ישראל ו׳ חסרים לאמר נמסר בפרשת בשלח: ויקחו ו׳ רפין נמסר בסדר בא אל פרעה: וזאת י"ז ר"פ וסי׳ וזאת התרומה אשר תקחו. וזאת תורת המנחה. וזאת תורת האשם. וזאת תורת זבח השלמים. וזאת תהיה טמאתו בזובו. וזאת עשו להם וחיו. וזאת משמרת משאם. וזאת תורת הנזיר. וזאת התורה החקים. וזאת התורה אשר שם. וזאת הברכה. וזאת ליהודה. וזאת התרועה אשר תרימו. וזאת לכם האות דירמיה. וזאת תהיה המגפה. וזאת שנית תעשו. וזאת לפנים בישראל:

תולדות אהרן ויקחו לי תרומה. סנהדרין לט ע"ב ס"ג (תרומות מ בקלים מס): וזאת התרומה. (שקלים שם):

בעל הטורים ויקחו לי תרומה. פתח דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים בשביל שהיה בו חסרון כיס פייסם. ואיתא במדרש א"ר אבהו ומה לעשות משכן כבוד ושכרה ניברא: אמר דבר אל בני ישראל בלשון פיוס פרנסי ישראל הדוחקים את ישראל ונוטלים את ממונם לעצמם מה הבא עליהם. תרומה. אותיות מ׳ תורה. שהתורה שנתנה למ׳ יום הוא לאוכלי תרומה כדאמרינן לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן בניה לה לאוכלי תרומה. וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה בלבד. וע"כ סמך פ׳ ויקחו לי תרומה לפ׳ של תורה: ויקחו לי תרומה עשו לי מקום מקדש א׳ מנ׳ שבשר הבית כמו תרומה שהיא אחד מחמשים שערי של הבית ת"ק על ת"ק. ומקים ההר היה ק׳ על נו"ן בשיא אחד מנו"ן של ת"ק ות"ק: סמך לילה לויקחו לי תרומה רמז זמן אכילת תרומה בלילה כדתנן מאימתי שכהנים נכנסין לאכול בתרומה שהוא לס"ב: ויקחו לי לי עולה מ׳ היינו עין יפה א׳ ממ׳: מאת כל. כל עולה נו"ן היינו בינוני א׳ מנו"ן. מאת כל ר"ת עונה ס׳ היינו עין רעה א׳ מס׳: אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. בגימטריא אך בני ישראל יהיו תורמין וכו׳: תקחו את תרומתי. ולא אמר תקח שאין גובין צדקה בפחות משנים: תקחו. בגימטריא שנים קהו:

רמבן

כה כאשר דבר השם אל משה עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות וצוה אותם ע"י משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה כאשר הנהיגנו רבותינו עם הגרים שבאים להתיהד וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצום על ידו של משה וכרת עמהם ברית על כל זה מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלהים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והנה הם קדושים ראוים שיהיה לו בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל והנה עיקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה וסמך לארון השולחן והמנורה שהם כלים כמוהו וזרו על ענין המשכן שבעבורו נעשה אבל משה הקדים בפרשת ויקהל את המשכן את אהלו ואת מכסהו וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר וכמו שנאמר שם וישכן כבוד ה׳ על הר סיני וכתיב הן הראנו ה׳ אלהינו את כבודו ואת גדלו וכן כתיב במשכן וכבוד ה׳ מלא את המשכן והזכיר במשכן שני פעמים וכבוד ה׳ מלא את המשכן כנגד את כבודו ואת גדלו והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני וכמו שאמר במתן תורה מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כך במשכן כתיב וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו וכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו כי כל דבור עם משה היה מן השמים ביום ונשמע מבין שני הכרובים כדרך ודבריו שמעת מתוך האש ועל כן היו שניהם זהב וכן אמר הכתוב אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ונקדש בכבודי כי שם יהיה בית מועד לדבור ונקדש בכבודי והמשכיל יפה בכתובים הנאמרים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם יבין סוד המשכן ובית המקדש ויוכל להתבונן בו ממה שאמר שלמה בחכמתו בתפלתו בבית המקדש ה׳ אלהי ישראל כמו שאמר בהר סיני ויראו את אלהי ישראל והוסיף שם לפרש ה׳ לענין ברמזנו שם למעלה כי אלהי ישראל יושב הכרובים כמו שאמר וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ואמר דוד ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה׳ וכן יזכיר תמיד בבית המקדש לשם ה׳ לשמך ויאמר בכל פעם ופעם ואתה תשמע השמים במדת רחמים וכתיב והתפללו אל ה׳ דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך ושמעת השמים ובביאור אמר כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב על הארון להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה׳ צבאות יושב הכרובים עליו ובדברי הימים להעלות משם את ארון האלהים ה׳ יושב הכרובים אשר נקרא שם כי השם יושב הכרובים:

(ג) וזאת התרומה. על דרך האמת הוא כמו וה׳ נתן חכמה לשלמה וכן כתוב וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וכתיב וזאת הברכה וכתיב

ספורנו

כה (ב) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. אמור לישראל שאני שנבאים יגבו בעדי תרומה וכן עשה משה כדרכו מן הסר כאמרו ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה׳ אתו בהר סיני ואחר כך ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל שהם הסנהדרין קחו מאתכם תרומה ובזה צוה להם שיגבו וישראל לא המתינו שיגבו הסנהדרין אבל הכף יצאו מלפני משה והביאו עד בלי די ולפיכך לא נשאר על הנשיאים שחשבו לגבות זולתי האבנים והשמן שלא הביאו ישראל עדיין: מאת כל איש. צוה שלא יגבו בזרוע כענין שממשכנים על הצדקה אבל יגבו מן המתנדבים בלבד: (ג) וזאת התרומה. צוה שלא יקבלו כל שוה כסף כגון פירות ומרגליות ואבנים טובות שאינן מאבני האפוד

אבן עזרא

והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: (ד) ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבעים והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק והוא נמר: וארגמן. כדמות אדום ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן וזה הצבע לא יהיה כי אם בנמר או במשי: ותולעת שני. וכתוב ושני התולעת כמו מצור החלמיש חלמיש צור והגאון אמר בו קרימ"ז כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת אמרו רבים כי הוא משי: ושש. הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואיננו צבוע שש ורקמה ממצרים והגאון תרגמו בלשון ערבי עוסר וידוע הוא עד היום: ועזים. שער העזים: (ה) וערת אילם. שהם גדולים זאת האומנות בארץ אלגודמאם ונקרא גודמנסי: תחשים. מין חיה היתה ידועה בימים ההם כי כן כתוב ואנעלך תחש והנה כבר היה נודע: ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאום ממצרים במצות משה והראיה כל אשר נמצא אתו כמו התכלת והארגמן ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו לצרכו ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים כי מה צורך יש להם ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כך ישובו ועל כן השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם עשר אמות גם בריחים והם עברו על מצרים מקום המלוכה ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שממצרים הוציאום גם אנחנו נכור אל משמעתם ואם סברה היא יש לבקש דרך אחרת ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים ובבאם שם אמר להם שסם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי אז עשה כל אחד סוכה והנשיאים עשו כדמות חדרות כל א' כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היו ועשו סוכות ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים וזה טעם וכל אשר נמצא אתו: (ו) שמן למאור. לצורך המאור כמשפט אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטרת הסמים הפוך וכן הוא הסמים בעבור קטרת אם כן למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים ועוד ואת הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים. והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטרת וככה קבלת האמת: (ז) אבני שוהם. כוללת כל האפוד ואחד מהחשן: מלואים. עוד אפרש:

רשי

בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא' (שמות לח) וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) תכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק (מנחות מד יבמות ד): ארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמם שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמי'. צבועות היו אדו' לאחר עבודן: תחשים. (שבת כח) מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדב' והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאור. שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה להמשח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל בקר וערב כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותימרת עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלואים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות

ג זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים

מִנְהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ ד וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעֲזֵי׃ ה וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃ ו מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ ז אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא

ג'. ס' ג' ה' זוגין מההכפין ל' הסר

זהב וכסף ג' וסי' וזאת התרומה. קחו מאתכם התרומה, וישלח את הדרום בנו.

תולדות אהרן תחשים. שבת כח (שבת כו):

בעל הטורים שמן למאר. חסר דלא לאורה הוא צריך וי"ג דברים כתוב כאן. וכן יש י"ג מיני מלבושים ביחזק' ואעדך עדי ואנעלך תחש וגו' וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י"ג מלבושים כדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים וזכותם אלו י"ג מינים שהתנדבו חזרו להם י"ג:

רמבן

מאת ה' היתה זאת וכבר רמזו זה בבראשית רבה במדרש מזקנים אתבונן והמבין יתבונן ובאלה שמות רבה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ושם עוד אמר לכן הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי וכביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה כי התרומה תהיה לי ואני עמה כדרך דודי לי ואני לו וכן אמר ככל אשר אני מראה אותך כי אני הוא המראה ואמר מראה אותך רמז למלת אני וכן אשר אתה מראה וכן אמר דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כי היתה עליו יד ה':

(ו) **בשמים** לשמן המשחה ולקטרת הסמים. יש אומרים שזה מקרא קצר בשמים לשמן המשחה וסמים לקטרת הסמים ואחרים אמרו שהוא כאלו בהפוך ולקטרת יביאו הסמים והזכיר בידיעה לומר הסמים הטובים להקטיר כי גם פה לא פי' אותם ור"א אמר שהוא כמשמעו ובשמים לשניהם לשמן המשחה ולקטרת כי יכנסו בקטרת בשמים שבלת נרד וכרכם וקנמון כדברי רבותינו ולא הוצרך להזכיר ובשמים וסמים לקטרה בעבור שהזכיר קטרת הסמים כאשר לא הזכיר שמן לשמן המשחה וזהו הנכון והוצרכנו לכל אלה הסברות כי דעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון הלבונה והחלבנה ובשמים הם הנאכלים שיקראו מטעדים אשר להם ביסום בריח הטוב אבל על דעת רש"י סמים שם בשמים וכך היא כונת רבותינו במדרש אחד עשר סמנין נאמרו למשה בסיני וכן מתרגם אונקלוס בוסמין בשניהם והוא הנכון בכתוב הזה אבל בעבור שפינה שכתוב הלשון יתכן שנאמר כי החשובים שבבעלי הריח והבשם נקראים בשמים ועניינו המובחרים והידועים בשמים כמו שאמר בשמים ראש בראש כל בשם גם נכון הוא שנאמר כי מלת בשמים ובשם מלה מורכבת בו שם בה סמים והראיה על דבריהם שאמר בשמים ראש מר דרור ומור בשמים יהבב שהוא תרופה לא מטעד ואמר הכתוב נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה וכתיב מר ואהלות עם כל ראשי בשמים ועל כולם אמר הפיחי גני יזלו בשמיו ועוד שהכתוב אמר ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים ולא הזכיר שהביאו סמים א"כ כלם בכלל הבושם:

(ז) **אבני** שהם ואבני מלואים לאפוד ולחושן. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאת הגומא קרויין אבני מלואים ומקום הגומא קרוי משבצת להאפוד ולחשן השהם לאבני האפוד אבני המלואים לחשן לשון רש"י וכן פירש משובצים זהב יהיו במלואותם מוקפים משבצות בעומק שיעור שימלא בעובי האבן זהו לשון מלאותם וכן כל לשון מלוי האמור בענין הזה ואיננו נכון בעיני כלל שיקרא אותם עתה אבני מלואים על שם שעתיד עוד לצוות למלא בהם הגומא שיעשו להם ועוד כי גם אבני השהם היו מוסבות משבצות זהב ולא קרא אותם מלואים ועוד שכבר אמרו רבותינו בגמרא אבנים הללו אין מפרשין עליהם באיזמל שנאמר במלאותם ואם היה פירוש במלאותם שימלאו האבנים את הגומו' לא היה ראיה מכאן שלא לחרוץ בהן השמות באיזמל כלל ועוד כי ענין מושב האבנים שאמר הרב שהוא עשוי כמין גומא איננו כן אבל הוא כדברי אונקלוס שתרגם מרמצן והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן ומוציאין ממנו מזלג שלש השנים שיאחזו את האבן מלשון חכמים ומפקי ליה ברמצא דפרזלא כגון דבזעא ברמצא דפרזלא וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות כדי שתתראה מכל צד ולא ישמן יפיה והדרה בתוך הגומא תדע לך שהוא כן שהרי שתי שרשרות זהב התחובות בשתי הטבעות שבחשן תקועים במשבצות שבכתפות האפוד ואם המשבצות בתים הם למושב אבנים היאך יתקעו בהן שרשרות ומה ישמשו שם גומות שבהן אבל הם מזלגות כמו שאמרנו ונקבי השרשרות נכנסים בהן וממנו לפי דעתי כי אחוזי השבץ אנשים בידם הרמחים וברמחם מזלגות להפום הבורחים כמו שאמר והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו ופי' מיסבות משבצות בישפה רמזי זהב סביב. ועל דעת אונקלוס שאמר משבצות היו האבנים מבוקעים בתוך הבתים והיו יוצאין מהם רמצין מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה אבל ענין מלואים הוא שתהיינה האבנים אבני שלמות שנבראו כך ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו מטהגב גדול או בגזב מהן כלום כי גם בתולדת ידוע שאין שלמות כחות האבנים היקרות והסגולות שבהן זולתי באבן אשר היא כחלוקי אבנים מן הנחל ולכך תרגם אונקלוס אשלמותא כי לשון מלוי כלים או גומא כתרגום מלוי מתם והמלא כדה ומליאה וכן כלם אבל כאן תרגם המלוי ללשון שלמות וכן מלא אותם חכמת לב אשלם כי איננו דבר שימלא כלי אבל הוא שלימות שהיו שלמים בחכמה וזה טעם ובחרשת אבן למלאת שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלאותם והנה באבני האפוד נאמר מעשה חרש אבן פתוחי חותם תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל כי היו עושין חריץ בהם בכתיבת השמות כאשר יעשו חרשי האבן והנה לא היו במלאותם אבל באבני החשן כתוב ומלאת בו מלואת אבן וכתיב יהיו במלאותם והאבנים על שמות בנ"י הנה שתים עברה

רשי

למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת: לאפוד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. (מנחות כט) כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו. (סנהדרין טז שבועות יד) לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם (תוספות שבת נח) ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין אישקרי"ן יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. (יומא עב) ג' ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ (תנחומא שיר רבה יומא עב): זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למ"ל עובי הכפורת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמותיו. כתרגומו זויתיה. וכזוית העליונות סמוך לכפרת היו

אבן עזרא

(ח) ועשו. נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש: (ט) מראה אותך. במראה העין כי מראות יחזקאל היה בחלום נבואה והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן אחר שהזכיר מקדש. תוספת וי"ו וכן תעשו. לצורך הכלים כי בתחלה ועשו לי מקדש: (י) ועשו. בעבור שאמר בתחלה ועשו לי החל ככה ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים והנה אם היא בחוץ יהיה עבי הארון מצופה מבית ומחוץ וב' העביים חצי אמה עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה תהיה כל אבן כבדה מאד אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת. וכתוב משני עבריהם אולי כן היה כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו ששה עברי' וככה כתוב כי ג' ארונות היו ויש לתמוה על הכבדות ועוד כי עובי הכפרת טפח ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים וארבע מאות מהזהב שהניח דוד והנה הכרובים היו עבי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כולו זהב והיה טוב לפי הסברא כי הציפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שיהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ ויוכיח על הציפוי כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב: (יא) זר זהב. מגזירת אחרי ורבעי זרית: (יב) פעמותיו. חפשתי בכל המקרא

תורה

לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן: ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם: ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ: יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב: יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת

תרגום

לְשַׁקְעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: ח וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדַּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן: ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחְזֵי יָתָךְ יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן: י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ: יא וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבָּרָא תַּחְפִּינֵיהּ וְתַעְבֵּד עֲלוֹהִי דֵּר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: יב וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ

ג' חסר · י"פ בתורה · י"ו מ"ל בתורה בלישנא זכר · כ' · כ' · כל אורי' חסר

ככל אשר י"ט בתורה וסי' ויעש נח. וחברו. אני מראה אותך. ככל אשר צויתי אותכה. ואת שמן המשחה. ותכל כל עבדת. ככל אשר דויביאו. ויעש משה. ויעשו בני ישראל וחברו דחניית דגלים. ויעש משה דללוים. ויעשו את הפסח בראשון. ככל אשר דסוף פנחס. ויהי בארבעים שנה. ככל אשר עשה אתכם. ותענו ותאמרו אלי. ככל אשר שאלת. לא אכלתי באני. ושבת עד ה אלהיך: אותך י"ז מלאים נמסר ביחזקאל סי' כ"ט גבי פרשתא בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים: וכן תעשו ב' וסי' ואת הבנית כל כליו. ממני תראו:

תולדות אהרן ועשו לי מקדש. ערובין ב כתובות סב שבועות טו: תבנית המשכן. סנהדרין יו שבועות יז (סנהדרין יט): ארון עצי שטים. יומא ג עב סכה ה: אמתים וחצי. סנהדרין כט (שקלים מט): זר. יומא עב: וצפית אותו זהב. (שקלים שם סוטה כב):

בעל הטורים

בעה"ט ושכנתי. רמז לבית ראשון ושכן ה"י בנים וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. קדוש עולה ת"י שמנין קדוש היה תהלות ישראל ויש בו אותיות ת"כ שני רמז לת"ך בנים של בית שני: מראה. בגימטריא בגבריאל מלמד שהיה הגיד כמין פסקיה של עור ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו: וכן תעשו. ב' במסורה הכא ואידך וכן תעשו דגדעון שזכות אלו הכלים עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המשכן וכל כליו נתן כלפידים בכדים להזכיר זכות אלו הכלים וכראה שהמנורה התיכונה להזכיר זכות עבודה המקדש ש"ז היו הורמין את המזבח והיא העבודה הראשונה שהיו עושין בהם ביום: ועשו ארון. י' פרשיות מתחילים בעשיה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם: ועשו ארון. בכלם כתיב ועשית חוץ מבארון דכה ב ועשו שכל הכלים עשה שלמה כיוצא בהן חוץ מארון: ארון אותיות אורן שיש בה אורן של ישראל. והאותיות נורא כי הוא את הכלה: ארון. בגימטריא נזר. שכתר תורה עולה על כל הכתרים לכן כתיב ועשית עליו זר זהב. ובשולחן כת ב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על כל הכתרים: אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו. כל מדותיו היו שבורות כתלאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל את עצמו: זהב טהור מבית ומחוץ. כ' דזהב עם טהור מבית ומחוץ בגימטריא שנה שת"ח יהי תוכו כברו:

רמבן

ע' שמותם לא מעשה חרש ולכן לא היה למשה רבינו ענה בהם זולתי בשמיר שהזכירו רבותינו כמו שאמרו במסכת סוטה אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם ואין משרטין עליהם באיזמל שנאמר במלואותם אבל מביא שמיר ומראה להן והן נבקעין מאליהן ובמלואותם לא נאמר אלא באבני החשן ולא תמוה למה שהזכר באגדת איכה שמיר דאייתי משה לאבני אפוד שם הן יקרתו לו אפוד בדרך העברה מפני שהוא מחובר בו וכתיב נמי הגישה האפוד ובחשן היו שואלין והנה פי' הכתוב אבני שהם שלא פתים לאפוד ואחת לחשן ואבני מלואים לחשן ואם היה דעת רבותינו שיהיו גם אבני האפוד מלואים מן הכתוב הזה יהיו לאפוד ולחשן שניהם אבני שהם ואבני מלואים:

(ט) **וכן** תעשו לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא יהיה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו לשון רש"י ולא ידעתי שיהיה זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו ומזבח הנחשת עשה שלמה עשרים אמה ארך ועשרים רחב ור"א אמר וכן תעשו הכלים כי בתחלה אמר ועשו לי מקדש ועל דרך הפשט אין צורך לכל זה אבל בא הכפל לחזוק חרוז אמר ועשו לו מקדש בית וכלים כמקדש מלך ובית ממלכה ושכנתי בתוכם כבית ובכאה הגיד אשר יעשו לי שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן הזה אשר אמרתי שאשכון בו בתוכם ואת תבנית כל כליו וכפל וכן תעשו כולם בזריזות והכוונה והוא כהכפל ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו כי מספר שהוא נואה אמר וכן תעשו:

(י) **ועשו** ארון יחזור אל בני ישראל הנזכרים למעלה ואחרי כן וצפית אותו ויצקת לו וכולן בלשון יחיד כי משה כנגד כל ישראל ויתכן שירמוז שיהיו כל ישראל משתתפין בעשיית הארון בעבור שהיא קדוש משכני עליון ושיזכו כולן לתורה וכן אמרו במדרש רבה מפני מה בכל הכלים כתוב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון א"ר יהודה בר' שלום אמר הקב"ה יבאו הכל ויתעסקו בארון שיזכו לתורה והעסק שיתנדב כל אחד כלי זהב אחד לארון או יעזור לבצלאל עזר מעט או שיכוונו לדבר:

(יב) **ארבע** פעמותיו כתרגומו ארבע זויתיה וכזוית העליונות סמוך לכפרת היו נתונין: ושתי טבעות על צלעו האחת אין בו ארבע טבעות שבתחלת

ספורנו

האפוד והחשן אבל יקבלו תרומה שגופה נכנסת במלאכת המשכן והם י"ג דברים האמורים בענין: (ח) (ט) ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וגו'. אשכון ביניהם לקבל תפלתם ועבודתם באותו האופן שאני מראה אותך שכינתי בהר על הכפרת בין שני הכרובים עם תבנית המשכן ועם תבנית כל כליו כי אמנם תבנית המשכן תורה על הכרובים שהם שרפים עומדים ממעל לו הנראים לנביאים ומהם בקדש ומהם בקדש הקדשים בשני מחברות מחוברות בקרסים להיות לאחדים לעבודת בוראם וכן ראוי שיהיו בישראל כל קדושיו מחוברים אל ההמון להבין להורות ובקדש הקדשים נתן התורה הוך גוף מצופה זהב מבית ומחוץ כאמרם ז"ל בזה (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח. ועל אותו הגוף שהוא הארון נתן כפרת כלו זהב מורה על צלם אלהים בלתי מחובר עמו כלל וכן כרובים פניהם איש אל אחיו מורים על פעלת המנחה המשכיל וקבלתי וזה בהביט אל התורה כאומרו אל הכפרת יהיו פני הכרובים ובזה הם פורשים כנפים למעלה כאמרו ארח חיים למעלה למשכיל ובזה יתעשת האלהים לנו כאמרו ואל זה אביט: וכן תעשו. אתם כדי שאשכון בתוככם לדבר עמך ולקבל תפלת ועבודת ישראל לא כמו שהיה הענין קודם העגל כאמרו בכל המקום כו' אבא אליך: (יב) פעמותיו. זויות שוליו: ושתי טבעות על צלעו האחת. כנגד הארוך יקרא צלע נוח אם כן

המקרא

יד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת
עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־
הָאָרֹן בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן
יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃
טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת
אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני יז וְעָשִׂיתָ
כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי
אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃
יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב
מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת
הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד
מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה
מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־

עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת
עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ
בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃

וְתַרְתֵּין עִיזְקָן עַל סִטְרֵיהּ
חַד וְתַרְתֵּין עִיזְקָן עַל
סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ יג וְתַעֲבֵיד
אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי
יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ יד וְתָעֵיל יָת
אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי
אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא
בְּהוֹן׃ טו בְּעִזְקַת אֲרוֹנָא
יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יַעְדּוֹן
מִנֵּיהּ׃ טז וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא
יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃
יז וְתַעֲבֵיד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב
דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא
אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא
פּוּתְיַהּ׃ יח וְתַעֲבֵיד תְּרֵין
כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעֲבֵיד
יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי
כַּפֻּרְתָּא׃ יט וַעֲבֵיד כְּרוּבָא
חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא
חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן
כַּפֻּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יָת

כו"ע חסר. כל צלעת דהו' חסר דנביאים וכתובים מ"ל. כ"ד. ל' חסר. כ"ט חסרים. כל הארון דהור' חסר דנביאים וכתובים מ"ל. ל' ג' ר"פ

ממנו ט' דמטעים וסי' בטבעת הארן יהיו. והרים ממנו בקמצו. ואם האכל יאכל. ואם בהמה אשר. תניינא דפסיק. אל תסיר ממנו דיהושע. ורק היא יחידה דבת יפתח. וילך בכל דרך אסא. דמלכים. וצדקת צדיקים יסורו׃ ועשה ג' ר"פ וסי' לי מטעמים. כרוב. מבנסי בד׃

תולדות אהרן בטבעות הארון. יומא עב׃ לא יסרו. יומא עב מכות כב׃ כרובים. חגיגה יג׃

המקרא ולא מצאתי פעם שהיא זוית רק מלשון רגל רגלי עני פעמי דלים ויש לדרך פעמיו מה יפו פעמיך ורבים ככה על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון ויש מחכמי דורנו שהבין זה ואמר כי הבדים היו תשמיש בארון בטבעות שהיו על הפעמונים וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות וכן כתוב ושמו בדיו ולפי דעתי שהבדים אשר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם כי כן כתוב לא יסורו ממנו. ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו ויאריכו הבדים והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי יתפארת כמשפט הארוני׳: (טו) בטבעות. שהם על צלעות הארון: (טז) ונתת. הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה והם לוחות הברית והעד בנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון ועוד כי לא כתב משה ספר תורה וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית ה' מחוץ ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים ומחלוקת היא יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והנה שברם ולא מלא מצות השם ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות ואין טענה ממלת אשר אתן עליך כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם ה' אלי ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון ויש שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתיב ועשו ארון עצי שטים ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה והוצרכתי לפירוש יהוה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי והנה אם אמרו כי יספר המעשה כאשר היה אע"פ שלא נדע טעם למה יזכיר זה והנה מה נעשה בכתוב אח"כ ויהיו שם כאשר צוני וזה לאות כי ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית והם שם עד היום הזה וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון ואח"כ הכפורת עם הכרובים והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתיב יושב הכרובים אם כן איך ישים משה ספר התורה בשנת הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה: (יז) ועשית כפרת. כדמות מכסה ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו כמו כסוי חטאה ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר והנה זה מפורש ונתנו איש כופר נפשו ושם כתוב לכפר על נפשותיכם ועובי הכפורת לא נזכר: (יח) ועשית. אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כשני נערים ופירשו כרביא בלשון ארמי והכ"ף משרת ונכון דברו שהיו כצורת ילדים אם היא קבלה ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כ"ף כרוב שורש והעד והיו הכרובים כי הה"א ה"א הדעת ואינה לתימה כה"א הכמכת מכהו הכהו וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות כמו את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד' פנים לחיה ואחד מהם פני שור ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני הכרוב והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה ואמר באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה וקרא כל הד' כרובים והנה הכ"ף שורש: מקשה. כמו שוה וכמוהו תחת מעשה מקשה. ופי' מעשה כמו לא עשה את שפמו. וטעם מפני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת: (יט) כרוב. הנה הכרובים על דרך האורך על כן הבדים על רוחב הארון ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך וראייתו ולצלע המשכן השנית ותשובתו בצדו ותמשה בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים והכפורת בעצמה

נתונים שתי' מכאן ושתי' מכאן לרחבו של ארון והבדי' נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לישבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת: צלעו. צדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסורו ממנו. (יומא שם) לעולם: (טז) ונתת אל הארון. כמו בארון: העדות. התורה שהיא לעדות ביני וביניכ' שצויתי אתכם מצוה הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח (סוכה ה) (יח) כרובים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמ' ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפי' שקורין שולדרי"ר אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטד"ין בלע"ז כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אח' מקצה מזה מן הכפרת עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו

בעל הטורים שמם בהונים ופניהם איש אל אחיו. כמו שני חברים שנושאים ונותנים בד"ת: כרובים. בגימטריא מראה כבוד: כרבים. כרביא כי נער ישראל ואוהבהו: שנים כרובים. בגימטריא אברהם יצחק ויעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות: שכרבים ג' כנגד ג' אבות:

ספורנו

בארבעתם הטבעות על ד' זויות השולים ולא גם כן שלא הושמנה על הצדדים הנראים אבל הושמנה על האחורים הנקראים צלעות שתים מהן על צלעו האחת ושתים מהן על השנית: (טז) ונתת אל הארון. באר ענינו בהיותו כלי בלתי נאות

רמבן

המקרא ופי' הכתוב ושתים מן הטבעות האלו על צלעו האחת כך פי' רש"י ויפה פירש אבל לא ידעתי למה זה. בזויות העליונות סמוך לכפרת היו הטבעות שהכבוד היה גדול יותר מאד וזה כי ידע הכבוד הוא שיהיה הארון נשא וגבוה למעלה על כתפות הכהנים ע"כ אמר חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק רגל מה יפו פעמיך רגלי עני פעמי דלים על כן הוצרכתי לפ' כי רגלים היו לארון ופי' כי הם שמונה טבעות ד' התחתונות לשאת אותו בהם והעליונות היו ליופי ואין דבריו נכונים כלל אבל אם כדבריו שהפעם רגל יאמר הכתוב שיהיו הטבעות בזויות התחתונות אשר הארון יושב בהן ויקרא הצדדים התחתונים רגלים כי לשון הקדש יתפוש כל הצורות לדמות האדם ויאמר לכל דבר לעליונו ראש ולצד התחתון רגל וזה באמת כך הוא שבזוית התחתונות היו הטבעות והארון נשא למעלה כמו שפירשתי למעלה אבל לפי דעתי אין פעם רגל אבל הוא שם הפסיעה מה יפו פעמיך פסיעותיך כענין שאמר בתלמוד כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו

רשי

פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פורשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה (דף ה): (כא) ואל הארון תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפורת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר (שמות מ) ויתן את העדות אל הארון ואחר כך וישם את הכפרת על הארון מלמעל': (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא:

קומתו

הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃
כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם
לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־
הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו
אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃
כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן
מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־
הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃
כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי
אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי
הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת
אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

כל מכנ' פרשי כנפים וכל קריאה הליף פרשים כנפי'. י"ד פסוקים על אל אל. ט' ב'. ג'. ס'. ג' מ"ל וחד חסר ט"ו בתורה. ג' נוסח את כל אשר

כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי׃
כ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסָן
גַּדְפֵּיהוֹן לְעֵילָא מְטַלִּין
בְּגַדְפֵּיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא
וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד
לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי
כְרוּבַיָּא׃ כא וְתִתֵּן יָת
כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא
מִלְעֵילָא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת
סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃
כב וְאִזָּמֵן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן
וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִילַוֵּי
כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין
כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא יָת כָּל דִּי
אֲפַקֵּיד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי

אבן עזרא

בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: (כ) והיו. אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת. ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים על זוית נכחה על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת: (כא) ואל הארון. כמשפט הלשון וכבר היה נותן העדות בארון ואחר תשים הכפורת: (כב) ונועדתי. לא אבין איך יכחיש זה הפסוק פסוק וידב' ה' אליו מאהל מועד לאמר כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צורך למכריע. וטעם וי"ו ואת כל אשר אצוה. ככה הוא. מלת ודברתי. משרת בעבור אחרת כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו על כן החל ופירש כלי המשכן והאהל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לצו' להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון ואין צורך שילמד אדם את משה ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת והתשובה בדרך משל כי הנכבד לא ימוש על כן הארון דמות כסא והנה מנורה ושולחן ערוך על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזהיר לא תעלו עליו עולה ומנחה ונסך ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן

במעשה

הכרבים כל אורי' חסר ונביאים וכתו' מלאי' במ"ג חסר וסי' וישלח העם שילה. מבעלי יהודה. ועשר באמה הכרוב השני. ויפרשו את כנפי הכרבים. ויסכו הכרבים על הארן על בדיו. ויתפלל חזקיהו. וחברו. ואראה והנה אל הרקיע. וישלח הכרוב את ידו. ומלא חפניך גחלי אש. והכרבים עמדים מימין לבית. וירא לכרבים תבנית יד. וישלח הכרוב את ידו מביניות. תניינא דפסוק: פרשי ב' חסר וסי' והיו הכרבים. וחברו: ופניהם ט' וסי' אחרנית. והיו הכרבים ויהיו הכרבים. וידי אדם. ופניהם וכנפיהם פרודות. ופניהם קדמה והמה. ומחוץ לשער הפניכי לשכות. כנפי הכרובים. דד"ה. ופניהם אל יחפרו: י"ד פסו' דאית בהון על אל אל וסי' כצויין בסדר וישמע יתרו: ונתת נתת כ"ט חס' ה' בקריי' וסי' ונתת כוס פרעה. ונהת את הכפרת על הארן. ונהת אל הארן. ועשית לו ארבע טבעת. ונתת על השלחן לחם. ונתת את הכפרת על הארן. ועשי.ו על החשן שרשרות. ונתת אל חשן המשפט. ונתת אהם על סל. ושמת את המצנפת. ואת האיל הנהה. ולקחת את כסף הכפורים. ועשית כיור נחשת. ב' בו. ונתת את הכיור ב' בו. ושמת את החצר סביב, ונתת עליה שמן. ונהת על המערכה לבנה. ואתה תשמע מן השמים. ואתה תשמע השמים. ב' בו דמלכים. אתה נתת ביד עבדך. נתת ירושת יראי. מן היום הראשון. ולחם משמים נתת. ורוחך הטובה נתת. והם במלכותם. ב' בו: ונועדתי ב' א' חסר וא' מלא וסי' ונועדתי לך שם ונעדתי שמה לבני ישראל. קדמאה מ"ל: נתינה אליך ה' נמסר בסדר ראה אנכי: צואה את כל אשר ג' וסי' ונועדתי לך שם. נביא אקים להם מקרב. והיה המקום אשר יבחר ה': לשאת כ"ד בקריי' וסי' מצוין בדברי הימים א' סימן ט"ו:

תולדות אהרן והיו הכרובים. סכה ה: ופניהם. בתרא נט: אל הכפרת. סכה ה: ונתת את הכפרת. (סוטה כב): ונועדתי לך. ר"ס לא סנהדרין ז הוריות יב (שבת ב סכה נ"ג):

בעל הטורים מבין שני הכרובים. ר"ת נ"שה: ונועדתי שנים במסורה ונועדתי לך. ונועדתי שמה לבני ישראל זהו שדרשו אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דיבר ונקדש בכבודי אמר משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סובר שיתקדש בנו ומהיכן ידע מכאן שאמר לו ונודעתי לך פי' על ידך ע"כ כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל:

רמבן

מרכבותיו ואמר הכתוב בכאן פעמותיו לפסיעות הכהנים הנושאים אותו רמז שני דברים שיהיו הטבעות בזוית למטה ממש סמוכים למושב הארון ושיהיה כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעות כי הארון ארכו למזרח והטבעות שנים בצפון אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום ופעמי הכהנים הולכים בין טבעת לטבעת ולפניהם ובתבנית המשכן שגו ארבע טבעות של זהב היו קבועות בו שתים בצפונו ושתים בדרומו שבהם היו נתונין הבדים ולא היו זזים משם לעולם וכו':

(כא) **ואל** הארון תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר אמור ונתת אל הארון את העדות וי"ל שבא ללמד שבעודו ארון בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח"כ יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואח"כ ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה לרש"י ואם היה זה נוהג משמעו יותר שאחר שיתן הכפרת על הארון כאשר יתן בארון את העדות כי ארון יקרא גם בהיות הכפרת עליו ועוד כי יש לשאול ג"כ למה החזיר אשר על ארון העדות כי בידוע שהכרובים הם על ארון העדות ומה צורך לפרש עוד כיון שאמר מעל הכפרת מבין שני הכרובים אבל פירושו כי בעבור שצוה בכרובים להיותם פורשי כנפים למעלה ולא אמר למה יעשה כלל ומה שימושו במשכן ולמה יהיו בענין הזה לכך אמר עתה ונתת הכפרת עם כרוביו שהכל דבר אחד על הארון מלמעלה כי אל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כדי שיהיה לי כסא כבוד כי אני אועד לך שם והמכין שכינתי עליהם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים בעבור הוא על ארון העדות והנה הוא כמרכבה אשר ראה יחזקאל שאמר היא החיה

אשר

ספורנו

נאות לעבודת שום זבח: (כ) והיו הכרובים. כבר באורו הנביאים שהמלאכים במראה הנבואה נראים לחוזים כדמות כרובים והם פני אדם ולהם כנפים וכבר זה יורו ענין השכל הנבדל אשר כל הלוכו לצד מעלה וזה להביט אל האלהים הבכ: וידוע אותו כל אחד מהשכלים הנבדלים כפי האפשר אלו וזהו בעצמו הורה עתה באמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה כי בהיות השכל האנושי של בכה אל השלמות השני אשר יקנהו בעשותו כללים ויפשיטם מחומר להשכיל ולדעת את בוראו כפי האפשר וזה יעשה בהביט נפלאות מתורתו המורות במופת פלאות מעשיו ודרכי טובו. כי אמנם מהות הדבר וצורתו תודע לנו מצד פעולותיו וזה יקרה לשכל האנושי כשישכיל ממציאות הבורא ית' את האפשר אלו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך אמר שיהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וכבר אמרו שהכרובים זכר ונקבה היו המורים פעלת המצאת הכללים מופשטים שהיא כפעלת הזכר בממציאו ומורים קבלת אותם המופשטים שהיא כפעלת הנקבה ואמר ופניהם איש אל אחיו כי פעלת המצאת הכללים והפשטתם תביט ותכון אל פעלת קבלת הכללים המופשטים מחומר אשר בה קנין השלמות המכוון. ואמר אל הכפרת יהיו פני הכרובים ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. כי אמנם הבנת השכל והמצאת הכללים והפשטתו אותם מחומר וכן קבלתי כשיקבלם לעשותם קנין. הנה כל זה יעלה לו באמצעות העיון והסכמות המעשיות אם כן ישכל כל זה בהביט אל העדות אשר בארון אשר עליו הכפרת כי אמנם בעדות שהם הדברות נמצאים כללי החלק העיוני והמעשי ובזה יעד: (כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך. כי בזה שרתה שכינה ותשרה בכל מקום אשר שם חכמי הדור אשר מגמת פניהם השכל ויחוד

אבן עזרא

כמעשה: (כג) ועשית. אין ספק כי עובי השולחן עם קומות הרגלים הוא המדה שנזכרת: (כה) ועשית. המסגרת למעלה כמשפט השולחנות: ועשית זר זהב. עתה פי' כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת: (כו) ועשית. ארבע הפאות. מזרח ומערב וצפון ודרום: (כז) לעומת. הזכיר המקום שתושמנה שם הטבעות:

(כח) ונשא בם את השולחן. מבנין נפעל כמו ונקה המכה כי הדגשות להתבלע פ"א הפועל: (כט) ועשית. מה שאמרו רז"ל ידוע הוא. ומלת אשר יוסך כהם שבה אל וקשותיו כא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וכתוב בעמוד ענן ידב' אליה' שהם משה ואהרן לא שמואל והעד כי במעשה הזכיר הקשוות אש' יוסך בהם ועוד ואת קשות הנסך ומלת נסך לטעמים רבים לא יסכו לה' נסך הפסל נסך חרש ואני נסכתי מלכי את' רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשוות דמות קנים כי כן יקראו בל' ישמעאל והמגיד לו לא ידע ל' ערבי כי נלעג היה כי הקנים יקראו קל"ב בל"די גם בב"ית ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשוות כאשר הם ותחת המנקיות אמר מולגות

רשי

(כג) קומתו. גובה רגליו עם עובי השלחן (פסחים קט): (כד) זר זהב. סי' לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י"א למעלה היתה סביב לשלחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופי' לך כאן שעל המסגרת היתה: (כז) לעמת המסגר' תהיין הטבעות. ברגלי' תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכנים בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים: לבדים. כתרגומו אתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. ל' נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערותיו וכפותיו. קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו הדפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונ' שנותנין על שתי המערכות שנאמר (ויקרא כד) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו.

כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כט וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן

(כל אורי' חסר; כול' חסר; ל'; כ"ע חסר ס'; כ' חסר; ל' כ"ו; י"ב; ל' וה' דגש; ל'; קדמא מ"ל. ל'. ל')

יִשְׂרָאֵל׃ כג וְתַעְבֵּד פָּתוֹרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אֻורְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ כד וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ כה וְתַעְבֵּד לֵיהּ גְּדַנְפָּא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתַעְבֵּיד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ כו וְתַעְבֵּיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יַת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃ כז לָקֳבֵיל גְּדַנְפָּא תְּהֶוְיָן עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יַת פָּתוֹרָא׃ כח וְתַעְבֵּיד יַת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נַטְלִין בְּהוֹן יַת פָּתוֹרָא׃ כט וְתַעְבֵּיד מְגִיסוֹהִי וּבָזִיכוֹהִי וְקַסְוָתֵיהּ וּמְכִילָתֵיהּ דְּיִתְנַסַּךְ בְּהֵן

ונשא י"ב ו' בישעית ו' בקריא וסי' בם את השלחן. ונשא כל אשר בביתך. דטלכים. וחברו דישעיה. ונשא מגבעות. וחברו דמיכה. יושב על כסא רם ונשא. על הר גבוה ונשא. הנה ישכיל עבדי. רפאנו את בבל. ונשא אתכם בצנות. עמוס. ונשא המון ורם לבבו. כי כה אמר רם ונשא: בהן ט"ו קמצין וג' פתחין נמסר בסדר ויצא:

תולדות אהרן מסגרת טפח. סכה ה (שבת ג סוכה נא): ועשית קערותיו. מנחות צו:

הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קס"וא: ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן שלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ש גורס חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים (מנחות צז) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומ' מנקיות הן סניפין: אשר יסך בהם. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין

בעל הטורים ועשית זר זהב. זהב בגימטריא דוד שהוא יזכה לזר של מלכים: ועשית מנרת. ז' פעמים כתיב מנורה כנגד ז' רקיעים ח' אלות ואין כל מנורה סת"ך וכן במעשה בראשית נאמר במקום נר אין בטן ואין מזיק ובזכות נר מלוה ותורה אור זוכה פיו של שמן מלפסטין:

ספורנו

אותו כמו שיעד באמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך. והוסיף ואמר וכן תעשו כמו שהעידו ז"ל שקרה להם בהיותם דורשים במעשה מרכבה כאמרם ז"ל (חגיגה פרק אין דורשין) הרי דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוים אותנו: (כג) ועשית שלחן. אחר מעשה הארון שהיה כדמות כסא לשכינה כאמרו ונועדתי לך שם נוה על שלחן ומנורה כמנהג לפני השרים כענין השונמית באמרה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה ובהיות זר השלחן מורה על כתר מלכות כדבריהם ז"ל וענין המלך בהנהגת המדינה הוא על ב' פנים הא' בענין המשפט וזולתו מסדרי המדינה והב' להגין על המדינה מכל צר ואויב כאמרו ושפטנו מלכנו ונלחם מלחמותינו הושמו בשלחן ב' כתרים אחד מהם לשלחן עצמו שמורה על פרנסת המדינה וסדור עניניה והב' למסגרת המורה היות סוגר בעדה מכל מזיק להשבית אויב ומתנקם: (כט) קערותיו וכפותיו. הידועות הן לשלחן

רמבן

אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ולכך נקרא יושב הכרובים כי היו פורשי כנפים להורות שהם המרכבה נושאי הכבוד וכמו שנאמר ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה' כאשר הזכרתי. ועל דעת רבותינו הם צורות אדם מלשון ארמית שתאמר לעלם רביא והחזיר בשם הזה הכף שרש כי כן השם בנערים להורות על ענינם והם התשוב עוד למה היו פניהם איש אל אחיו ולמה היו מקשה תוכל לדעת כי ראוי להם שיהיו פורשי כנפים למעלה כי הם כסא עליו וסוככים על העדות שהוא מכתב אלהים וזה טעם ולתבנית המרכבה כי הכרובים שראה יחזקאל נושאי הכבוד תבנית לכרובים שהם כבוד ותפארת והכרובים אשר במשכן ובמקדש הבית לכן כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם וזה טעם ואדע שראה באחד וידע באחד ולפיכך אמר המה והמשכיל יבין:

(כד) זר זהב סביב. סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה הוא כמו שאומרים שולחן מלכים לשון רש"י וכן הדבר בזה סוד השולחן כי

ברכת השם מעת היות העולם לא תברא יש מאין אבל עולם כמנהגו נוהג דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אבל כאשר יהיה שם שרש דבר תחול עליו הברכה ותוסיף בו כאשר אמר אלישע הגידי לי מה יש לך בבית והלא הברכה על אסוך שמן ומלאה כל הכלים ובאליהו כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר וכן השולחן בלחם הפנים בו תחול הברכה וממנו יבא השובע לכל ישראל. ולכך אמרו כל כהן שמגיע כפול אוכל ושבע:

(כט) **ועשית** קערותיו. פירש"י כי קערותיו דפוסיו וכפותיו בזיכין שנותני' בהם הלבונה וקשותיו כמין חצאי קנים ומנקיותיו הם סניפין מפוצלין שסומכין את הקנים וכן הוזכרו הכלים האלה בגמ' ואמר הרב ולשון מכילתיה סובלותיו מלשון נלאיתי כלכל נלאיתי הכיל. ונחלקו בו חכמי ישראל יש אומרים קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו הקנים אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות אלו סניפין אלו דבריו ז"ל ולא נתפש

זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ל וְנָתַתָּ
עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי
תָּמִיד׃ שלישי פ
לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר
מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ
וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ
מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים
מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה
מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה
מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר
וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים
בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן
לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־

דְּהַב דְּכֵי תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן׃
ל וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם
אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא׃
לא וְתַעֲבֵיד מְנָרְתָּא דְּהַב
דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד מְנָרְתָּא
שִׁידַהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא
חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ
יְהוֹן׃ לב וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין
מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי
מְנָרְתָּא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא
קְנֵי מְנָרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃
לג תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין
בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן
וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין
בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן
כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן

כ"ט חסר. ל' מ"ל. ג' מ"ל בתורה ו' בליסנא. ג' וכ"ב. ד' כתיב ו' בתורה. ס' מלין דלית לנון סכרע. כול' חסר יו"ד קדמה. כל נוס' חסר.

רשי

במין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר (במדבר ד) ואת קשות הנסך וזה וזה יוסף והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שיש לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולדרי"ן אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקש'. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ול' מקשה מכת קורנס בטד"ין בלע"ז כמו (דניאל ד) דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. (תנחומא) מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה (מנחות כט): ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה הרגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכין וקצרים וקורין להם מדירנ"ש ואלו עשוין של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היה בה אלא לנוי: כפתוריה. כמין תפוחין היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומיל"ש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחין: ממנה יהיו. הכל מקשה יצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשה לבדם וידביקם: (לב) יוצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים: (לג) משוקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושים לכלי כסף וזהב שקורין נייל"ר: שלשה גביעים. בולטין מכל קנה וקנה. כפתור ופרח היה

אבן עזרא

מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כלים אחרים צוה דוד לשומם בשלחנות שיעשה שלמה ואין ככה שלחן אהל מועד: (ל) ונתת. על דרך הפשט נקרא לחם הפנים בעבור הפי' שהוא אחריו ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס: (לא) ועשית. ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה. ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה ונדרש כי נעשית מאליה והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה כי הנה כתוב ויעש מנורת. כן עשה את המנורה. והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכת תביאנה. והנה מקשה. כמו שכתוב בכרובים. ירכה וקנה. הוא גוף המנורה: (לב) וששה. טעם קנים. עגולים ארוכים חלולים: (לג) שלשה גבעים. אמר הגאון כי משקדים. כמות שקדים והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי:

טהור

ספורנו

לשלחן מלכי': (לא) ועשית מנורה זהב טהור. אחר סדור שני הכתרים. והם כתר תורה בארון וכתר מלכות בשלחן סדר ענין מנורה כלה מקשה אחת ואור נרותיה אחד כאמרו והאיר אל עבר פניה וזה שיהיה אור נרות הימין ונרות השמאל מכוון אל האמצעי וכן ראוי שיהיה ענין האור השכלי בחלק העיוני וגם כן

לחם פנים. אלין זוגין דלא נסבי ה' וסי' ויקרא מלאך אלהים. והאבן גדולה. לחם פנים לפני תמיד. בגדי שרד. נחש נחשת. מזרחה שמש. דאז יבדיל. אי זה בית אשר תבנו לי. וגם שם עיר המונה. זה הים גדול. ותחרש פני אדמה. מזבח נחשת. חג מצות. דעזרא: מנרת כול' מ"ל בס"ב וסי' ומקטירים לה'. ראיתי והנה מנרת: תיעשה ז' וסי' תיעשה המנורה ל' ומ"ל. ששת ימים תעשה מלאכה. דויקהל. וחברו דויקרא. ואת מנחת מרחשת. על מחבת בשמן. כל מנחה אשר תקריבו. כי כלם מיראים אותנו: ה נורה ג' מ"ל וסי' מקשה תעשה המנורה ויעש כן אהרן אל. בהעלתך את הנרות: סימן כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הבי"ת דסמיך אחד בשוא תחת הבי"ת: ג' פרשיות משתנות. מקץ בקנה אחד בשוא תחת הבי"ת. תרומה בקנה האחד בקנה האחד בפתח תחת הבית. ויקהל בקנה האחד בפתח תחת הנית בקנה אחד בשוא תחת הבית. קרמאה בן לששת הקנים היוצאים מן המנורה. תניין לששה הקנים היוצאים מן המנרה:

תולדות אהרן ונתת על השלחן. מנחות נו: לחם פני. מנחות עז: לפני תמיד. שבת קלג מגלה כא חגיגה כו מנחות צט: מנורת זהב. ס"ה נ מנחות כח עקידה שער א: מקשה. מנחות כח: ושבה. מנחות כח: שלשה גביעים. שם:

רמבן

נתכונו אלא לפי שאין מכילתיה בלשון ארמי אלא שם למדות כמו איפות וכיוצא בהם שכן תרגום איפת צדק מכילן דקשוט לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה לא יהא לך בביתך מכילא ומכילתא וכן בכל מקום בתלמוד ובדברי חכמים ז"ל מיכל במכילתא דכייל אינים בה מיתכל וכן כלאתי הכיל לשון מדה מחזקת מן אלפים בת יכיל וכל בשליש קטן מהכיל את העולה וכן רבים וכן נלאתי כלכל על דעתי איננו לשון שכל אבל הוא מלשון זה בעצמו נלאתי להכיל כלבון לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו וכן רוח איש יכלכל מחלהו שיכיל אותו בתוך נפשו ולא יקוץ בו הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לא יכילו ויחזיקו גודל רוממותך כי אין לך קצב ומדה אף כי הבית הזה הקטן אשר בניתי מכלכל דבריו במשפט שלא יהיה כסיל יוציא כל רוחו אבל מכיל דבריו בקרבו כראוי ומוציא מהן כראוי ויכלכל יוסף שנתן להם מזון כאשר יכילו לא העדיף ולא החסיר רק לחם לפי הטף וכן כלם אבל דעתו של אונקלוס לא נתברר ואולי מנקיותיו לדעתו שם למדות כי היתה שם מדה מחזקת שני עשרונים קמח למדוד בה החלה האחת לא היו מודדין בעשרון של מנחות וגית ליה מהני' דקתני שתי מדות של יבש היו במקד' עשרון וחצי עשרון אבל היו שם לדעתו שלש מדות עשרון וחצי עשרון ושני עשרונים. והנכון בעיני כדעתו כי המכילת' הוא הדפוס העשוי לבצק כמו שאמרו שלשה דפוסים היו שם נותנה בדפוס ועדיין הוא בצק וכמין דפוס היה בתנור וכשהוא רודה נותנה בדפוס כדי שלא תתקלקל והדפוס הזה שהוא כדי שלא תתקלקל איננו צריך להיות כצורת הלחם ובשיעורו אבל הוא עשוי כמין קערה לסמוך דפנותיו של לחם והוא קערותיו

אבל הדפוס הראשון של בצק עשוי כמדתו של לחם וכשיעורו ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות ובו מושיבין הבצק ומודדין אותו ומתקנין אותו ולפיכך היא נקרא מכילא שהוא עשוי למדה ולשון מנקיות גם כמו איפה ושאר כשם קערותיו וקשותיו ושאר השמות אין בהם תאר ואולי המדות המדוקדקות איפת צדק והין צדק יקראו אותן מנקיות שהם נקיות מן השקל ומנקיות בעליהן מן האונאה והחטא והקשו' שם כולל הקנים והסניפין אולי בעבור שנוסך יקראו כן בחלוף הצדיק בשין כמו וירצו יושבי קצוות מאותותיך בחלוף צדי"ק ושי"ן כמלת שחוק וכתב ר"א ויש שבושים בדברי הימים שהזכיר תחת קערות מזרקות ותחת הכפות כפורי' והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כלים אחרים היו שצוה דוד לשומם בשולחנות שיעשה בנו שלמה ואין ככה שולחן אהל מועד והשבוש בדברי רבי אברהם הוא כי מה שאמר הכתוב והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור איננו מחובר עם לשלחנות המערכת בלבד אבל הוא חוזר למה שא"ה ולכל עבודת בית ה' ולכל כלי עבודת בית ה' ואמר לזהב לכל כלי עבודה ועבודה והזכיר המזלגות ומזרקות שהם כלי המזבח והקשות לשולחן והכפורים למזבח והזכיר ולמזבח הקטורת זהב מזוקק במשקל ואמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית יהנה הוא כלל לכל צרכי ביהמ"ק:

(ו) **לחם** פנים שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן נגדי הבית מזה ומזה והוא ארכו לרחבו של שלחן וכתליו זקופין כנגד שפת השולחן לשון רש"

המְּנֹרָה: לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ: לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה: לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר: לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ: לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר: לט כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה: מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה

ב׳ וחסר · ג׳ והד אל עבר · ו׳ והד ופניה · קול׳ כ״ם · ג׳ ר״פ · ל׳ ומכע ס ל׳

מְנַרְתָּא: לד וּבִמְנַרְתָּא אַרְבַּע כַּלִּידִין מְצַיְּרִין חַזּוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא: לה וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא: לו חַזּוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ יְהוֹן כּוּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי: לז וְתַעְבֵּיד יָת בּוֹצִינָהָא שַׁבְעָא וְתַדְלֵק יָת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל אַפָּהָא: לח וְצִבְתָּהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דְּהַב דְּכֵי: לט כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעֲבֵד יָתַהּ יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין: מ וַחֲזֵי וַעֲבֵד בִּדְמוּתְהוֹן

וראה ג׳ ר״פ ופי׳ וראה ועשה בתבניתם. וראה אם דרך עצב בי. וראה בנים לבניך שלום:

(לח) טהור. שהוא מזוקק שאין בו פסול: (מ) וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים: מלת מראה. זרה ואיננה כדרך מושלך כי אין פעול למלת ראה כי אם נראה לבדה והיה כן בעבור כי הרואה איננו פועל רק מקבל דמות ובעל התולדת יבין זה ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים אתן לך עיקר שתסמוך עליו:

אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב עומק והנה שש פאות מהאורך יבאו פני׳ ואחור ומהרוחב ימין ושמאל ומהגובה מעלה ומטה ויש יש שאינו גוף והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם ואלה השנים דרכים השם ברא לבדו ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף אף יש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והוא הנורה גם היא על שני דרכים האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים והחכמה בנשמה גם בגופות כחום האש וליחות המים והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים וסרים ונעדרים ואלה יכול האד׳ לעשות על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת כי הוא ברא עצם כל דבר כי כל צורה עומדת או מקרה ואתן לך משל אחד קדרות הלבנה כשנכנס צל הארץ בינה ובין השמש בראש התלי או בזנבו ואתן לך משל אחר ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים כמו העינים והאזנים כי העצמות גם הכבד לא ירגישו והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף על כן היו איברים רבים משרתים לו וככה השם הנכבד ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדת המקבל והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל על כן נבחר מקום בית המקדש ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת והכרובים שהם פורשי כנפים ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן ומחוץ לפתח המשכן מזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ואלה הדברים הם כבוד אלהים ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון כי האדם כדמות עולם קטן והוא היה כוף בריאתו בארץ וסימן לדבר בגדול החל ובקטן כלה והגאון הזכיר

לכל קנה וקנ׳: (לד) ובמנורה ארבעה גביעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג׳ למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משוקדים ככתוב״ה ופרחיה. (יומא נב) זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: (לה) וכפתור תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך (מנחות כט) כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של מנורה י״ח טפחים הרגלים והפרח ג׳ טפחים הוא הפרח שאמור בירך שנא׳ (במדבר ח) עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנא׳ משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג׳ כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנ׳ וכפתור תחת שני הקנים וגומר וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכי׳ ועולי׳ כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיי׳ חלק נשתיירו שם ג׳ טפחים שבהם ג׳ גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ״ב י״ח לששה קנים ג׳ לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ״ב ואחד עשר כפתורים ו׳ בששת הקנים וג׳ בגופה של מנורה שהקנים יוצאי׳ מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג״ט העליוני׳ עם ג׳ הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו׳ לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג׳ למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמניינם איש איש במקומו: (לז) את נרותיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן לישבן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים ובלשון לע״ז טנליי״ש בלע״ז: ומחתותיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול׳ מחתה פויישדר״א בלע״ז כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק״כ מנה והמנה הוא ליטרא שסוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם ק׳ זהובים כ״ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב״ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים

תולדות אהרן ארבעה גביעים. יומא נב מנחות כח: ועשית את נרותיה. מנחות פח: ומלקחיה. שם: ככר זהב. מנחות כח פח: את כל הכלים. מנחות פח: בתבניתם. מנחות כט:

בעל הטורים וראה. בגמ׳ ר״פ הכא ואידך וראה אם דרך עוצב בי. ואידך וראה בנים לבניך פי׳ אם דרך עוצב בי וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר שתבוא לבר שבית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שסידר שלמה בתפלתו אם יחטא איש לאיש וגו׳ ובא אל המקום הזה ואם תעשה כן וראה בנים לבניך:

רמבן

ושין המשנה בן זומא אומר לחם פנים בעבור שיהיה לו פנים אבל כל זה יהיה לדברי האומר כיצד עושין אותו כמין תיבה פרוצה אבל לדברי האומר כמין ספינה רוקדת איננו כן. ור״א אמר שנקרא לחם פנים בעבור לפני תמיד. ועל דרך האמת כי הבין מ״ת לפני הבין שמו וסודו כי בעבור היותו כן היה מונח בצפון כי ברכת ה׳ היא העשיר כענין שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכבר רמזתי בו. הכמה המנורה בגביעיה וכפתוריה ופרחיה מאין תמצא ונעלמה מאד אבל היותה מקשה בששה קנים יוצאין מן האמצעי ועליהם נר אלכים ומאירים כלם אל עבר פניה כל זה תוכל להבין מדברינו בכתבנו במקום אחר וזהו מאמרם שנתקשה משה במנורה:

(לט) **ככר** זהב טהור שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר לשון רש״י וכן הוא פשוטו של מקרא אבל אם הדבר כן יהיה תימה גדול שלא יתן הכתוב משקל למנורה כמה יהיה בה מן הככר ויוכל לתת חצי הככר או יותר במלקחי׳ ובמחתות שהם כלים נפרדים ממנה וימעט בו או שיתן במנורה ככר פחות מנה ובכל הכלים האלה מנה ועוד מה טעם שמשקל המנורה עם כלים רבים נפרדים במשקל הככר ולמה לא נפרשו כמה יהיו המלקחים והמחתות שיעשו ממנו. אבל אין דעת רבותינו כמו שאמר הרב אלא כך שנו חכמים במנחות מנורה ונרותיה באה מככר ולא מלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה לרבות את הנרות כדברי רבי יהודה. רבי יוספיה

רשי

תראים לך. (שהנקוד מפריד בין עושה לנעשה): (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהם שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט (ברייתא דמלאכ' המשכן): כרובים מעשה חושב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלי' פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פיישי"א: (ג) תהיין חוברות. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחות'. כך דרך המקר' לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנא' בכרובי' ופניהם איש אל אחיו: (ד) לולאות. לצול"ש בלע"ז וכן ת"א ענובין לשון עניבה: מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוס חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום י' אמות שנ' ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקדש אפרש למקראות הללו. נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג

אבן עזרא

הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון גם בעבור שילמיד המשכיל ואין צורך להאריך: (א) ואת המשכן. כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן: מעשה חושב. אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים. ורוקם. פרצוף אחד וכן הוא ועל דרך הפשט מעשה חושב אינו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין היום בגדי משי כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון ומחשבתה ויציירנה בלוח וישים שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק: (ב) ארך. חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור כ"ח מחנות הלבנה והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמי' כיריעה על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב: (ג) חוברות. כדמות תואר או יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת והעד חבור עצבים אפרים הנח לו שהוא פעול: (ד) לולאות. יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה כי הבי"ת משרת: הקיצונה. תאר כמו העליונה: (ה) חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות: ומלת מקבילות. זאת לקבל זאת. ויש אומרים כי כמוהו ויכהו קבל עם

בָּהָר׃ ס

כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת

דְּאַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא׃ א וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעֲבֵיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָּן תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן׃ ב אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא׃ ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהוֹיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃ ד וְתַעֲבֵיד עֲנוּבִין דְּתַכְלָא עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְכֵן תַּעֲבֵיד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ ה חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דִּבְבֵית לוֹפֵי תִּנְיֵתָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא

שני ל' חסר בלים' כי תאכלנו · כול' כ"כ ב"מ תני' דימוקה · כל אורי' חסר וי"ו · כול' הס' כמ"א ג' · ד' . ג' . ו' · כ' מ"ל וויעש ללאת ודין · ג' קמצין וכל אתנחת' וזקפ' וס"פ דכוותה במ"ב · דין חסר תניי' מ"ל ובמסרה אחרית' נמסר ב' וכתיב כן .

וכן תעשה ה' וסימ' וכן תעשה בשפת היריעה. וכן תעשה לרמיו. ג' בו. וכן תעשה בשבעה ביחד ב: האחת ג' קמצין וסי' חמשים ללאו' ר"פ. והברו. חמשים ללאית דמשכן תניין. ויעש את העמודים דמלכים. וכל ארגהתא וס"פ וזקפין דכו' קמצין במ"ב וסי' ויעש עשרה כיורות נחשת. דמלכים. ובני ישראל למס.ירם. וכל אחת דכו' קמץ במ"ו פתחין זקפים וסי' מצויין בסדר בשלח: מקבילת ב' וב"ב וסי' הללאות. וחברו.

תולדות אהרן ואת המשכן. שבת לה (שבת ד) : מעשה חושב. יומא עב : ארך היריעה. שבת לח :

בעל הטורים עשר יריעות. כנגד עשרת הדברות: משזר. בגימטריא בשל שמנה: תשע חברות כנגד ט' דברות של לוח א' וכנגד ס' של לוח השני: חמשים. קרסי. כנגד חמשים שערי בינה:

רמבן

נחמיה אומר מנורה באה מככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ושם אמרו לדברי ר' יהודה שהיו הנרות מקשה עמה ואע"פ בקראם הכתוב הכלים האלה מפני שהם כלים לקבל השמן ויש להם שם בפני עצמן ובשאר המנורות נעשין נפרדין ממנה ולדברי ר' נחמיה אמרו שם שאין הנרות עמה מקשה ואנה על דעת רבי יהודה כלם לא יבא במשקל הככר אלא גוף המנורה במה שהוא עמה מקשה לא כלים נפרדים ממנה כלל ולדברי רבי נחמיה אמרו שם ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ולא נצרכה אלא לפי נרות. ועל דרך הפשט יאמר ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה יעשה זהב טהור כי לא פירש תחלה בנרות שיהיו זהב וכן במעשה אמר ויעש את נרותיה שבעה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור ואין זהב טהור חוזר רק על המלקחים והמחתות וחזר ואמר ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה שעשה כל כליה זהב טהור לא מן הככר ויכנס עוד בכלל כל כליה כלי השמן שהרי עשה לה כלים רבים מלבד אלה הנזכרים כמו שנא' במסעות וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם והכתוב שאמר עד ירכה עד פרחה מקשה היא כפי פשוטו כך נראה שגופה מקשה ולא נרותיה וכל זה לפי שטת הגמרא אבל בברייתא של מלאכת המשכן שנויה בענין אחר מנורה שעשה משה במדבר היתה באה של זהב עשויה מקשה ועשויה גביעים כפתורים ופרחים שנאמר ועשית מנורת זהב טהור שומע אני יעשה איברים איברים וידביקם ת"ל ממנה יהיו מנין לרבות את נרותיה שיהיו ממנה ת"ל יעשה יכול שאני מרבה גביעיה כפתוריה ופרחיה ת"ל אותה ומה ראית לרבות את נרותיה ולהוציא גביעיה כפתוריה ופרחיה אחר שריבה את נרותיה הכתוב מיעט מרבה אני את נרותיה שהן נעשין עמה ומוציא אני גביעיה כפתוריה ופרחיה שאין נעשין עמה ומנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ת"ל תעשה יכול שאני מרבה את הנבכים ואת המלקטאות ת"ל אותה ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותיה ולהוציא את הנבכים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני מלקחיה ומחתותיה שהן מתחמשין עמה ומוציא אני את הנבכים ואת המלקטאות שאין מתחמשין עמה רבי יהושע בן קרחה אומר אותה מככר ואין כליה מככר שנאמר ככר זהב טהור יעשה אותה ומה אני מקיים ואת כל כליה שיהיו זהב טהור עד כאן הברייתא. ונראה ממנה שהיו הנרות והמלקחים והמחתות כלן

ספורנו

כן אורו בחלק האמצעי שיהיו פונים אל האור העליון לעבדו שכם אחד כי אז יאירו כלם כמו שיעד במנורה באמרו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וכו' וזה מעשה המנורה מקשה כי בהיות כל האור מכוון לאחד בענין המקשה המורה אחדות אז נראה אור כי יהל מן המאור הגדול: כו (א) ואת המשכן תעשה. קרא היריעות בשם משכן כי בתוכם היו כסאות שלהן ומנורה למשכן שכינה והיו עשויות כרובים כענין שרפים עומדים ממעל לו וכענין וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו הנראים לנביאים במראות הנבואה: (ב) חמש היריעות תהיינה חוברות. במלאכת ציוריהן תהיה מלאכת כל אחת מהן מכוונת עם מלאכת חברתה. וזה להבדיל בין יריעות הקדש ויריעות קדש הקדשים כי עם היות כלם מורים במלאכת הכרובים על שכלים נבדלים נתונים מרועה אחד הם אמנם בלתי שוים

שוים

אבן עזרא

עם ואחי קבלו ופירוש אשה עלם דבר וכן איש על כן והאיש גבריאל: (ו) ועשית קרסי. כמוהו כרע בל קורס נבו. והנה עשר יריעות הוא המשכן והמשכן קראו אחד כולל הכל כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד. וכן העולם הקטן והגדול: (ז) ועשית יריעו' עזים לאהל. להיות אהל. ומלת אותם תוספת ביאור כי הוא שבה אל יריעות עזים: (ח) ארך האחת. מלת אחת זרה. כי היתה ראויה להיות אחדת. כי הדל"ת איננה מאותיו' המשרתים רק בעבור שהתחברו שנים דל"ת ותי"ו שהם ממוצא אחד יכבד על הלשון על דרך תשרת את המלך וחסרו הדל"ת: (ט) חמש. בשוא ופתח דרך קצרה כמו שלש סאים והנה כאשר כפל את היריעה הששית. נשאר חציה בסוף על כן כתוב חצי היריע' העודפת. ואין צורך להזכי' כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היה גובה שני צדי המשכן. על כן כתוב והאמה מזה לכסות המשכן: (י) ועשית. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן. וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו רק אחריהם לפאת מערב שתים אמות: (יא) ועשית. קרסי המשכן זהב כי הוא נכבד: והאהל. כמו מכסה. על כן קרסיו נחשת ואינם נראים. כי ב' מכסים על האהל: (יב) וסרח. יש חצי שהוא כדר' קירוב כמו וחצי שבט המנשה. ובמעשה הקרשים תבין הצורך לפרש: (יג) והאמה בעודף. כמו אוכל והוא תואר. כי הוא מלרע הטעם:

ועשית

תרגום אונקלוס

חֲדָא עִם חֲדָא׃ ו וְתַעֲבֵיד חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִּדְהַב וּתְלָפֵיף יָת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַּיָּא וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חַד׃ ז וְתַעֲבֵיד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן׃ ח אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן׃ ט וּתְלָפֵיף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוּד וְיָת שִׁית יְרִיעָן לְחוּד וְתֵעִיף יָת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵיתָא לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ י וְתַעֲבֵיד חַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא בִּסְטָרָא דְּבֵית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ יא וְתַעֲבֵיד פּוּרְפִּין דִּנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת פּוּרְפַּיָּא בַּעֲנוּבַיָּא וּתְלָפֵיף יָת מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חַד׃ יב וְסִרְחָא דְּיַתִּיר בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא פַּלְגּוּת יְרִיעֲתָא דְּיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא׃ יג וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר בְּאוּרְכָּא יְרִיעֲתָא דְּמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא

מקרא

הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃
ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃
ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃
ח אֹרֶךְ | הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃
ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃
י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃
יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃
יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃
יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה

מסכנא קדמא אשה אל אחותה תניין אחת אל אחת

ר׳

כל אורך דלוא׳ במונת ודעשים בגרש וסימן דפקיד יתיב ודעביד קאים

ר׳

כ׳ וכ"כ ולויתי את ברכתי

קדמ׳ הקיצונה במחברת תניין החבר׳ בחברת תלית׳ דעשים ורביעאה הקיצונ׳ ב׳ יחב׳ ומטעים ביה.

ל׳ כתיב סמ"ך

ל׳ וחד כיריעו׳ שלמה

ר׳

כל אורי׳ כ"כ

לאהל ה׳ מיחדין וסי׳ ועשית יריעות עזים. ויעש יריעות עזים. וביום הקים את המשכן: ויעש שלמה. ויקרא המלך ליהוידע. וכל לאהל מועד דכו׳. לבד כל הדין סיפרא ותריכר קמץ וכל שאר קריין פתח במ"א תציג אותו לבד שפטים: והאמה מזה והאמה מזה חד מן ל"ה פסו׳ מסורתא מכא ומסורתא מכא נסבין וי"ו ומלה ביניהון וסי׳ מצויין במס"ר:

תולדות אהרן יריעות עזים שבת נה: עשתי עשרה יריעות. סנהדרין כט: ארך היריעה. שבת נה: וכפלת. שם: חצי היריעה. שם: והאמה מזה. שם:

רש"י

לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה כשתיירו י"ו אמה ח׳ לצפון וח׳ לדרום מכסות קומת הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונו׳ מגולות רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העומדים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד׳ (ברש"י ישן חמשה) עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהן כוילון וילון כשתיירו ח׳ אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. אבל במסכת שבת (פרק הזורק) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט׳ אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמיל"ש בלע"ז ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: (ז) יריעות עזים. מנוצה של עזים. לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעו׳ התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העודף ביריעות האהל. על יריעו׳ המשכן יריעו׳ האהל הן העליונים של עזים שקרויים אהל כמו שאמר בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונה: תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום. בעודף באורך יריעות האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח

ספורנו

שיהיה במדרגה: (ו) והיה המשכן אחד. כי עם היות המדרגות בלתי שוות הן אמנם מסודרות בסדר אחד לעשות רצון קונם כאמרו וקרא זה אל זה ואמר קדוש: (ז) לאהל על המשכן. כי המשכן לא היתה הכונה בו שיאהיל אבל שיהיו הכרובים סביב לכסא בלחן ומנורה: (ט) וחברת את חמש היריעות לבד. שגם באהל

יש

בעל הטורים הששית. ב׳ בתורה היריעה הששית. ולויתי את ברכתי לכם בשנה הששית. בזכות השולחן שהיה במשכן נשתה ברכה בכל העולם: בארך. ג׳ במסורה בארך יריעות האהל. ויף בגדלו בארך דליותיו. בארך אפים יפותה קצין. פי׳ בארך אפים המשכן שנאמר בו באורך יריעות האוהל יפותה קצין שנתפתה הקב"ה ונתרצה לישראל וכפר להם על עון העגל ונתיפה ישראל ונתגדל על כל שהשרה שכינתו בתוכם וזהו ויף בגדלו באורך שנתיפה ונתגדל באורך המשכן שכתוב בו באורך:

רמבן

עמה מקשה שאין המלקחים נבתים אבל הם עושין על פי הנרות שם כל זהב סוחת וסוגר ושוכב עליו שלא יפול בשמן דבר כאשר עושים היום במנורות כל מלכים והוא מלשון ולשוני מודבק מלקוחי שיקרא מה שעל הלשון ומחתיו מלקוחים שהם לוקחין הלשון מאשם והמחתות הם כפים שתחת כל נר ונר לחתות ניצוצי אש שיפלו ממנה והכל מקשה א׳ ובאין מן הככר אבל הנזכרים והמלקטין שאין תמימין בעצמם אבל הם כלים נפרדים ממנה ואין חבור בה

אין

וּמֹזֶה לְכַסֹּתוֹ׃ יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ רביעי פ
טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃

ג' הס' בלוש' — ג' — ג' — נ' — ל' וכל קריו' הלוף אמה והלי האמה — ג' וחס'

מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵיהּ׃ יד וְתַעֲבֵיד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא דְּמַשְׁכֵי דִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא מִלְּעֵילָּא׃ טו וְתַעֲבֵיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃ טז עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְּדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְּדַפָּא חַד׃ יז תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא חַד מְשַׁלְּבִין חַד לָקֳבֵיל חַד כֵּן תַּעֲבֵיד לְכֹל דַּפֵּי

רש"י

במזרח שכן פניו ולפון וז . . קרוין לדהין לימין ולשמאל : (יד) מכסה לאהל . לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחר של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים : (טו) ועשית את הקרשים . הל"ל ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך . יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים . קורות בתינו ארזים . שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן : עצי שטים עומדים . איתשטנב"יש בלע"ז שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש : (טז) עשר אמות אורך הקרש . למדנו גבהו של משכן עשר אמות : ואמה וחצי האמה רחב . למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה : (יז) שתי ידות לקרש האחד . היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (רוצה לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן . ואז נשאר רוחב אמה . נמצא רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי האמה . וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק שהחריץ באמצע רחב חצי אמה . והיה חורץ רביעית אמה מכל צד . וכל יד היה רחב רביעית אמה וכן כל שפת אדן היה רחב רביעית אמה ודוק היטב ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשת צידיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש וקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תאמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה : משלבות . עשויות כמין שליבות סולם מובדלים זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם : אשה אל אחותה . מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים

אבן עזרא

(יד) ועשית . מכסה על מכסה בעבור הגשם : (טו) ועשית התשבו אינו רק היריעות והקרשים . וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים ולא נוי דים כפי תולדת העץ כי האורך הוא הגובה וככה האדם. כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו . או מלת עומדים על זויות נצבות : (טז) עשר אמות . אמית המשכן לא ידענו אם הם כאמו' יחזקאל שהם אצילה ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו . בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אהרונה : (יז) שתי ידות. מגזרת יד : משולבות . אין לו את כי אם בין השלבים : ועשית

לכסתו ב' חסר בלישנא וסי' על צדי המשכן מזה ומזה . וכלה אהרן ובניו : לאהל ג' וסי ועשית מכסה לאהל. ויעש מכסה לאהל. שמרי הספים לאהל :

ספורנו

יש הבדל בין מדרגות קצתם למדרגות קצתם כענין במניעי הגלגל הנקראי' אהל כאמרו לשמש שם אהל בהם : (טו) עצי שטים עומדים . לא שוכבים זה על זה

תולדות אהרן ועשית את הקרשים . יומא עב : עצי שטים . סוכה מה : עשר אמות ארך הקרש . שבת צח נדרים לא בכורות מד :

בעל הטורים תתב. בגי' בב גוים : למשכן עצי שטים עמדים . בגימטריא לכפר על מעשה שטים . כ"ד פעמים שטים כתי' כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים : מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ונ"ה מסמרות כהונה ולויה . והיו ז' בריחים כנגד שבעה דורות מאברהם עד משה ושבעה רועים :

רמבן

אין באין מן הככר כלל וכן מיעט בברייתא זו גביעיה כפתוריה ופרחיה שאם רצה בלא לעשותם עמה מקשה רבאי ונהן הטעם לפי שאין נעשין עמה כלומר שאין מעכבין בה שאם עשאה בל שאר מיני מתכות היא כשרה אם באה גביעים כפתורים ופרחים אבל קנים מעכבין בה לעולם ולפי הברייתא הזו אמר הכתוב ואת כל כלים לרבות שעשה לה כל הכלים הצריכין לשמושה והראוין לה זהב והם הנבתים והמלקטאות שצריכין לכל המנורות והשמיטן וכן לכל כלי המשכן בכל עבודתו כלים הצריכים למשכן לא פירש אותם ולא הזכיר בהם רק שיהיו נחושת אבל ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה הם הנזכרים בה וכולה מקשה עמה . ויתכן בגם מה שאמר במעשה ואת כל כליה רמז לכלים האלה הם הנזכרים בה שהיו כלם עמה ככר זהב טהור כפשוטו של מקרא אבל כלי שמנה לא הוזכרו במעשה כאשר לא הוזכרו בצואה וכרצון עלמם עשו אותם ואולי לא עשאם בצלאל אבל יחידים עשו אותם ומסרום לצבור ועל הכלל גופה באה מככר ואין דבר שהוא לגופה בא מן הככר לדברי הכל :

(יז) **שתי** ידות לקרש האחד . כתב רש"י הי' חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ שבאמצע הידות חצי רחב הקרש ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולין והאדנים היו גבוהין אמה ויושבין רצופין ארבעים זה אצל זה וידות הקרשים הנכנסין בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאל"כ נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדני' שיפסיק ביניהם וזה שנ' ויהיו תואמי' מלמט' שיחרוץ את הידות בצדיהן כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה כך מצאתי לשון הרב ואני תמה בו שאם היה החריץ שבאמצעו חצי רחב הקרש והם ד' טפחים וחצי ישאר שיהיה עובי שפת האדן כרביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי בין האדנים ממלא החריץ שבאמצע שהוא חצי רחב הקרש ולא יהיה ריוח בין אדן לאדן וא"כ כשיהיה חורץ הקרשים משלשת צדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים שוות היו בכל צד ועוד מה שהביא הרב ראיה כך שנויה משנת מעשה המשכן סדר הקרשים למלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקי' ומכניסן לתוך שני האדנים וגם זו הברייתא כפי משמעה יש בה תימה גדול שחורצת מן הקרש רביע מכאן ורביע מכאן ובאמצע עשה חריץ חציו של רחב הקרש נמצא כלו חרוץ לא נשאר בו יד ורגל כלל . אבל לפ"ד הברייתא הזו לא נתנה שיעור לחריץ לפי שלא נתנה תורה שיעור לעובי שפתי האדנים ולפיכך אמרו שהיה חורץ את הקרש רביע חרצו מכאן לכסות שפה אחת של אדן ורביע חרצו מכאן ובאמצעו של קרש היה חורץ חציו של כל האדן שבאותו הקרש לכסות שפת שני האדנים ולדברי הכל צריך תלמוד שלא היה במשכן מלמטה בגובה אמה רחב עשר אמות בשרי עובי שני האדנים שמכאן ומכאן ממעט בו ואולי אין קפידא בכך . ומדברי רש"י הקרש שהיה עביו אמה היה חורץ בעובי הידות מבפנים כפי עובי שפת האדנים והוא נכון אלא שלא הוזכר זה בברייתא : משולבות אשה אל אחותה . עשויות כמין שליבות סולם אשה אל אחותה מכוונות זו כנגד זו ומובדלות זו מזו ומשופי' ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקבי עמודי הסולם ושיהיו חריצין שוין זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ מעובי הקרשים שהוא אמה לשון רש"י והנה לדבריו משולבות יחזור על הידות שיהיו משופות בראשן ליכנס בחלל האדנים ואשה אל אחותה לא יבא רק על הקרשים שתהיי' מחוברות בשוה והקרשים לשון זכר והיה לו לומר איש אל אחיו ואולי יאמר אשה אל אחותה שתהיינה השליבות מכוונות זו כנגד זו וחריציהן שוים כי בכך יהיו הקרשים חוברות והודוה אין ראשיהן משופים בשפיע ממש כי חלל האדנים שוה הוא בכל האדן אלא שיהא חריץ בצדדין שלהן כדי שיתחברו קרש אל קרש אבל בברייתא של מלאכת המשכן מצאתי ושני השנין יוצאין מן הקרשים בנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משולבות אשה אל אחותה דברי רבי נחמיה שרבי נחמיה אומר אין ת"ל משולבות ומה ת"ל משולבות שעושה להם שלביה כסולם המצרי ופי' שנין כעין שעושין האומנין לבדק ולחבר הדפי

(יח) ועשית. הנה לא נכתב כמה עובי הקרש והראשונים אמרו שהיה אמה א"כ הוא כותל הדרומי היה שלשים אמה וככה הצפוני. והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות וצריכים אנו לשום שם שמנה קרשים. אולי שארכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש. ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה נס היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונים הם. וככה כתוב מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות. ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל. ואם דרך סברא יש תיקון אחר כי השני' הבריחי' הם עליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר. והבריח התיכון שהובא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצה אל הקצה. וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן. וכן הפעמונים בתוך הרמונים ולולי זה לא היו מצפים הבריחים התיכונים זהב ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה. והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב כי השנים הקרשי' שהם למקצועות המשכן פירושו כמו זויות. וככה היה חצי מקצוע החדר כי היה כצורת מרובע ארוך. והנה יש לנו מקצעות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם במדת הקרשים הנזכרים. על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה

משכנא: יח ותעביד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עבר דרומא: יט וארבעין סמכין דכסף תעביד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי: כ ולסטר משכנא תנינא לרוח צפונא עסרין דפין: כא וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כב ולסיפי משכנא מערבא תעביד שתא דפין: כג ותרין דפין תעביד לזוית משכנא בסופיהון: כד ויהון מכונין מלרע וכחדא יהון מכונין על רישיה לעזקתא חדא כן יהי לתרויהון לתרין

יח ועשית את הקרשים למשכן עשרים קרש לפאת נגבה תימנה: [ג' סניין נגב סימנם] יט וארבעים אדני כסף תעשה תחת עשרים הקרש שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו ושני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו: [כול' מס'] כ ולצלע המשכן השנית לפאת צפון עשרים קרש: [ל'] כא וארבעים אדניהם כסף שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד: כב ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים: [ג'] כג ושני קרשים תעשה למקצעת המשכן בירכתים: [ג' ומס'] כד ויהיו תאמם מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת כן יהיה לשניהם לשני המקצעת [ב'. י"א רפין ל' וכ"כ ג' וכו' מס' במ"ג. כ'. סניין אל ראשו]

הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי לשון סוף כתרגומו ולסייפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא מהראש: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעו'. אחד למקצוע צפונית מערבית וא' למערבית דרומית כל שמונה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באית כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו זה: שפירשתי שיהיו צירי הידות חרוצים מצידיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמי' זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חרץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדני' ביניהם: (כד) ויחדו יהיו תמים. כמו תואמים. על ראשו. של קרש. אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש (נראה כי תלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ורוצה לומר שהדרומי וצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודוק) הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניה'. לשני הקרשי' שבמקצוע לקרש

ספורנו

זה כצורות הבנין: (כד) אל הטבעת האחת. אל אותה הטבעת אשר בעובי קרש המקצוע אשר הוא שוה בהגבה לרוחב קרשי הצלע כי באותו העובי היתה טבעת אחת למעלה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מעלה וטבעת אחת באותו העובי למטה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מטה ושיו הבריחים נכנסים בטבעת עובי

ויהיו י"א רפין וסי' ויהיו דם. ויהיו תאמם מלמטה. את מהתת החטאים. ויהי' על מרין. ויהיו דברי אלה. רשלמה. ויהיו מושלים לפניך. ויהיו כל האנשים. ויהיו נרדים בגוים. הבאת יום קראת ויהיו. ויהיו חיים לנפשך. אמרתי אעלה בתמר. וא' דמטעים ביה דסבירין ויהיו בשוא תחת הויו והוא ויהיו בפתח תחת היו"ו ויאמרו להם הנשאים יחיו ויהיו חטבי עצים בפתח תחת הוי"ו. וחד ויהיו בשוא תחת וי"ו ויאמר אלי הנבא אל הרוח ותד ויהיו בפתח תחת הוי"ו ונבאתי כאשר צוני ה': מלמטה ו' וסי' ויהיו תאמם מלמטה. והיו תאמם מלמטה. על כתפת האפד. וחברו תחת כרכב המזבח. תחת כרכבו מלמטה. חד מנהון קמץ תחת כרכב המזבח ושאר פתחין: ויחדו ג' וסימן ויהיו תאמים מלמטה. והיו תאמים מלמטה. ויחדו כלם יכליון: קדמאה תחת עשרים הקרש. תניינא תחת עשרים הקרשים. קדמא שני אדנים תחת. תניינא שני אדנים שני אדנים:

תולדות אהרן ולירכתי ה' יסכן. סכת נח: למקולעות. שם: יהיו תמים. שם:

בעל הטורים ויחדו ב' במסורה ויחדיו יהיו תמים. ואידך ויחדו כולם יכליון לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היה זה נכנס וזה יוצא א"נ רמז לגא"ד שהיו כלים עד האלכסון. וזהו ויחדו כלם יכליון שהיו כלים והולכים:

רמבן

זה בזה כמין יתדות של עץ כמו שעינו במשנה כלים שאין בשנין או בפוגמין אינו צריך למרח באמצע והומר בתלמוד קנים ושנין וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין הולין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקיבה ומכנים הזכר לתוך הנקבה וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות נכנסות זו בזו: משולבות אשה אל אחותה. שם לשליבות עצמן והוא לשון נקבה בכאן וכן הזכירו רבותינו חכמים במשנה שליבה מתחתיו בסולם הלך אחר שליבותיו ואע"פ שמצינו בין השלבים הוא כמו נשים ופלגשים:

(כד) ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת. על הדרך שכתב פירש"י הכתוב הזה יחזור לפרש בכל הקרשים שיהיו כלם שוים תואמים מלמטה לחרוץ הקרשים בצדיהן ויחדו יהיו כלם תמים אל ראשו של כל קרש וקרש או ראשו רמז למשכן אל עליונו וכן אל הטבעת האחת שבכלן ופי' כן יהיה לשניהם וכן יהיה לשניהם של שני המקצועות ולא ידעתי למה לא פי' כאן הכתוב ולמטה והעברים טבעות זהב תעשה ויזכיר התורין שיעשה בקרשים. ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת בידיעה. ואולי בעבור שהוא כל בתי הקרשים לחברן כי בטבעת אחת ברחבן קצר הכתוב ואמר הטבעת הידוע והנהוג לו וכן אמר בבריחים ואת טבעותיהם תעשה זהב הידועים להם כמנהג וכן ויהיה זהב ומצאתי בברייתא של מלאכת המשכן היה חורץ את הקרש מלמעלן אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנא' ויהיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת שאין ת"ל אל הטבעת האחת ומה ת"ל אל הטבעת הא' מקום שנותנין את הבריח ולפ"ז פי' הכתוב ויחדו יהיו תמים אל ראשו של קרש בחרין שיעשה בו אל מקום הטבעת העליונ' של הבריחים שיכנס החרין עד מקום הטבעת ולא הקפיד הכתוב במה יתחברו אם בטבעות כסף או זהב קבועות או מטלטלות או בחשוקים. והברייתא אמרה תעשה מהם טבעות להם. ועל דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקצעות לבדן:

יהיו: כה והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד: כו ועשית בריחם עצי שטים חמשה לקרשי צלע־המשכן האחד: כז וחמשה בריחם לקרשי צלע־המשכן השנית וחמשה בריחם לקרשי צלע המשכן לירכתים ימה: כח והבריח התיכן בתוך הקרשים מברח מן־הקצה אל־הקצה: כט ואת־הקרשים תצפה זהב ואת־טבעתיהם תעשה זהב בתים לבריחם וצפית את־הבריחם זהב: ל והקמת את־המשכן כמשפטו אשר הראית בהר: ס חמישי לא ועשית פרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חשב יעשה אתה כרבים: לב ונתתה אתה על־ארבעה עמודי שטים מצפים זהב וויהם זהב על־ארבעה אדני־כסף: לג ונתתה את־הפרכת תחת הקרסים והבאת שמה מבית לפרכת את

זוין יהון: כה ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כו ותעביד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: כז וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי סטר משכנא לסופהון מערבא: כח ועברא מציעאה בגו דפיא מעבר מן סיפי לסיפי: כט וית דפיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעביד דהבא אתרא לעבריא ותחפי ית עבריא דהבא: ל ותקים ית משכנא כהלכתיה די אתחזיתא בטורא: לא ותעביד פרוכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן יעביד יתה צורת כרובין: לב ותתן יתה על ארבעה עמודי שטין מחפן דהבא וויהון דהבא על ארבעא סמכין דכסף: לג ותתן ית פרוכתא תחות פורפיא ותעיל תמן מגו לפרוכתא ית ארונא

תניין כאתת

כול׳ כ״כ במ״א ביחזקאל בירכתם ל׳. כלם כ״כ ובמסו׳ אהרת נמסר ל׳ הסר וא׳ מ״ל הגר התיכון

כול׳ הס׳ י׳ בת״. ב׳ הס׳ לך אבנים. ל׳ מ״ל והד הסר לדעת

ב׳ סבי׳ תעבס כ״ף סי׳ כבר פרכת

תולדות אהרן והבריח התיכון. שם: והקמות את המשכן. מנחות כט עקידס שער א (סבת יג):

רשי לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקוצעות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנוייה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמיקין. (ולי נרא׳ שהגרסא כמין שני חווקין) כמין שני שליבות סול׳ המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא ל׳ משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגומר כך היא המשנה והפירוש שלה הצעתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחים. כתרגומו עברין ובלע״ז אשפרי״ש: חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה׳ ג׳ הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנא׳ והבריח התיכון וגו׳ מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולבים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחת ט״ו אמה והתיכון ארכו ל׳ אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה׳ בריחים שבמערב ארך העליונים והתחתונים ו׳ אמות והתיכון ארכו י״ב כנגד רחב ח׳ קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן (שבת נח): (כט) בתים לבריחם. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים להכניס בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום צפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב׳ פיפיות של זהב כמין ב׳ סדקי קנה חלוק וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמות את המשכן. לאחר שיגמור הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו׳ חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים. ציורין של בריות יעשה בה

ד׳

אבן עזרא יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים האחרים. ובאלה שנים קרשים הם מקימין המשכן והיו הששה קרשים באמצע. והנה רוחב המשכן עשר אמות ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת. ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלה הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא ואינו כנגד ואחר כן ישימו קרשי צפון ודרום והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש. על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן ובחצי יריעות עזים יהיה התיקון: (ל) והקמת. שיאמר כן לחכמי הלב. או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו. כי יש אורך לרבים: (לא) ועשית פרכת. ככה מצאנו שיעשה שלמה לפתח הדביר אולי הקיר היה עץ. בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים. ופירש רש״י ז״ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר. ואדני כסף בעבור כבוד הארון. והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית. והדביר שלישית הבית היה כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר. וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב: (לג) ומלת והבדילה הפרוכת. זרה בעבור היותה

בעל המסורה בריחם כלם חסר יו״ד תנין במ״ה מלא וסי׳ ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים: קדמא דצוא׳ לקרשי צלע המשכן האחד דעשיה לקרשי צלע המשכן האחת. סימן ד״ת. ס״א באחד ההרים או באחת הגיאיות: קדמא טבעתיהם תניין טבעתם: מברח ג׳ חסר בלישנא וסי׳ מברח מן הקצה אל הקצה. ועל לויתן נחש ברח. חולל׳ ידו נחש ברח: והקמ׳ ב׳ וכ״כ וסימן והקמת את המשכן. והקמת לך אבנים: הראית ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ והקמת את המשכן כמשפט אתה הראת לדעת קדמאה מלא:

ספורנו

עובי קרש המקצוע וטבעות קרשי הצלע למעלה ולמטה ובזה היה מתחבר הכותל המערבי עם הצפוני ועם הדרומי: (כט) ואת טבעותיה׳. כי שתם בריחים נכנסים בטבעות אם

בעל הטורים והבריח התיכון. סוא חד שסבריח עובדי כוכבים מן הקצה: הראית. ב׳ במסורס אשר הראית בהר. ואידך אתה הראת לדעת. פי׳ באשר הראיתי לדעת כי ס׳ סוא אלהים אין עוד שהראיתי שמי שמים על הסר והראך שהוא לבדו מושל בעליונים ובתחתונים:

רמבן

(לג) **והבאת** שמה מבית לפרוכת את ארון העדות. לא יצוה עתה שיעשה כסדר הזה שיתן הפרוכת תחת הקרסים ואחרי כן יביא שמה אל מבית לפרוכת את הארון כי אין עתה הצואה בהקמת המשכן אלא בעשייתו וכן ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים אין פירושו שיתן הכפורת

על

אבן עזרא

היותה מלרע. וכן והכית בלור: (לו) ועשית מעשה רוקם. פחות ממעשה חושב והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום. והאדנים לעמודים נחשת כי הוא אמצעי: (א) ועשית. כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבוע וזה המרובע באמה כי על חמש צורות הם המרובעות הנה אם אמרנו כי אין צורך לכבש כאשר אמרו קדמונינו בעבור שלש אמות קומה הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמ' שהיתה קומתו עשר אמות וקומת האדם איננה רק ארבע אמות: (ב) והפנות. הם הזויות: (ג) וטע' לדשנו. להסיר הדשן ממנו ומלת ידשנה סלה יעשה ממנה דשן. והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת והנה תדשן עלם מבנין אחר שהוא הכבד הדגוש והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו: (ג) ויעיו. כמו ויעה ברד ולמ"ד לכל כליו נוסף כמו למן היום אשר יוסד בית ה': (ד) מכבר. כמו כברה: ונחשת. דבק כאילו כתוב מכבר נחשת כמעש' רשת: ומלת

תורה

אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת
לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים׃ לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת
עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים׃ לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן
מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח
הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה
וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃
לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי
שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם
זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי
נְחֹשֶׁת׃ ס ששי כז א וְעָשִׂיתָ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ
אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב
רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת
קֹמָתוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל
אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו
וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וְעָשִׂיתָ
סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו
וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו
תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ
מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת
וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת
נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃

י״ב. ה׳ מ״ל. ל׳ ומלרע מ״ל ל׳ — ו׳ בתורה כ״ט חסר ה׳ ג׳ רפין — ג׳ — ל׳ — כ׳ ומשמרתם הארון — ג׳ וסי׳ ועשית ולבער ויעש וכל המסך למסך דכותי׳ — ל׳ דגש והד פרש ענן למסך — כ״ה קמצין — כל אוריתי׳ חסר — ג׳ חסר כול׳ חסר — ל׳ וחסר — חסר. חסר — ס׳ סבירין כל וכוא חד מן י״ד זוגין מתחלפים — ל׳ קמץ בזקפא — בתורה ג׳

אונקלוס

דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא
לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ
קוּדְשַׁיָּא׃ לד וְתִתֵּן יָת
כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃
לה וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוּרָא מִבָּרָא
לְפָרוּכְתָּא וְיָת מְנַרְתָּא
לָקֳבֵיל פָּתוּרָא עַל סְטַר
דְמַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפָתוּרָא
תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא׃
לו וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא לִתְרַע
מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד
צַיָּר׃ לז וְתַעְבֵּיד לִפְרָסָא
חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי
יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא
וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין
דִנְחָשָׁא׃ א וְתַעְבֵּיד יָת
מַדְבְּחָא דְאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ
אַמִּין אוּרְכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין
פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא
וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ׃
ב וְתַעְבֵּיד קַרְנוֹהִי עַל
אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֶוְיָן
קַרְנוֹהִי וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃
ג וְתַעְבֵּיד פְּסַכְתְּרָוָתֵיהּ
לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ
וּמִזְרְקוֹהִי וְצִנּוֹרְיָתֵיהּ
וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל מָנוֹהִי
תַּעְבֵּיד נְחָשָׁא׃ ד וְתַעְבֵּיד
לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא
דִנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל מְצַדְתָּא
אַרְבַּע עִזְקָן דִּנְחָשָׁא עַל

העדות ח׳ מלאי׳ נמסר בסדר אחרי מות: קדש הקדשים ו׳ בתורה בלישנא וסי׳ והבדילה הפרוכת. ונתת את הכפורת על ארון העדת. ואת עבדת בני קהת באהל מועד. וזאת עשו להם וחיו. זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש. בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכלנו וכל נביאים וכתובים דכו׳ במ״ה קדש קדשים וסי׳ זאת תורת הבית על ראש. מן המדה הזאת תמד. והיה להם תרומ׳. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן. ולחתם חזון ונביא ולמשוח קדש הקדשים: חמש כ״ח קמץ וסי׳ ויהיו כל ימי מהללאל. ימי למך. כל ימי חנוך. ויחי למך אחרי. ויהיו ימי תרח. ואברהם בן חמש שנים. ועוד חמש שנים. ועשית את המזבח. וקמה חמש אמות. וקטה ברחב חמש. היציע התחתונה חמש. ויבן את היציע על כל הבית. ושתי כתרות עשה להת קדמאה דפסוק. ויתן את המכונות חמש. ואת המנורות חמש מימין. וכנפי הכרובים דד״ה. ב׳ בו. וכנף הכרוב ב׳ בו. ויעש את מנורות הזהב דד״ה. וכתרות עשה עליו נחשת. דסוף ירמיה. ויביאני אל אולם הבית קדמאה וקדמא ואולמיו סביב ותאיו ואילו. תאיו אילו. וכתפות הפתח. רחב הקיר. והבנין אשר על פני הגזרה: קדמ׳ חמש אמות ארך וחמש אמות רחב. תנין ארכו רחבו. קדמאה ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקותיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו, תניין ויעש את כל כלי המזבח את הסירות ואת היעים ואת המזרקות ואת המזלגות ואת המחתת כל כליו

תולדות אהרן והבדילה הפרוכת. יומא נא מנחות כז: ואת המנורה. יומא לג חגיגה כו מנחות לח: והשלחן תתן. מנחות לח: מעשה רקם.

רשי

ד׳ עמודים תקועים בתוך ד׳ אדנים ואונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת ארכה י׳ אמות לרחבו של משכן ורחבה י׳ אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ׳ אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת כ׳ אמה וכשפרסה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסו׳ את הקרשי׳: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרי׳ אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא שמסך כנגד הפתח כמו (איוב א) שכת בעדו לשון מגין: מעשה רוקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם. שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרכת י׳ אמות על י׳ אמות: (א) ועשית את המזבח וגו׳. ושלש אמות קומתו. (זבחים כט) דברי׳ ככתבן דברי ר׳ יהודה ר׳ יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: (ב) ממנו תהיינה קרנותיו. שלא יעשה לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעיה מח) ומצחך נחושה: (ג) סירותיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכה והוא שת״א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ) ותשרש שרשיה (איוב ה) אויל משריש וחלופו (שם לא) ובכל תבואתי תשרש וכמוהו (ישעיה יז) בסעיפיה פוריה וחלופו (שם י) מסעף פורה מפסח סעיפיה וכמוהו (ירמיה נ) וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו (יהושע ז) ויסקלוהו באבנים וחלופו (ישעיה סב) סקלו מאבן הסירו אבניה וכן (שם ה) ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסי׳ דשנו ובלע״ז אדשנדרי״ר. ויעיו כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלעז וודי״ל: ומזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומתהפכין מהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלע״ז קרוכי״ש ובלשון חכמים צנוריות: ומחתותיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל כליו: (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קריבל״ש כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא

ספורנו

רמבן

אם לא פורש הפכו כמו שפירש בברית התיכון כאמרו בתוך הקרשים על ארון העדות כשהארון שם בקדש הקדשים אבל הענין שיהיה אותו הכתוב
ביכנס בעובי הקרשים ולא בטבעות: (לה) ושמת את השלחן מחוץ לפרוכת. אחר שישים
שסדר את הכפא בפנים סדר לפניו חוץ לפרכת שלחן ומנורה הבאים לכבוד יושב
הכפא וסדר את המנורה בימין והשלחן בשמאל. כאמרו אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: **כז** (ג) קרנותיו. **הידועות לכל מזבח וכן אמרו ומזרקותיו וסי׳**

רשי

ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת : (ה) כרכב המזבח . סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושים חריצין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס״א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים בארכו הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מכן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו . ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליוני׳ לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע״פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ׳ מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא . ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרו׳ המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר י׳ אמות קומתו ולדברי האומר דברים ככתבן ג׳ אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י׳ אמות כך מצאתי במשנת מס׳ מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוה מן המקרא : (ז) בטבעות . בארבע טבעות שנעשו למכבר : (ח) נבוב לוחות . כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ א׳ שיהא עביו ה׳ אמות על ה׳ אמות כמין סדן : (ט) קלעים . עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה : לפאה האחת . כל הרוח קרוי פאה : (י) ועמודיו עשרים . חמש אמות בין עמוד לעמוד : ואדניהם . של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא״ש ארכן ששה טפחים ורחבן ג׳ וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי״ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונזי״ש רחב הקלע תלויה מלמטה והיא קומת מחיצות החצר : ווי העמודים . הם האונקליות : וחשוקיהם . מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכן מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים : (יג) לפאת קדמה מזרחה . פני המזרח קרויים קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד״א הים האחרון ימה מערבה : חמשים אמה . אותן נ׳ אמה לא היו סתומים כולם בקלעים לפי ששם הפתח אלא ט״ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני נשאר רחב חלל הפתח בינתים כ׳ אמה וזהו שנאמר ולשער החצר מסך כ׳ אמה וילון

שמות כז

ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב
הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת
עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים
לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ
אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו
בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי
צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃
ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר
הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃
ס שביעי ט וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר
הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה
קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה
בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃
י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים
נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם
כָּסֶף׃ יא וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ
קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו ועמדיו ק׳
עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת
וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃
יב וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים
חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה
וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ יג וְרֹחַב הֶחָצֵר
לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים

אונקלוס

אַרְבְּעָא סִטְרוֹהִי׃ ה וְתִתֵּן
יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבֵיבָא דְמַדְבְּחָא
מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַדְתָּא עַד
פַּלְגוּת מַדְבְּחָא׃ ו וְתַעְבֵּיד
אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי
דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן
נְחָשָׁא׃ ז וְיָעֵל יָת אֲרִיחוֹהִי
בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל
תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל
יָתֵיהּ׃ ח חֲלִיל לוּחִין
תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי אַחֲזִי
יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן׃
ט וְתַעְבֵּיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא
לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדִין
לְדָרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה
בְּאַמִּין אוּרְכָּא לְרוּחָא חֲדָא׃
י וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן
עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יא וְכֵן
לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאוּרְכָּא סְרָדִין
מְאָה אוּרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי
עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין
נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יב וּפוּתְיָא
דְּדָרְתָא לְרוּחַ מַעְרְבָא סְרָדִין
חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן
עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא׃
יג וּפוּתְיָא דְּדָרְתָא לְרוּחַ
קִידוּמָא מָדִינְחָא חַמְשִׁין

כול׳ הסר · ל׳ קמץ וס׳ פתח · כ׳ · כו׳ מ״ל · כ׳ עשם · ל׳ וחד לפאה · כול׳ חס׳ כמ״ד מ״ל · י״א חס׳ בלי׳ · ל׳ חסר דחסר · חבר ו׳ · כל מבכנא קדמאה חסר תניינ׳ ד׳ מ״ל

אבן עזרא

(ה) ומלת כרכב . אין ריע לו במקום אחר : (ח) ומלת נבוב לוחות . כמתורגם ארמית . וכמוהו ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרים ראש בלי מוח . והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם על כן הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם : (ט) ועשית . מלאנו כתוב קדמה מזרחה . וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף נטות השמש בפאת דרום . והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים . והשלישי כנגד ראש סרטן. שהוא סוף נטות השמש לצפון וככה נגבה תימנה דרום : ותימנה . מגזרת ימין לצפון ויימין אתה בראתם : (י) ומלת חשוקיהם . דבוקיהם כי הווים ידבקו אל העמודים כי ותדבק נפשו כמו חשקה נפשו : (יב) ורחב . הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו

בשאת חד מן י״א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב׳ בריש תיבותא וסי׳ מצוין בישעיה ריש סימן ה׳ : לפאה חד מן י״ח זוגין מן חד חד וחד מלרע וחד חד מלעיל למ״ד בריש תיבותא וסי׳ מצוין במשלי סוף סימן כ״ג גבי פ׳ כי תשב ללחם את מושל בין הבין : קדמא לפאת נגב תימנה קלעים לחצר. תניין קלעי החצר : עמדיהם כל משכנא קדמאה חסר ובמשכנא תנינא ד׳ מלא וסי׳ עמודיהם עשרים . ולפאת צפון ולפאת ים . קלעים חמש עשרה . ולכתף השנית חסר. וא׳ ועמדיהם ארבעה חסר . קדמאה ורחב החצר לפאת קדמה מזרחה . קדמאה חמש עשרה אמה קלעים לכתף . תניין קלעים חמש עשרה אמה אל הכתף . קדמאה ולכתף השנית חמש עשרה קלעים . הניין לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה :

תולדות אהרן והובא את בדיו . יומא עב : נבוב לחות. בתרא יב : ווי העמודים . סנהדרין כב :

בעל הטורים נבוב לחת . נבוב עולה ששים שעד ששים אמות יכולין להוסיף על המזבח :

רמבן

שישים הפרכת תחת הקרסים כדי שיבא הארון שמה מבית לפרכת והבדיל הפרכת בין הקדש ובין קודש הקדשים וכן אמר ונתת את הכפורת על ארון העדות שם בקדש הקדשים להודיע שהכפרת עם כרוביו על הארון יהיו כלם שם בקדש הקדשים הנזכר שהוא מבית לפרכת אבל כשהגיע לצוות הקמתו אמר ושמת שם את ארון העדות ואחרי כן וסכות על הארון את הפרכת וכן במעשה ויתן את הכפורת על הארון מלמעלה ויבא אל הארון את המשכן ואחרי כן וישם את פרוכת המסך :

(יג) **וטעם** קדמה מזרחה. כי לשון הקדש יקרא למזרח קדם כענין

ספורנו

ומזרקותיו וכו׳ : (ה) כרכוב המזבח. שרגיל להיות בכל כלי עץ כאמרם ז״ל אלו הם גולמי כלי עץ כל שעתידין לשוף ולכרכב : (ח) נבוב לוחות . כמו תיבה בלי שולים ובלי מכסה : כאשר הראה אותך בהר . שימלאו חללו באדמה בשעת חנייתם ועל האדמה אש התמיד תוקד : (ט) מאה באמה ועמודיו עשרים . כל חלל שביניהם עם עמוד שלו היה חמשה . אמנם לא היו עשרים עמודי צפון ועשרים עמודי דרום מתחילים אלה נכח אלה בקו ישר . אבל היתה התחלת הפאה האחת נמשכת מתחלת הפאה שכנגדה כמות אחד חלל ועמודי המזרח והמערב היו מתחילים ברחוק מן הפאה הנמשכת כמות אחד חלל : (י) וחשוקיהם . עגולים סובבים

אַמָּה׃ יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב ׀ חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יט לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס

צ"ו, יע"א סי'. סל"ו סי'

אַמִּין׃ יד וַחֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ טז וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַסְרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא׃ יז כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא׃ יח אוּרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה בְאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ יט לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדַרְתָּא נְחָשָׁא׃ ס ס ס

ר"ס ופלו' והפסס. ל' ג' קמץ. כול' מ"ע כפ"ד. ד' מ"ע. כול' כ"כ. ל' חסר וחד מ"ע. ס' דמטעים דסבירין כל ל'. ל'

וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרחב הפתח: (יד) עמודיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג' שבמזרח ה' אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודים למסך הרי י' עמודים עמודי החצר סביב וגומר. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא. נאמר כאן וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: (יח) ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת כ' החיצונים של ארך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף ל' נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו (ערובין כג): וקומה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעי' אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדותיו ועמודים: יתדות. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורים ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני (ישעיה לג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשים במערב והנה רחבו חמשים וזהו ורוחב חמשים בחמשים ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויתיו נלבות כי רחבו בכל צד חמשים ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשים מצד החצר כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט: (יט) לכל. טעם לכל כלי המשכן כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת וכן האולמים:

קמה ב' א' חסר וא' מלא וסי' קמה חמש אמות. וקומה ברחב חמש אמות בתראה מ"ל: משכנא קדמ' ארון כפרת שלחן מנרה משכן יריעות קרשים פרכת מזבח העלה חצר המשכן. רכש"ם מע"ק פז"ח סימן. משכנא בתראה משכן יריעות קרשים פרכת ארון כפרת שלחן מנורה מזבח הקטרת מזבח העלה כיור החצר מעק"ף רכש"ם קו"ה סימן: ה' סבירין כל וקרי' לכל וסי' לכל כליו תעשה. לכל כלי המשכן. לכל דבר נקי יהיה. לכל דרכיו משכיל. חירם מלך צר נשא וגו' לכל הפצו׳

הולדות אהרן חמש אמות. זבחים נט סב: רבוע. זבחים נט סב: ושלש אמות. זבחים נט ס: ככרכב המזבח. זבחים סב: וסיס כרשת. זבחים נג קים: קלעים לכתף. ערובין ב: ארך החצר. ערובין כג נח זבחים נט:

ספורנו

סובבים העמוד באמצעו לנוי: (יט) לכל כלי המשכן ולכל עבודתו. הכלים הצריכים לעבודתו כגון פסים ומקבות וזולתם הצריכים בשעת הורדה והקמה:

בעל הטורים אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים. פי' בחלק א' מחמשים שבחצר כו'. בדפי לעיל:

רמבן

כענין ומדוהם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה. ויקרא למערב אחור כענין שנא' הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו וכן עד הים האחרון המערבי ופניהם כנויים כי יתפוש הלשון כנוי באדם הפונה אל אור השמש וכן יאמר וילכו לאחור ולא לפנים ויקרא הדרום נגב ביותו נגוב מפני החום ופעמים שיזכיר הכתוב הכנוי ויבאר אותו בשם יאמר קדמה שהוא כנוי ויבאר מזרחה שהוא השם ואמר נגבה בכנוי ויבאר תימנה הוא השם והמערב יזכרנו בכנוי ים כי יתפוש אותו באנשי ארץ ישראל שהים הגדול להם מערבי והצפון יזכירנו בשמו ונקרא כן כי שם צפון אין השמש נראה בו לעולם ויקרא התימן דרום כענין שנא' הולך אל דרום וסובב אל צפון והיא מלה כפולה תחסר רי"ש אחת להתחבר שתי אותיות שוות דר רום כי השמש ילך ברום הרוח ההוא. ויקרא לדרום ימין ולצפון שמאל בכנוי האדם הפונה למזרח כאשר הזכרתי. והסוד בשמות הללו נודע ממעשה המרכבה העליונה וכן שם המערב ים ימה שאמרו שכינה במערב כי הים חכמה שלמה כמו שאמרו במדרש אין ים אלא תורה שנא' ורחבה מני ים. ואני עתיד להזכיר זה בפרשה וזאת הברכה בפסוק ים ודרום ירשה אם יזכני צורי להגיע שם:

אדרת אליהו

סיד האדם. עולם קטן פנימאה דלגו גר"ן סוד האדם הוא גלם אלקים ועיקרו נ"ל כי כנשמה תחתה והן א"ל חיו כגלמו בגלם אלקים ועל כל לבושא דקיק סוד בבגדו בה ונק' אלוה סוד יריעות עזים היא הבשר עורות אילים מאדמים ועורות תחשים הן העור ושני עורות יש באדם כמו בברית ערלה ופריעה ועור החם הוא חיצון בסוד הערלה שניתנה לאברהם אבינו בסוד החשמ ממשפחת א"ה כמ"ש בפרשה תרומה וכנגדן בעולם השמים הן ג"כ שנים השמים ושמי השמים והן מהחלקין לבבעה וכן העורות והעור החיצון נחלק לשנים נגד רקיע וילון והיא הקרום דקיק שעל העור הוא סוד וילון ובעור החיצון שכוכבים סוד הפרסופין והכרה הפרצוף שהן ברקיע שבו חמה כו' ועור הפנימי נחלק לה' והבשר הוא י"א יריעות עזים סוד י"א סמני הקטרת י"א אורים כנודע והרקיעין סוככין עליהם וסוד יריעות של המשכן הכלת וארגמן ותולעת שני ושש הן סוד רקיעין דלגו שחופפין על ספרא דקדושה כמו הרקיעין שחופפין על כס"א והוא סוד החשמל שחופף על החיו' סוד מלבוש שמכין שוה והוא מלבושם כידוע. סוד הפרכת הוא הפרגוד שבין החיות לשכינה והוא הרקיע שע"ג החיות ולפניו מפרכת אבן שהיה הוא אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא כמראה אדם כו' דמות כבוד ה' השכינה והרין רביין קביעין המותיה סוד הכרובים והיכל ק"ק הוא בית ק"ק והחיות הן בהיכל הרצון ובין אלו ההיכלות פרגוד הרקיע הנ"ל ויסוד דנוק' שהוא ק"ק בתוכו מקום שמקבל בתוכו הזרע וכוה הארז ובתוכו יסוד דנקבותא הלוחות הברית והן שניים כנגד ב' ליבורות שבתוכו ולכן מימין מ"ע ומשמאל ל"ת. העצמות הן הקרשים וזן פרסים שעמדים האיברים הן שבעה כלים דמשכנא ברזא דז' היכלות ב' פרגודים שבאדם בין ג' עורות שבאדם חכ"ב הו ערכת ומסך וכן הפרגוד בכלל ובין בתי אוזני ואתי ברכי וכתי ברכי כן גר"ן למשכנא בחצר ה"מ ועליהן קלעי' סובבן לבתי ברכי ועיין בע"ח רכ"ב ויק ביחוקאל נסתחו השמים כן פשרית ואמר

בשמים ה' שמים ה' עורות של הפנימי והא"כ ואראה והנה רוח סערה כו' הבשר ומתוכה כעין החשמל לבושא דקיק ובתיכן החיות ע"ג הרקיע וע"ג האבן ספיר כו' עליו כמראה אדם כו' ועיין בזי"ג שית רקיעין בכסרא דקודשא ויש בס"א ויש רקיעין תתאין והן ב' חופאין על מסכנא וברקיעין תתאין בני הופאין נגד ב' רקיעין הנ"ל דקודשא ושל ס"א וע"ש כל הרקיעים : והאיברים הפנימים מוח הוא הארון וכל כליה וידוע בשמות סוד הכפרה והכרובים קנה ושט הן עזרה ושלחן ו' קנה הן ו' טבעות קנה השביעית היא טבעת העליונה שמקפת הכל וושט לאכילה וקנה לתורה ולב הוא המזבח הפנימי ששם ריח הקטרה ומזבח החיצון הוא הכבד שהוא לאכילה וכן האיברים האמצעים ומוח לב כבד שכתובים הגר"נ והם אשה ריח ניחוח לה' ב' כליות הן כיור וכנו ובין ג' לג' ופרוכת פרוס יותרת וקרום של מוח מסך ופרכת שהן ג' עולמות ג' שמות כלל הכל : והיה המשכן אחד . יפה דיבר רהב"ע שאחד הוא דבר כולל דברים באחדות וכן שמע ישראל כו' כמ"ש שימליכהו בשמים ובארץ וכו' והוא השם המיוחד בתוכם וז"ש ר"א הנ"ל שהשם הוא פעם עצם ר"ל במקומו ופעם שם תאר ה' אלקים ה' צבאות שהוא מעמידם והן ד' עולמות הידועים א' עצם וג' תאר ה' אלקים א' ה' צבאות ב' צבאות מעלה ומטה כמ"ש כל צבאיו וכתיב כל צבאו' ה' ולכן השם בשנים ע"ה מעלה ומטה והן ד' אבי"ע והן נגד ד' נהי"ס שהן שורש אבי"ע יסוד שם העצם גוף וברית חד והוא למעלה מנו"ה כידוע צבאות בנו"ה ואלקים במלכות :

פרשת **כלי יקר** תרומה

וידבר ה' וגו' ויקחו לי תרומה וגו'. ג' תרומות נזכרו כאן כו'. ויש בענין זה כמה ספיקות כי למה יחס ב' תרומות ראשונות אל הש"י כי בראשונה אמר ויקחו לי לשמי ובשניה אמר תקחו את תרומתי אבל בשלישית לא הזכיר לא זה ולא זה אדרבה נאמר בה מאתם יחסה אל הנותנים. ועו"ק למה בשני תרומות ראשונות הקדים לשון קיחה ללשון תרומה ובשלישית הקדים לשון תרומה ללקיחה. ועו"ק איך הכניס מאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו בין ב' תרומות הראשונות שהיו בקע לגלגולת שהיה חוב גמור על כל איש מישראל ואינן תלוין בנדבת לב הנותן כלל כ"א תרומה שלישית שנא' בה זהב וכסף ונחשת היא לבדה באה בנדבה ולמה הזכיר בה לשון קיחה משמע בהכרח והדבר הבא בנדבה אין בו הכרח. ועוד בראשונה אמר ויקחו בלשון נסתר ובשנים האחרונים אמר תקחו לנוכח. והקרוב אלי לומר בזה בהיות שבענין השקלים יש מחלוקת בין מפרשי התורה כי יש סוברים שלא נתנו ישראל לגלגולת אלא השקלים נתנו כדי להצילם מן עין הרע ומהרי"א חולק על דעה זו ואמר שנתנו לגלגולת ממש והשקלים נתנו דרך צדקה או קודם המנין או אחריו לכופר נפש כמבואר בספרי פ' כי תשא. והנה מקום אתי לחלק לשון ידבנו לשני פנים אם לשון נדבה כפשוטו ואם ההפך ממש מדלא כתיב ינדבנו בנו"ן א"כ יש מקום לפרשו כמו ידוכו בוי"ו כי אותיות בומ"ף מתחלפות בפרט בית רפויה שמוגאה כמו וי"ו וזה מורה על מי שלבו דוה וכואב על הנתינה. ולפי' ב' תרומות ראשונות שלכל הדיעות היו חובה על כל איש ואף אם לא היה רוצה לתרום מ"מ היו יכולין הגבאים ליקח ממנו בעל כרחו לפיכך הקדים בהם לשון קיחה לתרומה כי ע"י שיבואו הגבאים לגבות ממנו בעל כרחו יבוא לתרום כי קיחת הגבאים מסבבת התרומה. אבל השלישית הבאה בנדבה ולא היה שם חובה כלל ואילו לא ירצה לתרום מי יוכל להכריחו ע"כ הקדים בה התרומה ללקיחה לומר שאחר שהוא מנדבת לבו קרא שם ותרם מן ממונו כפי רצונו אז יוכלו הגבאים לכופו וליקח ממנו בעל כרחו מה שתרם כבר הן בפה הן בידים לכך נאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וגו' לומר שאחר שתרם אז תקחו מאתם בזרוע אם ביני ביני נתחרט. וז"ה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה שימנו גבאים שיקחו התרומה מכל איש ואיש וקודם שיתבעו אחרים יתנו המה חלקם לקפש א"ע תחלה ואחר כך יקחו מאחרים וזה הוראת וי"ו של ויקחו. אבל מאת כל איש אשר ידבנו לבו שלבו דוה על הנתינה כי הוא איש כילי ואינו נותן מרצון טוב ויש לחוש שמא יתקוטט עם הגבאים אז תקחו אתם משה ואהרן או נשיאי ישראל כי וודאי יבושו פניהם ולא יריבו עמהם על זה. ואם ידבנו פירושו כמו ינדבנו והוא לשון נדיב לב או יהיה מוסב אשלמעלה שאמר ויקחו לי הגבאים תרומה מאת כל איש אשר ידבנו נדיבת לבו. וממילא נשמע במ"ש אח"כ תקחו את תרומתי משמע אתם בעצמכם תקחו מדבר במי שאינו נדיב לב מן הטעם שנתבאר. אמנם מדקאמר פרשת ויקהל כל נדיב לב יביאה ש"מ שכאן מדבר שלבו דוה וכואב וממנו תקחו בעל כרחו אבל מי שהוא נדיב לב הוא יביאה מעצמו ואין צריך לכופו. אבל לשון תקחו הנאמר בתרומה שלישית הבאה נדבה יש דברים אחרים בגו וזה שאם יבאו גבאים חשובים אל המתנדב בלי ספק שישא פניהם ויתנדב יותר מאלו היו באים אליו סתם בני אדם כי מטעם זה נוהגין לעשות נדבה ברבים אולי ישא פניהם. ולפי' מהרי"א שפי' כי גם השקלים אע"פ שהיו חובה מ"מ היו כמו צדקה וכופר יהיה מאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו לשון נדבה ממש ומוסב אשלמעלה ושלמטה להורות שגם שני תרומות אלו היו תלוין בנדבת לב הנותן אבל בתרומה שלישית לא הוצרך להזכיר זה כי פשיטא שהיא באה נדבה ולא חובה כי כבר נרמז זה במה שהקדים התרומה אל הקיחה. ולפי ששני תרומות הראשונות הם חובה וכופר נפש כמ"ש לכפר על נפשותיכם וכתיב כי כל הנפשות לי הנה ובחסד האל ית' הוא לוקח בקע לגלגולת תמורת נפש על כן נאמר בראשונה ויקחו לי בשניה תרומתי כי שם ה' נקרא עליהם. אבל השלישית שאינה חובה לא יחסה אל הש"י והלאה במתנדבים שנא' וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כי היא תלויה בהם וז"ש מאתם ולא מאת ה' היתה זאת חובה. והנה קרוב לשמוע טעם אחר על מה שיחס שני תרומות ראשונות אל הש"י ולא השלישית לפי שבכל מקום שיש שם גדר ענוה והכנעה בין המתנות שם תמצא עזו של הקב"ה השוכן את דכא ושפל רוח אבל בכל מקום שיש גדנוד גאוה אין הקב"ה רוצה לייחד שמו ית' שם לפיכך שני תרומות ראשונות שהיה יד כל אדם שוה בהם כי העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ואין מקום לשום אחד להתפאר על חבירו לומר תרומתי גדולה מתרומתך הנותן ייחס הש"י אליו כי בראשונה נאמר ויקחו לי לשמי כי כבר בארנו למעלה

תחלת פרשת מקץ ובפסוק בכל המקום אשר אזכיר את שמי שכל אותיות השם הגדול מורים על גדר הענוה ע"ש ובשניה אמר תרומתי. וכן הדבר הנעשה מן שני תרומות אלו דומה אל התרומה עצמה כי כשם שכולן היו שוים בה ולא הי' בה שום התנשאות לאחד על חבירו כך נעשה מתרומה ההיא האדנים כי כל האדנים היו שוים אחד כמו חבירו והיו תחתונים לכל הבנין כאסקופה הנדרסה והיו יסודות לכל הבנין כי כמוהם יהיו עושיהם כי כמו שהעושים הנדבה היה היו שוין בנתינה ולא היה לשום אחד מהם התנשאות על חבירו כך נעשו מהם אדנים אלו המורים על גדר הענוה כי הענוה היא יסוד הבנין אשר עליו כל בית ישראל נכון ונקראו בשם אדנים שיש במשמעותו לשון אדנות ושררה יען כי כל מי שעושה את עצמו כאסקופה הנדרסת מלמטה נעשה אדון מלמעלה כי כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו ועושה אותו יסוד ונושא לכל הבנין כאדנים אלו שהיו יסוד ונושא לכל הבנין וכן מלת נשיא פירושו שהוא נושא את אחרים כי כלם נשענים עליו. ומתרומה שניה הביאו קרבנות צבור שהיו ג"כ שוים בכל יום כבש אחד בבקר ושניה בין הערבים וכתיב זבחי אלהים רוח נשברה ר"ל תכלית הזבחים להביא את האדם לידי רוח נשברה. ועל כן יחסה ג"כ אליו ית' שנא' תקחו את תרומתי לפי שהתרומה והעשוי ממנה הכל מורה על גדר הענוה ע"כ אמר הקב"ה זו היא תרומתי. אבל תרומה שלישית שלא היו הכל שוין בה והיו מתחלפים בפחות ויתר כי העשיר הנותן הרבה יש לו מקום להתנשאות על העני לאמר יש לי חלק גדול בבית אלהינו יותר מן העני בהרבות מהר ומתן על כן נעשו ממנה כל כלי הקודש כמו הארון והמנורה והשלחן והמזבח ויתר הכלים ובלי ספק שהיה יתרון לקצתם על קצתם כי זר הארון הוא כנגד כתר תורה וזר המזבח כנגד כתר כהונה וזר השלחן כנגד כתר מלכות ואע"פ שכפי קדושת הכלים היה לו להקב"ה ליחס נדבה זו אליו ית' מ"מ מאחר שמצד גביית הנדבה היה שם צד גאוה והתנשאות למרבה על הממעיט ע"כ לא יחסה הקב"ה אליו. ובזה ראיתי לתרץ קושיא אחת מאחר שחשב הנדבה כסדר מדריגתן זהב וכסף ונחשת אם כן למה קא חשיב אבני שהם ואבני מלואים לבסוף כי האבנים בלי ספק הם יקרים יותר מן זהב אע"פ שנוכל לתרץ ולומר לפי שהנשיאים הביאו אבני שהם ואבני מלואים לבסוף כמו שמביא רש"י פרשת ויקהל על כן הזכיר נדבתם באחרונה מ"מ גם לפי דרכנו נוכל לומר שרצה הקב"ה להראות שאחד הממעיט ואחד המרבה הכל שוין לפניו יתברך ע"כ הזכיר החשוב לבסוף שלא יהיה תפארת העשיר על העני לומר נדבתי גדולה והכתיב מנחה ברהם. ועוד הזכיר נדבתם באחרונה לפי שרוש לבבם הביאם לידי זה שהתנדבו לבסוף לומר יתנדבו הצבור ומה שהם מחסרים אנו משלימין וכל זה דרך גאוה וגאון לומר יש לאל ידינו למלאות מה שהם מחסרים. ע"כ הזכיר נדבתם אחרונה כי כל המגביה את עצמו הקב"ה משפילו ולא עוד אלא והנשאם חסר יו"ד כתיב כי רק אות אחת מן השם הגדול חקוק בשם נשיא דהיינו היו"ד וע"י שהתנשאו בדברים לקח ה' מן שמם אות זה משמו יתברך המורה כולו על גדר הענוה כמבואר בפסוק בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך ודבר זה סוד מסודות התורה וצורת היו"ד מורה ג"כ על הענוה והקטנות :

וזאת התרומה אשר תקחו מאתם. לדעת רז"ל היתה תרומה זו לכפרה על זהב העגל ולדיעה זו נוכל לפרש שג' תרומות שנזכרו כאן הם נגד ג' עבירות שעשו במעשה העגל בשנים היו כל העובדים שוין ובג' נתחלפו בפחות ויתר ע"כ הביאו ג' תרומות ורק בשנים היו שוין. א' מה שקבלו את העגל לאלוה ויאמרו אלה אלהיך ישראל ובחטא זה היו כל העובדים שוים כי כולם קראו לעגל אלוה ואדון ע"כ הביאו תרומה ראשונה שהיו כלם שוים בה ונעשו מהם כל האדנים כי זה נגזר מלשון אדון לכפר על מה שקראו לעגל אלוה ורז"ל אמרו שאוו לאלהות הרבה ר"ל להרבה אדונים ע"כ נעשו ממנה אדנים הרבה. ב' מה שזבחו לו שנא' ויזבחו לו ובזביחה זו היו ג"כ כולם שוין ע"כ באה תרומה שניה שהיו כולם שוין בה ונעשו ממנ' קרבנות ציבור לכפר על ויזבחו לו. ג' הוא מה שנא' ויתפרקו נזמי הזהב וגו' כי עשו נדבה אל מלאכת העגל מממונם ולא היתה יד כל האדם שוה בהם כי העשיר היה נותן יותר מן העני כנגד זה באה תרומה שלישית שלא היו כלם שוין בה כי אם איש לפי עשרו נתן ומטעם זה מנה נדבת הנשיאים אבני שהם באחרונה כי אצל העגל היו ג"כ נותנים יותר מן העני וע"כ נדבתם נזכרה באחרונה דרך קנס לפי שהיה להם חלק גדול בחטא זה. וגם לפי פשוטו לא הקפיד ה' על מעלת הנדבה כ"א על מעלת הנותנים כי לפעמים יתן אדם חשוב מעט כסף מסת נדבת ידו ואיזו עשיר בליעל והיא חמס יתן אבני יקר בלי ספק שנדבת

הצדיק יותר מקובלת ע"כ מנה אבני שהם באחרונה. ומה שלא הזכיר בכולם לשון נתינה כ"א לשון קיחה לפי שכל נותן נדבה יותר הוא לוקח ממה שהוא נותן כי יוסיף ה' לו כהנה וכהנה פי שנים כפלים. וזהו דעת המדרש האומר אדם לוקח חפץ שמא יוכל ליקח בעליו עמו אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ואמר קחו אותי עמה שנא' ויקחו לי תרומה כביכול אותי אתם לוקחין ויש לדקדק מה ענין התורה אל התרומה אלא לפי שכמו שהלומד עם חבירו תורה יותר הוא מקבל ממה שנותן כמ"ש ומתלמידי יותר מכולם כך בתרומה זו יותר הוא לוקח ממה שהוא נותן וזהו שמסיק באותו מדרש בנוהג שבעולם מוכר חפץ אז המוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה נותן התורה ושמח שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו וביאור ענין זה שכל מוכר להבירו איזה דבר תורה ולומד עמו אז הוא מקבל ג"כ ממנו וכל נתינה יש בו צד לקיחה ולכך מביא ראיה מן פסוק כי לקח טוב וזה ראיה ברורה בריאה וטובה שהנתינה קרויה לקיחה כך בתרומה זו הנתינה קרויה לקיחה וע"כ הסמיך בעל מדרש זה כל דבריו על פסוק ויקחו לי תרומה:

זהב וכסף ונחושת. אע"פ שמדרש תנחומא מסיק שהיו שם י"ג דברים וכן פירש"י ובפרטן אתה מוצא ט"ו דברים ותירץ הרא"ם כי תכלת וארגמן ותולעת שני הכל מין צמר ונחשבו לאחת והחזקוני תירץ בענין אחר אבל רוב המפרשים הסכימו שהיו שם ט"ו דברים וזה מסכים למה שכתבו הרבה מפרשים שכל המשכן בנוי על תבנית ג' עולמות וכן כתב רבינו בחיי ובעקידה ובתולדות יצחק ומהרי"א כתב שגם חכמי האומות הסכימו על ציור זה וכתיב כי ביה ה' צור עולמים שכל העולמות נבראו בשם של יה ע"כ באה כל הנדבה על המשכן וכליו במספר ט"ו להורות שקיום ג' עולמות תלוי במשכן זה הבנוי על תבנית ציור זה ומורה קצת על זה אותן ט"ו מעלות שהיו מן עזרת נשים לעזרת אנשים ושנבנה ע"י שלמה שהיה דור ט"ו לאברהם וכתבו עוד המפרשים שגם האדם שנקרא עולם קטן בנוי על תבנית ציור זה ונראה שלכך נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו מבעי ליה אלא שר"ל שבאמצעות ציור זה אשר בו שוכן כבוד ה' ישכון גם בתוכם של ישראל בגופם ממש כי עיקר שכינתו שמה בעבור ציור זה העשוי מכסף וזהב כי הוא אינו כ"א האמצעי להמשיך באמצעותו כבוד ה' אל תוך בני ישראל. ובמדרש תנחומא מסיק זהב כנגד מלכות בבל שנא' אנת רישא דדהבא. וכסף כנגד מדי שנא' בו ועשרת אלפים ככר כסף וגו'. ונחשת כנגד מלכות מוקדון שהיא פחותה מכולם. עורות אלים מאדמים כנגד מלכות פיסוס כו' אמר הקב"ה אע"פ שאתם רואין ד' גליות מתגאות ובאות עליכם חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד מה כתיב בתריה שמן למאור זה מלך המשיח שנא' שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי וכתיב קומי אורי כי בא אורך מדרש זה וכיוצא בו תמהו רבים שהוציאו המקרא מפשוטו ונפקרו על ד' גליות ולי נראה שגם בעל מדרש זה סובר שהכל כפשוטו ואינן מרמזים כלל על ד' גליות אך שדעתו לפרש על מה זה הראה הקב"ה לנבוכדנצר הרשע כל ד' גליות וכי נמשלו לזהב וכסף ונחשת וברזל וכי הרשע הגון לכך שיודיעהו הש"י מה שיהיה אחריו אלא וודאי שכוונתו היתה להועלת ישראל כדי שידעו שיש בידם זכיות אשר בכחם יכלו לעמוד כנגד כל ד' גליות אלו לבלא יוכלו לכלות את ישראל כי מלכות בבל נמשל לזהב ויש לישראל כנגדם מצוה אחת שעושין בזהב והוא זהב התנופה זהב זה הוא כנגד גליות בבל לשון כנגד מורה דזהב זה מתנגד אל אותו מלכות שנמשל לזהב וכן כסף כנגד מדי וכן נחושת כנגד מוקדון וכן עורות אלים מאדמים כנגד פיסוס שהמשיל לברזל כי ממנו עושין החרב המאדים ובנין אב לכולם מה שמצינו במסכת מגלה פ"א אר"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקלי המן. ומכאן ראיה שכסף זה בא להקדים את המן דהיינו מלכות מדי כך זהב זה בא להקדים את נבוכדנצר ונחושת זה בא להקדים את מוקדון ועורות אלים מאדמים להקדים את פיסוס ובזה מדוקדק לשון כנגד הנאמר בכולם כי מצות אלו מתנגדים להם. אבל בשמן למאור לא אמר שהוא כנגד מלך המשיח כי אין כאן התנגדות אלא ענינם אחד שבזכות שמן למאור יערוך ה' נר למשיחו וכן ראיתי בתנחומא שהזכיר בכולם לשון כנגד לא כגרסת הילקוט שלא נכתב לשון כנגד במקצתם. וכן דעת בעל מדרש זה להורות באיזו זכות יש לישראל תקומה בד' גליות אלו וזה שמסיק אע"פ שאתם רואים כו':

וכן תעשו. פירש"י לדורות ואין זה מבואר במקרא וי"ל לפי שהראה הקב"ה למשה תחלה תבנית המשכן ואח"כ הראה לו תבנית כל כליו כמ"ש את תבנית המשכן ואת כל כליו וכשצוה לו על עושי המלאכה התחיל בכלים תחלה שנא' ועשו ארון וגו' ואח"כ הזכיר המשכן והיה משה נבוך בדבר אם יעשו המשכן תחלה כמראה אשר ראה בהר ואחר כך הכלים או יעשה הכלים תחלה כדרך שנזכר בציווי העשיה ע"כ נאמר וכן תעשו בוי"ו כי אילו היה אומר כן תעשו הייתי מוכרח לומר שקאי על תבנית המשכן וכליו ולא על סדר קדימה ואיחור. ומדקאמר וכן תעשו ש"מ שקודם זה הפסיק הענין וא"כ וודאי מה שנא' ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו קאי על מש"כ למעלה ועשו לי מקדש ואחר כך עשיית תבניתם כבר אמור. ומה אני מקיים וכן תעשו אלא שר"ל כסדר הזה תעשה תחלה משכן ואח"כ כליו ומה שהקדים הארון זהו סדר מעלת מדריגתן קא חשיב וסוף המעשה תחלת המחשבה כי עיקר בנין זה הוא בעבור ארון ברית ה' כי שם מקום השכינה ע"כ הקדימו ולא ידעתי מי הכניס את רש"י בדוחק זה לאמר שמשה צוה אל בצלאל לעשות כלים תחלה ואנו רואין בהפך דבריו שהרי גם בפ' כי תשא גם בפרשת ויקהל בכ"מ צוה על המשכן תחלה ואח"כ וודאי מה שהקדים כאן הארון הוא בעבור מעלתו על המשכן וכל כליו ומי לא ידע בכל זאת שכתר תורה הוא העולה על כולם:

ועשו ארון עצי שטים. במעשה המשכן וכל כליו ודיני עשייתם כבר נגלו פרטי דיניהם בתלמוד עליהם אין להוסיף וממנה אין לגרוע ולא נשאר לנו לחדש בהם דבר כ"א במה שהסכימו עליו כל המפרשים לעשות בהם רמזים על פעולת נסתרים או נגלים כי לא יתכן לומר שכל פרטים אלו היו בלא כוונה ועל דרך זה הלכו רוב מחברים לעשות בהם רמזים איש לפי שכלו זה אומר בכה וזה בכה ואפי' רש"י שכל דבריו פשוטים מ"מ במקום שמצא לדרוש קרוב לפשוטו לא הניח מלכתבו שכן בפ' ו' פי' מזבח נחושת לכפר על מצח נחושה וכן י"ב עינות מים וע' תמרים פירש כנגד י"ב שבטים וע' זקנים ע"כ לא אחשוך אני מלומר מה שהעלה מצודת שכלי להוסיף קצת על אותן רמזים שדברו בהם המפרשים בשני פרשיות אלו תרומה ותצוה. וטרם בואי לדבר בהם אומר בדרך כלל על ג' ראשי כלים אשר עליהם נעשה זר זהב והם ארון שלחן ומזבח ורז"ל אמרו שהם כנגד ג' כתרים כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות. והנה ימין וראה כי ג' כלים אלו היו חלוקים במדות האמות כי הארון היה כל אמותיו שבורות והמזבח היו כל אמותיו שלימות והשלחן היו מקצתן שבורות ומקצתן שלימות הלא דבר הוא. והקרוב אלי לומר בזה לפי שאמרו החכמים במעלות הכם למעלה ממך כי עי"ז ידמה בנפשו כי הוא חסר שלימות ולא הגיע למדריגת חבירו ויבא להתקנאות בו ויוסיף על שלימות חכמתו כי קנאת סופרים תרבה חכמה אבל בענייני העוה"ז דהיינו כל הצלחות הגופניות בעושר וכבוד יסתכל במי שהוא למטה ממנו ובסיבה זו ישמח בחלקו בראותו כי יש לו רב יותר מן הרבה אנשים וכ"ש המתפלל יתן עיניו למטה ולבו למעלה זה המתפלל על צרכי הנפש והגוף יתן לבו הרואה הרבה חכמה ודעת במי שהוא למעלה ממנו ויתפלל אל ה' להטות לבבו אל החכמה שיגיע בה למעלה השלמים שכן שלמה שאל מעם ה' כ"א שיתן לו לב שומע. ועיניו הרואות בהמדות הגוף המוחשות יתן במי שהוא למטה ממנו במדריגה ואז ישמח בחלקו ולא יבקש על ריבוי עושר שכן שלמה אמר רש ועושר אל תתן לי. וע"כ היו כל אמות הארון שבורות להורות שכל אדם ידמה בנפשו כאילו הוא חסר מן שלימות החכמה וצריך למדוד עדיין למלאת חסרונו כי כל אמה חסירה מורה על דבר חסר הצריך שימלא חסרונו כך עיקר החכמה מאין המצא ממי שחושב את עצמו לאין וחסר אבל במי שהוא חכם בעיניו הטועה בעצמו לאמר שכבר הגיע אל תכליתה כי איזהו חכם הלומד מכל אדם החושב שהוא חסר מן החכמה והוא צריך עוד להתלמד וכן בידיעת מציאת הש"י אמרו תכלית שנדעך מה שלא נדעך. וע"כ היו כל אמות הארון שבורות בארך וקומה ורוחב כנגד ג' דברים העומדים כנגד מביני החכמות והם קוצר דעת המשיג ועומק המושג ואורך ההגעות. כי הקומה היינו העומק כי עמוק הדבר מי ימצאנו והוא עומק המושג והרוחב עומד כנגד קוצר דעת המבין והאורך היינו אורך ההגעות וכמ"ש עמוקה משאול מה תדע וכתוב ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. אבל השלחן המרמז לכתר מלכות ולכל הצלחות הגשמיות אשר ישראל זוכין להם משלחן גבוה היו אמותיו קצתם שלימות כי כל משכיל ישמח בחלקו וידמה בנפשו כאילו יש לו כל ואינו חסר לנפשו מאומה שכן יעקב אמר יש לי כל אמנם קצתם היו שבורות להורות שלא ישלים האדם תאותו מכל וכל ולא יתן אל האומר כל אות נפשו אלא צריך שישבור תאותיו כי מעטם זה נזכר לשון שבירה אצל הלחם כמ"ש שברו לנו מעט אוכל בשברי לכם מטה לחם ויתבאר זה עוד בסמוך בפר' השלחן. אבל מזבח הקטורת היו כל אמותיו שלמים וכן מזבח העולה כי ענין שניהם להשלים את האדם החסר מצד מעשיו כי כל הבא לכפר על האדם משלים חסרונו כי מזבח העולה מכפר על גוף החוטא ע"י הקרבת גופות של בעלי חיים ומזבח הקטורת מכפר על הנשמה ורוח אלהים העולה היא למעלה כעשן הקטורת וע"כ היו אמות ההם שלמות ואחר הצעה קטנה נבאר בפרטות ענין המשכן וכליו:

ועשו ארון. מה שנא' בכולם ועשית וכאן נאמר ועשו אמרה התורה הכל יבואו ויתעסקו בארון כדי שיהיה לכולם חלק בתורה כי כתר תורה הפקר לכל. ד"א לפי שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים בה רמז למחזיקים ידי לומדי תורה ובהיות שלא כל אדם מוכן לת"ת ומ"מ יש צד בכל אדם שיכול להיות שיהיה חלקו בתורה כי אף אם אינו מוכן ללמוד מכל מקום יכול הוא להחזיק ידי לומדיה ונחשב לו כאילו הוא למדה כיששכר וזבולן. לכך נאמר ועשו ארון עצי שטים כי מצד היות בארון העץ המרמז על כי עץ חיים היא למחזיקים בה ע"כ הכל יכולין לעשותה לכך נאמר ועשו כי זה דבר הכל יכולין לעשותו ויכול להיות שזהו דעת ר' יוחנן שאמר במסכת יומא פרק בא לו מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו. ואחר כך אמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו בעשיית עצי שטים אמר ועשו ובצפוי הזהב אמר וצפית כי הכל יכולין להחזיק ידי לומדי התורה הרמוז בעץ אבל אין הכל יכולין לעמוד על הנגלה והנסתר שבתורה הרמוז במאמרו מבית ומחוץ תצפנו וכן אין הכל אוכל כברם כמו שיתבאר. וקרוב לומר שלכך נעשה הארון עצמו מעץ כי כל עץ עושה פרי וזהו רמז לשכר טוב אשר יש לעוסקים בתורה כמ"ש נוצר תאנה יאכל פריה וזה דבר שהכל נכספים אליו לכך נאמר ועשו ארון עצי שטים אבל ציפוי זהב מבית ומחוץ המרמז על ענג המעשה אין כל אדם פונה בזה והוא מיוחד למשה ולאנשי סגולה אשר כערכו לכך נאמר וצפית. והנה הציפוי נזכר ב"פ כדי להבדיל בית מחוץ כי מתחלה אמר וצפית אותו זהב טהור מבית. ואחר כך אמר ומחוץ תצפנו ולא הזכיר זהב טהור מחוץ אע"פ שבלי ספק היה הכל מזהב טהור מ"מ לא הזכיר זהב טהור אצל החוץ כי כל אומן דרכו להדר את הכלי מבחוץ יותר ממה שמהדרו בפנים מפני הרואים ועל כן לא הוצרך להזכיר זהב טהור כ"א אצל מבית אבל מחוץ אין אני צריך להזהירך שיהיה הציפוי ג"כ מן זהב כי ק"ו הוא מן הפנים. ולהורות מתן בלבם שכמוהם יהיו עושיהם כי כל לומדי התורה צריכין ביותר אזהרה על טהרת הלב הפנימי שאינו מלאה בלתי לה' לבדו אבל על חיצונם אינם צריכין כל כך אזהרה כי כל אדם דרכו להדר את עצמו כדי למצא חן בעיני אדם. ד"א לכך לא הזכיר זהב טהור אצל החוץ כדי שנלמוד מזה שכל מה שהאדם עושה כדי להדר עצמו בעיני אלהים הוא ודאי

וודאי טהור בההלט אבל כל מה שהוא מראה חיצונו טהור אינו פסול בההלט כי יכול להיות שהוא עושה כן מפני הרואים ולבו בל נכון עם ה'. ד"א לפי שנקיון פנימי הקב"ה מקבלו כשהוא טהור מהמחשבות אבל לטהר את עצמו מבחוץ הוא דבר קשה מאד כי מדרך בני עמנו לדון את כל אדם לכף זכות כי מי לנו גדול ממשה ויחשדו עליו דברים ותפשו במה שאין בו ואם בהרהור נפלה חן שחוט לפוגם מה יעשו אזובי קיר. ד"א מבית ומחוץ רמז לנגלה ונסתר שבתורה וידוע שהנסתר יש בו יותר טהרה וקדושה מן הנגלה על כן לא הזכיר טהור כ"א אצל מבית. והנה מקום אחד לפרש עוד מבית ומחוץ ע"ד שאמרו במסכת מ"ק רבי גזר לתלמידיו שלא ישנו בשוק כו' ומסיק שם והכתיב חכמות בחוץ תרונה אמר רבא כל העוסק בתורה בפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ ולפי זה יש יותר שלימות בתורת הבית מבתורה שבכוונת בחוץ ע"כ הזכיר זהב טהור מבית ולא הזכיר זה אצל החוץ ואולי שמטעם זה הקדים כאן בית לחוץ כי התחיל בזהב טהור מבית ומשם נלמד גם אל החוץ כך העוסק בתורה בבית משם יתפשט הדבר לראש כל חוצות. ועשית עליו זר זהב סביב ארז"ל שזה רמז לכתר תורה ובשלחן ובמזבח נאמר ועשית לו לפי שכתר כהונה ומלכות הוא לאנשים מיוחדים כי אין כהונה כ"א למי שהוא מזרע אהרן ומלכות לזרע דוד לכך נאמר לו אבל כתר תורה הפקר לכל לכך לא נאמר לו ונקט לשון זר להורות שמשתמש בכתרה של תורה דינו כזר הקרב יומת וכן כתר כהונה נאמר בה והזר הקרב יומת וכן כתר מלכות זר וכתר לזרע דוד וזר לזרים. ומה שנא' אמתים וחצי ארכו וגו' כבר אמרנו שהיו כל האמות שבורות כדי שכל אדם ידמה בנפשו כאילו הוא חסר ולא בא עד תכלית השלמות ורז"ל אמרו שהתורה נקנית בשמונה וארבעים מעלות רמז לדבר ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי יסוף תיבות עולה קנין. ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו ס"ת עולה מ"ח כאילו יאמר קנו התורה במ"ח דברים. ובזה הרמז באמות שבורות לפי שרוב הדברים שקנין התורה תלוי בהם תלוין במדת הענוה כי הוא יסוד ומקור לכל אותן מ"ח דברים וכן האמות שבורות מורים על לב נשבר ונדכה והוא עניו ושפל בכך. ויכול להיות שמטעם זה גזר רבי שלא ישנו בשוק כו' כדי שלא ירגילו את עצמם ללמוד מחמת יוהרא כדי להתהדר בפני הרואים כמנהג דורנו שרוב הלומדים דרכם להתפאר ולמען הרבות הריפתא ופלפולא ברבים. ועשית בדי עצי שטים הם נושאי הארון כי בהם אחוז הארון והיה לו לומר ועשית בדים אלא שבכפי הרמז ירמוז לנו"ן גברי הקורין בתורה בשבת בב' וה' זה"ש ולפית אותם זהב היינו יום ז' ויום ה' ויום ב' דוגמא לזה פירשו בעוללות אפרים מאמר רז"ל בקלב אחד שהיה לו שלחן של זהב מבלוי שסה עשר בכ"א ש' ולא יסורו הבדים כי ברית כרותה אמר ה' לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' וכמ"ש לא ימוש ספר התורה מפיך. ועשית כפורת כסוי מלמעלה רמז שצריך לכסות סודות התורה שלא לגלותם ברבים כי דברים שכסה עתיק יומין אל תגלה אותם וכמ"ש ונאמן רוח מכסה דבר וכתיב כבוד אלהים הסתר דבר. ושני כרובים בדמות מלאכים שנקראו כרובים ובדמות ילדים קטנים להורות שאם הרב דומה למלאך ה' צבאות והוא נקי מן ההבל כתינוק בן שנה אז יבקשו תורה מפיהו וצריך להיות נקי מאלהים ואדם כי לאלה ידי שמים היו הכרובים פורשים כנפים למעלה ולאלה ידי הבריות היו פניהם איש אל אחיו המורה גם אל השלום הניתן לאוהבי התורה והיו יחדיו תואמים בשלום וריעות. אל הכפורת יהיו פני הכרובים שכל מגמת פניהם יהיה אל התורה שבארון לא כאותן אשר המה חכמים בעיניהם ודורשים לכבוד עצמם ולא לכבוד התורה. וגוועדתי לך שמה כי אין להקב"ה בעולמו כ"א ד' אמות של הלכה ובמקום שהשלום מצוי שם אין לומדין לקטטר. ומשם היה הקול נכנס אל אהל מועד כמו שפירש"י לפי שהארון נושא לכל הכלים המקודשים ועל ידו יחול השפע האלהי על כולם וכבר אמרו שהיה הארון נושא את נושאיו והוא כדמות רמז למחזיקים בידי לומדי התורה נראין נשואות והם נושאות מן לומדי התורה:

ועשית שלחן עצי שטים. הסכימו רוב המפרשים לומר שהשלחן כנגד כתר מלכות והשלחן של מלכים רמז לדבר שלחן עצי שטים ר"ת עולה למספר שלשים כי יו"ד נבלעת או תצרף גם וין של ועשית וארבע תיבות אלו רמז למלכות שנקנית בשלשים מעלות וזה כולל כל ההצלחה האנושית לאשר הנן אותו אלהים בה כי מן שלחן גבוה זה יוצא השפע ושבע רצון לכל העולם התחתון. אמתים ארכו ואמה רחבו בלימות ולא שבורות כי יתרון ארץ בכל היא וכל טובות העוה"ז יש להם סוף וקצבה באורך ורוחב כמ"ש קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. ולמעלה כתבנו שזה רמז למדת הצדיקים השמחים בחלקם ואינן חסרים לנפשם מאומה ובכל מה שהאכילם הקב"ה משלחנו בין רב בין מעט דומה להם כי יש להם כל כמבואר למעלה פרשת ויצא יש לי כל על כן היו אמות השלחן שלימות לארכה ולרחבה אך במקום הקומה כתיב ואמה וחצי קומתו רמז שלא יגבה לבו ולא ירום לבבו למעלה בעבור עושרו כי האמה השבורה בקומה רמז לשיהיה לו לב נשבר על כל פנים שלא יתקומם בעבור כי רב חילו. ורמז עוד שהאוכל משלחן גבוה לא ימלא רסו בשעו ותאוותו אלא יסבור התאותיו ולא ישלים אל החומר כל מאויו כי הצדיק אינו אוכל כי אם לשבוע נפשו והמותר יתרים ומטעם זה נזכר לשון שבירה אצל הלחם שברו לנו מעט אוכל בשברי לכם משנה לחם וזה טוב לאדם כן מצד הרפואה שלא ימלא האצטומכא מאכל כאשר יוכל שאת כי דבר זה מזיק אל העיכול אלא יחסר כמו שליש מכדי שבעו וזה יסוד לכל בריאות. והאדם כן מצד מצות ה' כי אין טוב לאדם כי אם למעט בכל היכולת בתענוגות בני האדם כדי שלא ימשוך אחריהם ויתבטל מעסק התורה כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל. וצפית אותו זהב טהור דבינו בשני עשה רמז ממלא זהב על ברכת המזון ז' היינו ברכה הזן ה' ברכת הארץ ב' ברכת בונה. ועשית לו זר זהב סביב בכל מה שיזמין לו ה' לאכול

מסלחן גבוה ידמה בנפשו כאלו הוא מלך בעטרה שעטרה לו מה המסתפקות וכן ארז"ל ואל תתאוה כו'. ועשית לו מסגרת שיסגור בעד התאוה שלא יהיה לו פתח פתוח אליהם אלא יסגור בעדם ויתן להם קצבה. ועשית זר זהב למסגרתו סביב כי הסוגר בעד תאותו הרי הוא כן מורין ותלך לאפוקי הפורץ גדרו לעולם הוא עני בדעתו. ונקט לשון זר זהב נעשה לו זר וכתר לא זכה נעשה זר ונכרי כי יעזוב לאחרים חילו. ועשית לו ד' טבעות זהב כדי שיזכור כי הגלות העה"ז הם גלגל החוזר בעולם כטבעת העגול זה ועל"י זכירה זו יפרנס משלחנו לעניים ולעמת זה יזכור גודל השכר לעה"ב שאין לו סוף כטבעת זה העגול שאין לו סוף. ואמר לעומת המסגרת תהיין הטבעות כי הסוגר בעד תאותיו ויש קץ לכל עמלו ומסתפק במה שחננו ה' הוא הזוכר כי גלגל הוא שחוזר בעולם וחונן דלים והוא המצפה אל רוב טוב הצפון לצדיקים לעה"ב שאין לו תחלה וסוף אבל מי שאינו סוגר בעד תאותו ואין קץ לכל עמלו ועינו לא תשבענה לעולם אינו מקוה אל שכר העה"ב ולעולם אינו נותן מלחמו לדל כנודע מדרך רב בני עמנו. וזה הטעם גם בטבעות של הארון כי על ידי התורה שבארון יזכה לטחול של צדיקים בגן עדן כמחול עגול זה שאין לו סוף ודומה לטבעות ומטעם זה היו הטבעות עגולים ולא מרובעים. וכתיב כאן לבתים לבדים אע"פ שגם טבעות של הארון היו בתים לבדים מ"מ לא נאמר שם לשון זה כי אם בשלחן לפי שבשלחן בא הרמז שעניים ומרודים יביא בית ואלו בתים לבדים אל העניים שנקראו בדים כי בד בבד לשון יחידי וכן כל עני שוכן לבדו ואחים מתרחקים ממנו כ"ש אף כי מרעהו רחקו ממנו סימן לדבר לבדים אותיות בדלים וכיון שבהם בדים אלו הם נושאי השלחן כך העניים הם נושאי שלחן של העשירים כי בזכותם יערוך לו ה' שלחן ותחת שלחנו ימלא דשן בזכות שהוא מפרנס את העניים. ועשית קערותיו וגו' ומנקיותיו אתם כל כלי השלחן במנקיות להורות שהוא יתפרנס בנקיות לא מן הגזל וכן יתן משלחנו לעניים בדרך נקיה לא דרך בזיון וכתיב ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד כי מן השמים יתן לו לחמו הם"י בפנים מאירות ולא יחסר לחמו זה"ש לפני תמיד כי הלחם שאדם אוכל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות ולבלא כמו שביארנו פרשת ויהי על פסיק בבוקר יאכל עד וסיו י"ב חלות המערכה תחת כנגד י"ב מזלות אשר ו' מהם משרתים ביום וששה בלילה כי על ידם בא השפע לעולם משבה ראשונה יום' וכל מה שהאדם שיאכל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות על ידי המזלות המשמשים ביום ומה שהוא שואל שלא כהוגן ניתן לו בפנים חשוכות ע"י המזלות המשמשים בלילה. וכן בלחמו של אהרן זוכה משלחן גבוה החזה שיש בה י"ב לצלעות ששה מימין וששה משמאל ובאוי ליתא סימן לפנים מאירות והשמאל לפנים חשוכות וזה"ש לחם הפנים לפני תמיד כדרך שהלחם פונה פניו אלי כך אני אליו כן מאירות כן חשוכות. כל אלה דברי על צד הרמז יען כי ראיתי ברוב המפרשים הנגשים לבאר פשטי המקראות ואין דרכם לדבר מענין רמזים מ"מ בפ' זו עשו רמזים אף לפי שכלו ע"כ מלאני לבי לעשות ג"כ רמזים להתמר אולי ימצאו העירים בבמחנה העברים ויקחו מוסר:

ועשית מנורת זהב טהור. פירש"י שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב"ה השלך ככר זהב לתוך האור והיא נעשית מאליה לכך נאמר תיעשה המנורה ולא כתיב תעשה ולבסוף נאמר ככר זהב יעשה אותה לא פי' מי יעשה אותה אלא הככר עצמו יעשה אותה דהיינו מאליה. ויש ענין קשוי זה שפי' שנעשית מתחיכה אחת ע"כ היה צריך במלאכה זו עזר אלהי והיא דומה כאילו נעשית מאליה כי לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה. ועל צד הרמז ג"כ שג' פרשיות סמוכים אלו ארון שלחן מנורה כוללים כל הצלחות האדם בעה"ז ובעה"ב. כי הארון נזכר תחלה לפי שהוא מדריך את האדם לבא לידי שלימות כי במה יזכה נער ארחו ויקח שם ויפיק מבני אדם ובאמת דחיי בעה"ז ובעוה"ב כ"א ע"י זאת התורה אשר אורך ימים בימינה לעולם שבולו ארוך עושר וכבוד בשמאלה בעה"ז. והנה בפרשת הארון לא נזכר כ"א עלם המעשה אשר יעשה האדם אבל לא נזכר שם סוף השלום גמול ומטעם זה תמצא בפרשת הארון כל אותיות מן אלפ"א בי"ת חוץ מן גימ"ל ויש בזה רמז שלא ילמוד תורה לשם השלום גמול אלא תורה אמת יהיה בפיו שאינו מצפה לתשלום גמול כמ"ש אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס כו' ולכך אין גימ"ל שסחרי ארז"ל בכר מגוס מגוס וא"כ המעשה עלמו גמולו ואינו רשאי לצפות על גמול אחר והרי כאלו נכתב שם גימל כי המעשה של המצוה הוא גמולו. אבל מ"מ אע"פ שהוא לא יצפה אל השלום גמול אחר מ"מ סוף הכבוד לבוא והקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה בעה"ז ובעה"ב ע"כ הזכיר מיד אחר מעשה הארון שני הגמולים כסדר סוייהן. הגמול הראשון הנה בא רמוז במצות השלחן וכל כליו כי ממנו יוצא השפע לכל העולם וכולם זוכין מן שלחן גבוה והדע כי גם המזבח נקרא שלחן גבוה כמו שאמרו בגמרא בכמה מקומות על קרבנות של מזבח שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם וכזה מיושב מה שאמרו בנבואת יחזקאל פתח במזבח סנה וסיים בשלחן שנא' זה השלחן אשר לפני ה' כי המזבח שלחנו של מקום ב"ה וכמ"ש ברכות דרשו זה על שלחנו של אדם אשר ממנו הוא מאכיל לעניים והוא מכפר כמו המזבח ומה שכתבנו הוא קרוב לפשוטו שהמזבח שלחן גבוה. והשלחן של זהב הוא שלחנו של כל באי עולם כולם כי אוכלים זכות לחם הפנים שנותנים לכהנים דכך לדקם כמ"ש והיתה לאהרן ולבניו וגו' ואולי בעבור זה נתקלו לו' חלות המערכה תחת כי הנותן פרוסה לעני ארז"ל שמתברך כו' ברכות. ואחר מעשה השלחן הזכיר מעשה המנורה כי בזכות המנורה יזכה אל שכר הרוחני לעה"ב וע"כ אמרו שהיתה המנורה נעשית מאליה וכן בהדלקתה אמרו בצריך שידליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה הלא דבר הוא. והנה קרוב לשמוע שזכותה גורם להעלות נר הנפש בנשמת אדם וע"כ אמר הקב"ה לישראל אם אתם מדליקים נרות אלו לפני אני אציל להם

להם נרי בידך ונרך בידי אם תשמור נרי שבידך להעלות נר תמיד על המנורה הטהורה גם אני אשמור נר אלהים נשמת אדם שבידי ותהיה עליית הנשמה מאליה כעליית נרות שללו כי כבר מצינו טעמים רבים למה העלימה התורה יעוד השכר הנפשי לעה"ב ובפרשת בחוקותי נזכיר בע"ה כל הטעמים אשר הסכימו עליהם חכמי התורה ושם אתנו טעם של רבינו בחיי הזקן והראב"ע יהסכים הרמב"ן על ידם לאמר שכל היעודים שבתורה הם למעלה מן הטבע כי אין זה דבר טבעי שירדו גשמים בזמן שעושין המצות ויכלה הגשם מן הארץ כשאין עושין רצונו של מקום ב"ה. אמנם מה שתעלה הנפש למקום חוצבה זהו דבר טבעי אל הנשמה ואין זה בדרך פלא אם לא ימנעוה העונות מלעלות אז תעלה מאליה כמו שיסוד הרוח והאש עולה למעלה מאליו אם אין לו איזו מונע כך רוח בני האדם העולה היא למעלה מאליה אם לא יעכבו עליה העונות. ע"כ באו במנורה שני עניינים אלו שהמנורה נעשית מאליה והשלהבת עולה מאליו להורות שבזכות מצוה זו יזכו להעלאת הנפש מאליה. לכך נאמר ושם את המנורה נוכח השלחן כי הצדיקים זוכין לשתי שולחנות. והיה השלחן בצפון ומנורה בדרום כי מצפון זהב יאתה הכולל הצלחות העה"ז באורך ימים בימינה לעולם שכולו ארוך ע"כ היתה המנורה בימין וכן שמכם דוד באומרו תערוך לפני שלחן נגד צוררי. ואח"כ אמר דשנת בשמן ראשי כנגד שמן המנורה כי השמן הוא העולה על כל המשקים ע"כ ראוי ליחסו אל רוח בני אדם העולה בראש. וראיה לזה שפסוק זה מדבר בשכר העולם הבא שהרי רז"ל אמרו במסכת יומא פ"א כוסי רויה ש"מ דכסא דדוד לעתיד לבוא מחזיק רכ"א לוגין כמספר רויה ומאי קמ"ל בזה. אלא וודאי שר"ל שכל עיקר שכרו לעולם שכולו ארוך ע"כ לקחו ראיה מן המספר רכ"א אותיות ארך. גם אנו נביא ראיה ע"ז משפרשי מעשי המנורה שהיתה בת שבע קנים ועל דרך שמסיק בויקרא רבה תודיעני ארח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח אל תקרי שובע אלא שבע אלו ז' כתות של צדיקים שפניהם דומים לחמה ולבנה ולרקיע ולכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורות כו' הזכיר ז' מיני אורה הצוקים במדרגתם כנגד ז' קני המנורה לפי שכל הצדיקים מקבלים האורה מן זיו שכינתו ית' כמו ז' קני מנורה אלו שכולם היו פונים אל מול פני המנורה וזה כי ו' קנים שמימין ומשמאל היו פונין מול נר האמצעי ונר האמצעי היה מונח מול קדשי קדשים מקום שהשכינה שרויה וא"כ כל הקנים פונין מול זיו שכינתו ית' הנקרא פני המנורה כי באור פניו ית' יושפע האורה על כל ז' כתות כמ"ש כי ימינך וזרועך ואור פניך וגו' רמז למנורה שבימין וכן בפסוק שובע שמחות את פניך אמר נעימות בימינך נצח רמז למנורה שבימין וקרא להקב"ה אור פניך וכאן אמר שובע שמחות את פניך ש"מ שהקב"ה נקרא פני המנורה לכך נאמר מול פני המנורה יאירו ז' הנרות ולא אמר ו' הנרות אלא ברמז להקב"ה שנקרא פני המנורה הן בבית מנורה זו שדומה כאלו פונין אל מקום השכינה הן כפי הרמז בז' כתות אלו פונין מול אור פניו ית' וזה רמז נכון ויקר. ואולי מטעם זה נתקשה משה במעשה המנורה כי השכר הרוחני לעה"ב קשה על שכל אנושי לציירו כי עין לא ראתה אלהים זולתך עד שהראה לו הקב"ה באצבע שנא' וזה מעשה המנורה כי בציור של שתם מנורה זו הראה לו אות על השכר האחרון דוגמת מעשה המנורה אשר רשפיה רשפי אש שלהבת יה עולה מאליה כדרך שנתבאר. ובמנורה גביעים כפתורים ופרחים. גביעים היינו כוסי רויה שדרשו על שכר הרוחני. וכפתור פי' רבינו בחיי שהכפתור העגול רמז לתענוג זיו השכינה שאין לו סוף ככפתור עגול זה שאין לו סוף. ופרחים על שם צדיק כתמר יפרח. וקומתה י"ח טפחים רמז לח"י עלמא והמשכיל ישמע ויוסיף לקח כי הענין ברור ונכון שהשלחן והמנורה כוללים שני ההצלחות. ומדהזכיר נוכח השלחן נוכל לפרש שכל נוכחיות עניינו התנגדות וזה ידוע שכל המרבה לאכול משכרו בעה"ז משלחן גבוה מנכין לו מזכיותיו לעה"ב כדאיתא בגמ' מאן קדיש וספי ואכיל כו' וכן בענין כרעא דדהבא כו' וא"כ השלחן נוכח המנורה כי כל מצליח בעה"ז יותר מן ההכרחי ידל לעה"ב וע"כ מאסו כל הצדיקים בהצלחות העה"ז ולא בקשו דבר ממנו כ"א המוכרחות ובזה קבלו חלקם ברב טוב הצפון לצדיקים לעו"ה:

ואת המשכן תעשה עשר יריעות. היה לו לומר ועשית משכן כדרך שאמר ועשית שלחן ועשית מנורת זהב. לפי שהמשכן הוא על שם ושכנתי בתוכם ע"כ אין נכון לומר לשון עשיה על שכינתו יתברך כי דבר זה אין לייחס בלתי לה' לבדו שנא' ונתתי משכני בתוככם ולא רצה להזכיר לשון עשיה כ"א על עשר יריעות ולא על משכני ית' וכך פירושו ואת המשכן שכבר אמרתי ושכנתי בתוככם הוא ע"י שתעשה עשר יריעות וגו'. ואולם על תבנית עשייתו הסכימו כל המפרשים שהיה בנוי על תבנית ג' עולמות להורות שהעולם קיים על יסוד בנין זה וע"כ נעשה מן עשר יריעות כנגד העולמות בכללם שנבראו בי' מאמרות וכולם היו תלוין עד יום ו' בסיון על מנת שיקבלו ישראל עשרת הדברות ושל בריאת עולם נקראו מאמרות כי כל אמירה ל' רכה וכן כל מעשה בראשית בצביונם נבראו בגזרות אשר בחרו להם בלא כפיה אבל הדברות דבר אתנו אדוני השמים והארץ קבות לאמר אם תקבלו התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם וז"ש קול ה' בכח כי כפה אותם בכח על קבלת התורה ע"כ היה אורך היריעה האחת שמונה ועשרים באמה כמספר כח וכמ"ש כח מעשיו הגיד לעמו כי הלוחות מעשה אלהים המה והגיד להם קשים כגידין אלו העונשים כפירש"י והיינו כח. והיו היריעות ה' מול ה' כנגד עשרת הדברות שהיו ה' דברות מול ה' והנה חמשה דברות ראשונות הן בין אדם למקום ב"ה וה' דברות המרוגות בין אדם לחבירו פי' בעל הטורים ג"כ שהיו כנגד י' דברות ה' מול ה'. וג' קרסים כנגד נ' שערי בינה והני מוסיף נופך משלי לומר כי על ידם יוכל האדם להתחבר לעליונים לפי שכולם נמסרו למשה חסר אחת שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים משמע שאם היה שלם בכולם לא היה חסר מאלהים ולרמז ע"ז נאמר נ' ללאות תעשה וגו' ועשית נ' קרסי זהב וגו' והיה המשכן אחד כי ע"י מספר חמשים יהיו העליונים והתחתונים לאחדים כי אותן ה' יריעות שהם כנגד דברות ראשונות יש בהם רמז אל העליונים היושבים ראשונה במלכות שמים ואותן ה' יריעות שכנגד דברות אחרונות הם כנגד התחתונים ומספר נ' מצרפת כאמור. ותבין ותשכיל כי הפרוכת שהיה מבדיל בין הקודש ובין קודש הקדשים היה נתון תחת הקרסים שנא' ונתת את הפרוכת תחת הקרסים והטעם לפי שהפרוכת והקרסים מורים על ענין אחד כי הפרוכת היה מבדיל בין המקום המיוחד לשכינתו ית' הנקרא קדש קדשים ובין העולם אשר שם היו הכלים הקדושים המורים על הצלחות של בני האדם כי המנורה גבהה י"ח טפחים כקומת אדם בינוני והשלחן הוא המקום אשר משם יזונו וכדי שלא תאמר שבשום אופן אין מקום שידבק האדם בה' אלהיו ע"כ באו קרסים אלו במקום ההוא לחברם להורות שע"י שישכיל האדם בנ' שערי בינה ידבק האדם באלהיו ומכאן תלמוד ג"כ שהחמשה יריעות שהיו מכסים הקודש קדשים הם כנגד ה' דברות ראשונות כי הם לכבוד המקום ב"ה. וה' היריעות שהיו מכסים האהל מועד הם כנגד ה' דברות אחרונות השייכים לבריות לבד וצירוף החמשים קרסים מורה שמספר נ' מצרפם ואלו דברים ברורים ועתיקים ונכונים. והנה מקום אתי לפרש ה' מול ה' כנגד מה שאמרו ז"ל במסכ' ברכות הני ה' ברכי נפשי אמר דוד כנגד הנשמה שנמשלה בה' דברים אל השי"ת וחבורם ודבוקם ע"י נ' שערי בינה כאמור. והנם ימין וראה כי כל מה שברא הקב"ה יש בכולם איזו אמצעי המחבר שני הקצוות והסכימו כל המפרשים לומר שהאדם מצד היות בו חלק אלוה ממעל מחו' אל הגוף הנה הוא האמצעי המצרף עליונים ותחתונים ועושה שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה לבלתי היות בהם התנגדות וכשם שהאדם אמצעי כך יצירתו של אדם ממקום שנא' בו מזבח אדמה תעשה לי כי בית המקדש ג"כ מרכז העולם והמקום המצרף עליונים ותחתונים כי שם עשה לו הקב"ה מדור בתחתונים כמראה אשר הראה ה' ליעקב בסולם שהי' מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ואמצע שפיעו כנגד בהמ"ק כי היה הסולם מחבר ארץ לשמים ע"י המקדש שבאמצע כי המקום ההוא המיוחד להיות מדור לעליונים ותחתונים הוא האמצעי המצופה וע"כ מצינו בבנין זה המקודש ענינים שמצרפים הקצוות והוא הדבר אשר דברנו שנ' קרסים היו מחברים היריעות אשר היו חמש מהם נתונים על קודש קדשים חלק העליונים. וחמש מהם נתונים על הקודש שיש בו חלק התחתונים והקרסים מצרפים אותם וז"ש רז"ל נראים הקרסים במשכן ככוכבים ברקיע כי הכוכבים הם העולם האמצעי שבין העולם העליון לבין העולם התחתון וכמו שהכוכבים אמצעים ויש גם בהם חלק מן הצירוף לצרף עליונים לתחתונים כך הקרסים שבמשכן באו על כוונה זו ונאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ומצדיקי הרבים הם צדיקים יסודי העולם המטילים שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה דהיינו רבים כי הם האמצעים ככוכבים אתו לאפוקי מי שאינו עוסק בתורה אין בו חלק מן העליונים כלל והיינו האמצעי לפיכך אינו בכלל ומצדיקי הרבים כי הלשון מצדיקי יאמר על המבטל ההתנגדות שבין שני הקצוות. ומטעם זה נעשה כאן עוד גם אחר מורה על ענין זה והוא הבריח התיכון שהיה מבריח מן הקצה אל הקצה ואוחז בשני הקצוות ומחברם ולמה דווקא בריח התיכון אלא וודאי כדי שנלמד מזה שכל תיכון והאמצעי מחבר הקצוות כמו המקדש והצדיק והכוכבים כאמור ובמדרש אמרו שיעקב הביא עמו הבריח התיכון למצרים כו' ואולי למד זה ממראה הסולם כמבואר למעלה. ועוד שהמקדש עומד באמצע העולם ושותה השפע לכל העולם מן הקצה אל הקצה על כן נעשה בו גם זה בבריח התיכון:

ועשית את הקרשים למשכן וגו'. הקרשים בה"א הידיעה היינו אותן ארזים שנטע להם יעקב במצרים סימן לדבר הקרשי"ם למשכ"ן עולה למספר יעק"ב אבינ"ו נט"ע לה"ם ארזי"ם במצרי"ם כי מספר שניהם התרנ"ה כי אמר יעקב להקב"ה במה תתרצה על מעשה העגל והשיב לו הקב"ה בעצי שטים וכן איתא במדרש עצי שטים לכפר על שטות מעשה העגל ונראה להם לכפרה לפני ה' וכן מסיק בתנחומא. ובמסכת יומא דרשו מ"ש עצי שטים עומדים שעומדים לעולם אך כפי הפשט שיעקב הכין אותם לעבודת בית אלהינו יכול לומר שלכך אמר עומדים לומר שיקחו מאותן עצי שטים העומדים מוכנים לכך כי זהו משמעות לשון עומדים בהרבה מקומות בדבר המוכן ועומד לכך ובא הרמז בארזים אלו לפי שנא' צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה ומאחר שגוף הצדיק נמשל לארז זה ע"כ השכין הש"י שכינתו תוך מחיצת עצי ארזים ללמוד בק"ו שהוא שוכן גם בתוך בני ישראל שנמשלו כארזים עלי מים וכמ"ש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם לומר שעיקר השכינה בעבור ישראל. ובעל הטורים פי' מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמרות כהונה ולויה ומה ענינם אל הקרשים אם לא לפי שהצדיק נמשל לארז כאמור. ועוד כתב ר"י בעל הטורים שבפרשה מצינו כ"ד פעמים שטים כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים וטעמו של דבר שכ"מ שתמצא גדר ערוה שם תמצא קדושה ויען כי בשטים היו פרוצים בעריות ולא זכרו בקדושה כ"ד שטים אלו על כן נפלו כ"ד אלף ובפרשת בלק בע"ה יתבאר טעם יקר על מספר כ"ד אלף בפסוק והנכי אקרא כה יבוקש ממקומו:

ועשית פרוכת תכלת וגו'. בשלשה דברים גדל פרוכת זה המבדיל בין קודש לקודש קדשים מן המסך המבדיל בין אהל מועד לחצר המשכן כי הפרוכת היה מעשה חשב כרובים והמסך היה מעשה רוקם. הפרוכת היה על ד' עמודים והמסך על חמשה עמודים. הפרוכת היה על אדני כסף והמסך על אדני נחושת. לפי שבית קדש קדשים לא היה הכהן רשאי ליכנס שם כי אם ביום כיפורים שבו נמשלו ישראל למה"ש שנקראו כרובים כי בעצם היום ההוא החומר מעוטה וכאלו איננו ולא נשאר בו כי אם הכח השכלי המחשבי שנקרא מעשה חשב ע"כ היה הפרוכת ההוא מעשה חשב כרובים כדי שברואה בפרוכת זה ישכיל ויבין שאין לו רשות להכנס שמה כי אם בזמן שהוא דומה לכרובים מעשה חשב וכן נקרא המסך

נגד

גבים הבדים כדרך הכ"ג ב"יכ שהיה לבוש בדים ובגדי לבן ועל כן היה על אדני כסף כי כל כסף לבן מורה על המחילה של י"כ שהחטאים כשלג ילבינו ואז היה הכהן משמש בד' בגדי לבן האמורים בפרשת אחרי מות ודבר זה קרוב לשמוע שדמיון הפרוכת ותוארו מורה על מה שהוא מבדיל כי הרואה בו מבין מתוך רמזו על מה הוא מורה . אבל המסך של המשכן מפסיק בין מקום המזבח המכפר על כל חטא ועון הנעשה ע"י חמש חושים ומקור החטא מן הנחש הקדמוני ובין ההיכל מקום הקדש ע"כ היה המסך על ה' עמודים ואדניהם נחושת ומעשה רוקם כנגד יצירת האדם כמ"ש רקמתי בתחתיות ארץ הרי ג' סיבות אל החטא האחת מצד החומר המרוקם בתחתיות ארץ . שניה מצד עצת הנחש . שלישית מצד התחלפות פעולת ה' חושים ע"כ היה צורת הפרוכת שכנגד המזבח מעשה רוקם ועל ה' עמודים ואדניהם נחושת והמסתכל בצורת המסך יבין וידע שמצד החטא לא ניתן רשות לכל אדם להסתכל אל מקום הקדש כד"א עונותיכם היו מבדילים וגו' ומהרי"א פירש בענין אחר על צד הרמז ורחוק מפשוטו :

ועשית את המזבח עצי שטים . בתנחומא מסיק הם עשו שטות והכעיסוני בעגל יבואו עצי שטים ויכפרו על שטותן וזה כי כל חוטא נכנס בו רוח שטות כי מטעם זה שלמה מכנה את הרשעים בכסילים וע"כ נאמר במזבח נבוב לוחות תעשה אותו כי כל מי שהוא בלא דעת ותבונה נקרא איש נבוב שנא' ואיש נבוב ילבב פירש"י שם בכל מי שהוא חלול ונבוב בלא דעת ותבונה צריך שיקח לו לב לשוב בתשובה . וג' אמות קומתו כקומת אדם בינוני וה' אמות אורך וה' רוחב הרי י' כנגד י' דברים הבאים מן הב ואם בבר ודם וגידין כו' המגויין במס' נדה ועל ידם יהיה כל החטא וכל עון והוא מחלית השקל י' גרה . ועשית קרנותיו לכפר על החוטא שנמשל לאיל בעל קרנים מנגח כלפי מעלה כמ"ש ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם כמבואר למעלה פ' וירא בפסוק והנה איל אחר נאחז . וצפית אותו נחושת פירש"י לכפר על עזות מצח שנא' ומצחך נחושה וזה מסכים לדברינו כי כל קרן הוא במצח . ועשית לו מכבר מעשה רשת נחושת כי היצה"ר פורש רשת ללכדו במצודתו ורשת של המזבח מוציא מרשת יצרו . ומצינו שהיו במזבח מעשה נסים שהיה ניצול מן האש שהרי היה האש דולק בו ביום ובלילה ולא נשרף באש ולא נתך נחושתו . והיה ניצול ממים כי לא כבו הגשמים האש של עצי המערכה . והיה ניצול מן הרוח כי לא נצחה הרוח את עמוד העשן . והיה המזבח חלול ומלא אדמה או מזבח אבנים אשר לא הניף עליו החרב . וכל זה רמז לאדם שע"י המזבח האדם ניצול ואינו מקבל נזק בכל ד' יסודות שבו . כמ"ש באני באש ובמים ותוציאנו לרויה אבא ביתך בעולות כי כמו במזבח העולה ניצול מן אש ומים כך ינצל האדם מהם על ידו . וכן המזבח מצילו מן כל ד' מיתות בית דין מסקילה באבנים ינצל ע"י מזבח אבנים משריפה אם ינצל על ידי אש המזבח אשר תוקד בו . מן הרג בחרב ינצל ע"י המזבח שנא' בו ולא הניף עליהם ברזל וגו' . מן חנק ינצל על דרך אחז"ל אע"פ שבטלו ד' מיתות בית דין מ"מ דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו' נמצא כשם שהמזבח ניצול משטף מי גשמים כך החוטא לשטף מים רבים אליו לא יגיעו :

הפטרת תרומה במלכים א' סימן ה'

ויהוה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלם בין
חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם: ויעל המלך
שלמה מס מכל ישראל ויהי המס שלשים אלף איש:
וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש חליפות חדש יהיו
בלבנון שנים חדשים בביתו ואדנירם על המס: ויהי
לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חצב בהר: לבד
משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה שלשת אלפים
ושלש מאות הרדים בעם העשים במלאכה: ויצו המלך
ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית:
ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו העצים והאבנים
לבנות הבית: ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת
בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא
החדש השני למלך שלמה על ישראל ויבן הבית ליהוה:
והבית אשר בנה המלך שלמה ליהוה ששים אמה ארכו
ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו: והאולם על פני היכל
הבית עשרים אמה ארכו על פני רחב הבית עשר באמה
רחבו על פני הבית: ויעש לבית חלוני שקפים אטמים:
ויבן על קיר הבית יציע (יצוע כ׳) סביב את קירות הבית סביב
להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב: היציע (היצוע כ׳) התחתנה
חמש באמה רחבה והתיכנה שש באמה רחבה והשלישית
שבע באמה רחבה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה
לבלתי אחז בקירות הבית: והבית בהבנתו אבן שלמה מסע
נבנה ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו:
פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית ובלולים יעלו
על התיכנה ומן התיכנה אל השלשים: ויבן את הבית
ויכלהו ויספן את הבית גבים ושדרת בארזים: ויבן את
היציע (היצוע כ׳) על כל הבית חמש אמות קומתו ויאחז את
הבית בעצי ארזים: ויהי דבר יהוה אל שלמה לאמר:
הבית הזה אשר אתה בנה אם תלך בחקתי ואת משפטי
תעשה ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקמתי את
דברי אתך אשר דברתי אל דוד אביך: ושכנתי בתוך בני
ישראל ולא אעזב את עמי ישראל:

פירוש

סבל . כמו משא ; הנצבים . הנוגבים ; ויסעו . לשון עקירה ; יקרות . כבדות ; גזית . נפסלות ; ויפסלו . כורים ; והגבלים . אומה בשמה גבל ; זיו . הוא אייר ; שקופים . שהחלון מבחוץ ;

המלות

אטומים . שהחלון מבפנים ; יציע . הדר ; התיכונה . האמצעית ; מסע . כמו שהסיעו מן ההר ; ומקבות . פטיש ; ויספון . לשון כסוי . גבים . שהי הקורות היו ; ויאחזו . כמו ויספון ;

רשי פרשת תצוה אבן עזרא

כ ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך

כ׳ ואת תפקיד ית בני ישראל ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא

(כ) ואתה תצוה. זך בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית

לדעת אמת אם לבבך יאוה : ראה כל גויה לנכבד בנוה : ואורים ותומים וסודם אחוה : בסתר בסדר ואתה תצוה : (כ) ואתה תצוה . אזכיר בתחלה טעם לדבק

ו׳ רפין כ׳ קמץ וחכרו

ואתה הצוה ב׳ דסמיכי וסי׳ ואתה תצוה את בני ישראל . ואתה תצוה את הכהנים דיהושע ; ויקחו ו׳ רפין וסימן נמסר פרשת בא :

תולדות אהרן ואתה תצוה . מגלה כט ל׳ : ויקחו אליך . ברכות נז מנחות פו:

בעל הטורים ואתה תצוה . לא הזכיר משה בזה הסדר מה שאין כאן בכל החומש משעה שנולד משה אין סדר שלא הזכיר בו ובפעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת וקללת חכם אפילו על תנאי באה ונתקיימה בזה : וכהן לוואה במנורה וכן בתמיד לו את בני ישראל לפי שעוונים נוהגים בכל יום ויש בהם חכרון כים לפיכך צריך זירוז ולכך ב׳ בהם בלשון צואה ; תצוה . בגימטריא נשיא לוה . רמז לסדלקת הנר לנביא תורה בשבת : ויקחו אליך . אבל אני איני צריך לאורה ;

רמבן ספורנו

(כ) **אמר** הכתוב בכאן ואתה תצוה בעבור שאמר במשכן תמיד ועשית והוא

(כ) **ואתה** תצוה הנה אם אמר עד עכשיו ועשית יוכן שיעשה אל

כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃
כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת
אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן
וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה
חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ס כח א וְאַתָּה הַקְרֵב
אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו
אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי
אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר
וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ
בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד
וּלְתִפְאָרֶת׃ ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־
כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ
חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן

לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא
תְדִירָא׃ כא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
מִבְּרָא לְפָרוּכְתָּא דְעַל
סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא וְעַד צַפְרָא
קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן
מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ א וְאַתְּ קָרֵב
לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת
בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב
וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר
בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְתַעֲבֵיד לְבוּשֵׁי
קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ לִיקָר
וּלְתוּשְׁבְּחָא׃ ג וְאַתְּ תְּמַלֵּיל
עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא
דְּאַשְׁלֵמִית עִמְּהוֹן רוּחַ
חוּכְמְתָא וְיַעַבְדוּן יָת
לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ

אבן עזרא

לדבק הפרשה. כי אחר השלים לספר כל כלי הקדש והפרכת והמסך והאהל והמסכה ומזבח העולה והחצר והמסך החל לפרש משרתי המשכן ומה היא עבודתם בעצמם אין זר אתם והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר. ואלה המשרתים ראוים להיות נכרים ונבדלים במשפחותם גם בלבושיהם. והזכיר הכתוב זה אחר זה. ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד. שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה: וטעם ואתה תצוה. שהיא מצוה עולמית על הנכור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד. ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים כי הוא היה שמן המשחה רק שמן למאור חייב הנכור. ויש מנהג במקומות שהם זיתים שיבחרו הזית הזך. והטעם הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלה קצתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור. לצורך האור בלילה: להעלות. להדליק הנרות ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט: וטעם תמיד. כל לילה ולילה ויש מלת תמיד קשה מזאת והיה על מצחו תמיד כאשר הוסם המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש: (כא) אשר על העדות. דרך הארה על ארון העדות אמר יפת כי יערוך כמו בערכך הכהן שיערוך שמן שיספיק להיו' הנרות מאירים מערב ועד בוקר וככה נרות המערכה ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי עגולה ועוד אדבר על זה: (א) ואתה. בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה על כן טעם הקרב אליך וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל ואין לדבר על משה אדוננו כי בורח היה ומי יתן לו עברית ועוד כי טורח כל ישראל על משה ללמדם המצות ולדון כל דבר קשה: וי"ו לכהנו לי. נוסף כוי"ו חיתו שדי בנו בעור. ופי' שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות ככתוב בספר יהושע: (ב) ועשית בגדי קדש. נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש או על דרך ולא יקדישו את העם בבגדיהם ובגדי אהרן כלם הנזכרים: לכבוד ולתפארת. שיתפארו בהם כי אין אחד מישראל שילבש כאלה: (ג) ואתה. וי"ו מלאתיו שב

רשי

הזית וכו' (מנחות פ"ו): כתית. הזתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהיו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה (שבת כא): תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כח) עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חביתין נאמר תמיד ואינה אלא (ויקר' ו) מחצית' בבק' ומחצית' בערב. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: (א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמר מלאכת המשכן: (ג) לקדשו לכהנו לי. לקדשו להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא

להעלת ג' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל. צו את בני ישראל ויקחו. לבנות לנו מזבח לשום. ב' דכתי' הסר: ב' פסו' מטעים בתו' וסי' קדמאה ח' מלין ב"ב אהי אהי ברישיהן ואהי בסופיהון בתרא תלת מלין ואהי. ותית מלין ואהי וסי' באהל מועד כהוץ לפרכת. תניין מחוץ לפרכת העדת: חקת עולם לדרתם ב' וסי' באהל מועד בחוין. אשר צוה ה' לחת: ואתה ד' בטעם פזר וסי' ואתה הקרב אליך. ואתה הפקד את הלוים. אביך הקשה את. ואתה אל תירא דירמיה. וא' ובאת אתה וקראת במגילה: הקרב ד' וסימן ואתה הקרב אליך. הקרב את מטה לוי. וזאת תורת המנחה הקרב. וגם את אחיך מטה לוי. וא' והקרב לפני ה':

תולדות אהרן להעלות נר. שבת כא: באהל מועד. מנחות פו: יערוך אותו. מנחות לה: מערב עד בקר. פסחים נט יומא טו: לכבוד ולתפארת. מגלה יב:

בעל הטורים כתית. רמז ת"י ה"ך שנים היה נוהג הדלקה המנורה: להעלת. חסר ו' לומר שו' נרות מצדדין אותן אבל נר מערבי דולק לעולם: למאור להעלת. בגימטריא חצי לוג שמן לנר: נר תמיד. בגימטריא בשבת: הקרב. ד' הקרב אליך. וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן. הקרב את אחיך מטה לוי. הקרב את מטה לוי. הקרב אליך ואח"כ המנחה שאינו ראוי לכהונה עד שיתחנך בבגדים רמז לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב כי נתונים נתונים המה לי: ואתה הקרב אליך את אהרן. ג"פ אהרן בפסוק רמז לג' כהנים שיצאו ממנו אהרן אלעזר ואיתמר וג"פ לכהנו לי כפ' כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד: חכמי לב אשר. בגימטריא יראת מי שמלא יראת ה' והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת ה':

ספורנו

על ידי אחר וזה ביאור לאומגים שיעשו לפיכך באלו הג' מצות שצוה הנה אמר ואתה. להודיעו שיעשה הוא בעצמו ביאור לישראל על עשיית השמן ושיקריב אליו את אהרן ובניו ושידבר אל כל חכמי לב: ויקחו אליך. כשילמדך וזה יהיה ככלות השמן למאור שהתנדבו עתה בנדבת המשכן שלא יחשבו שתהיה מצות הדלקת המנורה מצות פעם בשמן ההוא שהתנדבו בלבד: **כח** (ב) לכבוד. לכבוד האל ית' בהיותם בגדי קדש לעבודתו: ולתפארת. שיהיה כהן מורה נורא על כל סביביו שהם תלמידיו החקוקים על לבו וכתפיו: (ג) ואתה תדבר אל כל חכמי לב. שיעשו כל האמור למעלה: ועשו את בגדי אהרן. ויעשו גם כן את בגדי אהרן: לקדשו.

רמבן

והוא בצווי אמר בכאן ואתה בעצמך תצוה אליהם שיקחו אליך שמן למאור כי אין להם דרך לעשות אותו במדבר רק אם היה אצלם משמרת והנשיאים הביאוהו וטעם אליך שיביאוהו לפניו והוא יראנו אם הוא זך וכתית כראוי וכן צו את בני ישראל ויקחו אליך וטעם מאת בנ"י שיקחו אליך השמן מאת בני ישראל מאשר ימצא בידם כמו שאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו וכן אמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך כי אתה בעצמך תקראם ותבשרם במעלה הזאת ועשית להם בגדי קדש בצווי לחכמים העושים במלאכה כדרך כל מלאכת התבנית וכן ואתה תדבר אל כל חכמי לב שידבר עמהם הוא עצמו כי הוא יכיר את חכמתם וידע המלאכה הראויה להמסר לכל אחד מהם ובעבור שאמר ואתה הקרב ועשית הוצרך לפרש ואתה תדבר אל כל חכמי לב כי בצווי יעשו הבגדים כשאר המלאכה אשר יאמר בה ראה קראתי בשם בצלאל וגו':

להעלות נר תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חביתי' נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל תמיד האמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת לשון רש"י. ומדרש רבותינו אינו כך אלא כך שנו בספרי יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהיו דולקין לעולם ת"ל מערב עד בקר או מערב עד בקר יכול יהיו דולקים מערב עד בקר ויכבם ת"ל יאירו שבעת הנרות הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר לפני ה' תמיד שיהא נר מערבי דולק תדיר שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים ובת"כ נמי אמרו כך להעלות נר תמיד שיהא נר מערבי תדיר וקתני יתם מנאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה דאפי' ביום נמי מדליק נר מערבי לפי שהוא תמיד לעולם ובמס' תמיד שנינו כך מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואח"כ מדשן את השאר ושם משנה זו שנויה כדברי ר' שאמר בנרות מזרח ומערב היו מונחין ולדעתו נר מערבי הוא השני ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי לקיים בו לפני ה' תמיד צריך להדליק המזרחי שאין השני קרא מערבי עד שיהא זה מזרחי אלו אבל לדברי האומר צפון ודרום היו מונחים נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה והוא לבדו מדליק בבקר ועל הכלל לפני ה' תמיד בנר מערבי שהוא דולק תמיד ביום ובלילה:

כח (א) **ואת** נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן. שלא יחשב כי בהמשח האב לכהנו יהיו הבנים האלה כהונים אבל להם בעצמם יכהן והנה יצא פינחס ושאר הנולדים שלא נתכהנו רק אלה הארבעה הנמשחים עמו ומולדתם אשר יולידו אחרי כן:

ב) **לכבוד** ולתפארת. שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים כמו שאמר הכתוב כחתן יכהן פאר כי אלה הבגדים לבושי מלכות

רשי

סנטרי"א בלע"ז: (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: ואפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו ולבי אומר לי שהיא חגורה לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורציינ"ט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר (שמואל ב ו) ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא וא"א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח) ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפו' שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנ' (ויקרא ח) ויאפוד לו בו והחשב הוא חגור של מעלה הימנו והכתפות קבועות בו ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלו' (שמואל ב יג) כי כן תלבשן בנות המלך הבתולות מעילים: מעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויו' בתכשיטי זהב למושב אבנים קביעות טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלעז קורין אותו קשטונ"ש: מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופי"א שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין (סוכה מג): ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי יעשה אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את האפוד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצירופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות. האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתיפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלי' תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ובדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם ששה חוטים של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול שש וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כולם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו'. למדנו שחוט

מקרא

לקדשו לכהנו־לי: ד ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי־קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו־לי: ה והם יקחו את־הזהב ואת־התכלת ואת־הארגמן ואת־תולעת השני ואת־השש: פ
ו ועשו את־האפד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר

י"ז ר"פ . ג' | ה' מ"ל בנ"ס' | כ' . ג' | ב' דסמיך | ט' ר"פ | ג' וחד את התכלת | ג' וחד את תולעת . ו' | ב' בטעם | ג'. ג' דסמיך

אונקלוס

לשמשא קדמי: ד ואילין לבושיא דיעבדון חושנא ואיפודא ומעילא וכיתונא מרמצא מצנפתא והמינין ויעבדון לבושי קודשא לאהרן אחוך ולבנוהי לשמשא קדמי: ה ואינון יסבון ית דהבא וית תכלא וית ארגונא וית צבע זהורי וית בוצא: ו ויעבדון ית איפודא דהבא תכלא וארגונא צבע זהורי ובוץ

ואג"ד ט' מלאים בלי' וסימן ואלה הבגדים אש־. על שתי כתפות האפוד קדמאה ב' בו. וירכסו את החשן. ג' בו. ועשית את מעיל. ואבני שהם תניין. והנשאם הביאו. וכל נביאים וכתובים דכוותא מלא: ואלה י"ז ר"פ בתורה וסימן נמסר בריש ס־פרא: ז' משמשין ואלה ול' דכות' וסימן הבגדים אשר יעשו. ואלה משפחות הלוי ואלה הדברים אשר דבר. ואלה הגוים אשר הניח ה'. שרי הנצבים אשר. ואלה העמדים ובניהם. ואלה משפחת בני מררי: והם ט' ר"פ וסימן נמסר במשלי סימן א': את הזהב ו' וסימן והם יקחו את הזהב. אך את הזהב. ויקח משה יאלעזר. וחברו דבתרי'. וירד על הכרובים ועל התמרות. ובחנתים כבחון את הכסף:

תולדות אהרן והם יקחו. ב"ב ח:

אבן עזרא

שב אל לב: (ד) ואלה. הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל ואחר כך הכתנת והאבנט החוגר אותו והמצנפת על ראשו וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים והנה משה הלבישו הכתונת ואחר כן שם המצנפת על ראשו ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סוכר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש כי אינו בגד וקדמונינו הזכירו בעבור הרבי' שמנה בגדי כהונה ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפים ואחר כן חגר אותו באבנט ואחר כן הלבישו המעיל ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו כי החשב מהאפוד ובעבור החשב נקרא אפוד והנה על הסדר שהוא בפסוק הזה ואל תשתומם שתמצא כתוב באחרונה במעשה וישם את המצנפת על ראשו כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב כלבשו הכתנת וכמוהו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו: (ה) והם. חכמי לב העושים נאמנים הם: וטעם האפוד. כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב.
יש

ספורנו

לשם כך יעשו הבגדים: (ה) והם יקחו את הזהב. וכמו שיכונו בעת העשייה כן יכונו כשיקחו את הזהב וכו': (ו) אפוד. מלבוש ממתני אדם ולמטה ושפתו העליון עשוי כמין אזור מלאכת מחשבת ובו יחגור הלובש את האפוד על המעיל

בעל הטורים ואלה הבגדים. ולא הזכיר מכנסים (שלא היו) לכבוד ולתפארת ולא הזכיר ציץ לפי שלא היה מין בגד. ושש משזר. בגימטריא שלשים ושנים חוטים כנגד שהורכב מתחלת בכ' ומסיימת בל':

רמבן

מלכות הן כדמותן ילבשו המלכים בזמן התורה כמו שמצינו בכתנת ועשה לו כתונת פסים שפי' מרוקמת כדמות פסים והוא כתונת תשבץ כמו שפי' והלבישו כבן מלכי קדם וכן הדרך במעיל וכתנת וכתוב ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים ופי' כי עליה כתנת פסים נראית ונגלית כי המנהג ללבוש בנות המלך הבתולות מעילים שתתעטפנה בהן ונמצא שכתנת הפסים עליה מלבוש עליון ולכן אמר וכתנת הפסים אשר עליה קרעה והמצנפת ידועה גם היום למלכים ולשרים הגדולים ולכן אמר הכתוב בנפול המלכות הסר המצנפת והרם העטרה וכן כתיב וצניף מלוכה וכך יקראם הכתוב פארי המגבעות וכתיב פארי פשתים יהיו על ראשם שהם פאר ושבח למכתירים בהם והאפוד והחשן לבוש מלכות כענין שכתוב והמניכא די דהבא על צואריך והציץ נזר המלכים הוא וכתיב יציץ נזרו והם זהב וארגמן ותכלת וכתיב כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה וכתיב ארגוונא תלבש והמניכא די דהבא על צוארך והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך הגוים וכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והתכריך הוא המעיל שיעטף בו. ועל דרך האמת לכבוד ולתפארת יאמר שיעשו בגדי קדש לאהרן לשרת בהם לכבוד השם השוכן בתוכם ולתפארת עזם כדכתיב כי תפארת עזמו אתה וכתיב בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וקדשנו הוא הכבוד ותפארתנו תפארת ישראל ועוד נאמר עוז ותפארת במקדשו וכן לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד שיהיה מקום המקדש מפואר בתפארת ומקום רגליו שהוא מקום בית המקדש מכובד בכבוד השם וכן ובישראל אתפאר שיהיה מראה ומיחד בהם תפארתו וכן אמר למטה גם בבגדי הבנים כלם לכבוד ולתפארת ואמר בקרבנות יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר והנה המזבח רצונו והכבוד בית תפארתו והיו הבגדים צריכין עשייה לשמן. ויתכן שיהיו צריכין כוונה ולכן אמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה שיבינו מה שיעשו וכבר אמרו דמות דיוקנו מנצח לפני בבית מלחמתי:

כח (ה) **והם** יקחו את הזהב הנה כל הנואות עד כאן היו במשה עצמו ועשית תעשה עתה צ"ה שידבר אל כל חכמי לב שיעשו הבגדים ולכן אמר והם יקחו את התכלת ואת הזהב שיקבלו הנדבה מן הגזבר ויעשו בה את הבגדים. והטעם לאמר שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה כי נאמנים

אבן עזרא

יש שאלות קשות בדבר האפוד והחשן כי משה לא עשה רק אפוד אחד והנה כתוב אפוד ירד בידו ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע כמו הגישה האפוד ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד כי יראה כי מקרה הוה וגם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשים רבים פירשו זה שהיו ראוי' לשאת אפוד ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתים ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש עם הכל ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומים וככה כתוב במשפט האורים לפני ה' ואין טענה מן הגישה האפוד כי החשן דבק עמו בהאורים עם החשן וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ותומים וכתוב תמיך ואוריך והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר והנה שאול בלכתו למלחמה שאל באורים הם הם שהיו

רשי

שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חושב. כבר פירשתי שהיא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו: (ז) שתי כתפות וגו'. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה וצמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחד בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש שנא' (יחזקאל מד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) וחשב אפודתו. וחגור שעל ידו הוא מאפדו מתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מינים כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין: ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדותם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה של אחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן (ישעיה מד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים. וכן (שם) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפרש: על שמות. כמו בשמות: מוסבות משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצות בכתפות האפוד: (יב) לזכרון. שיהא רואה הקדוש ברוך הוא השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: (יג) ועשית משבצות. מועט משבצות שתים ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרות זהב. שלשלאות: מגבלות. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות. מעשה קליעת חוטין ולא העשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושים לעדרקסאות שקורין אנשדשייר"ש (בילה כב): ונתת את שרשרת. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד. כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן. ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצות הללו יוזקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתקנם על המשבצות הללו

מקרא

מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת
ג׳ חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו
ל׳ וְחֻבָּר׃ ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר
עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־
ג׳ שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם
שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁשָּׁה
ל׳ מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת
ל׳. ג׳ וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים
עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃
ז׳ חס׳ בלישנ׳ יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם
תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־
ג׳ חס׳ כתור׳ שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת
ג׳ מ״ל מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃
יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל
ג׳ חס׳ כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי
ב׳ מ״ל יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם
לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו
לְזִכָּרֹן׃ שני ס יג וְעָשִׂיתָ
חס׳ במ״ג מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃ יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת
ל׳ חסר זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם
כול׳ חסר מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־
כמ״א בעבותו׳ האבנים. שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־

תרגום אונקלוס

שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן׃ ז תַּרְתֵּין
כַּתְפִּין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵיהּ עַל
תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלָפֵף׃
ח וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי
כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי דַּהֲבָא
תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר׃ ט וְתִסַּב יָת
תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף
עֲלֵיהוֹן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
י שִׁתָּא מִשְּׁמָהַתְהוֹן עַל
אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת
שִׁתָּא דְּאִשְׁתְּאָרוּ עַל אַבְנָא
תִּנְיֵתָא כְּתוֹלְדָתְהוֹן׃ יא עוֹבַד
אוּמָן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ
כִּגְלַף דְּעִזְקָא תִּגְלוֹף יָת
תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן
דִּדְהַב תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃
יב וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא
עַל כַּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי
דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל
אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַתְהוֹן קֳדָם
יְיָ עַל תְּרֵין כַּתְפוֹהִי
לְדָכְרָנָא׃ יג וְתַעְבֵּיד מְרַמְּצָן
דִּדְהָב׃ יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין
דִּדְהַב דְּכֵי מְתַחֲמָן תַּעְבֵּיד
יָתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן
יָת תִּכַּיָּא גְּדִילָתָא עַל

מסורה

ופתחת ג' וסי' ופתחת עליהם שמות בני ישראל. פתוחי חותם. ופתחת השק מעל: חרש ג' פתחין וסימן מעשה חרש. חרש עצים נטה קו. חרש ברזל מעצד. וסי' בלשון תרגום עובדא דקיסא פרזלא. חותם כלם מלאים במ"ז חסר בלישנא וסי' מעשה חרש אבן. והאבנים תהיין על שמות בני. ועשית ציץ זהב טהור ופתחת. החתמך ופתילך. למי החתמת והפתילי' ותחת' בחתמו ב' בפסוק: שמת ג' חסר וסימן מעשה חרש. והאבנים תהיין. והאבנים על שמת: משבצות ג' מלאים וסימן מעשה חרש אבן. ואת שתי קצות שתי העבתת התן. כמשבצות זהב לבושה. זכרן ג' חס' וסי' ושמת את שתי האבנים. ב' בו. ונשא אהרן שמות בני ישראל: שמותם ב' מ"ל בתורה וסי' אבני זכרון לבני ישראל. ואלה שמותם למטה: לזכרן ח' ו' מ"ל וב' חס' וסי' נמסר בזכריה סוף סימן ו': י"ד פסוקים מן ג' ג' מלין וסי' ומשזע ודומה ומשא. וישב יצחק בגרר. והרעב כבד בארץ. ובני דן חשים. לישועתך קויתי ה'. יששכר זבולן ובנימין. מכשפה לא תחיה. ועשית משבצו' זהב. ולצרעת הבגד ולבית. ולשאת ולספחת ולבהרת. יברכך ה' וישמרך. ובני פלוא אליאב. ברוך טנאך ומשארתך. ארור טנאך ומשארתך:

תולדות אהרן ששה משמותם. סוטה לו (סוטה כא): כתולדותם. סוטה לו: פתוחי חותם. שם מח: ועשית. יומא עה:

בעל הטורים אל שני. ב' במס'. אל שני קצותיו. וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך בעלי. ויצר הכרים וגו' ויתן אל שני נעריו בנעמן. בני עלי היו מבזין הקרבנות שנאמר בהם אל שני לכך נענשו ונהרגו אבל נעמן היה מכבדם שבקש אדמה לעשות מזבח נתקרב תחת כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבים: שתי אבני שהם. כנגד ב' לוחות שהם במילוי שי"ן ה"א מ"ם בגימטריא לוחות: ששה משמותם על. ר"ת שמע שאמר שמע ישראל וגו': שמותם. שנים במסורה ונשא אהרן את שמותם. ואלה שמותם במרגלים מלמד שהיו מרגלים כולם כשרים ומשה בררם על פי ה'.

ספורנו

המעיל כאומרו ויתן אותו בחשב האפוד ויאפד לו בו: (ז) שתי כתפות חוברות. מכוונות במלאכה לעוריהם: אל שני קצותיו. אל מלאכת שתי קצות רחבו: וחבר. האפוד יחובר עם הכתפות על אופן מכוון במלאכתו עם מלאכת הכתפות: (יב) על שתי כתפיו לזכרון. להשיג רחמים על ישראל בזכותם: (יד) מגבלות. מכוונות מקצה הכתפות

רמבן

הם כענין שנאמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכאשר נאמר בבגדים הוא הדין בכל מלאכת המשכן כי ביום הראשון בלבד כתיב ויקחו מלפני משה וגם הוא שלא בחשבון לקחו הכל מלפניו ובשאר הימים הביאו אליהם ולכך כתיב ויאמרו אל משה

רשי

הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דירייני"מנ"ט בלע"ז שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות הבעלי דינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד. מעשה חושב ומחשבת המינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן ובשרשרות וטבעות כמו שמפרש בענין: (יז) ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בל' מלואי': (כ) משבצים זהב. יהיו הטורים במלואותם. מוקפין משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן. זהו לשון במלואותם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כלם: על החשן. בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: (כב) שרשת. לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות כתר מנחם בן סרוק לשון שרשות ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלות. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומיי"ל בלע"ז: מעשה עבות. מעשה קליעה: (כג) על החשן. לצורך החושן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר כתרא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתת את שתי עבותות הזהב. והן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא כי' מקום קבועה בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעת ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעת החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תקוע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתת. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדין

תורה ותרגום

המשבצת: ס טו ועשית חשן
משפט מעשה חשב כמעשה
אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן
ותולעת שני ושש משזר
תעשה אתו: טז רבוע יהיה
כפול זרת ארכו וזרת רחבו:
יז ומלאת בו מלאת אבן ארבעה
טורים אבן טור אדם פטדה
וברקת הטור האחד: יח והטור
השני נפך ספיר ויהלם:
יט והטור השלישי לשם שבו
ואחלמה: כ והטור הרביעי
תרשיש ושהם וישפה משבצים
זהב יהיו במלואתם: כא והאבנים
תהיין על־שמת בני־ישראל
שתים עשרה על־שמתם פתוחי
חותם איש על־שמו תהיין לשני
עשר שבט: כב ועשית על־
החשן שרשת גבלת מעשה
עבת זהב טהור: כג ועשית על־
החשן שתי טבעות זהב ונתת
את־שתי הטבעות על־שני קצות
החשן: כד ונתתה את־שתי
עבתת הזהב על־שתי הטבעת
אל־קצות החשן: כה ואת שתי
קצות שתי העבתת תתן על־
שתי המשבצות ונתתה על־

מרמצתא: טו ותעביד חשן
דינא עובד אומן כעובד
אפודא תעבדיניה דהבא
תכלא וארגונא וצבע זהורי
ובוץ שזיר תעבד יתיה:
טז מרבע יהי עיף זרתא
אורכיה וזרתא פותיה:
יז ותשלים ביה אשלמות
אבנא ארבעא סדרין דאבן
טבא סדרא קדמאה סמקן
ירקן וברקן סדרא חד:
יח וסדרא תנינא אזמרגדין
שבזיז וכדכדין: יט וסדרא
תליתאה קנכירי טרקיא
ועין עיגלא: כ וסדרא
רביעאה כרום ימא ובורלא
ופנטירי מרמצן בדהב יהון
באשלמותהון: כא ואבניא
יהוין על שמהת בני ישראל
תרתי עסרי על שמהתהון
כתב מפרש כגלוף דעזקא
גבר על שמיה יהוין לתרי
עסר שבטין: כב ותעביד
על חושנא תכין מתחמן
עובד גדילו דהב דכי:
כג ותעביד על חושנא
תרתין עזקן דדהב ותתן
ית תרתין עזקתא על תרין
סטרי חושנא: כד ותתן ית
תרתין גדילן דדהב על
תרתין עזקתא בסטרי
חושנא: כה וית תרתין
גדילן דעל תרין סטרוהי
תתן על תרתין מרמצתא

אבן עזרא

שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה אינו איפוד משה וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן כי הנה כתוב ומלאת בו מלואת אבן וזהו מעשה החרש הוא לא מעשה משה ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורי' ואת התומי' ובמעשה האפוד כתוב ארבעה טורי אבן והזכיר הטורים ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים כי השאלה היא באורים ותומים והנה לא ידענו מה הם והנה אין מועילות אותיות שמות השבטי' גם שמות האבות כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים כי כתוב להורים לתומים ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים והנה דברים רבים הם ורבינו שלמה אמר כי האורים והתומים היו כתבי שם המפורש ואלו ראה תשובת רבינו האיי לא אמר ככה וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון והפתח שיוכל לבא אל הסוד. שתי העבותות הנתונות על שתי המשבצות וחשב האפוד הוא

מסורה

ויהלם ג' וחסר וסימן נפך ספיר ויהלם. וחברו. בעדן גן אלהים: ושהם ב' ומב' לישנא וסי' והטור הרביעי תרשיש בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי: במלאותם ב' חד חסר וחד מ"ל וסי' משבצים זהב יהיו. משבצות זהב במלאתם. קדמא מ"ל: לשני עשר ו' וסימן והאבנים תהיין. ויביאו את קרבנם לפני ה': ועתה קחו לכם. עמד על שני עשר: ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש. דעלם. שא קינה על פרעה. גבול אשר תתנחלו אותה: טבעות ז' מ"ל וסי' ועשית על החשן שתי טבעות זהב. ב' בו. ועשית שתי טבעות זהב ושמת. דזקפא. ועשית דבתרי' דזרקא. הטבעות ונזמי האף. בני חשופא בני טבעות וחברו:

תולדות אהרן חשן משפט. יומא עב וזבחים פח ערכין טז (יומא מד): כמעשה אפוד. עא: הרבים. מגנה יב: במלואתם. סוטה מח:

בעל הטורים

בעל הטורים חשן משפט. שמכפר על עוונות משפט ומה משפט ביום אף כאלה אורים ביום: חשן משפט. בגימטריא מכפר על הרהור הלב: ארבעה טורים. כנגד ארבעה דגלים וד' אמהות. בכל אבן היה שש אותיות כי שמות שבטים האבות ובשבטי ישורון עם כל א' וא' עד שיהיה ו' אותיות כמו ראובן וא' דאברהם. שמעון ב' לוי רה"ס. יהודה ו' דיצחק. יששכר צ'. זבולון ה'. דן ק' יע"ק. נפתלי ב'. גד בשבטי. אשר יש"ו. יוסף ר"כ ובנימין לא היה צריך לצרף כי היה בו שש אותיות: ישפה. גי' בן יעקב בישפה היה לבנימין:

רמבן

משה לאמר מרבים העם להביא כי להם היו מביאים לא שיתנום למשה והוא ישקול על ידם אבל הם לאחר שגבו הכל מנו ושקלו ואמרו למשה כדכתיב ויהי זהב התנופה וגו':

ספורנו

הכתפות אל קדם החשן בגמלים: (כא) והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל. כשיקדישום המתנדבים יהיה הקדשם לשם כך שיכתבו עליהם שמות השבטים: שתים עשרה על שמותם. והיינה שנים עשר כנגד שמותם לא פחות ולא יותר: פתוחי חותם איש על שמו. וכן המפתח יפתח את האבן של כל אחד מהם על שמו ולא יחליף לא האבן ולא הכוונה מזה לזה: (כב) גבלות. לא שרשרות להאריך ולקצר: מתול

כתפות האפד אל־מול פניו׃ כו ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על־שני קצות החשן על־שפתו אשר אל־עבר האפד ביתה׃ כז ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על־שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד׃ כח וירכסו את־החשן מטבעתו (מטבעתיו קרי) אל־טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על־חשב האפוד ולא־יזח החשן מעל האפוד׃ כט ונשא אהרן את־שמות בני־ישראל בחשן המשפט על־לבו בבאו אל־הקדש לזכרן לפני־יהוה תמיד׃ ל ונתת אל־חשן המשפט את־האורים ואת־התמים והיו

ויתן על כתפי אפודא לקביל אפוהי׃ כו ותעביד תרתין עזקן דדהב ותשוי יתהון על תרין סטרי חושנא על ספתיה די לעברא דאפודא לגיו׃ כז ותעביד תרתין עזקן דדהב ותתן יתהן על תרין כתפי אפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעילוי להמין אפודא׃ כח ויחדון ית חושנא מעזקתיה לעזקתא דאפודא בחוטא דתכלתא למהוי על המין אפודא דלא יתפרק חושנא מעילוי אפודא׃ כט ויטול אהרן ית שמהת בני ישראל בחשן דינא על לביה במעליה לקודשא לדכרנא קדם יי תדירא׃ ל ותתן בחשן דינא ית אוריא וית תומיא ויהון על לבא

ג׳ מ״א. די ג׳ בטעם זקף גדול וחכרו דפקודי. ג׳ ר״פ וחד וירכסו. ט׳ מ״ל ג׳ בפסוק. ב׳ מ״ל. ג׳. ח׳ ו׳ מ״ל וב׳ חסר. כ״ס חסר. ג׳

אשר אל ה׳ וסי׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם. ויעשו שתי טבעות זהב. והשלך אל האש. ויבא אותי אל פתח שער בית ה׳. ומחוצה לשער הפנימי. והבנין אשר על פני הגזרה. ויאמר אלי לשכות הצפון. חמת ברוחה סברים: וירכסו ל׳ בשוא תחת הוי״ו. וא׳ וירכסו בפתח תחת הוי״ו ומשמש א״ב:

תולדות אהרן ג״ה יזח. יומא עב מכות עב תונין ז: עג לג הכהן ערכין טז:

אבן עזרא

שוא התישור על אמצעיתו על כן השפה על כתף השנית ואלה הם כפי המחשבה על כן הם באבן אחת על מספר בני ישראל ועל שמותם כתולדותם וככה השפה השניים רק המשפט איננו כפי החלוק בלב רק כפי החלוק לנוראה העין ובעבור הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת והיה החשן כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך אז יתנוס מחוץ אל החשן והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד ואין ככה אבני החשן כי השהם הם לזכרון ומשפט בני ישראל על אבני החשן ומלת אורים מגזרת אמותי ראיתי אור ותומים שהם תמימים והאורים לא התומים זהב וכסף היו והמספר ידוע בראיות גמורות מהעליון והשפל והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורי׳ והתומי׳ שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי׳ הספר כלו כי לא יבינהו מי שלא למד ספר המדות וסוד מלאכת שמים ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות. ואבן השהם. לבנה ובארמית בורלא ולשון ישמעאל בלאור ואין לנו דרך בבירור לדעת אבני המלואים כי הגאון תרגמם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדו׳ ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה כי ידוע כי חמש הם גווני העינים הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור והנה בעבור היות האדם האמצעי ימצא על מינים רבים ותרגם נפך כדמות שחור בעבור ותשם בפוך עיניה וזה לא יתכן שלא יהיה נו״ן נופך שרש כי הוא על משקל א״ד׳ והכ׳ גדול ספרדי אמ׳ כי יהלו׳ הוא הנקרא אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הגדולה מגזרת הולם פעם והיו״ד נוסף כיו״ד יצהר גם אחלמה אל חלמה והוא אבן שכל מי שהאבן ההיא באצבעו בעולם יראה חלומות ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן כי יש אבן המושכת את הברזל והמעמדת את הדם והבורחת מהחומץ והנשברת לעולם על משולש. ומלת שרשרות. כפול העי״ן ואם לא יכפלוהו שיה הוא שרשות גבלות ולפרש בלשון הקדש מלת גבלות ומלות רבות במעשה החשן גם מלת חשן קשה: (כח) ומלת וירכסו. מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות: (ל) ונתת. טעם

רשי

ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינו דבוקה יפה לכך הוצרך עוד ב׳ טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבענה בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנא׳ ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנא׳ לעמת מחברתו סמוך למקו׳ חבורן באפוד למעל׳ מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואילו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמ׳ ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון: (כח) וירכסו. לשון חבור וכן (תהלים לב) מרוכסי איש חבורי הבלי רשעים וכן (ישעיה מ) והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שא״א לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: (ל) את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש היה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו. (יומא עג) ובמקדש שני היה החשן שא״א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנא׳ (במדבר כז) ושאל לו במשפט האורים: את

בעל הטורים את האורים ואת התמים. בגימטריא שם בן ע״ב: אורים ותמים. בגימטריא אור ישראל: אפוד. בגימטריא מלאך שהיה מלובש כמלאך:

ספורנו

(כז) ממול פניו. שלא יהיה מול פניו: לעמת מחברתו. נגד מחברתו בקו ישר נגד מקום חבור הכתפיה עם האפוד: (כט) לזכרון לפני ה׳ תמיד. שיזכור ה׳ זכותם ויפקוד את בניהם לשלום בזכותם: (ל) משפט בני ישראל על לבו. שיתפלל עליהם

רמבן

(כח) **ולא** יזח החושן. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט לשון רש״י והקרוב אלי כי הוא כמו יסח מן בית גאים יסח ה׳ ובוגדים יסחו ממנו ענין נתיקה ונתוק בחלו״ף הסמ״ך והזי״ן כמו יעלזו חסידים בכבוד עם נתעלסה באהבים ונתלאם את מזבחותם עם נתסו נתיבתי וכן ושמרתם את משמרת הבית מסח מהנתק יזהירם שלא יפרד אחד מהם ויניחו את המשמר ואולי ג״כ ולמזח תמיד ינהגה להרם ונתילה יאמר שיחגור הקללה תמיד עד שיהרס ויינתק בה כאשר אחרים מתאזרים בחגורתם אין מזח עוד אין הריסה עוד יאמר לצור עברי באנשי ארצך כיאור אל ארץ תרשיש שהיתה סוחרתך ואין הריסה ופירוד עוד שלא יפרד אחד מכלכם משם ולא ישוב לצור כי תחרב לגמרי הנפרד ממעמד חבירו יקרא הורס כלשון אל יהרסו אל ה׳ לראות וכתיב וממעמדך יהרסך וכן ומזיח אפיקים רפה נתילת האפיקים הם הנחלים השוטפים והורסים ההרים והגאיות ומזח בשקל מאח שנים בעלי הנו״ן כי הוא מלשון נגוח כי חוזק הראש במאח: (ל) **ונתת** אל חושן המשפט את האורים ואת התומים. סבר ר״א להתחכם בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן כסף וזהב והאריך בענינם כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל ולא אמר כלום אבל כדברי רש״י כתב של שם המפורש נתון בין כפלי החשן ולכך הוצרך להיות כפול ובראיה כי לא נזכרו אורים ותומים כלל במעשה האומנין לא הוזכרו להם צואה ולא במעשה כלל ופרט בבגדים ויעש את

רשי

את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט : (לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתן עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו : (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר : בתוכו. כתרגומו כפיל לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה בפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט : כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול : לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו (יומא עב) שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון : (לג) רמני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת ופעמוני זהב. זגין עם עינבלין שבתוכם : בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל : (לד) פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון. פעמן זהב ורמון אצלו : (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיה אלו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים : (לו) ציץ. (סוכה ה) כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן : על

אבן עזרא

משפט. דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים : (לא) ועשית. הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקר' סרבל רק פי ראשו בתוך המעיל וקדמונינו ז"ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמונים כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמונים ושם ישמיעו קול : (לו) ועשית ציץ. תרגמה הגאון עטרה והיא נתונה על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו כי על דרך הפשט אין

30 עַל־לֵ֣ב אַהֲרֹ֔ן בְּבֹא֖וֹ לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וְנָשָׂ֨א אַהֲרֹ֜ן אֶת־מִשְׁפַּ֨ט בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֧ל עַל־לִבּ֛וֹ לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה תָּמִֽיד׃ ס
31 וְעָשִׂ֛יתָ אֶת־מְעִ֥יל הָאֵפ֖וֹד כְּלִ֥יל תְּכֵֽלֶת׃
32 וְהָיָ֥ה פִֽי־רֹאשׁ֖וֹ בְּתוֹכ֑וֹ שָׂפָ֡ה יִהְיֶה֩ לְפִ֨יו סָבִ֜יב מַעֲשֵׂ֣ה אֹרֵ֗ג כְּפִ֥י תַחְרָ֛א יִֽהְיֶה־לּ֖וֹ לֹ֥א יִקָּרֵֽעַ׃
33 וְעָשִׂ֣יתָ עַל־שׁוּלָ֗יו רִמֹּנֵי֙ תְּכֵ֤לֶת וְאַרְגָּמָן֙ וְתוֹלַ֣עַת שָׁנִ֔י עַל־שׁוּלָ֖יו סָבִ֑יב וּפַעֲמֹנֵ֥י זָהָ֛ב בְּתוֹכָ֖ם סָבִֽיב׃
34 פַּעֲמֹ֤ן זָהָב֙ וְרִמּ֔וֹן פַּעֲמֹ֥ן זָהָ֖ב וְרִמּ֑וֹן עַל־שׁוּלֵ֥י הַמְּעִ֖יל סָבִֽיב׃
35 וְהָיָ֥ה עַֽל־אַהֲרֹ֖ן לְשָׁרֵ֑ת וְנִשְׁמַ֣ע ק֠וֹלוֹ בְּבֹא֨וֹ אֶל־הַקֹּ֜דֶשׁ לִפְנֵ֧י יְהוָ֛ה וּבְצֵאת֖וֹ וְלֹ֥א יָמֽוּת׃ ס
36 וְעָשִׂ֥יתָ צִּ֖יץ זָהָ֣ב טָה֑וֹר וּפִתַּחְתָּ֤ עָלָיו֙

י"ט פסוקים הל על על ג' פ"ע ב' כתיב א' ט' חס' בלישנ' ג' ב' פתח וה' קמץ ג' ב' וסיו את כמלך דד"פ ג'

תרגום אונקלוס

דְאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת דִּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא : לא וְתַעֲבֵיד יָת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְמִיר תִּכְלָא : לב וִיהֵי פוּם רֵישֵׁהּ כְּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵיהּ לָא יִתְבְּזַע : לג וְתַעֲבֵיד עַל שִׁפּוֹלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל שִׁפּוֹלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר : לד זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר : לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת : לו וְתַעֲבֵיד צִיצָא דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי

רמני ט' חסר בלישנא וסי' ועשית על שוליו רמני. קדמא. פעמן ורמון. ב' בו. דאלה פקודי. ויחנו ברמן פרץ. ויסעו מרמן פרץ. מעסים רמני. והשתחויתי בית רמן. בהשתחויתי בית רמן. הדדרמון בן טברמון. דמלכים. וכל הרמנים דאורייתא ומלכים דכוו' חסר במ"א והרמונים מאתים טורים. וכל שאר קריא דכו' מ"ל במ"ב חסר. ויהיו הרמנים התשעים. הנצו הרמנים: על אהרן ה' וסי' והיה על אהרן לשרת. והיו על אהרן ועל בניו. והזית על אהרן. ויקהל העם על אהרן. ויז על אהרן ועל בגדיו: ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונשמע קולו כו' נמסר פרשת משפטים: קולו כל אורייתא חסר במ"א ונשמע קולו. קדמא ועשית ציץ ופתחת עליו. תנינא ויעשו את ציץ פהוחי: מצח ב' קמצין וסימן אהרן. אשה זונה :

ספורנו

עליהם שיזכו במשפט : (לב) לא יקרע. לא יהיה לו בית הצואר נפתח לארכו לפניו אבל יהיה עגול ולשון יקרע יאמר על הדבר הפתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני בהיתה

תולדות אהרן מעיל האפוד. יומא עא: כליל תכלת. מנחות מב: מעשה אורג. יומא עב זבחים פח: לא יקרע. יומא עב: פעמן זהב. סוטה ט: על אהרן לשרת. (יומא מד) :

בעל הטורים

בעל הטורים שפה יהיה לפיו שהמעיל מכפר על לשון הרע שאם הטא בלשון הרע יעשה שפה לפיו שימנע מלשון הרע ויעשה תשובה ויתכפר לו : ועשית על שולי המעיל רמוני תכלת ופעמוני זהב בתוכם והיו ע"ב כנגד ע"ב מראות נגעים שהמעיל מכפר על לשון הרע ולכך בא בעון לשון הרע : זהב ורמון פעמן זהב ורמון בגימטריא הם כבעים ובנים: ונשמע ג' במסורה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ונשמע פתגם המלך. והיינו דאמרינן במגלה אמר רבה מקרא מגילה ות"ת מקרא מגילה עדיף ועבודה מקרא מגלה ועבודה מקרא מגלה עדיף והיינו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע והיינו ת"ת ועבודה דכתיב בכהן ונשמע קולו ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת המגילה וסמיך כי רבה היא אלמא דעדיף טפי וגם רבה קאמר לה : ובצאתו ב' במסורה. ובצאתו ולא ימות. והיו את המלך בבאו ובצאתו גבי יואש בב"ה שהיו שומרים אותו שלא יהרגוהו וזהו ובצאתו ולא ימות :

רמבן

את האפוד ויעש את החשן ולא אמר ויעש האורים והתומים ואלו היו מעשה הרש והבם היה מצריך בהם יותר מן הכל ואם אולי ירצה לקצר בהם לעמקם היה אומר ועשית אורים ותומים כאשר הראה איך בצר זהב טהור תעשה אותם או כסף מזוקק ועוד תשוב תראה כי לא הזכיר בה"א הידיעה אחד מכל הכלים שלא נזכרו כבר הבל אמר ועשו ארון ועשית שלחן ועשית מנורת וכן כלם ובמשכן אמר ואת המשכן תעשה בעבור שכבר הזכירו ועשו לי מקדש. והנה באורים ותומים אמר ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים לא צוה אותו בעשייתם והזכירם הכתוב בה"א הידיעה ולא הזכירם הכתוב רק במשה לבדו שאמר בצוואה ונתת אל חשן המשפט ובמעשה ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לא היו מעשה אומן ולא היה לאומנין ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא נדבה כלל אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה והוא כתבם בקדושה והיו מעשה שמים ולכך יזכירם סתם ובידיעה כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים והנה משה לקח כתב האורים והתומים והניחם שם בחשן המשפט אחרי שהלביש את אהרן האפוד והחשן כמו שאמר ויתן עליו את האפוד ויחגור אותו בחשב האפוד וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לאחר כן נתנם בין כפלי החשן והענין הוא כי היו שמות קדושים מכחם יאירו האותיות מאבני החשן אל עיני הכהן השואל במשפטם והמשל כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם היה הכהן מכוין בשמות שהם אורים והאירו לעיניו אותיות יהודה יו"ד מלוי ועי"ן משמעון ולמ"ד מלוי וה"א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו או שהאיר הפעם אחרת לנגד עיניו הא' מיהודה. והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדיין לא ידע סדורן כי מן האותיות אשר סדרו מהן יהודה יעלה היה אפשר להעשות מהם הוי הד עליה או הי על יה דה והיב"ת אהרות רבות מאד אבל היו שם שמות הקדש אחרים נקראים תמים מכחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו כי כאשר כוון בשמות האורים והאירו חוזר מיד ומכוון בשמות התומים ועודם האותיות מאירות לעיניו ויבא בלבו שהבורם יהודה יעלה וזאת מדרגה ממדרגת רוח הקדש והיא למטה מן הנבואה ולמעלה מבת קול שמשתמשים בה בבית שני לאחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים כמו שהזכירו רבותינו. ואפשר שאחרי שנתן משה בחשן השמות הקדושים של האורים והתומים היו נודעים במסורת ממנו לגדולי חכמי ישראל שמכרם להם עם סתרי תורה ולפיכך היו ביד דוד אפוד והיה כדמות אפוד משה וכו חשן כדמות חשן הקדש אבל נראה שהיה בד כאשר נאמר בשמואל נער חגור אפוד בד ואמר בנוב עיר הכהנים שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד וילבישו אותו את הכהן שהוא מבני הנביאים ושואלים בו ונענין לפעמים כאשר חשב בזה ר"א ומה שאמר שאלו ראה תשובת רבינו האי לא אמר ככה כבר ראיתיה והשבתיה וידענו כי דעת ר"א לא נתכון אליה :

(לא) **מעיל**. כתב רש"י הוא כמין חלוק וכן הכתנת אלא שהכתנת סמוך לבשרו ומעיל קורא חלוק העליון ואין הדבר כן כי המעיל בגד יתעטף בו כמו שאמר והוא עוטה מעיל וכתיב מעיל צדקה יעטני ולא תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה אשר יכסה בה דכתיב עוטה אור כשלמה כי הוא עטוף וכן ועל שפם יעטה יתעטף והוא תרגומו של יונתן בן עוזיאל שהזכיר הרב בדרוניה כי הוא עטוף קרוב לצורת האפוד שיתעטף בו חצי הגוף שכלפי רגליו כי אם היה' חלוק אינן דומין זל"ז כלל וראי' עוד ויחזק בכנף מעילו ויקרע והנה יש לו כנפים ואינו כמין חלוק אבל המעיל כסות מקיף את הגוף כלו מצואריו ולמטה עד רגליו הנדס ואין לו בית יד כלל ונשאר המעילים יש להן בית צואר כנגד כל הצואר תפור בו ואותו בית צואר נקרא פי מעיל וזה הכתוב שיהם

פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃
לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל הַמִּצְנָפֶת אֶל מוּל פְּנֵי הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃
לח וְהָיָה עַל מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃
לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃

כתב מפרש קודש לייי׃
לז ותשוי יתיה על חוטא דתכלתא ויהי על מצנפתא לקביל אפי מצנפתא יהי׃
לח ויהי על בית עינוהי דאהרן ויטול אהרן ית עוית קודשיא די יקדשון בני ישראל לכל מתנת קודשיהון ויהי על בית עינוהי תדירא לרעוא להון קדם יי׃
לט ותרמיץ כתונא דבוצא ותעביד מצנפתא דבוצא והמין תעביד עובד ציר׃
מ ולבני אהרן תעביד כתונין ותעביד להון המיינין וכובעין תעביד להון ליקר

תולדות אהרן קדש לה׳. שבת סג שבה ס (יומא מא) : המה אתו. חולין קלח : על מצח אהרן . זבחים פח ערכין טז : עון הקדשים . פסחים עז יומא ז ה שבועות ע זבחים כג מנחות כה : על מצחו תמיד. שבת יב יומא ח מנחות לו (יומא לז מד חגיגה עה) : לפני ה׳. יומא ז יבמות ס זבחים מה מנחות כה :

רש"י

(לז) על פתיל תכלת . ובמקום אחר הוא אומר יתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן . (זבחים כח) ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו שזה בג׳ מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה : (לח) ונשא אהרן . לשון סליחה ואעפ״כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסלק העון מן הקדשים : את עון הקדשים . (מנחות כה) לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו איזה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן : והיה על מצחו תמיד א״א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו : (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם של שש : (מ) ולבני אהרן תעשה כתנות . ד׳ בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסי׳ הכתובים למטה בפרש׳
והלבשת

אבן עזרא

אין המגבעות כדמות מצנפת כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזוכרים באלה הארמות על הראש שיכם הראש והם גבוהים : המצנפת . הוא בגד דק ארוך לכוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שיש בראש הנשים באלה המקומות כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובגדד המצנפת היא על הראש מן הזוכרים הנכבדים ולא על ראש אשה . והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח . וכבר הזכרתי לך כי מנהג א״י ותכשיטיהם אינו כמנהג אלה המקומות . והוצרך רבינו שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת . ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח וטעם : (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת . עם פתיל תכלת. שהיה הציץ קשור משני צדדין . ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש . ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת . לתת על המצנפת מקום המצח . ואל תתמה על מלת על כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשי׳. על להם הבכורים תנופה לפני ה׳ על שני כבשים. את החלב על החזה . ורבים ככה . והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו . והמגבעות לבניו . ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות . כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו . וכן כתוב צנוף יצנפך צנפה . ועט עטה. והיודע דרך צנוף המצנפת ידע פי׳ זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל. כי אומנות היא . והנה כתיב ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת . והנה הציץ נקרא נזר . וכמוהו ועליו יציץ נזרו. אולי הכל מגזרת ציץ. דבר נראה וככה מציץ מן החרכים . ודע כי בשנים הנקבים שהם בתוך על המצח שם יתחבר כח החמש הרגשות. ושם כח הדמות . ושם תחל המחשבה ע״כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים . אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן . ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה . וכתנת תשבץ. שהיא משובצת לבדה . ולא כן כתנת בניו. והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה . ויתן עליו הכתונת הידועה שהיא

בעל הטורים מצח ב׳ במסורה . והיה על מצח אהרן . וישראל קשי עורף והזקי מצח שבגדי כהונה מכפרים על קשות ערפן והוזק מצחן של ישראל : ערוה ב׳ במסורה. לכסות בשר ערוה והידך לא תקרבו לגלות ערוה רמז שבגדי כהונה מכפרים על העריות :

רמבן

שיהא ארוג עמו והמעיל כלו מחולק מלפניו עד למטה מכניס ראשו בנקב פיו ונמצא צוארו חגור בפי המעיל ומלפניו שתי כנפים מכסה בו ומגלה כרצונו כמין גלימא שאין לה בית ראש שחלקו התפירה שלפניה מקמי שפה ולמטה ולכן יבא בו לשון עטיה לעולם ולא ידעתי ג״כ למה עשה הרב הפעמונים לעצמם פעמון בין שני רמונים כי א״כ לא היו הרמונים תשמישן כלום ואם לנוי למה היו עשויים כרמונים חלולים יעשה כמין תפוחי זהב ועוד שהיה צריך הכתוב לפרש במה יתלה הפעמונים ואם יעשה בהם הטבעות לתלותן בהן אבל הם בתוכם ממש כי הרמונים חלולים ועשויים כמין רמונים קטנים שלא פתחו פיהם והפעמונים טמונים בהן ונראין מתוכן ולא פירש הכתוב מניינן אבל רבותינו אמרו שהיו שבעים ושנים זגין ובהם שבעים ושנים ענבליו ותולה שלשים וששה מצד אחד ושלשים וששה מצד אחר כדאיתא בזבחים בפרק המזבח ומכאן תלמד שאינו כמין חלוק וכתנת אלא יש לו כנפים וכן כתב רש״י שהמצנפת כמין כובע שהרי במקום אחר קורא לה מגבעות ומתרגמינן קובעין וגם זה אינו שהרי אמרו שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי הוא כמין צניף שצונף בו את ראשו מגלגל ומחזיר סביב ראשו כפל על כפל ומצנפת של כהן גדול אינה קרויה מגבעת בשום מקום אבל בכהן הדיוט אמר הכתוב מגבעות ואף היא מצנפת היא אלא שקושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו כעין מגבעת שהוא קובע כדברי אונקלוס כי מגבעת כמו מקבעת כאשר אמרתי בסדר ויהי מקץ בחלופי הגימ״ל והקו״ף אלא שהמגבעת כמו המצנפת ולכך הזכירו חכמים תדיר בכהן גדול והדיוט המצנפת בתורת כהנים ובמס׳ יומא שנינו כ״ג משמש בשמונה כלים והדיוט בארבעה בכתנת ומכנסים מצנפת ואבנט מוסיף עליו כ״ג חשן ואפוד ומעיל וציץ :

(לז) **על** פתיל תכלת ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש והציץ מלמטן והפתילין היו נקובין ותלויין בו בשני ראשיו ובאמצעיתו ששה בשלשה מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן נמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את כל הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן את הציץ על ראשו וע״י פתיל האמצעי הוא מחזקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו נתקיימו כל המקראות הללו פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה כל זה לשון רש״י ואני תמה בדבריו שהכתוב אינו מצוה רק לעשות פתיל תכלת אחד והוא עושה ששה ועוד שהוא מצריך המקראות של הצוואה והעשיה ומרבה פתילים כנגד כולן וכן תוכל לתנות בארון ושולחן ומנורה ואם הכתוב צוה שישים אותו על פתיל תכלת היאך נתנו הם עליו פתיל תכלת והנה צוה לעשות כן ומה צורך לחוטין שבאמצע והוא קשור מאחורי העורף כדרך כל ציץ באנשים ובנשים אבל אין הדבר כמו שאמר הרב ולא היה שם אלא פתיל אחד שהטס מקיף מאזן לאזן ונקוב בשתי קצותיו ופתיל תכלת נכנס בשני הנקבים והציץ נקשר בו כנגד העורף והנה היה צונף המצנפת סביב הראש לא על המצח כלל אלא למעלה במקום שער ועל דעת רבותינו היה מניח גם מקצת שער ראשו כנגד פניו לתפילין והיתה הצניפה בגובה שבראש כיד כנגד המוח האמצעי והוא מכסה בה

רשי

(מא) והלבשת אותם את אהרן. אותם האמורים באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובלשון לעז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנט"י ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה רוויסטי"ר והוא מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח' בגדים לכ"ג וד' לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראוין לו: ועל בניו. האמורין בהם: בבואם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזרה מיד ולדורות לעכב בו:

י לקח

אבן עזרא

שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם כתנות. כמו ולבני אהרן תעשה כתנות. ורב סעדיה תרגם משבצת תעיין. והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך. מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן. גם כוללת הכתנות שאינם משובצות והאבנטים והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת. בדבור כמו טמא יטמאנו: (מב) מכנסי בד. והיו קצרים שלא יכשל בהם: (מג) בבואם. להקטיר או להעלו' הנרות

מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ־לִי׃ מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם ׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֹן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס רביעי

כל ספרא חסר במ"ג · ג' ר"פ · פ' לגלום · פ' . ג' · ג' חסר · פ' · ד' . קמ'

וּלְתוּשְׁבְּחָא׃ מא וְתַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן יַת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיַת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן וּתְקָרֵיב יַת קוּרְבָּנֵיהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי׃ מב וַעֲבֵיד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּשַׂר עִרְיָא מֵחַרְצִין וְעַד יַרְכָן יְהוֹן׃ מג וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וִימוּתוּן קְיָם עָלַם לֵיהּ

ועל בניו ג' וסי' והיו על אהרן ועל בניו. והזית על אהרן. ויז על אהרן ועל בגדיו. ואי' על בניו כי מרה נפש כל העם: בבאם כלם חסר במ"ג וסי' ארץ מצרים. בבאם הכהנים. בתוכם בבואם יבוא: אל המזבח ט' נמסר בסדר ויקרא: ולא ישאו ד' וסי' והיו על אהרן ועל בניו בבאם. ושמרו את משמרתי. ולא ישאו עצים מן השדה. ולא ישאו עוד כלמת הגוים:

ספורנו

שהיתה פתיחת החלונות ארוכה וצרה: (מא) ומלאת את ידם. כפלים אותה בענין שתהיה שלמה וכלאים

תולדות אהרן מכנסי בד. זבחים פח ערכין טז מס יג (יומא סד): כד. יומא עא:

בעל הטורים ממתנים ועד ירכים יהיו. וסמיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמין לכל:

רמבן

כה כל הראש כנגד אחוריו והרי הצניפה בגובה שהראש כנגד המוח בשפוע ומניח הציץ כנגד מצחו מאזן לאזן ואין הפסק בין מצחו לציץ אבל מאוזן לאוזן לאחוריו כנגד כל העורף תהיה המצנפת והפתיל שנקשר בו יבא עליה וזהו שאמר ושמת אותו על פתיל תכלת שיכנים הפתיל בנקבי הציץ והיה הפתיל על המצנפת לאחורי אזניו כנגד העורף אל מול פני המצנפת יהיה הציץ ויהיה על המצח כנגד המצנפת בפניו וזה שאמר ושמת המצנפת על ראשו כלו' למעלה בעליונו שהראש לא כמו המגבעות שנאמר בהן וחבשת להם מגבעות שהם חובשות הראש כמי שחושש בראשו וחובשו לחזוק ואומר ונתת את נזר הקדש על המצנפת כי עליה יקשרנו מאחוריו וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כי שם ינתן בקשר וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב ששם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו ציץ הזהב והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת כי היא הקשירה אבל הציץ אל מול פני המצנפת במצח ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת כי בשניהם כאלו אומר ושמת אותו בפתיל תכלת ויתנו בו פתיל תכלת כדרך ונתת אותם על סל אחד בסל וכמוהו המלט על נפשך או ישמש במקום אל ונתת אותו אל פתיל תכלת ויתנו עליו פתיל תכלת כי הפתיל נתן אליו והוא אל הפתיל כי בו יסמך והכלל שאין ענין הכתובים אלא שיכנס הפתיל בנקבי הציץ וג"כ הוא שהציץ על הפתיל והפתיל על הציץ וכן וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת שהביא רש"י ראיה ממנו פתיל אחד הוא שהיו מכניסין פתיל אחד בטבעות החשן ובטבעות האפוד שכנגדו וכן בקצה האחר פתיל אחד כי שני מקומות הן וכל א' בפתיל א' ירכסו אותו:

(מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו. אותן הכתובים בהם לשון רש"י. וטעם אותם שביום אחד ילבישם כלם וימשחם:

ומשחת אותם ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס להיות מוחזק בו מאותו היום והלאה לשון רש"י ולא הבינותי בדבריו זה איך יבא לשון מלוי ידים לחנוכת כל דבר. ומה שאומר הרב כי בלשון לעז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גונ"ט ועל אותו בית יד הוא מחזיקו בדבר והוא מילוי ידים לא ידעתי אם ירצה הרב לומר שעל שם הבית יד יקרא החנוך מלוי ידים ויביא ראיה מן השיטים. ודע כי הענין הזה להם יצא מן התורה שהוא אצלם קנין החליפין של בועז וכך מתורגם להם שלף איש נעלו ששולף הגונ"ט שלו והם אומרים שהגואל נתן לבועז וזה מנהגם הוזכר בספרי חכמיהם והנה דברנו בדברי הבאי. והנכון בלשון מלוי ידים בתורה שהוא לשון שלמות כלשון כי מלאו ימי ובמלאת הימים האלה עד יום מלאת כה בהשלימם וכן בכסף מלא מחיר שלם. והטעם כי הזר אשר לא תשיג ידו בטהרתו להקריב קרבן או לעבוד עבודת המלכות הנה ידו חסרה בעבודה ההיא וכאשר יכשר לעשות כן הנה ידו שלמה ראויה לכל העבודות והמלאכות וכן מלאו ידכם היום כי עתה ידכם מלאה בכל עבודות השם כמו איש בבנו ובאחיו עבדתם אותו או ירמוז להם כי בעטת זה יהיו נבחרים לעבוד עבודת ה' במשכן כמו שאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי ודוד המלך אמר לישראל בנדבת הבית ברצותי בבית אלהי יש לי סגלה זהב וכסף נתתי לבית אלהי ואמר להם ומי מתנדב למלאת ידו היום לה' כי בהתנדבם לבנין הבית תהיה ידם שלמה בכל הקרבנות ובכל העבודות כי אין עבודת ישראל להקב"ה שלמה אלא בביהמ"ק וכן איל המלואים בפרשה הזאת שמלואי הכהנים בו כי החטאת והעולה לכפר וזה למלאת ידם בהקרבה. ויש מפרשים ומלאת את ידם שימלא ידם מן הקרבנות וכן החפץ ימלא את ידו שיקריב מהן כרצונו מלא ידיו. והנכון מה שפרשתי ופי' החפץ ימלא את ידו ויהי כהני הבמות שיביא מלואים לו בקרבן כאשר בדא מלבו לחנכו ואחרי כן יהיה כהן לבמות כי בדומה לדרכי התורה יעשו:

(מג) ולא ימותו. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו עליו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שהיה לו לכתוב פסוק זה לאחר שיזכיר כל שמונה בגדים ולמה הזכיר זה בשלשה בגדים חשן ואפוד ומעיל קודם שיזכיר ציץ וכתנת מצנפת ואבנט ומכנסים וכן אמר ובצאתו ולא ימות ואין ביציאה עבודה שיתחייב עליה משום מחוסר בגדים וכן והיו על אהרן ועל בניו כתב רש"י והיו כל הבגדים האלה על אהרן ועל בניו הראויים לו והאמורים בהם ומתו הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים חייב מיתה וכן נראה זה בדרך הפשט אבל לפי העולה מן הסוגיות שבגמרא אין דעת רבותינו כן אבל אמרם המצוה הזאת שוה בכולם באהרן ובבניו והיא על המכנסים והענש ג"כ בהם כי צוה בעשייה ועשה להם מכנסי בד וצוה על הלבישה והיו על אהרן ועל בניו כי בשאר הבגדים צוה למעלה בעשייתם וצוה בלבישה והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו וגו' א"כ הצוואה הזו כולה על המכנסים ועליהן יהיה העונש למדנו זה ממה שאמרו בסנהדרין ובשחיטת קדשים מחוסר בגדים ששימש מנא לן דבמיתה א"ר אבהו א"ר יוחנן ומטו בה משמיה דר' אלעזר ברבי שמעון וחגרת אותם אבנט וחבשת להם מגבעות והיתה להם לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוו להם זרים ואמר מר זר ששימש במיתה ואם היה הכתוב הזה אצלם בכל הבגדים הנה בכאן עונש מפורש למחוסר בגדים כמאמר הרב אבל היא במכנסים בלבד והכתוב האחר בשאר הבגדים ולא הוזכרו שם המכנסים והראיה על דעתם שלא הזכיר למטה בסדר הלבישה מכנסים כלל כי בעבור שענש עליהן בכאן אין צורך לחזור ולהזכירם כי בידוע שילבשם ומה שאמר למעלה ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות הוא על דעתי ביאור למצות הפעמונים כי מפני שאין בהם צורך בלבישה ואין דרך הנכבדים להעשות להם כן לכך אמר כי צוה בהם בעבור שישמע קולו בבואו אל הקדש ויכנס לפני אדוניו כאלו ברשות כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה בנמוסי המלכות כענין אחשורוש וירמוז למה שאמר במסכת יומא ירושלמי וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפי' אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באהל מועד על כן צוה להשמיע קולו כמי שיקרא הוציאו כל איש מעלי ויבא לעבוד את המלך ביחוד וכן ובצאתו לצאת ברשות ושיודע הדבר כדי שיוכלו משרתי המלך לשוב

אבן עזרא

בנרות: (א) וזה אשר תעשה להם. לאהרן ולבניו. אין הפרש בין קח או לקח כמו לך לעם ויאכלו. וגם יצק בו מים בעבור שהזכיר עם פר בן בקר. יורה כי איננו גדול וככה בני יונה. שעיר עזים. והאיל גדול מהכבש. והעד הנסך שהוא שלישית ההין ולכבש רביעיתו: (ב) ולחם חלות. עבות והעד רקיקי מצות. והזכיר בשמן. הוא שמן זית כמשפט. וחלת סולת. בלשון ערבי הוא סמי"ד. שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושים כן. ואין לחם נכבד ממנו ורבים פי' מגזרת סלית כל שוגים מחקיך. סלה כל אבירי ה'. ואמר כי כתוכו חטים מכולת לביתך. ויש אומרים טחונות: (ג) והקרבת אותם. והם בסל כמשפטן. להיותם שם אל פתח אהל מועד. וככה הפר והאילים: (ה) ולקחת. נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: (ו) ושמת. גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה והזכיר בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט כי היא נכבדת ממנו: (ז) על ראשו. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח. והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על הראש יציק לבדו וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן: (ח) ואת בניו תקריב. אל פתח אהל מועד: (ט) וחגרת אותם אבנט: כולל אבנט אהרן ובניו ובן המכנסים ואחר שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו כמו ותפתח ותראהו את הילד: ומלאת וחבשת כמו לא אהיה חובש

רשי

(א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלות מצות ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות (מנחות עו): בלולות בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן (שם עה): משוחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"י (כ"ף יונית) שהיא עשויה כנו"ן שלנו (שם): (ג) והקרבת אותם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: ואפדת. קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפי' למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אותו. (ת"כ) אף משיחה כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: (ט) והיתה להם מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. ע"י הדברים האלה. יד אהרן ויד

שמות כט

כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ג וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ ד וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ ה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ ו וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃ ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ ח וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃ ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן

תרגום אונקלוס

ולבנוהי בתרוהי: א ודין פתגמא דתעביד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תורי ודכרין תרין שלמין: ב ולחם פטיר וגריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח סולתא דחטין תעביד יתהון: ג ותתן יתהון על סלא חד ותקריב יתהון בסלא וית תורא וית תרין דכרין: ד וית אהרן וית בנוהי תקרב לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: ה ותסב ית לבושיא ותלביש ית אהרן ית כתונא וית מעיל דאפודא וית אפודא וית חושנא ותתקין ליה בהמין אפודא: ו ותשוי מצנפתא על רישיה ותתן ית כלילא דקודשא על מצנפתא: ז ותסב ית משחא דרבותא ותריק על רישיה ותרבי יתיה: ח וית בנוהי תקרב ותלבישנון כתונין: ט ותזריז יתהון המינין אהרן ובנוהי ותתקין להון כובעין ותהי להון כהונתא לקים עלם ותקריב קורבנא דאהרן וקורבנא דבנוהי:

ד' ר"פ · ג' נגדו · ז' · ד' ר"פ · ד' חסר בתור · כו"ל חסר · כ"ט חסר · ל"ט מ"ל בתורה · ג' · ג' פסוקי' אית בהון ג' את וג' ואת · ג'.ל.ג' · ל' · ג' ופסוק את אהרן · כל ליש' חסר

וזה הדבר ד' ר"פ וסימן וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש. אשר מל יהושע. וזה הדבר אשר נעשה לגבעה. אשר הרים יד במלך: ואילם ז' וסימן עזים מאתים והישים. וזה הדבר אשר תעשה להם. והקרבתם על הלחם. חמאת בקר וחלב. ערב וכל נשיאי קדר. הלא הדחתם את כהני ה'. ויביאו פרים שבעה. מי כמכה באלם ל' חסר דחסר. וד' מ"ל דמ"ל בתורה וסי' עזים מאתים. קח את אהרן. בנה לי בזה קדמא. חמאת בקר. ושאר אורייתא אלים כתיב: ולחם ד' ר"פ נמסר בסדר ויגש: מצת ד' חסר וסי' וחלת מצת כו' נמסר בסדר בא: ואת הפר ג' וסימן ונתת אותם על סל אחד. ואת הפר ואת עורו: וישכימו אנשי העיר: ואת שני ג' נמסר בסדר וישמע יתרו: ולקחת את הבגדים ג' פסוק אית בהון את את את ואת ואת ואת וסי' ולקחת את הבגדים והלבשת. ונר הוליד את קיש וחברו. הרויהון בדי"ה: והלבשתם ב' וסי' כתנת. והפשט:

בעל הטורים

וזה הדבר אשר תעשה להם. כלומר קרבם בדבור שנאמר להם אשרי תבחר ותקרב: לקח ב' במסורה. לקח פר בן בקר. לקח בגדו כי ערב זר. בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להסיר מעליו בגדים הגואים לפי שבגדי עבודת גלולים מטמאין וזש"ה לקח בגדו פי' מעליו כי ערב זר: והלבשתם ב' במסורה. הכא ואידך והלבשתם את אלעזר. היכא למ"ד כה"ג בן כה"ג טעון משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר בנהמנה להיות כה"ג צריך משיחה כמו שהלבשתם כתנת כיו במשיחה שאז נמשחו כן והלבשתם את אלעזר במשיחתם:

תולדות אהרן וזה הדבר. יומא ה: ושמת המצנפת. זבחים יט ערכין ג: וחגרת אותם. יומא ה ו סנהדרין פג זבחים יז (יומא לג):

רמבן

לשוב לפניו שם ובפרקי היכלות ידוע זה הענין והנה הטעם שלא יפגעו בו מלאכי אלהים והזכיר זה בכ"ג למעלתו וזה טעם לפני ה' כי זה העובד לפניו שתשרה שכינתו בעבודתו לפניו כי מלאך ה' צבאות הוא כי ההדיוטים לא יכנסו בהיכל להקטיר ולהטיב. וראיתי במדרש ואלה שמות רבה באבני החשן מה טעם שיהא הקב"ה מסתכל בהן בבגדי הכהן בכניסתו ביום הכפורים ונזכר לזכות השבטים רבי יהושע בשם רבי לוי אומר משל לבן מלכים שהיה פדגוג נכנס אצלו תלמד על בנו סניגוריא והיה מתירא מן העומדים עליו שמא יפגעו בו מה עשה הלבישו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתיראין ממנו כך אהרן היה נכנס בכל עת לבית קדש הקדשים ואלולי זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול ליכנס לשם שהיו מלאכי השרת שם מה עשה הקב"ה נתן לו תדמות לבושו הקדש שנאמר וילבש צדקה כשרין ע"כ אגדה זו והע"פ שלא היה נכנס לפני ולפנים בבגדים אלו אף באהל מועד הוצרך לכך ביוה"כ שהרי כתיב וכל אדם לא יהיה באהל מועד:

כט (ג) **והקרבת** אותם בסל. נמשך לפניו יאמר כי הלחם בסל והפר והאילים ואהרן ובניו יקריבו אל פתח אוהל מועד:

(ד) **ורחצת** אותם במים לאהרן ובניו. ויותר נכון כי והקרבת אותם בסל לא יפרש כי מן הסתם הוא ידוע שיקריבם אל המקום אשר יצוה לבא הכהנים והכתוב השני ידבר על אהרן ועל בניו ולכך אמר ורחצת אותם במים:

(ז) **ולקחת** את שמן המשחה ויצקת על ראשו. אמר ר"א כי זה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על ראש עצמו יצוק השמן ואיננו נכון בעיני כי גם במעשה אמר וישם את המצנפת על ראשו וכו' ואח"כ אמר ויקח את שמן המשחה וימשח את המשכן וגו' ואח"כ ויצק משמן המשחה על ראש אהרן. אבל הנכון שהיתה הצניפה סביב סביב והאמצע הראש מגולה ועליו יצק השמן ואם היתה המשיחה בכל הראש כדברי רש"י תהיה היציקה במקום הנחת תפילין שהיה מניח מגולה ומשם ימשכנו כמין כ"י:

(ט) **וחגרת** אותם אבנט. ירמוז לאהרן ובניו ושב לפרש אהרן ובניו כמו יביאה את תרומת ה' אשר לא יעבדו אותו ואת נבוכדנצר כדברי ר"א. ואח"כ יחזור וחבשת להם מגבעות למקצתם כי אהרן אין לו מגבעות והמצנפת כבר היא על ראשו. ויש שיהיה שיעור הכתוב וחגרת אותם אבנט

ופכן

רשי

יד בניו. במילוי ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח: (יב) על קרנות. (זבחים נג) למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם. שירי הדם: אל יסוד המזבח. (פרק ג׳ דמדות) כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: (יג) החלב המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל״א: ואת היותרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין טיבר״ש: על הכבד. אף מן הכבד טול עמה (ת״כ): (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו. (טז) וזרקת. (זבחים נג) בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק: סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב׳ מתנות שהן ד׳ האחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בב׳ צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד׳ רוחות סביב לכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: (יח) ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה. לשון אש והוא הקטרת אברים שעל האש

אבן עזרא

הוכש. ומלאת דעת המתרגם ארמית כמו ומלאו ידיו רק מה נעשה במלאת מלאו ידכם היום. והגאון פירשו יד חיוב ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגילים. והנה מה יעשו במלאת ומלאו ידיו: (י) והקרבת כבר הזכיר זה. והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו. והנה הטעם כאשר היה שיסמכו יחדו לא זה לפני זה. (יא) ושחטת את הפר. משה שחטו. וטעם לפני ה׳ כי הארון היה באמצע המערבי. וכנגדו מזבח הקטורת וכנגדו מזבח העולה: (יב) תשפוך. הכהן השופך: (יג) ולקחת. אין לפר ולשעיר אליה וי״א כי נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי כי שם כח התאוה למשגל: (יד) ואת בשר. כולל הראש והנתחים. ופי׳ דרך סברא ירחצוהו ואח״כ ישרפוהו והקטיר האמורי׳. ומלת חטאת. בעבור שהיא קרבה לכפר החטאת נקראת כן וככה האשם על כן וחטאו את המזבח ויסירו חטא מעליו: (טו) ואת. האחד מהשנים איזה מהן שירצה: (טז) ושחטת. על המזבח. לא על קרנות המזבח. והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: (יז) ואת האיל. לא הזכיר על הפר שינתחהו על כן כלו כאשר הוא נשרף על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת. בגוי. והקטרת את כל האיל על כן לא

תורה

וְיַד־בָּנָיו׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃
יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃
יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃ טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃
טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃
יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ חמישי ג׳ מ״ל בתורה

ו׳ דסמיך. ב׳ ולקחי׳ את כלי׳ ספני ודין · כל אורי׳ חסר במ״ד · ל׳. ב׳ ישפך · ג׳ · יד. ל״ב · ג׳ חסר · ג׳ · ד׳ בתורה. ס׳ · ל׳ מ״ל · ס׳. ל׳ · ל׳ וחד וקרבו וכרעיו

תרגום אונקלוס

י ותְקָרֵיב יָת תּוֹרָא לֳקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא׃ יא וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא לֳקֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יב וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיָת כָּל דְּמָא תֵּשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ יג וְתִסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חֲצְרָא דְעַל כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כֻּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דַעֲלֵיהֶן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ יד וְיָת בְּשַׂר תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקֵד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ טו וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ טז וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יז וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּג לְאֵבָרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל אֵבָרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ׃ יח וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא׃

תולדות אהרן

מדם הפר. זבחים כד: את כל החלב. חולין מט: והקטרת את כל האיל. (יומא מ): עולה הוא לה׳. זבחים יג:

בעל הטורים

תשרף באש ג׳. ואת פרשו תשרף באש. ואת מרכבותיו תשרף באש. ביהושע. ואת העיר הזאת תשרף באש גבי צדקיהו שזכות הקרבנות עמד ליהושע לנצח המלחמה אבל כשבטלו הקרבנות כשצרו על ירושלים נהרגה סעיר וזהו ואת העיר הזאת תשרף באש:

מסורה

לפני אהל מועד ז׳ וסי׳ והקרבת את הפר לפני אהל מועד. ואת הלוים. ואם מן הצאן. ואם עז קרבנו. ונודעה החטאת. ושמרו את משמרתו ואת משמרת. החנים לפני המשכן קדמה: קדמאה ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד. תניינא ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת. ואלה שמות ואת החלב אשר עליהן. ויקרא ואת חלבהן: תשרף באש ג׳ וחסר וסי׳ ואת בשר הפר ואת ערו. ואת מרכבתיה׳. ואת העיר הזאת: ואלה שמות ואת בשר הפר ואת עורו ואת פרשו תשרף. ויקרא ואת הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו שרף: חטאת הוא ד׳ וסי׳ ואת בשר הפר דבסדר ואתה תצוה. והוציא את הפר. וסמך ידו על ראש השעיר דנשיא והזה מדם החטאת. ואת האיל ה׳ וסי׳ ואת האיל תנתח לנתחיו. ואת האיל האחר תקח. נתח לנתהיו. ויעשה זבח שלמים. וישחט את השור: ניחוח ג׳ מ״ל בתורה וסי׳ והקטרת את כל האיל. ולקחת אתם מידם. וקרבו וכרעיו ירחץ. וב׳ מלאים בלישנא בריח ניהוחכם דיהושע: דיהוון מהקרבין נהוחין

רמבן

ואהרן ובניו יאמר תחגור בניו הנזכרים אבנט ואהרן עצמו עם בניו ובעבור שהאבנט שוה בכולם לא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה והוצרך עתה לומר שיחגרנו אבנט כבניו ולא הזכיר המכנסים כי לא הוצרך כאשר פירשתי. והטעם שהפריש המכנסים משאר הבגדים כי כל הבגדים היה משה מלביש אותם כמו שצוה והלבשתם אבל המכנסים שהם לכסות בשר הערוה היו הם לובשים אותם בהצנע ולכן לא הזכיר עתה בכלל ולקחת את הבגדים והלבשת ולפיכך הפריסם במצוה ובעונש כמו שהזכרתי למעלה:

(י) **והקרבת** את הפר לפני אהל מועד. אמר ר״א כי טעמו כאשר תקריב את הפר לפני אהל מועד יסמוך אהרן ובניו עליו כי כבר הזכיר זה למעלה. והנכון בעיני כאשר פירשתי שהם יצוה להקריבם ולא פירש אל אהל מועד רק שיקריב אותם. והטעם שיקריבם אל מקום הכהנים שיהיו מזומנים ודי שיהיו לפני פתח חצר המשכן ועכשיו הצריך שיקריבם לפני אהל מועד אל פתח האהל כאשר יפרש בשחיטה כי הסמיכה תהיה שם:

(יג) **החלב** המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טילא לשון רש״י ולפי דעתי כי החלב המכסה את הקרב הוא הקרום אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב ירמוז לשני חלבים אשר שם לחלב הקרום הזה ולחלב הגם אשר על הקרב כמו שנאמר בסדר ויקרא ואת החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב והנה על הקרב שני חלבים ופעם יזכיר הכתוב את שניהם ופעמים יכלול אותם כאחד במלת כל והנה בכאן בכל החלב המכסה את הקרב כלל גם החלב אשר על הקרב ושם במעשה הצואה הזאת אמר ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יותרת הכבד כללם בכל החלב אשר על הקרב ולמטה בפרשה זו אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב. והראשון המוזכר סתם הוא החלב אשר על הקרב:

(יד) **תשרף** באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו לשון רש״י והוראת שעה היתה כדברי רבותינו. והטעם בזה שהכל גלוי לפניו והיה פר חטאת זה לכפר על מעשה העגל וקרינו של כהן משיח הוא ושם לפנים כי שם יצוה להביא את דמו אל מביא לפרכת ולא רצה עתה להכניסו שם אחר בטעם אל פני פרכת הקדש וכאן עדיין לא נתקדש ולא

יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ ב׳ וכענין
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ
הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל
וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ
אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ
אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־ ל׳
הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ ל׳
עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו ס׳ . ג׳
וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא ל׳
וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ ד׳
כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב
וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד
וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי
אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ כג וְכִכַּר לֶחֶם ל׳
אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת
וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר ג׳ . ס׳
לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל
עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו
וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ
הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ ט״ו . ג׳ מ״ל בתורה
לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ וס׳ מ״ל בנ״ך
כו וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל
הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ כולם חס׳ במ״כ
אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ
לְמָנָה׃ כז וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה ל׳
הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה

יט וְתִסַּב יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא
וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת
יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃
כ וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב
מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל רוּם
אוּדְנָא דְּאַהֲרֹן וְעַל רוּם
אוּדְנָא דִּבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל
אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל
אִלְיוֹן רַגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא
וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃
כא וְתִסַּב מִן דְּמָא דְּעַל
מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִּרְבוּתָא
וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי
וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי
בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא
וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי
בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ כב וְתִסַּב
מִן דִּכְרָא תַּרְבָּא וְאַלִּיתָא
וְיָת תַּרְבָּא דַּחֲפֵי יָת גַּוָּא
וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין
כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהוֹן
וְיָת שָׁקָא דְּיַמִּינָא אֲרֵי דְּכַר
קוּרְבָּנַיָּא הוּא׃ כג וּפִתָּא
דִּלְחֵם חֲדָא וּגְרִיצְתָּא דִּלְחֵם
מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד מִסַּלָּא
דְּפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ׃
כד וּתְשַׁוֵּי כוֹלָּא עַל יְדֵי
דְּאַהֲרֹן וְעַל יְדֵי דִּבְנוֹהִי
וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם
יְיָ׃ כה וְתִסַּב יָתְהוֹן מִיְּדֵיהוֹן
וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא
לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ
קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃
כו וְתִסַּב יָת חֶדְיָא מִדְּכַר
קוּרְבָּנַיָּא דִּי לְאַהֲרֹן וּתְרִים
יָתֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי
לָךְ לְחוּלָק׃ כז וּתְקַדֵּשׁ יָת
חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שָׁקָא

לא הזכיר האליה והחלבים: (יט) ולקחת. זה השני הוא איל המלואים: (כ) ושחטת. תנוך. אין לו ריע. והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן: בהן. אדנים בהנות ואיננו על משקל הלשון. והנה יהיו שם שנים משקלים ורבים ככה בשמות. ודם השני יזרוק כדם הראשון. רק הדם הנשאר: (כא) ולקחת. והזית על אהרן. תחת בגדי אהרן ועל בגדיו: (כב) ולקחת. זה החלב הנזכר הוא אשר על הקרב ככתוב בפרשת ויקרא שוק הכל הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים. והשוק והחזה יהיו מהיום נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל. רק החזה מאיל המלואים משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: (כג) וככר. זהו לחם מצות: (כד) והנפת אותם. והם בידם: (כה) ולקחת כתיב מידם ובמקום אחר מעל כפיהם והדבר שוה: ניחוח. כפול החי״ת. והמבין סוד נשמת האדם יבין זה: אשה. תואר. מגזרת אש. ובמקום אחר מן האש: (כו) ולקחת. מאשר לאהרן ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר ומלת למנה לחלק: (כז) וקדשת. מהיום והלאה. ואין הוסף כמו הורס
כי

האש: (כ) תנוך. (ת״כ פ׳ נו) הוא הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנרו״ש: בהן ידם. הגודל ובפרק האמצעי: (כב) החלב. זה חלב הדקים או הקיבה (חולין מט): והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנא׳ (ויקרא ג) לעמת העצה יסירנה מקום הכליות שהכליות יועצות ובאימורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלואים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשים שלום לנזבח ולעובד העבודה ולבעלים (עיין במזרחי) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזה משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה (ת״כ): ורקיק. (מנחות עו) מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. (מנחות כג) מוליך ומביא למי שד׳ רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמי׳ והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העולה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה׳. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו׳. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן

ובגדיו ד׳ וסי׳ וקדש הוא ובגדיו. את ראשו לא יפרע. ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו. ובגדיו לא השרפנה. ואלה שמות ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את. ויקרא ויקח את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת החלב ה׳ וסי׳ ולקחת מן האיל. ואת כל חלבו יקריב. ואת החלב מבני אהרן. ואת החלב ואת הכליות. המקריב את דם השלמים. וכל שתי הכליות דכו׳: ואלה שמות וככר להם אחת. ויקרא ומסל המצות אשר לפני ה׳ לקח חלת מצה אחת: אשה הוא לה׳ ג׳ וסי׳ ולקחת אתם מידם. ואת הקרב ואת הכרעים רחץ. ויקח משה אתם מעל כפיהם:

בעל הטורים

ובגדיו ד׳. וקדש הוא ובגדיו. ובגדיו קרועים. ובגדיו לא יפרם. ובגדיו לא הברפנה. אף על פי שאכל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים שהתאבל על הריגת שאול כ״ג לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום וקדש הוא ובגדיו וע״כ ובגדיו לא השרפנה שלא נשרפו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמיד שנשרפו גופן ובגדיהן קיימין:

ספורנו

ולאויה לעבוד עבודת הקודש: (כב) כי איל מלואים הוא. לפיכך היה שוק הימין בזה נתן על גבי המזבח ולא כן בשאר הקרבנות כי השוק הימני בבהמה הוא במקו׳ היד הימנית באדם ולכן ראוי שיהיה שוק הקרבן על גבי המזבח מלואי יד ליד ימין הכהן המקריבו כי אמנם עבודת הכהן ביד ימין היתה כאמרם ז״ל כל מקום שנא׳ אצבע וכהונה אינה אלא ימין: (כד) והנפת. הנה התנופה תפול
על

תולדות אהרן וככר לחם. (הלס נח): אסר סונף. סוכס לא מנחום פא:

רמבן

ולא פרתה עליו שכינה שיקרא פרכת הקדש והנה החיצון כפנימי והסמיכה בבניו מפני שהתאנף על אהרן להשמידו והוא כלוי בניס הוזרכו גם הם להתכפר בו וטעם השריפה כטעם שריפת פרה אדומה וסודה ידוע אך השעיר המשתלח:

רשי

לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. הולכה והובאה ווינטלי״י בלעז: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו. למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהוא לשון שררה כמו (במדבר יח) לך נתתים למשחה (ד״ה א׳ יו) אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. ע״י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבע׳ ימים. רצופים: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. (יומא עג) אותו כהן המוכן ליכנס לפני ולפני׳ ביום הכפורי׳ וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו (ת״כ): הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד ממש לפיכך ניגון תביר נמשך לפניו: (לא) במקום קדוש. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אותם. אהרן ובניו לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם. להם כל זרות ותיעוב: למלא את ידם. באיל ולחם הללו: לקדש אותם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו׳. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: על

אבן עזרא

כי יורם למעלה ולא יונף ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמים לכבוד השם. (כט) ובגדי. יהיו לבנו המשוח תחתיו וטעם אחריו במותו: (ל) שבעת. ומלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטן וכמוהו בשם ה׳ כי המילם: (לא) ובשלת. כבווי כמו והכית בצור ויבן שלמה את הבית: (לב) ואכל ואת הלחם. הנותר מהסל: (לג) ואכלו אותם אשר כופר. דרך קצרה ומלת אותם בעבור אחרת: וזר. שאינו מזרע אהרן: (לד) ואם. נקרא האיל מלואים כי בו ימלאו ידיהם: (לה) אותכה. באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי״ו ומן כי אותך ראיתי: (לו) ופר תעשה ליום

26 אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ כח וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃ כט וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ ל שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ לא וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ׃ לב וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ לד וְאִם־יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר

ג׳ ומי׳ קמץ ואי׳ פתח ב׳ נאמנו. ר״פ. ד׳ דמטעים כיה דכבירין סוף. ג׳. ג׳. ג׳ פסו׳ ריסיהון וסופיהון ש׳׳ו. ג׳ חסר י״ג חסר כל קרי׳ ואת הלחם במ״א את הלחם. ג׳ וכ״כ. מטעי׳ דכתיב את

ג דְּאִתְּרַם דְּאַפְרָשׁוּתָא דְּאִתְּרַם וּדְאִתַּפְרַשׁ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא מְדִי לְאַהֲרֹן וּמְדִי לִבְנוֹהִי׃ כח וִיהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אַפְרָשׁוּתָא הִיא וְאַפְרָשׁוּתָא יְהֵי מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן אַפְרָשׁוּתְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ כט וּלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּלְאַהֲרֹן יְהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי לְרַבָּאָה בְהוֹן וּלְקָרָבָא בְהוֹן יָת קוּרְבָּנְהוֹן׃ ל שִׁבְעַת יוֹמִין יִלְבְּשִׁנּוּן כַּהֲנָא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי דְּיֵיעוֹל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא׃ לא וְיָת דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא תִּסַּב וּתְבַשֵּׁל יָת בִּשְׂרֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃ לב וְיֵיכוּל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת בְּשַׂר דִּכְרָא וְיָת לַחְמָא דְּבְסַלָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ לג וְיֵיכְלוּן יָתְהוֹן דְּאִתְכַּפַּר בְּהוֹן לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן וְחִילוֹנָא לָא יֵיכוּל אֲרֵי קוּדְשָׁא אִנּוּן׃ לד וְאִם יִשְׁתְּאַר מִבְּשַׂר קוּרְבָּנַיָּא וּמִן לַחְמָא עַד צַפְרָא וְתוֹקֵיד יָת דְּאִשְׁתְּאַר בְּנוּרָא לָא יִתְאֲכֵל אֲרֵי קוּדְשָׁא הוּא׃ לה וְתַעֲבֵיד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין כְּכֹל דְּפַקֵּדִית יָתָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרֵיב קוּרְבָּנְהוֹן׃ לו וְתוֹרָא

הורם ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ ואשר הורם. וממנו הורם התמיד קדמא קמץ: הוא ה׳ דמטעין דכבירין היא וסי׳ כי תרומה הוא ותרומה יהיה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלוה. כי אחזת עולם הוא להם. ובכל בהמה לא תתן שכבתך. מנחת קנאת הוא. סימן כל תרומה היא במ״א כי תרומה הוא. כל שבת היא במ״א הוא שבת שבתון הוא תניינ׳. כל קדש הוא במ״א היא כי קדש היא לכם. כל דסמיך לברית היא במ״א ברית מלח עולם הוא. ובכל דסמיך לאחזת הוא במ״א כי אחזת עולם היא להם. וכל דסמיך למנחה היא במ״א מנחת קנאות הוא. קדמאה. וכל בעת בפעם בשנה הבאר ההיא. וכל ביום בלילה השער המרב׳ הרעב ההוא: שבעת ימים ילבשם הכהן חד מן ג׳ פסוקים בתורה דרישיהון ש׳ וסופיהון ש׳ וסי׳ שבעת ימים ילבשם הכהן. שבעת ימים תכפר על המזבח. שלשים ומאה הקערה: קדש י״ג חסר וסי׳ ובשלת את בשרו. והנותרת ממנה יאכלו. הכהן המחטא אותה. כל אשר יגע בבשרה. וקדשתו כי את לחם. קדמאה דפסוק אשה זונה וחללה. ואכלהו במקום קדש. כל ימי נדר נזרו תער. כל ימי נזרו קדש. ולהתך עליון על כל. לשכת הצפון לשכת הדרום. ויאמר נחמיה הוא התרשתא. והלוים מחשים. וכל קדשים דכוו׳ חסר במ״ג ועם קדושים נאמן. לקדושים אשר בארץ. ויאמר ללוים המבינים: ואת הלחם ב׳ וסימן ואת הלחם אשר עשהו. ואכל אהרן ובניו את בשר האיל:

ספורנו

על חלקי כהנים להורות דמשלחן גבוה קא זכו וכהן הונף גם החלק שעלה על גבי המזבח כי בו היה שוק הימין שהיה ראוי לכהן ולמלא את ידו עלה על גבי המזבח: (כט) ולמלא בם את ידם. ולא ימכרו בניהם לקרבנות מלואים הכהונים

בעל הטורים

ומאשר. שנים במסורה ומאשר לבניו. ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שנמשחו להיות כהנים:

תולדות אהרן לחק עולם. זבחים יח: ובגדי הקדש. יומא ה עב (יומא לה): שבעת ימים. יומא שם עב (יומא לח):

רמבן

(כו) מאיל המלואים אשר לאהרן. לא הזכיר בניו והאיל הוא מלואים לכלם והטעם כי יצוה הכתוב ולקחת את החזה התנופה מאיל המלואים בעבור שהוא לאהרן ואין החזה ראויה לו כי לא יהיה לבעלים ואהר שנתן טעם שאינו ראוי שיהיה לאהרן אין צורך לומר שלא יהיה לבניו כי אחריו יזכו הם ולמטה אמר מאשר לאהרן ומאשר לבניו כלומר כאשר לוקח מקרבן העם כלם החזה ושוק כן יקחו הם האב והבנים מקרבנות המקריבים על ידם: (כט) למשחה בהם. להתגדל בהם שיש משיחה שהוא לשון שררה כמו לך נתתים למשחה אל תגעו במשיחי לשון רש״י. ואולי כן הוא כי בעבור שררת ישראל למשוחים הוא למלך ולכ״ג ישאילו הלשון לכל שררה וכן ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך אבל בכאן הנכון הוא למשחה בהם למשוח בבגדים הכהנים הגדולים מבניו ולמלא בם את ידם להקריב הקרבנות וכן לך נתתים למשחה שנתתים להיות שלך בעבור שמשחתיך לכהן לי וכן אל תגעו במשיחי כי הנוגע בהם נוגע במשיח ה׳ העתידים לצאת מהם כמו שאמר ומלכים מחלציך יצאו מלכי עמים ממנה יהיו. ויתכן שנאמר עוד כי ומשחת את חזאל למלך על ארם שיצוה לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר ה׳ הוא ועשה כן אלישע במצות רבו כאשר הגיד לו שימלוך. ואע״פ שלא נכתב שם ומשחת אלישע לנביא תחתיך ואולי כן עשו בכורש אשר משחוהו כמלכי ישראל בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא אנ שמו בעבור ה׳ ולכך אמר למשיחו לכורש ורבותינו אמרו וכי כורש משיח הוא וכו׳ והנה כולן משיחות ממש והכתוב שאמר רוח ה׳ אלהים עלי יען משח ה׳ אותי לבשר ענוים דרך משל שימשיל רוח הקדש אשר תחול עליו לשמן הטוב כענין שנאמר טוב שם משמן טוב: (לא) ובשלת את בשרו במקום קדוש. לא ידענו אם הוראת שעה היא שירש בשר

אבן עזרא

ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים: וטעם על הכפורים. על שני האילים וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם: (לז) קדש קדשים. קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים. והטעם שלא יהיו טמאים:

רש"י

(לו) על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח:

36 וְחַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃
37 שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס
ששי 38 וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃
39 אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃
40 וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃
41 וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃
42 עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם׃
43 וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃

תרגום אונקלוס

דְחַטָּאתָא תַּעֲבֵיד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃
לז שַׁבְעָא יוֹמִין תְּכַפַּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדָּשׁ׃
לה וְדֵין דְּתַעֲבֵיד עַל מַדְבְּחָא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא׃
לט יָת אִמְּרָא חַד תַּעֲבֵיד בְּצַפְרָא וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃
מ וְעֶסְרוֹנָא סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא לְאִמְּרָא חַד׃
מא וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעֲבֵיד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
מב עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דַּאֲזַמֵּן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ תַּמָּן׃
מג וַאֲזַמֵּן מֵימְרִי תַמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶתְקַדַּשׁ בִּיקָרִי׃

אבן עזרא

(לח) וזה. הטעם זה הקרבן. וכן זה יתנו זה השיעור. וכן וזה אשר תעשה אותם משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים ואחר כן אהרן ובניו: (לט) את הכבש. ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש א': (מ) ועשרון עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית: (מא) ואת. מלת וכנסכה שב אל הבקר: (מב) עולת תמיד לדרתיכם. יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען כי לא הקריבו עולות רק המשים יום במדבר סיני וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני כי המשכן הושם בתחתית ההר בקצה המחנה כי מש רבי' היו השבטים כי באחד לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות. ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו ויה"כ בשנה השנית כי כן כתוב על עבודת אהרן. וטעם כאשר צוה ה' את משה וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעי' שנה במדבר כי ישראל עמדו במדבר בתהו ילל ישמון כמו שמונה ושלשים שנה ומאין היה להם בכל יום הלי הין שמן זית ג"כ יין. ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין ומאין היה להם שני כבשים בני שנה בכל יום ומוסף בשבת ובמועדים ואין טענה ממלת אכלנו ובעירנו כי בקדש היו ושם בישוב קנו ובזאת השנה שלנו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב: והנה פי' טעם למה נקרא אהל מועד: לכם. לישראל. וככה קריאת העדה: לדבר אליך לבדך שם ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים ורמז לדבר אליך למשה תמיד ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל: (מג) ונקדש בכבודי. ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל המשכן ואת כל כליו

רש"י

וחטאת. לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשחה וכל המשיחו' כמין כ"י: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד והטריפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו (ת"כ פ' צו) מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן (זבחים כז כד): (מ) ועשרון סלת. עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון בריחים כשר בהן: רבע ההין. שלשה לוגין (מנחות פו): ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזב' לארץ: (מא) לריח ניחוח. על המנח' נאמר שהמנח' נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחלה ואח"כ המנחה בנא' עולה ומנחה: תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בינתים: (מב) אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפורת כמו שנאמר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא:

וחטאת ג' וסימן על המזבח. והטאת את המקדש. והטאת אותו וכפרתהו: ועשרון ה' ב' מלאי' וג' חסר וכימן ועשרן סלת בלול בשמן. ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה. ועשרן עשרון דר"ה. ועשרון אחד לכבש האחד דהרועה. ועשרון עשרון לכבש דיום טוב ראשון של חג. קדמ' ראש חדש חסר: בלול ד' וסי' ועשרון סלת בלול בשמן. ואם דל הוא. והקריב המקריב קרבנו. והקריב על בן הבקר: בשמן ו' רפין וסי' ועשרון סלת בלול. ועשירית האפה סלת. והצילו העדה את. מצאתי דוד עבדי. ותרם כראים קרני. ששה חדשים בשמן: עלת התמיד ד' וסי' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד. העשויה בהר סיני. יעשו את הכבש. ואחרי כן עלת התמיד ולחדשים ולכל מועדי ה':

תולדות אהרן שנים ליום. תמיד לא: אשר כער. פסחים נט יומא כח יבמות מ ל מכות יח זבחים מח מנחות עג ערכין ג: כי קדש הם. פסחים כד מכות יח מעילה יז: מבשר המלואים. פסחים שם: ובשרפת. פסחים כא סכה מט זבחים כט כריתות ה' מעילה יא: ככה. יומא ה (יומא מד): כל הנוגע. סנהדרין לד זבחים פג: חם אשר העשה. מנחות כט (פסחים לא): כבשים נט בנה. סנהדרין לד זבחים פג: הכבש האחד. (פסחים לא): ועשרון סלת. מנחות פו: הכבש השני. פסחים נט תמיד לא: ונועדתי שמה. זבחים קטו:

(מג) ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומ"א (זבחים קטו) אל

בעל הטורים על המזבח כבשים בני. פ"א לחמי: שנה שנים. ר"ת וסית השמש שהיו שוחטין אותן נגד השמש. כתיב הכא שנים ליום המיד ובפנחס סוסיף לומר שנים ליום עולה תמיד קרי ביה ליום עולה פי' כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש: שנים ליום תמיד. ר"ת עולה הש"ל לומר דמנין הב"ל המידין שיו קרבים לשס"ה ימים: את הכבש האחד בפ' פנחס כתיב אחד והכא כתיב האחד שעולה י"ח רמז לי"ח ברכות שבתפלה תקנו כנגד תמידין והתם כתיב אחד דמנין אחד כיו כהניב עסוקים בתמיד לפעמים כדאיתא במסכת יומא: הערב. הוהיות השעה שהבעם כהמם עסוקים בתמיד כל שהר ובערב מוסיף עליהם שבה (שנים) שבידם בני גזרי עלים. כתיב כאן הערבה לבון יחיד ובפנחס כתיב הערבו לבון רבים לומר שהיחיד יכול למבור המידין משלו לצבר. כבשים סכבש סכבש לכבש הכבש הרי ששה דאין שוחהין מששה טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם ששה פעמים עולה בפ' עקידה. הכא כתיב עשרון ובפנחס כתיב עשירת רמז לע"י שנים שיעמוד בית ראשון וככא כתיב בלול והתם כתיב בלולה ה' יתירה רמז לה' מיני מנחות שבאים לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות:

רמבן

בשר המלואים טעון כהן בבשולו או יהיה ובשלת בלווי כמו ומטך אשר הכית כזבחי שלמי צבור שנאכלין לפנים מן הקלעים ונאכלין ליום ולילה עד חצות: בו את היאור ויבן שלמה את הבית כדברי ר"א והצריך במקום קדיש שכן (לו) תעשה ליום על הכפורים. בשביל הכפורים לכפ' על המזבח

אל תקרי בכבודי אלא בכבדי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו. וזהו שאמר משה (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם: (א) מקטר קטרת. להעלות עליו קטור עשן סמים: (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב. סימן הוא לכתר כהונה: (ד) צלעותיו. כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים. בית תהיה הטבעת לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד

כליו הארון והשלשה כלים. הוא מקום המועד והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים: (מד) וקדשתי. והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושי': (מה) ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים. כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות ומחנה בין מחנה לויה למחנה ישראל כי גם הם היו לארבע הפאות ואחר כן מחנה ושם האהל בתוך בני ישראל. והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל גם יד לא היה להם לשבת חוץ לתחום. רק המצוה הזה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב וכן כי תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים נשים וטף. כי היוצאים למלחמה הם זכרים ומעטים. והנה בנשאם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יכלו לעשות מחיצה למקום הארון: (מו) וידעו. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (א) ועשית מקטר. שם המפעל כמו ומשלוח מנות: (ב) אמה. המזבח גבוה על שולחן חצי אמה אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשים כנפים למעלה: (ג) וצפית. הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת. ובעבור היותו מצופה זהב נקרא המזבח הזהב וככה השלחן הטהור כמו המנורה הטהורה. (ד) על שני צדיו. תוספת לבאר וה"א בהמה נוסף כי המלה מלעיל כאשר פירשתי: (ה) ועשית. הבדים מצופים זהב כבדי הארון. (ו) ונתתה אתו לפני הפרכת. מחוץ: לפני הכפרת שיהא כנגדה נתון

מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם
לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ שביעי פ
ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת
עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ ב אַמָּה
אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה
וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃
ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ
וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו
וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ד וּשְׁתֵּי
טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת
לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה
עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים
לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃
ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים
וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ
לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן
הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־

מד וְאֲקַדֵּשׁ יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיַת מַדְבְּחָא וְיַת אַהֲרֹן
וְיַת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּשׁ לְשַׁמָּשָׁא
קֳדָמַי׃ מה וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי
בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן
לֶאֱלָהָא׃ מו וְיִדְעוּן אֲרֵי
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דְּאַפֵּקִית
יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן׃ א וְתַעֲבֵיד
מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי
קְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּאָעֵי שִׁטִּין
תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ׃ ב אַמְּתָא
אוֹרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ
מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין
רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי׃
ג וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי
יַת אִיגָּרֵיהּ וְיַת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר
סְחוֹר וְיַת קַרְנוֹהִי וְתַעֲבֵיד
לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃
ד וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב
תַּעֲבֵיד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ
עַל תְּרֵין זָוְיָתֵיהּ תַּעֲבֵיד
עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וִיהֵי
לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִיטַל
יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ ה וְתַעֲבֵיד יַת
אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי
יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ ו וְתִתֵּן יָתֵיהּ
לִקֳדָם פָּרוּכְתָּא דְּעַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לִקֳדָם כַּפּוּרְתָּא

ד׳ · ג׳ · ג׳. ה׳ · ג׳ · ד׳ בליטנא · ד׳ בליטנא ב׳ הס׳ וב׳ מ״ל · ב׳ · כ״ד. ג׳ · ג׳ חס׳ בתורה · קדמאה פרכת תניינ׳ כפרת ס״כ סימן

אני ה' אלהיכם ח' וסי' וידעו כי אני ה' אלהיהם. ב' בו. ואף גם זאת בהיותם. וישבו עליה לבטח והמה עמי בית ישראל. וידעו בית ישראל כי אני ה' בהגלותי אותם אל הגוים וכנסתים. וגברתי את בית יהודה: גגו לגגו ד' בלישנא וסי' וצפית אותו זהב טהור. ויצף אותו זהב טהור. מגג התא לגגו רחב עשרים. ויעשו להם סכות איש על גגו: קירתיו ד' ב' מ"ל וב' חסר וסי' את גגו ואת קירתיו. וחברו ויקהל. וארכו וקירותיו עץ, וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'. וקירותיו ודלתותיו. ב' בתראי מלאים: בהמה ג' וסימן לשאת אתו בהמה. הכמה והבונה בהמה. כי בהמה שמן חלקו: ארן ג' חסר וסימן ונתתה אותו לפני הפרכת. ובא אהרן ובניו. ובבא משה אל אהל מועד. וכל הארן דאורייתא חסר נביאים וכתובים מלאים וכל בארון, מלא בכל הקרי':

בעל הטורים

בהמה ג' במסורה לשאת אותו בהמה. אשר נתן ה' הכמה והבונה בהמה. כי בהמה במן חלקו. זהו שכתוב והתבונה הקיה בעלים חכמה ותבונה בהמה כי בהמה במן חלקו. ועוד בהיא מגדלתו ומרוממתו דכתיב לשאת אותו בהמה:

תולדות אהרן ועשית מזבח. מגלה ל (הגינה עט) :

רמבן

המזבח מכל זרות ותעוב ובמדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב אדם דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח ל' רש"י. והנכון כי על הכפורים על שני האילים שהם כפורים לאהרן ולבניו כמו שאמר כאן ואכלו אותם אשר כפר בהם ואף כי החטאת כפרה וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם כדברי ר"א:

(מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון בתוכם לשון רש"י ושמוש הלמד בתנאי כזה איננו נמצא ויתכן שיאמר וידעו בשכני בתוכם כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כי ידעו כבודי ויאמינו שאני הוצאתי אותם מארץ מצרים והוא כדרך ויהי דוד לכל דרכיו משכיל כי בוחר אתה לבן ישי על אשר מריתם פי למי מריבה והדומים להם. אבל ר"א אמר כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור כי אשכון בתוכם וזה תעבדון את האלהים על ההר הזה ויפה פירש וא"כ יש בענין סוד גדול כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר ואמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול ופסוקים רבים באו כן הוה למושב לו פה אשב כי אויתיה וכתיב והארץ אזכור:

לך (א) ועשית מזבח מקטר קטורת. הנה מזבח הקטרת מן הכלים הפנימיים היה ראוי שיזכירנו עם השלחן והמנורה שהוא מזבח עמהם וכן הזכירם במעשה בפרשת ויקהל אבל הטעם להזכירו כאן אחר המשכן וכל כליו והקרבנות בעבור שאמר בתשלום הכל ונקדש בכבודי ושכנתי בתוך בני ישראל אמר כי עוד יתיחד להם שיעשו מזבח מקטר קטרת להקטיר לכבוד השם וזהו רמז שנמסר למהר"ר רבינו שהקטרת עוצרת המגפה כי הקטרת כמדת הדין

ספורנו

הכתובים כאן: (מה) ושכנתי בתוך בני ישראל. לקבל עבודתם ברצון ולשמוע את תפלתם: והייתי להם לאלהים. מנהיג ענינם בלתי אמצעי ומאותות השמים לא יחתו להיותם נכבדים לפני יותר מן השמים שהנהגתם על ידי מניעיהם ומזה יתחייב נצחיותם: לך (א) מזבח מקטר קטרת. שיספיק בו מעט אש לקטורת בלבד ולא יצטרך להיות חלול ולמלאותו באדמה כמו שהוצרך למזבח העולה לעשות האש תמיד על האדמה אבל היה האש בזה המזבח על צפויו שהיה של זהב ובהיות האש מועט לא הספיק לשרוף את גרם המזבח שהיה של עץ ולא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה כי לא היתה הכוונה בו להשכין האל ית' בתוכנו כמו שהיה הענין בשאר הכלים כאמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו כבית כענין מעשה הקרבנות כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל וכן העיד משה רבינו באמרו זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אבל היה ענין זה המזבח לכבד את האל ית' אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו הקרבנות הבקר והערב ולשחר פניו במנחת קטרת על דרך הבו לה' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו: (ד) שתי צלעותיו. שהוא הגובה: שני צדיו. צדי הרוחב:

אבן עזרא

נתון : (ז) והקטיר קטורת סמים עם בשמים . אולי הסמים הם העיקר או להפריש בין שתי המרקחות כי האחד בשמים בלי סמים : ופי׳ בהיטיבו . לתקן הפתילה והשמן : (ח) ובהעלות . בעבור עלות להב הפתילה נקרא כן והנה בהעלות פעל יוצא : קטורת תמיד . בעשותם עולות על כן הזכיר לדורותיכם : (ט) לא קטורת זרה . שאיננה כמתכונתה : (י) וכפר אחת בשנה . בעבור לחדש השביעי . וטעם כפורים על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה . ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או הציבור בהטאם כי איננו תמיד רק לפרקים מעטים :

רשי

מכנגד הארון לצפון או לדרום ת״ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ : (ז) בהיטיבו . לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר : הנרות . לוצי״ש בלעז וכן כל נרות האמור במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה : (ח) ובהעלות . כשידליקם להעלות להבתן : יקטירנה . בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס בין הערבים : (ט) לא תעלו עליו . על מזבח זה : קטורת זרה . שום קטורת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו : ועולה ומנחה . ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף . מנחה היא של לחם : (י) וכפר אהרן . מתן דמים : אחת בשנה . ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא טז) ויצא אל המזבח אשר לפני ה׳ וכפר עליו : חטאת הכפורים . הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו : קדש קדשים . המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת :

הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֵסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ

ס׳ · ייג. ג׳ ומ״ל דמ״ל · ג׳ והכר · כ׳ וחס׳. ג׳ כ׳ בטעם זקף גדול ובענין · ז׳ פסוק · י׳

ק״א . מיכאל סימן

דְּעַל סַהֲדוּתָא דַּאֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן׃ ז וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵיהּ יָת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינַהּ׃ ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַקְטְרִינַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן׃ ט לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכִּין לָא תְנַסְּכוּן עֲלוֹהִי׃ י וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל קַרְנָתֵיהּ חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדַּם חַטָּאתָא דְכִפּוּרַיָּא חֲדָא בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃

פפפ

ועלה ב׳ הסר וסימן ועלה ומנחה ונסך. גם סגרו הדלתות. הטאת ז׳ פתחין וסי׳ וכפר אהרן על קרנתיו. והוציא את הפר אל מחוץ. מלבד חטאת הכפרים. חטאת קסם מרי . והדי חטאת הנערים . חטאת יהודה כתובה. חטאת פימו דבר שפתימו . וכל תריסר דכוו׳ במ״א קמץ וסי׳ ראשית חטאת היא לבית ישראל : קדש קדשים הוא י׳ וסי׳ וכפר אהרן על קרנותיו . וזאת תורת האשם כל זכר בכהנים יאכלנו . ושחט את הכבש במקום אשר ישחט . והיתה לאהרן ולבניו ואכלה . אך כל חרם אשר יחרם :

תולדות אהרן אשר אועד . כריתות ה : בבקר בבקר . פסחים נט יומא יד לג מנחות נ : בהיטיבו את הנרות . יומא לג : ובהעלות אהרן . פסחים נט יומא טו זבחים יב (יומא לט) : קטרת זרה . מנחות נ : וכפר על קרנותיו . יומא נח שבועות ח י (יומא מב) : מדם חטאת הכפורים . יומא כא :

רמבן

הדין שנאמר ישימו קטורה באפך מן וחרה אפי והוא מה שאמר בקטרת זרה ועל פני כל העם אכבד שידעו כבודי כי לא ישא לפשעכם ויזהרו בכבודי ולכך אמר כאן ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות אשר אועד לך שמה כי מה צורך להאריך בכל אלה ולא אמר ונתת אותו לפני ארון העדות באהל מועד כאשר אמר בפרשת ויקהל אבל הוא להורות על ענינו : (ז) והקטיר עליו אהרן . אין המצוה הזו בכ״ג בלבד אלא היא אף בכהנים הדיוטים כדין הדלקת הנרות שבלדה שאמר ג״כ ובהעלות אהרן את הנרות ואינה בכ״ג בלבד כמו שאמר למעלה יערוך אותו אהרן ובניו ולא ידעתי למה הזכיר אהרן בשניהם ולא אמר הכהן ואולי מפני שיטת הכתוב למטה וכפר׳ אהרן על קרנותיו שהוא באהרן בלבד או שירמוז שאהרן יתחיל בקטרת ובנרות וכן אמר בסוף אמור אל הכהנים יערוך אותו אהרן ולא הזכיר בניו בעבור שהוא יתחיל בה והזכיר שם חקת עולם במצוה :

(ט) קטרת זרה . שום קטרת של נדבה שכולן זרות לו חוץ מזו לשון רש״י אבל אונקלוס אמר קטורת בוסמין נוכראין ולא תרגם טבריתא רצה לפרש שלא יעשה קטרת מסמים אחרים זולתי הקטרת אשר יצוה אותם וכן אם הוסיף בה סמים אחרים יעבור בלאו הזה :

אדרת אליהו

את האורים ואת התומים . הם שם המפורש הידוע והיה כולל האפוד והחשן וכן הם שמות השבטים כי ידוע כי מ״ב הוא בשבתו׳ והוא ג׳ בהכולל והיא ה׳ העליונה שהיא הנתוספת מי שמגיע לדרגא דדכורא ה׳ של אברהם וכן ה׳ של יוסף לכן אסתלק לדכורא והחשן ידוע מספרם אלא שהיו להיפך מספר החשן באפוד והאפוד בחושן רוחא במי׳ ומיא ברוחא וכן׳ אורים שהיה בכחם להאיר האותיות עד שבולטות והיא האור של יום הראשון והשני׳ התומים שהיו בכחם מצטרפות האותיות (והוא ביומא ע״ג ע״ב) ולמ״ד בולטות היו מצטרפות ברוחו של כה״ג כמו תורה שבע״פ והו תומים שמשלים את התיבה וידוע כי בכחה נשלמת הכל וכן כל השמות כמו שם ע״ב שהן באותיות כ״א לבדו בג׳ דרגין ונעשית בתיבות שלימות ע״ב תיבות ובה נעשה הכל אחד והוא המים קו המדה שביום השני וכן מנהיגי השמש והירח שהשמש ממונה על האור והירח על המים כידוע ובהן נברא ונתקיים העולם שהן חו״ג ובאמת הן מנהיגי המזלות והשמש והירח להפכן לכ״ד לכן לא כאלה חלק יעקב כו׳ (ירמיה י׳ י״ו) :

כלי יקר

פרשת תצוה

ואתה תצוה את בני ישראל וגו׳ . יש לדקדק מהו ואתה תצוה שני נוכחיות ואתה נוה מבעי ליה למימר גם מלת ואתה כולה מיותרת כי היה לו לומר צו את בני ישראל כי בלשון זה נאמר בפ׳ אמור על הנרות הללו ומה שכתב הרמב״ן לומר שהקפיד שלא יעשה זה ע״י שליח כו׳ מ״מ היא גופא קשיא למה הקפיד במצוה זו יותר מבכל המצות וכן בסמוך נאמר ואתה תדבר גם שם הדבר צריך ישוב . עוד הקשו המפרשים מה ענין מצוה זו לכאן כי עיקר מקומה אחר עשיית המשכן והכנת המנורה . ומהר״י אברבנאל פי׳ כי עיקר מצוה זו בפ׳ אמור וכאן נאמר תצוה ר״ל אתה עתיד לצוות את בני ישראל כו׳ ולדבריו כל פסוק זה מיותר כי מה הגיד לו בזה שסופו לצוות ומה יעשה הרב בפסוק ואתה תדבר הנאמר בסמוך . ועי״ק להעלות נר תמיד נרות מבעי׳ ליה שהרי שבעה היו . ועי״ק הלא לא דלקו כ״א מערב עד בוקר ולמה אמר תמיד . ועי״ק באמרו באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות כל מראה מקום ארוך זה הוא נראה ללא צורך כי היה לו לומר על המנורה יערוך אותו וכבר ידענו מקום המנורה היכן הוא . והנה לא הוזכר כ״א נר אחד ובפ׳ אמור אמר יערוך את הנרות . ועוד כאן נאמר באהל מועד ואחר כך מחוץ לפרוכת ובפ׳ אמור מוהלפת השטה שאמר תחלה מחוץ לפרוכת ואח״כ באהל מועד . וכאן נאמר מחוץ לפרוכת אשר על העדות ושם נאמר מחוץ לפרוכת העדות ונראה לייסב כל זה מתוך מה שכתב הרמב״ן כי מה שאמר להעלות נר תמיד היינו נר מערבי שהיה דולק לעולם אבל שאר הנרות לא היו תמיד כ״א מערב עד בוקר . בהנחה זו יתורצו כל הספיקות הנזכרים כי אחר שצוה ה׳ למשה על המשכן וכל כליו וחלק המשכן לג׳ חלקים ועל כולם אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם והיה הפרוכת מבדיל בין קודש לקודש הקדשים ורצה משה שבכל חלק יהיה דבר המורה על שהשכינה שרויה בישראל והנה בקדש הקדשים היו לוחות העדות אשר יתנו עדות ה׳ נאמנה שהשכינה שרויה שם כי הלוחות היו בהם מעשה נסים שהם נקראים משני עבריהם ומ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו עומדים ותינח שכל

הנא

הבא למקום ההוא יראה עין בעין כי שם ה' נקרא עליו. ואמנם אחר שהפרוכת מפסיק ואין כל אדם רשאי לבא שמה פן חלילה ימות. המהרהר הרוצה לשקר ורחיק עדיו ע"כ הוצרך הקב"ה לעשות נס בהיכל נס תמידי זה בנר מערבי כדי שכולם יסתכלו בו ויראו מנר מערב שם ה' כי הוא שוכן בתוכם ואילו לא היה הפרוכת מכסה על ארון העדות לא היה צורך בנס זה. ולהגעה זו נאמר שכל פרשה זו אין הכוונה לצוות על נרות המנורה כ"א בפרשת אמור שם עיקר מקום של צווי זה וכאן עיקר הצווי על נר מערבי זה לגלות למשה כי אע"פ שהפרוכת מכסה על ארון העדות מ"מ יהיה גם במקום הקדש נס מתמיד המפרסם כי ה' שוכן שמה. וכבר ידעת שמשה רבינו ע"ה נאמר בו וירא ראשית לו כי הוא היה ראשית והתחלה לכל הדברים העומדים בנס והוא היה כנר זה שמדליקין ממנו כמה נרות והנר אינו חסר כך הואצל ממנו שפע רוח הקודש על כל הנביאים שבאו אחריו כי פני משה כחמה כך ממנו הואצל האור על כולם כך נר מערבי זה שהיה אורו מתמיד בדרך נס הואצל עליו מאורו של משה כי הוא היה אמצעי בין אור ה' לכל מיני אורה אשר עמדו בנס והיה הסימן על זה שבלידתו נתמלא כל הבית אורה להורות שהוא יהיה המקבל הראשון מן אור העליון ובאמצעיתו הושפע האור על כל מקום שיש בו דבר העומד בנס לכך נאמר ואתה תצוה שתי נוכחיות לומר ואתה היינו ממהות עצמותך ותוספת אורה שבך תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן וגו' שהשמן יוקח אליך ר"ל לצרפו אליך כדי שתשפיע עליך מהודך כדי להעלות נר תמיד זה נר מערבי שהיה תמידי בדרך נס. ואחר כך נתן טעם לשבח למה היה צורך בנס זה לפי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות כי הפרוכת מבדיל בין המקום שיש בו עדות על שהשכינה שרויה בישראל ובין שאר אהל מועד לפיכך יערך אותו אהרן מערב עד בקר וכי כל הלילה היה עומד ועורך אלא שנותן בו שמן כמדת חברותיה שאין בו כ"א שיעור דליקה מערב עד בקר ואעפ"כ יעלה נר תמיד. ועדיין לא פורש באיזו נר יתמיד נס זה עד שאמר לפני ה' היינו נר מערבי הסמוך לשכינה שבמערב כי מצד העדות דומה נר זה אל ארון העדות ועל פי שנים עדים יקום דבר ושניהם ע"י משה כי גם התורה נקראת על שמו. ולא הזכיר כאן כל הנרות כי אין כאן מקומם כ"א בפ' אמור כמ"ש שם על המנורה הטהורה יערוך את הנרות ולכך לא נאמר שם ואתה תצוה לפי שעיקר הצווי שם היה על כל הנרות ואגב גררא זכר שם גם נר מערבי זה באמרו להעלות נר תמיד מחוץ לפרוכת העדות באהל מועד יערוך אותו ונראה לי שסדר הפסוק של פרשת אמור כך הוא שצריך להפסיק בין מלת לפרוכת למלת העדות וכך פירושו להעלות נר תמיד מחוץ לפרוכת רצה ה' שיהיה נר אחד תמידי בדרך נס מחוץ לפרוכת ואחר כך פי' מה משמש נס זה על זה אמר העדות באהל מועד כי נס זה יתן עדו' ה' נאמנה גם באהל מועד שהכל מסתכלים שם ויראו מנר מערבי זה את שם ה' כי בקרבם הוא כי יערוך אותו מערב עד בקר ויהיו לפני ה' תמיד. ולפי שנאמר שם צו את בני ישראל ויקחו אליך ש"מ שיש כאן דבר המיוחס לכל בני ישראל ויש בו דבר המיוחס אל משה לבד שהרי נאמר אליך ע"כ הוצרך לפרש שניהם כי הדבר המיוחס אליך ולא להם הוא הדבר העומד בנס אשר עליו אמר להעלות נר תמיד עד חקת עולם לדורתיכם. ואח"כ פירש הדבר המיוחס לכל ישראל הוא מ"ש על המנורה הטהורה יערוך את הנרות לפני ה' תמיד כי כל הנרות היו פונין מול נר מערבי זה ע"כ נאמר בכולם לפני ה' תמיד ופירוש זה יקר. ד"א לכך נקט מראה מקום זה מחוץ לפרוכת אשר על העדות שלא יטעו לומר כי הוא ית' צריך לאורה שהרי הפרוכת מפסיק בין המנורה למקום השראת שכינתו ועוד ששם העדות וכולו אורו אלא ודאי עיקר קיחה זו אליך לצרכך. ובילקוט מסיק שלכך היו חלונות של בה"מ רחבות מבחוץ וצרות מבפנים להורות שלא היה השמש מאיר אל המקדש אלא אדרבה המקדש היה מאיר לכל העולם שנא' והארץ האירה מכבודו וכן בארנו למעלה פרשת ויצא בפסוק ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש. ואולי שלכך נקט אליך רבותא כי אפי' פני משה שהוא כפני חמה מ"מ אתה צריך לאור רוחני זה כי אין השמש מאיר אל המקדש אלא המקדש מאיר אל השמש כי ממנו יוצא השפע אל כל צבא מרום. ויש בפרשה זו מוסר אל הטועים הנותנים החלק המובחר מן ממונם לצורך החומר לאכול ולשתות ויתר תענוגות בני האדם. וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה יתן לצורך נר אלהים נשמת אדם כדרך שעשה קין. אלא ילך בדרך הבל שהביא מנחה לה' מבכורות צאנו ומחלבהן כך יתן ראשון למאור לצורך נר אלהים נשמת אדם אשר אורה נצחי כמ"ש להעלות נר תמיד והשני יתן למנחות שהיה מאכל לכהנים ודי רמז בזה למבינים:

ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. הוסיף כאן לשון ואתה לומר לך שמצד מעשה העגל נתרחק אהרן כמו שנפסלו בכורי ישראל ומשה קרבו בתפלתו כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא וענין תפלה זו שתלה משה בעצמו לאמר הלא אחי ובשרי הוא והשמדתו כאילו נאכל חצי בשרי כדרך שהתפלל על מרים נמצא שבעבור שקרבו משה אליו ע"כ נבחר בזכות משה אע"פ שגם הוא היה בתוך בני ישראל עובדי העגל מ"מ קרבו מתוך בני ישראל העובדים והכל בעבורך לכך נאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. ד"א לכך נאמר מתוך בני ישראל לפי שאין הנבואה שורה על נביאי ישראל כ"א בזכות ישראל כמו שפירש"י פרשת דברים על פסוק וידבר ה' אלי [illegible] לאמר אע"פ שהיה אהרן ראוי להרחיקו מ"מ קרבו ה' בעבור ב' דברים האחד בעבור משה כי הוא אחיו וכבודו של אהרן הוא כבודו של משה והשנית הוא בזכות בני ישראל [illegible] לכהן כזה עושה שלום לכך נאמרו שניהם ואתה הקרב אליך ומתוך בני ישראל:

ואתה תדבר אל כל חכמי לב [illegible]

ושמתי עליהם וכן כל עושי המלאכה אשר היו בכלל אל קבלו שפע החכמה באמצעות משה. וכמ"ש ואתה תחזה מכל העם היינו ברה"ק שעליך ור"ל שתשפיע על דייני ישראל מן רוח הקדש שעליך כך ואתה תדבר אל כל חכמי לב כדי שיקבלו אצילות אור השכל ממך לכך נאמר בסוף כל מעשה המשכן וירא משה את המלאכה וכי משה כלה המלאכה והלא כל חכמי לב עשו בה אלא לפי שמשה האציל עליהם מן אור שכלו דומה כאילו עשה הוא את כל המלאכה. ואמר אשר מלאתיו רוח חכמה ר"ל אע"פ שבאמת אני מלאתיו רוח חכמה כי ה' יתן חכמה מ"מ מאחר שהשפע יגיע להם באמצעותך יקרא הכל על שמך לכך נאמר ואתה ממהות עצמותך ותוספת חכמה שבך תדבר אל כל חכמי לב להשפיע עליהם. ומדקאמר חכמי לב לשון רבים הל"ל אשר מלאתיו רוח חכמה נוכל לומר שמלאתיו חוזר כלפי משה כי לפי שמלאתיו רוח חכמה על כן הוא האציל מחכמתו על כל חכמי לב וזה אינו מאמר הש"י למשה מדלא אמר אשר מלאתיו רוח חכמה אלא הפסוק מפרש לנו מהו זה שאמרתי למשה ואתה תדבר אל כל חכמי לב למה אני תולה הדבר במשה לפי שמלאתיו רוח חכמה ואחר כך חזר הקב"ה ואמר למשה בנוכח ועשו את בגדי אהרן וגו' ומלת אשר משמש לשון דהא כמשפטו בכמה מקומות:

ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד. כאן הזכיר החשן קודם לאפוד ואחר כך בפרטן הקדים האפוד ואח"כ ועשית חשן וכן בשעת מעשה בפ' פקודי הקדים ג"כ אפוד לחשן וע"ק בכולם נאמר ועשית וכאן נאמר ועשו ותמה אני על כל המפרשים שנתעוררו על מה שנא' בארון ועשו ארון וכאן אין פוצה פה. ולפי מה שיתבאר בסמוך במעשה האפוד שבא לכפרה על ע"ג דהיינו על העגל שעשו שגרם בשבירת הלוחות שנשא משה על כתפיו על כן בא האפוד על שתי כתפיו וכתיב שתי כתפות חוברות יהיה לו כנגד שני הלוחות שהיו בהם חמשה דברות מול חמשה א"כ שפיר קאמר ועשו לשון רבים מן הטעם שנא' ועשו אצל הארון. ואמנם נראה קרוב לשמוע לפי שאמרו רז"ל במסכת ערכין למה נסמכו קרבנות לבגדי כהונה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. חשן מכפר על הדינין. אפוד מכפר על ע"ג. מעיל מכפר על לשון הרע. כתונת מכפר על שפיכות דמים. מצנפת מכפר על גסות הרוח. אבנט מכפר על הרהור הלב. ציץ מכפר על עזות מצח. מכנסים מכפר על גילוי עריות ויליף כן כולהו מקרא. ולפי זה נוכל ליישב מה שהקדים הקב"ה חשן לאפוד כי יותר הקב"ה מקפיד על קלקול הדינין ממה שמקפיד על ע"ג וראיה מן דור הפלגה שפשטו ידיהם בעיקר ולא נאבדו ודור המבול ע"י שהיה חמס וגזל ביניהם נאבדו כי אם יחטא האדם אל השי"ת מה יעשה לו. אבל ישראל לכבודו של מקום ב"ה הקדימו עשיית האפוד כי חטא ע"ג חמור עליהם יותר מן קלקול הדינין לכך נאמרו ועשו את האפוד כי לשון ועשו משמע גם הגדת עתידות לומר שכך יהיה שיעשו את האפוד תחלה ועוד כי הקב"ה בידו למחול ולוותר על ע"ג אבל לא על קלקול הדינין בדברים שבין אדם לחבירו כי אין הקב"ה מוחל כי אם בדברים שבינו לבין הבריות. אבל ישראל אמרו בידינו למחול ולוותר על מה שקרה לנו עוות על ידי קלקול הדינין אבל חלק גבוה מי יתיר לכך הקדימו מעשה האפוד וזה דומה למה שאמר הקב"ה למשה נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ומשה אמר לתת נקמת ה' במדין ומכאן למד רש"י לומר אע"פ ששמע שמיתתו תלויה בדבר מ"מ עשה בשמחה ולא אחר כי אילו לא עשה בשמחה א"כ היה לו לומר לישראל דברים כהוייתן שינקמו מהם נקמת בני ישראל על מה שעשו להם כי הפילו כ"ד אלף מישראל אלא ודאי שמשה חשב מאחר שישראל אוהבים למנהיגיהם וישמעו שמיתת משה תלוי בנקמה זו א"כ יאמרו כלום הקב"ה מבקש לעשות נקמה כי אם בעבורנו א"כ יאמר נא ישראל אנחנו נמחול על מה שעשו לנו ולא נבקש הנקמה כל כך מהרה. ע"כ שינה משה ואמר לתת נקמת ה' במדין על מה שעשו כנגד ה' במעשה פעור וא"כ חלק גבוה מי יתיר לאחרו וא"כ ודאי עשה משה בשמחה ולא אחר ודבר זה יתבאר עוד בפרשת מטות בעז"ה:

חשן ואפוד ומעיל וגו'. לא הזכיר ציץ ומכנסים לפי שאינן בכלל לבושה כי אינן בגדים. אך לפי שמצינו כאן ג"פ לשון עשייה ועשו את בגדי אהרן לקדשו ואח"כ נאמר ואלה הבגדים אשר יעשו ואח"כ נאמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך נוכל לומר שהראשונה והשלישית מאחר שהוזכר בהם קדושה ודאי יש בהם רמז לציץ ומכנסים כי בכ"מ שתמצא גדר ערוה שם תמצא קדושה ולדעת רז"ל המכנסים מכפר על עריות ומוסיף אני לומר שגם הציץ מכפר על עריות והא בצנעה והא בגלוי כי המכנסים שבמקום צנעה מכפר על דברים שבצנעה הוא ההולך אחרי העריות בצנעה ובטמון כמ"ש לכסות בשר ערוה והציץ מכפר על עזות מצח הוא העובר בגלוי בלא בושה וזהו שמביא בגמרא פסוק ומצח אשה זונה היה לך ולכך כתוב על הציץ קודש לה' ואף אם נאמר שהציץ מכפר על שאר עזות מצח מ"מ רמז בעשייה שלישית אל הציץ שכתוב עליו קודש לה'. ובזה מיושב מ"ש תחלה ועשו בגדי אהרן לקדשו הקדים בגדי אהרן אל הקדושה ואח"כ אמר ועשו בגדי קדש לאהרן הקדים בגדי קדושה אל אהרן לפי שפסוק ראשון מדבר במכנסים שבלאו הכי דרכן של בני אדם לילך מלובשים מכנסים על כן אמר ועשו את בגדי אהרן לקדשו ר"ל אותן בגדי אהרן שכבר דרכו ללבשן כבר הנה עתה יעשום לקדשו מן העריות. אבל למטה מדבר בציץ שקודם זה לא היה דרכו ללבוש שום ציץ על כן אמר ועשית בגדי קדש לאהרן שיעשה לאהרן בגד [illegible] פתוחי חותם קדש לה' ותהי לו כבגד [illegible]:

ועשו את האפוד. בכולם נאמר ועשית וכאן נאמר ועשו [illegible] לכפר על ע"ג וכאן עברו ישראל ועשו את העגל ע"כ [illegible] להיות לכולם לכפרה ובדרך זה אמרו רז"ל ועשו ארון יבואו הכל ויתעסקו בו [illegible] הנאמר כאן כי למשה לא היה חלק כלל במעשה העגל ע"כ תלה בישראל [illegible] ולמעלה פירשנו בדרך אחר. ואמר שיהיה מעשה חושב [illegible] בה כמעשה דמי שנא' למען תפוש את בית ישראל בלבם [illegible] ההוא תלוי באמונה דהיינו במחשבה וכל העבודות [illegible]

כי עיקר החטא הוא תלוי בלב המאמין. וז"ש והשב אפדתו אשר עליו כמעשהו כי אע"פ שהשב ענינו הבא והיינו הגור שהוכיח בו מ"מ הזכיר לשון חשב המורה על שהמחשבה לדרוש בו שהמחשבה בו כמעשהו ר"ל כמעשה דמי כי מטעם זה נעשה החשב במעשהו לכפר על המחשבה שהיא כמעשהו דמי. ומטעם זה מצינו בפרשת שלח לך בפ' וכי תשגו וגו' המדברת בע"ג שהקדים שם עולה לחטאת אע"פ שבכל כפרה הוא מקדים חטאת לעולה לפי שבכל עון קדם ההרהור אל המעשה ומ"מ המעשה חמור מן ההרהור ע"כ הוא תסיר תחלה הגדול וזהו החטאת המכפר על המעשה ואח"כ העולה על רוח ההרהור אבל בע"ג חטא המחשבה גדול מן המעשה ע"כ הוא מקדים העולה לחטאת כן כאן הקדים כפרת המחשבה אל המעשה כי תחלה אמר מעשה חשב לכפר על חטא המחשבה. ואח"כ אמר שתי כתפות חוברות יהיה לו לכפר על חטא המעשה כמ"ש בישעיה על ע"ג ישאהו על כתף וגו'. ולפי שהעגל גרם שבירת הלוחות שנשא משה על שתי כתפיו והיו המשה דברות מול המשה והיו חוברות כי הדברות היו מקבילות זה לעומת זה ע"כ בא לכפרה שתי כתפות חוברות יהיה לו וגו' ונוסף על כפרה זו נעשה הארון שהיה מונח על שתי כתפיו בשני בדי ארון וז"ש ובין כתפיו שכן כי נמצא הקב"ה שכינתו בין שני בדי ארון שהיו מונחים על כתפות נושאי הארון. ועוד נמצא הקב"ה שכינתו בין שני כתפות הכהן נושא האפוד כי בו היה תלוי חשן המשפט אשר בו היו האורים והתומים כנגד לבו והיה השם המפורש הקוק בהם. ולקחת שתי אבני שהם לכפר על שתי אבני לוחות שנשתברו ושם נתפרדה החבילה כי ארבע אלו והם הש"י והלוחות ומשה וישראל וע"י הכפרה נתחברו כולם כי שתי אבני שהם כנגד שני אבני הלוחות בהם פי' רבינו בחיי שהוא אותיות הש"ם והוא אותיות מש"ה והיו הקוקים עליו כל שמות בני ישראל ומעתה נדמו ארבעתן אל פונדק אחד תחת אשר מתחלה שכחו אל מושיעם וגרמו שלעומת זה גם ה' שכחם הנה אחר הכפרה שהזכו ויזכרו כי אלהים נורא אז גם המה יהיו על שתי כתפיו לזכרון:

ועשית חשן משפט מעשה חשב. לא הזכיר בכל הבגדים מעשה חשב כ"א באפוד וחשן לפי שזה מורה שכפרה זו היא על איזה עון פרטי שהמחשבה בו כמעשה דמי וזה אינו מצוי כ"א בע"ג כמבואר למעלה במעשה האפוד. וחשן הבא לכפר על קלקול הדינין כי הדינין הם דברים מסורים אל לב הדין כי אין לדיין כ"א מה שעיניו רואות ובידו לומר על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין כפי הענין וכפי האיש וכפי הזמן וכפי המקום ואם אמר יאמר הדיין כך הוא נראה בעיני מי יוכל להכחישו בלתי ה' לבדו הבוחן לבות בני האדם וע"כ היה החשן נתון על לב אהרן כי הדינין מסורים אל הלב ועל כן היה מעשה חשב לכפר על מחשבת הדיין. ולפי שנאמר מעשה חשב כמעשה אפוד תלה ענין החשב באפוד לומר לך בקלקול הדינין שקול כנגד ע"ג כמ"ש רז"ל כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נטע אשרה כו' דהיינו ע"ג על כן אמר שחשן המשפט המכפר על הדינין יהיה כמעשה אפוד המכפר על ע"ג וכן דרשו רז"ל פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף על דיין שאינו הגון כי גם עיקר חטא זה תלוי במחשבת הדיין כמ"ש מחשבות צדיקים משפט כי הם שלמים במשפט גם במחשבתם והיה רבוע כי כל דיין צריך להיות שלם בד' דברים המנויים בפסוק ואתה תחזה וגו' והיה כפול כי חטאו ג"כ כפול וכי הוא מזיק לזה בממונו ולזה בנשמתו שמחזיקו ממון חבירו שלא כדין וזהו שמסיק במדרש חטאו בכפלים ולקו בכפלים כי חטאו בקלקול דינין כמ"ש צדק ילין בה וגו' וחטאו בע"ג כי גם זה חטא כפול כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים ומכל זה נלמוד הדמיון שיש לקלקול הדינין עם הע"ג על כן היה החשן כמעשה אפוד. זאת ארכו כי קלקול הדינין גורם השחתת העולם ותקונו דומה כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנא' בהם ושמים בזרת תכן. ומלאת בו מלאת אבן ד' טורים ובכל אחד ג' אבנים שובות כי אין ב"ד פחות מג' ויהיו מזהירים כזוהר האבנים כי אבני נזר המה שנראים תוכם כברם. ובעקידה כתב שהאבנים אלו היו קצתם יקרים וקצתם בזול לרמז שיהיה לדיין זה משפט של פרוטה כמאה מנה. והיו שמות השבטים חקוקים עליהם כתולדותם לרמוז שלא ישא פני איש כקטן כגדול ישמעון כאילו אין כאן יתרון לגדול שבשבטים על הקטן שבהם רק התולדה התלויה בשנים וזולת זה הכל שוין וזה רמז נכון. ויש בו רמז ג"כ אל הדיין שלא יתנשא לאמר אני אמלוך כי הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח והכתוב אומר ידרך ענוים במשפט וטעמו של דבר בארנו למעלה פ' משפטים. וז"ש שבזכות וראך ושמח בלבו זכה אהרן לחשן המשפט על הלב כי בזכות שמרוב ענוה שבו לא נתקנא בשררת משה אחיו הקטן ממנו בתולדה זכה לחשן המשפט התלויה במדת הענוה והיו כתובים שמה השבטים כתולדותם וזה מדה כנגד מדה ממש. ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים כי יושבי על מדין מאירים לכל העולם כי מטעם זה נקראו הסנהדרין עיני העדה כי המה להם לעינים להוציא לאור כל תעלומות של בעלי דינין כמבואר למעלה ע"כ היו האורים והתומים נתונים בחשן המשפט:

ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת. לפי שהמעיל מכפר על לשון הרע ע"כ היה כולו תכלת כי תכלת דומה לים וע"י התכלת יסתכל בים וממנו יראה וכן עשה כי בים נאמר ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף וגו' וכך נתן הקב"ה אל הלשון חומה ובריח כמ"ש רז"ל ולא עוד שהקפתי לך שני חומות אחת של עצם ואחת של בשר ומה יתן ומה יוסיף לך שמירה לשון רמיה כי יצא לחוץ ידבר ישלח חץ שחוט לשונו לכל ד' רוחות העולם ויעבור בריח ודלתים והיה מן הראוי שילמד האדם מן הים אשר אינו עובר דלתים ובריח ואינו פורץ גדרו. וזהו טעם התכלת שדומה לים כי בהסתכלו בתכלת יהיה נזכר אל הים שדומה לו בצבע וממילא יתבונן אז במעשה הים וממנו יראה וכן יעשה. ובפרשת שלח לך בעז"ה יתבאר בענין זה גם ענין תכלת של ציצית כדמסיק בילקוט פרשת האזינו אמר משה הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו מדתם כו' וכן לענין הים שנא' האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתי חול גבול לים כו' וזה טעם התכלת לזכירת כל מצות ה' כי על ידי שיסתכל בתכלת הדומה לים יהיה נזכר למעשה הים שאינו פורץ גדרו ועומד בגזירת הש"י כך יעשה גם הוא וע"י שיסתכלו בים הדומה לרקיע יהיה נזכר גם למעשה הרקיע שאינו משנה מדתו וממנו יראה וכן יעשה בק"ו וע"י שיסתכל ברקיע הדומה לכסא כבוד בעיניו יראה מקום חוצבו ויהיה נכסף לחזור ולהדבק שם כי הנשמה נכספה אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה. ועיין לקמן פרשת שלח לך כי שם מקומו. וכאן עיקר הטעם של התכלת ללמוד מן הים לבד כאמור. גם נוכל לומר שיש תועלת גם בהסתכלו בשמים ובכסא כבוד כי בסבה זו ימעט בדבור כמ"ש כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים. ועל ענין הקפת שני החומות אמר והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו כי גם הלשון צריך להיות כן שיהיה פי ראשו בתוכו תוך החומה הסמוכה לו והיא של עצם וכנגד החומה של בשר דהיינו השפתים אמר שפה יהיה לפיו לא יקרע כדי שלא יקרע ב' החומות כאמור. ולא נאמר בו מעשה חשב כי חטא הלשון הוא בדבור דוקא ולא במחשבה והיו בו רמונים ופעמונים המשמיעים קול לכפר על הלשון שבתוך הפה כעינבל שבתוך הזגים. והתיקון אל הלשון הוא שלא יחל דברו עוד לא ידבר כ"א בדברים שבקדושה שנאמר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות כי לה"ר תלתא קטיל מכלל שהנזהר בו לא ימות כמעשה של ההוא רוכל שהיה מכריז מאן בעי למזבן סם חיי כו' בדרך שיתבאר בפרשת מצורע בעז"ה:

ועשית ציץ זהב טהור. לדעת רז"ל שאמרו שהציץ הזה מכפר על עזות מצח צריך להתישב בדבר שהרי נאמר והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ואמרו רז"ל אלו קדשים שקרבים בטומאה ואיך יהיה המדרש כנגד פשוטו של מקרא. ולפי מה שכתבנו למעלה שהציץ מכפר על זנות שבגלוי כמ"ש ומצח אשה זונה היה לך וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה והזנות מחלל הקדושה כמו שיתבאר לקמן פרשת קרח על פסוק כי כל העדה כולם קדושים וגו' וישמע משה שחשדוהו באשת איש לפי זה נוכל לומר שמצאו מקום אל דרש זה לומר כמו שהציץ מכפר על שתם קדשים שנטמאו כך הוא מכפר על מצח אשה זונה המטמאה קדושת האדם וע"כ היה כתוב עליו קודש לה' ותרווייהו איתנהו ביה כי הציץ עצמו מכפר על טומאת הקדשים אמנם מה שהיה נתון על המצח דוקא הוא כדי לכפר גם על מצח אשה זונה ומטעם זה נאמר ושמת אותו על פתיל תכלת דומה לפתיל הכלת של ציצית שנאמר בו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם הרי שהוא מציל מן הזנות וכמעשה של ההוא שנזדמן לו זונה בעבד ת' זוז וניצול ע"י הציצית ואף אם נפרש עזות מצח דברו רז"ל מ"מ יש בו ג"כ חילול קדושה כי כל עזות פנים משמא אין הורתו בקדושה והוא בא מטפה דמשהבא אחרי אשר הוטמאה כסדר הורתו ודבר זה מבואר מעצמו ולהנחה זו יהיו כאן ג' דברים המצילין מן הזנות האחת הציץ עצמו שהיה כתוב עליו קדש לה' השני הוא פתיל הכלת דומה לפתיל תכלת של ציצית שנא' בו אשר אתם זונים אחריהם הג' הוא המצנפת המכפר על גסות הרוח ואחז"ל כל המתגאה כאילו בא על כל העריות כו' ואמרו עוד כל מי שיש בו גסות הרוח לסוף נכשל בא"א כו' וטעמו של דבר יתבאר בע"ה פרשת קרח על פסוק כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה שחשדוהו בא"א כו' ע"ש לכך נאמר בציץ ושמת אותו על פתיל תכלת והיה על המצנפת. ובזה מיושב ג"כ מה שפי' רש"י שצריכין אנו לקיים ג' מקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת כי נוכל לפרש לשון על אינו מורה על מקום הנחתו כ"א הוא לשון תוספה לומר שכל אחד מוסיף על חבירו בהיות שכוונה אחת לשלשתן ולפי זה יש על שמורה על מקום הנחתו ויש על המורה על התוספה והמעיין יבחר איזו מהם מורה על ההנחה כפי משמעות הפסוקים:

ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שש ואבנט וגו'. רז"ל אמרו שהכתנת באה לכפר על שפיכות דמים ומה ענין זה לזה. ואם בעבור שהשבטים אחי יוסף טבלו כתנת יוסף בדם מ"מ כל שפיכות דמים הנעשה בכל דור ודור מה ענינו אל הכתונת כי בלי ספק שכפרה זו היא בכל דור ודור ולא על שפיכת דמים של השבטים לבד ובעל העקידה נדחק מאד בדבר זה כאשר תראה בספרו. גם שם לא היה ש"ד כלל כי מה שטבלו הכתונת בדם אין ש"ד אך בדרך רחוקה יש לך ש"ד כי מכרוהו לעבד ואריז"ל שבי כולהו איתנהו ביה. ואולם מצאתי ישוב לזה ממה שכתב רבינו בחיי פרשת וישב וז"ל על הכתונת נתגלגלו הדברים בשעבוד גופותם במצרים וכן לאחר זמן היו עשרה הרוגי מלכות כי כן הגוף כתונת הנפש עכ"ל. הנך רואה דעת הרב שהגוף הוא כתונת של הנפש ומלבושו ואם כן יש דמיון ויחס לכתונת זה עם גוף הנרצח. והיה כולו שש דהיינו פשתן כי קין היה ראש לכל הרוצחים ונתגלגל הדבר ע"י שהקריב זרע פשתן ולא נתקבל קרבנו ונתקבל קרבן אחיו הבל ע"כ נתקנא בו והרגו וע"כ היו שש ערי מקלט כי שם נופל על לשון שש. ומצנפת שש והוא מכפר על גסות הרוח לפי שהמצנפת היה כמו עטרה המורה על השררה כמ"ש הסר המצנפת והרם העטרה וכתיב וצניף מלוכה בכף אלהיך והיה עשוי משש כי השש ראוי למי שעולה לגדולה כמ"ש ביוסף וילבש אותו בגדי שש. והאבנט מכפר על הרהור הלב לפיכך היה האבנט ל"ב אמה ארכו. והרהור עבירה קשה מן העבירה לפי שהמעשה עצמו אחר אשר כבר עשהו ישבע מעמל נפשו ונפשו קצה בו אבל ההרהור דבק בו לעולם כאשר ידבק האזור אל מתני איש על כן בא לכפרה האבנט שהיה דבק בו כחגור. ועשה להם מכנסי בד לכפר על ג"ע דבר שבצנעה נוהג כשמתיחדים בד בבד כי בד יש במשמעותו גם לשון בדידות. והיו בגדי כהונה מכפרים על ח' עבירות אלו כי ד' מהם החמורים שבכל העבירות התלויות במעשה ובדבור והם ע"ג ג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כולם וד' מהם כללים כי קלקול הדינין גורם השחתת העולם. וגסות הרוח והרהור עבירה ועזות מצח כוללים כל העבירות והם מצויין ביותר. ואולי שזה היתה כוונת הגר שהיה אומר אתגייר על מנת שיעשוני כ"ג כדי שילבש בגדים אלו כדאיתא במסכת שבת וכי היה כל כך שוטה שרצה להתגייר בעבור לבישת בגדים אלו אלא ודאי ששמע קול סופרים מקרין ואלה הבגדים אשר יעשו עם כי

כוונתם

בואתם על מה הם מכפרים וידע הגר בעצמו שהוא עבר על כל אלו בגוויתו והוא צריך לכל הכפרות האלו. ונראה שזה היתה גם כוונת אחשורוש שנתלבש בבגדי כהונה כמו שלמדו במסכת מגילה בג"ש נאמר כאן תפארת גדולתו ונאמר להלן לכבוד ולתפארת מה להלן בגדי כהונה אף כאן בגדי כהונה כי גם הוא טעה בזה לומר שלבישתם יהיה לו לכפרה על כל שמונה ראשי עבירות אלו. ונוכל עוד ליישב בזה מה שדרשו רז"ל במסכת מגילה על פסוק והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא וגו' אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה ושתי תורים על מזבח אדמתא. ותרשיש כלום שמשו לפניך בבגדי כהונה שיש בהם תרשיש שהם וישפה. מרס מרסנא כלום מרסו לפניך בדם ובמנחות כו'. וצ"ל לפרש מה שלא הזכיר מכל בגדי כהונה כי אם החשן שהיו בו האבנים ומכולם לא זכר כי אם התרשיש לפי שבכל בגדי כהונה לא היתה הקדושה מבוררת כל כך כמו בחשן שהיו שם האורים שם המפורש והיו שם י"ב אבנים ורמז לכולם בתרשיש דהיינו שרי שש ב"פ שש הרי י"ב. והנה מדרש זה מחוסר ביאור כי יש להקשות למה לא קטרגו לאמר כלום קבלו התורה כלום הן מניחין תפילין וכדומה להם. אלא ודאי לפי שלא נצטוו עליהם ע"כ אין להאשימם בזה וא"כ הרי גם על הקרבנות לא נצטוו ואיך קטרגו עליהם על שלא הקריבו פרים כו'. ועוד יש לדקדק בלשון למה אמרו המלאכים בלשון שלילה כלום הקריבו לפניך ולמה לא אמרו סתם הלא אין מקריבין לפניך קרבנות. אלא ודאי שעיקר הקטרוג היה על שראו המלאכים את אחשורוש שנתעטף בטלית שאינו שלו ונתלבש בבגדי כהונה ועוד שתה מן כלי המקדש כמו שלמדו רז"ל מן פסוק וכלים מכלים שונים שרשע זה היה משתמש בכלי המקדש. ע"כ מצאו המלאכים מקום לבלבל סעודתו ולקטרג עליו לומר לפני הקב"ה רבונו של עולם ראה איך זה הרשע נתלבש בבגדי כהונה כאילו היה כהן ומקריב קרבנות וכי הקריב לפניך פרים ועתודים. וראה איך נתלבש בתרשיש תרי שש קודש קדשי' הוא לה' וכי עבד בהם עבודת הש"י. ובאמרם מרס מרסנא קראו תגר עליו על שנשתכר בכלי קודש וכי מרס בהם דם ומנחות כמשפט כלים קדושים אלו אלא נשתמש בכולם לצרכו וא"כ ראוי הוא לעונש גדול כי הזר הקרב יומת. ובזה מדוקדק הלשון כלום הקריבו כמבואר לכל משכיל. אך עדיין יש לנו מקום ללון על בעל מדרש זה כי איך דרש כרשנא שתר אדמתא שכל זה דברי המלאכים ולשון הפסוק אינו משמע כן שהרי נאמר שבעת הסריסים רואי פני המלך ש"מ שכל אלו שמות הם כי איך יהיה נקשר תחלת המקרא עם סופו. וע"ק למה באמת לא נענש אחשורוש כמו שנענש בלשצר על שנשתמש בכלי קודש. ועוד מה ראה אחשורוש על ככה להשתמש בכלי קודש וכי לא ראה או ידע מה שקרה לבלשצר. וע"ק כי רז"ל אמרו והשתיה כדת היינו כדת של תורה אכילה מרובה משתיה כמו אכילה ושתיה של מזבח פר ושלשה עשרונים סולת לאכילת המזבח והאי הכין יין לשתיה ומה ראה אחשורוש על ככה והלא בנוהג שבעולם שבכל סעודה השתיה מרובה משל אכילה ופוק חזי מאי עמא דבר ולמה היה אחשורוש משנה ממנהג העולם לעשות סעודתו דוגמת אכילת המזבח. והקרוב אלי לומר בזה שאחשורוש רצה לתקן בזה שני דברים. האחת הוא שמצינו בכ"מ שיש סעודה גדולה ששלחנו מלא ושלחן רבו ריקם נותן פתחון פה למקטרגים לומר רבונו של עולם ראה מכל הסעודות הללו כלום הקריב לגבוה פר ואיל כדמסיק בילקוט פרשת וירא אחר הדברים האלה שהיו המלאכים מקטרגים ואומרים מכל הסעודות הללו שעשה אברהם כלום הקריב לפניך פר ואיל כו' כך היה אחשורוש מתירא שמא יקטרגו על סעודתו באמרם כלום הקריב מכל הסעודה לגבוה פרים או תורים על כן טעה בדמיונו לומר שיהיה מתוקן הכל כשיעשה סעודתו מעין סעודת המזבח ונרצה לו לכפר עליו כאלו הקריב ממש על המזבח וע"כ לקח כלי הקדש ונתלבש בבגדי כהונה ועשה אכילה מרובה משתיה וקרא לסריסיו שמות על שם הקרבנות כי חשב שבכל זה יעלה לו לרצון כאילו נעשה הכל על המזבח ממש. השניה הוא בהפך זה שעיקר כוונתו היתה ללבוש בגדי כהונה להיות לו לכפרה כי הוגד לו מן חכמי ישראל כי ח' בגדים אלו מכפרים על עונות ידועות אז רצה להתפאר בהם לכבוד ולתפארת וגם בכלי קודש רצה להתפאר כי לא נמצא כמותם כמו שלמדו מן פסוק וכלים מכלים שונים. ומ"מ הוגד לרשע זה שאסור ללבוש בגדים אלו לזרים כי אם לכהן בשעת עבודה וגם מגד כלי הקודש היה מתירא מן העונש שקרה לבלשצר. ע"כ חשב לתקן זה ואמר בשלמא בלשצר חטא וטעה כי הוא נשתמש בכלים אלו שלא כדרכן שהרי דרך נשמישם הוא שתהיה אכילה מרובה משתיה ואצל בלשצר כתיב לקבל אלפא חמרא שתי ואם כן ודאי היה מרבה בשתיה יותר מבאכילה והכל עשה כדי להרחיק הכלים מקדושתן להשתמש בהם שלא כדרכן על כן נענש. ועוד חטא שנענש לפי שמכל הסעודה לא הקריב פר ואיל כו' אמנם אחשורוש חשב להיות נקי מכל אלה כי אמר אני אשתמש בכלים אלו כדרכן אכילה מרובה משתיה ואז לא אחלל אותם מן קדושתם גם בזה נקי אנכי וממלכתי מן הלבשת בגדי כהונה כי דומה כאלו אני עומד ומקריב קרבנות ובזה יהיה נקי גם מקטרוג כלום הקריב לפניך פר ואיל. וכדי לחזק טעותו קרא שמות לסריסיו שהיו משרתים לו בסעודה היושבים במלכותו על שם הכהנים משרתי אלהינו בבהמ"ק כי המה ראשונים במלכות שמים רואי פני מלך עליון על כן קרא לשמות רואי פניו הקרובים אליו כרשנא שתר על שם פרים בני שנה ושתי תורים וכן כולם וכל זה עשה להשוות סעודתו ומשרתיה מכל וכל לסעודת המזבח ולעבודת הכהנים משרתי המזבח וחשב להיות פטור עי"ז הן מן קטרוג כלום הקריב לפניך פר וא"ל הן מן עונש של בלשצר הן מעונש של לבישת הבגדים לאיש זר. ולפי שכל זה היה דמיון לבד ולא היה שם עבודה ממש ע"כ מצאו המלאכים מקום לקטרג ולומר רבש"ע אל תפן אל מנחתם מנחת שוא היא כי אין בכל מעשיו כ"א הדמיון לבד שהרי לא היתה שם שום הקרבה ממש על כן נאמר בלשון שלילה כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה או תורים כו' וכי בעבור שנקראו משרתיו על שם זה יהיה דומה כאלו הקריב ממש. ובדרך זה יהיה כל פירוש הפסוק והקרוב אליו כרשנא שתר כפשוטו ממש גם לדברי בעל המדרש. ומ"מ אמר בעל המדרש מסברא דנפשיה שהמלאכים קטרגו שהרי באמת היה להם מקום לקטרג ולטעון עליו כל הטענות הנזכרים ומסתמא לא שתקו מלאכי רחמים מלהזכיר חובתו לטובת ישראל ולשוב עמלו בראשו על שנתלבש בבגדי כהונה בלא הקרבת קרבן ועל שמכל הסעודה לא הקריב פר ואיל ועל שנשתמש בכלי קודש ע"כ נתקלקלה סעודתו ע"י ושתי אבל מ"מ לא נהרג כבלשצר כי היה קרוב לשוגג ושוגג במזמותו זו אשר חשב שכל סעודתו מעין של מעלה. וזה פירוש יקר:

ועשית מזבח מקטר קטרת. כפי הנראה שב' מזבחות אלו נערכו שניהם לכפר על הנפש החוטאת כי מזבח הנחושת בא לכפר על חלקי החומר והגוף הנגוף באבן החטא ועליו מקריבים הבעלי חיים הבאים תמורתו כי יש להם דמיון אל חומר האדם ותמונת המזבח יוכיח כי זאת קומתו דומה לקומת אדם בינוני ג' אמות וכן הבהמות הנקרבים דומים אל נפש הבהמית שבאדם נפש תמורת נפש כי מטעם זה נאמר במנחת עני ונפש כי תקריב כי אין בידו להקריב נפש הבהמה תמורת נפשו והוא מביא מנחתה סולת ע"כ אמר הכתוב ונפש מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו. אבל מ"מ גם הנשמה צריכה כפרה אחרי אשר הוטמאה בגוף הנגוף הזה והיא מתכפרת בנפש הבהמה כי אין דמיון זה לזה כי רוח בני אדם עולה למעלה ורוח הבהמה יורדת למטה ואיך תהיה נפש הבהמה הכלה ונפסד תמורה לנשמת אדם הקיימת לנצח. ע"כ צוה אל חי לעשות מזבח הקטור' המעלה עשן וריח ניחוח לה' לכפר על רוח בני האדם העולה היא למעלה כעשן הקטורת והיא גם היא מקטרת מור ולבונה של מעשים טובים. ולהורות נתן בלבבנו מ"ש ושחקת ממנה הדק רמז לנשמה דקה מן הדקה שצריכה גם היא כפרה כדי להעלות אל מקום חיצבה. ומכפר אמות מזבח זה יוכיח כי בו נאמר אמה ארכו ואמה רחבו אמות יחידות לכפר בו על הנשמה שנקראת יחידה כמו שהקב"ה אחד כך היא יחידה. ואמתי' קומתו כי רוח בני האדם היא העולה במקום בזולת מקום שיש לה תוך הגוף. וזמן הקטרתו בבוקר ובערב כי הנשמה בבוקר היא בהה בילדותו זמן זריחת שמשו ובערב היא שבה אל אביה כימי נעוריה והלואי שתהא יציאה כביאה בלא חטא. ובא הקטורת בהיטיבו הנרות בבוקר ובערב בהעלות את הנרות ומראה הערב והבוקר אמת כי הוא מתיחס לנר אלהים נשמת אדם כי הבוקר זמן הטבת נר אלהים נשמת אדם מעשיה ולנקות עצמה מכל חלודת אפר ובערב זמן שקיעת שמשו הוא זמן העלאת הנשמה אל מקום חוצבה ובאה הקטרה זו לכפר על הנשמה כדי שתהא יציאתה מן העולם בלא חטא כביאתה. וזר זהב של מזבח זה כנגד השכר של צדיקים לעה"ב שנהנין מזיו השכינה ועטרותיהם בראשם ועטרות לא נאמר אלא ועטרותיהם רמז לאותן עטרות שקנו בהר סיני באמרם נעשה ונשמע כדאיתא במסכת שבת פי' ר"ע ומסיק שם בחורב טענום ובחורב פרקום ואמר ריש לקיש עתיד הקב"ה להחזירם להם כו' לכך אמרו"ל ועטרותיהם בראשם אותן העטרות שנלקחו מהם ועתיד להחזירם להם. ומטעם זה נאמר כאן ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות היינו מכוון כנגד הארון מבחוץ וכל זה בא להורות שזר של מזבח הקטורת המרמז על ועטרותיהם בראשם היינו זר התורה והכתר שניתן להם בחורב ופרקום ועתיד להחזירם להם. וכפר על קרנותיו אחת בשנה לכפר על מה שנאמר אל תרימו למרום קרנכם כמבואר למעלה במזבח הנחושת. אחת בשנה וגו' כי בעצם היום ההוא נעשה האדם נקי כמלאך השרת מן החטא והנשמה תחזור לטהרתה כימי עולם וכשנים קדמוניות והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

הפטרת תצוה ביחזקאל סימן מג

אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנֽוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָיו צורתו כתיב וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָיו צורתו כתיב וְכָל־תּוֹרֹתָיו תורתו כתיב הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת

על

על־ראש ההר כל־גבלו סביב | סביב קדש קדשים הנה־זאת תורת הבית: ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח וחיק האמה ואמה־רחב וגבולה אל־שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח: ומחיק הארץ עד־העזרה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד־העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה: וההראל ארבע אמות ומהאריאל ומהאראיל כתיב ולמעלה הקרנות ארבע: והאריאל והאראיל כתיב שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו: והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק־לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים: ויאמר אלי בן־אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם: ונתתה אל־הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן־בקר לחטאת: ולקחת מדמו ונתתה על־ארבע קרנתיו ואל־ארבע פנות העזרה ואל־הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: וביום השני תקריב שעיר־עזים תמים לחטאת וחטאו את־המזבח כאשר חטאו בפר: בכלותך מחטא תקריב פר בן־בקר תמים ואיל מן־הצאן תמים: והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה: שבעת ימים תעשה שעיר־חטאת ליום ופר בן־בקר ואיל מן־הצאן תמימים יעשו: שבעת ימים יכפרו את־המזבח וטהרו אתו ומלאו ידיו ידו כתיב: ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על־המזבח את־עולותיכם ואת־שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה:

וכפרו כתיב

פירוש המלות

וטפח. הוא טפח: וחיק. אמצע: וגבולה. המסגרת או הזר: ומחיק. מאמצע: וההראל. גובה המזבח: ומעלותהו. המעלות שהיו עולים במזבח פונים למזבח: במפקד. במלות הכהנים: ומלאו. לשון חינוך:

פרשת תשא

אבן עזרא

ברוך לעד שם אל נשא: עם ישראל כל טוב עשה: ולציר גלה פלא נכסה: תוך פרשה היא כי תשא:

(יב) ההל לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד, ולא היה נדבה והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה [illegible] הכפורים וכסף הכפורים [illegible] בן [illegible] אחת [illegible] ואחר כן הזכיר [illegible] מערכת [illegible]

תורה

יא וידבר יהוה אל־משה לאמר: יב כי תשא את־ראש בני־ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליהוה בפקד אתם ולא־יהיה בהם נגף

תרגום אונקלוס

יא ומליל יי עם משה למימר: יב ארי תקביל ית חושבן בני ישראל למניניהון ויתנון גבר פורקן נפשיה קדם יי כד תמני יתהון ולא יהי

ס׳ ר״פ בטעם מונח לפני גריש י״א בטעמא פי׳ כי ה׳ מקומות משרת המרכא יהיד׳ לזרקא כ׳ ובפסוק

כי ה׳ ר״פ בטעם מונח לפני גריש וסי׳ מצוין בסדר משפטים: בני ישראל חד מן י״א מקומות דמשרת המרכא לזרקא וסי׳ מצויין בריש סדר וארא:

תולדות אהרן כי תשא. ברכות סב מגלה כט ל ב״ב י:

רש״י

(יב) כי תשא לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם

לכדם גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים גם הזכיר האומן הגדול שהוא הרוקח ואחר יעשה מעלתו בל המשכן [illegible] והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר [illegible] העגל בתחלה לדעת למה התפלל ואחר כן הזכיר רדתו ושרפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם והזכיר כעס משה [illegible] כי הכתוב [illegible] ואחר כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לחות וכתבם השם פעם שנית והזכיר [illegible] עם ישראל [illegible] ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו והגאון אמר כי

בעל הטורים

כי תשא [illegible] לומר שצריך ליתן כופר נפשו כי אז כל העם נמנין ועוברים לפניו. ולכך [illegible] ונתנו. את תקראנו למפרע יהיה גי׳ [illegible] ונתנו לומר [illegible] וג״פ כופר נפשו. וג״פ בני ישראל לכפר על ג׳ דברים על המלחמה ורעב ודבר. [illegible]

רמב״ן

(יב) [illegible] יתנו כפר נפש מחצית השקל ואמר לו ולקחת את כסף הכפורים הנזכר ונתת אותו על עבודת אהל מועד ומזה ילמד משה שימנה אותם עתה וכן עשה כמו [illegible] ראשם ונתת הכסף על עבודת אוהל מועד כי הדבר מובן מעצמו שימנם עתה לפיכך כלל המצוה כאשר תשא ראשם תעשה כן שיכנם בכלל כל פעם שימנם

ספורנו

(יב) כי תשא. ונתנו איש כופר נפשו. שבספרת המנין באישי האדם הוא מגלה ההשתנות הקורה באישיו מהויה והפסד וזה בסבת הטאם כאמרם (שבת ס׳ במה אשה יוצאה) אין מיתה בלא חטא ובכן כל מנין הוא מזכיר עון לכן יאות שיתן כל [illegible] לכפר על נפשותיכם ולזה אמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. כי בזה לא נכר שוע לפני דל

והנראה אלי כי לא הצריך אותו עתה לבא באהליהם ולמנותם כאשר יעשה בפקודים רק שיעשה כאשר יאמרו רבותינו בשקלי הקרבנות בזה עליהם שכל היודע בעצמו שהוא מבן עשרים שנה ומעלה יתן [illegible] כל שאר הנדבה בבקר בבקר ולכן לא רק אמר ונתת את כסף הכפורים כלו׳ הנה צויתיך כאשר תמנם שיתנו כופרם ועתה יתנו מעצמם הכופר ותתן אותו על עבודת אהל מועד ולכך לא הוצרך עתה לאהרן [illegible] [illegible] מחצית השקל [illegible]

לעבודת

בַּפְּקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל

ג' ר"פ בטעם מונח לפני לגרמי' בתורה

בְּהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃ יג דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגּוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגּוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא

זה ג' ר"פ בטעם מונח לפני לגרמיה וסי' זה יתנו כל העובר. זה לחמנו חם הצטידנו. זה רע בכל אשר נעשה. אנ"ך :

רשי

עליהם כמו שמצינו בימי דוד : (יג) זה יתנו. (מדרש רבה) הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו : העובר על הפקדים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן (ויקרא כז) כל אשר יעבור תחת השבט וכן (ירמיה לג) תעבורנה הצאן על ידי מונה : מחצית השקל בשקל הקודש. במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה : עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא : גרה. לשון מעה וכן בשמואל (שמואל ב) יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם: עשרים גרה השקל. שהשקל השלם ד' זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף

תולדות אהרן כל העובר. (שקלים מה) : עשרים גרה. בכורות נ :

אבן עזרא

כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם וראיתו משאת משה במדבר וא' כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור ותקון הכיור ויעשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתן ממנו לסנהדרין וזה רמז בכלאל ואהליאב כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות הפרטים בראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים וי"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם ואם זה אמת היא תשובה על הגאון. וטעם בפקוד אותם. כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף ויפת אמר אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה ויספרו ויגפו לפני האויב : (יג) זה. השיעור כמו וזה אשר תעשה אותה. וטעם כל העובר. שעברו משנותם עשרים והם כמו שלשה שבועות שנים אז הוא האדם תמים דעת גם גופו לא יגבה עוד

בעל הטורים זה יתנו כל העובר על. בגימטריא זה היה כמין מטבע של אש : זה יתנו. כמנין ז"ה פי' י"ב שבטים יתנו דאיכא למ"ד שבט לוי לא נתנו : עשרים. בגימטריא עשיר ודל. שהיו כולם שוים בזה : שקל. בגימטריא נפש שבא לכפר על הנפש :

רמבן

לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת למנחת התמיד ולעולת התמיד והשבתות והחדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על כל ישראל וכל מלאכת בית אלהינו מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית ואמר שלישית השקל כי בימי עזרא הוסיפו עליהם והיה שלישית השקל עשר גרה. ובמס' שקלים שנינו שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלין דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעין ובקשו לשקול דינרין ופירושה שכשעלו מן הגולה מפני שהיה בדק הבית צריך להוצאות מרובות היו שוקלין דרכונות שהם גדולים מן הסלעים והיה כל אחד שוקל דרכמון א' (חזרו) לשקול סלעים שלמים חזרו לשקול טבעין ומפורש בירושלמי שהוא פלגות סלעין בקשו לשקול דינרין ולא קבלו מהן שיכול הצבור להוסיף ליתן יותר מחצי סלע ובלבד שתהא יד כולן שוה כמו ששנינו במשנת מסכת שקלים ומ"מ אין אדם רשאי לפחות וליתן פחות מחצי סלע בין יחיד בין רבים כי אין כופר הנפש פחות מכן כדכתיב זה יתנו וגו' ובירושלמי אמרו בשלישית השקל ומכאן שאדם חייב באחריות שקלים שלש פעמים בשנה מכאן שאין מטריחין על הצבור יותר משלש פעמים בשנה וכו' רש"י לפי שירמז כאן שלש תרומות אחת תרומת האדנים שמכאן כשהתחילו בנדבת המשכן אחר יוה"כ בשנה ראשונה ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו' והשניה אף היא ע"י מנין שמכאן משהוקם המשכן הוא מנין האמור בחומש הפקודים בא' לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל א' מחצית השקל לקנות מהן קרבנות צבור וא"ת וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוין שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה ונעשו בני כ' תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נתנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים שליציאת מצרים מונין מניסן ולשנות האנשים מונין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המנינים בשנה אחת המנין האחד בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה הקב"ה לישראל ונצטוו על המשכן והשני בא' באייר כל אלו דברי הרב. ואני תמה ואיך יתכן שיהיה קהל גדול כמוהו ולא ימותו בו בחצי שנה למאות ולאלפים והנה לפי דברי הרב עמדו כשבעה חדשים ולא מת אחד וכתיב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. ועוד קשה לי כי מנין שנות האנשים איננו למנין שנות עולם מתשרי אבל הוא מעת לעת מיום הולדו שכך נאמר בהם מבן עשרים שנה ומעלה שיהיו שנים שלמות להם וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנין מעת לעת כמו שאמרו במסכת ערכין שנה האמורה בתורה בקדשים ובבתי ערי חומה ושתי שנים שבשדה אחוזה ושש שבעבד עברי ושבבן ושבבת כולן מעת לעת בקדשים מנא לן אמר קרא כבש בן שנתו שנה שלו ולא שנה של מנין עולם וכו' ומפרש התם שבבן ושבבת למאי הלכתא אמר רב גידל לערכין והטעם מפני שכתוב בהן ומעלה ובכל מניני המדבר כך כתיב בהן ג"כ ומעלה ומנין המדבר כמנין הערכין בכל דבר כמו שאמר בבבא בתרא גמר ומעלה ומעלה מערכין א"כ כל הנולדים מתשרי ועד אייר השלימו שנה בינתים ונתרבו בין שני המנינים עם רב. אבל יותר נכון שנאמר שכן אירע מעשה שהיו ישראל בשעת מנין ראשון תר"ג. אלף ותק"ן ומתו בהם הרבה בשבעה חדשים כנוהג שבעולם ובני עשרים משלימים שנתם מתשרי ועד אייר ואירע הדבר שהיו המשלימים כמנין המתים. אבל לפי דעתי אין השואת המנינין האלה שאלה כלל כי במנין הראשון נמנה שבט לוי עמהן כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם ובמנין שני נאמר לו אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא והנה אותם היו המשלימים שנתם שנעשו בין שני המנינין בני עשרים שנה היו קרוב לעשרים אלף וזה דבר ברור כי ממה שהוצרך לומר במנין שני אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא ראיה שהיה נמנה עמהם עד הנה ועתה נבחר השבט ההוא ונמנה לעצמו להיות לגיון למלך והנה ישראל כשיצאו ממצרים היו כשש מאות אלף רגלי לא שש מאות ומתו מהן עד המנין ההוא ונתרבו במשלימים שנותיהם ואולי הגברים אינם בני עשרים אבל כל הנקרא איש מבן שלש עשרה שנה ומעלה בכלל כי הוא להוציא הנשים והקטנים בלבד כאשר אמר לבד מטף וכן נ"ל כי שלש תרומות שרמז כאן האחת לקרבנות הצבור איננה על ידי המנין האמור בחומש הפקודים כדברי הרב כי שם נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד והשקלים של קרבנות לוים חייבים בהם לדברי הכל וכדברי חכמים אף הכהנים וכן הלכה כמו שמפורש במס' שקלים ועוד כי השקלים לקרבנות אינם מבן עשרים שנה ומעלה אלא משהביא שתי שערות חייב לשקול וכן מפורש שם אבל נוה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשותיכם שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות יביא מחצית השקל אחד לקרבנות :

(יג) מחצית השקל בשקל הקדש. קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל כי מלך גדול היה וקרא למטבע ההוא שקל בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא שהם קדש וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה יקרא לו הכתוב שקל הקדש. וכן הטעם אצלי במה שרבותינו קורין לשון התורה לשון הקדש שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כלם בלשון ההוא נאמרו והנה הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל אלהים צבאות ושדי ויו"ד ה"א והשם הגדול המיוחד ובו ברא עולמו וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בם ומלאכיו וכל צבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם יצחק ושלמה וזולתם והרב אמר במורה הנבוכים אל תחשוב שנקרא לשוננו לשון הקדש לגאותנו או לטעותנו אבל הוא כי זה הלשון קדוש לא ימצאו בו שמות לאבר הבעילה בזכר או בנקבה ולא לטפה ולשתן ולצואה רק בכנוי ואל יטעה אותך שגל כי הוא שם אשה המזומנת למשכב ואמר ישגלנה על פי מה שנכתב עליו ופירושו יקח אשה לפילגש והנה אין צורך לטעם הזה כי הדבר ברור שהלשון קדש קדשים הוא כמו שפירשתי והטעם שהזכיר על דעתי איננו אמת כי מה שיכנו ישגלנה ישכבנה יורה כי משגל שם עצם לבעילה וכן יכנו לאכול את חוריהם כי הוא שם מגונה ואם מפני טעמו של הרב היו קורים לו לשון נקיה כענין ששנינו עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים בל' נקיה ואמרו כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי וכן במקומות רבים ופי' הכתוב כי השקל עשרים גרה של כסף ותרגם אונקלוס מעין כי הגרה אלו שם למטבע הנקרא בארמית מעה וכן תרגם יונתן בן עוזיאל לאגורת כסף למעה דכסף וכן אמר בשקל הקדש סילעא כי כן שם המטבע בארמית ושיעורו ידוע כמו בתלמוד וכתב רש"י שהשקל משקלו ארבעה זהובים שהוא הכי אוקיא למשקל היישר של קלוניא. מצא הרב מפורש בגמרא שהסלע ארבעה דינר וקבל במשקל הדינרין שהוא כמשקל הזהובים וכן כתב בפירושו בגמרא בב"ק הדינר משקלו זהוב וכך קורין בקוסטנטינא הזהוב דינר וכל זה אמת הוא אבל שיעור הרב בזהובים הנמצאים בדורו וגם בדורנו והם כמשקל חצי האוקיא שהזכיר ואיננו כן כי מלכי הגוים פחתו הזהובים וכבר מצינו בדברי בעל הלכות גדולות והגאונים הראשונים כי הדינר הנזכר בכל מקום בתלמוד הוא דינר שסדנג והוא יותר על דינר צרכי שתות ולפי השיעורין הנמצאים בדבריהם הדינרין שבתלמוד גדולים מן הזהובים הנמצאים היוצאים בזמנו קרוב לשליש והשקל שלשה רביעי אוקיא למשקל של הארץ הזאת והיא האוקיא שהזכירה הרב

אבן עזרא

עוד בקומה ואלה הגרות גרגרות וחרוב הם: כל הפקודים. הפועלים: (טו) העשיר. הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט כי כפר נפש הוא: (טז) ולקחת. זה מפורש בפרשת אלה פקודי כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורים וכרון לבני ישראל: (יז) וידבר. תחלת פרשה הוא: (יח) ועשית כנו. כמו מכונתו והעד מכונות שלמה והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו והנה באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדים ולא הזכירו הכתוב כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטורת שהוא לנכח מקום הכפרת: (יט) ורחצו. הזכיר צורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם ולא הזכיר משה עתה כי

רשי

כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה': (יד) מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: (טו) לכפר על נפשותיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר (שמות לח) וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א) באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומ' נאמ' לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות לה) כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אותו על עבודת אהל מועד. למדת שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר (שמות לב) ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בהם דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא"א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו (במדבר א) באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר (שמות מ)

216

תְּרוּמָה לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן

ג' ג' ופתח וי"ב פתח בליבנא. כ"ס חסר. כ' ג' מ"ל וכ' חסר. ג' מ"ל

קֳדָם יְיָ׃ יד כֹּל דְעָבַר עַל מִנְיָנַיָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ טו דְעַתִּיר לָא יַסְגֵי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעֵר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ טז וְתִסַּב יָת כַּסְפָּא דְכִפּוּרַיָא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יח וְתַעְבֵּיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא׃ יט וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן

ספורנו

דל: (יח) ועשית כיור. גם זה הכלי לא הוזכר למעלה עם שאר הכלים כי לא היתה הכונה בו להשכין שכינ' במקדש כענין הכוונ' והם הכלים כמבואר למעלה אבל

והדל יב פתחין בלישנא במסר בשפטים סימן ו' פסוק וידל ישראל מאד מפני מדין: את תרומת ה' ה' בנתינה וסי' העשיר לא ירבה. קחו מאתכם תרומה. וכל אשר נדבה רוחו. כל מרים תרומת כסף. ונתתם ממנו את תרומה: לזכרון ה' ב' מגהון הכר וסי' מציין בזכריה סימן ו' גבי פרשת לקוח מאת הגולה מחלדי ומאת טוביה וגו': כיור ג' מלאים בתורה וסי' ועשית כיור נחשת וכנו נחשת. ואת הכיור ואת כנו. דראה קראתי בשם. ויעש את הכיור נחשת דויקהל. וכל נביאים וכתובים דכו' מל' במ"ב חסר וסי' מתחת לכיור הכתפות יצקות. ויסר מעליהם את הכיר. הרויהון במלכים: לרחצה ה' וסי' ועשית כיור נחשת. ויעש את הכיור בין. ויעש כיורים עשרה ב' בפסוק. והיה לכהנים לרחצה בו. דד"ה:

תולדות אהרן העבר לא יגנב. (שקלים מח): כסף הכפורים. ב"כות סב: כיור נחשת. מגלה ל זבחים כב: ורחצו אהרן. זבחים כא (יבמות יב):

ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות לח) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' הא למדת שתים הן. אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שניה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף וג' אלפים וה' מאות ונ' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן (במדבר א) ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים וה"א בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשניה נעשו בני כ' תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ובנבה המשכן בראשונה והוקם בשניה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבודת אהל מועד. הן אדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדול ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מושב על הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בינתים משום שנא' ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד כלומר מזבח

בעל הטורים מבן עשרים שנה. ס"ת פמן שבא להכריע שקלים של המן: שנה ומעלה. בגימטריא לעובדים: עשרים שנה ומעלה. ר"ת עשו ואתן אדם תחתיך (ע' ברכות סב): הכפרים ב' במסורה. ולקחת את כסף הכפורים. מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר וגם זה רמז לפסוק נדקה ביוה"כ: והיו לבני ישראל לזכרון מלא ו'. על שהי כתפיו לזכרון חסר שלא היו לזכרון אלא בעודו על כתפיו אבל כ"ז שהיו קיימין ועומדין לא היו לזכרון: ועשית כיור. סמך כיור לפ' שקלים לומר שהגזמים נעצרים בשביל פוסקי צדקה ואינם נותנים: לרחצה ג' במסורה. שכל כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו ד' כהנים כאחד אינו כיור:

רמבן

הרב ז"ל וידע כי שקלי התורה הם הסלעים האלו שכל סלע מהן ארבעה דינרין אבל שקל המוזכר בדברי חכמים כגון ששנינו שקל הלויתני עליו סלע היה שוה סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה הוא ב' דינרין חצי הסלע וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלים בכל שנה וכן הונהג בלשון חכמים במשנה ועל כן אומר אדם לחברו שקל הלויתני כלומר המשקל שישראל שוקלים ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של ב' דינרים כדי שיהא מצוי לתת לגזבר ההקדש ולא יצטרכו לקלבון וקראו לזה המטבע שקל והיו קורין לשקל של משה שהוא שקל של תורה סלע כתרגומו ויש אומרים כי הטעם מה שאמרו מנה קדש כפול היה וכן כל המטבעות ואינו נכון כי שקלי עבד ואונס ומפתה אינם של קדש:

(טו) ומעט העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. שיביאו השקלים בהשוה הנזכרת והנראה מן הכתוב הזה שאם הביא הדל בשקלו פחות ממחצית השקל שהוא עובר בלאו הזה שהכתוב הוא מניע' שאם נאמר בעשיר לא ירבה שיהיה שלילות לומר שבכך די לו לא נוכל לפרש כן בדל לא ימעיט וא"כ שתיהן מניעות אם שקל העשיר היחידי יותר ושקל הדל פחות עבר בלאו ושמא מה שהיו תורמין בקופות על האבוד ועל העתיד לגבות יתקן להם זה כי הדל המתעיט בנותר עתיד לגבות הוא ומן העשיר המרבה לא יתרמו הגבאין ביתרון ולא יהו מזכין במותרות וראיתי לבעל הלכות ולכל מוני המצות שלא הזכירו הלאו הזה:

(יט) ורחצו אהרן ובניו וכו' הרחיצה הזו דרך כבוד שלמעלה כי כל הקרב לשולחן המלכים לשרתו ליגע בפתבג המלך וביין משתיו רוחץ ידיו בעבור היות הידים עסקניות והוסיף כאן לרחוץ הרגלים בעבור היות הכהנים משרתים יחפים ויש בבני אדם שיש ברגליהם זוהמא וכיושר ועל דרך האמת בעבור היות ראשי האדם וסופי הידים והוא צלים כי הידים למעלה מכל גופו כהגביהו אותן והרגלים למטה והם בצורת האדם רמז לי' הספירות שיהיה כל גופו ביניהם וכמו שאמר בספר יצירה כרת לו ברית בין עשר אצבעות

רשי

מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קימעא אל הדרום כך שנויה בזבחים : (יט) את ידיהם ואת רגליהם . בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח יד הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש : (כ) בבאם אל אהל מועד . (ת"כ פ' שמיני זבחים יט) להקטיר שחרית ובין הערבים קטורת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ג : ולא ימותו . הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן : אל המזבח . החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר : (כא) ולא ימותו . לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל : (כג) בשמים ראש . חשובים : וקנמן בשם . לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טיב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב : מחציתו חמשים ומאתים . מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור א"כ למה נאמר בו חצאין גזירת הכתוב הוא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות (דף ה) : וקנה בשם . קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם : חמשים ומאתים . סך משקל כולו : (כד) וקדה . שם שרש עשב בלשון חכמים קציעה

מקרא

ובניו ממנו את־ידיהם ואת־
רגליהם : כ בבאם אל־אהל
מועד ירחצו־מים ולא ימתו או
בגשתם אל־המזבח לשרת
להקטיר אשה ליהוה : כא ורחצו
ידיהם ורגליהם ולא ימתו
והיתה להם חק־עולם לו
ולזרעו לדרתם : שני פ
כב וידבר יהוה אל־משה לאמר :
כג ואתה קח־לך בשמים ראש
מר־דרור חמש מאות וקנמן־
בשם מחציתו חמשים ומאתים
וקנה־בשם חמשים ומאתים :
כד וקדה חמש מאות בשקל

(בגליון: כל אורייתא חסר במ"ג ; י"א בלישנא ; ז' חסר בליש' ג' . ל' ; ד' . ל' ; ל')

תרגום

ובנוהי מניה ית ידיהון וית
רגליהון : כ במיעלהון
למשכן זמנא יקדשון מיא
ולא ימותון או במקרבהון
למדבחא לשמשא לאסקא
קורבנא קדם יי :
כא ויקדשון ידיהון ורגליהון
ולא ימותון ותהי להון קים
עלם ליה ולבנוהי לדריהון :
כב ומליל יי עם משה
למימר : כג ואת סב לך
בוסמין רישא מירא דכיא
מתקל חמש מאה וקנמן
בשם פלגותיה מתקל מאתן
וחמשין וקנה בוסמא מתקל
מאתן וחמשין : כד וקציעתא
מתקל חמש מאה בסלעי

אבן עזרא

כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי אבל הזכיר זה בשעת מעשה : (כ) בבאם . ירחצו מים . הטעם רחיצת מים כי ידיהם ורגליהם הם הפועלים וכמוהו רבים : (כא) ורחצו . פעם אחרת שיעשו כן תמיד או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות : (כב) וידבר . פרשה בפני עצמה : (כג) ואתה קח לך . כדרך לך לך וקחו לכם צאן . ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף גם פסל לך כי כן דרך הלשון · ומלת מר . קשה והגאון תרגמה מוס"ק והנה איננו מעצים אע"פ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי והנה הוא מלוקט והאומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי והנה כתוב וידי נטפו מור אולי כן הוא בהיותו לח : וטעם בשמים ראש . שיוקח הראש מכל בשם כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה ואחר שאמר קנמון בשם מה טעם להזכירו אולי שיהיה מהנבחר ג"כ הקנה . וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה וככה נקבל רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו וטעם הנמצאים לא אבין כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל חרדל ואף כי בכל מעשה רוקח : (כד) וקדה . מהקבלה ידענו

מסורה

בבאם כ"ל חסר במ"ג נמסר פרשת הצוה : חק עולם י"א בלישנא . וסי' ורחצו ידיהם ורגליהם . והיה לאהרן ולבניו . כל זכר בבני אהרן . והכהן המשיח תחתיו . כי את חזה התנופה . את משמרת תרומתי . ושלאחריו וזה לך תרומת מתנם . ושלאחריו כל תרומת הקדשים : האותי לא תיראו נאם ה' . שוק התרומה וחזה התנופה . והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו : מר המר ז' חכר וסי' בשמים ראש : ראש . קנה וקנמון . מקטרת מור ולבנה . מר ואהלות . צרור המור . נפתי משכבי . ששה חדשים בשמן המר :

תולדות אהרן ירחצו מים . סנהדרין פג זבחים יט : או בגשתם . זבחים יט קיט : לשרת . זבחים יט : לסקטיר אשה . זבחים יט : חק עולם . זבחים יט : בשמים ראש מגלה י (סוטה כב) : מר דרור . הוריין קלט כריתות ה : וקנמן בשם נדרים י כריתות ה :

רמבן

אצבעות ידיו ובין עשר אצבעות רגליו במלת הלשון ובמלת המעור ולפיכך נלטוו משרתי עליון לרחוץ הידים והרגלים והרחיצה הזאת לקדושה תרגם אותה אונקלוס ומן הענין הזה תקנו רבותינו נטילת ידים בתחלה שיתכוון לזה כטעם נשיאות כפים והרחיצה היא המצוה אבל הכיור נוה בו להזמנה ואינו מעכב ולא מצוה כי ביוה"כ כ"ג מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב שהיו עושין לכבודו אבל למדנו מן הכיור כי צריכה כלי :
(כג) מר דרור חמש מאות . הסכימו המפרשים והרב רבי משה מכלל כי המור הוא הנקרא מוס"ק ור"א השיב כי איננו בשם אע"פ שריחו טוב ואולי בעבור זה הפרידו הכתוב מן הבשמים והוא הקשה כי כתיב אריתי מורי שהוא דבר מלוקט והאומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי ועוד מן הכתוב וידי נטפו מור ואולי כן הוא בהיותו לח . ויתכן שיאמר אריתי מורי בעבור כי הוא דם נצרר בבטן החיה הדומה לצבי הידועה בארץ הודו ובלכתה בין השיחים בימי החום הגדול מגררת בכפת ההוא והדם יוצא צרור ולוקטים אותו מן האחו ואמר וידי נטפו מור כי הכתוב ידמה ריחו כאילו ידיו תטופנה בריח ההוא נטפו מים . ואחרים אמרו איך יכנס בקטרת ובשמן הקדש דם חיה טמאה . גם זו אינה קושיא כי הלאות ההוא הנאסף בה מרוב הדם ויזוב ממנה בחייה אין בו לא טומאה ולא מאום ופירשו דרור מלשון וקראתם דרור שיהיה חפשי מן הזיוף והתערובות ואולי נאמר שהצריך הכתוב להיותו חפשי לומר שיוקח מן הצבי ההוא בהיותו חפשי מתהלך בין ערוגות הבשמים ומתענג כרצונו כי כאשר ילכד ויעמוד ברשות אדם לא יעשה מור כי אם מעט ואיננו מבושם וזה דבר ברור ועם כל זה הנראה אלי מדברי רבותינו שאין המור מוס"ק שהם אמרו במדרש חזית מור זינמרגו"ן והמוסק אף בלשון חכמים כך שמו מוסק כמו שאומר בברכות חוץ ממוסק מפני שהוא מין חיה וכן שם בירושלמי בר ממוסקים וכתב בעל הערוך כי כן גם שמו בלשון יון ועוד אמר במדרש חזית צרור המור דודי לי זה אברהם מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור הזה אין מפיח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש ומה המור הזה כל שלוקטו ידיו מתמרמרות כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין והנה המוסק ריחו מפיח בלא אור ועוד שנינו אלו חוצצין בכלים הזפת והמור וכו' על המרדעת רשב"ג אומר עד כאיסר האיטלקי וקתני זה הכלל כל המקפיד עליו חוצץ וכל שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ ואין המוסק דבר נדבק כזפת שיחוץ ואם שאה מתקנין אותו בענין שידבק בכלים אינו מקפיד עליו שיחוץ אפי' על המרדעת והקרוב שהוא הנקרא כן בלשון ערבי מור שיש ממנו מינין מור אחמר ואבין ובו מקטירין וריחו מפיח באור ביותר . והנה כל הלשונות עברית וארמית וגם הערביים שוות בו ובלשון אגדה פרסית או יונית נקרא אנמרגין קרוב לזה וגם בלשון רומיים נקרא מירא ולהשואת הלשונות בו נראה שהוא המין ההוא והוא יחשב בשמים . ומה שאמרו שהוא ראש לכל הבשמים שהזכירתן תורה בראשם או שהוא בהקטרה משובח מכולם ואפשר שימצא עוד במיניו בעל ריח מבושם ביותר והוא הנקרא דרור והלוקט לזה ידיו מתמרמרות שהוא מר כלענה ושנו בספרא דברים שאי אפשר לעתן כגון התערב מים ביין קומוס במור כי זה מזייפין אותו בקומוס הנקרא צמג אל ערבי שהוא נדמה לו ולכך אמר מר דרור שיהיה נקי מן הזיוף שמזייפין אותו תמיד . ויתכן כי לשון דרור בכ"מ נקיות וכן וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כל בעלי הארץ נקיים מעבדות ומכל שעבוד בגופם ובארצותם כלשון ובעל השור נקי ומה שאמר הכתוב וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר יתכן שיהיה שיעורו וידי נטפו שמן מור כי המנהג לסוך בו גם הידים לעדן ולרכך אותן כדכתיב ו' חדשים בשמן המור ופירשו בו שמן זית שלא הביא שליש מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר והענין כי השמן הזה מתקנין אותו במור ונקרא כן וזה טעם נטפו . ויתכן כי יוציא מן המור שמן כאשר נעשה כמנטב"ז וזולתו מן הצמגים והנה ראוי לקרותו מור ושמן המור :
וקנמן בשם מחציתו . לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב לשון רש"י . והרב רבי משה אמר שהוא קשר סליב"ה ואחרים אמרו שהוא העץ הטוב הנקרא עוטי"ב ואינו כדברי כולם שהרי אמרו בבראשית רבה ובמדרש חזית קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו והנה הוא כעשב השדה ירעו אותו הצאן ולפי דעתי הוא התבן המבושם והנקרא בערבי אדכ"ר ובלשון הרומיים אשקינ"ט והוא בלעז פאייק"א דמיק"א והוא מרעה לגמלים במקומו ורבינו בעל ההלכות כתב בפטומים כגון קנמון וסנבל שדומים לתבן והקדה ידועה ובלשון הארמית שהיא קציעה וכן בערבי :

ועשית

אבן עזרא

ידענו שהיא קליפה : (כה) ועשית. רקח מרקחת. כמו מקטר קטרת : ושעם שמן משחת קדש. הוא שמזכיר אחר זה : (כו) ומשחת. אהל מועד. כולל המשכן. והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון : (כז) ואת. הזכיר השלחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלים רבים ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים : (כח) ואת מזבח העולה. יש לו כלים רבים : (כט) וקדשת. בשמן המשחה: וטעם כל הנוגע בהם. נלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש. ובכה מזבח העולה שגם בו כתוב קודש קדשים : (ל) ואת בניו. לבדם לא אחרים : (לא) שמן משחת קדש יהיה זה. כל שנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן : (לב) לא ייסך. אמר רבי מרינוס כי ייסך כמו יוכך וכמוהו וייסם בארון כמו ויושם. והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות כי כן כתוב ושמן לא תסוך ולסוך מזה השמן אסור לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש משיח : ובמתכונתו. הבשמים הנזכרים ובמשקלם : (לג) איש טעם ואשר יתן ממנו על זר שאינו ממשפחת אהרן. אמר הגאון ז"ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים. והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה. ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל. ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת ופירש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ואחרים אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נראה בעיני כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן מאותו שהוא כמוהו על זר. והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו וחוץ ממשפחת דוד איננו כתוב. ולפי דעתי כי כל המצות ההם הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר. והנה גדעון ושמואל גם אליהו

רשי

קליטה : הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר' מאיר אומר בו שלק את העיקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העיקרין אינו ספק אלא שראוס במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפהו לשמן מעל העקרין : (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקע רגע ואינו כמו (ישעי' נא) רוגע הים וכמו (שם מב) רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת : רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות. מעשה רוקח. שם האומן בדבר : (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין כ"ף חוץ משל מלכים שהן כמין נזר : (כט) וקדשת אותם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגומר כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא משנה שלמה אבל מזבח מתוך שנאמר (שמות כט) כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראוים אף כל ראוי. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה הנוך גדולתו ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין וראשית שמנים ימשחו לשון ארמית כאן כלשון עברית : (לא) לדרתיכם. (הוריות יב) מכאן למדו רבותינו לומר שכלו קיים לעתיד לבא : זה. בגימ' תריסר לוגין הוו : (לב) לא ייסך. בשני יודי"ן לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך : על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו : ובמתכונתו לא תעשו כמוהו. (כריתות ה') בסכום סמניו לא תעשה אחר כמוהו במשקל סימנים הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנים לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו : ובמתכונתו. לשון חשבון כמו (שמות ה') מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטורת : (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה : על זר. שאינו צורך כהונה

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא׃ כה וְתַעֲבֵיד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוּסַם מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא׃ כו וּתְרַבֵּי בֵיהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃ כז וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָא וְיָת מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ כח וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ כט וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן וִיהוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ׃ ל וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃ לא וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן׃ לב עַל בְּסַר דַּאֲנָשָׁא לָא יִתְּנַסַּךְ וּבִדְמוּתֵיהּ לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃ לג גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתֵיהּ וְדִי יִתֵּן מִנֵּיהּ עַל

שמות ל

הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לב עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר

ל׳ מ״ל וזקף קמץ · ר״פ בתורה

ארן העדת י"ב וסי' ונועדתי לך שם. והבדילה הפרכת לכם. ונתת את הכפרת. ונתתה אותו לפני הפרכת. ומשחת בו את אהל מועד. את ארון העדות. ר"פ. ושמת שם את ארון העדות וסכת. ונתת את מזבח הזהב. ויבא את הארון. ובא אהרן ובניו בנסע. ובבא משה אל אהל: צוה את הכהנים. קדמא ואת השלחן ואת כל כליו. תניין ואת השלחן ואת כליו. תליתאה דויביאו את המשכן את השלחן את כליו. העדת כלם הכר במ"ח מ"ל וסי' מצויין בסדר אחרי מות: ואת השלחן ג' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו דואתה קח לך בשמים. ואת השלחן ואת כליו דראה קראתי. ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית ה'. דמלכים: ואת הכיר ג' וסי' ואת מזבח העולה דכי תשא. והברו. ויז ממנו על המזבח: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וסי' שמן משחת קדש יהיה. קחו שעיר עזים. איש איש כי יקלל אלהיו. איש כי ימות ובן אין לו: איש י' ר"פ בתורה וב' באיוב וסי' נמסר ריש איוב :

תולדות אהרן ושמן זית הין. מנחות פט (סוטה כב): ועשית אותו שמן. (סוטה כב): כל הנוגע. זבחים פז : שמן משחת קדש. הוריות יא מנחות פט כריתות ה (שקלים מט) : לדורותיכם. הוריות יב כריתות ה : על בשר אדם. כריתות ו ז (שבת ט מגלה עב סנהדרין כד) : ובמתכנתו. כריתות ה : קדש יהיה לכם. כריתות ז : ירקח כמוהו. (שבת ע) : ממנו על זר. כריתות ו מעילה יט :

בעל הטורים קדש הוא קדש יהיה לכם. בגמטריא מלכות בית דוד :

ספורנו

אבל היתה הכוונה להכין את הכהנים לעבודתם : (כד) ושמן זית הין. אין ספק שזאת הקצבה מהשמן לא היתה מספקת לסוך את כל קצבת הוא הבשמים אבל בשלו השמן עם מי בשול הבשמים או הציפוהו על מי ברייתם עד תום המים על ידי בישול או על ידי חום מועט מתיך הבשמים ונשאר השמן כמעשה הרוקחים. ובזה היתה מחלוקת בין רבותינו ז"ל אם הספיק לבשלו עם מי בשולם או להציפו על מי ברייתם ולהתיכם באחד על ידי חום מועט : (כה) רוקח מרקחת. רקוח של רקוח בנרקח השמן בחום המרוקחים : (לא) יהיה זה לי לדורותיכם. שלא יקבל הפסד : את

רמבן

(כה) ועשית אותו שמן משחת קודש רקח מרקחת מעשה רוקח. על דרך הפשט יהיה מעשה השמן כדברי ר' יהודה שאמר שראום במים שלא יבלעו את השמן ואין השרייה שיהיו במים לבדן אבל נתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים והציפו עליהן שמן זית הין ואח"כ נתנו הכלי ע"פ כלי אחר מלא מים ונתנו על אש נהה גחלים עוממות ויבשלו עד יבשו המים וקלטו השמן מעליו כי כן מעשה הרקחים בכל שמן מבושם ולכך קצר הכתוב וצוה שיעשו השמן הזה רקח מרקחת כמעשה רוקח ולא פירש המעשה כי דרך הרקחים ידוע בהם וכן מצאתיה בשקלים ירושלמי. ר' יהודה אומר שולקן היה במים ונותן שמן מ'מעלה משהיה קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהפטמים עושין שנאמר ועשית אותו שמן משחת קודש רוקח מרקחת מעשה רוקח : (לג) על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות לשון רש"י. ור"א השיב כי זר במקום הזה כל שאיננו מזרע אהרן ובניו הנזכרים כמו והזר הקרב יומת כל איש זר חוץ מן הנזכרים וכן וכל זר לא יאכל קדש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא ולכן יסבור כי המשיחה בשלמה שהיתה לצדוק קרן השמן

ונכרת מעמיו: ס לד ויאמר יהוה אל־משה קח־לך סמים נטף ושחלת והלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה: לה ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח

ס
ו' פסוקים בטעמא
ל'
ג'. ב'
ב' מ"ג זכותי מות

חלוני וישתיצי מעמיה: לד ואמר יי למשה סב לך בוסמין נטופא וטופרא וחלבנתא בוסמין ולבונתא דכיתא מתקל במתקל יהי: לה ותעביד יתה קטורת בוסמין בוסם עובד בוסמנו

זכה ג' וכי' סמים ולב:ה זכה . ונתת על המערכת: ותפלתי זכה: רוקח ב' מלאים וסי' רקח מעשה רוקח. יבאיש יביע שמן חוקח:

תולדות אהרן קח לך סמים. יומא ג' כריתות ו: בד בבד. כריתות ס:

רשי

:הונה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלעז גומ"א והצרי קורין לו טריאק"ה: ושחלת. שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ"א ומנאה הכתוב בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניתנו ותפלתנו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים. ולבונה זכה. (כריתות שם) מכאן למדו רבותינו י"א סמנין נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה' סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מור וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה

אבן עזרא

אליהו בהר הכרמל שעלו עולות והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח והנה הכל הוראת שעה גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד נמשח בשמן המשחה: (לד) קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמנים הם והנה הכתוב לבשמים שהם לקטרת הסמים לא פרטם הכתוב והזכיר הסמים כי לא הזכיר משקלם. וטעם סמים פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד בבד. כל אחד לבד ירוקח ואחר כך יעורב: (לה) ועשית. ממולח. טעם.

ספורנו

(לד) קח לך סמים הנזכר בשמן המשחה והם מר קנה וקנמון וקדה ועם אלה נטף ושחלת והלבנה. ועמהם סמים הנודעים לתקון הסמים הנזכרים כמו שנודע אצל הרוקחים שהסגולה דרך משל הוא מתקן הריאוברבר"ו ואבן המלח מתקן האגריק"ן ודומיהם וקבלו רבותינו ז"ל שמתקני הסמים הנזכרים הם שבלת נרד וכרכום וקשט: ולבונה זכה. שהיא בלתי צריכה תקון ובכן הם אחד עשר סמנים שבנו רבותינו ז"ל לפסום הקטורת: (לה) רקח. שילקט כל אחד מהסמים זה מזה ויעשה מהכל מורכב אחד: מעשה רוקח. שיהיה כל אחד מהסמים כתוש כפי הראוי לו

בעל הטורים קח לך סמים. ס"ת חכם. תמרא וריחנא פקחין: זכה ג' במסורה. לבונה זכה. ונתת על המערכת לבונה זכה. ותפלתי זכה. ויש הכתוב תכון תפלתי קטורת לפניך שהתפלה דומה לקטורת כשם שזאת זכה כך התפלה צריכה להיות זכה: רוקח שנים מלאים מעשה רוקח זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. זהו שדרשו רבותינו שהיו מרננים אחר הקטורת לומר כשם שמתו נדב ואביהוא בה מתו עדת קרח כשנאמר מות גבי רוקח דהיינו קטורת ואמר להם משה ראו שאין הקטורת ממית אלא הדבקה מחיה כשנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם דכתיב עסור קדש אלא כהטא ממית:

רמבן

השמן מן האהל והוא שמן המשחה הוראת שעה ע"פ הנבואה ואין כאן דעת רבותינו ואומר אני כי הכתוב אומר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם והיה ראוי שיאמר שמן משחת קדש יהיה זה לאהרן ולבניו לדורותם כאשר אמר בבגדים ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו או שיאמר ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי והיתה להם חקת עולם לדורותם כי עכשיו שלא הזכיר רק הם עצמם ואמר שלא ינתן על זר יהיה במשמע על כל אדם חוץ מן הנזכרים עצמם וכן אמר על בשר אדם לא ייסך והנה הכתוב מפרש הכהן המשיח תחתיו מבניו אבל כך הדבר נוה שימשח בו עתה אהרן ובניו ואמר שמן משחת קדש יהיה זה לי למשוח בו משיח קדשי אשר אבחר בו לדורותיכם ולא יתן על זר שאיננו לי ולכן ימשחו בו המלכים והכהנים הגדולים כי שניהם משיחי ה'. וכתוב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו בשמן שהוא משחת קדש לי. ופירוש על בשר אדם לא ייסך אזהרה בכל אדם כי לא אמר על בשר זר לא ייסך והטעם שיצוק מן השמן על ראש אהרן למשחו וימשח גם בניו אבל לא יסוך בו בשמן שום אדם אפילו הכהנים המשוחים כאשר סכין הבשר בשמנים הטובים ומריחין בהן הבשר בידים משיחות אחרי הרחיצה כענין ורחצת וסכת וארחצך במים ואסוכך בשמן וזהו פשוטו של מקרא ומשמעו. וכך אמרו רבותינו מנין לכ"ג שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו שחייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך:

(לד) קח לך סמים אמר בדרך הפשט כי פירושו קח לך סמים הם נטף ושחלת וחלבנה אלה הסמים ולבונה זכה עמהם. ואיננו נכון להחזיר פעם אחרת סמים כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין באריכות או בדברים שהן כן תמיד והאמת כדברי רבותינו כי הם סמים אחרים וכתב רש"י סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשרה ולבונה הרי אחת עשרה. ויש לתמוה ולמה לא יזכירם הכתוב ואולי יאמר הכתוב קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים רבים ולבונה זכה ולא יקפיד רק באלה הארבע כי בהם ענן עשן הקטורת עולה רק נוה שיתן עמהם סמים רבים אשר להן ריח טוב כדי שיהיה בתמרות עשנו מבושם ולכן לא פי' המשקל וכמה יקטיר ממנה כי לא הקפיד רק שיהיו אלה הארבעה בשוה ושיוסיף עמהם עוד סמים טובים להקטיר. והטעם כי כאשר אמר בשמן שיעשה אותו כמשפט מעשה הרקחים ולא לימד על מעשהו רק סמך עליהם כן אמר בזה שיקח מאלה ארבעה הסמים במשקל שוה ויוסיף עמהם סמים ויעשה מכולם קטרת מרוקח כמעשה הרוקחים בסמים הידועים להם שהם טובים עם אלה ובעשיה אשר הם עושים ויתן ממנה לפני העדות כדי שתעלה תמרתו כמנהג המוגמרות לפני המלכים וכן קצר בעשייה ולא הזכיר אותה בהזכירו האחרים כולם וכזה אמרו בגמרא אמר ריש לקיש מה לשון קטרת דבר שקוטר ועולה כי לא נוה בה התורה רק בדברים שקוטרין ועולין על דרך מעשה הרוקחים ואולי על פה נתפרש למשה בסיני הסמים הנבחרים לזה וכל מעשה הקטרת כי כן נתפרש לו גם מעשה השמן איך יעשו אותו אע"פ שתלאו במנהג הרוקחים

ויתכן עוד כי לשון סמים ובשמים לשון אחד הוא כאשר הזכרתי ואלה השלשה אשר הזכיר אינם סמים כי הנטף והחלבנה שרפים והשחלת צפורן יוצא מן הים ואמר הכתוב קח לך סמים הנזכרים ונטף ושחלת וחלבנה וסמים עוד לבונה זכה ותעשה קטורת מרוקח כמעשה הרוקחים כי הסמים הנזכרים למעלה בשמן מר דרור וקנמון וקדה נכנסין בקטרת: וקנה בושם על דעתי הוא הקליפה שהזכירו בה חכמים והוא דראלינ"י בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא והוא קנה כדמות הקנים והסמים שנוה להוסיף מן שבלת נרד וכרכם והקושט לפי מה ששנו חכמים ואולי אין קפידא בכתוב אלא באלה התשעה שהזכיר אבל במה שכפל להוסיף בו עוד סמים לא יקפיד רק בבושם שיעשה קטורת מרוקח וקצר במעשהו ובמשקלי האחרים מפני שנוה שיעשנו כמעשה רוקח ונראה לי שבחרו חכמים באלה השלשה מפני שהוזכרו בשיר השירים נרד וכרכם ואהלות והוא הקשט יקראנו בלשון רבים מפני שהוא בני מינין המתוק והמור והנה הזכיר שם קנה וקנמון ולבונה ומור עם אלה השלשה ואמר עם כל ראשי בשמים להביא הקדה והנה הם כל סמני הקטרת והזכיר תחלה כפרים עם נרדים להביא נטף ושחלת וחלבנה שהם שרפים כי כפרים מן וכפרת אותה שרף נדבק והמתרגם הירושלמי אמר מור ואהלות אקסי ליאלואין והוא העץ הטוב הנקרא בלשון רומי ליגנו אלואי כי אקסי עץ בארמית ואלואין כשמו ובלשון יון נקרא כן ממש אקסי לואין וכן שמו בערבי אל עוד אל טיב אבל אונקלוס תרגם כאהלים נטע ה' כבושמיא לא ייחד לו שם: נטף הוא צרי וכתוב בפירוש רש"י והצרי קורין לו טריאק"א ועל שם שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים או המגיד כחש לו כי הטריאקה איננה שם א' אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים כי יכנסו בה אבק העקרבים ובשר האפעה ולכך נקראת טריאק כי האדם בלשון יון טריאק ובלשון רבותינו תמיד טרקיה חויא וכן הוזכרה המרקחת בלשונם כי טוריאקה לכוליה גופא וחלילה שיכנס בקטורת בשר שקצים ורמשים ושאור ודבש וכתיב כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אבל הצרי הוא השרף כענין שמן הנוטף מעץ הבלסמון הנקרא בלשון חכמים קטף והוא מה ששנינו רבן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ושמא יקראוהו קטף בעבור ששוברים ענפיו בימי החום והצרי זב מהקטיפה ההיא אמרו בגמ' בפרק במה מדליקין רבי שמעון בן אלעזר אומר אין מדליקין בצרי וכן היה ר' שמעון בן אלעזר אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ופירשו בו מאי טעמא מפני שריחו נודף גזירה שמא יסתפק ממנו והנה הוא השמן הטוב החשוב הנזכר ואני תמה כי אונקלוס תרגם נכאת וצרי ולוט שעף וקטף וכן מעט צרי קטף ותרגם נטף נטופא ולא תרגם נטף כצרי ויונתן תרגם צרי בכ"מ שעף והוא לשון שמן משחה מלשון תלמוד עבדי ליה שיפא בנעא והוא מבולע העי"ן שעיפא דשייף ליה מההוא מיכא בפומיה דשעיף. והנראה מדעתם כי אילן הצרי ופריו שניהם יקראו צרי בלשון הקודש כשם תאנה ורמון ואתרוג וזולתם רבים והנכאת אצלם הוא שם לכל שמן חשוב ומבושם ולכך אמר ויראם את כל בית נכאתה שבאוצ׳

אבן עזרא

טעם ממולח הוא מלח סדומית וי״א שחוק מאד או מגזרת ארץ מלחה : (לו) ממנה הדק. דקה בכל יכלתך והוא קטורת תמיד על מזבח הזהב : (לז) והקטרת אשר תעשה. רמז למשה : לא תעשו. עם ישראל מדבר : קדש תהיה לך. לנקן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו : (לח) איש. הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט:

(א) וידבר. אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה והאריה צר מאחוריו ובכה היה הבית וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית ורוחב המשכן שעשו היה שוה ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם : (ב) ראה. בעין כבוד והקרוא הוא בצלאל והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן. ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות גמורות והמשכילים יבינום : (ג) ואמלא אותו. כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתוב ונחה עליו רוח ה׳ ופירושו מה היא רוח ה׳ והיא רוח חכמה ובינה. החכמה היא הצורות האצורות באחרונית מוח הראש. ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש כי החכמה כנגד הנקב האחרון והדעת

רשי

מנה. ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה : (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו (יונה א) וייראו המלחים (יחזקאל כז) מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה מהפכו באצבע או בכזך : ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה : (לו) ונתתה ממנה וגו׳. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד : אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום : (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה׳. שלא תעשנה אלא לשמי : (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למוסרה לצבור : (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי. את בצלאל : (ג) בחכמה. מה שאדם שומע מאחרים ולמד : תבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד : ובדעת. רוח הקדש : (ד) לחשוב מחשבות. אריגת מעשה חשב. (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו חרש חכם. ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר : למלאות. להושיבה במשבצות שלה

שמות ל–לא

מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ
מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי
הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד
לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה
ל׳ לָכֶם׃ לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
ל׳ בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ
תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃ לח אִישׁ
ד אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ
וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס לא א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב רְאֵה
קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי
ג׳ וקמץ בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ ג וָאֲמַלֵּא
מ׳. ג׳ אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה
ס׳ וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃
ד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב
וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹשֶׁת
ו׳ ב׳ הכר וד׳ מ״ל אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ

תרגום אונקלוס

מְעָרַב דַּכֵּי קוּדְשָׁא׃
לו וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן
מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ
תַּמָּן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי
לְכוֹן׃ לז וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין
דִּי תַעֲבֵיד בִּדְמוּתַהּ לָא
תַעַבְדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי
לָךְ קֳדָם יְיָ׃ לח גְּבַר דְּיַעְבֵּד
דִּכְוָתַהּ לַאֲרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי
מֵעַמֵּיהּ׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב חֲזִי דְּרַבֵּיתִי
בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר
חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃
ג וְאַשְׁלֵימִית עִמֵּיהּ רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחוּכְמְתָא
וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל
עֲבִידָא׃ ד לְאַלָּפָא אוּמָנָן
לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא
וּבִנְחָשָׁא׃ ה וּבְאוּמָנוּת
אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא
וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד

ספורנו

לו כי לא יאות לכל אחד מהסמים אופן אחד מהכתישה : ממולח. שיהיו הסמים מעורבים היטב שלא יהא אחד מהם נבדל : טהור. מנוקה מכל פסולת והוצרך לזה מפני שהקטרת היתה נעשית בעלם הבושם אבל בשמן המשחה לא הוצרך לזה מפני שלא היו גרמי הבשמים מעורבים בשמן כלל : לא (ב) ראה קראתי בשם. ראה והבן כי לא אל הנס קראתיו כי דבר עקרי הוא במלאכת הקדש שתהיה נעשית

ע״י

כמוה ד׳ וסי׳ איש אשר יעשה כמוה להריח בה. ויאמר דוד אי׳ כמות. תגנה לי. כל הגנב מזה כמוה. ב׳ בו. זכריה: ובדעת ה׳ וסי׳ ואמלא אותו רוח. וימלא אותו. ובדעת צדיקים יחלצו. ובדעת הדרים ימלאו. כי יש אדם שעמלו בחכמה: כי תשא ובתבונה ובדעת. ויקהל בתבונה ובדעת. וסי׳ ובא אהרן: לכלאת ו׳ ב׳ חסר ד׳ מ״ל וכי׳ ובחרשת אבן למלאת. והברו. למלאת להרבת ירושלים. למלאת דבר ה׳ בפי ירמיה דסוף דברי הימים. ב׳ בו. ומי מת־דב למלאות ידו היום לה׳ דדי״ה :

תולדות אהרן ושחקת. יומא מה כריתות ו (יומא מה) : והקטרת. כריתות ה ו : במתכנתה כריתות ה : לא תעשו לכם. שם: ראה קראתי. ברכות נה : בצלאל בן אורי. סנהדרין סט : ואמלא אותו. ברכות נה :

בעל הטורים והקטרת אשר תעשה. י״א תיבות בפסוק כנגד י״א סמים שבקטרת : לחשב מחשבת הכר ו׳ בגששה ימים יש לחשוב לעשות ולא בשביעי :

רמבן

שהאוצר אשר בו השמן הטוב יקרא על שמו שהוא מבחר הסגולה ושם כתיב ואת שמן הטוב ולכך אמר אונקלוס במנחת יוסף שהביאו לו שעף שהוא שם משיחת השמן החשוב הזה והביאו מענפי העץ שהוא הצרי הנקרא קטף ובשאר מקומות כשיזכיר הכתוב צרי לבדו ויזכירנו לתרופה ולשבח כגון הצרי אין בגלעד יתרגם אותו יונתן על השמן שהוא שעף ותרגם אונקלוס נטף נטופא והוא השמן הזה שנקרא כן בעבור שהוא נוטף משברי הענפים ואין כאן מקום לתרגמו שעף כי איננו בקטרת למשיחה וראיתי לרב רבי משה שמכנים בקטרת עץ האילן הנזכר הוא הנקרא בערבי עוד בלאסן נראה שסבור כי רשב״ג שאמר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בא לחלק ולומר שאין הצרי מסמני הקטרת כי הוא אינו אלא שרף ובקטרת אין השרף נכנס אלא הקטף עצמו :

(לה) **ממלח** טהור קדש. שיהא מלוח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית רובע ואונקלוס תרגם מעורב ירצה לומר ממולח נמחח שיעשה הסמים כולם שחקים מאד ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכר שם מהם מלשון כי שמים כעשן נמלחו וכן בלויי המלחים ארץ פרי למלחה כולם ענין השחתה וכליה ורש״י פי׳ כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה בשחיקתן זה עם זה והביא דומה לו מלחיך וחובליך על שם שהם מהפכין המים במשוטות כשמנהיגין את הספינה כאדם שמהפך בכף ביצים טרופים לערבן יפה. ועל דעתי נקראו חכמי הספנים מלחים בעבור שהם יודעים טעם הים כאלו הם המרגישים במליחותו ובמתיקותו כלומר היודעים מתי יהיה מתוק ונאות להולכי הים או מתי הוא רע ומר להם ואין תופשי המשוטות נקראים מלחים שהרי כתיב בצור יושבי צידון וארוד היו שטים לך זקני גבל חכמיה היו בך מחזיקי בדקך כל אניות הים ומלחיהם היו בך כי הספנים הזקנים יודעי הים הם מלחים וכתיב וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחי כל חובלי הים על הארץ יעמודו הנה הם שלשה תופשי משוט והמלחים והחובלים וכן ארץ פרי למלחה לארץ מלוחה שמקום המלח לא יצמיח כענין שכתוב בסדום גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח וכתוב ויזרעה מלח ויתכן שיהיה הלמ״ד נוסף בכי שמים כעשן נמלחו וירצה לומר נמחו כמו בלאומים כלו שלאנן ושלו :

(לו) **ונתתה** ממנה לפני העדות באהל מועד. יתכן שנפרש שהזכיר הכתוב בכאן כל מעשה הקטרת אמר שיקטיר ממנה לפני העדות בקדש הקדשים והוא קטרת של יום הכפורים ויקטיר ממנה באהל מועד בכל יום ואשר אועד לך שמה יחזור על העדות ויתכן שיזכיר כי יתן ממנה במזבח הפנימי שהוא מונח לפני ארון העדות כי כן יאמר בפרשת ויקהל :

לא (ב) **ראה** קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור. אמר השם למשה ראה קראתי בשם ומשה אמר לישראל ראו קרא ה׳ בשם. והטעם כי ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל. והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ וחושב ורוקם ואורג כי אף בלומדים לפני חכמים לא ימצא בקי בכל האומניות כולם והיודעים ורגילים בהם בבא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה ועוד שהוא חכם גדול בחכמה בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמזו. ולכן אמר השם למשה שיראה הפלא הזה וידע כי הוא מלא אותו רוח אלהים לדעת כל אלה בעבור שיעשה המשכן כי היה רצון מלפניו לעשות המשכן במדבר ולכבודו נראו כי הוא קורא הדורות מראש כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם

שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה יעשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארן לעדות. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהורה. על שם זהב טהור (מנחות כט): (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות (במדבר ד) ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר (שמות לט) ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא. ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לידי"ן בלעז: (יא) ואת קטורת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אע"פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמרו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן:

לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ ו וַאֲנִי
הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־
אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־
חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ ז אֵת ׀ אֹהֶל
מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־
הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי
הָאֹהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־
כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־
כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃
ט וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃
י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי
בָנָיו לְכַהֵן׃ יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל
אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יג וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ
כי

בְּכָל עִיבִידָא׃ ו וַאֲנָא
הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יָת
אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ
לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלֵב כָּל
ד' חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חוּכְמְתָא
וְיַעַבְדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּידְתָּךְ׃
ז יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת
ל' אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיָת
כַּפּוּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל
ג . ג' מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ ח וְיָת פָּתוּרָא
כ' וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָא
דָּכִיתָא וְיָת כָּל מָנַהָא וְיָת
מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
ט' ט וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת
ג' מ"ע כסיר' כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת
בְּסִיסֵיהּ׃ י וְיָת לְבוּשֵׁי
שִׁמּוּשָׁא וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא
לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי
ז' רפין בְּנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ יא וְיָת
י"ס מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי
פַקֵּידְתָּךְ יַעַבְדוּן׃ יב וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יג וְאַתְּ
מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר
בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי

והדעת המתחברת בנקבי המוח על המלה מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלתכיי"ל והתבונה אלפכר"ה והחכמה אלחכמ"ה. והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדות וערכים ומלאכת שמים וחכמת התולדות וסוד הנשמה והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי' מלאכה אחת על כן כתיב ובכל מלאכה בו"ו: (ו) אתו. כמוהו במלאכות ולא בחכמת מלאכת חרש והנה פי' ובכל מלאכה לחשוב מחשבות: ובלב כל חכם לב. לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמה. ועתה יזכיר כל אשר יעשו: (ז) את. האהל מהאהל שהוא כולל. והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל. הפרכת והמסך והקרשים והבריחים והזכיר השלחן על הדרך שהזכרתי: (י) ואת בגדי השרד. בגדי הנסיעה שיכסו בהם הארון והשלחן והמזבח והמנורה וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש ואחר כן פירש אותם והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד: (יא) לקדש. לצורך הקדש הם: (יב) ויאמר. כל לאמר עם וידבר לאמר לו רק זה לאמר לישראל: (יג) ואתה. טעם אך בעבור אשר צויתיך ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת. אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת
שבת

ספורנו

ע"י בחיר ה' המצוין בפעולתו שיושג תכלית המצוה: (יג) אך את שבתותי תשמרו. אע"פ שצויתי על מלאכת המשכן מכל מקום את שבתותי תשמרו ולא תדחו אותן בשבילה

ואת כליו ג' וסי' ואת השלחן דראה קראתי. ויקח דוד את ראש הפלשתי. וישאו זאת ראשו ואת כליו. דד"ה. אנ"ך: ואת המנורה ג' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו. ואת השלחן ואת כליו. ואת המנורה נכח השלחן: ואת בגדי ז' וסי' ואת בגדי השרד קדמאה דכי תשא ג' בו. תניינא דויקהל. תליתא ותבריה. את בגדי השרד דאלה פקודי ותליתא דפסוק. ויקח משה משמן המשחה. וירדו מעל כסאותם: ואת שמן ז' וסי' ואת שמן המשחה. ואת שמן המאור. ואת נרת המערכה. ואת מזבח הקטרת. קח את אהרן ואת. ואת מזבח הזהב. ויראם את כל בית נכתה: ככל אשר צויתך ד' וסי' ואת שמן המשחה. ואתה אם תלך לפני דמלכים. וחברו. על הארץ מרתים בירמיה:

תולדות אהרן אהליאב בן אחיסמך. ערכין טו: נתתי חכמה. ברכות נה: את שמן המשחה. מנחות נ: את שבתותי. יומא פה:

בעל הטורים אך את שבתותי תשמרו. אך מיעוט למעט פקוח נפש וקרבנות צבור. ועד כדתה ואפילו בשבת שכל אלו דוחין שבת. סמך פרשת שבת למלאכת המשכן דילפינן מלאכה שבת ממלאכת המשכן:

רמבן

ובטרם תלא מראש הקדשתיך ובלשון הזה ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים. ולרבותינו בזה מדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה ואף בצלאל מאותה שעה התקנתי אותו שנא' ראה קראתי בשם בצלאל והוא כענין שפירשתי. ועוד אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ והענין כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו:

(י) ואת בגדי השרד. לא ידעתי למה לא צוה תחלה לעשות הבגדים האלה כאשר עשה בכל מלאכת המשכן ובבגדי אהרן ובניו כי היה ראוי שיאמר לו ועשית בגד תכלת לכסות בו הארון ובגדי הארגמן לכסות בו המזבח ובגד תולעת שני לכסות בו השלחן ועתה כאשר יצוה על העושים יכלול אותם עם שאר המלאכה ואולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם בגדי שרד ממין אחד לבד; יהם עשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני ולא רצו בשש כי איננו נכבד כמותם ואחרי שנעשו כן רצה השם שתהיה התכלת לארון והארגמן למזבח והשני לשלחן ולכן הספיק להם הוראה בקצרה כאשר צוה על העושים כי לדעתם יעשו בגדי השרד ואיננו הגון שיהיה בגד המכסה עשוי נקבים נקבים כדברי רש"י אבל הוא מלשון שריד בעבור היותם מין א' כדברי ר"א ואת בגדי השרד כלל והעולה מדברי רבותינו כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עצמם והוזכר זה במסכת יומא ואם כן הנכון שנפרש בגדי השרד בגדי היחוד כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו כמו ובשרידים אשר ה' קורא השרידים אשר שרדו מהם מן פליט ושריד וירמוז לבגדי אהרן ויקראם כן שלא ילבשם רק יחיד בדורו אהרן ובניו אהרן בחייו ואחריו הכהן הגדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וימלא ידו ללבוש הבגדים והכתוב יזכיר בגדי אהרן לעולם דרך כבוד כמו שאמר לכבוד ולתפארת בגדי קדש ציץ הזהב נזר הקדש ועל כן יקראם בגדי השרד בגדי מלכות וזה טעם את בגדי השרד לשרת בקדש ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן כי שב לבאר וכן יאמר בפרשת ויביאו את המשכן ומה שאמר בכאן בפרשת ראה קראתי ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן טעמו שהם בגדי שתי מעלות בגדי השרד ובגדי הקדש להגיד שלא ילבשם רק אחד העם בבואו לשרת בקדש ומפני שלא הזכיר כאן לשרת בקדש הוסיף לבאר שהם בגדי שרד ובגדי קודש ועוד באו כמה וי"ן יתירות בכתוב. ופי' ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש שהוא מבואר באלה פקודי ונתן חשבון בזהב ובכסף ובנחשת כמה הביאו ישראל ומה עשו בהן בעבור חשיבותם ואח"כ אמר כי מן התכלת והארגמן ותולעת השני אשר הובא להם עשו בגדי שרד לא הוסיף ולא גרע ולא הזכיר השש כי איננו חשוב ואולי הביאו ממנו הרבה והותיר ושב לבאר ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה ה' את משה ויעשו את האפוד זהב וגמר הענין:

(יג) אך את שבתותי תשמרו. אע"פ שתהיו רדופין בזריזות במלאכ

אבן עזרא

שבת הסס א"כ מה טעם שבתותי · והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת גם שנת השמטה שבת. שבתות רבות בכל שנה. ודע כי לא מצאנו מפורש במועדים שבת רק שבתון. ומחלוקת יש בפי' ממחרת השבת. והאמת דברי הקבלה רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו ויום הכפורים נקרא שבת רק לישראל לא לשם : כי אות היא. בסוף אפרש מה הוא האות:מקדשכם. בקדשכם השבת שקדשתי ולא עשיתי ביום השבת מלאכה : (יד) ושמרתם. אולי יומת זה כמו וגם בעליו יומת והעד כל העושה בו מלאכה בסתר או לפני עד אחד אכריתנו : (טו) ששת. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה. וכא מלת יעשה עם מלאכה אולי יחסר מלת כל או דבר מעשה. והנה הטעם אם יעשה מלאכה כפרהסיא המיתוהו אתם : (טז) ושמרו. שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו איזה יום הוא שבת ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה: והנה פי' לעשות השבת. כמו וימהר לעשות אותו : (יז) ביני וגו'. ובמילה כתיב ברית גם אות וככה בשבת. והגאון אמר כאשר ימצא נמול בפריע' ידעו המוצאים אותו שהוא מישראל. וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת. ולפי דעתי כי פירוש אות היא כי ששת ימים עשה והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים. ואמר וינפש. כי השם לא ייעף ולא ייגע כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו : (יח) ויתן. ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים

תרגום אונקלוס

תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ יד וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן דִּיחַלְּלִנַּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל אֲרֵי כָּל דְּיַעְבֵּד בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ טו שִׁתָּא יוֹמִין יִתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבַּת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּיד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ טז וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עֲלָם׃ יז בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלַם אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח׃ יח וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא

תורה

כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃
יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃
טו שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃
טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃
יז בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס (שני)
יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר

רשי

כי אות היא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה : לדעת. האומות בה כי אני ה' מקדשכם : (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה : ונכרתה. בלא התראה : מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי : קדש לה'. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי : (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע : (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע טובא דילמא הכל כסדר וצווי הקדוש ברוך הוא למשה היה בארבעים יום הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מהר עשו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקדוש ברוך הוא. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד וכו'. ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא הערב רב לפי שהם גרמו בנזיקים וק"ל) : ככלתו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו התורה

אני ה' מקדשכם ד' וסי' אך את שבתתי תשמרו. ושמרתם את חקתי דאיש כי יקלל. וקדשתו כי את לחם. ולא תחללו את שם קדשי : את השבת ד' וסי' ושמרתם את השבת. ושמרו בני ישראל ב' בו. לחלל את השבת דעזרא : יומת ד' קמץ וסי' ושמרתם את השבת. והנביא ההוא או. ונקב שם ה'. בנשך נתן והרבית לקח דיחזקאל. וכל אס"ף דכוו' : כי תשא יעשה מלאכה שבת שבתון קדש לה'. ויקהל תעשה מלאכה יהיה לכם קדש שבת שבתון לה'. כי תשא כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת. ויקהל כל העשה בו מלאכה יומת :

תולדות אהרן מקדשכם. שבת י ביצה טו : ושמרתם את השבת. חגיגה יח : כי קדש היא. יומא פה כתובות לד ב"ק עו חולין קיג : מחלליה. שבת לג פ קלב יבמות ו ז כתובות לא ב"ב קיט סנהדרין לה עח (סנהדרין כב נדה לו לח שבועות יד) : שבתותי. שבת קטו : כל העושה מלאכה. שבת ע : ושמרו. שבת קיט יומא פה עקרים מב יא זוהר ויקהל : אות היא. עקידה בשער סט זוהר ויקהל ביצה טז : שבת וינפש. ביצה טז תענית כז : ככלתו. נדרים לח :

בעל הטורים את השבת. ד' ג' בהאי ענינא וחד בעזרא לחלל את השבת וכיינו כדאיתא בפ"ק דסנהדרין ראויה היה שתנתן התורה ע"י עזרא אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהכא מסכת את השבת לעשות. ר"ת אהל. דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד : בני ישראל אות היא. ר"ת בהאה שביאתו של ת"ח מע"ש לע"ש : אות היא לעולם כי. ר"ת אהלך ע"ש וידעת כי שלום אהלך דדרשינן מיניה הדלקת נר בליל שבת : וביום השביעי שבת וינפש. ס"ת שתים שבתים נפשות יש לאדם בשבת וע"כ ס"ת דוינפש כפולה משום ב' נשמות : וינפש. בגימטריא אגו שבגיהנם שאף אור של גיהנם שובת בשבת: השביעי שבת וינפש. בגימטריא דכיון שהוא שבת אבדה נפש: שבת וינפש ויתן אל משה. מלמד שהתורה נהגה בשבת : וינפש. וי נפש וסמיך ליה פ' העגל שנתאיבו מיתה ונאבדה נפשם: ויתן אל משה. בגימטריא זה התלמוד : ככלתו. כתיב חסר מה כלה מתקשטת בכ"ד קישוטין המנויין בישעיה אף ת"ח צריך לסיום מקושט בכ"ד ספרים :

ספורנו

בשבילה : כי אות היא ביני וביניכם. ואם תקלקלו זה האות אין שום מקום לעשות משכן לשכני בתוככם : (יד) ושמרתם את השבת. ועוד מפני טעם אחר ראוי שלא תדחה השבת בשביל מלאכת המשכן : כי קדש היא לכם, במצות עשה. מחלליה מות יומת, במצות לא תעשה. ואין ראוי לדחות עשה ולא תעשה שיש בה מיתה כדי לקיים עשה של מלאכת המשכן : כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא. גם כן ראוי שלא לדחות השבת כי ענין חלולה הוא רב עונש להיות נפש המחלל נכרתת כי בזה הוא כופר בחדוש העולם ולו אין חלק במשכן ולא בשוכן בתוכו : מקרב עמיה. ממדרגת נפשות העם אשר בערכה לחיי עד : (טו) ששת ימים יעשה מלאכה. הנה בששת ימי המעשה תוכלו לעשות מלאכת המשכן וא"כ אין ראוי שתדחו שבת מפניה שאין שום מצוה דוחה שבת אלא אם כן יהיה לה זמן קבוע ויארע הזמן בשבת כמו עבודה ומילה אבל כשאפשר לעשות המצוה ביום אחר אינה דוחה את השבת כלל : שבת שבתון. הנה נאסר בה אפי' דבר שאינו מכלל המלאכות כאמרו וביום השביעי תשבות וזה כדי שיהיה קדש לה'. שיהיה האדם בו פונה לגמרי מחיי שעה לעסוק בעסקי חיי עולם לכבוד קונו : כל העושה בה מלאכה יומת. ולכן דין הוא שהמבטל כוונה זאת בעשיית מלאכה יומת : (טז) ושמרו בני ישראל את השבת. בעולם הזה לעשות את השבת ביום שכלו שבת : (יז) וביום השביעי שבת. בו היתה המלאכה שלמה ובשלמות ההיא מנוחה : וינפש. ולכן נעשה השביעי בעל נפש יתרה והיא תוספת הכנה להשיג מה

רמבן

אל תדחה שבת מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן לשון רש"י. ולא נתכוון אלא כי לפי מדרש רבותינו באכין ורקין ימעט בשמירת השבת כי המיעוטים אצלם בכל מקום ימעטו בדבר המצוה בו ואם תדרוש המיעוט בענין מלאכת המשכן יהיה מותר לעשותה בשבת אבל המיעוט הזה למילה או לפקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין אותו וכך אמרו במס' יומא ומנין שספק נפשות דוחה שבת רבי אבהו אמר רבי יוחנן אך את שבתותי תשמורו מיעוט ומלאכת המשכן שאינה דוחה שבת מפני שהזהיר בו בכאן. ועל דרך הפשט הוא כן יאמר תעשו מלאכת אהל מועד אבל שבתותי תשמורו לעולם ובתורת כהנים יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' וטעם שבתותי בעבור כי שבתות השנה רבים. ועל דרך האמת לוה בכאן בזכור ושמור כאשר רמזתי בסודם וזה טעם שבתותי ואמר בשניהם כי אות היא שהיא ביני וביניכם לדעת ואמר ושמרתם השבת וחייב במחלליה כרת כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזו תכרת משם ואמר ביום השביעי שהוא שבת שבתון קדש לה' בעבור שהוא יסוד עולם והזכיר בשבת שהוא ברית עולם וחזר ואמר כי אות היא ביני ובין בני ישראל אות היא השבת ביום השביעי והטעם שהיום אות והשבת היא אות לעולם וזה טעם

שבת

אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃ לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

נ' · כ'. ה' חסר לי והד הנגע אלהים · ל' רכנו · כ'. ס

עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַייָ׃ א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנִישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַבְרָא דִי אַסְקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא

כתבים הכתבים ח' חסר וסי' כל אוריי'. שלמה אמציה. ויעמוד המלך על עמדו. וגם את האבת. הכתבים על בבל: בשש ב' וסי' משה. סיכרא:

תולדות אהרן לחת אבן. ערובין נד: כי בשש משה. שבת פט (תענית כח): משה האיש. שבת פט מנחות נג:

רשי

בתורה כמתנה ככלה להתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבואלה המשפטים. לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחות. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות:

(א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן (שופטים ה) בשש רכבו (שם ג') ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם (שבת פט) לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר שלמים מ' יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בי"ו בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא בשבת (פט) וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כעין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר

אבן עזרא

ארבעים יום וארבעים לילה ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה וכפל כפלו שנים לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי השם ודרכיו וסוד כל המצות שצוהו כי יחשבו כי המעשה העיקר ואיננו רק הלבב והמעשה והלבב והלשון להרגיל וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו. וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי ופרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשה השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי אז יתברר לו כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו אתה החלות להראות את עבדך את גדלך והנה עתה החל והראה לו גדולת השם וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן. פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום ופי' דבר פה על דרך משל כמשפט מלכי האדם וככה כי הוא צוה ונבראו ודברי השם נצבים השם בשמים כנגד השפלים וכן כתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל יש מהקדמונים שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שה' ימיתם כלם. ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ג למה פחד אהרן שיהרג והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על יחוד השם והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא השתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחויה והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ג חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת כי אינו על דבר העגל כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משיח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פנחס ועוד בפרשה שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ג רק לטהר הטמאים וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ג ואין כל נביא שליח. והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידך והנה לא הזכיר דבר העגל רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו ויש אומרים כי ישראל רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש וראיתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו פתאים ועוד למה בנה מזבח וצוה שיזבחו לפניו זבחים ועולות. ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוה תחת משה וכן כתוב והנה אהרן וחור ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ג בעבור אחרים שלא ימות גם אומרים רבים כי פי' חג לה' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה כי אין משמר דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה כמו אסרו חג בעבותים וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים והמפרש אנכי עשו בכורך אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך אינו פשע ולא יצא מחכמת הדבור ואם ישאל אדם בגד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר גם ככה דברי דניאל לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר. ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא על בן בנה מזבח והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה משה בבואו גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לה' מחר וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהים שהוא לענינים רבים

בעל הטורים שני לוחות. כנגד שמים וארץ חתן וכלה ב' תורות ושתי עולמות: לחת. בא"ת ב"ש כס"א מלמד שנלקחו מכס"כ: כי בשש משה. חסר ו' לומר בבא שש שעות: בשש. בשש, בוש. כי בשש משה. מדוע בושש רכבו לבא. מה המה מת אף הכא היו סוברים שמת כמו שדרז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע: כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו. בגימטריא שהראה להם השטן מטתו של משה רבינו עליו השלום:

רמבן

שבת וינפש והיא נשמה יתירה הבאה מיסוד עולם אשר בידו נפש כל חי והנה הפרשה מבוארת וכבר רמזתי ענינה בעשרת הדברות והמשכיל יבין:

(יח) **ויתן** אל משה. נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק ויתן אלהים אל משה כאשר הזכיר בדבור וידבר אלהים את כל הדברים האלה ובמעשה ובמכתב והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים וכן בנתינה ויתן אלהים אל משה:

לב (א) **אשר** ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים והיה מורה לנו הדרך נעלה בה לא ידענו מה היה לו עתה צריכין אנו לאלוהות הרבה אשר ילכו לפנינו ל' רש"י. ואין לשונו מכוון אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת ענין העגל ומחשבת עושיו כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלהים ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים ועוד כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא אבל היו מבקשין משה אחר אמרו משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה שהיו המסעים ע"פ ה' ביד משה והנה אבד מאתנו נעשה לנו משה אחר שיורה הדרך לפנינו ע"פ ה' בידו וזה טעם הזכירם משה האיש אשר העלנו לא האל אשר העלם כי ינטרכו לאיש אלהים וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה והיותה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אלהים וגו' ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש ויצא. אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר

ספורנו

מה שכוון אליו האל ית' בשלמות פעולתו באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו:

(יח) ויתן אל משה ככלותו. אחר שספר מה היה הטוב שהושג בסוף כל הפעמים שפנה משה בהר ארבעים יום פירש הטעם מפני מה לא הושג התכלית שיעד האל ית' במתן תורה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אבא אליך עד שהוצרך לעשות משכן והודיע שקרה זה בסבת רוע בחירת ישראל. כי אמנם בסוף ארבעים יום הראשונים נתן הלוחות מעשה אלהים לקדש את כלם לכהנים וגוי קדוש ככל דברו הטוב והמה מרו והשחיתו דרכם ונפלו ממעלתם כמו שהעיד באמרו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: שני לוחות העדות. אותם שיעד באמרו ואתנה לך את לוחות האבן וטרם תתו התורה והמצוה אשר כתב כאשר יעד התחילו במעשה העגל ואמר למשה

אבן עזרא

דבים ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי אומר ואשליכהו באש ואין המענה דומה לשאלה. ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ג גם ישראל לא בקשו ע"ג רק חשבו שמת משה שהשיעם מים סוף כאשר פי' כי ראו שהמן אינו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם מ' יום ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד גם הוא לא ידע כי השם אמר לו עלה אלי ההרה והיה שם עד שאתן לך לוחות הברית. ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה וככה אמרו אשר ילכו לפנינו ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צוה וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על הוא לגנאי ואם אחריה אל הוא לשבח כמו ויקהלו אל המלך שלמה וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא כי אני לא עשיתי רע להם כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ג והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר כי לא כתוב כל עמך הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם והנה כל עובדי העגל לשם ע"ג שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה והכלל כי לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב לפתאים שהיה ע"ג ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון וכתוב עליהם לא האמנתם בי מריתם מעלתם. וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחצי השמים: (ב) ויאמר פרקו. על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש. מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: (ג) ויתפרקו. אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות והנשים הנזכרים למעלה: (ד) ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה כמו ויצר את שני העמודים. כמו דמות וכן בחרט אנוש בדמות אנוש ואין טעם להיותו מגזרת החריטים.

מסכה

תורה ותרגום

(כ"ד ופתחין) לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר
(ג') אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב
אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם
(ו') וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃
(ל') ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי
(ח'. ל"ו) הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ
(ג') אֶל־אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר
(ל' וחד בחרט) אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה
וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל
(ל') אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

מָה הֲוָה לֵיהּ׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתוֹ לִי׃ ג וְאִתְפָּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃ ד וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא וַעֲבָדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחְלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דְּאַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

מה ומה כ"ד ופתחין וסי' לא ידענו. וחברו. התרועה הגדולה, קול ההמון. קול הצאן. עכרתנו. ומה גם עתה. משפט האיש. הנה חרדת אלינו. מה לידידי בביתי. לעשות עוד לכרמי. והיה כי תגיד לעם הזה. וחכמת מה להם. על מה הכו. פנה אל הרבה. בני איש עד מה כבודי. נאץ רשע. ומה בר נדרי. זכור ה' מה היה לנו. כי מה הוה לאדם. כי מה האדם. אל תאמר מה היה וכל הסמיך להי"ע דכו' במ"ז ה' מנהון קמצין וב' פתחין וסי' מצויין בסדר ויצא: הביאו והביאו ט' נמכר בסדר מקץ: באזניהם ח' וסי' וישכם אבימלך. ויתנו אל יעקב. ויתפרקו כל העם. בבוא כל ישראל. הקהילו אלי את. ויעל המלך בית ה' ויקרא באזניהם. דשלכים. ויקרא ברוך באזניהם: ויצר ג' וסי' ויצר אתו בחרט. ויצר את שני העמודים. ויצר ככרים כסף: העלוך ג' וסי'. ויקח מידם ויצר. סרו מהר. ויועץ המלך ויעש:

תולדות אהרן ויתפרקו. (שקלים מה): אלה אלהיך. ע"ז נג: אשר העלוך סנהדרין סג:

רשי

אשר ילכו לפנינו: (ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקריי"ר בלעז: את נזמי. כמו מנזמי כמו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר: (ד) ויצר אותו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים. האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר כמו (ישעיה ג) המטפחות והחריטים (מלכים ב ה) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. והב' ויצר לשון צורה בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו (ישעיה ח) וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקדים שקורין בלעז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים. ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל (סנהדרין קא): מסכה. לשון מתכת. דבר אחר מסכה קכ"ה קנטרין זהב היו בו בגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואח"כ

בעל הטורים אלה אלהיך. שאוו לאלהות הרבה:

רמבן

אף אדוני והוא כמוסיף על חטאתו פשע שאומר כי הם בקשו ממנו ע"ג ועשאה להם בידיו ולמה יחר אפו ומה חטאה גדולה מזו אבל הענין כמו שאמרתי שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחיה וקבלו עבודת אלהותו עליהם אבל רצו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם וזהו התנצלותו של אהרן טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים אשר ילכו לפניהם במקומך אדני שלא ידעו מה היה לך ואם תשוב אם לא ולכן הם היו צריכין למי שיורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמהם ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריך כבראשונה וכן היה הדבר כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובטחו בו שהניחו לו לשרפו ולזרות עפרו על פני המים ולא היה מהם חולק עליו כלל וכן תראה שלא הוכיחם ולא אמר להם כלום אבל בבואו במחנה וירא את העגל ומחולות מיד ברחו ממנו והוא לקח העגל וישרוף אותו וישק אותו להם ולא מחו כלל ואלו היה להם לאלהים אין דרך שיניח אדם מלכו ואלהיו לשרפת אש הן ישרוף את תועבתם לעיניהם ולא יסקלוהו והנה אהרן הוא אשר הוציא הצורה הזאת כי הם לא אמרו לו מה יעשה שור או כשב או עז וזולתם וזהו מאמר החכמים שאמרו מלמד שאוו לאלהות הרבה כי הם לא ידעו במה יבחרו ואיזה הטוב להם והכוונה לאהרן היתה מפני שישראל היו במדבר חורב שממה והחרבן ושממות עולם יבואו מן הצפון דכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ שאין הכוונה במלך בבל בלבד כאשר יראה בנגלה מן הכתוב אבל כי מן השמאל תבא מדת הדין לעולם להשיב אל כל יושבי הארץ כרעתם. והנה במעשה המרכבה אמר פני שור מהשמאל לארבעתם ולכן חשב אהרן כי המחריב יורה דרך מקום החרבן כי שם כחו הגדול ובהיותם עובדים שם לאל יערה עליו רוח ממרום כאשר נאצל על משה וזהו שאמר חג לה' מחר שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד להפיק רצון ממנו אל בעל הצורה כי בהיותו לפניהם יכונו אל ענינם. ורבותינו למדו אותנו הענין הזה והם שגלו סודו אמרו ראה ראיתי את עני עמי אמר לו הקב"ה למשה משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי ואני רואה היאך מתבוננין בי שאני יוצא בקרונין שלי שאתן להם את התורה שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ושומטין אחד מטטראמולין שלי שכתוב ופני שור מהשמאל ומכעיסין אותי בו. טטראמולין ארבע פרדות טטרא בלשון יון ארבע כמו שאמרו טטראגון ארבע מולין פרדות כמו מילאית של בית רבי משל לארבע חיות הנושאות המרכבה ובויקרא רבה שאמר אהרן מתוך שאני בונה אני בונה אותו לשמו של הב"ה שנאמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר חג לעגל מחר אין כתיב כאן אלא לה'. ור"א אמר כי במקום הזה כבוד אלהים חונה בצורת גויה ואם תשים לבך אל המסע הראשון תבין זה ואיננו נכון בעיני שלא נעשה העגל במלאכת חכמת המזלות להיות בצורתו חונה כבוד או הדבר רק שעשו הצורה לכוין בעבודתה אל ענינה וכבר פירשתי סוד המסע הראשון וחלילה שרצה אהרן להדמות אליו רק ממנו יקח שיהיה משפט מגד המדה ההיא והמשכיל יבין:

(ב) פרקו נזמי הזהב. בחר זהב ולא כסף בעבור שהוא מורה על מדת הדין ומראהו כמראה אש וכמו שאמרו עוד זהב פרוים שדומה לדם פרים ולכן נעשה בית הקדשים כלו זהב וכן מזבח הקטורת וכן הכרובים ודרשו בהם שאם עשאן של כסף הרי הן כאלהי כסף ואלהי זהב וגם דמות עגל כזהב יותר מן הכסף:

(ד) ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. גם זה הכתוב יורה אותך כי אין טפש בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים אבל אמרו כי כח הצורה הזאת העלם משם והנה לא

תנהג

רשי

ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר (תהלים קו) כתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויקרא חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשויה בבת א' מתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתו ובין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר (בראשית לט) לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו (בראשית מב) וידבר אתם קשות: לך רד. (ברכות לב) רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם. לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה עורף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם

לא

אבן עזרא

מסכה. התוך כמו הפסל נסך חרש: (ה) וירא אהרן. בלב כמו וראיתי אני בלבי וירא יעקב כי יש שבר: (ו) וישכימו ממחרת. היום שנבנה המזבח: (ט) ויאמר. טעם קשה עורף. שלא ישמע מה שצוה משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ג והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב ומשה ספר זה המעשה לבנים לפני מותו. והוא שומר הטעמים לא המלות כתיב לך רד כי שחת עמך וכתיב קום רד ושם כתיב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך וכתיב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני וכתיב ויחר אפי בהם ואכלם ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם וכתיב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ונמנו והטעמים שוים. והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם על כן הוצרך להתפלל

ה וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו
וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה
מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת
וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב
הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ
לְצַחֵק׃ פ
ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד
כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם
עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־
לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי
אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־
עֹרֶף הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־
אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ

י"א פסו' אית נכון ויקרא ויאמר
ג' א' חסר וב' מ"ל דין חסר
ל' י"ס ושתם
לג כטעם
כ' פס' ריביהון סמ"ך בתורה סלח ודין
ג
כ' שמשון
יי ומ"ל

ה וחזא אהרן ובנא מדבחא
קדמוהי וקרא אהרן ואמר
חגא קדם יי מחר: ו ואקדימו
ביומא דבתרוהי ואסיקו
עלון וקריבו נכסין ואסחר
עמא למיכל ולמשתי וקמו
לחיכא: ז ומליל יי עם
משה איזיל חות ארי
חבילו עמך דאסיקתא
מארעא דמצרים: ח סטו
בפריע מן אורחא די
פקידתינון עבדו להון עגל
מתכא וסגידו ליה ודבחו
ליה ואמרו אלין דחלתך
ישראל די אסקוך מארעא
דמצרים: ט ואמר יי למשה
גלי קדמי ית עמא הדין
והא עם קשי קדל הוא:
י וכען אנח בעותך מן
קדמי ויתקוף רוגזי בהון
ואשיצינון ואעביד יתך

ספורנו

למשה לך רד כי שחת עמך:
לב (ד) אלה אלהיך ישראל. אלה יהיו אצלך אלהים שתתפלל אליהם בכל צרכך ואותם תעבוד להשיג חפצך: (ה) חג לה' מחר. ולא תערבבו שמחתו באל אחר: (ח) סרו מהר. קודם שאגמור לתת לך מה שיעדתי לתת להם התורה והמצוה אשר כתבתי: (ט) והנה עם קשה עורף הוא. גיד ברזל ערפם ולא יפנו לשמוע דברי שום מורה צדק באופן שאין תקוה שישובו בתשובה:

למה

ויקרא ויאמר י"א פסוק וסי' בשפטים סי' ט"ו גבי שמשון עם לחי החמור: ויגשו ג' ב' חסר בלישנא וא' מלא וסי' וישכימו ממחרת ויעלו עלת. ויאמר שאול פצו בעם חסר. ויגישו את שעירי החטאת מלא ד"ה. וחד יגישו ויגירו לנו: העלית קדמא בצירי ותנ"י בהירק וחד פסוק סי' וייטב אלהים למילדת וירב העם: ואכלם ב' חד פתח וחד קמץ וסי' אפי בהם. ואמחצם קדמא פתח:

תולדות אהרן ויבן מזבח. סנהדרין ז: לך רד. ברכות לב (תענית סח): כי שחת. עקרים מ"ג יב: סרו מהר. סנהדרין נו: וישתחוו לו. סנהדרין סג: הניחה לי. ברכות לב:

בעל הטורים מזבח לפניו בגימט' זכו חור ודרשינן מזבות לפניו: ויעלו עלת בגימטריא בכורות שהבכורות העלו עולה לפניו: הניחה בניס במסרה. הניחה לי. הניחה אותי והניחני את העמודים גבי שמשון לומר לך שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו. וזהו הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכולם והמית בהם כל שריהם: ואכלם ב' במסורה. ויחר אפי בהם ואכלם. ואידך ואכלם ואמחצם. זהו שדרשו שאין פורעניות שאין בה פרעון ממעשה העגל: אעשה אותך. מלא וי"ו שיצאו ממך ששים מאות אלף:

רמבן

יוצאו שיאמר בעגל בשום מקום אשר הוציאנו ממצרים כי הם חודים במי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי שמו הגדול הוא המוציא אותם משם אבל יאמרו במקומות רבים אשר העלוך כי יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב ושם נאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף שכחו דבריו אשר צוה והנה עברו על לא תעשה לך אלהים אחרים על פני כאשר רמזתי שם ותבין זה:

(ה) וירא אהרן. טעם זה הכתוב שראה אותם ברע מכוונים אל העגל וקם ובנה מזבח וקרא חג לה' מחר שיזבחו לשם המיוחד על המזבח אשר בנה הוא לשמו ולא יבנו הם מזבחות לבשת פניהם ולא תהיה כונתם בזבחים בלתי לה' לבדו. ויתכן שאמר מחר להאריך לכם אולי יבא משה ויעזבו את העגל והם השכימו בבקר ויעלו עולות ויגשו שלמים ולא אמר הכתוב ויעלו לו עולות ויגשו לו שלמים והענין מפני שהיו כהן מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן ומהם משה קים וזובחים לעגל ועל אלה אמר הקב"ה למשה וישתחוו לו ויזבחו לו כי הם החוטאים ואם אולי היה אהרן המקריב קרבנות אמר שתם ויעלו עולות ויגישו שלמים כי הוא מכוין לשם ה' והם דעתם אל העגל אשר עשו והיו הבעלים מפגלין:

(ו) וישב העם לאכול ושתה. שישבו כולם לאכול כאחד לשבעה ושתה לשכרה כאשר יעשו בחגים ובמועדים ואחרי כן קמו לצחק בענביהם ולשמחם וספר זה בעבור מה שאמר קול ענות אנכי שומע כי משה מצאן משחקין לפניו ויגבה לבו בדרכי ה' לקחת אותו מלפניהם ולשרפו לפניהם וישק אותו להם והשלים הכתוב על מה שעשו בעגל ואחר כן כפר מה שאמר הקב"ה למשה לך רד אבל היה דבור זה למשה בבקר השכם כאשר השתחוו לו ויזבחו לו וכדרת משה ישבו לאכול ולשתות וקמו לצחק ומצאן בשחוק וגם זה ראיה למה שפירשנו שלא נאמר למשה לך רד כי שחת עמך ביום שעשה אהרן העגל והמזבח שיהיה יורד מיד אבל כשזבחו והשתחוו לו העם אז אמר למשה שירד כי שחת עמך אמר השם למשה כי עשו שתים רעות האחת כי שחת עמך וענין ההשחתה הריסת בנין כענין שנאמר ואיש כלי משחתו בידו הנני אליך הר המשחית בכלי ההורס כל חומה ומגדל. ופירוש ההשחתה בכאן הדבר שקראו רבותינו מקצץ בנטיעות והשני כי עשו עגל מסכה והשתחוו לו ויזבחו לו והנה העבירה הראשונה לא ידענה רק השם לבדו שהוא יודע תעלומות לב והשנית מעשה הזובחים החוטאים שבהם כאשר פירשתי. והנה רוב העם חטאו במעשה העגל כי כן כתיב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב ולולא זה לא היה הכעס בכולם לכלותם והנה הנהרגים והנגפים מועטים כי ברובם היה החטאת במחשבה רעה כמו שפירשתי וטעם אשר העלית מארץ מצרים מפסוק ויסע משה את ישראל מים סוף או שרצה לומר לו כמאמרם אשר אמרו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים וכן במשנה תורה אשר הוצאת מארץ מצרים כי על ידך יצאו כאשר הם אומרים ומשה אמר בתפלתו אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה כי אתה לבדך הוא המוציא כי לך הכח והגבורה כי בכח גדול ימין ה' נאדרי בכח וביד חזקה ימין ה' תרעץ אויב וכן אמר בכחך הגדול ובזרוע הנטויה כאשר רמזתי בסוד מדת הזרוע ואין טעם שיאמר הניחה לי והכעוס כי אם לא חרה אפו עדיין איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה. אבל דרך הפשט שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם ועל דרך האמת הניח רחמי ומדת הדין שלי תתחרה בהם ואכלם בה כי עמי

אין

לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי
יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה
יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד
חֲזָקָה׃ יב לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם
לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג
אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ
וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃
יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה
אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־
הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן

ג׳ על עבדין

לְעַם סַנִּי׃ יא וְצַלִּי מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר לְמָא
יְיָ יִתְקֵף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי
אַפֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃
יב לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי
לְמֵימַר בְּבִישָׁא אַפֵּיקִנּוּן
לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא
וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מֵעַל אַפֵּי
אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ
וְאָתֵיב מִן בִּישְׁתָא
דְּחַשֵׁיבְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ׃
יג אִדְכַּר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ דִּי קַיֵּימְתָּא
לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֵּלְתָּא
עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יָת בְּנֵיכוֹן
כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא
הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן

ויחל ד׳ וסי׳ משה. איש האלהים את פני ה׳. ההמת המיתוהו. ויחל הזקיהו מלך יהודה. ויחל יהואחז את פני ה׳. דמלכים: אברהם יצחק וישראל ד׳ דסמי׳ וסי׳ זכור לאברהם. ויהי בעלות המנחה. ה׳ אלהי אברהם ריש. וילכו הרצים באגרות: ולישראל ז׳ נמסר ריש סדר וישמע יתרו: וכל הארץ ה׳ נמסר בסדר מקץ:

אבן עזרא

להתפלל: (יא) ויחל משה. זאת הגזירה לא מצאנוה מזה הטעם כי אם על פנים כמו יחלו פני נדיב ולפי דעתי כמו וככיה לא היו לה עוד וכלם ככה על כן אסור לומר חליתיך או אחלך כי יבא מגזרת אשר חלה ה׳ בה. יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת והיה עקב וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר על כן וינחם ה׳ אחר שהתפלל והתנפל מ׳ יום ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל ובעד אהרן שהיה הסכנה והאחרים אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקום הזה. ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל ויזק את בני ישראל ויהרוג עובדיו רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל ה׳ ואין מוקדם ומאוחר בתורה רק רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם וכתיב ויגוף ה׳ את העם: ויחל. הנה כתיב ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה כי אמר ה׳ להשמיד אתכם וזהו הרף ממני ואם ידם כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל וע״ג ביניהם עד שהסיר אותה: והנה למה ה׳ יחרה אפך בעמך כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטויה וזה אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה וכתיב זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת והטעם שתזכור להם שבועתך ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך כי איננו כמו זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ״ד והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם זהו כמו למה יאמרו מצרים לאמר: (יב) וטעם ברעה הוציאם כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים והנה יאמרו אין יכלת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו ובראותו כי אין יכולת לו הרגם וזה יהיה חלול השם. והנה התנפל ארבעים יום והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך והנה לא יירשו הארץ ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן בוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלה בידו אל ההר אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים על כן כתיב בעת ההיא אמר ה׳ אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל

רש״י

לא יכלם (שמ״ר): (יא) למה ה׳ יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להיטיב להם: על הרעה אשר חשבת להם: (יג) זכור לאברהם. (ש״ר) אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל. (ש״ר) אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ג׳ רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק״ו לכסא של רגל אחד (ברכות לב): אשר נשבעת להם. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בהרן לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנא׳ (בראשית כב) בי נשבעתי נאם ה׳ וליצחק נאמר (שם כה) והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר (שם לה) אני אל שדי

ספורנו

(יא) למה ה׳ יחרה אפך בעמך. באותם שלא חטאו בעגל: (יג) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו. בדור רביעי כאמרו ודור רביעי ישובו הנה וזה לא

תולדות אהרן ויחל משה. ברכות ל לב: זכור לאברהם. ברכות י לב שבת זוהר ויקרא:

בעל הטורים ויחל ד׳ במסורת. הכא ויחל משה. ואידך ויחל יהואחז. ויחל חזקיהו. ויחל איש האלהים בענין ירבעם. היינו כדאיתא בברכות בסוף תפלת השחר כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו עליו ומפרש ליה מויחל ואפרבים בירושלמי שהוא ד׳ אמות כנגד ד״פ ויחל: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. כאן הקדים אבות לעבדיך וכתיב התם זכור לעבדיך לאברהם וגו׳ הקדים עבדיך לאבות לומר כי הוו עבדיו מתחלה ועד סוף. כיוצא בו דוד עבדי. ועבדי דוד:

רמבן

אין רשות בהם וזה טעם ויחל משה את פני ה׳ אלהיו והוא כטעם את פני האדון ה׳ אלהי ישראל וכך הזכיר במשנה תורה ה׳ באל״ף דל״ת וי״ו ה״א אחריו. ויתכן שיהיה ויחל מלשון תחלה ובין ותדע:

(יא) **למה** ה׳ יחרה אפך. הנה בחטא הגדול הזה היה ראוי משה שיתפלל דרך וידוי ותחנה כענין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכהתפלל עזרא וכהתודותו על מעל הגולה ואין טעם שיאמר למה ה׳ ורבותינו מתעוררים בזה על דרך ההגדות להזכיר כמה טעמים למעט החטא לפניו. ועל דרך האמת יאמר למה תתן רשות למדת הדין להיות שולטת בעמך כי אתה הוצאת אותם לשמך מארץ מצרים במדת רחמים בהם ובמדת הדין על שונאיהם. והתפלה הזאת למה ה׳ למה יאמרו מצרים נראה באמת כי זאת התפלה היא אשר הזכיר במשנה תורה ואתפלל אל ה׳ ואומר ה׳ אלהים אל תשחת עמך כי ענין התפלה שוה בשניהם והנה הזכיר כאן התפלה קודם רדתו מן ההר ושם הזכירה אחרי רדתו מן ההר. ודעת ר״א כי משה לא התפלל בעד ישראל כ״ז שהיתה ע״ג ביניהם אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה ואין דעתי כן בעבור שהתפלה שעשה בשובו היא אשר יספר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ואם הכל תפלה אחת שעשה בארבעים יום אחרי שובו להר למה יחלק אותה ויזכיר כאן מקצתה ואחרי הירידה יזכיר המקצת האחר אבל הן שתי תפלות ולכן נראה כי כאשר אמר לו הניחה לי ויחר אפי בהם מיד חלה פני השם ולא אחר כלל כי היה ירא פן יצא הקצף מלפני ה׳ ויחל הנגף לכלותם ברגע ומיד אמר למה ה׳ יחרה אפך בעמך וכך מצאתי באלה שמות רבה אמר משה אם מניח אני את ישראל ואירד לי אין לישראל תקומה בעולם אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגוריא וכו׳ והנה התפלל עליהם ונחם השם על הרעה אשר דבר להרוג אותם ולכלותם לא שנהרגה להם רק שאמר נחמתי לא אעשה כלה וכיון שהיה לו כנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו ואחר כן אמר לעם אעלה אל ה׳ אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם אבל במשנה תורה ספר הענין בסדר אחר כי אחרי דבר ה׳ שאמר הרף ממני ואשמידם אמר ואפן וארד והטעם לפי שהיה משה מסדר להם שם כל חטאיהם והטרח שטרח עליהם והנה ספר מה שעשו בחורב בעגל ושהוצרך הוא לשבר הלוחות ולהתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה וגם על אהרן ושטרח לשרוף את העגל וספר מה שעשו בתבערה ובמסה ובקברות התאוה ובשלוח ה׳ אותם מקדש ברנע ואחרי שהשלים ממרים הייתם עם ה׳ מיום דעתי אתכם חזר על ענין תפלותיו אשר הזכיר וסדר את שתי התפלות ואמר ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה׳ להשמיד אתכם ואתפלל אל ה׳ ואומר אדני אלהים אל תשחת עמך ונחלתך כו׳ כלומר הוצרכתי להתפלל לפני ה׳ בעבורכם ארבעים יום כי מתחלה אמר ה׳ להשמיד אתכם עד שהתפללתי אליו אל תשחת עמך ולא הוצרך להזכיר התפלה השנית כי כבר אמר שארבעים יום התנפל עליהם כי גם בכאן לא הזכירה כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום ואם תבין מה שפירשתי תבין באמת שהיו שתי תפלות כי מתחלה חלה את פני ה׳ אלהינו ונסוך

רשי

שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא (שבת קד): (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה: חרות. לשון חרת והרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר גלפו: (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים וי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידיו וגו'. (שבת פז) אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן (איוב יח) יזורה על נוהו גפרית וכן (משלי א) כי חנם מזורה הרשת שורין

אבן עזרא

בגלאל: (יד) וינחם. חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו ויעל וירד ישמח ה' במעשיו ויתעצב אל לבו והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם ושם כתיב נחמתי ויש מפרשים אותו לשון וועד ואין צורך: (טו) ויפן. הזכיר במקום הזה והחר בוער באש וטעם ויפן כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה כדרך ויפן כה וכה: וטעם בידו. ברשותו כמו ולקחת בידך עשרה אנשים כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד ואף כי שנים ביד אחד ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם אינם אלא שני האבנים מהאבנים הנזכרים בחשן כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר ואין פירו' כתובים נראים רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני והנה הלוח עב ואין צריך מ"ם וסמ"ך שבלוחות שיעמדו בנס כי מחלוקת היא בפירוש תלת אשורית אם מאושר באותיותיו או על שם שעלה עמהם מאשור ועוד אלו היו נראים יראו הפוכים ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם כי היו צריכים להיות עבות והנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי ואמה קומתה ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקריה כמדת הראשונים והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים אחר שאמר כתובים משני עבריהם ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שיורין כאשר נעשה אנחנו היום בספרים או אם היה המכתב עב או דק ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו: (טז) והלוחות. קד וכינו אמרו כי נגזרו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהים שהיו ככה במדה הראויה נבראים והזכיר זה בעבור ששניים פסלם משה. יש אומרים כי חרות כמו חרוש ויש מהפכים אותו חתור. והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות פתוח: (יז) וישמע יהושע. שנשאר בתחתית ההר: ברעה. מגזרת תרועה כמו אשא דעי שהוא מן ידע ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע: (יח) ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע ולפי דעתי שהם דברי משה והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה. שם כמו גבורה: קול ענות. כמו נגינות וזהו ויקמו לצחק: (יט) וירא את העגל ומחלת. ה"א העגל תשרת בעבור האחרת כמו וירא את העגל והמחולות סביביו ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות והנה קרע שטר התנאים וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתיב: (כ) ויקח את העגל. י"א כי וישרוף כמו ויתך באש ואין צורך כי יש דבר שיותם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים. הם מי נחל יורד מן ההר ונוה שיתו כל ישראל מאלה המים וזה

תורה

לְזַרְעֲכֶ֔ם וְנָחֲל֖וּ לְעֹלָֽם׃ יד וַיִּנָּ֖חֶם
יְהוָ֑ה עַל־הָ֣רָעָ֔ה אֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֖ר
לַעֲשׂ֥וֹת לְעַמּֽוֹ׃ פ
טו וַיִּ֜פֶן וַיֵּ֤רֶד מֹשֶׁה֙ מִן־הָהָ֔ר וּשְׁנֵ֛י
לֻחֹ֥ת הָעֵדֻ֖ת בְּיָד֑וֹ לֻחֹ֗ת כְּתֻבִים֙
מִשְּׁנֵ֣י עֶבְרֵיהֶ֔ם מִזֶּ֥ה וּמִזֶּ֖ה הֵ֥ם
כְּתֻבִֽים׃ טז וְהַ֨לֻּחֹ֔ת מַעֲשֵׂ֥ה
אֱלֹהִ֖ים הֵ֑מָּה וְהַמִּכְתָּ֗ב מִכְתַּ֤ב
אֱלֹהִים֙ ה֔וּא חָר֖וּת עַל־הַלֻּחֹֽת׃
יז וַיִּשְׁמַ֧ע יְהוֹשֻׁ֛עַ אֶת־ק֥וֹל הָעָ֖ם
בְּרֵעֹ֑ה ברעו קרי וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה
ק֥וֹל מִלְחָמָ֖ה בַּֽמַּחֲנֶֽה׃ יח וַיֹּ֗אמֶר
אֵ֥ין קוֹל֙ עֲנ֣וֹת גְּבוּרָ֔ה וְאֵ֥ין ק֖וֹל
עֲנ֣וֹת חֲלוּשָׁ֑ה ק֣וֹל עַנּ֔וֹת אָנֹכִ֖י
שֹׁמֵֽעַ׃ יט וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר קָרַב֙ אֶל־
הַֽמַּחֲנֶ֔ה וַיַּ֥רְא אֶת־הָעֵ֖גֶל וּמְחֹלֹ֑ת
וַיִּֽחַר־אַ֣ף מֹשֶׁ֗ה וַיַּשְׁלֵ֤ךְ מִיָּדָו֙ מידיו
קרי אֶת־הַלֻּחֹ֔ת וַיְשַׁבֵּ֥ר אֹתָ֖ם
תַּ֥חַת הָהָֽר׃ כ וַיִּקַּ֞ח אֶת־הָעֵ֨גֶל
אֲשֶׁ֤ר עָשׂוּ֙ וַיִּשְׂרֹ֣ף בָּאֵ֔שׁ וַיִּטְחַ֖ן
עַ֣ד אֲשֶׁר־דָּ֑ק וַיִּ֙זֶר֙ עַל־פְּנֵ֣י הַמַּ֔יִם

אונקלוס

לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם׃
יד וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִּי
מַלִּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ׃
טו וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן
טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא
בִּידֵיהּ לוּחֵי כְּתִיבִין מִתְּרֵין
עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִינוּן
כְּתִיבִין׃ טז וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא
דַּייָ אִינוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא
דַּייָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא׃
יז וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל עַמָּא
כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמֹשֶׁה
קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃
יח וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין
דְּנָצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קָל
חַלָּשִׁין דְּמִתַּבְּרִין קָל
דִּמְחַיְּכִין אֲנָא שָׁמַע׃ יט וַהֲוָה
כַּד קְרֵיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא
יָת עֶגְלָא וְחִנְגִּין וּתְקֵיף רוּגְזָא
דְּמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת
לוּחַיָּא וְתַבַּר יָתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי
טוּרָא׃ כ וּנְסֵיב יָת עֶגְלָא
דִּי עֲבַדוּ וְאוֹקֵיד בְּנוּרָא
וְשַׁף עַד דַּהֲוָה דַּקִּיק וּזְרָא
עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקֵי יָת

מסורה

י"א חסר · י"א פסוקים ריש' וסופ' · חד בתורה. ד' · ל' · ג' · בב' לישנא אדם נפשו ודין · ג' וחסר · פ' כ"כ · ל' · ל'

לעלם י"ח חסר נמסר בתהלים סימן ע"ה: ושני לחת העדת ג' דסמי' וסי' ויתן אל משה ככלתו. ויפן וירד משה. ויהי ברדת משה: והלחת י"א פסוקים בתורה רישן וסופן חד וסי' ואברם. כל רמש. והלחת. והבשר. בסבות השבו. למררי. והלוים. ונגש. ומקנה רב. ויאיר הלך. ה' אלהיך הוא עבר לפניך: י' פסו' אין ואין מצעות פסוק וסימן אין קול ענות. כי אין לחם ואין מים. ויאמרו לו הגבעונים. ובביתי אין לחם. אסוף אסיפם. ויריחו סגרת. ובליתי את המתי. ה' אין כמוך ואין אלהים. דד"ה. עשה גדולות קדמ' דאיוב. אין שטן ואין פגע: ענות ב' בב' לישנא וסימן קול ענות. יום ענות אדם נפשו: ידו מידו ה' כתיב כן וקרי' ידיו וקמצין וסימן וישלך מידו את הלחת. וישא אהרן את ידו. וסמך אהרן את שתי ידו. ומלאו ידו. ימחץ וידו תרפינה:

בעל הטורים

ברעה. כתיב בה"א בשביל חמשה דברים שעשו אכלו ושתו ויקומו לצחק וישתחוו ויזבחו ומחולות: קול ענות אנכי שומע. בגימטרי' בנהרג חור ועבדו עבודת כוכבים: ענות ב'. קול ענות. יום ענות אדם נפשו שזה בענות לא נתכפר להם: וישלך מידו. חסר י' שכשרו בעשרת הדברות. וי' פעמים פסל בתורה. וי' פעמים תועבת פ' במשלי:

ספורנו

לא יתקיים בזרעי בלבד פתה: (טו) ושני לוחות העדות בידו. כי חשב שבשובו אליהם ישובו בתשובה ואם אין ישברם לעיניהם לכלות עיניה' כדי שיחזרו בתשוב': (יט) וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה. כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו כענין כי רעתכי אז תעלוזי ובזה התקצף ונואש שיוכל לתקון המעוות באופן שיחזרו לתמותם

תולדות אהרן וינחם ה'. סנהדרין קח: מזה ומזה. מגלה טו: והלוחות מעשה אלהים. אבות יב זוהר משפטים: חרות. ערובין כד: וישמע יהושע זוהר ויקהל: ויהי כאשר קרב. תענית כח עקרים מד טו (מגלה עט): ויזר. ע"ג מד זוהר משפטים:

רמב"ן

וכוון התנפל לפני ה' ארבעים יום כאשר התבאר בפרשת ויאמר משה אל ה' והזכיר במשנה התורה ובאהרן התאנף ה' ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ולא הזכיר כאן זה כלל וזה לכבוד אהרן כי לא רצה משה להזכיר בחייו שהוצרך לתפלתו שלא יבוש ושם אחרי מותו הודיענו האמת וזהו הסדר הנכון בפרשיות האלה:

(טז) **והלחת** מעשה אלהים המה. היה ראוי שיזכיר הכתוב כל מעשה הלוחות בפסוק ויתן אל משה כאשר אמר כתובים באצבע אלהים. אבל הזכירו כאן לספר במעלתן לומר כי לא נמנע משה בכל זה לשבר אותם כי חרה לו בראותו המעשה הרע ההוא ולא יכול להתאפק או כענין שהזכירו רבותינו שפרח הכתב עתה בבואו בגבול העגל במקום הטומאה והחטא וטעם קול ענות אנכי שומע איננו מפני ידיעתו הדבר כי היה אומר קול ענות הוא אבל הטעם כי משה אב בחכמה הוא ומכיר ניגוני הקולות ואמר כי קול ענות הוא הנשמע אליו וכך אמרו באגדה שאמר לו משה מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל אינו מבחין בין קול לקול והנה משה בענותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל אבל אמר לו כי קול שחוק הוא:

(כ) **ויזר** על פני המים וישק את בני ישראל. אחרי שהיה דק לעפר זרקו על פני

אבן עזרא

וזה היה כמו ואן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים והנה המים חדשים את בעובדי העגל כפנ הם או שנבתה בטנם כי לולא זה איך הכינו בני לוי עובדי העגל מי היו וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם : (כא) ויאמר. הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשות העגל : (כב) ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור גודל מעלתו וכבר פירשתי. כי ברע הוא. וככה ויאמרו לי ואומר אליהם : (כה) וירא משה את העם כי פרוע הוא. כמו כאין חזון יפרע עם ותפרעו כל עצתי : ומלת לשמצה. שם התואר תחת שם הפועל להיותם שמץ ודופי ודבה בקמיהם. כמו רבים קמים עלי אף מן קמי דרך קצרה ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם :

ויעמוד

אונקלוס

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָה עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא: כב וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵיף רוּגְזָא דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת עַמָּא אֲרֵי בְּבִישׁ הוּא: כג וַאֲמַרוּ לִי עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִּיהָכָן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ: כד וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָאן דְּהַבָא פָּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי וּרְמֵיתֵיהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין: כה וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת עַמָּא אֲרֵי בְטֵיל הוּא אֲרֵי בַטֵּילִנּוּן אַהֲרֹן לְאַסְבוּתְהוֹן

תורה

וַיַּ֥שְׁקְ אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

כא וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אֶֽל־אַהֲרֹ֔ן מֶֽה־עָשָׂ֥ה לְךָ֖ הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה כִּֽי־הֵבֵ֥אתָ עָלָ֖יו חֲטָאָ֥ה גְדֹלָֽה׃ כב וַיֹּ֣אמֶר אַהֲרֹ֔ן אַל־יִ֥חַר אַף אֲדֹנִ֑י אַתָּה֙ יָדַ֣עְתָּ אֶת־הָעָ֔ם כִּ֥י בְרָ֖ע הֽוּא׃

כג וַיֹּ֣אמְרוּ לִ֔י עֲשֵׂה־לָ֣נוּ אֱלֹהִ֔ים אֲשֶׁ֥ר יֵלְכ֖וּ לְפָנֵ֑ינוּ כִּי־זֶ֣ה ׀ מֹשֶׁ֣ה הָאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֤ר הֶֽעֱלָ֙נוּ֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לֹ֥א יָדַ֖עְנוּ מֶה־הָ֥יָה לֽוֹ׃ כד וָאֹמַ֥ר לָהֶ֛ם לְמִ֥י זָהָ֖ב הִתְפָּרָ֑קוּ וַיִּתְּנוּ־לִ֔י וָאַשְׁלִכֵ֣הוּ בָאֵ֔שׁ וַיֵּצֵ֖א הָעֵ֥גֶל הַזֶּֽה׃ כה וַיַּ֤רְא מֹשֶׁה֙ אֶת־הָעָ֔ם כִּ֥י פָרֻ֖עַ ה֑וּא כִּֽי־פְרָעֹ֣ה אַהֲרֹ֔ן

מסורה

ג׳ ס

כ״ד ופתחין ל׳

ל׳ וכ״ב וי״ב חסר בלש׳

ב׳ א׳ מ״ל ודין חסר

ברע ג׳ וקמץ וסי׳ ויראו שטרי בני ישראל. לא יהליפנו ולא ימיר. כי ברע הוא : מה כ״ד ופתחין נמסר לעיל בהאי סידרא : פרע ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ וירא משה את העם. וראשו יהיה פרוע. בתראה מלא :

תולדות אהרן

ויאמר משה. מגלה כה : ואשליכהו. שם : וירא משה. שם : כי פרוע הוא. נגת קיט : כי פרעה אהרן. (מגלה שם) :

רש״י

שוורין בה דנן וקטנית : וישק את בני ישראל. (יומא סו) נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין. עדים בלא התראה במגפה שנא׳ ויגוף ה׳ את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם : (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה : (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום : (כד) ואומר להם. דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי : ואשליכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא : (כה) פרוע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה) ופרע את ראש האשה : לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם :

מי

בעל הטורים

כי ברע. אותיות ערב. שערב רב גרמו להם לעבותו : פרע ב׳. כי פרע הוא. ראשו יהיה פרוע. מה מצורע מטמא אף עבודת גלולים מטמא :

ספורנו

יתמותם ויהיו ראוים לאותן הלוחות : (כא) הבאת עליו חטאה גדולה. שמנתהו בקלקול במחולות מפני שקבעת להם חג ליום המחרת וזה הוא רע מן הפשע והמרד שעשו בעגל ועל זה בקש רחמים יותר באמרו אתם חטאתם חטאה גדולה וכן בתפלתו אמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכן בסדר שלש עשרה מדות הזכיר עון ופשע וחטאה וכן בתפלתו שם וסלחת לעוננו ולחטאתנו ולכן אמר אף על פי שנקהלו עליך להכריחך לעשות להם העגל מה עשו לך שהוצרכת לקבוע להם חג ליום המחרת שזאת היתה סבת המחולות שעשו לשמחת העגל שהיתה רעה מכשייתו : (כב) כי ברע הוא. שכבר היו בענין רע נלמדים לגלולי מצרים : (כד) ואומר להם למי זהב. שמתי הדבר לנמנע שאין זהב מוכן : התפרקו ויתנו לי. והם התנדבו הזהב במהירות : ואשליכהו באש. בקשתי לאחר את הדבר והשלכתי את הזהב בהם בזולת החכולות הצורפים הצריכות להתיך את הזהב : ויצא העגל הזה. בלתי כעולת השתדלותי ולא המתינו שאעשהו אני כדבריהם כי אמנם באמרו ויעשהו עגל מסכה לא אמר זה על אהרן אבל רצונו עשה אותו העושה כענין וסמך את ידו ושחט שרצונו וסמך המקריב ושחט השוחט. וכן העיד באמרו אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהם עשו את העגל אשר עשה בו מעשה אהרן שנייכו והשליך הזהב באש : (כה) כי פרוע הוא. מגולה ומפורסם לרוע בהתגלות לבו בזה : כי פרעה אהרן. גלה שאין ביניהם צדיקים שאם היו שם צדיקים עוזרים לאהרן כאשר נקהלו עליו לא היה אהרן עושה העגל כלל : לשמצה בקמיהם. לשם רע בין אויביהם שיאמרו עליהם שלא נאמנו בבריתם ובכיניהם אין עושה טוב אין גם אחד ושלא נשאו פני נביא ונשיא בהוכם. וזה כי אע״פ שלא כלם ולא רובם נקהלו על אהרן היו כלם לשמצה על שלא מחו בקמים :

עברו

רמב״ן

פני מי הנחל היורד מן ההר והשקה אותם מאותן המים. ואפשר כי הזהב השרוף שאיננו נתך אבל הוא שרוף ונטחן עד אשר דק כאשר הזכיר ר״א קל הוא על פני המים על כן היה צף והשקהו להם או היה זורה אותו על הנחל מעט מעט ושואב ומשקה להם טרם ישקע או שהיה ממעשה הנסים והנה רצה לבזות מעשיהם והנה טחן האלוה שלהם והכניסו בבטנם שיוציאהו ברעי ובצואה כענין שנאמר תורם כמו דוה צא תאמר לו. ועל דעת רבותינו עוד נתכוון לבדקם כסוטות ונבתה בטנם ונפלה ירכם והוא האמת :

(כא) מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה לשון רש״י. ואיננו נכון בעיני כי החטא הזה מן החטאים שיהרג עליהם ולא יעבור ואולי אמר לו כן להגדיל אשמתו. והנכון בעיני כי הוא כמו מה עשיתי מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי יאמר מה שנאה היתה לך עם העם הזה כי סבבת להשמידם ולכלותם ומפני שהיה אהרן להם לאיש מוכיח ולמכפר וראוי שיחוס וירחם עליהם אמר לו כן כלומר נהגת עמהם כאויב החפץ ברעתם והמה לא פשעו ולא חטאו לך. והנה היה ראוי משה להאשים אותו תחלה על חטאתו אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם ויאמר איך חטאת החטאה הגדולה הזאת לאלהים וגם הכשלת רבים והבאת עליהם חטאה גדולה אבל משה בענותנותו נהג כבוד באחיו הגדול ולא הזכיר לו רק מכשול העם. ויתכן שגם משה נכון לבו בטוח בצדקת אחיו שכוונתו לא היתה רעה אבל על אשמת העם האשים אותו כי היה ראוי להוכיחם והם נכשלו על ידו והוא השיב שהטעוהו בדבריהם

(כב) אתה ידעת את העם כי ברע הוא. יאמר הם בדרך רעה כי אמרו לי לעשות להם מורה דרך במקום אדוני עד שובו אלי ישי׳ ויתנו לי הזהב ואשליכהו באש והנה יצא להם העגל הזה כי הם חשבו גם מחשבה רעה שישתחוו לו ויזבחו לו ובעבור שלא רצה אהרן להאריך בסורחנן קצר ואמר ויצא העגל הזה שיצא להם הענין הרע הזה אשר אדוני רואה :

(כה) וטעם וירא משה את העם. לומר כי אע״פ שהתנצל אהרן שלא פשע בהם ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה כענין ויפרעו כל עצתי כמו שאמר כי הפריע ביהודה ומעלו מעל בה׳ כי פרעה אהרן ובטל מהם כל עצה ומוסר והנה הם כצאן הנפוצים על ההרים בלי יועץ ומדריך. ואמר זה מפני שהיו הם חושבים שהעגל מורה להם הדרך והנה הם כאלו אין להם עצה לא ידעו הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי מהם חשבוהו לטובה כפי סברתם ומהם לרעה גמורה וכל אחד מהם פונה לדרכו ואמר לשמצה בקמיהם כי אפילו אותם אשר אין מחשבתם רעה יוציאו עליהם לדורות שמץ ודבה והנה כל העם פרוע עצה ומוסר מהם לרעה ומהם להעלות על שפת לשון ודבת עם ואמר זה כנגד אהרן לומר כי לכלם חטא וזה כדעת אונקלוס שתרגם לשמצה בקמיהם לאפקא שום ביש בדריהון נראה שרצה לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל כי יאמרו לא להנם עשו אבותינו את העגל ועבדוהו רק שידעו בו כי הוא אשר העלם מארץ מצרים ומצאו בעבודתו תועלת להם ואף אנחנו נעשה כן כי טוב לנו לעבדו כאשר היה הדבר בירבעם שאמר רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים ראה מה לדורות יפשעו בו ושמצה ענין דבה רעה הוא לדברי אונקלוס והוא לשון מורגל בדברי רבותינו שמץ פסול ואולי לדעתם ז״ל ותקח אזני שמץ מנהו שלקחה אזנו פגם האדם ודופי שבו לומר אף כי שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם וכן מה שמץ דבר נשמע בו שאין בכל דרכיו דופי ודבה כלל רק שבח ותהלה ועל דרך הפשט שמץ לשון מיעוט לקח אזני מעט ממנו ומה שמץ דבר נשמע בו שכל הנשמע והנאמר בכח האל וגבורותיו דבר מועט הוא כנגד גודל מעשיו וכן לשמצה בקמיהם יאמר כי פרעה אהרן לעם למעט

רשי

(כו) מי לה' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. (יומא סו) מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר וגו'. והיכן אמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם כך שנוי במכילתא: אחיו. מאמו והוא ישראל: (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום (זבחים קטו): כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם. להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. (ברכות לב יומא פו) אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל לאדם שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי

אבן עזרא

(כו) ויעמד משה. ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה: מי לה'. יגש אלי או יקרב או יבא או יתאסף: בני לוי. שהם ממשפחתו: (כז) ויאמר. טעם אלהי ישראל. בעבור שחשבו עובדיו שהיא ע"ג: והרגו איש את אחיו. אפי' יהיה אחיו ורבים פירשו האומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם ואין צורך כאשר אפרש במקומו: (כח) ויעשו בני לוי. ולא כל בני לוי: (כט) ויאמר משה. וכבר אמר להם כמו ויגלה ה' אלהים ורבים ככה. ומלת מלאו דקדוקו זר כי טעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל: וטעם כי איש בבנו. אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו והשכר הוא שיתן עליכם ברכה. וזהו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני. והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שיהיו קדושים בעבור שהם העלו העולות והשלמים וזבחו על המזבח שנעשה לפני העגל: (ל) ויהי ממחרת. יום רדתו: ועתה אעלה. לשוב אל ההר להתנפל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כשטר עדות: (לא) וישב. אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ"ד כמו אל נא ובי' אל מגזרת הואל וזה רחוק רק אנא אל נא תעשה ככה ופי' אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה וככה אנה ה' כי אני עבדך

מקרא

לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ כו וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה׃ ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃

ג'. ב' קופין דבוקים בתורה · י"ב · כ"ב · כ"ד · ג' ומ"ל · ג' · ג' וחסר · ד' מטעים סבירין אלפים · ז' בתורה · ב' פניו · ז"ח · ה' מלין בטעם דמשרה מונח להיבתו

תרגום אונקלוס

שׁוּם בִּישׁ לְדָרֵיהוֹן׃ כו וְקָם מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מָן דַּחֲלַיָּא דַּיְיָ יֵיתוֹן לְוָתִי וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁווּ גְּבַר חַרְבֵּיהּ עַל יַרְכֵּיהּ עִבְרוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר יַת אֲחוּהִי וּגְבַר יַת חַבְרֵיהּ וֶאֱנָשׁ יַת קָרִיבֵיהּ׃ כח וַעֲבַדוּ בְנֵי לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃ כט וַאֲמַר מֹשֶׁה קָרִיבוּ יֶדְכוֹן קֻרְבָּנָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְּבַר בִּבְרֵיהּ וּבַאֲחוּהִי וּלְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָאן׃ ל וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּא וּכְעַן אֶסַּק קֳדָם יְיָ מָאִים אֲכַפַּר עַל חוֹבֵיכוֹן׃ לא וְתָב מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ חָב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא וַעֲבַדוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּדְהַב׃

מסורה

בקמיהם ב' קופי"ן דבוקים בתורת בקמיהם. הם העמרים על הפקרים: ויאספו י"ב וסי' כל בני לוי. חמשת מלכי האמורי. כל בעלי שכם. ויצעקו בני עמון. שכה אשר להורה. בני בנימין מן הערים. וירא ארם כי נגף לפני ישראל. ויאספו פלשתים לחיה. ויגע החדש השביעי. ויאספו ירושלים עם רב לעשות. ויאספו כל העם כאיש אחד. ויאספו בני המשוררים: ויאמר להם כ"ב נמסר בשפטים סימן ט' גבי פרשת דאבימלך בן ירבעל עם בעלי שכם: כה אמר ה' אלהי ישראל כ"ד נמסר בירמיה סימן י"ג: קרבו ג' וחסר וסי' עברו ושבו משער. וחרפה לא נשא על קרבו. לבני ישראל עם קרבו: אלפי ד' סבירין אלפים וסי' ויפל מן העם ביום ההוא. ויזעק ברק את זבולן. ויהי מקנהו. ב' בו: ולתת ה' וסי' ולתת להם צדה. עליכם היום ברכה. ולתת אויביך לפניך. ולתת לאיש כדרכיו. ולתת את העיר הזאת בתפש. ועתה כמעט רגע. ובעבדתו לא עזבנו. ומאת הוסר התמיד: אנא. ה' מלין בהרי טעמי פי' דמשרת מונח להיבתו: סי' בפרשת ויגש בפסוק אל תעצבו:

תולדות אהרן ויעמוד משה. יומא סו: אנא חטא. יומא פו ערכין טו: אלהי זהב. יומא פו:

בעל הטורים אכפרה ב' במסורה. אכפרה בעד חטאתכם. אכפרה פניו במנחה וזהו שאמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה. אכפרה בעד חטאתכם להתפלל עליכם מהי אכפרה פניו במנחה:

רמבן

למעט אותם באויביהם כי העון הגדול הזה ימעיטם בפני אויביהם או ימעיט כוחם בבואם במלחמה עם אויב והוא כענין שנאמר והמעטתים לבלתי רדות בגוים או כענין שנאמר יסרני ה' אך במשפט אל באפך פן תמעיטני:

(כו) **וטעם** ויעמוד משה בשער המחנה. דבק במה שאמר כי כיון שראה את העם היו לשמצה ולקלסה באויביהם וזה חלול השם עמד בשער המחנה וקרא בקול גדול מי לה' אלי והרג בפרהסיא כל עובדי העגל כדי שישמע הדבר בקמיהם ויתקדש שם שמים בהם תחת החלול שעשו:

(כז) **ואמר** אלהי ישראל. בעבור שחשבו עובדי העגל לזבוח לאלהי ישראל והנה מדת הדין פוגעת בהן בעבו"ר שקלקלו בנטיעות ועוד כי המשפט לאלהים הוא ומפני זה אמר בלוים כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל כי העבודה לאלהי ישראל ולשמו נבדלו בזכות הזאת:

שימו איש חרבו על ירכו. היו עובדי העגל רבים ולא יוכלו להביאם לב"ד על כן צוה לכל בני לוי לחגור חרבם על דרך מה שאמרו רבותינו שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה האמורה בו אתה יכול להמיתו בכל מיתה שתוכל. והנה זה הוראת שעה לקדש השם שלא היתה בהם התראה כי מי התרה בהם אבל היו בני לוי מכירים באלו הנהרגים שהם היו עובדיו. ועל דעת האומר עדים והתראה בידי אדם כמו שכתב רש"י יאמר שצוה אותם לחגור חרבם לתפוש אותם ולהביאם לב"ד לפני משה או סנהדרין ואשר מצאוהו בעדים והתראה הרגוהו בסקילה כמשפט עובדי ע"ג. או שהיתה מיתתם בסייף כעיר הנדחת והנה כל בני לוי היו לה' ומתרים בעם שלא ישתחוו לו ולא יזבחו לו כי אהרן לא צוה לחוג בלתי לה' לבדו כאשר פירשתי. והנכון כדברי האומר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן כדאיתא במסכת יומא והנה הכל מעשה שעה כי אין מגפף ומנשק במיתה לדורות וטעם והרגו איש את אחיו שלא תחמלו ולא תכסו על אח וריע וקרוב. וטעם כה אמר ה' אלהי ישראל. איננו ממצות זובח לאלהים יחרם כי אין אלו חייבין מיתה מן הדין אבל היא מצוה שנאמרה למשה מפי הגבורה ולא כתבה כי כאשר נחם השם הנכנד על הרעה צוה אותו כיון שאין אחין

רוצה

ספורנו

(כז) עברו ושובו משער לשער. לבקר על הבלתי חוטאים שלא מתו בחוטאים. וזה שכמו שלא מתו בחוטאים כן לא ימתו בהורגיהם: (כט) מלאו ידכם היום לה'. תקנו שלמות לידכם היום שתהיינה מוכנות לעבוד במקדשו: כי איש בבנו ובאחיו. כי כל אחד מכם כבר הוקדש לה' בבנו בענין המילה שעשיתם במדבר: ובאחיו. בהריגת היום ולכן מלאו ידכם בטוב הכוונה והשלימו הכנתכם לה' לעבודתו: ולתת עליכם היום ברכה. ומלאו ידכם גם כן באופן שיתן השם ית' עליכם היום ברכה וזה שתהיה מגמת פניכם לשמור משפטו ובריתו כאמרו כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: (ל) אתם חטאתם חטאה גדולה. דעו גודל העונכם כי אמנם בידיעתו תהיה תשובה בלי ספק

כאמרו

אבן עזרא

פנדך: (לב) ועתה. כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין כי כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במערכות שמים ובכה הודו חכמים בני חיי ומזוני רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: (לג) ויאמר. אמר הגאון זהו וינחם ה' כי אמר להשמיד הכל והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם ולא נהרגו כי לא עבדו וזהו ויגוף ה' את העם בעבור שנעשה העגל ובא כפק לאנשים נסתר: (לד) ועתה. אל אשר דברתי לך. אל מקום הכנעני וזה כדרך כעס כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם כל כך לך נחה אותם: וביום. תחלת כל שנה יום הפקידה: (לה) ויגוף. אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתוב מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: (א) וידבר. לך עלה מזה. כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא: על כן ירד אברם מצרימה כי הוא בדרום וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו: (ג) כי לא אעלה בקרבך. לא יעשה משכן כי לא אשכון בתוך בני

רשי

הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. (ברכות לב) מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א ב) לדבר לו אל אדניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו'. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגוף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: (א) לך עלה מזה. א"י גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שאמר לו בשעת כעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו'. שש אומות הן והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך

תורה

לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם
וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר
כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ
מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ ׀ נְחֵה
אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ
הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם
פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵהֶם חַטָּאתָם׃
לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל
אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה
אַהֲרֹן׃ ס לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה
וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי
לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־
הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי
הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת
חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ

תרגום

לב וּכְעַן אִם שְׁבַקְתְּ לְחוֹבֵיהוֹן
וְאִם לָא מְחֵינִי כְּעַן מִסִּפְרָךְ
דִּי כְתַבְתְּ׃ לג וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה מָאן דִּי חַב קֳדָמַי
אֶמְחֵינֵיהּ מִסִּפְרִי׃ לד וּכְעַן
אִיזֵיל דַּבַּר יָת עַמָּא לַאֲתַר
דִּי מַלֵּילִית לָךְ הָא מַלְאֲכִי
יְהָךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם אַסְעָרוּתִי
וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן׃
לה וּמְחָא יְיָ יָת עַמָּא עַל
דִּי אִשְׁתַּעְבַּדוּ לְעֶגְלָא דִּי
עֲבַד אַהֲרֹן׃ א וּמַלֵּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל סַק מִכָּא
אַתְּ וְעַמָּא דְּאַסֶּקְתָּא מֵאַרְעָא
דְּמִצְרָיִם לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִינַהּ׃
ב וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאֲכָא
וַאֲתָרֵיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי
וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי׃ ג לְאַרְעָא עָבְדָא
חֲלַב וּדְבַשׁ אֲרֵי לָא אַסֵּיק
שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי עַם

אל אשר ה' וסי' ועתה לך נחה את העם. והתנחלתם את הארץ בגורל ואיש אל עבר פניו ילכו קדמא. בבאם הכהנים. ותאמר רות אל תפגעי בי. ד' סבירין והנה ואנון הנה מלאכי ילך. הנה ערשו ערש ברזל. הנה כסה את עין הארץ. ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה': וידבר ה'. דילוג לאמר וסי' לך רד כי שחת. לך עלה מזה אתה. אחרי מות שני בני אהרן. בהר סיני דושבת'. במדבר סיני דריש ספרא. וחברו במדבר סיני דפסח. בערבות מואב דכי אתם עברים. וחברו בערבות דונתנו ללוים. בעצם היום הזה: העלית ג' וסי' לך עלה מזה. ושמעו מצרים כי. ה' העלית מן שאול: החוי והיבוסי ד' וסי' כי ילך מלאכי. ושלחתי לפניך מלאך. כי החרם תחרימם. ויהי כשמוע כל מלכי. בהר ובשפלה. ותעברו את הירדן דסוף יהושע. כל העם הנותר דמלכים. ושאר והחוי והיבוסי׃

בעל הטורים

הנה מלאכי ילך לפניך. מלאכי בגימטריא מאה ואחד. ילך עולה כמנין הלכה רמז למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד שעי"כ ילך ההלכה לפניו. גם הנה עולה כמנין הלכה. גם ישקני מנשיקות פיהו עולה מאה ואחד: הנה מלאכי. אותיות מיכאל שהוא מלאכי המיוחד לי: העלית. ג' אשר העלית מארץ מצרים. ושמעו מצרים כי העלית בכחך. העלית מן שאול נפשי. כי השעבוד במצרים היה כמו בגיהנם וזהו העלית מארץ מצרים העלית מן שאול נפשי:

תולדות אהרן ואם אין מחני. ברכות לב. ר"ה טז. סוטה יד: וביום פקדי. סנהדרין קב: ויגף ה'. (מגלה עה):

ספורנו

כאמרו כי פשעי אני אדע וכאמרו אך דעי עונך: (לב) אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך. הן תרצה לשאת חטאתם והן שלא תרצה לשאת מחה את הזכיות שלי מספרך ושים להם בחשבונם כדי שיזכו לסליחה: (לג) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. מי הוא שחטא לי שאמחה מספרי את זכיותיו כדי שיזכה לסליחת עון כנגדם זה לא היה לעולם כי הדין לפני הוא הפך זה כי אמנם ישא כל אחד עונש עונו ויקבל שכר זכיותיו שאין מצוה מכבה עבירה כל שכן שלא אשים זכיותיך לחשבונם: (לד) אל אשר דברתי לך. כאמרו אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו': וביום פקדי. שיוסיפו לחטוא כמו במרגלים: ופקדתי עליהם חטאתם. זה החטא ולא אוסיף עוד עבור לו כענין ואם רעה תמצא בו ומת וכן הורה באמרו שם עד אנה ינאצוני העם הזה כי מאחר ששנו באולתם הם מוחזקים להוסיף לאשמה כמאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו כלומר נעשית עליו כהיתר: (לה) על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. בהסכמתם הוציא לפועל מי שעשה לעגל מסכה אותו הדבר אשר עשה בו מעשה אהרן בציירו והשליכו באש כמו שהעיד באמרו ויצא העגל הזה: לג (ב) ושלחתי לפניך מלאך. שר צבא ה' שנראה ליהושע: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. עלה מזה שהוא מקום חורב וצריכים אתם להתפרנס בו על ידי נס שאינכם ראויים לו ולך אל ארץ זבת חלב ודבש שיוכלו להתפרנס שם שלא על ידי נס: כי לא אעלה בקרבך. לפיכך אני אומר עלה מזה אתה והעם ואל תתמהינו

רמבן

רוצה שתכלה אותם תהרוג אתה את עובדיו בסייף כדרך קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש וישוב חרון אף ה' מישראל. והנה זאת המצוה כמלות כה אמר ה' מלא העומר ממנו. וכבר הזכרתי כיוצא בהם:

(לב) **ועתה** אם תשא חטאתם. לשון רש"י אם תשא חטאתם הרי טוב ואיני אומר לך מחני ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כלה שלא יאמרו עלי שאיני כדאי לבקש עליהם רחמים. וא"כ מה תשובה השיבו הקב"ה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ואין אחר למחות מספרו ואולי אמר אין אני מוחה אלא מי שחטא לי ועתה לא חטאת לי וזה איננו נכון. ור"א אמר כי מספרך אשר כתבת כמו דינא יתיב וספרין פתיחו והספרים לדעתו הם מערכות השמים שגזרות השפלים תלוין בהם ואמר מי אשר חטא לי אמחנו מספרי כלומר לא אמחה אותך רק אמחה מן העם החטאים אשר חטאו לי במחשבתם ולא נהרגו והוא מה שאמר ויגוף ה' את העם. ואיננו נכון בעיני כי מלבד הנהרגים בחרב בני לוי והמתים במגפה היו רוב הקהל חוטאים לו כאשר כתבתי. ולפי דעתי כי משה אמר ועתה אם תשא חטאתם ברחמיך ואם אין מחני נא תחתם מספר החיים ואסבול אני ענשם כענין שאמר הכתוב והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו והקב"ה השיבו החוטא אמחה מספרי ולא אותך שלא חטאת:

(לד) **ועתה** לך נחה את העם. כי אחרי שנחמתי מכלותם נחם אתה אל אשר דברתי לך אל מקום האמורי והכנעני וכו' אבל לא ירצה להזכיר כן שזה דרך כעס שאומר מה שדברתי לך אעשה לכבודך אבל לא אשא הטאתם כי ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם אפקוד אותו עליהם אחרי בואם אל הארץ וזה רמז מתנה לעת הגלות או למה שאמרו רבותינו שאין לך פורענות שאין בה אוקיא מעון העגל:

(לה) **ויגף** ה' את העם. לא ספר הכתוב כמה היו המתים במגפה כאשר ספר הנהרגים ביד בני לוי וכאשר פירש במגפה של דבר קרח ושל בעל פעור אולי לא מתו במגפה אחת אבל נגפם ה' למות בלא עתם כענין שכתוב כי אם ה' יגפנו או יומו יבא ואולי לא חשש למנותם כי כן לא מנה המתים

כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה פֶּן־
אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם
אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ
וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃
ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר
אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה
בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד
עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה
אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃
ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־
לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־
הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד
וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃

ג׳ · ג׳ · ד׳ מלעיל. ג׳ · ג׳ ומ״ל · ג׳ ומ״ל · ו׳ · ג׳ · ג׳ מ״ל בתורה · י׳ ר״פ

קְשֵׁי קְדָל אַתְּ דִּלְמָא
אֲשֵׁיצִינָךְ בְּאוֹרְחָא׃ ד וּשְׁמַע
עַמָּא יַת פִּתְגָּמָא בִּישָׁא
הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ וְלָא שַׁוִּיאוּ
גְּבַר תִּקּוּן זֵינֵיהּ עֲלוֹהִי׃
ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵמַר
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן עַם קְשֵׁי
קְדָל שָׁעָה חֲדָא אֲסַלֵּק
שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ וְאֵשֵׁיצִינָךְ
וּכְעַן אַעְדִּי תִּקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ
וּגְלֵי קֳדָמַי מָה אַעֲבֵיד לָךְ׃
ו וְאַעְדִּיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת
תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְחוֹרֵב׃
ז וּמֹשֶׁה נְסִיב יַת מַשְׁכְּנָא
וּפַרְסֵיהּ לֵיהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי
לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא
וִיהֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפַן מִן
קֳדָם יְיָ נָפֵק לְמַשְׁכַּן בֵּית
אוּלְפָנָא דְּמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃

מלאך: כי עם קשה עורף אתה. וכשאני בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו. (שבת פח) כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי שנאמר (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקידת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של

בני ישראל: וטעם פן אכלך בדרך אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם. ובא פתח קטן תחת גדול ולא נדגש ה'מ"ד כי המשפט להיותו כן כמו אחוך שמע לי: (ד) וישמע העם את הדבר הרע. ומהו. הוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל וכמוהו ויאמר ה' אל משה במדין. וכבר פירשתי הנס לאם יוכל תי, ׳׳ כמוהו ויצו שחקים ממעל וכו, נוה שחקים וככה זה. ואין צורך לתקון הגאונים שעשו ככה תמיד: (ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים והם בגדי תפארת ותכשיטים כמו הנזמים והטבעת על דרך ואעדך עדי כי התאבלו על דבר העגל: (ז) ומשה יקח ׳ עתיד תחת עבר על דרך יעשו עגל בחורב: האהל. אהל שלו כמו ויבאו האהלה. והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו וזה הי' אחר שהוריד הלוחות השניים כתובים והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה. וי"א כי זה

שתו ד׳ מלעיל וסי׳ ולא שתו איש עדיו. שות שתו השערה. אשר סביב שתו עלי. מוקשים שתו לי סלה: עדיו ג׳ וסי׳ ולא שתו איש עדיו. וצבי עדיו לגאון. עדיו לבלום אנ"ך: הורד ג׳ וסי׳ עדיך מעליך. הורד אותם אל המים. באף עמים הורד אלהים. אנ"ך ואדעה ו׳ נמסר בסדר טקץ:

תולדות אהרן הורד עדיך זוהר נח: ויתנצלו. שבת פח: מסר תרב. שבת פט: ומשה יקח. ברכות כג שבת סט סנהדרין קו זוהר בראשית בחקתי (עירובין כג)

בעל הטורים עדיו ג׳ במסרה. ולא שתו איש עדיו. וצבי עדיו לגאון שמהו. במתג ורסן עדיו לבלום בשביל שנהגאו בלבי עדים כמ"ש רז"ל בשביל רוב זהב וכסף שנתת להם עשו להם עגל זהב ע"כ. ולא שתו איש עדיו ונכתמה שיהם שלא היה להם שהיו פה כמו מתג ורסן שבולם עדיו של סוס: הורד ג׳. עדיך. באף עמים הורד אלהים. הורד אותם אל המים בגדעון, כל שאמר לו הורד עדיך היה משה ירא מפני האף והחמה כדכתיב באף עמים הורד. וכמו דהכא היה עבודת גלולים התם נמי הורד אותם אל המים להבדיל עובדי גלולים שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד גלולים והגיגם לבד: והיה כל מבקש ה' יצא. מכאן שצריך אדם לגלות ממקומו כדי ללמוד תורה:

רמבן

המתים במגפה בתבערה ובקברות התאוה שנאמר ויך ה' בעם מכה רבה מאד אבל הנוגפים על יד בני לוי כרע לכבודם לומר שהרגו רבים בעם ולא פחדו מהם כי על ה' בטחו ואמר על אשר עשו את העגל שלא היו מן המשתחוים לו והזובחים לו אבל היו מן העושים אותו כלומר מן הנקהלים על אהרן והמביאים לו הזהב ובעבור שאמר שנענשו על מעשה העגל לא על עבודתו והם לא עשאוהו פירש שעשה אהרן להם במצותם ואונקלוס תרגם על דאשתעבדו לעגלא דעבד אהרן ירצה לומר כי המגפפים והמנשקים והשפלים בו הם שהיו במגפה ואונקלוס לא יתן בתרגומו מעשה אחד לשנים וכן כל אשר עושים שם הוא היה עושה תרגם וכל דעבדין תמן על מימריה הוה מתעבד והמגפה הזאת היתה אחרי שהרג משה העובדים התפלל עליהם ואמר ואם אין מחני נא כי בעבור שהיה מוסר נפשו עליהם רחם עליהם הקב"ה ואמר לו להעלותם אל הארץ ושישלח להם מלאך ורצה לנכות להן מן העון הגדול כדי שיהיו ראוים לזה ושלח המגפה הזאת בהם או שגזר עליהם כן והחל הנגף ואחרי זה חזר ואמר לו עלה מזה אתה והעם לומר כי המגפה לא תמחה חטאתם לשכני בתוכם והזכיר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב ואמר וגרשתי את הכנעני וגו' כי בעבור המגפה שהביא או גזר עליהם נמחה קצת העונם ונתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם ושיקיים להם השבועה להביאם אל ארץ טובה ארץ זבת חלב ודבש ורמז לו שלא תשחת הארץ ולא תהגף תחת יושביה מפני חטאתם ושיגרש כל שרי העמים שהובטחו מתהלה עליהם ואמר דרך רצוי כי לא אעלה בקרבך לכו ובחר פן אכלך בדרך כי שם עקרך והנה בכאן לישראל שתי פורענויות האחת שלא ישרה שכינתו בתוכם והשנית שישלח מלאך לפני משה עד שיגרש את האומות אבל אחר שירשו את הארץ לא הבטיחם אפי' במלאך לעזור להם כי לכך הזכיר בדרך ועל כל זה אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו כאבלים והנה השם רחמן מלא רחמים וכאשר ראה שהתאבלו חזר ואמר בדרך רחמים אמור לבני ישראל כי עד עתה הזכיר עמך והעם ועתה יזכירם בשמם החביב וצוה לאמר להם כי לטובתם לא אעלה בקרבם לא שאכלה אותם כרגע אבל היטיבו עשר עשו להנחם ולהתאבל על חטאתם כן יעשו תמיד ואדעה מה אעשה להם כלומר אפקוד חטאתם לדעתי כפי התאבלם והנחמה על עונם כי אני בוחן לב וחוקר כליות. ועל דרך האמת יהיה ואדעה מה אעשה לך כי בדעת הרחמים יעשה בהם כמו ואם לא תדעה וכבר פרשתיו:

כג (ו) **ויתנצלו** בני ישראל את עדים. כי בשמעם זה התנצלו ויתפרקו מכל עדי יותר ממה שעשו תחלה ואונקלוס שתרגם בעדי תקון זיין דעתו כדברי האומר בבראשית רבה זיינא ית חגר להם כלומר שחגר להם הקב"ה בשעת מתן תורה כלי זיין להנצל מכל פגע ומלאך המות כמו שדרשו חרות על הלוחות חירות ממלאך המות והם שמותיו של הקב"ה והנה ישראל קבלו עליהם את המיתה ברצון נפשם מפני עונש העגל וזה ענין תשובה גדולה וחרטה בחטאם:

(ז) **ומשה** יקח את האהל. כתב רש"י הדבר הזה היה משה נוהג מיוה"כ עד שהוקם המשכן לא יותר שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בי"ח שרף את העגל ודן החוטאים בי"ט עלה ועשה שם ארבעים יום בר"ח אלול נאמר לו ועלית בבקר לקבל לוחות שניות ועשה שם ארבעים יום אחרים בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל ומסר לו לוחות האחרונות וירד התחיל לצוות על מלאכת המשכן ועשאוהו באחד בניסן ומשהוקם המשכן לא נדבר עמו אלא

ספורנו

התחינו להמות ולנכוע על פי ה' כי לא אעלה בקרבך: פן אכלך בדרך. כי בהיותי שוכן בתוככם יהיה עונש עונותיכם יותר גדול: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אהם מתאבלים על מה שאמרתי כי לא אעלה בקרבך והוא אמנם טוב לכם שאם אעלה בקרבך אכלה אותך בהיות עם קשה עורף בלתי פונה לשמוע קול מורים עם היותך מוכן לשלמות בהכנה רוחנית קנויה במעמד הר סיני: ועתה הורד עדיך מעליך. אותה ההכנה הרוחנית הנהוגה לך באותו המעמד הנכבד הורידה מעליך כי האל ית' אחר שנתן המתנה לא יקחנה מן המקבל בלתי רצון המקבל כאמרם ז"ל (פ' סדר תעניות אלו) דגמירי דמיהב יהבי מיהקל לא שקלי: ואדעה מה אעשה לך. שלא תהיה ראוי אז לעונש כ"כ גדול: (ז) וקרא לו אהל מועד

אבן עזרא

וזה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום: (ט) והיה. גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיבא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: (י) וראה. וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומר אלי כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל. ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו ויצא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער. והוא היה מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק א"כ היה בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער וככה דקדקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער: (יב) ויאמר משה ראה. כאומר ראה הנרה שאני עומד בה ועתה אומר

רשי

של משה: (ח) והיה. לשון הווה. כצאת משה מן המחנה ללכת אל האהל. יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו (יחזקאל א) וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו. כשהוא קורא מדבר: פתרונו הקול מדבר בינו. לבין עצמו והדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד. והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים (תענית יט) ובי"ט עלה שנאמר (שמות לב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' עשה שם ארבעים יום ובקשרחמים שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' וגו' ובר"ח אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנא' בהם (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעים היו בכעס בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד. ושב אל המחנה. תרגומו ותב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכל הענין וראו כל העם וחזין ונצבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו. ומדרשו דבר ה' אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקרבם: (יב) ראה אתה אומר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו'

שמות לג

ח וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃
ט וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה׃
י וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃
יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ
שלישי יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל

אונקלוס

ח וַהֲוָה כַּד נָפֵק מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא קָיְמִין כָּל עַמָּא וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי מֹשֶׁה עַד דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא׃
ט וַהֲוָה כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא נָחִית עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא וְקָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלֵּיל עִם מֹשֶׁה׃
י וְחָזַן כָּל עַמָּא יָת עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא קָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְקָיְמִין כָּל עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ׃
יא וּמְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה מַמְלַל עִם מַמְלַל כְּמָא דִמְמַלֵּיל גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ וְתָב לְמַשְׁרִיתָא וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא׃
יב וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ חֲזִי דְּאַתְּ אָמַר לִי

ספורנו

מועד. להודיע ששם יועד אליו ס' ית' ולא במחנה ישראל: (יא) פנים אל פנים. ולא נופל וגלוי עינים אבל בעודו משתמש בחושיו: כאשר ידבר איש אל רעהו. ולא בחידות: לא ימיש מתוך האהל. למנוע שלא יכנס שם אדם מישראל מפני שהיו כלם נזופים אז והמקום היה מוכן לשריית שכינה כענין אל הקרב הנעם שנא' למשה בהיותו אז בלתי מוכן ומספיק למקום: (יב) ראה. השגח ואל תסתיר פניך ממנו בזאת: אתה אומר אלי העל את העם הזה. כשאמרת לי לך

כצאת ג' נמסר בסדר משפטים: יקומו ג' מ"ל בתורה וסי' יקומו כל העם ונצבו. בגיכם אשר יקומו מאחריכם. יקומו ויעזרכם: האהלה ה' נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל וסיכרא. כבא ו' חסר בלישנא וסי' כבא משה האהלה. וכבא השמש יבא. ויעבר הרנה במחנה. ראו כבא מלאך כגור הדלת. כבא הספר הזה אליכם. ויהי כבא הספר אליהם: והשתחוו ז' נמסר בסדר בא: פנים אל פנים ה' נמסר בסדר וישלח: ימיש ז' נמסר בסדר וישלח: ויאמר משה אל ה' ה' נמסר בסדר שמות: העל כולם מלעיל במ"ב וסי' רבשקה. סנבלט:

תולדות אהרן כצאת משה. (בכורים כח): והביטו אחרי משה. קדושין לג: פנים אל פנים. עקרים מג יא זוכר ואתמנן: ושב אל המחנה. ברכות סג: ומשרתו יהושע. ברכות סג פסחים קיט מנחות לט תמורה ט:

בעל הטורים ידבר איש אל רעהו. בגימטריא שהוא מסביר לו פניו:

רמבן

אתם ובן דעת ר"א שהיה כל זה אחר שהוריד את הלוחות השניות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואינו נכון בעיני כי מה טעם להזכיר זה בכאן באמצע הפרשה ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד וכמו שהזכיר רש"י אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם ואם היה הוצאת האהל אחרי יוה"כ הנה גם הקב"ה גם משה כ-נון היו אבל הנראה כי ביום רדתו בי"ז בתמוז שרף העגל ודן עובדיו ויהי ממחרת אמר להם שיעלה אל ה' לכפר עליהם ועלה אל ההר ששם הכבוד וזהו וישב משה אל ה' לכפר עליהם ועלה אל ההר ששם הכבוד וזהו וישב משה אל ה' והתפלל תפלה קצרה אנא חטא העם הזה והשם ענה אותו מי אשר חטא לי ואתה לך נחה את העם והחל בהם הנגף וצוה לו לך עלה מזה אתה והעם והוא הגיד זה לישראל ויתאבלו ויתנצלו את עדים אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה שתהיה שכינה מדברת לו משם כי איננה שורה בקרב העם ואם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם: ואמר והיה כל מבקש ה'. טעם שיהיה כל מבקש ה' יוצא אליו והכתוב ישלים לספר כל מה שהיה בעוד האהל שם עד שהוקם המשכן והוא מיוה"כ עד אחד בניסן על דעת רבותינו. וראיתי בפרקי רבי אליעזר רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עשה משה בהר קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה. ולאחר מ' יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה בי"ז בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל ועשה מ' יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ הכרית ע"ג מישראל והתקין כל שבט במקומו ובר"ח אלול אמר לו הקב"ה עלה אלי ההרה והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יתעו עוד אחר ע"ג והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר וכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה ע"כ דברי הגדה זו ואח"כ יהיה ומשה יקח את האהל וכל הפרשה מי"ח בתמוז עד סוף מ' ומיוה"כ עד אחד בניסן אבל לא יבא זה כהוגן ממה שאמר הכתוב ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי וגו' וכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם ואי אפשר שהיה כל זה בארבעים יום האחרונים אחר שנאמר לו פסל לך ועלה אלי ההרה כי היו ברצון וכבר ביטל להשמיד אתכם:

(יא) ומשרתו יהושע בן נון נער. כתב ר"א היה יהושע מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק א"כ היה בן חמשים ושש שנה ואיך יקראהו הכתוב נער וככה פירושו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער. ועל דעתי דרך לשון הקודש שיקרא כל משרת נער כי בעל השררה הנכבד הוא האיש והמשרת לו יקרא נער וכן גיחזי נערו יקותיו נא הנערי' וישחקו לפנינו וכן עשרה נערי' נושאים כלי יואב כי יואב לא ימסור כליו רק לאנשי' גבורי חיל שעמדו על ידו וכן רבים וכן נערי המלך משרתיו ביאר שהם האנשים העומדים לפני המלך משרתי גוכו לא משרתי החצר וא"כ יאמר ומשרתו יהושע בן נון משרת תמיד שלא ימיש מתוך האהל וטעם בן נון בא בחיר"ק תמורת שנו"ל וכן דברי אגור בן יקה שבן לילה היה וכן לילה אבד אם בן הכות הרשע ועם כל זה אני תמה מדוע לא נמלט בשם הצדיק הזה אחד שיבא כמנהג, ואני חושב כי נהגו לקרותו כן לכבוד כי היה הגדול בתלמידי משה רבינו ויקראו לו בינון כלומר הנבון כי אין נבון וחכם כמוהו ויהיה ענינו יהושע שהבינה מוליד ועשו נון מלשון לפני שמש ינון שמו:

(יב) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי. היה זה בהר סיני בעלותו שם בי"ט בתמוז ולא הוצרך הכתוב לומר ויעל משה אל ה' ויספר

רשי

וגו' ואשר אמרת לי (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי (שמות יט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמולך מה הוא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני. ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות (דף ז') ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הלכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע אפוא. יודע מציאות החן הלוא בלכתך עמנו. ועוד ד"א אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על עו"ג: ונפלינו אני ועמך. נהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו (שמות ט) והפלה ה' בין מקנה מצרים וגו': (יז) גם את הדבר הזה. שלא

אבן עזרא

אומר דקדוק הפרשה: אמר הגאון ידעתיך כמו כבדתיך. ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך כאשר ידעתני: (יד) אמר הגאון פני חמתי כמו ופניה לא היו לה עוד. והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים ולפי דעתי כי פי' פני אני בעצמי כמו ופניך הולכים בקרב: (טו) ונפלינו. מגזרת והפלה ה' מבעלי הה"א: כבודך

מקרא

אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה וְאַתָּה֙ לֹ֣א
הֽוֹדַעְתַּ֔נִי אֵ֥ת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַ֖ח עִמִּ֑י
וְאַתָּ֤ה אָמַ֙רְתָּ֙ יְדַעְתִּ֣יךָֽ בְשֵׁ֔ם וְגַם־
מָצָ֥אתָ חֵ֖ן בְּעֵינָֽי׃ יג וְעַתָּ֡ה
אִם־נָא֩ מָצָ֨אתִי חֵ֜ן בְּעֵינֶ֗יךָ
הוֹדִעֵ֤נִי נָא֙ אֶת־דְּרָכֶ֔ךָ וְאֵדָ֣עֲךָ֔
לְמַ֥עַן אֶמְצָא־חֵ֖ן בְּעֵינֶ֑יךָ וּרְאֵ֕ה
כִּ֥י עַמְּךָ֖ הַגּ֥וֹי הַזֶּֽה׃ יד וַיֹּאמַ֑ר
פָּנַ֥י יֵלֵ֖כוּ וַהֲנִחֹ֥תִי לָֽךְ׃ טו וַיֹּ֖אמֶר
אֵלָ֑יו אִם־אֵ֤ין פָּנֶ֙יךָ֙ הֹלְכִ֔ים אַֽל־
תַּעֲלֵ֖נוּ מִזֶּֽה׃ טז וּבַמֶּ֣ה ׀ יִוָּדַ֣ע
אֵפ֗וֹא כִּֽי־מָצָ֨אתִי חֵ֤ן בְּעֵינֶ֙יךָ֙ אֲנִ֣י
וְעַמֶּ֔ךָ הֲל֖וֹא בְּלֶכְתְּךָ֣ עִמָּ֑נוּ וְנִפְלֵ֙ינוּ֙
אֲנִ֣י וְעַמְּךָ֔ מִכָּ֨ל־הָעָ֔ם אֲשֶׁ֖ר עַל־
פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ רביעי פ יז וַיֹּ֤אמֶר
יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה גַּ֣ם אֶת־הַדָּבָ֥ר

תרגום

אַסֵיק יַת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ
לָא הוֹדַעְתַּנִי יַת דִי תִשְׁלַח
עִמִּי וְאַתְּ אֲמַרְתְּ רַבֵּיתָךְ
בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתְּ רַחֲמִין
קֳדָמַי: יג וּכְעַן אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
הוֹדַעְנִי כְעַן יַת אוֹרַח טוּבָךְ
וְאִידַע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְאַשְׁכַּח
רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְגָלֵי קֳדָמָךְ
אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין:
יד וַאֲמַר שְׁכִינְתִּי תְהָךְ וְאָנִיחַ
לָךְ: טו וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם
לֵית שְׁכִינְתָּךְ מְהַלְכָא
בֵּינָנָא לָא תַסְּקִינָנָא מִכָּא:
טז וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא
וְעַמָּךְ הֲלָא בְּמֵיהַךְ שְׁכִינְתָךְ
עִמָּנָא וְיִתְעַבְדַן לָנָא פְּרִישָׁן
לִי וּלְעַמָּךְ מִ[כָּ]ל מִכָּל עַמָּא
דִי עַל אַפֵּי אַרְעָא: יז וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יַת פִּתְגָמָא

מסורה

כ' דו נעינא · ג' · חסר יו"ד · ג' חסר · ל' · ל"א · ל' בתורה וחסר · י"ג מ"ל בתור' · ל' · ב' פסוקים אית בהון עמך ועמך

דרכך ג' חסר וסי' הודעני נא את דרכך. כי אז תצליח את דרכך. בדרכך הייני. אנ"ך: ויאמר צ"א מ' מנהון בתורה. י"י מנהון רי"פ. וסי' מצוין במסרה רבתא: ב' פסוק אית בהון ועמך ועמך וסי' ובמה יודע אפוא. ובעת ההיא יעמד מיכאל:

תולדות אהרן

תולדות אהרן הכ"פנ' נא. ברכות ו מקודש
שער ע עקרים מב כב: פני ילכו. ברכות ו: אם אין פניך הולכים. סנהדרין לח: ובמה יודע. ב"ב טו: ונפלינו. ברכות ז ב"ב טו עקרים עג כג:

רמבן

ויאמר אליו ראה אתה אומר אלי כי כל עת היות הכבוד שוכן בהר סיני בידוע שם הדבור וכן אמר ועתה אעלה אל ה' ואמר וישב משה אל ה' ששב אל המקום אשר עמד שם את פני ה':

ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שאמרת לי הנה אנכי שולח מלאך ואין זו הודעה שאין אני חפץ בו ל' רש"י. ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי למה יאמר עתה כן ובעת שנאמר לו הדבור ההוא שתק ממנו וכי יבקש משה להרויח בעבור מעשה העגל. אבל הענין כי הקב"ה אמר בכאן למשה ושלחתי לפניך מלאך ומשה אמר לו לא הודעתני מי הוא המלאך שתשלח עמי אם הוא מלאך הראשון ששמך בקרבו וזה טעם ואתה אמרת ידעתיך בשם שידעתני ורוממתני בשמך וכן כתב ר"א. ועל דעתו המלאך אשר יבחרו בו הוא מיכאל הכין בטוב שכלו בפסוקים כי המלאך הראשון רצוי למשה ולישראל אבל לא יוכל לדעת האמת כי לא שמע ולא ינבא:

(יד) **וטעם** פני ילכו. על דעת כל המפרשים אני בעצמי אלך והביאו לו דומה ופניך הולכים בקרב וטעם אם אין פניך הולכים על דעת רש"י בזה אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה וחלילה שיאמר אם אין פניך הולכים אחרי שהבטיחו פני ילכו. ור"א פירש כי ה' אמר למשה אני בעצמי אלך והניחותי לך לבדך כי עמך לבדך אלך ומשה השיב אם אין פניך הולכים עם הגוי כלו אל תעלנו מזה ולכך אמר תעלנו בלשון רבים גם זה איננו מחוקן כי משה אמר תחלה לא הודעתני את אשר תשלח עמי בלשון יחיד והנה גם בעת הרצון קודם החטא אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך ולהביאך ואם ידבר עם ישראל גם זה בעבורם יאמר כן ועוד אם כן היה משה מבקש שיודיענו מי המלאך שישלח עמו והנה היה רוצה במלאך שנאמר בו כי שמי בקרבו והשם ענהו בטובה כפולה ומכופלת יותר ממה ששאל שילך הוא בעצמו אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי התורה וכך הוא הענין על דרך האמת כי משה אמר ואתה לא הודעתני מי המלאך אשר תשלח עמי ובקש שיקיים לו שני דברים שאמר לו האחד ידעתיך בשם כלומר שאודע בשמי בעבורך. ויתכן שיהיה ואתה אמרת זה ממה שאמר לו ושמי ה' לא נודעתי להם כאשר פירשתי והדבר השני וגם מצאת חן בעיני שיהיה מוצא החן והוא דבקות הדעת ואמר ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך במדת הדין הודיעני נא נתיבות הדרכים כאשר אתה נודע בשמך ואדעך ניחדך למען אמצא החן הגדול וראה כי עמך הגוי ה' ה' אתה אביהם והם בניך ולזה יתכוון אונקלוס שאמר הודעני כען ית ארח טובך ואדע רחמך אז ענה לו הקב"ה פני ילכו מלאך הברית אשר אתם חפצים בו יראו פני שעליו נאמר בעת רצון עניתיך כי שמי בקרבו והניחותי אותו לך שלא יתנהג עמך במדת הדין שזה הלא במדה כלולה במדת הרחמים מלשון והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך והוא כענין שנאמר וכלה אפי והניחותי חמתי בם. אז ענה משה אם אין פניך בעצמך ובכבודך הולכים אל תעלנו מזה שתהיה עמנו פנים בפנים כי כן היו התנאים בפ' וארא וכן הזכיר למעלה בכח גדול וביד חזקה והנה יבקש שיעלה אותם אל הארץ בכח גדול וביד חזקה כאשר הוציאם בהם ממצרים:

(טז) **ונפלינו** אני ועמך. שיהא חלקנו במופלא ואין כן לכל העם אשר על פני האדמה: (יז) **גם** את הדבר הזה אשר דברת אעשה. אולי היה שרצון הוא נסיך

ספורנו

לך עלה מזה אתה והעם ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שכשאמרת ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי זה יובן בעת היותנו נכנסים לארץ אבל בדרך אין עמנו לא שכינתך ולא שום מלאך: ואתה אמרת ידעתיך בשם. ומזה יתחייב בהשתלת עלי לנחותם הדרך לא שיהיה זה ע"ל עזיבה כענין ואומר לא ארעה אתכם המתה המות והנכחדת תכחד אבל חפלת שאהיה אני המלאך ההולך לפני מהנה ישראל: (יג) ועתה. ואחר שהסכמת שאהיה אני המלאך: הודיעני נא את דרכך. הודיעני כני דרכיך הנפלאים. הא' הוא איך בידיעתך בלבד אתה נותן מציאות הנמצאים כמבואר במופת. והב' איך בידיעתך הבלתי כוזבת בעתידות ישאר בהם טבע האפשר והבחירה: ואדעך. כי המנס בידיעת הפעולות תהיה ידיעה מה מהצורה אשר ימשכו ממנה אותן הפעולות: למען אמצא חן בעיניך. כי בזה אמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים כאמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי: וראה כי עמך הגוי הזה. כי בתוכם נודע שמך ולא בין האומות כאמרו נודע ביהודה אלהים וכו' ואם כן אין ראוי שתמנע ממני מה ששאלתי מפני הטאתם כאמרם ז"ל (סוכה פרק הישן) שלפים מהם ראוים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי לכך: (יד) פני ילכו. בנסעכם ללכת אל ארץ ישראל ילכו פני לפניכם לא בתוככם: והניחותי לך. אניח לך מכל אויביך מסביב באופן שתביאם לארץ בטח: (טו) אם אין פניך הולכים. עתה בעודנו חוטים אם אין פניך שסלקת הולכים אלינו לשכון בתוכנו: אל תעלנו מזה. כי טוב לנו שבת במדבר מהכנס לארץ בזולת שכינתך כי באופן זה נגלה ממנה מהר בלי ספק: (טז) ובמה יודע אפוא. אע"פ שנהיה נכנסים לארץ שיגרש המלאך את האומות במה יודע שיהיה זה דבר אלהי הלא כן מנהג כל המלחמות תתגבר אומה על אומה לפעמים ותגרש אותה: הלוא בלכתך עמנו ונפלינו. כענין נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך

אבן עזרא

(יח) כבודך. כמו שלמך כי כן כתיב בעבור כבודי (וכו') עד עברי. באברהם כתיב ויקרא בשם ה' ובני האדם הם הנקראים לעבוד השם על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד ואין ככה ויקרא בשם ה' כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם ה' לפניך: (כ) לא יראני. קמוץ כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים אם שוב ישיבנו ה'. ופי' וחי כמו ויחיה כי מיד ימות כי מנוח אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואף כי השם הנכבד ויש אומרים לא יראני האדם רק יהיה לעונש וזה הפך הלשון ואחרים אומרים כי מלת לא ישרת בעבור אחר וכן הוא לא יראני האדם ולא החי והטעם המלאכים: (כב) ושכותי. בשי"ן או בסמ"ך שוה הטעם. ומפרשים אמרו כי כפי עב כמו על כפים כסה אור הן על כפים חקותיך. ואינו רק כמשמעו: (כג) ופני לא יראו. הם הנראים ולא כן ולא יראו פני ריקם כי הזכרים הם הנראים: (כה) ונצבת על הצור. הוא ראש ההר כי כן כתיב ונצבת לי שם על ראש ההר ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרת הצור כי כן כתוב ושמתיך לא שיכנס הוא מעצמו ועתה אזכור כלל טעם הפרשה. אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו ובמקום אחר אשלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה. והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך. והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה וראה כי עמך הגוי הזה. אל תעלנו בלשון רבים. והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ובעבור זה שמח משה ואמר ילך נא ה' בקרבנו הפך כי לא

תורה ותרגום

הַדֵּין דִּי מַלֵּילְתָּא אַעֲבֵיד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם:
יח וַאֲמַר אַחֲזֵינִי כְעַן יָת יְקָרָךְ:
יט וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל מוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַייָ קֳדָמָךְ וְאֵחוֹן לְמָאן דְּאֵיחוֹן וַאֲרַחֵם עַל מָאן דַּאֲרַחֵם:
כ וַאֲמַר לָא תִיכּוּל לְמֶחֱזֵי יָת אַפֵּי שְׁכִינְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזֵינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם:
כא וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא:
כב וִיהֵי בְּמִיעֲבַר יְקָרִי וַאֲשַׁוִּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאַגֵּין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר:
כג וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דְּבַתְרָי וְדִקְדָמַי לָא יִתְחֲזוּן:

הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם:
יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ:
יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם:
כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי:
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר:
כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי:
כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ: פ חמישי

ג' חסר. ג' כבדך · ב' ישנעו · ב' לבני בטני · ג' וחסר · ג' חסר · ג' · ג' וחסר · ג' . ג' · ט' בלישנא · ג' · כ'

אעביר ג' וסי' אני אעביר כל טובי. לו חיה רעה. ואת רוח הטומאה: וחנתי ב' וסימן את אשר אחן. לבני בטני: כפי בכפי מ' וסימן והסרתי את כפי. ושכתי כפי עליך. ואשימה נפשי בכפי. דשפטים. ואשים נפשי בכפי דשמואל. ונפשי אשים בכפי דאיוב. וגם אני אכה כפי אל כפי. ב' בו הכתי כפי אל בצעך. נפשי בכפי תמיד: ופני ג' וסי' ופני לא יראו. יסב אל ביתו ופני לא יראה. ופני ארצה. אנ"ך: יראו ה' וסי' את חג המצות השמר. ופטר חמור תפדה בשה. ויאריכו הבדים. וחברו דד"ה. ופני לא יראו:

תולדות אהרן ומנותי. ברכות ז: כי לא יראני. מגלה יט יבמות מט: והסירותי את כפי ברכות ז מנחות לה: וראית את אחורי. זוכר פקודי: פסל לך. נדרים לח (שקלים מט):

רש"י

שלא תשרה שכינתי עוד על עו"ג אפשה ואין הדבר של בלעם על ידי שרויה שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון (איוב ד) ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצטרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה ואני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה: וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר"ה י"ז) וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון (יהיו נענין) כי רחמי לא כלים: וחנותי את אשר אחון. אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתי' אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם (ר"ה שם): (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תוזק ומשם תראה מה שתראה וזהו פשוטו. ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר והומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבור כבודי. שאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר (משלי ל') יקרוה עורבי נחל (ישעיה לז) אני קרתי ושתיתי מים נקרת אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכותי כפי. (ת"כ פ' ויקרא) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש: (כג) והסרותי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחורי. הראהו

בעל הטורים ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך. בגימטריא שהקב"ה נתעטף כשליח צבור:

ספורנו

בעו, במעט עמים יגזון. כי ברלות האומות שאתה עמנו נהיה בעיניהם כאלהים וגדלים במעלה מכל שאר העמים ולא יאמצו להתקומם נגדנו כמו שהעידה רחב באמרה כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: (יח) את כבודך. איך ישפע מציאות כל נמצא ממציאותיך עם רוחק היחס ביניהם כאמרו מלא כל הארץ כבודו: (יט) אני אעביר כל טובי על פניך. לא ימנע זה ממך היותי בלתי הונן כי אמנם אעביר כל טובי על פניך: וקראתי בשם ה' לפניך. הנה הקורא בשם ה' הוא המודיע ומלמד מציאות האל ית' ודרכי טובו. אמר אם כן אני אעביר כל טובי על פניך באופן שאם היו עיני הבנתך מספיקים לזה היית מבין כל רצונך ועם זה אלמדך להועיל קצת דרכי טובי שבידיעתם תקנה איזו ידיעה מעצמותי כאמרו ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה': וחנותי את אשר אחון. אתן לך אותו החן שדרכי לתת לכל מוצא חן בעיני שהוא בשפע רב בלתי בום כילות ובלתי צרות עין: ורחמתי את אשר ארחם. ארחם עליך שלא תמות לנגה ברק כבודי כמו שדרכי לרחם על כל הגון וראוי לכך כאמרו ושכותי כפי עליך עד עברי: (כ) ויאמר לא תוכל לראות. לא יהיה זה נמנע ממך מפני חסרון הבפשטי אבל מפני הסרון קבלתך שלא תוכל לקבל את שפע האור: (כא) הנה מקום אתי. מקום מוכן למראות אלהים כאמרם ז"ל (מגלה פרק הקורא) על מערה שעמדו בה משה ואליהו שהיא נמשכת הבדילו בין השמשות: (כג) וראית את [illegible] איך תהיה שמושית כל מה שמצא ממני: ופני לא יראו. אבל לא ישיג

רמב"ן

בסוף ארבעים יום השניים על דעת רבותינו כאשר נתרצה לו הקב"ה ואמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים:

(יח) ויאמר הראני נא את כבודך. בקש שיהיה רואה במראה ממש את כבוד השם, ויתכן כי יהיה כבודך כבאן בכבוד הגדול אספקלריא המאירה וה' ענה אותו אני אעביר מדת כל טובי על פניך שתשיגנו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם כי מראה הפנים ששאלת לא תוכל לראותם:

(יט) וקראתי בשם ה' לפניך. שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראותו וחנותי בו את אשר אחון ורחמתי בו את אשר ארחם שתדע בקריאה ההיא מדת החנינה ומדת הרחמים אשר יחוננו וירוחמו בשמי ובטובי ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא כי טוב האדם ביתו ואין טעם כי לא יראני האדם וחי שיראה אותו וימות אבל כי טרם שישיג לראיה תפרד נפשו מעליו כי אפי' במראות המלאכים נאמר במראה נהפכו צירי עלי:

(כא) הנה מקום אתי. בהר הזה אשר שכינתי שם ונצבת על הצור שהוא בהר כמו שנאמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב:

(כג) וטעם ופני לא יראו. הפנים המאירים כאשר פירשתי ויתכן שתהיה מלת אחרי כלשון אחור וקדם כ"תני על פירוש רבותינו:

ואיש ישים

הראהו קשר של תפילין : (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל לאדון שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר האדון להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק האדון ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו האדון אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן האדון זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב"ה ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות ע"י שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה

לא אעלה בקרבך ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי וזהו האמת. כי ההרגשות אינם מרגישות רק המקרים על כן ויראו את אלהי ישראל גם ואראה את ה' וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים. והנה אמר בכאן וראית את אחורי ובמקום אחר ותמונת ה' יביט. ואלה הדברים צריכים פי' ארוך. והגאון אמר כי הפנים פני האור והמשל פני השמש והאחורים הנשאר מהאור התדבק באחד. ואין צורך לכל זאת ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישים והלאה ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו כי תחלת נבואתו ע"י המלאך הנראה בסנה ושם כתוב ויאמר ה' וככה וה' הולך לפניהם יומם כי השליח ידבר על לשון השולח וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו, וחכמינו אמרו שהראה לו קשר של תפילין ודבריהם נכון. רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו. כי סוד עמוק הוא :

לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים
כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת ד'
אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־
הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ כל ניסנא פתח
ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר ו'
אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־
רֹאשׁ הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה פ' . ו' זוגין דמיין מן ב"ב
עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־ ד' פסוק' וגם גם . ג'

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָא יָת פִּתְגָמַיָא דִי הֲווֹ עַל לוּחַיָא קַדְמָאֵי דִי תְּבַרְתָּא׃ ב וֶהֱוֵי זַמִּין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃ ג וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתַּחְזֵי בְּכָל טוּרָא

ואיש חד מן ו' זוגין דמיין מן ב"ב איש וסי' וילך איש מבית לוי . ואיש לא יעלה עמך. ויהי בימי שפוט השופטים . וילכו אל יהושע אל המחנה . וזקרתי עליו ועל זרעו. לא אעשה חרון אפי. ואנכי תולעת. וירא הצופה איש אחד רץ . ואמרת אליו לאמר . צמח שמו : כראשונים ד' וסי' פסל לך שני לחת . ויפסל שני לחת . בעת ההיא אמר ה' . ואעש ארון עצי שטים : אל הר י"ז נמסר בישעיה סימן נ"ו .

תולדות אהרן וכתבתי על הלוחות. (תענית כח): אשר שברת . שבת פז יבמות סב ב"ב יד :

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם . והעצם הוא הכבוד וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי באמת יהיה כמספר השם גם כן מחברת החמשה כוכבי לכת . גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם ובחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם וכאשר תכפיל חצי השם הראשון על החצי אז תמצא מרובעי הנפרדים והסירך מרובע הראשון ממרובע השנים אז ישאר בחשבון מעוקב האות השני ואם תחסר מרובע השנים ממרובע השלשה אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד ואין לו צורך לאחר לפניו ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל על כן סוד התפלות והתהלות וטעם והתגדלתי והתקדשתי ועוד אשר בך אתפאר . והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יצאו . והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור אף כי לנשמת האדם העליונה ואף כי למשרתי עליון אף כי לעליון העליונים . והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל שר הפנים ושר הכח והנקודה האחרת סוף הכח תנועת האדם לפנים והגוף העליון אל הימין והצמח אל העליון והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקרא אחורים ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה וזהו כי לא יראני האדם וחי בעבור היות נשמת האדם עם הגוף . והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם והנה משה שב כללי על כן אמר השם ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם בדרך כלל ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם על כן צורת הכרובים והנכבד באדם ישראל על כן דבר קשר של תפילין ועל כן כתיב בשיעור קומה כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף והנבזה מהגוף הוא המקרה ואמר רבי ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ור' עקיבא ערבים בדבר זה וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו . ודע כי כל הצמחים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים כי הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל וזהו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והמוסיפים להאיר עיניהם מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים והעד הנאמן ולא חלק להם וידוע כי המחברות הם מאה ועשרים. מחברות השבעה . והמחברת הגדולה במספר כלם היא אחת והמחברת השניה היא אחת ועשרים וכנגדה מחברת החמשה ככה וזה המספר יצא משבעה . ומחברת השלשה חמשה ושלשים שגם זה המספר יוצא משבעה מחברות וככה מחברת הארבעה והנה מחברת הששה שבעה. והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב ועליהם כתיב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף שישתנה בכל הגבולות אתה יצרתם . ואין השנוי בא מהשמש רק בעביר נטותה לפאת צפון ודרום והנה המחברת השני' העליונים במזל טלה הוא בכל תשע מאות וששים שנה ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל כ' שנה ככה יתגלגלו י"ב פעמים עד מאתים וארבעים שנה ומשם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך הזה כמזלות העפר. גם במזלות הרוח גם במזלות המים. ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי חלילה חלילה. כי הבריות העליונות נכבדות הן ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם ג"כ כל צבא השמים והשכלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו. והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הכוכבים שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרות. ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשים או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם והנה עשו כן וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר. והנה לא סרה גזירת השם והוא הציל וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסים עוברים במסלה ולא ירוצו להרע או להיטיב רק ככה דרכם. וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל והוא נשען על פקח שידע סודם . והנה הוא ישמרנו כי כרוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט ובעבור זה אמר השם אחר אשר חלק ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה ככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וזהו ונפלינו אני ועמך וזהו שאמרו חכמינו ז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה הנה יבא רעה לישראל והיודעים חכמת המזלות יודו כן . והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד על כן שומר תורה אשריהו . והנה ידעתיך בשם כמו יודע ה' דרך צדיקים : והנה הראני נא אינו במראית העין . והנה על פניך על פניך הפנימים והם פני הלב : וטעם כל טובי שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל: וטעם וחנותי את אשר אחון. על משה כי אעביר כל טובי על פניך ולפני עברי ארחמך וזהו שאסוך כפי עליך הנה זה הוא הפירוש והכף כדמות סתר כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו . והנה וראית את אחורי מפאת שהוא הכל וכבודו ואלא הכל ומאתו הכל וכל תמונתם כל וזהו ותמונת ה' יביט : (א) ויאמר פסל לך . כמו לך לך ואתה קח לך וטעם הראשונים כמדתם . אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביוה"כ ולא כן הראשונים כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום חול ויש עם השניים זכר שלש בריתות ובשניים כתוב ולמען ייטב לך והראשונים נשתברו. ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין כי מכתב אלהים היו שניהם ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים והשניים מעשה משה : (ב) והיה נכון לבקר ועלית . וזאת היא הפעם השלישית שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה: (ג) ואיש , בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני וירד

בעל הטורים וגם איש. שנים וגם איש אל ירא וגם איש היה מתנבא. לומר אפילו אם יהיה נביא לא יסמוך על נבואתו לעבור על צווי :

רמבן

לד (ג) ואיש לא יעלה עמך. שלא יעלו עמך כלל זקני ישראל כאשר עשו בלוחות הראשונות וגם איש אל ירא בכל ההר גם בתחתית ההר תקום מעמד ישראל בראשונה גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא

הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ
אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל
ד' שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
ס"ז וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־
הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ
וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃
ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ
שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר
יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀
יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם
ג'. כ'. ל' נון רבתי. ל' וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ ז נֹצֵר חֶסֶד
ל' ומד והטאה לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה
וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֹן אָבוֹת
עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־

אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן
לָקֳבֵיל טוּרָא הַהוּא׃
ד וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא
כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּים מֹשֶׁה
בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא
דְסִינַי כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ
וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי
אַבְנַיָּא׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא
וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא
בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ ו וְאַעְבַּר יְיָ
שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא
יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא
וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי
לְמֶעְבַּד טַבְוָן וְקוּשְׁטְ׃ ז נָטַר
טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבֵיק
לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח
לִדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וְלִדְלָא
תָיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי

אבן עזרא

וירד עמהם גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה. בכל ההר, אף ע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: (ד) ויפסול. מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות כמו וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' ולא אמר מאתו וככה בפסוק אחד בני ישראל חמש פעמים והנה הוא דרך צחות:
(ה) וירד. י"א כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר. ודע כי המשיל בהר העליוני' והנכבדי' מהגופות כאשר הוא ההר עליון על האדמה: ויקרא בשם ה'. הנה השם הוא הקורא והנה למדו איך יקרא משה: (ו) ויעבר. ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד. אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב כי שלש עשרה מדות הם והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן אינו מדה והשנית שהוא אדון וזאת טעות כי הנכתב אינו אדון רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד. ורב נסים אמר כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים גם זה איננו נכון כי לא תוסיף המדה בעבור שנוי האדם. ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו. והנה ונקה מדה בפני עצמה עד הנה מספר י"ג מדות. ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת כי ונקה שם הפעל הוא כמו אם ענה תענה אותו רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים על כן הוסיף מלת ונקה ממספר המדות ומלת פוקד עון אבות גם היא מדת רחמים. ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהלין כמו תכשיט הכניסו במספר. והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען. והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם. כי אחר הרבים הלך ולא חשש להוציא האחד. וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו. והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם וכבר הזכרתי כפ' ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה והם שתים ומלת אל שלישית. רחום רביעית. וחנון חמישית. ארך אפים ששית. ורב חסד שביעית ומלת רב תשרת בעבור אחרת ורב אמת שמינית. נוצר חסד לאלפים. תשיעית נושא עון עשירית. ונושא פשע אחת עשרה. ונושא חטאה שתים עשרה. ונקה שלש עשרה. והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים: ואל. כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה. ורחום כדרך כו"חס אב על בנים שישמרם שלא יפלו. וחנון כדרך כי הנון אני להושיע מי שנפל ולא יוכל קום. ארך אפים שלא יכעום

רשי

רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) ה' ה' (ר"ה יז) מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת אחר שיחטא וישוב. אל. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כב) אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. (סנהדרין קיא) מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך (ר"ה יז): ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נוצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות: עונות. אלו הזדונות: פשעים אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט. ור"ד מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פו): פוקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: ועל רבעים. דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד

רחום וחנון ג' וסי' ויעבר ה' על פניו. ואתה ה' אל רחום וחנון. רחום וחנון ה' ארך אפים: ורב חסד ואמת ב' וסי' ויעבר ה' על פניו. ואתה ה' אל רחום וחנון:

תולדות אהרן הצאן והבקר. ביצה ה. תענית כא: ויפסל משה. שבת פו: ס"פ ס'. ר"ה יז: אל רחום. ר"ה יז: ארך אפים. ערובין כב. ב"ק נ סנהדרין קיא: ורב חסד. ר"ה יז סנהדרין קיא: נושא עון. יומא לו (סנהדרין כו יומא ט): ונקה. שבועות לט: לא ינקה. יומא פו:

ספורנו

יהיה נראה האל זולתי איך ממציאותי ישפע מציאות כל נמצא כמו שאלת: לד (ה) ויתיצב עמו שם. ויתיצב משה עם האל ית' כמו שאמר לו ונצבת לי שם. ויקרא. האל ית'. בשם ה'. קריאה מודיעה פעולות אלהיות: (ו) ויקרא. האל ית' ה' ה' הוא הממציא שעשה אינו ישנו והוא המקיים מציאות כל נמצא שאין לשום נמצא קיום מציאות זולתי השופע ממציאותו. אל. יכול על זה כמו פועל רצוני על הפך הפעולה הנמשכת מן הפועל הטבעיי שהיא נמשכת ממנו בהכרח לא מצד יכולת בחיריי. רחום. על החייבים להקל עונשם בקראם אליו כאמרו פני ה' בעושי רע וכו' צעקו וה' שמע ורואה בעוני נדכאים כענין וגם ראיתי את הלחץ: וחנון. שפה חן וגומל טוב לשואלים אע"פ שאינם ראוים לו. ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כדי שישובו. ורב חסד. מטה כלפי חסד בדינו כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה. ואמת. ורב אמת מאריך אפיה וגבי דיליה כאמרם ז"ל (שם) ושן עצמו אינו נמחק וכאמרם אשר לא ישא פנים אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו. ולא יקח שוחד. שאין מצוה מכבה עבירה: (ז) נוצר חסד לאלפים. שומר זכות אבות לבנים להיטיב לבנים בשביל אבותם: נושא עון. מזיד: ופשע. מרד: וחטאה. הכעסה נוספת על המרד כענין כי רעתכי אז תעלוזי אבל אין נשיאות הא' כנשיאות האחר בלי ספק ולכן ימנו למדות נפרדות: ונקה. אע"פ שהוא מנקה לשבים מאהבה והיא תשובה המגעת עד כסא הכבוד כמו שאמרו ז"ל (יומא פ' י"ה) שזדונות נעשים להם כזכיות שנא' עליהם חיו יחיה מכל מקום לא ינקה אפילו לשבים כאשר תהיה תשובתם מיראת עונש בלבד כאמרם ז"ל שזדונות נעשים להם כשגגות שנא' כי כשלת בעונך: פוקד עון אבות על בנים. ממתין לאבד רשעי הדור עד שתמלא סאתם וזה המלוי הוא שיגיע עונש למדרגה מן הרע שלא תהיה עמה תקות תשובה וזה יהיה על הרוב כשיתמיד רשעם בכמה דורות זה אחר זה:

רמבן

ההוא מנגד כי בראשונות לא הוזהרו רק שלא תגע בו יד אם בהמה אם איש והנה עדיין היו עומדים באזהרה ההיא כי הכבוד היה תמיד בהר עד שנתנו הלוחות הראשונות אבל עתה החמיר בשעת מתן הלוחות אלו יותר ממעמד הראשון והטעם בכל זה כי בראשונות היה המעמד בעבור כל ישראל וזה למשה בלבד בזכותו ובתפלתו וגדול יהיה הכבוד הנגלה על ההר האחרון מן הראשון:
(ה) **ויתיצב** עמו שם. ה' נתיצב בענן ויבא ה' ויתיצב עמו עם משה שבא בענן כאשר בראשונה:
(ו) **וטעם** ויעבר ה' על פניו. שקיים אני אעביר כל טובי על פניך ויקרא ה' ה' אל שלש תיבות הללו הן שמות הקדש וחכמים יקראו אותן מדות כי הם מדת בעל התשובה ומדת רחמיו ומדת טובו והשם המיוחד לא יתרבה בהן. והנה המדות שהם מקרים באדם הן עשר מדות רחום וחנון וכו' והנה כולן מדות מצד אחד ומצד אחר הן שמות עצם והעשר מדות והמדות כאמרו על השמות כי רחום וחנון וארך אפים באל עליון על כן לא אמר מרחם וחונן ומאריך אפים כי השם פעול למדות האלו ורב חסד ואמת נוצר הכבד לאלפים במדת רחמים שהוא מרבה החסד על גבורתו ועוזו והאמת ברחמיו ונוצר חסד לאלפים כי זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל או נוצר תצמיח מן ונצר משרשיו יפרה ובטובו הוא נושא עון ופשע וחטאה מלשון אני עשיתי ואני אשא וגו' ונקה לא ינקה ופוקד עון אבות על בנים פירוש לנשיאות. ויקרא מדה כי ינקה אותו בפקידה ההיא ומפני כי הנשיאות איננו שוה בעון ופשע ובחטאה אבל בכל אחד ענין מיוחד לו יקרא בכל אחד מדה אחת. והנה משה השתחוה לשם שעבר על פניו ובקש שילך תמיד בקרבם ויסלח לעונם ולחטאתם בכל מה שיעשו וינחילם את הארץ. ולא אמר ולפשעינו כי לא יתכן לסלוח הפשעים שהם המרדים רק שישא

רשי

חסד לאלפים: (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: (ט) ילך נא ה׳ בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא ויסרו כך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו׳. יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על העו״ג: (י) כורת ברית. על זאת אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל העו״ג שלא תשרה שכינתו עליהם: (יא) את האמורי וגו׳. ו׳ אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם:

אשריו

אבן עזרא

יכעוס מהרה על הרשע, ורב חסד. לצדיק ולרשע. ורב אמת. שימלא ויקיים דברו: נוצר חסד. האב לבנים אם היו טובים: נושא עון. שים לבך לדברי הנה כתוב והזקת והיית לאיש והלא איש היה רק טעמו איש חיל ונודע והנה כתיב כי זקנתי מהיות לאיש והפירוש מהיות בעולם או אשה לאיש כי נקבה היתה והנה והבואה אליה הוא המשכב כי נקבה היא. והלה אשר בא אליך הלילה אינו מזה הטעם כי זכר הוא וככה החוטא ונשא עונו לא יכופר החטא לו רק העונש שיבא עליו. על דרך ולנת לבדך תשא ועתה שא נא חטאתי כי משה צדיק היה. והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לגנאי לעולם. ונשיאת חטא על שני דרכים. הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא העון. והדרך האחרת שיהיה נושא העון אחר רשע. והנה לנושא עון יהיה לגנאי ולנשוא העון לשבח כמו ונשא את עונה כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו: ונושא פשע. דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה והנה עון פחות ממנו והוא כזדון ומלת חטאה כמו חטאת והוא שם דבר ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה כי עון במעשה או בלשון. והנה הסתכלנו תפלת משה על דבר המרגלים. ויאמר ה׳ שהוא שם העצם והמדות תהיינה עליו נאמרות. ולא הזכיר השם השני שהוא תאר כי השם רצה להשמיד ולא אל. כי אין צרך להזכיר המדה הזאת. ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים ולא חנון כי לא נעשה להם חמס שיצעקו אל השם להושיעם והזכיר ארך אפים כי היו רשעים ורב חסד לכל הוא ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים והזכיר נושא עון ופשע ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים ומרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו. ולא הזכיר פשענו בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע: (ח) וימהר. ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בו מות לשעתו רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל. ועוד כי הנה כתיב כן בעשרת הדברות והנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב״ה לחמשים ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומר לשונאיו ומלת ויקד בעלי הכפל מגזרת קדקד שהם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכסף ויקדו כמו ויתמו ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: (ט) ויאמר. טעם ילך נא אדני בקרבנו. כאשר ישבו כמו והתהלכתי בתוככם: כי עם קשה עורף. על דעת רבי מרינוס אע״פ שעם קשה עורף הוא וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך אע״פ שחטאתי לך. ולפי דעתי רפאהו כי אני מודה שחטאתי לך. ובעבור חטאי החליתני וככה זה אני מודה כי עם קשה עורף הוא ואתה תסלח: (י) ויאמר הנה אנכי כורת ברית. וזהו כי ע״פ הדברים האלה כרתי אתך ברית והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כשטר עדות וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הודי עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינת פניו. והנה כתיב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים: וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ. לא נשמע זה בגוים. והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם ובכל הגוים: (יא) שמר לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לפני ישראל על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה: ומלת גורש. מהבנין הקל והוא פועל

פסוק

שלשים ועל־רבעים: ח וימהר משה ויקד ארצה וישתחו: ט ויאמר אם־נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך־נא אדני בקרבנו כי עם־קשה־ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: ששי י ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד כל־עמך אעשה נפלאת אשר לא־נבראו בכל־הארץ ובכל־הגוים וראה כל־העם אשר־אתה בקרבו את־מעשה יהוה כי־נורא הוא אשר אני עשה עמך: יא שמר־לך את אשר אנכי מצוך היום הנני גרש מפניך את־האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי

תרגום אונקלוס

אבהן על בנין ועל בני בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: ח ואוחי משה וכרע על ארעא וסגיד: ט ואמר אם כען אשכחית רחמין קדמך יי תהך כען שכינתא דיי בינגא ארי עם קשי קדל הוא ותשבוק לחובנא ולחטאנא ותחסיננא: י ואמר הא אנא גזר קים קדם כל עמך אעביד פרישן דלא אתבריאו בכל ארעא ובכל עממיא ויחזי כל עמא דאת ביניהון ית עובדא דיי ארי דחיל הוא דאנא עביד עמך: יא טר לך ית דאנא מפקדך יומא דין הא אנא מתריך מן קדמך ית אמוראי וכנענאי וחתאי ופריזאי וחיואי

מסורה

י״ד בטעם פזר · קל״ד · ל׳ וחסר יו״ד · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחסר · ל׳ · ב׳ · ב׳ מל׳ הדף סימן עוזא · ל׳ · מבסמו״ס סי׳

ויאמר י״ד בטעם פזר וסי׳ קח נא את בנך. הכי קרא שמו. אם נא מצאתי חן. וישמע דוד. ויאמר שלחני נא כי זבח. וישמע אליו דוד. את אלהי אשר. וישמע אליו דוד. ויאמר עד מתי ה׳. ויאמר חלילה לי מאלהי. ויאמר עבד מלך הכושי. ויאמר בא אל ביגות. ויאמר חזאל. ואני באתי בית שמעיה דעזרא: אדני קל״ד י״ד מנהון מיחרין בתורה וסי׳ מצוין במסרה רבתא: לך י״ד זקפין נמסי׳ בס׳ בראשית. וכל שמר השמר בין בזקפא בין מצעות פסוק דכות׳:

תולדות אהרן וימהר משה. סנהדרין קי״א: הנה אנכי. ר״ה י״ז: וראה כל העם. עקידה שער י״ב:

רמבן

שישא אותם ולא יכלם בהם ולא יתעלם ממך למה נכתבו שני השמות הללו באל״ף דל״ת ומפני זה אמר הנה אנכי כורת ברית עד את מעשה ה׳ כי נורא הוא:

(ט) **כי** עם קשה עורף הוא. כפשוטו שילך בקרבם בעבור שהם עם קשה עורף כי אחר שנתרצה להם הקב״ה היה ה׳ טוב לקושי ערפם יותר ממלאך ומבקש להגדיל טובם יותר כי הם עמו ונחלתו וכאשר בשעת הכעס היה נוח להם שישלח לפניהם מלאך בעבור שהם עם קשה ערף כמו שאמר פן אכלך כן בעת הרצון טוב להם בשכינה בעבור שהם עם קשה עורף שיותר יחונן וירחם על עבדיו. והשם ענהו שיעשה כן שיכרות הברית ויעשה בו נפלאות כאשר בקשו ונפלינו אני ועמך ואמר נגד כל עמך:

(י) **וראה** כל העם אשר אתה בקרבו. כי הגדולות והנוראות האלה עם משה יעשה אותם ובעבורו והעם יהיו בברית. ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות אלא שהענין ירמוז אל שכון השכינה בהם ועל היותו עם משה לכבוד ולתפארת בנעלם ובמופלא כאשר אמר ונפלינו וכמו שפירשתי והקב״ה יראנו נפלאות מתורתו:

(יא) **שמר** לך את אשר אנכי מצוך היום. לא אמר בכל המצות שעברו אנכי מצוך ועל כן נפרש שיאמר שמור המצות שאנכי מצוך היום ולא

ספורנו

על שלשים. כשיוסיף הדור האחרון להרע מאבותיו כענין ויקמו את ערפם הרעו מאבותם: ועל רבעים. כשלא יוסיפו אבל יתמידו: (ח) וימהר משה. לתוספת הכנעה כי אמנם מהירות ההשתחויה תורה על גדולת הדבר אשר לו יכנע המשתחוה כאמרם ז״ל (ברכות פרק קמא) רב ששת כי כרע הוה כרע כי חזרא: (ט) כי עם קשה עורף הוא. ויחטא על כל פנים. ואע״פ שבלכתך עמנו יהיה עון הדור יותר גדול כמו שאמרת רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. מכל מקום טוב לנו שתלך אתה עמנו. וסלחת לעוננו כי עמך הסליחה ונקוה לסליחתך ולא ילך מלאך עמנו אע״פ שעון המרי בו לא יהיה כל כך גדול מאחר שאין עמו שום תקות סליחה כאמרך כי לא ישא לפשעכם: (י) הנה אנכי כורת ברית. להיות בקרבכם כאמרם (מגלה פ׳ בני העיר) גלו לבבל שכינה עמהם, גלו לעילם שכינה עמהם. גלו לאדום שכינה עמהם: נגד כל עמך אעשה נפלאות. כשיתפללו על ידי מדות הללו: וראה כל העם אשר אתה בקרבו. אמנם מעשה ה׳ הנורא לעיני כל העם לא יהיה זולתי לעיני אותו העם אשר אתה בקרבו שיראו את מעשה ה׳: אשר אני עושה עמך. בזכותך כאמרו מצאת חן בעיני וכו׳: (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. לא בלבד אזהירך שלא תמיר כבודך בלא יועיל אבל אזהירך

אבן עזרא

פיעל יוצא וככה אלמנה וגרושה : (יב) השמר לך . הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם : (יג) כי את מזבחותם . כמו כי הרס תהרסם : (יד) והזכיר אל קנא . ככתוב בעשרת הדברים : (טו) פן תכרות . כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו : (יז) וטעם אלהי מסכה . ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה : (יח) והזכיר את חג המצות . כאשר הזכירה בפרשה העליונה ובעבור שהזכיר בו יציאת מצרים והנה חג המצות לזכר הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים כמו בפסוק ובקצרכם שהזכיר עם חג הקציר וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו ובעבור זה כל פטר רחם לי : (יט) ומלת מקנך . בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים ככה על לשון זכר

רשי

(יג) אשריו . (ע"ג מ"ד) הוא אילן שעובדים אותו : (יד) קנא שמו . ... ליפרע ואינו מוותר . וזה כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מאו... (טו) ואכלת מזבחו . כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה ... כמודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (ע"ג ח') : (יח) ... האביב . חדש הביכור שהא... מבכרת בבישולה : (יט) כל... רחם לי . באדם : וכל... תזכר וגו' . וכל מקנך ... תזכר בפטר שור ושה אשר י... זכר את רחמה : פטר . ... פתיחה וכן (משלי יז) ... מים ראשית מדון . תי"ו של... לשון נקיבה היא מוסב... היולדת : (כ) ופטר חמור ... שאר בהמה טמאה : ... כשה . נותן שה לכהן והוא ... ביד כהן . ופטר חמור ... בעבודה לבעלים : וערפ... עורפו בקופיץ הוא הפסיד... כהן לפיכך יופסד ממונו ... בכור בניך תפדה . חמשת ס... פדיונו קצוב שנאמר (במדב... ופדויו מבן חדש תפדה ... יראו פני ריקם . לפי פ... של מקרא דבר בפני עצמ... ואינו מוסב על הבכור ... במצות בכור ראיית פנים ... אזהרה אחרת היא וכש... לרגל לראות לא יראו פני ... מצוה עליכם להביא עולה ר... פנים . ולפי מדרש ברייתא ... יתר הוא ומופנה לגזרה ללמד על הענקתו של עברי שהוא חמש סלעים מין

תורה

וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־
תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ
בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם
תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן
וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי לֹא
תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה
קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃ טו פֶּן־
תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ
אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם
וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃
טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ
בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־
בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי
מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ יח אֶת־
חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד
חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב
יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל־פֶּטֶר
רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר
שׁוֹר וָשֶׂה׃ כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה
בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ
כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ

וי"ו מ"ל בתורה · ב' חסר ל' וחסר. ב' · ל' ריש רבתא · י"ד זקפין בתורה · ס' בלישנא · ז' רפין · ל' קמץ זקף · ס' · ד' סמיכין וכו'. ס'

תרגום אונקלוס

וִיבוּסָאֵי׃ יב אִסְתַּמַּר לָךְ
דִּלְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב
אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ
דִּלְמָא יְהֵא לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃
יג אֲרֵי יָת אֱגוֹרֵיהוֹן
תְּתָרְעוּן יָת קָמָתְהוֹן
תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן
תְּקַצְּצוּן׃ יד אֲרֵי לָא תִסְגּוּד
לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא
שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא׃
טו דִּלְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב
אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן
וְיִדַבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ
וְתֵיכוֹל מִדִּבְחֵיהוֹן׃ טז וְתִסַּב
מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעֲיָן
בְּנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהֶן
וְיַטְעֲיָן יָת בְּנָךְ בָּתַר
טַעֲוָתְהֶן׃ יז דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא
לָא תַעְבֵּיד לָךְ׃ יח יָת חַגָּא
דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין
תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא
דְפַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא
דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא
דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם׃
יט כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִּילִי
הוּא וְכָל בְּעִירָךְ דִּכְרִין
תַּקְדֵּישׁ בְּכוֹר תּוֹר וְאִימַּר׃
כ וּבוּכְרָא דַחֲמָרָא
תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא
תִּפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ כָּל בּוּכְרָא דִבְנָךְ תִּפְרוֹק וְלָא יִתַחֲזוֹן

ליושב י"ו מלאים בתורה וסי' בסדר ויחי : אלהיהן ה' בלישנא וסי' ולקחת מבנתיו לבניך . ב' בו . ותקראן לעם לזבחי אלהיהן . ב' בו . ובן עשה לכל נשיו : למועד ז' רפין נמסר בסדר משפטים :

תולדות אהרן לא תשתחוה . גטין נז סנהדרין סג סוריות ד חולין סב (סנהדרין כס) : ואכלת מזבחו . ע"ג ח : אלהי מסכה . פסחים קיח מכות כג סוטה עה) : את חג המצות . פסחים קיח מכות כג (שבועות לג) : וכל מקנך תזכר . בכורות ג ו ז : ופטר חמור . בכורות ה ו : בכור בניך תפדה . קדושין כט בכורות נא : ולא יראו פני ריקם . קדושין כט בכורות נא : ריקם . קדושין יז :

בעל הטורים

פן תכרת ברית ליושב הארץ . ... מלא וא"ו דבשה היה שמזהיר ... שנרגשי עמד ופנה : וזנו א... אחרי אלהיהן וסמיך ליה ... מסכה רמז שיעשו כמין זכרות ... לעבודת גלולים וגם עשו ... זכרות לצלמי ע"ג כדכתיב ... בו : סמך את חג המצות ... מסכה לומר שעבודת גלולים ... כשנאה כחמץ בפסח : ולא יר... ריקם וסמיך ליה ששת ימים ... דאין נדרים ונדבות קרבין ב...

ספורנו

גם כן שלא תניח אחרים לעבוד זולתי : (יד) כי לא תשתחוה לאל אחר . לפיכך תתוץ מזבחו ולא תשא פניו כי אין לך לכבד שום אלוה זולתי : כי ה' קנא שמו . כי שמו מורה על מין מציאות שלא ייוחס לשום נמצא זולתי לפיכך אל קנא הוא להפרע מן העובד אחר עמו : (טו) פן תכרות ברית . והטעם שאמרתי שלא תכרות ברית ליושב הארץ הוא שאם תהיה עמו בברית תטעה באל אחר על א' משני פנים אם שיקראך לאכול מזבחו ותעבוד עמו אז את אלהיו להפיק רצונו . ואם שתעשה זה לאהבת הנשים כמו שהיה הענין בפעור . אלהי מסכה . הם הצלמים הנעשים בשעות ידועות בחבור מהכוכבים ולזה עושין אותן על ידי התוך למען יעשו כל חלקי אותן הצורות יחדו באותו רגע ובם יחשבו עושיהם להשיג קניינים וצרכי הגופות ואולי יחשוב החושב שאין זה מרד באל ית' כשלא יקבלהו העובד עליו באלוה והוא אמנם הפך רצונו כי הפן שלא יפנו עובדיו לעזר אלוה זולתי כאמרו ואנהגנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו : (יח) את חג המצות תשמור . אחר שאסר אלהי מסכה אשר בם חשבו עושיהם להשיג חיי שעה הזכיר מצות אשר ימשכו מיני הצלחות מדומות כאביב כקציר וכאסיף וכעסקי הקניינים , וסדר אותן בזאת הפרשה על הסדר שבו נתנו לישראל . הראשונה מהן הוא חג המצות למועד האביב אשר בו יבורך האביב . שנית ענין הבכורות אשר בו יבורך המקנה והיא המצוה שהיתה אחר חג המצות תכף בצאתם ממצרים . שלישית היא מצות השבת שנתנה ... ובו יבורכו ימי המעשה כאמרו ששת ימים תעשה מעשיך ועמה דבר על השנה השביעית המברכת השנים כאמרו שש שנים תזרע . רביעית היא חג הקציר אשר בו שבועות ... קציר ישמר לנו . חמישית חג האסיף שבו יבורך האסיף כאמרו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך . ואחר אלה המצות הזכיר מצוה כוללת לשלשת הרגלים והיא יראה כל זכורך ו... הזכיר מצות מיוחדות לחג המצות לא תשחט על חמץ ולא ילין . ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הרוב לחג הקציר והוא ראשית בכורי אדמתך כמאמרם ז"ל מעצרת ועד סכיא וקורא . ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הרוב לחג הסכות והיא לא תבשל גדי כי אז זמן הגדיים כמו שאמרו קדמונינו ז"ל (פרק קמא דר"ה) באחד בתשרי ר"ה ל... בהמה : (יט) כל פטר רחם לי . באדם ובבהמה הטהורה ובמקנה הטמאה אבל יהיה זה על אופנים שונים ולזה אמר וכל מקנך תזכר פטר שור ושה וזה כי בספר ... ושה תזכר תהיה נזכר בחלק הקרבן הנקרא אזכרה כאמרו אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרוק וגו' ואת חלבם תקטיר ... חמור תפדה בשה : (כ) וכל בכור בניך תפדה . בפדיון ערכו הקצוב ;

רמבן

תעשה בהן כאשר עשית במה שצויתיך תחלה שעברת על הכל לעבוד ע"ג וה... לגרש העמים ולהזהיר על ע"ג שלהם ועל בריתם כאשר עשה בפרש' הנה ... שולח מלאך לפניך שיחזרו על התנאים הראשונים והוסיף בכאן אלהי מסכ... תעשה לך שלא יעשו כאשר עשו בעגל אפי' כמחשבת השמים אותו תייר לפ... והחזיר ענין שלש הרגלים לראות בהן את פני האדון ה' אלהי ישראל כאשר ... שם . והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ג וכבר פירשתיו בסוף וישמע י... (טו) **ואכלת** מזבחו . כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה ... כמודה בעבודתה לשון רש"י . ואני אומר על דעת רבותינ... אזהרה באוכל תקרובת ע"ג שהם אמרו שאסור הוא מן התורה ולא ... בו אלא זה וכן תשמעו פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם ... יזבחו

ששת

רש"י

מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין (דף יז) : (כא) בחריש ובקציר. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש (ר"ה ט) וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' ימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צורך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר (ויקרא כה) שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת : (כב) בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים (ר"ה ...) : בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא : וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך : תקופת השנה. שהיא בחזרת השנה בתחלה השנה הבאה. תקופת לשון מסיבה והקפה : (כג) כל זכורך. כל הזכרים שבך. הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם : (כד) אוריש. כתרגומו אתרך וכן (דברים ב) החל רש וכן (במדבר לב) ויורש את האמורי לשון גרושין : והרחבתי את גבולך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו : (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה (פסחים סג) : ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר : זבח חג הפסח. אימוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים : (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגפן וגו'. דבש הוא דבש תמרים : לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב שלשה פעמים כתיב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול (חולין קטו) : גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע : בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין

מקרא

פְּנַי רֵיקָם׃
כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃
כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃
כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃
כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃
כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ שביעי פ

תרגום אונקלוס

קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ כא שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ׃ כב וְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא תַּעֲבֵיד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא׃ כג תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כד אֲרֵי אֲתָרֵיךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵיד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ בְּמִסְּקָךְ לְאִתַּחְזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא׃ כה לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְפִסְחָא׃ כו רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃

מסורה

ב' חסר. י"ד זקפין בתורה. ב' חד חסר וחד מ"ל. י"ג. ג'. ל' וחסר. וג' חסר בלישנא. ג' זוגין מהח'. ל"ס. י"ג. ג' נפורס.

שבעת ב' חסר וסי' וחג שבעת תעשה לך. שבעה שבעת תספר לך: האסיף ב' חד חסר וחד מלא וסי' וחג האסיף בצאת השנה. וחג האסיף תקופת השנה. בהראה מלא: בעלתך ג' חסר בלישנא וסי' בעלתך לראות את פני. מרי עלתה בית ה'. מנגד עלת הנשק: לראות ג' ומ"ל וסי' כי אוריש גוים. בבוא כל ישראל. כי תבאו לראות פני: תשחט הד מן ג' זוגין מתהלפין קדמ' זיין תני' שי"ן וסימן בסדר וישמע יתרו: תביא י"ג וסי' מצויין בסדר משפטים:

תולדות אהרן ששת ימים. (שביעית לו) : בחריש ובקציר. שבת פ ר"ה ט מ"ק ג' מכות ח הוריות ד : וחג שבועות. מנחות פד : וחג האסיף. סנהדרין יג : יראה. חגיגה ד : זכורך. קדושין לד : את פני האדון ה'. חגיגה ד : ולא יחמוד. פסחים ח (פאה יז) : לא תשחט. פסחים ה (פסחים לב) : זבחי. פסחים כד : ולא ילין לבקר. פסחים נט ע :

אבן עזרא

זכר גם לשון נקבה : (כא) ששת ימים. ככה כתוב בראשונה. וטעם בחריש ובקציר. שהם עיקר חיי האדם. אמר ענן ימחה שמו כענן כי זה על משכב האשה והלא תכסהו בושה כי אם אמרנו כי ביד הגבר החריש הלא במלת קציר יתריס. ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת השמיטה כי היום הידוע השלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה. וחכמי המזלות יבינו זה : (כב) וחג. כתיב בשני מקומות ושם כצאת השנה כי סוף השנה הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תכנס במזל המאזנים סמוך ליום העשור ולא יתאחר עד צאת סכות שלא תכנס השנה האחרת על כן כתיב תקופת השנה ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא אעפ"י שהיא צריכה לשני תקונים האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה וזה השנוי אינו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה : (כג) שלש פעמים. הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל בעבור דבר העגל : (כד) כי אוריש פירש בפרשה הזאת למה שלא הזכיר בראשונה כי לא הוצרך כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו וזה הטעם באר אותו היטב. וטעם ולא יחמד איש את ארצך. כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפילו שלא יחמדו הארץ אף שיעלה ב' לב' לעשו' מלחמה : (כו) ראשי'. כמו בפרשה הראשונה ואלה הם התנאי' ותחלת ואלה המשפטי' עד

בעל הטורים

בעל הטורים חמץ דם זבחי. בגימטריא מהלי ביום :

רמבן

יזבחו להם תמיד ופן יקרא לך ואכלת מזבחו אשר יזבח לאלהיו בזנותו אחריו ופן תקח מבנותיו לבניך והנה כלן אזהרות נחשבות כלאו הראשון שאמר פן תכרות ברית :
(כא) **בחריש** ובקציר תשבות. על דרך הפשט הזכיר חריש וקציר שבהם עיקר חיי האדם והזכיר השבת באמצע הרגלים כי סמך אותו לחג המצות ולקדוש הבכורות בעבור שכולם זכר למעשה בראשית כי ביציאת מצרים אות ומופת בו כאשר פירשתי בעשרת הדברות ועוד כי הכתוב אומר שיש גם בשבת זכר ליציאת מצרים כמו שאמר בעשרת הדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת ושם אפרש בעזרת הש"י ויתרומם :
(כה) **ולא** ילין לבקר זבח חג הפסח. כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר כי הנותר ממנו עד הבקר באש ישרף ומן החלב שלא יקרב אותו אלא עד הבקר. ואונקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה כי הוא החג כאשר אמר שם ולא ילין חלב חגי עד בקר כי כל המצות האלה בנויות. וכתב רש"י ולא ילין כתרגומו אין לינה מועלת בראשו של מזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר. זבח חג הפסח אימוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואיברים. ונפרשת לו אגמר זה בעזרת ה'. ולינה בראשו של מזבח מחלוקת הוא בגמרא ולדעת רבא יש לינה בראשו של מזבח ואם לנו שם אברים וירדו לא יעלו שאם לא ירדו אע"פ שלנו בקרקע ימים רבים ועלו לא ירדו כדאיתא בפרשת המזבח : (כו) **ראשית** בכורי אדמתך. בעבור כי הזכיר שיבואו בכורי

ספורנו

(כא) ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות. גם כן תהיה הצלחתך כשתעבוד ששת ימים כאשר תשבות בשביעי : בחריש ובקציר תשבות. וכן כשתשבות אתה לשלש פעמים בחריש ובקציר וזה בשבתות השנים הנקראים גם כן שבת לה' תגלית בחריש ובקציר כאמרו ובשש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה : (כג) את פני האדון. המסדר עניניך בדברים הטבעיים כענין ולאדון לכל ביתו : אלהי ישראל. מסדר עניני ישראל בענינים הרוחניים אשר למעלה מן הטבע אשר לא יהיה כן לגדולים הנקראים אלהים כענין זובח לאלהים יחרם ולענין אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי. ולזה אמר על השדים לא אלוה מפני שהם בעלי חומר ומהים כבני אדם כמו שהזכירו ז"ל. ויקראו השופטים המומחים ג"כ אלהים כי הם ישפטו לפעמים מבלעדי ההוסיף כענין שלמה שנאמר עליו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט וכאמרו ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ולזה נקרא האל ית' אלהי אלהים מסדר עניני המסדרים הבלתי טבעיים והם הנבדלים מחומר, ואדוני האדונים מסדר עניני המסדרים הטבעיים והם הגרמים השמימיים. אמר אם כן יראה כל זכורך להודות על הטוב הנמשך ממנו אליך בדברים הטבעיים באשר הוא אדון ישראל והנמשך ממנו לחיי עולם באשר הוא אלהי ישראל : (כו) ראשית בכורי אדמתך תביא. ובזה תשיג ההצלחה בפירות כאמרו וראשית בכורי כל תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך : לא תבשל גדי. כמעשה בני נכר ההושבים להשיג בזה ההצלחה בפירות או במקור

אבן עזרא

עד שם שנים משפטים הם והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבים ללמדם ולדעתם וחיוב הזכור הם הנזכרים אחר כן כמו אלה : (כו) ויאמר. ואע"פ שכבר היו כתובים כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים : (כח) ויהי שם. רבים חשבו ששמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי. כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים וכן כתיב ויהי משה בהר ארבעי' יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אז אמר משה פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלם עמו אל הר סיני והנה כתוב ויעבור ה' על פניו ואחר כך ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנית ויכתוב על הלוחות השם כתבם כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת : (כט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. הטעם בדבר אתו השם וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע. מלת קרן. מגזרת קרנים מידו לו כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה והנה אמר אחריו קרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט. ישתחקו עצמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשות כמו הקרן וטעם וייראו מפני שהיו פניו מכוערות ואיך לא פקח זה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו ואין אדם שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים : וירא אהרן. שהוא הראש : וכל בני ישראל. הם הנשיאים שהיה משפט משה לדבר אליהם וכן כתוב ויקרא אליהם משה : (לא) וישובו אליו. זה

תורה

כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃ כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃ ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃ לא וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה

תרגום אונקלוס

כז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתָב לָךְ יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין אֲרֵי עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם וְעִם יִשְׂרָאֵל׃ כח וַהֲוָה תַמָּן קֳדָם יְיָ אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכַל וּמַיָא לָא אִשְׁתִּי וּכְתַב עַל לוּחַיָא יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא עַשְׂרָא פִּתְגָמִין׃ כט וַהֲוָה כַּד נְחַת מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידָא דְמֹשֶׁה בְּמֵיחָתֵיהּ מִן טוּרָא וּמֹשֶׁה לָא יְדַע אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ ל וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה וְהָא סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקְרָבָא לְוָתֵיהּ׃ לא וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה וְתָבוּ לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבַיָּא בִּכְנִשְׁתָּא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה

תולדות אהרן כתב לך. נדרים לח גטין ס תמורה יד.: כי על פי הדברים האלה. נדרים לב גטין ס תמורה יד (מגלה עד) : ויהי שם עם ה'. סוטה יג : ומשה לא ידע. שבת י : וייראו מגשת. ברכות ו :

רשי

שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים : (כז) את הדברים האלה. ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה : (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים : כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן. ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי : (ל) וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים : (לא) הנשיאים בעדה. כמו נשיאי העדה : וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה : ואחרי

על פי הדברים האלה. ב' בתורה וסי' ונגד לו על פי. כי על פי הדברים האלה כרתי: וכל בני. ח' וסי' וירא אהרן וכל בני ישראל וגו' כי קרן. ולפני אלעזר הכהן יעמד. וישכם יהושע בבקר. ומדין ועמלק וכל בני קדם. וכל בני ישראל ראים ברדת האש. ויזבח שלמה את :

ספורנו

במהנה : (כז) כתב לך את הדברים האלה. אע"פ שקודם העגל אמרתי לתת לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי שכאשר שהפאו להם פסל לך הלוחות וכתבתי. ולא אתן לך ג"כ התורה והמצוה אשר כתבתי אבל כתוב לך אתה : (כח) ויהי שם עם ה'. בפעם האחרונה

בעל הטורים

בעל הטורים כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית. אלו דברים שבע"פ. ע"כ בקהלת וכתוב יושר דברי אמת ס"ת ברית וסמיך ליה דברי חכמים : פי הדברים האלה כרתי אתך ברית בית בגימטריא התלמוד : כי על פי הדברים האלה וסמיך ליה ויהי שם עם ה' ארבעים יום לומר בשביל דברים שבע"פ שהא שם ארבעים יום : כי קרן עור פניו. זכה לקרון פנים מושכתי כזי עליך. וי"א מכתיבת הלוחות זכה לקרון. וקרנים מידו לו ושם חביון עזו ר"ת מלוה :

רמבן

כל אשר בארצם לבית ה' שם יסמוך לזה לא תבשל גדי בחלב אמו כי בעת בכורי האדמה יביאו גם כל בכור בהמה הגדיים וטלאים ובעת ההיא יגדלו הגדיים ויהיה החלב ופעמים רבים יעלו האם עם הבכור בהיותו יונק בעבור שלא ימות והנה הבאים לחוג יתענגו לאכול הבכורות בכל המטעמים עם הכהנים ולכך הזכיר איסורם עם הבכורים אבל במשנה תורה הזכיר מצוה זו עם איסור המאכלים אחר שהזכיר בהמה טמאה ודגים ועופות טמאים ונבלה כי שם יאות להזכיר זה כי הוא איסור מאכל לא איסור הבישול בלבד כאשר יחשבו קטני אמנה מחוסרי הדעת:

(כז) **כתב** לך את הדברים האלה. צוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עמהם בלוחות השניות ואין ספק שעשה כן אבל לא חשש הכתוב להאריך לאמר ויעש כן משה כאשר הראיתיך במקומות רבים. והנכון בעיני כי בעבור שישראל הם החוטאים והעוברים על הברית הוצרך הקב"ה לחדש להם ברית חדשה שלא יפר הוא להם בריתו ואמר למשה שיכתוב התנאים וזה טעם כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל וטעם אתך כי בעבורך עשיתי עמהם ולא הוצרכו הם להביא עצמם במסורת הברית הזאת אבל הוא ית' הוצרך לכרות להם ברית במחילה שמחל להם וכתב המחילה והתנאים :

(כח) **ויהי** שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות. יאמר שהיה משה שם בראש ההר ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב שם על הלוחות. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב שהיה שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה כעת שכתב על הלוחות את דברי הברית הזאת השנית אבל ארבעים יום אחרים עמד שם קודם לזה להתפלל כל ענין הבקשה שאמר ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ובהם נאמר במשנה תורה ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם וכאן לא פירש כמה ימי התחנה והתפלה הזאת כי הוא ידוע מעת עלותו אל ההר עד רדתו לפסול הלוחות האחרונות אבל ספר כי היה ענין הלוחות השניות ככל ענין הראשונות במכתב אלהים ובימים שעמד שם לפני השם שלא יחשוב שכבר למד התורה בפעם הראשון ולא יצטרך עתה לעמוד שם הרבה. וטעם ויכתוב על הלוחות ויכתוב אלהים על הלוחות פירוש ה' ולא יחזור למשה כי כן אמר וכתבתי על הלוחות וכן במשנה תורה ואפסול שני לוחות אבנים כראשונים ואעל אל ההר ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ומפני שאמר כמכתב הראשון ידענו כי הם כתובים באצבע אלהים ויהיה פירוש וכתבתי באצבע וידעת פירוש אצבע מן היד :

(לא) **וידבר** משה אלהם. לשון הווה הוא כל הענין הזה ואחרי כן נגשו אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה לו הלכה לישראל לשון רש"י. ואינו כן אבל יאמר הכתוב כי בנאת כל ישראל לקראתו ראו קרני ההוד ופחדו מגשת אליו וחזרו אחורנית אולי חשבו שהיה שם כבוד השם או מלאכי עליון עמו ופחדו פן יפרוץ בהם ה' וקרא להם משה ושבו אליו אהרן וכל הנשיאים ההולכים לפניהם ודבר משה אליהם דברי ש"ום ונפרש גם יאות ינים ינלוהות שהוריד ואחרי כן ראו כל בני ישראל כי הוא מדבר עם הנשיאים ונגשו

אֱלֹהִֽים׃ לב וְאַחֲרֵי־כֵ֥ן נִגְּשׁ֖וּ כָּל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיְצַוֵּ֕ם אֵת֩ כָּל־אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֧ר יְהוָ֛ה אִתּ֖וֹ בְּהַ֥ר סִינָֽי׃ מפטיר לג וַיְכַ֣ל מֹשֶׁ֔ה מִדַּבֵּ֖ר אִתָּ֑ם וַיִּתֵּ֥ן עַל־פָּנָ֖יו מַסְוֶֽה׃ לד וּבְבֹ֨א מֹשֶׁ֜ה לִפְנֵ֤י יְהוָה֙ לְדַבֵּ֣ר אִתּ֔וֹ יָסִ֥יר אֶת־הַמַּסְוֶ֖ה עַד־צֵאת֑וֹ וְיָצָ֗א וְדִבֶּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֖ת אֲשֶׁ֥ר יְצֻוֶּֽה׃ לה וְרָא֤וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה כִּ֣י קָרַ֔ן ע֖וֹר פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֑ה וְהֵשִׁ֨יב מֹשֶׁ֤ה אֶת־הַמַּסְוֶה֙ עַל־פָּנָ֔יו עַד־בֹּא֖וֹ לְדַבֵּ֥ר אִתּֽוֹ׃

ס ס ס

קל"ט . חננאל סימן

ד׳ · ס״ו בלישנא · ד׳ ב׳ חסר וב׳ מ״ל · ב׳ ובענין · ל׳ · ג׳ ובענין · כולם הס׳ כמ״א ומי מכלכל יום בואו

עִמֵּהּ׃ לב וּבָתַר כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּדִינוּן יָת כָּל דִּי מַלִּיל יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי׃ לג וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי׃ לד וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ יַעְדֵּי יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד מִפְּקֵיהּ וְנָפִיק וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְּמִתְפַּקַּד׃ לה וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי סְגֵי זִיו יְקָרָא דְאַפֵּי מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יָת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃

ס ס ס

רשי

(לב) ואחרי כן נגשו . אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל (עירובין נד) תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם ושנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו׳ כדאיתא בעירובין : (לג) ויתן על פניו מסוה . כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא סוי לבה ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום נדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה : (לד) ודבר אל בני ישראל . וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם : (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו . וכשבא לדבר אתו נטל מעל פניו :

אבן עזרא

זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי לאתם לקראתו ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר : (לב) ויצום . אלה התנאים הנזכרים : (לג) מסוה . כדמות כסות ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים סותה ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית ולא כן וי"ו סותה כי הנה עלתה ועולתה עול ימים גם עוילים אל תוך המחנה גם ויבתר אותם בתוך יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם ובכלותו ישים המסוה שידע שיסור האור וישובו פניו כאשר היו וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה ובבאו לדבר אל ה׳ ישי׳ המסוה לקבל האור והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישראל בדיבם זה עם זה ולפי דעתו כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים וזה טעם ובבא משה : (לה) וראו והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו ולא נודע קבורתו בה:לת ה׳ עליו ברוך אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

ויצום. ד׳ נמסר בסדר וארא : ויכל . ה׳ בתורה וסי׳ ויכל אלהים ביום השביעי . ויכל מדבר אתו ויעל אלהים . ויכל יעקב לצות : ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה . ויכל משה את כל המלאכה . מדבר ח׳ דגש נמסר בסדר ויצא : ובבא . ד׳ ב׳ מלא׳ וב׳ דס׳ וסי׳ ובבא משה לפני ה׳. ובבא משה אל אהל מועד . ובבוא הנשיא דרך. ובבוא עם הארץ לפני ה׳ ב׳ בתראי מלאים : באו כול׳ חסר במ"א וסי׳ ומי מכלכל יום בואו :

רמבן

ונגשו לפניו כולם ואז צוה להם כל אשר דבר ה׳ אתו בהר סיני והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו וכל הנאמר לו מתחלה שמר לך את אשר אנכי מצוך היום עד סוף הפרשה כי הגיד להם שצוהו לכרות עמהם ברית חדשה על פי הדברים האלה והכתוב קצר בזה וספר הענין בכלל ואחרי כן אמר כי כלה לדבר אתם כל הענין הנזכר ונתן על פניו מסוה כי מתכוון בשובו אחור כי קרן עור פניו או הגידו לו ואחר שספר מעשה היום ההוא אמר ובבא משה וזהו הענין ההוה לומר שנהג כן כל ימיו עמהם :

ספורנו

האחרונה : (לב) ויצום את כל אשר דבר ה׳ אתו . מלאכת המשכן ומשרתיו והרומת בקע לגלגלת : (לג) ויכל משה מדבר אתם . אבל בעוד שהיה מדבר אתם היה בלי מסוה כענין והיו עיניך רואות את מוריך וכאמרם ז"ל (פרק קמא דערובין) ואי הוית מקמיה הוינא מחדדנא טפי :

אדרת אליהו

(שייך לפ׳ תצוה) ועשית מזבח מקטר כו׳. לא הוזכר בעשיית כלי המשכן והזכיר תחלה המשכן וכליו והבגדים וקריבת אהרן למזבח ואח"כ אמר עשיית התמיד ואמר בזה אשכון בתוככם ואח"כ הזכיר עשית מזבח הקטורת וכסף הכפורים יורה שזה לא היה מעכב להשראת השכינה רק אלו היה לכפרת ישראל וכן אמר בכסף הכפורים לכפר על נפשתיכם :

כי תשא את כו׳. הוא מצוה לדורות בכל עת שימנה אותם וכמ"ש בשאול ודוד וכ"כ הרמב"ן. אבל עכשיו לא נצטוה למנות כלל עד חומש הפקודים ואין המצוה לדורות שנתנו מחצית השקל במנינם שהרי שאול פקד בבזק ובטלאים וגם לא שיתנו על האדנים שהרי כבר נבנה המשכן וגם שאמר זה יתנו כו׳ ולא נצטוה למנות אבל הליווי לדורות נסתיים בפסוק ראשון. וזה יתנו הוא ליווי עכשיו על עבודת המשכן בלא מנין וע"ז בא הליווי לא ירבה ולא ימ:יט וזה שלא מנו אותה בתרי"ג מצות וע"ז אמר תרומת ה׳ ונתת אותו על עבודת כו׳ והשקלים לקרבנות לא נכתבו בתורה והיא הל"מ ומרומז במ"ש חז"ל : ורחצו ידיהם כו׳. כפי׳ רש"י דקאי על המזבח לאזהרה ולעונש : מחציתו חמשים ומאתים. דרך הפשוט מחציתו של מר דרור וכן דרך הכתוב אבל בקנה בשם לא אמר מחציתו שהזכיר אחר קנמון אבל הל"מ ידוע ומרומז במלת מחציתו שבאה להלאין והכל הל"מ : ועשית אתו שמן כו׳. עיין רמב"ן : כל הנוגע בהם כו׳. כמ"ש כל הראוי להם קדוש קדושת הגוף ליפסל כו׳ אבל דרך הפשט משמע אף חולין גמורין וכמ"ש ולא יקדשו את העם בבגדיהם (יחזקאל מ"ד י"ט) וכתיב הן ישא איש בשר קדש ע"ד הפשט קדש ממש וכן אל תגע בי כי קדשתיך (ישעיה ס"ה ה׳) אבל חז"ל אמרו רקיק כו׳ וחתיכה כו׳ אשר יגע בבשרה כו׳ עד שיבלע כו׳ ואפשר דוקא שם ושפיר אמרו הכהנים לא (חגי ב׳ י"ב) וחז"ל דרשו על שרץ אבל ע"ד הפשוט ככ"ל. אבל כאן אפשר אף לדינא כ"ה ומ"ש ראוי דוקא היינו ליקדש קדושת הגוף שהרי נאמר בכולן כל הנוגע כו׳ אהל מועד ומנורה כו׳ ועל כלי שרת. וקדשת אתם לכהן לי. כי כל הנ"ל יהיו קדש במשיחתן לקדש אחרים ועיקר משיחתן כדברי רז"ל לקדש הראוי וכל הנוגע כו׳ אבל אהרן ובניו לא כן אלא לכהן : זה לי כו׳. לאשר אצוה למשחו כה"ג או מלך משיח ה׳ : על בשר אדם כו׳. הוא כלל אף לכהנים המשוחים שלא לצורך ואמר על זר לאפוקי המשוחים בעת משיחתן : קח לך סמים. כל שפורט והולך שהן ארבעה ואמר עוד סמים ואחר כך לבונה לפרש איזה נטף ושחלת והלבונה שישנן שאינן סמים וכמ"ש וקנמון בשם וקנה בשם וכן מר דרור אבל קדה לא פירש שהיא ידוע וכן כאן לבנה זכה ואין סמים בקטרת רק אלו הארבעה אבל השאר בשמים הן כי בשמים הן שמבשמים את המאכל וסמים אינן באים במאכל אלא לרפואה או לתועלת דבר אחר וזה לשון סם וכ"כ הרמב"ן ובאין ז׳ בשמים בהן הל"מ ומפורש בש"ה ומר דרור בא לעיל י"ב בוסמין כידוע בעת הדרור ועתה גילתה בתרומה ויקהל ובשמים לשמן כו׳ ואעפ"כ נקרא קטורת הסמים בעלים בהן שהסמים הן הפ׳ מנה והבשמים מבשמין אותן אבל בורית ויין אינן באין בה כלל אלא שפין ושורין ומלח בא כמו על כל הקרבנות : ואת המנורה הטהורה. בשביל הזהב הטהור. ואת בגדי השרד. ודאי הוא כפי׳ רש"י ז"ל והמפרשים מה שדרשו רז"ל בגמ׳ על בגדי כהונה (יומא ע"ב ע"א) לשון בגדי דרשו דלא שייך בגדי כ"א בלבושי אדם וז"ש אלו בגדי כו׳ לרמז על בגדי כהונה כדרך מדרש ולא סי׳ כאן ומפרש והולך בפ׳ במדבר ואמרה התורה כאן בגדי השרד כפי׳ א"ע והרמב"ן ז"ל שיעשו תבל מין בגדים כרכונס ואח"כ בעת נסיעת

פירש מה לעשית מכל מין ומין׳ ומשה יקח את האהל כו׳. זה היה תיכף אחר המעשה וכדברי פרקי דר״א שהיה מ׳ יום אמצעים במחנה וכן בתנא דבי אליהו חלק ב׳ פ״ד מ׳ יום האמצעים נטל משה כו׳ ושם מבואר מ׳ יום האחרונים שעלה משה שניה להר סיני כו׳ וכן מוכיחין פשטי המקראות ודלא כרמב״ן והרא״ש שתמהו על פרקי ר״א. ומ״ש בפ׳ עקב ואתנפל לפני ה׳ כראשונים ארבעים יום כו׳ לחם כו׳ זו היתה במ׳ יום האחרונים ומ״ש כאן ויאמר משה כו׳ ראה אתה כו׳ הכל היה אחר עלותו להר וביה״כ נתרצה לו ויעבר על פניו והבטיח לו כל ההבטחות וז׳ יום הראשונים למד פי׳ המשכן והבגדים עד ויפסל הכל במ׳ יום האחרונים לא עשה אלא התפלל עליהם וע״כ ניתקן אלו המ׳ יום לתחנונים וביה״כ נתרצה הש״י להם והנה כתיב ואיש לא יעלה עמך כו׳ גם הצאן כו׳ מכלל שהיה רשות להם ע״כ שלא היה שכינה בהר. וכן כתיב וירד ה׳ בענן שלא היה מקודם אלא באהלו של משה כמ״ש והיה כבא משה האהלה כו׳ וכן כתיב בסוף הפרשה ויהי שם עם כו׳ על אלו המ׳ יום בלבד ויותר נ״ל שטעות בסדר עולם ואין לזוז מדברי פר״א: ויאמר משה כו׳ לא הודעתני כו׳ כי אמר ית״ש ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי כו׳ ר״ל שבא״י יבא המלאך לגרש הכנענים אבל בדרך לא אעלה בקרבך כי עם כו׳ פן אכלך בדרך. אמר מרע״ה איך אעלה ומי ילך עמדי בדרך בודאי צריך להנהגתך בדרך וכפ׳ משפטים אמר הנה אנכי שולח כו׳ לשמרך בדרך ולהביאך. ואתה אמרת ידעתיך בשם הוא השגחה פרטית עלי בכל עת בלבד וזו היא מדרגה גדולה וגם מצאת חן בעיני כו׳ ע״כ תעשה בגיני שתודיעני וכמו שמפרש והולך ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך ר״ל רצוני שתודיעני הלוכך שתלך לארץ עם המלאך כי המלאך שמו ית׳ בקרבו וכמ״ש בפ׳ משפטים ואדעך שאכירך בהילוכך וכאן ביקש כל הג׳ שבקש למטה כמו שמפרש ואמר למען אמצא חן בעיניך ר״ל למען אשר מצאתי חן בעיניך כי הוא בקשה גדולה ביקש כמו בקשת אסתר אם מצאתי חן בעיניך תעשה בגיני וגם בשביל ישראל וז״ש וראה כי עמך הגוי הזה: ויאמר פני ילכו כו׳. והשיב ית׳ שאני לא אלך אלא בא״י להנחיל לישראל וז״ש והנחתי לך אבל בדרך לא אעלה כו׳ רק זאת אעשה שפני ילכו עם המלאך בא״י: ויאמר אליו אם אין פניך כו׳. ר״ל אם אין אתה הולך עמנו בדרך אל תעלנו מזה: הלוא בלכתך עמנו. ר״ל אתה כנ״ל: ויאמר כו׳. גם את כו׳ שאלך עמכם כו׳ כמו מקודם החטא ובשבילך כמו שאמרתי כי מצאת כו׳ ואדעך כו׳: ויאמר הראני כו׳ עכשיו ביקש שידע את כבודו כמ״ש בתחלה ואדעך למען ידע בהלוכו עמם את מקום כבודו וכמ״ש אל תמר בו אל תמירני בו: ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך כו׳ פי׳ כבודי וכמ״ש על פסוק וכל טוב אדוניו בידו דא שמי בקרבו. וקראתי בשם ה׳ לפניך בהעברת כבודי על פניך ואקרא את כבוד העובר בשם המיוחד ותדע שזהו כבודי כי בעבור הכבוד עובר תחלה רוח ורעש כו׳ ותשמע שאקרא שם המיוחד ותדע שזהו כבודי וכמ״ש למטה ויעבר כו׳ ויקרא ה׳ וחנותי את כו׳ ורחמתי כו׳ גב זה קאי על מה שאמר ית״ש וקראתי שאקרא מדת החנינות שאחון בלבדי והרחמים שארחם בלבדי שאין רשות למלאך זה כמ״ש כי לא ישא לפשעכם ותדע שזהו כבודי ממש ובסימנין אלו תדע כבודי כי אף שהיה רואה את הכבוד היה מבקש לידע בסימנין את הכבוד החופה בארותם וכמ״ש מן הדרש אותכם. והיה מבקש גם לראות וע״ז השיב ית״ש לא תוכל לראות את פני כו׳ הנה מקום אתי כו׳ הוא בהר וכמ״ש רז״ל במגילה (י״ט ע״ב): והיה בעבר כבדי ושמתיך כו׳ ושכתי כפי עליך עד עברי שלא תראני שלא תמות וכמ״ש הרמב״ן שקודם הראי׳ מתפרק האדם כמ״ש במראה נהפכו כו׳ ואחר עברי והסרתי את כפי וכו׳ וכן עשה תיכף: ויעבור ה׳ על פניו ויקרא בשם המיוחד ובמדת טובו אל רחום וחנון שבידו הסליחות והרחמים וכ״ז היה במ׳ יום האחרונים וזהו התפלות שעשה כל המ׳ יום האלו להשיב שכינתו בתוכנו. כראשונים שמ״ל מעשה המשכן בשביל ושכנתי בתוכם והפסידו ועתה לא שב אחור עד שהשכין השכינה ואמר פ׳ ויאמר ראה אתה כו׳ קודם פסל לך שאין מוקדם ומאוחר ולסמוך לפסוק לא אעלה בקרבך ולומר שחזר ונתרצה כמקדם ואח״כ אמר שירד בענן ויעבור על פניו: וימהר משה ויקד ארצה וישתחו ר״ל כששמע כבוד ה׳ עובר: ויאמר אם נא מצאתי חן כו׳. כאן דחה את המלאך הנאמר בפ׳ משפטים ובקש הלוא טוב שתלך אתה בקרבנו בעצמך בלא המלאך ושתשרה בקרבנו במקום שריית המלאך כמ״ש כי שמי בקרבו ותשרה בקרבנו ואמר הטעם כי עם קשה כו׳ וסלחת כו׳ מש״כ עם המלאך כי בתחלה לא בקש רק בלכתך עמנו עכשיו בקש בקרבנו כי ידוע כי כבודו שורה בקרב המלאך או ישראל וכאן בקש משה דבר גדול וטוב אשר אין אחריו עוד והבטיח לו ית׳ גם על זה: ויאמר הנה אנכי כרת כו׳. ר״ל הנה אנכי כרת ברית והוא קיום ההבטחה אשר לא תופר כי בכל הדברים החטא מונע משא״כ בקיום הברית וז״ש נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ והוא שריית הענן על המשכן והכבוד שורה עליהם לעין כל והולך לפניהם לעין כל כמ״ש אשר עין בעין נראה אתה וגו׳ וענך כו׳ עד שתמהו כל האומות עליהם ואמרו מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן כו׳ וכמ״ש בסוף פקודי וכבוד ה׳ מלא כו׳ כי ענן ה׳ על המשכן כו׳ ואף שהלך הענן לפניהם ביציאתו ממצרים לא היה אלא לשעתו עד הים וגם לא היה לעיני כל ישראל רק לפני הנביאים שבהם משא״כ כאן וז״ש לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם וזו היא הפלא הגדול וכמ״ש האומות עליהן אין אלו אלא אלהים וכמ״ש משה ונפלינו אני ועמך מכל העם כו׳ ונפלינו לשון פלא וכן השיב לו ית׳ נגד כל עמך אעשה כו׳ כמ״ש לעיני כל בית ישראל: אשר לא נברא בכל כו׳ וזהו ונפלינו והיה הולך לפניהם במסעיהם וחונה בחניתם וע״פ משה שאמר קומה ה׳ שובה ה׳ וז״ש וראה כל העם כו׳ אשר אני עושה עמך שהכל בשבילך וברצונך וזה הגדולה והטובה אשר אין אחריה ולא היתה כזאת שנא׳ אשר עין בעין כו׳ וע״ז אנחנו מצפים כי עין בעין יראו וכו׳ והזר הש״ת וכרת הברית שכרת בסוף פ׳ משפטים אחר שהופר הברית כאן וחזר וכרת בראשי המצות שקבלה הברית בכן וכמ״ש שכן עדות על יחודו והוציאם ממצרים להיות להם לאלהים׃

כי תשא את ראש בני ישראל. בכל מקום הזכיר נשיאת ראש אצל המספר לפי שע״י המספר ישראל מנושאים ביתר שאת על כל האומות כי כל מספר מורה על המעלה הפרטית שיש לכל איש ואיש כי כל דבר שאינו חשוב כמו הקש והתבן אין לו מספר אבל ישראל נמשלו לחטים שנאמר בטנך ערמת חטים כי כל ערמה בפני עצמה דבר חשוב בבעל השדה מונה אותה לומר כך וכך ערימות יש לי כך בטנך של כל א׳ ואחד דבר חשוב ונקט הבטן שלא תאמר דווקא מצד הראש יש הבדל בין ישראל לעמים כי שם ה׳ נקרא על ראש ישראל דווקא אבל מצד הבטן כולם שוים כי כולם משתמשים בצרכי הגוף בשוה אלא אפילו בבטנם יש צד קדושה כי אינן אוכלים כ״א עפ״י התורה כמ״ש כי נעים כי תשמרם בבטנך וכתיב ותורתך בתוך מעי והיה זה כדי שלא יאמרו שישראל אין להם יתרון כי אם מצד הראש אשר בו משכן החכמה כי רק עם חכם ונבון הגוי הזה אבל מצד המשמשות בעניני הגוף ההולכים דרך הבטן הרי הם כשאר כל העמים אלא אפילו בטנם כערמת חטים לפי שהיא סוגה בשושנים ר״ל הוא אוכל על פי סייג וגדר אשר גבלו ראשונים שנמשלו לשושנים שסוגים הלכות הליכות עולם לכך נקט הבטן נוסף על הראש שהזכיר כאן. ובדרך זה נמשלו ישראל לכוכבים שנאמר בהם המוציא במספר צבאם כי מספר ההוא ודאי הוא בעבור מעלתם כי בלי ספק שהקב״ה יודע מספרם כך מספר בני ישראל אחר מעשה העגל דומה למה שנאמר אחר חטא של ראובן ויהיו בני יעקב י״ב כך הודיע לנו כאן שלא נמחקו בעבור מעשה העגל אלא כולם במעלות המספר המורה שכל איש מישראל מושגח בהשגחה פרטית. אמנם המספר הנאמר בפ׳ במדבר היה לפי שבא להשרות שכינתו בתוך כל שבט ושבט כי דבר זה צריך מספר כי אין הקב״ה משרה שכינתו על פחות מן כ״ב אלף כמו שיתבאר במקומו בע״ה. ומספר של ערבות מואב היה בעבור חלוקת הארץ שנא׳ בו לרב תרבו וגו׳:

כי תשא את ראש. האי מבעי׳ ליה למימר ומ״ש ונתנו איש כופר נפשו איש מיותר כי הל״ל ונתנו כופר נפשם מובן מזה שכל אחד בפני עצמו יתן שהרי נאמר אח״כ כל העובר על הפקודים וגו׳. וע״ק לדעת רז״ל שאמרו שכפרה זו היתה לכפר על מעשה העגל א״כ למה יתנו הכופר דווקא בשעת המספר וע״ק והלא בחטא העגל היו כל ישראל שוים זקנים עם נערים וכופר לא נתנו כ״א מי שהוא מבן כ׳. ונראה ליישב כל זה במה שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם שהוא ביום פקדי אלא שהורה בזה שלא נמחל להם עון העגל אלא בעבור שהיו החוטאים רבים דנפישי רחמי כי הקב״ה חס ביותר על רבים כמ״ש הן אל כביר לא ימאס וכמ״ש ואני לא אחוס על נינוה אשר יש בה הרבה מי״ב רבוא וגו׳ וכן מסיק בגמרא אמר ר״י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא היו ישראל ראוין לאותו מעשה ולמה עשו אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה וצריכי דאי אשמועינן רבים הוה אמינא משום דנפישי רחמי כו׳. ולפי זה אין כפרה זו משמשת בזמן שכל אחד יושב בתוך עמו כמ״ש השונמית בתוך עמי אנכי יושבת. אבל בזמן שהם נספרי׳ אחד לאחד יש לחוש שהמספר יגרום שכל אחד לבדו בפני עצמו יעלה זכרונו למעלה ויתבקר פנקסו בכל זכות וחובה שיש לו ושמא לא יכריעו זכיותיו על חובותיו ובסבה זו יזכירו לו עון העגל שכבר נמחל כי לא נמחל כ״א אל רבים ולא ליחידים והמספר גורם שכל יחיד נזכר לעצמו לכך נאמר וביום פקדי והוא לשון מספר ור״ל כשיהיו נמנין לאיזו צורך אז יעלה זכרון כל איש פרטי לפני ואז ופקדתי עליהם את חטאת׳ החטא חוזר וניעור ע״כ צוה כאן על כופר נפש זה לכפר על מעשה העגל בשעת המספר כי יפקד מושבו על כל א׳ וא׳ ע״כ אחז״ל אל תפרוש מן הצבור. ולפיכך הפחותים מבן כ׳ שלא היו במספר זה לעולם בתוך עמם היו יושבים. ולכך נאמר כי תשא את ראש כי לפי שיבא לפני הש״י זכרון כל ראש בפני עצמו לפיכך ונתנו איש כל איש פרטי שיש לחוש שיתבקר פנקסו ויבקש וימצא כי היה לו חלק בפועל המגונה ההוא לפיכך יתן בפעם ההוא כופר נפשו. והאי שפיר גם לדברי האומרים שכופר זה היה להציל מן עין הרע השולט בשעת המספר אי בפעם ההוא יש מקום לשרי מעלה של האומות לקטרג ולומר מה יקר וגדולה לישראל במספר זה על כל האומות והלא הללו עע״ג והללו עע״ג לפיכך צריכין בפעם ההוא אל כופר נפש להפקיע מדה״ד ובזה מיושב מה שמקשים כאן והלא כמה אומות מונין לגלגולת ואינן ניזוקין לפי שאין שם מספר הגורם כי אם זה המספר הבא לנטלם ולנשאם בכי תשא את ראש ע״כ יש להם מפני הקנאין המינעים בהם. ומה שמקשים למה עברו שאול ודוד ומנאום בלא חצאי שקלים נראה לתרץ שאין העין שולט כ״א במספר שהוא דבר חידוש דרך משל אם רואין אצל איש עני ק׳ זהובים יותר הוא צריך להזהר מן עין הרע ממה שרואין ביד העשיר כמה אלפים כך ישראל בצאתם ממצרים היו מוחזקים במתי מספר כי השיעבוד של מצרים היה ממעט בהם ופתאום עלה המספר אל ת״ר אלף ס״ב אז ודאי יש נתינת לשון הרע

אבל

אבל אחר כך כאשר באו לארץ נושבת ויסודה וישראל כחול הים לא היה חידוש בעם רב שנמנו בעת ההולך:

ונתנו איש כופר נפשו. בפ' תרומה נזכרו ג' תרומות ובכולם הזכיר לשון קיחה ובפ' זו הזכיר בכולם לשון נתינה ומהו זה שאמרז"ל שמשה נתקשה בשקלים אלו מהו הקישוי ונ"ל כי לשון לקיחה משמע שיקח מכל אחד בעל כרחו והיה משה מתקשה בדבר להכריח כל א' על הנתינה כי עם קשה עורף הוא. וכדי לתקן זה כתיב בפרשת במדבר תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא ויש להתבונן למה צוה ליקח ראש כל שבט אל המספר אלא ודאי שלא יהרהרו על משה לומר שלוקח מהם בקע לגלגולת לצרכו. כי כשיראה כל א' שראש שבטו עומד שם ומסכים על זה אז יתנו מרצון טוב כי כל אחד יחשוב שראש שבטו לא יניח לעשות לו עול. וז"ש כי תשא את ראש בני ישראל ר"ל כשתשא את ראש של כל שבט ושבט אל המספר ז"ש לפקודיהם אז ונתנו איש כופר נפשו משמחה יתנו מרצון טוב ולא תצטרך לכופם והיה פסוק זה כולו תשובה על מה שהיה משה מתקשה בו והשיב לו הקב"ה כי תשא וגו' ר"ל כשתעשה דבר זה אז ונתנו מעצמם לכך נאמר ראש בלשון יחיד לפי שמדבר בראש כל שבט ושבט. ומה שפירש"י ג' תרומות האמורות כאן אחת מהם הבאה נדבה לא ידעתי איזו מהם נדברת באותה הבאה נדבה כ"א תדקדק בלשון הכתוב תמצא שכולם מדברים מן בקע לגלגלת. וע"ק כי בפ' תרומה יחס ב' תרומות ראשונים אל הש"י כי בראשונה נאמר ויקחו לי לשמי ובשניה נאמר תקחו תרומתי. אבל בג' נאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כי היא תלויה בנדבת הנותן וכאן קרא ג' תרומת ה'. ע"כ נ"ל יותר נכון לומר שג' מדברים מן בקע לגלגלת כי מצינו שמשה היה מונה אותם ג"פ א' כאן ב' בחומש הפקודים ג' בערבות מואב וכולם היו ע"י חצאי שקלים שהם תובה וכופר נפש ע"כ יחס ג' אל הש"י מפני טעמים הן מצד שזכות יש להקב"ה בהם כי כל הנפשות של הש"י המה ובחמלתו על ברואיו הוא לוקח מחצית השקל תמורת הנפש. ע"כ נקראו ג' תרומת ה'. הן מצד שבכל מקום שיש נדנוד גסות הרוח שהעשיר יש לו מקום להתגאות על העני לאמר לו נדבתי גדולה משלך שם אין הקב"ה קורא שמו יתברך עליו לפיכך לא יחס אל הש"י בפ' תרומה הנדבה הנ'. אבל כאן שג' היו הבקע שהעשיר ועני שוין בו ואין מקום להתגאות אחד על חבירו ע"כ נקראו ג' תרומת ה'. ומה שלא הזכיר בפ' תרומה כ"א ב' שהיו בקע לגלגולת לפי שלא הזכיר שם כ"א הדברים שהיו צורך שעה כי לתרומה ראשונה היה צורך שעה לעשות ממנה האדנים. ומן הב' קרבנות צבור. והג' נדבה לצורך המשכן וכליו. אבל כאן באה המצוה למשה שבכל פעם שימנה אותם ימנה ע"י השקלים הוצרך להזכיר ג' להודיע שאין צורך בהנאי שקלים אלו כ"א בג' מספרים של משה אבל לא לדורות ושאול ודוד יוכיחו שלא מנאום ע"י השקלים ולכך לא נאמר כאן שאו את ראש ואמר כי תשא לומר לך דוקא בזמן כי תשא אתה ולא לדורות. ד"א לפי שג' תרומות שנזכרו בפ' תרומה נזכר ל' קיחה בכולם המורה על שיקחו מהם בעל כרחם ע"כ לא הזכיר השם המיוחד בשום אחת מהם כי זה נקרא מצות אנשים ולא מצות הש"י כי האדם המכריחו על הנתינה נקראת התרומה על שמו כמ"ש יען כי נגש העם הזה ר"ל שהם נגושים ואנוסים על כל דבר מצוה על זה אמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים כי דומה כאלו נצטוו מן האנשים שמכריחים אותם. אבל כאן נאמר בג' ונתנו המדבר בזמן שהם נותנים מרצון טוב בלתי שום אונס ע"כ נקראו ג' תרומות ה' כי נתינה זו ודאי לשם שמים. ואעפ"י שלא נזכר השם בפ' תרומה בכולם מ"מ הזכיר בראשונה ובשניה לי תרומתי כי זכות יש להש"ת בהם על כל פנים וזה פירוש יקר:

זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו'. פירש"י דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה כו' ומ"מ לשון על הפקודים אינו משמע כן. ויתכן לפרש לדעת רז"ל שהיה זה כופר נפש על עון העגל כי שם עברו ישראל על פקודי ה' ישרים אשר פקד ה' למשה לכך נאמר כל העובר על הפקודים המה עוברי עבירה אשר היו צריכין אל כופר זה. וטעם למחצית השקל נמצאו במדרשים כמה דרכים שונים. ואומר אני להוסיף עליהם עוד ג' טעמים. האחד הוא לפי שבמעשה העגל גרמו שבירת הלוחות לשנים ע"כ יתנו בקע דהיינו שקל בקוע לשנים. השני הוא לפי שזה היה כופר נפש וידוע שמצד הנפש אין יתרון לשום אדם על חבירו כי נפש ההיולי שוה בכולם על כן עשיר ורש שוין בכופר זה ולפי שכל אדם הוא שקל שלם וכל מחצית נכלל במספר י' כי כן מנו רז"ל במאמר שלשה שותפין באדם י' דברי' הבאים מן אב ואם וי' דברים הבאים מן הקב"ה וא"כ הרי האדם השלם עשרים גרה ומחציתו תרומה לה' לכפר על חלק נפש. טעם ג' הוא היותר מחוור מכולם הוא שמצינו במדרש והילקוט מביאו בפרשה זו א"ל ונתנו איש כופר נפשו כששמע משה כן נתירא ואמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו ר"י בר אילעאי אומר אמר משה מצינו שפדיון נפשו של אדם ככר כסף שנאמר והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול. ר' יוסי אומר מן מוציא שם רע אתה למד שנאמר וענשו אותו מאה כסף ואנחנו הוצאנו שם רע ואמרנו אלה אלהיך ישראל כל אחד ואחד ממי צריך ליתן מאה כסף. ריש לקיש אמר מן האונס אתה למד כתיב ונתן האיש השוכב עמה וגו' ואנחנו אנסנו הדיבור לא יהיה לך ועשינו ע"ג וכל אחד ממנו צריך ליתן חמשים כסף ר"י בר סימון אמר מן שור נגח אתה למד שנאמר אם עבד יגח השור וגו' ואנחנו המרנו כבודו בשור שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב כל א' ממנו צריך לשלשים שקל. ידע הקב"ה מה שבלבו של משה א"ל חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא שלשים שקלים אלא זה יתנו מחצית השקל עכ"ל. ולפי הנראה שיש במדרש זה הרבה דברים בלתי מתוקנים וכי משה היה מחשב בענין המעשה שהיה בימי ישראל עם מלך ארם גם מ"ש ואנחנו אנסנו הדיבור מחוסר ביאור. וענין שור נגח קשה להבינו. ואומר אני לפי שמצינו במעשה העגל עברו ישראל על ד' ראשי עבירות והם ע"ג ג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כולם כמו שפירש"י על פסוק ויקומו לצחק. ולשון הרע הוא מה שנא' קול ענות אנכי שומע הייע חרופים וגדופים וזהו מ"ש זה לזה אלה אלהיך ישראל כי שהם ע"ג תלויים במחשבת המאמין בה כי מטעם זה נאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם ולא די להם זה אלא שפרו בפיהם הדבר כמוציא שם רע על קונו ואמרו אלה אלהיך ולא ה' פעל כל זאת מענין העליה ממצרים. וכשאמר הקב"ה למשה ונתנו איש כופר נפשו היה מסופק על איזו עון מארבע עבירות אלו יתנו כופר נפש אם על ע"ג או על ש"ד או על ג"ע או על לשון הרע. דעת ר"י בר אילעאי הוא שמשה חשב מסתמא כופר זה יהיה על ע"ג ואז יהיה ודאי ככר כסף שלם. והבין זה ממה שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל ועל דרך שמסיק בילקוט פר' זו ושר"ת מן כל השבטים עולה ת"ק אלף וג"ז אלף והיכן עוד שלשת אלפים למלאות ת"ר אלף הם שנפלו בעגל. וחשב משה למאי נפקא מינה רמז לו הקב"ה לישא את מספר ראש כל שבטי ישראל ולידע מתוכו כי ג' אלפים נפלו בעגל אין זה כ"א שרצה ה' שאבין מתוך זה כשם ששלשת אלפים אלו היה כפרה על כל הגופות של כל ישראל כך כופר הנפשות יהיה גם כן במספר זה והיינו ככר כסף שעולה מספרו שלשת אלפים שקל כמו שפירש"י בפ' אלה פקודי. וא"ת מנא לן שכופר זה יהיה דוקא על ע"ג ולא על שאר עבירה מן ד' אלו ע"כ מביא ראיה מן פסוק והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף השקול והיה כופר זה על שלא איש חרמו מיד מלך ארם שאמר אלהי הרים ה' ולא אלהי עמקים והוא שכחש בה' ויאמר לא הוא משגיח בשפלים כלל אלא שכינתו בגבהי מרומים והיה זה גם דעת עושי העגל. ומאחר שמצינו שם פדיון נפש ככר כסף א"כ ודאי גם כאן מה שחשב משה שמא רצה ה' מכל א' ככר שלם הוא בעבור חטא ע"ג. אמנם דעת ר"י שמשה חשב שכופר זה הוא על לשה"ר וקול ענות של חרופים שהוציאו שם רע על הקב"ה ואמרו אלה אלהיך בדרך שנתבאר למעלה ודעת ריש לקיש הוא שמשה חשב שכופר זה הוא על ג"ע לכך אמר מן האונס אתה למד. ומ"ש ואנחנו אנסנו דבור לא יהיה לך לפי שאמרז"ל שהדברות היו חמשה מול חמשה לא יהיה לך כנגדו לא תנאף כו' כמו שיתבאר לקמן בפסוק אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ולפי זה הא בהא תליא לפי שעברו על אנכי ה' אלהיך עברו גם על לא תרצח ולפי שעברו על לא יהיה לך עברו גם על לא תנאף כי את זה לעמת זה נצטוו. ודעת ר"י בר סימון שמשה חשב שמא כופר זה הוא על ש"ד שהרגו את חור כשור נגח שהמית עבד כי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום נקראו בני אל חי וכשאין עושין רצונו נקראו עבדים ע"כ ניתן לחור ערך העבד. וישראל המשיל לשור נגח לפי שנא' כמוהם יהיו עושיהם וגו' וא"כ כמו שעגל הע"ג היתה שור אוכל עשב כך הם ירדו ממדרגת האדם ובאו לערך השור. ואמר הקב"ה לא ככר כו'. לפי שמהידוע שבכל הסרת איזו דבר רע צריך להסיר הסבה וממילא יתבטל המסובב כדרך שאחז"ל על כפרת העגל תבא האם ותקנח צואת בנה כי הפרה אדומה האם אשר הולידה את העגל בביטול השורש יפלו מעצמם הענפים אבל אם תכרות הענפים יש לחוש פן יחזור שורש פורה ראש ולענה להצמיח הענפים כך אמר הקב"ה שעיקר כפרה זו הוא על השורש דהיינו על הדבר אשר היה סבה לכל העבירות האלו וזהו רוב זהב וחמדת הממון הביאם לידי מעשה זה כאחז"ל ויעשו להם אלהי זהב אמר משה לפני הקב"ה אתה גרמת להם בעבור רוב זהב שהשפעת להם כו' וביאור הדבר כך הוא לפי שהשפיע להם רוב זהב ע"כ היו המדנים ועינם לא תשבענה ובקשו להם צורת שור כי פני השור מהשמאל במרכבה וכתיב מצפון זהב יאתה וחשבו שמזל שור מעשיר והוא ישפיע להם עוד רוב זהב וכמ"ש ורב תבואות בכח שור וכן יוסף המשביר לכל הארץ נקרא בכור שור. וע"כ צוה ליתן מחצית השקל לכפר על החומד ממון שלעולם אין בידו יותר מן המחצית כאחז"ל יש בידו מנה מתאוה מאתים יש בידו מאתים מתאוה ד' מאות נמצא שלעולם אין בידו יותר מן מחצית השקל ויכול להיות לפי שהשפע זה היה מן בזת מצרים ובזת הים אשר עליהם אמר שלמה תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף פירש"י נקודת הכסף היינו בזת מצרים ותורי זהב היינו בזת הים ע"כ באו שני מיני כפרה אלו כי תבוא פרה אדומה ותכפר על התולדה דהיינו עגל של זהב האלוה הזה ויבואו מחצית שקלי כסף אלו לכפר על חטא הנמשך מן נקודת הכסף כי בזמן שריבוי הכסף מצוי אצל בעליו אז הוא מוסיף תאוה על תאותו והוא לעולם עני בדעתו ורמז לדבר כי אותיות עני סמוכות לאותיות כסף ודבר זה יתבאר עוד בפסוק כי פרוע הוא ע"ש:

ואתה קח לך בשמים ראש. למעלה בפרשת תצוה בכל דבר הראוי ליחסו בעצם ובראשונה אל משה נאמר בו לשון ואתה ובדרך זה נאמר גם בשמן המשחה לשון ואתה כי הוא עשוי למשוח בו המשכן וכל כליו ואהרן ובניו וכל כהנים גדולים ומלכים כדאיתא במסכת הוריות ואמרו שם שמן שעשה משה קיים לעולם שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם וכל זה רמז למה שנאמר וירא ראשית לו שנדרש על משה כי הוא היה ראשית והתחלה לכל נביאים וכהנים ומלכים וכל מיני ברכה הכל הואצל ממנו כמאחז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א על גבור חכם עשיר ועניו וכלם ממשה ר"ל כולם קבלו האצילות ממשה ע"כ צריכין להתדמות אליו באחריו כי הוא היה בישורון מלך ובשמים ראש לכל הבשמים כי לו משפט הראשים ויושפע ממנו נר הנבואה ונר השררה כמ"ש ערכתי נר למשיחי לכך היה משקל הבשמים ה' מאות ומחציתו ג' ומאתים כנגד ב"פ נר כי אצלו נמצאו ראשונה ב' נרות דולקית ויודלק ממנו כל נר והוא אינו חסר כי פני משה כחמה המאירה לארץ ולדרים עליה והיא אינה חסרה ואורה מתמיד ואינו חסר לעולם כך אמר הקב"ה אם רוצה אתה בקיומו של שמן משחת זה אז ואתה בעצמך לא ע"י שליח תקח אותו לך כי סגולה זו נתינה שכל הדבר הנתון על ידך מתמיד ליצוק השמש נגדי כמו התורה הנתונה על ידך נצחית כאור החמה אבל פני יהושע כלבנה כי הוא הנחיל לישראל את הארץ ואין מתנה זו נצחית אלא כלבנה שהיא לפעמים נבנתה ולפעמים נפרצה וע"כ נאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם:

קח לך סמים ונומר. מנה החלבנה בין סממני הקטורת ללמד אותנו לצרף פושעי ישראל בכל תענית וטעמו של דבר לפי שאם לא היו פושעי ישראל בכלל התענית יש להוכיח שלא יהיה התענית מצוה אלא עבירה ולא שיש עולה לרצון שהרי מצינו שנקרא [illegible] חובא

מוסף בעבור שהזיר את עצמו מן היין. אבל אם ישבינו פושעי ישראל הרי על כל פנים אנו צריכין להתענות בעבורם כי כל ישראל ערבים זה בעד זה ובזה מיושב מנין לומר שצירוף החלבנה מורה על צירוף הפושעים בתעניתם דווקא ומה שמנאם בין סממני הקטורת דווקא לפי שע"י הצומות והתשובה נעשו הזדונות לזכיות כמ"ש כי נרצה עונה גם העון יעלה לרצון לריח ניחוח ורז"ל אמרו כפלח הרמון רקתך אפילו ריקנים שבך מלאים מצות כרמון וקשה על זה אם הם מלאים מצות כרמון א"כ למה קראם רקים. אלא ודאי בעל התשובה דבר זה כי כל פושע ריק שבהם דהיינו העון ממנו יתמלאו מצות כי הזדונות והריקות נעשו כזכיות ויעלה גם העון לריח ניחוח כמו המצות דוגמת החלבנה העולה לריח ניחוח ככל שאר סממנים ומכאן למדו לומר בענין זה מרמז על התענית והתשובה וזה פי' יקר:

ראה קראתי בשם בצלאל. ראה ברה"ק שעליך כי בצלאל הגון לזו המלאכה ואתה תראה זה ברה"ק שעליך ומדקאמר בשם ש"מ ששמו מוכיח עליו שהיה בצל אל לכך אמר משה בגמר מלאכת המשכן יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן כי עושי המלאכה בצל אל היו. וזהו שמסיים ואמר ככל אשר צויתיך יעשו. לא אמר שיעשו ככל אשר אצוה להם אלא יעשו ככל אשר אנכי מצוה אותך אלא ודאי שהיו בצל אל. וכן פירש"י פ' פקודי על פסוק ובצלאל בן אורי עשה ככל אשר צוה ה' אל משה ותמה אני למה לא פירש"י זה על פסוק ככל אשר צויתך יעשו:

ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמרו. הוסיף כאן מלת ואתה לפי שיום השבת ראוי ליחס בעצם ובהגונה אל משה כי הוא בחר במצרים ביום השבת כדאיתא במדרש ובנוסח התפלה ישמח משה במתנת חלקו כו' ואמר אך את שבתותי שתים במשמע לפי שהזכיר המשכן וכל כליו ונאמר ועשו לי מקדש ולמעלה אמר שמן משחה קדש יהיה זה לי ובילקוט פ' תרומה מסיק בכ"מ שנאמר בו לשון לי הוא קיים לעד ולעולמי עולמים והרי עינינו הרואות שלא נתקיימו לעד כי המקדש חרב והשמן איה הוא. ע"כ אמר כמטיל תנאי בדבר אך את שבתותי תשמרו וע"ד אמרו רז"ל אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין שנא' אשר ישמרו את שבתותי כו' לכך אמר לשון אך לומר אך ורק בתנאי זה יהיה המשכן והשמן קיים לעד אם תשמרו שתי שבתות ויכול להיות שזהו גם דעת רש"י שפירש שבא למעט שבת ממלאכת המשכן כי לפי שקיום המשכן תלוי בשמירת השבת א"כ ודאי השבת גדול מן מלאכת המשכן לפיכך אין ראוי שתדחה מלאכת משכן את השבת. וטעם לב' שבתות דווקא הוא לפי ששבת יש לו ב' בחינות האחת הוא לזכר חידוש העולם והוא הנקרא שבת בראשית. הב' הוא שבת שלעתיד המורה על העה"ב יום שכלו שבת וע"ז הסכימו המפרשים. ונ"ל להביא ראיה ממה שמסיק בילקוט פ' זו ר' נתן אומר מניין אתה אומר שכל מי ששומר את השבת כתקנה מעלין עליו כאלו שמר כל השבתות מיום שברא הקב"ה עולמו עד שיחיו המתים שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וכל משכיל ישתומם על המראה מהיכן למד ר' נתן לומר שיש כאן רמז לשבת של יום ברא הקב"ה עולמו ולשבת של תחיית המתים אלא ודאי שקשה לו למה נאמר תחלה שבתותי ואחר כך הזכיר השבת. ועוד שכל הפרשה מדברת בלשון נוכח ושמרתם את השבת ואח"כ נאמר בלשון נסתר ושמרו בני ישראל את השבת ועוד שנאמר ב"פ כי אות היא אלא לפי שכל פסוקים ראשונים עד ושמרו הכל מדבר בשבת בראשית וקאי על מה שנאמר אך את שבתותי תשמרו ואח"כ פי' מה הם ב' שבתות אלו. ואמר תחלה על שבת בראשית כי אות היא ביני וביניכם הקדים האות למאמר ביני וביניכם כי שבת בראשית קדם אל הגוי לבני ישראל ואמר לדעת כי אני ה' מקדשכם כי הוא בא לזכר חידוש העולם והוא מופת על מחדשו וזהו לדעת כי אני ה' עליו אמר ושמרתם את השבת על שבת בראשית עד סוף הענין. ואח"כ מן ושמרו בני ישראל את השבת התחיל בשבת שלעתיד יום שכלו שבת הנסתר ועין לא ראתה וגומר ע"כ נאמר הכינוי ג"כ בלשון נסתר ואמר לעשות את השבת לדורותם ברית עולם הזכיר בו לשון עשייה כי על שכר העה"ב נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך כך אמר כאן ושמרו בני ישראל את השבת כדי שבשמירה זו יגרמו לעשות את השבת שיפעול ויעשה להם הקב"ה השכר של יום שכלו שבת לדורות' ברית עולם והוא הברית אל העה"ב והקדים כאן ביני ובין בני ישראל ואח"כ הזכיר אות היא לעולם כי הגוי קדם אל הדבר אשר עליו מורה האות ומכל אלו הדקדוקי' למד ר"נ להניח ב' גבולים אלו מיום שברא הקב"ה עולמו כו':

ויתן אל משה ככלותו. פירש"י ככלתו חסר כתיב שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן והכלה מקושטת בכ"ד מיני קישוטים כו' וסמך זה למעשה העגל מפני שני דברים האחד הוא שמסיק ברכתי שזכות שתלה אהרן סרחון העגל בעצמו ולא בישראל ע"כ זכה אל כ"ד מתנות כהונה ולפי זה רצה הכתוב ליתן טעם למה נתנו לו דווקא כ"ד מתנות כהונה אלא לפי שכל כ"ד ספרים כלולים בלוחות הברית והעגל גרם שבירת הלוחות וביטול כל כ"ד ספרים ולפי שתלה בעצמו ולקח כ"ד עונשים מישראל ע"כ דין הוא שלעומת זה יתנו לו ישראל כ"ד מתנות כהונה. טעם שני הוא לפי שמסיק בפרק חלק אין לך פורענות שאין בו מכ"ד מהכרע ליטרא מעגל הראשון. ונראה שלכך עשו שיעור מן מספר כ"ד לפי שמסיק שם אמר רבי לאחר כ"ד דורות נגבה פסוק זה שנאמר קרבו פקודות העיר ש"מ שרצה ה' לחלק העונש על כ"ד חלקי' ובעבור שתלה אהרן בעצמו כנגד זה יתנו לו כ"ד מתנות כהונה:

וירא העם כי בשש משה. ראה ראיתי כי רוב המפרשים הנגשים לבאר כל ענין שהוא שבתורה בקשו למצוא דברי חפץ להסיר מן זרע אברהם המקודש לזות שפתים וקלא בישא אשר יצא עליהם על פעולה מגונה זו כי עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו והסכימו רוב המפרשים לתלות הקולר בצואר הערב רב מלומדי הרע והמה היו בעוכרי ישראל והחטיאו ראשונה ואחריהם טעו גם ישראל ע"כ לכבוד כל בית ישראל ראיתי לכתוב בדרך קצרה עיקר המובן מן רוב דברי המפרשים ושם אתנו גם דברים אשר הוספתי משלי לישב דקדוק הלשון ולא אשית לבי אל קושיות וספיקות הנופלים בענין ספור זה כי אין דעתי כי אם לבאר תוכן הענין לפרסם טהרת ישראל וזה ביאורו. וירא העם זה הערב רב כי בכ"מ נאמר ל' העם על הפחותים כמו שפירש"י בפרשת בהעלותך על פסוק ויהי העם כמתאוננים. כי בשש משה יען כי היה ידוע להם שלא עלו ממצרים על פי ה' אלא משה מעצמו העלם ואת פי ה' לא שאל כמ"ש רד כי שחת עמך ולא עמי ולעומת זה אמר משה א"כ הוא למה יחרה ה' בעמך ולא בעמי. וחשבו הערב רב שאם לא יבא משה שמא יצוה ה' לגרשם מתוך העדה פן יחטיאום בגלולי מצרים כי קשים גרים לישראל כספחת. ומה שלא גרש אותם עד הנה חשבו שלכבוד משה היה. ע"כ חשבו תחבולה לבקש מנהיג אחר במקום משה כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו ר"ל לא ידענו במה כחו גדול כי ודאי היה לו תמונת איזו כוכב אשר בכחו היה מנהיג ועושה נסים ואנחנו לא נדע מה נעשה מן התמונות כי לא ידענו מה היה לו מן הציור ואתה אהרן יודע אתה בלי ספק מה היה הכלי ההוא ע"כ אנו רוצין שתעשה לנו איזו דמות שיהיה אמצעי בינינו לבין הכוכבים והשטן הטעה אותם כי הראה להם דמות מטתו של משה בין שמים לארץ לומר שהוא היה כמו אמצעי בין שמים לארץ ע"כ רצו המה באיזו אמצעי אחר ורז"ל אמרו אוו לאלהות הרבה לפי שלא ידעו באיזו צורה יבחרו. ויאמר אליהם פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם כי אמר אולי יהיו ביניהם קמצנים או נשים המקפידין על תכשיטיהם וימנעו את בעליהן מליתן. והמה כחשו לאהרן ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם של האנשים ואמרו כי לקחום מן הנשים. ויצר אותו בחרט והשליכו לאש להתיכו שהרי כך אמר אהרן למשה ואשליכהו באש ויצא העגל הזה ובלי ספק שהגיד לו האמת. ואמר להם אהרן שאחר ההתכה יעשה להם צורה והיה דעתו שלהוציא כלי למעשהו צריך הצורף להתעסק בו לפחות יום או יומים וחשב שבתוך כך יבא משה. והערב רב עשו על ידי מכשפות שיצא העגל הזה מעצמו ולא עשאהו אהרן ומ"מ ויעשהו עגל מסכה לפי שנתעסק בהתכת הזהב מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו והראיה שנאמר ויקח את העגל אשר עשו ולא נאמר אשר עשה. ויאמרו אלה אלהיך ישראל וגומר מכאן ראיה שהערב רב אמרו כן אל ישראל כי איך יאמר ישראל אחד לחבירו אלה אלהיך ישראל וכי הוא אינו ישראל אלא ודאי שהערב רב אמרו כן לישראל. ומה שרצו להטעותם בצורת שור דווקא כבר אמרנו לפי שראו את ישראל אוהבי כסף וזהב וידעו זה מביזת מצרים ומביזת הים ע"כ אמרו שישראל יבחרו בצורה זו כי ממנה תוצאות הזהב כמבואר למעלה. ובזה מתורץ מ"ש כאן אשר העלוך מארץ מצרים ומשה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים לפי שהעלוך משמש גם לשון מעלה וגדולה כי אמרו שכל מעלת ישראל שנעשו עשירים בכסף ובזהב הכל היה משל מצרים ומשלהם עשו את כל הכבוד הזה ואמרו הערב רב כי בכחו של מזל שור עשיתם את כל החיל הזה שעליתם במעלה מן הרכוש של ארץ מצרים. ולפי מה שכתבנו למעלה שהקב"ה אומר למשה לך רד כי שחת עמך היינו הערב רב נראה לפרש שלכך אמר אשר העלית מארץ מצרים כי ע"י הליכה זו נתעלו במעלה על שאר המצריים. אבל לישראל לא היה זה מעלה לכך אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים ועוד שישראל היו במצרים כתפוסים בבית האסורים שייך אצלם לשון יציאה משא"כ בערב רב. וי"א שטעות זה בא להם לפי שלא יכלו ישראל לצאת ממצרים כי אם כשילך עמהם ארונו של יוסף מצד השבועה ולקח משה שם וחקק עליו עלה שור וזרקו לנילוס על כן חשבו הערב רב שעליית' ממצרים היתה תלוי ביוסף בכור שור כי כל כחו היה נמשך ממזל שור וחשבו שלכך לקח משה את עצמות יוסף לפי שהעלם ממצרים בכחו של מזל שור בצירוף כחו של משה וזהו אשר העלוך לשון רבים. וירא אהרן כי הצליח מעשה שטן חשב לדחותם בבנין מזבח כי אמר שלא יתכן לזבוח לו בלא מזבח ויקרא חג לה' מחר לא לעגל כי אם לה' כי חשב שמחר ודאי יבא משה. והשטן זרזם שהשכימו ממחרת ולא המתינו כמה שעות על היום ויעלו עולות ויקומו לצחק דרשו רז"ל רמז לגלוי עריות ושפיכות דמים ולי נראה מדקאמר לצחק ולא אמר ויצחקו שמע מינה שלא היה שם צחוק של גלוי עריות ושפיכות דמים ממש אלא לפי שעברו על אנכי ולא יהיה לך דומה כאילו עברו על לא תרצח ולא תנאף כי היו הדברות חמשה מול חמשה לא תרצח כנגד אנכי ולא תנאף כנגד לא יהיה לך לכך נאמר לצחק שעברו על אנכי ולא יהיה לך המביאין גם לידי צחוק של ג"ע ושפיכות דמים כי מאן דעביד הא נפיל בהא. ויאמר ה' אל משה לך רד מגד כפל הלשון ועוד שלא נאמר רד מן ההר למדו רז"ל לפרש רד מגדולתך והוא דרך קנס על שקבל הערב רב ז"ש כי שחת עמך וגו' סרו מהר ולא המתינו ואפי' יום או יומים לא יוקם באמונתו ולא עוד אלא שהחטיאו גם את ישראל ויאמרו אלה אלהיך ישראל. ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה כלפי ישראל אמר זה ולפי שקלקלו קראם העם ואמר בשכבר הימים ראיתי קשה ערפם כי גם במצרים היו רעים וחטאים כדאיתא בנבואת יחזקאל. ועתה נתמלא סאתם לפיכך הניחה לי שלא אטפל עמהם בעצמי עוד לכך אמר לי. ויחר אפי בהם כי אשלח בהם משלחת מלאכי רעים אף וחמה ואכלם כי השליח אינו רחמן ולא ישא לפשעם כלל. ויחל משה יש אומרים כי ויחל הוא מלשון ותתחלחל שאחזו חיל ורעדה. את פני ה' היינו לשון כעס כי ראה גודל כעסו של ה' ונבהל מפחד ה'. ואמר למה ה' יחרה אפך כי אלו אמרת ליסרם בעצמך כאשר ייסר איש את בנו החרשתי. אבל מה שאמרת לשלוח בהם מלאך אכזרי אף וחמה למה תעשה כה לעבדיך כי יש לי טענות על זה האחד הוא אשר הוצאת מארץ מצרים כי אתה אמרת לי כי שחת עמך והיינו הערב רב וא"כ למה יחרה אפך בעמך דהיינו ישראל. טענה ב' היא אשר הוצאת מארץ מצרים ארץ מלאה גלולים של ע"ג ואין להפלא עליהם כל כך אם נתפתו אחרי ההרגל. טענה ג' היא בכח גדול כנגד מדת הדין כי כפי שורת הדין היה מן הראוי לכלותם בתוך ארץ מצרים כמ"ש ביחזקאל ואומר לכלותם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וגו' ואמר שהוצאתם בכח גדול כנגד מה"ד א"כ כבר הם מוחזקים אצלך בעובדי גלולים ומה נתחדש עתה. טענה ד' היא ביד חזקה לפי שידוע שישראל לא היו רוצים לצאת ממצרים כמ"ש שלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים וכתיב וחמושים עלו בני ישראל כי רק חלק חמישי עלה וד' חלקים מתו בג' ימי אפלה לפי שלא רצו לצאת ממצרים ואפי' אלו שיצאו הוצאתם ביד חזקה כבעל כרחם שלא בטובתם כמ"ש כי ביד חזקה יוציאם ה' ולפי שאתה הוצאתם משם ראוי לך לחוס עליהם כדי שלא יאמרו

יאמרו ברעה הוציאם מאחר שילאו על פיך. ואחר שהלין בעד ישראל התחיל להלין גם בעד הערב רב ואמר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים כי זה אינו שייך כלפי ישראל כלל ולמה תלה כזאת מתחת ידו ית' אלא כלפי הערב רב אמר כן לפי שכבר עשה ה' שפטים במצרים אך לא היו גלויין לכל העולם וע"כ הוציא את הערב רב כדי להרוג אותם בהרים גבוהים הנראים לעין כל כי תהיה הנקמה נוהם גלויה ומפורסמה ולמה יאמרו מצרים לאמר לדורות שכך עושים לגרים הבאים לחסות בצל כנפי השכינה וימשך מזה חלול השם. ואמר שוב מחרון אפך וגו' ולגדדין קאי כנגד הערב רב בקש שוב מחרון אפך שלא ייסרם ע"י מלאך אכזרי אף וחמה. וכנגד ישראל הוסיף ואמר והנחם על הרעה לעמך שלא יעשה להם רעה כלל אחר שהמה לא היו כבה אל החטא. זכור לאברהם וגו' אתה הומר ואעשך לגוי גדול היום או למחר אולי יחטאו בני ותעשה בהם כליה ק"ו מן האבות שנשבעת להם בך ועוד שיש להם זכות שלשת אבות וכל זה אינו מועיל ק"ו לבני שאין כאן שבועה כ"א דבור בעלמא ואין כאן כי אם כסא של רגל א'. מיד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו היינו מה שדבר לעשות לכלותם לגמרי אבל מ"מ חשב ליסרם בשבט פשעם כמ"ש והיה ביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם להכרע מהם מעט מעט:

והלוחות מעשה אלהים המה וגו'. כל פסוק זה אין כאן מקומו כ"א למעלה בפסוק ויתן אל משה ככלתו וגו' לוחות אבן כתבים באצבע אלהים ושם היה לו להזכיר מהות הלוחות. וג"ל לומר שכל פסוק זה הוא להודיע שהיו האותיות הרות על הלוחות כי רצה בזה ליתן טעם למה שבר משה הלוחות אלא לפי שהלוחות היו מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות ואמרו במדרש הרות חירות מן הגליות ואהריס אומרים חירות מן מלאך המות ורבנן אמרי חירות מן היסורין ולמדו כל זה מדכתיב הרות על הלוחות ולא נאמר חקוק או כתוב אלא היה ממשמעות באותן אותיות כדרך שפירשנו בפרשת יתרו על פסוק וכל העם רואים את הקולות שכל דבור שיצא מפי הקב"ה נהגשם והיה בו ממשות עד שיכלו לראותו וגהרתו אותן דבניות על הלוחות בלוחות לא נאמר אלא על הלוחות שנקבעו עליהם מלמעלה לכך דרשו הרות לשון חירות לומר כשם שהיו אותיות הללו בני חורין ולא נשתעבדו אל הלוחות כלל ולא נתבטלו בביטול הלוחות שהרי בשבירת הלוחות היו האותיות פורחות א"כ ודאי אינן משועבדים אל חומר האבן כך כל לומדי תורה יהיו ג"כ בני חורין מן הגליות ויסורין ומלאך המות ולכך נאמר וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים כדברים לא נאמר אלא את הדברים לומר לך באותן אותיות שפרחו מן לוחות ראשונים יוקבעו כאן. ואחר שדבר זה מורה שכל זמן שהלוחות קיימים יש לישראל ברית כרותה שיהיו חורין מן מלאך המות ועכשיו בחטאו אינן ראויים לכל היעודים הללו ע"כ שברם וכמ"ש אני אמרתי אלהים אתם שתהיו קיימים כבני אלהים חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון כי לא תהיו עוד חורין ממלאך המות. ומה שלא שבר משה הלוחות תכף כשהגיד לו הקב"ה איך שעשו העגל לפי שמסיק בילקוט במחמת שהיו האותיות פורחות היו האבנים כבדים ונפלו מידו של משה ולפ"ז נוכל לומר שהיו האותיות פורחות תחת ההר כשראו העגל ואז הרגיש משה כי נסתלקה מהם הקדושה ע"כ שברם תחת ההר דווקא. וי"א שלכך שברם לפי שהם כמו שטר חוב על ישראל ושטר חוב שנקרע אין לתובע במה לתבעם כך לוחות אלו היו עדות על ישראל שקבלו התורה. וי"א ששברם כדי להצטרף גם את עצמו עמהם בחטא וישראל גרמו ששברו האותיות ומשה שבר הלוחות וכדי שלא יוכל הקב"ה לומר הכלה אותם ואעשה אותך לגוי גדול שהרי הושוו בחטא ועל זה אמר משה ועתה אם תשא חטאתם רוצה לומר ועתה נתחדש דבר שגם אני חוטא כמותם וא"כ אם תשא חטא:ם מוטב ואם לא אזי גם לי לא תשא ואם כן מחני נא מספרך:

וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם. לפי שאמרו רז"ל מפרסמים על החנפים מפני חילול השם כי השי"ת בוחן כל הנסתרות ומענים החוטא על כל נעלם ומפני שהוא מוחזק לצדיק בעיני הבריות יקראו תגר על מדת הדין על כן מצוה לפרסם על כל מעשיהם לגלות רעתם בקהל ומטעם זה הוציא אהרן מחשבתם הרעה להוץ וזה שנאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא ר"ל אתה ידעת ברוח הקודש שעליך כי ברע המה חושבים תמיד על כן אמרתי כי טוב לגלות על החוטאים כדי שיהיו לשמצה בקמיהם לפרסם קלונם ברבים. וזהו דעת המדרש האומר שלקו בצרעת שנאמר כי פרוע הוא וכתיב במצורע ראשו יהיה פרוע וכן מסיק בתנחומא ובילקוט פרשת מצורע כי הצרעת ג"כ ענינו להוציא לאור הרעה הפנימית אשר בלבב החוטא כי מטעם זה נקרא מצורע נוטריקון מ.וציא רע כדמסיק בילקוט פרשת מצורע במעשה של הרוכל אע"פ שהם מסיק המוציא רע על המספר לשון הרע מ"מ נ"ל שהוא מוציא לאור כל רע פנימי ולכך רמז כאן הצרעת במלת פרוע שפירושו מגולה כך הצרעת מגלה על החוטאים ובש"ס כתיב נרדי נתן ריחו פי' התרגום על זה ונחית עליה מכתש סגירא כי הפסוק מדבר במה שנעשו לשמצה בקמיהם שהוציאם ריחם בעיני כל האומות הקמים עליהם וזהו נתן ריחו היינו לאחרים נתן הריח אשר היה נסתר בקרבו וכאשר נתגלה אז היו לשמצה בקמיהם שמצאו להם מקום להרף את ישראל על מה שעשו באלהים ובמשה ומכל זה אתה למד שדבר זה אינו בנמצא באומות. וזה מבואר על דרך שמצינו ברבתי פרשת ויש מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני רבי המא בר הנינא אמר לא היו המצרים ראויין להיות בהם דווים וסחופים אלא שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם אומה של דווים וסחופים אתם הה"ד חרפת נבל אל תשימני ור"ש בר נחמני אומר לא היו המצרים ראוין להיות בהם בעלי הטטין ולמה יש בהם שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים לא אומה של מצורעים אתם הוי אומר חרפת נבל אל תשימני. ויש לדקדק במאי קמיפלגי ומה בין דווים למצורעים. וג"ל כדמסיק במדרש חטאו בזה כי זה משה האיש ולקו בזה שנאמר על זה היה דוה לבנו ונתרפא בזה שנאמר זה הדבר אשר צוה ה' קחו מאתכם תרומה לה' חטאו באלה אלה אלהיך ישראל ולקו באלה שנאמר על אלה חשכו עינינו ונתרצו באלה שנאמר אלה פקודי המשכן. הנך רואה ממדרש זה שהיו כאן שני מיני חטא האחד הוא מה שחטאו להקב"ה ואמרו אלה אלהיך ישראל ועל זה נלקו בצרעת המוציא לאור כל המחשבה רעה וכבר חטאו במחשבה כמו שנאמר אהם ידעת את העם כי ברע הוא כמבואר למעלה והצרעת היה מוציא רעתם לחוץ לפרסם עליהם ולפי שדין כל מצורע להיות מחוץ למחנה מושבו וכאן היו כל ישראל מצורעים ואיך יצאו מחוץ למחנה ע"כ נאמר ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד כאילו שם מחנה שכינה והם מרוחקים ממחנה שכינה ומה שנאמר על אלה חשכו עינינו לפי שלשון זה מורה על הדבר שהאדם רואה בעיניו ומראה עליו באצבע לאמר כי זה הוא ולשון אלה מורה על דבר שהוא משיג בראיה לגבית אע"פ שאינו רואה בעיניו לכך נאמר חטאו באלה על החטא שחטאו באלהים כי לא יראני האדם וחי. והטאו בזה נאמר על מה שחטאו במשה ועשו כנגד חוש הראות כי בעיניהם ראו יושב דרכו ואעפ"כ הרהרו אחריו. ולפי הנחה זו קשה מהו שאמר על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו איפכא הל"ל. וביאור הדבר הוא שלעולם לקו בדבר שהיה סבה אל העבירה כי במה שחטאו באלהים נמשך השן מן העין אל הלב כי העין רואה וא"כ הלב חומד וכבר אמרנו שבעבור רוב זהב שהשפיע להם ה' בחרו בצורת שור כי משם מוצא הזהב כמבואר למעלה בפסוק זה יתנו כל העובר על הפקדים וגומר על כן נאמר על אלה חשכו עינינו כי העין גרם להם עון זה. אמנם במה שחטאו במשה היה נמשך העון מן הלב אל העין כי בעבור שהיו מהרהרים בלבם תמיד ומתקנאים במעלתו והושדין אותו על כן נעשו עורים גם בחוש הראות וכחשו בדברים שראו בעיניהם כי זאת תורת הקנאות שעל ידיה נעשו עורים לעשות בהפך ממה שיעיד עליו החוש על כן נאמר על זה היה דוה לבנו כי הלב היה סבה להם שעשו כנגד הדבר המורה עליו חוש הראות הרמוז בזה. ומכאן ראו לומר שכל דווים וסחופים הבאים על ישראל הכל הוא בעון מה שמטיחין דברים כנגד מנהיגי כל דור ודור. והצרעת בא על עון ע"ג הנמשך מן המדת הממון ותכלת העין מדה כנגד מדה לפי שעיני האדם לא תשבענה על כן ילקו בעין ולפי דרכנו נוכל לומר שהשכת העין היינו הצרעת המהפיך עין האדם כנודע מטבעיות. ושתי תכונות רעות אלו אינן מצויין כ"כ באומות כדמסיק במסכת סנהדרין כתיב ובחקות הגוים הלכתם וכתיב ובחקות הגוים לא הלכתם הא כיצד כמקולקלים שבהם עשיתם כמתוקנים שבהם לא עשיתם כי מצינו שהם מתוקנים בשני דברים הללו הן בענין האלהות כמ"ש ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל הן בענין המנהיגים שאינן בועטים בהם כמו שמצינו מאנשי נינוה שמשמעו אפי' לנביאי ישראל ע"כ אמר ר"ח ב"ח לא היו אנשי נינוה ראוין להיות בהם דווים וסחופים והיינו כל הלי וכל מכה הבאה אל הבועטים במנהיגיהם כמ"ש על זה היה דוה לבנו ודעתו שמה שנאמר כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם היינו על מה שהאומות מונין את ישראל על מה שהמה עושים אל מנהיגיהם. ור"ש בר נחמני אומר לא היו המצרים ראוין להיות בהם נועלה הטטים והוא מין מן מיני הצרעת הפורחות בגוף אשר פרחה בו הכפירה באלהיות אלא שלא יהיו מונין את ישראל לא אומה של מצורעים אתם והוא סבר שנא' כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם היינו שיחרף צר את ישראל על דבר הנגע והצרעת אשר פרחה בהם על אשר אמר אלה אלהיך ישראל בעבור רוב זהב שהשפיע להם ה' ודעתו שעל זה אמר דוד מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני כי יחרף אויב הצר לאמר שאני נבל המגבל צור ישועתי בעבור חמדת הזהב והעושר שנאמר בו ובאחריתו יהיה נבל כי כל אוהב כסף הוא איש כילי כנבל הכרמלי אשר נבל שמו ונבלה עמו וכמ"ש לא יאמר עוד לנבל נדיב מכלל שהם בני הפכים ויתבאר זה עוד בע"ה בפרשת האזינו על פסוק עם נבל ולא הכם. ועל זה בקש ואמר חרפת נבל אל תשימני. ואע"פ שאף אם יחרפני האויב ואם לדין יש לי תשובה והתנצלות מ"מ נאלמתי לא אפתח פי אני רשאי לדבר התנצלותי כי אתה עשית אתה גרמת לישראל בעבור רוב כסף וזהב שהשפעת להם והתנצלות זה אין לדבר בפני הגוי. לפיכך הסר מעלי נגעך זה נגע הצרעת אשר פרחה בישראל. מתגרת ידך אני כליתי מתגרת הוא לשון שפע ונזילה ורוצה לומר לפי שמידך יגר לי רוב שפע כסף וזהב ע"כ אני כליתי והוסיף מלת אני כליתי לומר שאין רע יורד מלמעלה והאלהים חשבה לטובה רק אני כליתי וקלקלתי מעשי בעבור רוב שפע כסף וזהב אשר הושפע לי בתוכחות על עון יסרת איש בתוכחות הוא לשון ויכוח ור"ל בעבור הויכוח שיש לאויב עמי ומונה עלי לומר אומה של מצורעים אתם ע"כ יסרת איש גם המצרים שנקראו בני איש כמ"ש גם בני אדם גם בני איש ואמרו רז"ל בני אדם אלו ישראל בני איש אלו בני נח והמס כעש חמודו ע"י שיש גם בהם מעלה הטטים ואז לא יתלו בעון ישראל אלא יאמרו אך הבל כל אדם סלה כי מקרה אחד לכל. ולדעת האומר לא היו ראוין להיות דווים כו' על שמטיחים דברים כנגד מנהיגיהם דרש הרפת.נבל כי זאת אויב חרף עם ה' לאמר שכל פה דובר נבלה כמו שמצינו שהטיחו על משה בכמה ענינים והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב. יש בבקשה זו כמה ספיקות כי מה ראה משה להגדיל החטא כשבקש על המחילה כי אין דרך של כל מליץ יושר ועוד שנראין דבריו סותרין כי מדקאמר ויעשו להם אלהי זהב אתה גרמת להם כו' אם כן היה דעתו להקטין החטא. ועוד מהו ויעשו בוי"ו משמע כאילו הפסיק הענין ופשוטו משמע כי הוא פי' של חטאה גדולה. ועוד למה פרט הטא זה יותר מן הטא ג"ע וש"ד שעברו כמו שפירש"י בפסוק ויקומו לצחק. והנה כבר אמרנו שלא היה שם ג"ע וש"ד ממש והראיה על זה כי מה שפי' שהרגו את חור לא יתכן כי הרגוהו קודם עשית העגל ופסוק ויקומו לצחק נאמר אחר עשייתו אלא לפי שכל הדברות היו ה' מול ה' אנכי כנגדו לא תרצח לא יהיה לך כנגדו לא תנאף וכשעברו על אנכי ולא יהיה לך דומה כאלו עברו גם על לא תרצח ולא תנאף כי מאן דעביד הא נפל בהא וכבר מצינו שש"ד וג"ע שניהם נקראו חטאה גדולה כי בש"ד נאמר גדול עוני מנשוא ובג"ע נאמר ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וה"כ כשאמר משה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה רמז לב' עבירות אלו ג"ע וש"ד ואחר כך התודה גם על עון העגל ואמר ויעשו להם אלהי זהב ולא רצה לכוללו בכלל ג"ע וש"ד להורות שדווקא ב' אלו גדולים אבל חטא העגל אינו גדול כל כך שהרי יש להם התנצלות כי אתה גרמת להם בעבור רוב הזהב שהשפעת להם מה שאין כן בב' אלו כי אין להם

שיכום

שייכות אל התפלות זה וכל עיקר כוונת משה היתה להקטין עון העגל אשר בעבורו אמר ה' לכלותם אבל בעטור ג"ע וש"ד אח"ל שמתי מספר עברו עליהם מ"מ אין כולם ראוין לכליה בעבורם וכל שכן לפי מה שכתבנו שלא היה שם ג"ע וש"ד ממש כמובן מלשון לצחק ולא אמר ויקומו ויצחקו אלא שעשו עון המביא לידי צחוק ואמר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך לפי שאמר אולי אכפרה בעד חטאתכם היה לו לומר אולי יכפר ה' בעד חטאתכם כי משה אין בידו לכפר ועל חטאתכם מבעי' ל"ל מה בעד אלא לפי שמשה מסר נפשו על ישראל ואמר אכפרה הנני כפרה בעדכם כי ראשיהם קרבן אשם של העם ע"כ אמר אם תשא חטאתם ואם אין בין לא תשא מחני נא כ"א תשא חטאתם ותקח אותי כפרה בעדם א"כ מחני נא ואם לא תשא אזי ג"כ מחני כי איככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי. וכפי פשוטו נ"ל שעיקר הגזירה במלת ועתה כמו שמצינו במרגלים כתיב ג"כ ועתה יגדל נא כח ה' כי אמר הקב"ה למשה לכלותם ולעשות אותו לגוי גדול ומשה אמר פן יאמרו מבלתי יכולת ה' וגו' ואע"פ שבשיהיה זרעו של משה לגוי גדול ויבא אל הארץ לא יוכלו האומות לומר מבלתי יכולת מ"מ ביני וביני יתחלל השם ואני חפץ ועתה יגדל נא כח ה' גם בדורות הללו. כך בקש משה כאן ועתה אם תשא חטאתם ומקרא מסורס הוא כמשפטו בהרבה מקומות כאלו אמר אם תשא חטאתם אז ועתה תעשה זה עתה ותכף ואל תדחני בלך שוב וזרעם יבואו לארץ או זרעי כי סוף סוף ביני וביני יתחלל השם. ועוד נ"ל שלא למחות העון לגמרי אלא שלא יגבה חובו עתה בבת אחת לעשות בהם כליה עתה כרגע אבל לא היה חושש אם יגבה חובו מעט מעט בדור ודור ונעתר לו ה' ואמר ועתה לך נחה את העם וגו' וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם להפרע מהם מעט מעט כי זה חסד אלהים:

ולא שתו איש עדיו עליו. יש מקשים אחר שמעצמם לא שתו עדים עליהם מהו זה שחזר ואמר ועתה הורד עדיך מעליך. ונ"ל שהיו כאן ב' מיני עדי האחד הוא סתם עדי חח ונזם וחלי שהיו מתקשטים בהם הב' הוא אותן הכתרים שנתנו להם בחורב על אמרם נעשה ונשמע. ובפעם ראשון כששמעו הדבר הזה שאמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך והרי הם כמנודים לשמים ע"כ ויתאבלו ולא שתו איש עדיו מדקאמר איש עדיו ולא אמר בני ישראל כמ"ש אח"כ ויתנצלו בני ישראל את עדים ש"מ שמדבר בעדי המיוחד לכל איש ואיש לפי עשרו העשיר ירבה והדל ימעיט וקבלו עליהם תשובה בעבור החטא הנמשך מן העדי כמ"ש ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו'. אבל אותן ב' כתרים שקבלו בחורב לא פרקו כי היה נראה להם כפריקת עול התורה כאילו אמרו אין לנו חלק בתורה ובכהונה. על כן נאמר להם שנית ועתה הורד עדיך מעליך אפילו אותן ב' כתרים ועל זה נאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב אותו עדי הניתן להם בהר חורב ואמר כאן בני ישראל ולא אמר איש עדיו לפי שכל ישראל היו שוים בו כעשיר כדלך ומהרי"א פי' שהאדם יש לו הרבה מיני עדי והיו קצתם עליהם וקצתם לא היו עליהם ומתחלה לא שתו עליהם עדים שלא היו עדיין עליהם אבל אותן שהיו עליהם כבר לא הורידו לכך נאמר ועתה הורד עדיך אפי' זהו שכבר עליך. וגם לפירושנו מיושב למה הזכיר לשון הורדה בפעם ב' ולא בראשון לפי שהעדי של הר חורב היה תמיד עליהם משא"כ בשאר עדי:

ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וגומר. זו פ' חמורה שבתורה אשר בו יגעו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו ביאור מספיק מה זה היה מבוקשו של משה מנגד כמה ספיקות הנופלים בלשון הויכוח שהיה למשה עם הקב"ה אין אני גוזר ואומר שדעתי הנכונה שבכולם הלילה אלא אומר אני מאחר שאין המפרשים ע"ד א' וכל אחד סותר דברי חבירו ומרבה עליו חבילות השגות מ"מ הענינים שהניחו אמיתיים מצד עצמם אף אם אינן שומרים תמונת הלשון אענה גם אני חלקי ואומר לפי שמצינו למעלה ענין כפול כי מתחלה אמר הקב"ה למשה ועתה לך נחה את העם ואח"כ חזר ואמר לך עלה מזה אתה והעם מלבד הכפל יש כמה שינוים בלשון הן מלשון נחה לעלה הן אומרו אתה והעם הן מה שהוסיף בשני לומר אשר העלית מא"מ וזולת זה הרבה שינוי לשון ובענין שליחות המלאך אמר תחלה הנה מלאכי ילך לפניך ואח"כ אמר ושלחתי לפניך מלאך מהכרח כל הדקדוקים הללו קרוב לשמוע כי במעשה העגל היה הערב רב מקור אל החטא וישראל נמשכו אחריהם ומשה בתפלתו עשה ב' חלוקות התפלל תחלה על בני ישראל שלא היתה אשמתם כל כך גדולה ואח"כ התפלל גם בעד הערב רב כמבואר למעלה בפ' העגל. לעומת זה כשנעתר לו הקב"ה נעתר תחלה על בני ישראל לבלתי השחיתם ועליהם אמר ועתה לך נחה את העם כי לשון נחה מורה שינהם בנחת ושובה וקראם העם דרך קנס לפי שנתפתו אל הערב רב. ואמר אל אשר דברתי לך כי רצה הקב"ה לקיים שבועתו במשה ואמר ואעשה אותך לגוי גדול והיינו ליתן הארץ לזרעו של משה כאלו דבר לקיים הבטחתו לו למשה ועכשיו חזר ואמר כי אותו יעוד שדברתי לעשות לך הנני מחזירו לישראל וז"ש אל אשר דברתי לך. ולפי שכל מלאכי רחמים של מעלה כבר המה מוכנים מימות האבות לשמור בדרך את זרע אברהם יצחק ויעקב ע"כ אמר הנה מלאכי ילך לפניך אין צורך לשלוח מלאך אחר כי כבר יש מלאך מוכן לכך. ועל ישראל אמר וביום פקדי ופקדתי עליהם וגו' להפרע מהם מעט מעט. אבל על הערב רב אמר ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל כי כבר אמרנו שישראל לא ידע ולא התבונן בתחבולות הערב רב וידע שור קונהו אלו הערב רב כדאיתא במדרש. ואח"כ נחם ה' על הרעה גם על הערב רב ואמר לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים כי יודע שמשה לא נמלך בגבורה ומעצמו העלם משם ולא הזכיר לשון נחה המורה על הנחת ושובה אלא עלה מזה אתה והעם ר"ל אתה עלה והעל גם אותם בעל כרחם יען כי המה בוחרים תמיד לשוב למקורם מצרימה. ואמר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו' לא אמר סתם לאבותם כי הערב רב לא מזרעם המה ומה שאמר אשר נשבעתי וגו' לומר לך אע"פ שנשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה והמה לא מזרעם וא"כ אין אני חייב להביאם אל הארץ מצד השבועה וברית אבות מ"מ אביאם שמה לכבודך מאחר שאתה קבלת אותם כמ"ש אשר העלית וגו'. ושלחתי מלאך לפניך כי אין להם מלאכים מוכנים מימי אבותם ע"כ אני צריך לצוות עליהם מלאך שישמרם בדרך או מלאך אחר או לצוות עליהם לזה המלאך ההולך בשביל ישראל. ומ"ש כי לא אעלה בקרבך וגו' היינו בעבור הערב רב כי עם קשה עורף הוא ע"כ אין אני רוצה לילך בקרבם בהדי הוצא לקי כרבא כי המה סיבה שלא אלך בעצמי גם עמך ועם ישראל ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה על הערב רב לא כדרך שנאמר בישראל ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אלא תלית ההעלאה בי לומר כשם שהעלית אותם מארץ מצרים מדעתך כך תעל אותם מזה כמ"ש לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית וגו' לומר כשם שהעליתם ממצרים כך תעלם מזה. ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי דבר זה שתשלח עמי שלוחך לא הודעתני כי מה שאמרת ושלחתי מלאך לפניך בזה לא נבדלו עדיין משאר האומות כי כל אומה יש לה שר ומלאך למעלה והיה לך לחוס על כבודי מאחר שיצאו על פי ממצרים ונתדבקו בך היה לך להבדילם מכל העמים ולילך בקרבם ואף את"ל שיש טעם לדבר מה שאמרתי כי לא אעלה בקרבך וגו' מ"מ היה לך להודיעני ששלוחך ילך עמי לכל הפחות כי גם אני צריך סעד ועזר אלהי להדריכם בדרך ישרה וזה המלאך השלוח לפניהם אינו כ"א לנגדם ז' אומות והעיקר חסר מן הספר כי עדיין אנו צריכין למודעי לידע דרך ה' ע"פ התורה. ואתה אמרת ידעתיך בשם י"א שאמר זה על שנאמר ושמי ה' לא נודעתי להם משמע אבל לך נודעתי בשמי ה' ולפי דרכנו אמר על שם של אהיה כמ"ש כי אהיה עמך שם של אהיה יהיה עמך תמיד ולזה אני צריך עכשיו כי מתחלה אמרת ידעתיך בשם שהשם עצמו יהיה עמך ועכשיו חזרת מיעוד זה ולא זו שאתה בעצמך אינך רוצה להיות עמי כמ"ש כי לא אעלה בקרבך אלא אפילו שלוחך אינו עמי כ"א לפני שהרי לא הודעתני את אשר תשלח עמי וזה רחוק מאוד כי יעוד ידעתיך בשם ועל זה לא שאל משה עדיין מאומה רק אמר כמתמיה שלא הודעתני שתשלח עמי ואח"כ הגיע הנעה אל בקשתו ואמר וגם מצאת חן בעיני ואם כבר היה לי לבקש על איזו דבר שתעשה לי מצד מציאת החן מ"מ לא בקשתי מאומה כי לא היתה השעה כל כך צריכה לזה אמנם ועתה הגיעה השעה שאני צריך לבקש דבר והוא אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך ואין די בזה שתודיעני ואני בער ולא אבין אלא ואדעך תן לי לב להבין כדי שאדע דרכך למען אראה בזה והוא שאמצא חן בעיניך נוסף על חן הראשון הוא שע"י ידיעת המושכלות ידבק המושכל במשכיל והיו לאחדים והיה פיו כפיך ואראה בזה שממני יתפשט החן גם לזולתי מה שלא היה מקודם דנא שלא נתפשט החן כ"א ממך אלי ובעת שתודיעני דרכיך ותשכילני ותדבק המושכל במשכיל ויתוסף לי מציאת החן ויתפשט ממני גם אל כל הנדבקים אלי והוא הערב רב ועי"ז יקראו עמך ולא עמי לבד וז"ש וראה כי עמך הגוי הזה ואל תאמר לי עוד אשר העלית וגומר. ויאמר פני ילכו והניחותי לך במלת פני נחלקו המפרשים אם הוא פנים של כעס או פנים של רחמים וילכו משמע להבא ומשה אמר אם אין פניך הולכים בהווה לאלתר אל תעלנו מזה בין שיהיה פי' שילך הכעס מהם תכף בין שיהיה פירושו שילכו עמהם תכף פני רחמיו ית'. ולפי דרכנו השיב לו על ב' דברים כאחד על מה שהיה מתמיה על שלא הודיעו שישלח עמו שלוחו לסעדו על זה אמר פני ילכו כמו ופניך הולכים בקרב לפי שנא' ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ומאותן פנים ילך אור פניו ית' על פני משה ועל ידי זה יעשה לו הקב"ה הנחה כאלו היה השם הולך עמו ממש ואע"פ שהשפעה זו לפרקים מ"מ תספיק למשה שיוכל להעלות את העם ולהדריכם בדרך ה' וז"ש והניחותי לך ויאמר משה זה פשוט ואין אני מבקש על זה כ"א אין אור פניך הולכים ודאי אל תעלנו מזה ובלא מציאת חן דבר זה מוכרח להיות כי אין לנו עליה כלל זולת זה. וא"כ הדרא בקשתי לדוכתה מה תעשה לי בעבור מציאת החן וז"ש ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך שיתפשט החן ממני גם אל עמך הלוא בלכתך עמנו ממש בכל עת שתדבק בי ע"י שתודיעני דרכך ובזה לבד נפלינו אני ועמך מכל העם וגומר ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אע"פ שכמעט היית מתייאש מן יעוד ידעתיך בשם מ"מ אני חוזר מן הכעס ומבטיחך גם הדבר הגדול הזה ואדעך בשם בזכות מציאת החן אע"פ שלא בקשת מצד מציאת החן כי אם הודיעני נא את דרכך מ"מ מאחר שיצא מפיך דבר ידעתיך בשם אעשה גם את זה בעבור מציאת החן ואדעך בשם כבראשונה. ויאמר הראני נא את כבודך רז"ל אמרו שבקש לראות מתן שכרן של מצות לעה"ב שנקרא כבוד שנא' כבוד חכמים ינחלו ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך הן שכר העוה"ז הן רב טוב הצפון לצדיקים אבל מ"מ אין אתה יכול לראות את כולו אפס קצהו תראה שכר העוה"ז המכונה באחורי כדבר טפל שהוא משליך אחוריו אבל פני דהיינו שכר העוה"ב שהצדיקים רואין פני השכינה בעוד היות האדם מסובך בחומר לא יוכל לראות זה כמ"ש עין לא ראתה וגו' ועל זה אמר לא תוכל לראות את פני כי הפנים עצמם הם שכר הצדיקים שנהנין מאור פניו ית' וז"ש וראית את אחורי ופני לא יראו ואחז"ל הראה לו קשר של תפילין כי מצינו שם של שדי חקוק בתפילין דהיינו שי"ן יו"ד מלפניו יו"ד בשל יד ושי"ן בשל ראש והיינו יש רמז לשכר העה"ב שנמצא בו ישות וממשות כמ"ש להנחיל אוהבי יש וגו' ובאחוריו הדל"ת בקשר של תפילין רמז לשכר העוה"ז הבא מן ד' רוחות העולם כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו' וכן אמר הקב"ה למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה וגו' רמז לו שלא תוכל לראות כ"א ית דבתרי וכן נאמר ויראהו ה' את כל הארץ עד הים האחרון ודרשו רז"ל עד היום האחרון לתחיית המתים אבל לא עד בכלל כי השכר של תחיית המתים לא הראה לו ה' כי לא יוכל לראותו ולהבין מהותו כלל לכך נאמר לשון את באחוריו ולא בפניו וכתרגומו ית דבתרי היינו הטפל אליו והוא חוץ ממנו אבל לפני לא נאמר את כי השכר אינו טפל אל פניו ית' אלא אור פניו הוא עצמו השכר כמ"ש הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו וזהו סוד עי"ן דל"ת גדולה בפסוק שמע ישראל לומר שעין האדם לא יוכל לראות כ"א ד' דהיינו שכר העוה"ז וקרוב לזה פירשנו בחבורנו עוללות אפרים על מ"ש ר' אמי דמחדדנא מחבירי שראיתי את ר' מאיר מאחוריו ואלו ראיתיו מקמיה הוינא מחדדנא טפי ר"ל שלא השיג ממנו כ"א ההשגות שהיו שפלים אצלו כדבר

שפל שהאדם משליך אחוריו ואלו השגתי האור פניו דהיינו עיקרי השגותיו המכונים בשם פנים ודאי מהדרנא עפי :

על בנים ועל בני בנים וגומר. הוסיף כאן בני בנים מה שלא הזכיר זה לא בדברות ראשונות ולא באחרונות לפי שבע"ז לעולם כך היא המדה עד דור רביעי ומתחיל למנות מן האב אב ראשון בן שני וא"כ שלשים וא"כ רבעים אבל במעשה העגל כבר קבלו דינם כל השעבדים ונמחל העון לאותו דור אבל לא לדורות וכדי לקיים הפקידה לד' דורות הוצרך למנות מן הבן והוסיף דור א' ומנה בנים ובני בנים שלשים ורבעים וז"ש וביום פקדי היינו זמן הפקידה כי יבא אז ופקדתי עליהם אותו זמן פקידה שנאמר בי' הדברות ולדעתי לפי שעון ע"ג חמור מכל העונות לא יוכל דור אחד לסבול גודל העונש כראוי לבא על עון זה ע"כ הוא מתחלק לד' דורות להקל ולא להחמיר. וי"א בהיפוך זה כי לכך נאמר וימהר משה ויקוד ארצה ראה משה שהקב"ה קורא הדורות מראש והולך ומונה ומוסיף דור אחד והיה מתירא פן יוסיף להכות בכמה דורות ע"כ מהר משה ויקוד ארצה ויאמר דיך :

ויתן על פניו מסוה. לפי שהיו הכל מסתכלין בו ומשה היה עניו גדול וביישן והיה מתביים על שמסתכלין בקירון עור פניו כי כך היא המדה בכל מי שהוא ביישן ע"כ נתן על פניו מסוה לכסות עיניו אבל בבואו לפני ה' ללמוד תורה מפיו אז הוצרך להסיר מסוה הבושה מעל פניו כי לא הביישן למד לכך נאמר ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו :

הפטרת תשא במלכים א סימן יח

וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה
הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב
וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן: וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־
הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד: וַיְהִי בְּהַכְרִית
אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם
חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם: וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־
עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים
אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה:
וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד
לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ: וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ
בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר
הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ: וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ
הִנֵּה אֵלִיָּהוּ: וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ
בְּיַד אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי: חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה
אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־
הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה: וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ
אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ: וְהָיָה אֲנִי ׀ אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ
יְהוָה ׀ יִשָּׂאֲךָ עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב
וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי: הֲלֹא־
הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה
וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה
וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם: וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה
אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי: וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי
לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו: וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב
וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ: וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחְאָב
אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר
לֹא עָכַרְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם
אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים: וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ
אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל
אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי
שֻׁלְחַן אִיזָבֶל: כאן מתחילין הספרדים והאיטליאני
וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַנְּבִיאִים אֶל־
הַר הַכַּרְמֶל: וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי אַתֶּם
פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם־יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו
וְאִם־הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר: וַיֹּאמֶר
אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי
הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ: וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים
וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ
לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה ׀ אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־
הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים: וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא
בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים
וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר: וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי
הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים
וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ: וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר
אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר
וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־
הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר
קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־
דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ: וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ
כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם: וַיְהִי
כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־

עֹנֶה

פירוש המלות

השלישית. לעצירת הגשמים: וכלכלם. מפרנסם: ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב: ימצאכה. עתיד במקום עבר: מנעורי. לפיכך יש לך למחול עלי **שלא אגלה לידי מיתה**: עוכר. לשון מים עכורים: פסחים. לשון ופסחתי: הסעפים. לשון מחשבות: ויפסחו. ויפסעו: ויהתל. וילעג: כי. כמו אם: שיח. שמא יש לו דבור עם אחד: סיג. או להשיג אחרים: דרך. או הלך לדרך: ויתגודדו. ויסרטו: בחרבות. הוא תער: וברמחים. רמחים קטנים שבהם מקיזים דם:

ענה ואין קשב: ויאמר אליהו לכל־העם גשו אלי ויגשו כל־
העם אליו וירפא את־מזבח יהוה ההרוס: ויקח אליהו שתים
עשרה אבנים כמספר שבטי בני־יעקב אשר היה דבר־יהוה
אליו לאמר ישראל יהיה שמך: ויבנה את־האבנים מזבח
בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח:
ויערך את־העצים וינתח את־הפר וישם על־העצים: ויאמר
מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על־העלה ועל־העצים ויאמר
שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו: וילכו המים סביב למזבח
וגם את־התעלה מלא־מים: ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו
הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע
כי־אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך ובדבריך כתיב
עשיתי את כל־הדברים האלה: ענני יהוה ענני וידעו העם
הזה כי־אתה יהוה האלהים ואתה הסבת את־לבם
אחרנית: ותפל אש־יהוה ותאכל את־העלה ואת־העצים
ואת־האבנים ואת־העפר ואת־המים אשר־בתעלה לחכה:
וירא כל־העם ויפלו על־פניהם ויאמרו יהוה הוא האלהים
יהוה הוא האלהים:

פירוש המלות

קשב. כמו והקשיב: וירפא. ויתקן: ההרוס. שהיה שם מקדש שנבנה לשם ה': תעלה. חפירה שבו יתקבצו המים: וינתח. נתחו לאברים: וילכו. הוא צווי: שנו. תשנו: ובדברך. במצותיך: ענני. באש: הסבות את לבם. שהיה אחורנית: לחכה. יבשה:

אבן עזרא

פרשת ויקהל

רשי

ברוך אל עליון בעוז עמו נהל. ביד ציר מראהו כאו' שמש יהל לצוהו בהר להכין לו אהל. לשבתו ככתוב בסדר ויקהל: (א) טעם ויקהל. שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו. ופירש אלה הדברים המשכן וכליו לעשות על כן כתוב לעשות אותם והנה הטעם שהשם צוני שתעשו זה שאומר לכם והוא הזהיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: (ג) לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות להם ולבשל בשר כי האש צורך לכל מאכל והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על

א ואכניש משה ית כל כנשתא דבני ישראל ואמר להון אלין פתגמיא דפקיד יי למעבד יתהון: ב שתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיעבד ביה עבידתא יתקטיל: ג לא תבערון אישתא בכל מותבניכון

לה א ויקהל משה את־כל־עדת בני
ס׳ ישראל ויאמר אלהם אלה
י״ג חסר הדברים אשר־צוה יהוה לעשת
ו׳ אתם: ב ששת ימים תעשה
מלאכה וביום השביעי יהיה
לכם קדש שבת שבתון ליהוה
כל־העשה בו מלאכה יומת:
ג לא־תבערו אש בכל
פ׳ משבתיכם ביום השבת: פ

(א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: (ג) לא תבערו אש. (פסחים ה יבמות ו) יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: כי

אלה הדברים ה׳ וסי׳ ואתם תהיו לי. ויקהל משה. אלה הדברים דריש ספרא. עשיתם ולא עזבתים: אלה הדברים אשר העידו דברו אמת: וא׳ ואלה הדברים אשר דבר ה׳: לעשת י״ג חסר וסי׳ ולחשב מחשבת. וחברו. ויקהל משה את כל. ועשה בצלאל ואהליאב. ויקרא משה אל בצלאל: ויקהו מלפני משה. מרבים העם להביא. כאשר עשה ביום. אל בני ישראל לעשת הפסח. דוידבר משה. ויהי אנשים אשר. כי עזרא הכין לבבו. ואשר ישמיעו. ובהנכת חומת ירושלים בעזרא: תעשה ז׳ נמכר בסדר הרומה: משבתיכם ג׳ חס׳ ו׳ וסי׳ לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. וכל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש. וב׳ מ״ל דמיל בבל טושבותיכם הרעים תתרבנה. ממדבר דבלתה בבל מושבותיכם ותרויהון ביחזקאל ושארא מושבותיכם כהבן:

תולדות אהרן ויקהל משה. שבת ע מגלה ל: אלה הדברים. שבת לז: ששת ימים. שבת שבתון. שבת כד: לא תבערו. שבת כ ע יבמות ו ? סנהדרין לה (נזיר נד):

בעל הטורים ויקהל. כתיב לעיל כי קרן אור פני וסמיך ליה פ׳ שבת לומר שאינו דומה קירון פנים של שבת לשאר הימים: ואמר ויקהל לפי שבת לומר פ׳ שבת רמז בשבתות ויו״ט נקהלים לשמוע הדרשה: אלה הדברים. דרשו מכאן לל״ט ותשע מלאכות לשבת כמנין אלה ודברים משמע שנים וה׳ ההדברים לרבות א׳ הרי ל״ט ואפילו דבכמה מקומות כתיב אלה הדברים ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה. לעשת אותיות לעשת תשע והכל י׳ לומר ל״ט מלאכות יעשו אותם בו׳ ימים ולא בשבת. וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתוב בויכלו תמנא עשיות ובריאות ומלאכות והויות והוצאות והבדלות כולם ל״ט לומר ל״ט מלאכות הן חוץ מתולדותיהם. וכן תמצא מויקהל עד לא תבערו וגו׳ ביום השבת ל״ט תיבות חוץ ממלת השבת. הזכיר לא תבערו לפי שצריך הבערת האש למלאכת המשכן לבשל הסממנים לצבוע ולצרף כסף ונחושת וזהב: שבת בגמטריא ארבעים חסר אחת. לא תבערו אש אמר הקב״ה אור שלי ש״י בל גיהנם שובת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת: השבת ואמר ר״ת וס״ת תורה לרמז שעיקר התורה בשבת שהאדם פנוי מעסקיו:

ספורנו

לה (א) ויקהל משה. אלה הדברים אשר צוה. מה שאמרתי למעלה כשצויתי אתכם את כל הדברים אשר דבר ה׳ אתי בהר סיני הם הדברים שצוה לעשות בימי החול: (ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש. ולא תעשו בו אפי׳ מלאכת המשכן: כל העושה בו מלאכה יומת. אע״פ שהיא מלאכת מצוה: (ג) לא תבערו אש. אע״פ שההבערה בעצמה היא קלקול על הרוב מכל מקום בהיותם

רמבן

לה (א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. יכלול כל עדת בני ישראל האנשים והנשים כי כלם התנדבו במלאכת המשכן והנה משה אחר שצוה לאהרן והנשיאים וכל בני ישראל האנשים כל אשר דבר ה׳ אתו בהר סיני אחרי שבור הלוחות ונתן על פניו המסוה חזר וצוה והקהילו אליו כל העדה אנשים ונשים וטף ויתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו ואמר לכולם ענין המשכן אשר נצטוה בו מתחלה קודם שבור הלוחות כיון שנתרצה להם הקב״ה ונתן לו הלוחות שניות וכרת עמו ברית חדשה שילך השם בקרבם הנה חזר לקדמותם ולאהבת כלולותם וכידוע שתהיה שכינתו בתוכם כענין שצוהו תחלה כמו שאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולכן צוה אותם משה עתה בכל מה שנצטוה מתחלה:

(א ד) אלה הדברים אשר צוה ה׳ לעשות. ששת ימים תעשה מלאכה. אמר אלה הדברים אשר צוה ה׳ לעשות על מלאכת המשכן וכל כליו וכל עבודתו והקדים השבת לאמר כי ששת ימים תעשה מלאכה הלה הדברים ולא ביום השביעי שהוא קדש לה׳ ומכאן שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ולא ממדרש אך כמו שפירשתי בסדר כי תשא:

(ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. ענין הכתוב הזה ודאי ראוי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת ופי׳

(ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי לאמר לכם: (ה) נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קראו נדיב לב. כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צואתם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. היא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אילים והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרוכת המחילה כל דבר המגין בין מתעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן (איוב א) שכת בעדו. (הושע ב) הנני שך את דרכך: (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פני' לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרותיה. לוליני"ש בלעז בזיכים שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמני' כמו שמפור' במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשי' ולא יריעות:

ספ

ד ויאמר משה אל־כל־עדת
בני־ישראל לאמר זה הדבר
אשר־צוה יהוה לאמר: ה קחו
מאתכם תרומה ליהוה כל
נדיב לבו יביאה את תרומת
יהוה זהב וכסף ונחשת:
ו ותכלת וארגמן ותולעת שני
ושש ועזים: ז וערת אילם
מאדמים וערת תחשים ועצי
שטים: ח ושמן למאור ובשמים
לשמן המשחה ולקטרת
הסמים: ט ואבני־שהם ואבני
מלאים לאפוד ולחשן: י וכל־
חכם־לב בכם יבאו ויעשו את
כל־אשר צוה יהוה: יא את־
המשכן את־אהלו ואת־מכסהו
את־קרסיו ואת־קרשיו את־
בריחו (בריחיו ק') את־עמדיו ואת־
אדניו: יב את־הארן ואת־בדיו
את־הכפרת ואת פרכת המסך:
יג את־השלחן ואת־בדיו ואת־
כל־כליו ואת לחם הפנים:
יד ואת־מנרת המאור ואת־כליה
ואת־נרתיה ואת שמן המאור:
טו ואת־מזבח הקטרת ואת־בדיו
ואת שמן המשחה ואת קטרת
הסמים ואת־מסך הפתח לפתח

ביומא דשבתא: ד ואמר
משה לכל כנשתא דבני
ישראל למימר דין פתגמא
דפקיד יי למימר: ה סבו
מנכון אפרשותא קדם יי
כל דיתרעי לביה ייתי ית
אפרשותא קדם יי דהבא
וכספא ונחשא: ו ותכלא
וארגונא וצבע זהורי ובוץ
ומעזי: ז ומשכי דדכרי
מסמקי ומשכי דססגונא
ואעי שטין: ח ומשחא
לאנהורותא ובוסמיא למשח
רבותא ולקטורת בוסמיא:
ט ואבני בורלא ואבני
אשלמותא לשקעא באפודא
ובחושנא: י וכל חכימי
לבא דבכון ייתון ויעבדון
ית כל דפקיד יי: יא ית
משכנא ית פרסיה וית
חופאיה ית פורפוהי וית
דפוהי ית עברוהי ית
עמודוהי וית סמכוהי:
יב ית ארונא וית אריחוהי
ית כפורתא וית פרוכתא
דפרסא: יג ית פתורא וית
אריחוהי וית כל מנוהי וית
לחם אפיא: יד וית מנרתא
דאנהורי וית מנהא וית
בוצינהא וית משחא
דאנהורותא: טו וית מדבחא
דקטורת בוסמיא וית
אריחוהי וית משחא
דרבותא וית קטורת בוסמיא
וית פרסא דתרעא לתרע

על ההולקים על קדמונינו על נר שבת: (ד) ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: (ה) קחו. הפך תנו רק בהיות מ"ם אחר גזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה קחי (נא) לי מעט מים פירוש כי הלקיח' לי היא בעבורי וככה קחו מאתכם תרומה לה'. ומלת כל נדיב לבו. זרה כל אשר נדבו לבו כמו כגדול זרועך בזרועך הגדול זכר רב טובך זכר טובך הרב. ורבי ישועה אמר כי הוי"ו נוסף כמו חיתו שדי בנו בעור. ואחר שהזכיר יביאה פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת ה' וכמוהו רבים והוא צוה לי אחי. יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת נכספה גם נחשת כי הנשים מנחשות בנחשת: (ו) ותולעת שני. בלא מ"ם ויש במ"ם אם יהיו חטאיכם כשנים אולי לשון רבים הם: (ז) ועורות. זכרים כמו לוחות ובכורות בקרך: שטים. במ"ם כמו נשים: (ח) ושמן. ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא על כן למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם מי שהם בקיאים שחכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו יהחל מהמשכן כי הוא כולל והאהל מכסה הוא עליו והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: (יא) את קרסיו. קרסי המשכן והאהל. ובריחיו ועמודיו ואדניו שהם עמודי הפרכת והמסך ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפני' מהפרכת: (יג) ואת לחם הפנים. כי בעבור זה נעשה: (יד) ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: (טו) ואת. השלים להזכיר כלי הקדש ואחר כך את מסך הפתח.
והנה

ספורנו

בהיותה כלי לכל המלאכות או לרוב היא אסורה בשבת: (ה) קחו מאתכם. אתם בחרו אנשים שיקבלו מאתכם תרומה לה': כל נדיב לבו. לא ילכו גבאים לגבותה בזרוע: יביאה את תרומת ה'. יביא הנדבה עם אותה תרומת ה' שאינה נדבה והיא תרומה בקע לגלגלת: (יא) את המשכן את אהלו. אותם שכבר פי' לישראל נאמרו

קרי ה' ראשי פסוקים וסי' קחו מאתכם תרומה. קחו לכם מן העם. קחו נשים והולידו בנים. קחו עמכם דברים. קחו מוסר ואל כסף. לאפוד ג' ב' מל' וא' חסר וסי' אבני שהם קדמאה. ותברו דויקהל. והנשאם הביאו בתרא חס': ויעשו ג' רפין במסר בסדר שמות: אשר צוה ה' ג' ס"פ וסי' וכל חכם לב בכם. ויעש בצלאל. וידבר משה אל ראשי המטות: ואת בריו ד' וסי' את הארן ואת בדיו. את השלחן ואת בדיו. ואת מזבח הקטרת. את ארון העדות: ואת שמן ז' בסדר בסדר כי תשא:

תולדות אהרן כל נדיב לב. הגיגהי בביבוה בו (סנהדרין כב):

בעל הטורים

יביאה את תרומת ה'. היה לו לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת משכן שמתנדבים הכביטי זהב וכסף כלי נשים אמר יביאה פי' בלא יביא כ"ל תכשיט אשה אלא מרגונה: בו יביאה. בגימטריא לב הוא ושוא:

רמבן

פירוש שלא יבערו גם אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צרך כל מאכל והוצרך לומר כן מפני שלא אמר העושה בו כל מלאכה כאשר אמר בעשרת הדברות לא תעשה כל מלאכה ואמר מלאכה סתם והנה אפשר שנוציא מן הכלל מלאכת אוכל נפש כי כן נאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה ואין אוכל נפש בכללו ולכך הזכיר בפירוש שאף אוכל נפש אסור בו וכלשון הזה מצאתי במדרש רבי נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל שומע אני יהא רשאי להדליק לו את הנר להטמין לו את החמין ולעשות מדורה בשבת ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת וזה קרוב למה שאמרנו שלא היו מלאכות הללו שבן הנאה לגופו בכלל איסור הראשון ורצה רבי נתן לומר שלא בא הכתוב לאסור אפייה ובשול ושאר צרכי אוכל נפש שכבר נאמר להם את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו אבל עדיין כל המלאכות שאדם נהנה בהם ואינן עושין אלא הנאה לגוף כגון הדלקת הנר ומדורה ורחיצת כל גופו בחמין יהיו מותרות כי זה מענג השבת לכך נאמר לא תבערו אש לאסור הכל ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד מפני שלא אמר כל העושה בו מלאכה יומת או שיאמר כל המבער אש בכל מושבותיכם יומת אמרו שיצאת באה להקל להיות בלאו ויש אומר שיצאה לחלק לפי שהיתה בכלל לא תעשה כל מלאכה:

(ה) יביאה את תרומת ה'. כמו יביא את תרומת ה' אבל יכנה ויפרש וכן ותפתח ותראהו את הילד כבואו האיש אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר אשר אני נותן להם לבני ישראל ורבים כן. ועל דרך האמת הוא יביאה את תרומת ה' כמו עם תרומת ה' שיביא התרומה העליונה בסוד ויקחו לי תרומה ופרשתיו. ולרבותינו מדרש בותפתח ותראהו את הילד שראתה עמו שכינה. והנה משה הוצרך לספר לכל העדה כל המלאכה שצוה אותו השם כדי להודיע להם שצריכין להביא נדבה רבה כי המלאכה גדולה ולכך ספר להם את

אבן עזרא

והנה כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטרת הסמים יהיו נכונים כי הם קדש בין הפרוכת והמסך פתח המשכן : (טז) את הכיור . הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים : (יז) את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה . כמו רוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נפח : (יט) את בגדי השרד . לצורך הנסיעה : (כ) ויצאו. למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת : (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו . הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רש . ומלת אל הנשים. כמו עם הנשים כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה : (כב) כל נדיב לב . או נדיבת לב כדרך הספן שור שה כשבים : חח . באוזן : ונזם . באף : וטבעת . באצבע : וכומז . בזרוע : (כג) כל איש ואשה . או אשה והוסיפו הנשים שטוו התכל' והארגמן והתולעת והשש

גם

בעל הטורים

ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב בפילו . בגימטריא או איש ואשה באים יחד :

ספורנו

נאמרו ויצוה את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני : (כב) ויבאו האנשים על הנשים . עם הנשים המתנדבות באו האנשים בלהן להסכים בנדבה כדי שיקבלו הגבאין מהן שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט (פרק הגוזל בתרא) : וכל איש אשר הניף תנופה זהב . ועם הנשים אשר התנדבו הכשיטי זהב בא גם כן כל איש אשר הניף תנופת זהב כענין אמרם שורה שכלה כסף כסף שכלה זהב זהב . לא

סיו

אדרת אליהו

ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה כו' . נשאו לבו הוא לקרבה אל המלאכה כמ"ש לקמן ויקרא משה אל בצלאל כו' כל איש אשר נשאו לבו כו' והוא כאן הוהן שהביאו מסוה כמ"ש וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה כו' וכ"כ הרמב"ן ז"ל :

ויעשו

רשי

(יז) את עמודיו ואת אדניה . הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה : ואת מסך שער החצר . וילון פרוש לצד המזרח עשרים אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רחב ותומין הימנו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר וחמש עשרה אמה קלעים לכתף : (יח) יתדות . להקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח : מיתריהם . חבלים לקשור : (יט) בגדי השרד . לכסות הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות : (כב) על הנשים . עם הנשים וסמוכין אליהם (ומה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרג' לעיל מיניה רק מתרגם ומייתן ורצה לומר שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים) : חח . הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד : וכומז . כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה : (כג) וכל איש . אשר נמצא . תכלת או ארגמן או

המשכן׃ טז אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ כ וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני

כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃

סימן לחמי מימי לגרי ושתי שמני וסקווי

ס' פסוקים בספרא את את ואת ואת

י"א זוגין מן כ"ב חד את וחד ואת

ב' ובטנין

ג'

ל' ומד סם

ב' י"ח בליש'

משכנא׃ טו ית מדבחא דעלתא וית סרדא דנחשא דיליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה׃ יז ית סרדי דרתא ית עמודוהי וית סמכהא וית פרסא דתרע דרתא׃ יח ית סכי משכנא וית סכי דדרתא וית אטוניהון׃ יט ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא׃ כ ונפקו כל כנשתא דבני ישראל מן קדם משה׃ כא ואתו כל גבר דאתרעי לביה וכל די אשלמת רוחיה יתיה איתיאו ית אפרשותא קדם יי לעבידת משכן זמנא ולכל פולחניה וללבושי קודשא׃ כב ומיתן גבריא על נשיא כל דאתרעי לביה איתיאו שירין ושבכין ועזקן ומחוך כל מאן דדהב וכל גבר דארים ארמות דדהבא קדם יי׃ כג וכל גבר דאשתכח עמיה תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי ומשכי דדכרי מסמקי ומשכי ססגונא איתיאו׃ כד כל דארים ארמות כסף ונחש איתיאו ית אפרשותא קדם יי וכל דאשתכח עמיה אעי שטין לכל עבידת

י"א זוגין בחד פסו' קדמ' את תניין ואת וסי' את המאור הגדול . את יהדות המשכן ואת. את בכור האדם . את ממלכת עוג . את ארבעים היום . את החצי לאחת . את אלילי כספו . את ידי אנשי המלחמה . את מקום כסאי . את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון . וחלופיהון ב' פסוק ואת את וסי' ואת הבמה נתץ . וישרף את הבמה . ואת גוזן את גוזן : כלי וכלי י"ח בלישנ' וסי' ויבאו האנשים על הנשים . וכל כלי פתוח אשר . לא יהיה כלי גבר : ויקח מקלו בידו . והבית בהבנותו . בשלם הבשר . אך לא יעשה בית ה' . ב' בו : ומוציא כלי למעשהו . והביאו את כל אחיכם . שאנן מואב מנעוריו . ונשחת הכלי אשר הוא עושה . אכלני המסני נבוכדנצר . ואתה קח לך הטין . ויקרא באזני קול גדול : והנה ששה אנשים . לא יערכנה זהב . יש זהב ורב פנינים . וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכוו' כמ"א כלי וסי' ויהי לחזקיהו עשר וכבוד הרבה . וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכוו' כ"י וכלי במ"ב הפורטים על פי הנבל . ולו הכין כלי מות : מרים ג' וסי' כל מרים תרומת כסף . כבוד הכמים ינחלו . ארך אפים ורב תבונה . וחד ונרים ראשי . וסי' בל' ארמי כפפא אמטיאו חכימיא וראשיא : מלאכת העבודה ב' וסי' כל מרים הרומת כסף . ושלום בן קורא :

רמבן

המשכן את אהלו ואת מכסהו וגו' כולן הזכירן על דרך הכלל וטעם את המשכן את הארן את השלחן וכל הנזכרים בה"א הידועה כאומר את המשכן ואת הכלים אשר יגיד לחכמים העושים במלאכה בפרטן ובשעורן כי עתה לכל העדה לא יגידם אלא בשמותם בכלל :

(כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו . על החכמה העושים במלאכה אמר כן כי לא מלינו על המתנדבים נשיאות לב אבל יזכיר בהם נדיבות וטעם אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה כי לא היה בהם שלמד את המלאכות האלה ממלמד או מי שיאמן בהן ידיו כלל אבל מצא בטבעו שידע לעשות כן ותגבה לבו בדרכי ה' לבא לפני משה לאמר לו אני אעשה כל אשר אדני דובר וכבר הזכרתי זה בספר האחר והנה אמר שבאו לפני משה כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו התרומה והנה משה אמר לכולם כי קרא ה' בשם בצלאל ואהליאב ואחרי כן קרא להם משה ואל כל חכם לב שיבואו לפניו ונתן להם הנדבה :

(כב) וטעם ויבואו האנשים על הנשים . בעבור כי הנדבה בתכשיטין מצויה אצל האנשים יותר וכלן היו להן ופרקו נזמיהן וטבעותיהן מיד ובאו תחלה והאנשים אשר נמצאו להם הביאו עמהם כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה והאנשים נטפלו להן וכן נחה ארם על אפרים כי המלחמה היא לאפרים ילא שחם על זאן לבן ואלו מטה מנשה והדומים להם ואמר

רשי

או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו : (כו) טוו את העזים . (שבת צט) היא היתה אומנות יתירה שמטוו על גבי העזים טווין אותם : (כז) והנשיאים הביאו . אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחילה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרים אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנא' (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגומר לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב : (ל) חור . בנה של מרים היה : (לד) ואהליאב . משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחו' והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר (איוב לד) ולא נכר שוע לפני דל :

תדי

כה וכל־אשה חכמת־לב בידיה
טוו ויביאו מטוה את־התכלת
ואת־הארגמן את־תולעת השני
ואת־השש : כו וכל־הנשים אשר
נשא לבן אתנה בחכמה טוו
את־העזים : כז והנשאם הביאו
את אבני השהם ואת אבני
המלאים לאפוד ולחשן :
כח ואת־הבשם ואת־השמן
למאור ולשמן המשחה ולקטרת
הסמים : כט כל־איש ואשה
אשר נדב לבם אתם להביא
לכל־המלאכה אשר צוה יהוה
לעשות ביד־משה הביאו בני־
ישראל נדבה ליהוה : פ
שלישי שני (כשהן מחוברין) ל ויאמר
משה אל־בני ישראל ראו קרא
יהוה בשם בצלאל בן־אורי בן־
חור למטה יהודה : לא וימלא
אתו רוח אלהים בחכמה
בתבונה ובדעת ובכל־מלאכה :
לב ולחשב מחשבת לעשת
בזהב ובכסף ובנחשת :
לג ובחרשת אבן למלאת
ובחרשת עץ לעשות בכל־
מלאכת מחשבת : לד ולהורת
נתן בלבו הוא ואהליאב בן־
אחיסמך למטה־דן : לה מלא
אתם חכמת־לב לעשות כל־
מלאכת חרש | וחשב ורקם
בתכלת ובארגמן בתולעת ו

פולחנא איתיאו : כה וכל
אתתא חכימת לבא
בידהא מעזלא ומיתן כד
עזל ית תכלא וית ארגונא
ית צבע זהורי וית בוצא :
כו וכל נשיא דאתרעי לבהן
עמהן בחוכמא עזלן ית
מעזיא : כז ורברביא
איתיאו ית אבני בורלא
וית אבני אשלמותא
לשקעא באיפודא
ובחושנא : כח וית בוסמא
וית משחא לאנהרותא
ולמשחא דרבותא ולקטורת
בוסמיא : כט כל גבר
ואתתא דאתרעי לבהון
עמהון לאיתאה לכל
עיבדתא די פקיד יי
למעבד בידא דמשה איתיאו
בני ישראל נדבתא קדם יי :
ל ואמר משה לבני ישראל
חזו דרבי יי בשום בצלאל
בר אורי בר חור לשבטא
דיהודה : לא ואשלם עמיה
רוח (נבואה) מן קדם יי
בחכמתא בסוכלתנא
ובמדע ובכל עיבידא :
לב ולאלפא אומנון למעבד
בדהבא ובכספא ובנחשא :
לג ובאומנות אבן טבא
לאשלמא ובנגרות אעא
למעבד בכל עיבידת
אומנון : לד ולאלפא יהב
בלביה הוא ואהליאב בר
אחיסמך לשבטא דדן :
לה אשלם עמהון חכימות
לבא למעבד כל עיבידת
נגר ואומן וצייר בתכלא
ובארגונא בצבע זהורי

ג׳ . ב׳ | ג׳. לג. ג׳ נעמן . ג׳ | ג׳ | ג׳ . ב׳ חד חס׳ והד מ״ל | ג׳ הס׳ דחס׳ | ג׳ ב׳ פ״ל | ג׳ כפ׳ ומ״ל | ג׳ . ג׳ . בל ספרא הכ׳ במ״ב | פ׳ | ה׳ . ב׳ | פ׳ | ג׳ חס׳ . ג׳ חס׳ י״ג הסר | ג׳ ד׳ מ״ל וב׳ חס׳ | ב׳ . ב׳ חס׳ ו׳ בסרא

אבן עזרא

גם העזים והוא אומנות צריכה לחכמה יותר : (כז) והנשאם . כי בצאתם ממצרים ונצלום כל איש שאל כפי מעלתו והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאים אחר חדשים רבים שיצאו ממצרים ואחר כן כלל כל איש ואשה ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות . והזכיר הראש שכלם יהיו סרים אל משמעתו כי אין בהם חכם כמוהו : (לא) וימלא . הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונ' ודעת ותוספות עוד שהוא חכם בכל מלאכ' : (לב) ולחשוב. בלבו מחשבות שלא נראו כמותן כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכולם היה שלם : ועוד ולהורות. כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרי'.

והנה

בידיה ג׳ בקריא וסי׳ וכל אשה חכמת לב. פרשה ציון בידיה. ואולת בידיה תהרסנו : וימלא ט׳ נמסר בסדר שלח לך : ר״ח אלהים ח׳ בליש׳ וסי׳ והארץ היתה תהו. הנמצא כזה איש. ואמלא אותו רוח וחברו וימלא. וישא בלעם את עיניו. במראה ברוח : ועזריהו בן עודד היתה. ורוח אלהים לבשה את. וכל שמואל דכוו׳ במ״ה רוח ה׳ וסי׳ וצלח׳ עליך רוח ה׳ דותוסף המלחמה, רוח ה׳ דבר בי. ורוח ה׳ כרה : בתבונה חד מן זוגין קדמא׳ נסיב וי״ו והניין לא נסיב וי״ו וכית דכו׳ וסי׳ מצוין במסרת רבתה : ובדעת ה׳ בקרי׳ וסי׳ ואמלא אתו רוח אלהים. וחברו וימלא. חס׳ וסי׳ להשב מחשבת. וחברו ולחשב. עשי כל מלאכה והשבי : ובדעת הדרים ימלאו : מחשבת ג׳ חס׳ וסי׳ לחשב מחשבת. וחברו ולחשב. עשי כל מלאכה והשבי : לעשת י״ג חס׳ נמסר לעיל בריש סדרא : למלאת ו׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ נמסר בסדר כי תשא : ולהורת ב׳ הס׳ וי״ו בתרא וסי׳ נתן בלבו הוא ואהליאב. את בני ישראל :

תולדות אהרן בידיה טוו. בנה פס יומא כו : טוו את העזים . שבת עד צט : והנשאם הביאו . יומא עה זוכר ויקרא :

ספורנו

היו מעורבים : (כו) טוו את העזים. מעל העזים כדבריהם ז״ל למען יהיה בטווי זהר נוסף כי בהרבה מהפשוטים ימנע קצת מטוב היותם כאשר יעקרו ממקום גדולם כמו שיקרה בדבש דטורי ובקאסיא״ה ובחלב ובזולת׳:

היו

בעל הטורים

וכל אשה . ג׳ הכא ואידך וכל אשה ידעת איש . וכל אשה יודעת משכב זכר הרגו . שהם מנוס להרוג לנשים אבל כאן שהיו חכמות שהיון וטוינו בנאמר והחכמה תחיה בעליה : וכל הנשים . ג׳ במסרה הכא ואידך וכל הנשים יתנו יקר . וכל הנשים העומדות שם בענין ירמיה שאמר להם לפרוש מעבודה גלולים . אלו הנשים שנתעסקו במלאכת שמים יתנו יקר . אבל אותן האחרות שקטרו למלכת השמים גרמו שגלו והיו למשל ולשנינה: אתנה . ג׳ הכא ואידך עד אשר השיאים אותנה ביחזקאל בענין הרועים הרועים כאן במרמס רגליכם אלו גרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועים הרעים שמחטיאין ישראל גורמים לשכינה שהסתלק מישראל : והנשאם . ב׳ הכא חסר ויבא פינחס והנשיאים מגה אלו שנתעצלו בנדבת המשכן לכן כתב חסר אבל אותם שנזדרזו לשלום בין השבטים ובני ראובן ובני גד לכך הוא מלא דמל׳: והנשיאים הביאו תרגום ירושלמי ועננא אתיאו מלשון מעלה נשיאים : ראו קרא ה׳ . שאין מעמידין פרנס על הצבור אלא מדעתם : ולהורות . ב׳ הכא ואידך ולהורות את בני ישראל . שהיה בצלאל יודע בהוראות לבני ישראל בכל מיני הכמה :

כלי יקר

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו׳ . פירש״י למחרת יוה״כ כו׳ ובפ׳ יתרו כתיב ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ופירש רש״י גם כי זה היה למחרת יום כפורים . ונראה לי שידוע בהקהל זה היה להודיע להם מצות המשכן

רמבן

שבאו כלם אנשים ונשים בחח ונזם וטבעת וכומז וככל כלי זהב כצמידים ועגילים כי נמצאו לכלם כלי התכשיט ואמר כי יש מהם שהניפו תנופת זהב שבור או כמטבע ואמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן כי לא נמצאו מאלה רק למקצת׳ וחזר ויאמר אשר נמצא אתו עצי שטים כי היו יותר מעטים שבידם עצי שטים ואמר כל מרים תרומת כסף ונחשת כי לרוב האנשים היה כסף ונחשת בטבעות וכלים אבל לא הזכיר זה למעלה עם כלי הזהב בעבור שהזכיר שם הנשים ואין להם כסף ונחשת רק הזהב בתכשיטין כאשר אמר נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וכל איש אשר הניף תנופת זהב כי לא היו רבים כמרימי הכסף והנחשת ולא היתה הרמת הזהב מרובה ככסף והנחשת על כן תקרא זו תנופה וזו תרומה כי המביא זהב ינופף ידו לחשיבות הנדבה או הלוקחים יניפו הזהב לראותו לשבח המביא על נדבתו ובפרשת אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה כי לא הזכיר שם תשפה כלל רק כסף פקודי העדה ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופה שהיה

חשוב

שמות לה לו ויקהל

הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל־ (ע"ז כתיב י')
מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃ (ג' חס')
לו א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב
וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה חָכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה (ג')
לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כָּל־מְלֶאכֶת (י"ג חס')
עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה (ג' ס"פ)
יְהוָה׃ ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־
בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־
אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ (ג')
לְקָרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת (ג' י"ג חס')
אֹתָהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת (ב' וכענין)
כָּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ
לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו (ג' י"ג חס')
עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ (י"ג)
ד וַיָּבֹאוּ כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים (ג')
אֵת כָּל־מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־
אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה (ס')
עֹשִׂים׃ ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי (ג' וחד ומרבים)
הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ו וַיְצַו מֹשֶׁה
וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ (ד' ג' מ"ל וא' חס')
וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה
לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם (ג')
מֵהָבִיא׃ ז וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם (ג'. ג')

תרגום

וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל
עִיבִדָא וּמַלְפֵי אוּמָנָן׃
א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב
וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִיהַב
יְיָ חוּכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא
בְּהוֹן לְמִידַע לְמֶעְבַּד יָת
כָּל עִיבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא
לְכָל דִּי פַּקִּיד יְיָ׃ ב וּקְרָא
מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב
וּלְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִיהַב
יְיָ חוּכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כָּל
דִּיתְרְעֵי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב
לְעִיבִדְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃
ג וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יָת
כָּל אַפְרָשׁוּתָא דְּאַיְתִיאוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעִיבִידַת
פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ
וְאִינוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד
נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר׃
ד וַאֲתוֹ כָּל חַכִּימַיָּא דְעָבְדִין
יָת כָּל עֲבִידַת קוּדְשָׁא
גְּבַר גְּבַר מֵעִיבִדְתֵּיהּ דְּאִנּוּן
עָבְדִין׃ ה וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה
לְמֵימַר מַסְגַן עַמָּא לְאַיְתָאָה
מִסַּת פּוּלְחָנָא לְעִיבִדְתָּא
דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃
ו וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְאַעֲבָרוּ
כָרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר
גְּבַר וְאִתְּתָא לָא יַעְבְּדוּן
עוֹד עִיבִדְתָּא לְאַפְרָשׁוּת
קוּדְשָׁא וּפְסַק עַמָּא
מִלְאַיְתָאָה׃ ז וְעִיבִדְתָּא
הֲוָת מִסַּת לְכָל עִיבִדְתָּא

אבן עזרא

והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות: (א) ועשה. הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב: (ב) ויקרא. ה"א לקרבה נוסף כמו ולדבקה בו וחכם גדול טעה שאמר כי כמוהו לשמור את בריתי לעמדה כי הוא מפיק ה"א ומלת עומד עומדת על כן הפי' לעמוד בה: (ג) קחו. את כל התרומה אשר הביאו: והם. ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר: (ד) ויבאו. אל אהל משה ויאמרו מרבים העם: (ה) מ"ם מדי נוסף כמ"ם מכל מלמדי השכלתי כאשר פירשתיו: (ו) ויעבירו. קול כמו ויעבור הרנה: (ז) והמלאכה. שהיתה עשויה. מ"ם דים שב אל כל החכמים

כלי יקר

שמשכן והנדבה כמו שיתבאר בסמוך והיה משה חושש פן יתנדב א' מהם למשכן דבר שאינו שלו והוא חושב כי הוא הפשו בדין וזה לא יתכן לבנות הבית הגדול והקדוש הזה מן הגזל ומקום המשפט שמה הרשע ע"כ הכריז משה הלא ומי בעל דברים יגש אלי למשפט באופן שכל העם על מקומו יבא בשלום ונודע לכל א' מה שהוא שלו או אינו שלו ע"י שהיה דן ביניהם. ואז היה מודיעם ענין הנדבה לאמור קחו מאתכם תרומה לה' ומאתכם היינו משלכם ולא משל חבירכם דהל"ל מאתכם מיותר. ואף על פי בבלי ספק לא היה יכול לשפוט את כל העם ביום א' ואפי' באותו יום לא היה שופט כל היום כי אע"פ שנאמר מבקר עד ערב היינו כפירש"י שכל הדן דין אמת לאמתו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעש' בראשית

רשי

(ה) מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה: (ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של

עשי י"ו כתיב יו"ד בקרי' וסימן מלא אתם חכמת לב. והיו שתותיה מדוכאים. וע"ה אנחנו כאש־ים. ועמך לרוב עשי. ועל ידם היל צבא. ויהנו ע"י עשי המלאכה. תניינא דפסו' דד"ה. ויתיכו את הכסף הנמצא. ויעשו עשי המלאכה. וכל עשי מלאכת השדה. ברכו ה' כל מלאכיו. ברכו ה' כל צבאיו. יורדי הים באניות. תועבת ה' שפתי שקר. ואדעה כי מניות הלוים. אשקיל על ידי עשי. וכל שרי המדינות מנשאים. ומן ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו עד סופא דספרא דכיו': בהמה ג' וסימן נמסר כוף פ' ואתה תצוה: אשר צוה ה' ג' ס"פ נמסר ריעיל בהאי סידרא: בבקר בבקר י"ג נמסר בישעיה סי' נ' גבי הפטרת והיה עקב: המה עושים ה' וסי' ממלאכתו אשר המה עשים. כן המה עשים גם לך דשמואל. האינך ראה מה המה עשים דירמיה. תועבה גדולה אשר המה עשים יחזקאל. כי עגבים בפיהם המה עשים יחזקאל: מרבים ג' וסימן העם להביא. כי יש דברים מרבים הבל. גם בימים ההם מרבים. וחד ומרבים בנים ובני בנים: והמלאכה ג' וסימן היתה דים. והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה. והמלאכה לא יום אחד: דים ג' וסימן והמלאכה היתה דים. הלא יגנבו דים דעובדיה. השחיתו דים דירמיה:

תולדות אהרן

והם הביאו. יומא עט: איש איש ממלאכתו. שבת לו סנהדרין סט: ויעבירו קול. שבת לו ר"ה לד סוטה ג (שבת יו שבועות מב): והמלאכה היתה דים. שבת מט לו:

בעל הטורים

ויצו משה ויעבירו קול במחנה. בשבת נתנה תורה א"כ יו"כ של אותה שנה היה יום ג' וביום ד' אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה' ויום ו' ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. בגימטריא (אל יוציאו) וזה אל יוציאו מבא מרה"י לרה"ר: ויכלא. שנים הכא והידך ויכלא הגשם. זהו בדרכו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן. ויכלא הגשם פי' העננים שמביאים הגשם כשכלו להביא האבנים טובות ומרגליות אז כלו מלהביא: והמלאכה ג'. והמלאכה היתה דים. והמלאכה לא ליום ולא ליומים בעזרא. והמלאכה היתה גדולה בד"ה בענין בנין הבית אעפ"כ שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא ליומים אעפ"כ היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם: דים. ג' היתה דים. הלא יגנבו דים. אם גננים בלילה השחיתו דים. ברשעים נאמר הנה יבנו ואני אהרוס אבל בצדיקים והמלאכה היתה דים:

ספורנו

לו (ד) איש איש ממלאכתו. ספר אמונת כל אחד מהאומנים ונדיבות ישראל בכל הצריך לכל אחת מהמלאכות: (ה) למלאכה אשר צוה ה' לעשות אותה. הנה נדבת העם היא יותר ממה שצריך לאותה המלאכה שצוה ה' לעשות אותה בלבד בלי הוספת וגרעון שנתן מדה וקצב למשכן ולכל כליו עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע לא כענין בבנין שלמה והורדוס: (ו) אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. לא הכריז שלא יביאו נדבה כרצונם אבל הכריז שלא יעשו עוד מלאכה כמו מלאכת הטוויה שאמר ויביאו מטווה ומלאכת תקון העזים שאמר טוו בפיהם לכל מלאכת העבודה הביאו ותקון העורות וזולתם: (ז) והמלאכה היתה דים. ומלאכת המתנדבים בכל דבר שהתנדבו היתה די לעושי מלאכת המשכן: לכל

רמבן

חשוב להם יותר מן הכסף מפני שלא היה נמצא בידם ממנו או שהיה חשוב מאד כענין שנאמר וכל נחושת מוזהב טובה שנים חמודות כזהב:

לו (ג) ויקחו מלפני משה. הנה ביום אחד הביאו כל הנדבה הזאת אל אהל מועד שהוא של משה והחכמים לקחו בו ביום מלפניו ובמחרת בהשכמה וכן בשני הביאו אליו עוד אל אהלו נדבה והוא צוה להביא אותה אל האומנים עד שאמרו לו שהם מרבים להביא והיתה דים והותר ולא היתה היתרון דבר חשוב שיספר בפרשת אלה פקודי מה עשו בו אולי היה מונח באהל לחזק בה את בדק המשכן או לעשות בה כלי שרת כאשר יעשו במקדש במותרות והזכיר הכתוב מרבים העם להביא לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים באמנותם וגם הנגיד עליהם משובח בזה שהעביר קול במחנה למנעם כי אין לו חפץ בכספם וזהבם כשאר המושלים בעמים כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי:

(ו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה. הממון יקרא מלאכה וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לרגל המלאכה אשר לפני וכל המלאכה נמבזה ונמס

לְכָל־הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ
וְהוֹתֵר׃ רביעי ח וַיַּעֲשׂוּ כָל־
חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־
הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר
וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה
אֹתָם׃ ט אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת
שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב
אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃
י וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת
אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חִבַּר
אַחַת אֶל־אֶחָת׃ יא וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת
תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה בִּשְׂפַת
הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת
הַשֵּׁנִית׃ יב חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה
בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת
עָשָׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר
בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת
הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־אֶחָת׃
יג וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר
אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת
בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ
יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־
הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת
עָשָׂה אֹתָם׃ טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה
הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע
אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאַחַת מִדָּה
אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃

ג׳ | ג׳ | ס׳ | כל הורי׳ חסר וי״ו | ג׳ קמצין וכל אכ״ף וזקפיה דכו׳ בנ״ב | ב׳ מ״ע | ב׳ כ״כ | ב׳ | ס׳ סומכין | כול׳ חס׳ | ד׳ | כול׳ הס׳ וי״ו במ״ס

לְמֶעֱבַד יָתַהּ וְיָתְרַת׃
ח וַעֲבַדוּ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא
בְּעָבְדֵי עִיבִדְתָּא יָת
מַשְׁכְּנָא עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ
שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין
עוֹבַד אוּמָן עֲבַד יָתְהוֹן׃
ט אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא
עַסְרִין וְתַמְנְיָא אַמִּין
וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין
דִירִיעֲתָא חֲדָא מִשַּׁחְתָּא
חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא׃ י וְלַפֵּיף
יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן חֲדָא עִם חֲדָא
וְחָמֵשׁ יְרִיעָן לַפֵּיף חֲדָא
עִם חֲדָא׃ יא וַעֲבַד עֲנוּבִין
דְּתִכְלָא עַל סִפְתָּא
דִירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא
בֵּית לוֹפֵי כֵּן עֲבַד
בְּסִפְתָּא דִירִיעֲתָא בְּסִטְרָא
בֵּית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ יב חַמְשִׁין
עֲנוּבִין עֲבַד בִּירִיעֲתָא חֲדָא
וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד
בְּסִטְרָא דִירִיעֲתָא דְּבֵית
לוֹפֵי תִּנְיָנָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא
חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא׃ יג וַעֲבַד
חַמְשִׁין פֻּרְפִּין דִּדְהַב וְלַפֵּיף
יָת יְרִיעֲתָא חֲדָא עִם חֲדָא
בְּפוּרְפַיָּא וַהֲוָה מַשְׁכְּנָא
חַד׃ יד וַעֲבַד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי
לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא
עַסְרֵי יְרִיעָן עֲבַד יָתְהוֹן׃
טו אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא
תְּלָתִין בְּאַמִּין וְאַרְבַּע אַמִּין
פּוּתְיָא דִירִיעֲתָא חֲדָא
מִשַּׁחְתָּא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי

רשי

של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו (שמות ח) והכבד את לבו (מלכים ב ג) והכות את

והותר ג׳ בקרי׳ וסי׳ והמלאכה היתה דים. כי כה אמר ה׳ אכול והותר. והותר עד לרוב: בעשי ג׳ וסי׳ ויעשו כל חכם לב. לדוד אל התחר במרעים. פני ה׳ בעשי רע: ותכלת וארגמן ה׳ דסמיך וסי׳ ואת האבנט. וחברו ואת המשכן תעשה. ויעשו כל חכם לב בעשי. ותכלת וארגמן דריש פסו׳ דסדר תרומה. וחברו דויקהי׳: ה׳ זוגין מן ב״ב בענין מתחלף בטעמ׳ וסי׳ וקחו איש מחתתו. ויקחו איש מחתתו. ואם יראה הכהן. ואם יראנה הכהן. ארך היריעה האחת שלשים. ארך היריעה האחת שמנה. ויט משה את ידו. ויט משה. ויאמר ה׳ אל יהושע נטה ידך בכידון. ויאמר ה׳ אל יהושע וסי׳ בל׳ ארמי אינש במהתיתא. כהנא בנגעא. תלתין ביריעת׳. משה בירא. רברבני בהוטרא: האחת ג׳ קמצין נמסר בסדר תרומה: אחת אל אחת ב׳ וסי׳ ויחבר את חמש היריעות. והלכו ישבי אחת אל אחת: לאהל ה׳ מיחדין נמסר בסדר תרומה: יריעת כלם חס׳ וי״ו בליש׳ במ״ה וסימן הרחיבי מקום אהלך. יריעות ארץ מדין. את עזובה אשה ואת יריעת. וארון ברית ה׳ בתוך. דד״ה. כיריעות שלמה:

אבן עזרא

החכמים: לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל וטעם והותר הותיר. (ח) ויעשו. החל מהמשכן: משזר. בלשון ישמעאל אורך דע כי דקדוק מספר האחד בחשבון משונה מדרך ל׳ הקדש גם ככה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל כי לעולם הה״א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן והנה בחשבון שלשה בה״א סימן זכרים וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה ומשם והלאה עד עשרים הזכר בלא ה״א אחד עשר שנים עשר תשעה עשר והנקבה בה״א רק בשנוי מלת עשרה שלא תתערב
על

כלי יקר

בראשית שנאמר ויהי ערב ויהי בקר דאל״כ אימתי הודיעם מעשה המשכן. מ״מ גם הנדבה לא נשלמה ביום ה׳ ואולי היה מודיעם שכל דבר שב׳ חלוקים עליו שלא יהגום נדבה עד כי יתברר תחלה הדין עם מי. ועל צד הרמז נאמר שהקהל זה היה לתווך השלום ביניהם כי אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת ואחר שרצה להודיעם מעשה המשכן שיהיו כולם שותפים בו דומה כאלו מושיב את כולם במדור אחד ועל כן הוצרך להקהילם תחלה שיהיו באגודה אחת וע״כ פירש״י שהיה זה למחרת י״כ לפי שכל החניות היו במחלוקת ותרעומות חוץ מן החניה שקודם מ״ת שנא׳ ויחן שם ישראל וגו׳ וא״כ היך אפשר להקהילם בזמן שהם מחולקים ואין דעתם שוה ואיזו זמן מוכן לזה מצא משה להקהילם כרצונו הוי אומר זה למחרת י״כ כי בי״כ השלום מתווך ביניהם ובעצם היום ההוא כולם באגודה אחת ע״כ היה נכון להקהיל ביום המחרת כל זמן ששלום האתמול קיים אבל אם יום או יומים יעמוד אז לא יוקם השלום כי כבר נתפרדה החבילה וכל איש לדרכו פונה. וכדי שלא יתנגד אל השלום דברי ריבות שביניהם בעסק ממון שבין איש לחברו כי אין לשלום של י״כ עסק בזה ע״כ ישב משה גם לשפוט בעצם היום

אדרת אליהו

ויעשו כל חכם לב וכו׳. הנה מלאכת המשכן חזרה התורה ז׳ פעמים בכלל ופרט והוא להורידו מרקיע השביעי אל הארץ ובכל א׳ הניחה רושם וכמ״ש בדברי הגאונים וכן נגד ז״ם הבנין ושנים האחרונים הן בהקמת המשכן שהם שנים האחרונים מעמידי המשכן וג״פ חזרה התורה בנדבת המשכן שהוא כללי המשכן נגד ג׳ ראשונות שהן כללי של כ״א מז׳ ההתהוות שהן הת״ם וג׳ מעין המתפשטין בכל מטה הגוף והבינהו: ויביאו

בעל הטורים והותר. ג׳ הכא ואידך כי כה אמר ה׳ אכול והותר. מהחל התרומה להביא בית ה׳ אכול ושבוע והותר בד״ה שבזכות התורה ובמ״ק לא שבע לעולם כדכתיב מן היום אשר יוסד היכל ה׳ וגו׳ עד מן היום הזה אנכי: בעשי. ג׳ ביו״ד ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. פני ה׳ בעושי רע. ואידך אל תקנא בעושי עולה. וכמו תקנא בעושי כל חכם לב:

רמבן

ונמס והענין שלא יביאו עוד שום דבר למלאכת הקדש אבל אמר אל יעשו עוד מלאכה להכנים הנשים שלא יהיו עוד טוות את העזים והנה גם ההבאה יקרא מעשה ומנע מהם הכל:

(ח) **ויעשו** כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעות. הנה החזיר בתורה מלאכת המשכן חמש פעמים כי יזכור את כולם בצואה בפרט ובכלל תחלה אמר ועשית כך ועשית כך ואחרי כך הזכיר כולם בדרך כלל ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות עד ככל אשר צויתיך יעשו. והטעם בזה שצוה השם למשה שיגיד אל בצלאל ואהליאב ולכל החכמים המלאכה בכללה ואחרי כן יקרבו אליה לעשותה כי לא יכשרו למלאכת הקדש עד שישמעו כל המלאכה ויבינו אותה ויקבלו עליהם שידעו להשלימה ובשעת המעשה הזכיר אותם תחלה בדרך הכלל הנזכר ואמר ויבואו ויעשו את כל אשר צוה ה׳ את המשכן את [illegible] וגו׳ ויחסר מכאן פרט אחד כי בודאי הוצרך משה לאמר אל החכמים העושים המלאכה עשו המשכן עשר יריעות ארך היריעה כך ורחב כך וכן בכל המלאכה

ספורנו

לכל המלאכה. לכל מלאכה ומלאכה שבו: לעשות אותה והותר. לעשות אותה המלאכה ולהותיר באופן שלא היו צריכים לצמצם אופן עשייתם מדאגה פן יחסר החומר: (ח) ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. היותר חכמים שבהם עשו את המשכן שהיה מעשה חושב על צורות שונות משני עבריהם כמו שהזכירו ז״ל ולא היו היריעות עבות כמו הפרכת. וכפל בפרשה זו כל האמור למעלה בצווי בפרשת תרומה להודיע שעשו הכל בכיון לעשות כרצון מי שצוה ולתכליתו והארון שהיה המיוחד שבכלים נעשה על ידי בצלאל שהיה הגדול שבכלם כאמרם ז״ל יודע היה בצלאל

על ל' זכר אמה שתים עשרה אכה כלם והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת השכון סמוכה תהיה בתי"ו לזכרים ולנקבות ושלשת האנשים האלה ושלשת נשי בניו והנה סמוכה לזכרים כמשפט ושנוי לנקבה לומר שמונה כדרך עשתי עשרה אולי טעם באמה היא הידועה אולי היתה כמדת בית ראשון שהיתה אצילה: (יב) תי"ו הלולאות. סימן הנקב' ואחת לולה ובא תחת האל"ף ה"א ויש אומרים כי מזאת הגזרה הרה ללא: (יט) לאהל.

להיות

להית ח חסר בלישנא נמסר בסדר וישמע יתרו: מכסה ב' פתחין וסי' ויעש מכסה. ועשית מכסה: לאהל ג' וסי' נמסר בסדר תרומה: ידת ג' חס' בליש' וסי' וארבע הידת. ושתי ידת לקרש דמשכנא תנינא. וידת מזה ומזה: קדמא דצוואה תחת עשרים הקרש. תניין קרשים. קדמא עשרים קרש לפאת נגבה. תניין עשרים קרשים. קדמא ולצלע המשכן קרש. תניין עשה עשרים קרשים:

תולדות אהרן עשר אמות. שנה נג:

ל' דסמיך
ט' חס' בליש'
כ' ג'
ל' חס' קדמא מ"ל
ג' חס' בליש'
כ' וחד חס'
כול' חס' וי"ו

יריען: טו ולפיף ית חמש
יריען לחוד וית שית
יריען לחוד: יז ועבד
ענובין חמשין על ספתא
דיריעתא בסטרא בית
לופי וחמשין ענובין עבד
על ספתא דיריעתא דבית
לופי תנינא: יח ועבד פורפין
דנחש חמשין לצפפא
ית משכנא למהוי חד:
יט ועבד חופאה למשכנא
משכי דדכרי מסמקי
וחופאה דמשכי ססגונא
מלעילא: כ ועבד ית דפיא
למשכנא דאעי שטין
קימין: כא עסר אמין אורכא
דדפא ואמתא ופלגות
אמתא פותיא דדפא חד:
כב תרין צירין לדפא חד
משלבין חד לקביל חד כן
עבד לכל דפי משכנא:
כג ועבד ית דפיא למשכנא
עשרין דפין לרוח עיבר
דרומא: כד וארבעין סמכין
דכסף עבד תחות עשרין
דפין תרין סמכין תחות
דפא חד לתרין צירוהי
ותרין סמכין תחות דפא
חד לתרין צירוהי:
כה ולסטר משכנא תנינא
לרוח ציפונא עבד עשרין

טו וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת
לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃
יז וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת
הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת
וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת
הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃
יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים
לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃
יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת
אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת
תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ חמישי ס
כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ כא עֶשֶׂר
אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי
הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה
לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ כג וַיַּעַשׂ
אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים
קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃
כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה
תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃
כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת
צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃

היום ההוא כדי שמכל צד יהיה שלום ביניהם ואז יהיו כאוין לדור במדור א' דהיינו המשכן המשותף לכולם ואחר שנעשו לאחדים ע"י המשכן המצרפם מזה מצינו כמה פעמים שהקהילם משה אע"פ שלא היה ממהרת י"כ. וצ"ב למה שכתב בעקידה דרך מליצה על פסוק לא הבערו אש יגומי שלא יציתו אש המחלוקת ביום השבת שצרפים המה מחי' לכה ויש לחוש ביותר אז לרב המחלוקת מתלקחת בתוך הדברים בשלים א"כ יפה אמר ויקהל שהקהילם להיות באגודה אחת ע"י ציווי לא הבערו וז"ש שעל פי דבורו שב נאספים:

אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם. דברים שנים במשמע והא לא הגיד להם בפעם ההוא כ"א מצות השבת כי אין לומר שדברים קאי גם על המשכן שהזכיר אח"כ שהרי נאמר זה הדבר אשר צוה ה' א"כ בזה הדבר המשכן אמור ומה אני מקיים אלה הדברים. וע"ק שאמר ששת ימים תיעשה מלאכה הל"ל תעשה כי תיעשה מעצמה משמע וע"ק שפסוק זה כולו מיותר ומ"ש בדברות ששת ימים תעבוד כבר בארנו זה בפ' יתרו ע"כ אבל פסוק זה אינו סובל הפי' ההוא. ע"כ אומר אני שנקט דברים לפי שכל עיקר מצוה זו היתה לצוות של מלאכת המשכן שיתעסק בו כל ו' ימי המעשה. וביום הזה לא יתעסקו בו כי אין משכן דוחה שבת ושיו כאן ב' דברים האחת לצוות על מעשה המשכן השנייה שלא יתעסקו בו בשבת. ומה שנאמר תיעשה מלאכה לפי שכל עיקר צווי זה היה על הבאת הנדבה כי גם זה נקרא מלאכה כמו שלמדו רז"ל מן פסוק איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וכתיב ויכלא העם מהביא א"כ הבאת הנדב' מרבות לרשות נקר' מלאכה ועל אוסף מלאכה אמר תיעשה

כי

רמבן

המלאכה ולא הזכיר הכתוב זה כי בידוע שאמר להם הכל כסדר אחרי שעשו כן כל דבר ודבר. והטעם בזה כי לא הוצרך משה לפרוט להם כל המעשה דבר בדבר כאשר הוזכר בצואה ובמעשה אבל קצרו להם כאלו אמר שיעשו משכן בעשר יריעות חמש כנגד חמש והם הבינו כי יעשו לולאות מקבילות וקרסי זהב וכיוצא בזה בכל המלאכה בקצר' רמז להם הענין והם הבינו הכל ע"כ לא האריך בפרט הזה ירמוז הכתוב חכמתם ובינתם וטוב השכל שבהם ואחרי כן החזיר המלאכה כולה בדרך הפרט הראשון ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן ויעש יריעות עזים ויעש קרשים וגו' והיה מספיק בכל הענין שיאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל כל המלאכה אשר צוה ה' אותו ויאמר ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו אותה ויברך אותם משה אבל רצה לומר כי משה הזכיר אל כל עדת בני ישראל והחכמים שם כל המלאכה בכלל כי נתכוין בזה שיתנדבו העם כדי העבודה למלאכה הגדולה ובעבור שישמעו החכמים וידעו אם יקבלו לעשותה כאשר נצטוה ואחר כן הזכיר בפרט המעשה להגיד שעשו כל החכמים במשכן זהו שנאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות ואמר ויעש יריעות עזים ויעש את הקרשים ירצה לומר ויעש כל חכם לב יריעות עזים והזכיר בארון ויעש בצלאל להגיד כי האומן הגדול שבהם הוא שעשה לבדו הארון:

והטעם בעבור שהוא מלא רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת שיתבונן בו ויעשנו בכוונה רצויה כי אין במעשהו אומנות גדולה אבל יש שם מלאכות שצריכות לאומנות יתירה ממנו ותזר ואמר שתים ויעש את השלחן ויעש את המנורה. ועל דעת ר"א ירמוז אל בצלאל שעשה כל כלי הקדש ואין כן דעתי שגם באמר המשכן אמר כן אבל הוא חוזר לרמוז אל כל חכם לב כאשר אמר במשכן ואחר שהשלים כלל ופרט במעשה הזכיר ההבאה אל משה בדרך הכלל ואמר ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו וגו' להגיד חכמתם שהביאו אליו הכל כסדר כי לא הביא אחד מהם מלאכתו לפניו עד שנשלמה כל המלאכה כאשר אמר ותכל כל עבודת משכן אהל מועד ואחרי שנשלמה נאספו כלם והראו אותה אליו כסדר אמרו תחלה רבינו הנה האוהל והנה כליו ואחרי כן הנה הארון והנה בדיו וכן הכל והנה לא הוזכר במשכן וכל כליו כאשר צוה ה' את משה אבל באלה הפקודים בבגדי כהונה יזכיר כן בכל דבר ודבר. והטעם כי כלל מלאכת המשכן בפסוק שאמר בסוף ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה ה' את משה ואולי היה זה מפני שנוי הסדר כמו שהזכירו רבותינו ועל הכלל כל זה דרך חבה ודרך מעלה לומר כי חפץ השם במלאכה ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות להרבות שכר לעוסקים בה כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי בתי אבות לפני הקב"ה מתורתם של בנים שהרי פרשה של אליעזר שנים ושלשה דפין היא:

ויעש

כלי יקר

כי לא היה יכול לומר תעשה מלאכה דרך ציווי שהרי הדבר תליא מצד הנדבה אינו ציווי חובה אלא כל איש אשר נדבו לבו יתן מעצמו לכך נאמר תיעשה מלאכה שעצמה משמע. וביום הז' שבת לה' ואסור בו גם הבאת הנדבה מרשות לרשות. ולפי מדרש רז"ל האומר שהמשכן נעשה קצתו מאליו כמו המנורה שנעשית מאליה וכן הקמת המשכן היתה מאליו שנאמר הוקם המשכן על כן נאמר תיעשה מלאכה מאליה משמע:

ששת ימים תעשה מלאכ' וגו'. פירש"י הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה שבת. ומקשים כאן וגבי בפ' קדושים כתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו ופירש"י שם אם יאמר לך אביך חלל את השבת אל תשמע לו ושם לא הקדים השבת ואעפ"כ פי' שדוחה כיבוד אב ואם וכאן תלה רש"י הדב' במה שהקדי' שבת למלאכת המשכן. ונראה שלא קשה מידי כי שם דייק מדכתיב את שבתותי תשמרו לשון רבים והל"ל תשמור כשאר הפסוק שהתחיל בלשון יחיד שנא' איש אמו ואביו תיראו ר"ל כל איש ואיש ובשלמא אגל כיבוד אב ואם אע"פ שנכנס בלשון יחיד וחזר ואמר תיראו לשון רבים מ"מ הוצרך לומר זה להורות שאיש ואשה שניהם חייבים בכיבוד אב כי כד"א מאח' שהאשה רשות אחר עליה שפטורין מכיבוד אב כפירש"י בו גבי שבת למה אמר תשמרו לשון רבים כי שם אין סברא לחלק בין איש לאשה אלא שר"ל אתה ובנך חייבים בכבודי כמו שתיראו ב' במשמע איש ואשה כך תשמרו ב' במשמע אתה ובנך. וא"כ לעולם כ"מ במקדים איזו מצוה לחבירתה המוקדמת עיקר ודחי למאוחרת וכן בפסוק את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו הקדים ג"כ שבת למקדש מזה הטעם. ומאי התם דמיעט הכתוב באמרו תשמרו לשון רבים. ומה שלא גילה לנו זה מצד הקדימה לפי שהוצרך להקדי' מורא אב ואם כדי להשוות מוראם למורא שמים. ומה שהקדים בפ' כי תשא משכן לשבת וכתב אך את שבתותי תשמרו לדרוש מיעוט לשון אך שאין משכן דוחה שבת והוה ליה להקדים השבת ולא יצטרך ליתור של אך הנה לפי מה שפירשנו למעלה פרשת כי תשא ביתור לשון אך הוצרך לכתוב לשון אך. ואמנם כדברי רש"י יתוכן בדרך אחר

כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃
כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃
כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃
ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃
לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃
לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃
לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃
לה וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃
לו וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃
לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
לח וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב

(ר' · פתחין וחד קמץ · ג' · כ' · י' דסמיך ב' · נ' · ד' וו')

דַּפִּין׃ כו וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ כז וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא עֲבַד שִׁתָּא דַּפִּין׃ כח וּתְרֵין דַּפִּין עֲבַד לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ כט וַהֲווֹ מְכַוְּנִין מִלְּרַע וְכַחְדָא הֲווֹ מְכַוְּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן בְּעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן עֲבַד לְתַרְוֵיהוֹן לְתַרְתֵּין זָוְיָן׃ ל וַהֲווֹ תְּמַנְיָא דַּפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ לא וַעֲבַד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חָד׃ לב וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא׃ לג וַעֲבַד יָת עַבְרָא מְצִיעָאָה לְאַעְבָּרָא בְּגוֹ דַּפַּיָּא מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי׃ לד וְיָת דַּפַּיָּא חֲפָא דַהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן עֲבַד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וַחֲפָא יָת עַבְרַיָּא דַּהֲבָא׃ לה וַעֲבַד יָת פָּרֻכְתָּא דִּתְכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֻמָּן עֲבַד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין׃ לו וַעֲבַד לַהּ אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וַחֲפָנוּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְאַתִּיךְ לְהוֹן אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסָף׃ לז וַעֲבַד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר׃ לח וְיָת עַמּוּדוֹהִי חַמְשָׁא וְיָת וָוֵיהוֹן וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דַּהֲבָא וְסַמְכֵיהוֹן חַמְשָׁא

ואגב זה יתורץ ג"כ למה שינה משה הסדר כי הקב"ה צוה לו תחלה על המשכן ומשה הקדים השבת. וזהו כי שבת אין בו כ"א כבוד הש"י להורות כי הוא ית' חידש עולמו. והמשכן מורה כולו על כבוד ישראל שויתר הקב"ה כנגדם והשרה שכינתו בתוכם ומחל להם עון העגל. והקב"ה חס ביותר על כבודם של ישראל ע"כ הקדים המשכן וכדי שלא יטעו לומר שלכך הקדימו לומר שמלאכת המשכן דוחה שבת ע"כ הוסיף מלת אך. אבל משה חשב לכבוד הש"י ראוי להקדים השבת המור' על כבודו ית' ואח"כ המשכן המורה על כבודם של ישראל ומתוך קדימה זו יובן ממילא שהשבת דוחה מלאכ' המשכן כי מי נדחה מפני מי הוי אומר הקטן מן הגדול. ולמעלה פ' כי תשא תמצא עוד טעם אחר למה המשכן נדחה מפני השבת. ומה שהקדים הקב"ה בעשרת הדברות מצות שבת לכיבוד אב ואם כדי להקביל הדברות ה' מול ה' כי דבור כבד כנגד לא תחמוד והוצרך לחתום הדברות בלא תחמוד להורות שכל הדברות כלולים בלא תחמוד וסוף

כל

קרמ' ויחדו יהיו תמים על ראשו. תניין אל: ויחדו ב' וסי' יהיו תמים. וחברו ויחדו כלם יכליון: מלמטה ו פתח וחד קמץ תחת כרכב קמץ. ושארא פתח. וס' נמסר בסדר תרומה: קדכאה כן יהיה לשניהם לשני המקצעת. תניין כן עשה לשניהם. קרמ' לקרשי צלע המשכן האחד. תנין האחת: והיו ב' סבירין ויהיו וסי' והיו תואמים מלמטה. והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף: כלהון שני אדנים תחת הקרש האחד במ"א בידר ויקהל שני אדנים שני אדנים: בריחם כלם חס' יו"ד תניין במ"א מ"ל דמ"ל וסי' ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים: לברח ג' וחס' וסי' לברח בתוך הקרשים. למה נחבאת לברח. ע"כ קדמהי לברח: כרבים כל אורייתא חס' וי"ג חס' בנביאים וכתובים וסי' נמסר בסדר תרומה עמודיו ד מל' וסי' ואת עמודי' חמשה. ויקם משה את המשכן. וזאת משמרת משאם. עמודיו עשה כסף: ראשיהם י"ג וסי' וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב. וצפוי ראשיהם כסף. וצפוי ראשיהם וחשוקיהם. וצפוי ראשיהם וחשק אותם. ויסיכו את ראשיהם בדודים. נטוי על ראשיהם. ויעלו עפר על ראשיהם. וכל ראשיהם קרחה. ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם. כסוס יכסמו את ראשיהם. מה עצמו ראשיהם. ראשיהם מאתים דד"ה. ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה: וחשקיהם כלהון חסר וי"ו במ"ב מ"ל יסימן והאדנים לעמדים. תלפאת ים קלעים:

רמבן

(כט) **ויעש** את שמן המשחה קדש ואת קטורת הסמים טהור. לא פירש באלו כאשר פירש באחרים שעל דרך הסדר ראוי שיאמר ויקח בשמים ראש מר דרור וגו' ויעש אותו שמן משחת קדש ויקח סמים נטף ושחלת וגו' ויעש אותה קטרת רקח מרקחת מעשה רוקח והטעם כי בעבור שלא נאמרה כהם השאלה בתשלום המעשה כאשר פירשתי שם. ותקטרת לא הזכיר גם כל הסמים וסמך עליהם במה שאמר מעשה רוקח לא הזכיר במעשה כלום אבל אמר שיעשהו על דרך הרקחים וזה טעם קדש טהור מעשה רוקח:

[illegible]

וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ
לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן
עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ
וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי
קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת
וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל
אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־
צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־
צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי (ל׳)
שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ ה וַיָּבֵא (כ״א)
אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת
הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ ו וַיַּעַשׂ (כל אורייתא כת׳)
כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי
אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃
ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה
עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃
ח כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־
אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת
עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹוֹתָו
קצותיו ק׳ ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי
כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם
עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־ (י״ד פסו׳ אית בהון כל אל אל)
אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי
הַכְּרֻבִים׃ פ
י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים
אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב
וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ (כ׳)
יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב
וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע
הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃
יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת
בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־ (כ׳ וכמנין, כ״ד)
הַשֻּׁלְחָן׃ טו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים
עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב
לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ
אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן (י״ד פסו׳ אית בהון את את ואת ואת ואת)

דנחשא: א ועבד בצלאל
ית ארונא דאעי שטין
תרתין אמין ופלגא אורכיה
ואמתא ופלגא פותיה
ואמתא ופלגא רומיה:
ב וחפהי דהב דכי מגיו
ומברא ועבד ליה דיר
דדהב סחור סחור: ג ואתיך
ליה ארבע עזקן דדהב על
ארבע זויתיה ותרתין עזקן
על סטריה חד ותרתין עזקן
על סטריה תנינא: ד ועבד
אריחי דאעי שטין וחפא
יתהון דהבא: ה ואעיל ית
אריחיא בעזקתא על סטרי
דארונא למיטל ית
ארונא: ו ועבד כפורתא
דדהב דכי תרתין אמין
ופלגא אורכה ואמתא
ופלגא פותיה: ז ועבד תרין
כרובין דדהב נגיד עבד
יתהון מתרין סטרי
כפורתא: ח כרובא חד
מסטרא מכא וכרובא חד
מסטרא מכא מן כפורתא
עבד ית כרוביא מתרין
סטרוהי: ט והוו כרוביא
פריסין גדפיהון לעילא
נטלין בגדפיהון על
כפורתא ואפיהון חד לקביל
חד לקביל כפורתא הוו אפי
כרוביא: י ועבד ית פתורא
דאעי שטין תרתין אמין
אורכיה ואמתא פותיה
ואמתא ופלגא רומיה:
יא וחפא יתיה דהב דכי
ועבד ליה דיר דדהב
סחור סחור: יב ועבד
ליה גדנפא רומיה פושכא
סחור סחור ועבד דיר
דדהב לגדנפיה סחור
סחור: יג ואתיך ליה
ארבע עזקן דדהב ויהב ית
עזקתא על ארבע זויתא
דלארבע רגלוהי: יד לקביל
גדנפא הוו עזקתא אתרא
לאריחיא למיטל ית
פתורא: טו ועבד ית
אריחיא דאעי שטין וחפא
יתהון דהבא למיטל ית
פתורא: טז ועבד ית מניא דעל פתורא ית מגיסוהי

אבן עזרא

להיות אהל: (לג) ומלאת לברוח. מהבנין הקל וטעם כמו הבריח שהוא מהבנין הכבד כמו ירה ויורה ורבים ככה: (א) ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון גם הוא עשה כל כלי הקדש. והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם. ואחר כך הזכיר שמן המשחה
עם

ויבא נ״א וסי׳ ויבא אל האדם. קין מפרי האדמה. ולא מצאה היונה. ויבא לאמו. הגישה לי. ויעש גם הוא. ויחרד יצחק. ויקח את לאה. וילך ראובן. את דבתם. ביתה יוסף וחברו. את יעקב אביו. וילקט יוסף. ויבא ידו בחקו. את הבדים בטבעות. וחבירו. את הארן. את המשכן. ויצעקו אל ה׳. וישב מאפר. ויקם דוד וילך הוא ויבא. ויקרא יהונתן לדוד. ויקם יואב וילך גשורה. ויקם שמעי ויחבש את. והשלם כל המלאכה. ויבא את קדשי דוד אביו. ויהי המלך עובר. ויבא הספר אל מלך. ואיש בא מבעל שלישה. ובשנה השביעית שלח יהוידע. ויבא מלך אשור מבבל. דמלכים. ויבא את כל הכהנים ויתר דברי יחזקיה דמלכים. וגם הוא חכם ויבא רע. ויבא ויעש ה׳ כאשר. ויבא אתי אל פתח החצר. ויבא אתי אל פתח שער. אתי אל חצר בית. ויקח מזרע המלוכה. אמר נא לבית המרי. אתי שמה והנה איש. בעשרים וחמש שנה לגלותנו. ויקרא יעבץ לאלהי ישראל. ותשלם כל המלאכה דד״ה. ויבא את קדשי אביו. ויהי אחרי בא אמציהו. ויבא את הכהנים. ויבא ה׳ עליהם את שרי. ויבא שפן את הספר. שאל ויבא שלו. הלא כה עשו אבותיכם. ויתאפק המן תנינ׳ דפסוק: קצוות י״ג כתיבן תרין ווי״ן וסי׳ נמסר בסדר פקודי: ויהיו הכרבים פרשי וגו׳ חד מן י״ד פסו׳ דאית בהון על אל אל נמסר בסדר וישמע יתרו: בתים לבדים ב׳ ובענין וסי׳ לעמת המסגרת היו הטבעת. ויצק ארבע טבעת בארבע הקצות: ויעש את כל הכלים י״ד פסוקי אית בהון את את ואת ואת ואת וסי׳ ולקחת את כל החלב. ויעש את כל הכלים. את אלה מהם. ונתנו עליו את כל כליו. ויאמר ה׳ אל יהושע אל תירא. ולפני אהרן הכהן. ויתן להם. ולבני גרשון. וממטה גד. ויעלו חמשת. וישמע בן הדד. וחברו דד״ה. ויתנו לתם. ואחריה לקח. ויבאו
בגיסה:

בעל הטורים

ויעש בצלאל את הארון. בכולם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא כנגד כסא הכבוד:

רשי

את מואב: (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו

כלי יקר

כל דבר הכל נשמע וזה דבר ברור ונכון. ואין להקשות מהיכא תיתי דתדחי שהרי עשיית המשכן אינו אלא עשה והשבת יש בו עשה ולא תעשה וסקילה. התשובה לדבר שלאו הכי מאי שבת דחויה אצל משכן ע״י הקרבנות שהיו קרבים ביום השבת וכד״ה שבשבת דחויה מכל וכל אצל המשכן קמשמע לן:

לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. הוציא הבערה מן הכלל או כדי להתיר הבערה במקדש ולומ׳ דוק׳ בכל מושבותיכ׳ לא תבערו אבל במקדש מותר להבעיר או כדי שלא נאמר כשם שאסר לנו כל מלאכת הבית שלנו גם בבה״מ כמו כן מה שמותר בבה״מ מותר גם בבית קמ״ל לא תבערו בנה אב על כל המלאכות של משכן אע״פ שמותרים שם מ״מ מהם אסורי׳ בכל מושבותיכם. ועל צד הרמז ירמוז כאן אל העונש של מחללי שבת כדאיתא פ׳ כל כתבי אמר רב אין דליקה מצויה אלא במקום חילול שבת שנא׳ אם לא תשמעו לי לקדש את יום השבת וגו׳ והצתי אש בשערי׳ ואכלה ארמנו׳ ירושלים ולא תכבה אמר רב יצחק בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה פירש״י היינו בשבת. וזה״ש כאן כל העושה בו מלאכה יומת. ואמר לא תבערו אש לא תגרמו לכם ע״י שלא תשמרו את השבת כראוי שתבער האש בכל מושבותיכם בבתי׳ ספונים בלבם ביום השבת בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה עיין כ״ז בעוללת אפרים מאמר ר״פ:

זה הדבר אשר צוה ה׳. בפרשת מטות פירש״י שכל הנביאים נתנבאו בכה אמר ה׳ נוסף עליה׳ משה שנתנבא בזה הדבר אשר צוה לפי שמשה ראה הדבר בעינו באספקלריא המאירה ומה שלא פירש״י זה על מה שנא׳ כאן זה הדבר לפי שהמשכן היה הוראה על נבואתו לפי שהמשכן הראה לו הקב״ה בהר כמ״ש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגומר ועל כן אמר זה הדבר אשר צוה ה׳ כמראה באצבע על דבר אשר ראה בעיניו ודבר זה אינו מורה על שום מעלה יתירה שלא היתה בשאר נביאים כי גם יחזקאל ראה כל תבנית המקדש:

קחו מאתכם תרומה לה׳. כבר פירשנו למעל׳ שהתכוין בזה להוציא את הגזול ועוד יכוון מאתכם שכל א׳ יזדרז למצות מעצמו כי יש לך אדם שאינו נותן כלום עד שרואה אחרים
שנותנים

שהמים ומתקנא בהם ע"כ הוא נותן להשוות את עצמו להם וזה אינו מאתכם כי הוא עצמו אינו שבה אל שנתינה אלא אחרים שבה לו . וי"א מאתכם ממש כי הנותן מנדבה לבו דומה כאלו מקריב את גופו ועוד שהעני הנותן כאלו מחסר מבשרו ונותן ועל דרך שנאמר ומבשרך אל תתעלם שאל תתעלם מליקה אפי' מבשרך וליתן :

כל נדיב לב יביאה . מתחלה אמר קחו מאתכם ולשון קיחה משמע בעל כרחו יקחו ממנו ואחר כך אמר כל נדיב לב יביאה משמע שיביא מעצמו . וכן בפרשת תרומה הזכיר ג"כ לשון קיחה . עוד אמר כאן כל נדיב לב ולהלן אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו והל"ל ינדבנו. אלא שמדבר בשני מיני נתינה כי להלן בשני תרומות שהם חובה והוא מוכרח ליתן אף אם אינו נדיב לב ואדרבה לבו דוה עליו ודואב וכואב על הנתינה מ"מ תקחו ממנו בעל כרחו לכך נאמר מאת כל איש אשר ידבנו. לבו כאלו אמר ידוגו לבו כי בי"ת מתחלפת בוי"ו באותיות בומף ובפרט בי"ת רפויה ורז"ל אמרו מי שלבו דוה עליו ואינו נותן חובתו מרצון תקחו ממנו את תרומתי בעל כרחו וכן מה שאמר קחו מאתכם תרומה לה' מדבר ג"כ בתרומת חובה דהיינו בקע לגלגולת ואולי שלכך אמר מאתכם מן הגלגולת שלכם . ואח"כ אמר בפרשה נדבה שכל נדיב לב יביאה מעצמו בלא הכרח כי הנדיב לב הפך זה אשר ידוגו לבו והוא יביא מעצמו נדבתו לא ימתין עד שיבא הגבאי לתבוע ממנו . ועוד נ"ל מה שאמר תחלה מאתכם ואחר כך אמר את תרומת ה' לפי מחשבת הנותן כי מי שאינו נותן מרצון אינו חושב שאינו נותן משלו כלום כ"א משל הקב"ה כי לו ית' הכסף והזהב אלא טועה בדעתו וחושב כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ע"כ נאמר בו קחו מאתכם תרומה לה' ר"ל מן אותן הכחות אשר המה חושבים כי משלהם אתה לוקח לה' אבל כל נדיב לב שיודע כי לו ית' הכסף ומשלו הוא נותן לו לפיכך יביאה מעצמו את תרומת ה' ר"ל שכבר הוא של ה' לכך קראה כאן תרומת ה' שיובן מזה שכבר הוא של ה' . לכך נאמר והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר מהו עוד אלא אמר שני מינים טובים נראו בהם והם תוספו' על שנהגו נדבתם בשמחה. א' מה שהביאו מעצמם קודם שבא אליהם הגבאי לתבוע ממנו מה שנדב כבר . ב' מה שהביאו

אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ ששי

(שלישי כשהן מחוברין) יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃

יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃

יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃

כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְּבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃

כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃

כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃

כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃

כד כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ

כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃

כו וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃

כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃

כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים

וְיָת בָּזִיכוֹהִי וְיָת מְכִילָתֵיהּ וְיָת קַשְׂוָתָא דִּמְנַסְּכִין בְּהֵין דְּהַב דְּכֵי׃ יז וַעֲבַד יָת מְנָרְתָא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד עֲבַד יָת מְנָרְתָא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ הֲווֹ׃ יח וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָת קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָת קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ יט תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵיזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵיזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא׃ כ וּבִמְנָרְתָא אַרְבְּעָה כַלִּידִין מְצַיְּרִין חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ כא וְחֵיזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחֵיזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחֵיזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִנַּהּ׃ כב חֲזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ הֲווֹ כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כג וַעֲבַד יָת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְצִבְיָתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כד כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי עֲבַד יָתַהּ וְיָת כָּל מָנַהָא׃ כה וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃ כו וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִיגָּרֵיהּ וְיָת כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ כז וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ כח וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין

ג' . ג' פ' . ג' פ"ל . ד' כתי' יו"ד בפסוק . ג' רפין . ג' . ד' כליפי' . ב' פ"ל וב' חס'

בהן י"ח פ"ו קמץ וג' פתח וסימן בסדר והיה כי תבא : סימן בקנה בשוא תחת הבי"ת או בפתח נמסר פרשת תרומה : גביע הגביע כול' פ"ל יו"ד : גבעים כלם חסר יו"ד קדמא : גגו לגגו ד' נמסר בסדר תצוה : קירותיו ד' ב' פ"ל וב' חסר נמסר בסדר תצוה :

שהביאו בבוקר שפנים מאירות כי כל דבר הניתן בפנים מאירות ניתן בבוקר והמן יוכיח כמו שפירש רש"י פרשת בשלח , ורמז עוד בבוקר שכל מי מהם שהיה יכול להקדים א"ע לפני זולתו היה מקדים לכך נאמר ב"פ בבוקר א' כנגד מה שנהגו בפנים מאירות ב' כנגד מה שזריזים היו ומקדימין את עצמם :

ויבואו האנשים על הנשים . המפרשי' אמרו שהוא כמו עם הנשים והודיע לדקת הנשים שהסכימו ליתן תכשיטיהן . ונ"ל כי זה באמת שבח להן כי מן הדין לא היו צריכין ליתן תכשיטיהן כי בשאלת האנשים שפרקו נזמיהן ועשו ממנו העגל הוצרכו ליתן נזמיהם ותכשיטיהם לכפר על נפשותיהם אבל הנשים שלא רצו ליתן במעשה העגל א"כ אינן צריכין לכפרה ולמה יתנו תכשיטיהן ומ"מ מחמת חיבת הקודש לא נמנעו מליתן . אבל מ"מ לא רצו הנשים להביא בידיהן הנדבה אל משה כדי שלא יחשוב משה כי היה להם חלק בעבירה ע"כ נאמר כל נדיב לב הביאו אבל הנשים לא הביאו אלא נתנו תכשיטיהן . ומדקאמר על הנשים ולא אמר עם הנשים מסתבר לפרש שבאו עליהם בכח גדול כי לא רצו הנשים ליתן כל כלי זהב שלא יאמרו שהיה חלק להם בזהב העגל והאנשים באו עליהם ולקחו מהן בזרוע כל כלי זהב לכך הזכיר בהבאת הזהב האנשים לבד אבל ענין המטוה שאין בו חשד זה היו הנשים מתעסקים בו כמ"ש וכל אשה חכמת לב בידיה טוו וגו' :

והנשאים הביאו את אבני השוהם . ארז"ל לפי שנתרשלו בנדבה זו ולא הביאו נדבתם כ"א לבסוף ע"כ נחסר אות יו"ד משמם וכשאם מסר כתיב כי באמת לא היה להם להמתין עד לבסוף כי אולי יתנו ישראל כל הצורך ולא יהיה להם חלק בכל המשכן . ומה שנחסר יו"ד דוקא פירשנו למעלה פרשת תרומ' לפי שאמר הקב"ה גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל ואצל הנשיאים היתה בלי ספק רוח גאוה באמרם דרך התפארות מי ימלא מה שאנחנו מחסרים אבל אנחנו ממלאים כל מה שהצבור מחסרים ע"כ לקח הקב"ה משמם אות יו"ד כי רק אות זו מן השם הגדול הי' חקוק בשמם ואותו לקח ה' מהם לומר אין כאן מקומו . ונוכל לומר עוד לפי שכל המשכן היה כפרה על מעשה העגל שגרם שבירת הלוחות ואותיות קדושות פורחות וידוע שהאותיות יש בהם יותר קדושה מן הלוחות על כן הביאו כל העם לנדבה י"ג דברים כאמורי' בפרשת תרומה לכפר על שגרמו שבירת אותיות הלוחות שנדרשים בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם . ולא שהו שנשיאים

יכונין להביא עוד שום דבר נדבה כמתיהם אל מחנ סלובות מאוד שעיקר

אבן עזרא

גם קטורת הסמים כי יש בשמים בשמן המשחה גם בקטורת הסמים: (ח) ובי"ת במראות. תחת מ"ם כי נכון הוא בלשון הקודש כמו והנותר בבשר ובלחם וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם הם הנזכרים בספר ישעיהו כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות רק באות יום יום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד. כי היו רבות ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה רק נעשה בכל המראות שהביאו והכן שהוא כתרגם לעולם הוא כמדת הכיור

תרגום אונקלוס

וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא: כט וַעֲבַד יָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי עוֹבַד בּוּסְמָנִין: א וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וַחֲמֵשׁ אַמִּין פְּתָיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָתָא אַמִּין רוּמֵיהּ: ב וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא: ג וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יָת פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא יָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא: ד וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִּנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבָבֵיהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵּיהּ: ה וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִּנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא: ו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא: ז וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ: ח וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִּנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא בְּמֶחֱזְיַת נְשַׁיָּא דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ט וַעֲבַד יָת דַּרְתָּא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דְדַרְתָּא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין: י עַמּוּדֵיהוֹן

תורה

וַיְצַף אֹתָם זָהָב: כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ: שביעי (רביעי כשהן מחוברין) ס

לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ: ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת: ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ: ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים: ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת: ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ: ס ח וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת | נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה: י עַמּוּדֵיהֶם

(Masorah notes beside the verses: כל הוריו' חס' במ"א דבכורי' ; ג' מ"ל בתורה ; ד' ב' חס' וב' מ"ל. ב' הד הס' וחד מ"ל ; ד' פ"ל בעניין ; ל' ; ל'. ל' ; ל'. ל')

רש"י

שנו: (ז) נבוב לוחות. נבוב הוא חלול וכן (ירמיה נב) ועביו ארבע אצבעות נבוב: נבוב לוחות. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע א"ל הקדוש ברוך הוא קבלם כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים. לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (שיר ח) תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכן למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחושת של כיור מנחושת התנופה כך דרש רבי תנחומא

מסורה

לשאת כ"ד בקרי' וסי' בד"ת א' ריש סימן ט"ו: חמש כ"ח קמצין נמסר בסדר תרומה' הסירת כל הסירת דאורית' חס' וי"ו כל הסירות דמלכים מלאים דכלאים ואת הסרת קדמאה דירמיהו חס' דחס' כתיב: נבוב לחת ב' וסי' תעשר. עשה: כיור הכיור ג' מל' נמסר בריש סדר כי תשא: במראת ד' ב' חס' וב' מל' נמסר בסדר ויגש: עמודיהם ד' כל' ובענין וסי' עמודיהם עשרים דרי' פסו'. ולפאת צפון מאה. ולפאת ים קלעים. קלעים חמש עשרה ר"פ:

בעל הטורים

במראת. ד' במסורה במראות הצובאות. ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה. במראות אלהים הרי ביחזקאל. שאלו הנשים כרו מתאות העולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן וזכה עיניהם רוח אלהים: הצבאות. ב' במראות הצובאות. אשר ישכבון הנשים הצובאות גבי בני עלי כמו כתב ישכבון הנשים הצובאות גם בכאן ע"י מראות היו שוכבים הנשים כדאיתא במדרש שהיו מקשטות במראות ומגדלות לבעליהן ונזקקין להם:

כלי יקר

שעיקר וסולרכו להביא שתי אבני שהם שהם לכפרה על שבירת שתי אבני הלוחו' וכפרה זו היו' חשוב' כמו כפרת העגל על כן נחסר אות יו"ד משמה כי לא היה חלק להם בתיהם כפרה הבאה על כתב יו"ד הדברו' דהיינו הלוחו' הפורחות. וכו"ל דרשו והנשיאי' הביאו מלשון עננים כמו נשיאים ורוח וגומר ואמרו שהעננים הביאו אבני השהם. וג"ל ע"ד המרכ ז"ל אין הגשמים נעצרים כי אם על פיסקי צדקה ברבים ואינן נותנים שנאמר נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר וא"כ במקום שאין נותנין הנדבה אין הנשיאים מורידין כלום אבל כאן שכ"א נתן נדבתו ע"כ נא' והנשיאים הביאו וגו' כי הנשיאים נתנו גשמם בעתם והיתה הברכה משתלחת בכל מעשה ידיהם עד שהיו קונים אבני שהם וכל אבן יקר ע"י רוב עושר שהשפיעו להם הנשיאים. או שהיו הנשיאים שואבים המים מן קרקעית הים מקום שאבני שהם מצויין שם. ועל צד הרמז יפורש מה שאמרו במסורה ב"פ ויכלא ה' ויכלא הגשם מן הארץ ב' ויכלא העם מהביא רמז בזמן שאינן נותני' נדבתם ויכלא העם מהביא את מה שנדבו אז ויכלא הגשם מן הארץ. וי"א לפי שהנשיאים הביאו המן והיה מזונתם מזומנת ולא הי' להם שום הוצאה משם נתעשרו כי ממונם

ספורנו

בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ: לז (כט) ויעש את שמן המשחה קדש. בכונת היותו בלתי נפסד כאמרו קדש יהיה זה לי לדורותיכם: ואת קטרת הסמים טהור. בבשמים מנוקים מפסולת כאמרו ממולח טהור: לח (ח) במראות הצובאות. שלא היה בכלל נחשת התנופה כמו שמבואר בפרשת פקודי באמרו ויעש בה וגו'. ולא הזכיר כיור וכנו בכלל הנעשים ממנה: אשר צבאו פתח אהל מועד. לשמוע דברי אלהים חיים כאמרו והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד ואותן

רמבן

(ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו והיה משה מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב"ה אלו חביבין מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים וכו' ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות מן המים שבו לאשה שקינא לה בעלה ונסתרה. רש"י. והטעם במדרש הזה שבכל מלאכת המשכן קבלו התכשיטין מן הנשים כדכתיב ויביאו האנשים על הנשים והביאו חח ונזם וטבעת וכומז והכומז כפי מדרשו יותר נמאס אבל שם נתערבה כל הנדבה אבל שיעשו כלי מיוחד מן התכשיט העשוי ליצר הרע לא היה משה בוחר בכך עד שנאמר לו כן מפי הגבורה ולא ידעתי איך יתפרש לפי זה אשר צבאו פתח אהל מועד אולי יאמר שהביאו הנשים הנדבה בקיום אל

עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת
וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ ד' מ"ל
יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה
עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם
עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים ד' מ"ל
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְלִפְאַת־יָם
קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם
עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי
הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף׃ כ' מ"ל
יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה
חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ יד קְלָעִים
חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף
עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה
וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ
עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז כָּל־קַלְעֵי
הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי ב' חד מ"ל וחד מן
הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי י"א חס' . ב' מ"ל בענין
רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים ס' בליש' י"ג
כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר ב' חסר
יח וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה ב' חד מ"ל וחד חסר דין מ"ל
בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי
הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה ל' ר"פ
וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם
כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם ס' בלים' . י"ג
כָּסֶף׃ כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן מ' ר"פ בספר'
וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס

עסרין וסמכיהון עסרין
דנחשא ווי עמודיא
וכבושיהון כסף: יא ולרוח
צפונא מאה אמין עמודיהון
עסרין וסמכיהון עסרין
דנחשא ווי עמודיא
וכבושיהון כסף: יב ולרוח
מערבא סרדין חמשין אמין
עמודיהון עסרא וסמכיהון
עסרא ווי עמודיא וכבושיהון
כסף: יג ולרוח קדומא
מדינחא חמשין אמין:
יד סרדין חמש עסרי אמין
לעברא עמודיהון תלתא
וסמכיהון תלתא:
טו ולעברא תניינא מכא
ומכא לתרע דרתא סרדין
חמש עסרי אמין עמודיהון
תלתא וסמכיהון תלתא:
טז כל סרדי דרתא סחור
סחור דבוץ שזיר: יז וסמכיא
לעמודיא דנחשא ווי
עמודיא וכבושיהון כסף
וחפוי רישיהון דכסף ואינון
מכבשין כסף כל עמודי
דרתא: יח ופרסא דתרע
דרתא עובד צייר תכלא
וארגוונא וצבע זהורי ובוץ
שזיר ועסרין אמין אורכא
ורומא בפותיא חמש אמין
לקבל סרדי דרתא:
יט ועמודיהון ארבעא
וסמכיהון ארבעא דנחשא
וויהון כסף וחפוי רישיהון
וכבושיהון כסף: כ וכל
סכיא למשכנא ולדרתא
סחור סחור דנחשא:
ס ס ס

רשי

תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא והוא תרגום של מראות מירדוריי"ש בלעז. וכן מלינו (ישעי' ג) והגליוני' מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו. להביא נדבתן: (יח) לעומת קלעי החצר. כמדת קלעי החצר:

העמדים י"א חסרים בלישנ' וסי' ווי העמודים קדמא'. ותניי'. ולפאת ים קלעי'. והאדנים לעמדים נחשת קדמא' דפסוק. הגיחה אתי והמשני העמודים. ועמדים ועב על פניהם. ויקם את העמודים דמלכים. עמדים שנים. אל העמדים וע' הים דירמיה, ועמדים אל האלים. ויעש שרשות לדביר: לעמדים ב' א' מלא וא' חסר וסי' והאדנים לעמדים נחשת. עשה ווים לעמודים. בתראה מלא: צפוי וצפוי ה' וסי' וצפוי ראשיהם כסף וחברו. רקועי פחים צפוי. וירקעום צפוי למזבח. צפוי פסילי כספך: עמדי ב' חס' וסי' והאדנים לעמדים. כל עמדי החצר סביב: וקומה ב' חד חס' וחד מלא וסי' וקמה חמש אמות ברחב. וחברו מלא: סימן פרשת ויקהל קדמ' ואת מכסה. ואת קרשיו. ואת אדניו. ואת בדיו. ואת פרכת. ואת בדיו ואת כל כליו ואת. ואת מנרת. ואת כליה. ואת נרותיה. ואת שמן. ואת מזבח. ואת בדיו. ואת שמן ואת קטרת. ואת מסך. ואת מכבר. ואת כל כלי. ואת כנו. ואת אדניה. ואת מסך. ואת יתדת. ואת מיתריהם. ואת בגדי בניו:

תולדות אהרן ונכסף הכנית. ערוכין כ: קלעים כו'. זבחים נט: וכסף פקודי העדה. בכורות ה:

אבן עזרא

הכיור וכן המשפט. ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרא לפאת ים ירכי'. וקרא הקרובים אל הנגד כתפים ככתפות איש:

כלי יקר

ממונם היה מוסיף תמיד ו.ה בידם כדי לקנות אבני שהם: **ראו** קרא ה' בשם בצלאל. אמר משה ראו ותדקדקו בשמותם כי קרא ה' בשם בצלאל כי לכתהלה קרא ה' להם שמות המורים על שהם נבראו לכך היו עסוקין במלאכת הקודש כי בצלאל הוא על שם צל אל רמז כי הוא יבנה המשכן והארון אשר בו כי הוא מדור לשכינה שנאמ' בצל קורתו כמ"ש יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן וכתיב בין שדי ילין ופירשו רז"ל על שהיה הקב"ה מצמצם שכינתו בין שני בדי ארון ומבין שני הכרובים הסוככים בכנפיהם על פני הכפורת והסכך עינינו צל כי שמה היו צל אל כביכול. וראיה שבכל מעשה המשכן כתיב ויעש ולא הזכיר בצלאל ואצל הארון כתיב ויעש בצלאל את הארון וכל זה ראיה שעל שם הארון הוא נקרא בצלאל. בן אורי על שם אור התורה כי הוא יבנה מקום להור' אור. בן חור הורה שבדין הוא לקרבו אל המלאכה הקדושה הזא' יותר מזולתו יען כי חור אבי אביו מסר נפשו על מעשה העגל שגרם שבירת הלוחו' כי לדעת רז"ל הרגו את חור ולמטה יהוד' שנמשל לגור אריה והמקדש נקרא אריאל כארי זה שרחב מלפניו וצר מאחוריו כך המשכן היה רחב מלפניו וצר מאחוריו. להורות שמקום השכינה אינו תלוי ברחבת ידים כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אף כי הבית הזה ע"כ בחר הקב"ה לשכונתו מקום צר להורות שאינו נגבל בשום מקום ולכבוד ישראל וויתר על כבודו להתקומם במקום ומ"מ בחר לו במקו' צר ודי בזה הערה למשכילי': ואתו אהליאב. שנקרא כך על שם כי הוא יבנה אהל מועד לאביו שבשמים ועל שם זה נקרא בשם אהליאב בן אחיסמך כי שם מקו' סמיכה האחים דהיינו השכינה עם ישראל כמ"ש למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך וכתיב אחותי רעיתי. למטה דן שנמשל גם הוא לגור אריה שנאמר דן גור אריה ע"כ מן הראוי שיבנה האריאל. ורמז ביהודה לבני שמותיו ית' ה' אלהים שם של רחמים ושל דין אשר בתוך הקב"ה וברא בהם העולם כך משכן זה העשוי על תמונת כל העולמות נעשה ע"י יהודה אשר כל השם של רחמים כלול בשמו ועל ידי דן המורה על מדת הדין כי בשניהם אלו יצר ה' עולמו ובשניהם אלו נעשה על תמונת העולם המשכן על ידי שבט דן ויהודה לכך נאמר ראו קרא ה' בשם וסוד זה נכון וברור. וכדי להדמות בכל וכל בנין המשכן אל בנין העולם צוה משה להכריז איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וכל כך למה וכי עשו עבירה שהיו מביאים יותר מכדי הצורך לפי שראה משה שציור בנין זה הוא תבנית בנין העולם בכללו ואז"ל מסכת חגיגה כשברא הקב"ה העולם היה מרחיב והולך עד שגער בו

ספורנו

ואותן הנשים מאסו עניני תכשיטיהן והקדישו מראותיהן להורות שאינן צריכות עוד להן:

קכב. סנוא"ה סימן

רמבן

אל אהל משה שקראו אהל מועד והוא עצמו קבל מהן ע"פ הדבור כי אהל המשכן לא נעשה עדיין ואונקלוס תרגם דאתיאן לצלאה לתרע משכן זימנא נוטים דבריו לדברי ר"א שאמר שהיו הנשים האלה עובדות ה' וסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות. ויתכן עוד שנאמר בדרך הפשט שעשה הכיור וכנו ממראות הנשים אשר באו מהן צבא גדול ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן והיה נחשת המראות נחשת קלל ממורט ויפה מאד ועל כן ייחד אותו מתחלה לכלי הזה והנשים בראותן כן נאספות ובאות צבאות צבאות לתת כולן מראותיהן להעשות בהן כל הכיור וכנו וגם נכון הוא שיתכונו בכך מתחלה מפני ענין הסוטה והן קבלו כן עליהם בשמחה והתנדבו לתת בו כל מראותיהן:

בו

ספר

בו הקב"ה ואמר לעולמו די כך כשראה משה שדבר זה הולך ומתרחב לאין תכלית גער בהם לאמר אל יעשו עוד מלאכה כי כך עשה הקב"ה ביצירת עולמו. ומ"ש ויקחו מלפני משה יש אומרים שעשה משה מפני החשד לא רצה להכניס הנדבה אל ביתו וחדריו אלא כשהונחה לפניו משה לקחוהו עושי המלאכה:

ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראות הצובאות. פירש"י שהכיור נעשה מן מראות הנשים כו' ויש ב' טעמים בדבר למה נעשה הכיור מן מראות של הנשים. טעם אחד הוא לפי שמן הכיור היו משקין הסוטות על כן היו הנשים מסייעות בעשיית הכיור להודיע כי המה בחזקת כשרות ורוצים בבדיקת הכיור אחר שיודעין בעצמן כי צנועות המה, ונתנו דוקא נחשת לפי שנא' ומצח אשה זונה היה לך וכתיב ומצחך נחושה וידוע שאין קטיגור נעשה סניגור לכך נתנו נחשת כי בזה הורו שלא היתה מצחם נחושה. טעם ב' הוא שהמראות הם כמים של כיור המראים פנים לפנים כמו כן המראות מראים פנים לפנים וכמו שהמראות מגידין לה אם היא יפת תואר או כעורה כך מי הכיור מגידים ומפרסמים אם זנתה או לא ואם היא כשירה במעשיה. ונראה שנקט הצובאות כי הנשים שהעמידו צבאות רבות במצרים והיו אומרים כסבורים שלא שלטו בהם המצרים שהרי בעליהן היו מעונים בעבודת פרך המפסקת פריה ורביה ובודאי מן המצרים נתעברו על כן רצו לגלות צדקתן כי בעבור שהעמידו צבאות רבות על כן הוצרכו לגלות טהרתם והביאו אותן מראות שעל ידיהם העמידו אותן הצבאות כדי לעשות מהם הכיור כאלו אמרו הביטו וראו והתבוננו בזאת אם העמדנו אותן צבאות בטהרה או לא כי הכיור נעשה לבודקן כסוטות. ואמר אשר צבאו פתח אהל מועד ועדיין האהל מועד לא נעשה ע"כ פירשו שזה אהל מועד של משה עיין ברא"ב"ע וכן רבינו בחיי ולי נראה שמדבר הכל בצניעות הנשים. כמ"ש הנה באהל פירש"י צנועה היא כך אותן צבאות שהעמידו צבאו פתח אהל מועד ר"ל באהל שלהם ומה שנקט פתח לפי שנאמר בזונה ותשב בפתח עינים על כן אמר בצנועות פתח אהל. ונקט מועד כי שם נועדו יחדיו עם בעליהן אשר היו כל היום בשדות כי לשון מועד הוא הבאים ממקום אחר להוועד במקום זה:

הפטרת ויקהל במלכים א' סימן ז'

ויעש חירום את הכירות ואת היעים ואת המזרקות ויכל
חירם לעשות את כל המלאכה אשר עשה למלך
שלמה בית יהוה: עמדים שנים וגלת הכתרת אשר
על ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את
שתי גלות הכתרת אשר על ראש העמודים: ואת
הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמנים
לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכתרת אשר
על פני העמודים: ואת המכנות עשר ואת הכירת
עשרה על המכנות: ואת הים האחד ואת הבקר שנים
עשר תחת הים: ואת הסירות ואת היעים ואת המזרקות
ואת כל הכלים האלה האהל כ' אשר עשה חירם למלך
שלמה בית יהוה נחשת ממרט: בככר הירדן יצקם המלך
במעבה האדמה בין סכות ובין צרתן: וינח שלמה את כל
הכלים מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת: ויעש
שלמה את כל הכלים אשר בית יהוה את מזבח הזהב
ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב: ואת המנרות
חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור והפרח
והנרת והמלקחים זהב: והספות והמזמרות והמזרקות
והכפות והמחתות זהב סגור והפתות לדלתות הבית
הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב:

פירוש המלות

הכירות. הסירות: היעים. מגרפות: וגלות. סבובים: הכתרות. עטרות. והשבכות. כמו נאחז בסבך: המכונות. מושבות: הסירות. סדודים: ממרט. מלוטש: בככר. במישור: במעבה. בעובי ר"ל עבה ניר באדמה: בית. כמו בבית: והפרח. פרחי המנורה: והספים, כדים: והמזמרות. כלים שמזמרים בו: והפתות. הצירים:

פרשת פקודי

אבן עזרא

תנה עוז אב המון לשם והודה בהגיעך לראש אלה פקודי. **אלה** פקודי. הטעם פקודי הכלים כי מלת משכן כוללת הכל ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות והנה אחז דרך קצרה וזהו האמת בעבור מכתב אלהי'. וטעם עבודת הלוים. שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליה' איתמר כי

אונקלוס

כא אלין מנייני משכנא משכנא דסהדותא די אתמניאו על מימרא דמשה פולחן ליואי בידא דאיתמר בר אהרן כהנא:

כול' מ"ל כמ"ח הס' ויגו יהוידע את סרי. ' פסו' דמיין אית כהון ב' מלין חד קמץ וחד פתח. ל' ודגש

תורה

כא אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן:

ז' פסוקים דאית בהון תרין מלין חד קמץ וחד פתח וסי' את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי: אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש. המשכן משכן העדת אשר פקד. והמכתב מכתב אלהים הוא חרות. טוב ברע או רע בטוב ואם המר. כל המרכב אשר ירכב עליו. והמנהג כמנהג יהוא: ונמסר גם בסדר ויצא:

רשי

(כא) **אלה** פקודי. בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חרבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדות. עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבודת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ' נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם

בעל הטורים אלה פקודי. מלא וא"ו שנפקד לכל ו' מאות אלף בלא יתשדוהו שלקה מן הכסף: המשכן משכן. שנתמשכן ב"פ בשביל עונות ישראל. וזה שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבול חבלנו. סך כמנין משכן שנים שהיה עדות בשכינה שורה בישראל. שבית ראשון עמד ת"י שנה כמנין משכן:

ספורנו

(כא) **אלה** פקודי המשכן. כל אחד מחלקי המשכן הכתובים למעלה הם אותם הפקודים שנא' עליהם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ביד איתמר. וזה כי כל אחד מהם היה ראוי להיות נחשב ולהקרא בשם בפני עצמו זה הפרקים לא בלבד באשר הוא מזה המין וכל שכן שנדק זה על כל אחד מכלי המקדש אשר במשא בני קהת ולזה לא נפסדו כאמרם ז"ל שמה האמר אבד סברם נגנז בכוית ה"ל עצי שטים עומדים שעומדים לעד ולעולמי עולמים וגם כן לא נפל דבר לשום ביד האויבים על הפך מה שקרה למקדש שלמה וכליו כמבואר בחרבן בית ראשון על ידי נבוזראדן שלא נזכר שם דבר מעניני משכן מרע"ה:

רמבן

(כא) **אמר** המשכן משכן העדות. בעבור כי יריעות שש משזר הם שיקראו משכן במצוה ובמעשה אבל משכן העדות כולל הבית בכללו שהוא המשכן הנעשה ללוחות העדות. ועל דעת רבים אלה פקודי המשכן יחזור אל הנזכרים למעלה יאמר כי המשכן וכליו שהוא הבית והחצר וכל הנעשה להם פקודי עבודת הלוים שפקדם משה ביד איתמר ואין כלי הקדש הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בכלל המשכן כי הם ביד אלעזר ואין כן דעתי כי למה יזכיר פקודת איתמר ולא יזכיר פקודת אלעזר שהיא הנכבדת אבל אלה פקודי ירמוז אשר יזכיר בפרשה למטה יאמר כי כסף פקודי העדה מאת ככר שעשה בו

האדנים

רשי

עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואחר כך משכן (לא לענין צווי להתנדב קאמר דהא אדרבה להיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורת יריעות ואח"כ ציווי הקרשים וציווי משה רבינו ע"ה ריש ויקהל תחלה המשכן ואהלו ואח"כ הכלים הא מיירי לענין ציווי לפועל איך יפעול כסדר, ותמצא בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר מתחלה את אהל מועד ואח"כ הכלי' אבל לענין בהתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה (ברכות נט) וא"ת מנלן שמרע"ה צוה לבצלאל הפך הענין וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואהליאב וגו' וקצר מה שידבר עמהם והאי קרא מדכתיב אשר צוה את משה חזינן דהיה מצוה בהיפך. ודוק היטב). אמר לו בצלאל מנהג עול' לעשו' תחל' בי' ואח"כ משים כלים בתוכו א"ל כך שמעתי מפי הקב"ה אמר לו משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם מג' אלפי' שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין הנאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי הן מאת

כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ר"פ

פ

כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס ו' בליבנא

כד כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ ג' בספרא ד' וא' וזהב

כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ ג' וכענין

כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת ג' . ג'

פ

כב וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יַת כָּל דְפַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ כג וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגַּר אוּמַן וְצַיָּר בִּתְכִלָא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא׃ כד כָּל דַהֲבָא דְאִתְעֲבִיד לְעִיבִידְתָּא בְּכֹל עִיבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְהַב אֲרָמוּתָא עֶסְרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְּנִשְׁתָּא מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כו תִּקְלָא לְגוּלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכֹל דַּעֲבַר עַל מִנְיָנַיָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃

אבן עזרא

כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כלי משאם: (כב) ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן: (כד) כל הזהב. אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפרת וזהב הארון ומזבח הקטורת ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב מבית ומחוץ וכן מזבח הקטר' והשלחן והבדי' והקרשי' והבריחי' מצופים זהב הם כולם והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורי' והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים וזה לזכרון לבני ישראל ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן: (כה) וכסף. והנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלי' והעד וכסף פקודי העדה: (כו) בקע. חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו: לכל העובר. שעברו עליו עשרים שנה שלימות וכבר הזכרתי

זהב ד' חטפין פתחין בקריא וסי' כל הזהב העשוי. כפות זהב שתים עשרה. ויהי כל זהב התרומה. ויצף את הבית אבן. וא' וזהב הארץ ההיא טוב. ומשמש א"ב וסי' במסרה רבתא: בקע ב' וסי' משקלו. לגלגלת: לגלגלת ג' וסי' נמסר פרשת בשלח:

תולדות אהרן ובצלאל. (פאה טו): בקע לגלגלת. בכורות ה (סנהדרין יט):

בעל הטורים ובצלאל בן אורי בן חור. ג"פ בתורה נתייחס כנגד שלשה מעלות שהיו בו חכמה ותבונה ודעת: ואתו אהליאב. פי' אלו השנים היו עדים למשה שהכלים כהכנון שקבל: כל הזהב. המשה מיני זהב הם ונגס וטבעת וכומז כל כלי זהב. כנגד שעשו להם ה' עגויין פרך. מרר. ענוי. לחץ. עבודה קשה: בקע. ב' במסורה בקע לגלגלת. בקע משקלו. ברמז לה שעתידין בניה לשקול בקע לגלגלת:

רמבן

האדנים והווים לעמודים וצפוייהם וחשוקיהם ונחשת התנופה שהוא שבעים ככר שעשה בה מזבח הנחשת והמכבר וכל כליו ואדני החצרות והיתדות הכל נתן משה במספר במשקל ביד איתמר ולא ספר בפרשה מה נעשה בזהב כי הזהב ממנו ביד אתמר צפוי הקרשים והבריחים וממנו ביד אלעזר הארון והכפורת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב והנה בעבור שלא יודע צפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל ולכך לא הזכיר כאן פקודת אלעזר כי לא בא הכתוב עתה רק לדבר על מלאכת המשכן לא על המסעות, ואל יקשה עליך בעבור שימנה כאן מזבח הנחשת והוא פקודת אלעזר כי יצטרך לומר שעשאוהו מנחשת התנופה ולא יחוש להוציא דבר אחר מכלל הדברים שאמר כהן שהם ביד איתמר כי כן דרך הכתוב במקומות הרבה ולא הזכיר בכאן הכיור וכנו כי לא נעשה במשקל אבל המראות שהביאו הנשים הצובאות שם בהם ולא ידע משה משקלו. ויתכן שלא היה בפקודת איתמר כי יכנס בכלל מה שאמר הכתוב ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם כי בכיור וכנו ישרתו למזבח והנה איננו בחשבון הפרשה הזו:

(כב) **ובצלאל** בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה'. הענין כי על פיו נעשה הכל כי הוא המורה לכל החכמים ולפניו היו עושים כולם ומראים אליו כל מלאכתם כמו שאמר ולהורות נתן בלבו אבל גם כל חכמי לב עשו במלאכה כמו שאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן. ועל דעת רבותינו יהיה זה לשבח אותו ולומר שאפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני ולא בא הכתוב לומר שהוא עשה הכל אלא שקיים בכל הנעשה על ידו כל אשר צוה ה' את משה ולפיכך לא אמר בכל הנעשה עד הנה כאשר דבר ה' אל משה כי היה במשמע כאשר אמר לו כדבר ה' והוא שנה הסדר בהם ממה שאמר לו משה ולפיכך כלל זה בכאן לומר שעשה הכל כאשר אמר השם כמו שכתבתי למעלה:

(ל) **את** אדני הקדש ואת אדני הפרכת. יקרא הכתוב המשכן קדש והבדיל הפרכת עבור היותו מבדיל בין הקדש

ספורנו

משכן העדות. ספר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים. ראשונה שהיה משכן העדות שהיו בו לוחות העדות. ב' אשר פקד על פי משה. ג' שהיתה עבודת הלוים ביד איתמר כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה. ד' ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו מיוחסים לצדיקים שבדור וכבן שרתה שכינה במעשה ידיהם ולא נפל ביד אויבים אבל מקדש שלמה שהיו עושי המלאכה בו מצור אע"פ ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו והוצרך לחזק את בדק הבית ונפל בסוף הכל ביד אויבים אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה ההנאים לא שרתה בו שכינה ונפל בסוף ביד אויבים כי אמנם בית שני לא היה משכן העדות שלא היו בו לוחות העדות ולא פוקד כי אם ע"פ כורש ולא היו שם בני לוי כמו שהעיד עזרא כאמרו ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם. ומן המתעסקים בבנינו היו צידונים וצורים כמבואר בספר עזרא: (כד) כל הזהב. העיד על קצבת הזהב והכסף והנחשת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך אל העושר שהיה בבית ראשון כמבואר בספר מלכים ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורדוס (בסוכה פרק החליל) ועכ"ז יותר התמיד מראה כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון ולא נראה כלל במקדש שני ובזה הורה שלא קצבת העושר וגודל הבנין יהיו סבה להשרות השכינה בישראל אבל רוצה

אבן עזרא

הזכרתי טעם זה: (כז) לצקת. מבעלי היו"ד כמו לרדת: (כח) ואת. שלא השלים ככר: (כט) ונחשת. גם הזכיר כלי הנחשת: (א) בבגדי שרד. הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני כי לוה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו ועל הפרוכת כסוי עור תחש ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך ואם ירד גשם יסירהו ויעמד עליו כסוי עור תחש ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש. ואחר שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול והחל לפרש אותם: (ג) וירקעו את האפוד. איך שמו הזהב בתוך התכלת

רשי

מאות ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים אלאים עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים: (כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני הפרכת ארבע הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים מהן שבכולן כתיב וצפה ראשיה' וחשוקיהם כסף: (א) ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בבגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה הי' שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: (ג) וירקעו. כמו (תהלים קלו) לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אשטנדר"א בלעז טסין דקות. כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדים הטסין דקין וקוצצין מהם פתילי' לאורך הטס לעשות אותן פתילי' תערובת עם כל מין ומין בחשן ואפוד שנא' בהן זהב חוט אחד של

מקרא

וְחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר
הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ
וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים
לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן׃
כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת
וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים
לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק
אֹתָם׃ כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה
שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־
מֵאוֹת שָׁקֶל׃ ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־
אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת
מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר
סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר
וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־
יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב׃ לט א וּמִן־
הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שני (המישי כשהן מחוברין)
ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־פַּחֵי הַזָּהָב
וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ
הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ

ל׳. כ׳ סרד בסרד כתיב בסי"ן וקמץ
ל׳ וחד קנץ
כ׳ פסו׳ דאית בהון ד׳ מלין דמיין קדמאה לא נסיב וי"ו וג׳ נסבין וי"ו

תרגום

כז וַהֲוָה מְאָה כִּכְּרֵי כַסְפָּא
לְאַתָּכָא יָת סַמְכֵי קוּדְשָׁא
וְיָת סַמְכֵי פָּרוּכְתָּא מְאָה
סַמְכִין לִמְאָה כִּכְּרִין כִּכְּרָא
לְסַמְכָא׃ כח וְיָת אַלְפָא
וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא
עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפָא
רֵישֵׁיהוֹן וְכַבֵּישׁ יָתְהוֹן׃
כט וּנְחָשׁ אֲרָמוּתָא שַׁבְעִין
כִּכְּרִין וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע
מְאָה סִלְעִין׃ ל וַעֲבַד בַּהּ
יָת סַמְכֵי תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת
סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּילֵיהּ וְיָת
כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא׃ לא וְיָת
סַמְכֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר
וְיָת סַמְכֵי תְּרַע דַּרְתָּא וְיָת
כָּל סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל
סִכֵּי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר׃
א וּמִן תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי עֲבַדוּ לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא
לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא וַעֲבַדוּ
יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּלְאַהֲרֹן
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
ב וַעֲבַד יָת אֵיפוֹדָא דְּדַהֲבָא
תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר׃ ג וְרַדִּידוּ יָת
טַסֵּי דְדַהֲבָא וְקַצִּיצוּ חוּטִין
לְמֶעְבַּד בְּגוֹ תִּכְלָא וּבְגוֹ
אַרְגְּוָנָא וּבְגוֹ צְבַע זְהוֹרִי

מסורה

למאת הככר ב׳ וסי׳ למאת הככר ככר לאדן. וכזה לעשות למאת הככר. לאדן ל׳. האלף ג׳ וסי׳ ואת האלף ושבע המאות. וצלע האלף היבוסי היא ירושלם. כרמי שלי לפני האלף לך שלמה. וחד הביא לשר האלף: ואת מזבח ט׳ וס׳ ואת השלחן ואת כל כליו. ודבתריה. ואת השלחן ואת כל כליו. ודבתריה. ואת מזבח הקטרת. דויקהל. ויעש בה את אדני. ואת מזבח הזהב דויביאו. ואת מזבח העלה שם פתח. ויעש שלמה את כל הכלים: וקצץ א"ב מן ב׳ ב׳ וא׳ יחד א׳ וסי׳ ואלכה. תנה את נשי. ואלכה. ויאמר אבנר אל דוד אקומה. אלכה. אני אמרתי בדמי ימי. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. ואדיריהם ועל ידם החזיקו התוקעין. אדיריהם מחזיקים על אחיהם. ובמלאת ימי טהרה לבן או. ובמלאת הימים האלה עשה המלך. במלאת ספקו יצר לו. וגדל. ה׳ ארך אפים וגדל כח. ונקה לא וגדל. חנון ורחום ה׳ ארך אפים. גדל חמה נשא ענש. ובהקבץ. ויהי בהשמע דבר המלך ודתו. ובהקבץ בתולות שנית. בהקבץ עמים יחדיו וממלכות לעבד. והכין. ידעתי ה׳ כי לא לאדם. והכין. תקעו בהקוע והכין. הכין. וצוו אותם לאמר שאו לכם. ונבנה. כי האמר אדום רששנו. ונבנה. ואמר אליהם אתם רואים. ונבנה. את החומה ותקשר כל בפתח תחת הוי"ו. ויסף ושחד לא תקח. ויסלף. לא תטה משפט. ויסלף. עיני ה׳ נצרו דעת בפתח תחת הוי"ו. וחנתן. ולקין שנים יתחברו ובת מלך. והנתן ויאמר המלך להעשות כן. בפתח תחת הוי"ו.

ויושב וידעו העם כלו אפרים. ויושב. ישמע אל ויענם. ויושב יוסף את אביו. בפתח תחת וי"ו. ועבדיהו. והנה אמריהו כהן הראש. וזבדיהו ועמהם הלוי. שמעיה זבדיהו. ולמשלמיהו בנים זבדיהו. וחיו. וזאת עשה להם וחיו. וחיו ואזרעם בעמים ובמרחקים. חיו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה. ויתר. האל מעוזי חיל ויתר. ויתר עמד וימורד ארץ. יהר. ויואל אלה וידכאני. וישכן. ויגרש את האדם וישכן. ויגרש מפניהם גוים. ישכן. ירדף אויב נפשי. וימות. והושיבו שנים אנשי׳ וימות. ויאמרו אנשי העיר אל יואש. ימות. יחי ראובן ואל ימות. וירח ה׳ את ריח הניחח. וירח ויגש וישק לו. ירח. ואתה ישמע נא אדני המלך. ובעת. מוהה והדברנה. ובעת ויהי לימים כימים. בעת ועוד אני מדבר בתפלה. ולמה. ויאמר לה אלקנה אישה. ג׳ בפסוק ולמה ולמה למה. ולמועדים. יהי מארת. ולמועדים. כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי. למועדים. עשה ירח. ומוראכם וחתכם יהיה על. ומוראכם. לא יתיצב איש לפניכם. מוראכם. את ה׳ צבאות אתו הקדישו. ונבואה. יום בשורה הוא ואנחנו מחשים ונבואה. הגידו ביהודה ובירושלים. נבאה למשכנותיו. וסגרו ואכפו אכפה אסיר. בישעיה. וסגרו. וסגרו דלתים בשוק. סגרו. עד הנגב סגרו. וקצץ. וירקעו את פחי הזהב. וקצץ. משבית מלחמות עד. קצץ. ה׳ צדיק קצץ. ורחצו. יוקח נא מעט מים ורחצו. ויאמר הנה אדני. רחצו. הזכו הסירו רע. רחצו נקוד פתח. ותענגה. אוהב והאטרנה יש. ותענגת. הנשים המשתקות. תענגה. חכמת שרותיה: בתוך חד מן ב׳ פסוקי דאית בכל חד וחד ד׳ מלין דמיין קדמאה לא נסיב וי"ו וג׳ בתראי נסבין וי"ו נמסר בריש יחזקאל גבי פסוק ודמות פניהם פני אדם:

תולדות אהרן

מאת הככר. בכורות ה׳: ואת האלף. שם: ונחשת התנופה. (שם סנהדרין יט): וירקעו. (ברכות כ): וקצץ פתילים. יומא עב: בתוך התכלה. שם:

כלי יקר

אלה פקודי המשכן משכן העדות. נחלקו המפרשי׳ בדבר אם אלה קאי על מעשה המשכן שהזכיר בסדר ויקהל או אם קאי על מה שיזכיר בפ׳ זו ועוד הקשו למה עשה משה חשבון על מה שעשה מן הכסף והנחושת ולא עשה חשבון על מה שעשה מן הזהב ע"כ לבבי ידמה לומר שאלה פקודי קאי על מעש׳ המשכן שהזכיר למעלה לפי שכבר נגמרו כל מלאכת המשכן בכלל ובפרט וכל מה שהיה להם לעשות מן הכסף והנחושת כבר עשו הכל על כן היה משה שמח שנשלמה מלאכת הכסף והנחושת והיה להוט ליתן חשבון להוציא את עצמו מן החשד ולא רצה להמתין עד אחר שנעשו גם

בעל הטורים

מאת אדנים. כנגד מיוסדים על אדני פז. וכנגדם תקנו מאה ברכות בכל יום ויום: וקצץ. ג׳ וקצץ פתילים. וקצץ חנית. וחד קצץ עבות רשעים. בזכות המשכן שיו מתגברים על בו היהם ומקצצים הניתוקיהם:

ספורנו

רוצה ה׳ את יראיו ומכבדם לכבוד כבודו: לט (א) בגדי השרד. בגדים שלא היתה להם שום תמונה מוגבלת וידועה זולתי המלאכה בשרד כמספיק לכסות הכלים: (ג) וירקעו את פחי הזהב. המתנדבים שנדבו הזהב לבגדי כהונה רקעו פחים לנסותם

רמבן

הקדש ובין קדש הקדשים כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים: לט (ג) וירקעו את פחי הזהב. לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולתי בכאן והראוי שיאמר ויעשו את

תולעת השני ובתוך השש
מעשה חשב : ד כתפת עשו־
לו חברת על־שני קצותו קצותיו ק'
חבר : ה וחשב אפדתו אשר
עליו ממנו הוא כמעשהו זהב
תכלת וארגמן ותולעת שני
ושש משזר כאשר צוה יהוה
את־משה : ס ו ויעשו את־
אבני השהם מסבת משבצת זהב
מפתחת פתוחי חותם על־
שמות בני ישראל : ז וישם
אתם על כתפת האפד אבני
זכרון לבני ישראל כאשר צוה
יהוה את־משה : פ
ח ויעש את־החשן מעשה חשב
כמעשה אפד זהב תכלת
וארגמן ותולעת שני ושש
משזר : ט רבוע היה כפול עשו
את־החשן זרת ארכו וזרת רחבו
כפול : י וימלאו־בו ארבעה
טורי אבן טור אדם פטדה
וברקת הטור האחד : יא והטור
השני נפך ספיר ויהלם : יב והטור
השלישי לשם שבו ואחלמה :
יג והטור הרביעי תרשיש שהם
וישפה מוסבת משבצת זהב
במלאתם : יד והאבנים על־
שמת בני־ישראל הנה שתים
עשרה על־שמתם פתוחי חתם
איש על־שמו לשנים עשר שבט :
טו ויעשו על־החשן שרשרת
גבלת מעשה עבת זהב טהור :
טז ויעשו שתי משבצת זהב
ושתי טבעת זהב ויתנו את־
שתי הטבעת על־שני קצות
החשן : יז ויתנו שתי העבתת

(מסורה בשוליים: חד מן י"ג מלין כתיבן תרין וי"ן בסי' · ל' וסנטאס הכיאו . ל' וחס'. ג'מ"ל כתורה · כו"ל חס' כמ"א מ"ל · ג' פ"ל · ג' וחס' · ל' · ג'. ב' כ"כ חס' וא"ו כת' וכ' מ"ל דמ"ל כת' ובחרכו' חס'דחס'כתי'. ל' חס' דחסר ג' חסר · ל')

וכנו בוצא עובד אומן :
ד כתפין עבדו ליה מלפפין
על תרין סטרוהי מלפף :
ה והמין תקוניה דעלוהי
מניה הוא כעובדיה דהבא
תכלא וארגונא וצבע זהורי
ובוץ שזיר כמא דפקיד
יי ית משה : ו ועבדו ית
אבני בורלא משקען
מרמצן בדהב גליפן כתב
מפרש כגלוף דעזקא על
שמהת בני ישראל : ז ושוי
יתהון על כתפי איפודא
אבני דוכרנא לבני ישראל
כמא דפקיד יי ית משה :
ח ועבד ית חושנא עובד
אומן כעובד איפודא דהבא
תכלא וארגונא וצבע זהורי
ובוץ שזיר : ט מרבע
הוה עיף עבדו ית חושנא
זרתא אורכיה וזרתא פותיה
עיף : י ואשלימו ביה
ארבעא סדרין דאבן טבא
סדרא קדמאה סמקן ירקן
וברקן סדרא חד : יא וסדרא
תנינא אזמרגדין שבזיז
וסבהלום : יב וסדרא
תליתאה קנכירי טרקיא
ועין עיגלא : יג וסדרא
רביעאה כרום ימא ובורלא
ופנתירי משקען מרמצן
דדהב באשלמותהון :
יד ואבניא על שמהת בני
ישראל אינון תרתא עסרי
על שמהתהון כתב מפרש
כגלוף דעזקא גבר על
שמיה לתרי עסר שבטין :
טו ועבדו על חושנא תכין
מתחמן עובד גדילו דדהב
דכי : טז ועבדו תרתין
מרמצן דדהב ותרתין עזקן
דדהב ויהבו ית תרתין
עזקתא על תרין סטרי
חושנא : יז ויהבו תרתין

אבן עזרא

התכלת . וטעם ויעשו את אבני השוהם . כדרך תקון כמו וימהר לעשות אותו . ומלת כליל תכלת . כלו תכלת והוא סמוך : ואת

כלי יקר

שאמר למעלה מאת ככר ולא המאת ככר בה"א הידיעה ולמה הזכיר ה"א הידיעה באלף ומאות שנזכר כאן אלא ודאי שמשה שכח ולא ידע מה נעשה מהם והיו ישראל מרננים אחריו לומר שלקחם לעצמו ויצא בת קול ואמר שהוא האלף הידוע אשר אמרתם ושבע המאות הידועים אשר אמרתם שמשה לקחם לא כן הוא אלא עשה אותם ווים לעמודים . וא"כ אחרי שראו ישראל שמן השמים מעידים עליו על כן לא רצו לקבל ממנו חשבון על הזהב כי אמרו אלו היה מעכב דבר לעצמו מן הזהב לא היו מעידין עליו מן השמים אפי' על הכסף שהרי סוף סוף לא יצא ידי חשבונו ועוד שהבת קול אומר בכל ביתי נאמן הוא גם הזהב בכלל ע"כ לא נתן חשבון מן הזהב. ויש אומרי' בגם מתחלה לא בקשו מן משה חשבון אלא מעצמו רצה לנקות עצמו לכך נאמר אשר פקד על פי משה . ומ"ש עבודת הלוים ביד איתמר יש אומרים שדרך הכסף והזהב להסר ממנו כשמתיכין אותו על כן אמר כאן שכל מה שפקד על פי משה הוא הנמצא ביד איתמר במשקלו ממש וזה היה מגד הנס ועל שם זה קרא משכן העדות כי זה עדות לישראל שהשכינה בתוכם :

המשכן משכן העדות. אמרו רז"ל שלכך נא' משכן משכן שני פעמים לפי שביהמ"ק של מטה מכוון כנגד ביהמ"ק של מעלה שנאמר מכון לשבתך פעלת ה' מכון היינו מכוון זה לעמת זה ובמדרש אחר אמרו משכן משכן שני פעמים לפי שנתמשכן שני פעמים בעונם של ישראל . ולכל המדרשים צריכין אנו ליתן טעם מה ענינם לכאן שהרי בלי ספק שעיקר פרשה זו נאמר' על החשבון אשר נתן משה ומה ענין מדרשיהם אלו לכאן על כן אומר אני שכולם הרגישו בקושיא זו למה הכניס החשבון באמצע המלאכה כי בפרשת ויקהל נזכרה מלאכת המשכן וכל כליו ובפרשה זו לא נזכר כי אם בעשה בגדי כהונה ולמה הפסיק ביניהם בנהיגת חשבון זה. על כן אמר בעל

רש"י

זהב עם ששה חוטין של
ת וכן עם כל מין ומין
המינים חוטן כפול ששה
ב חוט שביעי עם כל אחד
ואחד

נת השני ו' וסי' והם יקחו
הזהב . וכל אשה חכמת לב
ה. מלא אתם חכמת לב .
אהליאב בן אחיסמך . ומן
לת והארגמן ותולעת השני .
עו את פחי הזהב : קצותיו
מלין כתיבן תרין וי"ן וסי'
תו. כרוב אחד דכפרת משכן
. קצותו דאפוד בהרא' .
ת. וחמש צאן עשוות. וקוו .
ושכרו וקוו . נטוות גרון .
ת ברמה עוון . וחכינו עד
הבוקר . עוון. את עוון עבדך.
. בעוון. הן בעוון חוללתי .
תיו ילכדנו הרשע . ולצוות
דאהרן . ומצוות . דואת
קדשך . העשוום לבעל :
חד מן ט"ו זוגין קדמא נסיב
ותנין לא נסיב וי"ו ולית
נמסר במסרה רבתא : טורי
ל וסי' וימלאו בו ד' טורים .
את בית יער הלבנון . ויבן
החצר סביב : ויהלם ג' נמסר
ת הצוה : וישפה ג' וסי'
ר הרביעי . וחברו . בעדן
להים היית : מוסבת ב' חס'
בתר' וסי' והטור הרביעי .
ת שם : שמת ג' הס' וסי'
ה דרש אבן : והאבנים תהיין
. והאבנים על שמת בני :
ם כולם מלאים בלישנ' בס"ו
נמסר פרשת תצוה :

כלי יקר

בגדי כהונה הנזכרי' בפ' זו
ן השבון מן הכסף והזהב
בת כאחד לפי שבכל מה
ר בפ' זו לא היה בו כסף
ת ואחר שבכר כלת' המלאכ'
הכסף והנחשת רצה ליתן
ן ומן הזהב לא היה יכול ליתן
ן עדיין לפי שעדיין לא עשו
בגדי כהונה האמורים בסדר
יה בהם ג"כ זהב ולפי שהיו
ן עוד אל הזהב לא היה
משה ליתן חשבון עדיין מן
. וא"ת עדיין קשה למה לא
השבון מן הזהב אחר שגמר
הבגדי כהונה, תשובה לדבר
שאמרו במדרש הביאו רבינו
פ' זו וז"ל כשבא משה ליתן
ן הסרו מן המשקל אלף ושבע
והמאה ושבעי' שקלי' ושכח
היה יודע מה עשה בהם
בת קול ואמרה ואת האלף
מאות והמשה ושבעים עשה
לעמודים לקיים מה שנאמר
ן עבדי משה בכל ביתי נאמן
בכ"ל.ונראה שבעל מדרש זה
ם בשני ההי"ן יתירים שנא'
האלף ושבע המאות וה"ל
ר ואלף ושבע מאות כמו

ל הטורים אדם פטדה וגו' ג'. ב' דאפוד ואידך בגן עדן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אדם פטדה וגו' (יחזקאל כח) תלמוד שנזדמנה נסם אבני אפוד מגן עדן :

רמבן

האפוד זהב תכלת וגו' מעשה חושב כתפות עשו לו וגו' כי כן הדרך בכולם.
ספר בכאן המחשבה שחדשו בחוטי הזהב כי היה תמה בעיניהם להיות
אא

ספורנו

נהיותם מוכנים שיעשו האומנין מהם פתילים : וקצץ פתילים . הליון
פתילים מאותם הפחים שמרוקעים שההגדנו : (ה) כאשר צוה ה' את משה .
עשיס

שמות לט פקודי

הזהב על שתי הטבעת על קצות החשן : יח ואת שתי קצות שתי העבתת נתנו על שתי המשבצת ויתנם על כתפת האפד אל מול פניו : יט ויעשו שתי טבעת זהב וישימו על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפד ביתה : כ ויעשו שתי טבעת זהב ויתנם על שתי כתפת האפד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפד : כא וירכסו את החשן מטבעתיו אל טבעת האפד בפתיל תכלת להית על חשב האפד ולא יזח החשן מעל האפד כאשר צוה יהוה את משה : פ שלישי (ששי כשהן מחוברין) כב ויעש את מעיל האפד מעשה ארג כליל תכלת : כג ופי המעיל בתוכו כפי תחרא שפה לפיו סביב לא יקרע : כד ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר : כה ויעשו פעמני זהב טהור ויתנו את הפעמנים בתוך הרמנים על שולי המעיל סביב בתוך הרמנים : כו פעמן ורמן פעמן ורמן על שולי המעיל סביב לשרת כאשר צוה יהוה את משה : ס כז ויעשו את הכתנת שש מעשה ארג לאהרן ולבניו : כח ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעת שש ואת

ו׳ · ג׳ חד מ״ל וב׳ חסר · ח׳ דסמי׳ · ל׳ וחד וירכסו · ח׳ חס׳ בליש׳ ב׳ · ג׳ · י׳ · ב׳ חד מ״ל וחד חסר דין מ״ל. ל׳ חס׳ סס · רמונים הרמו׳ כל אורייתא ומלכים חסר וא״ו כמ״א מ״ל. ט׳ חס׳ בליבנא · ל׳ וחסר · ב׳ פסוקים

אונקלוס

גדילן דדהב על תרתין עזקתא על סטרי חושנא : יח וית תרתין גדילן דעל תרי סטרוהי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבינון על כתפי איפודא לקביל אפוהי : יט ועבדו תרתין עזקן דדהב ושויאו על תרין סטרי חושנא על ספתיה דלעברא דאיפודא לגו : כ ועבדו תרתין עזקן דדהב ויהבינון על תרתין כתפי איפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעילוי להמין איפודא : כא ואחדו ית חושנא מעזקתיה לעזקתא דאיפודא בחוטא דתכלא למהוי על המין איפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי איפודא כמא דפקיד יי ית משה : כב ועבדו ית מעילא דאיפודא עובד מחי גמיר תכלא : כג ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום שריין תורא מקף לפומיה סחור סחור דלא יתבזע : כד ועבדו על שפולי מעילא רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי שזיר : כה ועבדו זגין דדהב דכי ויהבו ית זגיא בגו רמוניא על שפולי מעילא סחור סחור בגו רמוניא : כו זגא ורמונא זגא ורמונא על שפולי מעילא סחור סחור לשמשא כמא דפקיד יי ית משה : כז ועבדו ית כתונין דבוצא עובד מחי לאהרן ולבנוהי : כח וית מצנפתא דבוצא וית שבח כובעיא דבוצא וית מכנסי

אבן עזרא

(כח) ואת המצנפת שש. שהוא לאהרן: ואת פארי המגבעות. לבניו כי אין דרך המצנפת כמו המגבעות

ואת שתי ו׳ וסימניהון וכמו השחר עלה. ויקם בלילה הוא. ואת שתי קצות שתי וחברו. ויצל דוד ביום ההוא דצקלג. יען אמרך את שני הגוים וכל ואת שני הכליות דכו׳: אשר אל ח׳ נמסר בסדר תצוה: ויתנם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ ואת שתי קצות שתי העבותת. ויעש שתי טבעת זהב. ויתנם לחק בישראל. דירמיה. בתרא׳ מ״ל: להית ח׳ חס׳ בלישנ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: ולא יזח ב׳ וסי׳ החשן. החשן: רמוני חד מן ה׳ זוגין בספרא קדמ׳ חס׳ תניין מ״ל וסי׳ סבלת. לכן אמור לבני ישראל. סבלות ולקחתי אתכם לי לעם. יצא. לך אל פרעה. יוצא. השכם בבקר. שמן למאור. ושמן למאור. לאפד אבני שהם. לאפוד ואבני שהם. ויהיו תאמם. והיו תואמם. רמני. ועשית על שוליו רמוני על שוליו. האסף. וחג הקציר. האסיף. וחג שבעת. מטבעתו. וירכסו את החשן בשוא תחת הוי״ו. מטבעות. וירכסו בפתח תחת הוי״ו: כל אוריתא ומלכים רמנים הרמנים חס׳ במ״א מ״ל וסי׳ והרמונים מאתים: ושאר קריי׳ דכו׳ מ״ל במ״א חס׳ וסי׳ אל גנת אגוז ירדתי לראות. ורמן ט׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה:

תולדות אהרן מעל האפוד. זבחים כח: רמוני תכלת. יומא עב: הכתנות שם. שם:

בעל הטורים

את הכתנות את ניך. כל הנך אתין לרבות שתים לכל אחד ואחד התיק שלו:

כלי יקר

בעל מדרש זה לפי שבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה וכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבני׳ המשכן ואת תבנית כל כליו הנה מכאן ראיה שלא הראה הקב״ה למשה בהר כי אם המשכן עצמו וכליו אבל לא הראה לו תבנית בגדי כהונה כי מטעם זה נאמר כמה פעמים בפרשת תרומה כאשר הראית בהר במעשה המשכן עצמו

רש״י

ואחד: (כח) ואת פארי המגבעות. הפארת המגבעות. המגבעות

כלי יקר

עצמו וכליו אבל בפרשת תצוה שהזכיר בגדי כהונה לא נזכר כלל המראה שבהר וגם לא בהגם נחלקו לשני פרשיות שני פעמים כי בפרשת תרומה נזכר המשכן וכליו ובפרשת תצוה לא נזכרו כי אם בגדי כהונה. וכן כאן פרשת ויקהל מדבר ממשכן וכליו ופרשת פקודי מדברת מבגדי כהונה לפי שהמשכן וכליו נעשה הכל במראה אשר הראה ה׳ למשה בהר ואותה מראה היתה שהראה לו מקדש של מעלה כי הוא עשוי ג״כ על תמונת משכן זה ונראה לו שיעשה משכן למטה דומה בכל תואריו למקדש של מעלה וזה״ש מכון לשבתך מכוון זה כנגד זה אין הפי׳ מכוון כנגדו במקום ממש שהרי המשכן היה מטולטל ולא היה עומד במקום אחד ולפי זה היינו צריכין לומר שגם מקדש שלמעלה היה מטולטל ממקום למקום וזה רחוק מן השכל. ועוד שלשון הפסוק אינו משמע כן כי באמרו מכון לשבתך משמע בבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה ואיפכא הל״ל שבהמ״ק שלמעלה מכוון כנגד בית המקדש שלמטה שהרי הוא נעתק ממקום למקום ע״י העתקת מקדש של מטה. אלא מכון לשבתך היינו שביהמ״ק שלמטה נעשה מכוון בתבנית המקדש שלמעלה שיש בו ג״כ תמונת החדרים והכלים הללו והם סודות אלהיות נעלמים ממנו זה באמר מכוון זה כנגד זה. אבל בגדי כהונה שלמטה לא נעשו כי אם לאהרן לכבוד ולתפארת ואינן בכלל כלי המשכן וכשאמר את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו אין בגדי כהונה בכלל כי לא נקראו בגדיו כלי המשכן אלא בגדי אהרן ואין להם דוגמא למעלה. ובזה מיושב מה שהקשו המפרשים למה נאמר בפרשה זו בבגדי כהונה בכל מלאכה כאשר צוה ה׳ ולמה לא הזכיר זה כלל בכל פר׳ ויקהל אלא לפי שהמשכן עצמו אשר ראה משה תבניתו בהר פשיטא שלא שינה כי הדבר שהאדם רואה בחוש בנקל לעשות דוגמתו אבל בבגדי כהונה שלא ראה תבניתם סד״א ששכח מהם שום

רמבן

זהב טווי ושזור כאשר יעשו בגמר ופשתים כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן: (כד) וטעם ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן. שעשו הרמונים לתת אותם על שולי המעיל סביב ועשו פעמוני זהב טהור וישימו הפעמונים בתוך הרמונים קודם שיתנו אותם במעיל והנה הפעמונים בתוך הרמונים בתלוש וישימו הרמונים על שולי המעיל סביב והפעמונים בתוכם ולכך כפל הכתוב בתוך הרמונים פעמים כי היו בתוכם מתחלה ובשעה שתלו אותם על שולי המעיל סביב וגם זו ראיה למה שפירשנו בסדר ואתה תצוה: (כז) ויעשו את הכתנת שש מעשה אורג לאהרן ולבניו. נראה מכאן שהיו הכתנות שוות בכ״ג ובנים אע״פ שאמר באהרן ושבצת הכתנת שש ובבניו אמר סתם תעשה כתנות כי הכוונה תעשה כתנות כמו הנזכרת וכן כתוב חושן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט כי שש שוים בכולם וכן מה שאמר כאן ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות כלל אהרן ובניו כי המצנפת והמגבעות אחד הם במעשה אלא שאהרן יצנף אותה ובניו יחבשו בכן ראשם כאשר פירשתי: (כח) ולשון פארי המגבעות. שהיו עולות

מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־
הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה
רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס ל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ
נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ
עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ
לַיהוָה׃ לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל
תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת
מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס לב וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת
מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי
לג וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה
אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו
קְרָשָׁיו בְּרִיחָו בריחיו ק׳ וְעַמֻּדָיו
וַאֲדָנָיו׃ לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת
הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה
עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת
הַמָּסָךְ׃ לה אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת
וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת הַכַּפֹּרֶת׃ לו אֶת־
הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם
הַפָּנִים׃ לז אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה
אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־
כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃
לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת
מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל׃ לט אֵת ׀ מִזְבַּח

סימ׳ בפסו׳ כי זנהה אמם כוכיסה כורס׳

תרגום אונקלוס

בוּצָא דְבוּץ שְׁזִיר׃ כט וְיָת הֶמְיָנָא דְבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּר כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ל וַעֲבַדוּ יָת צִיצָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא דִדְהַב דְּכֵי וּכְתַבוּ עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְעִזְקָא קוּדְשָׁא לַייָ׃ לא וִיהַבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא דְתִכְלָא לְמִתַּן עַל מִצְנַפְתָּא מִלְעֵילָא כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לב וּשְׁלֵימַת כָּל עִיבִידַת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ׃ לג וְאַיְתִיאוּ יָת מַשְׁכְּנָא לְוָת מֹשֶׁה יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי פּוּרְפוֹהִי דַפּוֹהִי עַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי׃ לד וְיָת חוֹפָאָה דְמַשְׁכֵּי דִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְיָת חוֹפָאָה דְמַשְׁכֵּי סַסְגוֹנָא וְיָת פָּרוֹכְתָּא דִפְרָסָא׃ לה יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כַּפּוּרְתָּא׃ לו יָת פָּתוֹרָא יָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֶם אַפַּיָּא׃ לז יָת מְנָרְתָּא דַכְיְתָא יָת בּוֹצִינָהָא בּוֹצִינֵי סִדְרָא וְיָת כָּל מָנַהָא וְיָת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃ לח וְיָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃ לט יָת מַדְבְּחָא

רשי

המגבעות המפוארין: (לא) לתת על המצנפת מלמעלה. וע״י הפתילים היה מושיבו על המצנפת כמין כתר וא״א לומר ציץ על המצנפת שהרי בזבחים קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי כה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצואה הוא אומר (שמו׳ כח) ושמת אותו על פתיל תכלת והוא אומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לכל מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השני׳ כולם יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו׳ וע״כ פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב׳ טבעות החשן וב׳ כתפות האפוד היו ב׳ טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד׳ חוטין היו ומ״מ פחות משנים א״א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה׳ וגו׳: (לג) ויביאו את המשכן וגו׳. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכ׳ במשכן הניח לו הקב״ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו ע״י אדם
ס״ל

אבן עזרא

המגבעות: (לב) ותכל. כמשקל ותרב משאת בנימין: (לג) ויביאו את המשכן. והנה את מיתריו ויתדותיה כמו את קלעי החצר ואת עמודיו ואת אדניה:
נ״סס

מסורה

ותכלת וארגמן ו׳ דסמי׳ נמסר בסדר ויקהל: מכתב ד׳ וסי׳ והמכתב מכתב אלהים. ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם. ויבא אליו מכתב מאליהו. ד״ה. מכתב לחזקיהו: ארון העדת י״ב נמסר בסדר כי תשא: את כל כליו ב׳ ומטעים בהון וסי׳ את השלחן. ונתנו עליו את כל: ואת שמן ו׳ נמסר בסדר כי תשא: ואת מזבח ט׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל. ושלאחריו. ואת השלחן תניין ושלאחריו. ואת מזבח הקטרת דויקהל. ואת מזבח הזהב דויביאו ואת מזבח העלה שם. ויעש שלמה. דד״ה:

תולדת אהרן ויביאו את המשכן. זוכר ויסי:

אדרת אליהו

ויביאו את המשכן כו׳ כללות המשכן הוא כ״ב דברים ג׳ ח׳ וי״ב שהוא כללות העולם גדול וקטן כמ״ש בכ״י והלו הן ג׳ בגדים בגדי אהרן בגדי בניו בגדי השרד. ז׳ כלים. ארון. שלחן. מנורה. מזבח הפנימי. כיור. כנו. מזבח החיצון. והן ז״ס שכוללין הכל ז׳ היכלות ג״ר וב׳ הבדלים בהם פרוכת ומסך בין עולם לעולם. וי״ב של המשכן עצמו ז׳ וה׳ ז׳ משכן. ואהל. מכסהו ומכסה התחשים. פרכת. מסך הפתח. קלעים עם המסך. ולמ״ד ב׳ המכסאות א׳ חשיב הקלעים עם המסך לשתים אבל דעת הראשון יותר נכון כפשוטי המקראות כמ״ש המפרשים וכמ״ש מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעל׳ וחמש׳ הם כליו קרשים קרסים בריחים ועמודים ואדנים ועמודי החצר של האהל אחד וכן אדניהם א׳:

בעל הטורים וחכל כל עבודת. בגימטריא בעשרים ותמשה בכסלו נגמר: ותכל כל. רמז לומר כי עתה כלה מלאכה כל העולם: עמודיו ד׳ במסורה הא עמודים. אנכי תכנתי עמודיה סלה. חצבה עמודיה שבעה. עמודיה יתפלצון. בעמודי המשכן כס עמודי העולם שבזכותם העולם עומד:

רמבן

על הראש כפארים מלשון הפארי׳ והצעדות פארי פשתים יהיו על ראשם: ופירש האבנט שעשו אותו שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני ולא נתפרש זה בצואה רק מה שנאמר באבנט תעשה מעשה רוקם ונודע שהוא רקום בארבע מינין הללו כמו שנא׳ במסך ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם והאבנט הזה גם הוא כן לאהרן ולבניו כדעת האומר אבנטו של כהן גדול זהו אבנטו של כהן הדיוט פי׳ בשל אהרן שהוא מעשה רוקם ולא הוצרך להזכיר של בניו שהוא שש כמו שאמר ולבני אהרן תעשה כתנות ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם וכולן שש ככתנת:
(לג) **ויביאו** את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו. שיעור הכתוב בזה כמו בוא״ו ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו כי יריעות שש משזר הן שנקרא משכן כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר ואמר בהן וחברת את היריעות והיה המשכן אחד ויריעות העזים הן האהל כאשר יאמר בהן ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן וחברת את האהל והיה אחד וכן את המשכן את אהלו ואת מכסהו ואת אהלו אף כאן ויביאו את המשכן אל משה ואת האהל ואת כל כליו כאשר יזכור שמות הכל ולפעמים יקרא כל הבית אהל מועד כאשר אמר ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות כי אהל מועד הוא הבית בכללו אשר אועד אליו שמה וכן כל כלי עבודת המשכן לאהל מועד:
(לז) את נרותיה נרות המערכה יתכן שדרך המנורות להיות בהן נרות לנוי או להרבות בהן אור לפרקים ואין כן במנורות הקדש כי לא שמו בה רק שבעת הנרות ואל

ספורנו

עשיה שעשו האומנים היתה כוונתם לעשות רצון האל ית׳ שאוה זה למושב: (לב) ותכל ויעשו בני ישראל. שפעולה כולה על שלמותה נעשתה על ידי כל ישראל כי קצתם התנדבו ממון וקצתם עשו המלאכה בנדבת לבם לעשות רצון קונם: כן עשו. לא פחות ולא יותר: (לג) ויביאו את המשכן. את היריעות מעשה חושב: את האהל. יריעות עזים: ואת כל כליו. של משכן. כי הקרשים והקרסים והבריחים והעמודים

אבן עזרא

(ב) ביום . מחלוקת היא יש
כי יום השמיני למלואים היה
ר"ח ראש חדש ניסן והוצרכו לומ'
כי בשלשה ועשרים יום לאדר
הקים משה את המשכן והנה
יום תחלת המלואים היה משה
סותרו ובונה להרגיל הכהנים
ואמרו כי השעיר שדרש משה
והנה שורף הוא שעיר ראש חדש
והנה צוה השם שיקים משה
המשכן באחד לחדש הראשון ולא
יסתרנו עד יום נסוע הארון
והנה תנאנו בספרי כי מישאל
ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם
והנה יום שמיני למלואים הוא
שמיני לחדש ויש כדמות ראיה
אל

ספורנו

והעמודים והאדנים כלי המשכן
היו : (מב) ככל אשר צוה ה' את
משה כן עשו בני ישראל את כל
העבודה . כסדר שצוה ה' את
משה אחר כך בהקמת המשכן :
(מג) כן עשו . כאותו הסדר
עצמו עשו האומנים בעשייתם
ומניחי המשכן בהנחתם :
ויקם

אונקלוס

דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא
דִילֵיהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת
כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיוֹרָא
וְיָת בְּסִיסֵיהּ : מ יָת סְרָדֵי
דָרְתָּא יָת עַמּוּדָהָא וְיָת
סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא לִתְרַע
דָּרְתָּא יָת אֲטוּנוֹהִי וְסִכַּהָא
וְיָת כָּל מָנֵי פוּלְחַן מַשְׁכְּנָא
לְמַשְׁכַּן זִמְנָא : מא יָת
לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא
בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא
לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי
בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא : מב כְּכֹל
דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל פּוּלְחָנָא :
מג וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת כָּל
עֲבִידְתָּא וְהָא עֲבָדוּ יָתַהּ
כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ כֵּן עֲבָדוּ
וּבָרִיךְ יָתְהוֹן מֹשֶׁה : א וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר :
ב בְּיוֹמָא דְיַרְחָא קַדְמָאָה
בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים יָת

מקרא

הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ : ס אֵת קַלְעֵי
מ הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ — ד' ג' מ"ל וא' חסר
וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־
מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד :
מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת — ז' ססו'כסי"ם הה ותה ואם
בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן :
מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־ — י"ס בגו"פ
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת
כָּל־הָעֲבֹדָה : מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־
כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ
אֹתָם מֹשֶׁה : פ חמישי (שביעי כשהן
מחוברין) מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר : ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ — ג' נקוי'
הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים — פת

רשי

א"ל עסוק אתה בידך נראה
כמקימו והוא נזקף וקם מאליו
וזהו שנ' הוקם המשכן הוקם מאליו
מדרש ר"ת : (מג) ויברך אותם
משה . אמר להם יה"ר שתשרה
שכינה במעשה ידיכם (תהלים
צ) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו
וגו' והוא אחד מי"א מזמורים
שבתפלה :

עמדיה ד' ג' מלאים והד חסר וסי' את קלעי החצר ואת עמדיה . אנכי תכנתי עמודיה . הכרגיז ארץ ממקומה . חצבת עמודיה שבעה . קרשא הס' : העדות ח' מלאים בתורה ונמסר בסדר אחרי מות : ואת בגדי ז' נמסר בסדר כי תשא :

תולדות אהרן בגדי שברד. ישא עב :

כלי יקר

טוב דבר ע"ב אמר בכולם כאשר
צוה ה' אע"פ שלא ראה דוגמתם
מ"מ בכולם היה מתכוין לעשות
כאשר צוה ה' כי לא היה בהם
כי אם הציווי ולא שום מראה .
אבל בפרשת תרומה מזכיר בהרבה
מקומות כאשר הראה אותך בהר
מן

רמבן

ועי' כן פירש נרות המערכה כי כן אשר יערוך אותו בין הערבים :
(מב) וטעם כן עשו בני ישראל את כל העבודה . כל מלאכת המשכן ויקראנה עבודה לומר כי עשו אותה לעבודת השם הנכבד כענין ועבדתם את ה' אלהיכם ואותו תעבודו ויתכן שיאמר בכאן כל העבודה על הכלים כלשון שאמרו את כל כלי עבודת הקדש והזכיר תחלה הכלים לאמר כי אפי' בכלים נזהרו ועשו כמצוה בהם ואחרי כן הזכיר וירא משה את כל המלאכה :
מ (ב) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד . על דעת רבותינו שהוא יום שמיני למלואים טעם הכתוב שתקים את המשכן ותעמיד כן לא תורידנו ולא תקימנו עוד כי בנסוע המחנות הלוים יורידו אותו ויקימו אותו ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים כי אמר לו מתחלה והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר וכיון שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו לעמדה הנה ידע כי בשבעת ימי המלואים יצטרך להקים ולהוריד ואולי היה כן להרגיל הלוים במעשהו כי מתמו יראו וכן יעשו או היה להכתיר היום בעטרה זו ונראה לדעת' כי בשבעת הימים הראשונים היה מקים אותו בבקר בבקר ועומד כן כל היום וכל הלילה ובעלות השחר הי' מוריד אותו וחוזר ותקימו מיד כי הכתוב אמר ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ואין פתח לאהל רק בעת הקמתו וכבר דרשו אל פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא מפורק ואמרו שלמים ששחטן קודם שנפתחו דלתות ההיכל פסולין שנא' ושחטו פתח אהל מועד בזמן שפתוח ולא בזמן שנעול וכן במשכן עד שלא העמידו הלוים את המשכן ואחר שפרקו הלוים את המשכן פסולין. ועוד שהיה מקריב בו תמיד של בין הערבים ומדליק את הנרות בערב . ובויקרא רבה ראיתי היה משה מעמידו ומפרקו בכל יום שני פעמים רב חנינא הגדול אומר שלשה פעמים בכל יום שנאמר תקים הוקם יוקם אחת לתמיד של שחר ואחת למלואים ואחת לתמיד של בין הערבים . ויתכן שכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו והסדר ולא יעמידנו מפורק כלל . והכתוב שאמר כאן ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן ועל דעתם הי' זה ביום השמיני כי אחר ויכל משה את המלאכה וכאשר כלה הקמה זו של אחד בניסן כסה הענן את המשכן . וכבר כתב רש"י מה שדרשו ויצאו ויברכו את העם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמיד משה המשכן והי' משמש בו ומפרקו לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואמרו למשה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל אמר להם אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה בכם שכינה . ובפ' מלואים יטל הוקם המשכן בראש חדש ושרתה שכינה בשמיני לחדש ק"ל תיום
הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות תלמד שביום שהוקם המשכן שרתה השכינה ע"י מעשה אהרן . הנה יאמרו בפי' כי כסוי הענן את המשכן בשמיני למלואים הי' והוא אחד בניסן א"כ תהיה כל הפרש' הזאת לדעתם ביום השמיני והיה זה מפני שהכתוב יסדר כי צוה השם את משה שתהיה הקמת המשכן לכלותה ביום החדש הראשון באחד לחדש ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכ' ואז כסה הענן את האהל וכן תמיד וחזר הכתוב אל תחלת הדבור אשר היה למשה מן האהל ואמר ויקרא אל משה וכל זה בסדר נכון . וכדמות ראיה להם מה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות כי ביום אחד החל וכלה והראוי שיאמר ויהי ביום הקים משה את המשכן . ועוד שאמר שם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא כבוד ה' אל כל העם ומשמעות זה שעדיין לא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד ה' את המשכן ומ"מ ביום ראשון של מלואים נדבר למשה משם כל הפרשיות שנאמרות מתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני אבל לא הי' הענן מכסה אותו והיו סבורין שהי' הדבור למשה שם מן השמים כאשר הי' בארץ מצרים . אבל במדרש הזית מצאתי ויהי ביום השמיני זה הי' ראוי להיות תחלת הספר ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה וא"כ יהיה ויקרא אל משה מאהל מועד אחר וירא כבוד ה' אל כל העדה ותצא אש ותאכל על המזבח ויהיה הדבור לאהרן יין ושכר אל תשת ממהרת כי לא יתכן שנדבר לאהרן מאהל מועד קודם למשה ואיני יודע אם זה דברי הכל או הם דברי יחיד כי על דברי ר' ישמעאל נאמרו שם :
תקים את משכן אהל מועד. לא פי' לו בצואה זו כיצד סדר ההקמה כאשר פירש במעשה ויתן את אדניו וישם את קרשיו והיה זה מפני שכבר הראה אותו ההקמ' במראית העין כמו שאמר והקימות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר . וכן קצר כאן ואמר ושמת שם את ארון העדות ולא הזכיר ואל הארון תתן את העדות כי בהזכירו את ארון העדות יבין זה כי לא יקרא הארון כן רק בהיות בו לוחות העדות וכבר נצטוו מתחלה ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ולא הוצרך כאן אלא לצוותו בהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים וכן קצר בענין השולחן והמנורה שכבר צוה אותו באי זה מקום מן המשכן יעמידם וקצר בענין לבישת אהרן ובניו שאמר והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ובבניו אמר והלבשתם כתנות כי כבר אמר צוה ה' אותו בפרט בסדר לבישתם ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה שתהיה אחר הקמת המשכן כלו והזכיר כתנות שבכן יתחיל שלבישם :

את־משכן אהל מועד: ג ושמת
שם את ארון העדות וסכת על־
הארן את־הפרכת: ד והבאת
את־השלחן וערכת את־ערכו
והבאת את־המנרה והעלית
את־נרתיה: ה ונתתה את־מזבח
הזהב לקטרת לפני ארון העדת
ושמת את־מסך הפתח למשכן:
ו ונתתה את מזבח העלה לפני
פתח משכן אהל־מועד: ז ונתת
את־הכיר בין־אהל מועד ובין
המזבח ונתת שם מים: ח ושמת
את־החצר סביב ונתת את־מסך
שער החצר: ט ולקחת את־
שמן המשחה ומשחת את־
המשכן ואת־כל־אשר־בו
וקדשת אתו ואת־כל־כליו והיה
קדש: י ומשחת את־מזבח
העלה ואת־כל־כליו וקדשת
את־המזבח והיה המזבח קדש
קדשים: יא ומשחת את־הכיר
ואת־כנו וקדשת אתו:
יב והקרבת את־אהרן ואת־בניו
אל־פתח אהל מועד ורחצת
אתם במים: יג והלבשת את־
אהרן את בגדי הקדש ומשחת
אתו וקדשת אתו וכהן לי:
יד ואת־בניו תקריב והלבשת
אתם כתנת: טו ומשחת אתם
כאשר משחת את־אביהם וכהנו
לי והיתה להית להם משחתם
לכהנת עולם לדרתם: טז ויעש
משה ככל אשר צוה יהוה
אתו כן עשה: ס ששי יז ויהי
בחדש הראשון בשנה השנית

(הערות גליון: י"ב כהו', ה' מ"ל, ל' ו"ב; נ'; נ' ומלרע; כ"ט הכרים; ז' כליו.ה; כל אוריי' חס' במ"ג; ל'; ד'; ה' חס' בליש' ב' בנ' ליס'; ס"ג)

משכנא משכן זמנא: ג ותשוי תמן ית ארונא
דסהדותא ותטיל על ארונא
ית פרוכתא: ד ותעיל ית
פתורא ותסדר ית סדרוהי
ותעיל ית מנרתא ותדליק
ית בוציניהא: ה ותתן ית
מדבחא דדהבא לקטורת
בוסמיא קדם ארונא
דסהדותא ותשוי ית פרסא
דתרעא למשכנא: ו ותתן
ית מדבחא דעלתא קדם
תרע משכנא משכן זמנא:
ז ותתן ית כיורא בין משכן
זמנא ובין מדבחא ותתן
תמן מיא: ח ותשוי ית
דרתא סחור סחור ותתן
ית פרסא דתרע דרתא:
ט ותסב ית משחא דרבותא
ותרבי ית משכנא וית כל
דביה ותקדש יתיה וית כל
מנוהי ויהי קודשא: י ותרבי
ית מדבחא דעלתא וית
כל מנוהי ותקדש ית מדבחא
ויהי מדבחא קודש קודשין:
יא ותרבי ית כיורא וית
בסיסיה ותקדש יתיה:
יב ותקריב ית אהרן ית
בנוהי לתרע משכן זמנא
ותסחי יתהון במיא:
יג ותלביש ית אהרן ית
לבושי קודשא ותרבי יתיה
ותקדש יתיה וישמש קדמי:
יד וית בנוהי תקריב ותלביש
יתהון כתונין: טו ותרבי
יתהון כמא דרביתא ית
אבוהון וישמשון קדמי ותהי
למהוי להון רבותהון
לכהנות עלם לדריהון:
טז ועבד משה ככל דפקיד
יי יתיה כן עבד:
יז והוה בירחא קדמאה
בשתא תניתא בחד לירחא

רשי

שבתפל' למשה: (ג) וסכות על הארון. ל' הגנה שהרי מחיצה היה: (ד) וערכת את ערכו. המערכות של לחם הפנים: ויפרש

סכת וסכת ד' וסי' וסכת על הארון סכתה לראשי ביום נשק. סכת באף. סכתה בענן. ואי' וסכתה עליהם: ערכו ג' וסי' והבאת את השלחן וערכת את ערכו. איש כסף נפשות ערכו. ואין ערכו. אנ"ך: נתינה שם ז' וסי' ונתת את הכיור. ובגוים ההם לא תרגיע. ודביר בתוך הבית שפנימה הכין. וידעתם כי אני ה' בהית חלליהם. ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו. נשבימה לכרמים. ונתת. כ"ט חס' נמסר בסדר תרומה. ולחם משמים פלוגתא. ורוחך [illegible]:

תולדות אהרן [illegible] קיט: וסכת. סכה
ז סיטה לז מנחות סב. לה. מזבח העלה. זבחים כח: ונתת את הכיור. זבחים יח: ומשחת. זבחים פז: בחדש הראשון. שבת פז ר"ה ג תענית כט:

כלי יקר

מן הטעם שהזכרנו. ומטעם זה היה משה מדקדק ביותר במשכן וכליו ורצה ליתן חשבון עליהם תיכף אחר שנגמרו ולא רצ' נגררה לעשיית הבגדים מצד יתר שאת הקדושה נראה במשכן וכליו מצד היותו מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה ויהיה כך ביאור אלה פקודי המשכן ה"א הידועה זו יש שראה במדבר במשכן של מעלה. חזר ואמר מהו זה. משכן העדות אשר פקד על פי משה. ור"ל הוא ומשכן העדות המעיד ששכינה שרויה בישראל אשר פקד ע"פ משה זהו בעצמו פקודי המשכן הידוע בשלמעלה ולדעת המדרש האומר משכן משכן לפי שהמשכן שהי פעמים בעון ישראל על כן הנה זה מיד אחר שהוזכר מעשה המשכן לפי שנאמר כלה ה' חמתו ויצת אש בציון אמרו רז"ל כלה חמתו בעצים ואבנים הזכירו דוקא המשכן עצמו שהיה מעצים ואבנים נתמשכן אבל אין בגדי כהונה נכלל על כן הזכיר אלה פקודי המשכן מיד אחר המשכן. וידמוז שתלה להם הקב"ה עון העגל כי הנוהג שבעול' מי שנתחייב לחבירו
ונותן

אבן עזרא

על זה האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה תקים את המשכן וסותרו והנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר כי כתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ועוד כתיב ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וזהו שדרש משה ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים וכאשר הזכיר מלבד עולת הבוקר היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן והנה זה המשכן הראשון הקימהו ביום א' לחדש הראשון והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש כי כן כתוב בחדש השני בשני ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנ' אחרת פחות משלשה ימים שנת חסרון שכ"ג וש"כ יצאו בשביעית ואם מעוברות הם חמשה בחסרון ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן והנה ביום ששי הוקם המשכן או ביום שבת אף על פי שאין זה ראיה גמורה כי יוכל הטוען להשי' ביום השבת יערכנו הכהן אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקצועות והלוים שהם ממשפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרוכת ומסך פתח האהל ואח"כ פירש האהל ושם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפרת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים והנה יורה כי בבקר הי' זה ואמר ויעל הנרות אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העול' ואת כל כליו ואת הכיו' ואת כנו ובקהל' ה:ד' אל

רמבן

וטעם וסכות על הארון מלמעלה. במקום אל כי וסכות מלשון מסך וכן ויסם את פרוכת המסך ויסך על ארון העדות:

(י) **והיה** המזבח קדש קדשים. בעבור שיקריבו בו גם קדשי הקדשים אמר בו כן אע"פ שהיה בחצר ואמר גם במשכן והיה קדש כי לא נקרא קדש קדשים רק מקום משכן הארון כמו שנאמר והבדיל' הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים ויתכן שאמר במזבח קדש קדשים בעבור שיקדש כמו שאמר כל הנוגע במזבח יקדש:

ויהי בחדש הראשון באחד לחודש. על דעת רבותינו הזכיר הכתוב שהוקם המשכן לעמוד כן באחד לחדש הראשון אשר צוה ואמר ויקם

אל פתח אהל מועד ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ונמשחו בשמן הקדש והיה פר בן בקר ואילם שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח והקטיר את האיל ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח ככה עשה שבעת ימי המלואים וככה כתוב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים לכל יום ומשחת המזבח לקדשו וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה הי' מקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו והעלה גם האיל שלו ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלה עול' אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהנים וכל זה הי' אחר עולת הבקר ואחר כל זה הקריב עולת נחשון וחטאתו והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר תשעה עשר יום לחדש הראשון ואל תשים אל לבך דברי הטוען כי אימתי עשה קרבנות החג כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח ליל' אחד ולא שמרו חג המצות כי כן כתיב והי' כי יביאך ה' שבעת ימים תאכל מצות ופירוש והי' היום הזה לכם לזכרון לדור הבא אחרי כן לקבוע יום לאתכם מקרא קדש כי הי' ביום הראשון נסעו מגושן ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים אע"פ שהיו קרובים מהישוב דבר גדול הי' שמצאו לחם לעשות ולאכול על

אתקם משכנא: יח ואקים משה ית משכנא ויהב ית סמכוהי ושוי ית דפוהי ויהב ית עברוהי ואקים ית עמודוהי: יט ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוהי מלעילא כמא דפקיד יי ית משה: כ ונסיב ויהב ית סהדותא בארונא ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפורתא על ארונא מלעילא: כא ואעיל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרוכתא דפרסא ואטיל על ארונא דסהדותא כמא דפקיד יי ית משה: כב ויהב ית פתורא במשכן זמנא על צידא דמשכנא צפונא מברא לפרוכתא: כג וסדר עלוהי סדרין דלחם קדם יי כמא דפקיד יי ית משה: כד ושוי ית מנרתא במשכן זמנא לקביל פתורא על צידא דמשכנא דרומא: כה ואדליק ית בוציניא קדם יי כמא דפקיד יי ית משה: כו ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זמנא קדם פרוכתא: כז ואקטיר עלוהי קטורת

ג' ב' מ"ל וא' חס' | ב' | ד' מ"ל | ד' | י"ה בכו' ה' על על | כ"א | ד' | ח' מ"ל בתור' | ג' וחד וערך נגדים | כ"ט | ג'ר"ס. ד'

בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃

יח וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃

יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס

כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃

כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס

כב וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃

כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס

כד וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃

כה וַיַּעַל הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס

כו וַיָּשֶׂם אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃

כז וַיַּקְטֵר עָלָיו

(יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזי': (כ) את העדות. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפונה. (יומא לג) בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו צידא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: (כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנ' (שמות ל) בבקר בבקר בהטיבו את הנרות

הוקם ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' הוקם המשכן. הוקם את דברי יהונדב. נאם הגבר הקם על. בתר' חסר ומלעיל: ויקם משה את המשכן ד' פסוק' מיחדין איה בהון ה' את וסי' ויקם משה את המשכן. והוצאת את האיש. ואם רע בעיניכם. ויקם את העמודים: את מכסה ב' ויסר נח את מכסה. וישם את מכסה: ויבא נ"א נמסר בסדר ויקהל: י"ח פסו' אית בהון אל על על וסי' ויאמרו איש אל אחיו אבל. ויאמר ה' אל משה נטה ידך דארבה. דחשך. ונתת אל חשן המשפט. ויאמר ה' אל משה פסל לך. ויקח ויתן את העדות. ועשו להם ציצית. ונתת את הברכה. והוצאתם את שניהם אל שער. הרפה כמני שנים חדשים. אתי שלח ה' למשחך. אשר בהר בי מאביך. ותבא בת שבע אל המלך. ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף. וישמע בן הדד אל המלך. כה אמר ה' צבאות לך בא אל הסכן. ואקום ואצא אל הבקעה. תהי נא אזנך קשבת. תהי נא עיניך פתוחות. והנותר לנשיא מזה ומזה: ויסך ד' רפין וסי' ויבא את הארון אל המשכן. וירחץ ויסך. לגבר אשר דרכו נסתרה. ויסך בדלתים ים. משכנא קדמאה על צלע המשכן. משכנא תניינא על ירך. ואפ"ם והוא צלע על ירכו: ויקטר עליו ד' דסמי' וסי' ויקטר עליו קטרת סמים. ויקטר עליו קטרת המזבח. ויקטר עליו את עולתו:

תולדות אהרן ויקם משה. מנחות לט: ויפרש את האהל. שבת כח לב שבט כח נדרים לה בכורו' מד: המנורה. (שקלים ב):

ספורנו

מ (יח) ויקם משה את המשכן. עבר היריעות מעשה חושב בנקראו משכן הוקמו קודם הקמת הקרשים אם בידי אדם מחזיקין בו ואם על דרך נס כדבריהם ז"ל וע"ז הסדר נעשה והיבא אל משה כי אמנם אוהן עשר יריעות הן היו עיקר בנין

בעל הטורים משחתם. ב' והיתה להיות להם משחתם. כי משחתם בהם מום בם. פי' בזמן שהם תמימים יהיו להם מבהתם לכהונת עולם אבל כשיהיה בהם מום לא לרצון יהיה: הוקם. בלבה הוקם המשכן. הוקם ע"ל גבי דוד. הוקם את דברי יונדב בן רכב. בזכות שהקים דוד המקדש כדכתיב הנה אנכי יושב בבית ארזים וגו' הוקם על. בני יונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים: ויקם משה את המשכן. משכן לא נאמר אלא המשכן לרבות משכן של מעלה דאית' בפסיקתא שאמר הקב"ה למלאכים של מעלה להקים לו המשכן למעלה: ויסך ד' ויסך על ארון העדות. ויסך אלוה בעדו. ויסך בדלתים. ויסך וירהן גבי דוד. בזכות ויסך על ארון שבא אל בית האלהים בכל זמן שהיה אונן לא נכנס למקדש (ונ"ל בכל"ל בזכות ויסך בדלתים שלא נכנס למקדש כ"ז שהיה אונן עד וירהן ויסך זכה לויסך על ארון ויסך אלוה בעדו): כאשר צוה ה' את משה כתיב על כל דבר ודבר. כנגד מה שאמר משה מהני לא הרבה להזכירו והם י"ח פעמים כאשר צוה ה' את משה וכל אשר צוה ה' וכנגדם תקנו י"ח ברכות ואחד כאשר צוה ה' את משה כן עשו ותקנו כנגדו ברכת למלשינים ויש בהם קי"ג תיבות. וכן בסופי הברכות כמו ברוך אתה ה' מגן אברהם ברוך אתה ה' מחיה המתים וכו ק"יג תבות וקי"ג פעמים לב בחומש צריכים כוונת הלב:

רמבן

ויקם משה את המשכן לספר מה שעשה בהקימו אותו מן היום הראשון שהתחיל בו שהוא כ"ג באדר ולא הזכיר בכאן משיחת המשכן וכליו ולא משיחת אהרן ובניו וקרבנות המלואים כי לא עשה אותם עד שסיים כל ההקמה ונלטוה בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת צו. והנה המשכן וכליו לא נתקדשו לעבודה אלא במשיחה כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אותו ואת כל כליו. על כן פי' ויערוך עליו ערך לחם ויעל הנרות כי עשה כן בזמנה אחר המשיחה והנה הם כטעם לעשות כן. ומה שאמר ג"כ למעלה והבאת את השלחן וערכת את ערכו יצוה שיערוך אותו אחרי המשיחה וכן אמר ונתת את מזבח הזהב לקטורת וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה בזמנה כי עדיין לא הקים החצר סביב למשכן ואין מקריבין בלא קלעים כי יהיו שחוטי חוץ אלא כלם בזמנם:

(כ) וטעם ויקח ויתן את העדות. שלקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל משה והביא אותם אל המשכן:

(כו) ויקטר עליו קטורת סמים. משה הקטיר עליו כל שבעת ימי המלואים ואע"פ שלא אמר בצואה ותקטיר עליו קטורת סמים הבין זה משאר העבודות כלן שהרי צוה אותו בכאן שיסדר הלחם ויעלה הנרות. וכן

ויעל

רשי

הנרות וגו': (כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר (ויקרא ט) קרב אל המזבח וגו': את העולה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר (במדבר כח) ועשרון סלת בלול בשמן וגו': (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש משה עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד. (ת"כ פ' ויקרא) וכתוב א' אומ' (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד

אבן עזרא

על מרורים עם הפסח לילה כי עם רב היה מאד והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת ואחר כן קרבן המלואים וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימים שחנכו המזבח ואחרים אמרו כי עולת הנשי' הית' נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין וראייתם כי הנה הנשיא שהוא המשלח יקריב ביום שבת ששה כבשים חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונה אומרת כי ככה ששת ימים שהקיפו יריחו והחלוץ הולך דלגו יום שבת והנה שבעת ימים סבבוה וכך אמרו על ארבעה עשר יום שדילגו יום הכפורים ולא הכניסוהו במספר ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויצא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד ה' מלא את המשכן: (לה) ולא יכול משה. אז קראו השם שיכנס אל אהל והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטורת כי משה בן בית הוא והוצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת ששם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום

תורה

קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי כח וַיָּשֶׂם אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ כט וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃ לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ לב בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס לג וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמְּלָאכָה׃ פ

מפטיר לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ לה וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃ לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ

(מסורה: ו' · פ' · ד' · ג' · ל' וחד בקרבתם · כ' · ב' ר"פ וג"ס · ג' ר"פ בפס' · ל' ומ"ל וחד בהעלות · פ')

תרגום אונקלוס

בוּסְמִין כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: כח וְשַׁוִּי יַת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא: כט וְיַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי יַת עֲלָתָא וְיַת מִנְחָתָא כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: ל וְשַׁוִּי יַת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִדּוּשׁ: לא וּמְקַדְּשִׁין מִנֵּיהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת יְדֵיהוֹן וְיַת רַגְלֵיהוֹן: לב בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא מְקַדְּשִׁין כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: לג וַאֲקֵים יַת דָּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יַת פְּרָסָא דִתְרַע דָּרְתָּא וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה יַת עֲבִידְתָּא: לד וַחֲפָא עֲנָנָא יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא דַיְיָ אִתְמְלֵי יַת מַשְׁכְּנָא: לה וְלָא יָכִיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַיְיָ אִתְמְלֵי יַת מַשְׁכְּנָא: לו וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן: לז וְאִם לָא מִסְתַּלֵּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין

מסורה

קטורת סמים ה' דסמי' בקריי' וסי' והקטיר עליו אהרן קטורת סמים. ויקטר עליו קטרת סמים. ומלא חפניו קטרת סמים דקה. להקטיר קטרת. ומקטירים לה' עולות בבקר בבקר דד"ה: ואת המנחה ה' וסי' ואת מזבח העלה. והעלה הכהן את. ויקם מנוח את גדי העזים. ביום ההוא קדש המלך. ב' בספר'. ועל הנשיא יהיה. יעשו את הכבש. ויקדש המלך דד"ה: לרחצה ה' נמסר בריש סדר כי תשא: ואהרן ובניו ג' דסמי' וסי' ורחצו ממנו משה ואהרן ובנו. והחונים לפני המשכן קדמה. ומקטירים לה': ובקרבתם ל' וחד בקרבתם. ומשמש אלפא ביתא: ולא ז' ר"פ בספרא יתי' ולא יכלה עוד הצפינו. ולא יכלו החרטמים. ולא יכל משה לבא אל אהל מועד. ולא ישמע אליכם פרעה. ולא שמעו אל משה. ולא הותירו ממנו עד בקר. ולא העלה במעלות על מזבחי:

תולדות אהרן

והגו ממנו. זבחים יט כא: ובקרבתם: זבחים כב: ולא יכול משה. יומא ד:

כלי יקר

ונותן לו משכון בהוכו טוב היינו הוצע תוכו מניפו כי אם מן המשכון. ובעון העגל נתחייבו ישראל כליה בגופם והקדוש ב"ה ברחמיו יתב' הבטיחם לקבל מהם משכון בתוכו כי עון העגל אף ע"פ

ספורנו

בנין המשכן ושאר הנכנס באותו הבנין והם האדנים והקרשים והבריחים והעמודים והאהל היו להעמיד המשכן ולכסותו: (לג לד) ויכל משה. ויכס הענן. תכף אחר שכלה משה את המלאכ' הצריכה להשרות השכינה והיא מלאכת ההקמה והעבודה בו כסה הענן ושרתה שכינה: מלא את המשכן. נגלה בכל חלק מהמשכן ולא הוצה לו כלל: (לה) אל אוהל מועד. תוך היריעות מחוץ לפרכה: (לו) ובהעלות הענן. וכ"כ היתה שריית

בעל הטורים

ולמזבח ב' למשכן ולמזבח בין האולם ולמזבח רמז למ"ד במעל מזבח שנהבת היה הדבור בא לנבה פי' למשכן ולמזבח בשכינה שורש על המזבח וכן כתיב בין האולם ולמזבח וכו' ויאמרו חוסה ה' על עמך. ששם היו עומדים ומתפללים:

רמבן

ויעל עליו את העולה ואת המנחה משה הוא המעלה שכן נצטוה וזה אשר תעשה על המזבח שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו בימי המלואים כי הצואות כולן שם על עבודת משה ואמר אחרי כן עולת תמיד לדורותיכם שיעשו כן הכהנים לדורות ולכך אמר כה בסדר פנחס עולת תמיד העשויה בהר סיני שהתחיל אותה משה שם. והנה משה רבינו בכל העבודות הכהן הראשון ולפיכך הקטיר גם הקטרת. ואולי בכלל ונתת את מזבח הזהב לקטרת שתקטירנו עליו מיד. ומה שאמר בצואה ונתת אותו לפני הפרוכת והקטיר עליו אהרן קטורת סמים להורות על ענייננו מיום שהתחיל אהרן בכהונתו ולעולם שכך אמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין הדבר אלא מיום זה ואילך כי בכאן נוה למשה בפי' והעלית את נרותיה. ובפרש"י ראיתי ויקטר עליו אהרן קטורת שחרית וערבית כמה שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים וגו' ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים:

(לד) ויכס הענן את אהל מועד וגו'. אמר כי הענן יכסה את האהל מכל צד והוא מכוסה וטמון בו וכבוד ה' מלא את המשכן כי תוכו מלא הכבוד כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכן כענין שנאמר בהר סיני אל הערפל אשר שם האלהים. ואמר כי לא יכול משה לבא אל אהל מועד אפילו אל הפתח מפני שהיה הענן מכסה אותו ולא היה רשאי לבא בתוך הענן. ועוד כי המשכן מלא כבוד ה' ואיך יכנס בו. והטעם שלא יבא שם בלא רשות אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ואמר ויבא משה בתוך הענן. וע"ד הפשט בעבור שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לא נכנס משה למשכן אבל קרא אותו מאהל מועד ועמד פתח אהל מועד וידבר אליו. ורבותינו אמרו כתוב אחד אומר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ובבוא משה אל אהל מועד הכריעו כי שכן עליו הענן כי לדעתם ובבא משה אל אהל מועד שיבא שם בלא קריאה מדעתו

אבן עזרא

מקום הארון איך יוגשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת ואהרן ובניו יורידו המסך הנקרא פרכת ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו ואמר הכתוב וכסו בו כי הם עוזרים אותו ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון ובעבור שמלא בו כתוב ואש תהיה לילה בו ואמר לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בליל' והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם ולא אמר מחניהם רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת והוצרכתי לי כל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה:

אונקלוס

עַד יוֹמָא דְאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ: לח אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַיְיָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְּלֵילְיָא בֵיהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְּלָנֵיהוֹן: חזק

תורה

עַד־יוֹם הֵעָלֹתוֹ׃ לח כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃

חזק

רשי

מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כ"ז שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן (בראשית יג) וילך למסעיו וכן (במדבר לג) אלה מסעי לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה אר"ט סימן: וחציו אלהים לא תקלל. פרשיותיו י"א אי זה בית אשר הבנו לי סימן: וסדריו כ"ט. ולילה ללילה יחוה דעת סי': ופסקותיו י"ד. ופ־קיו מ'. הורה א־היו בלבו סי': מנין הפתוחות תשע וששים. והסתומות חמש ותשעים הכל מאה וששים וארבע פרשיות ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך סימן:

ענן ד' רפין בקרי' וסי' כי ענן ה' על המשכן. וכסה ענן הקטרת את הכפרת. יפיץ ענן אורו. ועתר ענן הקטרת עלה. וחר וענן ה' עליהם: ואש ג' בטעם זקף גדול וסי' ואש מתלקחת בתוך הברד. תהיה ליל' בו לעיני. ואש אכלה את נאות המדבר. ונמסר גם במדבר וארא. סימן של כוף ואלה פקודי. ויביאו את המשכן. ואת כל כליו. ואת מכסה. ואת פרכת. ואת בדיו. ואת הכפרת. ואת לחם. ואת כל כליה. ואת שמן. ואת מזבח. ואת השמן. ואת קטרת. ואת מסך. ואת מכסה. ואת כל כליו. ואת כנו. ואת אדניה. ואת המסך. ואת כל כלי. ואת בגדי בניו:

ספורנו

שריית השכינה קבע במשכן שלא היה מסתלק כלל משם עד שהיו ישראל צריכים לנסוע. וזה לא היה בשילה ולא בבית ראשון ולא בבית שני אבל יוהר מזה יהיה בבית שלישי יב"ב כאמרו. ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

רמבן

מדעתו או מפני שאמר שם ושמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת נראה להם שהיה משה עומד בתוך האהל לפני הכפרת וכל עת היות כבוד השם מלא את המשכן לא נכנס משה בתוכו. ולכך יאמרו שהי' זה לאחר שנסתלק הענן כלומר שנסתלק מלכסות כל האהל ואין הכבוד מלא את המשכן כי לא הי' זה רק ביום השמיני ברדת שם הכבוד. והקריאה שאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד על דעתם קודם לכן היתה כאשר פירשתי למעלה ויתכן שהכתוב שיאמר פעם אחרת וכבוד ה' מלא את המשכן ירמוז אל הכבוד השוכן בקרבו:

והנה נשלם ספר הגאולה אשר ה' אלהי ישראל בא בו. לבני ישראל עם קרובו. הושיעו מיד שונאו וגאלו מיד אויבו. וברוך ה' החפץ שלום עבדו אשר עד הנה עזרו לבא. המשביע בתורתו רעבו וינקהו דבש וחלבו. כי הכין כל לבבו ולשמו יברך בקרו וערבו. ברוך שאכלנו משלו וחיינו בטובו:

כלי יקר

ע"פ שנמחל להם מ"מ לא נמחל כי אם על תנאי אם לא יחזרו לסורם בעשיית העגל וכאשר חזרו לסורם בעגלים שעשה ירבעם בן נבט נפקדה עליהם גם עון עגל הראשון וזה"ש והיה ביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם ר"ל ביום שיעשו איזו עגל אחר ויהיה זה סבה לפקוד ולזכור מעשה העגל הראשון אז ופקדתי עליהם את חטאתם לפקוד עליהם עון כל העגלים כאחד אבל מ"מ לא העניסם בגופם כדי לכלותם מעל פני האדמה אלא אקח מהם משכון בחובם וזה"ש אלה פקודי המשכן משכן כי מה שאמרתי וביום פקדי ופקדתי אלה פקודי ר"ל אותה הפקידה תהיה על המשכן משכן כנגד ב' מקדשים שנחרבו בעונם והזכיר ה' בראשון ולא בשני לפי שבמקדש ב' חסרו ה' דברים עקרים כנודע. וטעם למשכן זה לפי שזהב של המשכן בא לכפרה על זהב העגל וא"כ דומה כאילו נעשה המשכן ערב בעדם שלא יחזרו לסורם ואם יעברו אז אקח מהם המשכן כי אין נכון שיהיה המשכן המכפר ביניהם כל עוד בטומאתם בם וחוזרין לסורם וא"כ כל זמן שהמשכן קיים יש עדות לישראל שעון העגל שרי ומחול לכך נאמר משכן העדות:

ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. פירש"י אשר צוה אותו משה לא נאמר כו'. ונראה שבחנם דחק רש"י לומר כן כי לדעתי פי' המקרא כך הוא יען כי לא מצינו בכל מלאכת המשכן שמשה צוה אל בצלאל כך וכך תעשה כי בפרשת כי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל ולא נכתב שם שמשה הגיד שום דבר אל בצלאל. וכן בפרשת ויקהל אמר משה אל כל עדת ישראל וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו וגו' את המשכן את אהלו וגו' ולא פרש שם שום דבר איך יהיה בנין המשכן ועל איזו אופן יבנה ומה שנאמר שם ויקרא משה אל בצלאל וגו' לקרבה אל המלאכה וגו' גם שם לא פורש דרך עשייתם ואיך יסדרם א"כ וודאי משה לא צוה כלל אל בצלאל איך יעשה המשכן וכליו ומ"מ בצלאל ידע את הכל ברוח הקודש שעליו את מה שצוה ה' את משה וא"כ הוצרך לומר כאן עשה את כל אשר צוה ה' את משה כי לא היה יכול לומר שעשה את כל אשר צוה אליו משה שהרי משה לא צוה לו דרך עשייתם. ומה שפירש"י שמשה צוה לו לעשות כלים תחלה לא ידעתי מהיכן למד רש"י זה כי אדרבה בפ' ויקהל הזכיר משה המשכן תחלה וכן בכל מקום מזכיר המשכן תחלה זולת מה שנא' בפרשת תרומה ועשו ארון עצי שטים קודם למשכן וזה לפי שסדר מעלתן קא חשיב ואם למד זה מקושיא זו אשר צוה אותו משה לא נאמר כו' כבר אמרנו שאין זה קושיא:

וירא משה את כל המלאכה. יש לדקדק למה נאמר מתחלה ותכל כל עבודת משכן אהל מועד וכן נאמר בסוף כן עשו בני ישראל את כל העבודה למה קראה מתחלה עבודה ואח"כ מלאכה. ועוד נראה הכפל בשני פסוקים אלו והרמב"ן פירש שאמר זה על המשכן ועל הכלים. ואולי דעת הרב שהמשכן נקרא מלאכה אבל הכלים נקראו עבודה על שם שבהם היו עובדים עבודת הקרבנות. ומכל מקום לא יצאנו מידי הכפל כי שלשה פעמים נזכר כאן שעשו העבודה והמלאכה. על כן נראה לפרש זה ע"פ המדרש הדורש כל מעשה המשכן כנגד מעשה בראשית עיין כל המדרש ברבינו בחיי פרשה זו מלבד הרבה דמיונות שהוסיף הרב משלו. ובזה יתישב גם כן לשון עבודה ומלאכה כי על מלאכת המשכן שייך לומר לשון עבודה כי בה עבדו אל השם ית' ואין עבודה כי אם מן העבד אל האדון. אבל לשון מלאכה נופל במלאכת שמים וארץ כי מה שהפועל עושה לעצמו נקרא מלאכה וכמו שכתוב במעשה בראשית ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו וגו'. וכמו שמצינו במעשה בראשית שנאמר בכל מלאכה כי טוב ובסוף אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב כי יש לך דברים שהם טובים כשהם כל אחד בפני עצמו אבל כשהם מעורבים יחד אינן טובים כי אין זיווגם עולה יפה על כן אמר במעשה בראשית שכולם היו טובים כשהיו כל אחד מהם בעצמו דהיינו טוב פרטי ואח"כ אמר שגם טוב כללי היה בהם כי גם אחר שנתחברו כולם יחד היה חבורם טוב לכך חזר ואמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד כך בעבודת המשכן מתחלה אמר ותכל כל עבודת משכן אהל העדת ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו שמשמע שכל אחד בפני עצמו נעשה כאשר צוה ה' את משה אבל עדיין לא פירש שאחר שנעשה הכל אז סדרו את כל עבודה ועבודה על מקומו המיוחד לו דהיינו טוב כללי על כן חזר ואמר ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה כי היה בהם טוב כללי שנעשו על הסדר הנכון דהיינו חיבור כל העבודה ביחד. ואחר כך חזר לבאר שכל מה שעשו נעשה על ציווי מלאכת העולמות שמים וארץ וזהו שנאמר וירא משה את כל המלאכה היינו מלאכת מעשה בראשית והנה עשו אותה רצה לומר שעשו דוגמת אותה מלאכה כאלו היתה היא ממש אותה המלאכה לפיכך ויברך אותם משה:

ויברך אותם משה. מה ברכה ברכם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' עלינו וכו' פי' רבינו בחיי לפי שנאמר בתחלת המזמור תפלה למשה איש האלהים וגו' ואין זה מספיק אל הכוונה אם בכל המזמור אין רמז לבנין המשכן. ואומר אני שיש רמז נכון אל בנין המשכן בתחלת המזמור ובסופו כי בתחלה אמר ה' מעון אתה היית לנו בדור ודור

ודור. וזהו ע"ד שאמר שלמה בתפלתו כשחנך המקדש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואף כי הבית הזה זה"ש ה' מעון אתה היית אתה מעונו של עולם ואין העולם מקום ומעון לך וא"כ איך יעלה על הדעת לומר שיכינו לך בית להתקומ' כו. ונתן מופת על זה שהרי בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל ואם היה הקב"ה צריך להתקומ' במקום א"כ קודם שנברא העולם באיזה מקום היה מתקיים אלא ודאי שאין העולם מקומו ואדרבה הוא ית' מקים ומעון לכל העולם ואיך יתכן שיצוה לו הקב"ה לבנות לו בית כאלו היה מתקיים במקום. על זה אמר כמתרץ ואמר תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם שהצרך הקב"ה לותר על כבודו ולעשות לו מדור בתחתונים כדי למחול להם עון העגל כי לדעת רז"ל היה המשכן כולו כפרה על מעשה העגל ואולי מטעם זה נעשה המשכן על תמונת העולם בכללו לפי שקודם מ"ת היה העולם כלו תהו ועל ידי התורה יצא העולם מכלל תהו ובוהו ועל ידי שעשו העגל נשתברו הלוחות חזר העולם לתהו ובהו וכשנתכפר להם עון העגל יצא העולם שני מכלל תהו ובהו והרי הוא כאלו היה נברא העולם שנית בזמן ההוא על כן נצטוו אחר כפרת העגל לבנות לו בית בתבנית כל ג' עולמות לומר לך שעכשיו חזרו לכמות שהיו תחלה קודם העון ובזה נתן הקב"ה פתחון פה לבעלי תשובה כארז"ל לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה כו' וזה"ש כמתרץ למה זה ועל מה זה צוה לבנות לו בית בארץ לפי שרצה להשיב בתשובה אנוש עד דכא דורשי רשומות אמרו דכא ר"ת דם כפירה אשה כי במעשה העגל עברו על שלשתן כפירה כפשוטו דם אשה כמו שפירש"י על פסוק ויקומו לצחק שעברו גם על ג"ע וש"ד ורצה הקב"ה ליתן פתחון פה לבעלי תשובה בשלשתן זה"ש ותאמר שובו בני אדם מכאן ולהבא כי אין לך שום מונע מן התשובה כי אם הועילה התשובה בשלש עבירות אלו ק"ו בתועיל בקלות מהם. והא"כ מן אלף שנים בעיניך הכל מדבר בענין התשובה אשר הוא עומד בה עד פסוק יראה אל עבדיך פעליך חזר לדבר מענין בנין המשכן הבנוי בתבנית בנין כל העולם שהי' פעולת הש"י לכך אמר יראה אל עבדיך פעליך שיראו שמיך מעשה אצבעותיך ויעשו כתבניתם. והדרך הייתו הדרת שכינתך על בניהם יכול להיות שהוא ע"ד ארז"ל ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך וכן נאמר בפרשת וישלח ובניהם שלשים פירש רש"י בניהם בנאיהם כך בניהם האמור כאן מדבר בבוני בנין המשכן שעליהם אמר שיראה להם הדרת זיו שכינתך בבנין שלהם ומכאן למד בעל המדרש שאמר משה יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ואמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו לפי שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כי עיקר השכינה בעבור ישראל על כן אמר שנועם ה' דהיינו זיו הדרת שכינתו יתברך יהיה עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו נראה שמלת כוננהו מוסב כלפי השכינה כי פסוק זה מדבר בנסתר עם השכינה על כן אמר שמעשה ידינו דהיינו המשכן עשו כוננות לשכינה ולנו להושיבנו יחד במדור א' כי המשכן מקום דירה לעליונים ותחתונים כא' על כן אמר כוננה עלינו וכוננהו ועפ"ד שנאמר מכון לשבתך פעלת ה' זה מה שנראה לי להוסיף על כל דברי המפרשים בזה המזמור לפרשו על בנין המשכן:

ביום החודש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד. כתיב בפ' ג' פעמים לשון הקמה א' תקים את המשכן ב' הוקם המשכן ג' ויקם משה וארז"ל שהיו ישראל וכל חכמי לב מקימים את המשכן ולא יכלו להקימו אמר הקב"ה עסוק אתה בהקמתו והוא עומד מאליו שנאמר הוקם מאליו משמע. ויש בזה רמז לכל המעשים אשר האדם עושה כי קצרה יד האדם להשלימם הכל ונמור אלא האדם הוא המתחיל וה' יגמור על ידו וכן ארז"ל שכנגד יצר הרע אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול כו'. ולזה שהיה הקמת המשכן ע"י משה מסכים לדברי המדרש האומר שהעולם נברא בזכות משה שנאמר בראשית ברא אלהים בזכות משה שנקרא ראשית שנאמר וירא ראשית לו וא"כ דומה כאלו משה הקים את העולם כך המשכן שהיה בנוי בתבנית העולם הוקם על ידי משה וכמו שבראשית ברא העולם כך ביום החדש הראשון הוקם המשכן ולדעת רז"ל היה יום זה שמיני למלואים ואותו יום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית כו' עיין בילקוט פרשת שמיני. ובג' מקומות הלו אמרו מקצת מפרשים שהם כנגד ג' מקדשים. ויש לי כדמות ראיה לדבריהם כי מקדש ראשון ושני היו תלוין בזכות של ישראל כי מתוך הזכות והתשובה זכו לבנין זה ע"כ נאמר תקים ויקם כי זה מדבר בהקמה התלויה בפעולה אנושית. אבל מקדש שלישי אינו תלוי בזכות שהרי אפילו בדור שכלו חייב יבא הגואל וא"כ אינו תלוי בפעולה אנושית אלא מאליו יבנה לכך נאמר הוקם מאליו משמע:

ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן. נראה מזה שכבוד ה' אינו הענן אלא שהאש והאור דהיינו כבוד ה' היה נראה מתוך הענן היינו כי זולת הענן לא היה אפשר להסתכל בו כי באור השמש לא יוכל האדם להסתכל ק"ו באור זוהר שכינתו ית' ע"כ היה האור הקדוש ההוא תמיד נראה מתוך הענן וכשהוקם המשכן נבדלו זה מזה כי האור האלהי היה נכנס לתוך המשכן כי שם מקום קדושתו ית' והענן נשאר מבחוץ וזהו שנאמר סוף פ' משפטים וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים רצה לומר הענן כסה את כבוד ה' כדי שיוכלו לראות הכבוד ההוא כמו שכתוב שם ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל כי על זה האופן יכלו לראות הכבוד ולכך אמר כאן ולא יכול משה לבא אל אוהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא המשכן כי אילו היה כבוד ה' מעורב עם הענן היה יכול לבא שמה כמו שנאמר סוף פ' משפטים ויבא משה בתוך הענן כי לפי שאז היה כבוד ה' מכוסה בענן היה אפשרי למשה לבא תוך הענן אבל עכשיו שנבדלו זה מזה שהענן היה מבחוץ וכבוד ה' היה בלא ענן תוך אהל מועד על כן היה מן הנמנע למשה לבא תוך אהל מועד משמע אבל עד אהל מועד סמוך לו ממש היה יכול לבא אע"פ ששכן עליו הענן ועל פי דברינו אלה יתורצו הרבה ספיקות בענין זה אשר נתעוררו עליהם המפרשים:

ח... ספר שמות. בעזר נותן עוז ותעצומות.

הפטרת פקודי במלכים א' סימן ז' ח'

וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה
וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף
וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה: אָז יַקְהֵל
שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי
הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָםִ לְהַעֲלוֹת
אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן:

ביום שני של סכות מתחילין כאן

וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים
בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ
הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן: וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם: וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ
לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ
מֵרֹב: וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־
דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים:
כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים
עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה: וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ
רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה
וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים
אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ
וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה: וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד
לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה: אָז
אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל: בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל
לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים: וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ
אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד: וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא
לֵאמֹר: מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת
שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי עִם־

פירוש המלות

ויקהל. שקהיל: האתנים. תשרי: עליו. אצלו: זבול. משכן. עולמים: כי נצח וסלה ועד אין סוף לשלומים: את. כמו עם:

לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת
לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃ רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת
כִּי אִם־בִּנְךָ הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ וַיָּקֶם
יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב ׀ עַל־
כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית
יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

הסלת ספר ואלה שמות . תה״ה לשוכן מרומות :

שירת הים

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו
ביבשה בתוך הים והמים להם חומה מימינם ומשמאלם ויושע
יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים
מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה
במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו

פתוחה סורה שלימה

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר   אשירה ליהוה כי גאה גאה   סוס
ורכבו רמה בים   עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה   זה   אלי   ואנוהו   אלהי
אבי   וארממנהו   יהוה איש מלחמה יהוה
שמו   מרכבת פרעה וחילו ירה בים   ומבחר
שלשיו טבעו בים סוף   תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו
אבן   ימינך יהוה נאדרי בכח   ימינך
יהוה תרעץ אויב   וברב   גאונך   תהרס
קמיך   תשלח חרנך יאכלמו כקש   וברוח
אפיך נערמו מים   נצבו   כמו   נד
נזלים   קפאו תהמת בלב ים   אמר
אויב ארדף אשיג   אחלק   שלל   תמלאמו
נפשי   אריק חרבי תורישמו ידי   נשפת
ברוחך כסמו ים   צללו   כעופרת   במים
אדירים   מי כמכה באלים יהוה   מי
כמכה נאדר בקדש   נורא   תהלת   עשה
פלא   נטית ימינך תבלעמו ארץ   נחית
בחסדך עם זו גאלת   נהלת   בעזך אל   נוה
קדשך   שמעו   עמים   ירגזון   חיל
אחז ישבי פלשת   אז   נבהלו   אלופי
אדום   אילי מואב יאחזמו רעד   נמגו
כל ישבי כנען   תפל   עליהם   אימתה
ופחד   בגדל זרועך ידמו כאבן   עד
יעבר עמך יהוה   עד   יעבר   עם   זו
קנית   תבאמו ותטעמו בהר נחלתך   מכון
לשבתך פעלת יהוה   מקדש   ארני   כוננו
ידיך   יהוה ימלך לעלם ועד   כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים   וישב יהוה עליהם את מי
הים   ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך   הים

פתוחה סורה שלימה

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים
אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים   ס   ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

רש"י **רב** ושמואל חד אמר חדש ממש כו' בפ' המקנה. וכתב רבינו ובב"ר איכא בזה דעת פניניס ע"ש הידוע המלוכה כמו ונחדש שם המלוכה דשמואל שהורידוהו המצרים מכסאו שלשה חדשים עד שהסכים לדבריהם ודייק לי' שם מדכתיב ויקם שחזרו והעמידוהו ולמ"ד שנתחדשו גזרותיו יש לפרש לי' ויקם שקם עליהם לחדש גזירות רעות כמו רבים קמים עלי וק"ל:

רש"י **ור"ד** נתחכם למושיען של ישראל בפ' הנ"ל וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה לא הוקשה להם על רב ושמואל ועל כל הנמשכים אחר מאמר נתחכמה לו שהם בל' יחיד ואיכא למימר ה"ה נמי דאיכא למפרך בהו אלא דחד מינייהו נקט משום דתשובתן נתחכמה כו' אינה נופלת רק על מלת לו שהוא בל' יחיד ולא על האחרים ואולי יהי' הטעם בזה היכא דאיכא למדרש לי' דרשינן כמנהגם בכמה מקומות וכבר הארכתי בזה בפ' לך לך עכ"ל. ורבינו כ' ולי נראה לפרשו דדרשו כן דלא יתכן לומר נתחכם שהוא בקשת חכמה על כל מה שנזכר בקרא לעשות לישראל וע"כ אמרו כי בקשת חכמה זו היא בכלי ועיוני נתחכם למושיען וכו' שהוא ודאי דבר עיוני וע"ד אסמכתא אמרו כן להם מיבעי לי' וכמ"ש הרא"ם א"נ דקאמר הכי דלא יהי' סתירה בדרשא זו כיון דלא כתיב להם אלא לו ודו"ק:

רש"י **שלא** היו ראויות מתחלה כו' בפ' הנ"ל נחלקו רב ושמואל חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתרוסס וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא כו' כי תהום בולעו. וכ' רבינו נראה דלמדו לומר כן שהוא פיתום הוא רעמסס דהכבר היה רעמסס בימי יעקב דכתיב ויושב את אביו בארץ רעמסס וע"כ אמרו דהדא היא שהוא הפיתום שהי' נקרא רעמסס ע"ש ראשון כו' וחד אמר מקום רעמסס ראשון בנו ונקרא פיתום ע"ש פי תהום בולעו. וזה הנכון בהבריה לרש"י ז"ל בחומש לפרש לפי פשוטו שלא היו מתחלה כו' משום דעכשיו לא הי' התלא בגינם דהא כתיב בימי יעקב ארץ רעמסס והרא"ם דחק עצמו כאן לאין צורך. ומיהו מדרש דתלמודא ימאן ביסי' ויבן שב אחיזוק בנין רעמסס כפירש"י בחומש לפי פשוטו דמלת ויבן נאמר על הרוב במקרא ההוילת בנין כמו ויבן את נינוה כו' ואין נהקשות לפי הדרש דהוא פיתום הוא רעמסס מאי ערי מסכנות. די"ל דפיתום ורעמסס שם מדינה ולא שם עיר ויהי' בה מלת ערי אבל ערי מדינות פיתום שהוא רעמסס. והענין מבואר כי היו בני ישראל עם רב ולא הי' קן למלאכתם עד שילאו לפי שהיה ראשון כו' או פי' תהום בולעו לקיים מאמר הגם ועבדום כו' ד' מאות שנה וק"ל:

רש"י **ור"ד** כקוצים היו כו' בפ' הנ"ל וכתב רבינו פי' המצרים נעשו כקוצים לישראל וע"פ מ"ש בב"ר כשושנה בין החוחים מה שושנה זו כשהיא בין החוחים קשה ללקטה כך גאולתם של ישראל היה קשה לפני הקב"ה כמ"ש או הנסה לקחת לו גוי מקרב גוי כו' כשהיו במצרים היו דומים לשושנה כו' ע"ש ודרשו ויקוצו מל' קוצים דלפי פשוטו הוא מקרא קצר ה"ל למכתב ויקוצו בחייהם מפני בני ישראל כמו קצתי בחיי כו' וק"ל:

רש"י **שפרה** זו יוכבד ע"ש שמשפרת הולד פועה זו מרים ע"ש שפועה כו' בפ' הנ"ל נחלקו רב ושמואל חד אמר אמה ובתה וח"א כלה וחמותה וכתב רבינו ונראה שלמדו לומר כן משום דהאי ויבנה אשר שם האחת כו' ושם השנית כו' לא תמצא בתורה כ"א כשקדם לו בפסוק שהיו שנים כמו ולעבר יולד ב' בנים שם הא' פלג כו' וכן ואת שני בניה אשר שם הא' גרשום כו' משא"כ כאן לא קדם לו שהיו שתי מילדות וכתב אשר שם האחת שפרה כו' וע"כ דרשו מיני' אשר שם האחת היא הידועה בשמה במקום אחר וכן שם השנית הידועה כבר ולפי שלא נזכרו בשמם בתורה מאותו הדור אלא ג' נשים הללו יוכבד ומרים ואלישבע ע"כ האחת והשנית הידועות על שתים מאלו קאמר וכהא לא מספקא להו דודאי יוכבד היא אחת מהם דדרך הזקינות להיות מילדות ולא הבנות והכלות שלה ועוד דהכתוב בא לפרש ולא לסתום ואם היו מרים ואלישבע לא הוה ידעינן הי ניהו האחת והי ניהו השנית אבל אם יוכבד אחת מהם ליכא לאסתפוקי דודאי הא דקרא היא יוכבד וזה שדקדק לומר אמה ובתה כלה וחמותה דנקט ליכא לאסתפוקי בשם האחת אלא בשם השנית פליגי דמר אמר דהיא מרים דיותר ידוע בשמה מאלישבע וחד אמר דאין סברא שהיתה מרים מילדת אז דעדיין קטנה היתה ויהי' פי' אשר שם האחת הידועה בשמה במקום אחר יוכבד היתה שמה עכשיו בענין המילדות שפרה ושם השנית הידועה בשמה כבר למר מרים ולמר אלישבע עכשיו נקרא פועה ודוק:

למילדות העבריות והא דלא צוה למילדות המצריות כתב רבינו בפ' ד"מ דיש לכוון זה עם מה שאמרו שם דבן נח בזמן הבית הי' נהרג על העוברין ולא ישראל דישראל שהרג עובר במעי אמו פטור לכך צוה למילדות העבריות ואמר אחר שהותר לכם להרוג עובר שבמעי אמו ורציתם על האבנים קודם שיצא לאויר העולם אם בן הוא כו' וכיון שא"א להם ליפטור בה"ד רק בתחלת יציאת הולד קודם שיצא ראשו או רובו הוצרך לתת להם סימנין וק"ל:

רש"י **לא** הי' מקפיד אלא על הזכרים שראו אצטגניני כו' וכתב הרא"ם דאי משום דמיעוט הזכרים ליכא פ"ו אדרבא יותר הי' לו להרוג הנקיבות מהזכרים שהרי במיעוט הנקבות יתמעט פ"ו ולא במיעוט הזכרים לא יתמעט פ"ו כי זכר א' די לעבר אלף נשים ויותר בשנה ועוד שהזכרים ראוין לעבודת המלך ולא הנקיבות עכ"ל. ורבינו טען אדבריהם מהא שאמרו באגדות דסוטה שג' גזירות גזר בתחלה אם בן הוא והמתן ולא הושיב שומרי' אלא סמך על המילדות ואח"כ היאורה תשליכוהו והושיב שומרין וקסדורין לדבר ולכסוף על עמו וכיון שעבר היום ועדיין היו רואים באצטגנינות שלא לקה העמידו הגזירה עד היום שהושלך ליאור. ובאגדה זו איכא למידק דהא כל הבן הילוד היאורה כו' בתר ויצו פרעה לכל עמו הוא דכתיב ומשמע בהיא קאי אגזירת כל עמו דמויצו לכל עמו לחוד לא היה מוכח מידי דאימא דצוה לכל עמו להשליך בני ישראל ליאור והשתא מנ"ל דכל הבן הילוד כו' ויצו פרעה לכל עמו כו' הם ב' גזירות והקדים המאוחר דהיינו כל הבן כו' הוא גזירה שניה ויצו פרעה לכל עמו גזירה ג'. וי"ל דשמעו עלמם לומר גזירה שניה מדכתיב הבה נתחכמה לו דהיינו נתחכם למושיען כו' וב' גזירות הראשונות דהיינו אם בן הוא כו' ולדונם במים הי' משום פן ירבה דהכי משמע בקרא הבה נתחכמה לו לדונם במים כלומר להשליכם ליאור פן ירבה עלינו אבל גזירה שלישית של כל עמו הי' משום שאמרו אצטגניני פרעה היום נולד מושיען כו' ולפי זה מה שפירש"י כאן על אם בן הוא כו' לא הי' מקפיד כו' זה אינו. לפי הסוגין דגזירה ראשונה ואם בן הוא כו' לא הי' אלא משום פן ירבה כו' ונלחם בנו. ומעתה גם דברי הרא"ם תמוהים דהא ב' גזירות ראשונות אם בן והמתן כו' וכל הבן הילוד היאורה כו' לא אמרו לו עדיין אצטגניניו כלום ואעפ"כ לא גזר אלא על הזכרים כמפורש בקרא אם בת היא וחיה וכבר אמרו בב"ר טעם הי' המלך להרוג הזכרים ולהחיות הנקיבות כו' ע"ש. ומזה שהוכחנו דהגזירה שלישית הי' משום האצטגנינות וב' גזירות ראשונות אם בן הוא כו' והבה נתחכמה לו לדונם במים הי' משום פן ירבה כו' יש לתמוה ג"כ במה שכתבו התוס' באגדות זו אהא מה שאמרו שם מילדי העברים זה אמר ר' יוחנן נבאה ולא ידעה מה נבאה זה נופל ואין אתר נופל ליאור באותו יום שהושלך משה ליאור בטלו הגזירות הוא שאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו אמר להם משה בשבילי ניצלתם כולכם שבטלו מצרים גזירתם. וכתבו בתוס' תימה אדרבא בשבילו נגזרה הגזירה שראו אצטגניני פרעה. וי"ל הוא הי' הראשון שהושלך ליאור וגזרה ראשונה אם בן הוא כו' לא בשבילו היתה אלא משום ונלחם כו' עכ"ל. ודבריהם תמוהים דהא ודאי דהאצטגנינות הוא גזירה שלישית הי' על עמו אבל גזירת השלכת בני ישראל ליאור הי' כבר בגזירה שניה משום פן ירבה כמו שהוכחנו בכל זה מסוגי' דשמעתין גם מ"ש בתירוצם שמשה הי' הראשון המושלך ליאור זה סותר כמה מדרשות שהוזכר בהו שכבר זה הושלכו רבי' מבני ישראל ליאור ודוק:

אמר המלקט דאיתי בשמע שלמה שהאריך בפלפלא חריפתא אדבריהם ודבריו נוטים לדברי רבינו ע"כ ראיתי להביא דבריו והילך לשונו ואני הדיוט תמה על תמיהתם והתירוץ ברור דהכי קאמר משה בשבילי כו' כמאי דאיכא למידק לכאורה ר' חמא אדידי' אדידי' דהכא קאמר המה מי מריבה שראו אצטגניני פרעה כו' ומכח אצטגנינות גזר פרעה גזירת היאור ואלו לעיל בפסוק הבה נתחכמה כו' הקשה להם מיבעי לי' אמר ר"ח נתחכמה למושיען כו' הרי כי בלא אצטגנינות גזר פרעה מסברתו גזירת היאורה תשליכוהו והתי' ברור דכיון דאמר רבי יוסי בר חנינא לעיל ג' גזירות גזר פרעה כו' א"כ פרעה אף בלי יד עת משה רבינו כבר להטביעם בהשלכת היאור משום שהקב"ה נשבע כו' ואחר שראו אצטגניני פרעה לידת מרע"ה ולא ידעו אם יהודי הם מצרי גזר אף על עמו כיון שסיפרו לו במושיען של ישראל לוקה במים נמשכה הגזירה גם עד יום שהושלך משה ליאור. ובזה שכתבנו שהוא מוכרח בקל לתרץ קושייתם דמה שאומר זה נופל כו' היינו במשה ואילך בטלו הגזירה ושפיר קאמר משה בשבילי כו' וכיון שהשליכוני ליאור ניצלתם כולכם: אם יאמר אומר דהכא רבי הגן והקאמר ראו שמושיען של אלו לוקה במים עמדו וגזרו כו' משמע דבאותה שעה היתה הגזירה וסברי התוס' דפליג ר"י אהביא דרשת דר"ח שדרש בפסוק הבה נתחכמה כו' וסבר דלא נגזרה היאור רק באותה שעה שראו שמושיען של ישראל לוקה במים ואולי דריש ר' יוחנן מלת נתחכמה לו למושיען של ישראל שהוא משה להוציאו מן העולם ולא כדברי ר"ח שאמר הקב"ה מושיען של ישראל ובזה הקשו שפיר התוס' הא לא אפשר דקשיא תרתי אדא דמנ"ל לאפושי פלוגתא בין ר"ח בר' חנינא דאמר לעיל בהיפך. ואף אם ר' יוסי בר' חנינא דאמר ג' גזרות כו' ואף אם הברייתא דתנא לעיל בפרקין וילך איש מבית לוי תנא עמרם גדול הדור הי' וכיון שראה גזירת כל הבן כו' ואימא דר' יוחנן כבולהו תנאי נקט וכי קאמר ראו שמושיען של ישראל לוקה במים עמדו וגזרו כל הבן כו' היא גזירה הג' אף בני המצריים וא"כ אימא דר"י אתי ככולהו תנאי. ותו דאכתי לא קשה מידי דכיון דע"ג ר"ח בר חנינא פליג דאיהו אמר לעיל נתחכם על הקב"ה גם ר"י בר חנינא דאמר ג' גזירות כו' משמע דגזירת היאור היתה קודם משה רבינו א"כ אפי' דנימא דר"י דהכא פליג אר"ח מאי ק"ל לתוס' כיון דהגמ' לא מייתי והיינו דקאמר משה כו' רק אהך מילתא דר"ח שדרש בפסוק המה מי מריבה אימא דהיינו דקאמר משה כו' הוא סיום מילתא דר"ח שאמר בזה שפרשתי גך פסוק המה מי מריבה בטעו אצטגניני תבין דהיינו דקאמר משה שש מאות אלף בסיבתי נצלתם כולכם מיום שהשליכוני ליאור סוף דבר חזרתי על כל הצדדים ולא מצאתי מקום לתמיהתם עכ"ל. ועיין בשמעתין בסוגיא זו ותראה שדבריו נכוחים למבין כי אני קצרתי להביא המאמר בגבונו. ומסיק רבינו בדבריו ואין להקשות דא"כ גם אחר שנתבטלה גזירה שלישית כשראו שמושיען נלקה במים למה נתבטלה גזירה שני' שהי' משום פן ירבה כו' כדאמר זה נופל כו' די"ל כיון שראו דנלקה מושיען לא הי' עוד לפן ירבה ונלחם בנו כיון דלא יהיה להם מושיע וק"ל:

ותחיין את הילדים. רש"י מספקות וכו' בפ' המקנה ופירש"י ז"ל דא"כ הוה לי' למכתב ולא המיתו את הילדים ותחיין משמע שהיו מסייעות להחיותן. וכתב רבינו ואיכא למידק א"כ מה השיבו בכך כי חיות הנה בטרם תבא וכו' על השאלה ששאל להם מדוע וכו' ותחיין את הילדים וכי משום דאין צריכין למילדות אין צריכין למזונות. וי"ל לפירש"י דסמוך שהביאה ורבותינו דרשו הרי משולות לחיות וכו' השיבו לו על פיסוק מזונות דלא היו צריכות להם כדאמרינן סוף קידושין מימי לא ראיתי צבי שבל קייץ וארי סבל וכו' והם מתפרנסים שלא בצער ודוק:

רש"י **כהונה** ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כו' בפ"ק דסוטה מלכות ממרים דכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור עזובה זו מרים שהכל עזבוה מתחלה לרעת ופי' ותמת שנצטרעה ונעשה כמתה ויקח לו כלב את אפרת פי' לאחר שנתרפאה חזר ולקחה לו אלמא אפרת זו מרים וכתיב ודוד בן איש אפרתי אלמא ממרים קאתי ע"כ וכתב רבינו אע"ג דמצינו ל' אפרתי באנשי אפרי' כמ"ש ויאמר לו אנשי גלעד האפרתי אתה כו' וגם הדר שם בשבר אפרים מצינו נקרא כן כמ"ש בן תוחו בן צוף אפרתי כו' אבל דוד שהיה מיהודה ודר בבית לחם יהודה ודאי דלא הי' נקרא כן בשם אפרתי אלא ע"ש אם המשפחה שהיתה חשובה דהיינו מרים שנקראת בקרא אפרת וכן אבימלך מחלון וכליון נקראו אפרתים דמאותה משפחה היו גם המקום נקרא בית לחם אפרתי. אך מה שאמרו דכלב הי' איש מרים ומהם יצא דוד צ"ע דהא יחוסו של דוד מרם בן חצרון בספר רות וד"ה ומתוך הכתובים נראה דכלב זה הוא יהו רם דג' בנים היו לו לחצרון ירחמיאל ורם וכלוב דהיינו כלב כדמוכח קראי דד"ה. ויש ליישב דא' מיוצאי בני רם נשא אשה מיוצאי בני כלב ולא הי' דוד ממשפחת כלב אלא מצד אם אגא בחשיבות מרים עשה זאת שנקראו אפרתים. אך מה שאמרו דבתי לויים ממשה לא ידענא מאי רבותיה דהא כל שבט לוי נבחר לעבודת הלוים. וי"ל דה"ק שאחר שנתגרשה יוכבד מאישה עמרם ליכנס בנית לעמרם שהי' לוי דהיינו שנולד ממנה משה שהי' לוי ודוק:

רש"י **והיא** יגדתו לו' חדשים ויום א'. וכתב הרא"ם תימה דבפ"ק דסוטה אמרינן גבי ותצפנו שלשה ירחים דלא מנו לה מצראי אלא מדאהדרי' והיא הוית מעוברת תלת ירחי מעיקרא וגבי ותהר האשה פריך והא הוית מעוברת בי' תלת ירחא מעיקרא ומשני מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער כו' מכאן לנשים צדקניות כו' אלמא בן ט' חדשים שלמי' הוה ולא לשבעה חדשים ויום א'. נולד כפירש"י ז"ל אבל בתוס' סוטה בשלהי פ"ק תרצו שבספר האגדה של דברי הימים כתוב כדברי רש"י והולך על גמ' שלנו אבל לבי מגמגם בזה איך הניח גמ' ערוך ונטה אחר האגדה הסיא ושמא י"ל מפני שהאגדה היא יותר קרובה לפשוטו של מקרא דמלת ותהר מוכרח כפי' האגדה עכ"ל. אמר המלקט והוס' אלו מה שהביא הרא"ם לא נמצאו בגמ' שבידינו וראיתי בחזקוני שהקשה ג"כ זה ותי' דהא ודאי מצרים נמי הוו ידעי דיולדת לז' יולדת למקוטעין ובדקו אחריה לששה חדשים משעה דאהדרי וע"כ יכולה להצפינו ג' חדשים מיום לדת אותו עד ו' חדשים משעה דאהדרי' עכ"ל ע"ש ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש שבא לתרץ דברי רש"י ז"ל עם סוגית תלמודנו ודברי רש"י ז"ל אינם סובלים תירוצו דרש"י ז"ל נקט כאן בלישני' והם בדקו לסוף ט' אף כי הי' אפשר לפרש דבריו לסוף ט' משנתעברה אבל מפירושו בשמעתין א"א לפרש כן דנקט בהדיא שבדקו לסוף ט' משחזרה ע"ש. אך יש לדקדק להאי מ"ד דס"ל דעשרים וא' בניסן הושלך משה ליאור ובז' באדר נולד משה וג' ירחים לאו דוקא אלא דאותו שנה מעוברת הי' רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם וא"כ בצרי להו מהג' חדשים ט"ו ימים והיכי כתיב ולא יכלה עוד הצפינו ותצפנהו ותיזל ט"ו ימים יותר. ומהכרח קושיא זו כתב בשמע שלמה הא דכתב רש"י ז"ל והמצרים באו לסוף ט' היינו למ"ד בו' בסיון הי' אותו היום אבל למ"ד דס"ל דעשרים וא' בניסן הושלך ס"ל נמי דהמצרים היו מחפשים על המעוברות תיכף בכניסתן לט' חדשים קודם מלאת החודש וק"ל:

רש"י **זפת** מבחוץ כו'. עי' לעיל בפ' נח ועוד תי' רבינו כיון דתמים רב הי' שם לכל מין ומין לא הי' די בחומר מבפנים באפשר שיתפרק ע"י שימוש רב בזה אבל כתוב' בפ' המקנה אמרו דזה וזה תוך התיבה והתוס' הי' מכסה לזפת אבל מבחוץ לא זפתה שלא ירגישו כי הגומא דומה לקנה היאור ולא יבחינו וקשה לפירושם ממה שאמרו שם באגדה ותקח לו תיבת גומא מ"ש גומא אר"א מכאן לצדיקים שממונם חביב כו' ורשב"ן אמר דבר רך כו' ומאי פריך דהא איכא למימר שלקחה גומא שלא יבחינו. ויש ליישב דשאר עץ נמי דומה לגומא אלא לאפוקי זפת קאמר ודוק:

רש"י **את** אמתה ור"ד ל' יד כו'. וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה אמר כזה ור"ד דמשמע מזה מה שפי' אמתה שפחתה אינו מדברי רבותינו והלא שני המאמרים מדברי רז"ל הם בסוטה דפליגי ר"י ור"נ חד אמר ידה וחד אמר שפחתה מאן דאמר ידה דכתיב אמתה ומאן דאמר שפחתה מדלא כתיב ידה ולמ"ד שפחתה הא אמרת בא גבריאל כו' ומשני דשייר לה הדא ולמ"ד ידה ליכתב ידה ומשני דנכתב אמתה לרמוז הנס שנשתרבבה כו' הא קמן דשני המאמרים אנו מדברי רז"ל הם ושמא י"ל מפני שפי' אמתה ידה אינה אלא על צד הדרש שהרי אם הי' פי' אמתה ידה הי' ראוי נקוד המם דגושה כו' ע"ש בהאריך. אבל רבינו כתב למאי דקאמר מ"ד ידה דכתיב אמתה אע"ג דטפי הוא לן לפרש כמשמעו אמתה מל' אמה שפחה כדקאמר מ"ד שפחתה מדלא כתיב ידה הכא ע"כ ליכא לפרושי הכי דהא שפחותיה מתו ולא מסתבר ליה למימר דשייר הדא. וה"ק ידה דכתיב אמתה וכיון דשפחותיה מתו כבר ע"כ דליכא לפרש אלא ידה וגם רש"י בחומש פי' לפי פשוטו אמתה שפחתה ור"ד כו' דהכי מוכח נמי מתוך שמעתין דאמתה שפחה הוא יותר פשיטות משנפרש אמתה ידה והרא"ם האריך בזה נפירש"י ואין צורך וק"ל:

רש"י **קולו** כנער. כתב הרא"ם בסוטה אמרו קרי לי' ילד וקרי לי' נער תנא הוא ילד וקולו כנער דברי ר"י א"ל ר"נ א"כ עשית למשה רבינו בעל מום פי' שהוא לוי ונפסל בקול עב לעבודת שיר אלא מלמד שעשה לו אמו חופת נעורים. והרב פי' כר"י ולא כר"ן משום דמנער בוכה משמע שהיה קול בכיתו כקול בכיתו של נער ואם כר"ן לא הוה ליה למימר אלא והנה נער. וא"ת שבא הכתוב לומר שמפני שראתה אותו בתיבה כחופת נעורים וגם מפני בכייתו חמלה עליו א"כ הוה לי' למכתב והנה נער ובוכה ומה שטען ר"ן על דברי ר"י א"כ כו' אינה טענה מפני שאין הלוי נפסל בקולו עב נפסל לעבודת שיר אלא בהיותו נער וקולו עבה ומשונה מכל בני גילו אבל אם בהיותו נער הי' קולו כשאר הנערים אע"פ שהיה קולו משונה בעת ילדותו

אין

אין בכך כלום ור"ן עצמו מודה בזה רק שחשב שמאחר שבילדותו היה קולו כקול נער אין ספק שבעת הנערות יהיה קולו עב ומשונה מקולות שאר הנערים לכן טען מה שטען. ואין לדחות דברי ר"י ממה שלא השיב שכן דרך החולקין בכמה מקומות ועם כל זה הלכה כמותם כדתנן בפ' ראוהו ב"ד כל השופרות כשרים כו' ומעתה יש לתמוה מאוד על הרמב"ן ז"ל שטען על דברי הרב ואמר שכבר דחו זה ואמרו א"כ כו' עכ"ל. ורבינו כתב באגדה זו ורש"י הביא דרשה דר"י והרמב"ן טען וכבר דחו כו' והאריך הרא"ם להשיב על דבריו ומדבריו משמע שהנער כשר לעבודת השיר של הלוים וקשה דהא לא נקרא נער רק עד חמשים כמ"ש הרא"ם בפ' וישב ועבודת הלוים לשיר אינה מתחיל אלא משלשים שנה ואילך ולולי פירש"י בשמעתין מה שהוא לוי כו' היה נראה לפרש מה שאמר שהיה למשה בעל מום לאו משום דלוי הוה אלא כל שינוי שבאדם בבריותו משאר כל אדם נקרא בעל מום וכיוצא בזה איש שקולו דק כאשה נקרא בעל מום וסריס וכן להיפך באשה שקולה עב שקראת בעלת מום ואיילונית ור"י לא הוי חש לדברי ר"ן דהתם ודאי שינוי בריותו הוראה על מומם אבל הכא קולו כנער מורה על מעלתו וגבורת לבו ודוק:

רש"י **שהחזירתו** על מצריות הרבה לינק כו'. באגדת סוטה כתב רבינו מפורש בב"ר למה אמרה מן המצריות וכי אסור כו' לא כן תנינן כו' אבל מניקה של ישראל כו' לפי שהחזירוהו כו' ולמה פסלן אמר הקב"ה פה שעתיד כו' ע"ש ואע"ג דהיתה שם מינקת ישראלית הי' מותר במינקת מצריות וכ"כ התוס' בפ' א"כ ע"ש אבל בנ"י פרק הרב כתב בשם ר"ת דהיכא דאיכא מנקת ישראלית דאסור מכותית ע"ש באריכות ויש ליישב דה"נ הכא מפני הסכנה שלא ירגישו שהוא מן העבריות לא היה לומר מריש מן העבריות כמ"ש בהעלימה דבריה אי לאו אחר שפסל המצריות. ובזה יתיישב הכא היאך שכרה לו להניק מהמצריות דהא ברשות המצריות הי' נתנה להניק אמן תנן כותית מניקה של ישראלים היינו דוקא ברשות ישראלים ולא ברשות מצרים די"ל לקרות עברית הי' יותר סכנה שלא ירגישו בדבר מיהו בזה איכא למימר כיון דבת פרעה נתנה להניקו לא שייך ש"ד מאימת המלכה עליהם ודוק:

רש"י **עתיד** לצאת ממנו להתגייר. וכתב הרא"ם וקשה דמהכא משמע דאם הי' עתיד לצאת ממנו איש הגון לא הי' הרגו ואמאי והלא כבר נתחייב מיתה ממה שעשה בביא ובשתי דלא דמיא לנכרית דב"ק פ' שור שנגח דקאמר גבי אל תצור כו' לא כשעלה על דעתך עלה על דעתי שתי פרידות טובות כו' דהתם לא נתחייבו מיתה אלא מכח הק"ו אבל הכא שכבר נתחייב מיתה מדינא ובו' א"כ אפילו אם הי' עתיד לצאת ממנו איש הגון היה לו להרגו מידי דהוי אכל שאר חייבי מיתות ושמא י"ל דמשום הכי לא הי' לו להרגו וכו' עכ"ל. ורבינו בפ' ד"מ כתב ג"כ כדברי הרא"ם ואמר ידע שבעל כסף מכשפה כתב דראיית הרמב"ם מדמקלינן וטרינן באלו הן הגולים אם גר תושב הוא ישראל גולה או נהרג אם איתא ליסקול וניטרי בהוכל בישראל כו' עכ"ל: ואין ראייתו מכרעת דהתם בשוגג איירי ומסתיים שיהרג בשוגג על הריגתו ולא על מכלתו. ועוד דמשום הריגת בר מיני' הוצרך למנקט הריגה דגר תושב אינו חייב על גר תושב בהכאה בעלמא. ונראה דטעמו של הרמב"ם מדלא השיב ליה בהדי ז' מצות ע"כ היינו טעמא משום דלא הוי נהרג עליו ע"פ ב"ד כמו שהי' נהרג על ז' מצות דאזהרתן מיתתן הי' כו' זו היא מיתתן אבל בהכאה לישראל שמעינן מיניה שהוא חייב מיתה בידי שמים ודוק:

רש"י **אף** על פי שלא הכהו נקרא רשע כו'. ובפ' הנ"ל הקשה רבינו ואמר מנ"ל לומר בהכאה זו נקרא רשע דאימא שהי' רשע מקודם זה כמעשה כזו חבירו שהי' ככר מדכתיב רעך שפי' רשע כמותך ונראה לומר בזה לפום רהיטא ממשמעות הכתוב שמשה קראו רשע ה"ל לכתוב רשע למה תכה כו' אבל נכתב לרשע בל' שמשמעו שהוא סיפור הכ' שמשה אמר להאיש שנעשה רשע למה תכה כו' ולמה כתב לנו כאן שהיה רשע כיון שמשה לא אמר לו כן אי לאו דאשמעינן דבהכאה זו נעשה רשע אבל מלת רעך שהוא סיפורו של משה קראו כן ע"י שהי' רשע ככר כדאמרינן בש"ר ודו"ק:

רש"י **הכיר** בו שהוא מזרעו של יעקב. אמר המלקט ויש לתמוה דבמגילת קהלת פירש"י על הכתוב שלח לחמך על פני המים כו' ראה מה שנא' ביתרו קראן לו ויאכל לחם והכור שהוא מצרי כו' הרי משמע שם מפירושו שלא הכירו ועוד היאך פירש רש"י כאן שהכיר בו מפני שהמים עלו לקראתו מהיכן ידע זה והא בנותיו אמרו לו וגם דלה כו' וראיתי בב"ר וגם דלה דליה אחד דלה כו' ע"ש וזה ביטל הקושיא שני' וקושיא ראשונה במקומה עומדת ושמא האגדות חלוקות הם וכבר כתב הגאון המזרחי דדרכו של רש"י ז"ל לפרש הכתובים בשני מקומות ע"פ מדרשות שחלוקים אהדדי:

רש"י **מה** אני חשוב לדבר עם המלכים. אמר המלקט ראוי לעיין בזה למה הקטין אדון הנביאים עצמו כ"כ מפני מלך מצרים. וביותר הדברים קשים להולמן מה שפירש"י וכי אוציא כו' ואף אם חשוב אני כו' מה זכו ישראל כו' אשר הרואה זה ישתומם וכי משה רבינו לא הי' רוצה בגאולתן של ישראל חלילה לחשוב זה על רעיא מהימנ' של ישראל אשר כמה פעמים מסר נפשו עליהם ועתה בא בקטרוגים ח"ו ועוד יתור דברים רואה אני בכאן בפירש"י ז"ל מה שהוסיף בלשונו המתוק ואף אם חשוב אני כו' ומי יוכל לשער חכמתו הגדולה אשר מראה לנו בחילוף איזה תיבות או אפי' אות א' ק"ו בן בנו של ק"ו ראוי לתת לב ליתור דברים שבו והנראה לכוין כוונתו עם מה שאיתא בש"ר פ' זו שלח נא ביד תשלח אמר משה ביד המלאכים שלחת להציל את לוט בן אחי אברהם בני בתוניך אברהם יצחק ויעקב עאכ"ו ובפ' הפועלים אמרו דמיכאל וגבריאל היו ועוד ראיתי בב"ר דמיכאל וגבריאל נקראו מלכי המלאכים מפני שהם מלכים על כולם ובזה יש לכוין מאמר פה קדוש שנקט רש"י ז"ל מה אני חשוב לדבר עם המלכים שרמז על מיכאל וגבריאל ר"ל וכי אני חשוב כמות' לילך בגאו' ישראל וכהק"ו שלמד משה ביד המלאכים שלחת להציל את לוט כו' ואחר זה אמר הכתוב וכי אוציא כו' ופירש"י ואף אם חשוב אני כלומר שאני חשוב מהם כמאמר רז"ל שיש אומרים שהצדיק עדיף ממלאך א"כ מה זכו ישראל להיות נגאלים ע"י ולא ע"י מלאך כן נ"ל:

רש"י **אהיה** עמם בצרה כו' יפה אמרת כו' בפ"ק דברכות. וכתב רבינו משום דכתיבי בהאי קרא ב' אמירות ויאמר אלהים אהי' כו' ויאמר כה תאמר כו' ובראשונה כתיב ג' פעמים אהי' ובשניה לא כתיב רק פעם א' אהיה וע"כ אמרו כי חסר מן הכתוב בין ב' האמירות תשובת משה דיה לצרה כו' וחלילה לחשוב שינוי רצון בי"ת ב"ה כמה שאמר למשה יפה אמרת כו' רק הענין מבואר בב"ר אמר הקב"ה למשה כו' הנה לך אני מודיע ולהם אני מודיע אהיה עמם בצרה ולהם אינו מודיע אלא כה תאמר לבני ישראל אהי' כו' ואל תזכור להם צרה אחרת. והוא מבואר שהבטיח לנו הקב"ה בשם הוי"ה ב"ה שאנו דבקים בו ויאיר לנו הוי"ה בכל השיעבודים ולא יבוא לנו הפחד וכליון ח"ו באורך הגלות וק"ל:

רש"י **אף** באות זה רמז שלשון הרע סיפר באומרו לא יאמינו לי לפיכך לקהו בצרעת כו' בפ' הזורק אמר ר"ל החושד בכשרים לוקה בגופו דכתיב והן לא יאמינו לי כו' וגלי קמי הקב"ה דמהימני ישראל אמר אנו הן מאמינים בני מאמינים ואתה אין סופך להאמין שנא' יען לא האמנתם כו' אבל הם מאמינים דכתיב ויאמן העם בני מאמינים והאמין בה' כו'. וכתב רבינו נראה שהוקשה לו בנתינת אות זה להיות נלקה בגופו וע"כ אמרו בעבור שחשד משה שלא יאמינו לו ובקש לתת להם אות ניתן לו לתת אות להיות נלקה בו על שחשדם שהחושד בכשרים כו'. אמנם יש לעיין בזה דמה חטא משה בזה דהא אם קמי שמיא גליא דיאמינו לו קמי משה לא גליא וכי כל אדם שבא לדבר נבואה יאמינו לו בלא אות ועוד מאי מייתי ראיה שהם מאמינים מדכתיב ויאמן העם כו' דכתיב בתר ויעש האותות לעיני העם כו' הרי משה נמי לא אמר דלא יאמינו אליו בלא אות וביקש ליתן להם אות שיאמינו לו ע"י האות. והנראה כנפי שאמרו במדרשות והביאו רש"י בחומש שהקב"ה אמר למשה ושמעו לקולך כו' שהיה סימן מסור ביד זקני ישראל שבלשון פקוד כו' יהיו נגאלים ולזה אמר שכבר אמר הקב"ה למשה ושמעו לקולך כו' בדבר אמתי מקובל מאבותיהם היו דברי משה שלא כהוגן במה שאמר ולא יאמינו לי וקרוב לזה מ"ש רש בב"ר ולזה מבואר נמי שהזכיר כאן שהם בני מאמינים ויש להם דבר מקובל מאבותיהם המאמינים בכל"י מסורת שעשה לו הקב"ה ג' אותות כנגד אברהם כו' ומייתי שהם מאמינים דכתיב ויאמן העם כו' דמסיים בהאי קרא וישמעו כי פקד ה' כו' דמשמע מיניה דבזולת האותות בקדמו

שאמין העם מטעם ששמעו כי פקד ה' שהוא לשון שהיה מסור בידם. ושוכיר אתה אין סופך להאמין ע"ש מ"ש בש"ר דבכל ג' אותות הביא לו הקב"ה כשיטתו כו' תפש משה הנחש כו' כלו' עשית מעשה נחש כו' והנה ידו מצורעת כו' מכאן שהחושד בכשרים כו' ולקחת ממימי היאור רמז לו שעתידה כו' והוא ילקה ע"י ע"ש באורך וז"ש כאן שרמז לו באות ג' שהמים שנהפך לדם שאתה אין סופך להאמין וילקו המים ע"י כדכתיב יען כו' ודוק:

רש"י **מכאן** שמדה טובה כו'. בפ' הנ"ל וכתב רבינו פי' שתרווייהו בצדיק אמר כמפורש בש"ר מכאן בפורעניות שהוא על הצדיקים לבוא ומדת הטוב ממהרת לבוא ולא שייך הא דאמרינן מדה טובה מרובה כו' ה' מאות כו' דהתם במדת הצדיק לטוב לגבי מדת הרשע לרעה קאמר. ונראה שזכר זה בכאן לפי שעשה משה אלו האותות לעיני ישראל שיאמינו בו שהוא נביא ה' ואילו יהבו שעושה כן בלהט וכישוף כמו שחשב פרעה ועבדיו ע"כ אמר שבאות זה ראו שהוא מעשה אלהים שהטובה ממהרת לבוא לצדיק ולא כן פורעניות שבוששה לבוא כי לא כן מדת הלהט והכישוף שהוא ודאי משוה מדותיו לטובה ולפורעניות ודוק:

והיו המים כו'. אמר המלקט נראה לכוין זה מה שנאמר והיו והיו ב' פעמים עם ש"ר פ' זו וז"ל בשני אותות הראשונים אתה מוצא שחזרו לכמות שהיו אבל אות הדם לא חזר לכמות שהיה לפי שלא רצה הקב"ה למחול למשה על חטאת המים כו' ע"ש באורך הא קמן שאות הדם לא חזר לכמות שהיה ואפשר לזה נכתב ב' פעמים והיו הראשון בא להורות כמשמעו שהמים יהפכו לדם והשני בא להורות שישאר הדם בהוייתו ולא יחזור עוד לכמות שהיה כמו באותות ראשונות ורש"י ז"ל לא פירש כן ע"ש:

רש"י **ריב"ק** אומר כל חרון אף שבתורה כו' בפ' טבול יום. ובעל צרור המור מפרש ליה דוקא בחרון אף שנכתב לגבי משה וטעם הוא לפי שבמעלת הש"י אין לומר חרון אף שאינו מתפעל בעצמו אבל החרון אף נאמר מצד הרושם שנעשה אבל כאן לא מצינו שעשה רושם וא"כ ה"ו נבאר החרון ביתעלה לזה בא ר"י לומר שאף בזה נמצא רושם. ורבינו טען ואמר ואינו כן דהא שם בשמעתין פריך מחרון אף דגבי משה ושתא קאמר כל חרון אף שבתורה וע"כ הנראה דכמה חרון כתיבי בתורה ובקצתם הוסיף בהם לומר אף שהוא רמז של הרושם שבא אחריו בקרא הן שיהיה הרושם במעשה שאחריו כגון וחרה אפי והרגתי אתכם כו' הן שיהיה הרושם אחריו בדיבור של כעס כמו ויחר אף יעקב ברחל כו' התחת אלהים אנכי כו' וכמוהו ויחר אף בלק כו' ויחר אף אליהוא כו' וכן משמע בסוגיא זו דדיבור של כעס שבא אחריו מקרי שפיר רושם דקאמר והכתיב ויצא משה בחרי אף ולא אמר ליה מידי. אבל כאן קאמר ריב"ק דלא הוזכר כלל רושם אחריו בין בדיבור בין במעשה לזה בא ר"י לומר דאף בזה נעשה רושם ומזה למדו לומר בפ' הזורק מהא דכתיב ויחר אף ה' בם שגם אהרן נצטרע. ולמ"ד נצטרע מוקי ליה התם בנזיפה ונזכר זה הרושם במעשה שאחריו דכתיב ויחר אף ה' בם וילך דהיינו שפירשה שכינה ממנו שהיה נזיפה ודוק:

רש"י **תניא** אמר ר"י ח"ו כו' סכנה היא לתינוק כו' והקשה הרא"ם היאך התיר לעבור ש' מצות עשה דמילה משום סכנת הולד והלא עדיין לא ניתנה התורה דכתיב בה וחי בהם ולא שימות בהם עד שיתיר במקום סכנה וכו' ע"ש שהאריך. ורבינו כתב ליישב זה עם מה שכתבו התוס' סוף פ' בן סורר ומורה דגרסינן שם בעו מיניה מר' אמי בן נח מצווה על קדושת השם או אין מצווה כו' ובתוס' שם בד"ה בן נח מצווה על קידוש השם וא"ת וכו' וחי בהם בישראל כתיב ואפי' ישראל היה מחויב למסור עצמו אפילו בצנעא אי לא דכתיב וחי בהם. וי"ל דדילמא לא אצטריך וחי בהם אלא כי היכי דלא נילף משאר מצות מרוצח ונערה המאורסה דאפילו בצנעה יהרג ואל יעבור לב"נ עכ"ל. ובזה סרה קושית הרא"ם דודאי מן הסברא לא ניתן שום מצוה שימות בהם אלא וחי בהם ובישראל אצטריך קרא וחי בהם כו' משום דלא נילף ליהרג מרוצח ונערה המאורסה ודוק:

רש"י **אז** הבינה שעל המילה בא להורגו וכתב הרא"ם לא הבנתי מאמר הרב בזה כ"א כיון לומר שבעת שהיה בולעו מראשו עד יריכו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום לא הבינה שבא להרגו אלא חשבה שבא להורות לו שימול בנו בלבד וכשהרף ממנו אז הבינה שבא להרגו על שלא מל אותו איך הבינה ממה שהרף ממנו שבא להרגו דילמא לא בא אלא להורות לו שימול את בנו וכשראתה שלקחה צפורה צור ותכרות את ערלת בנה מיד הרף ממנו והניח לו. ועוד אחר שלא הבינה שבא להרגו אלא ממה שהרף ממנו למה אמרה טרם שהרף ממנו חתן דמים אתה לי. ואם כיון לומר שבעת שהי' בולעו מראשו עד יריכו הבינה מיד שבא להורגו אבל לא ידעה למה וכשראתה שתכף שכרתה ערלת בנה מיד הרף ממנו אז הבינה שבעבור המילה בא להרגו למה אמרה על בנה קודם שהרף ממנו חתן דמים אתה לי והלא לא הבינה שבסיבת מילתו בא להרגו אלא אחר שהרף ממנו. ועוד שהוא עצמו כתב שתשבליעה שהיה בולעו מראשו ועד יריכו הבינה שבשביל המילה הוא ולכן ותקח צפורה צור כו' עכ"ל. ובשילהי פ"ג דנדרים כתב רבינו ועיין ישוב לזה בביאור מהר"ן. וגם אנן נימא ביה מילתא דרש"י ז"ל דקדק כן מדכתיב וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולות. והוא שמתחלה חשבה שעל כל פנים אף אם יהיה נימול על ידה יהרג משה בעונש שלא מל את בנו וזהו שהבינה שבלעו המלאך פעם אחר פעם עד המילה להורות לה שהוא נענש על שלא מל אותו שתמול היא אותו אבל אחר שראתה שתכף בהתחלה בכריתת ערלת בנה וירף המלאך ממנו אז אמרה והבינה דבר נוסף כי דמים הוא למולות כי המלאך לא בא שיהרג משה עכ"פ אלא הצלתו תלוי בעסק מילת בנו שבעל עסקי מ' לא בנו בא להרגו אלא אם יתעסק במילתו ואז ינצל אבל טרם שראתה שהרף המלאך ממנו לא חשבה שהצלתו תלוי במילת בנו אלא שעכ"פ יהרג משה על שלא מל אותו וע"כ לא אמרה אלא חתן דמים אתה לי ולא אמרה למולות ובזה יתיישב נמי מה שהקשה הרא"ם גם לפירש"י שפירש תרווייהו על דמי הריגה הרי זימני חתן דמים כו' נ"ל עכ"ל דלפי דברינו ודאי צריכי תרווייהו דלפי מה שחשבה בתחילה שעכ"פ יהרג משה לא אמרה אלא חתן דמים אתה לי עד אחר שהרף המלאך ממנו הבינה דבר נוסף שהצלתו תלוי במילת בנו ואמרה חתן דמים למולות ודו"ק:

רש"י **העשוי** לפרעה כו' וכתב הרא"ם אין זה סותר מאמר יען לא האמנתם כו' לכן לא תביאו כו' דמשמע בלולי אותו החטא היו מביאים את ישראל אל הארץ כי יתכן שהיו מביאים אותם אל הארץ אבל לא היה זוכה לראות העשוי לז' לכי ז' אומות שהיה מת קודם מלחמת: וכן כתב רש"י גבי יען לא האמנתם כי גילה הכתוב שאילולי חטא זה היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו כו' אבל לא שהיה רואה העשוי למלכי שבעה אומות ומ"ש רש"י גבי שלח נא כו' ביד אחר שעתיד לשלוח שאני אין סופי כו' אע"פ שעדיין לא נגזר עליו לא הגזירה הואת וגזירת מי מריבה י"ל שידע זאת בנבואתו שרמז לו הקב"ה על זה קודם שליחתו לפרעה כדאיתא בש"ר ומה שכתב בפרשת בהעלותך גבי נוסעים אנחנו ומ"מ שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה כו' וכסבור שהיה נכנס דמשמע שעד שנגזרה עליו גזירת מי מריבה אע"פ שכבר נגזרה עליו גזירת עתה תראה עדיין היה סבור שיכנס ולא ידע בנבואתו שלא יכנס י"ל שלא הודיעוהו בנבואתו רק שלא יכניסם כמו מנהיג כדמשמע מל' אני אין סופי להכניסם והיה סבור שאפשר יכנוס עם כא' מבאר העם ולכך שתף עצמו עמהם ואמר נוסעים אנחנו. וההיא דר"ש דקאמר גבי עתה תראה מכאן אתה למד שנטל משה את הדין שלא יכנס לארץ נ"ל דמיירי בכיבוש הארץ כאלו אמר שלא ליכנוס עמהם בכיבוש הארץ דהיינו מלחמת ל"א מלכים דקאמר בריש. אך קשה שאע"פ שנגזרה עליו הגזירה של מי מריבה למה לא היה סבור שיכנס כשאר העם והלא הגזירה לא היתה רק שלא יביאו את הקהל כדכתיב לכן לא תביאו את הקהל כו' ויש לומר מדהוצרך הכתוב להודיע החטא לומר שאלו לא חטאו חטא זה היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר בנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ כך היה עון משה והכרנו מיד הבין משה שהגזירה היתה שלא יכנס לארץ אפילו כאחד משאר העם אלא שהכתוב חלק להם כבוד לומר שלא יביאו הקהל לארץ כמו מנהיגים לפי כבודם. וההיא דתביאמו והטעמי' שהנהגתו שלא יכנס לארץ ואפילו קודם הגזירה הוא כניבא ולא ידע מה ניבא ככ"ל. ובאגדה חלק טען רבינו ואמר הדברים דחוקים שיהיה משה נכנס לארץ ויהושע תלמידו יהיה מנהיג בחיי משה ואין המלכות כו' ואין אלו אלא דברי נביאות שלא ידע משה בנבואתו רק שלא יכניסם כמו מנהיג וההיא דש"ר לא משמע הכי, וע"כ הנראה דודאי ידע משה בנגזר עליו שלא יכנס לארץ אבל חשב משה שאפשר

לגאל

...ל הנזירה בנפלה שלא היה באותו גזירה שבועה אבל בגזירת מי מריבה הי' בו נו"ד שיש ...י שבועה כפירש"י בפ' חקת לכן לא תביאו כו' בשבועה כמו לכן נשבעתי כו' עכ"ל וכדאיתא ...ק דר"ה והשתא דנוסעים אתנו שהיתה עלמו עמהם א"ש דקודם מי מריבה חשב משה לנפל ...ירה. ומה שכתב הרא"ם לשיטתו והיות דתביאמו כו' ודאי דהכי מוקמינן האי קרא בפ' י"נ ...ל אין הפירוש כמו שהשיג הרא"ם דהתם לאו אמשה קאמר דניבא כו' דמשה ודאי ידע בנבואתו ...א יכנס לארץ אבל מפום דכל בני ישראל אמרו השירה ואמרו תביאמו כו' ולא אמרו תביאנו ...ענו שהיו מתנבאין ואתם יודעין כו' על גזרת מרגלים שלא יכנסו לארץ והכי משמע לישנא דתלמודא מתנבאין כו' וכ"ה בהדיא במכילתא וכפירוש רש"י בהדיא שהם ודוק:

פרשת וארא

...י **דבר** אתו משפט. וכתב הרא"ם מפני שהדיבור כאשר תבוא אחריו אמירה מורה על הדיבור הכללי שאינו מורה על שום מאמר פרטי כלל כמו וידבר השם אל משה ...מר לאמר לו כך וכך. וכן דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם פירושו ותאמר להם כך וכך. ...ן גבי אמור ואמרת שאין הא' מורה על הכללות והאחר על הפרטות דרשו בו להזהיר גדולים ...קטנים וכאשר יבוא הדיבור מבלתי שיבוא אחריו ל' אמירה המורה על הפרטות הנה הדיבור ...א מורה על הקושי כמו וידבר אתם קשות ושם לא הוזכר אחריו ל' אמירה הוכח לפרשו ל' ...י עכ"ל. ורבינו טען עליו ממה שגרסינן בפרק אלו הן הגולין מפני מה נאמר פ' רוצחים בל' ...ר דכתיב וידבר ה' אל יהושע וכו' מפני שהן של תורה וכו'. ובדיבור דהתם גבי יהושע ...ב אמירה אחריו ואעפ"כ דרשוהו מל' קושי. גם מה שפי' שהדיבור בכל מקום מורה על ...ל והאמירה אחריו מורה על הפרט מצאתי גם היפך זה הדיבור אחר אמירה בפ' ציצית. ...ראה כי הדיבור אינו נופל בשום מקום אלא מל' קשה וזה אב לכולן דבר אתנו קשות כמו ...יתא שם בשמעתין ולכן יפול בדברים של תורה ל' דבור אבל בדברים שאין של תורה לא יפול ...ה כלל ל' וידבר רק אמירה חוץ במקומות מועטים שיצאו מן הכלל שנאמר בהם וידבר לפי שהענין ...מו היותו בדבר קשה כמו הדיבור דהכא גבי וידבר ה' אל משה ובפ' כי תשא ובפ' שמיני ... וידבר אהרן אל משה ובפ' בהעלותך גבי ותדבר מרים וכו' כמו שפירש"י לכל א' במקומו ...דיבור היה שם משמע בל' קשה מפני שאינם מדברים בשל תורה והיה הכתוב לומר בהן ...בר ע"ש קושי הענין. והא דאמרו רז"ל דפ' רוצחים נאמרה ליהושע בל' עזה מפני שהם של ...ה אע"ג דכמה פרשיות בתורה שהן של תורה ולא נאמרו רק בל' ויאמר כגון פ' החודש ופ' ...הקם הפסח ופ' טומאת כהנים ופ' ציצית. וי"ל דפרשה של תורה הכתובים בתורה איכא ...ואיכא הכי אלא לפי שבספר יהושע לא נאמרה שום פרשה לקיים מצוה הכתובה בתורה חוץ ...רוצחים וע"כ נאמרו כולם בל' ויאמר כדרכן וזו יצאה מכללן להורות שהיא של תורה שיפול ...ל' עז וקשה. ומה שפירש"י על שהקשה לדבר למה הרעות משמע מדבריו דלמה הרעות נמי ...בור הוא והא דאמרינן בהגדת חלק על דבר זה נענש משה רבינו שאמר ומאז באתי אל פרעה ...הרע לעם הזה אמר ליה הקב"ה חבל וכו' ולא הרהרו על מדותי ועכשיו אתה אומר לי ...ל לא הצלת וכו' א"כ למדו לומר בהוכיחו על דברים שלנו מתהלת פ' שלמטה שנסמך לכאן ...ל הקב"ה וארא וכו' באל שדי ושמי ה' וכו' וגם הקימותי את בריתי וכו' כמפורש בש"ר ע"ש ...לומר דרש"י נקט תחלת הענין של דברי משה וכן סוגית דתלמודא מוכח דכל דברי משה ...ב נהרהור דבתחלה נקט רישא דפ' ומאז באתי וכו' וסיים בפסוק דהצל לא הצלת וכו' אבל ...א"ם לא כ"כ ע"ש ומתוך שמעתין מוכח כמ"ש דעניינא א' הוא אך יש לדקדק לפירש"י כאן ...ם הרעות נמי הרהור הוא הא אמרינן פרק נגמר הדין ועשיר יענה עזות זה יהושע כו' ...ומא מכלל למה העברת העביר מבה נמי מימר אמר למה הרעות כו' וי"ל דודאי שניהם ל' ...בור משמע אלא ה"ק דהא נקרא יהושע ועשיר יענה כו' בשביל דיבור זה א"כ משה נמי אמר הכי ואמאי נקרא התנונים ידבר רש וק"ל:

...י **אל** האבות. אמר המלקט במעתי דיש לכוין זה עם מ"ש בפ"ק דר"ה תניא ר"א אומר בתשרי נולדו אבות ופירש"י בה אברהם ויעקב והנה כאן פירש"י בסמוך דליצחק לא ...ה באל שדי רק שהבטיח לו לקיים השבועה שנשבע לאברהם באל שדי. ושמא לכך בא לרמז ...ת האבות כלומר לאברהם ויעקב וכמו שאמרו בעלמא בתשרי נולדו אבות והיינו רק אברהם ...קב אבל ליצחק לא מצינו שנגלה באל שדי כי אם בהבטחה נגלה אליו לקיים שבועת אביו ודוק:

...י **ורבותינו** דרשו וכו' ואין המדרש וכו' ועוד אין הסמיכה וכו'. הרמב"ן ז"ל טען ואמר וגם המדרש הזה עניינו מתיישב אחר המקרא כי לרז"ל הקשו להם למה זכר ...ת האבות לשאות מעלתם בנבואה ולומר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לזה ...הראוי לומר אני ה' ולכן אמר לבני ישראל וכו' ולכן ידרשו כי היה הדיבור תוכחה למשה ...ר לו הנה האבות אשר לא הגיעו מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי האמינו בי וגם ...מותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם אף כי אתה שידעתני בשמי הגדול והבטחתיך ...היה לך לבטוח ברחמי ולהושיע ישראל בשמי שהודעתי בהם אותות ומופתים עכ"ד. והרא"ם ...ב על דבריו ואמר לא הבנתי איך נתיישב המדרש בזה אחר המקרא כי הטענות שטען הרב ...קומן עומדת שהם לא נודעתי כמשמעו שלא הודיעם שכך שמו הרי הודיעם. ואם פי' לא ...עתי שלא אמרו לי מה שמך היה לו לומר ושמי ה' לא שאלו לי. ואם פי' לא נודעתי לא ...תי שזו הנראה מדבריו ז"ל שאמר שלא הגיע מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי. ...לא יתכן להוסיף עליו ולא אמרו לי מה שמך כי הע"פ שלא ניכר להם מ"מ הודיעם שכך ... ואיך ישאלו מה שמך גם מה שפי' וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם ...בורם אף כי אתה וכו'. לא הבינותיו כלל כי שנראה מדבריו אלה הוא לומר שקיימתי להם ...שנדרתי ושמעתי את נאקת בניהם בעבורם ושוב לא יפול עליו לומר ובבקשה לא מלא כו' ולא הרהרו כו'. וא"כ אין פירושו זה מסכים עם כוונת המדרש הזה כלל:

...**בינו** כתב בהגדת חלק והנראה לקיים דברי המדרש ע"פ דברי הרמב"ן לפי שהבטחה שהיא בשם הגדול היא יותר גדולה מהבטחה שהיא בשמות אחרים ולאבות ג"כ נגלה לפעמים ...ם הגדול כאברהם בברית בין הבתרים וביעקב במראה הסולם אלא שלפעמי' לא נגלה להם רק ... שדי ועכ"ז לא הרהרו אחר מדותי ולא אמרו לי מה שמך הוא אחר דכמה פעמים נגליתי ...רק באל שדי ולא שאלו ממני להבטיחם בשם הגדול. ולא הרהרו אחר מדותי כשלא נתקיימה ...ה ההבטחה בעולם להבטחה בשם הגדול אבל האמינו בי שיתקיים ההבטחה לדורותם ואתה ...ת להבטיחך בשם הגדול ואעפ"כ הרהרת אחר מדותי כשלא נתקיימה ההבטחה מיד ואמרת למה ...עות וכו' ויתיישב לפ"ז שלא הוכיחו הש"י מיד כששאל ואמר מה שמך וכו' שלא הוכיחו רק על ...הרהור בעכשיו אחר שהבטיחו כבר בשם הגדול היה לו להאמין ולא להרהר ולומר למה הרעות ...נראה מדברי התנחומא שלא הוכיחו כלל על שאמר לו מה שמך וכו' דאיתא שם שאסור לאדם ...ות בשם באותיותיו תדע לך שלא גילה אותו לאבות ולמה גילה למשה על שהלך לגאול ישראל ... ואחר הכי מייתי דרשה דהכא שהוכיחו על שהרהר אחר מדותיו והשתא שפיר נהסך וגם אני ...עתי וכו' שהיא תו' הוכחה למשה מאחר שגם ראית שאני שמעתי נאקת וכו' כדי לקיים ...שבועת אבותיהם שלא היה רק באל שדי והיה לך ליטא ק"ו שהבטחתי לך בשם הגדול ולא היה ...לך להרהר ולומר למה הרעות כן נראה לקיים דברי הרמב"ן ויבואו דברי המדרש על נכון:

...י **מכאן** וכו' בפ' י"ג ויקח אהרן וכו' ממשמע שנא' בת עמינדב איני יודע שאחות נחשון היא מה ת"ל וכו' וכתב רבינו לפי שסבר מצינו כתוב שמותם את האשה אחר ...ם כמו אחות תובל קין נעמה והיינו כשלא הוזכרה כבר ליחסה ע"ש אביה אבל הכא שכבר ...א בשם אביה בת עמינדב קאמר וכי איני יודע שאחות נחשון היא מה ת"ל אחות נחשון. ... באחות נביות במגילה שכבר יחסה בת ישמעאל קאמר וכי איני יודע שאחות נביות היא כו'. ...חות אהרן שלא הוזכר ליחסה שם כבר בשם אביה הוכרח לדרוש בפ"ק דסוטה וכי אחות ...רן היא ולא אחות משה שהי' מבה נזכר בה בשירה או יביר וה"ל ליחסה אחר משה או אחר ...הם כמו ואת מרים אחותם. ובאחות לוטן תמנע דרשי תמנע בת מלכים הואי כו' כדאי' ...ק כבר פירשנו היינו משום שלא הי' לו ליחסה כלל ביחוס ב"י שהורי כיון שלא היתה מזרע ...רהם ויצחק ע"ש. ולוכא למידרש שלא כדדרשינן בפ"ק דמגילה גבי אחות נביות שקדשה ישמעאל ותו ושיאה נביות דא"כ מאי אשמעינן הכא שקדשה עמינדב ושיאה נחשון דהתם אשמעינן קרא ליחס כבן שנותיו של יעקב שאז מת ישמעאל יהיה יעקב אז בן ס"ג שנה כדאיתא שם. ועוד דהתם עיקר דרשא מוילך עשו אל ישמעאל קדרים כדפירשנו שם. והתם לא שייך למדרש כדהכא שבדק עשו באחיה ועוד דוילך עשו אל ישמעאל למה לי כדפירשנו שם. אמר המלקט רבינו שתם הוכחה ראשונה דלא שייך למידרש התם כהכא' דהא דנקט ועוד דוילך עשו וכו' היא הוכחה אחריתי מדנקט ועוד וכו' ושמא דכונתו בהוכחה ראשונה דלא שייך למדרש התם כהכא מדפירש רש"י שם על נשיו שהוסיף רשע על רשעתו וק"ל ובגבי אחות לבן הארמי שכבר הוזכר ג"כ יחוסו של בת בתואל הארמי כתב הרא"ם דמ"מ ליכא למידרש התם כדהכא דלא שייך התם לומר שבדק כלבן; ועוד שלא היה צריך לכתוב לא את אביה ולא אחיה ולא מקומה שכבר הוזכרו למעלה ועכ"ל שכולם באו לדרשה כדי להגיד שבאה שהיתה בת רשע וכו' ע"כ. ועוד י"ל דהתם נמי איכא למידרש כדהכא לפי שבאו שם לספר תולדותיו של יצחק שהם עשו ויעקב אמר שהיתה אחות לבן וע"כ נולד עשו ממנה שרוב בנים אחר אחי אם וכה"ג איתא במדרשות. והענין מבואר כי האחים והאחיות הנולדים בבטן א' הם קרובים לטבע אחת והעובר הוא ירך אמו כי עיקר גופו של אדם נוצר מאמו כדאיתא פרק המפלת וע"כ הוא על רוב בטבע אחי האם לטבע ולהטיב וק"ל:

ואני אקשה וכו' והרבתי את אותותי וכו' בפ"ק דסוטה כתב רבי' הענין מבואר לפי שפרעה שהאמין בנביאות היה אותות הרבה בה לכל א' וא' כמ"ש אין כחו אלא במים לזה כשהכה אותו באחד והתרה בו באחרת לא האמין שיהיה גם כחו באחרת וזה שביאו שהרביתי אותותי מאחר שהיה בא לקושי הלב שהיה בוטח שלא ישנה הקב"ה לו להכותו אותו מכה שנלקה כבר ובאחרת שהתרה בו אמר שלא יהי' כחו בו וזה הביאו להרבות אותותי ואת מופתי בו להראות לו כי אין כמוני בעולם כמ"ש למען הראותך כחי ובעבור תדע כי אין כמוני וזהו מה שאמרו בשמעתין כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב וכו' מעולם לא הכיתי לאומה ושניתי בה ואתם בני יעקב לא כליתם דכתיב חצי אכלה בם חצי כלים וכו'. דלאו לענין כליון אומה שלימה קאמר אני ה' לא הכיתי לאומה ושניתי אלא דה"ק אני ה' לא שניתי להכותם באותה מכה שהכיתי אותה כבר שלא יאמרו המצרים אין כחו אלא בזו המכה כמ"ש המצריים אין כחו אלא במים אלא מכה אותה במכה אחרת משא"כ בישראל חצי כלים וכו' גם במכה א' ניסרם כמה פעמים. ובזה יבואר קושית התוס' דהקשו אהא דאמרינן שם תניא רבי אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה ופריך אין לי אלא סאה מנין לרבות תרקב וחצי תרקב וכו' ת"ל כי כל סאון סואן ברעש. ומנין שכל פרוטה מצטרפת לחשבון גדול ת"ל אחת לאחת וכו' ופריך ומאחר דנפקא ליה מאחת לאחת וכו' למה לי ומשני לכמדה ופריך ומאחר דנפקא ליה מכי כל סאון וכו' בסאסאה וכו' למה לי ומשני לכדר"ח ב"פ דאמר אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת גלותה שנא' בסאסאה וכו' ופריך איני והאמר רבא שלשה כוסות המרורות במצרים למה אחת שהתה בימי משה ואחת שבאתה בימי פרעה נכה וכו' וכי תימא הנך אודי והנך אדרינא מינסו והתניא א"ר יהודה מנימין גר המצרי אמר אני מצרי ראשון ונשאתי מצרית ראשונה וכו' כדי שיהא בן בני מותר לבוא בקהל אלא אי איתמר וכו' אמר ר"ח ב"פ אין הקב"ה נפרע מן המלך עד שעת שילוחו שנא' בסאסאה וכו'. איתמר מתני להא דר"ח ב"פ אהא מ"ד כי אני ה' לא שניתי וכו' כדלעיל והתוס' שם כד"ה לא הכיתי לאומה וכו' ה"ה דהאי הוה מצי למיפרך הא דרבא והא דמנימין. ותימה מאי היה מצי לתרץ למלך של אומה מדקאמר ואתם בני יעקב דמשמע אכל בני יעקב קאמר ובאומה שלימה איירי עכ"ל ולדברינו שכתבנו דלאו לענין כליון אומה שלימה קאמר אין מקום לקושייתם ודוק:

רש"י **מאחר** שנעשה וכו' בפ' הזורק ויבלע מטה אהרן אמר ר"א נס בתוך נס ופירש"י לאחר שהזר ונעשה מטה בלעו ולא כשהוא תנין דלא כתיב ויבלע תנין אהרן וכתב רבינו נראה מפירושו דנס א' היה הבליעה גופיה גם אם היה תנין ועוד נס שני שבלעו אחר שנעשה מטה אבל בתנחומא קאמר דאם בולעו כשהוא תנין לא היה זה נס כלל שאמרו נס גדול נעשה במטה שאלו בלע תנין את התנינים כן דרך לבלוע זה את זה אלא נעשה מטה ובלען וזה נס א' וכשבלען לא נתעבה המטה וזה נס שני ויתיישב השתא פירוש לישנא דנס בתוך נס הבליעה כשנעשה מטה היה עוד נס אחר בתוכו שלא נתעבה ע"י הבליעה אבל לפירש"י לא הוה ליה למימר אלא ב' ניסים היו ודוק:

רש"י **ומצרים** עובדים לנילוס וכו'. אמר המלקט ראיתי בש"ר שהקשה דהיה ראוי בשביל זה להקדים מכות דבר כי בו לקו גם הצאן שהיה ג"כ יראתן. ותי' דבאי מכת דם שנתיחדה באלוהו לבד משא"כ בדבר שלא בא ביראתן לבד רק בכל הבהמות עכ"ל ואין מקום לקושייתו ממה שאמרו בש"ר בכתוב הנה אנכי נוגף אמר ר' יהושע בן לוי כל מכה ומכה שהיתה באה על המצרים במצרים היה הדבר מתמם ובא עמה שנאמר הנה נוגף כו' זה הדבר שנאמר הנה יד ה' הוי' במקנך וכו' ע"כ:

רש"י **דר"א** בלטיהם וכו'. ורבינו כתב אבל בערוך כתב הגירסא בהיפך לטיהם אלו מעשה כשפים להטיהם אלו מעשה שדים ויש לו דמיון במקרא ואת להט החרב המתהפכת שהי' סימנא בעלמא' הוא שהשד מתהפך לכמה גונים כו' עכ"ל אבל הכתובי' מוכיחים כגירסת רש"י ז"ל דגבי בלהטיהם אומר ויקרא וכו' ולמכשפים. וגבי בלטיהם לא הזכיר רק החרטומים ולא המכשפים וק"ל:

רש"י **ואח"כ** בבית עבדיך הוא מתחיל וכו' אבל בפ' המקנא הביא המדרש זה אקרא דבתרי' מה שנאמר ובכה ובעמך ובכל עבדיך וכו' וכתב רבינו הא דלא מייתי קרא דמקיימי גבי צפרדעים דכתיב הכ"ג ועלו ובאו בביתך כו' כמו שהביא רש"י בכאן. משום דכן דרך הכתוב להזכירם בפרט התשוב תשוב קודם אבל אידך קרא מיד בתרא יתורא הוא. גם שינוי הוא דכתיב וכן ובעמך שהקדים בהאי קרא בעמך לעבדיך וע"כ דרשו מהאי קרא דלפי תחילת הענין שנאמר ויאמר אל עמו וכו' דמשמע הוא התחיל ואח"כ עמו ואח"כ עבדיו כך היה קללתן כמפורש בהאי קרא בתרא וכן משמע בש"ר. אבל רש"י ז"ל נקט לעצמו דרך אחרת ודרכו לא ידענא וק"ל:

רש"י **שאין** השד וכו' זכו וכו' לר"א פ' ד"מ אבל רב פפא אמר שהלהטים אפילו כגמלא נמי לא מצי בכי אלא שאי מיכנף וכו' והקשה רבינו לפ"ז דהשד אינו עושה מעשה רק שהוא מכניף וזה אינו מכניף אבל ע"י כישוף שעושין מעשה גמור היו יכולין לברוא כינה וכן משמע מדברי המפרשים והפוסקים דע"י כישוף עושין מעשה גמור וא"כ מאי קאמר ולא יכלו כו' הא יכלו להוציאם ע"י כישוף ומאי קאמרי נמי חרטומי מצרים במכות כנים אצבע אלהים היא ולא חשבו שעשה כן משה ואהרן ע"י כישוף כמו שחשבו במכות הראשונות ויש לומר דאף על גב דעל ידי כישוף יכול לעשות מעשה גמור מכל מקום לאו בכל הדברים היו יכולין לעשות דא"כ היו יכולין לברוא עולם חדש ומש"ה לא הוזכר בלהטיהם ומכשפים אלא בנס המטה ובזה א"כ לא הוזכיר כישוף רק בלטיהם דהיינו מעשה שדים כפירש"י לעיל לפי שלא היו יכולין לעשות כישוף בשאר הדברים אבל ע"י שד יכלו בכל הדברים דאיכנשי. ואיכא למידק במכות דם שעשו כן החרטומים בלהטיהם היינו מעשה שדים מאי מכניף שייך התם וי"ל שעשו כן החרטומים ע"י אחיזת עיני' דהוא ג"כ אינו עושה מעשה כמו מעשה שדים. והא דלא הוציאו החרטומים אחרי כן אף בערוב ע"י מעשה שדים כמו שהוציאו הצפרדעים דהא ערוב נמי מכניף הוא. וי"ל כיון דכבר ראו במכות כנים דאצבע אלהים היא כהודו א"כ בכל המכות דמאלהים היו ולא עשו כמו כן ע"י שדים ודוק:

רש"י **ויבא** ערוב וכו'. אמר המלקט ול"ע דהא רש"י פי' לעיל את הערוב כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים ועורות נחשים ועקרבים למי חזו ומאי הנאה שייך בהו וראיתי בש"ר וז"ל ר' יהודה אומר חיות מעורבבות הביא עליהם ר"נ אומר מיני צרעין ויתושין. ונראין דבריו של ר"נ לפי שבצפרדעים כתיב וימותו לפי שלא היה בהם הנאה בעורותיהן אבל ערוב שהיה הנאה בעורותיהן לפיכך לא נשאר בהם עד א' ואם היה הערוב צרעין ויתושין כדברי ר"נ למה לא מתו כמו הצפרדעים עכ"ל ומזה נראה שהרכיב רש"י ז"ל דברי ר"י ור"נ כא' כי בודאי נחשים ועקרבים דומים לצרעין ויתושין שאלו ומאלו אין הנאה בעורותיהן וא"כ יש לתמוה למה לא מתו הנחשים והעקרבים כמו הצפרדעים שבהם כתיב השיד ולא נשאר וכו'. ושמא דנחשים ועקרבים לחוד לא היו מספיקין להבאיש הארץ לכך נשארו בחייהן אך לזה צ"ע דכלל דברי ר"י ור"נ כאחד וכל מפרשי רש"י ז"ל לא הזכירו מזה ולא ידענא למה ושמא דרש"י ז"ל ראה כן במדרש אחר וק"ל:

רש"י **ובכל** דבר כנורק וכו' ולא שהלך באבק על כל ארץ מצרים וכו'. אמר המלקט ראיתי בש"ר שהקשה ושואל שבשליכם שאבק היה נס א"כ מנ"ל לפרש בפסוק קומצו א"

צבא מפניו שלו ושל אהרן וביד אחד זרק דילמא בשתי ידים זרק ואלא בכח והליכת האבק על כל ארץ מצרים ע"פ נס היה. והי' דמה שפי' רש"י וא' בהלך וכו' ר"ל דהנס היה מה שקימן א' שהוא מעט אבק ספפיק לכל ארץ מצרים וההליכה למרחוק לא חשיב לנס עכ"ל והעתקתי זה כדברי הרא"ם ולא מצאתי וכמדומה שדבריו לקוחים מספר מנחת יהודה ואין זה מהוור דלמה לא חשוב כלוך רב כזה לנס וכה"ר חשיב ליה בהדיא ההליכה לנס והיינו לשונו אמר רבי יוסי בן טוי נס גדול נעשה בשחין שאדם זורק אבק למעלה אינו הולך מאה אמות וכו' ועוד נס אחר בהחזיק ידו של משה וכו' ועוד נס אחר אדם מפזר עפר קב א' אינו מפזר אלא עשר אמות ומשה מלא ידו וכו'. כא קמן שההליכה נחשב לנס ולא עוד אלא שהקדים לכולם. וגם מה שהי' עוד דרש"י ז"ל דייק ממלת השמימה בזרק בכח וכיון שבכתוב מלמדנו במלת השמימה שזרק בכח א"כ נתאי זרקו ביד א' שלא סמך על הנס עכ"ל גם בזה לא זכיתי להבין דבריו דאטו לפי שזרק ביד א' לא נאמר שסמך על הנס וכי זריקתו בכח בלא נס יספיק לכל ארץ מצרים וע"כ צ"ל שסמך על הנס. וגם לא ידעתי מנ"ל הא דרש"י ז"ל דייק ממלת השמימה שזרק בכח הא הרא"ם כתב אשר ולא ידעתי מאין הוציא שזרקו בכח עד שיתחייב שהיה זה בידו אחת אם ממלת השמימה שפירושו אל השמים ויפרו' על דרך ערים בצורות בשמים וכו' דילמא אין פי' השמימה אלא לפאת השמים דהיינו נגד מעלה וכו' ע"ש שהאריך וע"כ נ"ל לפי שעכ"פ צ"ל שנעשה נס בהחזקת חפנים של אהרן ביד משה שהרי לא מצינו שזרק אהרן וכדי להגדיל הנס פי' שאפילו קומצו של משה החזיק כל זה. ולא תקשה לך לפ"ז למה לא חשב רש"י זה הנס השלישי שמעט עפר הספיק לכל ארץ מצרים דלפירושו נמי תקשה לך למה לא חשב הנס של הליכת האבק ונראה דרש"י תיקן לזה במה שנקט הרי נסים הרבה וכו' ולא נקט הרי שתי נסים היו א' וכו' כי אין הל' הרבה נופל על פחות אלא כוונתו לרמוז בזה על הנס ג' שהספיק מלא ידו עפר לכל ארץ מצרים וק"ל:

רש"י **למדנו** וכו שמכות בכורות וכו' ורבו בו הפירושים ואני שמעתי לפרש שהוא טעות הדפוס שלפני המדפיס היה כתובה מכת בכר בר"ת כזה מ"ב ונתחלף לו משתי אותיות אלו למכות בכורות וק"ל:

רש"י **נס** בתוך נס וכו' וכתב הרא"ם בש"ר שירדה האש למטה הפך הטבעה כדכתיב ותהלך אש ארצה ועוד אש ומים נאובין זה לזה ועשו שלום ביניהם עכ"ל: אמר המלקט ומזה אמרתי להשיב על דברי רבי' מה שטען על רש"י ז"ל בפ' שזורק ואני הבאתי לעיל בפסוק ויבלע מטה אהרן וכו' דהקשה גם לפירש"י ז"ל לא הוה למימר אלא ב' נסים היו עכ"ל ע"ש ומב"ר דנקט הכי ליבנא בכאן אין זו טענה דא"כ הכא מאי איכא למימר דאי אפשר לפרש כי שתם אנא ודאי דדרך למינקט הכי ליבנא נס בתוך נס בב' נסים ולכאורה נראה מאי ליבנא מה שנקט דים ומים נאובין זה לזה ר"ל דמים מכבים לאש והנס היה משמש שלא נכבה האש מהברד. וא"כ למידק בזה מהא דאמרינן בפ"ק דיומא דאחד מי' נסים שהיה בב"ה שלא כיבו הגשמים אש של מערכה וכתב רבינו שם דהנס היה משמש שלא כיבו האש של הדיוט מפני שהוא מורכב מיסודות האחרים ולכך אין בו ממש ונכבה ע"י יסודות אחרים כגון אש שלנו שהמים מכבים אותו אבל אש של מעלה הוא אש היסודי ואין דרכו לכבות ממים ולא היה משמש אלו הנס כלל מפני שדרכו בכך עכ"ד ולפ"ז מה נס היה כאן שלא נכבה האש מהברד כיון שאש של מעלה דרכו בכך שאינו נכבה ממים והנראה דהנס היה להיפך מפני שמצינו באש של מעלה שהוא שותה את המים כמו אש דאליהו שנאמר ואת המים אשר בתעלה לחכה ולזה היה הנס משמש דאש לא היה שותה למים והיינו דאמר שעשו שלום ביניהם. ואל תשיבני אם אש של מעלה נברא מיסוד אחר בודאי גם המים של מעלה נבראו מיסוד א' דהיינו הברד בזה נוכל לומר דהמים באים מימי אוקיינוס כמו שאמרו פ"ק דתענית הניא ר"א כל העולם מימי אוקיינוס הוא שותה וכו' ולדברינו יתיישב ועולה כהוגן דברי רש"י ז"ל מה שפירש ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם, דלכאורה דברים אלו קשים נבוכין דהא אמרו רז"ל די' דברים קשים יש בעולם וקחשיב ואזיל דאש קשה מים מכבים אותו א"כ המים קשים והבוכים יותר מהאש והאיך אמר שעשו שלום ביניהם דהיינו שייך לומר בזה אלא בשוים ולא כשאחד מובהר וקשה מחבירו. אבל לפי דברינו א"ש דבאמת ביניהם שוים במקצת אף כי המים קשים מהאש של מטה מ"מ אש של מעלה קשה מהם וק"ל:

פרשת בא

רש"י **אין** נא אלא לשון בקשה כו' בפ"ק דברכות אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר הקב"ה למשה בבקשה ממך לך אמור להם בבקשה מכם שאלו ממצרים כו'. וכתב בעמ"י ורא"וי לספק על התחנה זאת כיון שהציווי היה לתועלת ישראל למה היה צריך להתחנן אליהם לומר בבקשה כי אין בקשה למצוא הון ועושר רב ואפי' אם נאמר כי התחינה היה בערך למשה יש להפלא מה צורך לדבר לו בתחינה והלא בודאי יקיים משה ציווי השם בלי שום תחינה. והתשובה בזה כי בודאי עת השאלה היתה בתכלית הגנות להיותה דרך עלילה וערמה כמבקש תחבולות לגזול ממון אחרים ומתחיל בדרך שאלה ואחרי בואו לידו הוא המסן וגזלן ולכן ראוי היה שיהיה בעיני משה רע לדבר כזה והיה לו להתביים מישראל עצמם שהוא היה יועץ תחבולה לכן הוצרך לבוא בתחינה למשה וישראל ואת"ת עדיין הקושי' במקומה עומדת מה טעם לציווי זה כי גם כשנודה שממון המצרים היה מותר לשאול מהטעם שאמרו חז"ל בפ' חלק היה ראוי שיצוה הקב"ה בפירוש בלי שום המצאה שהמצרים יתנו להם במתנה גמורה ואם לא יעשו כן יהרוג אותם כאשר הרג בכוריהם והשובה זאת השאלה כתב הר"ן בדרשותיו כי כאשר היה כוונתו ית' להפרע מהמצרים מדה במדה שיהיו נטבעים בים לעונש כל הבן הילוד כו' הוצרך לנהוג עמהם בתחבולה שיאמרו דרך שלשת ימים נלך במדבר כו' ובזה יחשבו כי כל דברי משה היה בתחבולה ולא במאמרו ית' ובזה חזקו לבם לרדוף אחרי ישראל עד הים ושם נעשו ניסים בקריעת י"ם לישראל וטבעו המצרים מה שלא היה כן אם בצאתם ממצרים יהיו יודעין שבמתנה גמורה היה לישראל מה ששאלו להם ככתוב יותר באורך בדרשות הר"ן ז"ל יעוי' שם. ורבינו טען ואמר ואין צורך לכל זה דאין מקום לקושייתו בשעיין בזה במסקנא דסוגי' זו דהשיבו ישראל הלואי שנצא בעצמינו וע"כ שהוציאו זה מן המקרא דא"כ מה צורך לתחינה א כיון שהיה לתועלתם אלא ע"כ כי נולא התחינה ובקשה למשה לא היו חשו לציווי זה שהיו חושבין בזה שהדבר אינו אלא לתועלתינו ואינו ציווי כשאר מצוה ואמרו והלואי שנצא בעצמינו ומשום הכי הוצרך לבקשה וכדי שלא יאמר אותו צדיק כו'. גם מה שהקשה שהיה ראוי שיצוה הקב"ה למצרים שיתנו להם כלי כסף כו' ואם לאו יהרגם כו' והאריך זה בשם הר"ן וכה"ג כתב החזקוני בפרשת בא וקושיא זו אין לה עיקר דהא כיון דהש"י הוציא את ישראל באופן שהמצרים יחשבו כי אחר שלשה ימים יחזרו למצרים שע"כ שלחו עמם אקטורין ע"כ הוצרכו לשאלה שיחשבו כי בבואם לשם יחזרו לנו את כל הרכוש כדרך השואל מחבירו אבל אם היו שואלים במתנה יאמרו שזהו ודאי יבקשו בשכר עבודתם כדאמרינן בפר' חלק ויבינו הדבר שהמצרים שאין בדעתם לחזור כי איך לא יראו לנפשם כשיהיו לנו עוד לעבדים נחזור ונשול מהם הכל כי מה שקנה עבד כו' ועוד איך נשלם להם שכר שהרי יהיו לנו עוד עבדים כבימאו ודוק:

רש"י **בהחלק** הלילה כו' ור"ד כו' וכתב רבינו ולא ניחא להו לרז"ל לפרש כפירש"י לפי פשוטו כחצות כהחלק דהצות הוא שם דבר בכל מקום כמו חצות לילה כו' ועוד לגבי מעשה דכתיב ויהי בחצות כו' למה לא נכתב נמי כחצות בכ"ף דהיינו כהחלק אלא שהוא שם דבר ויהיה כ"ף כחצות כ"ף השיעור משום אצטגניניות ולאידך שינויא דרב אשי בסוגין דאמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארביסר הוא קאי וה"ק משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי השתא אני יוצא בתוך מצרים יהיה כ"ף כחצות כ"ף הדמיון. ומה שהקשה הרא"ם לדבריו שהרי לא דיבר הקב"ה עם משה אלא ביום להו קושיא היא דלא קאמר שהקב"ה אמר למשה בזה הלשון אלא דה"ק משה לישראל כו' קאמר תלמודא דהיינו דמשה הוי קאי עם ישראל בפלגא אורתא די"ג נגהי כו' ולא שיהיה דברי הקב"ה כן שהרי ביום דיבר עמו ואולי נעלם ממנו לשון התלמוד דדקדק לומר דה"ק משה לישראל כו' גם מה שהקשה שחצות לילה הוא ידוע וא"ל דמיון כו' אין זה קושיא דבחצות לילה בבי"ת לא משמע איזה לילה ועוד דהא השתא נמי הוי קאי בחצות לילה אבל כחצות לילה בכ"ף משמע שפיר לילה ראשונה שאחר לילה זו כמו כעת חיה ולשרה בן דמשמע בשנה ראשונה שאחר שנה זו ודוק:

רש"י **לא** אמר לו משה מתחילה וירדו אלי והשתחוו לי ובפרק מבול יום הקשה רבינו ואמר לכאורה לא הוה ליה למימר והשתחוו דבמסקנא נמי לא שוכר השתחואה וי"ל דע"כ בכלל ויקם נמי הוה השתחואה דהא גבי עבדיו לא הוזכר השתחואה במסקנא אף על גב דה"ל והשתחוו אלי אלא שקיצר הכתוב במסקנא ודוק:

רש"י **וכי** כולם שוחטין מכאן ששלוחו כו' בפרק האיש מקדש כדעת ריב"ק דאמר מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו אותו כו' וכי כל הקהל שוחטין כו' והקשה הרא"ם ואמר אמאי לא יליף הא מקרא דויקחו להם איש שה לבית אבות שה' לוקח לכל המשפחה ועוד היכי יליף מהכא לכל שליחות של אדם כמותו שאני הכא דאית ליה לשליח שותפות בגויה אבל שליח דעלמא לא וי"ל דנפקא ליה מהני תרי קראי דאם אין ענין לאית ליה שותפות בגויה תנהו להיכא דלית ליה כו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר דנעלם ממנו דברי התוספות בסוגיא זו וכדי לבוא אל המכוון בדבריו אציג לפניך הסוגין ולהסבת הקיצור אביא רק ראשית הדברים ואסיים במלה כו' דגרסינן שם שליחות מנ"ל דתניא ושלח מלמד שהוא עושה שליח כו' אשכחן בגירושין בקדושין מנ"ל כו' מקיש הויה ליציאה כו' ופריך ואלא הא דתנן האומר לשלוחו צא ותרום כו' תרומתו תרומה מנ"ל וכי תימא דיליף מגירושין כו' ומשני אמר קרא אתם גם אתם כו' וכתוב רחמנא בתרומה משום דאיכא למפרך כו' והא דתנן תבורה שאבד פסחה ואמרו לאחד צא ובקש ושחוט עלינו כו' מנ"ל וכי תימא מהנך מה להנך שכן ישנן חול אצל קדשים ומשני נפקא ליה מדריב"ק דאמר מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו כו' וכי כל הקהל שוחטין ופריך נכתוב רחמנא בקדשים כו' עד הניחא לריב"ק אלא לר' יונתן דמפיק ליה להאי קרא לדרשא אחרינא מנ"ל דתניא ר"י אומר מנין שכל ישראל כולם יוצאין בפסח א' שנא' ושחטו אותו וכי כל הקהל שוחטין כו' שליח בקדשים מנ"ל ומשני מיניה (ופירש"י מיניה מן המקרא עצמו דמכל מקום א' מהם שוחטו בשליחותם) ופריך ודילמא שאני התם דאית ליה שותפות בגויה ומשני א"כ תרי קראי למה לי אם אין ענין כו'. ובתוספות שם בד"ה ודילמא כו' בא"ד וא"ת אמאי לא דחי לעיל נמי דהכי' דריב"ק מיירי דאית ליה שותפות בגייה כדקאמר הכא דר"י. וי"ל דלר"י דמפיק מהאי קרא דכל ישראל יוצאין בפסח אחד דקסבר אכילה פסחים לא מעכבא א"כ האי דקאמר אחד שוחט לכולן מיירי דאית ליה שותפות בגויה דהא בהכי קרא מיירי אבל לריב"ק דכל ישראל אינם יוצאין בפסח אחד לפי שצריך דכל אחד יאכל כזית א"כ האי ושחטו אותו כו' ר"ל דאחד שוחט פסחים הרבה דבחד פסח ליכא לכל אחד כזית וא"כ מפיק שפיר דהיכא דליכא שותפות דמאי שהיה עכ"ל הרי דנעלם מהרא"ם דברי התוס' דהכא דלריב"ק לא תיקשי ליה ודלמא בדאית ליה שותפות ולא הוצרך למילף מהני תרי קראי באמ"ע הלא לר"י הוא דפריך הלמא דאית ליה שותפות כו' ודוק:

רש"י **מנין** לשאר משקים ת"ל ובשל מבושל מ"מ. וכתב הרא"ם בין במים בין בשאר משקים דאל"כ לכתוב קרא ובשל או מבושל תרתי למה לי וכה"ג דרשו בפ' א"מ בענין תענוג כו'. וא"ת לא לכתוב רחמנא לא במים ולא ובשל אלא אל תאכלו ממנו נא ומבושל דמשמע בין במים ובין בשאר משקים כו' וי"ל מכיון דמבושל כולל גם הצלי כדכתיב ובשלת ואכלת שאף הצלי קרוי בישול הוצרך לכתוב במים לאפוקי מהצלי אע"ג דכתיב כ"א צלי אש ועכ"ל דמבושל לאו בצלי קמיירי עכ"ל. ורבינו טען ואמר ותירוצו דחוק כיון דעיקר מצותו צלי כדכתיב בקרא דלקמיה ואכלו אותו צלי האיך ס"ד למימר דמבושל היינו צלי. ולעיקר קושיתו תקשי ליה נמי בשמעתין לת"ק גרסינן בפ' כ"ש ת"ר במים אין לי אלא במים שאר משקים מנין אמרת ק"ו הוא ומה מים שאין מפיגין טעמ' אסורין שאר משקין כו' רבי אומר במים אין לי אלא במים שאר משקים מנין ת"ל ובשל מבושל מ"מ מאי בינייהו א"ב צלי קדר ע"כ הרי אף לת"ק דיליף שאר משקים בק"ו ממים לא לכתוב במים כלל ובלא ק"ו מבושל משמע בין מים בין שאר משקים אלא דע"כ אית ליה למימר דמים דכתיב בקרא אורחא הוא דסתם בישול נמי הוא אלא משום דלא נימא דדוקא במים נקט קרא קאמר דשאר משקין ק"ו הם. וה"נ איכא למימר לרבי ובלאו הכי נמי אצטרך ריבויא דבשל מבושל לצלי קדר דלא הוי שמעינן ליה מסתם בישול ודוק:

רש"י **למעלה** גזר עליו במצות עשה וכעין זה פירש"י בשמעתין סוף כ"ש דקרא כי אם צלי אש ללאו קאתי. אבל התוספות כתבו שם דכי אם צלי אש אתו לעשה וכתב רבינו דיש לומר דודאי קרא קמיה צלי אש ומצות כו' איסור עשה משמע כיון אם עבר ולא אכלו כלל. והתוספות שכתבו

ומי אם נמי אם אתי לאיסור עשה היינו אם עבר ואכל חי ומבושל בחמי טבריא ועיין בתוספות פרק המקבל :

רש"י **אני** ה' אני בעצמי ולא ע"י שליח. הרמב"ן ז"ל טען ואמר ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי אני ולא המלאך והכיתי אני ולא השרף אעשה שפטים אני ולא השליח אני ה' אני הוא ולא אחר ופירושו בעבור שהפרשה דבר משה עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר ה' כו' ולכך ידרשו בו ועברתי אני בעצמי ולא ע"י מלאך שלוח מאתי כו' עכ"ל ע"ש והרא"ם השיב על דבריו ואמר שמעתי ולא אבין מפני שמדבריו ז"ל נראה שהוא סובר שמה שדרשו רז"ל ועברתי אני ולא המלאך כו' היא ממלת ועברתי והכיתי ואעשה שכל אחד מהם הוא ל' מדבר בעדו דמשמע שהוא הפועל ולא אחר זולתו ואין הדבר כן שהרי דרך המקראות ולא המקראות בלבד אלא אף דרך כל המדברים בל' הדיוט ליחס כל הפעולות הנעשות בעולם לבורא י"ת אף על פי שנעשית ע"י מלאכיו ושלוחיו כל המעשים שבעולם אל השם הם מתייחסים כו' אבל מה שדרשו רז"ל ועברתי אני ולא המלאך כו' אינו אלא מיתורא דאני ה' דרש כן כו' עכ"ל :

ומה שאמרו בהגדת חלק פרעה שחירף בעצמו נפרע הקב"ה בעצמו כו' דכתיב ביה מי ה' אשר אשמע בקולו נפרע הקב"ה ממנו בעצמו דכתיב וינער ה' את מצרים בתוך הים וכתיב דרכת בים סוסיך כו' טען רבינו אדבריהם ואמר מכאן נראה לדחות פי' הרמב"ן ז"ל בפרשת בא שמפרש אההיא דמכילתא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך כו' שדרשו כן בעבור שהפרשה דיבר משה עם ישראל והיה ראוי שיאמר ועבר ה' וכו' ולכך דרשו ועברתי אני בעצמי כו' עכ"ל. דהכא א"א לפרש הכי דהא לא כתיב הכא ל' מדבר בעדו אלא וינער ה' כו' דרכת כו' ואפ"ה אמרו שהקב"ה עשה בעצמו ולא ע"י שליח. גם מה שפירש הרא"ם לפירש"י דודאי כל המעשים שבעולם אל השם הם מתייחסים אע"פ שנעשים ע"י שלוחיו כו' והכא מיתורא דאני ה' דרשו כן כו'. הכא א"א לפרש כן דלא נכתב בהני קראי אני ה'. והנראה דאף שמצינו בכמה כתובים שאף מעשים הנעשים ע"י שלוחי השם אל השם מתייחסים מ"מ אינו מוכרח לומר כן בכל מקום ומשום הכי היכא דאפשר לפרש כמשמעו ניחא להו טפי למימר דמעשים המתייחסים אל השם הוא בעצמו עשאם ולא ע"י שליח ולזה בוינער ה' כו' ודרכת בים כו' וכן בההיא מכילתא ועברתי טפי ניחא להו לפרש להניח הדברים כמשמען שהוא עשאן ולא ע"י שליח ותלמודא מייתי קרא וינער ה' כו' ולא מייתי קרא דלקמיה ועברתי כו' דמייתי במכילתא היינו משום דהכא בפרעה גופיה קמשתעי שאמר מי ה' אשר אשמע כו' ופרעה לא מת במכות בכורות עד קריעת ים סוף שהיה עמהם. ולפי דרכינו יתיישב דרש"י ז"ל בחומש לא פירש כלום על ועברתי והכיתי כו' אלא גבי אני ה' פי' אני ולא שליח. היינו משום דדרכו לדרוש פשט הכתוב וכיון דאפשר לפרשו דמעשה שלוחיו מתייחסים אליו הניח הדבר כפשט הכתוב בשאר מקומות דכמו כן לא פירש כלום הכא גבי וינער כו' כיון דאפשר לפרשו על מעשה שלוחיו מתייחסים אליו שכן נמצא בכמה כתובים אלא גבי אני ה' שהוא יותר קרוב לפשוטו נפרש כן למעט מאני ה' ולא שלוחיו ודוק :

רש"י **מערב** יו"ט וקרוי ראשון שהוא לפני הז' ומצינו מוקדם שנקרא ראשון שנאמר הראשון אדם כו' או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט כו' כך שנינו ריש פ"ק דפסחים דבי ר' ישמעאל תנא מצינו ארבעה עשר שנקרא ראשון שנאמר בראשון בארבעה עשר יום לחודש ר"ן ב"י אומר ראשון דמעיקרא משמע דאמר קרא הראשון אדם תולד ופריך אלא מעתה ולקחתם לכם כו' ה"נ ראשון דמעיקרא משמע ומשני שאני התם דכתיב כו' מה שביעי שביעי לחג כו' ופריך ה"נ כתיב אך ביום הראשון תשביתו שבעת ימים מצות כו' ותו התם דכתיב ביום הראשון שבתון כו' ותו התם דכתיב ביום הראשון מקרא קודש כו' ה"נ ראשון דמעיקרא משמע ומשני אלא הני שלש' ראשון מיבעי ליה כדתני דבי ר"י כו' (ופירש"י אלא מהני שלשה ראשון דכתיב במקרא קודש דפסח ומקרא קודש דסוכות ומצות לולב לאיתותב לר"ן דהני ראשון דכתיב בהו לאו למשמעותייהו קאתי אלא שמא בעלמא הוא דנקראו ראשון וכדתני דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה ראשון כו') ומסיק רבא אמר מהכא לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים כו'. ובסוגיא זו כתב רבינו ורש"י בפי' החומש הרכיב את שני המאמרים דר"ן ב"י ודרבא וצריך לומר לפירושו דר"ן בר יצחק נמי אית ליה דרשא דרבא לא תשחט כו' ואי לאו קרא דלא תשחט כו' לא הוה מפקינן מלת הראשון ממשמעותי' דכל אינך הראשון דכתיבא במקרא קודש אלא דבא רב נחמן בר יצחק לומר לפי הדרשה דלא תשחט הוה ל' הראשון משמעותיה כמו הראשון אדם כו'. אבל א"כ הוא קשה מאי פריך תלמודא מכל הני הראשון דלית בהו הוכחה לאפוקי אותם ממשמען כי הכא בהראשון תשביתו וי"ל שהוא מפרש דרבא אתי לשנויי הא דרב נחמן בר יצחק דכל הנהו הראשון ודאי ממש הן אלא גבי הראשון תשביתו דמפיק ליה ממשמעיה לפרשו מעיקרא כמו הראשון אדם כו' היינו דמוכחא קראי מדכתיב לא תשחט כו' וק"ל :

רש"י **הוא** ולא מכשירין שאפשר לעשותן מערב י"ט. וכתב הרא"ם כר' יהודה דרמי קראי אהדדי כתיב לכם לכל צרכיכם לרבות אף מכשיריו וכתיב הוא לבדו ולא מכשיריו ומתרץ כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב י"ט כאן במכשירין שא"א לעשותן מערב י"ט כדאיתא בפרק אין צדין. וקשה דא"כ באוכל נפש דליכא ביה קושיא דקראי אהדדי לשתרי אפי' שאפשר לעשותן מעי"ט ועוד כיון דמעוטא דהוא ולא מכשיריו איירי באפשר לעשותן מעי"ט א"כ ע"כ דכי האי גוונא גבי אוכל שרי. וראב"ה היכן דכל א"א מתני' בהוא הן אוכלין המפיגין טעמם הן מכשירין שא"א לעשותן מערב י"ט וכאלו אמר הוא ולא שאפשר לעשותן מערב י"ט והא דקאמרי ולא מכשירין משום דהתם מכשירין אפשר הן והא דקאמרי הוא משום דהתם אוכלין אפשר הן שרובן מפיגין טעמם לפיכך קראו הבלתי אפשר אוכל והאפשר מכשירין ואמרו הוא ולא מכשיריו. ומעתה הו ליכא לאקשויי למה לי הוא הא מלכם להודיע לא הוה שמעינן אלא במכשירין שא"א לעשותן מעי"ט דלא עדיפי מאוכל נפש מאחר שכבר פירשנו דאוכל ומכשירין לאו דוקא דקרא לא קפיד אלא אאפשר ולא אפשר ל"ש אוכל ל"ש מכשירין. אבל לפי' ר"י שסובר דאוכל ומכשירין דוקא קאמר ותירץ בזה דהי לאו הוה ה"א דמכשירין בכל ענין שרו משום דלא שייך בהוא מתקלקל ואינו מתקלקל כמו באוכל נפש שהרי כ"כ יהיו טובים אם נעשו אתמול כמו אם נעשו היום. לא ידעתי איך יתקן הקושיא האמורה עכ"ל :

ורבינו כתב לתקן זה וכדי לבוא אל המכוון דבריו אציג לפניך סוגיא דמתניתין דפ"ק דמגילה דשנינו שם אין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד וקאמר תלמודא הא לענין מכשירי אוכל נפש זה וזה שוין מתניתין דלא כר' יהודה דתניא אין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש ר"י מתיר אף במכשירי אוכל נפש מ"ט דת"ק אמר קרא הוא ולא במכשיריו ור"י אמר לכם לכל צרכיכם ואידך נמי הא כתיב לכם כו' ואידך נמי הא כתיב הוא וכתיב לכם כאן במכשירין שאפשר לעשותן מעי"ט כו'. ובתוספות שם בד"ה כאן במכשירין שא"א לעשותן מערב י"ט משמע מדלא פליגי אלא במכשירין מכלל דגוף המאכל שרי כו' וא"כ קשיא דאמר בפרק המצניע הקולב והמגבן והמחבץ והרודה חלות דבש בשבת חייב המצה הזיד בי"ט לוקה אע"ג דהוי אוכל נפש כו' וי"ל דודאי אוכל נפש שמתקלקל מותר לעשות בי"ט אבל אוכל נפש דעדיף טפי כשהוא עשוי מאתמול כגון הנך דמצניע אסור לעשותו בי"ט אבל מכשירין דלא מתקלקל כשנעשו מאתמול בהא ודאי יש לחלק היכא דאפשר ללא אפשר עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם מה שהרגו דודאי אוכל נפש המתקלקל כו' פי' דודאי מסברא נימא הכי דלא התירה אוכל נפש אלא בדבר שמתקלקל אבל שאינו מתקלקל הרי אפשר לעשותו מאתמול ואסור בי"ט ומ"ש האי אבל אוכל נפש דעדיף כו' ה"ה דאינו מתקלקל אלא דקושטא קאמר דמגבן הוה עדיף טפי כשעשה מאתמול כדאמרינן בפרק ר"א דמילה אף גבינה בת יומא מעליא אבל מכשירין דלא שייך ביה מתקלקל ואי לאו דמיעוטא דהוא הוה שרינן ליה מכשירין בכל גוונא מדכתיב לכם דמרבינן מכשירין וע"כ לא אתי מיעוטא דהוא אלא לחלק בין אפשר ללא אפשר אבל באוכל נפש דליה לן מיעוטא דהוא לית לן נמי לפלוגי בין אפשר ללא אפשר אלא בין מתקלקל לשאינו מתקלקל מסברא ובזה יתיישב מה שדקדק הרא"ם לפירש"י ז"ל בכאן ודוק :

רש"י **פרט** למעשר שני וחלות תודה שאין נאכלין בכל מושבותיכם. וכדי לבוא אל המכוון דברי רבינו מה שכתב בזה אביא הסוגיא דפ' כל שעה ואז תבוא אל המכוון דבריו דגרסינן שם ת"ר יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלים ת"ל לחם עוני מה שנאכל באנינות יצא זה שאינו נאכל באנינות דברי ר"י הגלילי ר"ע אומר מצה מצות ריבה א"כ מה ת"ל לחם עוני פרט לעיסה שנילושה ביין וכו' עד ת"ר יכול יוצא אדם ידי חובתו בביכורים ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות מצה הנאכלת בכל מושבותיכם יצאו ביכורים כו' דברי ר' יוסי הגלילי ר"ע אומר מצה ומרור מה מרור שאינו ביכורים (ופירש"י דאין מביאין ביכורים אלא מז' מינים) ופריך אי מה מרור שאין במינם ביכורים אף מצה כו' אוציא חטים ושעורים כו' ומשני ת"ל מצות מצות ריבה ופריך אי מצות מצות ריבה אפי' ביכורים נמי ומשני הדר בי' ר"ע דתניא יכול יצא אדם ידי חובתו בביכורים ת"ל בכל מושבותיכם מצה הנאכלת בכל מושבות יצאו ביכורים כו' יכול שאני מוציא אף מעשר שני (ופירש"י הואיל ואינו נאכל בכל מושבות מעתה משהביאו לירושלים שוב אינו יכול להוציאו לחוץ כדאמרינן במסכת מכות מחיצה לקלוט מדרבנן מדקלטינהו מחיצות שוב אינו נפדה) ת"ל מצות מצות ריבה ומה ראית לרבות מעשר שני ולהוציא ביכורים מרבה אני מעשר שני שיש לו היתר בכל מושבות כדר' אליעזר דאמר מניין למעשר שני שנטמא שפודין אותו אפי' בירושלים ת"ל כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה כו' (ופירש"י כר"א דאם נטמא פודים אותו ואוכלים אותו בכל מקום הלכך כי לא נטמא נמי ולא נפדה מפיק בי') מאן שמעת דאמר במעשר שני נפיק בי' ר"ע וקממעיט להו לביכורים מבכל מושבותיכם ור"י הגלילי תיפוק ליה מלחם עוני כו' סבר לה כר' שמעון דתניא בכורים אסורים לאונן ור"ש מתיר כו' עכ"ל מסוגין דשמעתין הצריך לענינינו. ובתוספות שם בד"ה דאמר ר"א כו' וא"ת והא מעשר שני נאכל בכל ערי ישראל בנוב וגבעון כדתנן בפ' בתרא דזבחים באו לנוב וגבעון הותרו הבמות קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני נאכלין בכל ערי ישראל ולקמן חשבינן הא נאכלין בכל מושבות גבי חלות תודה ורקיקי נזיר דקאמר ריש לקיש חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלין בנוב וגבעון ובכל ערי ישראל ולכך נפיק לה מקרא אחרינא ושמרתם את המצות ולא מצי מפיק להו מבכל מושבותיכם וביכורים נמי נאכלין בנוב וגבעון ובכל ערי ישראל דמאי שנא והיכי ממעטינן ליה מבכל מושבותיכם. וי"ל דהכא לא ממעטינן להו מבכל מושבותיכם אלא לזמן בית עולמים ולא לזמן נוב וגבעון ולקמן גבי חלות תודה ורקיקי נזיר אצטריך למידרש ושמרתם לזמן נוב וגבעון ולא לזמן בית עולמים :

ובדבור שאחר זה כתבו עוד בד"ה ור"י הגלילי תיפוק ליה כו' וא"ת לר"י הגלילי מעשר שני תיפוק ליה מבכל מושבותיכם כמו ביכורים ויש לומר דאי לאו עוני ה"א דמושבותיכם אתי דוקא לביכורים אבל מעשר שני שיכול להיות בו היתר בכל מושבותיכם אם נטמא כר"א ה"א מצות מצות ריבה עכ"ל. וכתב רבינו אקושייתם אחריתא ואין להקשות ומאי קושיא דהאמר דאצטריך לעיל לדרשא דעוני למעט מעשר שני אפי' לזמן נוב וגבעון כמ"ש התו' לעיל. די"ל דהא ר"י הגלילי מעשר שני בירושלים נקט במילתא ובירושלים דהיינו בבית עולמים מיהת ת"ל מבכל מושבותיכם ביכורים דמפיק בבית עולמים מבכל מושבותיכם :

אמנם רש"י בחומש כתב בכל מושבותיכם פרט למעשר שני כו' ודבריו מ"ש המכילתא וצריך לומר דאין פירושו סותר דברי התלמוד דמסיק למעט

מבאר

מעשר שני לר"י הגלילי טעוני וחלות תודה משמרתם ולא מפיק מבכל מושבותיכם די"ל דהא דמפיק במכילתא מעשר שני וחלות תודה מבכל מושבותיכם כמו ביכורים לר"י היינו לזמן בית עולמים ולית ליה לר"י הגלילי כמ"ש התוספות למעשר לא מימעט מבכל מושבותיכם כיון שיש בו היתר כר"א אלא דשפיר איתמעוט נמי מעשר שני ודוק:

רש"י **ולילה** רשות למהלכים כו' הרמב"ן ז"ל טען ואמר וכי אסור לאדם בכל לילה לצאת כו' ע"ש. ומהא שאמרו בפ' הכונס תני ר' יוסף מ"ד ואתם לא תצאו כו' כיון שנתן רשות למשחית כו' אמר רב יהודה אמר רב לעולם יכנס אדם בכי טוב כו' שנא' ואתם לא תצאו כו' השיב רבינו על טענתו ואמר אבל דברי המכילתא מפורש כפי' רש"י דקאמר מגיד שניתן רשות כו' ללמדך שתהא נכנס בכי טוב כו' וכה"א תשת חושך ויהי לילה כו' וכן מוכח מתוך שמעתין דהרהי ש"מ הדא דבעת הדבר אל יצא משום דניתן רשות כו' וכדאמרינן שם דבר בעיר כנס כו' שנא' ואתם אל תצאו כו' ומדכתיב עד בוקר ומכת בכורות לא היה רק עד חצות ילפינן מיניה ד"א לדעלמא דלילה רשות למהלכים ולעולם יצא בכי טוב כו'. אבל הרא"ם השיב על טענות הרמב"ן ז"ל ואמר אין זו טענה כי בלילה הזה הוצרך השם להזהירם שלא יצאו מפתח ביתם עד בוקר מפני שאמר משה לפרעה ולכל בני ישראל לא יחרץ כו' ואם ינזק שום א' מהיוצאים בלילה מפתח ביתם מהמחבלים הנהוגים בעולם בכל הלילות יאמרו משה בדאי הוא והיכא חילול השם כי לא ידעו שהנזק שהבטיחם משה ממנו הוא הנזק של מכת בכורות ולא משאר הניזוקים הנהוגים בעולם אבל בשאר הלילות אם יצא מפתח ביתו ויזוק מהמחבלים הנהוגים בלילות אין בזה חילול השם אין צורך להזהירם. ומה שכתב עוד והיה לו לומר שבלילה הזה נתנה בו רשות למשחית לחבל ולכן הזהירם ממנו. לא היה אפשר לומר כן שכבר הבטיחם ולכל בני ישראל כו' ולא יתן המשחית כו' וליל שמורים הוא לה' שמורים לכל בני ישראל ואיך יתכן שיזהירם שלא יצאו מפתח ביתם כו' ומפני זה נדחק הרב לפרש אזהרת ואתם לא תצאו כו' פן תנזקו מן המחבלים הנהוגים בלילות. ומה שאמר במכילתא מגיד משנתנה רשות לחבל כו' בעבור המחבלים הנהוגים בלילות הוא דקאמר ולא בעבור המשחית הבא אל בתי מצרים לנגוף שאותו המשחית מוזהר היה שלא יזיק לשום בן ישראל כדכתיב ולא יתן המשחית כו' זהו תוכן דבריו. ואין דבריו מוכרחים ממה שאמרו שם בשמעתין ת"ר דבר בעיר כנס רגליך שנא' ואתם לא תצאו כו' ואומר לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך כו' ופריך מאי ואומר וכי תימא ה"מ בלילה אבל ביממא לא ת"ש לך עמי כו'. וא"כ לשיטתינו ניחא דבמכות מצרים שהיה בלילה והיו שם שני סכנות אחת מן המחבל של לילה כנהוג גם בשאר לילות ומן המחבל של אותו לילה שניתן רשות למשחית לחבל ולכך הזהיר הכתוב שלא יצא מחוץ לבית אבל ביממא בדבר בעיר דליכא רק אותו מחבל אחד אימא לא ת"ש לך עמי כו' אבל לשיטת הרא"ם דבמכות מצרים לא היה רק מחבל א' קשה מה לי לילה מה לי דבר בעיר וק"ל:

רש"י **בין** הכל משנולד יצחק כו' שכתבו לתלמי המלך בפרק קמא דמגילה וכתב רבינו יש לעיין בזה האיך יהיה החשבון מיום שנולד יצחק הא ומושב בני ישראל כתיב ובעל יפה מראה כתב דאיתא בב"ר דאברהם נקרא שמו ישראל. ומ"מ הוא דחוק לפ"כן לתלמי ולפי מה שפירש"י לעיל בחומש ניחא דפי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרי' אחר שאר הישיבו' שישבו גרי' בארץ לא להם היה בין הכל ת' ותלמי יאמין שפיר בזה וק"ל:

רש"י **אף** מה שלא היו שואלים כו' כן הוא במכילתא אין לו לומר וישאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילים אותם הוא אומר תן לי חפץ והוא אומר טול לך ואחר כיוצא בו. ובפ"ק דברכות נחלקו בו רז"ל חד אמר בע"כ דמצרים וחד אמר בע"כ דישראל ומשום משוי וכתב רבינו ודברי המכילתא מה שהביא רש"י ז"ל בחומש אתי כמ"ד בע"כ של ישראל ומשום משוי. ומ"מ קצת קשה לדרוש בע"כ מיתורא. ונראה דמלת וישאילום במ"ש משמע ליה בע"כ דהא' הכריע את חבירו לשאול לו או ממנו לאמר כדאית ליה כו' וגם דברי המכילתא יש לפרש כן וק"ל:

רש"י **חלב** זב מן העזים כו' מדברי רבינו בשלהי דכתובות פי' ולאח"כ הם זבין ומעורבין ביחד וכמעשה שהיה כמו שאיתא שם ולכך כתיב חד זבת אתרווייהו דאל"כ הוה ליה למימר בכל חד זבת באנפי נפשיה וק"ל:

רש"י **ונזירת** הכתוב הוא שנמשלו לחמורים כו'. אבל בפ"ק דבכורות אמרו ר' חנינא שאל את ר"א מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים אמר ליה גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו כו'. וכתב רבינו ורש"י ז"ל הוסיף בחומש לפי שנמשלו כו' משמע ליה דלאו גזירת הכתוב קאמר בלי טעם דלא שייך בכה"ג אלא גם שבהמה טמאה היא גזירת הכתוב שתהא בה קדושה מטעם זה ומה שאמרו ועוד שסייעו כו' ר"ל לקיים מאמר השם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וק"ל:

פרשת בשלח

ויקח משה את עצמות יוסף. בפ"ק דסוטה פריך ואי לא איעסוק ביה משה לא הוו מיעסקי ביה ישראל והכתיב ואת עצמות יוסף כו' ותו אי לאו איעסקי ביה ישראל בניו לא הוו מיתעסקי ביה והכתיב ויהיו לבני יוסף לנחלה ומשני אמרו הניחו לו כבודו במרובים כו' ותו אמרו הניחו לו כבודו בגדולים כו'. ובהגדה זו דקדק רבינו ואמר לכאורה כל זה סותר מאי דאמרינן בעלמא שכל ישראל נתעסקו בביזה ולכך לא נתעסק בו רק משה. ומאי פריך מהאי קרא שקברוהו בשכם שזה היה שלא בשעת ביזה כמה שני' וי"ל מעיקרא במצרי' דכתיב ויקח משה כו' ודאי דיש לתלות מה שלא נתעסקו בו כל ישראל לפי שנתעסקו בביזה אבל אותם מ' שנה במדבר שהיה משה מתעסק כו' כדאמרינן גבי ב' ארונות דלא היה שם ביזה תיקשי ליה שפיר וכי ישראל לא הוו מתעסקי ביה הא אח"כ מיתעסקי ביה וקברוהו בשכם. ומשני התם טעמא אחרינא איכא דהניחו לו כבודו בגדולים כו' כיון דכבר נתעסק בו משה בלחוד דהיינו גדולים הניחו לו רק בגדולים. ומיהו אי לא היה מתעסק ביה משה בלחוד מעיקרא משום דהניחו לו כבודו בגדולים כו' לא הוו שבקי ישראל מלהתעסק בו אי לאו משום ביזה. ומיהו הניחו לו כבודו במרובים כו' דקאמר מטעם זה אפי' מעיקרא מיד אחר שמת משה שני כן. ואפשר משום דאף בני יוסף ודאי היו מתעסקים ביה שהם נמי בכלל בני ישראל מ"מ א"כ במשה דמשמע שהוא בלבד היה מתעסק בו בין במצרים ובין במדבר כמ"ש לעיל ולא הוו שביק ליה אי לאו משום ביזה ודוק:

רש"י **השביעם** שישביעו לבניהם. אמר המלקט והא דלא השביע לבניו שישביעו לבניהם בב"ר אמרו בזה לפי שהם גנבוהו משכם לכך השביעם שיחזירוהו לשכם. ועכ"ל דתלמודנו לא ס"ל זה דאל"כ אמאי משני תלמודא הכא דפריך ותו אי לא איעסקי ביה ישראל כו' אמרו הניחו לו כו' ולא משני טעמא דגנבוהו כו' אבל גבי יוסף בודאי אין סברא לומר דהשביעם מטעמ' דכבודו יהיה במרובים. והא דהקשה רש"י ז"ל ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כו' מקשים העולם אקרא גופיה הוה ליה להקשות זה או לעיל בפ' ויחי בפסוק וישבע יוסף. וכבר איתאמרא מילתא בזה משמיה דגברא רבא עם מ"ש בתנחומא כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ועתה השבעה לי כו' ועדיין נכדו קיים והפוסקים נחלקו בזה אי שבועת האבות חל על הבנים או לאו והנה אם נודה למדרש זה דבשביל אותה שבועה לא הלכו ישראל דרך ארץ פלשתים אם כן בהכרח יתנו ישראל מדרך כף רגלם דרך י"ם בצאתם ממצרים לארץ כנען כי אין מקום אחר להם ובלא זה היה אפשר לומר דראה יוסף ברוח הקודש שעתיד הים לבקוע בפני ארונו כמו שאמרו במדרש הים ראה וינוס ממראה ארונו של יוסף ראה ולכך לא השביע לבניו מיד כדי שיהיה ארונו להם למגן בפני הים. משא"כ עכשיו שפירש"י בהכרח כפי הלשון דקרא השבע השביע השביעם כו' אם כן מוכח מכאן דלא איכפת לבנים בשבועות האבות דאל"כ למאי השביעם שישבעו לבניהם אחריהם דהא כיון דהאבות כבר היו מושבעין ועומדין מיוסף בהכרח הוא חל גם על הבנים אלא עכ"ל דאין לבנים כלום בשבועות האבות אם כן אינו אכפת לישראל בשבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיו יכולין לילך דרך ארץ פלשתים לארץ כנען ולא דרך י"ם ולא היו צריכין לארונו שיבקע הים בפניו לכך מקשה שפיר ולמה לא השביע בניו כו' ודוק:

רש"י **מגיד** שעמוד הענן משלים לעמוד האש כו' בפ' ב"מ ופירש"י שם קרא יתירה הוא לכך דרשה. וכרי"ף כתב ועוד י"ל דדייק דהוה ליה למימר לא כו' יומם מלפני העם ומדקאמר לפני העם הוא ללמדנו שעמוד הענן משלים לעמוד האש וה"ק לא ימיש עמוד הענן ובעודנו עומד כבר הקדים ובא עמוד האש לפני העם וק"ל:

רש"י **ובחמישי** ובששי רדפו אחריהם כו'. אמר המלקט בחזקוני הקשה הא רחיקה ישראל לא היה רק יום א' מהם שהרי ביום הראשון באו מרעמסס לסוכות וביום השני מסוכות לאיתם ביום השלישי חזרו לנגד מצרים מאיתם לפי החירות כפירש"י לעיל ולמה רדפו הם שני ימים ותי' כי אין דרך יוצא צבא במרכבות ובעגלות ללכת במרוצה עכ"ל. וא"ת והא גם ישראל יצאו כדרך יוצא צבא במרכבות ובעגלות. כבר פירש"י לעיל בפ' בא דהליכתן של ישראל מרעמסס לסוכות ע"פ נס היה דזה מזה ק"ך מיל הוה וישראל לפי שעה באו לשם שנא' ואשא אתכם על כנפי נשרים וק"ל:

רש"י **אמר** לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק היא הנותנה מפני שהם נתונים בצרה יש להרבות בתפלה כדי שירחם עליהם ונראה לי משום דמצינו תפלת משה היה בהרמת יד כמ"ש והיה כצאתי מן העיר אפרוש כפי וכן והיה כאשר ירים משה כו' וילמוד סתום מן המפורש דבכל מקום היה תפלתו בהרמת יד לזה השיבו השם לא עת להאריך להתפלל בהרמת יד רק נטה ידך על הים. ואל תשיבני ממה שפירש"י לקמן בפ' בהעלותך גבי מרים גם כן כזה שלא היה משה עומד ומרבה בתפלה כדי שלא יאמרו אחותו עומדת בצרה כו' ואין שייך לשנויי התם כמו הכא. בזה נוכל לומר דזה היה קשה לרש"י ז"ל בעצמו וכדי לתקן זה הביא שם הד"א שלא יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך כו' וק"ל:

ולא קרב זה אל זה כל הלילה. בפ' אד"מ אמר ר' יוחנן מ"ד ולא קרב כו' באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה אמר להן הקב"ה מעשי ידי טובעי' בים ואתם אומרים שירה לפני כו'. ובהגדה זו כתב רבינו אפשר שדרש ולא קרב זה אל זה עש"ה וקרא זה אל זה ואמר דכתיב גבי שירת מלאכי השרת בכל יום ומלת וקרא מלשון פגישה ופגיעה זה לזה באומרים שירה קאמר שלא קרבו אז זה לזה לומר שירה ושוב מצאתי קרוב לזה בתנחומא. וענין שירה זו לכאורה שהוא שירת אז ישיר אבל במד' אמר שאמר הקב"ה למלאכים אז ישיר משה ובני ישראל תחלה ואח"כ המלאכים. ויש לחלק דבלילה שדרך המלאכים לומר שירה בכל לילה באותה לילה לא אמרו. אבל ביום ז' אמרו אחר שאמרו ישראל. ואיתא נמי במדרש שביום ח' אמרו ישראל שירת אז ישיר כמ"ש רש"י ז"ל לקמן בפ' שלח לך. ועוד י"ל דשירה דקאמר הכא היינו הלל אבל לאז ישיר אין לחוש וכן מה שאמרו מ"מ אין ישראל אומרים לפניך שירה בר"ה וביו"כ היינו הלל כדמוכח בפ"ג דערכין. אמנם יש לדקדק לפי זה מ"ש התו' פ"ב דערכין מדלא קאמר מ"מ אין אנו אומרים שירה משמע שמ"ה אומרים שירה ולכך אומר ר"י בר"ה וביו"כ אין לדלג והחיות ישוררו כו' עכ"ל. ואם כן ביום ז' של פסח שאף מלאכי השרת אין אומרים שירה דהיינו הלל מכ"ש דאין ישראל אומרים הלל ולמה לי התם טעם דפסח אין חלוק בקרבנותיו. וי"ל דדוקא באותו יום ז' של פסח שנטבעו לא אמרו מ"ה שירה אבל אח"כ בכל שנה ביום ז' של פסח אומרים שירה כמו ישראל אי לאו כישראל משום דאינו חלוק בקרבנותיו. ועוד י"ל דודאי בר"ה וביו"כ דספרי חיים ומתים דכל ישראל פתוחים לפניו אין ישראל אומרים שירה

אבל

אבל המלאכים אומרים אבל ביום ז' של פסח שנשקעו המצרים בים אין שירה לפניו מאת המלאכים משום מעשה ידיו טובעים כו' אבל ישראל יאמרו שירה כדמסיק בסוגיא זו דאחרי' משום אי לאו טעמא דאינו חלוק בקרבנותיו ודוק :

רש"י **כל** מים שבעולם. בכלי יקר דאל"כ הכי הוה ליה למימר ויבקעו המים וישם את הים לחרבה וק"ל :

רש"י **שהיו** מהוממים ומטורפים ורצים לקראת המים. בפ"ק דסוטה אמרו הבה נתחכמה לו נתחכם למושיען של ישראל נידונם באש כתיב כי באש ה' נשפט אלא בואו ונדונם במים שכבר נשבע כו' והם אינם יודעים כו' אבל על אומה אחת מביא א"כ הוא אינו מביא אבל הם באים ונופלים לתוך הים וכן הוא אומר ומצרים נסים לקראתו כו'. וכתב רבינו אהא דנקט אבל הם באים כו' פירש"י בחומש שהיו מהוממים כו' ולכאורה הכתובים אינם מוכיחים כן דכתיב וישובו המים ויכסו את הרכב כו' דמשמע שהמים באים עליהם. והנראה לפי מה שהכתובים מוכיחים במקום שנבקע הים ונעשה לחרבה והלכו שם בני ישראל בו במקום רדפו מצרים אחריהם כדכתיב וירדפו מצרים ויבואו אחריהם כו' אל תוך הים והשתא ניחא כששבו המים על המצריים לא שבו רק על מקומם הראשון. והתלמודא הכי נקט אינו מביא מבול לעולם לשטוף מקום היבשה כמו שהיה בימי נח אלא הוא מביא הבריות בתוך הים לשטוף אותם והמבול לא בא בגבולם אלא שהם באים בגבול הים. אך איכא למידק באגדה זו דנקט במה נידונם באש כתיב כי באש ה' נשפט כו' משמע מזה דשבועת מי נח לא היה על מבול של אש וקשה דבזבחים לא משמע הכי דגרסינן שם פ' פרת חטאת כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו נתקבצו האומות אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון אשר שמענו שמא מביא מבול לעולם כו' אמר להן כבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם כו' אמרו שמא מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא שנא' כי הנה ה' באש נשפט כו' אמר להם כבר נשבע שלא יביא מבול כל עיקר שנא' ולא יהיה עוד מבול כו' הרי דמהכא משמע דבכולל שבועת מי נח דגם באש ובשאר דברים אין הקב"ה מביא מבול לעולם וי"ל דסוגי' דזבחים הכי מתפרשת דקאמר בלעם שאינו מביא אף מבול של אש היינו לכל העולם שכבר נשבע הקב"ה במי נח שלא יביא השחתה לעולם אבל על אומה אחת בודאי מביא כדכתיב כי הנה באש ה' נשפט וה"ה מבול של מים מביא על אומה אחת אלא שהמצריים טעו בזה וחשבו דמבול של מים אינו מביא הקב"ה אפי' על אומה אחת וכדמסיק באגדה דסוטה והם אינן יודעים שעל כל העולם אינו מביא כו' וכפירוש הנה ה' נשפט באש ודוק. אמר המלקט ודברי רבינו המוסיף בזה דנקט שהמצריים טעו בזה כו' וכי בכללם נוטלו יהדיו והא למראה עין דבלעם זה נשפט כמו שמסיק באגדה דסוטה דג' היו באותה עצה ובלעם היה א' מהם ולפי סברתו דשבועה של מבול היה גם באש שלא לשחת העולם כמו שהשיב בשעת מ"ת ומצינו באש דאינו בכלל השבועה להביא על אומה אחת מדכתיב כי באש ה' נשפט וא"כ למה טעה בעצה זו במבול של מים דאינו מביא על אומה אחת דהא בשבועה חדא כללינהו. דאף שלא מצינו קרא במבול של מים לחלק בין אומה אחת לכל העולם מ"מ כיון דנכלל בשבועה הדא שלא לשחת במים ובאש ומצינו קרא באש לחלק בין כל העולם לאומה אחת בודאי יש לחלק במבול של מים ג"כ כזה ובמאי טעה וצ"ע. ובדוחק י"ל היכא דגלי גלי :

רש"י **שפלטן** הים כו' כדי שלא יאמרו כו'. אמר המלקט וק"ק הא דנקט כדי שלא יאמרו הא ממרים היו ואומרים כמו שאמרו פרק יש בערכין ד' נסיונות נסו אבותינו את המקום ב' בים כו' א' בירידה דכתיב המבלי אין קברים כו' וא' בעליה כדרב הונא דאמר ישראל מקטני אמנה היו דכתיב וימרו על ים כו' מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים כשם שאנו עולים כו'. וא"ת איך אפשר שהיו כ"כ מקטני אמנה וסוברים שנעשה גם למצרים שיעברו מארצם לא"י כבר כתבו התוס' בזה דישראל לא עברו בים רחב מצד זה לזה שא"כ היו ממהרים ללכת אל א"י אלא רצועה אחת עברו בים לאורך הים עד שפנו למדבר נגד אחד כי לא היו יכולין ללכת מכל צד אם לא יעברו הים כי מצרים היו להם מימינם ומשמאלם לפיכך עברו הים רצועה עד שפנו למדבר מצד אחר כזה וז"ש כשם שאנו עולים מצד זה ובאנו למדבר כך מצרים עולים מצד אחר מן המדבר וירדפו אחרינו ויבינו כי היו סבורים שלא יעברו המצריים בים אלא יבואו מצד אחר ובהכי ניחא הא דכתיב ויסעו ממרה ויחנו על ים סוף ואם עברו רחב הים עד עבר הים מצד אחר האיך פגעו עוד בים וכי חזרו עוד לאחוריהם אלא ש"מ לאחר בנסעו באורך הים יצאו כמו כן לדרום מצרים כמו כן לרוח דרומית של א"י קרוב לסוף דרומית נגד מערב ונילוס מפסיק בין מצרים לא"י והים מצד דרומית של ארץ מצרים ממזרח למערב ונסעו לאורך הים מצפון הים שהוא דרומית של מצרי' וא"כ יצאו לאחר שהלכו כהאי גורן עגולה בצד צפונו של הים שהוא דרומית של ארץ אדום ומזרחית של ארץ מצרים וא"כ הלכו קצת ימים עד מרה וא"כ היו עדיין אצל הים וכשהוצרכו ליכנס לא"י לא הוצרכו לעבור הים אלא סיבבו ארץ אדום וארץ מואב שהוא בדרומית של א"י ומזרחית של ארץ מצרים עכ"ל :

רש"י **אבל** מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתה"מ מן התורה וכן בכולם חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה וכו' ובאגדת חלק כתב רבינו לכאורה דבריו תמוהים דהא לא מוקמינן ליה ההוא דשלמה שבקש לבנות וכו' אלא כיון דלא מיחה בנשיו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה שכן הוא בפרק במה בהמה מתחילה בעי לאוקמי שביקש כו' ודחי ליה ומוקי ליה אלא מתוך שלא מיחה וכו'. ויש ליישב דלמסקנא נמי צ"ל דשמעינן מיניה נמי שביקש לבנות וכו' דאי משום דמעלה וכו' הוה ליה למימר אז בנה דיבנה לא משמע הכי. וכן יש להוכיח מדברי התוספות פרק במה בהמה שכתבו שם אהא דמשני שביקש לבנות וכו' ופריך אלא מעתה אז יבנה יהושע וכו'. הקשה הר"ר אלחנן דבחלק מפקינן מדכתיב אז יבנה יהושע וכו' מכאן לתה"מ וכו' א"כ אתי לדרשא ה"נ אתי לדרשא. ותירץ דמ"מ פריך מדלא כתיב שביקש לבנות אלא יבנה ש"מ שר"ל שיבנה בתחייה דיהושע דודאי בנה עכ"ל,

ורצה לומר דמעלה עליו הכתוב כאלו בנה היינו ודאי בנה כמו ביהושע ויש לדקדק אהי' ר"י דאכתי לא דמיין דההוא דיהושע דודאי בנה איכא למדרש ביה דמ"ה כתיב יבנה ולא בנה למדרש מיני' רמז לתה"מ. אבל ההיא דשלמה כיון דמעלה כו' לא יפול בו לא יבנה אלא ע"כ דלמסקנא נמי אמרינן דנכתב לשון יבנה שביקש וכו' מיהו הוה דומיא דיהושע דמעלה עליו נמי כאלו בנה :

ומה שפירש"י ואין לומר ולחשב זה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כמו ככה יעשה איוב ע"פ ה' יחנו וכו' לפי שה' דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד ובין לשון עבר וכו' ושמן הרמב"ן ואמר ומה יאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו וכו' וכן ומשה יקח את האהל וכו' כי אינגו לשון הווה וכו' ע"ש באורך וכבר השיב הרא"ם ע"ש ואין להאריך דאין טענת הרמב"ן לדרש רז"ל מה שדרשו שם לא נאמר וכו' מכאן לתה"מ וכו' שמע מיניה כיון דאיכא למדרש ולפרשו כפשוטו דרשינן ולא נימא דנכתב עתיד במקום עבר כיון דלא נמצא כן אלא במקומו' מועטים ואולי דגם שם איכא למדרש ביה ולפרש כמשמעו ואפי' ההוה במקו' עתיד לא נימא דנכתוב היכא דאיכא למדרש ולפרש כמשמעו כדאיתא בבמה דוכתין :

כי גאה גאה סוס ורוכבו וכו'. בפ' ע"פ כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו שם ו' דברים נאמרו בסוס וא' מהם רוחו גסה עליו והמצרי שנקרא רהב ע"ש גאוהו וכמ"ש פרעה שנהגאה וכו' וזש"ה כי גאה כו' הקב"ה שהוא גאה על גאים רמה והגביה אותן לזורקן למטה בים וק"ל. אמר איוב וכו' גם זה שכתוב כתב רבינו לכוין עם מה שאמרו בפ' י"ג קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מנ' מכות ולמדו ממה שאמר איוב חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי ופירש"י ויד הוא חמשים מכות כדאיתא בהגדת מצרים וקאמרי ליה חביריו השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני. והנה דישראל מצינו שהיו עניים ונעשו עשירים ע"י שאלת כסף וזהב מאת העם לזה אמר פרעה ארדוף ואשיג אותם ואחלק שלל המלחמה נפשי כינוי המלאמו כפשוטו מה שתמלא אותם נפשי ורצוני שאאלתי להם בזה תורישמו ידי כי יד ה' שהיה בנו בנ' מכות לא היה כ"כ כמו שידי הסיה בהם שאורישם ואעשה אותם שוב עניים שהוא יותר מנ' מכות שהיו בי ואפשר שע"ז רמז הכתוב וירא ישראל את היד הגדולה וכו' בענין העניות שנעשו המצרים עניים בביזת הים ולא הפיקו מזימתם שאמרו על ישראל תורישמו ידי יותר מיד ה' שהם נ' מכות וק"ל :

רש"י **יראוי** מלהגיד וכו' לך דומיה תהלה וכו' בפ' אין עומדין ההוא דנחית קמיה דרב חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והאמיץ כו' כי סיים אמר ליה סיימתינהו לשבחא דמרך וכו' משל לאדם שהיו משבחין אותו אלף אלפים דינרי כסף והיה לו אלף אלפים דינרי זהב והלא גנאי הוא לו. ובאגדה זו דקדק רבינו ואמר לכאורה לפי המשל היה ליה למימר ומקלסין אותו באלף דינרי זהב. וי"ל דאלו הג' שבחות מה שאנו אומרים בתפלה הם עיקר שבחי י"ה ב"ה כמפורש בפר' בא לו ומדמה להו לדינרי זהב שמקלסין בו האדם והאדיר כו' כולם הם שבחות הנוספות מדמה להו לדינרי כסף באדם והשתא ה"ק לאדם שמקלסין אותו בתחילה באלף אלפי דינרי זהב טוב אם מקלסין אותו א"כ בכסף אין זה קילוסו לגבי קילוס הראשון. כן הדבר הזה אחר שקלסו הגדול הגבור והנורא שדומין לדינרי זהב אין קילוסו באדיר וכו' הדומין לדינרי כסף ושיינו סיימתינהו וכו' דכל שאתה מוסיף בשבח אין זה קילוסו לגבי שבחות הראשונות וכן יש לפרש לך דומיה תהלה כי הנוספות אינו שבח הראשונות וק"ל :

רש"י **אימתה** על הרחוקים ופחד על הקרובים וכו' ס"א אימתה על הקרובים ופחד על הרחוקים. אמר המלקט והנראה לקיים כגירסה בספרים אחרים דהא אמרו בגמרא דסוטה דף כ' ע"ב פחדא למית בעיתותא מרפא. ופי' רש"י שם פחדא למית פי' דאגה שאינה באה פתאום ביעותא מרפא לשון פתאום. אך בפרשת עקב כתיב פחדכם ומוראכם ופרש"י שם והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים פחד לשון בעיתת פתאום מורא לשון דאגה מימים רבים וזהו כגרסא ראשונה בכאן וצ"ע וכבר קדמני בזה בעל חלקי אבנים ע"ש :

רש"י **לבישת** כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק הא ע"כ צריך לומר מה דלא פירש"י בכאן כלום על והאזנת למצותיו משום דכבר פירש לעיל בפ' תולדות וע"כ שמע מלפרש כאן פעם שנית וא"כ למה חזר לפרש כאן כל חוקיו הא כבר פירש גם זה לעיל ע"ש והנראה כונתו דלעיל פי' חוקתי כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז ותו לא ע"ש הקשה הא עדיין לא נצטוו על זה כי במרה נצטוו רק על שבת ופרה ודינין כפירש"י גבי שם שם לו א"כ ושמרת כל חוקיו למאי קאי. לכך חזר לפרש כאן מלת חוקיו והוסיף עליו בפירושו ממה שפירש לעיל פרשת פרה אדומה שגם זה נקרא חק ת"כ ושמרת כל חוקיו קאי אפרה אדומה וק"ל:

כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כו' בפרק כיצד מעברין כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו שם חש בראשו יעסוק בתורה ובזה יש לעיין הא אמרינן פ"ק דשבועות דאסור לאדם להתרפאות בד"ת ויש לתרץ בזה דהיינו שמתכוין לומר בפסוק לרפואה אבל דרך לימודו ודאי דשרי ועוד י"ל דהכא לא בחלה ראשו כבר קאמר אלא בחש בראשו שלא יבוא לידי חולי ממש ולאגוני בעלמא בד"ת שרי ובזה יתיישב הא דחש בראשו יעסוק בתורה והרי אמרו בנדרים דחולה ראש הדיבור קשה לו אלא ע"כ דלא מיירי בחולה ממש כבר בראשו אלא דחש קצת בראשו ועדיין לא חלה ונפל למטה כדמשמע בפ' ב"מ דאמרינן התם חש בראשו יהי דומה כו' עלה למטה ונפל כו' דהיינו חלה ממש ועד"ז מבואר הכתוב הזה כל המחלה כו' וה"ם והיה אם שמוע תשמע כו' לעסוק בתורה כל המחלה דהיינו חולי ממש שהיה במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך את המיחוש שלא תבוא לידי חולה ממש ע"י עסק התורה וק"ל :

רש"י **ולא** לשובע למדה כו' ומה ראה כו' שאלו כהוגן כו' וכתב בג"א הע"ג דכבר פירש זה לעיל הוצרך לפרשו פה מפני שפי' למדה ד"א והוקשה לו מנ"ל דלמדך ד"א שמא בשביל שלא היה להם פנאי לפרוח הרבה נתן להם מעט,

דזה אינו שכבר נתבאר לעיל שזה שנתן להם בשר בערב מפני העונש שהיה טורח עליהם לתקן ואם היה נותן להם מעט כדי שיוכלו לתקן אין בזה עונש כלל וה"ל ליתן להם בבוקר אלא ללמדך כו' עכ"ל. ובשלהי דיומא הקשה רבינו ואמר למה לא נענשו בשליו הראשון כמו שמפורש עונשם בשליו שני בפ' בהעלותך. וי"ל דשליו הראשון היה קודם מ"ת ולא נאסר להם עדיין בשר תאוה ולכך לא נענשו על שאלת בשר משא"כ בשליו שני שהיה אחר מתן תורה שנאסר להם בשר תאוה ולכך נענשו על שאלו בשר ודו"ק:

מצותי ותורותי. אמר המלקט ואיכא למידק בזה ממה שפירש"י לעיל בפ' תולדות דמצות הן דברים שאלו לא נכתבו ראוים הן להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים ומאי גזל ושפ"ד שוה הכא עד שנאמר להם מפי הגבורה עד אנה מאנתם לשמור מצותי ודוק:

רש"י **הרי** זה מקרא הפוך כו' כענין שנא' ולא הבאיש כו' וכן כל דרך המתליעים. אמר המלקט רבים מתקשים פה בשטה רש"י דהוה זה כיהודה ועוד לקרא מאחר שדרך המתליעים כן הוא קרא למה לי. ואני שמעתי כוונת רש"י עד"ז דלכאורה לא ידעינן שימוש הנס אם בשבת או בחול היה הנס אם נאמר דדרכו של מן היה יכול להיות מונח אפילו כמה ימים ובחול בלילה א' הרתיח והבאיש א"כ בחול היה משמש הנס או נאמר דאין דרכו של מן היה להיות מונח יותר מיום א' ובשבת היה הנס ואם הנס בחול היה יתכן שהריח הולעים תחלה ואין צורך שנהפך המקרא דשימוש הנס מה שהיה בו במהירת רתיחתו היה משמש גם לזה שמתחלה התליע משא"כ אם הנס בשבת היה ובחול היה מתליע כדרך הטבע כמו שאר המתליעים הוצרך להפך המקרא מטעם כן דרך כו'. והשתא הלעת רש"י ז"ל עד"ז הרי זה מקרא הפוך כו' מטעם כן דרך המתליעים אף כי הביא רש"י ז"ל ראיה זו לבסוף מ"מ מה טעמיה פירש תחלה הרי זה מקרא הפוך אך אל תקשה מנ"ל להפך המקרא אלו היה המן מתליע כדרך הטבע היה הדבר כן אבל זה שהתליע בדרך גם יתכן שהריח תולעים תחלה ואין צורך בנהפך המקרא. לזה אמר כענין שנא' ולא הבאיש כו' ר"ל שהכתוב מפליג שם מגודל הנס שנעשה בשבת כמו שהכתובים מוכיחים לפנינו ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה כו' ויגידו למשה ויאמר אליהם כו' הניחו לכם למשמרת עד הבוקר ויניחו כו' כאשר צוה משה ולא הבאיש כו' א"כ בשבת היה הנס ולא בחול לכך הוצרך להפך המקרא מטעם כן דרך כו' ומה שנא' ויאמר משה אליהם איש אל יותר כו' ולא שמעו אל משה ויותירו אנשים כו' וירם תולעים כו' אין הכתובים מורים על הנס רק דמשה אמר להם טבע המן והם מחוסרים אמנה שיו בדבר משה והותירו ואינו בא להורות על שום נס שנעשה בחול ודוק:

נש"י **מכאן** אמרו יהי כבוד תלמידך כו' וכבוד חבירך כמורא רבך מנין כו' מורא רבך כמורא שמים כו'. אמר המלקט ראוי לעיין בזה למה האריך רש"י ז"ל לפרש כבוד החבר ומורא הרב מהכתובים שלא במקומו ואני שמעתי דבר נאה ומתקבל על לב שומעיהן מאחי המשכיל הר"י שבחבורה האלוף מוהר' ליב כ"ץ נרו אשר איתן מושבו הרמה בק"ק זיסל יע"א במדינת ליטא דהוצרך רש"י לכל זה דלכאורה אל תקשה מנ"ל לומר דהקפיד משה במאמר בחר לנו על כבוד תלמידו דילמא כוונתו היה להשוות עצמו לאהרן אחיו שהיה חבירו וכדי לתקן זה נקט מניין שיהא כבוד חברך כו' ולפי זה אי אפשר לומר כן בודאי היה עושה את חבירו כרבו כמו שעשה אהרן אליו וקראו בי אדוני. אך עדיין הוקשה לומר דילמא יש לחלק בין בפניו לשלא בפניו דהתם בפניו הוי לכך קראו אדוני משא"כ הכא שלא בפניו ואין להקפיד על כבוד חברו לזה הביא להרך מורא רבך כו' ובודאי במורא שמים אין לחלק בין בפניו לשלא בפניו וכבוד החבר שהושוה למורא שמים ע"כ נמי אין לחלק ועכ"ל דמשה הקפיד על כבוד תלמידו יהושע ושפיר מוכח מכאן שיהא כבוד תלמידך חביב עליך כשלך ודוק דפא"ח וש"י:

רש"י **בעת** המלחמה הנכי גלב וכתב רבינו בפרק הוציאו לו דזהו מה שפירש"י כאן לא כאיסי דאמר שם דה' פסוקים אין להם הכרע ואלו הן שאת משוקדים מחר ארור וקם ומיהו במשוקדים פירש"י לק' בפ' תרומה כאיסי דאין לו הכרע וצ"ל דרש"י ז"ל פי' לפי מה שהוא פשוטו ביותר ובמשוקדים אין בו הכרע כלל גם לפי פשוטו וק"ל:

פרשת יתרו

רש"י **מה** שמועה שמע ובא קריעת י"ס ומלחמת עמלק. בפ' פרת חטאת וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהרי כתובה בצדו ויחלוש וכו' ר"א המודעי אומר מ"ת שמע ובא כשנתן התורה לישראל היה קולו הולך וכו' ר' אליעזר בן יעקב אומר קריעת י"ס שמע שנא' ויהי כשמוע וכו' ע"כ. וכתב רבינו באגדה זו ירא' דלהני תנאי משמע דוישמע יתרו דקאי אכל אשר עשה וכו' ששמע יתרו את כל אשר וכו' וכי הוציא ה' וכו' הוא ענין אחר וכפירש"י בחומש. דאל"כ לא ליכתוב אלא וישמע יתרו כהן מדין חותן משה כי הוציא ה' וכו' כל אשר עשה וכו' למה לי. ועוד דגבי כל אשר עשה כתב למשה ולישראל. וגבי כי הוציא כתב ישראל לחוד דשמעינן מזה דכל מאמר אשר עשה וכו' הוא דבר שנעשה גם למשה משא"כ במאמר כי הוציא וכו' שאינו אלא לישראל לחוד דמשה לא הוצרך להוציא שכבר היה במדין. ובשביל שסתם הכתוב מה ענין מעשה זה את כל אשר עשה אלהים וכו' שע"י זה שמע יתרו ובא פליגי בזה הני תנאי דר"י סבר שהיא דבק למלחמת עמלק שהזכיר בסמוך וע"כ שתם כאן מה ענין את כל אשר עשה וכו' ור"א המודעי סבר כאן דסתם מהו המעשה נשמע ליתרו יש לנו לפרש בדבר הנזכר שהוא דבר הנשמע והיינו מ"ת שהיה נשמע בכל העולם שהיה קולו הולך מסוף העולם וכו' וראב"י אומר כאן דסתם מה הוא המעשה הנשמע לו יש לנו לפרשו בדבר שמצינו בקרא לשון שמיעה בהדיא והוא קריעת י"ס שנא' ויהי כשמוע וכו' ומהוך סוגין נראה דהנהי תנאי פליגי פדנקט דבריהם בהנאי וכו' ושלא כדבר הרא"ם שכתב לפרש דבר רש"י בחומש דמר

אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ועוד האריך הרא"ם בזה לפרש פירש"י בחומש השינוי הלשונות שדקדק בפירש"י ע"ש. ולפיטתנו יתבארו לך כל דברי רש"י דמה שהוסיף לומר גבי כל אשר עשה וכו' דהיינו ירידת המן והבאר וכו' דלא כחד מהני תנאי. י"ל דמריבויא דכל פירש כן דודאי עיקר השמיעה היה למר כדאית ליה ולמר וכו' משום דלא הוה ליה למכתב אלא אשר עשה וכו' וכתב כל אשר עשה וכו' ע"כ דאתא לרבות דכל המעשים שעשה להם הש"י הם בכלל דכל אשר עשה כו'. ותו גבי וישמע יתרו לא פירש"י אלא ששמע קריעת י"ם וכו' שהם היו עיקר השמיעה למר כדאית ליה וכו'. והביא דברי שניהם כאלו אינם חולקים דהא א"כ עיקר השמיעה היה קריעת י"ס מ"מ בכלל ריבויא דכל אשר עשה כו' איכא נמי מלחמת עמלק ולהכי לא הביא גם דעת שלישית שאומר מ"ת דהא איכא דפליגי וסברי קודם מ"ת בא אפי' בכלל ריבויא דכל אשר עשה וכו' אינה. ומה שפי' עוד בגית גבי כל אשר עשה וכו' בעמלק ולא הזכיר שם קריעת י"ם. היינו משום דפשטיה דקרא משמע ליה ספי כמ"ד עיקר השמיעה היה קריעת י"ם דמפורש ביה בהדיא לשון שמיעה שנא' ויהי כשמוע וכו' ולכן הזכיר ברישא דברי האומר קריעת י"ם קודם שהזכיר דברי האומר מלחמת עמלק ספך שהזכירן במשנתין משום דפשטיה דקרא משמע טפי כדעת האומר קריעת י"ם שמע והוא עיקר השמיעה וגבי כל אשר עשה וכו' דבא לפרש ריבוי דכל היינו הבאר והמן חזר והזכיר שוב מלחמת עמלק דא"כ עיקר השמיעה לפי פשטיה דקרא הוא כדעת האומר קריעת י"ם שמע מ"מ נשמע נמי מלחמת עמלק מכלל ריבויא דכל אשר עשה וכו'. וגבי ויחד יתרו וכו' שכתב רש"י דהיינו טובת המן והתורה עכ"ל. י"ל דאף למ"ד יתרו קודם מ"ת בא פירש כן ומשום דפשטיה דקרא כו' שטובה כולל גם התורה. ואע"ג דלא נתנה התורה בכלל קצת ממנה נתנה קודם שבא יתרו כדאמרינן שבת ודינין וכיבוד אב ואם ופרה אדומה במרה נצטוו. וגבי וישמע יתרו א"א לפרש ששמע ובא על המצות שנהגו במרה דלא יפול מלה שמיעה בהם אלא בנתינת התורה בכלל בסיני כדאמרינן שם שהיה קולו הולך מסוף העולם וכו' ובזה יבוא כל דברי רש"י בכאן כהוגן בלי שום גמגום לפי סוגיא דמעתין ואין צורך לכל האריכות שהאריכו בזה המפרשים לפירש"י בדברים הדחוקים מסוגי' דמעתין ואין להאריך:

ויבא אהרן וכו'. לפני האלהים בפ' מפנין כתב רבינו די"ש לכוין זה עם מה שאמרו שם גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה ולמדו ממה שנא' באברהם ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכו' וזהו באמר הכתוב בכאן יבוא וכו' לאכל לחם עם חותן משה שהיה האורח לפניו קודם קבלת השכינה כי מצות הכנסת אורחים מוקדמת מהקבלת פני השכינה ולפני בזמן כמו לפני בא יום הגדול וכו' וק"ל:

רש"י **זד"ד** לשון ויזד וכו' וכתב הרא"ם אבל בשמות רבה לא אמרו רק בקדרה שבשלו בה נתבשלו. ולא ידעתי מאין הוציא רש"י ז"ל לומר שרז"ל תרגמו זדו מלשון ויזד שבא בו שנת תמורת הדגש והיה ראוי להיות ויזד בדגש פין הפעל ולא מלשון כי אל ה' זדה גערת זדים ארורים גם מזדים חשוך עבדך שהוא מלשון רשע אם מפני שאמרו לשון קדירה ובשול למה לא נאמר שלא כיוונו בזה אלא למשל בעלמא כי היה נהוג אצלם בימים ההם לומר על כל מי שחשב מחשבה אחת לעשות לזולתו ונכשל בה בקדירה שבשל בה נתבשל על דרך חופר גומץ בו יפול ומפני שפירש כי בדבר אשר זדו וכו' הוא שנפרע מהם המקום עם אותה המחשבה עצמה שחשבו לעשות כדאיתא במכילתא וכמו שתרגם אונקלוס אמרו עליהם רז"ל דרך משל בקדירה וכו' לא שפידש זדו מורה ע"ז עכ"ל. ורבינו טען ואמר ובכל הניסחאות גמרות שלנו ישנו דמייתי הא קרא ויזד יעקב וכו' ויש לקיימו ומ"ש שלא כיוונו בזה אלא למשל בעלמא כו' עד חופר גומץ בו יפול כו' עכ"ל. אין זה דומה דחופר גומץ הוא משל נודק על כל מי שחושב לעשות רעה לזולתו ולהפילו והוא עצמו נופל בו. אבל משל בשול הקדירה כו' אינו ענין על הרעה שחושב לעשות לחבירו ולא מצינו אך משל דבישול קדירה בשום דוכתא רק בענינא דהכא כי הבישול נאמר בכל מקום על דבר הבא במים וקאמר דבו בקדירה שבשלו את ישראל לדונם במים כדכתיב כל הבן וכו' בו בקדירה נתבשלו בנטבעו בי"ם וכדכתיב וינער וכו' כאדם שמנער את הקדירה כפירש"י שם:

רש"י **אפשר** לומר כן אלא כל דיין וכו' בפ"ק דשבת תנא להו ר' חייא בר רב מדיפתי ויעמוד העם וכו' וכי תעלה על דעתך שמשה דן כל היום תורתו מתי נעשית וכו' ובמכילתא אמרו וכי מן הבוקר עד הערב היה משה ד, והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן הסעודה כו' ורבינו בח"א פ"ק דשבת הביא המכילתא הנא דנקט הלמודא תורתו מתי נעשית וכו'. והילך לשונו ובמכילתא אמרו וכי מן הבוקר וכו' והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן הסעודה וכו'. ויש לדקדק כיון דלא היה דן משה מבוקר עד ערב אלא עד זמן הסעודה ולא כתב קרא מבוקר עד הערב אלא לומר וכו' כאלו נעשה שותף כו' א"כ האיך קאמר יתרו וכל העם נצב עליך מן הבוקר עד ערב דדוחק לומר דיתרו אמר כן על כוונה זו וכאלו נעשה שותף דהא לא הקפיד אלא על עמידתם לפניו כל היום וכפירש"י בחומש וכמ"ש הרא"ם על דברי רמב"ע וכל"ל ודאי דעמידת בעלי דינין ילפינן במס' שבועות מהאי קרא הלא דיתרו קפיד אכל היום. וי"ל דודאי משה היה יושב כל היום כמשמעות הכתוב אלא שלא היה דן רק עד זמן סעודה ובוב אח"כ היה עוסק בתורתו כדקאמרינן דאל"כ תורתו מתי נעשית. אלא שיתרו חשב שבאו כולם לעמ"ד לפניו כל היום למשפט ולזה אמר מדוע אתה יושב לבדך לדון וכל העם הזה הנצבים לפניך היה לך להושיב דיינים אחרים ולא היה לך לדון בעצמך כל היום אלא באתה עוסה זאת לעמוד לפניך דרך שררה שיעמדו לפניך כל היום וכמ"ב הרא"ם. והשיב משה כי לא יבאו כולם לדון לפניו אלא יש בה ושפטתי וכו' והיינו עד זמן סעודה אח"כ יש בה ללמוד תורה דהיינו והודעתי וכו' וכמ"ש שהם ב' דברים. וע"ז השיב לו יתרו דאפ"ה לא טוב הדבר כי כבד ממך הב' דברים לא תוכל עשהו לבדך הדי' מהם תעשה ושיב אתה לעם וכו' והזהרת אתהם את החקים וגו' אבל דבר הב'

שהוא לדון את העם ואתה תחזה כו' ולא תדון אתה אותם כלל וכן מפורש בה"י ע"ש. ולפי שמשמעות הכתוב וישב משה לשפוט את העם וכו' מן הבקר עד הערב משמע דהיה דן כל היום מ"ה קאמר הוהו מתי וכו' שהרי מוכח מתוך הסוגיא שלא היה דן כל היום אלא עד זמן סעודה וא"כ נעשית הורתו. וקאמר דודאי כן הוא דהורתו נעשית אחר זמן סעודה אלא שהלה ישיבתו לשפוט מבוקר וכו' לומר לך כאלו נעשה שותף כו'. ועיין בגעשה שותף כו' מפורש בטור ח"מ סימן א' וליכא דאמת לאמיתו מפורש בהו' בסוגיא זו לאפוקי דין מרומה עכ"ל. ושון הב"י ברים טור ח"מ ואמר דבהיבת אמת הוה סגי להאי ומאי לאמיתו. והנראה דאע"פ שידון הדיין דין אמת אם מצרף לזה אהבת הדיין לזכאי או שנאתו לחייב לא הוי לאמיתו עכ"ל. ולא זכר הרב ב"י דברי התוספות פ"ק דבתרא דגרסינן שם והמשכילים וכו' זה דיין שדן דין אמת לאמיתו. וכתבו התוספות דין אמת לאמיתו לאפוקי דין מרומה אע"פ שהעדים מעידין אותו אין מהתכין אותו כיון שיודעין שמשקרין כדדרשינן בסנהדרין לאמיתו שלא ישו את הדין עכ"ל, הא קמן שדקדקו לפרש דין אמת לאמיתו דאמת לאפוקי דין מרומה כו' ולאמיתו שלא ישו וכו'. גם מה שהוא פי' דאע"פ שידון הדיין דין אמת אם מצרף וכו'. ואי אפשר לומר כן דבפ"ק דסנהדרין אמרינן כל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנא' משוד עניים מאנקת אביונים וכו' ולפי' מהרר"י קארו אף כשאינו דן דין אמת לאמיתו ליכא ביה משוד עניים וכו' ולפירוש התו' ניחא וזהו הוכן דברי רבינו באגדה זו:

רש"י **ביום** השני וכל עליותיו בהשכמה וכו'. ובפרק ר"ע הקשה רבינו ואמר מנ"ל דכל עליותיו היו בהשכמה ונימא דזו העליה היתה כן משום שכן ניוה לו הקב"ה ועלית בבוקר כו' וי"ל דהשכמה הוא דבר נוסף אבוקר דבוקר משמע עד ד' שעות ביום כדאיתא פ' ת"ה אבל השכמה משמע קודם זה ולפי שלא כתיב בציווי אלא שיעלה בבוקר כדכתיב ועלית בבוקר כו' ומשה הוסיף לעלות בהשכמה אית לן למימר שעשה כך לפי שכל עליותיו היו כך בזולת ציווי הקב"ה ומשום דזריזין כו'. ומה שכתב הרא"ש בזה ואי קשיא א"כ הא דאמר רבא דכ"ע בר"ח אתו למדבר סיני כי פליגי בקביע דירחא מ"ס בחד בשבא איקבע ירחא ובחד בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא ומ"ס בתרי בשבא איקבע ירחא ובתרי בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא מאי משום חולשא דאורחא דאמר והא בלאו חולשא דאורחא אי אפשר בו ביום מכיון דכל עליותיו של משה בהשכמה היו י"ל דהא דאמרינן כל עליותיו כו' היינו אלא באותם עליות שעלה מעצמו אבל בעליות שעלה ע"פ הדיבור א"א להעביר אפי' רגע אחד וכ"ש עד הבוקר וא"כ אם היה השם א"ל למשה מצות כה תאמר כו' ביום ביאתן היה עולה באותו יום עצמו אע"פ שלא היה בהשכמה אלא שלא רצה להטריחו משום חולשא דאורחא וכו' עכ"ל. ואין תירוץ זה מחוור דהא מהאי קרא דיליף דכל עליותיו בהשכמה היו דהיינו וישכם משה בבוקר ויעל כו' מפורש ביה שהי' ע"פ הדיבור דכתיב לעיל מיניה ועלית בבוקר אל הר סיני ועוד דלשון כל עליותיו בהשכמה היו לא משמע כן. ונראה לפרש משום דסבר רבא דלא פסיקא לן ואפשר דבהשכמה באו להר סיני דהכי מסתבר דזריזין מקדימין למצות ואתמול לנו ישראל קרוב להר סיני וא"כ בו ביום שבאו הי' נ"כ יכול משה לעלות בהשכמה אי לאו משום חולשא דאורחא דאתמול וה"נ למ"ד דס"ל דירידה נמי בהשכמה היה צ"ל ביום רביעי דעלה וא"כ ירד לצוות מצות פרישה היה בהשכמה והי' שהות בהשכמה לעלות ולהשיב ולירד א"כ לצוות מצות פרישה הכל בהשכמה ה"נ הי' שהות בהשכמה לבוא ממקום קרוב ולעלות להר סיני אי לאו משום חולשא דאורחא דאתמול ודוק:

רש"י **אלו** הנשים כו'. והא דהקדים הנקבות לזכרים. כתב רבינו לכוין זה במס' סוטה פרק היה נוטל עם מה שאמרו שם נשי דפקודי לא מפקדי באגרא דמקריי' בנייהו ומתניין בנייהו ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן מי לא מפלגי בהדייהו ע"כ. ועכ"ל הא דנקט באשה טפי מבאים דמקריין ומתניין בנייהו כו' משום דהאשה מצויה בביתה יותר מהאיש ואומרת לבניה לילך לבית הספר ובנהיגות התורה שכלל הנקיבות אף שאין האשה מצווה על לימודה נהן טעם ואמר כה תאמר לבית יעקב שהן הנשים שהגיד לבני ישראל ויהיה הגיד נכתר לנקיבה שהיא תגיד לבניהן שילמדו והטרח היא בלמידתן ובשכר זה יהיו הנשים בכלל קבלת התורה וזה שדקדק הכתוב לקרות הנקיבות במקום הזה בית יעקב והזכרים בני ישראל לפי שהיא מצויה בביתה היא מוכנת טפי לצוות בניה על כך וכדקאמרי' הני נשי במאי זכיין וכו' וק"ל:

רש"י **עונשין** כו' דברים הקשים כו' כתב רבינו דזה היה ע"פ הדין דאז נכנסו ישראל לברית והיו גרים ואמרינן בפ' החולץ גר שבא להתגייר כו' מודיעין אותו עונשים של מצות וק"ל:

רש"י **ולדברי** האומר כו' ולשלשה ימים כמו ליום השלישי וכתב הרא"ם דאינו מחויב שיהיה לסוף ג' ימים דאל"כ אמאי לא פריך הגמ' לרבנן מהאי קרא כי היכי דפריך לר"י מקרא דהיום ומחר ומקרא דוהיו נכונים ליום השלישי והראיה על זה ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים ושם כתוב ויהי ביום השלישי וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרעה כו' ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה עכ"ל. ורבינו טען ואמר דאין ראייתו מפרעה דאע"ג דליום השלישי לכ"ע אף לר"י לא משמע ימים שלמים מ"מ ביום השלישי משמע שפיר ימים שלמים כפירש"י בשמעתין אהא דפריך לר"י והכתיב והיו נכונים ליום השלישי ומשני הא אמרי' יום א' הוסיף משה מדעתו ופירש"י והאי קרא דוהיו נכונים ליום הג' מפי הגבורה נאמר ומשה אמר להם היו נכונים לשלשת ימים ולא אמר להם ליום הג' אלא פירשו שלשת ימים וקרא דכתיב ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר שליש' לימים שלמים קאמר שלילן עמם עכ"ל:

משה ידבר והאלהים יעננו בקול. בפ' ג' שאכלו אמר ר"ש בן פזי מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנא' משה ידבר כו' ומה ת"ל בקול אלא בקולו של משה ובתוס' שם וא"ת היכי מייתי ראיה ממשה והא צריך לאהויי דמשה הי' המתרגם ולא היה מרים קולו יותר מהקב"ה שהיה קורא והות מביא שהקב"ה הי' קורא ומשה היה המתרגם ופירש רב אלפס בקולו של משה מסתמא משה היה בכל כחו עונה כדי להשמיע קולו לכל העם אבל הקב"ה לא היה צריך להרים קולו שהרי לא היה מדבר אלא למשה לבד ואפי' הכי הי' מגביה קולו כדי שלא יהא קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא עכ"ל. וכתב רבינו וכל דבריהם ע"פ מה שהבינו דהקב"ה הוא הקורא ומשה היה המתרגם ולולי דבריהם היה נראה לפרש דס"ל משה היה הקורא והקב"ה הוא המתרגם דמשה לא היה קורא רק בלה"ק שאין הכל מבינים בו אבל דיבורו של הקב"ה היה בו ע' לשון כדקאמרינן פ' ר"ע כל דיבור שיצא מפי הקב"ה היה נחלק לע' לשונות והיינו שהי' מתרגם לכ"א כפי הלשון שמבין ותו לא מידי ודו"ק:

רש"י **מלמד** שאמר הקב"ה כו' א"כ מה ת"ל וכו' וחזר ופירש כו' ואיכא לאקשויי אחר שהקב"ה אמר י' דברות בדיבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן מה"כ לשמוע הוא דאפשר א"כ מדוע חזר ופירש שהוא ללא צורך ואם הוא צורך שיהיו שומעין כל דיבור מפורש מדוע לא פירש יותר משני דברים. ובחלקי אבנים תירץ דרש"י ז"ל אזיל לשיטתו דפי' בסמוך לאמר בלמד שהם עונים על הן הן ועל לאו לאו מאחר שהקב"ה הראה כחו וגבורתו שאמר י' דברות בדיבור א' ואמר לאמר שישיבו על הן הן כו' ולאחר שא"א לאדם לומר כן לא היו ישראל יכולים להשיבו כ"א דיבור א' לבד או הן או לאו על י' דברות לפיכך הוצרך לחזור ולפרש שני דברים שהוא אנכי ולא יהיה לך בכדי שישיבו על אנכי הן ועל לא יהיה לך לאו וק"ל:

אשר הוצאתיך ולא אמר אשר בראתיך מפני שנמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא והטעם כתב רבינו בזה דנקט נמנו וגמרו כו' לפי שיש בבריאותו נד שכר ונד הפסד דהלאוין היו ודאי מתקיימין לולי נברא והשתא שנברא אפשר שלא יזכה ויעבור הלאוין נמצא מפסיד בבריאותו והעשיין הוא היפך זה שאלו לא נברא ודאי לא היו מתקיימין והשתא שנברא אפשר שיזכה ונמצא שיהיה נשכר והשתא פליגי ב"ש וב"ה מצד בריאותו חד אמר טוב לו שלא נברא מצד הלאוין אפשר שיהיה נפסד יותר משנברא וקיים העשיין דנמצא יצא שכרו בהפסדו וחד אמר טוב לו שנברא שאפשר שיתקיים העשיין משלא נברא ויקיים הלאוין דנמצא יצא הפסדו בשכרו ואמרו בזה דנמנו וגמרו ר"ל שבאו בזה למנין המצות שהלאוין הם יותר מהעשיין שהלאוין שס"ה והעשיין הם רמ"ח וע"כ הסכימו וגמרו שיותר טוב לו כשלא נברא כי הוא קרוב להפסד מחמת הלאוין שהם רבים ורחוק לשכר מצד העשיין שהם מועטין ודוק:

רש"י **בתרגומו** כשאוחזין כו' בפ' זה בורר לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים דאם ללמד שלא יומתו אבות בעון בנים ובנים בעון אבות הרי כבר נאמר איש בחטאו יומתו ופריך ובנים בעון אבות לא והכתיב פוקד עון אבות כו' ומשני התם כשאוחזין. ובעל שפתי חכמים הביא ריבא דקרא לא יומתו אבות כו' להקן מה שפירש רש"י ז"ל כשאוחזין כו' ולא דק דמסיפא דקרא איש בחטאו כו' פריך תלמודא רמיות המקראות אהדדי אבל ריבא דקרא לא יומתו מיירי בעדות בנים וכן פירש"י בהדיא לקמן בפ' כי תצא ע"ש ובסוגיא זו איכא למידק דמעיקרא מאי קושיא דילמא פקידה בעלמא נפקדו הבנים בעון אבותם משא"כ במיתה. ויש לייסב קושיות המקשן ברמיות קראי אהדדי עד"ז דלמה נקט כאן פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים ליכתוב רק פוקד עון אבות על בני רבעים וממילא ידעינן דדין א' להם דליכא למיטעי ולומר דהפקידה קאי רק על בני רבעים אבל בנים הקודמין להם נענשו במיתה הא כתיב איש בחטאו כו' ומשני הא כשאוחזין כו' ר"ל דאפשר היה למיטעי ולחלק בין אוחזין לשאינן אוחזין וק"ל:

פרשת משפטים

רש"י **כל** מקום וכו'. אף אלו מסיני אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שכתב מה נ"א דעת רש"י ז"ל ממני דהא לעיל בפ' בנות גבי שם שם לו חק ומשפט פי' כיבוד אב ואם ושבת ודינין במרה ניתנו ולפי מה שפירש"י שם דדינין במרה איפקוד הוה ליה נכתב בכאן ואלה מה הראשונים במרה וכו' כמו שמצינו במכילתא פלוגתא בם דר"י דורש וי"ו ואלה המשפטים מה הראשונים מסיני ור' יהודה דורש במרה ומסתימה על הגאון הרא"ם ז"ל אשר לא הזכיר מזה עכ"ל. ובזה נראה לי לכוין וליישב הקושיא מה שמקשים העולם הא דלא פתח בטעם הסמיכות להקבות על סקרא דודאי בלא זה שיש אפשר לומר דהסמיכות לר' יהודה אפי ולכך הפסיק בפ' מזבח כדי להורות שאלו לאו מסיני ניתנו אלא במרה אפקדו כמו הראשונים משא"כ עכשיו שהבית רש"י דעת ר' ישמעאל ולדבריו שפיר יש לדקדק למה נסמכה כלומר למה הפסיק בפ' מזבח מאחר שאלו ואלו ניתנו מסיני וק"ל:

רש"י **ביציאת** עבדים כנענים וגו' יכול העברי יוצא בראשי אברים וכו'. וכתב הרא"ם ליכא לאקשויי מהי תיתי לרבויי אי מק"ו מעבד כנעני ומה עבד כנעני שאינו יוצא בשש וביובל יוצא בראשי אברים ע"ע שיוצא בשש וביובל לא כ"ש אמה העבריה הוכיח שיוצאה וכו' אף אני אביא ע"ע משום דאיכא למפרך מה לאמה העבריה שכן אינה נמכרת בגנבתה תאמר בע"ע שנמכר בגנבתו מ"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה וכו'. וא"ת נמס לי הקושיא בגת הקושיא נמי מהו תיתי לומר שהעברי יוצא בראשי אברים אי מק"ו מכנעני כדלעיל אדרבא נילף ק"ו מאמה העבריה דאין ע"ע יוצא בראשי אברים ומה העבריה שיוצאה בסימנים אינה יוצאה בראשי אברים ע"ע שאינו יוצא בסימנים לא כ"ש וי"ל מעיקרא דינא פירכא מהיכא מאמה מה לאמה העבריה שכן אינה נמכרת בגנבתה תאמר בע"ע שנמכר בגנבתו א"נ כיון דסימנין לא שייכי בע"ע דהוי כמוכר עצמו אין במעשה קטן כלום ואי במכרוהו ב"ד בקטנו לאו בר עונשין הוא ואי במוכרו אביו בקטנו לאו בר מגירש הוא דכתיב וכי ימכור איש את בתו ולא את בנו בדאיתא במכילתא וא"כ אין זה ק"ו. וא"ת כיון דמק"ו מעבד כנעני איכא למילף שהעברי יוצא בראשי אברים והיקשא דעברי לעבריה מלינו לפרוכי למה אמה העבריה נקנית בכסף אף עברי נקנה בכסף למה נגרם הכיקש למה שהעברים שינב יוצאים בראשי אברים אף עבד עברי לא יצא בראשי אברים לבטל הק"ו ולא נקיים פסוק יסק"ו

וסק"ו בשלמא היכא שאחד סותר את האחר דרך הגמ' תמיד לבטל הק"ו מפני הספק או מפני הג"ש אלא הכא שאפשר לקיים את שניהם מאי איכא למימר וצ"ע עכ"ל. ורבינו כתב ולאו קושיא היא דכיון דאין היקש למחצה מתבטל הק"ו דהיקשא עדיף מק"ו כדאמרינן בכל מקום:

יתן לה מקום להפדות וגלאת שאף הוא מסייע בפדיונה שמגיע בפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. וכתב הרא"ם דמדלא כתיב ונפדית אלא והפדה משמע שאף האדון מסייע בפדיונה ופירשו קצת מרבותינו שאע"פ שאין זה נקרא סיוע בשאר פועלים שהרי אם רצו לחזור חוזרין ומשלם בעל הבית כשיעור מה שעשו דכתיב כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים כדאיתא בפ' האומנין ה"מ שאר פועלים שמלאכתן שוה אבל אמה העבריה שאין מלאכתה של שלש שנים ראשונות שוה למלאכת שלש שנים אחרונות לא קמ"ל דקרא והפדה לומר שצריך לסייע לה בפדיונה דממלת והפדה משמע שיתן לה מקום להפדות כפירש"י בקדושין. ואם הוא מחשב לה כפי פעולתה בשנים ראשונות שאין שוין כמו ג' שנים אחרונות מהו הסיוע שמסייע לה. אבל ממאמר כאלו היא שכורה משמע שהסיוע הוא מצד שאין זו שכורה אלא קנויה ואינה יכולה לחזור עד תשלום שש שני מכירתה והכתוב עשאה כאלו היא שכורה לחזור וישלם לה האדון כשיעור השנים שעשתה עמו. ולא ידעתי מה בין זו לשכורה שהרי גם זו אינה קנויה אלא למעשה ידיה כמו השכיר. וא"ת למה לי קרא דוהפדה ללמד שיוצאה בגרעון כסף תיפוק לי מהיקשא דעבריה לעברי מה עברי יוצא בג"כ כדנפקא לן מג"ש דשכיר שכיר ממוכר עצמו לישראל דיליף ממוכר עצמו לא"י מוי"ו דוכי תשיג כדאיתא פ"ק דקדושין אף עבריה יוצאה בג"כ. י"ל דאצטריך והפדה לאה דתניא בפ"ק דקדושין מפדין אותה בעל כרחו דאב משום פגם משפחה. אבל ליכא למימר דאצטריך והפדה ללמד שנקנית בכסף דאי לא קנאה בכסף מאי מגרעה מפדיונה היכא כדאיתא בפ"ק דקדושין דא"כ לשתוק מיני' ותיתי מהיקשא דאם אחרת יקח לו מה אחרת מקניא בכסף אף אמה העבריה מקניא בכסף כי היכי דילפינן מיניה מה אחרת בשטר וכו' דאין ההיקש למחצה עכ"ל. ורבינו טען עליו וכדי לבוא אל המכוון דבריו אציג לפניך סוגי' דש"ס בפ"ק דקדושין דף י"ד ע"ב וז"ל ע"ע דנקנה בכסף מנ"ל א"ק מכסף מקנתו מלמד שנקנה בכסף פירש רש"י מכסף מקנתו בע"ע הנמכר לא"י הכתוב מדבר וכי תשיג יד גר ותושב ופריך אשכחן ע"ע הנמכר לאינו יהודי הואיל וכל קנינו בכסף נמכר לישראל מנ"ל (פירש"י הואיל וכל קנינו בכסף שלא נאמרה בו משיכה במטלטלין אלא בישראל כתיב מיד עמיתך וכו') ומשני אמר קרא והפדה מלמד שמגרעת מפדיונה ויוצאה (ופירש"י שמגרעת מפדיונה מדלא כתיב ונפדה משמע והפדה שאף האדון מסייע בפדיונה אלמא בכסף נקנה דאי לא קנאה בדמים מאי מגרעה ופריך אשכחן אמה הואיל ומיקדשא בכסף מיקניא בכסף ע"ע מנ"ל אמר קרא כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וכו' מקיש עברי לעבריה) ופריך אשכחן מכרוהו ב"ד הואיל ונמכר בעל כרחו (ופירש"י דנמכר בגנבתו דכי ימכר ע"י אחרים משמע והדין נותן שיהא נקנה בכסף בלא חזקה הואיל ויש בו צד קל שנמכר בעל כרחו) מכר עצמו מנ"ל ומשני יליף שכיר (ופירש"י נאמר במוכר עצמו וכו' כי ימוך אחיך ונמכר וכו' כשכיר כתושב יהיה ונאמר במכרוהו ב"ד כי משנה שכר שכיר וכו' בפ' כי ימכר כתיב) ופריך שפיר למאן דיליף שכיר שכיר אלא למאן דלא יליף מאי ומשני אמר קרא וכי תשיג מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון (ופירש"י וכי תשיג במוכר עצמו לא"י משמעו לפ' מוכר עצמו לישראל וילמוד עליון מתחתון בהיקש' ובנמכר לא"י כתיב מכסף מקנתו עכ"ל) ובתוס' שם בד"ה מוכר עצמו מנ"ל יליף שכיר שכיר פי' בקונטרס נאמר במוכר עצמו כשכיר כתושב וכו' וא"ת כיון דיליף שכיר שכיר למה אצטריך מכסף מקנתו גם א"י ניליף שכיר דכתיב גבי א"י כשכיר שנה בשנה וכו' ונמכר לישראל מאמה כדמפרש גמ' לעיל דאצטריך ני' לכדדרשינן לעיל בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכו' וא"ה מאי אצטריך והפדה לענין כסף ליפתוק מיניה ונילף עבריה מע"ע הנמכר לישראל ועברי הנמכר לישראל מעבד הנמכר לא"י מג"ש דשכיר שכיר. וי"ל אין ה"נ אלא אצטריך לדרשא אחריתי לגרעון כסף כו' עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם מה שתרצו אלא אצטריך לדרשה אחרינא לגרעון כסף. לכאורה קשה דהא גופיה דמלתא דגרעון גבי א"י כתיב וחישב עם קונהו וכו' וא"כ לא אצטריך לכך מלתא דגרעון כסף דהא נמי נפקא מהך ג"ש דשכיר שכיר מא"י ועבריה מעברי מהיקשא בקושייתם. וי"ל דגרעון כסף גבי א"י אינו אלא לפי שנת היובל דהא אינו יוצא בשש וא"כ אצטריך שפיר גרעון כסף גבי עבריה לפי שנת שש. והרא"ם הקשה וז"ל למה לי קרא דוהפדה ללמד שיוצאה בגרעון ת"ל מהיקשא וכו' יש לומר דאצטריך לאה דתניא מפדין אותה בע"כ של אב אבל ליכא למימר דאצטריך והפדה ללמוד שנקנית בכסף כו'. ונעלם ממנו דברי התוס' דסוגי' זו דבהדיא כתבו דליכא למילף גרעון כסף בעברי' אלא מוהפדה והיינו ע"כ כמ"ש דגרעון לפי שנים של שש ליכא בנמכר לא"י. ודבריו בכלל תמוהים בענין זה שכתב דנפקא לן מג"ש דשכיר ממוכר עצמו דיליף ממוכר עצמו לא"י מוי"ו דוכי תשיג. הא ליתא דלמאן דיליף ג"ש מא"י גופיה איכא למילף בהך ג"ש ולא קאמר מוי"ו דוכי תשיג אלא למאן דלא יליף ג"ש כדמוכח כולא שמעתין. גם מה שתי' בזה דאצטריך והפדה למפדין בע"כ זה אינו דמסברא יליף תלמודא לקמן משום פגם משפחה דאל"כ בע"ע נמי נימא הכי מהיקש' דעברי לעבריה. גם מ"ש דליכא למימר דאצטריך והפדה ללמד שנקנית וכו' הוא תמוה דמסיכא דיליף גרעון דהיינו מנמכר לא"י בכלל נמי דנקנית בכסף. ומהיקשא דאמה לאחרת נמי ליכא למילף כסף דא"כ הוי ליה כסף פרוטה ואנן בעינן דינר משום גרעון כדאמרינן בהדיא לעיל בפרקין ודוק:

רש"י **ריבה** לה יציאה וכו' או אינו אלא שתצא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות בגרות וכתב הרא"ם אבל במכילתא ובפ"ק דקדושין שנוי בהפך ויצאה חנם אלו ימי בגרות אין כסף אלו ימי נערות משום דהתם אלו לא כתב אלא ויצאה חנם קאמר דאז ודאי לא הוה מוקמינן ליה אלא בימי בגרות כשמבחינת מנערות נבגרות שאז יוצאה מרשות אביה והואיל ויוצאת מרשות האב יוצאת מרשות האדון השתא דכתיב אין כסף וריבה לה יציאה אחרת כאלו אמר ויצאה בלי כסף על כרחין לאוקמ' חד מינייהו לנערות אין לנו דבר אחר לתלות יציאתה בו אלא נערות שהיא משתנה בה מקטנות לגדלות להיות בת עונשין אבל רש"י ז"ל שהוא דורש שני המקראות הללו לפי מה שהן בסדר נכתבו שניהם צריך לפרש אותם לפי סדר הויתן הראשון לימי נערות והשני לימי בגרות. וליכא לאקשויי לכתוב רחמנא נערות ולא בעי בגרות דאיכא למימר בא זה ולמד על זה שהם לא נאמרו שניהם אלא שאחד מהם אינו אומרים הן הן ימי בגרות כדמתרץ לה רבא בפ"ק דקדושין ואע"ג דדחי לי' אביי דמכיון דנפקא מנערות בבגרות מאי בעי גבי' לא שמכינן עלי' דהא במכילתא תניא בהדי' כותי' דרבא וכו' עכ"ל הצריך לענינינו. ורבינו טען עליו והציג לפניך סוגיא דשמעתין דפ"ק דקדושין בדף ד' וממילא רואה שמעתתא וטענתו דגרסינן בה גופא ויצאה חנם אלו ימי בגרות וכו' ופריך ולכתוב רחמנא נערות ולא בעי בגרות אמר רבא בא זה וכו' מידי דהוי אתושב ושכיר דתניא תושב זה קנוי קנין עולם שכיר זה קנוי קנין שנים יאמר תושב וכו' ואני אומר קנוי קנין עולם אינו אוכל וכו' אלו כן הייתי אומר תושב זה קנוי קנין שנים אבל קנוי ק"ע אוכל בא שכיר ולימד אתושב (ופירש"י בא שכיר וכו' דא"כ חד מינייהו נרצע הוא דאתי ומאחר שנכתבו שניהם משמעותא דנרצע מתושב אתי' שהוא מיושב אצלו יותר מן הקנוי לשש שנים) אמר לי' אביי מי דמי התם תרי גופי נינהו הכי נמי כתב רחמנא תושב נרצע לא יאכל והדר כתב אידך הוי שכיר מילתא דאתיא בק"ו ומילתא דאתי' בק"ו וכו' אלא הכא חד גופא הוא כי נפקא לה מנערות בגרות מאי בעי גביה אלא אמר אביי לא נצרכא אלא לבגר דאיילונית (ופירש"י איילונית אין לה סימני נערות והשמועינן קרא שיוצאה ימי בגרותה כשיהיה לה עשרים שנה) סד"א בנערות תיפוק בבגרות לא תיפוק קמ"ל. מתקיף לה מר בר רב אשי ולאו ק"ו הוא ומה סימנין שאין מוציאין מרשות אב מוציאין מרשות אדון בגרות שמוציאה מרשות אב וכו' אלא אמר מר בר רב אשי לא נצרכה קרא דבגרות אלא לעיקר זבינה דאיילוני' שאיילונית נמכרת בקטנותה כשאר בנות סד"א דאתי' סימני נערות הוי זבינא וכו' קמ"ל ויצאה חנם וכו' ולמר בר רב אשי דאמר ולאו ק"ו הוא הא אמרינן מלתא דאתי' בק"ו טרח וכו' ה"מ היכא דליכא לשנויי וכו' עכ"ל. ובתוס' שם בד"ה ויצאה חנם אלו ימי בגרות וכו' וא"ת בריש' הוה לי' למנקט אלו ימי נערות והדר ימי בגרות וי"ל משום דאין כסף צריך לאוקמי' לימי נערות כדאמר לעיל במתניתין אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר דהיינו ימי נערות דאין האב זכאי בקידושי בתו בבגרות עכ"ל. וכתב רבינו ונראה בזונתם במה שפסקנו וא"ת בריש' וכו' משום דמשמע לכו דבכה"ג יש למנקט מילתא דליכא ברישא ייפי כמו בתושב ושכיר דנקט תושב שהוא קנין עולם ברישא ורש"י שפי' מאחר שנכתבו שניהם משמעותא דנרצע מתושב אתיא וכו' אין זה מספיק דמ"מ אמאי נקט קרא תושב ברישא אי נמי דכן דרך הכתוב בכה"ג למינקט ברישא מילתא דליכא יותר:

ורש"י בחומש פי' בהיפך הברייתא דמייתי תלמודא וכתב הרא"ם על דבריו דבברייתא אלו לא נאמר קאמר וכו' אבל רש"י דורש וכו'. ואין כל זה מספיק למה שינה והיפך רש"י דברי הברייתא. גם אם דרך הברייתא אלו לא נאמר קאמר ומינקט ברישא דבר הפשוט טפי אמאי לא נקט כן בכה"ג גבי תושב ושכיר. גם נעלם ממנו דברי התוס' דסוגיין דמוכח מדבריהם דלאו משום דרשא דיש כסף לאדון אחר ה"ל למנקט אלו ימי נערות ברישא דהוא מילתא דליכא וכזה ניחא פירש"י בחומש שלא הביא הך דרשא דיש כסף לאדון אחר דאינה קרוב לפשוטו לכך פי' ב' המקראות כדרכן למנקט מילתא דליכא ברישא כמו בתושב ושכיר ותו לא מידי. גם מה שכתב הרא"ם שהברייתא דמכילתא גבי ויצאה חנם אין כסף אלו לא נאמר קאמר היינו דלא כאביי דמוקי לה לבגרות דאיילונית אלא כרבא דמוקי לה הכי והוא תמוה דדברי רבא ודאי נדחין בין לאביי בין למר בר רב אשי דלא שייך בא זה וכו' בחד גופא. ורהא דאביי נמי ס"ל דבגר דאיילונית הוי ק"ו מנערות וכדקאמר מר בר רב אשי אלא דלא ס"ל דאתי לעיקר זבינא דאיילונית אלא כדקאמר ליציאה בגר דאיילונית והא דקאמר בי' דלא תיפוק היינו ע"י נערות אי הוה חד גופא אבל ע"י בגרות דאיילונית תיפוק מק"ו דקאמר מר בר רב אשי וס"ל לאביי מילתא דאתי' בק"ו טרח כו' וא"ש ברייתא דמכילתא לדברי אביי בפשיטות דבא זה וכו' ותו לא מידי ודוק:

רש"י **אחד** הרג שוגג ואחד הרג מזיד וכו' בפ' אלו הן הגולין וכתב רבינו אבל ע"ז שנהרג בשוגג הראשון לא קאמר שהרג במזיד שאולי הטעה אחר היה בו שנתחייב דין שמים שע"כ לא היו עדים אבל זה שנהרג ע"פ עדים היה חייב מיתה בדין אדם שהרג כבר במזיד וקצת קשה דמשמע מזה שהרג בשוגג בלא עדים שהולך לגלות ולא ידענא על מה דהא הגלות לערי מקלט אינו רק מפני גואל הדם שיהרגנו ואם אין עדים בדבר האיך יהרגנו הגואל ואפשר לומר אם הוא מודה בדבר או שיתוודע הדבר ע"י קרובים ופסולים בשטר שהגואל אם יהרגנו ועיין מה שכתבתי לקמן בפ' מסעי:

רש"י **למה** נאמר וגונב איש כו' לכך הוצרכו שניהם מה שאסר זה וכו' ובפ' הנחנקין טען רבינו ואמר מהא דגרסינן שם ת"ר כי ימצא איש גונב וכו' אין לי אלא איש שגנב אשה שגנבה מנין ת"ל וגונב איש אין לי אלא איש שגנב בין אשה ובין איש ואשה שגנבה איש אשה שגנבה אשה מנין ת"ל ומת הגנב ההוא מ"מ ע"כ. ולפי סוגיא זו עדיין רש"י ז"ל קיצר בפירושו דהכתי משניהם אשה שגנבה אשה מנין דגמרינן זה במעתין מרבוי דומת הגנב ההוא וק"ל:

רש"י **למה** נאמר וכו' ת"ל ומקלל וכו' סתם בין איש ובין אשה וכו' אבל בפ' ד"מ שנינו איש איש אשר יקלל וכו' מה ת"ל איש איש וכו' לרבות בת טומטום. וכתב רבינו אבל רש"י ז"ל בחומש סוגיא שדרש ממקלל אביו ואמו והוא על פי המכילתא וכמ"ש שדרכו לרדוף בפירושו שדרשא יותר פשוטה במקרא דדרשא דשמעתין אינו פשוטו לרבות אשה וכו' מאיש איש משום דאין מיעוט אחר מיעוט וכו' וק"ל:

רש"י **בעבד** כנעני והוציאו מן הכלל להיות נידון וכו' איכא לאקשויי דנימא לא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא לדון בדין יום או יומים. ותי' בפ"ל דכי כספו הוא זה מיעוט לישראל דלא כספו הוא עכ"ל. ומזה יש ליישב הא דלא הקשה רש"י על הקרא והרי היה בכלל וכו' דהויתי אומר דיצא ללמד על הכלל כולו לדון בדין יום או יומים מש"ה עכשיו שהכריח רש"י מכי כספו למעט הכלל שאינו מדבר בעברי ושפיר מקשה והרי היה בכלל וכו' וק"ל:

רש"י **ה"ה** וכו' שור שור משבת וכו' ותמה הרא"ם דבפ' הפרה שנינו א' שור וא' בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבידה לפריקה ולהסימה ולכלאים ולשבת וכן חיה ועוף כיוצא בהם ומפרש בגמ' לנפילת הבור כסף ישיב לבעליו כל דאית לי' בעלים ולגבי כלאים אמרו או כלאים דהרביעה יליף שור שור משבת או כלאים דהרבעה יליף בהמתך בהמתך משבת והיכי כתב רש"י כאן גבי נפילת הבור ה"ה לכל בהמה וכו' אנו למידין שור משבת וצ"ע י"ל וכו' עכ"ל ורבינו כתב ליישב זה והציג לפניך סוגי' דשמעתין עם תוס' דפ' שור שנגח דף נ"ג ע"ב ולא תבוא אל המכוון דבריו דשנינו שם נפל לתוכו שור וכליו ונשתברו חייב על הבהמה ופטור על הכלים וקאמר תלמודא מתניתן דלא כר"י דתני' ר' יהודה מחייב אנזקי כלים בבור ופריך מ"ט דרבנן דאמר קרא ונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם חמור ולא כלים. ור"י או לרבות את הכלים ורבנן או לחלק הוא דאתא וכו' ופריך איצטריך היינו כלל ופרט וכלל וכו' מה הפרט מפורש בעלי חיים וכו' ופריך אי מה הפרט מפורש דבר שנבלתו מטמאה במגע ובמשא אף כל דבר וכו' אבל עופות לא ומשני א"כ לכתוב רחמנא חד פרטא (ופירש"י א"כ דלא רבי רחמנא אלא מאי דדמי לי' לפרטא מאי גדדין לכתוב או שור או חמור ודרשינן כל כעין הפרט ומדכתיב אידך אם אין ענין לדבר שנבלתו מטמאה דהא אתי בכללא תניהו ענין לעופות דדמו לפרטא בחד צד דהוו בעלי חיים) ופריך כי נכתוב אי כתב שור ה"א קרב ע"ג המזבח אין וכו' ואי כתב רחמנא חמור ה"א קדוש בבכורה אין וכו' ומסקנא דשמעתין אלא אמר קרא כסף ישיב לבעליו כל דאית לי' בעלים ופריך א"ה הכי אפי' כלים ואדם נמי אמר קרא שור ולא אדם וכו' ולר"י דקא מרבי להו לכלים בשלמא שור ממעט בי' אדם אלא חמור מאי ממעט ביה אלא אמר רבא חמור דבור לר"י ושה דעבודה לדברי הכל קשיא ע"כ. ובתוס' שם בד"ה א"ה קרב ע"ג המזבח אין תימה למה לא ילפינן הכי שור שור משבת ובמסקנא דמרבינן עופות מדכתיב ישיב לבעליו כל דאית ליה בעלים למה לי נילף משור שור או התור החמור משבת כמו הסימה ופריקה וממילא אימעוט אדם דליכא למילף משבת כדאמרינן שם בשמעתין גבי כלאים להנהיג הקשתיו ולא לדבר אחר וכו' וי"ל וכו' עכ"ל. וכתב רבינו אקושייתם אבל קשה דא"כ תרי פרטי למה לי שור וחמור ד"חד פרטא נמי ה"ה ילפינן משבת כמו בהסימה ופריקה ולמאן דאית לי' שביתת כלים בשבת ניחא דאיצטריך הכא חד פרטא למעט כלים אבל למאי דקי"ל כב"ה דלית להו שביתת כלים ממילא אימעוט נמי כלים. ורש"י בחומש תמוה בזה שהניח תלמוד ערוך וכתב בקושיית התוס' וכבר תמה עליו הרא"ם ויש ליישב פירושו לשיטתו למאן דאית ליה שביתת כלים דאיצטריך אידך פרטא למעט כלים וקושט' הוא למאי דמסיק דילפינן שור או חמור משבת גבי פריקה והסימה ה"נ דילפינן הכי שור שור משבת וכן פירש"י בהדיא בחומש בסוף הך דרשא דיליף בבור היר שור שור משבת דתמור ממעט כלים והיינו ע"כ למאן דאית ליה שביתת כלים אבל למאן דלית לי' שביתת כלים ע"כ דלא ילפינן בור שור משבת דא"כ חמור למה לי הוצרך תלמודא למיתרא אליבי' דכסף ישיב לבעליו לרבות כל דבר. ומיהו לר' יהודה דחמור קשיא אליבי' ודאי דלמאן דלית ליה נמי שביתת כלים שפיר מצינן למילף בור שור משבת ובהכי ניחא דלא קאמר לר"י נמי דאו קשיא דמסיכא תיתי למעט כלים דבכלל דבר שיש לו בעלים הוא ולא ממעטינן משור אלא אדם כ"ה דכוותי' אלא אי ילפינן שור שור משבת ניחא דאיצטריך הן לרבות כלים דאי לאו הכי ממילא הוה אימעוט כלים למאן דלית ליה שביתת כלים ותו לא מידי ודוק:

רש"י **ולא** נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים וכתב הרא"ם הא דקאמר שור ולא אדם לאו משום דבר דעה הוא ואיבעיא לי' לעיוני ולמיזל דהא אף בבן ובת דלאו בני דעה נינהו ולא שייך בהו איבעי ליה לעיוני ומיזל פטור הוא כדתנן בפ' הפרה בן או בת עבד או אמה פטור אלא גזירת הכתוב הוא שור ולא אדם ל"ש בר דעה וכו' ואפי' סומא או שנפל בלילה דדוקא גבי בהמה בעינן שתהא קטנה או חרשת או שוטה או שנפלה בלילה ולא יהא חייב בעל הבור כדתנן נפל לתוכו שור חרש שוטה וקטן חייב אבל אם פקחת ונפלה ביום ומתה או הוזקה פטור שזה כמו אונס הוא שדרך הבהמה לראות ולסור מן המכשולות ואיבעי' ליה עיוני ומיזל אבל באדם בכל אופן פטור דאל"כ מיעוטא דשור ולא אדם למה לי וכן הא דקאמר חמור ולא כלים לאו בבעלים אדם קמיירי דהא אפי' שור שחייבם עניו פורה אם דחפו אדם ונפל בבור בעל הבור פטור ואפי' שור שדחף את חבירו כדתני' בפ' הפרה ואף ר' נתן שאמר בשור שדחף את חבירו בעל הבור משלם מחצה ה"מ בשור שדחף את חבירו שדרכן השוורים לדחוף זה את זה והיה לו לבעל הבור לחוש להכי שלא תקרה תקלה תחתיו. אבל אדם שדחפם ונפלה לבור שדוחף חייב בשוגג ובעל הבור פטור מפני שאין זה דבר המצוי

ועוד

הרי זה כמו אונס דלא גרע מ"ש מבהמה פקחית שנפלה ביום ומשם שהוא פטור מפני שזה כמו אונס הוא שדרך הבהמה לראות ולסור מן המכשולות אלא חמור ולא כלים דקאמר כגון שנפל לבור השור עם הכלים כדתנן בפ' הפרה שנפל לתוכו שור וכליו ונשתברו חמור וכליו ונתקרעו חייב על הבהמה ופטור על הכלים עכ"ל ותמה מה שכתב הר"ש וכן הא דקאמר חמור ולא כלים לאו בכפילה אדם קמיירי וכו' אבל אדם שדחפו הדוחף חייב ובעל הבור פטור וכו' טען עליו רבינו מהא דגרסינן בפ' שור שנגח אמר רבא שור ואדם שדחפו לבור לענין ניזקין כולם הייביט וכו' ופירש"י לענין ניזקין כגון אם דחפו שם אדם והוזק משלמין בין כולם פחת דמיו דכולם חייבים בנזקי אדם דהא דקי"ל גבי בור שור ולא אדם בקטלא ק"ל כגון אם נפל לתוכו עבד ומת אבל בנזקין חייב וכו' עכ"ל. הא קמן דבהדיא קאמרינן הכא היפך זה דגם בעל הבור חייב וכמו שפירש"י ותוספות ע"ש. והנראה הא דנקט שור וכליו לרבותא דאע"ג דחייב אשור פטור אכלים שעליו וכן נראה מדברי הרמב"ם בפ"ג מהלכות נ"מ ע"ש ודוק:

רש"י **אם** ברור לך הדבר כו' כשמש הזה שהוא שלום בעולם כו'. וכתב הרא"ם כך שנו במכילתא מה שמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב. אבל בפ' בן סורר ומורה תניא אין לו דמים אם זרחה השמש עליו אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו אם לאו אל תהרגהו ותניא אידך אם זרחה השמש עליו דמים לו אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו ואם לאו הרגהו משמע דפירוש אם זרחה השמש עליו אינו אלא לענין הבירור שיהא ברור כשמש ולא לענין השלום כמו שדרשו במכילתא וכן אמרו נ"כ בפ"ק דפסחים לאור יקום רוצח ובלילה יהי כגנב אי פשיטא לך כיום דאנפשות קאתי רוצח הוא ואי מספקא לך כלילה יהי בעיניך כגנב משמע שמה שהמשילו הדבר לאור שהוא זריחת השמש אינו אלא לענין הבירור ולא לענין השלום. ויש לתמוה על רש"י ז"ל מדוע הניח הברייתות הללו שהוזכרו בגמרא ותפס הברייתא של מכילתא שלא הוזכרה בגמ' כלל ויש לחוש דילמא לאו הלכתא היא. ועוד שבגמ' הקשו הברייתות אהדדי ואמרו דכאדא מינייהו קתני אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו הא סתמא אל תהרגהו. ובאידך ברייתא קתני אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו הא סתמא תהרגהו ותירצו לא קשיא כאן בבן על אב כאן באב על בן פירוש שהברייתא שמדקדקת אם זרחה השמש עליו עם אין לו דמים ופרשה אם זרחה השמש עליו שאין לו שלום עמך מיירי באב על הבן דסתם אב מרחם על בנו שלא יהרגנו אפי' יעמוד כנגדו להציל ממונו ולכך לא ניתן להרגו אלא כשיודע בבירור שבא להרגו. דומה לזה אמרו בפ"ק דפסחים לאור יקום רוצח אי פשיטא לך כיום דאנפשות קאתי הרגהו ופירשו ר"י וריב"א דהאי קרא כאב על הבן קמיירי דסתם אב מרחם על בנו שלא יהרגנו והברייתא המדקקת אם זרחה השמש עליו עם דמים לו ופרשה אם זרחה השמש עליו שיש לו שלום אך דמים לו מיירי בבן על האב דסתם בן אם יעמוד האב כנגדו להציל ממונו יהרגהו ולכן אינו חייב על הריגתו אלא כשיודע בבירור שאם יעמוד כנגדו להציל ממונו לא יהרגהו. ורש"י ז"ל איך הניח מה שתרצו בגמ' שהסמיכות של אם זרחה השמש עליו עם דמים לו מיירי בבן על האב ויפרש הוא באב על הבן ול"ע. והאי דקאמר אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כו' כגון אב ההותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן לאו בירור ממש קמיירי כבירור הברייתות דלעיל דאם בן מסיקא קד יק לה האי קרא דזרחה השמש לאו בענין בירור אתי אלא לענין השלום כמו שאמר בהדיא כשמש הזה שהוא שלום בעולם. ועוד אם הוא בירור ממש ומוקי לה כגון אב על הבן משמע הא בירור דבן על אב הרגהו ואין הדבר כן שהרי בריתא דקרא דמיירי אפי' בבן על אב כתב כאן למהפך סורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי ידוע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך ע"מ כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו משמע הא אם ידוע שאם יעמוד בעל הממון כנגדו לא יהרגנו אל תהרגהו הלכך עכצ"ל דהאי בירור לאו בירור ממש קאמר אלא בירור של סברה וה"ק אם הסברה מוכחת שיש לו שלום כו' כגון האב ההותר לגנוב ממון הבן שבידוע שרחמי האב על הבן כו' דהשתא איכא לדיוקי הא אם הסברה מוכחת שזה להורגך בא שהרי ידוע הוא שאין אדם מעמיד על עצמו ורואה שנוטלים ממונו בפניו ושותק לפיכך ע"מ כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו השכם להרגו עכ"ל. וכדי להבין דברי רבינו מה שכתב ליישב כל זה אציג לפניך המסקנא דברייתות מה שהביא הרא"ם דמסקינן שם ת"ר דמים לו בין בחול ובין בשבת אין לו דמים בין בחול ובין בשבת כו' ופי' רש"י דמים לו לבון רציחה הוא להכי הוא דאתי לומר לך דבין בשבת ובין בחול אסור לבן להרוג את אביו במחתרת שהרי לא בא על עסקי נפשות אין לו דמים לשון רציחה דכתיב גבי אונס בעלמא להכי אתי לומר לך אין לו דמים לא בחול ולא בשבת והרגהו) ופריך בעלמא אין לו דמים כו' ע"כ ובסוגיא זו רבינו הרא"ם תמה על רש"י ז"ל בכאן איך הניח מה שתירצו בגמר' כו' והאי דקאמר אם ברור לך הדבר כו' לאו בירור ממש קמיירי כבירור הברייתות דלעיל דא"כ כו' אלא בירור של סברא וה"ק אם הסברה מוכחת כו' כגון אב ההותר כו'. אבל ממה שפירש"י במסקנא דסוגיא דמים לו לשון רציח הוא להכי אתי לומר דבין בחול ובין בשבת אסור לבן כו' אין לו דמים לשון רציח דכתיב גבי אונס דעלמא להכי כו' הרי מוכח בהדיא מפירושו דהך ברייתא דאין לו דמים מיירי בבן על אב והך ברייתא דיש לו דמים איירי באב על בן והוא ממש כפירושו בחומש ולכך נראה דרש"י מפרש דגמרא דמשנינן במתניתין כאן באב על בן וכאן בבן על אב דהברייתא נמי לאו בבירור ממש קמיירי אלא בבירור של סברא ומסתמא קמיירי בהך בירור של פירש"י בחומש כמ"ש גם הרא"ם דהשתא ברייתא קמייתא מיירי בבן על אב וה"ק אם זרחה השמש שברור לך מסברא שאין לו שלום עמך כגון בן על אב וכ"ש אונס דעלמא אין לו דמים והרגהו ואם לאו שילא מכלל סתם זה אל תהרגהו. וברייתא בתרייתא איירי באב על בן וה"ק אם זרחה השמש שברור לך מסברא שיש לו שלום עמך כגון האב על הבן אל תהרגהו ואם לאו שילא מכלל סתם זה תהרגהו והשתא הך ברייתא מפורשת בענין ההיא דמכילתא וכפירש"י בחומש וכן משמע מפירש"י במתניתין אמתניתין ע"ש שהוא מפרש הך ברייתא דמים לו באב על בן והיינו בבירור של סברא וסתמא ולא כמו שהבין הרא"ם שמועה זו. גם מה שהקשה הרא"ם לפירש"י שפי' בחומש כשמש הזה שהוא שלום בעולם כו' דמתוך שמעתין משמע שפירש אם זרחה השמש אינו אלא לענין בירור שיהי' ברור כשמש ולא לענין השלום כמו שדרשו במכילתא כו'. ויש לתמוה מדוע הניח הברייתות הללו כו' ולפי פירשנו גם בזה אין כאן מקום התימה לפרש"י בחומש שהרי רש"י בחומש לא הביא רק ברייתא בתרייתא דאם זרחה השמש דבק עם דמים לו כמשמעות הכתוב שאם זרחה השמש הוא תחילת הפסוק ודבק למטה עם דמים לו ואינו דבק עם אין לו דמים שהוא בפסוק אחר לעיל מיניה ולברייתא בתרייתא ודאי דאיכא לפרושי אם זרחה השמש לענין השלום כההיא ברייתא דמכילתא וכאב על הבן דמסברא יש לו שלום עמך כמו השמש שהוא שלום בעולם וזה הוא דרכו של רש"י בחומש להביא דרשה היותר פשוטה והשתא נמי ההוא דרים פסחים לאור יקום רוצח אי פשיטא לך מילתא כו' לפירש"י בחומש ובמתניתין ולהדרש המכילתא יתפרש שפיר על הסתמא שברור לך מן הסברא כנהורא דאנפשות קאתי רוצח הוא כו' וכבן על האב כפירש"י שם אבל התוס' בסנהדרין ובפסחים הבינו שמועה זו כמו שהבינה הרא"ם אבל בפירש"י בחומש ובשמעתין אין לך אלא כמו שאמרנו ותו לא מידי:

רש"י **הרי** זה מקרא קצר נזם וכו'. אמר המלקט ראיתי בש"ר שכתב והא דכתיב את"כ ותרה אפי כו' זהו עונשו של אם צעק יצעק שמצער אותו הרבה עד שיצעק אבל אם ענה תענה אותו פי' רק מעט בדברים ולא יצעק בזה גיזם ולא פירש עונשו עכ"ל. והוא נגד המכילתא והילך לשונו שמוע אשמע צעקתו מ"מ אפי' הוא אינו צועק א"כ מה ת"ל כי אם צעק יצעק אלא ממהר אני להפרע ע"י שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק. ול"נ דקרא והרה אפי כו' והיו נשיכם אלמנות כו' זה העונש קאי על כל הענינה ויתום והוא מדה כנגד מדה אבל הגזימה קאי אסתם אדם כמו שפירש"י בסמוך ה"ם לכל אדם כו וכוודאי אבל כל אדם אין זה מהמדה להענישם והיו נשיכם אלמנות כו' וע"ז המקרא קצר ולא פי' עונשו וק"ל:

רש"י **לא** תהבענו בהזקה כו' לא תכלימהו. וא"ת כלימה מאן דכר שמי' והיכן רמיזה זו בקרא כבר אמרו רז"ל בפ"ק דברכות דממלא כנושה נביא וה דגרסינן שם ר' אמי ור' אבי דאמרי תרווייהו כיון שנצרך אדם לבריות כאלו נדון בב' דינים אש ומים שנא' הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ופירש"י שם נראשנו לשון נושה כנו דמתרגמינן כנושה כרשיא ונוה מיון רש"י ז"ל כלומר לא תבלימהו כי נמלא כנושה משמע זה. וכתב רבינו הא דנקט אש ומים דשיש בבהמלוה שביים כמי שלוה לחבענו בהזקה או שהיו מצהגים בגוים דהא"ל פוסקא דהוא

תולדות אש ואתא אורחא דהוא תולדות מים ולא דדרים שם מפסוק כרום זולת כו' נ"כ לענין זה כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום יש לדייק רישא דקרא סביב רשעים כו' איך יתיישב אהדדי בכלא למאן דדרש הכתוב כרום זולת כו' שם על התפלה דברים העומדים ברומו של עולם כו' יתיישב הכתוב שפיר מרישא לסיפא וכמו שאמרו המתפלל אחורי ב"ה נקרא רשע שנא' סביב רשעים כו' ונדרש סיפא דקרא כרום זולת נמי שפיר על התפלה משא"כ לאידך לא יתיישב רישא דקרא. ויש ליישב ולחבר רישא דקרא ע"פ מה שאמרו דאסור לאדם לעבור נגד ב"ה שלו כדי שלא נכויש אם אין לו לשלם וז"ש סביב כו' דמדת רשעים אינו כן אלא דסביב ב"ה הולכים ומזלזלין בו עד שנשתנה פניו ככרום וק"ל:

רש"י **הרי** זו אזהרה לברכת השם והזהרה לקללת דיין וכתב הרא"ם אבל במכילתא שנינו אלהים לא תקלל למה נאמר לפי שהוא אומר ונוקב שם ה' יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל אלהים לא תקלל מ"מ דברי ר"ע ר' ישמעאל אומר בדיינין הכתוב מדבר שנא' עד האלהים יבא דבר שניהם. ויש לתמוה מהרב איך תפס דברי שניהם אחר שפסק הלכה. גם אונקלוס שתרגם אותו דיינא לא תקיל איך הניח דברי ר"ע שהלכה כמותו מחבירו ותפס דברי ר"י. לכן נ"ל לפרש שר"ע שאמר אלהים לא תקלל מ"מ נראה שהיה סובר שהאזהרה הזאת היא כוללת אזהרת ברכת השם ואזהרת קללת הדיינין שלשון מ"מ יורה ע"ז וע"י סובר שהאזהרה הזאת אינה אלא לקללת הדיינין ולפיכך כתב רש"י ז"ל אזהרה לברכת השם כו' כדברי ר"ע שהלכה כמותו מחבריו וכן כתב גם הרמב"ם ז"ל שזו האזהרה כוללת שתיהן ברכת השם וקללת הדיינים. ואונקלוס שתרגם אותו על קללת הדיינים אינו אלא מפני שעיקר האזהרה ופשטה הוא על קללת הדיינין אבל אזהרת ברכת השם הנכללת בה היא על צד הרמז לבד מפני שהשורש בידינו הוא שלא ענש הכתוב אא"כ הזהיר חוץ ממילה ופסח וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל בספר המצות בזה הענין אשר יכנו אותו בברכת השם הנה העונש לעובר בו הוא מבואר בתורה והוא אמרו ונוקב שם ה' מות יומת ואולם האזהרה בזו לא באה בכתוב אזהרה מיוחדת בו לבדו אבל כוללת הענין הזה וזולתו והוא אומרו אלהים לא תקלל. ודע שהיות המין הזה מן האזהרות על שני דברים או שלשה אינו מחויב שיהיה ממין לאו שבכללות בשביל שהכתוב כבר ביאר העונש בכל ענין וענין מהם וידענו בהכרח שכל הענין מהם מוזהר ממנו ובהיות מצות ל"ת ובעבור היות העיקר אצלנו לא ענש הכתוב אלא א"כ הזהיר נתפש אחר האזהרה בהכרח ופעמים יבא בהקש ופעמים יהיה בכלל דבר אחר ולא נקפיד אם תהיה האזהרה בביאור או באחד משני אלו הדברים בפרט או בכלל ודע זה עכ"ל. ורבינו טען ואמר דפירש"י בכאן אתיא כמסקנא דשמעתין בפ' ד"מ (ועי' לקמן בפ' קדושים שהבאתי כתיא זו) אליבא דכ"ע בין למ"ד אלהים קודש ובין למ"ד אלהים חול תרתי משמע אבל הרא"ם הביא המכילתא דאיכא למ"ד אלהים קודש ואיכא למ"ד אלהים חול ותמה על פירש"י איך תפס דברי שניהם כו' לפי שנעלם מעיניו סוגיא דשמעתין הנ"ל דמסקינן בהדיא דאין חולקין בדינא ולכ"ע אלהים תרתי משמע מדכתיב אלהים לא תקלל ולא כתיב לא תקל. ועוד כתב הרא"ם דע היות המין הזה מן האזהרות על ב' וג' דברים כו' שהבאתיו כבר ביאר העונש בכל ענין כו'. גם בזה לא הבינותי דבריו דהיכן ביאר עונש של מקלל דיין דהא לא אתי דלוקין עליו אלא מכלל אלהים לא תקלל שהוא לאו שבכללות דאתי נמי אזהרה לברכת השם. אבל כנראה בזה דכיון דאלהים מפורש ומשמע תרתי אלהים ממש ואלהים דיין כדכתיב עד האלהים כו' לא מיקרי לאו שבכללות כמ"ש התוס' בפ' הנ"ל אלא ומבושל ואזג והרגן ע"ש. ומיהו יש להקשות נמי אמאי לקי אקללת דיין כיון דס"ל אלהים לא תקלל לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד לברכת השם. וע"כ נראה דקללת דיין לא איצטריך מהאי קרא דאתי מנשיא וחרש ולא איצטריך לגופיה אלא לאביו ואביו קושטא הוא דאין לוקין עליו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד ודו"ק:

רש"י **הם** ארץ סיחון ועוג כו' ותוי אע"פ שהוא מעבר לירדן והלאה שנו רבותינו כו' כך שנינו בס תנא צרעה לא עברה את הירדן ופריך ולא והכתיב ושלחתי את הצרעה כו' אמר ר"ל על הירדן עמדה וזרקה בהם מרה כו' שנא' ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם כו'. וכתב רבינו מפירוש רש"י בחומש נראה לפרש דמדקדק הכי מד לא מנה בהאי קרא דושלחתי את הצרעה כו' מכל ז' אומות אלא אלו הכנעני והחתי שהם ארץ סיחון ועוג ופריך והכתיב ושלחתי כו' ותשיב נמי תוי שהוא מעבר הירדן והלאה ומשני על שפת הירדן כו' דהוי קרוב לירדן מצד מערב היה כך תוכן דבריו. ואיני יודע מנ"ל דחתי מארץ סיחון ועוג הוה דהא גבי חברון כתיב שהיו מבני חת ורבקה אמרה קצתי בחיי מפני בנות חת דמוכח מכל זה דחתי מעבר לירדן במערב הוה. ונראה לפרש דלאו אהאי קרא קפריך לומר שלא עברה הצרעה עמהם אלא מדכתיב ביהושע ואשלח לפניכם הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי כו' דמשמע הצרעה לא עברה שלא גרשה אלא שני מלכי האמורי שהם ארץ סיחון ועוג בכולי קראי ופריך מקרא דתורה ושלחתי את הצרעה וכין מהתי וכין מחוי שהוזכר בקרא פריך ומשני על שפת הירדן כו' ומייתי מדכתיב ואנכי השמדתי את האמורי כו' אמורי ודאי מארץ סיחון ועוג הוא כדמוכחי קראי כו' וק"ל:

רש"י **לא** ידעתי כו' מגוה לרב כו'. אמר המלקט וטעמו נראה משום דאמרינן בסוטה כל המלוה את חבירו אינו ניזוק ומשה הלך למקום דשכיחא היזקא לבשר ודם במקום שרפים ואופנים וכמו שאיתא במדרשות דמ"ה בקשו לפגוע במשה לכך הוצרך ללויה כדי שלא יבא ניזוק. וקא קשה מה דלא ניזוהו אהרן ובניו והזקנים ושמא משום דק"ל דכל עגיותיו בשכמה היו ולא הרגישו כלאחו מן המתנה אבל פירש"י בסמוך ימאן בזה וק"ל:

פרשת תרומה

רש"י **תחש** מין חיה היה פי'. אמר המלקט שמעתי רבים מתקשים שם בכונת רש"י ז"ל דלכאורה פירושו הוא נגד תלמוד ערוך פ' ב"מ דגרסינן שם אומר היה ר"מ תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בו חכמים אם מין חיה או מין בהמה וקרן אחת היה לו במצחו ומכיון דמצינו שור שהקריב אדם הראשון נמי קרן אחת היה לו ותחש דמין חיה נמי אין לו יותר מקרן אחת וע"כ לא הכריעו בו א"כ מנ"ל לרש"י לפרש דמין חיה היה. ואני שמעתי לתרץ זה משום דמצינו בכ"מ דר"מ חייש למיעוטא ור"מ הוא דנקט לה דלפי דבריו לא הכריעו הכמים אף דמצינו בחיות מין א' דכל התחשים בקרן אחת הם ובבהמות לא מצינו רק שור א' שהקריב אדה"ר שהיה בקרן אחת ועם כל זה לא הכריעו וחשו לאותו שור אחד שהיה בקרן אחת משום דהוא חייש למיעוטא אבל למ"ד דלא חייש למיעוטא בודאי שפי' איכא למימר שהיה מין חיה מפני שמצינו מין שלם בחיות שכולן בקרן אחת הם וק"ל:

רש"י **שלשה** ארונות עשה בצלאל כו'. בחכם אב"ע טען ואמר ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ. והרא"ם השיב על דבריו ואמר וככר נתנו רז"ל הטעם בזה ע"ש שהנהו ואמרו שרמז לנו המקום שכמו שהארון אע"פ שהעץ נתון בו באמצע אעפ"כ נוסא בו ככודו כו' כן אף אתה רואה בני תורה עניים כו' ועוד דרשו מכילתא כו' ע"ש באריך. ורבינו כתב דלפי סוגית תלמודנו במס' יומא פ' בא לו נראה בזה כי גוף הארון של עץ היה דוגמת האדם כי פ' בשדה הוא וכמ"ש אם יש בו עץ כו' והיו עוד שני ארונות מבית ומחוץ של זהב נרמזו ביהיה תוכו כברו וכמ"ש בסוגיא זו אמר רבא כל ת"ח שאין תוכו כברו כו' והוא לפי שבשאר כלים כגון שלחן לא כתיב אלא שהיה מצופה בזהב במקום שנראה מבחוץ וכן במזבח הזהב משא"כ בארון שהיה בו של זהב גם מבפנים במקום שנסתר ללמדך על התורה שהיתה בו שתהיה בת"ח תוכו כברו כמו הארון שהיתה התורה בו. ואולי יתירא דקרא קדרים דכתיב ברישא דקרא וצפית אותו זהב טהור מבית כו' וכתיב בסיפא דקרא תצפנו לרמוז על האדם שיצפה אותו מבית ומחוץ בדבר טהור בשום שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב ועוד רמז בזהב מבית ומבחוץ דהיינו בתורה הנמשלה לזהב כמ"ש הנחמדים מזהב כו' שיהיה האדם כצדיק הנמשל לעץ כמ"ש היה בם עץ כו' מלופה בזהב דוגמת כלי עץ וכסף כו' עץ שיהא מוזהב ביופי מבית ומבחוץ דהיינו שהתורה הנמשל לזהב יהא ניכרת בו תוכו כברו וק"ל:

רש"י **כתרגומו** זווייהא ובזווית העליונות סמוך לכפרת היו נותנים בתים מכאן כו' הרמב"ן ז"ל כתב ויפה פירש אבל לא ידעתי למה אמר בזווית העליונות היו הטבעות שהכובד שיש גדול יותר מאד ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה נשא וגבוה למעלה מעל כתיפות הנושאים כו' ע"ש שהאריך. ובעל מתנות כהונה כתב שאין תוס טענה כלל על דברי רש"י ז"ל שרש"י

אחד זה ממה שדרשו רז"ל על הפסוק ויאריכו הבדים כו'. שהיו הבדים בולטים ונראין מבחוץ כמין שני שדים דמשמע שהיו בגובה כמו השדים לאשה ומה שהוקשה שהכובד הוא יותר מאחד כבר אמרו שהארון נשא את נושאיו וכ"כ הג"א עכ"ל. אמר המלקט ראיתי בשפתי חכמים שנדפס מחדש בכרך מיוחד ע"י חכם אחד שהקשה קושי' זו מסברא דנפשיה. וכתב ליישב לפי שבעל הארון היה הכפורת שעביו טפח ועליו הכרובים גבוהים עשרה טפחים היה משקל כפורת כפלי כפלים מארון ואם היו הטבעות למטה בקל היה מכריע ונשפך לצדו מכובד המשא וגבהו עכ"ל. והנה אף כי דבריו נתבטלו מדברי הג"א מסברא זו שהארון נשא כו' אמרתי שאין להשיב עליו ממעשה נסים וזולת זה דבריו לא קיימין ולא שרירין וכי שקלם במאזני צדק דבר מה שלא כתיבא ולא רמיזא בקרא ומנ"ל זה דהכרובים נעשו מזהב רב עד שמפני כובד המשא היו נהפכים ומטים לצדם וביותר דבריו אין מובנים מה שכלל בכובד המשא בגובה הכפורת והלא הכפורת לא היה רק כיסוי לארון ומונח היה עליו כמין דף ורש"י פירש בסמוך דהזר היה עולה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו וא"כ הזר היה מעכב לבל ישמט הכפורת מעל הארון ומאי איכפת ליה בכובד הכפורת דאדרבא מפני כבדו הוא מהודק יפה ועל הכרובים אין לחוש דהא הכפורת עם הכרובים נעשו מתוך מקשה עשת אחד כפירש"י בסמוך ודוק:

רש"י **במין** תיבה פרוצה כו'. הילך לשון הרא"ם בכוונת רש"י ז"ל בתוספות וגרעון שהדפוס היה ארכו ו' טפחים כרחבו של שלחן שהוא אמה אחת ורחבו ה' טפחים שהוא טפח אחד פחות מחצי אורך השלחן שהוא אמה וחצי ועומק ב' טפחים והיה לו ג' שטחים והם המטה שהוא שטח השולים שהוא יושב בו ושני צדיו המקבלים שהם צדי רחבו שנמצא צורתו הוי' כצורת ה' הפוכה וכששמו בתוכו הבצק של שני עשרונים ודחקו אותו שם שב הבצק גם כן כצורתו וכאשר יעשה הלחם אשר הוא כצורה זאת ארכו ברוחב השלחן ורחבו באורך השלחן הנה יתחייב בהכרח שיהא השטח האחד משני שטחיו הפרוצים על שפת רוחב השולחן והאחר בתוך השולחן ושני כותליו המקבלים על שפת אורך השולחן וכאשר ישים הלחם האחר מנגד האחר של שולחן כפי הסדר הזה נמצא בזה שיש ריוח בין שתי המערכות שני טפחים וכאשר יושמו הו' חלות מנגד האחד והו' חלות האחרות מנגד האחר זו ע"ג זו ולהיות שכותלי החלות הם עומדות על זויות נצבות על שפת אורך השולחן והם כמו פנים המביטות לנוכח הבית מכאן ומכאן נקרא כל אחד מהם לחם הפנים כנזכר שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן דהיינו לצידי הבית מזה ומזה וק"ל:

רש"י **ומפוצלין** ו' ס"א המגה כו'. הרא"ם ז"ל האריך בזה ומסיק נקיים גירסת ס"א וכתב שמא דגליון הוא בשום אחד מהתלמידים הכב שמאחר שהחלות שם צריך שיהיו גם הקנים בביניהם שם כו' ע"ש שהאריך. אבל בג"א כתב דא"צ למחוק בשביל זה הגרסא של ו' פיצולין כי ראש הסניף נחשב ג"כ פיצול אע"ג שאינו מעמד שום לחם מ"מ פיצול הוא נקרא והסניפין היו עולים עד גבהו של לחם ולפיכך יש כאן ו' פיצולים וכן הוא בלשון המשנה וד' סניפין היו. גם מפוצלין מראשיהם משמע שהראש נקרא פיצול ואין כאן טעות סופר כלל. ואל תקשה למה היו צריכין לעלות עד גבהו של לחם והרי היה די עד הקנים שהיה בין לחם חמישי ושישי י"ל שלכך עלו הפיצולים עד גבהו של לחם הששי שאם יפול מפני כובד המשא לא יהיה לו מקום ליפול בשביל הסניף שעולה עד גבהו של לחם הששי עכ"ל:

רש"י **זה** אחד מה' מקראות כו' עיין מה שכתבתי לעיל בפרשת בשלח בפסוק וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב כו':

רש"י **אבל** במס' שבת אין היריעות מכסות עמודי המזרח כו' כל זה אליבא דר' נחמיה דס"ל כשם שעוביין מלמטה אמה כך עוביין מלמעלה אמה לכך לא היו תלוקין רק ט' אמות מאחורי המשכן ואע"ג דר"י פליג עליו ואמר דלמטה היו עוביין אמה וכלין והולכים למעלה עד כאצבע ולפי דבריו י' אמות היו תלוין אחורי המשכן מ"מ נקט רש"י כר"נ מפני שאין הפרש בינו ובין תנא דברייתא רק בדבר אחד דתנא דברייתא ס"ל דעמודי המזרח היו מכוסין ולר"נ לא היו מכוסין אבל לר"י יש הפרש ביניהם בשתים בעובי הקרשים ובכיסוי העמודים. ובחזקוני כתב יש מיישבין הברייתא אחר הכתוב והאומרים שעמודי פרוכת קבועות באמות העשרים והפרוכת תלויה ופרושה בשם מהם ולחוץ כלפי מזרח הרי הפרוכת נתונה תחת הקרסים ולדברי מס' שבת את העמודים באמת הכ' הפרוכת תלויה בשם ומשם ולפנים כלפי מערב ואם הם באמת הכ"א הפרוכת תלויה בשם משם ולחוץ כלפי מזרח וק"ל:

רש"י **חצי** הרחב היה תלוי וכפול עם המסך כו' דומה לכלה צנועה כו'. אמר המלקט הנה רש"י ז"ל פי' בסמוך בפסוק תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים. ועיין בשפתי חכמים שהאריך בזה ומסיק בדבריו ואליבא דמסכת שבת צריכים אנו לומר שהיה אמה של יריעות מכסות האמה של העמודים ושתי אמות היו נכפלים על מסך פתח האהל. א"נ שהיה האמה אחד כפל על מסך פתח האהל ואמה אחת היה סרוח על אחורי המשכן ומונח ומושכב על הארץ עכ"ל ע"ש. ודבריו לקוחים מספר מנחת יהודה ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש כמה שנקט ואליבא דמסכת שבת צריכין אנו לומר שהיה אמה של יריעות מכסות האמה של עמודים כו' הא רש"י ז"ל פי' כן בהדיא לעיל אבל במסכת שבת אין היריעות מכסות את עמודי המזרח כו' והילך לשונו דשבת עם פי' רש"י שם שדי פותייהו דיריעות לארכו דמשכן כמה הוו מ' והרבע די"א יריעות היו הן שלשים מהם נגד חלל המשכן לארכו נשתיירו י"ד אמה דל תרתי דכפלא דהיינו חצי רוחב היריעה שהיה תלוי וכפולה על המסך נשתיירו י"ב אמה בשלמא לר"י דאמר עובי הקרשים לא ממעט ביריעות מפני שהם כלים עד כאצבע למעלה היינו דכתיב חצי היריעה העודפת ר"ל שהיה סרוח ונגררת בארץ שתי אמות אלא לר"נ דאמר עובי הקרשים ממעט בהו מאי תסרח והלא רק אמה אחת נגרר בארץ ומשני תסרח מאחרותיה שתי אמות אמה ממנה לכסות האדנים ואמה נגררת בארץ ע"כ הא קמן מסוגיא זו דכ"ע ס"ל דתרתי אמות דכפלא הוי ועמודי המזרח לא היו מכוסים ונהי לר"נ דס"ל דעובי הקרשים ממעט בהו לא היה נגרר רק אמה אחת בארץ ולר"י שתי אמות דאלו היו עמודי מזרח מכוסים היה עוביין ממעט ביריעות אמה כמו עוביין של קרשים לר"נ ולא היה סרוח כלל על אחורי המשכן אליביה ולר"י היה סרוח רק אמה אחת בארץ. וע"כ צריך לומר לפי סוגיא זו שהוילון היה פרוס בעמודין מהם ולפנים כלפי קדשי קדשים וגם חצי רחב היריעה היה תלוי וכפול על מסך מבפנים ועובי העמודים מבחוץ היו. או אפשר לומר דארכו של משכן עם העמודים היה שלשים אמות והמסך היה פרוס בצד החיצון מהעמודים ועדיין תרתי דכפלא הוי ועוד אמה אחת נגרר בארץ אליבא דר' נחמיה ואמרתי אחכמה לדעת דברי פה קדוש מה שהכריח אותו לומר זה אבל היא רחוקה ממני ולא ירדתי לסוף דעתו הרווחה. ומי שדעתו רחבה יתרץ דבריו ויבא ברכה:

רש"י **שיהא** אורך הקרשים זקוף למעלה. אבל מדרשו בפ' בא לו עצי שטים עומדים שיהא עומדין דרך גידולתן. וכתב רבינו דלפי פשוטו כפירש"י בחומש שיהו עומדין ולא שוכבין זה על זה לא אצטריך כי' דמוכח מתוך גובה ואורך ורוחב המשכן וגם מתוך האדנים שהיו הקרשים עומדים ולא שוכבים זה על זה אלא שבא יעמידו אותם שלא כדרך גידולם אצטריך קרא וק"ל:

רש"י **היה** חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע כו'. אמר המלקט הנה הרמב"ן ז"ל טען ואמר ואני תמה בו שאם היה בחריץ שבאמצע חצי רוחב הקרש והם ד' טפחים ואני יצטרך שיהיו עובי שפת האדן כרביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי שני שפתי האדנים למלא החריץ שבאמצע שהוא חצי רוחב הקרש ולא יהי' ריוח בין אדן לאדן וא"כ כשאתה חורץ הקרשים מלמטה לצדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים היו שוות בכל צד כו' עכ"ל. והרא"ם ז"ל השיב על דבריו ואמר לא ידעתי מהיכן למד לומר ששפתי האדנים שוות היו מכל צד ולמה לא נאמר ששפתי האדנים באותו צד לבד שהיו בתוך החריץ שבאמצע הקרש הי' עובי שפת כל אחד מהם רובע הקרש מפני שהוא עיקר סמך הקרש עם השתי ידות שמשני צדיהן אבל בצד האחר שהוא נגד הבור הקרש די בעובי כל דהו שאז ישאר בחלל האדן כל רובע הקרש מלבד החריץ של שפת האדן שהוא דבר מועט. וכמו שהאדן בכללו לא הי' שוה ארכו לרחבו שהרי ארכו כעובי הקרש כדי שיהיה בשוה האדן ובשוה הקרש מבפנים ומבחוץ בשוה אחד ועובי הקרש אמה אחת ויתחייב מזה שיהי' גם אורך האדן אמה אחת ורחבו ג' רביעי אמה כרוחב חצי הקרש כי שני אדנים תחת הקרש האחד שהוא אמה וחצי כאמה כן שפתו הסביב איננו מחויב שיהא שוה מכל צד כו' עכ"ל. ועדיין יש לתמוה ולהקשות

דברי רש"י ז"ל דידיה אדידיה דהא פירש דהתם הוי רוחב הקרש היא ואלו במשנתין פרק שורק דף ל"ח ע"ב פי' שם בד"ה לר' יהודה כו' חרוצין למטה באמצעו חצי אמה רוחב בגובה אמה כו':

ורבינו בחידושי הלכות הרגיש בזה והילך לשונו אבל בחומש פי' רש"י שהיה החריץ באמצעו חצי רוחב הקרש כו' והקשה עליו הרמב"ן דא"כ יהיה עובי שפת האדן רביע רוחב הקרש כו' ולפירושו דמשנתין ניחא דגם אם שפתי האדנים שוות בכל צד יהיה עובי שפת האדן רוחב רביע אמה וישאר לידות חצי אמה דהיינו רביע אמה לכל יד לרוחב הקרש וחצי אמה לכל יד בעוביו של קרש עכ"ל. ומסקנת דברי רבינו דנקט והניח אמה לכל יד בעוביה של קרש כוונתו בזה לא אתפרש לי ודוק:

רש"י **חצי** אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל והשלים רחבו לעשר כפ' שורק כתבו התו' דמבית עולמים ילפינן לה שהי' אורכו ששים אמה ורחבו עשרים ה"נ במשכן רחבו כשליש ארכו דאל"כ מנ"ל זה דילמא המשכן הי' רחבו י"א אמה דהיינו שהקרשים נאמר שלא היו עוביין אלא חצי אמה והשתא שתי אמות מקרשי המקצעות היו נראות בחלל והשלים רחבו לעשתי עשרה אמה:

רש"י **כדי** שיהא המקצוע מבחוץ שוה. אמר המלקט וא"ת לר"י דס"ל שהקרשים מלמעלה כלים עד כאצבע הא אין המקצועות שוות דכיון דקרש שבצפון ושבדרום למעלה כלים בעוביו וקרש שהוא ניתן במקצוע רוחב אמה והוי נמצא רוחב הקרש של מקצוע מערבית בולט ויוצא לדרום מלמעלה חוץ מעוביו של דרומי וכן לצפון כבר תרצו בגמרא דשפו להו לרוחב ב' קרשים שבמקצוע ומקצרן למעלה מרחבן שלא יהו בולטין כמו הסרים שלנו שהם משופעין וק"ל:

רש"י **והתיכון** ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה כו'. אמר המלקט זהו לפי הברייתא דמלאכת המשכן אבל לפי סוגיא דשבת התיכון ארכו ע"א אמות הוי' דגרסינן שם מן הקצה אל הקצה תנא בנס היה עומד ופירש"י מן הקצה המזרחי דרומי עד קצה הצפוני מזרחי שהיה מסבב כל הג' רוחות שאחר שהקרשים כולם היו נתונים באדנים לצפון ולמערב ולדרום היה נותנו ומבריח לג' הרוחות ואין לך אומן שיכול לעשות כן ובנס היה נכפף מאליו עכ"ל. וכן כתבו התו' שם דסוגיא זו פליגא אברייתא דמלאכת המשכן ע"ש. והכרח לומר לפי סוגיא דשבת דע"א אמות היה אורך הבריח התיכון וק"ל:

רש"י **לכפר** על עזות מצח. אמר המלקט וקשה קצת דהא בזבחים אמרו דציץ היה מכפר על עזות מצח ובכפרה חדא סגי. ושמא דהתם אסמכתא בעלמא היא דהא גבי ציץ מפורש בקרא ונשא אהרן את עון הקדשים ודרשו רז"ל לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה וכן פירש"י לקמן בפרשת צו ע"ש:

פרשת תצוה

רש"י **כסדר** שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה כו'. ובפ' א"נ טען רבינו מה דאמרו שם שבני אבנים הי' לו לכה"ג על כתפיו כו' עד שנית כתולדותם ולא הראשונה כתולדותם מפני שיהודה מוקדם ופירש"י שם שנית כתולדותם כסדר לידתן ששה האחרונים כסדרן גד אשר יששכר זבולן יוסף ובנימין זהו סדר לידתן וששה הראשונים נכתבו יהודה ראובן שמעון לוי דן נפתלי כסדר לידתן חוץ מיהודה עכ"ל. ולפי זה רש"י בחומש לא דק שפיר דנקט כתולדותם כסדר שנולדו ראובן שמעון כו' ולא פירש דיהודה מוקדם דלתולדותם לא קאי רק אשנית. מיהו נראה דגם לפי שמעתין כתולדותם קאי נמי אראשונה לגבי הששה האחרים אלא מדנסמך כתולדותם לשנית גמרינן דראשונה לאו כולם כתולדותם דיהודה מוקדם אבל רש"י בחומש דחשיב ליהודה ברביעי כי לדהו הוא סותר הברייתא דהכא ודוק. ובג"א כתב ליישב זה דרש"י לא בא לפרש כסדר קביעתן של האבנים זה אחר זה רק בא לומר שעל האבן האחד היה ראובן שמעון כו' והנשארים על האבן השני אבל לעולם הי' יהודה מוקדם שלא בא לסדר קביעתן ומ"ש כסדר שנולדו לא בא אלא לאפוקי שאין פירושו כסדר שנולדו שאם היו כסדר שהולידו לא היו אלו כו' על האבן האחד והשאר על השני לכ"פ כסדר שנולדו וקבעו אלו כו' על הראשון והשאר על השני ולא בא להגיד סדרן ולא נחית לדקדק מה שדקדקו שם בגמרא השנית כתולדותם כו' עכ"ל:

רש"י **מכלל** לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יהיה מחוסר אחד מן הבגדים כו'. וכתב הרא"ם אבל בגמ' פרק סנהדרין ובפ"ב דזבחים מפיק מקרא דוחגרת להם כהונה לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם כו' והוו להו כזרים ואמר מר זר ששימש במיתה וקשה א"כ למה לי קרא דהכא תיפוק לי' מהתם וי"ל דהאי מהתם ה"א מחוסר בגדים ששמש אינו במיתה אלא באותם עבודות שזר חייב עליהם מיתה מכיון דמחוסר בגדים אינו מחוייב מיתה אלא משום דהוי כזר אבל בשאר עבודות שאין זר מחוייב עליהם מיתה אימא מחוסר בגדים נמי לא קמ"ל ומאי לחייב על כל העבודות ואי לאו קרא דוחגרת להם כהונה ה"א דקרא דומתו לא קאי אלא אמכנסים בלבד כתב רחמנא קרא דוחגרת להם כהונה לומר בזמן שבגדיהם עליהם כו' עכ"ל ע"ש שהאריך. אבל בתוספות פ"ק דיומא דף ה' ע"ב הקשו זה ותרצוהו בדרך אחר דגרסינן שם א"ר יוסי בר' חנינא מכנסים אינן כתובין בפרשה (ופירש"י בלבישת הבגדים לא בצוואה ולא בעשייה) כשהוא אומר וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן להביא המכנסים כו'. ובתוספות שם בד"ה להביא המכנסים תימה קשה לנא דבפ' הנשרפים מפיק מיתה ממחוסר בגדים מדדרשינן אין בגדיהם עליהם כו' והוו להו זרים והקשה ר"י מאורליינש הא בהדיא כתיב מיתה בוהאת תלוס ונהי דהאי קרא איצטריך לשוונהו זרים אף לענין לחלל עבודה כמו זרים מ"מ ההוא קרא דכתב במחוסרי בגדים מיתה בהדיא למה לי תיפוק ליה מאין בגדיהם עליהם כו'. ותירץ דמכנסים לא כתב הכא ואיצטריך ההוא קרא למחוסר מכנסים דהוי במיתה. וקשה לר' יוסי כיון דנפקא לי' מכנסים מוזה הדבר א"כ כאלו מכנסים נמי כתיבי הכא. ותי' ריצב"א דמיתה דגבי בגדים איצטריך לחייב אפי' בביאה ריקנית באהל מועד מי שנכנס מחוסר בגדים כדכתיב והיו על אהרן ועל בניו בבואם אל אהל מועד וכן בשלא רחוץ ידים דכתב בבואם אל אהל מועד ירחצו או בגשתם אל המזבח לשרת מיחייב אאוהל מועד אפי' אביאה ריקנית והא דקאמר בפ"ב דזבחים אי נאמר רחמנא בבואם ולא כתב בגשתם הו"א אפילו אביאה ריקנית כו' משמע דלפי האמת לא מיחייב אביאה ריקנית. י"ל היינו אמזבח וה"פ אי כתב בבואם אל אהל מועד או אל המזבח ולא כתב לשרת ה"א אפילו אמזבח מחייב אביאה ריקנית קמ"ל דאמזבח לא מחייב ובתוס' דמס' כלים תניא אמר שמעון השזורי נכנסתי לפני ר"ע בין האולם ולמזבח בלא רחוץ ידים ורגלים אמר לו חייב אתה או כה"ג שתק אמר לו בוש אתה לומר העבודה בכלבו של כה"ג יותר ממך חייב כו' עד ואפי' כה"ג מפצעים את מוחו בגיזרין אלא שלא מנאך בעל הפול והשתא שמעון השזורי לא היה משמש בלא רחוץ ידים כי לא היה טועה בזה. אבל רש"י בפי' חומש (בפרשת כי תשא) בבואם אל אהל מועד להקטיר ולא נכירא אלא כדפרישית עכ"ל:

פרשת כי תשא

רש"י **אל** המנים לגלגלת כו'. ובפ"ב דיומא הקשה רבינו ואמר הא דאמרו שם דאסור למנות ישראל מדכתיב גבי שאול ויפקדם בטלאים ואמאי לא מייתי איסורא ממנין דמנה בחצאי שקלים ולא מנה אותם לבדי' כמפורש בו' ולא יהיה בהם נגף כו' דמשמע במנין בלא זה בו עין הרע להכות נגף. וי"ל דהאי מקרא דתורה איכא לפרושי דלקה נגבה החצאי שקלים לכפרה על שחטאו בעגל כמ"ש לכפר על נפשותיכם ולהגין בכך עליהם שלא יהיה בהם נגף אבל במנין בזה לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין וכן המנין בטלאים ניחא לאומר משום כפרה בזו נקרבן דהא כולהו מדשאול הוה כדמיכה שם ואין אדם מתכפר בדבר שאינו שלו עכ"ל. אמר המלקט ולכאורה דברי רבינו נסתרים מהדרש מה שדרשו רז"ל בסוף ברכות אמר הקב"ה לדוד מסית קרית לי חייך שאני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן מכירין בו שנא' כי תשא וכו' והוא מנה את ישראל ולא שקל מינייהו כופר ע"כ ואם נאמר דהחצאי שקלים באים לכפרת העגל וכדמ"ז מעיקר' ולא משום איסורא דמנין כמ"ש רבינו א"כ יש לתמוה במאי נכשל דוד. ותמה מ' חשיב

פי' דהכתובים מה שנאמרו בשאול ויפקדם בבזק וכן ויפקדם בטלאים מוכיחי' אקרא דהורה דמשום איסורא באו השלאי שקלים ולא משום כפרה דא"כ למה לא מנה שאול נבדי' וזאת המכשלה היה תחת ידו. ואין עיקר לדבריהם אלו מדברי הרא"ם ז"ל דהקשה בזה וכי דוד לא ירא מימיו פי' זו מה בנכשל בה ותי' מפני שלא הזכיר הכתוב בימנה חצאי שקלים אחר נתינתם והשב דוד מזה בפי' שכתיב הוא בימנה אותם לגלגלות' ושיתנו חצאי שקלים לכפרה לפי' מנה א הם גם הוא לגלגלותם ונתנו גם הם חצאי שקלי' והכתוב לא הזכיר מזה שנתנו חצאי שקלים מכיון שמנאם לגלגלותם אין תועלת בנתינתם עכ"ל. איברא דקושיית הרא"ם ז"ל הרס מדברי רבינו וכן בהיפך ומה שזה בונה זה סותר הקושי' מה שהקשה הרא"ם וכי דוד לא קרא כו' נתבטל מדברי רבינו ז"ל דודאי קרא רק שהבין דמשום כפרת עגל הם חצאי שקלים וקושיית רבינו נתבטל מדברי הרא"ם ז"ל דניחא לי' לתלמודא להביא קרא דשאול ויפקדם בטלאי' דמשמעותו שמנה הטלאים אחר נתינתם משא"כ מקרא דהורה דהייתי אומר שהותרה למנות רק שיתנו אח"כ חצאי שקלים לכפרה ומקושיית הרא"ם אין מהום לדברי החכם שהשיב דהכתובים דשאול מוכיחי' אקרא דהורה דהכי איכא לאקשויי וכי לא קרא דוד בימיו הכתובים דשאול ויפקדם בטלאי' וכן ויפקדם בבזק א"ת דידע ושאול ודוד היו מחולקים בזה דשאול הבין קרא דתורה משום איסורא ודוד הבין משום כפרה א"כ הדרא קושיא לדוכתה במאי נכשל דוד ונ"ע:

רש"י **להקטיר** בשחרית ובין הערבים קטורת או להזות הדם כו' אמר המלקט אבל בתוספות פ"ק דיומא לא פירשו כן וכתבו אפילו אביאה ריקנית באוהל מועד בלא רחוץ ידים חייב מיתה ואני הבאתי דבריהם לעיל בפ' תצוה ע"ש:

רש"י **ומנאה** הכתוב בין סממני קטורת כו' בפ"ק דכריתות וכתב רבינו ברמז זה יש ללמוד שהיו י"א מיני קטרת עשרה ריחן טוב ואחד הלבונה ריחו רע דיש לצרף גם פושעי ישראל בהיות עדה קדושה שהם מנין עשרה בלא הוא אבל אין נצרפו בי' עמו וזכר לדבר לא אשחית בעבור העשרה אבל על פחות מי' לא התפלל וק"ל:

את השמים ואת הארץ. אמר המלקט ראיתי בגמרא רואה שהקשה למה לא כתיב את הים כו' כבעשרת הדברות ותי' דהכא כתיב אות היא ואין אות ניכר בשום ולא ידעתי פירושו דהא המשורר אמר יורדי הים באניות המה ראו מעשי ה' ולי נראה ליישב זה עם מה ששמעתי מאחי המשכיל האלוף מו' ליב כ"ץ נרו אשר יושב ברמה בק"ק זיטל יע"א במדינת ליטא בשם מאמר באגדת חלק וז"ל רבי יונתן כי מטי להאי קרא בכי מי דכתיב גבי' כוס מי הים תעשה לו משכה נרה והרואה מאמר כזה ישתומם למה תלה ר"י בכייתו דוקא במופת שנעשה בים וכי מי ימלל גבורות אלהינו אשר בדבר ה' שמים וארץ נעשו ולמה לא בכה כי מטי לכתובים שמורי' על בריאות שמים וארץ נומר מי בכה בשמים וארץ וכדומה לו העשה לו כו' והוא ביאר זה ע"פ הקדמה נפלאה מה דאיתא בירושלמי דע"ז אלכסנדר מוקדן ראה דהעולם הוא ככדור ולכן צייר כיד ע"ג ש"ץ ציור כדור וגזרות דעולם על העולם כולו ופריך למה לא נתן ציור קערה דציור קערה הוא דומה לים ומשני דעו"ג הם מודים שאין לע"ג שלהם שום שליטה בים ומדברים אלו המאמר הזה הוא מפורש ומבין שתלה בכייתו דוקא בים מפני שהם בעצמם מודים שע"ג שלהם אינם שולטים בים וזהו תוכן דבריו דה"ה וה"י. ועם זה אמרתי לכוון דמה שלא כתיב כאן את הים כו' כבעשרת הדברות משום דרש"י ז"ל פי' לעיל בסמוך בקרא לדעת כי אני ה' מקדשכם לדעת האומות בה כו' נמצא דשבת ניתן לנו כדי שיהא ע"ג ידעים שהקב"ה קדשנו במצות שבת אשר גם הוא שבת באותו יום. והים הם מודים שהקב"ה ברא ולכך הוא שולט בו ולפי זה אינו צריך להזכיר הכתוב בריאת הים דהא כולם מודים דבריאת הים היה מאתו ית' ב"ה רק מצד בריאת שמים וארץ מהם האומרים דעולם קדמון הוא וגם שבת הוא מעולם ביום הזה ונפלאה זאת בדעה מגלה הנפסדת אשר כתיב כי ששת ימים עשה ה' את השמים כו' להורות שהם נברא במאמר השם כמ"ש בדבר ה' כו' ודוק:

רש"י **אמר** להם לסוף מ' יום אני בא כו' ויום עלייתו אינו מן המנין כו' וכעין זה פירש רש"י ז"ל במשנתין פ' ר"ע וכתבו בתו' שם ואינו נראה לריב"ם דבהדי' משמע בפ"ק דיומא דיום עליה מן המנין דקאמר התם בגמרא גר"ע מסכת לי' דבי"ז בתמוז נשתברו הלוחות כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו מ' יום אלמא חשיב יום עליה ואיכא מ' יום וא' לילה בשתשוב לילה באחר היום. ועוד אם לא תחשוב יום עליה לא ישלמו מ' יום אחרונים עד אחר י"ה ושלמו בי"ה שאז א"ל הקב"ה למשה סלחתי כדברך. גם מה שפירש"י בפ' כי תשא שבי"ט בתמוז עלה קשה לר"י שאז לא תמצא שבלמו מ' ימים אחרונים בי"ה עכ"ל. ורבינו כתב הדבריהם ואין כאן קושיא דחשיב מ' יום מכ"ד דסיון עד י"ז תמוז היינו לפי שטעו היו סבורים שאותו יום שעלה הוא מן המנין כפירש"י אבל לפי האמת לא היה אותו היום שעלה מן המנין כיון דאין לילה עמו והדע שהרי משה לא ירד עד שבעה עשר בתמוז. ומה שהקשו אם לא תחשוב יום עליה לא ישלמו מ' יום אחרונים עד אחר י"ה כו' כבר תירצנו בזה בתו' ס"פ מרובה כא דכתיב בימים ראשונים היינו בימים ולא בלילות דאחרונים היו חסרים לילה א' ועוד תירצנו בזה דהוא בתא עברי' נאלול ע"ש באורך וכתבו שם דבסדר עולם איכא כפירש"י וניחא לפירש"י מה שאמרו במשנתין אמר להם השטן באו שש ולא השגיחו עליו כו' משום שגם הם היו מסתפקי' אמת מ' יום וגיגו עמו קאמר משה עד שהראה להם דמות מטתו כמ"ש כי זה משה כו' דזה משמע שהראהו להם כמ"ש גבי החודש הזה כו' כזה ראה וקדש ובאמר לא ידענו מה היה לו גם שהראוהו להם מת היו מסתפקים בקצת דשמא מעשה שטן הוא וק"ל:

רש"י **לך** רד מגדולתך כו' בפ' אין עומדין וכתב רבינו אין לפרש דילא להם זה הדרש משום דלך רד הוא לשון כפול דהוה סגי למכתב חד מינייהו או לך או רד דהא מצינו האי לישנא גופי' דכתיב לך רד ועלית כו' ומאי תדרוש בי' ונראה דלך רד כאן אין לו מקום לפי פשטי' דמה א"ל הקב"ה לך רד כיון דלא הוזכר בקרא כאן מה יעשה משה בירידתו משא"כ בלך רד ועלית כו' שאמר לי' הקב"ה למשה שירד ויבוא עמו אהרן והכהנים בעלייתו כמפור' בקרא וע"כ דרשו הכא דמאמר לך רד היא גופי' דמילתא לך רד מגדולתך כו' וק"ל:

רש"י **עדיין** לא שמענו כו' אלא כאן פתח לו פתח והודיע לו שהדבר תלוי בו כו' אבל בפ' אין עומדין נדרש זה הדרש אקרא דמשנה תורה הרף ממני ואשמידם ואקרא דהכא דרש שם ר"א אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו מלמד שתפס משה להקב"ה כביכול כאדם שתופס לחבירו ואמר לו איני מניחך עד שתמחול לעונותיהם של ישראל. וכתב רבינו א"כ יש לתמוה האיך פירש"י בחומש בקרא הניחה לי כו' הדרש מה שדרשו אקרא דמשנה תורה הרף ממני כו' ואפשר דמשמע לי' לרש"י דהאמוראי פליגי שם אהדדי ומאן דמפרש לי' בקרא דהרף ממני שהודיעו שהדבר תלוי בו כו' ה"נ מפרש לי' אקרא דהניחה לי ומאן דמפרש ליה הכא אקרא דהניחה לי מלמד שתפסו כו' הכא נמי דמפרש ליה אקרא דהרף ממני כו' אבל קשה דבריו דהוה ליה לתלמודא לומר ופליגא. ועוד קשה מאן דמפרש לי' שהדבר תלוי בו אקרא דהרף ממני דמשנה תורה אמאי לא מפרש ליה הכא אקרא דפ' כי תשא ועתה הניחה לי כו' כפירש"י בחומש. ולולי פירש"י בחומש נראה דלא פליגי ומשינוי הלשונות דפ' כי תשא הניחה לי ודמשנה תורה הרף ממני כו' משמע להו לפרש בב' ענינים דמתחלה תפש כחו של משה ולא ידע להתפלל עד שאמר לי' הרף ממני כו' שהודיעו שהדבר תלוי בו ושוב אחר שהתחיל להתפלל תפס משה להקב"ה בתפלתו ולא הניחו עד שמחל להם ודוק:

רש"י **לכסא** של רגל א' בפ' הנ"ל וכתב רבינו ולאו דוקא דהא אותם ג' רגלים איתנהו נמי בכנו משה אלא דה"ק כיון דכסא של ג' רגלים יכול לעמוד שפיר ומשני כעסך אין לו מקום בהעמדה מה יועיל לו רגל א' הנוסף להעמידו מפני כעסך וק"ל:

רש"י **אמר** מה פסח א' כו'. בפרק ר"ע וכתבו בתו' שם אין זה ק"ו גמור דהם מומר אסור בפסח שהוא קרבן מ"מ לא היה לו למנוע מליתן להם ההורה ולהחזירם בתשובה מג"ל וי"ל שהכריחום לזה משום דק"ו ניתן לידרש והאיך אמרו דג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו וא' מהם שבירת הלוחות לכן פירשו דאין זה ק"ו גמור. וא"ת למה לא דן משה הק"ו זה מיד כשאמר לו הקב"ה רד כי שחת עמך כבר תי' זה רבינו שהודיע לישראל שאפי' יהיה אדם שומע מפי יחידי נאמן לו אסור לקבל עדותו ולעשות ע"פ וק"ל:

רש"י **נתכוין** לגודלן כו' בסייף כמשפט עיר הנדחת כו'. פלוגתא זו שנוי בפ' שני שעירים רב ולוי חד אמר זבח וקיטר בסייף גפף ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן וחד אמר עדים והתראה בסייף עדים בלא התראה במיתה בלא עדים והתראה בהדרוקן פירש"י שם זיבח וקיטר הן העבודות לע"ג שחייבין מיתה כדתנן בפ' ד"מ ההן בסקילה ולא בסייף שעדיין לא נתפרשו להם ד' מיתות ב"ד ונידונו במיתת ב"ד כמיתת בני נח שכל מיתתן בסייף כדאמרינן בסנהדרין. וכתב רבינו אפירושו וכן יש לפרש למ"ד עדים והתראה בסייף ולא בסקילה מהאי טעמא. והוא דחוק כיון דהיה זה לאחר מ"ת ולא היו בני נח גם אם לא נתפרש ד"מ היה לו לשאול באיזה מיתה ידונו כמו ששאל גבי מקושש דכתיב ויניחו אותו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל לפירש"י בחומש הוא ניחא ודוק:

רש"י **ופקדתי** עליהם מעט מן העון הזה וכתב רבינו בפ' אין עומדין והא דאמרו שם אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הואיל ואין שכחה לפניך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר להם גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל מה שאמרו אלה אלהיך כו'. היינו לעתיד קאמר שתשכח אבל בגלות אין פקידה שאין בה מעשה עגל וק"ל:

רש"י **אם** אעלה בקרבך כו' אזעום עליכם רגע א' כו'. אמר המלקט והוי לשיק בזה לפי מה שאחז"ל בפ"ק דע"ג רב פפי רמי כתיב ואל זועם בכל יום וכתיב ולפני זעמו מי יעמוד ומשני כאן ביחיד כאן בציבור ופירש רש"י ביחיד מי יעמוד ובציבור אע"ג דבכל יום זועם מתקיימין. ולפי זה קשה האיך פירש"י כאן בציבור הזעם יוצא לפועל לעשות כליון ברגע א' שהוא שיעור זעמו בשלמא על הקרא אין לקשות דהייתי אומר פשטא דקרא שברגע א' הכליון יהיה וכמו שפירש"י בפ' בא ועברתי בארץ מצרים כו' כמלך העובר ממקום למקום כו' וברגע א' כולם לוקים ומה שאחז"ל דהציבור מתקיימין היינו כשהזעם הוא רק רגע א' אבל כשהיה טפי מרגע אפילו ציבור אינן מתקיימין אבל לפרש"י אין סברה לחלק בזה. וכשבעת האזונה ראיתי גומר כא דאמרו שהציבור מתקיימין בעת זעמו היינו כשאין הדבר נפעל ע"י שום מקלל אז אין הזעם יוצא לפועל אבל ע"י מקלל הזעם יוצא לפועל וכמו שאמרו אלמלי כעסתי כו' והוה ניחא לפירוש רש"י בעת הזעם לגמרי הדבר מן הכח אל הפועל על ידי מקלל. ולהו מילתא הוא דא"כ תלמודא אמאי לא מחלק הכי ולא מוקי כולהו בציבור. ושמא דהכל כפי רצון השם יתברך ב"ה ואינו מוכרח שיהיה כן לעולם ולפעמים הזעם יוצא לפועל ברגע אחד ולפעמים אינו יוצא. ועוד י"ל דהא דנקט רש"י ז"ל במלתא אזעום עליכם רגע אחד כו' היינו נוסף אזעם בזועם בכל יום וק"ל:

רש"י **אמר** מנודה לרב כו' אמר המלקט בפ"ה כתב פי' ישראל מנודים לרב שהוא הקב"ה גם מנודי' לתלמיד כלומר לי שאני תלמיד של הקב"ה כו' ודבריו נקוטים מספר מנחת יהודה ולולי פה קדוש הייתי אומר דרש"י ז"ל אזיל לטעמי' דלעיל פירש בקרא לך רד מגדולתך באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד ש"מ ולזה אפשר נקט כאן אמר מנודה לרב כו' ר"ל מאחר שאני מנודה לרב מפי ב"ד של מעלה מנודה אני גם לתלמיד ר"ל לישראל ולכך נטה אהלו מחוץ למחנה וכדברי ראיתי בידי משה:

הרחק מן המחנה רש"י אלפים אמה כו' בתנחומא אבל בסוף ברכות משמע שהיה רחוק י"ב מיל דגרסינן שם פתח ר"י בכבוד התורה ודרש ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והלא דברים ק"ו ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא י"ב מיל אמרה תורה והיה כל מבקש ה' יצא כו' ת"ח שמהלכים מעיר לעיר כו'. אמר המלקט ואי קשיא למה הגיה רש"י הגמ' ופי' הכתוב ע"פ התנחומא די"ל דהג' והתנחומא לא פליגי אהדדי והא והא איתנהי בהרי משה נטה אהלו בגד אחד רחוק מן המחנה מ"ל אחד וזה השיעור הוא לבני אדם היושבים בקצה המחנה כנגד אהלו של משה אשר נטה שם אבל אלו אשר מקצה האחר של מחנה ישראל שהיו שיעור מחנה ישראל ג' פרסאות שהם י"ב מיל הותו אדם הבא מקצהו לאהל משה היה רחוק י"ב מיל כשיעור מחנה ישראל ולא נהית תלמודא לחשוב אותו המיל אשר מקצה האחד לאהל משה. ולפי סוגית התלמוד כתב רבינו אע"ג דבקרא לא הוזכר אלא שנטה משה אהל שלו והיכי יליף הק"ו ומה ארון ה' כו' אפשר לומר דגם ארון ה' נטה שם כמו שמסיק בסוגין אמר הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס כו'. אבל לא ידענא לפי זה מה קאמר אמרה תורה כל מבקש ה' כו' כלומר קראו הכתוב מבקש ה' דהא שפיר כתיב ממש מבקש ה' שהיה גם שם ארון ה' ונראה דזה הארון הוא הארון שהיה במשכן דב' ארונות היו כפירש"י בפרשת עקב גבי ועשית לך ארון כו' וק"ל:

ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה כו'. בפ' ד"מ כתב רבינו לכוון זה עם מה שגרסינן שם אחרים אומרים אלמלא ו"ו שבהעלוך נתחייבו ישראל כליה אמר לו רשב"י והלא כל המשתף ש"ש ודבר אחר נעקר מן העולם שנא' בלתי לה' לבדו אלא מה ת"ל אשר העלוך שאיוו לאלהות הרבה ע"כ פי' ירחם דודאי לכ"ע כופר בעיקר גרע טפי וחייב כליה אלא דר"ש קאמר דכל המשתף ש"ש וד"א דהיינו המאמין נמי חייב כליה ונעקר מן העולם אלא מה ת"ל אשר העלוך דודאי שהאמינו במזלא ולכך לא נעקרו אלא שאוו לאלהות הרבה ואמרו שהאחד הגמלא נתן כח לאלוהות וכחות רבים עזב ה' את הארץ ואלו הכחות והאלוהות מנהיגים בארץ וכ"כ הרמב"ן שזה דעת רבים מע"ג שעובדים אותם שאומרים שנתנה ההנהגה בידם. ועד"ז יש לפרש מה שאמר משה ראה כו' דלא משה להתגלגל בעדם שאמר משה להקב"ה שהרי אתה אומר אלי העל את העם הזה וכוונתך שאתה מעמיד אותי למנהיג להם וא"כ תלית שעליה כי כיוונה בזה כוונו ישראל שאמרו אשר העלוך כו' שאתה נתת לו כח להעלות ולמנהיג בעולם ולא כיוונו כלל לע"ג ולשתף ש"ש וד"א וק"ל:

רש"י **משם** נתעשר משה הרבה. אמר המלקט הא דמסיק רש"י ז"ל בלשונו שמתוק מלת הרבה שהוא לכאורה לא צורך. והנראה רצונו לתקן בזה קושיא עצומה דלכאורה איכא לאקשויי היאך השרה הקב"ה שכינתו על משה קודם שנתעשר הא אמרו רז"ל שאין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר כו' וכדי לתקן זה מוסיק בדבריו מלת הרבה ר"ל דודאי קודם זה ג"כ עשיר היה אלא מתוך הפסולת נתעשר הרבה ונעשה עשיר גדול וענין נכון הוא לפע"ד לכוין בכוונת רש"י ז"ל:

רש"י **עונות** אלו הזדונות פשעים אלו המרדים כו'. בפלוגתא שנויה בפרק אמר להם הממונה כיצד היה מתודה כה"ג ביוה"כ דת"ח עויתי פשעתי חטאתי וחכ"א עונות אלו זדונות הפשעים אלו המרדים חטאים אלו שגגות. ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות. אלא אומר חטאתי עויתי פשעתי. וכן בדוד הוא אומר חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו כו' אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה כו' אמר משה לפני המקום רבש"ע בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות ע"כ ובסוגיא זו איכא למידק דהא מה שאמרו דמזדונות נעשה שגגות היינו כשעושה תשובה מיראה אבל מאהבה נעשה זכיות כמו שאמרו בפ"ק דיומא והמדם נוצר חסד לאלפים ע"כ צ"ל דמאהבה איירי כמו דגרסינן בפ' א"נ מאי איכא בין עושה מאהבה ליראה שזה תלוי להלך דוד כו' וזה דוחק קצת לחלק בין המדות דכתיבי אהדדי ולומר דזה איירי מאהבה וזה מיראה עד שדרשו חכמים בקרא נושא עון כו' בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה כו'. והא מה שאמת דמאהבה זדונות נעשו זכיות כתב רבינו ואמר לכאורה הוא דבר תימה דמלא חוטא נשכר. וי"ל דעושה תשובה מאהבה ודאי עושה תשובה גמורה ומוסיף במעשיו הטובים יותר מכדי הצורך לגבי אותו עון והרי אותם מעשים טובים שהוסיף הם נעשים לו כזכיות. ועד"ז יש לפרש במקום שבעלי תשובה עומדין כו' ועם זה יש לפרש מ"ש הכתוב דברו על לב ירושלים כו' כי נרצה עונה כי לקחה כפלים בכל חטאותיה מלת נרצה קשה לפי פשוטו גם מלת לקחה דה"ל למכתב לקחה אבל הפירוש כי נרצה עונה שיהיה העון מרוצה כזכיות ועד"ז לקחה שכר מלוקים לעתיד כפלים כחטאותיה כיון שהחטא גופיה נעשה זכות. ואלו שלשה חלקי עבירות חטא עון ופשע שהם שוגג ומזיד ומרד יבואו ממה שיש באדם טבעית והיונית ונפשית ובעלי קבלה קראום נפש רוח נשמה שבטבע הוא פועל בלא כוונה ולא מצינו השוגג והיוני שבו כח החיים ישעול במזיד בכוונה ורצון והנשמה שהיא כח השכלי הוא בודאי פועל הפשע שיודע רבונו ומורד בו. והוא ענין המדרש שאמרו בערב ר"ה מוותר הקב"ה שליש ובעשרת ימי תשובה שליש וביום הכפורים שליש ויש מקשים בזה מאי רבותיה דיום הכפורים אלא דר"ל דחלקי השלישיות אינם שוים דשליש דער"ה לא נתכפר בו אלא השוגג ובעשרת ימי תשובה המזיד וביום הכפורים המרד וק"ל:

פרשת ויקהל

ששת ימים רש"י הקדים לסם אזהרת שבת כו'. וא"ת כאן אלא רש"י סדבר בזה שהקדים שבת למלאכת המשכן והלא בפרשת קדושים כתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו ופירש שם אם יאמר לך אביך חלל את השבת אל תשמע לו ושם לא הקדים השבת ואעפ"כ פי' שדוחה כיבוד אב ואם. ותי' בכלי יקר דודאי בכ"מ שמקדים איזה מצוה להכרתה המוקדמת עיקר ודחי למאוחרת והתם היינו טעמא דדייק מדכתיב את שבתותי תשמרו לשון רבים והול"ל תשמור דהכי הפסוק מתחיל בל' יחיד שנאמר איש אמו ואביו תיראו בשלמא הא: כיבוד אב ואע"פ שהם כלשון יחיד הזו ואמר תיראו בלשון רבים כי הוצרך לומר זה להורות שאיש ואשה שניהם חייבים בכיבוד אב ואם דכד"א מאחר שאשה רשות בעלה עליה היא פטורה מכיבוד אב כמו שפי' רש"י שם הכל גבי שבת למה נאמר תשמרו ל' רבים כי שם אין סברא לחלק בין איש לאשה אלא שבא להורות אתה ובנך כו' כמו שתיראו שניהם במשמע איש ואשה כך תשמרו שניהם במשמע אתה ובנך ודוק:

תעשה מלאכה. אמר המלקט ראיתי בשמע בלמה שכתב מה שדקדק לכתוב בציר"י יראה בזה עניין מתוק על פי הדין שאמרו בסנהדרין דף נ"ו כו'. ועוד אמרו נאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה אם כן אי כתב תעשה מלאכה בפת"ח הוה משמע דהוא מצוה בהיינו מצווים באיסור לא ישבתו כל ימות השבוע דהא נאמרה לבני נח לא ישבתו ונשנית בסיני תעשה מלאכה בפת"ח אלא דפ"ה בישראל יצאו מכלל ע"ג דהם כל שבעה לא ישבתו ולישראל הוציא שבת מכלל האיסור כמו כמה דברים שיש בתורה דבר שהיה בכלל כו' לכך כתב תעשה בציר"י שהוא רשות כלומר תוכל לעשות. וא"ת ליפסוק משבת ימים תעשה מלאכה גולים וא"ל ניקוד הציר"י להוציאנו מטעות. וי"ל דאף אי לא כתב ה"א דישראל אסורים בשביתה כל ימות השבוע דהא תניא נמי נאמרה לבני נח ולא נישנית בסיני לישראל נאמרה עכ"ל. ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש הא בסיני נאמרה מפי הגבורה ששת ימים תעבוד כו' והוא בפת"ח ומה יעשה בכתוב זה. ועכ"ל נראה לי לכוין זה עם מה שכתב בשפתי דעת בפרשת כי תשא דקשה לפרש"י ז"ל מה שפירש בכתוב אך את שבתותי תשמרו כו' אע"פ שתהיו רדופין כו' למעט שבת ממלאכת המשכן ע"ש. וקשה מהיכא תיתי שידחה שבת מלאכת המשכן אין בו כ"א עשה ובשבת יש עשה ולא תעשה. ותירץ לפי שבמעשה משכן מצינו כמה דברים שנעשו מאליהם וכל שכן נאומרים בכל מעשה המשכן נעשו מאליהם נראין כעושין ואינן עושין סד"א שאין זה קרוי מלאכה ומותר לעשות בשבת קמל"ן עכ"ל. והנה כאן פי' רש"י גם כן למעט שבת ממלאכת המשכן מדהקדים שבת למשכן וזה בא הכתוב להורות תעשה בניקוד ציר"י לרמז על מלאכת המשכן אפילו בדברים שנעשין מעצמן אין לעשותן בשבת. אך גם לדברינו ק"ק דאם כן הקדימה למה לי למעט שבת ממלאכת המשכן וק"ל:

רש"י **אמר** רבי נתן מה ראו הנשיאים כו'. הכל מדרש בשלהי דיומא והנשיאים הביאו נשיאים ממש וכן הוא אומר נשיאים ורוח וגשם אין כו'. וכתב רבינו דאי נשיאים כפשטיה למה נתעצלו הם להתנדב באחרונה דהא בחנוכת המזבח התחילו הם להתנדב בתחילה ולכך אמרו דנשיאים הביאו היינו עננים ועבים וק"ק ליסגא דקאמר נשיאים ממש למה תקרי זה השם מלשון עבים טפי ממש דבכמה כתובים נאמר נשיאים ונשיא מלשון רב וק"ל:

פרשת פקודי

רש"י **אשר** צוה אין כתיב כאן כו' אפילו דברים שלא אמר כו'. בפ' הרואה אמר רשב"ן א"ר יונתן בצלאל ע"ש חכמתו נקרא בשעה שאמר ליה הקב"ה לך אמור לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים הלך משה ואמר לו להיפך עשה כלים כו' אמר לו משה רבינו מנהגו של עולם כו' שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן כו' אמר ליה בצל אל היית כו'. ופי' רש"י לך אמור לו לבצלאל עשה משכן כו' שכן הם סדורים בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל כו' ומשה א"ל עשה ארון וכלים כגון שולחן ומנורה ואחר כך משכן דסבירא שכסדר שהם סדורין בזיקהו לו תרומה נאמרו לו עכ"ל. וכעניין זה כתבו שם בתוספות. ורבינו כתב אדבריהם אבל לפי זה אינו מפורש שבצלאל נתכוין לכך גם מנין לשם שם בצלאל ע"ש חכמתו בצל אל. ואפשר משום דבתחילת זאת הפרשה בכי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל וכו' רצה לומר דע"ש זה קראתיו בצלאל על שנתכוון דעתו ובצל אל היה. ויותר נראה לפרש דאפרשת ויקהל קסמיך גבי עשיה דהקדים המשכן לארון וכלים ולא הזכיר שם בעשיית המשכן בצלאל רק גבי ארון דכתיב ויעש בצלאל את הארון וכו' למידרש מיניה דבצל אל היה יודע לעשות המשכן ואח"כ הארון עכ"ל. והרי"ף ז"ל האריך באגדה זו והולך לשונו בתוספות וגרעון דיש לעיין מה ראה עשה שלא צוה לעשות המשכן קודש. ותו הלא מצינו בפרשת ויקהל כשצוה משה על מלאכת המשכן נאמר שם וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו וכו' את המשכן את אהלו וכו' את הארון וכו' את השולחן וכו' אם כן משה גם כן צוה לעשות בית תחילה ואח"כ כלים. ובזה יש לוצר מכל מקום מצינו שינוי בדבריו של משה מדבריו של הקב"ה שאמר בפרשת כי תשא את אוהל מועד ואת הארון לעדות ואת השולחן ואת כליו אבל בדברי משה כתיב את המשכן את אהלו את הארון וגם אמר ואת הארון בוי"ו לומר שאין סדר זה של הארון אחר המשכן אלא את הארון שהוא קודש. וקושיא ראשונה אפשר ליישב דהוא אמר לבצלאל כסדר שהם מסודרים בפרשת תרומה מתחילה הארון והשולחן והמנורה והמשכן אע"ג שבפרשה כי תשא נאמר לו מתחילה האוהל מועד שנאמר ראה קראתי וכו' מ"מ סבר משה סדר של פרשת תרומה שהוא הראשון הוא העיקר. וא"ת דילמא באמת כך הוא מצוה לעשות כסדר שבפרשת תרומה שהוא הראשון הוא העיקר ויש לומר דגם בפרשת תרומה שהזכיר הארון תחילה נתן הקב"ה רמז למשה שיהיה מעשה המשכן תחילה מזה שאמר שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו כלומר כשם שבשעה שהראה לו התבנית הראה לו קודם תבנית המשכן ואח"כ תבנית כל כליו שהם הארון והשולחן כן תעשו סדר זה בעשייתן להקדים המשכן ודבר זה לא דקדק משה וכיון שמשמע משה ועשו ארון מתחלה חשב שהוא הקודם במעשה, אבל בצלאל השיב לו שהמשכן צריך להיות תחלת העשיה ולמד זה מדכתיב בפ' תרומה ככל אשר אני מראה אותך וכו' הרי בציווי פ' כי תשא שכתב את המשכן תחלה עולה בקנה א' לסדר פרשת תרומה וזהו שהשיב לו משה בצל אל היית דבין לרמז מה שרמז הקב"ה למשה בכתוב בפ' תרומה ככל אשר כו' ודוק:

רש"י **ככר** ס' מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"ך מנה וכו' דאל"כ לא מתאית השקל לגולגולת לת"ר אלף ושלשת אלפים ותק"ן הוו מאתים ואחד ככר וי"א מנה שהרי הככר ס' מנה והמנה כ"ה שקלים שהם כ"ה סלעים כל סלע מד' דינרים השוב ס' פעמים כ"ה תמצא בככר אלף ות"ק סלעים בהם ג' אלפים הנאי שקלים המגיע לג' אלפי ישראל ככר כסף לג' מאות אלף מאה ככר כסף לת"ר אלף ר' ככר ולג' אלפים ותק"ן הנשארים אלף ותשעה סלעים צרף הסלעים ושם מהם מנין מכל ק' סלע ד' מנים הרי לאלף ות"ק סלעים ככר אחד פשו להו רע"ה סלעים שהם י"א מנים. והאיך כתיב ויהי מאת הככר וכו' ואת האלף ושבע המאות וכו' דמשמע בנכללו כל השקלים של ישראל במאת ככר ונשארו אלף ותשעה שקלים. וזו היה השאלה שביאו במנחות בשאלו הגמון א' לריב"ז משה רבינו גנב היה או קוביוסטוס וכו' פי' בערוך או קוביוסטוס גונב נפשות וכתב רבינו דהיינו שגנב תלאי כסף השקלים שקבל מת"ר אלף או הני כת"ר אלף נפשות גנב שלא נתנם כלום והעלים אותם וק"ל:

רש"י **ושרא** היו יכולין להקימו וכו' פי' אפילו בבני אדם מרובים ומשה לבד הקימו וגם כתוך נס היה וזהו שאמר משה איך אפשר וכו' כאשר ראה שבאגודה בקשו לזקפן ולא עלתה בידם ולפי התנחומא הזה כתב רבינו דסרה הקושיא מה שהקשה הרא"ם פי' אין כאן המודר דלמדו רז"ל שמשה היה גבור מדכתיב ואתפוש בשני לוחות וכו' ואשברם לעיניכם וזה מורה על גבורתו שהכן המשכן בעלמא גם שהיו של סנפירין ועוביין שבה אמאי לא יליף מקרשים ולפי התנחומא ניחא והו לא מידי. אך באגדה זו איכא למידק למה נקט תלמודא קרא דמשנה תורה ולא למדו מקרא דפ' כי תשא וישלך מידו את הלוחות וישברם וכו'. משום דאינו מוכח מקרא דכי תשא שבשעת השלכתו לארץ מידו נשברו אלא שאחר שהשליכן לארץ שברן בכלי ברזל. אבל בקרא דמשנה תורה שינה לומר שתפשם בב' ידיו אחר שהיה נושאן בידו אחת משמע דלכך תפשם בב' ידיו כדי להשליכן בכח כדי לשברן בהשלכה זאת וזה מורה על גבורתו ששברן בהשלכה בעלמא וק"ל:

רש"י **וכתוב** א' אומר וכו' כשהלך הענן נכנס וכו' והא דכתיב בסיני ויבא משה בתוך הענן תרצו רבותינו ז"ל בפ"ק דיומא שתפשו הקב"ה למשה והביאו בענן ומעצמו לא היה יכול לכנוס. ועוד למדו ג"ש תוך תוך מקרא ויבאו בני ישראל בתוך הים דשביל נעשה לו בסיני כמו לישראל בים משא"כ באוהל מועד לא כתיב בתוך ועכ"ל בלא סילוק הענן לא היה יכול ליכנס וקל להבין:

וכבוד ה' מלא את המשכן כאלו אמר המשכן מלא את כבוד ה' שאמ"ם שכינתו לתוכו והמשכן מחזיקו והכתוב הפוך כאלו המשכן כנוס תוך כבודו ית' ברוך הוא ולומר שאין העולם מקומו אלא הוא מקומו של עולם ושכל מקום לא יכילנו. וכתב רבינו בזה כי כבר ידוע שהמשכן היה דמיון כלל העולמות הנה המשכן נגד עולם התחתון והמשכן עם יריעותיו נגד עולם האמצעי כמו שכתוב נוטה שמים כיריעה ולפנים מן הפרוכת נגד עולם העליון שבו השכינה שורה על הכרובים כמו בעולם עליון וז"ש רז"ל בפ' הזורק דבדמיון זה היו הקרסים נראים בלולאות של היריעות ככוכבים ברקיע. אמר המלקט ובזה יש לכוין דלכך היה הקמת המשכן ע"י משה דוגמת העולם שנברא בשביל משה כמו שאיתא במדרשות וק"ל:

חסלת ספר שמות

תרגום ירושלמי

ואלה שמות ויקם מלך וקם מלכא בשירוי על מצרים דלא חכים ית יוסף ולא הליך בנימוסוי : ונלחם ויקטלון יתן ויסקון להון בשלם מן ארעא : את פיתם ית טנים וית פילוסין : ואמר מלכא דמצרים ליולדתא עיברייתא דשמה דחדא שפרא והיא הות יוכבד ושמה דתנייתא פועה היא הות מרים : כי חיות ארום חיין אנון עד לא ייתי לותהון ילדתי אינון מצלן קדם אבוהון דבשמיא והוא עני יתהון ואינון ילדן : ויהי ארום דחילן ילדתא מן קדם יי וקניין להון שום טב כגו דריא ועבדו להון בתים ביתא דלוייא וביתא דכהונתא רבתא : וילך ואזל גברא משבטא דלוי ונסיב ית יוכבד חביבתיה ליה לאיתה : בסוף ושויתיה באפרה על גב נהרא : משיתיהו דליתיה : ויפן ואסתכל משה ברוח קודשא בתרין עולימיא וחזא והא לית גיור עתיד למיקום מההוא מצריא וקטל ית מצריא וטמן יתיה בחלא : הסנה וחמא והא סניא בעיר באשא וסניא מרטיב ולא יקיד : כר"ע ואחזי ית חזווא רבא הדין מן בגלל מה סניא מרטיב ולא יקיד : של שלוף סנדלך : אהיה ואמר מימריה דיי למשה דין דאמר לעלמא הוי והוי ועתיד למימר ליה הוי והוי ואמר כדין תימר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם : משכנתה ממגורתה : השליכהו ואמר טלק יתיה לארעא וטלק יתיה לארעא : בזנבו ותתקוף בבית קוטנוי : הבא אעיל כען ידך בחובך ואעיל ידיה בחוביה : כי כבד פה ארום הגור פום וקשי ממלל אנא : שלח שלח כען ביד דין דחמי ליה למשתלחא : הוא יהיה לך לפה הוא יהוי לך למתורגמן ואת תהוי ליה כתבע אולפן מן קדם יי : ותקח וגזרת ית עורלתיה דברה ואקריבת יתיה קדם ריגלוי דמחבלא ואמרת חתנא בעא למגזר וחמוי לא שבק יתיה וכדון איכפר אידם גזירתיה הדא על חובוי דחתנא הדין : וירף וכד ארפי מחבלא מיניה בכן שבחת צפורה ואמרת מה חביב הוא דם גזירתא די ישזיב לחתנא מן ידוי דמלאך מותא : ויקדו ועקרו :

וארא ואתגלי במימריה יי על אברהם על יצחק ועל יעקב באלהא שדיא ושום מימרא דיי לא אודעית להון : מקצר מקפידות : והשלך

וטלק

ותלך קדם פרעה: יצא המימה למתקודרה על מיא: ובעצים ובסיקיא: האגמים ביציא: התפאר הב סימן ואתרבחיק עלך עד אימת אצלי עלך: חמרים כרוון כרוון: הערב ערבובא: כבד מאד מתגריא לחדא: אבעבעות שלבוקין: מסתולל מיתקיף: והפשתה וכתנא הות גבעולין ואתרת נצה: בא וימש ויהון ממשמשין בחשוכא: ואמר ליה פרעה זיל מעילוי אזדהר בך דלא יתקוף רוגזי בך למימר הלא מיליא קשייתא האילין דאת אמר לי ברם צבי הוא פרעה לממות ולא להוי שמע למילך איזדהר דלא יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך בין ידיהון דעמא האילין דתבעי ית נפשך למקטול יתך: ואמר משה קושטא מללתא מבשר אנא מן זמנא קדמיא עד דאנא יתב במדין ארום מיתו כל גבריא דהוו תבעין ית נפשי למקטול לא מן סוף דהוה לך רחמין דהוינא מצלי עלך ומחתא מתכליא ברם מחתא עשירא היא לפרעה מן ברך בוכרך ואמר ליה משה יאות כדין קושטא מלילתא לא אוסיף עוד למיחמי סבר אפך: נא מהבהב: חגורים אסירין במצוותא דאורייתא: כי אמרו ארום אמרו מצראי אי שהיין ישראל שעה חדא הא כל מצרים מייתין: משארתם מותר פיסחיהון קטירין בשושיפהון יהיבין על כתפיהון: וגם ערב לחוד ערבובין: ליל נטיר ומזומן לפורקן הוא מן קדם יי באפקתהון דבני ישראל פריקין מארעא דמצרים: כי ליל שמורים הוא ארום ארבע לילון אינון כתיבין בספר דכרניא: לילא קדמאה כד אתגלי מימרא דיי על עלמא למברא יתיה הות עלמא תהי ובהי וחשוכא פרים על אפי תהומא ומימרא דיי הוה נהיר ומנהר וקרי יתיה לילא קדמיא: לילא תנינא כד אתגלי מימרא דיי על אברם ביני בתריא הוה אברהם בר מאה שנין ושרה הות ברת תשעין שנין למקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין איפשר ליה למולדא ושרה ברת תשעין שנין איפשר לה דתוליד הלא בר תלתין ושבע שנין הוה אבונן יצחק בזמן דאיתקריב על גבי מדבחא שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלולהון וכהיין עינוי מן מרומיא וקרי יתיה לילא תניינא: לילא תליתאה כד אתגלי מימרא דיי על מצראי בפלגות ליליא הות ימינא מקטלא בוכריהון דמצראי וימיניה משיזבא בוכריהון דישראל למקיימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי הינון ישראל וקרי יתיה לילא תליתאה: לילא רביעאה כד ישלים עלמא קיציה למיתפרקא חבלי רשעא ישתיצון וניריה פרזלא יתברון משה יפוק מן גו מדברא ומלכא משיחא מן גו רומא דין ידבר בריש עננא ודין ידבר בריש עננא ומימרא דיי מדבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא הוא ליל פסחא קדם יי נטיר ומזמן לכל ישראל לדריהון: תושב תותבא דגבר ואגירא כד הוה בר עממין לא ייכול מיניה: מימים מן אילין יומין לאילין ירחין: וערפתו ותקטלון יתיה:

בשלח ויסב ודבר מימרא דיי ית עמא אורח מדברא ימא דסוף מזיינין בעובדא טבא סליקו בני ישראל פריקין מארעא דמצרים: כי השבע ארום אשבע משבע ית בני ישראל למימר מידכר ידכר יי יתכון במימריה וברחמי טביא: דאתי בסייפי מדברא: למהוון מהלכין ביממא ובליליא: לא ימיש לא הוה פסק: וישובו ויחזרון וישרון קדם פונדקי חירתא בין מגדול ובין ימא קדם טעוות צפון בלקובלה תישרון: ואמר פרעה על עסק עמא בני ישראל טעיין אינון במדברא טרד עליהון טעוותא דפעור נגדוי במדברא: ויגד ואתני למלכא: ובני ישראל נפקו פריקין: קדם פונדקי חירתא קדם טעוותא דצפון: יי ילחם ארבעה כיתין אתעבידו בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף חדא אמרה ניפול בימא וחדא אמרה נחזור למצרים וחדא אמרה נסדר לקובליהון קרבא וחדא אמרה נלוולי לקובליהון ונערבב יתהון. כיתא דהוה אמר נפול לימא אמר להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקניה דיי די עביד לכון יומא דין. כיתא דהוה אמר נחזור למצרים אמר להון משה לא תדחלון ארום היך כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמי יתהון עוד עד עלמא בשיעבוד. כיתא דהוה אמר נסדר לקובליהון סדרי קרבא אמר להון משה לא תדחלון יי ביקר שכינתיה הוא די עביד לכון ניצחני קרביהון. כיתא דהוה אמר נלוולי לקובליהון ונערבב יתהון אמר להון משה לא תדחלון קוטו ושתוקו והבו יקרא ותושבחא ורוממו לאלהא:

ואמר מימרא דיי למשה עד אימת את קאים ומצלי קדמי שמיעא היא צלותך קדמי ברם צלותהון דעמי קדם קדמת לדידך מליל עם בני ישראל ויטלון: ואת ארעם ית חוטרך וארכין ית ידך: ויהי הענן והוה עננא פלגא נהור ופלגא חשוכא נהור מנהר על ישראל וחשוכא מחשך על מצרים ולא קריבו אלין לאלין למסדרי קרבא כל ליליא: ויט וארכין. והוה בעידנוי צפרא ואדיק מימרא דיי על משריתיהון דמצרים ורמא עליהון נפטא ואשתא ואבני ברדא ושעמם ית משירייתיהון דמצרים: ויסר ופרק ית גלגלי רידוותיהון והוון מדברין להון גרירן מן בתריהון אורחהון דמזליתא מהוין נגדן לגלגליא הזרו גלגליא ורידוותה למהוין נגדן למזלותא ורמיין על ימא עניין מצראי ואמרין אילין לאילין ניערוק מן קדם עמא דבני ישראל ארום דין הוא מימרא דיי דהוה עביד להון ניצחני קרביהון עד דהוון יתבין גבן במצרים: נטה ארכין. ויט וארכין משה ית ידיה על ימא וחזר ימא לעידנוי צפרא לאתריה: אז בכן שבח משה ובני ישראל ית שבח שירתא הדא קדם יי ואמרין למימר נודי ונשבח קדם יי דהוא רם על רמיא ומתגאי על גיותניא וכל מאן דמתגאה קדמוהי הוא במימריה מתפרע מניה סוסון ורכביהון על דאיתגאו ורדפו בתר עמא דבית ישראל רמא וטבע יתהון בימא דסוף: עזי תוקפא ורוב תושבחא דחיל כל עלמא יי אמר במימריה והוה לן לפריק מן חדי אימהתא הוו ינקיא מרמזין באצבעתהון לאבהתהון ואמרין להון דין הוא אבונא דהוא מינק לן דבש מן כיפא ומשח יתן מן שמיר טינרא עניין בני ישראל ואמר דין לדין דין הוא אלהן ונשבח יתיה אלהא דאבהתן ונרוממא יתיה: יי איש מלחמה יי ביקר שכינתיה הוא דעביד לכון נצחני קרביכון בכל דר ודר מודע גבורתיה לעמא בית ישראל יי שמו כי כשמיה כן גבורתיה יהא שמיה משבח לעלמי עלמין: מרכבת רתיכוי דפרעה וחילוותיה קשת עליהון גירין בימא שפר עולימוי וגברוי טבע בימא דסוף: ימינך יי מה כשבחה היא בחילא ימינך יי דרעא: ומרצצא שורי בעלי דבביהון דעמך: אמר פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר עמא בני ישראל ואדבקי יתהון שרין על גיף ימא אשבי מנהון שביא רבא ואבזי מנהון ביזא רבא אפליג מן נכסיא לעמי עבדי קרבא וכד תתמלי נפשי מנהון מן בתר כן אשלוף חרבי ואשיצי יתהון ביד ימיני: נטית ימא וארעא הוו מדינין דין לקביל דין ימא הוה אמר לארעא קבילי בניכי וארעא הות אמרה לימא קביל קטילך ארעא לא הות בעיא למבלע יתהון ולא ימא הוה בעי למטמעא יתהון ובמימר מן קדמך ארכינת ית ידך ימינך בשבועה ואשבע לארעא דלית את תבע יתהון מנה לעלמא דאתי בכן פתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון: תפיל עליהון אימתא דמותא ותבירא בתקוף אדרע גבורתך ידמדמון כאבניא עד די עברון עמא האילין דפרקית ית מגיזתיה דיובקא וית מגיזתיה דיורדנא עד זמן יעברון עמא אלין די קנית לשמך: תביאמו תעיל יתהון ותנציב יתהון בטור בית אחסנתך מדור בית שכינת קודשך די זמינת לך יי בית מקדשא יי תרתין ידך שכלילו יתיה: יי ימלוך כיון דחמין בית ישראל ית ניסיא ופלאין דעבד להון קודשא בריך הוא על גיף ימא יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין יהבו יקר ותושבחתא ורוממו לאלההון ענין בני ישראל ואמרין אלין לאלין אתון נתן כלילא בריש פרוקא דהוא מעבר ולא מתעבר דהוא מחליף ולא מתחלף דהוא מלך מלכין בעלמא הדין ועוד דידיה הוא כלילא דמלכותא לעלמא דאתי ודידיה היא עד עלם עלמיא: בתופיא הון חילן: מדבר שור אורחא דחלוצא: וילונו ואידינו עמא: ויצעק וצלי משה קדם יי וחוי ליה מימרא דיי אילן דארדפני וקלק בגו מיא ואתחלין מיא תמן חוי ליה מימרא דיי קיימין וסדרי דינין ותמן נסי יתיה נסין בנסיונא עשיראה: רפאך ארום אנא יי די במימרי מסי יתך: ויבאו ואתון לאילימה ותמן תרתי עסרי עינין דמיין כל קביל תרתי עסרי שבטיא דישראל ושבעין דקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל: ונחנו מה ואנן מה אנן חשיבין: ככפר כבפורא: ונמס הוה שיח: כזרע גד כזרע דכוסבר חיור וטעמיה כשפוין בדבש: והיה והוה כד זקיף משה ידוי בצלו הוו בית ישראל מתגברין וכד הוה מגע ידוי מלצלו הון בית עמלק מתגברין ונפלין בסדרי קרבא: וידוי דמשה

הוו זקפן בצלו: ויאמר ואמר שבועה נפקת מתחות כורסי יקרא דרבון כל עלמא יי מלכא קדמאה דעתיד למתב על כורסיהון דמלכותיה דבני ישראל הוא שאול בר קיש והוא יסדר סדרי קרבא כל קביל דבית עמלק ויקטול יתהון ומה דמשתייר מנהון ישיצון יתהון מרדכי ואסתר יי במימריה אמר לשיצאה ית דכרניה דעמלק לדרי דרין:

יתרו ומשה סליק למתבע אולפן מן קדם יי וקרם ליה דברא דיי מן טורא למימר כדנן תימר לאנשי ביתיה די יעקב ותתני אולפן לכנשתהון דבני ישראל: אתם אתון חמיתון ית מה דאפרעית מן מצראי וסבלית יתכון על עננין קלילין היך על כנפי נשרין וקרבית יתכון לאולפן אוריתי: ועתה וכדו אם משמע תשמעון בקל מימרי ותטרון ית קימי ותהוון לשמי לעם אוחדן וחביבין היך סגולה מן כל אומיא ארום לשמא דיי היא כל ארעא: ואתון תהוון לשמי מלכין וכהנין ואומא קדישא אלין דבריא די תמלל: ויבא ואתא משה וקרא לחכימיא דישראל וסדר קדמיהון ית כל דבריא האלין דפקד יתיה מימרא דיי: ויענו ועניין כל עמא כחדא בלבהון שלימא ואמרו כל די מלל מימרא דיי נעבד וחזר משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי: ויאמר ואמר מימרא דיי למשה הא מימרי מתגלי עלך בעביא דעננא מן בגלל ישמעון עמא במללותי עמך ולחוד בך מלי נבואתך משה עבדי יהימנון לעלם ותני משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי: לא תגע לא תקרב ביה יד אנש ארום מתרגמא יתרגים או גירי דאשא יתקשטון ביה אי בעיר אי גבר לא יחי במתקעא דשפורא אינון יסקון לטורא: ואמר לעמא הוו מזמנין לתלתא יומין לא תקרבון לתשמיש דערסא: וטורא דסיני עתר כוליה מן קדם דאתגלי עלוי יקר שכינתא דיי בשלהבא דאשתא: ונפל ויפול מנהון אוכלוסין סגין: ונחת משה מן טורא לעמא ואמר להון קריבו וקבילו עשרתי דבריא: וידבר ומלל מימרא דיי ית כל שבח דבריא האלין למימר: וכל העם רואים וכל עמא הוו חמין ית קליא וית לפידיא וית קלא דשפרא וית טורא עתיר וחמין עמא וזעו וקמו להון מרחיק: מדבח קביע בארעא תעבדון לשמי ותקרבון עלוי ית עלותכון וית נכסת קודשיכון ית ענכון וית תוריכון בכל אתר דתדכרו ית שמי קדישא מימרי מתגלי עליכון ומברך יתכון: ואם מדבח אבנין תעבדון לשמי לא תבני חציבן ארום פרזלא חרבא מתעביד מניה אי תרדת פרזלא עלוי אפיסת יתיה: ולא ואתון כהניא בנוי דאהרן דקיימין ומשמשין על גבי מדבחי לא תסגון בדרגין על מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוי:

משפטים ואם אתא אוחרי יסב עלה מזונה תכשיטה מעלוה ומפקה לוותה לא ימנע מנה: וכי יזיד ארום יתחשיב גבר על חבריה למקטול יתיה בכמונא אפילו הוא כהנא רבא דקאי ומשמש קדמי מן תמן תסבון יתיה ותקטלון יתיה: ומקלל ודי מבזי: או באגרוף או במרתוקא ולא ימות ויטלק לערס מרע: נקם ינקם כתנקמא יתנקם: אם טרף אם מתקטלא יתקטיל ייתי ליה מן איברוי סהיד קטילא לא ישלם: וכי יפתה ארום ישרגג גבר בתולה דלא ארסת וישמש עמה מפרנה יפרן ליה לאתא: אם כספא תוזפון לעמי ית מסכינא דעמכון לא תהוון ליה מרי חוב דחיק לא תשוון עלוי לא שערין ולא רביא: לא תהיה עמי בני ישראל לא תהוון אזלין בתר סגיא למבאשא ברם אלהן למיטבא ולא יתמנע חד מנכון למלפא זכו לחבריה בדינא ולא תימרון בלבכון בתר סגיא דינא סטי: ותחת רגליו אפופרין דרגלוי כעובד לבן דספירינון ובהיזו שמיא כד הוו נקין מן עננייא:

תרומה זר זהב סביב כליל דדהב חזר ומקף: מסגרת גפיף טופה חזר ומקף: וסרת ושיפועה: הקרשים לוחי: אדני הומרין דכסף: וחמשה בריחים וחמשא נגרין לוחין סטרוי דמשכנא: בירכתים שיפועיא מן מערבא: וויהם ואנקלוותהון דדהב: סירותיו ותעביד דודוותא למידרדא יתה ויעוי ומזרקוי ומשלייתה ומחתייתה לכל מנוי תעביד נחשא: מכבר קנקל: קלעים וילון:

תצוה מבלת שישלן: זרת פשך: ומלאת ותשלים עמיה אשלימו דאבנא ארבע סדרין דאבן טבא סידרא קמייתא סמקתא וירקתא וברקתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא ראובן שמעון לוי: והטור וסדרא תנינא כדכדנא וסמפירינא ועין עיגלא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא יהודה יששכר וזבולן: והשלישי וסידרא תליתאה זוזין ובירזלין וזמרגדין כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא דן ונפתלי וגד: הרביעי וסידרא רביעאה כרום ימא בדולחא ומרגליתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא אשר יוסף ובנימין משקעין דהב יהוון באשלמותהון: והיה ויהי פום רישיה במצעה סיפוא יהוי מקיף לפומיה הזורא עובד גרדי כפום סירא יהוי ליה לא יתבזע: מכנסי אברסקון דבוץ: תנתח וית דיכרא תפסג לפסגוי ותשזג בני גווה וריגלוי ותתן על פסגוי ועל רישיה: חזה נייעא:

תשא ארום תקביל ית ריש חושבן סכומהון דבני ישראל: ואתה סב לך רישי בוסמנין טבין מור בחיר תקל חמש מאוון דסלעין: נטף קטף ושובלא מורייא והלבנייא: ממלח ממזג: ראה חמי משה הא רביית וקריית בשם טב בצלאל: וירא וחמא אהרן ית חור נכיס קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי וקרא אהרן ואמר חגא: ויקמו וקמו להון מגחכין בפולחנא נוכראה: ברעה מבעשין: קול ענות קל מקלסין בפולחנא נוכראה: וחמא משה ית עמא ארום פריעין אינון ארום פרעו כלילא דדהבא דהוא ברישיהון דהוה שמא מפרשא חקיק עליהון מן טורא דחורב: ומשרתו ושמשיה יהושע בר נון טלי זעיר לא פסק מגו משכנא: ויאמר אני ואמר הא אנא מעבר כל מכילת טובי קדמך ואיקרי בשם טב יי קדמך ואחוס על מה דחמי לי למיחס וארחם על מה דחמי לי למתרחמא: וסכתי ואטיל ית ידי: והסירותי ואעביר ית כיתי מלאכיא דקיימין ומשמשין קדמי ואחמי ית דבירא דאיקר שכינתי לית אפשר לך למיחמי: ויעבר ועברת יקר שכינתיה דיי קדמוי וצלי משה ואמר יי אלהא רחמנא וחננא רחיק רגז וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט: נצר נטיר טיבו לאלפי דרי שרי ושביק לחובין וסורחנין ומזכיא לא מזכי יי ית חייביא ביום דינא רבא ומדכר לחובי אבהן רשיען על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: וימהר וזריז משה ואקד על ארעא ואודי ושבח: והזנו ויטעין: כל פטר כל קדמוי פלח ולדא תפרשון לשמי כל פטריכון דיכריא קדמוי פלחי ולדא דתורא ואימרא: ולא יראו עמי בית ישראל לית אתון רשאין למיחמי יי אלהכון ריקנין מן כל מצוה: בחריש בירידא: לא תכסון על חמיע אידם ניכסת דפסחא לא יבית מן בישרא די תכסון בלילי יומא טבא קדמיא דפסחא מן רמשא עד צפרא: ראשית שירוי בכרת עללתכון תיתון לבית מקדשא דיי אלהכון עמי בית ישראל לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכלא בשר וחלב מעורבין כחדא: כי קרן ארי שבחו זיויהון דאפי: מסוה סודרא:

ויקהל לא תבערון אשתא בכל אתר בית מדוריכון ביומא דשבתא: ית משכנא וית משכניה וית חפוייה וית פורפוי וית לוחוי וית נגרוי וית עמודוי וית חומרוי: ובחרשת ובגלפית אבניא טבתא דאשלמא ונגרות קיסא למעבד בכל עבידא דאומנו: נדבה נסיבה: במחברת בדביקה: מקבילות מתחמן: ולירכתי לשפולי: בירכתים בשפועיא: והיו והוון מתאמין: ויעש ועבד ית נגריא מציעיא לברדוק ביני לוחיא: מסגרת גפוף פשך חזר ומקף ועבד כליל דדהב לגפופא חזור ומקף: ויעש ועבד ית כיורא דנחשא וית בסיס דידיה דנחש בחזין נשיא צניעתא דהוה צניען בתרע משכן זמנא:

פקודי פשך אורכיה ופשך פותיה כפיל: ויערך וסדר עלוהי להם סדר אפיא קדם יי: כי ענן ארום ענן יקר שכינתיה דיי הוה מטל על משכנא ביממא ואשתא הוה מנהרא עלויה כל ליליא חמין כל בית ישראל בכל מטלניהון:

בשבת שלפני ר"ח חדש אדר שלפני פורים מוציאין שני ספרים בראשון קורין ז' גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורא המפטיר בפ' כי תשא מתחלת הפרשה עד לכפר על נפשותיכם ומפטירין הפטרת שקלים. ואם חל ר"ח בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא המוסף וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת שקלים ומפטירין הפסוקים צ :

הפטרה לפרשת שקלים במלכים ב' יא

הספרדים מתחילין כאן

ויכרת יהוידע את־הברית בין יהוה ובין המלך ובין העם להיות לעם ליהוה ובין המלך ובין העם: ויבאו כל־עם הארץ בית־הבעל ויתצהו את־מזבחתו מזבחתיו כתיב ואת־צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות וישם הכהן פקדת על־בית יהוה: ויקח את־שרי המאות ואת־הכרי ואת־הרצים ואת׀ כל־עם הארץ וירידו את־המלך מבית יהוה ויבואו דרך־שער הרצים בית המלך וישב על־כסא המלכים: וישמח כל־עם־הארץ והעיר שקטה ואת־עתליהו המיתו בחרב בית המלך מלך כתיב:

כאן מתחילין האשכנזים

בן־שבע שנים יהואש במלכו: בשנת־שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן: רק הבמות לא־סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: ויאמר יהואש אל־הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית־יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל־כסף אשר יעלה על לב־איש להביא בית יהוה: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את־בדק הבית לכל אשר־ימצא שם בדק: ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא־חזקו הכהנים את־בדק הבית: ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את־בדק הבית ועתה אל־תקחו־כסף מאת מכריכם כי־לבדק הבית תתנהו: ויאתו הכהנים לבלתי קחת־כסף מאת העם ולבלתי חזק את־בדק הבית: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח מימין בימין כתיב בבוא־איש בית יהוה ונתנו־שמה הכהנים שמרי הסף את־כל־הכסף המובא בית־יהוה: ויהי כראותם כי־רב הכסף בארון ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את־הכסף הנמצא בית־יהוה: ונתנו את־הכסף המתכן על־ידי ידי כתיב עשי המלאכה המפקדים הפקדים כתיב בית יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית יהוה: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את־בדק בית־יהוה ולכל אשר־יצא על־הבית לחזקה: אך לא יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל־כלי זהב וכלי־כסף מן־הכסף המובא בית־יהוה: כי־לעשי המלאכה יתנהו וחזקו־בו את־בית יהוה: ולא יחשבו את־האנשים אשר יתנו את־הכסף על־ידם לתת לעשי המלאכה כי באמנה הם עשים: כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית יהוה לכהנים יהיו:

מנהג הספרדים אם חל ר"ח אדר ביום א' לומר אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש. ואם חל ר"ח אדר בשבת אומרים אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח :

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר"ח אדר בימים פשוטות או ואדר במעוברות ביום שבת הוא זטו. אם חל ביום ב' הוא בו. אם חל ביום ד' הוא דד. ואם חל ביום ו' הוא ובין כלומר שני הפסקות :

סדר הקריאה למפטיר לפ' זכור

לשבת פ' זכור קורין בס"ת שניה למפטיר בסוף פרשת כי תצא. זכור את אשר עשה לך עמלק עד סוף הסדר :

זכור את אשר־עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך׀ לך מכל־איביך מסביב בארץ אשר יהוה־אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את־זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

ומפטירין בשמואל א' סימן ט"ו

ויאמר שמואל אל־שאול אתי שלח יהוה למשחך למלך על־עמו על־ישראל ועתה שמע לקול דברי יהוה:

כאן מתחילין האשכנזים

כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר־עשה עמלק לישראל אשר־שם לו בדרך בעלתו ממצרים: עתה לך והכיתה את־עמלק והחרמתם את־כל־אשר־לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד־אשה מעלל ועד־יונק משור ועד־שה מגמל ועד־חמור: וישמע שאול את־העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את־איש יהודה: ויבא שאול עד־עיר עמלק וירב בנחל: ויאמר שאול אל־הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן־אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם־כל־בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק: ויך שאול את־עמלק מחוילה בואך שור אשר על־פני מצרים: ויתפש את־אגג מלך־עמלק חי ואת־כל־העם החרים לפי־חרב: ויחמל שאול והעם על־אגג ועל־מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל־הכרים ועל־כל־הטוב ולא אבו החרימם וכל־המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו: ויהי דבר־יהוה אל־שמואל לאמר: נחמתי כי־המלכתי את־שאול למלך כי־שב מאחרי ואת־דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל־יהוה כל־הלילה: וישכם שמואל לקראת שאול בבקר ויגד לשמואל לאמר בא־שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל־שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה הקימתי את־דבר יהוה: ויאמר שמואל ומה קול־הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע: ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת־היותר החרמנו: ויאמר שמואל אל־שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה ויאמר ויאמרו כ' לו דבר: ויאמר שמואל הלוא אם־קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על־ישראל: וישלחך יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה

פירוש המלות

שם לו . אורבים : בטלאים . כתן כל א' טלה ומנה בטלאים : וירב . הגו וירוב : והמשנים . הכפולים : הכרים . הכבשים : נמבזה . נבזה . כמו מבוזה :

אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגַג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

סדר הקריאה למפטיר פרשת פרה

לשבת פרשת פרה קורין למפטיר בס"ת שניה בפרשת חקת מתחלת הסדר עד תטמא עד הערב :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

ומפטירין ביחזקאל סימן לו

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה

פירוש המלות

[illegible]

אמר אדני יהוה לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם־לשם־קדשי אשר חללתם בגוים אשר־באתם שם: וקדשתי את־שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי־אני יהוה נאם אדני יהוה בהקדשי בכם לעיניהם: ולקחתי אתכם מן־הגוים וקבצתי אתכם מכל־הארצות והבאתי אתכם אל־אדמתכם: וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל־גלוליכם אטהר אתכם: ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את־לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: ואת־רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר־בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם: וישבתם בארץ אשר נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים: והושעתי אתכם מכל טמאותיכם וקראתי אל־הדגן והרביתי אתו ולא־אתן עליכם רעב: והרביתי את־פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא־תקחו עוד חרפת רעב בגוים: וזכרתם את־דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא־טובים ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל תועבותיכם: לא למענכם אני־עשה נאם אדני יהוה יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל: כה אמר אדני יהוה ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את־הערים ונבנו החרבות: והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל־עובר: ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן־עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו: וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי ׀ אני יהוה בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני יהוה דברתי ועשיתי:

כאן מסיימין הספרדים

כה אמר אדני יהוה עוד זאת אדרש לבית־ישראל לעשות להם ארבה אתם כצאן אדם: כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם וידעו כי־אני יהוה:

סדר הקריאה למפטיר פרשת החודש

לשבת פרשת החדש קורין בספר תורה שניה למפטיר בפרשת בא מן ויאמר ה' אל משה וכו' החדש הזה לכם עד בכל מושבתיכם תאכלו מצות. ואם הוא ראש חדש בשבת פ' החדש קורין בספר תורה ראשון מענייני היום. לשביעי בספר תורה שניה בפרשת פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם עד ונסכו. ולמפטיר בספר תורה ג' בפ' בא:

ומפטירין ביחזקאל סימן מה

כאן מתחילין האשכנזים

כל העם הארץ יהיו אל־התרומה הזאת לנשיא בישראל: ועל־הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל־מועדי בית ישראל הוא־יעשה את־החטאת ואת־המנחה ואת־העולה ואת־השלמים לכפר בעד בית־ישראל:

כאן מתחילים הספרדים

כה־אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר־בן־בקר תמים וחטאת את־המקדש: ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל־מזוזת הבית ואל־ארבע פנות העזרה למזבח ועל־מזוזת שער החצר הפנימית: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את־הבית: בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל: ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל־עם הארץ פר חטאת: ושבעת ימי־החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימים ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום: ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה: בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן: כה־אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על־מזוזת השער ועשו הכהנים את־עולתו ואת־שלמיו והשתחוה על־מפתן השער ויצא והשער לא־יסגר עד־הערב: והשתחוו עם־הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה: והעלה אשר־יקרב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם ואיל תמים: ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה: וביום החדש פר בן־בקר תמימם וששת כבשים ואיל תמימם יהיו: ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה: ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא: ובבוא עם־הארץ לפני יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך־שער נגב והבא דרך־שער נגב יצא דרך־שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר־בא בו כי נכחו יצא יצאו כ׳: והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו: ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה: וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את־השער אחרי צאתו: וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום

פירוש המלות

ונקטתם בפניכם. תהיו נכראים בעיני עצמכם: בראשון בחדש ניסן: הכית. פנות העזרה: לפנות. המזוזה: פתח. לאן שגגה: וכפרתם. ושסרתם. הכנסי. שאר שמרי: של. שאל:

ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: ויעשו (ועשו כ׳) את הכבש ואת המנחה ואת השמן בבקר בבקר עולת תמיד:

כאן מסיימין הספרדים

כה אמר אדני יהוה כי יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה: וכי יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה: ולא יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את בניו למען אשר לא יפצו עמי איש מאחזתו:

מנהג הספרדים אם חל ר״ח ניסן ביום א׳ לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

הפטרת ער״ח שחל בשבת בשמואל א סימן כ

ויאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה: והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר חי יהוה: ואם כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך אל הלחם לאכול: וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם: ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי על כן לא בא אל שלחן המלך: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן מות הוא: ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצים ויבא אל אדניו: והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

הפטרת שבת ור״ח בישעיה סימן סו

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם יהוה ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: שוחט השור מכה איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מברך און גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו: שמעו דבר יהוה החרדים אל דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי כה אמר יהוה הנני נטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד יהוה את עבדיו וזעם את איביו: כי הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחת בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר: והיה מדי חדש בחדשו וגו׳

ואם למחרתו גם כן ראש חדש אומרים אחריה ג״כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

עשרת הדברות

לבעבור לא יתבלבל הקורא בקריאת טעם התחתון עם העליון ביחד כתבנום כל אחד בפני עצמו :

לקורא ביחיד

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים׃ לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים
עַל־פָּנָי׃ לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר
בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם
מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי
אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים
עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים
לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־
שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד
וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ
עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כִּי
שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־
הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן
בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס כַּבֵּד אֶת־
אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא תִרְצָח ס לֹא
תִנְאָף ס לֹא תִגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס
לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ
וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

לקורא בצבור

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים
עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר
בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת
לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים
וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי
וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ
לַשָּׁוְא׃ פ

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד
וְעָשִׂיתָ כָל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ
עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ כִּי
שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־
הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן
בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס כַּבֵּד אֶת־
אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא תִּרְצָח׃ ס לֹא
תִּנְאָף׃ ס לֹא תִּגְנֹב׃ ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס
לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ
וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

סדר פרשיות ויקהל ופקודי חבוריהן והפרדו׳ זן

אחר ידיעת סימן השנה : ונרשמו בו ג״כ סימני הפסקת ארבע פרשיות

שנים פשוטות		שנים מעוברות	
בחג מחוברות (בו)	בשה מחוברות (דד)	בהה נפרדות (דד)	בשז נפרדות (וביו)
(גבה) מחוברות (דד)	הכז מחוברות (וביו)	גכז נפרדות (וביו)	החא נפרדות (זטו)
השא נפרדות (זטו)	זהא מחוברות (זטו)	השג נפרדות (בו)	זחג נפרדות (בו)
זשג מחוברות (בו)		ושה נפרדות (דד)	

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת ברוך אתה יהוה הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק:

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן האומר ועושה המדבר ומקים שכל דבריו אמת וצדק. נאמן אתה הוא יי אלהינו ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם כי אל מלך נאמן ורחמן אתה. ברוך אתה יי האל הנאמן בכל דבריו:

רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו: ברוך אתה יי משמח ציון בבניה:

שמחנו יי אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבא ויגל לבנו על כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו כי בשם קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד. ברוך אתה יי מגן דוד:

על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום השבת הזה שנתת לנו יי אלהינו לקדשה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על הכל יי אלהינו אנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. ברוך אתה יי מקדש השבת:

שמות הטעמים *) לאשכנזים

קדמא מנח זרקא מנח סגול מנח | מנח רביעי מהפך פשטא זקף קטן זקף־גדול מרכא טפחא מנח אתנחתא פזר תלישא־קטנה תלישא־גדולה קדמא ואזלא אזלא־גרש גרשים דרגא תביר יתיב פסיק | סוף־פסוק: שלשלת קרני־פרה מרכא־כפולה ירח־בן־יומו:

*) הפשטא והקדמא שוים בתמונתם ומתחלפים במקומם כי הפשטא יבוא לעולם אחרי אות האחרון במלה בין שהנגינה מלעיל ובין שהיא מלרע, ולכן כאשר הנגינה מלעיל יבוא ב׳ פשטין כמו א״ה אבל הקדמא לעולם באות שהנגינה, וכן היתיב והמהפך כי היתיב לעולם לפני אות הראשון והמהפך בתנועה שהנגינה נקראת בה. הסגול הזרקא והתלישא קטנה יבואו תמיד אחרי האות האחרונה והתלישא גדולה לעולם באות הראשונה. הגרש נקרא לפעמים אזלא וזה כשהוא מלרע ויש לפניו הקדמא וכשהוא מלעיל נקרא גרש. [ודע כי בספרי תהלים משלי איוב יש עוד טעמים אחרים גם ישתנו בשמותם].

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **ואלה** בריש: (יא) את רעמסס. במסרה קטנה כתיב עליו ליה רפי. פירוש שהמ"ס בשוא נע לפי שהעי"ן בשבא וכתיב ו' עורא ואמרא רעמסס בשני שוא"ין כמ"ש בסוף פרשה ויגש. וכן כתב בעל רב פעלים את פתם ואת רעמסס הרי"ש והעי"ן פתחים והסמ"ך גרויה ע"מ שטעמו אבל בארץ רעמסס מרעמסס שכתב ע"מ התהנס: (יד) וימררו. הרי"ש בשוא נגדו כמנהגנו: (יז) המילדת. במקרא גדולה מסור כאן לית וחסר וטעות הוא כי כולם חסרים וכן כתב בהעתק הללי וכן במסורת כתיבת יד נמסר דלית חסר הַמִּי לַמִּי. וגם הרמ"ה כתב המילדת למיגדת כולהון חסרים: (יח) ויקרא מלך מצרים למילדת. זקף קטן למיגדת: ותאמר להן בזקף קטן להן: (יט) בטרם תבוא אלהן המילדת. דין לחוד כתיב אלהן חסר יו"ד ושאר הו ייהם כותכון מלהים: (כ) וירב. טו"ד בחיר"ק וכן משמע מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב והעוף ירב בארץ חד יו"ד כתיב ודכותיה וירב העם: (כא) ויעש להם בתים. כתבו המדקדקים שהד"ש במלת בתים להפריד בינו ובין ואשיתכו בהם (ישעיה כ"ו) שהוא ענין שממה לכן לא אמרו בהיה בתי"ו רפה: (כב) וכל הבת. בבי"ת בדגש:

ב (ג) **כי** טוב הוא. בהעתק ספר תורה ט' רבתי. ולא ראיתי זה כי אם בנוסח א' כתיבת יד מהגהה כיתא רבתי תבונה מנוסח מסורת שלנו ועיין מ"ש בחיוב סוף סימן ס': (ג) ולא יכלה. מקף כלאמצע בכל הספרים ובלי מאריך נפנה לא במקצת ספרים: הצפינו. דגש בנד"י להפארת מכלול משקל פֶּעַל ופרשים. ובמסורת ג' מלין דגשין ורפין מתחלפין וסימן הצפינו. מבחי עיני (תהלים ט"ו). מקדש ה'. ובעל אית פי' מתחלפים כי בכנבת מלות כללו היה רהוי לטוות אות בניה רפה והשלישית דגושה והפך הדבר ובאם השניה דגושה והשלישית רפה. עוד כתב ורהכ"ע ז"ל כתב *) ולא נדגש הנד"י הצפינו וכו' ולא נסירא עכ"ל. ואומר אני כי טעם המדפים ורי"ל ונדגש נד"י וזה פשוט וברור מתוך דבריו ובעל אית אי הוא שפיל לסופיה דליבנא הוה נהירא ליה: תבת. חסר יו"ד בכל סם יש מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תבת עלי גוזר חסר יו"ד כתיב קנים תעשה את התבה חסר יו"ד כתיב וכל ליבנא באורייתא דכותה: גמא. בגימ"ל דגושה: ותחמרה. ה"א הכינוי נחה ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב ובית יהל סימן מ"ו. ולכן בי"ת בחמר רפויה שאין כאן דין מפיק: (ה) אמתה. בפ"ק דסוטה פליגי ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה וכו'. והכי איתא בשמות רבה ולמאן דדריש בלשון יד היה צריך לפיות האל"ף בפתח והמי"ם דגושה כנירסת רבינו סעדיה וכן נראה מהתרגום ולמאן דדריש ל' שפחה האל"ף בחטף פת"ח והמ"ם רפויה כמו שהוא בספרים שלנו. וכן כתבו רש"י ורא"כ"ע והזקוני ועיין מנחתי ופרשים: (ו) ותאמר גם בת פרעה לכי. יש מקף בין ותאמר לה: (ח) והינקהו. הקו"ף נחירק בספרים מדוייקים וכ"כ החזקוני ומנחת כהן וכ"כ בס' בעל הלשון כשורש ילך הוליכי את הילד הזה והינקהו הללו והינקהו לי עכ"ל. וכן הן דברי אבן עזרא. וחסר יו"ד אחר הנון בהעתק הללי בספרים מדוייקים והכי מוכח מגו מסרה דמסרה ה' מלא בלישן יניקה וסי' נמסר בפרשת וירא ודין לא נמסר בהון. ובמסורת הרמ"ה ז"ל לאו מכללא בלהוד איתמר אלא בפירוש איתמר ודא היא היניקה בנים שרה מלא דמלא בתרי"ן יודי"ן חד קדים לנו"ן וחד בתריה ומסור עליה תמנה מלאים בליבנא בתרין יודי"ן תרין מנהון באורייתא וסימן היניקה בנים שרה. גמלים מיניקות. ובתר בנביאי וכתובי. נשים מיניקות מלא בתריין יודי"ן מלא וא"ו כתיב. והמת דברה מינקת רבקה מלא יו"ד קדים לנו"ן וחסר יו"ד בתראה והינקהו לי מלא יו"ד קדים לנו"ן וחסר תרין יודי"ן בתראי כתיב, ותקח האשה הילד ותניקהו מלא חד יו"ד קדימא לקו"ף כתיב. ועיין עוד מ"ש בס' האזינו בס"ד: ותקח האשה הילד. מטעי' בה"ם הינבי דתמרי את: (י) משיתהו. בהעתק יש משיתהו ורובלמי משיתיהו ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב כי מן המים משיתהו מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (יב) כי אין. בס"ס כי בגלגל לא במקף: (יד) הלהרגני. הלמ"ד רפה והה"א בלא מאריך בספרים וכן במכלול דף ס"א: (יז) ויגרשום. בספרים שלנו מלא ונמסר עליה לית ומלא. והרמ"ה ז"ל כתב מלא ברוגא דנסחי דיקי והיא מקלא מסורת דמסרי ביה לית כותיה וחסר: ויושען. חסר יו"ד בספרים מדוייקים ובהעתק הללי ונמסר עליו לית וחסר יו"ד וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויקם משה ויושען מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב. וכ"כ בעל מנחת כהן: (כ) למה זה. הוי"ן דגושה: (כא) ויתן את צפרה. חסר וא"ו ומסר עליה תלתא חסרין וסימן דין. ותקח צפרה צר. את צפרה אשת משה דיתרו. והיא דמסרי עליה תרין חסרין ושבושא הוא דכולא אורייתא בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב: (כב) ויקרא את שמו גרשם. חד מן ג' דבכירין ותקרא וקרין ויקרא וסימן מסרתי בס' וישב סימן ל"ח: (כג) ויהי בימים הרבים. פרשה פתוחה היא זו וטעו המדפיסים:

ג (א) **רעה**. בתביר: (ב) אכל. כתיב בשרשים שרש אכל בל' כזה ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא (נחום א') ובא מלא והסנה איננו אכל. ולשון זה הטעה לבעל מכלול יופי שכתב אוכל מלא. אכל במכלול דף פ' נכתב חסר וא"ו. וכן הוא בדף רי"ב בכלל החסרים וכמו לקח מאתך (מלכים ב' ב') ואחר כן הביא אותם בבאי הוא"ו עם הדגש. וכן הוא בכל הספרים שלנו בשלש נקודות וחסר. וכ"כ בעל המסורת לית וחסר. גם במנחת כהן כתוב חסר וא"ו והכ"ף דגושה. ואף לתקרא הרמ"ה ז"ל כתב ג"כ והסנה איננו אכל חסר וא"ו כתיב. אחר זמן הבנתי שטעות נפל בשרשים וסבת הטעות היה פסוק שלפניו אכלו כקש יבש מלא והסופר טעה וחשב שמלה מלא מחוברת אל פסוק והסנה איננו אכל ולפיכך הגיה ובא מלא והסנה וגו'. ויש לי ראיה מבעל הלבון שדרכו להעתיק דברי רד"ק וכתב בספרו אכל ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא. והסנה איננו אכל וזה ברור כמו שהבנתי: (ד) ויאמר משה משה. שמות רבה פ' ב' אתה מוצא באברהם אברהם יש בו הפסק. יעקב יעקב יש בו הפסק. שמואל שמואל יש בו הפסק. אבל משה משה אין בו הפסק למה כן משל לאדם שנחון עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משאוי זה. ויש אומרים עם כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו ע"כ. ובזוהר סוף פרשת וירא ויקרא מלאך ה' וגו' פסיק טעמא בגווייהו דלאו אברהם בתראה כקדמאה בתראה שלים קדמאה לא שלים כגוונא דא שמואל שמואל בתראה שלים קדמאה לא שלים בתראה נביא קדמאה לא נביא אבל משה משה לא פסיק בגין דמיומא דאתיליד לא אעדי מניה שכינתא ע"כ. ועיין עוד באדרא זוטא ריש דף קצ"ח ובזוהר פ' בלק דף קפ"ו ומקרא גדולה שמואל א' ג' ד' שמות מוכפלים ופסיקים בר מבה משה שלא היה הפסק בינו לבין השכינה ע"כ. עוד מצאתי מסרה כ"י זה לשונה ד' שמות מוכפלים וסימנהון אברהם אברהם. יעקב יעקב. משה משה. שמואל שמואל. וכולהון פסקין ומשה משה לא מפני שמשמע מפי הדיבור באסקנדריא המאירה על כן הוא בטעמא עכ"ל. וענין תפורש בסוף גמרא פרק החולץ ובויקרא רבה פרשה א' ובס' הזוהר פ' וישלח ופ' יתרו ופ' שלח לך דף קע"ד. ריקאנטי פ' וארא. שערי אורה דף כ"ח ל'. ערוך ע' אשכלה. גור אריה ריש פ' מטות. ועיין מ"ש בירמיה כ"ג על הוי נדקנו. ומ"ש על לא תרצח. לא תנאף לא תגנוב. והחפץ לדעת סוד הטעם להכפלת שמות של ד' אנשים שזכרנו יעיין בספר הזוהר ריש פרשת נח בתוספתא ובס' נשמת שבתי הלוי שער ה' ודעת לנפשו ינעם: (ה) מעל רגליך. בנוסחי דיקי מלא יו"ד כתיב וכל ארבעה חומשי קדמאי דאורייתא דכותיה מלא וכל משנה תורה חסר יו"ד. ובמסורה כל משנה תורה וכתובים חסר בר מן חד מלא הדום לרגליך דתהלים דמשמע מיניה כל משנה תורה חסר ושאר אורייתא מלאים כרמ"ה. והשכחנא נמי מסרה אחרינא ביהושע סי' ימסרה ה' חסר בליבנא וכו' ודא היא סיח: עומד. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (י) ועתה לכה. ויקרא רבה פ' א' א"ר אלעזר כ"א בסוף תיבותא לומר שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם. ופי' בעל מתנות כהונה שעל כרחנו נקרא אותו לך בקמץ תחת הכ"ף כלומר השליחות לך הוא מה שאין כן אלו היה כתוב לך שנוכל לקרותו כמו לָךְ לך ע"כ. ובשמות רבה פ' ג' אמר ר"א לכה ודאית הכ"ל אבסוף התיבה לומר וכו' כדלעיל. ועי' שם המפרש הנ"ל בהה"א שבסוף מורה על הבירור

ושודאי כמו שדרשו ימותו השפים לשאול לדיוטא התחתונה שבשאול וכשנה רבות. ועיין ביזי פרשת וארא: (יב) כי אהיה עמך. מלה ... במאריך ובמקף והאל"ף אהיה בלא מאריך: (יג) ואמרתי להם אלהי אבותיכם. דין לחוד מלא דמלא באורייתא מלא וא"ו ומלא יו"ד: (טו) זה שמי. בה"ין דגושה: זה שמי לעלם. חסר וא"ו שלא יהגה אדם את השם באותיותיו ע"כ. ואף גמרא יש פ' חלק אבא שאול אומר אף ההוגה את ה' באותיותיו. ובפסחים פרק אלו עוברין ובקדושין פ' עשרה יוחסין רבא סבר למדרשיה בפירקא א"ל ההוא סבא לעלם כתיב ר' אבינא רמי כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת. ובשוחר טוב מזמור ס"ו ר' חנינא בר אידי אמר למה אומרים ישראל את השם במקדש בפי' ובמדינה בכינוי ליראה את השם הנכבד שנאמר נכבדות מדבר בך ואין איתמר בקרייתא שנאמר עיר האלהים סלה. ובירושלמי דיומא פ' אמר ר' אבין השמונה בשם בן י"ב מזכיר את השם יו"ד פעמים ביה"כ הקרובים היו נופלין על פניהם והרחוקים היו אומרים בשכמל"ו אלו ואלו לא היו זזין משם עד שהיה מתעלם מהם זה שמי לעלם זה שמי לעלם ע"כ. ובפי' ההוגה את השם באותיותיו פי' רש"י בפ"ק דע"ז שהיה הוגה בא"ב אותיות ועושה בו מה שהפץ. וי"מ שהיה קורא בפי' אותיות של שם המיוחד וזה אין לעשות כדאמרינן לעיל בפסחים ובקדושין. וזהו דעת התוספות ופירש רש"י הוא כדעת רבינו האי גאון ז"ל כנזכר בתשובי דיומא פרק יום הכפורים ע"ש. וכן משמע ממדרש קהלת רבתי פסוק את הכל עשה יפה בעתו דמייתי ביה וכל כך למה מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. וכן משמע בירושלמי. ועיין מ"ש בקהלת ג' פסוק גם את העלם נתן בלבם ואף על גב דהשבכן יתה לעלם חסר בקריא וסימנהון בתהלים ע"ש. סיכא דאיכא למדרש דרשינן ועיין בשערי אורה דף י': (כ) והכיתי את מצרים. מלא יו"ד קדים לתי"ו וכל אורייתא דנוסחי דיקי דכותה מלא ומסורת עליה כלהון מלאים ובמסורת ההרת מסר עליה ארבעה מלאים. והיא דמסר עליה והכיתי תרין בתורה חד חסר וחד מלא. והכתי את מצרים. והכיתי כל בכור בארץ מצרים מלא. והיא דמסר עליה דכתב ליה כותיה מלא בכלל דקדמאה חסר וכני תרתי מסורתא בתרייתא שיבושא מינכון דכולהו נוסחי דיקי פליגי עלייהו כרמ"ה ז"ל: (כא) חן. במאריך ז"ל: הבת. כבתיר *) לא כהביר: בטעם כזה. במקף ומאריך **) בס"א בספרים כ"י: (כב) ומגרת. בגימ"ל דגושה:

ד (ג) **מזה** בידך. מה זה קרי וכתב הוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימן נמסר במקרא גדולה ד"ה א' כ"ו. וגם הרמ"ה ז"ל כתב מזה בידך מסר ה"ה בתר מ"ם והדא מלה וקרי תרתי ומסיר עליה מזה כתיב מה זה קרי ונדרש בשמות רבה פ"ג מזה בנידך אתה צריך ללקות וכו': (ג) השליכהו. טעם כמ"ש להדפיסו חסר יו"ד בכות מלא עפ"י המסורה כמו שנמסר כאן במקרא גדולה וכן מנהו בעל מנחת כהן בערכה ויסב בכלל מלאים בניסא בתורה וגם הם כתב השליכהו ארצה לחוד ומלא. וישליכהו ארצה חסר. וכן הוא בספרים כתובי יד מדוייקים. ומה שכתוב במסרה גדולה במנין החסרים השליכהו ארצה ב' בו לא את השליכהו קאי אלא על וישליכהו ופי' ב' בו ר"ל השני שבפסוק שהוא חסר יו"ד, וגם הרמ"ה ז"ל כתב בפי' השליכהו ארצה מלא יו"ד כתיב. עוד כתב כל לשון השלכה דקרי למ"ד דידיה חירק כל אורייתא מלא בר מן חד ותנא כל הכתובים במסרה גדולה בשם שבפם באורייתא ובתובם ארצה וישליכהו ארצה כמו שהגהתי. עוד הוסיף וישליכו אתו הבורה דפרשת וישב בשם חד חסרים בין כולם כמו שהבנתי שם: (ד) בזנבו. מלא וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם נדפס ישן: (יב) והוריתיך. במקרא גדולה כתוב עליו כי דס"ת כתיב והורתך ונמסר עליו לית וכ"כ עכ"ל. ואין לסמוך על הוראה זו כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי כתב והוריתיך בשני יודי"ן וכן למסורת הרמ"ה כתב בכדיא והוריתיך אשר הדבר מגה וא"ו ותרין יודי"ן כתיב: (יג) שלח נא. בגעיא הסי"ן ובמאריך בלמ"ד כ"כ בספרים מדוייקים כ"י: (טו) והיה הוא מלעיל: יהיה לך. בלמ"ד דגושה: (יט) לך שב. כל אורייתא מלא ודין חסר: (כא) לפני פרעה. בגלגל לא בזקף: (ל) אהרן את. בלא פסק:

ה (ז) **תבן** לעם. בשש נקודות: כתמול. מלא וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כחברו בסמוך. ומדפיסי המסורת טעו כמ"ש בס' ויגש סימן ל"ה. גם בעל מנחת כהן נשתבש בכל המקומות. וכבר הארכתי שם כל הצורך: וקששו. הקו"ף בשוא לבדו: (ט) ויעשו בה. הבי"ת רפה: (יד) שמו עלהם. חסר יו"ד ע"פ המסורה. וכן כתב בעל מנחת כהן וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת ויגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טו) ויצעקו אל פרעה. הפ"א דגושה. למה תעשה כה. טעם תרין תוברין אף על פי שיש לו נעימה כמו שהבינו אינו מפסיק לפי שהוא נקשר ומתגלגל עם התיבה שאחריו: (טז) וחטאת עמך. לית ורפי: (כב) למה הרעתה. השי"ן רפה: הרעתה. בהעתק הללי הרעתה ובירושלמי הרעת חסר ה' ע"כ. ובכל ספרים שלנו ה"א בסוף תיבה. ולשון המאורי הרעתה חסר וא"ו וה"א בסוף וכ"כ הרמ"ה ובסר סמן שבון. עוד מצאתי מסרה כ"י ז"ל. הרעתה ג' חד כתיב הרעתה וחד כתיב הרעת וחד כתיב הרעות ויסב הרעתם כתיב נעבדך פרשת בהעלתך הרעת כתיב נבואת אהי (מלכים א' י"ז) הרעות כתיב ע"כ. וכן במלכים ובפרשת בהעלתך נמסר ג' ומשת"יין בההיבון. וכן מסר הרמ"ה ז"ל למה הרעתה לית חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ודכותיה הרעתם אשר עשיתם וחד בליבנא חסר דחסר דכותא בענין אחר וסימן והרעתם בתגלגת. למה הרעתה לעם הזה חסר יו"ד וחסר וא"ו ומלא ה"א בסוף תבותא וחד חסר דחסר למה הרעת לעבדך חסר יו"ד וחסר וא"ו וחסר ה"א כתיב ולא הרעתי את אחד מהם חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל: בזה. בדגש:

ו (ג) **וארא**. פתוחה: (ד) מגריהם. בתיקון ס"ת מגוריהם בה"א מגוריהם וכן במנחת ע"כ. וכבר נתבאר ענין זה על תשלומי בפ' וישלח סימן ל"ו. ומה שכתוב במסרה קטנה בכדפוס כאן והם טעות הוא ואין לסמוך עליו: גרו. בגימ"ל דגושה: (ז) כי אני. כי בגלגל לא במקף: (ח) וליעקב. באתנח: (י) אל משה לאמר. כתב במכלול בעבור האותיות אהו"י למ"ד אל משה לאמר דגושה לעולם למ"ד אל משה ואל אהרן לאמר אינה דגושה לעולם עכ"ל. וכן מצאתי בספרים כ"י מדוייקים. וכתב א"ת למ"ד משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן אחד בפסוק ויאמר בני גד ובני ראובן פ' מטות והאריך הרבה בענין ואין כאן מקום להאריך: (יד) אלה ראשי בית. הבי"ת רפה: (יט) פתלו. התי"ו בשוא לבדו וכן נתבון וכן מצאתי בספר דקדוק כ"י שאלו הן מהשמות שאין באותם שבהם כי אם בחטף לבד ע"פ הקבלה: (כג) אלישבע. חדא מלא כתיב ומלא יו"ד הרמ"ה ז"ל: עמינדב. חדא מלא כתיב ומלא י' וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל והכי איתא במסכת סופרים: אביהוא. חד מלא כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: (כד) ואביאסף. חדא מ"ם כתיב הרמ"ה ז"ל: הקרחי. הקו"ף בדגש: (כה) ותלד לו את פינחס. מלא בנוסחאות ישנות ובכ"י. וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה. ועיין מ"ש בס"ד שמואל א' א' על פסוק חפני ופינחס: (כט) אל משה לאמר. הלמ"ד דגושה:

ז (א) **ויאמר** ראה נתתיך. פרשה פתוחה: (ב) אתה תדבר. כתב בעל אור תורה שהתי"ו רפה. וכן ראיתי בספרים מדוייקים כתובי יד אכן בספר אחד כ"י דגושה. וחילוף כזה ראיתי בספרים על אל תדברו (שמואל א' ב') וגם ברכה תדשן (משלי י"א). ולפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת ממוגא אחד ופרצונם בבוא סמוכה לאהו"י תמצא להדגש כמ"ש בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א. ורד"ק בס' מכלול דרך אחרת אתו בכלל זה ורצה לחלק בין אות לאות וגם כי נכונים דבריו וקיימין אסדדי למי שמעיין בהם סוף לשונו מוכיח שהוי"ן כאלו דין נהדגש שעל מלת דתבריא (דניאל ג') כתב שהוא דגש ומנאו עם היוצאים מהכלל והתיב אמר אפשר שהוא מהכלל שזכרנו מפני שתי אותיות בג"ד כפ"ת בתחלת התיבה אבל לא זכרנו אותו בתוך הכלל לפי שאין אות הראשונה אות שמוש כמו אותם שזכרנו עכ"ל. והי"ו זה בפיק שמושים נכון שתדגש. עוד כתב מקשה שיש קריאה הדל"ת רפה סמוך לתי"ו רפה לפיכך הדגישו הדל"ת כל דתבריא עכ"ל. ומ"ש הכא דתי"ויין הא פשוט

*) [illegible] ולא ופי'. נדגש [illegible]

*) בא"ב הערבה. **) ר"ל [illegible]

טעמא ניניהו. ויען רמז שספרים הרפויים על הדגושים במלות אלו שכתבתי וכן תשב באהליך תדבר (תהלים נ') ודומיהן בתרייתו אזינן וכמו שכתוב זקן בעל אור תורה. ועיין מה שכתבתי בסוף ברכה הוי ברב גבי ובני דדן ושכיבה כי הלא כל לא תתעב ובמלוים ה' כ"ב ותהלים נ"ד והיוב ליש: (ג) וסרחתי. בתיקון ספר תורה ישן והסרכיתי נמסחה כניה וגרסתי ע"כ. והרמ"ה כתב וסרכיתי אותו דוגישמעאל במשתיך מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכוותיה: (ה) את בני ישראל מתוכם. בני ישראל במקף במקלה בשרים: (י) ויסי להנין. נו"ן דגושה: (יד) לשלח העם. לית דמטעין ביה דסבירין לשלח את העם: (טז) והתרתם אליו. בסים אליו ברביע: (יז) ונהפכו. הס"א בסגול. חזקוני: (יח) ונלאו מצרים לשתות. לשתות מלא בהעתק הלוי ובספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ראשונים כי אין זה משלשנים החסרים שמסרתי בס' הוי ברב והמדפיסים נשתבשו: (יט) ויאמר דאמר אל אהרן קח את מטך. פרשה בתומה: (כד) ויחפרו כל מצרים. בכ"ף רפה: (כז) בצפרדעים. הצפרדעים. במסורת כל ענינא לד"י רפה במלא דגש והעל הצפרדע וכן כתב רד"ק במכלול דף נ"א ולויה הן ה' יימ משבעה סרלבון: (כח) ובמשארותיך. בהעתק הלוי ובמשארותיך ירושלמי ובמשארתיך חסר ואיו עכ"ל. ובכל הספרים מלא ונמסר עליו ליה ומלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא דמלא כתיב מלא וא"ו וויד משארתם לגבי חסר וא"ו כתיב תשכיחו שאר משתיכם חסר וא"ו כתיב וכל שאר באורייתא דכותא: (כט) ובכה. מלא ה"א בסוף תיבותא ושאר אורייתא חסר. וכתב רבינו בחיי כי תוספת הה"א ללמדך שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים היתה של חמש מכות: ובעמך. מתאיך גו"איו:

ח (א) **ויאמר** דאמר אל אהרן נטה את ידך. בספרים מדוייקים כ"י אין סוס פיסקא בין יעלו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה כמו שאכתוב בפרשת יתרו בעשרת הדברות. וכתב א"ת שכן מצא ברמב"ם א' כ"י שהיה מהר"י הלוי ובשנים אחרים כ"י ג"כ ושכן דעת המאירי ע"ש: (ב) הצפרדע. הה"א בלא מאריך בס"ם והלד"י דגושה כמ"ש לעיל על מלת בצפרדעים: (ז) וסרו. מלרע הרד"ק ורד"ק במכלול דף קל"ה: ומבתיך. השני הבי"ת בגלגל: (ט) החצרת. חסר בהעתק הלוי ובספרים מדוייקים והוא חד מן ד' חסר בלישנא וסימן נמסר במ"ג ריש פרשת שמיני והביאה גם כן הרמ"ה ז"ל ומנחת כהן: (י) חמרם חמרם. ברוב הספרים יו"ד ודפ' בהעלותך אסף עשרה חמרים מלא כבמסורת שם והביאה כאן בעל מנחת כהן. וכ"כ המדפיס כאן בגליון וטעה בפסוק לעשות השני מלא וגם הרמ"ה חסר כמ"ש: (יב) והיה לכנם בכל ארץ מצרים. דין לחוד חסר יו"ד וכל שאר כנים באורייתא דקריא ע"ן דידיה בחיר"ק מלא יו"ד בתריה הרמ"ה ז"ל. ובמדרש לקח טוב והיה לכנם חסר יו"ד כתיב כי נחסר מדעת החרטומים עשיית הכנים יותר מכל המכות והוא שאמרו רז"ל שאין השד יכול לבראות פחות מכשעורה. ענין אחר לפי שכל עפר היה לכנים והחרטומים עומדים על הכנים ואין רגליהם נוגעות בארץ ולעולם כל זמן המכשף נוגע רגליו בארץ אין מועיל כלום במעשיו לפיכך ולא יכלו: (יג) כל עפר הארץ. זהו אחד מן חד כל בלא וא"ו דסבירין וכל. וסימן נמסר כאן במסורת: (טו) ויאמרו החרטמם. בהעתק הלוי החרטמים ירושלמי החרטמם עכ"ל. ובספרים מדוייקים חסר יו"ד וגם במסורת נמסר ב' חסר יו"ד ויאמרו החרטמם דאלבע. כי היה השחין בחרטמם וכ"כ בעל מנחת כהן סימן כנים שחין ולזה הסכים הרמ"ה ז"ל ז"ל חרטמי מצרים דויהי בבקר ותפעם רוחו חסר וא"ו כתיב וכל חרטמי דכוותה ואף על גב דמ"ס דידיה דגם איצטרכינן למימסר עליה דחסר משום סירכא דמסורת דאיכפל למימסר עליהון כל לשון חרטמי החרטמים בחרטמים חסר וא"ו כתיב וכל לישנא החרטמים דכוותה מלא יו"ד בר מן ב' חסרים בענין וסימן ויאמרו החרטמם אל פרעה כי היה השחין בחרטמם ומסר עליה תרין חסרים מכלל דשארא מלאים יו"ד כתיבין עכ"ל. ובשמות רבה פ' כ"ו מהו שאמר בשחין בחרטמם שנגע בשר כל מעלן כדי שלא יהא להם עמידה פי' כמה דאת אמר על יפקוד על צבא המרום במרום וכו' ולכך כתיב בחרטמם לשון יחיד. וכתב רבינו בחיי עד עתה הזכיר החרטמים מלא ביו"ד אבל במכה זו של כנים שהזכיר בה ולא יכלו הזכיר החרטמם חסר יו"ד כי בכאן חסרה חכמתם ובטל כחם והודו על כרחם. ועוד יורה החסרון היו"ד על מה שדרשו רז"ל י' קבין מכשפות ירדו לעולם ט' נטלו מצרים וא' כל העולם כולו: (טז) ויאמר ה' אל משה השכם. סתומה: (כ) כבד. הפ"א רפה: ובית עבדיו. זה א' מן ד' בית ובית דסבירין בבית ובבית וסימן במסורת: ובכל ארץ מצרים. ה' דמטעין בהון דסבירין וכל וסימן נמסר ביחזקאל כ"ז במ"ג:

ט (ד) **והפלה**. בה"א ובפרשת כי תשא ונפלא באל"ף מסורת כאן ותהלים סימן יו"ד: (ה) את הדבר. הדל"ת דגושה: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ם: (ח) לאבק. הלמ"ד בשו"א והאל"ף בקמץ. חזקוני: אבעבעת. בית ראשונה רפה וכן חברו שבסמוך: (יד) אל לבך. הבי"ת בשו"א. חזקוני: (יח) הוסדה. לא מפיק ה"א ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק ביחזקאל סימן מ"ז ובמכלול דף ל"ב ושרשים: (כג) ותהלך אש. במקף ועיין מ"ש ביהושע סימן ו': (כד) אשר לא. בתלשא לא בקדמא: (כח) ולא תספון. עיין מ"ש על לא תספון לשוב בדרך הזה עוד דפרשת שופטים סימן י"ז: לעמד. בתיקון ס"ת ישן לעמד ס"א לעמוד וכן במנחה ע"כ. ויש להוכיח שהוא חסר ממה שהכתוב במגילה כי' ה' בס"ד. עוד כתב הרמ"ה לעמד לבני משה חסר וא"ו כתיב וכל לעמד באורייתא דכותא חסר: (כט) הקלות יחדלון. בהעתק הלוי הקלות מלא וא"ו אחרון ירושלמי הקלת עכ"ל. ובכל הספרים מלא וא"ו בתרא וכן הקלות והברד שבסמוך וכ"כ הרמ"ה על שנים אלו ב' כתיבין חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה באורייתא וכן הוא במסורת תוך ו' כתובים כן חסר וא"ו קדמאה וסימן נמסר במסורה גדולה תהלים נ"ג:

פרשת בא פתוחה

י (ד) **בגבלך**. ג' מלאים וא"ו באורייתא וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת וארא ואין זה מהם וכתב הרמ"ה ז"ל עליהם אינן ג' מלאים ובארא אורייתא בין דקרי בגוש בין דקרי בפתח חסר וא"ו כתיב ולית מד דפליגי בין נוסחי. הנני מביא מחר ארבה בגבולך אית תרין נוסחי דכתיב ביה מלא וד' דכתיב ביה חסר ואחרי רבים להטות. ועוד דמסורתא מסייעא לרובא: (ו) ובתי כל. הכ"ף רפה בשניהם: (ח) מי ומי ההלכים. חסר וא"ו בכל ספרי דוקני וכן כתב הרמ"ה ז"ל גם כל ההלכים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא דהלכים באורייתא דכוותיה במ"א מלא וא"ו וסימן צרי ולא הולכים להוריד מצרימה: (ט) ובזקנינו. מלא יו"ד אחר הנו"ן בכל ספרים מדוייקים ולא כמאירי שנסתפק בו ולא כמ"ש בתיקון ס"ת ישן ובזקנינו במפתה ובזקננו ולא כמנחת כהן שכתב בנערנו ובזקננו חסר יו"ד שגם מלת בנערינו מלא יו"ד בכל הספרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויאמר משה בנערינו מלא י' כתיב ובזקנינו נמי מלא י' בין תרין נוני"ן כתיב בנוסחי דיקי ואית דמסרין עליה לית כותיה וחסר ומסתברא דטעותא היא עד כאן לשונו: ובבנותנו. בהעתק הלוי ובבנותינו ירושלמי ובבנותנו ובספר זכוק חסר יו"ד עכ"ל. גם בספרים שלנו חסר וכן הוא במנחת כהן והכי כייל הרמ"ה ז"ל ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך דין לחוד חסר יו"ד ומלא וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יא) מבקשים. הקו"ף רפה: (יג) רוח קדים. במקף: (יז) היה כן. מלעיל שהקדמא בה"א: יהיה כן. הכ"ף בדגש: (יח) ויצא מעם פרעה. במכת הארבה לא נאמר ויצא משה כמו שנאמר בדוב שאר המכות וסימן מלך אין לארבה פי' משה נקרא מלך כדכתיב ויהי בישרון מלך: (כג) במושבתם. מלא וא"ו קדמאה בהעתק הלוי ובכל ספרים כתובי יד מדוייקים ובמסורת כ"י ב' וסימן היה אור ואת כל עריהם במושבתם דמטות וגם הוא מלא וא"ו קדמאה וכן כתב הרמ"ה ז"ל למשבתם דאלוף מגדיאל חסר דחסר כתיב ותרין בלישנא מלאים הד וא"ו קדמאה לשי"ן וסימן היה אור במושבתם ואת כל עריהם במושבתם דמדין ומסיר עליהם תרין כתיבין כן: (כד) ויקרא פרעה. הפ"א רפה. גם. הגימ"ל בדגש: (כו) נעבד. חסר: (כח) אל תסף. עיין מה שכתבתי בריש ואתחנן: ראתך פני. הפ"א רפה:

יא (א) **כשלחו**. קדמא בשי"ן: גרש. הגימ"ל דגושה וכן גם האיש וכן גדול: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה וכמהו. ג' סבירין כמוה בענין. וכמהו לא תסף. עיין מ"ש בעמוס ה': (ז) לא יחרץ כלב לשנו. במדרש לקח טוב לשנו כתיב חסר וא"ו כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו ע"כ. ואע"ג דכל לשנו באורייתא דכותיה חסר חזינא למיכתביה משום דמלאכת שמים היא: (ח) צא אתה. בנוסח א' מאותיות רבתות לד"י צא רבתי וכן בתיקון ס"ת ישן ואינו כן בשאר ספרים ועיין מ"ש בישעיה כ"ד: מעם פרעה. מאריך במ"ם: (ט) לא ישמע אליכם פרעה. בהעתק הלוי אליכם ירושלמי אלכם עכ"ל. ובכל ספרים מלא כי לא נמנה במסורת עם ו' חסר בתורה שנמסר סימנם בפרשת מקץ וכמוהם כתבם הרמ"ה ז"ל. ובפסוק ולא ישמע אליכם פרעה הנזכר במסורת הנז' הוא כב' וארא:

יב (יג) **ונתנו** על שתי המזוזות. כל מזוזות דואלה שמות חסר וא"ו בתראה ומלא וא"ו קדמאה והלתא אינון בהאי פרשה דבא. ודבשמע ישראל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה דוגים אם בשמע מלא דמלא. ובפ' ואתחנן בשמע ישראל כתב רש"י ז"ל מזוזת כתיב שאין צריך אלא א' וכן הביאו ר' אליה המדקדק בספר מסורת המסורת בדיבור התיבי בבי הגמרא וכתב שמצינו פעמים רבות בגמרא חולקת על המסרה שלנו כגון ולבני הפילגשים שכתב רש"י ז"ל חסר כתיב והוא מלשון בראשית רבה שהוא כנגד המסורת כי נמסר עליו ב' מלאים דמלאים וכן ביום כלות משה אמרו במדרש כלת כתיב כתיב שם ונמסר עליו לית מלא עד כאן לשונו. ונדה פרק בנות כותים ע"ש ויכבסוא אותם יכבס בגדיו והן אה נכרו פרשת בגורש אמרינן שהם וכנגא כתיב חסר וא"ו וכתבו התוספות תימה דבמסורת הוא מלא תכו מצינו שהמסורת חולקת על הגמרא במסכת שבת גבי בני עלי מעבירים כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא עכ"ל וכן ה"א דביימס מכריז יודא מינך בתשובותיו סימן ה'. ועיין מ"ש שם בשמואל א' ב'. ובפרשת מצרע ע"ש והנושא כנ"ל. ובעל אית בסי' ואתחנן כתב על דברי ר' אליה הלוי בהקדמה שהרוזית לס' מסורת המסורת וגם על מ"ש בתיים בהקדמת סמ"ג ועל פי' רש"י של התורה שכתבתי לעיל וגם בפירושו לסוגית בגמרא דפרק קומץ רבה והאריך הרבה. סוף דבר טרח טורח גדול לייסב דברי רש"י ז"ל על התורה ע"ש מש.ים נמ"ש בעל לקח טוב שאין צריך לקבוע על שתי המזוזות אלא מזוזה אחת כך פירש"י ובמנחות פרק הקומץ תניא שומע אני וכו' עד שיפרוש לך הכתוב בתים עכ"ל רבה וילקוט פ' ואתחנן רמז תתמ"ד. אמנם בפי' סוגיית בגמרא נעיד דברי פי' הכם תן שלא כפירוש רש"י ז"ל ורא"ה גדולה מצאתי לפירושו מלשון ספרי ופסיקתא פרשת ואתחנן עיין עליו. אבל מה שהשיג לר' אליה הלוי איננו משגה שמה שכתוב בהקדמה הקרויות הוא לא דרך רש"י בפי' החומש והמחבר עצמו כתב בדבור המיתיבי שלפי המסורת מלא. אח"כ מצאתי במרדכי להלכות קטנות גירסת אחרת בסוגיית הגמרא וז"ל מאי טעמא דר' מאיר מזוזת כתיב מ"ט דרבנן מזוזה כתיב ע"כ. אולי זאת היתה גירסת רש"י ז"ל בגמרא ומ"ש של התורה שאין צריך אלא אחת היינו פי' ה' ודעתו לפסוק כר' מאיר כמו שפסק ג"כ הרא"ש ז"ל. עוד כתוב במרדכי שהתוספות האריכו הרבה בגרסת הספרים ונראה לר"י עיקר כמו שמצינו בגויל מבורגונייא דפ' שמע כתיב מזוזת ובוהב והיה אם שמע מזוזות ע"כ. וכן מצאתיו בהעתק הלוי וכן דעת הרי"ף והרמב"ם וסמ"ג ועוד ורבינו ישעיה הראבון וריא"ז וס' התרומה ואבן ירחי והרמ"ה והמאירי ז"ל. וכן מעידות כל מסורות הדפוס וכ"י בפ' זו ופרשת ואתחנן. ומה שנדרש במדרש רות הנעלם מזוזת כתיב מלהותיהו תבמע מות זו וכו' איננו כפך כוונתנו כי גם אם כתוב מזוזת כדרשה תדרש וניהא עצי דלית וא"ו משביק ביין זו: על הבתים אשר יאכלו. חד מן ג' כתיבים בתרי טעמי וסימנהון נמסרה בתי"ג ועיין מ"ש ... עזרא: (י) והנתר ממנו. כל לישנא דנותר באורייתא מלא בר מן דין דכות חסר: (יא) וככה תאכלו אתו. כתב רד"ק בשרש כה שבמסורה כתב עליו לית כותיה מלרע וכן העתיק דבריו בעל מכלל יופי אבל מהר"ר משה פרובינצאלו ז"ל כתב זה"ב ובמסורת שלנו נדפס וגם בכ"י כתוב עליו ב' ותברו ונתתיה ס' י"ב וככה יהיה נעור ורק והוא מלעיל. משמע שגם וככה תאכלו אותו מלעיל. וכן מצאתי עליו בספרים ישנים בתי זרקאות להורות שהוא מלעיל כי הזרקא תמיד בסוף המלה והקדימו לה הזרקא להורות על קריאתה כמלה שהיא מלעיל כזה **וככה** עכ"ל. וגם בעל רבשלום כבער המלות שהיא מהרה שנזכרת ואח"כ כתב והיה כקורא וככה תאכלו אותו מלרע תועה מדרך השכל כי הה"א נוספת שכן חז"ל נשתמשו ברבים כלבון כן וכך ודומה לו במשקלו אן כלכתם עד אן המגל אלה בנבואים בה"א נוספת רובם מלעיל. אנה כנך דודך. אנה פנה דודך. עד אנה ינאצוני העם הזה. ועד אנה לא יאמינו בי. וכי מהם כנמצאים ירך זרות מלרע כבר העיד בעל המסורת עליהם בהם אנה אתם עולים. אנה אנך מרוחך. ועל אלה ב' וככה היה לו לומר ב' א' מלעיל וא' מלרע כמו שכתבו על מלת יאבדו ב' א' מלעיל יאבד יום שאולד בו ואחד מלרע יאבדו לב

כמלן

המלך והשרים. ולא יקשה לשם לקרות וכהה מלרע בעבור הזרקא שבאות שהארוכה כי כן מנהג הזרקא בתיבה וכסגולה לבא כל אחד מהם בסוף תיבה אפילו בתיבה מלעיל. וכן תלשא ברחם התיבה אפילו בתיבה מלרע תקבעם וכן המגהם ע״כ. ורוב דבריו אלה העתיקם בעל לוית חן בשער ט׳ פ׳ ה׳ בביאור המלות שמתחילות מכ״ף והשכים לדבריו. ועיין מ״ש בסוף פרשת וילא על ו הם אתה: מתניכם חגרים. ההכם ריקאנטי כתב במלת חגרים חסר יו״ד ובעל הלבושים בס׳ אור יקרות פי׳ דברו בר״ל חגור שלהם כלומר בש״ס [הכנוי]. וכן פי׳ ע״ש ויעשו להם חגרת. ואולם בכל הספרים מלת חגרים חסר וא״ו ומלא יו״ד וכ״כ הרמ״ה ז״ל: חגרים. בזקף קטן בס״ס: (יד) וחגתם. הגימ״ל דגושה וכן תחגהו: (טו) שבעת ימים מצות תאכלו. בספר הזוהר אמר ר״ש מלת כתיב כד״א מראה אלהים וגו׳. ומסורתא וספרי ד״לן פליגי בתרוייהו. ועיין עוד מ״ש בפרשת בהעלתך: תשביתו שאר. חסר וא״ו וכולהון דכוותיה ונדרש בלקח טוב להביא שאר כל שהוא שאור: אכל. חסר וא״ו על פי המסורת שאינו מהד׳ מלאים שנמסר סימנם בתהלים מ״א וסוף נחום במ״ג. והכי משתמע מכללי הרמ״ה ז״ל והא קן לבלתי אכל ממנו אכלת חסף וחסר ודכותיה לבלתי אכל הדם אע״ג דקריא כולם חסר וכל אורייתא חסר היא נמנה לי מן הען ואכל הסר וא״ו וחסר אל״ף תניין דהוה חזי למיהוי מלא אל״ף או וא״ו חילופי אל״ף הכין וכתיב הסר בלא וא״ו ובלא אלף דכתיבא ביה סימן לעתיד הוא ולאו מעיקר ליפנא דאכילה וכל אכל ואכל בהורייתא בין דקריא כ״ף דידיה בציירי כגון דין בין דקריא בפתח כגון ויאמר לא אכל עד אם דברתי ואכל מכל חסר כתיב בר מן א׳ שהוא מלא וא״ו כתיב וסימן ויעזב כל אשר לו ביד יוסף וגו׳ הלחם אשר הוא אוכל דין להוד מלא וא״ו: מיום הראשן. חסר וא״ו בהעתק הללי בספרים מדוייקים כ״י וגם בדפוסים ישנים וכן הוא במסורת ובס׳ מנחת כהן וכן מסר הרמ״ה ז״ל בראשון בחד להדם דויהי באחת ושש מאות שנה מלא דמלא כתיב מלא אל״ף קדים לבי״ן ומלא וא״ו בתריה וכל ליפנא דראשון באורייתא דכוותא מלא דמלא בר מן ב׳ חסרים וא״ו בליפנא וסימן מיום הראשון עד יום השביעי בראשן בארבעה עשר יום להדם ושארא כולהון מלאים וא״ו וכולהון מלאים אל״ף: (יז) המצות. הלמ״ד דגושה: (יח) בערב התלני מלא. חסר וא״ו בהעתק הללי ובספרים מדויקים. כ״כ הרמ״ה ובעל הטורים והוא חד מן ד׳ חסרים על פי המסורת וסימן נמסר כאן במ״ג וכן מסר הרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן: (כא) משכו. השי״ן בשו״א לבדו ובמ״ם בתג וספרים מדוייקים במתגים אלו גבי כים הם והכתיב עליהם מאמר פרטי בארוכה בסוף הספר אם ישכים ה׳ על ידי. ועיין מ״ש ביחזקאל סימן ל״ב על משכו אותה ומלכיה ה׳ י״א: (כה) והיה כי תבאו. טעה המדפיס שעשה פה פסקא כי אינה תחלת פרשה: (כז) בנגפו. הפ״א בדגש: (כט) הכה כל. כל רפה: (לא) קומו צאו. חד מן ה׳ דגשים בתר יהו״ה בלא מבטל וכו׳ נסדר במכו׳ דגיאל ה׳: (לג) מרעמכם. בפתח תחת הרי״ש ובוא תחת השי״ן עזרא ועיין מ״ש על זה בסוף פרשת וינש וריש ספר שמות: (לט) עגת. הגימ״ל רפה. וכתב הרמ״ה ז״ל לופי ועפו עגות הסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו בתראה כתיב ודכוותא ועפו אתו עגות דעמו הגם ולקטו וחד הסר דחסר עגת מצות כי לא חמץ ומסר עליה לית כותיה חסר דחסר מכלל דבאר אורייתא לאו חסר דחסר כתיבי ואית נוסחי דכתיבי בהון עגות דעמו הגם חסר דהכר וביצובא הוא דמסורה דעגת מצות בלינא עלייהו ורובא דנוסחי דייקי נמי כמסורת בלקי: (מב) ליל. מלא יו״ד בכל הספרים לאפוקי דעת המאירי: (מו) ועלם לא. בלא מקף באמצע: (מח) ועשה פסח. הפ״א רפה שאין כאן אתי מרחיק: כל. דזכר רפה: והיה. מלרע שהסרתא ביו״ד:

יג (ג) בחזק. הבי״ת בדגש: (ה) והיה כי יביאך. הראשון אין כאן סוף פסקא: והיה כי. הכ״ף רפה: (ו) למועדה. מלא וא״ו כמו למו עדה שתי מלות עדות היא לישראל שפבר ה׳ נקרא עליהם: (יא) יבאך. השני הסר יו״ד והוא חד מן מלין דהסר יו״ד בליבן ביתה וסימן נמסר במ״ג ירמיה י״ה וטעה המדפיס לכתוב ויבאך בוא״ו ובגליון יבאך ק׳ באין כאן קרי וכתיב כלל גם במסורה ריש ד״ה לא נמנה עם מלין דכתיבין וא״ו ברים תיבותא וקריין יו״ד וכן הכריע מוהר״ר יעקב לבית לוי בתשובותיו סימן י״ד ופי׳ שכיר מ״ב מוהר״י קארו ז״ל בטור א״ח סימן ל״ב בשם הר״י אלכסנדר וכ״כ הרמ״ה ז״ל יבאך א׳ נמוד בהורייתה חסר יו״ד תניינא דעמינא החסר וסימן והיה כי יבאך ה׳ אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבהיך דשארא מלאים כתיבי עיין מ״ש רבינו בחיי: (יב) והעברת. במאריך או במרכא לבסוף לא תביר: כל. רפה: (יג) המר. חסר וא״ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכ״כ הגוסקים ומנחת כהן וכן נמנה במסורת בכלל החסרים במ״ג פ׳ ויהי ובהלכות דבני הדיא פ׳ הרואה א״ל רבא וא״ו דפטר חמור גהים בהפילך ופי׳ רש״י שהוא חסר וא״ו ובהפילין כל רבא כתבו הסופר מלא ואח״כ מחק האו״ו פ׳ גהיש מתוק עכ״ל. והביאו נ״כ ס׳ התרומה ובערוך ע׳ נחש גרים פטר חמור נחיש מתפילך ופי׳ הסר מתפילך. מדבריו משמע שצריך לכתבו מלא ובתפילין של רבא כתבו הכותב חסר ע״כ ופי׳ רש״י ז״ל עיקר וכן פי׳ הרמ״ה ז״ל שהביא ד׳ בליבנא דהמר חסרים וא״ו באורייתא ואחד מהם וכל פטר חמר דתפילין ואח״כ כתב והביא דגרסי׳ בפרק הרואה א״ל וא״ו דפטר חמור נחיש מתפילך עיין רבא ואשכח דגהיש לא למיגרא דאיכא וא״ו בפטר המור דהפילין אלא למימרא דמעיקרא טעה ספרא דכתביה מלא והדר מחקיה עויה ואתקין: (יד) יד. ברביע: (טו) ויהרג. יש ספרים שהוא מלא טא״ו אחר הרי״ש אבל נראה שהוא חסר מדאמרי׳ בקומץ רבה כמי איספיקא ליה כרעא דוא״ו ויהרג בנוקבא פי׳ וא״ו אירע במקום נקב ונראה כמין יו״ד אתא לקמיה דר׳ זירא א״ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש פי׳ דהי חכים מבין שנהרף הוא לגור ייהרג כלפי מעלה והומר ויהרג אי קרי ויהרג כשר ואי לא ייהרג הוא ופסול ופר״י מכאן משמע ויהרג חסר בלא וא״ו בין רי״ש לגימ״ל ע״כ בהגודה ועיין נ״כ במרדכי פ׳ הקומץ וכן במסורת ד׳ מלאין בלשון הריגה וכל שריים אהרוג דעמום עת להרוג כי נמכרנו אני ועמי להשמיד ולהרוג בשוגאיהם אלא קחשיב ויהרג דהכא שמע מינה דהוא חסר וכ״כ ס׳ התרומה והרמ״ה ז״ל: ה׳כל בכור. מלת כל דנוהם מדין פסיק ואין פסיק בין ה״א למלת כל כמו שנמצא

בתיזה כפר ועיין הכלל שמכתוב בתלים מזמור ב׳ בס״ד: מבכר. הסר וא״ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והוא חד מן ב׳ חסרים ע״פ המסורת ותבנו ויהי בחצי הלילה דפרשה וכ״כ ספוסקים והרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן: (טז) והיה לאות על ידכה. כתב הרמ״ה ז״ל והיה לאות על ידכה כ״ף כפופה ומלא ה״א בתראה ושאר אורייתא חסר ה״א ע״כ וכן במסורה דילן מסור כאן ידכה לית כתיב כן והוא חד מן כ״א מלין דכתיב כה בסוף תיבותא ובמסורה רבתא פרים בהדיא והיה לאות תיינא והאה דרים רב אשי בפרק הקומץ רבה ידכה יד כה וכ״כ רש״י בפי׳ האורה בפ׳ קדש לי כל בכור על ידך לפי׳ ידכה מלא בפ׳ שניה לדרוש בה שהיא כהה. ויש לתמוה על ספר סאוכר דמייתי הך דרשה בפ׳ ואתחנן גבי וקשרתם לאות על ידך ולפי מ״ש בס׳ תלים מזמור פ״ו ומזמור פ״ג אין לתמוה על זה עיין שם ומ״ש בפרשת ואתחנן אבל בריקאנטי מייתי הך דרשה הכא ועיין שערי אורה ד׳ י׳ ורבינו בחיי: ולטוטפת. מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו תניינא כמ״ש בפרשת עקב:

פרשת בשלח

(יז) כי קרוב. הכ״ף דגושה: (יח) אלהים. דוי״ש בפסק מלבד הדרגא: דרך. בדגש: וחמשים. השי״ן רפה בספרים מדוייקים כ״י וגם בדפוס קדמון והוא חסר וא״ו אחר המ״ם ע״פ המסורת. ובמכילתא וחמשים עלו א׳ מחמשה וי״א א׳ מחמשים וי״א א׳ מחמש מאות וכו׳. ובירושלמי פ׳ במה אשה מלמד שהיו מזויינים בחמשה מיני זיין וכו׳. כתב רבינו בחיי וחמשים כתיב חסר וא״ו ללמדך שהתורה שניתנה לחמשים יום היתה הכלית מה שעלו בני ישראל מארץ מצרים. ועוד יש בו רמז לחמשים פעמים שנזכרה יציאת מצרים בתורה עכ״ל. ועיין עוד בבעל הטורים: (יט) ויקח. הקו״ף דגושה: (כ) מסכת. הסר ג״כ וא״ו בתראה בכל ספרים מדוייקים כ״י ובדפוסים ישנים וכן עיקר כי לא נמנה במ״ג עם המלאים והסימן נמסר גם בפרשת ויצא במ״ג ועיין מ״ש בפ׳ אמור וזה לך גם לשון הרמ״ה ז״ל. ולמקניהו עשה סכת דויצא חסר דחסר כתיב ומסר עליה כל סכת בסכת מסכת הסר דחסר בר מן ב׳ מלאים וא״ו בתראה וסימן כי בסכות הושבתי דאמור. על כן קרא שם המקום סכות דויצא. ויעקב נסע סכתה הסר וא״ו כתיב ודכותא ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה הסר וא״ו. הסכת י״א להוד באורייתא הסר דחסר וסימן הג הסכת תעשה לך בבעת ימים וכל שאר הסכת באורייתא מלא וא״ו תמין: (כח) לנחתם. אין בלמ״ד מאריך:

יד (א) לאמר. הלמ״ד דגושה: (ה) ויגד. הגימ״ל דגושה: (ו) ויאסר. האל״ף נחה בשוא לבדו מכלול דף קי״ד עיין מ״ש במקץ ע״פ ויאסר אותו לעיניהם ויאסר הל״ל בלא מאריך ביו״ד ובלא דגש בסמ״ך: (ז) ובלשם. בהעתק הללי ובלשים ירושלמי ושלשם ואמר המסורה לית הסר דהסר עכ״ל. וכן נמסר עליו הסר דחסר במסורת הדפוס וכ״י. גם הרמ״ה ז״ל כתב ומבהר שלשיו הסר יו״ד קדמאה ומלא יו״ד תניין ובלשם על כלו הסר דחסר כתיב: כלו. כן כתיב בוא״ו כי לא נמנה עם הכתובים ה״א בסוף תיבה וסימן נמסר במ״ג שמואל ב׳ ב׳. ובזוהר דשיר השירים נראה שהוא בה״א ובעל א״ת נדחק לפרשו ולא נתחוור אצלי וכבר הודעתי פעמים רבות דקים לן כמסורת: (ח) ויחזק ה׳. רביע על ה׳: (י) והנה. בלא מקף: המבלי. כתב רביע יונה על פי ספר ירושלמי אשר סמך עליו כי הה״א בפתח לבדו וכן מלאכי בס׳ ת׳ כ״י. ורד״ק כתב במכלול שבכל הספרים המדוייקים בשוא ופתח עיין שם דף כ״ה וכן בעלי בבני הלאות שזה הירושלמי הוא הספר אשר סמך עליו ר׳ יונה המדקדק כמו שהעיד עליו רד״ק. ואולי הוא הספר שהגיה בן אשר שהיה בירושלים ימים רבים וכמ״ש הרמב״ם בפ״ה מהלכות ס״ת עכ״ל. ועיין מ״ש בתהלים ק״ח ע״פ מאויי רשע. ובס״ם יש מאריך בה״א כמ״ש במלכים ב׳ א׳ וד׳ הם במסורת: (יב) מצרים. הסמוך למ ממנו הרי״ש בפתח: (יג) כי אשר ראיתם. ה׳ סבירין כאשר, וקרינן אשר וסימן במ״ג פרשת לו: (יח) ה׳ בהכבדי בפרעה. הבי״ת דגושה: (כא) להרבה כ״כ: (כה) ויאמר מצרים. במסורת חביב ליה בהדי י״ב דסבירין ויאמרו. יודד ועיין מ״ש בסוף פרשת מטות:

הנחת השירה

זכר להדפיסה בעמוד אחד מתחלת הבאים עד קרא וכל תורה כמו שהיא בס׳ ת״ת וכן היא בהעתק מדפוס פיזארו. ובכל ספרי הדפוס לא דקדקו לכתוב שירה זו כהוגן ולכן הגהתי להניח נורה זו שהביא דעת הרמב״ם ז״ל גם כי בספרו טעו המדפיסים וזהו ג״כ דעת הרמ״ה והמאירי ז״ל ומסכת סופרים וס׳ תגי. ואין חילוק ביניהם רק מעט מזער. ואני החזקתי בדעת הרמ״ה ז״ל בכל פרטיה ודקדוקיה כי כן מצאתי בס״ת בפרדים המובחרים והקדמונים וכן נהגו סופרי עירנו והנני הולך ג״כ בדרך ר״ת ז״ל לענין אריח ע״ג לבנה ולבנה ע״ג אריח כמ״ש הר״ן ז״ל סוף פ״ק דמגילה. ואולי הוא גם דעת רש״י ז״ל אלא שלדבריו צריך שיהיו לעולם החלק כפלים מן הכתב שהוא קורא לחלק לבנה ולכתב אריח. וממסכת סופרים נראה שאפילו שירת שירת עשרת בני המן ומלכי כנען לשיבובא וכן כתב המרדכי בשם הירושלמי וכ״ש שירות האחרונות שתובה עלינו לכתבם כדין וכהלכה. וכתב הריב״ש בתשובותיו סימן רפ״ו אין ספק אצלי שבשירה צריך להניח ריוח כשיעור פרשה סתומה דהיינו ט׳ אותיות וכ״כ הרמב״ם ז״ל בצורת שירת האזינו כל שטה ושטה יש באמצעה ריוח אחד כצורת הפרשה הסתומה עכ״ל. ונראה שגם על שיעור הריוח אמר כן אלא שבשירת הים בשיטה שיש בה שני אוירין מניח שעור הריוח בין שניהם וכ״כ הוא ז״ל בשירת הים ושאר השיטות אחת מניחין באמצעה ריוח א׳ ואחת מניחין הריוח בשני תקומות וכו׳. ומדקאמר מניחין הריוח משמע שיש שיעור לו אלא שבאותה שטה חולק אותו לשני אוירין: (כח) הבאים אחריהם. הבאים בראש הדף כי ע היא ה״א של סימן בי״ה שמ״ו: לא נשאר בהם עד אחד. הא דמסיר בדפיבים לית אורייתא בהם שופטים בם. לא ידענא ימי קאמר דמסורת הכי קא מכ״ד בס׳ ואלה ובשופטים ד׳ ג׳ פסוקים נשפין בהון וה״י:

יתהלסן

מתחלפין]. פרעה. לא נשאר בהם עד אחד. סיסרא. לא נשאר עד אחד. ערוב. לא נשאר אחד: (כט) הלכו ביבשה. בי"ת ראשונה רפה. בתוך הים והמים להם חמה. בילקוט תנין שאף הים נתמלא עליהם חימה שלמעלה הוא אומר והמים להם חמה חמה כתיב ע"כ. הכל במכילתא כתוב ומנין שאף הים נתמלא עליהם חמה שנאמר והמים להם חומה אל תיקרי חומה אלא חמה ע"כ. ועל פסוק זה נאמר ולא על שלמעלה וכן צריך להגיה בילקוט וזה לשון הרמ"ה ז"ל והמים להם חומה דויבאו בני ישראל מלא וא"ו כתיבי וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן להם חמה דבני ישראל הלכו ביבשה. אשר לא חמה לגמיהות דוקס הבית אשר בעיר. אשר אין להם חמה דוכתי החסרים עכ"ל וכן הוא במסורת שלנו. וכתב בעל הטורים חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה ס"ת רמ"ה שהוא בגמטריא פסל מיכה ע"כ. ומוסיף אני לומר שזה נרמז במלות ביבשה בתוך הים סופי תיבות מיכה. וכתב רבינו בחיי שדרשו רבותינו והמים להם חומה חמה כתיב חומה לישראל חמה למצרים וכן דרשו בחילו של סנחריב והיה אור ישראל לאש. אור לישראל אש לסנחריב ע"כ: (ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. במדבר רבה ריש פ' ב' ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. ויושע כתיב כביכול ישראל נגאלו וכאילו הוא נגאל. ופירש בעל מתנות כהונה ויושע כתיב כלומר נוכל לקרותו ויושע ע"כ. משמע דדריש ליה כאלו היה נקוד ויושע בחירק היו"ד. ויותר נראין לי גירסת הספרים דגרסי ויושע כתיב כי הוא מלא וא"ו וע"פ המסורה דרשינן ליה כאילו היה נקוד וַיִּוָּשַׁע כמו שיסד הפייטן לגוחה מגויית וַיִּוָּשַׁע כמו שכתבתי בישעיה מ"ג אצל שלה תי בגלה. וכן הוא במדרש ילמדנו סוף פרשת אחרי מות וכן הובא בילקוט זכריה רמז תקע"ו בשם מדרש תנחומא: (לא) ויאמינו. כן צ"ל המאריך בוא"ו:

טו (א) ישיר. במקף: גאה גאה. חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת ונסדר הסימן במ"ג דניאל ה' וכן גאה גאה דותען להם מרים. ובמסורת אלין זוגין חד דגש וחד רפי וסימן או דדו או בן דדך כי גאה גאה מי כמכה באלם ה' מי כמכה נקמת לו גוי מקרב גוי שמה לו לא: (ב) עזי וזמרת יה. העי"ן בקמץ חטוף מפני דגשות הזי"ן שבאין להורות על חסרון עי"ן הפעל וכן נהלת בעזך שבפרשה עזי וזמרת דתהלים וישעיה י"ב בעזך ישמח מלך (תהלים כ"א) אתה פוררת בעזך ים (תהלים ע"ד) ועיין מ"ש בתהלים מזמור קי"ח: וארממנהו. מ"ם ראשונה בשו"א לבדו: (ה) יכסימו. שורק המ"ם תחת הולם וזהו מ"ש רש"י ואין דומה לה במקרא בנקודתה שדינה מלא פום פי' בחולם ואמרו המדקדקים שבא כן לזווג הקריאה לקריאת היו"ד במצולת. בהעתק הללי במגלה ירושלים במצלות עכ"ל ובכל הספרים כתוב במצולת מלא וא"ו קדמאה והסר וא"ו תניינא וכן הוא במסורת ובהרמ"ה ז"ל והלד"י בחולם וכמו כן שניהם האחרים הנזכרים במסורת דתהלים פ"ה והנחמיה ט' הלד"י בחולם לפי שהם במוכרת ובסמוך בשורק כמו במצולות ים (מיכה ז') ועיין עוד מ"ש בתהלים ובנחמיה: (ז) גאונך בתיקון ס"ת ישן גאונך ס"ת גאנך ע"כ. והרמ"ה כתב בהדיא וברוב גאונך מלא וא"ו כתיב: (ח) וברוח אפיך נערמו מים. ב' מלאים יו"ד ועיין מה שסמכתי בפ' בראשית על בזעת אפיך תכלו: נערמו מים. במקצת ספרים במקף ונכון הוא אצלי: (י) צללו. הלמ"ד בשו"א לבד כמנהגנו: כעופרת. הכ"ף בפתח בס"ס: כעופרת. בכולהו נוסחי דיקי מלא וא"ו כתיב וחד חסר ואת העפרת דאך את הזהב הרמ"ה ז"ל: (יא) מי כמכה. הראשון ברפי הכ"ף והשני בדגש בתר יהו"א בלא מבטל המסורה ונתנו טעם לדבר שלא לגמגם מיכה אצל השם ועיין מ"ש בתהלים ל"ה ומה שכתב מהר"ר יוסף קארו בא"ח סוף סימן נ"א בשם אורחות חיים ומדרש לקח טוב מי כמכה הראשון רפי והשני דגש לפי שבתחלה היו מסתפקין בשפה רפה ולבסוף מקירות לבם בפה מלא: כמכה באלם. בלא פסק באמצע ודלא כהגהת המדפיס ובכל ספרים מדוייקים בי"ת באלם דגושה ובעל מקנה אברהם ולשון למודים מנו זה עם הזרים שאין כאן שום מבטל רק יהו"א. ובס' דקדוק ישן כ"י מצאתי לשון זה רוב דוקנים שמדגישים על מי כמכה באלם וכן קו"ף קערותיו סמך של ועשית סירתיו וכן הרבה מפני המתג אשר מהסבין לנגינה עכ"ל. ובתיקון ס"ת ישן מי כמכה במפתח הגיה מצאתי במדויק כמוך שניהם מלאים ע"כ אבל הרמ"ה ז"ל כתב כל כמוך בהוריתא מלא וא"ו כתיב וחסר ה"א בר מן ב' חסר וא"ו ומלא ה"א ותרויהון בחד פסוקא דמי כמכה באלם ה' ועיין מ"ש בפ' תרומה על קערותיו בספר לקוטי שכחה ופאה דפוס פיראר"ה דף ה' ובפירוש התפלות לריקאנטי בפי' השירה וברבינו בחיי: באלם. הסר דהסר כלומר מי כמכה באלמים כך דרשו רבותינו בפ' הניזקין ובמכילתא. ובמדרש לקח טוב נדרש מי כמכה באלמים על פנים שונים. ובמסורה ב' בתרי ליפני חד חסר וחד מלא ואידך הנחמים באלים (ישעיה נ"ז) מלא יו"ד תניינא: נאדר. האל"ף בשו"א לבדו מכלול דף ע"ב: (יג) עם זו גאלת. דגש בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת וכן הוא לב"א וכ"כ בס' אורחות חיים וברוקח בהגימ"ל דגושה שאם תהיה רפויה נראה כאומר לשון מגואל ונמלא מחרף ב"מ: בעזך. הבי"ת רפה והעי"ן בקמץ חטוף: (טו) עליהם. בלא פסק: זרועך. בהעתק הללי זרועך ירושלמי זרעך ע"כ ועל פי המסורת הוא מלא וכן הוא בכל הספרים ובהרמ"ה ז"ל: ידמו כאבן. הכ"ף בקמץ ובדגש בתר יהו"א בלא מבטל על פי המסורה שלא יהא נראה כאומר א"ו ידמוך אבן: מקדש. הקו"ף בדגש לתפארת ועיין מ"ש פ' שמות סימן ב' על הנסיכו: (יח) לעלם ועד. הוא"ו פתוחה לרש"י וא"ע וכן ראיתי בדפוס ישן: (כ) ותצאן כל. הכ"ף רפה:

זאת היא השירה כפי דעת המחבר. לבד כי היא בשני עמודים לקוצר גליון הדפוס. שבאמת צריך להיות בעמוד אחד עם ה' שיטין בתחלה וה' ג"כ בסופה:

(כו) חקיו. הקו"ף בדגש: כל המחלה. מלת כל במאריך ובמקף בס"ס ועיין מ"ש בפרשת ראה על כל הבכור: המחלה. אין בה"א מאריך וכן הוא לב"א:

טז (א) אל מדבר סין. כל סין בסמ"ך מלא וכל צן בצד"י חסר: בחמשה. הקדמאה בשי"ן לא בה"א: (ב) וילינו. וילונו קרי: כל עדת. הכ"ף בדגש: (ג) באכלנו. הלמ"ד במאריך: (ד) לחם. הלמ"ד בטפחא: (ז) כי תלונו. תלינו קרי: (יב) שמעתי את תלונת. דגש הט"ן שמורת הנס שהיה ראוי לבא אחר הנו"ן בשלם תלונת מכלול דף קמ"ז ועיין מ"ש בפ' בראשית על ערומים. ומה שנמסר במקרא גדולה ב' כתיב כן טעות הוא וצ"ל ליה כתיב כן דלית כוותיה מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ושארא כלהון כתיבי תלונת וא' בין נון לתי"ו מלא וא"ו תניינא וחסר וא"ו קדמאה. ובמדרש לקח טוב למה חסר וא"ו שהיו מתחסרין מזכיותיהם. ד"א שכל תלונות עלי כתלונה אחת לכך נאמר תלונת בני ישראל אף על פי שהם מתלוננים בני ישראל הם. בני אהובי הם בני אברהם בני יצחק הנעקד לשמי נטע אשל בני בכורי: (יג) השלו. בכל ספרים מדויקים חסר יו"ד ולשון הרמ"ה ותעל השלו לא כתיב יו"ד ודכותיה ויאספו את השלו פ' בהעלתך עכ"ל. ויש לתמוה על החזקוני שכתב על השלו דבהעלותך חסר יו"ד ועל זה לא כתב מאומה. עוד קשה כי במסורה גדולה במערכת אות יו"ד וגם במסורת כ"י נמנה כ"ו מלין דחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריא ובסופם כתיב שאל ויבא שלו ויאספו את השלו ולא נמנה זה עמהם ועיין בתהלים כ"ד על לשוא נפשו. והא דאמרינן פ' בתרא דיומא כתיב שליו וקרינן שלו לאו לענין דקדוק האותיות אמר אלא לענין הקריאה בשי"ן שמאל כדאמרינן התם צדיקים אוכלים אותו בשלוה רשעים אוכלים אותו ודומה להן כשלוים פי' קוצים מלשון סלון ממאיר וקוץ מכאיב: (טז) לקטו ממנו איש לפי אכלו. קדמאה ותניינא לפי אכלו תליתאה כפי אכלו וסי' ללכת. עוד יש סימן אחר במסורת: לגלגלת. שני הגימלי"ן דגושות: (יז) וילקטו. היו"ד בלא קדמא: (יח) לא העדיף לא החסיר. את בשוא אחד מהם מאריך בס"א: (כ) וירם. הרי"ש בשלש נקודות ובמסורת שלנו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל. וכתב במכלול דף קצ"ו שהיה משפטו וירֻם בקמץ השוף על המנהג ובא בקבוץ שפתים להבדיל בינו ובין וירם כבוד ה' (יחזקאל י') שהוא ענין אחר: (כא) ונמס. כתב ר' אליה המדקדק בספר הבחור בבנין נפעל מהכפולים שהמ"ם בפתח והוא פתח דספרא על פי המסורת ובס' מסורת המסורת מאמר ב ביאר מהו פתח דספרא. ובכל הספרים שלנו בקמץ וכן כתב בן עזרא בס' צחות דף קפ"ו שהוא קמץ בעבור היותו סוף פסוק וכן כתוב במכלול דף קצ"ו ובלוית חן ש"ה פ"ה: (כד) ורמה לא היתה בו. בכל הספרים הבי"ת בדגש ולמ"ד לא בלא מאריך במקצתם: (כט) ראו כי ה' נתן לכם השבת. מטעים ביה ספרי דכתיבי את: (ל) השבעי. דוישבתו חסר יו"ד והוא מן החסרים שנמסר סימנם בפ' בא במ"ג וכן כתב שם מנחת כהן וכ"כ הרמ"ה ז"ל השביעי כל אוריתא מלא יו"ד כתיב בר מן ג' וכו והם הכתובים במסרתנו פרשת בא: (לא) כזרע. הכ"ף בשוא והזי"ן בסגול החזקוני: (לד) כאשר צוה ה' אל משה. עיין מ"ש בפרשת במדבר ריש סימן ג':

יז (ב) תנו לנו מים. מטעין ביה תנה: מה תריבון מה תנסון. תרוייהו בלא וא"ו החזקוני. וזהו אחד מן ח' פסוקים שיש בהם מה מה וסימן במסורת פרשת שמות אצל ואמרו לי מה שמו מה אמר: (ד) עוד מעט וסקלני. חסר וא"ו אחר הלמ"ד וכתוב יו"ד בתר נו"ן וכן קרי. ובסורא וסקלני כתיב וא"ו בסוף תיבותא וקרי יו"ד וליתא דכולהו נוסחי דיקי יו"ד כתיב ויו"ד קרי הרמ"ה ז"ל: (ו) על הצור. במאריך ובמקף וכן הוא לבן אשר: (י) ומשה אהרן וחור. מטעים ביה דכתיבי ואהרן: (יב) ויהי ידיו אמונה. ריקאנטי פרשת שמיני וישא אהרן את ידו אל העם וגו' נכתב ידו חסר רמז ליד ימנית שהיא למעלה מן השמאלית וכן ויהי ידו אמונה ע"כ. וכן במערכת פ' י"ב ובלקוטי שכחה ופאה דף י"ב והגהה מימונית פ' י"ד מהלכות תפלה. והיכא למיתמה טובא דכולהו ספרי כתיב ויהי ידיו אמונה מלא יו"ד וכן מוכח מהמסורת ולדידי חזי לי דטעותא נפל בספרי ריקאנטי וגם אחרים טעו בהו וצריך לומר ויהי ידיו. ועקר דרשא מפיק לה מדכתיב ויהי ידיו דהוה ליה למכתב ויהיו. וכ"כ החכם אבן עזרא ויהי ידיו אמונה כל אחד מידיו כמו בנות צעדה וכמו וצדיקים ככפיר יבטח ע"כ. ודאי האי הוא ברירא דמילתא דהכי איתמר בספר הזוהר ויהי ידיו אמונה ויהיו ידיו מבעי ליה אלא בגין דתליא כלא בימינא כתיב ויהי וכתיב ידיו בגין דהוא עקרא דכלא וכתיב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב ע"כ. ובספר אוצר הכבוד בנשיאת כפים של כהן י' אצבעות להמשיך מי' מאמרות ויד ימין גבוה משמאל וזהו רום ידיהו נשא עכ"ל. ועיין מ"ש בפרשת שמיני: עד בא השמש. במסורה גדולה (יחזקאל ל"ג) י"ד בוא מלא בקרי' ומ' כולהו התם במסורת המנה באורייתא והשאר בנביאים ובהגהו דאורייתא חשיב אם חבל תחבל שלמת רעך עד בוא השמש. ובר מן כולה היכא עד בא השמש דוידי משה כבדים פליגא על דין. וכן כתב בעל מנחת כהן בפרשת חיי שרה זה לשונו. בוא ברוך ה'. ה' אלהים וסימן דין. עד בוא יוסף. והנה בגדו אצלה עד בוא. עד בוא תבואתה אם חבל תחבל שלמת רעך עד בוא השמש עכ"ל. ואולם במסורה במלכים ב' ט"ו וישעיה ב' ויחזקאל ל"ג נמסר י"ג מלא ולא חשבי בהדייהו עד בוא השמש דמשפטים ולא דבשלח מכלל שהם חסרים וכן בכל הספרים שניהם חסרים וכן כתב המכריע לפי הכמים הרמ"ה ז"ל. ראה דבריו טובים ונכוחים בא אתה וכל ביתך חסר וא"ו כתיב וכל בא בלישנא דביאה חסר וא"ו ומלא אל"ף כתיב בר מן ד' שהם מלא וא"ו ומלא אל"ף וסימן בואה ברוך ה'. עד בואה אדוניו אל ביתו. עד בואה יוסף בצהרים. עד בואה תבואתה עכ"ל. עוד ראיתי חילופים אחרים במסורה א בין מסירת בדפוס לכ"י ובדפוס נמסר בכלל המלאים לבלתי בוא בגוים (יהושע כ"ג) כל אשר ידבר בוא יבוא (שמואל א' ט') ובמסורה כ"י לא נמנו שם אחד משנים אלו. ובחילופים נמסר ויהי לעת בוא השמש (יהושע י') השמש יהפך לחשך וגו' לפני בוא יום ה' (יואל ג') וככה"ג אמור רבנן ז"ל בתר רובא: (טו) ה' נסי. עיין מ"ש בירמיה כ"ג על פסוק אשר יקראו ה' צדקנו: (טז) כס יה. כתב רד"ק בשרשים שרש כסא שהסמ"ך בשוא והיא מלה אחת. ולפי דבריו הכ"ף היתה ראויה להיות בסגול. ובחומש כ"י קדמון מצאתי למערבאי כסיה מלה חדא למדנחאי כס יה תרין מלין למערבאי ידידיה מלה חדא למדנחאי ידיד יה תרין מלין ועיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ אשר יקראו ה' צדקנו. ובגמ' פ' ערבי פסחים פלוגתא דאמוראי היא לרב חסדא בשם ר' יוחנן מלה אחת וכן לרב ולרבה ב' מלין. והרמ"ה ז"ל כתב כסיה בנוסחי דיקי ב' מלין עכ"ל. וכ"כ המאירי ז"ל מסכימים למגיהות הספרים ולרוב נוסחי המסורות שמנו ו' פסוקים דאית בהון ה' מלין מן ב' ב' אתין וזה אחד מהם. ובמסורת כ"י ו' פסוקים דאית בהון ה' מילין נגופין מן ב' ב'

אתין

אחין וחד פלוגתא דרב נחמן וסימנהון נח את שם את חם. כי גם זה לך בן. כי יד על כס יה דין פלוגתא דרב נחמן. על כן לא בא אל שלחן. גם לי גם לך לא יהי' גזרו. אין זה כי אם רע לב. ובמסורה דילן נחמיה ב' איתא להאי סימנא בלא פלוגתא. ברם אית בה טעותא דבציר מינייהו הדא פסוקא ומשום הכי ברירנא לה. עד כתב בעל המסורת כס יה פליגא אם הוא חד מן מלין דלא מפקא ה"א וכו': מדר דר. הרויאן חסרים וא"ו ועיין מה שכתבתי בפרשת האזינו בס"ד:

פרשת יתרו

יח (א) **וישמע** פתוחה והיו"ד דגושה: (ה) ויבא יתרו. קדמא ברי"ש: (ח) על אודת. בהעתק הללי אודת ירושלמי אדות עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים כתיב אודת מלא וא"ו קדמאה והסר וא"ו בתראה וכן הוא במסורת שנמסרה בפ' וירא במ"ג. ודע כי במסורה שם נפל טעות ונשתבש בה גם בעל מנחת כהן שעל פסוק על א ו ד ת בנו כתב ד' כתיבי כן ובכללם מנה על א ו ד ת הבאר דפ' תולדות יצחק וזה אינו שהוא א ד ו ת כתיב הסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה בכל ספרים המדוייקים ומסורת האמיתית היא משלשה האחרים בלבד וכן מצאתי מסורת כ"י וזל"ש. אודה ג' כתיב כן וסימנהון וירע הדבר מאד ויספר משה להגנו ותאמר לו אל א ו ד ת הרעה (שמואל ב' י"ג). אחר כך נזדמן לי ספר הרמ"ה ז"ל מסכים לכל מה שכתבתי זל"ש א ו ד ת ג' כתיב וא"ו אחר האל"ף והסר וא"ו בתראה וסימן על א ו ד ת בנו. ויספר משה להתנו וגו' על א ו ד ת ישראל. וכל שארא אדות כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה. וידוע שהרמ"ה לא דבר רק על החומש: ויגלם ה'. ג' חסר יו"ד בלישנא באורייתא וסימן וישמע ראובן ו י צ ל ה ו. ו י צ ל נ י מחרב פרעה. אשר מצאתם בדרך מכלל דשאר אורייתא כל היכא דשייך יו"ד מלא יו"ד כתיב הרמ"ה ז"ל ובמסורת דילן ז' חסר בלישנא בכולה קרי' וסימן בפרשת וישב: (ט) ויחד. הדל"ת דגושה ושואים ונחה מכלול דף קנ"ה. ובמסורת לית וחד אל י ח ד בימי שנה (איוב ג): אשר הצילו. סבור ה צ י ל ם וקריא ה צ י ל ו: (י) ברוך ה'. בזקף קטן: (יז) לא טוב הדבר אשר אתה עשה. אשר במאריך אתה בטפחא: (יח) כי כבד. כ"ף של מלת כי בדגש: עשהו. חסר וא"ו כתיב ואית במסרה עליה לית כותיה ומלא וטעותא הוא דרובא דמסורת ורובא דנוסחי דיקי חסר וא"ו הרמ"ה ז"ל: (כ) והזהרתה. מלא ה"א בסוף תיבותא ולית כוותיה בקרי'. ובמדרש לקח טוב והזהרתה אתהם וגו' אלו עשרת הדברות ה' מן והזהרתה וה' מן אתהם: החקים. הקו"ף בדגש: את הדרך ילכו בה. מטעים ביה דכתיבי אשר: (כא) **שנאי בצע**. בס"א כ"י שנאי־בצע. עשרת הסר וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ושרי ע ש ר ת חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר: (כב) הגדל. חסר וא"ו כי לא נמנה בכלל המלאים שנמסר סימנם במ"ג פ' נח וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (כד) לקול. מלא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל לישנא דקול באורייתא מלא וא"ו כתיב בר מן ה' דהסרים וכו' עיין במ"ג פרשת תולדות: (כה) מאות. בספרים מדוייקים מלא וכן ראוי ע"פ המסורת כי לא נמנה בב' חסרים שסימנם מסרתי בסוף בראשית: (כו) ישפוטו הם. מלרע מכלול דף כ"ג דף קל"ח ושרשים וגוית חן פרשה י"ט מהשער השלישי:

יט (ב) **מרפידים** בהעתק הללי מרפידים ירושלמי מרפידם עכ"ל. ובמדוייקים מלא דמלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו ב ר פ י ד י ם ואין מים מלא דמלא. בתרין יודי"ן כתיב ודכותא ויסעו מ ר פ י ד י ם ויבאו הלין ב' מלאים דמלאים ושאר אורייתא חסר יו"ד תניין וכולהון מלאים יו"ד קדמאה עכ"ל וכן נמסר במ"ג פ' בשלח: (ג) ותגיד. כל לישנא ת ג ד באורייתא חסר יו"ד בר מן דין ובמדרש לקח טוב כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים שצוה לומר לנשים בנחת ולהגעים המצות ודקדוקיהם ולאנשים דברים קשים כגידים וראוים לדבר שלא תמצא בכל המקרא כמותו ותגיד ביו"ד לשון גידים ע"כ. ובשבת פ' ר"ע בתחלה פירש מתן שכרה דכתיב ויגד משה דברים שמשיבין דעתו של אדם ולבסוף פי' עונשה דכתיב ויגד משה דברים שקשין לאדם כגידין ע"כ. ומ"מ נראה דעקר דרשא ילפינן מקרא דותגיד מיתורא דיו"ד ופשיטא דמשה עבד מאי דפקיד עליה רחמנא והזינא נמי לרביט שלמה ז"ל דמייתי הך דרשא אקרא דותגיד כדמפרש בהדיא וכ"כ רבינו בחיי: (ד) אשר עשיתי למצרים. בתיקון ס"ת ישן למצרים ס"א ב מ צ ר י ם וכן בהגהת מקרא גדולה אבל בכל ספרים מדוייקים בלמ"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמאירי אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים עם למ"ד כתיב. וכן בחומש כ"י קדמון כתוב בפסוק ל מ צ ר י ם וכתב עליו מטעים ביה אינשי וספרי: ואבא אתכם אלי. ב' חסר יו"ד ועיין מ"ש בירמיה סימן ל"ה: (ה) ועתה אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן משמע ממסורת הרמ"ה ז"ל. ויאמר אם שמוע תשמע דמרה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן ש מ ע אשמע לצעקתו דאם ענה תענה. ש מ ע בין אחיכם. וסיה אם ש מ ע דקרית שמע ושאר אורייתא מלאים וא"ו כולהון ש מ ו ע דקרי שי"ן דידיה בקמץ עכ"ל וכן נמסר במסרה גדולה פרשת משפטים: (יא) כי ביום השלשי. חסר יו"ד ע"פ המסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויהי בקר יום שלישי כל לישנא דשלישי באורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן א' חסר וסימן כי ביום השלשי ירד: (טו) תגשו. הגימ"ל דגושה: (טז) ויהי קלת. חד מן ד' חסרים דחסרים ועיין בספר הזוהר דף פ"א: (יז) בתחתית. בספרים כ"י מדוייקים ההי"ת בשו"א לבדו ודגשות התי"ו הבא אחריו מוכיח כן. וכן נראה מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתיצבו בתחתית ההר מלא יו"ד כתיב ודכותיה ותיקד עד שאול תחתית: (יט) ויהי קול השפר. חד מן ט' חסר וא"ו ועיין בספר הזוהר שם: (כא) פן יהרסו אל ה' לראות. מלא ועיין במ"ג ריש פ' בא ומ"ש בפרשת נח גבי וירד ה' לראות: (כג) לעלות אל הר סיני. וכן אל יהרסו ו ל ע ל ת שבסמוך בהעתק הללי שניהם חסרים ירושלמי שניהם מלאים עכ"ל. ובספרים מדוייקים שניהם חסרים. וכ"כ במסורת לעלת ד' חסרים בתורה וסימן לא יוכל העם לעלת. אל יהרסו לעלת. ולא אביתם לעלה ותמרו הדברים. והמדפיס שכח לכתוב הרביעי והוא והקינו לעלת. הלין ד' חסרים וב' מלאים וסי' לא נוכל לעלות אל העם. ויעפילו לעלות: שעדהם. ה"א בסוף תיבה רמז לה' לשונות של התראה בחיי: (כד) לך. הלמ"ד בסגול: יפרץ בם. הרי"ש בקמץ והוא חטוף מפני המקף:

עשרת הדברות

ברוב הפסוקים שבעשרת הדברות יש בכל תיבה ב' טעמים ובארבע תיבות שהן דגש ורפה. ואלו הן תיבת כ ל של ועשית כ ל מלאכתך. ותי"ו של ת ר צ ח. ת נ א ף. ת ג נ ב. ויש גם כן ג' אותיות בשתי נקודות והן נו"ן של פ נ י. תי"ו של בארץ מ ת ח ת. לד"י של ת ר צ ח שבשלשתם בקמץ ופתח. וכתב הר"י ן' חביב בפי' ע"י בירושלמי דשקלים פ"י שהטעם האמת לכל זה מפורסם שיש ב' קריאות בדברות האחד כשקורא היחיד בינו לבין עצמו אינו מדקדק לקרא כל דבור ודבור בפני עצמו אלא מחלק הפסוקים בסדר נגון קריאתו. ודבור לא יהיה לך שהוא ארוך עושה ממנו פסוקים רבים וכן זכור את יום. וד' דברות אחרונים שהם קטנים עושה מכולם פסוק אחד. אבל הקורא בצבור צריך שיקרא כל דבור ודבור בפני עצמו בין שיהיה גדול בכתב בין שיהיה קטן. יתחייב מזה שינוי בטעמים ובנקודות ובדגש ורפה להבדיל בין שתי הקריאות כפי סדר הנקודה. ובעל א"ת ביאר הדבר יותר וכתב בלשון הזה כמו מלת פ נ י יש בה רביע וסוף פסוק היחיד קוראה בסוף פסוק והקורא בצבור קוראה ברביע ולכן הוכרחו לנקוד נו"ן פ נ י בקמץ ובפתח. הקמץ לקורא בס"פ כי כן דרך המקרא כל מלה הנקודה בפתח כשהבא בסוף פסוק או באתנח תנקד בקמץ. והפתח לקורא ברביע. אבל לא שיהיה ליו"ד של פ נ י נקודה כלל. ומזה הטעם יש לתי"ו של בארץ מתחת ולצד"י של תרצח קמץ ופתח. הקמץ לקורא מתחת באתנח. תרצח בסוף הפסוק. והפתח לקורא מתחת באזלא. תרצח בטרחא. עד כאן. וכתב המקובל האלהי הרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה שהקורא שתי הנקודות לנו"ן ויו"ד של פני. ולצד"י ותי"ת של תרצח. וכן תי"ו ותי"ת של מתחת. טעות גדולה היא ומשתקין אותו בנזיפה ועליו ליתן את הדין. עוד כתב ראיתי למקצת נקדנים מי שמדקדק בקדימות הקמץ לפתח במלת פני וכן במלת מתחת ובהפך במלת תרצח לפי שעשו קריאת הפסוקים עיקר עכ"ל. וזה הטעם מספיק גם כן לד' אותיות רפין ודגשין שזכרתי למעלה. שלקורא ביחיד כ"ף של כל מלאכתך דגושה מפני הטפחא שבמלת ועשית הקודמת לסוף פסוק ושלשת תוי"ן רפין שאין טפחא לפני שום אחת מהן במלת ל א ולקורא בצבור כ"ף של כ ל מלאכתך רפה שאין טעם מפסיק לפניה ושלשת תוי"ן דגושין מפני הטפחא שלפניהם. ולכן אמרו בספר הזוהר פסקא טעמא בכל הני תלת וז"ל. לא תרצח אי לאו דפסקא טעמא לא הוי תקונא לעלמין ויהא אסור לן לקטלא נפשא בעלמא אף על גב דיעבור על אורייתא אבל במה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תנאף אי לא דפסקא טעמא אסיר אפילו להולדא או למחדי באתתיה הדוה דמצוה ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תגנב אי לאו דפסקא טעמא הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרביה באורייתא או דעתא דחכם לאיסתכלא ביה או דיינא דדאין דינא לפום מענה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרמאה ולמגנב דעתא דתרווייהו לאפקא דינא לנהורא ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. ועיין שם ובלקח טוב למהר"ר משה נאגארה. והחזקוני נתן טעם אחר וזל"ש יש ברוב הדברות שתי נגינות ללמד שבעצרת שהוא דוגמת מתן תורה ומתרגמינן הדברות קורין כל דברת לא יהיה לך וכל דברת זכור בנגינות הגדולות לעשות כל אחד מהן פסוק אחד שכל אחד מהן דבר אחד לעצמו ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות קטנות לעשות ד' פסוקים שהם ד' דברות אבל בחדש שבט שקורין בפרשת יתרו כשאר שבתות השנה קורים לא יהי' לך וזכור בנגינות הקטנות לעשות מכל אחת מהן ד' פסוקים ודברות לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות גדולות לעשותן פסוק אחד לפי שלא מצינו בכל המקרא פסוק מב' תיבות חוץ מאלו ובשבועות דוקא כמו שפירשתי למעלה. גם בדברות אנכי ולא יהיה לך יש נגינה גדולה לעשותן שתיהן פסוק אחד לזכרון שבדבור א' נאמרו כילד בתיבת אנכי פשטא ובתיבת אלהיך זקף קטן ובתיבת הוצאתיך תלשא ובתיבת מארץ מצרים קדמא ואזלא ובתיבת עבדים רביע עכ"ד. ועיין עוד מ"ש בעל ערוגת הבשם בפ' כ"ו. ולמען יבחין ויכון הקורא בהן ביחיד ובצבור אכתבם בס"ד כמו שכתבם בעל א"ת על טוב יזכר שמו. ודע כי תיבות אשר הוצאתיך מארץ מצרים לפי דרכו אינן כי אם בטעם א' ותיבת עבדים בלא רביע ובמקצת ספרים גם הם בב' טעמים ותיבת עבדים ברביע כמו שכתב החזקוני:

אמר המדפיס בראותי חילופים שונים בנקודות וטעמים על עשרת הדברות וכפי מה שהביאם הרב המחבר כאשר עין הקורא יראה ויקרא ולא נכון להרפיסם כלם כדי שלא יתבלבל הרואה בהם חשבתי דרכי להרפיסם כפי ריהטא ומנהג כל הרומשים יותר מדוייקים וכמו מציאותם ג"כ בחומש נקרא עט סופר וככה הנם קורא נעים לפניך ובפרט כי מבותלי דבריו של המחבר ניכר כי ככה ישרים ונכוחים בעיניו:

כ (ב) **אשר** הוצאתיך. ג' מלאים דמלאים מלא וא"ו קדים לצד"י ומלא אל"ף קדים לתי"ו ומלא יו"ד קדים לכ"ף וס"מן הוצאתיך מאור כשדים אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך ותברו במסנה תורה הרמ"ה ז"ל. וכן נמסר במסורת שלנו. ובירושלמי פ' לולב וערבה הוצאתך כתיב עיין בע"י פי' ן' חביב וכתב בעל יפה מראה אע"ג דבספרינו הוא מלא כמה פעמי' שהגמרא חולקת על ספרים שלנו: (ג) פני. הנו"ן נקודה בקמץ ופתח: (ד) פסל. הפ"א רפה: בארץ מתחת תי"ו של מתחת בקמץ ופתח: תרצח. לצד"י נקודה בפתח ואח"כ בקמץ: ועשית כל מלאכתך. הכ"ף בדגש ורפה: תרצח תנאף תגנב. שלשתן התי"ו בדגש ורפה. ועתה אבוא להגהת הטעמים כמו שכתב א"ת: הוצאתיך. בלא פשט: מארץ מצרים. בלא קדמא ואזלא: עבדים. בלא רביע: לא יהיה. הלמ"ד במאריך וגעיא ולא בטפחא וגלגל: לא תעשה. מקף באמצע ותחת השי"ן מירכא במקצת ספרים לא בגלגל: מתחת ואשר. השי"ן בלא גלגל ובלא רביע: ולא. בלא מקף: ולשמרי. בשי"ן ימנית: מצותי. כן כתיב וקרי ואין כאן קרי וכתיב כלל: תרצח. הפתח קודם ואצט שפתא ואחר כך שקמן ואלו נאריך וצ"ל שהוא סוף פסוק: תנאף. המאריך תחת האל"ף אצל האתנח. וגם זה צ"ל

שהוא סוף פסוק : לא תחמד. הראשון והשני אין בהם מאריך בתי"ו : לא תחמד אשת. בספרים מדוייקים יש כאן פרשה סתומה וכ"כ המאירי. וכן נמצא בספר הרמ"ה ז"ל ובמצרים וירושלמים ובכל ארץ הנגב ובארץ המזרחית ותוגרמה. ובדפוס מדוייק מפורטוגאל כלם עושים שבע פרשיות סתומות בעשרת הדברות. מכבד את אביך והלאה. ושנים מהן לא תחמוד בית. לא תחמד אשת. ובפרשת וארא אין שום הפסק בין יעלו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה. וא"ת כתב שכן מצא ברמב"ם כ"י שהיה מהר"ז הלוי ז"ל וברמב"ם של דפוס שהוגה במצרים עכ"ל. אולי זהו שנתן מקום לטעות ולומר שלא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור העשירי לא תחמד אשת רעך כמ"ש אבן עזרא ון' שועיב בשם אחרים והם אומרים שאנכי אינו מעשרת הדברים או שאנכי ולא יהיה לך דבור א' וסמכו דעתם ג"כ לראותם פי אנכי במקצת ספרים יש טעמים כפולים כמו שיש בדבורים אחרים שהם יותר מפסוק א'. וכתבו עליהם הראב"ע ון' שועיב בנסחת טעמם ואת כלם יפה רוח. והאמת כקבלת רז"ל שהם חושבים שני דבורים אנכי ולא יהיה לך כמו שאמרו רז"ל מפי הגבורה שמענום : (טו) הקולת. מלא וא"ו אחר הקו"ף וחסר אחר הלמ"ד בספרים מדוייקים והעתק הללי. ועפ"י המסורת שנמסרה במ"ג סוף פ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל דזה בלחוד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה ודלא כמאירי. ועיין רייקאנטי כאן ובריש הפרשה : הלפידם. בספרים מדוייקים והעתק הללי חסר יו"ד בתראה ובמ"ג נחום ב' נמסר ב לפידים. ג' מלא בליש' בקריאה וסי' נמסר ויבער אש בלפידים (שופטים ט"ו) מראיהן כלפידים (נחום ב') מפיו לפידים יהלכו (איוב מ"א) אח"כ כתב וכל העם רואים הלפדים ושארא לפידם כתיב עכ"ל והמדפיסים נתחלף מאד בין במסורת ובין בפסוקים כי בכל ספרים כ"י מדוייקים נהפוך הוא ונ"ל שצריך להגיה וכל העם רואים הלפידם כתיב ושארא לפדים כתיב. גם הרמ"ה כתב ואת הלפידם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין : (טז) דבר אתה. במקצת ספרים הבי"ת בציירי ובמקצתן בסגול ובעל א"ה כתב בסגול וכ"כ בעל לוית חן בפ' כ"א מהשער השלישי ובמקף בסגול דבר נא (שמות י"א) : (יז) תחטאו. החי"ת בחטף סגול : (כ) אלהי כסף. חד מן ג' מלעיל עפ"י המסורת כמ"ש בפ' נח ע"פ אלהי שם : (כב) ותחללה. אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (כג) תעלה. המרכא אחר הסגול ; ולא תעלה במעלת. בעל רב פעלים כתבן שהבי"ת בדגש שלא כמשפט ואני ראיתיו רפה בכל הספרים כדינו : במעלת. אין בבי"ת געיא ולא מאריך במ"ם :

כא (א) **המשפטים**. בזקף קטן : (ב) ובשבעת השי"ן דגושה והבי"ת בלא קדמא בס"ם : (ד) יתן לו. התי"ו בסגול והיו"ד בלא מאריך בספרים מדוייקים וגם בדפוס ישן : וילדה לו. במקצת ספרים הלמ"ד בדגש של מלת לו והמכלול הביאו בכלל הרפים : (ה) אשר לא יעדה. לו ק' והוא חד מן תלת באורייתא דכתיבין באל"ף וקריין בוא"ו ונמסרו בפרשת שמיני על פסוק אשר לא כרעים. וכלהו אתו לדרשא כמו שאכתוב על כל אחד במקומו בע"ה ועל זה דרשו שהיה לו ליעדה ולקיימה וכמו שתרגם אונקלוס דקיימא ליה דמצות יעידה קודמת למצות פדייה ואף ע"ג דכתיב באל"ף דרשינן כאילו כתיב בוא"ו כלומר שהיה לו ליעדה ואינו רוצה והפדה והיינו טעמא דלמה לי' למכתב אשר לא יעדה פשיטא דבלא יעדה משתעי קרא דאם יעדה היתה צריכה גט וגם לא היתה צריכה פדייה אב שבשעת יעוד פקע שעבוד שפחות מינה ומדשני קרא ש"מ לדרשא וכמו שדרשו גם כן בסוטה סוף פ' כשם על פסוק הן יקטלני לא איחל. ועיין מה שכתב אבן עזרא כאן ובספר הזוהר ומה שאכתוב בפרשת בהר סיני על פסוק אשר לא תמה ובישעיה מ"ש על פסוק וישראל לא יאסף וישעיה ס"ג על בכל צרתם לא צר ובמזמור ק' על ולא אנחנו : בבגדו בה. במקף ולא במרכא לדל"ת : (יא) שלש אלה. הלמ"ד בקמץ והוא חטוף : לא יעשה. בלא מקף באמצע : (יד) וכי יזד. א' חסר וא' מלא דין חסר וחד מלא אך הנביא אשר יזיד דפ' שופטים : (יח) והכה איש. במקצת ספרים אשכנזים מאריך בה"א והכה איש : (כב) ענוש. בהעתק הללי ענוש ירושלמי ענש עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן הוא במסורת גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו כתיב : בפללים. בהעתק הללי בפללים ירושלמי בפלילים עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן בפללים במפתח בפליליה ע"כ ובכל הספרים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן הוא המסורת עיין עליו וכ"כ מנחת כהן ועיין מ"ש בפ' האזינו בס"ד : (כח) וכי יגח שור. פ' פתוחה : (כט) מתמל. בהעתק הללי מתמל ירושלמי מתמול עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן הוא ע"פ המסורת שכתבתי בפ' ויצא בשם הרמ"ה : (לג) ונפל שמה שור. שי"ן שור דגושה בס"ם : (לו) מתמול. בהעתק הללי מתמול ירושלמי מתמל עכ"ל ובכל הספרים מלא שלא נתנה במסורת במנין החסרים כמ"ש בפ' ויצא בשם הרמ"ה : והמת יהיה לו. השני הלמ"ד דגושה כמו הראשון : (לז) כי יגנב איש. פרשה סתומה ונשאר התלשא עם המקף במלת יגנב אף על פי שהוא במקף מפני המאריך שנשתתף עמו כמ"ש ביהושע י"ח : והרבע לאן. מקף באמצע ולא במרכא בבי"ת :

כב (ג) המצא תמצא. התי"ו רפה : (ד) בעירה. בעירו ק' וכ"כ הרמ"ה ושלא את בעירה מלא יו"ד ונסיב ה"א בסוף תיבותא חלוף וא"ו : (ה) כי תצא אש. הקדמא בגל"י : גדיש. הגימל דגושה : (ח) על כל דבר. על במאריך ובמקף וכן הוא לב"א : ירשיען. חסר וא"ו ע"פ המסורת והכי איתא בריש פ"ק דסנהדרין. וכן נדרש בבמדבר רבה סוף פ"ט. ועיין מה שאכתוב בשמואל א' ב' על אשר ישכבן : (טו) ימהרנה לו. הלמ"ד בדגש : (יח) כל שכב עם בהמה. בס"א כ"י כתוב כאן פרשה סתומה. וכן עשה המדפיס במ"ג. וכתב אור תורה שטעות הוא כי אין כאן פרשה כלל בכל הספרים ולא כמאירי ולא כהרמב"ם ז"ל עכ"ל. אמנם בס' תגי היא סתומה : (כ) גרים. הגימ"ל רפה : (כב) תענה. בכל הספרים הנו"ן בסגול ובעל א"ת כתוב שהוא בצירי עפ"י המסורת שמלא ועיין מ"ש בסוף פ' ויצא : (כג) וחרה אפי. במסכת סופרים וחרה אפי בתיבה אחת כן מצאתי בתיקון ס"ת ועיין במסכת סופרים פ"ה : (כד) לא תשימון עליו נשך. ג' דסבירין ולא וקריין לא כמ"ש לקמן על לא ישמע על פיך : (כה) תחבל. אין מאריך בתי"ו : עד בא השמש. עיין מ"ש בסוף כגזה גבי פסוק עד בא השמש : (ט) כסותה. כסותו ק' : (כז) אלהים לא תקלל. אני הספר בפסוקים : אלהים לא תקלל. במסכת סופרים פ"ד אלהים לא תקלל משמש קדש וחול ר"ש אומר קדש. ובסנהדרין פרק ד' מיתות ובמכילתא פליגי בה ר' ישמעאל ור' עקיבא לרבי ישמעאל חול ולר' עקיבא קדש ורש"י בפי' החומש כתב הרי זו אזהרה לברכת ה' ואזהרה לקללת דיין. ועיין מזרחי במקום הזה ובקרבן אהרן פ' קדושים דף רי"ו ומ"ש לעיל סוף פרשת ויצא : (כט) ביום השמיני תתנו לי. משמע ביה ספרי דשמרי וביום :

כג (ב) ולא תענה על רב. כל ליפנא דריב באורייתא מלא בר מן אחד חסר יו"ד וסימן לא תענה על רב כ"כ הרמ"ה ז"ל. ובסנהדרין פ' כ"ג בברייתא אין מושיבין מלך בסנהדרין משום לא תענה על ריב על רב כתיב פי' ואי אמר מלך הוכה הו לא מצי אינך למהוי ליה זכותא. וילפינן מניה נמי התם בפ' ד' דדיני נפשות מתחילין מן הצד מדכתיב לא תענה על רב חסר יו"ד ומשמע לן תחלוק של מופלא של ב"ד לפיכך שואלים תחלה לקטנים שבהם שיאמרו את דעתם : (ג) לא תהדר. אין מאריך בתי"ו : (ו) אבינך. במסרה קטנה שבדפוס כתוב ב' חסר בליש' כי לא יחדל ודין ע"כ. פירוש ולא בינך באחיך דבפסוק כי לא יחדל אביון. וכ"כ הרמ"ה ז"ל לא תטה משפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכותא ולא בינך באחיך ודכוותא ואכלו אביני עמך הלין שלשה חסרים בליש' אפס כי לא יהיה בך אביון מלא וא"ו כתיב וכל ליש' אביון ואביון מלא דכותיה : (ה) ויסלף דברי צדיקים. כל צדיקם הצדיקם באורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה בר מן חד מלא דמלא וסי' ויסלף דברי צדיקים דפ' משפטים והטעם שאפי' הדיינים צדיקים גמורים שוחד מכמא : (ט) לא תלחץ. התי"ו רפה : (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם. ה' דמטעים דסבירין וכל מסורת יחזקאל כ"ז : לא ישמע על פיך. בסי' ן' עזרא כתוב וזהו ולא ישמע על פיך וגו' וכתב הערוך ערך נטר דעד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בוא"ו עכ"ל. עוד במסורת ג' סבירים ולא ואינון לא וסימן לא תשימון עליו נשך לא ישמע על פיך לא תכיר פנים : (טו) שבעת ימים תאכל מצות. כתוב בזוהר פ' תצוה שבעת ימים אלין אנו אינון כשבעת הימים דסכות דאינון עילאין ואלין תתאין ועל דאינון להכא כתיב שבעת ימים תאכל מצות מצת כתיב חסר בלא וא"ו עכ"ל. ובספרים שלנו כתוב מצות בוא"ו וכן ראוי ע"פ המסורת שאינו מהארבעה חסרים שנמסר סימנם במ"ג פרשת בא. אבל שבעת ימים תאכל מצת דקדש לי כל בכור כתיב בלא וא"ו שהוא א' מן החסרים : מעשיך. העיקר כמ"ש הרמ"ה ושמן ששון שחסר יו"ד תניינא ודלא כמאירי שכתב שהוא מלא ב' יודי"ן. וכן כתב בהעתק הללי כולהון חסר יו"ד תניינא בר מן ב' ואינון בפ' בראשית גם במ"ג כתוב שם ב' מלאים בתורה ובענין. וכ"כ הרמ"ה על אלו ודין ב' מלאים ושארא אורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב : (יז) האדן ה'. האדן ב' חסרים בפסוק ומבריא דכי תשא. ועיין מ"ש בתהלים על הסון יב במזמור פ"ס : (כא) אל תמר בו. בכל ספרי אשכנזים נקוד תַמֵּר דגש המ"ם. וכן שניה אבן עזרא ורבינו שמואל נקד תַמֵר מ"ם רפה : (כב) כי אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה זה בכלל החסרים וסי' נמסר במסרה גדולה פ' זו על פסוק שמע השמע לעקתו וכמ"ש בפרשת יתרו גבי פסוק ועתה אם שמוע : איבך. מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל אורייתא איבך כתוב חסר וא"ו ומלא יו"ד במס' ב' חסרים דחסרי' חסר יו"ד תניין וחסר וא"ו כמו שבריש פ' כי תצא : (כד) תהרסם. הה"א נקראת בקמץ רחב בין שהיא במאריך במקצת ספרים ובין שהיא במונח שהוא במקום מאריך. וכ"כ הטוב טעם בפ"ה שלפעמים יבא מונח וזקף בתיבה אחת והוא כמקום מתג. וכן היא מלת מדליו פרשת בלק כמ"ש שם ומלת בשמת פרשת תולדות יצחק. וכן נמצא בל' עשייה שבא המונח במקום מתג כמ"ש במ"ג ערך עשה ואל"ש כל ל' עשיה במתג במ"ד מונח וסימניהון בכל נעשה ארץ (ישעיה כ"ו) ומראיהם ומעשיהם דיחזקאל ויאמרו אליו מה נעשה לך דיונה ויראו האלהים את מעשיהם דשם. ועיין ג"כ מ"ש בסוף קהלת על מלת כדרבנות : (כו) לא תהיה. בלא מקף באמצע : (כח) וגרשה. הרי"ש בשוא לבדו : את הכנעני. בהעתק הללי את הכנעני ירושלמי ואת הכנעני עכ"ל. ובכל הספרים כתוב את וכן נמסר על פסוק זה ג' פסוקים את את את ואת : (כט) אגרשנו. הרי"ש בשוא לבדו : (לא) בגלך. עיין מ"ש פר' ויצא על גנבתי יום. ובספרים ספרדים כתיבת יד אין בבי"ת מאריך :

כד (ה) ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים. בכל ספרי הדפוס וכ"י עלת חסר דחסר ובמ"ג בגליון כתוב עליו בפלוגתא עלות ע"כ. רבים חשבו שהפלוגתא היא אם הוא מלא או חסר והמדפיסים בפ"ל היה מטעותם שכתבו פלוגתא עלות עם וא"ו ואחריו הלך גם בעל מנחת כהן שכתב עלת חסר דחסר אבל פלוגתא עלות ע"כ. וטועים כל האומרים כן שלא נמצא בשום ספר מלא. גם הללי כתבו חסר דחסר וכן ראוי להיות עפ"י המסורת שסימן נמסר בריש פ' ויהי מקץ במקרא גדולה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויעלו עלת במזבח דנח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין דקרבנות דכוותיה חסר דחסר בר מן ה' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו הניין אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת ושל עלת בענין עלה בעלמא באורייתא חסר דחסר בר מן ג' חסרים וא"ו קדמאה ומלאים וא"ו תניין וכו' עיין סי' במ"ג פרשת מקץ וכמ"ש שם וברוך אלהי אמת אשר הנחני בדרך אמת לדעת שבר דבר כפי הזקן ושמע והוא מאי דאמרינן בפ' הוציאו לו ובפ"ק דחגיגה. והובא מבעל יפה מראה פ' אין מעמידין ובילקוט על פסוק זה דבעי רב חסדא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת (כבשים) ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים או דילמא אידי ואידי פרים הוו למאי נפקא מינה לפיסוק טעמים וכו'. עיין בילקוט שם. ופי' רש"י לפיסוק טעמים בנגינות אם תאמר שני מינין צריך לפסוק הטעם של ויעלו עלת בהפסקה כמו שאנו קורים אותו שמפסיק הדבור ממה שלאחריו ואי אידי ואידי פרים אין הפסקה במלת עלת אלא אחד משאר טעמים שאין מפסיקין כדי שיתחבר לשל אחריו עכ"ל. ואמרינן התם דמספקא נמי לאיכי גבי ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו שם את ארון ברית ה' (מלכים א' ו') היכי קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו שם או דלמא הכי

קאמר

קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה ונפקא מיניה אם הדביר דהיינו המחילה המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים קדושתיה כלפנים או כלחוץ ולא חשיב ליה איסי בהדי חמשה מקראות שאין להם הכרע והלו הן . שאת . ארור . מחר . משוקדים . וקם . וסימנם מ"ם שו"א דהנהו באורייתא ודין בנביא . והא דויעלו ע ל ת דהוא נמי בדאורייתא לרב חסדא מספקא ליה ולאיסי פשיטא ליה . ועיין עם ביסה מלאה וביפה הואר ב"ר פ' פ' שהביא פסוקים אחרים דומים קצת לאלו . ומדרש חזית פסוק כי טובים דדיך מיין . ובעל העקידה פרשת וישלח על פ' כמעט ויתעגבו האנשים . ועיין מ"ש על פסוק ובמנרה ארבעה גבעים משקדים ופרשת וילך על פסוק הנך שכב וגו' וקם : (ו) באגנת . חסר וא"ו . ובויקרא רבה פ"ו ר' הונא בשם רבי אבין באגנת כתיב לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה . ובספר הזוהר באגנת כתיב חסר וא"ו כמה דכתיב שררך אגן הסהר וגו' : (י) לטהר . הלמ"ד בקמץ והטי"ת רפה : (יב) והיה שם . בספרים כתובי יד מדוייקים פ"א הפועל בשו"א ובסגול . וכן כתב רד"ק במכלול דף קנ"ג וזה שלא כדברי רב פעלים שכתבו בשו"א לבדו כמו ו ה י ה נכון לבהר דכי תשא : להורתם . חסר וא"ו תניין ורמז לו הקב"ה שמחלוקת חכמים עתידות לרבות בישראל ואין הוראה שלמה ומלאה ועכ"ז אלו ואלו דברי אלהים חיים לכן כתיב חסר כאלו הכל הוראה א' . ובספר הזוהר פ' שמיני דף מ' להורתם כתיב חסר כד"א ואל חדר הורתי תורה שבעל פה וכו' וכן בריקאנטי סוף פרשה זו : (יד) מי בעל . הבי"ת רפה :

תרומה כה (ד) ותולעת שני.

כתב הרמ"ה ז"ל ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל ליבנא באורייתא דכות' מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה תרין חסרין בליבנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן חעשה כי תאכלנו התלעת מכלל דשאר תולעת דאורייתא מלא וא"ו כתיב ומסורת דמסר' בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא הוא ונוסחי דיקי במסורתא קמייתא סלקי : (ה) מאדמים . האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף מפני הדגש שאחריו וכן כולם : (ו) שמן למאר . דין לחוד חסר וא"ו : (ז) אבני שהם . סימן קדמאה א ב נ י שהם תניין ו א ב נ י וחד פסוק סימן אבני עשר אמות ואבני (מלכים א' ז') : (יג) ועשית בדי . הבי"ת רפה : (טו) לא יסרו ממנו . מטעים ביה עיין במסורת במסורה דדפוסא קמסר ממנו ט' דמטעים וכו וכולהו חשיב להו בר מן חד דהוא וילא אחד אל השדה ללקט וגו' וילקט מ מ נ ו (מלכים ב' ד') וטעותא דדפוסא היא . ותימה מה ענין לתלתא מינייהו הכא ואיתון בטבעת הארון . ואם האכל יאכל דפרשת צו ונדקת נדיקים יסירו ממנו (ישעיה ה') דודאי ליכא למיטעי בהו ולמימר ממנה כדאיכא למיטעי בהאריני וגם במסורת ריש פרשת נח נמסר ו' סבירין ממנה וקריין ממנו עם הסימן בלבון תרגום וליכא בהדייהו הנך תלתא דאמרן וכי אשכחנא במסורת כתיבת יד וכ"ל דהני מסרתא לא פליגי אהדדי ותרוייהו איתנהו הא דמסיר ו' סבירין ממנה שפיר והא דמסיר ט' דמטעין הכי פירושא ט' מלין דאיכא למיטעי בהון ולא פרים מאי טעותא שיתא מינייהו כדאמרן דסבירין ממנה ותלתא אחריני איכא למיטעי ולמימר מהם אע"ג דשפיר כתיבין ממנו : (יז) ועשית כפרת וגו' ואמה וחצי רחבה . בהרבה נוסחאות מהדפוס יש מאריך בריש ומעות הוא הללי ובספרים כתיבת יד אינגו גם לא בדפוס ישן : (כ) סככים . הכ"ף בשוא לפי דרכנו ומנהג קצת ספרים : אל הכפרת . קדמא באל"ף לא בה"א של ה כ פ ר ת : (כב) אשר על ארון . בהעתק הללי ארן ירושלמי ארון עד כאן לשונו . ובספר הזוהר ריש פרשת שלח לך ארן חסר בכל אתר ארון הברית ארן העדות עד כאן לשונו . ואנן לא נייתינן להני כללי אלא כדאיתמר במסרה דילן ודין מהכא מלא בכל ספרי דוקני דלא הוי מתלתא חסרים דנמסר סימנם במסרה גדולה סוף פ' תצוה וכ"כ הרמ"ה ז"ל : את כל אשר . תמהני על שלשה גדולי הדור שהם חכמים גדולים . אבן עזרא ורש"י וחזקוני . שפירשו ואת כל אשר בוא"ו דומה שכן היה כתוב בספריהם ככר עיינינן להא מילתא ואשכחנא לה במסרה רבתא דחשיב להדין פסוקא בהדי תלתא דכתיב בהו נוואה את כל אשר . ותרתי אחריני אינון את כל אשר אנכי מצוה אתכם דראה . את כל אשר אנוכי דשופטים הדא אמרה דהדין נמי כתיב א ת בלא וא"ו . וליכא דוכתא לפלוגתא . וכן כתב הר' מזרחי על רש"י הפשתי בכמה ס"ת ולא מצאתי זה : (כד) זר זהב . כל ליש' חסר ובמסכת יומא פרק בא לו ר' יוחנן ר מ י כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשית לו זיר לא זכה נעשית לו זרה הימנו : (כו) לו ארבע . לו בדגש הלמ"ד : (כח) ועשית קערותיו . במסורת דניאל ה' נמנה עם מלין דגשים בתר יהו"א בלא מפיק וכתב במכלול שהקו"ף בדגש בזין אחי מרחיק שהעי"ן קריאתה כמו מלעיל והשוא אינו נחשב וכן ועשית סירותיו שבפרשה ובעל מקנה אברהם מנאם בכלל הזרים . ועיין מ"ש לעיל על מי כמכה ב א ל ם : וקשותיו . בבי"ן שמאלית ובהעתק הללי וקשותיו ירושלמי וקשתיו עכ"ל . ובתיקון ס"ת ישן וקשתיו מצאתי מוגה במפתח וקשותיו ע"כ . אבל בספרים מדוייקים מלא . וכן כתב הרמ"ה ז"ל ו ק ש ו ת י ו דשלהן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת ה ק ש ו ת דויקהל חד וא"ו כתיב והסר וא"ו תניין . ואת קשות הנסך מל א וא"ו כתיב : (לא) תיעשה . יש מחלוקת גדולה בספרים משנים קדמוניות אם מלה זאת חסר יו"ד או מלא כי בהעתק הללי כתוב תיעשה בספר מוגה ירושלמי תעשה חסר יו"ד . והחכם אבן עזרא כתב ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם שג' פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה ולא מצאתי כך בספרי ספרד וצרפת מעבר לים . והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשר מנורות שיעשה שלמה הכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה עכ"ל . ולא הכריע . גם הרמ"ה נסתפק בדבר וזה לשונו ומסרות דמסרי עליה לית מלא סמכי אהאי דדרים בילמדנו פרשת שמיני תיעשה כתיב א"ל הקב"ה למשה המלך ככר לאור והיא נעשית מאליה ודייקי מינה דמלא יו"ד ואנן לא ברירא לן דאיכא למימר דדרשא לא מדכתיב מלא יו"ד קא דייקי דהיא נעשית מאליה דהא בדרשה לא קאמר בהדיא דמלא כתיב אלא מדלא קרינן תעשה בפתח מבנין הקל אלא קרינן תעשה בצירי מבנין נפעל דמשמע שנעשית מעצמה והאי דאמרינן בדרשה תיעשה כתיב ולא אמרינן תעשה קרי משום מירכא דנקודות דנקיד הכי הוא דנקטה עכ"ל . ואור תורה הכריע דמלא יו"ד הוא שכן מצא בתוספות על התורה ובמאירי גם לרמה מסרה מדויקת כתיבת יד חס לפונה העשה ז' קמצין בקריאה כ"ל בצירי וחד מנהון מלא יו"ד וסימן תיעשה המנורה דין מלא יו"ד וכו' . וזו היא במסורת שלנו בדפוס שאומרת תעשה ז' וסימן תיעשה המנורה לית מלא וכו' . וכן העיד בעל ס' שמן ששון שכפי המסרה הוא מלא ובמדרש אחר דילמדנו פ' בהעלתך והביאו ג"כ הרב מזרחי בפ' תרומה כתוב בפירוש לכך הוא אומר מקשה תיעשה המנורה יו"ד מלא ולא כתיב תעשה ומה שחסר מדרש הראשון מילא זה וכבר העידו חכמי בורגוש על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו בספרו מלא ע"כ . עוד מצאתי במדרש רבה ריש פרשת בהעלותך לכך הוא אומר מקשה תיעשה יו"ד מלא כתיב ולא כתיב תעשה וכו' ע"ש . וכן כתב בעל מנחת כהן מקשה תיעשה כל אורייתא חסר דין מלא ובזה יש חולקים אבל זה הוא הנכון ע"פ המסורת : (לג) שלשה גבעים משקדים . זה לבדו בגעיא בספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן בפ' ויקהל : בקנה א' . סי' כל דסמיך ה א ח ד ב ק נ ה בפתח הבי"ת דסמיך א ח ד בשוא תחת הבית . ג' פרשיות משתנות מקן בקנה אחד בקנה אחד בשוא תחת הבי"ת . תרומה בקנה האחד בקנה האחד : בפתח תחת הבי"ת . ויקהל בקנה האחד בפת"ח בקנה אחד בשו"א : (לד) ובמנורה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה . טעו המדפים במקרא גדולה שכתב על פסוק שלשה גבעים וגו' . ה' מילין דלית להון הכרע כי אין שם מקומו רק על פסוק זה . ובפ' וילך על פסוק הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו' נמסר לסימן המצה כתובים הללו אוטיבו שבטיא ליהושע בגבורא דמשה . ועיין מ"ש בסוף פ' משפטים ע"פ ויעלו ע ל ת ומ"ש בס"ד בפרשת וילך : (לו) מקשה . הקו"ף בלא דגש : (לט) ככר זהב טהור יעשה אתה . ב' סבירין תעשה ככר פרכת כ"ף סימן : (מ) בתבניתם . בי"ת ראשונה דגושה : בתבניתם . בבי"ת וכ"כ החזקוני גם הרמ"ה ז"ל כתב ב ת ב נ י ת ם מלא יו"ד עם בי"ת כתיב ומטעים ביה : מראה . המ"ם בקמץ לבד והוא חטוף :

כו (א) ואת המשכן וגו' ותלעת.

חסר והברו כי תאכלנו התלעת ומה שכתוב במקרא גדולה בסוף הפרשה כלם מלא במ"ד טעות וז"ל הרמ"ה ז"ל וירם תולעים ויבאש מלא דמלא כתיב מלא וי"ו ויו"ד ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל ליבנא באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה תרין חסרין בליבנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן תעשה כי תאכלנו התלעת . ומוסרתא דמסרה בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא איכא ונוסחי דיקי כמסורתא קמייתא סלקי : (ד) ללאת . ידוע מדרך הדקדוק שאחר כל תנועה קטנה דגש או שוא נע ולכן כבמלא קבוץ ואחריו דגש או שוא נע הרי הוא ת"ק ממש אבל כשאין אחריו דגש או שוא נע הרי הוא במקום וא"ו שרוקה וסימן זה יהיה גם להכיר החירק של ת"ק מהירק של ת"ג כשהוא חסר יו"ד וכ"כ ר' אליהו הלוי בספר מסורת המסורת דבור רביעי ודבור השישי וכיון שמצאנו כל ל ל א ת שבענין למ"ד שניה רפה יש לנו לומר שקבוץ הלמ"ד ראשונה יש לו דין תנועה גדולה שבא במקום וא"ו שרוקה החסרה . ובמקצת ספרים הלמ"ד במאריך להורות שהקבוץ הוא במקום שורק כי שרשו לוא כמ"ש במלכים א' ו' ו ב ל ו ל י ם יעלו ולכן השוא נע ועיין מ"ש בפרשת וילא אל ג נ ב ת י ו ם : (ה) וחמשים ללאת תעשה בקלה . מטעים ביה דכתיב בשפת : בקלם . הכ"ל הבי"ת דגושה : במחברת . החי"ת בשוא לבדו והמ"ם בלא מאריך : מקבילת . במקרא גדולה כתוב על זה דין חסר תניין מלא ובמסרה אחרת נמסר ב' וכתוב כן עכ"ל . ובכל ספרים מדוייקים שניהם חסרים וא"ו וכן נמסר במסורת כ"י ובמנחת כהן והאחר הוא בפ' ויקהל וכן ראיתי אח"כ בהרמ"ה ז"ל זל"ש חמשים ללאת תעשה וגו' מ ק ב י ל ת הללאת מלא יו"ד וחסר וא"ו והברי' דויקהל ומסיר עליה תרין וחבר כלומר חסר וא"ו : הללאת . למ"ד ראשונה דגושה ושניה רפה : (י) הקילנה בהבי"ת והמשים . בתיקון ס"ת ישן הקילנה במפתח הקילנה ע"כ והעיקר כמו שמסר הרמ"ה זל"ש ה ק י ל נ ה במחברת השנית דועשית ללאת הכלת על שפת מלא דמלא מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב וחבריה דויקהל דכותיה ויעש ל ל א ת תכלת על שפת וגו' היריעה ה ק י ל נ ה במחברת השנית הלין ב' מלאים דמלאים ושארא מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ע"כ . וגם במס"ג נמסר על אלו השנים ב' מלא והסימן שנמסר במקרא גדולה קדמאה הקילנה במחברת וכו' לאו לענין חסר ומלא ממלות הקילנה איתמר אלא מענין במחברת או בחברת קא מסיר : (יד) מאדמים . האל"ף בקמ"ן לבד : מלמעלה . כל מלמעלה רפי לת"ד וכל מלמטה דגש : (טו) הקרשים . הקו"ף דגושה : (כד) על ראשו אל הטבעת . ובפ' ויקהל אל ראשו : בפ' תרומה ואת ט ב ע ת י ה ם ובויקהל ואת ט ב ע ו ת ם : (כו) ועשית בריחם . סי' קדמאה דועשית לקרשי צלע המשכן ה א ח ד תנייגא דויעש לקרשי צלע המשכן ה א ח ת וחד פסוק סימן להון וישלכהו באחד הגרים או באחת הגאיות (מלכים ב' ב') : (כט) ואת הקרשים . הוא"ו בגעיא : (ל) והקמת . במסורת ב' חסרים וא"ו וחבריה והקמת לך אבנים ואית דמסרי עליה דקדמאה תרין חד חסר וחד מלא ולא מסיימי ושיבושא הוא דתרווייהו בנוסחי דיקי חסרים כתיב,הרמ"ה ז"ל : הראית . הה"א בקמץ לבד והוא חטוף : (לא) מעשה חשב יעשה . ב' סבירין תעשה כמ"ש לעיל סוף סימן כ"ה : (לג) הקרסים . הקו"ף דגושה : והבדילה . מלרע שלא כמשפט והדל"ת דגושה : לכם . הלמ"ד בקמץ : (לה) צלע המשכן . הלד"י בסגול : (לו) וארגמן . הגימ"ל דגושה : (לז) ועשית למסך . תהלים פרש ענן למסך רפי והדין דתרומה למסך דגש : אדני . בלא מקף :

כז (ב) ממנו.

הנו"ן דגושה : (ג) סירתיו . הסמ"ך דגושה וכן במכלול דף ק"ו ועיין מ"ש למעלה על קערתיו : לכל כליו . ה' סבירין כל מסורת סוף הפרשה ובפרשת ויקהל כל כליו : (ה) מלמטה . הטי"ת דגושה : (ו) בדים . הבי"ת רפה : (ס) לפאה האחת , עיין מ"ש בנחמיה ט' : (יא) וכן לפאת לפון וגו' ועמדו . ועמדיו ק' וז"ל הרמ"ה ז"ל ועמודיו עשרים ריש פסוק תניין דועשית את חצר המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' חד מנהון הכר דחסר חבר וא"ו ויו"ד וסימן ועמדו עשרים דוכן לפאת צפון דו כתיב דיו ק' ותלתא מלאים דמלאים

וא"ו ויו"ד וסימן נמסר בפרשת ויקהל: (יב) עמודיהם עשרה דורחב החצר לפאת ים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' מלאים וא"ו ויו"ד ומסר עליהם במסורת דיקתא ארבע מלאים וסימן עשרים עשרים עשרה שלשה קדמאה והכין פירושה עמודיהם עשרים דרים פסוק הגיין דויעש את החצר במשכנא תניינא עמודיהם תניין דולפאת צפון דבתריה עמודיהם עשרה דולפאת ים דבתריהון עמודיהם שלשה קדמאה דויקהל דקלעים חמש עשרה אמה אל הכתף לאפוקי דולכתף השנית דבתריה וה"ה נמי דמפיק הרין עמודיהם שלשה דויקהל לי והאי דנקט שלשה קדמאה. קדמאה דויקהל נקט. הדע דכולהון בויקהל קאי וכי נקט שלשה לבתר הנך תלתא דויקהל נקט מדנקטיה בסיפא ונוסחי דיקי נמי הכין דייקי כדאמרן. הרמ"ה ז"ל: (יט) לכל כלי המשכן. ה' דמטעין דסבירין כל: יתדתיו. חסר יו"ד בין תי"ו ראשונה לדל"ת ולשון הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו: (כ) תצוה. סתומה: (כא) באהל מועד מחוץ לפרכת וגו'. ב' פ' מטעים בתורה וסי' קדמאה ח' מלין בב' אהי אהי ברישיהון ואהי בסופיהון בתראה תלת מלין ואהי ותלת מלין ואהי וסימן באהל מועד מחוץ לפרוכת תניין מחוץ לפרכת העדת ע"כ במסורת. וזהו פירושה ב' פסוקים מטעים בתורה וזהו הראשון. והשני סוף פרשת אמור מחוץ לפרכת העדת וגו' הראשון יש בו ח' מלין מתחילין מועד עד אתו וה"ה בריש׳יהון היא מלת באהל שיש בה אל"ף וה"א וכן בסופיהון יש מלת אהרן שיש בה אל"ף וה"א. ובפסוק השני דאמור יש בו שלש מלות שהם מחוץ לפרכת העדת ואחר כך באהל שיש בה אל"ף וה"א ושלש מלות אחרות שהם מועד יערך אתו ואח"כ אהרן שיש בה אל"ף וה"א. ונ"ל להגיה ח' מלין בב' א"ה א"ה ברישיהון וא"ה בסופיהון בהר' תלת מלין וא"ה ותלת מלין וא"ה וכיוצא בזה מצאתי אח"כ במסורת הברית הנידפא והפירוש: מחוץ לְפרכת. ליש וחד לַפרכת: יערך. העי"ן בחטף פתח:

כח (א) הקרב. הקוף בלא דגש: (ד) ואפוד. מלא וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדויקים עפ"י המסורת כמ"ש לקמן ובריש ויקהל בס"ד: (ו) ועשו את האפוד. פ' פתוחה: (ז) קצותיו. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה על שני קצותיו דסוף פסוק דועשה כרוב א' מקצה מלא דמלא כתיב מלא חד וא"ו ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא בר מן ב' כתיבי הרין וי"ו בין צד"י לתי"ו וחסר יו"ד בין תי"ו לוא"ו בהראה וסימן משני קצותו דכרובים דויקהל על שני קצותו דאפוד דואלה פקודי: (יא) פתוחי חתם. בהעתק הללי חתם ירושלמי הותם עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר והוא הראשון מהחסרים שנמנו כאן במסורת אך טעה המדפיס שהביא במגינם והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שבפרשה ונפל בטעות זה גם בעל מנחת כהן ור"ל והאבנים על שמת בני ישראל דפ' פקודי וכ"כ הרמ"ה ז"ל חתם ג' חסרים וא"ו באורייתא וסי' מעשה הרש. ועשית צין. והאבנים על שמת. ושארא מלאים וא"ו וכ"כ בנוסחי דיקי עכ"ל: (יב) ונשא אהרן את שמותם. כל ליפנא באורייתא חסר וא"ו בר מן ב' מלאים ונמסר עליה במסורת דיקא שמותם תרין מלאים וסימן ונשא אהרן את שמותם ואלה שמות דמרגלים ושארא שמתם באורייתא חסר וא"ו ומסרה דמסר עליהון הלכה חסרים שבופא הוא דתסרים סובא הוו ונוסחי דיקי כמסרה קמייתא סלקא דהלין תרין מלאים ושארא ליפנא חסר. הרמ"ה ז"ל: (יח) ויהלם. בס"ם היו"ד בקמץ: (יט) ואחלמה. מלעיל כי הטעם בלמ"ד לא במ"ם: (כ) וישפה. במקצת ס"ם הפ"א בצירי כמ"ם ביחזקאל כ"ח וכן ראיתי בדפוס ישן וכ"כ בעל א"ת והיו"ד במאריך בכל הספרים וכתיב במכלול דף קפ"ח אבל בשר הקרבן ולהציב הדרבן. כדרבונות וישפה וברקת וזהב. ושדי במרומים. יזל מים מדליו. קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקת. כתב המכלל יופי על וישפה נל' שאין ביו"ד געיא ע"כ. ואין דבריו נראין כי במקראם כתב רד"ק בבירור שהם בגעיא ועיין מ"ש בסוף קהלת על כדרבונות ובשמואל א' י"ג על ולהציב הדרבן ויחזקאל מ' על בשר הקרבן: (כא) לשני עשר. ב' בליפנא באורייתא דין ואידך ושני עשר בקר דויביאו את קרבנם ושארא אורייתא לשנים עשר כתיב ואיכא אחריני בספר קריא: (כב) מעשה עבת. ה"א בסוף תיבה מעשה שבמקרא קטנה מפנת ע"ד נכתב מעשת בתי"ו: (כד) ונתת את שתי עבתת. בה"א לבסוף בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וגם במ"ג פרשת תרומה לא נמנה במנין החסרים וכן הביאם הרמ"ה ז"ל והם י"ט חסרים בתורה ובמסורת הדפוס כתוב שם ועשית על החשן שרשרות וטעות הוא ור"ל ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת ובסוף כתב הרב ז"ל הלין י"ט חסרים באורייתא ושארא מלאים וכולהון נוסחי דיקי הכי סלקי: (כה) ונתתה על כתפות האפד. בהעתק הללי כתפת ירושלמי כתפות עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן מצאתי במסירת כת"י כתפות ב' מלאים בתורה ואת שתי קצות ונתתה אתם על שתי וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כו) אל עבר האפוד ביתה. במקצת ספרים כתוב האפד חסר וא"ו והמסורה שלהם ט' מלאים בליפנא ולא נמנה זה עמהם וכן הוא במסורת הדפוס ע"כ ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד וא"ת הכריע לעיקר שהוא מלא וא"ו כי כן הוא בכל ס"ם וכתב שכן מצא במסורה מדויקת כ"י עשרה מלאים בליפנא בתורה וזה אחד מהם וכ"כ בס' שמן ששון וגם הרמ"ה ז"ל כתב מסורת דמסרה גבי חשן ואפוד ומעיל תשעה מלאים והוא שבושא דעל כרחך עשרה הוו ועיין בריש ויקהל: (כז) על שתי כתפות. בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א ואני מצאתיו רפה כדינו בספרים כ"י מדוייקים והתימה על האפד שבטעותיו שרד"ק*) כתב בפ' כ"א בהוא רפה וכן וסקלתו באבנים ובהותו הפרק עצמו מנה שתיהן עם הזרים שהם דגושים וכבר תמה עליו בעל מגן דוד בטענת נ"ז נ"ע גם בעל אור תורה כתב הכ' רפה: על שתי כתפות האפוד. בהעתק הללי האפוד ירושלמי האפד עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן הוא במסורת בכלל המלאים. ודע כי מה שכתוב במסורה הדפוס שתי כתפות האפוד קדמאה ב' בו ר"ל הא' והשני שבפסוק זה דמניהם מלאים וכן במסורת כ"י

*) אולי צ"ל שבטעותיו על רד"ק:

ועשית שתי טבעות זהב ב' בפסוק וכמ"ש בריש ויקהל: ממעל. בזקף גדול לא בפשר. לחשב האפוד. מלא והמדפיס טעה ולא זכר שמנאו במסורת עם המלאים: (כח) מטבעתו. מטבעתיו ק': להיות על חשב. מלא וא"ו וכל ליפנא באורייתא דכוותיה מלא בר מן ח' חסרים וסימן במסורת פ' יתרו ועיין מ"ש בפ' פקודי סימן ל"ט: (ל) ונתת אל חשן אין כאן פסקא: (לב) מעשה. העי"ן בחטף פתח: תחרא. הא' בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכן חבירו שבפרשת פקודי: (לה) ונשמע קולו. כל ליפנא דקלו בקלו באורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא ונשמע קולו: הקדש. הקו"ף דגושה: (לו) ציץ. הצד"י דגושה וכן במכלול ובקצת תיקוני ס"ת הצד"י אהרונה רבתא וכן מצאתי בנוסח א' מאותיות רבתות ולא נמצא כן בנסחאות ספרדיות: התם. בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר והוא חד מן ז' חסרים עפ"י המסורת וסימן נמסר בריש סידרא במ"ג וכמ"ש בפ' תצוה: (לח) מצח. בלא מאריך בצד"י בס"ם: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. הכ"ף רפה. כתנת הנ"ל חסר וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר דחסר וכל אורייתא דכותא ובקצת ספרים כ"י התי"ו בשוא לבדו וכן והלבשתם כתנת שבפרשה והלבשת אתם כתנת שבפ' פקודי וילבשם כתנת דפ' נו. ומקצת ספרים כ"י וגם בספרי הדפוס כלם בחטף קמץ. ובשרשים ויאסם בכתנתם דפ שמיני והתי"ו בשוא לבדו ודינו בחטף קמץ וממילא משמע שהאחרים בחטף קמץ כדינם: ומגבעות. בהעתק הללי ומגבעות ירושל' ומגבעת עכ"ל. ובספרים מדוייקים מלא וכן במסורת ב' מלאים ויחבש להם דפ' נו ודין וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (מא) וכהנו לי. כתב אור תורה שבס"ם בלא מקף והוא מלרע כי הטעם בנו"ן לא בכ"ף וכן מצאתי כדבריו בס"א ישן ספרדי: (מב) ממתנים. מ"ם שניה בקמץ לבד והוא חטוף: (מג) אל המזבח. בס"ם בהי"ת לבד פשט: חקת עולם לו ולזרעו אחריו. בספרים כ"י ואף בדפוס ישן הטפחא במלת לו והמרכא במלת ולזרעו וכן כתב אור תורה ע"ש:

כט (א) אסר. ברוב הספרים הוא בלא מקף והפי"ן בקדמא: (ב) ולחם מצות וגו'. תלתא מלות כתיבי בפסוקא הדין מליעא חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת כמו שנמסר בפרשת בא ושארא ליפנא דמצות מלאים וא"ו. הרמ"ה ז"ל: בשמן. הבי"ת דגושה: (ג) ונתת אותם על סל אחד והקרבת אתם. בהעתק הללי ובכל הספרים אותם הראשון שבפסוק מלא והשני חסר ודע כי במסרה גדולה במנין ל"ט אותם מלא בתורה נמנה על סל אחד תניינא דפסוק ושבוש הוא ור"ל קדמאה דפסוק גם הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן הביאו המסרה הזאת והיא כמו שכתבתי. בפרשת לך לך תקנתי כל טעיות שנפלו בדפוס במ"ג על אותם ל"ט מלאים בתורה ע"ש ויש לי עוד ראיה ממסורת אחרת שמצאתי בספר א' כתיבת יד פרשת ראה זה תוהרה ו' פסוקי דאית בהון ב' מלין קדמאה מלא תניינא חסר וסימן ונתת אותם על סל אחד אם על יהודה פ' נו כי יכרית ה' אלהיך פרשת ראה ומהם עוד חקת (יחזקאל ה' ד') ויאמרו בי הבנים (יחזקאל כ) בשובבי אותם (יחזקאל ל"ט כ"ז) וס' פסוקים בס' בראשית ועיין מ"ש ביחזקאל כ': (ו) הקדש. הקו"ף דגושה: (טו) וסמכו אהרן. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים חסר וא"ו כחבריו שבתורה וכן כתב א"ת שכן הוא בכל ס"ם וגם הרמ"ה כתב אהרן בכל אורייתא חסר: (יז) תנתח. תי"ו ראשונה גם היא דגושה: (כב) המכסה. המ"ם בלא דגש: (כג) וחלת לחם. הוא"ו בגעיא: (כח) לחק. החי"ת בקמץ לבד והוא חטף: כי תרומה הוא. ה' דמטעים דסבירין היא וסימנם במסורת ומסרה אחרת כי תרומה היא במסרה אחרת כי תרומה הוא: (לד) ואם יותר. הוא"ו בגעיא: (לה) תמלא ידם. יפה חסר את ומטעים ביה: (לז) והיה המזבח קדש קדשים. ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך וכתוב במכלול במשקל השמות משקל פֹּעֶל זל"ש. ובכלל ישוב החולם לחטף קמץ חֳדָשִׁים קֳדָשִׁים ופעמים יקרא בקמץ רחב קָדְשֵׁי בְּזֵית רַק קָדָשֶׁיךָ וכו' ע"כ וכן בשרשים. וזל"ש אבן עזרא בספר צחות דף קנ"א ומלת קֹדֶשׁ שהיא בחולם ישוב בקמץ חטף קָדְשׁוֹ קֳדָשִׁים ע"כ. וכ"כ הלוית חן בפ"ו ש"ה ועיין מ"ש בסוף כללי הקמץ חטוף שמדברי ר' יונה נראה שהוא קורא לעולם מלת קָדָשִׁים בקמץ רחב. ועוד אאריך בענין זה בעזרת העוזר בכללי הקמץ חטוף ע"ש: (לט) את הכבש האחד. התימה על פי' אבן עזרא שכתב בפ' תצוה את הכבש אחד הגהת המדקדק במכלול דף כ"נ. ובמסורת פרשת פינחס את הכבש אחד ליתאחד את הכבש האחד דואלה שמות: תעשה בין. העי"ן בחטף פת"ח: (מא) תעשה לה. הלמ"ד דגושה: (מג) ונקדש. במקצת ספרי ספרד הדל"ת בקמץ ומסור עליו לית קמץ וכן ראיתי בדפוס ישן. (מד) בניו. הבי"ת דגושה:

ל (ד) לשאת אתו בהמה. קדמאה לשאת אתו בהמה תניינא לשאת אתו בהם פרשת ויקהל וסימן ולא מהמהם ולא נה בהם (יחזקאל ז'): (ו) לפני הכפרת אשר על העדות בחומש קטן עם תרגום מסביוניטא כתוב ולפני בוא"ו וטעות נפל בחומש וכן בחומש קדמון כ"י כתוב לפני ונכתב בגליון מטעים ביה וזהו הטעות דכתבי ולפני: (ז) בהיטיבו. בהביר לא במאריך: (י) קדשים. ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך: (יב) כי תשא פתוחה: בני ישראל. במקף: (יג) הקדש. הקו"ף דגושה: (יח) לרחצה. ה"א בלא מפיק: (כ) אל המזבח. בפשט אחד לבד בספרי ספרד: (כג) מר דרור. המ"ם בקמץ לבדו וכן וקנמן בשם וקני הטופים: (כה) מעשה רוקח. כל אורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא וא"ו וסימן מעשה רוקח דקטורת קדמאה: (כו) ואת ארון העדת. בהעתק הללי העדות. ירושלמי העדת עכ"ל. וכן הוא חסר בכל הספרים שאינו מהשמונה מלאים שנמסרו במ"ג פרשת אחרי מות וכמוהם הביאם הרמ"ה ז"ל: (כט) והיו קדש קדשים. אין ערך למאריך וכן שמה קדש קדשים שבסמוך:

לא (ו) את אהליאב. בס"ם את בצירי ובגלגל בלא מקף: אהליאב. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל. אחיסמך הדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ח) ואת השלחן ואת כליו. מטעים ביה איגבי דאומרים ואת כל כליו: כל כליה. במקף: (יד) כי קדש הוא. הוא

בסיב

כתיב בוא"ו מן י"א הכתובים שיש ביו"ד בשורה וסימנם נמסר במסרה גדולה פרשת וישב וכן במסרה פרשת תצוה כל קדש הוא במסרה אחרת כי קדש היא לכם: מחלליה. הלמ"ד בשוא בקצת ספרים כמנהגנו: (טז) את השבת לדרתם. עיין מ"ש בסוף פרשת שלח לך: (יז) לעלם. במקרא גדולה כתב המדפיס כאן וגם על פסוק ונחלו לעלם שבפרשת י"א חסר ובפרשת בראשית על פסוק ואכל וחי לעלם. ובתהלים ע"ה נמסר גם כן י"א חסרים וסימנם נמסר במסרה רבתא ערך עו. ובמסרה רבתא שבדפוס כתוב לעלם י"א וחסר וסימן נמסר בתהלים ע"ה ונמצא קרח מכאן ומכאן רק כתוב שם לעולם ב' מלאים בתורה וסימנם וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם. וכ"כ בפרשת יתרו. אך במסורת כתיבת יד בפר' בראשית מצאתי על פסוק הנ"ל י"ב י' מנהון חסרים ולא מנאם וגם בהעתק הללי כתוב כאן לעלם י' חסרים בתורה. ובמסרה אחריתי כ"י מצאתים. על פסוק לעלם בשנים הוא בשר וסימנהון ואכל וחי לעלם. לא ידון רוחי באדם לעלם. זה שמי לעלם. ה' ימלך לעלם ועד. ועבדו לעלם. ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם. ונחלו לעלם. והתנחלתם אתם. מי יתן והיה לבבם. כי אשא אל שמים. כל אורייתא חסר בר מן ב' מלאים וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם ע"כ. וגם בהעתק הללי כתיב כאן לעלם י' חסרים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל המה הגבורים אשר מעולם ב' מלאים וא"ו וכו' כדאמרן לעיל ושאר אורייתא כולהון חסרים ודוקא בהדין לישנא עכ"ל. כל זה כתבתי להתלמד ולהסיר המכשולות. ועיין מ"ש במזמור ע"ה: (יח) ככלתו. חסר וא"ו ובב"ר פ' מ"א דרשוהו על אופנים רבים מענין כלה: שני לחת. חסר דחסר ובשמות רבה פרשת מ"א ובמדרש ילמדנו אמר ר' חנינא לחת כתיב לא זו גדולה מזו ובזוהר פרשת יתרו דף פ"ד תרי הוו ומתחזיין חד ומסורתא דיקא דכולהו פוק חזי במסרה רבתא ע' ל"ח ונוסחי דיקי נמי כוותה סלקי: כתבים באצבע אלהים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל הכתבים כתבים באורייתא דכותא ומסורת דמסרה עליה תלתא חסר שבושא הוא דאי כתבים גרידא חשיב ארבעה הוו חד דין ותרין לויפן ויכד וחד בויתן ה' אלי דמשנה תורה ואי הכתביב קא חשיב טובא הוו וכולהון בכולהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומלא יו"ד אלא ודאי כדאמרן. הרמ"ה ז"ל ועיין גם במסורה דילן:

לב (א) כי בשש. חסר וא"ו רמז למה שאמרו בשבת פ' ר' עקיבא ובשמות רבה פרשה מ"א ובירושלמי פ"ד דתענית שהגיע זמן שש שעות ולא ירד ובמסרת בשש ב' וסימן משה. סיסרא. ובבראשית רבה סוף פרשה י"ח אמר ר' אליעזר שלשה הן שלא המתינו בשלותן שש שעות ואלו הן אדם וישראל וסיסרא. אדם שנאמר ולא יתבששו לא באו שש שעות והוא בשליתו. וישראל שנאמר וירא העם כי בשש משה כי באו שש שעות ולא בא משה. סיסרא שנאמר מדוע בשש רכבו לבא בכל יום היה למוד לבא בשלש שעות בארבע שעות ועכשיו באו שש שעות ולא בא ועיין יפה תואר שם סימן י"ח ובתיקוני הזוהר תיקונא אליסר דף כ"ד: מה היה לו. עיין מה שאכתוב בפרשה נגבים בס"ד אצל מה הרי: (ג) באזניהם. הבי"ת דגושה והנו"ן בצירי: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: ושתו. כתוב במקרא גדולה יש ספרים ושתה בה"א וכן העתיק מנחת כהן אך בכל ספרים מדוייקים כתוב בוא"ו וכ"כ בהעתק הללי ובמסורת שתה ג' כתיב ה"א וסימנם אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה (שמואל א') נפה הנשית (ישעיה כ"א) אשר אין משפטם לשתות (ירמיה מ"ט) גם הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא לאכל ושתו ויקמו לצחק וא"ו כתיב בסוף תיבותא והאי דאצטריכנא ליה משום דבעלמא בשאר קריא בה"א: לצחק. הצ"ת בצירי: (ז) העליתי. קדמאה בצירי תניינא בחירק: (ט) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה. כתוב בסמ"ג הל' תפלה אנו קורים ויחל ע"פ מסכת סופרים אע"פ שהוא לסוף שני פסוקים מן הפרשה ע"כ. וכן במרדכי ריש פ' הקורא את המגלה עומד תימה לר"י על מנהגנו שאנו קורים בתעניות ויחל והראשון מתחיל שם והוא לסוף שני פסוקים מפרשה שלמעלה והא אין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים וכו'. ובספרים המדוייקים שאצלנו וגם בס' הרמב"ם ז"ל אין כאן שום הפסק פרשה האמנם מצאתי כתוב בספר הגי שיש כאן פ' סתומה. וכתב בספר מטה משה סימן תשמ"ט שנשאל על זה גדול בדורו מהר"י מולן והשיב דכמה פסקי פרשיות יש בס"ת של נרשים דלא כרמב"ם ע"כ. ועיין עוד בס"ת מהר"ר יודא מינץ סימן (ח) ת': (י) גדול. הגימ"ל דגושה וכן חברו: (יא) ויחל. דעת התוספות שיש הפסק פרשה שני פסוקים קודם פסוק ויחל וכן שני פסוקים קודם פסוק והקרבתם דפסח בפרשת פנחס וכ"כ האגודה והמרדכי בשמם פרק הקורא את המגלה עומד ולא נמצא כן בספרים שלנו. ולתיקוני כמהר"ר שמואל דיל וויקיו כתוב והכשר שהספרים שלהם היו שוויין כתיקון ר"ת ז"ל שלדעתו בויאמר ה' אל משה ראיתי יש שם פרשה וכן נמצא בהעתק ס"ת ישן פרשה סתומה עכ"ל: (יב) להרג אותם בהרים. חסר וא"ו כתיב ודכותא ויבקש להרג את משה פ' שמות הלין תרין בנוסחי דיקי חסרים עד כאן לשון הרמ"ה ז"ל וכן במ"ג להרוג ד' מלאים בלישנא וכו' ואין שנים אלו מהם: מחרון. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל השלה הרגך חסר וא"ו כתיב. שוב מחרון אפך מלא וא"ו כתיב. וכל לישנא דחרון באורייתא דכותיה מלא: (יג) את זרעכם. במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: זרעכם. הזיי"ן בלא קדמא: ככוכבי. בכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת הכוכבים דבראשית מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד וכל כוכבים באורייתא דכותא מלא דמלא ככוכבי השמים דכי ברך אברכך שלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא. דרך כוכב מיעקב מלא וא"ו כתיב: הזאת. הזיי"ן דגושה: (יז) ברעה. ברעו קרי ונכתב ברעה בה"א כמד"א ברעה הוציאם. עיין עוד בזוהר ריש פ' ויקהל: במחנה. הבי"ת דגושה: (יט) ומחלת. חסר דחסר עיין ריקאנטי ומה שפי' עליו בעל אור יקרות: מידו. מידיו קרי וכן נמסר במסורת ובהרמ"ה ז"ל והכתיב רומז למה בכתוב ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל זו שבירת הלוחות וכן אמרו במדרש לקחם בידו א' והשליכם בכעס ואהרן ושבעים זקנים תפשו בידו שלא ישליכם ולא יכולו ואמר הקב"ה תבורך יד חזקה כזאת היינו דכתיב ולכל היד החזקה. ובדברי רז"ל כי פרח האותיות ולכן חסר יו"ד ונשארו שתי ידיו הלוחות כיד אחת ואמרו חז"ל כי נשארו כבדות כי קדושת האותיות היתה נושאת אותם וכמו שאמרו בארון נושאיו נושא עצמו לא כ"ש: (כה) בקמיהם. כתוב בביאורי מהר"ר אייזיק שפיין על מצות עשה מהסמ"ג בהלכות ס"ת ז"ל. מצאתי לשמאלה בקמיהם העמודים על הפקדים פ' נשא הסופרים מגיעים הרגל בב' הקופי"ן הללו כזה ק קבלה היא מפי איש ע"כ וכן בתיקון ס"ת ישן. ובספר תאגי נכתב עליהם ב' קופין זעירין ולינע ולא מזייני גם במסורת הדפוס כתוב ב' קופי"ן דבוקים בתורה בקמיהם הם העמודים על הפקדים עד כאן לשונו. ולא נהגו כן סופרי עירנו גם לא נמצא זה בספרים כתיבת יד הקדמונים ובריש מסרה רבתא כתוב שקו"ף לשמאלה בקמיהם זעירא ולא כן במסורת כ"י: (כח) כשלשת אלפי איש. חד מן ד' דסבירין אלפים: (ל) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: (לא) אנא. עיין מ"ש בסוף פרשת ויחי: גדלה. הגימ"ל רפה: (לד) דברתי לך. זקף קטן בלמ"ד: פקדי. הפ"א בקמץ לבד והוא חטוף: ופקדתי עליהם. בהעתק הללי עליהם ירושלמי עלהם ואומר המסורה י"ג חסרים בתורה עכ"ל. וכן הוא חסר בספרים מדוייקים שהוא חד מן י"ג חסרים וסימנהון נמסרה במסורה גדולה פרשת ויגש וכהרמ"ה ז"ל:

לג (א) וידבר ה' אל משה לך עלה מזה. סתומה: העלית. בחירק כמו שכתבתי לעיל והוא חד מן ג' בחירק במסורת: (ב) והפרזי. הזיי"ן דגושה: (ה) ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל. אין שם פיסקא: (יב) ידעתיך בשם. הבית רפויה בכל ספרין דוקני שלא כדין אתי מרחיק: (יג) את דרכך. דין לחוד חסר יו"ד באורייתא ושאר כולהון מלאים: (יד) ויאמר פני ילכו. כתב בעל מקנה אברהם ונמשך אחריו גם כן בעל ערוגות הבשם כ"מ שנאמר האתנח בראש פסוק נקרא ספחא כמו זה וכן ויאמר הראני נא שבסמוך וקראו לו עבד או קון שהוא פחות מתברת: (יז) גם. בדגש: (כ) לראת פני. כתוב בהעתק הללי שהוא חסר וא"ו ועיין ג"כ במ"ג ריש פ' בא וכן כתב הרמ"ה ז"ל לראת ג' חסרים וא"ו וסימן ולא יוכל לראת דוכסה את עין הארץ. וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל. ויאמר לא תוכל לראת את פני. מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל: כי לא יראני. כתב אבן עזרא שהוא קמץ ובכל הספרים בפתח:

לד (א) פסל לך. הסמ"ך בקמץ לבד והוא חטוף: את הדברים. בס"ס הקדמה בה"א לא באלף של את: (ב) והיה נכון. בשוא לבד: (ה) וירד. בשופר הפוך לא בתביר: ויקרא בשם ה'. כתב רש"י ז"ל דמתרגמינן וקרא בשמא דה' עכ"ל כלומר שמשה הוא הקורא בשם ה' שאילו היה השם הקורא היה מתורגם וקרא בשם ה' וכן תרגם ויקרא בשם ה' פרשת לך לך וצלי בשמא דה' והנה הם מטעים בעל הטעמים שכאן ספחא במלת בשם והפרש גדול יש בין זה ובין ויקרא בשם ה' האמור באברהם ששם הטפחא במלת ויקרא וכן במלת בשם. ויותר נראה לי פירוש אבן עזרא כמ"ש כאן ובראש פ' וישמע יתרו שהשם הוא הקורא והוא שאמר בראשונה וקראתי בשם ה' לפניך וכ"כ החכם אבודרהם בסדר תפלות של תעניות ז"ל. וכשאומר ויקרא בשם ה' צריך להפסיק מעט בין בשם לה' כי בפסוק הוא בטרחא ורוב ההמון טועים בזה ע"כ. ועיין מ"ש בס"ד בירמיה כ"ג על פסוק וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו ומ"ש הרא"ב"ע בספר מאזני לשון הקודש: (ו) ויקרא ה' ה'. בכל אתר דשמא אדכר תרי זימני פסיק טעמא בגווייהו ורזא דמילתא באדרא קדישא דנשא דף קל"ח: (ז) נצר. נו"ן רבתי: ונקה לית וחד עולה ונקה לא שאלת: ינקה. הקו"ף בסגול: אבות. מלא וא"ו כתיב ובהעתק הללי מדפוס פיזארו וגם בספר א' כ"י כתוב אבת חסר וא"ו ויצא להם טעות זה כי מלאו כתוב לשון מסורה א' אבת ב' וחסר וסימנם שה לבית אבת. פקד עון אבות על בנים. ובלשון מסורה אחרת מסור בהאי תניינא פקד עון אבת דואלה שמות. והטועים לא הבחינו בין זה ובין הכתוב בפ' וישמע יתרו בעשרת הדברות בגם הוא בספר ואלה שמות והוא החסר וזה של דברות שניות דפרשת ואתחנן שניהם מלאים. ובמסורה גדולה פרשת יתרו נמסר בכתב מפורש אבת ב' חסרים וסימנהון שה לבית אבת. פקד עון אבות דוישמע יתרו וכ"כ בעל מנחת כהן פרשה בא וכך הם בהעתק הללי: (ט) ויאמר. בשור גדול לא שני גרישין: (יא) שמר לך. השי"ן בלא מאריך במדוייקים והלמ"ד רפה: שמר. יש מי שטועה אותו בראש הדף וכמ"ש בעל הטורים בפרשת ויחי ועיין מ"ש בפרשת אחרי מות על פסוק שני השעירים: והפרזי. הזיי"ן דגושה: (יד) אחר. רי"ש רבתי. ועיין מ"ש בעל הטורים בפרשת ואתחנן על מלת אחד. ובס' קדמון כתוב לאל אחר רי"ש שפיא וזקיפא וזעירא מכל ריפין שבמקרא. ופליגי ביה במסורת ואמרי לית רי"ש רב ותקיף וכן הילכתא: (יז) מסכה לא. בלא מקף: (כ) תפדה. הדל"ת דגושה: לא תפדה. בלא מקף: כל בכור. בתיקון ספר תורה ישן כל בכור במפתח וכל ע"כ ומפי המסורת ידענו שזהו בלא וא"ו כי הוא אחד מן ד' כל דסבירין וכל וסימנם נמסר בפרשת וארא: בכור. מלא שאינו מהז' חסרים בנמסר סימנם בפרשת ויגש במ"ג וכן הביאה הרמ"ה ז"ל: (כד) יחמד. החי"ת בשוא לבדו: (כה) לא תשחט. זה כתוב לא תשחט ובפרשת משפטים כתיב לא תזבח והוא חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמאה זיי"ן תניין שי"ן וסימנם נמסר במס"ג פרשת יתרו: (כו) ראשית. בריש מסורה רבתא כתב המדפיס שזו רי"ש זעירא וזה אינו במסרת כ"י ולא בספרים: (כט) ברדת. הבי"ת דגושה: (לג) ויכל משה מדבר. בס"ס ויכל בגלגל משה בזקף קטן. מדבר בטפחא:

ויקהל לה (א) בני. במאריך לא במקף: (ז) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד וכן חבירו: תחשים. התי"ו דגושה. (ב) [illegible] מקף באמצע וכן חכם לב: לאפוד. כתוב בהרמ"ה ז"ל לאפד ולחשן דאבני שהם קדמאה חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ומסיר עליה בכולהו נוסחי ומסורה דאתו לידן לית כותיה חסר מכלל דתרין לאפוד דויקהל מלא וא"ו כתיב ובהדי מסרה לאפוד תלתא תרין מלאים וחד חסר וסימנהון אבני שהם קדמאה חסר ותרין מלאים תנינא דויקהל ודכותיה והנשאם הביאו וגרובא דנסחי דיקי הכין כתיב ואית דמסרין בהון הכין חסרים וחד מלא דאבני שהם דויהון חסר דוהנשאם מלא וליתא דבהאי מסורתא גוביה מעיד

גבי

גבי לאפד קדמאה לית כותיה חסר ורובא דנוסחי דיקי כמסורתא קדמיתא סלקי. ובלישנא כל אפד באורייתא בין בבגדי כהונה בין בפוס בר גם חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה מלאים וסימנם חשן ואפוד ומעיל ובשעה האפוד דמסור עליה האפוד שבעה מלאים וסימן שתי טבעות קדמאה ועפית שתי טבעות תניין תרין בפסוקא וירכסו דואתה תצוה תלתא בפסוקא ועפית את מעיל האפוד הא שבעה וחד ואפוד דאמרן הא תמניא ותרין לאפוד דויקהל כדאמרן הא עשרה ושאר לישנא באורייתא חסר וא"ו כתיב וכולהון חסר יו"ד והשב אפדתו חסר וא"ו ודכותא ויאפד לו בו חסר וא"ו כתיב ע"כ. ועיין מ"ש בפרשת תצוה: (י) יבאו. שורק בוא"ו: (יא) את המשכן את אהלו וגו'. סימן את את ואת. את ואת. את את ואת. גה"ה ואת ושלשה את וחד פסוק סימן כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני: בריחו. בריחיו קרי: (טו) הקטרת. בשני פשטין: (טז) את מזבח העלה וגו'. סימן את ואת. את ואת. את ואת. וחד פסוק סימן לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי. פסוק אחר בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו חד נסיב וא"ו וחד לא נסיב וא"ו וכה"ג איתנהו בפ' פקודי: (יח) מיתריהם. מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן חד קדים לתי"ו וחד קדים לה"א וכל מיתריהם באורייתא דכותיה ומסורת דמסרא עליהון גבי מיתריהם דפרשת במדבר לית כותיה מלא שבושא הוא דכולא בנוסחא דיקי מלאים כהיבין. הרמ"ה ז"ל: (כב) הביאו חח ונזם וטבעת וכומז. שמות רבה סוף פ' מ"ה אמר משה לפני הקב"ה כתבת כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור. הרי הביאו חמשה חח ונזם וטבעת עגיל וכומז ע"כ. וקשה דלא כתיב עגיל אלא בפ' מטות בביזת מדין: (כז) והנשאם. לית חסר דחסר עיין במ"ג סף פ' לך לך וצריך להגיה שם ויקריבו הנשיאם את קרבנם שהוא השני שבפסוק וכן כתב הרמ"ה ז"ל ובבמדבר רבה פ' י"ב אמר הקב"ה בני שנזדרזו יכתב שהביאו והוזר והנשיאם שנתעצלו חיסר אות א' משמם שכן כתיב והנשאם חסר יו"ד ע"כ. ונראה לי להגיה במדרש והנשאם וכן הוא במדרש שהביא רש"י בפרשת ויקהל דיקא נמי דקאמר חיסר אות א' משמם דרובא דהאי לישנא באורייתא מלא חד יו"ד: (לב) לעשות. הפי"ן בתביר לא בטפחא: לעשת בזהב ובכסף. בס"א כ"י כתיב בגליון מלא בספר מוגה עכ"ל. ובכל ספרים מדויקים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו והוא חד מן החסרים עפ"י המסורת וכיון דאתא לידן נימא ביה מילתא ללמוד ללמד לשמור ולעשות החסרים והמלאים כי במסורת ראיתי חילוקים יש מי שמסר לעשת י"ב חסרים ויש מי שמסר י"ג ומסורת שבדפוס פיה לא פתחה בחכמה שברים סדרא וגם בנחמיה י"ב נמסר לעשת י"ג חסר וסימן ולחשב מחשבת וחברו. וזה לא יתכן שחברו הוא בפ' כי תשא ושם כתוב לחשב מחשבת לא ולחשב ועוד דלעשות דהתם מלא בכל הספרים בלא מחלוקת והמדפיס עצמו כתבו מלא וא"כ חסר בידו א' להשלים מנין י"ג. והא לך סימן שמצאתי במסורת כ"י לעשות י"ג חסר וסימניהון ויקהל משה ולחשב מחשבת ועשה בצלאל וגו' כל הסימן כמו שכתוב בדפוס ובאחרונה הוסיפו ולכם הגשמע לעשת דסוף נחמיה וגם במקרא גדולה כתב על זה דנחמיה י"ג חסר. והך מסרה בתראה ניחא טפי ונשלם מנין י"ג וכן צריך להגיה מסורת הדפוס. עוד אעידה לי עד א' נאמן הרמ"ה ז"ל שכתב אשר ברא אלהים לעשות מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דלעשות באורייתא דכותא מלא בר מן ט' חסרים וא"ו ומסר הסימן כמו שהוא במסורה כ"י דלעיל וכגון זה עשה בעל מנחת כהן שכתב לעשת ט' חסר בתורה וסימן דין לעשת בזהב ובכסף דרהו קרא ה' בשם לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וגו' והיינו הך במלות שונות. ומי שמסר י"ב חסרים מנה כל התשעה שבתורה כמ"ש והשלים הוא בכתובים בלבד שהשמיט פסוק כי עזרא הכין לבבו (עזרא ו') ופסוק ואבר ישמיעו (נחמיה ה'). והוסיף וחד ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז'). ובמסורת שלנו כתיב ולעשות מלא שהוא אחד מן ט"ו מלאים וסימן נמסר בשמואל ב' ז'. כללא דנקטינן מכל הנך דלכולי עלמא אותם של תורה הם ט' חסרים ולית בהון פלוגתא כלל: (לד) ואהליאב בן אחיסמך. עיין מ"ש בפ' כי תשא: (לה) מלא אתם חכמת לב לעשות כל. בחומש עם תרגום דפוס סביוניטא כתיב בגליון יש ספרים בכל ע"כ. ספרים משובשים נזדמנו להם למדפיסים ואין בזה מחלוקת: חרש. יש גם כן טעם פסק:

לו (א) חכמה. בחי"ת בקמץ לבד: ותבונה בהמה. בהמה ג' וסימן נמסר במ"ג סוף פרשת תצוה ועל זה דרשו רז"ל שכל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת ולא בבני אדם בלבד אלא אפילו בבהמה ובחיה שנאמר חכמה ותבונה בהמה: (ז) והמלאכה היתה דים. אין בוא"ו געיה: (י) חמש יריעת. טעו המדפיסים שכתבוהו חסר יו"ד שבכל ספרים מדויקים הוא מלא גם במסורה כתוב יריעת כלם חסר וא"ו בלישנא וכו' מכלל שכולם מלאים יו"ד. עוד כפירוש היהמר מהרמ"ה ז"ל עשר יריעת מלא יו"ד וחסר וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותא היריעה האחת מלא יו"ד כתיב וכל לישנא מלא יו"ד: חבר. במקצת ספרים הבי"ת בפתח ובקצתם בקמץ ובמסורת עליו לית קמץ זקף: (יא) ויעש ללאת. עיין מ"ש על מלה זו בפרשת תרומה: במחברת. בהיית בגוי"א לבדו וכל במחברת בבנין המ"ם בלא מאריך בספרים כ"י: (יב) מקבילת. חסר וא"ו ועיין מ"ש על זה בפ' תרומה: (כא) עשר אמת ארך הקרש. אי' לחוד חסר וא"ו באורייתא וסימן עשר אמות ארך הקרש דמשכנא תניינא: (כג) ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים. בספרי דילן לית הכא פרשתא כלל ובספר ת"י פליגי עליה נהרדעי וסוראי הלין אמרין פ' והלי אמרין ס' ולא פשיטא לן עד דייתי עזרא לעלמא דאתי ולימא: (כט) והיו תואמם. ב' סבירין והיו הדין ואידך והיו שמנה קרשים דבתריה: והיו תואמם. מלא וא"ו וחסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים מדויקים וכן מצאתי במסורת כ"י פרשת תרומה על פסוק והיו תאמם מלמטה ב' דין תאמם בתראה. והיו תואמם כתיב. והנה תומם בבטנה כתיב. ויהי בעת לדתה והנה תאומים ע"כ. והוא ג"כ מן ח' זוגים בספרא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר במ"ג פ' פקודי. וכבר טעה בזה בעל מנחת כהן בפ' ויצב שכתב ויהי הולדתה חסר י' והיו תאמם חד"ת אך בפ' ויקהל סתם דבריו והיקן המצווה וכי קדמאה דתרומה חסר דהכר דויקהל מלא וא"ו וחסר יו"ד עכ"ל. גם הרמ"ה ז"ל הביאם כולם כמ"ש: (לא) חמשה לקרשי צלע המשכן האחת. קדמאה דלואה האחד בדלי"ת והדין דעצ"ים האחת בתי"ו וסימן באחד ספרים או באחת בגיאיות: (לג) לברח. בפשט האחרון לבד: (לד) ואת הקרשים. ואת בגעיא:

לז (ג) על צלעו האחת. על במקף לא ביתיב: צלעו. בפשט לא בגלגל: (ח) כרוב אחד. כן הוא בספרים כ"י: קצותו. קצותיו קרי וכן חבירו שבפרשת פקודי תרויהו כתיבין תרין ווי"ן באמצע תיבותא והם מן י"ג מלין דכתיבין תרין ווי"ן עפ"י המסורת וסימן נמסר במ"ג פרשת פקודי ושניהם חסרים יו"ד אחר התי"ו ועיין ג"כ מ"ש ברים פרשת תצוה: (ס) למעלה. העי"ן בשוא לבדו: סככים. הכ"ף בשוא לבדו כפי דרכנו: אל הכפרת. קדמא בתל"ף: היו פני. כתב הרשב"א וזל"ש כתבתי שים בס"ת בין בפ' תרומה בין בפ' ויקהל יהיו פני הכרובים. ובמקצת ספרים כתוב בפרשת תרומה יהיו ובפרשת ויקהל היו. כך כתוב בספרינו בפרשה תרומה ש"א נוסחה כתוב יהיו ובפרשת ויקהל שהוא ענין העשיה כתוב היו: (טז) על השלחן. על במאריך ובמקף: ואת מנקיתיו. בס"ם האל"ף בצירי ובפשט לא במקף: ואת הקשות. במקף לא בקדמא: הקשות. בוא"ו א' לבד בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים וקדמא בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועשית קערתיו וכפותיו וקשותיו דשלחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין ואת קשות הנסך דבמדבר מלא וא"ו כתיב: (יט) שלשה גבעים משקדים. זה הראשון בלבד בגעיא בספרים כ"י ובדפוס ישן וכמ"ש בפרשת תרומה: בקנה האחד. הבי"ת בפתח בקנה אחד הבי"ת בשוא. ועי' הכי' שמסרתי בפ' תרומה: (כה) קמתו. בלא גלגל: (כז) על שני. בלא מקף באמצע:

לח (א) וחמש אמות. בחילופי הדפוס לב"נ הטעם במ"ם ולב"א הטעם בחי"ת וכן הוא בס"ם כ"י כב"א ובמקף לא בקדמא ובחילופים אחרים כ"י מצאתי בהפך ועיין ביחזקאל מ"א: (ד) למזבח. בפשט א' לבד בחי"ת: (יא) עמודיהם עשרים. ד' מלא בענין ועיין מ"ש בסוף תרומה: (יז) כל עמדי החצר. כתוב במסורת ב' חסר וחברו ועמדי החצר סביב ואדניהם דבמדבר ריש פ' דמקמי והחנים לפני המשכן. וכן נסחי דיקי כי האי מסורת סלקי ומסורה דמסר' עליה כולהון חסר וא"ו בר מן ד' שבושא הוא: (כ) וכל היתדת. הוא"ו בגעיא:

(כא) **אלה פקודי**. הפ"א רפה: (כד) כל הזהב העשוי. פרשה סתומה: (כו) לגלגלת. שני הגימ"ל דגושים: הפקדים. אין בדל"ת דגש: (כז) ויהי מאת ככר. אין כאן פיסקא כלל:

לט (א) ומן התכלת. בלא מאריך במלת ומן: (ד) קצותיו ק' והכתיב בתרין ווי"ן קודם להי"ו וחסר יו"ד וכן חברו שבפ' ויקהל ע"ש וברים תצוה: חבר. קדמא דתצוה חבר בוא"ו בתחלת המלה והדין חבר בלא וא"ו: (י) וימלאו בו. קדמא במ"ם: טורי אבן. הטעם בטי"ת: (יא) ויהלם. בס"ם היו"ד בקמץ: (יז) על קצות החשן. קדמאה דצואה אל קצות הגיינא דעשיה על קצות וסימן ואל על יקרבהו: (כא) מטבעתיו. בכל ספרים כ"י מדוייקים ובמקצת דפוסים ישנים מלא יו"ד ואין כאן ק' וכתיב כלל ודפ' תצוה כתיב חסר יו"ד וק' ביו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וירכסו את החשן מטבעתו קדמאה דואתה תצוה חסר דחסר כתיב חסר וא"ו קדים להי"ו וחסר יו"ד קדים לוא"ו ומסיר עליה הו כתיב תיו ק' וחברו דואלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל. וזהו חד מן ח' זוגים בספרא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר בסמוך במ"ג. והמדפיס טעה בזה ועיין א"ת. גם בעל מנחת כהן כתב כן מטבעתו כתיב וק' מטבעותיו. ואח"כ בלוח הטעיות תקן המעוות וזל"ש צריך להיות קדמאה חסר בתראה מלא: להיות על חשב האפד. במסרת פ' יהרו השיב בהית א' חסר בלישנא וחד מינייהו להית על חשב האפוד והוא זה דפקודי אבל דפ' תצוה מלא: (כד) ויעשו על שולי המעיל וגו' שני משזר. בכולהון כתיב שש משזר בר מן דין דחסר שש: (כו) ורמן. המ"ם דגושה: (כז) הכתנת. הכ"ף בקמץ לבד: (כח) המגבעת. בהעתק הללי המגבעות ירושלמי המגבעת עכ"ל. וכן הוא חסר בכל הספרים ועפ"י המסורת שאינו מהב' מלאים שכתבתי בפ' תצוה: (כט) ואת האבנט. ואת בגעיא: (לג) ויביאו את המשכן. פתוחה: בריחו. כתיב מלא יו"ד קדמאה בריחיו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל בריחו הרין חסרים יו"ד בין חי"ת לוא"ו בריחו כתיב וקרי בריחיו. וסימן את בריחו את עמודיו דואת המשכן את אהלו. בריחו ועמדיו דויביאו את המשכן. ושארא דאורייתא מלא דמלא בתרין יודי"ן. בריחו הנ"ל בלא זקף גדול: (לד) ואת מכסה עורת. כתב הרמ"ה ז"ל ואת ערת גדיי העזים חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וסימן ואת מכסה עורת האילם קדמאה דפ' פקודי דברובא דנוסחי דייקי הכין כתיב והכין דפסוק חסר דחסר ואשכחן חד נוסחה דכתיב ביה איפכא ושיבושא הוא: המאדמים. האל"ף בקמץ לבד ואין דגש במ"ם ובמקצת ספרים הה"א במאריך: (לה) את ארון. מלא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים שאינו מהשלשה חסרים עפ"י המסורת שנמסר במ"ג סוף פ' תצוה וכן הם בהרמ"ה ז"ל: העדת. חסר וא"ו וכל אורייתא כן כתיב בר מן ה' מלא וסימנם במ"ג פ' אחרי מות וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (לו) את השלחן את כל כליו. בלא וא"ו וכן במסורת את כל כליו ב' דין ואידך סוף פ' במדבר: (לט) את מזבח הנחשת וגו'. סימנן של אתין שבפסוק עיין לעיל סדר ויקהל בפסוק את מזבח העלה וגו': מכבר. הבי"ת בפתח: (מ) את קלעי החצר וגו'. וסימן את את ואת ואת את ואת תרין קדמאי והמצעי לא נסבי וא"ו וסימן ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי דואלה יעמדו על הקללה: (מג) ויברך אתם משה. בהעתק הללי אתם ירושלמי אותם עכ"ל. ובכל הספרים חסר שאינו מהל"ס מלאים בתורה:

מ (ג) ושמת שם את ארון העדות. בהעתק הללי העדות ירושלמי העדת עכ"ל. ובכל הספרים מלא שהוא א' משמונה מלאים כדלעיל: (ו) משכן. הכ"ף בפתח: (ז) ונתת שם מים. תי"ו שניה דגושה: (ט) כל אשר. הכ"ף דגושה: (י) קדש קדשים. הקו"ף בלא מאריך ועיין מ"ש סוף פ' תצוה: (יד) כתנת. התי"ו בחטף קמץ ועיין מ"ש מזה בפ' תצוה על פסוק ולבני אהרן תעשה כתנת: (טו) משחתם. המ"ם בקמץ לבד: (יח) ויקם משה. וחבירו שבפסוק וכן ויקם את החצר שבסוף סדרא שלשתן הקו"ף בסגול ואין עוד בתורה אבל יש מהן י"ז בנביאים ובכתובים ובמסורת ס' בקריאה וסימנם נמסר במ"ג מלכים א' י"א ותהלים מ': (ל) לרחצה. ההי"ם בשוא לבדו: (לג) ויקם את החצר. פ' סתומה: ולמזבח. המ"ב דגושה: (לה) לבוא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא ע"כ ובכל הספרים מלא שאינו מפמן החסרים שסימנם במ"ג ריש פ' ויחי:

ותשלם מלאכת ספר שני והוא ספר יציאת מצרים ומתן תורה:

הקדמה
לספר יוסף לקח

אני אליעזר בהרב אליה הרופא זצ"ל בימי חרפי סבבוני ההצלחות המדומות והנה תסובינה אלומותם וישתחוו לאלומתי עד שנת שכ"ח ליצירה ועתה חמש עשרה שנה מרדי כי מאז הגיעני הזמן ממצרים לעם לועז היו ימי מגורי באי גיפרי עיר פמגוסטה יסור יסרני יה ולמות לא נתנני שם ישבו עשתונותי למשפט העירוני הורוני ויאמרו לי כי למחיה שלחני אלהים מאת ה' היתה זאת לטוב לי כל הימים שוש אשיש ותגל נפשי ביום שידובר בה וגם הלום אחרי רואי מעשי נזכרתי הלכה זו היא שאמרו כל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח מעשה ברבי אליעזר וכו' ומאז דברי חלקי אמרה נפשי לחבר מחברת תיכונה על ענין יציאת מצרים למען שיתי אותותי ותהי' לי לעדה וכאשר הקיפוני אפפוני חבלי כבלי התלאות הצובאות חוברות אשה אל אחותה לא נתנוני לגמור את ההלל בהוצאת כוונתי מן הכח אל הפועל עד בוא יום ה' יום בשורה קול מבשר ואומר היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו כי כן גידל המלך את המרומ' האדון דון יוסף נשיא יר"ה וינשאהו להיות כדת היום דוכוס ואיפרכוס אשר אזנינו לא שמעו ועינינו לא ראו אשר לב מלך בידו יטהו לעשות כן זולתי שלשה אלה נפלאו ממני ראשונה מאז ירדו אבותינו למצרים נאמר שמני אלהים לאדון לכל מצרים ויוסף עוד ידו שנית בימי אחשורוש שנאמר מרדכי היהודי משנה למלך ועתה כהיום שמח לבי ויגל נשאתי עיני למרום לעושה נפלאות גדולות לבדו אכן אמרתי זה היום שקויתיהו אבוא שעריו בתודה כי עת לעשות לה' ולספר נפלאותיו אודיע עלילותיו אזכיר כי נשגב שמו ואכתוב זאת זכרון בספר אחרי זכו עינינו בזמננו זה אל החוט המשולש לא ינתק ובזאת יאות לעשות את בקשתי מאז לחבר גדולת יוסף וירידתם שם וענין יציאת מצרים המפוזר ומפורד בין מקראי קדש אשר בתורתנו וכל הסמוך אליה והנראה עמה וקצת דרושים הגלויים וכן נתחזקתי בסיפור גדולת מרדכי וכל ההצלה המופלגת אשר נהייתה בימים ההם על ידו ופי' מגלת אסתר לכבודו יצרתיו אף עשיתיו נקרא על שמו יוסף לקח השלמתיו שנת של"ו וסימנו וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר:

לעושה נפלאות   אשר אין לו ערך   ימינו נוראות   ומעשיו נפלאים
ואתן הוראות   שלב מלך עורך   ומשפילי לראות   וכל העם רואים
שנתן שנית אות   בשם יוסף אברך   מגדיל הגאות   ומעלה הנשיאים

אוחילה לאל ישלח עזרי זכר רב טוב אביע. אחלה פניו יאזרני חיל אשר גמל ברוב חסדיו אודיע. אשאלה ממנו אל יעזבנו ואל יטשנו יעזור ויגן ויושיע. מענה לשון בקול ששון ושמחה קול מבשר ישמיע. אשר בקהל עם מקדש מהר פארן הופיע. אשירה עוזו מאשר בימי מרדכי ראו על ככה ואליהם הגיע. אביע רננות לכתוב לדור אחרון והקדמתי הגיע, בעד מפעליו לקיים ולקבל ולשבת בקהל זיע, לאדם מערכי לב לחקור עניניה וספיקותיה אסיע. ומה' מענה לשון כי שמנה בתוכה אוגרת שמן רוקח יביע. ה' שפתי יפתח לפרש דבריה ומטובה לכל חי רצון אשביע. ופי יגיד תהלתה בפירושי זה ואשר יקראוהו באמת אשביע. לכף זכות ידינוני ויחפו שגיאות למען שתי אותותי. למנצח בנגינותי. כי בהיות המגלה הזאת האריכו בה דורשי רשומות. שברוח הקדש נאמרה וכללותיה ופרטותיה נעלמות. כפתוריה ופרחיה כולם מתאימות. שכולה אין בהם רק עוז ותעצומות. ואותיותיה אותיות מחכימות. כולם אבני חפץ אבנים שלימות. חרב פיפיות בידינו ובגרוננו רוממות. הוצק חן בשפתותינו ובימיננו נעימות. ואין ראיה למפורסמות. שנפש האדם היא העולה. ולא בטוב תלין אל המנוחה ואל הנחלה. אם שלש אלה לא יעשה לה. הלא המה לדעת בואו מטפה סרוחה וגרועה. וסופו ללכת אל מקום רימה ותולעה. והיותו עתיד ליתן את הדין לפני אל ברוך גדול דעה. כי לעת קץ בבוא יום פקודה ונקראו בשם בואו חשבון. וחשבו הרואות בארובות במחלון וכליון עינים ודאבון. וסבבו בשוק הסופדים לקחת הערבון. קטן וגדול שם הוא חכם ונבון. אין בית מנוס כי אל אשר נתנה תשב רוחו. ישוב לאדמתו בשגם בשרו נחוש וכח אבנים כחו. אם לא בזאת יבא אל הקודש נרדי נתן ריחו. יתהלל בהשכל וידוע לאדם מה שחו. אז ישיר כי ינוח על משכבו שלום הולך נכחו. והיה ה' מבטחו. ועל כן כל ימי צבאי ברוב כח יתחפש. כי נוח לו לאדם שלא נברא לא חכים ולא טיפש. ועכשיו שנברא יפשפש. ורגלוהי ערבין ליה וברית כרותה לפשפש. והאי יתן אל לבו לדרוש מי שם בטוחות חכמה שחלק מחכמתו. אין סוף לתהלתו ואין חקר לתבונתו בהשפיע עלינו ונתן לנו את תורתו. דבר אלינו בחורב לאמר. ללמוד וללמד זכור ושמור. כי לא עלינו המלאכה לגמור. ובהיות עין שכלנו כעין העטלף. שוגה ומשגה ודברי צדיקים יסלף. ואם משפלות ידים ידלף. יתהפך הענין ויתחלף. ובשגם ידמה וישוה לעין השמש בצהרים. או לירח בהיותו בחצי השמים. ואור החמה היה שבעתים. והיה לנו לעינים. לא תשיג ידנו די גאולתנו. לדעת ראשיתנו ואחריתנו. ונפשנו בשאלתינו. לדרוש את שלומה ומה יעשה בה אחרי פרידתנו. כי קצרה ידיעת השגתנו. ולא תמצא ידה רק גוויותינו ואדמתנו. אם לא נתן לב להכיר מה עמנו מן הנפש החיה הרומשת על הארץ. אשר בה נדמה ונשוה לחומט לעכבר ולשרץ. פרץ על פני פרץ. ונבחין בינה ובין הנפש המשכלת אשר אתה במחברת. ועליה נאמר בצלם אלהים נעשית ונגמרת. והיא כבותנו לבדה היא הנשארת. שאר הנכסות פלגשים והיא גברת. הם כלות מאליהם היא תעמוד למשמרת. הגוף וכחותיו עכורים והיא תפארת. כי נפשו קשורה בו לתחיה לאכסניא שלה חוזרת. ואם ברמה שלה לא תהי נוטרת. ויצאה והיתה עוברת ומתעברת. היא מצורפת לארץ באש בוערת. והגוף גם הוא לקברות יובל כגנב כי ימצא במחתרת. והן חלקנו בחיים בעוד היותה בחיקנו שוכבת. נפקדנה כי בת מלך היא מתחת כסא כבודו נחצבת. ועל פיה ישק כל מלאכת מחשבת. היא הנצבת בה ישמח לבנו נשקוט ואין מחריד. ובהגיע תור נערה רק המות יפריד. ופרקה עולה כאשר תריד. כי מיום הולדת ועד עת זקנה ושיבה. ששון ושמחה ימצא בה. בערב היא באה ובבקר היא שבה. ואם רעה בעיני אדוניה יהלענה לכף חובה. ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה, והרשעים כים נגרש תוסף רוחם. כי אין זווגם עולה יפה ולאחד איך יחם. ולמלך אינו שוה להניחם. ועל זאת יתפלל כל חסיד יעיר השחר לרוממו על כל ברכה ותהלה. לאשר בראה טהורה ונפחה בו תחילה. ולעת קץ הוא עתיד ליטלה. ולהחזירה בו להיותה לו סגולה. וערב ובקר קולו יהמה. לחקור ולדרוש האיך יזכה את הרהו ובמה. לדעת את בוראו מתוך מעשיו. צבא השמים וכל קדושיו זה דור דורשיו. כי המה המראות הצובאות. בעשותו כן לעמו נוראות. יורה משפטיו ליעקב נסים ונפלאות. והיו למופת ולאות. כי מלך ה' צבאות. ומהם תגלה ותראה מלכותו. נוטה שמים כיריעה לשמש שם אהל בהם והוא כחתן יוצא מחפתו. ישיש כגבור ואין נסתר מחמתו. ובהראותו יקר תפארת גדולתו. היסודות יסובו בלכתן והמרכז קיים. וברצות רצון יראיו יעשה וירא את ענים. תפתח הארץ את פיה וישאו נהרות דכים. ויתקדרו עבים ורוח ויתגלגלו את עדים. ואש תהלך ארצה מפני חטאים ומרים. לפדות בחיריו מיד צר וחסידיו מארץ שבים. על הארץ ואיי הים. יעתיק הטבע ומה שאחריו לעושי רצונו. יכניענו וישפיל גאונו. ולפנות בקר ישוב לאיתנו. כי הוא ראשית אונו. גם האיש אשר המלך חפץ ביקרו. מזרע יעקב בחירו. ירד אש מן השמים במאמרו. ולשמש יאמר דום ולא יהל אורו. ורוח סערה עושה דברו. והטבע כמטר' לחץ ישימנו. עת יפירנו עת יקימנו. עת יחזוק במעוזו ועת ירעימנו. להודיע שלא יוכל לדון עם מי שתקיף ממנו. וכראות יראי שמו ועבדיו. גודל נפלאותיו וחסדיו. יכירו כי הכל מעשה ידיו. הנה הוא אל והם עדיו. ומהן יבחן היות השגחתו עלינו שוקדת. סביב לעמו חומת אש יוקדת. על הארץ לעולם עומדת. ושכינתו בענני כבודו מסככן. צילם על יד ימינם. ומקרבין להפיק רצונם. בונה עולמות ומחריבן. ומלאכיו ידודון רבוא רבבן לא זז מחבבן. ויוכח עליהם מלכים ולשונם בלל. ממזרח שמש עד מבואו שם ה' מהולל. מוליך יועצים שולל. להיותו משגיח עלינו בכל מקום אשר אנחנו נדחים שם. וליראיו יעבור על פשע וימחה אשם. להציל ממות נפשם. ובקום עלינו אדם יפילהו אל גומץ אשר חפר. חכמתו תתבלע ועצתו תופר. עיני רשעים תכלינה וימלא פיהם עפר. ולדור אחרון יסופר. כאשר בענין אחשורוש עינינו הרואות. גם בתוך נס שרי אלפים ושרי מאות. ומי יוכל לספר כל הרפתקאות. אשר בכל יום מתרגשות ובאות. ולבוא עד קץ הפלאות. אף גם זאת מרדכי ובית דינו ותלמידיהם. בהיותם בארץ אויביהם. ראו על ככה והגיע אליהם קבעו לדורות ימי הפורים בזמניהם. ויותר מדברי תורה עשו חיזוק לדבריהם. להיותם נעשים ונזכרים. לקרא המגלה בשמחה ובשירים. בכל שנה ושנה זריזים ונזהרים. ובשנת העיבור בשני אדרים. צוו לשמוח זקנים עם נערים. על כן קראו לימים האלה פורים. כי אחר קריאתה עודם מדברים. יאמרו יראי ה' וקרא זה אל זה לכו נא הגברים. וכרוזא קרי בהקבן לשתות יין גבורים. יבואו ברינה פתחי שערים. אל יחסר המזג יין ושכר. וכל הקודם זכה זריז ונשכר. ואם אין לו ונמכר. ושבחו גאולים הזהיר על השתיה שלא כדת בנפשו ובמאודו. ומלאה כל הארץ כבודו. האיש אשר ימצא הגביע בידו. כן יתן לידידו והחלש יאמר לרעהו גבור אני והלכת בדרכי. אכול ממתקים ושתה יין נסיכי. עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וגזרו גזירה לגזירה. עד אשר יצא מאפו והיה לזרא. כההיא דר' זירא. ולענין חנוכה חשמונאי ובניו כהנים. על שמצאו פכים קטנים. שלא טמאום עובדי אוב וידעונים. ולשמנה ימים הספיקו השמנים. קבעום בהלל ובהודאה. והדלקת הנרות והאורה בהנאה. במזוזות פתחי מקום שעין רואה. ולא קבעם חשמונאי למלאת חכנו ממתקים לחם דבלים וצמוקים. ולא זכר את שר המשקים. והלא יאות לחקור זאת קביעות הימים האלה על מה ועל מה. ואם לשבח ההצלה המופלגת והרשומה. וכן חשמונאי ובניו בראותם מלחמה. הלא מלחמת שלשים מלכים היתה על אחת

כמה. וכאשר השמיע לארס קול סוס ורכב ויגוסו לפסס באימה. ואשר בשבעת אלף איש הרגו ק' אלף ביד רמה. ועל הבשאריי' נפלה החומה. ובאחת מאלה לא קבעום לפרסומה. ולא יפקד ולא יזכר שמה. אמנם כי כן מרדכי והשמונאי. הם שראו מעשי ה' כי בראותם ישראל הורק מכלים אל כלים. וחרבן בית קדשנו וישראל גולים. ושכינה מסתלקת ומלאכים עולים. אכן אמרו לא יוסיף להביטנו וגבר כל דאלים. שיחת מבצריו היו שריו כאילים. טבעו בארץ שעריה ונתיאשו הבעלים. אמרה בת יהודה לא אשוב עוד לביתי. אבדה תקותי ונכזבה תוחלתי. גם כי אשוע שתם תפלתי. והיה זה מכשול לאומתנו באמרם הנה אלהינו זה געלנו ומאסנו לכלותינו. הסתיר פניו ממנו להשחית זכר שאריתנו. וישכח ברית אבותינו. על כן מרדכי ובית דינו והגלוים עמהם. נפשם אותה ויעש לפרסם לבאים אחריהם. כי אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם. לא הפר בריתו אשר נשבע לאבותיהם. כי גם שם נתן רוחו עליהם. וכן השמונאי למשפחותיו. כאשר גבר עליהם אנטיוכם וחיילותיו. בטח באל עליון ותפס אומנות אבותיו. חרב פיפיות בידו ובגרונו רוממותיו. הכין עצמו לתפלה ולמלחמה ולדורון. בראותו כי עונות גרמו והיה עליהם אף וחרון. אחרי הבית האחרון. ויכתב בספר הזכרון. כי פשט בעל הבית את ידו. וראו כל גוים את כבודו. שמסר רבים ביד מעטים וגבר עלינו חסדו. בדבר אשר זדו לבטל שבתו ומועדו. הפילם חללים כי כל הגוים כאין נגדו. גם הם קבעו ימי חנוכה בשמנה. להעשות כן מדי שנה בשנה. למזכרת היות נועם ה' אלהינו עלינו מעשה ידינו כוננה. והדת ניתנה. ולא קבעום במשתה ושמחה. שעם היות שהמלחמה חשמונאי. נצחה ועל ידו היתה הרוחה. אף גם זאת בהיותה ע"י מיתת כמה מישראל לא נס יגון ואנחה. משא"כ בזמן מרדכי ואסתר ובימיהם. היתה נוח מאויביהם. והרוג בשונאיהם. ואין שטן ואין פגע במחניהם. ואיש לא עמד לפניהם. כולם שמחים כולם אהובים כולם ברורים. ויגשאום עושי המלאכה והשרים. ופתשגן הכתב להיות עתידים ששון ושמחה ליהודים. ורבים מעמי הארץ מתיהדים. כי על כן מרדכי ואסתר העמיקו עצה הגדילו תושיה. לעשות חוק וזכרון ועם נברא יהלל יה והאגרת הזאת אם לא נכתבה להכתב ראויה. ונאה דורש במעשה שהיה. כי מלחמה לה' בעמלק יד על כס יה. ויתבארו ענייניה ושתיה. וכל פרטי האגים הזאת השניה. להראות העמים את יפיה. והן אמת רמו הפירושים שפתי חכמים יורו לעת. כל אחד טודק עד מקום שידו מגעת. עין רואה ואוזן שומעת. שיש פירושים דרך הגדה ומדרש. מעשה ידי חרש. אין להם ערך ודמיון עם כבשת הרש. אבל ישאר בהם מן הספק כי לא פורש. עוד יש פירושים דרך האחרים כאמרם היותה מגלת סתרים. והיות בה סוד על כל קוץ וקוץ יורו המורים. ועיניהם תחזינה מישרים. ומעטים בני עליה המזהירים. לקבל שפע ואצילות מן הצינורים. וללקט בין העמרים. נרדים עם כפרים כל רואיהם יכירון. כי שמנו זך בלי שמרים. אבל עליהם נאמר מפי סופרים ולא מפי ספרים. אך הסתר יסתירו פניהם ילכו ויטמינו. והבאים אל כליהם בנמא לא ישקטו לאשר יכינו. כי טפח מגלים ושבעתים יצפינו. ופני הבאים כשלג ילבינו. באמרם כי המשכילים יבינו. ואני עם כי מספל מצבי טעמתי בקצה השרביט מיערת דבש וממקצתם כמלקק מן הים לא אבא חפצי. אף גם זאת בסודם אל תבוא נפשי. כי אשר לא הגיע אל כוונתם העצמית. ובא אל החצר הפנימית. אחת דתו להמית. והן עיני לא אצלתי מראות הלולאות החוברות. ומרבותי קבלתי המה מריקים הנכתרות. מפיהם ולא מפי כתבם הורוני שבם נתלו המאורות. והגולות אשר על הכותרות. וידי לא אסורות. בשבט סופר אין לנו עסק בנסתרות. ואשר בעט ברזל ועופרת הדפיסו ספרי קבלה במחנה העברים. עד אשר כל איש ידבנו לבו להרבות ספרי'. יחשבום למשפט דברים כפשוטן והוכו בסנורים. והממעיט אסף עשרה חמרים. צללו במים אדירים וקרוב להוראיהם לחשוב כי עלו אל הר העברים. ואשר לא קבל ולשלוח חיצי שכלותם ממהרים. ישיגום בין המצרים. מקום אשר אסורי המלך אסורים. וישתו מים המרים. על כן אמרה נפשי כדת וכחוק. ואשתחוה מרחוק. ואשובה ארחה אחרי עקבות הרועים בשרון. בפשטי הכתובים על ראשון ועל אחרון. ובשושנת העמקים סולת עשרון. ואם אותם קדש קדשים לוחות ושברי לוחות מונחים בארון. ואמרו חכמי המחקר. הרודף אחר מה שבחוקו הוא הכבוד והיקר. לכן לא אזוז מפשט המעשה אף כי המדרש עיקר. והאל משגיאות יעזור ויושיעני. במעגלי צדק ינחני. ואשר בשגיאות ימצאני. בצל ידו יחביאני. שכרי אתו ופעולתי לפניו ולכף זכות ידינני. אני תפלתי לך ה' עת רצון :

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה ס׳. ג׳ ב׳ וחסר

ויהי בימי ח׳ דסמי׳ וסי׳ ויהי בימי אמרפל. ויהי בימי אחשורוש. ויהי בימי אחז. ויהי בימי שפט השפטים. ויהי בימי יהויקים דירמיה:

תולדות אהרן ויהי בימי אחשורוש. מגלה י יא: הוא אחשורוש. מגלה יא: מהדו ועד כוש. שם: שבע ועשרים. שם:

א וַיְהִי נַהֲוָה בְּיוֹמֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְיוֹמוֹהִי בְּטִילַת עֲבִידַת בֵּית אֱלָהָנָא רַבָּא וַהֲוַת בְּטִילָא עַד שְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ בְּגִין עֵטִיתָא דְוַשְׁתִּי חַיַּבְתָּא בְּרַתֵּי דֶאֱוִיל מְרוֹדָךְ בַּר נְבוּכַדְנֶצַּר וְעַל דְּלָא שַׁבְקַת לְמִבְנֵי יַת בֵּית מוּקְדְּשָׁא אִתְגְּזַר עֲלָהּ לְאִתְקְטָלָא עַרְטִילָתָא וְאוּף אִיהוּ עַל דְּצַיֵּית לְעֵיטָא אִתְקַצְּרוּ יוֹמוֹהִי וְאִתְפְּלֵיג מַלְכוּתֵיהּ דְּמִן קַדְמַת דְּנָא הֲוָן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וְאַפַּרְכַיָּא כְבִישָׁן תְּחוֹת יְדוֹי וּכְעַן לָא אִשְׁתַּעְבְּדוּ לֵיהּ מִן בִּגְלַל הָכֵי וּבָתַר כְּדוֹן אִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ דַּעֲתִידָא וַשְׁתִּי לְאִתְקְטָלָא וַעֲתִיד הוּא לְמִסַּב יַת אֶסְתֵּר דְּהִיא מִבְּנַת שָׂרָה דַּחֲיָת מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין אִתְיְהֲבַת לֵיהּ אַרְכָּא וּמְלַךְ מִן הִנְדְּיָא רַבָּא וְעַד כּוּשׁ מִן מְדִינְתָא דְהִנְדְּיָא רַבָּא וְעַד מַעַרְבָא דְכוּשׁ מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע פִּילְכִין: תוספתא חֲמִשָּׁה כְּתִיב בְּהוֹן וַיְהִי לִישָׁנָא דְוַי וְאִלּוּ אִינוּן וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל דְּאִתְכַּנְשׁוּ מַלְכִין וְלָא הֲוָה רִיבָא וְחַרְבָּא בְּעָלְמָא עַד דְּאָתָא אַמְרָפֶל וַיְהִי בִּימֵי שְׁפוֹט הַשּׁוֹפְטִים וְכָל וַי הֲוָה בְּיוֹמֵיהוֹן וּמַן וַי הֲוָה מִטּוּל דַּהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא דִכְתִיב וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיְהִי בִּימֵי אָחָז וַי הֲוָה בְּיוֹמוֹי וּמַן וַי הֲוָה דִּכְתִיב עָלָה רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם מַה כְּתִיב בַּתְרֵיהּ נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה מִכָּאן אַתָּה לָמֵד כּוּלְּהוֹן דִּכְתִיב וַיְהִי בִּימֵי לִישָּׁנָא דוי

רשי

(א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחלתו עד סופו: המולך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו׳. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש שעומדים זה אצל זה (מלכים א ד) וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל

אבן עזרא

לשם אל יאתה כל הגדולה. מאד הוא נעלה על כל תהלה:
לאברהם בנו מאיר יצו עוז. אשר הואיל לפרש המגלה:

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו גם בחלום ידבר בו ובו יתמך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם הוציא פיו. והנה אין במגלה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום *אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה וקדמונינו ז״ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו ועוד מה טעם למלת אחר והנכון בעיני שזאת המגלה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגלה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי ע״ג והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגלה:

(א) ויהי בימי. זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא. וטעם ויהי בימי. על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת. וטעם הוא אחשורוש. איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהיו בין הודו

יוסף לקח

(א) ויהי בימי אחשורוש. המורגל בכל ספור או ברוב מן הספורים הוא להגיד ספור מעשה הלף עבר בימי מלך או שופט אשר היה בימים ההם ויאמרו סדר זה רוב המספרים מעשים או המקרים כדי לפרסם המעשה או המקרה ההוא באיזה זמן מן הזמנים היה באמרם שהיה בימי מלך פלוני ולפעמים כאשר ירצו לפרסם ולהודיע הזמן ההוא אשר נעשה אותו המעשה יותר בדיוק הנה אז יאמרו שהי׳ כך וכך למלכות המלך ההוא. אמנם לא יתכן לעשות כן רק כאשר יהי׳ המעשה המסופר מעשה שנעשה או מקרה שקרה לאיש מן האישים הפרטיים ובלתי מפורסמים כמו שנאמר ויהי בימי שפוט השופטים וילך איש מבית לחם יהודה וגו׳ שהי׳ אלימלך איש בלתי מפורסם אבל בהיות הספור ההוא מעשה מן המעשים עשה מלך שר או שופט הוא בעצמו הנה הדבר ההוא מפורסם מעצמו פרסום מספיק איננו צריך פרסום תלוי בזולתו ואין יתרון לבעל הלשון לומר שמעשה איש ופקודתו היה בימיו של אותו האיש בעצמו א״כ בספורנו זה שהגלה מן הפרסום הוא הזמן אשר בו עשה אחשורוש הוא בעצמו אותו המשתה המופלג לא היה צריך לומר ולפרסם היו׳ המעשה הזה בימיו והיה מספיק להוראת הזמן אשר בו נעשה המשתה ההוא מה שנא׳ אח״כ בשנת שלש למלך אחשורוש עשה משתה וגו׳. וכדי לבא אל היתר ספק זה נקדים בהודעת שאר הספיקות הנאותים להתעורר על הכתוב הזה ובכן נבוא אל פירושו. הספק הראשון הראוי להתעורר הוא לענין אומרו הוא אחשורוש שהמובן ממאמרו זה לא ימלט מהיותו על אחד משני פנים או שיהיה לשלול אחשורוש אחר זולתו שנזכר במקום אחר כמו הוא בניה גבור השלשים שאמנם אמר כן לפי שבאותם הראשי אבות נזכר בניה זולתו והוא בניה הפרעתוני וכדי לשלול אותו בניה אמר הוא בניה גבור השלשים או שירצה לומר שזהו בעצמו שנזכר במקום אחר כמו הוא משה ואהרן ואם יהיה המכוון לומר שהוא הנזכר בעצמו לא הועיל בתקנתו דבר אחר הוא אחשורוש נזכר שני פעמים אחת בדניאל שנאמר בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר המלך על מלכות כשדים ובעזרא ג״כ נזכר אחשורוש שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו׳ וכיון שנזכר אחשורוש פעמים הרי כאן שנאמר הוא אחשורוש לא הודיע דבר ועדיין לא ביאר לנו מי מהנזכרים הוא ואם נאמר שלשלול בא כמו שפירש מהר״מ ערמאה ז״ל וז״ל ועל כן חזר ואמר כאן הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש שהיו שנים כאמור אבל זה הוא מולך בכל העולם עכ״ל וירצה בזה כמבואר בדבריו שם שלהיות שבדניאל נאמר אחשורוש מזרע מדי הוצרך לומר בספורנו הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש כדי לשלול ולומר שאינו זה אותו אחשורוש אביו של דריוש אבל הוא אותו הנזכר בעזרא שנקרא ארתחשסתא עכ״ל מהר״ם ערמאה. ואין דבריו ז״ל מובנים שהרי גם אותו אחשורוש שנקרא ארתחשסתא בעזרא לא נאמר בו שהי׳ מולך מהודו ועד כוש כי אם מלך פרס לבד א״כ באומרו כאן הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש ישלול גם אותו הנזכר בעזרא ועוד שכדי לשלול אותו אחשורוש האמור בדניאל שהיה אביו של דריוש המדי אין צורך לומר שזה מולך מהודו ועד כוש שבאומרו שהי׳ מלך לבד הי׳ נשלל ויוצא מן הכלל שהרי אותו אחשורוש אביו של דריוש האמור בדניאל לא הוזכר שיותו מלך שהרי כדי לפרסמו אמר שהי׳ מזרע מדי ואם הי׳ מלך הא ודאי הי׳ מפרסמו במלכותו לא בהיותו זרע מדי ורז״ל דרשו הוא אחשורוש הוא ברשעו וכו׳. ודרשו כן באמרם שהוא אותו אחשורוש הנזכר בעזרא שכתבו שטנ׳ בימיו על יושבי ירושלי׳ וגזר לבטל בנין הבית ונתבטל עד שנת שתים לדריוש הנה זהו שדרשו ז״ל הוא ברשעו וכו׳ אמנ׳ לפי הפשט שיעדמו צריך ישוב ספק שני לענין אומרו המולך מהודו ועד כוש ולמה לא אמר מלך מהודו ועד כוש ורש״י פי׳ ע״פ מדרשם ז״ל ואמ׳ המולך שמלך מעצמו ואינו מזרע מלוכ׳ ואם אחשורוש זה הוא אותו אחשורוש שכתבו לו שטנה ובטל בנין הבית כמו שפירש רש״י ג״כ ע״פ מאמרם ז״ל יקשה שנרא׳ היותו מזרע מלוכה שהרי כן כתבו לו די יבקר בספר דוכרניא דאבהתך א״כ נראה שהיו מלכים שאין ההדיוטות כולם כותבים דברי הימים עד שיכתבו לו בשתם די יבקר בספר דוכרניא דאבהתך ומי אמר להם שאבותיו היו כותבים דברי הימי׳ עם היות׳ הדיוטות. וטרם בואנו אל ביאור האגר׳ הזאת נקדים עוד ונאמר שאין ספק שהמכוון בכתיבת ספור המעשה על ספר וגם רז״ל שחייבו על מקרא מגל׳ זו והרבו אזהרותיהם עד שאמרו שמבטלין ת״ת וכהנים מעבודת׳ והזהירו לבלתי השמיט תיבה ממנ׳ הא ודאי לא נכתבה כן ורז״ל ג״כ לא הזהירו כן לדורות כי אם לפרסם ולהודיע הנס הגדול והגלה המופלגת כוללת אחרית פליטת הגולה אשר נהיתה בימים ההם וכבר היו יכולים לקבוע ימים הללו לעשו׳ מדי ש״ה בש״ה לזכרון הנס מבלתי חייב אותנו לספר המעשה כמו שעשה חשמונאי׳ בימי חנוכה אמנם לפי שהנס שנעשה בימי חשמונאי׳ היה מבואר מאוד היותו מאתו ית׳ אחרי שנמסרו רבים ביד מעטים וגבורים ביד חלשים היסך הטבע אבל הנס הזה שנעשה לאבותינו בימי אחשורוש לא היה מפורסם היותו גם מאתו יתברך כי שבע הענין האנושי יחייב אהבת המועיל ואחרי שאחשורוש הי׳ אוהב את אסתר אהבת המועיל לא הי׳ מן הפלא זה שיעשה כאלה וכאלה לאהבתה וכבר אמרו האהבה מקלקלת השורה וכ״ש אהבת נשים ועאכ״ו לחושק ודבק באהבתם ועל אשר הפליג בחכמה מכל אשר לפניו נא׳ נשיו הטו את לבבו כ״ש מי שמחוק מעשיו נראה כי בשגעון ינהג שאפשר קרוב הוא לעשות כאלה וכאלה לאהבת האשה עד שלפי שכדי שלא יעל׳ על הדעת ח״ו שהשגל׳ היתה על דרך מקרה והזדמן הוצרכו לכתוב כל המעשה ובראש להודיע כי אחשורוש זה לא הי׳ מתפתה אחרי אהבת נשים שהר ענין ושתי שעם היותה בת בנו של נבוכדנצר ובתכלית היופי ואהבתו אות׳ אהבה מופלגת לא הספיקה האהבה מופלגת ההיא לקלקל שורת הנהגתו אפילו להצילה מן המות וכן נתבאר שלא הוצרכו לכתוב המעשה שהי׳ בשבעות כי אם לפרסם היותו נס מופלג מאתו

דוי והוה מן יומי עלמא מן שנין קדמיתא כד הוו עקן אתיין על בית ישראל הון מצלן קדם אבוהון דבשמיא ועני יתהון דכתיב ויהי עד לא יקרון אנא עני עד לא ימללון אנא אשמע: ב ביומיא האנון כד בעא מלכא אחשורוש למיתב על כורסי מלכותא דשלמה דאשתבא מן ירושלם על ידוהי דשישק מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דסנחריב ומן ידוי דסנחריב אשתבא על ידוי דחזקיה ותב לירושלם ותוב מן ירושלם אשתבא על ידוי דפרעה חגירא מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דנבוכדנצר ונחת לבבל וכד צדא כורש ית מדאה דבבל אחתיה לעילם ובתר כן מלך אחשורוש ובעא למתב עלוהי ולא הוה יכיל ושדר ואייתי ארדיכלין מן אלכסנדריא למעבד כותיה

מדינה: ב בימים ההם כשבת | המלך אחשורוש על

תולדות אהרן בימים ההם. שם:

אבן עזרא

הודו וכין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית: (ב) וטעם בימים ההם. אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים כי הראשון כלל. וטעם כשבת המלך אחשורוש ששקט ממלחמות הודו וכוש כי גבור היה וככה

רשי

בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח ועד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: הפרתמים

יוסף לקח

מאתו ית' לא מקרה והזדמן וזה לא יתפרסם כי אם ע"י ספור המעשה והמקרים המשונים אשר קדמו להגאל' היא אשר מהם ומהמונם יתבאר לכל משכיל היות הדבר מאת ה' היא נפלאת בעיניו עם היות שלא היה במעשה הזה ובהגלה הזאת דבר יהרוס הטבע המוטבע ביסודו כמהפכת המים לדם או קריעת הים וכדומה להם שכל אלה לא יסתפק אפי' האיש המשוגע שאין יד שום נמצא מגעת להרוס הטבע היסודיי זולתי אשר המציאה מן האפס המוחלט א"ה אחרי ספור המקרים התכופים שקדמו והעלות שנעשו לכלותינו וכולם מפיר מחשבות ערומים הפרס והפכם על פני השכם הנה ודאי יתפרסם פרסום מוחלט מאת זה אלהינו קוינו לו היתה זאת לנו ואחרי נתבאר שמטעם זה הוצרכו לכתוב כל המעשה וכל מה שקדם א"כ יחויב שאין במגלה זאת אפי' מלה אחת שאינה סובבת על מרכז ההודעה והפרסום הזה ועל הנסים כאלה נא' לעושה נפלאו' גדולות לבדו שודאי אין המכוון לומר שהוא עושה נפלאות לבדו אין אחר אתו לעזרו אבל הכונ' לומר שהוא עושה הרבה נפלאות לבדו שאין האדם יודע אותם היותם נפלאות מאתו ית' אבל יחשוב היותם מקרה והזדמן ועל כן לא הוזכר שמו ית' במגלה הזאת כי אם בסתר המדריגה בראשי תיבות ובסופי תיבו' באומרו יבוא המלך והמן היום וכן כי כלתה אליו הרעה כמו שיתבארו כתובים הללו במקומם שלהיות הנס הזה אשר עשה אלהים לנו נסתר מעין האדם היותו מאתו יתברך על כן הוזכר שמו ית' בסתר וברמז ובמקום שהזכיר הכלית גדולת המן שהוא אומרו יבוא המלך והמן היום ובמקום שהזכיר תכלית מפלתו שהוא אומרו כי כלתה אליו הרעה. בשני מקומות הללו הושם שמו יתברך לרמוז ולהודיע כי גדולת המן היתה מאתו ית' כמו שאמרו ז"ל שהיו חייבים כליה כי על כן גדלו המלך מלכו של עולם נרמז ולהודיע שגם מפלתו היתה מאתו ית' ולענין גדולתו של המן נרמז בראשי תיבות ולענין מפלתו נרמז בסופי תיבות להורות שהוא יתברך היה סבה לראשית גדולתו ולסוף מפלתו להודיע לדורות היותו משגיח עלינו מן השרכים להצילנו מיד הקמים עלינו כי כאשר רבו עונותינו ונתמעטו זכיותנו וחרב בית קדשנו ואין אתנו כדאי לעשות לנו נס בפרסום כהלחמו ביום קרב הנה אז יצילנו במסתרים משל למה הדבר דומה לבן מלך שחטא מאד נגד אביו וגרשו מפניו ובא ארי לטרפו והאב ברחמיו על בנו שולח אחרים להצילו מיד הארי לא יטפל האב בעצמו להצילו כדי שלא יחשוב הבן שהאב שככה חמתו מעליו כך הש"ת עם היותנו בגלות ובהסתרת פנים הנה הוא מסבב סיבות להצילנו מיד קמינו עד אשר לא יתפרסם היות ההצלה היא מאתו ית' אמנם אנחנו נאן מרעיתו אשר הודיע לבני ישראל עלילותיו יתפרסם אלינו מתוך המקרים הרבים התכופים משונים מן הטבע המורגל וכ"ש כאשר נראה הפרת עצות וביטול מחשבות והפיכתם שיאמת יותר הגלינו כי הדברים נמשכים מאת אשר בידו נפש כל חי חופש כל חדרי בטן. ואחרי הארכנו בהקדמתינו זאת והודענו שכל תיבה ותיבה שנכתבה במגלה הזאת לא נכתבה לבד לפרסם היות הדברים מאתו נבוא אל ביאור המגלה הזאת ונדקדק על כל תיבה התועלה הנמשך ממנה לפרסום זה והנה התחיל הספור הזה בהודעת פרטי המקרים אשר מהם היתה נסבה הגעת אסתר למלכות ולהורות שכל המקרים היו מתחלתם ועד סופם היפך הסדר וההרגל והתחיל לומר שהיה מלך גדול ועצום מאוד ואמרו ויהי בימי אחשורוש לא להורות שהיה המעשה ההוא בימיו בא אבל להורות כי זה אחשורוש לא היה מלך עצום כמו שנזכר בעזרא מלך פרס לבד ואח"כ נתגדל וכבש כל המדינות והממלכות ההם ולא הגיע אליו לעשות המשתה המופלג ההוא והוראת העושר והכבוד והאפה לעמים הנכנעים תחתיו כ"א בימי היות מלך עצום ויהיה אומרו ויהי בימי אחשורוש המולך מהודו ועד כוש כאלו אמר שהיה המעשה הזה שעשה אחשורוש בימי היותו גדול ועצום לא בימים שהיה מלך פרס לבד והרבה לספר גדולתו והפלגת מלכותו להודיע שלא יתכן היותו מגיע אל המדריגה ההוא כי אם מרוב חריצותו והיותו מהנהג בחכמה המחיה את בעליה ואף גם זאת בכל המעשה הזה מוליך יועצים שולל חכמתו נתבלעה כי בשגעון ינהג עד שבהיותו שליו בביתו ורענן בהיכלו אחרי היותו מיושב על כסא מלכותו ומלכתה בת בנו של נבוכדנצר נגבה בימינו נאהבים ושמחים בחלקם וכל כונתם ומגמת פניהם להראות לעמים גדולת מלכותם הנה הם גרמו לעצמם מה שלא היה ביד כל אויב ושונא לעשות להם ונהפך השונם לאבל לפי סבורה נפשות ובוחן לבות הטה את לבו של מלך זה אל התאוה המגונה המשונה היא לראות עשרו ולעשות הפלגת הפיזור ההוא ובתוך שמחתם שהיו ששים ושמחים לעשות רצון קניהם ולמלאות כריסם עוד נתאוה תאוה משונה ומגונה הימנה להראות יופי האשה לעמים ולשרים ולכך אמר המולך מהודו ועד כוש ברצונו לומר שהמלך אשר ימלוך על עיר אחת או מדינה אחת לא יפלא כי יבחר להראות גדולתו לעבדיו להתגדל לפניהם להתכבד בהיותו גדול על שאר מלכים אבל מלך שהוא מולך בכיפה וכי גדולתו אינה מפורסמת עד שנצרך להראות עשרו וזה אומרו ויהי בימי אחשורוש המולך וגו' שבימי גדולתו רצה להראות עשרו היפך הסדר והמורגל ואומרו הוא אחשורוש ר"ל שזהו אחשורוש מלך פרס אבל בימים ההם היה מולך על הכיפה ולכן אמר המולך ולא אמר מלך כאלו אמר שבאותם ימים היה מולך כן לא קודם לכן ואומרו מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה רש"י ז"ל פי' ע"פ מדרשה בגמרא שאמרו כמו שהוא מולך מהודו ועד כוש הוא מולך בשבע ועשרים ומאה מדינה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהוא רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה ע"כ. ויש לדקדק שאין הנדון דומה לראיה מכמה טעמים ראשונה שעזה ותפסח הנה היו שתיהם מעבר הנהר לפיכך יאות לומר שהוא רודה בכל העבר כמו שהוא רודה באותו המקצת שהוא מתפסח ועד עזה שגם הם בכלל עבר ההוא הם אבל לא יאות לומר שהוא מולך על מספר מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש אחר שאינו מחויב שהודו וכוש יהיו מכלל המספר ההוא ועוד שלפי פירושם ז"ל היה לו לומר המולך שבע ועשרים ומאה מדינה מהודו ועד כוש כמו שנאמר הרודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ועוד שאפי' היה מוכרח שהודו וכוש היו מכלל אותו המספר לא בשביל שהוא מולך בשתים מן המספר ההוא יחויב היותו מולך בשארית המספר ואין הדמיון הזה עולה יפה לומר שכמו שמולך מהודו וכוש הוא מולך בקכ"ז מדינות אבל נראה לומר לפי הפשט שיעדנו כי אין ספק שמלת מדינה נאמרת לפעמים על מחוז כולל עיירות רבות כמו מדינת אפריקה וכדומה לה ולפעמים תאמר מלת מדינה על עיר חשובה גדולה כמה שנאמר על ירושלים שרתי במדינות ולפי זה כאשר סיפר היות מולך המלך הזה בשבע ועשרים ומאה מדינה רצה לבאר שמלת מדינה פה תובן על מחוז כולל עיירות רבות והעד דאם לא כן לא הי' מנין מופלג קכ"ז מדינות ויהיה אומרם מהודו ועד כוש לפי שהודו גבוליה כלים אצל גבולי כוש וכל אחד מהם ר"ל הודו וכוש הם שם מחוז לא שם עיר לכן אמר מהודו ועד כוש כאלו אמר שהוא מלך בקכ"ז מדינות כהודו וכוש שהם מחוזים ולא עיירות:

(ב) **בימים** ההם כשבת המלך אחשורוש. כף כשבת אינה הוראת זמן בקירוב כמו כחצות הלילה שהרי לא הודיע מתי ישב על כסא ואלו לא הניא בדלא תניא כותיה ועוד שאין צורך להוראו' זמן יותר ממה שיאמר ואמר בשנת שלש למלכו עוד יש לדקדק אומרו על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה שנראה כאלו היו לו שתי כסאו' ועוד יש לראו' בכתוב הזה מהות התועלת הנמשך לפרסום הנס ממנו ומה לנו לענין ספור הנס ופרסומו אם ישב על הכסא או לא ישב והיה מספיק אומרו בשנת שלש למלכו עשה משתה וגו' לכן נראה שכף כשבת היא הוראת תכיפת זמן הושבת הכסא בשושן לעשיית המשתה המופלג ההוא ותהיה כף זו כמו כנוח כפות רגלי הכהנים מי הירדן יכרתון שהיא כף התכיפות ופירושו שתכף שינוחו כפות רגלי הכהנים מי הירדן יכרתון וכמוהו עוד בשמואל כהזכירו ארון האלהים נפל עלי מעל הכסא שהוא ג"כ כף התכיפות שהכף שהזכירו ארון האלהים נפל וכן בספורנו זה רצה להודיע שתכף שהושיב הכסא בשושן הכף עשה משתה ההוא לשמחת הושבת הכסא שם בשושן כי כל המלכים אשר קדמו לו במלכות פרס ומדי היה כסא מלכותם בבבל כמו שנ' בדניאל בהיכל מלכותא די בבבל אמנם שושן לא היתה עיר מלוכה כמו שנ' שם הייתי בשושן אשר בעילם המדינה ולא פרסמה היותה עיר מלוכה ולא היה בה כסא מלכות עד בוא אחשורוש זה שהושיב כסאו בשושן וזה אומרו כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן שקודם זה היה כסא מלכותו בבבל ולשמחה עשותו כסא מלוכה מחדש בשושן עשה משתה לכל העם הנמצאים דאל"כ לא היה טעם לעשיית משתה לעם והוראת כלים והאשה אם היה כסאו לעולם שם וזה אומרו לכל העם הנמצאים לפי שהוא בא מחוץ לשושן אל תוכה כינה העם שבה בלשון נמצאים כמו שיתבאר זה עוד לפנים והתועלת הנמשך מהכתוב הזה לענין פרסום הנס הוא שמאז יודע מחשבות אדם הטה את לב המלך והעיר את

לוא

כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ
לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל ׀ פָּרַס
וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ ג'. ל' וחסר
אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ ג' ומ"ל
יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃ ה וּבִמְלוֹאת ׀ הַיָּמִים ז' מ"ל מלאות קרי
הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן ס' ג'
הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים ס' וכל אכ"ס

הפרתמים ג' וסי' בשנת שלש למלכו עשה משתה. ונתן הלבוש. לאשפנז רב סריסיו: הימים האלה ו' בלישנ' וסי' החזקנה ידיכם השמעים. כן שבתי וזמתי. ובמלאת הימים האלה. על כן קראו לימים האלה. קימו וקבל היהודים. והימים האלה נזכרים ונעשים:

תולדות אהרן בשנת שלש. שם: חיל פרס ומדי. שם: בהראותו את עשר. שם: ואת יקר. שם: ובמלאת הימים. שם:

כותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ארע מיניה ואתעסקו ביה תרין
שנין ובשתא תליתאה דמלכותיה יתיב עלוי ההוא כורסי
מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא: ג בשתא דתלת
למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא
אית דאמרין דמרדין עלוהי אפרכיא ואזל וכבשנון ובתר
דאכבשינון אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה
ליה ושדר אגרתא לכולהן מדינתא למיתי למעבד קדמוי חדותא
שלח ותמן כל רברבני מדינתא דייתון ויחדון עמיה ואתו קדמוי
מאה ועסרין ושבע מלכין מן מאה ועסרין ושבע מדינן וכולהון
קטירי תגי ברישיהון והון סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין
וחדיין קדם מלכא והון פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן
רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזו תמן מאני בית מקדשא
הוון בכין ומספדן תמן: ד ובתר דאכלו ושתו ואתפנקו אחזי
להון ית עותריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עותרא בצדאותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח
תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מליין דהב טב יוהרין ובורלין וסנדלבין ובההוא עותרא תקף יקריה יומין סגיאין ומשתיא
לרברבנוי מאה ותמנן יומין: ה ובאשלמות יומי משתיא האלין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חייביא בשושן
בירנתא דאתמנגיאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גנתא גואה דמלכא דהות

רשי

(ג) הפרתמים. שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה:
גנת

אבן עזרא

וככה כתוב במגלה על כן בשנת שלש למלכו: בשושן הבירה. שם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש: (ג) עשה משתה. רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כפי חשבונו וראה שלא יגאלו ישראל. וי"א ששקט ממלחמות. וי"א שנשא ושתי והוא הישר בעיני: הפרתמים. מזרע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגילה: (ה) הנמצאים. מלה זרה בדקדוק כי היה הנד"ו ראוי להיותו בקמץ גדול כמשפט. והעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו: ביתן. מגזרת בית והוא כמוך וגם מוכרת וטעמו

יוסף לקח

רוחו להושיב כסאו בשושן מה שלא עשו המלכים הקודמים לו וכל זה להביאו אל המקום אשר שם מרדכי הביא הנתם ה' אל החבר כמו שיתבאר עוד בקודם בוא אחשורוש אל שושן היה מרדכי שם כי על כן נאמר איש יהודי היה בשושן ולא אמר ויהי איש כמו שנאמר ויהי איש אחד מן הרמתים אבל אמר היה כאלו אמר שמרדכי היה שם קודם לכן:

(ג) **בשנת** שלש וגו'. הספיקות אשר יתויב בהם התעוררות בכתוב הזה הם ראשון אומרו בשנת שלש למלכו ולא אמר למלכותו כמו שנאמר אחר זה לענין לקיחת אסתר בשנת שבע למלכותו. ספק ב' אומרו עשה משתה לכל שריו ועבדיו הפרתמים ושרי המדינות לפניו שאמנם הזכיר תחילה השרים ואחריהם העבדים ואחר העבדים הזכיר שרי המדינות והפרתמים ואין זה הסדר להזכיר השרים ואח"כ העבדים ואחר העבדים שרי המדינות והפרתמים ואין לומר שהזכיר החשובים באחרונה שהרי הזכיר העבדים שהם הפחותים באמצע. עוד יש לדקדק אומרו ושרי המדינות לפניו מאי לפניו דקאמר גם יש לדקדק אומרו קודם שריו ואח"כ שרי המדינות והלא גם הם שריו הם אחרי שהם ממונים ממנו על המדינות. לכן נראה שאומרו למלכו ולא אמר למלכותו כמו שנאמר בלקיחת אסתר הוא הטעם כמו שהקדמנו שזה אחשורוש לא היה אלא מלך פרס לבד ואח"כ כבש הממלכות ההם מהודו ועד כוש וכשכבש הממלכות בחר לעשות כסא ממלכתו בשושן ולסבת הושבת כסא הממלכה בשושן עשה המשתה ההוא ולכך אמר למלכו שב אל מה שאמר המולך מהודו ועד כוש כאלו אמר בשנת שלש למלכו הממלכות העצום ההוא אמנם אמרו לענין לקיחת אסתר למלכותו ר"ל שנת שבע להיותו מלך כי ענין המשתה להיותו לסבת הושבת הכסא בשושן והושבת הכסא בשושן אמנם לא היה אלא לסיבת כבישתו כל הממלכות ההם לכן תלה ענין המשתה למלכו הממלכות העצום ההוא אבל לקיחת אסתר לא תלה הענין אלא בהחלת מלכותו כנהוג. ואומרו שריו ועבדיו ואח"כ הפרתמים ושרי המדינות הוא הטעם כמו שאמרנו שקודם לא היה כי אם מלך פרס ולכן אותם השרים והעבדים שהיו לו מאז קראם שריו ועבדיו והעד אומרו חיל פרס ומדי ואח"כ אמר הפרתמים שכבש מחדש והשרים שהיו על המדינות לפניו ר"ל לפני כובשו אותם ולהיות הפרתמים שרי המדינות מאוחרים לבואו תחת ממשלתו הקדים להם השרים והעבדים חיל פרס ומדי לפי שקדמו. והועלת הכתוב הזה לענין הסיפור הגם ושכוונו הוא לומר שלהיות שקרא במשתה הפרתמים ושרי המדינות שהיו פרתמים ושרים טרם כבשו הממלכות לפיכך בערה חמתו על ושתי שמלא ממוכן פענם לומר כי על כל השרים אשר בכל מדינות המלך ולא אמר כי על כל שריו כי לשריו חיל פרס ומדי לא היה חושש כל כך שהיו אללו כבני בית אבל על שרי המדינות חדשים מקרוב באו הרב הפו שנהבזה בפניהם והיא היתה נסבה לגמור דינה כחוץ:

(ד) **בהראותו** את עושר כבוד וגו'. כשכבר אמרנו שלא נאמר לסרחותו בלמ"ד לפי שהמשתה היה לסבת הושבת הכסא בשושן אבל לא היה כדי להראות עשרו ולכן אמר בהראותו שמחמת המשתה נגרר להראות עושרו והגם חילק התוארים הללו לשני מחנות ואמר בהראותו את עושר כבוד מלכותו שאמר אחד וחזר ואמר ואת יקר תפארת גדולתו מאמר שני והיה אפשר לומר אותם כולם יחד אבל להיות שכל מלך קטן או גדול יתויב אליו העושר והכבוד אמנם למלך גדול יתויבו אליו היות לו הדברים היקרים ואוצרות מלכים וכלי הפארת ואבנים טובות ולכן אמר קודם הדברים המתויבים לכל מלך אפי' קטן שבמלכים לפי שקודם לכן לא היה הוא מלך גדול ואח"כ הראה היות לו הדברים המתויבים למלך גדול וזה אומרו שנית ואת יקר תפארת גדולתו שב אל המלכות כאלו אמר ואת יקר תפארת גדולת מלכותו. ויש לדקדק עוד בכתוב הזה אומרו ימים רבים שמנים ומאת יום כי לא יפול על הלשון לומר על ענין אחד שנמשך ימים רבים כי אם כאשר המגיד הואת אין רצונו לפרסם סך הימים הנה אז יאמר ימים רבים כמו שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים וכן ונסב את הר שעיר ימים רבים וכן ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים ורבים כמוהם כאשר לא יפרסם סכום הימים אמנם כאן שהוא אומר סכום הימים לא יתכן על הלשון לומר ימים רבים והוא הטעם שאין כוונתו כאן לומר רבוי הימים או מיעוטם אבל הוא המשך נתינת טעם למה עשה משתה ארוך כזה מאה ושמנים יום כי אין המורגל לרוב כי אם נ"תה שבעת ימים אמנם ברצותו לספר עוצם עשרו של אחשורוש אמר שהיה כל כך עשרו שהולך לעשות משתה ימים רבים דהיינו ק"פ יום כדי להראות כל עשרו כי לא היה איפשר להראותו בפחות משיעור זה לרוב עשרו וכליו היקרים ואמר ק"פ יום ולא אמר ששה חדשים לפי שכל יום משתה בפני עצמו הוא אבל בנשים אמר ששה חדשים בשמן המר ולא אמר ק"פ יום והתועלת הנמשך מן הכתוב הזה לענין הסיפור שכל אשר נתן בלבו להתגאות ולהתכבד ולהראות גדולתו והיותו ראוי למלכות ההוא כן הכבוד ברח ממנו ונתבזה שאשתו מרדה בו עד שלסבה זאת נתיירא שמא יתבזה בעיני מלכים ושרים וימרדו בו כמו שטען המן כשאמר לגמור דינה נחוץ אמר ושמע שהגם שהמלך כפי מה שיבוא שפירושו שישמע דבר המלך ויקובל ויהיה דברו גדול בעיני שהמון ב"ס לא יעשם מבטו נחוץ הדרבה לא יהיה דברו נחשב ולבסוף ימרדו בו:

(ה) **ובמלאת** הימים האלה. יש לדקדק התחלה בכתוב הזה אומרו לכל העם הנמצאים ולא אמר לכל העם אשר בשושן. עוד יש לדקדק אומרו למגדול ועד קטן היפך סדר המקרא בכל מקום שלעולם מקדים הקטן כמו שנאמר בלוט למקטן ועד גדול וכן לענין צקלג נאמר וישבו את הנשים למקטן ועד גדול וכן לענין הקהל נאמר והנביאים והעם למקטן ועד גדול וכן ביונה נאמר מקטנם ועד גדולם עו"ד יש לדעת אם במשתה העם הנמצאים בשושן היו עוד שם הפרתמים ג"כ ושרי המדינות והלכו אחרי קפ"ז יום או לא היו שם בשבעת ימים אחרונים כי אחרי הק"פ יום הלכו להם. לכך נראה לפרש שאומרו הנמצאים בשושן הוא כפשוטו
[illegible]

ה׳ רבתי בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת
ד׳ ב׳ ו׳ל אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי
ג׳ ג׳ שֵׁשׁ מִטּוֹת ׀ זָהָב וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר
ל׳ ל׳ ופ״ג וְסֹחָרֶת׃ ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב וְכֵלִים מִכֵּלִים

נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כביש עד פלגותהון דהב
טב ושלימו באשלמות אבן טבא ומטללין עליהון ברם מרדכי
צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן׃ ו ומן אילנא לאילנא הוו פריסן
יריען דבוץ גון חיור בספירין וכרתנין ותיכלא אחידן באשלי
מטכסין צביען בארגונא דלין עלוי אונקלין דכסף ודשרין
סנלגלין דכסף כפיסן עלוי עמודי מרמרין סמקין ירקין וברקין
ומרוקין ותורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמתתן על
דרגשין דנקלמיהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על סטיו
כביש קרוסטלינין ומרמרין וחרא דכרכי ימא רבא ואטונין
מציירין מקפין להון חזור חזור׃ ז ופקיד לאשקאה יתהון במני דדהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומניא
אוחרניתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותיהון היכאבר ומן קדם מני בית מקדשא אישתניאו והוו

אחוז ואחוז ה׳ וסי׳ נמסר בסדר מטות ׃ מטות ב׳ וסי׳ השכבים על מטות שן וסרוחים. חור כרפס ותכלת ׃

תולדות אהרן גינת ביתן. שם ׃ חור כרפס. שם ׃ על גלילי כסף. שם ׃ בהט ושש. מגלה יב ׃ ודר וסוחרת. שם ׃ והשקות בכלי זהב. שם ׃

אבן עזרא

וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך ׃ (ו) חור כרפס. זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו ונכנס פסוק ובמלאת בימיהם כמו אמור לנער ויעבור לפנינו ׃ חור. עין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית ׃ כרפס. עין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה עניינים כמשי והעד אחוז ׃ בחבלי. פתוח החי״ת בפת״ח גדול איננו כמו חבלי יולדה ׃ בוץ. הוא הבד ממיני פשתים במצרים גם ארגמן כאמר ׃ גלילי. כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה ׃ ועמודי שש. כמו שיש וככה עם ועיש והנה הגלגלים היו בין עמוד לעמוד ומקלתם מכוסים בנזכרים ׃ רצפת. כמו מרצפת אבנים והם היליע מלמטה ׃ בהט. גם דר וסחרת אבנים יקרות ׃ (ז) שונים. מגזרת שנוי

רשי

(ה) גנת. מקום זרעוני ירקות ׃ ביתן. נטוע באילנות ׃ (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים צבועים פירס להם למצעות ׃ אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש ׃ מטות זהב וכסף. ערך ליסב עליהם לסעודה. על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו׳ מיני אבנים טובות פירשו רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך שמם ׃ (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות ׃ שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו

יופה לקח

באחשורוש בא מחוץ לשושן אל שושן להושיב כסא המלכות שם לפיכך קרא׳ הנמצאים כמו כל העם הנמצא בה יהיו לך למס שלא אמר העם אשר בה אלא הנמצא בה לפי שהם באים מחוץ לה קרא העם שבה הנמצא בה וכן במלכים ושבים מעמי הארץ הנמצאים בעיר לפי שנבוזראדן בא מחוץ ומצאם שם ולפיכך אמר כאן העם הנמצאים. עוד ידמה לומר עם מאמרם ז״ל שדורו של מרדכי נתחייבו כליה מפני שנהנו מאותה סעודה של אחשורוש ולפי זה נאמר פה הנמצאים בשושן שאפילו אותם שלא היו מתושבי העיר אבל גרים בארץ לא להם קרא אותם אל המשתה ההוא ולפיכך היו שם כל הנמצאים וכנגד זה אמרה אסתר לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו וגו׳ כי לא היתה צריכה לומר אלא לך כנוס את כל היהודים אשר בשושן או לך אמור ליהודים וכו׳ אבל זהו שאמרה אסתר שיכנס ויקבץ כל היהודים שנמצאו בשושן אז בעשיית המשתה ונהנו מאותה הסעודה ומדה כנגד מדה אמרה שכיון שהם נהנו באכילה ושתיה שילומו מאכילה ושתיה לבד לא מסיכה ומנעילת הסנדל ומה שלא נאמר בכתוב הזה למקטן ועד גדול כבשאר מקראות הוא הטעם שבשאר מקראות כמו בלום שהוכו בסנורים רצה להשוות הקטן לגדול שכולם בשוה וכן בנקהלו וכן בהקהל וביוצא אבל פה שהמלך אחשורוש רצה לעשות כרצון איש ואיש שיהיה כל איש לפי מדרגתו לכן הקדים הגדול. או אפשר ידמה לומר שרצ׳ לרמוז גם פה שישראל נהנו מאותה סעודה ולכן אמר מגדול ועד קטן שהם יעקב והוא שנקראו גדול וקטן וכמו שנאמר בעמים מי יקום יעקב כי קטן הוא כי אין השם שלא קרא אחשורוש במשתה הקטנים בבנים דהיינו התינוקות ואם הכוונה לומר שקרא שהתוב והפשוט מכיון שנאמר כל העם הנמצאים זה מבואר שלא יאמר העם אלא על המצויים כולם בשוה אבל אמר ועד קטן לרמוז על ישראל שנהגו מאותה סעודה וזה תועלת הכתוב הזה לומר שבאכילה נתחייבו ובצום ניצולו ובאכילה ושתיה ישמחו כמו שנא׳ ועשה אותו יום משתה ושמחה סעודת מצוה תחת סעודת עבירה. עוד ידמה שאמר הנמצאים להודיע שהגרים והפרתמים בכ״ל ׃

(ו) חור כרפס ותכלת. פרש״י ז״ל מיני בגדים צבועים פירס להם למצעות אחוז בחבלי בוץ וארגמן אותם פירס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת ערך להם לסעודה עכ״ל. כנראה מתוך פירושו זה שאחשורוש עשה שני מיני מצעות בישיבה האחת א׳ קודם סעודה וא׳ אחר סעודה ולפי הענין נראה שלא היה שם הכנה אלא לסעודה ולא היו נעים ממקומ׳ ועוד לא ידעתי מה יעשו עמודי השש תחת המצעות ועוד שלא נקראו עמודים כ״א על שם שהם עומדים או מעמידים הדבר שעליהם. ורלב״ג פי׳ שלפי שהיה המשתה בחצר מגולה הנה היו הבגדים צבועים באוהל הנוטים למכסה על החצר והארגמן היה נתלה להם כפרוכת ע״כ. ופירשו כם ז״ל כן בראותם שחלק הכתוב בגדים צבועים לחוד ומטות לחוד ולפירושו של רלב״ג נראה שכל חצר מגולה הוא ואין הדברים כן שכל מקום שהוא עבר אחרי מקום זולתו ונעשה לתשמיש יקרא חצר ונאמר בתי החצרים והערים וחצריהם על שהם נגררים אחרי הערים וגם זה הוא שיעשו משתה ק״פ יום במקום מגולה מכוסה בבגדים ועוד שלפי פרש״י ז״ל ורלב״ג לא נזכר שהיה להם סמיכה על מה שיסמוכו שם ורבותינו ז״ל אמרו ישיבה שאין בה סמיכה עמידה טוב הימנה. לכן ידמה שהמשתה היה ודאי במקום מכוסה והיה מקום נגרר אחר גינת ביתן ועל כן נקרא חצר גינת ביתן והבגדים צבועים הללו וכל הכנות ההם יכון ענינם היטב לפי המורגל עד היום לאנשי פרס ומדי וישמעאל וערב כי אין ישיבתם רק על הקרקע פורסים מצעות ולאחוריהם לסמיכה נותנים כסתות רתבות כנגד האיש ותחת המצות פורסים על הרצפה גלופקרים ובשיות מנהג בני פרס ומדי באופן זה הנה הדברים מבוארים מאד שכל השלחנות היו מסודרות לסעודה על הארץ כמנהגם והאנשים יושבים על המצות והעמודי שיש קבועים עמודים עומדים לשעמיד הכסתות לסמיכה שיסמכו האנשים אחוריהם על הכסתות הנסמכים על עמודי השיש ועל ראשי עמודי השיש היו להדור גלילי כסף כמו שנא׳ גולות הכותרות אשר על ראש העמודים והבגדים צבועים היו מהודקים לכסות העמודים והיו מהודקים בחבלי בוץ וארגמן שהיו כמו פתיל לקשור בו הבגדים ומטות זהב וכסף לא היה לקנת מקומות מטות של זהב ולקצתם של כסף שא״כ היה קנאה בסעודה אבל היה אפשר לומר שהיו של זהב וכסף כנהוג שעושים חוט של כסף ומזהיבים אותו ובאותו חוט אורגים להם בגדים ולפיכך קראם זהב וכסף לפי שיש בהם זהב וכסף אבל כל המטות שוות אבל לפירושנו זה היה לומר מטות כסף וזהב כיון שעיקר חומר הענין הוא כסף ואין שם רק הזהבה לבד לכן נראה שהיה הענין כן שהיו שם מטות זהב וכסף לכולם לפי שהנהגתם הי׳ להיות להם לישיבה מטות תחתיהם ומטות לסמיכה חשובים מהמטות שתחתיהם ולפיכך סיפר שהושיבם על מטות זהב היינו לסמיכה וכסף לישיבה באופן שכל אחד מהיושבים היה יושב על מטת כסף ונסמך על מטת זהב ולא היה קנאה בסעודה כי ענין הסמיכה היא כוונין בהסיבה המראה חירו׳ ושררה ולפי זה נאמר שמטות כסף היו על הרצפה ויובן הכתוב כן כאלו אמר מטות זהב על עמודי שש דהיינו לסמיכה וכסף על רצפת בהט וכו׳ דהיינו לישיבה ומלת זהב מחלקת מלת וכסף וכן טעמו על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב ומטות כסף על רצפת בהט ואין אנו צריכים לחלק שני מיני מצעות אחד לסעודה ואחד לאחר סעודה כמו שפרש״י ז״ל אבל הכל מתוקן לסעודה ולא היה שם ישיבה בלי סעודה. ומהר״ם ערמאה הוקשה לו איך נפל מהמשתה הזה הדברים אשר הם יותר בסעודת מלכים והם כלי שיר וכל מיני זמר והשיב הוא ז״ל לפי שהקול אי אפשר נתקנם כי מי יעצור את הקול אם הוא ערב לזה לא ישמח חבירו המזיק לו והגיע למהר״ם ערמאה ז״ל לומר כן ע״פ שיטתו לומר שאחשורוש רצה לעשות בסעודה הזאת שימלא לכל אדם הנאות לו ולפי שיטתו זאת לא ידעתי מה עשה למי שאינו שותה יין וריחו מזיק לו אבר מי יעצור הריח ומה עשה למי שעיניו כהות וראיית הגוונים מזיק לו היתך הושיבו באותם הבגדים הצבועים אבל נראה שאין ספק שהיו שם כל מיני זמר וכלי שיר ומי שלא היה חפץ לשמוע בשלה דעתו אצל כל אדם ומה שהוקשה למהר״ם ערמאה שלא הוזכרו כיון שהם נמצאים בכל סעודות המלכים היא היא פשוטה ומפנה היא חשיבת ושלפי היות הנגינים וכלי זמרים נמצאים בכל סעודות המלכים אין גם אחד שלא יתנהג בהם לפי זה לא הזכירם כי לא הזכיר פה רק הדברים שעשה אחשורוש בענין המשתה הזה ממה שלא קידם לו שום מלך לעשות כן אבל הדברים שהם נמצאים בכל הסעודות של המלכים לא הוצרך להזכירם כאן ולפי דעתו של מהר״ם גם אכילה לא הוזכרה ולמה לא הזכיר המאכלים שהאכילם אבל לפי שלא היה באכילה שינוי חדש מה שלא היה בסעודת מלכים אחרים לכן לא הזכירם ולפי דעתו למה לא הזכיר המטפחות והסכינים והכפות והנה הפליג הכתוב הזה בהוראת הפזור המופלג בעשה לרדוף אחרי הכבוד וכי הכבוד ברח ממנו ונעשה כדי בזיון וקלף אשר כל זה מלאת מסבב הסבות ׃

(ז) והשקות בכלי זהב וכלי׳ מכלים שוני׳. פרש״י ז״ל משוני׳ זה מזה כמו ודתיהם שונות ואם פי׳ הדברים כן אין בזה שבח שבר גדולה של שמשינוי

שֹׁנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַשְּׁתִיָּה
כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ
לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ׃ ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה
עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן
אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר
וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ

שְׁתַן חֲמַר עֲסִיס דְיָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַלְכָּא דְסַגִי רֵיחֵיהּ וּבְסִים טַעֲמֵיהּ וְלָא בְּחֶסְרָנָא אֱלָהֵן כְּמִיסַת יְדָא דְמַלְכָּא׃ ח וְשָׁקוּתָא כְּהִלְכְתָא מְנַהַג גּוּפָא וְלֵית דַאֲנֵיס אֲרוּם כֵּן שָׂם טַעַם מַלְכָּא עַל כָּל דְאִתְמַנָּא אַפִּיטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתֵיהּ לְמֶעְבַּד כִּרְעוּת גַּבְרָא בַר יִשְׂרָאֵל וְכִרְעוּת גְּבַר מִן כָּל אוּמָא וְלִישָׁן׃ ט אוּף וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא רְשִׁיעֲתָא עָבְדָא מִשְׁתְּיָא נְשַׁיָא בְּבֵית מַלְכוּתָא אֲתַר קִיטוֹן בֵּית דְמוּךְ דִי לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י וּמָרְדְכַי צַדִיקָא צַלִי קֳדָם יְיָ מִן יוֹמָא קַדְמָאָה דְמִשְׁתְּיָא עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה דִי הוּא שַׁבְּתָא לַחְמָא לָא אֲכַל וּמוֹי לָא שְׁתָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה דַהֲוָת שַׁבְּתָא עָלַת קְבִלְתֵּיהּ וְקַבָּלַת סַנְהֶדְרִין קֳדָם יְיָ וְכַד שְׁפַר לִבָּא דְמַלְכָּא בְּחַמְרָא גְרֵי בֵיהּ יְיָ מַלְאֲכָא דְשַׁגִישׁוּתָא לְעַרְבְּבָא מִשְׁתַּיהוֹן בְּכֵן אֲמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר וְכַרְכַּס מְהוּמָן דְמִתְמַנֵּי עַל מְהוּמְתָא בִּזְּתָא בּוֹז בֵּיתָא חַרְבוֹנָא אַחַר בֵּיהּ בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְעַסָּאָה יַתְהוֹן כְּגֻבַר דְעָצַר עִנְבוֹי בְּעַצַרְתָּא תְּרֵין זִמְנִין וַעֲתִיד לְצַדָּאוּתְהוֹן וּלְשַׁפָּאוּתְהוֹן לְהָנֵי שִׁבְעָא רַבְנַיָא דְשַׁמְשִׁין

ויין ז' בליש' וסי' ישתו יין נסיכם. כיין חלבון וצמר צחר. ויין ענושים ישתו. ויין חמסים ישתו. זכרו כיין לבנון. וחכך כיין הטוב. וכיין משתיו. והיין משתיו. ויין משתיהם. ויין מלכות רב כיד המלך: ביום השביעי ב' ר"פ וסי' נשיא לבני אפרים. כטוב לב המלך ביין:

תולדות אהרן ויין מלכות רב. שם: והשתיה כדת. שם: כרצון איש. שם: גם ושתי המלכה. שם: כטוב לב המלך. שם:

רשי

דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. הרבה. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה: על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים: לעשות כרצון איש ואיש. לכל אחד רצונו: (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה: ותמאן

אבן עזרא

שנוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שונים: כיד המלך. ככח כי הכח ביד יראה: (ח) והשתיה. על משקל בכה האכילה כי דגשות היו"ד בעבור היו"ד המובלע שהוא תחת ה"א השורש: כדת. כחוק והוא לשון נקבה וחוברה על הזכרים כמו נשים ופלגשים: אונס. מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך: רב ביתו. גדול כמו ורבי המלך: (ט) בית המלכות. חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה': (י) כטוב לב המלך. פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך: חרבונא. רבים פירשו שהיה חרבו של המן במהרה כי נא כמו עתה גם יש במדרש שהיה אליהו והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגילה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברים לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמצאים על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהבי"ת איננו שורש אמרו בריעה ונא מן ינחמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפרש במקומו. והמלך טוב להראות יופי המלכה ג"כ מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או חשבה שהוא שכור

יוסף לקח

בין יפים לפחת ובירעון או ליתרון ותוספת טובה לעולם נקרא שינוי וכיון בחומר הכלים היה זהב מה לנו אם היו משונים בצורותיהם. לכן ידמה לומר שפירוש וכלים מכלים שונים ר"ל שונים שב אל שרי המשקים שבכל פעם שהיו משקים היו מסלקים אותו הכלי ומביאים אחר במקומו וזה היה הוראת רוב הכלים שבכל פעם היו משנים הכלים. עוד ידמה לומר שאומרו וכלים מכלים שונים פירושו שכל הכלים שהביאו על השלחן היה עשוי מכלים שונים כי כן מנהג האומנים הגדולים לעשות כלים עשוים פרקים פרקים עד שהכלי האחד תשמש לשתייה ולבית נר ובית מלח וכמה כלים משונים זה מזה והוא אומרו וכלים מכלים שונים. ויין מלכות רב כיד המלך לא יתכן לפרש על רבוי יין שאין שלחן המלך חסר כלום אבל פירושו יין חזק שכן קוראים ליין חזק יין גדול וזה אומרו ויין רב ר"ל גדול כמו ורב יעבוד צעיר עוד ידמה לומר שאומרו ויין מלכות רב ר"ל שהביא להם יין מכל המלכות הגדול ההוא כל מקום שיד מתנותו מגעת או שנאמר שמלת יד פה פירושה חלק כמו עשר ידות לי במלך ולהיות שבכל התבואות יש למלך חלק בהם לכן אמר שהביא להם לשתות יין מלכות לפי שחלק המלך נקרא יין מלכות וזה אומרו כיד המלך כאלו אמר שהביא יין מלכות רב כחלק המלך וידמה עוד לומר שאומרו כלים מכלים שונים ר"ל שכל כלי וכלי בו יין משונה וביאור הענין לפי שהיה יין מלכות מחלק המלך שיש לו בכל עיר ועיר ממדינות מלכותו:

(ח) **והשתיה** כדת אין אונס. אין זה שבח למלך וכל הדיוט יכול לעשות כן אבל השבח הוא שיסד על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש אשר מזה נמשך שלא היו אונסים שום אדם לשתות כמנהג לגבורים לשתות יין. עוד ידמה לומר שגם זה היה השלמת רוב הכלים לפי שכשהכלים אינם כל כך בהפלגה צריכים שרי המשקים למסור לכל אדם לשתות הכוס אשר הושם לפניו כדי להשקות אלו האנשים כשהכלים הם בהפלגה אין ממהרין שום אדם לשתות וזה אומרו והשתיה כדת אין אונס. ותועלת הכתוב הזה לענין ספור הנס שלכל המון העם אפי' הפחות שבהם לא רצה שיעשה לו דבר לאנסו ואת אשתו יקירתו ואהובתו שמלכה רצה להביאה לאונסה ועל כרחה להראות את יפיה כי אין ספק אשר לב מלך בידו סבב הסבות:

(ט) **גם** ושתי המלכה. יש לדקדק מה הוצרכו לסיפור המאמר שעשתה ושתי שלענין הספור לא היה צריך לומר זולת ששלח להביאה ולא באה ונהגו האנשים שקדמנו שכל פרס ופרס מפרשי המגלה הזאת כולם חלק פרסום הנס המה עוד יש לדקדק אומרו גם ושתי המלכה כאלו מרבה דבר מה. עוד יש לדקדק אומרו שעשתה המשתה בבית המלכות אשר למלך אחשורוש בהרי במשתה שעשה המלך שנה הודיע המקום והכלים והמושב והכבוד שעשה להם ובמשתה ושתי לא הודיע רק המקום שיושב בבית המלכות. עוד יש לדקדק אומרו כאן בבית המלכות אשר למלך אחשורוש ושם צריך לומר אשר למלך אחשורוש והלא אין שם בית מלכות כי אם למלך אחשורוש

והיה מספיק אומרו שעשתה אותו בית המלכות לכן נראה שכל ספור משתה הנשים שעשתה ושתי הוא ענין רשום מחויב לסיפור הנס ופרסומו היותו מאתו ית' כי רצה לספר ולהגיד לנו שושתי היא בעצמה גרמה לה כל רעתה וידיה עשו זאת כי מרום לבבה כאשר ראתה שהמלך עשה המשתה המופלג ההוא לשבת הושבת הכסא בשושן הנה עם היות שלא היה נופל אליה לעשות משתה שאין לאשה כסא מלוכה עכ"ז מרום לבבה רצתה לעשות גם היא משתה וזה אומרו גם ושתי המלכה עשתה וגו' ואמר עוד שמרום לבבה לא רצתה לעשות משתה הנשים בבית שררתה ומלכותה אלא בבית המלכות אשר למלך ושם הביאה נשי השרים כאלו רצתה להורות שבבית המלכות שהוא החדר המיוחד למלך היא עושה בו כרצונה להביא שם השרות אשר אינו כלל מן הראוי שאיש בריא ישתמש בשרביטו של מלך ובדברים המיוחדים לו וזאת היתה נסבה למיתתה כי לולא היתה בבית שררתה ובבית מלכותה לא היה שולח המלך להביאה לפניו ולהניח השרות אבל בהיותה שם בבית מלכותו סמוך לגינת ביתן שהיה המשתה שם הנה שלח בעדה והעד מה שנאמר ויאמר המלך וגו' להביא את ושתי ולא נאמר וישלח לקרוא לושתי כמו שנאמר וישלח המן ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו לפי שהיתה בבית שררתה אבל כאן נאמר אמר למהומן בזתא וגו' לפי שהיתה שם אתו בבית ומפני כך בכתוב הזה כשסיפר משתה ושתי לא השם לספר כי אם המקום שעשתה אותו לפי שענין המקום שעשתה הוא ענין לסיפור הנס פרסומו שהיא בעצמה ברום נפשה נפלה ובזדון לבה כי גבה מאד שפלה אשר אין זה זולתי מאתו ית' ועוד הודיע הכתוב שעשייתם המשתה היא לשרות פרס ומדי אשר על ידי כן מלא תמוכן לטעון עליה ולומר והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי ששמענה זאת עמד דינה כמו שיתבאר במקומו עד שנהיה לה המשתה הזה ושלחנה לפניה לפח ולמוקש וה' הסיבה:

(י) **ביום** השביעי כטוב לב המלך ביין. לא נאמר ויהי ביום השביעי כמו שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר וכן ויהי ביום השלישי יום הולדת וכן ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר ואפשר מכאן אחז"ל שיום שבת היה שאם היה יום השביעי למשתה היה אומר ויהי ביום השביעי או אפשר ג"כ שאין לומר ויהי אלא כשנתייעד היום ההוא כמו ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר שכבר נתייעד שנאמר היו נכונים לשלשת ימים וכן אומרו ויהי ביום השלישי יום הולדת שכבר נתייעד בפתרון החלום שאמר לו יוסף בעוד שלשת ימים וכן ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר שכבר נאמר וצומו עלי שלשת ימים אבל כאן לא נאמר דבר עד שיאמר ויהי אבל דרך מקרה והזדמן קרה כן מבלתי התייעד דבר ולפי זה נתן טעם שנתאוה כן להיות טוב לבו ביין ואמר כן כשיסוד שזה לומר שהיה בתכלית שמחתו וטוביו' לבו נתערבה שמחתו כמו שהוא ערבב שמחתם של ישראל לגאול בנין הבית. עוד ידמה שמצד הכתיב סיותו דיווג לב האדם כדי שירבה התימה על האגורס הכים

פי

באלין שבעא יומין קדם אפי מלכא אחשורוש׃ יא וגזר מלכא
על אלין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטילתא על
עיסק דהות מפלחא ית בנתא דישראל ערטילן ומנפסן עמר
וכתן ביומא דשבתא ובגין כן אתגזר עלה לאיתי ערטילתא
ברם כלילא דמלכותא על רישה בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר
אבוי דאבא ית דניאל ארגונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי
בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממיא ורברבניא ארום שפירת
חיזו היא׃ יב וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזרת מימר מלכא
דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת
ביה׃ יג ואמר מלכא לחכימיא בנוי דיששכר דחכימין מנדעא
בעדניא וזמניא בספר אוריתא וחושבן עלמא ארום היכדין יאה

אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יא לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי
ג׳ הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים
ג׳ אל תתמוד אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא׃ יב וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה
ג׳ ככתו׳ וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים
וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ׃ יג וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ

להראות ג׳ ומ״ל וסימ׳ אתה החלות. להראות העמים והשרים. להראות את אסתר׃ בדבר המלך ג׳ וסי׳ ותמאן המלכה ושתי, הרצים יצאו דחופים. הרצים רכבי הרכש׃

תולדות אהרן ותמאן. פס׃ ויקצוף המע. פכ׃ חמתו בערה בו. פס׃ ויאמר המלך. פס.

אבן עזרא

שכור: (יב) לבא בדבר המלך. בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כעס: (יג) יודעי העתים. חכמי המזלות או העתים שעברו על המלכים

רש״י

(יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקצף. ששלחה לו דברי גנאי: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג המלך בכל

יוסף לקח

כי אין לך קצף כקצף הבא בעת שמחה וטיב לבב כמו שנאמר בשמואל לענין פנינה נודי עלותה בבית ה׳ כן הכעיסנה צרתה לומר שלא היתה מכעיסה צרתה כי אם בעת הפלגת שמחה בעלותה בבית ה׳ כי בעת השמחה יפליג הכעס מאד ועל כן הודיע פה הכתוב שמסבב הסבית הביא הקצף על האהרוה היא בעת היות המלך שמח וטוב לב ביין כדי שלא תהא תקומה למפלתה:

(יא) להביא את ושתי. הנה אמר להביא להיותה שם מזומנת בבית מלכותו וגם לא צוה לסריסים לקרות אותה כמו שאמר דוד קראו לי לבת שבע אבל אמר להביאה שהצווי על הסריסים להביאה על כרחה ואמנם אחשורוש עשה כן לפי שאין דרך שהאשה תבוא ברצונה להראות יפיה ולושתי נראה לה כנגע שהסריסים יביאו אותה על כרחה ולכן נאמר שמיאנ׳ לבוא ביד הסריסים עד שזה היה מבקש אחשורוש לחפש בזכותה באומרו שלא היה הצווי אליה רק לסריסים וזה אמרו כדת מה לעשות וגו׳ אשר ביד הסריסים כמו שיתבאר. להראות העמים והשרים את יפיה היה ראוי להקדים השרים כמו שאמר המן כי על כל השרים והעמים שהקדים השרים לעמים אבל כאן ידמה שאחר אמרו להביאה בכתר מלכות נתן טעמו שהכתר לא היתה ליפותה אבל להראות הכתר לעמים והיופי לשרים כאלו אמר בכתר מלכות להראות לעמים ויופיה לשרים כי אין דרך להראות יופי האשה להמון העם ולכן הקדים העמים לשרים עוד ידמה שלפי שהשרים אין ספק שהיו בגינת הביתן אל נד פנים והעם היו אל מה שבנגד הפתח ולפיכך בבוא ושתי היו רואים אותה העמים קודם לשרים אחרי היותם אל נד מה הסמוך לפתח ולכן הקדים הכתוב לשרים העמים כפי סדר ראייתם:

(יב) ותמאן המלכה ושתי. יש לדקדק על אומרו המלכה ושתי ולא אמר ותמאן ושתי המלכה כמו שנאמר גם ושתי המלכה ולא אמר גם המלכה ושתי וכן להביא את ושתי המלכה וכן עותה ושתי המלכה ולא נאמר המלכה ושתי כי אם בכתוב הזה וכן באומרו כדת מה לעשות במלכה ושתי וידמה לומר שמכאן יצא להם לרז״ל שאמרו שושתי שלחה לומר לו אבא קבל אלפא שתי ואת נחד כסא תמחטי כי אמת לא מצינו בספור זה זכר אביה של ושתי כלל עד שנדרוש כן אבל ירצה שדרשו כן שהזכירה את אביה ממה שנאמר ותמאן המלכה ושתי ולא ושתי המלכה כאלו אמרה שקדם היותה מלכה לשמה שנקראת ושתי כי כשהאשה נקראת מלכה מחמת היות בעלה מלך הנה שמה קדם להיותה מלכה אבל כאשר האשה נקראת מלכה להיותה בת מלך הרי מלכותה קדם לשמה וזה אומרו ותמאן המלכה ושתי כאלו אמר שמהיה להיותה מלכה קודם להיותה נקראת ושתי ולכך אמרה שטרם היותה ושתי היתה מלכה כלומר בת מלך ומכאן מצאו ז״ל לדרוש שהזכירה את אביה וזה שנא׳ ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו כי אמנם הקצף היה על שבטלה דברו ותבערת החימה היתה על רוס לבבה וזדונה היותה אומרת שהיתה מלכה מבלעדי היותה אשתו כאלו אומרת שאינה חייבת לעשות דבורו גם לעתיד באופן שהקצף היה על ההוה ותבערת החימה על העתיד. ואמרו אשר ביד הסריסים ידמה לומר לפי שלא שמעה מפיו של המלך שזאת היתה תואנתה:

עוד ידמה לומר שאחשורוש לא אמר לסריסים אלא להביא את ושתי ובלהם אמר להם שיביאוה בכתר מלכות שהכוונה כדי להראות יפיה שכיון שהוא היה רוצה להראות יפיה ולהשבח ביפיה לא יאות שילוה שתבוא בכתר מלכות כי הצווי על הכתר ידמה כאלו צריכה אל הכתר שיפה הוא ליפותה ועוד יש לדקדק אומרו להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות שהיה לו לומר להביא את ושתי המלכה בכתר מלכות לפני המלך ולהקדים אופן ביאתה ואח״כ לומר לפני המלך אבל נראה שלא אמר לסריסים בקול רם לפני השרים אלא להביא את ושתי המלכה אמנם בינו ובין הסריסים גילה דעתו שבוא להראות יפיה ועל כן תבוא בכתר מלכות וזה שנאמר ותמאן המלכה ושתי וכו׳ כלומר שמיאנה לבוא לסבת דבר המלך אל הסריסים ביחוד שהיא תבוא להראות יפיה שאלו היה קורא אותה המלך לבוא לפניו מבלתי הודיעה שלהראות יפיה היא באה לא היתה ממאנת ומסרבת לבוא וזה אומרו ותמאן וכו׳ לבא בדבר המלך אשר ביד הסריסים כלומר באותו הדיבור שאמר המלך ביחוד לסריסים:

(יג) ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים וכו׳. יש לדקדק בכתוב הזה שלא ימלט מאחד משני פנים או שהחכמים יודעי העתים הם הם יודעי דת ודין בעצמם או שיודעי העתים הם מין א׳ מן השופטים ויודעי דת ודין הם זולת אלה מין אחר מן החכמים ואם יעלה על הדעת היותם הם הם בעצמם היה מספיק אמרו כי כן דבר המלך לפניהם ואם הם זולתם הרי הדברים סותרים שהוא אמר הדבר ליודעי העתים ודבר המלך ראוי להיות לפני יודעי דת ודין. ומהר״ש ערמאה כ׳ וז״ל שהיה בדעתו לשמור גזר דינה של ושתי ולפסוק אותו ע״פ אותם החכמים הדנים עיקר האמת לבד כדי לזכותה אבל אי אפשר לו לפי שכבר אמרנו כי מנהג המלכים והשרים וב״ד לדון כפי הנראה בעיניהם לצורך השעה ולכך הערים לספר הדבר לחכמיו היודעים דת ודין ירצה הנימוס וגם לדון כפי העת שנאמר ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים אבל לא הוגד להם להיותו רוצה אותם בעצה כי אם לפי שכך מנהג המלכים וזהו כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין אבל עכ״ז שהיו יודעים גזר הדין מפני פאת המערכה כפי העת לא שאל להם כי אם מה משפטה לפי הדת ירצה כשיוסקף עיקר האמת והסבה בו וזה כי כפי הדת והנימוס וזה כדת מה לעשות במלכה ושתי עכ״ל מהר״מ ערמאה ז״ל ואין דבריו מובנים כי מה ערמה היא זאת שהערים אחשורוש כ״א עשה כן לבלתי צאת ממהילת מנהגם של מלכים שהוא להיות דינם נדון לפני יודעי העתים ולכך אמר הדבר להם אדרבה תקנתו קלקלה היא שהרי אם לא היה מספר הדבר ליודעי העתים רק ליודעי דת ודין לבד הנה היה נאמר עליו שבטל מנהג המלכים לא זולת זה אמנם עתה שסיפר הדבר ליודעי העתים ולא שאל אותם בעצה הרי יאמר עליו שבכוונה גמורה כיון להרוס מנהג המלכים שהרי אמר הדברים וסדרם לפני יודעי העתים ושאל לפי הדת. אבל ידמה לומר בפירוש הכתוב הזה שכן הוא מנהגם של מלכים לסדר דינם וטענותיהם לפני יודעי העתים ולא לפני יודעי דת ודין כי יודעי העתים הם הדנים לפי השעה שאע״פ שאין הדין כך השעה צריכה לכך אבל יודעי דת ודין לא יביטו אל השעה ואל צרכה אבל יאמרו הדין יקוב את ההר ולכך יאות להיות דבר המלך נידון ע״פ יודעי העתים כיון שנזק המלך או תועלתו הוא נזק ותועלת לרבים יחויב לראות בדינו שלא ימשך נזק לרבים על פי השעה ולפי זה אמר הכתוב שאחשורוש סיפר טענותיו וסדרם לפני יודעי העתים לפי שדבר המלך צריך להיות בפני יודעי העתים ואפי׳ יודעי דת ודין גם הם יאמרו שהדת והדין הוא שדבר המלך יהיה נדון ע״פ יודעי העתים לא ע״פ דת ודין. או ידמה לומר שפי׳ הכתוב הזה כן שאחשורוש סיפר וסידר טענותיו ליודעי העתים לפי שכן הוא מנהג דינו של מלך להיותו מסודר קודם לפני יודעי העתים ואם יש בדבר ההוא ענין שהשעה מחייבת או פוטרת הנה ידינו איתו כפי השעה אבל אם אין בדבר ההוא ענין שהשעה תחייב בו חיוב או פטור הנה ישלחו הדין ההוא של המלך אל יודעי דת ודין כשאר כל הדיוט וזה אומרו כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין ר״ל שמנהג דינו של מלך להיותו מסודר לפני יודעי העתים טרם היותו מסודר לפני יודעי דת ודין ותהיה מלת לפני פה כמו לפני שחת ה׳ את סדום ורבים כמוהו. עוד ידמה לומר בפי׳ הכתוב הזה וכדי לבוא אל פירושו בכתוב הזה נקדים ונאמר שיש לדקדק מה שאמר ממוכן כשנגמר הדין על ושתי שאמר ויכתב בדתי פרס ומדי שאם פירושו שיכתב מעשה שהיה זה לא יתכן שאין המעשים וסיפורי המקרים נכתבים בספרי הדתות אבל נכתבים בספר דברי הימים כמו שנכתב מעשה בגתנא ותרש וכן כל המגילה הזאת בכללה שגם היא נכתבת בספר ד״ה לפרס ומדי אבל מעשים או ספורי מקרים

לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃ יד וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא ג׳ ל׳ וחס׳
שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת וסי׳ מ״ל
שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה ל׳ נירי חד כתיב י׳ וחד
בַּמַּלְכוּת׃ טו כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי כתיב ס׳
עַל ׀ אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ ל׳

למהוי מתמלל פתגם מלכא קדם כל חכימים וידעי אוריתא ודינא: יד וסריבו בנוי דיששכר למידן ית דינא ההוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו רבון דעלמא ערבל ית משתהון והוי דכיר ית צדיקיא דקריבו קדמך בבית מקדשך אמרין בני שנא ותרין בני יונה שפנינן על מדבחא אדמתא על ידא דכהנא רבא דהוה לביש חושנא די ביה כרום ימא ורובי כהנא הוו מרסן ובחשן ית דמא ומסדרין קדמך לחם אפיא וכן אסתחר מלכא ותב ושאל עטיתא לרברבנוי דקריבין לותיה ואלין שמהתהון כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאה דבכורסי מלכותא: טו כאוריתא מה לאתעבדא במלכתא ושתי בגין די לא עבדת ית מימר מלכא אחשורוש דגזר עלה ביד רברבניא:

ראשנה י׳ וסי׳ וישם את השפחות. ויהי בלדתה ויתן יד. והקריב את אשר לחטאת. כל הפקודים למחנה יהודה. ויהי לבני אהרן. בחרו לכם הפר האחד. ושלמתי ראשנה משנה. ומדתי פעלתם. במעל הזה ראשנה. והקרב אליו כרשנא. במעל. ומלק. ושלמתי. ראשונה כתיב בוי״ו ואל״ף ויהי לבני אהרן ראישנה כתיב ביו״ד בתר אל״ף ושארא ראשנה כתיב חסר וי״ו: כ״ח ר״פ מן כ״ב נסבין ו׳ בריש׳ וסים׳ נמסר במסרת רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד:

תולדות אהרן וקרוב אליו. שם: שבעת שרי. מגלה פג סנהדרין י: ראשונה במלכות. (הוריות פח):

רשי

בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרוב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו׳: (טו) כדת מה לעשות. מוסב

אבן עזרא

במלכים הקדמונים: (יד) רואי פני המלך. יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתיב כי ארבע מעלות הם בשרים המערכת הראשונה

יוסף לקח

מקרים אינם נכתבים בספרי הדתות כי אין שם בספר הדתות רק הנמוסים והחוקים ולכן נראה שאמנם כל מלך אשר במלכות ההוא שקדם לאחשורוש לא היה לו כח לעשות הוא לבדו דין נחוץ אם לא ע״פ יודעי העתים וזה אמר כאן שאמר שענותיו ליודעי העתים שכן דבר המלך לפני יודעי דת ודין ר״ל שיודעי הדתות יודעים היות דת המלך והמלכות לבלתי עשות משפט נחוץ אם לא על פי יודעי העתים וימלך עמהם ואפשר שעל כן נקרא מלך שצריך לימלך ועתה בזה יתיישב מה שאמר ממוכן יצא דבר מלכות וכו׳ כמו שכן יתבאר לפנים שממוכן אמר לעקור הדת הזה שאין המלך יכול לעשות משפט נחוץ ושמעתה והלאה יוכל לעשות משפט נחוץ ושיכתב בדתי פרס ומדי הדת והחוק הזה שיוכל המלך לעשות משפט חרוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים ונתן ממוכן טעם לדבריו כאשר יתבאר עוד לפנים גודל ההיזק הנמשך למלכות בענין ושתי אם יתאחר הדבר עד יצא משפטה ע״פ דיינים כי ע״כ אמר ולא יעבור אשר לא תבוא שר״ל שלא יעבור השעה. ותועלת הכתוב הזה לענין ספור הנס ופרסומו הוא שממוכן שהוא המן בעצמו כמו שאחז״ל הנה הוא בעל החוק הזה ועשה שאחשורוש יוכל לעשות משפט חרוץ מבלתי המלך והתייעץ עם יודעי העתים כי לולא זה כשאמר חרבונה למלך גם הנה העץ לא היה יכול המלך לעשות משפט חרוץ מבלתי הודיע הדבר ליודעי העתים ולומר כן תלוהו עליו ואולי אם היה בא דינו לפני יודעי העתים אפשר היה ניצול וזהו פרסום הנס הנמשך מן הכתוב הזה שהודיענו שבסבת כל המעשה הזה לא היה כח ביד המלך לעשות משפט חרוץ הוא שאמרו לולא אגרות ראשונות פליטה לא היתה כי האגרות הראשונות המה היו להכתב בספרי הדתות החוק החדש הזה וממנו נמשכה הצלת האומה ישראלית כאשר יתבאר כי אצבע אלהים היא שממוכן הוא בעצמו כרה שחת בעצתו ובו נפל:

(יד) והקרוב אליו. יש לדקדק מה ענין אומרו והקרוב אליו ומי הזכיר פה קרוב או רחוק והיה מספיק אומרו ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים כמו שנאמר בהבאת ושתי אמר למהומן בזתא וכו׳ ולא אמר אם היו קרובים אליו. ועוד נדקדק מה הענין שהזכיר לחכמים האלה תוארים אין אנו צריכים בהם במקום הזה כפי הספור המחויב שאין הסיפור כאן רק היותם יודעי העתים ומה לנו אם היו רואי פני המלך ויושבים ראשונה עוד יש לדקדק שאחז״ל שיודעי העתים היו חכמי ישראל וכל אלה השמות לא מבני ישראל המה ובנגם יש לפרש שאלה השמות לא היו שם העצם אבל שם תואר כל א׳ וא׳ כפי מדרגת משמרתו אשר היה ממונה עליה עכ״ז ברואותינו ממוכן א׳ מהם נראה שחביריו דומים לו מין במינו. לכן ידמה לומר שאין ספק שאלו שבעת שרי פרס ומדי לא היו נקראים לא יודעי עתים ולא יודעי דת ודין והמלך לא היה מדבר עמהם ולא שואלם בעצה כלל אמנם להיותם שם לעולם קרובים אליו ורואים פניו הנה שמעו כשהמלך שאל ליודעי העתים על דבר ושתי וזה אומרו והקרוב אליו ולכן תאר אותם בכל התוארים ההם להודיע איך ולמה השיבו הם מבלתי היותם נשאלים ובזה יתכן מדרשם ז״ל שיודעי העתים היו חכמי ישראל ושהם השיבו שמשנחרב בה״ה ניטלה עצה מהם שדרשו כן מראותם שיודעי העתים לא השיבו כלל בעצה זו אלתי אותם שבעה שרים שהיו קרובים אליו שעם היות שנדרשו להשיב ללא שאל להם ודאי כיון שהמלך היה שואל ליודעי העתים לא יתכן שהם ישיבו כרם השיבו הנשאלים ואולי ישיבו כפי עצתם ולמה יכנסו הם בתוך דבריהם אבל מכאן אחז״ל שהיו חכמי ישראל ונסתלקו ולפי זה נשאר להם מקום להשיב אחר שנסתלקו יודעי העתים ואחר שסיפר שאותם שרי פרס ומדי היו קרובים שם סיפר ענין שאלת המלך:

(טו) כדת מה לעשות. הנה אמר כדת מה לעשות נמשך אל מה שפרשנו שאמנם דבר המלך לפעמים נידון לפני יודעי העתים אם יש בדין ההוא דבר משפטה שחייבת או פוטרת ואם אין בדין ההוא דבר שהמשפט צריכה לחייב או לפטור

הנה אז יודעי העתים ישאלו הדין ההוא אל יודעי דת ודין כשאר דיני הדיוטות אבל יודעי העתים ישפטו זה אם הוא דבר הנוגע לדת העתים או לדת ודין ולכן שאל כדת מה לעשות ולא שאל מה לעשות כי לא היה שואל עדיין מה דינה מן המיתה אבל היה שואל באיזה דת ידינוה: אמנם יש להתעורר בקצת ספיקות בכתוב הזה אשר מהר יתבאר הבנת הכתוב תחלה אומרו אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש והא ודאי כיון שאלו הם דברי אחשורוש שהוציא מפיו בשאלתו ליודעי העתים לא היה לו להזכיר שם עצמו והיה לו לומר אשר לא עשתה את מאמרי. עוד יש לדקדק שאחשורוש חזר לומר ביד הסריסים כאלו שיות המיאון מלעשות דבר המלך ביד הסריסים מעלה או מוריד לענין העונש וירבה או ימעיט אותו. וידמה לומר שמה שאמר אחשורוש כאשר שאל מה לעשות בושתי הזכיר לומר שלא שמעה מפיו כלומר שאלו היתה שומעת מפיו היה בידו בלא להקפיד או למחול אבל אחר היות הצווי ההוא ע״י שליח הנה אין כאן מחילה שהשליח אין בידו למחול שהרי הוא שליח המשלח אין ראוי למחול כיון שמסר הדבר לשליח כמו שנא׳ כי לא ישא לפשעכם שגם שם מזה הטעם נאמר אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כיון שהוא שליח וגם אני לא אמחול שכבר מסרתי הדבר לשליח כן ג״כ פה אמר אחשורוש כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה וכו׳ ביד הסריסים שהם אינם יכולים למחול ואני אין ראוי שאמחול כיון שמסרתי השליחות לסריסים. עוד ידמה לומר שאחשורוש אמר ביד הסריסים על הדרך שכבר אמרנו שאמר להביא את ושתי לפני כל השרים ולסריסים אמר ביחוד שכוונתו להביאה הוא להראות את יפיה ולכך כאשר שאל אחשורוש ליודעי העתים כדי להקל בעונשה ספר הדבר שאמר הוא לסריסים שיאמרו לה שכוונתו להראות יפיה א״כ אע״פ שחטאה גדול אשר לא עשתה דבר המלך הנה יקטין החטא וימעט העונש מה שנראה שעשתה כן מחמת צניעות שלא רצתה לבוא כדי להראות יפיה אבל אם המלך היה אומר להביאה ולא היה מודיעה ע״י הסריסים שכוונתו להראות יפיה ועכ״ז היא היתה ממאנת לבוא הנה אז היה גדול עונה מנשוא לכן אמר אחשורוש ליודעי העתים שושתי מיאנה לבא באותו הדבר אשר הודיעה המלך ביד הסריסים. עוד אפשר לומר שאחשורוש אמר כן להקל החטא ולמעט העונש באמרו שהוא לא צוה עליה שתבוא אבל צוה לסריסים שיביאוה והסריסים ודאי עשו שליחותם ולא אמרו לושתי שהמלך אמר שתבוא אבל אמרו לה שהמלך אמר להם שיביאוה וזה אומרו על אשר לא עשתה מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים שכיון שצוה שיביאוה לא היה לה לכרב ציווי הסריסים עליה לבוא. עוד אמר המלכה ושתי ולא אמר ושתי המלכה גם זה על הדרך שביארנו שאומרו המלכה ושתי יורה על היותה מלכה טרם היותה אשתו אף גם זאת אמר כן להמעיט ולהקטין החטא כי אינו דומה אשת מלך אשר אין לה רוממות ומעלה רק מהיותה אשתו למי שהיא בת מלך שבלעדי היותה אשת המלך היא מלכה מחמת עצמה לכן אמר אחשורוש כדת מה לעשות במלכה ושתי כאלו רצה שיפקיסו השקפה נאותה אחרי היותה מלכה ושתי למעט ענשה. עוד אמר על אשר לא עשתה מאמר המלך אחשורוש עם היות שאחשורוש הוא המדבר בעצמו הזכיר את שמו וזה לסבה שהנה אמנם הורה להם שיהיו מתונים בדין ושלא ישיבו לו בעת ההיא בפניו ולכן הזכיר את שמו בשאלתו להם כאלו שם וערך לפניהם הדברים שיש להם לדבר ביניהם כשישאו ויתנו בדין שלא בפניו כי אז יאמרו ביניהם כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים ולא כן לשתי סבות ראשונה כדי שלא יעשו משפט חרוץ ושניים שלא יעשו המשפט לפניו לפי שעם היות שהוא ערך השאלה לפניהם כאלו ושתי מיאנה לבוא להיות הדבר ביד הסריסים הוא כבר ידע האמת שלא מפני כן מיאנה אבל גודל רום גאותה וזדון לבה הביאה לעשות כן ולפיכך ערך לפניהם השאלה ע״פ התואנה ההיא משיב

טז ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא
ית רברבניא לא על עלוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא
ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די בכל פלכיא די
שליט בהון מלכא אחשורוש׃ יז ארום יפוק פתגם גזרת מלכתא
על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם
חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי
מלכתא קדמוי ולא עלת׃ יח ויומא הדין תהוין אמרן רבנתא
דפרסאי ומדאי למעבד לגובריהון היכמא די קבילו ית פתגם
עבדת ושתי מלכתא ומתמלכין למעבד כדין לכל רברבני

ממוכן קרי
בְּיַד הַסָּרִיסִים׃ ס
טז וַיֹּאמֶר מוּמְכָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה
כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־
מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃
יז כִּי־יֵצֵא דְבַר־הַמַּלְכָּה
עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה
לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃
יח וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה ׀ שָׂרוֹת
פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכֹל

אבן עזרא

יושבת בתחלה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות: (טז) עותה. ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא כי על כל השרים עותה ומה הוא העוות שיצא וישמע זה הדבר: (יז) והיום הזה. יהיה אמור והוא פעול:

רשי

על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. לשון עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן: (יח) ותאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא

יוסף לקח

ע"י הסריסים על דרך וכוסה קלון ערום אבל לא רצה שיהיה המשא ומתן בפניו. ובהיות השבעה שרים הללו היושבים ראשונה במלכות שם קרובים אליו כאשר ערך השאלה לפני יודעי העתים והבינו שכל מגמת פניו של אחשורוש היה להצילה מן המות ולהמעיט ענשה בכל מאי דאפשר ליה וראו רצונו להצילה בשלשה טענות ראשונה אומרו שדבר המלך צריך שיהיה לפני יודעי העתים שניה שערך להם השקפה בהיותה בת מלך ורצה שיעשו המשפט שלא בפניו כמו שרמז להם בהזכירו היא בעצמו את שמו שלישית בהיות שלא מיאנה רק על דבר אשר ביד הסריסים וכל זה היה עושה לחפות עליה ולהצילה מן המות וראו עוד אומרו כדת מה לעשות במלכ' ושתי כאלו אין בדבר הזה דיני נפשות שלא יפיל על הלשון לומר מה לעשות בפלוני אלא א"כ נשאר אותו פלוני חי אחר העשיה ההיא וכיון שאמר במלכה ושתי שנראה שהיתה כונתו עוד שתשאר מלכה כמו שהיתה אבל שיעשו לה משפט מה להכניעה לבד הנה אז השיב ממוכן עם היות שם גדולים ממנו רצה להראות שזה דיני נפשות שאין מתחילין מן הגדול היפך סברת המלך אחשורוש:

(טז) **ויאמר** ממוכן. הנה השיב ממוכן כאשר אמרנו לסורות שזהו דיני נפשות ואין מתחילין בגדול. עוד ידתה שזה ממוכן אינו שם עצם אבל שם תואר וכמו שארז"ל ממוכן זה המן אמנם איש שם תואר לו ממוכן להיותו מליץ ממוכן להלין בעד כללות העמים בהיות שראה שהדבר הזה נוגע לכללות השרים והעמים הנה היה נאות אליו להרחיק הנזק מכללות העמים ולכך שתחיל הוא בדבור וגם אפשר קרוב שכל שבעה שמות השרים השם היו כולם תוארים כפי הדברים שהיו הם ממונים עליהם כל אחד ואחד על משמרתו ורז"ל דרשו כל השמות הללו לתואר בהיות נראה להם ז"ל היותם שמות משונים ובזה יתיישב אמרם ז"ל ממוכן זה המן ועוד לפנים יתבאר מהיכן חייבו זה שידמה לומר שהם ז"ל הכריחו הדבר שממוכן זה המן מאומרו סתם אחרי הדברים האלה גידל המלך את המן שנראה שכבר נזכר התלה דאל"כ הל"ל איש עמלקי היה ושמו המן והמלך גדלו ואם כן יחויב היות המן אחד מהשבעה השרים הנזכרים כבר ויצא להם היותו ממוכן לשתי סבות ראשונה שאם המן הוא אחד מהשבעה שרים זולתי ממוכן לא היה נכון לומר וינשאהו מעל כל השרים אשר אתו שהרי כבר היה גדול על קצתם אבל אומרו שנשא אותו על כל השרים א"כ צריך לומר שהיה קודם שפל שבכולם וזהו ממוכן עוד ידמה שהם ז"ל הייני שממוכן זה המן מראותם שאמר סתם גידל המלך את המן ולא נזכר שם בפרעות שדבר או עשה פעולה זולתי ממוכן ואומרו לפני המלך והשרים רצה להראות לנו הכתוב כמו שביארנו שאלו השבעה שרים לא היו מכונים בשם יודעי דת ודין ולא בשם יודעי עתים והמלך לא היה מדבר עם השרים הללו כלל אבל להיותם שם קרובים אצל המלך בהיותו שואל ומדבר עם יודעי העתים הנה דבר ממוכן ולהורות שדברי ממוכן אינם תשובה לשוב לו אבל הם התחלת דבור לכך אמר הכתוב ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים שאם היה תשובה לדברי המלך הל"ל ויען ממוכן כמו שנאמר ותען אסתר ולהיות ממוכן זה ממיכן לפורענות ואומן בהלאת הרעה הנה השיב על ראשון כאשון שראה שהמלך רצה להביא הדין לפני יודעי העתים להיות זה בעיניו דבר המלך ודינו אמר שאין זה דבר המלך לבדו וע"כ לא אמרו שהדת היא שדבר המלך יובא לפני יודעי עתים או דת ודין אלא כשהוא דבר המלך לבדו אבל הדבר שאינו למלך לבדו אינו מן הדת להביאו לפני יודעי דת ודין ולא לפני יודעי עתים וזה אמרו לא על המלך לבדו עותה ושתי ובהיות רצונו של ממוכן שהמלך בעצמו יהיה עושה משפטה כאשר יתבאר הקדים לומר שאין כלל למלך למנוע עצמו מדין זה מצד היותו נוגע בדבר שכל העמים והשרים כולם נוגעים בדבר זה הם גם יודעי העתים ויודעי דת ודין ולא יוכלו לדון ובזה סתר וסלק טענת אחשורוש הראשונה שהיה רצונו שהדבר יהיה נידון על פי יודעי העתים וזו סתירת טענת אחשורוש הראשונה וכנגד טענתו השנית שבקש שיותקף על היות מלכה ושתי שמלכות

הקדים לה הנה ממוכן אמר עותה ושתי המלכה כאלו אמר שכל עיוותה היא בהיותה ושתי המלכה שעתה אינה נקראת כי אם ושתי המלכה לא המלכה ושתי ועוד הוסיף כדי לסתור טענתו שלישית ואמר:

(יז) **כי** יצא דבר המלכה. הנה כאשר רצה ממוכן להפליג בגודל חטא ושתי ובעונש הנזק הנמשך אל העמים והשרים וגם אל כללות המלכות כדי לחייבה המות ולעשות לה משפט כתו' ודין חרוץ הוצרך לסלק כל הטענות והתואנות והערמומיות שהיה מתנהג בם אחשורוש להראות לזולתו שהוא איננו מן המעבירים על מדותיהם ומן המוחלים כדי להטיל אימה במלכות ומצד אחר היה עושה באופן שהמשפט לא יחייב אותה מות ויהיה לו התגלות רב באמרו מלך במשפט יעמיד ארץ ועם היות שהיה רצונו לנקום כיון שהמשפט לא חייבה המות הרי הוא מעמיד עצמו על קו הדין ועם זה היה לו שבח ולא גנאי כי אין ספק אם השופטים יצילוה לא היה כי אם אחרי הראותם פנים שלא עשתה דבר נגד כבוד המלך ולפי זה אין בחטא ההוא משפט מות וזו היתה דרכו וכוונתו של אחשורוש ע"פ אותם השלשה טענות שכתבנו למעלה שרמז בשאלתו ליודעי העתים אשר ממוכן סילק וסתר שתים מהם כאמור הנה עתה רצה לסלק גם השלישית ואמר קודם על הנזק הנמשך לכללות העמים והשרים מחטאה של ושתי המלכה שאמנם ימשך הנזק המופלג ההוא אחר זמן שחטאה של ושתי יתפרסם אל הנשים נשי המון העם וזה אומרו כי יצא דבר המלכה ע"כ הנשים כי נשי העמים לא היו במשתה ושתי אבל האנשים ר"ל המון העם היו במשתה אחשורוש כאמור לכל העם הנמצאים בשושן ולפי זה לא נאמר באמרן לשון נקבה לפי ששב אל האנשים שהיו במשתה וראו ענין ושתי שהם יספרו לנשותיהם וע"י כן יצא דבר המלכה ע"כ הנשים ועל מה שרמז אחשורוש שהיא בת מלך באמרו המלכה ושתי כדי למעט ענשה השיב ממוכן שהנשים ר"ל נשי העמים לא יאמרו המלכה ושתי כמו שאמר אחשורוש אבל יאמרו ושתי המלכה ולא' מבחינת הנשים בין אם קדם לה מלכות מצד אביה או לא קדם באופן שטענת אחשורוש לא תועיל וגם טענתו שאמר שהציווי ע"י הסריסים או על אותו הדבר שאמר ביחוד לסריסים כמו שביארנו למעלה אמר ג"כ ממוכן שלא תועיל כלל כל הטענה היא לפי שנשי העמים לא יאמרו המלך אחשורוש אמר ביד הסריסים להביא וכו' אבל יאמרו המלך אחשורוש אמר להביא ואחר שסתר כל טענות אחשורוש הנה הפליג בטענות לומר שדרכו של אחשורוש שתפס לעשות המשפט ע"פ יודעי העתים שיראו אם הדבר צריך אליהם או ליודעי דת ודין ואח"כ שיפסקו הדין שלא בפניו איננו נכון וכוונתו מפורסמת היותה להאריך הענין שלא לעשות משפט חרוץ לכן הוסיף ממוכן להכריח שהדבר צריך נחץ וחריצות מופלג ואמר.

(יח) **והיום** הזה תאמרנה. יש לדקדק שלא נאמר מה שיאמרו והרב הר"א בן עזרא פירש ואמר היום הזה יהיה אמור מפני דוחקו שלא נאמר מה שיאמרו לכן פירש שהיום עצמו יהיה אמור אבל לפי דרכנו אין דוחק כלל שלפי שממוכן הקדים לומר שנשי העמים יאמרו המלך אמר להביא את ושתי וכו' ואמר שהנשים ההם לא יאמרו כן עד שיצא סוד דבר המלכה אליהם מפי בעליהם שהיו במשתה כי הם לא היו במשתה ושתי ולכך אמר שכאשר יצא הדבר אל נשי העם הנה יבזו בעליהן בעיניהן באופן שהנזק הנמשך לעמים איננו רק עד שיצא הסוד לנשותיהם אבל נשי השרים שהם בעצמם היו במשתה ושתי והם בעצמם ראו ושמעו בושתי מיאנה ללכת הנה הנזק הנמשך לשרים יהיה באותו יום בעצמו לא יתאחר כלל אבל באותו יום בעצמו יאמרו נשי השרים לבעליהן מה שיאמרו נשי העמים לאחר זמן כלומר שני המון העם יאמרו לבעליהן המלך אמר להביא את ושתי כשיצא הסוד אליהם שידעו דבר ושתי ופעם כי יצא כמו כי תצא שסירושו כאשר יצא והנה אז יאמרו לבעליהן כן מה שאין כן נשי השרים לפי שבאותו היום בעצמו יאמרו הם לבעליהם המלך אמר וכו' לפי שהם נשי השרים הם בעצמם היו שם ושמעו הדבר וזה אומרו והיום

שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ יט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ ל׳. ל׳.
טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־ ס׳
וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי יג׳ מ״ל בכתו׳
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ ל׳ ל׳
הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ כ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־ ג׳ ח׳. ל׳
יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים ג׳

ל׳. ל׳ מַלְכָּא וּמַן יֵכוּל לְסוֹבָרָא כְּמִסַּת חוֹךְ דִין וּרְגִיז׃ יט אִין קֳדָם
מַלְכָּא שַׁפִּיר יִפּוֹק פִּתְגָם גְּזֵירַת מַלְכוּתָא מִן קֳדָמוֹי וְיִתְכְּתֵב
בְּגִזְרִין דְּפָרְסָאֵי וּמָדָאֵי וְלָא יִתְבַּטֵּל הָדָא גְּזֵירְתָא דִי לָא תֵיעוּל
וַשְׁתִּי קֳדָם מַלְכָּא וּמִן בָּתַר דְּתֵיתֵי קֳדָם מַלְכָּא יִגְזוֹר מַלְכָּא וְיַעְדֵּי
יַת רֵישַׁהּ וּמַלְכוּתַהּ יִתֵּן מַלְכָּא לְחַבְרְתַהּ דְּשַׁפִּירָא מִנַּהּ׃ כ וְיִשְׁתְּמַע
פִּתְגָם גְּזֵירַת מַלְכָּא דִי יַעֲבֵיד בְּכָל מַלְכוּתֵיהּ אֲרוּם גְּזֵירְתֵיהּ
רַבָּא הִיא וּמִן בָּתַר כֵּן כָּל נְשַׁיָּא יִתְּנוּן רְבוּ וִיקַר לְמָרֵיהוֹן לְמִן

מלפניו ה׳ וסי׳ תרעת נעמן תדבק. ואלישע ישב בביתו. חילו מלפניו כל הארץ דד״ת. והאלהים עשה שיראו. אשר יראו מלפניו. אם על המלך טוב יצא. ואת פתשגן כתב הדת. וזרעות השטף ישטפו לפניו וישברו: ונשמע ג׳ חד קמץ וב׳ פתחין וסי׳ כל אשר דבר ה׳ נעשה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. ונשמע פתגם המלך. קרמא קמץ:

תולדות אהרן ויאמר ממוכן. מגלה יב:

רשי

קצר: וכדי בזיון . ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שלוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי . בספרי חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את

אבן עזרא

וכדי בזיון . ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: (יט) ולא יעבר. שלא יסור זה החוק: לרעותה. הוי״ו תחת יו״ד רעיתי שהוא תחת ה״א תחת השורש: (כ) פתגם . כמו דבר וכן בקהלת ובארמית: כי רבה . אע״פ שהיא רבה כמו

יוסף לקח

הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה ואמר ממוכן כל זה כדי להכרית שאין הדבר צריך בשם לפי שבאוהו יום בעצמו ימשך הנזק ואין זה ענין להאריך משפטה כלל ולהעריך הדין לפני יודעי עתים או יודעי דת ודין כי אין הזמן מספיק ורצה עוד ממוכן לגלות למלך שהם הבינו שאין רצון המלך לנקום נקמתו שאם היה רצונו כן היה עושה דין נחוץ ומשפט חרוץ . ואמר:

(יט) **אם** על המלך טוב. הנה ביאר ממוכן שהבינו שאין רצונו של המלך לנקום נקמתו שהרוצה להעביר ולמחול ולכן אמר לו אם הדבר הוא בלב כמו שאתה אומר בפה שטוב בעיניך לנקום . א״כ לא תאריך הדבר ע״פ יודעי העתים אבל יצא דבר המלכות מלפניו ר״ל דין נחוץ ומשפט חרוץ ואם תאמר שהדת היה שדבר המלך צריך להיות מסודר לפני יודעי העתים הנה בידך הוא שתעשה חוק חדש והבטל החוק ההוא ומעתה יעשה חוק שיוכל המלך לעשות משפט חרוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים וזה החוק החדש יכתב בדתי פרס ומדי שהמלך לא יצטרך להמלך ביודעי העתים כי אין דרך לומר שיכתב מעשה ושתי בספרי הדתות אבל המעשיות והמקרים נכתבים בספרי דברי הימים כמעשה בגתנא ותרש וכל המגלה הזאת אבל ודאי חוק חדש זה דרכו להכתב בספרי הדתות ועוד ידמה לומר לפי דרכנו זה שאומרו יצא דבר מלכות מלפנינו הוא כפי מה שפרשנו למעלה שאם מלך נגזר מזה שצריך להמלך ולקחת העצה מכל חכמיו ויועציו וזה אמר ממוכן יצא זה דבר המלכה וקבלת עצה מלפניו ויהיה מעתה חוק חדש והנה ממוכן ברצותו במפלת והשפלת ושתי ומיתתה הראה מקום למלך אחשורוש שע״י עשייתו דין נחוץ בושתי תגדל מעלתו יתר שאת על כל המלכים כי כל המלכים אשר קדמוהו לא היה בידם כח וממשלה לעשות דין נחוץ כי אם ע״פ יודעי העתים כמו שנאמר כי כן דבר המלך וגו׳ והוא יהיה כח בידו לעשות משפט נחוץ אחרי בא לידו דין כזה שנוגע לכל העמים והשרים ואי אפשר לעשותו אלא בנחילה רבה כמו שהכריח ממוכן בטענותיו ולהיות ממוכן נקרא כן על שם היותו ממוכן ומזומן להלין בעד כללות העם ולדרוש זכותם כמורשה שלהם לכך היה ספק בידו לתת רשות להעשות החוק החדש ההוא שיוכל לעשות המלך דין נחוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים וזהו שנאמר אחר הדברים האלה גידל המלך את המן רוצה לומר אחר בעשה דין נחוץ לושתי מבלתי היותו נמלך וגם עשה דין נחוץ לבגתנא ותרש הנה ראה שנתקיים החוק החדש שעם היות שנכתב החוק החדש ההוא בדתי פרס ומדי עם כ״ז מעשה רב שלא פיקפק בו כלל וזה אומרו אחר הדברים האלה שעשה אלו שני דברים בלתי היותו נמלך גידל את המן תחת שהמן גידלו ע״כ המלכים שקדמו לו גם הוא גדלו וניסאו ע״כ השרים אשר אתו ולכך לא הוצרך לפרסם הטעם שגדלו ואחר שכן גדלו הנה לא היה עוד במשמרת השאלה בעד כללות העם וקראו בשם הענם שלו שהוא המן . ואומרו יצא דבר מלכות שלפניו רצה לסלק ולסתור מחשבת המלך שקדמה שיפסק הדין שלא בפניו לכן אמר מלפניו . ואומרו ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך הנה כאן הפריז במדה למהר הענין עד שאמר שלא יעבור העת ההיא כלל ואמר עוד כי הנה אחשורוש לוה שתבוא בכתר מלכות ועתה שנגזר דינה למות אי אפשר לשיאה בכתר מלכות כאשר לוה המלך לכן אמר לא יעבור שלא תבוא ושתי בלתי כתר מלכות כלומר כיון שאי אפשר לקיים דבר המלך מכל וכל לפחות כך בלתי כתר לא יעבור שלא תבוא ואמר ממוכן כן שלפי הטענה שטען שנשי העמים יאמרו לבעליהן המלך אחשורוש אמר להביא וכו׳ הנה אין מיתת ושתי תקנה לזה שהרי ידוע הוא שאפס מהמון העם ואפי׳ מהשרים שתמאן לעשות רצון בעלה לא בעבור זה תתחייב מיתה א״כ לעולם יאמרו נשי העם המלך אמר להביא את ושתי ולא באה ואם המית אותה הוא בעבור היותו מלך אבל עכ״ז נאחה ושתי ולא באה לכן אמר ממוכן ולא יעבור שלא תבוא כדי שלא יאמרו הנשים ולא באה ולכך לא חשש לפרסם מיתתה כלל ואומרו ומלכותה יתן המלך נמשך אל מה שאמר שתבוא ושתי בלתי כתר מלכות ובלתי מלכות כלל ולא אמר שהכתר מלכות יתן המלך אבל אמר ומלכותה כלומר אותו זדון לבבה שיש לה לומר שהיא בת מלך והמלכות שלה שנה תבוא בשם ושתי לבד ומלכותה שהיא אומרת שהוא ירושת אבותיה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה והנה יש לדקדק שמלת רעותה תורה על הדמיון והשיווי ומלת הטובה ממנה תורה על תוספת טובה לא על השיווי לכן נראה שאומרו הטובה ממנה פירושו כמו כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו שר״ל ממנה בעצמה כך ג״כ אמר המן הנה זאת כל זדון לבה וגובה רוחה הוא יתם זולתה והנה עתה תתן מלכותה לרעותה אשר כמוה ולא תהיה טובה מחמת זולתה אלא מחמת עצמה שאין יחום כיחוס עצמו . ולא אמר ממוכן שיתן מלכותה לרעותה כמייעץ למלך שזו היתה עצה אשר לא נשאל עליה אבל דרך הפלה או אסמכינות אמר כן ולכן אמר יתן המלך ולא אמר תן כלומר עתיד להיות כן . ותועלת הכתוב הזה בענין פרסום הנס מבואר מאוד שהמן הוא בעצמו נהן הכח והממשלה לאחשורוש לעשות דין נחוץ מבלתי היותו נמלך ביועציו שאם לא היה ביד אחשורוש הכח ההוא הנה כאשר אמר חרבונה גם הנה העץ לא היה אפשר למלך לעשות לו דין נחוץ ולומר תלוהו עליו מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים ואפשר קרוב שיהיה ניצול והנה גזרת המן על אבוד היהודים אחר היותה נדרשת מאת יועץ המלך והמלך הסכים הנה היתה קיימת מבלעדי החוק החדש אבל מה שגזר אחשורוש על אבוד ישראל חלילה שלא היה ע״פ יועץ אם לא היה החוק החדש שנכתב בספרי הדתות לא היה לו לאחשורוש כח לעשותה לכן אמרו לולא אגרות האחרונות פליטה לא היתה ח״ו ואחר שהשלים ממוכן לומר גזרת ושתי גילה למלך שאם יעשה כמחשבתו אשר חשב לעשות עליה אפי׳ שהעריס למסור הדבר ליודעי העתים גילה שהדברים מוכנים שהוא רוצה להעביר ולמחול ולא יהיה עוד דבורו חשוב בעיני הנכנסים תחתיו ואם יעשה כפי עצתו לעשות דין נחוץ מלבד שירחיק אותם הנזקים הנמשכים המופלגים שסיפר עוד ימשך גם תועלת מופלג שדבר המלך יהיה יקר גדול והשוב מאוד ושום אדם לא ימלאנו לבו לעבור על מצותו וזה אומרו:

(כ) **ונשמע** פתגם המלך . אין הכונה שישמע מעשה ושתי כי זה אין ספק אחרי שנכתב לכל שישמע אלא ודאי נראה כמו שכבר פירשנו שלא נכתב בספרי הדתות המעשה שהיה שאין דרך לכתוב המעשים בספרי הדתות ועוד אם מה שאמר ממוכן ויכתב בדתי פרס ומדי הוא מעשה ושתי כדי שהנשים יתנו יקר לבעליהן א״כ כיון שאמר לענין הנזק הנמשך שימשך לכל מדינות המלכות כמו שנאמר כי ע״כ השרים וע״כ העמים אשר בכל מדינות המלך הרי ג״כ לענין התרופה שהוא סודעת מעשה ושתי ואשר נגזר עליה היה ראויה שיכתב אל כל מדינות ס׳ לך לא אל פרס ומדי לבד כי בכל מקום שיתפשט הנגע צריך שיתפשט הצרי לרפואתה אמנם לפי דרכנו יתיישב שאמר היות תחלת מלכות אחשורוש פרס ומדי ואח״כ כבש כל הממלכות הנה נכנסו על כרחם תחת ספרי הדתות אשר לפרס ומדי ולפי זה החוק החדש הזה שחדש ממוכן לא הוצרך לכתבו אלא בספרי דתי פרס ומדי שכל מה שנכתב בספרי דתי פרס ומדי הוא קיים ושריר לכל שאר הממלכות ואם כן אומרו עתה ונשמע פתגם המלך אין פירושו שישמע מה שעשה לושתי אבל פירושו שכל דבר המלך שיעשה ויגזור בכל מלכותו יהיה מקובל ונשמע לכל העם ויהיה דבורו של מלך יקר גדול וחשוב מאוד וזה אומרו לספר התועלות המופלגות הנמשכות בקיום עצתו שיותם בחיים כהלכתן כאשונה דלא מבעי שהנשים לא יבזו את בעליהן אבל אדרבה יתנו יקר לבעליהן וכן שדבור המלך יהיה יקר מאוד וגדול ואמר ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא והנשים יתנו יקר לבעליהן ואמר למגדול ועד קטן אין פירושו שכל הנשים יתנו יקר לבעליהן הן שר גדול או משא שכל שאין בזה חדוש כלל דפשוט הוא שאשת מלך כמלך ואשת נושא שכל כנושא שכל מין עם מינו הוא ורז״ל אמרו אשת חבר הרי היא כחבר אבל ענין אומרו למגדול ועד קטן שב אל ענין ושתי שלהיותה בת מלך היתה מחשבת עצמה גדולה מבעלה וחשובה ממנו אחרי היות אביה מלך גדול בן בנו של נבוכדנצר והוא אחשורוש לא היה בן מלך כאביה לכן אמר ממוכן שהנשים יתנו יקר לבעליהן בין תהיה גדולה וחשובה ממנו ביחוס והוא קטן שנגב

וכן

יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן: כא וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָן: כב וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ:

וה' בטליקון · י"א בכתו' · ג' · ג' כתו' ס"ת

רַבָּא וְעַד זְעֵירָא: כא וּשְׁפַר פִּתְגָמָא קֳדָם מַלְכָּא וְרַבְרְבָנַיָּא וַעֲבַד מַלְכָּא כְּפִתְגַם מְמוּכָן: כב וּשְׁלַח פִּטְקִין כְּתִיבָן וַחֲתִימָן בְּעִזְקְתֵיהּ לְכָל פַּלְכֵי מַלְכָּא לְפֶלֶךְ וּפֶלֶךְ כְּמִכְתַּב רוּשְׁמֵיהּ וּלְוָת עַמָּא וְעַמָּא כְּמַמְלַל לִישָׁנֵיהּ קָרֵי וְכֵן אֲמַר אַתּוּן עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא דִּי דַיְרִין בְּכָל מְמַשְׁלְתִּי אִזְדַּהֲרוּ לְמֶהֱוֵי כָּל גְּבַר מְסָרְבָן עַל אִתְּתֵיהּ

אל כל ואל כל י"ג בכתו' וחריסר וסי' אמור אל כל עם הארץ. הן ישא איש בשר קדש. אמר אל רחבעם בן שלמה. ולא שמענו אל עבדיך. ממכון שבתו השגיח. היוצר יחד לבם המבין. אז לא אבוש בהביטי. אבן חן השחד בעיני בעליו. כי מי אשר יבחר. וישלח ספרים אל כל מדינות. ונשלוח ספרים ביד הרצים. ויכתב מרדכי את הדברים. וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע:

תולדות אהרן יתנו יקר. שם: שורר בביתו. שם יב:

אבן עזרא

כי אם קשה עורף הוא: יתנו יקר. שב אל מלת כל איש: (כב) שורר בביתו. מושל באשתו. ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת. ויש

רשי

בעלה: אשר לא תבא ושתי. ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו

יוסף לקח

ובין יהיה גדול ממנה לא יבדילו אחרי ראותם שעם היות ושתי חשובה ביחוסו ממנו ועכ"ז הוצרכה לקיים דבורו ולבוא כאשר ביארנו:

(כא) וייטב הדבר בעיני המלך והשרים. הנה אחר שראה המלך שבעצת ממוכן הוא מתגדל יותר ע"כ המלכים אשר קדמוהו הנה היה טוב בעיניו מאד ובזה דרכו יתייחס אמרו וייטב אבל לא יתכן לומר שהיה טוב בעיניו להרוג את ושתי שאפילו שאשר לו השופט יהרוג ויתחייב מיתה לאיש ע"פ הדין אין הפועל ההוא טוב בעיניו כ"ש עצמו כשהאדם עושה כן לכבודו וכמו שאמר החכם ענוש לצדיק לא טוב ואמרו ויעש כדבר ממוכן ולא אמר ויעש כן כמו שנאמר בעצת נערי המלך וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן לפי שבעצת ממוכן קדמה למלך מחשבה שיתרת העצה ההיא כמו שביארנו שהיה רצונו לחפות עליה ולכך אמר ויעש כדבר ממוכן כלומר ולא כמחשבתו אבל כעצת הנערים שלא קדמה לו מחשבה היפך עצתם לכך לא נאמר ויעש כעצת הנערים אבל אמר ויעש כן:

(כב) וישלח ספרים. אין זה שליחות הספרים מה שאמר ממוכן ויכתב בדתי פרס ומדי שאם היה זה כבר היה נכלל באומרו ויעש כדבר ממוכן וכמו שלא פירש כל פרט ופרט כך ג"כ לא היה צריך לפרש שליחות הכתבים ועוד שממוכן לא אמר אלא בדתי פרס ומדי ואלו הם ספרים ששלח ועוד שממוכן לא אמר אלא פרס ומדי וכאן נאמר בכל מדינות המלך אבל זה שליחות הספרים עשה אחשורוש נוסף על עצת ממוכן ויש לדקדק בכמה ספיקות יפלו בכתוב הזה ראשונה אם היה זה תורף הספרים בלי מגרעת ותוספת להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו הנה היה זר מאד שיכתבו מן המלכות גזירה שיהיה כל איש שורר בביתו והלא אחר היות הדבר ע"פ גזרה א"כ אינו שורר בביתו שהרי קודם הגזרה היה בידו להשתרר על ביתו או למחול ועתה יהיה כפי הגזרה הזאת מחויב שישתרר ועוד אחר שלא כתבו תוך הספרים הללו זולתי תורף הדברים האלה לא ידעו ולא יבינו מה זאת ועל מה זאת. ועוד יש לדקדק מה ענין הדבור לענין ושתי עד שגזר שכל איש יהיה מדבר כלשון עמו. אבל יראה דודאי אם לא היה כתוב בספרים הללו רק להיות כל איש שורר בביתו וכו'. הנה הוא הדבר בלתי מתיישב אל השכל כלל אב לא שכתב ג"כ בהם כל מעשה ושתי וכל מה שנגזר עליה ותהיה הגזירה על הנשים שלא יסרבו וימאנו לעשות מצות בעליהן כמו שעשת' ושתי ועל דרך זה יתכן לומר שהכתוב שאמר זה הוא סוף ענין הכתוב הזה וביאורו שאחשורוש בעת החימה והכעס לא כתב בספרים ההם רק הדברים ההם לבד בלי תוספת וגרעון אמנם אחר כן ששככה חמתו כלה שאותם הספרים כמות שהם הדברים לבד בלתי שיכתב בהם כל מעשה ושתי ומה שנגזר עליה אין להם שורש וענין לגזור להיות כל איש שורר בביתו בלתי שקרה שום מקרה ולכך כאשר חמתו שככה כתב אחרי אותם הדברים כל מה שעשתה ושתי ומה שנגזר הוא עליה לסבתה וזה אומרו אחר הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי רוצה לומר שאחר כותבו להיות כל איש שורר בביתו הזכיר את ושתי ואת אשר עשתה ואשר גזר הוא עליה ולסבתה ולפי פירוש זה יהיה אומרו להיות כל איש שורר בביתו ר"ל באשתו כמו שאחז"ל שורי שדי וביתי אשתי ואומרו ומדבר כלשון עמו ידמה לומר לפי פירוש זה שאחשורוש היה מדבר עמה בלשון כשדי לכבדה ולכך גזר שיהיה כל איש מדבר כלשון עמו להשפיל גאון האשה וחזון לבבה האמנם כי כן אין הדעת סובלת שמלך יגזור במלכותו במה שבין איש לאשתו כי מה יוכל להייב ולהכריח המלכות יותר על מה שיחייב הטבע האנושי שהוא ימשול בה ומהר"ם ערמאה ז"ל מפני דוחקו פירש שלא היה תורף הכתבים להיות כל איש שורר בביתו אבל הכתיב להם כל מה שקרה עם ושתי ואת אשר נגזר עליה וכתב הספרים בכתב עם ועם כלשונו כי זה עשה לשתי תכליות כי הנה מה שספר בכתבים עונש ושתי על העתה ימשך להיות כל איש שורר בביתו ומ"ש אל עם ועם כלשונו ימשך שיהיה כל איש מדבר כלשון עמו שאם היה כותב לכולם לשון א' ימשך שיהיו מתהפכים עליו כדי להבין עכ"ל מהר"ם ערמאה ז"ל ולא הבנתי דבריו ז"ל למה יתהפכו להבין וכי זה הדם הוא אלא כל מלך בלשון עצמו כותב ובלשון עצמו כותבין לו כמ"ש כשכתבו לו שטנה על יושבי ירושלים כתוב ארמית ומתורגם ארמית ובאותו לשון עצמו השיב להם ולא חששו להתהפכות זה ועוד לפי פירושו זה שכתב

מהר"ע מה הוצרך לתת טעם למה הכתיב מעשה ושתי והודיע שהוא הטעם כדי שיהיה כל איש שורר ושכותב המגלה כתב כן להודיענו שטעם והלא ממוכן בקול כרוזא קרא ואומר וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ומה צורך לכותב המגלה להודיענו זה ועוד מה לו להזכיר התועלת הנמשך מהיותו כותב בלשון עם ועם לענין מבוכת ושתי או לענין פרסום הנס ועוד כל האגרות שכתב אחשורוש עד היום ההוא באיזה לשון כתבם ואם לעולם היה כותב כלשון עם ועם מה חידש לנו לומר שבכתבים האלה עשה כן הלא העולם כמנהגו נוהג ואם עד היום ההוא היה כותב בלשון עצמו היאך לא חשש להתהפכות לכך ידמה לומר דבר מן דין ומן דין ושהכתבים הללו לא היה כתוב בהם זולתי החוק החדש שנכתב ע"י עצת המן בדתי פרס ומדי והנה המלך רצה להודיע החוק החדש הזה שהמלך יטול לעשות דין נתון מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים ולכן נאמר קודם וייטב בעיני המלך ויעש כדבר ממוכן שהוא אמר בעצמו שיכתב בדתי פרס ומדי ואח"כ אמר וישלח המלך ספרים וכו' שזה עשה המלך מעצמו נוסף על עצת ממוכן שכל אותו החוק בעצמו שנכתב בספרי הדתות לפרס ומדי הנה הודיעו לכל מדינות מלכותו שכיון שתכלית הענין הוא שיהיה דבר המלך גדול ויקר בעיני כל עמו ולא ימצא איש שימלא את לבו וימר דברו א"כ יאות להודיע לכל מדינות מלכותו שכן נכתב בספרי הדתות לפרס ומדי ולא היה בספרים הללו ששלח המלך זולתי הודעת החוק החדש ובהיות שכל סיפור המגלה הזאת הנה הוא התכלית פרסום הנס הגדול הזה שהיה מאתו ית' עד שמתחילת הספור הזה הודיע היות המלך הזה אחר שכבש הממלכו' הללו מתנהג עמהם בנחת כדי שיתקיים המלכות בידו עד שמחמת זה עשה המשתה המופלג ההוא כדי לרצות כולם ויסד ע"כ רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש ועד"ז הודיענו פה ג"כ טעם היות נוהג שבעולם שכל מלך כותב כלשון עצמו הנה זה המלך כאשר זכה להיות כל הממלכות ההם כבושים תחתיו וראה שאין קושי לנכבש כי אם להיותו כבוש תחת מלך אשר איננו מלשונו כמו שנאמר בתוכחות גוי אשר לא תדע לשונו והנה תיכף כאשר כבש הממלכות ההם עשה המשתה ההוא לסבת הושבת הכסא בשושן כמו שביארנו שם במקומו וקרה המקרה הזה מענין ושתי ונעשה החוק החדש הזה לגדלו יתר על המלכים שקדמוהו ורוצה להודיע לכל הממלכות שכבש וכדי שיהיו דבריו אהובים ומקובלים הנה כתב אל מדינה ומדינה ככתבה כי זו היתה גזרה ראשונה שלא לממלכות ההם מעת שכבשם ונתן טעם למה כתב למדינות ולעמים ככתבם וכלשונם ולא בלשון עצמו ואמר שהיה הטעם כדי שהנכבשי' תחת ממשלתו לא יגיע אליהם מן הצער ההוא המגיע לכל כבוש תחת זולתו שאינו יודע לשונו שהנוהג שבעולם כשמדינה אחת נכבשת תחת מלך או מושל שאינו מלשונם הנה כל המדינ' ההיא ישתדלו בכל עוז ללמוד לשון המלך שכבש אותם וללמדו לבניהם לפי שאנשי המלך אשר ישלח במקום ההוא או במדינה ההיא וכן השופטים והשרים עושי המלאכה אשר למלך כולם הם אנשי המלך מלשונו ויושבי המדינה לא יוכלו להגיע אל מבוקשם מהם אם לא בידיעת לשונם וכן להיותם טוענים ומסדרים טענותיהם לפני השופטים ההם יתחייב להם ידיעת לשונם ואמנם המלך אחשורוש כבר ביארנו שאם היות שכבש כל המדינות ההם הניח כל שר ושר משתרר על מדינתו כמקדם ולא רצה זולתי הכסא יגדל כמו שפירשנו באומרו ושרי המדינות לפניו שפירושו שעשה המשתה לאותם שהיו שרים על המדינו' לפני היות הוא מלך באופן שנתבאר שגם אחר היותו מלך היו הם שרים על המדינות כבתחלה וכמו שכותב המגילה רצה להודיענו הנהגת המלך הזה בעשייתו רצון איש ואיש כן הודיענו שכאשר הודיע לממלכות ענין החוק החדש רצה וכתב להם ככתבם וכלשונם כדי שכל שר שהוא שר על המדינה יהיה שורר בביתו ומדבר כלשון עמו ולא יתחייב להשתדל בלימודו ולימוד בניו לשון המלך שכבש אותם. והתועלת כל זה הסיפור מהכמת אחשורוש והנהגתו הנבחרת הוא להודיע ולפרסם שהגלי' הזאת היתה מאתו ית' כי אין ספק אם יסופר שהיה מלך אחד ועשה משתה לעבדי' ורצה שאשתו תבוא להראו' יפיה לפניהם ולפי שלא באה הרג אותה ועוד יספר שלקח אשה אחרת שלא ידע בת מי היא ושהיה לו משנה אהוב מאוד עד ששאל ממנו להרוג עם אחד ורצה לתת לו עשרת אלפים ככר כסף ושיתה כ"כ אהבתו אותו שנתן לו הכסף והעם ובאה אח"כ אשתו ובקשה ממנו ולבקשתה הרג האוהב ותלה אותו ואת בניו על העץ והגיע לאהבתה שבני עמה ישרנו במלכותו ס' אלף איש זה ודאי אם יסופר המעשה

ב 1 אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את־ושתי ואת אשר־עשתה ואת אשר־נגזר עליה: 2 ויאמרו נערי־המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה: 3 ויפקד המלך פקידים בכל־מדינות מלכותו ויקבצו את־כל־נערה־בתולה טובת מראה אל־שושן הבירה אל־בית הנשים אל־יד הגא סרים

כ׳ ר״פ · ג׳ · ס״פ · ג׳ בסי׳ · כ׳ מ״ל דמ״ל · ד׳ כ׳ מ״ל וכ׳ חס׳ · כ׳ · ג׳

פקידים ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסר יו״ד קדמאה וסי׳ יעשה פרעה ויפקד. ח׳ נתנך כהן תחת יהוידע. פקידים מיד כנניהו. ויפקד המלך פקידים ב׳ בתראי מ״ל דמ״ל:

הולדות אהרן כעון המס׳ שם: ויפקד כמעך. שם:

וכפי דה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה: א בתר פתגמיא האלין כד פח ואשתדך מרוית חמריה וכד נח תקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבן רברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחיבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר להון מלכא אנא לא גזרית למקטלה אלהן די תעול קדמי ולא עלת ופקדית למעדי מנה מלכותא אמרו ליה לא הכי אלהן דין דקטול גזרת עלה בעטת שבע רברבניא מן יד תקוף רוגזיה וגזרי למהוי צליבן שבעא רברבניא על צליבא: ב ואמרו עולמי דמלכא משומשנוי יבעון לצרוך מלכא עולמן בתולתן שפירן דחיזו: ג וימני מלכא אפיטרופין בכל פלכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דימוסן ובגאון די תמן מתמני הגא רב

רשי

אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר: (כב) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: זכר את ושתי. את יפיה

אבן עזרא

אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך: (א) כשוך. שם הפועל מפעלי הכפל: זכר את ושתי. בפה ויתכן שזכר את יופיה ע״כ וי״ו ואת אשר עשתה: נגזר. מגזרת בין הגזרים: (ג) יבקשו. הנוח הע״ן וראוי להדגש

יוסף לקח

המעשה הזה לפני כל חכם לב יגזור אומר שזה המלך היה איש משתגע שוטה מוחלט לכך כותב האגרת והמגילה הזאת רצה להודיענו גודל חכמת המלך הזה והנהגתו בהשכל אמנם מוליך יועצים שולל ודעתם ישכל ממנו היתה זאת הן להביא את עמו בצרה היא והן להצילם כדי להודיעם שבהיותם בארץ אויביהם לא געלם לכלותם ושאחשורוש עם היות שלענין ההללה הזאת הוא נראה בכל הנהגתו כאיש משתגע שאין הדברים כן אבל שכל הנהגותיו ודרכיו במלכותו היו בדעת ותבונה כעצת הזקנים לרחבעם שאמרו לו אם היום תהיה עבד לעם הזה מלוך תמלוך עליהם כן היה זה אחשורוש מכבד כל השרים הכבושים תחת ידו עד שכל שרי המדינות שהיו שרים לפני כובשו המדינות הניחם על גדולתם וממשלתם כמו שביארנו ולא עוד אלא שהודיענו שלא רצה לכתוב להם לא ככתב עצמו ולא כלשון עצמו בהודעת החק החדש הזה שהיא היתה גזרה ראשונה ששלח לשרי המדינות אחרי שכבשם והושיב כסאו בשושן כאמור וזהו שנאמר שאחר שממוכן נתן העצה להעשות החק החדש ההוא ואמר שיכתב בדתי פרס ומדי והמלך ישרה בעיניו עצתו ועשה כן עוד רצה להודיע החק החדש הזה לכל שרי המדינות ולכבדם כדי שיהא כל אחד מן השרים שורר במדינתו ולא יצטרך ללמוד כתבו ולשונו של אחשורוש כמנהג לכל הנכבשים תחת זולתם לכן כתב לשם כבתבם וכלשונם באופן שאומרו להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו אינו אלא נתינת טעם על שלא כתב בכתב עצמו ובלשון עצמו וכל זה להודיע רוב חכמתו והנהגתו בדעת ובהשכל בכל ענייני שאם היה פירוש כל איש מדבר כלשון עמו שב אל כל פרט מפרטי האישים לא היה לו לומר אלא להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשונו ומאי כלשון עמו אמנם כאשר ישוב אל שרי המדינות שידברו כלשון עמם כמו שביארנו יתיישב הענין. ומה שנאמר פה וישלח ספרים ולא נאמר ויקראו סופרי המלך כמו שנאמר באגרות המן וכן באגרות מרדכי לפי שבאותם האגרות שהיה להם לכתוב כל אשר צוה המן או מרדכי הנה היה צריך שיקראו סופרי המלך ממקום משמרתם אל מקום אשר המן או מרדכי שם לכתוב כאשר יצוו אבל באגרות הללו שהמלך בעצמו הוא המכתיב הנה הסופרים במקום משמרתם עומדים וכותבים גם לא נאמר באגרות הללו היותם נכתבים אל השרים והפחות כמו שנאמר באגרות המן או באגרות מרדכי לפי שבאלו האגרות לא היה בהם רק הודעה על החק החדש שנכתב בדתי פרס ומדי שמסתמא כל דת חק ונימוס חדש שיקבלו עליהם פרס ומדי הרי הוא מקובל לכל שאר המדינות ולא היה צריך רק הודעה לכן נאמר באגרות הללו ששולחו למדינות ולעמים:

ב (א) **אחר** הדברים האלה וגו׳ זכר את ושתי. פירושו הזכיר בפה דאם פירושו זכירה בלב מנין ידעו זה הנערים וידמה שלהיות מפורסם הטבע האנושי שכל אדם אשר ישנא לזולתו לא יחפוץ להזכיר שמו בפיו וכן מצינו בשאול כאשר בא לכלל כעס עם דוד אמר מדוע לא בא בן ישי אל הלחם וכן אמר ג״כ כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה וכן אמר גם כן גם לבולכם יתן בן ישי שדות כי על כן לא רצה להזכיר שמו כלל להיות שנאתו מפורסמת אבל קודם היותה מפורסמת אמר כה תאמרון לדוד ויהונתן שהיה אוהבו השיב לאביו נשאול נשאל דוד עם היות שאביו הזכירו בן ישי וכן ג״כ דוד בשנאתו את שמעי בן גרא אמר ועתה כי בן הימיני הניחו לו ויקלל ולא הזכיר שמו וזה ידוע מטבע הענין כי כן הוא ולכך נאמר פה שנודע לנערים ההם שככך חמתו של אחשורוש כשראו שהזכיר בפיו שם ושתי. וגם היה מזכיר מעשיה כאדם שמספר כך היה עושה פלוני או כך היה אומר פלוני כי יורה זה קירוב דעת וסילוק חימה וכעס וגם לא היה אומר שהוא גזר עליה אבל היה אומר נגזר עליה כי כל זה יורה על היותו הודה על הראשונות כיון שבהיותו מספר מה שעשו לה לא היה אומר שהוא גזר:

(ג) **ויאמרו** נערי המלך. הן אמת בהיות שהנערים הללו לא דברו כזאת אל המלך עד ראותם שכך חמתו רוח שכלתנו נראה בהם על דרך אין מרצין לאדם בשעת כעסו אמנם כי כן נראים כל דברי עצתם זאת אמת עלה נערים אשר אין בהם תבונה תחלת אמרם יבקשו למלך נערות טובות מראה ומי לא ידע בכל אלה שלא יבקשו הכעורות וכשאמרו עבדי דוד יבקשו למלך נערה ולא אמרו יפה ועכ״ז נאמר שם ויבקשו למלך נערה יפה בכל ישראל ועם היות שלא היה הנרצה ממנה זולתי היותה סוכנת כ״ש כאן שאחשורוש רוצה אותה לאשה ולהמליכה ועל אחת כמה למלך כמוהו שהיותו מתפאר ביופי האשה קרה כל מה שקרה שאין בזה ספק כלל שצריך לבקש לו היפה שביפות וא״כ היה דבורם בזה מהלקי המותר. עוד יש לדקדק בדבריהם אמרם תחלה יבקשו למלך נערות טובות מראה לשון רבים ולענין הקבוץ לא אמרו אלא ויקבצו כל נערה בתולה והל״ל נערות בתולות. עוד יש לדקדק בעצתם זאת שלא הספיק להם לתת לו עצה לקחת יפה ולא כעורה אבל גם נתנו לו עצה שיתקבצו על יד הגי כאלו המלך לא ידע ביד מי יתקבצו ועוד הוסיפו להמשיך עומק עצתם שיתן להם תמרוקין כאלו המלך לא ידע שצריך לתת להם תמרוקיהן וקצה מכולם אמרם והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך תחת ושתי כאלו עלה במחשבה שהנערה אשר לא תיטב תמלוך ועל דברי עצתם זאת נאמר וייטב הדבר בעיני המלך כאלו העמיקו עצה הגדילו תושיה אשר היתה נסתרת ונעלמת מעיני המלך והם החכימו לגלותה. אבל אחר ההבטה הנאותה לענין עצתם זאת שנתנו הנערים ההם ימצא באמתות היותם מלאים חכמה עצה וגבורה וראוים לעמוד בהיכלי מלך כי כאשר ראו שהמלך הזכיר את ושתי ואת אשר עשתה הנה הבינו שרצון המלך היא לקחת אשה אבל מיראתו שלא תעשה גם היא כמו שעשתה לו ושתי היה בורח לקחת אשה כי ע״כ הזכיר הוא לנערים את ושתי ואת אשר עשתה באומרו אולי ימצא דרך או עצה לתיקון דבר זה כי היה ירא מאד מקלות דעתה של אשה שאם יקרה לו שנית כאלה הנה אז לא היה מקום לבזיונו כי רב הוא והנערים ההם בהיות בהם רוח עצה בינה חכמה ודעת הסכימו כולם לדעת א׳ שאפי׳ שנאמר ויאמרו נערי המלך אין ספק שלא דברו כולם בבת אחת דתרי קלי לא משתמעי כ״ש שאין זה דרך ארץ שידברו רבים לאחד יחד כולם ואפי׳ להדיוט כ״ש למלך כמוהו אבל ודאי שאחד מהם היה מדבר בהסכמת כולם להורות שמה שאמרו היה אחרי העיון הנמרץ וההבטה המופלגת בעין שכלם בכל חלקי הסותר עד שילתה ונזרקה מפי חבורתם העצה ההיא היעוצה ביניהם. והנה כאשר הרופא המובהק הנכסף ורוצה בריאות החולה אמנם טרם כל יחקור על סבות החולי ההוא וישתדל לסלקם כי בסורם יסור המסובב מהם כן ג״כ פה הנערים הללו בראותם שהמלך ספר להם מה שעשתה ושתי ומה שנגזר עליה ולא כמי שמספר דרך כעס שכבר ראו שהזכיר את ושתי בשם וכבר אמרנו שטבע האיש אשר כועס על זולתי לא יזכיר שמו כלל הנה זה היה להם לאות ולמופת שחמתו שככה ומאחר שראו שחמתו שככה מכל וכל נתבאר להם שאין כונת המלך במה שהיה מספר להם מעשה ושתי וכל אשר עשתה בפרטות כי אם לדעת אם יש אתם צרי הרופא לקלות דעת האשה עד שיוכל לקחת אחרת ולא יקרה לו כמו שקרה לו עם ושתי והם ראו שהמלך הזה היה מתפאר ביופי האשה גם ראו שמה שקרה שושתי מיאנה לעשות מאמר המלך זדון לבה השיאה להיותה בת מלך גדול עוד ראו שלא החשיבה דברי הסריסים להיותם בלתי חשובים בעיניה כפי הטענה שסיפר המלך ליודעי העתים שבארנו למעלה הנה הנערים הללו לתקנת כל אלה הסבות ולהמציא לו היפה שבכל מלכותו נתועדו ונתייעצו בעיון נמרץ עד שעלתה הסכמת כולם ואמרו יבקשו למלך נערות טובות מראה לא לאפוקי כעורות אמרו כן אבל לאפוקי שלא יביאו אל היתם כלל וכאשר אין מדרך המוסר לומר

קרים דמלכא נטר נשיא ויתגזר למהוי יהב סמתר משחהון:
י ועולמתא די תשפר קדם מלכא תעול למחסן מלכותא חלף
ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי: ה גבר חסידא
ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה
מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיר בר שמעי
בר גרא בר קיש גברא דמן שבט בנימין הוא שמעי דאקל ית
דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח
נבואה וחמא דאטמוסי מרדכי ואסתר למיפק מניה וכדו פסק
שמעי מלמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה: י די אזל
בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא
דיהודא די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צדא כורש ודריוש
ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל

ז׳ המלך שמר הנשים ונתון תמרקיהן: ד והנערה נ׳ וכתיב כן
נ׳ אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי וייטב
הדבר בעיני המלך ויעש כן: ה איש יהודי
היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן
ה׳ מ״ג בליש׳ שמעי בן קיש איש ימיני: ו אשר הגלה מירושלים
ד׳ לחס׳ בנ׳ עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה

בעיני קל״ם וסימן נמסר במסרת רבתא בערך עין בס״ד: בן ו׳ בטעם פתחין וסימן נמסר בסדר ויצא ע״ש: מירושלים ת׳ מ״ל וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ו: הגלה ד׳ חסר בליש׳ וסימני׳ ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה. אף היא לגלת הלכה. עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה. וישבו תחתיהם עד הגלה:

תולדות אהרן איש יהודי. אס יב יח יס: אשר הגלה מירושלים. אס יג:

אבן עזרא

להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי: (ג) תמרוקיהן. כמו תמרוק ברע: (ה) איש יהודי. בעבור היות ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה. כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש. היה גדול באבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול

רשי

יפיה ונעלה: תמרוקיהן. הן דברים המחליקין כמו ומורק ושוטף שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר: (ה) איש יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימן היה כך פשוטו ורבותינו דרשו

יוסף לקח

למלך שיקח אשה מן הפחותות במעלה הנה אמרו דרך חיוב לענין היופי באופן שיבן מעצמו שלא יחוש ליחס ובזה סלקו הספק אשר היתה לושתי לרומם לבבה וכדי להמציא לו היפה שבכל מלכותו ושלא תמצא אחרת יפה הימנה אמרו עצה נכונה וישרה כי ראו שלהביא כל הבתולות היפות שבכל מדינות מלכיותו אפי׳ היה עושה כל עיר שושן בית הנשים לא יכילם ועוד עד שיראה את כולם ויכיר מדותיהם יכלו ימי חייו ולא יספיק לראות כולם וע״כ אמרו שיבקשו למלך בתולות לשון רבים ואח״כ אמרו ויקבצו כל נערה לשון יחיד כי עצתם היתה שיבוקשו כל היפות שבכל מדינה ויפקד המלך פקידים ר״ל שיפקיד אותם ויודיעם רצונו בענין היופי ובענין המדות והפקיד ההוא אשר במדינה ההיא יבחר היות׳ ראויה בעיניו מכולם וכן כל הפקידים אשר בכל מדינה ומדינה ואח״כ יקבצו כל אותם שבחרו הפקידים ויביאום למלך אל שושן באופן שלא היו שם יותר על קכ״ז בתולות ולענין שראו שושתי לא היו הסריסים סריסי המלך חשובים בעיניה לכלום מצאו תקנה ותרופה ואמרו שכל הבתולות האלה ינתנו אל יד הגי ונתן הטעם לפי שאין מן הנאות לתת הנשים אלא ביד שומר הנשים והם היו רוצים בעצתם שאלו הבתולות יתקבצו תחת יד סריסי המלך כדי שתהיה אימת סריסי המלך עליהם ולא יהיה הסרים פחות בעיני המלכה כמו שהיה בענין ושתי והנה לא היה שם איש שהיו לו שני תוארים הללו דהיינו שומר הנשים וסרים המלך זולתי הגי לכן אמרו שיתקבצו אל יד הגי שהוא שומר הנשים והוא סרים המלך ולפי זה נאמרו התוארים הללו בהגי שכבר היה מספיק אומרה שינתנו אל יד הגי וכבר היה יודע המלך תואריו ומשמרותיו אשר היה ממונה עליהם אבל הוצרכו לומר התוארים הללו להיותם ענין לעצתם כמו שאמרנו. עוד העמיקו בעצתם כדי שתהיה אימת הסריסים עליהם שגם נתינת התמרוקים תהיה על ידם ועוד שימשך תועלת בהיות נתינת התמרוקים על ידי הסריסים ושלא יביאום מבית אבותיהם כדי שלא יתקשטו בדברים הנצועים שמביאים לידי חן ויופי ויהיה שקר החן והבל היופי כי גם זה מכלל עצתם להמציא לו היפה שבכל מלכותו. עוד העמיקו בעצתם ואמרו שאין ראוי להמליך אשה ולתת כתר מלכות בראשה כי זה מביא אותה אל רום לבב וגבהות רוח אבל תמלוך תחת ושתי וכבר היה מספיק אומרו המלוך ואנו יודעים שהיא מולכת תחת ושתי אבל אמרו כן כאומר שכשאין לה כתר מלכות הנה היה מלכה תחת ושתי כפי המנהג בכל שר מלך או שופט שילך מהעיר הנה ימנה איש תחתיו שימשול במקומו ולא יקרא האיש ההוא מלך שר או שופט אבל יקרא תחת מלך או תחת שר או תחת שופט כך החכימו אלו הנערים לומר שהנערה אשר תיטב תמלוך תחת ושתי ולא הקרא מלכה אלא מלכ׳ תחת ושתי באופן שהגדילו הנערים האלה בתוספת התחכמות ובהתבוננות מופלג נתנו העצה הזאת עד שעליה נאמר וייטב הדבר בעיני המלך. ותועלת הכתוב הזה לענין פרסום הנס שעם היות שעצת אלו הנערים היתה בחכמה רבה לבלתי תת לאשה כתר מלכות בראשה אבל שתמלוך תחת ושתי לבד והמלך היה טוב בעיניו לעשות כן עכ״ז אשר לב מלך בידו הפר עצתם שכאשר לקח את אסתר עשה כן והמליכה תחת ושתי ואח״כ שם כתר מלכות בראשה כי ע״כ הוצרך לומר שם הכתוב וימליכה תחת ושתי וישם כתר מלכות בראשה כמו שיבוא ביאורו עוד שם:

(ה) **איש** יהודי היה. לא אמר ויהי איש יהודי בשושן כמו ויהי איש מן הרמתים לומר שטרם בוא אחשורוש להושיב כסאו בשושן היה מרדכי שם באופן שאל דעות הביאה הנחש אל החבר. ולא תלה הנס באסתר לומר אשה יהודית היתה וכו׳ וכמו ודבורה אשה נביאה להודיע שגדול המעשה וכו׳ ולפי שמרדכי היה המעשה תלה הכתוב הנס והגלה בו וכן גבי דבורה אפי׳ שברק היה עושה כיון שדבורה היתה מעשה נכתב הנס על שמה. ומה שקראו יהודי כאלו הוא משבט יהודה ואח״כ כתב איש ימיני שהוא מבנימין וכן על מה שיחס אותו עד קיש ולא הזכיר שאול עם היות שהיה מזרעו של מפיבושת בן שאול והיה ראוי יותר לפרסמו היותו מזרע שאול אם להיות שאול יותר מפורסם מקיש ואם להודיע שההצל׳ הזאת נהיתה ע״י איש מזרע שאול כדי לפרסמו ביותר מעל׳ וגדול׳ אמנם כל הספיקות הללו יבוא היתירם בכתוב שאחר זה בס״ד:

(ו) **אשר** הגלה מירושלים וגו׳. הנה הספיקות שיתחייב בהם התעוררות בכתוב הזה הם תחלה שכיון שנתפרסם מי האיש הזה מרדכי ומאיזה שבט ומאיזו משפחה הוא ואמר היותו ממשפח׳ קיש ומשבט בנימין מה זה הוצרך להודיע באיזו גולה הגלה ועם איזה מלך הגלה ומי הגלה אותו. ומהר״ם ערמאה ז״ל כתב שזה הכתוב הוא פירוש לכתוב שלפניו שלפי שאמר איש יהודי שנראה שקרא אותו יהודי להיותו משבט יהודה לכך הוצרך לתת טעם ולומר טעם היותו משבט בנימין קרא אותו יהודי להיות שגלה עם יכניה מלך יהודה ונמשך מהר״ם ערמא׳ ז״ל בפירושו זה אחרי דרכו של רש״י ז״ל שכתב בפירושו וזה לשונו על שגלה עם גלות יהודה כל אותם שגלו עם מלכי יהודה היו נקראים יהודים בין הגוים ואפי׳ משבט אחר הם ולפי פרש״י ז״ל וכן לפי׳ מהר״ם ערמאה ז״ל שהכתוב השני הוא התנצלות לראשון שקראו יהודי לפי שגלה עם מלכי יהודה עדיין אנו צריכים למודעי דלא לכתו׳ לא ה״א ולא וא״ו ולא יקרא אותו יהודי ולא יצטרך להתנצלו׳. עוד קשה שאם לא היו נקראים בני ישראל יהודים בין הגוים רק אותם שגלו עם מלכי יהודה הלא ידוע שלא היו כי אם מתי מספר כמו שנאמר במלכים שהיו עשרת אלפים גולה וא״כ אגרות המן שכתב לאבד היהודים לא היו מתפשטים רק על אותם שגלו עם מלכי יהודה ולא היתה כוללת כל הגולה כי כל שאר השבטי׳ שהגלה מלך אשור לא היו בכלל גזירת המן כיון שלא היו נקראים יהודים בין הגוים גם זכרי׳ שנתנבא ואמר בימים ההם אשר יחזיקו עשרה אנשים באיש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהי׳ עמכם גם נבואתו זאת תהיה פרטית לאותם שגלו עם מלכי יהודה. עוד קשה לפירש״י ז״ל ולמהר״ם ז״ל שאם הכתוב האחרון בא לפרש ולתת טעם לראשון שקראו יהודי היה מספיק אומרו אשר הגלה עם יכניה מלך יהודה ומה ענין הכפל הזה לשנות ולשלש ולומר אשר הגלה עם הגולה אשר הגלתה וכו׳ אשר הגלה נבוכדנצר וכבר מפורסם הוא שנבוכדנצר הגלה את יכניה. ועוד מה לי אם היה נבוכדנצר או זולתו אחרי שכבר הודיע שהגלה עם מלכי יהודה הספיק לפי פירושם לנתינת טעם על מה שקרא אותו יהודי. אבל ידמה שכל זרע ישראל אחרי שגלו מלכי ישראל לא נשאר לאומה ישראלית מלך זולת מלך יהודה הנה היו נקראים כולם יהודים על שם המלך שנשאר לאומה ישראלית ומה שקראו הנה יהודי את מרדכי להודיע שאפי׳ שהיה משבט אחר שכולם היו נקראים יהודים להודיע שגזרת המן היתה כוללת כל האומה ישראלי׳ שכולם היו נקראי׳ יהודי׳ ולא אמר איש ימיני להיותו בן משבט בנימין אבל כי כל משפחת שאול היו נקראים בן כמו שנא׳ קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן איש ימיני וכן נאמר ויען שאול ויאמר הלא בן ימיני אנכי וכן כי בן הימיני הניחו לו ולפירוש זה מה שנא׳ פה איש ימיני הוא על פרסום המשפחה לא על פרסום השבט. ומה שהמשיך הכתוב יחסו של מרדכי עד קיש ולא יחסו אחר שאול הוא הטעם כי בהיות שהיה

אֲשֶׁר הָגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ז וַיְהִי אֹמֵן ל'
אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ כִּי אֵין לָהּ אָב ב'. ב'
וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת מַרְאֶה וּבְמוֹת ל'. ל'
אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת׃ ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע ל'
דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן ב' וכסיפ'
הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ ב' וכסיפ'

ובהקבץ ב' וסי' ובהקבץ נערות רבות . ובהקבץ בתולות שנית . ותרויהון בסיפרא :

תולדות אהרן ויהי אומן. שם י יג : אב ואם. מגלה יג : ובמות אביה ואמה . שם : ותלקח אסתר. ר"ה ג :

די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למדר בשושן בירנתא : ז והוה מרבי ית הדסה היא אסתר ברת אחבוי ואמאי והוו קרין לה הדסה על די הות צדקתא וצדיקיא דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי ואתעבידת לה להורבינא ארום לית לה אבא ואמא עולמתא שפירת ריוו ושפירת חיזו ובעידן דמית אבוהא אשתארת במעין דאמה וכד ילידת יתה מיתה אמה ונסבה מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת : ח והוה כד אשתמע פתגם כרוז מלכא וגזרתיה ובאתכנשות עולימן סגיאן לשושן בירנתא ליד הגי

רשי

מה שדרשו : (ז) לו לבת. רבותינו פירשו לבית לאשה:

אבן עזרא

ויבאל כי הוא מלך ולא אביו על כן לא טדע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא : ימיני. חסר בן דרך קצרה : (ז) יפת תואר. תואר כל אבר ומראה הכל טוב לו על העין. והדשא ירקרקת מטעם הדסה : לבת . לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן נפשו כי לא יסמך על מעשה נס . אולי דרש לבית

יוסף לקח

אם כזה והלא מופלגת כוללת כל האומה ישראלית הנה היתה על ידי מרדכי זה הנה רצה לפרסם שמגלגלין זכות ע"י זכאי ורצה לפרסם משפחתו וחשיבותו ובהיות כי מרדכי הוא בעצמו היה הכותב האגרת הזאת כמבואר בכתוב שנא' ויכתוב מרדכי וכו' הנה לא יאות לאיש בעצמו לספר בשבחי עצמו ובחשיבותו וכמו שארז"ל לא יאמר אדם אלא כבדוני בשביל אבא לכן הזכיר משפחתו הנבחרת אבל לא הזכיר את שאול בהיות שהאגרת הזאת נכתבה בספרי ד"ה לפרס ומדי ולא רצה לגלות היותו זרע מלוכה ועם היות שלא רצה לספר שבחי עצמו הוכרח להודיע שאין הקב"ה עושה נס אלא לדור הראוי וע"י ראוי ולכן כ' שהוא מהגולה אשר הגלתה עם יכניה כי שם נתבאר במלכים שבאותה גולה היו עשרת אלפים גולה כולם שרים והחרש והמסגר שכבר ידוע שמרדכי היה מן הסנהדרין אבל בהצנע לכת הודיע שהיה מאותה הגולה הרשומה ונבחרת כמו שנא' במלכי' השרים וכל גבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם הארץ באופן שלא רצה מרדכי להודיע אלא היותו מאותה הגולה לא מדלת עם הארץ ובזה הודיע שהיה מהראוי להעשות נס על ידו ולא היה מפרסם שבחי עצמו רק בדרך הודעתו שהיה מאותה הגולה ולבאר עוד את הדבר הזה שהיה מאותה הגולה אמר אשר הגלה נבוכדנצר לפי שבשנה שחזר והגלה שארית העם גם אותו הגלות גלות יכניה הוא נקרא עם היות שהיה אחרי הגלות יכניה בעצמו ולכן לא הספיק לו באמרו אשר הגלה עם יכניה אבל ביאר שהגלה נבוכדנצר לפי שהגלות השני לא היה שם נבוכדנצר רק נבוזראדן כמו שנא' שם במלכים :

(ז) ויהי אומן את הדסה היא אסתר . ידוע שאומרו היא אסתר נראה כאלו ירצה לפרסם יותר מי היא זאת הנזכרת והנה ודאי אין באומרו היא אסתר פרסום נוסף אחרי שלא הוזכרה במקום אחר כמו שאמרנו באומרו הוא אחשורוש גם יש לדקדק למה היו לה שני שמות ואפי' היו לה מה הוצרך להזכיר שניה' ואל תכלית תועלת מה הזכיר אותם וידמה שמרדכי אחרי היותו רוצה להעלים עמה ומולדתה לסבה אשר נבאר ואמנם היא היה שמה הדסה ומן השם הזה שהוא בלשון עברי היה מתפרסם עמה היותה עברית ע"כ קראה אסתר בל' ארמי שכן קורין להדם אסתר ויהיה אומרו היא אסתר כמו פור הוא הגורל וכן היפכו הוא חודש ניסן שפירש בארמי החדש הראשון שהוא נקרא ניסן כמו כן אמר הדסה שבל' ארמי נקראת אסתר ולכך לא הוזכרה בכל האגרת הזאת זולתי משם אסתר ולהודיע לנו הכתוב שרצה להעלים את עמה הודיענו שינוי השם מן העברי אל הארמי וגם הודיענו שמרדכי שינה שמה בל' ארמי לא שהצדק' היא שנתה שמה ח"ו וכמו שארז"ל לא נגאלו ישראל אלא מפני שלא שינו שמותם . כי אין לה אב ואם דרשו ז"ל כשעברתה מת אביה כשילדתה מתה אמה ויצא להם ז"ל כן מאומרו כי אין לה אב ואם שהל"ל כי אביה ואמה מתו אבל אומרו אין לה ר"ל שמעולם אפי' שעה אחת לא היה לה ולפי הפשט נראה שלא יתכן לומר שאביה ואמה מתו שאין מיתת האב והאם סבה להיותו הוא אומן אבל אמר שהוא היה אומנה ומלמדה להועיל לפי שאין לה אב ואם ללמד אותה ואומרו ויהי אומן אין זה אימון גידול הינקות אבל גידול הלמוד וההדרכה כמו שנא' ומאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו שודאי פירושו על גידול בלימוד והדרכה ולפי זה בא הכתוב להודיע צדקתו וענותנותו וזהירותו של מרדכי שזו אסתר באה לידו גדולה ויפת תואר ולא נגע בה שמחמת זהירותו היתה נסבה ההצל' המופלגת ההיא שהרי לא קבצו רק הבתולות ועם היות מדרשם ז"ל שגם נשים קבצו אין משיבים על הדרש וכדי לפרסם לנו שאסתר באה ליד מרדכי גדולה ויפת תואר אמר שכתוב הזה כי אין לה אב ואם והנערה יפת תואר שהפסיק ביופי הנערה שהרי היה לו לומר כי אין לה אב ואם ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת ואח"כ הל"ל והנערה יפת תואר אבל הקדים לומר היופי ללקיחת מרדכי אותה להודיע זהירותו כי הקטנה תינוקת הבאה לידי האד' המתגדלת בביתו לא יגבר יצר האד' עליה כאשר יגבר לבאה גדולה ויפה ולא ראה אותה בקטנותה ולא נתגנתה לפניו בדרך הינקות וזה אומרו לקחה לו לבת שנתרחק ממנה כבת ועם שדרשו ז"ל לבית זהו מדרשו אבל פשוטו של הכתוב יתכן כמו שאמרנו :

(ח) ויהי בהשמע דבר המלך ודתו. הספיקות אשר יתחייב התעוררות בהם בכתוב הזה הם תחלה אחרי היות הנרצה מן הספור בכתוב הזה להודיע שנלקחה אסתר מה היה צריך להודיע ג"כ שנלקחו נערות אחרות ועוד הוסיף לומר רבות ומה לנו אם נלקחו רבות או מעטות עוד יש להתעורר אומרו בהשמע דבר המלך ודתו והיה מספיק אומרו שקבצו נערות שהלא כבר נאמרה עצת נערי המלך לקבצם ושהמלך עשה כן ועוד שהל"ל ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ויקבצו נערות ומאי אומרו ובהקבץ נערות שכן נראה מהדברים הללו שאין כאן אלא ספור לקיחת אסתר ובאיזה זמן נלקחה ואומר שנלקחה בהשמע דבר המלך ובהקבץ שהרי אין כאן גזרה רק ותלקח אסתר ושאר הכתוב אינו זולת הוראת זמן ועוד יש לדקדק אומרו ותלקח אסתר ולא אמר לשון קבוץ באסתר וגם באחרות לא אמר לשון לקיחה שהל"ל ובקחת נערות רבות ותלקח אסתר ועוד יש לראות בענין אסתר שלא סופר באיגרת הזאת כלל מהשתדלותה או מהשתדלות מרדכי להחביא' או להגיד אנסה בדבר הזה ומה היתר היה לה להיותה נכנסת תחת מי שאינו מכלל האומה ישראלית ברצון ומהר"ס עראמה כ' היותה אנוסה ואנוס רחמנא פטריה והדבר אמת ונכון שאונס פטור אבל לא הבנתי דבריו במה שכתב והביא ראיה ממה שנא' במדרש קח את אהרן פתה אותו בדברים מכאן שלא היה רוצה שהיה בורח מן השררה ואין קח אלא לשון פתוי ועכ"פ יורו שלא יאמר לשון קיחה בכוונה באלה אלא להורות על בלתי רצון עכ"ל מהר"ס ז"ל והנה לפי דבריו אלו נראה שרצונו לומר כי כל לשון קיחה יובן הענין באונס ואין הענין כן שגבי אברהם נאמר ויקח את שרי ולא לקחה לאונסה ללכת לא"י ורז"ל לא אמרו אין קיחה אלא לשון פיתוי אבל כך אמרו אין קח אלא לשון פיתוי שהיה לו לומר צו את אהרן או אמור לאהרן ויצא להם ז"ל מאומרו קח שפירושו בדברים ועוד כיון שמהר"ס הביא ראיה לענין אסתר שנאמר בה לשון קיחה ירצה א"כ שכמו באהרן תחלתו באונס וסופו בפיתוי כמו כן אסתר ח"ו נתפתתה . אמנם ידמה שאין ספק שאסתר לאונסה גמור נלקחה ולא נתפתתה לו ח"ו כלל כמו שיתבאר בס"ד ולזה נאמר ותלקח אסתר ולא אמר ויקחו את אסתר אל בית המלך כי אז אמת היה נרא' שלקחוה בדברי פתוי אבל אומרו ותלקח הוא מורה על האונס המוחלט כמו ותלקח בית פרעה וזהו שנאמר בכתוב הזה ויהי בהשמע וגו' כי אין להסתפק שטרם השמע דבר המלך ודתו שהוא מקבץ הנערות לבחור אחת מהם להמליכה אבל היו רואים שהפקידים לוקחים בנותיהם מי ראה בנותיו נתונות לעם אחר לרקחות או לטבחות ולא ישתדל להסתיר ולהבריח אבל אחר השמע דבר המלך ודתו שרוצה אותם כדי לבחור מהם לו אשה להמליכה מי אשר לו בת ואת כל הון ביתו לא יתן להתחתן במלך ובהיות שהאגרת הזאת נכתב' בד"ה לפרס ומדי אם הי' ח"ו נכתב בה שאסתר לאונס' ושלא ברצונה נתחתנ' במלך אין לך מרד ומעל גדול מזה כי ע"כ לא נכתב תוך האגרת הזאת בפרסום שהסתירה עצמה וברחה מלהתחתן במלך אף גם זאת רצו מרדכי ואסתר לרמוז באגרת הזאת שנכתבה לדורות למען ידעון כי באונס גמור היה ושהחביאה והסתירה עצמה כל האפשר לה ואמרו כאלו הם מספרים מעשה שהיה שכבר נשמע דבר המלך ודתו ונתפרסמ' כוונתו שרצונו לקחת לו אשה מהם וכבר נתקבצו מחוץ לשושן אל תוך שושן נערות רבות ולא אמר שנלקחו אבל שנתקבצו כי בשמחה ובטוב לבב נתקבצו הנה אחר כל זה נלקח' אסתר שהיתה תוך שושן ועתה מי חרש לא ישמע שכיון שלא נלקחה אסתר שהיתה תוך שושן עד שנשמע דבר המלך ודתו שרצונו לקחת מהם לו אשה ועוד שכבר נתקבצו מחוץ לשושן אל תוך שושן ולא אחת או שתים אלא רבות שודאי ישמע ויבין שלהודיע כי מאת גודל השתדלותה ועוצם החבאתה את עצמה היתה זאת והשלים ביאור מפורסם באמרו ותלקח אסתר שנלקחה לאונסה מוחלט ואחרי ראות שאסתר עם היותה

נחבאת

אל־יד הגי שמר הנשים: ט ותיטב הנערה בעיניו
ותשא חסד לפניו ויבהל את־תמרוקיה ואת־
מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת־
לה מבית המלך וישנה ואת־נערותיה לטוב בית
הנשים: י לא־הגידה אסתר את־עמה ואת־
מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא־תגיד:
יא ובכל־יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית־
הנשים לדעת את־שלום אסתר ומה־יעשה בה:

ותשא י״ד וסי׳ ותשא את קולה ותבך. ותשא רבקה את. ותשא אשת ארוניו. ותשא כל העדה ויתנו. ותשא את בנה ותצא. ותשא מרום עיניך. ותבריו. וישלח תבנית יד. ותשא אתי רוח. הרים רעשו ממנו. ותשא בריתי עלי פיך. ותשא ותבא העיר. ותשא חסד לפניו ויבהל. ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות:

תולדות אהרן שבע הנערות. מגלה יג: ואת נערותיה, שם:

ואדברת אסתר באונסא ואתעלת לבית מלכא לידא דהגי נטיר
נשיא: ט ושפרת עולימתא בעינוי ואטענת חסדא קדמוי ופקיד
לאתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי
מלכותא למהוי יהיבין לה וית שבע עולימתא לשמשותא שבע
יומא דשבתא חולתא הות משמשא קדמאה בחד בשבתא
רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא
בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשתא
בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהן צדיקתא וחזין למתן לה
מיכלא ומשתיא על ידיהן מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית
עולמתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא: י לא חויתה
אסתר ית עמה ותלדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול
מה פקדה דלא תחוי מטול דחשב בלביה מרדכי ושתי דעבדת
יקרא לנפשה ולא צבית דייתי למחמי שופרא למלכא ולשליטיא
דן יתה דינין בישין וקטיל יתה ולמה לא חויאת אסתר עמה
דתלדותא דלמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא די
היא מניה לכן פקיד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה: יא ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזל קדם דרתא די בבית נשיא

אבן עזרא

שהיה במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה: (ט) ותשא חסד. החסד תשא עמה לא יסור ממנה: ויבהל. כטעם מהירות: מנותיה. חלקים כמו מנה אחת כדברי האכילה להיותה שמינה: ושבע הנערות. משרתות אותה: הראויות. הלשון הזה ידוע בדברי רז״ל: וישנה. שינה המנות לעשות לה טובה. וטעם בית הנשים. דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה. יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים: (יא) את שלום אסתר. אם היא

רשי

(ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר נתנה משל כולן: הראויות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו: וישנה. שינה אותה: (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה: (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמואל א יז) גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב אחשורוש אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר

יוסף לקח

בתכלית היופי והחן והיא תוך שושן לא נלקחה עד הקבץ נערות רבות משאר המדינות אל שושן נתפרסם גודל השתדלותה הנמרץ שנסתרה. וידמה לומר שעל כן קראה אסתר להורות על ההסתר המופלג שעשתה:

(ט) **ותיטב** הנערה בעיניו. שב אל הגי כי כבר נאמר אח״כ נשאת חן וחסד לפני המלך ולכן אמר ותיטב בעיניו כלומר שהיתה טובה למלך בעיניו של הגי ולא אמר לפניו כי לא יתכן לומר נשאה חן לפניו רק למי שרואה בעדו ולא בעד זולתו והעד הבהלת המנות והתמרוקים וכן נאמר נושאת חן בעיני כל רואיה ולא אמר לפני כל רואיה. ואת שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך יש לדקדק באומרו הראויות לתת לה כנראה שכן היו נותנים לכל שאר הבתולות שבע נערות ואם הדבר כן מאי רבותיה שנתנם גם לה אבל אפשר לומר שאומרו ואת שבע הנערות שב אל התמרוקים והמנות שהבהיל לה שהבהיל כמו כן לשבע הנערות ההם ויהיה פה מלת ואת כמו ועם הנערות כאלו אמר שהבהיל תמרוקיה ומנותיה ועם שבע נערותיה והעד וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשי׳. עוד אפשר לומר שלא היו נותנים לשאר הבתולות נערות כלל זולת למלכה ואחרי שאסתר היתה טובה בעיניו למלך להיות מלכה אמר שנתן לה שבע הנערות הראויות לתת לה ויהיה פירוש הראויות כמו בכור אינו יורש בראוי כבמוחזק שפירושו הראוי לבא כך ג״כ פה נתן לה שבע הנערות הראויות לעתיד בהיותה מלכה. או שנאמר שלכולם היו נותנים שבע נערות אבל לאסתר אחר היותו יודע הגי שהיתה אסתר באמנה עם מרדכי עם היות שלא היה יודע עמה ומולדתה הנה אחרי היותה מורגלת בין העבריות נתן לה נערות עבריות ולכן אמר הראויות לתת לה מצד היותה מגודלת בין העבריות והעד שהיו עבריות מה שנאמר אח״כ גם אני ונערותי אצום כן שאם לא היו עבריות מה ענין צום הנכריות אשר לא מבני ישראל המה להצלת אומה ישראלים. וישנה ואת נערותיה. פירוש ששינה אותם משאר הבתולות ובהיות שהשינוי בין יהיה לשבח או לגנאי שינוי מקרי לכן אמר וישנה לטוב. ואמרו בית הנשי׳ חסר בי״ת כמו בבית הנשים וכמוהו משתה נשים בית המלכות שפירושו בבית המלכות ואמר שהשינוי הזה לטובה שהיה עושה הגי לאסתר ולנערותיה היה עושה בפרסום בבית הנשים ולא היה חושש לקנאת האחרות שהיה ברור לפניו שזו תמלוך ושזו ראויה למלכות:

(י) **לא** הגידה אסתר. יש לדקדק כי בכתוב הזה הקדים את עמה למולדתה ובאחרונה הקדים מולדתה לעמה שנאמר אין אסתר מגדת את מולדתה את עמה ושם יתבאר הטעם אבל יש להתעורר ולדעת מה טעם צוה עליה שלא תגיד ולמה לא נתפרסם הטעם ומהר״ש ערמאה כתב שהטעם הוא כדי שלא יקחנה המלך בלב טוב בהיותו יודע שהיא זרע מלוכה עוד כתב בזה טעם שני ואמר כדי שלא ידעו משרתי המלך מה הוא לה ולדעת מה יאמרו נערי המלך להרחיק לה הנזק ולקרב לה התועלת וזה לא יוכל עשותו אם יוודע בשער המלך מה הוא לה עכ״ל מהר״ש ערמאה ז״ל. ולשני הטעמים הללו שכתב עם התועלות הנמשכות לא היתה צריכה להעלים עמה שכאשר לא ידע משפחתה לא יוודע מה הוא לה וגם לא ידע היותה זרע המלוכה אבל ביאור הכתוב הזה יתבאר אחר התעורר בספיקות שבכתוב שאחר זה ובהיתרם יתבארו שני הכתובים הבאים כאחד:

(יא) **ובכל** יום ויום מרדכי מתהלך. יש להתעורר מה ענין זה ההתהלכות ומה אומרו מה יעשה בה והלא לא היה יכול לידע דבר עד הגיע התור שלה ועוד כיון שלא נתחדש מן ההתהלכות הזה לענין הספור לא תועלת ולא נזק כלל מה צורך היה בסיפורו ועוד שאם כוונתו בהתהלכות זה לדעת אם יחפוץ בה המלך ויקחנה לו או לא יקחנה וזה היה אומרו מה יעשה בה לא יאות הלשון הזה לומר מה יעשה בה שיובן ממנו אם יחפוץ המלך או לא יחפוץ והל״ל לדעת אם הי׳ טובה בעיני המלך ואין חפץ ורצון המלך נקרא מעשה בה עד שיאמר מה יעשה בה ועוד יש לדקדק מה ענין ההתהלכות הזה אבל מה שאינה מגדת עמה ומולדתה ועוד אומרו לדעת שלום אסתר אם הוא בעד בריאותה וטוב מצבה כשהוא יודע מה יעשה בה אם חפץ בה המלך ודאי ידע בריאותה ועוד נערה שהיא בבית המלך לראות אם חפץ בה ויקחנה לאשה וימליכנה האם לא ידע שלא יחסר לה תמרוק עדון ותפנוק. לכן נראה שהדברים נמשכים על הדבר והדרך שהקדמנו שאסתר ומרדכי השתדלו בכל האפשר להם שלא תהא נלקחת למלך והחביאה והסתירה עצמה כדי שלא להיות נכבשת תחת מי שאינו מכלל אומה ישראלית וכאשר לקחוה לא לקחוה רק באונס גדול בצעקה ואין מושיע לה עד שמחמת החבאה והסתרה זו נמשך למרדכי מן היראה והפחד המופלג שמא ח״ו יחרה אף המלך מאד ויתכן שיתפשט אפו לומר עם כזה שבורחים מלהתחתן במלך אחייב אותם כליה ח״ו ואם לא יתפשט אפו וחמתו כל כך עד כדי לחייב כל עמה כליה וידע שאות׳ האשה היא ממשפחה מיוחסת הנה אפשר יחרה אפו לומר מגובה לבה וגאון נפשה על יחסותה ממאנת להתחתן במלך ותתפשט חמתו על משפחת׳ לחייבם כליה עד שמפני יראתו זאת צוה עליה שלא תגיד עמה ומולדתה והן אמת היה מספיק לומר שלא תגיד עמה כי כאשר לא תגיד עמה איך אפשר להגיד מולדתה אבל צוה

יב ובהגיע תר נערה ונערה לבא | אל־המלך
אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר
חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים
בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי
הנשים: יג ובזה הנערה באה אל־המלך את כל־
אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים
עד־בית המלך: יד בערב | היא באה ובבקר היא
שבה אל־בית הנשים שני אל־יד שעשגז סריס
המלך שמר הפילגשים לא־תבוא עוד אל־המלך
כי אם־חפץ בה המלך ונקראה בשם: טו ובהגיע
תר־אסתר בת־אביחיל | דד מרדכי אשר לקח־

ג' וכסי' · ג' סתנסים ג' ומ"ל · ג' חכר ג'. ג' · י"ח בטעם מלרע וכל מלכים ויחזקאל דכו' כמ"ב · י' · ג' מלרע בתרי לישני. · ג' סני' שניתנטי' ג' · ג' · ג' ומסר

למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעבד בה: יב וכד מטא סדור
עולמתא ועולמתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי
לה כהלכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא
ארום כדין שלמין יומי סמתוריהון שתא ירחין בטכסת ואנתקינון
דמנתר ית סערא ומפנק ית בסרא ושתא ירחין בבוסמיא
ובסמתורי נשיא: יג ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחי
שתא עולמתא עילא לות מלכא ית כל רב וסרכן די צביא
למימר מן יד יתיהב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית
מלכא: יד בעדן רמשא הות עילא לשמושיה ית מלכא ובעדן
צפרא הות תיבא לבית נשיא תניין לידא דשעשגז רבא דמלכא
נטיר מטרוניתא ומכאן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא ארום
אלהן ההיא דיתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב:
טו וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די

בשמן ו' רפין וסימני' ועשרן סלת בלול בשמן, ועשירית האפת סלת. והצילו תערת את . מצאתי דוד עבדי . ותרם כראם קרני . ששת חדשים בשמן המור : שבת ג' מלרע וסימ' ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה. בערב היא באה. ושבה לאתננה דצור : שני ב' סבירין שנית וסימ' אל בית הנשים שני אל יד שעשגז . וחנון בן צלף השישי פרה שני : דד ב' חס' וסימני' בני עוזיאל. דד מרדכי :

תולדות אהרן ובהגיע תור נערה. עקידת שער פ : ששה חדשים . שבת פ פסחים מג מגלה יג ע"ק פ סנהדרין פו : בערב היא באה. מגלה יג : תור אסתר . עקידת שער פ :

רשי

מחזור לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן: כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני: בחדש

אבן עזרא

היא צריכה לרפואים: (יב) תור נערה. כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור: מקץ היות לה. סוף מקץ שבע שנים תחלה: שמן המור. בושם נחמד ועליו יש מחלוקת: (יג) ובזה. בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבה ותהיה כחושה: (יד) אל בית הנשים שני. הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך נפעם הזה. וטעם שומר הפילגשים. כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה

יוסף לקח

כן לומר לה שאם תוכל להעלים עמה שתעלים וא"ל יהיה אפשר לה לפחות שתעלים את משפחתה שיותר קרוב הדבר להתפשט חרונו של מלך על משפחתה ממה שיתפשט על כל עמה ובפרט כאשר ידע היותה מזרע מלוכה יתאמת אצלו שמגובה נפשה ורוב לבבה מיחוס משפחתה לא רצתה להתחתן במלך ולפיכך ח"ו קרוב הדבר לחייב משפחתה כליה ואחרי נמשך למרדכי הפחד ההוא מההחבאה וההסתרה ההיא אם לעם או למשפח' וצוה עליה שלא תגיד עמה ומולדתה ונסתלקה ממנו היראה הזאת מן העם והמשפחה הן גדלה יראתו על אסתר עצמה אם על בריאותה מחמת שנלקחה באונס כשבוי' חרב ודאגה בלב איש ישחנה וגם כמעט לא היה מספק שיחרה אף המלך עליה או ח"ו להרגה או לעשות לה בזוי או צער מפני ההחבאה וההסתר' שמיאנה להתחתן במלך כמו שנאמר שכל הבתולות נקבצו באו שם בשמחה וטוב לבב וזו נלקחה בבכי באונס ובצעקה וזהו שנא' אחר שאמר לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה אמר ומרדכי מתהלך כלומר אחר שנסתלקה יראת העם והמשפחה באה לו היראה על אסתר עצמה הן על בריאותה מחמת דאגתה הן מפני חרון אף המלך ולענין בריאותה אמר לדעת שלום אסתר ולענין חרון אף המלך אמר ומה יעשה בה כלומר מה עונש צער או בזוי יעשה בה והטעם מבואר על מה העלימו כל זה מלפרסמו באגרת הזאת כי גדול מורא של מלכות כמו שנראה שכולה נכתבה בספרי ד"ה לפרס ומדי ועל פי דרכנו זה יותר ספק א' באומרו בהקבץ נערות רבות אל יד הגי ולא נאמר אל בית המלך ובאסתר נאמר ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי להודיע ששאר הבתולות כאשר היו באות לא היו מוליכים אותם אל בית המלך כי אם אל יד הגי אבל אסתר הוליכוה אל בית המלך תחלה ומשם הוליכוה אל יד הגי ובראות כן מרדכי נתחזק הפחד והיראה הפליגה באומרו שהוליכוה אל בית המלך להגיד לו שזו נלקחה באונס ושהחביאה והסתירה עצמה:

(יב) **ובהגיע** תור נערה. לא היה צריך זה לענין הספור שמה יוסיף ענין תור שאר הנערות אל הספור הזה אמנם להודיע שהנערות ההם היו באות בשמחה ובשירים אחרי היות להם התמרוקים והתפנוקים שנים עשר חדש אמנם אסתר עם היותה באותם העידונים שנים עשר חדש לא שכחה ברית אלהיה ועודה בצדקתה כאשר יתבאר שבשאר הנערות נאמ' ובזה הנערה באה כלומ' ברצונ' וידוע שמי שלא ישנה תפקידו תוך שנים עשר חדש עוד לא ישנה כלל כמו שארז"ל הקונה עבד כנעני ואינו רוצה למול מגלגל עמו שנים עשר חדש ואחר כך מוכרו זה בא להודיענו הכתוב הזה שהנערות כולם היו שם שנים עשר חדש וכן אסתר ועכ"ז בהגיע התור שלה לא שנתה את טעמה אבל הולכת באונס גמור כמו שיבואר בס"ד:

(יג) **ובזה** הנערה באה. פרש"י שחוק ומיני זמר ופירש כן בראותו אומרו הכתוב לבוא עמה מבית הנשים. אבל אומרו ינתן לה אין הדברים האלה [illegible]ורים אלא שהיה שם מתנה לא שחוק ומיני זמר ועוד אם היה שחוק ומיני זמר מה לנו לספר זה בשאר נערות ומה שבח היה לאסתר הספור במה שלא רצתה שחוק ומיני זמר זולתי את אשר יאמר הגי ועוד מה תועלת ותוספת טובה היה לנערה הרשות הזה שהיא תבחר השחוק והמיני זמר. אבל ידמה לומר שלהיות שמלך במשפט יעמיד ארץ ובקבוץ הנערות הללו היה אמנם עיוות הדין והריסת המשפט והמס מפורסם לקחת בת איש אשר בחיקו ולהוליכה למלך כשבוית חרב ואם לא יחפוץ בה המלך תבך על בתוליה על ההרים ותשוב שלא כנעוריה בית אביה הלא תכלם ואין זה רק זריעת עולה וקצירת און לכן רצה המלך הזה בהיותו אוהב משפט שינתן לכל נערה כל שאלתה כדי לבוא אל המלך ואחר שהיא שואלת הרי נתרצתה לו ברצוי כסף ואין לה עוד מקום לתרעומת על המלך אם לא יחפוץ בה שהרי על מנת כן שאלה שאלתה וניתנה לה וזה אומרו ובזה הנערה באה כל אשר תאמר ינתן לה ר"ל שבזה היא באה ברצונה ואין לה עוד תרעומות כיון שכל אשר תאמר ינתן לה ואומרו לבוא עמה שב אל אמרו באה אל המלך כאלו אמר שינתן לה כדי שהמלך יבוא עמה אל חדר המשכב ואמר הדבר דרך נקיעות לבא עמה ולא אמר לבוא עליה ואומרו מבית הנשים עד בית המלך אינו נמשך אל אומרו לבוא עמה אבל שב אל אומרו כל אשר תאמר כאלו אמר כל אשר תאמר מעת צאתה מבית הנשים עד בואה אל בית המלך הכל היו נותנים לה או שנא' שבבואה מבית הנשים עד בית המלך היתה עוברת בשווקים ובחנויות הרקחים והבשמים ומוכרי תכשיטי נשים והרוכלים וכל מה שהיתה הנערה שואלת מאותם התכשיטים והעניינים שהיתה רואה מבית הנשים עד בית המלך את הכל היו נותנים לה באופן שהיתה המתנה הזאת כדי שתבוא ברצונה אל המלך ולא תחשב אנוסה ושעל מנת כן היא באה שאם לא יחפוץ בה המלך שתשוב בבית אביה ועל זה האופן לא תהיה לוקה מדת הדין וכן סיפר שבחה של אסתר שכאשר ראתה שהמתנה הזאת אמנם היה כדי שלא תחשב אנוסה הנה היא נשמרה מזה ולא בקשה דבר כאשר יתבאר עוד לפנים בס"ד:

(יד) **בערב** היא באה ובבוקר היא שבה. כבר נתבאר היות עצת נערי המלך כן שיעמדו שם הבתולות ביד שומר הנשים ואחר בואה אל המלך תבוא ליד שומר הפלגשים עד שהמלך יראה את כולם ואת אשר יבחר ונקראה בשם שתמלוך תחת ושתי ותועלת הכתוב הזה להודיע הנם היות כל זה מאתו ית' שדבוא אסתר לא שלח אותה אל יד שומר הפלגשים עד שיראה האחרות אשר לא הגיע התור שלהם עד הגיע תור אסתר אבל תכף בבואה נתעכבה בבית המלך ולא חשש לראות האחרות ולא שולחה כלל אל יד שעשגז והפר העצה היעוצה מאת הנערים בזה וגם שם כתר מלכות בראשה כאשר יתבאר:

(טו) **ובהגיע** תור אסתר בת אביחיל. רצה לומר שהגיע מצות המלך ופקודתו היהה שאם יחפוץ המלך באחת מן הבתולות שתקרא בשם ר"ל שישים את שמה משם שהיה לה בתחלה כמו שנוהגים בשאיש או אשה ממיר [illegible] קדש

אסתר ב

נסבת ליה לברת למיעל לות מלכא לא תבעת צרוך לכל
מדעם ארום אלהן ית מן דיימר הגי רבא די למלכא נטר נשיא
והות אסתר טעינת טיבו ומשכחא רחמין בעיני כל חזהא:
טז ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאתתא ואעל יתה
לבית אדרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת
בשתא שביעתא למלכותיה: יז ורחם מלכא ית אסתר מכל
נשיא דהוו מתנסבן ואטענת רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתא
ושוי מניכא דדהבא על רישה וטרד מן קיטון בית דמכיה ית
איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר ואותיב יתה על

מתחלפין חס — לו לבת לבוא אל־המלך לא בקשה דבר כי אם
את־אשר יאמר הגי סריס־המלך שמר הנשים
ל. כ' וכס' — ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל־ראיה: טז ותלקח
אסתר אל־המלך אחשורוש אל־בית מלכותו
ל — בחדש העשירי הוא־חדש טבת בשנת־שבע
למלכותו: יז ויאהב המלך את־אסתר מכל־הנשים
ס' — ותשא־חן וחסד לפניו מכל־הבתולות וישם כתר

העשירי כולהון מ"ל במ"ד חס' וסי' בשנה התשיעית לצדקיהו. לשכניהו העשרי. בשנה העשירית בעשרי דפרעה דיחזקאל. בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט
וכל רבוי מנין מ"ל במ"א והמה כשלשים איש. וחסר ה' וסי' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר. וביאור' נמסר בתלי' סימן כ"ג ומשלי סימן כ"א:
הולדות אהרן אסתר נושאת חן. שם ז: ותלקח אסתר. שם מגלה יג: ויאהב המלך וגו'. שם:

אבן עזרא

טובה ממנה אז ימליכנה: (טו) לא בקשה דבר. גם זה לאות על שכלה: (טז) הוא חדש טבת. כן יקרא בלשון כשדים וקראו החדשים בלשון הקדש על

רשי

(טז) בחדש העשירי. עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות

שאף

יוסף לקח

הדת שנה משנין את שמו וזה אומרו אם יחפוץ בה המלך ונקראה בשם ועתה הודיע טעם היות כן מצות המלך ופקודתו הנה לא שינה את שמה אבל היא אסתר בת אביחיל. ואומרו לא בקשה דבר נתבאר כמו שאמרנו שאחרי ראותה שהמתנה הזאת היתה כדי שלא תשב אנוסה הנה נשמרה ולא רצתה לבקש דבר ועשתה כמו שעשה דניאל שאמר מתנתך לך להויין. ואומרו כי את אשר יאמר הגי ידמה לומר שגם בקשה זאת שבקש' שיתן לה אשר יאמר הגי היתה אנוסה ומוכרחת לבקש כן וכשראתה שהיתה מוכרחת לבקש הנה עשתה ערמה לבקש מה שיאמר הגי שוודאי כיון שלא ידעה מה הוא הדבר שיבקש הגי א"כ ודאי לא הקנתה עצמה וכמו שאחז"ל ע"מ שאתן ליך מנה אם לא נתן לה פרוטה לא סמכה דעתה ולא מקניי' נפשה. ידמה עוד לומר שמה שנאמר לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי אין פירושו שבקשה שיתן לה מה שיאמר הגי אבל הכוונה שלא בקשה ולא רצתה דבר לעצמה ולא ניתן לה דבר זולתי מה שבקש הגי לעצמו ועם שלשון אומרו לא בקשה דבר כי אם נראה שבקשה מה שיאמר הגי אל יפלא זה שכן מצינו באברהם שאמר אם אקח מחוט ועד שרוך נעל בלעדי רק את אשר וגו' שנראה מאומרו בלעדי רק שיהיה המובן שלא יקח כי אם זה והלא אין הדברים כן שלא לקח לעצמו דבר כי אם לענר אשכול וממרא כך ג"כ פה נאמר לא בקשה דבר כי אם מה שביקש הגי לעצמו. עוד ידמה לומר והוא הנכון שהיא לא בקשה דבר כלל אבל הגי מדעתו היה מבקש בעדה וזה אמרו שלא ניתן לה כי אם מה שביקש הגי אבל היא לא בקשה ולא רצתה דבר מהטעם שאמרנו שלא רצתה שתהא ביאתה אל המלך ברצון. עוד אמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה להודיע טעם היות שהיתה הולכת לאונסה והמופת שלא רצתה במתנותיו באופן שהיתה בדאגת לבה אשר אין דבר המסלק והמונע מציאת החן כמו הדאגה ועכ"ז היה עליה משוך מאתו יתעלה חוט של חן וחסד והיתה נושאת חן בעיני כל רואיה עם היות פניה פנים זעומים לא טובים דאל"כ מה הוא התועלת שנמשך לספור בהיות לה חן לעיני כל הרואים שלא אין כאן תועלת רק במציאת החן בעיני המלך האמנם הדברים על נכון כאשר אמרנו:

(טז) **ותלקח** אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו. והנה היה מספיק אומרו ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש ואני יודע שהוא בבית מלכותו אבל להיות הדברים כאשר אמרנו שגם היות שלא היה ביד אסתר ומרדכי לפרסם באגרת הזאת שלאונסה נכבשה אתה מי שאינו מכלל ישראל מפני מורא אחשורוש פרסמוהו על ידי רמזים ובהיות שלבתולות השם בנתקבצו למלך היה להם שלש נסיעות ראשונה מביתם ובית אביהם אל יד הגי שומר הנשים ושנית מיד הגי אל בית המלך ר"ל בית דירתו ומכללות בית דירתו אל החדר משכבו לכך הודיענו הכתוב שבכל השלשה נסיעות הללו היו לאסתר לאונסה מוחלט והנה בנסיעה הראשונה מבית מרדכי לבית המלך כבר נאמר שלא נלקחה רק אחרי הקבץ נערות רבות משאר המדינות אל שושן שזו הוראה מפורסמת על הסתרת עצמה ואמר ג"כ ותלקח אסתר להוראת האונס המוחלט ובנסיעה השני' מיד הגי אל בית המלך הורה גם כן הכתוב היותה הולכת ג"כ לאונסה והעד שלא בקשה דבר כאשר פירשנו ועתה בזאת הנסיעה השלישית והיא מבית המלך אל החדר משכבו גם כן הורה לנו הכתוב אונסה המוחלט ואמר ותלקח אסתר אל המלך דהיינו בית דירת המלך וחזר ואמר אל בית מלכותו שפירושו בית המיוחד לו דהיינו חדר משכבו שכל שאר החדרים אינם נקראים מיוחדים לו כיון שגם כל משרתיו עושי רצונו שם אבל חדר משכבו הוא הנקרא בית מלכותו שהוא מיוחד לו ואמר אותו בלשון נקיה בית מלכותו ולפיכך גם בנסיעה הזאת שהיא מכלל הבית אל החדר המשכב הורה הכתוב אונסה ואמר ותלקח שהמובן מן הלשון הזה הוא האונס המוחלט כמו ותוקח בית פרעה וכן נלקח ארון האלהים שלא נאמר לקחו ארון האלהים אבל נלקח ארון האלהים הורה על האונס המוחלט ואומרו בשנת שבע למלכותו ולא אמר למלכו כמו שנאמר בשנת שלש למלכו כבר אמרנו שאחשורוש לא היה אלא מלך פרס לבד כמו שנזכר בעזרא אבל אח"כ נתגדל וכבש כל הממלכות ההם ואחר כבישתו הממלכות שלש שנים עשה הכסא בשושן ולשמחת עשיית הכסא בשושן עשה המשתה המופלג ההוא ולהיות שסבת המשתה היא כבישתו כל המדינות ההם לפיכך תלה ענין המשתה למנין השנים שכבש הממלכות ולכך אמר בשנת שלש למלכו כאילו אמר בשנת שלש למלכו מהודו ועד כוש. האמנם כאן בלקיחתו את אסתר לא תלה המנין כי אם אל ההיא היותו מלך פרס ולכן אמר בשנת שבע למלכותו ולא אמר למלכו באופן ששלשה שנים היה מלך פרס לבד ואח"כ כבש הממלכות ההם ואחר כבישתו שלש שנים עשה המשתה ונהרגה ושתי ולסוף י"ב חדש ימי מרוקי הבתולות נלקחה אסתר באופן שהיא שנת שבע למלכותו שאין כן הסברה נותנת בשנת שלשי נהרגה ושתי ובשנת שבע נלקחה אסתר ושהיה שרוי בלא אשה ד' שנים שאומר וכשוך חמת המלך אחשורוש לא יורה על זמן מרובה כזה:

(יז) **ויאהב** המלך את אסתר. יש לדקדק שהקדים האהבה לנשיאות החן ואין הדבר כן כי האהבה תמשך מנשיאות החן ועוד יש לדקדק שאצל הנשים אמר אהבה ואצל הבתולות אמר מציאות החן ולענין אומרו מכל הנשים פרש"י ז"ל על פי מדרשם ז"ל שמכאן יצא להם שגם נשים בעולות נלקחו האמנם הדרשה הדרש כי זה כמה ראינו כן בעצת הנערים שלא אמרו אלא בתולות וכן בכניעת התור לא אמר אלא נערה ונערה ועוד שאין דרך מלכים לקחת בעולה זולתו להמליכה ואין כאן מקום להכריח ממה שנא' מכל הנשים שנשים בעולות נלקחו שהרי מבלעדי שנלקחו נשים בעולות אין ספק שהיו לו נשים והמופת אומרו אל יד הגי שומר הנשים טרם שנלקחו אבל בהיות שמן הנשים היה לו אהבת המועיל מבלתי שבית אל מדותיהם ומוסרם שאע"פ שלא היה להם המדות המחויבות לאשת מלך לא היה חושש כלל אחרי שלא היה הנרצה מהם כי אם אהבת המועיל אבל לא היו ראויות להמלכ' אמנם נשיאות החן והנרצה ממנו הוא להמליכה ולכן הקדים האהבה לפי שמן הנשים לא היה לו זולת אהבת המועיל ולהיות שהנשים היו לו ביד הגי טרם הקבץ הבתולות לכן הקדים האהבה למציאת החן כאלו אמר שאהב את אסתר אהבת המועיל יותר על כל הנשים שהיו לו קודם שקבץ הבתולות ומצאה חן בעיניו יותר על כל הבתולות שנתקבצו כדי להמליכה וכל זה לתועלת ספור הנס מאתו ית' שהמציא לה החן ההוא עד שביטל עצת נערי המלך שאמרו הנערה אשר תיטב המלוך תחת ושתי כלומר שהמלך לא ימליך אותה אבל היא תמלוך תחת ושתי כמו שטטגים כשהולך שלטון העיר ומניח במקומו שלטון אין השלטון ההוא שהניח נקרא שלטון אבל נקרא תחת שלטון ולכך כדי להשפיל גאון וזדון האשה אמרו נערי המלך שלא ימליך אותה וגם מכ"ש שלא יתן כתר מלכות בראשה ועל דעת עצה זאת נתקבצו כל הבתולות ובבוא אסתר נתבטלו הגזרות והופרו העצות והוא בעצמו המליכה תחת ושתי וגם שם כתר מלכות בראשה ולכן לא נאמר פה ותמלוך תחת ושתי כעצת נערי המלך שתמלוך מעצמה תחת ושתי אבל אמר וימליכה תחת ושתי ועוד בשביל שושתי היתה מלכה בת מלך טרם היותה אשת אחשורוש וא"כ נוסף מלכות על מלכיתה בהיותה אשת מלך כן עשה אחשורוש קודם שם כתר מלכות בראשה וא"כ המליכ' תחת ושתי שאין לומר שהשמת הכתר והמלכה תחת ושתי דבר אחד כיון שהכתוב אמר שניהם להורות הכפלת המלכות אמר כן. והנה הודיע הכתוב אהבת אסתר מכל הנשים ומציאות חן מכל הבתולות מה שלא היה צריך שאחר ראותו אותה לקח ודאי מצאה חן יתר על כולם אבל אמר כן לפי שאהבת המועיל אמנם יפל לכמה מינים ויש לאדם אהבת המועיל באשה אחת ממין א' מן המועיל ואשה אחרת ממין אחר וכן בנשיאות החן ויש אשה נושאת חן בעיניה ויש בשפתותיה ויש בגללות פרצופה ויש במהלכה ויש בדבורה לכן אמר הכתוב שכל מיני המועיל שמצא בכל הנשים וכל מיני החן

מצא

מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ יח וַיַּעַשׂ ל׳
הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה ג׳
אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד ל׳. ג׳
הַמֶּלֶךְ׃ יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב ג׳ ל׳ חס׳ כטיפ׳

כּוּרְסֵי תַּגָּא וְאַמְלְכַהּ חֲלַף וַשְׁתִּי׃ יח וַעֲבַד מַלְכָּא מִשְׁתְּיָא רַבָּא
לְכָל רַבְרְבָנוֹי וְעַבְדוֹי וַהֲוָה קָרֵי לֵיהּ מִשְׁתְּיָא דְאֶסְתֵּר וַהֲנָחַת שְׁבוּק
כְּרָגָא לְפַלְכַיָּא עֲבַד וִיהַב לֵיהּ מַתְּנָן וְחוּלַק כְּמִסַּת יְדָא דְמַלְכָּא׃
יט וּבְאִתְכַּנְשׁוּת בְּתוּלָתָא זִמְנָא תִנְיָנָא וּמָרְדְּכַי מְצַלֵּי וַאֲזַל וִיתִיב

משאת ג׳ וסי׳ ועל בית הכרם שאו משאת. נוגי ממועד אספתי. ויתן משאת כיד המלך. וא׳ ומשאת ויתן לו רב טבחים:

תולדות אהרן ויעש משתה. שם ג ובהקבץ בתולות. שם ג

רשי

שאף נשים בעולות קבץ: (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד

אבן עזרא

המספר בעבור האביב: (יח) והנחה. שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר: משאת. מנחה כמו משאת בנימן: (יח) ובהקבץ בתולות שנית. הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו בעבור והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה

יוסף לקח

שמצא בכל הבתולות כולם מצאה באסתר להורות היות החן ההוא אלהי. עוד הפליג באומרו ותשא חן וחסד לפניו שאמנם החסד הוא כשאדם נושא חסד בעיני זולתו הנה אותו הזולת הוא שיתחזק להטיב לו וזהו נשיאות החסד אבל זה לא יהיה רק אחר נשיאות החן אמנם פה היה נשיאות החסד קודם למציאות החן וזה אומרו ותשא חן וחסד לפניו כלומר שנשאה חסד לפני החן כמו שארז״ל שחוט של חסד היה משוך עליה. ותועלת כללות הכתוב הזה להורות היות הדבר מאת האלהים שבהגיע תור אסתר לא שלחה אל יד שעשגז לראות אולי תמצא בתולה טובה הימנה שכיון שנא׳ שבהקבץ בתולות רבות נלקחה אסתר הרי מבואר שגם אחרי שנלקחה עוד נתקבצו וכיון שנא׳ שכל אחת היה מגיע התור שלה כפי מה שנלקחה א״כ עוד היו שם כמה בתולות שלא הגיע התור שלהם ולא ראה אותם המלך וזה מן הפלא שלא רצה עוד לראות הנשארות אבל שם כתר מלכות בראשה והמליכה תחת ושתי:

(יח) **ויעש** המלך משתה גדול. יש לדקדק מה היתה גדולת המשתה הזה עד שקראו משתה גדול אם להיות בו שרים רבים ונכבדים הלא נאמר שעשאו לשריו ועבדיו לבד ובמשתה שעשה בשנת שלש למלכו היו שם שריו ועבדיו והפרתמים ושרי המדינות ועכ״ז לא נקרא משתה גדול וגבי מה שנאמר ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק פרש״י גדול שהיו שם גדולי הדור אבל כאן רש״י ז״ל לא פירש דבר שאותו הפירוש שפירש שם לא יצדק כאן ואם נאמר שגדולת המשתה רוצה לומר שהיה גדולה שנשתכרו וזהו שנקרא משתה גדול הלא בנבל נאמר ולו משתה כמשתה המלך והוא שכור עד מאוד ולא קראו משתה גדול. אבל נראה שענין הגדולה אמנם נאמר על כמה פנים אם על גדולת הכמות כמו התנינים הגדולים והנהר הגדול והמאורות הגדולים ויאמר עוד על רוב השנים והימים כמו עשו בנה הגדול על שיצא קודם לאויר העולם ונאמר גדולה ג״כ על גודל המעלה כמו ויהי האיש ההוא גדול מאד וכן בהגרת הזאת תפארת גדולתו וכן מלך גדול שכל אלה גדולת מעלה אמנם יש עוד שיאמר גדולה על דבר היקר בעיני האדם ונחמד לפניו כמו שנאמר שאמר דוד כאשר גדלה נפשך בעיני שזה היה תשובה על דברי שאול שאמר אשר יקרה נפשי בעיניך הרי לך שהגדולה היא נאמרה על היותה יקר בעיניו וכמוהו כי גדול יום ה׳ שלא יתכן היות פירושו רק היותו יקר וכן יתקע בשופר גדול שאין הגדולה היא בכמותו לא במעלה רק על היותו יקר ונחמד וכמוהו בכ״מ שנאמר משתה גדול לא על גודל השתיה ולא על גודל מעלה האנשים שבו נקרא גדול אבל בהיות סבת המשתה על דבר יקר וחשוב בעיני האדם יקרא באמת שעשה משתה גדול ולפי זה כאשר עשה משתה לסבת בנו אהובו יחידו הנה נאמר. שעשה משתה גדול ר״ל שעשה שמשתה גדול ויקר אבל לא שעשה משתה גדול וכן פה ג״כ שעשה אחשורוש משתה לסיבת אהובתו אסתר הנה עשה המשתה גדול ויקר לא שעשה משתה גדול וזה אומרו ויעש משתה גדול וכו׳ את משתה אסתר כלומר שעשה את משתה אסתר גדול ויקר כי הדברים מותר ולא היה צריך לומר את משתה אסתר שאחר שנאמר שלקח את אסתר לאשה והמליכה וא״כ אמר שעשה משתה המובן הוא שעשיית המשתה הוא לסבת אסתר ובלבן אחר שנאמר סיפור נתינה בתו ליעקב אמר ויעש משתה ולא הוצרך לומר שעשה המשתה לבתו כאן כמו כן לא היה צריך לומר את משתה אסתר אבל פירושו יתכן כמו שאמרנו שאמר שעשה את משתה אסתר גדול ויקר. והנחה למדינות עשה הוא פירושן של דברים שאמר שהיה משתה אסתר יקר וגדול בעיני המלך והעם בהנחה למדינות עשה ושנתן משאת וכן לענין אברהם נאמר ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק כי אומרו ביום הגמל את יצחק מותר שכיון שאמר ויגדל הילד ויגמל ויעש משתה מובן הוא שעשיית המשתה הוא לסבת הגמל הילד אבל אמר ביום הגמל את יצחק כאילו אמר שעשה המשתה גדול ויקר ביום הגמל את יצחק. והנה לענין ההנחה הזאת שעשה אחשורוש למדינות רלב״ג פירש ז״ל שהיתה הנחה מה שגלה עזרא ונתן לו את בקשתו כמו שכתוב בספר עזרא ועלו רבים מבני ישראל ירושלים כמו שנאמר שם ואז ג״כ פטר את המסים שהיו על עובדי בית ה׳ כמו שנזכר שם וקודם זה כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים כמו שנזכר אחר זה לפי הנראה מדברי נחמיה עכ״ל הרלב״ג ז״ל ולא הבנתי דבריו שהרי אי אפשר לומר שהמלך ארתחשסתא שנתן שאלתו לעזרא הוא זה אחשורוש שכתבו לו שטנה שהרי נאמר שם כשכתבו לו שטנה שנתבטל בנין הבית עד שנה שנית לדריוש ואין ספק שהיה ארתחשסתא אחר או אפשר גם כן שארתחשסתא הוא שם השלטנות לא שם העצם שגם נראה בהדיא שאותו ארתחשסתא היה נקרא אחשורוש שנראה היותו שם השולטנות ועוד ששם בהדיא נראה שבימי ארתחשסתא שכתבו שטנה לא נעשה שום הנחה בימיו לא לפני שכתבו לו שטנה ולא אח״כ אבל היו בונים במצות כורש והוא בתחלת מלכותו ביטל אותם ועוד אפילו נניח שההנחה שנעשה לעזרא זה אחשורוש עשאה אי אפשר לומר שזוהו ההנחה שעשה לשמחת אסתר מכמה טעמים ראשון שאם היה כן הלא בפרסום באגרות וקול שופר היה להם למרדכי ואסתר להכריז באגרת הזאת הנס שנעשה לשמחתה ועוד שכאן נאמר הנחה למדינות ואין הנחת עזרא למדינות ועוד הלא לא היה יודע מולדתה ועמה של אסתר עד שיעשה הנחה לבנין הבית בפרעות לשמחתה ועוד גדולה מכולם שרלב״ג לא הגיע לומר שההנחה הזאת שעשה לשמחת לקיחת אסתר היא ההנחה שעשה לעזרא אלא ראותו שלקיחת אסתר היתה שבע למלכותו וגם הנחת עזרא שנתן לו רשות נאמר שם ויתן לו המלך כיד ה׳ אלהיו עליו כל בקשתו ויעלו מבני ישראל וגו׳ אל ירושלים בשנת שבע לארתחשסתא המלך ויבא ירושלים בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך וא״כ איך אפשר שלקיחת אסתר היה בשנת שבע בחדש עשירי ובחדש החמישי קודם לזה עשה ההנחה לשמחת אסתר לכן נראה שההנחה שנאמר שעשה אחשורוש לשמחת אסתר הנה היתה כפשוטה שהניח להם המס ולא לקח מהם מס עד שבע שנים אחרים כי בשנת שבע למלכותו לקח את אסתר והניח המס עד שנת י״ד למלכותו שבשנת י״ב היתה תוקף הצרה ובשנת י״ג היתה התשועה ובשנת י״ד החזיר המס וזה להודיענו את מעשה ה׳ כי נורא הוא שהרי כשבקש המן לאבד היהודים נתיירא שמא המלך לא יתרצה מפני תועלת המס לאבדם ולכך אמר יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף וגו׳ וא״כ איך היה אפשר שאחשורוש יתרצה שיהרגו ישראל כמות רב בהרגו אם לא שכבר לא היה מקבל מס כי אם מן היהודים כי על כן נאמר והנחה למדינות עשה ר״ל לשרי המדינות מה שאין מישראל שרים למדינות ולפי שלא נעשה הנחה לישראל אבל היו פורעין המס הוצרך המן לשקול הכסף אבל כאשר נמשך הענין שישראל יהרגו את שונאיהם לא הוצרך לא מרדכי ולא אסתר לומר לשקול כסף בבגל שלא היו שאר העמים פורעים מס מעת לקיחת אסתר שעשה להם הנחה ולפי זה כאשר נגמר הנס נאמר ויתן מס על הארץ ואיי הים לומר שעד זמן הנס נמשך הענין אבל תכף אחרי גמר והשלום הנס עולם כמנהגו נוהג כמו שנאמר לענין קריעת הים וישב לפנות בוקר לאיתנו וכן נאמר בירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם כי לפרסם תוקף הנס נאמר כל זה שתכף אחר עבור הצורך לאומה ישראלית שבים הדברים אל מנהגם לכך הודיענו בסוף האגרת שאחר עבור הצורך שב הדבר למנהגו וחזר לקחת מס מן כל האומות וזה אומרו וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים אבל מישראל מעולם לא הניח להם כי שונא האומה ישראלית היה כנראה מתשובתו לכותבי השטנה וכן רז״ל דרשו הוא ברשעו מראשו ועד סופו:

(יט) **ובהקבץ** בתולות שנית. יש לדקדק באמרו ובהקבץ כאלו כן נתייעד הדבר לקבץ בתולות שנית ולא מצינו בעצת נערי המלך שנתייעד כי אם קבוץ א׳ ואומרו כאן ובהקבץ אין ספק שאינו התחלת סיפור שאלו היה התחלת סיפור היה אומר ויקבצו או כדומה לזה ועוד יש התעוררת מחויב להבין מה ענין הקבוץ שנית עם אומרו ומרדכי יושב בשער המלך ורש״י ז״ל פי׳ שקבץ בתולות שנית כדי לקנאותה אם תגיד משפחתה ומהר״ש ערמה הכריח כפרש״י ולכל הפירושים האלה לא יתכן אומרו ובהקבץ שנית כיון שלא נתייעד כן ולפרש״י ז״ל שכתב שנקבצו לקנאותה אם תגיד משפחתה לא הבנתי הענין שהרי לא ימלט או שהיו חושבים שאסתר אינה חפיצה במלכות או שהיו חושבים שהיא חפצה ואם עלה בדעתם שהיא חפצה כנראה מלשונו ז״ל אומרו לקנאותה א״כ נאמר לא ימלט מחלוקה שנית או שהיתה ממשפחה מעולה ומיוחסת או ממשפחה פחותה ואם היא ממשפחה פחותה כיון שהיא חפצה במלכות בודאי לא תודיע פחיתות משפחתה ואם ממשפחה מיוחסת הא ודאי מגלתי שיקנאוה

היתה

בתרע מלכא: כ בזמנא הדא הוה שאל מלכא מאידן אומא
את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקיד עלה
מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא
הות נטרת ביומי ריחוקא הות מזדהרא תבשילין וחמרא דעממין
נוכראין לא הות טעמא וכל פקודיא דאתחייבן בהון נשיא דבית
ישראל הות נטרה על פום מרדכי היכמא דהות נטרת כד הות
מתרביא עמיה: כא ביומיא האנון ומרדכי יתיב בסנהדרין
דתקינת ליה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין
כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא בפתגם מלכא בעיא
לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבותא לסלקא תרין
קלוסנתרין ולאוקמא חד בכן אתיעטו בלישנהון בגתן ותרש
טרסאי תרין רברבני מלכא מנטרי פלטירא ואמרו לאשקאה
סמא דמותא דמטול לאסתר מלכתא ולאושטא ידא במלכא
אחשורוש למקטליה בסיפא בבית דמוכיה: כב ואשתמודע
פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין וחוי
לאסתר מלכא ואמרת אסתר למלכא ואתכתיב על שום
מרדכי: כג ואתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו תרויהון

ג׳ ומ׳ את עפס בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ כ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־
ג׳ עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי
ו׳. ל׳ אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס
כ׳ כפו׳ כא בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף
ל׳. י״ח בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ
ד׳ חסר לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ כב וַיִּוָּדַע הַדָּבָר
י״ד לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ
ג׳ ומ׳ ינקס בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ
ג׳ שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי

עושה ד׳ וסי׳ רק עץ אשר תדע. אש וברד שלג וקיטר. ולשמחה מה זה עשה. ומאמר מרדכי אסתר עשה. קול רנה וישועה. ימין ה׳ רוממה ימין: אחשורש ד׳ חס׳ ו׳ בתרא וסימני׳ ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורש. ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון. ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי. ויכתוב בשם המלך אחשורש. וחד חסר דחסר וסימן וישם המלך אחשרש מס על הארץ:

תולדות אהרן אין אסתר מגדת. שם: ואת מאמר מרדכי. שם: ומרדכי יושב. שם (ברכות כ יומא מ): ויודע הדבר. שם: בשם מרדכי. מגלה טו אבות יג חולין קד: ויבקש הדבר. מגלה יג:

אבן עזרא

בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו: (כ) **אין אסתר מגדת מולדתה.** למלך ולא לסריסים שהעמיד לפניה: באמנה. מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עצמה: (כא) משומרי הסף. בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד: (כג) ויתלו. כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד: אחר

רשי

מולדתה. ואף על פי כן אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך: אחר

יוסף לקח

היתה אומרת כיון שחפצה במלכות ואם היו יודעים שאינה חפצה במלכות א״כ מה הועילו בהקבץ בתולות שנית יותר תמנע מלהגיד כדי שיניחנה ויקח אחרת ואם היא ממשפחה פחותה מבלי שיקנאוה היתה מגדת כדי שיניחנה ואם היא מיוחסת לא תגיד כדי שיניחנה לכך נראה שיתכן לומר על הדרך שהקדמנו שאסתר כאשר בעת שבקשוה הפקידים לקחתה למלך והיא הסתירה והחביאה עצמה לבלתי היותה נלקחה למלך ומרדכי נתיירא כאשר מצאוה ונלקחה פן יחרה אף המלך על עמה או לפחות על משפחתה או לפחות על אסתר עצמה ויהרגנה או יעשה לה בזוי או גרעון כבוד ולכך היה מתהלך בכל יום ויום בחצר בית הנשים לדעת מה יעשה בה הנה אמר עתה להראות גודל צדקותה וחסידותה של אסתר שעם היות שמה שצוה עליה מרדכי שלא תגיד עמה ומולדתה היה לסבת יראתו פן יחרה אף המלך בעמה ובמשפחתה מפני היותה בורחת מלהתחתן במלך ובשביל זה היה מרדכי מתהלך בכל יום לדעת מה יעשה בה והנה עתה כבר המליכה המלך ושם כתר מלכות בראשה ועשה משתה לאסתר ונתקבצו הבתולות שנית לשלחם לבית אבותם כי כן נתייעד שיתקבצו עד שיבחר המלך אחת מהם להמליכה ואח״כ שיתקבצו שנית לשלוח הנשארות לביתם ואמר שיתקבצו לפי שקצתם היו עדיין ביד המבקשים וקצתם ביד הפקידים וקצתם ביד שומר הנשים וקצתם ביד שעשגז שומר הפלגשים לכן אמר שבהקבץ בתולות שנית כדי להחזירם לבתיהם שעוד לא הי׳ ספק במלכות אסתר ולא היה עוד מן היראה שיחרה אף המלך עליה ומרדכי היה יושב בשער המלך לא היה מתהלך עוד לדעת שלום אסתר ומה יעשה בה שכבר עברה ונסתלקה היראה מכל וכל עכ״ז אין אסתר מגדת ולא מבעיא מולדתה אלא אפילו עמה שסכנת העם היה רחוק מסכנת המשפחה כמו שכן בארנו למעלה א״ה לא היתה מגדת אפי׳ עמה ולפיכך הקדים כאן עמה למולדתה ובשביל שעתה הגיע סיפורים של בגתנא ותרש שאסתר הגידה למלך בשם מרדכי אולי יחשב למשפט שאסתר הגידה עמה ומולדתה דאל״כ מה לה למלכה להמתיק סוד עם איש יהודי עד שאמרה למלך בשמו לכן הקדים הכתוב והודיע שאסתר עם היות שהיתה יכולה להגיד עמה ומולדתה כיון שנסתלקה היראה עכ״ז לא הגידה לפי שכן צוה עליה מרדכי ובזה נתפרסם גודל צדקותה וחסידותה של אסתר וענותנותה ורוב הכנעתה נגד מרדכי ואומרו ומאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו יש לדקדק שאם הכוונה לומר שכל מה שהיה מצוה עליה מרדכי היא עושה הרי לא מצינו בסיפור הזה שמרדכי צוה עליה דבר זולתי שלא תגיד עמה ומולדתה ואם הכונה בעד זה הצווי בעצמו הרי נאמר אין אסתר מגדת לכן נראה פירושן של דברים שהכתוב אומר שכפי מאמר מרדכי שהיה אומר לכל שאינה ממשפחתו ושהיה רק באמנה אתו כך ג״כ אסתר עושה שלכל אומרת שאין לה קורבה עם מרדכי רק שהיתה באמנה אתו וזהו אומרו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו ושלא היה לה קורבה עמו והקדים הכתוב לומר שאסתר היתה אומרת לכל שאין לה קורבה עם מרדכי ושלא היתה רק באמנה אתו לתת טעם על אומרה ענין בגתנא ותרש למלך בשם מרדכי שלא יעלה על לב שהגידה למלך מה הוא לה אבל שהיתה באמנה אתו ומצד זה היה לה קירוב דעת עמו עד שהגיד לה ענין בגתנא ותרש:

אין אסתר מגדת. כבר נתבאר הכתוב הזה למעלה להיות הדברים קשורים כי ע״כ לא נאמר ואין אסתר מגדת אלא אין אסתר בלא וא״ו להורות שעניינו דבוק עם האמור:

בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך. יש לדקדק על מה הוצרך לומר בגתנא ותרש שהיו משומרי הסף ומה לנו באיזו משמרת עבודה היו ועוד מה הוצרך לומר שקצפו או שלא קצפו ולענין הסיפור יספיק אומרו שבקשו לשלוח יד במלך ועוד כיון שנאמר שקצפו היה לו להודיע מה הקצף ההוא ועוד למה לא נאמר קצפו לשון רבים ועוד מה לנו לדעת שמרדכי היה אז יושב בשער המלך ועוד שכבר בכתוב שלפניו כבר נאמר ומרדכי יושב בשער המלך. לכן ידמה לומר שהכתוב הזה בא לומר לנו כמה רבים היו קמים עלינו והיו מתקנאים בנו כי הנה אלו שומרים הסף ר״ל שהיו שומרי הספים ועומדים על רגליהם על הסיפים כל היום כולו שכן מנהג אותם המלכים עד היום והנה כאשר ראו שמרדכי היהודי יושב והם עומדים על רגליהם הנה קצפו ובקשו לשלוח יד במלך אחשורוש על שנתן למרדכי היהודי המעלה ההיא לשבת בשער המלך והם עומדים על רגליהם ובזה יותרו הספיקות שנתעוררנו בהם כי על כן הוצרך לומר שהיו שומרי הספים ואמר שמרדכי היה יושב שקצפו על זה ואמר קצף לשון יחיד לומר שהקצף של שניהם היה אחד והוא שמרדכי יושב ולגלות לנו שיודע נסתרות ומגלה עמוקות גלה למרדכי הדבר עד שבמקום שהם חשבו לרעה על מרדכי על קנאתם בו הנה שב עמלם בראשם ושונאי צדיק יאשמו:

(כב) **ויודע** הדבר למרדכי. יש לדקדק שבאמירת מרדכי לאסתר אמר לשון הגדה שנאמר ויגד מרדכי ובאמירת אסתר למלך נאמר ותאמר לשון אמירה אבל הטעם לפי שמרדכי לא אמר לה הדבר כדי שתאמר היא הדבר למלך בשמו אבל היה רצונו שאסתר תשיג החן ההוא והמעלה ההיא ושהיא תאמר למלך בשם עצמה ולכן נאמר ויגד מרדכי לשון הגדה שלא היה כוונתו כי אם להגיד ולגלות הדבר לה ועכ״ז הצדקת ההיא רצתה שהחן ההוא והמעלה ההיא הראויה למציל את המלך מן המות כי רבה היא תהיה למרדכי ולכן אמרה למלך בשם מרדכי כלומר שאמרה למלך שמרדכי אמר לה הדבר כדי שהיא תאמר לו בשמו ועל ידי כן באה גאולה לעולם שאין הכוונה באמרם ז״ל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שאם חבירו יאמר לו לך אמור כך בשמי שילך ויאמר כן כי זה אין צריך אזהרה דחזקה שליח עושה שליחותו ואם לא יעשה כן הרי נהג מנהג רמאות אבל אזהרתם ז״ל היא שהשומע דבר מפי חבירו שממנו נמשך תועלת אפילו שחבירו לא אמר לו שיאמר בשמו כיון שהוא רואה שמן הדבור ההוא ימשך תועלת ראוי לומר אותו בשם אומרו וע״ז אמרו מביא גאולה לעולם:

(כג) **ויבוקש** הדבר וימצא. ממה שאמר וימצא ולא אמר ויבוקש הדבר ונמצא

הַמֶּלֶךְ׃ ס ג א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ ג' כ"ס ג'
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי וַיְנַשְּׂאֵהוּ ג'
וַיָּשֶׂם אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃
ב וְכָל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כֹּרְעִים י' דסמ'
וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהָמָן כִּי־כֵן צִוָּה־לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָרְדֳּכַי
לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה׃ ג וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ ג'. ל' כסי'
אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמָרְדֳּכַי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר ח' מ"ל
אֵת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיְהִי בְּאָמְרָם אֵלָיו יוֹם וָיוֹם כאמרם קרי
וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהָמָן לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ ל'
דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי כִּי־הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃

ישתחוה ג' וסימ' ויהי דוד בא עד הראש. ויהי אחרי בא אמציהו. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך. וחד וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוה. ואינון חד מן ו' זוגין מן ג' ג' יו"ד ברישי' וחד וי"ו וסימני' נמסר במסרה רבתא במערכת אות היו"ד בס"ד:

תולדות אהרן אחר הדברים. שם יט: לא יכרע. שם יט:

על כיסא ואתכתיב בספרא דכרניא דמתקרי תדירא קדם מלכא:
א בתר פתגמיא האלין עלת מדת דינא קדם רבון כל עלמא
וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא
בנין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר
המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא
ותקין ית כורסיה מעלוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא
עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מני עד די יתרברב
וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן אתפרע מניה על כל
עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: ב וכל
עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים
בהדיה וסגדין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי
לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה
עבד פלח ואזדבן ליה בטולמא דלחם: ג ואמרו עבדי מלכא
די בתרע פלטרין דמלכא למרדכי מה דין את עבר ית תפקדתא
דמלכא: ד והוה במללותהון לותיה יומא ויומא ולא קביל
מנהון וחויאו להמן למחזי היתקימון פתגמי מרדכי כל קביל
פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הות סגיד על דהוה
עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בהדיה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחנין ליה:

רשי

(א) אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך את המן. שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם: (ב) כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ד) היעמדו דברי מרדכי. האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי

אבן עזרא

(א) אחר. אחר חמש שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן: מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות: (ב) יכרע וישתחוה. ידועים ונכון מה שדרשו רז"ל כי צורת צלם וע"ג היו בבגדיו או על מצנפתו: (ד) כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסור לו והנה יש לשאול למה הכנים

יוסף לקח

אמת נכון כמו שנאמר ודרשת היטב והנה אמת נכון מכאן יצא להם ז"ל לומר שסם המות רצו הם להשקותו ובקשו הסם המות ונמצא ומענין ספור הנס כתב בכתוב הזה כי כל הדברים הנכתבים בספר דברי הימים הנה הסופר העומד על משמר' העבוד' היה כותב הדברי' או המקרים הראוים ליכתב בספר דברי הימים בהיותו על משמרתו וכאן הפליא ה' לעשות וכתב ענין מרדכי לפני המלך עד שהמלך זכר את הדבר כאשר יתבאר שם באומרו מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה:

ג (א) אחר הדברים האלה. בשכבר אז"ל ממוכן זה המן ובארנו שיצא להם ז"ל זה מאומרו סתם גידל המלך את המן יראה ודאי שכבר נזכר במגילה הזאת דאם לא כן היה לו לומר איש עמלקי היה וכו' ואח"כ שיאמר שגידל אותו ואחרי יחויב מזה שהמן כבר נזכר הרי הדבר ברור שהוא אחד מן השרים דמדקאמר וינשאהו וכו' מעל כל השרים הרי שר היה והיה אפשר לומר שהיה א' מן הסריסים שהלכו להביא את ושתי ובפרט שהדעת היה נוטה שהיה מהומן שהוא קרוב לשם המן אבל בראותם ז"ל שנאמר מעל השרים אשר אתו לכן דרשו ז"ל ממוכן זה המן ואחר שנתבאר שהיה מאותם השבעה שרים היושבים ראשונה אמרו שהוא ממוכן אם מצד שממוכן עשה פעולה ונזכרו דבריו ועצתו שנתן למלך באופן שהוא נזכר במגילה זאת יותר על חביריו לכן דרשו שהיה ממוכן כיון שנאמר סתם גידל המלך את המן נראה שהוא הרשום שבהם. עוד ידמה שהואיל שנתברר היותו מאותם שבעה שרים והכתוב אומר וינשאהו מעל כל השרים א"כ אם היה שלישי או רביעי הרי לא נשאו על כל השרים אשר אתו שכבר קודם היה מתנשא על קצתם לכן חייבו לומר שהוא ממוכן שהיה שפל ואחרון שבכולם ונתנשא על כולם וכבר אמרנו שזה ממוכן היה נקרא ממוכן מפני שהיה ממוכן להליץ בעד כללות העמים והמדינות ומבקש זכותן של רבים והיה ממוכן שם התואר לא שם העצם וכאשר גדלו הנה יצא ממשמרת העבודה ההיא וקראו המן שהיה כן שם העצם שלו ובהיות שהמן הוא ממוכן עשה בענין ושתי גדולה רבה למלך הזה שלא היתה לשאר מלכים שקדמוהו כי כל שאר המלכים שקדמוהו לא היה כח בידם אפי' לעוברי רצונו לעשות בהם משפט חרוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים כמו שנאמר בהדיא כי כן דבר המלך וידמה שפירוש אומרו כי כן דבר המלך ר"ל שכן פירוש מלת המלך שעל כן נקרא מלך שצריך להמלך ביועציו ויהיה פירושו איך שיהיה הרי נתבאר שהמלכים הקודמים לו לא היה כח בידם רק אחרי היותם נמלכים ביודעי דת ודין ותמוכן שהיתה משמרת עבודתו להפך בזכותן של רבים כי כן התחיל בטענתו לומר לא על המלך לבדו עותה ושתי כי על כל העמים שאמנם נתבאר שהוא היה המליץ בעד הרבים ובהיותו טוען שכן אם לא יעשה המלך משפט חרוץ בושתי שימשך נזק וביזוי לעמים ונתרצה שיעשה חוק חדש שהמלך הזה יוכל לעשות משפט חרוץ באופן שנמשכה למלך הזה מענין ושתי ע"י ממוכן גדולה וממשלה רבה ועצומה יתר שאת על המלכים שקדמוהו הנה גם הוא רצה לגדל כמו כן את ממוכן על כל השרים אשר אתו מדה כנגד מדה והנה אומרו אחרי הדברים האלה ר"ל אחרי מעשה בגתנא ותרש שנתחזק החוק החדש ושהמלך עשה משפט חרוץ לבגתנא ותרש מבלי הזכיר יודעי העתים ולא יודעי דת ודין הנה אז גידל את המן:

(ב) וכל עבדי המלך. יש שדקדקו והוקשה להם מה ראה מרדכי לבלתי היותו משתחוה להמן שע"י כך הכניס כל האומה ישראלית בסכנה עד שאמרו ז"ל שהיה לו צורה בבגדיו ולכך לא השתחוה ואמרו כן ליישב הדעת שמה ראה מרדכי לעשות כן בלתי השתחוה להמן עד שהיה מסכן עצמו לעבור מצות המלך כמו שהתרו בו עבדי המלך אלא ודאי חייבו שהיה שם צורה ויהרג ואל יעבור ואמנם כי כן דרשו ז"ל הכתוב מכריז ואומר משתחוים להמן לא לצורה ועוד שאם היה שם הצורה כדי שישתחוו לו כמו שפי' מהר"ש ערא"מה א"כ למה מנה הכתוב ענין הכריעה והשתחויה שהיו עושים לו עבדי המלך בכלל הגדולה שגדלו המלך ולא היה זה ספור גדולה להמן לכן כדי לבוא אל ביאור הכתוב נקדים לדקדק אומרו לפנים כי הגיד להם אשר הוא יהודי דמכאן נתעורר הדרך הזה לומר שצורה היה לו בבגדיו ושזהו שאמר להם מרדכי שהוא יהודי ושאסור לו לכרוע ולהשתחוות לצורה מפאת דתו אבל נראה שאין אנו צריכין מפני זה לומר שצורה היה לו בבגדיו כאשר ידוקדקו דברי מצות המלך כי האמנם מצות המלך שיכרעו וישתחוו לו לא נתפשטה רק על מי שהיו לו שני תנאים והם שיהיה מעבדי המלך ושיהיה מהעומדים בשער המלך שכן נאמר בהדיא וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן כנראה בראש לדקדק הכתוב ולמעט באומרו כי כן צוה לו המלך שיובן שכן צוה ולא באופן אחר הרי לך שלא היתה מצות המלך רק למי שהיו לו שני התנאים הללו שיהיה עבד המלך ועומד בשער המלך אבל שאר עבדי המלך שאינם בשער המלך וכן העומדים בשער המלך ואינם מעבדי המלך לא היתה מתפשטת עליהם מצות המלך ולפי זה מרדכי היה מכבד את המן כשאר השרים בקימה והדור אבל לא בכריעה והשתחויה באומרו שהוא יהודי ואינו נכלל בכלל עבדי המלך ואם היותו שם בשער המלך אין מצות המלך מתפשטת עליו כמו שלא היתה מתפשטת על שאר סוחרי הארץ ונכבדיה עם היותם בשער המלך וזהו שהגיד להם שהוא יהודי שאינו נעשה עבד כמו שארז"ל כי לי בני ישראל עבדים לעבדים ולא עבדים ועד היום הזה מלכי ערב וישמעאל בתוק דתם ונימוסם אין היהודי נעשה עבד כלל שהם נותנים טעם שאחרי שהיו עבדים במצרים והקב"ה שחררם לא יתכן לעבותם עבדים כלל וזו היתה טענת מרדכי שהוא יהודי ואינו מעבדי המלך ע"פ הנימוס והחוק ההוא שאדרבה להיותו דורש טוב לעמו לא רצה שיתבטל החוק והנימוס ההוא אבל רצה לחזק אותו ולפרסם שאין היהודי נכלל בכלל עבדים וזה היה ענין תביעת עבדי המלך וקנאתם דאל"כ מי הכניסם לתגר זה אמנם ראותם דברי מרדכי שאין היהודי נעשה עבד זאת היתה קנאתם ועוד היתה טענתם על מרדכי כי לפי דעתם היתה מצות המלך לכל יושב בשער המלך ואפילו שאינו מכלל עבדי המלך ולהיות בין העבדים ובין מרדכי הפרש בהבנת דברי המלך אמרו היעמדו דברי מרדכי. או ידמה שנמשך אחרי אומרו כי הגיד להם אשר הוא יהודי והיו אומרים היעמדו דברי מרדכי שאיננו עבד להיותו יהודי כמו שאמרנו ואחרי היות כונת מרדכי במה שלא היה כורע ומשתחוה להמן לטובת כללות האומה ישראלית כדי שלא לבטל הנימוס והחוק שלהם לפי זה כתב ג"כ מרדכי ענין הכריעה והשתחויה במגילה הזאת:

(ג) ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך. הור ודקדק לומר עבדי המלך ואשר בשער המלך לגלות שמצות המלך לא היתה אלא על מי שבו שני התנאים הללו:

(ד) ויהי כאמרם אליו. הרי לך שמרדכי התזיק לספר כמה נתאמץ לבלתי היותו כורע ומשתחוה לטובת האומה הישראלית כאשר אמרנו ואומר ויגידו להמן לראות יש לדקדק כיון שהעבדים הגידו להמן דברי מרדכי ושאינו כורע ומשתחוה מאותו הטעם א"כ מאי וירא המן כי אין מרדכי כורע והי לא שאמין להם עד שראה שאינו כורע אבל ידמה שהמן שרוב גאוה לבו

ה וַיַּרְא הָמָן כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ
וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃ ו וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי
לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן
לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּת
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃ ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־
חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ

ג׳ וחס׳ · ו׳ · ג׳ פשו · ג׳ ר״פ · ס״ג · ג׳ · י׳ . ג׳

ה וַחֲזָא הָמָן אֲרוּם לֵית מָרְדְּכַי גָּחֵין לְאַנְדַּרְטָא וְלָא הֲוָה סָגִיד
לֵיהּ וְאִתְמְלֵי הָמָן עֲלוֹי דְּמָרְדְּכַי רִתְחָא׃ ו וַהֲוָה חוּךְ קֳדָמוֹי
לְאוֹשָׁטָא יְדוֹי לְמִקְטוֹל יַת מָרְדְּכַי בִּלְחוֹדוֹהִי אֲרוּם חַוִּיאוּ לֵיהּ
דְּמָרְדְּכַי אָתֵי מִן יַעֲקֹב דְּשָׁקַל מִן עֵשָׂו אַבָּא דְּאָבוּי דְּהָמָן יַת
בְּכוֹרוּתָא וְיַת בִּרְכָתָא וִיהוּדָאֵי אִינוּן עַמָּא דְּמָרְדְּכַי וּבְעָא הָמָן
לְשֵׁיצָאָה יַת כָּל יְהוּדָאֵי דִּי בְּכָל מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַמָּא דְּמָרְדְּכָי׃
ז בְּיַרְחָא קַדְמָאָה דְּהוּא יֶרַח נִיסָן בִּשְׁנַת תַּרְתֵּי עֲשַׂר לְמַלְכָּא
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אַפֵּל פּוּרָא הוּא עַדְבָא קֳדָם הָמָן מִן יוֹמָא לְיוֹמָא

וימלא ו׳ וסי׳ אחרי הכות ה׳ את היאור . וימלא את החכמה . וימלא בית הבעל . וימלא הבית את הענן . וימלא המן חמה . וימלא המן על מרדכי חמה : בחדש ז׳ ר״פ וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו :

תולדות אהרן ויבז בעיניו . סס יג : בחדש הראשון . ר״פ ז : הפיל פור . ר״פ שם מגלה יג :

אבן עזרא

הכנים מרדכי עצמו בסכנה גם הכנים כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו : (ז) הפיל פור . זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן . ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמיו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל

רשי

יהודי והוזהר על ע״ג : (ז) הפיל פור . הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא : הוא הגורל . הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח : מיום ליום . באיזה

יוסף לקח

לא היה מביט אל הכורעים ומשתחוים לו כמנהג זקופי הקומה ונמוכי הגרון והעבדים לא הגידו לו דברי מרדכי שא״כ הוא לא יתכן לומר שלא האמין להם עד שראה אבל הגידו לו שיראה על מרדכי וזה אומרו ויגידו להמן לראות והוא אומרו וירא המן בעצמו כפי מה שאמרו לו העבדים וראה על מרדכי שלא היה כורע ומשתחוה :

(ה) וירא המן . ידמה לומר שהנה כל עבדי המלך היו משתחוים להמן מחמת מצות המלך אפילו שהמן לא היה רואה אותם וכאן סיפר שנתמלא חמה שאפי׳ שמרדכי ראה את המן רואה עליו עכ״ז לא השתחוה וזה אומרו אין מרדכי כורע ומשתחוה לו כי היה מספיק לומר אין מרדכי כורע ומשתחוה אבל אומרו לו יורה שהחימה היתה על שראה אותו ולא השתחוה . עוד אפשר לומר שמרדכי כרע והשתחוה כלפי מעלה והמן הרגיש שאינו כורע ומשתחוה לו :

(ו) ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו . הנה כאשר ראה המן שמרדכי אמנם לא נמנע מלהיותו כורע ומשתחוה לו רק להיותו יהודי באומרו שאינו בכלל עבדי המלך ביקש לאבד האומה בכללה שהיה בזוי בעיניו לומר למלך שמרדכי אינו עובר את דתו שלוה שיהיו לו אבל אמר על כל האומה ודתי המלך אינם עושים שכיון שמרדכי נמנע מלעבור דתו ולהשתחוות להיותו יהודי הרי נדקו דבריו לפי דעתו לומר על כל העם שדתי המלך אינם עושים ואם המלך היה חוקר אחריו לדעת האיך אינם עושים דתותיו הנה אז היתה תשובתו דברי מרדכי בהיותו יהודי אומר שנמנע מלהשתחוות לו א״כ תעלת הקהל הוא ובזה לא יתכן לו בזוי על היותו מקפיד שמרדכי לא השתחוה לו שלא היתה תלונתו רק על טענת מרדכי בהיותו יהודי נמנע מהשתחוות ואמר בבקש להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש והנה היה מספיק אומרו להשמיד את היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש שכיון שישמיד היהודים שבכל המלכות הרי מובן שמבקש להשמיד כולם לכן ידמה שהמן אמר בלבו שאם היהודים לא היו כולם תחת אחשורוש באופן שלא היה יכול לעשות השמדה מוחלטת מאין השאיר להם שריד ופליט הנה לא היה עושה ומשתדל להשמידם אבל כאשר ראה בכל היהודים תחת אחשורוש ואם ישמיד כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש לא יזכר ח״ו שם ישראל עוד הנה אז בקש והשתדל בכל כחו וזה אומרו בקש להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש :

(ז) בחדש הראשון . אין פירוש לפני המן לפניו של המן דא״כ לא אמר מי היה המפיל הגורל ואם היה הוא המפיל הול״ל הפיל פור הוא הגורל לפניו אבל כאשר יתבאר ענין הגורל ואיכותו יובנו הדברים כי ענין הגורל הוא איש אשר לו שונא נלחם עמו ורוצה להפיל גורל לדעת מפאת המערכה מתי ילחם עמו הנה יבינו אל מביטיהם אל א׳ משני פנים או שיחקור מתי תהיה מערכת הכוכבים ממסילותם לפח ולמוקש לפני השונא ההוא ואז יבחר להלחם עמו או שלא יחוש לדעת מתי היא נכשלת מערכת הכוכבים לפני השונא אבל ידרוש לדעת ולהפיל גורל כדי לדעת מערכת הכוכבים ומזלם מתי הם בהפלגת החוזק והגבורה לפני עצמו ואז יבקש באותו זמן להלחם עם אויבו כן המן כאשר ראה חרבן ירושלים והבית וישראל גולים לא חשש לדעת באיזה זמן המערכה מנגדת את האומה ישראלית כי נתאמת אצלו שהכוכבים ממסילותם נלחמים וכל מזליהם נכשלים ונופלים אבל הפיל הגורל לדעת מתי תמצא מערכתו בגבה רום חזקה וגוברת כדי שיהיו לו גם שניהם השפלת מזל האומה ישראלית וגובה וחוזק מזלו כדי לעשות ההשמדה באין תקומה ח״ו וזהו שאמר הכתוב כי המן בן המדתא חשב על היהודים לאבדם והפיל פור להומם ולאבדם כלומר שהמן חשב לאבדם ולא נסתפק בזה כלל כראותו רוע מזלם ושפל מצבם במערכת ולא רצה לקנתר אותם ולהלחם בם כ״א ע״י הפור לדעת באיזה יום ובאיזה זמן יהיה מזלו בגבה רום וחוזק וגבורה עד התכלית כדי להומם ולאבדם והנה המן תפש אומנות אבותיו שכן עשה עמלק כשנלחם עם ישראל שהוא ידע היות האומה ישראלית מושפלים וחלושים מצד המערכה ורצה להלחם עמם טרם קבלו תורה שתשדד המערכה וזה שנאמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים כי לעולם ישראל הם מושפלי׳ מפאת המערכ׳ וזה לפי שכל אומ׳ ישראלית היתה מציאות׳ נגד המערכ׳ שלא היתה תולדת ונחק ע״פ המערכה שכבר חדל להיות לשרה אורח כנשים וכן נאמר ממנה נתתי לך בן באופן שמאת ה׳ היה מולדתו שאדרבה הערך והסדור הכוכביי היה מחייב שלא יוליד אברהם משרה וזה שדרשו ז״ל ויוצא אותו החוצה צא מאצטגנינו׳ שלך תלסכה זו אמרו אין מזל לישראל וזהו שנאמר כי חלק ה׳ עמו וכן נאמר אשר חלק להם באופן שכל עוד שאין עין השגחת השי״ת מתמד׳ להשגיח על אומתנו מפאת המערכת אין להם תקומה כלל וזהו שאמרה תורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול כי תיכף שח״ו יש הסתרת פנים כלים מאליהם וזהו שנ׳ ויחלוש יהושע את עמלק לפי חרב שעם היות עמלק מתי מספר וישראל רבים מהם מאד לא יכלו ישראל לכלותם כיון שלא קבלו עדיין תורה לשדד המערכ׳ אבל החלישום לפי חרב . וזהו שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק כי האמנם היה לו לומר וכאשר ישפיל ידו וגבר עמלק שההשפלה היפך ההרמה אבל רצה השי״ת להורו׳ לישראל זה הענין שאמרנו שכשאין השגחתו ית׳ עליהם נופלים וכלים מאליהם מצד ומפאת המערכה שכאשר היה מרים ידו בתפלה בקום עשה היה הקב״ה משדד המערכה וכאשר יניח ידו בשב ואל תעשה היה גובר עמלק וזהו מה שנאמר שם ויהי ידיו אמונה כי בראותם שאם לא ירים ידו ויעמוד בשב אל תעשה וגבר עמלק יאמינו אמונת אומן שאם אין השגחתו ית׳ עליהם אפי׳ שעה אחת הם כלים מאליהם כדי שלא יחשבו שאם יהיו בהסתרת פנים פעם ינצחו פעם ינצחום כפי הרוב או המיעוט או כפי המזל אבל ידעו בודאי שאחר הסתרת פנים אין להם תקומה להצלחה כלל וכדי לאמת להם האמונה ותתקע בלבם אמתות האמונה הזאת היה מרים ידו ומניח כמה פעמים וזהו שנאמר והיה בהניח ה׳ אלהיך לך מכל אויביך מסביב תמחה את זכר עמלק לפי שאז יתאמת להם היות השגחתו ית׳ עליהם לשדד כל המערכות הנה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים דהיינו מערכת הכוכבים שהיא בעזרתו ולפי שאין לישראל חלק ונחלה בכוכבי׳ זולתי שהם נקראים כוכבי׳ בשיתוף השם לכן נאמר בעת שחטאו אמחה את שמם מתחת השמים ולא אמר זכרם כמו שנאמר בעמלק שאין לישראל זכר בכוכבים והמן שכאשר נכספה נפשו לאבד האומה ישראלית ותפש אומנות אבותיו להלחם בם מפאת המערכה לא חשש לראות על פי הפור במערכה מה שלפני ישראל כי כבר נתברר לו שהמערכת מנגדת האומה הזאת אבל חשש פן ילחם בם בשעה שהוא נופל ונכשל מפאת המערכה ויפול לפניהם לא מחמת הנלחתם במערכה אבל מרוב חולשתו וכשלונו בה ולכך נאמר הפיל פור לפניו לדעת העת והשעה שמזלו עולה צומח ומצליח כדי שיוכל לעשות האבוד וההשמדה בתכלית ההתגברות וכבר ידוע לכל המשתמשים בגורלות הללו כי המבקש ורוצה לדעת עת היותו חזק ותקיף מפאת המערכה צריך להתחיל מיום שעומד בו ולהפיל הנקודות כמשפטם ואם יבוא רחוק מן היתד בעת השאלה צומח ויביט השליט על הצומח ויהיה בבית מאדים ומאדים מביט אליו והשליט חזק וטוב יהיה הדבר נכון לעשותו באותו הזמן הנשאל אשר יעד לו בשאלתו ואם לא יביט לביתו ולא לחמה ויהיה היתד בעשירי ותביט החמה ובעל העשירי לעשירי יתגלה לכשנגדו הסוד ולא יצליח ואם יהיה השליט על הצומח וחזק ואז ימצא בעל השני מוזק וכסף ובשני צורה רעה אבל השליט הצומח חזק וטוב ישיג את המבוקש בזמן המיועד במעלה וכבוד אמנם בחסרון ממון ובהיות ענין שמוש הגורלות הללו על דרך זה הנה המן הפיל פור מיום אל יום ומחדש לחדש ר״ל שלא הפיל אחר יום יום אבל הפיל בי״ג בניסן ולא יצא כרצונו הפיל בי״ג באייר ולא מצא הפיל בי״ג בסיון וכן כולם וזה אמרו מיום אל יום ומחדש

לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ ס ח וַיֹּאמֶר
הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם־אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד
בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת
מִכָּל־עָם וְאֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ אֵין־
שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם׃ ט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכָּתֵב לְאַבְּדָם
וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי
הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ
אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא

וּמִן יַרְחָא לְיַרְחָא תְּרֵי עֲסַר דְּהוּא יָרַח אֲדָר׃ ח וַאֲמַר הָמָן
לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אִיתַי עַמָּא חֲדָא מְבַדַּר וּמִתְפָּרֵשׁ בֵּינֵי עַמְמַיָּא
וְאוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא וּמִקְצַת מִנְהוֹן דָּיְרִין בְּכָל פַּלְכֵי מַלְכוּתָא וּגְזֵרַת
אוֹרַיְתְהוֹן שַׁנְיָין מִכָּל עַמָּא לַחְמָנָא וְתַבְשִׁילָנָא לֵיתְהוֹן טָעֲמִין
חַמְרָנָא לֵיתְהוֹן שָׁתָן יוֹמֵי גְנוּסְיָא דִּי לָנָא לֵיתֵיהוֹן נָטְרִין וְנִימוּסָנָא
לָא מְקַיְּמִין וְיָת גְּזֵירַת דִּינֵי מַלְכָּא לֵיתֵיהוֹן עָבְדִין וּלְמַלְכָּא לֵית
לֵיהּ טִימֵי מִנְהוֹן וּמַה הֲנָאָה אִית לֵיהּ בְּהוֹן אִין יִשְׁבְּקִינוּן עַל
אַפֵּי אַרְעָא׃ ט אִין עַל מַלְכָּא שְׁפַר יִכָּתֵב כְּתָבָא לְאוֹבָדָא יָתְהוֹן
וַעֲשֶׂרֶת אַלְפִין כַּכְּרִין דִּכְסַף אֶתְקוֹל עַל יְדוֹי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא
לְמֵיתֵי לְבֵית גִּנְזֵי דְמַלְכָּא וּמַן יָכִיל מָנֵי שִׁתִּין רִבְבָן דְּסַלְקָן
אֲבָהַתְהוֹן מִן שִׁעְבּוּדְהוֹן דְּמִצְרָאֵי׃ י וְאַעְדֵּי מַלְכָּא יָת גּוּשְׁפַּנְקֵיהּ
מֵעִלָּוֵי יְדֵיהּ וִיהָבָהּ לְהָמָן בַּר הַמְּדָתָא דְּמִזַּרְעִית אֲגַג מְעִיקָא

ישנו ד׳ וסימ׳ כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום . כי אם ישנו ביונתן . והיה אם ישנו בארץ ותפשתי . ישנו עם אחד מפזר ומפרד: אשקול ו׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ׳ וביחזקאל סימן ד׳ ע״ש : אל גנזי ל׳ אם על המלך טוב . וחד על גנזי ויגד למרדכי את. ואינון מן א״ב מן חד אל וחד על ול׳ דכו׳ וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ בערך אל בס״ד :

תולדות אהרן ישנו עם אחד . מגלה שם : אם על המלך . שם : ויסר המלך . שם יד :

רשי

באיזה יום בחדש שיפלו: (ח) ואת דתי המלך . לתת מס לעבודת המלך : אין שוה. אין חשש כלומר אין בצע : (ט) יכתב לאבדם . יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם : (י) ויסר המלך את טבעתו . הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת

אבן עזרא

במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו : (ח) ט״ן ישנו. טעם ויש אומרים גם הוי״ו : מפוזר ומפורד בין העמים . שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן : (ט) אין שוה. איננו דבר נכון או איננו תועלת: (י) ועשרת אלפים ככר כסף. הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא : גנזי המלך . אוצרות

יוסף לקח

ומחדש אל חדש וכן עשה עד שהגיע לי״ג באדר ומצא השליט על הצומח וחזק ומצא בעל השני מוזק ונכשל ובשני מצא נורה רעה אבל מצא השליט הצומח חזק וטוב אז ידע במשפטו שישיג המבוקש בזמן ההוא במעלה וכבוד אמנם בחסרון ממון ועל כן אמר למלך לשקול הכסף ולפי שמצא המן השליט הצומח חזק וטוב וחשב להשיג המבוקש כמו שנאמר ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ר״ל שמצא השליט הצומח חזק וטוב והפוך הוא אשר ישלטו המה ר״ל דלא מבעיא שהקדוש ברוך הוא משדד המערכה אבל הופכה שאותו השליט שמצא המן לעצמו נהפך להיות ישראל שליטים :

(ח) **ויאמר** המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד ; יש לדקדק תחלה אומרו עם אחד והיה מספיק אומרו ישנו עם מפוזר ובלק לא אמר אלא הנה עם יצא ולא אמר אחד עוד יש לדקדק אומר מפוזר ומפורד מה כוונת כפל שענין במלות בונות ואם כאלה רבית כאשר ימצא דרך לסלק הכפל מה טוב ונכון הוא ועוד שאפילו אם המן היה אומר כן כפל ענין במלות שונות כותבי האגרת והסיפור לדורות אם לא היה תכליות בענין או הוראת מה לא היו כותבים אותו . עוד יש לדקדק אומרו ודתי המלך אינם עושים שאם פירושו שאינם מקיימים דתו וכי כל שאר העמים היו כדתו ועוד הל״ל ודת המלך אינם עובים ומאי ודתי לשון רבים ואם שאינם מקיימים דברי המלך הרי הם מורדים במלכות וחייבים מיתה הם ולא היה צריך לתת הכסף כופר נפשם. עוד יש לדקדק אומרו ודתיהם שונות מכל עם שאם כל השינוי אל הדת מכל דת מבעי ליה ואין הדת מבונה מן העם. ועוד וכי כל הדתות אינם משונות זו מזו ואין בזה טענה נגדם ; ועוד אומרו ולמלך אין שוה להניחם ואם אינם עושים דתי המלך לא יתכן לומר אין שוה להניחם אבל חייב לכלותם הוא . לכן ידמה שאחרי כ ות המן אומן בהצלת הרעה והיותו נכסף בענין השמדת העם הזה הנה נתאמץ לבקש ולהפש כל הנזקים הנמשכים למלך אחד בהשמדת עם אחד מן העמים הנכנעים תחת ממשלתו ובקש תואנות טענות מעוינות להורות למלך שלא ימשך לו א׳ מן הנזקים ההם ואחר שלפי טענותיו הורה לו סילוק המשכות כל הנזקים עוד טען טענות מכוונות אל הוראת תועלת הנמשך למלך מהשמדתם כי כן עשה על הדרך הזה כנכסף הריגת ושתי מתחלה טען כל הנזקים הנמשכים ואח״כ טען התועלות הנמשכים מהריגתה שהנשים יתנו יקר ושפתגם המלך יהיה נשמע ובהיותו אומן כך בהצלת הרעה התחיל לסלק כל הנזקים הנמשכים למלך בהשמדת עם מהעמים הנכנעים לו וראה כי אמנם כל מלך לא ירצה בהשמדת עם בלתי סבה מחוייבת מפני הכבוד או מפני הנזק שיוכל להמשך לו מזה כי מלך במשפט יעמיד ארץ ואם ישמיד עם ולא במשפט לא יתקיים מלכותו או מפני הפסד התועלת הנמשך לו מהם והנה הכבוד אין ספק שאינו דומה מלך המולך על מאה עמים למולך על מאה ואחד הנזק הנמשך ברור הדבר בכל עם מהעמים הנכנעים אליו כאשר יראו השמדת עם וקחת ממונם בלי משפט ירע בעיניהם ויאמרו גם עלינו יעבור כוס ויבקשו למרוד בו כמו שנאמר הילל ברוש כי נפל ארז ומתמת זה אין ספק שכל מלך התאב בקיום ובעמדת מלכותו לא ירצה בהשמדת עם ; או מפני הפסד התועלת הנמשך לו מן העם ההוא דהיינו אנגריאות שעושה בהם כמשפט המלך לבנין היכליו ולשמירת חומותיו ועשיית כלי מלחמתו והדברים הצריכים למלכותו מן המלאכות והאומניות והסחורות והמסים והמכסים הצריכים אל ישוב המדינות באופן שבשלשה סבות לא ירצה המלך בהשמדת עם מפני כבודו או מלכותו או ממונו . ולכן המן בקש להורות למלך סילוק שלשתם בהשמדת העם אשר הוא מבקש ורוצה השמדתו תחלה אמר לענין הכבוד שיקרא מלכותא קטיעא וכרב עם הדרת מלך ויחסר לו עם מהנכנעים אליו ישנו עם אחד מפוזר כלומר אין עליהם שם עם אחרי שהם מפוזרים בין שאר העמים ואין להם מקום קבוץ לשקרא בהם עם ואמר עם אחד כאלו אין להם שם בכלל העמים ולפי שאמר היותו מפוזר בין העמים שאמנם יובן כאלו מתוך ומעורב עמהם וזו אדרבה הבים טענה נבלתי בשמידם אחרי היותם מעורבים ומתחתנים עם שאר העמים ויהיו אח״כ נאהבים להם לכן אמר הוא מפוזר ומפורד מהם באופן שאינם נאהבים ואין להם קירוב דעת עם שאר האומות ; וכנגד הנזק במלכות שיראו עם נספה בלא משפט באין ספק עם שיהיו עם אחד מורדים במלכים אם ימצא אחד מני אלף מלין יושר אשר לא חטא לא יתחייב בדין והמשפט להרוג הפרטי ההוא כמו שאמר אברהם חלילה לך וכו׳ להמית צדיק עם רשע שהוא לא היה מבקש בלא ימית הצדיק שזה אין צריך בקשה אבל הבקשה היתה לכפר

על המקום בעבורם ; לכן אמר המן שלא ימשך לו מהשמדת העם הזה שאר העמים ימרדו בו בראותם עם נספה בלא משפט כי כל העמים בכללם ישמחו במפלתם של העם הזה להיותם שנואים ומרוחקים מהם וזה אומרו ודתיהם שונות מכל עם ר״ל שהדת שלהם הוא להיותם משונים מכל עם כמו שאחז״ל לא ידמה לו במלבושי וכו׳ ויהיה כאלו אמר שהדת שלהם משנה אותם מכל עם שאם היו הם מעלמם אין זה מן התימה בין עם משונה בדעותיו ומדותיו ודבוריו ומנהגיו משאר העמים וכן מלבושו ומאכלו והנהגתו וכן זה ימשך להם מן הסרגל המוטבע בהם ביותר עד שלא ישתנה אבל העם הזה אין הדברים כן רק דתם היא מחייבת להיותם משונים משאר העמים הרי אין לך שנאה גדולה ועצומה מזו שהדת שלהם מחייבם לבלתי הדמות במלבושו ובשערו ובשאר המדות והדרכה צריך להולך בקרבת שילך בנימוסה ויתערב דעתו עמהם ואלו הם מפוזרים ומתחייבים לפי דתם לבנות עצמם מהם וכנגד הסבה השלישית אשר ממנה ימנע המלך להשמיד עם והוא ענין התועלת בעשיית הבנינים והמלאכות הצריכות למלך והמסים והארנוניות אמר שהעם הזה אינם עושים המלאכות שהעמים עושים כפי דתי המלך וזה אומרו ודתי המלך אינם עושים לבד פורעים מס לעושי המלאכה ואמר כיון שאין תועלת אחרת מהם למלך כי אם פריעת המס אשר מהם נפרעים עושי המלאכה אשר למלך הנה אני אשקול את הכסף ע״י עושי המלאכה ובזה יתיישב אומרו אשקול ע״י עושי המלאכה ולא אמר אשקול אל גנזי המלך אבל ע״י עושי המלאכה כלומר אין לעם הזה בקיאות ואומנות לעשות בידיהם מלאכת המלך לבד מס פורעים הריני פורע בעבורם ; ואחר שסלק המן השלשה סבות אשר מהם ימנע כל מלך מלהשמיד עם והורה לפניו שלא ימשך לו אחת מהם בהשמדת העם הזה שהוא מבקש הנה אמר עוד שמלבד שלא ימשך לו נזק בהשמדתם עוד ימשך לו נזק במניעת השמדתם ואמר כאדם שאינו רוצה לפתוח פה לשטן לומר שימשוך לו נזק לכך אמר בלשון נקיה לא ימשוך לך תועלה בהנחתם וזה אומרו ולמלך אין שוה להניחם ואמר כן כדרך חכם שרואה את הנולד או כדרך אלסטגנין שרואה כן באלסטגנינותו ; או ידמה לומר שאומרו ולמלך אין שוה להניחם לפי שהכבוד המלך וגדולתו היא להחזיק שלא יגבר עליו הגבור בגבורתו לעושקו כי הכא לעיר ויראה שבולתני ההלם יהיו לפניו שמטבעות זהב וכסף ויעמוד לפניו גבור חוק האויבים ויבקש ממנו פרוטה ובעשיר יענה עזות הנה ידע האיש הבא אל העיר שהוא בית מלך בעיר שאימתו מוטלת עד שכל אחד נח ושקט איש תחת גפנו וכן יאות לכל מלך לבנית כל עם במלכותו שיהיו נחים ושקטים וכ״ש מלך זה שהיה כל מגמת פניו לעשות כרצון איש ואיש ולהיות כל איש שורר בביתו לכן אמר המן אחרי השלימו כל טענותיו לחייב מה שלמלך אין שוה להניחם ואפשר אמר המן הלשון הזה בראותו כן שהתורה אמרה והיה בהניח ה׳ אלהיך וכו׳ תמחה זכר עמלק אמר א״כ אין שוה להניחם באופן שהקב״ה אמר בהניח ה׳ אלהיך לך והמן אמר אין שוה להניחם ועלה ה׳ היא תקום ונוח מאויביהם והרג בשונאיהם בפירושו כמו שיתבאר במקומו שאחרי שישראל בביזה לא שלחו ידם אמנם שאר העמים הם בוזזים ממונם של הנהרגים ע״י ישראל באופן שגם הם היו בעוזריהם להרגם כדי לבוז וגם העוזרים היו אויביהם וזה אומרו שהיה להם נוח מאויביהם להרוג בשונאיהם כמו שנאמר ועושי המלאכה וכו׳ מנשאים את היהודים :

(ט) **אם** על המלך טוב וכו׳ . לא אמר יאבדם כי אז היה המובן שאנשי המלך ושוטריו יאבדום אבל אמר יכתב שפירושו שיכתב לעמים לאבדם ואמר כן להמשין שונאיהו על אמיתת דבריו שהעמים שונאים אותם כשיתן להם רשות לבד יהרגום והנה אמר למלך לשון סובל הפירושים כי האבוד יאמר על העבדות לעשותם עבדים כמו ובאו האובדים מארץ אשור וכן יאמר האבוד על ההריגה כמו שנאמר ותאבד את כל זרע הממלכה לפי שהמן נתיירא אולי לא יתרצה אחשורוש להרגם יפורש או מלת האבוד למכרם לעבדים . ואמר לתת עשרת אלפים ככר כסף הזכיר הסכום הזה נגד סכום עשרת אלפים גולה שנאמר בגלות שהגלה נבוכדנצר :

(י) **ויסר** המלך את טבעתו . יש להתעורר מה היתה הכרת הטבעת והתועלת הנמשך מנתינתו אותו להמן ואם המנהג היה כן לתת לכל שואל שהמלך מהרהם להשיג שאלתו א״כ מה הוצרך לספר הדבר ואם בינה מן המנהג מה היתה הכונה והתועלת הנמשך מזה אחרי נתינת הסקת הכלה ולמה לא חתם הוא . ועוד שאם היה המנהג היה מספיק אומרו ויאמר המלך הכסף יתון לך והעם לעבוד בו כטוב בעיניך ואני יודע שעבר המנהג ענין הכתיבה והחתימה שהרי כבר נאמר נכתב ונחתם בטבעת המלך אבל ידמה היות הענין כמו מה שאמרתי משנה המן לסיותו מתיירא שן לא יתרצה המלך בשריפתו לכן שאל (שאן [illegible]

דיהודאי: יא ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא
יהוון מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך: יב ואתקריאו
לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עסר יומין ביה ואתכתיב
ככל די פקד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות הפרכין דמתמנן
ארכונין על כל פלכיא ופלכיא ולות רברבני עמא ועמא
פלכיא ופלכיא כרושם כתבהון ועמא ועמא כממלל לישניה
בשום מלכא אחשורוש כתיב ומפרש ומתחתם בגושפנקא

נתון ג׳ וסימן והתכסה ותמרע נתון הכסף נתון לך ולפני מזה אלישיב:

האגגי צרר היהודים: יא ויאמר המלך להמן הכסף
ג׳ מ״ל נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך: יב ויקראו
ס׳ דגשים. ח׳ פסו׳ היום ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום
נסון מ׳ מלין בו ויכתב ככל־אשר־צוה המן אל אחשדרפני
ג׳ וה׳ הל׳ מדינם וכסי׳ המלך ואל־הפחות אשר | על־מדינה ומדינה ואל־
שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם
ד פס׳. ג׳ כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם

אבן עזרא

אוצרות וכמוהו אחר גזי המלך והנו״ן מובלע וכן ובגנזי ברומים: (יא) הכסף נתון לך. והעם לעשות בו חפצך והנה הספרים נכתבו בי״ג לניסן והנה המן נתלה בניסן וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו: (יג) אחשדרפנים. מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר כמספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות: הפחות. חסר תי״ו השורש והנכון שהאחד פחה בה״א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהודה כמו עובר בשוק אצל פנה והמ״כ סימן

יוסף לקח

הכוד שיובן או לשון הריגה או לעשותם עבדים גם לא הזכיר לו מי העם הזה לומר עם פלוני מוסם כך שנתיירא שמא לא ירצה המלך להשמיד עם רבוס כזה שהאי היו ישראל חביבים מאד בעיני המלך שכן כתב לכותבים השטנה על יושבי ירושלים בקרו והשכחו די קרייתא דא מן יומת עלמא על מלכין מתנשאה ומלכין תקיפין הוו על ירושלם. הרי לך שהיו חשובים מאד בעיניו. לכן שאל לו המן בסתם לומר עם אחד שאינו עושה דתי המלך וכיון שהמלך יגזור מה שיגזור לא יוכל לחזור בו ויהיה הסרק בכבודו לשאול מי הוא העם הזה כנראה שהוא רוצה להכיר פני הפועל לא לדון כפי הפעולה אם יהיה עם שפל ובזוה יגזור להשמידם ואם יהיה חשוב יתפסם בזכותם ולא יאות למלך רק לעשות משפט כפי הפעולה לא כפי הפועל ובלתי היותו מבחין מי הפועל יאמר המשפט וכמו השואלים שאלות והתשובות כראוין ושמעון שודאי כן יאות להשיב וכן מצינו שעשה נתן הנביא ואמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד רש וגו׳ ולא שאל דוד מי הם האנשים והשיב ואמר חי ה׳ כי בן מות הוא האיש וכאשר יחטא איש אשר המלך חפץ ביקרו או לסגול א׳ משונאי המלך ישאלו ממנו סתם מבלתי הודיעו מי האיש כדי שיפסוק הדין כפי הפעולה ולא ידע אם היה אוהבו או שונאו ובזה ייטב בעיני כל מלך אשר ירצה במשפט להעמיד ארץ וירצה להתפאר במדת המשפט ואחשורוש לא שאל מאחר מי האיש אשר מלאו לבו לעשות כן רק בשביל שלא אמרה לו אלא הפעולה כי נמכרנו אני ועמי ולא אמרה לו שהיא היא ממכרם ובהיות הדבר רחוק בעיניו שאיש בעולם ימלאנו לבו לעשות כן לכך שאל כמו שיתבאר עוד שם בס״ד וכן מצינו בשאלת יואב את התקועית אל דוד והיה כוונתו שדוד יעביר השאת אבשלום ששם דברים בפיה לאמר למלך ונשפחתך שני בנים וינצו שניהם בגם שם הודיע הענין והפעולה והסתיר הפועל להיות שדוד היה שונא את אבשלום כן ג״כ המן בהיותו יודע שישראל חשובים מאד בעיני המלך שאל כפי הפעולה ולא הזכיר הפועל ואמר ישנו עם אחד וגו׳ וגם לענין ההריגה לא רצה לפרסם לפי שהריגת עם אחד הוא דבר שצריך עיון רב שלפעמים אע״פ שהדין יתחייבם מות לפי השעה צריך להעלים עין אבל לעשותם עבדים נקל מאד מזה ולכן עשה בערמה ואמר יכתב לאבדם שכבר אמרנו שלשון אבוד יצדק על עשותם עבדים או על הריגתם ויש במשמעות לשון אבוד גם שניהם ועלה במחשבתו שאם המלך יתרצה שיכתב לאבדם הנה יהיה בידו לפרש מלת אבוד כרצונו ואם המלך יקפיד על הריגתם הנה אז יאמר שיעשה אותם עבדים וכאשר הרגיש אחשורוש כל הדברים הללו שהוא הסתיר ולא גילה מי הוא העם ולא גילה לבד הפעולה שדתי המלך אינם עושים הנה השיב אחשורוש להראות גדולת רצונו על המשפט ואמר שאין רוצה לדעת מי הוא העם והמנהג היה שהמלך יחתום בעצמו הגזרות ולא רצה לחתום אבל נתן הטבעת להמן שהוא יחתום באומרו שאם הוא יחתום הנה ידע מי הוא העם אבל שיחתום הוא ויכתוב כרצונו ועל ראותו שאמר לו לשון אבוד שיש לו שתי משמעות אמר והעם לעשות בו כטוב בעיניך שאחר שאמר המן יכתב לאבדם לא היה לו למלך לומר אלא והעם לאבדם שהרי כבר המן גילה מה שהוא הטוב בעיניו שהוא לאבדם אבל בהיות הענין כמו שאמרנו שמלת האבוד תסבול שני הפירושים והמלך אחשורוש הרגיש בדבר שהמן לא רצה לגלות רצונו במוחלט ואמר לשון שיש לו שני פירושים לכן אמר לו והעם לעשות בו כטוב בעיניך כלומר תפרש מלת האבוד כפי רצונך והורה לנו הכתוב לענין חוזק הנה מה שנאמר אבל המלך הזה היות המן זה נאמן ביתו ולבו בטוח בו שאין כל פעולותיו ומחשבותיו והשתדלותו רק לקרב לו התועלת ולהרחיק ממנו הנזק עד היותו מניחו לעשות בכל המלכות כרצונו בלתי היותו חוקר אחריו שאין לך גדולה רבה והכרם עצומה מזאת וכמו שנאמר ביוסף כאשר רצה לספר הפלגת גודל מעלתו בבית אדוניו המצרי אמר הן אדני לא ידע אתי מה בבית וזה היה הוראת גודל אהבה והאמנת אומן שהיה לו עליו והורה לנו הכתוב בדבר הזה גודל הנס והפלגתו שעכ״ז אשר לב מלך בידו הפך לבבו כרגע לבזותו ונתלוהו כאחד הריקים:

(יא) **ויאמר** המלך להמן הכסף נתון לך. ידמה לומר שלקח הכסף אבל להיות שהמן אמר לשקול אותו ע״י עושי המלאכה אמר שיעשה בכסף ובעם כטוב בעיניו ר״ל בכסף שיעשה היזו מלאכה שירצה והעם לפרש מלת אבוד באיזה פירוש שירצה או להרגם או לעשותם עבדים ויהיה טעם הכתוב לפי פירושנו זה כאלו אמר הכסף והעם נתון לך לעשות כטוב בעיניך ובזה יתיישב מה שאמרה אסתר למלך כי נמכרנו אני ועמי שנראה שנתקיים המקח. עוד אפשר לומר שלהיות שיש למלך מכס מן כל שלל אשר יעשה וכאשר רצה המן לגזור האבוד שבין כך ובין כך בגלל לבוז בזה הנטיה למלך שיעלה המכס שלו מן השלל עשרת אלפים ככר כסף ולכן השיב לו המלך שאותו המכס יהיה נתון לו ואומרו והעם לעשות בו כטוב בעיניך כבר נתבאר בכתוב שלמעלה:

(יב) **ויקראו** סופרי המלך וגו׳. כבר בארנו שנקראו ממשמרתם לבוא לכתוב ככל אשר צוה המן אבל באגרות ראשונות לא נאמר ויקראו מפני שהיה המלך שולח הספרים הוא בעצמו ובמקום משמרתם עושים. ומה שנאמר אל האחשדרפנים ואל הפחות ואל שרי עם שבכל כלל נאמר מלת אל ולא נאמר כן באגרות מרדכי רק אל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות הוא הטעם לפי שהמן היה ערום כנחש ולא היה רוצה שיתגלה הסוד עד בוא זמן י״ג באדר שהיה מועד לאבוד כדי שהיהודים לא ימלטו בהצלת עצמם, ובדי נגלה אל ביאור ענין זה נדקדק עוד אמרו באגרות הללו נאבד כל היהודים ולא נאמר אשר בכל מדינות המלך כמו שנאמר באגרות מרדכי עוד נדקדק שבאגרות הללו של המן נאמר פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה גלוי לכל העמים להיות עתידים ולא פירש מה הם עתידים לעשות אבל באגרות מרדכי כתוב להיות היהודים עתידים להנקם מאויביהם בפירוש וכאן ג״כ היה לו לומר להיות עתידים להשמיד להרוג ולאבד. עוד יש לתמוה על אומרו ומרדכי ידע את אשר נעשה וכיון שהדברים הוכרזו הנה כל העם ידעו וכן יש לתמוה שכדי להודיע הדבר לאסתר שלח לומר לה פרשת הכסף וגם שלח לה הפתשגן ואם היה הדבר מפורסם למה הוצרך להודיע לה פרשת הכסף וגם הפתשגן וכי אסתר לא היתה מאמנת לו בדבר שנעשה בפומבי לכן נראה כמו שאמרנו שהמן כרצותו להסתיר הדבר עד הגיע יום הנועד להשמדה הנה כתב לאחשדרפן שבכל מדינה כתב א׳ וכן לפחת אשר באותה מדינה כתב בפני עצמו וכן לשר שבאותה מדינה כתב בפני עצמו ולכן נאמר אל האחשדרפנים ואל הפחות ואל השרים כי המנהג הוא שהמלך שולח כתב א׳ לכולם אבל המן לא עשה כן אלא כתב פתשגן הכתב להיותם עתידים למלחמה בי״ג באדר ולא הודיע באותו הפתשגן נגד מי אבל לאחשדרפן ולשר ולפחת כתב לכל אחד בפני עצמו שהכונה הוא להשמיד היהודים ולכל שרי מדינה אחת לא כתב ברצון המלך להשמיד היהודים כי אם באותה מדינה ולכן לא כתב להשמיד היהודים אשר בכל מדינות המלך וזה עשה גם כן כמו להסתיר ושלא יתפרסם הדבר מיעט הענין כאלו אין הגזרה כוללת באופן שבכל מדינה ומדינה לא היו יודעים שגזרה ההשמדה רק על אותם היהודים שבאותה מדינה ואחר שהמן השתדל להסתיר הדבר נאמר שעכ״ז מרדכי ידע שפתשגן הכתב שניתן בשושן וכן בשאר המדינות שיהיו עתידים למלחמה שהכונה היא כדי להשמיד היהודים שאחרי שידע ענין ההשתחויה שאמרו לו עבדי המלך וגם נודע לו פרשת הכסף עם היות שלא נודע לו תשובת המלך אחרי ראותו פתשגן הכתב נתאמת אצלו שדרש המוכיח וידע שלהשמיד היהודים היא הכונה ולכן שלח לומר לאסתר פרשת הכסף ופתשגן כדי שתבין גם היא אמתות הענין וזהו שאמרה אסתר למלך יכתב להשיב הספרים מחשבת המן כלומר אותם הספרים שכתב בהם בהדיא לאבדם וכיון שאמרה להשיב הספרים שחשב לאבדם נתבאר שלא כתב לאבדם בהדיא שאם היה כותב בהדיא כן בפתשגן היתה אומרת יכתב להשיב הספרים שכתב לאבדם אבל לא אמרה רק להשיב הספרים מחשבת המן אשר כתב שהם אותם הספרים שכתב לשרים ולפחות ולאחשדרפנים שבאותם כתב מחשבתו בפתשגן שהיה על השמדת היהודים אבל על הפתשגן עצמה אחרי שלא הוזכר בה השמדת היהודים לא חששה להשיבם וכזה שאמרנו יתיישב אומרו ומרדכי ידע את אשר נעשה כי עם היות שהמן הסתיר הדבר כל מאי דאפשר ליה עכ״ז מגלה רזין סבב שנתגלה הדבר למרדכי שכונת הפתשגן היתה להשמיד היהודים וזהו שנאמר והעיר שושן נבוכה כי התבוכות אמנה יאמר על העדר הידיעה כמו שנאמר נבוכים הם בארץ ואמר שמרדכי לא היה נבוך אבל יודע כל הענין אבל שאר אנשי שושן בין בני ברית ובין שאינם בני ברית כולם נבוכו שלא היו יודעים על מה נלטוו להיותם עתידים ליום ההוא ועל איזה אומה ולסבת מה נעלם מהם והיו נבוכים גם בזה יתיישב אומרו ובכל מדינה ומדינה אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים שלא יתכן לפרש אשר דבר המלך ודתו מגיע שרצונו על הזמן שהכל״ל כאשר דבר המלך ודתו מגיע אבל אומרו אשר דבר המלך ודתו מגיע נראה שהיו שם מדינות שלא היה דבר המלך ודתו מגיע ואיך אפשר והלא נאמר שכתב הספרים לכל מדינה ומדינה ועם ועם אלא נראים הדברים היותם כמו שאמרנו שבפתשגן לא הזכיר דבר רק להיותם עתידים ליום ההוא ומזומנים למלחמה ולאחשדרפנים ולפחות ולשרים כתב פירוש הפתשגן ואמר שהכונה בפתשגן להשמיד היהודים וכתב לאחשדרפן בפני עצמו וכן לפחה וכן לשר כי המנהג שבעולם הוא שהמלך כותב כתב אחד לכולם בהיות דברו גלוי ומפורסם והמן הפך כן להסתיר הדבר לכל אחד בפני עצמו כדי שיסתירו הענין עד היום הנועד ובקצת מדינות היה מתגלה הדבר ליהודים שכונת הפתשגן הוא להשמידם ע״י השר או הפחת שהיו מכיריהם ובאותה המדינה הנה היה אבל ליהודים ובקצת מדינות שלא היה מגיע להם לדעת פירוש וכונת הפתשגן לא היה אבל ליהודים כי אפי׳ שהפתשגן היתה גלויה ומוכרזת בכל המדינות עכ״ז בקצתם לא היה מגיע לאזני היהודים כונת הפתשגן וזה אומרו דבר המלך ודתו כלומר דתו שהוא הפתשגן ודבר המלך שהיא פירוש הפתשגן לא היו מגיעים גם שניהם בכל המדינות לאזניהם של היהודים. ועוד הערים המן להסתיר הדבר בפתשגן כדי שלא יוכלו היהודים כלל להשתדל בהצלת עצמם שאפילו שע״י השרים היה מגיע אליהם בסוד כונת הפתשגן כיון שלא נכתב כן בגלוי לא היה אפשר להם לצעוק לפני המלך ולכן נאמר אבל גדול ליהודים שלא היה אפשר להם לעשות שום תיקון כי אם להתאבל. נכתב ונחתם בטבעת המלך מלת נכתב שבה אל אומרו בשם המלך כאלו אמר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך ויש לדקדק שכבר נאמר ויכתב שבא אל אומרו בשם המלך ושתי כתיבות אלה למה אבל רמזו בכתוב הזה שאותו הדור נתחייבו כליה לפני הקב״ה ולכן נאמרו שתי כתיבות בשם המלך אחת בשם מלכו של עולם ואחת בשם אחשורוש ועל כן כשנאמר ויכתב הזכיר בשם המלך אחשורוש אבל כאן בכתיבה שנית אמר המלך ולא הזכיר אחשורוש. וידמה ג״כ לומר שהזכרנו שתי כתיבות הללו שקודם אמר ויכתב ככל אשר צוה המן בשם המלך והיא אשר נאמר שהמן כתב מעשה שהיה על אמתתו שהמלך צוה שהמן יעשה כרצונו והוא מצוה כמו לכתוב היהודים

לכן

בטבעת המלך: יג ונשלוח ספרים ביד הרצים אל־כל־מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את־כל־היהודים מנער ועד־זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר ושללם לבוז: יד פתשגן הכתב להנתן דת בכל־מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים להיות עתדים ליום הזה: טו הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה: ס ד א ומרדכי ידע את־כל־אשר נעשה ויקרע מרדכי את־בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה: ב ויבוא עד לפני שער־המלך כי אין לבוא אל־שער המלך בלבוש שק: ג ובכל־מדינה ומדינה מקום אשר דבר־המלך ודתו

דמלכא: יג ולשדרא פטקין בידא דריהטונין לכל פלכי מלכא לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל יהודאי מן עולימא ועד סבא טפליא ונשיא ביומא חדא בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר ושלליהון לעדאה: יד דיטגמא דכתבא למהוי מתיהיבא בכל גזרתיה בכל פלכא ופלכא מפרסם לכל עממיא למהוייהון זמינין ליומא הדין: טו ריהוטנין נפקו זריזין בפתגמא דמלכא וגזרתא אתיהיבת בשושן בירנתא ומלכא והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן מתערבלא בחדות עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל: א ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה דאתעבד בשמי מרומא ומה דאתחיבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא והיכמא דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן עלוי ארעא היכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עיסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזעית לבושוי ואלביש לבושא דשק על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עציב: ב ואתא עד קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע פלטירא דמלכא כד לביש לבושא דשק: ג ובכל פלכא ופלכא ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא

ונשלוח ספרים חד מן כ"ו פסוקים אית בהון כל האלפא ביתא וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ל"ח: ונשלוח ג' מ"ל בלישנא וסימניהון אדום ומואב משלוח ידם. השכם ושלוח דד"ה. ונשלוח ספרים ביד הרצים: לבוז ג' ב' מ"ל וסי' ויבא יהושפט ועמו. ושללם לבוז. וחברו דסיפרא קדמא חסר: נבוכה חד מן א"ב מן ג' ג' בחד לישן אנ"ך וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל"ף בס"ד: גדולה הגדולה כלהון מ"ל בכמ"ח חסר וסי' ויצמא מאד ויקרא דשמשון. לקול המולה גדלה. מימי אבתינו אנחנו. ומעשינו הרעים ואשמתינו. ברעה גדלה ובחרפה. וירע להם רעה גדלה. והעיר רחבת ידים וגדלה. ובצרת גדלה אנחנו. וכל דניאל דכות' חסר במ"א ותקרן הגדולה אשר בין. וכל אורייתא חסר במ"ד וסי' נמסר בסדר בלק:

תולדות אהרן ומרדכי ידע. שם פו: בלבוש שק. ברכות סס:

רשי

טבעת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים אינ"טרא טרמי"ש בלע"ז והוא מגזירת (שמואל א ג) אם נלחום נלחם נגלה נגליתי נדמה נדמתי: בשלשה עשר לחדש שנים עשר. ביום י"ג לאותו חדש שהוא י"ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב דריסמנ"ט בלע"ז: להנתן דת. ציווי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החוק בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה: (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו.

אבן עזרא

סימן רבים: (יג) ונשלוח ספרים. שם התואר מבנין נפעל כמו נשאל נשאל דוד: (יד) פתשגן. כמו נוסחה: גלוי. שלא יהיה בסתר: עתידים. נכונים כעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך: (טו) דחופים. כדמות דחופים במהירות: והעיר שושן. שהם היהודים נבוכה כי מה חטאו הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו: נבוכה. פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה: (א) ומרדכי. כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו: ויצא בתוך העיר. היא עילם המדינה: (ב) כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק. כי הוא דרך בזיון במלכות: ומספד

כשהשלוחים

יוסף לקח

לכן אמר וכתב שנכתב בשם המלך כלומר שלא הזכיר המן עצמו כלל באגרות ההם אם לחיזוק טעמו וזה שאמר אחשורוש לאסתר כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב כי אלו היה נכתב בשם המן כמו שהיה באמת הנה היה אפשר להשיבו:

(יג) ונשלוח ספרים. לא נאמר וישלח ספרים כמו שנאמר במרדכי אבל נוס לסופרי המלך שישלחום כמו שנאמר שישב לשתות עם המלך אבל מרדכי רצה לעסוק בגופו במצוה כמו שאחז"ל מצוה בו יותר מבשלוחו כדרכא מלת שיבואה עוד יש לדקדק אומרו טף ונשים ביום אחד ושללם לבוז ששם מלת ביום בין ההשמדה והשלל ומרדכי לא כתב כן אלא טף ונשים ושללם לבוז ביום אחד ודמה שלפי שהמן היה כל מגמת פניו שתהיה ההשמדה עד בלתי השאיר שריד רצה שלא יהיה להם רשות לשלול עד שיהרגו כולם כדי שלא יעטו על השלל ולא יחושו להשמיד אמנם מרדכי רצה שהיהודים ההורגים את אויביהם לא יהיו שולחים ידם בביזה אבל שאר האומות היו בוזזים נכסי הנהרגים ע"י היהודים כמו שיתבאר גם לפיכך כתב שהשלל וההשמדה תהיה ביום אחד כדי ששאר האומות המזומנים לבוז בו ההרוגים על יד ישראל יהיו גם הם בעזר ישראל להומם ולאבדם אלו להרוג ואלו לבוז:

(יד) פתשגן הכתב להנתן דת. כבר הקדמנו שלא היה כתוב בפתשגן לבד שיהיו עתידים ומזומנים למלחמה ביום ההוא ומה שנאמר ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר שמתוך דברים הללו נראה שנכתב בפתשגן להשמידם שאין הדברים כן שודאי לא נכתב בפתשגן זולת להיות עתידים ההם ועוד שהלא אומר לה פרשת הכסף והפתשגן ואם היה כתוב שם בפתשגן השמדת היהודים מה היה צריך לומר שהלא לה כתב הדת שניתן להשמידם הרי הדברים כתובים כן בהדיא ויאת תקראם בן אבל הדברים נראים שמרדכי לא ידע אלא בפרשת הכסף שאמר המן לשקול אבל לא ידע תשובת המלך וזה דקדק הכתוב באומרו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן ואח"כ ראה מרדכי פתשגן הכתב להיות עתידים למלחמה דן מעצמו שודאי היה הכונה להשמיד היהודים ולפי זה שלח לה פרשת הכסף אשר אמר המן ושלח לה הפתשגן שגם היא תדין שהיה להשמידם וא"כ לא יהיה מלת להשמידם תורף הפתשגן אבל תיוב שמרדכי דן ותייב בשכלו להיות הדברים כן:

(טו) הרצים יצאו דחופים. כבר הקדמנו שהעיר שושן נבוכה ר"ל שלא היו יודעים על מה יהיו עתידים ולפי שבשאר העירות היה מגיע הדבר לאוני היהודים שמי הקרים שקבלו הכתבים מהמן לכן היו מתאבלים ונאמר אבל גדול ליהודים אבל בשושן לא עשו אבל כלל שלא היו יודעים אבל היו נבוכים ולא נודע הדבר רק למרדכי:

ד (א) ומרדכי ידע את כל אשר נעשה: אמר את כל אשר נעשה שידע פרשת הכסף וידע כונת הפתשגן וידע ג"כ היות כל זה מחמת שלא השתחוה לו כאופן שידע התולי בכל עונותיו. ואין הקריעה הזאת שקרע בגדיו כקריעה על המת שהוא אחר היאוש וכדי לשאת הקרע לאבילות השרי כאינו לא מנע עצמו מן הרחמים והדרכה היה לבו בטוח בישועת ה' שנאמר רוח והצלה יעמוד ליהודים אבל הקריעה הזאת היתה כדי למהר להפשיטם מעליו כדי ללבוש שק ולבקש רחמים שנאמר וילבש כנראה שפשט הבגדים האחרים דביעקב שהיה אבלות לבד לא הסיר מעליו הבגדים הקרועים אבל קרע אותם ושם שק עליהם ולפיכך לא נאמר וילבש שק אלא וישם שק כי מלובש היה במלבושיו הקרועים אבל כאן פשט הבגדים ולבש לבוש של שק והעד אומרו אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ולכן נאמר וילבש שק ובן כאבנר נאמר קרעו בגדיכם וחגרו שקים ולא אמר ולבשו שקים שלא היה שם אלא לאבל: ואמרו ויזעק זעקה גדולה ומרה אשר שהיה צועק ובצעקתו אומר צעקה גדולה ומרה. או ידמה שבל צרה שהיא כפולה אומרים כן כמו שנאמר בעשו ויצעק צעקה גדולה ומרה וגו' ואמר ויעקבני זה פעמים הם ג"כ היתה הצרה כפולה למרדכי אחת ההשמדה בעצמה ושנית שבאה לסבתו ונתיירא שמא ח"ו חייב הוא שמגלגלין חובה ע"י חייב ועל זה נאמר כאשר דבר אל התך ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו כפי שההשמדה לא קרה לו לבדו עד שיאמר את כל אשר קרהו אבל אמר כן שקרה לו שלסבתו כל הצרה הזאת וזהו שאמר קרהו שלא השתחוה לו והיה זועק זעקה גדולה על הצרה ומרה על שהיתה לסבתו:

(ב) ויבא עד לפני שער המלך. הנה תפש אומנות אבותיו בידו והכבר היתה ביאתו זאת אל שער המלך כדי להודיע לאסתר ואמר שכן היה לו לבוא מרם לבשו לבוש שק שכבר ידע שאין לבוא אל שער המלך בלבוש שק אבל לא רצה להקדים השתדלות ע"י בני אדם דהיינו ע"י אסתר להשתדלות התפלה אומנות אבותיו בשק ותענית ותפלה ולפיכך לבש השק ואחר כך הודיעו לאסתר דבר שכן יעקב לא הכין המנחה לעשו רק אחרי התפלה:

(ג) ובכל מדינה ומדינה. כבר אמרנו שהיו שם מדינות שלא היה מגיע הדבר לאזני היהודים שכונת הפתשגן היה להשמיד אותם ולכן אמר מקום אשר דבר המלך ודתו

ל. ב' / ב' רמס מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק
ב' דין יתיר יו"ד ואפר יצע לרבים: ד ותבואינה נערות אסתר
ל' וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח
ל' בגדים להלביש את־מרדכי ולהסיר שקו מעליו
ל' ולא קבל: ה ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך
ב' ויגלה סמן אשר העמיד לפניה ותצוהו על־מרדכי לדעת
מה־זה ועל־מה־זה: ו ויצא התך אל־מרדכי אל־
רחוב העיר אשר לפני שער־המלך: ז ויגד־לו
ל' מרדכי את כל־אשר קרהו ואת | פרשת הכסף
ז' מ"ל כליס' יתיר יו"ד אשר אמר המן לשקול על־גנזי המלך ביהודיים
י"ז לאבדם: ח ואת־פתשגן כתב־הדת אשר־נתן
ג' בשושן להשמידם נתן לו להראות את־אסתר
ל. ל' ומ"ל ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל־המלך

רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקטמא הוה
מתשם עלוי צדיקיא סגיאין: ד ועלן עולימן דאסתר ורבנהא
וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא
למלבש ית מרדכי ולמעדי ית שקיה מעלויה ולא קביל: ה וקראת
אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן
פתגמי מלכותא ופקדת ליה על מרדכי למדע מה דין קל
בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קביל לבושי מלכותא
דשדרת ליה: ו ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא
די לקדם תרע פלטרין דמלכא: ז וחוי ליה מרדכי ית כל די
ערעיה על עיסק דלא סגיד להמן ולא גחן לאנדרטיה וית דררא
דממון כסף עסר אלפין ככרין די אמר המן למתקל על ידיהון
דגבאין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להובדותהון:
ח וית דיטגמא כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשיצייותהון יהב
ליה לאחזאה ית אסתר ולחואה לה מה דחשב המן רשיעא
על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למיעל לות מלכא לפיסא ליה

ודהסיר ל' ותבואינה נערות אסתר והוא חד מן מלין משתמשין ו"ל בריש תיבות' וסי' נמסר במסרה רבהה במערכת אות הלמ"ד בס"ד: על מרדכי ב' וסימניהון ותקרא אסתר להתך. ויצא המן ביום ההוא. ואינון מן א"ב מן ל"ב זוגין מן ב"ב על דלוג וסי' נמסר במסרה רבתא בערך על בס"ד: ולצוות כתיב תרין ווי"ן ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן והוא חד מן י"ג מלין דכתיבין תרי ווי"ן וסי' קצוותיו כרוב אחד דכפרת משכן שני. קצוותיו דאפוד בתראה. עשוות וחמש צאן עשוות. קוי שתו ושכרו וקוו. נטוות גרון ומשקרות עינים. ומנוות ברמה. עוון והכינו עד אור הבקר. עוון העבר נא את עוון עבדך דד"ה. בעוון הן בעוון חוללתי. עוונותיו ילכדונו את הרשע, ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו דאסתר. ומצוות ואת שבת קדשך הודעת להם. העשווים לבעל לאשרה:

תולדות אהרן ותתחלחל המלכה. מגלה טו סוטה כ נדה עא: ותקרא אסתר להתך. מגלה טו בתרא ד: ויגידו למרדכי. מגלה טו:

אבן עזרא

(ג) ומספד. קינות: יוצע. מבנין הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יו"ד כיו"ד אצוק מים והנכון בעיני כי היו"ד שרש כיו"ד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו. יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור: (ד) ותתחלחל. מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השניים שם כפולים: (ז) פרשת. מגזרת לפרוש להם שביאר לשרים דבר הכסף: ביהודים. בעבור היהודים: לאבדם. והטעם למחות שמם: (ח) אשר נתן. בנין נפעל והנו"ן נבלע

רשי

כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף. פירוש

יוסף לקח

ודתו מגיע שק ואפר יוצע לרבים אין פירוש מלת רבים כאן לרוב העם שהרי כבר נאמר ליהודים שנראה היות האבל לכולם לא לרובם אבל יתכן שפירוש לרבים שהיו עושים האבל ברבות הרבים וברבים לא בהסתר כמו שעשה מרדכי אל רחוב העיר או ידמה עוד שפירוש מלת רבים כאן גדולים כמו ורבי המלך ורצה לומר כי הבכי הצום והמספד היה לכולם אבל שק ואפר לא יתכן כי אם לגדולים כי אין לבישת השק זולתי להכניע הלבבות הרמות והגבהות הגבוהות אשר שנא ה' עד שעל כן צוה למלך לבלתי רום לבבו מאחיו וז"א נמצא במקרא לבישת שק כי אם למלכים ולזקנים ולכהנים כאמר האלהים יכסו שק גם ידברו וכן נאמר ביורם והשק על בשרו וכן נאמר ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים ועל מלך נינוה ויתכסו בשקים למקטנם ועד גדולם ירצה ודאי גם מבט הלין נבינת הבשים רק לגדולים שהיה מספיק אומרו ויכסו בשקים בב אל כל אנשי נינוה אבל בכיית הלין יבינת השקים רק לגדולים רצה לספר הפלגת הענין שעשו אפילו מה שאין המורגל כן ויכו ליין מקטנם ועד גדולם ואחר שנתבאר שאין לבישת השק זולתי לגדולים היטב לומר יוצע לרבים וז"א אמר כלותו רבים אבל אמר יוצע כלומר לא יוצע כי אם לרבים דהיינו לגדולים:

(ד) ותבואינה נערות אסתר. אחר שנתבאר שכבר היה מפורסם בבית המלך השייכות שהיה לאסתר עם מרדכי שנתגדלה בביתו אבל לא היו יודעים מה הוא לה עד אשר הגידה למלך כמו שיתבאר בס"ד. ותשלח בגדים להלביש. יש כאן להתעורר בכמה ספיקות התלה מה תכנה אסתר ששלחה למרדכי בגדים וכי תכנה שהיה מחוסר בגדים עד ששלחה מבלתי שתשאל לדעת על מה. ועוד מאי אומרו להסיר שקו פשיטא שכיון שמלבישים אותו מתגלות ההכונה היא להסיר שקו: ועוד מאי מעליו והלא כאשר הסיר שקו הרי הסירו מעליו ועוד מאי שקו להסיר השק מעליו הל"ל. ומהר"מ עראמה פירש ואמר שבמדומה שהיה מתאבל על הכם ברחוב ובהתאבל עליו עד שיגערו בו חביריו ולא יותר עכ"ל מהר"ם ואני בעניי לא מצאתי הדין הזה כי אם באביו ואמו לענין גילוח. לכן נראה ליישב את כל הספיקות שהתעוררנו בהם ונומר שאסתר בחכמתה ודעתה המופלג כמו שנראה מכל הספור הזה שודאי רוח עצה וגבורה רוח חכמה ויראת ה' היה בה בנה הבינה ונתאמת אצלה היות זו צרה גדולה לאומה ישראלית ולא נתחלחלה המלכה למיתת הכם וגם לא באת מרדכי עד לפני שער המלך למיתת הכם בלבוש שק ולזעוק זעקה גדולה ומרה אבל אדרבה הבינה וידעה היות עת צרה ליעקב והבינה שלא בא מרדכי עד לפני שער המלך אלא כדי שיראוהו נערותיה וסריסיה ויגידו לה והבינה ג"כ שלא רצה מרדכי לבוא בה ערם לובשו השק כדי שלא להקדים השתדלותו על ידה להשתדלותו בשקו ובתעניתו וכדי לדעת פרטי הענינים שלחה לו הבגדים וכבר ידעה שמרדכי לא יתרצה להסיר את השק כדי לבוא אליה אבל הבינה למשפט שבהיות שמרדכי הפשיט את כל מלבושיו מעליו עליון ותחתון ולבש במקומם שק עליון ושק תחתון הנה הבינה לשלוח לו בגדים ולהסיר מעליו השק העליון וכאשר יתכסה בבגדים על השק התחתון יוכל לבוא בשער המלך כמו שראינו ביורם שהשק היה על בשרו שכנראה עיקר לבישת השק הוא התחתון ולכן ידעה אסתר שלא ירד מרדכי משקו התחתון ועל כן לא שלחה לו בגדים להלבישו אבל להסיר שקו מעליו לבד כלומר השק העליון ויבאר בשק התחתון וגם יוכל לבוא להגיד לה הדבר ופרטיו ואמרה להלבישו ולא אמרה ללבוש כמו שמברין לאבל והנה עכ"ז הצדיק הוא בעצותו עיקר השתדלות בשקו ותעניתו ותפלתו יתר על השתדלותו ע"י אסתר לא רצה לקבל ממנה עצתה

ולא אמר ולא לבש אלא ולא קבל כלומר לא קבל עצתה אפילו להסיר השק העליון שלא הכ"ל אלא וימאן מרדכי ללבוש אבל אומרו ולא קבל הנה שב על העצה ההיא ששלחה לו אסתר:

(ה) ותקרא אסתר להתך. הנה כאשר ראתה אסתר שלא קבל עצתה להסיר אפילו השק העליון וראתה עוד שלא אמר דבר למוליכי הבגדים הבינה היות הדבר סוד עד שאותם מוליכי הבגדים לא היו ראוים לגלות להם הסוד הנה שלחה את התך ולכך סיפר הכתוב שהוא מסריסי המלך שהעמיד לפניה כלומר שהוא ראוי לגלות לו הסוד והנה עכ"ז לא שלחה לומר למרדכי ושאול ממנו מה זה שנסתפקה אולי גם להתך לא ירצה לגלות הסוד וגם אינו מדרך המוסר שהקטון יאמר לגדול שיגלה לו סודו ואסתר בענוותנותה עם היותה מלכה היתה מחזקת את מרדכי גדול ממנה והעד שנאמר את מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו ולכן לא היה מן המוסר שתשאל לשאול ממנו שיגיד לה סודו ולפי זה נאמר ותצוהו על מרדכי לדעת ולא נאמר ששלחה אותו אל מרדכי אלא ותצוהו כלומר שיתגדל שימצא עם מרדכי אולי יגיד לו או הוא בהמשך הדברים יבין וידע מה הענין ולכן נאמר לדעת מה זה ועל מה זה ולא אמר להגיד לה מה זה, והנה שאלה ממנו שיחקור לדעת מה זה ועל מה זה כמו שיעשה הרופא המובהק האומן שהוא נכסף לבריאת החולה הנה יחקור מהות החולי ומהות הסבה בעבור כי המשך החולי שלפעמים צריך הרפואה והתרופה לחולי ולא יחוש לסבה ולפעמים יצטרך עיקר הרפואה והתרופה לסבה ואפילו שיהיה נגד החולי ולכן יחקור על החולי וגם על הסבה כן עשתה אסתר בקשה לדעת מה החולי ועל מה היה החולי דהיינו הסבה וזה אמרה מה זה ועל מה זה:

(ו) ויצא התך. הנה נתבאר היות הדברים כמו שהקדמנו שלא שלחה אותו בשמה לדבר אל מרדכי שאם היה כן הל"ל וילך התך אל מרדכי אבל לא שלחה אותו אבל נותה שימצא עמו דרך הזדמן ולכן עשה שיצא אל רחוב העיר והנה מרדכי הגיד לו ואמר ויצא התך כאלו הוא יוצא לא בשליחות אחרים ודמה עוד שאמר ויצא לפי שהסרים שהמלך מעמיד לפני המלכה אין מן הסדר שיצא מלפניה ללכת אל רחוב העיר לכן נאמר ויצא התך:

(ז) ויגד לו מרדכי. הנה ביאר הענין שהקדמנו שהתך לא שאל למרדכי דבר אבל מרדכי כאשר ראה את התך שהוא ממתי סודה הגיד אליו הענין והקדים על הסדר להודיע הסבה ואח"כ החולי ואמר הענין שהוא היה סבה לכל הצער הזה היה מפני שלא השתחוה לו ולהיות הוא סבה אמר את כל אשר קרהו שאם היה הספור על הגזרה את כל אשר קרה הל"ל שהרי לא קרה לו לבדו ואחר הספר לו הסבה אמר לו החולי והוא פרשת הכסף ופתשגן הכתב ואמר פרשת הכסף לפי שמתוך ידיעתו פרשת הכסף הבין היות הפתשגן על השמדת היהודים כמו שבארנו ולפי זה אמר פרשת כמו לא פורש מה יעשה לו כלומר שהכסף היה בפירש לו ענין אותו הפתשגן שהיה סתם:

(ח) ואת פתשגן כתב הדת וגו'. מלת להשמידם איננה מהורף הפתשגן שאם היה מפורש הפתשגן היה לו לומר להשמיד היהודים אבל אומרו להשמידם יובן היותה מדברי מרדכי בדן מעצמו והבין מתוך פרשת הכסף כאשר הקדמנו לבאר. ויש להתעורר בכתוב הזה התלה אמרו להגיד לה ואח"כ הוסיף ולצוות עליה ומן התימה שלאותה הצדקת היה צורך כל כך ציווים להכנת האומה ישראלית ועוד מה הוצרך לומר לבוא אל המלך כשנאמר להתחנן ולבקש מלפניו על עמה כדי מובן שתבוא אל המלך. אבל הדברים מובנים שאותה הצדקת אשר ירצה

להתחנן־לו ולבקש מלפניו על־עמה: ט ויבוא
התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי: י ותאמר
אסתר להתך ותצוהו אל־מרדכי: יא כל־עבדי
המלך ועם־מדינות המלך יודעים אשר כל־איש
ואשה אשר־יבוא אל־המלך אל־החצר הפנימית
אשר לא־יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר
יושיט־לו המלך את־שרביט הזהב וחיה ואני לא
נקראתי לבוא אל־המלך זה שלושים יום: יב ויגידו
למרדכי את דברי אסתר: יג ויאמר מרדכי להשיב
אל־אסתר אל־תדמי בנפשך להמלט בית־המלך
מכל־היהודים: יד כי אם־החרש תחרישי בעת
הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת

נקראתי ב׳ א׳ חסר וסי׳ נקרא נקריתי אל בית אביך. ואני לא נקראתי לבא אל המלך דאסתר קדמאה חסר. שלושים ד׳ מלאים בלישנ׳ וסי׳ וירדו שלשה מהשלושים. מן השלושים הנו נכבד ר״פ. ויחלה אסא בשנת שלושים למלכותו דד״ה. ואני לא נקראתי לבא אל המלך: יעמוד ג׳ מ״ל וסימ׳ לפני זעמו מי יעמוד ומי. ויברח כצל ולא יעמוד. ריוח והצלה יעמוד ליהודים:

ולמבעי רחמין על עמה: ט ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי
מרדכי: י ואמרת אסתר להתך למיזל ולמללא למרדכי ופקידת
ליה על עסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו
דביני יעקב ועשו הוה נטר ליה: יא ושויאת אסתר מלין בפום
התך ואמרת ליה כדנא תימר למרדכי הלא המן רשיעא גזר
על מימר אחשורוש דלא למיעל לות מלכא לדרתא גואה בלא
רשו וכען כל עבדי מלכא ועמין דדירין בפלכי מלכא ידעין
די כל גבר ואנתתא די יעול לות מלכא לדרתא גואה די לא
מתקרי על פומיה דהמן חדא היא גזירת דיניה לממת לבר
ממן די יושיט ליה מלכא ית תגדא דדהבא ויחי ואנא לא
אתקריתי למיעל לות מלכא דין זמן תלתין יומין: יב וכד חזא
המן רשיעא ית התך דשמיה דניאל אעיל ונפק לות אסתר ותקיף
רוגזיה ביה וקטליה ואזדמנו תמן מיכאל וגבריאל מלאכיא
וחויאו למרדכי ית פתגמי אסתר: יג ואמר מרדכי למיכאל
ולגבריאל לאתבא לות אסתר כדנא תמרון לה לא תחשבי
בנפשיכי למהך לאשתיזבא בבית מלכא מן כל יהודאי:
יד ארום אם משתק שתוקי בעדנא הדא ולא תפגיעי על יהודאי
רוחא ושיזבותא יקום ליהודאי מן אתר אוחרן בגין זכות אבהת
עלמא וישזיב יתהון מרי עלמא מן יד בעלי דבביהון ואנת

רשי

פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו (במדבר לג) והיה כאשר דמיתי: אל תדמי בנפשך. אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין

אבן עזרא

מובלע בתי״ו: בשושן להשמידם. הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי היא עיר היהודים: (יא) ועם מדינות המלך. אפילו העם יודעים זה: אחת דתו. אחת היא דת המלך לכל להמית: לעולם לבד יבא עם מ״ם או מאחריו או מלפניו לבד מאחד והוא לבד בך נזכיר שמך: יושיט. לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא: שרביט. מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי״ש נוסף כרי״ש שרשרת ואיננו אמת כי הרי״ש איננה מאותיות המשרתות רק נכפלו ככפל פ״א ובאפופיה גם רי״ש סגריר: (יג) אל תדמי. תחשבי מגזרת כאשר דמיתי וענינם מגזירת דמיון במחשבת הנפש: (יד) דגשות בד״י והצלה. לחסרון נ״ן השורש והטעם שיעמוד רוח והצלה ליהודים מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי תאבדי וכל בית אביך

יוסף לקח

פ׳ היא תתפלל והיתה נזהרת מאד שלא לסבב להיותה נתבעת אלא המלך אחרי אשר לא מבני ישראל הוא וכן מרדכי כאשר ידע אזהרתה התיר לה לבוא אל המלך ועוד גזר עליה כדי שתבוא במצות והוראת חכם ולכך נאמר לבוא אל המלך ואמר עוד להתחנן לו כי היא היתה נזהרת לבלתי היותה מסבבת למצוא חן בעיניו כדי שלא יתבעהו לכך התיר לה להתחנן לו כדי לבקש על עמה:

(ט) ויבא התך. הגיד הכתוב בנית שבא התך בשליחות מרדכי ולא היה כמשיב לה על שאלתה כי היא לא שלחו כאשר בארנו:

(י) ותאמר אסתר להתך. יש להתעורר שהיה לה לומר להשיב אל מרדכי וגם יש לדקדק שתחלה אמרה ותצוהו על מרדכי וכאן אמר ותצוהו אל מרדכי ועם הכתוב שאחר זה יובן:

(יא) כל עבדי המלך: יש להתעורר כמה ספיקות בכתוב הזה ראשונה שמה לנו אם כל עבדי המלך והעם יודעים זה או אינם יודעים ואפילו שאינם יודעים הרי כדת ידועה לה שנית אם כל עבדי המלך ועם מדינות המלך היו יודעים הדת הזאת שאין לבוא בלתי ביקרא והסבה אחת דתו להמית א״כ למה היתה צולחת להודיע למרדכי זה והיה מספיק לה להודיעו שלא נקראת שכיון שכל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים הדת הזאת כ״ש מרדכי היושב בשער המלך, שלישי אומרו לא נקראתי זה שלשים שהרי אפילו נקראת אתמול והיום לא נקראת הטענה במקומה עומדת שאין לה רשות ללכת בלתי קריאה. רביעי היאך יתכן שיעלה על הלב לומר שאשה צדקת כמוה בראותה כל פליטת האומה ישראלית בסכנה עצומה כזאת היתה נמנעת לאמור ורוצה להתגלל בדברים לבלתי היותה משתדלת להצלת עמה ולמסור גופה ונפשה בהצלתם. אבל ידמה היות הדבר כמו שאמרנו שאסתר היתה בורחת מלבוא אל המלך בלתי היותה נקראת לפי שאחר היותה נקראת הרי היא כאונס ואנים רחמנא פטריה אבל בבואה מעצמה בלתי היותה נקראת אם יתבענה הרי היא היתה בכל זה לכך ובזה היא נבעלת ולהיותה בורחת מבוא אל המלך מעצמה וכבר היתה יודעת שמרדכי יודע ג״כ בזה, הצגת לסבת המלך אליה בודאי אפילו תלך בלתי קריאה ודאי יושיט לה המלך שרביט הזהב בזה אמרה שאמת כן הוא שהמלך ודאי לא יהרגנה אבל אם הדת הזה לא היו יודעים אותו עבדי המלך ועם מדינות המלך היתה הולכת אבל אמרה אני חוששת פן אפול במה שנפלה ושתי בהיות החטא שלה בפרסום חייבה המות כאמור לא על המלך לבדו עותה ולכך אמרה הנה זה הדת כל עבדי המלך יודעים אותו ואם אלך בלתי קריאה הריני נופלת בחטא מפורסם ובשגם מפני האהבה ודאי יושיט שרביט הזהב עכ״ז שלואי תספיק האהבה להושיט שרביט הזהב ולא יהיה לה מקום לשאול הצלת עמה באופן שלא היתה נמנעת מלהשתדל מפני סכנת עצמה אלא מפני יראתה שלא תוכל להציל העם ואמרה עוד ענ״פ אחרת שלא נקראתי זה שלשים יום כלומר ודאי מהרה אהיה נקראת ולכן ראוי להמתין עד היותה נקראת והאפשר לומר שהיתה נקראת מעת נקיותה ועומדת שם עד יצאת וסתה וכן חוזרת בסוף ל׳ שהוא זמן וסתה של אשה ודברה כן לבון לניעות ענוה שלא יתאחר לקרוא אותה וכל אלו טענותיה היו לגרות מבואה אל המלך מעצמה עד שתהיה נקראת כדי לבוא באונס:

(יב) ויגידו למרדכי. הנה רז״ל דרשו שהתך המן המיתו וזהו מדרשם אמנם לפי הפשט אשר יעדנו בו יתבאר כאן מה שדקדקנו בכתוב ותאמר אסתר להתך כי כאמנם אסתר כאשר ראתה שרצון מרדכי הוא שתבוא אל המלך וציווי עליה לא רצתה לסבב על דברי רבה שאנס אמרה להתך אותם הדברים כל עבדי המלך יודעים וגו׳ ולא רצתה שיאמרו הדברים האלה בשמם שלא יחשוב מרדכי שהיא נמשכת לרחוק מלהשתדל בהצלת העם ולכן נאמר ותאמר אסתר להתך והניחו אל מרדכי כלומר שהיא לא אמרה הדברים כי אם להתך כמדברת ומתייעצת עמו ואח״כ צותה אותו שיביא הדברים האלה לאזני מרדכי ולא רצתה שהתך יאמר הדברים למרדכי כי אחרי היותו שליח ביניהם אפילו יאמר הדברים כאלו הם מעצמו הנה יבין מרדכי שהם דברי אסתר אבל רצתה שהתך יביא הדברים ע״י אחרים לאזני מרדכי ולכן נאמר ותצוהו אל מרדכי שבפעם הראשונה שהיה רוצה שהתך בעצמו ידבר עם מרדכי נאמר ותצוהו על מרדכי כלומר שיבין ויחקור מתוך דבריו מה זה ועל מה זה אבל כאן שלא היה רצונה שידבר התך עם מרדכי אלא שיביא הדברים אליו ע״י אחרים נאמר ותצוהו אל מרדכי ולפי שכן היתה הסכמתה שיביא הדברים אל מרדכי ע״י אחרים כן נעשה ולכן נאמר ויגידו למרדכי את דברי אסתר ולא נאמר ויאמרו או וישובו אלא ויגידו לפי שההגדה הוא מה שמגיד אדם לחבירו מעצמו כן עשו אותם המגידים אמרו דברי אסתר דרך הגדה וסיפור מעצמם:

(יג) ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר. הנה מרדכי כאשר הבין שאלו הם דברי אסתר והגיע אותם לפניו ע״י המגידים ההם הנה אמר להשיב אל אסתר כלומר כבר הבנתי שהם דבריה. אמנם בכתוב הזה יקשה מאד שנראה בהדיא שמרדכי חשדה לאסתר שהיא מתעלמת בהצלת העם וחלילה להשיב או להעלות על לב דבר כזה על צדקת וחסידה כמוה והאפשר לומר שמרדכי לא חשד אותה לכך הכי לגוזה היה מראה לה פנים שחושדה אבל אם היו הדברים כן לא היה ראוי לכתוב זה באגרת שנראה כגנאי לאסתר שעל כרחה עשתה מה שעשתה חלילה לה לכן ידמה שמרדכי היה מבין כל דברי אסתר וכאשר ראה שזו אומרת כל הטענות ההם כדי שלא לבוא אל המלך רק באונס ע״י קריאה וכל זה היתה עושה להתרחק מן העבירה בחשבה שהיא אינה בכלל סכנה ואין אומרים לאחד חטא כדי שיזכה חבירך ולפיכך היתה מבקשת אופן שתוכל להציל עמה בלתי עשיית איסור הנה לפי זה השיב לה מרדכי ואמר שהיא טועה בחשבונה ושגם היא בסכנה ובהגזירה מתפשטת גם עליה א״כ אין זה חטא כדי שיזכה חבירך לכך הותר למסור עצמה שבאשה אמרו קרקע עולם היא תעבור ואל תהרג וכיון בזוהר לה א״כ היא מחוייבת ג״כ מצד הצלת עמה שאפילו אם היה רוצה להחמיר על עצמה ליהרג ולא לעבור תומרת דאפי׳ לידי קולא היא באופן שמרדכי לא היה חושד אותה ח״ו שרוצה להמלט בית המלך ולומר שלום עלי נפשי אבל להוציאה מטעותה שהיא חושבת היות האיסור בדבר אחרי שהיא אינה בסכנה לכן הודיע שגם היא בסכנה כמו שיתבאר עוד ויוכיח שהיא בסכנה וא״כ אין כאן איסור כלל:

(יד) כי אם החרש תחרישי בעת הזאת. הנה אמר לה דעת דין צריך בשם כי מאחר שהיא ג״כ בסכנה הרי מאבדת נפשה היא לבלתי הציל העם ושעם שלא רצה מרדכי להמתין כלל אבל רצה שתלך בלתי קריאה הנה הוא שהאדם שיקרא את חבירו בביתו שהוא צריך לו אם אותו אדם כאשר יבוא ישאל מבעל הבית שאלת חן כבר יתאמת כבעל הבית שאותו האדם איננו חושש הרבה לאותם השאלה שאם היה חושש ונכסף הרבה לאותם השאלות לא היה ממתין עד שיקרא אותו בה״ב אבל האדם שהולך אל בית חבירו מבלתי היות לו שום פסק עמו ואיננו הולך שם רק לבקש שאלה הנה ודאי מאד נכספה נפשו לשאלה ההיא ולכן רצה מרדכי שאסתר תלך להתחנן ולבקש על עמה מבלתי היות נקראת שהנה אז כאשר יראה המלך שמה נפשה בכפה לבוא בלתי נקראת ושלא להמתין עד היותה נקראת עם היותה יודעת שודאי תהיה נקראת הנה יתאמת למלך שהשאלה הזאת גדולה מאד בעיניה עד שאם לא תנתן לה נחרב שום מהייה ובעד שכן היה שכאשר ראה אותה אחשורוש מגבנבה

וגניסת בית אבהתך תובדון על ההיא חובתא ומן הוא חכימא
די ינדע אין לשתא דאתיא בעידנא הדא את מטיא למחסן
מלכותא : טו ואמרת אסתר למיכאל וגבריאל לאתבא לות
מרדכי : טז איזיל כנוש ית כל יהודאי די אשתכחון בשושן
וצומו עלי לא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין וצלו קדם מרי
עלמא בליליא וביממא ואוף אנא ועולמתי נצום היכדין ובתר
כן איעול לות מלכא דלא כדינא והיכמא דהובדית מן בית
נשי ואדכרית מנך באונסא כדין אובד מן חיי עלמא הדין בגין
פורקן עמא בית ישראל : יז ונסס וכנס מרדכי ועבר על חדוות
חגא דפסחא וצומא גזר ויתב על קטמא ועבד ככל די פקדת
עלוי אסתר : א והוה ביומא תליתאה דפסחא ולבשת אסתר
לבושי מלכותא ושרת עלה רוח קודשא וקמת וצליאת בדרת
דבית מלכא גואה דמתבני לקבל בית מלכא די בירושלם
ומלכא הוה יתיב על כורסי מלכותיה בבית מלכותא ומסתכל
כל קבל תרע ביתיא ענת אסתר וכן אמרת רבון דעלמא לא

ג׳ מ״ל ל׳ ובית־אביך תאבדו ומי יודע אם־לעת כזאת הגעת
למלכות : טו ותאמר אסתר להשיב אל־מרדכי :
ג׳ ומ״ל ג׳ וכסיפ׳ טז לך כנוס את־כל־היהודים הנמצאים בשושן
ג׳ ג׳ וצומו עלי ואל־תאכלו ואל־תשתו שלשת ימים
ל׳ לילה ויום גם־אני ונערתי אצום כן ובכן אבוא
ב׳ חסר ב׳ ב׳ . ד אל־המלך אשר לא־כדת וכאשר אבדתי אבדתי :
יז ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר־צותה עליו
אסתר : ה א ויהי ׀ ביום השלישי ותלבש אסתר
מלכות ותעמד בחצר בית־המלך הפנימית נכח

ומי יודע ג׳ וסי׳ נמסר בקהלת סימן ב׳ : לילה ויום ג׳ וסימניהון לתיות עיניך פתוחות לילה ויום דמלכים. פן אפקוד עליה לילה ויום אצרנה. גם אני ונערתי אצום כן : ובכן ב׳ בטעמא וסים׳ ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו. ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת :

תולדות אהרן לך כנוס. שם : וצומו עלי. יבמות קכא : וכאשר אבדתי. מגלה טו : ויעבור מרדכי. שם : ויהי ביום השלישי. שם יד וזכר מקמז ותעמוד בחצר. מגלה טו :

אבן עזרא

אביך עמך : ומי יודע אם לעת כזאת. הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל : (טז) לך כנוס. הסוף וכמוהו לכנוס את הגרים : הנמצאים בשושן. העיר : וצומו עלי. בעדי : שלשת ימים. עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והוא אסתר בטחה באלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה תשתנה אף כי עד יום השלישי : וכאשר אבדתי. שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי וכא פועל עבר תחת עתיד והטעם על מחשבתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: (א) ותלבש אסתר מלכות. הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש

רשי

שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות : (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה : לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה : הגעת למלכות. אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו : (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומ״א אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון : וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות. ומ״א כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לאחשורוש אני אסורה לך : (יז) ויעבור מרדכי. על דת להתענות בי״ט ראשון של פסח שהתענה י״ד בניסן וט״ו וט״ז שהרי ביום י״ג נכתבו הספרים : (א) מלכות. בגדי מלכות ורבותינו

יוסף לקח

שהכנסה באותה הכנס נתאמת אליו היות לה שלום יקרה מאד עד שאמר לה מה שאלתך וגו׳ כי כל שבא לענין עסק אחד ומבקש בקשה העסק עיקר והבקשה טפלה. ויש לדקדק אומרו כי אם החרש וגו׳ שכיון שהוא אמר לה לבוא אל המלך היה ראוי לומר כאן כי אם לא תבואי כעת הזאת לכן נראה שאומרו החרש תחרישי רצה לומר לה שאם העמוד אפילו שעה אחת בלתי התעסק בהצלת ישראל תהיה התשועה ע״י אחרים ורמז לה שלא תחרים מלהתפלל על הצלת ישראל עד שתבוא אל המלך כי זה אומרו בעת הזאת שהרי היא בטילה מלעסוק בהצלתם ויקדמוה אחרים והיא שהיתה רצונה להאריך להיות נקראת אמרה לצום שלשה ימים : ועוד רצה מרדכי להכריח שהיא בכלל הסכנה ואמר ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות ר״ל מי יודע אם לעת כזאת שהיא סוף השנה שהוא זמן הגזירה מי יודע אם אז תהיה מלכה אפשר המלך יגרשנה והרי היא בכלל הסכנה והיה הגעת למלכות כאלו אמר תגיע למלכות ופירושו מי יאמר שאז הגעת למלכות עד שתחשובי שאינך בכלל הסכנה ועל דרך חכמי האמת יאמר שאם מטעם ראשונה היתה מתגלגלת אפשר עד עתה היתה מגעת לספירת מלכות. עוד ידמה לומר ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות ר״ל כשנגזר עליך שתגיע למלכות אם היתה הגזירה שתגיע עד אותו הזמן למלכות שאת אומרת לשמתין עד זמן שיקרא אותך וכל זה אמר לגרז בדבר כזה אין צריך בשה אפילו שעה ושהיא גם כן בכלל הסכנה ושתשתדל ותעשה תכף מה שבכחה לעשות :

(טו) **ותאמר** אסתר להשיב וגו׳ : הנה עתה שראתה שמרדכי סילק כל טענותיה והוכיח שהיא בכלל הסכנה וכיון שכן היא חייבת למסור נפשה ושאין איסור בדבר מביאתה אל המלך עתה אמרה להשיב אל מרדכי כלומר עד עתה לא שלחה היא להשיב אל מרדכי אלא נותה להתך שירין הדברים ע״י אחרים כמו שביארנו למעלה בכתוב ותאמר אסתר להתך אבל עתה השיבה למרדכי ולכך עשאו כתוב בפני עצמו לפי שבא להודיענו זה שקודם לא השיבה למרדכי בשם עצמה עד עתה :

(טז) **לך** כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן. כבר אמרנו בזה שאומרו הנמצאים בשושן הכוונה אפילו תושבי עיר אחרת. עוד ידמה לומר עם מאמרם ז״ל שאמרו שנתחייב אותו הדור כליה מפני שנהנו מאותה סעודה ואפילו למאן דפליג בגמרא הכא מודה הוא שהנהנין לא טוב עשו א״כ השיבה אסתר לומר כאן לך כנוס את כל הנמצאים בשושן מפני שנאמר שעשה משתה לכל הנמצאים בשושן אשר מכללם היו בני ישראל שנהנו מאותה סעודה לפיכך אמרה כאן לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן שפירושו הנמצאים בשושן אז בסעודה כך דרשו ז״ל ולפי שלא היה החטא רק באכילה ושתייה אמרה שיצומו ממאכל ומשתה לבד כלומר לא מרחילה ירחיצה וכדומה ואומרה צומו עלי יש לדקדק שהלא עליהם ועל בניהם ונפשם הם נמים ומאי וצומו עלי אבל נראה שאוסה הנדקת היתה בוטחת בטחון מוחלט ולא היתה מסתפקת כלל בתשועת ה׳ ועכ״ז היתה מתענת ומתפללת וזועקת לה׳ כמו שנאמר במזמור אילת השחר שארז״ל שנאמר עליה ששם נאמר בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו ואמר כן שלהיות אמת הבטחון בלתי הספק כלל הנה הזעקה תהיה בושת וחסרון ולכך אמר שעם היות שלעולם כשבטחו אבותינו בך מעולם לא בושם מכל זה כאופן שלא היה להם לזעוק רק לבטוח כי האדם כשבוטח בנדיבים ולפעמים מפיק רצונו ולפעמים אינו מפיק א״כ צריך ודאי בכל פעם לזעוק ולהתחנן לפני הנדיבים כדי שיפיקו רצונו אמנם כאשר הנדיבים הכה מעולם לא מנעו טובתם בכל מה צאסה עליהם הרי הזעקה בושת וחסרון שבנגלה הוא מסתפק בנדיבים ההם אם יעמדו

על מנהגם הטוב להספיק לו הרצון כמה שבושת עליהם והנה אסתר ברואותה כן אמרה עם היות להם בטוח בטחון שלם ומוחלט באין ספק כלל בתשועת ה׳ לעמו הנה עשתה ק״ו ואמרה הנה אבותינו לעולם בטחו כך ולעולם הצלת אותם אחת מהם לא נעדר ועכ״ז אליך זעקו ונמלטו שכיון שזעקו לא היה ראוי שימלטו מן הצרה שזעקו מתמה הואיל שכל מה שבטחו לעולם הצלת אותם היה להם לבטוח ולא לזעוק ועכ״ז שזעקו נמלטו וכן בטחו ולא בושו מלזעוק עם היות הבטחון שלם ומוחלט ואם אבותינו עם היות להם הבטחון המוחלט זעקו ולא בושו אנכי תולעת ולא איש כ״ש וק״ו וזה אמרה אסתר פה שלבה היה בטוח מאד מאין ספק כלל בתשועת ה׳ ולכן אמרה וצומו עלי לא עליכם ועל בניכם כי אין לי ספק בתשועת ה׳ אבל כל יראתה היתה שלא תבוא לידי עבירה בבואה אל המלך בלתי קריאה ובלתי אונס ולפיכך אמרה צומו עלי כלומר אתם בטוחים ואני לבי בטוח בהצלתכם אבל יראתי עלי ורצתה שיצומו ויתפללו שלא תבוא לידי עבירה ואם ח״ו תבוא שיתכפר שאומרו צומו עלי כאומר הביאו עלי כפרה ואומרה שלשת ימים לא פחות ולא יותר לפי שאין גוזרין על הצבור אלא א״כ רוב הצבור יכולים לעמוד שיותר על שלשה ימים אין כח לעמוד כמו שנאמר במלכים ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות הרי לך שבצום שלשה ימים לא נותרה בו רוח וידמה עוד שלמדה אסתר מנבואת הושע בן בארי שאמר לכו ונשובה אל ה׳ כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה ועל כן בקשה שיהיה הצום שלשת ימים ועל כן הלכה למלך ביום השלישי לתעניתה : גם אני ונערותי אצום כן. כבר אמרנו בעבריות היו שכן נאמר ואת שבע הנערות הראויות לתת לה כמו שאמרנו שם : ואמרה גם אני ונערותי אצום כן ידמה לומר שהוא נתינת טעם אל מה שרצתה הצום רק מאכילה ושתייה באומרה שמסיכה ורחיצה ונעילת הסנדל לא יתכן לעשות היא ונערותיה כן בבית המלך והיה רצונה שיהיה תעניתם ותעניתה שוה : ובכן אבוא אל המלך שלא כדת הנה גלתה ופרסמה צרת נפשה שהיא מוסרת עצמה לבוא אל המלך מרצונה בלתי קריאה ולכן אמרה שתבוא אל המלך שלא כדין תורתנו כי אחרי הקריאה הרי היא אנוסה ויכולה ללכת ע״פ התורה וזה אמרה אבוא אל המלך שלא כדת : עוד ידמה לומר שאמרה שאחרי הצום והתפלה שיעשו הצבור וגם שיא הנה אינה חוששת לבוא אל המלך בלתי קריאה נגד הדת שהדת היא שלא תבוא ואם תבוא כדת היא לשמית וא״ם אינה חוששת לפי שתפלת רבים אינה חוזרת ריקם עוד ידמה לומר שרצתה לעשות כל מיני השתדלות כדי שלא יתבענה המלך ותבוא לידי איסור ח״ו ולכן אמרה שהנה גם אני אצום ובצום אלך לפניו שלא כדת הנשים שאין הולכות למלך רק אחרי היות לכן כדת הנשים במרוק ותמרוק ואני אלך בצום שלא כדת וזה אומרה אצום כן ובכן אבוא כלומר ובצום אבוא לפניו שלא כדת וזה אמרה אח״כ אם לא אשתדל בהצלת העם הרי אמר מרדכי ואת ובית אביך תאבדו א״כ אבדתי ואם אשתדל וח״ו אבוא לידי עבירה אבדתי א״כ כאשר אבדתי אבדתי מוטב שאשתדל בהצלת העם וזהו אמרה אחרי עשותה כל ההשתדלות האפשרי לבלתי בוא לידי עבירה ולברות סימנה :

(יז) **ויעבר** מרדכי. רז״ל דרשו שעבר והתענה בניסן ולפי הפשט ר״ל שהנה אסתר צוה בכינוס העם וכן עשה שעבר בתוך העם לכנסם כמו שנאמר ניהושע עברו בקרב המחנה ונוו את העם או אשר שויעבור הוא כמו ויעביר שהעביר קול והכריז הצום כמו שנא׳ ויעבירו קול במחנה וככר דרשו הם ז״ל ויתה ביום השביעי הניח לעולמו שהוא פועל יוצא :

ה (א) **ויהי** ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות. לא נאמר לבוש מלכות ויפה דרשו חכמי האמת שלבשה מלכות ויהיה כמו ורוח לבשה את עמשא וכן ורוח ה׳ לבשה את גדעון ולפי הפשט אשר יעדנו ידמה שרצה להודיע הכתוב שלא כחל ולא פרכוס עשתה

בית־המלך והמלך יושב על־כסא מלכותו בבית י׳
המלכות נכח פתח הבית: ב ויהי כראות המלך
את־אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו יד. נ׳
ויושט המלך לאסתר את־שרביט הזהב אשר
בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: נס׳
ג ויאמר לה המלך מה־לך אסתר המלכה ומה־ יח
בקשתך עד־חצי המלכות וינתן לך: ד ותאמר
אסתר אם־על־המלך טוב יבוא המלך והמן היום

בבית המלכות ל׳ ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר. וחד בית המלכות ואינון חד סן ה׳ זוגין חד בית וחד בבית וסי׳ בית הבור ל׳ כי בא ירמיהו אל בית הבור. בבית הבור ל׳ ויהי בחצי הלילה. בית רשע ל׳ עוד האש בית רשע. בבית רשע ל׳ מארת ה׳. בית החפשית ל׳ ויהי עזיהו דה״ה. בבית החפשית ל׳ וינגע ה׳ דמלכים. בית אבל ל׳ טוב ללכת. בבית אבל ל׳ לב חכמים. בית המלכות ל׳ גם ושתי. בבית המלכות ל׳ ותלבש אסתר מלכות: ב׳ פסוק בקריאה רמז יהו״ה ראשי תיבות וסי׳ יבא המלך והמן היום. ישמחו השמים ותגל הארץ:

תולדות אהרן כראות המלך. שם: מה לך. שם: יבא המלך והמן. שם:

תמסרנני ביד ערלא הדין ולא תעבד רעות המן רשיעא מני היכמא די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוה צבי למסב ית ברתיה וכד אתכנשו עולמתא לידוי דהגי הות תמן ברתיה דהמן והות צבית מן שמיא דכל יומא ויומא הות מקלקלא בריעא עצוצא ובמוי דרגלן ופומה הוה סרי לחדא ואפיקו יתה בבהילו ומינה אסתקף עלי הדא לאתנסבא ליה וכען שוייתי לרחמין בעינוי דלא יקטלינני דיעביד צבותי ובעותי די אנא בעיא מניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בנוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר בזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פרוס בר המדן בר תליון בר אתניסומוס בר תרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אליפז בר עשו רשיעא: ב והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תגדא דדהבא דהוה נקט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתגדא: ג ואמר לה מלכא מה צרוך אית ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתנינה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאם בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קימית בשבועה לגשם ערבא וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דלמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעבד לך מלתא אחריתי די אנת בעיא מני אגזור ותתעבד בבהילו ורעותיך אתיהב לך: ד ואמרת

רשי

ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר (ד״ה א יג) ורוח לבשה את עמשי: (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: (ד) יבא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חשוק אליה ויהרגנו

ועוד

יוסף לקח

עשתה שלדקת השיא כדי שלא תסבב לבא לידי עבירה ורמז לנו בזה שאופן שלא עשתה כוס שהתנות רק בלבוש שהיהה מוכרחת שודאי אין למלכה לבוא אל המלך רק בלבוש מלכות ובהיות שנכתבה האגרת כזאת גד״ה לפרס ומדי הנה באו כל הדברים האלה ברמזים ובבחינות נסתרות. ותעמוד בחצר בית המלך. לא נאמר ותלך ותעמוד בחצר כי אם ותעמוד על דרך חכמי האמת נברש יפה בהמשך מה שאמרו שלבשה מלכות רצה לומר שעמדה בתפלה בחצר בית המלך הפנימית אמנם המן כהדר בא לקטר את מרדכי בא אל החצר החיצונה וקליפתו אכל. וידמה לומר לפי הפשט שאסתר לא לבשה בגדי מלכות רק במקום ההכרח שהיתה מצטערת ללבוש בגדי מלכות וישראל בצער והיה ראוי לבישת שק כ״ש להרחיק לבישת בגדי מלכות ולפיכך לא לבשה בביתה ללכת בלבוש מלכות אבל לבשה שם בחצר בית המלך הפנימית שאפילו בחיצונה לא רצתה ללבוש ולפיכך הסמיך הכתוב שלבישה לעמידתה בחצר בית המלך הפנימית ואלו היה אומר ותלבש מלכות ותלך היה המובן שלבשה מלכות והלכה ואלו היה אומר ותלך ותלבש היו הדברים מבוארים שלא לבשה עד לכתה שם וכבר אמרנו סיבת הסתר הדברים באלה באגרת הזאת לכך השמיט ההליכה ולא נאמר רק שלבישה והעמידה. ואומרו נוכח בית המלך והמלך יושב וגו׳ הנה ספר הכתוב לענין הנס שהיא עמדה נוכח בית המלך לא נוכח הפתח ועמדה שם להמתין עד שיגידו למלך ביותה שם כי לא נאמר רק שבא אל המלך אל החצר הפנימית אבל שבא אל החצר הפנימית מבלי בואו אל המלך לא יעבור הדת ולכן עמדה נוכח בית המלך לא נוכח הפתח והנה שנמצא היות המלך יושב במקום שאינו המורגל כך שרצה להכין כסא המלכות נוכח הפתח שאם היה יושב במקום המורגל לו א״כ לא היה צריך לומר רק ויהי כראות המלך אחר שסיפר עמידתה שם אבל ודאי לא היה יושב במקום המורגל וגם טבע הענין אינו שהמלך יושיב כסאו נוכח הפתח ולכך סיפר הנה שהמלך רצה אז וישב על כסא מלכותו נוכח פתח הבית באופן שראה אותה עומדת:
(ב) ויהי כראות המלך. יש להתעורר בכמה ספיקות בכתוב הזה ראשונה אומרו ויהי כראות המלך את אסתר עומדת בחצר שאחרי שכבר נאמר שהיה מקום עמידתה בחצר לא היה צריך לומר רק ויהי כראות המלך את אסתר ואני יודע שראה אותה עומדת בחצר. שנית אומרו נשאה חן בעיניו ולא נאמר ותשא חן בעיניו כמו שנא׳ קודם בלקיחתה ועוד מה הוצרך פה לומר שנית נשיאות החן כיון שכבר נאמר. ועוד למה לא אמר לפניו כמו שנאמר ותשא חן וחסד לפניו. שלישית אומרו ויושט המלך שרביט הזהב אשר בידו וזה מחלקי המותר שכיון שאמר שהושיט השרביט אני יודע שהיה בידו. לכן נראה שהצדקת היא בצדקתה וחסידותה היתה מתפללת לפני קונה שני הפכים כי היתה הפלתה שתמצא חן בעיני המלך ושלא תמצא חן בעיניו כלומר שתמצא חן להושיט לה שרביט הזהב ולחת שאלתה בהצלת העם ושלא תמצא חן בעיניו כדי שלא יתבענה כעת בבואה מעצמה בלתי קריאה והנה האלהים ברועה אשר רצון יריאיו יעשה הפיק רצונה גם בשניהם וזה אומרו ויהי כראות המלך את אסתר עומדת בחצר נשאה חן ר״ל שלא נשאה חן בעיניו כי אם בהיותה עומדת בחצר ולכך חזר ואמר עומדת בחצר ונשאה לשון עבר ואמר בעיניו ולא אמר לפניו לומר שעל האמת לא היה לה חן כלל כי אם חן והיה לאשה שלמה שלשת ימים אבל בעיניו נשאה חן כי לפניו יובן היות החן אמתי שנשאה אותו לפניו ולכך נאמר נשאה חן בעיניו אבל כשנתקרבה אליו לא מצאה עוד חן בעיניו שלפיכך אמר לה מה לך אסתר כמו שאואלים לחולה שפניו מוריקות ואומרים לו מה חולי או כאב יש לך עד שפניך מוריקות וכמו שיבא עוד ביאורו הכי שנשמעה תפלתה ונתקבלה בשני ההפכים באלה מאחז יתברך ואומרו השרביט אשר בידו גם זה מסיפור הנס שאינו מן המורגל שיהא השרביט ביד המלך אלא בהיותו עומד או הולך לפקוד על משענתו אם היה יושב על כסא מלכותו ונמצא השרביט מוכן בידו להושיט לה לכך נאמר ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו:
(ג) ויאמר לה המלך מה לך. כבר אמרנו שכאשר היתה עומדת בחצר נשאה חן בעיניו אבל כשנתקרבה לנגוע בראש השרביט ראה בירקון פניה ושאל לה מה לה ולא נאמר שם מה שאלתך כמו שאמר אח״כ אלא מה לך. ואומרו עד חצי המלכות דרשו ז״ל על בנין בה״מ שהוא בחצי הישוב רצה לגאולה מן הכלל וזהו מדרשו ופשוטו שאין מחוק הנתינה יותר על חצי מה שיש לאדם כמו שאמרה תורה ואהבת לרעך כמוך לא יותר ממך וא״כ שאוהב שיתן לאהובו חצי מה שיש לו אין בחוק הנתינה יתר על זה ולא נמצאת אהבה הזולת יתר על עצמו כי אם ביהונתן את דוד אתם היה ופרסמה הכתוב ואמר עליה היות נפלאת כמו שנאמר נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים ואמר מאהבת נשים כי עם היות שהאשה האדם מכבדה יותר מגופו עכ״ז לא יתן לה כל כבודו וכל אשר לו כי אם קנאת יותר על עצמו אמנם יהונתן היה נותן לו כל המלכות ושלמה ע״ה בא ותו בענייני ותקירתן בדבוק האלהי ואהבת ההשגות והחכמה בשיר השירים ברצונו לומר שהאדם צריך לתת חלק לגופניות וכמו שאמר בקהלת למה תשומם שם גם בשיר השירים היה מבנת ענין אהבת ההשגה האלהית והמשילה לאהבת האשה ואמר מים רבים לא יוכלו לכבות וגו׳ ובסוף אמר אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו כלומר שאפילו לאשה לא יתן את כל הון ביתו אבל לאהבה בהשגות כמו שאמרנו וזה הוא שנאמר כאן עד חצי לפי שאינו בחוק הנתינה יותר מחצי מה שיש לו וכן אמר איש האלהים לירבעם אם תתן לי חצי ביתך לא אבא עמך ולא אוכל לחם כי כן צוה אותי בדבר ה׳ ואין ספק שכיון שאמר שכן צוה בדבר ה׳ שאפילו היה נותן לו ירבעם כל ביתו לא בא עמו ולא היה אוכל לחם ועכ״ז לא אמר רק אם תתן לי חצי ביתך לפי שאין בחוק הנתינה היה נאסוכו אשר כנפשו יתר מזה ולכן אמר כל מה שהיה אפשר בחוק הנתינה וכמו כן אחבירו: נתן לאסתר כל מה שבחוק הנתינה אבל לא כבדה יותר מגופו לפי שורע יעקב אשר הזוג ניתן לו לעזר להשיג הנפשיות חייב לכבדה יותר מגופו אבל מי שאין כוונתו בזווג כי אם להיותו עזר בשבגת הגופניות לא יתכן לכבדה יותר מגופו כיון שהיא כלי לגוף לבד:
(ד) ותאמר אסתר אם על המלך טוב. יש להתעורר בכתוב הזה מהלא נחקור לכנה מה ראתה אסתר לשאול בקשתה על ידי משתה ואפילו לא במשתה הראשון אלא במשתה שני ומה ראתה לקרוא את המן. אבל יתכן שלא רצתה לשאול שאלתה ובקשתה רק על ידי משתה מרוב חכמתה והנהגתה בדעת ותבונה ויראת ה׳ על גביהן להרבה סיבות ראשונה כאשר ראתה היותה הולכת נגד דת ודין אל החצר הפנימית בלתי היות׳ נקראת אשר העושה כן אחת דתו להמית אם לא שהמלך יתפוץ להצילו מן המות נסובבת שרביטו כן אמרה בלבה שלולי הספיק שאהבה גבוהות ששע שבילה בחצר הפנימית ולא שתוסיף לשאול שאלה שנית לבטל גזרתו שנכתב ונחתם בשמו כאוסן שהיא בעיס גזרתו לבוא בלתי קריאה ועוד מבקשת לבטל גזרתו שנית ולכך ביותר עלתה שעמיקה שלא לשאול ממנו בעת ההיא שיבטל גזרתו לבלתי הוסיף כרוס על שאלתה אבל בקשה דבר שמשמח לתועלתו ולשמחו ויתכסה שעה ושמחה אחר תבקש בקשתה שנה שנית כי מודעת זאת שסבה אל המלך הן מורת מלכות יתריד עשתונות האדם ויסתתמו טענותיו ובפרט בהיותו בא לשאלת חן כל מה שישאל במסירות אם הנושא יתנהג בהכמה יאחר לעשותו ולא יודה לחשיק רצונו רק אחרי שעיון המוסג במשתה היא והמשך ממנו עד שעל כן רצתה לבקש שאלתה על ידי משתה להיות לה שנאי לאין בדברים ואימתו לא יבעתנה. שנה שלישית בהיות רצונה להרבות ולהפלות בעם המלך על הכן עד שלא תהיה תקומה לפלפלי

אל־המשתה אשר־עשיתי לו: ה ויאמר המלך
ד׳ מהרו את־המן לעשות את־דבר אסתר ויבא ג׳ חסר בסי׳
המלך והמן אל־המשתה אשר־עשתה אסתר:
ו ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה־שאלתך
חצי הספר בפסוקים ס׳ וינתן לך ומה־בקשתך עד־חצי המלכות ותעש:
ז ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: ח אם־
מצאתי חן בעיני המלך ואם־על־המלך טוב לתת
ט״ו. ל׳ את־שאלתי ולעשות את־בקשתי יבוא המלך

מהרו ד׳ וסי׳ מהרו ועלו אל אבי, מהרו עשו כמני דשפטים. מהרו את המן לעשות את דבר אסתר. מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו: ותאמר ה׳ וסי׳ ותדר נדר ותאמר. ותתפלל חנה ותאמר. ותען אסתר ותאמר. וחברו ותען אסתר המלכה ותאמר. היעזה פניה ותאמר לו. בתרא מלעיל:

אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדת לכון: ח ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר: ו ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעבד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורנאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דלמא ימרדון בי יהודאי: ז ואתיבת אסתר ואמרית לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי: ח אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייעול מלכא והמן

אבן עזרא

ותלבש לעדה נכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: וינתן לך. חפעל הוא דרך: (ה) מהרו את המן. הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלט שמה והטעם מהר נפשך: (ח) ומחר אעשה. שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שהודע השם בעבור תענית

רשי

ועוד פעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: ומחר

יוסף לקח

הנה עשתה המשתה לשמח את המלך בכל האפשר כי הכעס הבא לאדם אחרי השמחה יפליג מאד כמו שנאמר בשמואל והיה מידי עלותה בבית ה' כן תכעיסנה שאמנם רצה להודיע הכתוב כמה היתה שנאת פנינה את חנה שלא היה מכעיסתה רק בעת עלותם לרגל לבמות בבית ה' הנה אז כדי להרבות ולהפליג בעסה היתה מכעסת אותה ומגבר ראייתנו זאת כן טבע הענין מפורסם היותו כן. הנה רביעית כפי מה שהקדמנו לומר גודל צרת נפש הצדקת הבית להיותה יראה שלא תבוא לידי עבירה שיתבענה המלך בפעם הבית שהלכה אליו בלתי היותה נקראת שאם יתבענה הרי עברה ברצונה וכבר אמרנו בכמה מיני התחבולות נתנהגה על זה הנה זאת גדלה על כולם שלא באה אליו רק לעת שאוכל יתכף בבואה מהרה אותו כדי לבוא אל ביתה דהיינו בית מלכותה המיוחד לה שאין מדרך המלך שיתבענה שם כמו שנראה בהדיא המנהג שהיה זה המלך מתנהג שלא היה הוא הולך אל בית האשה אבל היה שולח לקרוא אותה אל ביתו המיוחד לו ועל כן מיהרה בתחילה רבה לומר שהכל מתוקן לסעודה ובעד על גודל מהירותה מה שנאמר תכף ויאמר המלך מהרו את המן נתבאר שהבין המלך מדברי אסתר מהירות מופלג ומטוב טעמה ויראת ה' אשר בה תראה כי בהיות המלך בביתה שקראה אותו אל המשתה השני אמרה לו אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב אבל בהיותה בביתו לא אמרה לו אם מצאתי חן בעיניך לבד אם על המלך טוב לפי שבהיותה בביתו שהוא מקום אפשרי שיתבענה לא רצתה למצוא חן בעיניו אמנם בהיותה בביתה שאיננו מקום אפשרי שיתבענה הנה רצתה למצוא חן. והטעם שלא בקשה את שאלתה במשתה הראשון הנה יתבאר עוד לפנים שכוונתה היתה לבאר במשתה הראשון אבל ברצות המלך להשקותה והיא היתה ביום השלישי לצום שגם ולא יכלה והפיק את רצון המלך הוכרחה לעשות משתה שני כמו שנבאר עוד לפנים בס"ד שהדברים כן וזה היה גודל הנס שבין משתה למשתה נמשכה הגדולה שהיא למרדכי כמו שיבא הביאור בכתובים הבאים. והטעם שקראה את המן במשתה הוא ג"כ היה מגודל תבונתה והשכלתה לפי שאין ספק אם היתה טוענת על המן שלא בפניו שהיה משיב לה המלך שירצה לשמוע דברי המן כי כן חוק הדין ומדת המשפט ואם היה כן היו נמשכים הדברים והמן היה לו מקום פנאי לסדר טענות ולבקש תחבולות להציל נפשו לכך הביאה אותו הצדקת הזאת אל המשתה כדי שפתאום יבא אידו ושם יסתתמו טענותיו וכמו שהיה כשאמר ופני המן חפו כי נבהל ונבעת כמו שיבא עוד ביאורו שם בס"ד ואומרו יבא המלך והמן היום כן ודאי שבין שהיתה קוראה את המלך ואומרת אל המשתה אשר עשיתי היה הדבר מובן כיון שהכל מתוקן לסעודה שלא קראה אותו בעד למחר שמן ה אם האדם הקורא אם הכרו נמצתה בעשה לו בעד אותו השעה קורא אותו אם לא יפרש לו היותו המשתה בעד למחר ובעד אומרה הה"ג אל המשתה אשר העשה לשם שאין נומר אשר עשיתי אנא א"כ הוא להורות יום כי הסכל׳ נמצתה הוא ליום שאחריו וא"כ לא היתה צריכה לומר יבא המלך והמן היום אבל כאשר אמרו ז"ל שהמגלה הזאת נאמרה ברוח הקדש נאמרה להודיע שכל המעשה הזה מתחלתו ועד סופו לא היה דרך מקרה והזדמן אבל מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו כן גדולת המן וכן השפלתו והפלתו מאתו ית' ולפי שנכתבה אגרת זאת בספרי פרס ומדי ככתבם וכלשונם לא הזכיר בה שמו ית' וכמו שיתבאר עוד שנהיות באגרת הזאת הרבה דברים נאמרו ברמז שהיה ראוי לכתבם בקולות וברקים ולפרסמה אמר הכתוב שנכתבה בדברי פרס ומדי וכמו שאחז"ל שם שלחה אסתר ככל כתבוב בספרי פרס כשבקש׳ שתכתב בכתובים והיה התועלת הנמשך מהודיע בה שנכתבה בספרי ד"ה לפרס ומדי כדי לתת טעם למה לא הוזכר שמו ית' בה ולמה נאמרו בה הרבה דברים ברמז והסתר וכמה דברים שהיה נאות להכריזם בקול כרוזא כי על כן נרמזו ונכתבו בסתר מפני מורא מלכות פן יחר בעיני המלך לומר הנה אלה משבחים לאלהיהם על מה שעשיתי לאהבת אסתר ואומרים כוחנו ועוצם ידינו באמונתנו עשתה זאת לנו והנה בהיות הדברים כן וכדי להודיע ברמז שהכל היה מאתו ית' כאשר נתפרסם מהמחקרים התכוסים אשר קרו וכ אחר זה היפך הסרגל והנכון לספר עלות ולבטל מחשבות הנה רמזו שמו ית' פעמים רבינו נבאת המן בתכלית גובה המעלה ברוממות ומעלה והוא ברחותו עצמו נקרא מאת המלכה עם המלך אל המשתה כי אין גדולה ומעלה נוספת על זו כאשר נראה שהוא בעצמו היה מתפאר על דבר זה עד שאמר לאוהביו ולאשתו אף לא הביאה אסתר כמו שיתבאר עוד שם הנה באופן שבאותו יום זכה למעלה שאין מעלה גדולה הימנה ושם נרמז שמו ית' בראשי תיבות יבוא המלך והמן היום ובאו הדברים כפי אותה צדקת לאמרה למלך בלשון פרס שבשיתבקו אל לבו הקדש יורמז שמו ית' וכן בתכלית השפלתו ומפלתו שהיא באומרו כי כלתה אליו הרעה נרמז שמו ית' ותעלה ולהיות הוא ית' סבת התחלת גדולתו נרמז בראשי התיבות ביום גדולתו ולהיותו ג"כ סיבה לסוף מפלתו נרמז כן בסוף התיבות ביום רעתו. גם יש לדקדק אומרו אל המשתה אשר עשיתי לו והיה מספיק אומר המשתה אשר עשיתי ואני יודע שאין לעשות משתה לאחר ואגב האחר לקרא את המלך וברור הדבר שלמלך עשתה המשתה אבל לפי שיש אדם שעושה משתה לחבירו שיאכל וישתה עמו כמו שעשה יוסף לאחיו וישתו וישכרו עמו ויש משתה שהאדם עושה לזולתו ולא לאכול ולשתות עמו אבל הוא עומד על הקרואים כמו שנאמר באברהם והוא עומד עליהם ולפי שאסתר היתה ביום שלישי לצום שלה הנה רצתה להודיע למלך שאין המשתה הזה שהיא עושה כדי שיאכל וישתה עמה אבל שהיא עושה המשתה לו לבד ועכ"ז לא הועיל לה כאשר יתבאר שהמלך רצה להשקותה עד שבשביל כך הוכרחה לעשות משתה ביום שלאחריו כמו שיתבאר בס"ד:

(ה) **ויאמר** המלך מהרו את המן. לא אמר מהרו את המן לבא אל המשתה ואומרו לעשות את דבר אסתר אינם דברים שאמר המלך שיאמרו להמן שאם היה כן היה אומר מהרו את המן לבא אל המשתה כדבר אסתר שלא יפול עשייה לענין הביאה אל המשתה אבל אומרו לעשות את דבר אסתר הם מדברי ספור האגרת שהמלך אמר שימהרו את המן ואמר כן כדי לעשות הוא דבר אסתר שהיתה ממהרת וכבר ביארנו סיבת מהירותה ובואה לעת האוכל שהיא היתה כדי שלא תבא לידי עבירה ובכתוב הזה הודיענו מהירות אסתר כי לא יאות שהיא תאמר למלך למהר אבל מתוך דבריה שאמרה שהכל מתוקן לסעודה הבין המלך גודל מהירותה ואמר למהר את המן בשביל שהיה רצונו לעשות דבר אסתר:

(ו) **ויאמר** המלך לאסתר במשתה היין. יש לדקדק אומרו במשתה היין. והנה אין המשתה נקרא משתה רק על שום שתיית היין עיקר ולא יפול לומר משתה היין כי היה נראה כאלו הם שתי משתאות אחד משתה האכילה ואחד משתה היין. אבל הדברים יובנו שאחשורוש רצה להשקות את אסתר כמנהג סובאי יין וזוללי בשר שמשקים ה' לחברו והוא שותה בשמחתו ובעת שתייתו עמו הוא מעורר ומזכיר אהבתו עמו ומתייעד להיותו מזומן להפקת רצונו כן עשה אחשורוש רצה לשתות לאהבת אסתר ולהשקותה וזה אומרו ויאמר המלך לאסתר במשתה היין ר"ל בשתיית היין עמה אמר לה מה שאלתך כאדם המתייעד להפקת רצון חברו בעת שתייתו לו כדי לעורר האהבה שביניהם ולהיות השאלה הינג' מלה מורה על גודל ענין כמו הבקשה כי הורה על גודל הענין המבוקש והיותו יקר וחשוב לכן אמר לה אם יש לך שאלה לבד תכף ינתן לך ואם יש לך בקשה עד חצי המלכות ותעש באופן שאמר לתת לה או שאלתה או בקשתה:

(ז) **ותען** אסתר וגו'. יקשה מאד בכתוב הזה שאם אומרת אם מצאתי חן בעיני המלך הוא פירוש בקשתה א"כ לא היה להפסיק הכתוב ועוד איך יתכן שאסתר תסמוך על הנס שיאמר לה המלך שנית מה שאלתך עד שתאמר שאין שאלתה ובקשתה רק לעשות משתה שני. לכן נראה שיובן הכתוב הזה עם הכתוב למעלה הימנו כפי מה שביארנוהו שהמלך לא אמר לה רק לתת לה שאלה או בקשה לא שניהם אבל אמר שאם היא שאלה לבד ינתן לה ואם היא בקשה עד חצי המלכות ותעש אמנם אסתר שהיה בלבה לשאול ממנו נפשה בשאלתה ועמה בבקשתה הנה חזרה דברי המלך ואמרה שאלתי ובקשתי כלומר שהיא רוצה גם שניהם ולכן הפסיק הכתוב שכבר הושלם הדבור בזה לומר שהיא רוצה גם שניהם ולפי שבדברי המלך היה המובן מהם שהכל ביפורש לתת שניהם או אחד מהם הנה היא בהיות רצונה בשניהם הוזירה לומר דברי המלך כאלו הבינה היא שגם שניהם נותן לה ואחר שהבינה כן אינו דרך שימנע לה מהם שהבינה. עוד ידמה לומר שכן המנהג כשהמלך ידבר עם זולתו שאותו הזולת חוזר על דברי המלך וא"כ עונה לו וזה לשני תועלות הא' להראות שכבר הבין דברי המלך וחוזר עליהם מפני הכבוד והב' כדי לתת ריוח ופנאי לכח המחשבה אשר אימת המלך מבעתתו שבאותו הפנאי שהוא חוזר על דברי המלך יפנה הכח המחשבי לעיין על אשר יאות להשיב למלך ובעד כי כן הוא שגם המן כאשר אמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו חזר על דברי המלך ואמר איש אשר המלך חפץ ביקרו והפסיק גם שם הכתוב:

(ח) **אם** מצאתי חן בעיני המלך. כבר בארנו שבשהיתה בבית המלך וקראה אותו אל המשתה הראשון לא אמרה אם מצאתי חן בעיניך לפי שהיתה בביתו שהוא מקום שאפשר לו לתובעה אבל כאן שהיתה בביתה ואין דרך המלך לתבעה בביתה הנה אמרה אם מצאתי חן שאם לא היה רצונה למצא חן וכאן היה רצונה למצא חן כדי לעשות בקשתה: לתת את שאלתי ולעשות בקשתי. הנה כאן רצתה לבאר בהדיא שהוא הבינה דברי המלך שרצונו לתת לה גם שניהם השאלה והבקשה וביארה ג"כ שאין קריאתה אותו אל המשתה הא שאלתה או בקשתה אבל ברצותה את רצון המלך להשקותה והיא לא יכלה לשתות מפני הצום שלה הנה אמרה לעשות משתה למחר ואין אומרה ומחר אעשה כדבר המלך עד אל שאמר

וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמָחָר אֶעֱשֶׂה
כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃ ט וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא שָׂמֵחַ וְטוֹב
לֵב וְכִרְאוֹת הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא־
קָם וְלֹא־זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הָמָן עַל־מָרְדֳּכַי חֵמָה׃
י וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־
אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־
כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ
וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃
יב וַיֹּאמֶר הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־
הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי אִם־אוֹתִי

למשתיא די אעבד להון ברמשא ולמחר אנא עבדא כפתגם
גזירת מלכא: ט ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח
לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית טפליא דעסיקין בפתגמי
אוריתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא
קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מניה אלהין פשט ית רגליה ימיניה
ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם דמכתבא
באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי
המן עלוי מרדכי רותחא: י ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר
וקרא ית רחימוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת
עבר נהרא: יא ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך אתמני
עם דוכסי מלכא והיך רהטין קדמוי סגיאות בנוי דסכומהון
מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאנון פולמרכין על פלכיא
ובר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה די רבי יתיה מלכא
וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא: יב ואמר המן
ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת

מחר ו׳ וסימ׳ וקדשתם היום ומחר וכבסו: ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף. ומחר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היום ומחר אשלחך. ומחר אתן ויש אתך. ומחר אעשה כדבר המלך: ויתאפק ב׳ וסי׳ ויאמר שימו לחם. ויתאפק המן ויבוא אל ביתו. הביאה ג׳ וסי׳ ויקח דוד מידה. והמלך שלמה נתן למלכת שבא דד״ה. ויאמר המן אף לא הביאה. וא׳ והביאה וביום השמיני תקח לה: עשתה ה קמצין וסי׳ נמסר בסדר תולדות ובשמואל ב׳ סימן י״ג:

תולדות אהרן ויספר להם המן. שם: לא הביאה אסתר, זוכר תלוה:

רשי

ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות. ויתאפק

אבן עזרא

ישראל וכאשר ראתה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: (ט) ולא זע. והוא חסר פ״א כמו והיום רד מאד מגזרת יחגרו ביזע והנכון בעיני שהוא מן השניים כמו ביום שיזועו כטעם פחד ותנועה: (י) ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול: (יא) ורוב בניו. אמרו המדקדקים כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה אע״פ

יוסף לקח

שתאמר שאלתה ובקשתה שאין דבר המלך שתאמר שאלה או בקשה עד שתאמר היא ומחר אעשה כדבר המלך שאין דברו רק שאם תשאל שינתן לה ולא אמר לה שאלי אבל אומרה ומחר אעשה כדבר המלך שב אל מה שהמלך רצה לבקשתה כמו שאמרנו שהיא לא יכלה לבאות מפני הגוס לכן יעדה לו שלמחר תבחה עמו והמופת המפורסם על זה אומרו אחר כך ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה ומי אמר להם שהיא תשתה עמהם והנה במשתה הראשון היה שלום שלה ולא שתתה עמהם לכן יתכן ודאי כמו שאמרנו שאומרה למחר אעשה כדבר המלך רוצה לומר שתשתה עמו אבל עם כל זה לא יעדה לאכול עמהם שהרי נאמר אל המשתה אשר אעשה להם כלומר להם ולא לה וכמו שביארנו למעלה ולכן לא אמר הכתוב רק לשתות עם אסתר. ואומרה כאן אשר אעשה להם ובמשתה הראשון לא אמרה רק אשר עשיתי לו יתכן לומר כמו שארז״ל להטיל קנאה כי בראשון שלא היתה שותה עמהם אמרה עשיתי לו אבל כאן שהיה לה לשתות כדי להטיל קנאה אמרה אשר אעשה להם והעד ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר. ולפי הפשט ידמה שביום השני שאמרה הדברים לפני המן מפני חוק המוסר אמרה אשר אעשה להם אבל במשתה הראשון שלא היה שם המן אמרה אשר אעשה לו לעשות המלך עיקר:

(ט) **ויצא** המן ביום ההוא. לא היה צריך לומר ביום ההוא ובמרדכי שנאמר ומרדכי יצא מלפני המלך לא אמר ביום ההוא אבל כאן אמר ביום ההוא כלומר ביום ההוא שמח ולא עוד כי הוא היה היום האחרון לשמחתו. עוד ידמה לומר שעם היות שהמן נתרצה לו המלך בהשמדת העם לפי רצונו ונכתב ונחתם עדיין היה לו קצת רעה בלבו לומר שמא אסתר מפני שנתגדלה בבית מרדכי יש לה קירוב דעת ואהבה עמו ותבקש להציל אותו ואת עמו אמנם בראותו שאסתר עשתה משתה וקראה אותו עם המלך הנה נתאמת אצלו שאין לאסתר עוד קירוב דעת עם מרדכי כיון שקראה אותו ולא קראה את מרדכי ולא זכרה אותו וזה הוא שאמר המן בלשון שלילה לא הביאה אסתר כי אם אותי כלומר לא זכרה את מרדכי ולכן נאמר שיצא שמח וטוב לב ביום ההוא שקודם לא היה טוב לב מיראתו שמא אסתר יש לה קירוב עם מרדכי ולפי זה בראותו את מרדכי נתמלא יותר חמה שקודם חשב שמרדכי אסתר רוממות לבבו שלא השתחוה לו הוא מפני שהיה אומן את המלכה ויש לו קצת בטחון להשען על גדולת המלכה אבל עתה שראה שהמלכה אינה חוששת ממנו ומאכודו ואכוד עמו הנה נתמלא חימה עליו יותר כלומר על מי בוטח זה שלא השתחוה לי ועוד ראה שקודם היה מכבדו בקימה והדור כשאר השרים ועתה לא קם ולא זע ואמר ולא קם ולא זע ממנו כלומר שממנו לא קם ולא זע אבל מאחרים שרי המלך קם וזע והנה ברא:וגה לא נאמר אלא וימלא המן חימה ולא אמר על מרדכי כמו שאמר כאן והטעם כאשר ביארנו שמרדכי בראותו שמצות המלך לא היתה להשתחוות רק למי שיש בו שני תנאים שיהיה מעבדי המלך ושיהיה בשער המלך כמו שנאמר וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים וגו׳ ולכך אמר לעבדי המלך כשדברו אליו יום ויום שאין מצות המלך מתפשטת עליו לפי שהוא יהודי ואין היהודי נעשה עבד ואינו בכלל עבדי המלך כמו שבא״נו לכך נאמר וימלא המן חימה ולא אמר על מרדכי כמו שאמר כאן שהם תרס אפו על טענת מרדכי באומרו שהוא יהודי ושלפי זה אינו נכלל בכלל עבדי המלך ועל כן חשב ג״כ שמרדכי אינו נמנע מלהשתחוות לשנאת שנאתו אותו אבל כדי שלא יתחשב עבד אבל עתה שראה שהוא קם וזע בקימה והדור מפני שאר השרים ומפניו לא היה קם וזע כמו שנאמר לא קם ולא זע ממנו הנה נתמלא חימה על מרדכי שהבין שמחמת שנאתו אותו בפרטות עושה כן ומרוע לבבו עמו נמנע להשתחוות וסופו יוכיח שלא קם ולא זע. עוד ידמה שמרדכי היה יושב בשקו ותעניתו ולא בא אל שער המלך עד יום שלישי לצום שבאה אסתר לדבר למלך ולפי זה לא ראה המן את מרדכי מיום שהכתיב האגרות ולכך נאמר ויהי כראות המן את מרדכי שעד היום ההוא לא ראה אותו ואומרו וימלא המן על מרדכי חימה ר״ל לסבת מרדכי לפי שהיה שונא אותו נתמלא מרה שחורה והרה ממנו כל השמחה כאשר יתבאר עוד בס״ד:

(י) **ויתאפק** המן ויבא אל ביתו. יש להתעורר בכתוב הזה אומרו שנתאפק ובא אל ביתו כנראה שאם לא היה מתאפק לא היה בא אל ביתו. ועוד מה המעשה הזה ששלח בעד אשתו ואוהביו ואין זה פועל חכם לשבח עצמו ולספר גדולתו ומה היתה כוונתו בענין הזה. לכך נראה שהמן בתחלת הענין כאשר ראה שמרדכי לא היה כורע ומשתחוה לו והיה אומר שאינו בכלל עבדי המלך להיותו יהודי כאשר באו״נו במקומו הנה עלה בלבו לשלוח יד להנקם ממרדכי ואח״כ חשב ויבז לשלוח יד במרדכי לבדו לומר למלך שמרדכי עובר על מצותו ומלבד שזה היה בזוי בעיניו גם היה מתפחד אולי תועיל טענתו לפני המלך שאינו נכלל בכלל עבדי המלך אמנם עתה שראה שמרדכי לא קם ולא זע ממנו לא נסתפק כלל שכיון שהמלך צוה לכבדו יותר מכל השרים ומרדכי קם וזע מפני השרים ומפניו אינו קם הרי בהדיא כוונתו לעבור מצות המלך שאפילו נניח טענתו אמת שאינו נכלל בכלל עבדי המלך הרי פשוט שכל אדם חייב לקום מפניו לפחות כמשאר השרים ולפיכך כאשר ראה המן שמרדכי עובר מצות המלך בכוונה והנה הוא היה יוצא מבית המלך כדי לבא אל ביתו רצה לחזור אל המלך ולומר לו שמרדכי עובר מצותו שאינו קם ולא זע ומכוין לעבור שלשאר השרים הוא קם וזע ועכ״ז התאפק והחזיק עצמו מלשוב אל המלך והלך לביתו בהיות נראה לו היות בזוי וחסרון גדול בכבודו שיאמרו שהוא חושש לקימה והדור של יהודי אחד וזה אומר שכשראה שמרדכי לא קם ולא זע נתמלא חימה עד שרצה לשוב אל בית המלך ונתאפק ובא לביתו. ואמנם מה ששלח בעד אשתו ואוהביו עשה כן בחכמתו שאחר שראה שיצא מבית המלך בשמחה עצומה וכשראה את מרדכי להיותו שונאו גברה עליו המרה השחורה ונתמלא ממנה ולא הועיל כל הותה השמחה הנה ביקש לראות אהובתו ואוהביו אולי יתוקן מה בעיותה ראיית השונא ע״י ראיית האהובים ועוד סיפר גדולתו ועושרו כדי שעם זה אולי יהיה גרי למכתו להעביר המרה השחורה מעניו כמו שיתבאר עוד בס״ד:

(יא) **ויספר** להם המן. הנה סיפר כל עשרו וגדולתו אולי על ידי סיפור העושר והגדולה ימעיט המרה השחורה שגברה עליו ונתמלא הימנה והיה גם זה דרך שאלת עצה ברצותו להרעם שכל אותו הגדולה ואותו העושר ורוב הבנים לא יועילוהו בעת ראותו את מרדכי וכל זה בהיות נראה לו חסרון כבוד לשלוח יד במרדכי אחר היות לו כל הגדולות ההם שיתום להשתחוות יהודי אחד כי כל השרים אם יראוהו שולח יד במרדכי מפני שלא השתחוה לו ילעיגו בשפה יניעו ראש:

(יב) **ויאמר** המן. הנה יש לדקדק אומרו בלשון שלילה אף לא הביאה וגו׳ כי אם אותי ולמה לא סיפר שהביאה אותו ואם להודיע שלהיותו גדול בעיני אסתר לא הביאה אחרים מה ענין אומרו אף לא הביאה שפירושו ודאי דלא מבעיא שהמלך מחזיק אותו לגדול אלא אף המלכה ואין זה סדר הדבור שאם המלך גדלו על אחת כ״כ המלכה. לכן נראה היות הדברים ברורים שהמן כבר היה יודע שאסתר נתגדלה בבית מרדכי אבל נעלם ממנו היותה מאומה ישראלית עכ״ז כאשר בקש והשתדל לאבד את מרדכי ואת עמו היה לו קצת מיחוש מן המלכה אולי עדיין יש לה קירוב דעת ואהבה עם מרדכי והשתדל בכללתו וגם היה חושש אולי יש לה טינא בלבה עליו ולכן אמר אף לא הביאה כלומר אף המלכה שהייתי חושש פן יהיה לבה עלי מפני אהבת מרדכי אף היא נתגלה שחפצה בכבודי ובגדולתי עד שלא הביאה כי אם אותי ואם היה לה קירוב דעת או אהבה עם מרדכי היתה מביאה גם אותו. ויש לדקדק עוד שאמר התגה אף לא הביאה לשון הובאה ואח״כ אמר אני קרוא לה לשון קריאה והנ״ל אף לא קראה אסתר כמו שאמר אחר כן אבל הענין הוא לרמוז גדולה נוספת במשתה הראשון נאמר אל המשתה אשר עשיתי לו בא אל המלך ואם כן לא עשתה לו משתה אמנם הביאה אותו אבל המלך אבל במשתה השני שאמרה אעשה להם הן עשיית המשתה והקריאה היתה לשניהם לכן אמר אני קרוא לה עם המלך ז

ס׳. י׳ וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קְרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ יג וְכָל־זֶה
ג׳ וכסי׳ אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי
הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ
ד׳ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה
ו׳. ל׳ ול׳ וּבַבֹּקֶר ׀ אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא
ויסלו. ב׳ ותסר עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי

למחר ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא. שוה ג׳ וסי׳ וכל זה איננו שוה לי. ולמלך אין שוה להניחם. כי אין הצר שוה בנזק המלך: ובבקר ו׳ וסי׳ ובבקר תשבעו לחם. ובבקר היתה שכבת הטל. ובבקר זרעך תפריח. ובבקר תפלתי תקדמך. ובבקר היא שבה. ובבקר אמר למלך ויתלו:

תולדות אהרן איננו שוה לי. מגלה שם:

אלהין יתי ואוף עדן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא:
יג וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עדן די אנא חזי ית מרדכי
יהודאה דיתב בסנהדרין עם עולימיא בתרע פלטרין דמלכא:
יד ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר
קדמך מלתא חדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא
חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה
כבר אתהפך חרבא ותתרמי עלנא ניהב יתיה לרגומא כבר רגם
דוד גלית פלשתאה ואם בתרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה
מנשה ונפק מניה נזרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני
ישראל ועברו בגוה נרמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר
דעקרוהי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה נתרמי יתיה לגוב
אריותא כבר לא חבילו אריותא בדניאל כד חי נתרמי יתיה
קדם כלבין כבר אסתתם פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא נגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מת עוד
קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעבד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף סכינא נתרמי על צואריה
כבר הוה אתהפכת סכינא מעלוי דיצחק עיניה געור ונשביק יתיה יקטל בנא כמא דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא
ידעינן מה נעביד אלא צליבא רבא אתעבד ליה ועל בבא דביתיה דמיה ישתפך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל
יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא ציתין על צליבא דאתקין המן למרדכי תוה לצפרא ועל קדם מלכא ושאל מניה
על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שבב המן בר המדתא עד דאזל ואיתי ית נגריא ית קיצאי נגריא דעבדין צליבא
וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן דיצין וחדין וזרש אתתיה מנגנא בכנרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהב
ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא
ואמרת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמנת אסתר
ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסנינן בכל יומא דתבעי אסתר מן מלכא דנקטליה והיא מזמנא ליה
לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולהון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא
היך דתלין עיני עבדוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תלין עיננא עלך עד עדן דתתגלי ותפרוק יתנא דהא
סנאה ובעל דבבא מגדף ואמר מן אינון יהודאי בכן שמע בקל צלותהון

אבן עזרא

אע״פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר: (יג) ושפס יושב

רשי

ויתאפק. ריספ״ניר בלעז: (יג) איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו׳. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות

יוסף לקח

(יג) **וכל** זה איננו שוה לי. הן גילה להם עתה סיבת כל הספור שעשה להם כלומר איני מספר לכם עשרי וגדולתי ובני שודאי אשתו ואוהביו לא נעלם מהם אבל אני מספר לכם כל זה כדי להודיעכם צרת ודאגת לבי וכובד המרה השחורה הגוברת עלי מחמה ראותי את מרדכי יושב כלומר שאינו לא קם ולא זע ממני ונתן טעם נדבר למה מספיק ראיית השונא להביא עליו תגבורת השחורה ולא יספיקו כל עשרו וגדולתו למעט אותה ואמר בכל עת אשר אני רואה כלומר הנה הגדולה והעושר אחרי היותם לי לקנין אינם רק שמחה אחת אבל ראיית מרדכי היא בכל עת שהיה יוצא ונכנס בשער המלך:

(יד) **ותאמר** לו זרש אשתו. הספיקות שראוי להתעורר בכתוב הזה הם תחלה ברצותו העצה הזאת אשר נתנו אשתו ואוהביו הלא כולם דברים שאין להם טעם והנה אוהביו הלא אין ספק שהיו החכמים ודרך אנשים להם אחרי היותם אהובים למשנה המלך ועוד שאח״כ קראם חכמיו ועוד שאין ספק על חכמת המן והנהגתו בדעת ועצה עמוקה ונאמר על העצה הנבערת הזאת וייטב הדבר לפני המן כאלו היתה העצה עמוקה מאד ולא השיג אותה המן בחכמתו לולי אשתו ואוהביו והן אוזן שומעת שאין בעצה זאת עומק אבל דברי תינוקות ועוללים לא ראו אור עצה ותבונה ראשונה אמרו יעשו עץ גבוה חמשים אמה והלא בזרת גבוה יתר על גובה מרדכי היה מספיק לתלותו שנית מה ראו לעשות עץ ולמה לא אמרו שיתלוהו באיזה מקום שיהיה ובאיזה עץ שיהיה אשר שם יתלו כל פועלי און ומה התועלת מעשיית עץ חדש. עוד אומרם ובבקר אמור למלך מה היה הצורך לומר הדבר למלך כל כך בבוקר השכם כאשר נתבאר שהשכים ללכת טרם בוא אחד מן השרים שהרי המלך שאל מי בחצר ולא היה רק הוא שם ונתברר שהשכים מן הבוקר ומה היתה ההשכמה הזאת והועלתה ועוד אמרו אמור למלך ויתלו נראה כאלו אומרים לו שיצוה למלך ויתלו את מרדכי והיה להם לומר בקש או שאל מאת המלך ויתלו את מרדכי ועוד אומרם ובוא עם המלך אל המשתה שמח כנראה שאם היה חסר מעין אמה אחת מן החמשים לא היה בא עם המלך שמח עוד יש לדקדק אומרו על כל אלה וייטב הדבר לפני המן. לכן נראה שאחרי ההכנסה הנאותה בעצתם זאת וכל פרט ופרט ממנה מיוסד ברוח חכמה למלא הרופא למכתו ע״פ מה שהלל להם לא היטיבו ולא גרעו אבל דקדקו לומר לו כל הצריך לתיקון ענינו לולא ה׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם להסר עצתם לבטל מחשבותם ולהפכם על פניהם כי כשנכנס כאשר שמעו צרת המן זה גודל צערו לסבת השחורה הגוברת

עליו והיה מצער לאמר הן בלכתו אל המשתה עם המלך לא יהיו פניו טובים אבל זועפים מחמת תגבורת השחורה ויחר בעיני המלך ראותו אותו בפנים זועמים בא אל משתה אהובתו לשמוח ועוד טען להם שכן כל גדולתו ועושרו לא תועיל לו להציל מרעתו והטעם מפני רוב ראיותיו את מרדכי בכל עת כי על כן היה מתחדש עליו כובד תגבורת השחורה ועוד ידעו כי לא נמנע המן מלהשמיד את מרדכי באומרו למלך שעובר מצותו כשלא היה כורע ומשתחוה אלא מפני שלשת דברים ראשונה היה חושש אולי טענת מרדכי לומר שלהיותו יהודי אינו בכלל עבדי המלך הכשר בעיני המלך באופן שלא יעלה בידו להנקם ממנו אבל הדרבה ימשך לו בזוי וחסרון כבוד כאשר יפסק הדין נגדו עוד חשש שני פן יש לאסתר קירוב דעת ואהבה עם מרדכי מפני היותה באמנה אתו ויחרה לה כי יקנתר את מרדכי בפרסות כי על כן בחר להשמיד עמו כאלו המלך גזר כן ושאין ידו בזה ועל כן לא היה הוא שולח הכתבים אבל נוה לסופרים שישלחום כמו שנאמר ונשלוח ספרים אבל במרדכי לא נאמר אלא וישלח ספרים באופן שהיה המן מסתיר הדבר בכל האפשר כמו שנתבאר שם במקומו והיה ההסתר הן מאתה שלא ישתדלו ישראל בהצלתם והן לסבת אסתר שלא יחרה לה על מרדכי להיות שנתגדלה בביתו עוד לסבה שלישית נמנע המן לומר למלך שעובר מצותו כדי שלא יתבזה בפני השרים לומר שאר גדול כמוהו משנה למלך יחוש להשתחוית יהודי אחד שפל המצב שאין ספק שעיקר ענין ההשתחויה איננה רק שהמשתחוה לזולתו מודה היותו נכנע אליו ושהוא גדול ממנו וא״כ הוא לא תאות ההשתחויה כי אם לגדולים שמכניעים עצמם לפני גדול מהם אבל שנושא שכל ישתחוה לשר גדול שאין לו ערך ודמיון שרחק מאד באדם לא ימשך לשר ההוא כבוד מההשתחוית הנושא שכל עד שעל כן נאמר ויבז לשלוח יד במרדכי והנה אחרי שמעו האהובים האלה את דעת המן וראו שהסבות השנים נסתלקו לפי דברי המן שאם פירשה שלא תכשר טענת מרדכי בעיני המלך באומרו שהיותו נכלל בכלל עבדי המלך להיותו יהודי הרי נסתלקה כיון שלא קם ולא זע שקימה והדור כל אדם חייב לעשות מצות המלך למי שהוא חפץ ביקרו א״כ בטלה אותה הטענה כי זה רמז להם המן באומרו היותו רואה את מרדכי היהודי יושב פרצונו לומר שהוא יושב ואינו קם ולא זע מפניו ואם סבת יראתו פן יש לאסתר קירוב דעת עמו ג״כ נסתלקה כפי דברי המן שאמר להם לא הביאה כי אם אותי ואלו הביאה את מרדכי א״כ

הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃ ס ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת

ג׳ ר״פ · ה׳ בשינה · ל׳ וכתיב כן

שנת ה׳ בלישן שינה וסי׳ בחמס אשית את משתיהם. והשכרתי שריה והכמיה. אם אתן שנה לעיני. מתוקה שנת העובד. בלילה ההוא נדדה שנת המלך :

תולדות אהרן בלילה ההוא. שם יט: ספר הזכרונות. שם עו :

ועבד בעותהון. ביה בליליא מטול די בכל זמנא די פרק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון : א ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי. ביה בליליא אדברת שרה לביתיה דאבימלך. ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגליין נבואן לנביאן וחלמין לחלמי חזויא ביה בליליא ההוא אתרגיש עלמא כוליה מדינן וכל דיריהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא ויללא בכל מדינתא עולמין אסירין בסקין סבין סבן שקפין על לבהון וכולון צווחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין ווי דהזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמאה לא אתסינן ומחתנא לא אתיהיבת אסו וממדוננא לא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשא סנר סנאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומא הדין לשציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזרת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא. ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי חס ושלום לית קדמוי שנה אלא כד הטין בית ישראל עבד גרמיה דכות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאם ולא דמיך נטר ישראל. ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וכרעת וסגדתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לבש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקון מניה כולון. ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מחימת דהוה מתקן ית צליבא למצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה. ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדקתא דהות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם מלכא אחשורוש. ביה בליליא נדת שנתיה דמלכא אחשורוש טפשא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקטא למלכי וחבטת יתיה כולי ליליא עני וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתית לא אתקבל עלי שמיא רעמין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון הידא מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכונין למקטל יתי דלא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי. ביה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חילא דישראל ויתב ברישיה דמלכא ונדד ית שינתא מניה כולי ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מלי דיומא והון קרין ביה קדם מלכא עבדי דיניהון דמלכי קדמאי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי כדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חלופך והא מקדים בצפרא ובעי למשאל מנך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה

רשי

מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמ׳ אחת: (א) נדדה שנת המלך. נס היה. ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כששנתן נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד ששנתם חוזרת עליהם. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי אפשר שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי. לפיכך ויאמר

אבן עזרא

יושב בשער המלך. בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: (א) בלילה ההוא. בדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל והשנה סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך. יש אומרים כי טעם להביא

יוסף לקח

נראה שאין לה קירוב דעת לכן אמרו האהובים ההם א״כ כיון שלא נשאר רק הסבה השלישית שהיא שהשרים יבזוהו העמיקו עצה ואמרו לו נגד מה שאתה אומר שסבת תגבורת השחורה עליך הוא רוב ראותיך את מרדכי מתחדשים בכל עת והשמחה אינה מתחדשת הנה עשה עץ בביתך שיתלו אותו ובכל עת תראה אותו תלוי . וכמה שתגברה השחורה ברוב ראותיך אותו יושב בשער המלך כן תמעיט ותחלש ברוב ראותיך אותו תלוי ולכן אמרו בעצתם לעשות העץ בביתו ועוד העמיקו עצה להיות שהמן אין ספק שהיה רוב היום עם המלך לכך אמרו לו שיעשה עץ גבוה חמשים אמה כדי שיוכל לראות מבית המלך את מרדכי הלוי וכנגד הסבה שהיה נמנע מלומר למלך שמרדכי עובר מצותו מפני שלא יתבזה בפני השרים אמרו לו הן המנהג הוא שכל השרים הממונים על הנהגת המלכות משכימים לבוא אל בית המלך וממתינים עד בוא משנה המלך אשר בלעדיו לא ירים איש את ידו באופן שהגדול בבית המלך איננו בא רק באחרונה לכן אמרו לו אוהביו לשנות המנהג ושילך הוא מהבוקר טרם בוא אחד מהשרים ויאמר למלך לתלות את מרדכי באופן שלא ידעו השרים שמאתו היתה זאת למרדכי אבל יחשבו למשפט שזה שצוה המלך לתלות את מרדכי שעבר מצותו הגיע הדבר לאזני המלך ע״י אחרים וזה אמרם ובבקר אמור למלך והעד שכן עשה והלך טרם בוא אחד מהשרים ואומרם אמור למלך אין האומרים שיתלנו אבל האמירה היא שיאמר למלך שהוא עובר מצותו ובזה יתלו אותו דאל״כ הל״ל אמור למלך ויצוה לתלותו ואחר שהעמיקו בעצתם למצוא תרופה למכתו אמרו א״כ שבזה יהיה שמח במשת׳ ולא יהיו פניו זועפים לפני המלך והמלכה ועל כל אלה העצות נאמר וייטב הדבר לפני המן ר״ל הכתוב כמו שנאמר בסריגה ויאסור את רכבו כי הוא בעצמו אסר רכבו כי על כן לא נאמר וייטב הדבר לפני המן ויעש כן כמו שנא׳ במלך כשעשה עצת נעריו בבקשת הבתולו׳ ששם נאמר ויעש כן לפי שכאן לא עשה כן כמו שיעצוהו שאוהביו אמרו לו יעשו עץ כלומר שמשרתיו עושי רצונו יעשוהו אבל היה הדבר כל כך טוב בעיניו עד שהוא בעצמו רצה לעשות העץ ועל כן נאמר וייטב הדבר שב אל דבר העץ גם ידמה שהכתוב לא אמר וייטב הדבר בעיני המן כמו שנא׳ שם וייטב הדבר בעיני המלך הן בעצת ממוכן והן בעצת נערי המלך אבל אמר הכתוב כאן וייטב הדבר לפני המן כלומר לרמוז שהיה טוב העץ לפניו לתלותו כפי מה שתלו אותו אחר כן ועתה היא תועלת הכתוב הזה לומר מה רבו מעשי גדול העצה ורב העליליה אשר כל העצות ההם הפכם שכל פרט ופרט מהם היה לתוספת רעתו הנה עשיית העץ גבוה חמשים אמה היה סבה שחרבונא אמר למלך גם הנה העץ שהורה אותו באצבע מבית המלך לרוב גבהו הוא עשה העץ כדי לראות את מרדכי תלוי מבית המלך והיה סבה שהמלך יראה העץ ויתלוהו עליו . העצה השנית שיעצוהו ללכת בבוקר השכם לדבר למלך שיתלו את מרדכי טרם בוא אחד מהשרים היא היתה סבה לשאמר המלך מי בחצר שלא היה שם אלא הוא כי על כן צוה לו שילביש את מרדכי ובמקום שאמרו לו שיבוא למשתה אסתר שמח בא אבל וחפוי ראש שאסר לו העצה והגבורה לא רצה שיתקיים אחד מכל פרטי עצתם כי ענין הכבוד ההוא שנעשה למרדכי והשפל׳ ההיא שנמשכה להמן לא היה ענין כלל אל גלות האומה ישראלית ולא תועלת להם כלל אבל סיפר הענין ההוא להודיע שעצת ה׳ היא תקום וכל עצת רשעים עם היותה בעיון חכמה והשכל דעתם יסכל מן היפך אל הפכו ותהיה עצתם סבה לרעתם ולמפלתם וכמו שיתבאר עוד בס״ד :

ו (א) בלילה ההוא נדדה שנת המלך . יחויב העיון והסתעוררות לפי טבע הענין לדעת מה היה סבת הנדנוד הזה עד שרז״ל דרשו נדדה שנת מלכו

של

למקטליה אלא אמר ליה להמן מה למעבד לגברא דמלכא
צבי ביקריה ותחזי דלא שאל מנך אלא לבושין דמלכא וכתרא
דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא : ב ואשתכח כתוב
בספרא די חוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא די
נטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא אחשורוש
בבית דמכיה : ג ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא
למרדכי על דין ואמרו עולימי מלכא משומשנוי לא אתעביד
עד כדון עמיה שום מדעם : ד ואמר מלכא מן גברא דקאם
בדרתא והמן על לדרתא די בבית מלכא בריתא למימר למלכא
למצלב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה : ה ואמרו עולימי מלכא

יתס. ל׳ ומל כנקראים — דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך: ב וימצא
ו׳ — כתוב אשר הגיד מרדכי על־בגתנא ותרש שני
י״א ספחים — סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד
במלך אחשורוש: ג ויאמר המלך מה־נעשה יקר
ג׳ כסיפ׳ — וגדולה למרדכי על־זה ויאמרו נערי המלך משרתיו
לא־נעשה עמו דבר: ד ויאמר המלך מי בחצר
פ׳ — והמן בא לחצר בית־המלך החיצונה לאמר למלך
ב׳ ומ״ל לתלות פלוני — לתלות את־מרדכי על־העץ אשר־הכין לו:
כל כלי. ג׳ — ה ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר

וימצא ו׳ וסי׳ הגביע. ויבקש הדבר וימצא ויתלו. וימצא כתוב. וימצא מבני הכהנים דעזרא. וימצא בהם גבורי חיל דד״ה. ויבקשוהו וימצא להם: לתלות ב׳ וסי׳ יתד לתלות׳. לתלות את מרדכי:

תולדות אהרן לא נעשה עמו דבר. שם טז: הכין לו. שם:

אבן עזרא

להביא ספר דברי הימים להתענגו בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרים בעבור שנדדה שנתו שמא עטש הוא על דבר שנדר ולא הקימו וזה קרוב אלי: (ג) יקר. הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר יהיה היו״ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם

יוסף לקח

של עולם זהו מדרשו וכדי לבוא אל מחוז הבנת הכתוב נתעורר בכל הספיקות אשר בו ונבוא אל הביאור כפי הפשט אשר יעדנו. התלם יש לדקדק אומרו להביא ספר הזכרונות דברי הימים ובענין בגתנא ותרש לא נאמר שנכתב המעשה ההוא כי אם בספר דברי הימים ולא אמר זכרונות וכן מעשה תקפו ופרשת גדולת מרדכי לא נאמר שנכתב רק בספרי דברי הימים ולא אמר זכרונות כמו שנאמר כאן. עוד יש לדקדק כי אשר יבוא לו נדנוד השינה והפלגת ההעירה יביאו לו מיני זמר וכלי שיר ומסלקים הקולות וממעטים הספור כדי להמשיך המנוחה אל החושים כי אז יישן וינוח אמנם לאשר יקרה התרדמה והפלגת השינה יביאו לפניו דברי הימים והספורים הממשיכים אוזן האדם ולבו לשמעם כדי למנוע השינה והתרדמה ממנו ומה היה הענין שבנת המלך הזה נדדה ונוה להביא הספורים דברי הימים כי הם יעירו ויעוררו יהר שאת וימנעו השינה יותר. עוד יש לדקדק אומרו וימצא כתוב שכיון שכבר נאמר ויהיו נקראים לפני המלך היה לו לומר ויקראו אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש. לכן נראה שאחשורוש אחר שראה את אסתר שכבר הכניסה עצמה באותה הסכנה העצומה לבוא אל החצר הפנימית בלתי היותה נקראת וראה עוד שאמר לה שני פעמים מה בקשתך עד חצי המלכות ותעש ועדיין לא רצתה לפרסם שאלתה כי אין ספק שמניעתה ומשיכתה לאחור לבלתי הודיע את בקשתה יורה הוראה מוחלט׳ על גודל השאלה ועוצם הבקשה ולהיותה מופלגת בגודל הנה תאחר להודיעה בהיותה מסופקת אם תנתן לה או לא עוד ראה שאסתר עשתה לו משתה ולא רצתה לא לאכול ולא לשתות וגם גלתה דעתה שרצונה בשאלה ובבקשה כמו שביארנו הנה אחשורוש אחרי שגדל לה והבטיחה לתת לה עד חצי מלכותו ועכ״ז אסתר עדיין מסתרת בקשתה היה נבוך בדעתו ונבהלו כל מחשבותיו לדעת מה תבקש וכאשר עיין וחשב בחלקי הסותר לומר שאסתר תבקש גדולה או מעלה לעצמה מנא שאיזו גדולה ואיזו מעלה יתירה תוכל לבקש אשה אחת יותר על מה שהיה לה בהיותה מלכה בכתר מלכות נאהבת למלך ועוד חשב בשנם תבקש מה שתבקש לעצמה מה שקנתה אשה קנה בעלה אבל כשנמשך לחשוב אפשר שרצונה תהיה לבקש בעד זולתה הנה נתגדלה לו המבוכה ונתעלמה מאד לפי שכבר היא היתה אומרת שאינה יודעת עמה ומולדתה ושהיתה עם מרדכי בהאמנה אתו א״כ למי תוכל לבקש אחרי שאין לה אב ואם לא קרוב ולא גואל עד שתכנים עצמה לכל הסכנה העצומה ההיא ואחר היותו נבוך ונבהל על הדבר הזה והיה ירא פן האשה בקלות דעתה תשאל דבר שאינו ראוי לישאל וראה שקראה את המן עמו במשתה באה לו מן היראה אולי כל זה בעצת המן הוא באופן שבדין נדדה שנתו עד שחשב לומר כיון שאין לאסתר גואל או קרוב זולתי מרדכי שנתגדלה בביתו וזכר שהיא אמרה לו בשם מרדכי ענין בגתנא ותרש חשב ודאי שאסתר תבקש למרדכי איזו גדולה או מעלה בלתי ראויה אליו כפי דעתו ורצה עוד היות לה טענה מספקת על בקשתה אחרי שהוא הציל את המלך מן המות הנה נתאמת אצלו שאסתר אין בקשתה רק על מרדכי וחשב עוד היות הבקשה בעצת המן אחרי ראותו שקראה אותו במשתה עמו עד שנדדה שנתו לראות על הענין של בגתנא ותרש שהגיד מרדכי שנכתב בספר דברי הימים לפניו אם ניתנה לו איזו גדולה או מעלה על זה ולסיכך בקש ספר הזכרונות לדברי הימים שרוצה לומר שממסירותו העלים נוה שיבקשו ברמזים העשוים על ספר דברי הימים דהיינו הלוחות שכותבים מעשה פלוני בדף פלוני של ספר דברי הימים כי כאשר יעשה אדם דבר תועלה למלכות וישולם לו כפי הפעולה הנה יכתב בספר וכמו כן התשלומין וכן שותקים אותו מן הלוח והרמזים וכבר אחשורוש היה יודע פרשות מעשה בגתנא ותרש ולא היה מבקש לזכור המעשה אבל היה מבקש לדעת אם ניתן לו תשלומין ועל כן לא צוה שיקראו לפניו ספר דברי הימים אבל ספר הזכרונות דהיינו הרמזים אלא כדי לראות אם היה עוד כתוב או כבר נמחק כפי המנהג לדבר שניתן השלומין וזה אומרו וימצא כתוב שלא היה נמחק ומאומרו וימצא יתבאר שזה היה המבוקש שאם היה דרך מקרה שהיו קוראים לפניו כל הספר וקראו זה הנה היה אומר ויקראו אבל אמר וימצא כתוב כי זה היה המבוקש אם הוא כתוב או מחוק ונמצא כתוב והנה כאשר ראה המלך שזה המעשה היה כתוב עוד נסתפק אולי ניתנו לו התשלומין ונשכח הדבר ולא נמחק בהיותו נכסף שהיה החוב הזה פרוע שלא יהיה פתח פתוח לפני אסתר לטענה מופלגת לבקש מרדכי על זה שררה עצומה ולכן שאל אם נעשה לו תשלומין על זה ואומרו וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש הוא הלשון שכיהבים ברמזים שאין שם המעשה זולת אשר עשה פלוני ואשר הגיד פלוני בדף פלוני ולכן נמצא ברמזים אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש שני סריסי המלך משומרי הסף אשר בקשו לשלוח יד במלך אחשורוש שהוא היה המגיד הראשון וזהו שאמרו ז״ל שמע מרדכי שהיו אומרים זה לזה לומר שלא שמע מזולתם שאם שמע מזולתו הרי מרדכי לא אמר דבר בשם אומרו כשהגיד לאסתר וכל זה הוא ספור נוסח שנמצא כן כתוב שאם היה זה סיפור כותבי המגילה הזאת היה מספיק אומרו אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש וכבר ידענו שהם סריסי המלך והם שומרי הסף ושבקשו לשלוח יד במלך אבל לא היה ודאי זה אלא נוסח כפי מה שנמצא כתוב וכותבי המגלה כתבו כל הנוסח לומר שגם זה היה מן הפלא שדברי הימים ודאי נכתבים כסדר כפי המקרים ראשון ראשון וא״כ היה ראוי ליכתב אשר בקשו בגתנא ותרש לשלוח יד והגיד אותו מרדכי אבל עשה עיקר מהגדת מרדכי בעל הרמזים ההם וכתב אשר הגיד מרדכי ואמנם ע״פ דרכנו זה יתבארו היטב הכתובים הבאים בס״ד:

(ג) **ויאמר** המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה. כלומר שלהיותו אותן את אסתר כבר נעשה לו גדולה שהיה יושב בשער המלך לכן נאמר על זה של בגתנא ותרש אם נעשו לו השלומין:

(ד) **ויאמר** המלך. הן יקשה מאד לפי טבע הענין והסדור האנושי מה היה למלך הזה המהירות המופלג לתת התשלומין הללו למרדכי אמנם הודיע לנו הכתוב כל המקרים האלה שנביא אליהם ונראה מי עשה אלה שאמנם המן בביתו ויועציו העמיקו עצה הגדילו הוסיף לתלות את מרדכי ולכלותו והמלך הזה גם הוא נדדה שנתו מגודל יראתו פן תשאל המלכה שררה או גדולה למרדכי יתירה על הראוי וממהר לבקש רמזי ספרי דברי הימים לראות אם נעשה לו תשלומין וכשראה שלא נעשה לו ממהר לעשית לו תשלומין כדי שלא יהיה פתח טענה לאסתר לשאול לו גדולה יתירה באופן שהמלך והמן כל א׳ בביתו זה מתייעץ להורגו וזה נדדה שנתו למעט שכרו ונהפכו העצות באופן שמאותם העצות בעצמם היתה נסבה גדולה ומעלה יתירה למרדכי כאשר יתבאר והנה כאשר היתה כוונת המלך לתת התשלומין למרדכי טרם בואו אל המשתה כדי שאם תאמר אסתר לשאול למרדכי גדולה והיה טענתה לענין בגתנא ותרש הנה ישיב לה שכבר ניתנו לו התשלומין ונתיירא שלא תאמר אסתר שאין אותם התשלומין דבר מספיק לאיש שהציל המלך מן המות לכך לא רצה לתת לו התשלומין כי אם ע״פ יועץ מיועצי המלך ויודעי הדתות ומיהר לומר מי בחצר. ואומרו על העץ אשר הכין לו היה מיותר שכבר נאמר שהכין העץ אבל אמר אשר הכין לו כדי שיובן לשתים שהוא במחשבתו הכינה למרדכי ובפועל הכינה לעצמו על הדרך שבארנו אומרו וייטב הדבר לפני המן כי הם היו מתייעצים ומסדרים הרעה לפני מרדכי והיה הדבר טוב לפני המן להביא עליו כל הרעה ההיא:

(ה) **ויאמרו** נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר. לא אמר בא אל החצר אלא עומד להודיע רוב זריזותו והשכמתו לבוא טרם יבוא אחד מן השרים כמו שבארנו שכך היתה עצת אשתו ואוהביו כי זה היה דבר מחודש שלהיות המן גדול שבכולם היה הסדר שיהיה הוא אחרון לבוא ולפי זה אמרו הנערים הנה

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא׃ ו וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ
מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר
הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר
מִמֶּנִּי׃ ז וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ
חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ ח יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־
בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן
כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ׃ ט וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־
יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּישׁוּ אֶת־
הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־
הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ

ג׳ רפוי · ו אמר בלבו ז׳ מ״ל · ס׳ · ג׳ . י״ן · י״ד . ז׳ ג׳ נסי׳ · ג׳ . ו׳ חסר בליבנא · ג׳ וכתי׳ כן · ד׳ . ג״ו . ג׳

לותיה הא המן קאם בדרתא ואמר מלכא יעול : ו ועל המן
ואמר ליה מלכא מה חזי לאתעבדא לגבר די מלכא צבי
ביקריה וחשיב המן בלביה ואמר מן יצבי מלכא למעבד יקרא
יתיר מני : ז ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה :
ח ישים מלכא טעם ייתון לבוש ארגונא די לבישו ביה ית מלכא
ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל
למלכותא ודי אתיהב כלילא דמלכותא ברישיה : ט ויהי מתיהב
לבוש ארגונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא
אסטרטיגין וילבשון תורביני מלכא ית גברא דמלכא צבי
ביקריה וירכבינוהי עלוי סוסא בפתאה דקרתא ויקלסון קדמוי

מה לעשות באיש כל לשון עשייה קשורים בלמ״ד במ״ה קשורים בבי״ת וסי׳ ונתהי אתם שמרי משמרת הבית . מה לעשות עוד לכרמי תניינא דפסוק . ובכל יום ויום . והעם לעשות בו כטוב . ויבא המן ויאמר לו המלך אשר המלך חפץ ביקרו : אמירה בלבו דוקא בלבו י׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב : ונתון ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ ובירמיה סימן ל״ו : הפרתמים ג׳ וסימן נמסר בריש סיפרא : והלבשו ו׳ חסר בלישנא וסימניהון המלבשכם שני עם . והלבשו לדניאל ארגוונא . והלבשו את האיש . כתנות עור וילבשם . וילבשם כתנות . וילבשהו בגדים :
ככה יעשה ד׳ וסי׳ לשור האחד . ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה . והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו . ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש :

תולדות אהרן ויאמר המן בלבו . שם ו : ועשה כן למרדכי . מגלה טז : ויקח המן . שם (ברכות ב יומא ע) : ככה יעשה לאיש . שם :

אבן עזרא

השם הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפריש ביניהם : (ו) חפץ ביקרו . המלך חפץ לעשות יקר לו : ויאמר המן בלבו . יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים . ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביום עצמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה : מגאנו למי יחפוץ וגם דרכו יחפץ שני משקלים : (ח) יביאו . המשרתים : ואשר נתן כתר מלכות בראשו . יש אומרים שהרגיש שחרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר

יוסף לקח

הנה המן כלומר דבר מחודש שאם היתה ביאתו כפי הסדר לא היה להם להשיב על דברי המלך ששאל מי בחצר כי אם המן שהן באמרם המן זו היתה התשובה הנכונה על שאלם מי בחצר אבל אומרם הנה המן עומד מורה על היותו דבר מחודש אינו נהוג לבוא כן בהשכמה :

(ו) **ויבוא** המן . הן הודיענו הכתוב וגילה לנו כמה היתה כוונתו של אחשורוש וכל מגמת פניו למעט שכרו של מרדכי שהרי קודם שאל לנערים מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה כנראה שהיה ראוי לו יקר וגדולה ואח״כ שאל להמן ואמר איש אשר המלך חפץ ביקרו ולא אמר בגדולתו כדי למעט שכרו של אותו צדיק והיא היא היתה סבה להרבות שכרו שכאשר ראה המן שהמלך אינו אומר רק שהוא חפץ ביקרו ולא אמר בגדולתו הנה חשב המן שהמכוון בעדו והגדיל לומר שכר הרבה שאם המלך אמנם היה שואל לו מה לעשות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו ובגדולתו היה יודע המן ודאי שאינו מדבר בעדו שהרי גדלו המלך כל מה שאפשר אבל כראותו שהמלך לא אמר גדולה אלא יקר אמר בלבו למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני באופן שהיות אחשורוש עינו צרה בשכר שהיה רוצה לתת למרדכי לא אמר רק אשר המלך חפץ ביקרו ולא אמר בגדולתו והיא היתה סבה להגדיל שכרו שהמן חשבו מדבר בעדו :

(ז) **ויאמר** המן . כבר אמרנו שהמדבר לפני המלך או שלטון יאות אליו להחזיר דברי המלך כפי נוסחם שנית וזה לשני תועלות אחת להורות שכבר הגיעו אליו הדברים בלתי שגיאה כלל והבין אותם היטב עד שהגיע אל מדרגת היותו ראוי להשיב למלך ושאינו משיב דבר בטרם ישמע לכן ראוי להיותו חוזר ואומר תורף דברי המלך טרם השיבו . עוד תועלת שנית שבכל עוד היותו חוזר תורף דברי המלך יהיה פנאי לכח המחשב להשיב כהוגן על הדברים ההם כי על כן החזיר המן תורף דברי המלך ותוך זה הפנאי חשב מה להשיב למלך :

(ח) **יביאו** לבוש מלכות . לבוש פירושו עליון והתחון אזור כובע ומנעלים וכל הטפל לזה כמו שנאמר במלכים הוציאו לבוש לכל עובדי הבעל שהכוונה שהניחם ערומים וכן כאן הכוונה באומרו לבוש חליפה אחת מכף רגל ועד ראש ולכך נאמר אשר לבש בו המלך שאם היתה הכוונה על לבוש אחד לבד היה אומר אשר לבש אותו המלך ועוד שאין לומר שילבש אדם בגדי מלכות על בגדי שחבותיו או ידמה לומר שאומרו אשר לבש בו שב אל המלך וכאלו אמר יביאו לבוש מלכות אשר הלבישו בו את המלך וכבר אמרנו כדומה לזה זכר את ושתי כמו הזכיר את ושתי שכן אמרז״ל וינח ביום השביעי הניח לעולמו וכן את הבכור יכיר דרשו ז״ל יכירנו לאחרים ואשר נתן כתר מלכות בראשו אין פירושו שינתן כתר מלכות בראש האיש אשר המלך חפץ ביקרו שהרי לא מצינו שנתן כתר מלכות על ראש מרדכי ורש״י ז״ל פירש שהכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו כתר מלכות בראש זולתו ופירושו זה יתכן אם היה אומר בהובאה שיביאו כתר מלכות ובהלבשה היה משמיט אותו אבל בכתר כבר אמר שינתן בראשו ומה היה לו לומר עוד כיון שאמר שינתן בראשו והרלב״ג פירש ז״ל ואשר ניתן כתר מלכות בראשו של מלך שהיא כתר מלכות והנה רצה בזה שיותן כתר המלכות בראשו כדי לכבדו ביותר מה שאפשר ויהיה תוארו ואשר נתן כתר מלכות בראשו כמו ותראהו את הילד אשר שענין הסתום תחלה ואח״כ ביאורו וכן שהענין בא״ב המקום ר״ל ואשר ניתן שהוא כתר מלכות בראשו ואמר אחר זה ונתון את הלבוש ולא הסוס ולא זכר הכתר לקצר המאמר כן הביא ר׳ אליעזר הגדול כמו שנראה מפרקיו שכתב והכתר אשר נתן בראשו ופירוש יפה הוא וידמה עוד שירצה בזה שיקחו הסוס שרכב בו המלך בעוד שהיה נתן כתר מלכות בראשו ואולם אמר זה כי המלך אינו נושא כתר המלכות בכל העתים שהוא רוכב אך היה נהוג אז באותן המלכים המולכים על כל מלכי הגוים כי בעת שהוא רוכב עם שרים גדולים ומלכים אשר ישא כתר מלכות להכיר שהוא המלך ואז היה רוכב על סוס היותר יפה אשר לו ולזאת הסבה ג״כ ומפני זה בחר המן בסוס ההוא עכ״ל רלב״ג ז״ל . והנה לפירושו הראשון נראה שהלבישו הכתר למרדכי וזה מן התימה שכותבי המגלה הזאת ודאי היה כל מגמתם לספר מה שהפליא ה׳ לעשות עמהם ואת כל הגדולות שנתגדל מרדכי ולא מנא לקצר הדבור רק בעיקר הגדולה שעשו לו שהוא הכתר ולפירושו השני לא היה לי לומר רק וסוס אשר רכב עליו המלך בכתר מלכות ולמה כל האריכות הזה לומר ואשר נתן כתר מלכות בראשו והמאריך יצריך להרבות הביאור וכאן האריך אריכות המביא מבוכה והעלמה וקלקל צורת הלשון ומהר״ש ערמה פי׳ ששב אל הסוס שאז היו משימים הכתר על ראש הסוס וזה לא נשמע כזאת ובפנים כנית היות הדברים כן היה לו לומר וסוס אשר נתן כתר מלכות בראשו שאם נתן כתר מלכות בראשו ודאי רכב עליו המלך שהרי אין סברה שהיו מניחים כתר מלכות בראש הסוס בלתי שהמלך רוכב עליו וכ״ש שהיה לו לומר וסוס אשר רכב עליו המלך בכתר מלכות כמו שנאמר להביא את ושתי בכתר מלכות . לכך נראה שהמן כאשר חשב בלבו שהיקר ההוא מגיע אליו רצה לבאר הדברים היטב שלא יפול בהם מבוכה או הטעאה והיה רוצה להדמות למלך בכל מיני האפשר והתחיל ואמר יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך לפי שיש לבוש מלכות אבל הוא חדש ממש שעדיין לא לבש אותו המלך ויש לבוש שלבש אותו המלך וכבר הוא גלוי שאינו עוד לבוש מלכות לכך הצריך שני הנאים שיהיה עתה לבוש מלכות ושלבש אותו המלך וכן אמר סוס שרכב עליו המלך ובראות המן שעם היות שפירש וביאר הדברים שהנראה הוא לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך עדיין מלת אומרו המלך סובל הפירושים או לומר על גוף המלך אפילו קודם היותו מלך ולפי זה כי לבוש מלכות או סוס שלבש או שרכב המלך אפי׳ שקודם היותו מלך לבש אותו ורכב עליו ולא לבש אותו ולא רכב עליו אחר היותו המלך כלל א״כ יהיה אותו הלבוש ואותו הסוס כשר להרכיב ולהלביש זה האיש שהרי לבש אותו גוף המלך ר״ל שהוא מלך עתה לכך נשמר המן שלא יתפרש פירוש זה בדבריו ופירש שאומרו אשר לבש המלך ואשר רכב עליו המלך לא תובן על גוף המלך רק שרכב ושלבש אחרי שכבר ניתן כתר מלכות בראשו לא אשר לבש ואשר רכב טרם ניתן כתר מלכות בראשו ועוד אפשר שהיה כונתו של המן שאותו הסוס שרכב המלך כשהמליכוהו ונתנו כתר בראשו שאותו הסוס בעצמו ינתן לאיש הזה ויהיה פירוש אומרו ואשר ניתן כתר מלכות ר״ל אותו הסוס שהיה רוכב כשניתן כתר מלכות בראשו או יהיה פי׳ והאשר ניתן כמו כאשר ניתן :

(ט) **ונתון** הלבוש והסוס . יש לדקדק שכאן נאמר והלבישו את האיש שהמובן שהמלבישים יהיו וכן והרכיבו וקראו כולה לשון רבים ותחלה אמר ונתון הלבוש

כדנא יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה׃ ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגונא וית סוסיא כמא די מלילתא ועבד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי אית בשושן אתיב ליה מלכא לההוא דסדרת אסתר ליה סנהדרין בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מנך קטול יתי ולא תגזור עלי כפתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה דמלילתא׃ יא ודבר המן ית לבוש ארגונא וית סוסא ואלביש ית מרדכי וארכביניה בפתאה דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה׃ יב ותב מרדכי לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגונא מעלוהי ולבש סקא ויתב על קטמא והוה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל לביתיה אבל על ברתיה ומתעטף

אשר המלך חפץ ביקרו׃ י ויאמר המלך להמן מהר קח את־הלבוש ואת־הסוס כאשר דברת ועשה־כן למרדכי היהודי הישב בשער המלך
נ׳ ול׳ ותפל חרנס אל־תפל דבר מכל אשר דברת׃ יא ויקח המן את־הלבוש ואת־הסוס וילבש את־מרדכי
ד׳. נ״ו וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה
נ״ב לאיש אשר המלך חפץ ביקרו׃ יב וישב מרדכי
נ׳ וגם סוף אל־שער המלך והמן נדחף אל־ביתו אבל וחפוי

אשר המלך חפץ ביקרו ד׳ דסמיכי וסימ׳ ויבא המן ויאמר לו . והלבישו את האיש . והרכיבוהו על הסוס . וירכיבוהו על הסוס ברחוב ׃ נדחף ב׳ ופתח וסי׳ והמן תולדות אהרן וישב מרדכי . סס ׃

אבן עזרא

הזכיר הכתר והנכון בעיני שוי״ו בראשו שב אל הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע׃ (יב) נדחף. מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול

רשי

ויאמר להביא את ספר הזכרונות׃ (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם׃ (יב) וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו׃ אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת

יוסף לקח

והלבוש והסוס על יד איש שהוא יחיד ואין לפרש שאותו האיש מהפרתמים לא היה המלביש המרכיב והקורא שהרי ראינו שהמן שהיה מן השרים והפרתמים הוא הלביש והרכיב את מרדכי וקרא לפניו ועם הכתוב שאחר זה יובן ויהיו בני כהונים הגלים כאחד ומלמדים׃

(י) ויאמר המלך להמן. תחלה יש להתעורר מה הענין הזה שנראה שהמלך הזה בשגעון ינהג למה זה עשה להמן זה אשר לא ראינו שהקדים ועשה שום פשע וחטאת נגדו ובהיותו בתוקף אהבתו אליו יבזהו כאחד הרקים ועוד שעם הוא עתיד לאכול ולשתות עם המלכה ועמו וקודם זה יצוה עליו להכריז לפני יהודי ועוד אומרו כן אליו מהר קח את הלבוש כאלו הוא בחרון אף עצום עמו שודאי אם מחמת כעס נוה עליו כן ראוי לחקור הסבה מה ועל מה היה הכעס ההוא עוד יש לדקדק אומרו קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת וחוזר ואומר אל תפל דבר מכל אשר דברת ולמה הוציא מן הכלל הלבוש והסוס שהרי באומרו שיעשה למרדכי כאשר דבר הסוס והלבוש בכלל הוא ועוד מה ענין אומרו אל תפל דבר כי מסבת מה יעלה על הדעת שיפיל דבר ממה שצוה לו המלך. לכן נראה שאין ספק שאחשורוש לא מחמת כעס אמר לו כן אבל אדרבה באהבה רבה ועצימה אמר לו כן והוא כמו שהקדמנו שהמלך הזה אמנם נדדה שנתו לדעת מה היא שאלת אסתר ואחרי עיונו וחקירתו בענין שראה שאין לאסתר אב או אח או קרוב ושאינו יודע עמה ומולדתה ואין לה קירוב דעת כלל עם שום אדם רק עם מרדכי שנתגדלה בביתו וזכר ענין מה שהגיד מרדכי דבר בגתנא ותרש להצילו מן המות וראה שלא ניתן לו תשלומין על זה וראה שאסתר אמרה לו דבר בגתנא ותרש בשם מרדכי הנה העלה מכל הדברים האלו שודאי אסתר רוצה לבקש איזה שררה או גדולה למרדכי ותסמוך שאלתה על ענין בגתנא ותרש ולפיכך תכף שראה שלא ניתן למרדכי תשלומין מיהר מאוד שינתן לו תשלומין חלף ענין בגתנא ותרש כדי שלא יהא לאסתר מקום לסמוך בשאלתה על שררה או גדולה למרדכי והנה זה היה שאל תכף מי בחצר שאמנם היה מי שהיה על ידו היה רצונו לתת התשלומין למרדכי טרם בואו אל משתה אסתר וכיון שנמצא שם המן ואמר לו מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ובהיות אחשורוש חושב שאסתר והמן בעצה אחת לשאול גדולה למרדכי לפי שראה שהמן נקרא עמו במשתה לכך העלים מהמן ולא הודיעו שאלתו על מרדכי ואמר לו סתם מה לעשות באיש וגו׳ ולפי זה שאל מי בחצר שיותר היה רוצה באחד משריו זולת המן כי אז היה שואלו בהדיא מה לעשות למרדכי על כך וכך שעשה ובראותו שהמן היה שם אמר יבוא וסתם השאלה והשיב כך וכך ראוי לעשות ואמנם אמר לו שינתן הלבוש והסוס ע״י אחד מהשרים או הפרתמים והוא יתן אל יד המלבישים והמרכיבים ואח״כ יבואו שעומדים על משמרת עבודת ההכרזה ויקראו לפניו ככה יעשה לאיש הנה אחשורוש בהיות המן אוהבו אשר כנפשו ולבו בטח בו שרוצה בטובתו אמר לו מהר קח את הלבוש כלומר שימהר לעשות התשלומין למרדכי טרם בואו למשתה אסתר וגילה לו שאינו רוצה לתת לו תשלומין זולת אותו הכבוד המדומה ואחרי ראותו שהמן אמר להנתן הלבוש והסוס על יד איש מן השרים או מהפרתמים שהוא יתן הלבוש לעומדים על משמרת עבודת ההלבשה וגם הסוס לעומדים על משמרת עבודת ההרכבה ואיתם ילבשו וירכיבו אותו והעומדים על משמרת הקריאה יקראו לפניו ככה יעשה לאיש באופן שהיה צריך אריכות זמן לעשות כל זה עד שינתן ליד איש משרי המלך או הפרתמים ואותו האיש לתת למרכיבים ולמלבישים ולקוראים לכן אמר להמן כאדם שאומר לאהובו שצריך הדבר מהירות גדול טרם בואו אל המשתה כדי שאסתר לא תבקש שררה יתירה למרדכי ע״ז וכדי למעט השכר למרדכי שימהר לעשות לו הכבוד המדומה הזה אשר אין בו לא תועלת ולא שררה מתמדת לכן אמר לו שיעשה הוא הכל כיון שהוא אחד מן השרים שינתן הלבוש על ידו ושהוא ילבים וירכיב ויקרא לפניו וזהו שאמר תחלה קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת שרצונו לומר שלקיחת הלבוש והסוס יהיה ממש כאשר דבר שהוא דבר שלקיחת הלבוש והסוס תהיה על יד איש משרי המלך הרי הוא משרי המלך אם כן לקיחת הלבוש והסוס יהיה ממש כאשר דבר ואח״כ אמר לו על ההלבשה וההרכבה והקריאה אל תפל דבר מכל אשר דברת ולא אמר כאשר דברת שהרי הוא לא אמר שהאיש משרי המלך ילבים וירכיב ויקרא לכן אמר לו שהוא יעשה הכל אשר דבר שיעשו האחרים ולא יפל דבר כדי לעשותו ע״י אחרים וכל זה עשה אחשורוש לא מחמת שנאתו את המן ולא נראה לאחשורוש שעושה בזה בזוי להמן כלל אחרי שלא היה יודע שנאת המן למרדכי ואדרבה היה נראה למלך שעושה כבוד להמן על זה שלהיותו פקידו ואהובו נאמן ביתו שאין אחר זולתו ראוי להודיע מה שבלב המלך כי אם הוא וכיון שבלב המלך הוא היותו חפץ ביקרו של מרדכי למי מגלה המלך מה שבלבו כי אם להמן ובעצה אחת היו אחשורוש והמן וראה שהדברים כן שאחר כך נאמר עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו שרצה להודיענו שהלואי והספיק בלמגום המהירות שעשה המלך לתת התגמול למרדכי שכבר הגיעו הסריסים לקרוא אותו אל המשתה באופן שאחשורוש גילה הדבר להמן שכדי שאסתר לא תבקש גדולה יתירה למרדכי הוא ימהר לתת לו תגמול הגדת דבר בגתנא ותרש כמו שיתבאר עוד בס״ד ובזה יתיישבו כל הספיקות שנתעוררנו בהם׃

(יא) ויקח המן את הלבוש. הנה עשה המן הכל כדי למהר הדבר ולא הפיל דבר לעשותו על ידי אחרים כמו שצוה המלך ועוד ידמה שרצה המלך שיעשה המן את הכל כדי שאם אסתר תבקש גדולה יתירה למרדכי שהמן יגדיל לומר לה שהרבה לעשות שהמן עם היותו משנה למלך הלבישו והרכיבו וקרא לפניו וגם המן בעצמו יגיד לה כן כיון שהולך עמו במשתה׃

(יב) וישב מרדכי אל שער המלך. כבר אמרו ז״ל בשקו ובתעניתו היה כשמצאו המן והלבישו כי לא יתכן לומר שהוציא שקו מעליו ולא נענה עדיין ואפילו לפי מדרשם זה צריך לומר שבא ביום השלישי לצום ושהוציא השק שאין לבוא בלבוש שק אל שער המלך והכתוב מעיד שהמן ראה אותו בשער המלך כמו שנאמר ויהי כראות המן את מרדכי וא״כ גם ביום שלאחר הצום בהיה יום ההלבשה יתכן לומר שהוציא השק ושבא אל שער המלך ושם מצא אותו המן והלבישו ואומרו וישב מרדכי יהיה כפשוטו ששב אל שער המלך או אפשר כפי פירושם ז״ל יהיה פה המלך קודם ובאמת שב אל שער המלך בשקו ובתעניתו. עוד יתכן שמרדכי לא היה לובש השק כי אם בבוקר בעת תפלתו ואחר התפלה והזעקה היה הולך אל שער המלך כמו שעשה יעקב שהתפלל ואח״כ הכין הדורון לעשו שהקדים השתדלות עליון ולפי זה ידקדק מאמרם ז״ל שהמן מצאו בשקו שהיה עדיין בוקר כמבואר שהמן הלך שם מהבוקר ונגעוה למהר להלבישו ואומרו פה וישב מרדכי אל שער המלך רצה לומר שב כתמול שלשום לא שמצאו המן בשער המלך ואומרו ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אין הכוונה שהיה יושב בעת ההיא והוא מור׳ מקום אבל יובן שהיא היה מורה האיש לא המקום ר״ל אותו מרדכי היושב בשער המלך. עוד ידמה לומר שאחשורוש מה שאמר להמן מהר קח את הלבוש היה מחמת כעסו שלפי שחשב שהמן ואסתר בעצה אחת לשאול למרדכי שררה עצומה והיו רוצים להגות

ראש: יג ויספר המן לזרש אשתו ולכל אהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו: יד עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את המן אל המשתה אשר עשתה אסתר:

ב' וכסי' · ב' . ד' · ח' ומ"ג · ג' וחסר

נדחף אל ביתו אבל . וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו ה' דד"ה: לנפול ד' חס' וסי' לנפל בחרב . גם בבל לנפל חללי ישראל . דחה דחיתני לנפל . אשר החילות לנפל לפניו .

תולדות אהרן ויספר המן . שם: אם מזרע היהודים . שם עקידה שער כו: וסריסי המלך . מגלה שם:

על רישיה כאבלא על בהתיה וכסופיה: יג ואשתעי המן לזרש אנתתיה ולכל רחימוי ית כל די ערעיה ואמרו ליה חכימוי וזרש אנתתיה אין מזרעא דצדיקיא מרדכי דשריתא למפל קדמוי היכמא די נפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך קדם יצחק ויעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו פרעה וכל משריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תיכול לאבאשא ליה ארום מפל תפול קדמוי: יד עוד כען אינון ממללין עמיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא

רשי

במסכת מגילה: (יג) אשר החלות לנפול וגו'. אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ועפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים

אבן עזרא

והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואם הוא כהגי אחר: (יג) ויאמרו לו חכמיו. בבוא איד הרשע לא יתנבאו אוהביו עליו טוב: תנתן

יוסף לקח

לתלות הדבר בענין בגתנא ותרש לכן שאל לו ששם מה לעשות באיש וכאשר ראה שלא פסק המן זולת כבוד מדומה שמח אחשורוש ואח"כ אמר עשה כן למרדכי כי לא אתן לו זולת זה ולא כפי מה שעלה בדעתך לתת לו שררה עצומה ואומרו והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש הן זה יש לתמוה מה היה מהירותו של המן לבוא להגיד הבשורה הרעה לביתו ואין זה פועל חכם. ועוד דבר שנעשה ברחוב העיר היה צריך להודיע לאשתו אמנם עם הכתוב שאחר זה יתבארו יחדיו:

(יג) **ויספר** המן. הספיקות שבכתוב הזה שצריך התעוררות והתבוננות בהם תחלה מה היה ענין הספור הזה מאחר היות הדבר מפורסם ברחוב העיר. שנית שבלקיחת העצה הזכיר האוהבים תחלה ואחריהם הזכיר את זרש אשתו ועתה לענין הספור הזכיר את זרש אשתו תחלה ואח"כ את האוהבים. שלישית אומרו את כל אשר קרהו מה ענין כל זה ומה בא לרבות והיה מספיק אומרו את אשר קרהו. רביעית שהתחיל הכתוב באומרו שספר לאוהביו ואחר כך אמר ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו שהזכירם בשם חכמים לא בשם אוהבים. חמישית אמרם אם מזרע היהודים מרדכי והיאך נסתפקו אם מרדכי מזרע היהודים והלא היא אמר להם באותו הלילה וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי הרי ידעו שהוא יהודי. ששית אומרם אשר החלות לנפול לפניו לא תוכל לו וכי מחמת שאדם אחד מגלה את חבירו בטענות לפני מלך פעם אחת בשביל זה יאמר שינצחנו שנית ואין החכמה מחייבת הגדרה הזאת ואם בנבואה או בניחוש לא היה להם לומר תנאי אם מזרע היהודים הוא. שביעית אומרם לו לא תוכל לו כי האמנם כאשר איש מן האישים ירצה ויבחר להלחם עם זולתו הנה אוהביו ימנעוהו ויאמרו לו שלא ילחם עם אותו הזולת כי לא יוכל לו אבל הבא אבל וחפוי ראש ואין לו עוד מנוח להרים מפני רוב השפלתו היאך יאמרו לא תוכל לו. שמינית אמרם כי נפול תפול לפניו שאין זו עצה אבל בשורה רעה והוגאת הלב ואין זה דרך החכמים והאוהבים והיועצים לבשר הרעה מבלתי מצא לו תרופה ומוסב כשאין בעצתם תרופה להניח הדבר אל המזל או אל הטבע ממה שיניאו את לבבו וכדי לבוא אל ביאור השני כתובים הללו יבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

(יד) **עודם** מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו. אין זה מן הענין כי מה לנו אם עודם היו מדברים או השלימו כבר הדבור כיון שלא נתחדש מזה לענין הנס דבר אבל בזה נבוא אל ביאור השלשה כתובים שיעדנו וזה שאין ספק היות המן אכם פקח וערום כנחש וכל הנהגותיו בחכמה עצה ודעת לולא כי מפר מחשבות ערומים היה הופכם על פניו כי הנה המן שמיהר לבוא אל ביתו עם היותו בא אבל וחפוי ראש בלבו הערל עכ"ז כמבשר בעיניו בא אל חכמיו וזרש אשתו ולכך מיהר לבוא לספר אל ביתו הדברים כאשר הם כדי לשמחם שאמנם כאשר ראה שבלילה ההוא העמיקו עצה עם אשתו ואוהביו לתלות את מרדכי וקרה לו מה שקרה הנה ודאי היה שורש ואוהביו יחשבו למשפט שהמן הלך וטען טענותיו על מרדכי ומרדכי נצחו בטענותיו כי על כן לקח אחשורוש הגדולה מיד המן ונתנה למרדכי וכאשר ראה המן כן רצה לבשרם ולשמחם מיגונם ולהקל דאגתם מעליהם ובא להטעים להם שאין השמועה בהפלגת הרעה כאשר חשבו ולכן סיפר הדברים קודם לאשה שדעתם קלות ונקלות להאמין ואח"כ סיפר לאוהביו ותכף אמר להם שכל מה שהיה לא היה רק מקרה בעלמא שמעולם לא דבר למלך שמרדכי עובר את מצותו וגם מרדכי לא נצחו בטענות וזהו אומרו את כל אשר קרהו רצה לומר שכל הענין היה מקרה שקרה לו לבדו לא עם מרדכי והוא את כל אשר קרהו ר"ל שקרה לו לבדו מבלעדי שיהיה מרדכי שם וספר הענין כילו כי אחשורוש מיראתו פן אסתר תבקש על המשתה גדולה יתירה למרדכי לפי שנתגדלה בביתו וגם הגידה למלך בשמו ענין בגתנא ותרש הנה ביקש המלך לתת התגמול למרדכי על ענין בגתנא ותרש טרם בואו אל המשתה שעשתה אסתר כדי שלא יהיה לה מקום לבקש גדולה יתירה למרדכי וכי לא נמצא שם זולתי הוא והמלך מרוב מהירותו שאל לו מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ושהוא השיב כך וכך ושהמלך לרוב מהירותו ראה שיעשה כל הדברים ההם דהיינו הלבשה והרכבה וקריאת המן הוא בעצמו וכי לא זזה גדולותו וגם אהבת המלך אותו עזה כבתחלה באופן שלנחומי בא וכאשר סיפר לאשתו בדעתה קלה ואוהביו קבלו תמנו אבל החכמים שהיו לו נראה להם כנגע ושזה שסיפר המן היה חולי קשה מן הראשונה שחשבו הם וכאשר אמרו חכמיו בזה גם זרש נגררה אחריהם ולכך הוזכרו חכמיו קודם. והנה בהיות שהמן לפי דבריו היה כמבשר בעיניו כאשר אמרנו הנה אמנם היה חושב עוד לתלות את מרדכי והיה נראה לו טענה עצומה שאחרי ראותו שהמלך לא היה נותן את היקר ההוא למרדכי מאהבתו אותו אבל מיראתו שאסתר לא תבקש לו גדולה יתירה הרי נתגלה לו הרחקת לב אחשורוש ממרדכי ועוד שבהיות שעדיין לא קבל התגמול שהציל את המלך מן המות הנה חשב שגם זו לטובתו שאם היה אומר למלך לתלות את מרדכי על שעבר על מצותו אפשר הגדתו למלך דבר בגתנא ותרש היתה מגינה עליו להצילו אמנם עתה שכבר קבל התשלומין לעשות לו יקר גדול כזה הרי סר צלו מעליו ועוד כי כל מה שיקבל איש מזולתו היה מלך או שלטון יקר וכבוד יתר שאת יתחייב מן העונש אם יעבור מצותו ולפיכך עלה על לבו שאחר כל זה היקר שעשה למרדכי כאשר יגיד למלך שהוא עובר מצותו ירבה להשיב אפו עליו ויתרצה לתלותו וזאת היתה להמן נחמתו את אשתו ואוהביו וכראות חכמיו שהמן עודנו באבו להיות רצונו לבקש מאת המלך לתלות את מרדכי הנה הניחוהו בעצתם שלא יבקש עוד להלחם עם מרדכי ואמרו לא תוכל לו והביאו ראיה לדבריהם באמרם שהמן כשהיה מזכיר את מרדכי היה מזכירו יהודי לפחיתות ולשפל המצב כי כבר ידוע היה שלא היה יושב בשער המלך מרדכי אחר עד שהוצרך לומר המן להם בלילה בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי אבל אמרו כך היהודי לפחיתות בזיון וגרעון בעיניו כלומר כשאני רואה שפל המצב כזה שאינו קם וזע מפני וכאשר ראו חכמיו שהמן הזכיר את מרדכי יהודי לפחיתות אמרו לו ממקום שבאת כיון שמרדכי הוא שפל המצב ובזוי ומזלו רע ונכשל ועכ"ז גבר מזלו עליך הרי א"כ לא תוכל לו משל לחולה מחולי הלבנה והוא שהורייו במזג בודאי תרופתו רחוקה מן התועלת שאין ספק אחרי היותו בחולי הלבנה עם היותו שחורייו במזג ודאי סבה עצומה ותקיפה הגיעה אותו לכך כמו כן פה אמרו חכמיו להמן אתה אומר שהיהודים הם עם בזוי ופחות ומלכם בתכלית השפל א"כ אם מרדכי מזרע היהודים לא תוכל לו וידמה שאמרו לו שאם היה המן טוען לפני המלך נגד מרדכי לתלותו ומרדכי היה מנצחו בטענה כפי מה שחשבו הם טרם בוא המן א"כ היה אפשר לו להלחם שנית עמו אולי ינצחנו לפי שאין הדבר זר שפעם ינצח זה ופעם ינצח שכנגדו אבל כיון שאתה החלות לנפול לפניו מבלתי שהוא יפילך מלחמה אלהית היא לא תוכל לו וכל עצתם היתה כדי שיהרוס העץ ולא יבקש עוד לתלות את מרדכי והוא היה מפציר ואומר לא כי אלא אוכל לו ולא היה רוצה להרוס העץ. ובזה יתיישב מה שהוקשה לרז"ל על דברי חרבונא שהמן ויועציו ואשתו המתיקו סוד בלילה וחרבונה שהיה מסריסי המלך עומד על משמרתו מנין ידע עצתם עד שאמרו שאליהו נדמה כחרבונה אמנם לפי הפשט שיעדנו קשה מאד מנין ידע חרבונה כל זה ולא יתיישב על נכון ענין זה אם לא שנתעורר קודם אומרו גם ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים כי מה לי אם היה מן הסריסים או מן השרים או עבדי המלך ועוד הרי כבר נזכר חרבונה שהוא סרים המלך כשהלך להביא את ושתי ועוד שהיה לו לומר אחד מסריסי המלך לכן נראה שבזה הכתוב השלישי שאנו בו רצה להודיענו גודל הנס ותקפו באומרו עודם מדברים שפירוש הדברים הוא שהיועצים עדיין היו מפצירים עם המן להרוס העץ שהכין למרדכי ושלא יבקש עוד להלחם עמו והוא היה מפציר לבלתי הורסו באומרו עדיין שרוצה לתלותו כפי המנהג שכל אדם רוצה להגדיל עצמו בביתו והיה הנס שבכל עוד שהיו החכמים והמן מתוכחים זה עם זה הגיעו סריסי המלך לקרא את המן ושמעו את כל הויכוח שהמן אינו רוצה להרוס העץ ולכך נאמר ויאמר חרבונא לאחד מן הסריסים רוצה לומר אחד מן הסריסים שהלכו לקרוא את המן ושמעו הויכוח ולכן נאמר הנה העץ עומד בבית המן ולא אמר הנה העץ שעשה המן שפירושו עומד בבית המן כאלו אמר עדיין עומד שלא

דעבדת אסתר: א ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא:
ב ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תנינא במשתיא דחמרא
מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו
עד פלגות מלכותא אתנגה ליך לחוד למבני בית מוקדשא
דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהיכדין קיימית
בשבועה לגשם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד דירבי
דריוש בריך ויחסן מלכותא ותתעבד: ג וזקפת אסתר ית
עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית
רחמין קדמך מלכא רמא ואין קדם מלכא דארעא שפיר
תתיהב לי שיזיב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי
מן ידוי דבעל דבביה בבעותי: ד ארום אזדבננא מגן אנא
ועמי בית ישראל לאשתצאה לאתקטלא ולהובדא ואלולי
לעבדין ולאמהן אזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא

תולדות אהרן אם מצאתי חן. שנים ספקות בשלש עקידה שער סד : כי נמכרנו. מגלה שם :

ג׳ חס׳ נסיב׳ ז א ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה:
ב ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה
י״ד. כ׳ מיה ומכילה היין מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה
בקשתך עד חצי המלכות ותעש: ג ותען אסתר
מ׳ המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך
י״א ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי
ד׳ מ״ל כנים׳ בבקשתי: ד כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג
כ׳ מיס ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי

אסתר המלכה י״ד וסי׳ ויודע הדבר למרדכי. ויהי כראות המלך את אסתר המלכה. מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך. אף לא הביאה אסתר המלכה. לשתות עם אסתר. ביום השני במשתה היין. ותען אסתר המלכה. מי הוא זה ואיזה הוא אשר. והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה. ביום ההוא נתן המלך אחשורוש. הנה בית המן נתתי לאסתר. ומה שאלתך בתרא. ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל. לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם :

אבן עזרא

(ג) תנתן לי נפשי. הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי: כי נמכרנו. מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עצמם ואין קונה: (ד) ואלו. כמו ואלו חיה אלף שנים והאל״ף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אע״פ שאין למעלה ממנה אחר הריגה

רשי

הכוכבים: (ג) תנתן לי נפשי. שלא אהרג בשלשה עשר באדר שגזרת גזירת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי. ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו׳: (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך. איננו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם :
ויאמר

יוסף לקח

רצה להשמ׳ ולהיות שם שני הסריסים שהלכו לקרא את המן אבל לא דבר כי אם אחד מהם לכך נאמר אחד מן הסריסים והמלך השיב לשניהם הליהו עליו לשון רבים דאל״כ היה לו לומר למי אמר המלך תלוהו עליו ובאופן זה יתיישבו כל הספיקו׳ שנתעוררנו בהם בשלשה הכתובים הללו ואמר תלוהו עליו על דרך יד העדים תהיה בו בראשונה :

ז (א) ויבא המלך והמן. כבר ביארנו בכתוב שאמרה ומחר אעשה כדבר המלך שהכוונה היתה שהמלך רצה להשקותה כדרך שותי יין והיא היתה בשליש׳ לנוס ויעדה לשתות ביום שלמחר ולפיכך במשתה הראשון לא נאמר שבאו לשתות עם אסתר רק שבאו אל המשתה אשר עשתה אסתר :

(ב) ויאמר המלך לאסתר. הנה הוסיף כאן אחשורוש להזכיר את שם אסתר ולומר מה שאלתך אסתר המלכה מה שלא עשה כן במשתה הראשון שלא אמר שם רק מה שאלתך ועוד שם נאמר וינתן לך וכאן אמר ותנתן לך לשון נקבה. אמנם לפי דרכנו שביארנו שאחשורוש לא נדדה שנתו אלא מפני יראתו שלא תשאל אסתר שאלה בלתי הגונה למרדכי וזה בראותו שבשני פעמים אמר לה מה שאלתך וינתן לך עד חצי המלכות וגו׳ ולגודל שאלתה לא רצתה עדיין לגלות לו מהות השאלה כמו שאמרנו שאחשורוש אמר בלבו למי הבקש אסתר הלא אינה יודעת עמה ומולדתה ואין לה אב ולא אם שתשאלי לו ואם תשאלי לה לעצמה מה שקנתה אשה קנה בעלה באופן שאחר נתינתו לה חצי המלכות הרי כל המלכות בחזקת הזוג א״כ לא נתן לה דבר אמנם אח״כ שעלה על לבו האהבה והקירוב דעת שיש לאסתר עם מרדכי מפני שהיתה באמנה אתו וזכר ג״כ מה שהגידה לו אסתר דבר בגתנא ותרש בשם מרדכי ונתיירא כן ואולי תהיה שאלתה למרדכי הנה רצה לחזור ממתנתו ועם היות שביום הראשון במשתה לא אמר לה רק מה שאלתך. ולא הזכיר את שמה שהמובן היה שתשאל לעצמה ולאחריה הנה עתה ביאר דבריו כלומר שאין כוונתו לתת שאלתה רק מה שתשאל לעצמה ולכן הזכיר את שמה כלומר מה שאלתך לך אסתר המלכה ועוד אמר על השאלה בלשון נקבה שב אל אשר נשאלה השאלה לו לא אל המתנה כמו שאמרה בת שבע יתן נא אבישג לאדוניה ולא אמרה תנתן שב אל אבישג בלשון נקבה כמו כן פה קודם שלא הגיע לו עדיין מן היראה שתשאל לזולתה אמר וינתן לך ר״ל למי שיהיה אבל עכשיו שחשש שלא תשאל למרדכי אמר ותנתן לך שב אליה כלומר המתנה שתהיה לה ולפי זה אסתר שהיתה מה׳ אשה משכלת הבינה כוונתו של אחשורוש והשיבה לו תנתן לי נפשי בשאלתי כלומר יפה דברת איני שואלת רק לעצמי וכשאמרה ועמי בבקשתי שכבר היה נראה ששאלתה את עמה איננה שאלה לעצמה אבל היא שאלה לזולתה הנה ביארה שגם שאלתה את עמה איננה שאלה לזולתה רק לעצמה באמרה כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי כלומר אמות מדאגתי שלא אוכל לראות ברעתם א״כ השאלה לעצמי היא שלא אמות שאם לא היה לאסתר השם על מה שדקדק המלך ששאלתה תהיה לעצמה לא היתה צריכה לומר כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי כי טבע האנושי יחייב אהבת העם והמשפחה אשר הוא חלק מהם אבל הוצרכה כדי להכריח ששאלה היא לעצמה לא לזולתה ולפיכך אמרה כן. והנכון ויאמר לה המלך גם ביום השני במשתה היין הנה אמר גם לומר שהמלך לא היה צריך לומר לה עוד מה שאלתך כיון שכבר אמר אותו לה פעם אחת במשתה היין לא נשאר עוד אלא ב״א תשאל שאלתה אבל לפרש דבריו שאמר הוא לה ביום ראשון הוצרך לומר לה שנית מה שאלתך אסתר המלכה כדי להודיע שלא היתה כוונתו לתת שאלתה רק לעצמה כי איננו מן הדרך שהמלך יאמר שני פעמים מתנה אחת ושניהם במשתה היין בלי תוספת או גרעון או פירוש לדבריו וזה אומר, ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני שלא היה צריך לכך רק כדי להוסיף לה הזכרת שמה שיתבאר שלא היו דבריו הראשונים רק שתשאל לעצמה. ועוד אמר הכתוב שכדי להפליג הכעס והחימה על אותו הרשע העיר השם את רוח המלך לומר כן במשתה היין בעיקר שמחתם שנבוא לאדם כעס וחימה בעת השמחה יפליג מאד כמו שנאמר בשמואל מידי עלותה בבית ה׳ כן תכעיסנה שרצונו לומר שבעת השמחה יפליג הכעס ולכן היתה מכעסת אותה מידי עלותם בבית ה׳ ולכן נאמר פה שאחשורוש נמשך לו הכעס במשתה היין :

(ג) ותען אסתר המלכה. הנה נתבאר באסתר המלכה לא הקדימה שאלת נפשה לשאלת הצלת האומה ישראלית להיות הצלת נפשה יקרה בעיניה מהצלת העם חלילה לה אבל להיות כמו שאמרנו שאחשורוש ביאר דבריו שאין כוונתו באומרו לתת שאלתה כי אם על מנת שתהיה השאלה לעצמה הקדימה שאלת נפשה לא אלא העם כלומר אין שאלתי אלא לעצמי ואמרה לענין נפשה לשון שאלה ולענין העם בקשה להודיע למלך שהצלת העם יקר בעיניה יותר מהצלת עצמה כי השאלה לא הונן על הפלגת רצון השואל כמו שתובן מלת הבקשה על הפלגת רצון המבקש ואחר שאמרה שהצלת העם יקר בעיניה מהצלת נפשה ביארה שגם שאלתה ובקשתה כולה לעצמה באמרה שאם יהרגם הנה היא מיתה אחת אמנם אם תנצל ותראה ברעה אשר ימצא את עמה תמות בכל יום מדאגתה ולבסוף דאגה בלב איש ישחנה ותמות גם היא באופן שהקדימה שאלת נפשה להודיע כי שאלתה לעצמה והגדילה שאלת העם משאלת נפשה כאמור :

(ד) כי נמכרנו. כבר ביארנו ענין פרשת הכסף שצוה מרדכי להגיד לאסתר אבל לא אמרה פה נמכרנו שנמכרנו בכסף שהרי לא נתקיים להיותו מכר אבל ניתנו בלא כסף והפשר שאחרי שהמלך אמר הכסף נתון לך הרי הוא כאלו אמר נתקבלתי והכסף מתנה והעם מכר ואמנם לא יתכן שאסתר היתה כמתרעמת על המלך שהוא עשה פעולת המכר לכן נראה שאומרה נמכרנו הוא כמו נמכרנו וכמוהו ביד אשה ימכור ה׳ את סיסרא וכן כי צורם מכרם והנה אמרה כן למלך בראותה בשכל ודעת שהמלך הזה לא ירצה לזוז כלל מדבורו וכ״ש מגזרתו ופתחה לו פתח באמור לו שהמלך עם היות שמסרם בידי המן לא מסרם להשמיד להרוג רק לאבדם כמ״ש המן יכתב לאבדם והאבוד יובן העבדות והגלות כמו שנאמר ובאו האובדים מארץ אשור ובזה יתיישב אומרה ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי שלא היה לה רק לבקש לבטל הגזרה מבלי שתאמר שאם היתה גזירה אחרת היתה מחרשת ותתן לה לפתוח פה לשטן אבל בחכמה ודעת אמרה כן שהכוונה כאלו היתה אומרת שאם היה עושה המן כפי מה שאמר למלך דהיינו לאבדם לבד לא היתה מבקשת שהמלך יבטל דבורו כ״ש גזרתו אבל כיון שנתכוון להשמיד להרוג ולאבד מה שלא יצא מפי המלך כן לכן היא שואלת הצלתם ואמרה כי אין הצר שוה בנזק המלך
ידמה

כִּ֣י אֵ֤ין הַצָּר֙ שֹׁוֶ֖ה בְּנֵ֥זֶק הַמֶּֽלֶךְ׃ ס ה וַיֹּ֙אמֶר֙ ג׳ ג׳
הַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֔וֹשׁ וַיֹּ֖אמֶר לְאֶסְתֵּ֣ר הַמַּלְכָּ֑ה מִ֣י ה֥וּא י״ד
זֶה֙ וְאֵי־זֶ֣ה ה֔וּא אֲשֶׁר־מְלָא֥וֹ לִבּ֖וֹ לַעֲשׂ֥וֹת כֵּֽן׃
ו וַתֹּ֣אמֶר אֶסְתֵּ֔ר אִ֚ישׁ צַ֣ר וְאוֹיֵ֔ב הָמָ֥ן הָרָ֖ע הַזֶּ֑ה י׳
וְהָמָ֣ן נִבְעַ֔ת מִלִּפְנֵ֥י הַמֶּ֖לֶךְ וְהַמַּלְכָּֽה׃ ז וְהַמֶּ֜לֶךְ קָ֤ם ג׳ ו״ס פסוקים דמיין
בַּחֲמָתוֹ֙ מִמִּשְׁתֵּ֣ה הַיַּ֔יִן אֶל־גִּנַּ֖ת הַבִּיתָ֑ן וְהָמָ֣ן עָמַ֗ד
לְבַקֵּ֤שׁ עַל־נַפְשׁוֹ֙ מֵֽאֶסְתֵּ֣ר הַמַּלְכָּ֔ה כִּ֣י רָאָ֔ה כִּֽי־ י״ד

חצר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳ על הצר הצורר אתכם והרעתם. וליוצא ולבא אין שלום מן הצר. כי אין הצר שוה בנזק המלך. אנ״ך. קדמא פתח: נבעת. ב׳ וסי׳ נבעת מפני מלאך ה׳. והמן נבעת מלפני המלך:

תולדות אהרן הצר שוה. זוכר תלוס: ויאמר לאסתר המלכה. מגלה שם: איש צר ואויב. שם יב טז: והמלך קם בחמתו. מגלה טז:

בְּאַנְזָקָא דְמַלְכָּא׃ ה וַאֲמַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַאֲמַר לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא מַן הוּא דֵין וּבְאֵידֵין אֲתַר הוּא גַּבְרָא חֲצִיפָא וְחַיָּבָא וּמְרוֹדָא דִּי אַמְלְכֵינֵיהּ לִבֵּיהּ לְמֶעְבַּד כְּדֵין׃ ו וַאֲמַרַת גַּבְרָא מְעִיקָא וּבְעֵל דְּבָבָא דְּבָעָא לְמִקְטְלָךְ בְּרַמְשָׁא בְּבֵית דְּמָכָךְ וְיוֹמָא דֵין בְּעָא לְמִלְבַּשׁ אִסְטְלָא דְמַלְכוּתָא וּלְמִרְכַּב עַל סוּסָא דִי לָךְ וּלְאַחָתָא מְנִיכָא דְדַהֲבָא עַל רֵישֵׁיהּ וּלְמִרְדָּא בָךְ וּלְמִסַּב מִנָּךְ מַלְכוּתָא וְאִסְתַּקְפַת מִלְּתָא מִן שְׁמַיָּא וְאִתְעֲבִיד הַהוּא יְקָרָא לְמָרְדְּכַי צַדִּיקָא אֲחוּי דְאַבָּא בַּר יָאִיר בַּר שִׁמְעִי בַּר שְׁמִידָע בַּר בַּעֲנָה בַּר אֵלָה בַּר מִיכָה בַּר מְפִיבוֹשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל מַלְכָּא בַּר קִישׁ בַּר אֲבִיאֵל בַּר צְרוֹר בַּר בְּכוֹרַת בַּר אֲפִיחַ בַּר שַׁחֲרִים בַּר עֻזָּה בַּר שָׁשׁוֹן בַּר מִיכָאֵל בַּר אֱלִיאֵל בַּר עַמִּיהוּד בַּר שְׁפַטְיָה בַּר פְּנוּאֵל בַּר פֵּתַח בַּר מְלוֹךְ בַּר יְרוּבַּעַל בַּר יְרוֹחָם בַּר חֲנַנְיָא בַּר זַבְדִּי בַּר אֶלְפָּעַל בַּר שִׁמְרִי בַּר זְבַדְיָה בַּר רְמוֹת בַּר חָשׁוּם בַּר שְׁחוֹרָא בַּר עֻזָּא בַּר גּוּזָא בַּר גֵּרָא בַּר בִּנְיָמִן בַּר יַעֲקֹב בַּר יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם גַּבְרָא מְעִיקָא וּבְעֵל דְּבָבָא הָמָן בִּישׁ הָדֵין בְּעָא לְמִצְלְבֵיהּ וְהָמָן אִשְׁתַּעֲמִים מִן קֳדָם מַלְכָּא וּמַלְכְּתָא׃ ז וּמַלְכָּא זְקַף יַת עֵינוֹי וַחֲזָא וְהָא עַסְרְתֵּי מַלְאָכִין דְּמָיָן לְעַסְרְתֵּי בְּנוֹי דְּהָמָן קַטִּיעִין אִילָנַיָּא דִּי בְגִנְתָּא גַּוָּאָה בְּכֵן קָם בִּרְתְחֵיהּ מִמִּשְׁתְּיֵיהּ דְּחַמְרָא וַאֲזַל לְגִנְתָּא גַּוָּאָה לְמֶחְמֵי מָה הוּא דֵין וְהָמָן קָם לְמִתְבַּע חַיָּסָא עַל נַפְשֵׁיהּ מֵאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא אֲרוּם חזא

רשי

(ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב׳ פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה ע״י שליח עכשיו שיודע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה

אבן עזרא

הריגה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומלוי מלאוני או פי׳ הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי ניזק: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר. פעמים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמים כאומרו בכעסו מי זה אתה אמור מי זה אמור מהרה: (ו) תי״ו נבעת. שורש והטעם כמו נבהל מגזרת והנה בעתה: (ז) כי כלתה. כמו כי כלה היא: והמן

יוסף לקח

ידמה לומר שכיון שהיה נמשך תועלת מזה למלך היתה מחרשת שאם הוא צר לה הוא תועלת לו ואמרה שעם היותה הפילה בטובת עמה עכ״ז היא חפילה יותר בטובת המלך וערך רצונה אל טובת עמה אינו שוה לערך רצותה טובת המלך ותועלתו ובעבור זה היתה מחרשת. או אפשר שנאמר שאסתר לא אמרה להחריש אפי׳ אם לא נמכרו רק לעבדים ושפחות אבל אמרה שאם היו נמכרים לעבדים ולשפחות והצר ר״ל האויב שמסרם היה עושה לתועלת המלך הייתי מחרשת אבל בהיות שאין הצר והאויב שמסרם עושה כן לתועלת המלך רק להנקם ולעשות רעה אפי׳ אם לא היה מוסרם רק לעבדים ולשפחות לא היתה מחרשת וזה אומרה החרשתי כשאין הצר שוה בנזק המלך והוא עושה אותו לתועלתו וזהו שביארה אח״כ ואמרה איש צר ואויב כלומר כל מה שעשה לא לתועלת המלך עשה כמו שהרבה לו בטענות להראות למלך שאין לו נזק מהשמדת העם ההוא ושיש לו תועלת כמבואר שם אבל כל כוונתו לרעה ואם היתה כוונתו של הצר לתועלת המלך ולא תועלתו היה מוכרם לעבדים היתה מחרשת באופן שלפי דרך זה לא נתרצה ח״ו שימכרו לעבדים ולא אמרה כן רק להראות גודל רוע לבבו וזדונו של המן ושאין מעשיו כלל לתועלת המלך:

(ה) ויאמר המלך אחשורוש. ידוע מדרשם ז״ל שקודם היה מדבר לה על ידי תורגמן כיון שאמרה לו היותה בת מלך דבר עמה פה אל פה וכבר מצינו שדבר עמה ואמר לה כמה פעמים מה שאלתך ולא נאמר שם שני פעמים ויאמר לכן נראה לפי הפשט שלהיות מנהג המלכים כשאומרים לו דבר נעשה ונתחדש במלכות והוא נעלם ממנו הענין ההוא הנה ודאי שואל מאת משנהו הממונ׳ במקומו על הנהגת המלכות מה חדוש הענין ההוא הנאמר לו ופרטיו וכן עשה אחשורוש כאשר אמרה לו אסתר הדברים ההם הפך פניו נגד המן להיותו הוא ממונ׳ משנה לו בהנהגת המלכות ושאל ממנו מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן וחזר ואמר אותו לאסתר אחרי ראותו שהמן שתק שלא ידע מה להשיב ואומרו הכתוב מי הוא זה ואיזהו שב אל שתי האמירות שאמר אותו פעמים וכאלו נאמר ויאמר המלך מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשו׳ כן ויאמר לאסתר המלכ׳ מי הוא זה וגו׳ וקצר הכתוב ואמר שתחלה אמר סתם מי הוא זה ואחר כך שאל מאסתר בפרט ואומרו מי הוא זה לדעת מי הוא האיש ואומרו איזהו רצונו אי הוא כמו איה הוא כלומר מי הוא ואנה הוא:

(ו) ותאמר אסתר. הנה השיבה על שאלת המלך על ראשון ראשון על אומרו מי הוא אמרה איש צר ואויב המן על אומרו אנה הוא השיבה הנה שהורית׳ אותו באצבע ואמר׳ כאיש צר ואויב כלו׳ הוא איש צר לכל העולם ואויב לנו בפרטות רמזה שנאת עמלק לישראל שלהיות רצונה ודאי להגיד עמה רצתה לרמוז לו שהשנאה ישנה גרמה ושלהיות יודע היותו המלכה מאותו העם רצה לאבד העם כדי לאבד המלכה כאומרו כי נמכרנו אני ועמי הקדימה עצמה כלו׳ כל כוונתו היתה עלי ולפי זה נתפלא אחשורוש יותר כל התמיה הזאת מבלתי שידע את עמה

ואומרו והמן נבעת מלפני המלך והמלכה אין כלל צורך להודיע הבעתה זו כיון שלא נתחדש ממנה דבר כ״א הכוונה להגיד צרתו הרי תלו אותו וקים ליה בדרבה מיניה ומה לנו בהבעתה זו אם אין לה ענין לכן נראה שענין הספור בהבעתה זו היא לומר כמה היה זה המן פקח וערום ומתנהג בחכמה אפי׳ בעת ההיא שהיה באותו צרה וכל מה שהיה מתנהג בחכמ׳ חכמתו תתבלע ונהפכת לרעתו וזה שהכתוב רצה לתת טעם מה זה המן לא ביקש על נפשו מאסתר בעוד היות המלך שם קודם שקם בחמתו ממשתה היין ואמר שלהיות ודאי קשה מאד לאדם לרצות שנים שהם אויבים לו זה בפני זה לכן המן עשה בחכמה לבלתי בקש על נפשו מאסתר בהיות המלך שם וכאשר הלך המלך הנה רצה להשתדל עם אסתר תחלה וחכמתו נהפכה לרעתו שמצא אחשורוש לומר לו הגם לכבוש את המלכה וגו׳ ואלו היה משתדל ומבקש על נפשו מאת אסתר לפני המלך כבר היה רואה המלך שהוא מבקש על נפשו ולא היה אומר לו שכוונתו לכבוש המלכה וזה אומרו כאן והמן נבעת מלפני המלך והמלכה ר״ל שנבעת להיות שניהם יחד והמתין עד שילך המלך:

(ז) והמלך קם בחמתו ממשתה היין. לא היה צריך לומר שקם ממשתה היין שכיון שנאמר שקם כבר ידענו שקם ממשת׳ היין והי׳ מספיק אומרו והמלך קם בחמתו אל גינת הביתן שכבר נאמר שהמעש׳ הי׳ במשת׳ היין אבל להודיע שאות׳ הגדקת עשת׳ לו המשת׳ אבל לא לשתו׳ עמו שהית׳ נזהרת במגעו וכשהמלך רצה להשקותה ביום ראשון הוכרחה ליעד לו לשתות עמו ביום הש׳י כמו שנתבאר בכתובים למעלה שבארנו ועתה כאשר רצה להשקותה היה הגם שגם ביום השני אמר לה מה שאלתך על משתה היין דהיינו על שתיית היין כמנהג שותי שכר וסובאי יין והיא השיבה תנתן לי נפשי וגו׳ עתה הודיע שקם ממשתה היין באופן שניכולה הצדקת ההיא מלהגאל ביין משתיו כרצונה ואומרו והמן עמד לא ידענו מאיזה מקום עמד אבל נראה כמו שאמרנו שהמן לא רצה לבקש על נפשו מאסתר בכל עוד היותם יחד המלך והמלכה ונתן בזה טעם וסבה למה לא הלך אחרי המלך לבקש על נפשו קודם לאסתר ואמר שעמד ונתעכב לבלתי לכת אחרי המלך לגינת הביתן לבקש על נפשו בשביל שראה שכלתה אליו הרעה מאת המלך ורצה כרופא אומן לרפאות הסבה ולא החולי והגם יפלא לדעת מה היה יכול המן לומר לאסתר כדי לרצותה ואיך עלה בלבו לרציתה אמנם במה שאמרנו שאסתר אמרה למלך שכל מה שעשה המן לאבד ישראל היה כוונתו כדי להרוג המלכה שהוא היה יודע היותה מאומה ישראלית הנה עמד לבקש על נפשו מאסתר להודיע׳ שלא היה יודע היותה מאומה ישראלי׳ וזאת הטענה ידע שאינה טענה לגבי המלך שאחרי היות שסידר טענות לפניו שאין שוה לו להניחם היאך יאמר שאם היה יודע שאסתר היא מאותו העם לא היה מסדר כן לפני המלך שהרי זה יקרא מורד במלכות אחר שלמלך אין שוה להניחם שישתוק בעבור המלכה ולכן לא היה לו טענה כלל בפני המלך והמלכה וזהו

כָּלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַמֶּלֶךְ שָׁב
מִגִּנַּת הַבִּיתָן אֶל־בֵּית ׀ מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהָמָן נֹפֵל
עַל־הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם
לִכְבּוֹשׁ אֶת־הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת הַדָּבָר יָצָא מִפִּי
הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמָן חָפוּ׃ ט וַיֹּאמֶר חַרְבוֹנָה אֶחָד
מִן־הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־
עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי אֲשֶׁר דִּבֶּר־טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ
עֹמֵד בְּבֵית הָמָן גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
תְּלֻהוּ עָלָיו׃ י וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין
לְמָרְדֳּכָי וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה׃ ס א ח בַּיּוֹם
הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת־
בֵּית הָמָן צֹרֵר הַיְּהוּדִים וּמָרְדֳּכַי בָּא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ

ג׳ גליש׳ · ב׳. ה׳ · ב׳ ה׳ חסר וה׳ מ״ל · ב׳ וכסיפרא · ב׳ וכסי׳ חד כתיב ה׳. · י״ו כטעם ב׳ · ג׳ וחסר. ב׳ על סברכה וה׳ ויתלו את מרדכי י״ד · יתיר י״ד

חֲזָא אֲרוּם אִסְתַּקְפַת עֲלוֹהִי בִּישְׁתָא מִלְוָת מַלְכָּא׃ ח וּמַלְכָּא
תָב בִּרְתְחֵיהּ מִגִּנְתָא גַוָאָה לְבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא וְהָא גַבְרִיאֵל
מַלְאָכָא דְחַף יַת הָמָן רַשִׁיעָא וַחֲמָא מַלְכָּא וְהָמָן נָחִין עֲלֵי
דַרְגְּשָׁא דִי אֶסְתֵּר עֲלָהּ וּתְוָה מַלְכָּא וַאֲמַר הָא בְּרַם בְּקוּשְׁטָא
לָא אֲתָא הָמָן אֱלָהֵן לְמִשְׁכּוּב עִם מַלְכְּתָא כַּד אֲנָא שָׁרֵי בְּבֵיתָא
כְּעַן כָּל עַמְמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא וְאוּמַיָּא דָנוּ מַה אִית לְמֶעְבַּד בֵּיהּ
פִּתְגָמָא נְפַק מִפּוּמֵיהּ דְמַלְכָּא וְאַפּוֹי דְהָמָן אִתְחַפִּיאוּ בַּהֲתָא׃
ט וַאֲמַר חַרְבוֹנָא חַד מִן רַבָּנַיָּא קֳדָם מַלְכָּא בְּרַם הָא קֵיסָא דִי
זַמֵּן הָמָן לְמִצְלַב יַת מָרְדְּכַי דְמַלֵּל טָבָא בְּגִין מַלְכָּא וְעַל יְדוֹי
אִשְׁתְּזֵיב מִקְטוֹל וְהָא קֵיסָא קָאֵם בְּבֵית הָמָן כְּעַן אִין עַל מַלְכָּא
שַׁפִּיר יִתְנְסַח אָע מִן בֵּיתֵיהּ וּזְקִיף יִתְמְחֵי עֲלוֹהִי רוּמֵיהּ חַמְשִׁין
אַמִּין וַאֲמַר מַלְכָּא אֱזִילוּ צְלִיבוּ יָתֵיהּ עֲלוֹהִי׃ י וּצְלִיבוּ יַת הָמָן
עַל קֵיסָא דִי זַמֵּן לְמָרְדְּכַי וְרִתְחָא דְמַלְכָּא אִשְׁתְּדִיכַת׃ א בְּיוֹמָא
הַהוּא מְסַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא יַת בֵּיתָא דְהָמָן
מְעִיק יְהוּדָאֵי וְיַת אֱנָשֵׁי בֵּיתֵיהּ וְיַת כָּל מִסְבְּרוֹי וְיַת כָּל עֻתְרֵיהּ

כלתה אליו ג׳ בליש׳ וסי׳ וכלות אליהם כל היום. ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה. כי כלתה אליו הרעה מאת המלך: על המטה ב׳ וסימ׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה: והמן נופל על המטה: ופני י״ו וסימ׳ נמסר בתהלים סימן פ״ב: חרבונה ב׳ חד כתיב אל״ף וסי׳ אכר למהומן בזתא חרבונא. ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים: עשה המן למרדכי חד מן י״ו מלין בקריאה קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ׳ ומדחם מחוץ לעיר. אלה הנחלות אשר נחלו. ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול. וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא. הנני ממלא אל כל יושבי הארץ הזאת דירמיה. ואמרו אליך הגידה נא לנו. והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל. המשרתים את המלך דויקהל דוד דד״ה: צאו ערים יהודה דויקבץ. וירם יאשיהו לבני העם צאן. אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב. תהי אזנך קשבת דעזרא. גם אני חצני נערתי. ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים. ועמסים על החמרים. ומה חשתן ובני תורין. ב׳ מנהון בו׳ משרתים חוץ מן הגלגל:

תולדות אהרן מגנת הביתן. שם: והמן נופל. שם סנהדרין קט: לכבוש את המלכה. פסחים ק: וחמת המלך שככה. ר״ה יב מגלה טו סנהדרין קח זבחים קיג.

אבן עזרא

(ח) והמן נופל. שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותה כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידוע: לכבוש את המלכה. כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריתנה וכמוהו וכבשוה. וטעם עמי שאני רואיתי זה: חפו. המשרתים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: (ט) חרבונה. יש אומרים כי אליהו ז״ל נדמה למלך כדמות סרים: (י) וטעם וחמת המלך שככה. שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שנים בניינים: (א) מה הוא לה. שהוא דודה: העביר

רש״י

כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: (ח) והמן נופל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על לדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו (במדבר לב) ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מסם המות: (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: להעביר

יוסף לקח

וזהו שנאמר והמן נבעת מלפני המלך והמלכה ועל כן ביקש מאסתר כי לפני אחשורוש לא היה לו טענה. והנה נרמז שמו יתברך פה בסופי תיבות כי כלתה אליו הרעה וכן בראשי תיבות באומרו יבוא המלך והמן היום להורות כי הוא ית׳ סבב ראשית גדולתו וסוף מפלתו כמו שביארנו שם בכתוב יבוא המלך והמן היום ושם באַרנו הטעם למה לא נזכר שמו ית׳ בפרהסיא במגילה זאת רק ברמז: (ח) והמלך שב מגינת הביתן. הנה יתבאר מהכתוב הזה היות הדברים כפי מה שביארנו שאסתר אמרה למלך שלא היתה כוונת המן לאבד האומה ישראלית רק כדי שתהיה אסתר בכלל הגזירה ותהרג כאשר נתאמתו הדברים בלב אחשורוש לכן אמר לו הגם לכבוש את המלכה עמי בבית כלומר הנה חשבת עליה לכובשה כדי להורגה וזה לא היה עולה בידך להרגה בביתי כי אפי׳ מי שנתחייב מיתה הוא בן חורין ממנה כשיברח אל בית המלך כמו שאמר מרדכי לאסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך שגם שם היה אומר מרדכי שלא תחשוב כי בית המלך הוא חורין כמו כן אמר אחשורוש להמן לא הספיק לך שעלה במחשבתך לכבשה חוץ לביתי אבל גם עמי בבית אתה רוצה לכבש׳. ויש לדקדק באומרו הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו שמה לנו אם חפו פניו אם לא חפו אחרי שכבר נתלה כיון שלא נתחדש ענין מתפיית פני׳ זאת אבל נראה שהיה זה לסיפור הנס כי עם היות שכבר יצא הדבר מפי המלך והיה לו פנאי להתנצל ולהודיע האמת שאין כונתו לכבוש המלכה אבל לבקש על נפשו לבד כמנהג לכל מי שאומרים עליו מה שאין בו עכ״ז פניו חפו ולא השיב כאלו מודה על דברי המלך עד שמצא חרבונה לומר גם הנה העץ כלו׳ כבר הוא מודה על דברי המלך שכונתו לכבוש את המלכה וגם רעה אחרת שהנה העץ כי האמנם כאשר אמר המלך להמן הגם לכבוש וגמר הדבר ויצא מפיו תכל וכל היה לו להשיב ולא היה מחוק המוסר שחרבונה יפסיק בדברים בין מה שאמר המלך להמן לתשובת המן אמנם כאשר ראה חרבונה שהדבר יצא מפי המלך ונשלם ונגמר הדבור ופני המן חפו ולא השיב הנה כבר היה לו מקום להשיב: (ט) ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים. כבר ביארנו בכתובים שלמעלה קצת מן הספיקות השייכים לכתוב הזה שהוצרכנו לבארם שם והם תחלה מה ענין אומרו אחד מן הסריסים ומה לנו לענין ספור אם הוא אחד מן העבדים או מן הסריסים או מן השרים והפרתמים ועוד מה היה צריך להודיע שהוא אחד מן הסריסים והלא כבר נזכר חרבונה זה היותו מן השבעה סריסי׳ שהלך אחשורוש להביא את ושתי ועוד היה לו לומר אחד מסריסי המלך ולא אחד מן הסריסים ורז״ל דרשו בחרבונה שהיה בעצתם וי״א שאליהו נדמה להם כחרבונה וכל זה אמרו מפני היות זר שהמן ויועציו היו באותה לילה בעצה ובבוקר ידע אותו חרבונה שהוא אחד מסריסי המלך עומד במשמרת עבודתו בבית המלך ואנחנו אמרנו לפי פשוטו אחר שדקדקנו אומרו עודם מדברים וסריסי המלך הגיעו כי הדבר מיותר ומה לנו לענין הנס אם היו מדברים עדיין או השלימו דבורם אבל בא הכתוב להודיענו כי מה׳ היתה זאת שהמן ויועציו היו מתוכחים שהיועצים היו אומרים שיהרוס העץ ושלא יוסיף להלחם עם מרדכי כי לא יוכל לו כמבואר היטב באותו כתוב ותוך זה שהיו מתוכחים שהיועצים אומרים לא תוכל לו ושיהרוס העץ והוא אומר עדיין שרוצה לתלות את מרדכי ושאינו רוצה להרוס אותו העץ הנה הגיעו הסריסים והם עודם מדברים ושמעו הסריסים עצת היועצים וכונת המן וחרבונה זה היה אחד מאותם הסריסים שהלכו להביא את המן שכן היתה משמרת עבודתו להביא האנשים הנקראים למלך שהרי הלך גם להביא את ושתי וזהו אומרו כאן ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים ר״ל אחד מאותם הסריסים שהלכו לקרוא את המן אל המשתה שהם שמעו כל כונתו וגם עצת היועצים ואומרו הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עומד בבית המן שהיה מספיק אומרו הנה העץ שעשה וכו׳ בבית המן שאחרי אומרו הנה הרי היה מורה העץ באצבע אבל אמר עומד בבית המן כלומר עדיין עומד שלא רצה להורסו ורצונו לתלות מרדכי עליו ואמר אשר דבר טוב אל המלך כאלו אמר שרוצה לתלותו על אשר דבר טוב על המלך. ואמר גבוה חמשים אמה כאן גילה הנס לענין עצת אשתו ויועציו בעשיית העץ גבוה חמשים אמה כדי שיראה המן את מרדכי תלוי מבית המלך והיא היתה נסבה שחרבונה הורה אותו באצבע מבית המלך עד שנתלה עליו והנה כאשר דבר חרבונה ששמע כוונת המן כשהלך לקרוא אותו אל המשתה היו שם גם חביריו ששמעו גם הם ולהם אמר אחשורוש תליהו עליו לשון רבים על דרך יד העדים תהיה בו בראשונה: (י) ויתלו את המן. הנה כאשר האדם רואה שמן השמי׳ מסכימי׳ למעשיו הוא שמח בהם ומעביר הכעס ממנו שכן גם בושתי כאשר ראה אשר עשתה ואשר נגזר עליה ר״ל שנראה אליו היות הדברים נגזרים עליה מן השמים שככה חמתו כמו כן כאן כשראה שנתלה על העץ שהכין לזולתו על לא חמס ראה שמן השמים הסכימו למעשיו ושכך חמתו: ח (א) ביום ההוא הנה עשה לי כאשר זהו הוא אמר פורענות הנפש ושלם לפת שום

כִּי־הִגִּידָה אֶסְתֵּר מַה הוּא־לָהּ׃ ב וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ
אֶת־טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הֶעֱבִיר מֵהָמָן וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי
וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־בֵּית הָמָן׃ ס
ג וַתּוֹסֶף אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל לִפְנֵי רַגְלָיו
וַתֵּבְךְּ וַתִּתְחַנֶּן־לוֹ לְהַעֲבִיר אֶת־רָעַת הָמָן הָאֲגָגִי
וְאֵת מַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים׃ ד וַיּוֹשֶׁט
הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֵת שַׁרְבִט הַזָּהָב וַתָּקָם אֶסְתֵּר
וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ה וַתֹּאמֶר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב

י
י״ג
ג׳ מ״ל

ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה :
ב ואעדי מלכא ית סטומתא דעזקתא די אעביר מהמן ויהבה
למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן:
ג ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיאת
ופייסת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זמיוניה
די חשיב על יהודאין: ד ואושיט מלכא לאסתר ית תיגדא
דדהבא ואזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא : ה ואמרת אין על

ג׳ חסר תולדות אהרן והשם אסתר . מגלה י: אם על המלך טוב . עקידה שער נג :

רשי

(ג) להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עצתו הרעה: ואם

אבן עזרא

(ב) העביר. מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחד ונתן לאחר וכמוהו ואת העם העביר אותו. ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו : (ג) וטעם ותוסף אסתר. בעבור כי כל

יוסף לקח

ביום אחד על כן גזר מדה כנגד מדה שהרגוהו וניתן ביתו לאסתר ביום אחד לכך נאמר ביום ההוא ועוד יתבאר כתוב זה עם הכתוב שלפניו :

(ב) ויסר המלך את טבעתו. הספיקות שיש להתעורר בהם בשני כתובים הללו הם תחלה אומרו ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכ' את בית המן והפסיק באומרו שמרדכי בא לפני המלך ואשר הגידה מה הוא לה ואח״כ חזר לומר לענין בית המן ששמה את מרדכי ועוד כל הספור שקרה למרדכי ואסתר עם המלך והמלך עמהם וכל מה שחשב המן לעשות להם ונעשה לו ראוי היה ליכתב אבל מה שעשו מרדכי ואסתר זה לזה מה צורך בסיפורו וכיון שאסתר שמה את מרדכי על בית המן לא אחשורוש א״כ מה לנו שנשאר הבית בידי אסתר או ששמה את מרדכי עליו עוד יש לדקדק בכתוב הזה אומרו ויסר את טבעתו ולא אמר מעל ידו ועוד מה הוצרך לומר אשר העביר מהמן אחר שהוא טבעת המלך אשר בו יחתום מה לנו אם העבירה או עשה אחרת אמנם בהיות כוונת כתיבת מגילה זו לדורות כדי לפרסם נפלאותיו ית' רצה הכתוב להודיענו שגם מה שלא היו שואלים מאתו ית' מרדכי ואסתר הי' נותן להם שמעולם לא בקשו ולא עלה על דעתם לשאל מן המלך גדולה למרדכי ואדרבה היא היתה מראית פנים שאין שאלתה רק לעצמה כמו שבארנו בכתובים למעלה ולא היה מגמת פניה' זולת ההצלה מן הרע' הנה בהיות גלוי לפניו ית' שלא תהי' התשוע' שלימה להנקם מאויביהם אם לא ע״י גדולת מרדכי כמו שנאמר כי נפל פחד מרדכי עליהם וכמו שיתבאר עוד בס״ד סבת הסבות סבב לו גדולה מה שהם לא שאלו ממנו ובכתוב הזה גילה הענין שנתינת הבית של המן לאסתר היתה נסבה שאסתר רצתה להשים את מרדכי עליו ולהיות רצונה לתת כל אותו הממון המופלג בידי מרדכי הוכרחה להודיע מה הוא לה ובא לפני המלך ונמשך מזה שנכשר בעיניו ונתן לו טבעתו ועשה אותו משנה לו ולהודיע זה הקדים לומר נתינת הבית לאסתר ואח״כ אמר ביאת מרדכי לפני המלך והגדת מה הוא לה ואח״כ אמר ששמה את מרדכי על בית המן כאלו אמר שלסבת רצותה להשים את מרדכי על בית המן נמשך למרדכי כל הגדולה ההיא ולכך לא נאמר ויסר טבעתו מעל ידו שלא שם אותה עדיין על ידו וממה שבשאלת המן הסיר אותה מעל ידו ונתנה להמן למדנו שקודם היה המנהג שהטבעת היה לעולם ביד המלך ואז שינה המנהג ורצה שהטבעת יהיה תמיד ביד המן כי על כן נאמר ויסר את טבעתו ויתנה להמן כי היה מספיק אומרו ויתן טבעתו להמן אם היתה הנתינה ההיא לצורך שעה לבד אבל אומרו ויסר טבעתו ויתנה להמן בא ללמדנו שהסיר המנהג מהיות טבעתו בידו ורצה שתהיה לעולם ביד המשנה לו ולכך לא נאמר כאן מעל ידו כי כבר הדבר היה מוסכם ממנו שלא להיות הטבעת רק ביד המשנה וזה הי' הנס שהוא העבירה מהמן ולא היה רצונו לתתה ע״י עצמו כ״א ע״י מי שהיה משנה לו וכאשר נמשך שאחשורוש נתן בית המן לאסתר והיא רצתה לשום את מרדכי על כל העושר ההוא והוכרחה להודיע למלך מה הוא לה ולהביאו לפניו והוא עדיין לא נתן כלל הטבעת לזולתו לעשותו משנה לו וראה את מרדכי בא לפניו ונכשר בעיניו לעשותו משנה לו ולא שאסתר בקשה דבר מכל זה לבד רועה ישראל האזין שלא יוכלו ישראל להנקם היטב מאויביהם כי אם על ידי גדולת מרדכי הנה עשה לו את כל הכבוד הזה :

(ג) ותוסף אסתר. יש לדקדק שהיה מספיק אומרו ותדבר אסתר לפני המלך ומה הוצרך לומר ותוסף. עוד יש לדקדק שבהיותה עדיין בתוקף הצרה ולא היתה יודעת מה בלב המלך ולא ראתה עדיין רמז או סי' התחלת תשועה והמן היה גדול עודנו באנו בתקפו משנה המלך ועכ״ז לא בכתה ולא נפל' על רגליו ולא הרבתה כל כך בקשות ותחנונים כמו שבקש' עתה ובכתה ונפלה על רגליו אחר שתלו את המן וביתו ניתן לה ומרדכי נעשה משנה המלך. אמנם יתכן שאסתר כאשר ראתה שאמר לה המלך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש ורצה שאמר לה כי ... הנה חשבה שכבר נתרצה המלך לתת לה בקשת' בהעברת רעת המן ומחשבתו ושהמלך ישיב לאחור אגרות המן וגם יגזור ביטולם אבל אח״כ כשראתה שחמת המלך שככה גם ראתה שהמלך נתן לה בית המן מה שלא שאלה ממנו וגם ראתה שנתן הטבעת למרדכי ועשה אותו משנה לו הנה אז הגיע אליה הפחד והיראה המופלגת פן ח״ו כלתה הרעה אל העם מאת המלך כי מפורסם טבע הענין שהאדם אם ישאל מזולתו שאלת דבר מה ואותו הזולת יתן לו דבר אחר שלא שאל מאתו הדבר מובן שאין כונתו לתת שאלתו ונתן לו הדבר האחר ההוא תמורת מה ששאל שאם היתה כונתו לתת לו שאלתו ואותו הדבר אחר הוא תוספת טובה לתת לו גם מה שלא שאל א״כ היה נותן לו קודם מה ששאל ואח״כ התוספת כמו שנאמר ברות ששאלתה היתה אלקטה נא ואספתי בעמרים ובועז רצה לתת לה יותר תוספת על שאלתה הנה השיב לה קודם בנתינת שאלתה ששאלה ממנו ואמר לה עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהן ואח״כ הוסיף לה ואמר וצמית והלכת אל הכלים וכן אמר דוד ע״ה חיים שאל ממך נתת לו אורך ימים עולם ועד זו היא השאלה עצמה ואח״כ אמר מה שהוסיף והוא אומרו גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו שזהו מה שלא שאל וכן אמר הש״ת לשלמה יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עושר הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם וגו' וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד נתבאר מכל זה שהרוצה לתת שאלתו לחבירו ולהוסיף יותר על שאלתו דבר מה שלא שאל הנה צריך שיתן לו שאלתו ששאל ממנו קודם ואח״כ יתן לו דבר אחר לתוספת אם ירצה אבל אם האדם שואל מחבירו דבר וחבירו נותן לו דבר אחר דומה זה לטענו בחטי' והודה לו בשעורים שטופר לו את החטים כמו כן אסתר כשראתה שהיא שאלה מאת המלך הצלת עמה והמלך נתן לה בית המן ונתן גדולה למרדכי ותלה את המן שכל אלה הם דברים שהיא לא שאלה ממנו הנה אז רעדה אחזתה ויראה נפלאה פן ח״ו כלתה הרעה מאת המלך לעם ואלו הדברים שנתן לה הם תמורת שאלתה את העם ולכך נאמר ותוסף כלומר הוסיפה בכי ותחנונים יתר עוד על ההשתדלות הקודם. והנה לא הבינה אסתר שכן עשה אחשורוש שנתן לה כל שאלתה ובקשתה ואח״כ נתן לה את כל התוספת אשר לא שאלה מאתו כאשר יתבאר לפנים בס״ד עוד יש לדקדק אומרה להעביר רעת המן ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים שנראה מתוך דבריה אלה היותם שני דברים רעת המן ומחשבתו וכפי הענין אין כאן כ״א דבר אחד. ועוד אח״כ כשבקשה מאת המלך לא אמר' רק להשיב את הספרים מחשבת המן ולא הזכיר רעת המן לכך נראה היות הדברים כמו שבארנו למעלה שהמן לא כתב בפתשגן הגלויה לכל העמי' זולת להיותם עתידים ואח״כ כתב הגא לשרים שכוונת הפתשגן היא להשמיד היהודים ואסתר תחלה בראותה שהפתשגן מיעד מלחמה והכתבים מבארים מחשבת הפתשגן וכוונתה רצתה להעביר גם שניהם ואמרה להעביר רעת המן שהיא הפתשגן ומחשבתו הם הספרים שכתב לשרים אבל כשבאה אל הבקשה חשבה על הענין שלא לשאול מן המלך בטול דבורו לגמרי אמנם שאלה להשיב הספרים מחשבת המן לבד שהם אותם שכתב לשרים שהכונה בהפתשגן היא לאבד היהודים ואמרה מחשבת המן כלו' שאינה מחשבת המלך ובאומר' להשיב הספרים מחשבת המן יובן שהיו שם ספרים שלא היה מתפרטם בהם מחשבתו והם הפתשגן שניתן דת בכל מדינה גלוי כי שאר הספרי' שכתב לשרי' היו בסתר :

(ד) ויושט המלך לאסתר. זוהי נתינת רשות לדבר לפניו בלי בכייה וכך עשתה ואומרו ותעמוד לפני המלך ר״ל שעמדה ולא דברה עד עבור הבכי שאם היה פירוש העמידה הזאת מן אותה הנפילה שנפלה על רגליו לבד היה מספיק אומרו ותעמוד אבל אומרו ותעמוד לפני המלך רצה לומר שעמדה לפניו ולא דברה עד יעבור תעלת הבכי :

(ה) ותאמר אם על המלך טוב. הנה בראות אסתר שהמלך נתן לה מה שלא שאלה מאתו כאמור שהיא לא שאלה מיתת המן ותלייתו

ה וְאִם־מָצָאתִי חֵן לְפָנָיו וְכָשֵׁר הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
ל׳ ומ״ע וְטוֹבָה אֲנִי בְּעֵינָיו יִכָּתֵב לְהָשִׁיב אֶת־הַסְּפָרִים
מַחֲשֶׁבֶת הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי אֲשֶׁר כָּתַב לְאַבֵּד
ל׳ ומטעי׳ בכק אֶת־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ׃ ו כִּי
ב׳ תלרע וכפסוק. י״ב אֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בָּרָעָה אֲשֶׁר־יִמְצָא אֶת־עַמִּי
ב׳ אכינס ב׳. י״ב. ג׳ וְאֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי׃ ס
ד׳ חס׳. י״ד ז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה
ה וּלְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הִנֵּה בֵית־הָמָן נָתַתִּי לְאֶסְתֵּר
י״ח פסו׳ על על ומלס וְאֹתוֹ תָּלוּ עַל־הָעֵץ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ בַּיְּהוּדִיים׃
בניכון יקיר ון״ד ח וְאַתֶּם כִּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם

מַלְכָּא שַׁפִּיר וְאִין אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמוֹהִי וְתַקִּין פִּתְגָּמָא קֳדָם
מַלְכָּא וְטָבְתָא אֲנָא קֳדָמוֹי בְּעֵינוֹי יִתְפְּקֵד מַלְכָּא וִישִׁים טְעֵם
לְמִכְתַּב לְמֶהֱוֵי תָּיְבִין פִּטְקַיָּא זְמִיּוּנֵי דְּהָמָן בַּר הַמְּדָתָא דְּמִן יִחוּס
אֲגַג דִּי כְּתַב לְהוֹבָדָא יַת כָּל יְהוּדָאִין דִּי בְּכָל פִּלְכֵי מַלְכָּא׃
ו אָרוּם אֵיכְדֵין אֵכוּל לְסוֹבָרָא וּלְמֶיחְמֵי בְּבִישְׁתָּא דִּי תִתְדַּן יַת
עַמִּי וְהֵיכְדֵין אֵכוּל לְמִתְעַתְּדָא וּלְמֶחְמֵי בְּעִידָן דְּיוֹבְדוּן גְּנִיסַת
יַלְדוּתִי׃ ז וַאֲמַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וּלְמָרְדְּכַי
יְהוּדָאֵי הָא בֵּית הָמָן יְהָבִית לְאֶסְתֵּר וְיָתֵיהּ צְלִיבוּ עַל קֵיסָא
בְּגִין דִּי אוֹשִׁיט יְדֵיהּ בִּיהוּדָאֵי׃ ח וְאַתּוּן סַרְהִיבוּ כְּתוּבוּ בְּגִין

ואם מצאתי ל׳ דסמי׳ והאמר אם על המלך טוב. והוא חד מן י״ז ואם יהידאין וסי׳ ואם עתה ל׳ ער הגל הזה. ואם ידעת ל׳ ארץ מצרים לפניך היא במיטב. ואם שור ל׳ נגח הוא מתמול. ואם יהיה ל׳ היובל לבני ישראל. ואם אמת ל׳ לא נמצאו בתולים. ואם טובה ל׳ אם באמת ובתמים עשיתם דיותם עם בעלי שכם. ואם תעשה ל׳ עלה לה׳ תעלנה. ואם אני ל׳ אם יוכל להלחם אתי. ואם אל עיר ל׳ יאסף דעצת חושי הארכי. ואם רעה ל׳ ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל. ואם תלך ל׳ בדרכי לשמור חקי ומצותי. ואם בגוי ל׳ העל אלה לא אפקד בם נאם ה׳. ואם חי ל׳ ואם חי ה׳ יאמרו. ואם בנות ל׳ שלשת האנשים האלה בתוכה. ואם בין ל׳ אם תגביה כנשר. ואם יפול ל׳ עץ בדרום. ואם מצאתי ל׳ חן בעיניך וכשר הדבר דאסתר׃

אבן עזרא

כל שאלתה היתה להשמיד המן: (ה) וכשר. הטעם טוב וכמוהו אוזה יכשר כשורות: (ו) כ״ף איככה אוכל. כפול. ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איפה כי מצאנו איכה תרעה שטעמו כטעם איפה איככה אוכל לחיות: נו״ן באבדן. במקום מ״ם או הוא לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנו״ן

רשי

(ז) הנה בית המן וגו׳. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי היא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם

יוסף לקח

ולא ביתו ולא גדולת מרדכי אמרה בלבה זה ודאי כוונתו לומר שמה שאמר לי ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש אין הכוונה רק במה שאשאל לעצמי אבל שאלתי הצלת העם אינה לעצמי אבל היא נקראת לזולתי ובטעם זה לא ירצה לצאת מדבורו להצלת העם הנה הקדימה בהשכל ואמרה שאין שאלתה ממנו על דרך שמבקשת שיקיים דבורו במה שאמר לה ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש אבל שואלת על דרך החנינה כאלו עד עתה לא שאלה מזה דבר וזה אומרה אם טוב בעיני המלך כלומר איני שואלת בתורת חוב ואמרה עוד וכשר הדבר לפני המלך דפשיטא כשר הדבר לבלתי כלות עם אחד חף בלי פשע ולפי שתחל׳ אמרה אם על המלך טוב ואם מצאתי חן בעיניך ובודאי פי׳ מאמר אם על המלך טוב בכל מקום ר״ל אם המלך נהנה ובוחר וכבר ידעה היא ודאי שאין המלך נהנה ובוחר לבטל גזרתו ואומרה אם מצאתי חן בעיניך לא יאמר רק על מתנת חנם או על דבר שאינו יקר הנה אז יאמר האדם אם מצאתי חן בעיניך עשה לי דבר פלוני אבל לא יאמר על דבר הכרחי לכך פירשה דבריה לומר שמה שאמרה אם טוב בעיני המלך אין פירושו אם נהנה בענין זה אבל פירושו אם מאות הדבר בעצמו כשר וטוב שודאי אינה נהנה לבטל דבריו ופירשה גם כן ואמרה שאומרה אם מצאתי חן בעיניך אין פירושו כפירושו בכל מקום שאינו נאמר רק על דבר בלתי הכרחי אבל פירושו אם טובה אני בעיניו כלומ׳ שהוא דבר הכרחי שאם אני טובה בעיניו ואינו רוצה במיתתי הוא הכרח שיעשה כן להציל העם ולכך חלקה ואמרה אם על המלך טוב בערך המלך ואם מצאתי חן בעיניך בערכה ואם כשר הדבר לפני המלך חזר בערך המלך וטובה אני בעיניו חזר בערכה לגלות שאלו הדברים האחרונים הם פירוש וביאור לראשונים ועם היות שאסתר דרך מוסר אמרה שאינה שואלת מן המלך על דרך השואל שיקיים דבורו אבל שואלת עתה מחדש דרך חנינה עכ״ז רצתה להראות שחייב הוא מצד קיום דבורו גם כן ולכן אמרה אם טובה אני בעיניו ר״ל אם תרצה שלא אמות שהרי א״כ אין שאלתי רק לעצמי והוסיפה וביארה הטע׳ באומרה כי איככה אוכל וכו׳ באופן שאין מקום למלך לומר שזו נקראת שאלה לזולתה:

(ו) **כי** איככה אוכל וראיתי. יש לדקדק אומרו שני פעמים כי איככה ועוד יש לדקדק אומרו בעם רעה ובמולדתה אבדן וידמה שהיא אמרה למלך כן להכריח שזה שהיא שואלת העם אינה שאלה רק לעצמה כי היא לא תוכל לראות הרעה ותמות מדאגתה א״כ אין השאלה הזאת נקראת לזולתה ואמרה לענין העם ברעה אשר ימצא כי לבה היה בטוח בה׳ שאמר אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם אבל עם כל זה צרה היא לעם ואמרה איככה שנית לומר שאפי׳ ינצל העם הרי מולדתה נאבד כמו שאמר מרדכי לה אם החרש תחרישי את ובית אביך תאבדו ועם היות שהיא היתה מדברת עם המלך כן היתה מדברת על לבה נגד עצמה לומר שהיא מוכרחת בהשתדלות הזה עוד ידמה לומר שאחרי שאמרה לו מולדתה שהיא מזרע שאול המלך אמרה שהיאך תוכל לראות ברעה שימצא את עמה כי אין מלך בלא עם ואם יאבד העם א״כ היחס שאני מתיחסת היותי בת מלך הרי נאבד כיון שנאבד העם אין כאן לא עם ולא מלך ובכל עוד שהעם קיים הריני מתייחסת בהיותי בת מלך העם הזה:

(ז) **ויאמר** המלך אחשורוש. יש לדקדק בכתוב הזה שאסתר היתה המדברת למלך מה היה הענין שהשיב המלך לאסתר ולמרדכי ולמה לא השיב לאסתר לבדה ועוד שאומרו הנה בית המן נתתי לאסתר נראה שיחד הדבור למרדכי ועוד גדולה מכולם מה ענין אומרו הנה בית המן נתתי לאסתר ואותו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים והלא בהדיא נאמר ומה חדש להם. לכך נראה שהמלך אחשורוש השכיל מאד בדבריו אלה והורה שהבין יראת אסתר כמו שביארנו בכתוב ותוסף אסתר כי שם ביארנו שהשואל מאהובו שאלה מה שיהיה ואהובו נותן לו מתנה אחרת הרי זה ודאי אין רצונו לתת לו שאלתו ונתן לו המתנה האחרת תמורת שאלתו כמי שטוענו בחטים והודה לו בשעורים שאם היתה כוונתו לתת לו שאלתו ונוסף על שאלתו מתנה אחרת היה ראוי לתת לו קודם שאלתו ואח״כ המתנה האחרת והוכחנו שם היות הדברים כן מלבד שטבע הענין מפורסם היותו כן ולפיכך כשראתה אסתר שהיא שאלה מאת המלך הצלת העם וראתה שהמלך נתן לה בית המן ותלה אותו שהם דברים שהיא לא שאלה אותם הנה קפצה עליה היראה המופלגת ועשתה את כל החרדה ההיא לבכות וליפול על רגליו בחשבה שזה שנתן לה אחשורוש את בית המן ושתלו אותו הוא כנותן מתנה אחרת תמורת השאלה ואמנם לא היו הדברים כן כי כל מה שעשה אחשורוש לתת לאסתר את בית המן ולתלות אותו לא עשה כן כי אם להציל את העם ולתת שאלתה ממש ולא היתה מתנה אחרת כי ע״י שניתן בית המן לאסתר וע״י שנתפרסמה תלייתו הנה נתפרסם לכל שמה שעשה המן באגרות ההם היה בלי רשותו וכאשר יכתבו מרדכי ואסתר שפירוש הפתשגן ששלח המן הוא שהיהודים ינקמו מאויביהם ושום אדם לא יעמד נגדם אם כן באופן שכבר אחשורוש עשה כל מה שהיה אפשר לעשות להצלת העם וכאשר ראה אחשורוש שאסתר מבקשת להשיב הספרים מחשבת המן מה שאי אפשר לפי דתי ונימוסי המלכות וראה ג״כ שאסתר להיותה אשה לא תבין ששאלתה היא נגד נימוסי המלכות וגם לא תבין שמבלתי השיב הכתבים העם ניצול הוא מאחר שנתפרסם שכל מה שעשה המן בלתי רצון המלך עשה לכן השיב למרדכי שהוא יבין הדברים שלהשיב הכתבים אינו אפשרי לפי הנימוס וחשב המלך לומר אם אומר לאסתר כל הדברים הללו שבעתים כיון שאיני עושה רצונה להשיב הספרי׳ תחשב כי תואנה אנכי מבקש ותחזור לבכות לכן אמר למרדכי כדי שיבין ויסביר לאסתר ושתף את אסתר בתשובתו מפני הכבוד והתחיל לשלול כוונת אסתר ולהודיע לה שמה שהיא חושבת שנתינת בית המן לה ותלייתו את המן על העץ היא מתנה אחרת אין הדברים כן שלא נתן לה בית המן להעשירה אבל נתן אותו לה על אשר שלח ידו ביהודים וכן מה שתלו אותו לא היה לסבת הכנת העץ למרדכי כפי מה שנראה לכאורה ממה שלא צוה לתלותו רק ע״פ דברי חרבונה אבל כי צוה לתלותו על אשר שלח ידו ביהודי׳ כדי להצילם שרצ׳ לפרסם שבלתי רצונו ורשותו עשה וזהו שחדש להם ואמר הנה בית המן נתתי לאסתר על אשר שלח ידו ביהודים כלו׳ לא כמו שאת חושבת שהיא מתנה אחרת ולכך אמר שאין זו מתנה אחרת כמו שחשבה אסתר אבל שאלתה בעצמה נתתי לה שהיא הצלת העם וזה אומרו שאם הי׳ כוונתי לתת לה מתנ׳ אחרת להעשיר אות׳ לא הייתי צריך לתת לה בית המן כי הבית אינו עיקר העושר ועוד לא הי׳ חסר ממון למלך לתת לה וגם ענין התליי׳ אם הית׳ הכוונ׳ על אשר הכין העץ למרדכי לא הייתי צריך לתלותו אבל לתלותו שהוא פרסום ולתת הבית לאסתר שהוא פרסום לא עשיתי אלא להצלת העם וזה אומרו על אשר שלח ידו וכו׳:

(ח) **ואתם** כתבו. השלים ביאור דבריו שלא היתה מתנתו את בית המן מתנה אחרת

הַמֶּ֔לֶךְ וְחִתְמ֖וּ בְּטַבַּ֣עַת הַמֶּ֑לֶךְ כִּֽי־כְתָ֞ב אֲשֶׁר־נִכְתָּ֤ב ג׳
בְּשֵׁם־הַמֶּ֙לֶךְ֙ וְנַחְתּ֛וֹם בְּטַבַּ֥עַת הַמֶּ֖לֶךְ אֵ֥ין לְהָשִֽׁיב׃ ל׳ ומל ונחתם ד׳ מ״ע בליש׳
ט וַיִּקָּרְא֣וּ סֹפְרֵֽי־הַ֠מֶּלֶךְ בָּעֵֽת־הַהִ֞יא בַּחֹ֨דֶשׁ הַשְּׁלִישִׁ֜י ל׳
הוּא־חֹ֣דֶשׁ סִיוָ֗ן בִּשְׁלוֹשָׁ֣ה וְעֶשְׂרִים֮ בּוֹ֒ וַיִּכָּתֵ֣ב כְּכָל־ ל׳
אֲשֶׁר־צִוָּ֣ה מָרְדֳּכַ֣י אֶל־הַיְּהוּדִ֡ים וְאֶ֣ל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִֽים־
וְהַפַּחוֹת֩ וְשָׂרֵ֨י הַמְּדִינ֜וֹת אֲשֶׁ֣ר ׀ מֵהֹ֣דּוּ וְעַד־כּ֗וּשׁ ג׳ ג׳
שֶׁ֣בַע וְעֶשְׂרִ֤ים וּמֵאָה֙ מְדִינָ֔ה מְדִינָ֤ה וּמְדִינָה֙ כִּכְתָבָ֔הּ ג׳
וְעַ֥ם וָעָ֖ם כִּלְשֹׁנ֑וֹ וְאֶ֨ל־הַיְּהוּדִ֔ים כִּכְתָבָ֖ם וְכִלְשׁוֹנָֽם׃ ל׳ חס׳ בסי׳

והפחות ג׳ וסי׳ ויקראו ספרי המלך בעת ההיא. וכל שרי המדינות והאחשדרפנים
והפחות הראשונים אשר לפני:

יְהוּדָאִין כַּד שַׁפִּיר בְּעֵינֵיכוֹן בְּשׁוּם מֵימְרָא דְמַלְכָּא וּסְטִימוּ
בְּעִזְקְתָא דְסִיטוּמְתָא דְמַלְכָּא אֲרוּם פִּטְקָא דְמִתְכְּתִיב בְּשׁוּם
מֵימְרָא דְמַלְכָּא וּמִסְתַּתַּם בְּעִזְקְתָא דִסְטוּמְתָא דְמַלְכָּא לָא יְתוּב
רֵיקָנוּ׃ ט וְאִתְקְרִיאוּ לַבְלָרִין דְמַלְכָּא בְּעִידָנָא הַהוּא בְּיַרְחֵי תְּלִיתָאֵי
הוּא יְרַח סִיוָן בְּעֶסְרִין וּתְלָתָא יוֹמִין בֵּיהּ וְאִכְּתִיב כְּכָל דִּי פַּקִּיד
מָרְדְּכַי לְוַת יְהוּדָאִין וּלְוַת אִסְטְרַטִּילוֹסִין וְהֶפַּרְכִין וְרַבְרְבָנִין
דְּמִתְמַנָּן אַרְכוֹנִין עַל פַּלְכַיָּא דְּמִן הִנְדְּיָא רַבָּא וְעַד כּוּשׁ לְמְאָה
וְעֶסְרִין וּשְׁבַע פַּלְכִין פַּלְכָא וּפַלְכָא כְּרוֹשֶׁם כְּתָבָהָא וְעַמָּא וְעַמָּא
כְּמַמְלַל לִישָּׁנֵיהּ וּלְוַת יְהוּדָאִין כְּרוֹשֶׁם כְּתָבֵיהוֹן וּכְמַמְלַל לִישָּׁנֵהוֹן׃

תולדות אהרן ויקראו סופרי. כ״ס ז: מהדו ועד כוש. מגלה כ: מדינה ומדינה. שם: ככתבם וכלשונם. שם ח׳

רש"י

להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבם. באותיות שלה: כלשונם. הוא הדיבור

אבן עזרא

נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (ח) ונחתום. שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספת. יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו דע כי חכם גדול היה והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פירוש ובואה לפני המלך כאשר אפרש והנה העד הנאמן שנתלה המן וצוה המלך להכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא: (ט) מהודו. סוף שמאלית

יוסף לקח

אחרת אבל שאלתה בעצמה כי אחרי שבפתשגן הגלויה לכל העמים לא נאמר בה זולתי היותם עתידים ולא הזכיר בה את היהודים ואני כבר גליתי ופרסמתי בתלייתי את המן וכן ג״כ בנתינתי ביתו לאסתר שהמן שלח ידו ביהודים רצה לומר שידי לא עשתה זאת אבל ידו א״כ אין לי עוד לעשות אתם עשו המוטל עליכם לכתוב פירוש הפתשגן כרצונכם כי השרים יודעים דעתי והעמים אין להם אגרות מפורסמים על היהודים והם יש להם אגרות על אויביהם א״כ ודאי לא יעמד איש נגדם ויש שפירשו שבראשונות שכתב המן היה ג״כ כתוב בפרסום השמדת היהודים אבל באחרונות נכתב שבראשונות בטילות וא״כ הוא לא היה לכתוב לומר כי נפל פחד מרדכי עליהם לבד כי נפל פחד המלך עליהם ועוד מה הוא שנאמר אין להשיב הרי אין לך השבה גדולה מזו לומר שהם בטילות. והרלב״ג כתב שהאחרונות היו כדי שילחמו זה עם זה ואם היה הדבר כן שכבר היתה הגזירה מפורסמת לעמים שילחמו עם היהודים הדבר תמוה על מה כל הצהלה והשמחה הזאת ומשתה ויום טוב שהיו עושים והלא אנחנו המעט והאויבים רבים והפי׳ היינו אנחנו הרביה כלום אדם יוצא למלחמה להרוג או ליהרג ושמח ועוד מה הועילו האגרות של מרדכי וכי מלבד האגרות ההם מי יוכל לעכב על יד מי שנגזר עליו שכל מוצאו יהרגהו שלא ילחם עד שיהרג ובשגב נאמר שהיה שמחה בלד מה שבראשונות היו כצאן לטבח אין להם רשות מן המלך להלחם ולבם נופל עליהם מה שאין כן ע״י האגרות האחרונות יתחזק לבם על כל זה העל זה יעשו משתה ושמחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים בלתי שידעו איך יפול דבר והלא נאמר אל יתהלל חוגר כמפתח ואין לומר שלא היה להם להלחם רק עם אויביהם הידועים דהיינו אגגיים שהרי שללם לבוז באגרת המן לכל העמים ניתן. ועוד לשון הפתשגן שכתב מרדכי להנקם מאויביהם אין זה נקמה מהאויבים בכל עוד שהגזירה היא להלחם זה עם זה ומי יודע מי ינקם ממי לכך נראה נכון כמו שביארנו כי בפתשגן שמן לא הוזכרה השמדת היהודים להיותו רוצה שהדבר יהיה בסתר עד בוא יום פקודה והמן הודיע באגרות לשרים ולאחשדרפנים שכוונת המלך בפתשגן היא השמדת היהודים וכאשר ראו שהמן נתלה וביתו ניתן לאסתר ושמרדכי הוא משנה המלך נתפרסם שאותם הכתבים ששלח המן בהסתר לשרים היו בנכל ותרמית ועל כן היו היהודים ששים ושמחים שלא ניתן רשות לאויביהם לעמוד לפניהם ועם היות שכבר היו יכולים לעמוד שאחר שנהרג בגזירת המלך מי מעכב על ידו לעמוד לפניהם וגם למרוד במלך אבל זה היה גם מאתו יתברך שלא עמד איש בפניהם והשרים שהיו מנשאים את היהודים מפחד מרדכי וזהו שאמר אחשורוש שמה שנכתב אין להשיב כי אסתר היה רצונה לבטל פתשגן המלחמה ושלא יהרגו היהודים את שונאיהם וגם שונאיהם לא יהרגום ולא תהיה מלחמה כלל זה אמר המלך שאי אפשר שאחרי שהפתשגן ששלח המן גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה צריך שיתקיים ואמר כתב אשר נכתב שהיה מספיק אומרו כי אשר נכתב בשם המלך וגו׳ אין להשיב ועוד יקשה הלא האגרות ששלח המן לשרים גם הם נכתבו ונחתמו בשם המלך על השמדת היהודים ואיך הושבו שלא נתקיימו לכן ידמה שהגזירות של המלך ההולכים לשרים ולאחשדרפנים בסתר הם ענין בפני עצמם והם נקראים ספר אבל הגזירות הנכרזות בגלוי להנתן דת לכל העמים. אינו נקרא ספר אבל נקרא כתב כי כן האגרות ששלח המן לשרים וכן מרדכי נקראו ספרים שבהמן נאמר ונשלוח ספרים ובמרדכי וישלח ספרים אבל הפתשגן הגלויה נקרא כתב כמבואר בפתשגן המן ובפתשגן מרדכי שנא׳ פתשגן הכתב ולכן באסתר תחלה רצתה לבקש להשיב הפתשגן והכתבים ולכך אמרה להעביר רעת המן שהיא המלחמה ומחשבתו על היהודים שהם הספרים שכתב לשרים אבל אחר כך אמרה יכתב להשיב הספרים מחשבת המן שהם אותם האגרות שכתב לשרים כאלו אמרה שרצונה לבטל המלחמה מכל וכל שלא יהרגו שום אומה שזוהי רעת המן ואם אי אפשר לפחות שיושבו הספרים מחשבת המן ועל דבריה שאמרה בתחלה שהיה רצונה להעביר רעת המן מכל וכל ולבטל הפתשגן השיב אחשורוש שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב רצה לומר הפתשגן שהוא נקרא כתב והטעם כיון שניתן בהכרזה דת גלויה לכל העמים יהיה חסרון כבוד למלכות להשיבה לאחור שלא התקיים ולכן אמר כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב אבל הספרים שכתב המן לשרים אין לך השבה גדולה מזו לכתוב לשרים להיפך ממה שכתב שמן הרי השיבם לאחור: (ט) ויקראו סופרי המלך. הספיקות אשר התעוררת מחויב בהם בכתוב הזה הם תחלה אומרו ויקראו סופרי המלך בעת ההיא כי לא יפול על הלשון לומר בעת ההיא רק כאשר ספר דבר קודם ורצה לספר דבר אחר אחריו הנה לקצר הלשון בסיפור הזמן יאמר שהיה זה הענין רצה לומר האחרון בעת שהיה הענין הראשון כמו בעת ההיא אמר ה׳ אל יהושע וכמוהו רבים אבל באמרו הזמן בפרסום ובפרטות בענין האחרון ההוא לא ידק אומרו בעת ההיא וכיון שלענין ספור הכתיבה שכתב מרדכי ונקראו הסופרים כבר נאמר בו הזמן בפרטות שהיה בשלשה ועשרים לחדש סיון א״כ מה ענין אומרו בעת ההיא. ספק שני יש להתעורר מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם למרדכי ואסתר לאחר הכתיבה מי״ז בניסן עד כ״ג סיון שהיה עם ה׳ נתונים בצרה שהרי נראה בהדיא מן הכתוב שבי״ז בניסן אמר אחשורוש ואתם כתבו על היהודים ורלב״ג פירש שניתנה הגדולה למרדכי בי״ז בניסן אבל אסתר לא דברה למלך עד כ״ג סיון כדי שתשוך חמתו ואמה הכתוב העיד שחמתו שככה בעת תלייתו את המן ועוד מרגלא בפומא דאינשי בכל עוד שהברזל חם הכהו ועוד לפי פירושו אמרו ומרדכי יצא מלפני המלך הוא נכתב שלא במקומו והוא סיפור מה שהיה בי״ז בניסן הי היה בעשרים ושלשה בסיון ואם היה כ״ג סיון היה לו לספר כניסת מרדכי אל המלך ואחר כך יציאתו ומי הכניסו שילא והיה לו להזכיר ביאת מרדכי ואסתר שניהם אל המלך שהרי שניהם היו שם ועוד אומרו ותוסף והדבר נראה שבאותה השעה שדברה הוסיפה לדבר. לכן נראה שבי״ז בניסן היה שנתלה המן וניתן ביתו לאסתר והטבעת למרדכי ובאותו יום הוסיפה אסתר לדבר לפני המלך וגו ביום אמר להם המלך ואתם כתבו והם לא כתבו עד כ״ג בסיון לסיבה שיתבאר לפנים אבל בהיות שכתב כאן בהמלך אמר להם ואתם כתבו שיים הספור לומר שכתבו ובאיזה אופן כתבו עד גמר ענין הכתיבה ואיכותה יאחר כך חזר לספורו ואמר ומרדכי יצא מלפני המלך וזהו שנאמר ויקראו סופרי המלך בעת ההיא רוצה לומר בעת הכתיבה כלומר שלא נקראו בעת הזאת שאמר אחשורוש להם ואתם כתבו וכבר מצאנו דומה לזה ביוסף שנא׳ שם והמדנים מכרו אותו אל פוטיפר שנראה שכבר סופר מצרים ואחר כך אומר ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו שנראה שירד אחר שהורד יוסף למצרים ושם ספר כל ענין יהודה ותמר ואחר השלימו חזר לומר ויוסף הורד מצרימה שנראה שאחר מעשה יהודה ותמר

י ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת ד' חס'
המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי
הרכש האחשתרנים בני הרמכים: יא אשר נתן ל' וכס'
המלך ליהודים | אשר בכל־עיר־ועיר להקהל ל'
ולעמד על־נפשם להשמיד להרג ולאבד את־ ג'
כל־חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם
לבוז: יב ביום אחד בכל־מדינות המלך אחשורוש ג'. ו'
בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש
אדר: יג פתשגן הכתב להנתן דת בכל־מדינה
ומדינה גלוי לכל־העמים ולהיות היהודים עתודים כ'. יתיר יו"ד. עתידים קרי
ליום הזה להנקם מאיביהם: יד הרצים רכבי כ'

י ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת
סטומתא דמלכא ושלח פטקין בידא דרהטנין רהטי סוכון ורכבי
רכסא ערטוליני רמכין דאתנטילו מחוליהון ואתקדרו פסת כף
רגליהון: יא דיהב מלכא ליהודאי לסיעא די בכל קרוא וקרוא
לאתכנשא ולקימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית
כל חילות עמא ופלכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון
לעדאה: יב ביומא חד בכל פלכא דמלכא אחשורוש בתלת עסר
יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר: יג דיטגמא דכתבא
לאתיהבא גזרת דינא בכל פלכא ופלכא בריר לכל עממיא דיהון
יהודאי אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון: יד רהטנין

אחשורש ד' חסר וסי' נמסר לעיל סוף סימן ב': ולעמוד ג' וסי' נמסר בסדר קרח: ולעמוד לעמוד ג' מ"ל וסי' ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת דד"ה. ה' אלהי ישראל צדיק אתה אבל העם רב והעת. להקהל ולעמוד על נפשם: בשלושה כל סיפרא מ"ל: היהודים ו' יתיר יו"ד וסי' על אשר שלח ידו. ולהיות היהודים עתידים. ויקהלו היהודים אשר בשושן גם ביום. והיהודים אשר בשושן נקהלו. לשקול אל גנזי המלך. ביום ההוא נתן המלך אחשורוש:

תולדות אהרן האחשתרנים. בס יח:

אבן עזרא

שמאלית מלכותו: (י) רכבי הרכש. מרכוב המלך שאין כמותם: האחשתרנים. י"א הפרדים: הרמכים. הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך

רשי

הדיבור: (י) ביד הרצים. רוכבי סוסים שצוה להם לרוץ: האחשתרנים. מין גמלים שממהרים

יוסף לקח

ותמר הורד בגם שם אחר שהתחיל לספר ירידת יהודה מאת אחיו השלים כל הספור וחזר אחר כך לענינו ולכן אמר גם שם בעת ההיא והטעם שמרדכי ואסתר אחרו הכתיבה עד כ"ג סיון הוא מפני שלא היו שם רצים כדי לשלוח בכל המדינות לפי שהמן שלחם ועדיין לא חזרו ולמנות רצים מחדש לא רצה כי אם הידועים לכל המדינות היותם רצים מיוחדים למלכות כדי שלא יסתפקו בשליחותם או אפשר שאסי' שהיו שם רצים הרבה לא רצה מרדכי לשלוח הכתבים רק על ידי אותם הרצים בעצמם כדי שיראו ויבינו כל שרי המדינות שמה שכתב המן היה נכל והרמית שלא ברצון המלך שאם היה שולח רצים זולתם איפשר היה נופל בעיני השרים מן הספק לומר מאי אולמיהו דהני מהני ובא האות והמופת שעל ידי אותם הרצים בעצמם שלח מרדכי הכתבים וזה אומרו ביד הרצים בסוסים שפירושו ביד הרצים שהלכו ברגליהם לענין המן שלא אותם מרדכי בסוסים שאם היה פירושו שיש רצים ברגליהם ויש רצים בסוסים ולפי שהמן שלח רצים ברגליהם לא נאמר בסוסים אבל אלו היו מיוחדים שהם רצים בסיסים זה לא יתכן שהיה לו לומר ביד רצי הסוסים כמו שנאמר רוכבי הרכש אבל באומרו ביד הרצים בסוסים יתבאר שאלו הרצים שהם אל הנזכרים ששלח המן אבל מרדכי שלחם בסוסים ואפשר להיות שבאו גלאים מתלאת הדרך רצה לשלחם בסוסים ולמהר הבשורה ולא רצה להמתין עד שינוחו ולכך נאמר פה הרצים יצאו מבוהלים מה שלא נאמר באגרות המן שבהלתם היתה שהם הולכים בשלימות היפך שליחות הראשון וגם שהיו הולכים הכף בואם מן הדרך ויכתב ככל אשר צוה מרדכי כבר נתבאר שאגרות המן היו שלוחים בכל מדינה שלשה אחת לאחשדרפן ואחת לפחת ואחת לשר שעל כן נכתבה מלת אל בין כל אחד ואחד כמו שנאמר אל האחשדרפנים ואל הפחות ואל שרי וגו' ועשה כן כדי להסתיר הדבר אבל מרדכי שהיה רצונו הגילוי והפרסום כתב אגרת אחת לכל מדינה שיכה לכולם לאחשדרפן ולפחת ולשר ולכן לא נאמר אל בין כל פרט ופרט באופן שהמן היה כותב שלשה כתבים ומרדכי שנים אחד ליהודים ואחד לכל השרים כאמור:

(י) ויכתב בשם המלך. לא נאמר כאן נכתב ונחתם שהמן ישב לשתות עם המלך שכבר היה המן כל כך זריז לרעה כמו שהיה מרדכי זריז לטובה והעד שהוא בעצמו עשה העץ כמו שנתבאר שם ועל כן נתן טעמו בגלדו שהמן לא כתב ולא חתם מפני היות רצונו לשתות עם המלך אבל מרדכי חביב לאינש דלעביד מצוה בגופיה. והנה הגדיל לספר זריזותו ששלח הרצים בסוסים רוכבי הרכש כי רוכבי הרכש שב אל הסוסים שיש סוסים לרכוב עליהם אבל אינם מוכנים ומלומדים להתמיד המרוצה כמו אותם רוכבי הרכש ר"ל שהסוסים מרכיבים אותם על הקרונות לפשכם והם רוכבים ממש שבין רגליהם העץ והחבלים המושכים הקרון ולהיות שמרוצת האופנים הוא בעזר הסוסים במרוצתם ועל כן הם מלומדים להתמיד המרוצה ואם רוכבי הרכש שב אל הרצים ופירושו שאותם הרצים היו רוכבי הרכש א"כ היה לו לומר הרצים רוכבי הרכש בסוסים וכן ידמה שפירושו שם ביורם בן אחאב שאמר אחד מעבדיו ויוקח נא חמשה מן הסוסים ואחר כך נאמר ויקחו שני רכב סוסים וגו' והמפרשים פירשו שר"ל שני סוסים שרוכבים עליהם ואינו מתיישב פירושם זה שלא היה צריך לומר ששלחו רוכבים על הסוסים לראות בודאי לא שלחו הסוסים בלתי רוכב עליהם ועוד כשאמר אחד מעבדיו ויוקח נא חמשה סוסים הרי גם שם לא הוצרך לומר רכב סוסים שהדבר מובן שאין לשלוח סוסים בלתי רוכב עליהם לכן נראה לי שגם שם פירושו שלקחו שני סוסים מהמלומדים על הרכב להתמיד על מרוצתם ויהיה כאלו אמר שני סוסי רכב והפך התיבה ואמר רכב סוסים

והאחשתרנים בני הרמכים שנראה אותם הסוסים שנקראים כן הם מהירים ביותר ואפשר שהרמכים הם סוסי רומח שרצים זה נגד זה ברמחים ונחלפת הכ"ף בחי"ת ואמרו בני הרמכים ראויים לרמחים כמו בן מאה שנה וכן בן מות הוא ופירושו שהיו מהסוסים שהרמכים משתמשים בהם ועשה כן מרדכי שבראות השרים שהרצים שהלכו המן הלכו ברגליהם ואלו שולחו באותם הסוסים המזומנים לכל דבר המלך כשהוא נחוץ יתאמן להם שאגרות אלה הם במצות המלך בעצמו נחוצים מאד:

(יא) אשר נתן המלך. לא היה צריך לומר את כל חיל עם ומדינה הצרים והיה מספיק אומרו להשמיד הצרים אותם אבל אם היה אומר הצרים אותם לבד היה המובן הצרים המפורסמים לאויבים לאומה ישראלית שהם עמו של המן שהיינו העמלקים אבל כדי שלא לעמוד באותה הטעה אם עמלקי הוא או זולתו לכך כתב כל חיל עם ומדינה הצרים. לעמוד על נפשם לא היה צריך לכתוב כן שכיון שהגזרה היא שהם ישמידו האויבים א"כ לא שייך לומר לעמוד על נפשם שלא יאמר כן רק כאשר איש ירצה להשתדל בהצלת עצמו אבל ראה מרדכי שבאגרות המן שהוא היה מתיר דם היהודים לכל האומות לא היה צריך הקהל אבל היהודים אשר המה זעיר שם כמו שאמר המן מפוזר ומפורד היו צריכים הקהל וזהו אומרו טעם להקהל כדי לעמוד על נפשם או ידמה לומר שכתב לעמוד על נפשם על דרך הבא להורגך שאם לא יהרגום הם יבקשו להרגם ולפיכך כתב כן כנותן פתח היתר להריגתם שאם המן חטא הם מה חטאו. עוד יש לדקדק שהמן כתב באגרות שאלה טף ונשים ביום אחד ושללם לבוז ומרדכי כתב טף ונשים ושללם לבוז ביום אחד. אבל ידמה שהמן לא רצה שיעשו העמים על השלל באותו יום כדי שיעשו ההשמדה בתכלית השלימות ולכן אמר שהריגה תהיה ביום אחד והשלל לבוז כל זמן שיהיה אפילו אחר היום אבל מרדכי ידע שלא היו עתידים ישראל לבוז כמו שנאמר ובבזה לא שלחו את ידם אבל שאר העמים היו בוזזים את הנהרגים על ידי ישראל לכך רצה שההריגה והביזה יהיה ביום אחד כדי שהביזזים יהיו בעזרם של ישראל להרוג האויבים וזה שנאמר נוח מאויביהם והרוג בשונאיהם כי האויבים היו נוחים להם שיהרגו שונאיהם:

(יב) ביום אחד. יתבאר מכאן שהענין הוא כפי מה שבארנו שאסתר היתה בקשתה להעביר רעת המן דהיינו שלא יהרג שום אומה ובקשה כן בתחלה ואחשורוש השיב על זה שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב היינו הפתשגן הגלויה לכל העמים שהיא הנקראת כתב כמו שאמרנו למעלה באותו הכתוב אבל הספרים שכתב לשרים פירוש השמדת היהודים אמר להם שיכתבו להשיבם והמופת על זה מה שראינו שמרדכי גם הוא עשה הגזירה בנקמת האויבים עד י"ג באדר שנראה שלא היה יכול לשנות מה שהיה כתוב בפתשגן כלל דהא"כ פשיטא דלית דין צריך בשם והיה כל הזריז זריז ונשכר:

(יג) פתשגן הכתב. אומרו ולהיות היהודים עתידים וא"ו זו אין לה מקום מוסיף על ענין ראשון אבל נראה שבהורף הפתשגן לא היה כתוב רק להיות היהודים בלא וא"ו אבל הכתוב מספר ואומר שכתב הפתשגן כמו אותה של המן וגם בהמן לא כתב כי אם להיות עתידים ולא כתב למי ומי אבל כאן מספר המעשה כתב שמרדכי לא עשה כמו שעשה המן אבל גילה מי שעתיד ולמי ולכן כתב וא"ו זו כאלו כתב פתשגן כמו של המן וכתב גם כן בגלוי מי הם העתידים ולמי דהיינו היהודים להנקם מאויביהם:

(יד) הרצים רכבי הרכש. אחר שכבר אמר הרצים בסוסים קצר הכתוב וקראם רצים

הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר ל. ל. ג׳
המלך והדת נתנה בשושן הבירה: ס טו ומרדכי ג׳ ר״פ בסי׳
יצא | מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ר״פ. ל׳
ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר ל׳
שושן צהלה ושמחה: טז ליהודים היתה אורה ל׳. ל. ל׳
ושמחה וששן ויקר: יז ובכל מדינה ומדינה ל׳ נ׳ חסר ב׳ וכל אדמיות
ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע דכו׳. ה׳ פסו׳ וככל וככל
שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים ל. ו׳
מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים ל׳

דרכיבין על רכשא ערטוליני נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא
וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא: טו ומרדכי נפק מן
קדם מלכא בלבושא דמלכותא דתכלא כד חדי ושפיר לבי־
ביקרא סגי וברבו יתירא לביש לבושא דמלכותא מילא כרפסא
ותכלתא שיר בדהב טב דאופיר ומקבעין ביה מרגלין ואבנין
טבן לגו מן סרבלא לביש מיננקא דכרוס ימא מערבא לגו מניה
לבושא כתונא דארגון דציירין עלה כל צפר נדפא ועופי שמיא
והון דמיה דכתונא ארבע מאה ועסרין ככרי דדהבא והמינא
מחית בחרציה די מקבעין בארכוהי אבני בורלא מוקי פרתיאין
רמי ברגליה מחתין במוקדונין דדהבא ומתחתמין בזמרגדין
וספסרא מדאה תלי בחרציה מחית בחולת חולית דדהבא וצייר
עלה קרתא דירושלם ועל ידיה דספסרא צייר עלה גדא דמחוזא
חידא מדאה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ועביד לעילא
מניה כלילא רבא דדהבא מוקדונא ולעילא מן כלילא טוטפן
דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא
מרדכי יהודי למקימא קריא דכתיב ויחזון כל עמא דארעא
ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא
שוקיא באסיא מסכין ודרתא בארגונא נגיד טולא בחבלי בוצא עולמן מתחתן ברישיהן כלילן וכהניא נקטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין
ואמרין כל דלא יתון לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי הדמין יתעבד וביתיה נולי ישתוה ועסרא בני המן פכירין ידיהון ואזלין
וזמרין קדם מרדכי צדיקא ואמרין ומשבחין למן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא ברישיהון והדין המן אבונא טפשא
דאתרחיץ בעתריה ועל יקריה. מרדכי ענותנא תברה בצומה ובצלותה ואסתר צדיקתא מריקא מן חרכא דלית אפשר למלכתא
למהלכא עם בני נשא בשוקא חזר מרדכי עינוהי וחזאיתה ואמר לה ברוך יי שלא נתננו טרף לשניהם מתיבא אסתר ואמרת ליה
עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סגיאין מבני נשא הוו חדין על מפלתיה דהמן רשיעא ומודין ומשבחין על פורקנא דהוה לון ליהודאי

והור ל׳ חד וקמץ ומרדכי יצא מלפני המלך. והוא מן א״ב מן חד חד משמש וי״ו בריש תיבות׳ וקמצין וסי׳ נמסר במסרת רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: ובכל ה׳ פסו׳ ובכל ובכל וסי׳ נעשה אדם בצלמנו. ובאו ונחו כולם בנחלי הבתות. חילך ואצרתיך לבז. ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר תניינא דספרא. ותתן אחות ומפתים: ורבים ו׳ וסי׳ נמסר במלאכי סימן ו׳:

תולדות אהרן ומרדכי יצא. שם טז: צהלה ושמחה. שם יא טז: ליהודים היתה אורה. שם פז עקרים מ״ב כט (ברכות ב יומא מ): ובכל מדינ׳. שם ג: שמחה וששון. סוכה מח:

רשי

המתהרי׳ לחץ: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ טלית העשוי להתעטף: (יז) מתיהדים. מתגיירים

אבן עזרא

לשון הקדש ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות: (טו) ותכריך. זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז״ל והטעם כאדרת שיעוטף בה: בוץ. הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן. שגם היהודים: והעיר שושן צהלה ושמחה. פירוש צהלה כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחושך ויוצא לאויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר ישראל: (יז) מגיע. מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות: מתיהדים. מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מזאת המלה נלמוד כי אלת תורמין נכונה כי יו״ד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדיח ומליח הנו כמו את מולאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלום
כי

יוסף לקח

רצים רוכבי הרכש וכן קצר בני הרמכים. מבוהלים ודחופים כבר אמרנו שבאגרות המן לא נאמר מבוהלים וכאן נאמר מבוהלים להיותם הם הם בעצמם אותם ששלח המן וברצותם שהם הולכים בשליחות היפך הראשון היו מבוהלים:

(טו) **ומרדכי** יצא מלפני המלך. הנה אמר שיצא מלפני המלך אחר שספר שמרדכי בא אל המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה סיפר עתה שיצא מלפני המלך בכל הכבוד הזה ורצה להודיע מה בין רשע לצדיק שהמן כשראה שנתקיימה עצתו לרעה ולא נעשה לו כל הכבוד הזה הנה היה שמח מתהלל ברעה ישב לשתות עם המלך אמנם מרדכי עם היות שהמלך הפיק רצונו והמן נתלה ובית המן בידו שמחה אוהו עליו אסתר עכ״ז לא היה שמח שהצדיקים אין להם שמחה בעה״ז ואפילו מנצחים את הקמים עליהם מדאגתם פן נתמעטו זכיותיהם כמו אברהם כשנצח המלכים אמר לו הקב״ה אל תירא שכרך הרבה מאוד ולפי זה נאמר כאן והעיר שושן צהלה ושמחה כלומר מרדכי יצא בכבוד גדול והעיר שושן צהלה ושמחה לא הוא שלא היה כאן מקומו לומר שהעיר שושן צהלה ושמחה אבל תכף שנאמר והדת נתנה בשושן הבירה הו״ל והעיר שושן צהלה ושמחה כי ודאי לא היתה עיקר השמחה רק הדת שנתנה להנקם מאויביהם אמנם אמר שהעיר שושן שמחה אחר אומרו גדולת הכבוד שנעשה למרדכי לומר שהוא לא היה שמח וגם בהמן שנאמר והעיר שושן נבוכה אחרי אומרו שישבו לשתות ולא אמר כן תכף באומרו והדת ניתנה הוא הטעם מפני שלא היתה המבוכה מפני הדת שניתנה שיהיו עתידים ומזומנים למלחמה כי מנהג המלכות הוא לזרז צבאיו לעת הצורך כשיש חשש מלחמה מן השונאים אבל כשיש חשש מלחמה מן השונאים אין המלך יושב לשתות ולהשתכר ובפרט בעת היותו מזרז את עמו ולכך לא היתה להם מבוכה רק בראותם שישבו לשתות שאמרו ודאי אין זה המלחמה עם שונאים מחוץ לבד בינותינו וע״ז נבוכו אבל כאן עיקר שמחת שושן היתה נתינת הדת לא הכבוד שנעשה למרדכי ונאמרה אחרי הכבוד ההוא כאמור. והנה נגד השק שאין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ניתן לו לבוש מלכות ותחת האפר שכסה את השק תכריך בוץ וארגמן למעלה מן לבוש התכלת ותחת זעקה גדולה עטרת זהב גדולה ואומרו והעיר שושן צהלה ושמחה יובן על היהודים כמו שיתבאר:

(טז) **ליהודים** היתה אורה. הנה לפי שבהמן נאמר והעיר שושן נבוכה ושם פירושו שגם שאר העמים וגם ישראל נבוכו כמו שביארנו לכך כאן כאשר אמר והעיר שושן צהלה ושמחה הוכרח לפרש שלא היתה השמחה רק ליהודים לא לשאר העמים. ואומרו כאן אורה הוא נגד הצום שמחשיך העינים כמו שאמר יהונתן ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי וגו׳ ונגד בכי ומספד שמחה וששון שהם הפכם ונגד שק ואפר שמבזים את לובשיהם ויקר שהוא הפכו. והנה בשאר עירות עשו משתה וי״ט כמו שנאמר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב אמנם בשושן לא עשו משתה ויום טוב להיותם נגררים אחרי מרדכי שלא היה שמח ולא עשה משתה עד שראה סוף הנס שהצדיקים לעולם יראים פן יגרום החטא ועוד שאין לשמוח במפלתן של רשעים רק באבודן ומיתתן שנאמר באבוד רשעים רנה לפי שבכל עוד שלא מתו אפשר יחזרו בתשובה ואין צריך לשמוח במפלתן אבל להתפלל שישובו מדרכם הרעה כמו שנאמר ענוש לצדיק לא טוב וכן נאמר בנפול אויביך אל תשמח רק אחרי המיתה כיון שמת ולא חזר בתשובה באבוד רשעים רנה וכן מרדכי לא עשה אותו יום משתה עד ראות אבודם או אפשר שמרדכי לא עשה משתה עד שראה שלא עמד איש בפניהם שלעולם היה ירא פן יגבר במלחמה ההיא נפש מישראל והנה ישראל כולם בני איש אחד לא יאות לקבוע משתה אם אין השמחה כוללת כולם עד שלזה לא וקבעו ימי חנוכה למשתה לפי שמתו כמה מישראל במלחמת חשמונאי׳ וכאשר הגוף אשר אין בריאותו מתפשט בכל איבריו אבל יש בו אבר חולה לא יתן לו רבות לאכול ולשבוע כ״נוגו כי הרופא ימנע ממנו רוב המאכל והמשתה מפני אותו האבר החולה כן האומה ישראלית גוף אחד בכל עוד שאין הבריאות מתפשט בכל איבריו אין לו לעשות משתה לכן נאמר שבשושן ליהודים היתה אורה וכו׳ אבל לא משתה:

(יז) **ובכל** מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר. למעלה באגרות המן פירשנו אומרו מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שר״ל שאפי׳ שהיו שם מדינות שלא היה שם מגיע הדבר לאזני היהודים וקצת מדינות היה מגיע לאזניהם על ידי הספרים שבותם ששמען שהוא על שהיהודים אותם הספרים שכתב להם המן ולא נאמר שם בכל
מה

עֲלֵיהֶם: ט א וּבִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר
בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ אֲשֶׁר הִגִּיעַ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ
ל׳. וְדָתוֹ לְהֵעָשׂוֹת בַּיּוֹם אֲשֶׁר שִׂבְּרוּ אֹיְבֵי הַיְּהוּדִים
ל׳ ומ״ל. לִשְׁלוֹט בָּהֶם וְנַהֲפוֹךְ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְּהוּדִים
הֵמָּה בְּשֹׂנְאֵיהֶם: ב נִקְהֲלוּ הַיְּהוּדִים בְּעָרֵיהֶם בְּכָל־
ל׳ מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לִשְׁלֹחַ יָד בִּמְבַקְשֵׁי
רָעָתָם וְאִישׁ לֹא־עָמַד בִּפְנֵיהֶם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עַל־
מלין מן י״ כָּל־הָעַמִּים: ג וְכָל־שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים
אתין, ג׳ ב׳ וְהַפַּחוֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מְנַשְּׂאִים
אֶת־הַיְּהוּדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם:
ג׳ ב׳ מ״ל ד כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ
כסי׳ וכספ׳ ג׳ מ׳ בְּכָל־הַמְּדִינוֹת כִּי־הָאִישׁ מָרְדֳּכַי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל:
ה וַיַּכּוּ הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת־חֶרֶב
ל׳. וְהֶרֶג וְאַבְדָן וַיַּעֲשׂוּ בְשֹׂנְאֵיהֶם כִּרְצוֹנָם: ו וּבְשׁוּשַׁן
הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת

ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא
ההיא דהכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא
דמלכותא תכלא ומילא וכליל דדהבא רבא מכריך בוצא
וארגונא וקרתא דשושן צהלא וחדיא: טז ליהודאי הות רשותא
למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון
ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון: יז ובכל פילכא ופילכא
ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות
ובדיחת לבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעממא
דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עלויהון: א ובתרי
עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטא פתגם
מלכא וגזירת דיניה לאתעבדא ביומא דחשיבו בעלי דבבין
דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא
די ישלטון יהודאין אינון בסנאיהון: ב אתכנשו יהודאין בקירויהון
בכל פלכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון
וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדיהון על כל עממיא:
ג וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עבידתא די
למלכא ממנן עלויהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי
עלויהון: ד ארום אפוטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא
ומטבעיה נפק בכל פלכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא
למלכא ואזיל ומתרברב: ה ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון
מחת קטילת סיפא וקטילת גולמין גלפין והובד נפשתא ועבדו
בסנאיהון כרעותהון: ו ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו

בשלושה כל סיפרא מ״ל וכל אשר קריאה חסרי׳ בסי״ו מ״ל וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך שלש בס״ד: היהודים כלהון כתובין כן במ״ו יהודיים יתיר י׳ וסימני׳ נמסר לעיל בסי׳ זה: וכל שרי ז׳ וסי׳ והנו נצב על עלתו. ויוחנן בן קרח וכל שרי החילים. וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי. ויקח יוחנן בן קרח. וחברו. ולא שמע יוחנן. והאחשדרפנים והפחות ועושי המלאכה: בבית המלך ג׳ וסי׳ וישמע עבד המלך. והשלישית בבית המלך. כי גדול מרדכי בבית המלך. וא׳ בבית מלך אשר נשאר בבית המלך: וגדול ח׳ ומ״ל וסי׳ והוא שבגר. ויאמר המלך אל עבדיו. מאין כמוך ה׳ גדול אתה וגדול. וילך דוד הולך וגדול וחברו. כי האיש מרדכי הולך וגדול. כי מרדכי היהודי משנה. קטון וגדול שם הוא:

אבן עזרא

כי וי״ו מבולע אם נוסף איננו תמה כי אותיות אהו״י נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מ״ם מדיה ומליח. ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו רבותינו ז״ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהודה והנה יהיה בדקדוק יפה: (א) אשר שברו. כמו עיני כל אליך ישברו: ונהפוך. הוא שם התואר מבנין נפעל: (ב) נקהלו היהודים. לאות כי היה להם ערים בשושן: (ד) הולך וגדל. שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר: (ו) ואבד חמש מאות איש. שם הפועל כמו הנה לא

רשי

מתגיירים: (ג) ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך:

עשרת

יוסף לקח

עיר ועיר לפי שהם מדינות היו שם שלא הגיע אליהם לדעת מחשבת המן אבל כאן שדברי מרדכי היה בגלוי ובפרסום וכבר כתב מרדכי לכל המדינות א״כ לא היה שם מדינה שלא הגיע הבשורה טובה אל היהודים ולא אמר כאן מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אלא מפני אומרו בכל עיר ועיר שמרדכי לא כתב רק למדינות ולפיכך היו שם עירות שלא היה מגיע אליהם הבשורה טובה וא״ה כשבא היום הנועד נקהלו לשלוח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם כמו שיתבאר עוד שם בס״ד שהם לא היו יודעים אבל האומות היו יודעים:

ט (א) ובשנים עשר יתבאר הכתוב הזה לפנים בכתוב ושאר היהודים נקהלו:

(ב) נקהלו היהודים בעריהם. גם זה הכתוב יתבאר לפנים בכתוב ושאר היהודים נקהלו:

(ג) וכל שרי המדינות. יש לדקדק מה ענין עושי המלאכה לכאן אבל ידמה לומר שאפילו עושי המלאכה שלא הגיע להם אגרות ממרדכי וגם זה הכתוב יתבאר לפנים בכתוב ושאר היהודים נקהלו:

(ד) כי גדול מרדכי בבית המלך. יש לדקדק למה לא אמר משנה למלך שהרי אחר כך נאמר בהדיא היותו משנה למלך ואין לך גדולה יתירה על היותו שני למלך ואין אמצעי ביניהם. עוד יש לדקדק אומרו כי האיש מרדכי הולך וגדול כנראה שזה נתינת טעם אל פחדם ממנו לכן נראה שכבר ידוע שיש למלך שרים הממונים על עסקי ביתו ופיזרו והנהגת עבדיו וכל שאר צרכיו ויש שרים למלך הממונים על הנהגת המלכות והמשפט והשער והמלחמות והדומה לזה והנה הכתוב הזה סיפר הנה כי מרדכי לא היתה גדולתו כי אם בבית המלך ולא היו צריכים הפרתמים והשרים הממונים על עניני המלכות להיות יראים ממנו אבל בהיות שהיה שמעו הולך כי הוא הולך וגדול א״כ נפלה עליהם היראה פן יתמנה להיותו משנה על המלכות כמו שהיה ולכן כתב היותו משנה למלך הוא בפרשת גדולת מרדכי כנראה שעד עתה אפילו שניתן לו הטבעת לא היה רק גדול בבית המלך שאין ספק היות גדולת הממונים על המלכות רבה מאד על גדולת הממונים על הבית ומה שלא נזכר זה הפחד אלל ההקהל יתבאר לפנים בכתוב ושאר היהודים:

(ה) ויכו היהודים. אומרו ויעשו בשונאיהם כרצונם גם זה הכתוב יתבאר בכ׳ ושאר היהודים:

(ו) ובשושן הבירה הרגו. כאן לא נאמר הקהל וביום י״ד נאמר שנקהלו גם יש לדקדק וא״ו זו שהיא מוספת על ענין ראשון על ענין מה היא מוספת לכן נראה שכיון שנאמר הקהל לבני העירות אמר ובשושן כאלו אמר ובשושן נקהלו ולפיכך לא הוצרך לכתוב כאן הקהל. עוד יש לדקדק שתחלה נאמר הרגו ואבד ובעשרת בני המן לא אמרו ואבד ועוד גם אבוד שייך אחרי ההריגה. עוד יש לדקדק שבע״ה אלף לא אמר איש ובחמש מאות אלה אמר איש. עוד למה הזכיר שמות הבנים ואח״כ אמר עשרת בני המן היפך הסדר שהיה לו לומר ואת עשרת בני המן ואח״כ להזכיר שמותם גם אמרו כאן צורר היהודים וכי עתה נתחדש זה לכך נראה שנאמר כאן איש דרך חשיבות ושעכ״ז אבדו אותם והאבוד ר״ל שכשאנשים נלחמים עם זולתם ומנצחים והורגים מאבדים הגופות לנתחים עד שאינם נכרים בשמותם אבל בהיות בין ההרוגים מלכים או שרים לחשיבותם אינם מאבדים אותם כדי שכל רואיהם יכירום שלא ניצולו ושלא ברחו מידם כי זה הוא כבוד הנצחון שנפל מלכם ושריהם בידם ועל כן לא נאמר בעשרת בני המן ואבד וכן נאמר גבי מלכי מדין ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב פר״ל שאת מלכי מדין עם היותם מלכים לא החשיבום להורגם בחרב כדרך שהורגים בסייף שיוכרו אחרי מיתתם אבל את בלעם בן בעור הרגו בחרב ר״ל שהרגו אותו כדרך שהורגים בסייף וה גוף ניכר ולחשיבותו שיכירוהו כל ישראל שנהרג לא אבדו את גופו ולא הרגו אותו תוך החללים האחרים כמו שעשו למלכי מדין ואומרו כאן צורר היהודים לא להודיע בא שהוא צורר אבל נתן טעם למה לא אבדו גופותם ואמר שלהיותם בני הצורר לא אבדום ואומרו שמותם טרם אומרו היותם בני המן להודיע שזולת היותם בני המן היו רשומים בשמותם ותשובים וידועים מחמת עצמם וגם נכתבו בבירה לבורות על גדולתם שכן כשכותבים אגרת ומזכירים בו מלך או שלטון לא יכתבו את שמו תוך השורה אבל שורה בפני עצמו כן מנהג ערב וישמעאל ואנשי פרס עד היום ולכן הושמו כל אחד בשורה בפני עצמו:

(יא) ביום ההוא לא היה צ״ל שה״ה ביום ההוא אבל להודיע זריזותו של אותו רשע וזהירותו לסיותו דורש טוב לעמו עשה שהפסיקו מלהרוג מבעוד יום באין נסביה מספר ההרוגים אם לא הפסיקו ועשה כן על דרך מלאת דבם אבול דייק ועוד להראות למלך שאינם עושים כפי כל מה שניתן להם רשות וזה היה כבה להנתן גם מחר כאשר יתבאר:

(יב) ויאמר המלך. יש לדעת מהות הק״ו הזה ובלא אין הדבר אלא כפי רוב האויבים הנראים ומי יודע אם בשאר המדינות יש כל כך כמו בשושן ועוד מה ראה המלך לומר לאסתר ומה שאלתך עוד שהרי כיון שראה שהפסיקו מבעוד יום היאך עלה על דעתו כן ויתבאר הכתוב הזה עם הכתוב הבא:

(יג) ותאמר אסתר אם על המלך טוב. הנה יובן שאחשורוש עשה ק״ו בעצמו ואמר הנה בשושן שאני כאן והפסיקו מבעוד יום הרגו חמש מאות איש בשאר המדינות שודאי לא הפסיקו מבעוד יום מה עשו כי הרגים שהפסקתם מבעוד יום היה לסבת היום אם

איש : ואת | פרשנדתא ואת | ל׳ פס׳. ל׳ ק׳ זעירא
דלפון ואת | אספתא : ח ואת | ל׳. ל׳
פורתא ואת | אדליא ואת | ל׳. ל׳
ארידתא : ט ואת | פרמשתא ואת | ל׳. ל׳. פי״ז זעירא
אריסי ואת | ארדי ואת | ל׳. ל׳ וחסר
ויזתא : י עשרת בני המן בן־המדתא צרר ל׳ ו׳ ארי׳ וו׳ זעירא
היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את־ידם: יא ביום ד׳
ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני
המלך : יב ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן י״ד
הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת ד׳
עשרת בני־המן בשאר מדינות המלך מה עשו י׳
ומה־שאלתך וינתן לך ומה־בקשתך עוד ותעש: ל׳

חמש מאה גוברין כולהון רופילין מדבית עמלק: ויית פרשנדתא ויית דלפון ויית אספתא: ח ויית פורתא ויית אדליא ויית ארידתא: ט ויית פרמשתא ויית אריסי ויית ארדי ויית ויזתא : י עשרתי בנוי דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: יא ביומא ההוא עלא מנין קטילין בשושן בירנתא קדם מלכא : יב ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטילו יהודאין והובדו חמש מאה גוברייא רופילין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי דהמן במשאר פלכי מלכא מה עבדו ומה שאלתך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד. (ת״א ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטילו יהודאי וגמרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתי דמלכא מה עבדו ומה שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותך תוב ותתעביד :

ש״ן פרשנדתא רבתי ותי״ו זעירא . פרמשתא תי״ו ש״ין זעירא . ויזתא וי״ו רבתי וזיין זעירא ואתוון רבתי וזעירי כלהון נמסרו במסרה רבתא בריש המערכת בס״ד : וצריך שיהא איש בראש הדף ועשרת בסוף הדף ובסוף העמוד וצריך לאומרם בנשימה אחת ועשרת בני המן עמהן וי״ו דויזתא צריך לממתחיה כמודיא דלברות . ל״א טלכים וי׳ בני המן אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה שיפלו ולא יקומו למפלחם : אספתא ארידתא פורתא פרמשתא פרשנדתא כלהון מלעיל ואינון מן א״ב מן חד חד לעיל וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד : לאסתר המלכה י״ד וסימ׳ נמסר לעיל ריש סימן ז׳ :

תולדות אהרן ואת פרשנדתא. מגלה טז: ויזתא. שם : עשרת בני המן. שם : ובבזה. שם : ויאמר המלך. שם :

רשי

(י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלים. ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והחדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתגאה המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך

אבן עזרא

לא ידעתי דבר. היו חכמים בספרד וסמכו על טעם ארידתא וכן פורתא והם השמחים ללא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים : (י) ובבזה לא שלחו. הם מפעלי הכפל על משקל רצה גם זאת עלה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך לרצונו : (יב) בשושן הבירה הרגו היהודים. הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן

יוסף לקח

הם וכאשר הרגים שלא עשו כרצונם אמר לאסתר מה שאלתך עוד ותעש והנה אסתר השיבה בשכל ואמרה ינתן גם מחר לעשות כדת היום כלומר כשיעשו גם מחר הלואי ויעשו כפי מה שהיו יכולים לעשות היום אם לא היו מפסיקים ברצונה בזה כאלו אמרה לו אחר שהרגבת שלא מלאו ידם להנקם כרצונם להיותך פה א״כ תן להם שיעשו מחר מה שחסרו היום וזה אמרה לעשות כדת היום והנה שאלה תליית עשרת בני המן לפרסם מיתתם כדי שבני עולם לא יזידון עוד לעשות כן נאבד עם אחד על לא חמס ומכאן נתבאר שהדברים הם כמו שבארנו למעלה שהחמש מאות איש הרגום ואבדו גופותיה׳ אבל בני המן לתשיבותם לא אבדום כדי שכל רואיהם יכירון כי הם זרע מרעים בנים משחיתים לכך נאמר הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ובעשרת בני המן לא נאמר ואבד :

(יד) ויאמר. לא נאמר ותנתן דת להעשות כדת היום לפי שאומרה לעשות כדת היום הוא מה שטענה היא כפי מה שפירשנו שהיתה טוענת שכיון שלא עשו יום שלם שיעשו יום אחר אבל אין זה נוסח כתב הדת אבל הנוסח היה להנקם מאויביהם כמו נוסח כתב הדת הראשון ולכן נאמר סתם ותנתן דת :

(טו) ויקהלו היהודים. לא הוצרך לומר שנית ובביזה לא שלחו את ידם אבל אמר כן כדי שיובן שבעירות שלא נאמר בהם שבבזה לא שלחו את ידם שלחו ובזזו כמו שיתבאר עוד בס״ד :

(טז) ושאר היהודים אשר במדינות. בכתוב הזה יעדנו לבאר הספיקות שבכתוב ובשנים עשר וכן כתוב נקהלו היהודים. וכן כתוב וכל שרי המדינות. וכן כתוב כי גדול מרדכי. וכן כתוב ויכו היהודים בכל אויביהם. וכן כתוב ויקהלו היהודים. ויעדנו כן לפי שבשבעה דרכים יגלו הלינו הספיקות ובדרך אחד ינוסו מפנינו כי בכתוב הראשון יש להתעורר מה ענין אומרו ובשנים עשר חדש וכלא ידענו כל זה שהיה באותו היום והיה מספיק אומרו וכאשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו וגו׳ בכתוב שני יש להתעורר ששני פעמים נאמר נקהלו אחת בכתוב ההוא ואחת בזה הכתוב שאנו בו עוד יש להתעורר בכתוב השני שבו נאמר ואיש לא עמד בפניהם וכי נפל פחדם על העמים והם בכתוב שאנו בו לא אמר דבר מזה ועוד שם אמר לשלוח יד במבקשי רעתם וכאן נאמר ונוח מאויביהם והרוג בשונאיהם ובכתוב השלישי נאמר ועושי המלאכה מנשאים וכאן לא נאמר ולא הכפיל כ״א הקהל ובכתוב הרביעי נאמר פחד מרדכי על השרים וכאן לא נאמר ובכתוב החמשי נאמר ויעשו בשונאיהם כרצונם ולא הזכיר מנין ההרוגים והם בכתוב הזה מזכיר מנין ההרוגים ואמר בביזה לא שלחו את ידם וגם לא נאמר מן הביזה דבר וכן בכתוב ששי ובכתוב הזה שאנהגו בו הרי הכפיל כל ענין ההקהל ומה שעשו שאר היהודים זולת שושן. ולייש כל הספיקות הללו נראה אמנם שאחר שסיפר ואמר שבכל עיר ועיר מקום שדבר המלך ודתו מגיע שכבר פירשנו שאמר כן לפי שאין מנהג המלכות לכתוב לעירות ולכפרים אבל כותבים למדינות אשר שם הפרתמים והפחות והשרים ומן המדינות מתפשטת הדת שיתנהם בכל מדינה ומדינה לעירות וכפרים שלה ובהיות כל מגמת הסיפור הגדלת הנס ופרסומו אשר עשה ה׳ לעמו בעת ההיא שאפילו בעיירות ובכפרים ששם לא נתפשטה בשורה הטובה עכ״ז בבואם עשר חדש י״ג לחדש אדר שהיה היום שהיו שונאיהם חושבים עדיין לשלוט בהם לפי שלא הגיע אליהם הכתבים ולא ידעו זולתי גדולת מרדכי עכ״ז הנה היהודים נתקבלו לעמוד על נפשם וה׳ הסגירם כי נפל פחדם על העמים כמו שנאמר ביעקב ויהי חתת אלהים וגו׳ וגם השרים מנשאים אותם ואיש לא עמד בפניהם כי המדינות במקום שבאו שם הכתבים שהיהודים ינקמו מאויביהם לא היו צריכים לא אל השרים שינשאום ולא אל שיפול פחדם ופחד מרדכי עליהם כי גזרת המלך מפורא ואומרת לסיות היהודים להנקם מאויביהם אמנם בעירות שלא נתפשטה הבשורה שלא ראיתו אם כתבי מרדכי

ולא בפתשגן היה שם גודל הנס ופרסומו שנפל פחדם ופחד מרדכי עליהם עד שעשו באויביהם כרצונם ועל זה נאמר כרצונם לפי שהם שלחו בביזה את ידם שאין לך עשיית הרצון באויב א״ל יתקיים ואכלת שלל אויביך או יהיה פירוש כרצונם שב אל האויבים שכמו שהיה רצון האויבים להרוג ולבוז בז ככה עשו ישראל להם שהרגו ובזזו והכל הולך בדרך אחד שהרגו ובזזו ג״כ וגם זה היה לסבה שלא הגיעו אליהם כתבי מרדכי שגם במדינות שלא שלחו את ידם בביזה היא לסבה שמרדכי רמז להם כן בכתבים כמו שיתבאר דכיון שראו שבאגרות מרדכי לא נאמר להשמיד להרוג ולאבד בלבד ולבוז השלל שאז היה המובן שההורגים יבוזו שללם אבל כתב ושללם לבוז כנראה שאינו שב אל ההורגים ובאגרות המן שכתב כן הוא מפני שלא היה שם עם רשום שיהרגו את ישראל אבל הרשות היתה נתונה לכל העמים להשמידם ומפני זה כתב ושללם לבוז שב אל כל העמים אבל מרדכי אם היה רצונו שישלחו יד בביזה היה צריך לכתוב לסיות היהודים עתידים להשמיד ולבוז וככר אמרנו שעשה כן מרדכי אם לסבה שלא יחשוב המלך שנותנים עיניהם בממון ואם לסבה שכל שאר העמים יעזרום בהריגת שונאיהם כדי לבוז בז כמו שנאמר ונוח מאויביהם והרוג בשונאיהם כי האויבים בעלמם ששם שאר העמים היו נוחים להם כדי שיהרגו שונאיהם והם יהיו בוזזים ומפני שבעיירות הם היהודים בזזו ג״כ כמו שאמרנו לכן לא נאמר נוח מאויביהם וגם לא נאמר בביזה לא שלחו את ידם כי שלחו ועשו כרצונם ובמדינות כבר אמרנו שישראל לא שלחו ידם אבל שאר האומות היו בוזזים דאל״כ היה לו לומר ובשללם לא שלחו ידם ומדאמר בביזה לא שלחו נתבאר שהיה ביזה שם אבל הם לא שלחו ידם וגם ההרוגים שנהרגו בעיירות ההם לא באו לחשבון ע״ה אלף ומה שבא החשבונה היו אותן שנהגו בכפרים ובעיירות כי אין בכפרים ובעיירות מי שמונה זולת במדינות שהפרתמים השרים מונים ושולחים למלך שודאי מספר כולם בא לפני המלך ומפני זה נאמר ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה כלומר שאחר כך בא מספר ההרוגים בשאר מדינות ומפני שהרוגי העירות לא בא לכלל חשבון לכך לא נאמר החשבון שם כשנאמר נקהלו בעריהם בכל מדינות המלך שפירושו שנקהלו בערים של המדינות אבל כאן בכתוב הזה שאנהגו בו הוצרך לומר הקהל שני לפי שענינו במדינות המלך עצמם כמו שנאמר ושאר היהודים אשר במדינות המלך לא אמר בעריהם באופן שהיו ג׳ מינים העיירות הרגו ובזזו המדינות הרגו ולא בזזו אבל כולם לא עשו כן רק ביום י״ג שסברו אויביהם לשלוט ושושן גם הם לא בזזו אבל היה להם שני ימים כאמור ומפני שמספר השני מינים שהם העיירות ושושן מה עשו ואיך עשו אמר ושאר היהודים אשר במדינות שאם לא היו שם כי אם שני מינים דהיינו שושן ומה שהוא זולת שושן לא היה לו לומר ושאר היהודים אלא והיהודים אשר במדינות אמנם אחרי סיפר מה שעשו העירות וסיפר מה שעשו בשושן יתכן לו לומר ושאר היהודים על הכת השלישי ולפי שבעירות עשו בהם כרצונם והרגו ובזזו לכך הוצרך לומר בשושן בשני הימים ובמדינות פעם אחד שבביזה לא שלחו ידם כלומר שלא עשו כמו העירות ששם עשו כרצונם מפני שלא הגיעו אליהם אגרות מרדכי נרמזו להם כמו שנרמזו למדינות בפתשגן ובדרך זה יתיישבו כל הספיקות שנתעוררנו בהם בכל הכתובים הללו כאשר יושקף:

(יז) ביום שלשה עשר. לא אמר עשו משתה ושמחה אבל אמר עשה אותו יום משתה ושמחה כלומר שקבלו עליהם לעשותו מדי שנה בשנה יום משתה ושמחה :

(יח) והיהודים אשר בשושן. לא נאמר בשושן נוח מאויביהם שהאויבים יהיו נוחים להם שלא היו צריכים לכך אחרי היות שם המלך בעצמו ומרדכי ואסתר ובזה יתבאר זה דרכנו היותו על נכון :

(יט) על כן היהודים הפרזים. יקשה אומרו אחרי היהודים אשר בשושן על כן היהודים הפרזים וגו׳ כאלו נמשך עשותם יום ארבעה עשר מפני שושן והיה לו לכתוב על כן היהודים הפרזים אחרי אומרו שאר היהודים עושים יום י״ד ועוד שכל הדברים הללו נאמו [illegible]

יג ותאמר אסתר אם־על־המלך טוב ינתן גם־מחר
ד' ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת
עשרת בני־המן יתלו על־העץ: יד ויאמר המלך
כ' מ"ל וכו' להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני־
ג' כסיפ' ב' כטע'. ו' המן תלו: טו ויקהלו היהודיים אשר־בשושן גם
יתיר יו"ד ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש
מאות איש ובבזה לא שלחו את־ידם: טז ושאר
ג' וה' במדינו' היהודים אשר במדינות המלך נקהלו | ועמד על־
ג' וד' מ"ע בליטנה נפשם ונוח מאיביהם והרוג בשנאיהם חמשה
ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את־ידם: יז ביום־
שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו
יתיר יו"ד ועשה אתו יום משתה ושמחה: יח והיהודיים
אשר־בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה
עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום
הפרזים קרי משתה ושמחה: יט על־כן היהודים הפרוזים הישבים
ג' בליש׳ה בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש
כ' חד מ"ע ובפנין אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש

הפרזות ג' בליש' וסימ' ואמרת אעלה על ארץ פרזות . פרזות תשב ירושלים . על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות :

תולדות אהרן ימי משתה ושמחה. פסחים סח : היהודים הפרזים . מגלה ב' יט : שמחה ומשתה . שם ה : ומשלוח מנות . תענית ז :

יג ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר
ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד
על יומא דניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא: (ת"א
ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף למחר ליהודאי
דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי
דהמן יזקפון על צליבא: יד ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת
גזירת דינא בשושן וית עשרתי בנוי דהמן צליבו: ודין סדור
צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמן למרדכי
רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין
ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב
בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא. דלפון הוה
צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא. אספתא
הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא.
פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות
אמתא. אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא
פלגות אמתא. ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן
פרמשתא פלגות אמתא. פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה
רחיק מן אריסי פלגות אמתא. אריסי הוה צליב בתלת אמין
והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא. ארידי הוה צליב בתלת
אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא. ויזתא הוה צליב
בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא. המן הוה צליב
בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול
מניה עופא וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו
הדרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא
ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין דאתקטילו בשושן
דהוו אתמנן על אשקקי מלכא: טו ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין
מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: טז ושאר יהודאין די בפלכי דמלכא אתכנשו וקימו ית נפשיהון ואשכחו ניחא מבעלי
דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: יז ביום תלת עסרי לירח אדר הוה
קטול בזרעית דעמלק וניחא הוה לישראל בארבע עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: יח ויהודאין די בשושן אתכנשו
לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עשר ביה ובארבע עשר ביה ונחו בחמשא עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: יט בגין כן
יהודאין פציחאי דיתבין בקרוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא

אבן עזרא

בשושן ויקהלו היהודים אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: (טו) וטעם ויקהלו. שהיו מפוזרים במסלות: ועמד על נפשם. ונוח מאויביהם והרג. שמות הפעלים: (יט) הפרזים. כמו חדלו פרזון: ומשלוח. שם התואר מבנין הכבד הנוסף בעבור תוספת המ"ם ומצאנו הבנין משליח כך: מנות. חלקים כמו מנה אחת אפים:

רשי

עין צרה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. נגזר חוק המלך: הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בט"ו כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: (יט) ומשלוח. שם דבר כמו משמר משמע לפיכך השי"ן

יוסף לקח

מהיושבים בהם אומרו ע"כ עושים ר"ל צריך שיעשו מה שנה הוא צריך אחרי שנתבאר שבאותו יום קבעו כמו שנאמר את יום י"ד ועשה אותו יום משתה ושמחה ומה חדש יתר על האמור גם יש לדקדק אומרו הפרזים היושבים בערי הפרזות והיה מספיק אומרו היושבים בערי הפרזות גם יש לדקדק על אומרו קודם ועשה אותו יום משתה ושמחה וכאן הקדים שמחה למשתה שכבר הקדמנו אחרי אמרם ז"ל שהמגלה הזאת ברוח הקדש נאמרה יאות על כל אות ואות לדקדק שודאי לאו בכדי נשנה לכך נראה שאומרו על כן היהודים וגו' שב אל מה שאמר שבשושן עשו יום ט"ו ושמעו שאף היהודים שבשושן לא היה נעשה הנס גם שני עד שהוצרכו לעשות י"ט בט"ו הנה יושבי הפרזות היו עושים בט"ו כי כל ימי שמחת אומה ישראלית הם בט"ו לחדש פסח וסוכו' וט"ו בשבט וט"ו באב ואם בפסח טעמו עמו באו נגאלו הלא בסוכות אין בו טעם זה וכן ט"ו בשבט לעשותו ר"ה וט"ו באב ואפשר להיות האומה ישראלית נמשלת ללבנה ראוי לעשות במילואה וא"כ גם פורים עם היות שנחו בי"ד היו קובעים י"ט במילואה של לבנה שהרי על כל ההדש נאמר אשר נהפך להם מיגון לשמחה אבל להיות שנעשה נס שני לאנשי שושן ולא נחו עד יום ט"ו יתחייב הדבר לעשות חוק וזכרון היותו נס גם שני ימים הנה ע"כ הפרזים עושים יום ארבעה עשר וידמה עוד שאומרו הפרזים היושבי' בערי הפרזות הוא הטעם שלא רצה מרדכי שהיום טוב הזה יהיה לבני שושן לדורות בניהם עד עול' בט"ו ופרזים בי"ד ואומרו על כן הפרזי' וגו' אינו שב אל בני שושן כמו שאמרנו אבל בא לתת טעם על מה היה טוב הזה תלוי במקום ולא באנשים באופן שאפי' בן שושן שלא נח בי"ד אם נמצא בעיר שעושים י"ד הרי הוא עושה עמה' בי"ד וכן הפרזי' שלא קבעו בט"ו אם נמצאו בשושן עושי' בט"ו והיה ראוי שאותם בני שושן הם ובניהם עד עולם לא יעשו אלא בט"ו אפילו נמצאו חוץ לשושן והפרזים גמו כן שלא יעשו כי אם בי"ד ואפי' נמצאים בשושן וזה שאמר על כן הפרזים היושבים בערי הפרזו' כאלו אמר על כן קבעו הדבר על המקום ואמרו דוקא היושבים בערי הפרזות כי שנמצאים בשושן אפי' הם פרזים עושי' בט"ו לפי שרצה מרדכי שהיום טוב הזה לא יהיה כבחי' תורות זה עושה י"ד וזה עושה ט"ו כאלו כל אחד שמח בטובת עצמו לא בטובת חבירו אבל שכולם יהיו מתחייבים בשני הימים הללו שכל בני המקום והטעם שנתן הכתוב אמר ומשלוח

מנות איש לרעהו שצריך שכל אחד מישראל ישמח בטובת רעהו כטובת עצמו ואם אתה אומר שהפרזים שהיו מאז הם ובניהם יעשו י"ד ואפי' נמצאו בשושן היאך אתה מקיים משלוח מנות איש לרעהו ביום שמחתו ועו' יתבאר לפנים בכתובים הבאים טעם זה. ומה שאמר כאן שמחה ומשתה היפך מה שאמר קודם לכן שהקדים משתה לשמח' הוא מפני שבשעת מעש' השמחה גרמ' המשת' אבל לדורות המשתה מעורר השמח' ולכך הכתוב הראשון שאמר ועשה אותו וגו' שמדבר לענין קביעות לדורות הקדי' המשתה אבל הכתוב השני שמדבר בענין המעשה מאז כמו שנא' עושים לכן הקדי' השמחה למשתה שהשמחה אמנם גרמה המשתה:

(כ) **ויכתב** מרדכי. הנה אחר שביאר שרצונו של מרדכי הוא שיהיה ענין עשיית הי"ט הזה בשני הימים הללו חובה על כל ישראל בשוה כתב להם רצונו זה וטעמו כמו שבארנו שלא יהיה ההבדל רק בשני המקום. ואומרו הקרובי' והרחוקי' אין פירושו שכתב לקרובים משושן ולרחוקי' ממנה דפשיט' מה לי קרובי' מה לי רחוקי' והלא כולם היו בכלל הנס אבל אפשר לומר שכאשר אמר הנבי' שלום לרחוק ולקרוב ליסני' דקרא נקט וכתב להם שלום לרחוק ולקרוב. או אפשר שכתב להם דין איזהו סמוך ואיזהו נרא' ומתי נקרא קרוב או רחוק לשיו' נידון כאותו המקום:

(כא) **לקיים** עליהם. הנה נתבאר היטב מה שאמרנו שכונתו ורצונו של מרדכי אמנם היה שכל ישראל יהיו חייבים בשני הימים האלה בשוה אמנם לפי המקום שימצא:

(כב) **כימים** אשר נחו בהם היהודים. מבואר הקושי אומרו היהודים אחרי שהוא מדבר בהם לקיים עליהם מה הוצרך לומר היהודים והיה מספיק אומרו כימים אשר נחו. אמנם כאן ביאר באר היטב מרדכי את כוונתו ורצונו כאמור שאם היה אומר כימים אשר נחו היה המובן שבני שושן ובני בניהם עד עולם יעשו כימים אשר נחו אבותיה' דהיינו ט"ו והפרזים י"ד אבל אמר כימים אשר נחו היהודים בכלל שכל ישראל חברים בני איש אחד מנוחת האחד מנוחה לכולם וכן אחז"ל בם סזור' ישראל נמשלו לשה מה שה זה לוקה באחד מאיבריו כולם מרגישים אף ישראל כן ולפי פירושנו זה כל הכתובים האלה נמשכו לתת טעם אל מה שהקדים לומר על כן הפרזים. ועוד שנס מהנס של שושן היה ריוח והצלה לשאר מדינות שבהיותם שבשושן שהמלך שם עשו שני ימים ובשאר מדינות לא עשו השנו שהיהודים מעצמם הפסיקו מלעשות

תרגום שני

על מגלת אסתר

חוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש חד מן עשר מלכין די מלכו ועתידין בעלמא. ואילין אינון עשר מלכין. מלכותא קדמיתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגדל מלכותיה עלן. תנינא דנמרוד. תליתאה דפרעה מלכא דמצרים. רביעאה דישראל. חמישתא דנבוכדנצר מלכא דבבל. שתיתאה דאחשורוש. שביעאה דיון. תמינאה דרומי. תשיעאה דבן דוד משיחא. עשיריתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן ועל כל דיירי ארעא. כד מטת מלכות בבל למובדא מן ארעא ושולטניה יעדון מיניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא מן ישוון עליהון למלכא וכד מית נבוכדנצר מלכא דבבל קם אויל מרודך בריה בתריה ולא הוו צבין אנשי מדינתיה למוקמיה עליהון ברם מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך לא הוה מרודיה עם אנשא ואיך מוקמין אנחנא יתך מלכא עלינן כבר מתפני אבוך נבוכדנצר ואתי עלנא וקטיל יתן. וכד שמע אויל מרודך ית פתגמי הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה. מתיב ואמר להון נבוכדנצר אבא מית וטריד מן עלמא ועד כען לית אתון מהימנין. מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך ארגיז ית ארעא כולה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות. מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשון דפרזל ודי נחש ורמא בעקבוי דנבוכדנצר אבוהי ונגד ואפיק יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. וכד חזו אנשי מדינתא דעבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא קמו כולהון בחדוה רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגוונא טבא דמלכותא ויהבו ליה יקר סגיא ורבו יתירא. מתיב דניאל גברא דתתחמדתא ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומוי דנבוכדנצר אבוך לא נפק אסירא מן ביתיה לעלם דהיכדין כתבא מפרש עליה אסיריו לא פתח ביתה. וכד אתחייבו סנאיהון דיהודאי אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר אבוך ואחריב ית ארעא דישראל ובזן ית קרתא ירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית עמא דישראל ואייתי יתהון לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודה ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות אבוי דבשמיא ואף נבוכדנצר אתגבר בלבביה ואמר לית מלך ושליט אלא אנא דהכי מפרש כתבא עלוהי אעלה על במתי עב אדמה לעליון. בהא שעתא עבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית יהויכין בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה ונפקו עמיה כל אסיריא מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן כל משחנין טבין וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשח יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ואכל לחם תדירא קדמוי כל יומי חיוהי דריוש מדאה קביל מלכותא הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה הוא אחשורוש דאמר למייתי חמרא מן מאה ועשרין ושבע מדינן למאה ועשרין ושבע מלכין דגניין קדמוי דישתי כל גבר וגבר מן חמר מדינתיה דלא יתנזק. הוא אחשורוש מלכא מעותא. הוא אחשורוש מלכא טפשא דאמר תבטל מלכותי ולא תבטל גזירתי. הוא אחשורוש דמתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיה. הוא אחשורוש דאמר לאעלא ית ושתי מלכתא ערטילתא קדמוהי ולא עלתה. הוא אחשורוש דביומוהי אזדבנו בית ישראל מגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרתם. הוא אחשורוש דאשתחרו ביומוהי אפוהי דבית ישראל כשולי קדירא. הוא אחשורוש דאמר למיתי ארזי מן לבנון ודהב מאופיר ולא מייתי. הוא אחשורוש דביומוי אתקיים על בית ישראל מה דכתיב בספר אורייתא דמשה בבקר תאמר מי יתן ערב. הוא אחשורוש חמשא כתיב בהון הוא ואתקריין רשיען וחמשא כתיב בהון הוא ואתקריין צדיקיא. אברם הוא אברהם. הוא אהרן ומשה. הוא משה ואהרן. הוא חזקיה. הוא עזרא. אלין חמשא צדיקין. וחמשא רשיען קדמאה נמרוד דכתיב ביה הוא היה גבור ציד. הוא עשו אבי אדום. הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא אחשורוש ועל דאמר ולא עבד אתקצרו יומוי ברם מלך מהודו ועד כוש מהודו דמערבא ועד כוש דמדינחא על מאה ועשרין ושבע מדינן. הוא אחשורוש דקטל אתתיה מטול רחמוי. הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה. הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הויאן חדא לחדא אלא היך דהוות שליט בהודו וכוש דהון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה ועשרין ושבע מדינן ואפרכיא די להון. דכותיה את משכח דשלמה מלכא שליט בכולי עבר נהרא מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קריבין הוין חדא לחדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה די הויין קריבין הכי הוה שליט על כולי עבר נהרא עלמא. ארבע הנון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין מן אומי עלמא ותרין מן ישראל. שלמה ואחאב מן ישראל. בשלמה כתיב כדאמרית. באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה. ונבוכדנצר ואחשורוש. אלא אחשורוש אתקצרת מלכותיה ולא הוה שליט אלא על מאה ועשרין ושבע מדינן ולמה זכה די שליט על מאה ועשרין ושבע מדינן אלא אמר קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר דהיא מן בנת בנתא דשרה דהויית מאה ועשרין ושבע שנין תיעול בת בנתא דשרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועשרין ושבע מדינן: בימים ביומיא האנון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי אלא כורסיה דמלכא

ביאור

דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. פי' שבמהרה יתגלה מלכותו עלינו: כד מטת מלכות וכו' עיין בדניאל: ולא הוו צבין אנשי מדינתיה. פי' שלא היו רוצים בני מדינה להמליך עליהם מלך מפני היראה שלא האמינו וסברו שיחזור ויעשה כמו שעשה אחר שבע שנים ש־מית השרים שהמליכוהו ואמר אויל מרודך ועד עתה אינכם מאמינים שמה בתמיה וגם הוא מפני הדאגה זו כשיצא מבית אסורים הוציא אביו מקברו והראה להם שמת וכדאיתא בסדר עולם ובדרז"ל: וכד חזו אנשי מדינתא דעבד רעות אבוי דבשמיא. פירוש כשראו שרי המדינה שאויל מרודך עשה רצון אביו שבשמים וגזירתו ע"י נבואת ישעיה ואתה השלכת וגו': גברא דתתחמדתא: פירוש איש חמודות: דלא שם עילוי רעות אבוי כו'. קאי על יהויכין שלא עשה רצון השי"ת וק"ל: ובהא שעתא עבד אויל מרודך וכו'. פי' בעת ההיא עשה אויל מרודך רצון אביו ות"ג ולא גרסינן סבר רעות וגרפירוש [illegible] (תרגום שני) שפי' ע"ש ותבחור הטוב והישר בעיניך: ואסחי יתיה. פירוש ורחץ אותו: דגניין קדמוי. י"מ היושבים לפניו ובעבור שישיבתן היה על מטות נקט לשון גניין כמו דגנה אפרקדן ויותר נכון לפרש המשתעשעים בכבוד חופות המלכים ופאר תפארתם כי כן תרגם יונתן כחתן יכהן פאר כחתנא דמצל בגנוניה וכן אצלים צללו תרגם טלליא גנוניה וק"ל: חמר דלא יתנזק. הכי הוא בגמרא פ"ק דמגילה אר"א מלמד שהשקת לכל אחד ואחד מיין מדינתו פירוש הרגיל בו שלא ישכרהו: תבטל מלכותי וכו'. י"מ שקאי על המלכה ושתי שאמר לבטלה כלומר להרגה ולא יבטל גזירותי ויש מפרשים שקאי על בית המקדש שבימיו כתבו שטנה שלא לבנותו ולא רצה לבטל גזירתו כדפירש רש"י בפסוק עד חצי המלכות וע"ש ויותר נכון היה לפרש אהשנות הגזירה אחרונה שצוה לבטל רבים מעמי מלכותו ולהשמידם מהיהודים ושלא יבטל גזירתו האחרונה שצוה להנקם מאויביהם וק"ל: דקטל אתתיה מטול רחמוי:

ושלמא שלמה דאומן יתיה חירם בר אתתא ארמלתא דצור בחכמא רבא. הוא שלמה מלכא רבא דאמליך יתיה קודשא בריך הוא מסוף עלמא ועד סופיה בחר יי ביה עד דלא אתיליד ממעי אמיה רחם יתיה גלא ליה רזין טמירין ואחוי ליה סתרין עמיקין. דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות לבא מן בראשית. הוא הוה מסתכל בבעלי דינא כד הוו אתין למידן קדמוי ועד אנון לא יכלין למללא קדמוי מילין דשקרא מן קדם דהוה ידע בין זכאה ובין חייבא. זיוא והדרא אשתפיך עלוהי וכתרא דמלכותא אתיהיב ברישיה חינא וחסדא אלביש יתיה כמא דאלביש לדוד אבוי. כל יומין עבר כבר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו ליה מטול דהוה רחים למלך עלמא יי צבאות דהכדין כתבא מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. שלמה הוו קרן ליה מטול שלמא דהוה ביומוי דהכן כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח. בן הוו קרין ליה משום דהוה בני ית מקדשא דיי צבאות דהכדין כתיב בנה בניתי בית זבול לך. איתיאל הוו קרון ליה משום דמימר אלהא הוה בסעדיה דכן כתיב ויחכם מכל האדם. יקא הוו קרין ליה דהוה רב ושליט על כל מלכי ארעא מדינחא ומערבא דכן כתיב ושלמה ישב על כסא דוד אביו. כל מלכיא דחילו מניה כחדא אומיא ולישניא ליה ישתמעון שדין ופגעין וחיוין ורוחין בישין אתמסרו בידיה מסין הוו מסקין ליה כל נוני ימא ועופי שמיא כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתין לבי טבחא למתנכסא מנהון לשירות שלמה עתיר ותקיף וקנא נכסין כספא ודהבא סגין להדא. פשר מתלין ומחוי טמירין ומהודע רזין דלית להון סוף. סנאוי ובעלי דבבוי הוין רחמוי וכל מלכותא ישתמעין ליה. קמו כולהון למחמי אפוהי ומתהמדין למשמע ממלל דעתיה. רמא ומנטלא רומם יתיה בדיל עבדיה דוד אבוי. שמיה מהלך בגו מלכותא וגבורתיה בגו חכימין תמים וקשוט. סטי מן ביש ידע ברזי שמיא וחכים אלהא תקפת מלכותיה מן כל מלכותא וסוכלנותיה מכל בני מחול. שמעו שמעיה וממלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה רחימו יתיה כל מלכיא אתרעדן מניה כל שלטוניא קריבו ליה בניהון ובנתיהון למהוי עבדין ואמהין רהטין קדמוי צבין למתב קדמוי ומתהמדין למשמע מילי פומיה וחוכמתיה כד פתח פומיה למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דעתידין אנון די עלון (ס"א די צלון) קדמוי ופקדן יכסרון כל כרכיהון וסנאין אנון אתריהון ומדינתהון ואתין למשמע מילי חוכמתא ונעימת פומיה איך מאחא דיהיב (ס"א מודה ויהיב) תושבחתא למרי מלכין מפתח פומיה בחצוצרתא מרומם ומשבח למלכא רמא. ליה אתיהיב מפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינת לבא ידע ושמע מילי עופא כחדא בעירא וחיות ברא טביין ואיילין רהטין קדמוי אריון ונמרין אחידו זינא חכים בלישנית מן כל אומיא כחדא סבר כל מתיבתא

זעין מניה כל מלכיא וכל מלכותא רתיתא אחידו כל שלטוניא וליה אתיהיב כליל ריש דנצחין ורמא שעבוד על כל אנשא הוא הוה ריש כל מלכיא. ומלכותא לקבל חברתה לא נשא זינא כל מלכיא אתרעדו מניה וכל מדינן גלה ליה רזין וידע כל רזי בני אנשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמילות חסדא מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין להוי מלכא ואף הוא זכי לעלמא דאתי. הוא שלמה מלכא דעבד כורסיה רבא דמלכותא חפי יתיה דהבא טבא דאופיר מקיבע באבני בורלא ומשקע באבני ציצא ושיישא ומקובעין ביה זמרגדין וכדכודנין ובורלין ומרגליין וכל מנין טבין לכל מלך לא אתעביד כותיה וכל מלכותא לא יכלין למתקנא כורסיה דדמי ליה ודין הוא עובדא דכורסיא קיימין עלוי תרין עסר אריון דדהבא ולקבליהון תרין עסר נשריא דדהבא אריא לקבל נשרא ונשרא לקבל אריא מכונין אלין לקבל אלין ידא דאריא דדהבא דימיניה לקבל גפי נשרא דדהבא דשמליה וגפי נשרא די דהבא דשמליה לקביל ידא אריא די דהבא דימינא וסכום אריון שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין וריש סגלגל הוה לכורסיא מלעיל אתר בית מותביה דמלכא וליה שתא דרגין דהבין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא וכן על דרגא קדמיתא רביע תורא די דהבא ולקיבליה רביע אריא די דהבא. ועל דרגא תנינא רביע דיבא די דהבא. ולקיבליה רביע אמרא די דהבא. ועל דרגא תליתאי רביע נשרא די דהבא. ולקיבליה אינקא די דהבא. ועל דרגא רביעא רביע נשרא די דהבא ולקיבליה רביע טווסא די דהבא. ועל דרגא חמישתא רביע שונרא די דהבא ולקיבליה רביע תרנגולא דדהבא. ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא דדהבא ולקיבליה יונא די דהבא. ועל ריש כורסיא קיימא יונא די דהבא אחידא בר נצא בידיה. ועל מריש כורסיא קיימא מנרתא די דהבא מתקנא בתקונהא. ובבוצינהא ובחזורהא ובצביתהא ובמחתיתהא ובלידהא ובשושנהא וקיימין לקביל סטרא דמנרתא שבעה קנין דמנרתא די דהבא דציירין עלה שבעת אבהת עלמא אלין שמהתהון אדם קדמאה ונח ושם רבא ואברהם ויצחק ויעקב. ואיוב ביניהם. ולקביל סטרא תנינא דמנרתא קיימין קנין אוחרנין דציירין עליהון שבעה חסידי עלמא ואלין שמהתהון לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד. וחור (ס"א וחגי) נבייא ביניהון ועל רישי מנרתא קביע כדנא דדהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמינה מדלקא דלקא לבית מקדשא ותחות מינה קביעא אגנתא רבתא די דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמקריבין מניה משחא לבוצינא דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא רבתא דציירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופינחס ובגו שבלין די דהבא נפקין תרין צנתרין דדהבא דציירין עליהון

תרין

ביאור

פי' מרכתיב ויאסר ממוכן זה המן וא"כ הרג אשתו ושתי מפני אותבו עצת המן וא"כ הרג את המן מחמת אשתו אכתר המלכה וכך הוא במדרש וק"ל: חירם בר אתתא ארמלתא. כך היא הגירסא הנכונה כי הוא היה האומן אצלו בבניינו הבית ולא חמלך חירם מן צור שלא מצינו בו יותר ששלח לו לבנין ב"ה הון רב: עד דלא אתיליד ממעי אמיה רחים יתיה. פירוש עד שלא נולד בבטן אמו הקב"ה הראה אהבתו כמו שנתנבא נתן הנביא והקימותי והכינותי ממלכתו וגו'. וזו הנבואה על שלמה נאמרה ועדיין לא היה והענין הוא משל למלך שמצא עטרה נאה וקלסה ושבחה ואמר זה לבני לראשו ועדיין אין הבן בעולם וכו'. כדאיתא בס' הבהיר והובא בס' הפרדס שער מעוט הירח פ"ג ע"ש כי הן הן הדברים עתיקים ולו נאה המלוכה: ובינות לבא מראשית וכו'. פירש סהר"ד שנתן חכמה להבין במעשה בראשית כו'. גם אפשר לומר שהיה יודע כל התורה מן בראשית עד לעיני כל ישראל אותיות לב והו בינות לבא וק"ל: כבר תלת עשרי שנין. כן הגירסא בספר ישן ומבואר מעצמו: יקא הוו קרין ליה. כמו ולו יקהת עמים לשון אסיפה וקיבוץ: רמא ומנטלא רומם יהיה. פי' רב ונשא הוא השי"י רוממיהו כי תרגום של נשא מנטלא: סטי מן ביש ידע ברזי שמיא. פירוש היה סור מרע ויודע בסתרי השמים: דעתידין וכו'. י"מ כל העשירים ר"מ כל המוכנים ועתידים לבא לפניו. ולגירסא דיצלון קדמוי פירושו העתידים לבקש ולחנן לפניו: יכסרון כל כרכייהון. פי' יבוזו וימאסון כי כן

תרגום של דבר ה' בזה בסר וק"ל: איך מאחא וכו'. עיין במהר"ד שפירש מה שפי' ויותר נכון גירסתנו מודה ויהיב וכו'. וכן מאחא יש ליישב ולפרש נעימת פיו ששמח ונתן שבחות להשי"י מלשון האח האח. וזהו שמסיים כשהתחיל לדבר בדברי חכמה ושמחה היה נעים בקול חצוצרות: סבר כל מתיבתא. פי' שהבין והסביר לכל ישיבות חכמות: אבני בורלא. פי' שוהם: אבני ציצא. פי' אבנים המתנוצצים: ויש סגלגל לכורסיה. פירוש ראש עגול לכסא לשון גמרא דשבת ראשו סגלגלין: זמרגדין. נפך: כדכודנין. מרגליות: וכל מאנין טבין. כמו מיני אבנים טובות: תרין עסר. כנגד שנים עשר שבטי יה: דיבא. פי' דוב: אינקא. הוא גמל לשון גמרא פרק במה בהמה ובפתיחתא דאיכה אינקא חד וכו': טווסא. הוא מין עוף הידוע. וכל אלו חיות ועופות דחשב זה כנגד זה הם בטבע שונאים זה אל זה ושלמה בחכמתו הרמת השלימם כמו שיהיה לעתיד לימות המשיח דכתיב וגר זאב עם כבש וגו': בר נצא. שהוא עוף הנקרא נץ: ויונה די דהבא. רמז לישראל ונץ הוא עוף הדורס והכל רמוים וסודות ולכן היו ע"ב נשרים כדלעיל. כי הכסא מרמז לדברים עליונים רוחניים: בחזורהא. פירוש כפתוריה: ובצביותיה. מלקחיה: וכלידהא. גביעיה: כדנא דדהבא כו'. פי' כד נאה שמלאה שמן. ואי' צריך להגיה כמהר"ד: צנתרים. כמו קנים של זהב: במוכנוי אזל. פי' בגיגל בגמרא דיומא דף ל"ז אף הוא עשה מוכנה לכיור ומפרש בגמרא מוכנת גלגלא וכו'

תרג

תרגום שני

תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין סותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן רישי כורסיה קביעין שבעין כורסון די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דיינן דינא קדם מלכא שלמה ותרתין בנת ימא יתבין מן תרתין אודנוי דמלכא שלמה דלא יזדעזע. ועיל מרישי כורסיא קביעין ביה עסרין וארבעה נפנין די דהבא דעבדין טללא למלכא שלמה וכדבעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הוא צבי כורסיא במוכנוי אזל תחותוי ומשים ית ריגליה על דרגא קדמיתא תורא די דהבא פשיט יתיה על דרגא תניינא ומן תניינא לתליתאה ומתליתאה לרביעתא ומרביעתא לחמישתא ומחמישתא לשתיתיתא ומשתיתיתא עד דנחתין נשרין וחטפין ית מלכא שלמה ומסקין ומותבין יתיה על ריש כורסיא ותנינא דכספא חד במוכנוי וכד שמעו מלכיא ית שמעיה דכורסא דמלכותא שלמה אתכנשון כולהון ואתון כחדא ואשתחוו קדמוי ואמרין לכל מלכיא לא אתעביד היך כורסא הדא וכל אומה ואומה לא יכלין למתקנא כותיה וכד חזו מלכיא שבחיה דכורסיא נהתו ושבחו למן די ברא עלמא כוליה וכד הוה סליק מלכא שלמה ויתיב על כורסיה דמלכותא הוה תחר נישרא רבא ונסיב כתרא דמלכותא ויתיהיב ית כתרא ברישיה ומן בתר כן הוה תנינא רבא מפקע במנגנון והון אריון ונישרין סלקין במנגנון ומטלין על רישיה מלכא שלמה ויונה די דהבא הוה נחתא מן עמודא ופתחת ארונא ונסבה סיפרא דאורייתא ויהבא ליה בידוי דמלכא שלמה למוקמה מה דאמר משה והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה הוא ובנוי בגו ישראל. וכד אתא כהנא רבא למשאל שלמא דמלכא שלמה וכל סביא הוו יתבין מן ימינא דכורסיה ומן שמליה ודיינין דינא דעמא וכד הוו עיילין סהדיא די סהדון שקריא קדם מלכא שלמה הוו מנגנין פקעין גלגליא חזרין תורין געיין אריותא נהמין דובין חטפין אמרין פעיין גמרין בעיין אנקין בכיין שוגרין טייסין טווסין מיללין תרנגלין מקרקרין בני נצן מחטפין צפורין מיללין למחטוף לבהון דסהדיא דלא יסהדון סהדותא דשקרא והוון סהדיא אמרין בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא ואילא (ס"א ואי לא כצ"ל שני תיבות) בגינן עלמא מתעקר הון אריותא זחלין כוסמנן במסקיה דמלכא שלמה למיתב על כורסיה דמלכותא והיך כורסיא דמלכא שלמה לא הוה לכל מלכיא. וכד איתחייבו סנאיהון דישראל איתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל אחריב ית ארעא דישראל בז יהיב ית קרתא דירושלם ואקלי ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית בית ישראל ואייתי יתהון לרבלה די בארע חמת ואגלי עמהון ית כורסיא דמלכא שלמה וכד בעי מלכא נבוכדנצר רשיעא דיסק ויתיב עלוי לא הוה ידע די במנגנון הוו סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמא ואריא דדהבא פשיט ית איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמליה והוא מחגיר מיגיה עד יום מותיה. ומבתר נבוכדנצר מלכא דבבל אתא אלכסנדרוס מוקדון ושבא ית כורסיה דשלמה מלכא ואוביל יתיה למצרים וכד חזא יתיה שישק מלכא דמצרים ית שבחיה דכורסיה דהות משובח מן כל כורסי דמלכיא הוה מתחמיד דיסק ויתיב עלוהי ולא הוה ידע די במנגנין סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמאה ואריא די דהבא פשט איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמאלא והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום מותיה. וכד אתא אניפונים בר אנטיוכוס מלכא וסליק על ארעא דמצרים ואחריב יתה ושרא ית כורסית דמלכא שלמה ואייתי יתה בספינן ואישתמטת פרעיה דכורסיה בשושילתא די דהבא ואייתי כל אומני דעלמא וכל קינייא למתקנא ית פרעיה דכורסיה ולא יכילו למיתקנא יתיה עד יומא חדין. וכד בטילת מלכותיה וקם כורש פרסאה בתרותי ובזכות די איתעסק בבית מקדשא זכה דיסוק ויתיב על ההוא כורסיא דמלכא שלמה דכוותיה לא הות לכולהן מלכיא: בשנת בשנת תלת למלכותיה דנבוכדנצר הון בית ישראל בכיין מתאנחין ומתמהין ואמרין וי לן אתגבר עלן שנאה בז ית ארעא אחריב ית מדינתן בגלותא אגלי יתן ודלא כשר עבד בן. סבינא בשושילתא אסר ורברבינן בגלותא אגלי עולמתן בחרבא קטיל וטפלינן אוביל בשביא כליל דתושבחתן אתנסיב מינן וכד קמו מלכיא דבית דוד דאינון מלכו עלמא כוליה ומן בתר דוד קם שלמה בריה ואמליך יתיה קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עופי שמיא ועל ריחשא דארעא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין והוה ידע ממלל כולהון ואנון ידעין בממלליה ההכדין כתיב וידבר על העצים. וכד שפר לביה דמלכא שלמה בחמרא שדר וזמן לכל מלכיא מדינחא ומערבא דהוו סמיכין ליה לארעא דישראל ואגני יתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה. ותוב כד שפיר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר למעלא נבלין וצילצלין ותופין וכינרין דהוה מזמר בהון דוד אבוי. ותוב כד שפר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר לאיתיא חיות ברא ועוף שמיא וריחשא דארעא ושידין ורוחין ולילין למרקדא קדמוי למחזי רבותיה לכל מלכיא דגנין קדמוי וסיפרין דמלכא קריין יתון בשמהתהון וכולהון מתכנשין ואתין לותיה בדלא אסירין ובדלא זקיקין ובדלא אנש דדבר יתהון בהשעתא אתבעי תרנגלא ברא ביני עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא דאייתי יתיה ברונזא ובעא למחבלא יתיה מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא שלמה ואמר ליה שמע מרי מלכא דארעא אצית באודנך ושמע פתגמי הלא תלת ירחין די הבית עיטא בלבי ומלכין קשיטין עם מילתי מזוני לא אכלית ומוי לא שתיתי ומן קדם דחזיית וטייסית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא מדינתא או שליטתא דלא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית מדינתא חדא כרכא דקיטור שמהא בארעא מדינחא עפרא יקיר מן דהבא וכספא כזביל בשוקין ואילנין מן בראשית תמן נציבין. ומגינתא דעדן אנון שתיין מיא אית תמן אובלוסין סגיאין כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן גינתא דעדן למיקום בקרבא לית הינון ידעין למחי בקושטא לא יכלין בהם בקושטא חסיתיה אתתא

חדא

ביאור

חית תנין שם בגלגל ומפרש ואזיל לטת היה שם : מפקע במנגנון. פירוש מתגלגל בחכמה וכן הוא בערוך מניגנון בדרך ערמה וי"מ במשקולת היה התנין מסבב ועולה ויורד כענין המורה שעות העשוי על פי משקולת בחכמה גדולת וזהו מנגנין פקעין הגלגלים שנעשו בחכמה מתגלגלים : גלגליא חוזרים. פי' כשהיו המעלות סובבים היו הגלגלים חוזרים : תורין געיין כצ"ל. ופי' געיין ידוע וכן אצל כל אחד ואחד לפי ענינו הרמת קול וצעקת הוא וק"ל : ואילא. כבר הגהנו להיות שני מלות ואי לא נכון הוא נראה פירושו כמו אבל שבמקרא וק"ל שהוא אמת וקשוט : איטמית. כצ"ל והוא לשון אטמא דשף מרוכתית וכן חדא דלא אטמא דבבא בתרא ופירושו ירכה וק"ל : בשושילתא דדהבא. כמו בשלשלאות של זהב וכן לקמן בפסוק בשנת : אומני קניגיא. פירוש צורפים וכן נמצא בתרגום ראשון גבי המן פסוק ותאמר לו זרש וע"ש : אתגבר עלן. כך מצאתי כבתב יש"ן : ודלא כשר עבד בן ספינא בשושילתא. כצ"ל פירוש לא כהוגן עשה במה שהזקנים הוריד בשלשלאות : וכד קמו. פי' ובזמן שהתחיל מלכות בית דוד : ואגני יתהון בגו טרכונא. פי' והושיבם בהיכל המלך וכן תרגום אונקלוס חבל ארגוב ע"ש : בדלא זקיקין. פירוש בלא אונס ותפיסות וזהו בדלא אסירין ולא מי שהנהיגם רק מעצמם : למחבלא יתית. פירוש שרצה להוכיח לייסרו ולהענישו : מלכין קשיטין. פירוש עצות ישרות עם דברי : וכספא כזביל בשווקין. פירוש כסף בחוצות כזבל נמצא שכיח ואפילו העפר יותר חשיב מן זהב טוב : למימחי בקושטא לא יכלין. י"מ וגורפים בקשטא ופי' שאינם יכולים להכות בקשת ראיה מהערוך והמקור משנת דכלים פכ"א בקשטניות שפירושו כמין קשת ויותר נראה פירושו שקאי אדלעיל למיקם בקרבא לית הינון ידעין למחי פירוש שאין ביכולתם לערוך מלחמה וקיב להכות'. בקושטא באמת ושכן הוא וק"ל. וי"מ למחי

לשון

תרגום שני

חדא שליטיא בכולהון ושמת מלכת שבא כען אין שפר עלך מרי מלכא איכר הרצי היך גיברא ואיקום ואזיל לכרכא דקיטור למדינת שבא מלכיהון בשושילתא איסר ושולטניהון בכבלין דפרזל ואייתי יתהון לות מרי מלכא ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקריין ספרוי דמלכא וכתבו אגרתא וקטרו ית אגרתא בגפיה דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרומא וצניף צניפא והוא נצח ופרח ביני עופיא ופרחו בתריה. ואזלו לכרכא דקיטור למדינת שבא והוה לעידן צפרא נפקת מלכת שבא למסגיד לימא ואחשיכו עופיא ית שימשא ורמת ידה על לבושא ובזעת יתהון והות תמיהא ומתמהא (וכד תמהת) נחת לותה תרנגול ברא וחזת והא איגרתא קטירת בגפיה. שרת וקרת יתיה ומה הוה כתיב בגוה. מני מלכא שלמה שלם ליכי שלם לרברבנייכי די את ידעת דאמליך יתי קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עוף שמיא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין וכל מלכיא דמדינחא ומערבא דרומא וציפונא אתין ושאלין בשלומי. כען אין תצבין ותיתין ותשאלין בשלמי יקר סגיא אנא עביד לך מן כל מלכיא דגנין קדמי ואין לא תצביין ולא תיתין ולא תשאלין בשלומי אשדר עלייכי מלכין ולגיונין ופרשין ואין תימרין מה מלכין ולגיונין ופרשין אית ליה למלכא שלמה חיות ברא אינון מלכין ולגיונין ופרשין ואין תימרין מה פרשין עופי שמיא אנון פרשין חיילי אנון רוחין ושידין ולילין אנון לגיונין דחנקין יתכון על ערסתיכון בגו בתיכון חיות ברא קטלין יתכון בחקלא עופי שמיא אכלין ית בסרכון מנכון וכד שמעת מלכא שבא ית פתגמי אגראתא תוב תנית רמת ידה על לבושא ובזעת יתון שלחת וקרת לסבייא ולרברבניא ואמרת להון לא ידעתון מה שלח לי מלכא שלמה מתיבין ואמרין לית אנחנא ידעין למלכא שלמה ולא חשבין ית מלכותיה. והיא לא אתרחיצת ולא שמעת מליהון ושלחת וקרת לכל ספני ימא ואטעינת יתון אשכרין ומרגליין ואבני טביין ושדרת ליה שיתא אלפי טליין וטלייתא וכולהון בני שתא חדא וכולהון בני ירחא חד וכולהון בני יומא חד וכולהון בני שעה חד וכולהון בני קומא חדא וכולהון בני קיצא חדא וכולהון לבושין לבושא ארגונא וכתבת איגרתא ושדרת ליה למלכא שלמה בידיהון מן כרכא דקיטור לארעא דישראל מהלך שבע שנין כען בצלותך בבעותך דאבעי מן קדמך אייתי לותך לסוף תלת שנין והוה לסוף תלת שנין אתת מלכא שבא לות מלכא שלמה וכד שמע מלכא שלמה דאתת מלכא שבא אפיק לותה ית בניהו בר יהוידע דדמי לשפרפרא דנפיק בעדן צפרא ודמי לכוכב נוגהא דמנהיר וקאים ביני כוכביא ודמי לשושנא דקאים על פרצידי דמיא וכד חזת מלכא שבא ית בניהו בר יהוידע אתרכינת מן רכובתא. מתיב בניהו בר יהוידע ואמר לה למה אתרכינת מן רכוביך מתיבה ואמרה ליה לית את מלכא שלמה. מתיב ואמר לה לית אנא מלכא שלמה אלא חד מן משמשיא דקיימין קדמוי ומיד אהדרא אפאה לאחורה ומתלת מתלא לרברבניא אי לא חזי לכון אריא אתון חזון מרבעותיה ואין לא חזיתון מלכא שלמה אתון חזון שפר דגבר דקאים קדמוי ואייתי יתה בניהו בר יהוידע לקדם מלכא וכד שמע מלכא דאתת לותיה קם ואזל ויתב בבית זוגיתא וכד חזת מלכא שבא דמלכא בבית זוגיתא יתיב מחשבא בלבה ואמרה דמלכא במיא יתיב וחליזת חילוזה דתעבר וחזא לה סערא ברינגלה. מתיב מלכא ואמר לה שופרך שופרא דנשי וסערך סער דגברא וסער לגברא שפר ולאתתא גנאי. מתיבה מלכת שבא ואמרה ליה מרי מלכא אמתיל לך תלתא מתלין דאין תפשר יתהון לי ידעית אנא דגבר חכים את. ואי לא. את כשאר בני אנשא. מתיבה ואמרה ליה מהו גרגריין דעא ודולין דפרזל דדלו אבנא ומשקי מיא מתיב ואמר לה גובתא דכוחלא. מתיבה ואמרה ליה מהו עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית מתיב ואמר לה נפטא. מתיבה ואמרה ליה מהו ארקלין אזיל בריש כולהון וצוח צווחא רבא ומרירא רישיה כאגמון. שבח לחורין גנאי למסכינין שבח למתים גנאי לחיין חדיי לצפורין נסים לנונין מתיב ואמר לה כיתנא. מתיבה ואמרה ליה לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי אשריך ואשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ואעיל יתה בגו טרכונא בבית מלכותא וכד חזת מלכת שבא רבותיה ויקריה (דמלכא שלמה) יהבת שבחא למאן די ברא יתיה ואמרת יהי יי אלהיך ברוך דאתרעי בך למתב יתך על כורסי דמלכותא למעבד צדקתא ודינא ויהבת למלכא דהבא וכספא טבא (סגי לחדא) ויהב לה מלכא כל מה דצבת. ומלכי מערבא ומדינחא וציפונא ודרומא כד שמעו שמעיה כולהון כחדא מזדעזעין ואתון מן אתריהון ביקר רב וברבו רבא ובדהב ובכסף ובאבניא טבין ומרגלין. וכד אתחייבו סנאיהון דישראל הוה ירמיה נביא מתנבא נבואה סגיאין עליהון ולא מקבלין מניה אלהן שבישת יתיה רוחא דקודשא ואובילת יתיה לארעא שבט בנימין דהכין כתיב ויצא ירמיה מירושלים ללכת ארץ בנימין ואיך דהוה ירמיה נביא בגו ירושלם הוה בעי רחמי מן קדם אבוי דבשמיא ולא אתמסירת קרתא ירושלם בידיהון דכשדאי ולא אחריבון יתה אלא איך ירמיה הוה בארע

שבט

ביאור

לשון מי שיש בידו למחות ואינו מוחה והכל חדא: צנף צניפא. פי' פרח בין העופו' ונצחם שיעופו עמו: למיסגד ליומא. ובס"י מצאתי ליומא ונכון בעיני שר"ל לשמש ואור היום: הלכה וראתה חשך ורמת ידה על לבושא ובזעת יתהון. פירוש שסברה ידיה כדרך המצער ועל כן קרעה בגדיה והיתה מתמהת על השינוי והחשך ובתוך התמיהא ירד אליה התרנגול וק"ל: שרת וקרת וכו'. פירוש התירה ופתחה הכתב והיתה קוראת אותו: אין תצביין ותיתין פירוש אם תרצי ותבואי וכדלעיל בפסוק ראשון לא הוו צבין והוא ידוע: דגניין, כבר פירשנו: תוב תניית רמת ידא. כצ"ל. ופירושו שוב שנית הרימה ידה כי גם כבר בראשונה עשתה כן: לא אתרחיצת. פי' לא בטחה בדבריהם כי ידעה האמת. אשכרין, מהר"ד פירש מיני ארז ויהיה מלשון גמרא דיומא שני גורלות של אשכרוע ופי' של ברוש ולפ"ז היה צ"ל כעין אשכרועין ויותר נכון לפרשו לשון מנחה כמו שבא וסבא אשכר יקריבו: ואבני טביין. כ"מ בכתיבת יד נושן וא"צ לרוחקים כמ"ש מהר"ד מה שפירש: טלין וטלייתא. פירוש נערים ונערות: בני קציצא חדא. י"מ על שם שראויים למות בשעה אחת ויהיה מלשון קצוצו אילנות וי"מ במזל אחד ויותר נכון לפי הענין לפרש מלשון קצבה ומדה כלומר זמן ושעה אחת קצובה להון וק"ל: בצלותך ובבעותך דאבעי. פירוש שלכך אמהר בואי לשלשה שנים בשביל השאלה ובקשת חכמה שאשאל: אפיק לותה ית בניהו וכו'. דדמי לשפרפרא. פירוש שלח לנגדה את אחד השרים דהיינו בניהו בר יהוידע הדומה בהוד יופיו לעמוד השחר והוא לשון פסוק בדניאל ו' בשפרפירא יקום וק"ל: פרצידי דמיא. כצ"ל ולפ"ז הוא מלשון פרצודי דתותי קלא ופי' פרי. ולפי הגי' פצידי יותר נכון והוא כמו על אפיקי מיא כי תרגום של אפיקי פצידית ועי' בערוך בערכו: אתרכינת. פי' ירדה ונשמטה: מרבעותי'. מהר"ד פירש מלשון רביעת ושכיבה ולפי הענין אם לא ראיתם האריה יכולים לידע ולהשיג עניינו ומהותו ממקום ששכב ר"ל ממהות אחד ממשרתיו מאז ניכר ציור ארכו ורחבו של המלך בעצמו ויותר נכון לפרש מרבעותיה על הבנים ולריו סגידל: בבית זוגיתא. פי' שראתה את שלמה המלך יושב בבית העשוי מזכוכית לבנה והיה נראה לה כאילו המלך יושב במים: וחליזת חילוזה. פירוש שהגביה בגדיה לשון חלזון הנזכר אצל מומין שפירושו מתעקם וכן התעקמת בגדיה: גרגרוי דעאן, ל"ג ריש גרגותא באר של עץ: ודוולין דפרזל. פירוש דלי של ברזל דדלו אבנא ומשקא מיא ופתרונו גובתא דכיחלא פירוש שפופרת של קנה שנותנים בו הכחול שכוחלין בו העינים ופי' שהכף שלוקחין הכחיל היא של ברזל והכחול הוא קשה כאבן: ומשקה מים. פירוש מוצא מים מהעין כמין מים כדאיתא בגמרא ולשדיה בגובתא ופירוש קנה חלול: ומאכלו עפר וגו'. פירוש שיצא מחפירת הקרקע ונשפך כמים שהוא כמין משקה הנשפך ככסף חי ומביט לבית כדאיתא בגמ' פרק במה מדליקין נפט מפני שהוא עף ופירש"י נדבק בכותלי הבית וק"ל: ארקלון. כתב המתרגם שאינו יודע לפי שאינו חכם כשלמה ומצאתי פירושו רוח סערה: שבח לחורין. לשרים: גנאי למסכנין. לעניים ולפי הענין שמהפשתן עושים בגדי שש שהוא מלבושי שרים כדפירש"י פרשת מקץ: וגנאי לעניים. לבושי בגדי שש: שבח למתים. שעושין תכריכין חשובים למתים: גנאי לחיין. שמפשתן עושין חבלים לאסור בני אדם: חדיי לצפורין. שהוא שמחה לעופות שאוכלים זרע פשתן: ונסים לנונין. פירוש צער לדגים שמהפשתן עושין רשתות ופחים לצודם: טרכונא. כבר פירשנו שהיא היכל ופלטין: שבישת. פירוש פתח והסיר אותו הרוח וכו': באנטוכי רבלתה, כדאיתא בחלק רבלתה זו אנטוכיא: ותרעי. פירו' ושבר החומות:

תקיפתא

שבט בנימין. אתנבר וסליק עליהון נבוכדנצר מלכא דבבל ואחריב ית ארעא דישראל בז ית קרתא דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנורא ועד נבוכדנצר רשיעא יתיב באנטוכיא רבלתה שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית שורי דקרתא ירושלם וכד אתא ירמיה נביא וחזא ית קרתא ירושלם דאתחריב וחילוותא דכשדאי מקפין לה הוה ירמיה נביא צוח בקלא רמא ובכי בכיא רבא ומרירא מתיב וכן אמר פתיתני יי ואפת שבשתני יי ואשתכשית תקיפתא יתי ויכילתא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל דאתכבישת קרתא ירושלם כניש כל חילוותא דכשדאי ואתא וקם על בית מקדשא ומניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם הוה ידע מה דהוה בסוף משירייתיה דסנחריב כד אשתלח עליהון מלאכיא מן מרומא וקטל בהון תמני עסר רברבנוי וחמשא אלפין פרשין ולא אשתייר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי. ונפקת תוב בת קלא ואמרת ליה נבוכדנצר מלכא דבבל קום איזיל ותוב לרבלה בארע חמת. קלקל בחצים שאל בתרפים. שדא גירא למערבא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא למדינחא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא לקרתא חייבתא דתתעקר בעגלא מן עלמא והדר ונפל לגו ירושלם וקם ושדר רברבנוי על ירושלם ומה שמהתהון נרגל שראצר שמגר נבושר סכים רב סרים רב מג. וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא. מתיב וכן אמר אנת הוא אלהא רבא דארגישתין ואייתיתין על קרתך ועל היכלך. וכד חזא פיתחא דבית מקדשא דעמא מסאבא קיימין לקיבליה סתם נפשיה ולא צבא למפתחא ואתון כל חיילותא דכשדאי ואייתין עמהון תלת מאה ושיתין גמלין טעינין נרגין די פרזל ובלעת אינון פנדתא (בתי"ט פרותא) כרייאתא דבית מקדשא. ועד כען לא יהבין נפשתהון לאיתפתחא עד דאתא פרניטוס ונכס חזירא וזרק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאסתאיב פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על עזרתא דזכריה בר יהוידע כהנא רבא וחמא נבוכדנצר לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסביא דישראל ואמר להון דמא הדין דמן גברא הוא. מתיבין ואמרין ליה נבייא חד הוה ביננא והוה מוכח לן ולא קבילנא מיניה וקיימנא וקטלנא יתיה בבית מקדשא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין אמר לון זילו ואייתו לי ארבעת אלפי כהני בחירי ונכס יתון עלוי דההוא דמא עד כען לא איתבלע בארעא עד דנזיף ביה נבוכדנצר. ואמר ליה כולא אומתך תחרוב עלך ובתר אתבלע. וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו לבש ית מעיליה ואתקין באיפודיה ונסיב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא דהיכלא. ענֵי וכן אמר יהיב ביתא ומשלם למרוי ונטריא לא הוינא ביה. ורמא נפשיה לגו נורא ויקד וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דליק בנורא. אף אינון נסיבו ית נבליהון וית כינוריהון וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו. וכד בעא נבוכדנצר למיעל לבית קדש קודשיא אסתתימו תרעי היכלא ולא פתחין נפשיהון עד די נפקת בת קלא משמי מרומא. ואמרת ליה פתח לבנון דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא מסאבא לבית קדש קודשיא (וחזא) שבחיה דמלך כל עלמיא יי צבאות. וחזא ית מאני קדישיא דאשתמשו בהון כהניא ומלכיא דבית דוד) דאתבלעו מן קדמוי רגז רוגזא רבא ונפק מן תמן כד מבהל וקטל קטלא רבא ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשילשלן דפרזל ואוביל יתון ערטילאין כד טעינין על צואריהון חלא. וירמיה נבייא אזל עמהון. עד דמטא קברי אבהתא וצווח ובכא וענֵי וכן אמר אבהתנא מרחמני אברהם יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוח קדישא ואמרת ליה כבר אמרית לך ירמיה נבייא כי אספתי את שלומי קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קברי אמהתא. ענֵי וכן אמר אמהתא מהימנייא (בתי"ק מרחמניא) שרה ורבקה ורחל ולאה קומו מגו קבריכון וחזון ית בניכון ובנותיכון עמא דישראל דרביתון יתון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא בלא מסאנא מתיבא רוח דקודשא וכן אמרת קול ברמה נשמע קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קברי נבייא ענֵי וכן אמר נבייא מרחמוני משה ושמואל קומו מקבריכון וחזון ית עמא בני ישראל דדברתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא בלא מסאנא מתיבא רוחא דקודשא וכן אמרת כבר אמרית לך ירמיה נבייא אם יעמוד משה ושמואל לפני. קם מקברי נבייא (ואזל) ונפל על קברי (מרזחיא) ענֵי וכן אמר אוכלין יתי לחם אבילין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די אנא מתאבל על עמא דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוחא דקודשא ואמרת אל תבא בית מרזח. והוה ירמיה ספיד ובכי ומיליל על בית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא ערטילאין וטעינין חלא על צואריהון אינון ומלכיהון ורברבניהון ושלטוניהון עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין ואלבישו יתון. ענֵי ירמיה נביא ואמר לנבוכדנצר רשיעא ולכל חיילותון דכשדאי דאתון עמיה דלמא תיזלון לבתר טעוותכון ותשבחון יתון בקושטא תדעון עמא קטילא קטלתון ועמא שביא שביתון. והוו מדברין ואזלין עד די מטו לההוא מדינתא והוה ירמיה נביא בכי ומתנח ונתרו מן עינוי תרתין דמען והוו תמן תרין מבועין דמיא עד יומא הדין וכד אתון ומטון לנהרותא דבבל ענֵי מלכא נבוכדנצר רשיעא ואמר לון לבית ישראל אילין אינון זמריא דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירושלם ייתון ויזמרון קדמי. וכד שמעו ליואי נטלו ית כינוריהון בערבתא דקימין על נהרותא דבבל דהכין כתיב על נהרות בבל וגומר על ערבים בתוכה וגומר ועגאון ליואי ואמרין ליה לנבוכדנצר רשיעא אין אנן עבדינן רעות אבונא די בשמיא והוינן משבחין קדם אבונן דבשמיא בירושלם בידא דידך לא איתמסרינן. השתא איך נשבח קדמך

שבחא

ביאור

תקיפתא יתית ויכילתא. כלומר שירמיה אמר כלפי מעלה במה שפיתתני ויכלת כמו ועם האנשים ותוכל: ומניד. שהית מנענע בראשו: ומוביל ומייתי. מוליך ומביא מקודם שהיה יודע מה יהיה באחריתו: קלקל בחצים וגו׳. לשון פסוק הוא ביחזקאל ועניינו קסמים ותרפים: פנדתא ברייתא. פירוש שער החיצון של בית המקדש כדאיתא בפרק חלק ויותר נכון הגירסא פרוהא כי תרגום של דלתי פרתי וק"ל ועיין במתורגמן: ונכס חזירא. כבר פירש׳ שהוא שחיטה: פרניטוס. שם שר אחד: למרתע וכו׳. פירוש שהדם היה מתנענע ולא נח. וכן פירש"י בויצא פסוק ויחמנה. נרתעת לאחור וכן תרבה: יהיב ביתא ומשלם למרוי. כך מצאתי בקלף ישן ואין צורך לכנוס ברוחקים כמ"ש מהר"ר ע"ש שפירש מה שפירש ולגרסתינו הוא כפשוטו מרוי הוא מרי עלמא הקב"ה שא"ל הכהן הגדול הרי מפתחות ההיכל ומשלם למרוי שהוא יהיה הגזבר ונפל לתוך האש: וחזא שבחיה דמלך כו׳. כך מצאתי בת"ק ולפ"ז א"צ לכל הרוחקים שהקדש קדשים הוא שבח המלך על דרך מי כמוך באלים וכו׳: וע"ש שפירש מה שפירש ולגירסתינו משום שראה שבח של הש"י: טעונין על צואריהון חלא. פירוש נושאים על צווארם משא חול ואבני׳ לצורך בנין: ומרחמני. דלגבי אבות וכן גבי האמהות לגירסתינו פירוש אוהבים: דרביתון בקושטא. פירוש שהייתם מגדלים אותם באמת: קברי מרזחיא. כך מצאתי בנוסחא ישנה ומדוייקת ופירוש כדמתרגם ואזיל אל תבא בית מרזח וגו׳. ופירושו בית האבל וכן פירש׳ לעיל: בקושטא תדעו עמא קטילו קטלתון. פירוש לא תתפארו לומר שבכחכם ויריכם הרמה עשה החיל הזה כי לא בצדקתכם אך נגזרת הגזירה מהשמים וכמ"ש בישעיה קחי רחים וטחני קמח כלומר שכבר נטחן וכן כאן: עד די מטו להתוא מדינתא. כצ"ל וכ"מ ופירושו עד שהגיעו: ונתרו מעינוי. פירוש נשרו ונפלו דמעות מעיניו: וכד שמעו ליואי נטלו כינוריהון. עיין מהר"ד שפירש תלו כנורותיהם וע"ש ויותר נכון לפרש זרקו וק"ל: בידי דידך לא אתמסרינן. כצ"ל ופירושו אילו היינו משבחים להקב"ה כדקא יאות בידך לא היינו

שבתא די מרגן. והכדין כתבא מפרש ואמר איך נשיר את שיר
יי כד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין ענני וכן אמר קטולו
יתהון על דעברו על גזירת מלכא ענני פלטיא בר יהוידע חד מן
ישראל ואמר ענא די מסרת מרה ביד רעיא ואתא דיבא ונסב מן
ענא מן מאן מתבעיא ענני ואמר ליה מן רעיא הוא מתבעיא ענני
ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואיתי לצדקיה
מלכא ואעבירו מיניה ית שלשלון דפרזל ונחש ושני ית לבושי
ייסוריה: בשנת בשתא תליתא למלכותיה עבד משתיא לכל
רברבנוי ועבדוי. אוכלוסי פרס ומדי איסתרתינין ורבנין די ממנן
על פלכיא עטיפן באיצטליון דמילת לבישין ארגוונין אכלין ושתן
וחדיין קדמוי: בהראותו לא כתיב די אחזי ית עתריה אלא כתיב
בהראותו את עשר כבוד מלכותו והוא (עתריה) די אחזי דבית
מקדשא הוה ולבישרא ודמא לית עתרא כוליה עתרא דקודשא בריך
הוא דהכדין כתיב דידי כספא ודידי דהבא אמר יי מרי חילותא.
שתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב
עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדלתו הא שתא וכד חמון
תמן ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צביין למגני קדמוי ואמרו
ליה למלכא לא צביין יהודאין למגני מטול דחזין מאני דבית מקדשא
ואמר מלכא עיבידו להון סמכא חורנא לגרמיהון: ובמלאת ובמשלם
יומיא האילין אמר מלכא השתא אעביד משקיא לבני אתרוי (לכל
עמא דתשכחון בשושן למזעירא ועד רבא משקיא שבעא יומיא)
ואעילינון לדרת גנתא דנציבא אילני דפירי ודבוסמני מה עבד כף
אילנא לאילנא ועבד כיפין ותבר אילני דבוסמני ואותיבינון ואשרו
קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני מטללין (כאן חסר פסוק):
והשקות ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוה שתי בכסא
לא הוה תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה לההוא כסא ומפקין
חורנא (חדתא) והוו תמן קומקמי וכסי לא הוו דמין להדדי מטול
כן כתיב ומאני מן מאני משניין אלא כד הון מפקין למאני דבית
מקדשא ומזיגו בהון הינון אומי עלמא הוה משתני זיוהון ומטול
כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב (הוה) מן מאן דשתי
ומטול כן דהוה שתוהי הוה משאיל ליה לגברא בר כמא שנין אנת
והוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין
שנין ודכוותיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב
כיד המלך: והשתיה ושתיאן כנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו
מתנזיקין מטול מן כסא דאנשי פרסאה כד הוו אתיו לון כסא רבא
דהוה למוד ארבעא חמשא המינון והוה מתקרי שמיה פיתקא והון
משקיין ביה לכל גברא חד ולא הוו שבקין ליה עד דשתיאו ביה
חד. ומזוגא דהוה מזיג להון לפרסאי עתרא רבא הוה עתיר איך
הוה עתיר דהוה מזיג ליה לגברא ועל דלא הוה משכח גברא דשתי
רמיז ליה למזוגא עבירותי סינאי ולך זיפלן זוזין מטול דלא הוה

משכח דשתי אלא אמר אחשורוש לא יעלון תני כסי לשתויי אלא
איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול כן כתיב והשתיה כדת:
גם לחוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והוה מזגא להון חמרא
אוכמא ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתחזי להון עותרא דמלכא
והויין משאלין לה היך דמיך מלכא והות מחוה להין למה גשי בען
דידען כל מידי והוות אמרה להון מגניא דמלכא לכא אכיל ולכא
שתי ולכא דמיך מטול כן כתיב בית המלכות: ביום ביומא שביעאה
כד שפיר ליביה דמלכא בחמרא ולבהון דמאה ועסרין ושבע מלכין
דהוו עמיה דהוו קטרין כלילא דמלכותא הוה תיגרא ומצי ביניהון
בטעם חמריהון הוו מתעסקין בזנותא. מלכי מערבא הוו אמרין נשי
דילן שפירין (וכולן הוו אמרין דילן שפירין) ואוף מלכא אחשורוש בטעם
חמריה מתיב ואמר להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא
ואין לית אתון מהימנין לי הא בבליתא חדא מותבת בגו טרכונא
דמלכותא דילי אשלח ואקרי יתה לקדמי ולקדמיכון ותחזון יתה
דהיא שפירא מן כל נשיא (דלכון) בההיא שעתא שלח עלה מלכא
אחשורוש שבעא סריסיא (ומשמשיא דקדם מלכא): להביא מתיב ואמר
לון זילו ואמרו לה לושתי מלכתא קומי מן כורסי מלכותיך ושלוחי
ערטליא ורמי תגא ברישך וכסא די דהבא ביד ימינך וכסא די דהבא
ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמי דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי
תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא: ותמאן מתיבא ושתי מלכתא
ואמרת לון לשבעה סריסיא גנאי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא
דאוף אתון שטיתין כוותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי
בבל מן שריותא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעי
יתיה חמרא למימר מילין דלא כשרין כוותך. בההיא שעתא אזלו
ואמרו ליה למלכא פתגמא דושתי מלכתא וכד שמע מלכא ית
פתגמיא האילין רגז רוגזא רבא ורוגזיה דליק בלביה. ותוב שלח לה
ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמוי במלכותא כען איזילו
ואמרו לושתי מלכתא אין לא תשמעי מלי ולא תעלין לקדמי
ולקדמי מלכיא האילין. קטילנא יתיך ומובידנא ית שופריך מניך.
וכד אזלו רברבני דמלכא ואמרו לה ולא ספנת יתהון אלא
מתיבא ואמרת לון אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה
ולא תקינן גזירתיה הלא אנא היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך
ברתיה דבריה דנבוכדנצר מלכא דבבל מן יומא דאתבריתי עד
כען לא חזא אינש גופי אלא אנת מלכא בלחודך ואין כען
עילא אנא לקדמך ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי
קטלין יתך ונסבין יתי לאינתא. מתיבא רבתא דפרסיאתא ואמרה
לה לושתי מלכתא אין קטיל יתיך מלכא ומוביד ית שופריך מינך
לא תפרסמי ית שמא דיליך וית שמא דאבהתיך ולא תחזין גופך
וגויתיך לכל בר נש אלא למלכא בלחודוהי. בהשעתא כד אמרו רברבני
למלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמא די אמר מלכא די שלח
ביד

ביאור

היינו נמסרים: ענא די מסרת מרה ביד רעיא ואתא דיבא וכו'. פירוש צאן שמסר
הקב"ה ביד הרועה ובא זאב וטרף: ואייתי לצדקיה כו'. כך מצאתי בתרגום ישן
כתוב בקלף ולפ"ז הוא כפשוטו שהביאו לפניו צדקיהו המלך והעבירו ממנו
השלשלאות של ברזל ושינוהו בבגדים וכן גילה ברוך התפוסים ואסירי ברזל וזהו
יסוריה פירוש אסוריה ועיין במלכים כ"ד: לית עתרא. כצ"ל ואין צורך לפירוש
מהר"ד ודוחקיו: מרי חלוותא. פירוש ה' צבאות: שיתא וכו' דכתיב. מייתי
ראיה דהא כתיב ששה תיבות וק"ל: סמכא חורינא. פירוש צוה המלך לעשות
מקום מיוחד וכל סעודה אצל המלך מסתמא בהסיבה היא ולכן אמר סמכא: חורנא
חדתא מטול כן כתיב. פירוש דדרש מלת שונים כיון ששתת בכוס פ"א היו
גונזין ומוציאים אחרים: רב מן מאן דשתי. פירוש שהיין היה יותר זקן בשנים
יותר משהית השותה ודרש מלת ויין המלך רב כמו ורב יעבוד צעיר: דהוה
למוד ארבעא או חמשא המינון. פי' שהיה נמדד ומשוער ארבעה חמשה מדות
כי כן פירוש של למוד ולא לכוד כאשר היה בדפוס ראשון וכן המינון פירוש
מדות ואם כן א"צ לדוחקים לפירוש מהר"ד: שמיה פיתקא. פירוש שם הכוס היה
כך על שם שמשליך ודוחה ומשכל חיי השותה והוא לשון גמרא בפרק מי שאחזו
פתקיה ל' אמות פרסא ופירש רש"י שם לשון הנ"ל: זופלן זוזין. פירוש שם מטבע
הוא ולא כדברי מוהר"ד שפירש מטילים וזורקים דאי כדבריו הל"ל זלפין: דלא
משכח דשתי וכו'. פירוש משום שלא היה נמצא מי שיכול לשתות הכוס ולכך
נותנים לשר המשקים הזוזים כדי שלא ישקנו: מחוה להון למה נשי בעין וכו'.
פירוש שהגידה להם מה שהנשים היו מבקשים שיודעים כל מידי ואמרת להם
מגניא דמלכא וכו'. ר"ל שהורה להם שעשועי ותענוגי המלך: לכא אכיל וכו'.
פירוש כאן הוא אוכל וכאן היא שותה וכאן הוא ישן וק"ל. וסיים מטול כן כתיב
בית המלכות רוצה בה"א הידיעה שמורה על חדרים והיכלי מלך פנימית: תיגרא
ומצי. פירוש שנפלה מריבה וקינטור ביניהם לשון לית כתובה דלית בה תיגרא:
בגו טרכונא. כבר פירשתי שהוא לשון פלטין ועיין ברש"י פרשת דברים: ושלוחי
ערטליא. פירוש ופשטי עצמך ערומה. וערטולא לשון ידוע ומורגל הוא: דאף
אתון שטיתין. כצ"ל וכך מצאתי בס"י ופשוט הוא: דליק בלביה ותוב
שלח לה. כצ"ל ומבואר: ואמרו לה ולא ספנת. פירוש ולא היו חשובים
בעיניה לחוות חשה לדבריהם ועיין ברש"י פרשת וישב ספונים חשובים:
רבתא

ביד פריסיא ורגיז מלכא לחדא וחימתיה תקיפת עלוהי : ויאמר ואמר מלכא לחכימיא ידעי זימנא ארום כן פתגמי דמלכא קדם כל ידעי גזירין ודינין : והקרוב ודקריבין ליה בעיצתא דרחיקין ודקריבין. כרשנא מן אפריקי. שתר מן הנדקי. אדמתא מן אדום. תרשיש מן מצרים. מרס מרסנא (מן מרס מארעא רחיקא). ממוכן מן ירושלם. שבעתי רברבניא דפרסאי (ומדאי) דחזין אפוי דמלכא אינון דיתבין קדמאה במלכותא. פקדניה דמלכא אחשורוש די שלח ביד סריסיא : ויאמר ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה אתקרי שמיה ממוכן מטול דכד גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניא מישאל ועזריה והוא דניאל בגלותא ואתעביד על ידוי ניסין וגבורן ותוב על ידוי דדניאל אתגזר מן מרומא דתתקטיל ושתי מלכתא בכן אתקרי שמיה ממוכן מתקנן ואמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא דהכין הוה גזירת מלכא בזימנא דהוו יתבין עייצין עיטא הוו שליטין וזעירי עייצין קדמוי ואין שפירת עיטתא עבדין יתה. ואין לא שפירת עיטתא. די רברבין מנהון הוו עייצין וממוכן הוה זעירא דכולהון והוא יהב עיטתא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל איתתא פרסיאתא והות עתירא מיניה ולא הות צביא מתמליל עמיה אלא כלישנה ואמר ממוכן בגרמיה כד אשתכח עלעיתא למכבש על נשיא דאינהון מוקירן לגובריהון בכן אמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא לא על מלכא בלחודוי אסטת ושתי מלכתא אלא על כל עממיא ושליטיא דאית בכל מדינתא דמלכא אחשורוש : כי ארום יפוק פתגמוי דמלכתא על כל נשיא כולהון למהוי שייטין בעליהון בעיניהון ותהוי כל איתתא אמרה לבעלה דילמא את יקיר מן מלכא דאחשורוש די אמר דתיתי ושתי מלכתא קדמוי ולא צביית למיתי : והיום ויומא הדין אמרין שלטונתא דפרס ומדי דשמעין ית מליא דמלכתא לכל שלטוניא דמלכא כמיסת די תהוי בסירא למרגז עלוהי : אם ובזמן דגזר ממוכן גזירתא הדא דחיל מן נפשיה ואמר דילמא לא יעביד מלכא גזירתא דא (וכד תיעול) ושתי ותשמע גזירתא די גזרית עלה ותידון יתי דינין בישין ותקטול יתי אלא אנא אחויה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי ואומי יתיה במומתא דפרסאי ומדאי דהינון דחלין מנהון לכן אמר ממכן אין על מלכא שפר יפוק דין פתגמא מן קדמוי ויכתיב מומי בגזרתיה דמדאי ופרסאי ולא יבטיל דלא תיעול ושתי קדמוי דמלכא אחשורוש ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבת מינה : ונשמע וישתמע פתגמא דמלכא די יעבד בכל מלכותיה ארום סגיאה היא וכל נשיא יתנון יקרא לבעליהון למן רברבניא ועד זעיריא : וייטב ושפר פתגמא בעיני מלכא ושלטוניא ועבד מלכא (כפתגמי מלוי) ממוכן : וישלח ושדר מלכא איגראתא על כולהון מדינתא דמלכא על מדינתא ומדינתא היך כתבה ועל עמא ועמא היך לישניה למהוי כל גברא מתיקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה : אחר בתר פתגמיא האילין כד נח רוגזא דמלכא אחשורוש שדר וקרא לכל רברבנוי ואמר לון

לא על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין אנא אמרית מילתא בחמרא אתון למה (רגזתון) עלי למקטול ית ושתי מלכתא ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל מעבר שמכון מן מלכותא ובתר דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכרית ושתי וית מה דאתגזרת עלה דלא הות שויא לגזירתא דדינא דקטלא אלא מן מרומא הוה דיסוף זרעיה דנבוכדנצר מלכא דבבל : ויאמרו ואמרין עולימוי דמלכא שלטנוי ומשמשנוי יבעון למלכא עולימן בתולתן יאין שפירן בחזוא : ויפקד וימני מלכא שליטין ומהימנין על כל מדינת מלכותיה ויכנשון ית כולהין עולימא בתולתן דשפירן בחזיא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא סריסיה דמלכא נטיר נשיא ואתיהבו תקוניהון. והנערה ועולמתא דתשפר (באפוי) דמלכא תמליך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא ועבד כן : איש גברא יהודיא הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי ולמה אתקרי שמיה דגברא יהודאה אלא דהוה דחיל מן חטאה דעלויה אתנבי דוד ואמר יומא הדין ימות גברא מישראל ומן ההוא גברא דין הוא גברא מרדכי בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אילה בר מיכה בר מפיבשת (בר יהונתן) בר שאול בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר שישק בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל בר כיתון בר מליך בר ירבעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זכריה בר מרימות בר חושים בר שחורה (בר גזה) בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימין בר בריה דיעקב בוכרא די אתקרי שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל שמעי לדוד מלכא דישראל ואמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא דחייב קטלא איתעני אבישי בר צרויה ואמר לדוד איזיל אסב רישיה דשמעי מיניה. אסתכל דוד מלכא בנביאותיה וחמא דמרדכי קאים מיניה וכד חמא דוד מלכא פקיד לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מלמילד בר. קטול יתיה די יזכי לעלמא דאתי ומטול דקאים מיניה ברא צדיקא די על ידוי אתעבידו ניסין וגבורן לישראל בארבע גלותהון והוא מרדכי מירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר קיש מן שבטא דבנימין ושמעי הוה חייב דיתקטיל בדינא כמא דכתיב באורייתא דמשה דיינא דקושטא לא תצער ורבא בעמך לא תלוט והוא אקיל לדוד מלכא דישראל וחס עלוהי דוד דלא למקטול יתיה דחמא דקיימין מיניה הני תרי צדיקיא ומתפרקין על ידיהון בית ישראל : אשר מרדכי ואסתר הוין מירושלם בגלותאה דיגלת עם יכניה מלכא שבטא דבית יהודה וחזר וסליק מרדכי עם עמא דיתנדבון ויסקון ויבנון לבית מקדשא תנינות ותוב אגלי יתיה נבוכדנצר מלכא דבבל זימנין תרתין ותוב בארע בני גלותא לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורן : ויהי והוה (מרדכי) מרבי ית הדסה היא אסתר והדסה הוה שמה כמא דאסא היך מטול דבסים ריחיה דהדס בגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עבדא עובדין טבין בגו

עלמא

ביאור

רבתא דפרסיאתה. פירוש השרות דפרס שהיו מסובים אצלה אמרו וכו' ומבואר הכל : דרחיקין ודקריבין. פירוש על אנשים שהיו ממדינות רחוקים ודייק מדאמר והקרוב אליו לשון יחיד וחשוב שבעם : הינדקי. עיין בת"י בלבושי הנרקי וע"ש פרשת נח : סבון עצתה. פי' טולו עצה : ממוכן מתקנן. ר"ל שהיה מוכן לטובות הרבה לנבואה ולהעשות על ידו ניסים הרבה כי הוא סבר שממוכן זה דניאל כדמתרגם ממוכן מן ירושלם : וממוכן הוה זעירא דכולהון. דייק מדכתיב לבסוף כולם בפסוק והקדים לדבר אלא הענין היה להתחיל מן הקטן מן הטעם שכתב וכן הוא במשנה פרק אחד דיני ממונות גבי דיני נפשות מתחילין מן הצד מטעם זה וכן נמי בנדון דידן היה העצה בדין מיתת נפש המלכה ושתי ולכן התחילו ג"כ מן הצד מן הקטן שבהם : שקיל איתתא פרסיתא. פירוש שהיה ממוכן נושא אשה מחשובי שרי פרסיים והיתה חשובת ממנו בעושר ולכן יעץ עצה זו וכ"ה בתוספות דמגילה פ"ק ע"ש : עלעיתא. פירוש לשון עלילה וסיבה לדבר נמצא כך : שייטין פירוש לתבזות בעליהון וכן ת"א ויבז עשו ושט וכן בסירא לשון ביזוי : אחזיה

דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי כו'. ר"ל שירא לנפשו ממוכן שמא תבא המלכה ותשמע עצתו ויהרג הוא לכן ראה עצה בלבבו שישבע המלך בשגם שתרצה לבוא לא יביאוה לפניו . וזהו ואומי יתיה במומתא פי' שהשביעו בשבועת גדולה ונוראה וק"ל : אדכרית ושתי. פירוש שעלתה זכרונה והגזירה : ודלא הוות שויא . פירוש שלא היתה ראויה לזה . ולכך נהרגו היועצים אלה מה שלא נהרג דניאל הוא ממוכן שהיה ראש המדברים בעצה זו לפי שלא אמר להרגת רק שיתן מלכותה לרעותה הטובה ממנה וק"ל : ואתיהבו תיקוניהון . פירוש נתנו תמרוקי הנשים שמשיר השער ומייפה וכן ת"א ולא יתקן גבר בתקוני אתתא שלא ישיר שער בית השחי ועיין ברש"י שם : יומא הדין ימות גברא מישראל . ועיין בשמואל ב' י"ט : בריה בוכרא יעקב . כצ"ל וכן מצאתי : אזל אסב . כצ"ל ופירושו שאמר אלך ואקח ואסיר ראשו ממנו וק"ל : בארבע גלותהון . כתב מהר"ד שנכון להגיה בארע ופירושו בארץ גלותם ויפ"ת דיבר אך יש ליישב ולפרש באחד מארבע גליות : הני תרי צדיקיא . לפי הענין המה מרדכי ואסתר : היך שמה כדין עובדה ,

פירוש

עלמא היא אסתר היך שמה כרין הויין עובדהא ואתקרי שמה הדסה בלישנא עברהא ולמה אתקרי שמה הדסה מטול דצדיקיא מתילין כהדסה די עלה איתנבי ישעיה נביא. (ואמר) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס מהו נעצוץ היגתא היא חלוף היגתא יסק ברותא וחלוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעא לזקיפא וסרפד היא אורבינא וחילוף אורבינא יסק אסא וחלוף ושתי תמלוך אסתר ובגין אסתר גלה מרדכי דאמר מוטב דאיזיל בגלותא ואירבי לאסתר ממן דאהי בארעא דישראל. איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא יונית אסתירא והדסה אתקריית בשם צדיקיא וכן אמר על חנניה מישאל ועזריה והוא הקאים בין ההדסיא די בגלותא. וצולה היא בבל דכן כתיב האומר לצולה חרבי ואסתר איתקרי שמה הדסה בשם אסא מאיך דלא אסא יבש קייטא וסיתוא אוף צדיקיא איתו להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי והיא אסתר הות בת אחוי דמרדכי. היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקת מן עובדין טבין ולא הוה לה אבא ואמא וטלותה הוה יאיא בריוא ושפירא וחסודא בחזווא וכד מית אבוהא ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא: ויהי והוה כד אשתמעו פתגמוי דמלכא וגזרתיה וכד אתכנשו עולימתא סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי סריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע מרדכי דבתולתא מתבעיין שקל וכנשא לאסתר מן רברבנוהי (שלוחיא) דמלכא אחשורוש דתפקי למבעי בתולתא דלא ייתון וידברונה. וטימרת בגו קיטון דלא יחמון יתה שלוחיא דמלכא ובנת עממיא כד הון שלוחיא עוברין (תמן) הון מרקדין ומחזיין שופריהון מן כוותא ונפקו שלוחיא דמלכא ואייתיאו בתולתא סגיאתא מן מדינתא ושלוחיא דמלכא הון ידעין לה לאסתר וכד חמו דלית אסתר עם הנון בתולתא אמרין חד לחד מגן לעינן במדינתא אית הכא לנא במדינתן טלותא חדא יאיא בריוא ושפירא בחיווא והסודא יתיר מן כולהון בתולתא דאייתינן. כד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא וכד שמע מלכא כתב בדיגטסים דכל בתולתא דתתטשו מן קדם שלוחי מלכא חדא היא גזירתא דתתקטיל וכד שמע מרדכי פוקדנא דמלכא דחיל ואפקה (ואייתא) לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהגי נטיר נשיא: ותיטב ושפירת טלייתא בעינוי ואתנטלת חסדא קדמוי ואוחי ית צביאתהא וית מנוותהא למיתן לה וית שבעתי עולימתהא די חזיין למיתן לה מן ביתיה דמלכא ומנוותה דהוון יהבין לאסתר הוה יהבא לחון לפום עולימתא עממאיתא מטול דלא הוות טעמא אסתר מיין ביתיה דמלכא ושני יתה וית עולימתהא לטב מכל נשיא: לא לא חויאת אסתר ית עמהא וית תולדותהא ארום מרדכי פקיד עלהא די לא תחוי: ובכל ובכל יומא ויומא מרדכי מהלך קדם דרתא דבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה ניסין אתעבדון על ידהא:

ובהגיע וכד מטא זימנא דרביתא ורביתא למיעול לות מלכא אחשורוש מטול דהוות לה כגזירת נשיא תרי עסר ירחין ארום כדין ישלמין יומהא דציבתהון מטול דאיבסמת שיתא ירחין במשחא דמירא ושיתא ירחין בבוסמניא ובתיקוני נשיא: ובזה ובהדנא רביתא עלא קדם מלכא וית כל מה דהוות אמרה הוה מתיהיב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: בערב ברמשא הוה עילא ובצפרא הות תיבא לבית נשיא תניינות על ידוהי דשעשגז סריסיה דמלכא נטר נשיא ושמה מכתבתב ולא הות עלא תוב לותיה דמלכא אלא אין איתרעי בה מלכא ומתקריא בשמא: ובהגיע וכד מטא זמנא דאסתר בת אביחיל אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה והוה מרבי לה מן קושטא היך ברתיה למיעל לות מלכא ולא בעת כל מידעם אלא מידי דהגי בעי סריסי דמלכא נטיר נשיא והות אסתר גמילת חינא וחסדא קדם כל חזייאה: ותלקח ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית מלכותיה לפלטין בירחא עשיראה דהוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה: ויאהב ורחים מלכא ית אסתר מכולהון נשיא ואתנטלת חינא וחסדא קדמוי מכולהון בתולתא ויהב תגא דמלכותא ברישה ואמליך יתה הלף ושתי: ויעש ועבד מלכא שירותא רבתא לכל שלטנוי ועבדוי ית משתיתא דאסתר (ומתנן למדינתא יהב) ואמר לה חוי לי היידין עמיך והיידין תולדותיך ואמרת לית אנא חכימא לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא טליתא מית אבא ואמא ושבקון יתי וכד שמע מלכא אחשורוש מלהא חזר ושבק שביקין לכולי עלמא ומתנן למדינתא יהב מטול דחשיב מלכא בלביה ואמר בגרמיה הא אנא מוטיב לכולהון אומיא ומלכותא מטול די עמא דאסתר ביניהון איתיו: ובהקבץ וכד אתכנשון בתולן תניינות ולא אתכנשון בתולן תנייננות אלא מטול אסתר דיתבא בפלטין דמלכא ומלכא רחם יתה מכל נשיא ושוי תגא דמלכותא ברישה. ובתולתא האילין למה אתכנשו תנינות מטול דאמרו שליטין למלכא דאיי בעית דתיגליא לך אסתר עמהא ותולדותה קנאתה בנשי אוחרנייתא והיא גליא לך עמהא ותולדתה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תנינות ומרדכי יתיב בתרע מלכא: אין ולית אסתר מחויא ית עמא ותולדותה היך מה דפקד עלה מרדכי ואוף כד אתכנשו בתולתא לא גליית אלא היך דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היא אסתר בטליותא מכיכתא הות וכד עלת למלכותה במכיכותא עלת מטול הכן אמר כתבא וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היך כמה דהות מתרביא עמיה: בימים ביומיא האינון ומרדכי יתיב בתרע בית מלכא רגז בגתנא ותרש תרין סריסוי דמלכא מנטרי מניא ובעו לאושטא ידיהון דיקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עצה ביניהון דשויאו חיויא חורמנא בכוזא די דהבא דהוה שתי בה אחשורוש די כד יבעי מלכא משתי ביה יתנון ליה ומתי חיויא ויקטליה:

ויודע

ביאור

פירוש דייק בשמה נאת לה וכשמה כך מעשיה הטובים: ושוב אגלי יתה. כצ"ל ופירושו ושוב תגלה אותה שהגלם פעם שנית ודייק מרכתיב שני פעמים הגלה בפסוק וק"ל: לא גחת נפשיה מן ניסין וגבורין. כך יש גרסאות ולפ"ז פירושו לשון מנוחה ר"ל לא פסק ממנו נסים ונפלאות ולפי גירסתינו מבואר וק"ל: היגתא. פירוש מין קוצים והוא לשון גמרא פ"ק דתענית החמי והיגי וכן הרבה: וחילוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעה לזקיפא. כצ"ל וכ"מ בס"י ופירושו תחת ובמקום מרדכי הצדיק עלה המן לתליית עץ וזקיפא לשון מאן דאית ליה זקיפא בדיוטא וכו'. ולא כמו שפירשו רבים זקיפא מלשון גדולת וטעותם מפורסם ועיין במתר"ד שפירש מ"ש: אורבינא. י"מ לשון רז"ל שילנאי ביני אורבני מאי בעי ופירושו אילן ערבה ואחה"ע מתחלפים וי"מ עץ קטן ולא חשוב וק"ל: ובגין אסתר גלה מרדכי וכו'. פירוש דק"ל מאחר שמרדכי היה עולה עם זרובבל כששב עזרא ואם כן למה היה עכשיו בשושן לכן אמר שעשה בשביל אסתר וזהו דאמר מוטב דאיזיל בגלות ואירבי לאסתר פירוש ואגדל את אסתר משאהיה בארץ ישראל וק"ל: וחסודא בחזוא. פירוש שנושאת חן בעיני כל רואיה תרגום חן חסידא: וטימרה בגו קיטון. פירוש תחביאה בחדר: ומחזיין מן כוותא. פירוש ראו יופית מתחלונות: והיתון בתולתא. פירוש אלו הבתולות וק"ל: מגן לעינן. פירוש לחנם פרחנו ויגענו: דתטשו מן קדם שלוחי וכו'. פירוש שתסתתר מפני שלוחי המלך וזהו לשון גמרא דבמה מדליקין טשו בי מדרשא: ואתגמלת חסדא. פירוש שהיתה נושאת חן לפניו: צביאתהא. י"מ רצונה שהיו ממלאים רצונת וטעות הוא ונ"ל שהיו ממהרים לת מזונותיה לשון צביתו לי זוודא או לשון חברותת כמו אורחא רחיקא וצבתא בסימ' והמתורגמן כתב לשון יופי והדר מלשון עטרת צבי וע"ש: דציבתהון. הוא תרגום של תמרוקיהון ומהטעם שכתבנו ג"כ מן גזירת צביאתהא מלשון לעטרת צבי שפירש ענייני קישוט ויופי והידור וק"ל: מידי דהגי. כצ"ל. ופירוש מן ידיו של הגי ויש רצו לפרש כמו מידי ורצה לומר כל מה שהגי רצה ובקש בשבילה ינתן לה. ויש הגיהו אמירן ואת כולם ישא רוח כי הנוסחא שלפנינו מידי תבקשנו וכן האמת: שירותא רבתא. פירוש סעודה גדולה לשון גמרא דשבת בצע אכולא שירותא וכן ליכול כלבא לכולא שירותא וכן ת"א יאכל בצהרים בשירותא וק"ל: ובתולתא האילין למה אתכנשו תנייגות. רצה לומר דקשה מדאהב את אסתר לא היה צורך שוב שנית לקבץ הבתולות אלא שאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה ואם כן כולי האי ואולי תגלה משפחתה וק"ל: ממכיכותא. לשון כי ימוך ר"ל שתמיד היתה שפלת רוח בעיניה אף במלכותה: חיויא חורמנא. פירוש הוא תרגום דשפיפון ור"ל ארס נחש שאין לו רפואת כמו חויא חורמנא דלית אסותא: וסתוי

חויא

ויודע בכן אתחוי פתגמא ברוח קודשא למרדכי ואזל מרדכי ותני לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא בשמיה דמרדכי: ויבקש ואתבעי פתגמא ואשתכח מהימן ואתלון תרויהון על קיסא ואתכתיב בספר דכרן יומתא קדם מלכא: אחר בתר פתגמיא האלין רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא אגגיא בר סרח בר בוזה בר אפלוטס בר דיוסף בר דיוסים בר פרום בר מעדי בר בלעקן בר אנתימרום בר הרידום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא (בר אגג בר סומקי) בר עמלק בר לחינתה דאליפז בוכריה דעשו ורבי יתיה ונטיל יתיה ושוי ית כורסיה לעיל מן כל רברבנוי ועבדוי: וכל עבדי וכל עבדוי דמלכא די (יתבין) בתרע בית מלכא כרעין וסגידין להמן מטול דהכין פקיד עלוי מלכא ומרדכי לא הוה כרע קדמוי ולא הוה שאיל בשלמיה: ויאמרו ואמרו עבדוי דמלכא די בתרע בית מלכא למרדכי מה רבותא אית לך יתיר עלינן דאנן כרעין וסגידין קדם המן ואת לא כרעתא קדמוי מטול מה את מעבר על פוקדנא דמלכא עני מרדכי ואמר להון טפשיא חסירי לבי שמעון מני מלתא חדא ואמרו לי פחימי מאן איתוי בר נשא די הוא מתגאה ומתרברב והוא ילוד מן אתתא ויומין זערין ובתלדותיה בכיא ואליא ורבותיה עקתא ואינחתא וכל יומוי מלי חימתא וסופיה הדר לעפרא ואסגוד אנא קדמוי לא. אלא סגיד אנא לאלהא רבא חיא וקיימא די הוא חד בשמיא די הוא אשא אכלא אשא מלאכוי נורא תלה ארעא באדרעיה ומתח רקיעא בגבורתיה בצביוניה מחשיך שמשא ברעותיה מנהיר חשיכא ובחכמתיה עבד ימא סגיתיה בחלא. במזופתיה שוי טעם מויי במילחא וריחא דגלוי בחומרא אסר יתיה (היך זיקין סבריה) פתוריה באוצרי תהומא בגין דלא יסק לארעא יתה רעיש ולא עבר תחומיה במימריה ברא רקיעא ומתח יתיה איך עננא באוירא פרים איך ערפילא על עלמא מגין היך משכנא על אפי ארעא טעין בחיליה דלעיל ודלרע. רהטין קדמוי שמשא וסהרא וכימה וכוכביא ומזליא לא בטלין שעא חדא לא נייחין אלא (כולהון) רהטין קדמוי כאזגדין אזלין לימינא ולשמאלא למעבד רעותיה. למן די ברא יתון ליה יאי לשבחא ולמסגוד קדמוי ענין ואמרין ליה למרדכי והא אשכחינן דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן עני מרדכי ואמר לחון מן איתוי דסגיד קדם אבהתיה דהמן אמרין ליה לא כרע אבוך יעקב קדם עשו אחוי די הוא אבוי דהמן. אמר לון אנא מזרעית דבנימין וכד סגיד יעקב קדם עשו בנימין לא ילוד הוה ולא סגיד קדם אנש מן יומוי מטול כדין נטר יתיה קיים עלמא במעי אמיה עד עידן דיסקון לארעא דישראל ויתבני בית מקדשא בארעיה ותשרי שכינתיה בתחומיה וכל בית ישראל יחדון תמן ועממין כרעין וסגידין בארעיה ואנא לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא בעיל דבבא הדין: ויהי והוה כד הוו אמרין ליה יומא ויומא ולא שמע לון ותניאו להמן דנחזון אין קיימין מילוי דמרדכי מטול דאמר לון דהוא יהודאי: וירא וחזא המן ארי לא צבי מרדכי למכרע ולמסגוד קדמוי ואתמלי המן על מרדכי חימתא: ויבז והוה קליל בעינוי למושטא ידא במרדכי בלחודוהי מטול דחוויאו ליה ית עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות דאחשורוש עמיה דמרדכי: בחדש בירחא קדמאה הוא ירחא דניסן בשתא תריסר למלכות אחשורוש צבע פייסאה לשיצאה עמא קדישא נפלת ברת קלא מן שמיא וכן אמרת לא תדחלון כנשתא דישראל דאין תהדרין בתיובתא איהו יהא עדב חילופך. בכן שרי שמשי ספרא לצבעא פייסאה דעדבין קדם המן מן יומא ליומא שרי מן חד בשבא ולא אסתייע מן בגלל די ביה אתבריאו שמיא וארעא. בתרין בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו רקיעא. בתלת בשבא לא על מן בגלל די ביה אתברי גינתא דעדן. בארבע בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו שמשא וסיהרא ושבעא כוכביא ותריסר מזליא. בחמשא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו לויתן ותרנגול ברא דאתעתדו לכנשתא דישראל לסעודת יומא רבא. בשתא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו אדם וחוה. בשבא לא על מן בגלל דאיהו קיים בין מימרא דיי ובין עמא דישראל. פסק מן יומיא. ושרי בירחיא. בניסן לא על מן בגלל זכותא דפסחא. באייר לא על מן בגלל די ביה נחת מנא. בסיון לא על מן בגלל די ביה אתיהב אוריתא בסיני. בתמוז לא על מן בגלל די ביה אתפקע שור ירושלים ולא חזי למקם עקתא תרין זמנין. באב לא על מן בגלל די ביה פסקו מתי מדברא וביה הדרת שכינת מרי עלמא ומלילת עם משה. באלול לא על מן בגלל דביה סליק משה בטורא דסיני למיסב תרין לוחין אוחרניתא. בתשרי לא על מן בגלל די ביה משתבקין חוביהון דישראל. במרחשון לא על מן בגלל די ביה נחת טבולא ואשתזיב נח ובנוי וכל דהוו עמיה. בכסלו לא על מן בגלל די ביה אתיסד בית מקדשא. בטבת לא על מן בגלל די ביה סליק נבוכדנצר רשיעא על ירושלם ומיסת הוו לעקתא ההיא. בשבט לא על מן בגלל די ביה הוא ריש ירחא שתא לאילניא די מנהון מקרבין בכוריא. כד מטא לסוף תריסר ירחא שתא דאיהו ירחא דאדר חדא ואמר בליען אינון בידי היכנוני דימא ולא הוה ידע דבנוי דיוסף מתילן לנוני דימא דהכדין כתיב וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: ויאמר ואמר המן למלכא אחשורוש אית עמא חד יהודאי מבדר ומטלטל ביני עממיא בכל מדינן מלכותא גיותנין ורותחין רמא מלקטין פישרי דטבת ויתיבין בחצבי תמוז

ועובדיהון

ביאור

חויא. כצ"ל ופירוש יכהו וישכהו הנחש וימיתהו. וס"א בארסית והוא מבואר לגירסא זו: מה רבותא. מה גדולה ויקר: בספר דכרן יומתא. פירוש דברי תימים וספר הזכרונות: אמרו לי פחימי. כתב מהר"ד שלא מצא לו דמיון וסיים בדבריו אפשר שהוא לשון רז"ל פחמי כדאיתא ברבה פרשת וישב וכן ברש"י ע"ש ופירוש עושת גחלים ולפי הענין ר"ל היאך אשתחות לשפל ועושה פחמים ושחור. וכך היה נ"ל במושכל הראשון אמנם מצאתי כתוב שהוא תשובה לפי הענין מה ואיזה שיווי יש לבר נש די מתגאה וכן תרגום של חפציך לא ישוו בה לא פחימת ט"כ בחומש של הגאון מהר"ן נר"ו מקק"ו: בכיא ואיילא. פירוש בוכה ומייליל לשון אלי כבתולה והיא יללה: וריבותיה עקתא ואנחתא. פירוש יגון ואנחה בגידולו ובכית בהולדו: לא. פירוש לא אעשה כן ח"ו: תלה ארעא באדרעית. פירוש נושא עולם בזרועו: מחשיך שמשא. ברצונו מחשיך השמש: עבד ימא סגיתיה. פירש מהר"ד עשה לים סייג וגדר שלו והוא החול וע"ש ואינו נ"ל והוא חול בעיני והאמת שעשה הים הגדול וזהו ימא סגיתא לשון סגי וכמוהו הרבה: במזופתית. פירוש בגערתו יעמדו לשון נזיפה: טעם מוי במלחא וריחא. פירוש קצתם מלוחים וקצת' מתוקים כמו שמן אפרסמון שקולטין אותו מע"ג מים. וי"מ וריחא דגלוי. ר"ל רוח הגלים בחומרא על ידי חומר כבשו: ובחומרא. פירשו בקשר או בטיט ואני מצאתי בחומרא אסר ופירושו כחו של הקב"ה קשר אותם: סבריה. פירוש סותמו: ואתהתך סגדו קדם אבהתית דהמן. ר"ל כמו דמתרגם ואזיל שיעקב מפני עשו היה כורע: נטר יתיה. קיים עלמא ת"ג. ופירושו ששומרו הבורא עולם יתברך במעי אמו אחר שלא השתחוה לאדם מעולם ולכן יבנה המקדש בחלקו כדכתיב ובין כתפיו שכן וכל העמים הר יקראו שמה ויכרעו וישתחוו בארצו: ותניאו. פירוש היו מספרים וס"א וחויאו לשון הגדה: קליל בעינוי למושיטא. י"א פירוש שהיה מעט ושפל בעיניו לשלוט ידו במרדכי לבדו: צבע פייסא. לשון המשנה אמר להם הצביעו ומפורש בגמרא באצבע על מי נפל הגורל וכן פייסא הוא לשון גורל כדיסדו הפייטן בטלו פייסות וכמוהו הרבה: בתיובתא. פירוש בהשובה: חד בשבא וכו'. אתבריאו שמיא וארעא. ור"ל שלא נבראו אלא בשביל ישראל שיתעסקו בתורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ וגו'. וכן גינתא דעדן דכתיב זה השער לה' צדיקים יבאו בו וכתיב ועמך כולם צדיקים. וכן המאורות שמברכין על חידוש הירח וכן הלויתן ותרנגול ברא נבראו בשביל סעודת הצדיקים לעתיד ואם כן אם יכלו ישראל חס ושלום כל אלה יהיה הבריאה לבטלה וק"ל: בגלל דאיהו קיים וכו'. פירוש השבת הוא ברית בין הקב"ה ובין ישראל ואחר הרוצה לשבות ידוע עונשו כמשל דההוא מטרוניתא מלכא: פסק מן יומא. פירוש כשראה שאין יום מיומים מוכן לזה הפסיק מהם ושרי בירחא. פירוש שהתחיל להפיל גורלות בחדשים: בתמוז לא דאתפקעו שור ירושלים. פירוש כיון שבחדש תמוז נבקעו חומות ירושלים וכתוב לא תקום פעמים צרה: ומיסת לעקתא. פירוש ודי לצרה זו לשון כמסת נרבת ירך: היכנוני ימא. פירוש כמו דגים שבים:

מלקטין

ועובדיהון שניין מכל עם ונימוסיהון מכל מדינן ובנימוסנא לא מהלכין ובעובדנא לא צביא נפשהון. ועיבידתיה דמלכא לית אנון עבדין וכד חזיין לנא רקקין בארעא וחשבן לנא כמדעם מסאבא וכד אנחנא נפקין למימר למשמר בעובדתיה דמלכא מנהון סלקין בשורין ופרצין גדרין (וסלקין) ועלין בחדרין ונפקין בפריצין. וכד אנחנא רחמין מתפוס יתון. ומהדרין וקיימין מבריקין עיניהון ותרקין בשיניהון ומבטשן ברגליהון ומבהלין יתנא ולית אנחנא יכלין למתפס יתון. מן בנתיהון לית אנחנא נסבין ומן בנתנא לא נסבין להון ומן דדבר מנהון למעבד עיבידתיה דמלכא מפיק ליומא ההוא בשיהי פיהי. ויומא דאנון צביין למזבן מננא אמרין לנא יומא שריא הוא ויומא די אנחנא צביין למזבן מנהון אמרין עלן שוקין ואמרין מן יומא אסירא הוא. (ס"א אמרין יומא אסירא הוא עלן ואסרין שוקין). בשעתא קדמיתא אמרין שמע קריינן. בתניתא אמרין צלויי מצלינן. בתליתיתא אמרין לחמא אכלינן. ברביעתא אמרין לאלהא די בשמיא מברכינן דיהב לנא לחמא ומיא. בחמישיתא נפקין. ובשתיתיתא תייבין. ובשביעתא נפקין לאפיהון נשיהון ואמרין איתא גרוסיא דעקת לכון כעובדתא דמלכא רשיעא. חד לשבעא יומין עבדין שבא עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון מתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכננא ותברין לשולטננא ואמרין הדין הוא יומא שביעאי דנח ביה אלהא רבא. ונידתהון לשבעא יומין נפקיין בפלגות ליליא נשיהון ומסאבן ית מיא ולתמניא יומין גזרין ערלת בניהון ולא חייסין עליהון ואמרין דנהוי שניין מבני עממיא. ולתלתין יומין קרין ירחא ואמרין חד חסר וחד מלא. בירח ניסן תמניא יומין טבין עבדין ביה ועבדין הדליקה ומדכותא. ונרפין חמירא מן קדם פטירא ואמרין דין הוא יומא דאתפריקו ביה אבהתנא מן מצרים וקריין יתיה יומא דפסחא ועלין לבית כנשתא קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכננא יתברין לשולטננא ואמרין כהכדין דמתגרף חמירא מן קדם פטירא הכדין תתגריף מלכותא דרשיעיא מן ביננא וכן יתעבד לנא פורקנא מן מלכא טפשא הדין. בירח סיון תרי יומין טבין עבדין ביה ועלין לבי כנשתהון קרין שמע ומצלין וקריין באורייתהון ומתרגמין בנביאיהון לייטין למלכננא ותברין לשולטננא וקרין יתיה יומא דעצרתא וסלקין לאיגר בית אלההון ושדין חזורי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין היך מה דמלקטין חזורי היכדין יתלקטו בניהון מן ביננא ואמרין דין הוא יומא דאתיהיבא אוריתא לאבהתנא על טורא דסיני. לעידן בעידן ריש שתא קרין בחד בתשרי עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכננא ותברין לשולטננא ותוקעין בחצוצרן ואמרין יומא הדין על דכרן אבהתנא קדם אבונא די בשמיא דכרנא די לנא לטב יעול ודבעלי דבבנא לביש יעול וכד מטא בתשעה ביה נכסין חיון ואוזין ואכלין ושתין ומתפנקין אנון נשיהון ובניהון ובנתיהון ובעשרא ביה קרין יתיה צומא רבא וציימין אנון נשיהון ובניהון ובנתיהון ומעיקין אוף טפליהון (וינקיא) ולא חייסין עליהון ואמרין יומא הדין מתכפרין חובנא וחובי די לנא מתכנשין ומתוספין על חובי בעלי דבבנא ועלין לבי כנישתהון וקרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכננא ותברין לשולטננא ואמרין כדין תתכפר מלכותא הדין טפשיא מעלמא ובעיין רחמין ומתחננין דימות מלכא ויתבר שלטוניה. בחמשא עשר ביה מטללין מטלתא מאיגר ביתיהון ונפקין לבוסתננא ושמטין לולבננא וקטפין אתרוגננא ומפשחין חילפוננא ותרבין בוסתננא. ועקרין סייניהון ולא חייסין. ועבדין הושענא. ואמרין כמדעם דעבד מלכא בגו סדרי אנחנא עבדין ועלין לבי כנישתהון וקרין בספריהון. ומצלין וחדיין. והדרין בהושענא ושוורין ומרקדין היך גדיין ולא ידעינן אם מילט לייטין לנא ואם מברכא מברכין לנא וקריין יתיה חגא דמטללתא ולא עבדין עיבידתא דמלכא אמרין לן יומא אסירא הוא ומפקין לשתא בשהי פיהי. ולא יעבדון בה עבידתא דמלכא. לחמשין שנין קרין יובלא לשבעא שנין קרין שבועא לתרין עסר ירחין קריין שתא לתלתין יומי קרין ירחא. ועבדין יומא טבא. לשבעא יומין קרין שבתא ועבדין ליה יומא טבא דניחא מרי מלכא ביה. כד הוה מלכותהון קיימא עליהון קם מנהון מלכא חד דויד הוה שמיה חשיב עלינן מחשבין בישין ובעא לשיציא יתנא ולאובדנא מן עלמא קטיל יתנא תרתין פטימן וחד שבק ודי שבק לעבדין יתהון שבק דהכדין כתב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה. ובתרוהי קם מלכא חד מן מלכיא די הוו קדמך נבוכדנצר הוה שמיה סליק עליהון ואחריב ית מקדשהון ובז ית קרתהון ואייתי יתהון בגלותא ועדיין רוחיהון רמא ועד כען לא שבקין גסותיהון ואמרין בני אבהתנא אנחנא דמן עלמא למלכא לית אנחנא פלחין וסגידין ולשולטניא לית אנחנא משתמעין ולכל אתר ואתר איגרתהון אזלין ומטין למבעי רחמין קדם אלהא דימות מלכא ויתברי שולטננא ולית אנחנא ידעין. כד נחיתו אבהתהון למצרים לא נחיתו תמן אלא בשבעים נפשן וכד סליקו מתמן סליקו בשיתין רבבן והשתא דאיתנו בגלותא לית להון מידעם ואמרין בני חסידן וטבין אנחנא דמן עלמא ולית מסכינין וחסורין בעלמא כותהון. ועמא הדין מבדר ביני קרייתא מנהון מזבני קירא (ומנהון תליין בוצין) ומנהון רברבין כל דמזבנין מזבנין בעושקא ולא זבנין בשויאו ובנימוס מלכא לא מהלכין וית גזרתיה דמלכא לית הינון עבדין ומלכא לא שוה למקיימא

ולמשכה

ביאור

מלקטין פשרי דשבת. פירש מהר"ד מה שפירש ויגעתי ומצאתי במתורגמן אפס קצהו שם וכולי נ"ל לפרש שאמר שהם נותנים ומפונקים בעלי תענוגים שבימי שבת מרחיצים בפושרים אז שהימים ימי קרירות: ויתיבן בהצבי תמוז. ר"ל שאז ימי חום יושבים בכרים הקרים וכל מגמתו ליתן טעם לפגם שכולם מעונגים ואין למלך הנאה מהם: וחשבן לנא כמדעם כו'. עי' במהר"ד שפירש מ"ש ולגירסתנו מבואר: מבריקין. לשון להטין בעינם כמו ברק: מבטשין ברגליהון. פירוש בועטין בגמרא דשבת בטשא לשרגא: בשיהי פיהי. שאומרים להשהות הימים באומרם יום טוב הוא שבת היום כדאיתא פ"ק דמגילה: אסרין עלן שוקין. ה"ג ועיין מ"ש מהר"ד חוץ מכבוד ול"נ פשוט שהפירוש הוא כשהם רוצים לקנות ממנו אומרים שהוא יומא דהתירא. וכשאנחנו רוצים לקנות מהם אומרים שהוא יומא דאסורא ואוסרים עליהם יומא דשוקא להסתחר בו וק"ל: איתא גרוסיא. עיין במהר"ד שפירש מ"ש ונראה לפרש שהביאו הנשים לבעליהם מגרשים ומיני מאכל ביום המנוחה מצרותיהם של חול א"נ יש לומר שהוא לשון הגמרא יבמות הכל נאמנים דאכלה לגורסניא דבי נשא ודוק: ועבדין הדליקה ומדוכתא. פירוש שעושים שריפה לחמץ וממהרין הכלים בהגעלה: וגרפין חמירא מקדם פטירא. פירוש שמסלקים החמץ מלפני המצות: ושדיין חזורי הפוחים. כ"ה גירסת קלף ופירושו שזורקין תפוחים לשמחה: בניהון מבינגא. עיין במהר"ד מה שפירש ואין צריך לפי נוסחאותינו שר"ל בניהם מביניגו ודו"ק: על דוכרנא כו', פי' שיעלה זכרון אבותינו נכנס לפניו ית': נכסין חיון וכו'. פירוש שוחטים חיות ואווזים בתשעה בו שמעלה הכתוב כאילו התענה וק"ל: מעיקין טפליא. פירוש שמצערים גם התינוקות לחנכם בתענית קצת ואין מרחמים עליהם: התכפר. לשון קינות וחילוק לפי הענין: בחמשה עשר מטללין מטלתא. כ"ה גי' קלף ופי' בט"ו בו עושין חג הסוכות כי כן ה"י דסכות: לבוסתננא. פירוש לגו פרדיסא לשון גמ' דבמה מדליקין הוה ליה בוסתנא וכן בפ' עושין פסין ההוא בוסתנא ופירש"י פרדס: ומפשחין חילפיננא. פירוש נובקין ערבה: ועקרין סייניהון. פירוש עוקרים ענפיהם: כמידעם דעבד מלכא בגו סדרי. פי' כענין שהמלך עושה במלחמה כן אנחנו עושים: והדרין בהושענא. פי' שמקיפים: ושוורין ומרקדין. לשון גשרוהא דפוריא שקופצים בעת הקפה וק"ל: שיהי פיהי. כבר פי' שהוא נוטריקון שבת היום פסח היום: יומא טבא דניחא מרי עלמא. פי' שעושין השבת ליום מיוחד וטוב בשביל שבו שבת השם יתברך מרי עלמא מכל מלאכתו וק"ל: פטומין. י"מ לשון מרידה ולפי הענין על שם שמורדין בחבל וכו'. ועיין במהר"ד שפירש מה שפירש. ונראה משום שכולו פיטומי מילתא וכן י"מ לשון חתיכות וחלקים וי"מ שהוא מלשון כרים מצאן תרגומו פטימין מענא ור"ל שהרגם והמעשה ידוע שהאחד שבק והוא לעבדות: לא שבקין גסותיהון. פירוש אינם מניחים גסות רוחם והגאוה אפי' בשפלותם מזבני קירא. פירוש מוכרים שעוה ומהם עושין נרות וזהו תליין בוצין לשון בוצינא דנהורא: וסנתון רברביא. פירוש שרים ויש גורסים רבנים: ולא זבנין בשויאו.

פירוש

(למשכח) יתהון (ובהיי) : אם אם קרב מלכא ישפר יתכתיב להובדיהון
ג-על כל חד ותר מנהון אנא יהיב לך מאה זוזי דסכום אבהתהון
כד נפקו ממצרים הוה שית מאה אלפי גברי וסכום שית מאה אלפי
זוזי הוין עשרת אלפין כברין דכסף (והשתא אין צבי מלכא
אייתינון מבית גנזי דילי לבית גנזי דילך) לחוד קולמוסא אתיהב
לי וכספא (אתקול) יהי מתיהיב על ידוי דעבדי מטבעא לאעלא
לבית גנזי דמלכא עני מרי עלמא וכן אמר הא כבר יהבו סלעא
לגולגלתא כד נפקו ישראל ממצרים דסכום סלעא הוי מאה כברין
ואלפא ושבע מאה ושבעין ושבע סלעין ולית לך רשו למזבנהון
ולית רשו לאחשורוש לזבונהון : ויסר ואעבר מלכא ית עזקתיה מעילוי
ידיה ויהב יתה להמן בר המדתא אגגיא מעיקהון דיהודאי : ויאמר
ואמר מלכא להמן כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר
בעינך ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא היך מזבננא עבדתא
זבונא יהיב דהבונא ומזבננא שקיל דהבונא את לא זבונא ולא
מזבננא ויהבת עיזקתך להמן ואמרת ליה כספך יהיב לך ועמא
למעבד ביה מה דשפיר בעינך עלך אתקיים כתבא דכתיב קדשי
דדהבא בנחיריה דחזירתא כמה דלא שפירא קדשי לחזירא כדין
לא יאיא לך מלכותא ואת דמי לאיתתא דשפירא וסרי טעמא :
ויקראו ואתקריאו סופרויי דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין
ביה דהוא ירח ניסן ואתכתיב כל מה די פקיד המן על יהודאי ועל
יקרוי דמלכא ועל רברבנוי דאית בכל מדינתא ומדינתא ועל כל
שלטוני עמא. ועמא מדינתא ומדינתא היך כתבה ועמא ועמא
היך לישניה בשום דמלכא אחשורוש אכתיב ואתחתים בעזקתיה
דמלכא : ונשלוח ואשתדרין אגרתא בידוי רהיטיא לכולון מדינאתא
דמלכא למשיציא למקטול ולאובדא ית כל יהודאי מן טלאי ועד
סבי טפליא ונשיא ביומא חד בתלתא עסר יומין לירחא דתרי עסר
דהוא ירח אדר ואוף בתיהון לביזו. פתשגן ואתפרש כתבא ואתפרסמת
מילתא לכל מדינתא ומדינתא איתגלי לכל עממיא די חזון איטומוס
עבידין ליומא הדין על כל דין למידעא יתך דמדה במדה לא
בטיל. אתון חזון אחוי דיוסף על דזבנוי לארעא נוכריתא בני
בניהון איזדבנו לארעא נוכריתא. ובנימין לא אשתותף עם אחוי.
מטול כן נפקו מן בני בנוי פריקין לישראל הוא מרדכי ואסתר :
הרצים רהטיא נפקו טרידין ודחיפין במלתיה דמלכא ודיטגמא
אתפרסמת בשושן בירתא ומלכא והמן יתיבו למיכל ולמשתי וקרתא
דשושן הות בכיא : ומרדכי ומרדכי צדיקא חזא ברוח קודשא ית
כל מה דאתעביד שדר מלכא להיבליה ביד עבדוהי צדיקיא לות
חגי זכריה ומלאכי דיתבון בלשכת הגזית ומתנבאין תמן על שורא
רבא דירושלם ומן בתר דאתבניאו ביה שבעין ותרין סנהדרין .

שדר אחשורוש רשיעא ואייתי מאה ועשרין ושבעא סופרין מן
מאה ועשרין ושבעה מדינן גבר גבר מגילתיה ופינקסיה בידיה
ויתיבו בתרעי שושן וכתבו ושלחו גזירתא קשיתא על יהודאי ועל
נימוסיהון ואינגרתא קדמאה כתבו לה בשמיה דמלכא והתמו לה
בעזקתיה דמלכא ושדרין יתה ביד רהטיא והכדין הוה כתיב באינגרתא
ובפוגני ניגמי (נעימי בתי"ק) אנון דמיני מלכא אחשורוש לכל עממיא
ואומיא ולישניא די דיירין בכל ארעא שלמיכון יסגי מהודעינא לכון
דגברא חד אתא לותנא לא מן אתרנא ולא מן מדינתנא הוא ואתא
לאתוספא עלנא ולאתנכרא על בעלי דבבנא כדקנן ביה והמן שמיה
בר אגג מלכא בר עמלק רבא בר רעואל בר אליפז בוכריה דעשו
בר שליטין ומרי נכסין ועתירי ארעאן. ושאל מיני שאילתא זעירא
וקלילא וחוי לי על יהודאי ועל מליהון ועל נימוסיהון ועל דלא
כשרין ואמר לי כד נפקו ממצרים שיתין ריבבן גבריהון ואנא אתן
לך שיתין ריבבן מני דכספא מנה ומנה לכל גבר וגבר ועמא הדין
זבנית ליה לקטול כען אנא מלכא אחשורוש סגי הדיתי ורעתי
שפרית עלי וכספא נסיבית מיניה ועמא זבינית ליה לקטולא כען
אכולו ושתו וחדו כמה דאנא אכיל ושתי וחדי דאחיד בקשתא
ליחוד בקשתא דאחיד בסיפא ליחוד בסיפא ופוקו ושלוטו בהון
לארבעת עשר ולחמש עשר לירח אדר דלישנא ולא תחוסון לא
על מלכיהון ולא על שליטיהון ולא על רברבניהון ולא על דרדקיהון
אלהן יתהון קטולו וממוניהון בוזו גבר גבר לנפשיה דמני מלכא
אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא ולכל אתר ואתר ולכל
מדינה ומדינה ולכל שבטא ושבטא ולכל זרעי וזרעי ולכל קריא
וקריא די משתכח תמן עבדא יהודאי או אמתא יהודאיתא יתנכסון
רברבניהון על תרעי דההיא קריא מטול דלא קבילו גזירתא דמלכא
די אנא אחשורוש צבי דלא ישתכח יהודאי על אפי ארע מלכותי.
וכד חזא מרדכי צדיקא ית גזירתא די איתגזרת וית איגראתא
דאיתחתימת צרא לבושיה מן קדמוי ומן אחורוי. ואיתכסי שקא
ואיתפלפל בקיטמא וארים בקליה ואמר. ווי מה רבא הית גזירתא
הדא דאתגזר עלנא די גזר מלכא והמן. לא על פלגא גזר ופלגא
שבק. ולא על תלתא ולא על רובעא אלהן על כל גופנא כולנא
גזר עלנא מלכא והמן למעקר ולשיציא יתנא מן שרשוי וכד חזו
עמא דבית ישראל ית מרדכי צדיקא דרב וחשיב עליהון . כולהון
אתכנשו ואתון לותיה עד דהוה קהל רב ועם סגיא לחדא דלית
להון מניין. קם מרדכי על ריגליה בגו קהלא עני וכן אמר לון עמא
בית ישראל חביבא ויקירא קדם אבוי די בשמיא לא ידעיתון מה
דהוה ולא שמעיתון מה דגזר עלנא מלכא והמן לאובדא יתנא
מעילוי אפי ארעא . ולשיצאה יתנא מתחות שמיא. לית לן מלכא

דנסתמיך

ביאור

פירוש שאינם מוכרים בכקח השוה וכל השקרים האלו ידועים והמפורסם א"צ ראיה. ועיין ברכות בפסוק זה : ענה מרי עלמא וכו'. יהבו סלעא לגולגלתא . **פירוש** שבת קול ענהו שכבר קדמוהו ישראל באחד באדר משמיעים על השקלים ומגיע סלע לגלגלת והשקל הזה מבטל שקלי המן וק"ל : ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא היך מזבננא עבידתא . **פירוש** שהמלך לא עשה לא כלוקח ולא כמוכר שדרך הלוקח כשקונה חפץ או דבר מה זוכה בחפץ ההוא אבל המלך אחשורוש הפקיר את ישראל. ונראה שדברי השכינה הם ולכן סיים באומרו קדשא דדהבא בנחיריה דחזירא **פירוש** של נזם זהב באף חזיר וכן לאיתתא שפירא וסר טעמא ר"ל שאינו יודע להתנהג במלכותו : יקרוי דמלכא. ר"ל חשוביו הממונים לפקידי המלך : מן טליא ועד סבא. כבר מבואר מנער ועד זקן : ובתיהון לביזו. כן צריך להיות ועיין בפנים : ואתפרש כתבא ואתפרסמת מילתא. כצ"ל . ואף מ"כ בכ"י בקלף ומבואר שנתגלה ונתפרסם ענין הכתב ולא כמ"ש מהר"ד ז"ל כלומר נחתם האיגרות ומפרש כפי נוסחתו ואסתמת לשון סתימה ונסתם ממנו הנוסחא האמתית שלפנינו : אוטימוס. מוכן ומזומן בלשון יון וכן פירש בערוך ועיין בת"י בהעלותך דף ע"ו פסוק וישארו וע"ש : למידעי יתך דמדה במדה כו'. ר"ל שהקב"ה בא להודיע שמדה במדה לא בטל כדכתיב בסאסאה בשלחה והתרגום דרש להיות עתידים על שני אופנים לשון הכנה שיהיו מוכנים וזהו אם מום גם לשון עתיד וסוף שישלם מדה במדה : אח"כ שדר מלכא. **כצ"ל ופירושו ששלח להיכלית וכו'.** ולא כמ"ש מהר"ד לשון שרוי התחלה וראשית

ונכנס בדוחק מדרשות רחוקים מפשוטו : **על שורא רבתא . פירוש** על בנין חומת בית שני שבימי עזרא : ומתבר דאתבניא . כצ"ל . וכך מ"כ בכ"י ופי' אחר שבנאו בירושלם ע"ב מגדלים כנגד ע' סנהדרין ומופלא שבב"ד ונשיא כדאיתא בתו' סנהדרין וע"ש וכן ומתנבאין יש גורסים ומתגבאין והכל אחד גם לנוסחתינו : ושדר אחשורוש רשיעא וגו'. פי' שהוא שלח לבטל מבנין כדכתיב בעזרא סימן ד' במלכות אחשורוש כתבו שטנה על יהודה וירושלים : ובפוגני ניגמי וכו'. פירש מהר"ד פיגני לשון הדיוט ניגמי לשון מקולקל ור"ל הדיוטים ומקולקלים אף הם ישלטו ביהודים כרצונם . ויותר נראה לפרש פגן לשון צעקה כדאיתא ג"כ בערוך והמתורגמן ור"ל כאן שהיה מפרסם הדבר בהכרזה ובקול צעקה ושועה ובקול נעימה כמ"ש בכתב ישן וק"ל : דאחיד בקשתא וכו'. פירוש האוחז בקשת יתפס בו וכן הרגיל לאחוז בחרב וכן כולם כ"כ תרגום של אחיזה ועיין לעיל פ' נח בת"י דף י"ב פסוק מתעוף וע"ש : יתנכסין רברבניהון כו'. פירוש ישחטו גדוליהם טף ונשים על שער העיר ח"ו : צרא לבושיה. פירוש בצע וקרע לבושו לשון פסוק ביהושע ונודות יין מצוררים פי' רש"י לשון ביקוע כמו צירי זיקי : ואתפלפל בקיטמא . כמו מתבלבל בעפר : וכענא דלית לה רעי. פירוש כצאן אשר אין להם רועה : וכספינה דלית לה מדבר . פירוש מנהיג הוא רב החובל : ולשיציא יתנא. כך מצאתי נוסחאות קלף ולא כנה ויש רצו לעייל פילא בקופא דמחטא ולפרש ע"ד וכנה נטעת ימינך ופשט זה אין בסיס ולא כן דרש ·

וגו׳

תסתמיך עלוי. אוף לא נביא דבעי רחמין עלנא. אתר לית לנא למערוק. אוף לא מדינתא דנשתזיב תמן בכל אתר ואתר אתכתיב עלנא. ובכל מדינא ומדינא אשתדר עלנא הוינא כענא דלית לה רעי. וכספינתא בימא דלית לה מדברנא. והוינא כיתמין דלית לחון אבא. וכד אינון ינקין אמהון מיתת. בהשעתא אפיקו ית ארונא לתרעי שושן. ואפיקו עלוי ספרא דאורייתא כד מכרך בסקא ומפלפל בקיטמא. והוין קרין ביה בצר לך ומצאוך כי אל רחום יי אלהיך. קם מרדכי על רגליה בגו קהלא עני וכן אמר עמא בית ישראל עמא חביבא ויקירא דחביב ויקיר קדם אלהיה ניקום ונחזי מן אנשי נינוה כד אשתלח עליהון יונה בר אמתי נביא למהפך ית קרתא דנינוה ומטא פתגמא לות מלכא דנינוה. וקם מכורסי יקריה ואעדי תגא דמלכותא מניה. ואתכסי סקא ואתפלפל בקיטמא ואכריז בנינוה ואמר מן גזרתיה דמלכא ורברבנוי למימר אנשא ובעירא תורי ועאנא לא תפקון למרעי ומיא לא ישתון. ותבו מן אורחתהון בישתא ומן חטפא די בידיהון ותב יי במימריה מן בישתא דחשיב למעבד להון ולא עבד. ואוף אנחנא נעביד כוותהון ונגזור צומין ונקרא תעניתא דגלינן מירושלם וכד אתחייב ישראל אתא בת קלא וקרת ליה לנבוכדנצר מלכא דבבל ואמרת ליה מלכא נבוכדנצר כשדאה קום וסק על ירושלם ואחריב יתה וקלי ית בית מקדשא בנורא. בהא שעתא נבוכדנצר רשיעא סגיד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משריתיה דסנחריב. כד אשתלח עליהון מלאכא משמי מרומא וקטל מנהון תמנת עשר ריבבן וחמשא אלפין ולא אשתייר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי בכן (כד אידכר) בזע מרדכי ית לבושוי ולבש סקא ואתיב בעפרא ואתפלפל בקיטמא ושרי למחתא דמעין וכן אמר בריש בכייתא חבל עליכון בית ישראל מן גזר דינא הדין די נפק עליכון. ונפק בגו קרתא וצווח צווחתא רבתא ומרירא עד לחדא: ויבא ואתא לקדם תרע פלטרין דמלכא מטול גזרתא דאתגזרת דלא ייתי אנש לתרעא בית מלכא בלבושא דסקא. הוה גברא מדבית ישראל אזיל לגבר עממיא ואמר ליה בעי אנא מינך נהוי אנא ובנוי ואתתי לך לעבדין ובלחוד נשתזיב מן הדין קטלא. אמר ליה גברא עממיא לבר ישראל לא חזית מה כתיב בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח גבוי גברא יהודאי יתקטיל כוותיה. בכן הוה גברא ישראל אזל ליה לביתיה בעקתא רבא. בהשעתא אתקיים על דבית ישראל מה דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני. ובכל יומא ויומא הוה כל גברא וגברא אזיל וקרי בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומנה הוו ידעין כמא אית להו נייחא בגו עלמא בכן אתקיים על בית ישראל מה דכתיב באורייתא דמשה ויהון חייכון תלאין לך מלקבלא ותזדעזעון יממא ולילייא ולא תהימנון בחייכון בצפרא תימר אימת יהוי רמשא וברמשא תימר אימת יהוי צפרא מן זיעתא דלבכון די תזועון ומחיזו עיניכון די תחזון: ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל אתר ואתר די פתגמא דמלכא וגזירתיה מטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ובכיא ואיליא וספדא וסקיא וקטמא משכבא לסגיאין: ותבואינה ואתיין עולימתהא דאסתר וסריסהא ותניאו לה ואתזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקיא מניה ולא קביל: ותקרא וקרת אסתר להתך חד מסריסי מלכא די הוה קאים קדמאה ופקידית יתיה על מרדכי למדע מה דין ועל מה דין: ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי לפותיא דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא: ויגד וחוי ליה מרדכי ית כל דערע יתיה וית פירוש כספא די אמר המן למתקול לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי למובדא יתהון: ואת וית פירוש כתבא ודיטגמא דפרים בשושן למשיציא יתהון יהב ליה למחזיא (לאסתר) ולמתניא לה ולמפקד עלה למיעל לות מלכא ולמתחננא מיניה ולמבעי מן קדמוי מטול עמה: ויבא ואתא התך ותני לאסתר ית מלוי דמרדכי: ותאמר ואמרת אסתר להתך ופקדתיה מטול מרדכי: כל כל עבדוי דמלכא ועמא די במדינתיה דמלכא ידעין די כל גבר ואתתא די יעול לות מלכא לפלטרין גויתא בדלא מתקרי חדא היא גזירתיה למקטל אלהן אושיט ליה מלכא ית שרביטא דדהבא ויחי. ואנא הא תלתין יומין מצליא די לא יבעי יתי מלכא ויחטי יתי דכד הוית מתרביא לותך הויתא אמר לי דכל אתתא דתשכבי מן בנת ישראל ותיזיל לות עממיא מן צבת נפשה לית לה חולק ואחסנתא ביני שבטיא דישראל ועל דהוה התך שליחא בין אסתר למרדכי תקיף רוגזיה דהמן (עלוי) וקטל יתיה: ויגידו ותניאו למרדכי בכתבין ית פתגמי אסתר: ויאמר ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר דלמא תדמין בנפשיך ותמרין די אנא אזדמנית למלכות למהוי מלכתא ודלמא תחשבין בלביך ותימרין לית אנא צריכה למבעי רחמין על בית ישראל. דאין ריגליה דחד מן יהודאי מתנקפא לא תחשבין בנפשיך דאנת מישתיזבא מן כל יהודאי מחמת שאול אבוי דאביך גרם להון לישראל ית בישתא הדא דאם קיים מידעם דאמר ליה שמואל נביא לא נפיק עלנא המן רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל יתיה שאול לאגג מלכא לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבין יתנא בעשרא אלפין ככרי כספא מן ידוי דמלכא אחשורוש ולא מסר קודשא בריך הוא ית ישראל בידא דתרין רשיעין דמן שירויא לא אתא עליהון דבית ישראל אלא עמלק אבא דאבוי דהמן רשיעא ואגח קרבא עם יהושע בר נון ברפידים ובצלותא דצלי משה רבינו אתמחי דכרנא דעמלק מן עלמא. כרם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך די בשמיא על

עמא

ביאור

כד אינון ינקין אמהון מיתת. פירוש כיתומים שאין להם אב ובעוד שהם יונקי שדים אמם מתה ור"ל כלומר שתמה זכות אבות ואמהות ח"ו לזרע אבותינו: אפיקו ית ארונא וכו'. ואפיקו ספר אורייתא כד מכרך בשקא. פי' שהוציאו בהשעתא את הארון הקדש לשער העיר שושן והוציאו על התיבה הס"ת מונחת כד מכרך בשקא ר"ל שכרכוה בשק ממפה שאינה שוה וגזירות תענית כמו שראוי לעשות על כל צרה שלא תבוא כדאיתא בגמ' דתענית והובא בטור א"ח תקע"ט: נחזי מאנשי נינוה. כך מצאתי הנוסחא: ומן חטפא די בידיהון. פירוש ומן הגזל שבידיהם כי אין תקנה בכל תשובה וכל אילי נביות אם לא בהשבת הגזילה שגזל: גברא מדבית ישראל אזל לגבר עממיא. כך מצאתי כתוב בכתב ישן ופירושו ידוע שאיש ישראל הלך אל איש אחד מהאומות ורצה להשתעבד אצלו הוא ובני ביתו אך את נפשו ישמור ושמו יקרא עליו ולא נתרצה מפני קושי הגזירה ולפי זה אין צריך לפרש כמו שכתב מהר"ד צית עממיא ר"מ בתוך העמים כאשר מצאתי בכתב יד איזו שבשני' מפרשים מאליהם. וכן יש פירוש מלשון כצידו ויש שרצו להגיה צידו לעשות ממנו בידוי ורצת לימר שימצא בידו יהודי שרוצה לקנותו לעבד ויש רצו ליישב הנוסחא צידוי מלשון ציד וקירוב כמו שכתב בת"י בפסוק ואם לבנו ייעדנה שמות כ"א ע"ש לביאורנו: לציד בריה כו'. וכן כאן ר"ל מי שנמצא אצלו בר ישראל וכל זה אין צריך לפי הנוסחא שמצאתי בספר ישן דמשתכח גבוי גברא יהודאי ופירוש אשר ימצא אצלו איש יהודי גם לא כמ"ש מהר"ד ע"ש: גברא וגברא אזיל וקרי כו'. כמה אית להו נייחא ר"ל שכל איש ואיש מזרע ישראל הלכו לקרות ולראות כמה עוד שני חייהם וזמן שלהם בעוה"ז. או שקאי אשאר אומות שהיו רוצים ומקוים ומצפים מתי יבוא יומם עד כי השקיף השם ונתהפך פניהם כשולי קדירה וכי"ר מעתה ועד עולם אמן: לאשקקי דקרתא. ומ"כ בכתב ישן לפותיא והכל חדא פי' לרחוב העיר ועיין במתורגמן בערכו כן על פני חוץ אפי אשקק: מטול עמא. כצ"ל. ולא כמ"ש בראשונים וק"ל: חדא היא גזירתיה. יש מגיהים חדא היא וכו'. ואין צריך כי הוא תירגום של אחת היא דתו: מן צבת נפשה. מרצון נפשה בלא אינס: חולק ואחסנתא. פי' חלק לעולם הבא. ונהלתו בין שבטי יה. וכסבורה היתה שיש לה ליהרג ולא תעבור: מתנקפא. לשון גמרא אין אדם נוקף אצבעו למטה ופי' כאן שיאמר לה אם ינקף פרסת רגל אחד מן ישראל אל תחשוב להמלט וק"ל: דאם קיים מידעם. ר"ל דבר מה כמו מאומה ונגזר מלת מידי וכן לקמן גבי סיסרא גובין דמיא במידעם וכמוהו הרבה והוא מן המלות. ולפי הענין א"ל אלמלא היה מקיים שאול הדבר שציוהו שמואל הנביא לא היו לנו כל זאת שכבר היה נמחה שם וזכר עמלק שממנו בא המן: דכאן

רעבד

עמא דבית ישראל. דמאן דעביד דינא בקדמאי הוא יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא תקיף המן רשיעא או מן מאן אתקיימית גזרתיה. מן עמלק אבוי דאתא עליהון על דבית ישראל וטרד יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא. מן מאן הוא תקיף מן תלתין וחד מלכיא הוא תקיף דאתין עליהון על דבית ישראל ונפק עליהון יהושע בר נון במלתא דשמיא וקטול יתהון. מן מאן הוא תקיף מן סיסרא הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין דפרזלא ואחד עליהון גובין דמיא במידעם דלא יטבלון ולא יזלון נשיא לבעליהון ולא יפשון ולא יסגון בעלמא. ומסר יתיה קודשא בריך הוא ביד אתתא וקטלת יתיה. מן מאן הוא תקיף המן רשיעא מן גלית דאתא וחסיד ית סידרי קרביא דישראל ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה. מן מאן הוא תקיף מן בניהא דערפה הוא תקיף דאתו ואגחו קרבא עם דבית ישראל ואתמסרו ביד דוד וביד עבדוי וקטלו יתהון ברם לא תתמנעין פומיך מן צלוי ושפותיך מן למבעי רחמין מן בריך ומצלי דבזכות אבהתנא אשתיזבו ישראל מן קטלא ומן דעבד לישראל ניסא בכל עידן ועידן הוא ימסור ית שונאנא בידנא ונעבד בהום כרעות נפשנא. ברם לא תדמין בנפשך אסתר דאנת משתיזבא בבית מלכא מן כל יהודאי: כי אלא אם משלא תשלין בעידנא הדא קדישהון ופורקניהון דיהודאי דבכל שעתא) מצמח להון פורקנא מאתר אוחרן ואת ובית אבוך תיבדון ומאן ידע דלמא דחשבין חובי בית אבוך קריבת למלכותא: ותאמר ואמרת אסתר בכתבא לאתבא פתגמא למרדכי: לך איזיל כנוש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין ותלתא לילואתא ואוף אנא ועולימתי אצום כותהון ובכן איעול לות מלכא בלא פוקדנא ואין איבדא מן עלמא הדין בגללכון אית לי חולקא לעלמא דאתי. דעד השתא אזלית לות מלכא בלא רעותי והשתא ברעותי ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה ויפוק חתנא מבית משכביה בדסקא אסיר וכלתא מבית גנינה כד רישה מפלפל בקטמא. ואנשי ובעירי ותורי וענא לא יטעמון מדעם ואפרישו ינקין מן הדי אמהתהון. בהשעתא ברירו ביה בקהלא. ואשכחו ביה תרי עסר אלפי כהנא בחירי ואנקיטו יתהון שופרי בימיניהון ואוריתא בסמאליהון בכיין ועניין וכן אמרין כלפי לעילא. אלהא דישראל הא אוריתא די יהיבת לנא. הא עמא רחימא בטיל מן עלמא מאן קאים וקרי ביה ומדכר על שמך. שמשא וסיהרא יחשוך נהוריהון ולא ינהור דהא לא איתבריאו אלא בדיל עמך ישראל ונפלו על אפיהון ואמרין עננו אבינו עננו. עננו מלכנו עננו. ושופרי תקעין עמהון ועמא עניין בתריהון עד די בכון חילי שמיא ונדו אבהתנא מן קבריהון: ויעבר ועבר מרדכי ועבד כל מה דפקדת עלוי אסתר: ויהי והוה ביומא תליתאה כד צמית אסתר תלת צומין צומא בתר צומא. קמת מן עפרא ומן קטמא כד כפיפה קומתה ולא פשיטא ואיתקנת בתיקונהא כמידעם דמתקנן מלכאתא לבשה לבושא דמלכותא מטקם בדהבא טבא דאופיר היא שיראה פרגנן טבא דמטקס באבנין טבין ומרגלין די איתון יתיה ממדינת אפריקי ואחתת ברישא כלילא טבא דדהבא ושמת בריגלה מסנאה דאוברזין ובתר כן אסתר בצלותא מצליא וכן אמרת אנת הוא אלהא רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהיה דבנימין אבא לא מן דשפירא אנא קדמך אנא עלית קדם מלכא טפשא הדין. אלהן על עמך בית ישראל דלא יבדון מן עלמא. דמטול ישראל ברייתא ית עלמא כוליה דאין ישראל ייבדון מן עלמא מן יימר קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יומא ויומא תלת זמנין. כמדעם דשזבתא חנניה מישאל ועזריה מן אתון נורא יקידתא וית דניאל מן גובא דאריותא כן את שזיב יתי מן ידיה דמלכא טפשא הדין. ונמול עמי חינא וחסדא בעינוי כדמעין אמרת אסתר מלתא. ובתחנונין סדרת צלותא. בבעו מינך שמע צליין שמע צלותי בעידנא הדין גלינן וטרדינן מן ארעתנא. ובדיל חובנא מסרתא יתנא די יתקיים בנא פתגמא דכתיב ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהין ולית דקני. ודתא נפקא לקטלא וכולנא מתמסרין לדרבא לקטילא ולשציא גמירא כחדא. זרעיה דאברהם לבושין סקין. וקיטמא רמי להון על רישיהון. אין חטו אבהתא מה חטו בניא. אם נשתיצי מן מורי קדמך. טפליא אם חטו וארגיזו מה עבדו ינקי חדיא (מה חטו קדמך) יתבי ירושלם נעי מן קבריהון דמסרת בניהון למתנכסא כעני שמיא את. מעבר יתנא מה קלילין אינון יומי חדוותן להמן רשיעא מסרתא יתנא ולבעלי דבבנא לאתנכסא. מדברא אנא קדמך עובדי רחימך מן אברהם אישרי למימר נסיתא יתיה בכל נסיונין בדקתא יתיה ואשתכח מהימן סעיד וסמיך לבני רחימוי דתעיל יתהון בחותם קיימא עולבננא תבע מן המן. ופורענותא מן בר המדתא פרע מיניה על ידא דעמך ישראל די בעא לשיצי יתנא כחדא איסר צר ותשניק לעמך הוה לעקא להון בכל אתריהון קיים עלמא קיימתא. עמנא עקידת יצחק תזקוף יתנא רמא המן כספא למלכא למזבן יתנא בעשר אלפין ככרין דכסף שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן עקא לרוחא תבר תקיפין תבר ית המן ולא תהוי תקומה למפלתיה ואורימת אסתר קלא וצוחת צוחא רבא וילילת יללא מרירא בבכיא ובדמעין אמרת מלתא ובתחנונין סדרת צלותה גרונה איתחר מן קדם צוחת פומה ועינהא אסתמין מן

דמעתהא

ביאור

דעבד דינא בקדמאה יעבד דינא בבתראי. ר״ל העושה דין בראשון היינו בעמלק הוא יעשה דין בזרעיו האחרונים היינו המן וסיעתו וק״ל: במילתא דשמיא. פי׳ ה׳ ובגזרת השמים: ארתיכין דפרזלא. תרגום של רכב ברזל: ואחד עליהון גובין וכו׳. פירוש שהאחיז ונעל בורות ומי מקוואות: במידעם דלא יטבלון. ר״ל בשביל איזה דבר מה עילה וסיבה כדי שלא יקיימו הטבילות ולא ילכו הנשים לבעליהם ולא ירבו ויפרו: וחסיד ית סדרי קרביא. ר״ל וחירף מערכת ישראל כי לשון ארמי חרפא חסודא וכן כתיב כי חסד הוא. משלא תשלין. פירוש תעשה עצמך כשגגה ושכחה לפניך לבקש על ישראל: קרושהון ופורקנהון. ר״ל הקב״ה הוא קדוש ישראל וגואלם וגו׳: ומאן ידע דלמא דחשבין חובי בית אביך וכו׳. כך מצאתי בכתב קלף ופי׳ ושמא על שהיו חושבין וזוכרין עון בית אביך היינו שאול שהשאיר את עמלק ולכן קריבת למלכות להכרית זכרו. ואמנם לנוסחת דחסכין בכף או חסכון. פירוש ג״כ ושמא בשביל זה נתקרבת למלכות שימנעו ויחסרו ויבוטל עון אביך וחסכון הוא לשון מניעה כמו חשוכי בנים בין כך וב״כ פירוש של מהר״ד מגומגם ולפי דבריו יצטרך להגיה הרבה: תלתא יומין ותלתא לילותא. כצ״ל. והוא שלשה ימים ושלשה לילות רצופים ויכול להיות ולומר טוב טעמא בתענית זה לכפרת עון על מה שנהנו מן הסעודה ושתו יין נסיכם וכבר נודע ליודעי חן מתוך תקוני תשובה שהשותה יין נסך יתענה ע״ג צומות וגם זה נודע שהפסקת משלשה ימים רצופים עולה לע״ג ימים ובזה יכופר ויתוקן מספר יין עם ג׳ אותיותיו שהוא ע״ג ויעלה תיקונו עד שם ס״ג ועשר אותיותיו שבתשובת וזהו כוונת התרגום מ״ש ג׳ ימים שהיו רצופים דוקא ולכן א״ש נמי שדייקא באמרת לחיות כל היהודים הנמצאי׳ בשושן, כדעת אחת בגמרא שדוקא אלו שבשושן חטאו בהנאת הסעודה ודי בזה למבין וחוזה ומגלי רזא: מן חדי אמהתהון. פי׳ משדי אמם וכן יונקי שדים תרגום ינקי חדאי וכן רבים: כמידעם דמתקנן מלכותא. פי׳ בדבר שמקשטת המלכה: מטקס בדהבא טבא. פי׳ ככו מטכס והוא לשון קישוט וציור וכן ומרדו תכנית וימשחון טיקוסים וכן תוכן אחד טיקוס חד וכסף המתוכן כספא דמטקס: שיראה פרגנן. מהר״ד גרס שיראה פרנדא לשון גמרא דשילהי סוטה ופירש מין משי וי״מ כמו פרנצא ופי׳ הערוך בערך פרנקא שהוא חתיכת בגד ואת הנלע״ד אכתוב לקמן בסדר: אוברזין. פי׳ שהנעילה ברגלה מסאנא כמו ערקסא דמסאנא ופי׳ מנעל של זהב ופז יקר וכן תרגום מכתם אופיר מאובריזון דמן אופיר וכן בירקרק חרוץ באוברזין סגיין וכן מחרוץ ומפז מדהבא סגייא ומאוברזין: ינקי חדיא. יונקי שדים וכמותו הרבה: יתבי ירושלים נעי מן קבריהון כצ״ל. ור״ל שקראה לשוכני עפר בקבריהם ינועו ולא כמ״ש מהר״ד ע״ש: למתנכסא. לשחיטה: קלילין אינון יומי חדוותא. פי׳ מעטים תמת ימי החדוה והשמחה וק״ל: מן אברהם אשרי למימר וכו׳. פי׳ מזכות אברהם תתחיל לומר ולהזכיר צדקתו וזהו סעיד וסמיך לבני רחימוי פירוש הוי תומך לבני אוהביו אברהם יצחק ויעקב: לשיציותנא כחדא אימר. פי׳ לכלותינו כשה אחד לשון אימרא וגדיא: ותשניק לעמך. פי׳ תצוד ותצוק כי תרגום צרה וצוקה שנקא וזהו לנוסחתינו צר ותשניק וק״ל: עקא להון בכל אתריהון. פי׳ לצרה בכל מושבותיהון: קיים עלמא. קיימא שבועת ברית עולם לזכור עקידת יצחק: רמא המן כספא. פירוש תשיל וזרק הכסף: תבר תקיפין. הקב״ה שובר אנשים חזקים הוא ישבר המן ולא יהיה תקומה למפלתו:

גרונת

דמעתהא דמיית אסתר כלבה ואמרת דלמא אעול קדם מלכא ולא יקבל מני הא אנא עלא קדם מלכא למבעי רחמין על אהסנתי ומאך דרחמין יקדים יתי ויעול עמי חנא וחסדא זכותא דאברהם תיעול קדמי עקידת יצחק תזקוף יתי והסדא דיעקב תתיהב בפומי. וחיניה דיוסף על לישני טוביה לאנש דמתרחיץ עלוי ולא בהית כל דרחיץ ביה ימיניה ושמאליה תפשוט לי דבהון ברא עלמא כוליה כל ישראל בעין עלי רחמין (דעל טובתכון אנא קא סמיכנא) עליהון אנא בעיא רחמין דמידעם דמתחנן אנש קדם קודשא בריך הוא משתמעא צלותיה בעידן עקתיה. נהוי ונעביד כעובדי אבהתנא ונעביד כותהון והוא יעביד לנא ית בעותנא שמאליה דאברהם אחידא בצאוריה דיצחק וימיניה על סכינא. עבד ברעוא רעותא מימרך ולא עכיב מן שליחותך. פתחת רקיעא כוין למתן אתר למלאכי מרומא צווחין במרר וכן אמרין הבל לעלמא אם כן יעביד. אנא קריא קדמך עני יתי דאת עני לכל מאן דרחיק ליה ולכל מאן דעייקין ליה. ואת חזי לעקת דנפש רחמנא וחננא איתקריתא מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבו וקשוט שביק לעווין ולחובין. נטר קיימא וחסדא לרחמוי ולנטרי פיקודוי (אורייתא) לאלפי דרין ואף לאבהתנא די לנא רחום אתקריתא. הדין הוא קיימא דקיימתא עמהון. שמעת בקל יונה והות בכיא ויתיבת כאתתא על מתברא שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן צרה לרווחא. תלתא צומין צמית קדמך מכאן ואילך מה אביל למעבד רבון כל עלמא משכחת הויתא צום ארבעא וחמשא אלא צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם למעקד בריה על גבי מדבחא קדמך וקיימתא ליה קיימא ואמרת ליה די בכל אימת דנעלין בנך לאננקי אידכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ופרוק יתהון ותוב צמית תלתא יומין לקביל תלתא אומין דקמו כהני ליואי וישראל בשפולי (דטורא) סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקביל ופרוק יתהון מן עקא הדין. וענת אסתר ואמרת אלהא מרי הילותא בדיק לבבין וכליין אדכר בשעתא הדא זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ומן שאלתי לא אתהדר ומן בעותי לא אתעכב: ותלבש ולבשת אסתר לבושא דמלכותא וקמת בתרע בית מלכא דרא גויתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותא בבית מלכותא לקביל תרע בית מלכא: ויהי והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא בדרתא ואיתנטלת חינא וחסדא קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי למקטול ית אסתר ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר ומטת ברישא דשרביטא: ויאמר ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואתן לך: ותאמר וכד שמעית אסתר מליא האלין אתרעמא ואמרת אסתר לית אנא בעיא מינך מידעם אלהין אין על מלכא ישפר יעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה: ויאמר ואמר מלכא קרון ית המן וסרהיבו יתיה למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא מלכא והמן לשירותא די עבדת אסתר: ויאמר ואמר מלכא לאסתר במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואתן לך ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואעביד: ותען וענת אסתר ואמרת שאלתי ובעותי: אם מצאתי ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא אין קדמך מלכא טב ואין אשכחית הינא וחסדא ורחימין קדמך ואין על מלכא שפיר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לכון. ולמחר אעביד איך מילוי דמלכא. ומטול תלתא פתגמין זמינת אסתר ית המן לשירותא. פתגמא קדמאה דידעת אסתר דחמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא. פתגמא תניינא מטול דאעקיר סינאתא מלביה ותוב אירמי טנאגא בין אחשורוש להמן ודיימר מלכא מה היא הדא מלתא דמכולהון שלטוניא דידי לא קרית אסתר לשירותא אלא המן. פתגמא תליתאה אמרת אסתר כולהון דבית ישראל עיניהון עלי תליין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למקטליה להמן. אלא אזמין יתיה לשירותא מטול דנתהפיך לבהון דבית ישראל ונתפנין לות אבוהון די בשמיא ויבעון רחמין מקדמוי: ויצא ונפק המן ביומא ההוא חדי ושפיר לבא וכד חמא המן ית מרדכי יתיב בתרע בית מלכא ולא קם ולא זע מיניה ואתמלי המן על מרדכי חמתא: ויתאפק ואתחמם המן ועל לגו ביתיה ושדר וקרא לרחימוי ולזרש אתתיה: ויספר ותני להון המן ית יקריה דעתריה ורבותא דבנוי וית כל מה דרומם יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה לעיל מן כל רברבניא ועבדוי דמלכא: ויאמר המן ואמר המן אוף לא זמינית אסתר מלכתא עם מלכא לשירותא די עבידת אלא יתי ואוף למחר אנא אזדמנית לה עם מלכא. וכל זה וכל כדין לא סליק הדותא קדמי ולא שפר עלי בכל זמן די אנא חמי ית מרדכי יהודאי דיתיב בתרע מלכא: ותאמר ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי בנורא לא תיכול למרמיה דאשתזיב מיניה אברהם אבוי. בסייפא לא תיכול למקטליה דאישתזיב מיניה יצחק אבוי. במיא לא תיכול לשנקיה דאשתזיבו מנהון משה ובני ישראל. בגוב אריוותא לא תיכול למרמי יתיה דאשתזיב מיניה דניאל. ברם עביד זקיף חמשין אמין ובצפרא אומר למלכא ויצלבון ית מרדכי עלוהי דעד כדין לא אתנסי חד מנהון בצליבת קיסא ואשתזיב מן כתר כן ועול עם מלכא לבית משתיא בחדוא ושפר פתגמא קדם המן ועבד קיסא לגרמיה

ביאור

גרונת איתחר מן קדם צוותת. פי' לשון הפסוק נחר גרוני: ועיניהא אסתמין. פי' לצרה בכל מושבותיהן: עקידת יצחק תזקוף יתי. פי' זכות עקידת יצחק יזקיף ויקים כעדי: וחיניה דיוסף על לישני. פי' חן לשון יוסף לפני מלך פרעה: טוביה לאינש דמתרחיץ. פי' טוב לאיש הבוטח על ה': ולא בהית. ואינו מבוייש: ימיניה ושמאליה וגו'. פי' ימין ה' ושמאלו שבהן ברא את כל העולם כדכתיב ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים כך מפורשים הדברים לפי פשוטן והדברים עתיקים. ויש לפרש מאחר שהזכירה השלשה אבות לכן כוללם בימין ושמאל של מעלה שהם אברהם ויצחק אמרה דבהון ברא עלמא וכשכלולים משם התפלה על חן וחסד. ודי בזה ליודעי חן וזהו סוד אסתר ירקרקת היתה כי הירוק כלול בלובן ואודם וחוט של חסד משוך עלית והמשכיל ישכיל: פתחת רקיעא כוון. פירוש פתחת חלוני הרקיע כמו כוין פתיחין ליה: למיתן אתר. פי' לתן מקום למלכי מרום שצעקו בבכיה ואמרו: א"כ יעשה אברהם הבל לעלמא ועל כן: אנא קריא קדמך. פי' אני קראתי לפניך בתחלה עננו כמו שאתה עונה לכל תרחוקים ולכל דעייקין כל שמצירין להם: רחמנא וחננא אתקריא. פי' נקראת חנון ורחום: נוטר קיימא. השומר הברית: הדין הוא קיימא וכו'. פי' הוא הברית שכרת עמהם: שמעת לקל יונה. כצ"ל. ופי' כמו ששמעת בקול יונה בעת הגרנה כן תשמע לקול ישראל המשולים ליונה וכו': דנעלין בנך לאננקי. שיעלו בניך בשיכנאו לצרה וצוקה ויצעקו: ותוב צמית תלתא יומין. רמז השלשה ימים ראשונים נגד שלשה ימים שלשה ימים עוד נגד שלשה ימים דסיני בסמך תורה לישראל: מרי הילותא בדיק לבבין יבלוין. פי' ת' צבאות בוחן לבבות וכליות:

דרא גויתא. חצר הפנימי: ואיתנטלת חינא. נושאת חן: וקמו אספקלוטרי. כן ת"י על שר הטבחים לעיל ע"ש פירוש טמוני המלך על הריגת בני אדם וכן פי' רש"י בפרשת שמות ואתפקלטוריין ההורגים את חייבי מיתות וכו': איהרטטא. ענין רעדה ורתת ופירוש שנחרדה לשון ירט הדרך וכן תרגום של יחיל מדבר יחיל ה' מרטט מדברא ועיין במתורגמן בערך זו ותמיהני שלא הביא מכאן ראיה: ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא. כצ"ל: ומטול תלתא פתגמין. פי' בשביל שלשה דברים. דידעת אסתר דחמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא. כך מצאתי כתוב בכתב ישן לפ"ז פירושו כפשוטו לפי שידעה אסתר שראה המן שהתך הולך בשליחות בין אסתר למרדכי והיתה מתיירא ממנו שירמה היא שונאת המן ואוהבת מרדכי ע"כ הזמינה את המן לסעודה לבל יחשוב מחשבה זו דהא מזמינה אותו וזהו מטול דאעקר שנאתא מלביה. וזהו פתגמא קדמאה. ואח"כ פתגמא תניינא ותוב אירמי טנאגא. וגם לפי הנוסחא שהעתקתי לפניך ג"כ המכוון אחד והוא דעת רבי מאיר במגילה דף ט"ו שהזמינו לפי [illegible] עצה ויברור בה מאחר שתרג שלוחה ולא השגית בה: ופתגמא תניינא שלפנינו מטול דאעקור שנאתו מלביה. הוא אליבא דר' יהודא התם אסבר לו פנים ואז בשביל זה יסור ויסלק שנאתו מכל ישראל בעבור הסלכה מאחר שהיא מזרע ישראל כך יש לרחוק וליישב הגירסא שלפנינו. אמנם יותר נכון בעיני כמ"ש שפתגמא תניינא נמחק בכאן ואין זה מקומו כי מטול דאעקר שנאתו [illegible] פתגמא קדמאה ופתגמא תניינא יהא נכתב על אירמי טנאגא ופירוש טינא וקנאה שנאה בינו ובין המלך: תליתאה. ככתוב לפניו וזו"ק. [illegible] פי' [illegible]

תוספ'

לנרמיה: בלילה בליליא ההוא סליקת קבילת ריביא דבית ישראל לרקיעא ואשתמעת מקדם מרי עלמא היך קל גדין ועזין עד דאתגדדו כל אנגלי מרומא וקמו מתבהלין ואמרין אילין לאילין דלמא אתא זמנא למהוי עלם חרוב הא בכן אתכנשו ואזלו קדם מרי עלמא ענה רבון עלמא ואמר להון מה דין קל גדיין די אנא שמע ענת מדת רחמין וכן אמרת לא קל גדיין אנת שמע אלהין קל ריביא דבית ישראל דאזדמנו למהוי קטילין על גזירת המן רשיעא מן יד אתמלי מרי עלמא רחמין וטיבו על עמיה ואמר לבזע ית סיטומתא דאתחתמא לביש על בית ישראל ופקיד למלאכא די ממנא על שיגושתא ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדד ית שינתיה דמלכא דאחשורוש ואקדים בצפרא נסים אפין ואמר לשמשי ספרא לאייתאה ספרא דכרניא פתגמיא יומיא מה דארע לכל מלכיא די לפרס ומדי ומן ימות עלם וכד חזא שמשי ספרא ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש הוה מהפך ית פצימי ספרא ולא הוה צבי למקרי והוה רעוא מן קדם מרי עלמא ואתגוללו פצימיא מאליהם והוו מתקרין מליא מן גו פצימיא קדם מלכא: וימצא והוי מסתכל וחמי מה דכתיב בספר דכרניא דחוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין שלטוני דמלכא נטרי רישיה דמלכא דבעון לאושטא ידיהון למקטל למלכא אחשורוש: ויאמר ואמר מלכא מה איתעביד יקרא ורבותא למרדכי מטול הדין מלתא ואמרו עולימוי דמלכא משומשנוי לא איתעביד עמיה מידעם: ויאמר ואמר מלכא מן בדרתא והמן על לדרת בית מלכא בריתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על זקיפא דאתקין ליה: ויאמרו ואמרו עולימי מלכא לותיה הא המן קאים בדרא ואמר מלכא יעול: ויבא ועל המן ואמר ליה מלכא מה ליעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה מאן בכל עבדוי דמלכא יקיר כותי ולמן יתרעי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: ויאמר עני ואמר המן למלכא גברא די מלכא צבי ביקריה: יביאו ייתון לבושא דמלכותא די הוה לביש ביה מלכא וסוסיא די הוה רכיב עלוי מלכא ואתיהב כתרא דמלכותא ברישיה: ונתון ויתנון לבושא וסוסא על ידוי דגברא פרתונאי מן שליטי דמלכא וילבשון ית גברא די מלכא צבי ביקריה וארכבינון יתיה על סוסיא באישקק דקרתא ויהון מכריזין קדמוי ואמרין כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביקריה בכן אסתכל מלכא וחזא ית המן וחשב בלביה ואמר המן למקטלי בעי ונמליך הלופי בעי כמא די חזית בחזוא: ויאמר ואמר מלכא להמן סרהיב ועול לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כיסויא דארגוונא טבין וסב מתמן (לבושא) שיראה טבא פרגינן דמטכס באבנין טבין ומרגליין ותליין בארבע קרנתיה דידיה וזגא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא. וסב מתמן כלילא רבא דדהבא מוקדוניא דאייתיאו יתיה לי מן קריין ומדינתא ביומא קדמאה דקמית במלכותא. וסב מתמן ספסירא ושריינא דילי דאייתין לי יתיה מן כוש מדינתא ותרין רדינין די לבושיהון לבושא דמלכותא דמרגליאתא דאייתיאון יתון לי ממדינת אפריקי ופוק לאוריא דמלכא ודבר סוסיא דמלכא דקאים ברישיה דאוריתא די שמיה שיפרנז די עלוי רכיבית ביומא קדמאה דקמית במלכותא. ואלין מאני יקרא ורבותא דאמרית לך תיזיל ותעביד למרדכי. עני המן ואמר למלכא אית יהודאין סגיאין בשושן בירתא ושמהון מרדכי להידין מנהון איזיל אמר ליה (מלכא) למרדכי יהודאי די אמר טבתא על מלכא דיתיב על תרעא דילי. וכד שמע המן ית פתגמא הדין סגיא באיש עלוי וזיויה אשתני ועינוי אתחשכא ופומיה אסתליף ורעיונוי אשתגישו וקטרי חרציה אישתריין וארכובתיה דא לדא נקשן. עני המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון מרדכי דאית בעלמא ולית אנא ידע על הידין מרדכי את אומר לי. עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית על מרדכי דיתיב בתרע דילי. עני המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון תרעי דמלכא ולית אנא ידע על הידין תרעא אמר לי. עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית לך על תרעא דעלין מבית נשיא ועד בית מלכא. עני המן ואמר למלכא גברא ההוא סנאה דילי וסנאה דאבהתי. עסרא אלפין ככרין כספא יתיהיבון ליה והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן עסרא אלפין ככרי כספא זיל הב ליה ועל כל ביתיך אנא משליט ליה והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא עסרא בנין דאית לי ירהטון קדם סוסיא (בתי"ק כורסיא דידך) והדין יקרא לא יתעביד ליה. עני מלכא ואמר להמן את ובנך ואתתך עבדין יהון למרדכי והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא גבר הדיוט הוא מני יתיה ועל מדינתא חדא או על ריסתקא חדא והדין יקרא לא יתעביד ליה. עני מלכא ואמר להמן על מדינן ומחוזין אנא משליט יתיה וכל מלכותי ימא ויבשתא ישתמעון ליה והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא טבעי וטבעך אזיל בכל מדינתא טבעך וטבעיה יזיל (בכל מדינתיה) בכל עלמא והדין יקרא לא יתעביד ליה. עני מלכא ואמר להמן גברא די אמר טבתא על מלכא ושזיב רישיה דמלכא מן קטלא טבעי וטבעיה יזיל (בכל עלמא) בכל מדינתא והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא פרודתקיון ואיגרתא אישתדרא לכל מדינת מלכא לאובדא ית עמיה דמרדכי (ויתבטלון) והדין יקרא היך יתעביד ליה. עני מלכא ואמר להמן איגרן ופרודתקינן די שדרית אנא מבטל יתון וכל הדין יקרא לא יתמנע מיניה תנינות נזף ביה מלכא ואמר ליה (המן) המן בעגלא בעגלא לא תבטיל פתגמא מן כל מה דאמרית: ויקח וכד חזא המן רשיעא דפתגמוי לא מתקבלין קדם מלכא וכל מלוי לא משתמעין

על

ביאור

תוכל לנערו במים וכן תרגום וינער ושניק ע"ש בת"א ובת"י פ"א: קבלת ריביא. פי' צעקת נערי בית ישראל מלשון קובלנא וכן לעיל ביונתן פרשת וירא: דאיתנדדו כל אנגלי מרומא. פי' כל מלאכים שבשמים וכן יקרא אל השמים תהלים נ' תרגומו יקרא לאנגלי מרומא וכמוהו הרבה: סיטומתא. וכן בתרגום ראשון ויסר המלך טבעתו ואעדי מלכא סיטומתא והוא לשון חותם: די ממנא על שיגושתא. פירוש מלאך הממונה על מהומה ובלבול וטירדה וכן תרגם ויהם ה' ושגש ה' וכן והמם מהומה גדולה ושגש שיגושא רבא לעיל: נסים אפין. פירוש פניו זועפים וכן לעיל נסים לנונין וכן ויתעצבו ונסיסו: פצימי ספרא. וכן ואתגלילו פצימיא ופירוש הדפים של הספר לרז"ל פרק פצימיו ונקראו כן לשום ומיושרים ומזת תרגום של פ' ויהי בקרוא יהודי ג' או ד' דלתות דירמיה ל"ו ע"ש וק"ל: מאן בדרתא. פי' בחצר וכן רוחב החצר פותיה דדרתא עיין שלהי פרשת תרומת וע"ש: פרגתאי. כך מצאתי בכתב ישן בקלף ולפי נוסחא זו היא כפשוטו שר אחד מן הפרתמים וכן בתרגום ראשון הפרתמים פרהוגאן ויכול להיות שזה שם השרים היושבים על נהר פרת כ"כ המתורגמן: סרהיב. כבר פי' למהרו: שיראה טבא. הוא מלבוש משי ומהר"ד מגיה שיראה פרגראה לשון רז"ל ואם ניתן רשות להגיה היה נלע"ד פרחגן דשרכם באבנא טבן וחבירו בשיר השירים ה' פסוק גלילי זהב כאשר גליף על פרווג והוא עיין פישוש ותכשיט של אבנים טובות וק"ל ועיין במתורגמן: מן קריין ומדינתא. כך מצאתי בכתב ישן וכצ"ל, ואל ישיאך לבך להטות אזנך לשמוע בדברי המתורגמן שהטיעו הנוסחא ראשונה קרקמדינתא וכתב מה שכתב דבר היוצא חוץ משיטת השכל ואינו כדאי להעתיק שיבושי דבריו וע"ש ולפי נוסחתינו מן קריין ומדינתא פירושו מבואר המקובות ומדינות גם לא כמ"ש מהר"ד ע"ש שפירש מ"ש ספסירא ושריאנה. פי' חרב ושריוני: ותרי רדינין וכו'. עיין מ"ש מהר"ד שני שלטונים מלשון רודה ענין שליטה וכו'. ויותר היה נלע"ד רדינין לשון לבוש מרוקע ומרוקם וכן תרגום רקועי פחים רדודי טסין וכן בפסוק סמכוני באשישות והבו רדידין על צווארי וכן לעיל בת"י ותקח הצעיף ונסיבת רדידה וע"ש ובת"י וישב: ופוק לאוריא דמלכא. פירוש בית הסוסים לשון פסוק ארוות סוסים: ופומיה אסתלף. פי' כך וכליף בשפוותיה שנתעקם פיו שלא היה יכול לדבר ומחשבתו נתבלבל: וקטרי חרציה אשתריין היא תרגום של וארכובתה דא לדא נקשן וכו': ריסתקא. כך מצאתי בכתב ישן וכצ"ל והיא לשון גמרא דפרק השוכר את הפועלים ריסתקא דמחוזא שכיחי בתן אינשי ופי' הוא שוק. ולפי הענין הוא התמנות מחוז ושוקים והכנסה המגיע מהם: פרודתקינן. י"מ שהוא מלשון פרוזגקא וענינו שליחות וביש נוסחאות מ"כ פרוהקיון ואז היה נראה לפרשו מלשון גמרא דערובין פרק בכל מערבין הא בפרהגבנא ופירש רש"י ממונה לענוש בני אדם או לגבות המס וכן בפרק

השוכר

על לבי גנזי דמלכא כד כפיפא קומתיה ולא פשיטא כד אביל וחפי רישיה כד אודנוי מרטשן וכד עינוי מחשכן וכד פומיה ספתליף וכד לביה מטמטם וכד (מעוהי) מבזעין וכד קטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן. ונסיב מתמן לבושא דמלכא דאייתיאו יתיה ביומא קדמאה די קם במלכותא ונסיב מתמן כל מיני מלכותא כמידעם דאתפקד. ונפק מתמן כד מבהל ועל לאוריא דמלכא ונסיב מתמן סוסיא דקאי בריש אוריא דמתליין בית מחטפין דדהבא ואחד בריסניה דסוסיא וכל מני מלכותא טען על כתפוי ומתקטרין קטרוי ומחלזון חולזוי ואזל וקם על מרדכי צדיקא עני ואמר ליה קום לך מרדכי צדיקא בר אברהם יצחק ויעקב קדים לך סקך וקטמך לעסרא אלפי ככרי כספא די אמרית לאעלא מבית גנזי דילי לבי גנזי דמלכא ולא אתקבלון מן קדם דאיתיכון רחימין מן קדם אבוכון דבשמיא די בכל עידן דאתון מצליין קדמוי הוא מקבל צלותיכון ופריק יתכון מיד בעלי דבביכון והשתא קום לך מרדכי צדיקא מן סקך ומן קטמך ולבוש לבושא דמלכותא ורכיב על סוסיא דמלכותא. עני מרדכי צדיקא ואמר ליה להמן המן רשיעא בר זרעא דבית עמלק אוריך שעה חדא ואיכול לחמא דגידין ואשתי מיא דמרירן. ובתר כן אפיק יתי וצלוב יתי על צליבא. עני המן ואמר למרדכי קום לך מרדכי צדיקא בר זרעא טבא מן יומיכון ניסין רברבין מתעבדין לכון צליבא דאתקינית לבישתי אתקינית יתיה. השתא (קום לך מרדכי) לביש לבושא דמלכותא ורכוב על סוסיא דמלכותא ופתגמוי דמלכא לא תבטל. עני מרדכי ואמר להמן מן דאיתא תלתא יומין ותלתא לילון בצומא הכדין רכיב על סוסיא דמלכא. כד שמע המן ית פתגמא הדין על לבי גנזי דמלכא ואפיק מתמן כל מיני בוסמין ומשחנין טבין ומשח יתיה ואסחי יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ותקין יתיה שפיר בכל תקוני מלכותא. ואוכיל יתיה מן סעודא דשדרת ליה אסתר מלכתא. ומן קדם דרכיב על סוסיא דמלכותא אישתדרא ליה מן בית מלכא עסרין ושבעא אלפין עולימוי בחירי וכסין דדהבא בימיניהון וכוזא דדהבא בסמליהון (דמכריזין) ומשבחין ואזלין קדם מרדכי צדיקא ואמרין כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה. וכד חזון בית ישראל. אזלו מן ימיניה ומן שמאליה ועניין ואמרין הכדין יתעביד לגברא דמלכא די ברא שמיא וארעא צבי ביקריה ואריקת אסתר וחזית ית מרדכי בר אחוי דאבוהא דלביש לבושא דמלכותא וכתרא דמלכותא יהיב ברישיה ורכיב על סוסיא דמלכותא אודיאית ושבחית לאלהא דשמיא על פורקנא הדין. כד יהיב מרדכי סקא על גושמא וקיטמא יהיב על רישיה לעני מעיקין ובהא שעתא דחזיתיה למרדכי בר אחוי דאבוהא ענתה ואמרת ליה עלך אתקיים כתבא דכתיב בכתיבי קדישי מקים מעפרא מסכינא ומן קיקלתא לסביבי רוחא למותבא יתון עם שליטינין וכורסי יקרא מחסין יתון.

ואוף מרדכי שבח ואמר הפכתא ספדא דידי להדותא עברת סקא מני ואלבישת יתי לבושא דמלכותא. אשבח יתך יי על פרוקי ולא חדית ית (לבהון) בעלי דבבי עלי: וישב ובכן תור מרדכי לתרע בית מלכא ביקר וברבו סגיאה והמן אתחסף ואזיל לביתיה אבל ורישיה מכסי ובההיא שעתא הוה בידוי דהמן ארבע אומנון ספרא דספריה למרדכי. ובאניא דאסחי יתיה. גולייר דהוה נגיד לסוסיא. כרוזא דהוה מכריז קדמוי ואמר כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: ויספר ותני המן לזרש אנתתיה ולכל רחימיה ית כל מה די ארע יתיה. ואמרין ליה חכימוי וזרש אנתתיה לא שמיע לך מן קדמיתא דהון תלתא גוברין יהודאין במדינת בבל חנניה מישאל ועזריה ועל דלא שמעו למלוי (מלכא) דנבוכדנצר שדא יתון לאתונא דנורא ונפקו מן שלהוביתא דנורא. ומומא לא הוה בהון אלא נפק לישנא דנורא סגו אתונא ואוקיד למאן דאכלו קורציהון ואתון חנניה מישאל ועזריה פלטון מן אתון נורא יקידתא. והשתא אין איתוי מרדכי מן בניהון דגוברייא האינון עובדוי דמיין לחד מנהון היך דאת שרית למיפל קדמוי לא תיכול ליה ארי מיפל תיפל ולא תקום: עודם עוד הינון מםללין עמיה ושלטונוי דמלכא קריבו וסרהיבו למתיא ית המן למשקיא די עבדת אסתר: ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: ויאמר ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשקי דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ויתיהיב לך ומה בעותיך דמו פלגות מלכותא ויתעביד: ותען וענת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית חסדא ורחמין קדמך מלכא ואין על מלכא שפיר תתיהב לי נפשי בשאלתי ועמי בבעותי: כי ארום אזדבנית אנא ועמי למישיציא ולמתקטלא ולמובדא ואילו לעבדין ולאמהן אזדבנא שתקא הוינא ארום לית בעיל דבביה דמלכא שוי בטננא דמלכא: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה ואמר תורגמניה לאסתר מלכתא מה יודן ובר מה יודן גברא דהשיב לביה למעבד כדין: ותאמר ואמרת אסתר גברא בישא ובעיל דבבא המן בישא הדין ולמה אתקרי שמיה המן הא מן בעא למפשט ידיה באומתהון דיהודאי דאתקרון בנוי דמרי כולא והוא בעי למקטל יתון והמן אתזיע מן קדם מלכא ומלכתא: והמלך ומלכא קם בחימתיה מן משקיא דחמרא ועל לגינת ביתן והון מקצצין קדמוי אילנין טבין דתנוח חמתיה מיניה ולא נחת והמן קם למבעי על נפשיה מן אסתר מלכתא מטול דחזא ארום שלימת עלוי בישתא מן קדם מלכא: והמלך ומלכא תב מגינת ביתנא לבית משקיא דחמרא מסתכל וחמי ית המן רמי על ערסא דהוה אסתר יתיבא עלה ואמר ליה מלכא אוף למכבש ית מלכתא עמי בטרקלונא את בעית. פתגמא נפק מן פומא דמלכא ואפוי דהמן הויין חפיין: ויאמר ואמר חרבונא חד מן סריסיא קדם מלכא והא חרבונא דכיר לבישתא אלא על הדא דכיר לטב מטול דעם המן הוה בעצתא די נסיב (עצתא) למעבד צליבא למרדכי. וכד

המא

ביאור

השוכר את הפועלים בב"מ אשכחיה להתוא פרתגבנא דקא תפיס גנבי וכן נבמי לפי הענין אמר שכבר אנשים כאילו הרצים יצאו דחופים וק"ל: אודניה מרטשון. פירש מהר"ד שניזובו מכחם כמו אם על בנים רוטשה. ויותר נכון לפרש אזניו נבקעו ומזוען ומטורפין ועיין בכתורגמן בערכו: דמתליין בית מחטפין. המתורגמן הביאו ולא פי' בו דבר ונראה שהיא מלשון רז"ל בכלים מחוסר חטפא שפי' מחוסר גרידא וכאן הוא הכלי שגורדין בו הסוסים ועיין בערוך: ומחלזון חלזוי. פירש מהר"ד שעיניו כהו וראייתו מן תרגום חכלילי עינים ע"ש ול"נ פירושו שקאי אלעיל בו מתקטרון קטרוי פירוש שהבגד מלכות קשורים בקשריהם ומחלזון חולזוי פירוש חגורים חגורותיו וכדלעיל בפסוק ביסים ההם גבי מלכת שבא וחלזת חילוזא וע"ש וכאן ר"ל שהיה הכל מוכן: אריך שעה חדא. פי' המתן זמן מה: לחמא דגידין. פי' לחם של לענת ורוש תרגום שלו גידין: ואסחי. כבר בא ביאורו ועניינו רחיצה וק"ל: אריקת אסתר. פי' הבימה וראתה: סקא על גושמיה. פי' שק על בשרו לשון הפסוק דניאל ותובד גושמיה וכן נורא בגושמיהון ורגיל לבוא זה הלשון בפי הפילוסופים ופי' ועניינו גשמיות הפך רוחניות: ומן קילקלתא. פי' ע"ד מאשפות ידי אבקן ורגיל לבוא לשון זה כרז"ל קילקלא דמתא וכמותו טובא: לסביבי רותא. הם נמוכי ושפלי רוח: וכורסי יקרא מחסין יתון. ע"ד המקרא וכסא כבוד ינחילם: והמן אתחסף. פי' שנתבייש ונעשו פניו משתנים כחספא בעלמא: הוו בידוי דהמן ארבע אומנון. שהיה בידו ועמדו ארבע אומנים אחד שהיה מספר אותו: ובנייא. פי' מלשון בי בניא והוא אומן המרחץ: וגולייר. ברבות היא פי' שעל רכב שהיה מושך הסוס ורץ לפני הסוסים: לאתונא דנורא. כבשן האש: ואוקיד למאן דאכלו קורציהון. פי' אלו שתרכילו עליהם ומסרו אותם למלכות לשון גמרא ליכול קורצא כו': פלטון מן נורא. פי' הלכו ונשארו לפליטה ונמלטו: היך דאת שרית. כאשר התחלת: וסרהיבו. כבר ביארנו שהוא לשון חיש מהר: דמו פלגת דמלכות' כצ"ל. וכמ"ש בכ"י ופי' הבקשה שתהיה מחצי המלכות והלאה וק"ל: בטננא דמלכא. כבר פי' כמו בנזק המלך ובערוך מפרשו לשון רוגז וקנאה והכל הולך למקום אחד: ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה. אמר תורגמניה וכו'. די קמכפל ויאמר והכין הוא במדרש ויאמר המלך ויאמר לאסתר ויאמר ל"ל אמר רבי אבהו בתחלת ע"י מתורגמן כיון דאמרה ליה בת מלכים אנא ומשאול קאתינא מיד ויאמר לאסתר. מה יודן וכו'. כמו מן הוא דין תרגום של מי הוא זה וק"ל: אתזוע לשון רתת וזיע: והא חרבונא דכיר לבישתא. עיין בתרגום ראשון

חמא דשלימת בישתא על המן ועל ביתיה אזל אוף הוא לגרמיה ואמר ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול וניסב ית מלכותא מינך. ואם לא מהימנת לי שדר וחזי ית צליבא דעבד המן למרדכי דמליל טבתא על מלכא. והא קאים בביתיה רומיה חמשין אמין. עני מלכא ואמר למרדכי צלוב יתיה עלוי. ועל מרדכי איתקיים מה דכתיב בכתבי קדישי כד רעי מן קדם יי ארחתיה דגברא אף בעלי דבבוי יתמכון עמיה. עני מלכא ואמר למרדכי יהודאי די שזיב למלכא מקטול קום אזיל וסב ית המן בעיל דבבא בישא מעיקנהון דיהודאי וצלוב יתיה על צליבא דאתקין לנפשיה ודון יתיה דינין בישין ועביד ביה היך דשפיר באפיך. בהא שעתא נפק מרדכי מן מלכא ונסב ית המן מן תרע בית מלכא עני מרדכי ואמר להמן איתא לך עמי המן סנאה ובעיל דבבא בישא (דידי) ומעיקנהון דיהודאי ונצלוב יתך על צליבא די אתקינתא לגרמך: ויתלו עני המן רשיעא ואמר למרדכי צדיקא קדם עד לא יסקון יתי על צליבא. בבעו מינך מרדכי צדיקא לא תצליבני כהדין דצליבין לגברין הדיוטין. גברי עלמא לא ספנית יתון ורברבני מדינתא אשתעבידו קדמוי ארגישית מלכין במימר פומי ובממלל סיפוותי אבהילית מדינן. ואנא המן פתשגר דמלכא הוה שמי והוית מתקרי אבא למלכא. זיע אנא מינך דלא תעביד לי היך מה דחשיבת למעבד לך. חוס על יקרי ולא תקטלני ותחבלני כאגג אבא סב. את מרדכי עביד היך טיבותך בקטול נפש לא תקטלני כמא דלית בכון קטולי נפש. לא תדכר לי סנאתא דאגג וקנאתא דעמלק ולא תקני לי כבעיל דבבוי בלבך ולא תנטר לי כמא דנטר (ונקם) עשו אבא. ניסין רברבין אתעבידו לך כמא דאתעבידו לאבהתך כד עברו בימא. עיני כהתן למחמי אפך (ופומי לית) אנא יכיל למפתח מן קדמך. על די נסיבית עלך עיצתא מן רחימי ומן זרש אתתי. בבעו מינך חוס על נפשי מרי מרדכי צדיקא לא תמחי שמי כפריע כעמלק אבא וסיבותי על צליבא לא תצלוב והיך די את בעי קטול יתי. רישי תעדי בסייפיה דמלכא די ביה מתקטלין כל רברבנוי דמדינתא. שרי המן צוח ובכי ולא ארכין מרדכי אודניה ליה. וכד חזא המן דלא משתמעין מילוי נטל איליא ובכיתא על נפשיה במציעות גינת ביתנא. מתיב וכן אמר אציתו לי אילניא וכל שתילייא די שתלית מן יומי בראשית דבר המדתא בעי מיסוק לאכסנדריא אתכנשו כולהון ועצו עצה מן דרומיה חמשין אמין יצטליב המן על רישיה: גופנא אמר קוצרא אנא ולית אנא יכלא דיצטליב ברישי מחמת דמיני נסבין חמר דניסוכין. אדרא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין לבכוריא ומני לבש אדם וחוה.

זיתא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין משחא למנרתא. חכים רזיא ברא יתי למפרע שטרא דעובדיה נביא. סב חרינא דיצטליב ברישיה. אמר דיקלא קדם נטוריה. ידעין כל בני אנשא דהוא המן רשיעא בר בריה דאגג דעמלק כל מלכיא יודון קדמך דאת הוא אלהא ולית בר מינך ולך יאה למפרק בניא כמא דפריקתא ית אבהתא. מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך כל מה דאמרת נסב יתך בעצה דיצטליב ברישך דאת זוגא לכנישתא דציון סבירא. אמרת אתרוגא דיצטליב ברישי (לא יכילנא) די עלי אתו כל עמיא כולהון למיסב מן אבי לשבחא קדמך. פתח אסא פומיה ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא. די עלי אמרין ששון ושמחה. ועוד די אנא שותף עם אתרוגא. צוח כלוטא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דדבורה מניקתא דרבקה קבורה תחותוי. קרא בוטמא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דאבשלום בריה דדוד אצטליב ברישי. רומנא אמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דצדיקיא מתילן לקבלי. שמעו מני אמר ארזא זקופו יתיה להמן רשיעא ולעסרא בנוי על זקיפא די אתקין לנפשיה: ויתלו וזקיפו ית המן על קיסא דאתקין למרדכי והמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתבי קדישין. צדיקא מן עקתא אשתזיב ועל רשיעא הלפוי: ביום ביומא ההוא יהיב מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתיה דהמן בעיל דבבי דיהודאי ומרדכי על קדם מלכא מטול דחויאת אסתר מה הוא לה: ויסר ואעביר מלכא ית עזקתיה די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי על ביתיה דהמן: ותוסף ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם ריגלוי ובכת ואתחננת ליה למעברא ית בישא דהמן בר המדתא אגגיא וית מחשבתיה די חשב על יהודאי: ויושט ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא וקמת אסתר ועלת קדם מלכא: ותאמר ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ואין אשכחית חסדא ורחמין קדמוי וכשר פתגמא קדם מלכא ותקנא אנא בעינוי יתכתיב כתבא למבטל ית אגרתא מחשבתיה דהמן בר המדתא אגגיא דכתב להובדא ית יהודאי דאיתו בכל מדינתיה דמלכא: כי מטול דהיך אנא יכילא למחמי בבישתא די תערע ית עמי והיך אוכל למחזי באבדנא דתולדתי: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא אנת סרחת מן שירויא דשאלתיך ואמרת ליך מן היידי אומא איתיך אעביד מיניך מלכין ושליטין ומן חידי זרעיתא אעביד מנהון הגמונים ופולמרכין ואמרת לי לית חכימא אנא דידעא אבא ואמא מייתן וטלייתא זעורתא שבקון יתי. והשתא הא ביתיה דהמן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על דפשט

ידיה

ביאור

שכל שבעה סריסים נזכרים לרעה וע"ש בפסוק ביום השביעי: אוף הוא לגרמיה. פי' אף בעצמו: כד רעי מן קדם ה' וגו'. הוא תרגום ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלימו אתו וקאי אחרבונה לפי הענין שהיה שונאו וק"ל: אתקינת לגרמך. פי' אשר הכינות לעצמך: גברי עלמא לא ספנית. פי' אנשי שם אשר מעולם לא חשבתי וכבר פירשתי מלת ספנית: זיע אנא מינך. פי' מתפחד אני ממך: כמא דנטר עשו וכו'. כמו שהיה נוטר שנאה כדכתיב וישטום עשו והוא השנאה דבין עשו ליעקב נטר ליה: בפריע. במהרה: סיבותי. פי' שיבתי: שרי. התחיל: ולא ארכין מרדכי אודנית. פי' שלא הטה אוזן מרדכי: איליא ובכיתא. כבר ביארנו לשון יללה: גופנא אמר קוצרה. פי' מהר"ד לשון מיאוס ולא ידעתי למה מאס בפשוטו שהיה אומר גידולו של גפן קצר לתלות בו: אדרא. פי' תאנה אמרה שיתלה בראשי אי אפשר לי וזהו לא יכילנא שממני מביאים בכורי תאנה וממני לבש אדם וחוה כמ"ד ויתפרו עלי תאנה: חכם רזיא וכו'. למפרע שטריה דעובדיה נביאת פי' הקב"ה שהוא מגלה רזין ברא אותי בשביל הנס שנעשה לאשת עובדיה הנביא כדכתיב במלכים ב' ד' ועיין מ"ש מהר"ד וטעותו ניכר לכל משכיל ואינו כדאי להעתיק לשונו באריכות שפי' על ועבדיו הנביאים שנבאו על מפלת עמלק ודבריו דברי נבואה ואין להם שורש כצל וכבואה דבבואה: סב חרינא. פי' קח וטול אחרת שיתלה בראשו ולא כמו שיש מפרשים בפירושים שונים לפי נוסחא ראשונה והבנת קריאתם ואינו כדאי להעתיק כי נלאיתי ואיני חסור לישא בכתפי כתבי שטותיהם ודעתיהם: אמר דיקלא קדם נטוריה ידעין כל בני אנשא. פי' אמר התמר כי תרגום של כתמר יפרח היך דיקלא ואמר קודם נטוריה לפני שומרו הוא בוראו יתברך ולא כמו שפי' מהר"ד ולא דקדק היטב וקרא עירוב פרישותו שאמר התמר קדם נטורי הן שומרי מצות הן הצדיקים וע"ש ומשם תבין האמת אשר אתי ובעטי: מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך. פי' השיב הקב"ה ישר כחך כל מה שאמרת ליקח אותך בעצה וכו'. וא"א לתתלות בך מפני שאת זוגא לבית ציון תרצויה ומקובלת וזהו דציון סבירא ולכן נקרא ארץ ישראל ארץ צבי וק"ל: בלוטא בטמא. הוא נמצא בפסוק אחד כאלה וכאלון תרגום שם כבוטמא וכבלוטא. והם אילני סרק ותחת אחת שמה נקברה דבורה ובאחת מהם אבשלום בר דוד וק"ל: רומנא הוא רימון. וזהו דמתרגם ואזיל דצדיקיא מתילין כמ"ש כפלח הרמון: אמר ארזא כו'. יש מגיהים ומוחקים דאיתא במדרש שקוץ היה שאין בו שום זכות וראוי שיתלוהו בו לקיים מ"ש ובליעל כקוץ מונד: על זקיפא. על עץ התלייה וכבר כתבנו שהוא לשון הגמרא: וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת. פי' חמת מלך הדר במרום נח רוגזיה במה שצדיקא מעקתא אשתזיב ר"ל נתקיים הפסוק צדיק מצרה נחלץ וגו': ועל רשיעא חלפוי. פי' ועייל ובא רשע תחתיו: די תערע. תרגום על אשר ימצא כלשון מעין המאורע: סרחת מן שירויא. פי' שחטאה בזה מתחילה שאילו גילתה מיד מאיזה אומה היה עושה מהם רוכסים ושרים והו הגמונים ופולמרכין מיני שררות הידועים: וסרחת. לשון סירכא ורגיל לבא למי שמעוות וחוטא בענין:

ואמרת

ידיה ביהודאי : ואתם ואתון כתבון על יהודאי כד שפיר בעיניכון
בשמיה דמלכא וחותימו בעזקיה דמלכא מטול דכתבא דאתכתבא
בשמיה דמלכא ומתחתים בעזקתיה דמלכא לא בטיל : ויקראו
ואתקריאו ספרוי דמלכא בזמנא ההיא בירחא תליתאה די הוא
ירח סיון בעשרין ותלתא יומין ביה ואתכתיב ככל מה די פקיד
מרדכי על יהודאי ועל יקירוי דמלכא ועל רברבנוי ועל שלטונוי
דמדינתא דאית מהנדקי ועד כוש למאה ועשרין ושבע מדינן
מדינא ומדינא היך כתבא ועמא ועמא היך לישנא ועל יהודאי היך
כתביהון והיך לישנהון : ויכתוב וכתב בשמיה דמלכא אחשורוש
והתים בעזקתיה דמלכא ואשתדרין אינגראתא ביד רהטיא בסוסותא .
רוכבי רכשא ערטילא בני רמכיא : אשר די יהב מלכא ליהודאי
דאית בכל קריתא וקריתא למתכנשא ולמיקם על נפשיהון למשיציא
ולמקטל ולמובדא ית כל חלותא עמא ומדינתא די מעיקין יתון
טפליא ונשיא ואף בתיהון ועובדיהון ניבוזון : ביום ביומא חדא
כולהון מדינתא דמלכא אחשורוש בתלתא עסר לירחא תרי עסר
דהוא ירחא דאדר : פתשגן פירוש כתבא ודיטגמא אתפרסמת
מלכא אחשורוש שדר אגרתא על יתבי ימא ויבשתא . ועל ארכוני
מחוזאי ועל רברבני ועל תילותא די דיירין בכל ארעא שלמיכון
יסגא . כתבא כתבית למחוייא לכון רבו מטול די בעממין סגיאן
שליטית ועל יתבי ימא ויבשתא אמליכית וביה במלכותא לא
נתרברב אלא ברוחא ניחתא ומכיכותא נהלך כל יומין ובשלמא
סגיאה למשויא יתכון שלמא סגי . וכל דדיירין תחות מלכותי
וכל דצבי למתגרא בימא וביבשתא למתהפכא בין עמא לעמא
ובין לישנא ללישנא חד אנא מן סופא דארעא ועד סופא . כדין
כתבית למחוייא לכון על תמימותן וקשיטותן דהנון רחימין לכל
עממיא ומוקרין לכל מלכיא ועבדין טב עם כל שליטני ארעא .
ואית גוברין דמקרבין למלכותא . ומלכותא אתמסרת בידיהון .
ובנכליהון ובשקרותיהון אטעיין ית מלכותא וכתבו ית אגראתא
דלא תקנין קדם שמיא . ואוף בבני אנשא בישין . ועל מלכותא
הינון קשין והוא שאילתא דשאילו מן מלכא ניקטלון גוברין
צדיקין ודמא זכיא סגיאה נשפכון . כד בישתא לא עבדו ודינא
דקטלא לא הוו חייבין ואתהון הינון גוברין צדיקין . אסתר די
משבחא בכל הדרא ומרדכי דחכים בכל חוכמתא ומומא לא
אשתכחית בהון ולא באומנתהון ואנא חשיבית בגרמי דאומתא
אחריתא שאיל מני ואנא לא הויתי ידע דיהודאי שאיל מני
דמקריין בנין למרי כולא די הוא ברא שמיא וארעא ובמלכין
רברבין ותקיפין מני דבר יתון וית אבהתהון . מטול אוף דהמן
בר המדתא מהנדיא הוה ומן זרעיה דבית עמלק הוה ואתא לותן
וחזא מינן טבתא רבתא ושבחא סגיאה ורבותא ורבינן יתיה (ויקרינון
יתיה) וקרינן יתיה אבא דמלכא ומן ימיניה דמלכא הוא יתיב

והוא לא ידע למסוברא ית יקריה אוף למקבלא מלכותא אלא הוה
מהרהר בלביה למקטל ית מלכא ולמיסב מיניה ית מלכותא מטול
דהמן בר המדתא צליבינן יתיה וכל דהוה שוי אסקינן ברישיה .
ומן די ברא שמיא וארעא אסיק מחשבתיה ברישיה : הרצים רהטיא
רוכבי ריכסא ושליטוניה נפקו טרידין ודחיפין בגזירתיה דמלכא
ודיטגמא אתפרסמת בשושן בירתא : ומרדכי ומרדכי נפק מן קדם
מלכא בלבושא דמלכותא תכלא וחורי והמניכא די דהבא רבתא
וגלימא דבוץ וארגון טב וקרתא דשושן בדחא וחדיא : ליהודים
ליהודאי הות נהורא וחדותא ודיצא ויקרא : ובכל ובכל מדינתא
ומדינתא ובכל קריתא וקריתא אתר די פתגמוי דמלכא וגזירתיה
מטין חדותא ודיצא ליהודאי ומשתיא ויומתא טבא וסגיאין מן
עממי דארעא מתגיירין מטול דנפל דחלתא דיהודאי עליהון :
ובשנים ובתרי עסר ירחא הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטין
פתגמוי דמלכא וגזרתיה למתעבדא ביומא די סברו בעלי דבביהון
(דיהודאי) למישלט בהון ביה ביומא אתהפיכו יהודאי ושליטו
בסנאיהון : נקהלו אתכנשו יהודאין בקריא בכל מדינתיה דמלכא
אחשורוש למפשוט ידיהון ולמקטול לאנשי דבעו בישתהון וגבר
לא קם מן קדמיהון מטול די נפלת אימתהון על כל עממיא : וכל
וכל שליטוני מדינתא ומגסטרגי ורברבניא ועבדי עיבידתא די
למלכא משבחין ית יהודאי מטול דנפלת אימתיה דמרדכי עילויהון :
כי גדול מטול דתקיף מרדכי בביתיה דמלכא ושמעיה אזלין בכולהון
מדינתא מטול דגברא מרדכי אזיל ותקיף : ויכו וקטילו יהודאין
בכל בעלי דבביהון מחתא דחרבא ודיקטלא ודשיציא ועבדו אוף
בסנאיהון היך צביוני נפשיהון וכרעותיהון : ובשושן ובשושן בירתא
קטילו יהודאין וגמרו חמש מאה גוברין : ואת וית עשרתי בנוי דהמן
בר המדתא דהוה מעיק ליהודאין קטלו ובביזתא לא אושיטו ית
ידיהון : ביום ביומא ההוא על מניינא דקטיליא בשושן בירתא
קדם מלכא :

(חסרים כאן שני פסוקים ומגלחים בתרגום ישן כל קלף ואין בהם שינוי מתרגום
הראשון ואין תועלת ועיין שם :)

ויאמר ואמר מלכא למתעבדא כדין ודיטגמא איתפרשת בשושן .
המן אצטליב על תלת אמין פרשנדתא רחיק מיניה אמתא חדא :
פרשנדתא אצטליב על תלת אמין דלפון רחיק מיניה אמתא חדא :
דלפון אצטליב על תלת אמין אספתא רחיק מיניה אמתא חדא :
אספתא אצטליב על תלת אמין פורתא רחיק מיניה אמתא חדא :
פורתא אצטליב על תלת אמין אדליא רחיק מיניה אמתא חדא :
אדליא אצטליב על תלת אמין ארידתא רחיק מיניה אמתא חדא :
ארידתא אצטליב על תלת אמין פרמשתא רחיק מיניה אמתא חדא :
פרמשתא אצטליב על תלת אמין אריסי רחיק מיניה אמתא חדא :
אריסי אצטליב על תלת אמין ארידי רחיק מיניה אמתא חדא :
ארידי

ביאור

ואמרת ליה חכימא אנא דירעא דאבא ואמא מייתן וכו׳ . פי׳ שאמרה אינני יכולה לידע מאיזה אומה שאבי ואמי מתו בעודני קטנה וזהו וטליתא זעירותא שבקון יתי שהניחוני קטנה ולכן לא ידעתי מאין באתי : ערטילי , וכן נמצא בתרגום ראשון רוכבי רכסא ערטילנאי ופי׳ מין חיה הממהר לרוץ וכן בלשון רז״ל גמלא פרחא ולפי משמעות המקרא רוכבי הרכש האחשתרנים ונראה שרכשי הוא לשון וירכסו את החושן וערטילני הוא מלשון ערטוליתא ור״ל לפי שרוכבים אלו היו מוכנים לשליחות הכרחי ע״צ מהירות שבחוק האפשר וע״כ היו הרוכבים דבוקים ומחוברים על הרמכים ערומים מבלי לבושיהם וגם הרמכים בלי מלבוש עדייהם שהוא הרסן וכדומה לזה וכל זה כדי שלא יכבד עליהם המשא למען עד מהרה ירוצו קל חיש וק״ל : ארכוני מאחוזאי . הם שרים חשובים ושלטוני מדינות וכן הוא תרגים של נגידו וכיוצא הרבה : לא נתרברב . י״מ לפי הענין י״א נתגאה וכדמתרגם ואזיל אלא ברוחא ניחתא ומכיכתא פירוש בענוה ושפל רוח דברי חכמים בנחת נשמעים אמנם לעד״ן מ״כ נוסחא כתב ישן לא נתחרב ואדלעיל קאי שאמר כ״ז ממשלת מלכותו לא נתחרבה שום מדינה או מקום והיא תהלת ותפארת המלך שבשביל טוב סדר השגחתו הוא כך וע״ב לעומת זה נכון לשמוע בקולו וק״ל . וזהו דמסיים כתרגומו דצבי למתגרא פי׳ כל הרוצה להתגרות ולערוך מלחמת בים או ביבשה מתיירא בשומעו שם המלך יחיד מסוף העולם ועד סופו וק״ל : וי״מ דצבי למתגרא , הרוצה לעשות סחורה בים או ביבשה הרשות בידו ברשיון המלך המולך מסוף דארעא וכו׳ . והראשון עיקר : ואנא חשיבא בגרמי , פי חשבתי בעצמי שבקשתי לאבד אומה אחרת הראויה לכך ולא אומה חשובה זו שאמר ומומא לא אשכחית פירוש לא מצאתי כל און לא בהם ולא באמונתהון של כל האומה וק״ל : למסיברא ית יקריה . פי׳ שרוב הטובה והגדולה לא יכול לסבול ולהתנהג בשררתו : וכל דהוה שוי אסקינן ברישיה . פי׳ כל מה שראוי לו ודין גמולו בראשו השבנוהו : והמניכא דדהבא . פי׳ בית הצואר של זהב : בדיחא וחדיא . תרגום של צהלה ושמחה מלשון רז״ל מלתא דבדיחותא : די סברו וכו׳ . פירוש תרגים של תקוה ור״ל מה שהיו מקוים ומצפים וכסבורים היו השונאים ומגסטרגי כך מצאתי בכתב ישן והוא לשון שלטנות ושררה וי״מ מלשון יועצי ובעלי סודות המלך ולפ״ז הוה ראוי להיות בתי״ו מסתרגי וק״ל

לְרֵעֵהוּ׃ כ וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת י"א נכתוב
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃ כא לְקַיֵּם מ"ג. ו' מ"ל
עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ
אֲדָר וְאֵת יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃
כב כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם ד' דגשים. ג' בטעם
וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל ל'
לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה ד' מ"ג
וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃ ב' דין מ"ג. ג' חס'.
כג וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת ל'

וְיוֹמָא טָבָא וּמְשַׁדְּרִין דּוֹרוֹן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ׃ כ וּכְתַב מָרְדְּכַי יַת
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּשְׁדַר פִּטְקִין לְוָת כָּל יְהוּדָאִין דִּי בְּכָל פִּילְכֵי
דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּקְרִיבִין וְדִרְחִיקִין׃ כא לְקַיָּמָא גְּזֵירַת דִּינָא
עִילָוֵיהוֹן לְמֶהֱוֵי עָבְדִין יַת יוֹם אַרְבַּעַת עֲשַׂר לְיַרְחָא אֲדָר וְיַת חַמְשָׁא
עֲשַׂר בֵּיהּ בְּכָל שַׁתָּא וְשַׁתָּא׃ כב כִּזְמַן יוֹמַיָּא דִּי נָחוּ בְּהוֹן יְהוּדָאִין
מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְיַרְחָא דִּי אִתְהַפִּיךְ לְהוֹן מִדְּוָנָא לְחֶדְוָא
וּמֵאֶבְלָא לְיוֹמָא טָבָא לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן יוֹם מִשְׁתַּיָּא וְחֶדְוָא וּלְשַׁדָּרָא
דּוֹרוֹן אֱנָשׁ לְחַבְרֵיהּ וּמָעֳהָא דִּצְדַקְתָּא מַתְּנָן דַּחֲשִׁיכֵי׃ כג וְקַבִּילוּ
עֲלַוֵיהוֹן כּוּלְהוֹן יְהוּדָאִין כַּחֲדָא יַת דִּי שָׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד וְיַת דִּי

הקרובים ה' מ"ל בליש' וסי' וידעו קרובים את גבורתי. מאהבית אל אשור קרובים. הכהנים אשר קרובים לה'. ומלך שֵׁשַׁך ישתה. ויכתב מרדכי את הדברים האלה: כימים ד' וסי' ואנכי עמדתי בהר. ותשבו בקדש ימים רבים. ואנכי עמדתי בהר. לא כימים הראשונים. כימים אשר נחו בהם: החלו ו' וסי' ועיניו החלו כתות. החלו הערמו' ליסוד. החלו להעלות עלות. בחדש השני החלו ארובבל. כי החלו הפריצים להסתם. את אשר החלו לעשות:

תולדות אהרן לכיות עושים. מגלה ג: כימים אשר נחו. שם: והחדש אשר נהפך. (מגלה ע): לעשות אותם. שם ס: וקבל היהודים. זכר תמא:

רשי

נקודה רפי: (כ) ויכתוב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא:

אבן עזרא

(כ) ויכתוב מרדכי. לבדו לקיים בשנה הבאה וככה כל השנים שמחת ימי הפורים: (כב) וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים. בעבור שחשבון שנותינו יוחשב בסוף כי המחזור בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שהיו הימים קרובים באורך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה בחודש הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר והמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש: (כג) וקבל. כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שתחסר מלת כל הראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות רק

יוסף לקח

מלעשות שני ימים בשושן להיות נראה להם שלא נשארו עוד מן השונאים אותם כי על כן תשבות הפעמים לאוהבי' ולא נטרו איבה להם כי עיקר הנס היה אחר עבור כל ענין הזה היאך שאר העמים אשר עברתם שמרה נצח שכתו איהם הנהרגי' כמו שנאמר לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם שארז"ל אדם ולא מלך זה המן ואמר אזי חיים בלעונו כי לפי הפשט שאומרו כאן אדם הוא על המין האנושי ילדק היטב לומר בלעונו בלשון רביה וכן בחרות אפם בנו אמנם לפי מדרשם ז"ל שאמרו זה המן שהוא יחיד היה לו לומר בלענו וכן בחרות אפו ושאפי' נאמר שאומרו בלעונו שב אל העמים שניתן להם רשות שיהרגום בחרות אפם לא ילדק כי לא היה לעמים חרון אף זולת להמן ואין לומר שלעולם לכל העמים יש להם חרון אף על ישראל ולפיכך נאמר בהו' אפם לפי שאומרו בחרות נראה כדבר מחודש לא תמידי לכך נראה שלפי מדרשם ז"ל יאמר כן לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי החיים היו בולעים אותנו בחרות אפם על הבנים והמשה אלף ההרוגים אבל הקב"ה היה לנו שלא נתננו טרף לשניהם וזה אומרו אזי אזי פעמים כלומר אזי שכבר נושענו והמלך היה בעוזרינו והרגנו את אויבינו הנה אז היינו בסכנה עצומה לולא ה' שהיה לנו הרי באופן שמן הנס שנעשה בשושן שניתן להם שני ימים הנה נשאר המדינות לא חרה אפם בראותם שנמנענו מלעשות כשושן:

(כג) וקבל היהודים. הרי נתבאר שהם קבלו באופן א' ומרדכי הוסיף וחדש להם בחיוב' והוא מה שאמרנו שהם לא קבלו עליהם רק כימים אשר נחו דהיינו ארבעה עשר ויהיה באיזה מקום שיהיה ומרדכי לוה שיהיה כל האומה ישראלית כאיש אחד להתחייב בשני הימים אמנם הספרש במקומות לבד ולפיכך נאמר וקבל כאלו כל האומה איש אחד גם מכאן סמך לסברות שאמרו ז"ל לעשות בימי הפורים לפי שהם קבלו לעשות משתה ומרדכי גזר עליהם שנית משתה באופן שלריך לכפול השתיי' ומה שארז"ל עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי אין פירושו ח"ו שיהפוך קללה לאותו לדיק וברכה לאותו רשע הגילה אבל הענין הוא כמו שיתבאר שכשבאו והגיעו עליהם אגרות מרדכי בשם המלך הם לא ידעו מי עשה התשועה הזאת ועל ידי מי ולכן כשהיו שותים לא היו אומרים זולתי ארור המן אמנם כאשר כתב מרדכי שנית דברי הצומות וזעקתם וההשתדלות שעשתה אסתר והסכנה שנכנסה לחצר הפנימית בלתי היותה נקראת וכל ההשתדלות שעשה מרדכי בשק ולום והכנסו את כל הנמצאים בשושן לצום ג' ימים הנה הוסיפו ואמרו וברוך מרדכי וכאשר נשאר הסדר לומר ארור המן וברוך מרדכי ארז"ל לבסומי עד דלא ידע איזה מהם יאמר תחלה מפני שאין לחוש בין כך ובין כך ברכות לרשע לדיק. או אפשר לומר שאומרם עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי אין אומרם כאן על הידיעה ארור או ברוך אבל רלונם לומר ההפרש בין ההפכים ואמר דרך משל מרדכי והמן שזה ברוך וזה ארור כי אותו הוא הסברות המוחלט שלא ידע בין הן ללאו או בין לבן לשחור אבל אין פירושו שלא ידע אם מרדכי ברוך כי אמרם ברוך וארור הם דבריהם שכיון שהזכירו מרדכי למשל זז"ל וכשהזכירו את הרשע אמרו ארור כי שם רשעים ירקב ויתכן עוד לומר סיבה לשתיה היותרת שהוסיפו הם ז"ל מפני היות התשועה הזאת על ידי משתאות דהיינו משתה ושתי ומשתה אסתר בלקיחתו אותה ושני משתאות שעשתה אסתר לאחשורוש עוד אפשר שבהיות שענין הנס הזה שראינו שנמנו וגמרו לעשות ממנו חוק וזכרון עד שעשו אותו לגאולת מצרים שנלטוינו והגדת לבנך מה שלא ראינו בכל הניסים שעשה הקב"ה לנו שיחייבנו להגיד הנס וכל המעשה כאו שנלטווינו על מקרא מגילה שדומה ק"ת כי אמת כאשר ישקף בענין זה יגיע לאדם מן המבוכה אמנם כי כן הוא כהקדמתנו רמזנו קנת שלהיות הנס הזה אחר חרבן הבית עת טוהנו בהסתר פנים מלפניו ית' אשר העיר המתו עלינו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו ועם כל זה לא מאסנו ולא געלנו כאשר הבטיחנו על ידי משה עבדו ושלח ידו להגילנו עד כי כאשר ראו פל בכה מרדכי ובת דינו גזרו לעשות שמחה וי"ע וכהיות שנאמר אם לא אעלה את ירושלים פל ראש שמחתי רלו שישתו וישכחו ריאם וגלותם ושלא יזכרו חורבן הבית אחרי ראותם היד הגדולה והשגחה המופלגת למקום עלינו עם היות שנסתלקה שכינה וכמו כן קבעוה לדורות בשתייה מופלגת עד שישכחו גלותם עכ"ז לא רלו לומר בבדיאת שישתו עד שישכחו ירושלים אבל אמרו עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי שהם ההפכים עאכ"ו שישכח ריש וגלותו ולא יזכור חורבן הבית בראש שמחה זאת וטעמו אחרי הודיע ה' אותנו שבהיותנו בארץ אויבינו לא עזבנו יאות לנו לשמוח שמחה שלימה שלא יהיה בה זכרון יאגם כלל כי בזמן מרדכי שהיה סמוך לחרבן ולגלות מלכי יהודה היה קרוב לבלתי אפשר לשמוח שמחה שלימה זולתי על ידי רוב שתיית היין וזה נראה בעיני טעם נכון. אל מה

שסתרנו מאת רז"ל על השתייה כפי פשט הענין ומה שאמרו הכמי האמת טעמו בטעם לבד בשמן אבל לא הלא מתחילת מה שיעדתי ואל יתמהו רואי באמרי כן שנלטווינו על שמחה שלמה שכיון בראינו בנגזרה כלי' על אותו הדור ועמדה לדקתו של מרדכי לכל הדור רלה בזה הקב"ה להודיענו בשגם בטלה העבודה והקטורת המשיבי' האף והקלף מעלינו הנה לדיק א' עולה לפניו כקטרת וכל זבחים ועתודים לא יערכוהו ואמרו ז"ל פ' שלוח הקן מנין להמן מה"ת שנאמר המן העץ וגו' ומנין למרדכי מה"ת שנאמר מר דרור ותרגומו מר דכי ומנין לאסתר מה"ת שנאמר ואנכי הסתר אסתיר שאין ספק שזה מאמרם ז"ל נראה בתחלת ההשקפה כאלו הם מילי דבדיחותא והם אמת ודבריהם אמת כולם קדושים ובתוכם משכיות זהב ופז כי בהיות בענין המעשה הזה שלשה דברים כל רואיהם יתמהו כי לא ידעו מה הוא ראשונה הואך היו יראים מרדכי ואסתר מכלייה כוללת כל האומה ישראלית אחרי הבטיחנו הש"י בתורתו ואמרה אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם. שנית היאך אפשר שנגזרה כליה על כל האומה ישראלית בעבור שנהנו מאותה סעודה של אחשורוש וא"נ דנגמ' לא אסיק הכי דפריך א"כ של שושן יהרגו של כל העולם לא יהרגו א"ס כל המדרשות שלהם ז"ל מסכימים לזה שאמרו י"ח אלף ותקמ"ד נהנו מאותה סעודה עד שאמר הקב"ה הביאו לפני אגרות והכתוב עליהם כליה וזה תימה שבעבור שנהנו מאות' סעודה יתחייבו כליה שלישית היא נפלאת שלדיק אחד יגין על הדור כולו לבטל הגזיר' הנגזרת ולכך על אלו הם אמרו מאמרם ז"ל אם על הראשונה שאמרנו שלא יתכן כליה כוללת כל האומה שכבר נאמר לא מאסתים לכלותם אמרו מנין לאסתר ואנכי הסתר אסתיר וא"כ ח"ו דרך הסתרת פנים היה אפשר דעד כאן לא קאמר א"א שלא מאסנו לכלותנו. ועל השניה שאמרנו שלא יתכן במפני האכילה יהיה נגזר כלי' על האומה ישראלית אמרו המן העץ אשר לויתיך כרי שנגזרה מיתה על כל המין האנושי מפני האכילה ועל השלישי שהיאך אפשר שלדיק א' יגין על כל הדור אמרו מר דרור שהוא הקטורת שהספיק לעלור המגפה מעל ישראל הרי הם ז"ל ראו על ככה כי הנס היה דבר נפלא מאד עד שאמרו לא יסוף מזרעם כי על כן אין לתמוה על אמרנו שלריך לשמוח שמחה שלימה אחרי שבטלה העבודה והקרבנות ונמלא לרי למכתנו טובה מכה שסוא הלדיק אין לריך שנזכור בטול העבודה וחורבן הבית וכעד שאמרו כהנים בעליה מעבודתם וכאים לשמוע מקרא מגלה:

(כד) כי המן בן המדתא. הספק בכתוב הזה מבואר אומרו שחשב לאבדם ואחר כך אומר שהפיל פור הוא הגורל לסומם ולאבדם לכן נראה שהמן לא נסתפק כלל באבוד היהודים והיה ברור אלנו שיעלה בידו אבודם ולא הפיל פור על זה אבל מה שנסתפק הוא אם יעלה בידו האבוד במוחלט עד שח"ו לא יזכר שם ישראל עוד ועל זה הפיל הגורל מתי יעלה בידו וזה אומרו שחשב ודאי לאבדם אבל הפיל הגורל לסומם ולאבדם עוד יתכן לומר בלון הכתוב הזה הוא להודיע שהמן לא טעם בנפלת גורלו ושכפי מערכת הככבים והמזלים ומבטיהם היה המשפט שעשה על נכון שמלא את המערכה מנגדת האומה ישראלית ומוכנת להשפילם ולהכניעם יותר ממה שהמן היה מבקש שהמן לא חשב רק לאבדם וכבר ביארנו שהאבוד יאמר לפעמים על העבדות כמו שנא' ובאו האובדים מארץ אשור באופן שלא חשב רק לעשותם עבדים וזה מדה נגד מדה שכיון שנראה שמרדכי לא היה רולה להיותו נכלל תחת סוג עבדי המלך עד שמחמת כן לא היה כורע ומשתחוה וזה באומרו שאין היהודי נעשה עבד בדהות פרס והעד כשהוליך אותם נבוכדנלר לא עשה אותם עבדים אבל הגלה אותם כמבואר במלכים וכבר באֵרנו כל זה שם בכתובים למעלה ואחר ראות המן כן ויבז לשלח יד במרדכי לבדו לעשותו עבד וחשב לעשות כל האומה ישראלית עבדים עד שמחמת כן אמרה אסתר ואלו לעבדים נמכרנו החרשתי שלא היה ראוי שאסתר הפתח פיה לבטן לומר אלו היתה גזירה אחרת החרשתי אבל אחר ראותה שהמן לא כעס על מרדכי רק לגלותי היותו רולה שהיהודי יקרא עבד אמרה אלו היה עושה מדה נגד מדה החרשתי כרי נתבאר שהמן לא חשב רק לעשותם עבדים והמושת שלא שאל מאת המלך רק יכתב לאבדם ועוד באמר ולמלך אינו שוה להניחם שפירושו ודאי שהכבוד המלך ותועלתו להניח העמים הנכנעים אלא כ"ל מנוחם שלא יעשה להם תוך מסמור' ושיהיו כל א' איש תחת גפנו וזה אמר המן שהטעם שזה אין שוה למלך להניחם וברור הוא שאין שום להניחם שאין פירוש שיהרגום אבל שיהיו עבדים לעובדיהם ולא יניחו וזה הוא מה שהודיעני הכתוב הזה שהמן לא חשב רק לאבדם והגורל בא לו לסומם ולאבדם דהיינו השמדה ואבוד באופן שיגיע במערכת תוספ' רעה על בקשתו וכאשר ראה שאחשורוש אמר לו לעשות בו כטוב בעיניך כתב להשמיד להרוג ולאבד ואשר נבא [illegible] במערכה וקנבה אחר שואלת [illegible]:

גזר כתב מרדכי בגינהון: כד ארום המן בר המדתא דמן יחוס באגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדותהון צבע פסא איהו הוא עדבא לשגושיהון ולהובדיהון: כה וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זמיוניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על קיסא: כו בגין כן קרו ליומיא האלין פוריא על שום פיסא בגין כן נטרין ליה זמן שתא בשתא בגין כן דיפרסמון יומי ניסא ופתגמי מגלתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהוייהון ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האלין בגין כן דאתעביד בהון ניסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא דמטת להון: כז קימו וקבילו יהודאין קימא עלויהון ועלוי בניהון ועלוי כל גיורי דמתוספין עליהון ולא יעבר קימא די יהון עבדין ית תרין יומיא האלין למקרי ית מגלתא במכתב רושם עבראי בבית כנישתהון בחד עשר ותרי עשר ותלת עשר וארבע עשר ובחמשא עשר בגו פציחיא ולחייתא דפלכיא בקרויא כפום זמניהון: כח ויומיא האלין אתחיבו למהוי להון דכרנא ולאתעבדא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשרין בכל פלכא ופלכא ודירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האלין לא יעברון מגו

אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי אֲלֵיהֶם׃ כד כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃ כה וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ כו עַל־כֵּן קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ כז קִיְּמוּ וְקִבְּלֻ הַיְּהוּדִים ׀ עֲלֵיהֶם ׀ וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֶת־שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כח וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ ס

ג׳ מקרין · ג׳ סגס כלס · ס׳ ר״פ נטעס · ס׳ · ל. ג׳ · וקבלו קרי · פ׳ · פ׳ · ל. ס׳ מ״ל ככסו׳ ל׳ · ל׳ נטיכס · ל׳

תולדות אהרן כי המן. (יבמות ד) : ותלו. מגלה יט : ומה ראו. שם : קימו וקבלו
שבת פח מגלה ז מכות כג שבועות לט (ברכות יד) : ולא יעבור. מגלה
ב ס: להיות עושים. שם יז : וכזמנם. שם ב׳ : בכל שנה. שם ד ו : נזכרים ונעשים. מגלה טו יח ב. (מגלה ע): וימי הפורים שם ז : וזכרם. עקידה שער סט :

אבן עזרא

רק הוא שקבלו אשר עשו בתחילה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי. לעשות כן בכל שנה ושנה: (כד) כי המן בן המדתא. הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותם בכל שנה להודות השם אשר לו נתכנו עלילות: דגשות מ״ם להמם. לחסרון מ״ם הכפל: (כה) ובבאה לפני המלך. הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירוש על כן השני: (כו) על כל דברי האגרת הזאת. מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו. בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע. באמצעות האזנים: (כז) הנלוים. הם הגרים: ולא יעבור. אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם. הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות ציוו חכמינו ז״ל שלא יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה. פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם: (כח) והטעם והימים האלה נזכרים ונעשים. לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקום שלא היה שם יהודי בימי הנסים או במדינה חדשה: יסוף. יכלה כמו יחדו יסופו והם מהשניים כי תמצא בעלומי הלמ״ד

רשי

(כד) כי המן בן המדתא. חשב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: ע״כ על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו. מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה כתב אשורית: (כח) נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף וא״א לומר להיות מגזרת (בראשית יט) פן תספה ומגזרת (שמואל א כז) עתה אספה יום אחד שאם כן היה

יוסף לקח

(כה) ובבואה לפני המלך. הנה מרדכי כתב להם קצור מופלג וכתב שהמן חשב לאבדם והפיל הפור ובבואה ר״ל בבוא אסתר ולא אמר מי לפי שכבר היו יודעים שהמלכה היא מזרע יהודים והיו ג״כ עיניהם תלויות עליה ולא היה צריך להזכיר אספר לבד שאומרו ובבואה היה מובן והמ׳ן אמר עם הספר ישוב מחשבתו כוונת מרדכי על המלך שאמר להם ואתם כתבו ולא כתב אמר המלך כי הדברים מובנים אבל כשכותבים דברים שעברו בין המלך והמלכה לא כתבם אלא ברמז בלתי הזכרת שם באופן שלא כתב להם רק מחשבת המן וביאת אסתר לפני המלך ומה שצוה המלך ומה שתלו אותו ואת בניו כי זה הוא תורף כל המעשה:

(כו) על כן קראו לימים האלה פורים. יש להתעורר בכמה ספיקות בכתוב הזה תחלה אומרו על כן קראו ולא אמר מי הקורא שנית אומרו פעמים על כן ומה פירוש אומרו על כל דברי האגרת הזאת אבל ידמה היות הדברים כמו שבארנו בכתוב למעלה שמרדכי שלח להם אגרת בקצור עד שכאשר ראו שהמן חשב רעה עליהם ושהמלכה דברה למלך ושתלו אותו לא חשבו היות הענין הזה נס אבל שאהבת המלך את אסתר עשה זאת והמן טעה באצטגנינותו והפיל פור ה׳ ויצא פור אחר הפכו ועל כן קראו כל היהודים לימים האלה פורים על שם הפור השני שיצא היפך הראשון שהשב המן ולא קראו להם ימי נסים להיות בעיניהם הדברים כפי המערכה שהמן טעה וזה אומרו על כן על כל דברי האגרת כלו׳ ע״כ קראו פורים ולא נסים על דברי האגרת שהיה מרדכי בקיצור מופלג שהם לא ידעו דברי הצומות והמקרים המשונים ותכונים שמקרה ה׳ בענין הזה עד היות מפורסם שהדברים כולם היו מאתו ית׳ אם אמר הכתוב שלכל היהודים שבשאר המדינות היה להם דין לחשוב שהדברים היו דרך מקרה והזדמן או שחייב המערכה כן עד שקראום פורים מאמת השבם כך כי מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם כלו׳ הם לא היו בשושן עד שיראו כל המקרים ומכאבי מרדכי מה הגיע אליהם שהרי לא הגיע אליהם דבר מכל הצומות והזעקות והסכנות שעברו עליהם כי לא כתב להם רק בקיצור מופלג:

(כז) קימו וקבלו היהודים. הנה ספר בשבחם שעם היות שלא הגיעו א׳ יהם ולא ראו והשבו היותו מן המערכה אעפ״כ קימו וקבלו וכו׳ ואמר קימו וקבלו לשון רבים להיות הכונה לכלול את זרעם אבל קודם אמר קבל לשון יחיד כמו שבארנו טעמו שם:

(כח) והימים האלה נזכרים. כבר אמרו ז״ל במדרש׳ משפחת כהונה ולויה אבל לפי הפשט שיעדם נפטרל בפסיקים אבר הבמשוררים מחייב בכם בהלך אומרו כל אנו הכתות דור משפחה ומדינה ועוד שאיך יעלה על הדעת לעשות הפרש בנס זה בין משפחה למשפח׳ אשר היות׳ כולם בכלל הנס ועוד אומרו פעמים והימים האלה וימי הפורים האלה ולמה קודם לא הזכיר פורים רק אמר והימים סתם ואח״כ אמר וימי הפורים לכן נראה שכונת הכתוב הזה הוא מה שאחז״ל שאפי׳ שבטלה מגלת תענית ימי הפורים לא בטלו וזה אומרו והימים האלה ר״ל אלו הימים שעושים זכרון לנסים שאמרו דלא למספד וכו׳ וכן ימים שיש קבועים למשפח׳ אחת או לעיר אחת או למדינה אחת שיקרה כן בכל דור ודור כמו שאחז״ל בכל דור ודור היו באים עלינו לכלותנו הנה אמר הכ׳ שכל אלה הימים נזכרים ונעשים ר״ל קאתם נזכרים ונעשים לכן עתידים להתבטל אבל ימי הפורים האלה לא יתבטלו ולא יעברו להיותו נס כולל לא פרטי למשפחה או לעיר או למדינה:

(כט) ותכתוב אסתר. הנה נתבאר היות הכונה כפי מה שבארנו שמרדכי כתב להם בקיצור מותלם עד שלא חשבו עלמם שנתחייבו כליה ח״ו ואדרבה חשבו עצמם צדיקים ושעל כן עשה הקב״ה שטעה המן באצטגנינותו ולכך הסכימו אסתר ומרדכי לכתוב להם אגרות שנית להודיע כי נגזרה כליה עליהם וע״י הצומות והזעקה לפניו ית׳ ריחם עליהם וזה אומרו שכתבו את כל תוקף ר״ל כל האריכות בפרטים כפי מה שקרה עד שמתוך פרטי המעשה יבינו כי לולא ה׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל:

(ל) וישלח ספרים. הנה נתבאר יותר היות הדברים כפי מה שבארנו שאלו האגרות השניות היו להודיע פרטי הדברים והאמת הענין שלא יטעו ויחשבו שלא נגזרה עליהם כליה וזה אומרו דברי שלום ואמת דאל״כ מה אמת שייך כאן:

(לב) ומאמר אסתר. הנה השלים הבאור ע״פ דרכנו שע״ש האגרות הראשונות ששלח מרדכי לא היו מתקיימים ימי הפורים האלה שהיהודים לא נודע להם גודלת הנסים והנפלאות שנעשו להם וברמז האגרת השנית ששלחה אסתר כי העיקר שהוא היא כמו שנאמר והכתוב אסתר ומרדכי שהקדים אותה לסיותה מעשה האגרת השנית הזאת והוא העיקר והיא היתה הנה שנכתבה בספר:

י (א) וישם המלך. הנה רצה להודיע כפי מה שביארנו בכתוב למעלה והנחה עמדיתם עשה שאחר שגלגלו ישראל חזר העולם למנהגו ושם בכתוב הסות האחרנים:

(ב) וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת. ר״ל הודעת אופן ביאת מרדכי לגדולה באופן מרלה להודיע שכל פרטי המגלה נכתבת בד״ה למדי ופרס כדי לתת טעם לפרסה שהיה שנכתבו ברמז מפני שלום המלכות כמו שבארנו במקום ההוא:

כט ותכתב אסתר המלכה בת־אביחיל ומרדכי
היהודי את־כל־תקף לקים את־אגרת הפרים
הזאת השנית: ל וישלח ספרים אל־כל־היהודים
אל־שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש
דברי שלום ואמת: לא לקים את־ימי הפרים
האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי
ואסתר המלכה וכאשר קימו על־נפשם ועל־זרעם
דברי הצומות וזעקתם: לב ומאמר אסתר קים
דברי הפרים האלה ונכתב בספר: ס
י א וישם המלך אחשרש | מס על־הארץ ואיי
הים: ב וכל־מעשה תקפו וגבורתו ופרשת
גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא־הם כתובים
על־ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: ג כי |
מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול
ליהודים ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר
שלום לכל־זרעו:

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים וששה וסימן קס"ו וחציו ותען אסתר:

דיהודאין ודכרנהון לא ישתיצי מבניהון: כט וכתבת אסתר
מלכתא בת אביחיל ומרדכי היהודי ית כל מגלתא הדא ית
תקפא דנסא לקימא ית אגרתא דפוריא הדא תנייניתא: ל ושדר
פטקין לות כל יהודאין למאה ועסרין ושבע פילכין מלכות
אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא: לא לקימא ית יומי פוריא
האלין באדר בתראה בזמן עבורא היכמא דקים עליהון מרדכי
יהודאי ואסתר מלכתא והיכמא דקימו יהודאי על נפשהון ועל
בניהון למהויהון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון: לב ועל מימר
אסתר אתקימו פתגמי פוריא האלין ועל ידוי דמרדכי אתכתבת
מגלתא בפטקא: א ושוי מלכא אחשורוש כרגא על ארעא
והפרכי ימא: ב וכל עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות
מרדכי די רבייה מלכא הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי
יומיא למלכי מדאי ופרסאי: ג מטול מרדכי יהודאה פתשגר
דמלכא אחשורוש גזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא
ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה שמעיה וכל מלכיא
דחילו מקמיה וכד מדברין ליה מזדעזעין מניה הוא מרדכי
דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די
נפק בעדן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי
ותבע טבתא לעמיה וממלל שלמא לכל זרעיתיה:

תולדות אהרן ותכתב אסתר. שם יט: לקיים. מגלה ו: מפסתם ומפסתם. שם ב ג: דברי. שם טז: לקיים. שם ב (מגלה פט): בזמניהם. שם. ומאמר. שם טז (מגילה ע): מס. חגיגה ח מגילה יא: למלכי. שם ז יג: כי מרדכי. שם טז:

רשי

היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תקף. תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנייה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קים וגו'. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. מוסב על עמו לכל זרע עמו:

אבן עזרא

והנה זאת הפרשה הגידה ששמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך נעשה על כן הוצרך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה: (כט) את כל תוקף. כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא: וטעם השנית. בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה: (ל) וטעם דברי שלום. שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים. וטעם אמת. שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפי' שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר. והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר וכל ישראל רואין להתענות כן תמיד ולפי דעתי חכמינו ז"ל קבעו התענית יום הפחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי הנביא לא צוום שיתענו כאשר אפרש במקומו ואנחנו חייבים שלא נשנה גבול ראשונים: (לא) וטעם וזעקתם. להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית: (לב) ומלת האלה. שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר. בפתחות הבית הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות ה' וספר הישר: (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ. שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: (ב) תקפו. כמו את כל תוקף: ופרשת. מגזרת כי לא פורש: המלך. כאחד בחשבון שאין דומה לו והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו כשלשה: (ג) ורצוי לרב אחיו. כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו. די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: וזרעו. הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתחילה אפי' לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדוננו והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

יוסף לקח

(ג) **כי** מרדכי גדול ליהודים. פירושו שהיה עוסק בתורה שאם היה משנה למלך פשוט שהיה גדול ליהודים אבל אין זו אלא גדולה בתורה והודיע כאן שעשאו משנה לא קודם לכן כי ע"כ נאמר הולך וגדול כמו שפירשנו שם. והתפלל לה' עם רצון יפתח שערי רחמיו לדל שואל. ויבנה בנין אריאל. שובה ה' רבבות אלפי ישראל. ובא לציון גואל במהרה א"ס:

מנחת שי

כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו

א (א) **המלך** חסר וא"ו: (ב) על כסא מלכותו. במדרש רבתי מלכתו כתיב: פי' קרי ביה מל־כתו וכדלקמן בא לישב על כסא שלמה ולא הניחוהו א"ל כל מלך שאינו קוזמוקרטור בעול' פי' מושל בכל העולם אינו יושב עליו עמד ועשה לו כסא משלו כדמותו הה"ד על כסא מלכותו מלכתו כתיב ע"כ. וגם בשנת שלש למלכו דרש ביה לשון מל־כה: (ד) בהראתו. חסר וא"ו: ואת יקר. אבן עזרא בס' צחות הביאו בכלל השוואים וכ"כ ר' יהודה שהוא פתוח לפי שהוא סמוך ור' יונה כתב שהוא קמוץ וכתוב במכלול דף קנ"ה כי כן נמצא בספרים מדוייקים קמוץ. וכן הביאו בעל המסורת עם הקמוצים סמוכים ובספרים כתב ואנחנו מצאנוהו במקצת הספרים המדוייקים קמוץ ובמקצתם פתוח: תפארת גדולתו. במדוייקים הלמ"ד דגושה ומלא וא"ו ונמסר עליו לית ומלא והרד"א מגרמיש' כתב גדולתו מלא וא"ו כי בכל יום היה מראה להם ו' תשבוריות פי' אוצרות. וכן שמונים מלא מלמד שהיו מלאים להראות ו' אוצרות בכל יום ע"כ. וזה כדברי רבנן דשמות רבה פ' ט' ומדרש אסתר רבתי שבה ניסן היה פותח ומראה להן בכל יום ופי' ניסן פי' מהרר"ג מיני חדרים ובמתנות כהונה פי' אוצרות ובילקוט גרס תשבוריות וזהו אוצרות ובתרגום אחד הרוך מצאתי דגרס בהדיא ביתא די גנזי אחוי להון ובפ' ואתה גרס גיסין ודייק שבה מדכתיב עושר כבוד מלכותו יקר תפארת גדולתו הרי שש וכ"מ בתרגום הארוך ע"כ: שמונים מלא וא"ו: (ה) ובמלואת. נכתב בוא"ו ואל"ף מכלול דף קע"ח ושרשים. ובמס"ג אות וא"ו נחשב עם מלין דכתבין מוקדם מאוחר ובמדרש ובמלואת כתיב משתה שבעת ימים רב ובמוצא רב אמר שבעה חוץ ממלאה ושמונים ושמואל אמר שבעה עם מאה ושמונים ע"כ. וכתב מהרר"ש סלוי בן אלקבץ בס' מנות הלוי דרב דרש הקרי ובמלאת אחר שנשלמו קפ"ה עשה עוד שבעת ימים ושמואל דרש הכתיב ובמלואת כלומר כשהגיע לתשלום הק"פ ימים בשעות האחרונים מהם עשה משתה ובמהרג"ב פי שהיו ב' משתאות הא' לכל שרי המדינות ק"פ יום והב' לפני בני ישראל שבעה ימים. ו... במסורת הברית הגדול: לכל העם כנמצאים. הלמ"ד בגעיא בקצת ספרים: (ו) **חור**. חי"ת רבתי והחכם אלקבץ בס' מנות הלוי שגו כתב בזה טעמים ע"ש דף נ"ו ע"א ונמסו' סבירין בגדול ש' תהס"ע ותה"ע: רצפת. במקצת ספרים ב"י ובדפוס יבן הלד"י בחטף פת"ח. וכן כתבו קצת מן המדקדקים ו... הרי"ם בחירק והלד"י בשוא לבדו וכס"א רפה. ועי' מ"ש בשופטים ה' ויחזקאל מ' על **ורצפה** ובמאמר במהריך שני: (ז) והשקות. מלא וא"ו: (ח) אנס. חסר וא"ו: (י) בזתה. בכמה מדוייקים כ"י הזי"ן דגושה וכן נמסר עליו במקרא גדולה לית דגש: חרבונא. ב' אחד עם אל"ף בסוף ואחד עם ה"א וסימן ביום השביעי כטוב דין עם אל"ף ויאמר חרבונה א' מן הסריסים דין עם ה"א ובנייהם מלאים: **המשרתים** הסריס אחים **המשרתים**: (יא) להביאה. ב' ומלאים וסימן להביאות בעמים והשרים. להראות את אסתר: מראה היא. כן כתיב בחירק וביו"ד: (יד) והקרב. חסר וא"ו: רואי. עם יו"ד באחרונה: ראשנה. חסר וא"ו: (טו) מומכן. ממוכן ק' וטוא חד מן מלין דכתיבין מוקדם מאוחר. ועיין מ"ש בזה בהכם ללקבן במלין

(יז) בעלוסן . סשין בשוא לבדו בספרים כ"י ובדפוס ישן . וכן לב עליהן שבסמוך
בפסוק כ' : (יח) ופיום כוס . הוא"ו בגעיא : (יט) יעבור . ב' מלאים וסימן אם על
המלך טוב . קימו וקבלו היהודים : אשר לא תבוא . במקצת ספרים מדוייקים מלא וי"ו
ואל"ף . וכן הוא במגלות של ר"מ הסופר : (כ) פתגם . במקצת ספרים כ"י מדוייקים
הגימ"ל בפתח כמשפט ורד"ק כתב בשרשים שהוא קמוץ בסמיכות : וכל הנשים יתנו . בא
כמו רבים נסתרים והראוי תתננה ועיין מ"ש בפרשת ויצא על ו י ת מ נ ה : יקר . קמוץ .
שרשים : (כב) בלשונו . כל ספרא מלא בר מן א' בתראה דספרא חסר : שרר. חסר וא"ו :

ב (ג) נערות בתולות . חזינא פלוגתא ביני ספרי במקצתהון מלא וא"ו קדמאה וחסר
וא"ו בתראה ובמקצתהון מלא דמלא ולפום מ"ד במסרה דילן הכלים
מזמור קמ"ח מלא דמלא כתיב וכל מגלת אסתר דכוותיה ותזינא נמי מסרה אחריתי
כתיבא ידא בתהלים מזמור מ"ר ודא היא סימן רוממתי בתולות (ישעיה כ"ג) בתולות
אחריה . בחורים וגם בתולות . אינן מליין . וכל מגלת אסתר דכוותהון מליין וכל שאר
קרייא בתולת כתיב בר מן חד כתיב בתלות ותירוש ינובב ב ת ל ו ת (זכריה ט') עכ"ל .
ואף על גב דאיכא פלוגתי טובא ביני אלין מורשתא נקוט מיהא חדא כהנך דמגלת אסתר
דאזלי בחדא שיטתא וכלהו סבירי להו דכולהון מלאים : טובות מראה . מלא דמלא
ועיין בספר מנות הלוי לחכם אלקבץ דף נ"ט ע"א : (ג) פקידים . מלא דמלא :
המרקיחן . כן כתיב : (ד) והנערה . המאריך בה"א לא בוא"ו : (ה) מרדכי . ברוב ספרי
הדפוס כולם בשו"א הדל"ת ובכמה ספרים כ"י כולם בחטף קמץ ובמקרא כ"י מצאתי כתוב
בגליון זה הלשון . בספרי ארפא ואשכנז כשיש היהודי אחר מרדכי נקוד כן מָרְדֳּכַי
היהודי ובס"ם אין בכם הפרש כי כולם מרדכי ע"כ : (ו) מירושלים . חד מן
ה' מלאים על פי המסורת : הגלה. חסר וא"ו : (ז) אמן . חסר וא"ו : (ח) ובהקבץ
נערות רבות . בס"ם הוא"ו במתג . וכן בספר דקדוק ישן כ"י שהיה בבית מדרשו של דודי
מהר נעלה ריש גולה וריש מתיבתא כמוהר"ר משה קוים מורי ורבי זצוק"ל מצאתי כתוב לשון
זה ובהקבץ נערות רבות הוא"ו מתוגה בכל דוקנים ואריכות המתג מביא החטף של אחריו
לקריאת חטף פתח עכ"ל . ועיין מ"ש בשופטים ה' בשם ר' אליה המדקדק ועוד אזכיר זה
במאמר המאריך בעזרת ארך אפים : (ט) מנותה . כן כתיב : הראויות . בספרים כ"י אין
ביו"ד דגש וס"א הראויות : נערותיה . מלא וא"ו ויו"ד : (יב) מרוקיהן . מלא וא"ו ויו"ד
אחר הקו"ף : כמר. חסר וא"ו : (יג) ובזה הנערה . בס"א כ"י הנער כתיב הנערה קרי ואין
להוש לו: ינתן לה . וכן לה נתן דם וכל הדומים לאלו דבספרא בבני טעמים ועיין מ"ש בפרשת
קרח על ויוצא פרח : (יד) אל בית הנשים שני . חד מן תרין ש נ י דסבירין שנית כמ"ש
בנחמיה ג' : הפילגשים . מלא דמלא : לא תבוא . ברוב ספרים מדוייקים מלא בוא"ו ואל"ף
וכ"כ ר"מ : ונקראה בשם . בס"א כ"י וְנִקְרָאָה הרי"ש בחטף קמץ ואין כן בשאר
ספרים ובמסורת ונקראה ב', ותגרו: וְנִקְרְאָה ירושלים עיר האמת (זכריה
ח) : (טו) דד . חסר וא"ו : לבוא אל המלך. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא"ו
ואל"ף וכ"כ ר"מ : לא בקשה דבר . בס"א כ"י הקו"ף בדגש ואין לסמוך עליו כי בכל ספרים
הקו"ף רפויה . וכן כתב בעל לוית חן פ' כ"א מהשער הג' ורב פעלים בבנין פעל הדגוש :
(יז) ויאהב . האל"ף בחטף סגול : (יט) ובהקבץ בתולות . בשני ווי"ן ברוב הספרים ועיין מ"ש
לעיל על נערות בתולות : יבב. חסר וא"ו : (כ) באמנה אתו . מקור או שם וה"א איננה
כנוי . סריסים : (כא) בימים ההם ומרדכי יושב . במקצת מדוייקים מלא וא"ו . וכן נכון
דכהדיא נמסר על פסוק ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי י ש ב לית חסר בסיפרא . ובמס"ר
נמי נמסר כל יושב מלאים והסרים דבזה קריא ובסיפא דמסרא נמסר וא' חסר במגלת אסתר
ובהקבץ בתולות : אחשורש . ד' חסרים וא"ו בתראה וסי' ויבקשו לשלוח יד . ויקראו ספרי
המלך בהדש הראשון. ויאמר המלך אחשרש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי. ויכתב בשם המלך
אחשורש . וחד חסר דהכר וסי' וישם המלך אחשרש מס על הארץ :

ג (א) וינשאהו . אין דגש ביו"ד בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים : (ג) עובר.
מלא וא"ו : (ד) באמרם . כאמרם ק' כתיב עם ב' וקרי עם כ"ף
והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף וסימן נמסר במ"ג במערכת אות הבית
זרים הובע וריש ד"ה . וראיתי מדרש אחר כתוב כלשון הזה באמרם כתיב כאמרם קרי אמר
המן למרדכי למה אינך כורע ומשתחוה לי וכי אתה גדול מיעקב זקנך שהשתחוו הוא וביתו
לעשו זקני כ"ב השתחויות ארבע נשיו ואחד עשר ילדיו השתחויה אחת לכל אחד ואבן הרי
ט"ו והוא ב' ע פעמים הרי כ"ב וזהו באמרם בבי"ת כאמרם בכ"ף השיב מרדכי בנימין זקני
לא נולד בעת ההיא ולא השתחוה ע"כ . ועיין מ"ש בעל מנות הלוי בדף נ"ה ע"א :
(ה) כרע . חסר וא"ו : (ח) ומפרד . חסר וא"ו : שנות . חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו
הגיינא : (ט) אשקול . מלא וא"ו : עשי . עם יו"ד באחרונה : (י"א) נתון . מלא וא"ו :
(יב) ויקראו ספרי המלך וגו' ויכתב ככל אשר. מלת ככל הכ"ף הראשונה בגעיא : ואל הפחות,
הוא"ו בגעיא : ואל שרי עם. מנעיל : (יג) ונשלוח . מלא וא"ו : לבוז . ג' מלאים וסי'
ושללם לבוז . אשר נתן המלך אחשורוש . אשר נתן המלך אחשורוש ליהודים : (יד) להיות
עתדים . חסר יו"ד קדמאה וכן במסורת ב' וסימן להיות עתדים הסר להנקם מאויביהם מלא
והוא חד מן מלין דכתיבי וא"ו באמצע תיבותא וקריין יו"ד דלוג כמו שנמסר במס"ג אות יו"ד:
(טו) נבוכה . מלא וא"ו :

ד (א) גדולה . הגדולה. הולכון מלאים ו' : (ב) ויבוא . מלא וא"ו וב' חסרים בסיפר' וסי'
ויבא המלך והמן אל המשתה. ויבא המלך והמן לשתות: (ד) ותבואינה. ותבואנה
ק' וכן נ"ל במסורת סדר ואלה שמות : (ה) על מרדכי . ב' וסי' ותקרא אסתר להתך . ויצא
המן ביום ההוא : (ז) לשקול . מלא ו' : ביהודיים . ביהודים ק' ובס"א כ"י כתוב ביהודיים הבי"ת
בחירק והיו"ד נחה ולא סמכינן עילויה ועיין בס' מנות הלוי ד' קכ"ז עמוד א' : (ח) כתב הדת.
במ"ס מדוייקים הת' בקמץ ובמאריך ובמקף ותימה כי בחילופי הדפוס וגם בכ"י לב"א ההי"ו בקמץ
ובגלגל ובלא מקף ולכן נפ' בפתח ובלא גלגל ובמקף בחילופים כ"י וכן מצאתי במ"ס כ"י כבן נפ'
ובמכלול דף קל"א כתוב בפשיטות שהוא בפתח והאפודי בפרק ל"ב טען עליו וכתב שהוא קמוץ
בעדות המסרה וכ' ג"כ שהוא במקף ובלתי הטוף ובעל מ"ד בסוף ספרו השיב בעד רד"ק ואמר
שבספרים הנמצאים בינינו הוא בפתח ובמקף ומה שאמר האפוד שהוא קמוץ בעדות המסרה אפשר
שרד"ק ראה מסורה אחרת שאומרת בחילוף זה ע"כ . ועיין מ"ש בפ' משעי על ים־המלח :
ולצוות . מלא וא"ו ועיין מ"ש בזה החכם אלקבץ בס' מנות הלוי דף קכ"ו ע"ב : (ט) ויבוא
התך. בספ"א כ"י וי ב א התך חסר וא"ו ומסרא דילים ב' חסר בסיפרא וסי' ויבא התך ויבא המלך
והמן אבל בספרים אחרים וי ב ו א התך מלא וא"ו וכן במסרה גדולה במואל א' ד' ויחזקאל מ'
כל מגלה אסתר מלא בר מן ב' חסרים וסימן אל המשתה אשר עשתה אסתר . ויבא המלך
והמן נשתות : (יא) מדינות המלך ידעים . במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן נכון כי לא נמנה
במסרה דבאה עם ד' יודעים מלא וא"ו : שרביט הזהב וְחָיָה ובפרשת שמות ואם בת
היא וְחָיָה וסימן מלכת שבא פי' גבי אסתר נקוד וְחָיָה: בשבא : נקראתי . מלא אל"ף :
שלושים . מלא וא"ו : (יד) החרישי . מלעיל : וכן כתב בעל לוית חן סוף ס' כ"ג
מהשער השלישי ובספרים מדוייקים כ"י מספרד בבתי זרקאות ועיין מ"ש בפרשת בא על וככה :
יעמוד. מלא וא"ו: יודע . מלא וא"ו : (טו) כנוס . מלא וא"ו : הנמצאים . בשוא הנד"ו :
ונערתי . חסר וא"ו :

ה (ג) ויהי כראות המלך . בס"ם הכ"ף דגושה ומתחלפת בראות ועיין מ"ש בשופטים ז' :
(ג) ויאמר לך . בבני טעמים כחבריו ועיין פרשת קרח על ויוצא פרח : (ו) עד
חצי המלכות ותעש : (ז) ותען אסתר ותאמר . חצי הספר בפסוקים : (יב) אף לא הביאה. מלעיל.
שרשים : אופי . המסורת עליו לית מלא בסיפרא . ועיין בספר מנות הלוי דף קנ"ד ע"ב :
(יד) ובא . חסר וא"ו :

ו (א) הזכרנות . חסר וא"ו בין רי"ש לנו"ן : ויהיו נקראים הוא"ו בפתח : (ב) בקשו
לשלח יד . הקו"ף רפה בס"ם מדוייקים וכן כתב רב פעלים : (ג) יקר
וגדולה . נכתב בוא"ו עם דגש בלמ"ד : (ד) לתלות . מלא וא"ו : (ו) יותר . מלא וא"ו :
(ט) והלבשו. חסר יו"ד : והרכבהו . חסר יו"ד : (יג) ויאמרו לו חכמיו . בספר אחד מדוייק

סלמ"ד דגושה ובמסורת נמי חשיב ליה עם דגשין בתר יוא"ו בלא מפיק וסי' ואשר במ"ג מרבא
ויצא ודניאל ה' : אשר ההגלה . ב' כתיבי כן וסימן להראות את עבדך . אם מזרע היהודים
מרדכי : לנפל. חסר וא"ו: תפול. מלא וא"ו : (יד) ויבהלו . חסר יו"ד :

ז (ד) להרוג מלא וא"ו : ואלו לעבדים . לפי דעתי הוא מלרע כמו ו א ל ו היה דקלם ו'
וכם שנים הסרים על פי המסורת : (ח) לכבוש . מלא וא"ו : (ט) הרבונה .
בה"א ולמעלה סימן א' חרבונא באל"ף מסורת כאן ותלים סימן י': העץ אשר עשה המן למרדכי
הלמ"ד בגעיא : תלהו . חסר וא"ו :

ח (א) צרר היהודיים . היהודים ק' : (ב) אשר העביר . העין בחטף פגול : (ג) ותוסף
אסתר . מלא וא"ו : ותפל לפני רגליו . חסר וא"ו ועיין מנות הלוי דף קע"ס
ע"ב : (ד) שרבט . דין לחוד חסר יו"ד : (ה) ואם מצאתי חן . הוא"ו בגעיא בס"ם :
וטובה . מלא וא"ו : בן המדתא . בס"א כתיבת יד מספרד כתוב בן בהללי בלא דגש
הַמְּדָתָא : (ו) איככה . ואיככה . שניהם מלרע על פי המסורת בשיר השירים ה' : אוכל
וראיתי . אוכל וראיתי . שניהם הוא"ו בגעיא בכמה ספרים כ"י וגם
בדפוס ישן : (ז) שלחו ידו ביהודיים . ביהודים ק': (ח) ונחתום. מלא וא"ו : (ט) ויכתב ככל
אשר צוה מרדכי . הכ"ף בגעיא : כלשנו . דין לחוד חסר בסיפרא : (יא) להקהל ולעמד .
בס"א מטוליטולא הלמ"ד בגעיא וכן הוא בחילופים לב"א : להקהל ולעמד . כתוב כאן במ"ג
שבדפוס ולעמוד ג' וסימן נמסר בסדר קרח ולעמוד לעמוד ג' מלא וסימן לא יכלו הכהנים
לעמוד לשרת דד"ה . ה' אלהי ישראל צדיק אתה אבל העם רב והעת . להקהל ולעמוד על
נפשם ע"כ . וגם בפרשת קרח נמסר ולעמד ג' חסר וסימן כי הבדיל אלהי ישראל אתכם .
ולעמד בבקר בבקר (ד"ה א' כ"ג) . להקהל ולעמד על נפשם ע"כ. והדברים כאן תמוהים
ומבולבלים וקשיין אהדדי . חדא דבפרשת קרח כתוב להקהל ולעמד בכלל החסרים והכא בסוף
דבריו בכלל המלאים . עוד טעה בחשבונו שכתב ג' מלא ולפי דבריו הם ד' כי פסוק ה' אלהי
ישראל צדיק אתה הוא בעזרא סוף סימן ט' וסיפיה דקרא כי אין לעמוד לפניך על זאת
ופסוק שלישי שהביא הוא גם כן בעזרא סימן י' דכתיב אבל העם רב והעת גשמים ואין כח
לעמוד בחוץ : עוד עירוב פסוקים כתב כאן שעירב ולעמד עם לעמוד . ובאמת מה שנמסר
בפרשת קרח על ולעמד הוא נכון . וכן מצאתי כאן במסורת כ"י אך מה שנמסר כאן במ"ג
לא נמצא בו דבר טוב והגירסא הישרה אצלי היא כמו שמצאתי במסורת כ"י בדברי
הימים על פסוק לעמוד לשרת וזל"ש לעמוד ג' מלא בקריא הוניה וסימן ולא יכלו הכהנים
לעמוד דד"ה . ה' אלהי ישראל. אבל העם . ע"כ . ואם נמצאו סופרים שכתבו להקהל ולעמוד
מלא בגו ברואה פקו במסורת הדפוס ובכל הספרים חסר: להשמיד ולהרג. כ"כ ולהרג הוא"ו
בתחלת התיבה בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים וכן מצאתי במגלת ר"מ סופר
עירנו ובמחזור קדמון : (יב) בשלושה . כל סיפרא מלאים וכן נמסר ביהושע סט"ו: (יג) להנתן
דת . כ"כ בשני טעמים ברוב ספרים כ"י : ולהיות היהודיים . היהודים ק' . עתודים . עתידים
ק' ועיין מ"ש למעלה סי' ג' : (טז) ושמן . דין לחוד חסר וא"ו :

ט (א) לשלוט . מלא וא"ו : ונהפוך . הס"א רפה : (ב) ואיש לא עמד לפניהם . בכמה
ספרי הדפוס ובמקצת ספרים כ"י כתיב בפניהם וכן מתורגם באפיסון
אבן בהרבה מקראות כ"י וגם בדפוסים קדמונים כתוב ל פ נ י ה ם בלמ"ד ובס"א כ"י ישן כתוב
שכן נתקן בהללי וכתב החכם לונזאנו שכן עיקר עוד מצאתי במקרא של חכם הנזכר שעל פסוק
ולא עמד איש בפניהם יהושע כ"א נמסר ב' ונקטו ודין ע"כ ופי' ונקטו ר"ל פסוק האמור
ביחזקאל ו' ו נ ק ט ו ב פ נ י ה ם ומכלל שמעינן דדין דאסתר כתיב ל פ נ י ה ם בלמ"ד וכן
מצאתי במחזור קדמון : (ד) גדול . וגדול . כולהון מלאים וא"ו : הולך. מלא וא"ו . ירושלמי
אמר ר' יוסי בר בון צריך שיהא איש בריש דפא ואת בסופה עשרת בסוף דפא עיין בית יוסף
א"ח סימן תרג"א ועיין מ"ש בשירת הים ושירת האזינו ובשירת מלכי כנען : (ז) ואת פרשנדתא.
כל ו א ת דעשרת בני המן לית בהון געיא בסיפרא דוקני : פרשנדתא . ברים מס"ג שבדפוס
שי"ן פרשנדתא מאותיות קטנות ובס"ם מדוייקים אינו כן רק על תי"ו פרשנדתא נמסר תי"ו
זעירא : (ט) פרמשתא . שי"ן זעירא בס"ם לא רי"ש ולא תי"ו ועיין מ"ש בשמואל ב' כ"א :
אֲרִידַי . מאן סליק לעילא ואתא ואמר אם מלא א ר י ד י מלא יו"ד או הסר במקרא גדולה
חסר יו"ד ונמסר עליו לית והסר וכן נכתב ונמסר במקרא כ"י ואולם בספרים אחרים ישנים
מהדפוס וכ"י מלא יו"ד וכ"כ ר' מאיר במרגלותיו : ויזתא . במדוייקים כ"י הוא"ו רבתי
וכן ראיתי בנוסחאות כ"י מאותיות רבתות ובפ"ק דמגלה וא"ו דויזתא צריך למימתחיה
בזקיפה וכו' וכתב הרא"ש י"מ מותח בקריאתה וי"מ בכתיבה והיא מחלפת בית"א של אותיות
גדולות . והר"ן כתב דלאו למימרא דבעי להורכי לוא"ו טפי משאר ווי"ן שהרי לא מצינו
שנימנית במסורת באותיות גדילות אלא לפשוט ראשו הכפוף והיינו לשון מתיחה שהוא זקוף
מלשון זקיפה עכ"ל . ובמסכת סופרים אמר רב זעירא וא"ו דויזתא צריך למזקפיה כמרדיא
דלברות כן צריך להגיה לפי דעתי כי הא דאמרינן בב"מ ריש פרק השוכר את הפועלים עלה
דמתניתין דקתני ע"מ שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד א"ל רב אחא לרב הכדא פת
קטנית תנן או פת וקטנית תנן אמר ליה האלהים צריכה וא"ו כי מורדיא דלברות ופירש
רש"י ז"ל לברות שם הנהר מורדיא עץ שרב החובל מנהיג בו את הספינה להרחיקה מן האבנים
ומן המכשולים ובלע"ז בטיל"ו . ובערוך ערך מרדיא פירש המשוט של מלחים ועיין עוד
בענין וא"ו של ויזתא מ"ש בעל מנות הלוי בפסוק ותאמר אסתר אם על המלך טוב יגתן
גם מחר ובספר גאולת הגר : (יב) וינתן לך . בשני טעמים : (יד) להעשות . ב' ומלאים
וא"ו : ותנתן דת בשושן . במקצת ספרים כ"י ובדפוסים ישנים בשני טעמים ומקצתם
בטעם ראשון לבד וי"ם באחרון : (טו) ויקהלו היהודיים . היהודים ק' : (טז) והרוג .
מלא וא"ו : (יח) והיהודיים אשר בשושן . והיהודים ק' : (יט) הפרזוים . הפרזים ק' :
ויום טוב ומשלוח . תמיהא ספרי טובא דקא מיחלפן בתיבת ו מ ש ל ו ח דהכא ודלקמן משתה
ושמחה ו מ ש ל ח ולא נגיהה אנא ולא בר נגיהה למידע נסחי דהויא טפי למיסמך עלה איכא
נסחי דקדמאה חסר ובתראה מלא ואיכא נסחי דכתיבין איפכא ואיכא מינייהו דסרווייהו
חסרים ומסרי ב' והסר מיהו אשכחנא מסרא ברירא דהוי אמרה ומשלוח ב' חד מלא
וחד הסר וסימן שמחה ומשתה מלא ומי משתה הסר ש כאן ; ותזינא נמי לרב מאיר
דכתב הכי במגלה דידיה וכן הוא במחזור קדמון : (כ) הקרובים ; דין מלא וא"ו :
והרחוקים . מלא וא"ו : (כב) אותם . מלא וא"ו : לאביונים . הסר וא"ו : (כג) וקבל
היהודים ; עיין מ"ש במלכים א' י"ב בפסוק ויבאו ירבעם ומ"ש הרשב"א בספר מנות הלוי
ומ"ש למטה אצל ק י מ ו וקבל : החלו . הלמ"ד בדגש (כד) כי המן בן המדתא האגגי צרר כל
היהודים . כל מגלה צרר היהודים בר מן דין צרר כל היהודים : (כז) קימו וקבל . וקבלו ק' והוא
חד מן מלין חסרין וא"ו בסוף תיבותא וקריא . ובירושלמי פ' הרואה ג' דברים גזרו ב"ד של
מטה והסכים ב"ד של מעלה עמהן וכו' מגלת אסתר קיימו וקבלו וגו' רב אמר וקבל כתיב מלמד
שהסכימו וכן ברות יבתי קיימו וקבלו היהודים לא כתיב וקבל כתיב רבן של יהודים קבל פירש
מרע"ה אבל בזוהר פרשת כי תשא דף קצ"א גרסינן ואפילו מגלת אסתר דכתיב וקבל היהודים
וקבלו היהודים מיבעי ליה מאי וקבל אלא דא משה דאיהו היהודים כלא דיהודאי ע"כ .
משמע דעקר דרשא אקרא דלעיל היא דכתיב וקרי ו ק ב ל וכן משמע ממדרש ילמדנו
פרשת ויהי : (כח) נזכרים ונעשים ; בפתח וחטף פתח והוא"ו בגעיא בס"ם : דור ודור .
שניהם מלאים וא"ו : ותכתוב . בכמה ספרים תי"ו ראשונה רבתי וכן ראיתי בנוסח א'
מאלפ"א בית"א רבתות ובס"א כ"י נכתב רבתית תי"ו שנייה ולא מצאתי לו הבר ועיין
במסורת הברית הגדול ובספר גאולת הגר : את כל תקף . בנסחא כ"י מאותיות קטנות נמנה
בתוכם תי"ו את כל תקף ואין כן בספרים : תקף . הסר וא"ו : (לא) הצומות . מלא
בשני ווי"ן :

י (א) וישם המלך אחשרש . אחשורוש ק' ובמסרה לית הסר דתסר ועיין במסורה גדולה
על פסוק ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורוש ובחילופי קריאה שבין מערבאי ובבלאי:
(ב) וכל מעשה תקפו . הפ"א דגושה : הלוא הם כתובים . מלא וא"ו ואל"ף ע"פ המסורת :
(ג) לרב אחיו ; בכמה ספרים כ"י מדוייקים הסר וא"ו וכן בדפוסים ישנים ובמחזור קדמון :
ודבר , חסר וא"ו :

אריי אצטליב על תלת אמין ויזתא רחיק מיניה אמתא חדא : ויזתא אצטליב על תלת אמין די הוא עשיראה (וית) עשרתי בנוי דהמן אצטליבו על צליבא. והות צליבא משקעא בארעא תלת אמין. ובריה הוה רחיק מן ארעא תלת אמין. והוה אורכיה די צליבא ארבעין וארבע אמין. והינון צליבין ברישיה הרי סכום דכולהון חמשין אמין. ואתא מרדכי וחזא להמן ולבנוי דצליבין על צליבא עני מרדכי ואמר להמן את חשבת למעבד בישתא (לעמא בית ישראל) וידע סתימאתא וגליאתא אסיק מחשבתך ברישך. את בעית למקטל יתן ולשציא יתן מן תחות כנפי דאבונן די בשמיא והשתא עבדינן עמך ולבנך טבתא וצליבנן יתך ובניך תחות כנפך : ויקהלו ואתכנשו יהודאי די הוו בשושן (בירנתא) תוב ביומא ארבעת עשר לירחא דאדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון : ושאר ושארא יהודאי די במדינתא דמלכא אתכנשו וקמו והוו מארי בנפשיהון ואתנחו מן בעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון ואלו הדין גוברין דקטלו בשושן הינון סנאיהון דישראל די הוו אמרין לדבית ישראל מכא ועד קליל יומין (כדון) קטילנן לכון וטרפינון בניכון לארעא : ביום ביום תלת עסר יומין לירחא דאדר ואיתניחו בארבע עסר ביה ועבדו יתיה יומא חדותא ומשקיא : והיהודים ויהודאי די הוו בשושן אתכנשו בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ואתנחו בחמשא עסר ביה ועבדו יתיה יומא דחדותא ומשקיא : על כן מטול הדין יהודאין די הוו בכפרוניא די יתבין בקירוי דקיקתא עבדו ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרינן מנן גבר לחבריה : ויכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האלין ושדר איגראתא על כולהון יהודאי דאית בכולהון מדינתא דמלכא אחשורוש דקריביא ורחיקיא : לקיים למקיימא גזירתא עליהון למהוי עבדין ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר וית יומא דחמש עסר ביה בכל שתא ושתא : כימים כיומיא היך די אתניחו בהון יהודאי מן בעלי דבביהון וירחא די אתהפיך להון מן עקתא לחדותא ומן אבילא ליומא טבא למהוי עבדין יתון יומתא דמשקיא וחדותא ומשדרין מנן (ודורנון) גבר לחבריה ויהבין מתנאתא למסכיניא : וקבל וקבילו יהודאי עליהון ית כל מה דשריא למעבד וית מה דכתב מרדכי בגינהון : כי מטול דהמן בר המדתא (דמזרעא) אגג מעיקנהון דכל יהודאי דחשיב על יהודאי למגמרא יתון צבע פיסא רמא מלתא הוא עדבא לשנשיהון) ולמשיציא יתון וחד חזו (לבלריא דמלכא) דהמן ובנוי צליבין על צליבא יומין סגיאין אמרין למא אסתר עברה

על מה דכתיב באוריתא לא תבית נבילתיה על צליבא ענת אסתר ואמרת לון על דקטל שאול מלכא לגיורי גיבעונאי הון בנוי צליבין על צליבא מן שירוי חצדא דסערין עד יומא דנחת מטרא עליהון הון שיתא ירחי וכד הון דבית ישראל סלקין נתחזון בית מקדשא הון אמרין לון עממיא למא אלין צליבין עני בית ישראל ואמרין לון על דפשט אבוהון אידיה בגיורי גיבעונאי וקטל יתון המן רשיעא די בעא למשיציא לכל בית ישראל על חד כמה וכמה יהוי הוא ובנוי צליבין על צליבא כל יומי עלמא : ובבאה ובמיעלה אסתר קדם מלכא אמרת מה דכתיב בספרא משיציא תשיצון ית דכרניא דעמלק מתחות שמיא וקם המן מזרעיתיה דבית עמלק וחשב מחשבתא בישא על דבית ישראל ומחשבתיה ברישיה סלקת וצליבו יתיה וית בנוי על צליבא : על כן מטול דקרו להון כדין קרו ליומתא האילין פוריא על שום פיסא ועקתא דארע יתהון כדין כתיב ומפרש באיגראתא הדא (מה דחזו אבהתנא למקבע יומא על ניסיא דעבד להון מריה דשמיא ומטול הכין עבדו דידעון בניהון על כדין מה דארע יתון : קימו קימו (עילאי מה) דקבילו יהודאי עליהון ועל בניהון ועל כל (גיוריא) די מתוספין עליהון דלא יפסקין למהוי עבדין ית תרין יומיא האילין והיך כתביהון והיך זמניהון בכל שתא ושתא : והימים ויומיא האילין נדכרין ותתעבדין בכל דרא ודרא זרעיתא וזרעיתא מדינתא ומדינתא קרייתא וקרייתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מני יהודאין ודכרניהון לא (יספון ולא) יפסקן מגו בניהון : ותכתוב וכתבת אסתר מלכתא ברתיה דאביחיל ומרדכי יהודאה ית כל תוקפא למקיימא ית איגרתא דפוריא הדין תנינות מטול דאין הוי שתא עיבורא לא יקרון מגילתא באדר קדמיא אלא באדר בתראה יקרון יתיה : וישלח ושדר איגראתא על כולהון יהודאי על מאה ועסרין ושבע מדינן מלכותא דאחשורוש מילי דשלמא ודקושטא : לקיים למקיימא ית יומתא דפוריא האילין בזמניהון היך מה דקיימו עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא היך מה דקיימו על נפשיהון ועל בניהון מילי דצומתא וצלותהון : ומאמר ומימרא דאסתר אתקיים מילי דיומיא האילין ואיתכתב בספרא דמגילתא : וישם ושוי מלכא אחשורוש תמהא על (דיירי) ארעא וכד ידע אחשורוש עמא דאסתר ותולדתא שוי יתון בני חורין בגו עלמא ושעביד יתון כולהון אומתא ורולהון מלכותא ושוי תמה על ארעא ועל תגארי ימא : וכל וכל עובדי תוקפיה וגבורתיה ופירוש רבותיה דמרדכי די רבי יתיה מלכא הלא אינון כתיבין על ספרא מילי דיומיא למלכי מדי ופרסאי : כי מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש

נזברא

ביאור

יק"ל. ואחרי כתבי זה מצאתי במתורגמן ערך מסטר לשון שלטון מגזרת משטרו בארץ ומשמע כדבריו וע"ש : את בעית וכו'. מן תחות כנפוי דאבונן די בשמיא וכו'. פירוש שא"ל אנו דנים אותך מדה כנגד מדה אתה חשבת ליקח אותנו כבנים מתחת כנפי אבינו שבשמים ואנחנו עתה נעשה עמך חסד וטובה לתת בניך תחת כנפיך : ואשרא יהודאי. כצ"ל. ופשוט הוא : מכא ועד קליל יומין וכו'. פי' מעתה ועד ימים מועטים נהרוג אתכם ואת בניכם נכה ונשליכם אל ארץ יק"ל : בכפרניא. פי' יושבים בכפרים : בקרוי דקיקתא. פי' בעיירות הקטנים : וכל מה דשריא וכו'. פי' כל מה שהתחילו לעשות : למגמרא יתהון. פי לכלות אותם ולהשמיד : לא תבית. פי' לא תלין נבלתו על העץ : מן שירוי חצדא. מתחלת קציר שעורים עד ימי הגשמים ששה חדשים : נתחזן בית מקדשא. פי' כשהיו עולין לרגל לראות ולראות שלש פעמים בשנה : דפשט אבותון אידי בגיורי גבעונאי. פי' שהיה שאול אביהם שולח יד בגבעונים שהיו גרים ותלו כ"ש המן שבקש לאבד כל היהודים שראוי לתלותו על העץ עד עולם כך מבואר לפי נוסחא שלנו ומ"כ בכתב ישן באופן אחר וז"ל. ענת אסתר ואמרת. הא רבבנוי דבר דעמלק דהוו בקרבא עם פלשתאי וקטלו ית שאול וית בנוהי בטורא דגלבוע וצליבו ית גרמיהון בשורא דבית שאן והוו צליבין תמן יומין סגיאין וכדו תמן בר המדתא דמזרעית עמלק אתקן צליבא למרדכי צדיקא ומרי דשמיא אתיב מחשבתיה בישיה על רישיה וכו'. ותחת קורא משכיל את הנגזור הנתר ותקרב : גיוריא די מתוספין. כצ"ל.

ור"ל גוים שבאו ומוסיפין עלינו : דלא יפסקון. כצ"ל. ופי' לא יפסוק מתוך בניהם ולא כמו שהיה בדפוס מלקדמת דנא ולא יפסון וראיתי יש דוחקין ויש טוחקין ומגיהין ישפון מזרעם וק"ל : מטול דאין שתא עיבורא לא יקרון וכו'. אלא באדר בתראה ר"ל כי הוא מפרש אגרת הפורים השנית דכתיב על אדר שני ולא כדפירש"י והדברים מבוארים וק"ל : מילי דצומתא וצלוההון. כצ"ל כי כך מצאתי בכ"י ולפ"ז אין צורך להגיה ולכנס בדוחקים כמ"ש כהר"ד וע"ש מ"ש והטעות מפורסם : תמהא על דיירי כו' · מהר"ד פי' מלשון תמים ור"ל שעשה ענין תמימות במה שפטר כל מדינותיו מן המס והנחה עשה להם בשביל אסתר שהגידה מולדתה. ונ"ל שאין פירוש זה תמים ועוד פירשו בדרך הלצה שהוא לשון הגמרא איכא סבא בבבל תמה ופי' לשון תמית ואח"כ מפרש ואזל מהו התמית וכד ידע וכו'. ר"ל שמעיקרא עשה הנחה למדינות ואחר כך כשידע עם אסתר עשה אותם בני חורין וכל שאר אומות ומלכיהם עשה עבדים להם וזהו התמיה ואני אומר גם זה תמות ויותר היה נכון לפרש לו יהי כדבריו שלכן נקרא כל מס תמהא מפני שהוא דבר תמוה לרבים. אמנם לער"ן שגם לעיל מתרגם על גורל תמה הוא ערבא ויכול להיות שגם המס נקרא כך שרגיל להיות על פי הגורל וק"ל. ועוד נ"ל לפרשו מלשון שממון כי המס הוא מחריב ומשומם את יושבי הארץ והן תרגום של שמה ושערוריה תמה ושני וק"ל : ועל תיאגרי ימא. פי' סוחרי חים לשון גמרא תגרי לוד :

פתשגר

גַּבְרָא וְסָבָא דִּיהוּדָאֵי רַב עַל כָּל עַמְמַיָּא מִסּוֹף עַלְמָא וְעַד סוֹפֵיהּ אִשְׁתְּמַע שׁוּמְעֵיהּ וְכָל מַלְכַיָּא דְּחִילוּ מִקַּמֵּיהּ וְכַד חָמוּן לֵיהּ מִזְדַּעְזְעִין סִינֵיהּ הֲוָא מָרְדְּכַי דְּאִתְמְתִיל לְמִירָא דַּכְיָא וְדָמֵי לְכוֹכַב נוּגְהָא דְּמִזְהַר (חֶזְוְתָן) בֵּינֵי כוֹכְבַיָּא וְדָמֵי לְשַׁפְרְפָרָא דִּי נָפִיק בְּעִידָן צַפְרָא וְהֲוָא רַבְּהוֹן דִּיהוּדָאֵי וְרָעֵי בְּסַגִּיאוּתְהוֹן דְּאָחוֹי וְתָבַע טַבְתָּא לְעַמֵּיהּ וּמְמַלֵּיל שְׁלָמָא לְכָל זַרְעִיתֵיהּ :

ביאור

פתשגר. משנת לפי הענין: וכד חמון ליה מזרעזעין. כצ"ל וכן מצאתי בכתב יד נושן בקלף ושמחת גרולה היה לי. לכן אחי בן גילי. שמע בקולי. ותאסין לכילולי. ואל תשלח ידך להגיה מלבך ולכנום בדוחקים לפרש פרושים שונים ומשונים כאשר מצאתי וראיתי פירושים על זה. זה אומר בכה וזה אומר בכה לא קרב זה אל זה ולגירסתנו הוא כפשוטו שכשראוהו היו מזדעזעין לפניו וניכרי' דברי אמת אשר עמי: שפרפירא. כבר פירשנו עמוד השחר: והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון. דקשה ליה בפסוק הכפל לשון רצוי לאחיו ודורש טוב לעמו ומלות שונות עד שהיה נ"ל ומרגלא בפומי לפרש ולדרוש בפסוק ע"ד אמרם ז"ל האי צורבא מדרבנן דרחימו ליה בני מאתיה לאו משום דמעלי אלא משום דלא מוכח להון במילי דשמיא אף ואמנם הפסוק מעיד על מרדכי ואמר גם שהיה רצוי לרוב אחיו לאו משום דלא מוכיח אותם ודורש להם טוב להנהיגם בדרך הטוב וסור מרע אלא ודורש טוב לעמו וק"ל. והנה התרגום מפרש באמת ורצוי לרב ר"ל שהיה רבהון דיהודאי וזה הוא לרב דייקא: ורעי בסגאיתהון. פירוש שהית חפץ בגדולות רבות סנהדרין שהם הגדולים בישראל ולא היה מקנטר עמהם רק את והב בסופו והוכיח על תחלתו איש יהודי היה ובאחריתו ישגא וגם כי היה גדול ליהודים מ"מ היה רצוי לכולם ופחדו על כל הארץ כן אנחנו אלה פה כולנו היום בימינו תושע יהודה ונזכה להתקיים בנו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו. אמן כן יעשה האל בעגלא בימינו. כחפץ כל בית ישראל ותחפץ חיים פייבל בל"א מ"מ התסיד הגאון מוהר"ר דוד זכרית אלת"ה.

תלקיים ונוה בארבעת עשר עשיתי ארבעת עשר בתים וסופם סוכיה :

נרזני רוממות פרום רוב שלומות בסוכות שלימות להדרת ידי די
ומשלח ברכות כשלחן ערוכות מליאות כרוכות פרי עץ מג די
בביאור מגילה נקראת בגילה אשר אין כגילה ולהב לע די
קדושים מפרשים שבודקים ודורשים וחכמי חרשים בקול אל וש די
ואם אין לשוני ממלא רצוני אחלה לקוני שריעי ודו די
יחפו שניאה במדה בסאה גרושה מלאה יתקיימו בי די
ואתן פניני למנה לבני שעומדים לפני נקראים יל די
וקראו בפורים בשמחה ושירים ולהם בחורים אחלק בג די
ואל המנחם לעמו ירחם יחנם וינחם ויאמר עב די
קהלה גדולה כהיום געולה קרא לה בעולה אני אל וי די
וישכון בציון לבנון ושריון ועני ואביון יקבץ נדו די
ושיחי כזבחי לאלי ונוחי להביא משיחי ויפקד פקי די
ראו נא בשירי לפלס אשורי ודבשי ביערי ואכלו בלי די
תלבי יקוח שצמא ירוה וידמת ששות פרוטה כם די